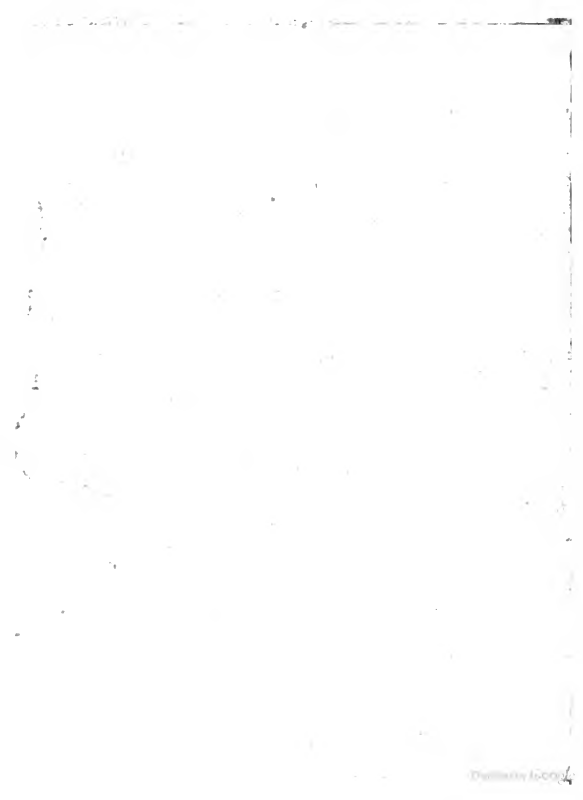

DIVI
THOMAE
AQUINATIS
DOCTORIS ANGELICI
ORDINIS PRAEDICATORUM
OPERA.
EDITIO ALTERA VENETA

ad plurima exempla comparata, & emendata.

ACCEDUNT

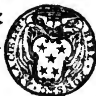
Vita, seu Elogium eius a IACOBO ECHARDO diligentissime concinnatum,
& BERNARDI MARIAE DE RUBEIS in singula Opera
Admonitiones prævię.

TOMUS QUINTUS
complectens auream Catenam in LUCAE,
& IOANNIS EVANGELIA.

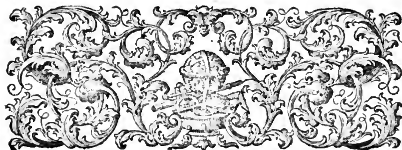

VENETIIS
MDCCXLVI.

Cudebat IOSEPH BETTINELLI
EX PRIVILEGIO EXCELLENTISSIMI SENATUS.

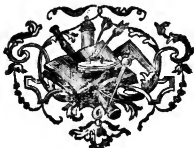
A D L E C T O R E M

TYPOGRAPHUS.

Riticas animadverſiones in Auream Divi Thomæ Catenam ſuper quatuor Evangeliſtas, typis editas, Lector humaniſſime, habes omnes in ſuperiore editionis noſtræ Tomo, qui continuam eiuſdem Doctoris Angelici complectitur Expoſitionem *in Evangelium Matthæi*, & *in Evangelium Marci*. Tomus alter prodit in lucem, quo pars altera Expoſitionis in reliqua Evangelia duo *Lucæ* & *Ioannis* exhibetur. In votis erat ut ſimul aliquod opuſculum prodiret ab Auctore Animad-

verſionum elucubratum, quo ſin minus Thomæ Opera, Vita eius reſque geſtæ illuſtrarentur: votiſque factum ſatis, habita facultate Diſſertationem recudendi, quam anno 1724. typis dederat contra adſertum Benedictinum Aquinatis Monachatum, meliori nunc ordine digeſtam, pluribuſque additamentis locupletatam. Curas noſtras, Humaniſſime Lector, ut Operum S. Thomæ editionem criticis animadverſionibus ac eruditis opuſculis munitam habeas & auctam, æqui bonique conſule.

F. IO.

F. IO. FRAN. BERNARDI MARIAE
DE RUBEIS
ADVERSUS MONACHATUM BENEDICTINUM
DIVI THOMAE AQUINATIS
Apud Casinenses antequam ad Dominicanum Prædicatorum Ordinem se transferret,
DISSERTATIO.
CAPUT I.

Inter Monachos Benedictinos, solemni religionis voto obnoxium plures annos egisse Divum Thomam, propugnat cuiusdam Historicæ Disquisitionis Auctor. Eadem iam dudum fuerat Angeli de Nuce sententia. Obscure loquuti sunt Constantinus Caietanus, & Marcus-Antonius Scipio. Nonnisi Oblatum ac Novitium fuisse Thomam Casini, censet Ioannes Caramuel: vel etiam sæculari duntaxat veste indutum, sanctis moribus imbuendum, non abnuit Erasmus Gattula.

I. TYpis Lugdunensibus, revera Venetis, anno 1724. in lucem prodiit *Historica Disquisitio*, suppresso nomine Auctoris, *De Monachatu Benedictino Divi Thomæ Aquinatis apud Casinenses, antequam ad Dominicanum Prædicatorum Ordinem se transferret*. Doctissimo Viro, qui magna virtutis, & eruditionis opinione florebat, opellam adiudicavit communis fama: ipsumque proprio nomine appellat Marianus Armellinus in Bibliotheca Benedictino-Casinensi, Assisii anno 1731. impressa, in Elogio Angeli de Nuce. Nolim ego celeberrimi viri iam pridem vita functi turbare pios manes: satisque mihi erit, Auctorem Disquisitionis Historicæ, vel Disquisitorem deinceps vocare, quisquis ille fuerit. Spargi in vulgus, manibusque teri vix cœperat elucubratio, ad fucum faciendum aptissima, cum edita typis Andreæ Mercurii Veneti Responsio paucos post dies opposita est, quæ benevolo Lectorum animo iudicioque ut exciperetur, per sese splendida causæ merita, quam tutandam susceperam, effecerunt. Titulus erat: *De Fabula Monachatus Benedictini Divi Thomæ Aquinatis: Responsio ad Historicam Disquisitionem &c.*

Elapso fere decennio, lucem vidit *Historia Abbatiæ Casinensis*, Venetiis anno 1733. excusa apud Sebastianum Coletum: in qua Doctissimus Auctor Erasmus Gattula Parte II. num. v. & in Addendis, idem pertractat argumentum, presso quidem contractoque calamo, sed eo robore omni quod rei conditio ferre poterat. Utriusque superioris Dissertationis altum priore loco silentium: ac leviuscula solummodo in Addendis mentio *Historicæ Disquisitionis* ab Anonymo vulgatæ; ut quæ pridem collegerat Gattula de Monachatu Divi Thomæ, ex Opusculo Angeli de Nuce, de quo dicendum infra, dubio procul desumpta, typis edidisse videatur, quin Anonymi Disquisitionem, meamque voluerit novo insumpto labore vocare ad examen. Quæ vero protulit ipse, diligentius ego expendi omnia: pronumque mihi fuit ut Opusculum secundis curis reficerem, novis auctum argumentis, pluribusque animadversionibus locupletatum, quo fidentius Divi Thomæ Monachatus magis magisque innotesceret. Ad

Ad ipsam quæstionem accedo. Auctoris *Historicæ Disquisitionis* consilium, ac sententiam, verbis eius iam refero. „ Quod hic demonstrandum (ait ille capite I. „ num. I.) aggredior, est: primo Thomam Aquinatem anno ætatis suæ quinto „ ad Cœnobium Casinense a parentibus missum esse, non piis dumtaxat moribus „ primisque litterarum rudimentis inter alios nobiles pueros informandum; sed Deo „ sub Divi Benedicti Monastica disciplina oblatum, ac velut in Monachum conse- „ cratum pro iure patriæ potestatis, ut iam tum religioso instituto adstrictus nun- „ quam redire posset ad sæculum; sed potius adultam tandem ætatem adeptus, ob- „ lationem de se a parentibus factam, ratam haberet, vitamque Monasticam ibidem „ expresse solemniterque profiteretur: quod & ille pubertatem ingressus, pro illius „ ævi more, & ex sacris Ecclesiæ legibus executioni demandavit; eo plane modo „ quo Divus Placidus, Bonifacius Moguntinus Episcopus, Hildebrandus in Sede Pon- „ tificia Gregorius VII. nuncupatus, septennes Deo sub Divi Benedicti regula a pa- „ rentibus suis oblati; Divus Maurus duodennis, Godefridus, Petrus Diaconus, Ve- „ nerabilis Beda quinquennes; aliique bene multi a prima pueritia, Monastico in- „ stituto ex parentum voto adstricti & obligati, ut nec inde redire ad sæculum pos- „ sent; puberes tandem facti, egressique ex ephebis, sacra vota quibus olim ex pa- „ tria potestate damnati fuerant, solemniter exsolverunt. “

Heic non sistit ille: promissa largius effundens, ultra progreditur: „ Alterum (in- „ quiens) quod hic demonstrare instituo, etsi ex illo primo sponte fluit, istud est: „ Thomam Aquinatem, non anno, ut fingitur, vitæ nono vel decimo e Monacho- „ rum Casinensium cura & educatione revocatum, ad Scholam Neapolitanam au- „ ditorem sæcularem & laicum a parentibus missum esse; unde ille sui postmodum „ iuris factus, relicto sæculo, ad Dominicanos accesserit: sed contra potius annos „ circiter quindecim natum, emissaque professione, veri iam nominis Monachum „ Abbatis sui iussu atque mandato, Neapolim contendisse, altioribus ibi studiis sub „ suorum tamen Monachorum disciplina perpoliendum; unde ille nonnisi post an- „ nos circiter octo (*ætatis anno* 23.) victusculrusque asperioris, arctiorisque pauper- „ tatis studio succensus, ad surgentem Prædicatorum Ordinem se transtulerit; non „ relicto tunc primum sæculo, cui diu antea cucullum induens valedixerat, sed no- „ va religiosæ vitæ ratione suscepta. “

Hinc vitæ gestorumque Thomæ chronographiam sic digerit, digestamque proponit. „ Anno 1220. die 16. Aprilis nascitur Divus Thomas in Castro Rocca-sic- „ ca, patre Landulfo Comite Aquinate, matre Theodora Theatis Comitis fi- „ lia. “

„ Anno 1225. ætatis 5. ad Casinense Monasterium mittitur a parentibus, oblatus „ Deo atque dicatus sub regula Sancti Benedicti.

„ Anno 1235. ætatis 15. Monasticam ibidem professionem emittit: ac tum ad al- „ tiora studia Neapolim ab Abbate mittitur, sub Benedictinorum Magistrorum di- „ sciplina.

„ Anno 1239. ætatis 19. Casinensi Monasterio a Friderico II. Imperatore expila- „ to, & in munitionem converso, cum cæteris Monachis eiicitur.

„ Anno 1243. ætatis 23. relictis Benedictinis, ad Dominicanos Prædicatores acce- „ dit, parentibus repugnantibus, ac filium repetentibus. “

II. Hæc primum Historicæ Disquisitionis Auctori non insedit opinatio: imo laudat ille capite VI. num. IV. adsertorem eiusdem, acerrimumque propugnatorem, Angelum de Nuce Casinensis Congregationis alumnum, Archiepiscopum Rossanensem, cuius sunt Notæ eruditissimæ in chronicon Casinense. „ Thomam Aquina- „ tem (inquit) Religiosa professione Monachum, e Benedictinis Casinensibus ad „ Dominicanos transiisse, in Academica collatione Romæ defenderat ille (Angelus „ de Nuce) in Aula Augustissimæ Christinæ Svecorum Reginæ, quo eruditorum „ omnium natio convenire consueverat. Quod cum monstri pene instar ab adstanti-

„ bus

„ bus exceptum esset, eorumque supercilia mentesque admiratione suspendisset; is „ ad redimendam dictorum fidem, Dissertationem scripto consignavit, cui titulum „ dedit: *Divum Thomam Monachum fuisse Benedictinum, ostenditur*. Cuius exemplum „ ante annos triginta (*anno circiter 1695.*) Romæ cum essem, ab Eminentissimo „ Cardinali de Noris mecum humanissime communicatum & vidi, & legi. “ Haud ullus dubito, & exscriptam Dissertationem illam fuisse; ac pene eamdem cum *Historica Disquisitione*, quod attinet ad præcipua controversiæ & capita, & argumenta, dici posse.

Hanc Erasmus Gattula in Historia Abbatiæ Casinensis Parte II. num. 5. laudat *Dissertationem de Monachatu Santi Thomæ, Eruditissimi Archiepiscopi Angeli de Nuce:* quam *manuscriptam* vidit ac legit, compendioque contractam ibidem profert. Calculos ita subducit, ut natus fuerit Thomas *initio saltem anni 1225.* ante diem septimam Martii: *anno 1230.* pro illorum temporum more, *puer quinquennis*, Monachus Casinensis evaserit: consederit Neapoli *anno 1239.* ubi studia scientiarum perficeret, Casino cum reliquis Monachis in exilium actus violentia Friderici Imperatoris: Dominicano demum Ordini nomen dederit *anno 1243.* aut initio anni 1244. cum annum ætatis ageret decimumnonum, aut vicesimum: hinc vero *septem circiter annis* Casini manserit ad annum ætatis usque decimumtertium, ac *annis pariter septem* Neapoli diversatus fuerit in Benedictino S. Severini, vel S. Demetrii Monasterio, minime vero in Sæcularium domo. Iam vides, eadem esse controversiæ capita, chronographia excepta, eademque argumenta, quæ Angelus de Nuce in sua Dissertatione Ms. posuerat, quæ Auctor Historicæ Disquisitionis enarrat politiore adhibito stylo, ac meliore fortasse methodo servata.

III. Oblationem Thomæ Deo factam Casini a parentibus, veluti certam habet ac indubitatam Marcus-Antonius Scipio, Placentinus patria, Benedictini Cœnobii sub titulo S. Sixti ibidem alumnus, in Elogiis Abbatum Monasterii Casinensis, quæ Neapoli apud Octavium Beltramum anno 1640. f. ac iterum anno 1643. apud Iacobum Gaffarum in 4. prodierunt: de professione vero Monastica voto solemnī emissa satis obscure loquitur. In Appendice ad Landulphum Abbatem LVI. sic ait: „ Landulpho secundum iam suæ administrationis annum agenti Divum Thomam „ ipsius nepotem quinquennem Parentes educandum obtulere, eo prorsus modo „ quo Tertullus olim & Equitius, Romanorum nobilissimi, liberos suos Placidum „ & Maurum Divo Benedicto religiosa disciplina imbuendos tradiderunt. Nec enim „ apud Casinum moris erat (quidquid alibi secus in nostris etiam Cœnobiis san- „ cte & laudabiliter fieri consuevisset) ut Nobilium Virorum filii ad Monachorum „ scholas admitterentur, nisi quibus ex parentum spontanea oblatione statutum es- „ set, ubi adolevissent, religiosi status professionem emittere. “ Causas affert, quibus permoti Comites Aquinates fortasse constituerint, puerulum Thomam in Cœnobio Casini offerre Deo sub regula S. Benedicti: ac nihilominus eo ipsum in loco diutius non mansisse, neque adhæsisse ordini Benedictino, sponte fatetur. „ Quod „ si Thomas (inquit) diu inter Monachos educatus, nostro tamen Ordini non „ adhæsit, id vero nemini mirum videri debet: nam præterquamquod bellum atrox, „ quod inter Pontificem Romanum & Federicum Imperatorem exarserat, cum toti „ Campaniæ, tum nominatim Casinati Sodalitio maxime calamitosum, tam eidem „ Thomæ, quam cæteris Monachis attulit alio demigrandi necessitatem; parentum „ insuper consilia & machinationes de Casinati Abbatia cum illi suboluisset, ab omni „ semper honorum spe atque ambitu alienissimo, cogitationes suas ad aliud vitæ „ genus amplectendum convertit, in quo posset dignitatum insignia, & titulos o- „ mnes facilius ac probabilius in omnem vitam declinare. “

Obscuriora quoque pauca verba scripserat eodem circiter tempore Constantinus Caietanus Siculus, Ordinis Benedictini vir illustris, in Epistola Nuncupatoria ad Patres Societatis, quæ præfixa legitur Opusculo *de Religiosa S. Ignatii sive Enneconis*,

nis, *Fundatoris Societatis Iesu*, *per Patres Benedictinos institutione*, Venetiis edito anno 1641. apud Christophorum Thomasinum. Ait ille: *Omitto nunc ceremonias ritusque Benedictinos*, *quos sacer hic ordo Prædicatorum*, *mei amantissimus*, *quotidie frequentare non cessat*: *præterquamquod Angelicum illud Ecclesiæ lumen*, *Thomas Aquinas*, *Doctoribus Benedictinis non abs re adscribendus venit*. Huiusce operis vices narrat omnes laudatus Marianus Armellinus: mihi vero sat fuerit animadvertere, Constantinum Caietanum ab Annalium Ecclesiasticorum parente ad Annum cccxciv. num. 77. & 78. inter illos notari, *qui perperam Sanctissimo Patriarchæ Benedicto quos non genuit*, *alienos partus supponunt*; *qui nimio eiusdem Ordinis*, *sub quo profitentur*, *amore*, *nonnullos fama illustres Viros*, *eiusdem fuisse regulæ professores*, *imprudenter & inconsiderate nimis affirmant*; *qui veritatis candorem non illustrant*, *sed obscurant*: *& nullum habentes delectum*, *quoscumque repererunt doctrina vel sanctitate claros*, *eosdem sub Sancti Benedicti regula constituunt professores*.

IV. Sunt alii vero clarissimi Viri ex Ordine Benedictino, qui apud Casinenses oblatum ac Novitium fuisse Thomam arbitrantur, minime vero solemni professione emissa, aut oblatione de se a parentibus facta voto firmata, Monachum veri nominis: imo sunt etiam qui eo sancto in loco moribus & litteris dumtaxat imbuendum, in veste sæculari traditum, non admodum repugnant. Priorem sententiam disertissimis verbis profert Ioannes Caramuel in Theologia Regulari Tomo I. Libro VI. Disp. xxxix. num. 445. ubi hæc habet: *Attamen infantes sic devoti a parentibus*, *sine nota aliqua*, *imo laudabiliter*, *cum ad ætatem pubertatis veniebant*, *poterant Religionem illam deserere*, *& reverti ad sæculum*, *aut transire ad aliam Religionem*, *si iudicabant convenientius*. *Sic Divus Thomas studiorum causa legitime potuit*, *imo debuit discedere*, *non obstante parentum oblatione* ...... *Monasterium devotos pueros potuit dimittere vel ante*, *vel post pubertatis annos*, *ut etiam quoslibet Novitios*. *Videatur Sylvester Verb*. *Religio 2*. *q*. *10*. *& 13*. *ubi expendit circa oblationem huiuscemodi curiosas aliquot difficultates*.

At ipsa demum argumenta, quæ Scriptores alios Benedictinos induxere, ut a parentibus crederent Deo oblatum devotumque Thomam Casini sub regula S. Benedicti, haud multo videtur Erasmus Gattula habuisse in pretio; utpote qui, eadem omnia postquam exhibuit, proque virili instauravit, puerulum denique Thomam eo in Cœnobio, moribus litterisque imbuendum in veste sæculari dumtaxat, traditum fuisse, ultro permittit. Verba eius refero, quæ loco prius citato in calce habentur: *Sive tamen*, inquientis, *quo tempore Casini moram traxit*, *Monachorum habitum Sanctus Thomas induerit*, *quod verisimillimum esse non pauci opinantur*: *sive in laicali permanserit*, *perinde nobis est*. *Neque enim parum gloriæ Casinensibus accedit*, *quod Sancti huius in moribus optimi fuerint institutores*, *atque ipsum in Grammaticalibus*, *Logicalibus*, *& Philosophicis erudiverint*. *Itaque memorandus fuit in hac nostra Historia*: *non tamen ideo Casini Monachum se Deo vovisse*, *asserimus*. Hæc varia sunt Scriptorum placita, quæ diligentiore examine versat Dissertatio, quam aggredior.

CA-

CAPUT II.

Argumenta, quæ videntur evincere, quinquennem Thomam a parentibus Deo oblatum apud Casinenses. Ritus oblationis huiusmodi, si qua fuit, Monachatum eiusdem, aut solemnem professionem non probat. Neque illum suadent, quæ decentiæ argumenta vocantur. Adhuc impuberem Thomam, Abbate cedente iuri si quod aquisiverat, ad sæculum rediisse in scholis Neapolitanis informandum litteris, satis indicant Historiæ.

I. OBlatum a parentibus Casini Thomam, quinque natum annos, Deo sub regula S. Benedicti, pro certo Disquisitor habet: capiturque admiratione, si qui sint qui rem hanc in dubium advocare potuerint. Rem hanc ante tradiderant Angelus de Nuce, Marcus-Antonius Scipio, & Ioannes Caramuel: eamdemque post omnes crambem recoxit Erasmus Gattula. Scriptorum ex Prædicatorum ordine, aliorumque testimonia proferuntur, qui Thomæ synchroni fuerunt,vel suppares, ipsiusque vitam ac gesta scripserunt, ac testes iurati adhibentur in Processu Canonizationis eiusdem. Guillelmum de Tocco primum affert Disquisitor capite III. Historicæ Disquisitionis num. I. „ coævum, ut inquit, Aquinati nostro scriptorem, eius„ que sodalem: qui capite I. Vitæ ab illo descriptæ, rei fidem locupletissimam fa„ cit: Landulphus Comes Aquinas, & Theodora Theatis Comitis filia, *parentes eius* „ (inquiens) *sic enutritum* (domi) *libenter Deo offerunt, & quinquennem ad Monaste„ rium* (Casini) *per nutricem cum bona societate transmittunt, in quo instrueretur san„ ctis moribus, divinis illustrationibus* (illuminationibus) *præparandus*. En tibi obla„ tum Deo puerum Thomam, & quidem quinquennem adhuc, atque tenellum. " Hanc Vitam exhibent Bollandi continuatores ad diem VII. Martii. Guillelmum de Tocco minus proprie *sodalem Aquinatis* vocat ille: utpote qui se dumtaxat *vidisse* ipsum *scribentem, & audivisse prædicantem & legentem*, narrat in Actis inquisitionis anno 1319. institutæ num. LVIII. apud eosdem Bollandistas.

„ Non longo sequitur intervallo Ptolomæus Lucensis, Episcopus Torcellanus, quip„ pe qui Divi Thomæ tum Romæ tum Neapoli discipulus fuisse dicitur Libro XXII. „ Historiæ Ecclesiasticæ, quæ Ms. extat in Bibliotheca Vaticana, quamque sæpissi„ me laudat Odoricus Raynaldus in Annalibus. Capite XIX. *Hic Thomas in sua pueritia*, inquit, *nutritus fuit in Abbatia Montis Casini, qui sunt Monachi nigri: & secundum morem Nobilium illius patriæ, ut patet de Beatis Mauro & Placido*. En tibi rursus nutri„ tum in Casinensi Monasterio Thomam puerum, in eum sane modum quo nobiles „ pueri Maurus & Placidus, quos nemo negat sub Monastica Divi Benedicti disci„ plina Deo dicatos atque devotos, primam illic ætatem exegisse. " Ptolomæi Lucensis Historiam Ecclesiasticam ex duobus MSS. codicibus Ambrosiano, & Patavino vulgavit doctissimus Muratorius anno 1727. inter Rerum Italicarum Scriptores Tomo XI. Quæ verba profert Disquisitor, habentur citati Libri XXII. capite vicesimo. Minus vero accurate dictum, Ptolomæum *non longo sequi intervallo* Guillelmum de Tocco: cui potius ipse præmittendus fuerat. Non *Libro* XXII. sed XXIII. Historiæ Ecclesiasticæ testatur ille capite VIII. se *confessionem* Doctoris nostri *sæpius audivisse, cum ipso multo tempore conversatum esse familiari ministerio, ac ipsius auditorem fuisse*.

„ Suffragatur S. Antoninus, Archiepiscopus Florentinus, tertia Parte Chronici Ti„ tulo 23. cap. VII. §. I. *Completo*, inquit, *ætatis suæ quinquennio, parentes eius pue„ rum Deo offerunt; & cum decenti comitatu, tamquam alterum Samuelem ad Heli, ad „ Monasterium Montis Casini ex Ordine S. Benedicti mittunt, moribus & litteris imbuen„ dum; ne tam præclarum vitæ speculum conversatio sæcularis aliqualiter inficeret cum „ mundanis*. En tibi pariter ad Casinense Monasterium missum Thomam, non sæculo

„ mundoque relictum, sed oblatum Deo, perinde ac Samuelem, quem pia mater „ necdum conceptum Deo voverat atque addixerat. "

His addit extranea testimonia duo, Bartholomaei de Capua, Logothetae & Protonotarii Regni Siciliae; ac Boni, Solitarii cuiusdam, qui faustum Theodorae Comitissae proxime pariturae vaticinium denunciavit. Primus „ testis acceptus, omni exce- „ ptione maior, in Processu Canonizationis Sancti Thomae, quem apud Bollandum „ in Actis Sanctorum legere est, ad diem VII. Martii capite IX. num. 76. „ ubi hoc ipsum inter cetera Divi Thomae gesta, interposito etiam sacramento con- „ testatur: *Pater origine nobilis atque potens Monachavit dictum Fr. Thomam puerum,* „ *disponens eum Abbatiae praeficere Casinensi.* Quid hoc autem est, *Monachavit*, nisi „ Monachum fecit?.... Quid etiam illud alterum, *disponens eum Abbatiae praefice-* „ *re Casinensi?* nisi eo ritu Monachatum iam tunc fuisse puerulum Thomam, & „ Monasticae vitae addictum, unde illi ad Casinensem Abbatiam, aliquando pro me- „ ritis obtinendam, aditus fieret.

„ Hinc illud Eremitae cuiusdam, pietate & sanctitate illustris, cui nomen Bono, „ vaticinium Theodorae Comitissae proxime pariturae denunciatum, (quod refert „ Guillelmus de Tocco capite I. num. 2.) *Paries filium, quem vocabis Thomam:* „ *& tu & vir tuus cogitabitis eum facere Monachum in Monasterio Montis Casini, in* „ *quo corpus B. Benedicti quiescit: habentes spem ad magnos ipsius Monasterii reditus* „ *pervenire per illius Filii vestri apicem & praelaturam. Sed Deus de illo aliter ordi-* „ *nabit, quia erit Frater Ordinis Praedicatorum &c.* Quis ergo non videat, Parentes „ sic affectos, & ad amplissimos Abbatiae reditus inhiantes, id egisse reipsa quod in „ Processu Canonizationis testatus est Regni Siciliae Protonotarius, *Thomam puerum* „ *monachasse*? Non aliter enim filii sui in suscepto Monastico instituto firmitatem, „ stabilitatem, atque constantiam sibi poterant adpromittere, qua sola posset ad „ optatam Praelaturam pervenire. "

Haec eadem argumenta habet omnia Erasmus Gattula loco citato: eademque sine dubio pridem adhibuerat Angelus de Nuce in sua Dissertatione, quam Disquisitor adversarius, & ipse Gattula laudant manuscriptam, videruntque, & exscripserunt. Quomodo vero pueri a parentibus Deo offerrentur in Monasterio, Sanctissimus Patriarcha Benedictus explicat in Regula capite LIX. hisce verbis: *Si quis forte de Nobilibus offert filium suum Deo in Monasterio, si ipse puer minori aetate est, parentes eius faciant petitionem, quam supradiximus: & cum oblatione ipsam petitionem & manum pueri involvant in palla altaris, & sic eum offerant.* Quo loco Disquisitoris animadversionem non praetermitto: „ Nec quemquam, (*inquientis*,) fore arbitror, qui „ Thomam vere proprieque Deo oblatum a parentibus neget, quod per alios (ma- „ ximeque *nutricem*) ad Casinense Monasterium missus ab iis fuerit. Quasi vero „ legatione quoque fieri oblatio non posset: cum & Othlonum perinde quinquen- „ nem a parente, missa legatione, oblatum Deo legamus in Vita S. Bonifacii Ca- „ pite II. *Ab aegrotante patre per legatos idoneos ad Monasterium directus est.* " Quam egregie miscet omnia, Edmundus Martene in Commentario ad caput LIX. Regulae sic habet: *Poterant tamen parentes per alios, filios suos offerre, ut patet ex Othlono in Vita S. Bonifacii capite* II. Non Othlonum, sed Bonifacium per alios, quam per parentes, oblatum Deo, notat Martene, probatque ex Othlono in eiusdem Bonifacii Vita: sed ipsum Othlonum, missa legatione, Deo oblatum intellexit Disquisitor, probatque (perperam scilicet) ex Vita S. Bonifacii. Huiusce Vitam ab Othlono concinnatam ediderunt Canisius, Serrarius, Mabillonius Seculo III. Benedictino. Capite II. citato haec habentur verba: *Pater, qui solus erat impedimento, repentina infirmitate correptus, pristinam mentis pertinaciam deposuit, puerumque per legatos idoneos ad Monasterium ... direxit.* Quod aliis monumentis & exemplis evincit laudatus Martene.

Petitionis praedictae, ac oblationis formulam exhibeo, quam erutam ex Ms. codi-

ce Casinensi describit Gattula loco citato, protulitque Disquisitor ex Angeli de Nuce Dissertatione. Nempe: „ Ego N. Princeps, vel Comes in Dei omnipotentis no„ mine hunc filium meum N. coram Domino N. Abbate, & cuncta congregatione „ huius sancti loci, trado in hoc Monasterio S. Confessoris Christi Benedicti, cuius „ corpus hic continetur, coram testibus cum oblatione atque petitione, in hoc san„ cto Cœnobio regulariter permansurum, & cum ceteris gratanti animo militatu„ rum; ita ut ab hac die non liceat illi collum excutere de subiugo regulæ, sed „ magis studeat eius instituta servare : & ut hæc mea traditio inconcussa perma„ neat, promitto sub iureiurando coram Deo & Sanctis eius, numquam per me, „ numquam per suffectam personam, nec quolibet modo facultatem exeundi de hoc „ Monasterio me illi tribuere. Ad firmamentum huius meæ petitionis, manu pro„ pria eam subter firmavi, & idoneis testibus affirmare curavi. Ego N. subscri„ psi &c. "

II. Hunc oblationis puerorum impuberum, oblatique Thomæ quinquennis ritum adsumit Disquisitor, veluti principium inconcussum, ex quo impositam Aquinati obligationem numquam redeundi ad sæculum, deque se factam a parentibus oblationem ratam habendi, vitamque profitendi Monasticam apud Casinenses colligat, ac evincat. Eius verba dedi capite superiore num. I. sed hoc etiam loco repetenda sunt, ut quas vires argumentum habeat, quod ipse *demonstrationem* vocat, quisque deprehendat. Ait ergo capite I. num. I. sibi esse *demonstrandum :* „ Thomam Aquina„ tem, anno ætatis suæ quinto, ad Cœnobium Casinense a parentibus missum esse, „ non piis dumtaxat moribus primisque litterarum rudimentis inter alios nobiles pue„ ros informandum; sed Deo sub Divi Benedicti Monastica disciplina *oblatum*, ac „ velut in Monachum consecratum pro iure patriæ potestatis; ut *iam tunc* religio„ so instituto adstrictus, *numquam redire posset ad sæculum*; sed potius adultam æ„ tatem adeptus, oblationem de se a parentibus factam *ratam haberet*, vitamque „ Monasticam ibidem expresse *solemniterque profiteretur*: quod & ille pubertatem tan„ dem ingressus, *pro illius ævi more, & ex sacris Ecclesiæ legibus executioni deman„ davit*. "

Fidem hoc loco datam ut liberet (hoc enim opus, hic labor) ritum illum oblationis puerorum olim ex præscripto regulæ S. Benedicti frequentari solitum, eisdemque impositam tum non redeundi ad sæculum, tum indeptæ pubertatis tempore Monasticam vitam profitendi obligationem, integro capite II. *explicat*, *asserit*, *vindicat*, qua exemplis, qua Pontificum rescriptis, qua decretis Conciliorum, qua Monachorum constitutionibus, qua clarissimorum Virorum suffragio. Quibus lato calamo enarratis, Caput suum denique tertium his verbis exorditur: „ Quid nunc „ si Thomam ostendero, ex tenellis illis pueris unum, qui Deo sub Divi Benedi„ cti Regula a prima pueritia vovebantur ? Annon Benedictino instituto *iam tum* „ addictus, ac plane obstrictus habendus erit, *ut non ultra redire posset ad sæculum?* " Ita porro se rem habuisse, contendit ille, Scriptorum testimoniis in medium prolatis, quæ superiore numero I. descripta sunt. *Demonstrationem* habes, quam magnifice iactat Disquisitor.

At hunc Disquisitori explicanti, asserenti, & vindicanti ritum, repugnat nemo. Ritum illum olim frequentissimum, quo pueri sic oblati, ubi pubem indepti essent, ad exsolvendum parentum votum tenerentur, nec Monasticæ professionis iugum excutere possent, sed expressam tunc professionem emittere deberent, vel potius Monasticam obligationem pridem inductam ratam habere, probare, ac roborare tenerentur, extra dubitationis aleam posuerunt Hugo Menardus in Regulam S. Benedicti, Ioannes Mabillonius Præfat. II. in Sæculum IV. & Præfat. I. in Sæculum VI. ord. S. Benedicti, & inter Analecta, Edmundus Martenius in Commentario ad caput LIX. Regulæ S. Benedicti, & Ludovicus Thomassinus Parte I. Vet. & Novæ Ecclesiæ Disciplinæ Libro III. capp. LVI. LVII. & LVIII. Si quæ videntur difficul-

ficultates ritum illum impetere, ex iure naturæ, ac divino ; & civili desumptæ ; excutiunt omnes ac elidunt clarissimi laudati Scriptores, quibus addo Petrum Gibertum in Corpore Iuris Canonici Tomo II. in Tractatu poster. de Ecclesia Titulo XIV. sect. IV. Illud erat Disquisitionis caput, an ævo Divi Thomæ *mos ille* vigeret, quo pueri oblati *numquam redire possent ad sæculum?* An *Sacræ Ecclesiæ leges* adhuc obtinerent, quibus Thomas adstrictus oblationem de se factam, si qua fuit, *adultam tandem ætatem adeptus, ratam haberet?* An pro sui ævi more, & ex sacris Ecclesiæ legibus ita fuerit tenellus Thomas Deo oblatus in Cœnobio Casinensi, ut pubes iam factus vitam adhuc Monasticam ibidem expresse solemniterque profiteri teneretur? Hunc morem, has Ecclesiæ leges pronum erat inficiari, ævo Divi Thomæ viguisse: neque sane id evincunt documenta illa superiorum sæculorum, quæ solum larga manu profudit Disquisitor, ut fucum faceret; Gregorii nempe II. Romani Pontificis Rescriptum ad Bonifacium Moguntinum Episcopum, Concilii Toletani quarti & decimi decreta, Isidori, Bernardi, Lantfranci suffragia; aliaque demum Bedæ, Placidi, Mauri, Bonifacii Moguntini, Hildebrandi exempla, quæ sola profert ille, quorumve recentius Hildebrandi exemplum ad medium spectat undecimum æræ christianæ sæculum.

Contra namque liquet omnibus, ritum eumdem, sæculo XII. cadente, quoad eam præcipuam partem, qua pueris obligatio imponebatur, ne a parentibus oblati Deo sub Monastica disciplina, *redire umquam*, cum ad annos pubertatis pervenissent, *ad sæculum possent*, relaxatam fuisse, ac ævo Divi Thomæ in desuetudinem abiisse. Novum ius istud invexisse dicitur Clemens III. cuius hæc verba sunt capite, *Cum virum*, de Regularibus: *Utrum ea, quæ infra discretionis annos a parentibus Monasterio tradita, habitum Religionis induens benedictionem accepit, & exiens postmodum se cuidam militi copulavit, ad Monasterium redire cogatur. Consultationi tuæ taliter respondemus, quod cum iuxta Concilii Toletani* (IV.) *censuram, Monachum aut paterna devotio, aut propria professio faciat; quidquid horum fuerit allegatum tenebit, revertendi ad sæculum aditu penitus interdicto. Non enim videtur illa. Monasticæ professionis a se posse iugum excutere, cum eam non constet evidenter contradixisse, cum benedictionem acceperit, quam nonnisi in ætate discretionis recipiunt quæ velantur.* Ubi filiorum, quos paterna devotio Monasteriis obtulit, requiritur præsumiturque ratihabitio in ætate adulta. Ab anno 1188. rexit Ecclesiam Clemens III. ad annum 1191. quo temporis intervallo Decretalis illa scripta fuit. Luculentiora sunt Cælestini III. qui Clementi successit, verba eodem Tit. de Regularibus cap. *Cum simus*. Nempe, *si dictus puer ad annos discretionis pervenerit, & habitum retinere noluerit monachalem: si ad hoc induci nequiverit, non est ullatenus compellendus: quia tunc libitum sibi erit eum dimittere, & bona paterna quæ ipsi ex successione proveniunt, postulare.* Cælestini vestigia premens Innocentius III. anno 1198. suffectus, aliquanto etiam disertius rem definit apud Thomassinum Parte I. citata Libro III. capite LIX. num. V. *Cum cautum*, inquiens, *reperiatur in canone, ut minoris ætatis filiis, qui oblati Monasterio fuerint, suscipientes habitum vel tonsuram, si a Prælatis suis anno quintodecimo requisiti, se in assumptæ Religionis proposito consenserint permansuros, pœnitendi licentia præcludatur: alioquin eis non adimatur ad sæculum redeundi facultas, ne coacta præstare Deo servitia videantur.* Hæc habentur in Epistola CXVI. Libri quintidecimi apud Baluzium. Ac demum ne actum agere videar, remque notissimam, qua de agunt laudati omnes Scriptores, vano labore exponam, satis hoc loco fuerit cum Ioanne Mabillonio concludere in Observationibus de oblatione puerorum in Monasteriis inter Analecta: *Sæculo demum duodecimo in desuetudinem penitus abire cœpisse hanc puerorum oblationem, eiusque obligationem sublatam esse decreto Clementis Papæ III.* cap. Cum simus. Cælestinum III. allegare voluerat Vir doctissimus: exciditque calamo Clemens III.

Rem igitur impossibilem tentat Disquisitor, dum nimia confidentia sibi *demonstran-*

strandum proponit: Thomam puerulum Monachis Casinensibus traditum , *iam tunc religioso instituto adstrictum*, *numquam redire potuisse ad sæculum* , *pro illius ævi moribus*, *& ex sacris Ecclesiæ legibus*: ac perperam sane, vanoque conatu, ad id probandum, *explicare*, *asserere*, *vindicare* aggressus est ritum illum tum puerorum oblationem, tum eorum non resiliendi obligationem complectentem , uti sæculis superioribus usu receptum, ita Divi Thomæ ætate quoad illam impositæ pueris non resiliendi obligationis partem sine dubio sublatum obsoletumque. Fuerit namque in Monasterio Casinensi a parentibus oblatus Thomas quinquennis pro patria potestate : at ritus ille, cum ævo illius prædicta exsolutus fuerit non resiliendi obligatione , adsumi nonnisi imprudenter veluti principium potest, ex quo Monastica professio voto solemni roborata colligatur. Abit ergo in auras magnifica illa Disquisitoris *demonstratio*, quæ uni prædicto ritui innititur , ut inde evincat , oblatum Thomam redire ad sæculum non potuisse. Probandum illi fuerat, Thomam Casini apud Benedictinos mansisse ad annos usque pubertatis: ipsumque in adulta ætate , cum ex sacris Ecclesiæ legibus ævo suo vigentibus potiretur facultate resiliendi ac redeundi ad sæculum, ratam nihilominus oblationem de se factam habuisse, emisissetque solemnia vota. Neutrum probat ille.

III. Non adeo vero in Historia Monastica hospes erat, quin agnosceret tandem, nullam fuisse pro ævi more, quo degebat Thomas, obligationem, qua ille, si oblatus umquam exstitisset, *redire numquam posset ad sæculum*. Hinc secum ipse pugnat manifeste . „ Duo in prisco illo ritu (inquit capite III. num. 3.) secernenda „ veniunt, oblatio scilicet ipsa puerorum Deo ex voto parentum fieri solita ; tum „ obligatio pueris ipsis imposita, in susceptæ Monasticæ vitæ instituto remanendi , „ votaque solemnia dum ad ætatem adultam venirent, expresse atque ex publica „ formula nuncupandi. Secundum hoc penitus sustulit Clemens III. *cap. Cum simus*, „ *de Regularibus*: puerisque licentiam fecit, ut cum pubertatem attingerent , abie„ cto cucullo, redire ad sæculum possent, patrimonium repetere , ac etiam matri„ monio iungi. " Quis umquam credidisset, dici potuisse a Disquisitore: ævo Divi Thomæ pueros oblatos *redire ad sæculum potuisse* ; qui sibi demonstrandum proposuerat, Thomam Monachis traditum iam tunc religioso instituto adstrictum, *numquam redire potuisse ad sæculum?* Utrumque tamen scribit ille disertissime. Animadverte rursus, caput illud , *Cum simus*, quod habetur in Titulo de Regularibus, attribui Clementi tertio, sphalmate scilicet, quod e calamo Doctissimi Mabillonii exciderat, ut adnotavimus, non correcto, sed adoptato.

Hinc relicto stricti iuris argumento, quod in præsidium suæ causæ adhiberi non poterat, alia quærit Capite IV. solius *præsumptionis* momenta. *Verisimillimum* esse ait, piissimum Thomam, qualem etiam a prima ætate in Monasterio sese præbuerat adhuc impubes, voluisse oblationem de se factam implere, non irritam facere: *ad quod cum sin minus ius strictum, at certe pietas, religio, cultusque Deo debitus obligabant*. „ Clemens autem (Cælestinus) huius nominis tertius (eius verba sunt capite „ IV. citato num. I.) obligationem dumtaxat sustulerat *stricti iuris*, *& fori*, ut ita „ dicam, *externi*; ne (quod prisci ferebant Canones) oblati Deo, devotique a pa„ rentibus pueri, profiteri demum solenniter cogerentur: obligationem tamen *ex re„ ligione ac pietate* natam minime sustulerat. Quid enim filium vere pium ac reli„ giosum *magis deceat*, quam conceptum de se parentum votum implere, non irri„ tum facere? nisi grave obsit impedimentum, quod nullum in Thoma adolescente „ sanctissimo, & asceticæ vitæ candidato religiosissimo deprehendimus: quem potius „ ad id ex religiosa institutione propensissimum, egregieque factum habemus. Eum „ itaque, ex quo pubertatem ingressus est, parentum votum implevisse, seque vo„ tis Monasticis solenniter obstrinxisse , iuste pro eius pietate ac religione *præsumi„ tur*. " Quid? quod, Thoma ipso iudice , probari posse contendit , adhuc etiam post Clementis III. vel potius Cælestini III. Rescriptum, *obligationem nihilosecius mansisse*

fuisse ex decentia, ut aiunt, ex pietate, ex religione natam. „ Nam Quodlib. IV. Art. „ XXIII. de hac ipsa puerorum oblatione, ac traditione ex parentum voto suis ad- „ huc temporibus frequentata sermonem habens, *teneri* pueros docet utique *ex pie-* „ *tate atque decentia*, factam illam de seipsis oblationem, cum ad annos pubertatis „ pervenerint, ratam habere, atque ita solenniter profiteri: illudque Gregorii II. „ Romani Pontificis oraculum in dicti sui probationem affert, suoque accommodat „ instituto .... *utrum liceat* pueris *intra septa Monasterii* traditis *in infantiæ annis*, *post-* „ *quam pubertatis impleverint annos*, *egredi*, *&* *matrimonio copulari*, *hoc omnino de-* „ *vitamus* .... Quidni ergo Thomam Aquinatem, ab ipsa infantia piissimum reli- „ giosissimumque, cum iam quinquennis Deo fuisset oblatus, id demum fecisse pu- „ berem existimemus, quod ille sin minus stricto iure, at saltem ex pietate ac reli- „ gione faciundum existimabat? "

Antequam novum istud *præsumptionis*, *verisimilitudinis*, *ac decentiæ* argumentum discutio ac elido, nonnulla mihi sunt proponenda animadversione dignissima. Ac primo quid illud est, Romanos Pontifices, obligationem pueris pridem impositam non redeundi ad sæculum, dum annos pubertatis attingerent, ex eorum oblatione ortam, relaxantes & auferentes, abstulisse illam *in foro*, *ut ita dicam*, *externo*? Imo vere factam illis in foro conscientiæ facultatem, monasticum habitum exuendi, ac redeundi ad sæculum, eorumdem Pontificum iam citata verba omnino declarant. Quid etiam illud est, obligationem *ex religione & pietate natam*, minime sublatam fuisse, propterea quod filium vere pium ac religiosum nihil *magis deceret*, quam conceptum de se parentum votum implere? Nempe sus deque miscentur omnia. Veram obligationem *religio ac pietas* inferre possunt: at veri nominis obligationem affert nullam sola *decentia*. Oblati pueri porro, cum in ipso foro conscientiæ exsoluti fuerint obligatione non redeundi ad sæculum in adulta ætate; veræ alicui obligationi *ex religione ac pietate natæ* adhuc illos obnoxios, nemo sapiens dicat. Id vero *decuisse* si contendas: decentiam hanc omnem reponam ego, eorumdem cum adoleverint, subditam esse libero consensui & arbitrio; integra eisdem facta a Pontificibus, novo iure inducto, facultate resiliendi, vel non resiliendi, prout sibi expediens, re maturius considerata, visum fuerit.

Divi Thomæ præterea doctrina manifeste abutitur Disquisitor, dum ea fulciri contendit distinctionem illam duplicis debiti, ac duplicis obligationis, tum *stricti iuris*, *&* *fori externi*. tum *decentiæ*, *pietatis*, *ac religionis*; illamque priorem sublatam scribit ævo Divi Thomæ, ac posteriori obnoxios adhuc fuisse pueros illos, qui a parentibus Deo offerebantur. Integrum attente lege citatum Articulum Divi Thomæ; in eoque ne verbulum quidem ullum invenias, quod illud *pietatis*, *religionis*, *decentiæ* debitum indicet. Probandum adsumpserat S. Doctor: *pueros etiam infra annos pubertatis in religionem recipi*, *non esse secundum se malum*, *imo expediens & fructuosum*. Positam confirmat propositionem Veteris ac Novi Testamenti scripturis. Tum differentiam quamdam hac in re observandam esse monet, hisque verbis declarat, quæ Disquisitor spectasse videtur: *Nam pueri ante annos pubertatis ex naturali iure sunt sub cura parentum*, *propter hoc quod patiuntur discretionis defectum*, *secundum quem possint bene regere seipsos*: *& ideo in hac ætate possunt quidem religioni tradi*, *si a parentibus offerantur*: *& erit rata traditio*, *præcipue si*, *cum ad annos pubertatis pervenerint*, *ratam habuerint paternam oblationem*. Quibus docet ille, pueros quidem a parentibus offerri posse, ac firmam tum demum eorum fore traditionem, cum pueri pubertatem adepti ratam fecerint parentum oblationem: sed *pietatis*, *religionis*, *decentiæ* debitum, quo illi tenerentur oblationem de se factam non irritam facere, video nullum. Cur ergo Gregorii II. Romani Pontificis rescripto, debitum & obligationem sonante, utitur Sanctus Doctor? Nempe cum istud duo complectatur, & oblationem impuberum pro iure patriæ potestatis, & puerorum debitum non resiliendi; & hoc iam pridem relaxatum sublatumque fuerat, illa vero in usu

adhuc

adhuc erat: illud propterea in sui dicti probationem adsumere poterat Angelicus Præceptor, suoque instituto accommodare. Unde & alia subiicit Patrum testimonia, quibus id unum probatur: *expediens esse & fructuosum ut pueri infra annos pubertatis in Religionem recipiantur*.

Iam vero fateor ego, quod norunt omnes, ritum illum oblationis puerorum, ea tamen obligatione mulctatum, qua in annis etiam pubertatis obstringebantur non resilire, ævo Divi Thomæ viguisse. Hac de re nulla cum Disquisitore controversia, quam diligentissime exponunt sæpe laudati Scriptores, & confirmant exemplis: imo vel hodieque oblationem illam in usum revocari posse, admonent Thomassinus Parte I. Libro III. citato capite LVIII. num. 5. & 6. Franciscus Suarius Tomo III. de Religione Libro V. cap. 1. & 11. Prosper Fagnanus Part. II. Libri III. Decretalium Cap. *Si quis*, & Cap. *Cum virum*, de Regularibus. Ad huiusce ritus, eo quo Divi Thomæ ætate vigebat modo, ac hodieque in usum revocari posset, splendidiorem expositionem, addendum est: nec parentibus, qui puerum Deo semel obtulerint, integrum amplius esse, ut ipsum revocent: neque filio impuberi ante annos pubertatis, adhuc patriæ subiecto potestati, licere egressum moliri e Monasterio, vestemque deponere quam induit pro iure parentum. Ita sane tenet docetque, communem sententiam declarans, laudatus Suarius loco citato capite 1. num. 13.
„ Interrogabit aliquis, *inquiens*, quidnam operetur hæc oblatio facta filii alicui Re-
„ ligioni? Communis responsio est, oblationem hanc tria operari. Unum est, ut
„ talis licite possit a Religione recipi, ac retineri. Secundum est, ut pater non pos-
„ sit amplius uti patria potestate ad revocandum filium, quia iam cessit iuri suo;
„ & quantum in se est, donationem filii Religioni fecit, quam ipsa acceptavit.
„ Tertium est, ut neque ipse filius sua voluntate egredi possit ante annos puber-
„ tatis: quia in illa ætate, non tam sua, quam patris voluntate regendus est: pa-
„ ter autem voluntatem suam in Religionem transtulit. "

Atqui vero fieri poterat (quod postremo loco animadvertendum est) ut prædicti pueri pro parentum potestate oblati Deo in aliquo Cœnobio, abiicere cucullum possent, & redire ad sæculum infra pubertatis annos, ipso videlicet Monasterio, aut Monasterii Abbate seu Prælato cedente iuri quod acquisiverat. Rem per sese notam exponit Suarius loco citato: *Et ideo*, inquiens, *sine Religionis consensu exire non potest* (puer oblatus) *infra illam ætatem, quamvis ab ipsa Religione possit expelli etiam ante pubertatem, si ita sibi expedire censuerit, quia pro nullo tempore se obligavit ad retinendum illum*. Paria sunt Ioannis Caramuelis verba, quæ capite 1. num. 4. allata sunt: *Monasterium devotos pueros potuit dimittere vel ante, vel post pubertatis annos*. Silvestrum laudat, cuius hæc demum refero V. Religio 2. q. 11. *Advertendum est, quod nec pater, nec tutor, nec magister, nec quicumque alius custos, potest impuberem de Religione extrahere propria authoritate, sive ex voto, sive sine voto intraverit: sed authoritate habentis potestatem in Monasterio*.

Quibus præmissis, iam dare hoc loco liceat, Thomæ Aquinatis parentes pro iure patriæ potestatis ipsum Casini obtulisse Deo sub regula sancti Benedicti. Demus etiam atque fateamur, eosdem Thomæ parentes, si quidem ipsum Deo per oblationem devoverint, non amplius ipsum revocare potuisse: neque ipsi Thomæ infra pubertatis annos egredi Monasterio sua voluntate licuisse. At contingere tamen potuit (quod inficiari nequit Disquisitor) ipsius Thomæ egressus e Monasterio; sive demum ille pubertatem adeptus, pro facultate novo iure inducta, expediens iudicaverit, ad sæculum remeare; sive ut e Monasterio egrederetur infra etiam pubertatis annos, iterumque rediret in patriam potestatem, expediens duxerit Casinensis Cœnobii Abbas. Neutrum contigisse, validis argumentis demonstrandum foret, ut Monachatus Divi Thomæ, aut religiosa voto solemni ab ipso nuncupata professio evinceretur.

Ad *præsumptiones*, & ad argumenta *decentiæ* confugit Disquisitor, ut Aquinatem, puber-

pubertatis annos adeptum; ostendat oblationem a parentibus de se factam votis nuncupatis ratam habuisse: ac si certum compertumque foret, sub Monastica Benedictinorum disciplina ipsum ad pubertatem usque versatum esse, neque dimissum e Cœnobio infra pubertatis annos, iuri cedente Abbate, si quod in illum acquisiverat. Ad argumenta *præsumptionis ac decentiæ* quod attinet, ea demum ad id unum rediguntur omnia: *Filium vere pium ac religiosum nihil magis decere, quam conceptum de se parentum votum implere, non irritum facere, nisi grave obsit impedimentum, quod nullum in Thoma adolescente sanctissimo, & asceticæ vitæ candidato religiosissimo deprehenditur*: ac sane *de piissimo tunc & religiosissimo adolescente opinari nefas esse, eum abiecto cucullo ad sæculum rediisse*. Nimium exiles quis non videat huiusmodi præsumptiones & coniecturas? Solidiores, melioresque præsto forent, quæ decentissimas rationes exhiberent, quibus adolescens Thomas permotus, expediens iudicaverit, Casinensi Monasterio egredi, ac redire ad sæculum, supremi Numinis illustrationibus præparandus, quod *aliter de ipso ordinaverat, quia erit Frater Ordinis Prædicatorum*, ut prophetice prædictum fuerat. Quidni etiam, cum eidem parentum consilia & machinationes de Casinati Abbatia subolfuissent, ab omni semper honorum spe atque ambitu alienissimo, ut ait Marcus-Antonius Scipio, abiicere cucullum voluerit, cogitationesque suas ad aliud vitæ genus amplectendum convertere, in quo posset dignitatum insignia ac titulos omnes facilius ac probabilius in omnem vitam declinare? Ipse demum Caramuel audiendus est: *Sic Divus Thomas*, inquiens, *studiorum causa legitime potuit, imo debuit discedere, non obstante parentum oblatione: quia Angelica illa mens Magistris suis doctior debebat publicis Universitatibus esse admirationi, & mundo magisterio: quæ si in Casinensi Monasterio mansisset, fuisset minus culta, & quasi abscondita: careretque Ecclesia excellentissimis libris, quos perpetuo choro addictus scribere non potuisset. Est ratio manifesta, quia licet Casinenses pro tempore haberent doctissimos Viros, Doctoris tanti ingenium indigebat expeditiore tempore. Propterea iuste & legitime ipsi a Casinensibus persuasum reor, ut excoleret ingenium Neapoli, & transiret ad Prædicatores, ubi melius Deo, Ecclesiæ, & populo servire posset. Monasterium devotos pueros potuit dimittere, vel ante vel post pubertatis annos, ut etiam quoslibet Novitios*.

IV. Reque ipsa dimissum e Cœnobio Thomam, iuri suo cedente Abbate, dimissumque infra pubertatis annos, Historica documenta demum non desunt, quæ satis indicare videntur. Testem affero Guillelmum de Tocco, cuius hæc verba sunt in eiusdem Vita capite 1. *Abbas autem prædicti Monasterii providus, cum adverteret in puero tam certa & matura futuræ perfectionis indicia ... advocato Domino Landulpho, patre prædicti pueri, ei consuluit ut puer mitteretur Neapolim ad studendum, ubi studens inciperet addiscere, quæ Deus tot indiciis cœperat demonstrare: unde puer de utriusque parentis consilio, Neapolim mittitur*. Quid ultra requiritur? Si quod in puerulum Thomam ex oblatione parentum ius acquisiverat Abbas Casinensis, ultro cedit ille, carere consentiens tam claro puero, ut eiusdem in scientiis profectui consuleret: consilioque suo patrem permovit, ut omni, si qua teneretur, difficultate summota, filium de Cœnobio dimissum reciperet, mitteretque Neapolim *ad studendum*. Id contigisse vero infra pubertatis Thomæ annos, prædicta Guillelmi verba, quæve præmiserat, prorsus evincunt. Ait enim: „ *Parvulus* (Thomas Casini exceptus) a nobilium puerorum consortio se frequentius absentabat: habens in manu chartulam, continentem in scripturis prima addiscentium puerilia rudimenta. „ Erat autem prædictus *puer, non verbis garrulus, sed meditari intra se incipiens taciturnus ... ut iam in eo novitia ætas ostenderet, quæ postmodum provecta monstraret*. „ *Abbas autem prædicti Monasterii &c.*. “ Quibus plura dantur indicia tenellæ ætatis eo toto tempore, quo Casini moram traxit Thomas, quove Casino discessit, ac Neapolim profectus est. Habemus *parvulum* Thomam sub Monachis institutoribus morum sanctitate in dies crescere; iam *primis addiscentium puerilibus rudimentis*

tis apprime instructum apparere; ac in *novitia illius ætate* fulgentissima Sanctitatis ac Scientiæ futuræ signa micare. Habemus etiam, providum Abbatem, animadvertentem *in puero* tam certa futuræ perfectionis indicia, Landulfo patri *prædicti pueri* consilium dedisse, ut Neapolim mitteretur idem *puer* Thomas. Quæ sane omnia egressum Thomæ e Cœnobio Casinensi in tenella ætate infra pubertatis annos egregie probant.

Satis vero de hac chronographiæ parte, de qua infra sermo redibit. Adde, Neapolim missum Thomam sæculares frequentasse scholas, ac sæculares audivisse Magistros; ipsumque tum denique sæculo valedixisse, cum Prædicatorum ordinem ingressus est (quæ duo capitibus sequentibus demonstranda mihi sunt:) confectamque sine dubio rem habes, qua de agimus, ex oblatione Divi Thomæ a parentibus facta, quam hoc loco damus Disquisitori indulgentes, Monachatum eius aut Monasticam professionem voto solemni emissam nullo modo probari ac evinci posse.

C A P U T III.

Argumentis, quæ pro Divi Thomæ oblatione afferuntur, traditum dumtaxat ipsum Casinatibus, tamquam nobilem sæcularem puerum, moribus, & litteris instruendum, evincitur. Petri Damiani sententia perperam opponitur. Sæcularium puerorum Scholis non obstant Monachorum mores, & consuetudines. De habitu disseritur, quem Casini gestare Thomas potuerit.

I. Oblationem Thomæ pueruli, Casini a parentibus Deo factam sub regula S. Benedicti, veluti demonstratam putat Disquisitor, positamque extra dubium omne, Scriptorum testimonio allato, *quorum verba miror* (inquit capite III. num. I.) *non satis a recentioribus ponderari, ut rem per sese patentissimam deprehendant*. Verba illa, quæ pariter Angelus de Nuce & Erasmus Gattula adhibent, quæve M. Antonius Scipio, & Ioannes Caramuel spectasse videntur, iterum sub oculos pono; Guillelmi de Tocco inquientis: *Puerum sic enutritum libenter Deo offerunt, & quinquennem ad Monasterium Casini per nutricem cum bona societate transmittunt, in quo instrueretur sanctis moribus, divinis illustrationibus præparandus*; Ptolomæi de Luca, qui hæc habet: *Hic Thomas in sua pueritia nutritus fuit in Abbatia Montis Casini, qui sunt Monachi nigri: & secundum morem nobilium illius patriæ, ut patet de Beatis Mauro & Placido*; Sancti Antonini sic habentis: *Completo ætatis suæ quinquennio, parentes eius puerum Deo offerunt, & cum decenti comitatu, tamquam alterum Samuelem ad Heli, ad Monasterium Montis Casini ex Ordine S. Benedicti mittunt, moribus & litteris imbuendum, ne tam præclarum vitæ speculum conversatio sæcularis aliqualiter inficeret cum mundanis*; Bartholomæi demum de Capua: *Pater origine nobilis atque potens*, inquientis, *monachavit dictum Fratrem Thomam, disponens eum Abbatiæ præficere Casinensi*.

Hæc libuit capite superiore, ut Auctori Historicæ Disquisitionis indulgeremus, de vera oblatione intelligere, qua facultas erepta foret, parentibus quidem oblatum Thomam revocandi, ac ipsi oblato puero pro sua voluntate infra pubertatis annos ad sæculum redeundi. Qua gratis etiam admissa oblatione, negaverit puto nemo, Disquisitoris argumentum, quod ex eo ritu desumebatur pro Monachatu Benedictino Sancti Thomæ, nullius nihilominus momenti esse, ac in auras abire: sive Thomas ipse pubem adeptus, expediens iudicaverit, cucullum abiicere, Casino discedere, cogitationesque suas ad aliud vitæ genus amplectendum convertere: sive Casinensis Abbas fuerit ille, qui iuri cesserit quod in ipsum acquisiverat, eoque infra

pubertatis annos carere valuerit, ut meliora charismata eidem procuraret. Quid nunc vero, si ostendero, Thomæ nostri educationem in Casinensi Cœnobio ita describi a priscis illis laudatis Scriptoribus, ut nulla appareat oblati pueri disciplina, sed solum sæcularis illustrioris familiæ ephebi in moribus litterisque informatio? Res ita se habet.

Quæ verba allegati Scriptores habent, aut neglecta a Disquisitore, aut prætermissa, diligentius expendenda sunt, ac proferenda. Guillelmus de Tocco ait loco citato num. 5. *Puerulum* Thomam, quem *a parentibus Deo oblatum* dixerat, *cœpisse in dicto Monasterio sub disciplina Magistri diligentius educari*: *puerulum* ipsum *a nobilium puerorum consortio, qui ibidem nutriebantur in moribus, ut moris erat patriæ, se frequentius absentare* consuevisse: deque profectu eius in moribus litterisque instructam Matrem, *ad gaudium mirari de puero, conferentem in corde suo, & sperantem impleri in filio, quæ prædicta fuerant spiritu prænunciante divino* per Bonum Eremitam. Ait etiam Ptolomæus Lucensis: *Puerum Thomam nutritum fuisse in Abbatia Montis Casini, secundum morem nobilium illius patriæ, ut patet de Beato Mauro & Placido: ibidemque in sua pueritia in Logicalibus & Naturalibus optime profecisse, habentem secum semper Magistrum specialem, more Nobilium regionis*. Paria scribit S. Antoninus: Thomam puerulum *oblatum* Casini, *aliorum puerorum nobilium, qui ibi nutriebantur, puerilia devitasse consortia*: seque *sequestrasse ab eis cum poterat*, in ea litterarum *rudimenta* incumbentem, quibus instruebatur. Ait demum Bartholomæus de Capua: Fratrem Thomam *crescentem* Casini *in vita, moribus, & scientia*, ac *virtuosum & exemplarem hominibus, missum fuisse Neapolim*.

Digna sunt animadversione illa verba, quæ prisci laudati Scriptores habent, *nutritum* in Abbatia Casinensi Thomam fuisse, *secundum morem Nobilium illius patriæ*: alios ibidem exstitisse *Nobiles pueros*, qui nutriebantur in moribus, *ut moris erat patriæ*: habuisse Thomam specialem Magistrum, *more Nobilium regionis*. Cuique præiudiciis vacuo nil hæc significant aliud, nisi morem apud Casinates vigentem, nobilissimos pueros illius patriæ & regionis, utique sæculares, moribus & litteris imbuendi. Quid enim opus erat *morem patriæ* & *morem regionis* exprimere, si de more pueros oblatos recipiendi, eosque informandi institutis Monasticis sermo fuisset, qui ceteris etiam Monachorum Cœnobiis alia qualibet in regione sitis communis erat; quive Casini, non pro *more patriæ & religionis*, sed ex statuto Regulæ S. Benedicti capite LIX. inscripto, *De filiis nobilium vel pauperum qui offeruntur*, & ex antiqua Monachorum consuetudine in usu erat?

Prætermitti non debent illa Ptolomæi Lucensis verba, *Habens semper secum specialem Magistrum, more nobilium*: quæ de iuniorum Monachorum, oblatorumque puerorum Magistro nemo intelligat; sed de quodam veluti Cameræ præfecto, sive custode, Thomæ educationi specialiter præsidente: non ex Religionis ac Monasticæ disciplinæ præscripto, sed *more nobilium regionis*; quo id obtinuisse intelligimus, ut si qui pueri nobiles illius patriæ & regionis tradebantur Casinatibus informandi moribus & litteris, specialem hi Magistrum, custodem, præfectum haberent, qui eorum educationi invigilaret. Legere quidem est apud Martene de antiquis Monachorum Ritibus Libro V. capite V. plures educationi puerorum oblatorum deputatos fuisse Magistros; principalem unum, sequiorem locum tenentes alios: quidni ergo ex his alter (inquies) Thomæ educationi specialiter deputatus fuerit? Attentiore mente expende verba a Martenio ibidem num. 5. relata, tuaque difficultas evanescet. Nempe, *Pueri autem, qui sunt in Conventu nostro, non ultra senarium protendunt: & eorum Magistri si non plures, tamen numquam sunt pauciores. Ideo vero tot habent Magistros, aut eo amplius, quoniam non licet alium umquam assumi pro Magistro præter eos qui deputati sunt. Cellarius tamen, Granetarius, Hospitarius, Eleemosynarius, Camerarius, si viderint quod opus sit, possunt esse Magistri sine licentia, & intrare scholas eorum*. Quo in loco viderit nemo *specialem* illum *Magistrum*, quem *secum*

cum

cum semper puerulus Thomas *habebat*; ipsumque datum eidem in custodiam; non ex legum statuto, sed *more nobilium regionis*.

Quid est etiam illud Guillelmi de Tocco, & S. Antonini: *a Nobilium puerorum consortio, qui ibidem nutriebantur in moribus, se frequentius absentabat*? Satis intelligimus, de consortio impuberum oblatorum, quos numquam fugisset, minime fuisse Thomam: sed ut Familiæ illustrioris puerum, aliorum consortium pro libertate frequentius evitasse, ut orationibus litterarumque studio liberius vacaret. Eo vel maxime quidem, quod puerorum oblatorum disciplinam, quam loco citato describit Martenius, diligenter observanti colligere liceat, pueros oblatos simul pietatis & religionis officia exercere debuisse, simul litteris & scientiis vacasse, simul ivisse quocumque ire opus erat, ac nequidem ad naturæ necessaria officia sine socio & Magistro ire, ipsis umquam permissum esse. Quæ deinde educatio Thomæ in Casinensi Cœnobio ita a coævis illis laudatis Scriptoribus enarratur, ut ipsum quidem christianis *moribus* informatum esse appareat, litterarumque *rudimentis* imbutum: at monastica disciplina, quæ nocturnas diurnasque preces, ieiunia, flagellationes, ac id genus alia plura complectitur, videatur nulla.

De Thomæ filii profectu in moribus litterisque cum certior redderetur Mater eius, nimio gaudio exultabat ipsa, teste Guillelmo de Tocco: *sperabatque impleri in filio suo, quæ prædicta fuerant, spiritu prænunciante divino*. Prædixerat quippe Solitarius quidam, Bonus nomine: *Gaude Domina*, inquiens, *quia es prægnans, & paries filium quem vocabis Thomam: & tu & vir tuus cogitabitis eum facere Monachum in Monasterio Montis Casini ... habentes spem ad magnos ipsius Monasterii reditus pervenire per ipsius filii vestri apicem & prælaturam: sed Deus de ipso aliter ordinabit, quia erit Frater Ordinis Prædicatorum, tantæ claritatis in scientia, & sanctitatis in vita, quod in mundo sibi similis suo tempore non poterit inveniri*. Parentum cogitationes reditibus Casinensium inhiantes, simulque spes Matris implendum aliquando fore, quod sibi divino spiritu prænunciante prædictum fuerat, optime conciliantur, si Thomam intelligamus nobilem sæcularem puerum Casinatibus traditum, & moribus imbuendum. At quę prudens fuisset spes Matris de prophetiæ adimpletione, quam ipsa, quantum in ea erat, impedire curasset, si Filium Deo inter oblatos pueros Casini devovisset?

Hæc vero omnia cum tam accurate prisci illi Thomæ Vitæ Scriptores enarraverint, sponte fluit: eo etiam naturali ac pervio sensu, quem hodieque de pueris, qui Religiosi instituti Viris instruendi traduntur, usurparemus, Thomam illos dixisse *oblatum Deo a parentibus*, eumdemque a Patre, disponente eum Abbatiæ præficere Casinensi, *monachatum fuisse*; quod nempe in Monasterio nutriendus traditus est, ibidem moribus christianis & litteris imbuendus: eo etiam parentum consilio, ut puer erga Monachos Magistros affectus, Monasticam vitam adultior factus eligeret, ac tandem Abbatiæ præfecturam, cuius reditibus inhiabat Landulfus, aliquando pro meritis obtineret. Quo denique sensu eumdem Thomam ab eisdem comparatum Samueli, Mauro, Placido, par est intelligere; ut nempe comparatio dumtaxat instituatur quoad familiæ splendorem, ortus nobilitatem, ac ætatem tenellam, qua Thomam, sicut illos, in domo Dei, in Monachorum Cœnobio sub Sanctissimis Præceptoribus tradere parentes voluerunt, moribus christianis & litteris informandum. Paucis verbis hoc idem ante proposuerat argumentum Iacobus Echardus in Vita & Elogio ipsius Thomæ: quod pluribus additis animadversionibus nos illustravimus.

II. At cœpto pergit Auctor Disquisitionis Historicæ, inficiaturque confidenter, *Numinum* etiam *fide* invocata, Thomam infantulum, sæcularem tamen, ad externas dumtaxat Casinensis Monasterii scholas fuisse missum, ut ingenii cultum dumtaxat caperet, moresque christianos nobilissimo puero congruentes sub tantis institutoribus addisceret. At Numinum fides, quam invocat ille, satis non est eluendo argumen-

gumento, quod protulimus. Peccat imo contra æquissimas Criticorum leges; queis præscribitur, nonnisi omnibus expensis, quæ narrant Historici, de illorum sententia iudicium proferendum; cum verba tamen illa *oblationis* Thomæ *a parentibus Deo fa-ctæ* dumtaxat expenderit Disquisitor; cætera neglexerit aut prætermiserit omnia, quæ satis evincunt de vero proprioque ritu oblationis puerorum haud illos cogitasse. Reponit ille capite III. num. I. Thomam quinquennem ex puerorum Deo sub regula Divi Benedicti oblatorum numero dicendum esse: „ cum nullæ Casini, nisi „ pro oblatis Deo pueris (quorum illic copia erat) scholæ essent, iuxta Conventus „ Aquisgranensis decretum num. 45. *Ut schola in Monasterio non habeatur, nisi eorum* „ *qui oblati sunt*. Unde & Beatus Petrus Damiani Epistola XVII. Libro II. quæ est „ ad Desiderium Abbatem & Cardinalem, eidem gratulatur, quod Casinum cum „ venisset, scholas ibi puerorum non invenisset, utique externorum & sæcularium: „ *Inter cæteros autem virtutum flores, quos in illo agro pleno, cui benedixit Dominus,* „ *reperi, fateor hoc mihi non mediocriter placuit, quod ibi Scholas puerorum, qui sæpe* „ *rigorem sanctitatis enervant, non inveni*. " Mortem obiit Petrus Damiani anno æræ christianæ 1072.

Temere prorsus puerorum sæcularium scholas Casino abigere studet Disquisitor, Petri Damiani sententia, & Aquisgranensi decreto in probationem adductis; cum illum intellexerint Viri clarissimi, scholas puerorum oblatorum in Cœnobio Casinensi negare; ac istud scholas confirmet puerorum sæcularium, non intra claustra Monachorum positas, sed Monasteriis adiunctas: ut propterea eisdem monumentis evinci queat, Monachorum mores & consuetudines non obstare, quominus parvulus Thomas Casinatibus traditus fuerit, moribus & primis litterarum rudimentis inbuendus; non ut oblatus Deo sub regula S. Benedicti, sed ut illustrioris familiæ sæcularis puer. A sententia Damiani incipio, eamque de scholis puerorum oblatorum Doctissimi Viri intelligunt. Ludovicus Thomasinus Parte II. Libro I. capite CI. num. 8. Scholas a Petro Damiani non inventas in Cœnobio Casinensi intelligere videtur scholas puerorum, externorum utique & sæcularium: at Parte I. Libro III. cap. LVIII. num. I. & 2. verba Damiani interpretatus fuerat de Scholis impuberum, *quibus in solam spem Monasticæ professionis instituis accurabatur*. Eadem est expositio Mabillonii in Observationibus de oblatione puerorum in Monasteriis inter Analecta, & Præfatione I. in Sæculum VI. Ord. S. Benedicti §. V. num. 36. & Edmundi Martene in Commentario ad caput LIX. Regulæ.

Sed ita scholas in Damiani sententia accipi debere, eius verba postulare videntur, si exhibeantur omnia, & expendantur. Ait enim Epistola citata, vel in Opusculo XXXVI. capite XVI. Tomo III. *Inter cæteros autem virtutum flores, quos in illo agro pleno, cui benedixit Dominus, reperi; fateor, hoc mihi non mediocriter placuit, quod ibi scholas puerorum, qui sæpe rigorem sanctitatis enervant, non inveni: sed omnes, aut senes, cum quibus utique Nobilis vir sedebat in portis Ecclesiæ; aut iuvenili vivendi decore lætantes, qui nimirum ut filii Prophetarum, idonei sunt ad Eliam per deserta quærendum; aut certe adolescentiæ adhuc flore vernantes, qui iuxta Apostolum Ioannem vicere malignum*. Ubi animadversione dignum, scholas illorum puerorum Casini non invenisse Petrum Damiani, *qui sæpe rigorem sanctitatis enervant*. Sed hoc plane malum ex oblatis pueris timendum erat, aut propter corporis adhuc tenelli imbecillitatem disciplinæ Monasticæ rigorem sustinere non valentibus, aut pro ætatis ingenio petulantibus plerumque & tumultuosis. Numerat deinde, quos ibi invenit: *aut senes* scilicet, *aut iuvenili vivendi decore lætantes, aut certe adhuc adolescentiæ flore vernantes*. Video Monachos iam canos; iuvenes etiam, sed professos; adolescentes tandem, qui Novitii dicuntur in Constitutionibus Monachorum, iusta in ætate tirocinium ponentes: nullos video tenellos pueros, & impuberes oblatos, qui cucullum gestantes Monastica disciplina instituerentur.

Quidni demum scholas puerorum oblatorum clausas fuisse Casini ea ætate, nar-

ret

ret Petrus Damiani, quas etiam non ferebat, sustulitque aliorum Cœnobiorum usus? Rem differunt certissimis documentis Mabillonius & Martenius locis citatis. Martenii verba referre liceat: „ S. Udalricus in Præfatione ad Consuetudines Cluniacenses, quam VVillelmo Hirsaugiensi Abbati nuncupat, eumdem laudat, quod „ lege lata providisset, ne pueri admitterentur propter abusum nonnullorum, qui „ non tam devotionis, quam sublevandæ familiæ gratia, hos in Monasteria intrudebant: *ut opus sit*, inquit, *præfatis sæcularibus alium sibi nidum providere, ubi reponant pullos suos abortivos, velut exheredatos*. De qua re addit paullo post: *Sentiat quisque quod voluerit: ego certus sum, illam te radicem funditus extirpasse, ex „ qua sola præcipue omnia Monasteria sunt destructa, quæ destructa sunt vel in Teutonica, vel in Romana lingua*. Idem quoque animadverterat Guigo, Cartusiæ Maioris Prior quintus, uti ipse testatur in Statutis capite XXVII. *Pueros sive adolescentulos non recipimus, quia per eos Monasteriis multa contigisse dolemus, & magna „ spiritualia simul & corporalia pericula formidantes*. Unde etiam Petrus Damiani „ ad Casinenses scribens: *Inter cæteros*, inquit, *virtutum flores &c.* "

Quæ omnia Petri Damiani sensum, quem exposuimus, mirifice confirmant. Hinc mos ille Casinensium Monachorum a Damiano propositus commendatusque non obstat, quominus puerulus Thomas traditus eisdem fuerit, piis dumtaxat moribus ac primis litterarum rudimentis, non relicto sæculo, imbuendus: scholas imo puerorum oblatorum, Casinum invisens, cum non invenerit ille, hoc subinde inspecto more, si ad ævum Divi Thomæ protendi debeat, deque Thoma quidpiam probare velit Disquisitor, telum quod ipse vibrat, contra ipsum torquendum est; ac iure potiore colligendum, in numero puerorum oblatorum non fuisse Aquinatem.

Quamquam non is ego sum, qui huic argumento hæream; & ex more illo, quem Petrus Damiani anno 1063. ut notat Baronius ad eumdem annum num. 2. observavit Casini, de more ibidem vigente ævo puerili Thomæ, iudicium ferre velim. Quin non me fugit, in usu fuisse eo sancto in loco, ut pueri reciperentur, tum paullo ante dictum annum 1063. ut patet de Landenulpho, de quo agit Petrus Diaconus, eiusdem Cœnobii Monachus, Libro de Viris illustribus Casinensibus capite xl. Tomo XXI. Biblioth. PP. Lugdun. & apud Muratorium Tomo VI. Scriptorum Italiæ: tum postea sæculo duodecimo, quo Roboas, Petrus, Raynaldus, Gelasius ab eodem Scriptore *parvuli oblati* dicuntur; deque ipso Petro Diacono legimus: *quinquennem ipsum sub Girardo Abbate Beato Benedicto oblatum fuisse a Patre*. Satis est ergo, Damiani sententia haud confici, puerorum sæcularium scholas Casini clausas fuisse, uti pro ævo etiam Divi Thomæ perperam arguebat Disquisitor; quamquam præterea morem non recipiendi pueros oblatos, de quo idem loquitur Damianus, non diu apud Casinates viguisse, libentissime fateor.

III. Felicior-ne fuerit Disquisitoris interpretatio, qua Conventus Aquisgranensis decretum, *ut Schola in Monasterio non habeatur, nisi eorum qui oblati sunt*, intelligendum putat de puerorum sæcularium scholis, a Monachorum Cœnobiis omnino eliminatis? Iudicium ferat peritissimus Mabillonius. Sic habet ille Præfatione I. in Sæculum III. Ordinis S. Benedicti §. IV. num. 11. „ Quia vero pueris Deo consecratis non conveniebat, ut sæcularium collegio commiscerentur, alii ab aliis divisi sunt in duas turmas, & *Scholæ interiores & exteriores* constitutæ. Certe Abbates nostri in Concilio Aquisgranensi anno 817. statuerunt capite XLV. *ut Schola „ in Monasterio non habeatur nisi eorum qui oblati sunt*: non quo pueri sæculares ab „ scholis nostris excluderentur, sed quo diversi ordinis pueri divisis in scholis non „ unos audirent præceptores. Quo magis mirari subit securitatem cuiusdam recentioris Scriptoris, qui eo capite existimat Monachos ab docendis externis pueris „ removeri iussu & auctoritate Principis: cum statutum istud ab ipsis Ordinis nostri Præfectis conditum [illegible], ut ne pueri Monachi sæcularia cum pueris sæcularibus discerent; ea scilicet animi sententia, qua vetuerant capite XLII.

„ ut

„ *ut nullus plebeius seu clericus saecularis in Monasterio ad habitandum recipiatur, nisi* „ *voluerit fieri Monachus*. Erant ergo, ut dixi, in Cœnobiis nostris scholæ *interiores* „ seu *claustrales* pro Monachis; *exteriores* seu *canonicæ* pro sæcularibus. Huius dis- „ criminis auctorem habemus imprimis Ekkehardum in Vita S. Notkeri capite VII. „ *Traduntur post breve tempus Marcello Scholæ claustri cum Beato Notkero Balbulo,* „ *& cæteris Monachici habitus pueris: exteriores vero, idest Canonicæ, Isoni cum Sa-* „ *lomone & eius comparibus.* " Paria docet idem Doctissimus Mabillonius in Tractatu de Studiis Monast. cap. 11. quod inscribitur *de Academiis, seu Collegiis, quæ singulis temporibus in Cœnobiis Ordinis Benedictini floruere*: eademque habet Nebridius a Mundalhem, Canonicus Regularis apud S. Mariam Leopoldinam in Austria, in Antiquario Monastico Epistola 62.

Ex Chronico Centulensi Thomassinus Parte II. Libro I. capite XCVIII. num. 12. hæc profert: *In hoc Cœnobio Duces, Comites, filii Ducum, filii Comitum, filii etiam Regum educabantur*. Quod adeo disertum pro re, qua de agimus, testimonium existimavit laudatus Thomassinus, ut asserere non dubitaverit: *Decretum Aquisgranense* (quod minus attentus intellexerat de scholis puerorum sæcularium a Monasteriis prorsus eliminandis) *in usu vocatum non fuisse, aut non ubique vocatum, aut denique in desuetudinem abiisse*. Hinc demum de scholarum huiusmodi fortuna ac vicibus Mabillonius paucis omnia complectitur, quæ desiderari umquam possunt, loco posterius citato: „ Relatæ Academiæ perseverarunt, inquiens, ac perpetuo „ durarunt in nostris Cœnobiis, tametsi variis vicissitudinibus, ordinisque alterationi- „ bus iugiter subiectæ: modo namque effloruerunt, modo pene aruerunt, modo de- „ mum repullularunt, iuxta maiorem nempe vel minorem regularis disciplinæ vi- „ gorem. " Hinc vero si quis Damiani locum, quem supra expendimus, intelligendum contendat de *interioribus* Monachorum scholis, e quibus pueri sæculares eiecti fuerint, per me licet. Satis est, *exteriores*, ut appellantur, scholas perseverasse apud Monachos: quas ævo Divi Thomæ viguisse Casini, in eisque ipsum Thomam moribus & litteris educatum esse, luculento testimonio produnt Scriptores vitæ eius, qui perhibent, *Nobiles pueros Casini enutritos fuisse in moribus, ut moris erat patriæ*; ipsumque puerulum Thomam *ibidem nutritum fuisse secundum morem Nobilium illius patriæ, & in logicalibus & naturalibus optime profecisse*.

IV. Quamquam & illud postremo loco addere ad cumulum liceat, *morem illum patriæ & regionis*, quem ævo Divi Thomæ vigentem toties inculcant, dataque opera proponunt attentiore mente considerandum laudati Scriptores, in eo fortasse positum fuisse, ut Monachi Casinates ita sæculares *nobilium* Familiarum *illius patriæ ac regionis* pueros exciperent moribus & litteris imbuendos, ut eos sive intra, sive extra Monasterii septa enutrirent; eosque modesta & humili, vel etiam Monastica veste, devotionis & pietatis causa, induere consuescerent; quidni rursus Monasticis institutis, quæ sæculari eorum statui ac tenellæ ætati congruere poterant, eo fine consilioque informarent, ut ad Monasticam professionem capessendam allicerentur: quin eosdem tamen haberent inter pueros vere oblatos, ac Monasterio devotos, quibus resiliendi habitumque deponendi facultas adempta erat: ac integra demum eorum parentibus potestate remanente, puerulos suos, cum eis placeret, e Monasterio revocandi? Morem similem Casini, vel in Monasterio Sanctæ Mariæ de Albaneta, aliisque Neapolitanis aliorum Ordinum in Cœnobiis, hodieque vigere, certiorem me fecere gravissimi Viri.

Remotiora eiusdem consuetudinis exempla sæpe laudatus Thomassinus affert Parte I. Libro III. capite LIX. num. 6. „ Carolus VI. Rex Galliarum filiam quin- „ quennem obtulit Monasterio Pixiacensi anno 1393. Repræsentata sunt puellæ re- „ ligionis vota, & instituta regulæ: cumque illa se iis obsecuturam spopondisset, „ statim a Priorissa exuta est regiis vestibus, & religiosis induta... Aliquantis post „ annis, nempe anno 1405. (ætatis eius duodecimo) Rex Pixiacum venit, & Fi-

„ liæ

„ liæ coniugium proposuit, in quod ipse hortatu Principum regii sanguinis sui con-
„ senserat. Puella, quæ necdum velum religionis induerat, respondit se irrevocabili
„ voto fidem suam obligasse cælesti sponso &c. " Ubi regiæ puellæ oblatio quædam a Rege patre facta satis apparet: quæ tamen nec ipsam potestati Monasterii integre addicebat, neque patri ademerat arbitrium eamdem revocandi e Monasterio. Sola educatio, aut institutio videtur in veste religiosa; cui tamen, divino Spiritu afflante, votum adiecerat Filia Regis, quo fidem suam cælesti sponso obligaverat. Iam ante scripserat idem Auctor: „ placuisse Beato Ludovico Galliarum Regi, id-
„ que testamento quoque decrevisse, ut duo quos in Orientali expeditione susce-
„ perat, Liberi in Monasteriis enutrirentur: alter apud Dominicanos, apud Franci-
„ scanos alter, ut ita suavissime illicerentur ad religiosum institutum: *ut illic sacris in-*
„ *stitutis ac litteris instruerentur, & ad amorem religionis salubriter inducerentur: deside-*
„ *rans toto corde, ut documentis salutaribus informati, Domino inspirante, loco & tem-*
„ *pore ipsas Religiones intrarent*. " Hæc habet verba Gaufridus de Bello-loco in Vita Sancti Regis apud Continuatores Bollandi ad diem xxv. Augusti, capite 11. num. 16. ubi & Filios nominat, alterum *Ioannem*, & *Petrum* alterum. Hæc vero Sancti Ludovici præfervida vota morem indicant tunc etiam vigentem apud Fratres Minores & Prædicatores, puerulos excipiendi, quos induerent religiosa veste, hisque institutis ac litteris informarent, ac ita suavissime illicerent ad religiosum institutum.

Similis fuerit *mos ille nobilium regionis & patriæ*, quos Monachi Casinates in tenella ætate exciperent imbuendos, ac Monastica veste induerent, ævo Divi Thomæ vigentem: perque me licet, si quispiam contendat, Casini gestasse ipsum Monasticam vestem, non ex ritu veræ propriæque oblationis de ipso a parentibus factæ, sed ex pia quadam invecta consuetudine, ut sic enutriti puerulí, Domino inspirante, loco & tempore Monasticum institutum profiterentur. Hinc etiam pervium sensum denique habes, quo puerulum Thomam *Casini oblatum* dicere potuerint Scriptores Vitæ eius; & quo scripserit Logotheta, parentes eiusdem *monachavisse* ipsum. Ad graviora iam sermo procedat.

CAPUT IV.

Ante pubertatis annos Casino discedit Thomas, a parentibus de consilio Abbatis revocatus. Neapolim mittitur ad scholas sæculares. Eiusdem familiaritas, & consuetudo cum Fratribus Ordinis Prædicatorum.

I. ERasmus Gattula, qui loco citato constituerat, *natum esse* Thomam *initio saltem anni* 1225. *ante diem septimam Martii*, ipsumque *anno* 1230. *pro illorum temporum more, puerum quinquennem, Monachum Casinensem effectum*; egressum eius e Cœnobio Casinensi ad annum Christi 1239. ac ætatis Thomæ quartumdecimum expletum refert, causamque egressionis putat Friderici II. Imperatoris violentiam. Verba sunt: „ Illud quidem credimus, Sanctum Thomam Neapolim anno 1239.
„ consedisse, ubi studia sua omnia perficeret, Casino cum reliquis Monachis in exi-
„ lium actum violentia Federici Imperatoris, de quo hæc ait Richardus a S. Ger-
„ mano (ad eumdem annum:) *Mense Aprili Monasterium Casinense, Imperatore man-*
„ *dante, servientibus & aliis ad custodiam necessariis communitur, quibusdam Mona-*
„ *chis ex eo exclusis &c.* Et inferius: *Eodem Mense Iunii iterum alii, qui remanse-*
„ *rant, Monachi de Monasterio excluduntur, quibus simul cum primis exclusis moram*
„ *apud Vallem-luci provisum est, paucis admodum in Monasterio remanentibus*. Paul-
„ loque post: *Eodem Iulii Mense tertia fit exclusio Monachorum de Monasterio Casinensi,*
„ *quorum quidam apud Vallem-luci, quidam apud S. Petrum Monasterii, & quidam*

„ *mo-*

„ *moram facere in parentum domibus elegerunt: & in ipso Monasterio nonnisi octo tan-*
„ *tum Monachi ad celebrandum in eo divina officia remanserunt &c.* Ante id certe tem-
„ pus nulla iusta causa Sancto puero fuerat resiliendi a parentum oblatione iureiu-
„ rando firmata, nam eo tempore redire ad saeculum poterat quatuordecim iam an-
„ norum pubes. Ea tamen aetate, fuisse ab eodem exacta apud Casinates studia
„ Grammaticae, Logicae, Philosophiae, testatur Ptolomaeus Lucensis. "

Longe diversam chronographiam statuit Disquisitor: sed in eo convenit, quod summum controversiae caput est. Thomam contendit *anno* 1220. natum, *anno* 1225. oblatum Casini a parentibus Deo, *anno* 1235. post emissam Monasticam professionem missum Neapolim *anno aetatis eius quintodecimo*: eiectumque Casino cum caeteris Monachis *anno* 1239. *aetatis decimonono*. Quae verba eius sunt capite III. num. 5. refero: „ Nec facile concesserim ego, Thomam decennem, ut vulgo dicitur, e
„ Monte Casino Neapolim ad altiora studia contendisse: sed aetate aliquanto pro-
„ vectiorem ac puberem, imo iam expresse solenniterque professum; cum ille in
„ Monte Casino, quo puerulus missus fuerat, *in logicalibus, & naturalibus discipli-*
„ *nis optime profecisse* dicatur apud Ptolomaeum Lucensem. Quis enim tantus in
„ decenni puero profectus esse potuisset? &c. "

Haec pro genio adserentes, Gattulam, & Disquisitorem, paucis verbis, at luculentissimis refellit Guillelmus de Tocco in Thomae Vita capite I. *Abbas autem praedicti Monasterii providus*, inquiens, *cum adverteret in puero tam certa & matura futurae perfectionis indicia, & clara iam praenuncia semina futurae segetis Scripturarum; advocato Domino Landulpho, patre praedicti pueri, provide ei consuluit, ut puer mitteretur Neapolim ad studendum; ubi studens inciperet addiscere, quae Deus tot indiciis inceperat demonstrare. Unde puer de utriusque parentis consilio Neapolim mittitur, ut sub Magistri Martini in Grammaticalibus & Logicalibus, & Magistri Petri de Hybernia studiis in Naturalibus edoceretur: in quorum scholis tam luculenti coepit esse ingenii & perspicacis intelligentiae, ut &c.* Quo loco de violentia a Friderico Imperatore inlata Monachis Casinensibus, deque Monachorum Casino eiectione mentio nulla, nullum vestigium: imo ratio tota Thomae egressus ex eo sancto loco adducitur ea, quod cum in puero mirabilem praecocem in scientiis profectum adverteret Abbas, consilio suo apud parentes eius effecit, ut mitteretur Neapolim, ibidem in scholis diligentius pro ingenii acumine, feracitate, ac velocitate excolendus.

Nondum vero pubem tum adeptum esse Aquinatem, satis indicant ac evincunt animadversa *in puero* futurae perfectionis indicia, data Landulpho patri *praedicti pueri* consilia ut mitteretur Neapolim, eiusdemque pueri Neapolitanum iter. An quindecim annorum iuvenem, professumque Monachum toties *puerum* appellasset Guillelmus de Tocco? Sed hunc Abbatem, sub quo Casini moribus & litteris informabatur Thomas, fuisse Landulphum Senebaldum, temporum ratio postulat; cum illum narret Richardus de Sancto Germano in Chronico, Abbatiae Casinensis praefecturam suscepisse *anno* 1227. mortemque obiisse *anno* 1236. *Mense Iulii in Festo Sanctorum Nazarii & Celsi*. Hinc vero conicere par est, Landulphum Abbatem, qui Thomam puerulum exceperat Casini litteris & moribus imbuendum, illum ipsum fuisse, qui cum nobilissimum Thomae ingenium advertisset, parentibus consilium dederit, ut ipse Neapolim mitteretur. Missus ergo fuerit ille anno 1235. aut ineunte anno 1236. quo natus erat ipse decem vel undecim annos; nam eius natalitia illiganda esse cum anno aerae christianae 1225. aut insequente, infra dicendum est. *At in Monte Casino*, inquit Disquisitor, antequam inde discederet, *in Logicalibus & naturalibus disciplinis optime profecisse* dicitur apud Ptolomaeum *Lucensem*: *quis vero tantus in decenni puero profectus esse potuisset, quae tanta Philosophicarum rerum peritia, ut pares eius institutioni procurandae magistros ac praeceptores Casini non haberet?* Ptolomaei scilicet verba plus nimio exaggerat ille. Idem Auctor, & Guillelmus de Tocco invicem conferendi sunt, ut legitimus sensus habeatur. Ait iste, *puerum* Thomam

mis-

missum esse Neapolim, ut *grammaticalia & logicalia* addisceret sub disciplina Magistri Martini, & *naturalia* seu Philosophica sub Magistro Petro de Hybernia. Unde Ptolomæus Lucensis, Thomæ Casini degentis profectum narrans, intelligendus est non tam de *optimo* profectu *in logicalibus & naturalibus disciplinis*, qua late patent spectatis; quam potius in primis earumdem *rudimentis*, ut refert Guillelmus. Utriusque Scriptoris inita concordia, vim exerit totam argumentum ex verbis laudati Guillelmi depromptum, quæ Thomam adhuc *puerum* & impuberem repræsentant, cum ille Casino Neapolim missus est. Ac sane quænam miratio fuisset illa Abbatis Casinensis de profectu Thomæ in scientiis, si pubertatis annos iam tum indeptus esset, ac ætatem quindecim annorum attigisset?

Sed etiam Casino a parentibus revocatum puerum Thomam, verba suadent Guillelmi: *Abbas autem prædicti Monasterii providus* ... inquientis, *advocato Domino Landulpho patre prædicti pueri, provide ei consuluit, ut puer mitteretur Neapolim ad studendum* .... *Unde puer de utriusque parentis consilio Neapolim mittitur*. Itaque de puero Thoma, deque studiis eius non audet Abbas pleno iure, ut de Monacho suo, statuere (Iacobi Echardi animadversio est:) at Landulphum patrem advocat, monetque ut si filio suo consultum velit, mittat Neapolim, aptiores in ea urbe, quam in Monasterio, præceptores nacturum. Neapolim vadit ille, non cum litteris, aut ex præscripto Abbatis; sed *ex consilio*, seu deliberatione, ac imperio parentis utriusque; quin ipsum, ex quo semel Casino egressus est, utpote nihil ad se attinentem, curaverint deinceps Abbas vel Monachi. Hunc planum ac pervium verborum Guillelmi sensum amplector, & adprobo: quæ paullo aliter intelligenda capite II. num. 3. proposueram, ut si Thomas quidem Casini oblatus Deo a parentibus fuerit, iuri cedere, si quod in ipsum acquisiverat, voluerit Abbas. Sed hæc agendi ratio in Abbate, si Disquisitorem audis, ad solius *urbanitatis officia* referenda est.

II. Hinc Monasticas intelligit ille scholas, quas Neapoli adibat Thomas, ac Monachos Præceptores quos audiebat. Verba eius sunt capite III. num. 4. „ Ecquid „ quæso vetat, puerum Thomam, cucullatum licet ac tonsum, e Monte Casino „ Neapolim ad altiora studia missum esse, ut & hic Monachus candidatus, sub „ Monachorum pariter disciplina, suscepta Casini studia prosequeretur? Cum & il„ lic Benedictini Ordinis Monasteria tunc essent, Sancti scilicet Severini, & Sancti „ Demetrii: quod ultimum iuris tunc erat Cœnobii Casinensis... Aliunde etiam ve„ risimilius fit, Martinum illum & Petrum Hibernum, quos Neapoli præceptores „ habuisse dicitur Thomas iunior, Benedictini Ordinis Monachos exstitisse; uti Con„ stantinus Abbas Caietanus, & Bucelinus in Martyrologio Benedictino contendunt. „ Imo de hoc ultimo liquet plane: non alius quippe est ille Petrus Hibernus, quam „ Petrus de Donis, patria Ultoniensis, quæ Hiberniæ regio est; quem ex Casinensis „ Abbatiæ tabulis constat, Monachum S. Severini tunc fuisse. Nomen enim, & „ patria conveniunt apprime. "

Hac de re disserentem quoque Gattulam audire præstat. „ Incertum, ait ille, „ an Neapoli manserit in Monasterio S. Severini Ordinis nostri, vel S. Demetrii, quod „ Casinatibus suberat. Quamquam probi sancti adolescentis mores suadent, in uno „ ex his Monasteriis, non in sæcularium domo commoratum. Verisimile etiam est, „ Neapoli Benedictinos præceptores audivisse: nam anno 1230. (*Mense Novembris*, „ apud Richardum de S. Germano) regno exulare compulsi sunt, iussu Federici se„ cundi, Fratres Ordinis Prædicatorum & S. Francisci: atque Neapolitana Academia „ Erasmum Casinatem Monachum ad docendum ibidem sacram Theologiam per lit„ teras accersit (quas recitat ibidem num. 6.) Ex quo etiam constat, haud studio„ rum causa missum Neapolim Sanctum Thomam. "

Constat imo, S. Thomam studiorum causa Neapolim missum esse, luculentissimo Guillelmi de Tocco testimonio: *Provide ei consuluit* Abbas, inquientis, *ut puer mitteretur Neapolim ad studendum* .... *Unde puer de utriusque parentis consilio Neapolim*

 mit-

mittitur, ubi sub Magistri Martini in Grammaticalibus & Logicalibus, & Magistri Petri de Hybernia studiis in Naturalibus edoceretur. Ad rem non attinet, Fratres Minores ac Prædicatores anno 1240. regno exulare iussu Friderici secundi compulsos esse; quamquam Richardus addit loco citato: non omnes exilio pulsos, *duobus tantum relictis, qui sint de Regno nativi, in singulis quibusque illorum domibus, ad custodiam earumdem.* Pro *incerto* demum habet Gattula (quod animadversione dignum est) an Neapoli manserit Thomas *in Monasterio S. Severini Ordinis Benedictini, vel S. Demetrii, quod Casinatibus suberat.* Mansisse vero, coniicit ille, coniicit Disquisitor, præiudicio occupati de oblatione Thomæ Casini a parentibus Deo facta, deque Monastica professione voto solemni ab illo firmata: quæ duo pluribus iam argumentis refutata sunt, ac validioribus deinceps refutabuntur.

Scholas interim, quas Neapoli adibat Thomas, dum perquiro, sæculares illæ occurrunt, quas Fridericus II. Imperator ea in urbe aperuerat, ut bonas litteras aut ereptas, aut iacentes restitueret & excitaret, Thomæ pueri ac adolescentis ætate florentes. De his verba faciens Richardus de S. Germano in Chronico ad annum M.CC.XXIV. scribit: Imperatorem *Mense Iulio pro reformando studio Neapolitano ubique per Regnum misisse litteras generales*: illas fortasse, quæ Libro III. Epistolarum Petri de Vineis, eiusdem Imperatoris Cancellarii, recensentur numero XI. & sequentibus. Sunt illæ, queis *invitat Scholares ad studium Neapolitanum*, in eisque inter alia legimus: *In primis quod in Civitate prædicta Doctores & Magistri erunt in qualibet facultate. Scholares autem, undecumque venerint, secure veniant morando, stando, & redeundo, tam in personis quam in rebus nullam sentientes in aliquo læsionem.* Inter facultates prædictas locum etiam habuisse artem grammaticam, colligitur ex epistola num. 13. posita, qua *Iustitiario Terræ Laboris* significatur, ne occasione edicti imperialis *Magistris* molestiam inferat, qui *per terras iurisdictionis* eius *pueros in artis grammaticæ primitiis & rudimentis edocent*, altioribus studiis, ac reconditiore artis grammaticæ eruditione Neapolitano studio reservatis. Scribit etiam Richardus de S. Germano ad annum M.CC.XXXIV. studium idem Neapolitanum, quod elanguere ac pene aruisse videbatur ob dissidia Sacerdotium inter & Imperium oborta, denuo ab Imperatore instaurata. Verba sunt: *Studium, quod Neapoli per Imperatorem statutum fuerat, quod extitit, turbatione inter Ecclesiam & imperium secuta, penitus dissolutum, per Imperatorem Neapoli reformatur.*

In his ergo scholis sese Thomas exercebat Neapoli degens: ad easque ut mitteretur, consilium dedit Cœnobii Casinensis Abbas, ac voluerunt parentes eius, ut angelicum ingenium, quod in pueritia præmonstraverat, illudque rudimentis artis Grammaticæ, Logicæ, ac Philosophiæ excultum Casini fuerat, altiorem penitioremque huiusmodi artium & facultatum eruditionem in tam celebri Academia assequeretur. Tempora sane conveniunt, cum studium illud Neapolitanum anno 1234. instauraverit Fridericus Imperator, Casinoque Thomas anno insequente vel 1236. revocatus fuerit. Scholas etiam istas manifeste indicant, quæ narrat Guillelmus de Tocco de iuvene Thoma in Scholis Neapolitanis auditore. Scribit nempe: *festinum profectum Thomæ in scientiis Magistros & alios* in admirationem rapuisse: *famam eius per Sholas volitasse: & quemdam Fratrem Ordinis Prædicatorum, præfati iuvenis admirandam scientiam considerantem*, de ipsius doctrina & sanctitate *visionem accepisse*. Quibus ita se rem habuisse evincitur, ut Thomas publicas illas & sæculares adiret scholas; de mirabili propterea ipsius profectu in scientiis invicem verba facerent, qui in eisdem auditores erant, ac ipsi etiam Magistri; sicque fama eius per scholas volitaret; Fratres etiam Prædicatores, qui ibidem Sacras Doctrinas tradebant, præclarissimum iuvenis ingenium admirari potuerint. Bene cohærent omnia. Thomam vero si Monachum facias, in privata Monachorum Schola sese exercentem, nihil est horum quod de illo dici queat.

Neque solum scholas hic habeo sæculares & publicas, quas adiret Thomas altiori-

tioribus studiis exornandus, easdemque a prisco Vitæ eius Scriptore satis indicatas: verum etiam sæculares fuisse præceptores eius, Martinum & Petrum Hibernum, non levi coniectura colligi ex eo potest, quod illos Guillelmus de Tocco titulo dumtaxat *Magistri* exornet; non Fratres, non Monachos appellet. Fratribus Minoribus ac Prædicatoribus, qui in Neapolitana Academia Theologicas disciplinas tradebant, e Regno exulare iussis anno 1240. ad publicum illud Gymnasium invitant Erasmum Monachum Doctores & Scholares litteris datis, quæ Monasticam eius professionem exprimunt: *Honestissimo & peritissimo Viro* (inquientes apud Gattulam loco citato) *Magistro Herasmo, Monacho Cassinensi, Theologiæ professori, Universitas Doctorum & Scholarium Neapolitani studii salutem &c.*

At coniecturis non hæream ego, qui Magistrum & Doctorem, quo Thomas in Philosophicis disciplinis addiscendis utebatur, mihi videor invenisse; non *Petrum de Donis Ultoniensem* Benedictini instituti professorem, aut alium quemvis Monachum, Monachorum privatæ scholæ præsidem; sed *Petrum de Hibernia*, in publicis illis & sæcularibus a Friderico secundo scholis institutis Doctorem eximium. Is ille *Petrus de Hibernia est*, ad quem inter Epistolas Petri de Vineis Libro tertio inscripta legitur decima, *Magistro Petro de Hybernia*. Imperatoris nomine data est, qua constat: illum ad studium Neapolitanum regendum advocatum fuisse, ac plurium auri unciarum mercede pacta pro summa eiusdem Imperatoris munificentia conductum. Epistolæ verba hæc sunt: *Te igitur, quem antiquæ fidei præscripta sinceritas, & præstita dudum felicis recordationis Domino Patri nostro grata servitia nobis efficaciter recommendant: de cuius etiam experta scientia, probitate cognita, & doctrina probata, in conspectu nostro iam pluries multorum testimonia claruerunt: ad celebranda communis studii eiusdem festiva solemnia, hilariter providimus invitandum. Fidelitati tuæ præcipiendo mandantes, quatenus de favore & gratia nostra securus, ad Civitatem ipsam ob reverentiam Maiestatis nostræ, personaliter recturus, accedas. Et ut certam concipias de nostræ gratiæ liberalitate fiduciam, firmiter te tenere volumus, quod in adventu tuo, in signum fœcundioris auspicii, de valore annuo 12. unciarum auri tibi faciat nostra munificentia provideri.* Quid est ergo ultra, ut de Scholis Neapolitanis, quas frequentabat Thomas, deque Magistris eius quæramus? Magister adest *Petrus de Hibernia*: nomen enim, & patria, & tempora conveniunt apprime; qui cum in Scholis publicis & sæcularibus moderator esset, scholas etiam sæculares & publicas adiisse Thomam compertum est.

III. Thomæ Neapoli degentis profectum in scientiis attestantem habemus allatis iam verbis Guillelmum de Tocco. Testis accedit Bartholomæus de Capua Logotheta in Processu Canonizationis cap. IX. num. 76. *Missus*, inquiens, *ad Neapolitanum studium, in grammaticalibus & logicalibus omnes antecedebat, conferendo & disputando.* Sed christianis etiam, piisque moribus maxime proficiebat: *cogitabatque commissum* sibi *talentum naturalis ingenii* (verba sunt laudati Guillelmi) *dono gratiæ spiritus, per transitum ad aliquem Ordinem augmentare*. Frequenti utebatur Fratrum Ordinis Prædicatorum consuetudine: duosque præsertim eximios viros Bartholomæus de Capua memorat, *Fratrem Ioannem de Caiatia, qui erat homo magnæ auctoritatis, multum familiarem dicto Fratri Thomæ; & Fratrem Ioannem de S. Iuliano, hominem magnæ vitæ & humilitatis.*

Divinæ vocationis, qua se pertractum ad Ordinem Prædicatorum sentiebat, conscium reddidit laudatum Fratrem Ioannem de S. Iuliano: qui & *iuvenem a Deo sibi destinatum* optimis consiliis adiuvit, & *ad ingressum prædicti Ordinis mente dispositum inclinavit*. Verba sunt Guillelmi de Tocco, quæ verborum Bartholomæi de Capua, *dicebatur notorie*, inquientis, *Fratrem Thomam de Aquino receptum fuisse in Ordine Prædicatorum* a Fratre Ioanne de S. Iuliano, legitimum sensum declarant, adolescentem Thomam consiliis eius ad Ordinem adductum: constat quippe, Fratrem Thomam Agni de Lentino, qui tum Conventus Priorem agebat, eum veste in-

 duisse,

duisse, ut habet Bernardus Guidonis. Quæ demum omnia, si attentiore mente expendantur, notum fit compertumque, haud ita facile Thomæ iuveni convenire potuisse, si Neapoli frocum gestasset, litterisque ac scientiis in Benedictino Cœnobio, tamquam Monachus recens professus, operam dedisset.

CAPUT V.

Thomas tum sæculo demum valedixit, cum Fratrum Prædicatorum Ordini nomen dedit. Disquisitoris mala fides, & oscitantia.

I. AD illud piissimi adolescentis Thomæ præclarum facinus, cum Ordinem Prædicatorum amplexus est, iam sermo devenit: quo vel uno in bona luce posito, cuncta micant omnia fulgentissime, quæ hactenus enarravimus. Non enim negaverit Disquisitor, si Thomam validissimis argumentis probavero, tum demum sæculum reliquisse, cum Ordini Fratrum Prædicatorum nomen dedit, uno ictu Monachatum eiusdem concidi: eaque omnia cadere ac ruere, quæ narrat de Thoma cucullato, ac Monastico instituto sacra emissa professione obnoxio, sive Casini sive Neapoli degente.

Sed ita est, degisse Thomam in sæculo, donec divina favente gratia, quæ illum Dominicani Ordinis professorem, antequam nasceretur, prænunciaverat, Frater Prædicator effectus est. Rem testatur disertissime Guillelmus de Tocco, Scriptor vitæ eius; primo quidem illis verbis. „ Cogitans prædictus iuvenis, quod poterat sibi esse damnabile, si commissum ei talentum naturalis ingenii, dono gratiæ spiritus augmentatum, sub terra velut sudario *neglectioris vitæ* absconderet, quod poterat *per transitum ad aliquem Ordinem* augmentare, ductus est ad Fratrum Prædicatorum Ordinem, *diu cordis desiderio affectatum*," Hæccine quæso convenirent Casinensi Monacho a multis annis professo? Cogitat vero Thomas, *per transitum ad aliquem Ordinem* sibi doctrinæ augmentum parare: igitur satis est indicio, nullum Ordinem hactenus ingressum ipsum fuisse. Timebat ille, ingenii talentum *abscondere sub neglectioris vitæ* statu: igitur Monasticam vitam non erat amplexus. Quis enim credat, humillimum Thomam, si Monastico instituto addictus esset, Monasticam vitam existimare potuisse *vitam neglectiorem*? Aut cur timendum illi fuerat, ut commissum sibi talentum *absconderet* in Ordine Benedictino, in quo præcesserant tot præclarissimi Viri, sanctitate & sapientia præstantes; & ex quo Erasmum Monachum illis pene diebus ad tradendum publice Theologiam evocaverat Neapolitana *Doctorum & Scholarium Universitas?* Denique cum Thomæ cordi esset, *per transitum ad aliquem Ordinem*, otium excutere *vitæ neglectioris*; ductusque fuerit ad Ordinem Fratrum Prædicatorum, *diu cordis desiderio affectatum*: quis inde non colligat, tum demum sæculum reliquisse Thomam, cum inter Fratres Prædicatores, eorum induta veste, cooptatus est?

Novum suppeditat eiusdem rei momentum laudatus Guillelmus, qui Thomæ ingressum in Ordinem Prædicatorum cum narrasset, statim hæc subiicit: *De cuius ingressu admirati sunt nobiles civitatis, quod tam nobilis iuvenis parentum domum desereret*. Commentario opus non est, sed animo præiudiciis vacuo, ut noverint omnes, quotquot hæc legerint, Thomam sæcularem vitam egisse Neapoli; ac tum demum *parentum domum*, & bona omnia quibus eius familia perillustris & potens abundabat, *deseruisse*, cum Iesum pauperem sequi maluit in Ordine Prædicatorum, eumque amplexus est. Rem confirmat S. Antoninus Parte III. Chronici Titulo XXIII. capite VII. §. I. inquiens: *Cœpit secum* Thomas, *Domino agente, disponere, sæculum relinquere, & Ordinem Prædicatorum introire*. Cœcus esto, qui sæcularem Thomæ statum, antequam Dominicano Ordini nomen daret, hisce verbis descriptum non intelligit.

Pergit

Pergit narrare Guillelmus, motas in Thomam Dominicanam vestem indutum persecutiones, captum etiam & in carcerem domesticum intrusum, gravissimas demum a Fratribus inlatas iniurias: ac inter alia, *dilaniatum ab ipsis habitum* prædicti Ordinis Dominicani, *ut præ verecundia dilaniatum deponeret; & alium indueret, qui placeret ei*. Quomodo, inquio ego, Monacho a multis annis professo, qualem fuisse Thomam, cum hæc contigerunt, contendit Disquisitor, facultatem fecissent Fratres irati, ut una veste Dominicana deposita, *alium indueret habitum, qui placeret ei?* Sed hæc evincunt, sæcularem fuisse Thomam, donec vestem Dominicanam induit: quam subinde ab ipso indutam in frusta conciderunt præ ira Fratres; aliumque habitum, aut Monachalem, aut Ecclesiasticum, aut laicum obtulere, ut uno habitu Prædicatorum excepto, quemcumque mallet, minis & iniuriis cedens, tandem adsumeret.

Hæc narranti Guillelmo testis accedit Bartholomæus de Capua, auditus & iuratus in Processu Canonizationis capite IX. num. 76. ubi testatur, se inter alia audivisse *a F. Ioanne de Caiatia, & a F. Ioanne de S. Iuliano*, qui cum Thoma vivente familiaritatem habuerunt, *& ex quodam communi præloquio*, factum esse, *ut favore & potentia dicti Patris* (Landulphi scilicet) *idem Frater Thomas captus, fuerit in Castro paterno detentus... & licet idem suus genitor sibi Monachales, vel Laicales vestes offerret, eas numquam recipere voluit*. Quæ verba sæcularem Thomæ vitam, antequam Dominicano Ordini adstringeretur, clarissime repræsentant. Quo se ab his expediat modo Disquisitor, referendum est. Ait scilicet capite V. num. 3. „Hinc „ observamus, parentem eius Landulphum Comitem, cum illum e Castro Aquependentis ad se adductum, domestico carceri adduxit, & Dominicanas quas ille re„ cens induerat, vestes in frusta concidit, *Monachales induendas* obtulisse: quod „ laudatus supra Bartholomæus de Capua, Regni Siciliæ Protonotarius, testis in „ processu Canonizationis auditus, iuramento testatus est. “ Ubi animadverte, solas *Monachales vestes* ab illo exponi: *laicales* vero etiam *oblatas*, ut testatur Logotheta, silentio premi. Hinc sequitur ille, hanc efformare demonstrationem: *Non levis est*, inquiens, *suscepti a nobis argumenti probatio, ne dixerim, demonstratio: qua etenim libertate, quo iure Monachales vestes induendas obtulisset parens, si eas numquam antea filius induisset?* At neque demonstratio est, neque probatio etiam levis, Monasticas antea gestasse Thomam vestes, ex quo induendas illas obtulerit Pater. Eas namque cur obtulerit, patet: ut si quas regularis instituti vestes induere Filius vellet, præ Dominicanis eligeret Monachales, quas etiam animo destinaverat eidem, cum ipsum Casinensibus Monachis tradidit moribus & litteris informandum.

At verba rursum Logothetæ, si omnia adnotentur, non levem probationem, sed clarissimam demonstrationem suppeditant, non qua Monachatus Thomæ, antequam ad Prædicatorum Ordinem se transferret, ut putat Disquisitor, ulla ratione evincatur, sed qua Monachatus idem profligetur: Thomamque tum demum sæculo valedixisse, cum Prædicatorum Ordinem ingressus est, ostendatur. Non solum enim Thomæ in carcere detento *Monachales vestes obtulit* pater, sed etiam *laicales*: qua igitur libertate, quo iure *laicales vestes* induendas obtulisset filio, si antea in sæculo non existens, sed Monachus a multis annis professus, vestem Dominicanam induisset?

II. Malam fidem Disquisitoris in afferendis Scriptorum testimoniis quis non admiretur? Patet etiam oscitantia eius, ut mitius agam: quem sane oportet, priscos illos Thomæ vitæ scriptores, qui tam clara, tam diserta sæcularis status, in quo versabatur ille, cum Dominicanæ Familiæ adscriptus fuit, testimonia proferunt, aut vidisse numquam, aut oscitanter legisse. Nihilominus sic ille Disquisitionem suam exorditur capite I. num. I. „ Divum Thomam, Scholarum Angelum, antequam „ Dominicano Prædicatorum Ordini nomen daret, Benedictinum Monachorum in„ stitutum apud Casinenses professum esse, ibidemque per aliquot annos Monachum

„ so-

„ solennibus votis obstrictum substitisse; iis certe paradoxum videbitur inauditum, qui priscos vitae eius Historicos leviter tantum ac defunctorie lectitarunt. “ Imo paradoxum inauditum maxime videtur iis, qui diligentissime Thomae acta a priscis Historicis conscripta expenderunt: & quam aliis affingit Disquisitor, ipse reum se prodit incuriae, maximaeque socordiae.

Sed ipse sibi repugnans, hac de re siluisse priscos illos Historicos, fatetur capite VIII. ubi num. I. difficultati, quae sumitur ex eorum silentio, respondet in haec verba: „ Nihil in Historica concertatione roboris habere abnutivum argumentum: „ quive de Divi Thomae Monachatu siluere prisci Scriptores Dominicani, non idcirco negasse, aut commentitium esse suo illo silentio docuisse. “ Verum patet quammaxime, priscos Historicos Dominicanos de Monachatu Thomae nedum non siluisse; sed etiam ea narrasse, quae illum omnino profligant: quod est eumdem apertissime negare. Siluisse-ne dicendus est Guillelmus de Tocco, qui refert: tum nolentem Thomam talentum ingenii *abscondere sub neglectioris vitae statu, quod poterat per transitum ad aliquem Ordinem augmentare, ductum esse ad Fratrum Praedicatorum Ordinem, diu cordis desiderio affectatum*; tum *nobiles Civitatis de ingressu illius in Ordinem admiratos esse, quod tam nobilis iuvenis parentum domum deseruisset*; tum demum germanos Fratres iratos vestem Dominicanam recens indutam in frusta concidisse, *ut prae verecundia dilaniatum habitum deponeret, & alium indueret, qui placeret ei?* Non siluit, haec scribens Guillelmus: sed acsi Monachatus Thomae vel tum ab aliquo fabulatore obtrusus esset, apertissime illum inficiatur. Silet-ne praeterea Antoninus, qui narrat: *coepisse secum Thomam, Domino agente, disponere, saeculum relinquere, & Ordinem Praedicatorum introire?* Silet-ne tandem Bartholomaeus de Capua, dum iuramento testatur, Landulphum patrem Thomae, ut vestem iste Dominicanam deponeret, *ei obtulisse Monachales, vel laicales vestes*, quas *numquam* constantissimus adolescens *recipere voluit?* Si haec pro silentio, & pro nihilo habenda sunt, libeat diem noctem dicere: nihilque erit ab Historicis, licet clare, licet diserte dictum, quod pro non dicto habeatur.

Sed invitos tametsi Deos patiatur Disquisitor, non ante Dominicanas vestes indutas a Thoma contendit ille, quam exuerit Monasticas, in oblatione de se a parentibus Deo facta Casini primum adsumptas, ac deinceps ob Monasticae professionis votum firmatum strictiori iure retentas. Tabulas Casinenses in argumentum affert. „ Richardus a S. Germano, inquit, Monachus ea aetate Casinensis, cuius Chronici „ fragmenta laudat saepe numero Odericus Raynaldus in Annalibus Ecclesiasticis ad „ saeculum decimumtertium; eiectionem Monachorum suorum referens, dum Fre„ dericus II. Imperator Monasterium in munitionem convertit, paulo ante quam „ Thomas Aquinas, relicto Casino, Praedicatorum Ordinem adiisse creditur; illud „ inter caetera notat maxime, Monachorum aliquos suis sedibus eiectos ac disturba„ tos Benedictinum cucullum exuisse. *Anno*, inquit, 1239. *Mense iulii, tertia fit ex„ clusio Monachorum de Monasterio Casinensi: & in ipso Monasterio, nonnisi octo tantum „ Monachi, ad celebranda divina officia remanserunt, quorum nomina sunt haec &c.... „ Eiecti autem Coenobitae, alii ad Monasterium Vallis Lucis se receperunt, alii apud con„ sanguineos, alii habitum reliquerunt*: non utique facti apostatae (absit a Viris Re„ ligiosissimis tantum nefas, quod nec si forte fuisset, Richardus a S. Germano in „ sui Ordinis dedecus prodidisset) sed in alios ordines convolantes. “

Antequam refero argumentum, quod inde Disquisitor exprimit, animadverto: Richardum de S. Germano perperam dici *Monachum ea aetate Casinensem*: ac mirum esse, editum eiusdem Chronicon a Ferdinando Ughello anno 1647. in Italiae Sacrae To mo III. iterumque recusum Tomo X. editionis Venetae anno 1722. non vidisse Disquisitorem. In Proemio sic ait ipse Chronista: *Ego Richardus de S.Germano Notarius*. Et infra: *Quoniam ergo Regni filius ego sum, qui legerit non me causetur detestando, si Regni gesta scribo*. Casinensis Monachatus eius vestigium nullum, vola

nulla:

nulla: nec ipsum inter Casinates Monachos recenset Gattula; ipsumque *Notarium*, non Monachum, appellant Nicolaus Toppius in Bibliotheca Neapolitana, & Guilelmus Cave in Historia litteraria, qui suo ingenio addit, adnotante Muratorio, ipsum fuisse *Regis Siciliæ Secretarium*.

Iam vero sic argumentum efformat Disquisitor: „ Quidni quæso de Divo Thoma Aquinate, tacito nomine, locutum illic Ricardum (cum ait, ex eiectis Monachis *alios habitum reliquisse*, non utique factos apostatas, sed ad alios religiosos Ordines convolantes) existimemus, quem præ ceteris Casino exclusum oportuit, dum ea Monachorum eiectio ex Frederici Imperatoris iussu facta est, tamquam filium Comitis Aquinatis, quem Cæsar maxime oderat, quod contra ipsum Pontificis partes secutus fuisset? Sed sunt hæc, inquis, meræ coniecturæ ad arbitrium fictæ. “ Siste Disquisitor: non meras hasce tuas inquio coniecturas esse ad arbitrium fictas, sed malam insuper fidem noto Scriptorum loca depravantem. Richardi de S. Germano Chronicon editum prostat anno 1647. & 1722. apud Ferdinandum Ughellum in Italia Sacra, & anno 1725. apud Muratorium Tomo VII. Scriptorum Italiæ, & apud Erasmum Gattula anno 1734. in Accessionibus ad Historiam Abbatiæ Casinensis Parte II. quibus omnibus in editionibus illa verba, ex quibus argumentum promis, desiderantur, *Alii habitum reliquerunt*. Integrum ac genuinum accipe textum: *Eodem Mense* (Iulii) *tertia fit exclusio Monachorum de Monasterio Casinensi; quorum quidam apud Vallem-Lucis* (Vallem-luci) *quidam apud S. Petrum Monasterii, & quidam moram facere in parentum domibus elegerunt: & in ipso Monasterio, nonnisi octo tantum Monachi, ad celebrandum in eo divina officia remanserunt, quorum nomina sunt hæc &c.* Iam ergo delenda verba sunt, quæ vel mala fide Disquisitor addidit, vel ab alio adiecta per summam oscitantiam transcripsit, ipso Richardi Chronico nec lecto, nec viso: quæve inde sumitur coniectura, tametsi ad arbitrium ficta, evanescit.

Quæ rursum abit in auras, canente fabulam Disquisitore, cum ait: *Thomam præ ceteris Casino exclusum oportuit, dum ea Monachorum eiectio ex Frederici Imperatoris iussu facta est, tamquam filium Comitis Aquinatis, quem Cæsar maxime oderat, quod contra ipsum Pontificis partes secutus fuisset*. Verum enimvero Comites Aquini eo anno 1239. & insequente, & anno 1243. quo vestem Dominicanam induit Thomas, ac deinceps ad usque Lugdunense Concilium Oecumenicum anno 1245. celebratum, Friderici partes secutos esse, Historiæ produnt. Richardus de S. Germano ad annum 1239. adnotat: *Mense Madii.. Thomam de Aquino, Acerrarum Comitem, vocatum ad Imperatorem in Lombardiam* profectum esse. Editione utor quam Gattula correxit & emendavit. Hæc rursum habet ad annum 1240. *Mense Iunii, Imperator cum exercitu suo, quem de Regno collegerat, venit ad S. Germanum, ubi per sex dies moram protrahens, e vestigio per Aquinum transitum faciens, & secum ducens Pandulphum Dominum Aquini, apud insulam Pontis Solerati posuit castra sua*. Narrat etiam Guillelmus de Tocco, Thomam recens indutum vestem Dominicanam, captum fuisse *a Fratribus germanis, qui erant cum Frederico Imperatore in Castro Aquæ-pendentis Tusciæ regionis*: quæ nempe anno 1243. vel insequente acciderunt. Ac demum ex his Thomæ fratribus, alterum vocat *Reginaldum* Ptolomæus Lucensis Libro XXII. Hist. Eccl. capite xx. *inter Maiores in curia Frederici*. Luculentissime hæc evincunt, Imperatoris partibus hoc tempore adhæsisse Comites Aquinates. Adnotat vero idem Ptolomæus, prædictum Reginaldum *postea ab ipso* Imperatore fuisse *interfectum*: Comitumque de Aquino *progeniem in parte* a Friderico *destructam, quia fideles erant Ecclesiæ*: eamdemque *prævaluisse* demum *tempore Caroli*; quæ contingere non poterunt nisi post Concilium Lugdunense anno 1245. celebratum, in quo anathematis fulmine percussus est Imperator. Paucis ergo in Disquisitoris verbis commenta plura putidissima innotescunt: quibus superstructa, quænam fuerit conie-

coniectura eius de Monastica veste, quam Thomas tum demum exuerit, cum meliora charismata quærens, Ordinem Prædicatorum ingressus est?

C A P U T VI.

Thomæ Aquinati, iam vestem Dominicam induto, Casinensem Abbatiam ab Innocentio quarto Summo Pontifice oblatam, referunt Thomas de Cantimprato, & Ptolomæus Lucensis. Hæc narratio diligentius expenditur. Monachatus Thomæ iterum profligatur.

I. THoma de Cantimprato, & Ptolomæo Lucensi in testesadvocatis, quos sequuntur & exscribunt Paulus Langius in Chronico Citizensi ad annum MCCLXIII. & Leander Albertus Libro III. de Viris illustribus, *rem singularem plane & observatione dignam* refert Disquisitor. capite V. de Abbatia Casinensi in gratiam parentum Thomæ Aquinati oblata a Romano Pontifice: indeque Monachatum Thomæ sibi videtur probare & evincere posse: *Quid sibi vult*, inquiens, *ea Divi Thomæ Prædicatoribus recenter adiuncti in Abbatem Casinensem electio, si Benedictinus, & quidem expresse professus, reipsa non erat?* Addit Pontificum Romanorum decreta, Innocentii III. & Gregori IX. queis cautum est, ne Monachis præficerentur Abbates extranei, ut magis Thomæ Monachatum pro viribus colligat, & confirmet.

Utriusque Scriptoris verba sub oculos primum ponenda sunt: invicem præterea conferenda, ac nonnullis detergenda mendis; quo demum fiat, rem hanc singularem & observatione dignam, prout eam prisci narrant Historici, minime Thomæ Monachatum confirmare, sed evertere. Thomas de Cantimprato Lib. I. de Apibus capite xx. §. IX. editionis Georgii Colvenerii, Duaci 1627. hæc habet: „ Cum „ quidam Nobilis adolescens, de Romanorum partibus, Thomas de Aquino nomi„ ne, hæc & his similia (de quibus antea differuerat) vereretur, intravit Ordinem „ Fratrum Prædicatorum Bononiæ. Qui cum Domino ibidem in magno fervore & „ alacritate spiritus deserviret, invidit Diabolus, & instigavit parentes eius, & ma„ xime duos Fratres illius potentissimos & feroces, qui obtinuerunt a Papa, ut ad „ Curiam per litteras Apostolicas citaretur. Qui ut comparuit, iussus est habitum „ Ordinis deponere, & dignitatibus Ecclesiasticis insigniri. Quod cum sperneret mi„ ra constantia, furtim a suis Fratribus raptus est, & in carcerem clam detrusus. “ Iniurias Thomæ inlatas postmodum narrat: Fratresque tandem ab Imperatore, ne Fratrem male haberent, cohibitos. Quibus recensitis, pergit narrare: „ Nec diu Sa„ tan distulit insidias adolescenti spargere. Instinctu enim Fratrum suorum carna„ lium, & amicorum quos habebant in Curia, per litteras Apostolicas, iterum man„ datus est Frater Thomas. Venienti autem, mox a Papa præcipitur, ut regimen „ Abbatiæ Casinensis susciperet. Renuit ergo præclarissimus adolescens, nec ordinem „ vel habitum suum deserere ulla ratione consensit. Cui cum Papa concederet, *ut* „ *in ordine, & habitu suo præesset officio*; noluit ille; & clam prolapsus a Curia fu„ git, & in Coloniam Agrippinam venit. “ Hæc ille, qui ævo Divi Thomæ vitam agebat, mortemque videtur obiisse anno circiter 1272. vel etiam postea. Hunc facit Disquisitor *Episcopum suffraganeum Cameracensem*: quam illi tamen dignitatem adimit Iacobus Echardus in eiusdem Elogio. Dionysius Sammarthanus Tomo III. Galliæ Christianæ, de Nicolao III. Cameracensi Episcopo agens, qui sedem illam tenuit ab anno 1234. & anno 1272. adhuc in vivis erat, hæc habet: *Sub hoc Præsula Thomas Cantipratensis ... consecratus sub titulo mendicato Episcopi Lusentini, munia pastoralia & Episcopalia obivit vice ipsius*. Rem ego in medio relinquo.

Sequitur Ptolomæus Lucensis, cuius hæc verba sunt Libro XXII. Hist. Eccl. capite

pite XXI. non XXIX. De carcere eductum Thomam, *statim animalia sunt parata ad ipsum deducendum Romam. Inde vadit Coloniam ad Fratrem Albertum, ubi multo tempore fuit: & ibidem existens, oblata fuit eidem Abbatia Montis Casini per Alexandrum gratia parentum, quia erant expulsi de Regno: & recusavit.* Quo loco emendandum adnotat Echardus vel Ptolomæum, vel potius eius Notarium, qui *Alexandrum* IV. scripsit pro *Innocentio* IV. Pauli Langii, & Leandri Alberti verba prætereo, qui sequiore ætate floruerunt, exscripseruntque Ptolomęum, & Cantipratensem.

II. Menda plura, quibus hæc narratio scatet, advertere primum liceat; quæve aut vera, aut verisimilia non sunt, aut dubia indicare. Negaverit nemo, a veritate abludere Thomam de Cantimprato, dum narrat 1. Aquinatem de Romanorum partibus venisse *Bononiam*. 2. Dominicanam vestem Bononiæ indutum, *ibidem* aliquamdiu substitisse. 3. in Curiam semel & iterum *per litteras Apostolicas* vocatum, eoque profectum esse. 4. Dignitatibus Ecclesiasticis a Pontifice oblatis insigniri nolentem, tunc a Fratribus *furtim raptum*, & in carcerem detrusum. 5. e Curia demum secunda vice *clam prolapsum*, Coloniam Agrippinam petiisse. Probatus nemo Vitæ Thomæ priscus Historicus, aut Ptolomæus Lucensis, aut Guillelmus de Tocco, aut Bernardus Guidonis, aut adhibiti testes in Processu canonizationis, quidpiam simile narrant: hominique Brabantio longe dissito, hæc narranti ex incerta fama, parcendum est.

Sed neque paria sunt & consona, imo longe diversa ac repugnantia, que referunt Cantipratensis, & Ptolomæus. Scribit iste, Thomæ *Coloniæ existenti* Abbatiam Casinensem oblatam fuisse: narrat ille, id factum, antequam idem Thomas Coloniam proficisceretur. Ait etiam Ptolomæus, Abbatiam eidem longe a Curia Pontificia dissito per Innocentium oblatam: ait vero Cantimpratanus, Thomam *in Curium* advocatum, ibidemque existentem, illam sibi oblatam respuisse. Quod semel demum contigisse, narrat alter: bis, alter.

Hæc fortasse videri cuipiam poterunt totidem argumenta, queis narratio illa de Abbatia Casinensi Thomæ oblata in dubium vocari possit, ac etiam explodi. Non is vero ego sum, qui id contendam. Ea tantum in illius facti examine mens mihi fuit, ut a fabellis adiunctis detergeretur: ipsamque Abbatiam revera Thomæ oblatam si quis putet, iuxta fidem utriusque Scriptoris, per me licet. Oblationis factæ tempus, quantum ferunt probabiliores coniecturæ, inquirendum est. Quod ut præstem, præmitto partem chronographiæ gestorum Sancti Thomæ, quam Iacobus Echardus, diligentissime synchronis Scriptoribus collatis, digessit. Sic habet ille in Vita, vel elogio ipsius: „ *Anno* 1243. Ordinem Prædicatorum Neapoli in Sancti Dominici Cœnobio amplectitur ... Aquapendente ex itinere transiens, a germanis suis „ ibidem in aula & exercitu Frederici Imperatoris militantibus, e manibus Sociorum vi eripitur: quæ *circa septembrem* videntur evenisse (qua de re capite postremo agendum mihi est.) *Anno* 1244. postquam per annum circiter detentus „ esset, per fenestram dimissus ac sodalibus restitutus est. Neapolim, indeque Romam absque dilatione ad Magistrum Ordinis adducitur. Is erat Venerabilis Frater Ioannes Theutonicus, qui iuvenem Thomam tenerrime amplexus, Parisios, ac „ vix ibi commoratus, recta Coloniam sub Alberto Magno tum maxime florente erudiendum secum ducit. *Anno* 1245. Albertus Magnus, Parisiis ad legendas sententias assignatur: & cum eo iuvenis Thomas ad studium illud mittitur. Ambo „ eo venisse videntur *circa Octobrem*, quo fieri solebat scholarum instauratio .... „ *Anno* 1248. finito cursu, ambo, Magister, & Discipulus, Coloniam reversi sunt: „ cumque ibi eo anno in Comitiis Ordinis Parisiis ad Pentecostem 7. *Iunii* coactis, „ studium generale positum fuisset; in eo deinceps Albertus Regentis functus est „ officio, Thomas vero sub eo iuxta leges Ordinis Philosophiam, Scripturam Sacram, Sententias interpretatus est ac legit ..... *Anno* 1252. vel Coloniæ iisdem „ desudans lectionibus perstitit: vel si quis Parisios ivisse contendat, sacras litteras „ in-

„ interpretaturus, ut Lector Biblicus (sic enim vocabant, qui primus erat ad Ma-
„ gisterium gradus) *versus Septembrem* missus fuerit. Certum enim est, *anno tan-*
„ *tum* 1253. in instauratione Scholarum *versus Octobrem*, lectionem Sententiarum
„ Parisiis ut Baccalaureum aggressum esse. "

Porro oblatam Thomæ Abbatiam Casinensem *anno* 1243. *Fratribus Prædicatoribus recenter adiunēto*, Disquisitori *certum* est: in eamdemque sententiam olim ego ferebar. Re maturius discussa, id eo tempore factum pernego. Ptolomæus Lucensis oblatam narrat Abbatiam Thomæ, *gratia parentum*, *quia erant expulsi de Regno*: atqui illo anno 1243. & sequentibus ad annum usque 1245. gratos Imperatori Friderico fuisse Comites Aquini, in eiusque aula versatos esse, proque ipso militasse, probatissimis testibus adductis, Richardo de S. Germano, Guillelmo de Tocco, Ptolomæo Lucensi, demonstravimus capite superiore num. 2. in calce. Ad hæc, Abbatiam Casinensem *anno* 1239. *Mense Februarii*, teste Richardo de S. Germano, regendam suscepit Stephanus de Curvario: rexitque illam *annis novem*, ut habet Series ms. Abbatum Casinensium, qua utitur Erasmus Gattula in sua Abbatiæ Casinensis Historia Parte II. num. 2. Regimen ergo eiusdem Stephani de Curvario ad annum usque 1248. circiter protenditur: adeoque prædictam Abbatiam anno 1243. aut insequente Thomæ offerre, & conferre valuisse Innocentium Pontificem, non ita facile dictu. Notum vero illud est compertumque, germanos Thomæ Fratres illos fuisse, qui eidem captivo detento, multisque exagitato iniuriis, Dominicana veste in frusta concisa, *Monachales vestes* induendas obtulere, teste Bartholomæo de Capua: quæ fortasse res ita spargi potuit in vulgus, ut etiam diceretur Abbatiam Casinensem eidem obtulisse summus Pontifex. Ita vero vulgari fama delatam rem, diligentiore neglecta perquisitione, scriptis mandavit Thomas de Cantimprato.

Ab Imperatore diris devoto in Concilio Lugdunensi, quod anno 1245. celebratum est, inter plures, qui partibus eius adhæserant, Aquini Comites defecere. Hinc ille percitus ira, *Reginaldum* Thomę nostri fratrem *interfecit*. Ptolomęo Lucensi teste, Comitumque Aquini perillustrem progeniem expulit Regno. Interim Thomas Parisiis degebat sub disciplina Alberti Magni, remigravitque Coloniam Agrippinam anno 1248. cum eodem suo Magistro, ubi substitit aliquot annos. Hoc tempore *Coloniæ existenti* Thomæ, laudato Ptolomæo si credimus, *oblata fuit Abbatia Montis Casini* per Innocentium Papam, *gratia parentum*, *quia erant expulsi de Regno*. Haud sane repugnant Monumenta Casinensia. Post Abbatem Stephanum de Curvario, qui anno 1248. fato concessit mortalitatis, *densissimæ deinceps tenebræ offunduntur* (inquit Gattula loco citato) ac *incerta ad Abbatum electionem*, *finemque cognoscendum via est*. Post ipsum Stephanum numerat *Nicolaum* Abbatem Casinensem: cuius tamen *nulla mentio* in memorata manuscripta serie. Nomen eiusdem occurrit in Tabulis anno 1251. confectis: diciturque *Dominus Nicolaus Dei gratia venerabilis Casinensis electus:* sed quando electus, ait Gattula, vel quousque rexerit, incertum. Quidni ergo coniici potest, hoc tempore Casinensem Abbatiam ab Innocentio Pontifice, *gratia parentum*, fuisse Thomæ oblatam?

III. Sua igitur, si lubeat, huic historiæ veritas constet; at eiusdem adnotatorem primum, Thomam de Cantimprato, causæ qua de ago, adversum non habeo, sed potius patronum disertissimum. Illud imprimis animadverto, quod ait: *Quemdam Nobilem adolescentem de Romanorum partibus Bononiam venisse*, ut vestem Dominicanam indueret; quæ verba nonnisi iuvenem sæcularem sub oculos ponunt. Quid est illud alterum: Thomam in Curiam vocatum, *iussum esse*, *ut habitum Ordinis deponeret*, *& dignitatibus Ecclesiasticis insigniretur*; nisi tunc illum minime fuisse Monachum professum, sed Dominicanum Novitium dumtaxat, qui veste Ordinis deposita, dignitatibus Ecclesiasticis quibuscumque posset insigniri? Quid est etiam silentium illud pristinæ Monachalis professionis, qua Thomæ persuadere potuisset Pontifex, ut libentius ac facilius regimen Abbatiæ Casinensis adsumeret; nisi eloquentissimum argumentum, eius Monachatus abnutivum? Quid demum illud est: Thomæ

mæ *nec Ordinem, nec habitum suum deserere volenti*, facultatem fecisse Pontificem, *ut in Ordine ac habitu suo præesset officio*; nisi alterius Ordinis & instituti numquam illum fuisse, nec cucullum Monasticum gestasse umquam?

Sed inquit Disquisitor: Thomæ fratres, & Innocentium Pontificem *latere non potuisse, quam districte, quam sancte paucis ante annis Innocentius III. & Gregorius IX. vetuissent, ne Monachis præficerentur Abbates extranei, quique expresse hoc ipso in Ordine professi non essent*. Ac certe *ita socordem & inertem dixerit nemo Innocentium, ut quæ certissime noverat proximorum Decessorum statuta, revellere vellet*. Citat vero Caput, *Cum ad nostrum*, & Caput, *Cum in Magistrum*, de Electione. Hæc Romanorum Pontificum rescripta diligentius hoc loco expendere non vacat: quorum alterum electionem Abbatis irritam facit, qui *incontinenti* Monachus effectus, & Abbas electus a Monachis fuerat, rudis adhuc minimeque *instructus in regula Monachali*: alterum eligi vetat in Abbates, qui *ordinem regularem professi* non sunt. An vero denegatam Monachis facultatem, adimere sibi pro rerum & temporum circumstantiis voluerint Pontifices? Adde, Casinensem Abbatiam in casu nostro erigi in Commendam potuisse: quamquam non me latet, quod adnotat Thomasinus Parte II Libro III. capite XIX. tertiodecimo sæculo Abbatiarum commendas haud facile occurrere. Nihilominus ex Ptolomæo Lucensi Libro XXII. Hist. Eccles. capite XXXIX. patet: Clementem quartum Summum Pontificem, qui obiit anno 1268. *voluisse conferre*. Thomæ nostro de Aquino *Archiepiscopatum Neapolitanum*, & etiam *Abbatiam S. Petri ad aram dicti loci*. Illam fuisse *Ordinis S. Augustini extra muros Neapolitanos*, adnotat Lubinus in Notitia Abbatiarum Italiæ.

Utut hæc se habeant, de facto sermo est, quod narrant Cantimpratanus, & Ptolomæus Lucensis: neque iuribus & Pontificum statutis confici potest, factum non fuisse quod factum fuit. Negari enim nullo modo potest, si vera narraverint illi, Abbatem extraneum præfectum Casinatibus fuisse ab Innocentio Pontifice, dum illis præficiundum curavit Thomam, ea servata conditione, ut *in ordine & habitu suo*, scilicet Dominicano, *præesset officio*. Nec *socordem* vero, nec *inertem* Innocentium dixero, qui Decessorum statuta, quæ noverat, revellere poterat, ac forte voluit, ut Comitibus Aquinatibus, optime tunc de Apostolica Sede meritis gratificaretur; Thomam, licet Dominicanum, Abbatiæ Casinensi præficiendo, eo sane tempore quo insigne Monasterium illud maxime bellis quassatum erat, ac in arcem & munitionem conversum, neque multum eas ob causas regulari disciplina florebat: id affore sperans, ut illud sub tanti Viri præfectura, cuius familia potens erat, in pristinum decorem redigeretur. Iam vero patet, ex hac Abbatiæ Casinensis oblatione nil extundi posse, quod Monachatum Thomæ suadeat: quem potius everti Cantimpratani testimonio, qui primus rem hanc litteris mandavit, compertissimum est.

C A P U T VII.

Iachetti Malaspinæ, Monastico instituto addicentis Thomam, pluribus elevatur, eliditurque testimonium. Acta translationis Corporis eius expenduntur, quæ Monachatum eiusdem evertunt.

I. IAchettum Malaspinam advocat Disquisitor capite VII. testem Benedictini Monachatus Doctoris Angelici, *non adeo in ferendo testimonio diminutum, ut abundet potius, abeatque in extremum nulla ratione ferendum*. „ Illi enim usque adeo per„ suasum erat (de novo teste, quem sæpius *Saccbettum* appellat, loqui pergit.)
„ Thomam Aquinatem Monasticum Benedictinorum institutum initio professum es„ se, ac tum ad Prædicatores convolasse, ut cum Florentiæ degens, ex publica fa„ ma inaudivisset, Thomam Aquinatem, summum illum Theologorum apicem,

 „ sub

„ sub vitæ finem ad Cisterciense Fossæ-novæ Monasterium divertisse, illicque inter „ Monachorum brachia extremum clausisse diem ; externa illa rerum specie delu„ sus, existimaverit ad pristinum institutum morti proximum rediisse, resumptoque „ cucullo Monachum obiisse. “

Iachettum ipsum inducit hæc patrio idiomate pronunciantem capite CCXXIII. Auctarii ad Historiam Ricordani Malaspinæ patrui sui, ad annum 1286. (1284.) ubi Caroli primi Andegavensis Siciliæ Regis res gestas exequitur. *Dal* (del) *detto Carlo rimase Carlo secondo, Principe* (Prenze) *Conte di Salerno: ed ebbe* (ed era bello del corpo e grazioso, ed ebbe) *più figliuoli della sua donna, figliuola ereda* (e reda) *del Rè di Ungheria. Il primo suo figliuolo fù Carlo Martello, che poi fù Rè d' Ungheria: il secondo* (e'l secondo) *fù Lodovico, che si fece frate della povera vita, e mai entrò* (e mai non entrò) *avvegnacchè l'abbino appropriato a loro: sicome i Frati Predicatori Tomaso d'Aquino, il quale inanzi che fosse Frate Predicatore, fù Monacho: e quando venne a morte, ch' infirmò in cammino* (a cammino) *rimordendo la coscienza, si fece portare alla Badia, donde era* (d' ond'era) *prima stato Monacho, e Monacho morì, e Monachi anno il corpo suo.* Veram lectionem restitutam habes ex Operis editione, quæ prostat apud Muratorium Tomo VIII. Scriptorum Italiæ. Textum vero sic latine reddit ipse Disquisitor: *Carolo prædicto superstes fuit Carolus secundus, Salerni Princeps. Is ex Hungariæ Regis filia & herede, quam uxorem habuit, complures sustulit filios: quorum primus fuit Carolus Martellus, postea Rex Hungariæ: alter Ludovicus, qui Fratrum pauperum, seu Minorum, instituto se devovit: eorum tamen claustra numquam ingressus est, quamvis illum iidem sibi vindicent: quemadmodum & Prædicatores Thomam Aquinatem, qui antequam ad Prædicatores transiret, Monachus fuerat; & ad extremum cum in itinere morbo premeretur, religione tactus, in Cœnobium ubi prius Monachus extiterat, portari se voluit, ibique Monachus mortuus est: eiusque corpus obtinent Monachi.*

Hæc Iachetti verba monet Disquisitor, non exstare in exemplaribus cusis, quæ Florentiæ primum anno 1568. prodierunt. Non exstant (addo ego) neque in eiusdem loci alia editione, quæ anno 1718. iterum curata est. Exstant nihilominus (pergit ille) in pervetusto Codice Ms. olim apud Petrum Iunium Ugolini filium Patricium Florentinum adservato: *quod testatur* (inquit) *illustrissimus Præsul Angelus de Nuce Archiepiscopus Rossanensis in Opusculo ea de re adornato.* Patet quam maxime, Dissertationem Angeli de Nuce defloratam a Disquisitore fuisse. Eadem verba addit Erasmus Gattula in Addendis, legi in Codicibus mss. duobus Bibliothecæ Strozzianæ, certiorem se reddentibus amicis Florentinis: *quamvis tamen iis verbis* (verba sunt eius animadversione digna) *usus non sim, neo sim usurus, ad meam sententiam probandam.* Quæ denique verba ex citato Codice Ms. penes Marchionem *Giugni* Civem Florentinum suppleta leguntur in Editione, quæ inter Scriptores Italiæ a Doctissimo Muratorio collectos habetur Tomo VIII.

Monachatum Thomæ hoc adferi monumento, quod allatum est, negari nequit: fides eius expendenda, an satis idonea ad illum persuadendum? Id ego inficias eo. Ac primum abs re non erit, si admonuero, Ioannem Villanum, qui res eiusdem ævi in sua Historia, iisdem pene verbis Malaspinarum Ricordani, & Iachetti, solet recensere, nullam ibi mentionem Thomæ eiusque Monachatus ingerere, quamquam & ipsum liberiore calamo scripsisse, nemo nescit. En illius verba Libro VII. capite XCIV. in editionibus Veneta 1537. Florentina 1587. & Mediolanensi in Muratoriana Scriptorum Italiæ Collectione Tomo XIII. *Del detto Carlo non rimase altra reda, che Carlo secondo Prenze di Salerno, di cui avemo fatto menzione: e questo Prenze Carlo era del corpo bellissimo, grazioso, & largo ... & hebbe più figliuoli della Prencessa sua moglie, figliuola & reda del Re d' Ungheria. Il primo fu Carlo Martello, che fu poi Re d' Ungheria; il secondo fue Luis, che si rendeo Frate Minore, e poi fu Vescovo di Tholosa &c.* Ubi Malaspinæ irrisio de Fratribus Minoribus, Ludovicum Caroli secundi Filium sibi veluti suum vendicantibus, omissa est, nullaque

ingesta

ingesta mentio Thomæ Aquinatis, eiusque Monachatus: quod est forte indicio, rem hanc uti manifestam fabellam ab eodem Villano reiectam fuisse, ac silentio pressam. Eo vel maxime quod Aquinatis apotheosim narrans ad annum 1323. Libro IX. capite CCXVII. inter cælites relatum fuisse scribit *Fratrem Thomam de Aquino Ordinis Sancti Dominici, Philosophiæ ac Theologiæ Magistrum, eximium in omni scientiarum genere virum*: additque, quod fama ferebat, veneno sublatum sanctissimum virum, quod propinandum iusserit Carolus primus Siciliæ Rex; ceteris prætermissis commentis, quæ scripto reliquerat Malaspina. Historiam suam perduxit Ioannes Villanus ad annum usque 1348.

At ipsa Iachetti narratio penitius expendenda est, in qua tot ille peccata patravit, ut mirum esset, Thomæ Monachatum vere narrasse. Ait 1. Fratres Minores *vendicare sibi* voluisse Ludovicum Caroli secundi filium Tolosanum Episcopum; sibi ipsi apertissime repugnans, cum etiam narret, se Fratrum pauperum seu Minorum instituto devovisse Ludovicum, *si fece Frate della povera vita*: unde Ludovicum Minorum instituto addictum cur sibi non vendicarent Fratres Minores? Bollandi Continuatores adi ad diem 19. Augusti; compertumque erit, non prius ipsum in infulas Tolosanas consensisse, quam in verba regulamque S. Francisci solemni professione, annuente Ioanne XXII. summo Pontifice, iurasset. Hæc vero satis superque sunt, ut illum sibi veluti suum vendicent Fratres Minores.

Quid est illud, quod etiam Fratres Prædicatores sibi Thomam Aquinatem vendicaverint, *l'abbino appropriato a loro?* Iuvenem ergo, quem prophetica vaticinia, nondum natum, prænunciaverant, *quod erit Frater Ordinis Prædicatorum*; qui Neapoli Dominicanam vestem induit, ac Ordini nomen dedit, ipsum excipiente Thoma Agni de Lentino Cœnobii S. Dominici Priore; qui per annum & amplius plurimas tulit a parentibus ac fratribus inlatas iniurias, ut Dominicana deposita veste aut Monachalem aut sæcularem indueret, hisque recusatis constantissime retinuit illam; qui duos & triginta annos Prædicatorum ordinem professus est, illustravitque sanctis moribus, ac litteris, editisque operibus: hunc iuvenem, inquam, virumque eximium sibi vendicarunt, si Malaspinæ fides, suumque fecerunt, cum suus non esset. nimium audaces Fratres Prædicatores! Ne putidissimum insani capitis commentum.

Sed ipsum, ait, cum in itinere morbo premeretur, portari se voluisse in Monachorum Cœnobium, *ubi primum Monachus degerat*. Nemo vero nescit, non Casini, ubi moribus & litteris imbutus fuit, sed Fossæ-novæ apud Cistercienses hospitio exceptum fuisse. Addit etiam, *conscientiæ stimulis tactum*, voluisse in Cœnobio Monachorum diem ultimum claudere: ac si conscientiæ stimulis agi debuisset is qui etiamsi Monachus antea extitisset, rite tamen & ex iuris formulis, ac aliorum prævio exemplo, Ordinem religionis commutasse dicendus esset. At verissimas alias causas aperit Ptolomæus Lucensis, quæ Thomam impulerunt, ut cum morbo premeretur, ad Monachos Fossæ-novæ declinaret: quod nempe nullus præsto erat vicinis in locis Conventus Ordinis Prædicatorum: eiusque consanguinei Domini de Ceccano in eo Monachorum Cisterciensium Cœnobio conveniens hospitium impetrarunt, ubi vir Sanctissimus sanitati suæ consuleret. In Annalibus, quæ prostant Tomo XXV. Biblioth. Patrum, & Tomo XI. inter Scriptores Italiæ, hæc habentur ad annum 1274. Thomas *recedens de Neapoli, & veniens in Campaniam in domo Dominorum de Cecano apud Dominum Annibaldum, qui neptem suam habebat in uxorem, graviter infirmatur continuo. Unde coactus ægritudine, & ad instantiam dictæ suæ neptis declinavit ad Monasterium Fossæ-novæ, ibidemque mortuus est*. Paria sunt, quæ ab eodem scripta legimus Libro XXIII. Hist. Eccl. capite VIII. *Veniens in Campaniam*, inquiente, *ibidem graviter infirmatur. Et quia prope locum illum nullus Conventus Ordinis Prædicatorum habebatur, declinavit ad unam solemnem Abbatiam, quæ dicitur Fossa-nova, & quæ Ordinis erat Cisterciensis, in qua sui consanguinei Domini de Ceccano erant patroni*. Quis ergo tam bonus, qui Iachetto credat, uno ver-

verbo narranti, aut potius occasione, ut poterat, arrepta, effutienti, Thomam conscientiæ stimulis actum ad Monachos accessisse, ut Monachus tandem e vita migraret? Illos imo numquam vidisset, neque ad eos declinare cogitasset, nisi necessitate compulsus, ut testatur Ptolomæus, quod in vicinia nullum erat, ubi exciperetur, Fratrum sui Ordinis Monasterium; & consanguineorum adstrictus humanitate, qui locum eidem in Monachorum Cœnobio procuraverant, eo adire constituisset, ut viribus tandem refectis iter suum ad Concilium Lugdunense prosequeretur. Haud vero inficias iverim, & ipsum Thomam in eo potius Cœnobio, quam in sæculari consanguineorum domo, sanitati consulere voluisse; *nullis* attamen *conscientiæ stimulis actum*, sed pro Viri religiosissimi indole, religiosas domos sæcularibus præferentis. Id sancte atteſtatum habeo a Nicolao Abbate Monasterii Fossæ-novæ, qui in Processu Canonizationis capite 11. num. 8. sic ait: *Dum dictus F. Thomas vocatus iret ad Concilium Lugdunense, & transitum faceret per Campaniam, infirmatus fuit in Castro Magentiæ cuiusdam Domini Anibaldi de Ceccano; & cum ipsa infirmitate gravaretur, dixit (ut audivi a pluribus:) Si Dominus voluerit me visitare, melius est quod reperiar in domo Religiosorum, quam in domibus sæcularium: & ex tunc causa devotionis fecit se portari ad Monasterium Fossæ-novæ.* Quod ergo *ex devotione*, ex pietate factum fuit, ut testis in processu Canonizationis iuratus perhibet; ex *conscientiæ stimulis* factum narrat in sua Historia Florentinus Malaspina.

Pergit ultra, & ait, Thomam *obiisse Monachum*: quo nihil magis a veritate abhorret, cum spiritum emiserit inter Fratrum suorum Dominicani instituti, quos in via comites habebat, amplexus; factaque apud Fratrem Rainaldum de Priverno eiusdem Ordinis generali exomologesi. Hæc sane omnia, quæ Iachetti commenta overtunt, narrat disertissime Guillelmus de Tocco, his verbis: *Post hoc cum prædictus Doctor fuisset aliquibus remediis confortatus, ut videretur sibi quod posset iter inceptum prosequi versus Romam; iuxta Monasterium Fossæ-novæ transiens, invitatus ab Abbate & Monachis, volens ibi aliquibus diebus vires resumere, prædictum Monasterium est ingressus* (eius etiam Nepte agente, Ptolomæo teste, ut Monachos benevolos hospites experiretur.) *Qui cum primo ingressus fuisset Ecclesiam, claustrum postea intravit ... & tactus spiritu prophetiæ dixit, pluribus audientibus Monachis & sui Ordinis Fratribus, & præcipue suo Socio, cui consueverat similia revelare: Frater Raynalde, hæc requies mea &c. Post quod propheticum dictum, de suo obitu Fratribus sui Ordinis præcipue lamentantibus, positus fuit Doctor in Camera Abbatis &c. Post devotum sepulturæ officium, Frater Raynaldus de Piperno ... prædicavit, & dixit: Ego istius Doctoris totius vitæ exterioris & conscientiæ testis sum, & frequenter audivi meritum eius tam evidens, & nunc generalem eius confessionem audivi &c.* Effutientem quis modo ferat Iachettum Malaspinam, Monachum obiisse Thomam in Cœnobio Fossæ-novæ?

Fabulam claudit ille: *eiusque* fato functi, inquiens, *corpus obtinent Monachi*; ac si eiusdem, veluti cuiusdam Monachi, sibi corpus deberi, contendissent Cistercienses. Sibi ius istud, quod Malaspina commentus est, non arrogarunt Fossanovani: factumque sine dubio vi & violentia consanguineorum Thomæ Dominorum de Ceccano, ne corpus eius transferrent Fratres Prædicatores. Rem testatam reliquit Ptolomæus in Annalibus loco citato: *Voluerunt autem Fratres eius*, inquiens, *corpus transferre: sed Domina* (Neptis Thomæ) *non permisit pro dilectione & devotione, quam ad ipsum gerebat: sicque fecit occultari per Monachos*. Paria scribit in Historia Ecclesiastica: *Tradunt autem Historiæ, quod ibidem multis miraculis claruit, & multis indiciis Deus suam sanctitatem ostendit: propter quam causam sui Consanguinei, cum sint potentiores de Campania, non permiserunt, corpus inde transferri; imo cum audissent, quod Fratres sui Ordinis hoc attentabant, corpus ipsius occultaverunt.*

Tot ergo deturpatam mendaciis putidisque commentis Iachetti sententiam, quæ nonnisi Scriptoris, Thomæ gesta, quæ scirent omnes, supine ignorantis, fœtus esse potest; mirum est allegari a Disquisitore potuisse, ut præconceptæ opinioni de Mona-

Monachatu Thomæ fidem conciliaret? Prudentior Erasmus Gattula professus est: *Iis* Iachetti *verbis*, inquiens, *usus non sum, nec sum usurus ad meam sententiam probandam*. Vel ex ipsa tamen tot mendis scatente Iachetti narratione id saltem colligendum esse, ait Disquisitor: *Monachatum Thomæ tunc temporis compertissimum fuisse*; de quo propterea ansam ille arripuerit cætera confingendi. Undenam Disquisitor habet, tunc temporis compertissimum fuisse Monachatum Thomæ, silentibus synchronis aliis probatissimis Scriptoribus, imo apertissime abnuentibus? Nonne potius Iachettus, qui vel pro genio finxit, vel ignoranter scripsit, Monachum obiisse Thomam, actumque conscientiæ stimulis portari se voluisse ad Cœnobium Fossæ-novæ, in eodemque Cœnobio posuisse tirocinium Monachatus, aut pari licentia finxerit, aut pari ignorantia scripserit, Monachum ipsum fuisse? *Id nemo dixerit*, reponit ille, *nisi qui Iachettum mortalium imprudentissimum simul, & impudentissimum finxerit*. Summam imprudentiam, repono ego, & impudentiam quis non agnoscat in eo, qui paucis in verbis tot alia mendacia de Ludovico Tolosano & Fratribus Minoribus, de Divo Thoma & Fratribus Prædicatoribus liberrime venditat? Una illa, si placeat, excusatio fuerit: Scriptori ad calumniam prono fucum fecisse habitam a puerulo Thoma in Cœnobio Casinensi educationem; parentum eius consilium, quod ferebatur, ut Monachus evaderet; adhibitas quoque violentias ut vestem Dominicanam exueret, adsumeretque Monachales vestes; ac fortasse Casinensem Abbatiam demum oblatam eidem a Romano Pontifice. Hæc Iachettum, cum minus attente expenderit, fortasse deceperint, ac permoverint, ut Monachum Thomam faceret.

II. At hunc denique Monachatum evidentissime evertunt, quotquot acta sunt in causa translationis corporis S. Thomæ, quæ anno 1368. contigit. Historiam scripsit Raimundus Hugonis, illius ætatis auctor: eamque ex pervetusto Ms. autographo, apud Fratres Prædicatores Tolosæ adservato, ediderunt Continuatores Bollandi ad diem 7. Martii. Nemo nescit namque, Monachos Cistercienses Fossanovanos, apud quos diem ultimum clausit maximus Ecclesiæ Doctor, eiusque corpus conditum fuit, de sacris lipsanis sibi postmodum ereptis graviter doluisse, ac provocatione ad Romanum Pontificem interposita, nihil non præteriisse, ut illa sibi restituerentur. Si Monasticam institutionem aliquando Thomas amplexus esset; si conscientiæ stimulis actus, ad Monachos cum morbo premeretur, portari se voluisset, ut extremam saltem vitæ periodum apud Monachos viveret; si Monachus tandem, velut eiurato Prædicatorum ordine, mortem obiit: summa sine dubio ratio Cisterciensibus præsto fuisset, quam adversus Fratres Prædicatores opponerent, ac Urbano V. Pontifici Maximo ad causæ defensionem adducerent, ut pro votis tandem, quod optabant feliciflime consequerentur. Sed hoc momento, quo nihil aptius, nihil solidius, nihil gravius adferri umquam potuisset, causam suam non perorarunt illi; nullam iniecere mentionem de Monachatu Divi Thomæ, sive pueruli, sive adolescentis, sive morbo extremo laborantis; unaque furti accusatione intentata, sibi sacrum thesaurum ablatum restitui postulaverunt.

En verba, en causæ argumenta omnia, quæ, laudato Raimundo referente capite 11. nomine Abbatis, Iacobus de Sena, *Advocatus Fiscalis*, coram Pontifice Romano, apud quem lis agebatur, brevi sententia proposuit, inquiens: *quod Magister Generalis Ordinis Prædicatorum*, Elias nomine, *intraverat Conventum Fossæ-novæ, & fregerat Campanile, & commiserat sacrilegium, & fecerat furtum*. Furtum etiam sacri depositi, nihilque præterea aliud, Eliæ obiecit Urbanus V. qui Monachis favebat: *Tu furatus es*, inquiens, *Corpus Sancti Thomæ*? Cui summa fidentia respondit ille: *Sanctissime Pater, caro & frater noster est*; nempe ut subiicit Historicus, *voluit dicere, quod quis rem propriam non furatur*. Quis credat, meliori mente, melioriquc consilio non acturos fuisse causam suam Fossanovanos, e Monachatu S. Thomæ argumento desumpto, si Monachum eumdem & primis & postremis vitæ annis scivissent? Cur Monachum Thomam non adserit Pontifex, eiusque Monachatum non opponit, ut ex parte saltem Eliæ responsum elideret, qui sancti Doctoris corpus, tamquam *rem*

pro-

propriam, sibi ac Ordini Prædicatorum restitutum, ne Monachis extraneis reddere cogeretur, iura omnia sibi favere declamans, obtestabatur?

Neque semel tam altum mirabileque silentium in Pontifice, in Monachis de Monachatu Thomæ admirari subit; cum eiusdem mentio nulla iniecta umquam fuerit, tametsi ferret occasio, ac ipsius ratio causæ postulare videretur. Prædicatorum votis parum faventem Urbanum, subiratumque respondisse illis, narrat idem Raimundus capite 111. *se iustitiam velle facere in hac causa*. Iustitiæ, aut æquitatis quædam species erat, ut corpus Thomæ, si aliquando fuisset Monachus, eoque magis si Monachus obire voluisset stimulis conscientiæ actus, ipsi Monachi Fossanovani, apud quos fato functus mortalitatis fuerat, servarent. At nihil huiusmodi in Pontificis mentem venit, qui furtum dumtaxat animo versans, *Decretale illud*, *De latoribus quod dicitur prædonum fore restituendum, volebat observari*: & Eliæ subiicienti, honores maximos *a Fratribus suis Prædicatoribus* Thomæ Sanctissimo exhibendos esse, id unum respondit: *Numquid non Ordo meus S. Benedicti est potentissimus, & Ordo tuus quasi nullus ad honorandum dictum Sanctum? Melius ergo videtur, quod apud Monachos nostros ipse remaneat*. Quam apte Monachatum memorasset Pontifex, quem iuvenis Thomas aliquando professus fuisset: sed qui nullus erat, non obiecerunt Monachatum eius Cistercienses Fossanovani, sibi corpus ereptum restitui postulantes; nec obiecit Summus Pontifex, qui Monachis primum favebat, subiratusque fuerat Fratribus Prædicatoribus.

CAPUT VIII.

Additamenti ad vetustum Casinense Martyrologium fides non est idonea, qua Monachatus Thomæ suaderi queat. Nonnulla, quæ feruntur eiusdem Monachatus indicia, levitatis & falsi convicta, ac depulsa.

I. NImium dolet Disquisitor, clarissimi Casinensis Monasterii Tabulas, quippe quod Friderici secundi Imperatoris ira ac furore expilatum illud fuit, perturbatum, ac pene devastatum, ad nos usque non pervenisse, quæ maxime patefacerent, qua fuerit vitæ conditione Thomas quandiu Casini substitit, quodve illic tenuerit institutum. *Equid aliud vero* (ait ille capite VI. num. 1.) *ultra sperandum in rebus alta caligine mersis, & forte non sine industria occultatis?* Mirum est, Monachatum Thomæ inter alta caligine mersas res numerari, quem gravissimis argumentis ac certis etiam demonstrationibus in apricum se tulisse, frequentius gloriatur Disquisitor. *Age tamen*, (pergit ille) *& si quis inde radius emicat, excipiamus*. Radium porro, quem exciperet, sibi videre emicantem visus est in aliquibus Richardi de S. Germano verbis ad annum 1239. quibus *tertia Monachorum exclusio* refertur *de Monasterio Casinensi*. Locum expendimus capite V. num. 2. quem mala fide interpolatum demonstravimus: ipsamque præterea interpolationem nihil exhibere omnino, quod Monachatui Divi Thomæ faveat, ostendimus.

At *exstat etiamnum hodie* (inquit) *Casini optimæ notæ documentum anni circiter 1380. quod Virum sanctum ex Benedictino instituto ad Dominicanum transiisse, disertissime notat*. Iam ergo dolorem suum cohibere Disquisitor debuisset de Tabulis Casinensibus expilatis, deque rebus propterea alta caligine mersis, cum vel uno documento *optimæ notæ*, quod etiamnum hodie adservatur, Monachatus Thomæ *disertissime* notetur. Illud est, quod Ioannes Mabillonius in Musæo Italico publici iuris facto anno 1687. memorat ac in lucem profert Parte I. pag. 123. „ Ex Martyrolo„ gio veteri discimus, inquiens, Thomam Aquinatem Casini Monachum fuisse, an„ tequam ad Dominicanorum Religionem convolaret. Ita enim de eo Nonis Mar„ tiis, secunda quidem manu, sed ante annos 300. (scilicet circa annum Christi „ 1380.) adscriptum legitur: *Nonis Martii, apud Fossam-novam, Natalis S. Thomæ*

„ *Con-*

„ *Confessoris, viri eruditissimi: qui oriundus de Aquino, primo Casinensis Monachus fa-*
„ *ctus, postmodum in Ordine Beati Dominici Prædicator effectus, sua multiplici & fru-*
„ *ctuosa doctrina illuminavit valde Ecclesiam sanctam Dei.* " Quis contra mutire (Disquisitor clamat) quis hiscere audeat?

Cur vero hiscere non liceat contra Monachum, eidemque fidem denegare, qui sæculo integro, ipso adnotante Mabillonio, ab obitu Thomæ, qui anno 1274. accidit, interpolabat vetustum Martyrologium, sæculo undecimo scriptum, si Erasmo Gattulæ credimus? Sed vel *ea ætas* a Mabillonio constituta *satis scriptori* (verba sunt Disquisitoris capite VI. citato num. 3.) *conciliat auctoritatis, ut in facto de quo nunc quæritur, fidem integram faciat: cum eo in loco scripserit ille: ubi ex publicis Tabulis rescire facile potuit, quæ fuerit Thomæ fortuna, Casini dum degeret adolescens.* Publicas Monachatus Thomæ tabulas exstitisse Casini anno circiter 1380. quo Monachus ille scribebat, adserit modo Disquisitor, qui paullo antea dolebat periisse illas in expilatione Cœnobii Casinensis, quæ *contigit Friderico II. Imperatore in Religiosissimos Monachos furente*, anno scilicet 1239. ac deinceps usque ad annum 1250 quo mortem obiit ille. At vetustiora quæ lustrare potuerit monumenta bonus ille Monachus, si quæ supersunt, & ad nos pervenerunt, ab Auctoribus conscripta, qui Thomam viderunt, & cum eo versati sunt, aut eidem ætate proximi fuerunt, oppositum tradunt manifeste. Ptolomæum Lucensem intelligo, & Guillelmum de Tocco, & Bartholomæum de Capua, Logothetam Regni Siciliæ, & Thomam Cantimpratensem, quos Monachatum Thomæ pluribus evertere, ostensum est. Adde testes in Processu Canonizationis vocatos & iuratos, qui plurimi sunt, non ex Ordine Prædicatorum dumtaxat, sed Monachos, & laicos; qui cum de Thomæ gestis testimonium perhibeant, eiusque vitæ circumstantias, quocumque modo noverint eas, etiam minutissimas patefaciant, Monachatum eius aut alto silentio premunt, aut certe profligant. Quæ hactenus disseruimus, recole & expende.

Fuerit ergo tam bonus Ioannes Mabillonius, cui tantum debet litteraria Respublica, quantum vix alteri; qui prædicti Additamenti ad Casinense Martyrologium allegata fide, *addiscendum* proponit in Musæo Italico: *Thomam Aquinatem Casini Monachum fuisse, antequam ad Dominicanorum Religionem convolaret*? Refert ea Vir doctissimus, quæ prædicto in Additamento legerat: quorum tamen se vadem ipsum dare, haud puto. Rem affero præterea animadversione dignam. Thomas dicitur in illa marginali adnotatione, *primo Casinensis Monachus factus*: indeque addiscendum scribit Mabillonius, *Thomam Aquinatem Casini Monachum fuisse*; quæ sine dubio verba, in obvio proprioque sensu accepta, Monachatum exhibent, quem solemni emisso voto Casini professus fuerit, aut certe ratum renovato voto habuerit Sanctus Thomas. At probe senserat Mabillonius, nemini fore Monachatum Divi Thomæ persuadendum: unde proprio marginalis illius notæ relicto sensu, maluit eam cautior effectus intelligere de sola Thomæ inter Monachos educatione, eiusque puerili Divo Benedicto a parentibus facta oblatione, in Præfatione Partis primæ ad Sæculum sextum Benedictinum, quod Parisiis anno 1701. publicam lucem vidit. Verba eius hæc sunt num. 36. *Attamen pueros in Casinensi Monasterio sæculo XIII. educatos fuisse, probat exemplum S. Thomæ Aquinatis, quem a puero Monasticum illic habitum induisse, sacri eiusdem loci Martyrologium testatur.* Sed neque hanc pueri Thomæ educationem Casini in habitu Monastico verisimilem esse, latiore iam calamo ostendimus capite III. Aut ergo Thomam Auctor Additamenti ad Casinense Martyrologium, *Monachum* dixit, hoc est, in eo Cœnobio nutritum, moribus & litteris a Monachis informatum: aut minus prudens simplicem illam Thomæ educationem, quæ cuique notissima erat, ut inde Casinatium gloriam quodammodo augeret, pro vero oblationis ritu venditavit, accepitque pro Monastica professione.

II. Externa quædam huiusce demum Monachatus profert capite VII. num. 4. indicia Disquisitor, quibus *olim se maxime excitatum profitetur, ut Benedictinum Divi Thomæ Monachatum, de industria forte a nonnullis occultatum, inquireret, veteresque*

chartas volvendo retegeret. Evolvit scilicet, quæ sua in Dissertatione Manuscripta iam antea collegerat Angelus de Nuce, nihilque aliud præterea, quod grave aliquod afferret momentum. „ Movit me primum (inquit) quod Parisiis olim in Maiori Conventu Divi Iacobi, ubi maximam vitæ partem Divus Thomas exegit, a „ plerisque Magistris & antiqui moris Viris acceperim, ex prisca Maiorum traditione haberi communiterque teneri, Doctorem Angelicum sub alba Dominicanorum veste Benedictinum schema, seu scapulare nigrum gestare solitum fuisse: „ quod idem a Viro Doctissimo, eodemque eximiæ probitatis Magistro, Iulio Mercoro apud Mediolanum Fidei Quæsitore, accepisse profitetur laudatus hic sæpe „ Vir summus Angelus de Nuce Archiepiscopus Rossanensis. " Reposueram ego in Præfatione opusculi, quod anno 1724. typis editum est, inani prorsus coniectura hanc Benedictini schematis gestationem pro Monachatu afferri posse; cum pietatis causa schema illud nigrum (quod cuiusque instituti religiosis hominibus licitum esset) sub veste sui Ordinis alba gestare Thomas potuerit, ut coleret maxime Sanctissimum Patriarcham Benedictum, in cuius Casinensi Cœnobio primas litteras didicit, moribusque christianis imbutus est. Hæc satis nobis fuerant. Ampliora legimus in Compendio Opusculi nostri, quod recensitum habetur in Trevoltinis Eruditorum Diariis, anno 1725. Mense Ianuario, Articulo x. Hæc legimus gallice scripta: *Au reste on croit devoir avertir ici, qu' on a pris soin de s' informer de la verité d' un fait allegué par le meme Auteur, en faveur du Monachisme pretendu de Saint Thomas. Ce fait est, que c' est une tradition constante dans la Maison des Dominicains de la rue Saint Iacques, que le Saint Docteur, qui y a passé la plus grande partie de sa vie, avoit coutume de porter sous son habit blanc le scapulaire noir de l' Ordre de Saint Benoit. On s' est enquis du fait dans la Maison meme, & il a ete repondu unanimement, & en particulier par un Pere tres-ancien dans l' Ordre, & qui demeure dans la dite Maison depuis 52. ans, qu' on n' y avoit iamais entendu parler de cette pretendue tradition, & qu' on ne la pouvoit regarder que comme un fait aussi fabuleux, que le Monachisme du Saint Thomas dans l' Ordre de Saint Benoit.* Quæ latine reddita, hæc fere sunt: „ Monitos Lectores volumus, dedisse nos operam, ut de tra„ ditione gestati a Thoma sub alba Dominicana veste schematis Benedictini, quæ „ constantissima adseritur promanasse ad nos usque in Maiori Parisino S. Iacobi Cœ„ nobio, certiores efficeremur. Responsum communi voce dederunt Patres illi, ma„ ximeque testatus est vir annosus, qui ab annis duobus & quinquaginta fixam in „ eo Cœnobio sedem habet, hanc apud illos minime vigere traditionem, neque se ul„ lum audivisse umquam quidpiam tale attestantem: rem ergo illam cum Divi Tho„ mæ Benedictino Monachatu inter fabulas amandari tuto posse. " Hæc eadem habentur italice conversa, ac edita Venetiis apud Aloysium Pavinum Tomo XLII. Operis inscripti *Giornale de' Letterati Oltramontani*.

Aliud profert indicium Disquisitor: „ Illud me quoque, inquiens, non mediocri„ ter movit, quod plenissimam rerum Benedictinarum cognitionem in Doctore An„ gelico deprehenderim; singularem in Benedictinis ritibus, regulis, institutis, mo„ ribus explicandis diligentiam, qualem ne in explicandis quidem Dominicanis in„ venias; flagrantissimum denique studium, quo Benedictina quæque, cæteris fer„ me neglectis, non nata modo, sed & quæsita de industria occasione defendit, ut „ orare pro domo sua Cicero videatur &c. " Exaggerationis plurimum hæc Disquisitoris verba habent, solidi nihil quod Monachatum Thomæ indicet. Pars quidem fuerit summæ peritiæ rerum omnium, qua clarebat Vir Sanctissimus, rituum notitia & regularum, & institutionum, atque morum ad Benedictinos Monachos attinentium: at eam facillime comparare sibi poterat (quod & cuique Monasticæ disciplinæ diligenti indagatori pervium esset) ex regulæ S. Benedicti aliorumque statutorum Casinensium lectione. Plura quoque eiusdem Casinensis disciplinæ capita didicerit ille, cum Casini degeret, tametsi puerulus sæcularis moribus & litteris imbuendus, nobili tamen ingenio præditus expeditoque ad ea quæque observanda, in

qui-

quibus Monachi exercebantur. At quænam demum tam intima, tam recondita fuerint illa Monastica instituta, quæ nonnisi Monachus potuerit scire? Docet ille Opusc. XVII. capite XI. & II. 2. q. CLXXXIX. art. II. ad 1. *concedi in Regula B. Benedicti probationis annum nuper ad Religionem conversis*; & art. V. *Beato Benedicto Nobiles dare suos filios omnipotenti Deo nutriendos cœpisse*; & I. 2. q. XIII. art. V. ad 3. *si Prælatus aliquid impossibile præceperit, tentandum esse a subditis iuxta Beatum Benedictum*; & alibi, *B. Benedictum mandare, quod venientibus ad Religionem non sit facilis præbendus ingressus*; & quodl. I. art. XX. ad 2. *Monachos ex voto obligari ad servandam regulam Beati Benedicti: sed comedere carnes non esse contra votum Monachi, nisi quando comederet ex inobedientia, vel ex contemptu*. Hæc, & similia sunt, quæ a Thoma sciri non potuisse, nisi Monasticæ fuisset obnoxius professioni, dixerit nemo prudens.

An memorari inter Monachatus indicia debeat consuetudo & amicitia cum Benedictinis, quam sanctissime coluit Sanctus Thomas toto vitæ suæ tempore? Hanc Erasmus Gattula loco citato ob oculos ponit: Tabulasque refert, quibus Bernardus Abbas *anno* 1270. facultatem Fratribus Prædicatoribus facit, Domum & Ecclesiam erigendi in oppido S. Germani, *ob honorem Dei, & Ven. Viri Fratris Thomæ de Aquino ac Religiosi Viri Fratris Troiani de eodem Prædicatorum Ordine, carissimorum amicorum nostrorum, promerente dilectione*. Hæc si Monachatus indicia haberi debeant, Monachus olim fuerit, ut video, non solum Thomas Aquinas, sed etiam Frater Troianus, quos *carissimos amicos* vocat Bernardus Abbas. Abeant hæc vero, non Monachatus indicia, sed commenta ad fucum faciendum quæsita.

CAPUT IX.

Chronographia gestorum Sancti Thomæ a Disquisitore aliisque posita expenditur: eademque reformatur. Postremum contra Monachatum eiusdem argumentum.

I. Satis in propatulo positam Monachatus Divi Thomæ fabellam puto: ac disertis etiam manifestisque documentis ostensum, Angelicum Doctorem Casini ab ineunte ætate moribus & litteris veluti nobilem puerum sæcularem informatum esse; pubertate nondum adepta, Neapolim ad publicas sæcularesque scholas a parentibus missum; ac sæculo valedixisse tum demum, cum Dominicanum Prædicatorum Ordinem ingressus est. Rerum huiusmodi chronographiam hoc loco diligentiore opera ut expendam, suadent plura: ut res easdem suis temporibus illigatas quisque percipiat; quæ etiam posita est ab Auctore Disquisitionis historicæ chronographia, ut minus accurata, profligetur; ac demum novo ac postremo validissimo argumento quæ contra Monachatum Thomæ disseruimus, confirmentur.

Quatuor potissimum anni sunt, qui diligentius, quo ad fieri poterit, & expendi debent, & definiri: 1. annus æræ christianæ, quo Thomas Dominicano Prædicatorum Ordini nomen dedit, de quo non multum cum Adversario dissidium erit. 2. annus ætatis, quem natus erat, cum diem supremum clausit in Cœnobio Fossænovæ. 3. annus Christi, quo in lucem datus est. 4. annus ætatis, quo Dominicanam vestem induit: quos ita digessisse ac ordinasse mihi videtur Disquisitor, ut causæ susceptæ favere voluerit, non veritati. Methodus vero, quæ a certioribus aut probabilioribus procedendum præscribit ad incerta minusque nota, cogit ut ordine quodam perturbato annos ætatis Thomæ, ac annos æræ christianæ cum quibus illigari illi debeant, perquiramus.

Contendit Disquisitor capite IV. num. 2. *non ante annum æræ christianæ* 1243. *aut etiam* 1244. *figi posse Divi Thomæ ingressum in Prædicatorum Ordinem*. Huiusce anni quem inquirimus, notam quamdam afferunt Ptolomæus Lucensis, & Guillelmus de Tocco. Ait ille Libro XXII. Hist. Eccl. capite XX. Thomam, Dominicana ve-

ste indutum, *versus Perusium venientem, in Tuscia ad quoddam Imperatoris Castrum, quod Aquapendente vocatur, ibidem Fredericum invenisse:* eoque, Imperatore dissimulante, a Reginaldo fratre suo captum, *missumque in Campaniam ad quoddam Castrum vocatum S. Ioannis.* Aquapendente, latine *Acula*, seu *Aquula*, urbs est Tusciæ in Ditione Pontificia in agro Urbevetano. Hanc Friderici Imperatoris Aculæ commorationem, cum Thomas captus est, memorat etiam Guillelmus de Tocco capite 11. num. 8. & 9. Exceptum illum Neapoli in Ordine Prædicatorum refert, ductumque *Terracenam, inde Anagniam* in Campania, *& usque Romam ad Conventum S. Sabinæ:* Theodoram matrem in furias actam, quod filium Dominicano Ordini recens adscriptum videre non potuit, nuncium direxisse *ad Filios suos, qui erant cum Friderico Imperatore in Castro Aquæpendentis Tusciæ regionis:* ipsosque de re admonitos, *accepta licentia* Imperatoris, *Fratrem suum iuxta cuiusdam fontis irrigua quiescentem cepisse*.

Quo anno Aculæ moraretur Imperator, perquirendum. Eius ergo gesta, & Innocentii quarti paucis referenda sunt ex Chronico Richardi de S. Germano, & ex Vita eiusdem Pontificis a Nicolao de Curbio scripta. Innocentius IV. electus est Anagniæ *anno* 1243. *die* 23. *Iunii*. Legatos ad ipsum mittit Imperator, qui Melphi morabatur in Regno Neapolitano, *Mense Iulio:* eodemque Mense *civitas Viterbii* in Tuscia *venit ad mandatum Ecclesiæ*. Obsidione cinctam illam ab Imperatore *Mense Septembris*, adnotat Richardus: id factum *circa Festum omnium Sanctorum*, labente scilicet Mense Octobri, refert Nicolaus a Curbio. Anagnia discessit Pontifex XVII. *Kal. Novembris*, adnotante laudato Nicolao de Curbio, cuius dumtaxat fide deinceps usuri sumus, Chronico desinente Richardi de S. Germano, idest die 16. Octobris: exceptusque Romæ fuit XVII. *Kal. Decembris*, seu die 15. Novembris. Viterbii obsidionem ursit Fridericus *duobus mensibus & dimidio*: quo tempore de pace constituenda per Legatos egit Pontifex cum Imperatore. Sed *iterato* legatos ad ipsum misit *ad Aquampendentem*. Aculam venisse Fridericus dicendus est post *duos menses cum dimidio* obsidionis Viterbii; quæ cum inceperit *circa Festum omnium Sanctorum* anni 1243. nonnisi Mense Ianuario incepto anni 1244. mittere Legatos ad ipsum Innocentius potuit *ad Aquam-pendentem*. Itaque Thomas a Fratribus, *qui erant cum Friderico Imperatore in Castro Aquæ-pendentis*, capi potuit ineunte Ianuario eiusdem anni 1244. ac potuit ipse anno superiore extremis diebus mensis Decembris vestem induere Dominicanam.

Utrumque anno incepto 1244. contigisse si quispiam contendat, repugnare non licet; cum adhuc Aculæ perstitisse Imperatorem mense Martio, & Aprili huius anni, diserte Nicolaus de Curbio attestetur. Ait quippe, missos ab Imperatore Legatos, pollicitos esse nomine ipsius promptam obedientiam *in die cœnæ Domini* anni 1244. nempe die 31. Martii, cum eo anno Sanctum Pascha in diem tertiam Aprilis incideret: sed mandata Pontificis *de restituendis Ecclesiæ terris* a Friderico contempta, qui *adhuc apud Aquampendentem persistebat*. Interim Pontifex, tutum cogitans locum, ubi fortius machinas Imperatoris eluderet, *die septima Iunii* egreditur urbe profectusque est *ad Civitatem Castellanam*. Nuncios ad illum direxit Imperator, *qui apud Interamnum tunc erat*. Prædicta *in Civitate*, cum *dierum* 19. *spatio* perstitisset Pontifex, discessit: ac *in die præcedente Vigiliam Apostolorum Petri & Pauli*, scilicet die 27. Iunii *Sutrium devenit*, ac demum *Civitatem vetulam*: indeque solvit ianuam. Cum his egregie consonant, quæ de Thoma carcere mancipato narrat Guillelmus de Tocco. Refert ille num. 9. sanctissimi iuvenis matrem, *cum non posset ipsum inducere ad prædictum habitum deponendum, fecisse ipsum custodiri sub bona custodia usque ad reditum filiorum*. Iacturam nobilissimi adolescentis dolebant Fratres Prædicatores: accesseruntque *ad summum Christi Vicarium Innocentium Papam quartum, qui tunc erat in Tuscia*. Annum 1244. satis puto indicatum, mensemque Iunium, quo Innocentium in civitate Castellana diversatum esse, iam adnotavimus. Mandavit Pontifex *prædicto Imperatori, qui erat in regione propinquus* (qui nempe apud Interamnum tunc

erat)

erat) *quod faceret de raptoribus dignam vindictam*. Iussu eius capti sunt *Fratres Thomæ germani*: contra quos querelas urgere noluerunt Dominicani, *maxime cum audissent, prædictum iuvenem constanter tenere habitum, etiam in carcere custoditum*. Haud breve tempus post capturam Thomæ elapsum, hæc satis denotant. Iamvero *Fratres* eius *post reditum*, qui post Iunium mensem anni 1244. accidere debuit, *gravius impugnarunt ipsum*. Inlatas iniurias narrat Historicus num. 10. factumque describit num. 11. de lasciva puella titione fugata, quem *de camino acceperat* castissimus adolescens. Hinc Bollandistæ colligunt, *hyemem* tunc fuisse, adeoque vel annum 1244. cadentem, vel ineuntem 1245. At ipsum denique *fere per duos annos custoditum*, exceperunt Dominicani Fratres per fenestram demissum: quod incompletum biennium eodem anno 1245. ineunte, vel adulto desinit. Biennium aio incompletum, quod ita definit sæpe laudatus Logotheta: *plusquam per annum exstitit arcte detrusus*. Quæ cum ita demum se habeant, explosa illorum sententia est, qui Thomæ ingressum in Ordinem Prædicatorum ad annum 1237. referunt. Malvendam consule in Annalibus.

Ad annum eiusdem emortualem sermo procedat. Hæc habet Disquisitor capite I. in Chronographia: *Anno 1274 ætatis 54. moritur in Monasterio Fossæ-novæ Ordinis Cistercienfis*. Annum æræ christianæ adnotatum definiunt omnes, & addunt septimam diem Martii: sed positum annum ætatis prisci omnes inficiantur, qui scribunt, Thomam, ut summum annos quinquaginta natum, vita mortali migravisse. Ptolomæus de Luca Libro XXIII. Hist. Eccl. capite X. ait: *Obiisse Thomam quinquagesimo vitæ suæ anno: alios vero dicere, quadragesimo octavo*. In editione Mediolanensi in Muratoriana Scriptorum Italiæ collectione, mendum irrepsit, posito anno XLIV. pro XLVIII. Primum numerum, inchoatum tamen dumtaxat, sequuntur Guillelmus de Tocco, & S. Antoninus; ille: *Ut quadragesimum nonum annum suæ vitæ perficiens, quinquagesimo inchoaret æternæ gloriæ iubilæum*; hic vero: *Obdormivit in Domino .... ætatis suæ anno quinquagesimo inchoato*. Alterum quadraginta & octo annorum refert Frater Iacobus de Viterbio, Augustinianus & Archiepiscopus Neapolitanus, in Processu Canonizationis Divi Thomæ num. 83. *Non est verisimile secundum humanum ingenium, quod* tot ac tanta potuerit scribere *tam brevi tempore, sicut vixit idem Frater Thomas, qui in quadragesimo octavo anno finiisse dicitur communiter dies suos*. Utcumque ætatis annum emortualem indicare possunt notæ aliæ chronologicæ apud Ptolomæum Libro XXII. capite XX. inquientem: *Cum autem iam esset sexdecim annorum, habitum Fratrum prædicatorum assumpsit: & in eo in pura innocentia vixit triginta duobus annis vel circa*. Anni sexdecim & triginta duo sunt anni quadraginta octo: sed anni sexdecim completi, ac triginta duo *vel circa*, puta tres ac triginta sunt anni quadraginta novem, vel etiam quinquaginta inchoati. Qua tamen de chronographia adhuc infra dicendum. Mirum vero illud est, tam confidenter scribere Disquisitorem potuisse: *Divum Thomam anno ætatis suæ quinquagesimo quarto diem ultimum obiisse* contra veterum omnium Scriptorum fidem.

Id vero, invitis etiam diis, dicere debuerat, quod Thomam anno æræ christianæ 1274. die 7. Martii certissime defunctum, natum facit *anno eiusdem æræ* 1220. *die 16. Aprilis*. Auctorum quos laudavimus synchronos & suppares, fide & auctoritate conficitur, Thomam in lucem editum fuisse anno 1225. aut 1226. aut etiam 1227. numquam anno 1220. Certum quidem natalem annum iidem Scriptores non designant, de uno vel altero anno inter se dissidentes: at pro certo exploratoque nobis relinquunt, minime Thomam anno 1220. natum esse.

Quo ergo iure, qua fide id afferat Disquisitor? Inquit ille capite IV. num. 2. *illud longe certius esse, meliorumque Scriptorum suffragio comprobatum, Thomam anno* 1220. *natum*. Quæ sunt, quæso, certitudinis istius longe præstantiora documenta? Quinam *Scriptores illi meliores*, quorum suffragio natum Thomam anno 1220. tam certo asserit? Laudat nempe solos *Leandrum Albertum*, *Abrahamum Bzovium*, & *Vincentium Fontanam*. Clarissimos Viros istos omni laude, & commendatione dignos cen-

censeo: nihilominus in re, qua de agimus, nemo sapiens *meliores* iis iudicaverit, qui a me laudati sunt; eorumque fidem & auctoritatem minus idoneam non habuerit, qua natalis Thomæ annus constitui tuto queat annus æræ vulgaris millesimus ducentesimus & vicesimus. Guillelmus enim de Tocco, ac Ptolomæus Lucensis eodem ævo cum Thoma vixerunt; Frater Iacobus de Viterbio in Processu Canonizationis testis laudatur a Bartholomæo de Capua; & S. Antoninus anno 1389. natus, florebat ante medium sæculum quintumdecimum: Leander vero Albertus, Bzovio & Fontana antiquior, ducentis & amplius annis post obitum Divi Thomæ, anno scilicet 1479. natus est. Favent etiam posito annorum calculo antiquissimi testes plures, quorum laudatus Iacobus de Viterbio *communem* vocem famamque refert de anno ætatis quadragesimo octavo Divi Thomæ, cum obiit: unum vero potuisset, ac debuisset Leandrum Albertum laudare Disquisitor; quod scilicet Vincentius Fontana in Monumentis Dominicanis ad annum M.CC.XX. unius Abrahami Bzovii fide nititur; & Bzovius ad annum M.CC.LXIV. unum memorat Leandrum. Liceat ergo mihi concludere, longe certius esse, meliorumque Scriptorum suffragio comprobatum, Thomæ natalem annum retrahi non posse ab anno æræ christianæ aut 1225. aut insequente, aut 1227.

Qui vitæ eius numerant annos quinquaginta inceptos, illigant natalem annum cum anno Christi 1225. ante diem septimam Martii. Hunc referunt ad Christi annum 1227. qui Thomam vixisse putant octo & quadraginta annos, eosdemque inchoatos. Quod si Doctor sanctissimus annum ętatis 49. inceperit, cum mortem obiit (ac fortasse probabilior hęc est chronographia) emissus in lucem anno 1226. ineunte, vel superiore 1225. cadente dicendus est. Annorum 48. quos Thomas vixerit, & quidem inchoatos, adhęsisse calculo Ptolomęus Lucensis videtur, qui tradit, eumdem in Ordine Prędicatorum exceptum, *cum iam esset sexdecim annorum*; quę verba sextumdecimum annum completum, ac labentem decimumseptimum satis indicant. Cæteroqui vero sanctum adolescentem iam attigisse decimum octavum ætatis annum, evincit chronographia quæ probabilior videtur. Adversantur in speciem documenta nonnulla, quibus dicitur Thomas infra pubertatis annos Prædicatorum Ordini nomen dedisse. Sic enim testatur Bartholomæus de Capua in Processu Canonizationis num. 76. *Statim*, inquiens, *cum ad annos discretionis pervenit, multum anticipando, nondum pubes adhuc, intravit præfatum Ordinem Prædicatorum*. Sic etiam legitur in Litteris Canonizationis a Ioanne XXII. datis anno 1323. *Dum adhuc infra pubertatis annos existeret, Ordinis Prædicatorum habitum suscepit*. Sic demum S. Antoninus Parte III. Titulo XXIII. capite VII. §. 2. *Ordinem Prædicatorum infra annos pubertatis existens, ingreditur*.

Quæ verba si rigidiore sensu intelligi debent, acsi annum ætatis Thomæ quartumdecimum definiant, plura convellunt in eius Historia certissima: nempe in Ordinem Prædicatorum ingressum illum esse tempore Innocentii quarti Romani Pontificis, adeoque anno 1243. desinente, vel ineunte 1244. ac annos demum ætatis quinquaginta attigisse, vel quadraginta & octo complesse, cum mortem obiit. Atenim Ptolomæus Lucensis Libro XXII. Hist. Eccl. capite XXII. diserte testatur, Thomam *tempore Innocentii Ordinem intravisse*. Narrant etiam Guillelmus de Tocco & S. Antoninus, Dominicanos Fratres adiisse *Summum Christi Vicarium Innocentium quartum* contra raptores Thomæ Dominicanam vestem induti. Quod eo tempore contigisse, narrant omnes, Guillelmus de Tocco, S. Antoninus, & Ptolomæus Lucensis, cum germani fratres ipsius Thomæ, degebant apud Fridericum Imperatorem *in Castro Aquæpendentis*, idest anno cadente 1243. vel insequentis initio. Hinc Scriptores superius allatos ita intelligendos monent Bollandistæ in Notis ad caput IX. Processus Canonizationis, ut videantur voluisse dicere, Thomam *adhuc iuvenem imberbem fuisse*. Ad hæc, adnotat Paulus Zachias Libro I. Quæst. Medico-legal. Titulo I. q. VI. num. 64. & seqq. *Legibus plenam pubertatem constitui in decimo octavo anno*. Ipse demum Thomas Malvenda in Annalibus ad annum 1237. qui nimium pro-

proclivem se præbet ad ingressum Thomæ in Ordinem Prædicatorum *infra pubertatis annos* constituendum, ipsumque referendum ad tempora Gregorii noni, difficultates gravissimas persensit quæ contra militant: easque non alia via solvi posse admonet, nisi *asseramus* (inquit) *ut quidam voluere, S. Thomam natum septemdecim annos* (quos ego completos intelligo) *Ordinem Prædicatorum ingressum esse*.

II. Quorsum vero tam diligenter discussa Divi Thomæ gestorum chronographia, veterum testimonio digesta, & comprobata? Ut postremo nimirum argumento validissimo ea profligentur, quæ de Monachatu Thomæ narrat Disquisitor. Ait ille: *Monasticam professionem Casini, a Thoma emissam anno* 1235. *ætatis* 15. At anno Christi 1235. natus erat Thomas aut decimum, aut undecimum dumtaxat ætatis annum; cum ipsum nemo Veterum aut adserat, aut indicet, emissum in lucem ante annum 1225. Pergit ille, & ait: *Anno* 1239. *ætatis* 19. *expilato Casinensi Monasterio a Friderico II. Imperatore, eiectum Thomam cum cæteris Monachis*. Non eo anno, violentia Imperatoris, e Monasterio Casinensi eiectum, sed adhuc puerulum a parentibus revocatum, ut in scholis Neapolitanis felicius excoleret divinum ingenium, apertissime testatur Guillelmus de Tocco. Ingressum eiusdem in Ordinem Prædicatorum refert *ad annum Christi* 1243. *&* *ætatis vicesimum tertium*. Nempe adversos habet Veteres omnes, qui Thomam produnt Dominicano Prædicatorum Ordini dedisse nomen, invenem adhuc imberbem, cum annum ætatis ageret, ut summum, decimum octavum. Obitum denique eius *cum anno ætatis quinquagesimo quarto* illigat, repugnantibus synchronis omnibus testibus, ac invitis etiam diis. At hæc omnia in præconceptæ fabellæ gratiam dici, singularemque ac mirabilem in chronographiam redigi a Disquisitore debuerunt: cui ego demum subiectam Tabellam oppono, in qua annis ætatis Divi Thomæ, eiusque gestis quæ ad præsentem attinent Disquisitionem, iuxta meliorum priscorumque eius Vitæ Scriptorum fidem & auctoritatem coordinatis, uno conspectu quisque noverit, nullum superesse locum, cui Monachatus Thomæ, eiusdemque professio voto solemni firmata affigi possit. Nemqe:

Anno 1226. ut probabilior fert chronographia veterum fide comprobata, nascitur Divus Thomas, Patre Landulpho Comite Aquinate, Matre Theodora, Theatis Comitis filia.

Anno 1231. ætatis quinquennio forte expleto, Casinum mittitur a parentibus, ubi cum Monachis præerat Landulphus Senebaldus, moribus & litteris informandus, more Nobilium patriæ & regionis.

Anno 1235. aut 1236. ineunte, ætatis anno decimo, vel undecimo inchoato, Abbate suadente, Casino revocatur a parentibus, & Neapolim mittitur ad publicas & sæculares Scholas, anno 1224. a Friderico Imperatore institutas, ab eodemque anno 1234. instauratas.

Anno 1243. cadente, vel ineunte 1244. cum annus ætatis eius laberetur decimus octavus, Ordinem Prædicatorum Neapoli in S. Dominici Cœnobio amplectitur.

Anno 1248. vel postea oblata eidem fuit Abbatia Casinensis, si tamen umquam oblata dici debeat, ea conditione, ut in Ordine & habitu suo præesset officio.

Anno 1274. ætatis quadragesimo nono incepto, ut probabilius videtur, cum iter ageret ad Lugdunense Concilium, morbo correptus, & in Cœnobio Monachorum Cisterciensium Fossę-novæ hospitio exceptus, ingravescenti morbo cedit, ac moritur placidissime in osculo Domini.

I N-

INDEX
CAPITUM.

DIVI

DIVI THOMAE AQUINATIS DOCTORIS ANGELICI SUPER LUCAE EVANGELIUM CATENA.

PRAEFATIO.

Induam cælos tenebris, & faccum ponam operimentum eorum. Dominus dedit mihi linguam eruditam, ut ſciam ſuſtentare eum qui lapſus eſt, verbo. Erigit mane, mane erigit mihi aurem, ut audiam quaſi magiſtrum. Eſa. L. 3.

LOSSA (1). Inter cetera incarnationis Chriſti myſteria, quæ Eſaias Propheta diligenter, & aperte prænuntiat, dicit: *Induam calos tenebris &c.* ex quibus verbis accipere poſſumus Evangelii ſecundum Lucam materiam, modum ſcribendi, finem, & conditionem ſcriptoris. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. I. cap. 11.) Lucas enim circa ſacerdotalem Domini ſtirpem, atque perſonam magis occupatus videtur: unde per vitulum ſignificatus eſt, propter maximam victimam ſacerdotis. AMBROSIUS (præfatione in Lucam.) Vitulus enim ſacerdotalis eſt victima: unde bene congruit vitulo hic Evangelii liber, qui a ſacerdotibus inchoavit, & conſummavit in vitulo, qui omnium peccata ſuſcipiens, pro totius mundi vita eſt immolatus; & ipſam vituli immolationem Lucas ſtylo quodam pleniore diffudit. GLOSSA a. Quia igitur paſſionem Chriſti principaliter exponere Lucas intendit, huius Evangelii materia ſignificari poteſt in eo quod dicitur: *Induam calos tenebris, & ſaccum ponam operimentum eorum*: nam ad litteram in paſſione Chriſti tenebræ factæ ſunt, & in diſcipulis fides obſcurata eſt. HIERONYMUS ſuper Eſaiam (cap. LIII.) Et Chriſtus deſpectus erat, & ignobilis quando pendebat in cruce, & abſconditus eſt vultus eius, atque deſpectus, ut humano corpore divina potentia celaretur. HIERONYMUS (de Viris illuſtribus.) Sermo autem Lucæ tam in Evangelio quam in Actibus Apoſtolorum comptior eſt, & ſæculari redolet eloquentia: unde ſubditur: *Dominus dedit mihi linguam eruditam.* AMBROSIUS (præfatione in Lucam.) Nam licet Scri-

(1) *In quatuor editionibus omittitur index Gloſſa.*

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod ex Gloſſa ſubiungitur non occurrit in illa quæ nunc extat; & quod ex Hieronymo ſine indice loci, partim ſumptum eſt ex Tract. de Viris illuſtr. vel Scriptoribus Eccleſ. in Luca, partim ex eius Comment. in Eſai. LIII. ſuper illud, *Vade, & dices populo huic.*

ptura divina mundanæ evacuet sapientiæ disciplinam, quod maiore fucata verborum ambitu, quam rerum ratione subnixa sit; tamen si quis in Scripturis divinis etiam illa quæ imitanda illi putant, quærat, inveniet: sanctus enim Lucas velut quemdam historicum ordinem tenuit, & plura nobis gestorum Domini miracula revelavit; ita tamen ut omnes sapientiæ virtutes Evangelii ipsius complecteretur historia. Quid enim præcellentius ad sapientiam naturalem, quam quod Spiritum sanctum cre. torem etiam dominicæ incarnationis extitisse reseravit? Docet moralia in eodem Libro, quemadmodum scilicet amare inimicum debeam; docet etiam rationalia, cum lego quoniam qui fidelis est in minimo, & in magno fidelis est. EUSEBIUS in ecclesiastica Historia (Lib. III. cap. IV.) Is ergo genere quidem Antiochenus, arte medicus, secundum hanc medicinam quam ex Apostolorum vel societate, vel traditione susceperat, duos nobis medicinales libros, quibus non corpora, sed animæ curentur explicuit: unde sequitur: *Ut sciam sustentare eum qui lapsus est verbo.* HIERONYMUS super Esaiam (cap. l.) Dicit enim se a Domino accepisse sermonem, (1) quomodo lapsum, errantemque populum sustentet, & revocet ad salutem. GRAECUS (2) Expositor. Cum autem Lucas bonæ indolis esset, & capacitatis strenuæ, (3) Græcorum scientiam consecutus est: Grammaticam siquidem, atque Poesim adeptus perfecte, Rethoricam autem, & persuadendi leporem assecutus ad plenum, neque Philosophiæ muneribus caruit; (4) denique & medicinam acquirit: & quoniam naturæ velocitate satis de humana gustaverat sapientia, ad altiorem convolat. Accelerat igitur ad Iudæam, & visibiliter, & verbo tenus Christum adit. Cumque veritatem cognosceret, verus efficitur Christi discipulus, plurimum magistro commoratus. GLOSSA. Unde subditur, *Erigit mane*, quasi a iuventute ad sæcularem sapientiam; *mane erigit mihi aurem* ad divinam, *ut audiam quasi magistrum*, scilicet ipsum Christum. EUSEBIUS in eccles. Histor. (Lib. III. cap. IV.) Tradunt autem, quod Evangelium suum ex Pauli ore conscripserit, sicut & Marcus quæ ex Petri ore fuerant prædicata conscripsit. CHRYSOSTOMUS super Matthæum (hom. IV.) Uterque autem eorum magistrum imitatus est; hic quidem Paulum super flumina fluentem, ille autem Petrum breviloquio studentem. AUGUSTINUS de Consen. Evang. (Lib. IV. cap. VIII.) Eo autem tempore scripserunt quo non solum ab Ecclesia Christi, verum etiam ab ipsis adhuc in carne manentibus Apostolis probari meruerunt. Et hæc procemialiter dicta sufficiant.

(1) *Al.* quoniam. (2) *Nicolai legit* exposuit. (3) *Al.* & Græcorum. (4) *Al.* deinde.

SAN-.

SANCTUM
IESU CHRISTI EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM.
CAPUT I.

QUoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationem, quæ in nobis completæ sunt rerum, sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipsi viderunt, & ministri fuerunt sermonis: visum est & mihi, assecuto a principio omnia diligenter, ex ordine tibi scribere, optime Theophile, ut cognoscas eorum verborum, de quibus eruditus es, veritatem.

(a) Fuit in diebus Herodis Regis Iudææ sacerdos quidam, nomine Zacharias de vice Abia, & uxor illius de filiabus Aaron, & nomen eius Elisabeth. Erant autem iusti ambo ante Deum, incedentes in omnibus mandatis, & iustificationibus Domini sine querela. Et non erat illis filius, eo quod esset Elisabeth sterilis, & ambo processissent in diebus suis.

(b) Factum est autem cum sacerdotio fungeretur Zacharias in ordine vicis suæ ante Deum secundum consuetudinem sacerdotii, sorte exiit ut incensum poneret, ingressus in templum Domini. Et omnis multitudo populi erat orans foris hora incensi.

(c) Apparuit autem illi Angelus Domini stans a dextris altaris incensi: & Zacharias turbatus est videns, & timor irruit super eum. Ait autem ad illum Angelus: Ne timeas Zacharia, quoniam exaudita est deprecatio tua; & uxor tua Elisabeth pariet tibi filium, & vocabis nomen eius Ioannem; & erit gaudium tibi, & exultatio; & multi in eius nativitate gaudebunt.

(d) Erit enim magnus coram Domino, & vinum, & siceram non bibet. Et Spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris suæ, & multos filiorum Israel convertet ad Dominum Deum ipsorum. Et ipse præcedet ante illum in spiritu & virtute Eliæ, ut convertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam iustorum, parare Domino plebem perfectam.

(e) Et dixit Zacharias ad Angelum: Unde hoc sciam? Ego enim sum senex, & uxor mea processit in diebus suis. Et respondens Angelus dixit ei: Ego sum Gabriel, qui asto ante Deum, & missus sum loqui ad te, & hæc tibi evangelizare. Et ecce eris tacens, & non poteris loqui usque in diem quo hæc fiant, pro eo quod non credidisti verbis meis, quæ implebuntur in tempore suo. Et erat plebs expectans Zachariam, & mirabantur, quod tardaret ipse in templo. Egressus autem non poterat loqui ad illos: & cognoverunt, quod visionem vidisset in templo: & ipse erat innuens illis, & permansit mutus.

(f) Et factum est, ut impleti sunt dies officii eius, abiit in domum suam. Post hos autem dies concepit Elisabeth uxor eius, & occultabat se mensibus quinque, dicens: Quia sic fecit mihi Dominus in diebus quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines.

(g) In mense autem sexto missus est Angelus Gabriel a Deo in civitatem Galilææ cui nomen Nazareth, ad Virginem desponsatam viro, cui nomen erat Ioseph de domo David, & nomen virginis Maria.

(h) Et ingressus Angelus ad eam, dixit: Ave gratia plena: Dominus tecum: benedicta tu in mulieribus. Quæ cum audisset, turbata est in sermone eius, & cogitabat qualis esset ista salutatio.

(i) Et ait Angelus ei: Ne timeas Maria: invenisti enim gratiam apud Deum. Ecce concipies in utero, & paries filium, & vocabis nomen eius Iesum. Hic erit magnus, & Filius Altissimi vocabitur. Et dabit illi Dominus Deus sedem David patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis.

(k) Dixit autem Maria ad Angelum: Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? Et respondens Angelus dixit ei: Spiritus sanctus superveniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi; ideoque & quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei.

(l) Et ecce Elisabeth cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua; & hic mensis est sextus illi, quæ vocatur sterilis: quia non erit impossibile apud Deum omne verbum. Dixit autem Maria: Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. Et discessit ab illa Angelus.

(m) Exurgens autem Maria in diebus illis, abiit in montana cum festinatione in civitatem Iuda, & intravit in domum Zachariæ, & salutavit Elisabeth. Et factum est ut audivit salutationem Mariæ Elisabeth, exultavit infans in utero eius; & repleta est Spiritu sancto Elisabeth, & exclamavit voce magna, & dixit: Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui. Et unde hoc mihi ut veniat mater Domini mei ad me? Ecce enim ut facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exultavit in gaudio infans in utero meo. Et beata quæ credidisti: quoniam perficientur ea quæ dicta sunt tibi a Domino.

(n) Et ait Maria: Magnificat anima mea Dominum.

(o) Et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo.

(p) Quia respexit humilitatem ancillæ suæ: ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes.

(q) Quia fecit mihi magna qui potens est, & sanctum nomen eius.

(r) Et misericordia eius a progenie in progenies, timentibus eum.

(s) Fecit potentiam in brachio suo, dispersit superbos mente cordis sui.

(t) Deposuit potentes de sede, & exaltavit humiles.

(u) Esurientes implevit bonis, & divites dimisit inanes.

(x) Suscepit Israel puerum suum, recordatus misericordiæ suæ: sicut locutus est ad patres nostros, Abraham, & semini eius in sæcula.

(y) Mansit autem Maria cum illa quasi mensibus tribus, & reversa est in domum suam.

(z) Elisabeth autem impletum est tempus pariendi, & peperit filium. Et audierunt vicini, & cognati eius quia magnificavit Dominus misericordiam suam cum *illa*, & congratulabantur ei.

(aa) Et factum est, in die octavo venerunt circumcidere puerum, & vocabant eum nomine patris sui Zachariam. Et respondens mater eius dixit: Nequaquam; sed vocabitur Ioannes. Et dixerunt ad illam: Quia nemo est in cognatione tua qui vocetur hoc nomine. Innuebant autem patri eius, quem vellet vocari eum. Et postulans pugillarem scripsit, dicens: Ioannes est nomen eius. Et mirati sunt universi. Apertum est autem illico os eius, & lingua eius, & loquebatur benedicens Deum.

(bb) Et factus est timor super omnes vicinos eorum, & super omnia montana Iudææ divulgabantur omnia verba hæc: & posuerunt omnes qui audierant in corde suo, dicentes: Quis putas puer iste erit? Etenim manus Domini erat cum illo.

(cc) Et Zacharias pater eius repletus est Spiritu sancto, & prophetavit dicens: Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitavit, & fecit redemptionem plebis suæ.

(dd) Et erexit cornu salutis nobis in domo David pueri sui.

(ee) Sic-

(ee) Sicut locutus est per os sanctorum, qui a sæculo sunt, Prophetarum eius.

(ff) Salutem ex inimicis nostris, & de manu omnium qui oderunt nos.

(gg) Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, & memorari testamenti sui sancti. Iusiurandum quod iuravit ad Abraham patrem nostrum, daturum se nobis.

(hh) Ut sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, serviamus illi.

(ii) In sanctitate, & iustitia coram ipso, omnibus diebus nostris.

(kk) Et tu puer Propheta Altissimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini parare vias eius.

(ll) Ad dandam scientiam salutis plebi eius, in remissionem peccatorum eorum.

(mm) Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitavit nos oriens ex alto.

(nn) Illuminare his qui in tenebris, & in umbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.

(oo) Puer autem crescebat, & confortabatur spiritu, & erat in desertis usque ad diem ostensionis suæ ad Israel.

EUSEBIUS in ecclesiastica Historia *a* (Lib. III. cap. XV.) Lucas in initio Evangelii sui, caussam cur scripserit indicavit, videlicet quoniam multi alii temere præsumpserant enarrare res quæ sibi magis erant ad liquidum compertæ: & hoc est quod dicit: *Quoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationem rerum*. AMBROSIUS (cir. pri. exp. proœ. in Lucam.) Nam sicut multi in Iudæorum populo divino infusi Spiritu prophetaverunt, alii autem pseudoprophetæ erant potius quam Prophetæ; sic & nunc in novo testamento multi Evangelia scribere conati sunt, quæ boni nummularii non probarunt: & aliud quidem fertur Evangelium quod duodecim scripsisse dicuntur: ausus est etiam Basilides Evangelium scribere: fertur aliud secundum Thomam, & aliud secundum Matthiam. BEDA (ibid.) Multos ergo eos non tam numerositate quam hæreseos multifariæ diversitate (1) commendat, qui non Spiritus sancti munere (2) donati, sed vacuo labore conati, magis ordinaverunt narrationem, quam historiæ texuerunt veritatem. AMBROSIUS (ubi sup. paulo a princ.) Qui enim conatus est ordinare, suo labore conatus est, nec implevit suo conatu: (3) sine conatu sunt enim donationes, & gratia Dei, quæ ubi se infuderit, rigare consuevit, ut non egeat, sed redundet scriptoris ingenium: & ideo bene dicit: *Rerum quæ in nobis completæ sunt*, vel quæ in nobis redundant: quod enim redundat, nulli deficit; & de completo nemo dubitat, cum fidem effectus astruat, exitus prodat. *b* ORIGENES (hom. 1. in Lucam.) Dicit autem, *Rerum*, quia non secundum phantasiam, iuxta hæreticos, exercuit Iesus carnalem ipsius adventum; sed cum veritas esset, revera negotium prosecutus est. *c* Affectum autem suum indicat ex hoc quod ait: *Quæ in nobis completæ sunt*; idest, quæ in nobis manifestissime sunt ostensæ: (4) id enim quod Græce legitur πεπληροφορημένων peplirophorimenon, uno verbo Latinus sermo non explicat: certa enim

(1) *P. Nicolai, forte melius, ponit* connumerat. (2) *Al.* donantur. (3) *Al. omittitur* sine conatu.
(4) *In duobus Venetis exemplis, altero an. 1521. altero vero an. 1584. & in Antverpiensi an. 1569. desunt sequentia usque ad* certa enim fide: *P. Nicolaius autem sic legit intra parenthesim* (prout fert Græcum πεπληροφορημένων, quod uno verbo Latinus sermo non explicat.)

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non sic expresse Eusebius, aut his expresse verbis, etsi æquivalente sensu. *b* TITUS Bostrensis in proœm. Lucæ. *c* ORIGENES hom. 1. in Lucam. Hæc simul cum prædictis quæ sunt in Tito (ut habentur Tom. II. Bibliothecæ PP. Græcorum) editiones aliæ sub unius Origenis nomine confundebant: omittebantque appendicem de Græca voce πεπληροφορημένων, quam reponimus, quia editio Antverpiensis eam habet: *& Romana insuper, an. 1570. & Veneta Nicolini, paulo aliis tamen verbis, ut in textu videre est; sed has editiones, ut alias notavimus, non consuluit P. Nicolai.*

enim fide, & ratione cognoverat, neque in aliquo fluctuabat. CHRYSOSTOMUS *a*. Evangelista autem non solum testimonio contentus est proprio, sed ad Apostolos totum refert, inde robur venatur sermoni; & ideo subdit: *Sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipsi viderunt*. EUSEBIUS in eccle. Histor. (Lib. III. cap. IV.) Certus est quod veritatem, vel Paulo exponente, vel aliis Apostoli qui ab initio ipsi viderant, vel sibi tradiderant, consecutus sit. CHRYSOSTOMUS *b*. Dicit autem, *Viderunt*, quia hoc maxime robur nanciscitur credulitatis, quod addiscitur ab his qui præsentialiter viderunt. ORIGENES (hom. I. in Lucam.) Palam est autem quod cuiusdam doctrinæ (1) finis est in ipsa doctrina, sicut Geometriæ; alterius vero doctrinæ finis in opere computatur, sicut Medicinæ: & ita est in sermone Dei. Et ideo postquam significaverat scientiam ex hoc quod dixerat, *Ipsi viderunt*, demonstrat opera ex hoc quod sequitur, *Et ministri fuerunt sermonis*, vel *verbi*. AMBROSIUS (in expl. procem. in Lucam.) Nam (2) congruit ista locutio, ut maius mysterium Verbi, quam auditum esse credamus; sed quia non prolativum verbum, sed substantiale significatur, non vulgare verbum, sed cæleste intelligamus, cui Apostoli ministrarunt. CYRILLUS *c*. Quod autem dicit, huius Verbi visores fuisse Apostolos, concordat cum Ioanne, qui dicit cap. I. „ Verbum caro factum est, & ha„ bitavit in nobis, & vidimus gloriam „ eius. " Verbum namque mediante carne visibile factum est. AMBROSIUS (ubi supra.) Non solum autem secundum corpus viderunt Dominum, sed etiam secundum Verbum. Viderunt enim Verbum, qui cum Moyse, & Elia viderunt gloriam Verbi; alii non viderunt, qui corpus tantummodo videre potuerunt. ORIGENES (ut supra.) Et in Exodo quidem scriptum est cap. XX. „ Populus videbat vocem Domi„ ni: " vox autem auditur potius quam videtur. Sed propterea ita scriptum est, ut ostenderetur nobis aliis videri oculis vocem Domini, quibus illi aspiciunt qui merentur. Porro in Evangelio non vox cernitur, sed sermo, qui voce præstantior est. THEOPHYLACTUS *d*. Ex hoc enim manifeste innuitur quod Lucas non fuit discipulus ab initio, sed processu temporis; alii autem fuerunt discipuli ab initio, ut Petrus, & filii Zebedæi. BEDA (in prolog. Evangelii Lucæ.) Et tamen Matthæus quoque, & Ioannes in multis quæ scriberent, ab his qui infantiam, pueritiam, genealogiamque eius scire, & gestis interesse potuerant, audire opus habebant. ORIGENES (ubi supra.) Deinde facultatem scribendi replicat: quoniam ea quæ scripsit, non rumore cognoverit, sed ab initio fuerit ipse (3) consecutus: unde sequitur: *Visum est & mihi, assecuto a principio omnia diligenter, ex ordine tibi scribere, optime Theophile*. AMBROSIUS (in expl. procem. in Lucam.) Cum dicit, *Visum est & mihi*, non negat Deo visum: a Deo enim præparatur voluntas hominum. Prolixiorem autem hunc Evangelii librum quam ceteros esse nemo dubitaverit; & ideo non ea quæ falsa sunt, sed quæ vera, sibi vendicat: & ideo dicit: *Assecuto quidem omnia visum est scribere*: non omnia, sed ex omnibus: quia quæ fecit Iesus si scribantur omnia, nec ipsum mundum capere arbitror. Consulto autem quæ ab aliis sunt scripta præteriit, ut propriis quibusdam singuli Evangeliorum libri mysteriorum, gestorumque miraculis eminerent. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Scribit autem ad Theophilum virum inclytum, fortassis & principem, quia quod dicit Κράτιστε Cratiste, idest optime, sive strenue, non dicebatur nisi principibus, & præsidibus; sicut & Paulus Festo præsidi dixit Act. XXVI. „ Cratiste (hoc est optime, vel „ strenue) Feste. " BEDA (ibidem paulo ante fin.) Theophilus autem interpretatur amans Deum, vel amatus a Deo. Quisquis ergo amat Deum, sive a Deo se desiderat amari, ad se scriptum putet Evangelium, & ut sibi datum munus, sibique commeodatum pignus conservet. Non autem novorum quorumlibet eidem Theophilo, & velut ignotorum ratio pandenda; sed

(1) *Al.* est esse. (2) *P. Nicolai legit:* Non congruit ista locutio, ut magis ministerium verbi visum quam auditum esse credamus; sed quia &c. (3) *Al.* subsecutus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græcorum PP. *b* Ubi supra. *c* Non occurrit nisi citatum in Catena Græcorum PP. sed aliquid simile Lib. X. in Iulianum; ut nec eius Commentarius in Lucam extat, quem tamen citat S. Thomas in II. II. q. CI. at. IV. *d* Præfat. in Lucam.

ſed eorum de quibus eruditus eſt, verborum promittitur veritas exprimenda, cum ſubditur: *Ut cognoſcas eorum verborum de quibus eruditus es, veritatem*; ſcilicet, ut quo quid ordine a Domino geſtum, dictumve ſit, agnoſcere queas. CHRYSOSTOMUS *a*. Vel aliter. Ut certitudinem habeas, & ſecurus exiſtas, quæ auditu perceperas, proſpiciens in ſcriptura. THEOPHYLACTUS (in prolog. Evangel. Lucæ.) Plerumque enim cum ſine ſcripto aliquid dicitur, calumniantur illud quaſi falſum; cum vero quis quæ dicit ſcripſerit, tunc magis credimus: (1) quia niſi putaret vera, non ſcriberet. CHRYSOSTOMUS. Vel aliter. Totum Evangeliſtæ proœmium duo continet: conditionem eorum qui ante (2) eum Evangelium ſcripſerant, puta Matthæi, & Marci; & rurſum cur & ipſe ſcribere propoſuit. Cum vero dixiſſet, *Conati ſunt*, vocabulum (3) protulit potens applicari & ad præſumptuoſe aggredientes materiam, & ad honeſte pertractantes illam: duabus (4) enim additionibus dubiam ſententiam certificat: primo quidem quia dixit: *Quæ in nobis completa ſunt rerum*; ſecundo quia dixit: *Sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipſi viderunt*. Simul autem hoc quod dico, *Tradiderunt*, indicare mihi videtur quod & ipſi moneantur propagare: velut enim illi tradiderunt, ipſos quoque oportebit accipientes ſeriatim ad invicem promulgare. Nondum autem commendantibus ſcripturæ quę tradita fuerint, contigebat inconvenientia plurima provenire diuturnitate temporis: (5) unde merito quæ de primis viſoribus verbi, & miniſtris verbi acceperant, in ſcriptis univerſo mundo traditionem præſtiterunt, & calumnias propellentes, & oblivionem deſtruentes, & ex ipſa traditione integritatem accommodantes.

(a) CHRYSOSTOMUS *b*. Evangelicæ narrationis exordium a Zacharia ſumit, & nativitate Ioannis, mirum ante (6) mirum ediſſerens, minus ante maius: nam quoniam virgo paritura erat, præparavit gratia ut vetus prius conciperet. Declarat autem tempus, cum dicit, *Fuit in diebus Herodis*; & adiicit dignitatem, cum ſubdit, *Regis Iudææ*. Alius autem Herodes fuit qui Ioannem occidit; ſed ille tetrarcha fuit, hic autem Rex. (7) EUTHYMIUS. Rex, inquam, ille qui infantes occidit, paterillius Herodis, qui præcurſorem interemit. BEDA (cap. 11. in Lucam al. a princ.) Tempus autem Herodis alienigenæ Regis dominico atteſtatur adventui: prædictum namque fuerat Gen. XLIX. quia „ non deficiet „ princeps de Iuda, neque dux de femore „ eius, donec veniat qui mittendus eſt. “ Ex quo enim patres ex AEgypto exierunt, ſuæ gentis iudicibus uſque ad Samuelem Prophetam, ac deinde Regibus uſque ad tranſmigrationem Babyloniæ regebantur; poſt reditum vero Babyloniæ (8) Pontifices rerum ſummam gerebant, uſque ad Hircanum Regem ſimul & Pontificem, quo ab Herode interempto, Iudææ Regnum ipſi Herodi alienigenæ iuſſu Auguſti Cæſaris traditur gubernandum; cuius trigeſimo primo anno, iuxta prophetiam ſupradictam, qui mittendus erat advenit. AMBROSIUS (ſuper *Fuit in diebus Herodis*.) Docet autem nos divina Scriptura non ſolum mores in his qui prædicabiles ſunt, ſed etiam parentes oportere laudari, ut veluti tranſmiſſa immaculatæ puritatis hereditas, in his quos volumus laudare, præcellat. Non ſolum igitur a parentibus, ſed etiam a maioribus ſancti Ioannis nobilitas propagatur, non ſæculari poteſtate ſublimis, ſed religionis ſucceſſione venerabilis. Plena eſt igitur laudatio, quę genus, mores, officium, factum, iudicium comprehendit. Officium in ſacerdotio: unde dicit: *Sacerdos quidam nomine Zacharias*. BEDA in hom. (in vig. S. Ioan. Baptiſtæ.) De ſacerdotali enim proſapia Ioannes ortus eſt, ut eo potentius (9) imi-

(1) *Al.* quaſi. (2) *Al. deeſt* eum. (3) *Al. omittitur* protulit. (4) *Al. deſideratur* enim. (5) *Al.* unde merito utique de primis viſceribus verbi, & miniſtris ubi acceperant, &c. (6) *Al. deeſt hic* mirum. (7) *In duabus Venetis editionibus ſupra citatis, in eadem Antverpienſi, & in ea quam adornavit P. Nicolai, Herbipoli cuſa, deeſt hac Euthymii ſententia.* (8) *Al.* per pontifices rerum ſumma gerebatur. (9) *P. Nicolai corrigit* immutationem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi ſupra: minus expreſſe quam hic, ſed expreſſius fere tum ex Tito Boſtrenſi, tum ex Theophylacto colligitur; quin & iſta fortaſſe in hunc eumdem Lucæ locum, ſicut & ſequentia, & Chryſoſtomus ipſemet ſcripſit, ſed explorare neutra licet: nam quod in Lucam quidem celebres quoſdam Commentarios ediderit, ex Euthymio & Svida teſtatur Poſſevinus in Apparatu; qui tamen iam non extant, ſed eos extitiſſe tunc oportuit cum hæc ſcriberet S. Thomas: quod prænotandum fuit, ut & deinceps attendatur cum in reliqua huius Operis parte notabuntur, aliqua quæ apud illum non occurrunt. *b* In Catena Græcorum PP. ex homiliis in Ioannem. Colligitur ex hom. XXV. vel in cod. Græco XXVI. æquivalenter quo ad priorem partem, ſed expreſſius quo ad poſteriorem.

imitationem sacerdotii præconizaret, quo ipsum ad sacerdotale genus pertinere claresceret. AMBROSIUS (Lucæ 1. par. a princ.) Genus autem comprehendit in maioribus: unde sequitur, *De vice Abia*, idest nobilis inter familias. BEDA (cap. 11. in Lucam ubi sup.) Erant enim principes sanctuarii, idest summi sacerdotes, tam de filiis Eleazar, quam de filiis Ithamar, quorum vices secundum ministeria sua, ut ingrederentur domum Dei, viginti quatuor sortibus David distinxit; in quibus familiæ Abia, de qua Zacharias ortus est, sors contigit octava. Non autem frustra primus novi testamenti præco in octavæ sortis iure nascitur: quia sicut septenario sæpe numero propter sabbatum vetus testamentum, sic novum aliquotiens per octonarium propter sacramentum dominicæ, vel nostræ resurrectionis exprimitur. THEOPHYLACTUS (Luc. 1. aliq. a princ.) Volens etiam ostendere, quod (1) ab utroque parente legaliter ex sacerdotali genere erat, subdit: *Et uxor illius de filiabus Aaron, & nomen eius Elisabeth*. Non enim permittebatur de alia tribu uxorem accipere, sed de sua. Elisabeth interpretatur (2) Dei requies, Zacharias vero memoria Domini. BEDA in homil. (in vig. S. Ioan. Baptistæ.) Iustis enim parentibus Ioannes est genitus, ut eo confidentius iustitiæ præcepta populis daret, quo hæc ipsa non quasi novitia didicisset, sed velut hereditario iure a progenitoribus accepta servaret: unde sequitur: *Erant autem ambo iusti ante Deum*. AMBROSIUS (Luc. 1. in titulo de laude par.) Et sic mores in æquitate comprehendit. Bene autem dicit, *Ante Deum*: fieri enim potest ut aliquis affectata bonitate populari iustus videatur mihi, iustus autem ante Deum non sit, si iustitia non ex mentis simplicitate formetur, sed adulatione simuletur. Perfecta igitur laus est ante Deum iustum esse: solus enim perfectior est qui ab eo probatur qui non potest falli. Factum autem comprehendit in mandato, in iustificatione iudicium: unde sequitur: *Incedentes in omnibus mandatis, & iustificationibus Domini*. Cum enim mandatis cælestibus obedimus, in mandatis Domini incedimus; cum congrue iudicamus, tenere Domini iustificationes videmur. Providere autem oportet bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus: unde sequitur, *Sine querela*: nulla enim querela est ubi & mentis bonitas concordat, & facti, & plerumque iustitia durior hominum querelam excitat. ORIGENES (homil. 11. in Lucam.) Potest etiam aliquid iustum iniuste fieri, ut si iactantiæ causa quis pauperi elargiatur; quod non est sine querela.

Sequitur: *Et non erat illis filius, eo quod esset sterilis Elisabeth, & ambo processissent in diebus suis*. CHRYSOSTOMUS *a*. Non solum autem Elisabeth erat sterilis, sed & Patriarcharum coniuges, Sara, Rebecca, Rachel; quod dedecus erat antiquis: non enim possumus dicere quod peccati effectus esset sterilitas, quia cuncti iusti, cuncti virtuosi. Hæc autem fuit sterilitatis causa, ut cum videris virginem parientem Dominum, non sis incredulus, exercitans mentem tuam in alvo sterilium. THEOPHYLACTUS (Luc. 1. super id *quod Elisabeth sterilis*.) Et ut etiam tu addisceres quod lex Dei multiplicationem filiorum non appetit corporalem, sed magis spiritualem. Processerant autem ambo, non secundum corpus, sed secundum spiritum, ascensiones in corde ponentes, & vitam suam ut diem, & non ut noctem habentes, quasi in die honeste ambulantes.

(b) BEDA (super *Factum est autem, cum sacerdotio fungeretur*.) Per Moysen Dominus unum constituit summum Sacerdotem, cui mortuo unum succedere iussit; & hoc usque ad David tempora servatum est, a quo plures fieri Domino agente decretum est: unde nunc Zacharias in ordine vicis suæ sacerdotio functus esse asseritur cum dicitur: *Factum est autem cum sacerdotio fungeretur Zacharias in ordine vicis suæ ante Deum, secundum consuetudinem sacerdotalem, sorte exiit ut incensum poneret ingressus in templum Domini*. AMBROSIUS (Lucæ 1. in tit. de ingressu Zach. in temp.) Videtur autem hic Zacharias summus designari Sacerdos: quia semel in anno solus summus Sacerdos in secundo sanctuario intrabat, non sine sanguine, quem offerret pro se, & pro populi delictis. BEDA (Lucæ 1. super illud, *Sorte*

(1) *In prædictis quatuor exemplis deest* ab utroque parente. (2) *Al. omittitur* Dei.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græcorum PP. ex homiliis in Genesim. Colligitur ea hom. xlix. plenius quam hic, ut & plenius in Catena Græcorum.

te exiit ut incensum poneret.) Non autem nunc nova sorte electus est, cum incensum esset adolendum, sed prisca sorte, cum ex ordine sui pontificatus in vicem Abia succederet. Sequitur: *Et omnis multitudo populi erat orans foris hora incensi*. Incensum in sancta sanctorum a pontifice deferri, expectante foris templum omni populo, decimo die septimi mensis est iussum, & hanc diem expiationis, sive propitiationis vocari; cuius diei mysterium Apostolus ad Hebræos pandens, Iesum ostendit pontificem esse verum, qui in sanguine proprio cæli secreta subiit, ut propitium nobis faceret Patrem, & interpellaret pro peccatis eorum qui adhuc præ foribus orantes expectant. AMBROSIUS (titulo de ingressu Zach. in templ.) Hic est autem ille summus Sacerdos qui adhuc forte quæritur, quia verus adhuc ignoratur: qui enim forte eligitur, humano iudicio non comprehenditur. Ille igitur quærebatur, & alius figurabatur, verus in æternum Sacerdos, qui non hostiarum cruore, sed proprio Patrem Deum generi reconciliaret humano: & tunc quidem vices erant, nunc autem est perpetuitas.

(c) CHRYSOSTOMUS *a*. Ingressus Zacharias in templum ut preces ferret pro cunctis ad Deum, & quasi Dei & hominum mediator, *b* vidit Angelum intus stantem: unde dicitur: *Apparuit autem illi Angelus Domini stans a dextris altaris incensi*. AMBROSIUS (Lucæ I. in titulo de apparit. Angeli, in prin.) Bene apparuisse dicitur ei qui enim repente conspexit; & hoc specialiter aut de Angelis, aut de Deo Scriptura divina tenere consuevit, ut quod non potest prævideri, apparere dicatur. Non enim similiter sensibilia videntur, & is cuius in voluntate situm est videri, & cuius naturæ est non videri. ORIGENES (hom. III.) Et hoc tantum in præsenti sæculo dicimus, sed & in futuro cum migraverimus a mundo, non omnibus vel Deus, vel Angeli apparebunt; sed ille tantum videbit qui mundum habuit cor. Locus autem nec nocere poterit quemquam, nec iuvare. CHRYSOSTOMUS *c*. Manifeste autem apparuit, non in somnis: eo quod nimis arduum annuntiabatur, unde manifestiori, & mirabiliori visione egebat. DAMASCENUS (Lib. II. de Fide orth. cap. III.) Tamen Angeli non ut sunt, hominibus patefiunt, sed transfigurati, prout possunt visores aspicere in quodcumque iusserit Dominus. BASILIUS *d*. Dicit autem, *Altaris incensi*, eo quod alterum erat altare deputatum ad holocausta. AMBROSIUS (in titulo de appar. Angeli, in Lucam.) Non immerito autem Angelus videtur in templo, quia veri Sacerdotis annuntiabatur iam adventus, & cæleste sacrificium parabatur, in quo Angeli ministrarent: non enim dubites assistere Angelum quando Christus immolatur. Apparuit autem a dextris altaris incensi, quia divinæ insigne misericordiæ deferebat. „ Dominus enim a dextris est mihi, ne commovear: "Psal. XV. CHRYSOSTOMUS *e*. Non potest autem homo, quantumcumque sit iustus, absque timore cernere Angelum: unde & nunc Zacharias aspectum non tolerans præsentiæ Angeli, nec fulgorem illum valens sufferre, turbatur: & hoc est quod subditur: *Et Zacharias turbatus est videns*. Sicut autem auriga perterrito, loraque dimittente, corruunt equi præcipites, totaque quadriga pervertitur; sic accidere consuevit animæ quoties ab aliquo stupore, vel sollicitudine deprimitur: unde & hic subditur: *Et timor irruit super eum*. ORIGENES (hom. 4.) Nova quippe facies humanis se obtutibus præbens turbat mentem, animumque (1) consternat: unde Angelus sciens hanc humanam esse naturam, primum perturbationi medetur: nam sequitur: *Ait autem ad illum Angelus: Ne timeas Zacharia*. ATHANASIUS in Vita Antonii. Unde non difficilis est bonorum spirituum, malorumque discretio: si enim post timorem successerit gaudium, a Domino venisse sciamus auxilium, quia securitas animæ præsentis maiestatis indicium est; si autem incussa formido permanserit, hostis est qui videtur. *f* Non solum autem trepidantem resocillat, sed etiam novo lætificat nuncio, subdens: *Quoniam exaudita est deprecatio tua, & uxor tua* Eli-

(1) *Al.* conservat.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Hom. 2. de incomprehensibili Dei natura. *b* Refertur in Caten Græcorum PP. sine indice hom. plenius quam hic. *c* In Catena Græcorum ubi supra, hom. IV. in Matth. *d* In Catena Græcorum ubi supra. Quod hic notatur ex Basilio, Theophylactus habet. *e* Hom. II. de incomprehensibili Dei natura ubi supra. Refertur in Catena Græcorum PP. plenius quam hic, & pluribus aliis interiectis. *f* ORIGENES ubi supra.

Elisabeth pariet tibi filium. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. II. in prin.) Ubi primo hoc attendendum est, quia non est verisimile ut cum pro peccatis populi, vel salute, vel redemptione sacrificium ille offerret, potuerit publicis votis relictis (1) homo senex, uxorem habens, pro accipiendis filiis orare præsertim: nam nemo orat accipere quod acceptuturum esse desperat. Usque adeo autem ille iam se habiturum filios desperabat, ut hoc Angelo promittenti non crederet. Ergo quod ei dicitur, *Exaudita est deprecatio tua*, pro populo intelligendum est; cujus populi quoniam salus, & redemptio, & peccatorum abolitio per Christum futura erat, adhuc nuntiatur Zachariæ nasciturus filius, quia præcursor Christi destinabatur. CHRYSOSTOMUS *a*. Vel quod exaudita sit eius deprecatio, probat per hoc quod gignendus erat ei filius, elamans: „Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mundi:“ Ioan. 1. THEOPHYLACTUS (super *Quoniam exaudita est oratio tua*.) Quasi ipso dicente, Unde erit mihi hoc manifestum? ait Angelus: Ex hoc quod Elisabeth pariet (2) tibi filium, credes quod peccata populo sunt remissa. AMBROSIUS (in titulo de turbatione Zachariæ.) Vel aliter. Plena semper, & redundantia sunt divina beneficia, non exiguo constricta munere, sed (3) uberi bonorum coacervata congestu, ut hic, (4) ubi primum precationis fructus promittitur, deinde sterilis partus uxoris: cuius nomen prænuntiat subdens: *Et vocabis nomen eius Ioannem*. BEDA (super *Et vocabis*.) Singularis meriti indicium datur, quoties hominibus a Deo vel imponitur nomen, vel nunciatur. CHRYSOSTOMUS super Ioannem *b*. Illud quoque oportet exprimere, quoniam in quibus ab ipsa teneritate infantiæ virtus refulgere debebat, a principio divinitus sumebant nomina; his vero qui postea debebant excrescere, nomen postea imponebatur. BEDA (ubi supra.) Ioannes ergo interpretatur In quo est gratia, vel Domini gratia: quo nomine declaratur primo parentibus eius gratiam, quibus decrepitis nasceretur filius, esse donatam; deinde ipsi Ioanni, qui magnus coram Domino erat futurus; postremo etiam filiis Israel, quos ad Dominum erat conversurus: unde sequitur: *Et erit gaudium tibi, & exultatio*. (5) ORIGENES (ubi supra.) Quando enim iustus oritur in mundo, ministri nativitatis eius lætantur; quando vero ille nascitur qui quasi ad pœnas, & ergastulum relegatur, minister consternatur, & concidit. AMBROSIUS (ubi supra.) Sanctus autem non solum parentum gratia, sed etiam (6) salus est plurimorum: unde sequitur: *Et multi in nativitate eius gaudebunt*. Admonemur hoc loco, sanctorum generatione lætari; admonentur parentes gratias agere: non enim mediocre munus est Dei, dare liberos, propagatores generis, successionis heredes.

(d) AMBROSIUS (ubi supra.) Post lætitiam plurimorum, magnitudo virtutis promittitur cum dicitur: *Erit enim magnus coram Domino*. Non corporis, sed animæ magnitudinem declaravit: est coram Domino magnitudo animæ, magnitudo virtutis. THEOPHYLACTUS (super *Erit magnus*.) Multi namque magni dicuntur, sed coram hominibus, non coram Deo, sicut hypocritæ: ita etiam & parentes Ioannis iusti coram Domino dicti sunt. AMBROSIUS (ubi supra ante med.) Deinde non fines alicuius propagavit imperii, non triumphos bellici certaminis (7) reportavit; sed, quod est amplius, prædicans in deserto, delicias hominum, corporisque lasciviam magna animi virtute depressit: unde sequitur: *Et vinum, & siceram non bibet*. BEDA (super *Vinum, & siceram non bibet*.) Sicera interpretatur ebrietas; quo vocabulo Hebræi omne quod inebriare potest populum, sive de frugibus, seu de qualibet alia materia confectum, significant. Proprium vero in lege Nazaræorum erat, vino, & sicera tempore obsecrationis abstinere: unde Ioannes. cæterique tales, ut semper Nazaræi, idest sancti, manere possint, semper his abstinere satagunt: non enim decet vino, in quo est luxuria, inebriari eum qui musto Spiritus sancti desiderat impleri: unde recte cui vini ebrietas tollitur, Spiritus gratia cumulatur.

Sequitur autem: *Et Spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris suæ*. AMBROSIUS (eodem titulo in med.) Cui Spiritus sanctus infunditur, magnarum est plenitudo vir-

(1) *P. Nicolai habet* homo senex uxorem habens annum, pro accipiendis filiis orare: præsertim vero quia nemo orat accipere &c. (2) *Al. deest* tibi filium. (3) *Al.* verbi. (4) *Al. emittitur* ubi. (5) *Al.* CHRYSOSTOMUS. (6) *Al.* solus. (7) *Al.* reprobavit.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a De incomprehensibili Dei natura, ut supra. *b* Hom. XVIII.

virtutum. Siquidem sanctus Ioannes antequam nasceretur, matris adhuc in utero positus, Spiritus accepti gratiam designavit, cum in utero parentis exiliens Domini evangelizavit adventum. Alius est spiritus vitæ huius, alius gratiæ: ille nascendo sumit exordium, moriendo defectum; iste non ætatibus coercetur, non obitu extinguitur, non alvo matris excluditur. GRAECUS *a*. Quod autem erit opus Ioannis, quidve per Spiritum sanctum peraget, ostendit subdens: *Et multos filiorum Israel convertet ad Dominum Deum ipsorum*. ORIGENES (hom. IV. in Luc.) Ioannes quidem plurimos convertit; Domini autem opus est ut omnes ad Deum Patrem convertat. BEDA (super *Et multos filiorum convertet*.) Cum autem Ioannes, qui Christo testimonium perhibens, in eius fide populos baptizabat, dicitur filios Israel ad Dominum Deum ipsorum convertisse, patet Christum Dominum Deum esse Israel: unde desinant Arriani Christum Dominum Deum esse negare: erubescant Photiniani Christo ex Virgine principium dare: cessent Manichæi alium populi Israel, atque alium Christianorum Deum credere. AMBROSIUS (eodem titulo a med.) Non autem egemus testimonio, quod plurimorum sanctus Ioannes corda convertit, in quo nobis propheticæ Scripturæ, & evangelicæ suffragantur: „ Vox enim clamantis in de-„ serto, Parate viam Domino: " Esa. xl. non enim de se, sed de Domino prædicabat prænuntius Christi; & ideo sequitur: *Et ipse præcedet ante illum in spiritu, & virtute Eliæ*. Bene præcedet ante illum, qui prænuntius natus, prænuntius mortuus est. Bene etiam iungitur, *In spiritu, & virtute Eliæ*. ORIGENES (hom. IV. in Lucam.) Non dicit in anima Eliæ, sed *in spiritu, & in virtute*: spiritus enim qui fuerat in Elia, venit in Ioannem, & similiter virtus eius. AMBROSIUS (eod. titulo a med.) Numquam enim sine virtute spiritus, vel sine spiritu virtus; & ideo in spiritu, & virtute, quia sanctus Elias & virtutem habuit magnam, & gratiam: virtutem ut ad fidem animos populorum a perfidia retorqueret, virtutem abstinentiæ, atque patientiæ, & spiritum prophetandi. In deserto Elias, in deserto Ioannes: ille Achab Regis gratiam non quæsivit, hic sprevit Herodis; ille Iordanem divisit, hic ad lavacrum salutare convertit; (1) hic prioris, ille sequentis Domini præcursor adventus. BEDA (ubi supra.) Quod autem de Elia per Malachiam prædictum est, hoc per Angelum de Ioanne dicitur, cum subditur: *Ut convertat corda patrum in filios*; spiritualem antiquorum sanctorum scientiam populis prædicando infundens; *& incredulos ad prudentiam iustorum*; quæ est non de legis operibus iustitiam præsumere, sed ex fide salutem quærere. GRAECUS *b*. Vel aliter. Parentes Ioannis, & Apostolorum Iudæi fuerunt; sed tamen contra Evangelium ex superbia, & infidelitate sæviebant. Itaque tamquam benigni filii Ioannes prius, & Apostoli consequenter eis veritatem monstrabant, in propriam iustitiam, & prudentiam eos attrahentes: sic etiam Elias reliquias Hebræorum (2) convertet ad Apostolorum veritatem. BEDA (ibidem.) Quia vero Zachariam pro plebe supplicantem dixerat exauditum, subiungit: *Parare Domino plebem perfectam*: in quo docet quo ordine plebs eadem salvari, & perfici debeat ad prædicationem scilicet Ioannis pœnitendo, & credendo in Christum. THEOPHYLACTUS (super *Ut pararet Domino*.) Vel aliter. Ioannes plebem paravit, non incredulam, sed perfectam, idest præparatam ad suscipiendum Christum. ORIGENES (hom. IV.) Sacramentum autem Ioannis usque nunc expletur in mundo: quicumque enim crediturus est in Iesum Christum, antea spiritus, & virtus Ioannis ad animam illius venit, (3) & præparat Domino populum perfectum.

(e) CHRYSOSTOMUS *c*. Habito respectu Zacharias ad propriam ætatem, quin etiam coniugis sterilitate conspecta, diffisus est: unde dicitur: *Et dixit Zacharias ad Angelum*: *Unde hoc sciam?* quasi dicat: Quomodo hoc fiet? Et causam dubitationis subdit: *Ego enim sum senex, & uxor mea processit in diebus suis*; quasi dicat: AEtas intempesta, natura inepta, ego generans debilis, terra ste-

(1) *Al.* ille prioris, hic sequentis. (2) *Al.* convertit. (3) *Al.* & præparavit.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a SIMEON in Catena Græcorum PP. prænotatur: annon ille Simeon Theologus qui præter quædam alia scripta Commentationes edidisse dicitur, ut apud Possevinum in Apparatu videre est? *b* Hæc etiam, ut supra, Simeonis nomine in Catena Græcorum PP. paulo aliis verbis indicantur; sed nomine Severi Antiocheni expressius. *c* De incomprehensibili Dei natura, ut supra.

sterilis. Non autem censetur propter hoc dignus esse venia sacerdos, dum seriem rerum expostulat: quandocumque enim Deus aliquid indicat, oportet in fide suscipere: nam super huiusmodi disceptare contumacis est animæ: unde sequitur: *Et respondens Angelus dixit ei: Ego sum Gabriel, qui asto ante Deum*. BEDA (super *Respondens Angelus*.) Quasi dicat: Si homo talia signa promitteret, impune signum flagitare liceret; at cum Angelus promittat, iam dubitare non decet.

Sequitur: *Et missus sum loqui ad te, & hæc tibi evangelizare*. CHRYSOSTOMUS a. Ut cum audias me a Deo missum fore, nihil humanum æstimes ex his quæ tibi dicuntur: neque enim ex me loquor, sed mittentis relata denuntio: hæc est enim nuntii bonitas, ut nihil ex se referat. BEDA (super *Ego sum Gabriel*.) Ubi notandum est, quod Angelus se & ante Deum stare, & ad evangelizandum Zachariæ missum esse testatur. GREGORIUS in (hom. XXXIV. in Evang. a med.) Quia & cum ad nos veniunt Angeli, sic exterius implent ministerium, ut tamen numquam interius desint per contemplationem: quia etsi circumscriptus est angelicus spiritus, summus tamen Spiritus, qui Deus est, circumscriptus non est: Angeli itaque etiam missi ante ipsum sunt: quia quomodolibet missi veniant, intra ipsum currunt. BEDA (super *Et eris tacens*.) Dat autem ei signum quod rogatur, ut (1) qui discredendo locutus est, iam tacendo credere discat: unde sequitur: *Et ecce eris tacens, & non poteris loqui*. CHRYSOSTOMUS b. Ut a vi generativa ad organa vocalia vincula transferantur. Nec intuitu sacerdotii ei parcitur; sed ob hoc plectebatur amplius: quia circa fidem ceteris præesse debebat. THEOPHYLACTUS (ibidem.) Sed quia verbum (2) κωφός Kophos, quod etiam infra subiungitur, potest tam surdum quam mutum significare, bene ait: *Eris surdus, & non poteris loqui*. Convenienter enim hæc duo passus est: tamquam enim inobediens surditatem incurrit, & tamquam contradictor taciturnitatem. CHRYSOSTOMUS. Dicit autem, *Et ecce*, quasi dicat, in hoc instanti. Sed considera miserationem Domini in hoc quod sequitur: *Usque in diem quo hæc fient*; quasi dicat: Cum per eventus rerum quod dico (3) ostendero, & noveris te iure punitum; tunc te de pœna eripiam. Et causam pœnæ ostendit cum subditur: *Pro eo quod non credidisti verbis meis, quæ implebuntur in tempore suo*; non attendens virtutem eius qui misit me, cui ego assisto. Si autem is qui erga nativitatem mortalem incredulus erat punitur; qualiter qui cælestem, & ineffabilem calumniatur, vitabit ultionem? GRAECUS c. Dum autem hæc intrinsecus agerentur, dilatio temporis admirari cogebat expectantem forinsecus multitudinem: unde sequitur: *Et erat plebs expectans Zachariam, & mirabatur quod tardaret ipse in templo*. Cumque per diversa vagaretur suspicio, quilibet dictabat ad libitum, donec Zacharias egrediens docuit silendo quod latendo perpessus est: unde sequitur: *Egressus autem non poterat loqui ad illos: & cognoverunt quod visionem vidisset in templo*. THEOPHYLACTUS (super *Et innuebat illis*.) Innuebat autem populo Zacharias forte causam taciturnitatis interroganti, quam loqui non valens, per nutum declarabat: unde sequitur: *Et ipse erat innuens illis, & permansit mutus*. AMBROSIUS (titulo de incredulitate Zach. & punitione eius.) Est autem (4) nutus quidam sine verbo corporalis actus, indicare moliens, nec exprimens voluntatem.

(f) BEDA (super *Ut impleti sunt dies officii eius*.) Vicis suæ tempore pontifices templi tantum officiis mancipati, non solum a complexu uxorum, sed ab ipso quoque domorum suarum abstinebant ingressu: unde dicitur: *Et factum est ut impleti sunt dies officii eius, abiit in domum suam*. Quia enim tunc sacerdotalis ex stirpe Aaron successio quærebatur, necessario tempus substituendæ soboli procurabatur. At quia nunc non carnalis successio, sed profectio spiritualis inquiritur, sacerdotibus, ut semper altari queant assistere, semper castitas observanda præcipitur. Sequitur: *Post hos autem dies concepit Elisabeth uxor eius*: post dies scilicet officii Zachariæ completos. Gesta sunt autem hæc mense septembri, octavo calendas octo-

(1) *Al.* quod. (2) *Al.* quod iugi animo habetur, potest etiam surdum significare. *P. Nicolai legit* quod in Græco habetur (κωφός) potest etiam surdum &c. (3) *Al.* ostendo. (4) *Al.* mutus quidem sine verbo corporales actus indicare moliens, nec exprimens eius voluntatem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ut supra. b Ibidem, & sic infra. c Vel Antipater Bostrensis in Catena Græcorum PP.

octobris quando oportebat Iudæos ieiunium scenopeiæ celebrare, imminente æquinoctio, in quo incipit nox esse maior quam dies: quia Christum oportet crescere, Ioannem autem minui. Nec frustra tunc dies ieiuniorum erant: quia per Ioannem erat hominibus afflictio pœnitentiæ prædicanda.

Sequitur: *Et occultabat se mensibus quinque*. AMBROSIUS (Luc. I. titulo de conceptione Ioannis, a princ.) Quæ causa occultationis nisi pudor? Sunt enim quædam tempora præscripta coniugio, quando dare operam procreandis liberis sit decorum, dum anni vigent, dum suscipiendorum liberorum spes est. At ubi & matura ævi senectus successerit, & ætas est regendis liberis habilior quam creandis, pudor est legitimi licet (1) coitus gestare indicia, & gravari alienæ ætatis onere, & tumescere alvum non sui temporis fructu. Pudebat ergo eam propter ætatem: unde intelligi potest causa, quia iam non conveniebant inter se concubitu coniugali: neque enim ea quæ senilem non erubesceret coitum, erubesceret partum; hæc tamen erubescit onus parentis, quamdiu nescit mysterium religionis. Sed quæ occultabat se, quia conceperat filium, iactare se cœpit, quia generabat Prophetam. ORIGENES *a* (hom. VI. in Lucam, parum prin.) Et ideo dicit, *Mensibus quinque*; idest, donec Maria conciperet, & fetus eius exultans cum gaudio prophetaret. AMBROSIUS (eodem titulo a med.) Et quamvis partus sui erubesceret ætatem, rursus caruisse se gaudebat opprobrio, dicens: *Quia sic fecit mihi Dominus*. CHRYSOSTOMUS *b*. Scilicet solvit sterilitatem, donum supra naturam concessit, & petra infructuosa spicas virentes produxit: abstulit dedecus dum genitricem fecit: unde sequitur: *In diebus quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines*. AMBROSIUS (ubi sup. inter med. & finem.) Pudor enim est feminis nuptiarum præmia non habere, quibus hæc sola est causa nubendi. CHRYSOSTOMUS *c*. Dupliciter igitur gaudet, dum & a nota sterilitatis ipsam eripuit Dominus, & quoniam illustrem partum enixa est. Non enim ut in ceteris gignentium solus concubitus intervenit, sed gratia cælestis huius ortus fuit exordium.

BEDA (non remote a fine cap. II. in Lucam.) Mystice autem per Zachariam sacerdotium Iudæorum, per Elisabeth potest lex ipsa designari; quæ sacerdotum doctrinis exercitata spirituales Deo filios gignere debebat, sed non valebat; quia neminem ad perfectionem adduxit lex. Erant ambo iusti, quia bona est lex, & sacerdotium pro illo tempore sanctum: ambo processerant in diebus suis, quia adveniente Christo iam incurvantur ad senium. Ingreditur Zacharias templum, quia sacerdotum est intrare in sanctuarium mysteriorum cælestium: foris erat multitudo, quia mystica penetrare nequit. Dum altari thymiama imponit, nasciturum Ioannem agnoscit: quia dum doctores flamma divinæ lectionis ardent, gratiam Dei per Iesum prodituram reperiunt; & hoc per Angelum, quia lex per Angelos ordinata est. AMBROSIUS (titulo de incred. & punitione Zachariæ.) In uno autem vox totius plebis obmutuit, quia in uno totus ad Deum loquebatur populus: transivit enim ad nos Dei verbum, & in nobis non tacet. Mutus est qui non intelligit legem. Cur enim tibi magis videatur mutus esse qui (2) sermonem quam qui mysterium nescit? Innuenti similis est populus Iudæorum, qui actuum suorum præstare non potest rationem. BEDA (ubi sup. cir. finem.) Et tamen Elisabeth concipit Ioannem, quia interiora legis sacramentis Christi abundant: conceptum quinque mensibus occultat, quia Moyses quinque libris mysteria Christi designat; seu quia Christi dispensatio in quinque mundi ætatibus per sanctorum dicta, vel facta figuratur.

(g) BEDA (in fine.) Quia Christi incarnatio vel sexta ætate sæculi futura, vel ad impletionem legis erat profutura, recte sexto mense concepti Ioannis missus ad Mariam Angelus nasciturum nuntiat Salvatorem: unde dicitur: *In mense autem sexto*. Mensem sextum martium intellige, cuius vigesima quinta die Dominus noster & conceptus traditur, & passus, sicut & vigesima quinta die mensis decembris natus. Quod si vel hoc die, ut nonnulli arbitrantur, æquinoctium vernale, vel illo solstitium brumale fieri credamus; convenit cum lucis incremento concipi, vel nasci eum

„ qui

(1) *Al.* fetus. (2) *Al.* somnium. *P. Nicolai ponit* signum.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græcorum PP. *b* Vel Origenes, ut supra. *c* Hom. de Anna, vel in. Annam, ex Catena Græcorum PP.

„ qui illuminat omnem hominem venientem „ in hunc mundum : " Ioan. 1. At si quis ante dominicæ nativitatis, & conceptionis tempus considerat lucem vel crescere , vel tenebras superare convicerit;dicimus & nos, quia Ioannes ante faciem adventus eius regnum cælorum evangelizabat. BASILIUS *a*. Adeunt autem nos cælestes spiritus, non quasi ex seipsis, sed ex eo quod divinæ Sapientiæ decorem conspiciunt : unde sequitur: *Missus est Angelus Gabriel a Deo*. GREGORIUS in hom. (XXXIV. in Evan.) Ad Mariam enim Virginem non quilibet Angelus, sed Gabriel Archangelus mittitur : ad hoc quippe ministerium summum Angelum venire dignum fuerat , qui summum omnium nuntiabat: qui idcirco privato nomine censetur, ut signetur per vocabulum in operatione quid valeat . Gabriel enim Dei fortitudo nominatur; per Dei ergo fortitudinem nuntiandus erat qui virtutum Dominus & potens in prælio ad debellandas potestates aereas veniebat . GLOSSA (interlinearis.) Additur autem & locus quo mittitur cum subditur : *In civitate Galilaæ cui nomen Nazareth*: Nazaræus enim, idest Sanctus sanctorum, nuntiabatur venturus. BEDA in hom. (annuntiationis B. Mariæ: est VII. hom. de Sanctis.) Aptum autem humanæ restaurationis principium , ut Angelus a Deo mitteretur ad Virginem partu consecrandam divino: quia prima perditionis humanæ fuit causa, cum serpens a diabolo mittebatur ad mulierem spiritu superbiæ decipiendam: unde sequitur, *Ad Virginem*. AUGUSTINUS de sancta Virginitate (cap. v.) Illum enim solum virginitas decenter parere potuit qui in sua nativitate parem habere non potuit. Oportebat enim caput nostrum propter insigne miraculum secundum corpus nasci de virgine, (1) quod significaret membra sua de virgine (2) Ecclesia secundum spiritum nascitura. HIERONYMUS in sermone Assum. *b* (ali. a princ.) Et bene Angelus ad virginem mittitur, quia semper est Angelis cognata virginitas . Profecto in carne præter carnem vivere, non terrena vita est, sed cælestis . CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. IV.) Non autem Angelus post partum annuntiat Virgini , ne nimium exinde turbaretur: & ideo ante conceptionem illam alloquitur, non in somnis , immo visibiliter assistit : nam quasi magnam valde relationem accipiens egebat ante rei eventum visione solemni. AMBROSIUS (Lib.II. in Lucam par. a prin.) Bene autem utrumque posuit Scriptura, ut & desponsata esset , & virgo : (3) virgo , ut expers virilis consortii videretur; desponsata , ne temeratæ virginitatis adureretur infamia, cui gravis alvus corruptelæ videretur insigne præterre. Maluit autem Dominus aliquos de suo ortu quam de matris pudore dubitare : sciebat enim teneram esse virginis verecundiam, & lubricam famam pudoris; nec putavit ortus sui fidem matris iniuriis astruendam . (4) Servatur itaque sanctæ Mariæ sicut pudore integra, ita & inviolabilis opinione virginitas : nec decuit sinistra virginibus opinione viventibus velamen excusationis relinqui , quod infamata mater quoque Domini videretur . Quid autem Iudæis , quid Herodi posset ascribi, si natum viderentur ex adulterio persecuti? Quemadmodum autem ipse diceret Matth. v. „ Non veni legem solve„ re, sed adimplere; " si videretur cœpisse a legis iniuria , cum partus innuptæ lege damnetur ? Quid quod etiam fides Mariæ verbis maior adsciscitur, & mendacii causa removetur? Videretur enim culpam obumbrare voluisse mendacio innupta prægnans . Causam autem mentiendi desponsata non habuit, cum coniugii præmium, & gratia nuptiarum partus sit feminarum. Non mediocris quoque causa est ut virginitas Mariæ falleret principem mundi, qui cum desponsatam viro cerneret, partum non potuit habere suspectum. ORIGENES (hom. VI. in Lucam.) Si enim non habuisset sponsum , statim cogitatio tacita diabolum surrepsisset, quomodo quæ non accubuit cum viro, prægnans esset. Debet iste conceptus esse divinus, debet aliquid humana natura esse sublimius. AMBROSIUS (Lib. II. in Lucam cap.1. cir.med.) Sed tamen magis (5) fefellit

(1) *Al.* quando. (2) *Al.* etiam. (3) *In quatuor hum citatis exemplis hic interponitur* sequitur enim , *Desponsata viro*. (4) *Al.* Sequitur. (5) *Al.* fefellet.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Esai. cap. VI. seu vis. VI. *b* Habetur quidem inter Opera Hieronymi Tom. ult. quasi scriptus ad Paulum, & Eustochium, a verbis illis incipiens , *Cogitis me* ; sed in ipsa inscriptione notatur Sophronii potius esse, ut etiam agnoscit Possevinus in Apparatu Tom. I. ubi de Hieronymi scriptis. Quod hic tamen citatur, habet expresse Chrysologus serm. CXLIII. qui est IV. *de Annuntiatione*.

lit principes sæculi: dæmonum enim malitia facile etiam occulta deprehendit; at vero qui sæcularibus vanitatibus occupantur, scire divina non possunt. Quin etiam locupletior testis pudoris maritus adhibetur, qui posset & delere iniuriam, & vindicare opprobrium, si non agnosceret sacramentum: de quo subditur: *Cui nomen erat Ioseph de domo David*. BEDA in hom. (Annunt. sup. *Ad Virginem desponsatam*.) Quod non tantum ad Ioseph, sed etiam pertinet ad Mariam. Legis namque erat præceptum ut de sua quisque tribu, aut familia acciperet uxorem.

Sequitur: *Et nomen Virginis Maria*. BEDA super Lucam (super *Et nomen Virginis*.) Maria Hebraice stella maris, Syriace vero domina vocatur; & merito: quia & totius mundi Dominum, & lucem sæculis meruit generare perennem.

(h) AMBROSIUS (Lib. II. in Lucam in cap. de salutatione.) Disce virginem moribus: sola in penetralibus, quam nemo virorum videret, solus Angelus reperiret: unde dicitur: *Et ingressus Angelus ad eam*. Et ne quo degeneri depravaretur affatu, ab Angelo salutatur. GRAECUS *a*. Contra vocem prius editam mulieri dirigitur nunc sermo ad Virginem. In illa doloribus partus est causa peccati punita, in hac per gaudium mæstitia pellitur: unde iucunditatem non absurde prænuntiat Angelus Virgini, dicens, *Ave*. Quod autem digna cognosceretur sponsalium, attestatur cum dicit, *Gratia plena*: quasi enim quædam arrha, aut dos sponsi ostenditur, quod fecunda sit gratiis. Horum enim quæ dicit, hæc sunt sponsæ, alia sponsi. HIERONYMUS *b* in sermone de Assum. (inter prin. & med.) Et (1) bene *gratia plena*: quia ceteris per partes præstatur; Mariæ vero simul se totam infudit gratiæ plenitudo. Vere *gratia plena*, per quam largo Spiritus sancti imbre superfusa est omnis creatura. Iam autem erat cum Virgine qui ad Virginem mittebat Angelum, & præcessit nuntium suum Dominus; nec teneri potuit locis qui omnibus habetur in locis: unde sequitur, *Dominus tecum*. AUGUSTINUS in Ser. de Nativ. *c*. Magis quam mecum: ipse enim in tuo est corde, in tuo sit utero, adimplet mentem, adimplet ventrem. GRAECUS *d*. Hoc autem est totum legationis complementum. Dei enim Verbum ut sponsus supra rationem unionem efficiens, tamquam ipse germinans, idemque germinatus, totam naturam humanam sibi ipsi conformavit. Ultimum vero ponitur tamquam perfectissimum, & compendio sum: *Benedicta tu in mulieribus*: una scilicet præ cunctis mulieribus: (2) ut etiam benedicantur in te mulieres, sicut mares in Filio; sed magis uterque in utrisque. Velut enim (3) per unam feminam & unum marem peccatum simul, ac tristitia intravit; sic & nunc per unam & unum benedictio revocata est, & lætitia, & ad singulos est profusa. AMBROSIUS (de sal. Ange.) Disce autem virginem a verecundia, quia pavebat: nam sequitur: *Quæ cum audisset, turbata est in sermone eius*. Trepidare virginum est, & ad omnes ingressus viri pavere, omnes viri affatus vereri. Disce, virgo, verborum vitare lasciviam: Maria etiam salutationem Angeli verebatur. GRAECUS *e*. Cum assueta foret his visionibus, Evangelista non visioni, sed relatibus turbationem attribuit, dicens: *Turbata est in sermone eius*. Attende autem virginis (4) & pudicam, & prudentem & animam simul, & vocem. Audita lætitia dictum examinavit, & neque manifeste obstitit per incredulitatem, nec statim paret ex levitate; Evæ levitatem evitans simul, & duritiam Zachariæ: unde sequitur: *Et cogitabat qualis esset ista salutatio*: non conceptio, nam adhuc ignorabat immensitatem mysterii, sed salutatio: numquid libidinosa, ut a viro ad virginem; an divina, dum Dei faceret mentionem dicens, *Dominus tecum*? AMBROSIUS (Lib. II. in Lucam de salut. Mariæ.) Benedictionis etiam novam formulam mirabatur, quæ nusquam est ante comperta: soli Mariæ hoc servabatur. ORIGENES (hom. VI.) Si enim scivisset Maria ad alium quempiam si-mi-

(1) *Al*. Et bene gratia ceteris per partes præstatur &c. (2) *Al*. vel etiam. (3) *Al*. per unam, & unum, feminam, & marem peccatum &c. (4) *Apud P. Nicolai* & pudicitiam, & prudentiam.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Idest Gregorius Nissenus orat. in Christi Nativitatem. *b* Iam notatum est Hieronymi non esse; rursus autem habetur hęc appendix in eodem sermone Chrysologi, ubi alia notavimus haberi, nempe CXLIII. non ea tamen serie qua hic, sed aliis etiam interiectis. *c* Serm. XIV. Quod subiungitur ex Augustino, est de Tempore serm. XVIII. vel XXV. in appendice de diversis, ubi notatur quoque non esse Augustini. *d* Vel Geometer in Catena Græcorum. *e* Vel iterum Geometer ibid.

milem factum esse sermonem, utpote quæ habebat legis scientiam, numquam eam, (1) quasi peregrina, talis salutatio exterruisset.

(i) BEDA (cap. III. super Lucam.) Quia salutatione insolita virginem turbatam viderat, quasi familiarius notam vocans ex nomine, ne timere debeat iubet: unde dicitur: *Et ait ei Angelus: Ne timeas Maria.* GRAECUS *a*. Quasi dicat: Non accessi decepturus, immo deceptionis absolutionem depromere; non veni prædaturus inviolabilem tuam virginitatem, sed conditori puritatis, & custodi contubernia reserare; non sum serpentis minister, sed perimentis serpentem legatus; sponsalium tractator, non insidiarum molitor. Sic ergo nequaquam distrahentibus ipsam considerationibus vexari permisit, ne diiudicaretur infidus minister negotii. CHRYSOSTOMUS *b*. Qui autem apud Deum meretur gratiam, non habet quid timeat: unde sequitur: *Invenisti enim gratiam apud Deum.* Qualiter autem illam quisque reperiet, nisi humilitate mediante? Humilibus enim dat Deus gratiam. GRAECUS *c*. Invenit enim gratiam Virgo coram Deo, quia splendore pudicitiæ propriam exornans animam, gratum Deo se habitaculum præparavit; nec solum cælibatum inviolabilem conservavit, sed etiam immaculatam conscientiam custodivit. ORIGENES *d* (homil. VI.) Invenerant enim plures gratiam ante eam: & ideo subdit quod proprium est, dicens: *Ecce concipies in utero.* GRAECUS *e*. Quod dicitur *ecce* (2) celeritatem, & præsentiam denotat, insinuans cum eius verbo celebratam esse conceptionem. Dicit autem, *Concipies in utero*, ut demonstret, Dominum ab ipso utero virginali, & de nostra substantia carnem suscipere. Venit enim divinum Verbum emundaturum naturam humanam, & partum, & nostræ generationis primordia; & ideo sine peccato, & humano semine, per singula sicut nos in carne concipitur, & novem mensium spatio gestatur in utero. GREGORIUS Nissenus *f*. Sed quoniam contingit specialiter divinum concipi spiritum, & spiritum parere salutarem, secundum Prophetam, ideo addidit, *Et paries filium.* AMBROSIUS. Non autem omnes sunt sicut Maria, ut dum de Spiritu sancto concipiunt, Verbum pariant: sunt autem quæ abortivum excludant Verbum antequam pariant; sunt quæ in utero Christum habeant, sed nondum formaverint. GREGORIUS Nissenus *g*. Cum autem expectatio partus mulieribus timorem incutiat, sedat timoris metum dulcis partus relatio, cum subditur: *Et vocabis nomen eius Iesum*: Salvatoris enim adventus est cuiuslibet timoris propulsio. BEDA (cap. III. super Lucam.) Iesus autem Salvator, sive Salutaris interpretatur. GRAECUS *h*. Dicit autem, Tu *vocabis*, non pater: patre enim caret quantum ad inferiorem generationem, sicut & matre respectu supernæ. CYRILLUS *i*. Hoc autem nomen de novo fuit Verbo impositum, nativitati congruens carnis, secundum illud propheticum: „ Vocabitur tibi nomen novum quod os Domini „ nominavit: " Esai LXII. GRAECUS *k*. Verum quia hoc nomen commune est sibi cum successore Moysi, idcirco innuens Angelus quod non erit secundum illius similitudinem, subiungit: *Hic erit magnus.* AMBROSIUS (Lib. II. in Lucam tit. de Mar. turb. consola.) Dictum est quidem etiam de Ioanne quia erit magnus; sed ille quasi homo magnus, hic quasi Deus magnus. Late enim funditur Dei virtus, late cælestis substantiæ magnitudo porrigitur: non loco clauditur, non opinione comprehenditur, non æstimatione concluditur, non ætate variatur. ORIGENES (homil. VI. in Lucam.) Vide ergo magnitudinem Salvatoris quomodo in toto orbe diffusa sit: ascende in cælos, quomodo cælestia repleverit; descende cogitatione ad abyssos, & vide eum illuc descendisse: si hoc videris, pariter intueberis opere completum *Hic erit magnus.* GRAECUS *l*. Neque carnis assumptio deitatis derogat celsitudini; immo potius humanitatis humilitas sublimatur: unde sequitur: *Et Filius Altissimi vocabitur.* Non utique tu impones vocabulum, sed ipse vocabitur: a quo nisi a consubstantiali genitore? „ Nullus enim Filium novit nisi Pater: " Matth.

(1) *Al.* quasi peregrina salutatio &c. (2) *Al.* concelerritatem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nempe Photius in Catena Græcorum PP. *b* In Catena Græcorum PP. *c* Vel Photius, ut supra. *d* Eius nomine in Catena Græcorum PP. sine indice notatur; sed in Theophylacto tantum occurrit, & in Tito Bostrensi, ex quo & Glossa notat. *e* Vel Geometer in Catena Græcorum PP. *f* Vel iterum Geometer ibid. *g* In orat. in diem natalem Christi. *h* Vel Geometer, ut supra. *i* Lib. de Fide in Iesum Christum ad Theodosium post medium. *k* Vel rursus Geometer, ut supra. *l* Vel Photius, ut supra.

Matth. XI. Penes quem vero infallibilis est notitia geniti, (1) is verus interpres est erga impositionem congruam nominis: propter quod dicit: „ Hic est Filius meus dilectus: " ibid. XVII. ab æterno siquidem est, quamvis nunc ad nostram doctrinam nomen eius patuerit. Et ideo ait, *Vocabitur*, non Fiet, vel Generabitur: nam & ante sæcula fuerat consubstantialis Patri. Hunc ergo concipies, huius mater efficieris, hunc virginalis cella concludet, cuius cæleste spatium capax non extitit. CHRYSOSTOMUS *a*. Ceterum si quidem enorme quibusdam videtur, Deum habitare corpus; nonne sol, cuius est corpus sensibile, quocumque radios mittit, non læditur in propria puritate? Multo ergo magis iustitiæ sol ex utero virginali mundissimum corpus assumens, non tantum contaminatus non est, immo etiam ipsam matrem sanctiorem ostendit. GRAECUS *b*. Et ut Virginem redderet memorem Prophetarum, subdit: *Et dabit illi Dominus Deus sedem David patris eius*: ut noscat liquido quoniam qui nasciturus est ab ea, ipse est Christus, quem illi promiserunt ex David semine nasciturum. CYRILLUS *c*. Non tamen ex Ioseph est editum corpus Christi mundissimum, secundum enim unam lineam cognationis profluxerant Ioseph, & Virgo, ex qua formam humanitatis Unigenitus sumpsit. BASILIUS *d*. Non autem in materiali sede David sedit Dominus, translato Iudaico regno ad Herodem; sed sedem appellat David, in qua resedit Dominus, indissolubile regnum: unde sequitur. *Et regnabit in domo Iacob in æternum*. CHRYSOSTOMUS *e*. Dicit autem ad præsens domum Iacob eos qui de numero Iudæorum crediderunt in illum: ut enim Paulus dicit Rom. IX. „ non omnes „ qui ex Israel sunt, hi sunt Israelitæ; sed „ qui sunt filii promissionis, computantur in „ semine. " BEDA (I cap. III. in Lucam super illud, *Regnabit*.) Vel domum Iacob totam Ecclesiam dicit, quæ vel de bona radice nata, vel cum oleaster esset, merito tamen fidei in bonam est inserta olivam. GRAECUS *f*. Nullius autem est in æternum regnare, nisi Dei solius: quo fit ut etsi propter incarnationem dicatur David sedem accipere, tamen idem ipse inquantum Deus Rex æternus agnoscitur. Sequitur: *Et regni eius non erit finis*: non solum inquantum Deus est, sed etiam in eo quod homo: & in præsenti quidem habet regnum multorum, finaliter vero universorum, cum ei omnia subiicientur. BEDA (ubi supra super *Dabit illi Dominus Deus sedem*.) Omittat ergo Nestorius dicere hominem tantum ex Virgine natum, & hunc a Verbo Dei non in unitatem personæ esse receptum. Angelus enim qui ait eumdem ipsum Patrem habere David, quem Filium Altissimi vocari prænuntiat, in duabus naturis unam Christi personam demonstrat. Non autem ideo futuri temporis verbis Angelus utitur, quia secundum hæreticos Christus ante Mariam non fuerit, sed quia secundum eamdem personam homo cum Deo idem Filii nomen sortitur.

(k) AMBROSIUS (Lib. II. in Luc. tit. de Mariæ interrog.) Neque non credere Angelo Maria debuit, neque tam temere usurpare divina: unde dicitur: *Dixit autem Maria ad Angelum, Quomodo fiet istud*? Temperatior est ista responsio quam verba sacerdotis. Hæc ait, *Quomodo fiet istud*? ille respondit, *Unde hoc sciam*? Negat ille se credere, & quasi fidei adhuc alium quærit auctorem; ista se facere profitetur, nec dubitat esse faciendum, quod quomodo fiat inquirit. Legerat Maria Esai. VII. „ Ecce „ concipiet in utero, & pariet filium: " ideo credidit futurum; sed quomodo fieret ante non legerat: non enim quemadmodum fieret vel Prophetæ tanto fuerat revelatum: tantum enim mysterium non hominis fuit, sed Angeli ore promendum. GREGORIUS Nissenus *g*. Attende etiam mundæ Virginis vocem: partum annuntiat Angelus; ipsa vero virginitati innititur, præstantiorem incorruptibilitatem angelica visione diiudicans: unde dicit: *Quoniam virum non cognosco*. BASILIUS *h*. Cognitio multifarie dicitur: dicitur enim cognitio nostri conditoris sapientia, ac magnalium suorum notitia, nec non mandatorum custodia, &

(1) *Al.* nec verus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græcorum PP. *b* Vel Severus Antiochenus in Catena Græcorum. *c* In Catena Græcorum PP. ex eius Libris contra Iulianum, nempe Lib. VIII. *d* Ad Amphylochium: est epistola CCCXCI. in edit. Græco-latina; sed, in edit. Latina tantum ponitur I. inter excerptas ex variis. *e* Hom. VII. in Matth. *f* Vel Geometer in Catena Græcorum PP. ubi supra. *g* Oratione in diem natalem Christi, ut iam supra. *h* In Cat. Græc. PP. ubi supra epist. CCCCI. quæ inscribitur Amphylochio.

quæ fit apud eum appropinquatio, & copula nuptialis, ut hic accipitur. GREGORIUS Nissenus *a*. Hæc igitur Mariæ verba indicium sunt eorum quæ tractabat in mentis arcano: nam si causa copulæ coniugalis Ioseph desponsari voluisset, cur admiratione ducta est dum sibi narratur conceptio? cum nimirum ipsa præstolaretur ad tempus mater effici iuxta legis naturam. Verum quia oblatum corpus Deo quasi quoddam ex sacris inviolabile reservari decebat, ideo dicit: *Quoniam virum non cognosco*; quasi dicat: Etsi sis Angelus, tamen quod virum cognoscam ex impossibilibus cernitur: qualiter igitur mater ero carens coniuge? Ioseph (1) siquidem in sponsum agnovi. GRAECUS *b*. Sed considera qualiter Virgini solvit dubium Angelus, ac explanat intemeratum connubium, & ineffabilem partum: sequitur enim: *Et respondens Angelus dixit ei: Spiritus sanctus superveniet in te*. CHRYSOSTOMUS *c*. Quasi dicat: Non quæras ordinem naturalem ubi naturam transcendunt, & superant quæ tractantur. (2) Dicis: *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?* quinimmo eo ipso continget quod es coniugis inexperta: nam si virum experta fuisses, non digna censereris hoc mysterio: non quia profanum sit coniugium, sed quia virginitas potior. Decebat enim communem omnium Dominum, & in nativitate nobiscum participare, & ab ea discrepare: quod enim ex utero nasceretur, habuit commune nobiscum; quod autem absque concubitu nasceretur, plus a nobis obtinuit. *d* Quam beatum corpus, illud quod ob exuberantem munditiam Virginis Mariæ, ut videtur, donum animæ ad seipsum allexit! In singulis enim ceteris vix utique anima sincera sancti Spiritus impetrabit præsentiam; sed nunc caro receptaculum efficitur Spiritus. GREGORIUS Nissenus. Tabulas enim nostræ naturæ quas culpa confregerat, denuo verus legislator de terra nostra sibi dolavit, absque concubitu divinitatis suæ corpus susceptibile creans, quod divinus digitus sculpsit, scilicet Spiritus superveniens Virgini. CHRYSOSTOMUS. Insuper & *virtus Altissimi obumbrabit tibi*. Altissimi Regis virtus Christus est, qui per adventum Spiritus sancti formatur in Virgine. GREGORIUS XVIII. Moral. (super illud Iob XVII. „ Tollet eam „ ventus urens: " cap. XII. in nov. exemp.) Per obumbrationis enim vocabulum, incarnandi Dei utraque natura significatur: umbra enim a lumine formatur, & corpore; Dominus autem per divinitatem lumen est: quia ergo lumen incorporeum in eius erat utero corporandum, recte ei dicitur: *Virtus Altissimi obumbrabit tibi*; idest, corpus in te humanitatis accipiet incorporeum lumen divinitatis: hoc enim Mariæ dicitur propter mentis refrigerium cælitus datum. BEDA (cap. III. in Lucam, super illud, *Et virtus Altissimi*.) Non ergo virili, quod non cognoscis, semine, sed Spiritus sancti, quo impleris, opere concipies: concupiscentiæ in te non erit æstus, ubi umbram faciet Spiritus sanctus. GREGORIUS Nissenus *e*. Vel dicit, *Obumbrabit tibi*: quia sicut corporis umbra præcedentium charactere conformatur, ita indicia deitatis Filii ex virtute generandi patebunt. Sicut enim in nobis quædam vivifica virtus in materia corporali conspicitur qua homo formatur, sic in Virgine Altissimi virtus per vivificantem Spiritum pariter corpori insitam materiam carnis ex virgineo corpore ad formandum novum hominem assumpsit: unde sequitur: *Ideoque & quod nascetur ex te sanctum*. ATHANASIUS (in epist. ad Epictetum.) Profitemur enim quoniam naturæ humanæ assumptum (3) ex Maria corpus verissimum extitit, & idem secundum naturam corpori nostro: soror namque nostra Maria est, cum omnes ab Adam descenderimus. BASILIUS (Lib. de Spi. sanct. cap. V.) Unde & Paulus dicit Galat. IV. quoniam misit Deus Filium suum natum non per mulierem, sed ex muliere. Nam hoc quod dico, Per mulierem, (4) transituram poterat indicare nativitatis sententiam; quod autem dicitur, Ex muliere, manifestat communionem naturæ geniti respectu parentis. GREGORIUS XVIII. Moral. cap. XXXIV. (super illud Iob XXVIII. „ Non

(1) *Al.* quidem. (2) *Al.* Dicit. (3) *Al.* ex materia. (4) *P. Nicolai habet* transitoriam.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ut supra. *b* Idest Geometer in Catena Græcorum PP. ubi supra. *c* Hom. XLIX. in Gen. *d* GREGORIUS Nissenus orat. in diem natalem Christi, ubi supra. Eius nomine prætermisso, prius ista confundebantur ac si uniformiter ex Chrysostomo essent, & pro ultima tantum appendice Gregorius Nissenus notabatur. *e* In diem natalem Christi, ut supra, quo ad priorem tantum appendicem; sed alia posterior appendix non occurrit.

„ Non adæquabitur ei topazion: “cap.xxvii. in nov. exem.) Ad diſtinctionem autem noſtræ ſanctitatis, Ieſus ſingulariter ſanctus naſciturus aſſeritur: nos quippe etſi ſancti efficimur, non tamen naſcimur, quia ipſa naturæ corruptibilis cognatione conſtringimur; ille autem ſolus veraciter ſanctus (1) natus eſt qui ex coniunctione carnalis copulæ conceptus non eſt; qui non, ſicut hęreticus deſipit, alter in humanitate, alter in deitate eſt; (2) ut purus homo conceptus, atque editus, & poſt per meritum ut Deus eſſet accepit: ſed nuntiante Angelo, & adveniente Spiritu, mox Verbum in utero, mox intra uterum (3) Verbum caro: unde ſequitur: *Vocabitur Filius Dei*. (4) *a* THEOPHYLACTUS. Vide quomodo ſanctam Trinitatem declaravit, non ſolum Spiritum ſanctum commemorans, ſed & virtutem, ideſt Filium, & Altiſſimum, ſcilicet Patrem.

(I) CHRYSOSTOMUS *b*. Quoniam præcedens dictum ſuperabat Virginis mentem, ad humiliora declinavit ſermonem, per ſenſibilia ipſi ſuadens: unde dicit: *Et ecce Eliſabeth cognata tua*. Animadverte Gabrielis induſtriam: non memoravit eam Saræ, vel Rebeccæ, vel Rachelis, quia antiquiora erant exempla; ſed imminens factum inducit, ut eius mentem corroboret, & ob hoc & ætatem commemoravit, cum dicit: *Et ipſa concepit filium in ſenectute ſua*: & defectum naturæ, ſequitur enim: *Et hic menſis eſt ſextus illi qua vocatur ſterilis*. Non enim a principio conceptus Eliſabeth ſtatim annuntiavit, ſed acto ſex menſium ſpatio, ut tumor ventris perhibeat argumentum. GREGORIUS Nazianzenus *c*. Sed (5) quæret aliquis: Qualiter ad David Chriſtus refertur? Siquidem Maria de ſanguine manavit Aaron, cuius cognatam Angelus Eliſabeth aſſeruit. Sed hoc nutu ſuperno contigit nt regium genus ſacerdotali ſtirpi iungeretur, ut Chriſtus qui Rex eſt, & Sacerdos, ab utriſque ſecundum carnem naſceretur. Legitur etiam in Exodo, quoniam Aaron primus ſecundum legem ſacerdos duxit ex tribu Iudæ coniugem Eliſabeth filiam Aminadab; & attende ſacratiſſimam Spiritus adminiſtrationem, dum & hanc Zachariæ coniugem ſtatuit Eliſabeth vocari, reducens nos ad illam Eliſabeth quam duxerat Aaron. BEDA (cap. III. in Lucam ſuper *Et ecce Eliſabeth*.) Sic ergo, ne virgo ſe parere poſſe diffidat, accipit exemplum ſterilis anus parituræ, ut diſcat omnia Deo poſſibilia (6) eſſe, etiam quæ naturæ (7) ordini videntur eſſe contraria: unde ſequitur: *Quia non erit impoſſibile apud Deum omne verbum*. CHRYSOSTOMUS *d*. Ipſe namque cum ſit naturæ Dominus, cuncta poteſt cum velit, qui cuncta peragit, & diſponit, vitæ, mortiſque lora gubernans. AUGUSTINUS contra Fauſtum (Lib. XXVI. cap. v.) Quiſquis autem dicit: Si omnipotens Deus eſt, faciat ut ea quæ facta ſunt, facta non fuerint: non percipit ſe dicere, ut ea quæ vera ſunt, eo ipſo quod vera ſunt, falſa ſint. Poteſt enim facere quod aliquid non ſit quod erat; velut cum aliquem qui cœpit eſſe naſcendo, faciat nnn eſſe moriendo. Quis autem dicat ut id quod iam non eſt, faciat non eſſe? Quicquid enim præteritum eſt, iam non eſt; ſi de ipſo fieri aliquid poteſt, adhuc eſt de quo fiat. Et ſi eſt, quomodo præteritum eſt? Non ergo eſt quod vere diximus fuiſſe; ſed ideo verum eſt illud fuiſſe, quia in noſtra ſententia verum eſt, non in ea re quæ iam non eſt: hanc autem ſententiam Deus falſam facere non poteſt. Omnipotentem autem Deum non ita dicimus ac ſi eum etiam mori poſſe credamus. Ille plane omnipotens vere ſolus dicitur qui vere eſt, (8) & a quo ſolo eſt quicquid aliquo modo eſt. AMBROSIUS (Lib. II. in Luc. tit. de aſſenſu Mariæ, & conceptione.) Vide autem humilitatem Virginis, vide devotionem: ſequitur enim: *Dixit autem Maria: Ecce ancilla Domini*. Ancillam ſe dicit quæ mater eligitur,

(1) *Al. omittitur* natus. (2) *P. Nicolai legit* non purus. (3) *Al. deeſt* Verbum. (4) *In quatuor citatis exemplis ſic legitur*. GRAECUS. Tu autem attende qualiter Virgini Angelus totam Trinitatem edidit, dum Spiritum ſanctum commemorat, virtutem, & Altiſſimum: Trinitas enim indiviſibilis eſt. (5) *Al.* quærit. (6) *Al. deſideratur* eſſe. (7) *Al.* ordine. (8) *Al.* etiam a quo.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a GRAECUS *cum iis quæ ſequuntur in ſuperioribus notis*. Sive Victor Antiochenus, præter quem tale aliquid habet Titus Boſtrenſis ubi ſupra Tom. II. Biblioth. Græcorum PP. quin & Theophylactus, quem editio Antverpienſis notat. *b* Hom xlix. in Geneſim. *c* In Catena Græcorum PP. ex carminibus eius. Colligitur ex xxxviii. quod inſcribitur de *Genealogia Chriſti*; ſed ex Tito Boſtrenſi præterea, & ex Theophylacto idem colligi poteſt. *d* In Catena Græcorum PP. ut ſupra.

tur, (1) nec repentino exaltata promisso est. Mitem enim humilemque paritura, humilitatem debuit etiam ipsa præferre: simul etiam ancillam se dicendo, nullam sibi prærogativam tantæ gratiæ vendicavit, quin faceret quod iuberetur: unde sequitur: *Fiat mihi secundum verbum tuum*. Habes obsequium, vide votum. *Ecce ancilla Domini*, apparatus officii est: *fiat mihi secundum verbum tuum*, conceptus est voti. EUSEBIUS a. Alius aliud quiddam in præsenti sermone Virginis extollet apicibus; hic quidem constantiam, hic obedientiæ promptitudinem; alius quod non allecta est tam splendidis, & arduis per magnum Archangelum promissis pollicitis; alius quod non excessit modum in dando instantias, sed æqualiter cavit & Evæ levitatem, & Zachariæ inobedientiam: mihi autem humilitatis profunditas non minus conspicitur admiranda. GREGORIUS XVIII. Moral. (super illud Iob „ Non adæquabitur ei topazion: " cap. XXVII. in nov. exem.) Per ineffabile namque sacramentum (2) concepto sancto partu inviolabili secundum veritatem utriusque naturæ, eadem Virgo ancilla Domini fuit, & mater. BEDA. Accepto autem Virginis consensu, mox Angelus cælestia repetit: unde sequitur: *Et discessit ab illa Angelus*. EUSEBIUS b. Non solum impetrans quod optabat, sed stupens in virginea forma, & virtutis plenitudine.

(m) AMBROSIUS (Lib. II. in Luc. tit. de abitu Mariæ in montana.) Angelus cum abscondita nuntiaret, ut fides astrueretur exemplo, feminæ sterilis conceptum Virgini nuntiavit. Ubi hoc audivit Maria, non quasi incredula de oraculo, nec quasi incerta de nuntio, nec quasi dubitans de exemplo; sed quasi læta pro voto, religiosa pro officio, festiva præ gaudio in montana perrexit: unde dicitur: *Exurgens autem Maria in diebus illis abiit in montana*. Quo enim iam Deo plena nisi ad superiora cum festinatione conscenderet? ORIGENES (hom. VII. in Luc.) Iesus enim, qui in utero illius erat, festinabat adhuc in ventre matris Ioannem positum sanctificare: unde sequitur, *Cum festinatione*. AMBROSIUS (ubi supra.) Nescit tarda molimina Spiritus sancti gratia. Discite virgines (3) non circumcursare per alienas ædes, non demorari in plateis, non aliquos in publico miscere sermones. THEOPHYLACTUS (super illud, *Abiit in montana*.) Propter hoc abiit in montana, quia Zacharias in montanis habitabat: unde sequitur: *In civitatem Iuda, & intravit in domum Zachariæ*. AMBROSIUS (eodem tit.) Discite vos sanctæ mulieres sedulitatem quam prægnantibus debeatis exhibere cognatis. Mariam autem, quæ sola in intimis penetralibus versabatur, non a publico virginitatis pudor, non a studio asperitas montium, non ab officio prolixitas itineris retardavit. Discite etiam virgines humilitatem Mariæ: venit propinqua ad proximam, iunior ad seniorem; nec solum venit, sed & prior salutavit: unde sequitur: *Et salutavit Elisabeth*. Decet enim ut quanto castior virgo, tanto humilior sit, noverit cedere deferre senioribus. Sit magistra humilitatis in qua est professio castitatis. Est etiam causa pietatis: quia superior venit ad inferiorem, ut inferior adiuvetur, Maria ad Elisabeth, Christus ad Ioannem. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. IV.) Vel aliter celabat quæ supra dicta sunt in se Virgo, nec cuiquam hominum pandit: non enim credebat ab aliis posse fidem adhiberi mirandis relatibus; immo magis putabat se pati convicia, si diceret, quasi volens scelus proprium palliare. GRAECUS c. Ad solam autem refugit Elisabeth: sic enim consueverat propter cognationem, & propter ceteram huiusmodi coniunctionem. AMBROSIUS (ubi supra.) Cito autem (4) adventus Mariæ, & præsentiæ dominicæ beneficia declarantur: nam sequitur: *Et factum est, ut audivit salutationem Mariæ Elisabeth, exultavit infans in utero eius*. Vide distinctionem, singulorumque verborum proprietates. Vocem prior Elisabeth audivit, sed Ioannes prior gratiam sensit; illa naturæ ordine audivit, iste exultavit ratione mysterii; illa Mariæ, iste Domini sensit adventum. GRAECUS d. Propheta enim parente acutius videt, & audit, salu-

(1) *Al.* nec repentina exaltata promissione est. (2) *P. Nicolai legit* conceptu sancto, & partu inviolabili. (3) *In quatuor exemplis citatis deest* non circumcursare per alienas ædes. (4) *Al.* eventus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Vel Geometer in Catena Græcorum PP. ubi scilicet Eusebio immediate subiungitur; indeque factum ut pro altero notetur alter. b Vel Geometer ubi supra. c Nimirum Geometer, ut supra. d Vel Geometer ubi supra.

lutatque prophetatum; sed quoniam verbis non poterat, saltat in utero; quod maximum existit in gaudio. Quis umquam novit tripudium nativitate antiquius? Insinuavit gratia quæ naturæ ignota extiterant; reclusus ventre miles agnovit Dominum, ac Regem oriturum, ventris tegmine non obstante mysticę visioni: inspexit enim non palpebris, sed spiritu. ORIGENES a (homil. VII. in Lucam ante med.) Non autem antea repletus fuerat Spiritu donec assisteret quæ Christum gerebat in utero; tunc autem & Spiritu erat plenus, & resultabat in parente: unde sequitur: *Et repleta est Spiritu sancto Elisabeth*. Non autem dubium est quin quæ tunc repleta est Spiritu sancto, propter filium sit repleta. AMBROSIUS. Illa autem quæ se occultaverat, & conceperat filium, iactare se cœpit, quia gerebat Prophetam, & quæ erubescebat ante, benedicit: unde sequitur: *Et exclamavit voce magna, & dixit: Benedicta tu inter mulieres*. Magna voce clamavit, ubi Domini sensit adventum, quia religiosum credidit partum. ORIGENES b. Dicit autem, *Benedicta tu inter mulieres*: nulla enim umquam tantæ fuit gratiæ particeps, aut esse poterit: unius enim divini germinis parens est unica. BEDA (cap. III. in Lucam super *Benedicta tu*.) Eadem autem voce ab Elisabeth qua a Gabriele benedicitur, quatenus & Angelis, & hominibus veneranda monstretur. THEOPHYLACTUS (super *Et benedictus*.) Quia vero aliæ sanctæ mulieres fuerunt, quæ tamen genuerunt filios peccato inquinatos, subiungit: *Et benedictus fructus ventris tui*. Vel aliter intelligitur. Dixerat: *Benedicta tu inter mulieres*: deinde, quasi interrogante aliquo, quare, (1) subiungit: *Et benedictus fructus ventris tui*; sicut dicitur in Psalmo CXVII. „ Benedictus qui venit in nomine Domini, „ Deus Dominus, & illuxit nobis. “ Consuevit enim sacra Scriptura & pro *quia* recipere. ORIGENES (ubi supra.) Fructum autem ventris Dei genitricis Dominum dixit: quia nequaquam ex viro, sed ex sola Maria processit: nam qui semen sumpserunt a patribus, fructus eorum existunt. GRAECUS c. Solus ergo hic fructus benedictus: quia absque viro, & absque peccato producitur. BEDA (super *Benedicta tu in mulieribus*.) Iste est fructus, qui David promittitur Psal. CXXXI. „ De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. “ (2) d SEVERUS. In qua parte emergit Eutychis redargutio, dum fructus ventris Christus asseritur. Omnis enim fructus est eiusdem naturæ cum planta: unde & Virginem relinquitur eiusdem fuisse naturæ cum secundo Adam, qui tollit peccata mundi. Sed & qui phantasticam opinionem de carne Christi confingunt, in vero Dei genitricis partu erubescant: nam ipse fructus ex ipsa substantia procedit arboris. Ubi sunt etiam dicentes, quasi per aquęductum Christum transisse per Virginem? Advertant ex dictis Elisabeth, quam replevit Spiritus, Christum fructum fuisse ventris.

Sequitur: *Unde hoc mihi ut veniat mater Domini mei ad me?* AMBROSIUS (Lib. II. in Lucam de benedictione Mariæ ab Elisabeth.) Non quasi ignorans dicit: scit enim esse sancti Spiritus gratiam, & operationem, ut mater Domini matrem Prophetæ ad profectum sui pignoris salutet; sed quasi non humani hoc meriti, sed divinæ gratiæ munus esse cognoscat, ita dicit, *Unde hoc mihi*; hoc est, qua iustitia, quibus factis, pro quibus meritis? ORIGENES e. Convenit autem hoc dicens cum filio: nam & Ioannes indignum se sentiebat adventu Christi ad ipsum. Matrem autem Domini nuncupat adhuc virginem existentem, præoccupans eventum ex dicto prophetico. Divina autem promissio duxerat Mariam ad Elisabeth, ut Ioannis testimonium ab utero perveniret ad Dominum: ex tunc enim Ioannem Dominus in Prophetam constituit: unde sequitur: *Ecce enim, ut facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exultavit infans in utero meo*. AU-GU-

(1) *P. Nicolai habet* subiungit causam. (2) *Al.* EUSEBIUS.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græcorum PP. Colligitur ex hom. VII. æquivalenter; non expresse, sed expressius Titus Bostrensis. b Ut supra, in Catena Græcorum PP. Quod etiam ex Origene subiungitur, est ex eodem Tito, nec iterum ex Origene inter Opera quæ nunc extant colligi potest, ut nec alia quæ sequitur appendix, ubi *de fructu ventris*. c Vel Geometer ubi supra. d EUSEBIUS. Pro Eusebio, quem Glossa quoque citat, Severum notat editio Antverpiensis, & sic etiam in Catena Græcorum PP. indicatur, non Severus Alexandrinus, qui potius Eutychianus fuit, ut apud Possevinum in Apparatu videre est, sed ut ab initio Catena illa vocat, Antiochenus, cuius tamen alibi non invenio mentionem. e In Catena Græcorum PP. ubi supra.

GUSTINUS ad Dardanum (epi. lvii. paul. a med.) Hoc autem ut diceret, sicut Evangelista prælocutus est, repleta est Spiritu sancto, quo proculdubio revelante cognovit quid illa exultatio (1) significasset; idest, infantis illius venisse matrem, cuius ipse præcursor, & demonstrator esset futurus. Potuit ergo esse ista significatio rei tantæ a maioribus cognoscendæ, non a parvulo cognitæ: non enim dixit, Exultavit in fide infans in utero meo, sed *Exultavit in gaudio*. Videmus autem exultationem non solum parvulorum, sed etiam pecorum: non utique de aliqua fide, vel religione, vel quacumque rationabili cognitione venientem. Sed hæc insuitata, & nova extitit, quia in utero, & eius adventu quæ omnium Salvatorem fuerat paritura. Ideo hæc exultatio, & tamquam matri Domini reddita resalutatio, sicut solent miracula fieri, facta est divinitus in infante, non humanitus ab infante; quamquam etiam si usque adeo in illo puero est acceleratus usus rationis, & voluntatis ut intra viscera materna iam posset agnoscere, credere, & consentire, etiam hoc in miraculis habendum divinæ potentiæ, non ad humanæ trahendum exemplar naturæ. ORIGENES *a*. Venerat autem mater Domini visura Elisabeth miraculosum conceptum *b* quem retulerat Angelus, ut per hoc sequatur credulitas potioris ad Virginem manaturi: & ad hanc fidem facit sermo Elisabeth dicentis: *Et beata quæ credidisti, quoniam perficientur ea quæ dicta sunt tibi a Domino*. AMBROSIUS (ubi sup. eod. titulo.) Vides minime dubitasse Mariam; sed credidisse; & ideo fructum fidei consecutam. BEDA (super *Beata quæ credidisti*.) Nec mirum, si Dominus redempturus mundum, operationem suam inchoavit a matre, ut per quam salus omnibus parabatur, eadem prima fructum salutis hauriret ex pignore. AMBROSIUS (eod. titulo.) Sed & vos beati qui audivistis, & credidistis: quæcumque enim crediderit anima, & concipit, & generat Dei verbum, & opera eius agnoscit. BEDA (super *Exurgens Maria abiit*.) Omnis autem anima quæ verbum Dei mente concepit, virtutum statim celsa cacumina gressu conscendit amoris, quatenus civitatem Iuda, idest confessionis, & laudis arcem, penetrare, & usque ad perfectionem fidei, spei, & caritatis, quasi tribus in ea mensibus valeat commorari. GREGORIUS super Ezech. (hom. 1. parum ante med.) Simul & de præterito, & de præsenti, & de futuro per prophetiæ spiritum tacta est, quæ & eam promissionibus Angeli credidisse cognovit, & matrem nominans, quia Redemptorem humani generis in utero portaret, intellexit; (2) & cum omnia perficienda prædiceret, quid etiam de futuro sequeretur aspexit.

(n) AMBROSIUS (in titulo de bened. Mar. ab Elis.) Sicut peccatum a mulieribus cœpit, ita & bona a mulieribus inchoantur: unde non otiosum videtur quod & ante Ioannem Elisabeth prophetizat, & Maria ante Domini generationem. Sequitur autem ut Mariæ quo persona melior, eo prophetia sit plenior. BASILIUS *c*. Virgo enim intentione sublimi, ac speculatione profunda immensitatem contemplans mysterii, quasi profundius gradiens, magnificat Deum: unde dicitur: *Et ait Maria: Magnificat anima mea Dominum*. GRAECUS *d*. Quasi diceret: Mirabilia quæ Deus prænuntiavit, in meo corpore exercebit; sed anima mea infructuosa apud Deum non erit. Convenit autem mihi & voluntatis fructum afferre: nam quantum amplo doceor miraculo, tantum teneor glorificare in me mirabilia operantem. ORIGENES (homil. VIII. in Luc.) Si autem Dominus nec augmentum, nec detrimentum recipere potest; quid est quod Maria loquitur: *Magnificat anima mea Dominum*? Sed si considerem Dominum Salvatorem imaginem esse invisibilis Dei, & animam factam ad eius imaginem, ut sit imago imaginis; tunc video quoniam, in exemplo eorum qui solent imagines pingere, quando magnificavero animam meam opere, cogitatione, sermone, tunc imago Dei grandis efficitur, & ipse Dominus, cuius imago est in anima mea, magnificatur.

(o) BASILIUS *e*. Primus Spiritus fructus est pax, & gaudium. Quia ergo Virgo sancta totam sibi hauserat Spiritus gratiam

(1) *Al.* significasset: infantis enim illius &c. (2) *Al.* etiam.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ut supra. *b* Inter Origenis Opera quæ nunc extant publice, non occurrit hic locus, cui aliquid simile Theophylactus habet, aliis tamen verbis. *c* In Catena Græcorum, ex illius exposit. in Psalm. XXXIX. *d* Nempe Athanasius in Catena Græcorum PP. *e* In Psalm. XXXIII.

tiam, merito subiungit: *Et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo*. Idem anima mam dicit & spiritum. Consueta autem in Scripturis exultationis prolatio insinuat alacrem quemdam, & iocosum habitum animæ in his qui digni sunt. Proinde Virgo exultat in Domino ineffabili cordis tripudio, & resultatione in strepitu honesti affectus.

Sequitur: *In Deo salutari meo*. BEDA (super *Exultavit spiritus meus in Deo*.) Quia eiusdem Iesu, idest Salvatoris, spiritus Virginis æterna divinitate lætatur, cuius caro temporali conceptione fetatur. AMBROSIUS (super *Magnificat anima mea Dominum*.) Magnificat ergo anima Mariæ Dominum & exultat spiritus eius in Deo: eo quod anima & spiritu Patri, Filioque devota, unum Deum, per quem omnia, pio veneratur affectu. Sit autem in singulis Mariæ anima, ut magnificet Dominum; sit in singulis spiritus Mariæ, ut exultet in Domino. Si secundum carnem una mater est Christi, secundum fidem tamen omnium fructus est Christus: omnis enim anima accipit Dei verbum; si tamen immaculata, (1) & immunis a vitiis sit, & intemerato castimoniam pudore custodiat. THEOPHYLACTUS. Ille autem Deum magnificat qui digne sequitur Christum, & dum Christianus vocatur, Christi non minuit dignitatem, magna, & cælestia operando; & tunc spiritus eius, idest spirituale chrisma, exultabit, idest proficiet, & non mortificabitur. BASILIUS *a*. Si quando vero lux in cor suum irrepserit, & ad Deum diligendum, & contemnenda corporea per illam obscuram, & brevem imaginem perfectam perceperit iustorum conscientiam, absque ulla difficultate consequetur in Domino gaudium. ORIGENES (hom. VIII. in Luc. cir. med.) Prius autem anima magnificat Dominum, ut postea exultet in Deo: nisi enim antea crediderimus, exultare non possumus.

(p) GRAECUS Expositor *b*. Causam manifestat cur se magnificare Deum deceat, ac exultare in illo, dicens: *Quia respexit humilitatem ancillæ suæ*; quasi diceret: Ipse providit, non ego expectavi: humilibus erani contenta. Nunc autem ad ineffabile consilium eligor, & exaltor de terra ad sidera. AUGUSTINUS in ser. (11.) de Assumpt. *c*. O vera humilitas, quæ Deum hominibus peperit, vitam mortalibus edidit, cælos innovavit, mundum purificavit, paradisum aperuit, & hominum animas liberavit. Facta est Mariæ humilitas scala cælestis, per quam Deus descendit ad terras. Quid enim est dicere, *Respexit*, nisi approbavit? Multi enim videntur in conspectu hominum humiles esse, sed eorum humilitas a Domino non respicitur. Si enim veraciter humiles essent, (2) Deumque ab hominibus non se laudari vellent; non in hoc mundo, sed in Deo spiritus eorum exultaret. ORIGENES (hom. VIII.) Sed quid humile, atque deiectum (3) habebat quæ Dei Filium gestabat in utero? Sed considera quoniam humilitas in Scripturis una de virtutibus prædicatur, quæ (4) a Philosophis ἀτυφία atyphia, sive μετριότης metriotis dicitur. Sed & nos eam possumus appellare quodam circuitu, cum aliquis non est inflatus, sed ipse se deiicit. BEDA (super *Quia respexit humilitatem*.) Cuius autem humilitas respicitur, recte beata ab omnibus cognominatur: unde sequitur: *Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes*. ATHANASIUS *d*. Si enim, secundum Prophetam, beati sunt qui habent semen in Sion, & proximos in Hierusalem; quantum debet esse præconium divinæ ac sacrosanctæ Virginis Mariæ, quæ secundum carnem Verbi genitrix est effecta? GRAECUS *e*. Non autem se beatam appellat inani vexata gloria: unde enim (5) locus in ipsa superbiæ, quæ se ancillam Domini nuncupavit? Sed sacro tacta Spiritu quæ futura sunt præscivit. BEDA (ubi supra.) Decebat enim ut sicut per superbiam primi parentis mors in mundum intravit, ita per humilitatem Mariæ vitæ introitus videretur. THEOPHYLACTUS (super *Beatam me dicent omnes*.) Et ideo dicit, *Omnes generatio-*

(1) *Al.* & immunis a vitiis intemerata castimoniam pudoris custodiat. (2) *Al.* deinde. (3) *Al.* deest habebat. (4) *Al.* a Philosophis modestia dicitur. (5) *Al.* forus. *Apud P. Nicolai* locus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ut supra. *b* Vel Isidorus in Catena Græcorum PP. *c* Scilicet ab iis verbis incipiente, *Adest nobis*, prout editio Basileensis habet; sed quam ab Augustino longe abest, cum præter ipsam styli diversitatem, non Ambrosium solum, sed Isidorum citet. Fulberti esse censura insinuat ibidem, sed nec inter Sermones ex Fulberto relatos Tom. IX. Bibliothecæ Patrum refertur, ut nec inter sermones Idelphonsi, qui *de Assumptione* novem scripti sunt, & quorum unus, nempe tertius, a similibus verbis incipit. *d* In Catena Græcorum PP. *e* Vel Metaphrastes in Catena Græcorum PP.

rationes, non solum Elisabeth, sed etiam omnes credentium nationes.

(q) THEOPHYLACTUS (super his verbis.) Ostendit Virgo non per suam virtutem se beatam prædicandam; sed causam assignat, dicens: *Quia fecit mihi magna qui potens est*. *a* Quæ tibi magna fecit? Credo ut creatura ederes creatorem, famula Dominum generares; ut per te mundum Deus redimeret, per te illuminaret, per te ad vitam revocaret. TITUS *b*. Quomodo vero magna, nisi quod manens illibata concipio, superans nutu Dei naturam? Digna reputata sum (1) sine viro, non quomodocumque genitrix effici, sed unigeniti Salvatoris. BEDA (super *Quia fecit mihi magna*.) Respicit autem hoc ad initium carminis, ubi dictum est: *Magnificat anima mea Dominum*: sola enim anima illa cui Dominus magna facere dignatur, dignis eum præconiis magnificare potest. TITUS *c*. Dicit autem, *Qui potens est*, ut si quis diffidat in conceptionis negotio, dum virgo manens concepit, retorqueat miraculum ad potentiam operantis. Nec quia Unigenitus accessit ad feminam, ex hoc inquinatur: quia sanctum est nomen eius. BASILIUS *d*. Sanctum vero dicitur nomen Dei, non quia in syllabis quamdam significativam virtutem contineat, sed quia quomodolibet Dei speculatio sancta dignoscitur, & sincera. BEDA (ubi supra.) Singularis enim potentiæ culmine transcendit omnem creaturam, & ab universis quæ fecit lege segregatur; quod Græca locutione melius intelligitur: in quo ipsum verbum quod dicit *agion*, quasi extra terram esse significat.

(r) BEDA (super *Et misericordia eius*.) A specialibus se donis ad generalia Dei iudicia convertens, totius humani generis statum describit, subdens: *Et misericordia eius a progenie in progenies timentibus eum*; quasi dicat: Non solum mihi fecit magna qui potens est, sed & in omni gente qui timet Deum acceptus est illi. ORIGENES (hom. VIII. in Lucam par. a fin.) Misericordia enim Dei, non in una generatione, sed in sempiternum extenditur a generatione in generationem. GRAECUS *e*. Et misericordia eius, quam habet in generationes generationum, ego concipio, ac ipse corpori animato coniungitur, nostram tractans salutem solius intuitu pietatis. Miseretur autem non qualitercumque, sed his quos timor eius compescuit in qualibet natione: unde dicitur, *Timentibus eum*, qui scilicet pœnitentia ducti, ad fidem, & pœnitentiam convertuntur: nam qui obstinati sunt, incredulitatis vitio clauserunt sibi ianuam pietatis. THEOPHYLACTUS (super *Timentibus eum*.) Vel per hoc innuit, quod timentes misericordiam consequentur in generatione ista, idest in præsenti sæculo, & futura, idest in sæculo futuro; in hoc sæculo centuplum accipientes, in illo vero multo maiora.

(f) BEDA (super *Dispersit superbos*.) Humani generis statum describens, quid superbi, & quid humiles mereantur, ostendit dicens: *Fecit potentiam in brachio suo*, idest in ipso Dei Filio: sicut enim tuum brachium est quo operaris, sic brachium Dei dictum est eius Verbum, per quod operatus est mundum. ORIGENES (homil. VIII. in Lucam cir. fin.) Timentibus autem se fecit potentiam in brachio suo: quia licet infirmus ad Deum accesseris, si timueris eum, promissam virtutem consequeris. THEOPHYLACTUS. *In brachio suo*, scilicet eius Filio incarnato, *potentiam fecit*: quia natura devicta est, virgine pariente, & Deo humanato. GRAECUS *f*. Vel dicit, *Fecit* pro faciet potentiam, non ut dudum per Moysen contra AEgyptios, nec per Angelum, puta quando multa millia rebellium prostravit Assyriorum, nec quoquam alio mediante, nisi in proprio brachio triumphum docuit, intelligibiles hostes superando: unde sequitur: *Dispersit superbos mente cordis sui*, scilicet quamlibet mentem elatam, non parentem eius adventui; quin etiam aperuit, & vitiosas ostendit superbas cogitationes eorum. CYRILLUS *g*. Magis autem proprie de dæmonum hostili caterva intelligenda sunt hæc: hos enim sævientes in terra dissipavit adveniens Dominus, & compeditos

(1) *Al. omittitur* sine.

Ex editione P. Nicolai.

a AUGUSTINUS ferm. de Assumpt. illo nimirum de quo supra; sed eius prætermisso indice prius ista confundebantur cum appendice præcedenti quasi Theophylacti etiam essent. *b* Bostrensis, ut iam supra. *c* Ut supra. *d* In Psalm. XXXIII. versus finem. *e* Nempe Victor Presbyter in Catena Græcorum PP. ut supra. *f* Photius. *g* Tale aliquid in Catena Græcorum PP. sub nomine Cyrilli Hierosolymitani, aliis tamen verbis.

tos ab eis obedientiæ ſuæ reſtituit. THEOPHYLACTUS (ſuper *Diſperſit ſuperbos*.) Poteſt hoc etiam & de Iudæis intelligi, quos in omnem diſperſit regionem, ſicut nunc diſperſi ſunt.

(t) BEDA (hoc loco.) Quod dixit, *Fecit potentiam in brachio ſuo*, & quod præmiſerat, *Et miſericordia eius a progenie in progenies*, his verſiculis per ſingula (1) continuata eſt annectendum: quia ſcilicet per omnes ſæculi generationes & perire ſuperbi, & humiles exaltari, pia, iuſtaque divinæ potentiæ diſpenſatione non ceſſant: unde dicitur: *Depoſuit potentes de ſede, & exaltavit humiles*. CYRILLUS *a*. Magna ſapiebant dæmones, & diabolus, Gentilium ſapientes, phariſæi, & ſcribæ; hos tamen depoſuit, erexitque humiliantes ſe ſub potenti manu Dei, dans illis virtutem calcandi ſerpentes, & ſcorpiones, omnemque poteſtatem inimici. Erant & quandoque Iudæi poteſtate ſuperbi; ſed proſtravit hos incredulitas; ex Gentibus autem ignobiles, & humiles per fidem ad apicem conſcenderunt. GRAECUS *b*. Deitatis enim tribunal noſter intellectus eſſe cognoſcitur; ſed iniquæ virtutes poſt tranſgreſſionem incubuerunt precordiis protoplaſti, tamquam in proprio ſolio. Ob hoc ergo venit Dominus, & ſpiritus iniquos eiecit a ſedibus voluntatum, & proſtratos a dæmoniis exaltavit, eorum conſcientias purgans, & eorum mentem ſtatuens propriam ſedem.

(u) GLOSSA *c*. Quia humana proſperitas præcipue in honoribus potentatuum, & in abundantia divitiarum conſiſtere videtur, poſt deiectionem potentium, & exaltationem humilium, de divitum (2) exinanitione, & pauperum repletione mentionem facit dicens: *Eſurientes implevit bonis, & divites dimiſit inanens*. BASILIUS ſuper Pſal. *d*. Diſponit quidem nos præſens verbum etiam quo ad ſenſibilia, edocens rerum mundanarum incertitudinem. Caduca ſiquidem ſunt hæc, ſicut unda quæ ab impetu ventorum hinc inde diffunditur. Intellectualiter autem ſumendo eſuriebat genus humanum, exceptis Iudæis: hos namque ditaverat legis traditio, & ſanctorum dogmata Prophetarum. Quia vero non humiliter hæſerunt Verbo humanato, dimiſſi ſunt inanes, nihil deferentes, non fidem, non ſcientiam; & ſpe bonorum privati ſunt, & a terrena Hieruſalem, & a vita futura excluſi. Quos vero de Gentibus fames, & ſitis contriverat, cum hæſiſſent Domino, repleti ſunt ſpiritualibus bonis. GLOSSA *e* (ordinaria ex Beda.) Qui etiam æterna toto ſtudio quaſi eſurientes deſiderant, ſaturabuntur, cum Chriſtus apparuerit in gloria; ſed qui terrenis gaudent, in fine totius beatitudinis inanes dimittentur.

(x) GLOSSA (ordinaria.) Poſt generalem divinæ pietatis, & iuſtitiæ commemorationem, ad ſingularem novæ incarnationis diſpenſationem convertit verba, dicens: *Suſcepit Iſrael puerum ſuum*: quaſi medicus ægrum, viſibilis inter homines factus, ut faceret Iſrael, ideſt videntem Deum, puerum ſuum. BEDA (ſuper *Suſcepit Iſrael*.) Obedientem ſcilicet, & humilem: nam qui contemnit humiliari, non poteſt ſalvari. BASILIUS *f*. Iſrael enim dicit non materialem, quem ſola nobilitabat appellatio, ſed ſpiritualem, qui nomen fidei retinebat, habens oculos tendentes ad Deum videndum per fidem. Poteſt etiam ad Iſrael carnalem hoc adaptari, cum ex eo infiniti crediderunt. Hoc autem fecit *recordatus miſericordiæ ſuæ*: hoc enim implevit quod Abrahæ promiſit dicens Gen. XXII. „ Quoniam benedicentur in ſemine tuo omnes „ cognationes terræ. " Huius ergo promiſſionis, Dei genitrix recordata dicebat: *Sicut locutus eſt ad patres noſtros, Abraham, & ſemini eius in ſæcula*. Nam & Abrahæ dictum eſt Gen. XVII. „ Statuam pactum meum „ inter me & te, & inter ſemen tuum „ poſt te in generationibus ſuis fœdere ſempiterno, ut ſim Deus tuus, & ſeminis „ tui poſt te. " BEDA (cap. III par. a fin.) Semen autem dicit non tam carne progenitos, quam fidei eius veſtigia ſecutos, quibus adventus Salvatoris in ſæcula promiſſus eſt. GLOSSA (ordinaria.) Quia ipſa promiſſio hereditatis nullo fine claudetur, & uſque in finem ſæculi credentes

(1) *P. Nicolai corrigit* continuata. (2) *Al.* examinatione.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nempe Alexandrinus in Catena Græcorum PP. ubi ſupra. *b* Vel Machatius in Catena Græcorum PP. Sic ibi tantum ſint adiuncto indicatur; ſed Macharius AEgyptius eſt, ex cuius hom. 1. id colligitur poſt Opera Gregorli Neocæſarienſis, ſeu Thaumaturgi. *c* Nihil tale in Gloſſa quæ nunc extat. *d* AEquivalenter, ſed non iiſdem verbis ſuper illud Pſalm. XXXIII. *Divites eguerunt, & eſurierunt*. *e* Collateralis nempe, quæ Bedæ nomen præfert, quamvis ex Beda ſumpta non ſit, nec alibi occurrat. *f* Vel Cyrillus in Catena.

non deerunt, & beatitudinis gloria erit perennis.

(y) AMBROSIUS (tit. de mora Mariæ cum Elisabeth.) Tamdiu mansit Maria, quamdiu Elisabeth pariendi tempus impleret: unde dicitur: *Mansit autem Maria cum illa quasi mensibus tribus*. THEOPHYLACTUS (super *Mansit autem Maria cum illa*.) In sexto enim mense conceptionis Præcursoris venit Angelus ad Mariam; quæ mansit cum Elisabeth mensibus tribus; & sic novem menses implentur. AMBROSIUS (ubi supra.) Non autem sola familiaritas est causa quod diu mansit, sed etiam tanti (1) vatis profectus: nam si primo ingressu tantus (2) profectus extitit ut ad salutationem Mariæ exultaret infans in utero, repleretur Spiritu sancto mater infantis; quantum putamus usu tanti temporis sanctæ Mariæ addidisse præsentiam? Bene ergo inducitur exhibuisse officium, & mysticum numerum custodisse. BEDA (cap. III. cir. fin.) Anima enim casta quæ. spiritualis verbi desiderium concipit, necesse est ut alta cælestis (3) exercitus fuga subcat, & quasi trium mensium dies ibidem demorata, (4) quousque fidei, & spei, & caritatis luce radietur, perseverare non desistat. THEOPHYLACTUS (super *Impletum est tempus*.) Quando vero Elisabeth paritura erat, Virgo recessit: unde sequitur: *Et reversa est in domum suam*; scilicet propter multitudinem quæ ad partum congregari debebat: inconveniens autem erat in talibus virginem esse. præsentem. GRAECUS *a*. Mos enim est virginibus cedere quotiens prægnans parit. Ut autem propriam applicuit domum, alio quidem nullatenus abiit; ibi vero manebat ulterius, donec adesse partus horam cognovit, ibique Ioseph dubitans ab Angelo edocetur.

(z) AMBROSIUS (ubi supra.) Si diligenter advertas plenitudinis verbum, nusquam invenies positum nisi in generatione iustorum: unde & nunc dicitur: *Elisabeth autem impletum est tempus pariendi*: plenitudinem enim habet iusti vita, inanes autem sunt dies impiorum. CHRYSOSTOMUS *b*. Idcirco autem Deus Elisabeth partum retardavit, ut gaudium augeretur, & famosiorem faceret mulierem: unde sequitur: *Et audierunt vicini, & cognati eius quia magnificavit Dominus misericordiam suam cum illa, & congratulabantur ei*. Nam qui sterilitatem eius cognoverant, testes divinæ gratiæ sunt effecti. Nemo autem viso infante cum silentio discedebat; sed Deum, qui illum ex insperato concesserat, collaudabat. AMBROSIUS (tit. de ortu præcursoris Domini.) Habet enim sanctorum editio lætitiam plurimorum, quoniam commune est bonum: iustitia enim communis est virtus; & ideo in ortu iusti futuræ vitæ insigne præmittitur, & gratia secuturæ virtutis, exultatione vicinorum præfigurante, signatur.

(aa) CHRYSOSTOMUS. Circumcisionis norma primo tradita est Abrahæ in signum distinctionis, ut genus Patriarchæ impermixtum conserverur, & sic promissa bona consequi valeant; ubi autem pacti consummatur negotium, appositum signum de medio tollitur: sic igitur & per Christum circumcisione cessante baptismus succedit; sed antea Ioannem circumcidi decebat: unde dicitur: *Et factum est, in die octavo venerunt circumcidere puerum*. Dixerat enim Dominus Gen. XVII. „ Infans octo dierum circumcidatur in vobis." Hanc autem temporis mensuram a divina clementia constitutam autumo duplici de causa: primo quidem ut in tenerrima ætate levius patiatur dolorem sectionis carnis; secundo ut ex ipsis operibus moneamur quoniam hoc agebatur in signum: tener enim puer minime discernit quæ circa ipsum fiunt. Post circumcisionem autem nomen imponebatur: unde sequitur: *Et vocabant eum nomine patris sui Zachariam*. Hoc autem ideo fiebat, quia prius oportet sumere signaculum Domini, & postea nomen humanum; vel quia nullus, nisi prius abiiciat carnalia, quod significat circumcisio, dignus est quod in libro vitæ nomen eius scribatur. AMBROSIUS (tit. de nomine Præcurs.) Mire autem sanctus Evangelista præmittendum putavit quod plurimi infantem patris nomine Zachariam appellandum putarunt; ut advertas, matri non nomen alicuius displicuisse de genere, sed id sancto infusum Spiritu,

(1) *Al.* vati perfectio. (2) *Al.* progressus. (3) *Nicolai corrigit* exercitii. (4) *Al.* emittitur quousque.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Vel Metaphrastes in Catena Græcorum. *b* In Catena Græcorum PP. ubi supra: *quod etiam sequenti Chrysostomi indici est applicandum*.

ritu, quod ab Angelo ante Zachariæ fuerat prænuntiatum. Et quidem ille mutus intimare vocabulum filii (1) nequivit uxori, sed per prophetiam Elisabeth didicit quod non didicerat a marito: unde sequitur: *Et respondens mater eius dixit: Nequaquam, sed vocabitur Ioannes*. Nec mireris, si nomen mulier quod non audivit asseruit, quando Spiritus ei sanctus, qui Angelo mandaverat, revelavit: neque poterat Domini ignorare prænuntium, qui prophetaverat Christum. Et bene sequitur: *Et dixerunt ad illam: Quia nemo est in cognatione tua qui vocetur hoc nomine*: ut intelligas nomen non generis esse, sed vatis. Zacharias quoque nutu interrogatur: unde sequitur: *Innuebant autem patri eius quem vellet vocari eum*. Sed quia incredulitas ei affatum eripuerat, & auditum, quod voce non poterat, manu, & litteris est locutus: unde sequitur: *Et postulans pugillarem scripsit dicens: Ioannes est nomen eius*; hoc est, non ei nos nomen imponimus qui iam a Deo nomen accepit. ORIGENES *a* (hom. IX. in Luc.) Zacharias quidem interpretatur memor Dei; Ioannes autem significat demonstrantem: ceterum & absentis memoria, & præsentis demonstratio est. Debebat autem Ioannes non memoriam Dei ut absentis exprimere, immo digito demonstrare præsentem, dicens: „ Ecce Agnus „ Dei: " Ioan. I. CHRYSOSTOMUS *b*. Quin etiam hoc nomen Ioannes gratia Dei interpretatur. Quod ergo, gratia divina favente, non natura, Elisabeth hunc filium cepit, beneficii memoriam in nomine pueri conscripserunt. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Quia vero cum muliere circa hoc nomen pueri pater mutus concordavit, sequitur: *Et mirati sunt universi*: nemo enim huius nominis erat in cognatione eorum, ut aliquis diceret, quod antea hoc ambo cogitassent. GREGORIUS Nazianzenus *c*. Editus ergo Ioannes Zachariæ solvit silentium: unde sequitur: *Apertum est autem illico os eius, & lingua eius*. Absurdum enim erat ut cum vox Verbi progressa fuisset, pater maneret elinguis. AMBROSIUS (tit. ut sup.) Merito etiam continuo resoluta est lingua eius: quia quam vinxerat incredulitas, solvit fides. Credamus igitur & nos, ut lingua nostra, quæ incredulitatis vinculis est ligata, rationis voce solvatur: scribamus spiritu mysteria, si volumus loqui: scribamus prænuntium Christi, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus: etenim qui Ioannem loquitur, Christum prophetizat: sequitur enim: *Et loquebatur benedicens Deum*. BEDA (cap. IV. in Lucam inter prin. & medium.) Allegorice autem Ioannis celebrata nativitas, gratia novi testamenti est inchoata; cui vicini, & cognati nomen patris quam Ioannis imponere mallebant: quia Iudæi, qui ei legis observatione quasi affinitate iuncti erant, magis iustitiam quæ ex lege est sectari, quam fidei gratiam suscipere cupiebant. Sed Ioannis, hoc est gratiæ Dei, vocabulum, mater verbis, pater litteris nuntiare satagunt: quia & lex ipsa, Psalmique, (2) & Prophetæ apertis sententiarum vocibus gratiam Christi prædicant, & sacerdotium illud vetus (3) figuratis cæremoniarum, ac sacrificiorum umbris eidem testimonium perhibet. Pulchreque Zacharias octavo die prolis editæ loquitur: quia per Domini resurrectionem, quæ octava die, hoc est post septimum sabbati, facta est, occulta legalis sacerdotii arcana patuerunt.

(bb) THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Sicut in taciturnitate Zachariæ miratus est populus, ita & cum locutus est: unde dicitur: *Et factus est timor super omnes vicinos eorum, & super omnia montana Iudææ divulgabantur omnia verba hæc*: ut propter hæc duo, magnum aliquid circa natum puerum universi existiment. Hæc autem omnia dispensative fiebant, ut qui testis esse Christi debebat, existeret fide dignus: unde sequitur: *Et posuerunt omnes qui audierant in corde suo, dicentes: Quis putas puer iste erit?* BEDA (cap. IV. post med.) Præcurrentia enim signa præbent iter præcursori veritatis, & futurus Propheta præmissis commendatur auspiciis: unde sequitur: *Etenim manus Domini erat cum illo*. *d* GLOSSA. Prodigia enim Deus in illo peragebat, quæ non faciebat Ioan-

(1) *Al.* nequit (2) *Al.* propheriæ, (3) *Al.* figurans.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græcorum PP. ubi supra. Nihil tale in Origene, qui potius in illa verba Ioan. I. *Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Ioannes*, notat quidem quod Zacharias idem sit ac *memoria*, sed quod Ioannes *gratia* sit *a Deo*; nec ullibi occurrit hæc interpretatio, qua dicitur significare *demonstrantem*. *b* Ut supra. *c* Orat. XII. *d* GRAECUS, sive Metaphrastes in Catena Græcorum PP. Perperam autem prius hæc velut Glossæ dabantur, quæ in ea non extant, & sequentia ut ex innominato Græco, quæ sunt ipsius Glossæ, ac ex Beda potius colliguntur, paulo tamen aliter quam hic.

Ioannes, sed dextera divina. *a* GRAECUS. Mystice autem tempore divinæ resurrectionis, prædicata gratia Christi, salubris timor non solum Iudæorum, qui erant vicini vel situ loci, vel scientia legis, sed etiam exterarum gentium corda concussit; nec tantum montana Iudææ, sed omnia mundani regni, mundanæque sapientiæ culmina Christi fama transcendit.

(cc) AMBROSIUS (titulo de prophetatione Zachariæ, in princ.) Bonus Deus, & facilis indulgere peccatis, non solum ablata restituit, sed etiam insperata concedit. Nemo ergo diffidat, nemo veterum conscius delictorum præmia divina desperet. Novit Deus mutare sententiam, si tu noveris emendare delictum: ille siquidem dudum mutus prophetizat: unde dicitur: *Et Zacharias pater eius repletus est Spiritu sancto*. CHRYSOSTOMUS *b*. Scilicet operatione sancti Spiritus; nec quocumque modo gratiam Spiritus sancti nactus, sed ad plenum, & fulgebat in eo Prophetiæ donum: unde sequitur, *Et prophetavit*. ORIGENES (homil. x.) Plenus autem Spiritu sancto Zacharias duas prophetias generaliter nuntiat; primam de Christo, alteram de Ioanne: quod manifeste de verbis illius probatur, in quibus quasi de præsenti, & quasi iam versaretur in mundo, loquitur de Ioanne; & primo de Salvatore, dicens: *Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitavit, & fecit redemptionem plebis suæ*. CHRYSOSTOMUS *c*. Dum Deum benediceret Zacharias, visitationem dicit esse factam ab eo erga populum suum; sive materiales Israelitas quis velit accipere, venit enim ad oves quæ perierant domus Israel; sive spirituales, idest fideles, qui digni fuerunt hac visitatione, efficacem erga se divinam provisionem facientes. BEDA (super *Visitavit, & fecit redemptionem*.) Visitavit autem Dominus plebem (1) suam quasi longa infirmitate tabescentem, & quasi venditam sub peccato, unici Filii sui sanguine redemit: quod quia Zacharias proxime faciendum cognoverat, prophetico more quasi iam factum narrat. Dicit autem plebem suam, non quia veniens suam invenit, sed quia visitando suam fecit.

(dd) THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Videbatur Deus dormire, peccata multa respiciens; sed in novissimis incarnatus temporibus excitatus est, & contrivit dæmones, qui nos oderant: unde dicitur: *Et erexit cornu salutis nobis in domo David pueri sui*. ORIGENES (hom. x. par. a prin.) Quia de semine David secundum carnem natus est Christus: unde dicitur: *Cornu salutis nobis in domo David*: sicut & alibi dictum est (Esai. v.) „ Vinea facta est in cornu, " idest in Iesu Christo. CHRYSOSTOMUS *d*. Cornu autem nominat potestatem, gloriam, & famam, metaphorice a brutis animalibus illud accipiens, quibus loco muniminis, & gloriæ cornua Deus dedit. BEDA (cap. IV. super *Erexit cornu*.) Cornu etiam salutis regnum Salvatoris Christi vocatur. Ossa siquidem omnia carne involuta sunt: cornu excedit carnem: & ideo cornu salutis regnum Christi vocatur, quo mundus, & carnis gaudia superantur; in cuius figuram David, & Salomon cornu olei sunt in regni gloriam consecrati.

(ee) THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Quod de domo David Christus nasceretur, Michæas mentionem facit dicens cap. v. „ Et tu Bethlehem terra Iuda, nequaquam „ minima es: ex te enim exiet Dux, qui „ regat populum meum Israel. " Sed & omnes Prophetæ de incarnatione dixerunt: & ideo dicitur: *Sicut locutus est per os sanctorum Prophetarum*. GRAECUS *e*. Per quod innuit, Deum per illos esse locutum, & non esse humanum quod dixerunt. BEDA (super *Sicut locutus est*.) Dicit autem, *Qui a sæculo sunt*: quia tota veteris testamenti Scriptura prophetice de Christo processit: nam & ipse pater Adam, & ceteri patrum, factis suis eius dispensationi testimonium reddunt.

(ff) BEDA (ubi supra.) Cum primo breviter præmisisset, *Erexit cornu salutis nobis*, continuo explanans quid dixerit, subdit: *Salutem ex inimicis nostris*; quasi dicat: *Erexit nobis cornu*, idest erexit nobis *salutem ex inimicis nostris, & de manu omnium qui oderunt nos*. ORIGENES (homil. x.) Non autem putemus nunc de corporalibus inimicis dici,

(1) *Al. deest* suam.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a GLOSSA. *b* In Catena Græcorum PP. *c* Sine ullo nomine in Catena Græcorum PP. Indicatur post quædam quæ nomine Cyrilli Hierosolymitani prænotantur, & ante quædam quæ sub nomine Chrysostomi orat. de Anna subiunguntur; sed nihil tale utrobique occurrit. *d* Orat. de Anna, vel in Annam ex Catena Græcorum PP. *e* Idest Victor Presbyter in Catena Græcorum PP. ubi supra.

dici, sed de spiritualibus. Venit enim Dominus Iesus fortis in prælio destruere omnes inimicos nostros, ut nos de eorum insidiis, & tentationibus liberos faceret.

(gg) BEDA (super *Salutem ex inimicis nostris*.) Dixerat, Dominum, iuxta eloquia Prophetarum, in domo David nasciturum: dicit, eumdem, (1) ad explendum testamentum quod Abrahæ disposuit, nos esse liberaturum: quia his præcipue Patriarchis de suo semine, vel congregatio Gentium, vel Christi est incarnatio promissa. Præmittitur autem David: quia Abrahæ sanctus Ecclesię cœtus est promissus; David autem, quod ex eo Christus nasciturus esset, audivit. Et ideo post id quod dictum est de David, subdit de Abraham, dicens: *Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris*. ORIGENES (hom. x. in Lucam.) Ego puto quod in adventu Domini Salvatoris, & Abraham, & Isaac, & Iacob (2) fruiti sint misericordia Dei. Non est enim credibile ut qui prius viderunt diem illius, & lætati sunt, postea in adventu ipsius nihil utilitatis acciperent, cum scriptum sit Colos. 1. „ Pacem faciens „ per sanguinem crucis suæ sive super ter„ ram, sive in cælis. " THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Christi etiam gratia se usque ad illos extendit qui mortui extiterunt: quia per eum resurgemus non solum nos, sed & qui fuerunt ante mortui. Fecit & misericordiam cum patribus nostris, secundum quod eorum spem, & desiderium implevit: unde sequitur: *Et memorari testamenti sui sancti*, illius scilicet de quo dicitur Gen. XXII. „ Benedicens benedicam tibi, „ & multiplicabo te. " Multiplicatus est enim Abraham in omnibus gentibus per imitationem fidei eius adoptatis in filios; sed etiam patres videntes suos filios talia beneficia recepisse, congaudent, & recipiunt misericordiam in seipsis: unde sequitur: *Iusiurandum quod iuravit ad Abraham patrem nostrum daturum se nobis*. BASILIUS *a*. Nemo autem audiens quod iurasset Dominus Abrahæ, ad iurandum sit promptus: sicut enim furor de Deo dictus non significat passionem, sed punitionem; sic neque Deus iurat ut homo, sed verbum eius loco iuramenti nobis ad veritatem exprimitur, immutabili sententia quod promissum est approbans.

(hh) CHRYSOSTOMUS *b*. Quia exortum nobis cornu salutis ex domo David dixerat, ostendit quod per ipsum & gloriam participamus, & dispendia inimici vitavimus: unde dicit: *Ut sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati serviamus illi*. Duo prædicta non facile reperiet aliquis sese comitantia: plures enim evitant pericula, sed vita gloriosa privantur; sicut sceleris patratores, qui de carcere ex indulgentia regia absolvuntur: e contra gaudent (3) alii gloria, sed ob hanc periclitari coguntur; sicut milites bellicosi vitam inclytam amplexantes, securitate multoties caruerunt. Sed hoc cornu & salvat, & glorificat: salvat quidem eripiens a manibus hostium, non leviter, sed mirifice, ut non sit ultra timendum: & hoc est quod dicit, *Ut sine timore*. ORIGENES (hom. x. in Lucam.) Vel aliter. Crebro de hostium manu aliqui liberantur, sed non absque timore: cum enim metus, & discrimen ante præcesserint, & sic de inimicorum manu quis eruatur, liberatus est quidem, sed non sine timore: ideo dixit, quod Christi adventus sine timore nos a manibus hostium eripi fecit. Non enim eorum insidias sensimus, sed repente ab eis nos segregans eduxit ad fortis propriæ mansionem.

(ii) CHRYSOSTOMUS *c*. Glorificat Zacharias Dominum, quia fecit nos sibi servire cum plena fiducia, non carnaliter, ut Iudæi in sanguine victimarum, sed spiritualiter in bonis operibus: & hoc est quod dicit, *In sanctitate, & iustitia*: est enim sanctitas apta circa Deum æquitas; iustitia vero quæ est circa homines: puta quod aliquis reverenter exequatur divina, & quo ad homines laudabiliter conversetur. Dicit autem non coram hominibus, ut hypocritæ volentes hominibus placere, sed coram Deo, sicut hi quorum commendatio non est ab hominibus, sed a Deo; & hoc non semel, aut ad tempus, sed singulis diebus, & quamdiu vixerint: unde dicit: *Omnibus diebus nostris*. BEDA (cap. IV. super *In sanctitate*, &

(1) *Al.* ad exemptum testamenti. (2) *Al.* functi sint. (3) *Al.* Angeli.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græcorum PP. ubi supra. Nihil tale in Basilio nunc occurrit; sed quiddam solum ad iurandi prohibitionem pertinens in Psalm. XIV super illud, *Qui iurat &c.* ut & ad iræ significationem in Deo partim in Psal. XXXII. partim in Psal. XXXVII. partim in Esai. V. seu vis. V. *b* In Catena Græcorum PP. ubi supra. *c* Ut supra.

& iustitia.) Nam qui vel ante mortem ab eius servitio discedit, vel immunditia qualibet, sive iniustitia fidei suæ sinceritatem commaculat, vel coram hominibus tantum, & non coram Deo, sanctus, & iustus (1) esse contendit, nondum perfecte de manu spiritualium inimicorum liberatus Domino servit, sed exemplo veterum Samaritanorum diis Gentium pariter, (2) & Domino servire conatur.

(kk) AMBROSIUS (tit. de prophetatione Zachariæ.) Pulchre cum de Domino prophetaret, ad Prophetam sua verba convertit, ut hoc quoque beneficium esse Domini designaret, ne cum publica numeraret, sua quasi ingratus tacuisse videretur: unde dicitur: *Et tu, puer, Propheta Altissimi vocaberis*. ORIGENES (homil. x. in Lucam.) Ideo reor Zachariam festinasse ut loqueretur ad puerum, quia sciebat eum post paululum in eremo moraturum, nec se eius posse habere præsentiam. AMBROSIUS (ubi supra.) Sed (3) fortasse aliqui quasi irrationabilem mentis excessum putent quod octo dierum infantem alloquitur; verum si tenemus superiora, intelligimus profecto quod (4) potuit vocem patris natus audire, qui Mariæ salutationem antequam nasceretur audivit. Sciebat Propheta alias esse aures Prophetæ, quæ spiritu Dei, non corporis ætate referantur. Habebat intelligendi sensum qui exultandi habebat affectum. BEDA (cap. IV. super *Tu puer Propheta*.) Nisi forte putandus est Zacharias propter eos qui aderant potius instruendos futura sui filii munera, quæ dudum per Angelum didicerat, mox ut loqui potuit, prædicare voluisse. Audiant Arriani, quod Christum quem Ioannes prophetando præibat, Altissimum vocat, sicut in Psalmo lxxxvi. dicitur: „ Homo na„ tus est in ea, & ipse fundavit eam Al„ tissimus. “ CHRYSOSTOMUS *a*. Sicut autem Regibus commilitones sunt, qui eis viciniores existunt, sic Ioannes cum esset amicus sponsi, de prope eius adventum præcessit: & hoc est quod subditur: *Præibis enim ante faciem Domini parare vias eius*. Alii enim Prophetæ eminus Christi mysterium prædicaverant, hic vero propius prædicavit, ut & Christum videret, & eum ceteris indicaret. GREGORIUS XIX. Moral. (super illud Iob XXVIII. „ Quis intel„ ligit viam eius? “ cap. 11. in nov. exemp.) Quisquis autem prædicando a sordibus vitiorum corda audientium mundat, venienti sapientiæ ad cor viam præparat.

(ll) THEOPHYLACTUS. Qualiter præcursor viam Domini præparavit, exponit subdens: *Ad dandam scientiam salutis plebi eius*. Salus Dominus Iesus est; data est autem plebi scientia salutis, idest Christi, a Ioanne, qui testimonium perhibebat de Christo. BEDA. (5) Quasi Iesu, idest Salvatoris, nomen exponere, & diligentius commendare desiderans, salutis mentionem frequentat. Sed ne temporalem salutem promitti (6) putarent, subdit: *In remissionem peccatorum eorum*. THEOPHYLACTUS. Non enim aliter cognitus esset Deus, nisi plebi peccata dimisisset: Dei enim est peccata dimittere. BEDA. Verum Iudæi non Christum suscipere, sed Antichristum malunt expectare: quia non intus a peccati dominio, sed foris ab humanæ servitutis iugo cupiunt liberari.

(mm) THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Quia Deus peccata nobis dimisit, non propter opera nostra, sed propter misericordiam suam; ideo convenienter addidit: *Per viscera misericordiæ Dei nostri*. CHRYSOSTOMUS *b*. Quam quidem misericordiam non ipsimet inquirentes invenimus; sed desuper nobis Deus aperuit: unde sequitur: *In quibus*, scilicet misericordiæ operibus, *visitavit nos*, assumpta carne, *oriens ex alto*. GRAECUS *c*. In altis permanens, tamen in terrenis præsens, non divisionem patiens, neque circumscriptionem: quod intellectus noster comprehendere non potest, nec ulla serie verborum exprimere.

(nn) BEDA (super *Oriens ex alto*.) Recte Christus oriens vocatur, quia nobis ortum veræ lucis aperuit: unde sequitur: *Illuminare his qui in tenebris, & in umbra mortis sedent*. CHRYSOSTOMUS *d*. Tenebras hic appellat non materiales, sed errorem, & a fide distantiam. BASILIUS *e*. Tenebrosa enim erat plebs gentilis, quæ idolorum cultu

tu

(1) *Al.* perdurare tendit. (2) *Al.* & dæmonio. (3) *Al.* Sed miraris fortasse quod octo dierum infantem alloquitur &c. (4) *Al.* ponit. (5) *Al.* Qui enim Iesu. *Nicolai* Quasi enim. (6) *Al.* putares.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græcorum PP. ut supra. *b* Hom. XIV. in Matth. *c* Idest Severus in Catena Græcorum PP. *d* Hom. XIV. in Matth. ut supra. *e* In Esaiam cap. II.

tu gravabatur, donec lux orta dispersit caliginem, & splendorem veritatis expandit. GREGORIUS IV. Moral. (cap. xx. super illud Iob III. „ Obscuret eum umbra mortis: " cap. XVII. in nov. exemp.) Umbra vero mortis oblivio mentis accipitur: sicut enim mors hoc quod interficit, agit ut non sit in vita, ita oblivio hoc quod intercipit agit ut non sit in memoria: unde Iudæorum populus, qui Dei oblitus fuerat, dicitur in umbra mortis sedere. Umbra etiam mortis mors carnis accipitur: quia sicut vera mors est qua anima separatur a Deo, ita umbra mortis est qua caro separatur ab anima: unde voce martyrum dicitur: „ Operuit nos „ umbra mortis. " Psal. XLIII. Per umbram etiam mortis imitatio diaboli, qui mors in Apocalypsi dicitur, designatur: quia sicut umbra iuxta qualitatem corporis ducitur, ita actiones iniquorum de specie imitationis eius exprimuntur. CHRYSOSTOMUS a. Recte autem dicit, *Sedent*: non enim ambulabamus in tenebris, sed sedebamus. THEOPHYLACTUS (non remote a fin. Com.) Non solum autem oriens Dominus his qui in tenebris sedent illuminat, sed aliquid amplius facit: unde sequitur: *Ad dirigendos pedes nostros in viam pacis*. Via pacis est via iustitiæ, ad quam direxit pedes, idest affectus animarum nostrarum. GREGORIUS in hom. (XXXIII. in Evang.) Tunc enim gressus nostros in viam pacis dirigimus quando per illud actionum iter pergimus in quo ab auctoris nostri gratia non discordemus. AMBROSIUS (tit. de proph. Zach. in med.) Simul (1) & illud adverte, quam paucis Elisabeth, quam multis Zacharias prophetizet; & uterque sancto impletus Spiritu loquebatur; sed disciplina servatur, ut mulier discere magis quæ divina sunt studeat quam docere.

(oo) BEDA (cap. IV. in fin.) Prædicator patientiæ futurus, ut liberius auditores suos a mundi illecebris erudiendo sustollat, primævam in desertis transigit vitam: unde dicitur: *Puer autem crescebat*: THEOPHYLACTUS (parum a fine Com. in I. cap. Lucæ.) Secundum corporalem ætatem: *& confortabatur spiritu*: simul enim cum corpore spirituale donum crescebat, & spiritus operationes in eo magis ac magis ostendebantur. ORIGENES (hom. XI. in Lucam.) Vel crescebat spiritu, nec in eadem permanebat mensura qua cœperat; sed semper crescebat spiritus in eo, semper voluntas eius ad meliora (2) tendens habebat profectus, & mens divinius aliquid contemplabatur. Exercebat se memoria, ut plura in thesauro suo reconderet. Addit autem, *Et confortabatur*: infirma enim est humana natura: legimus enim Matth. XXVI. „ Caro „ autem infirma. " Confortanda est itaque spiritu: spiritus enim promptus est. Multi confortantur carne; athleta autem Dei spiritu roborandus est, ut sapientiam carnis elidat: unde recessit, fugiens tumultum urbium propter frequentiam: sequitur enim: *Et erat in desertis*: ubi purior aer est, cælum apertius, & familiarior Deus: ut quia nondum baptismi, & prædicationis tempus advenerat, vacaret orationibus, & cum Angelis conversaretur, appellaret Dominum, & illum audiret dicentem, Ecce adsum. THEOPHYLACTUS (cir. fin. Comm. in I. cap. Lucæ.) Vel erat in desertis ut extra multorum malitiam nutriretur, & ut neminem vereretur arguere: si enim fuisset in mundo, forte fuisset amicitia, & conversatione hominum depravatus: simul etiam ut esset fide dignus qui prædicaturus erat Christum. Occultabatur autem in desertis, donec placuit Deo ipsum Israelitico populo demonstrare: unde sequitur: *Usque ad diem ostensionis suæ ad Israel*. AMBROSIUS (tit. de ortu Præcur. Domini, a medio illius.) Pulchre autem tempus quo fuit in utero Propheta describitur, ne Mariæ præsentia taceatur; sed tempus siletur infantiæ, eo quod præsentia matris Domini in utero roboratur qui infantiæ impedimenta nescivit.

(1) *Al.* similiter & illud. (2) *Al.* se tendens.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ut supra.

C A P U T II.

(a) FActum est autem in diebus illis, exiit edictum a Cæsare Augusto ut describeretur universus orbis. Hæc descriptio prima facta est a præside Syriæ Cyrino. Et ibant omnes ut profiterentur singuli in suam civitatem. Ascendit autem & Ioseph a Galilæa de civitate Nazareth in Iudæam civitatem David, quæ vocatur Bethlehem, eo quod esset de domo, & familia David, ut profiteretur cum Maria desponsata sibi uxore prægnante.

(b) Factum est autem cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret: & peperit filium suum primogenitum, & pannis eum involvit, & reclinavit eum in præsepio, quia non erat eis locus in diversorio.

(c) Et pastores erant in regione eadem, vigilantes, & custodientes vigilias noctis super gregem suum. Et ecce Angelus Domini stetit iuxta illos, & claritas Dei circumfulsit illos; & timuerunt timore magno. Et dixit illis Angelus: Nolite timere: ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo: quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus, in civitate David. Et hoc vobis signum: invenietis infantem pannis involutum, & positum in præsepio.

(d) Et subito facta est cum Angelo multitudo militiæ cælestis, laudantium Deum, & dicentium: Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.

(e) Et factum est ut discesserunt ab eis Angeli in cælum, pastores loquebantur ad invicem: Transeamus usque Bethlehem, & videamus hoc verbum quod factum est, quod fecit Dominus, & ostendit nobis. Et venerunt festinantes, & invenerunt Mariam, & Ioseph, & infantem positum in præsepio. Videntes autem cognoverunt de verbo quod dictum erat illis de puero hoc. Et omnes qui audierunt mirati sunt, & de his quæ dicta erant a pastoribus ad ipsos. Maria autem conservabat omnia verba hæc, conferens in corde suo. Et reversi sunt pastores, glorificantes, & laudantes Deum in omnibus quæ audierant, & viderant, sicut dictum est ad illos.

(f) Et postquam consummati sunt dies octo, ut circumcideretur puer, vocatum est nomen eius Iesus: quod vocatum est ab Angelo priusquam in utero conciperetur.

(g) Et postquam impleti sunt dies purgationis eius secundum legem Moysi, tulerunt illum in Hierusalem, ut sisterent eum Domino. sicut scriptum est in lege Domini: Quia omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur: & ut darent hostiam, secundum quod dictum est in lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum.

(h) Et ecce homo erat in Hierusalem cui nomen Simeon; & homo iste iustus, & timoratus expectans consolationem Israel, & Spiritus sanctus erat in eo. Et responsum acceperat a Spiritu sancto, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini. Et venit in spiritu in templum. Et cum inducerent puerum Iesum parentes eius, ut facerent secundum consuetudinem legis pro eo, & ipse accepit eum in ulnas suas.

(i) Et benedixit Deum, & dixit: Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace: quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum, lumen ad revelationem Gentium, & gloriam plebis tuæ Israel.

(k) Et erant pater eius, & mater eius mirantes super his quæ dicebantur de illo. Et benedixit illis Simeon, & dixit ad Mariam matrem eius: Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israel, & in signum, cui contra-

tradicetur: & tuam ipsius animam pertransibit gladius, ut revelentur ex multis cordibus cogitationes.

(l) Et erat Anna prophetissa filia Phanuel de tribu Aser: hæc processerat in diebus multis, & vixerat cum viro suo annis septem a virginitate sua; & hæc vidua usque ad annos octoginta quatuor, quæ non discedebat de templo, ieiuniis, & obsecrationibus serviens nocte ac die. Et hæc ipsa hora superveniens confitebatur Domino, & loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem Israel.

(m) Et ut perfecerunt omnia secundum legem Domini, reversi sunt in Galilæam in civitatem suam Nazareth. Puer autem crescebat, & confortabatur plenus sapientia, & gratia Dei erat in illo. Et ibant parentes eius per omnes annos in Hierusalem in die solemni paschæ.

(n) Et cum factus esset annorum duodecim, ascendentibus illis in Hierosolymam, secundum consuetudinem diei festi, consummatisque diebus, cum redirent, remansit puer Iesus in Hierusalem, & non cognoverunt parentes eius. Existimantes autem illum esse in comitatu, venerunt iter diei, & requirebant eum inter cognatos, & notos. Et non invenientes eum regressi sunt in Hierusalem, requirentes eum. Et factum est post triduum, invenerunt illum in templo sedentem in medio doctorum, audientem illos, & interrogantem eos. Stupebant autem omnes qui eum audiebant super prudentia, & responsis eius. Et videntes admirati sunt. Et dixit mater eius ad illum: Fili, quid fecisti nobis sic? Ecce pater tuus, & ego dolentes quærebamus te. Et ait ad illos: Quid est quod me quærebatis? Nesciebatis quia in his quæ Patris mei sunt, oportet me esse? Et ipsi non intellexerunt verbum quod locutus est ad eos.

(o) Et descendit cum eis, & venit Nazareth, & erat subditus illis. Et mater eius conservabat omnia verba hæc conferens in corde suo. Et Iesus proficiebat sapientia, & ætate, & gratia apud Deum, & homines.

(a) BEDA (Lucæ II. in prin. illius.) Nasciturus in carne Dei Filius, sicut de virgine natus virginitatis sibi decus ostendit esse gratissimum; ita pacatissimo tempore sæculi procreatur, quia pacem quærere docuit, & pacis sectatores invisere dignatur. Nullum autem potuit magis esse pacis indicium quam una totum orbem descriptione concludi; cuius moderator Augustus, tanta duodecim annis circa tempus dominicæ nativitatis pace regnavit ut, bellis toto orbe sopitis, Prophetæ præsagium ad litteram videatur implesse: unde dicitur: *Factum est autem in diebus illis, exiit edictum a Cæsare Augusto ut describeretur universus orbis*. GRAECUS a. Tunc etiam nascitur Christus cum Principes Iudæorum defecerant, & ad Romanos Principes translatum erat imperium, quibus Iudæi tributa solvebant; & sic impletur prophetia prædicens „, non deficere Ducem de Iuda, nec Principem de femoribus eius, donec veniat „, qui mittendus est: " Gen. xlix. Iam vero Cæsare Augusto quadragesimum secundum annum imperii peragente, exiit ab eo edictum totum orbem conscribi ad tributa solvenda; quod cuidam Cyrino Cæsar commiserat, quem Iudææ, & Syriæ præsidem statuit: unde sequitur: *Hæc descriptio prima facta est a præside Syriæ Cyrino*. BEDA (super *Hæc descriptio primo facta est*.) Signat hanc descriptionem vel primam esse earum quæ totum orbem concluserint, quia pleræque iam partes terrarum sæpe leguntur fuisse descriptæ; vel primo tunc cœpisse quando Cyrinus in Syriam missus est. AMBROSIUS (Lib. II. in tit. de ortu Salvatoris cir. fin.) Pulchre autem præsidis nomen addidit, ut seriem temporis designaret: nam si consules ascribuntur tabulis emptionis, quanto magis redemptioni omnium debuit tempus ascribi? BEDA (Lucæ II. super illud, *Ascendit Ioseph*.) Superna autem dispensatione professio census ita descripta est ut in suam quisque patriam ire iuberetur: secundum quod sequitur: *Et ibant omnes ut profiterentur singuli in civitatem suam*: quod ideo factum est, ut Dominus alibi conceptus,

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Vel Metaphrastes, & Alexander Monachus in Catena Græcorum PP.

ptus, alibi natus, insidiantis Herodis furorem facilius evaderet: unde sequitur: *Ascendit autem & Ioseph a Galilaea de civitate Nazareth in Iudaeam*. CHRYSOSTOMUS *a*. Domino autem dirigente Augustus hoc edictum censuit, ut Unigeniti praesentiae famuletur: nam hoc edictum matrem attrahebat in patriam quam Prophetae praedixerant, scilicet in Bethlehem Iudae: unde dicit: *Civitatem David quae vocatur Bethlehem*. GRAECUS *b*. Ideo autem addidit, *Civitatem David*, ut promissionem factam David a Deo, (1) quod ex fructu ventris eius Rex perpetuus adveniret, esse completam annuntiet: unde sequitur: *Eo quod esset de domo & familia David*. Per hoc autem quod Ioseph erat de cognatione David, contentus fuit Evangelista ipsam quoque Virginem de cognatione David promulgare, cum lex divina praeciperet coniugales copulas ex eadem progenie contrahi: unde sequitur: *Cum Maria desponsata sibi uxore praegnante*. CYRILLUS *d*. Dicit autem eam fuisse desponsatam, innuens quod solis sponsalibus praecedentibus est conceptio subsecuta: neque enim ex virili semine sancta Virgo concepit. GREGORIUS in hom. (VIII. in Evang.) Mystice autem nascituro Domino mundus describitur: quia ille apparebat in carne qui electos suos ascriberet in aeternitate. AMBROSIUS (Lib. II. in Luc. tit. de rempore ortus Salvatoris.) Et dum professio saecularis ostenditur, spiritualis implicatur, non terrarum Regi dicanda, sed caeli. Professio ista fidei, census animorum est: abolito enim synagogae censu vetusto, novus census Ecclesiae parabatur. Denique ut scias censum non Augusti esse, sed Christi, totus orbis profiteri iubetur. Quis autem poterat professionem totius orbis exigere, nisi qui totius orbis habebat imperium? Non enim Augusti, sed „ Domini est terra, & plenitudo eius: " Psal. XXIII. BEDA (super *Haec descriptio facta est*.) Qui etiam vocabulum Augusti perfectissime complevit, utpute suos & augere desiderans, & augere sufficiens. THEOPHYLACTUS (in princ. Comm. in cap. II. Lucae.) Conveniens etiam erat ut per Christum cultus multorum deorum deficeret, & unus Deus coleretur: unde unus Rex orbi imperasse describitur. ORIGENES (homil. XI. in Luc. circ. fin.) Diligentius autem intuenti sacramentum quoddam videtur figurari, quod in totius orbis professione describi oportuerit & Christum, ut cum omnibus scriptus sanctificaret omnes, & cum orbe relatus in censum communionem sui preberet orbi. BEDA (ubi supra.) Sicut autem tunc imperante Augusto, & praesidente Cyrino, ibant singuli in suam civitatem, ut profiterentur censum; sic modo imperante Christo per doctores Ecclesiae praesides, profiteri debemus censum iustitiae. AMBROSIUS (in tit. de ortu Salvatoris.) Haec est ergo prima professio mentium Domino, cui omnes profitentur, non praeconis evocatione, sed vatis dicentis Psal. XLVI. „ Omnes gentes plaudite manibus. " Denique ut sciant censum esse iustitiae, veniunt ad eum Ioseph, & Maria, hoc est iustus, & virgo: ille qui verbum servaret, ista quae pareret. BEDA (cap. V. in Luc.) Civitas nostra & patria est patria beata, ad quam crescentibus quotidie virtutibus ire debemus. Quotidie autem sancta Ecclesia suum comitata doctorem de rota mundanae conversationis, quod Galilaea sonat, in civitatem Iuda, scilicet confessionis, & laudis ascendens, (2) censum suae devotionis Regi aeterno persolvit; quae in exemplo beatae Virginis Mariae, concipit nos virgo de spiritu; quae alii quidem desponsata ab alio fecundatur, dum praeposito sibi Pontifici visibiliter iungitur, sed invisibilis Spiritus virtute cumulatur. (3) Unde & bene Ioseph auctus interpretatur, indicans ipso nomine, quod instantia loquentis magistri nil valet, nisi augmentum superni iuvaminis, ut audiatur, acceperit.

(b) AMBROSIUS (ubi supra.) Breviter sanctus Lucas & quo modo, & quo tempore, & quo loco secundum carnem Christus natus sit, explicavit dicens: *Factum est autem cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret*. Quo modo quidem, quia nupta concepit, sed virgo generavit. GREGORIUS Nissenus *d*. Apparens enim ut homo non per omnia legibus humanae naturae subiicitur:

(1) *Al. omittitur* quod. (2) *Al.* incensum. (3) *In quatuor citatis exemplis omittitur* Unde & bene Ioseph auctus interpretatur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In diem natalem Christi. *b* Vel Irenaeus contra haer. Lib. III. cap. XI. *c* In Catena Graecorum PP. ut supra. *d* In Catena Graecorum: non eodem tenore, vel eadem serie, sed sparsim & per partes, nec ex eodem loco, sed in diem natalem Christi partim, & partim in Cant. orat. vel hom. III.

tur: nam quod ex muliere nascitur, humilitatem redolet; virginitas vero, quæ ortui deservivit, ostendit quam transcenderet hominem. Huius ergo iucunda portatio, ortus immaculatus, partus facilis, absque corruptela nativitas, nec ex luxu incipiens, nec doloribus edita: quia namque ea quæ naturæ nostræ mortem per culpam inseruit, damnata est ut cum doloribus pareret, oportebat parentem vitæ cum gaudio partum perficere. Eo autem tempore per incorruptionem virgineam ad vitam transmigrat mortalium in quo diminui incipiunt tenebræ, & nocturna immensitas exuberantia radii deficere cogitur. Mors enim peccati finem pravitatis attigerat; sed de cetero tendit ad nihilum propter veræ lucis præsentiam, quæ radiis evangelicis totum orbem lustravit. BEDA (cap. v. in Lucam super *Ascendit & Ioseph*.) Eo etiam tempore dignatus est incarnari quo mox natus censu Cæsaris ascriberetur, atque ob nostri liberationem ipse servitio subderetur: unde etiam non solum propter iudicium regii (1) stemmatis, sed etiam propter nominis sacramentum Dominus in Bethlehem nascitur. GREGORIUS (homil. VIII. in Evang.) Bethlehem quippe domus panis interpretatur: ipse namque est qui ait Ioan. VI. „Ego „ sum panis vivus, qui de cælo descendi." Locus ergo in quo Dominus nascitur, domus panis antea vocabatur, quia futurum erat ut ibi ille per (2) naturam carnis appareret qui electorum mentes interna satietate reficeret. BEDA (cap. v. in Evang. Lucæ super *Impleti sunt dies*.) Sed & usque ad consummationem sæculi Dominus in Nazareth concipi, in Bethlehem nasci non desinit, cum quilibet audientium, verbi flore suscepto, (3) domum in se æterni panis efficit; quotidie in utero virginali, hoc est in animo credentium, per fidem concipitur, per baptismum gignitur.

Sequitur: *Et peperit filium suum primogenitum*. HIERONYMUS contra Helvidium (aliq. ante med.) Ex hoc Helvidius nititur approbare, primogenitum dici non posse nisi eum qui habeat & fratres, sicut unigenitus ille vocatur qui parentibus sit solus filius. Nos autem ita diffinimus. Unigenitus est primogenitus, non omnis primogenitus est unigenitus. Primogenitum non esse dicimus eum quem alii subsequuntur, sed ante quem nullus: alioquin si non est primogenitus nisi is quem sequantur & fratres, tamdiu sacerdotibus primogenita non debentur, quamdiu & alii fuerint procreati, ne forte partu postea non sequente, unigenitus sit, & non primogenitus. BEDA (cap. v. in Luc. super *Et pannis eum involvit*.) Est etiam unigenitus in substantia divinitatis, primogenitus susceptione humanitatis; primogenitus in gratia, unigenitus in natura. HIERONYMUS contra Helvidium (ante med.) Nulla autem ibi obstetrix, nulla muliercularum solicitudo intercessit. Ipsa pannis involvit infantem; ipsa mater, & obstetrix fuit: unde sequitur: *Et pannis eum involvit*. BEDA (ubi supra.) Qui totum mundum vario vestit ornatu, pannis vilibus involvitur, ut nos stolam primam recipere valeamus. Per quem omnia facta sunt, (4) manus, pedesque astringitur, ut nostræ manus ad opus bonum (5) exertæ, nostri sint pedes in viam pacis directi. GRAECUS *a*. O Admirabilem coarctationem, & peregrinationem quam subiit qui continet orbem! Ab initio captat penuriam, & eam in seipso decorat. *b* Nimirum si voluisset venire, poterat movendo cælum, concutiendo terram, emittens fulmina; non autem sic processit: non enim perdere, sed salvare volebat, & ab ipsis primordiis humanam conculcare superbiam; atque ideo non tantum homo fit, sed etiam homo pauper, & pauperem matrem elegit, quæ caret his quibus natum infantem reclinet: sequitur enim: *Et reclinavit eum in præsepio*. BEDA (ubi supra.) Duri præsepis angustia continetur cui cælum sedes est, ut nos per cælestis regni gaudia dilatet. Qui panis est Angelorum, in præsepio reclinatur, ut nos quasi sancta animalia carnis suæ frumento reficiat. CYRILLUS *c*. Reperit etiam hominem factum bestialem in anima: & ideo in præsepio loco pabuli ponitur, ut vitam bestialem mutantes, ad consonam homini perducamur scientiam, pertingentes non fenum, sed panem cælestem, vitæ corpus. BEDA (super *Reclinavit*.) Qui autem ad dexteram Pa-

(1) *Al.* schematis, (2) *Al.* materiam. (3) *Al.* domum verbi. (4) *Al.* manus, pedesque cunis astringuntur. (5) *Al.* exercitet, pedesque sint &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Vel Metaphrastes in Catena Græcorum PP. *b* CHRYSOSTOMUS hom. in diem Christi natalem.
c In Catena Græcorum PP.

Patris sedet, in diversorio loco eget, ut nobis in domo Patris sui multas mansiones praeparet: unde sequitur: *Quia non erat ei locus in diversorio*. Nascitur non in parentum domo, sed in diversorio, & in via: quia per incarnationis mysterium via factus est, qua nos ad patriam, ubi veritate, & vita fruemur, adduceret. GREGORIUS in hom. (VIII. in Evang.) Et ut ostenderet quia per humanitatem quam assumpserat, quasi in alieno nascebatur, non secundum potestatem, sed secundum naturam. AMBROSIUS (Lib. II. in Luc. tit. de nativitate Christi.) Propter te ergo infirmitas, in se potentia; propter te inopia, in se opulentia: noli hoc aestimare quod cernis, sed quod redimeris agnosce. Plus, Domine Iesu, iniuriis tuis debeo quod redemptus sum, quam (1) opibus quod creatus (2) sum. Non prodesset nasci, nisi etiam redimi profuisset.

(c) AMBROSIUS (ibidem.) Videte quemadmodum divina (3) curia fidem astruat. Angelus Mariam, Angelus Ioseph, Angelus Pastores edocet, de quibus dicitur: *Et pastores erant in regione eadem, vigilantes, & custodientes vigilias noctis super gregem suum.* CHRYSOSTOMUS *a*. Ioseph quidem in somnis apparuit Angelus, pastoribus autem visibiliter quasi rudioribus: non autem Angelus ivit Hierosolymam, non requisivit scribas, & pharisaeos: erant enim corrupti, & prae invidia cruciabantur; sed hi erant sinceri, antiquam conversationem Patriarcharum, & Moysi colentes. Est autem semita quaedam ad Philosophiam perducens innocentia. BEDA in hom. (Evan. in aurora nativit. Domini *b*.) Nusquam autem in tota veteris testamenti serie reperimus Angelos, qui tam sedulo apparuere patribus, cum luce apparuisse. Sed hoc privilegium recte huic tempori est servatum quando exortum est in tenebris lumen rectis corde: unde sequitur: *Et claritas Dei circumfulsit illos*. AMBROSIUS (tit. de nativitate Salvatoris.) Ex utero funditur, sed coruscat a caelo; terreno in diversorio iacet, sed caelesti lumine viget. GRAECUS *c*. Verum pavidi facti sunt in miraculo: unde sequitur: *Et timuerunt timore magno*. Sed Angelus, cum pavor ingruerit, fugat ipsum: unde sequitur: *Et dixit illis Angelus, Nolite timere*. Non solum sedat terrorem, sed etiam alacritatem infundit: sequitur enim: *Ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo*: non soli populo Iudaeorum, sed etiam omnibus. Causa autem gaudii ostenditur, novus, & admirabilis partus manifestatur ex ipsis nominibus: nam sequitur: *Quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus*: quorum primum, idest *Salvator* est actionis; tertium autem, scilicet *Dominus*, maiestatis. CYRILLUS *d* (de incarn. Unig. cap. 1.) Sed id quod in medio ponitur, scilicet *Christus*, non naturam significat, sed hypostasim compositam. In Christo enim Salvatore unctionem fore celebratam fatemur; non tamen figuralem, sicut olim in Regibus ex oleo, quasi ex prophetica gratia, neque ad perfectionem alicuius negotii, iuxta illud Esaiae XLV. „ Haec „ dicit Dominus Christo meo Cyro: " qui quamquam esset idolatra, dictus est Christus, ut caelesti censura totam occuparet Babyloniorum provinciam. Fuit autem unctus Salvator Spiritu sancto humanitus in forma servi; ungens autem ut Deus Spiritu sancto credentes in eum. GRAECUS *e*. Huius autem nativitatis & tempus ostendit cum dicit, *Hodie*, & locum cum subdit, *In civitate David*, & signa cum subiungit: *Et hoc vobis signum: invenietis infantem pannis involutum, & positum in praesepio*. Ecce pastoribus Angeli pastorem praecipuum praedicant, tamquam agnum in antro manifestatum, & editum. BEDA (super *Et hoc vobis signum*.) Crebris autem infantia Salvatoris & Angelorum praeconiis, & Evangelistarum nobis est conculcata testimoniis, ut nostris altius cordibus quid pro nobis factum sit infigatur. Et notandum, quod signum nati Salvatoris datur, non Tyrio exceptum ostro, sed pannis squalentibus involutum; non in ornatis auro stratoriis, sed in praesepibus inveniendum. MAXIMUS in ser. Nativ. *f* Sed si tibi panni fortassis vilescunt, Angelos collaudantes admirare: si praesepe despicis, erige parumper oculos, & novam in caelo stellam protestantem mundo nativitatem dominicam contuere: si credis vilia, crede mirifica: si de his quae humilitatis sunt disputas, quae alta sunt, & caelestia venerare. GREGORIUS in hom. (VIII. in Evang. ante med.) Mystice autem quod vigilantibus pastoribus An-

(1) *Nicolai penis operibus*. (2) *Al. emittitur* sum. (3) *P. Nicolai corrigit* cura.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Graecorum PP. *b* Inter homilias hiemales habetur. *c* Vel Geometer in Catena Graecorum PP. *d* In Catena Graecorum ubi supra. *e* Vel Geometer ubi supra. *f* Serm. IV.

Angelus apparet, eosque claritas Dei circumfulsit, hoc est quod illi præ ceteris videre sublimia merentur qui fidelibus gregibus præesse solicite sciunt: dumque ipsi pie super gregem vigilant, divina super eos latius gratia corufcat. BEDA in hom. (Ev. quod canitur in aurora natalis Domini.) Significant enim mystice pastores isti gregum, doctores quosque, ac rectores fidelium animarum. Nox, cuius vigilias custodiebant super gregem suum, pericula tentationum indicat, a quibus se, suosque subiectos custodire non desistunt. Et bene nato Domino pastores super gregem vigilant: quia natus est qui dicit, Ioan. x. „ Ego sum pastor bo-„ nus; " sed & tempus imminebat quo idem pastor oves suas, quæ dispersæ erant, ad vitæ pascua revocaret. ORIGENES (hom. XII.) Ceterum, si ad secretiorem oportet ascendere intellectum, dicam quosdam fuisse pastores Angelos qui res humanas regerent; & cum horum unusquisque suam custodiam conservaret, venisse Angelum nato Domino, & annuntiasse pastoribus quia verus esset pastor exortus. Angeli enim ante adventum Salvatoris, parum poterant commissis sibi utilitatis afferre: vix enim aliquis unus ex singulis gentibus credebat in Deum; nunc autem populi accedunt ad fidem Iesu.

(d) BEDA (cap. III. in Lucam.) Ne parva unius Angeli videretur auctoritas, postquam unus sacramentum novæ nativitatis edocuit, statim multitudo cælestium agminum affuit: unde dicitur: *Et subito facta est cum Angelo multitudo militiæ cælestis*. Bene chorus adveniens Angelorum, militiæ cælestis vocabulum accipit, qui & duci illi in prælio qui ad debellandas aereas potestates apparuit, humiliter obsecundat, & ipse potestates easdem contrarias, ne mortales tantum tentare valeant quantum volunt, fortiter armis cælestibus perturbat. Quia vero Deus, & homo nascitur, hominibus pax, & Deo gloria canitur: unde sequitur: *Laudantium Deum, & dicentium: Gloria in altissimis Deo*. Uno Angelo, uno evangelizante nuntio natum in carne Deum, mox multitudo militiæ cælestis in laudem Creatoris prorumpit, ut & Christo devotionem impendat, & nos suo instruat exemplo, quoties aliquis fratrum sacræ eruditionis verbum insonuerit, vel ipsi quæ pietatis sunt ad mentem reduxerimus, Deo statim laudes corde, ore, & opere (1) reddendas. CHRYSOSTOMUS *a*. Et olim quidem Angeli ad puniendum mittebantur, puta ad Israelitas, ad David, ad Sodomitas, ad gemitus convallem; nunc e contra canunt in terra gratias agentes Deo, eo quod suum descensum ad homines eis reseravit. GREGORIUS XXVIII. Mor. (cap. IV. in novis exemp. cap. VII. *b*.) Simul etiam laudant, quia redemptioni nostræ voces suæ exultationis accommodant; simul etiam quia dum nos conspiciunt recipi, suum gaudent numerum impleri. BEDA (cap. V. in Lucam parum a fin.) Optant etiam pacem hominibus cum subdunt: *Et in terra pax hominibus*: quia quos infirmos prius abiectosque despexerant, nascente in carne Domino, iam socios venerantur. CYRILLUS *c*. Hæc autem pax per Christum facta est: reconciliavit enim nos per se Deo, & Patri, culpam hostilem de medio auferens; duos populos in unum hominem pacificavit, ac cælicolas, & terrenos in unum gregem composuit. BEDA (ubi supra.) Quibus autem hominibus pacem poscant, exponunt dicentes, *Bonæ voluntatis*, eis scilicet qui suscipiunt natum Christum: non enim est pax impiis, sed pax multa diligentibus nomen Dei. ORIGENES (hom. XIII.) Sed diligens lector inquirat quomodo Salvator dicat infra XII. *Non veni pacem mittere super terram*; & nunc Angeli de eius nativitate cantant, *In terra pax hominibus*. Sed hoc quod pax esse dicitur in hominibus bonæ voluntatis solvit quæstionem: pax enim quam non dat Dominus super terram, non est pax bonæ voluntatis. AUGUSTINUS XIII. de Trin. (cap. XIII.) Pertinet enim iustitia ad bonam voluntatem. CHRYSOSTOMUS *d*. Aspice autem mirandum processum. Angelos ad nos deduxit prius, ac deinde duxit hominem ad superna: factum est cælum terra, cum terrena deberet recipere. ORIGENES (hom. XIII.) Mystice autem videbant Angeli, se opus quod eis creditum fuerat, implere non posse absque eo qui vere salvare poterat, & medicinam suam inferiorem esse quam hominum cura poscebat: unde sicut si veniat aliquis

(1) *Al.* reddamus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græcorum ubi supra. *b* Super illud Iob XXXVIII. *Ubi eras cum me laudarent astra matutina?* *c* In Cat. Græcorum PP. ubi supra. *d* In Cat. Græcorum ubi supra.

aliquis (1) archiater qui habeat summam in medicina notitiam; & illi qui prius sanari nequiverant, cernentes (2) magistri manu putredines cessare vulnerum, non invideant, sed in laudes (3) archiatri erumpant, & Dei, qui sibi, ægrotantibus usque tantæ scientiæ hominem miserit; (4) sic multitudo Angelorum pro Christi adventu Deum laudat.

(e) GRAECUS *a*. Quæ visa sunt, & relata stuporem ingesserunt pastoribus, & sic ovilia sua omiserunt, & profecti sunt nocte Bethlehem, lucem indagantes Salvatoris: unde dicitur: *Et factum est ut discesserunt ab eis Angeli in cælum, pastores loquebantur ad invicem: Transeamus usque Bethlehem, & videamus hoc verbum quod factum est*. BEDA (cap. VI. in Lucam in princ.) Vere quasi vigilantes, non dixerunt, Videamus puerum, ser *verbum quod factum est*; idest, Verbum quod semper erat videamus quomodo pro nobis caro factum est: siquidem hoc ipsum Verbum Dominus est: sequitur (5) enim: *Quod fecit Dominus, & ostendit nobis*; idest, videamus quomodo Verbum ipsum se fecerit, & ostenderit nobis carnem suam. AMBROSIUS (Lib. II. in Lucam tit. de pastor. collocutionibus.) Vide quam singulariter Scriptura singulorum libret momenta verborum: etenim cum caro Domini videtur, videtur Verbum, quod est Filius. Non mediocre fidei tibi hoc videatur exemplum, non vilis persona pastorum: simplicitas enim quæritur, non ambitio desideratur. Sequitur: *Et venerunt festinantes*: nemo enim cum desidia Christum requirit. ORIGENES (hom. XIII. in Lucam par. a fin.) Quia vero festinantes venerunt, & non pedetentim, ideo sequitur: *Et invenerunt Mariam*, quæ scilicet sudit Iesum in partu, *& Ioseph*, scilicet dispensatorem ortus dominici, *& infantem positum in præsepio*, scilicet ipsum Salvatorem. BEDA (super *Et cognoverunt de verbo*.) Est autem iusti ordinis ut honore digno celebrata Verbi incarnatione, ad ipsam quandoque Verbi gloriam intuendam pertingatur: unde sequitur: *Videntes autem cognoverunt de verbo quod dictum erat illis de puero hoc*. GRAECUS *b*. Occulta scilicet fide selicia relata contuentes; nec contenti de veritate stupere, quæ primitus viderant, & perceperant Angelo nuntiante, non solum Mariæ, & Ioseph promebant, sed etiam ceteris; &, quod est amplius, eorum mentibus infigebant: unde sequitur: *Et omnes qui audierunt, mirati sunt, & de his quæ dicta erant a pastoribus ad ipsos*. Quomodo enim non erat mirandum videre cælicolam in terrenis, & terram pace conciliari cælestibus, & ineffabilem illum infantulum numine quidem cælestia, humanitate vero terrestria connectentem ad invicem, & sui compagine fœdus mirandum præstantem? GLOSSA (ordinaria hoc loco.) Nec solum mirantur de incarnationis mysterio, sed etiam de tanta pastorum attestatione, qui fingere inaudita nescirent, sed simplici facundia vera prædicarent. AMBROSIUS (Lib. II. in Lucam tit. de collo. past.) Nec contemnenda putes quasi vilia verba (6) pastorum: a pastoribus enim Maria colligit fidem: unde sequitur: *Maria autem conservabat omnia verba hæc, conferens in corde suo*. Discamus sanctæ Virginis in omnibus castitatem, quæ non minus ore pudica quam corpore, argumenta fidei conferebat in corde. BEDA in hom. (Evan. quod canitur in aurora nativitatis Domini.) Virginalis enim pudicitiæ iura custodiens, secreta Christi quæ noverat, nemini divulgare volebat; sed conferebat ea quæ facienda legerat cum his quæ iam facta cognovit, non ore promens, sed clausa in corde custodiens. GRAECUS *c*. Quicquid etiam ei retulerat Angelus, quicquid a pastoribus audierat, cuncta congerebat in mente, & ad invicem comparans, unam in omnibus mater sapientiæ cernebat concordiam. Vere Deus erat qui natus erat ex ea. ATHANASIUS *d*. Singuli autem in Christi nativitate exultabant, non humanitus, sicut in puero nato soliti sunt homines congaudere, sed in Christi præsentia, & lucis divinæ fulgore: unde sequitur: *Et reversi sunt pastores glorificantes, & laudantes Deum in omnibus quæ audierant*; BEDA (cap. I. in Lucam paul. a fine;) scilicet ab Angelis; *& viderant*, scilicet in Bethlehem, sicut dictum est ad illos; idest, in hoc glorifi-

(1) *Al. omittitur* archiater. (2) *Al.* ad magistri manus. (3) *Al.* medici. (4) *Al. deest* sic.
(5) *Al. desideratur* enim. (6) *Al.* Prophetarum, a pastoribus, & Maria colligit fidem. *Forte etiam* Ne contemnenda putes quasi vilia verba pastorum, a pastoribus & Maria colligit fidem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Geometer. *b* Idest Photius in Cat. Græcorum PP. ut supra. *c* Vel Metaphrastes in Cat. Græcorum PP. ut supra. *d* In Cat. Græcorum ut supra.

rificant quod non aliud venientes invenerant quam dictum est ad illos; sive sicut dictum est ad illos, gloriam Deo, laudesque referunt: etenim hoc illis facere dictum est ab Angelis, non quidem (1) verbo imperantibus, sed formam suæ devotionis offerentibus, cum Deo in excelsis gloriam resonarent. BEDA in hom. (ubi supra.) Mystice autem intellectualium pastores gregum, immo cuncti fideles, exemplo horum pastorum transeant cogitatione usque in Bethlehem, & incarnationem Christi dignis celebrent honoribus. Transeamus autem abiectis concupiscentiis carnalibus toto mentis desiderio usque in Bethlehem supernam, idest domum panis vivi, ut quem illi in præsepio videre vagientem, nos in Patris solio mereamur videre regnantem. Non est autem tanta beatitudo cum desidia, ac torpore quærenda; sed alacriter sunt Christi sequenda vestigia. *Videntes autem cognoverunt.* Et nos quæ dicta sunt de Salvatore nostro, plena dilectione festinemus amplecti, ut hoc in futuro perfectæ cognitionis visu comprehendere valeamus. BEDA super Lucam (super illud, *Et venerunt festinantes.*) Dominici etiam gregis pastores præcedentium patrum vitam, in qua panis vitæ servatur, quasi Bethlehem portas contemplando subeunt, nihilque in hac aliud reperiunt quam virginalem Ecclesiæ pulchritudinem, quasi Mariam, virilem spiritualium doctorum cœtum, quasi Ioseph, & humilem Christi adventum Scripturæ paginis sacræ insertum, quasi in præsepio positum Christum infantem. ORIGENES (hom. XIII.) Vel præsepe illud Israel erat, secundum illud Esaiæ I. „ Cognovit bos possessorem suum, & asi„ nus præsepe domini sui. " BEDA in homil. (ut supra.) Non celavere autem silentio pastores quæ agnoverant: quia Ecclesiæ pastores in hoc ordinati sunt, ut quæ in Scripturis didicerunt, auditoribus ostendant. BEDA super Lucam (cap. VI.) Magistri etiam spiritualium gregum modo ceteris dormientibus contemplando cælestia subeunt, modo fidelium exempla quærendo circumeunt, modo ad publicum pastoralis officii docendo revertuntur. BEDA in hom. (ut supra.) Unusquisque etiam qui privatus vivere creditur, pastoris officium tenet, si bonorum actuum, cogitationumque multitudinem aggregans multitudinem, hanc iusto moderamine gubernare, Scripturarum pastu nutrire, & contra dæmonum insidias servare contendit.

(f) BEDA in hom. (Circumcisionis Domini cir. prin.) Exposita nativitate dominica, subiungit Evangelista, atque ait: *Et postquam consummati sunt dies octo ut circumcideretur puer.* AMBROSIUS (Lib. II. in Luc. tit. de circumcisione Salvatoris.) Quis puer, nisi ille, de quo dictum est Esai. IX. „ Puer „ natus est nobis, & filius datus est nobis:" Gal. IV. „ factus est enim sub lege, ut eos „ qui sub lege erant lucrifaceret. " EPIPHANIUS (adversus hæres. XXX. *a.*) Dicunt autem Ebionis, & Cerinthi sequaces: Sufficit discipulo, si sit sicut magister eius: circumcidit autem se Christus: tu ergo circumcidaris. Falluntur autem destruentes sua principia. Si enim fateretur Ebion Christum Deum cælitus descendentem octavo die fuisse circumcisum, tunc præberet circumcisioni materiam argumenti; sed cum nudum hunc asserit hominem, non puer est causa ut circumcidatur, sicut nec infantes sunt suæ circumcisionis auctores. Nos enim Deum ipsum fatemur cælitus descendentem, & in claustro virgineo moram debitam fetibus protraxisse, quoadusque sibi ex utero virgineo humanitatis carnem perfecte componeret; (2) in qua circumcisus est veraciter, non apparenter octavo die, quatenus cum ad spiritualem effectum figuræ pervenerint, tam ab ipso, quam a suis discipulis divulgentur non ultra figuræ, sed veritas. ORIGENES (hom. XIV. in Luc. cir. princ.) Sicut enim mortui sumus cum illo moriente, & consurreximus resurgenti; sic cum eo circumcisi sumus: unde nequaquam nunc indigemus circumcisione carnali. EPIPHANIUS (ubi supra.) Pluribus autem ex causis circumcisus est Christus. Et primo quidem ut ostendat carnis veritatem contra Manichæum, & illos qui apparenter eum dicunt prodiisse: deinde ut pateat quod nequaquam deitati consubstantiale corpus extiterit, ut fatur Apollinaris; neque cælitus detulit illud, ut asserit Valentinus: & ut confirmet circumcisionem, quam olim instituerat eius adventui servientem: quin etiam ut nulla sit Iudæis excusatio: nam nisi circumcisus fuisset, obiicere poterant quod non possent incir-

(1) *Al.* verbum. (2) *Al.* quia.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a § XXVI. aut XXVII. non eadem serie qua hic, sed quibusdam aliis interiectis.

circumcisum Christum recipere. BEDA in hom. (de circumc. Domini.) Ut etiam nobis obediendi virtutem commendaret exemplo, & ut eos qui sub lege positi legis onera portare nequiverant, sua compassione (1) iuvaret, ut qui in similitudine carnis peccati advenit, remedium quo caro peccati consueverat mundari, non respuat. Idem enim salutiferæ curationis auxilium circumcisio in lege contra originalis peccati vulnus agebat quod nunc baptismus revelatæ gratiæ tempore consuevit; excepto quod regni cælestis ianuam nondum intrare poterant, (2) sed in sinu Abrahæ post mortem beata requie consolati supernæ pacis ingressum spe felici expectabant. ATHANASIUS a (in sermone super *Omnia mihi tradita sunt*.) Nihil enim aliud exprimebat circumcisio, nisi generationis vetustæ spoliationem per hoc quod circumcidebatur pars corporis quæ corporalis nativitatis causa existit. Hoc autem tunc temporis agebatur in signum futuri per Christum baptismatis. Idcirco postquam venit signatum, cessavit figura: ubi namque tota vetustas tollitur per baptismum, superfluum est quod partis sectio præfigurat. CYRILLUS b. Octavo autem die consuetum erat carnalem celebrari circumcisionem: octavo enim die Christus a mortuis resurrexit, & insinuavit nobis spiritualem circumcisionem, dicens Matth. ult. „ Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos. “ BEDA (cap. VII. in Lucam.) In eius autem resurrectione præfigurata est utraque nostra resurrectio, & carnis, & spiritus: Christus enim circumcisus nostram naturam docuit & nunc per ipsum a vitiorum labe purgandam, & in novissimo die a mortis peste restaurandam: & sicut Dominus octava die, hoc est post septimam sabbati, resurrexit; ita & ipsi post sex huius sæculi ætates, & septimam sabbati animarum, quæ nunc interim in alia vita geritur, quasi octavo tempore surgemus. CYRILLUS c. Secundum legis præceptum eodem die impositionem nominis recipit: unde sequitur: *Vocatum est nomen eius Iesus*, quod interpretatur Salvator: editus enim fuit ad totius orbis salutem, quam sua circumcisione præfiguravit: secundum quod Apostolus dicit Colos. III. „ Circumcisi estis circumcisione non manufacta in expoliatione corporis carnis, “ scilicet in circumcisione Christi. BEDA in hom. (ubi supra.) Sed & hoc quod eodem die suæ circumcisionis nomen accepit, ad imitationem priscæ observationis fecit: Abraham enim, qui primum circumcisionis sacramentum accepit, in die suæ circumcisionis (3) amplificatione nominis benedici promeruit. ORIGENES (hom. XIV.) Nomen autem Iesu gloriosum, omnique cultu dignissimum, nomen quod est super omne nomen, non decuit primum ab hominibus appellari, neque ab eis afferri in mundum: unde signanter Evangelista subdit: *Quod vocatum est ab Angelo priusquam in utero conciperetur*. BEDA (super *Et vocatum est nomen eius*.) Huius autem nominis etiam electi in sua spirituali circumcisione participes existere gaudent, ut sicut a Christo Christiani, ita etiam a Salvatore Salvati vocentur: quod illis a Deo vocabulum non solum priusquam in utero Ecclesiæ per fidem conciperentur, sed etiam ante tempora sæcularia vocatum est.

(g) CYRILLUS d. Post circumcisionem rursus expectatur purgationis tempus: unde dicitur: *Et postquam impleti sunt dies purgationis eius secundum legem Moysi*. BEDA. Si legis ipsius verba diligentius inspexeris, profecto reperies quod ipsa Dei genitrix, sicut a commixtione virili, sic & a legali sit iure immunis. Non enim (4) omnis mulier pariens, sed ea quæ suscepto semine pepererit, designatur immunda, rituque legis docetur esse mundanda, ad distinctionem scilicet illius quæ virgo concepit, & peperit. Sed ut nos a legis vinculo solveremur, sicut Christus, ita & beata Maria legi est sponte subiecta. TITUS e. Unde eleganter Evangelista protulit, quod *completi sunt dies purgationis eius secundum legem*: nam revera non incumbebat necessitas Virgini sacræ ut dies purgationis eius expectaretur, quæ cum ex Spiritu sancto concepisset, caruit coniugio.

Sequitur: *Tulerunt illum in Hierusalem, ut sisterent eum Domino*. ATHANASIUS f. Sed quando paternis aspectibus latuit Dominus; aut quis locus excipitur ab eius imperio

(1) *Al.* iuvarentur. (2) *Al.* tamen, *item* tantum. (3) *Al.* in amplificatione. (4) *Al. deest* omnis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Lib. qui de *Sabbato & Circumcisione* inscribitur circa med. vel paulo post. b In Cat. Græc. PP. ut supra. Colligitur ex hom. VI. de paschalibus festis, non eadem serie qua hic, & ex Lib. III. Glaphyrorum super Gen. c Ubi supra. d Ubi supra. e Bostrensis. f In Cat. Græc. PP. ubi supra.

perio, ut ibi existendo semotus a Patre sit, nisi afferatur Hierosolymam, & introducatur in templum? Sed forte causa nostri huiusmodi scripta sunt. Sicut enim non gratia sui homo factus est, & circumcisus in carne, sed ut nos per gratiam faceret deos, & ut spiritualiter circumcidamur; sic propter nos sistitur Domino, ut discamus deo præsentare nosipsos. BEDA. Post tricesimum autem & tertium circumcisionis diem Domino sistitur, (1) mystice insinuans neminem nisi circumcisum vitiis, dominicis dignum esse conspectibus, neminem nisi mortalitatis nexibus absolutum supernæ civitatis gaudia posse perfecte subire.

Sequitur: *Sicut scriptum est in lege Domini.* ORIGENES (hom. XIV.) Ubi sunt qui Deum legis negant a Christo fuisse in Evangelio prædicatum? An putandum est quod Filium suum bonus Deus sub lege inimici fecit, quam ipse non dederat? In lege enim Moysi scriptum est quod sequitur: *Quia omne masculinum adaperiens vulvam sanctum Domino vocabitur*. BEDA (super *Omne masculinum adaperiens*.) Quod dicit, *Adaperiens vulvam*, & hominis, & pecoris primogenitum significat; quod utrumque (2) sanctum Domino vocari, atque ideo sacerdotis esse, præceptum est; ita dumtaxat ut pro hominis primogenito pretium acciperet, & omne animal immundum redimi faceret. GREGORIUS Nissenus *a*. Hoc autem legis decretum in solo incarnato Deo singulariter, & ab aliis differenter impleri videtur: ipse namque solus ineffabiliter conceptus ac incomprehensibiliter editus, virginalem uterum aperuit, non ante a connubio reseratum, servans & post partum mirabile inviolabiliter signaculum castitatis. AMBROSIUS (Lib. II. in Lucam tit. de circumcisione.) Non enim virilis coitus vulvæ virginalis secreta reseravit; sed immaculatum semen inviolabili utero Spiritus sanctus infudit. Qui ergo vulvam sanctificavit alienam, ut nasceretur Propheta, hic est qui aperuit matri suæ vulvam, ut immaculatus exiret. BEDA (ubi supra.) Quod ergo ait, *Adaperiens vulvam*, consuetæ nativitatis more loquitur: non quod Dominus sacri ventris hospitium, quod ingressus sanctificarat, egressus devirginasse credendus sit. GREGORIUS Nissenus *b*. Solus autem hic partus masculinus spiritualiter esse conspicitur qui nil de femineitate culpæ portavit: unde revera sanctus vocatus est: unde & Gabriel quasi hoc decretum ad ipsum solum pertinere memorans dicebat supra 1. *Quod ex te nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei*. Et in ceteris quidem primogenitis sanctos illos vocari evangelica solertia statuit, tamquam oblatione divina sortitos huiusmodi nomen; at in totius primogenito creaturæ, quod nascitur sanctum pronuntiat Angelus, quasi proprie sanctum existens. AMBROSIUS (ubi supra.) Solus enim per omnia in natis de femina sanctus Dominus Iesus, qui terrenæ contagia corruptelæ immaculati partus novitate non senserit, & cælesti maiestate depulerit: nam si litteram sequimur, quomodo sanctus omnis masculus, cum multos sceleratissimos fuisse non lateat? Sed ille sanctus (3) quem in figura futuri mysterii legis divinæ præscripta signabant; eo quod solus sanctæ Ecclesiæ virginis ad generandos populos aperiret genitale secretum. CYRILLUS *c*. O profunditas scientiarum sapientiæ, & scientiæ Dei! Offert hostias qui per singulas hostias honoratur cum Patre; figuras legis custodit veritas; qui legis est conditor sicut Deus, legem custodivit ut homo.: unde sequitur: *Et ut darent hostiam, secundum quod dictum erat in lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum*. BEDA in hom. (de purificatione Beatæ Mariæ.) Hostia autem hæc pauperum erat: præcepit quippe Dominus in lege ut qui possent agnum pro filio, aut filia, simul & turturem, sive columbam offerrent; qui vero non sufficiebant ad offerendum agnum duos iam turtures, vel duos columbæ pullos offerrent. Ergo Dominus cum dives esset, pauper fieri dignatus est, ut nos sua paupertate divitiarum suarum donaret esse participes. CYRILLUS *d*. Videndum autem quid hæc oblata insinuant. Nimirum loquacissima est turtur in avibus; at columba est animal mansuetum. Talis autem factus est erga nos Salvator, mansuetudinem perfecte colens, & ut turtur orbem allexit, replens hortum suum propriis melodiis. Occidebatur ergo turtur, aut columba, ut ipse per figuras nobis pandatur passurus in carne pro vita mundi. BEDA in hom. (ubi supra.) Vel columba simpli- ci-

(1) *Al.* mystice autem insinuans. (2) *Al.* omittitur sanctum. (3) *Al.* per quem figuram.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In hom. de occursu Domini. *b* Ubi supra. *c* In Cat. Græc. PP. ex hom. XVII. *d* Ubi supra.

citatem, turtur indicat castitatem: quia & columba simplicitatis, & castitatis amator est turtur, ita ut si coniugem casu perdiderit, non ultra aliam quærere curet. Merito ergo turtur, & columba Domino offeruntur in hostiam: quia simplex, & pudica fidelium conversatio est illi iustitiæ sacrificium gratum. ATHANASIUS *a*. Ideo vero bina iussit offerri, quia homine consistente ex anima, & corpore, duplum a nobis poscit Deus, castitatem, & mansuetudinem, non solum corporis, sed etiam animæ: alioquin erit homo fictor, & hypocrita, gerens in tegumentum occultæ malitiæ innocentiam apparentem. BEDA in hom. (ubi supra.) Cum vero utraque avis propter consuetudinem gemendi præsentes sanctorum luctus designet, in hoc tamen differunt quod turtur solivagus, columba autem gregatim volare consuevit; & ob id iste secretas orationum lacrymas, illa publicos Ecclesiæ conventus insinuat. BEDA super Lucam (cap. VII.) Vel columba, quæ gregatim volat, activæ vitæ frequentiam demonstrat; turtur qui singularitate gaudet, speculativæ vitæ (1) culmina denuntiat. Et quia æque utraque conditori accepta est hostia, consulte Lucas utrum turtures, an pulli columbarum pro Domino sint oblati non dixit, ne unum alteri vivendi ordinem præferret, sed utrumque sequendum doceret.

(h) AMBROSIUS (Lib. II. in Luc. titulo de Simone, & Anna, a medio.) Non solum ab Angelis, & Prophetis, a pastoribus, & a parentibus, sed etiam a senioribus, & iustis generatio Domini accepit testimonium: unde dicitur: *Et ecce homo erat in Hierusalem cui nomen Simeon, & homo iste iustus, & timoratus*. BEDA (super *Ecce homo iustus & timoratus*.) Quia difficulter iustitia sine timore custoditur: non illum dico timorem qui temporalia sibi bona subtrahi perhorrescit, quem perfecta dilectio foras mittit; sed timorem Domini sanctum qui manet in sæcula, quo iustus Deum quanto ardentius diligit, tanto solertius offendere cavet. AMBROSIUS (ubi supra.) Et bene iustus, qui non suam, sed populi gratiam requirebat: unde sequitur: *Et expectans consolationem Israel*. GREGORIUS Nissenus *b*. Non utique mundanam felicitatem in consolationem Israel prudens Simeon expectabat, sed veram translationem ad veritatis decorem per separationem a legis umbra: habuerat namque per oracula quod visurus esset Christum Domini priusquam de sæculo præsenti transmigraret: unde sequitur: *Et Spiritus sanctus erat in eo*, a quo scilicet iustificabatur.

Et responsum acceperat a Spiritu sancto, non visurum se mortem nisi prius videret Christum Domini. AMBROSIUS (eodem titulo ante med.) Cupiebat ipse quidem corporeæ vinculis fragilitatis absolvi; sed expectabat videre promissum: sciebat enim quia beati oculi qui (2) eum viderent. GREGORIUS XXIII. Mor. (cap. III. super „ Numquid rugiet onager? “ cap. IV. in nov. exem.) In quo etiam discimus quanto desiderio ex plebe Israelitica sancti viri incarnationis eius mysterium videre cupierunt. BEDA (super *Responsum accepit*.) Videre autem mortem experiri eam significat; multumque felix mortem videbit carnis quicumque Christum Domini prius oculis carnis videre satagerit, conversationem habendo in cælesti Hierusalem, templi Dei limina frequentando, hoc est sanctorum, in quibus Deus habitat, exempla sectando. Eadem autem Spiritus gratia, qua olim venturum præcognoverat, & nunc venientem cognovit: unde sequitur: *Et venit in spiritu in templum*. ORIGENES (hom. XV. in Luc. cir. med.) Et tu si vis tenere Iesum, & amplexari manibus, omni labore nitere ut ducem habeas spiritum, veniasque ad templum Dei: sequitur enim: *Et cum inducerent puerum Iesum parentes eius*, scilicet Maria mater, & Ioseph, qui putabatur pater, *ut facerent secundum consuetudinem legis pro eo; & ipse accepit eum in ulnas suas*. GREGORIUS Nissenus *c*. Quam beatus ille sacer ad sacra introitus, per quem ad vitæ terminum maturavit! Beatæ manus quæ Verbum vitæ palpaverunt, & ulnæ quoque quas ad susceptionem paravit. BEDA (super *Et accepit eum in ulnas*.) Accepit autem iustus secundum legem puerum (3) Iesum in ulnas suas, ut significet iustitiam operum, quæ ex lege erat, per manus, & brachia figuratorum, humili quidem, sed salutari fidei evangelicæ (4) gratia mutandum. Accepit senior infantem Christum, ut insinuet hoc

(1) *Al.* calumnias. (2) *Al.* omittitur eum. (3) *Al.* suum. (4) *Al.* g.atiæ imitandum.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. ubi supra. *b* Orat. de occursu Domini. *c* Ubi supra.

hoc sæculum quasi senio iam desessum, ad infantiam, & innocentiam christianæ conversationis rediturum.

(i) ORIGENES (hom. xv. in Luc. par. ante med.) Si ad tactum fimbriæ vestimenti mulier sanata est, quid putandum est de Simeone, qui in suas ulnas accepit infantem, & gaudebat videns parvulum a se gestari, qui venerat ad vinctos resolvendos, sciens neminem eum posse de claustro corporis emittere cum spe futuræ vitæ, nisi is quem in brachiis continebat: unde dicitur: *Et benedixit Deum, & dixit: Nunc dimittis servum tuum Domine.* THEOPHYLACTUS (in hoc loco.) Quod dicit, *Domine*, confitentis est quod ipse mortis est, & vitæ dominus; & sic puerum quem suscepit, Deum confitetur. ORIGENES (hom. xv.) Quasi dicat: Quamdiu Christum non tenebam, clausus eram, & de vinculis exire non poteram. BASILIUS (hom. de grat. actione.) Si autem voces iustorum inquiras, omnes super hoc mundo, & eius flebili mora ingemiscunt. " Heu mihi (dicit David „ Psal. xix.) quia incolatus meus prolon- „ gatus est. AMBROSIUS (titulo de Simeone, & Anna.) Vide ergo iustum velut corporeæ carcere molis inclusum velle dissolvi, ut incipiat esse cum Christo. Sed qui vult dimitti, veniat in templum, veniat in Hierusalem, expectet Christum Domini, accipiat in manibus Verbum Dei, & complectatur velut quibusdam fidei suæ brachiis: tunc dimittetur ut non videat mortem, qui viderit vitam. GRAECUS *a*. Simeon autem benedicebat Deum inter cetera, quod promissa sibi facta sortita erant efficaciæ veritatem: nam consolationem Israel oculis prospicere meruit, & manibus portare: & ideo dicit, *Secundum verbum tuum*; idest, cum finem obtinuerim promissorum. At ubi visibiliter sensi quod desiderabam, nunc solvis tuum servum, nec gustu mortis attonitum, nec hæsitationis cogitationibus conturbatum; & ideo subditur, *In pace*. GREGORIUS Nissenus *b*. Quia postquam Christus culpam hostilem destruxit, nos quoque Patri reconciliavit, facta est translatio sanctorum in pace. ORIGENES (hom. xv. in Luc.) Quis est autem qui de sæculo isto recedit in pace, nisi is qui intelligit quod Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi; nihilque habet inimicum Deo, sed omnem pacem bonis in se operibus assumpsit? GRAECUS *c*. Fuerat autem sibi repromissum *non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini*; & ideo hoc impletum ostendens subdit: *Quia viderunt oculi mei salutare tuum*. GREGORIUS Nissenus *d*. Beati oculi tui tam animæ, quam corporis; hi quidem visibiliter Deum suspicientes, illi vero non solum quæ visa sunt attendentes, immo illuminati fulgore Spiritus Domini, Verbum in carne cognoscentes: salutare namque quod tuis oculis percepisti, ipse Iesus est, quo nomine salus declaratur. CYRILLUS *e*. Fuerat autem Christi mysterium quod patuit in ultimis temporibus sæculi præparatum ante mundi originem: unde sequitur: *Quod parasti ante faciem omnium populorum*. ATHANASIUS *f*. Scilicet confectam toti mundo per Christum salutem. Qualiter ergo supra dictum est, quod expectabat Israel consolationem? Eo quod scilicet tunc futuram esse consolationem Israel agnovit in spiritu cum (1) & omnibus populis paratum est salutare. GRAECUS *g*. Attende etiam sagacitatem digni, & venerandi senis: antequam dignus videretur beatæ visionis, præstolabatur solamen Israel; ut autem quod sperabat obtinuit, exclamat se vidisse salutem omnium populorum: adeo enim infantis ineffabile iubar illustravit eum ut processu temporis secutura mox sibi fierent nota. THEOPHYLACTUS (super illud, *Ante faciem omnium populorum.*) Signanter autem dicit, *Ante faciem*, ut scilicet omnibus eius incarnatio appareret. Hoc autem salutare dicit esse Gentium lumen, & gloriam Israel: unde sequitur: *Lumen ad revelationem Gentium*. ATHANASIUS *h*. Gentes enim ante Christi adventum in ultimis tenebris erant constitutæ, cognitione divina privatæ. CYRILLUS *i*. Sed Christus adveniens factus est lux tenebrosis, & erraticis, quos diabolica manus pressit. Vocati sunt autem a Deo Patre ad notitiam Filii, qui est lux vera. ATHANASIUS *k*. Israel autem, licet tenuiter, lege illuminabatur; & ideo non dicit, quod lumen illis protulerit, sed subdit: *Et gloriam plebis tuæ Israel*: memorans antiquam historiam, quod sicut olim Moyses Dominum allo-

(1) *Al.* & in omnibus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Idest Photius in Cat. Græc. PP. ut supra. *b* Ubi supra. *c* Vel Photius ut supra. *d* Ut supra. *e* Ibidem. *f* Ubi supra. *g* Vel Photius ut supra. *h* Ubi supra. *i* Ibidem. *k* Ubi supra.

alloquendo gloriosam retulit faciem, sic & ipsi divinam humanitatis lucem pertingentes, si vetus abiicientes velamen, in eamdem imaginem transformarentur de gloria in gloriam. CYRILLUS. Nam etsi quidam eorum inobedientes fuerint, tamen reliquiæ salvæ factæ sunt, & per Christum pervenerunt ad gloriam. Harum primitiæ fuere divini Apostoli, quorum fulgores universum orbem illuminant. Fuit etiam Christus singulariter Israel gloria, quia secundum carnem ex eis processit; quamvis cunctis ut Deus præesset per sæcula benedictus. GREGORIUS Nissenus *a*. Et ideo signanter dixit, *Plebis tuæ*, quia non ab eis tantum est adoratus, sed insuper ex eis est secundum carnem natus. BEDA (super *Lumen ad revelationem Gentium*.) Et bene revelatio Gentium, Israelis gloriæ præfertur: quia „ cum plenitu- „ do Gentium introierit, tunc omnis Israel „ salvus erit: " Rom. x.

(k) GRAECUS *b*. Transcendentium rerum notitia quoties in memoriam venerit, toties renovat in mente miraculum: unde dicitur: *Et erant pater eius, & mater mirantes super his quæ dicebantur de illo*. ORIGENES (hom. XVII.) Tam ab Angelo, quam a multitudine cælestis exercitus, nec non & a pastoribus, & ipso Simeone. BEDA. Patrem Salvatoris appellat, non quod vere pater fuerit ei, sed quod ad famam Mariæ conservandam pater sit ab omnibus æstimatus. AUGUSTINUS (De Consen. Evan. Lib. II. cap. 1. *c*) Quamvis & eo modo pater illius valeat dici quo & vir Mariæ recte intelligitur sine commixtione carnis, ipsa copulatione coniugii; multo videlicet coniunctius quam si esset aliunde adoptatus. Neque enim propterea non (1) erat appellandus Ioseph Pater Christi, quia non eum concumbendo genuerat, quandoquidem pater esset & ei quem non ex sua coniuge procreatum aliunde adoptasset. ORIGENES (hom. XVII.) Qui autem altius aliquid inquirit, potest dicere quoniam generationis ordo a David usque ad Ioseph deducitur; (2) & ne videretur frustra Ioseph nominari, quia pater non fuerat Salvatoris, ut generationis ordo haberet locum, pater Domini appellatus est. GRAECUS *d*. Laudibus autem divinis exhibitis, vertit se Simeon ad benedictionem adducentium puerum: unde sequitur: *Et benedixit illis Simeon*. Benedictione igitur utrumque donat, occultorum vero præsagia dirigit tantum ad matrem; quatenus per communem benedictionem non privetur Ioseph similitudine patris, per ea vero quæ dicit matri seorsum a Ioseph, veram eam prædicet genitricem: unde sequitur: *Et dixit ad matrem eius: Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israel*. AMBROSIUS (ubi supra.) Vide uberem in omnes gratiam Domini in generatione diffusam, & prophetiam incredulis negatam esse, non (3) iustis. Ecce & Simeon prophetizat, in ruinam, & resurrectionem multorum venisse Christum Iesum. ORIGENES (homil. XVII. in Lucam.) Qui simpliciter exponit, potest dicere, in ruinam cum venisse infidelium, & in resurrectionem credentium. CHRYSOSTOMUS *e*. Sicut enim lux, etsi oculos debiles turbet, lux est; hoc modo Salvator perseverat, etsi corruant plurimi: neque enim est eius officium destructio, sed eorum vesaniæ. Quamobrem non solum ex salute bonorum, sed etiam ex malorum dissipatione virtus eius ostenditur: nam sol quoniam multum radiat, propterea visus debiles præcipue perturbat. GREGORIUS Nissenus *f* (homil. in Psal. x.) Attende autem distinctionis exquisitam prolationem: præparatio quippe salutis dicitur coram omni populo, sed casus, & sublevatio plurium. Divinum enim propositum est salus, & deificatio singulorum; casus autem, & sublevatio consistit in plurium intentione, credentium, & non credentium. Quod autem iacentes, & increduli subleventur, non est absurdum. ORIGENES (homil. XVII.) Qui autem curiosus interpres est, dicit nequaquam eum cadere qui ante non steterit. Da mihi igitur qui fuerit ille qui stetit, & in cuius ruinam Salvator advenerit? GREGORIUS Nissenus (ibidem.) Sed per hoc designat ruinam ad infima, quasi non puniendos æqualiter ante incarnationis mysterium, & post datam dispensationem, & præ-

(1) *Al. omittitur* erat. (2) *Al. desideratur* &. P. *Nicolai legit* quod quoniam considerationis ordo a David usque ad Ioseph deducitur, ne videretur. (3) *Al.* iniustis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi supra. *b* Vel Photius ut supra. *c* Non eadem serie quæ hic, sed prioribus posteriora præmittendo. *d* Vel Photius ut supra. *e* In Catena Græcorum ut supra. *f* In Catena Græcorum PP. ubi supra.

& prædicationem. Et maxime hi sunt ex Israel, quos necesse erat & pristinis bonis carere, & pœnas luere graviores quam omnes aliæ gentes: eo quod dudum prophetatum in eis, & adoratum, & ex eis productum minime susceperunt. Idcirco specialiter eis minatur ruinam, non solum a spirituali salute, sed etiam propter destructionem urbis, & habitantium civitatem. Resurrectio vero promittitur credentibus, partim quidem velut sub lege iacentibus, & ab eius servitute sublevandis, partim vero velut consepultis cum Christo, & ei consurgentibus. *a* His autem verbis intellige per concordiam intellectuum ad dicta prophetica, unum & eumdem Deum, & legislatorem, & in Prophetis, (1) & in novo testamento locutum esse: lapidem namque ruinæ, & petram scandali futurum, ne confundantur credentes in eum, sermo propheticus declaravit. ORIGENES (hom. XVII.) Est autem & altius quid intelligendum adversus eos qui contra conditorem latrant dicentes: Ecce Deus legis, & Prophetarum, videte qualis sit. „ Ego, (inquit Deut. XXXII.) occidam, & ego vivificabo. " Sed si propterea cruentus est iudex, & crudelis conditor, (2) quia hæc dicit, manifestissimum est & Iesum esse illius filium: eadem siquidem de eo hic scripta sunt, quod veniat in ruinam, & resurrectionem multorum. AMBROSIUS (Lib. & titulo ubi supra.) Ut scilicet iustorum, iniquorumque merita discernat, & pro nostrorum qualitate factorum iudex verus, & iustus aut supplicia decernat, aut præmia. ORIGENES (homil. XVII. in Lucam.) Videndum est autem ne forte Salvator non (3) æque aliis in ruinam venerit, & in resurrectionem: quia enim peccato stabam, primo mihi utilitas fuit ut caderem, & peccato morerer. Denique & sancti Prophetæ cum augustius aliquid contemplabantur, cadebant in faciem suam, ut peccata per ruinam plenius purgarentur: hoc ipsum & Salvator tibi primum concedit. Peccator eras; cadat in te peccator, ut possis dehinc resurgere, & dicere: „ Si commortui sumus, & convivemus: " II. Tim. II. CHRYSOSTOMUS. Resurrectio quidem est conversatio nova: cum enim lascivus castus efficitur, avarus misericors, atrox mansuescit, resurrectio celebratur, mortuo quidem peccato, resurgente vero iustitia.

Sequitur: *Et in signum, cui contradicetur.* BASILIUS. Signum contradictionem accipiens proprie crux dicitur a Scriptura. „ Fecit enim (inquit Num. XXI.) Moyses „ serpentem æneum, & posuit pro signo. " GREGORIUS Nissenus (ut sup.) Miscet autem dedecus gloriæ. Huius enim rei nobis Christicolis est hoc signum indicium; contradictionis vero dum ab his quidem accipitur ut ridiculosum, & horribile, ab his vero admodum (4) venerandum. Vel forsan ipsum Christum nominat signum, tamquam supra naturam existentem, & signorum auctorem BASILIUS. Est enim signum alicuius rei mirabilis, & occultæ indicativum, visum quidem a simplicioribus, intellectum vero ab habentibus exercitatum intellectum. ORIGENES (homil. XVII. in Lucam.) Omnia (5) autem quæ de Christo narrat historia, signum sunt cui contradicitur: non quod contradicant hi qui (6) credunt in eum: nos quippe scimus omnia vera esse quæ scripta sunt: sed quia apud incredulos universa quæ de eo scripta sunt, signum sunt cui contradicetur. GREGORIUS Nissenus *b*. Hæc siquidem de filio dicuntur; spectant tamen ad eius genitricem, dum singula sibi assumit simul periclitata, & glorificata; nec tantum prospera, sed (7) illi denuntiat etiam dolorosa: nam sequitur: *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius.* (8) *c* ORIGENES. Nulla docet historia beatam Mariam ex hac vita gladii occisione migrasse; præsertim cum non anima, sed corpus ferro soleat interfici: unde restat intelligi gladium illum de quo dicitur Psal. LVIII. „ Et gladius in labiis eorum; " hoc est, dolorem dominicæ passionis animam eius pertrans-

(1) *Al. omittitur coniunctio* &. (2) *In quatuor supra citatis exemplis deest* quia hæc dicit. (3) *Al. omittitur* æque. (4) *Al.* advenerandum. (5) *In dictis quatuor exemplis legitur:* Omnibus autem quæ de Christo narrat historia, contradicitur. (6) *Al.* credebant. (7) *Al.* illa. (8) *In editione Nicolini notatur ad marginem:* Priora verba habentur ab Ambrosio ubi supra.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Et in orat. de Occursu Domini. Prius confundebatur cum prædictis, etsi seorsum in Catena Grecorum indicatur, ad illud, *Eris in ruinam*. *b* Ubi supra. *c* BEDA. Quod ex Beda reponimus, perperam prius ex Origene notabatur, qui potius *gladium infidelitatis* intelligi vult, sed pravo sensu, quem etiam indicant sequentia vel ut ex Augustino sumpta, sed quæ illius non sunt, immo indigna plane quæ ipsi tribuantur.

transisse: quæ etsi Christum utpote Dei Filium sponte propria mori, mortemque ipsam non dubitaret esse devicturum; ex sua tamen carne procreatum, non sine doloris affectu potuit videre crucifigi. AMBROSIUS (ubi supra a med.) Vel prudentiam Mariæ non ignaram mysterii cælestis ostendit: „vivum est enim verbum Dei, & validum, & „ acutius omni gladio acutissimo: " Hebr. IV. AUGUSTINUS de Quæ. nov. & vet. testamenti (cap. LXXIII.) Vel per hoc significavit quod Maria, per quam gestum est incarnationis mysterium, in morte Domini stupore quodam dubitavit, videns Filium Dei sic humiliatum ut usque ad mortem descenderet. Et sicut gladius pertransiens iuxta hominem, timorem facit, non percutit; ita & dubitatio mestitiam fecit, non tamen occidit: quia non sedit in animo, sed pertransiit quasi per umbram. GREGORIUS Nissenus (ut supra.) Sed nec ipsam solam in ea passione occupari significat, cum subditur: *Et revelentur ex multis cordibus cogitationes.* Quod dicit *ut* eventum designat; non autem (1) causaliter ponitur. His enim omnibus evenientibus, secuta est erga multos intentionum (2) detectio: quidam enim Deum fatebantur in cruce; alii nec sic ab infamiis, & criminationibus desistebant. Vel hoc dictum est, quatenus tempore passionis pateant ex plurium cordibus meditationes, & emendentur per resurrectionem: velox enim illis post ambiguitatem certitudo supervenit: nisi forte revelationem illuminationem quis æstimet, ut solitum est Scripturæ. BEDA (super *Ut revelentur ex multis cordibus cogitationes.*) Sed & usque ad consummationem sæculi præsentis Ecclesiæ animam gladius durissimæ tribulationis pertransire non cessat, cum signo fidei ab improbis contradici; cum audito Dei verbo multos cum Christo resurgere, sed plures a credulitate ruere, gemebunda pertractat; cum revelatis multorum cordium cogitationibus, ubi optimum Evangelii sevit semen, ibi zizania vitiorum vel plus iusto prævalere, vel sola germinare conspicit. ORIGENES (homil. XVII.) Cogitationes etiam malæ in hominibus erant; quæ propterea revelatæ sunt, ut occideret eas ille qui pro nobis mortuus est. Quamdiu enim abscondite erant, impossibile erat eas penitus interfici: unde & nos si peccaverimus, debemus dicere: „ Iniquitatem meam non abs„ condi: " Psal. XXXIX. Si enim revelaverimus peccata nostra non solum Deo, sed his qui possunt mederi vulneribus nostris, delebuntur peccata nostra.

(I) AMBROSIUS (Lib. II. in Lucam tit. de Simeone.) Prophetaverat Simeon, prophetaverat copulata coniugio, prophetaverat virgo, debuit & vidua prophetare; ne qua professio deesset, aut sexus: & ideo dicitur: *Et erat Anna Prophetissa filia Phanuel de tribu Aser.* THEOPHYLACTUS (in Comm. II. cap. Evan. Lucæ.) Immoratur Evangelista circa Annæ descriptionem, & patrem, & tribum enarrans; testes quasi multos adducens qui patrem, & tribum viderunt. GREGORIUS Nissenus (ibidem.) Vel quia tunc temporis cum hac aliæ quædam eodem nomine nuncupabantur. Ut igitur ad eam manifesta discretio fieret, patrem eius commemorat, & generis qualitatem describit. AMBROSIUS (tit. ut supra cir. finem.) Anna (3) vero & stipendiis viduitatis, & moribus talis inducitur ut digna fuisse credatur quæ Redemptorem omnium nuntiaret: unde sequitur: *Hæc processerat in diebus multis, & vixerat cum viro suo annis septem a virginitate sua, & hæc vidua usque ad annos octuaginta quatuor.* ORIGENES (homil. XVII. in Lucam *a*.) Neque enim Spiritus sanctus fortuito habitavit in ea: bonum enim est primum si qua potest virginitatis gratiam possidere; si autem hoc non potuerit, sed evenerit ei ut perdat virum, vidua perseveret: quod quidem non solum post mortem viri, sed (4) etiam cum ille vivit, debet habere in animo, ut etiam si non evenerit, voluntas ipsius, & propositum a Domino coronetur; & dicat: Hoc voveo, hoc promitto: si mihi humanum aliquid, quod non opto, contigerit, nihil aliud faciam quam incontaminata, & vidua perseverem. Iuste ergo sancta mulier spiritum prophetandi meruit accipere, quia longa castitate, longis etiam ieiuniis ad hoc culmen ascenderat: unde sequitur: *Quæ non discedebat de templo, ieiuniis, & ob-*

(1) *Al.* casualiter. (2) *Al.* directio. (3) *Al.* Antea vero. (4) *Al. deest* etiam.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non eadem serie qua hic, sed prioribus posteriora præmittendo, quibusdam quoque interiectis, quin & adiiciendo appendicem, qua coniugia plura damnat.

& obsecrationibus serviens die, ac nocte. (1) GREGORIUS Nissenus *a* (ibidem.) In quo liquet quod ceterarum virtutum inerat ei congeries. Et aspice (2) eam conformem Simeoni virtutibus: simul enim erant in templo, simul etiam digni reputati sunt prophetica gratia: unde sequitur: *Et hec ipsa hora superveniens confitebatur Domino*; (3) hoc est, regratiabatur, videndo mundi salutem in Israel, (4) & confitebatur de Iesu, quoniam ipse esset Redemptor, idemque Salvator: unde sequitur: *Et loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem Israel*. Verum quia Anna Prophetissa modicum aliquid, & non nimis clarum de Christo disseruit Evangelium, non seriatim induxit quæ ab ea sunt dicta. Forsan autem ob hoc aliquis Simeonem prævenisse fatebitur, eo quod is quidem formam legis gerebat: nam & ipsum nomen notat obedientiam, illa vero gratiæ, quod interpretatio nominis manifestat, inter quos Christus medius erat: idcirco illum quidem dimisit cum lege morientem, hanc vero fovet ultra viventem per gratiam. BEDA (super *Et erat Anna Prophetissa*.) Iuxta intellectum etiam mysticum Anna Ecclesiam significat, quæ in præsenti sponsi sui est morte quasi viduata. Numerus etiam annorum viduitatis eius tempus Ecclesiæ designat, quo in corpore constituta peregrinatur a Domino. Septies quippe duodeni octuaginta quatuor faciunt: & septem quidem ad huius sæculi cursum, qui diebus septem volvitur, duodecim vero ad perfectionem doctrinæ apostolicæ pertinent. Ideoque sive universalis Ecclesiæ, seu qualibet anima fidelis, quæ totum vitæ suæ tempus apostolicis curat mancipare institutis, octoginta quatuor annis Domino servire laudatur. Tempus etiam septem annorum, quo cum viro suo manserat, congruit: nam propter dominicæ privilegium maiestatis, quo in carne versatus docuit, in signum perfectionis simplex septem annorum est numerus expressus. Arridet etiam Ecclesiæ mysteriis & Anna, quæ gratia eius interpretatur, & filia est Phanuelis, qui facies Dei dicitur, & de tribu Aser, idest beati, descendit.

(m) BEDA (in Com. Lucæ super *Ut perfecerunt omnia*.) Prætermisit hoc loco Lucas quæ a Matthæo satis exposita noverat, Dominum videlicet post hoc, ne ab Herode necandus inveniretur, in AEgyptum a parentibus esse delatum, defunctoque Herode, sic demum in Galilæam reversum, Nazareth civitatem suam inhabitare cœpisse. Solent enim Evangelistæ singuli sic omittere quædam quæ vel ab aliis commemorata viderunt, vel ab aliis commemoranda in spiritu præviderunt, ut continuata suæ narrationis serie, quasi nulla prætermisisse videantur, quæ tamen, alterius Evangelistæ considerata scriptura, quo loco transita fuerint, diligens lector inveniat. Unde multis prætermissis, Lucas dicit: *Et ut perfecerunt omnia secundum legem Domini, reversi sunt in Galilæam in civitatem suam Nazareth*. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Erat quidem eorum civitas Bethlehem sicut patria, Nazareth vero tamquam habitaculum. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. IX.) Forte autem hoc movet quomodo dicat Matthæus propterea cum puero parentes eius isse in Galilæam, quia metu Archelai in Iudæam ire noluerunt; cum propterea magis isse in Galilæam videantur, quia civitas eorum erat Nazareth Galilææ, sicut Lucas hic non tacet. (5) Sed intelligendum est, ubi Angelus in somnis in AEgypto dixit ad Ioseph, Matth. II. „ Surge, & accipe puerum, & matrem „ eius, & vade in terram Israel: " sic intellectum primo esse a Ioseph ut putaret iussum se esse pergere in Iudæam: ipsa enim intelligi primitus potuit terra Israel. Porro autem postea, quoniam comperit illic regnare filium Herodis Archelaum, noluit obiicere se illi periculo, cum posset terra Israel etiam sic intelligi, ut etiam Galilæa illi deputaretur, quia & ipsam populus Israel incolebat. GRAECUS *b*. Vel aliter. Enumerat hic Lucas tempus ante descensum in AEgyptum: neque enim ante purgationem eam Ioseph deduxisset. Ante vero quam in AEgyptum descenderent, non receperant per oracula ut Nazareth pergerent; immo quasi libentius in patria conversantes, illuc ultro pergebant. Cum enim ad nihil aliud ascen-

(1) *Al.* GRAECUS. (2) *Al. omittitur eam.* (3) *Al.* GREGORIUS Nissenus. (4) *Al.* & confortabatur. (5) *Al.* Sic.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græcorum PP. ut supra. Nihil horum occurrit apud illum, etsi orat. de occursu Domini Annam hanc laudet; sed appendicem intermediam, in qua inepte prius positum erat *confortabatur*, Theophylactus habet, ut & Titus Bostrensis ubi supra. *b* Vel Metaphrastes in Cat. Græc. PP. ubi supra.

ascensus in Bethlehem evenisset, nisi causa descriptionis, expedito eo cuius causa ascenderant, descendunt in Nazareth. THEOPHYLACTUS (super *Puer autem crescebat*.) Poterat autem secundum corpus ex ipso utero in mensura maturæ ætatis prodire; sed videretur hoc secundum phantasiam: propterea paulatim crescit: unde sequitur: *Puer autem crescebat, & confortabatur* BEDA (super iisdem verbis.) Notanda est distinctio verborum: quia Dominus Iesus Christus in eo quod puer erat, idest habitum humanæ fragilitatis induerat, crescere, & confortari habebat. ATHANASIUS *a* (contra Arrianos Lib.IV.) Ceterum si, secundum quosdam, caro (1) in divinam naturam mutata est, quomodo capiebat augmentum? Increato enim augmentum attribuere nefarium est. CYRILLUS *b*. Decenter vero ætatis incremento sapientiæ coniunxit augmentum, cum dicit, *Et confortabatur*, scilicet spiritu: nam iuxta mensuram ætatis corporeæ, natura divina sapientiam propriam revelabat. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Si enim dum parvus ætate erat, omnem sapientiam demonstrasset, videretur prodigium; sed per profectum ætatis seipsum ostendebat, ut totum impleret orbem. Non autem quasi suscipiens sapientiam, spiritu confortari dicitur: quod enim ab initio perfectissimum est, quomodo potest deinde perfectius fieri? Unde sequitur: *Plenus sapientia, & gratia Dei erat in illo*. BEDA (super *Puer crescebat ætate*.) Sapientia quidem, quia „ in ipso habitat omnis „ plenitudo divinitatis corporaliter: " Colos. 11. gratia autem, quia homini Iesu Christo magna gratia donatum est ut ex quo homo fieri cœpisset, perfectus esset & Deus; multo autem magis in eo quod Verbum Dei, & Deus erat, nec confortari indigebat, nec habebat augeri. Adhuc autem cum parvulus esset, habebat gratiam Dei, ut quomodo in illo omnia mirabilia fuerant, ita & (2) pueritia mirabilis esset, ut Dei sapientia compleretur.

Sequitur: *Et ibant parentes eius per omnes annos in Hierusalem, in die solemni paschæ*. CHRYSOSTOMUS *c*. In Hebræorum solemnitatibus non solum tempus, sed etiam locum observare lex iusserat; & ideo nec Domini parentes extra Hierosolymam celebrare pascha volebant. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. x.) Quomodo autem ibant parentes eius per omnes annos pueritiæ Christi in Hierusalem, si Archelai timore illuc prohibebantur accedere? Hoc mihi dissolvere non esset difficile, nec si aliquis Evangelistarum expressisset quamdiu regnaret Archelaus: fieri enim poterat ut per diem festum inter tam ingentem turbam latenter ascenderent mox reversuri; ubi tamen aliis diebus habitare metuerunt, ut nec solemnitate prætermissa essent irreligiosi, nec continua mansione conspicui. Cum vero etiam de regno Archelai omnes quam fuerit diuturnum tacuerint, iste quoque intellectus patet: quod Lucas dicit, per omnes annos eos ascendere solitos in Hierusalem, tunc accipimus factum, cum iam non timeretur Archelaus.

(n) CYRILLUS *d*. Quia dixerat Evangelista, quod puer crescebat, & confortabatur, proprium sermonem verificat, inducens Iesum una cum sacra Virgine in Hierusalem ascendentem: unde dicitur: *Et cum factus esset Iesus annorum duodecim, ascendentibus illis in Hierosolymam &c.* GRAECUS. Non enim (3) indicium sapientiæ transcendit ætatis mensuram; sed quo tempore penes nos discretionis ratio perfici consuevit, duodecimo scilicet anno, Christi sapientia demonstratur. AMBROSIUS (Lib. II. in Luc. titulo de exord. disputationis Iesu.) Vel a duodecimo anno dominicæ sumitur disputationis exordium: hic enim prædicandæ fidei evangelizantium numerus debebatur. *e* BASILIUS. Possumus & hoc dicere: quia sicut septenario numero, sic & duodenario, qui multiplicatis inter se invicem septenarii partibus constat, vel rerum, vel temporum universitas, ac perfectio designetur: atque ideo quo omnia loca, vel tempora doceat occupari, recte a duodecimo numero iubar Christi sumit exordium. BEDA in homil. (Evang. infr. octa. Epiphaniæ.) Quod autem Dominus per omnes annos cum parentibus in pascha Hierosolymam venit, humilitatis est humanæ indicium: hominis namque est ad offerenda Deo sa-

(1) *Al. omittitur* caro. (2) *Al.* peritia. (3) *Al.* iudicium sapientiæ transcendit ætatis mensura.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Lib. de Incarnat. Christi contra Apollinarium. *b* Vel potius Theodoretus in Cat. Græc. PP. sic enim ad marginem notatur post alia quæ velut ex Cyrillo immediate præmittuntur, non dissimili sensu. *c* Orat. 2. contra Iudæos. *d* In Cat. Græc. ubi supra. *e* BEDA in Lucam.

sacrificia concurrere, & eum orationibus conciliare. Fecit ergo Dominus, inter homines homo natus, quod faciendum hominibus per Angelos imperavit Deus: unde dicitur: *Secundum consuetudinem diei festi*. Sequamur igitur iter humanæ conversationis eius, si deitatis gloriam delectamur intueri. GRAECUS *a*. Celebrato autem festo, aliis remeantibus, Iesus latenter remansit: unde sequitur: *Consummatisque diebus, cum redirent, remansit puer Iesus in Hierusalem; & non cognoverunt parentes eius*. Dicit autem, *Consummatis diebus*, quia septem diebus durabat solemnitas. Ideo autem latenter remanet, ne parentes impedimento essent disputationi peragendæ cum legisperitis: vel forsitan hoc evitans, ne videatur parentes contemnere, si mandantibus non pareret. Latenter ergo remanet, ne aut retrahatur, aut sit inobediens. ORIGENES (hom. XIX.) Non autem miremur parentes vocatos, quorum alter ob partum, alter ob obsequium, patris & matris meruerunt vocabula. BEDA in Lucam (cap. VIII.) Sed quæret aliquis quomodo Dei Filius tanta parentum cura nutritus potuerit oblivíscendo relinqui. Cui respondendum: Quia filiis Israel moris fuit ut temporibus festis vel Hierosolymam confluentes, vel ad propria redeuntes, seorsum viri, seorsum feminæ incederent, infantesque, vel pueri cum quolibet parente indifferenter ire potuerunt; ideoque Mariam, vel Ioseph vicissim putasse puerum Iesum, quem secum non cernebant, cum altero parente reversum: unde sequitur: *Existimantes autem illum esse in comitatu, venerunt iter diei, & requirebant eum inter cognatos, & notos*. ORIGENES (hom. XIX.) Sicut autem quando insidiabantur ei Iudæi, elapsus est de medio eorum, & non apparuit; sic & nunc puto remansisse puerum Iesum, & parentes eius ubi remanserit ignorasse: sequitur enim: *Et non invenientes reversi sunt in Hierusalem, requirentes eum*. GLOSSA (ordinaria in hoc loco.) Una quidem die reversi sunt a Hierusalem: secunda quærunt inter cognatos, & notos; & non invenientes, tertia die regressi sunt in Hierusalem, & ibi invenerunt: unde sequitur: *Et factum est post triduum, invenerunt eum in templo*. ORIGENES (hom. XIX.) Non statim ut quæritur invenitur: non enim inter cognatos, & carnis propinquos invenitur Iesus: neque enim poterat humana cognatio Dei Filium continere. Non invenitur inter notos, quia maior est mortali notitia. In multorum comitatu non potest inveniri; nec ubique invenerunt, sed in templo. Et tu ergo quære Iesum in templo Dei, quære in Ecclesia, ubi Christi sermonem, atque sapientiam, idest Filium Dei, reperies. AMBROSIUS (tit. de exordio prædicat. Iesu.) Post triduum reperitur in templo, ut esset indicio quia post triduum triumphalis passionis, in sede cælesti, & honore divino fidei nostræ se ostenderet, resurgens qui mortuus credebatur. GLOSSA (ordinaria.) Vel quia quæsitus adventus Christi a Patriarchis ante legem non est inventus, quæsitus a Prophetis, & iustis sub lege non est inventus; quæsitus a Gentilibus sub gratia invenitur. ORIGENES (homil. XIX. in Lucam.) Quia vero parvulus erat, invenitur in medio præceptorum, (1) sanctificans, & erudiens eos: unde dicitur: *Sedentem in medio doctorum, audientem illos, & interrogantem*: & hoc, pietatis officio, ut nos doceret quid pueris, quamvis sapientes, & eruditi sint, conveniret, ut audiant potius magistros, quam docere desiderent, & se vana ostentatione non iactent. Interrogabat autem non ut addisceret, sed ut (2) interrogans erudiret: ex uno quippe doctrinæ fonte manat & interrogare, & respondere sapienter: unde sequitur: *Stupebant autem omnes qui eum audiebant super prudentia, & responsis suis*. BEDA (in homil. Evan. dom. infr. oct. Epiph.) Ad ostendendum enim quia homo erat, homines magistros humiliter audiebat; ad probandum vero quia Deus erat, eisdem loquentibus sublimiter respondebat. GRAECUS *b*. Quærit enim rationabiliter, audit prudenter, respondetque prudentius; quod stuporem faciebat: unde sequitur: *Et videntes admirati sunt*. CHRYSOSTOMUS super Ioannem *c*. Nullum quippe miraculum egit Dominus in pueritia; hoc tamen unum prodit Lucas, per quod mirabilis videbatur. BEDA (cap. VIII. in Lucam.) Divina siquidem lingua sapientiam prodebat, sed infirmitatem ætas prætendebat humanam: un-

(1) *P. Nicolai legit* sapientificans. (2) *Al.* interrogatus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Vel Metaphrastes, & Geometer ubi supra. *b* Vel Metaphrastes, & Geometer ubi supra. *c* homil. xx.

de Iudæi inter (1) alta quæ audiunt, & infima quæ vident, dubia admiratione turbantur. Nos autem nequaquam miremur, (2) scientes secundum Esai. IX. (3) prophetiam quod sic parvulus natus est nobis quod permanet Deus fortis. GRAECUS *a*. Miranda vero Dei (4) genitrix maternis affecta visceribus, quasi cum lamentis inquisitionem dolorosam ostendit, & omnia sicut mater & fiducialiter, & humiliter, & affectuose exprimit: unde sequitur: *Et dixit mater eius ad illum: Fili, quid fecisti nobis sic? Ecce pater tuus, & ego dolentes quærebamus te*. ORIGENES *b* (hom. XIX.) Noverat Virgo sacrata hunc non esse filium Ioseph; & tamen patrem vocat illius sponsum suum, propter Iudæorum suspicionem, æstimantium ipsum vulgo fore conceptum. Dicetur autem forte simplicius, quod eum honoravit Spiritus sanctus patris nomine, eo quod puerum Iesum educavit; artificiosius vero eo quod genealogiam Ioseph ex David produxit, ne superflua conferretur. Cur autem dolentes eum quærebant, an ex eo quod (5) perierit puer, an erraverit? Absit. Numquid etiam fieri poterat ut perditum formidarent infantem quem (6) Dominum esse cognoverant? Sed quomodo tu, si quando Scripturas legis, quæris in eis sensum cum dolore, non quod Scripturas errasse arbitreris; sed veritatem quam intrinsecus habent, quæris invenire; ita illi quærebant Iesum, ne forte relinquens eos reversus esset ad cælos, cum illi placuisset iterum descensurus. Oportet ergo eum qui quærit Iesum, non negligenter, & dissolute transire, sicut multi quærunt, & non inveniunt; sed cum labore, & dolore. GLOSSA (ordinaria.) Vel metuebant ne, quod Herodes in infantia eius patrasse quæsierat, tunc iam in pueritia positum, inventa opportunitate, alii interficerent. GRAECUS *c*. Sed ipse Dominus respondet ad omnia, & corrigens quodammodo dictum eius de eo qui putabatur pater, verum Patrem manifestat, docens non per infima gradi, sed in altum extolli: unde sequitur: *Et ait ad illos: Quid est quod me quærebatis?* BEDA (super *Nesciebatis quia in his quæ Patris mei sunt*.) Non (7) eos quod filium quærant vituperat; sed quid ei potius cui ipse æternus est Filius, debeat, eos cogit oculos mentis tollere: unde sequitur: *Nesciebatis quia in his quæ Patris mei sunt oportet me esse?* AMBROSIUS (tit. de resp Iesu ad matrem.) Duæ sunt in Christo generationes: una est paterna, altera materna: paterna divinior, materna vero quæ in nostrum laborem usumque descendit. CYRILLUS *d*. Hoc igitur dicit, ostendens se mensuram humanam transcendere, & innuens quod sacra Virgo effecta sit ministra negotii cum peperit carnem. Ipse vero naturaliter, & vere Deus erat, & Filius Patris excelsi. Hinc autem Valentini sequaces audientes, quod templum erat Dei, pudeat dicere, quod creator, & legis Deus, & templi, non ipse Pater est Christi. EPIPHANIUS (adversus hær. hær. XXX.) Attendat & Ebion, quod post annos duodecim, & non post tricesimum annum Christus reperiretur stupendus in sermonibus gratiæ. Quamobrem non est dicere, quod postquam venit ad eum Spiritus in baptismo, factus fuit Christus; sed ab ipsa pueritia & templum agnovit, & Patrem. GRAECUS *e*. Hæc est demonstratio prima sapientiæ, & virtutis pueri Iesu: (8) quæ namque puerilia eius vocant, diabolicæ putamus esse considerationis; nisi quis ea sola velit acceptare nequaquam his quæ tenemus oppugnantia; sed magis consona propheticis dictis: quia speciosus præ filiis hominum, & matri obediens, & moribus facetus, & visu non modicum venerandus, & placidus, ad loquendum facundus, dulcis, & providus, & multum strenuitate cognitus, tamquam qui repletus sapientia fuerat; & sicut in aliis, sic conversationis humanæ, atque locutionis, quamvis supra hominem, terminus, & ratio: mansuetudo enim sibi præcipuum (9) ele-

(1) *Al.* alia, & in firma. (2) *Al.* si scientes. (3) *Al.* Prophetam. (4) *Al.* est genitrix. (5) *Al.* periret. (6) *Al.* divinum. (7) *In duobus Venetis exemplis, & in Antverpiensi iam citatis sic habetur*. Et quod potius debebat ei cui est æternus Filius, mentis oculos attollere cogit: unde sequitur &c. (8) *Legis P. Nicolai* nam quæ puerilia eius vocantur, non puerilis tantum, sed etiam diabolicæ putamus esse mentis, ac perversæ intentionis, aggredientis ea calumniari quæ in Evangelio, & in sacris habentur elogiis; nisi quis ea sola suscipere velit quæ a multis creduntur, nec aliis professionibus nostris contraria sunt, sed magis consona &c. (9) *Al. deest* elegit locum.

Ex editione P. Nicolai.

a Vel Metaphrastes, & Geometer ubi supra. *b* In Cat. Græc. PP. *c* Vel Metaphrastes, & Geometer ubi supra. *d* In Cat. Græc. PP. ubi supra. *e* Vel Geometer ubi supra.

elegit locum. Super hæc autem omnia (1) nihil ascendit super verticem eius, nec humana manus, excepta materna. Hinc autem possumus utilitatem consequi: dum enim Mariam increpat Dominus quærentem ipsum inter propinquos, omissionem vinculorum sanguinis apertissime suggerit; ostendens quod non contingit metam perfectionis attingere eum qui adhuc vagatur in his quæ corpori conferunt, & quod homo deficit a perfectione per affectum cognatorum.

Sequitur: *Et ipsi non intellexerunt verbum quod locutus est ad illos*. BEDA. Quia scilicet de sua divinitate ad eos loquebatur. ORIGENES (hom. xx.) Vel nesciebant utrum dicens, *In his quæ Patris mei sunt*, significaret in templo, an aliquid altius, & quod magis ædificat: unusquisque enim nostrum, (2) si bonus fuerit, atque perfectus, possessio Dei Patris est, & habet in medio sui Iesum.

(o) GRAECUS *a*. Totam intermediam Christi vitam, quæ est inter ostensionem ætatis & tempus baptismatis, velut immunem alicuius famosi, & publici miraculi, & doctrinæ, Evangelista sub uno verbo colligit dicens: *Et descendit cum eis, & venit Nazareth*. ORIGENES (hom. xx.) Crebro Iesus descendit cum discipulis suis, nec semper versatur in monte: quia non valebant qui variis morbis laborabant, ascendere in montem: idcirco & nunc descendit ad illos qui deorsum erant.

Sequitur: *Et erat subditus illis*. GRAECUS *b*. Quandoque enim verbo prius leges instituens, ipse secundario opere comprobabat; sicut illud Ioan. x. „ Bonus pastor a„ nimam suam ponit pro ovibus suis: “ ipse namque paulo post, nostram salutem exquirens, animam exposuit propriam: aliquando vero prius vivendi proponit exemplar, & postea promebat verbo tenus sanctionem, sicut hic, hæc tria præ ceteris opere monstrans, diligere Deum, honorare parentes, Deum vero & ipsis præferre parentibus. Cum enim reprehenderetur a parentibus, minoris curæ cetera reputat quam quæ sunt Dei. Deinque ipsis quoque parentibus obedientiam præstat. BEDA. Quid enim magister virtutis nisi officium pietatis impleret? Quid inter nos aliud quam quod agi a nobis vellet, ageret? ORIGENES (hom. xx.) Discamus ergo & nos filii parentibus nostris esse subiecti. Quod si patres non fuerint, subiiciamur his qui patrum habent ætatem. Iesus Filius Dei subiicitur Ioseph, & Mariæ; ego vero subiiciar Episcopo, qui mihi constitutus est pater. Puto quod intelligebat Ioseph quia maior se erat Iesus, & trepidus moderabatur imperium. Videat ergo unusquisque quod sæpe qui subiectus est, maior sit: quod si intellexerit, non elevabitur superbia qui est sublimior dignitate, sciens sibi meliorem esse subiectum. GREGORIUS NISSENUS *c*. Amplius: quoniam impuberibus adhuc est imperfecta discretio, egetque per provectos ad statum provehi perfectiorem; ideo cum pertigisset duodecimum annum, paret parentibus, ut ostendat quod quicquid per promotionem perficitur, antequam ad finem perveniat, obedientiam tamquam perducentem ad bonum utiliter amplexatur. BASILIUS in Lib. Religionum *d*. Ab ipsa autem primæva ætate parentibus obediens quemlibet laborem corporeum humiliter, & reverenter sustinuit. Cum enim homines essent honesti, & iusti, egeni tamen, & necessariorum penuriam patientes, teste præsepi partus venerandi ministro, manifestum est quod sudores corporeos continuo frequentabant, necessaria vitæ sibi quærentes. Iesus autem obediens illis, ut Scriptura testatur, etiam in sustinendo labores subiectionem plenariam sustinebat. AMBROSIUS (tit. de subiectione Iesu.) Et miraris si patri defert qui subditur matri? Non utique infirmitatis, sed pietatis est ista subiectio. Attollat licet caput hæreticus, ut alienis auxiliis afferat eum qui mittitur indigere; numquid & humano egebat auxilio, ut materno serviret imperio? Deferebat ancillæ, deferebat simulato patri; & miraris si Deo detulit?

(1) *Al.* ubi ascendit. (2) *In quatuor prædictis exemplis sic legitur*. Si bonus fuerit, potius sessio Dei Patris est; si quis autem nostrum sessio Dei Patris est, habet in medio sui Iesum.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Vel Geometer in Cat. Græc. PP. ubi supra. *b* Vel iterum Geometer ubi supra. *c* In Cat. Græc. ubi supra. *d* Vel in Constitutionibus monasticis cap. iv. in edit. Græco-latina, sive cap. v. iuxta Latinam tantum. Nec aliter aut Græce, aut Latine hoc Opus inscribitur; non autem ut hic *Lib. Relig.* vel in edit. Antverpiensi *Liber Religionum*; nisi quod illius constitutiones tum ad solitarios, tum ad cœnobitas dirigere profiteretur, ut inscriptio ipsa præfert.

An homini deferre pietatis est, deferre Deo infirmitatis? BEDA (cap. VIII. in Luc.) Virgo autem sive quæ intellexit, sive quæ nondum intelligere potuit, omnia suo pariter in corde quasi ruminanda, & diligentius scrutanda recondebat: unde sequitur: *Et mater eius conservabat omnia verba hæc, conferens in corde suo.* GRAECUS *a*. Considera prudentissimam mulierem Mariam, veræ sapientiæ matrem, qualiter scholaris sit pueri: non enim ut puero, neque ut viro, sed ut Deo vacabat; ulterius & illius voces divinas, & opera reputabat: idcirco nil ex dictis, aut actis ab eo incassum illi (1) cadebat; sed sicut ipsum Verbum prius in visceribus, ita nunc eiusdem modos, & dicta concipiebat, & in corde suo quodammodo fovebat; & hoc quidem iam secum in præsenti contemplabatur; hoc autem expectabat in futurum clarius revelandum: & hac quidem tamquam regula, & lege per totam vitam utebatur: unde sequitur: *Et Iesus proficiebat ætate, & sapientia, & gratia apud Deum, & homines.* (2) THEOPHYLACTUS. Sed inquiunt: Quomodo potest æqualis Patri (3) esse in substantia qui quasi imperfectus crescere dicitur? Non autem in eo quod est Verbum, dicitur incrementum suscipere, sed in eo quod factus est homo. Si enim vere profecit, postquam factum est caro, qui ante imperfectus exstiterat; quid ergo gratias agimus ei velut incarnato pro nobis? Qualiter autem si ipse est vera sapientia, in sapientia potest augeri? Vel qualiter qui ceteris largitur gratiam, ipse in gratia promovetur? Amplius: si nemo scandalizatur, cum audit quod Verbum seipsum humiliaverit, infirma quædam (4) de Deo Verbo sentiens; sed potius miratur misericordiam eius; quomodo non est supervacaneum scandalizari audiendo quod proficit? Nam sicut pro nobis humiliatus est, sic pro nobis profecit, ut nos in eo proficiamus, qui lapsi fuimus per peccatum: nam quicquid spectat ad nos, ipse vere pro nobis Christus suscepit, ut cuncta reformet in melius. CYRILLUS. Et attende quod non dixit (5) proficere Verbum, sed Iesum, ne simplex Verbum proficere intelligas, sed Verbum carnem factum. THEOPHYLACTUS. Et sicut Verbum in carne passum fatemur, quamvis sola caro fuit passa, quia caro Verbi erat quæ patiebatur; ita proficere dicitur ex eo quod humanitas proficiebat in ipso. GREGORIUS Nazianzenus. Dicitur autem secundum humanitatem proficere, non quod ipsa suscipiat augmentum, quæ ab initio fuit perfecta, sed ex eo quod paulatim manifestabatur. THEOPHYLACTUS. Naturalis enim lex respuit hominem sensu maiore uti quam ætas corporis patiatur. Erat itaque Verbum factum homo perfectum, cum sit virtus, & sapientia Patris; verum quia dandum erat aliquid nostræ naturæ moribus, ne aliquod extraneum a videntibus reputetur, tamquam homo, paulatim crescente corpore, manifestabat seipsum, & quotidie sapientior ab audientibus, & videntibus censebatur. GRAECUS *b*. Proficiebat ergo secundum ætatem quidem, corpore in virilem statum promoto; sapientia autem per eos qui ab eo divina docebantur; gratia vero, qua cum gaudio promovemur, credentes in fine obtinere quæ ab ipso promissa sunt: (6) & hoc quidem apud Deum ex eo quod assumpta carne paternum opus peregit; apud homines vero per (7) conversionem eorum a cultu idolorum ad summæ Trinitatis notitiam. THEOPHYLACTUS. Dicit enim, *Apud Deum, & homines*; quia prius decet placere Deo, & postea hominibus. GREGORIUS Nissenus *c*. Differenter etiam proficit Verbum in his qui ipsum suscipiunt: secundum enim mensuram illius apparet aut infans, aut adultus, aut perfectus.

CA-

(1) *Al. in editis* patebat. (2) *Longe aliter P. Nicolai. Nomine namque Theophylacti dat aliam omnino appendicem in hunc modum.* THEOPHYLACTUS. Non quo sapiens proficiendo factus fuerit, sed quod paulatim sapientiam suam detexerit. Sic autem fecit quando cum scribis disseruit, eos interrogans de lege cum stupore omnium qui audiebant. Vides quomodo profecerit sapientia, eo quod nosceretur a multis, & in admiratione illis esset: emicatio enim sapientiæ eius profectus ipsius est. Vide autem quomodo Evangelista interpretatus quid sit proficere sapientia, subdit mox, *Et ætate*: profectum enim, vel augmentum ætatis profectum ipsum sapientiæ dicit esse. *Tum loco Theophylacti, quem habent editiones aliæ, subdit:* CYRILLUS (in Thesauro Lib. X. cap. VII.) Sed, inquiunt (Eunomiani hæretici) Quomodo potest &c. *& sub eodem Cyrilli indice prosequitur usque ad indicem Græci, reliqua conformiter iis quæ in textu reliquarum editionum habentur subiungens.* (3) *Al. omittitur* esse. (4) *P. Nicolai habet* de Deo vero. (5) *Al.* proficere Verbum intelligas *intermediis omissis.* (6) *Al.* ut hoc. (7) *Al.* conversationem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Vel Metaphrastes, & Geometer ubi supra. *b* Nempe Amphylochius in Catena Græc. ubi supra. *c* Hom. 3. in Cant.

CAPUT III.

(a) ANno autem quintodecimo imperii Tiberii Cæfaris, procurante Pontio Pilato Iudæam, tetrarcha autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre eius tetrarcha Ituræe, & Traconitidis regionis, & Lyfania Abilinæ tetrarcha, fub principibus Sacerdotum Anna, & Caipha, factum eft verbum Domini fuper Ioannem Zachariæ filium in deferto.

(b) Et venit in omnem regionem Iordanis prædicans baptifmum pœnitentiæ in remiffionem peccatorum; ficut fcriptum eft in libro fermonum Efaiæ Prophetæ: Vox clamantis in deferto: Parate viam Domini, rectas facite femitas eius. Omnis vallis implebitur, & omnis mons, & collis humiliabitur; & erunt prava in directa, & afpera in vias planas: & videbit omnis caro falutare Dei.

(c) Dicebat ergo ad turbas, quæ exibant ut baptizarentur ab ipfo: Genimina viperarum, quis oftendit vobis fugere a ventura ira? Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ; & ne cœperitis dicere, Patrem habemus Abraham: dico enim vobis, quia potens eft Deus de lapidibus iftis fufcitare filios Abrahæ. Iam enim fecuris ad radicem arboris pofita eft. Omnis ergo arbor non faciens fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur.

(d) Et interrogabant eum turbæ dicentes: Quid ergo faciemus? Refpondens autem dicebat illis: Qui habet duas tunicas, det non habenti; & qui habet efcas, fimiliter faciat. Venerunt autem & publicani, ut baptizarentur, & dixerunt ad illum: Magifter, quid faciemus? At ille dixit ad eos: Nihil amplius quam quod conftitutum eft vobis, faciatis. Interrogabant autem eum & milites, dicentes: Quid faciemus & nos? Et ait illis: Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis, & contenti eftote ftipendiis veftris.

(e) Exiftimante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus fuis de Ioanne ne forte ipfe effet Chriftus, refpondit Ioannes, dicens omnibus: Ego quidem aqua baptizo vos; veniet autem fortior me poft me, cuius non fum dignus folvere corrigiam calceamentorum eius: ipfe vos baptizabit in Spiritu fancto, & igni: cuius ventilabrum in manu eius, & purgabit aream fuam, & congregabit triticum in horreum fuum; paleas autem comburet igni inextinguibili.

(f) Multa quidem & alia exhortans evangelizabat populo. Herodes autem tetrarcha, cum corriperetur ab illo de Herodiade uxore fratris fui, & de omnibus malis quæ fecit Herodes, adiecit & hoc fuper omnia, & inclufit Ioannem in carcere.

(g) Factum eft autem cum baptizaretur omnis populus, & Iefu baptizato, & orante, apertum eft cælum, & defcendit Spiritus fanctus corporali fpecie ficut columba in ipfum; & vox de cælo facta eft: Tu es Filius meus dilectus, in te complacui mihi.

(h) Et ipfe Iefus erat incipiens quafi annorum triginta, ut putabatur, filius Iofeph, qui fuit Heli, qui fuit Mathat, qui fuit Levi, qui fuit Melchi, qui fuit Ianne, qui fuit Iofeph, qui fuit Mathathiæ, qui fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Hesli, qui fuit Nagge, qui fuit Mahath, qui fuit Mathathiæ, qui fuit Semei, qui fuit Iofeph, qui fuit Iuda, qui fuit Ioanna, qui fuit Refa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri, qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cofan, qui fuit Helmadan, qui fuit Her, qui fuit Iefu, qui fuit Eliezer, qui fuit Iorim, qui fuit Mathat, qui fuit Levi, qui fuit Simeon, qui fuit Iuda, qui fuit Iofeph, qui fuit Iona, qui fuit Eliakim, qui fuit Melcha, qui fuit Menna, qui fuit Mathatha, qui fuit Nathan, qui fuit David, qui fuit Ieffe, qui fuit Obeth, qui fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naaffon, qui fuit Aminadab,

qui

qui fuit Aram, qui fuit Esron, qui fuit Phares, qui fuit Iudæ, qui fuit Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abrahæ, qui fuit Thare, qui fuit Nachor, qui fuit Sarug, qui fuit Ragau, qui fuit Phalech, qui fuit Heber, qui fuit Sale, qui fuit Chainan, qui fuit Arphaxath, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech, qui fuit Mathusalem, qui fuit Enoch, qui fuit Iareth, qui fuit Malaleel, qui fuit Chainan, qui fuit Enos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

(a) GREGORIUS in hom. (xx. in Evang.) Redemptoris præcursor quo tempore verbum prædicationis accepit, memorato Romanæ Reipublicæ Principe, & Iudææ Regibus designatur, cum dicitur: *Anno autem quintodecimo imperii Tiberii Cæsaris*. Quia enim illum prædicare veniebat qui ex Iudæa quosdam, & multos ex Gentibus redempturus erat; per Regem Gentium, & Principes Iudæorum prædicationis eius tempora designantur. Quia autem gentilitas colligenda erat in Romana Republica, unus præfuisse describitur, cum dicitur: *Imperii Tiberii Cæsaris*. GRAECUS a. Mortuo enim Augusto Monarcha, a quo Romani Principes nomen Augusti adepti sunt, Tiberius post illum ad iura monarchiæ succedens, decimumquintum annum suscepti principatus agebat. ORIGENES (hom. xxi. in Lucam.) Et in prophetico quidem sermone solis Iudæis prædicato, solum Iudæorum regnum describitur: „ Visio (inquit Esai. 1.) „ Esaiæ in diebus Oziæ, Ioathan, & Achaz „ Regum Iuda: " at in Evangelio, quod erat prædicandum universo mundo, dominium describitur Tiberii Cæsaris, qui totius orbis dominus videbatur. Verum si solum hi qui sunt de Gentibus essent salvandi, satis erat solius Tiberii facere mentionem; sed quia oportebat & Iudæos credere, ob hoc etiam Iudæorum regna describuntur, seu tetrarchiæ, cum subditur: *Procurante Pontio Pilato Iudæam, tetrarcha autem Galilææ Herode; Philippo autem fratre eius tetrarcha Ituræ, & Traconitidis regionis, & Lysania Abilinæ tetrarcha*. GREGORIUS in hom. (xx. in Evan.) Quia enim Iudæa erat pro culpa perfidiæ dispergenda, in Iudææ regno per partem & partem plurimi principabantur, secundum illud infra xi. *Omne regnum in seipsum divisum desolabitur*. BEDA (cap. ix. in Lucam in princ.) Pilatus quidem duodecimo anno Tiberii Cæsaris in Iudæam missus, procurationem gentis suscepit, atque ibi per decem continuos annos usque ad ipsum pene finem Tiberii perduravit. Herodes autem, & Philippus, & Lysanias filii sunt Herodis illius sub quo Dominus natus est, inter quos & ipse Herodes Archelaus frater eorum decem annis regnavit, qui a Iudæis apud Augustum criminatus, apud Viennam exilio periit. Regnum autem Iudææ quo minus validum fieret, idem Augustus per tetrarchias dividere curavit. GREGORIUS in hom. (xx. in Evang.) Et quia Ioannes illum prædicavit qui simul Rex, & Sacerdos existeret; Lucas Evangelista prædicationis eius tempora non solum per regnum, sed etiam per sacerdotium designavit: unde subditur: *Sub principibus sacerdotum Anna, & Caipha*. BEDA (cap. ix. in Lucam.) Ambo quidem incipiente prædicatione Ioannis, idest Annas, & Caiphas, principes fuere sacerdotum; sed Annas illum annum, Caiphas vero eum quo crucem Dominus ascendit, administrabat, tribus aliis in medio pontificatu perfunctis: verum hi maxime qui ad Domini passionem pertinent, ab Evangelista commemorantur. Legalibus namque tunc præceptis vi, & ambitione cessantibus, nulli pontificatus honor vitæ, vel generis merito reddebatur; sed Romana potestate summa sacerdotii præstabatur. Iosephus enim refert, quod Valerius Graccus Anna a sacerdotio deturbato, Ismaelem pontificem designavit filium Baphi; sed etiam hunc non multo post abiiciens, Eleazarum Ananiæ pontificis filium surrogavit; post annum vero & hunc arcet officio, & Simoni cuidam Caiphæ filio pontificatus tradidit ministerium; quo non amplius ipse quam unius anni spatio perfunctus, Iosephum, cui & Caiphas nomen fuit, (1) accepit successorem: itaque omne hoc tempus quo Dominus noster docuisse describitur, intra quadriennii spatia coarctatur. AMBROSIUS (Lib.

(1) Edit. Romana 1570. & Veneta Nicolini 1593. legunt ita accepit successorem; ac per hoc, quo Dominus &c.

Ex Editione P. Nicolai.

a Vel Metaphrastes in Cat. Græc. PP.

(Lib. II. in Lucam tit. de exor. præd. Ioannis,) Congregaturus autem Ecclesiam Dei Filius, ante operatur in servulo: & ideo bene dicitur: *Factum est verbum Domini super Ioannem Zachariæ filium*; ut Ecclesia non ab homine cœperit, sed a Verbo. Bene autem Lucas compendio usus est, ut Ioannem declararet Prophetam, dicens: *Factum est super eum verbum Dei*: (1) alia non addens: nullus enim eget iudicio sui qui verbo Dei abundat. Unum itaque dicens, omnia declaravit; (2) at vero Matthæus, & Marcos & vestitu, & cinctu, & cibo Prophetam declarare voluerunt. CHRYSOSTOMUS a. Verbum autem Dei hic mandatum esse dicitur: quia non a se venit Zachariæ filius, sed Deo ipsum movente. THEOPHYLACTUS (in Comm. huius loci.) Per totum autem tempus præteritum usque ad sui ostensionem occultus fuit in deserto; & hoc est quod subditur, *In deserto*: ut nulla suspicio innascatur hominibus, ut gratia affinitatis ad Christum, vel conversationis a teneris annis, talia de ipso testaretur: unde ipse testificans dicebat, Ioan. 1. „ Ego nesciebam „ illum. " GREGORIUS Nissenus b. Simul etiam qui in spiritu, & virtute Eliæ hanc vitam ingressus est, amotus a conversatione humana, invisibilium speculationi vacans, ne huiusmodi fallaciis quæ per sensus ingeruntur assuetus, quamdam confusionem, ac errorem incurreret erga viri boni discretionem. Et ideo ad tantum divinarum gratiarum elevatus est apicem ut plusquam Prophetis sibi gratia infunderetur: quia mundum & expers cuiuslibet naturalis passionis desiderium suum a principio usque ad finem divinis aspectibus obtulit. AMBROSIUS (ubi supra.) Desertum etiam est ipsa Ecclesia: quia „ plures filii desertæ magis „ quam eius quæ habet virum: " Esai. liv. Factum est ergo verbum Domini, ut quæ erat ante deserta, fructum nobis terra generaret.

(b) AMBROSIUS (ubi supra.) Factum verbum vox secuta est: verbum enim prius intus operatur, sequitur (3) vocis officium: unde dicitur: *Et venit in omnem regionem Iordanis*. ORIGENES (hom. xxi.) Iordanis idem est quod descendens: descendit enim Dei (4) fluvius aquæ salubris. Quæ autem loca decebat perambulare Baptistam, nisi Iordani circumadiacentia? ut si quem pœnitere contingeret, protinus occurreret fluenti humiditas ad recipiendum pœnitentiæ baptismum: subditur enim: *Prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum*. GREGORIUS in hom. (xx. in Evan.) Cunctis legentibus liquet quia Ioannes baptismum pœnitentiæ non solum (5) prædicavit, verum etiam quibusdam dedit; tamen baptismum suum in remissionem peccatorum dare non potuit. CHRYSOSTOMUS c super Ioannem. Cum enim nondum oblata esset hostia, nec descendisset Spiritus, qualiter erat fienda remissio? Quid est ergo quod Lucas dicit, *In remissionem peccatorum*? Erant siquidem Iudæi ignari, nec culpas proprias perpendebant. Quoniam igitur hæc erat causa malorum; ut peccata agnoscerent ad Redemptorem quærendum, venit Ioannes hortans illos pœnitentiam agere, ut per pœnitentiam effecti meliores, atque contriti ad recipiendam veniam satagant. Apte ergo (6) cum dixisset, quod *venit prædicans baptismum pœnitentiæ* (7) addidit, *In remissionem peccatorum*; quasi dicat: Idcirco suadebat illis pœnitere, ut subsequentem veniam facilius impetrarent, credentes in Christum: nam nisi pœnitentia ducerentur, nequaquam exposcerent gratiam: unde baptisma illud nullam aliam habet causam, nisi quod præparatorium erat ad fidem Christi. GREGORIUS in hom. (xx. in Evan.) Vel Ioannes dicitur *prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum*: quoniam baptismum quod peccata solveret quia dare non poterat, prædicabat: ut sicut incarnatum Verbum Patris præcurrebat verbo prædicationis, ita baptismum pœnitentiæ, quo peccata solvuntur, præcurreret suo baptismate, quo peccata solvi non possunt. AMBROSIUS (ubi supra.) Et ideo plerique sancto Ioanni typum legis imponunt, eo quod lex peccatum denuntiare potuit, donare non potuit. GREGORIUS Nazianzenus d. Et ut aliquatenus de baptismatum differentia disseramus, baptizavit Moyses, sed in aqua, nube, & mari; hoc autem figuraliter agebatur. Baptizavit quoque Ioannes

(1) *Al.* alias non adderet. (2) *Al.* at verbo. (3) *Al.* vobis. (4) *Al.* filius. (5) *Al.* prædicat. (6) *Al.* cum dixit. (7) *In omnibus a nobis citatis exemplis, præter unum Nicolai, deest* addidit.

Ex editione P. Nicolai.

a Hom. x. in Matth. b Lib. de Virginitate. Sic indicatur in Cat. Græc. PP. sine capitis nota; sed habetur cap. vi. c Super Matth. hom. x. d Orat. xxxix. quæ *in sancta lumina* inscribitur.

res non utique ritu Iudæorum: non enim solum in aqua, sed etiam in remissionem peccatorum: non tamen omnino spiritualiter: neque enim addit, In spiritu. Baptizat Iesus, sed in spiritu, & hic est perfectio. Est quoque quartum baptisma, quod fit per martyrium, & sanguinem, quo etiam ipse Christus est baptizatus, quod ceteris est venerabilius nimis, eatenus, quatenus iteratis contagiis non fœdatur. Est etiam quintum ex lacrymis, laboriosius tamen; iuxta quod (1) quidam singulis noctibus suum rigat cubile, & stratum in lacrymis.

Sequitur: *Sicut scriptum est in libro Esaiæ Prophetæ: Vox clamantis in deserto.* AMBROSIUS (tit. de confirmatione per testimonium.) Bene vox dicitur Ioannes Verbi prænuntius: quia vox præcedit inferior, verbum sequitur quod (2) præcellit. GREGORIUS *a* (hom. xx. in Evan.) Qui etiam in deserto clamat, quia derelictæ, ac destitutæ Iudææ solatium redemptionis annuntiat. Quid autem clamaret aperitur, cum dicitur: *Parate viam Domini, rectas facite semitas eius.* Omnis enim qui fidem rectam, & bona opera prædicat, quid aliud quam venienti Domino ad corda audientium viam parat, ut rectas Deo semitas faciat, dum mundas in animo cogitationes per sermonem bonæ prædicationis format? ORIGENES (hom. xxi.) Vel in corde nostro via præparanda est Domino: magnum enim est cor hominis, & spatiosum; si tamen fuerit mundum. Neque in corporis quantitate, sed in virtute sensuum magnitudinem eius intellige, quæ tantam scientiam capiat veritatis. Præpara ergo in tuo corde viam Domino per conversationem bonam, & egregiis, vel perfectis operibus dirige semitam vitæ, ut in te sermo Dei absque offensa perambulet. BASILIUS *b*. Et quia semita est via quam præcedentes calcaverant, & quam priores homines corruperant, eam iterato dirigere iubet sermo illis qui a præcedentium zelo recedunt. CHRYSOSTOMUS *c*. Clamare autem, *Parate viam Domini*, non Regis erat, sed Præcursoris officium: & ideo eum vocaverat vocem, quia Verbi erat Præcursor. CYRILLUS *d*. Sed quasi quis responderet, & diceret: Qualiter viam præparabimus Domino, vel qualiter eius semitas rectas faciemus, cum plura sint impedimenta honestam vitam volentibus ducere? Ad hoc propheticus sermo respondet. Sunt enim viæ quædam, & semitæ nequaquam ad eundum habiles; adeo ut alicubi ad tumulos, & iuga tollantur, alicubi declives sint: & ad hoc removendum dicit: *Omnis vallis implebitur, & omnis mons, & collis humiliabitur.* Quædam viarum inæqualiter dispositæ sunt, & dum nunc sursum erigunt, nunc vergunt deorsum, valde sunt ad eundum difficiles; & quantum ad hoc subdit: *Et erunt prava in directa, & aspera in vias planas.* Hoc autem Salvatoris intelligitur actum esse per nostri Salvatoris potentiam: quondam enim evangelicæ conversationis, & vitæ iter erat ad eundum difficile, ex eo quod & mentes singulorum mundanæ voluptates oppresserant; ut autem Deus factus homo peccatum damnavit in carne, explanata sunt omnia, & reddita sunt ad eundum facilia; & nec collis, nec vallis proficere volentibus obviat. ORIGENES (hom. xxi.) Quando enim venit Iesus, & Spiritum suum misit, omnis vallis repleta est operibus bonis, & fructibus Spiritus sancti; quos si habueris, non solum vallis esse desistis, sed etiam mons Dei esse incipies. GREGORIUS Nissenus *e*. Vel quietam in virtutibus conversationem significat per convalles, secundum illud Psalmi lxiv. „ Valles abundabunt frumento. “ CHRYSOSTOMUS *f*. Elatos autem superbos nomine montis denuntiat, quos Christus humiliavit. Colles autem desperatos appellat, non solum ob superbiam mentis suæ, sed propter desperationis sterilitatem: collis enim nullos fructus producit. ORIGENES (hom. xxii. in Luc.) Vel intelligas quoniam montes, & colles, qui sunt adversariæ potestates, per adventum Christi prostrati sunt. BASILIUS *g*. Sicut autem colles respectu montium magnitudine differunt, in aliis sunt idem; sic & ad-

(1) *Al.* quidem singulis noctibus suum rigant cubile. *P. Nicolai habet* David singulis noctibus suum rigat cubile. (2) *Al.* præcedit.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quantum quidem ad primam appendicem hom. vii. quo ad secundam autem hom. xx. ut supra; etsi alia quædam non dissimili sensu, sed omnino diversis verbis hom. vii. subiunguntur. *b* In Cat. Græc. PP. ut ex eius Commentariis in Esaiam indicatur; sed ibi non occurrit, cum in sexdecim tantum prima capita nunc supersint Commentaria, & hic de cap. xl. verbis explicandis agatur. *c* In Catena Græc. PP. ubi supra. *d* Lib. III. in Esa. xl. *e* In Cat. Græc. PP. *f* In Cat. Græc. PP. ut supra. *g* Ut supra.

& adversæ potestates proposito quidem conformes sunt, immanitate tamen offensionum secernuntur. GREGORIUS in hom. (xx. in Evang.) Vel vallis impleta crescit, mons autem, & collis humiliatus decrescit: quia in fide Christi & gentilitas plenitudinem gratiæ accepit, & Iudæa per errorem perfidiæ hoc unde tumebat perdidit. Humiles enim donum accipiunt quod a se corda superbientium repellunt. CHRYSOSTOMUS (hom. x. in Matth.) Vel per hoc declarat legis difficultatem in fidei facilitatem conversam; ac si dicat: Non ulterius sudores, & dolores imminent; sed gratia, & remissio peccatorum facilem viam pariunt ad salutem. GREGORIUS Nissenus *a*. Vel iubet valles impleri, deiici vero colles, & montes; volens ostendere quod nec ob defectum virtutis ordo sit concavus, nec discrepet ob excessum. GREGORIUS in hom. (xx. ubi supra.) Prava autem directa fiunt, cum malorum corda per iniustitiam detorta, ad iustitiæ regulam diriguntur. Aspera autem in vias planas immutantur, cum immites, atque iracundæ mentes per infusionem supernæ gratiæ ad lenitatem mansuetudinis redeunt. CHRYSOSTOMUS (hom. x. in Matth.) Deinde horum subiicit causam, dicens: *Et videbit omnis caro salutare Dei*: ostendens quoniam usque ad fines mundi diffundetur Evangelii virtus, atque cognitio, ex more ferino, & obstinata voluntate ad mansuetudinem, & lenitatem humanum genus convertens. Non autem solum Iudæi, & proselyti, immo tota humana natura salutare Dei videbit. *b* CHRYSOSTOMUS. Idest, Patris qui Filium misit ut nostrum salvatorem. Caro autem ad præsens accipitur pro toto homine. GREGORIUS in hom. (xx. in Evan.) Vel aliter. *Omnis caro*, idest omnis homo, *salutare Dei*, videlicet Christum, in hac vita videre non potuit. Propheta ergo oculum ad extremum iudicii diem tendit, quando hunc omnes & electi, & reprobi pariter videbunt.

(c) *c* CHRYSOSTOMUS. Manens aliquis in pristino statu, & mores suos, & consuetudinem non relinquens, nequaquam rite ad baptismum venit. Si quis ergo velit baptizari, egrediatur: unde signanter dicitur: *Et dicebat ad turbas quæ exibant, ut baptizarentur ab ipso*. Egredientibus itaque ad lavacrum turbis, loquitur quæ sequuntur: si enim iam egressi essent, nequaquam ad eos diceret: *Genimina viperarum*. CHRYSOSTOMUS *d*. Ille itaque cultor deserti videns omnes incolas Palæstinæ (1) circumstantes ipsum, & admirantes, non flectebatur pro tanta reverentia, sed insurgens in ipsos arguebat eos. *e* Sacra autem Scriptura, secundum stimulantes passiones, plerumque ferarum nomina imponit hominibus; interdum canes eos nominans causa procacitatis, (2) equos ob luxum, asinos propter dementiam, & leones, & pardos causa rapacitatis, & petulantiæ, aspides causa doli, serpentes, & viperas causa veneni, & calliditatis. Unde & nunc Ioannes Iudæos audacter *genimina viperarum* vocat. BASILIUS (cont. Eunomium Lib. II.) Oportet autem scire, quod hæc nomina *natus*, & *filius* de animalibus dicuntur; *genimen* vero potest dici fetus antequam (3) effingatur; fructus etiam palmarum genimina dicuntur; raro autem in animalibus accipiuntur, & semper in malo. (4) CHRYSOSTOMUS *f* (hom. XII. in Matth.) Ferunt autem viperam matrem coeundo necare, cuius semen excrescens perimit matrem; & sic prodit in lucem scisso parentis utero, in vindictam quodammodo parentis genitoris: itaque parricida est proles (5) viperea. Tales erant Iudæi, qui patres spiritales eorum, atque doctores occidebant. Quid autem si (6) non invenit eos peccantes, sed incipientes converti? Non debebat eis conviciari, sed permulcere. Dicendum, quod non adhibebat mentem his quæ fiebant exterius: mentis enim eorum arcana cognoverat Domino revelante: nimis enim se iactabant in progenitoribus. Hanc ergo radicem scindens, nominat illos genimina viperarum, non quidem vituperans Patriarchas, aut eos viperas nomi-

(1) *Al.* circumdantes. (2) *Al.* eos ob luxum. (3) *Al.* efficitur. (4) *Al.* ORIGENES. (5) *Al.* viperæ. (6) *Al.* deest non.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi supra. *b* CYRILLUS Lib. III. in Esai. xl. non Chrysostomus, ut prius notabatur tum in Parisiensi, tum in Antverpiensi editione, sine ullo indice ad marginem, qui nec poterat ex Chrysostomo poni. *c* ORIGENES hom. XXII. *d* In Matth. hom. XI. *e* In Gen. hom. XII. Prius uno tenore cum prædictis confundebantur ista sine ullo indice loci; sed & nomine Chrysostomi præcedentia notabantur, quæ reponimus ex Origene. *f* Non eadem serie qua hic, sed prioribus posteriora præmittendo.

minans. GREGORIUS in hom. (xx. in Evan.) Sed quia per hoc quod bonis invident, eosque persequuntur, patrum suorum carnalium vias sequentes, quasi venenati filii de(1) veneficis parentibus nati sunt. Quia vero supradicta sententia intendit quod extremo Christus examine ab omni carne videbitur, recte subditur: *Quis ostendet vobis fugere a ventura ira?* Ventura ira est animadversio ultionis extremæ. AMBROSIUS (Lib. II. in Lucam in tit. de redargutione malitiæ Iudæorum.) Ostenditur autem his Dei miseratione infusa prudentia, ut gerant suorum pœnitentiam delictorum, futuri terrorem iudicii provida devotione metuentes; aut fortasse, iuxta quod scriptum est Matth. x. „ Estote prudentes sicut serpentes, " ostenduntur habere prudentiam naturalem, qui profutura videant, & sponte deposcant, sed adhuc noxia non relinquant. GREGORIUS in hom. (xx. in Evan.) Quia vero tunc fugere ab ira peccatorum non valet qui nunc ad lamenta pœnitentiæ non recurrit, subditur: *Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ*. CHRYSOSTOMUS *a*. Non enim satis est pœnitentibus peccata dimittere, sed opus est eius fructus ferre, secundum illud Psal. XXXIII. „ Declina a malo, „ & fac bonum: " sicut non sufficit ad sanationem sagittam evellere; sed oportet ulceri medicamentum apponere. Non autem dicit fructum, sed *fructus*, copiam designans. GREGORIUS in hom. (xx. in Evan. ante med.) Nec solum fructus pœnitentiæ, sed dignos pœnitentiæ admonet esse faciendos. Quisquis enim illicita nulla commisit, huic conceditur ut licitis utatur; at si quis in culpam lapsus est, tanto a se licita debet abscindere, quanto meminit se perpetrasse illicita. Neque enim par fructus esse boni operis debet eius qui minus, & qui amplius deliquit; aut eius qui in nullis, & eius qui in quibusdam facinoribus cecidit. Per hoc ergo cuiuslibet conscientia convenitur, ut tanto maiora quærat bonorum lucra per pœnitentiam, quanto graviora sibi intulit damna per culpam. MAXIMUS *b*. Pœnitentiæ fructus est impassibilitas animæ, qua plenarie non fruimur, dum interdum passionibus instigamur: nondum enim fructus pœnitentiæ dignos peregimus. Pœniteamus ergo veraciter, ut a passionibus expediti, peccatorum veniam consequamur. GREGORIUS in hom. (xx. in Evan.) Sed Iudæi de generis nobilitate gloriantes, idcirco se agnoscere peccatores nolebant, quia de Abrahæ stirpe descenderant; quibus recte dicitur: *Et ne cœperitis dicere: Patrem habemus Abraham*. CHRYSOSTOMUS *c*. Non hoc indicans, quod ab Abraham naturali origine non descenderent; sed quia nihil prodest ab Abraham descendisse, nisi secundum virtutem cognationem observent. Cognationis namque leges consuevit Scriptura vocare non eas quæ secundum naturam consistunt, sed quæ derivantur a virtute, vel vitio: quibus namque se quisque conformem statuit, horum filius, vel frater vocatur. CYRILLUS *d*. Quid enim confert carnalis generositas, nisi consimilibus studiis fulciatur? Vanum est igitur extolli de bonis prædecessoribus, & deficere ab eorum virtutibus. BASILIUS *e*. Neque enim equum velocem esse facit patris erga cursum strenuitas; sed veluti ceterorum animalium probitas consideratur in singulis, sic quoque laus propria viri discernitur quam præsentium bonorum in se comprobat argumentum. Turpe namque est alienis ornari decoribus quem virtus propria non venustat. GREGORIUS Nissenus. Sic igitur Iudæorum promulgato exilio, consequenter ingerit convocationem Gentilium, quos lapides appellat: unde sequitur: *Dico enim vobis, quia potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ*. CHRYSOSTOMUS (hom. XI. in Matth. al. a prin.) Quasi dicat: Ne putetis quod, si vos perieritis, filiis privetur Patriarcha: potest enim Deus etiam ex lapidibus homines illi præbere, & ad illum perducere sanguinem: nam & ab ipso principio sic evenit: ei namque quod est ex lapidibus homines fieri, æquipollet exitus filii ab illo emortuo utero Saræ. AMBROSIUS (tit. & Lib. ubi sup.) Sed licet Deus possit diversas convertere, & mutare naturas; tamen mihi plus mysterium, quam miraculum prodest. Quid enim aliud quam lapides habebantur qui lapidibus servie-

(1) *Al.* venenatis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Hom. x. in Matth. *b* In Cat. Græc. PP. ex Asceticis. *c* In Cat. Græc. ubi supra. Colligitur ex hom. XI. in Matth. III. & hom. XXI. in Epist. ad Rom. ab initio exhortationis moralis ac deinceps. *d* In Cat. Græc. PP. ubi supra. Haberi potest ex Cyrillo in cap. IX. Amos vers. VII. *e* In Cat. Græc. Sequentia ex Basilio, & Gregorio Nisseno non occurrunt nisi citata in Cat. Græcorum.

serviebant, similes utique his qui fecerant eos? Prophetatur igitur saxosis Gentilium fides infundenda pectoribus, & futuros per fidem Abrahæ filios oraculo pollicetur. Ut autem scias quia lapidibus comparati sunt homines, arboribus quoque homines comparavit cum subdit: *Iam enim securis posita est ad radicem arboris*. Exempli autem ideo facta est mutatio ut illo comparationis processu quidam intelligatur homini clementior iam profectus. ORIGENES (hom. XXIII. in Luc.) Et quidem si iam (1) ingrueret consummatio, & temporum finis instaret, nulla mihi quæstio nasceretur: dicerem enim propterea hoc prophetatum esse, quia illo tempore complebitur. Cum autem tanta post sæcula fluxerint ex quo Spiritus sanctus hoc dixit; ego puto Israelitico populo prophetari, quod præcisio eius vicina sit. His enim qui egrediebantur ad eum, ut baptizarentur, hæc inter cetera loquebatur. CYRILLUS *a*. Securim ergo in præsenti nominat mortiferam iram, quæ divinitus irruit in Iudæos propter exercitam impietatem in Christum. Non tamen hæsisse radici securim prænuntiat, sed ad radicem, idest iuxta radicem positam: decisi namque fuerunt rami, nec radicitus extirpata est planta: reliquiæ enim Israel salvæ fient. GREGORIUS in homil. (XX. in Evang.) Vel aliter. Arbor huius mundi est universum genus humanum; securis vero est Redemptor noster, qui velut ex manubrio, & ferro, tenetur ex humanitate, sed incidit ex divinitate: quæ videlicet securis iam ad radicem arboris posita est, quia etsi per (2) patientiam expectat, videtur tamen quid factura (3) est. Et notandum, quod non iuxta ramos securim positam, sed ad radicem dicit: cum enim malorum filii tolluntur, quid aliud quam rami infructuosæ arboris abscinduntur? Cum vero tota simul progenies cum parente tollitur, infructuosa arbor a radice abscissa est. Unusquisque autem perversus paratam citius gehennæ concremationem invenit, qui fructum boni operis contemnit: unde sequitur: *Omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur*. CHRYSOSTOMUS *b*. Eleganter dictum est, *Non faciens fructum*, & adiicitur *bonum*: officiosum enim hoc animal Deus creavit, & naturalis est sibi exercitiorum instantia, otium vero innaturale. Obest enim inertia etiam cunctis corporis membris, nulli autem ut animæ: ea namque cum continuo sit naturaliter mobilis, otiari non patitur. Sicut autem otium malum est, ita & indecens exercitium. Ex eo autem quod præmisit pœnitentiam, prædicat quod securis adiacet, non quidem incidens, sed terrorem incutiens. AMBROSIUS (ubi supra.) Faciat ergo fructum qui potest gratiæ, qui debet pœnitentiæ. Adest Dominus qui fructum requirat, fecundos vivificet, (4) steriles reprehendat.

(d) GREGORIUS in hom. (XX. in Evang.) In præmissis verbis Baptistæ Ioannis constat, quod audientium corda turbata sunt, quæ consilium quærebant, cum subinfertur: *Et interrogabant eum turbæ dicentes: Quid ergo faciemus?* ORIGENES (hom. XXIII.) Tres ordines inducuntur sciscitantium Ioannem super salute sua: unus quem Scriptura appellat turbas; alius quem publicanos nominat; tertius qui militum appellatione censetur. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Et quidem publicanis, & militibus a malo abstinere præcepit; turbis autem quasi non malitiosis existentibus bonum aliquod præcepit observari: unde sequitur: *Respondens autem dicebat illis: Qui habet duas tunicas, det non habenti*. GREGORIUS in hom. (XX. in Evang.) Propter hoc quod tunica plus est necessaria usui nostro quam pallium, ad fructum dignum pœnitentiæ pertinet ut non solum exteriora quæcumque, sed ipsa nobis valde necessaria dividere cum proximis debeamus, scilicet vel tunicam, qua vestimur, vel escam, qua carnaliter vivimus: unde sequitur: *Et qui habet escas, similiter faciat*. BASILIUS *c* (in serm. ad divites.) Hic autem docemur quod ex omni eo quod affluit supra proprii victus necessitatem, tenemur erogare illi qui non habet, propter Deum, qui quæcumque possidemus

(1) *Al.* vigeret. (2) *Al.* pœnitentiam. (3) *Al.* emittitur est. (4) *Al.* viriles

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. PP. ubi supra. *b* In Cat. Græc. PP. ubi supra. Quod subiungitur ex Chrysostomo, colligi potest partim ex hom. XI. in Matth. partim ex hom. XXXV. in Acta; sed non tam plene ut hic. *c* In Cat. Græc. ubi supra. Colligitur ex hom. *de avaritia*, & hom. *in ditescentes*, & hom. *tempore famis ac siccitatis*; non his tamen præcise verbis, aut eodem tenore; nec certus locus unde sumptum sit in Cat. Græc. designatur.

demus largitus est. GREGORIUS in hom. (xx. in Evang.) Quia enim in lege scriptum est Levit. XIX. „ Diliges proximum „ tuum sicut teipsum; " minus proximum amare convincitur qui non cum eo in necessitate illius etiam ea quæ sunt sibi necessaria partitur: idcirco de dividendis cum proximo duabus tunicis datur præceptum: quoniam si una dividitur, nemo vestitur. Inter hæc autem sciendum est quantum misericordiæ opera valeant, cum ad fructus dignos pœnitentiæ ipsa præ ceteris præcipiuntur. AMBROSIUS (ubi supra.) Alia enim officiorum præcepta propria sunt singulorum: misericordia communis est usus: ideo commune præceptum est omnibus ut conferant non habenti. Misericordia est plenitudo virtutum. Misericordiæ tamen ipsius pro possibilitate conditionis humanæ mensura servatur, ut non sibi unusquisque totum eripiat, sed quod habet cum paupere partiatur. ORIGENES (hom. XXIII.) Profundiorem autem locus iste recipit intellectum. Quomodo enim non debemus duobus servire dominis, sic nec duas habere tunicas, ne sit unum indumentum veteris hominis, & alterum novi; sed debemus nos exuere veterem hominem, & ei dare qui nudus est: alius enim habet unum, alius vero omnino non habet, contraria scilicet fortitudo; & quomodo scriptum est ut in profundum maris præcipitemus nostra delicta, sic proiici a nobis oportet vitia, atque peccata, & iacere super eum qui eorum nobis causa extitit. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Quidam autem tunicas duas este dixit spiritum Scripturæ, & litteram. Habentem vero duo hæc monet Ioannes ut instruat ignorantem, & det ei ad minus litteram. BEDA (cap. IX. in Lucam par. a med.) Quantam autem Baptistæ sermo virtutem habuerit, hinc probatur, cum & publicanos, & milites ad consilium salutis suæ coegerit inquirendum: unde sequitur: *Venerunt autem publicani, ut baptizarentur, & dixerunt: Magister, quid faciemus?* CHRYSOSTOMUS a. Magna (1) est virtutis fortitudo, dum felicitatis viam requirunt (2) ab indigo locupletes. BEDA (ibidem.) Præcepit ergo eis ne ultra præscriptum exigant: unde sequitur: *Et ille dixit ad eos: Nihil amplius quam quod vobis constitutum est faciatis?* Publicani vero appellantur hi qui vectigalia publica exigunt, sive qui conductores sunt vectigalium fisci, vel rerum publicarum; nec non & hi qui sæculi huius lucra per negotia sectantur, eodem vocabulo censentur; quos omnes pariter in suo quemque gradu ab agenda fraude coercet, ut dum primo se ab alienorum (3) temperarent appetitu, tandem (4) ad propria cum proximis communicanda pertingerent. Sequitur: *Interrogabant autem eum & milites, dicentes: Quid faciemus & nos?* Iustissimo autem moderamine præmonet, ne ab eis calumniando prædam requirant, quibus militando prodesse debuerant: unde sequitur: *Et ait illis: Neminem concutiatis*, scilicet per violentiam, *neque calumniam faciatis*, scilicet per fraudulentam malitiam; *& contenti estote stipendiis vestris*. AMBROSIUS (Lib. II. in Lucam tit. ubi supra.) Docens idcirco stipendia militiæ constituta, ne dum sumptus quæritur, prædo grassetur. GREGORIUS Nazianzenus b. Stipendium enim appellat imperialem provisionem, & deputata per legem dignitatibus munera. AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. XXII. cap. LXXIV.) Sciebat enim eos cum militarent non esse homicidas, sed ministros legis; & non ultores iniuriarum suarum, sed salutis publicæ defensores: alioquin responderet eis: Arma abiicite, militiam istam deserite, neminem percutite, vulnerate, prosternite. Quid enim culpatur in bello? An quia moriuntur quandoque morituri, ut (5) dominentur in pace victuri? Hoc reprehendere timidorum est, non religiosorum. Nocendi cupiditas, ulciscendi crudelitas, impacatus atque implacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi, & si qua similia, hæc sunt quæ in bellis iure culpantur; quæ plerumque ut etiam inde puniantur, adversus violentiam resistentium, sive Deo, sive aliquo legitimo imperio iubente, gerenda ipsa bella suscipiuntur a bonis, cum in eo rerum humanarum ordine inveniuntur ubi eos vel iubere tale aliquid, vel in talibus obedire iuste ipse ordo constringit. CHRYSOSTOMUS super Matth. (hom. XXV.) Volebat autem Ioannes quando publicanis, & militibus loquebatur, ad aliam maiorem philosophiam

(1) *Al. desideratur est.* (2) *Al.* ab indigno. (3) *Al.* tentarent. (4) *Al. deest* ad. (5) *Al.* dominentur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Hom. XXIV. vel XXV. b Orat. IX. in Iulianum.

phiam ipsos traducere; sed quoniam nondum erant ad illam idonei, minora referat, ne si potiora proferret, nequaquam illis intenderent, & his etiam privarentur.

(c) ORIGENES (hom. xxv.) Dignum erat ut plus Ioanni quam ceteris hominibus deferretur, qui aliter quam cuncti mortales vixerat: quam ob causam diligebant quidem eum iustissime, sed non servabant in caritate modum: unde dicitur: *Existimante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Ioanne ne forte ipse esset Christus &c.* AMBROSIUS (Lib. II. in Lucam de respon. Ioannis ad populum.) Quid autem ineptius quam quod is qui in alio aestimatur, in seipso esse non creditur? Quem per mulierem venturum putabant, per virginem venisse non credunt: & utique divini adventus signum in virginis partu, non in mulieris constitutum est. ORIGENES (hom. xxv.) Habet autem periculum dilectio, si modum transeat: debet enim qui aliquem diligit, naturam, & causas considerare diligendi, & non plus diligere quam meretur: nam mensuram caritatis, modumque si transcenderit, & qui diligit, & qui diligitur in peccato erit. (1) GRAECUS *a*. Unde Ioannes non fuit gloriatus in habita opinione de ipso ab hominibus, nec aliquatenus visus est primatum appetere; sed infirmam humilitatem amplexus est: unde sequitur: *Respondit Ioannes, dicens omnibus: Ego quidem baptizo vos in aqua*. BEDA (cap IX. in Lucam.) Quomodo autem respondit eis, qui in secreto cordis, quia Christus esset, cogitabant, nisi quia non solum cogitabant, sed etiam, sicut alius Evangelista declarat, missis ad eum sacerdotibus, ac levitis, an esset Christus inquirebant? AMBROSIUS (tit. ubi supra.) Vel videbat Ioannes cordis occulta. Sed consideremus cuius gratia: Dei enim munus est, qui revelat, non virtus hominis, qui divino magis adiuvatur beneficio, quam naturali cernit officio. Cito autem respondens probavit non esse se Christum, qui visibili operatur officio: nam cum ex duabus naturis, idest ex anima homo subsistat, & corpore, visibile per visibilia, invisibile per invisibile mysterium consecratur: aqua enim corpus abluitur, spiritu animae delicta mundantur; licet etiam in ipso fonte sanctificatio divinitatis aspiret: & ideo aliud fuit baptisma poenitentiae, aliud est gratiae: istud baptisma ex utroque, illud ex uno: opus hominis est gerere poenitentiam delictorum, Dei munus est gratiam implere mysterii. Declinans ergo maiestatis invidiam, non verbo, sed opere declaravit non esse se Christum: unde sequitur: *Venit enim fortior me post me*. In hoc quod dicit, *Fortior me*, comparationem non fecit: neque enim inter Dei Filium & hominem ulla poterat esse comparatio; sed quia multi fortes, fortior nemo nisi Christus. Denique non fecit comparationem, eo quod addiderit: *Cuius non sum dignus solvere corrigiam calceamentorum eius* AUGUSTINUS de Consen. Evang. (Lib. II. cap. XII.) Matthaeus quidem dicit cap. III. „ Cuius non sum dignus calceamenta portare. " Itaque si ad rem pertinet aliud intelligere in eo quod dictum est, „Calceamenta portare, " & *corrigiam calceamentorum solvere*, ut unus Evangelistarum hoc, alii aliud dicerent; omnes verum narraverunt: si autem nihil intendit Ioannes, cum de calceamentis Domini diceret, nisi excellentiam eius, & humilitatem suam; quodlibet horum dixerit, sive de solvenda calceamentorum corrigia, sive de portandis calceamentis, eamdem tamen sententiam tenuit quisquis etiam verbis suis per calceamentorum memoriam, eamdem significationem humilitatis expressit. AMBROSIUS (Lib. II. in Lucam cap. de testimonio Ioannis de Christi adventu.) Per hoc etiam quod dicit, „ Cuius non sum dignus calceamenta „ portare, " evangelicae praedicationis (2) ostendit in Apostolos gratiam esse collatam; qui sunt calceati in Evangelium. Videtur tamen ideo hoc dicere quod plerumque Ioannes personam accipit populi Iudaeorum. GREGORIUS (hom. VII. in Evang.) Sed & Ioannes se indignum esse ad solvendum corrigiam calceamenti eius denuntiat; ac si aperte dicat: Ego Redemptoris vestigia denudare non valeo, qui sponsi nomen mihi immeritus non usurpo. Mos enim apud veteres fuit ut si quis eam quae sibi competeret, accipere nollet uxorem, ille ei calceamentum solveret qui ad hanc sponsus iure pro-

(1) *In edit. Veneta Nicolini* GREGORIUS, *& ad marginem*, Colligitur ex hom. VII. (2) *Al.* ostendit Apostolis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Sive Metaphrastes in Cat. Graec. PP. non, ut prius, Gregorius, qui hom. VII. in Evang. sic tantum habet: *Cum tanta virtutis esset ut Christus credi potuisset, maluit solide subsistere in se, ne humana opinione raperetur inaniter super se.*

propinquitatis veniret. Vel quia calceamenta ex mortuis animalibus fiunt, incarnatus Dominus quasi calceatus apparuit, qui morticina nostræ corruptionis assumpsit. Corrigia ergo calceamenti est ligatura mysterii. Ioannes itaque solvere corrigiam calceamenti eius non valet: quia incarnationis mysterium nec ipse investigare sufficit qui hanc per prophetiæ spiritum agnovit. CHRYSOSTOMUS (hom. XXI. in Matth.) Et quia dixerat, quod suum baptisma nil plus haberet quam aquam, consequenter ostendit excellentiam exhibiti per Christum baptismatis, cum subdit: *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, & igni*: per ipsam dicti metaphoram ostendens abundantiam gratiæ: non enim ait, Dabit vobis Spiritum sanctum, sed *baptizabit*: ac rursus per id quod de igne subiicit, ostendit virtutem gratiæ: & sicut Christus aquam vocat Spiritus gratiam, ostendens per vocabulum aquæ, nitorem qui contingit ex ea, & consolationem immensam quæ mentibus capacibus illius ingeritur; sic & Ioannes per ignis vocabulum exprimit fervorem, & rectitudinem gratiæ, necnon & peccatorum consumptionem. BEDA (super *Ipse baptizabit vos in spiritu*.) Potest (1) & Spiritus sanctus nomine ignis significatus intelligi: quia incendit per amorem, & per sapientiam corda quæ replet, illuminat: unde & Apostoli baptisma Spiritus in ignis visione perceperunt. Sunt qui ita exponunt, quod in præsenti in Spiritu, & in futuro baptizaremur in igne; ut videlicet sicut in remissionem omnium peccatorum ex aqua, & Spiritu renascimur; ita & tunc de levibus quibusdam peccatis (2) purgatorii ignis ante ultimum iudicium baptismate permundemur. ORIGENES (hom. XXV.) Et quomodo Ioannes iuxta Iordanem fluvium venientes ad baptismum præstolabatur; & alios abigebat, dicens, *Generatio viperarum*, eos vero qui confitebantur peccata, suscipiebat: sic stabit in igneo flumine Dominus Iesus iuxta flammeam rhomphæam, ut quicumque post exitum vitæ huius ad paradisum transire desiderat, & purgatione indiget, hoc eum (3) amne baptizet, & ad paradisum transmittat; eum vero qui non habet signum priorum baptismatum, lavacro igneo non baptizet. BASILIUS *a*. Non autem propter hoc quod dicit, *Baptizabit vos in Spiritu sancto*, integrum quis esse baptisma fatebitur in quo nomen solius Spiritus invocatum est: oportet enim semper illibatam manere assignatam traditionem in vivificante gratia: nam addere, vel minuere quicquam excludit a vita perpetua: sicut enim credimus, sic & baptisma suscipimus in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti. GRAECUS. Per hoc ergo quod dicit, *Baptizabit in Spiritu sancto*, ostendit abundantiam gratiæ, & beneficii copiam. Ne autem aliqui putent quod dona largiri, & potestas, & voluntas est creatori; punire vero inobedientes nullam sibi fore causam; ob hoc subdit: *Cuius ventilabrum in manu eius*: ostendens quod non solum munificus est dignis, sed etiam prævaricationum ultor. Ventilabrum autem promptitudinem iudicii exprimit: non enim cum (4) induciis, sed in instanti, & absque quolibet intervallo separat damnandos a collegio salvandorum. CYRILLUS *b*. Per hoc autem quod subdit, *Et permundabit aream suam*, (5) designat Baptista, Ecclesiam pertinere ad Christum, quasi ad dominum. BEDA (super *Cuius ventilabrum*.) Per aream enim præsens Ecclesia figuratur, in qua „ multi sunt vocati, „ pauci vero electi: “ Matth. xx. (6) cuius areæ purgatio & nunc viritim geritur cum quisque perversus, vel ob manifesta peccata de Ecclesia, sacerdotali castigatione eiicitur, vel ob occulta, post mortem divina districtione damnatur. Et universaliter in fine perficietur, quando „ mittet Filius hominis Angelos suos, & colligent de regno „ eius omnia scandala: “ ibid. XIII. AMBROSIUS (Lib. II. in Lucam, de iudiciaria Christi potestate.) Ventilabri ergo indicio, discriminandorum Dominus declaratur ius habere meritorum, eo quod dum frumenta ventilantur in area, plena a vacuis velut quodam auræ spirantis examine separantur: unde sequitur: *Et congregabit triticum in horreum suum; paleas autem comburet igne inextinguibili*. Per hanc comparationem Dominus ostendit quod iudicii die solida merita, fructusque virtutis ab inanis iactantiæ, (7) exiliumque factorum in-

fru.

(1) *Al.* Potest & Spiritus sancti nomine &c. *item* Potest & Spiritus sanctus nomine igni sanctificatus intelligi. (2) *Quatuor exempla sæpius citata legunt* purgatorii (*item* purgatorum) igni baptismate mundaremur. (3) *Al.* levamine. (4) *Al.* iudiciis. (5) *Al.* designabat. (6) *Al.* eius. (7) *Al.* exilitque.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Lib. de Spiritu sancto cap. XII. *b* In Thes. Lib. II. cap. IV.

fructuosa levitate discernat, perfectioris meriti viros locaturus in mansione cælesti. Ipse enim perfectior fructus est qui meruit eius esse conformis qui sicut granum tritici (1) excidit, ut plurimos fructus afferet. CYRILLUS *a*. At paleæ lentos, & inanes signant, & quolibet vento peccati ventilatos, & volubiles. BASILIUS. Conferunt autem his qui digni sunt regno cælorum velut paleæ tritico; non tamen intuitu divinæ caritatis, & proximorum hoc faciunt, sive spiritualibus donis, sive corporalibus beneficiis. ORIGENES (homil. XXVI.) Vel quia absque vento non possunt triticum, & paleæ separari; ideo habet ventilabrum in manu sua, quod alios paleas, alios triticum esse demonstrat. Cum enim esses palea levis, idest incredulus, ostendit te esse tentatio quod (2) latebas. Cum autem fortiter tentamenta toleraveris, non te faciet fidelem tentatio, atque patientem, sed virtutem, quæ in te latebat, profert in medium. GREGORIUS Nissenus. Expedit autem scire, quod nec bona quæ per repromissiones reposita sunt honeste viventibus, talia sunt ut verbo valeant explicari: quia nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt: nec peccatorum pœnæ ad aliquid eorum quæ in præsenti sensum afficiunt, proportionem habent: & quamvis aliqua illarum pœnarum per nostra nominentur vocabula, differt tamen non modicum: cum enim audis ignem, aliud quiddam coniicere doceris ex eo quod additur, *Inextinguibili*, quod in istum ignem non cadit. GREGORIUS XV. Moral. (cap. XIV. & XVII. in nov. exempl. & est super illud Iob XX. „ Devorabit eum ignis. “) Miro modo expressus est ignis gehennæ: ignis namque noster corporeus per congesta ligna nutritur, nec valet nisi fotus subsistere; at contra gehennæ ignis, cum sit corporeus, & in se missos reprobos corporaliter exurat, lignis non nutritur, sed creatus semel inextinguibilis durat.

(f) ORIGENES (homil. XXVII. in Lucam.) Annuntiaverat Ioannes Christum, baptismum Spiritus sancti prædicabat, & cetera quæ Evangelii tradit historia: exceptis ergo his alia annuntiasse monstratur in eo quod dicitur: *Multa quidem & alia exhortans evangelizabat populo*. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Exhortatio enim eius erat bona doctrina; & ideo convenienter Evangelium dicitur. ORIGENES (homil. XXVII. in Lucam.) Et quomodo in Evangelio secundum Ioannem de Christo refertur, quia multa & alia locutus est; sic & in præsenti loco intellige quod Lucas hic dixit, quoniam maiora quædam a Ioanne annuntiabantur quam ut deberent litteris credi. Miramur autem Ioannem, quo inter natos mulierum maior nemo fuerit, quod in tantam opinionem meritis virtutis ascenderit ut a plerisque Christus putaretur; sed illud multo mirabilius, quod non timuit Herodem, non formidavit interitum: unde sequitur: *Herodes autem tetrarcha cum corriperetur ab illo &c.* EUSEBIUS (Lib. I. cap. XIII. de Eccl. Histor.) Dicitur autem tetrarcha ad differentiam alterius Herodis, quo regnante natus est Christus: erat enim ille Rex, hic autem tetrarcha. Erat autem illi coniux Aretæ Regis Arabum filia, quam, cum coniux esset fratris sui Philippi, more sacrilego duxit, quamvis prolem haberet a fratre: his enim solum licebat hoc agere quorum fratres sine prole vitam compleverant. Super hoc Herodem reprehenderat Baptista. Primo quidem diligenter eius audiebat sermones, cum sciret eos ponderosos, & consolatione plenos; sed Herodiadis concupiscentia cogebat eum aspernari verba Ioannis: unde & eum detrudit in carcerem; & hoc est quod dicitur: *Adiecit & hoc super omnia, & inclusit Ioannem in carcere*. BEDA (cap. X. in Lucam.) Non autem his diebus captus est Ioannes, sed, iuxta Evangelium Ioannis, post aliqua gesta signa a Domino, & post eius baptismum diffamatum. Sed a Luca propter exaggerandam malitiam Herodis præoccupatum est; qui cum videret ad prædicationem Ioannis multos confluere, milites credere, publicanos pœnitere, totum vulgus baptisma suscipere, ipse e converso non solum Ioannem contemnit, sed vinculat, & occidit. GLOSSA (ordin. super illud, *Herodes tetrarcha*.) Ante etiam quam Lucas aliquid narret de actibus Iesu, dicit

(1) *P. Nicolai legit* cecidit. (2) *Al.* latebat.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil tale in Cyrillo occurrit, sed in Thesauro ubi supra sic tantum quod *iniustos quasi paleam tradet igni, iustos quasi triticum in horreum recondet*. Sed nec occurrit quod mox ex Basilio subiungitur, vel etiam paulo post ex Gregorio Nisseno.

dicit Ioannem ab Herode captum, ut ostendat se solummodo (1) ea Domini facta præcipue descripturum quæ eo anno gesta sunt quo Ioannes captus est, vel punitus.

(g) AMBROSIUS (Lib. II. in Lucam cap. de Iesu baptis.) Pulchre in his quæ a ceteris dicta sunt, Lucas compendium sumpsit. Et intelligendum magis quod a Ioanne Dominus baptizatus est, quam expressum reliquit: unde dicitur: *Factum est autem, cum baptizaretur omnis populus, & Iesu baptizato, & orante, apertum est cælum*. Baptizatus est autem Dominus, non mundari volens, sed mundare aquas, ut ablutæ per carnem Christi, qui peccatum non cognovit, baptismatis ius haberent. GREGORIUS Nazianzenus. Accedit etiam Christus ad baptismum, forsan sanctificaturus Baptistam; quod autem nulli dubium est, ut totum veterum Adam immergat aquæ. AMBROSIUS (ubi supra.) Quæ etiam sit dominici causa baptismatis, Dominus ipse declarat, dicens Matth. III. „ Sic decet implere omnem iustitiam." Quæ est ergo iustitia, nisi quia quod alterum tibi facere velis, prior ipse incipias, & tuo alios horteris exemplo? Nemo igitur refugiat lavacrum gratiæ, quando (2) Christus lavacrum pœnitentiæ non refugit. CHRYSOSTOMUS *a*. Fuerat autem baptisma Iudaicum quod sordes carnis amovebat, non conscientiæ crimina; nostrum autem baptisma separat a peccatis, lavat animam, & spiritus copiam elargitur. Baptisma vero Ioannis Iudaico præstantius fuit: neque enim ad observantiam corporalium mundificationum inducebat, sed monebat a vitio in virtutem converti; nostro vero baptismate minus, eo quod nec Spiritum sanctum administrabat, nec remissionem quæ per gratiam fit exhibebat; cum quasi finis quidam esset utrorumque baptismatum. Sed neque Iudaico baptismate, nec nostro baptizatus est Christus: quia nec indulgentia peccatorum egebat, nec illa caro expers erat Spiritus sancti quæ per Spiritum sanctum ab ipso principio concepta est. Sed baptizatus est Ioannis baptismate, ut ex ipsa natura baptismatis scias quia neque causa peccati, neque propter indigentiam doni baptizatus est, Dicit autem, *Baptizato, & orante*, ut perpendas quod suscepto baptismate, opportuna sit iugis oratio. BEDA (super *Et Iesu baptizato.*) Quia etsi peccata sunt omnia in baptismo laxata, non adhuc terrenæ carnis est fragilitas solidata: nam quasi transito mari rubro gratulamur submersos Ægyptios; sed in deserto mundanæ conversationis hostes concurrunt alii, qui duce Christi gratia nostro sudore vincantur, donec perveniamus ad patriam. CHRYSOSTOMUS *b*. Dicit autem, *Apertum est cælum*, tamquam hactenus reclusum fuisset. Iam autem ovili superno & infimo in unum redacto, & uno existente ovium pastore, cælum patuit, & homo terricola aggregatus est Angelis. BEDA (ibidem.) Non enim ei cælum tunc apertum est, cuius oculi cælorum interiora cernebant; sed virtus ibi baptismatis ostenditur, de quo quisque cum egreditur, regni cælestis ei ianua aperitur; dumque caro innoxia frigentibus tangitur aquis, opposita quondam noxiis rhomphæa extinguitur ignea. CHRYSOSTOMUS. Descendit etiam Spiritus sanctus ad Christum tamquam ad generis nostri principium, ut in Christo sit primo, qui non sibi, sed nobis potius illum suscepit: unde sequitur: *Et descendit Spiritus sanctus corporali specie, sicut columba, in ipsum*. Non existimet aliquis quod cum non habuit eum, suscepit ipsum: ipse namque illum desursum tamquam Deus mittebat; at idem ut homo recipiebat inferius. Igitur ex eo devolavit in eum, ex ipsius deitate ad eius humanitatem. AUGUSTINUS XV. de Trin. (cap. XXVI.) Absurdissimum autem est, cum iam triginta annorum esset, accepisse Spiritum sanctum; sed venit ad baptismum sicut sine peccato, ita non sine Spiritu sancto. Si enim de Ioanne scriptum est supra I. *Spiritu sancto replebitur ab utero matris suæ*; quid de homine Christo credendum est, cuius carnis ipsa conceptio non carnalis, sed spiritualis fuit? Nunc ergo corpus suum, idest Ecclesiam, præfigurare dignatus est, in qua baptizati præcipue accipiunt Spiritum sanctum. CHRYSOSTOMUS. Redolebat illud baptisma aliquid vetustatis, & partim sapiebat novitatem: quod enim baptisma susciperet a Propheta, ostendebat aliquid vetustatis;

(1) *Al.* eadem facta. (2) *Al.* tempus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nullibi sub his verbis occurrit; sed aliquid simile hom. XII. in Matth. & in illius Catechesi *ad illuminandos*, vel baptizandos. *b* Rursus hoc apud illum nunc non occurrit, ut nec sequentes ex eodem notationes.

ftatis; quod autem Spiritus descenderit, novum aliquid designabat. AMBROSIUS (Lib. II. in Lucam cap. ult.) Merito autem Spiritus se in corpore demonstravit, quoniam divinitatis substantia non videtur. Advertamus mysterium quare sicut columba: simplicitatem enim lavacri requirit gratia: quoniam in typo veteri columba, quondam ad illam arcam quæ sola fuit diluvii immunis, reversa est. CHRYSOSTOMUS. Vel nunc ut mansuetudinem magistri declaret, in specie columbina apparet; in pentecoste autem quemadmodum ignis, ut ostendat pœnam. Cum enim oportebat delictis ignoscere, mansuetudo necessaria erat; sed ut adepti sumus gratiam, restat examinis, & iudicii tempus. CYPRIANUS (1) de simplicitate Prælatorum (tract. III.) Est autem columba simplex, & lætum animal, non felle amarum, non morsibus sævum, non ungulæ laceratione violentum; hospitia humana deligere, unius domus nosse consortium, cum generant filios simul sedere, cum commeant, volatu invicem cohærere, conversatione communi vitam suam degere, oris osculo concordiam pacis agnoscere, legem circa omnia unanimitatis implere (2). CHRYSOSTOMUS. Et quidem Christus in ortu suo per plurima se manifestaverat oracula; verum quia noluerunt advertere, cum medio latuerit tempore, rursum se ab alio clariore patefecit principio. Non stella, sed desuper indicabat Pater in undis Iordanis, & Spiritus devolabat protrahens illam vocem super verticem eius qui baptizabatur: unde sequitur: *Et vox de cælo facta est: Tu es Filius meus dilectus, in te complacui mihi*. AMBROSIUS (ibid. cir. fin.) Vidimus Spiritum, sed in specie corporali; & Patrem quem videre non possumus, audiamus: invisibilis enim est Pater, sed & Filius invisibilis secundum divinitatem; sed demonstrare se voluit in corpore; & quia Pater corpus non gerebat, ideo probare voluit nobis in Filio sese præsentem, dicens: *Tu es Filius meus*. ATHANASIUS (in Lib. de Synodo Nicæna, cont. Euseb.) Sacra quidem Scriptura ex nomine Filii duplicem intellectum ostendit: unum quidem, ut in Evangelio Ioan. I. dicitur: „ Dedit eis potestatem ut fiant filii Dei: “ alterum autem intellectum, iuxta quem Isaac est filius Abrahæ. Christus ergo non simpliciter dicitur Dei Filius, sed cum articuli additione, ut comprehendamus quoniam ipse solus est qui revera, & secundum naturam est Filius: quamobrem & unigenitus dicitur: nam si secundum insaniam Arrii dicitur filius, sicut qui hoc nomen per gratiam assequuntur; in nullo a nobis differre videbitur. Restat ergo, secundum alium intellectum, fatendum esse Christum Filium Dei, secundum quem Isaac filius Abrahæ esse cognoscitur: quod enim ab alio naturaliter gignitur, non autem ab extrinseco sumit exordium, filium natura recenset. Sed dicitur: Numquid ut hominis est passibilis nativitas Filii? Minime; sed Deus cum sit indivisibilis, impassibiliter Pater est Filii: unde Verbum Patris dicitur: quia nec ipsum verbum humanum passibiliter producitur; & cum simplex sit natura divina, unius solius Filii Pater est; & propter hoc additur, *Dilectus*. CHRYSOSTOMUS a. Cum enim quis unum solum possidet filium, maxime diligit; si vero pater factus sit plurium, dispartitus affectus remittitur. ATHANASIUS. Cum autem antea Propheta protulerit Dei promissa dicentis, Mittam Christum filium meum; nunc apud Iordanem, quasi consummato promisso, decenter subiungit: *In te complacui mihi*. BEDA. Ac si dicat: In te (3) placitum meum constitui, idest hoc per te gerere quod mihi placet. GREGORIUS super Ezech. (homil. VIII.) Vel aliter. Omnis qui pœnitendo corrigit aliqua quæ fecit, eo ipso quod pœnitet, se sibi displicuisse indicat, quia emendat quod fecit. Et quia omnipotens Pater humano modo de peccatoribus locutus est dicens Gen. VI. „ Pœnitet „ me fecisse hominem; “ quasi sibimetipsi displicuit in peccatoribus quos creavit; in solo autem Christo sibi complacuit, quia in solo eo non invenit culpam, in qua se reprehendat quasi per pœnitentiam. AUGUSTINUS de Consen. Evang. (Lib. II. cap. XIV.) Quod autem Matthæus dicit, „ Hic „ est Filius meus, “ Lucas autem, *Tu es Filius meus dilectus*, ad eamdem sententiam explicandam valet: vox enim cælestis unum horum dixit; sed Matthæus ostendere voluit ad id valere quod dictum est, „ Hic est Filius

(1) *Al.* de Unitate Ecclesiæ. (2) *Addit P. Nicolai* assuetum. (3) *Al.* placitum mihi constitutum.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod subiungitur ex Chrysostomo, & ex Athanasio, non occurrit; sed aliquid analogice huc pertinens apud Athanasium ipsum orat. II. contra Arrianos.

„ lius meus, “ ut illis qui potius audiebant, indicaretur quod ipse esset Filius Dei: non enim Christo indicabatur, qui sciebat; sed audiebant qui aderant, propter quos etiam ipsa vox facta est.

(h) ORIGENES (hom. XXVIII.) Cum autem baptizatum Dominum dixisset, generationem Domini exponit, non a superioribus ad inferiora deducens, sed a Christo usque ad ipsum pervenit Deum: unde dicit: *Et ipse Iesus erat incipiens quasi annorum triginta*. Quando enim baptizatus est, & mysterium secundæ generationis assumpsit, tunc dicitur incepisse, ut tu quoque priorem nativitatem destruas, & in secunda regeneratione nascaris. GREGORIUS Nazianzenus (oratione *a* in sanctum lavac.) Est ergo considerandum quis esset qui baptizatus est, & a quo, & quando. Mundus siquidem, & a Ioanne, & iam inceptis miraculis: ut ex hinc suscipiamus doctrinam nos præmundandi, & humilitatem amplexandi, quin & in perfectione & spiritualis, & carnalis ætatis prædicandi; quorum primum dictum (1) est baptisma suscipientibus, & non præmunientibus se per habitum bonum: nam etsi relaxationem peccatorum faciat donum baptismi, verendum tamen est ne ad eumdem vomitum revertamur. Secundum dictum est adversus insurgentes contra dispensatores mysterii: siquidem ipsi dignitate præcellunt. Tertium editum est illis qui de iuventa confidunt, & quodlibet tempus arbitrantur ad prælationem, vel doctrinam spectare. Purgatur Iesus, & tu purgationem contemnis; a Ioanne, ac tu in tuum monitorem insurgis; tricenarius, tu autem docendo seniores, lanuginem prævenis. Sed adsunt Danielis, & similium exempla in ore: nam quilibet noxius ad respondendum paratus est. Non est autem lex Ecclesiæ quod raro contingit, eo quod nec unica hirundo ver statuit. CHRYSOSTOMUS *b*. Vel idcirco usque ad illam ætatem quæ cuncta peccata recipit, expectat, totam legem perficiens, ne quis dicat, quod ideo legem solvit, quod eam non poterat consummare. GRAECUS *c*. Ob hoc etiam tricenarius accedit ad baptisma, ut ostendat quod spiritualis regeneratio viros parit perfectos secundum spiritualem ætatem. BEDA. Potest etiam tricenalis baptizati Salvatoris ætas, nostri etiam baptismatis intimare mysterium, propter fidem scilicet Trinitatis, & operationem decalogi. GREGORIUS Nazianzenus (oratione in sanctum lavac.) Baptizandus est tamen infantulus, si necessitas urgeat: nam utilius est (2) insensibiliter sanctificari, quam non signatos transmigrare. Sed dices: Christus tricenarius baptizatur, cum Deus esset; tu vero iubes accelerare baptisma. (3) Sed cum dixisti, Deus, id obiectum solvisti. Ipse non indigebat purgamine, nec aliquod imminebat ei periculum dum differret baptisma; at tibi in parvum non redundat piaculum, si transmigres in corruptione natus, non autem incorruptionis veste indutus. (4) At forsan times ne baptizatus baptismatis munditiam custodias, & propterea differs baptismum. Sed melius est nonnumquam parumper inquinari, quam omnino gratia carere. CYRILLUS *d*. Licet tamen Christus secundum carnem careat patre, suspicabantur aliqui eum patrem habere: unde sequitur: *Ut putabatur filius Ioseph*. AMBROSIUS (Lib. III. in Lucam in prin.) Bene *ut putabatur*, qui vere non erat; sed ideo putabatur, quia eum Maria, quæ Ioseph viro suo erat desponsata, genuerat. Cur autem Ioseph magis quam Mariæ generatio describitur, cum Maria de Spiritu sancto genuerit Christum, & Ioseph a generatione Domini videatur alienus; dubitare possemus, nisi consuetudo nos instrueret Scripturarum, quæ semper viri originem quærit, maxime cum in Ioseph (5) origine etiam origo sit Mariæ: nam cum vir iustus fuerit Ioseph, utique ex tribu sua, & ex patria sua accepit uxorem: itaque & census tempore ascendit Ioseph de domo, & de pa-

(1) *Al.* sit. (2) *Al.* invisibiliter. (3) *Al. deest* Sed. (4) *In quatuor iam citatis exemplis sic legitur.* Et quidem bonum est baptismi munditiam custodire; sed potius est interdum paulisper maculari quam gratia carere. (5) *Al. deest* origine.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In sancta lumina Epiph. non in sacrum lavacrum, ut in editione Antverpiensi huius Oper. prius perperam notabatur; cum oratio quæ in sacrum lavacrum, sive baptisma, inscribitur, sit orat. xl. Neutram tamen illarum, nec locum ullum edit. Paris. indicabat. *b* In Cat. Græc. PP. ubi notatur ex homil. in Matth. sed non occurrit ibi, nec tale quidquam ex hom. XII. colligi potest, ubi eius baptismum ex professo describit. *c* Idest Severus Antiochenus in Cat. Græc. PP. *d* In Cat. Græc. PP. ex Glaphyris, nempe Lib. II. ubi nativitatem Christi cum ipsa Mosis nativitate confert.

patria David, ut profiteretur cum Maria uxore sua. Quæ ex eadem domo, & ex eadem patria professionem defert, utique eiusdem tribus, & eiusdem patriæ se esse designat: unde generationem Ioseph explicans subdit: *Qui fuit Heli*. Illud autem advertamus, quod sanctus Matthæus Iacob, qui fuit pater Ioseph, filium Nathan esse commemorat; Lucas vero Ioseph, cui desponsata fuit Maria, filium Heli esse descripsit. Quomodo unius duo patres, scilicet Heli, & Iacob, esse potuerunt? GREGORIUS Nazianzenus *a*. Dicunt autem quidam quod unica est successio a David usque ad Ioseph; (1) licet diversis nominibus ab utroque Evangelista narratur. Sed hoc absurde fatentur: quoniam initium huius generationis duos fratres obtinuit, Nathan scilicet, & Salomonem: unde generationes diversimode profluxerunt. EUSEBIUS Emisenus (Lib.I. Eccl. Histo. cap. VI.) Ipsorum ergo verborum sententiæ intellectum attentius explicemus: si enim approbante Matthæo Ioseph esse filium Iacob, Lucas similiter approbasset Ioseph (2) esse filium Heli, esset aliqua controversia. Ceterum cum approbante Matthæo, Lucas plurium opinionem declararet, non propriam, dicens, *Ut putabatur*; non arbitror aliquod relinqui dubium. Cum enim essent inter Iudæos diversæ opiniones de Christo, & omnes reducerent ipsum ad David propter promissiones ei factas; plurimi autem assererent Christum a David esse futurum per Salomonem, & alios Reges; quidam hanc opinionem vitabant, eo quod plurima de Regibus dicuntur enormia, & quia de Iechonia Hieremias dixit, quod non oriretur semen ex eo collocandum in sede David: quorum opinionem commemorat Lucas, sentiens enarrare Matthæum qualis esset veritas generationis: & hæc est prima ratio. Est & alia profundior. Matthæus enim cum inciperet scribere ante conceptionem Mariæ, & carnalem nativitatem Iesu, opportune velut in historia præmittit carnalem progeniem: unde & generationem a superioribus derivat descendens: cum enim Verbum Dei carnem acciperet, descendebat. Sed Lucas ad factam per lavacrum regenerationem prosilit, & ibi aliam generum successionem exponit, & ab imis ad prima sublevans, pariter & peccatorum, quos narravit Matthæus, memoriam abdicat (eo quod quicumque in Deo renascitur, fit alienus a criminosis parentibus, Dei filius factus) & eorum qui secundum Deum vitam duxerunt honestam, (3) meminit. Sic enim Abrahæ dictum est Gen. XV. „Tu proficisceris ad patres tuos," non quidem carnales, sed in Deo patres, propter similitudinem honestatis. Igitur ei qui in Deo nascitur ascribit parentes qui sunt secundum Deum per æquiparantiam morum. AUGUSTINUS de Quæst. nov. & vet. testamenti (quæst. LVI.) Vel aliter. Matthæus a David per Salomonem descendit ad Ioseph; Lucas vero ab Heli, qui tempore fuit Salvatoris, ascendit per traducem Nathan filii David, & Heli & Ioseph iunxit tribum, ostendens unius generis esse utrumque; ac per hoc non solum Ioseph filium esse Salvatorem, sed & Heli. Ipsa enim ratione qua Ioseph filius dicitur esse Salvator, ipsa etiam est Heli filius, & ceterorum omnium qui de eadem tribu sunt. Hinc est quod dicit Apostolus Rom. IX. „Quorum patres, & ex quibus „Christus secundum carnem." AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib.II. quæst. V.) Vel tres causæ concurrunt, quarum aliquam Evangelista secutus sit: aut enim unus Evangelista patrem eius, a quo genitus est, nominavit; alter vero vel avum maternum, vel aliquem de cognatis maioribus posuit: aut unus erat Ioseph naturalis pater, & alter eum adoptavit: aut more Iudæorum, cum sine filiis unus decessisset, eius uxorem propinquus recipiens, filium quem genuit propinquo mortuo deputavit. AMBROSIUS (Lib. III. in Lucam.) Traditur enim, Nathan, qui a Salomone genus duxit, Iacob generasse filium, & uxore superstite decessisse, quam postea Melchi accepit uxorem, ex qua generatus est Heli. Rursus Heli, fratre Iacob sine liberis decedente, copulatus est fratris uxori, & generavit alium Ioseph, qui iuxta legem Iacob filius dicitur: quoniam semen fratris defuncti iuxta legis veteris seriem suscitabat. BEDA (super *Qui fuit Heli*.) Vel aliter. Iacob fratris Heli sine liberis defuncti uxorem de mandato legis accipiens genuit Ioseph, natura quidem germinis filium suum, secundum vero legis præce-

(1) *Al.* Sed. (2) *Al. emittitur* esse. (3) *Al. non est* meminit.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Carmine quod inscribitur *de genealogia Christi*.

ceptum efficitur filius Heli. AUGUSTINUS de Quaest. nov. & vet. testamenti *a* (Lib. II. cap. 111.) Probabilius enim intelligimus Lucam adoptantis originem tenuisse, qui noluit Ioseph genitum dicere ab illo cuius filium esse narravit. Commodius enim filius dictus est (1) eius a quo fuerat adoptatus, quam diceretur ab illo genitus cuius carne non erat natus. Matthaeus autem dicens: „ Abraham genuit Isaac, Isaac autem genuit Iacob;" atque in hoc verbo, quod est genuit perseverans donec in ultimo diceret; „ Iacob autem genuit Ioseph;" satis expressit ad eum se patrem perduxisse originem generantium a quo Ioseph non adoptatus, sed genitus erat. Quamquam si etiam genitum Lucas diceret Ioseph ab Heli, nec sic nos hoc verbum perturbare deberet: neque enim absurde quisque dicitur non carne, sed caritate genuisse quem sibi filium adoptavit. Merito autem Lucas adoptionis originem suscepit: quia per adoptionem efficiuntur filii Dei, per carnalem vero generationem Filius Dei potius propter nos Filius hominis factus est. CHRYSOSTOMUS *b*. Quia vero haec pars Evangelii consistit in serie nominum, nihil pretiosum exinde acquiri existimant. Ne igitur hoc patiamur, experiamur etiam hunc passum scrutari. Est enim ex nudis nominibus copiosum haurire thesaurum, quia plurium rerum indicativa sunt nomina: nam & divinam clementiam, & oblatas a mulieribus gratiarum actiones sapiunt: cum enim filios impetrabant, nomen imponebant a dono. GLOSSA (interlinearis.) Interpretatur igitur Heli, Deus meus, vel scandens: *qui fuit Mathat*, idest donans peccata; *qui fuit Levi*, idest additus. AMBROSIUS (Lib. III. in Lucam.) Pulchre Lucas, quoniam filios Iacob non poterat plures comprehendere, ne extra generationes evagari superflua serie videretur, licet in aliis longe posterioribus, Patriarcharum tamen antiqua nomina non praetermittenda arbitratus est: Ioseph, Iudae, Simeonis, & Levi. Quatuor enim genera in his cognoscimus fuisse virtutum: in Iuda passionis dominicae per figuram mysterium prophetatum; in Ioseph praecessisse castitatis exemplum, in Simeone vindictam pudoris; in Levi officium sacerdotis: unde sequitur: *qui fuit Melchi*, idest Rex meus; *qui fuit Iannae*, idest dextera; *qui fuit Ioseph*, idest accrescens (fuit autem alius iste Ioseph) *qui fuit Mathathiae*, idest donum Dei, vel aliquando; *qui fuit Amos*, idest onerans vel oneravit; *qui fuit Naum*, idest consolatio, vel consolans; *qui fuit Hesli*, idest adiuva me; *qui fuit Nagge*, idest meridies, vel meridianum; *qui fuit Naat*, idest desiderium; *qui fuit Mathathiae*, ut supra; *qui fuit Semei*, idest obediens; *qui fuit Ioseph*, idest augmentum; *qui fuit Iuda*, idest confitens; *qui fuit Ioanna*, idest Dominus, vel gratia eius, vel Dominus misericors; *qui fuit Resa*, idest misericors; *qui fuit Zorobabel*, idest princeps, vel magister Babylonis; *qui fuit Salathiel*, idest petitio mea Deus; *qui fuit Neri*, idest lucerna mea; *qui fuit Melchi*, idest regnum meum; *qui fuit Addi*, idest robustus, vel violentus; *qui fuit Cosan*, idest dominans; *qui fuit Helmadam*, quod est Dei mensura; *qui fuit Her*, quod est vigilans, vel vigilia, vel pelliceus; *qui fuit Iesu*, quod est salvator; *qui fuit Eliezer*, idest Deus meus adiutor; *c qui fuit Iorim*, idest (2) Dominus exultans, vel exaltans; *qui fuit Mathat*, ut supra; *qui fuit Levi*, ut supra; *qui fuit Simeon*, id est audivi tristitiam, vel signum; *qui fuit Iuda*, ut supra; *qui fuit Ioseph*, ut supra; *qui fuit Iona*, idest columba, vel dolens; *qui fuit Eliakim*, quod est Dei resurrectio; *qui fuit Melcha*, idest Rex eius; *qui fuit Menna*, quod est viscera mea; *qui fuit Mathathiae*, idest donum, *qui fuit Nathan*, idest dedit, vel dantis. AMBROSIUS. Per Nathan autem expressam advertimus prophetiae dignitatem, ut quia unus omnia Christus Iesus, in singulis quoque maioribus genera virtutum diversa praecederent.

Sequitur: *Qui fuit David*: ORIGENES (homil. XXVIII.) Dominus descendens in mundum assumpsit peccatorum hominum personam, & nasci voluit de stirpe Salomonis, ut refert Matthaeus, cuius peccata scripta sunt, & ceterorum, ex quibus multi fecerunt malum in conspectu Dei. Quando vero ascendit, & secundo per baptismum ortus esse describitur, ut refert Lucas, non per Salomonem, sed per Nathan nascitur, qui arguit patrem super Uriae morte, ortuque Salomonis. AUGUSTINUS in Lib. Retract. (Lib. I. cap. XXVIII.) Dicendum autem, quod huiusmodi nominis Propheta ar-

(1) *Al. omittitur* eius. (2) *Nicolai legit* Dominus exaltans, vel est exaltans.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a De Cons. Evang. *b* Hom. XXXI. in Epist. ad Rom. *c* Quae ex Ambrosio continuatim notantur, sunt in Glossis tantum.

arguit David, ne putetur idem fuiſſe homo, cum alter fuerit. GREGORIUS Naz. a: Sed a David ultra, ſecundum utrumque Evangeliſtam, eſt generis proceſſus indiviſibilis: unde ſequitur, *Qui fuit Ieſſe*. GLOSSA b (ordinaria.) Interpretatur David manu fortis, Ieſſe incenſum. Sequitur: *Qui fuit Obeth*, quod eſt ſervitus; *qui fuit Booz*, quod eſt fortis; *qui fuit Salmon*, quod eſt ſenſibilis, vel pacificus; *qui fuit Naaſon*, quod eſt augurium, vel ſerpentinus; *qui fuit Aminadab*, ideſt populus voluntarius; *qui fuit Aram*, quod eſt erectus, vel excelſus; *qui fuit Eſron*, ideſt ſagitta; *qui fuit Phares*, quod eſt diviſio; *qui fuit Iuda*, ideſt confitens; *qui fuit Iacob*, quod eſt ſupplantator; *qui fuit Iſaac*, quod eſt riſus, vel gaudium; *qui fuit Abraham*, quod eſt pater multarum gentium, vel videns populum. CHRYSOSTOMUS. Matthæus quidem tamquam qui Iudæis ſcribebat, nihil ſtatuit ulterius ſcribere, niſi quod ab Abraham, & David Chriſtus proceſſerat: hoc enim maxime placabat Iudæos. Lucas vero, ſicut qui omnibus communiter loquebatur, ulterius protendit ſermonem, attingens uſque ad Adam: unde ſequitur, *Qui fuit Thare*. GLOSSA (interlinearis.) Quod interpretatur exploratio, ſive nequitia; *qui fuit Nachor*, quod eſt requievit lux; *qui fuit Sarug*, quod eſt corrigia, vel comprehendens lorum, vel perfectio; *qui fuit Ragau*, quod eſt ægrotus, vel paſcens; *qui fuit Phalech*, quod eſt dividens, vel diviſum, *qui fuit Heber*, quod eſt tranſitus; *qui fuit Sale*, quod eſt tollens; *qui fuit Chainan*, quod eſt lamentatio, vel poſſeſſio eorum. BEDA (cap. x. in Lucam.) Nomen, & generatio Chainan iuxta Hebraicam veritatem neque in Geneſi, neque in verbis dierum invenitur, ſed Arphaxath Selaa, vel Sale filium nullo interpoſito genuiſſe perhibetur. Scito ergo Lucam hanc generationem de ſeptuaginta Interpretum editione ſumpſiſſe, ubi ſcriptum eſt quod Arphaxath centum triginta quinque annorum genuerit Chainan, & ipſe Chainan, cum triginta quinque fuerit annorum, genuerit Sale.

Sequitur: *Qui fuit Arphaxath*. GLOSSA (interlinearis.) Quod eſt ſanans depopulationem; *qui fuit Sem*, quod eſt nomen, vel nominatus; *qui fuit Noe*, quod eſt requies. AMBROSIUS (ubi ſup. non procul a fin.) Noe quidem iuſti inter dominicas generationes commemoratio non debuit prætermitti, ut quia ædificator Eccleſiæ naſcebatur, eum ſui generis auctorem præmiſiſſe videatur qui eam in typo ante fundaverat.

Qui fuit Lamech. GLOSSA (interlinearis.) Quod eſt humiliatum, vel percutientem, percuſſum, vel humilem; *qui fuit Mathuſalem*, quod eſt mortis (1) emiſſio, vel mortuus eſt, & interrogavit. AMBROSIUS (ubi ſupra.) Huius ultra diluvium numerantur anni, ut quoniam ſolus eſt Chriſtus unus, cuius vita nulla ſentit ætatem, in maioribus quoque ſuis non ſenſiſſe diluvia videretur. *Qui fuit Enoch*: & hic pietatis dominicæ, & divinitatis manifeſtum indicium eſt, eo quod nec mortem ſenſerit Dominus, & ad cælum remeaverit, cuius generis auctor raptus ad cælum eſt. Unde manifeſtum eſt Chriſtum potuiſſe non mori, ſed voluiſſe, ut nobis mors illa prodeſſet: & ille quidem raptus ne malitia mutaret cor eius; Dominus autem, quem militia ſæculi mutare non poterat, eo unde venerat, naturæ ſuæ maieſtate remeavit. BEDA (ſuper *Qui fuit Mathuſalem*.) Pulchre autem a baptizato Dei Filio uſque ad Deum Patrem aſcendens, ſeptuageſimo gradu Enoch ponit, qui dilata morte translatus eſt in paradiſum, ut ſignificet eos qui in gratiam adoptionis filiorum ex aqua & Spiritu ſancto regenerantur, interim poſt corporis abſolutionem æternam ſuſcipiendos in requiem: ſeptuagenarius enim, propter ſeptimam ſabbati, illorum requiem ſignificat qui iuvante Dei gratia, decalogum legis impleverunt. GLOSSA (interlinearis.) Interpretatur autem Enoch dedicatio; *qui fuit Iareth*, quod eſt defendens, ſive continens; *qui fuit Malaleel*, quod eſt laudatus Dei, vel laudans Deum; *qui fuit Chainan*, ut ſupra; *qui fuit Enos*, ideſt homo deſperans, vel violentus; *qui fuit Seth*, quod eſt poſitio, ſive poſuit. AMBROSIUS (ibidem.) Seth poſterior filius Adæ non ſiletur, ut cum duæ ſint populi generationes, ſignificaretur in typo, in poſteriore potius quam in priore generatione Chriſtum numerandum.

Sequitur: *Qui fuit Adam*. GLOSSA (interlin.) Quod (2) eſt homo, vel terrenus, vel indigens.

Qui

(1) *Al. deeſt* emiſſio. (2) *Al. omittitur* eſt.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi ſupra. b Interlinealis.

Qui fuit Dei. AMBROSIUS (ibidem.) quid pulchrius potuit convenire quam ut sancta generatio a Dei Filio inciperet, & usque ad Dei filium duceretur; creatusque præcederet in figura, ut natus in veritate sequeretur; ad imaginem factus præiret, propter quem Dei imago descenderet? a Putavit etiam Lucas ad Deum Christi originem referendam, quod verus Christi generator Deus sit, vel secundum generationem veram Pater, vel secundum lavacrum, & regenerationem mystici auctor muneris. Et ideo non a principio generationem eius cœpit describere, sed posteaquam baptisma eius explicuit, ut secundum naturam, & secundum gratiam Dei Filium demonstraret. Quod autem evidentius divinæ generationis indicium, quam quod de generatione dicturus Patrem præmisit loquentem: *Tu es Filius meus dilectus*? AUGUSTINUS de Consen. Evan. (Lib. II. cap. IV.) Satis etiam per hoc demonstravit, non se ideo dixisse Ioseph filium Heli, quod de illo genitus, sed quod ab illo potius (1) fuerit adoptatus; cum etiam ipsum Adam filium dixit, cum sit factus a Deo, sed per gratiam, quam postea peccando amisit, tamquam filius in paradiso constitutus sit. THEOPHYLACTUS (circa finem Com. in III. cap. Lucæ.) Ideo etiam generationem finit in Deum, ut addiscamus quod qui in medio sunt patres, Christus ad Deum eriget, & filios Dei faciet; & ut etiam crederetur Christi generatio sine semine fuisse; quasi dicat: Si non credis, quod secundus Adam factus sit sine semine, devenias ad primum Adam: (2) invenies enim absque semine factum a Deo. AUGUSTINUS de Consen. Evang. (Lib. II. cap. IV.) Et Matthæus quidem significare voluit Dominum descendentem ad nostram mortalitatem; ideo generationes ab Abraham usque ad Christi nativitatem descendendo commemoravit ab initio Evangelii sui. Lucas autem non ab initio, sed a baptismo Christi generationes narrat, nec descendendo, sed ascendendo, tamquam sacerdotem in expiandis peccatis magis assignans; (3) cui Ioannes testimonium perhibuit dicens Ioan. 1. „ Ecce qui tollit pec„ cata mundi. Ascendendo autem pervenit ad Deum, cui mundati, & expiati reconciliamur. AMBROSIUS (ubi sup.) Nec (4) sic Evangelistæ discrepare videantur, qui veterem ordinem sunt secuti. Nec mireris, si ab Abraham plures secundum Lucam successiones usque ad Christum sunt, pauciores secundum Matthæum, cum per alias personas generationem fateatis esse decursam. Potest enim fieri ut alii longævam trançegerint vitam, alterius vero generationis viri (5) immatura ætate decesserint, cum videamus quam plures senes cum suis nepotibus vivere, alios vero viros statim filiis obire susceptis. AUGUSTINUS b de Conf. Evang. (Lib. II. cap. VI.) Convenientissime autem Lucas baptizato Domino generationes per septuaginta septem personas sursum versus numerat: nam (6) & ascensus ad Deum, cui per peccatorum abolitionem reconciliamur, expressus est, & per baptismum fit homini omnium remissio peccatorum, quæ illo numero significantur: nam undecies septem, septuaginta & septem sunt: in denario autem perfectio beatitudinis est: unde manifestum est quod transgressio denarii designat peccatum per superbiam plus aliquid (7) habere cupientis. Hoc autem septies propterea ducitur, ut motu hominis facta significetur illa transgressio: ternario enim numero incorporea pars hominis significatur; quaternario vero corpus; motus autem in numeris non exprimitur, cum dicimus, Unum, duo, tria; sed cum dicimus, Semel, bis, ter: unde per septies undecim significatur motu hominis facta transgressio.

(1) *Al.* illi fuerit. (2) *Al.* & invenies eum absque semine &c. (3) *Al.* ubi testimonium perhibuit. (4) *Al.* hic. (5) *Al.* in matura. (6) *Al.* ascendens. (7) *Al.* haberi.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non eadem serie qua hic ista in Ambrosii textu connectuntur; sed prope finem Lib. III. super Lucam habentur quæ premissa sunt; sequentia autem hæc habentur multo ante sub finem § ab illis verbis incipientis, *Qui fuit Ada, qui fuit Dei*. b De Quæst. Evang. Lib. II. quæst. VI.

CA-

CAPUT IV.

(a) IEsus autem plenus Spiritu sancto regressus est a Iordane, & agebatur Spiritu in desertum diebus quadraginta, & tentabatur a diabolo. Et nihil manducavit in diebus illis: & consummatis illis, esuriit. Dixit autem illi diabolus: Si Filius Dei es, dic lapidi huic ut panis fiat. Et respondit ad illum Iesus: Scriptum est, quia non in pane solo vivit homo, sed in omni verbo Dei.

(b) Et duxit illum diabolus in montem excelsum, & ostendit illi omnia regna orbis terræ in momento temporis, & ait illi: Tibi dabo potestatem hanc universam, & gloriam illorum: quia mihi tradita sunt, & cui volo, do illa. Tu ergo procidens si adoraveris coram me, erunt tua omnia. Et respondens Iesus dixit illi: Scriptum est: Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli servies.

(c) Et duxit illum in Hierusalem, & statuit eum super pinnaculum templi, & dixit illi: Si Filius Dei es, mitte te hinc deorsum. Scriptum est enim, quod Angelis suis mandavit de te, ut conservent te, & quia in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. Et respondens Iesus ait illi: Dictum est: Non tentabis Dominum Deum tuum. Et consummata omni tentatione, diabolus recessit ab illo usque ad tempus.

(d) Et regressus est Iesus in virtute Spiritus in Galilæam, & fama exiit per universam regionem de illo. Et ipse docebat in synagogis eorum, & magnificabatur ab omnibus: & venit Nazareth, ubi erat nutritus, & intravit secundum consuetudinem suam die sabbati in synagogam, & surrexit legere. Et traditus est illi liber Esaiæ Prophetæ, & ut revolvit librum, invenit locum ubi scriptum erat: Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captivis remissionem, & cæcis visum, dimittere confractos in remissionem, prædicare annum Domini acceptum, & diem retributionis. Et cum plicuisset librum, reddidit ministro, & sedit. Et omnium in synagoga oculi erant intendentes in eum. Cœpit autem dicere ad illos: Quia hodie impleta est hæc scriptura in auribus vestris.

(e) Et omnes testimonium illi dabant, & mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipsius, & dicebant: Nonne hic est filius Ioseph? Et ait illis: Utique dicetis mihi hanc similitudinem: Medice cura teipsum. Quanta audivimus facta in Capharnanm, fac & hic in patria tua. Ait autem: Amen dico vobis, quia nemo Propheta acceptus est in patria sua. In veritate dico vobis, multæ viduæ erant in diebus Eliæ in Israel quando clausum est cælum annis tribus, & mensibus sex, cum facta esset fames magna in omni terra; & ad nullam illarum missus est Elias, nisi in Sareptam Sidoniæ ad mulierem viduam. Et multi leprosi erant in Israel sub Eliseo Propheta; & nemo eorum mundatus est, nisi Naaman Syrus.

(f) Et repleti sunt omnes in synagoga ira, hæc audientes; & surrexerunt, & eiecerunt illum extra civitatem, & duxerunt illum usque ad supercilium montis, super quem civitas illorum erat ædificata, ut præcipitarent eum. Ipse autem transiens, per medium illorum ibat.

(g) Et descendit in Capharnaum civitatem Galilææ, ibique docebat illos sabbatis. Et stupebant in doctrina eius, quia in potestate erat sermo ipsius. Et in synagoga erat homo habens dæmonium immundum, & exclamavit voce magna dicens: Sine: quid nobis & tibi, Iesu Nazarene? Venisti perdere nos? Scio enim te, quia sis Sanctus Dei. Et increpavit illum Iesus dicens: Obmutesce, & exi ab eo. Et cum proiecisset illum dæmonium in medium, exiit ab illo, nihilque illi nocuit. Et factus est pavor in omnibus, & colloquebantur ad invicem dicentes: Quod est hoc verbum, quia in potestate & virtute imperat immundis spiritibus, & exeunt? Et divulgabatur fama de illo in omnem locum regionis.

(h) Sur-

(h) Surgens autem Iesus de synagoga introivit in domum Simonis. Socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus, & rogaverunt illum pro ea. Et stans super illam, imperavit febri, & dimisit illam: & continuo surgens ministrabat illis.

(i) Cum autem sol occidisset, omnes qui habebant infirmos variis languoribus, ducebant illos ad eum; at ille singulis manus imponens curabat eos. Exibant autem dæmonia a multis clamantia, & dicentia, quia tu es Filius Dei. Et increpans non sinebat ea loqui, quia sciebant ipsum esse Christum.

(k) Facta autem die, egressus ibat in desertum locum: & turbæ requirebant eum, & venerunt usque ad ipsum, & detinebant illum, ne discederet ab eis. Quibus ille ait: Quia & aliis civitatibus oportet me evangelizare regnum Dei, quia ideo missus sum. Et erat prædicans in synagogis Galilææ.

(a) THEOPHYLACTUS (in Comm. super IV. cap. Lucæ.) Post baptismum Christus tentatur, innuens nobis quod postquam erimus baptizati, tentationes imminent nobis: unde dicitur: *Iesus autem plenus Spiritu sancto regressus est a Iordane*. CYRILLUS a. Dudum dixit Deus Gen. VI. „ Non permanebit spiritus meus in „ hominibus istis, eo quod sunt caro: " ubi vero regeneratione per aquam, & Spiritum ditati sumus, facti sumus divinæ naturæ participes per Spiritus sancti participationem. (1) Primogenitus autem in multis fratribus, primus recepit Spiritum, qui & Spiritus dator est, ut etiam ad nos per ipsum perveniat gratia Spiritu sancti. ORIGENES (hom. XXIX.) Quando igitur legis Iesum plenum Spiritu sancto, & in Actibus scribitur de Apostolis, quod repleti fuerint Spiritu sancto; vide ne æquales putes esse Apostolos Salvatori: quomodo enim si volueris dicere, Hæc vasa plena sunt vino, vel oleo, non statim dices, quod æquali mensura sunt plena; sic & Iesus, & Paulus pleni erant Spiritu sancto; sed vas Pauli multo minus erat quam Iesu, & tamen erat secundum mensuram suam utrumque repletum. Accepto itaque (2) baptismo, Salvator plenus Spiritu sancto, qui super eum in specie columbæ de cælis venerat, ducebatur a Spiritu: quia „ quotquot (3) spiritu Dei „ ducuntur, hi filii Dei sunt: " Rom. VIII. iste autem supra omnes proprie Filius Dei erat. BEDA (cap. XI. in Lucam.) Ne cui autem veniret in dubium a quo spiritu ductum, sive expulsum, alii Evangelistæ dicerent in desertum, consulte Lucas demum intulit: *Et agebatur in desertum a Spiritu quadraginta diebus*: ne quid contra eum valuisse spiritus putaretur immundus, qui plenus Spiritu sancto quæcumque volebat agebat. GRAECUS b. Si vero nos arbitrio proprio nostram vitam disponimus, quomodo ipse trahebatur invitus? Quod ergo dicitur, *Agebatur Spiritu*, huiusmodi habet intellectum: Sponte spiritualem duxit conversationem, ut locum exhiberet tentanti. BASILIUS c (in sermone præf. loci.) Non enim verbo provocans inimicum; sed opere (4) incitans quærit desertum: delectatur enim diabolus in deserto, non patitur esse in urbibus, contristat ipsum concordia civium. AMBROSIUS (Lib. IV. in Lucam cap. de deduct. Iesu in deser.) Agebatur igitur consilio in desertum, ut diabolum provocaret: nam nisi ille certasset, non mihi iste vicisset: mysterio, ut illum Adam de exilio liberaret qui de paradiso in desertum eiectus est; exemplo, ut ostenderet nobis diabolum ad meliora tendentibus invidere, & tunc magis esse cavendum ne mysterii gratiam deferat mentis infirmitas: unde sequitur: *Et tentabatur a diabolo*. CYRILLUS d. Ecce factus est in athletis (5) iubens agones Deus in his, qui coronat sanctorum vertices. GRECO-

(1) *Al.* Primogenitus, aut in multis fratribus primus &c. (2) *Al.* a Salvatore plenus Spiritu sancto baptismo, qui &c. (3) *Al.* spiritu deducuntur. (4) *Al.* visitans. (5) *Legit P. Nicolai* iubens agones ut Deus in his qui coronantur is qui coronat &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. PP. b Idest Severus Antiochenus in Cat. Græc. PP. c In Cat. Græc. ubi etiam Tito, & Gregorio Nisseno coniungitur quo ad hanc appendicem, quasi ex illis tribus desumatur; sed occurrit inter Opera quæ nunc extant. d In Cat. Græc. PP.

GORIUS III. Moral. *a*. Hostis tamen noster mentem mediatoris Dei & hominum tentatione quassare non valuit: sic enim dignatus est tentationes exterius suscipere ut tamen eius mens interius divinitati inhærens inconcussa permaneret. ORIGENES (homil. XXIX.) Tentatur autem Iesus a diabolo quadraginta diebus, & quæ fuerint tentamenta nescimus; quæ ideo forsitan prætermissa sunt, quia maiora erant quam ut litteris traderentur. BASILIUS *b*. Vel Dominus per quadragenam intentatus mansit: noverat enim diabolus quod ieiunabat, & non famescebat; & ideo non audebat accedere: unde sequitur: *Et nihil manducavit in diebus illis*: ieiunavit siquidem, ostendens quod illi qui se vult ad pugnas tentationum accingere, sobrietas est necessaria. AMBROSIUS (Lib. IV. in Lucam in præfatione.) Tria igitur sunt quæ ad usum proficiunt salutis humanæ: sacramentum, desertum, & ieiunium. Nemo nisi qui legitime certaverit, coronatur; nemo autem ad certamen virtutis admittitur, nisi prius ab omnibus ablutus maculis delictorum, gratię cælestis munere consecretur. GREGORIUS Nazianzenus (orat. in sanct. lavacrum.) Quadraginta siquidem diebus ieiunavit nihil manducans: erat enim Deus: nos autem ieiunium possibilitati proportionamus; licet zelus aliquibus progredi suadeat ultra posse. BASILIUS *c*. Sed tamen non sic utendum est carne ut per egestatem alimenti naturalis vigor eius solvatur, neque ut ad ultimum torporem intellectus urgeatur per dissolutionis excessum. Unde Dominus noster semel hoc peregit, sed per totum consequens (1) tempus ordine debito gubernavit corpus; & similiter Moyses, & Elias. CHRYSOSTOMUS *d*. Valde autem prudenter factum est, quod in ieiunando eorum non excessit numerum, ne scilicet putaretur apparenter venisse, non autem recepisse veram carnem, aut præter humanam esse naturam. AMBROSIUS (Lib. IV. in Luc. de ded. Iesu in desertum.) Quadraginta autem dierum mysticum numerum recognoscis: tot enim diebus aquas abyssi effusas esse meministi, & tot ieiunio dierum sanctificato refusam cæli serenioris ostendit clementiam, tot ieiunio dierum Moyses perceptionem legis emeruit, tot annos in eremo constituti patres panem Angelorum consecuti sunt. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. IV.) Numerus autem iste laboriosi huius temporis sacramentum est quo sub disciplina Regis Christi adversus diabolum dimicamus. Hic enim numerus temporalem vitam significat: tempora enim annorum quadripartitis vicibus currunt: quadraginta autem quater habent decem: porro ipsa decem ab uno usque ad quatuor progrediente numero consummantur: quod declarat quod quadraginta dierum ieiunium, hoc est humiliationem animæ, consecravit & lex, & Prophetæ per Moysen, & Eliam, & Evangelium per ipsius Domini ieiunium. BASILIUS *e*. Verum quia non esurire supra hominem est, assumpsit Dominus passionem famis, indicans eam non esse peccatum, & concessit cum voluit naturæ humanæ quæ sua sunt pati, & agere: unde sequitur: *Et consummatis illis esuriit*, non coactus ad necessitatem quæ præest naturæ, sed quasi provocans diabolum ad duellum: sentiens enim diabolus, quia ubi fames, ibi imbecillitas, aggreditur ad tentandum, & quasi tentationum excogitator, famem Christo patienti suadebat lapidibus appetitum sedare: unde sequitur: *Dixit autem illi diabolus: Si Filius Dei es, dic lapidi huic ut panis fiat*. AMBROSIUS (tit. de pri. tentat. Christi.) Tria præcipue docemur tela esse diaboli, quibus (2) ad convulnerandam mentem hominis consuevit armari: gulæ unum, aliud iactantiæ, tertium ambitionis. Inde ergo cœpit unde iam vicit, scilicet Adam. Discamus igitur cavere gulam, cavete luxuriam, quia telum est diaboli. Sed quid sibi vult talis sermo, *Si Filius Dei es*, nisi quia cognoverat Dei Filium esse venturum, sed venisse per hanc infirmitatem corporis non putabat? Aliud est explorantis, aliud tentantis: ideo profitetur se credere, & homini conatur illudere. ORIGENES (hom. XXIX.) Rogato autem patre a filio panem, nec dante lapidem pro pane, iste quasi adversarius, & fallax, pro pane (3) dabat lapi-

(1) *Al.* *deest* tempus. (2) *Al.* ad convertendam. (3) *Al.* dat.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Cap. XI. vel in antiquis codd. cap. XIII. super illud Iob II. *Verumtamen animam eius serva*. *b* Ut supra. *c* Ut supra, in Cat. Græc. PP. Colligitur ex eius enarratione sive Commentario in Esaiam cap. I. & ex Constitutionibus monasticis cap. V. non eadem serie tamen, aut eodem tenore. *d* Hom. XIII. in Matth. *e* Ut supra.

lapidem. BASILIUS *a*. Suadebat quidem lapidibus appetitum sedare; hoc est, permutare desiderium ab alimento naturali (1) ad existentia præter naturam. ORIGENES (ut supra.) Puto etiam quod usque hodie lapidem diabolus ostendit, ut hortetur singulos ad loquendum: *Dic ut lapis iste panis fiat*. Si videris hæreticos dogmatum suorum mendacium pro pane comedere, scito lapidem eorum esse sermonem, quem monstrat eis diabolus. BASILIUS. Dissipator autem tentationum Christus non repellit a natura famem: unde sequitur: *Et respondit ad illum Iesus: Scriptum est, quia non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei*. THEOPHYLACTUS. Quasi dicat: Non solis panibus humana natura sustentatur; immo sufficit verbum Dei ad nutriendum universam naturam humanam. (2) Taliter pastus est Israeliticus populus, colligens annis quadraginta manna, & gaudens volatilium præda. Divino consilio Elias convivas habuit corvos; Eliseus herbis agrestibus socios nutrivit. CYRILLUS *b*. Vel aliter. Terrenis cibis terrenum nostrum alitur corpus; anima vero rationalis divino verbo vigoratur ad bonam habitudinem spiritus: non enim naturam (3) incorpoream corpus alit. GREGORIUS Nissenus *c*. Unde non alitur virtus pane, nec per carnes bene se haber anima, & pinguescit: aliis epulis vita sublimis educatur, & crescit: nutrimentum boni castitas, panis sapientia, pulmentum iustitia, potus impassibilis status, delectatio bene sapere. AMBROSIUS (tit. & Lib. ut supra.) Vides igitur quo genere utatur armorum, quo hominem a spiritualis nequitiæ incursione defendat adversum incitamenta gulæ: non enim quasi Deus utitur potestate: quid enim mihi proderat? Sed quasi homo commune sibi accepit auxilium, ut divino pabulo lectionis intentus famem corporis negligat, alimentum verbi acquirat: non enim potest qui verbum sequitur, panem desiderare terrenum: humanis enim divina præstare non dubium est. Simul cum dicit, *Non in solo pane vivit homo*, ostendit hominem esse tentatum, hoc est susceptionem nostram, non suam divinitatem.

(b) THEOPHYLACTUS (super *Et consummata omni tentatione*.) Primo inimicus Christum de gula tentaverat, sicut & Adam; deinde de cupiditate, sive avaritia, in hoc quod ostendit ei omnia regna mundi: unde sequitur: *Et duxit illum diabolus in montem excelsum, & ostendit ei omnia regna orbis terræ in momento temporis*. GREGORIUS in homil. (VI. in Evang.) Quid mirum si se permisit ab illo in montem duci qui se pertulit etiam a membris ipsius crucifigi? THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Sed qualiter ostendit ei omnia regna orbis terræ? Quidam dicunt, quod mente hæc ei ostendit; ego autem dico, quod sensibiliter, & in phantasia apparere fecit. TITUS *d*. Vel descripsit orbem verbo, & velut quamdam domum intentioni eius manifestavit, ut existimabat. AMBROSIUS (tit. de tertia tentat. Christi.) Bene autem in momento temporis sæcularia, & terrena monstrantur: non enim tam conspectus celeritas indicatur, quam caducæ fragilitas potestatis exprimitur. In momento enim cuncta illa prætereunt, & sæpe honor sæculi abiit antequam venerit.

Sequitur: *Et ait illi: Tibi dabo potestatem hanc universam, & gloriam illorum: quia mihi tradita sunt, & cui volo do illa*. TITUS. In utroque mentiebatur: neque enim habebat, nec conferre poterat quo carebat: nullus enim obtinet potestatem, sed ad pugnam est adversarius derelictus. AMBROSIUS (ubi supra.) Alibi enim legitur (Rom. XIII.) quia „ omnis potestas a Deo est: “ itaque a Deo est potestatum ordinatio, a malo ambitio potestatis; nec est potestas mala, sed is qui male utitur potestate. Quid ergo? Bonum est uti potestate, studere honori? Bonum, si deferatur, non eripiatur. Distingue tamen hoc ipsum bonum: alius enim bonus in sæculo; alius perfectæ virtutis usus. Bonum est enim Deum quærere, & cognoscendæ divinitatis studium nullis occupationibus impediri. Quod si is qui Deum quærit propter fragilitatem carnis, & mentis angustias sæpe tentatur; quanto magis qui sæculum quærit, obnoxius est. Docemur ergo ambitionem despicere, eo quod

(1) *Al.* ad existentiam. (2) *Al.* Talia. (3) *Al.* corpoream.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ut supra; *& sic infra*. *b* Ubi supra. *c* Ubi supra, ex Iambicis, Iamb. XVIII. de virtute cir. med. quod prius cum Cyrillo confundebatur. *d* Bostrensis in Cat. Græc. PP.

quod diabolicæ (1) subiicit potestati. TITUS *a*. Habet autem forensis gratia domesticum periculum, & ut dominetur aliis prius servit; curvatur ad obsequium, ut honore donetur; & dum vult esse sublimior, simulata humilitate fit vilior: unde subdit: *Tu ergo si adoraveris coram me, erunt tibi omnia subdita*. CYRILLUS *b*. Quomodo tu, cuius sors est inextinguibilis flamma, qualiter omnium Domino quæ sua sunt spondes? Putasti cultorem habere, cuius metu tremunt universa? ORIGENES (hom. xxx.) Vel aliter totum. Duo Reges certatim regnare festinant: peccati Rex peccatoribus diabolus, & iustitiæ Rex iustis Christus: scienfque diabolus ad hoc venisse Christum ut regnum eius tolleret, ostendit ei omnia regna mundi: non quidem regnum Persarum, (2) & Indorum, sed regnum suum, quomodo regnaret in mundo, quomodo scilicet alii regnentur a fornicatione, alii ab avaritia: & ostendit ei in puncto temporis, hoc est in præsenti temporum cursu, qui ad comparationem æternitatis puncti obtinet instar: neque enim necessarium habebat Salvator ut ei diutius huius sæculi negotia monstrarentur; sed statim ut aciem luminum suorum ad contemplandum vertit, & peccata regnantia, & eos qui regnarentur a vitiis conspexit. Dicit ergo ad eum: Venisti ut adversus me de imperio dimices. Adora me, & accipe regnum quod teneo. Verum Dominus vult quidem regnare, (3) sed iustitia, ut absque peccato regnet; & vult gentes sibi esse subiectas, ut serviant veritati; nec sic vult regnare ceteris ut ipse regnetur (4) a diabolo: unde sequitur: *Et respondens Iesus dixit illi: Scriptum est: Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli servies*. BEDA (super *Dominum Deum tuum adorabis*.) Dicens diabolus Salvatori, *Si procidens adoraveris me*, e contrario audit, quod ipse magis adorare eum debeat quasi Dominum & Deum suum. CYRILLUS *c*. Qualiter autem, si, secundum hæreticos, Filius est creatura, adoratur? Quod crimen inferretur adversus eos qui servierunt creaturæ, & non creatori, si Filium secundum eos creaturam existentem colimus tamquam Deum? ORIGENES (homil. xxx.) Vel aliter. Hos, inquit, omnes propterea mihi volo esse subiectos, ut Dominum Deum adorent, & ipsi soli serviant; tu autem a me vis incipere peccatum, quod ego dissoluturus huc veni. CYRILLUS *d*. Hoc autem mandatum eius tetigit intima: ante adventum enim eius ipse ubique colebatur; lex autem divina eiiciens ipsum a dominio usurpato, adorare statuit solum eum qui naturaliter Deus est. BEDA (ubi supra.) Quæret autem aliquis quomodo conveniat quod hic præcipitur, soli Domino serviendum, Apostoli verbo, qui dicit Galat. v. „ Per „ caritatem servite invicem. “ (5) Sed in Græco dulia (δουλεία) intelligitur servitus communis, hoc est sive Deo, sive homini exhibita; latria (λατρεία) autem vocatur servitus divinitatis cultui debita. Iubemur ergo per caritatem servire invicem, quod est Græce duleuin (δουλεύειν) iubemur uni Deo servire, quod est Græce latrevin (λατρεύειν) unde hic dicitur, *Et illi soli servies*; quod est Græce latreuis (λατρεύσεις)

(c) AMBROSIUS (ubi sup. in fine.) Sequitur iactantiæ telum, quo in proclive delinquitur: quia dum homines gloriam virtutis suæ iactare desiderant, de loco meritorum, & statione decidunt: unde dicitur: *Et duxit illum in Hierusalem, & statuit eum supra pinnaculum templi*. ORIGENES (homil. xxxi.) Sequebatur plane, quasi athleta ad tentationem sponte proficiscens, & quodammodo loquebatur: Duc quo vis, & invenies me in omnibus fortiorem. AMBROSIUS (ibidem.) Ita est autem iactantia ut dum se putat unusquisque ad altiora conscendere, sublimium usurpatione factorum ad inferiora trahatur: unde sequitur: *Et dixit illi: Si Filius Dei es, mitte te hinc deorsum*. ATHANASIUS *e*. Non autem contra divinitatem certamen diabolus iniit, neque enim audebat; & ideo dicebat: *Si Filius*

(1) *Al.* subiecit. *P. Nicolai habet* subiacet. (2) *Al.* & Medorum. (3) *Al.* & quasi iustitia, *item omittitur* &. P. *Nicolai* sed quasi iustitia. (4) *Al.* ab alio. (5) *In quatuor sæpe commemoratis editionibus sic habetur*. Sed in Græco dulia intelligitur servitus communis (hoc est sive Deo, sive homini exhibita) secundam, quam iubemur servire invicem; latria autem vocatur servitus divinitatis cultui debita, qua iubemus soli Deo servire.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Hanc appendicem nomine Titi notant editiones Parisiensis, & Antverpiensis: est Ambrosii tamen, ut & alia quæ præcedunt, etsi verbis paululum immutatis, & alia serie. *b* In Catena Græc. *c* In Thesauro. *d* In Cat. Græc. *e* Ibid.

lius Dei es: sed cum homine certamen iniit, quem quondam seducere potuit. AMBROSIUS (Lib. IV. in Luc. de secunda tent. Christi.) Vere autem diabolica vox est quæ mentem hominis de gradu altiori meritorum præcipitare contendit. Simul infirmitatem suam diabolus, malitiamque designat: quia nemini potest nocere nisi ipse deorsum se miserit: nam qui relictis cælestibus terrena eligit, voluntarium quoddam præcipitium vitæ labentis incurrit. Simul quoniam telum suum diabolus vidit obtusum, qui omnes propriæ subiecerat potestati, plus cœpit (1) quam hominem iudicare. Transfigurat autem se satanas velut Angelum lucis, & de Scripturis sæpe divinis laqueum fidelibus parat: unde sequitur: *Scriptum est enim: Quoniam Angelis suis mandavit de te, ut conservent te, & quia in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum.* ORIGENES (homil. XXXI.) Unde tibi, diabole, hoc scire, quod ista scripta sunt? Numquid legisti Prophetas, vel divina eloquia? Legisti quidem, non ut ipse ex lectione eorum melior fieres, sed ut de simplici littera eos qui amici sunt litteræ interficias. Scis quia si de aliis (2) eius voluminibus loqui volueris, non decipies. AMBROSIUS (ubi supra.) Ergo non te capiat hæreticus, quia potest de Scripturis aliqua exempla proferre: utitur & diabolus testimoniis Scripturarum, non ut doceat, sed ut fallat. ORIGENES (homil. XXXI.) Vide autem quomodo & in ipsis testimoniis versipellis est: vult enim minuere gloriam Salvatoris, quasi Angelorum indigeat auxilio, offensurus pedem, nisi eorum manibus sublevetur. Hoc enim testimonium non de Christo, sed de sanctis generaliter scriptum est: neque enim indiget Angelorum auxilio qui maior est Angelis; quin potius disce, diabole, quod nisi Deus adiuvaret Angelos, offenderent pedem suum; & tu (3) propterea offendisti, quia credere in Iesum Christum Dei Filium noluisti. Quare autem siles quod sequitur (ibid. Psal. XC.) „ Super „ aspidem, & basiliscum ambulabis; " nisi quia tu es basiliscus, tu draco, tu leo? AMBROSIUS (ut supra.) Sed Dominus rursus ne ea quæ de se fuerant prophetata, ad arbitrium diaboli putaret esse facienda, sed divinitatis propriæ auctoritate servata, versutiæ eius occurrit, ut quia Scripturarum exemplum prætenderat, Scripturarum vinceretur exemplis: unde sequitur: *Et respondens Iesus ait illi: Dictum est quia non tentabis Dominum Deum tuum.* CHRYSOSTOMUS *a*. Diabolicum enim est seipsum inicere ad pericula, & tentare si eripiat Deus. CYRILLUS *b*. Non enim tentantibus largitur Deus auxilia, sed credentibus in eum: unde Christus tentantibus eum non ostendebat miracula, quibus dicebat Matth. XII. „ Generatio prava signum „ quærit, & non dabitur ei. " CHRYSOSTOMUS *c*. Aspice autem quomodo non turbatus est Dominus; immo de Scripturis humillime cum iniquo disceptat, ut conformeris Christo pro posse. Novit diabolus arma Christi, quibus succubuit: ex mansuetudine eum cepit, ex humilitate devicit. Tu quoque, cum videris hominem effectum diabolum, & tibi obviantem, eo modo devincas, doceas animam tuam formare os condecens ori Christi: sicut enim cum Romanus forsan residet iudex, non exaudiet responsum ignorantis eo modo loqui quo ipse; sic & Christus nisi suo modo loquaris, non exaudiet te, nec vacabit tibi. GREGORIUS Nissenus *d*. Legitime autem pugnanti agonum reperitur terminus, vel quod adversarius sua sponte cedat vincenti, vel trino casu deponitur secundum pugnatoriæ artis decretum: unde sequitur: *Et consummata omni tentatione diabolus recessit usque ad tempus ab illo.* AMBROSIUS (Lib. IV. in Lucam tit. de recessu diaboli.) Non dixisset Scriptura omnem tentationem consummatam, nisi in tribus præmissis esset omnium materia delictorum: quia causæ tentationum, causæ cupiditatum sunt, scilicet carnis oblectatio, spes gloriæ, aviditas potentiæ. ATHANASIUS *e*. Accesserat quidem ad eum hostis ut ad hominem; non inveniens autem in ipso antiqui sui feminis signa, discessit. AMBROSIUS (ut supra.) Vides ergo ipsum diabolum in stadio non esse pertinacem, cedere veræ solere virtuti; & si invidere non desinat, tamen instare formidat, quia frequentius refugit trium-

(1) *Al.* deest quam. (2) *Al.* ei. (3) *Al.* propterea cum fulgure cecidisti.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. PP. ex homiliis ad Hebræos. *b* In Cat. Græc. ubi supra. *c* Ibid. ex homiliis in Matth. *d* Ubi supra in Cat. Græc. *e* Ibid.

triumphari. Audito itaque Dei nomine, *recessit*, inquit, *usque ad tempus*: postea enim (1) non tentaturus, sed aperte pugnaturus venit. THEOPHYLACTUS (super *Et recessit*.) Vel quia de voluptate tentaverat in deserto, recessit ab eo usque ad tempus crucis, in quo eum erat de tristitia tentaturus. MAXIMUS *a*. Vel diabolus in deserto Christo suggesserat praeferre mundi materiam divino amori; quem Dominus retrocedere iussit, quod erat indicium divini amoris: unde postea satagebat praevaricatorem eum facere dilectionis ad proximos; & ideo docente eo semitas vitae, provocabat ad illius insidias pharisaeos, & scribas, ut ad eorum odium (2) perverteretur. Sed Dominus dilectionis intuitu, quem habebat in eos, monebat, arguebat, beneficia conferre non cessabat. AUGUSTINUS de Consen. Evang. (Lib. II. cap. XVI.) Totum autem hoc similiter Matthaeus narrat, sed non eodem ordine: unde incertum est quid prius factum sit, utrum regna terrae prius demonstrata sint ei, & postea (3) in pinnam templi levatus sit; an hoc prius, & illud postea: nihil tamen ad rem, dum omnia facta esse manifestum sit. MAXIMUS *b*. Ob hoc autem Evangelistarum hanc iste, illam vero ille praemittit, quia inanis gloria, & avaritia ad invicem sese gignunt. ORIGENES (hom. XXIX. in Lucam.) Ioannes autem, quia a Deo exordium fecerat, dicens, „ In principio erat Verbum," tentationem Domini non descripsit, quia Deus tentari non potest, de quo (4) ei erat sermo: quia vero in Matthaei Evangelio, & in Luca generatio hominis scribitur, & in Marco; homo autem est qui tentatur; ideo Matthaeus, Lucas, & Marcus tentationem Domini descripserunt.

(d) ORIGENES (hom. XXXII. in Lucam.) Quia Dominus tentatorem vicerat, virtus ei addita est, quantum scilicet ad manifestationem: unde dicitur: *Et egressus est Iesus in virtute Spiritus in Galilaeam*. BEDA (cap. XII. in Lucam.) Virtutem Spiritus signa miraculorum dicit. CYRILLUS *c*. Agebat autem miracula, non ab extrinseco, & quasi acquisitam habens Spiritus sancti gratiam, sicut alii sancti; sed potius cum esset naturaliter Dei Filius, & consors omnium quae sunt Patris, tamquam propria, virtute, & operatione utitur ea quae est Spiritus sancti. Decebat autem ex tunc eum notum fieri, & humanationis fulgere mysterium apud eos qui erant de sanguine Israel: ideo sequitur: *Et fama exiit per universam regionem de illo*. BEDA (cap. XII. in Lucam.) Et quia sapientia pertinet ad doctrinam, virtus vero refertur ad opera; utraque hic coniunguntur: unde sequitur: *Et ipse docebat in synagogis eorum*. Synagoga Graece, Latine dicitur congregatio; quo nomine non solum turbarum conventum, sed & domum in qua ad audiendum verbum Dei conveniebant, Iudaei appellare solebant; sicut nos Ecclesias & loca, & choros fidelium vocamus. Verum differt inter synagogam quae congregatio, & Ecclesiam quae convocatio interpretatur, quia scilicet & pecora, & quaeque res congregari in unum possunt; convocari non possunt nisi ratione utentia: ideo novae gratiae populum quasi maiore dignitate praeditum, rectius Ecclesiam quam synagogam nominare apostolicis (5) doctoribus visum est. Merito autem & magnificatus a praesentibus asseveratur (6) praecedentibus factorum, dictorumve indiciis, cum sequitur: *Et magnificabatur ab omnibus*. ORIGENES (hom. XXXII. in Lucam.) Cave autem ne beatos tantum illos iudices, & te arbitreris privatum esse Christi doctrina: quia nunc etiam in toto orbe docet per organa sua, & nunc magis glorificatur ab omnibus quam illo tempore quo tantum in una provincia cognoscebatur. CYRILLUS *d*. Largitur autem sui notitiam illis inter quos educatus est secundum carnem: unde sequitur: *Et venit Nazareth, ubi erat nutritus*. THEOPHYLACTUS (super *Et venit Nazareth*.) Ut & nos doceat prius proprios beneficare, & docere, deinde & ad reliquos amicitiam spargere. BEDA. Confluebant autem die sabbati in synagogis, ut feriatis mundi negotiis ad meditanda legis monita quieto corde residerent: unde sequitur: *Et intravit secundum consuetudinem suam die sabbati in synagogam*. AMBROSIUS (tit. de regressu Iesu in Galilaeam.) Ita autem Dominus ad omnia se curvavit obsequia, ut ne lectoris quidem aspernaretur officium: unde sequitur: *Et surrexit*

(1) *Al.* & tentaturus. (2) *Al.* pervertantur. (3) *Al.* in primam. (4) *Al.* omittitur ei. (5) *Al.* doctrinis. (6) *Apud P. Nicolaium est* praesentibus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Graec. *b* Ibid. *c* In Cat. Graec. PP. *d* Ubi supra.

rexit legere, & traditus est illi liber Esaiae. Accepit quidem librum, ut ostenderet seipsum esse qui locutus est in Prophetis, & removeret sacrilegia perfidorum, qui alium Deum dicunt veteris testamenti, alium novi; vel qui initium Christi dicunt esse de Virgine: quomodo enim cœpit ex Virgine qui ante Virginem loquebatur? ORIGENES (hom. XXXII.) Non autem fortuitu revolvit librum, & caput de se vaticinans reperit lectionis; sed hoc providentiæ Dei fuit: unde sequitur: *Et ut revolvit librum, invenit locum ubi scriptum erat: Spiritus Domini super me*: Christus enim est qui ita commemoratur. ATHANASIUS *a*. Explicans enim nobis causam factæ in mundo revelationis, & suæ humanationis, hoc dicit: sicut enim Filius, cum sit Spiritus dator, non recusat fateri tamquam homo, quod in Spiritu Dei eiicit dæmonia; ita non recusat dicere, *Spiritus Domini super me*, pro eo quod factus est homo. CYRILLUS *b*. Similiter autem fatemur eum unctum fuisse inquantum carnem suscepit: unde sequitur: *Propter quod unxit me*: non enim ungitur divina natura, sed quod nobis cognatum existit: sic etiam & quod dicit se missum, imputandum est humanitati: nam sequitur: *Evangelizare pauperibus misit me*. AMBROSIUS (ubi supra.) Vides Trinitatem coæternam, atque perfectam: ipsum loquitur Scriptura Iesum Deum hominemque in utero perfectum; loquitur & Patrem, & Spiritum sanctum, qui cooperator ostenditur, quando corporali specie sicut columba descendit in Christum. ORIGENES (hom. XXXII. in Luc.) Pauperes autem nationes dicit: isti (1) enim erant pauperes nihil omnino possidentes, non Deum, non legem, non Prophetas, non iustitiam, (2) non reliquas virtutes. AMBROSIUS (Lib. & tit. eod.) Vel universaliter ungitur oleo spirituali, & virtute cælesti, ut paupertatem conditionis humanæ, thesauro resurrectionis rigaret æterno. BEDA (cap. XII. in Lucam.) Mittitur etiam evangelizare pauperibus dicens Matth. V. „ Beati pauperes, quia vestrum est „ regnum cælorum." CYRILLUS *c*. Forsitan enim pauperibus spiritu in his ostendit exhibitum liberale donum inter omnia dona quæ per Christum obtinentur. Sequitur: *Sanare contritos corde*. Vocat contritos corde debiles, fragilem mentem habentes, & resistere nequeuntes insultibus passionum; quibus remedium sanitatis promittit. BASILIUS *d*. Vel contritos corde venit sanare, idest remedium dare habentibus cor contritum a satana per peccatum: eo quod præ ceteris peccatum cor humanum prosternit. BEDA (super *Dimittere confractos*.) Vel quia scriptum est Psal. L. „ Cor contritum, & humi- „ liatum Deus non spernit; " ideo missum se dicit ad sanandum contritos corde, secundum illud Psalmi CXL. „ Qui sanat con- „ tritos corde. "

Sequitur: *Et prædicare captivis remissionem*. CHRYSOSTOMUS *e*. Captivationis vocabulum multiplex est. Est enim captivatio bona, sicut Paulus dicit II. Corinth. X. „ Captivantes omnem intellectum ad obedien- „ tiam Christi. " Est & prava, & sensibilis, quæ est a corporalibus hostibus. Sed deterior est intelligibilis, de qua hic dicit: fungitur enim peccatum pessima tyrannide, præcipiens mala, & obedientes confundens. Ab hoc intelligibili carcere nos Christus eripuit. THEOPHYLACTUS (super *Ut sanem contritos*.) Possunt autem & hæc de mortuis intelligi, qui captivi existentes soluti sunt ab inferni dominio per Christi resurrectionem.

Sequitur, *Et visum cæcis*. CYRILLUS. Profluentes enim a diabolo tenebras in corda humana, Christus quasi sol iustitiæ removit, faciens homines filios non noctis, & tenebrarum, sed lucis, & diei: qui enim aliquando errabant, perceperunt iustorum semitas.

Sequitur: *Dimittere confractos in remissionem*. ORIGENES (hom. XXXII. in Luc.) Quid enim ita fractum, atque collisum fuerat ut homo, qui a Iesu dimissus est, & sanatus? BEDA. Vel *dimittere confractos in remissionem*; idest, eos qui legis pondere importabili fuerant depressi relevare. ORIGENES (hom. XXXII.) Ista autem omnia prædicta sunt ut post visionem ex cæcitate, post libertatem ex vinculis, post sanitatem a diversis vulneribus veniamus ad annum Domini acceptum: unde sequitur: *Prædicare annum Domini acceptum*. Aiunt autem quidam iuxta simplicem intelligentiam, anno uno Evan-

(1) autem. (2) *Al.* reliquasque.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Orat. II. contra Arrianos. *b* Ubi supra. *c* Ibid. *d* In Cat. Græc. PP. *e* In Psal. CXXV.

Evangelium Salvatorem in Iudæa prædicasse; & hoc est quod dicitur: *Prædicare annum Domini acceptum*. Vel annus Domini acceptus est totum tempus Ecclesiæ, quo dum versatur in corpore, peregrinatur a Domino. BEDA (super *Prædicare annum acceptum*.) Neque enim solus ille annus quo Dominus prædicabat fuit acceptabilis, sed etiam iste quo (1) prædicat Apostolus dicens II. Corinth. VI. „ Ecce nunc tempus acceptabile. " Post annum sane Domini acceptabilem subdit, *Et diem retributionis*, scilicet extremæ, quando reddet unicuique secundum opus suum. AMBROSIUS (Libro & titulo ut sup.) Vel diem hunc annum Domini acceptum dicit perpetuis diffusum temporibus, qui redire in orbem laboris nesciat, continuationem fructus hominibus, & quietis indulgeat.

Sequitur: *Et cum plicuisset librum, reddidit ministro, & sedit*. BEDA (super *Et cum plicuisset librum*.) Librum audientibus illis qui aderant legit, sed lectum ministro reddidit: quia dum esset in mundo, palam locutus est, docens in synagogis, & templo; sed ad cælestia reversurus his qui ab initio viderant, & ministri sermonis fuerant, evangelizandi officium tradidit. Stans legit, quia nobis Scripturas quæ de ipso erant aperuit, (2) quando in carne dignatus est operari; sed reddito libro residet, quia se supernæ quietis solio restituit: stare enim operantis est, sedere autem quiescentis, vel iudicantis. Sic & prædicator verbi surgat, & legat, idest operetur, & prædicet; & resideat, idest præmia quietis expectet. Revolutum autem librum legit, quia Ecclesiam misso Spiritu omnem veritatem docuit; plicatum ministro reddidit, quia non omnia omnibus dicenda, sed pro captu audientium committit doctori dispensandum verbum.

Sequitur: *Et omnium in synagoga oculi erant intendentes in eum*. ORIGENES (homil. XXXII. in Lucam.) Et nunc etiam si volumus, oculi nostri possunt intendere (3) in Salvatorem: cum enim principalem cordis tui direxeris aciem ad sapientiam, & veritatem, Deique Unigenitum contemplandum, oculi tui intuentur Iesum. CYRILLUS a. Tunc autem omnium oculos convertebat ad se, quodammodo stupentium qualiter litteras novit, quas non didicit. Sed quoniam mos erat Iudæis, promulgatas de Christo Prophetias dicere consummari vel in quibusdam eorum præpositis, vel in aliquibus sanctis Prophetis, Dominus hoc prædicavit: unde sequitur: *Cœpit autem dicere ad illos: Quia hodie impleta est hæc scriptura in auribus vestris*. BEDA (super *Et erant oculi omnium*.) Quia scilicet, sicut illa Scriptura prædixerat, & magna faciebat, & maiora Dominus evangelizabat.

(e) CHRYSOSTOMUS (hom. XLIX. in Matth. cir. princ.) Cum venisset in Nazareth Dominus, a miraculis abstinet, ne provocaret eos ad maiorem livorem. Pretendit autem eis doctriuam non minus admirandam miraculis: erat enim quædam divina gratia ineffabilis in dictis salvatoris concurrens, animas permulcens auditorum: unde dicitur: *Et omnes testimenium illi dabant, & mirabantur in verbis gratiæ quæ procedebant de ore ipsius*. BEDA (super *Omnes testimonium illi dabant*.) Testimonium illi dabant attestando illum vere esse ut dixerat, de quo Propheta cecinerat. CHRYSOSTOMUS (homil. XLIX. in Matth.) Sed stulti admirantes sermonis virtutem, parvipendunt ipsum ab eo qui putabatur (4) pater: unde sequitur: *Et dicebant: Nonne hic est filius Ioseph?* CYRILLUS b. Sed quid impedit ut venerabilis, & admirabilis sit, si filius esset, ut putabatur, Ioseph? Nonne vides divina (5) miracula? Satanam iam prostratum, nonnullos ab his ægritudinibus liberatos? CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) Post multum enim tempus, & signorum ostensionem profectus est ad eos; nec eum sustinuerunt, sed iterum se succendebant invidia: unde sequitur: *Et ait illis: Utique dicetis mihi hanc similitudinem: Medice cura te ipsum. Quanta audivimus facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua*. CYRILLUS c. Commune quidem proverbium erat apud Hebræos ad improperium excogitatum: clamabant enim aliqui contra medicos infirmos: *Medice sana te ipsum*. GLOSSA (ordinaria.) Quasi dicerent: Quia in Capharnaum plures te curasse audivimus, cura etiam teipsum; idest, fac similiter in tua ci-

(1) *Al.* prædicabat. (2) *Al.* quia. *Legit autem n. Nicolai* quia dum nobis Scripturas quæ de ipso erant aperuit in carne dignatus est operari. (3) *Al. deest* in. (4) *Al. omittitur* pater. (5) *Al.* mira.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi supra. b In Cat. Græc. PP. c Ibidem.

civitate, ubi conceptus es, & nutritus. AUGUSTINUS de Consen. Evang. (Lib. II. cap. XLII.) Cum autem iam magna ab illo facta fuisse commemorat, quæ se nondum narrasse scit; quid evidentius quam hoc eum scienter præoccupasse narrandum? Neque enim tantum ab eius baptismo progressus est ut oblitus putetur, nondum se aliquid commemorasse de his quæ in Capharnaum gesta fuerant. AMBROSIUS (Lib. IV. in Lucam tit. de responsione Iesu.) Non otiose autem Salvator se excusat, quod nulla in patria sua miracula virtutis operatus sit; ne fortassis aliquis viliorem patriæ nobis esse debere putaret affectum: nam sequitur: *Ait autem: Amen dico vobis quia nemo Propheta acceptus est in patria sua*. CYRILLUS *a*. Quasi dicat: Vultis multa prodigia inter vos a me fieri, penes quos sum nutritus; sed non latet me quædam communis, quæ multis accidit, passio: contemnuntur enim quodammodo semper etiam optima quæque quando non raro contingunt alicui, sed suppetunt ad velle; & sic etiam contingit in hominibus: familiaris enim, quia semper præsto est, debita reverentia privatur a notis eius. BEDA (cap. XII. in Lucam.) Prophetam autem dici in Scripturis Christum, & Moyses testis est, qui dicit Deuter. XVIII. „ Prophetam vobis „ suscitabit Deus de fratribus vestris. " AMBROSIUS (ubi supra.) Hoc autem exemplo declaratur quod frustra opem misericordiæ cælestis expectes, si alienæ fructibus virtutis invideas: aspernator enim Deus invidorum est, & ab his qui divina beneficia in aliis persequuntur, miracula suæ pietatis avertit. Dominicæ quippe carnis actus, divinitatis exemplum est, & invisibilia eius nobis per ea quæ sunt visibilia demonstrantur. Videte igitur quid mali invidia afferat: indigna propter invidiam patria iudicatur, in qua civis operetur, quæ digna fuit in qua Dei Filius (1) nasceretur. ORIGENES (hom. XXXIII.) Quantum ad Lucæ historiam pertinet, nondum in Capharnaum fecisse aliquod signum describitur: nam antequam veniret in Capharnaum, in Nazareth dixisse legitur: *Quæcumque audivimus facta in Capharnaum*. Unde puto in præsenti sermone aliquid latitare mysterii, (2) & Nazareth in typo Iudæorum, Capharnaum in typo præcessisse Gentium. Erit enim tempus quando dicturus est populus Israel: Quæ ostendisti universo orbi, ostende & nobis; prædica sermonem tuum populo tuo Israel, ut saltem cum subintraverit plenitudo Gentium, tunc omnis Israel salvus fiat. Quamobrem videtur mihi convenienter respondisse Salvator, *Nemo Propheta acceptus est in patria sua*, plus iuxta sacramentum quam iuxta litteram; licet & Hieremias in Anathoth patria sua non fuerit acceptus, & reliqui Prophetæ: sed magis videtur mihi intelligi ut dicamus patriam omnium Prophetarum fuisse populum circumcisionis. Et nationes quidem susceperunt vaticinium Iesu Christi, magis habentes Moysen, & Prophetas de Christo prædicantes, quam illi qui ex his non susceperunt Iesum. AMBROSIUS (ubi supra.) Bene autem apto comparationis exemplo arrogantia civium retunditur invidorum, dominicumque factum Scripturis docetur veteribus convenire: nam sequitur: *Et in veritate dico vobis: multæ viduæ erant in diebus Eliæ*: non quia Eliæ dies fuerunt; sed in quibus Elias operatus est. CHRYSOSTOMUS *b*. Ipse quidem terrestris Angelus, cælestis homo, qui nec tectum, nec mensam, nec amictum habebat, ut multi, clavem cælorum gerit in lingua: & hoc est quod sequitur: *Quando clausum est cælum annis tribus, & mensibus sex*. Postquam autem cælum seravit, terramque reddidit sterilem, regnabat fames, & consumpta sunt corpora: unde sequitur: *Cum facta esset fames in terra*. BASILIUS *c*. Ut enim aspexit ex saturitate non modicum generari opprobrium, per famem illis ieiunium attulit, quo culpam eorum, quæ in immensum crescebat, cohibuit. Corvi autem facti sunt iusto cibi ministri, qui consueverunt aliorum pabula usurpare. CHRYSOSTOMUS *d*. Sed quoniam exsiccatus est fluvius, ex quo pocula iusto dabantur; „ Vade (inquit Deus III. Reg. XVII.) in Sareptam Sidoniæ; illic man„ dabo mulieri viduæ ut pascat te: " unde & hic sequitur: *Et ad nullam earum missus est Elias, nisi in Sareptam Sidoniæ ad mulie-*

(1) *Al.* nesciretur *Nicolai* conciperetur. (2) *Al.* & Nazareth esse typum Iudæorum, Capharnaum typum Gentium.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi supra. *b* In Cat. Græc. PP, ex homiliis in Epist. Pauli. *c* In Cat. Græc. PP. notatur sine ullo indice loci, sed habetur partim orat. I. & II. *de ieiunio*, quo ad priorem appendicem, partim orat. *in famem, & siccitatem*, quo ad posteriorem. *d* Ut supra.

lierem viduam: quod ex quadam Dei dispensatione factum est: fecit enim Deus eum per longum iter pergere usque in Sidonem, ut visa mundi peste poscat a Domino pluvias. Multi autem tunc temporis opulenti erant; sed nullus tale aliquid fecit ut vidua: reverentia enim mulieris ad Prophetam, non prædiorum, sed voluntatis fiebant divitiæ. AMBROSIUS (Lib. & tit. eod. ubi supra.) Mystice autem dicit, *In diebus Eliæ*: quia dies faciebat illis qui in eius operibus lucem videbant gratiæ spiritualis; & ideo aperiebatur cælum videntibus divina mysteria, claudebatur quando fames erat, quia nulla erat cognoscendæ divinitatis ubertas. In vidua autem illa ad quam Elias directus est, typus Ecclesiæ præmissus est. ORIGENES (hom. XXXII. in Luc.) Occupante enim fame populum Israel, scilicet audiendi sermonem Dei, venit Propheta ad viduam, de qua dicitur Esai. LIV. „Multi filii desertæ magis quam eius quæ habet „virum:" & cum venisset, panem illius, & alimenta multiplicat. BEDA (cap. XII. in Lucam.) Sidonia autem venatio inutilis, Sarepta incendium, vel angustia panis interpretatur: quibus omnibus gentilitas exprimitur, quæ inutili venationi dedita, idest lucris, & negotiis sæculi serviens, incendium carnalium cupiditatum, panisque spiritualis angustias patiebatur; donec Elias, idest propheticus sermo, cessante Scripturarum intelligentia, pro perfidia Iudæorum venit ad Ecclesiam, ut receptus pasceret, & reficeret corda credentium. BASILIUS. Quælibet etiam anima viduata, & privata virtute, & divina notitia, postquam divinum verbum recipit, propria delicta cognoscens, docetur nutrire verbum virtutum panibus, & irrigare fonte vitæ doctrinam veritatis. ORIGENES (hom. XXXIII. in Lucam.) Sed & aliud ad eumdem sensum pertinens loquitur, cum subdit: *Et multi leprosi erant in Israel sub Eliseo Propheta; & nemo eorum mundatus est, nisi Naaman Syrus*; qui utique non erat ex Israel. AMBROSIUS (ubi supra.) Mystice autem populus Ecclesiam contingit, ut sequatur populus ille ex alienigenis congregatus, ante leprosus, prius quam mystico baptizaretur in flumine; (1) idest, post sacramenta baptismatis, maculis corporis, & mentis ablutis, immaculata virgo cœpit esse sine ruga. BEDA (super illud, *Multa viduæ erant*.) Naaman enim, qui decorus interpretatur, populum significat nationum, qui septies lavari iubetur: quia illud baptisma salvat quod septiformis Spiritus regenerat. Caro eius post lavacrum sicut pueri apparet: quia mater gratia omnes in unam parit infantiam; vel quia (2) Christo conformatur, de quo dicitur Esai. IX. „Puer natus est no„bis."

(f) GRAECUS *a*. Quia pravam eorum intentionem redarguerat, ideo indignantur; & hoc est quod dicitur: *Et repleti sunt omnes in synagoga ira*: pro eo etiam quod dixerat, *Hodie completa est hæc prophetia*, arbitrati sunt quod seipsum compararet Prophetis; & ideo indignantur, & fugant eum extra civitatem: unde sequitur: *Et surrexerunt, & eiecerunt illum extra civitatem*. AMBROSIUS (Lib. IV. in Luc. tit. de indignatione Iudæorum.) Nec mirum, si perdiderunt salutem qui eiecerunt de suis finibus Salvatorem. Dominus autem, qui docuerat Apostolos exemplo sui omnibus omnia fieri, nec volentes repudiat, nec invitos alligat, nec eiicientibus reluctatur, nec rogantibus deest. Non mediocriter autem invidia proditur, quæ caritatis oblita in acerba odia causas amoris inflectit. Cum enim ipse Dominus per populos beneficia diffunderet, illi iniurias irrogabant: unde sequitur: *Et duxerunt illum usque ad supercilium montis, super quem civitas illorum erat ædificata, ut præcipitarent eum*. BEDA (ubi supra.) Peiores sunt Iudæi discipuli (3) diaboli diabolo magistro: ille (4) enim ait, *Mitte te deorsum*; isti facto mittere conantur: sed illorum mente mutata subito, vel obstupefacta, descendit, *b* quia adhuc illis pœnitentiæ locum reservat: unde sequitur: *Ipse autem transiens per medium illorum ibat*. (5) CHRYSOSTOMUS *c*. In quo & quæ sunt humanitatis, & quæ sunt divinitatis ostendit: stare enim in medio insidiantium, & non apprehendi, divinitatis eminentiam ostendebat; discedere vero, dispensationis approbat mysterium. AMBROSIUS (ubi supra.)

(1) *P. Nicolai, forte melius, legit* Sed post &c. (2) *Al.* Christus. (3) *Al. omittitur* diaboli. (4) *Al.* vero. (5) *Al.* GREGORIUS.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Idest Cyrillus in Cat. Græc. PP. *b* Hanc appendicem Beda non habet, sed Glossa tantum. *c* Homil. XLVII. in Ioan.

supra.) Simul intellige non ex necessitate fuisse, sed voluntariam corporis passionem: etenim quando vult capitur, quando vult (1) elabitur. Nam quemadmodum a paucis teneri potuit, qui a populo non tenetur? Sed voluit sacrilegium esse multorum, ut a paucis quidem affligeretur, sed pro toto orbe moreretur. Quin etiam malebat Iudæos (2) adhuc sanare quam perdere, (3) ut inefficaci furoris exitu (4) desinerent velle quod implere non possent. BEDA (super *Duxerunt illum*.) Nondum etiam venerat hora passionis, quæ in parasceve paschæ futura extiterat; nec dum locum passionis adierat, qui non in Nazareth, sed Hierosolymis hostiarum sanguine figurabatur; nec hoc genus mortis elegerat, qui crucifigendum se a sæculo præconabatur.

(g) AMBROSIUS (Lib. IV. in Luc. tit. de consor. eiusdem Christi per miracula.) Non indignatione commotus Dominus, nec scelere offensus Iudæam deseruit; quin etiam immemor iniuriæ, memor clementiæ, nunc docendo, nunc sanando (5) infidæ plebis corda demulcet: unde dicitur: *Et descendit in Capharnaum civitatem Galilææ, ibique docebat illos sabbatis*. CYRILLUS a. Quamvis enim sciret quod inobedientes essent, & duri cordis, tamen visitat illos, sicut bonus medicus illos qui ultima laborant ægritudine tentat sanare. Docebat autem in synagogis confidenter secundum illud Esaiæ xlv. „ Nequaquam occulte locu- „ tus sum, nec in obscuro loco terræ. " In sabbato quoque disputabat cum eis, quia vacabant. Mirati sunt ergo de doctrinæ virtute, & potestatis magnitudine: unde sequitur: *Et stupebant in doctrina eius, quia in potestate erat sermo ipsius*, idest non blandus, sed imperiosus ad salutem. Iudæi autem putabant esse Christum sicut aliquem sanctorum, aut Prophetarum. Ut autem maiorem de eo opinionem accipiant, transcendit mensuram propheticam: non enim dicebat, „ Hæc dicit Dominus, " ut Prophetæ consueverant dicere; sed sicut Dominus legis, quæ sunt supra legem proferebat, transferens litteram ad veritatem, & figuras ad spiritualem intelligentiam. BEDA (cap. XII. in Lucam parum a fine.) Sermo etiam doctoris in potestate fit, cum ea quæ docet operatur: qui enim facto destruit quod prædicat, contemnitur. CYRILLUS b. Opportune autem dogmatibus plerumque ardua miscet opera: quos enim non disponit ratio ad cognoscendum, hos instigat signorum ostensio: unde sequitur: *Et in synagoga erat homo habens dæmonium immundum*. AMBROSIUS (Lib. & tit. ut supra.) Sabbato medicinæ divinæ opera cœpta significat, ut inde nova creatura cœperit unde vetus creatura ante desivit; ne sub lege esse Dei Filium, sed supra legem in ipso principio designaret. Bene etiam sabbato cœpit, ut ipsum se ostenderet creatorem, quia opera operibus interserit, & prosequitur opus quod ipse ante iam cœperat; ut si domum faber renovare disponat, non a fundamentis, sed a culminibus incipit solvere vetustatem, ita ut ibi prius manum admoveat ubi ante desierat. Deinde a minoribus incipit, ut ad maiora perveniat. Liberare a dæmone etiam homines, sed in verbo Dei possunt; resurrectionem mortuis imperare divinæ solius est potestatis. CYRILLUS c. Calumniabantur autem Iudæi gloriam Christi, dicentes Matth. XII. „ Hic non eiicit „ dæmones nisi in Beelzebub principe dæ- „ moniorum: " ad quod removendum cum repræsentarentur dæmones invictæ potestati eius, nec tolerarent congressum deitatis, sævam vocem emittebant: unde & hic sequitur: *Exclamavit voce magna dicens: Sine: quid nobis, & tibi Iesu Nazarene? Venisti perdere nos?* BEDA (cap. XIII. in Lucam.) Quasi dicat: Paululum a me vexando quiesce, cui nulla est societas cum nostra fraude. AMBROSIUS (ubi supra.) Nec quemquam movere debet quod Iesu Nazareni nomen in hoc libro diabolus dixisse primus inducitur: nec enim ab eo Christus nomen accepit, quod de cælo Angelus ad Virginem detulit. Est huius impudentiæ diabolus, ut inter homines aliquid primus usurpet, & ad homines quasi novum deferat, quo terrorem suæ potestatis incutiat: unde sequitur: *Scio enim te, quia sis Sanctus Dei*. ATHANASIUS d. Non dicebat eum Sanctum Dei, quasi aliis sanctis similis, sed quasi eo singulariter Sancto existente cum articuli adiectione: ipse est enim naturaliter Sanctus, cuius participatione omnes alii sancti vocantur:

(1) *Al.* elevabitur. (2) *Al.* dest adhuc. (3) *Al.* ut efficaci. (4) *Al.* deberent. (5) *Al.* in fide plebis.

EDITIONE P. NICOLAI.

a Cat. Gr. b Ubi supra. c Ibid. d In Cat. Græc. PP.

tur: neque tamen hoc dicebat, quasi eum veraciter nosset, sed se cognoscere fingebat. CYRILLUS *a*. Putaverunt enim dæmones quod per huiusmodi laudem facerent ipsum inanis gloriæ amatorem, ut abstineret ab eorum contrarietate, utpote pro gratia gratiam recompensans. CHRYSOSTOMUS *b*. Voluit etiam dæmon perturbare ordinem rerum, & Apostolorum rapere dignitatem, & suggerere multis ut ei obediant. ATHANASIUS *c*. Qamvis igitur vera fateretur, compescebat tamen eius sermonem, ne simul cum veritate etiam suam iniquitatem promulget; ut nos etiam assuefaciat ne curemus de talibus, etsi vera loqui videantur. Nefas est enim ut cum adsit nobis Scriptura divina, instruamur a diabolo: unde sequitur: *Et increpavit illum, dicens: Obmutesce, & exi ab illo*. BEDA (cap. XIII. in Lucam.) Divina autem permissione, liberandus a dæmone homo proiicitur in medium, ut virtus patefacta Salvatoris, plures ad (1) viam salutis invitet: unde sequitur: *Et cum proiecisset illum dæmonium in medium, exiit ab illo, nihilque illi nocuit*. Videtur autem repugnare quod hic dicitur, Marco qui ait cap. IV. „ Et discerpens eum spiritus immundus, & exclamans voce magna, „ exivit ab eo: " nisi intelligamus hoc dixisse Marcum, „ Discerpens eum, " quod Lucas dicit, *Et cum proiecisset illum in medium*: ut quod secutus ait, *Nihilque illi nocuit*, intelligatur quia iactatio illa membrorum, atque vexatio non eum debilitavit, sicut solent exire dæmonia etiam quibusdam membris amputatis, aut evulsis. Unde merito pro tam integra restitutione sanitatis mirantur: nam sequitur: *Et factus est pavor in omnibus, & colloquebantur ad invicem, dicentes: Quod est hoc verbum quod in potestate, & virtute imperat immundis spiritibus, & exeunt?* THEOPHYLACTUS (cir. finem Commen. in IV. cap. Lucæ.) Quasi dicant: quale est præceptum hoc quod præcepit, *Exi ab eo*, & exit? BEDA (cap. XIII. in Lucam cir. fin.) Expellere quidem dæmonia & homines sancti, sed in verbo Dei, possunt; ipsum autem Dei Verbum propria potestate virtutes operatur. AMBROSIUS (Lib. & tit. ut supra.) Mystice autem qui in synagoga spiritum habebat immundum, populus est Iudæorum, qui innodatus diaboli laqueis, simulatam corporis munditiam interioris mentis sordibus inquinabat: & bene spiritum immundum habebat, quia Spiritum sanctum amiserat: introierat enim diabolus, unde Christus exierat. THEOPHYLACTUS (non procul a fine Commen. in IV. cap. Lucam.) Sciendum est etiam, quod multi nunc dæmonia habent, scilicet qui dæmoniorum desideria implent, ut furiosi habent dæmonium iræ, & sic de ceteris. Sed Dominus in synagoga venit, cum mens hominis fuerit congregata, & tunc dicit dæmoni inhabitanti, *Obmutesce*; & statim eiiciens eum in medium, egreditur ab eo: non enim decet hominem semper iracundum esse, bestiale namque hoc est; nec semper absque ira, insensibile namque hoc est: sed medium iter ambulare oportet, & iram contra mala habere; & sic proiicitur homo cum immundus spiritus ab eo egreditur.

(h) AMBROSIUS (Lib. & tit. ut supra.) Postquam Lucas virum a spiritu nequitiæ liberatum ante præmisit, substituit feminæ sanitatem. Utrumque enim sexum Dominus curaturus advenerat; & prior sanari debuit qui prior creatus est: unde dicitur: *Surgens autem de synagoga introivit in domum Simonis*. CHRYSOSTOMUS (hom. XXVIII. in Matth. cir. princ.) Manebat enim apud discipulos honorans ipsos, & ob hoc animosiores reddens. CYRILLUS *d*. (2) Aspice autem quomodo manet penes virum inopem Christus, qui spontanea voluntate paupertatem pro nobis passus est, ut discamus cum pauperibus conversari, nec spernere depressos, & pauperes.

Sequitur: *Socrum autem Simonis tenebatur magnis febribus; & rogaverunt illum pro ea*. HIERONYMUS super Matth. *e*. Modo Salvator rogatus, modo ultro curat ægrotos, ostendens se contra peccatorum quoque passiones & precibus semper annuere fidelium, & ea quæ ipsi minime in se intelligunt, vel intelligenda dare, vel non intellecta dimittere, secundum illud Psal. XVIII. „ Delicta quis intelligit? Ab occul„ tis meis munda me Domine. " CHRYSOSTOMUS (hom. XXVIII. in Matth.) Quod autem Matthæus hic reticuit, non differt:

L 2 illud

(1) *Al.* vitam. (2) *Al.* Aspiciebar.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi supra. *b* Hom. XX. in I. ad Corinth. *c* Ubi supra. *d* In Cat. Græc. PP. *e* Nihil tale ad illud Matth. VIII. vers. XIV. *Cum venisset Iesus in domum Petri &c.* sed Beda hic.

illud enim est brevitatis, hoc autem exquisitæ interpretationis.

Sequitur: *Et stans super illam, imperavit febri; & dimisit illam*. BASILIUS *a*. In quo Lucas figuravit sermonem tamquam de præcepto animali sensibili facto, sic dicens febri imperatum, & quod febris non omisit imperantis operationem: unde sequitur: *Et continuo surgens ministrabat illis*. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Quia (1) enim morbus curabilis erat, per modum medendi potestatem suam declaravit, faciens quod minime ars medicinæ facere potuisset: post febris enim sedationem, multo tempore patientes egent ut pristinæ restituantur sanitati; tunc autem simul omnia facta sunt. AMBROSIUS (tit. de confir. doct. Christi per miracula.) Si autem altiori consilio ista perpendamus, animi debemus intelligere, & corporis sanitatem, ut prius animus, qui serpentis laborabat insidiis, absolutus sit. Denique non prius Eva esuriit, quam serpentis eam versutia tentavit; & ideo adversus ipsum auctorem peccati prius debuit medicina salutis operari. Fortassis etiam in typo mulieris illius, variis criminum febribus caro nostra languescebat; nec minorem febrem amoris esse dixerim quam caloris. BEDA (cap. XIV. in Lucam.) Si enim virum a dæmonio liberatum moraliter animum ab immunda cogitatione purgatum significare dixerimus; consequenter femina febribus tenta, sed ad imperium Domini curata, carnem ostendit a concupiscentiæ suæ fervore per continentiæ præcepta frenatam. CYRILLUS *b*. Et nos ergo suscipiamus Iesum: cum enim visitaverit nos, & portamus eum in mente, & corde, tunc enormium voluptatum æstum exstinguet, & incolumes faciet, ut ministremus ei; hoc est, ei beneplacita peragamus.

(i) THEOPHYLACTUS (cir. fin. Com. in IV. cap. Luc.) Considerandum est turbæ desiderium: nam cum sol occidisset, adducunt ad eum infirmos, non a tempore impediti: unde dicitur: *Cum autem sol occidisset, omnes qui habebant infirmos variis languoribus, ducebant illos ad eum*. ORIGENES *c*. Ideo quidem circa solis occasum, idest elapsa die, illos educebant, quia verecundabantur, vel timebant pharisæos; vel quia de die intenti erant circa alia; vel quia putabant non licere sanare in sabbato. Ipse autem sanabat eos: unde sequitur: *At ille singulis manus imponens curabat omnes*. CYRILLUS *d*. Quamvis autem ut Deus potuisset omnes verbo pellere morbos, tamen tangit eos, ostendens propriam carnem efficacem ad præstanda remedia, nam caro Dei erat. Sicut enim ignis appositus vasi æneo imprimit ei propriæ caliditatis effectum; sic omnipotens Dei Verbum, cum univit sibi veraciter assumptum templum ex Virgine animatum, (2) & intellectivum, particeps suæ potestatis, eius effectum inseruit. (3) Tangat & nos, immo potius nos illum tangamus, quatenus & nos ab animarum infirmitatibus liberet, nec non a dæmonum impugnatione, & superbia: sequitur enim: *Exibant autem dæmonia a multis clamantia, & dicentia: Quia tu es Filius Dei*. BEDA (cap. XIV. in Luc.) Dæmonia Filium Dei confitentur, &, sicut postea dicitur, *sciebant ipsum esse Christum*: quia cum ieiunio fatigatum eum diabolus videret, verum hominem intellexit; sed quia tentando non prævaluit, utrum Filius Dei esset dubitabat: nunc autem per signorum potentiam vel intellexit, vel potius suspicatus est esse Filium Dei. Non igitur ideo Iudæis eum crucifigere persuasit, quia Christum, sive Dei Filium non esse putavit; sed quia se morte illius non (4) prævidit esse damnandum. De hoc enim mysterio a sæculis abscondito dicit Apostolus I. Corinth. II. quod „ nemo principum „ huius sæculi cognovit: si enim cognovissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent." CHRYSOSTOMUS (hom. V. in Marcum a med.) In hoc autem quod sequitur, *Et increpans non sinebat ea loqui*, percipe Christi humilitatem: non sinebat ut dæmones immundi eum manifestarent: non enim oportebat eos subripere officii apostolici gloriam, nec decebat Christi mysterium lingua fœda publicari. THEOPHYLACTUS (in fin. Comm. cap. IV.) Quia „ non „ est speciosa laus in ore peccatoris:" Eccli. XV. vel quia nolebat invidiam accendere Iudæorum ex hoc quod ab omnibus laudaretur. BEDA (cap. XIV. in Lucam in fine.) Ipsi

(1) *Al.* Quod enim. (2) *Al.* & intellectum. *P. Nicolai legit* & intellectivum, particeps suæ potestatis effectum ei inseruit. (3) *Al.* Tangit. (4) *Al.* vidit.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Et Origenes in Cat. Græc. PP. *b* Ubi supra. *c* Ut supra. *d* Ibid.

Ipsi autem Apostoli præcipiuntur reticere de illo, ne divina maiestate prædicata, passionis dispensatio differretur.

(k) CHRYSOSTOMUS *a*. Postquam satis utilitatis populis per miracula est collatum, oportebat eum abesse: maiora namque putantur miracula post absentiam operantis, dum ipsa magis exclamant, & vice vocis fruuntur: unde dicitur: *Facta autem die egressus ibat in desertum locum*. GRAECUS *b*. Abiit etiam in desertum, ut Marcus dixit, & orabat: non quod ipse oratione indigeret, sed ut nobis bonæ operationis fieret forma. CHRYSOSTOMUS *c*. Pharisæi quidem, ipsis prodigiis prædicantibus, potentia Christi scandalizabantur; populi vero eloquia audientes acquiescebant, & sequebantur: unde sequitur: *Et turba requirebant eum, & venerunt usque ad ipsum; & detinebant illum, ne discederet ab eis:* non quidem aliqui primatum, aut scribarum, sed quoscumque malitiæ fucus non denigraverat, & illæsam habebant conscientiam. GRAECUS *d*. Quod autem Marcus dicit, Apostolos pervenisse ad eum dicentes, quod omnes quærunt te; Lucas vero dicat populos pervenisse: non discrepant ab invicem. Applicuerant enim ad ipsum populi, Apostolorum sequentes vestigia; Dominus autem gaudebat detentus, sed mandabat ut eum dimitterent, ut etiam alii participes forent eius doctrina, quasi tempore suæ præsentiæ non multum duraturo: unde sequitur: *Quibus ait: Quia & aliis civitatibus oportet me evangelizare regnum Dei, quia ideo missus sum.* Marcus dicit, „ Ad hoc veni, " ostendens divinitatis eius celsitudinem, & voluntariam exinanitionem; Lucas vero dicit, *Ad hoc missus sum*, idest incarnationem ostendens, nec non beneplacitum Patris missionem appellans: & ille quidem simpliciter dicit, „ Ut prædicem; " iste vero regnum Dei adiungit, quod est ipse Christus. CHRYSOSTOMUS *e*. Simul etiam considera, quod poterat in eodem loco manendo, omnea attrahere ad se; non tamen hoc fecit, præbens nobis exemplum, ut perambulemus, & requiramus pereuntes; sicut pastor ovem perditam, & medicus accedit ad infirmum; una enim anima recuperata, poterit aliquis mille delicta abolere: unde & hic sequitur: *Et erat prædicans in synagogis Galilææ*. Frequentabat quidem synagogas, docens illos, quod non esset seductor: nam si iugiter inhabitata coleret, diffamarent eum velut latitantem. BEDA (cap. XIV. in fin.) Si autem occasu solis mystice mors Domini exprimitur, die redeunte resurrectio illius indicatur; cuius manifestata luce, a credentium turbis requiritur, & in Gentium deserto inventus, ne abeat detinetur; maxime cum hoc contigerit prima sabbati, quo resurrectio celebrata est.

CAPUT V.

(a) FActum est autem, cum turbę irruerent in eum, ut audirent verbum Dei, & ipse stabat secus stagnum Genezareth. Et vidit duas naves stantes secus stagnum: piscatores autem descenderant, & lavabant retia. Ascendens autem in unam navim, quæ erat Simonis, rogavit eum a terra reducere pusillum. Et sedens docebat de navicula turbas.

(b) Ut cessavit autem loqui, dixit ad Simonem: Duc in altum, & laxate retia vestra in capturam. Et respondens Simon dixit illi: Præceptor, per totam noctem laborantes nihil cepimus; in verbo autem tuo laxabo rete. Et cum hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem copiosam. Rumpebatur autem rete eorum: & annuerunt sociis, qui erant in alia navi, ut venirent, & adiuvarent eos. Et venerunt, & impleverunt ambas naviculas, ita ut pene mergerentur.

(c) Quod cum videret Simon Petrus, procidit ad genua Iesu, dicens: Exi a me Domine

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ut supra. *b* Idest Victor Antiochenus in Cat. Græc. PP. *c* In Cat. Græc. PP. ex homiliis in Matth. *d* Scilicet Victor, ut supra. Notatur in Cat. Græc. PP. sine indice loci; sed colligitur ex illius Comment. in 1. cap. Marci Tom. I. biblioth. *e* Ut supra in Catena Græc. PP.

Domine, quia homo peccator sum. Stupor enim circumdederat eum, & omnes qui cum illo erant, in captura piscium quam ceperant; similiter autem Iacobum, & Ioannem filios Zebedaei, qui erant socii Simonis. Et ait ad Simonem Iesus: Noli timere: ex hoc iam homines eris capiens. Et subductis ad terram navibus, relictis omnibus, secuti sunt eum.

(d) Et factum est cum esset in una civitatum, & ecce vir plenus lepra videns Iesum, & procidens in faciem suam rogavit eum, dicens: Domine, si vis, potes me mundare. Et extendens Iesus manum tetigit eum, dicens: Volo: mundare. Et confestim lepra discessit ab illo. Et ipse praecepit illi ut nemini diceret; sed Vade, ostende te Sacerdoti, & offer pro emundatione tua sicut praecepit Moyses, in testimonium illis. Perambulabat autem magis sermo de illo, & conveniebant turbae multae, ut audirent, & curarentur ab infirmitatibus suis. Ipse autem secedebat in desertum, & orabat.

(e) Et factum est in una dierum, & ipse sedebat docens; & erant pharisaei sedentes, & legis doctores, qui venerant ex omni castello Galilaeae, & Iudaeae, & Hierusalem; & virtus Domini erat ad sanandum eos. Et ecce viri portantes in lecto hominem qui erat paralyticus; & quaerebant eum inferre, & ponere ante eum. Et non invenientes qua parte illum inferrent prae turba, ascenderunt supra tectum, & per tegulas submiserunt eum lecto in medium ante Iesu. Quorum fidem ut vidit, dixit: Homo, remittuntur tibi peccata tua. Et coeperunt cogitare scribae, & pharisaei, dicentes: Quis est hic qui loquitur blasphemias? Quis potest dimittere peccata nisi solus Deus? Ut cognovit autem Iesus cogitationes eorum, respondens dixit ad illos: Quid cogitatis in cordibus vestris? Quid est facilius dicere, Dimittuntur tibi peccata; an dicere, Surge, & ambula? Ut autem sciatis, quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, ait paralytico: Tibi dico, surge, tolle grabatum tuum, & vade in domum tuam. Et confestim consurgens coram illis, tulit lectum in quo iacebat, & abiit in domum suam magnificans Deum. Et stupor apprehendit omnes, & magnificabant Deum. Et repleti sunt timore dicentes: Quia vidimus mirabilia hodie.

(f) Et post haec exiit, & vidit publicanum nomine Levi sedentem ad telonium, & ait illi, Sequere me. Et relictis omnibus, surgens secutus est eum. Et fecit ei convivium magnum Levi in domo sua, & erat turba multa publicanorum, & aliorum, qui cum illis erant discumbentes. Et murmurabant pharisaei, & scribae eorum dicentes ad discipulos eius: Quare cum publicanis, & peccatoribus manducatis, & bibitis? Et respondens Iesus dixit ad illos: Non egent qui sani sunt medico, sed qui male habent: non enim veni vocare iustos, sed peccatores ad penitentiam.

(g) At illi dixerunt ad eum: Quare discipuli Ioannis ieiunant frequenter, & obsecrationes faciunt, similiter & pharisaeorum; tui autem edunt, & bibunt? Quibus ipse ait: Numquid potestis filios sponsi, dum cum illis est sponsus, facere ieiunare? Venient autem dies cum ablatus fuerit ab illis sponsus, tunc ieiunabunt in illis diebus. Dicebat autem & similitudinem ad illos: Quia nemo commissuram a novo vestimento mittit in vestimentum vetus; alioquin & novum rumpit, & veteri non convenit commissura a novo. Et nemo mittit vinum novum in utres veteres; alioquin rumpet vinum novum utres, & vinum effundetur, & utres peribunt. Sed vinum novum in utres novos mittendum est; & utraque conservantur: & nemo bibens vetus, statim vult novum: dicit enim, Vetus melior est.

(a) AMBROSIUS (Lib. IV. in Luc. de ascensu Iesu in navim.) Ubi Dominus impertivit multis varia genera sanitatum, nec tempore, nec loco coepit a studio sanandi turba cohiberi: vespera incubuit, sequebantur; stagnum occurrit, & turbae urgebant: unde dicitur: *Factum est autem cum turba irruerent in eum*, CHRYSO-

SOSTOMUS *a*. Erant enim ei connexi, diligentes eum, & mirantes, & tenere cupientes. Quis enim discessisset, dum huiusmodi miracula faciebat? (1) Quis noluisset solam prospicere faciem, & os talia loquens? Neque enim in agendo miracula solum admirabilis erat; sed visus eius abundabat plurima gratia: unde & loquentem eum audiunt in silentio, seriem locutionis non irrumpentes: dicitur enim: *Ut audirent verbum Dei, & ipse stabat secus stagnum Genezareth*. BEDA (cap. xv. in Luc.) Stagnum Genezareth idem dicunt esse quod mare Galilææ, vel mare Tiberiadis; sed mare Galilææ ab adiacente provincia dicitur; mare autem Tiberiadis a proxima civitate. Porro Genezareth a laci ipsius natura, quæ crispantibus aquis de seipso sibi excitare auram perhibetur, Græco vocabulo quasi generans sibi auram dicitur: neque enim in stagni morem sternitur aqua, sed frequentibus auris spirantibus agitatur, haustu dulcis, & ad potandum habilis. Sed Hebrææ linguæ consuetudine omnis aquarum congregatio, sive dulcis, sive salsa, mare nuncupatur. THEOPHYLACTUS (in prin. Commen. in cap. v. Lucæ.) Fugit autem Dominus gloriam quanto magis ipsa eum sequebatur; & ideo a turbis se separans ascendit in Navem.

Et vidit duas naves stantes secus stagnum: piscatores autem descenderant, & lavabant retia. CHRYSOSTOMUS *b*. Quod signum erat vocationis. Secundum vero Matthæum invenit eos reficientes retia: tantus enim erat paupertatis excessus, ut laniata repararent, nova nequeuntes habere. Volens autem diligenter congregare spectaculum, ut nemo remaneret post tergum, sed omnes facie ad faciem cernerent, ascendit in navim: unde dicitur: *Ascendens autem in unam navim quæ erat Simonis, rogavit eum a terra reducere pusillum*. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Vide autem Christi mansuetudinem, quomodo rogat Petrum; & Petri obedientiam, quomodo in omnibus fuit obediens. CHRYSOSTOMUS *c*. Postquam vero multa peregerat miracula, iterum doctrinam proponit, & existens in mari piscatur existentes in terra: unde sequitur: *Et sedens docebat turbas de navicula*. GREGORIUS Nazianzenus *d* (hom. de repudio.) Cunctis condescendens, ut a profundis extrahat piscem, hominem scilicet natantem in mobilibus rebus, & amaris huius vitæ procellis. BEDA (cap. xv. in Luc.) Mystice autem duæ naves circumcisionem, & præputium figurant; quas videt Dominus, quia in utroque populo novit qui sunt eius, & ad futuræ vitæ tranquillitatem quasi ad littus (2) videndo, hoc est misericorditer visitando, provehit. Piscatores sunt Ecclesiæ Doctores, qui nos per rete fidei comprehendunt, & quasi littori sic terræ viventium advehunt. Sed hæc retia modo laxantur in capturam, modo lota plicantur: quia non omne tempus est habile doctrinæ; sed nunc exercenda est lingua Doctoris, & nunc suimet cura gerenda. Navis Simonis est Ecclesia primitiva, de qua Paulus dicit ad Gal. II. „Qui „ operatus est Petro in apostolatum circum„cisionis: " bene una dicta, quia „ multi„ tudinis credentium erat cor unum, & ani„ ma una: " Actor. IV. AUGUSTINUS (3) de Quæst. Evang. (Lib. II. cap. II.) De qua docebat turbas, quia de auctoritate Ecclesiæ docet Gentes. Quod autem Dominus ascendens in navim rogat eum a terra reducere pusillum, significat temperate utendum verbo ad turbas, ut nec terrena eis præcipiantur, nec a terrenis in profunda sacramentorum recedatur. Vel prius in proximis regionibus gentibus prædicandum, ut quod postea dicit, *Duc in altum*, ad remotiores gentes postea prædicandum præcipiat.

(b) CYRILLUS *e*. Postquam sufficienter populum docuerat, regreditur iterum ad magnificentias proprias, & per piscatoria ministeria piscatur discipulos: unde sequitur: *Ut autem cessavit loqui, dixit ad Simonem: Duc in altum, & laxate retia vestra in capturam*. CHRYSOSTOMUS *f*. Condescendens enim hominibus, sicut Magos per sidus vocavit, sic & piscatores per piscatoriam artem. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Petrus autem non distulit: unde sequitur: *Et respondens Simon dixit illi: Præceptor, per totam noctem laborantes nihil cepimus*. Non autem addidit: Non te audiam, nec secundis laboribus me exponam; sed magis subdidit: *In verbo autem tuo laxabo rete*:

(1) *Al.* qui voluisset. (2) *Al.* vivendo. (3) *Al.* de Cons. Evang.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ut supra. *b* Ut supra, in Cat. Græc. PP. *c* Ibid. *d* Orat. XXXI. *e* In Cat. Græc. PP. ut supra. *f* Ubi supra ex hom. VI. in Matth.

rete. Quia vero turbam de navicula Dominus instruxerat, non sine mercede naviculæ dominum dereliquit, dupliciter beneficians ipsum: quia primo dedit ei multitudinem piscium, & deinde discipulum ipsum fecit. *Et cum hoc fecisset, concluserunt piscium multitudinem copiosam*. Tot autem pisces cœpit ut non posset eos foras educere, sed a sociis auxilium peteret: unde sequitur: *Rumpebatur autem rete eorum: & annuerunt sociis qui erant in alia navi, ut venirent, & adiuvarent eos*. Per nutum ipsos vocant: quia ex stupore propter capturam piscium loqui non poterant. Et sequitur de eorum auxilio cum dicitur: *Et venerunt, & impleverunt ambas naviculas, ita ut pene mergerentur*. AUGUSTINUS De Con. Evan. (Lib. II. cap. IX.) Ioannes quidem videtur simile miraculum dicere; sed illud longe aliud est, quod factum est post resurrectionem Domini ad mare Tiberiadis: ibi enim non solum ipsum tempus valde diversum est, sed etiam res ipsa plurimum distat: nam retia illic in dexteram partem missa, centum quinquaginta tres pisces ceperunt, magnos quidem; sed pertinuit ad Evangelistam dicere, quod cum tam magni essent, retia non sunt disrupta; respicientem scilicet ad hoc factum quod Lucas commemorat, ubi præ multitudine piscium retia rumpebantur. AMBROSIUS (tit. de ascensu Iesu in navim.) Mystice autem navis Petri, secundum Matthæum fluctuat, secundum Lucam repletur piscibus, ut & principia Ecclesiæ fluctuantis, & posteriora exuberantis agnoscas. Non turbatur ista quæ Petrum habet, turbatur illa quæ Iudam habet: in utraque Petrus; sed qui suis meritis firmus est, turbatur alienis. Caveamus igitur proditorem, ne per unum plurimi fluctuemus. Illic turbatio ubi modica fides; hic securitas ubi perfecta dilectio. Denique etsi aliis imperatur, ut laxent retia sua, soli tamen Petro dicitur, *Duc in altum*, hoc est in profundum disputationum. Quid est tam altum quam scire Dei Filium? Quæ sunt autem Apostolorum quæ laxari iubentur retia, nisi verborum complexiones, & quasi quidam orationis sinus, & disputationum recessus, qui eos quos ceperint non amittant? Et bene apostolica instrumenta piscandi retia sunt, quæ non captos perimunt, sed reservant, & fluctuantes de infirmis ad superna transducunt. Dicit autem: *Præceptor, per totam noctem laborantes nihil cepimus*: quia non hoc humanæ facundiæ opus, sed supernæ vocationis est munus. Qui autem nihil ante ceperant, magnam in verbo Domini concludunt piscium multitudinem. CYRILLUS *a*. Hoc autem fuit figura futuri: non enim incassum laborabunt evangelicæ doctrinæ rete tendentes; sed greges Gentium aggregabunt. AUGUSTINUS (1) de Quæst. Evan. (Lib. II. qu. II.) Quod autem retia rumpebantur piscium copia, & naviculæ impletæ sunt, ita ut pene mergerentur, significat hominum carnalium multitudinem tantam futuram in Ecclesia, ut etiam disruptione pacis per hæreses, & schismata scinderetur. BEDA (cap. XV. in Luc.) Rumpitur autem rete, sed non labitur piscis: quia suos Dominus inter persequentium scandala servat. AMBROSIUS (Lib. IV. in Luc. cap. ult.) Alia autem navis est Iudæa, ex qua Ioannes, & Iacobus eliguntur. Hi igitur de synagoga ad navim Petri, hoc est ad Ecclesiam, convenerunt, ut implerent ambas naviculas: omnes enim in nomine Iesu genuflectunt, sive Iudæus, sive Græcus. BEDA (cap. XV. in Luc.) Vel alia navis est Ecclesia Gentium, quæ & ipsa, una navicula non sufficiente, piscibus impletur electis: quia „ novit Dominus qui „ sunt eius, " Tim. II. & apud ipsum certus est suorum numerus electorum; dumque tot in Iudæa credituros non invenit, quot ad fidem, vitamque prædestinatos novit æternam, quasi alterius navis receptacula piscibus quærens suis, corda quoque Gentium fidei gratia replet. Et bene rupto reti socia navis advocatur, (2) quando Iudas proditor, Simon magus, Ananias, & Saphira, & multi discipulorum abierunt retro; ac deinde Barnabas, & Paulus (3) ad Gentium sunt apostolatum segregati. AMBROSIUS (Lib. IV. in Luc. cap. ult.) Possumus tamen & aliam Ecclesiam intelligere navim alterius: ab una enim plures Ecclesiæ derivantur. CYRILLUS *b*. Innuit autem sociis ut auxiliarentur eis: multi enim sequuntur Apostolorum labores, & prius illi qui Evangeliorum ediderunt scripturas, post quos alii præsides, & populorum pastores, (4) & in dei-

(1) *Al.* de Consen. Evang. (2) *Al.* Quando autem Iudas &c. (3) *Al.* a Gentium sunt apostolatu segregati. (4) *Nicolai legit* & in veritatis doctrina &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. PP. *b* Ubi supra.

deitatis doctrina periti. BEDA (cap. xv. in Luc. a med.) Harum autem impletio navium (1) in fines sæculi crescit; sed quod impletæ merguntur; hoc est in submersione premuntur (non enim sunt submersæ, sed periclitatæ) Apostolus exponit dicens II. Tim. III. „ In novissimis diebus erunt „ tempora periculosa, & erunt homines se„ ipsos amantes &c. " nam mergi naves, est homines in sæculo, ex quo electi per fidem fuerant, morum pravitate relabi.

(c) *a* AMBROSIUS (Lib. & tit. eod. cir. fin.) Admirabatur Petrus dona divina, & quo plus meruerat, præsumebat (2) minus: unde dicitur: *Quod cum videret Simon Petrus, procidit ad genua Iesu, dicens: Exi a me, Domine, quia homo peccator sum*. CYRILLUS *b*. Reducens enim ad conscientiam patrata delicta, tremit, & trepidat, & velut immundus mundum non credit se posse suscipere: acceperat enim a lege, distinguendum esse inter maculatum & sanctum. GREGORIUS Nissenus *c*. Cum enim mandasset demergere retia, tanta copia piscium capta est, quantum ipse maris Dominus & terræ voluerat. Vox enim Verbi semper est vox virtutis, cuius præcepto in origine mundi lux, & ceteræ creaturæ prodibant. In his admiratur Petrus: unde sequitur: *Stupor enim circumdederat eum, & omnes qui cum illo erant, in captura piscium quam ceperant; similiter autem Iacobum, & Ioannem filios Zebedæi, qui erant socii Simonis*. AUGUSTINUS de Cons. Evan. (Lib. IV. cap. XVII.) Andream non nominat, qui tamen intelligitur in ea navi fuisse, secundum Matthæi, & Marci narrationem.

(3) *Et ait ad Simonem Iesus, Noli timere*. AMBROSIUS (ut supra.) Dic & tu, *Exi a me, Domine, quia peccator sum*; ut respondeat Deus, *Noli timere*. Indulgenti Domino peccatum fatere. Vides quam bonus Dominus, qui tantum tribuit hominibus ut vivificandi habeant potestatem: unde sequitur: *Ex hoc iam homines eris capiens*. BEDA (cap. xv. a med.) Hoc ad ipsum Petrum specialiter pertinet: exponit enim ei Dominus quid hæc captura piscium significet, quod scilicet ipse sicut nunc per retia pisces, sic aliquando per verba sit capturus homines: totusque facti huius ordo quid in Ecclesia, cuius ipse typum tenet, quotidie geratur, ostendit. CHRYSOSTOMUS *d*. Considera autem eorum fidem, & obedientiam: habentes enim opus præ manibus appetibilis piscationis, cum audissent mandantem, non distulerunt, sed relictis omnibus sequebantur. Talem enim obedientiam requirit a nobis Christus ut eam non prætermittamus, etiam si aliquid valde necessarium urgeat: unde & sequitur: *Et subductis ad terram navibus, relictis omnibus, secuti sunt eum*. AUGUSTINUS de Consen. Evang. (Lib. II. cap. XVII.) Matthæus, & Marcus breviter hoc perstringunt quemadmodum gestum sit, quod Lucas hic apertius explicavit. Hoc tamen videtur distare quod tantum Petro a Domino dictum commemorat; *Ex hoc iam homines eris capiens*, quod illi ambobus fratribus dictum esse narraverunt. Sed potuit utique prius hoc Petro dici, cum de capta ingenti multitudine piscium miraretur, quod Lucas insinuavit; ambobus postea, quod illi duo commemoraverunt. Vel intelligendum est hoc primo fuisse factum quod Lucas commemorat; nec tunc eos a Domino vocatos, sed tantum fuisse prædictum Petro quod homines esset capturus, non autem quod numquam pisces esset capturus: unde datur locus intelligere eos ad capturam piscium remeasse, ut postea fieret quod Matthæus, & Marcus narrant: tunc (4) enim non subductis ad terram navibus, tamquam cura redeundi, sed ita eum secuti sunt, tamquam vocantem, aut iubentem. Sed si, secundum Ioannem, iuxta Iordanem secuti sunt eum Petrus, & Andreas; quomodo ab aliis Evangelistis dicitur, quod eos in Galilæa piscantes invenit, & ad discipulatum vocavit; nisi quia intelligendum est, non sic eos vidisse Dominum iuxta Iordanem ut ei inseparabiliter cohærerent, sed tantum cognovisse quis esset, eumque miratos ad propria remeasse? AMBROSIUS (Lib. IV. in Lucam cap. ult.) Mystice autem quos Petrus (5) in verbo capit, negat suam prædam, negat suum munus. *Exi*, inquit, *a me Domine*. Noli timere & tu quæ tua sunt Domino deferre, quia quæ sua (6) sunt nobis ille concessit. AUGUSTINUS de

(1) *P. Nicolai legit* in finem usque sæculi. (2) *Al.* magis. (3) *Al.* Sed & ait. (4) *Al. deest* enim. (5) *Al.* in verbo capit, in verbo credidisse negat: *item* in verbo capit, in verbo credidit, negat &c. (6) *Al. omittitur* sunt.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a BEDA. *b* In Cat. Græc. PP. *c* Ibid. *d* Hom. xiv. in Matth.

Quæst. Evang. (Lib. II. q. 11.) Vel aliter. Ex persona Ecclesiæ carnalibus hominibus plenæ Petrus dicit: *Exi a me, quia homo peccator sum*; tamquam Ecclesia turbis carnalium impleta, & eorum moribus pene submersa, regnum spiritualium, in quibus maxime persona Christi eminet, a se quodammodo repellat. Non enim hoc voce linguæ dicunt homines bonis ministris Dei, ut eos a se repellant; sed voce morum, & actuum suadent a se recedi, ne per bonos (1) regantur, & eo vehementius quo deferunt eis honorem; ut honorificentiam eorum significaverit Petrus cadens ad pedes Domini, mores autem in eo quod dixit, *Exi a me*. BEDA (cap. xv. a med.) Confortat autem Dominus timorem carnalium, ne quis vel de suæ conscientia culpæ tremens, vel de aliorum innocentia stupens sanctitatis iter formidet aggredi. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (ut sup.) Dominus autem dum non recessit ab eis, significat, in bonis, & spiritualibus viris non esse oportere hanc voluntatem ut peccatis turbarum commoti, quo quasi securius, tranquilliusque vivant, munus ecclesiasticum deserant. Quod autem subductis ad terram navibus, relictis omnibus secuti sunt eum, potest significare finem temporis quo (2) ab huius mundi salo, qui Christo inhæserunt penitus recessuri sunt.

(d) AMBROSIUS (Lib. V. in Lucam cir. prin.) Quarto signo, ex quo in Capharnaum Dominus venit, leprosus sanatur. Si autem quarto die solem illuminavit, & clariorem ceteris fecit, hoc clarius opus æstimare debemus, de quo dicitur: *Et factum est cum esset in una civitate, & ecce vir plenus lepra*. Bene ubi leprosus mundatur, certus non exprimitur locus, ut ostendatur non unum populum specialis alicuius civitatis, sed omnes populos fuisse sanatos. ATHANASIUS *a*. Adoravit autem leprosus Dominum Deum existentem in corpore, & neque propter carnem putavit esse creaturam Verbum Dei, nec pro eo quod Verbum erat, vilipendit carnem quam vestiebat; immo ut in templo creato adorabat omnium creatorem, in faciem procidens: sequitur enim: *Et videns Iesum, & procidens in faciem, rogavit eum*. AMBROSIUS (Lib. V. in Lucam cap. 1.) Quod in faciem procidit, humilitatis est, & pudoris, ut unusquisque de vitæ suæ maculis erubescat; sed confessionem verecundia non repressit: ostendit vulnus, remedium postulavit dicens: *Domine, si vis, potes me mundare*. De voluntate Domini non quasi pietatis incredulus dubitavit, sed quasi iniquitatis suæ conscius non præsumpsit: religionis autem, & fidei plena confessio est (3) quæ in voluntate Domini (4) posuit potestatem. CYRILLUS *b*. Noverat enim lepram experimentis medicorum non cedere; sed vidit divina maiestate pelli dæmones, & ceteros ab aliis valetudinibus curari, quæ coniecit divina dextera fieri. TITUS *c*. Addiscamus etiam ex verbis leprosi corporalium infirmitatum medelam non quærere, sed divino beneplacito totum committere, qui novit opportuna, & omnia iudicio disposuit. AMBROSIUS (ubi supra.) Eo autem sanat genere quo fuerat obsecratus: unde sequitur: *Et extendens Iesus manum, tetigit illum*. Lex tangi leprosos prohibet; sed qui Dominus legis est, non obsequitur legi, sed legem facit. Non ergo tetigit, quia sine tactu mundare non poterat, sed ut probaret quia subiectus non erat legi, nec contagium timebat ut homines, sed quia contaminari non poterat qui alios liberabat; simul e contrario ut lepra tactu Domini fugaretur, quæ solebat contaminare tangentem. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Ipsius enim sacra caro est purgativa, & vitam tribuens, sicut existens Verbi Dei caro. AMBROSIUS (ubi supra a med.) In hoc autem quod subdit, *Volo, mundare*, habes voluntatem, habes & pietatis effectum. CYRILLUS *d*. A maiestate autem processit imperiosum mandatum. Qualiter igitur in servis computatur unigenitus Filius, qui volendo tantummodo cuncta potest? Legitur de Deo Patre, quod „ omnia quæcumque voluit, fecit. “ Psal. cxiii. Qui vero sui Patris potestate fungitur, quomodo diversificabitur in natura ab eo? Solent etiam

(1) *Al.* mergantur. (2) *Al.* ab huiusmodi. (3) *Al.* omittitur quæ. (4) *Al.* tribuit.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. PP. ubi notatur sine indice loci, sed colligitur ex epist. quam inscribit ad *Adelphium* Episc. & Conf. contra Arrianos. *b* Ubi supra. *c* Bostrensis. Quod subiungitur ex Tito, non habetur in eius Comment. in Lucam, sed in alio forte super Matth. ad quem ipse remittit pro leproso; nec explorare licet, quia mihi ad manum non est. *d* In Catena Græcorum PP. ex Thesauri Lib. XII, cap. xiv.

etiam quæcumque sunt eiusdem virtutis, eiusdem esse substantiæ. Mirare tamen in his Christum divine, & corporaliter operantem: divinum enim est ita velle ut præsto fiant omnia, humanum autem extendere dexteram. Unus itaque Christus ex utrisque perficitur, eo quod „ Verbum caro factum „ est: " Ioan. 1. GREGORIUS Nissenus *a*. Et quia cum utraque hominis particula, anima scilicet, & corpore, unita est deitas, per utraque patebant supernæ naturæ indicia. Corpus enim reconditum in se lumen declarabat, cum palpando præstabat remedia; sed anima præpotenti voluntate divinam ostendebat virtutem: velut enim sensus tactus proprius corporis est, sic & animæ voluntarius motus: vult anima, tangit corpus. AMBROSIUS (ibidem circ. med.) Dicit ergo, *Volo*, propter Photinum; imperat propter Arrium; tangit propter Manichæum. Nihil autem medium est inter opus Dei atque præceptum, ut intelligas medentis affectum, virtutem operis: unde sequitur: *Et confestim lepra discessit ab illo*. Sed ne lepra transire possit in medicum, unusquisque dominicæ humilitatis exemplo iactantiam vitet: nam sequitur: *Et præcepit illi ut nemini diceret*: ut scilicet doceret non vulganda nostra beneficia, sed premenda, ut non solum a mercede abstineamus pecuniæ, sed etiam gratiæ. Aut fortasse illa silentii causa est imperati, quod meliores putabat qui fide magis spontanea quam speratis beneficiis credidissent. CYRILLUS *b*. Leproso etiam silente sufficiebat ipsa negotii vox ad narrandum omnibus agnoscentibus per eum potestatem curantis. CHRYSOSTOMUS (hom. XXVI. in Matth. paulo ante med.) Et quia ut plurimum homines, dum ægrotant, Dei sunt memores, ut autem convalescunt hebetantur; mandat ut Deum præ oculis habeat, dans gloriam Deo: unde sequitur: *Sed vade, ostende te sacerdoti*: ut scilicet mundatus leprosus committeret se sacerdotis aspectui; ac sic per illius censuram numeraretur inter suos. AMBROSIUS (ibidem non procul a fin.) Et ut etiam intelligeret sacerdos non legis ordine, sed gratia Dei supra legem esse curatum; (1) & dum mandatur sacrificium secundum præceptum Moysi, ostendit Dominus quia legem non solveret, sed impleret: unde sequitur: *Et offer pro emundatione tua sicut præcepit Moyses*. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. II. qu. 111.) Videtur hic approbare sacrificium quod per Moysen præceptum est, cum id non recipiat Ecclesia: quod ideo iussisse intelligi potest, quia nondum cœperat esse sacrificium sanctum sanctorum, quod corpus eius est: non enim oportebat auferri significativa sacrificia priusquam illud quod significabatur confirmatum esset contestatione Apostolorum prædicantium, & fide credentium populorum. AMBROSIUS (ubi supra.) Vel quia lex spiritualis est, videtur sacrificium mandasse spirituale: unde dixit: *Sicut præcepit Moyses*: denique addidit, *In testimonium illis*. TITUS *c*. Hæretici perperam hoc accipiunt, dicentes in opprobrium legis esse dictum. Qualiter autem iuberet offerre pro emundatione secundum præceptum Moysi? (2) CHRYSOSTOMUS (homil. XXVI. in Matth.) Dicit ergo, *In testimonium illis*, quia ex hoc facto ostenditur Christum incomparabili excellentia Moysi præferri: quia enim Moyses insufficiens erat a sorore lepræ pellere morbum, orabat Dominum ut eam liberaret; sed Salvator in potestate divina protulit, *Volo, mundare*. CYRILLUS *d*. Vel *in testimonium illis*, hoc est ad reprehensionem eorum, & ad probationem quod legem revereor. Cum enim te curaverim, mitto te ad sacerdotum experientiam, ut attesteris mihi quod non sum prȩvaricatus in legem. Et quamvis Dominus impendens remedia, moneret nemini dicere, instruens nos evitare superbiam; fama tamen eius volabat undique instillans auditui cunctorum miraculum: unde sequitur: *Perambulabat autem magis sermo de illo*. BEDA (cap. XVI. in Luc.) Unius autem perfecta salvatio multas ad Dominum cogit turbas: unde sequitur: *Et conveniebant turbæ multæ, ut audirent, & curarentur ab infirmitatibus suis*. Ut enim leprosus exterius se sanatum doceret, perceptum beneficium, ut Marcus ait, etiam iussus non tacet. GREGORIUS VI. Moral. (super illud Iob VI. „ Sicut infertur acervus „ tritici: " cap. XVII.) Redemptor autem noster per diem miracula in urbibus exhibet, & ad orationis studium in nocte per-

M 2 no-

(1) *Al.* ut dum. (2) *Al.* CYRILLUS.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Orat. 1. In Resurrectionem Christi. *b* In Cat. Græc. PP. *c* Bostrensis in Cat. Græc. PP. *d* In Cat. Græc. PP. *Sed indices commutantur, pro Cyrillo posito Chrysostomo, & pro Chrysostomo Cyrillo.*

nostat: unde sequitur: *Ipse autem secedebat in desertum*, *& orabat*: ut perfectis videlicet prædicatoribus innuat quatenus nec activam amore speculationis funditus deserant, nec contemplationis gaudia operationis nimietate contemnant; sed quieti contemplantes sorbeant quod occupati erga proximos loquentes profundant. BEDA (cap. XVI. in Luc. a med. illius.) Quod autem secedit orare, non ei naturæ tribuas quæ dicit, *Volo*, *mundare*, sed ei quæ extendens manum tetigit leprosum: non quod iuxta Nestorium gemina sit Filii persona; sed eiusdem personæ sicut naturæ, sic & operationes sunt duæ. GREGORIUS Nazianzenus *a*. Et opera quidem in populo, orationes autem in deserto peragebat ut plurimum, (1) sanciens, quod liceat parumper quiescere, ut mente sincera cum Deo colloquamur. Neque enim ipse indigebat remotione, quia non erat in eo quod remitteretur, cum Deus esset; sed ut pateat nobis & operationis hora, & altioris solertiæ. BEDA (cap. XVI. in Luc.) Typice autem leprosus humanum genus languidum peccatis designat, plenum lepra: quia „ omnes peccave„ runt, & egent gratia Dei: " Rom. III. ut scilicet extenta manu, idest Verbo Dei humanam contingente naturam, a prisci erroris varietate mundentur, & offerant (2) Deo pro emundatione corpora sua hostiam vivam. AMBROSIUS. Si autem lepræ medicina verbum est, contemptus verbi lepra mentis est. THEOPHYLACTUS. Vide autem, quod postquam mundatus est aliquis, tunc dignus est offerre hoc munus, scilicet corpus & sanguinem Domini, quod est divinæ unitum naturæ.

(e) CYRILLUS *b*. Scribæ, & pharisæi, qui facti fuerant prodigiorum Christi visores, audiebant ipsum quoque docentem: unde dicitur: *Et factum est in una dierum*, *& Iesus sedebat docens*; *& erant pharisæi sedentes*, *& legis doctores*, *qui venerant ex omni castello Galilææ*, *& Iudææ*, *& Hierusalem*; *& virtus Domini erat ad sanandum eos*. Non quasi mutuo acciperet potestatem alterius, sed quasi Deus, & Dominus propria operabatur virtute. Fiunt autem homines sæpe donorum spiritualium digni; sed plerumque deficiunt ea ratione quam novit donorum largitor: quod in Christo non accidit: affluebat enim in præstandis remediis virtus divina. Quia vero necessarium erat, ubi tanta scribarum, & pharisæorum turba convenerat, aliquid fieri ex his quæ virtuti attestarentur ipsius coram eis qui eum parvipendebant, factum est quoddam miraculum in paralytico, in quo quia defecisse videbatur medicinalis ars, portabatur a proximis ad supernum, & cælestem medicum: unde sequitur: *Et ecce viri portantes in lecto hominem qui erat paralyticus*; *& quærebant eum inferre*, *& ponere ante eum*. CHRYSOSTOMUS *c*. Mirandi vero sunt qui paralyticum adduxerunt, qualiter cum nequissent intrare per ostium, novum aliquid & alienum attentaverunt: unde sequitur: *Et non invenientes qua parte eum inferrent præ turba*, *ascenderunt supra tectum*. Detegentes autem tectum deponunt grabatum, & ponunt in medio paralyticum: unde sequitur: *Et per tegulas submiserunt illum cum lecto in medium ante Iesum*. Dicet aliquis demissum fuisse locum a quo per tegulas deposuerunt paralytici lectum. BEDA (cap. XVII. in Luc.) Hominem autem Dominus a paralysi curaturus primo peccatorum vincula dissolvit, ut ostenderet eum ob nexus culparum artuum dissolutione damnari, nec nisi his relaxatis membrorum posse recuperatione sanari: unde sequitur: *Quorum fidem ut vidit*, *dixit*: *Homo*, *remittuntur tibi peccata tua*. AMBROSIUS (Lib. V. in Luc. de submittentium fide.) Magnus Dominus, qui aliorum merito ignoscit aliis, & dum alios probat, aliis relaxat errata. Cur apud te, homo, collega non valeat, cum apud Deum servus & interveniendi meritum, & ius habeat impetrandi? Si gravium peccatorum diffidis veniam, adhibe precatores, adhibe Ecclesiam quæ pro te precetur, cuius contemplatione, quod tibi Dominus negare posset, ignoscat. CHRYSOSTOMUS (hom. XXX. in Matth.) Occurrebat autem & in hoc ipsius patientis fides: non enim sustinuisset se inferius submitti, nisi credidisset. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. XLV.) Quod autem dicit, *Homo*, *dimittuntur tibi peccata*, ad hoc insinuandum valet quia homini dimittebantur peccata, qui hoc ipso quod homo erat, non posset dicere, Non peccavi: simul etiam ut ille, qui homini dimittebat, intelligeretur Deus. CHRYSOSTOMUS *d*.

Nos

(1) *Al.* sentiens. (2) *Al.* emittitur Deo.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Orat. XXVIII. *b* In Cat. Græc. PP. *c* Ibidem. *d* In Cat. Græc. PP. ex homiliis in Matth. Similia sunt quoad priorem appendicem quæ habet hom. XIV. in Matth. sub fine; quoad posteriorem autem hom. XXX.

Nos autem si corporaliter patimur, satagimus nocivum abiicere; cum vero male sit animæ, differimus; atque ideo nec a corporis nocivis curamur. Abscindamus igitur fontem malorum, & cessabunt ægritudinum fluxus. Metu autem multitudinis suam intentionem aperire pharisæi non audebant, sed solum in cordibus suis meditabantur: unde sequitur: *Et cœperunt cogitare scribæ, & pharisæi, dicentes: Quis est hic qui loquitur blasphemias?* CHRYSOSTOMUS a. In quo mortis præcipitant sententiam. Erat enim mandatum in lege, quod quicumque blasphemaret in Deum, morte puniretur. AMBROSIUS (tit. ut supra.) Itaque ab ipsis ex operibus suis Dei Filius accipit testimonium: nam & validius est ad fidem quod confitentur inviti, & perniciosius ad culpam quod negant qui suis assertionibus relinquuntur: unde sequitur: *Quis potest peccata dimittere, nisi solus Deus?* Magna (1) infidæ plebis amentia, ut cum confessa fuerit solius Dei esse donare peccata, non credat Deo peccata donanti. BEDA (cap. XVII in Luc.) Verum enim dicunt: quia nemo peccata dimittere, nisi Deus potest qui per eos quoque dimittit quibus dimittendi tribuit potestatem. Et ideo Christus vere Deus esse probatur, quia dimittere peccata quasi Deus potest. AMBROSIUS (tit. eodem.) Dominus autem salvos volens facere peccatores, ex occultorum cognitione Deum se esse demonstrat: unde sequitur: *Ut autem cognovit Iesus cogitationes eorum, respondens dixit ad illos: Quid cogitatis in cordibus vestris?* CYRILLUS b. Quasi dicat: O pharisæi, quia dicitis, *Quis potest peccata dimittere, nisi solus Deus?* respondeo vobis: Quis potest secreta cordis scrutari, nisi solus Deus? qui per Prophetas dicit (Hier. XVII.) „ Ego Do„ minus scrutans corda, & probans renes." CHRYSOSTOMUS (hom. XXX. in Matth.) Si ergo increduli estis erga primum, scilicet remissionem peccati, ecce aliud adiicio, dum intima vestra patefacio; quin etiam aliud dum paralytici corpus consolido: unde subdit: *Quid est facilius dicere, Dimittuntur tibi peccata; an dicere, Surge, & ambula?* Palam quidem est quia consolidare corpus facilius est: quanto namque nobilior est anima corpore, tanto est excellentior absolutio criminum: verum, quia illud non cernitis, eo quod lateat, adiiciam quod minus est, apertius tamen, quatenus quod est magis occultum per hoc demonstretur. Et quidem cum allocutus est infirmantem, non dixit, Dimitto tibi peccata, propriam exprimens potestatem; sed *Remittuntur tibi peccata*. Cogentibus autem illis, evidentius propriam declarat potestatem, dicens: *Ut autem sciatis quia Filius hominis potestatem habet in terris dimittendi peccata.* THEOPHYLACTUS. Vide quod in terra dimittit peccata: dum enim sumus in terra, peccata nostra delere possumus; postquam vero a terra tollimur, non valebimus confiteri: clauditur enim ianua. CHRYSOSTOMUS c. Demonstrat autem peccatorum veniam per corporis sanationem: unde sequitur: *Ait paralytico: Tibi dico, surge.* Ipsam vero corporis sanationem demonstrat per lecti portationem, ut sic non reputetur phantasia quod factum est: unde sequitur: *Tolle grabatum tuum, & vade in domum tuam*; quasi dicat: Ego volebam per tuam passionem curare illos qui sani videntur, infirmantur autem in anima; sed quia nolunt, vade tuam correcturus familiam. AMBROSIUS (Lib. V. in Luc. tit. de reprehen. Iudæorum scrib. & pharisæorum.) Nec mora ulla sanitatis intervenit; unum dictorum remediorumque momentum est: unde sequitur: *Et confestim consurgens coram illis, tulit lectum in quo iacebat, & abiit in domum suam, magnificans Deum.* CYRILLUS d. Quo facto patuit quod Filius hominis potest in terra relaxare peccata; quod pro se, & pro nobis dixerat. Ipse namque ut Deus factus homo tamquam Dominus legis peccata dimittit. Sortiti sumus etiam nos ab eo tam mirabilem gratiam: dictum est enim discipulis, Ioan. XX. „ Quorum remiseritis pec„ cata, remittuntur eis." Quomodo autem non magis ipse peccata dimittit, qui ceteris potestatem faciendi hoc tradidit? (2) CHRYSOSTOMUS. Reges autem terreni, & Principes homicidas absolventes, a pœna præsenti liberant, a criminibus autem expiare non possunt. AMBROSIUS (ubi supra.) Spectant autem surgentem increduli, mirantur abeuntem: unde sequitur: *Et stupor apprehendit omnes, & magnificabant Deum.* CHRYSOSTOMUS (hom. XXX.

(1) *Al.* in fide. (2) *In editione Herbipolensi P. Nicolai index hic Chrysostomi omittitur.*

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. PP. ubi supra. b Ibidem. c Hom. XXX. in Matth. d In Cat. Græc.

xxx. in Matth. cir. med.) Paulatim serpunt Iudaei magnificantes Deum, non tamen putant eum Deum esse: obstabat enim eis caro, nec tamen erat modicum aestimare eum praecipuum esse mortalium, & a Deo processisse. AMBROSIUS (Lib. & tit. eod.) Divini autem operis miracula malunt timere quam credere: unde sequitur: *Et repleti sunt timore, dicentes: Quia vidimus mirabilia hodie*. Si autem credidissent, non timuissent utique, sed dilexissent: perfecta enim dilectio foras timorem excludit. Non otiosa autem huius paralytici, nec angusta medicina est, quoniam orasse praemittitur, non propter suffragium, sed propter exemplum. AUGUSTINUS de Quaest. Evan. (Lib. II. quaest. iv.) De paralytico enim potest intelligi animam dissolutam membris, hoc est operationibus, Christum quaerere, idest voluntatem Verbi Dei; impediri autem a turbis, scilicet cogitationum, nisi tecta, idest operta Scripturarum, aperiat, & per hoc ad notitiam Christi perveniat; hoc est, ad eius humilitatem fidei pietate descendat. BEDA (cap. xvii. in Luc. ante med.) Et bene domus Iesu tegulis contecta describitur, quia sub contemptibili litterarum velamine spiritualis gratiae virtus invenitur. AMBROSIUS (Lib. & tit. eod.) Unusquisque autem (1) aeger petendae praedicatores salutis debet adhibere, per quos nostrae vitae compago resoluta, actuumque nostrorum clauda vestigia, verbi caelestis remedio reformentur. Sint igitur aliqui monitores mentis, qui animum hominis, quamvis exterioris corporis debilitate torpentem ad superiora erigant, quorum rursus adminiculis & attollere, & humiliare se facilis ante Iesum locetur, dominico videri dignus aspectu: humilitatem enim respicit Dominus. AUGUSTINUS de Quaest. Evang. (Lib. II. quaest. iv.) Hi ergo a quibus deponitur, bonos doctores Ecclesiae possunt significare; quod autem cum lecto deponitur, significat ab homine in ista carne adhuc constituto Christum debere cognosci. AMBROSIUS (ubi supra.) Dominus autem plenam spem resurrectionis ostendens, peccata donat animorum, & debilitatem carnis excludit: hoc est enim tot um hominem esse curatum. Quamvis igit ur magnum sit hominibus peccata dimittere, tamen multo divinius est resurrectionem donare corporibus, quandoquidem Deus resurrectio est. Lectus autem, qui tolli iubetur, nihil est aliud quam corpus humanum. AUGUSTINUS de Quaest. Evan. (Lib. II. quae. iv.) Ut non iam in carnalibus gaudiis tamquam in lecto requiescat infirmitas animae, sed magis ipsa contineat affectiones carnales, & tendat ad domum suam, idest requiem secretorum cordis sui. AMBROSIUS (ut supra.) Vel domum repetere suam, hoc est ad paradisum redire: ea enim est vera domus quae hominem prima suscepit, non iure amissa, sed fraude. Merito ergo restituitur, quoniam venerat qui nexum fraudis aboleret, iusque reformaret.

(f) AUGUSTINUS de Cons. Evang. (Lib. II. cap. xxvi.) Post paralyticum sanatum, de conversione publicani subiungit, dicens: *Et post haec exiit, & vidit publicanum nomine Levi, sedentem ad telonium*. Ipse est Matthaeus, qui & Levi. BEDA (cap. xviii. in Luc. in princ.) Sed Lucas, & Marcus propter honorem Evangelistae, nomen tacent vulgatum; Matthaeus autem in sermonis principio accusator sui factus, Matthaeum se, & publicanum nominat, ne quis a salute desperet pro immanitate peccatorum, cum ipse de publicano in Apostolum sit mutatus. CYRILLUS *a*. Publicanus enim fuerat Levi, vir avarus, effrenis erga superflua, alieni amator (hoc enim est publicanorum officium) sed ab ipsis officinis malitiae detrahitur, Christo eum vocante: unde sequitur: *Et ait illi, Sequere me*. AMBROSIUS (tit. de mystica vocat. public.) Sequi iubet, non corporis gressu, sed mentis affectu. Itaque ille verbo vocatus, propria dereliquit qui rapiebat aliena: unde sequitur: *Et relictis omnibus surgens secutus est eum*. CHRYSOSTOMUS (hom. xxxi. in Matth.) Ubi & vocantis virtutem, & vocati obedientiam considera. Neque enim obstitit, neque vacillavit; sed protinus paruit, nec in propriam domum ire voluit, ut suis hoc intimaret, sicut nec piscatores. BASILIUS *b*. Nec solum fenora telonii postposuit, sed etiam contempsit pericula quae sibi ac suis accidere poterant, dum calculos telonii dimitteret imperfectos.

THEO-

(1) *Al.* aegre petendo praedicatores. *Nicolai habet* precatores.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Graec. PP. *b* In Cat. Graec. PP. ex Asceticis. In Asceticis non occurrit, sed in Regulis fusius disputatis, ad interrogationem viii. verbis paululum immutatis.

THEOPHYLACTUS. Et sic ab accipiente censum a transeuntibus, Christus censum accepit, non quidem eius accipiens pecuniam, sed totaliter eum transferens ad suum consortium. CHRYSOSTOMUS (homil. XXXI. in Matth.) Vocatum autem Levi Dominus honoravit, dum cum eo confestim epulatus est: hoc enim maiorem præstabat fiduciam: unde sequitur: *Et fecit ei convivium magnum Levi in domo sua*. Nec solum cum eo discumbit, immo cum pluribus: unde sequitur: *Et erat turba multa publicanorum, & aliorum qui cum illis erant discumbentes*. Convenerant enim publicani ad eum sicut ad collegam, & hominem eiusdem officii; sed & ipse glorians de præsentia Christi, convocavit omnes. Christus etiam quodlibet genus remedii exhibebat, & non solum disputando, & præstando sanitatis remedia, vel etiam redarguendo æmulos, sed etiam comedendo nonnullos errantium corrigebat; inde nos instruens quod quodlibet opus, & tempus potest nobis utilitatem afferre. Sed nec publicanorum participationem vitavit propter utilitatem sequentem, more medici, qui nisi tangeret saniem, non liberaret a morbo. AMBROSIUS (ubi supra.) Cum peccatoribus enim manducando, etiam cum Gentibus non prohibet nos inire convivium. CHRYSOSTOMUS a. Sed tamen Dominus inculpatus est (1) inde a pharisæis invidentibus, & volentibus a Christo discipulos separare: unde sequitur: *Et murmurabant pharisæi, & scribæ dicentes ad discipulos eius: Quare cum publicanis, & peccatoribus manducatis, & bibitis?* AMBROSIUS (ubi supra.) Serpentina vox est: hanc primam vocem serpens emisit dicens Evæ Gen. III. „ Quid dixit Deus: Nolite manducare &c.? " Ergo patris sui venena diffundunt. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. XXVII.) Videtur autem Lucas hoc aliquanto differentius ab aliis Evangelistis commemorasse: non enim dicit tantum Domino obiectum esse, quod cum publicanis, & pharisæis manducaret, & biberet, sed discipulis; quod de ipso, ac de ipsis acciperetur. Propterea enim Matthæus & Marcus de Christo discipulis obiectum narrant: quia quod discipuli cum publicanis, & peccatoribus manducabant, magistro magis obiiciebatur, quem sectando imitabantur. Una ergo sententia est, tanto melius insinuata quanto quibusdam verbis, manente veritate, (2) variata. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXI. in Matth.) Ipse autem Dominus in contrarium eorum sermonem convertit, ostendens non esse culpam cum peccatoribus conversari, sed etiam consonum misericordiæ propriæ: unde sequitur: *Et respondens Iesus dixit ad illos: Non egent medico qui sani sunt, sed qui male habent*: in quo (3) commonet eos communis infirmitatis, & de numero languentium eos esse ostendit; se vero medicum esse latenter subiungit: *Non enim veni vocare iustos, sed peccatores*. GREGORIUS Nissenus b. Quasi dicat: Adeo peccatores non abominor, quod eorum tantum gratia veni, non ut maneant peccatores, sed ut convertantur, & boni fiant. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. XXVII.) Unde addit, *In pœnitentiam*, quod ad explanandam sententiam valet, ne quisquam peccatores (4) ob hoc ipsum quod peccatores sunt, diligi arbitretur a Christo; (5) cum & illa similitudo de ægrotis bene, intimet quid velit Deus vocando peccatores, tamquam medicus ægrotos, ut ab iniquitate tamquam ab ægritudine salvi fiant. AMBROSIUS (tit. de excusatione discipulorum.) Sed quomodo dum iustitias dilexit, neque vidit David iustum derelictum, si iustus derelinquitur, peccator asciscitur? Nisi intelligas quod eos iustos dicit qui ex lege præsumant, & Evangelii gratiam non requirant. Nemo autem iustificatur ex lege, sed redimitur ex gratia. Non vocat ergo eos qui se iustos dicunt: usurpatores enim iustitiæ non vocantur ad gratiam: nam si gratia est ex pœnitentia, utique qui fastidit pœnitentiam, abdicat gratiam. BEDA (cap. XVIII. in Luc.) Peccatores autem vocat eos qui sua mala attendentes, nec per legem iustificari se posse putantes, Christi gratiæ se pœnitendo (6) subiiciunt. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXI. in Matth.) Ironice autem dicit illos iustos, sicut quan-

(1) *Al.* idem. (2) *Al.* varia. (3) commemorat. (4) *Al.* in ipso. (5) *Al.* cum illa similitudine de ægrotis: unde bene intimet &c. (6) *Al.* despiciunt.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. PP. b Ut ex Gregorio Nisseno prius appendix ista notabatur, quia scilicet in Cat. Græc. PP. subnectitur alteri ex eodem Gregorio petita; sed Chrysostomi solius est, cuius & ibi nomen intericitur.

quando dicitur Gen. III. „ Ecce Adam factus est quasi unus nostrum. " Quod autem nullus erat iustus super terram, ostendit Paulus dicens Rom. III. „ Omnes peccaverunt, & egent gratia Dei. " GREGORIUS Nissenus *a*. Vel dicit non egere sanos, & iustos medico, scilicet Angelos; sed male habentes, & peccatores, idest nos: quia morbum peccati incurrimus, qui in cælis non est. BEDA (cap. XVIII. in Luc.) Per Matthæi autem electionem fides Gentium exprimitur; qui prius mundanis inhiabant, sed nunc Christi corpus sedula devotione conficiunt. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Vel publicanus est qui principi mundi servit, & debitum carni reddit; cui gulosus reddit escas, adulter voluptatem, & alius aliud. Cum autem viderit eum Dominus sedentem in telonio, idest non moventem se ad maiorem nequitiam; tunc a malo erigetur, & sequetur Iesum, & suscipiet in domo animæ Dominum. AMBROSIUS (tit. de mystic. vocatione publ.) Qui autem domicilio Christum recipit interno, maximis delectationibus exuberantium pascitur voluptatum. Itaque libenter Dominus ingreditur, & in eius recumbit affectu. Sed rursus accenditur invidia perfidorum, & futuræ pœnæ species præfiguratur: epulantibus enim fidelibus in regno cælorum, perfidia ieiuna torquebitur. BEDA (cap. XVIII. in Luc.) Vel per hoc designatur Iudæorum invidia, quæ de Gentium salute torquetur. AMBROSIUS (Lib. & tit. eod.) Simul etiam ostenditur quantum sit inter æmulos legis & gratiæ: quod illi qui legem sequuntur, mentis famem patientur æternam; qui vero verbum in interioribus animæ receperunt, alimenti cælestis, & fontis ubertate recreati esurire, & sitire non possunt. Et ideo qui animo ieiunabant, murmurabant.

(g) CYRILLUS *b*. Postquam primum verbum acceperunt a Christo, ab aliis ad alia se transferunt, volentes ostendere sacros discipulos, & ipsum cum eis Iesum minime curasse de lege: unde dicitur: *At illi dixerunt ad eum: Quare discipuli Ioannis ieiunant frequenter, & observationes faciunt, similiter & pharisæi; tui autem edunt, & bibunt?* Quasi dicant: Comeditis cum publicanis, & peccatoribus, cum iubeat lex immundo non communicare; sed in excusationem prævaricationis vobis accedit misericordia. Cur ergo non ieiunatis, ut mos est secundum legem volentibus vivere? Sed sancti quidem idcirco ieiunant ut corpus affligentes, quietent passiones ipsius; sed Christus non egebat ieiunio ad perfectionem virtutis, cum tamquam Deus absolutus esset a quolibet vinculo passionis, sed nec eius comitiva ieiunio egebat, sed particeps gratiæ eius sine ieiunio (1) decorata virtuose conversabatur. Quod si Christus quadraginta diebus ieiunaverat, non hoc fuit ut in se passionem mortificaret, sed ut normam abstinentiæ ostendat carnalibus. AUGUSTINUS de Cons. Evang. (Lib. II. cap. XXVII.) Evidenter autem Lucas alios de aliis hoc dixisse narravit: unde ergo Matthæus dicit cap. IX. „ Tunc accesserunt ad „ eum discipuli Ioannis dicentes: Quare nos, „ & pharisæi ieiunamus? " nisi quia & ipsi aderant, & omnes certatim ut quisque poterat hoc obiecerunt. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. quæst. XVIII.) Est autem duplex ieiunium: unum in tribulatione ad propitiandum Deum in peccatis; aliud in gaudio, cum tanto minus delectant carnalia, quanto spiritualium maior sarcina est. Interrogatus ergo Dominus cur discipuli eius non ieiunarent, de utroque ieiunio respondit; & primo de ieiunio tribulationis: sequitur enim: *Quibus ipse ait: Numquid potestis filios sponsi dum cum illis est sponsus, facere ieiunare?* CHRYSOSTOMUS (hom. XXXI. in Matth.) Quasi dicat: Præsens tempus lætitiæ est, & alacritatis: non igitur immiscenda sunt tristia. CYRILLUS *c*. Salvatoris enim nostri in hoc sæculo demonstratio nihil aliud fuit quam quædam festivitas, intelligibiliter quasi quamdam sponsam copulans illi nostram naturam, ut quondam sterilis fecunda fieret. Igitur filii sponsi esse noscuntur quicumque vocati sunt ab eo per novam & evangelicam disciplinam; non autem scribæ cum pharisæis, qui solam legis umbram considerant. AUGUSTINUS de Cons. Evan. (Lib. II. cap. XXVII.) Per hoc autem quod solus Lucas dicit, *Non potestis filios sponsi facere ieiunare*, intelligitur eos ipsos qui loquebantur, fuisse facturos ut lugentes ieiunarent filii sponsi, (2) quando ipsi essent sponsum occi-

(1) *P. Nicolai legit* roborata. (2) *Al.* quoniam.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. PP. *b* Ibidem. *c* Ubi supra.

cisuri. CYRILLUS *a*. Ubi vero concesserat filiis sponsi quod non decebat eos laborare, tamquam qui spiritualem solemnitatem habebant, ne inter nos annullaretur ieiunium, dispensative subiungit dicens: *Venient autem dies cum ablatus fuerit ab eis sponsus; tunc ieiunabunt in illis diebus*. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. III. quæst. XVIII.) Quasi dicat: Tunc desolabuntur, & in mærore, & luctu erunt, donec eis per Spiritum sanctum gaudia consolatoria (1) tribuantur. AMBROSIUS. Vel aliter. Non hoc ieiunium relegatur quo conficitur caro, & corporis luxuria castigatur: (2) hoc ieiunium nos commendat Deo. Sed non possumus ieiunare qui Christum habemus, & Christi carnem epulamur, & sanguinem. BASILIUS *b*. Filii etiam sponsi ieiunare nequeunt, hoc est animæ nutrimentum non sumere, (3) sed vivere in omni verbo quod de ore Dei procedit. AMBROSIUS (tit. de excus. disc.) Sed qui sunt illi dies quibus nobis Christus auferetur, cum ipse dixerit Matth. ult. „ Vobiscum ero usque ad consummatio„ nem mundi? " Sed nemo tibi Christum potest auferre, nisi te illi ipse auferas. BEDA (cap. XIX. in Lucam.) Quamdiu enim sponsus nobiscum est, in lætitia sumus, nec ieiunare possumus, nec lugere; cum autem per peccata ille recedit, tunc indicendum est ieiunium, & requirendus luctus. AMBROSIUS (Lib. & tit. eod.) Denique de animi dictum est ieiunio, ut sequentia declarant: sequitur enim: *Dicebat autem similitudinem ad illos, quod nemo commissuram*, idest particulam ablatam, *a vestimento novo immittit in vestimentum vetus*. Appellavit ieiunium vestimentum vetus, quod exuendum Apostolus æstimavit dicens Ephes. IV. „ Spoliate vos veterem hominem cum „ actibus suis. " In eadem igitur forma series convenit præceptorum, ne actus veteris & novi hominis misceamus. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. quæst. XVIII.) Vel aliter. Dono Spiritus sancti percepto, genus (4) etiam ieiunii quod fit per lætitiam iam renovati in vitam spiritualem convenientissime celebrant; quod antequam accipiant, dicit eos esse tamquam vetera vestimenta, quibus inconvenienter pannus novus assuitur, idest aliqua particula doctrinæ quæ ad novæ vitæ temperantiam pertinet: quia si hoc fiat, & ipsa doctrina quodammodo scinditur, quæ docet generale ieiunium non a concupiscentia ciborum tantum, sed ab omni lætitia temporalium delectationum; cuius particulam quæ ad cibos pertinet dicit non oportere hominibus adhuc veteri consuetudini deditis impartiri: quia & illic quasi concisio videtur fieri, & ipsi vetustati non convenit. Dicit etiam eos esse similes veteribus utribus: unde sequitur: *Et nemo mittit vinum novum in utres veteres*. AMBROSIUS (Lib. V. de secunda similitudine data.) Fragilitas humanæ conditionis aperitur, cum corpora nostra exuviis defunctorum animalium comparantur. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. quæst. XVIII.) Veteribus autem utribus comparantur Apostoli, qui vino novo quasi spiritualibus præceptis facilius disrumpuntur quam contineant: unde sequitur: *Alioquin rumpit vinum novum utres & ipsum effunditur, & utres pereunt*. Erunt autem novi utres, cum post ascensionem accepto desiderio consolationis eius, orando, & sperando innovabuntur: unde sequitur: *Sed novum vinum in utres novos mittendum est, & utraque conservantur*. BEDA (cap. XVIII. in Lucam.) Vino siquidem intus reficimur, veste autem foris tegimur. Vestis ergo sunt bona opera quæ foris agimus, quibus coram hominibus lucemus; vinum fervor fidei, spei, & caritatis. Aliter. Veteres utres sunt scribæ, & pharisæi; novus pannus, & novum vinum præcepta Evangelii. GREGORIUS Nissenus *c*. Vinum enim de novo elicitum, propter fervorem naturalis humidi, fumosum est, despumans naturali agitatione a se materialem (5) immunditiam. Tale vinum, novum testamentum est, quod antiqui utres, qui propter incredulitatem inveterati sunt, non capiunt; immo scinduntur excellentia doctrinæ, necnon & gratiam Spiritus incassum fluere faciunt: quia „ in malevolam animam „ non introibit sapientia: " Sap. 1. BEDA (cap XVIII. in Lucam.) Sed cuicumque animæ nondum (6) innovatæ, sed in vetustate malitiæ perseveranti, novorum mysteriorum sacramenta non debent (7) committi. Qui etiam præceptis evangelicis præcepta legis miscere volunt, ut Galatæ, vinum no-

(1) *Al.* retribuantur. (2) *Al.* *omittitur* hoc. (3) *Al.* nec vivere. (4) *A.* autem. (5) *Al.* sorditiem. (6) *Al.* in novitate. (7) *Al.* immitti.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græc. PP. *b* Ibidem. *c* Orat. de Abraham, vel in Abraham.

novum in utres veteres mittunt. Sequitur: *Et nemo bibens vetus, statim vult novum: dicit enim, Vetus melius est*: quia Iudæis vitæ veteris saliva imbutis, novæ gratiæ præcepta fordebant: quia maiorum traditionibus commaculati dulcedinem spiritualium verborum percipere non valebant.

C A P U T VI.

(a) FActum est autem in sabbato secundo primo, cum transiret per sata, vellebant discipuli eius spicas, & manducabant, confricantes eas manibus suis. Quidam autem pharisæorum dicebat illis: Quid facitis quod non licet in sabbatis? Et respondens Iesus ad eos, dixit: Nec hoc legistis quod fecit David, cum esurisset ipse & qui cum illo erant: quomodo intravit in domum Dei, & panes propositionis sumpsit, & manducavit, & dedit his qui cum ipso erant; quos non licet manducare nisi tantum sacerdotibus? Et dicebat illis, quia dominus est Filius hominis etiam sabbati.

(b) Factum est autem & in alio sabbato ut intraret in synagogam, & doceret. Et erat ibi homo, & manus eius dextera arida. Observabant autem scribæ, & pharisæi, si in sabbato curaret, ut invenirent unde accusarent eum. Ipse vero sciebat cogitationes eorum: & ait homini qui habebat manum aridam: Surge, & sta in medium. Et surgens stetit. Ait autem ad illos Iesus: Interrogo vos, si licet sabbato bene facere, an male: animam salvam facere, an perdere. Et circumspectis omnibus dixit homini: Extende manum tuam. Et extendit, & restituta est manus eius. Ipsi autem repleti sunt insipientia, & colloquebantur ad invicem quidnam facerent de Iesu.

(c) Factum est autem in illis diebus, exiit in montem orare, & erat pernoctans in oratione Dei. Et cum dies factus esset, vocavit discipulos suos, & elegit duodecim ex ipsis, quos & Apostolos nominavit. Simonem quem cognominavit Petrum, & Andream fratrem eius, Iacobum, & Ioannem, Philippum, & Bartholomæum, Matthæum, & Thomam, Iacobum Alphæi, & Simonem qui vocatur Zelotes, & Iudam Iacobi, & Iudam Scarioth, qui fuit proditor.

(d) Et descendens cum illis, stetit in loco campestri, & turba discipulorum eius, & multitudo copiosa plebis ab omni Iudæa, & Hierusalem, & maritima, & Tyri, & Sidonis, qui venerant ut audirent eum, & sanarentur a languoribus suis. Et qui vexabantur a spiritibus immundis, curabantur. Et omnis turba quærebat eum tangere: quia virtus de illo exibat, & sanabat omnes.

(e) Et ipse elevatis oculis in discipulos suos, dicebat: Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei: beati qui nunc esuritis, quia saturabimini: beati qui nunc fletis, quia ridebitis: beatis estis cum vos oderint homines, & cum separaverint vos, & exprobraverint, & eiecerint nomen vestrum tamquam malum propter Filium hominis. Gaudete in illa die, & exultate: ecce enim merces vestra multa est in cælo. Secundum hæc enim faciebant Prophetis patres eorum.

(f) Verumtamen væ vobis divitibus, qui habetis consolationem vestram: væ vobis qui saturati estis, quia esurietis: væ vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis, & flebitis: væ cum benedixerint vobis omnes homines. Secundum hæc enim faciebant pseudoprophetis patres eorum.

(g) Sed vobis dico qui auditis: Diligite inimicos vestros, benefacite his qui vos oderunt; benedicite maledicentibus vobis, & orate pro calumniantibus vos. Et qui te percutit in maxillam, præbe ei & alteram; & ab eo qui aufert tibi vestimentum, etiam tunicam noli prohibere. Omni autem petenti te tribue, & qui aufert

quæ

quæ tua sunt, ne repetas: & prout vultis ut faciant vobis homines, & vos facite illis similiter.

(h) Et si diligitis eos qui vos diligunt, quæ vobis est gratia? Nam & peccatores diligentes se diligunt. Et si benefacitis his qui vobis benefaciunt, quæ vobis est gratia? Siquidem & peccatores hoc faciunt. Et si mutuum dederitis his a quibus speratis recipere, quæ gratia est vobis? Nam & peccatores peccatoribus fenerantur, ut recipiant æqualia. Verumtamen diligite inimicos vestros, benefacite, & mutuum date, nihil inde sperantes; & erit merces vestra multa, & eritis filii Altissimi: quia ipse benignus est super ingratos, & malos. Estote ergo misericordes sicut & Pater vester misericors est.

(i) Nolite iudicare, & non iudicabimini: nolite condemnare, & non condemnabimini: dimittite, & dimittemini: date; & dabitur vobis. Mensuram bonam, & confertam, & coagitatam, & supereffluentem dabunt in sinum vestrum: eadem quippe mensura qua mensi fueritis, remetietur vobis.

(k) Dicebat autem illis & similitudinem: Numquid potest cæcus cæcum ducere? Nonne ambo in foveam cadunt? Non est discipulus supra magistrum; perfectus autem omnis erit, si sit sicut magister eius. Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem quæ in oculo tuo est non consideras? Aut quomodo potes dicere fratri tuo: Frater, sine eiiciam festucam de oculo tuo: ipse in oculo tuo trabem non videns? Hipocrita, eiice primum trabem de oculo tuo, & tunc perspicies ut educas festucam de oculo fratris tui.

(l) Non est enim arbor bona quæ facit fructus malos, neque arbor mala faciens fructum bonum: unaquæque enim arbor de fructu suo cognoscitur. Neque enim de spinis colligunt ficus, neque de rubo vindemiant uvam. Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum, & malus homo de malo thesauro profert malum: ex abundantia enim cordis os loquitur.

(m) Quid autem vocatis me Domine, Domine; & non facitis quæ dico? Omnis qui venit ad me, & audit sermones meos, & facit eos, ostendam vobis cui similis sit. Similis est homini ædificanti domum qui fodit in altum, & posuit fundamentum supra petram. Inundatione autem facta, illisum est flumen domui illi, & non potuit eam movere. Fundata enim erat supra petram. Qui autem audit, & non facit, similis est homini ædificanti domum suam supra terram sine fundamento; in quam illisus est fluvius, & continuo cecidit, & facta est ruina domus illius magna.

(a) AMBROSIUS (Lib.V. in Luc.cap. quod discipuli vellebant spicas.) Non solum comprehensione verborum, sed etiam ipso usu, specieque gestorum incipit hominem Dominus veteris observatione legis exuere: unde dicitur: *Factum est autem in sabbato secundo primo, cum transiret per sata, vellebant discipuli eius spicas, & manducabant, confricantes eas manibus suis*. BEDA (cap.XIX. in Lucam in princ.) Non habentes enim discipuli spatium manducandi propter importunitatem turbarum, esuriebant ut homines; sed vellentes spicas inediam consolabantur: quod est indicium austerioris vitæ, non præparatas escas, sed simplices quærere cibos. THEOPHYLACTUS (in prin. Commen. in cap. VI.) Dicit autem: *In sabbato secundo primo*: quia Iudæi omnem festivitatem sabbatum nuncupabant, requies enim dicitur sabbatum: multoties ergo contingebat in parasceve festivitas, & vocabant parasceven sabbatum propter festum; deinde principale sabbatum secundum primum dicebant, quasi secundum existens a præcedentis diei festivitate. (1) CYRILLUS. Duplex enim erat festum; & principalis festi, & alterius solemnitatis sabbati. ISIDORUS a. Vel dicit, *Secundo pri-*

N 2 *mo:*

(1) *Al.* CHRYSOSTOMUS *quem habet etiam Nicolai, hom. xl. in Matth.*

'EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Sicil. Isidorus Pelusiota Lib. III. epist. cx. quam inscribit ad Isidorum Diaconum, qui petierat ab illo tale sibi sabbatum explicari.

mo: quia secundum erat pascha, primum autem azymorum: cum immolarent enim pascha in sero, sequenti die festum azymorum celebrabant. Quod autem ita sit, patet ex hoc quod Apostoli vellebant spicas, & manducabant: in illo namque tempore spicæ flectuntur a fructu. EPIPHANIUS (Lib. I. contra hæreses cap. xxx.) Die igitur sabbati visi sunt transeuntes per segetes, & spicas edebant, ostendentes quoniam dissolutum est vinculum sabbati, ubi magnum advenit sabbatum, hoc est Christus, qui fecit nos quiescere ab opere delictorum nostrorum. CYRILLUS. Pharisæi autem, & scribæ ignari sacrarum Scripturarum, in unum conspiraverant ad reprehendendum Christi discipulos: unde sequitur: *Quidam autem pharisæorum dicebant illis: Quid facitis quod non licet in sabbatis?* Dic mihi tu: Cum in sabbato tibi mensa proponitur, nonne frangis panem? Quid igitur alios reprehendis? BEDA (cap. xix. in Luc. a med.) Alii vero dicunt, ipsi Domino hæc fuisse objecta; sed a diversis & ipsi Domino, & discipulis potuerunt objici; & cuicumque (1) objectum, ad ipsum maxime respicit. AMBROSIUS (ubi supra.) Dominus autem defensores legis arguit nescire quæ legis sunt, exemplum inducens David: unde sequitur: *Et respondens Iesus ad eos, dixit: Nec hoc legistis quod fecit David, cum esurisset ipse, & qui cum eo erant?* CYRILLUS. Quasi dicat: Cum expresse dicat lex Moysi Deuter. 1. „ Iudicate iustum iudicium, „ nec considerabitis personam in iudi„ cio: " qualiter increpatis discipulos, qui usque in hodiernum diem extollitis David ut sanctum, & Prophetam, cum Moysi præceptum non servaverit? CHRYSOSTOMUS (hom. xl. in Matth.) Et attende, quod quandocumque Domino fit sermo pro servis, idest discipulis, servos ducit in medium, scilicet David, & sacerdotes; quando vero pro se, introducit Patrem, sicut ibi (Ioan. v.) „ Pater meus usque mo„ do operatur, & ego operor. " THEOPHYLACTUS (par. a prin. Comm. in vi. cap.) Aliter autem eos reprimit cum subditur: *Et dicebat illis, quia dominus est Filius hominis etiam sabbati*; quasi dicat: Ego sum dominus sabbati tamquam dispositor, & sicut legislator potestatem habeo solvere sabbatum: Filius enim hominis vocatus est Christus, qui Dei existens Filius, miraculose dignatus est Filius hominis propter homines fieri, & vocari. CHRYSOSTOMUS * (homil. xl. in Matth.) Marcus autem de communi natura hoc ipsum protulisse fatetur: dicebat enim Marc. 1. „ Propter ho„ mines sabbatum factum est, non homo „ propter sabbatum. " Expedit igitur potius sabbatum homini subiici, quam (2) hunc colla subiicere sabbato. AMBROSIUS (ubi supra.) Non mediocre autem mysterium hoc est. Ager enim est hic mundus; agri seges in satione humani generis fecunditas numerosa sanctorum; spicæ agri fructus Ecclesiæ, quos operibus discutientes suis Apostoli pascebantur nostro se alentes profectu, & tamquam folliculis corporum, mentium fructus ad fidei lucem præclaris operum suorum miraculis eruebant. BEDA (cap. xxix. in Lucam cir. med.) Spicas enim confricant: quia in illis quos in corpus Christi volunt traiicere, mortificant veterem hominem cum actibus suis, a terrena intentione extrahendo. AMBROSIUS (Lib. V. in Lucam cap. „ Primo sabbato. ") Sed hoc putabant Iudæi sabbato non licere; Christus autem novæ gratiæ munere designabat otium legis opus gratiæ: mire tamen secundo primum, non primo secundum sabbatum dixit: quia sabbatum illud ex lege solutum est quod erat primum; & hoc primum factum est quod secundo constitutum est. Sabbatum igitur dicitur secundum iuxta numerum, primum iuxta operationis gratiam: melius est enim sabbatum quo impunitas datur, quam quo pœna præscribitur. (3) Aut hoc forte primum est in prædestinatione consilii, & secundum in sanctione decreti. Deinde quod David cum sociis fugit, hic præfiguratus in lege Christus est, qui cum Apostolis principem mundi lateret. Quomodo autem ille observator legis, atque defensor panes & ipse manducavit, & dedit his qui secum erant, quos non licebat manducare nisi sacerdotibus, nisi ut per illam demonstraret figuram, sacerdotalem cibum ad usum transire populorum; sive quod omnes vitam sacerdotalem debemus imitari; sive quod omnes filii Ecclesiæ sacerdo-

(1) P. Nicolai legit Et objectum. (2) Al. huic. (3) Al. Hoc forte primum est, hoc in prædestinatione.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

* In Cat. Græc. PP.

dotes sunt? ungitur enim in sacerdotium sanctum, offerentes nosmetipsos Deo hostias spirituales. Si autem sabbatum propter homines factum est; utilitas autem hominum postulabat esurientem hominem, qui diu fuerit terræ fructibus (1) abdicatus, veteris (2) famis vitare ieiunia: non utique lex solvitur, sed impletur.

(b) AMBROSIUS (Lib. V. in Lucam cap. ut sup.) Hic ad alia progreditur Dominus: nam qui totum hominem salvum facere disposuerat, per singula membra (3) curabat: unde dicitur: *Factum est autem in alio sabbato ut intraret in synagogam, & doceret*. BEDA (cap. xx. in Luc. in prin.) Sabbatis maxime curat, & docet, non solum propter insinuandum spirituale sabbatum, sed etiam propter celebriorem populi conventum. CYRILLUS *a*. Docebat autem revera transcendentia intellectum, & quæ salutis futuræ per eum referabant audientibus semitam; deinde, præcedente doctrina, subito divinam ostendebat virtutem: unde sequitur: *Et erat ibi homo, & manus eius dextera arida*. BEDA (super *Observabant eum*.) Quia vero destructionem sabbati quam in discipulis arguebant, probabili magister excusaverat exemplo, nunc ipsum observando magistrum calumniari volunt: unde sequitur: *Observabant autem scribæ, & pharisæi si in sabbato curaret*: ut scilicet si non curet, crudelitatis, vel imbecillitatis; si curet, transgressionis vitio arguant: unde sequitur: *Ut invenirent unde accusarent eum*. CYRILLUS *b*. Hic enim est mos adversarii: pascit in se doloris morbum aliorum præconiis. Sed Dominus novit omnia, & corda rimatur: unde sequitur: *Ipse autem sciebat cogitationes eorum, & ait homini qui habebat manum aridam*: *Surge, & sta in medio*: *& surgens stetit*: ut forsan incitaret ad pietatem crudelem pharisæum, & ipsa passio flammas mitigaret livoris. BEDA (cap. xx. in Lucam super *Si licet sabbato curare*.) Præveniens autem Dominus calumniam quam sibi præparabant, arguit eos qui præcepta legis male interpretando etiam a bonis operibus sabbato æstimabant feriandum, cum lex a servili opere, idest a malis, abstinere præcipiat in sabbato: unde sequitur: *Ait autem ad illos Iesus*: *Interrogo vos, si licet sabbato benefacere, an male?* CYRILLUS. Nimis est idonea quæstio: nam si licet in sabbato benefacere, nec aliquid obstat ut laborantes a Deo misericordiam consequantur, desinas colligere adversus Christum calumniam; si autem non licet in sabbato benefacere, & lex prohibet animarum salutem, factus es legis accusator. Ipsam quoque sabbati sanctionem si velimus discutere, ad opus pietatis introductum fuisse reperiemus. Iussit enim in sabbato feriari: „ ut quiescat (inquit Deut. v.) puer tuus, & „ ancilla tua, bos tuus, & quodlibet pecus „ tuum. " Qui vero bovis miseretur, & ceterorum pecorum, quomodo non miserebitur hominis gravi morbo perplexi? AMBROSIUS (tit. de curatione hominis.) Lex autem in præsentibus formam præfiguravit futurorum; in quibus utique malorum feriæ sunt, non bonorum: nam licet sæcularia opera conquiescant, non otiosus tamen boni operis actus est, in Dei laudes requiescere. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. qu. IX.) Cum autem Dominus corpus curaverit, sic interrogavit: *Animam salvam facere, an perdere?* Vel quia illa miracula propter fidem faciebat, ubi salus est animæ; vel quia ipsa sanatio manus dexteræ salutem animæ significabat, quæ a bonis operibus cessans, aridam quodammodo dexteram habere videbatur; vel animam pro homine posuit, sicut dici solet, Tot animæ ibi fuerunt. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. xxxv.) Sed potest movere quomodo Matthæus dixerit, quod ipsi interrogaverunt Dominum, si licet curare sabbato, cum Lucas hic illos potius a Domino interrogatos esse perhibeat. Itaque intelligendum est, quod illi prius interrogaverunt Dominum, si licet sabbato curare. Deinde intelligens cogitationes eorum, aditum accusandi quærentium, constituit in medio eum quem fuerat sanaturus, & interrogavit quæ Marcus, & Lucas eum interrogasse commemorant.

Sequitur, *Et circumspectis omnibus*. TITUS. Quasi collectis omnium oculis, quin etiam incitata mente eorum ad considerationem negotii, *dixit homini*: *Extende manum tuam*: ego tibi mando qui creavi hominem. Audit autem qui læsam habebat manum, & sanus fit: unde sequitur: *Et extendit, & restituta est sanitati manus eius*. Quos autem oportebat

(1) *Al.* abdicatis. (2) *Al.* panis. (3) *Al.* currebat.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. *b* Ubi supra.

bat in miraculo stupere, augent malitiam: unde sequitur: *Ipsi autem repleti sunt insipientia, & colloquebantur ad invicem, quidnam facerent de Iesu*. (1) ORIGENES. Et, ut narrat Matthæus, exeunt, & consiliantur, ut occidant eum. CYRILLUS. Cernis o pharisæe operantem divina, ac superna maiestate liberantem languentes, & mortem portas ex livore. BEDA (cap. xx.) Homo autem iste humanum genus significat in fecunditate boni operis arefactum pro manu in primo parente ad pomum extensa, quam sanavit innocens manus in cruce extensa. Et bene manus in synagoga erat arida, quia ubi maius donum scientiæ, ibi transgressor maiori subiacet culpæ. AMBROSIUS (ubi supra.) Audisti igitur verba dicentis, *Extende manum tuam*. Communis ista generalisque medicina est: & tu qui putas manum habere te sanam, cave ne avaritia, vel sacrilegio contrahatur. Extende sæpius ea, ut proximum iuves, ut viduæ præsidium feras, eripias iniuriæ quem vides iniuste contumeliæ subiacere; extende ad pauperem, qui te obsecrat; extende ad Dominum pro peccatis tuis: sic manus extenditur, sic (2) manus sanatur.

(c) GLOSSA a. Insurgentibus adversariis contra Christi miracula, & doctrinam, Apostolos elegit quasi defensores veritatis, & testes; quorum electioni orationem præmittit: unde dicitur: *Factum est autem in illis diebus, exiit in montem orare*. AMBROSIUS (Lib. V. in Luc. de oratione Iesu.) Noli insidiatrices aperire aures, ut putes Filium Dei quasi infirmum rogare, ut impetret quod implere non possit: potestatis enim (3) auctor, obedientiæ magister ad præcepta virtutis suo nos informat exemplo. CYRILLUS. Scrutemur igitur in his quæ Christus egit, qualiter nos doceat orationibus divinis insistere, semotim scilicet, & secreto, nemine vidente, amota quoque mundana solicitudine, ut sursum ad divinæ speculationis intuitum erigatur intentio: quod designatur in hoc quod semotim orabat Iesus exiens in montem. AMBROSIUS (ubi supra.) Ubique etiam solus obsecrat: Dei enim consilium humana vota non capiunt; (4) nec quisquam interiorum potest esse particeps Christi. Non autem omnis qui orat, ascendit in montem; sed qui orat a terrenis ad superiora progrediens; sed non ille qui de sæculi divitiis, aut de honore solicitus est. Omnes sublimes in montem ascendunt: quare in Evangelio invenies solos in montem cum Domino ascendisse discipulos. Species autem tibi, Christiane, datur, forma præscribitur quam debeas æmulari, cum sequitur: *Et erat pernoctans in oratione Dei*. Quid enim te pro salute tua facere oportet, quando pro te Christus in oratione pernoctat? CHRYSOSTOMUS (hom. xlii. ad pop. Antiochen. ante med. b) Exurge igitur & tu tempore noctis. Purior est enim tunc temporis anima: ipsæ tenebræ, silentium nimium possunt sufficienter ad compunctionem perducere. Ceterum si ipsum quoque cælum inspicias punctatum stellis, quasi infinitis luminibus; si consideres quod qui per diem saltant, iniurianturque, hi tunc nihil a mortuis discrepant; detestaberis quemlibet ausum humanum. Hæc omnia sufficiunt ad animam erigendam: tunc non vexat inanis gloria, non acedia, non concitatio occupat: non sic ignis ferri sequestrat rubiginem, velut nocturna oratio æruginem peccatorum. Quem de die solis æstus (5) perussit, nocte refrigeratur. Quemlibet rorem superant nocturnæ lacrymæ, & contra concupiscentiam valent, & quemlibet timorem. Si vero prædicto rore non foveatur, homo arescit sub die. Quapropter licet non multum ores noctu, semel ora vigilando, & sufficit: ostende quod non solum ad corpus nox pertinet, sed etiam ad animam. AMBROSIUS (cap. de oratione Iesu, Lib. V. in Lucam.) Quid autem te facere convenit cum vis aliquod officium pietatis adoriri, quando Christus missurus Apostolos prius oravit? sequitur enim: *Et cum dies factus esset, vocavit discipulos suos, & elegit duodecim ex ipsis, quos & Apostolos nominavit*: quos scilicet ad propagandum auxilium salutis humanæ per terrarum orbem satores fidei destinavit. Simul adverte cæleste consilium: non sapientes aliquos, non divites, non nobiles,

(1) *Al.* CHRYSOSTOMUS *ut habet etiam Nicolai, hom.* xlı. (2) *Al. omittitur* manus. (3) *Al. deest* auctor. (4) *Al.* nec quisque inferiorum potest esse particeps Christo. (5) *Al.* percussit.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil tale in Glossa quæ nunc extat. b Sumpta est hæc pars ex hom. xxvi. in Acta, ut nec fere aliud homiliæ il æ (*ad populum Antiochenum*) sunt nisi collectiones aliarum quarumdam hinc & inde.

biles, sed piscatores, & publicanos quos dirigeret elegit; ne divitiis, aut potentiæ, nobilitatisque auctoritate traxisse aliquos ad suam gratiam videretur; ut veritatis ratio, non disputationis gratia prævaleret. CYRILLUS *a*. Attende autem maximam Evangelistæ sedulitatem: non solum dicit electos fuisse sacros Apostolos; immo nominatim eos enumerat, ne quisquam audeat alios inscribere Apostolorum catalogo.

Simonem quem cognominavit Petrum, & Andream fratrem eius. BEDA (cap. XXI. in Lucam.) Non modo primum eum cognominavit, sed longe prius cum ab Andrea adducto dicitur Ioan. 1. „ Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus." Sed volens Lucas nomina Apostolorum enumerare, cum necesse haberet Petrum dicere, breviter voluit innuere quod non hoc antea cognominaretur, sed ita Dominus cognominaverit. EUSEBIUS *b*. Secunda autem combinatio est Iacobi, & Ioannis: unde sequitur: *Iacobum, & Ioannem*: ambos scilicet filios Zebedæi, qui etiam piscatores fuerunt. Post hos autem dicit: *Philippum, & Bartholomæum*. Philippum dicit Ioannes fuisse de Bethsaida, concivem Andreæ, & Petri: ipse quoque Bartholomæus vir simplex, & expers scientiæ mundanæ, & amaritudinis. Matthæus vero ex his qui prius censu exigebant vocatus est, de quo subdit: *Matthæum, & Thomam*. BEDA (ubi supra ante medium.) Matthæus compari suo Thomę in ordine, humilitatis causa se supponit, cum a ceteris Evangelistis prælatus sit.

Sequitur: *Iacobum Alphæi, & Simonem, qui vocatur Zelotes*. GLOSSA. Quia scilicet fuit de Chana Galilææ; qui interpretatur zelus, quod additur ad differentiam Simonis Petri.

Sequitur: *Iudam Iacobi, & Iudam Scarioth, qui fuit proditor*. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. XXX.) In nomine Iudæ Iacobi Lucas videtur discrepare a Matthæo, qui eum Thadæum appellat. Sed quis umquam prohibuit duobus vel tribus nominibus unum hominem vocari? Eligitur autem Iudas proditor non per imprudentiam, sed per providentiam: susceperat quidem hominis fragilitatem; & ideo nec has partes recusavit infirmitatis humanæ: voluit ab Apostolo suo tradi, ut tua socio proditus moderate feras, tuum errasse iudicium, periisse beneficium. BEDA (1) *c*. Mystice autem mons in quo Apostolos elegit, altitudinem designat iustitiæ, qua instituendi erant, & eam prædicaturi: sic & lex in monte data fuit. CYRILLUS *d*. Quod si libet interpretationem apostolicorum nominum scire, scito quia Petrus dicitur dissolvens, vel agnoscens; Andreas decora potentia, vel respondens; Iacobus autem supplantator doloris; Ioannes Domini gratia; Matthæus donatus; Philippus os magnum, vel orificium lampadis; Bartholomæus filius aquas suspendentis; Thomas abyssus, vel geminus; Iacobus Alphæi supplantator gressus vitæ; Iudas confessio; & Simon obedientia.

(d) CYRILLUS *e*. Celebrata ordinatione Apostolorum, pluribus congregatis & de regione Iudæorum, necnon a maritima Tyri, & Sidonis, qui erant idolatræ, constituit eos totius orbis doctores, utpote qui evocarent Iudæos a legis servitute, cultores autem dæmonum ab errore gentili ad veritatis cognitionem: unde dicitur: *Et descendens de monte cum illis, stetit in loco campestri, & turba discipulorum eius, & multitudo copiosa plebis ab omni Iudæa, & Hierusalem, & maritima*. BEDA (cap. XXI. in Lucam aliqu. ante finem.) Non a proximo mari Galilææ maritima dicit, quia hoc non miraculi loco poneretur; sed a mari magno cognominatur, in quo etiam Tyrus, & Sidon comprehendi poterant: de quibus sequitur: *Et Tyri, & Sidonis*, quæ quia civitates Gentium sunt, consulte nominatim ponuntur, ut quanta sit fama virtusque Salvatoris intimetur, quæ (2) exteras etiam ad sanitatem, doctrinamque capessendam civitates accersierat: unde sequitur: *Qui venerant ut audirent eum*. THEOPHYLACTUS (super *Qui venerant ut audirent*.) Hoc est ad animarum medelam: *& sanarentur a languoribus suis*, hoc est ad medelam eorum corporum. CYRILLUS *f*. Postquam autem (3) sacros publicavit Apostolos, plurima, & ardua fecit miracula; ut qui convene-

(1) *In editione Nicolini notatur ad marginem*: Glossa ordinaria hæc habet. (2) *Al.* externas quoque. (3) *Al.* Sacerdos.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. PP. *b* Ibid. *c* Super sequentem textum, non super præcedentem. *d* Ubi supra. *e* In Cat. Græc. PP. ubi supra. *f* Ibidem.

venerant Iudaei, & Gentiles, scirent eos decoratos esse a Christo dignitate Apostolatus; & quod ipse non erat sicut unus aliorum hominum, magis autem Deus, ut Verbum incarnatum: unde sequitur: *Et omnis turba quaerebat eum tangere: quia virtus de illo exibat, & sanabat omnes*. Neque enim alienam virtutem accipiebat Christus, sed cum naturaliter esset Deus, propriam virtutem super infirmos emittens sanabat omnes. AMBROSIUS (Lib.V. in Luc.de descensu Iesu ad docendum.) Adverte autem omnia diligenter, quomodo & cum Apostolis ascendat, ac descendat ad turbas; quomodo eum turba non sequitur ad excelsa; denique ubi descendit invenit infirmos: in excelsis enim infirmi esse non possunt. BEDA (cap. XXI. in Lucam.) Raro hoc quoque uspiam vel turbas Dominum ad altiora sequi, vel quempiam debilem invenies in monte curari; sed extincta febre libidinum, accensaque scientiae luce, pedetentim quemquam ad culmen subire virtutum. Turba autem quae Dominum tangere potuit, spiritus illius virtute sanatur, ut supra leprosus Domino tangente mundatur. Tactus ergo Salvatoris, opus est salutis; quem tangere est fideliter in eum credere a quo tangi est eius munere sanari.

(e) CYRILLUS *a*. Post Apostolorum ordinationem, ad evangelicae vitae novitatem Salvator suos discipulos rectificavit. AMBROSIUS (Lib. V. ut supra.) Divinitatis autem prompturus oracula incipit esse sublimior; etsi in humili stabat, tamen oculos elevavit: unde dicitur: *Et ipse elevatis oculis*. Quid est levare oculos nisi interius lumen aperire? BEDA (cap. XXII. in Lucam.) Et quamvis generaliter omnibus loquatur, specialius tamen oculos in discipulos levat: sequitur enim, *In discipulos suos*, ut his qui verbum intenta cordis aure percipiunt, latius saporis intimi lumen aperiat. AMBROSIUS (Lib.V. in Luc cap.de ser. Domini in monte.) Quatuor autem tantum beatitudines Lucas posuit, octo vero Matthaeus; sed in istis octo illae sunt quatuor, & in istis quatuor illae octo. Hic enim quatuor velut virtutes amplexus est cardinales, illae in illis octo mysticum ordinem reseravit: sicut enim spei nostrae octava perfectio est, ita octava summa virtutum est. Primam autem beatitudinem paupertatis uterque Evangelista posuit: ordine enim prima est, & parens quaedam virtutum: quia qui contempserit saecularia, ipse merebitur sempiterna, nec potest quisquam meritum regni caelestis adipisci qui a mundi (1) cupiditate pressus emergendi non habet facultatem: unde sequitur: *Dicebat, Beati pauperes*. *b* CHRYSOSTOMUS. In Evangelio quidem quod est secundum Matthaeum beatos fieri dixit pauperes spiritu, ut intelligamus esse pauperem spiritu, habentem intellectum modestum, & quodammodo remissum: unde dicit Salvator, Matth. XI. „ Discite a „ me, quia mitis sum, & humilis corde." Hic autem beatos asserit pauperes, non addito *spiritu*, pauperes appellans divitias contemnentes: decebat enim ut cum praenuntiaturi essent salutiferi Evangelii dogma, mentem non gererent cupidam, sed promptum affectum haberent erga maiora. (2) BASILIUS *c*. Non autem omnis quem paupertas premit, beatus est, sed qui Christi praeceptum mundanis praetulerit opibus. Plures enim pauperes sunt in substantia, avarissimi tamen secundum affectum; quos non salvat paupertas, sed affectus damnat. Nihil enim involuntarium beatificabile est, eo quod omnis virtus libero designatur arbitrio. Beatus ergo pauper, quasi Christi discipulus, qui pro nobis paupertatem sustinuit: nam ipse Dominus quodlibet opus implevit quod ad beatitudinem ducit, se praebens exemplar discentibus. EUSEBIUS *d*. Sed cum caeleste regnum in multis gradibus bonorum consideretur, primus gradus scandentium est eorum qui divino intuitu colunt paupertatem; tales autem fecit eos qui primo facti sunt eius discipuli: ob hoc in eorum persona dicit: *Quia vestrum est regnum Dei*; quasi demonstrative hoc proferens ad praesentes, ad quos etiam oculos elevavit. *e* CHRYSOSTOMUS. Postquam igitur mandavit paupertatem colere, ea quae consequuntur inopiam coronat honoribus. Contingit autem paupertatem colentes, necessariorum incurrere defectum, & vix acquirere victum; idcirco non sinit discipulos pusillanimes super hoc fieri, dicens: *Beati qui nunc esuritis*. (3) BEDA (super his verbis.)

(1) *Al.* cupiditatem post se emergendi, *forte* mergendi. (2) *Al.* CYRILLUS. (3) *Al.* CYRILLUS.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. *b* CYRILLUS ut supra. *c* In Psalm. XXXIII. *d* In Cat. Graec. PP. *e* CYRILLUS ubi supra

bis.) Idest, beati qui castigatis corpus vestrum, & servituti subiicitis, qui in fame, & siti verbo operam datis : quia cælestium tunc gaudiorum habebitis ubertate perfrui. Gregorius Nissenus *a*. Altius autem, sicut secundum sensibilem escam diversificatur participantium appetitus ad comestibilium species, sic & in cibo animæ, ab his quidem opinabile, ab his autem appetitur quod naturaliter est bonum : unde hic secundum Matthæum beatificantur qui iustitiam loco cibi, & potus reputant; non, inquam, particularem, sed universalem virtutem, quam qui esurit beatificandum dicit. Beda (cap. xxii. in Lucam.) Apertissime nos instruens numquam nos satis iustos æstimare debere, sed quotidianum iustitiæ semper amare profectum; ad cuius perfectam saturitatem non in hoc sæculo, sed in futuro possumus pervenire, ut (1) Psalmista ostendit dicens Psal. xvi. „ Satiabor cum mani„ festabitur gloria tua : " unde sequitur, *Quia saturabimini*. Gregorius Nissenus *b*. Avidis enim iustitiæ, desideratorum copiam spondet. Nihil enim eorum quæ secundum voluptatem in vita quæruntur satiat inquirentes; solum autem virtutis studium subsequitur præmium quod indeficiens gaudium inserit animæ. Cyrillus *c*. Consequitur autem inopiam non solum defectus rerum ad delectationes facientium, sed etiam depressus vultus propter mæstitiam : unde sequitur: *Beati qui nunc fletis*. Beatificat flentes, non eos qui simpliciter ab oculis lacrymas emittunt : commune enim est hoc tam fidelibus quam infidelibus, si quid tristium accidat. Magis autem illos beatos asserit qui levem vitam, & implicitam carnalibus voluptatibus deditam vitant, refutantes delicias, & pene lacrymantes propter odium mundanorum. Chrysostomus (hom. xviii. ad pop. Antioch.) Magnum quid vero secundum Deum tristitia est, & impetrat pœnitentiam in salutem: unde Paulus, cum non haberet suos defectus flere, pro alienis lugebat. Talis luctus est alacritatis materia : unde sequitur, *Quia ridebitis*. Etenim si nihil proficimus his pro quibus flemus, tamen proficimus nobismetipsis: nam qui sic aliena deflet, multo magis non præteribit inflebiliter sua delicta ; magis autem nec facile labetur in scelus. Non dissolvamur in hac brevi vita, ne suspiremus in infinita : non quæramus delicias, a quibus manat luctus, & dolor nimius; sed tristemur tristitia, quæ germinat veniam. Est etiam Dominum sæpius reperire lugentem, ridentem nequaquam. Basilius *d*. Promittit autem flentibus risum, non quidem emissum per mandibulas sonum, sed meram, & impermixtam cuilibet tristitiæ alacritatem. Beda (cap. xxii. in Lucam super *Beati eritis*.) Qui ergo pro pter divitias (2) hereditatis Christi, propter panem vitæ æternæ, propter spem cælestium gaudiorum, fletus, esuriem, paupertatemque pati desiderat, beatus est; multo autem beatior qui has virtutes inter adversa servare non trepidat: unde sequitur: *Beati eritis cum vos oderint homines*: licet enim homines odiant corde nefando, dilectum cor Christo lædere nequeunt. Sequitur, *Et cum separaverint vos*. Separent, & a synagoga expellant: Christus invenit, & confirmat. Sequitur, *Et exprobraverint*. Exprobrent nomen Crucifixi: ipse commortuos sibi corresuscitat, & consedere facit in cælestibus. Sequitur, *Et eiecerint nomen vestrum tamquam malum*: ubi nomen Christianorum significat, quod a Gentilibus, Iudæisque sæpissime quantum ad ipsos memoriæ abrasum, & ab hominibus est abiectum, nulla existente causa odii, nisi *propter Filium hominis*, qui scilicet credentes nomen Christi, suum cognomen facere voluerunt. Docet ergo eos ab hominibus insectandos, sed ultra homines esse beandos: unde sequitur: *Gaudete in illa die, & exultate: ecce enim merces vestra multa est in cælo*. Chrysostomus *e*. Multum, & paucum mensuratur dignitate proferentis. Quæramus igitur : Quis multam promisit mercedem? Si quidem Propheta, vel Apostolus, velut homo paucum esse multum existimavit; nunc autem Dominus, qui possidet perennes thesauros, & opes quæ quemlibet intellectum transcendunt ; multam pollicitus est mercedem. Basilius *f*. Rursus, magnum aliquando absolutam habet intentionem; sicut magnum est cælum, & magna est terra: aliquando vero ad

(1) *Al. emittitur* ut. P. *Nicolai legit* sed in futuro nos posse pervenire, Psalmista ostendit &c. (2) *Al.* hereditarias.

Ex editione P. Nicolai.

a De Beatitudinibus orat. iv. *b* Ibidem. *c* Ubi supra. *d* In hom. de gratiarum actione. *e* In Cat. Græc. PP. *f* Ibidem.

ad aliquid habet relationem; ut magnus equus, & bos in comparatione similium. Sic arbitror multam fore mercedem repositam patientibus opprobria propter Christum, non tamquam comparatam ad ea quæ penes nos sunt, sed in se multam existentem, & tam. quam a Deo donatam. DAMASCENUS a. Illa etiam qua mensurari, vel numerari possunt, determinate ingeruntur; quod autem ex quadam excellentia omnem transcendit mensuram, & numerum, indeterminate dicitur magnum, & multum: puta quando dicimus multam esse Dei misericordiam. EUSEBIUS b. Deinde muniens discipulos ad pugnam adversariorum, quam passuri erant per totum orbem prædicantes, subdit: *Secundum hac enim faciebant Prophetis patres eorum*. AMBROSIUS (cap. de beatitudi.) Quia Prophetas(1) Iudæi usque ad mortem corporis persecuti sunt. BEDA (cap. XXII. in Lucam.) Quia vera dicentes solent persecutionem pati; nec tamen ideo Prophetæ antiqui timore persecutionis a veritatis prædicatione defecerunt. (2) AMBROSIUS (cap. de ser. Domini in monte.) In hoc ergo quod dicit, *Beati pauperes*, habes temperantiam, quæ a peccato abstinet, sæculum calcat, illecebrosa non quærit. *Beati qui esuritis*: habes iustitiam: qui enim esurienti compatitur, compatiendo largitur, largiendo fit iustus, quia iustitia eius manet in æternum. *Beati qui nunc fletis*: habes prudentiam, cuius est flere quotidiana, & ea quæ æterna sunt quærere. *Beati eritis cum vos oderint homines*: habes fortitudinem, sed eam quæ non odium mereatur ex crimine, sed persecutionem patiatur ex fide. Sic enim ad passionis pervenitur coronam, si gratiam hominum negligas, divinam sequaris. Ergo temperantia, cordis habet munditiam, iustitia misericordiam, pacem prudentia, mansuetudinem fortitudo. Connexæ sibi sunt, & concatenatæ virtutes, ut qui unam habet, plures habere videatur: & sanctis una competit virtus; sed eius quæ fuerit uberior, uberius est præmium. Quanta hospitalitas in Abraham, quanta humilitas? Sed quia fide præstitit, fidei præ ceteris meruit principatum. Ergo unicuique plura præmia, quia plurima incentiva virtutum; sed quod in aliquo merito copiosius, hoc etiam in præmio redundantius.

(f) CYRILLUS c. Prædicto, quod paupertas propter Deum causa sit cuiuslibet boni, & quod esurire, & flere non vacabit mercede sanctorum, transfert sermonem ad opposita, & innuit ipsa damnationis & supplicii fore materiam: unde dicitur: *Verumtamen va vobis divitibus, qui habetis consolationem vestram*. d CYRILLUS. Hæc enim dictio *va* semper in Scripturis dicitur his qui non possunt evadere a futuro supplicio. AMBROSIUS (Lib. V. in Lucam cap. de væ improborum.) Licet autem in pecuniariis copiis multa sint lenocinia delictorum, plerique tamen sunt incentiva virtutum; quamquam virtus subsidia non requirat, & commendatior sit collatio pauperis, quam divitis liberalitas; tamen non eos qui habent divitias, sed eos qui uti his nesciant, sententiæ cælestis auctoritate condemnat. Nam ut ille pauper laudabilior est qui prompto largitur affectu, ita criminosior dives est qui de eo referre gratiam Deo debuit quod accepit, nec censum ad communem usum datum sine usu abscondere. Non census igitur, sed affectus in crimine est. Et quamquam nulla pœna gravior sit quam successorum profutura compendiis anxio timore servare, tamen quoniam avaritiæ desideria congerendi quadam voluptate pascuntur, qui consolationem vitæ præsentis habuerunt, remunerationem perpetuam perdiderunt. Possumus tamen hic divitem intelligere populum Iudæorum, vel hæreticos, vel certe pharisæos, qui ubertate verborum, & quodam ambitiosæ facundiæ patrimonio delectati, simplicitatem veræ fidei supergressi, thesauros inutiles condiderunt.

Sequitur: *Va vobis qui saturati estis, quia esurietis*. BEDA (cap. XXII. super illud, *Va vobis*.) Dives ille purpuratus saturabatur, epulans quotidie splendide; sed dirum *va* sustinebat esuriens, quando de Lazari, quem despexerat, digito guttam aquæ quærebat. BASILIUS e. Quod autem necessaria sit abstinentiæ ratio, palam est ex eo quod Apostolus eam inter fructus Spiritus enumeravit. Subiectio enim corporis per nihil

(1) *Al.* ut Iudæi. (2) *In editis hic repetitur superior Eusebii sententia, eius quoque e indice apposito, in hunc modum*. EUSEBIUS. Hoc autem dicebat muniens discipulos ad pugnam adversariorum, prædicantes per totum orbem. *Omittit tamen Nicolai*.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Lib. de Logica cap. XLIX. b In Cat. Græc. PP. c Ibid. d CHRYSOSTOMUS in hom. XVII. in Genesim. e Ut supra, in Catena.

hil aliud sic obtinetur, sicut per abstinentiam, qua sicut quodam freno decet compescere iuventutis fervorem. Est igitur abstinentia interemptio criminis, amotio passionum, vitæ spiritualis initium, obtundens in se illecebrarum aculeum. Ne autem coincidentia fiat cum inimicis Dei, decet accipi quodlibet cum exigit tempus, ad ostendendum quod mundis omnia munda; procedendo quidem ad necessaria vitæ, abstinendo autem omnino ab his quæ faciunt ad voluptatem. Attamen nec eamdem horam sibi cunctos sancire possibile, nec modum, nec mensuram. Sit autem communis intentio non expectare repletionem: replere namque ventrem, ipsum quoque corpus inutile facit erga proprias operationes, somnolentum, & ad nocumenta dispositum. BEDA (cap. XXII. super illud, *Væ qui saturati*.) Aliter. Si beati sunt illi qui iustitiæ semper esuriunt opera, infelices e contra æstimandi (1) sunt qui sibi in desideriis placentes, nullam veri boni famem patiuntur.

Sequitur: *Væ vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis, & flebitis*. BASILIUS *a*. Cum Dominus ridentes nunc arguat, palam est quod numquam erit fideli tempus risus, & præcipue in tanta multitudine eorum qui in peccato moriuntur, pro quibus oportet lugere. Superfluus autem risus est immoderantiæ signum, & effrenis animæ motus; sed usque ad vultus iucunditatem exprimere passionem animæ non (2) dedecet. CHRYSOSTOMUS *b*. Dic autem mihi cur concuteris, & defluis qui debes assistere terribili iudicio, & ponere rationem de omnibus (3) hic operatis? BEDA (cap. XXII. super *Væ cum benedixerint*.) Quia vero ipsa peccati nutrix adulatio, sicut oleum flammis, sic in culpa ardentibus solita est ministrare fomentum, subdit: *Væ cum benedixerint vobis omnes homines*. CHRYSOSTOMUS *c*. Non autem contrarium est quod hic dicitur ei quod alibi Dominus dicit, Matth. v. „ Luceat lux vestra coram ho„ minibus: “ ut scilicet manifestemus bene agere ad gloriam Dei, non ad propriam. Perniciosum enim quid est inanis gloria, & inde sumit ortum iniquitas, atque desperatio, & mater malorum avaritia. Quod si viam quæris divertendi ab hoc, dirigas aspectum semper ad Deum, & esto contentus ea quæ apud eum est gloria: nam si in qualibet facultate doctiores eligere oportet in arbitros, quomodo virtutis experimentum pluribus credis; non autem illi qui præ omnibus eam novit, & dare, & coronare potest? A quo si gloriam cupis, vita laudem humanam: de nullo enim alio magis consuevimus admirari quam de respuente gloriam. Quod si nos, multo magis Dominus omnium. Deinde illud (4) considerес, quod hominum gloria celeriter deficit, quia per cursum temporis oblivioni traditur.

Sequitur: *Secundum hæc enim faciebant pseudoprophetis patres eorum*. BEDA (cap. XXII. Lucam.) Pseudoprophetæ significantur, eo quod ad captandum vulgi favorem futura præloqui conentur. Itaque Dominus in monte beatitudines solummodo proborum, in campo vero etiam væ describit reproborum: quia rudes adhuc auditores necesse est terroribus ad bona compelli, perfectos autem satis est præmiis invitari. AMBROSIUS (Lib. V. in Lucam cap. de væ improborum.) Et attende quod Matthæus præmiis ad virtutem, & fidem populos provocavit; hic autem etiam a criminibus, atque peccatis futurorum suppliciorum denuntiatione deterruit.

(g) BEDA (super *Sed vobis dico*.) Quia dixerat supra quid ab inimicis pati possent, nunc qualiter cum eisdem inimicis agere debeant ostendit, dicens: *Sed vobis dico qui auditis*. AMBROSIUS (Lib. V. in Lucam ubi supra.) Non otiose plurimorum factorum cælestium enumeratione progressus ad hunc locum serius venit, ut populus divinis miraculis roboratus ultra legis tramitem virtutum vestigiis progredi edoceretur. Denique inter tria maxima, spem, fidem, & caritatem, maior est caritas, quæ ordinatur cum dicitur: *Diligite inimicos vestros*. BASILIUS *d*. Inimici quidem proprium est obesse, & insidiari. Omnis igitur qui qualitercumque nocet alicui, dicitur inimicus. CYRILLUS *e*. Conveniens autem erat huiusmodi conversatio Doctoribus san-

(1) *Al. omittitur* sunt. (2) *Al.* decet. (3) *Al.* sic. (4) *Al.* confidas.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ut supra. *b* Hom. VI. in Matth. *c* In Cat. Græc. PP. vel quo ad verba, vel quo ad sensum hom. XV. XIX. & LXXI. in Epist. ad Rom. & hom. XXX. in II. ad Corinth. & in Epist. ad Titum hom. II. *d* In Regulis brevioribus ad interrog. CLXXVI. *e* In Cat. Græc. PP.

sanctis, qui prædicaturi erant ubique terrarum salutarem sermonem; quos si contingeret velle recipere de persequentibus vindictam, omisissent eos ad cognitionem veritatis vocare. CHRYSOSTOMUS (hom. XVIII. in Matth.) Non autem dicit, Ne odio habeas, sed diligas; neque simpliciter mandavit diligere, sed etiam benefacere: unde sequitur: *Benefacite his qui oderunt vos*. BASILIUS *a*. Verum quia homo ex corpore consistit, & anima, secundum animam quidem benefaciemus, huiusmodi arguentes, & commonentes eos, & omnino ad conversionem manuducentes; secundum corpus autem benefacientes eis in necessariis victui. Sequitur: *Benedicite maledicentibus vobis*. *b* Qui enim percutiunt proprias animas, digni sunt lacrymis, & fletibus, non maledictionibus. Nihil enim detestabilius est anima (1) maledica, nec immundius lingua quæ maledictiones effert. Homo es; aspidum venena non evomas, nec vertaris in belluam. Est tibi datum os, non ut mordeas, sed ut aliorum vulnera sanes. Inimicos autem mandavit nobis annumerare gradui amicorum, non quorumcumque, sed præcipuorum, pro quibus orare solemus: unde sequitur: *Orate pro persequentibus vos*. Plerique autem e contra procumbentes, & fronte super terram percutientes, & manus expandentes, non pro suis criminibus orant Deum, sed adversus inimicos; quod nihil aliud est quam seipsum transfodere. Cum eum qui prohibuit contra inimicos orare, precaris ut te maledicentem inimicis exaudiat, quomodo possibile est audiri, quando provocas exauditurum, verberando inimicum coram Rege, & si non manibus, verbis tamen? Quid facis homo? Stas ut veniam impetres peccatorum, & imples os amaritudine. Mitigationum est tempus, orationis, & gemitus, non furoris. BEDA (super *Benedicite maledicentibus*.) Sed merito movetur quæstio, quomodo in Prophetis inveniuntur multæ imprecationes adversus inimicos. Ubi videndum est, quia Prophetæ per imprecationem quid esset futurum cecinerunt, non optantis voto, sed spiritu prævidentis. CYRILLUS *c*. Vetus autem lex mandabat non offendere alios; vel si prius fuerimus læsi, non ultra proportiones lædentium iras protendere: sed perfectio legis in Christo est, & in suis mandatis: unde sequitur: *Et qui te percutit in maxillam, præbe ei & alteram*. (2) CHRYSOSTOMUS (hom. XVIII. in Matth.) Nam & medici cum calce feriuntur ab insanis, tunc maxime miserentur eis, & accingunt se ad eorum remedia. Tu quoque similem habeas coniecturam erga persequentes: ipsi namque sunt qui præcipue infirmantur: nec prius desistamus quam totam amaritudinem evomuerint: tunc uberes gratias agent tibi, & ipse Deus te coronabit, eo quod fratrem tuum in pessima ægritudine liberasti. (3) BASILIUS *d*. Fere autem cuncti contra hoc mandatum procedimus; & præsertim potentes, vel principes, non solum si passi fuerint contumelias, sed & si præstita eis non sit reverentia, adversarios reputantes quicumque eos minus reveriti sunt quam se reputaverunt dignos. Est autem magna infamia principis esse promptum ad vindictam: nam & qualiter alium docebit nil mali pro malo rependere qui nocenti retribuere satagit? CYRILLUS *e*. Vult autem Dominus insuper esse contemptorem rerum: unde sequitur: *Et ab eo qui aufert tibi vestimentum, etiam tunicam noli prohibere*: hæc est enim virtus animæ quæ omnino aversa est a passione cupiditatis divitiarum. Decet enim eum qui pius est & oblivisci malorum, ut & ea quibus caros amicos iuvamus, persequentibus conferamus. CHRYSOSTOMUS (hom. XVIII. in Matth. ante med.) Non autem dixit, Fer humiliter iniuriantis impetum; sed procedas per sapientiam, & ulterius te disponas ad patiendum quæ ille cupiat facere, superans insolentiam eius ubertate prudentiæ, ut habito pudore in excellenti patientia tua discedat. Sed dicet aliquis: Quomodo potest hoc fieri? Cum videris Deum factum hominem tot passum pro te, adhuc quæris & dubitas quomodo possibile sit nequitiis ignoscere conservorum? Quis tale passus est quale Dominus tuus dum ligaretur, flagellaretur, sputa

(1) *Al.* maledicta. (2) *Hic index Chrysostomi omittitur a P. Nicolai*. (3) *Al.* BEDA.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ut supra. *b* CHRYSOSTOMUS in Cat. Græc. Habetur autem apud illum, non uno loco, nec eodem tenore quo hic, sed sparsim, & ex parte tum hom. XIX. in Matth. tum hom. XXII. & XXIX. inter illas quæ *ad populum* inscribuntur, tum hom XXI. & XXII. in Epist. ad Rom. & hom. V. in II. Corinth. & hom. VI. in I. ad Timoth. & hom. in Psal. IV. ut in Psal. CXL. *c* Ubi supra. *d* In Esaiam. Notatur in Cat. Græc. PP. sine indice loci; sed colligitur ex illius visione II. super illud cap. I. vers. 3. *Principes tui sequuntur retributiones*. *e* In Cat. Græc. PP.

sputa perferens, mortem patiens? Unde sequitur: *Omni autem petenti te tribue*. AUGUSTINUS de Serm. Dom. (Lib. I. cap. xl. par. a princ.) Non dicit, Omnia petenti; sed ut id des quod iuste, & honeste potes, idest quod nec tibi, nec alteri noceat, quantum sciri, aut credi ab homine potest; & cui iuste negaveris quod petit, indicanda est iustitia; & aliquando melius aliquid tribues, cum petentem iniusta correxeris. CHRYSOSTOMUS (hom. III. de Lazar. ad fin. hom. XXI. in Epist. ad Romanos.) In hoc tamen peccamus non modicum, non solum non dando petentibus, sed & eos increpando. Cur, inquis, non laborat? Cur otiosus alitur? Dic mihi: & tu laborando possides? Sed et si laboras, ad hoc laboras ut vituperes alium? Propter unicum panem, & tunicam appellas cupidum. Nihil tribuis? nec convicieris. Cur nec tu misereris, & volentibus dissuades? Si cunctis indifferenter erogaverimus, semper miserebimur. Quia enim Abraham cunctos recipiebat, recepit & Angelos. Nam etsi homicida sit, & prædo, nonne tibi dignus videtur panis habendi? Non igitur simus severi aliorum censores, ne nos quoque exquisite iudicemur.

Sequitur: *Et qui aufert quæ tua sunt, ne repetas*. CHRYSOSTOMUS (hom. X. in I. Epist. ad Corinth.) A Deo percipimus omnia; quod autem dicimus meum & tuum, nuda tantum sunt verba: si namque domum tuam asseris, emisisti verbum carens subsistentia rei: nam & aer, & solum, & cæmentum creatoris sunt, tu etiam ipse qui domum construxisti: sed etsi tuus sit usus dubitatur, non solum propter mortem, sed etiam propter rerum eventus. Anima tua non possidetur a te, & quo pacto tuæ reputabuntur opes? Vult autem Deus tua fore quæ tibi pro fratribus credita sunt; fient autem tua, si pro aliis dispensaveris; si vero tibi affluenter expenderis, quæ sunt tua iam facta sunt aliena. Sed propter nefaudam opum cupidinem homines in curiis corrixantur; contra quod Christus ait: *Et qui aufert quæ tua sunt, ne repetas*. AUGUSTINUS de Serm. Domini (Lib. II. cap. XXXVI.) Quod de veste, domo, fundo, iumento, & generaliter omni pecunia dicit. Non autem Christianum oportet sic possidere servum quomodo equum, aut argentum. Servus si honestius a te regeretur, quam ab illo qui eum tibi cupit auferre; nescio utrum quisquam dicere audeat eum debere contemni. CHRYSOSTOMUS *a*. Est autem nobis insita lex naturalis per quam dignoscimus quid sit virtus, & vitium: unde sequitur: *Et prout vultis ut faciant vobis homines, & vos facite illis similiter*. Non ait, Quæcumque non vultis ut faciant, nec vos faciatis: cum enim duæ sint viæ quæ ducunt ad virtutem, scilicet abstinentia mali, & operatio boni, hanc ponit, per istam (1) & illam significans. Et si quidem dixisset, Ut sitis homines, diligite bestias, esset mandatum difficile; si vero homines diligere iussit, ad quod naturalis monitio est, quam difficultatem res continet, quam leones, & lupi servant, in quibus naturalis cognatio (2) amicitiam cogit? Ostenditur igitur quod Christus nihil statuit nostram transcendens naturam, sed quod dudum inseruit conscientiæ nostræ, docet, ut propria voluntas pro lege sit tibi, ut si vis bene tibi, bene facias alii; si vis ut alius tui misereatur, proximi (3) miserearis.

(h) CHRYSOSTOMUS *b* (hom. I. in Epist. ad Colossenses.) Dixerat Dominus diligendos esse inimicos. Ne autem putares hyperbolice esse dictum, æstimans solum ad terrorem eis dici, adiicit rationem, dicens: *Et si diligitis eos qui vos diligunt, quæ vobis est gratia*? Plures quidem causæ sunt, quæ dilectiones constituunt; dilectio vero spiritualis universas præcellit: nihil enim terrenum eam parit, non utilitas, non beneficium, non natura, non tempus, sed de cælo descendit. Quid autem miraris si non indiget beneficio ut consistat, quando nec ex casu malorum pervertitur? Pater quidem passus iniurias, rumpit fœdus amoris; coniux post iurgia virum relinquit; filius si longævum videat patrem gravatur: at Paulus ibat ad lapidantes, benefacturus eis; Moyses lapidatur a Iudæis, & orat pro eis. Veneremur itaque spirituales amicitias, quia sunt insolubiles. Unde arguens volentes pigresce-

(1) *Al.* & per illam. (2) *Al.* ad amicitiam. (3) *Al.* miserere.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ibid. *Ad marginem autem Veneta Nicolini editionis* an. 1595. *hæc notantur:* Hom. XIII. ad pop. Antioch. a med. & hom. XII. in Genesim aliquid tale habet. *b* Quo ad aliqua quidem ex his, homil. in Epist. ad Coloss. non tamen simul quo ad omnia, nec eodem tenore, quo ad prima præsertim, & ultima, quæ non occurrunt.

grescere, subdit: *Nam & peccatores diligentes se diligunt*; quasi dicat: Quia volo vos his amplius aliquid possidere, non moneo solum amicos diligere, sed etiam inimicos. Benefacientibus etiam benefacere commune est omnibus. Ostendit autem se parum plus petere quam sit moris peccatorum, qui benefaciunt amicis: unde sequitur: *Et si benefacitis his qui vobis benefaciunt, quae vobis est gratia? Siquidem & peccatores hoc faciunt*. BEDA (cap. XXIII. circa med.) Non solum autem dilectionem, vel beneficium peccatorum, quasi infructuosa redarguit, sed etiam mutuum: unde sequitur: *Et si mutuum dederitis his a quibus speratis recipere, quae gratia est vobis? Nam & peccatores peccatoribus foenerantur*, idest mutuantur, *ut recipiant aequalia*. AMBROSIUS (Lib. V. in Lucam ubi supra.) In tres autem partes Philosophia sibi videtur divisisse iustitiam: unam in Deum, quae pietas vocatur; alteram in parentes, vel reliquum genus humanum; tertiam in mortuos, ut his exequiarum iura solvantur. At Dominus legis oraculum, ac prophetiae fastigium supergressus, in eos quoque qui laeserunt, pietatis correxit officium, cum subdit: *Verumtamen diligite inimicos vestros*. CHRYSOSTOMUS *a* (hom. LVIII. in Genesim.) In quo plus tibi quam illi conferes: ille enim diligitur a conservo, tu vero efficieris similis Deo. Est autem maximae virtutis quando nocere volentes beneficiis complectimur: unde subditur, *Et benefacite*. Sicut enim fornacem succensam aqua proiecta extinguit, sic iram ratio cum lenitate: quod enim est aqua igni, hoc est irae humilitas, & mansuetudo. Et sicut non extinguitur ignis per ignem, sic nec ira per iram mitigatur. GREGORIUS Nissenus *b*. Debet autem homo vitare damnosam sollicitudinem, ne quaerat ab inope divitiarum augmenta, aeris, & auri metallorum sterilium exigens fructum: unde subdit: *Et mutuum date, nihil inde sperantes*. Malignam fenorum excogitationem si quis appellet furtum, & homicidium, non peccabit: nam quid refert suffosso pariete quemquam erepta possidere, ac fenorum necessitate possidere illicita? BASILIUS *c*. Talis (1) autem avaritiae species, Graece τόκος, idest partus, Latine fenus, quasi fetus propter mali fecunditatem, ut arbitror, appellatur. Aut fortasse partus dicitur propter partus dolores, quos animis eorum qui mutuo ad usuram acceperunt, inducere solet. Animalia temporis progressu nascuntur, adolescunt, & pariunt; at fenus statim cum oritur parere incipit. Animalia quae citius pariunt, citius parere cessant; sed avarorum pecunia, simul cum omni tempore adaugetur. Animalia ubi pariendi vim ad sobolem suam transtulerunt, ipsa parere cessant; at feneratorum pecuniae & novas pariunt, & veteres renovant. Nullus itaque mortiferam hanc bestiam attentet. Sed magna, inquis o pauper, necessitas, & utilitas est ut mutuum sumam. Et quaenam haec est utilitas? Rursum veniet tibi paupertas, & eadem cum accessione necessitas. Meditare iam unde restituas. Unde tibi pecuniae intantum multiplicabuntur ut & sufficiant ad usus necessitatem, & ad restitutionem? Verum ais: Quomodo igitur me enutriam nisi fenus accipiam? Mille sunt victus parandi

(1) *Quatuor saepe citata exempla sic habent*. Talis autem avaritiae modus τόκος merito nuncupatur in Graeco, a pariendo propter mali fecunditatem. Animalia siquidem tractu temporis adolescunt, & pariunt; sed fenus statim cum oritur incipit procreare. Animalia quae citius pariunt, citius a generatione desistunt; sed nummus avarorum cum tempore propagatur: animalia transferentia partus ad proprios alumnos, ipsa parere cessant; aes autem avarorum & supervenientia procreat, & praecedentia renovat. Non attentes igitur mortiferam belluam. Quae namque utilitas, si cavetur hodierna pauperies, quae iterato irruet augmentata? Iam meditare unde restituas. Unde intantum multiplicabitur tibi census ut tuam partim relevet egestatem, partim integret capitale, & insuper pariat fenus? Sed ais: Qualiter ego victum acquiram? Labora, servi, tandem mendica: unumquodque tolerabilius est fenoris mutuo. Dicis autem: Quodnam est illud mutuum cui spes retributionis non haeret? Considera virtutem sermonis, & miraberis pietatem auctoris. Cum datutus es pauperi divinae caritatis intuitu, idipsum & mutuum est, & donum: donum quidem ob insperatam retributionem; mutuum ob beneficentiam Domini, qui vice illius restituit: unde sequitur: *Et erit merces vestra multa*. Non vis omnipotentem tibi obligari ad restitutionem? An quemquam opulentorum civium, si fideiubeat, acceptas; Deum autem pro pauperibus fideiubentem repudias? CHRYSOSTOMUS &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Graec. tum serm. de caritate omnia dirigente, sive perficiente, versus finem quo ad priorem appendicem, tum hom. LVIII. in Genesim, quo ad posteriorem, verbis paululum immutatis. *b* Orat. 1. contra usurarios. *c* In Cat. Graec. in appendice Psal. XIV. super illud, *Qui pecuniam suam non dedit ad usuram*.

randi inertiæ: manus habes, labora, servi, tandem mendica: omnia tibi tollerabiliora sunt quam pecuniam ad usuram sumere. Ceterum dives ait: Quale illud est mutuum cui nulla retributionis spes adiuncta est? Considera vim dicti, & legislatoris admiraberis humanitatem. Cum pauperi dare voles propter Dominum, idem & donum est, & mutuum: donum quidem, quia non speras receptionem; mutuum vero propter Domini magnificentiam, qui paucis per pauperem acceptis, magna pro ipsis reddet: unde sequitur: *Et erit merces vestra multa*. Non vis universorum Dominum obnoxium tibi ipsi habere ad persolvendum? Aut si quis in urbe dives promittat se tibi pro alio exsoluturum, fideiussionem ipsius accipies; Deum autem pro pauperibus persolutorem non admittes? CHRYSOSTOMUS *a*. Attende mutui naturam mirabilem: alius recipit, & alius obligat se pro debitis, centuplum in præsenti reddens, in futuro vero vitam æternam. AMBROSIUS (Lib. V. in Lucam ubi supra.) Quanta misericordiæ merces qui filiis divinæ misericordiæ asciscitur? Sequitur enim: *Et eritis filii Altissimi*. Sequere igitur misericordiam, ut merearis gratiam. Late patet benignitas Dei, super ingratos pluit, malis fecunda non negat terra proventus.

Sequitur: *Quia ipse benignus est super ingratos, & malos*. BEDA (cap. XXIII. in Lucam.) Vel temporalia bona largiendo, vel cælestia dona singulari gratia inspirando. CYRILLUS *b*. Magnum est ergo præconium pietatis: reddit enim hæc virtus nos Deo conformes, & quasi quædam signa sublimis naturæ nostris imprimit animabus: unde sequitur: *Estote ergo misericordes sicut & Pater vester misericors est*. ATHANASIUS *c*. Ut scilicet aspicientes beneficia eius, bona quæ facimus, non hominum, sed eius intuitu faciamus, quatenus a Deo, non ab hominibus præmia consequamur.

(i) AMBROSIUS (ubi supra.) Addidit Dominus non temere iudicandum, (1) ne tui conscius ipse delicti in alterum cogaris ferre sententiam: unde dicit, *Nolite iudicare*. *d* CHRYSOSTOMUS (hom. XXIV. in Matth.) Non iudices præcedentes te, idest qui discipulus es magistrum, peccatorem innocentem; quos non oportet increpare, sed monere, & caritative corrigere: nec etiam iudicandum est in incertis, & qualibuscumque, quæ nec similitudinem habent peccati, aut quæ non sunt gravia, sive prohibita. CYRILLUS *e*. Sedat (2) ergo hic pessimam passionem nostrarum conscientiarum, contemptus principium: quamvis enim deceat aliquos se circumspicere, & secundum Deum conversari; hoc non faciunt, sed examinant aliena. Et si videant aliquos infirmari, tamquam propriarum passionum obliti, faciunt hoc detractionis materiam. CHRYSOSTOMUS *f*. Nec facile reperies quemquam neque patremfamilias, neque claustralem expertem huius erroris. Sunt autem & hæ diabolicæ tentationis insidiæ: nam qui severe discutit aliena, numquam propriorum reatuum merebitur veniam: unde sequitur, *Et non iudicabimini*: sicut enim pius, & mitis reprimit peccatorum timorem; sic severus, & dirus adiicit criminibus propriis. GREGORIUS Nissenus *g*. Non igitur cum acrimonia præcipitetis in servos sententiam, ne similia patiamini: vocat enim iudicium asperiorem damnationem: unde sequitur: *Nolite condemnare, & non condemnabimini*: non enim iudicium cum venia prohibet. BEDA (cap. XXIV. in Lucam.) Brevi autem sententia cuncta quæ de conversando cum inimicis mandaverat, comprehendendo concludit, dicens: *Dimittite, & dimittetur vobis; date, & dabitur vobis*: ubi dimittere nos iniurias, & dare beneficia iubet, ut & nobis peccata dimittantur, & vita detur æterna. CYRILLUS *h*. Quod autem ampliori manu recompensationem accipiemus a Deo, qui largiflue donat diligentibus eum, ostendit subdens: *Mensuram bonam, & confertam, & coagitatam, & supereffluentem dabunt in sinum vestrum*. THEOPHYLACTUS. Quasi dicat:

(1) *Al* ne cui. *Apud P. Nicolai* ne tui cum sis conscius. (2) *Al.* Sedat ergo hic pessimam passionem nostram conscientiam contemptus principium, *item* principum. *Sic autem effert P. Nicolai*. Sedat ergo hic pessimam passionem nostrarum conscientiarum, vel mentium, quæ superbi contemptus principium est & origo.

Ex editione P. Nicolai.

a Hom. VII. in Genesim sub fine. *b* In Cat. Græc. PP. Colligitur ex hom XI. & XIX. inter illas quæ inscribuntur *de festis paschalibus*, & ex tract. de adoratione in spiritu Lib. VIII. &c. *c* Orat. IV. contra Arianos. *d* In Cat. Græc. PP. *e* Ibid. *f* Ubi supra, ex epist. eius ad Demetrium. *g* In Cat. Græc. *h* Ibid.

cat: Sicut si farinam sine parcitate mensurare velles, conferres eam, coagitares, & supereffunderes abunde; sic Dominus mensuram magnam, & supereffluentem dabit in sinum vestrum. AUGUSTINUS (1) de Quæst. Evang. (Lib. II. cap. VIII.) Dicit autem, *Dabunt*, quia per illorum merita quibus vel calicem aquæ frigidæ in nomine discipuli dederunt, mercedem cælestem recipere merebuntur.

Sequitur: *Eadem quippe mensura qua mensi fueritis, remetietur vobis*. BASILIUS *a*. Qua enim mensura unusquisque vestrum mensurat in bene operando, aut peccando, eadem vel præmia, vel pœnas feret. THEOPHYLACTUS. Interrogabit autem fortassis aliquis subtilius: Si enim supereffluenter redditur, quo modo eadem est mensura? Ad quod dicimus, quod non dixit, In tanta mensura remetietur vobis, sed in eadem. Qui enim benefecit, bene fiet ei; quod est remetiri eadem mensura. Sed supereffluentem mensuram dicit, quia millies benefiet ei: sic & in iudicando: qui enim iudicat, & deinde iudicatur, accipit eamdem mensuram; secundum vero quod ad plus diiudicabitur, quia sibi similem iudicavit, secundum hoc supereffluens est mensura. CYRILLUS *b*. Hoc autem solvit Apostolus dicens II. Corinth. IX. „ Qui parce seminat (hoc est modice, & manu tenaci) „ parce & metet (hoc est non copiose) „ & qui seminat in benedictionibus, in benedictionibus & metet, " hoc est copiose. Si quis autem non habet, si non faciat, non delinquit: in eo enim quod habet acceptatur, non in eo quo caret.

(k) CYRILLUS *c*. Addidit Dominus prædictis parabolam valde necessariam: unde dicitur: *Dicebat autem illis & similitudinem*. Erant enim eius discipuli futuri mundi doctores; unde decebat eos scire viam conversationis honestæ, quasi illustratam mentem habentes divino fulgore, ne cæci cæcos ducerent; & ideo subdit: *Numquid potest cæcus cæcum ducere? Nonne ambo in foveam cadunt?* Et si contingat aliquos hoc attingere ut æqualem virtutem docentium virtuti possideant, sistant in mensura docentium, & illorum sequantur vestigia: unde sequitur: *Non est discipulus supra magistrum: perfectus autem omnis erit*, scilicet discipulus, *si sit sicut magister eius*: unde & Paulus dicit I. Corinth. IV. „ Imitatores mei estote, „ sicut & ego Christi. " Christo ergo non iudicante, cur tu iudicas? Neque enim venit iudicare mundum, sed misereri. THEOPHYLACTUS. Vel aliter. Si tu alium iudicas, & ipse in eisdem peccas, nonne assimilaris cæco cæcum ducenti: quomodo enim ille a te ducetur ad bonum, cum & tu pecces? *Non est enim discipulus supra magistrum*. Si igitur tu peccas, qui te magistrum, & ductorem putas, ubi erit qui a te disciplinatur, & ducitur? Perfectus enim erit discipulus, si sit sicut magister eius. BEDA (cap. XXIV. in Lucam.) Vel sensus huius sententiæ pendet ex superioribus, ubi danda eleemosyna, & iniuria dimittenda præcipitur. Si te, inquit, ira contra violentum, & contra petentem avaritia cæcaverit; numquid tu mente vitiata vitium eius curare poteris? Si etiam magister Christus, qui quasi Deus potuit suas ulcisci iniurias, maluit persecutores patiendo reddere mitiores, eamdem necesse est quod discipuli, qui puri homines sunt, regulam perfectionis sequantur. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. quæst. IX.) Vel quod dicit, *Numquid potest cæcus cæcum ducere?* ideo subiunxit, ut non sperarent a levitis se accepturos mensuram illam de qua dixit, *Dabunt in sinum vestrum*, quoniam decimas dabant eis quos cæcos dixit, quia Evangelium non tenerent; ut illam remunerationem per discipulos Domini potius plebs inciperet iam sperare; quos imitatores suos volens ostendere, addidit: *Non est discipulus supra magistrum*. THEOPHYLACTUS. Inducit autem Dominus & aliam parabolam de eodem, subdens: *Quid autem vides festucam*, idest modicum criminis, *in oculo fratris tui; trabem autem quæ in oculo tuo est*, idest peccatum tuum maximum, *non consideras?* BEDA (cap. XXIV. in Lucam.) Hoc autem ad superiorem sensum respicit, ubi cæcum a cæco duci, idest peccantem a peccatore castigari, non posse præmonuit: unde dicitur: *Aut quomodo potes dicere fratri tuo, Frater, sine eiiciam festucam de oculo tuo, ipse in oculo tuo trabem non videns?* CYRILLUS *d*. Quasi dicat: Qui gravibus obnoxius est peccatis, quæ trabem vocat, qualiter damnat eum qui pauca, vel quandoque nil

(1) *Al.* de Consensu Evang.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. *b* Ibidem. *c* Iterum ibidem. *d* Ibid.

nil mali commisit? hoc enim festuca significat. THEOPHYLACTUS. Convenit autem hoc omnibus, & maxime doctoribus, qui subditorum cum minima peccata puniant, propria impunita relinquunt. Propter hoc eos Dominus hypocritas vocat qui ex hoc aliorum peccata iudicant ut iusti videantur: unde sequitur: *Hypocrita, eiice primum trabem de oculo tuo, & tunc perspicies ut educas festucam de oculo fratris tui*. CYRILLUS [a]. Videlicet teipsum primum mundum ostendas a magnis peccatis; consequenter consules proximo modica committenti. BASILIUS [b]. Videtur enim revera cognitio sui ipsius gravissimum omnium: neque enim solus oculus exteriora videns super se visu non utitur, sed & ipse noster intellectus, cum alienum velociter coniectat peccatum, lentus est erga propriorum perceptionem defectuum.

(I) BEDA (cap. xxiv. in Lucam super *Quid vides festucam?*) Contra hypocritam quæ cœperat Dominus exequitur dicens: *Non est enim arbor bona quæ facit fructus malos, neque arbor mala faciens fructum bonum*; quasi dicat: Si veram, & non fictam vis habere iustitiam, quæ verbis ostentas, etiam facto compensa: quia etsi te bonum fingat hypocrita, non est bonus qui facit opera mala; & si reprehendat insontem, non ideo malus est qui facit opera bona. TITUS. Hoc autem audiens, non sumas inde tibi favorem inertiæ: naturaliter enim arbor movetur, tu vero libero arbitrio fungeris; & omnis arbor sterilis ad aliquid ordinata est, tu vero factus es ad opera virtutum. ISIDORUS Abbas [c]. Non ergo pœnitentiam, sed pertinaciam mali excludit: cum enim mala sit, non potest fructus bonos producere, in virtutem vero conversa (1) fructificat. Quod autem est arboribus natura, hoc est nobis affectio. Etsi ergo arbor mala non potest fructum bonum producere, poterit tamen. CHRYSOSTOMUS (hom. xliii. in Matth.) Quamvis autem fructus causetur ex arbore, facit tamen notitiam arboris, eo quod arboris distinctio per fructum apparet: unde sequitur: *Unaquæque enim arbor de fructu suo cognoscitur*. CYRILLUS [d]. Sed & vita morum uniuscuiusque erit significativa: neque enim extrinsecis ornamentis, & fictis humilitatibus, veræ felicitatis apprehenditur decor, sed & ex his quæ aliquis operatur: cuius rei exemplum ponens subdit: *Neque enim de spinis colligunt ficus*. AMBROSIUS (Lib. V. in Lucam de arb. mala.) In spinis istius mundi ficus illa reperiri non potest (2) quæ quia secundis fructibus melior est, bene species ei resurrectionis aptatur: vel quia, ut legisti Cant. II. „ Ficus dederunt grossos suos; “ quod immaturus, & caducus, & inutilis in synagoga fructus ante præcessit: vel quia immatura nostra vita est in corpore, matura in resurrectione: & ideo procul a nobis debemus sæculares solicitudines abdicare, quæ mordent animum, mentemque adurunt, ut maturos fructus culturæ diligentis possimus adipisci. Hoc ergo ad mundum, & resurrectionem; alterum ad animam, & corpus refertur; cum subditur: *Neque de rubo vindemiant uvam*: vel quia nemo peccatis fructum acquirit animæ suæ, quæ sicut uva, proxima terris corrumpitur, in superioribus maturatur; vel quia nemo potest damnationem carnis evadere, nisi quem Christus redemerit, qui sicut uva pependit in ligno. BEDA (cap. xxiv. in Lucam.) Vel spinas, & rubum, sæculi curas, & punctiones puto esse vitiorum; ficus vero, & uvam dulcedinem novæ conversationis, & fervorem dilectionis. Non autem de spinis ficus, neque uva de rubo colligitur: quia mens adhuc veteris hominis consuetudine depressa (3) similare potest, sed fructus novi hominis ferre non potest. Sed sciendum, quod sicut ferax palmes sepi involutus recumbit, portansque fructum spina non suum usibus servat humanis; sic dicta, vel acta malorum si quando prosunt bonis, non hoc ipsi faciunt mali, sed fit de illis Dei consilio. CYRILLUS [e]. Postquam autem ostendit quod ex operibus potest discerni homo bonus, & malus, sicut ex fructibus arbor, nunc idem ostendit per aliud signum, dicens: *Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum, & malus homo de malo thesauro profert malum*. BEDA (cap. xxiv. in Lucam.)

(1) *Al.* fructificabit. (2) *Al.* quæ secundis fructibus melior est, bene spes ei &c. (3) *P. Nicolai legit* simulare.

Ex editione P. Nicolai.

[a] Ubi supra. [b] Hom. ix. in Hexameron. [c] In Cat. Græc. Sive Pelusiota Lib. IV. epist. lxxxi. quam Nemesio Mastriano inscribit, præterillud quod ipse rursum Lib. II. epist. lxxii. Strateiu monacho scripta non dissimili sensu insinuat. [d] In Cat. Græc. PP. [e] Ibidem.

cam.) Idem est thesaurus cordis quod radix est arboris. Qui ergo in corde thesaurum patientiæ, perfectique habet amoris, optimos fructus effundens diligit inimicum, & cetera facit quæ supra edocuit; at qui thesaurum nequam corde servat, contraria facit. BASILIUS *a*. Verbi etiam conditio cor a quo processit manifestat, evidenter ostendens dispositionem præcordiorum nostrorum: unde sequitur: *Ex abundantia enim cordis os loquitur*. CHRYSOSTOMUS (hom. xliii. in Matth.) Naturalis enim consequentia est ut cum intus abundet nequitia, effluant oretenus verba nequam: unde cum audiveris hominem inhonesta proferentem, non tantam in eo putes latere malitiam quanta verbis exprimitur; sed coniecta fontem rivo esse uberiorem. BEDA (cap. xxiv. in Lucam.) Per oris etiam locutionem Dominus universa quæ dicto, vel facto, vel cogitatu de corde proferimus, insinuat: moris enim est Scripturarum, verba pro rebus ponere.

(m) BEDA (cap. xxiv.) Ne aliquis sibi frustra blandiretur ex eo quod dictum est, *Ex abundantia cordis os loquitur*; quasi verba solum, & non magis opera veri Christiani quærantur: consequenter Dominus adiungit: *Quid autem vocatis me, Domine, Domine, & non facitis quæ dico?* quasi dicat: Quid folia rectæ confessionis vos germinare iactatis, qui nullos operis boni fructus ostenditis? CYRILLUS *b*. Convenit autem soli supremæ omnium naturæ, dominationis & nomen, & res. ATHANASIUS *c*. Non est ergo hoc verbum hominis, sed Dei ostendentis proprium ortum a Patre: Dominus enim est qui natus est a solo Domino. Non timeas autem dualitatem, non enim secundum naturam separantur. CYRILLUS *d*. Quæ autem sit utilitas in mandatorum observatione, quodve damnum accidere possit ex inobedientia, ostendit subdens: *Omnis qui venit ad me, & audit sermones meos, & facit eos, ostendam vobis cui similis sit. Similis est homini ædificanti domum, qui fodit in altum, & posuit fundamentum supra petram*. BEDA (cap. xxiv. in Lucam.) Petra (1) erat Christus, qui fodit in altum, qui præceptis humilitatis terrena omnia de cordibus fidelium eruit, ne propter commodum temporale serviant Deo. BASILIUS *e*. Ponere autem fundamentum supra petram, hoc est inniti fidei Christi, ut immobilis perseveret in adversis, sive humanitus, sive divinitus accidant. BEDA (ubi supra.) Vel fundamentum domus, ipsa est intentio bonæ conversationis, quod perfectus verbi auditor in adimplendis Christi mandatis firmiter inserit. AMBROSIUS (Lib. V. in Luc. tit. de arb. mala.) Vel omnium fundamentum docet esse virtutum, obedientiam cælestium præceptorum, per quam domus hæc nostra, non (2) profluvio voluptatum, non nequitiæ spiritualis incursu, non imbre mundano, non hæreticorum possit nebulosis disputationibus commoveri: unde sequitur: *Inundatione autem facta, illisum est flumen domui illi, & non potuit eam movere*. BEDA (cap. xxix. in Lucam.) Inundatio tribus modis fit: vel immundorum spirituum, vel improborum hominum, vel ipsa mentis, aut carnis inquietudine; & quantum propriis viribus homines fidunt, inclinantur; quantum vero invictissimæ illi petræ adhærent, etiam labefactari nequeunt. CHRYSOSTOMUS (hom. xxv. in Matth.) Ostendit etiam nobis Dominus quod nullam parit fides utilitatem, si fœda sit conversatio: unde sequitur: *Qui autem audit, & non facit, similis est homini ædificanti domum suam supra terram sine fundamento*. BEDA (cap. xxiv. in Lucam.) Domus diaboli mundus, qui in maligno positus est: quam super terram ædificat, quia obsequentes sibi de cælis ad terrena detrahit; sine fundamento ædificat, quia omne peccatum fundamentum non habet, quia non ex propria natura subsistit: malum quippe sine substantia est, quod tamen, quodcumque sit, in boni natura (3) convalescit. Quia vero a fundo dicitur fundamentum, possumus etiam fundamentum pro fundo positum non inconvenienter accipere: sicut qui in puteo mergitur, putei fundo retinetur; sic anima corruens, quasi in quodam fundi loco consistit, si se in aliqua peccati mensura continet. Sed cum peccato in quod labitur non potest esse contenta, dum quotidie ad deteriora deiicitur, quasi in puteo in quem ceci-

(1) *Al.* Petra autem Christus, *item* Petra Christus. (2) *Al.* in profluvio. (3) *P. Nicolai legit* consescit.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. PP. *b* Ibid. *c* In eadem Cat. & in orat. contra Sabelli gregales. *d* Ubi supra. *e* In principio Proverbior. Tale aliquid etiam habet in Esaiæ xv. cap. vis. xv. sed minus plane.

cecidit, fundum non invenit quo figatur. Ingruente autem qualibet tentatione, & vere mali, & ficte boni peiores fiunt, donec ad extremum perpetuam labantur in pœnam: unde sequitur: *In quam illisus est fluvius, & continuo cecidit, & facta est ruina domus illius magna*. Potest etiam per impetum fluminis, extremi iudicii discrimen intelligi, quando utraque domo consummata, ibunt impii in supplicium æternum, iusti autem in vitam æternam. Cyrillus *a*. Vel super terram sine fundamento ædificat qui super arenam dubietatis, quæ secundum opinionem est, ponit fundamentum spiritualis fabricæ, quod paucæ stillæ tentationum dissiparunt. Augustinus de Conf. Evan. (Lib. II. cap. xiv.) Hunc autem sermonem Domini prolixum sic exorsus est Lucas, sicut & Matthæus: uterque enim dixit, *Beati pauperes*; deinde multa quæ sequuntur in utriusque narratione similia sunt; & ad extremum sermonis ipsa conclusio prorsus eadem reperitur, scilicet de homine qui ædificat supra petram, & super arenam. Posset ergo facillime credi eumdem Lucas Domini interposuisse sermonem, aliquas tamen prætermisisse sententias, quas Matthæus posuit, item alias posuisse, quas Matthæus non dixit; nisi moveret quod Matthæus in monte dicit habitum sermonem a Domino sedente, Lucas autem in loco campestri a Domino stante. Non tamen istos duos sermones longa temporis distantia separari hinc probabiliter creditur, quod & ante, & postea quædam similia, vel eadem ambo narrarunt. Quamquam illud possit occurrere in aliqua (1) excelsiori parte montis primo cum solis discipulis fuisse Dominum, quando ex eis illos duodecim elegit; deinde cum eis descendisse de monte, scilicet de ipsa montis celsitudine, in campestrem locum, idest in aliquam æqualitatem, quæ in latere montis erat, & multas turbas capere poterat, atque ibi stetisse, donec ad eum turbæ congregarentur; ac postea cum sedisset, accessisse propinquius discipulos suos, atque illis, ceterisque turbis præsentibus unum habuisse sermonem.

CAPUT VII.

(a) Cum autem implesset omnia verba sua in aures plebis, intravit Capharnaum. Centurionis autem cuiusdam servus male habens, erat moriturus, qui illi erat pretiosus. Et cum audisset de Iesu, misit ad eum seniores Iudæorum, rogans eum ut veniret, & salvaret servum eius. At illi cum venissent ad Iesum, rogabant eum solicite, dicentes ei: Quia dignus est ut hoc illi præstes: diligit enim gentem nostram, & synagogam ipse ædificavit nobis. Iesus autem ibat cum illis. Et cum iam non longe esset a domo, misit ad eum Centurio amicos, dicens: Domine noli vexari: non enim sum dignus ut sub tectum meum intres: propter quod & meipsum non sum dignum arbitratus ut venirem ad te: sed dic verbo, & sanabitur puer meus. Nam & ego homo sum sub potestate constitutus habens sub me milites; & dico huic, Vade, & vadit; & alii, Veni, & venit; & servo meo, Fac hoc; & facit. Quo audito, Iesus miratus est; & conversus sequentibus se turbis dixit: Amen dico vobis, nec in Israel tantam fidem inveni. Et reversi qui missi fuerant, domum, invenerunt servum qui languerat sanum.

(b) Et factum est, deinceps ibat Iesus in civitatem quæ vocatur Naim, & ibant cum eo discipuli eius, & turba copiosa. Cum autem appropinquaret portæ civitatis, ecce defunctus efferebatur filius unicus matris suæ; & hæc vidua erat, & turba civitatis multa cum illa. Quam cum vidisset Dominus misericordia motus super eam, dixit illi, Noli flere. Et accessit, & tetigit loculum. Hi autem qui portabant, steterunt. Et ait: Adolescens, tibi dico, surge. Et resedit qui erat mortuus, & cœpit

(1) *Al.* excellentiori.

Ex editione P. Nicolai.

a In Cat. Græc.

pit loqui: & dedit illum matri suæ. Accepit autem omnes timor, & magnificabant Deum, dicentes: Quia Propheta magnus surrexit in nobis, & quia Deus visitavit plebem suam. Et exiit hic sermo in universam Iudæam de illo, & in omnem circa regionem.

• (c) Et nuntiaverunt Ioanni discipuli eius de omnibus his. Et convocavit duos de discipulis suis Ioannes, & misit ad Iesum, dicens: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? Cum autem venissent ad eum viri, dixerunt: Ioannes Baptista misit nos ad te, dicens: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? In ipsa autem hora multos curavit a languoribus, & plagis, & spiritibus malis, & cæcis multis donavit visum. Et respondens dixit illis: Euntes renuntiate Ioanni quæ audistis, & vidistis: quia cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur; & beatus est quicumque non fuerit scandalizatus in me.

(d) Et cum discessissent nuntii Ioannis, cœpit de Ioanne dicere ad turbas: Quid existis in desertum videre? Arundinem vento agitatam? Sed quid existis videre? Hominem mollibus vestimentis indutum? Ecce qui in veste pretiosa sunt, & deliciis, in domibus Regum sunt. Sed quid existis videre? Prophetam? Utique dico vobis, & plusquam Prophetam. Hic est de quo scriptum est: Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Dico enim vobis: maior inter natos mulierum Propheta Ioanne Baptista nemo est: qui autem minor est in regno Dei, maior est illo.

(e) Et omnis populus audiens, & publicani iustificaverunt Deum, baptizati baptismo Ioannis. Pharisæi autem, & legisperiti consilium Dei spreverunt in semetipsis, non baptizati ab eo. Ait autem Dominus: Cui ergo similes dicam homines generationis huius, & cui similes sunt? Similes sunt pueris sedentibus in foro, & loquentibus ad invicem, & dicentibus: Cantavimus vobis tibiis, & non saltastis; lamentavimus, & non plorastis. Venit enim Ioannes Baptista neque manducans panem, neque bibens vinum; & dicitis, Dæmonium habet. Venit Filius hominis manducans, & bibens; & dicitis: Ecce homo devorator, & bibens vinum, amicus publicanorum, & peccatorum. Et iustificata est sapientia ab omnibus filiis suis.

(f) Rogabat autem illum quidam de pharisæis, ut manducaret cum illo. Et ingressus domum pharisæi discubuit. Et ecce mulier quæ erat in civitate peccatrix, ut cognovit quod Iesus accubuit in domo pharisæi, attulit alabastrum unguenti, & stans retro secus pedes eius, lacrymis cœpit rigare pedes eius, & capillis capitis sui tergebat, & osculabatur pedes eius, & unguento ungebat. Videns autem pharisæus qui vocaverat eum, ait intra se, dicens: Hic si esset Propheta, sciret utique quæ & qualis est mulier quæ tangit eum, quia peccatrix est. Et respondens Iesus dixit ad illum: Simon, habeo tibi aliquid dicere. At ille ait: Magister dic. Duo debitores erant cuidam feneratori: unus debebat denarios quingentos, & alius quinquaginta. Non habentibus illis unde redderent, donavit utrisque. Quis ergo eum plus diligit? Respondens Simon dixit: Æstimo quia is cui plus donavit: At ille dixit ei, Recte iudicasti. Et conversus ad mulierem, dixit Simoni: Vides hanc mulierem? Intravi in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti; hæc autem lacrymis rigavit pedes meos, & capillis suis tersit: osculum mihi non dedisti; hæc autem ex quo intravit, non cessavit osculari pedes meos. Oleo caput meum non unxisti; hæc autem unguento unxit pedes meos. Propter quod dico tibi: Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Cui autem minus dimittitur, minus diligit. Dixit autem ad illam: Remittuntur tibi peccata. Et cœperunt qui simul accumbebant dicere intra se: Quis est hic qui etiam peccata dimittit? Dixit autem ad mulierem: Fides tua te salvam fecit: vade in pace.

(a) Ta-

(a) TITUS. Cum perfectioribus documentis suos refecisset discipulos, vadit Capharnaum, ibi prodigiosa operaturus: unde dicitur: *Cum autem implesset omnia verba sua in aures plebis, intravit in Capharnaum*. AUGUSTINUS de Consen. Evangel. (Lib. II. cap. xx.) Hic intelligendum est quia non antequam hæc verba terminasset intravit, sed non esse expressum post quantum temporis intervallum, cum istos sermones terminasset, intraverit Capharnaum: ipso quippe intervallo leprosus ille mundatus est quem suo loco Matthæus interponit. AMBROSIUS (Lib. V. in Luc. cap. de ser. Centurionis.) Pulchre autem ubi præcepta complevit, formam docet suorum præceptorum exequi: nam statim gentilis Centurionis servus Domino curandus offertur: unde sequitur: *Centurionis autem cuiusdam servus male habens, erat moriturus, qui illi erat pretiosus*. Quod moriturum dixerit Evangelista non fefellit, moriturus enim erat, nisi fuisset sanatus a Christo. EUSEBIUS *a*. Strenuus siquidem in bellis erat iste Centurio, & militibus Romanis præfectus. Quia vero specialis serviens eius domi languens iacebat, considerans quales Salvator erga ceteros virtutes agebat sanando languidos, & iudicans quod non secundum vires humanas hæc agebantur miracula, mittit ad eum ut ad Deum, non habito respectu ad apparens organum, quo cum hominibus conversabatur: unde sequitur: *Et cum audisset de Iesu, misit ad eum seniores Iudæorum, rogans eum ut veniret, & salvaret servum suum*. AUGUSTINUS de Consensu Evangel. (Lib. II. cap. xxx.) Quomodo ergo verum erit quod Matthæus narrat cap. VIII. „ Accessit ad eum quidam Centurio," cum ipse non accesserit? (1) Ubi diligenter advertentes intelligamus, Matthæum non deseruisse usitatum modum loquendi: si enim ipsa perventio usitate dicitur per alios fieri, quanto magis accessus per alios fieri potest? Non ergo absurde Matthæus per alios facto accessu Centurionis ad Dominum, compendio dicere voluit, ipsum potius accessisse ad Christum, quam illos per quos verba sua misit: quia quo magis credidit, eo magis accessit. CHRYSOSTOMUS (hom. XXVII. in Matth.) Qualiter etiam Matthæus dicit ibid. quod ipse dixit: „ Non sum dignus ut in „ tres sub tectum meum; " Lucas autem hic dicit, quoniam rogat ut veniat? Sed mihi videtur quod Lucas significat nobis Iudaicas blanditias. Credibile enim est ut cum vellet abire Centurio, retraheretur a Iudæis blandientibus, & dicentibus, quia nos euntes ducemus eum: unde & eorum preces adulationibus plenæ sunt: sequitur enim: *At illi cum venissent ad Iesum, rogabant eum sollicite, dicentes. Quia dignus est ut hoc illi præstes: diligit enim gentem nostram, & synagogam ipse ædificavit nobis*. Decebat quidem ipsos dicere, quoniam ipse volebat venire, & supplicare, nos autem detinuimus, calamitatem videntes, & cadaver quod in domo iacebat; aut promere fidei eius immensitatem; sed nolebant propter invidiam fidem viri detegere, ne magnus aliquis esse videretur cui preces porriguntur. Quod autem Matthæus significat ipsum Israelitam non esse, Lucas vero dicit, quoniam ædificavit synagogam, non est contrarium: potuit enim & Iudæus non esse, & synagogam construxisse. BEDA (cap. XXV. in Lucam.) In hoc autem ostendunt, quia sicut nos Ecclesiam, sic etiam illi synagogam non conventum solummodo fidelium, sed etiam locum quo conveniebant sint (2) soliti appellare. EUSEBIUS. Et seniores quidem Iudæorum pro modicis sumptibus ad opus synagogæ datis gratiam poscunt; sed Dominus non propter hoc, sed pro maiori causa, volens scilicet generare credulitatem in cunctis mortalibus per suam virtutem, seipsum exhibuit: unde sequitur: *Iesus autem ibat cum illis*. AMBROSIUS (Lib. V. in Lucam de servo Centur.) Quod utique non ideo faciebat, quia absens curare non poterat; sed ut formam tibi daret humilitatis imitandæ, ad Reguli filium noluit pergere, ne videretur magis divitiis detulisse; hic ipse perrexit, ne videretur in Centurionis famulo conditionem despexisse servilem. Centurio (3) vero militari tumore deposito, reverentiam sumit, & ad fidem facilis, & ad honorificentiam promptus: unde sequitur: *Et cum non longe esset a domo, misit ad eum Centurio amicos, dicens: Domine noli vexari*. Non enim hominis, sed Dei potestate coniecit dari a Christo hominibus sanitatem. Iudæi quidem dignitatem eius prætenderant, iste vero

(1) *Nicolai habet* Nisi. (2) *Al.* solliciti. (3) *Al.* enim.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. PP.

vero indignum se asseruit non solum beneficii, sed etiam susceptionis Domini: *Non enim dignus sum ut sub tectum meum intres*. CHRYSOSTOMUS (hom. XXVII. in Matth.) Postquam enim liberatus est a Iudæorum tædio, tunc mittit dicens: Ne putes prætedio me non venisse; sed indignum reputavi te domi recipere. AMBROSIUS (ubi supra.) Bene autem Lucas in occursum amicos dicit esse a Centurione transmissos, ne præsentia sua, & (1) generare Domini verecundiam videretur, & officio provocasse: unde sequitur: *Propter quod & meipsum non sum dignus arbitratus ut venirem ad te; sed dic tantum verbo, & sanabitur puer meus*. CHRYSOSTOMUS (hom. XXVII. in Matth.) Ubi attende Centurionem debitam opinionem habentem de Domino: non enim dixit, Ora, sed tantummodo, Iube, dubitans ne se humiliando renueret.

Subdit: *Nam & ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites; & dico huic, Vade, & vadit; & alii, Veni, & venit; & servo meo, Fac hoc, & facit*. BEDA (cap. XXV. a med.) Hominem se (2) potestati vel tribuni, vel præsidis subditum dicit; imperare tamen minoribus: ut subaudiatur, eum multo magis qui Deus sit, non per adventum tantum corporis, sed per Angelorum ministeria posse implere quod vellet: repellendæ enim erant vel infirmitates corporum, vel fortitudines contrariæ, & verbo Domini, & ministeriis Angelorum. CHRYSOSTOMUS (a ubi supra.) Est autem hic notandum, quod hoc verbum *fac* imperium designat dictum servo. Ob hoc Deus cum hominem vellet creare, non ait Unigenito, Fac hominem, sed „ Faciamus „ hominem, " ut per formam consensus verborum declaret (3) æquiparantiam. Quia ergo in Christo considerabat excellentiam (4) dominii, ob hoc ait, *Dic verbo*: nam & ego dico servo meo &c. Christus autem non eum reprehendit, sed eius intentionem roboravit: unde sequitur: *Quo audito Iesus miratus est*. BEDA (super *Quo audito miratus est*.) Sed quis in illo fecerat ipsam (5) fidem nisi ille qui admirabatur? Sed & si alius eam fecisset, quid miraretur qui præsciens erat? Quod ergo miratur Dominus, nobis mirandum esse significat: omnes enim tales motus cum de Deo dicuntur, non perturbati animi signa sunt, sed docentis magistri. CHRYSOSTOMUS (hom. XXVII. in Matth.) Ut autem liqueat tibi quod Dominus hoc ideo dixit ut alios instruat, prudenter (6) Evangelista hoc aperiens subdit: *Amen dico vobis, nec in Israel tantam fidem inveni*. AMBROSIUS (cap. de ser. Centur.) Et quidem si sic legas, *In nullo tantam fidem inveni in Israel*, simplex intellectus, & facilis est; si vero iuxta Græcos, *Nec in Israel tantam fidem inveni*, fides huiusmodi etiam (7) electioribus, & Deum videntibus antefertur. BEDA (cap. XXV. in Lucam.) Non autem de omnibus retro Patriarchis, & Prophetis, sed de præsentis ævi loquitur hominibus; quibus ideo Centurionis fides antefertur, quia illi legis, Prophetarumque monitis edocti, hic autem nemine docente sponte credidit. AMBROSIUS (Lib. & titulo eod.) Probatur autem fides domini, & servi sanitas roboratur: unde sequitur: *Et reversi qui missi fuerant, domum, invenerunt servum qui languerat sanum*. Potest ergo meritum domini & famuli suffragari, non solum fidei merito, sed & studio disciplinæ. BEDA (cap. XXV. paulo ante fin.) Plenius autem hæc explicat Matthæus cap. VIII. quod dicente Domino Centurioni, „ Vade, sicut credidisti fiat tibi, " sanatus sit puer ex illa hora. Sed beato Lucæ moris est, quod plene viderit ab aliis Evangelistis exposita abbreviare, vel etiam de industria præterire; quæ vero ab eis omissa, vel breviter cognoverit tacta, dilucidare solertius. AMBROSIUS (de servo Centurionis.) Mystice autem servo Centurionis populus nationum, qui mundanæ servitutis vinculis tenebatur, æger lethalibus passionibus, beneficio Domini sanandus exprimitur. BEDA (cap. XXV.) Centurio autem, cuius fides Israeli præfertur, electos a Gentibus ostendit; qui quasi centenario milite stipati virtutum spiritualium sunt perfectione sublimes: numerus enim centenarius, qui de læva transfertur ad dexteram, in cælestis vitæ significationem poni consuevit. Tales ergo pro his necesse est ut Domino supplicent qui adhuc spiritu servitutis (8) pre-

(1) *P. Nicolaius habet* & gravare Domini verecundiam videretur, & officium officio provocasse. (2) *Al.* ut potestati. (3) *Apud P. Nicolaium est* honoris æquiparantiam. (4) *Al.* Domini. (5) *Al. deest* fidem. (6) *Al.* prudenter enim Evangelista. (7) *Al.* electoribus, & Deum videntibus antefert. (8) *P. Nicolai addit* in timore.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a De incomprehensibili Dei natura orat. VI.

premuntur; nos autem, qui de Gentibus credimus, non ipsi ad Dominum venire possumus, quem in carne videre non valemus; sed ad eum accedere debemus per fidem. Seniores autem Iudæorum mittere, hoc est summos Ecclesiæ viros, qui nos ad Dominum præcellerunt, suppliciter obsecrando patronos acquirere, qui nobis testimonium reddenres, quod Ecclesiam ædificare curemus, pro nostris peccatis intercedant. Pulchre autem dicitur, quia Iesus non longe erat a domo, quia prope timentes eum salutare ipsius; & qui naturali lege recte utitur, quo bona quæ novit operatur, eo illi qui bonus est (1) appropiat. AMBROSIUS (Lib. & titulo ut supra.) Non vult autem Iesum vexari Centurio, quia quem Iudæorum populus crucifixit, inviolatum ab iniuria manere desiderat populus nationum; &, quod ad mysterium spectat, vidit in pectora adhuc Gentilium non esse penetrabilem Christum. BEDA (super *Et huic, Vade, & vadit.*) Milites autem, & servi, qui Centurioni obedinnt, virtutes sunt naturales, quarum copiam multi ad Dominum venientes deferunt secum. THEOPHYLACTUS (non procul a fin. Comm. in VII. cap.) Vel aliter. Centurio est intellectus, qui multorum in militia princeps existit, dum multas in hac vita res habet. Habet autem servum (2) infirmum, irrationabilem animæ partem, irascibilem, & concupiscibilem dico. Et mittit ad Iesum mediatores Iudæos, idest confessionis cogitationes, & verba; & confestim suscipit servum sanum.

(b) CYRILLUS *a*. Mira Dominus miris annectit; & supra quidem accersitus occurrit, hic vero non vocatus accedit: unde dicitur: *Et factum est, deinceps ibat in civitatem quæ vocatur Naim*. BEDA (super *Dominus misericordia motus dixit.*) Naim est civitas Galilææ in secundo milliario montis Thabor. Divino autem nutu multa turba Dominum comitarur, ut multi essent tanti miraculi testes: unde sequitur: *Et ibant cum illo discipuli eius, & turba copiosa*. GREGORIUS Nissenus *b* (de creatione hominis cap. XXIX.) Resurrectionis autem experimentum no n ira verbis, sicut operibus a Salvatore didicimus, qui ab inferioribus inchoans opus miraculi, fidem nostram assuefacit ad maiora. Primo quidem in ægritudine desperata servi Centurionis, resurrectionis incepit potestatem; post hæc altiori potestate ducit homines ad fidem resurrectionis, dum suscitavir filium viduæ, qui ferebatur ad monumentum: unde sequitur: *Cum autem appropinquaret porta civitatis, ecce defunctus efferebatur filius unicus matris suæ*. (3) *c* Diceret enim aliquis de puero Centurionis, quod moriturus non erat: ut igitur temerariam linguam compesceret, iam defuncto iuveni Christum obviare fatetur unico filio viduæ: nam sequitur: *Et hæc vidua erat, & turba civitatis multa cum illa*. *d* AErumnæ molem brevibus verbis explicuit. Mater vidua erat, & non sperabat ulterius filios procreare; non habebat in quem aspectum dirigeret vice defuncti; hunc solum lactaverat, solus aderat alacritatis causa in domo; quicquid matri dulce, ac pretiosum, hic solus extirerat. CYRILLUS *e*. Miseranda passio, & ad fletum, & lacrymas potens provocare! Unde sequitur: *Quam cum vidisset Dominus, misericordia motus super eam, dixit illi, Noli flere*. BEDA. Quasi dicat: Desiste quasi mortuum flere, quem mox vivum resurgere videbis. CHRYSOSTOMUS *f* (super *Noli flere.*) Iubens autem cessare a lacrymis qui consolatur mæstos, monet nos præsentibus defunctis consolationem recipere, resurrectionem sperantes. Tenet autem feretrum vita obvians morti: unde sequitur: *Et accessit, & tetigit loculum; hi autem qui portabant steterunt*. CYRILLUS (Lib. IV. in Ioannem cap. XIV.) Ideo autem non solo verbo peragit miraculum, sed & feretrum tangit, ut cognoscas efficax esse sacrum Christi corpus ad humanam salutem: est enim corpus vitæ, & caro Verbi omnipotentis, cuius habet virtutem: sicut enim ferrum adiunctum igni perficit opus ignis, sic postquam caro unita est Verbo, quod vivificat omnia,

(1) *Al.* appropriat, *item* aperiat. (2) *P. Nicolai omittit* infirmum. (3) *Idem legit* Dicit autem aliquis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græcorum PP. *b* Tract. de anima & resurrectione post med. *c* TITUS Bostrensis. Eius nomine prætermisso appendix ista prius cum præcedenti, velut ex Gregorio Nisseno, nectebatur. *d* GREGORIUS Nissenus de hominis opificio, vel de creatione cap. XXV. non eodem tenore cum prædictis; tametsi prius indistinctim darentur ac si ex uno loco essent. *e* Ubi supra. *f* Vel Titus in Cat. Græcorum PP.

omnia, ipsa quoque facta est vivificativa, & mortis expulsiva. TITUS. Non autem Salvator similis est Eliæ deflenti filium Sareptanæ, nec qualis Eliseus, qui proprium corpus applicuit corpori defuncti, nec qualis est Petrus, qui pro Thabita oravit; sed ipse est qui non entia velut entia vocat, qui mortuos ut vivos alloqui potest: unde sequitur: *Et ait: Adolescens, tibi dico, surge.* GREGORIUS Nissenus (ubi supra.) Qui dixit adolescentem, (1) florentis significavit temporis horam, primam producentem lanuginem; qui paulo ante (2) muliebris erat maternorum oculorum aspectui, iam aspirans ad tempus sponsalium, virga generis, successionis ramus, baculus senectutis. TITUS *a*. Incunctanter autem erectus est cui sunt mandata directa: divina enim potestas est irrefragabilis: nulla mora, nulla orationum instantia: unde sequitur: *Et resedit qui erat mortuus, & cœpit loqui; & dedit illum matri suæ.* Indicia sunt hæc veræ resurrectionis: corpus enim exanime loqui non potest; nec reportasset mulier ad domum defunctum filium inanimatum. BEDA (cap. XXVI. in Luc. super *Dominus misericordia motus*.) Pulchre autem Evangelista Dominum prius misericordia motum esse super matre, ac sic filium resuscitare testatur, ut in uno nobis exemplum imitandæ pietatis ostenderet, in altero fidem mirandæ potestatis astrueret: unde sequitur: *Accepit autem omnes timor, & magnificabant Deum, dicentes: Quia Propheta magnus surrexit in nobis, & quia Deus visitavit plebem suam.* CYRILLUS *b*. Hoc magnum fuit in populo insensibili, & ingrato: post modicum enim nec Prophetam, nec ad utilitatem populi procedere ipsum existimavit. Neminem autem habitantium Iudæam hoc miraculum latuit: unde sequitur: *Et exiit hic sermo in universam Iudæam, & in omnem circa regionem.* *c* AMBROSIUS. Idoneum autem est dicere, quod septem resurrectiones ante dominicam narrantur; quarum prima est filii Sareptanæ, secunda filii Sunamitis, tertia quæ facta est in reliquiis Elisei, quarta quæ facta est in Naim, quinta filiæ Archisynagogi, sexta Lazari, septima in Christi passione, multa namque corpora sanctorum surrexerunt; octava est Christi, qui expers mortis remansit ulterius, in signum quod communis resurrectio, quæ futura est in octava ætate, non tolletur morte, sed indissolubilis permanebit. BEDA (cap. XXVI. in Lucam.) Defunctus autem qui extra portam civitatis multis est intuentibus elatus, significat hominem lethali funere criminum soporatum, & animæ mortem non cordis adhuc cubili tegentem, sed ad multorum notitiam per locutionis, operisve indicium, quasi per civitatis ostia, propalantem. Portam enim civitatis puto aliquem de sensibus esse corporalibus: qui bene filius unicus matris suæ fuisse perhibetur, quia una est ex multis personis collecta mater Ecclesia: viduam autem esse Ecclesiam, omnis anima quæ se Domini morte redemptam meminit, (3) agnoscit. AMBROSIUS (Lib. V. in Luc. cap. de filio viduæ suscitato.) Hanc enim viduam populorum turba circumseptam plus video esse quam feminam, (4) quæ resurrectionem unici adolescentis filii a pompa funeris revocat ad vitam, suarum contemplatione lacrymarum, quæ flere prohibetur eum cui resurrectio debebatur. BEDA (cap. XXVI. super *Accessit, & tetigit*.) Vel Novati dogma confunditur, qui dum pœnitentium mundationem evacuare conatur, matrem Ecclesiam de natorum suorum spirituali extinctione plorantem spe vitæ reddendæ negat consolari debere. AMBROSIUS (ubi supra.) Hic autem mortuus in loculo materialibus quatuor ad sepulcrum ferebatur elementis; sed spem resurgendi habebat, quia ferebatur in ligno; quod etsi nobis ante non proderat, tamen posteaquam Christus id tetigit, proficere cœpit ad vitam, ut esset indicio salutem populo per crucis patibulum refundendam. In secreto enim iacemus exanimes, cum vel ignis immodicæ cupiditatis exæstuat, vel frigidus hu-

(1) *Sive florem ætatis, ut Græce verti posse notat Nicolai.* (2) *Al.* mulcebris. *P. Nicolai legit* qui paulo ante suavis, & preciosus erat. (3) *Al.* agnoscitur. (4) *Sic omnia quæ consulere potuimus exempla; implet autem sensum hoc modo P. Nicolai:* quæ resurrectionem unici adolescentis filii suis lacrymis meruerit impetrare: eo quod Ecclesia populum iuniorem a pompa funeris revocat ad vitam &c.

Ex editione P. Nicolai.

a Quod subiungitur ex Tito, quo ad posteriorem tantum appendicem habet, ut & Theophylactus. *b* Ubi supra. *c* MAXIMUS in Cat. Græc. PP. Perperam autem prius Ambrosius in textu notabatur, & ad marginem ponebatur Maximus absque ullo indice speciali; sed Maximus est Episcopus Græcus & martyr, non Maximus Latinus, & Episcopus Taurinensis.

humor exundat, & pigra quadam corporis habitudine vigor hebetatur animorum. BEDA (ubi supra.) Vel loculus in quo mortuus effertur, male secura desperati (1) peccatoris conscientia est; qui vero sepeliendum portant, vel immunda desideria, vel blandimenta sunt sociorum; qui, Domino loculum tangente, steterunt: quia superni formidine iudicii tacta conscientia, carnales sæpe voluptates, & iniuste laudantes coercens ad se revertitur, vocantique ad vitam respondet Salvatori. AMBROSIUS (ubi supra.) Si ergo grave peccatum est, quod pœnitentiæ tuæ lacrymis ipse lavare non possis; fleat pro te mater Ecclesia, assistat & turba; (2) iam resurges a funere, & incipies vitalia loqui: timebunt omnes: unius enim exemplo omnes corriguntur: laudabunt etiam Deum, qui tanta nobis remedia vitandæ mortis indulsit. BEDA (super *Visitavit.*) Visitavit autem Deus plebem suam, non solum semel Verbum suum incorporando, sed semper in corda mittendo. THEOPHYLACTUS (super *Et hac vidua.*) Viduam etiam potes intelligere animam virum amittentem, idest divinum sermonem: filius enim est intellectus, qui extra civitatem effertur viventium; loculus eius est corpus eius, quod quidam dixerunt esse sepulcrum; tangens autem eum Dominus levat ipsum, iuvenescere faciens eum qui surgens a peccato incipit loqui, & alios edocere: non enim prius ei crederetur.

(c) CYRILLUS a. Miraculum quod omnes inhabitantes Iudæam, & Galilæam sciverant, referunt sancto Baptistæ quidam ex eius discipulis: unde sequitur: *Et nuntiaverunt Ioanni discipuli eius de omnibus his.* BEDA (cap. XXVI. in Luc.) Non simplici corde, ut opinor, sed invidia stimulante: nam & alibi (Ioan. III.) conqueruntur dicentes: „ Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, ecce hic baptizat; & omnes veniunt ad eum. “ CHRYSOSTOMUS b. Tunc autem magis ad eum erigimur cum incumbit necessitas; & ideo Ioannes detrusus in carcerem, quando magis discipuli eius indigebant Iesu, tunc mittit eos ad Christum: sequitur enim: *Et convocavit duos de discipulis suis Ioannes, & misit eos ad Iesum, dicens: Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* BEDA (ubi sup. par. a fin.) Non ait, Tu es qui venisti; sed *Tu es qui venturus es?* Et est sensus: Manda mihi, quia interficiendus ab Herode, & ad inferna descensurus sum, utrum te & inferis debeam nuntiare, qui superis nuntiavi; an hoc non conveniat Filio Dei, & alium ad hæc sacramenta missurus es? CYRILLUS c. Sed omnino reprobanda est talis opinio: numquam enim reperimus sacram Scripturam disserere, quod infernalibus prænuntiaverit Baptista Ioannes Salvatoris adventum. Illud etiam verum est dicere, quod non ignoravit Baptista virtutem mysterii incarnationis Unigeniti: unde & hoc cum aliis noverat quod illuminaturus erat in inferno manentes, cum pro omnibus gustaverit mortem tam vivis, quam mortuis. Sed quoniam sermo sacræ Scripturæ hunc quidem prædixit venturum tamquam Deum, & Dominum; alii vero missi sunt sicut famuli ante Christum: ideo omnium Salvator,(3) & Dominus a Prophetis nominabatur. Qui venit, vel qui venturus est, secundum illud Psalmi CXVII. „ Benedictus qui venit in nomine Domini: “ & in Habacuc cap. II. „ Post modicum „ qui venturus est veniet, & non tardabit. “ Igitur divinus Baptista quasi nomen accipiens a sacra Scriptura, misit quosdam discipulorum suorum quæsituros an ipse sit qui venit, vel qui venturus est. AMBROSIUS (Lib. V. in Luc. cap. de missione discip. Ioan.) Sed quomodo fieri posset ut de quo dixerat (Ioan. I.) „ Ecce qui „ tollit peccatum mundi, “ adhuc eum Dei Filium esse non crederet? Aut enim insolentiæ est ei tribuere divina quæ nescit, aut de Dei Filio dubitasse perfidiæ est. Nonnulli autem de ipso Ioanne intelligunt magnum quidem ita Prophetam ut (4) Christum agnosceret; sed tamen non tamquam dubium, sed tamquam pium vatem, quem venturum crediderat, non credidisse moriturum. Non igitur fide, sed pietate dubitavit, sicut & Petrus dicens Matth. XVI. „ Propitius tibi esto Domine, non fiet hoc. “ CYRILLUS d. Vel ex dispensatione interrogat: (5) noverat enim ut præcursor passionis Christi mysterium; sed ut discipulis suis constet quanta sit excellentia Salvatoris, ex propriis discipulis prudentiores misit, quos præcepit sciscitari, & viva Salvatoris voce coniicere, si ipse

(1) *Al.* corporis. (2) *Al.* iam resurgens a funere, & incipiens alia vita loqui. (3) *Al.* emittitur &. (4) *Al.* deest Christum. (5) *Al.* non erat.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. PP. b Ibidem. c Ubi supra. d In Thesauro Lib. II. cap. IV.

ipse est qui expectabatur: unde subditur: *Cum autem ad eum venissent viri, dixerunt: Ioannes Baptista misit nos ad te, dicens: Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* Sciens autem ut Deus quo animo misisset eos Ioannes, & causam adventus eorum, tunc temporis egit uberiora miracula: unde sequitur: *In ipsa autem hora curavit multos a languoribus, & plagis, & spiritibus malis, & cæcis multis donavit visum.* Non dicit eis expresse, Ego sum; sed ducit eos magis ad rei certitudinem, ut congrua ratione sumentes fidem ipsius revertantur ad eum qui misit eos: unde non ad verba, sed ad propositum mittentis responsum exhibuit: nam sequitur: *Et respondens dixit illis: Euntes renuntiate Ioanni quæ vidistis, & audistis,* quasi dicat: Narrate Ioanni quæ quidem audistis per Prophetas, consummari vero vidistis a me: ea enim tunc agebat quæ prædixerant Prophetæ eum facturum; de quibus subditur: *Quia cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt.* AMBROSIUS (ubi supra.) Plenum sane testimonium, quo Dominum Propheta cognosceret: de ipso enim fuerat prophetatum Psal.cxlv. quia „ Dominus dat „ escam esurientibus, erigit elisos, solvit „ compeditos, illuminat cæcos; " & (1) quod qui ista facit, regnabit in æternum. Ergo non humanæ ista, sed divinæ virtutis insignia sunt. (2) Huius autem Evangelii exempla vel rara, vel nulla inveniuntur: unus Tobias oculos recepit; & hæc fuit Angeli, non hominis medicina: Elias mortuum suscitavit; ipse tamen rogavit, & flevit; hic iussit: Eliseus leprosum mundari fecit; non tamen ibi valuit præcepti auctoritas, sed mysterii figura. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Sunt etiam hæc verba Esaiæ dicentis cap. xxxv. „ Deus ipse ve„ niet, & salvabit nos. Tunc aperientur „ oculi cæcorum, & aures surdorum pate„ bunt; tunc saliet sicut cervus, claudus. " BEDA (cap. xxvii. in Luc.) Et, quod his non minus est, subditur: *Pauperes evangelizantur*, pauperes scilicet spiritu, vel (3) opibus, intus illuminantur, ut inter divites & egenos in prædicatione nulla distantia sit. Hoc magistri comprobavit veritatem, quando omnis qui apud eum salvari potest, æqualis est. AMBROSIUS (cap. de missione discip. Ioannis.) Sed tamen parva adhuc ista dominicæ testificationis exempla: plenitudo fidei crux Domini, obitus, sepultura est: unde addidit: *Et beatus est qui non fuerit scandalizatus in me.* Crux enim etiam electis scandalum posset afferre; sed nullum hoc maius divinæ personæ est testimonium: nihil enim est quod magis esse ultra humana videatur, quam (4) totum se obtulisse pro mundo. CYRILLUS *a*. Vel per hoc volebat ostendere quod quæcumque versabantur in cordibus eorum, ab oculis ipsius effugere nequiverunt: ipsi enim erant qui scandalizabantur de ipso. AMBROSIUS (Lib. & titul. ut supra.) Mystice autem in Ioanne supra diximus typum esse legis, quæ prænuntia fuit Christi. Mittit ergo Ioannes discipulos suos ad Christum, ut supplementum scientiæ consequantur, quia plenitudo legis est Christus. Et fortasse isti discipuli sunt duo populi, quorum unus ex Iudæis credidit, alter ex Gentibus; qui ideo credidit, quia audivit. Voluerunt ergo & isti videre: quia beati oculi qui vident. Cum autem venerint ad Evangelium, & cognoverint illuminari cæcos, ambulare claudos, tunc dicent: Oculis nostris perspeximus: videmur enim nobis vidisse quæ legimus; aut fortasse in parte quadam corporis nostri, omnes videmur investigasse dominicæ seriem passionis: fides enim per paucos ad plures pervenit. Lex ergo Christum venturum annuntiat, Evangelii scriptura venisse confirmat.

(d) CYRILLUS *b*. Coniecit Dominus, tamquam hominum secreta cognoscens, aliquos dicturos: Si usque hodie ignorat Ioannes Iesum, qualiter eum ostendebat nobis, dicens, Ioan. 1. „ Ecce agnus Dei, ecce „ qui tollit peccata mundi? " Ut igitur sanaret hanc passionem quæ eis acciderat, damnum quod ex scandalo procedebat, excludit: unde dicitur: *Et cum discessissent nuntii Ioannis, cœpit dicere de Ioanne ad turbas: Quid existis in desertum videre? Arundinem vento agitatam?* Quasi dicat: Mirati estis de Ioanne Baptista, & pluries perrexistis ad eum, percurrentes tam longa deserti itinera: frustra siquidem si sic levem ipsum existimatis, ut similis sit arundini declinanti quocumque agitat

(1) *Al.* omittitur quod. (2) *P. Nicolai habet* Hæc ante Evangelium vel rara, vel nulla inveniuntur.
(3) *Al.* operibus. (4) *Al.* totum se unum obtulisse. *Legit P. Nicolai* toto se unum &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. ubi supra. *b* In Thesauro, ut supra.

agitat ventus. Talis enim esse videtur, si quæ cognovit, ex levitate se ignorare fatetur. TITUS *a*. Non autem existis in desertum, ubi nulla iucunditas, civitatibus omissis, nisi de hoc viro curam gerentes. GRAECUS *b*. Hoc autem post recessum discipulorum Ioannis Dominus dixit: non enim præsentibus eis proferre volebat Baptistæ præconia, ne blandientis verba esse putarentur. AMBROSIUS (Lib. V. in Luc. cap. de laud. Ioan.) Non otiose autem Ioannis hic persona laudatur, qui vitæ amore posthabito, iustitiæ formam nec mortis terrore mutavit. Deserto enim mundus hic comparari videtur, adhuc sterilis, adhuc incultus; in quem negat nobis Dominus ita prodeundum ut mente carnis inflatos, vacuosque virtutis internæ viros,(1) & fragilise gloriæ sæcularis sublimitate iactantes, exemplari quodam, & imagine nobis putemus imitandos, quos procellis huius mundi obnoxios vita mobilis inquietat, iure arundini comparandos. GRAECUS *c*. Est etiam infallibile testimonium vitæ Ioannis vestitus cum carcere, in quem detrusus non fuisset, si scivisset favere Principibus: unde sequitur: *Sed quid existis videre? Hominem mollibus vestimentis indutum? Ecce qui in veste pretiosa sunt, & in deliciis, in domibus Regum sunt.* Mollibus vestimentis indutus viventes in deliciis significat. CHRYSOSTOMUS (hom. XXIX. in Epist. ad Hebræos.) Mollis autem vestis dissolvit rigidam animam; & si rigidum corpus assumat, & asperum, facile per huiusmodi mollitiem delicatum reddit, & fragile. Facto vero corpore molliori, necesse est & animam participare læsionem: nam ut plurimum operationes ipsius consonant dispositionibus corporis. CYRILLUS *d*. Qualiter ergo tanta sedulitas religionis ut carnales passiones (2) subiiceret, ad tantam ignorantiam deveniret, nisi ex mentis levitate, quam non asperitates, sed illecebræ mundanæ delectant? Igitur si velut non colentem deliciosa Ioannem imitamini, date ei robur continentiæ competens; si vero nihil amplius debetur honestæ conversationi, quid, omissa reverentia delicatorum, incolam deserti, vileque tegumen, & camelorum vellus miramini? CHRYSOSTOMUS (hom. XXXVIII. in Matth.) Per utrumque autem dictorum designat, quod Ioannes nec naturaliter, nec facile mobilis erat, nec ulla voluptate flecteretur. AMBROSIUS (Lib. V. in Lucam, de asp. vesti.) Et quamvis plerosque mollioris cura vestis effeminet, tamen alia videtur bic indumenta significare, humana scilicet corpora, quibus anima nostra vestitur. Sunt autem mollia indumenta deliciosi actus, & mores; hi vero quibus fluida deliciis membra solvuntur, regni cælestis extorres sunt; quos rectores mundi huius, atque tenebrarum ceperunt: hi sunt enim reges (3) qui dominantur suorum operum æmulos. CYRILLUS *e*. Sed forte inconveniens est circa hoc excusare Ioannem: fatemini enim eum imitabilem esse: unde subdit: *Sed quid existis videre? Prophetam? Utique dico vobis & plusquam Prophetam.* Prophetæ namque prædicabant venturum, hic autem non solum venturum prædicavit, sed & præsentem indicavit, dicens (Ioan. 1.) „ Ecce agnum Dei. " AMBROSIUS (de laudatione Ioannis ab excellentia cognitionis.) Maior sane Propheta, in quo finis est Prophetarum: quia multi cupierunt videre quem iste conspexit, quem iste baptizavit. CYRILLUS *f*. Cum igitur & a loco, & a vestibus, & ex concursu hominum morem eius descripserit, introducit Prophetæ testimonium, dicens: *Hic est, de quo scriptum est*, scilicet in Malachia: *Ecce mitto Angelum meum.* TITUS. Angelum appellat hominem, non quia natura esset Angelus, homo enim naturaliter erat; sed quia opus Angeli exercebat, nuntiando Christi adventum. GRAECUS *g*. Quod autem subdit, *Ante faciem tuam*, propinquitatem designat, apparuit enim hominibus prope Christi adventum: quapropter & plusquam Prophetam ipsum esse existimandum est: nam & hi qui in militiis collaterales sunt Regibus, digniores, & familiariores sunt. AMBROSIUS (ubi supra.) Viam autem Domino non solum nascendi secundum carnem ordine, fideique nuntio, sed etiam præcursu quodam paravit passionis: unde sequitur: *Qui præparabit viam tuam ante te.* Si autem

(1) *Al.* fragilis gloriæ sæcularis &c. (2) *Al.* subiecerit. (3) *Apud P. Nicolaium est* qui dominantur, & suorum operum æmulos receperunt.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod subiungitur ex Tito, non in Lucam, sed in Matth. forte habet, quo seipsum remittit; etsi Commentarius ille nunc non extet. *b* Nempe Simeon in Cat. Græc. *c* Vel Simeon, ut supra. *d* In Thesauro, ut supra. *e* In Thesauro, ut supra. *f* Ibidem. *g* Vel Simeon, ut supra.

& Christus Propheta, quomodo maior hic omnibus? Sed inter mulieris, non virginis natos: maior enim iis fuit quibus æqualis poterat esse sorte nascendi: unde sequitur: *Dico enim vobis: Maior inter natos mulierum Propheta Ioanne Baptista non est*. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXVIII. in Matth.) Sufficit quidem Domini vox præbens testimonium præeminentiæ Ioanois inter homines; reperiet autem qui vult & rei veritatem consonam, si mensam eius consideraverit, si vitam, si mentis excellentiam: velut enim qui cælitus descendisset, degebat in terra, fere nullam gerens curam de corpore, intellectualiter erectus in cælum, & soli Deo coniunctus, de nullo mundanorum solicitus; sermo severus & lenis: nam cum populo Iudæorum viriliter, & ferventer, cum Rege audacter, cum propriis discipulis leniter conserebat: nil frustra, vel leviter, omnia convenienter agebat. ISIDORUS Abbas *a*. Maior etiam inter natos mulierum (1) Ioannes, eo quod ab ipso matris utero prophetavit, & positus in tenebris lumen quod iam venerat non ignoravit. AMBROSIUS (ubi supra in fin.) Denique eo usque cum Dei Filio non (2) poterit Ioannis esse ulla collatio ut & infra Angelos æstimetur: unde sequitur: *Qui autem minor est in regno Dei, maior est illo*. BEDA (cap. XXVII. in Luc.) Hæc sententia duobus modis potest intelligi: aut enim regnum Dei appellavit quod nondum accepimus, in quo sunt Angeli; & quilibet in eis minor, maior est quolibet iusto portante corpus, quod aggravat animam: aut si regnum Dei intelligi voluit huius temporis Ecclesiam, seipsum Dominus significavit, qui nascendi tempore minor erat Ioanne, maior autem divinitatis auctoritate, & potestate dominica: proinde secundum primam expositionem, ita distinguitur: *Qui autem minor est in regno Dei*, ac deinde subinfertur, *maior est illo*; secundum posteriorem vero ita: *Qui autem minor est*, ac deinde subinfertur, *in regno Dei maior est illo*. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXVIII. in Matth.) Ut enim copia laudum Ioannis occasionem Iudæis non daret præferendi Ioannem Christo, hoc subdidit. Ne autem putes quod comparative se dixerit maiorem Ioanne. AMBROSIUS. Alia enim est ista natura, nec humanis generationibus comparanda: non potest enim homini cum Deo ulla esse collatio. CYRILLUS *b*. Mystice autem cum Ioannis prærogativam ostendit inter natos mulierum, ponit ex opposito aliquid maius eo, scilicet qui per Spiritum sanctum natus est Filius Dei: (3) regnum enim donum Dei Spiritus est. Quamvis ergo secundum operationem, & sanctitatem, minores sumus his qui legis mysterium sunt assecuti, quos Ioannes significat; tamen maiora per Christum attingimus participes facti divinæ naturæ.

(c) CHRYSOSTOMUS (hom. XXXVIII. in Matth.) Præmissa commendatione Ioannis, magnum pharisæorum, & legisperitorum prodidit crimen, qui nec post publicanos baptisma Ioannis acceperunt: unde dicitur: *Et omnis populus audiens, & publicani iustificaverunt Deum, baptizati baptismo Ioannis*. AMBROSIUS (Lib. VI. in Luc. cap. 1.) Iustificatur Deus per baptismum, dum se homines peccata propria confitendo iustificant: qui enim peccat, & confitetur Deo peccatum, iustificat Deum, (4) cedens ei vincenti, ab eoque gratiam sperans. In baptismate igitur iustificatur Deus, in quo est & confessio, & venia peccatorum. EUSEBIUS *c* (Lib. V. in Luc. in præfatione.) Quia etiam crediderunt, iustificaverunt Deum: apparuit enim eis iustus in omnibus quæ fecit. Pharisæi autem repellendo Ioannem, tamquam inobedientes, non consonabant Prophetæ dicenti Psal. I. „Ut iustifi„ceris in sermonibus tuis:“ unde sequitur: *Pharisæi autem, & legisperiti consilium Dei spreverunt in semetipsis, non baptizati ab eo*. BEDA (cap. XXVII. in Luc.) Hæc verba sive ex persona Evangelistæ, sive ex persona Salvatoris, ut quibusdam placet, dicta sunt. Quod autem dicit, *In semetipsis*, vel *contra semetipsos*, significat quia qui gratiam Dei respuit, contra semetipsum facit. Vel ad semetipsos missum Dei consilium stulti, & ingrati vituperantur noluisse recipere. Consilium ergo est Dei, quod per passionem, & mortem Christi salvare decrevit; quod pharisæi, & legisperiti spreverunt. AMBROSIUS (Lib. VI. in Luc. cap.

(1) *Al. omittitur* Ioannes. (2) *Al.* poterat. (3) *Al.* regium enim &c. *Legit P. Nicolai* Regnum enim Domini Dei Spiritus est. (4) *Al.* credens.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Scilicet Isidorus Pelusiota Lib. I. epist. XXXIII. quæ Praunichio inscribitur. *b* In Cat. Græc. PP. ut supra. *c* In Cat. Græc. ut supra.

cap. 1. cir. finem.) Non condemnamus ergo, ficut pharifæi, confilium Dei quod eft in Ioannis baptifmate: hoc eft confilium quod magni confilii Angelus reperit. Ioannis confilium nemo contemnit, Dei confilium quis refutet? CYRILLUS a. Erat autem quidam modus ludendi talis confuetus apud filios Iudæorum: bipartiebatur puerorum caterva, qui rerum præfentis vitæ deridentes repentinam tranfmutationem, hi quidem canebant, hi vero mærebant; fed nec gaudentibus congaudebant mærentes, nec qui gaudebant conformabant fe flentibus; deinde arguebant fe invicem improperantes incompaffionis malitiam. Tale quid paffam fuiffe Iudæorum plebem una cum principibus Chriftus innuebat: unde ex perfona Chrifti fubditur: *Cui ergo fimiles dicam homines generationis huius, & cui fimiles funt? Similes funt pueris fedentibus in foro, & loquentibus ad invicem, & dicentibus: Cantavimus vobis tibiis, & non faltaftis; lamentavimus, & non ploraftis*. BEDA (cap. XXVII. in Luc. a med.) Generatio Iudæorum comparatur pueris, quia doctores olim Prophetas habebant, de quibus dicitur Pfal. VIII. „ Ex ore infan„ tium, & lactentium perfecifti laudem. " AMBROSIUS (Lib. VI. in Luc. cap. 11.) Cantaverunt autem Prophetæ fpiritualibus modulis publicæ falutis oracula refultantes, fleverunt threnis flebilibus Iudæorum dura corda mulcentes. Hoc canticum non in foro, non in plateis canebatur, fed in Hierufalem: ipfa eft enim dominicum forum, in quo præceptorum cæleftium iura conduntur. GREGORIUS Niffenus b. Canticum autem, & lamentatio nil aliud eft quam exceffus, hoc quidem gaudii, illud vero mæroris. Refonat autem quædam confona melodia ex organo mufico, fecundum quamdum homo pede, & motu confono corporis commovetur, intrinfecam difpofitionem manifeftat; & ideo dicit: *Lamentavimus, & non ploraftis*. AUGUSTINUS de Quæft. Evan. (Lib. II. quæft. XI.) Hæc autem pertinent ad Ioannem, & Chriftum. Quod enim dicit, *Lamentavimus, & non ploraftis*, ad Ioannem pertinet, cuius abftinentia a cibis, & potu luctum pœnitentiæ fignificabat: unde exponendo fubdit: *Venit enim Ioannes Baptifta neque manducans panem, neque bibens vinum; & dicitis, Dæmonium habet*. CYRILLUS c. Præfumunt criminari virum qualibet admiratione dignum: dæmonium habere dicunt mortificantem legem peccati, quæ latet in membris. AUGUSTINUS de Quæft. Evan. (Lib. II. quæft. XI.) Quod autem dixerat, *Cantavimus tibiis, & non faltaftis*, ad ipfum Dominum pertinet, qui utendo cum ceteris cibo, & potu, lætitiam regni fignificabat: unde fequitur: *Venit Filius hominis manducans, & bibens; & dicitis: Ecce homo devorator, & bibens vinum*. TITUS. Noluit enim Chriftus abftinere ab huiufmodi cibis, ne occafionem daret hæreticis, qui dicunt creaturas effe malas, & vituperant carnes, & vinum. CYRILLUS d. Ubi autem potuerunt oftendere Dominum voratorem? Invenitur enim Chriftus ubique reprimere immoderantiam, & ad modeftiam ducere. Converfabatur autem cum publicanis, & peccatoribus: unde contra eum dicebant: *Amicus publicanorum, & peccatorum*: cum tamen nullatenus ipfe poffet in peccatum incidere, fed e contra fiebat eis caufa falutis: non enim coinquinatur fol radians fuper totam terram, & frequenter fuperveniens immundis corporibus; nec fol iuftitiæ lædetur converfando cum pravis. Nemo autem conetur comparare propriam menfuram dignitatibus Chrifti; fed quilibet propriam fragilitatem confiderans vitet conforcia talium: prava namque colloquia mores corrumpunt bonos.

Sequitur: *Et iuftificata eft fapientia ab omnibus filiis fuis*. AMBROSIUS (ubi fupra non procul a prin.) Sapientia Dei Filius eft per naturam, (1) non per profectum; quæ iuftificatur per baptifma, in eo quod non per contumaciam refutatur, fed per iuftitiam Dei munus agnofcitur. In eo ergo iuftificatio Dei eft, (2) fi non ad indignos, & obnoxios, fed ad innocentes, per ablutionem fanctos, & iuftos, videatur fua munera transtuliffe. CHRYSOSTOMUS e. Filios autem fapientiæ dicit fapientes: confuevit enim Scriptura malos magis ex peccato, quam ex nomine indicare, bonos autem filios appellare informantis eos virtutis. AMBROSIUS (ubi fupra an-

(1) Al. non perfectum. (2) Al. etfi non.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi fupra. b In Cat. Græc. ubi fupra. Quod fubiungitur ex Gregorio Niffeno colligitur hom. VI. in Ecclefiaften fuper illud ex cap. III. *Tempus plangendi, & tempus faltandi* verfus finem. c Ubi fupra. d Ibidem. e In Cat. Græc. PP. ex illius homiliis in Pfalmos.

ante med.) Bene autem dicit, *Ab omnibus*: quia circa omne iustitia reservatur, ut susceptio fiat fidelium, & eiectio perfidorum. AUGUSTINUS de Quaest. Evan. (Lib. II. cap. xi.) Vel quod dicit, *Iustificata est sapientia ab omnibus filiis suis*, ostendit filios sapientiae intelligere, nec in abstinendo, nec in manducando esse iustitiam, sed in aequanimitate tolerandi inopiam: non enim usus, sed concupiscentia reprehendenda est, dummodo congruas, in generibus alimentorum his cum quibus tibi vivendum est.

(f) BEDA. Quia superius dictum fuerat: *Et omnis populus audiens, & publicani iustificaverunt Deum baptizati baptismate Ioannis*; idem Evangelista, quae verbis proposuerat, etiam factis astruit, iustificatam scilicet sapientiam a iustis, & poenitentibus, dicens: *Rogabat autem illum quidam pharisaeus ut manducaret cum illo*. GREGORIUS Nissenus (homil. de muliere peccatrice.) Haec conscriptio quemdam utilem intellectum sapit. Sunt enim plerique eorum qui se iustificant inflati suspicione vani sensus, priusquam veniat verum iudicium, separantes seipsos velut agnos ab haedis, nec tecto, nec escis cum plerisque communicare volentes, abominantes omnes quicumque non extremum, sed medium tenent callem in vita. Lucas ergo plus medicus animarum, quam corporum, ostendit ipsum Deum, & Salvatorem nostrum piissime alios visitantem: unde sequitur: *Et ingressus domum pharisaei discubuit*: non ut aliquid de vitiis eius fortiatur, sed ut impartiatur de iustitia propria. CYRILLUS a. Mulier autem inhonestae vitae, promens autem fidelem affectum, venit ad Christum, quasi potentem veniam commissorum largiri: sequitur enim: *Et ecce mulier quae erat in civitate peccatrix, ut cognovit quod Iesus accubuit in domo pharisaei, attulit alabastrum unguenti*. BEDA (cap. xxvii. in Luc.) Alabastrum est genus marmoris candidi variis coloribus intertincti, quod ad vasa unguentaria cavari solet, eo quod optime servare ea incorrupta dicatur. GREGORIUS in hom. (xxxiii. in Evang.) Quia enim haec mulier turpitudinis suae maculas aspexit, lavanda ad fontem misericordiae cucurrit; convivantes non erubuit: nam quia semetipsam graviter erubescebat intus, nihil esse credidit quod verecundaretur foris. Discite quo dolore ardet quae flere & inter epulas non erubescit. GREGORIUS Nissenus b. Indignitatem autem suam ostendens; stabat post tergum deiectis luminibus, & effusa coma, pedes amplectens, lacrymisque eos perfundens, rebus tristem animum ostendebat, veniam implorans: sequitur enim: *Et stans retro secus pedes eius, lacrymis coepit rigare pedes eius*. GREGORIUS in hom. (xxxiii. in Evang.) Oculis enim terrena cupierat; sed hos iam per poenitentiam conterens flebat: capillos ad compositionem vultus exhibuerat, sed iam capillis lacrymas tergebat: unde sequitur: *Et capillis capitis sui tergebat*: ore superba dixerat; sed pedes Domini osculans, hoc in Redemptoris sui vestigia figebat: unde sequitur: *Et osculabatur pedes eius*: unguentum sibi pro odore suae carnis exhibuit: quod ergo sibi turpiter exhibuerat, hoc iam Deo laudabiliter offerebat: unde sequitur: *Et unguento ungebat*. Quot ergo in se habuit oblectamenta, tot de se invenit holocausta. Convertit ad virtutum numerum, numerum criminum, ut totum Deo serviret in poenitentia quicquid ex se Deum contempserat in culpa. c Sic igitur meretrix effecta est honestior virginibus: postquam enim accensa est poenitentia, exarsit in Christi amorem. Et haec quidem quae; dicta sunt agebantur exterius; quae vero revolvebat eius intentio, multo ferventiora his erant, quae solus Deus inspiciebat. GREGORIUS (in hom. xxxiii. in Evang.) Haec autem pharisaeus intuens despicit, & non solum venientem peccatricem mulierem, sed etiam suscipientem Dominum reprehendit: *Videns autem pharisaeus qui vocaverat eum, ait intra se dicens: Si hic esset Propheta, sciret utique quae & qualis mulier est quae tangit eum*. Ecce pharisaeus veraciter apud se superbus, & fallaciter iustus, aegrum reprehendit de aegritudine, & medicum de subventione: quae profecto mulier, si ad pharisaei pedes venisset, calcibus repulsa discederet. Inquinari enim se alieno peccato crederet, quia hunc vera sua iustitia non replebat. Sic & quidam sacerdotali officio praediti, si quid fortasse iuste exterius vel tenuiter egerint, protinus subiectos despiciunt, & peccatores quosque in plebe positos dedignantur. Necesse est autem ut cum peccatores quosque conspicimus,

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In eadem Catena. b Ibidem. c CHRYSOSTOMUS hom. vi. in Matth. Eius nomine praetermisso, prius confundebantur ista cum praedictis, quasi etiam ex Gregorio essent.

mus, nosmetipsos prius in eorum calamitate defleamus, quia fortasse in similibus aut lapsi sumus, aut labi possumus. Oportet autem ut solicite discernamus quia distinctionem debemus vitiis, compassionem naturæ. Si enim feriendus est peccator, nutriendus est proximus; cum vero iam per pœnitentiam percutit ipse quod fecit, iam noster proximus peccator non est, quia hic in se punit quod iustitia divina reprehendit. Inter duos ergo ægros medicus aderat; sed unus in febre sensum tenebat, alter sensum perdiderat mentis: illa quippe flebat quod fecerat; pharisæus autem de falsa iustitia elatus, vim suæ valetudinis exaggerabat. TITUS. Dominus autem non verba eius audiens, sed cogitationes inspiciens, Dominum se Prophetarum ostendit: unde sequitur: *Et respondens Iesus, dixit ad illum: Simon, habeo tibi aliquid dicere*. GLOSSA a. Quod quidem dixit eius cogitationi respondens. Pharisæus autem ex verbis Domini attentior est factus: unde dicitur: *At ille ait: Magister dic*. GREGORIUS (homil. XXXIII. ut supra.) De duobus autem ei debitoribus paradigma opponitur, quorum unus minus, alius amplius debet: unde sequitur: *Duo debitores erant cuidam feneratori: unus debebat denarios quingentos, & alius quinquaginta*. TITUS. Quasi dicat: Neque tu absque debito es; quid igitur si in paucioribus teneris? Non superbias, quia tu quoque venia eges: unde de venia subdit, dicens: *Non habentibus autem illis unde redderent, donavit utrisque*. GLOSSA. Nullus enim potest per seipsum a debito peccati liberari, nisi divina gratia veniam consequatur. GREGORIUS in hom. (XXXIII. ut supra.) Utrorumque autem debito dimisso, quis amplius largitorem debiti diligat, pharisæus interrogatur: sequitur enim: *Quis ergo plus eum diligit*? Quibus verbis protinus ille respondit: *Æstimo quia is cui plus donavit*. Qua in re notandum est, quod dum sua sententia pharisæus convincitur, quasi phreneticus funem portat ex quo ligetur: unde sequitur: *At ille dixit ei, Recte indicasti*. Enumerantur autem ei bona peccatricis, enumerantur & mala falsi iusti: unde sequitur: *Et conversus ad mulierem, dixit Simoni: Vides hanc mulierem? Intravi in domum tuam; aquam pedibus meis non dedisti; hæc autem lacrymis rigavit pedes meos*. b AMBROSIUS (ubi supra.) Quasi dicat: Facilis est usus aquarum, non est facilis lacrymarum effusio: tu promptis non es usus, hæc effudit non prompta: lavans lacrymis pedes meos, lavit maculas proprias; tersit comis, ut per eas sibi assumat sacros sudores; & quibus venata est ad peccatum iuventutem, venata est sanctitatem. CHRYSOSTOMUS (hom. VI. in Matth.) Sicut autem ubi vehemens imber prorumpit, fit serenitas, sic lacrymis effusis apparet tranquillitas, & perit caligo reatuum, & sicut per aquam, & spiritum, sic per lacrymas, & confessionem denuo mundamur: unde sequitur: *Propter quod dico tibi: remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum*. Nam qui vehementer se ingesserunt malis, rursus & bonis vehementer insistent, conscii ad quot debita se obligaverunt. GREGORIUS (homil. XXXIII. in Evang.) Tanto ergo amplius peccati rubigo consumitur, quanto peccatoris cor magno caritatis igne concrematur. TITUS. Contingit autem sæpius eum qui multum peccavit, per confessionem purgari; pauca vero peccantem, ex arrogantia non venire ad confessionis remedium: unde sequitur: *Cui autem minus dimittitur, minus diligit*. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXVIII. in Matth.) Opus est ergo nobis serventi anima, quia nihil impedit hominem fieri magnum. Nullus ergo constitutorum in peccatis desperet, nemo virtuosus dormitet: nec hic confidat, sæpe enim meretrix præcedet eum; nec ille diffidat, possibile namque est eum etiam primos superare: unde & hic subditur: *Dixit autem ad illam: Remittuntur tibi peccata tua*. GREGORIUS (homil. XXXIII. in Evan.) Ecce quæ ad medicum venerat ægra sanata est; sed de salute eius adhuc alii ægrotant: sequitur enim: *Et cœperunt qui simul accumbebant dicere intra se: Quis est hic qui etiam peccata dimittit?* Sed cælestis medicus ægros non respicit, quos etiam de medicamento fieri deteriores vidit; eam autem quam sanaverat, per pietatis suæ sententiam confirmat: unde sequitur: *Dixit autem ad mulierem: Fides tua te salvam fecit*: quia scilicet hoc quod petiit, posse (1) se accipere non dubitavit. THEOPHYLACTUS (cir. fin. Comm. in VII. cap.) Postquam autem ei peccata dimisit, non sistit in remissione peccati, sed adiicit ope.

(1) *Al.* omittitur se.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa quæ nunc extat. b TITUS Bostrensis.

operationem boni: unde subditur, *Vade in pace*, idest in iustitia: quia iustitia est pax hominis ad Deum, sicut peccatum est inimicitia inter Deum & hominem; quasi dicat: Operare omnia quæ ad pacem Dei te ducunt. AMBROSIUS (Lib. VI. in Luc. cap. de muliere peccatrice.) Hoc autem loco plerique pati videntur scrupulum quæstionis, utrum videantur Evangelistæ discordasse de fide. GRAECUS *. Quia enim quatuor Evangelistæ dicunt Christum unctum fuisse unguento a muliere, tres puto fuisse mulieres ex personarum qualitate, ex modo agendi, ex differentia temporum. Ioannes quidem narrat de Maria sorore Lazari, quoniam sex diebus ante pascha unxit pedes Iesu in propria domo. At Matthæus cap. XXVI. postquam Dominus dixerat, „ Scitis, „ quia post biduum fiet pascha, " subdit, quod in Bethania in domo Simonis leprosi mulier fudit unguentum super Domini caput; non autem unxit pedes, ut Maria: Marcus etiam (1) Matthæo similiter. Lucas autem non circa tempus paschæ, sed in medio Evangelii hoc refert. Chrysostomus autem binas asserit has mulieres fuisse; unam quidem quæ continetur in Ioanne, alteram vero cuius mentio fit a tribus. AMBROSIUS (tit. de muliere peccatrice.) Hanc ergo mulierem inducit Matthæus supra caput Christi effundentem unguentum; & ideo noluit dicere peccatricem: nam peccatrix, secundum Lucam, supra Christi pedes effudit unguentum. Potest ergo non eadem esse, ne sibi contrarium Evangelistæ dixisse videantur. Potest etiam quæstio meriti, & temporis diversitate dissolvi, ut adhuc illa peccatrix sit, iam ista perfectior. AUGUSTINUS de Cons. Evang. (Lib. II. cap. XXXIX.) Eamdem enim Mariam bis hoc fecisse, arbitror intelligendum, semel scilicet quod Lucas narravit, cum primo accedens cum humilitate, & lacrymis meruit remissionem peccatorum. Unde Ioannes, cum de Lazaro resuscitando cœpisset loqui, antequam veniret in Bethaniam dicit cap. XI. „ Maria autem erat „ quæ unxit Dominum unguento, & tersit „ pedes eius capillis suis, cuius frater La„ zarus infirmabatur. " Iam itaque hoc Maria fecerat. Quod autem in Bethania rursum fecit, aliud est, quod ad Lucæ narrationem non pertinet, sed pariter narratur ab aliis tribus. GREGORIUS in homil. XXXIII. in Evang.) Mystico autem intellectu pharisæus de falsa iustitia præsumens Iudaicum populum, peccatrix mulier, sed ad vestigia Domini veniens, & plorans conversam gentilitatem designat. AMBROSIUS (ubi sup. Lib. VI. in Luc. cap. III.) Vel princeps huius sæculi quidam leprosus est, domus autem Simonis leprosi terra est: ergo Dominus ex illis superioribus locis descendit in terram: neque enim sanari potuisset hæc mulier, quæ speciem habet animæ, vel Ecclesiæ, nisi Christus venisset in terram. Merito autem speciem accipit peccatricis, quia Christus quoque formam peccatoris accepit. Itaque si constituas animam fideliter appropinquantem Deo, non peccatis turpibus, & obscœnis, sed pie (2) fervientem Dei Verbo, habentem immaculatæ fiduciam castitatis; ad ipsum Christi caput ascendit: caput autem Christi Deus est. Sed qui caput non tenet Christi, ille pedes teneat. Peccator ad pedes, iustus ad caput. Habet tamen etiam ea quæ peccavit unguentum. GREGORIUS (homil. XXXIII. in Evang.) Quid aliud unguento nisi bonus odor opinionis exprimitur? Si igitur recta opera agimus, quibus opinione boni odoris Ecclesiam respergamus, quid in corpore Domini nisi unguentum fundimus? Sed secus pedes mulier stetit: contra pedes enim Domini stetimus, cum in peccatis positi, eius itineribus renitebamur; sed si ad veram pœnitentiam post peccata convertimur, iam retro secus pedes stamus, quia eius vestigia sequimur quem impugnabamus. AMBROSIUS (Lib. ut sup. de mul. peccatrice.) Defer & tu post peccata pœnitentiam; ubicumque audieris Christi nomen, accurre; in cuiuscumque interiorem domum Iesum intrasse cognoveris, & ipse festina; cum repereris sapientiam, cum repereris iustitiam in aliquibus penetralibus recumbentem, accurre ad pedes; hoc est, vel extremam partem quære sapientiæ, lacrymis confitere peccata. Et fortasse ideo non lavit pedes suos Christus, ut eos lacrymis nos lavemus. Bonæ lacrymæ, quæ non solum nostrum possunt lavare delictum, sed etiam Verbi cælestis rigare vestigium, ut gressus eius nobis exuberent. Bonæ lacrymæ, in quibus non

(1) *Al.* Matthæus. (2) *Al.* servitutem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

* Nempe Severus Antiochenus in Cat. Græc. PP.

non solum redemptio peccatorum, sed etiam iustorum refectio est. GREGORIUS (hom. XXXIII. ut supra.) Lacrymis enim Domini pedes rigamus, si quibuslibet ultimis membris Domini compassionis affectu inclinemur. Capillis pedes Domini tergimus, quando sanctis eius, quibus ex caritate compatimur, ex his quæ nobis superfluunt, miseremur. AMBROSIUS (ubi supra.) Expande etiam capillos, sterne ante eum omnes corporis tui dignitates; non mediocres capilli sunt qui possunt pedes tergere Christi. GREGORIUS (homil. XXXIII. in Evang.) Osculatur mulier pedes, quos tersit: quod nos quoque (1) plane agimus, si studiose diligimus quos ex largitate continemus. Potest quoque per pedes ipsum mysterium incarnationis eius intelligi. Osculamur igitur Redemptoris pedes, cum mysterium incarnationis eius ex toto corde diligimus. Unguento pedes ungimus, cum ipsam humilitatis eius potentiam sacri eloquii bona opinione prædicamus. Sed hoc etiam pharisæus vidit, & invidit: quia cum Iudaicus populus gentilitatem Deum prædicare conspicit, sua apud se malitia tabescit. Sic autem pharisæus retunditur ut per eum perfidus ille populus ostendatur: quia videlicet infidelis ille populus nec ea quæ extra se erant, umquam pro Domino tribuit; conversa autem gentilitas pro eo non solum rerum substantiam, sed etiam sanguinem fudit: unde pharisæo dicit: *Aquam pedibus meis non dedisti; hæc autem lacrymis rigavit pedes meos*. Aqua quippe extra nos est, lacrymarum humor intra nos est. Infidelis etiam ille populus Deo osculum non dedit, quia ex caritate eum amare noluit cui ex timore servivit, osculum quippe dilectionis est signum; vocata autem gentilitas Redemptoris sui vestigia osculari non cessat, quia in eius continuo amore suspirat. AMBROSIUS (Lib. VI. in Luc. cap. de mulier. pec.) Non mediocris autem hæc meriti est, de qua dicitur: *Ex quo intravi, non cessavit osculari pedes meos*: (2) ut aliud nisi sapientiam loqui nesciat, nisi iustitiam diligere, nisi castitatem habere, nisi pudicitiam osculari. GREGORIUS (homil. XXXIII. in Evang.) Pharisæo autem dicitur: *Oleo caput meum non unxisti*: quia ipsam quoque divinitatis potentiam, in quam se Iudaicus populus credere spopondit, digna laude prædicare neglexit: *hæc autem unguento unxit pedes meos*: quia dum incarnationis eius mysterium gentilitas credidit, summa laude eius etiam (3) ima prædicavit. AMBROSIUS (Lib. VI. in Luc. de mulie. ingred. paulo ante fin.) Beatus qui potest & oleo ungere pedes Christi; sed beatior qui ungit unguento: multorum enim florum in unum collecta (4) spargit: & fortasse istud unguentum non posset alius nisi Ecclesia sola deferre, quæ diversi spiraminis innumerabiles habet flores: & ideo nemo potest tantum diligere quantum illa quæ in pluribus diligit. In domo autem pharisæi, idest in domo legis, & Prophetæ, non pharisæus, sed Ecclesia iustificatur: pharisæus enim non credidit, ista credebat: lex mysterium non habet, quo occulta mundantur; & ideo quod in lege minus est, consummatur in Evangelio. Duo autem debitores, duo populi sunt feneratori illi thesauri cælestis obnoxii. Non materialem autem feneratori huic debemus pecuniam, sed meritorum (5) examina, æra virtutum; quorum merita gravitatis pondere, iustitiæ specie, sono confessionis expenduntur. Non mediocris autem est iste denarius, in quo Regis imago formatur. Væ mihi si non habuero quod accepi; aut quia difficile quisquam est qui feneratori huic debitum integrum possit exolvere, væ mihi si non petiero concedi mihi debitum. Sed quis est populus iste qui amplius debet, nisi nos, quibus amplius creditum est? Illis credita sunt eloquia Dei; nobis creditur virginis partus Emmanuel, idest Nobiscum Deus, Domini crux, mors, resurrectio. Itaque non est dubium quod plus debet qui plus accipit. Secundum homines plus fortasse offendit qui plus debuerit; sed per misericordiam Domini causa mutatur, ut amplius diligat qui amplius debuit, si tamen gratiam consequatur. Et ideo, quoniam nihil est quo digne Deo referre possimus, væ mihi & si non dilexero. Reddamus ergo amorem pro debito: amplius enim diligit cui donatur amplius.

(1) *Al.* plene. (2) *Al.* ut aliquis. (3) *Al. omittitur* ima. (4) *Al.* sparsit. *Supplet autem sic P. Nicolai:* multorum enim florum in unum collecta gratia spargit varias odorum suavitates; & fortasse &c.
(5) *Al.* examinata æra.

CAPUT VIII.

(a) ET factum est deinceps, & ipse iter faciebat per civitates, & castella praedicans, & evangelizans regnum Dei, & duodecim cum illo, & mulieres aliquae quae erant curatae a spiritibus malignis, & infirmitatibus: Maria quae vocatur Magdalene, de qua septem daemonia exierant, & Ioanna uxor Chusae procuratoris Herodis, & Susanna, & aliae multae, quae ministrabant ei de facultatibus suis.

(b) Cum autem turba plurima conveniret, & de civitatibus properarent ad eum, dixit per similitudinem: Exiit qui seminat, seminare semen suum; & dum seminat, aliud cecidit secus viam; & conculcatum est, & volucres caeli comederunt illud: & aliud cecidit supra petram; & natum aruit, quia non habebat humorem; & aliud cecidit inter spinas, & simul exortae spinae suffocaverunt illud: & aliud cecidit in terram bonam, & ortum fecit fructum centuplum. Haec dicens, clamabat: Qui habet aures audiendi, audiat. Interrogabant autem eum discipuli eius quae esset haec parabola. Quibus ipse dixit: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei; ceteris autem in parabolis, ut videntes non videant, & audientes non intelligant. Est autem haec parabola. Semen est verbum Dei. Quod autem secus viam, hi sunt qui audiunt, deinde venit diabolus, & tollit verbum de corde eorum, ne credentes salvi fiant. Nam quod supra petram, hi sunt qui cum audierint, cum gaudio suscipiunt verbum; & hi radices non habent, quia ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt. Quod autem in spinas cecidit, hi sunt qui audierunt, & a solicitudinibus, & divitiis, & voluptatibus vitae, euntes, suffocantur, & non referunt fructum. Quod autem in bonam terram, hi sunt qui in corde bono & optimo audientes verbum retinent, & fructum afferunt in patientia.

(c) Nemo autem lucernam accendens operit eam vase, aut subtus lectum ponit; sed supra candelabrum ponit, ut intrantes videant lumen. Non est enim occultum quod non manifestetur, nec absconditum quod non cognoscatur, & in palam veniat. Videte ergo quid audiatis. Qui enim habet, dabitur illi; & quicumque non habet, etiam quod putat se habere, auferetur ab illo.

(d) Venerunt autem ad illum mater, & fratres eius, & non poterant adire eum prae turba. Et nuntiatum est illi: Mater tua, & fratres tui stant foris, volentes te videre. Qui respondens, dixit ad eos: Mater mea, & fratres mei, hi sunt qui verbum Dei audiunt, & faciunt.

(e) Factum est autem in una dierum, & ipse ascendit in naviculam, & discipuli eius, & ait ad illos: Transfretemus trans stagnum. Et ascenderunt. Et navigantibus illis, obdormivit; & descendit procella venti in stagnum, & compellebantur, & periclitabantur. Accedentes autem suscitaverunt eum, dicentes: Praeceptor, perimus. At ille surgens increpavit ventum, & tempestatem aquae; & cessavit, & facta est tranquillitas. Dixit autem illis: Ubi est fides vestra? Qui timentes mirati sunt ad invicem, dicentes: Quis putas hic est, quia & ventis, & mari imperat, & obediunt ei?

(f) Et navigaverunt ad regionem Gerazenorum, quae est contra Galilaeam. Et cum de navi egressus esset ad terram, occurrit illi vir quidam qui habebat daemonium iam temporibus multis, & vestimento non induebatur, neque in domo manebat, sed in monumentis. Is ut vidit Iesum, procidit ante illum, & exclamans voce magna, dixit: Quid mihi, & tibi est Iesu Fili Dei altissimi? Obsecro te, ne me torqueas. Praecipiebat enim spiritui immundo ut exiret ab homine: multis enim temporibus arripiebat illum, & vinciebatur catenis, & compedibus custoditus; & ruptis vinculis agebatur a daemonio in deserta. Interrogavit autem illum Iesus dicens: Quod tibi nomen est? At ille dixit, Legio: quia intraverant daemonia multa in

eum.

eum. Et rogaverunt illum ne imperaret illis ut in abyssum irent. Erat autem ibi grex porcorum multorum pascentium in monte, & rogabant eum ut permitteret eis in illos ingredi. Et permisit illis. Exierunt ergo dæmonia ab homine, & intraverunt in porcos: & impetu abiit grex per præceps in stagnum, & suffocatus est. Quod ut viderunt factum qui pascebant fugerunt, & nuntiaverunt in civitatem, & in villas. Exierunt autem videre quod factum est; & venerunt ad Iesum, & invenerunt hominem sedentem, a quo dæmonia exierant, vestitum, ac sana mente ad pedes eius, & timuerunt. Nuntiaverunt autem illis & qui viderant, quomodo sanus factus esset a legione. Et rogaverunt illum omnis multitudo Gerazenorum ut discederet ab ipsis: quia magno timore tenebantur. Ipse autem ascendens navim, reversus est. Et rogavit illum vir, a quo dæmonia exierant, ut cum eo esset. Dimisit autem eum Iesus, dicens: Redi in domum tuam, & narra quanta tibi fecit Deus. Et abiit per universam civitatem, prædicans quanta fecisset illi Iesus.

(g) Factum est autem cum rediisset Iesus, excepit illum turba. Erant autem omnes expectantes eum. Et ecce venit vir cui nomen Iairus, & ipse princeps synagogæ erat, & cecidit ad pedes Iesu, rogans eum ut intraret in domum eius: quia unica filia erat ei fere annorum duodecim, & hæc moriebatur. Et contigit dum iret, a turbis comprimebatur. Et mulier quædam erat in fluxu sanguinis ab annis duodecim, quæ in medicos erogaverat omnem substantiam suam, nec ab ullo potuit curari: accessit retro, & tetigit fimbriam vestimenti eius; & confestim stetit fluxus sanguinis eius. Et ait Iesus: Quis est qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus, & qui cum illo erant: Præceptor, turbæ te comprimunt, & affligunt; & dicis, Quis me tetigit? Et dixit Iesus: Tetigit me aliquis: nam ego novi virtutem de me exiisse. Videns autem mulier quia non latuit, tremens venit, & procidit ante pedes eius, & ob quam causam tetigit eum, indicavit coram omni populo, & quemadmodum confestim sanata sit. At ipse dixit ei: Filia, fides tua salvam te fecit: vade in pace.

(h) Adhuc illo loquente venit quidam ad principem synagogæ, dicens ei: Quia mortua est filia tua, noli vexare illum. Iesus autem audito hoc verbo, respondit patri puellæ: Noli timere: crede tantum, & salva erit. Et cum venisset domum, non permisit intrare secum quemquam nisi Petrum, & Iacobum, & Ioannem, & patrem, & matrem puellæ. Flebant autem omnes, & plangebant illam. At ille dixit: Nolite flere: non est mortua puella, sed dormit. Et deridebant eum, scientes quia mortua esset. Ipse autem tenens manum eius, clamavit dicens: Puella, surge. Et reversus est spiritus eius, & surrexit continuo. Et iussit illi dari manducare. Et stupuerunt parentes eius, quibus præcepit ne alicui dicerent quod factum erat.

(a) THEOPHYLACTUS (1) (hoc loco.) Qui cælitus descendit, ut exemplum fieret nobis, & forma, instruit nos non pigritare in docendo: unde dicitur: *Et factum est deinceps, & ipse iter faciebat per civitates, & castella prædicans, & evangelizans regnum Dei*. GREGORIUS Nazianzenus *a*. Vadit quippe de loco in locum, non solum ut plures lucretur, sed etiam ut multa dedicet loca. Dormit, laborat, ut somnum, & laborem sanctificet; plorat ut det pretium lacrymis; prædicat cælestia, ut audientes exaltet. TITUS. Qui enim de cælo ad terram descendit, annuntiat habitantibus terram regnum cæleste, ut terram in cælum convertat. Quis au-

(1) *Al.* HIERONYMUS.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græc. PP. orat. xxxi. super illud Matth. xvi. *Cum consummasset hos sermones*.

autem prædicare debebat regnum Dei, nisi Filius Dei, cuius est regnum? Venerunt plures Prophetæ, non tamen prædicaverunt regnum cælorum: nam qualiter eorum quæ non viderunt sermonem prætenderent? ISIDORUS Abbas *a*. Hoc autem regnum Dei aliquibus videtur altius, & melius regno cælesti; quibusdam vero unum & idem secundum essentiam, sed diversimode nominari: aliquando quidem regnum Dei a regnante, aliquando autem regnum cælorum a subditis Angelis, & sanctis, qui cæli dicuntur. BEDA (cap. XXIX. in Luc.) More autem aquilæ provocantis ad volandum pullos suos, Dominus pedetentim discipulos suos ad sublimia erigit. Siquidem primo docet in synagogis, & miracula facit; ex hinc duodecim, quos Apostolos nominat, elegit; postmodum omnes prædicans secum ducit: unde sequitur: *Et duodecim cum illo*. (1) THEOPHYLACTUS. Non docentes, aut prædicantes, sed instruendi ab eo. Ne autem femineus sexus prohiberi videretur sequi Christum, subditur: *Et mulieres aliquæ, quæ erant curatæ a spiritibus malis, & infirmitatibus; Maria quæ vocatur Magdalena, de qua septem dæmonia exierant*. BEDA (cap. XXIX. in Luc.) Maria Magdalena ipsa est, cuius tacito nomine proxima lectio pœnitentiam (2) narrat. Nam pulchre Evangelista ubi eam cum Domino iter facere commemorat, noto hanc vocabulo manifestat: ubi vero peccatricem, sed pœnitentem describit, mulierem generaliter dicit, ne nomen tantæ famæ, prisci erroris nota fuscaret, de qua dæmonia septem exiisse referuntur. GREGORIUS in hom. (XXXIII in Evang.) Quid enim per septem dæmonia nisi universa vitia intelliguntur? Quia enim septem diebus omne tempus comprehenditur, recte septenario numero universitas figuratur. Septem ergo dæmonia Maria habuit, quæ universis vitiis plena fuit.

Sequitur: *Et Ioanna uxor Chusæ procuratoris Herodis, & Susanna, & aliæ multæ, quæ ministrabant ei de facultatibus suis*. HIERONYMUS contra Vigilantium (in Com. super Matth. cap. XXVII. super „ Erant „ mulieres ibi multæ.“) Consuetudinis Iudaicæ fuit, nec ducebatur in culpam more gentis antiquo, ut mulieres de substantia sua victum atque vestitum præceptoribus darent. Hoc quia scandalum facere poterat in nationibus, Paulus se abiecisse commemorat. Ministrabant autem Domino de substantia sua, ut meteret earum carnalia, cuius ipsæ metebant spiritualia: non quod indigeret cibis Dominus creaturarum, sed ut typum ostenderet magistrorum, quod victu, atque vestitu de discipulis deberent esse contenti. BEDA (cap. XXIX. in Luc.) Interpretatur autem Maria amarum mare propter pœnitentiæ fugitum, Magdalena turris, vel melius turrensis, a turre, de qua dicitur Psal. LXVI. „ Factus es spes mea „ turris fortitudinis a facie inimici.“ Ioanna (3) Dominus gratia eius, vel Dominus misericors interpretatur, videlicet quia eius est omne quod vivimus. Si autem Maria mundata a sorde vitiorum Ecclesiam de Gentibus insinuat, cur non Ioanna eamdem designat Ecclesiam, quondam idolorum cultui subditam? Nam quilibet malignus spiritus dum pro regno diaboli facit, quasi Herodis procurator exstitit. Interpretatur Susanna lilium, aut gratia eius, propter odoriferum cælestis vitæ candorem, aureumque internæ dilectionis ardorem.

(b) THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Quod David in persona Christi prædixerat Psal. LXXVII. „ Aperiam in parabolis os „ meum,“ hic Dominus implet: unde dicitur: *Cum autem turba plurima conveniret, & de civitatibus properarent ad eum, dixit per similitudinem*. Loquitur autem Dominus per similitudinem primo quidem ut attentiores faceret auditores: consueverunt enim homines in obscuris se exercitare, & spernere manifesta: deinde ut non caperent indigni quæ mystice dicebantur. ORIGENES *b* (super his verbis.) Et ideo signanter dicitur: *Cum turba plurima conveniret*: non enim sunt multi, sed pauci qui per arctam viam incedunt, & qui inveniunt viam quæ ducit ad vitam: unde Matthæus dicit, quod extra domum docebat per parabolas, sed intra domum parabolam discipulis exposuit. EUSEBIUS *c*. Satis autem congrue Christus primam proponit parabolam multitudini, non solum tunc astantium, sed etiam futurorum post illos; (4) inducens

(1) *Al.* omittitur THEOPHYLACTUS. (2) *Al.* nominat. (3) *Al.* domus gratia eius, vel domus misericors. (4) *Al.* inducentem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In eadem Catena; vel Isidorus Pelusiota lib. III. epist. CCVI. quæ Arabiano inscribitur, quibusdam tamen verbis paululum immutatis. *b* In Cat. Græc. PP. *c* In eadem Catena Græca.

cens ad audientiam verborum suorum, cum dicit: *Exiit qui seminat, seminare semen suum.* BEDA (cap.xxix. in Luc.) Satorem illum nullum melius quam Filium Dei intelligere possumus, qui de sinu Patris, quo creaturæ non erat accessus, egrediens, ad hoc venit in mundum ut testimonium perhiberet veritati. CHRYSOSTOMUS (hom. xlv. in Matth.) Exiit autem qui ubique est, non localiter, sed per amictum carnis nobis appropinquavit. Decenter autem adventum proprium Christus exitum nominat: eramus enim exclusi a Deo: & sicuti condemnati, & rebelles Regi eiecti sunt; qui vero reconciliare vult eos, exeundo ad ipsos extra cum eis loquitur, donec dignos iam factos aspectu regio eos introducat; sicetiam Christus fecit. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Exiit autem nunc, non ut agricolas perderet, aut combureret terram; sed exiit seminare: sæpe enim agricola qui seminat, ob aliam causam exiit, non solum ut seminet. EUSEBIUS *a*. Exierunt autem nonnulli a patria cælesti, & ad homines descenderunt, non tamen ut sererent: neque enim satores erant, sed administratorii spiritus in ministerium missi. Moyses etiam, & Prophetæ post eum non inseruerunt hominibus mysteria regni cælorum; sed retrahendo insipientes ab errore nequitiæ, & idolorum cultu, quasi colebant animas hominum, & in novalia redigebant. Solus autem omnium sator Verbum Dei exivit, evangelizaturus nova semina, scilicet mysteria regni cælorum. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Non cessat autem Dei Filius semper in nostris animabus seminare: nam non solum cum docet, sed etiam cum creat, in nostris animabus seminat semina bona. TITUS. Exiit autem, ut seminaret semen suum; non autem accepit verbum quasi (1) mutuatum, cum ipse naturaliter sit Verbum Dei vivi. Non est igitur suum proprium semen Pauli, vel Ioannis; sed habent cum acceperint; Christus autem habet proprium semen, proferens doctrinam ex sua natura: unde & Iudæi dicebant Ioan. VII. „ Qualiter hic litteras no- „ vit, quas non didicit? " EUSEBIUS *b*. Docet igitur duos esse gradus eorum qui recipiunt semina: primum quidem eorum qui digni facti sunt vocatione cælesti, sed labuntur a gratia propter negligentiam, & torporem, secundum vero multiplicantium semen in bonis fructibus. Ponit autem secundum Matthæum tres differentias in quolibet gradu. Nam qui corrumpunt semen, non similem habent perditionis modum, & qui ab eo fructificant, non æquam recipiunt copiam. (2) Sane actiones perdentium ostendit semen. Quidam enim cum non peccaverint, suis animabus insita sibi semina salubria perdiderunt, subtracta (3) ab intentione, & memoria eorum per spiritus malignos, & dæmones, qui volant per aerem, vel viros fallaces, & callidos, quæ volatilia nuncupavit: unde subdit: *Et dum seminat, aliud cecidit secus viam*. THEOPHYLACTUS. Non dixit, quod seminans proiecit aliud secus viam, sed quod semen cecidit. Qui enim seminat docet rectum sermonem; sed sermo diversimode cadit in audientes, ut quidam eorum via dicantur.

Et conculcatum est, & volucres cæli comederunt illud. CYRILLUS *c*. Arida enim est, & inculta quodammodo omnis via, eo quod a cunctis conculcatur, ac nihil ex seminibus humatur in ea. Sic igitur habentes cor indocile non penetrat divina monitio, ut possit laudem germinare virtutum; sed tales sunt via frequentata immundis spiritibus. Sunt iterum aliqui leviter gerentes fidem in se quasi in verborum simplicitate: horum fides caret radice, de quibus subditur: *Et aliud cecidit supra petram, & natum aruit, quia non habebat humorem*. BEDA (super *Aliud cecidit*.) Petram dicit durum, & indomitum cor. Hoc est autem humor ad radicem seminis, quod iuxta aliam parabolam oleum ad lampades virginum nutriendas, idest amor, & perseverantia virtutis. EUSEBIUS *d*. Sunt etiam aliqui, qui per avaritiam, & appetitum voluptatum, & mundanas solicitudines, (4) quas quidem spinas nuncupat, immissum sibi semen suffocari fecerunt, de quibus subditur: *Et aliud cecidit inter spinas; & simul exorta spinæ suffocaverunt illud*. CHRYSOSTOMUS (homil. IV. in Matth.) Sicut enim spinæ non permittunt oriri semen, sed ex condensatione suffocant immissum; sic solicitudines vitæ præsentis semen spirituale fructificare non sinunt. Increpandus autem esset agricola qui super

(1) *Al.* mutuum. (2) P. *Nicolai habet melius* Sane occasiones perdentium semen ostendit. (3) *Al.* *emittitur* ab. (4) *Al.* quas quidam spinas nuncupant.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ut supra. *b* Ibidem. *c* In Cat. Græc. PP. *d* Ibidem.

super sensibiles spinas, & petram, & viam seminaret. Non enim possibile est petram terram fieri, nec viam non esse viam, nec spinas non esse spinas; in rationalibus autem secus est: possibile est enim petram converti in terram pinguem, & viam non conculcari, & spinas dissipari. CYRILLUS *a*. Sunt autem terra pinguis, & ferax, animæ honestæ, & bonæ, quæ in profundo suscipiunt verbi semina, & retinent, & fovent; & quantum ad hoc subditur: *Et aliud cecidit in terram bonam, & ortum fecit fructum centuplum*. Cum enim in mentem mundam ab omnibus (1) perturbationibus verbum divinum infunditur, tunc immittit radices in profundum, & germinat tamquam spica, & convenienter perficitur. BEDA. Fructum enim centuplum, fructum perfectum dicit: nam denarius numerus pro perfectione semper accipitur, quia in decem præceptis legis custodia continetur; denarius autem numerus per semetipsum multiplicatus, in centenarium surgit: unde per centenarium magna perfectio significatur. CYRILLUS *b*. Qua autem sit sententia parabolæ, accipiamus per eum qui eam composuit: unde sequitur: *Hæc dicens clamabat: Qui habet aures audiendi audiat*. BASILIUS *c*. Audire pertinet ad intellectum: unde per hoc Dominus excitat (2) ad exaudiendum attente mentionem eorum quæ dicuntur. BEDA (super *Qui habet aures audiendi*.) Quoties enim hæc admonitio vel in Evangelio, vel in Apocalypsi Ioannis interponitur, mysticum esse quod dicitur, quærendumque a nobis intentius ostenditur: unde discipuli ignorantes, Salvatorem interrogant: sequitur enim: *Interrogabant autem eum discipulis eius quæ esset hæc parabola*. Nemo tamen putet finita mox parabola discipulos hoc interrogasse; sed, ut Marcus ait cap. IV. „ cum esset singularis, „ interrogaverunt eum. “ ORIGENES *d* (super *Interrogabant autem eum quæ esset hæc parabola*.) Est autem parabola sermo quasi facti, non autem facti iuxta quod dicitur, possibilis autem fieri, rerum significativus per transumptionem eorum quæ in parabola tradunrur. Ænigma vero est processus sermonis in his quæ (3) traduntur quasi facta; quæ tamen non sunt facta, nec possibilia fieri, significant vero aliquid in occulto; sicut quod dicitur in Libro Iudicum cap. IX. quod ligna iverunt ut ungerent sibi Regem. Non est autem ad litteram factum quod dicitur, *Exiit qui seminat*, sicut ea quæ narrat historia, possibile tamen fuit fieri. EUSEBIUS *e*. Dominus vero docuit eos causam quare turbis per parabolas loquebatur: unde subditur: *Quibus ipse dixit: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei*. GREGORIUS Nazianzenus *f*. Cum hoc audis, non introducas diversas naturas secundum quosdam hæreticos, qui putant hos quidem esse percuntis naturæ, hos vero salubris; quosdam vero sic se habere, ut eorum voluntas eos ducat ad peius, vel melius: sed addas ei quod dicitur, *Vobis datum est*, idest volentibus, & simpliciter dignis. THEOPHYLACTUS (super *Vobis datum est nosse mysteria*.) His autem qui sunt indigni tantis mysteriis obscure dicuntur: unde (4) subditur: *Ceteris autem in parabolis, ut videntes non videant, & audientes non intelligant*. Videre enim se putant, non vident autem; & audiunt quidem, sed non intelligunt. Huius ergo gratia hoc eis Christus abscondit, ne maius eis præiudicium generetur, si postquam noverint Christi mysteria, contempserint. Qui enim intelligit, & postea spernit, gravius punietur. BEDA (super *Ceteris in parabolis*.) Recte igitur in parabolis audiunt, quando clausis sensibus cordis, non curant cognoscere veritatem, obliti eius quod Dominus dixerat, *Qui habet aures audiendi, audiat*. GREGORIUS in hom. (XV. in Evang.) Dominus autem dignatus est exponere quod dicebat, ut sciamus rerum significationes quærere etiam in his quæ per semetipsum (5) noluit explanare: sequitur enim: *Est autem hæc parabola. Semen est verbum Dei*. EUSEBIUS *g*. Destruentium autem immissa semina suis animabus tres dicit esse causas. Quidam enim destruunt in se semen reconditum, dantes leviter auditum volentibus fallere, de quibus subdit: *Quod autem secus viam, hi sunt qui audiunt; deinde venit*

(1) *Al.* perturbantibus. (2) *Al.* ad exaudiendum, attende &c. *item* ad audiendum attente. *P. Nicolai* ad exaudiendum attente intentionem eorum quæ dicuntur. (3) *Al.* dicuntur. (4) *Al.* sequitur. (5) *Al.* voluit.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi supra. *b* Ibidem. *c* In Cat. Græc. PP. ubi supra. *d* In eadem Catena; notatur autem ex illiu Comm. in Proverbia, quod nunc non extat. *e* Iterum in Cat. Græc. PP. *f* Ibidem. Habetur apud illum orat. XXXI. quam inscribit in *dictum illud Evangelii, Cum consummasset Iesus hos sermones*. *g* Ut supra.

nit diabolus, & tollit verbum de corde eorum, ne credentes salvi fiant. BEDA (super *Deinde venit diabolus.*) Qui scilicet verbum quod audiunt, nulla fide, nullo intellectu, nulla saltem tentandæ utilitatis actione percipere dignantur. EUSEBIUS *a*. Quidam vero cum in mentis profundo non susceperint verbum Dei, facile extinguuntur advenienite adversitate; de quibus subdit: *Nam qui supra petram, hi sunt qui cum audierint, cum gaudio suscipiunt verbum; & hi radices non habent, quia ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt*. CYRILLUS *b*. Cum enim intrant Ecclesiam, lætanter (1) attentant divina mysteria, sed ex levi voluntate; ut autem egressi sunt Ecclesiam, obliviscuntur sacrarum disciplinarum: & si fides christiana non fluctuet, permanent; turbante vero persecutione, pro fugam habent mentem, (2) quia fides eorum caret radice. GREGORIUS in homil. (xv. in Evang.) Multi boni operis initia proponunt, sed mox ut fatigari adversitatibus, vel tentationibus cœperint, inchoata derelinquunt. Petrosa ergo terra humorem non habuit, quæ hoc quod germinaverat, ad fructus perseverantiam non perduxit. EUSEBIUS *c*. Quidam vero suffocant reconditum in eis semen divitiis, & illecebris, quasi quibusdam suffocantibus spinis; de quibus subditur: *Quod autem in spinis cecidit, hi sunt qui audierunt, & a solicitudinibus, & divitiis, & voluptatibus vitæ, euntes, suffocantur, & non referunt fructum*. GREGORIUS in homil. (xv. in Evang.) Mirum quomodo Dominus divitias spinas interpretatus sit, cum illæ pungant, istæ delectent: & tamen spinæ sunt, quia cogitationum suarum punctionibus mentem lacerant, & cum usque ad peccatum pertrahunt, quasi inflicto vulnere cruentant. Duo autem sunt quæ divitiis iungit, solicitudines, & voluptates: quia per curam mentem opprimunt, & per affluentiam resolvunt. Suffocant autem semen, quia importunis cogitationibus guttur mentis strangulant, & dum bonum desiderium intrare ad cor non sinunt, quasi aditum vitalis flatus vetant. EUSEBIUS *d*. Hæc autem ex provisione a Salvatore prædicta sunt. Sic autem se habere patefacit effectus: non enim aliter aliqui a verbo divini cultus deficiunt nisi secundum aliquem modorum prædictorum ab eo. CHRYSOSTOMUS (hom. xlv. in Matth.) Et ut plura brevibus comprehendam, hi quidem tamquam negligentes audire, hi tamquam delicati, & debiles, hi vero tamquam servi facti voluptatis, & rerum mundi, a bono desistunt. Bonus etiam ordo viæ, petræ, & spinarum: opus enim est primo memoriæ, & cautelæ, deinde fortitudinis, consequenter contemptus præsentium. Consequenter ponit bonam terram contrario modo se habentem ad viam, & petram, & spinas, cum subdit: *Quod autem in terram bonam, hi sunt qui in corde bono & optimo verbum retinent, & fructum afferunt in patientia*. Nam qui secus viam positi sunt, non retinent verbum, sed rapit eis semen diabolus; qui vero sunt in petra non sustinent in patientia tentationis insultum propter imbecillitatem; qui vero sunt in spinis, non fructificant, sed suffocantur. GREGORIUS in hom. (xv. in Evang.) Terra ergo bona fructum per patientiam reddit: quia nulla sunt bona quæ agimus, si non æquanimiter etiam proximorum mala toleramus. Fructum ergo per patientiam reddunt: quia cum humiliter (3) flagella suscipiunt, post flagella ad requiem sublimiter cum gaudio suscipiuntur.

(c) BEDA (cap. xxx. in Luc.) Quia supra dixerat Apostolis: *Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, ceteris autem in parabolis*: nunc ostendit per eos aliquando etiam ceteris idem mysterium esse revelandum, dicens: *Nemo autem lucernam accendens operit eam vase, aut subtus lectum ponit; sed supra candelabrum ponit, ut intrantes videant lumen.* EUSEBIUS *e*. Quasi dicat: Sicut lucerna accenditur ut luceat, non ut operiatur sub modio, vel lecto; sic etiam secreta regni cælorum in parabolis edita, quamvis lateant alienos a fide, (4) tamen penes omnes manifestum habebunt sensum: unde subdit: *Non enim est occultum quod non manifestetur, nec absconditum quod non agnoscatur, & in palam veniat*; quasi dicat: Quamvis plurima in parabolis dicta sint, ut videntes non videant, & audientes non intelligant propter sui incredulitatem, totus tamen sermo pate-

(1) *P. Nicolai legit* attendunt. (2) *Al. deest* quia. (3) *Al.* verba. (4) *Al.* non tamen. *Corrigit P. Nicolai* non tamen penes omnes immanifestum habebunt sensum.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. *b* Ubi supra. *c* Ut supra. *d* Ibidem. *e* In Cat. Græc. PP.

patebit. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. *a* (Lib. II. qu. XII.) Vel aliter totum. His verbis typice docet fiduciam prædicandi, ne quis timore carnalium incommodorum lucem scientiæ abscondat: vasis enim, & lecti nomine carnem, lucernæ autem vocabulo verbum designat; quod ob metum carnalium incommodorum occultat qui ipsam carnem præponit manifestationi veritatis, & ea quasi operit verbum qui prædicare trepidat. Supra candelabrum autem ponit lucernam qui corpus suum ministerio Dei subiicit, ut superior sit prædicatio veritatis, & inferior servitus corporis. ORIGENES *b* (de ser. Domini Lib. I. cap. XII.) Sed & qui vult adaptare lucernam perfectioribus Christi discipulis, persuadebit nobis per ea quæ dicta sunt de Ioanne, quoniam ipse erat lucerna ardens, & lucens. Non decet ergo eum qui lucernam rationalem accendit in anima, abscondere eam sub lecto, ubi quis requiescit, nec sub aliquo alio vase, quia qui facit hoc, non providet intrantibus domum, quibus lucerna paratur; sed oportet superponere candelabro, idest omni Ecclesiæ. CHRYSOSTOMUS (hom. XV. in Matth.) Hoc autem dicens, inducit eos ad vitæ diligentiam, docens eos strenuos esse, quasi expositos aspectibus omnium, ac pugnantes in mundo quasi in theatro; quasi dicat: Ne consideretis quod manemus in modica parte mundi, eritis enim omnibus noti: quia tantam virtutem impossibile est latere. MAXIMUS *c*. Vel forsan seipsum appellat Dominus lucernam radiantem cunctis habitantibus domum, idest mundum, cum sit naturaliter Deus, & factus dispensative caro; & sic quasi lux ad instar lucernæ retinetur in testa carnis per mediam animam, sicut per lychnum ignis in testa lucernæ. Vocat autem candelabrum Ecclesiam, supra quam Verbum divinum effulgens, quasi quamdam domum illuminat radiis veritatis. Dixit autem similitudinarie vas, aut lectum, corporalem cultum legis, sub quo contineri non vult. BEDA (cap. XXX. in Luc.) Instanter autem nos Dominus docet verbo auscultare, ut & nostro illud pectore continue ruminare, & alieno eructare sufficiamus auditui: unde sequitur: *Videte ergo quid audiatis. Qui enim habet, dabitur illi; & quicumque non habet, etiam quod putat se habere, auferetur ab illo.* Quasi dicat: Tota intentione verbo quod auditis operam date: quia qui amorem habet verbi, dabitur illi & sensus intelligendi quod amat; at qui verbi audiendi amorem non habet, etsi vel naturali ingenio, vel litterario callere se putaverit exercitio, nulla sapientiæ dulcedine gaudebit. Sæpe enim desidiosus ingenium accipit, ut de negligentia iustius puniatur: quia quod sine labore assequi (1) potuit, scire contemnit; & nonnumquam studiosus tarditate intelligentiæ premitur, ut eo maiora præmia retributionis inveniat, quo magis studio inventionis elaborat.

(d) TITUS *d*. Derelictis cognatis carnalibus, Dominus insistebat doctrinæ paternæ. Quia vero desiderabatur propter absentiam, accedunt ad eum: unde dicitur: *Venerunt autem ad illum mater, & fratres eius, & non poterant adire eum præ turba.* Si audiveris de fratribus Domini, (2) addisce pietatem, & intellige gratiam: nullus enim secundum divinitatem Salvatoris frater est, unigenitus enim est; sed pietatis gratia communicavit nobis in carne, & sanguine, & factus est frater noster, cum esset naturaliter Deus. BEDA (cap. XXX. in Lucam.) Fratres tamen Domini secundum carnem dicuntur non filii Beatæ Mariæ genitricis Dei secundum Elvidium, nec filii Ioseph de alia uxore secundum quosdam putandi sunt; sed eorum potius intelligendi sunt esse cognati. TITUS *e*. Putabant autem fratres eius quod cum eorum audiret præsentiam, dimitteret populum, reveritus maternum nomen, & flexus amore materno: unde sequitur: *Et nuntiatum est illi: Mater tua, & fratres tui foris stant, volentes te videre.* CHRYSOSTOMUS (hom. XLV. in Matth.) Considera quale erat, astante ei toto populo, & ab ore eius pendente, iam inchoata doctrina, eum foras extrahere. Ob hoc Dominus quasi increpando respondit: sequitur (3) enim: *Qui respondens dixit ad eos: Mater mea, & fratres mei hi sunt qui verbum Dei audiunt, & faciunt.* AMBROSIUS (Lib. VI. in Luc. cap.

(1) *Al.* poterit. (2) *Al.* adiice. (3) *Al.* deest enim.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod subiungitur ex Augustino, habet potius Beda; etsi utcumque Augustinus tale aliquid insinuat in Qq. Evang. loc. cit. *b* In Catena Græc. PP. *c* Ibidem. *d* In Cat. Græc. PP. non ex Commentario in hunc locum, sed in Matth. quo nos pro huius loci explicatione remittit; sed non extat. *e* Ibidem.

cap. de respon. Iesu.) Moralis magister, qui de se ceteris præbet exemplum, præscripturus ceteris quoniam qui non reliquerit patrem, aut matrem suam, non est Filio Dei dignus, sententiæ huic ipse primus se subiicit, non quod maternæ refutet pietatis obsequia: ipsius enim præceptum est Exod. xxi. „ Qui non honorificaverit pa„ trem & matrem, morte moriatur;“ sed quia paternis se mysteriis amplius quam maternis affectibus debere cognoscit. Neque tamen iniuriose refutantur parentes, sed religiosiores copulæ mentium docentur esse quam corporum. Ergo hic non, ut quidam hæretici tendiculas aucupantur, mater negatur, quæ etiam de cruce agnoscitur; sed necessitudini corporali præscriptorum cæleslium forma præfertur. BEDA (cap. xxx. in Luc.) Hi igitur qui verbum Dei audiunt, & faciunt, mater Domini vocantur, eo quod illum quotidie suo exemplo, vel dicto quasi parturiunt in cordibus proximorum; fratres quoque sunt eius, cum & ipsi faciant voluntatem Patris eius qui in cælis est. CHRYSOSTOMUS (hom. xlv. in Matth.) Non autem hoc dixit increpando matrem, sed eam plurimum adiuvando. Nam si erga ceteros solicitus erat, ut generaret eis de se debitam opinionem, multo magis erga matrem: non autem elevasset eam ad illa fastigia, si semper expectaret honorari ab eo tamquam a filio, non autem eum Dominum reputaret. THEOPHYLACTUS (super *Mater, & fratres eius*.) Quidam vero hoc sic intelligunt, quod Christo docente quidam invidentes, subsannantes eum super doctrina eius, dixerunt: *Mater tua, & fratres tui stant foris volentes te videre*; tamquam propter hoc ignobilem eum demonstrarent: & ideo qui mentem eorum cognovit, sic eis respondit, quoniam non nocet vilis consanguinitas; sed si ignobilis quis existat, audiat autem verbum Dei, ipsum consanguineum reputat. Quia tamen audire solum neminem salvat, sed magis condemnat, subiungit, *Et faciunt*: decet enim audire, & facere. Verbum autem Dei dicit suam doctrinam: quæcumque enim ipse dicebat, Patris erant. AMBROSIUS (Lib. VI. in Luc. II. de resp. Iesu.) Mystice autem non debuit foris stare qui Christum quærebat: unde & ille ait Psal. XXXIII. „ Accedite ad „ eum, & illuminamini. “ Si enim foris stant, nec ipsi agnoscuntur parentes: & propter nostrum fortasse non agnoscuntur exemplum, quemadmodum nos non agnoscimur, si foris stemus. Illud quoque intelligere non abhorret, quia per figuram parentum demonstrat Iudæos, ex quibus est Christus secundum carnem, Ecclesiamque synagogæ credidit præferendam. BEDA (cap. XXXI. in Luc.) Intus enim eo docente venientes intrare nequeunt, cuius spiritualiter intelligere dicta negligunt. Præoccupans autem turba intravit in domum, quia differente Iudæa, Gentilitas confluxit ad Christum. Foris autem stantes volunt Christum videre, qui spiritualem in lege sensum (1) non quærentes, sese ad custodiam litteræ foris fixerunt, & quasi Christum potius ad docenda carnalia cogunt exire, quam se ad discenda spiritualia consentiunt intrare.

(c) CYRILLUS a. Quia discipuli omnes beneficiatos a Christo videbant, decebat etiam ipsos sensim in beneficiis Christi delectari: non enim similiter quis considerat quæ fiunt in alienis corporibus ut in suo: & ideo Dominus discipulos & mari, & ventis exposuit: unde dicitur: *Factum est autem in una dierum, & ipse ascendit in unam naviculam, & discipuli eius; & ait ad illos: Transfretemus trans stagnum: & ascenderunt*. CHRYSOSTOMUS (hom. XXIX. in Matth.) Vitans quidem Lucas quæstionem quæ sibi fieri posset de temporum ordine, dicit eum in una dierum intrasse naviculam. CYRILLUS b. Si autem vigilante Domino accidisset tempestas, vel non timuissent discipuli, vel non exhorruissent, vel non credidissent eum posse tale aliquid facere. Quapropter dormit, præstans tempus timori: sequitur enim: *Navigantibus autem illis, obdormivit, & descendit procella venti in stagnum*. AMBROSIUS (Lib. VI. in Luc. cap. de ascensu Iesu in navim.) Supra habes, quia pernoctabat in oratione; quomodo hic in tempestate dormit? Sed exprimitur securitas (2) potestatis, quomodo omnibus timentibus solus intrepidus quiescebat; sed quiescebat corporis somno, cum intenderet divinitatis mysterio: nihil enim sine Verbo fit. CYRILLUS c. Cum magna autem dispensatione videtur esse peractum ne mox

(1) *Al. omittitur* non. (2) *Al.* tempestatis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. PP. b Ut ex Cyrillo prius notabatur, sed est in Chrysostomo post prædicta. c Ut supra.

mox postquam tempestas invadere cœpit naviculam, quærerent ab eo suffragium, sed postquam malum invaluit, ut manifestior fiat divinæ maiestatis potestas: unde dicitur: *Et compellebantur, & periclitabantur*: quod quidem Dominus permisit exercitationis gratia, ut cum confessi fuerint periculum, cognoscant miraculi magnitudinem. Unde postquam magnitudo periculi in intolerabilem metum eos urgebat, tamquam aliam spem non habentes salutis, nisi solum ipsum Dominum virtutum, eum excitaverunt.

Sequitur: *Accedentes autem suscitaverunt eum, dicentes: Præceptor, perimus*. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. XXIV.) Matthæus quidem dicit cap. VI. „Domine salva nos, perimus;" Marcus autem cap. IV. „Magister, non ad te attinet „quia perimus?" Eadem autem est sententia excitantium Dominum, volentiumque salvari. Nec opus est quærere quid horum potius Christo dictum sit: sive enim aliquid horum trium dixerint, sive alia verba, quæ nullus Evangelistarum commemoravit, tantumdem autem valentia, quid ad rem interest? Quamquam etiam hoc fieri potuerit ut, pluribus eum excitantibus, omnia hæc, aliud autem ab alio diceretur. CYRILLUS *a*. Non autem erat possibile eos perire existente cum eis Omnipotente: unde illico surgit Christus, qui habet omnium potestatem, & sedat confestim procellam, & ventorum impetum. *Et cessavit* tempestas, *& facta est tranquillitas*: in quo ostendit se Deum esse, cui in Psalmo LXXXVIII. dicitur: „Tu dominaris potestati maris, motum autem fluctuum eius tu mitigas." BEDA (cap. XXXI. in Luc.) Sic igitur in hac navigatione Dominus utramque unius eiusdemque personæ naturam ostendit, dum is qui ut homo dormit in navi, furorem maris ut Deus verbo coercet. CYRILLUS *b*. Simul autem cum tempestate aquarum solvit tempestatem animarum: unde sequitur: *Dixit autem illis: Ubi est fides vestra?* In quo verbo ostendit quod timorem non facit tentationum inductio, sed imbecillitas mentis. Sicut enim aurum probatur in igne, sic in tentationibus fides. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. XXIV.) Hoc autem ab aliis Evangelistis aliis verbis dictum est. Matthæus enim dicit eum dixisse: „Quid timidi estis modicæ fidei?" Marcus autem dicit: „Quid timidi estis? „Necdum habetis fidem?" idest illam perfectam velut granum synapis. Hoc ergo & ille ait, „Modicæ fidei." Lucas autem, *Ubi est fides vestra?* Et totum quidem dici potuit. „Quid timidi estis?" *Ubi est fides vestra?* „Modicæ fidei?" unde aliud hic, aliud ille commemorat. *c* AMBROSIUS (ubi supra.) Pacata igitur tempestate ad imperium Christi, discipuli stupefacti miraculo, susurrabant ad invicem: unde sequitur: *Qui timentes, mirati sunt, ad invicem dicentes: Quis putas hic est, quia & ventis imperat, & mari; & obediunt?* Non autem discipuli, ut ignorantes eum, hoc dixerunt ad invicem: noverant (1) enim eum Deum esse, & Filium Dei Iesum: admirantur autem innatæ potestatis abundantiam, & divinitatis gloriam; quamvis similis nobis esset, & visibilis secundum carnem: unde dicunt: *Quis est hic?* idest qualis, & quantus, & in quanta virtute, & maiestate? Imperiosum enim est opus, dominativum præceptum, non servilis petitio. BEDA (cap. XXXI. in Luc.) Vel non discipuli, sed nautæ, & alii mirantur qui in navi erant. Allegorice autem mare, vel stagnum tenebrosus est, & amarus mundi æstus. Navicula arbor crucis, cuius beneficio fideles adiuti emensis mundi fluctibus obtinent littus patriæ cælestis. AMBROSIUS (Lib. & titulo ubi supra in principio.) Itaque Dominus, qui se intelligit propter divinum in terras mysterium venisse, relictis parentibus navem ascendit. BEDA (cap. XXXI. super *Navigantibus autem illis*.) Ascendunt (2) autem & discipuli admoniti cum eo: unde ipse ait, Matth. XVI. „Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me." Discipulis navigantibus, idest fidelibus sæculum calcantibus, & futuri sæculi animo quietem meditantibus, & per sancti Spiritus flatum, vel etiam proprii remigii conatum, infidos mundi fastus certatim post terga iactantibus, subito obdormivit Dominus; idest, advenit tempus dominicæ passionis; & descendit procella, quia Domino somnum mortis in cruce subeunte, fluctus persecutionum dæmoniacis flatibus

(1) *Al. deest* enim. (2) *Al. omittitur* autem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ibidem. *b* Ubi supra. *c* CYRILLUS, non Ambrosius, ut perperam antea notabatur. Tale aliquid quoque Theophylactus in hunc locum, & Chrysostomus hom. XXIX. in Matth. innuunt.

tibus (1) exurgunt. Fluctibus autem non Domini patientia turbatur, sed discipulorum imbecillitas concutitur, & trepidat; qui suscitarunt Dominum ne eo dormiente pereant: quia cuius mortem viderant, resurrectionem optant; quæ si differretur, ipsi in perpetuum perirent. Unde surgens increpat ventum, quia celeri resurrectione per mortem destruit superbiam diaboli, qui habebat imperium mortis. Tempestatem autem aquæ facit cessare, quia rabiem Iudæorum morti eius insultantium resurgens labefacit. AMBROSIUS (ubi supra.) Et advertas, sine tentatione neminem posse ex hoc vitæ curriculo demigrare, quia exercitium fidei tentatio est. Subiecti igitur sumus nequitiæ spiritualis procellis; sed quasi pervigiles nautæ gubernatorem excitemus, qui non serviat, sed imperet ventis; qui etsi iam non dormiat sui corporis somno, caveamus tamen ne nostri corporis somno nobis dormiat, & quiescat. Bene autem arguuntur qui præsente Christo timebant, cum utique ibi aderat qui perire non posset. BEDA (super *Ubi est fides vestra?*) Cui simile est quod post mortem discipulis apparens exprobravit incredulitatem eorum; & sic tumidis gurgitibus sedatis, patefecit cunctis potentiam suæ divinitatis.

(f) *a*CHRYSOSTOMUS. Salvator navigando una cum discipulis ad portum pervenit: unde dicitur: *Et navigaverunt ad regionem Gerazenorum, quæ est contra Galilæam.* TITUS *b*. Veraciora exemplaria nec *Gerazenorum habent, nec Gadarenorum*, sed *Gergezinorum*: est enim Gadara civitas in Iudæa, stagnum autem, vel mare nullatenus invenitur in ea; sed Geraza civitas Arabiæ est, nec stagnum, nec mare iuxta habens. Est autem Gergeza, a qua Gergesæi, urbs antiqua iuxta Tiberiacum stagnum, circa quam est rupes stagno vicina, in quod ostenditur deiectos fuisse porcos a dæmonibus. Quia tamen Geraza, & Gadara confinium habent cum terra Gergezinorum, verisimile est inde ad horum terram porcos fuisse adductos. BEDA (cap. XXXIII. in Luc.) Geraza enim urbs est insignis Arabiæ trans Iordanem iuncta monti Galaad, quam tenuit tribus Manasse, non longe a stagno Tiberiadis, in quo porci præcipitati sunt. CHRYSOSTOMUS (hom. XXIX. in Matth.) Cum autem Dominus descendisset a mari, occurrit ei aliud terribilius miraculum: nam dæmoniacus, tamquam servus videns dominum, servitutem confitetur: unde sequitur: *Et cum egressus esset ad terram, occurrit illi vir quidam qui dæmonium habebat iam temporibus multis.* AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. XXIV.) Quod Matthæus duos dicit fuisse dæmoniacos; Marcus autem, & Lucas unum commemorant: intelligas unum eorum fuisse personæ alicuius clarioris, & famosioris, quem regio illa maxime dolebat, & pro cuius salute plurimum satagebat. Hoc volentes significare duo Evangelistæ solum commemorandum iudicaverunt de quo facti huius fama latius præclariusque fragraverat. CHRYSOSTOMUS (hom. XXIX. ut supra ante med.) Vel Lucas elegit ex illis duobus eum qui sævior erat: unde flebilius narrat eius infortunium, cum subdit: *Et vestimentis non induebatur, neque in domo manebat, sed in monumentis.* Visitant autem dæmones mortuorum sepulcra, volentes imbuere homines periculosa doctrina, quod scilicet mortuorum animæ dæmones fiunt. CYRILLUS *c*. Quod autem nudus petebat defunctorum sepulcra, dæmoniacæ ferocitatis erat indicium. Permittit autem quosdam dispensative Deus subesse dæmonibus ut nos perpendamus per eos quales sunt dæmones erga nos, ut renuamus ei subiici velle; & sic uno patiente ædificantur quamplures. CHRYSOSTOMUS (hom. XXIX. in Matth.) Quia vero hominem eum populi fatebantur, accesserunt dæmones divinitatem prædicantes ipsius, quam etiam mare sua tranquillitate clamaverat: unde sequitur: *Is ut vidit Iesum, procidit ante illum, & exclamavit voce magna, & dixit.* CYRILLUS *d*. Attendas hic timorem annexum audaciæ, & desperationi multæ: signum enim diabolicæ desperationis est (2) in audiendo dicere: *Quid mihi, & tibi est Iesu Fili Dei altissimi?* timoris vero cum precatur: *Obsecro te, ne me torqueas.* Sed si nosti eum esse Filium Dei altissimi, fateris eum Deum cæli, & terræ, & eorum quæ continentur in eis. Qualiter igitur non tua, immo sua usurpas, & dicis: *Quid mihi, & tibi?* Quis autem principum terrenorum omnino sustinebit a Barbaris lacessiri suo subiectos imperio? Unde sequitur:

S 2

(1) *Nicolai appenit* excitat. (2) *Al.* audiendo.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a CYRILLUS in Cat. Græc. PP. *b* In Matthæum. *c* In Cat. Græc. PP. *d* Ibidem.

tur: *Praecipiebat enim spiritui immundo ut exiret ab homine*: & necessitatem praecepti ostendit subdens: *Multis enim temporibus arripiebat illum; & vinciebatur catenis, & compedibus custoditus; & ruptis vinculis agebatur a daemonio in deserta*. CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) Unde quia nemo audebat daemoniacum tenere, ipse Christus ad eum vadit, alloquens ipsum. Sequitur: *Interrogavit autem illum Iesus, dicens: Quod tibi nomen est?* a Non velut inscius nomen inquirit, sed ut confessa peste quam tolerabat, virtus curantis gratior emicaret. BEDA (cap. XXXII. in Luc.) Sed & nostri temporis sacerdotes qui per exorcismi gratiam daemones eiicere norunt, solent dicere, patientes non aliter valere curari, nisi omne quod ab immundis spiritibus vigilantes, dormientesve pertulerint, confitendo patenter exponant, & maxime quando corporis humani concubitum petere se, ac patrare confingunt: unde & hic confessio subditur: *At ille dixit, Legio: quia intraverant daemonia multa in eum*. GREGORIUS Nissenus b. Imitantes quidam daemones supernas militias, & legiones angelicas, dicunt se legionem, sicut & eorum princeps dicit se positurum thronum super astra, ut fiat Altissimo similis. CHRYSOSTOMUS (hom. XXIX. in Matth. ante med.) Postquam autem Dominus supervenerat daemonibus creaturam Dei perturbantibus, putabant eum propter excessum eorum quae fiebant non expectare tempus supplicii: & quia culpam diffiteri non poterant, instant ne cito sustineant poenam: unde sequitur: *Et rogaverunt illum ne imperaret illis ut in abyssum irent*. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Quod quidem postulant daemones volentes adhuc cum hominibus conversari. CYRILLUS c. Hinc (1) autem palam est quod aemulae catervae maiestatis divinae, ineffabili potentia Salvatoris detrudebantur ad inferna. MAXIMUS d. Statuit autem Deus unicuique peccatorum consonam poenam, gehennam ignis propter carnis incendium, stridorem dentium propter risum lascivum, intolerabilem sitim propter voluptatem, & crapulam, pervigilem vermem propter obliquum, & malignum cor, caliginem perpetuam propter ignorantiam, & fallaciam, lymbum abyssi propter superbiam: unde daemonibus tamquam superbis abyssus delegatur.

Sequitur: *Erat autem ibi grex multorum porcorum pascentium in monte*. AUGUSTINUS de Consen. Evang. (Lib. II. cap. XXIV.) Quod Marcus dixit circa montem fuisse gregem porcorum, Lucas autem in monte, non repugnat: grex enim porcorum tam magnus fuit, ut aliquid eius esset in monte, aliquid circa montem: erant enim duo millia porcorum, sicut Marcus expressit. AMBROSIUS (Lib. VI. in Lucam cap. de homine a daemone agitato, ante med.) Daemones autem caelestis luminis claritatem sustinere non poterant, ut qui oculos dolent, radios solis ferre non possunt. CYRILLUS e. Et ideo turba immundorum spirituum petit mitti in conformem sibi gregem immundorum porcorum.

Sequitur: *Et rogabant eum ut permitteret eis in illos ingredi*. ATHANASIUS in vita Antonii. Quod si super porcos potestatem non habent, multo magis (2) nullum habent dominium contra homines factos ad imaginem Dei. Oportet ergo Deum solum timere, contemnere autem illos. CYRILLUS f. Dominus autem concessit eis potestatem, ut hoc inter cetera fiat nobis causa salutis, & roboris spes. Sequitur, *Et permisit illos*. Considerare ergo oportet, quod daemones pravi sunt, & hostiles his qui eis sunt subditi, ut potest patere ex eo quod praecipitaverunt, & suffocaverunt porcos in aquis: unde sequitur: *Exierunt ergo daemonia ab homine, & intraverunt in porcos, & impetu abiit grex per praeceps in stagnum, & suffocatus est*. Et ideo concessit eis Christus petentibus, ut ex eventu appareat quam sint crudeles. Erat etiam necessarium ostendere Filium Dei providentiam rerum habere non minus quam Pater, ut aequalitatis decor in utroque appareat. TITUS g. Fugam autem pastores arripiunt, ne cum porcis perirent:

(1) Al. Hoc autem. (2) Al. nullam habent daemones.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a BEDA. Chrysostomi nomine notabatur antea haec appendix, & Bedae nomen apponebatur solum ante sequentem de sacerdotum exorcismo; sed ex Beda utraque desumpta est. b In Catena Graecorum PP. ex homiliis in Cantica notatur sine certo indice; sed colligitur ex hom. XIV. plenioribus verbis, non tamen huius loci occasione, qui nec ibi expresse, sed implicite tantum indicatur. c Ubi supra. d In Cat. Graec. PP. e Ubi supra. f Ibidem. g In Matth.

rirent: unde sequitur: *Quod ut viderunt factum, qui pascebant fugerunt, & nuntiaverunt in civitatem, & in villas*: & huiusmodi terrorem civibus intulerunt. Duxit autem eos ad Salvatorem damni necessitas. Sequitur: *Exierunt autem videre quod factum est, & venerunt ad Iesum*. Ubi considera, quod dum Deus homines punit in rebus, confert beneficium animabus. Cum autem profecti essent, viderunt sanum eum qui iugiter vexabatur. Sequitur: *Et invenerunt hominem sedentem, a quo dæmonia exierant, vestitum*, qui antea continuo nudus erat, *ac sana mente ad pedes eius*: non enim discedit a pedibus, a quibus est nactus salutem: & sic agnoscentes signum, mirati sunt passionis remedium, & obstupuerunt in facto. Sequitur, *Et timuerunt*. Hoc autem factum partim visu comperiunt, partim verbis audiverant. Sequitur: *Nuntiaverunt autem illis qui viderant quomodo sanus factus esset a legione*. Oportebat autem eos supplicare Domino ne inde recederet, sed custos esset regionis, ne dæmones haberent accessum ad eos: sed præ timore propriam salutem amiserunt, rogantes Salvatorem recedere.

Sequitur: *Et rogaverunt illum omnis multitudo regionis Gerazenorum, ut discederet ab ipsis, quia timore magno tenebantur*. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Timebant enim ne iterum damnum aliquod paterentur, sicut passi fuerant in submersione porcorum. CHRYSOSTOMUS (hom. XXIX. in Matth.) Attendas autem Christi humilitatem: postquam enim collatis a se talibus beneficiis emittebant eum, non obstat, sed discedit, eos qui se ipsos indignos sua doctrina promulgaverant relinquens.

Sequitur: *Ipse autem ascendens navim reversus est*. TITUS a. Sed eo descendente, ille qui passus fuerat, a Salvatore non discedit.

Sequitur: *Et rogabat illum vir a quo dæmonia exierant, ut cum eo esset*. THEOPHYLACTUS. Nam sicut expertus timebat ne forte elongatus a Iesu, rursus dæmonibus esset paratus. Dominus autem ostendit ei quod quamvis non sit cum eo præsentialiter, tamen potest eum gratia sua protegere: sequitur enim: *Dimisit autem eum Iesus, dicens: Redi in domum tuam, & narra quanta tibi fecit Deus*. Non autem dixit, Quanta tibi feci ego, formam præbens humilitatis, ut rectitudines nostras referamus in Deum. TITUS b. Nec tamen prævaricatur in lege veritatis: quicquid enim Filius operatur, Pater operatur. Cur autem qui ubique omnes liberatos monebat nulli dicere, huic liberato a legione dicit, *Narra quanta tibi fecit Deus*? Quia scilicet tota regio illa Deum ignorabat irretita cultibus dæmonum. Vel verius, quandoquidem ad Patrem retorquet miraculum, dicit, *Narra*; cum vero loquitur de seipso, monet nulli dicere. Ille autem qui liberatus est a dæmonibus, noverat Deum esse Iesum, & ideo prædicavit quanta fecit illi Iesus: sequitur enim: *Et abiit per universam civitatem prædicans quanta illi fecit Iesus*. CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) Et sic illos qui se indignos sua doctrina promulgaverant derelinquens statuit eis eum in magistrum qui fuerat a dæmonibus liberatus. BEDA (cap. XXXII. in Luc.) Mystice autem Geraza significat nationem Gentium, quas post passionem, & resurrectionem suam Dominus per prædicatores visitavit: unde *Geraza*, vel *Gergesi*, (1) ut quidam legunt, interpretatur colonum eiiciens, idest diabolum, a quo prius incolebatur; vel advena propinquans, qui prius longe erat. AMBROSIUS (Lib. & cap. ubi supra.) Licet autem discrepdet numerus curatorum a Christo secundum Lucam, & Matthæum, tamen concordat mysterium: ut enim iste qui habebat dæmonium, populi gentilis est figura, duo quoque illi similiter figuram populi gentilis accipiunt: quoniam cum tres filios Noe generavit, Sem, Cham, & Iaphet, Sem tantummodo familia in possessionem ascita est Dei; ex duobus illis diversarum nationum populi pullularunt. *Qui multis*, inquit, *temporibus habebat dæmonium*, utpote qui a diluvio usque ad adventum Domini vexabatur. Nudus autem erat, quia tegumentum naturæ suæ, & virtutis amisit. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. cap. XIII.) In domo non habitabat; hoc est, in conscientia sua non requiescebat: in monumentis manebat; idest, in mortuis operibus, hoc est peccatis, delectabatur. AMBROSIUS (ubi supra.) Vel quid sunt corpora perfidorum nisi quædam sepulcra in quibus Dei verba non habitant? AUGUSTINUS de Quæst.

(1) *Al. deest* ut.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi supra. b Ibidem.

Quæst. Evang. (Lib. II. quæst. XIII.) Quod autem compedibus ferreis, & catenis ligabatur, significat graves, & duras leges Gentium, quibus etiam in eorum Republica peccata cohibentur; quod autem vinculis talibus diruptis agebatur a dæmonio in desertum, significat quod etiam ipsis transgressis legibus ad (1) ea scelera cupiditate ducebatur quæ iam vulgarem consuetudinem excederent; quod vero in eo legio dæmonum erat, significatæ sunt Gentes, quæ multis dæmonibus serviebant; quod in porcos pascentes in montibus dæmonia ire concessa sunt, significat etiam immundos, & superbos homines; quibus dæmonia dominantur propter idolorum cultus. AMBROSIUS (Lib. VI. in Luc. cap. de dæmoniaco.) Porci enim hi sunt qui immundorum usu animalium, vocis, & rationis expertes, lutulentis vitæ suæ actibus naturalium coinquinavernnt ornamenta virtutum. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. quæst. XIII.) Quod autem in stagnum præcipitati sunt, significat quod iam clarificatur Ecclesia, & liberato populo Gentium a dominatione (2) dæmoniorum, in abditis agunt sacrilegos ritus suos qui Christo credere noluerunt, cæca, & profunda curiositate submersi. AMBROSIUS (ubi supra.) Impetu autem feruntur in præceps, quoniam nullius meriti contemplatione revocantur, sed tamquam de superioribus ad inferiora per improbitatis proclive detrusi, inter fluenta mundi huius intercluso pereunt spiritus commeatu. Neque enim in his qui fluido æstu voluptatis huc atque illuc feruntur, illius spiritus potest esse vitale commercium. Videmus igitur quia homo ipse suæ est auctor ærumnæ: nam nisi quis porci more vixisset, numquam accepisset in eum diabolus potestatem; aut si accepisset, non ut perderet, sed ut probaret: & fortasse diabolus, quia post Domini adventum bonos iam deprædari non poterat, non omnium hominum, sed levium quærit interitum; ut latro non armatis, sed insidiatur inermibus. Viderunt hoc magistri gregum, & fugerunt: neque enim vel philosophiæ professores, vel principes synagogæ pereuntibus populis possunt ferre medicinam: solus est Christus qui aufert peccata populorum. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. quæst. XIII.) Vel quod porcorum pastores fugientes ista nuntiaverunt, significat quosdam primates impiorum, quamquam Christianam legem fugientes, potentiam tamen eius pergentes stupendo, & mirando prædicare. Quod autem Gerazeni cognoscentes quod factum est, rogant Iesum, ut ab eis discederet, magno timore (3) perculsi, significat magnitudinem vetusta suavitate delectatam, honorare quidem, sed nolle pati christianam legem, dum dicunt, quod eam implere non possunt; admirantes tamen fidelem populum a pristina perdita conversatione sanatum. AMBROSIUS (ubi supra.) Vel in Gerazenorum civitate species synagogæ videtur existere; qui rogabant ut discederet, quia timore magno tenebantur: infirma enim mens non capit Dei verbum, nec potest pondus sustinere sapientiæ. Et ideo diutius molestus non fuit, sed ascendit ab inferioribus ad superiora, a synagoga scilicet ad Ecclesiam: & regressus est per stagnum: nemo enim de Ecclesia ad synagogam sine periculo transit salutis; sed ille qui de synagoga ad Ecclesiam transire desiderat, crucem suam tollat, ut discrimen evadat. AUGUSTINUS (4) de Quæst. Evang.) Quod autem ille sanatus cupit iam esse cum Christo, & dicitur ei: *Redi in domum tuam, & narra quanta tibi fecit Deus*: sic intelligitur, ut sic quisquis intelligat post remissionem peccatorum redeundum sibi in conscientiam bonam, sicut in domum, & serviendum Evangelio propter aliorum salutem, ut deinde cum Christo requiescat, ne cum præpropere vult esse cum Christo, negligat (5) ministerium prædicationis fraternæ redemptioni accommodatum.

(e) AUGUSTINUS de Consen. Evang. (Lib. II. cap. XXVIII.) Post narratum (6) apud Gerazenos miraculum, transit ad narrandnm de Archisynagogi filia, dicens: *Factum est autem cum redisset Iesus, excepit illum turba: erant enim omnes expectantes eum.* THEOPHYLACTUS. Simul quidem propter doctrinam, & propter miracula. AUGUSTINUS de Consen. Evang. (Lib. II. cap. XXVIII.) Quod vero adiungit, *Et ecce venit vir cui nomen Iairus*, non continue factum accipiendum est, sed prius illud de convivio publicanorum, sicut narrat Matthæus; cui rei sic coniungit hoc ut non possit aliud factum consequenter intelligi. TITUS *. Est autem positum nomen, Iudæorum causa, qui tunc noverunt quod accidit, ut

(1) *Al.* omittitur ea. (2) *Al.* dominorum. (3) *Al.* perpulsi. (4) *Al.* de Cons. (5) *Al.* mysterium. (6) *Al.* ante

EX EDITIONE P. NICOLAI.

* In Matthæum.

ut nomen demonstratio miraculi fiat. Accessit autem non aliquis infirmorum, sed princeps synagogæ, ut magis obturarentur Iudæorum ora: unde sequitur: *Et ipse princeps synagogæ erat*. Accessit autem ad Christum causa necessitatis: urget enim aliquando dolor ad agendum ea quæ decent, secundum illud Psalmi XXXI. „ In chamo & fre„ no maxillas eorum constringe qui non „ approximant ad te. " THEOPHYLACTUS. Unde necessitate instante cecidit ad pedes eius: sequitur (1) enim: *Et cecidit ad pedes Iesu*. Decebat autem ut absque necessitate cogente caderet ad pedes eius, & cognosceret ipsum Deum esse. CHRYSOSTOMUS *a*. Sed considera eius inertiam: querit enim a Christo ut in domum veniat: sequitur (2) enim: *Rogans eum ut intraret in domum eius*; ignorans scilicet quod absens poterat liberare: nam si scivisset, dixisset sicut Centurio Matth. VIII. „ Dic „ verbo, & curabitur filia mea. " GRAECUS *b*. Causa au tem adventus eis ponitur, cum subditur: *Quia unica filia erat illi*, domus fundamentum, successio generis, *fere annorum duodecim*, in ipso scilicet flore ætatis; *& hæc moriebatur*, pro thalamis efferenda ad tumulum. CHRYSOSTOMUS *c*. Advenerat autem Dominus, non ut iudicaret mundum, sed ut salvaret: quapropter non examinat dignitatem petentis, sed æquanimiter arripit opus, sciens quod maius erat futurum (3) eo quod quærebatur: vocabatur autem ad remedium ægrotantis; novit autem se suscitaturum iam mortuam, & inserturum terrenis firmam spem resurrectionis. AMBROSIUS (Lib. VI. in Lucam cap. de filia prin.) Suscitaturus autem mortuam, ad faciendum fidem, hæmorrhoissam ante curavit; sicut & resurrectio temporalis in passione Domini (4) celebratur, ut perpetua illa credatur.

Et contigit dum iret, a turba comprimebatur. CYRILLUS *d*. Quod maximum erat indicium quod veram carnem induerat, & omnem conculcaret superbiam: neque enim a longe sequebantur, sed eum circumdabant. GRAECUS *e*. Quædam autem mulier gravi morbo detenta, ob cuius infirmitatis curam medici omnes divitias consumpserant, solam spem in tanta diffidentia reperit ut procideret Domino; de qua sequitur: *Et mulier quæ erat in fluxu sanguinis ab annis duodecim, quæ in medicos erogaverat omnem substantiam suam, nec ab ullo potuit curari, accessit retro*. TITUS *f*. Qualiter autem non est digna præconio hæc mulier, quæ viribus extinctis corporeis ob continuum sanguinis fluxum, & tanto populo concurrente circa illum, affectu roborata, & fide petierat populum, & retro latens tetigerat fimbriam vestimenti?

Sequitur: *Tetigit fimbriam vestimenti eius*. CYRILLUS *g*. Neque enim licebat immundis vel tangere quemquam sanctorum, vel appropinquare viro sancto. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXII. in Matth.) Ritu autem legis huiusmodi passio reputabatur immunditia magna. Aliter etiam: nondum enim nec ipsa habebat dignam opinionem de eo, non enim putavisset latere; sed tamen confisa de sanitate accedit. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Sicut autem cum aliquis oculum lucernæ lucenti adhibet, aut igni spinas, (5) statim operationem illorum experitur; sic quidem qui fidem affert potenti curare, statim curationem consequitur: *Et confestim stetit fluxus sanguinis eius*. CHRYSOSTOMUS *h*. Non autem sola vestimenta ipsius mulierem salvarunt, nam & milites sortiti sunt ea inter se, sed fidei eius intentio. THEOPHYLACTUS. Credidit enim, & salvata est; &, ut congruum fuit, primo tetigit Christum intellectualiter, deinde corporaliter. GRAECUS *i*. Audivit autem Dominus tacitas mulieris considerationes, & tacens liberavit tacentem, passus sua sponte sanitatis rapinam; sed postea miraculum publicat: unde sequitur: *Et ait Iesus: Quis est qui me tetigit?* CYRILLUS *k*. Non enim latuit Dominum perpetratum miraculum; sed qui cuncta cognoscit, quasi nesciret interrogat. GRAECUS *l*. Nescientibus autem discipulis quod quærebatur, sed putantibus de simplici quodam tactu dicere, Domini quæstioni respondent: se-

(1) *Al. omittitur* enim. (2) *Al. hic quoque desideratur* enim. (3) *Al. deest* eo. (4) *Al.* celebrabatur. (5) *Al.* statim operantur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Hom. XXXII. in Matth. & Titus in Cat. Græc. *b* Vel Asterius in Catena Græc. *c* Cum Tito ubi supra. *d* In Cat. Græc. PP. *e* Vel Asterius, ut iam supra. *f* In Matthæum. *g* Ubi supra. *h* In Catena Græc. PP. *i* Vel Asterius ubi supra. *k* Ubi supra. *l* Idest Victor Antiochenus in Catena Græcorum PP.

ſequitur enim: *Negantibus autem omnibus, dixit Petrus, & qui cum illo erant: Præceptor, turba te comprimunt, & affligunt; & dicis, Quis me tetigit?* Et ideo Dominus tactum ſua reſponſione diſtinguit: ſequitur enim: *Et dixit illis Ieſus, Tetigit me aliquis:* ſicut etiam dicebat: *Qui habet aures audiendi audiat*; quamvis omnes habeant huiuſmodi corporalem auditum; ſed non eſt vere audire, ſi audiatur incaute, nec vere tangere, ſi infideliter tangatur. CYRILLUS *a*. Propalat autem conſequenter quod factum eſt cum ſubditur: *Nam & ego novi virtutem de me exiſſe*. Materialius reſpondet ſecundum opinionem audientium; hic tamen nobis manifeſtatur quod ipſe verus eſt Deus, & ex eo quod prodigialiter (1) factum eſt, & etiam ex ſermonibus: tranſcendit enim naturam noſtram, & forſan angelicam, poſſe quemquam virtutem emittere quaſi a propria natura; convenit autem hoc ſoli ſupremæ naturæ: nulla namque creaturarum aliquam gerit ſalvandi poteſtatem, vel etiam aliqua alia, ſcilicet miracula, faciendi, ſed divinitus præſtitam. (2) Non autem ambitione gloriæ non dimiſit latere divinæ virtutis oſtenſionem qui multoties præceperat taceri ſua miracula; ſed quia ſpectabat ad utilitatem eorum qui vocabantur per fidem ad gratiam. CHRYSOSTOMUS (homil. XXXII. in Matth. a prin.) Primo enim ſolvit femineum metum, ne remorſum conſcientiæ pateretur quaſi ſurripiens gratiam; ſecundo corrigit eam, quia latere putaverat; tertio fidem eius exprimit cunctis, ut & alii imitentur: proditque non minus miraculum retentione ſanguinis, dum oſtendit ſibi cuncta patere. CYRILLUS *b*. Inſuper principem ſynagogæ perſuadebat indubitabiliter credere quod a laqueis mortis eripiet filiam eius. CHRYSOSTOMUS (ubi ſupra ante medium.) Ob hoc autem Dominus non ſtatim eam manifeſtaverat, ut oſtenſo quod omnia ſibi liquent, faciat mulierem prædicare quod factum eſt, ut ſuſpicione miraculum careat: unde ſequitur: *Videns autem mulier quia non latuit eum, tremens venit, & procidit ante pedes eius, & ob quam cauſam tetigit eum indicavit coram omni populo, & quemadmodum confeſtim ſanata ſit*. ORIGENES *c*. Eamdem autem ſanitatem quam nacta eſt mulier ex contactu, verbis confirmavit Salvator: unde ſequitur: *At ipſe dixit illi: Filia, fides tua te ſalvam fecit: vade in pace*; ideſt, eſto ſana (3) a tuo flagello: & ſanat quidem primo (4) per fidem animam, deinde vero corpus. TITUS *d*. Vocat autem filiam iam fidei cauſa ſanatam: fides enim gratiam adoptionis impendit. EUSEBIUS in eccle. Hiſtor. *e* (Lib. VII. cap. XIV.) Dicunt autem hanc mulierem in Paneade, quæ eſt Cæſarea Philippi, unde fuit oriunda, ſtatuiſſe triumphos inſignes collati ſibi beneficii a Salvatore: ſtabat namque ſuper altam baſim ad limina domus eius æneum ſimulacrum mulieris flexis genibus, manibuſque iunctis, quaſi precaretur, ex cuius oppoſito aliud erectum ſimulacrum ad inſtar viri, eiuſdemque materiæ, amictum diploide, & manum verſus mulierem extendens; ante cuius pedes ſuper ipſam baſim aliena ſpecies plantæ orta, quæ uſque ad æneæ diploidis oras pertingens, medicina omnium paſſionum eſſe ferebatur. Hanc autem (5) ſtatuam dicebant repræſentare Chriſtus; quam (6) Maximus deſtruxit. AMBROSIUS (Lib. VI in Lucam cap. de filia prin. ſynagogæ.) Myſtice autem reliquerat in Gerazenis ſynagogam Chriſtus, & quem ſui non receperant, (7) recipiunt alieni. BEDA (cap. XXXIII. in Luc. ubi ſupra.) Vel in fine ſæculi Dominus eſt ad Iudæos rediturus, atque ab eis per fidei confeſſionem libenter excipiendus. AMBROSIUS. Quem autem putamus ſynagogæ principem eſſe niſi legem, cuius contemplatione Dominus ſynagogam non penitus dereliquerit? BEDA (cap. XXXIII. in Luc.) Vel princeps ſynagogæ Moyſes intelligitur: unde bene Iairus, ideſt illuminans, vel illuminatus, vocatur: quia qui accipit verba vitæ dare nobis, & per hoc ceteros illuminat, ipſe a Spiritu ſancto illuminatur. Cecidit autem Archiſynagogus ad pedes Ieſu, quia legiſlator cum tota patrum progenie Chriſtum in carne apparentem longe ſibi præferendum eſſe cognovit. Si enim caput Chriſti Deus, convenienter pedes accipiendi ſunt in-

(1) *Al.* factum etiam ex ſermonibus. (2) *Al.* Non enim ambitioſæ gloriæ. (3) *Al. omittitur propoſitio* a. (4) *Al.* per animam. (5) *Al. deeſt* ſtatuam. (5) *P. Nicolai corrigit ponendo* Maximinus. (7) *Al.* recepimus aliena, *item* recipimus alieni; *Nicolai autem* nos recipimus alieni.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græc. *b* Ibidem. *c* In eadem Catena. *d* In Matthæum. *e* In Catena Græc. PP. ubique hoc indice notatur, nec utique in Hiſtoria Euſebii habetur idem finis.

incarnatio, qua terram nostræ mortalitatis (1) tetigit. Rogavit autem intrare in domum eius, quia eius videre desiderabat adventum. Filia autem unica eius est synagoga, quæ sola legali est institutione composita; quæ duodecimo ætatis anno, hoc est tempore pubertatis appropinquante, moriebatur: quia nobiliter a Prophetis educata, postquam ad intelligibiles annos pervenerat, in quibus spirituales Deo fructus gignere debebat, subito errorum languore consternata, spiritualis vitæ viam amisit; & si Christus non succurreret, corruisset in mortem. Ad puellam autem sanandam pergens Dominus a turba comprimitur, quia genti Iudææ salutaria monita præbens, carnalium populorum est consuetudine gravatus. AMBROSIUS (ubi supra.) Ad hanc autem principis filiam dum properat Dei Verbum, ut salvos faceret filios Israel, sancta Ecclesia ex Gentibus congregata, quæ inferiorum lapsu criminum peribat, paratam aliis fide præripuit sanitatem. BEDA (cap. XXXIII. in Luc. super *Erat in fluxu sanguinis*.) Dupliciter autem sanguis fluxus potest intelligi; hoc est, & super idolatriæ prostitutione, & super his quæ carnis & sanguinis oblectatione patrantur. AMBROSIUS (ubi supra.) Quid autem sibi vult quod hæc principis filia annorum duodecim moriebatur, & mulier ista fluxu sanguinis ab annis duodecim laboravit, nisi ut intelligatur quia quamdiu synagoga viguit, laboravit Ecclesia? BEDA (ubi supra.) Una enim pene sæculi ætate synagoga in Patriarchis nasci cœpit, & Gentilium nationem idolatria fœdavit. AMBROSIUS (ubi supra.) Sicut autem illa in medicos erogaverat omnem substantiam suam, ita congregatio Gentium amiserat omnia dona naturæ. BEDA (super *In medicos erogaverat*.) Medicos autem intellige sive falsos Theologos, sive Philosophos, legumque doctores sæcularium, qui multa de virtutibus, vitiisque differentes, utilia se vivendi instituta mortalibus dare promittebant; seu ipsos immundos spiritus, qui velut hominibus consulendo, se pro Deo colendos ingerebant; quibus audiendis Gentilitas quanto magis naturalis industriæ vires expenderat, tanto minus potuit ab iniquitatis suæ sorde curari. AMBROSIUS (Lib. VI. in Lucam tit. de filia princ. synag.) Audiens autem ægrotare populum Iudæorum, sperare cœpit salutis suæ remedium; tempus venisse cognovit quo medicus adesset de cælo; surrexit ut occurreret fide promptior, pudore contractior: hoc enim est pudoris, & fidei, agnoscere infirmitatem, non desperare veniam. Verecunda ergo fimbriam tetigit, fidelis accessit, religiosa credidit, sapiens sanatam se esse cognovit: sic sancta plebs Gentium, quæ Deo credidit, peccatum erubuit ut desereret, fidem detulit ut crederet, devotionem exhibuit ut rogaret, sapientiam induit ut sanitatem suam ipsa sentiret, fiduciam sumpsit ut fateretur quod præripuisset alienum. Retro autem tangitur Christus, quia scriptum est Deut. XIII. „ Post Dominum Deum tuum ambulabis. “ BEDA (super *Accessit retro*.) Et ipse ait Ioan. XII. „ Si quis mihi ministrat, me sequatur: “ sive quia præsentem in carne Dominum non videns, vel quia peractis dispensationis sacramentis per fidem cœpit vestigia eius subsequi. GREGORIUS III. Moral. (cap XIV. & XV. super illud Iob II. „ Benedic Deo, & morere: “ in nov. exem. cap. XI.) Premente autem turba, una Redemptorem nostrum mulier tetigit: quia carnales quique in Ecclesia eum comprimunt, a quo longe sunt, & soli tangunt qui huic veraciter humiles adiunguntur. Turba igitur premit, & non tangit: quia & importuna est per præsentiam, & absens per vitam. BEDA (super *Præceptor, turba comprimunt te*.) Vel una credula mulier Dominum tangit: quia qui diversis hæresibus inordinate affligitur, solo catholicæ Ecclesiæ corde fideliter quæritur. AMBROSIUS (ubi supra an. medium.) Non enim credunt qui comprimunt; credunt qui tangunt: fide tangitur Christus, fide videtur. Denique ut fidem credentis exprimeret, dicit: *Ego cognovi virtutem de me exisse*: quod est evidentius indicium quia non intra possibilitatem conditionis humanæ, atque intra corporis claustrum divinitas coarctata est, sed ultra fines nostræ mediocritatis virtus exundat æterna: non enim humana ope plebs Gentium liberatur; sed Dei munus est congregatio nationum, quæ etiam brevi fide misericordiam inclinat æternam. Nam si consideremus quanta sit fides nostra, & intelligamus quantus sit Dei Filius, videmus quia comparatione eius fimbriam tantummodo tangimus, superiora vero vestimenti eius nequimus attingere. Si igitur & nos curari volumus, fide tangamus fimbriam Christi. Non autem latet eum quicumque tetigerit. Beatus qui extremam partem Verbi tetigerit: nam totum quis potest comprehendere?

(1) Al. tegit.

(h) CHRYSOSTOMUS (hom. XXXII. in Matth.) Opportune Dominus expectabat puellæ mortem, ut propalaretur reſurrectionis miraculum: propter quod & tardius incedit, & loquitur cum muliere diutius, ut Archiſynagogi filia expiraret, & huius (1) eventus nuntii advenirent: (2) unde dicitur: *Adhuc illo loquente, venit quidam ad principem ſynagogæ dicens ei: Quia mortua eſt filia tua, noli vexare illum*. AUGUSTINUS de Conſen. Evang. (Lib. II. cap. XXVIII.) Sed cum Matthæus Archiſynagogum non morituram filiam ſuam narret Domino nuntiaſſe, ſed omnino defunctam; Lucas autem, & Marcus nondum mortuam, uſque adeo ut dicant veniſſe poſtea qui mortuam nunriarent; conſiderandum eſt ne repugnare videatur. Et intelligendum eſt, brevitatis hoc cauſa Matthæum potius dicere voluiſſe, rogatum eſſe Dominum ut faceret quod eum feciſſe manifeſtum eſt, (3) ut ſcilicet mortuam ſuſcitaret. Attendit enim non verba patris de filia ſua, ſed, quod eſt potiſſimum, voluntatem. Sane ſi alii duo, vel quiſquam eorum patrem commemoraſſet dixiſſe quod venientes de domo dixerunt, ut iam non vexaretur Ieſus, quia puella mortua fuiſſet; repugnarent eius cogitationi verba quæ poſuit Matthæus: nunc vero illud nuntiantibus, & prohibentibus ne magiſter veniret, non legitur quod ipſe conſenſerit: unde Dominus non diffidentem reprehendit, ſed credentem robuſtius confirmavit; unde ſequitur: *Ieſus autem audito hoc verbo reſpondit patri puellæ: Noli timere, ſed crede tantum; & ſalva erit*. ATHANASIUS a. Fidem Dominus exigit ab invocantibus eum, non quia indiget adminiculo aliorum: ipſe namque & Dominus, & largitor eſt fidei: ſed ne videretur ex acceptione perſonarum ſua dona conferre, oſtendit quod credentibus favet, (4) ne ſine fide accipiant beneficia, & ea per infidelitatem aboleant: vult enim benefaciens durare gratiam, & ſanans inconcuſſum permanere remedium. THEOPHYLACTUS (par. ante fin. Comment. in cap. VIII. Lucæ.) Mortuam autem ſuſcitaturus eiecit omnes, quaſi nos docens abſque inani gloria eſſe, & nihil ad demonſtrationem facere; & quod cum quis debet miracula perpetrare, non decet ipſum eſſe in medio plurimorum, ſed ſolitarium, & ab aliis ſeparatum: unde ſequitur: *Et cum perveniſſet ad domum, non permiſit intrare ſecum quemquam niſi Petrum, & Ioannem, & Iacobum, & patrem, & matrem puellæ*. Solos autem hos intromiſit tamquam diſcipulorum vertices, & potentes miraculum occultare: non enim volebat ipſum ante tempus pluribus revelari, forte propter invidiam Iudæorum. Sic & cum quis nobis invidet, non debemus iuſtitias noſtras ei revelare, ne ei maioris invidiæ occaſio tribuatur. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXII. in Matth.) Ceteros autem diſcipulos non aſſumpſit, provocans eos ad appetitum maiorem, ob id quoque quod nondum erant plene diſpoſiti, ut & alii iſtos imitentur. Aſſumpſit etiam parentes in teſtes, ne quis dicere poſſet fallax eſſe reſurrectionis indicium. Ad hoc etiam illud notā, quod deflentes excluſit a domo, & indignos oſtendit huius viſione: ſequitur enim: *Flebant enim omnes, & plangebant illam*. Quod ſi tunc excluſit, multo magis nunc: tunc enim nondum patuerat in ſomnum mortem fuiſſe converſam. Nullus ergo de cetero ſe (5) contemnat, iniuriam inſerens Chriſti victoriæ, qui ſuperavit mortem, & eam in ſomnum convertit: ad cuius oſtenſionem ſubditur; *At ille dixit: Noli flere: non eſt enim mortua puella, ſed dormit*: oſtendens ſingula ſibi fore in promptu, & quod eam vivificaret, quaſi ſuſcitaret a ſomno. Nihilominus tamen deridebant eum: ſequitur enim: *Et deridebant eum ſcientes quia mortua eſſet*. Quos non obiurgavit, nec deriſionem repreſſit, ut etiam deriſio fiat mortis indicium: nam, quia ut plurimum poſt acta miracula homines perſeverant increduli, verbis propriis eos prævenit. Ut autem quaſi per viſum diſponeret ad reſurrectionis fidem, tenet manum puellæ: unde ſequitur: *Ipſe autem tenens manum eius, clamavit dicens, Puella ſurge*. Cumque tenuiſſet, ſuſcitat eam: unde ſequitur: *Et reverſus eſt ſpiritus eius, & ſurrexit continuo*: non enim infudit aliam animam, ſed illam eamdem quæ expiraverat reſtituit; nec ſolummodo ſuſcitat, immo iubet etiam illam cibari: ſequitur enim: *Et iuſſit illi dare manducare*: ne ſcilicet phantaſticum eſſe videatur quod; factum eſt: nec ipſe propinat, ſed aliis mandat; ſicut

(1) *Al.* adventus*: item* & huius nuntii advenirent. (2) *Al. omittitur* unde. (3) *Al. deeſt* ut. (4) *Al.* & ne. (5) *Al.* contendat.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græc. PP.

ficut & in Lazaro dixit, „Solvite eum," ac deinde participem mensæ fecit. GRAECUS a. Deinde stupefactos miraculo, & pene clamantes parentes cohibet ne factum prædicent: sequitur enim: *Et stupuerunt parentes eius; quibus præcepit ne alicui dicerent quod factum erat*: ostendens quod largitor bonorum est, non autem cupidus gloriæ, datque totum, nihil recipiens. Qui vero venatur operum gloriam aliquid quidem exhibuit, aliquid vero recepit. BEDA (cap. XXXIII. in Luc.) Mystice autem salvata a fluxu sanguinis muliere, mox filia principis mortua nuntiatur: quia dum Ecclesia a vitiorum labe mundata est, continuo synagoga perfidia, atque invidia soluta est: perfidia quidem, quia in Christum credere noluit, invidia vero, quia Ecclesiam credidisse doluit. AMBROSIUS (Lib. VI. in Lucam cap. de filia prin. synag.) Adhuc autem & servuli principis increduli erant ad resurrectionem, quam Iesus in lege prædixit, in Evangelio complevit: unde dicunt: *Noli vexare illum*; quasi sit sibi impossibile suscitare mortuam. BEDA (cap. XXXIII. in Luc.) Vel per eos significantur (1) qui adeo destitutum synagogæ statum vident, ut restaurari posse non credant; ideoque pro suscitatione illius supplicandum esse non æstiment. Sed quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum: unde Dominus ei dixit: *Noli timere: crede tantum, & salva erit*. Pater puellæ cœtus doctorum legis accipitur, qui si credere voluerit, etiam subiecta ei synagoga salva erit. AMBROSIUS (ubi supra.) Itaque cum venisset in domum, paucos futuræ resurrectionis arbitros ascivit: non enim a multis continuo est credita resurrectio. Quæ tamen tantæ diversitatis est causa? Supra publice filius viduæ suscitatur, hic removentur plures arbitri. Sed puto quod pietas ibi Domini declaratur, quia vidua mater unici filii non patiebatur moras. (2) Est etiam forma sapientiæ, in filio viduæ cito Ecclesiam credituram; in Archisynagogi filia credituros quidem Iudæos, sed ex pluribus pauciores. Denique dicente Domino, *Non est mortua puella, sed dormit*, deridebant eum: quicumque enim non credit, irridet. Fleant igitur mortuos suos qui putant mortuos: ubi resurrectionis fides est, non mortis species, sed quietis est. BEDA (cap. XXXIII. in Luc.) Synagoga etiam, quia sponsi lætitiam, qua vivere possit, amisit, quasi inter plangentes mortua iacens, nec hoc ipsum quare plangatur intelligitur. AMBROSIUS (ubi supra parum a fine.) Tenens autem Dominus manum puellæ sanavit eam: beatus enim si cuius manus sapientia teneat, inducat in penetralia sua, iubeat manducare: panis enim cælestis est Dei verbum: inde & illa sapientia, quæ Dei corporis & sanguinis altaria replevit alimentis. „Venite (inquit Prov. IX.) edite pa„nes meos, & bibite vinum quod miscui „vobis." BEDA (cap. XXXIII. in Luc.) Surrexit autem puella continuo, quia Christo manum confortante, homo a morte animæ resipiscit. Sunt enim nonnulli qui latente tantum cogitatione peccati sibi mortem consciscunt; sed tales se vivificare significans Dominus, suscitavit filiam Archisynagogi. Alii vero ipsum malum quo delectantur agendo, mortuum suum quasi extra portas efferunt; & hos se suscitare demonstrans, suscitavit filium viduæ extra portas civitatis. Quidam vero etiam peccati consuetudine se quasi sepeliendo corrumpunt; & ad hos etiam erigendos adest gratia Salvatoris, ad quod intimandum resuscitavit Lazarum quatuor dies in monumento habentem. Quanto autem gravior est mors animæ, tanto acrior pœnitentis fervor insistat. Unde iacentem in conclavi mortuam levi voce resuscitat; delatum foras iuvenem pluribus dictis corroborat; ad quatriduanum vero suscitandum fremuit spiritu, lacrymas fudit, & voce magna clamavit. Sed & hic notandum, quod publica noxia publico egent remedio, levia peccata, secreta queunt pœnitentia deleri. Puella in domo iacens paucis arbitris resurgit; iuvenis extra domum turba multa comitante suscitatur; Lazarus de monumento vocatus multis populis innotuit.

(1) *Editiones Romana* 1570. *&* *Veneta* 1593. *habent* qui a Deo destitutum synagogæ statum vident, restaurari posse non credant; ideoque pro suscitatione illius supplicandum esse æstiment, sed quia impossibilia sunt apud homines: unde Dominus &c. (2) *Al.* est enim.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Vel Severus Antiochenus in Catena Græc. PP.

CAPUT IX.

(a) Convocatis autem Iesus duodecim Apostolis, dedit illis virtutem, & potestatem super omnia dæmonia, & ut languores curarent; & misit illos prædicare regnum Dei, & sanare infirmos: & ait ad illos: Nihil tuleritis in via, neque virgam, neque peram, neque panem, neque pecuniam, neque duas tunicas habeatis: & in quamcumque domum intraveritis, ibi manete, & inde ne exeatis. Et quicumque non receperint vos, exeuntes de civitate illa, etiam pulverem pedum vestrorum excutite in testimonium supra illos. Egressi autem, circuibant per castella, evangelizantes, & curantes ubique.

(b) Audivit autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo, & hæsitabat: eo quod diceretur a quibusdam, quia Ioannes surrexit a mortuis; a quibusdam vero, quia Elias apparuit; ab aliis autem, quia Propheta unus de antiquis surrexit. Et ait Herodes: Ioannem ego decollavi: quis est autem iste de quo ego talia audio? Et quærebat videre eum.

(c) Et reversi Apostoli narraverunt illi quæcumque fecerunt: & assumptis illis, secessit seorsum in locum desertum, qui est Bethsaidæ. Quod cum cognovissent turbæ, secutæ sunt illum: & excepit eos, & loquebatur illis de regno Dei, & eos qui cura indigebant, sanabat. Dies autem cœperat declinare; & accedentes duodecim dixerunt illi: Dimitte turbas, ut euntes in castella, villasque quæ circa sunt, divertant, & inveniant escas: quia hic in loco deserto sumus. Ait autem ad illos: Vos date illis manducare. At illi dixerunt: Non sunt nobis plusquam quinque panes, & duo pisces; nisi forte nos eamus, & emamus in omnem hanc turbam escas. Erant autem fere viri quinque millia. Ait autem ad discipulos suos: Facite illos discumbere per convivia quinquagenos: & ita fecerunt; & discumbere fecerunt omnes. Acceptis autem quinque panibus, & duobus piscibus, respexit in cælum, & benedixit illis, & fregit, & distribuit discipulis suis, ut ponerent ante turbas. Et manducaverunt omnes, & saturati sunt. Et sublatum est quod superfuit illis fragmentorum cophini duodecim.

(d) Et factum est cum solus esset orans, erant cum illo & discipuli: & interrogavit illos, dicens: Quem me dicunt esse turbæ? At illi responderunt, & dixerunt: Ioannem Baptistam, alii autem Eliam, alii vero quia unus Propheta de prioribus surrexit. Dixit autem illis: Vos autem quem me esse dicitis? Respondens Simon Petrus dixit, Christum Dei. At ille increpans illos, præcepit ne cui dicerent hæc, dicens, quia oportet Filium hominis multa pati, & reprobari a senioribus, & principibus sacerdotum, & scribis, & occidi, & tertia die resurgere.

(e) Dicebat autem ad omnes: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me. Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet illam: nam qui perdiderit animam suam propter me, salvam faciet illam. Quid enim proficit homo, si lucretur universum mundum; se autem ipsum perdat, & detrimentum sui faciat? Nam qui me erubuerit, & meos sermones; hunc Filius hominis erubescet, cum venerit in maiestate sua, & Patris, & sanctorum Angelorum. Dico autem vobis vere: sunt aliqui hic stantes qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei.

(f) Factum est autem post hæc verba fere dies octo; & assumpsit Petrum, & Iacobum, & Ioannem, & ascendit in montem ut oraret. Et facta est, dum oraret, species vultus eius altera, & vestitus eius albus, & refulgens. Et ecce duo viri loquebantur cum illo; erant autem Moyses, & Elias visi in maiestate, & dicebant excessum eius quem completurus erat in Hierusalem.

(g) Petrus vero, & qui cum illo erant, gravati erant somno; & evigilantes viderunt

derunt maiestatem eius, & duos viros qui stabant cum illo. Et factum est cum discederent ab illo, ait Petrus ad Iesum: Præceptor, bonum est nos hic esse; & faciamus tria tabernacula, unum tibi, & unum Moysi, & unum Eliæ: nesciens quid diceret. Hæc autem illo loquente, facta est nubes, & obumbravit eos, & timuerunt intrantibus illis in nubem. Et vox facta est de nube dicens: Hic est Filius meus dilectus: ipsum audite. Et dum fieret vox, inventus est Iesus solus. Et ipsi tacuerunt, & nemini dixerunt in illis diebus quicquam ex his quæ viderant.

(h) Factum est autem in sequenti die, descendentibus illis de monte, occurrit illis turba multa. Et ecce vir de turba exclamavit dicens: Magister, obsecro te, respice in filium meum, quia unicus est mihi: & ecce spiritus apprehendit eum, & subito clamat, & elidit, & dissipat eum cum spuma, & vix discedit dilanians eum. Et rogavi discipulos tuos ut eiicerent illum, & non potuerunt. Respondens autem Iesus dixit: O generatio infidelis, & perversa, usquequo ero apud vos, & patiar vos? Adduc huc filium tuum. Et cum accederet, elisit illum dæmonium, & dissipavit. Et increpavit Iesus spiritum immundum, & sanavit puerum, & reddidit illum patri eius. Stupebant autem omnes in magnitudine Dei.

(i) Omnibusque mirantibus in omnibus quæ faciebat, dixit ad discipulos suos: Ponite vos in cordibus vestris sermones istos. Filius enim hominis futurum est ut tradatur in manus hominum. At illi ignorabant verbum istud, & erat velatum ante eos, ut non sentirent illud; & timebant eum interrogare de hoc verbo.

(k) Intravit autem cogitatio in eos, quis eorum maior esset. At Iesus videns cogitationes cordis illorum, apprehendit puerum, & statuit illum secus se, & ait illis: Quicumque susceperit puerum istum in nomine meo, me recipit; & quicumque me receperit, recipit eum qui me misit. Nam qui minor est inter omnes vos, hic maior est. Respondens autem Ioannes dixit: Præceptor, vidimus quemdam in nomine tuo eiicientem dæmonia, & prohibuimus eum, quia non sequitur te nobiscum. Et ait ad illos Iesus: Nolite prohibere: qui enim non est adversum vos, pro vobis est.

(l) Factum est autem, dum complerentur dies assumptionis eius, & ipse faciem suam firmavit ut iret in Hierusalem. Et misit nuntios ante conspectum suum; & euntes intraverunt in civitatem Samaritanorum ut pararent illi. Et non receperunt eum, quia facies eius erat euntis Hierusalem. Cum vidissent autem discipuli eius Iacobus, & Ioannes, dixerunt: Domine, vis dicimus ut ignis descendat de cælo, & consumat illos? Et conversus increpavit illos, dicens: Nescitis cuius spiritus estis. Filius hominis non venit animas perdere, sed salvare. Et abierunt in aliud castellum.

(m) Factum est autem, ambulantibus illis in via, dixit quidam ad illum: Sequar te quocumque ieris. Dixit illi Iesus: Vulpes foveas habent, & volucres cæli nidos; Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet. Ait autem ad alterum, Sequere me. Ille autem dixit: Domine, permitte mihi primum ire, & sepelire patrem meum. Dixitque ei Iesus: Sine ut mortui sepeliant mortuos suos; tu autem vade, & annuntia regnum Dei. Et ait alter: Sequar te Domine; sed permitte mihi primum renuntiare his quæ domi sunt. Ait ad illum Iesus: Nemo mittens manum suam ad aratrum, & aspiciens retro, aptus est regno Dei.

(a) CYRILLUS a. Decebat institutos ministros sacrarum doctrinarum posse mira peragere, & per ipsos effectus credi quod essent Dei ministri: unde dicitur: *Convocatis autem Iesus duodecim Apostolis, dedit illis virtutem, & potestatem super omnia dæmonia*: in quo elevatum supercilium diaboli flectit, qui dicebat aliquando (Esai. 1x.)

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. PP.

xx.) „ Non est qui contradicere valeat. “ EUSEBIUS *a*. Et ut per eos venetur genus humanum, non solum dat eis ut pravos spiritus pellant, sed etiam quamlibet infirmitatem sanent ex eius imperio: unde sequitur: *Et ut languores curarent*. CYRILLUS *b*. Attendas hic divinam Filii potestatem naturæ corporali non convenientem: agere namque miracula aderat sanctis, non natura, sed participatione Spiritus sancti. Super hoc autem aliis concedere potestatem prorsus alienum erat ab eorum virtute: qualiter enim posset natura creata super Spiritus dona possidere dominium? At Dominus noster Iesus Christus tamquam naturaliter Deus existens impertitur (1) huiusmodi gratiam quibus vult, non invocans in eos alienam virtutem, sed infundens ex promptuariis propriis. CHRYSOSTOMUS (hom. XXIII. in Matth.) Postquam autem satis confortati fuerant ex eius comitiva, & competens nacti fuut argumentum virtutis eius, mittit eos: unde sequitur: *Et misit illos prædicare regnum Dei, & sanare infirmos*. Ubi considera, quod non committitur eis aliquod sensibile dicere, sicut Moyses, & Prophetæ, qui terram, & bona terrena promittebant; hi vero regnum cælorum, & quæcumque continentur in eo. GREGORIUS Nazianzenus *c*. Mittens autem discipulos ad prædicandum, Dominus multa eis iniunxit, quorum summa est, sic eos virtuosos esse, sic constantes, atque modestos, &, ut breviter loquar, cælestes, ut non minus propter eorum modum vivendi, quam propter verbum evangelica doctrina propagaretur. Et ideo cum æris, & baculi carentia, & amictus singularitate mittebantur: & ideo subdit: *Et ait ad illos: Nihil tuleritis in via, neque virgam, neque peram, neque panem, neque pecuniam; neque duas tunicas habeatis*. CHRYSOSTOMUS (homil. XXXIII. in Matth.) Plurima quidem per hoc constituebat: primo quidem insuspectos reddens discipulos; secundo sequestrans eos a qualibet cura, ut totum studium adhiberent verbo; tertio docens eos propriam virtutem. Sed forsan dicet aliquis cetera quidem habere rationem; sed uon habere peram in via, nec duas tunicas, nec baculum, cuius rei causa præcipit? Volens scilicet excitare eos in qualibet diligentia? &, ut ita loquar, ex hominibus Angelos faciebat eos, dirimens a qualibet cura vitæ, ut una sola cura detineantur doctrinæ. EUSEBIUS *d*. Volens igitur eos carere cupidine rerum in solicitudinibus vitæ, protestatus est hæc: sumebat enim experimentum fidei, & animositatis eorum, qui habito in mandatis extremæ vitam ducere paupertatis, non effugiunt quæ iubentur: decebat enim eos quiddam commercium facere, & recipientes salubres virtutes recompensare obedientia mandatorum: & cum milites eos faceret regni Dei, accingit eos ad pugnam in hostes, monens colere paupertatem: „ nullus enim militans Deo implicat se vitæ sæcularis negotiis: “ II. Tim. IV. AMBROSIUS (Lib. VI. in Luc. cap. qual. discipuli Christi missi se habere debeant.) Qualis ergo esse debeat qui evangelizat regnum Dei, præceptis evangelicis designatur, hoc est, ut subsidii sæcularis adminicula non requirat, fideique totus inhærens, putet, quo minus ista requirat, magis posse suppetere. THEOPHYLACTUS (in prin. Commen. in cap. IX.) Sic enim ipsos mendicos mittit, quod neque panes ipsos portare vult, nec aliquid aliud, quibus indigent multi. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. XXX.) Vel Dominus hæc possidere discipulos, ac ferre noluit, non quod necessaria non sint substentationi huius vitæ, sed quia sic eos mittebat ut eis hæc deberi monstraret ab illis quibus Evangelium credentibus annuntiarent, ut sic securi non possiderent, neque portarent huic vitæ necessaria, nec magna, nec minima. Ideo posuit secundum Marcum cap. VI. (2) „ Nisi virgam, “ ostendens a fidelibus suis omnia deberi ministris suis nulla superflua requirentibus. Hanc autem potestatem virgæ nomine significavit, cum diceret, ne quid tollerent in via nisi virgam tantum. AMBROSIUS (ubi supra.) Possunt etiam qui volunt hoc ad eum deducere tractatum, ut spiritualem tantummodo locus iste formare videatur affectum, qui velut indumentum quoddam videatur corporis exuisse, non solum potestate reiecta, contem-

(1) *Al.* huius. (2) *Al.* Nec virgam.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In eadem Catena Græca. *b* Ibid. & in Thesauro. Lib. XIV. cap. XIV. *c* In Cat. Græc. PP. Habetur apud illum orat. 1. quæ de recessu eius ac reditu, & de professione Sacerdotis ac officio inscribitur, paulo aliis verbis post medium, quo ad priorem appendicem, sed non quo ad posteriorem. *d* Ubi supra.

temptisque divitiis, sed etiam carnis ipsius illecebris abdicatis. THEOPHYLACTUS (non remo. a prin. Commen.) Quidam etiam Apostolos non portare peram, neque baculum, aut duas tunicas sic intelligunt, quod non thesaurizent: hoc enim pera innuit congregans multa: neque sint iracundi, & tribulati spiritus, quod significat baculus; neque sint ficti, & duplici corde, quod significat tunica duplex. CYRILLUS *a*. Sed diceret aliquis: Unde eis necessaria erunt? Et ideo subdit: *Et in quamcumque domum intraveritis, ibi manete, & inde ne exeatis*; quasi dicat: Sufficiat vobis discipulorum fructus, qui recipientes a vobis spiritualia, vos procurabunt. Iussit autem eos in una domo manere, ut nec hospitem gravent, eum scilicet dimittendo, nec ipsi gulositatis, & levitatis suspicionem incurrant. AMBROSIUS (ubi supra.) Alienum namque a praedicatore regni caelestis asserit cursitare per domos, & inviolabilis hospitii iura mutare. Sed ut hospitii gratia deferenda censetur, ita etiam si non recipiantur, excutiendum pulverem, egrediendumque de civitate mandatur, cum sequitur: *Et quicumque non receperint vos, exeuntes de civitate illa, etiam pulverem pedum vestrorum excutite in testimonium super illos*. BEDA (cap.XXXIV. in Luc. super illud, *Excutite pulverem pedum vestrorum*.) Pulvis excutitur de pedibus Apostolorum in testimonium laboris sui, qui ingressi (1) sint in civitatem, & praedicatio apostolica ad illos usque pervenerit: sive excutitur pulvis cum nihil ab eis accipiant, nec ad victum quidem necessarium, qui Evangelium spreverunt. CYRILLUS *b*. Nam improbabile valde est contemnentes sermonem, & patremfamilias, se famulis benignos ostendere, vel benedictiones eorum exigere. AMBROSIUS (ubi supra.) Vel (2) non mediocris etiam boni remuneratio docetur hospitii, ut non solum pacem tribuamus hospitibus, verum etiam si qua eos terrenae obumbrant delicta levitatis, receptis apostolicae praedicationis vestigiis auferantur. BEDA (ubi supra.) Qui vero perfida negligentia, vel etiam studio verbum Dei contemnunt, horum vitanda communio est, excutiendus pulvis pedum, ne gestis inanibus pulveri comparandis mentis castae vestigium polluatur. EUSEBIUS *c*. Cum autem praecinxisset Dominus discipulos suos tamquam milites Dei divinis virtutibus, & sapientiae monitis, mittens eos Iudaeis ut doctores, & medicos; ipsi secundum hoc (3) procedebant: unde sequitur: *Egressi autem circuibant per castella, evangelizantes, & curantes ubique*: quasi doctores quidem evangelizantes; sed quasi medici praestantes remedia, & verba miraculis comprobantes.

(b) CHRYSOSTOMUS (homil. XLVI. in Matth.) Multo transacto tempore, non a principio, percepit Herodes facta Iesu, ut pateat tibi tyranni superbia: unde dicitur: *Audivit autem Herodes tetrarcha omnia quae fiebant ab eo*. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Iste Herodes erat filius magni Herodis, qui pueros interemit; sed ille quidem Rex erat, iste autem tetrarcha. Inquirebat autem de Christo quis esset: unde sequitur, *Et haesitabat*. CHRYSOSTOMUS *d*. Peccatores enim scientes, & nescientes, (4) quemque strepitum pertimescunt: peccatum (5) enim nemine arguente hominem prodit, nemine accusante condemnat, & timidum, & pigrum reddit delinquentem. Causa autem timoris ponitur consequenter cum dicit: *Eo quod diceretur a quibusdam quia Ioannes surrexit a mortuis, a quibusdam vero quia Elias apparuit, ab aliis autem quia Propheta unus de antiquis surrexit*. THEOPHYLACTUS. Iudaei enim resurrectionem mortuorum expectabant in vita carnali, & in commessationibus, & potionibus. Sed resurgentes non erunt in carnalibus actibus. CHRYSOSTOMUS. Cum ergo audisset Herodes, quibus Iesus uteretur miraculis, ait: *Ioannem ego decollavi*: quod non erat ostentationis verbum, sed consolantis suum timorem, & persuadentis animae perturbatae recolere quod ipse eum occidit. Et quia Ioannem decollaverat, subdit: *Quis autem est iste, de quo audio talia?* THEOPHYLACTUS. Quasi dicat: Si Ioannes est, & a mortuis resurrexit, videns eum cognoscam: unde sequitur: *Et quaerebat videre eum*. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib.II. cap. XLV.)

(1) *Al. omittitur* sint. (2) *Al. deest* non. (3) *Al.* praecedebant. (4) *Al.* quandoque. *Sic autem restituit P. Nicolai ex Catena Graecorum*. Peccatores enim metuunt scientes, & nescientes, umbras pavent, omnia suspicantur, & quemlibet strepitum pertimescunt. Tale siquidem peccatum est: nemine reprehendente, vel arguente, hominem prodit &c. (5) *Al.* autem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ibidem. *b* Ibid. *c* Ubi supra. *d* In Cat. Graec.

xlv.) Lucas autem hunc eumdem narrandi ordinem quem Marcus tenens non cogit credi rerum gestarum eumdem ordinem fuisse. In his etiam verbis Marco attestatur, ad hoc dumtaxat quod alii dixerint, non Herodes, Ioannem a mortuis surrexisse. Sed quia hæsitantem commemoravit Herodem, intelligendum est, aut post istam hæsitationem confirmasse in animo suo quod ab aliis dicebatur, cum ait pueris suis, sicut Matthæus narrat cap. xiv. „ Hic est Ioannes „ Baptista, ipse surrexit a mortuis: " aut ita pronuntianda sunt hæc verba Matthæi ut hæsitantem adhuc indicent.

(c) AUGUSTINUS de Conf. Evang. (Lib. II. cap. xlv.) Matthæus, & Marcus ex præcedentium occasione narrant quemadmodum sit Ioannes ab Herode occisus; Lucas autem qui iam longe supra de passione Ioannis narraverat, postquam commemoravit illam Herodis hæsitationem de Domino quisnam esset „ continuo subiungit: *Et reversi Apostoli narraverunt illi quæ fecerunt*. BEDA (cap. xxxv. in Luc.) Non solum autem narrant quæ ipsi fecerunt, & docuerunt; sed etiam quæ Ioannes eis in docendo occupatis sit passus, (1) vel sui, vel eiusdem Ioannis ei discipuli renuntiant, sicut Matthæus insinuat. ISIDORUS *a*. Quia vero Dominus viros sanguinum abominatur, & commorantes cum eis, si a propriis criminibus non discedant: post occisionem Baptistæ, deserens occisores, discessit: unde sequitur: *Et assumptis illis, secessit seorsum in locum desertum, qui est Bethsaida*. BEDA (cap. xxxv. in Luc.) Est autem Bethsaida in Galilæa civitas Andreæ, & Petri, & Philippi Apostolorum, prope stagnum Genezareth. Non autem timore mortis hoc egit, ut quidam arbitrantur, sed parcens inimicis suis, ne homicidio homicidium (2) iungerent; simul & opportunum suæ passionis tempus expectans. CHRYSOSTOMUS (hom. l. in Matth.) Non autem prius, sed relato sibi quod acciderat, discessit, manifestans per singula carnis veritatem. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) In desertum autem locum abiit Dominus, quia operaturus erat miraculum panum: ne quis diceret: De civitate prope existente oblati sunt panes. CHRYSOSTOMUS (hom. l. ut supra.) Vel vadit in desertum locum, ut nemo sequeretur. Sed nec sic plebs discessit, sed comitatur ipsum: unde sequitur: *Quod cum cognovissent turbæ, secutæ sunt illum*. CYRILLUS *b*. Hi quidem postulantes a dæmonibus liberari, hi vero languorum remotionem; nec non quos eius oblectabat doctrina, illum attentissime visitabant. BEDA (cap. xxxv. in Luc.) Ipse autem ut potens, piusque Salvator excipiendo fatigatos, docendo inscios, sanando ægrotos, reficiendo ieiunos, quantum devotione credentium delectetur, insinuat: unde sequitur: *Et excepit illos, & loquebatur illis de regno Dei, & eos qui cura indigebant, sanabat*. THEOPHYLACTUS (super *Loquebatur eis de regno Dei.*) Ut addiscas, quod quæ secundum nos est sapientia, dividitur verbo, & opere; & quod decet dicere operata, & operari dicta. Reclinante autem die, discipuli iam incipientes aliorum curam habere, turbæ miserentur: unde sequitur: *Dies autem cœperat declinare, & accedentes duodecim dixerunt illi: Dimitte turbas, ut euntes in castella, villasque quæ circa sunt, divertant, & inveniant escas: quia hic in loco deserto sumus*. CYRILLUS *c*. Sicut enim dictum est, diversarum passionum postulabant remedia: & quia videbant discipuli solo nutu posse perfici quod infirmi petebant, dicunt: Dimitte eos, ne amplius anxientur. Aspice autem exuberantem mansuetudinem eius qui rogatur: non enim illa tantum largitur quæ postulant discipuli, sed sequentibus ipsum adiicit bona munificæ dexteræ, mandans eis escas exhiberi: unde sequitur: *Ait autem ad illos: Vos date illis manducare*. THEOPHYLACTUS (super *Date illis manducare*.) Non autem hoc dicit eorum responsionem ignorans, sed volens ipsos inducere ut dicerent quot panes haberent; & sic magnum ostenderetur ex eorum confessione miraculum, panum quantitate audita. CYRILLUS *d*. Sed quod mandabatur, intolerabile discipulis erat, quod non habebant penes se nisi quinque panes, & duos pisces: unde sequitur: *At illi dixerunt: Non sunt nobis plusquam quinque panes, & duo pisces; nisi forte nos emamus in omnem hanc turbam escas*. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. xlvi.) In quibus quidem verbis Lucas in unam

(1) *Al. omittitur* vel sui. (2) *Al.* iungeretur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Pelusiota Lib. I. epist. CCXXXIII. quæ de arrogantia inscribitur Anastasio. *b* In Catena Græcorum PP. *c* Ubi supra. *d* Ibidem.

unam sententiam constrinxit responsionem Philippi dicentis: „ Ducentorum denario- „ rum panes non sufficiunt eis, ut unus- „ quisque modicum quid accipiat: " & responsionem Andreæ dicentis: „ Est puer u- „ nus hic, qui habet quinque panes hordea- „ ceos, & duos pisces: " ut narrat Ioannes cap. VI. Quod enim ait, *Non sunt nobis plusquam quinque panes, & duo pisces*, ad Andreæ retulit responsionem; quod vero adiunxit, *Nisi forte nos eamus, & emamus in omnem hanc turbam escas*, videtur ad responsionem Philippi pertinere; nisi quod de ducentis denariis tacuit: quamquam & in ipsius Andreæ sententia hoc posset intelligi: cum enim dixisset: „ Est puer unus hic, qui ha- „ bet quinque panes hordeacos, & duos pi- „ sces; " adiunxit: „ Sed hęc quid sunt in- „ ter tantos? " hoc est dicere: *Nisi forte nos eamus, & emamus in omnem hanc turbam escas*. Ex qua varietate verborum, rerum autem, sententiarumque concordia satis apparet salubriter nos doceri, nihil quærendum in verbis nisi loquentium voluntatem; cui demonstrandæ invigilare debent omnes veridici narratores, cum de homine, vel de Angelo, vel de Deo aliquid narrant. CYRILLUS *a*. Ut autem adhuc ad magis ardua feratur miraculum, ostenditur non parva fuisse multitudo virorum, cum sequitur: *Erant autem viri fere quinque millia*, exceptis scilicet mulieribus, atque pueris, ut alius Evangelista refert. THEOPHYLACTUS (super *Facite illos discumbere*.) Docet autem Dominus quod decet cum hospitamur aliquem, reclinare ipsum, & omnis consolationis participem facere: unde sequitur: *Ait autem ad discipulos suos: Facite illos discumbere per convivia quinquagenos: & ita fecerunt; & discumbere fecerunt omnes*. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. XLVI.) Quod Lucas hic dicit, quinquagenos iussos esse discumbere, Marcus vero quinquagenos & centenos, ideo non movet, quia unus partem dixit, alter totum. Verum si alius de quinquagenis tantum commemoraret, alius de centenis tantum, valde videretur esse contrarium, nec satis dignosceretur utrumque dictum esse. Unum autem ab altero, alterum ab altero esse commemoratum; & tamen attentius consideratum inveniri debuisse, quis non fateatur? Hoc ideo dixi, quia existunt sæpe aliqua eiusmodi quæ parum intendentibus temere iudicantibus contraria videantur, & non sint. CHRYSOSTOMUS (hom. 1. in Matth.) Et quia credendum erat Christum venisse a Patre, facturus miraculum, aspexit in cælum: unde sequitur: *Acceptis autem quinque panibus, & duobus piscibus respexit in cælum*. CYRILLUS *b*. Hoc etiam dispensative pro nobis fecit, ut discamus quod in principio mensæ, cum frangere debemus panem, debemus Deo offerre & elicere super ipsum benedictionem supernam: unde sequitur: *Et benedixit, & fregit, & discipulis suis distribuit, ut ponerent ante turbas*. CHRYSOSTOMUS (hom.l. in Matth.) Dat quidem eis per manus discipulorum, honorando eos, & ne dent oblivioni iam peracto miraculo. Non autem ex non entibus facit escas ad pascendum turbas, ut obturet os Manichæi asserentis alienam esse ab eo creaturam, ostendens se esse victualium largitorem, & eum qui dixit Gen. 1. „ Germinet terra." Multiplicat quoque pisces, ad significandum quod tam mari, quam aridæ dominabatur. Bene autem in languentibus speciale peregit miraculum; agit & beneficium generale alens omnes etiam non languentes: unde sequitur: *Et manducaverunt omnes, & saturati sunt*. GREGORIUS Nissenus *c*. Quibus nec cælum fluebat manna, nec tellus iuxta sui naturam producens frumentum, eorum satisfaciebat egestati; sed ex ineffabilibus horreis divinæ potentiæ beneficium affluebat. Panis paratur factus in manibus ministrantium, nec non per saturitatem edentium augmentatur. Esum etiam piscium eorum necessitati non administrabat mare, sed ille qui in mari piscium genus inseruit. AMBROSIUS (Lib. VI. in Luc. cap. de refectione turbarum.) Non exiguo, sed multiplicato cibo populum liquet esse satiatum. Vides incomprehensibili quodam ritu inter dividentium manus, quas non fregerant (1) multiplicare particulas, & intacta frangentium digitis sponte sua fragmenta (2) subripere. CYRILLUS *d*. Nec usque (3) ad hoc tantum pervenit miraculum; sed sequitur: *Et sublatum est quod superfuit eis fragmentorum cophini duodecim*: ut hinc esset mani-

(1) *P. Nicolai habet* fructificare, *ut supra* Videres *pro* Vides. (2) *Al.* surripere. (3) *Al.* adhuc.

Ex editione P. Nicolai.

a Ubi supra. *b* Ibidem. *c* Orat. catechetica magna cap. XXIII. *d* Ubi supra.

nifesta certificatio quod opus caritatis in proximos uberem vendicet retributionem a Deo. THEOPHYLACTUS. Et ut addisceremus quantum hospitalitas potest, & quantum augeantur nostra, cum indigentibus subvenimus. CHRYSOSTOMUS a (homil. l. in Matth. ante med.) Fecit autem superabundare non panes, sed fragmenta; ut ostendat illorum panum esse reliquias, quæ tot factæ sunt, ut totidem essent cophini quot & discipuli. AMBROSIUS (ubi supra.) Mystice autem postquam illa quæ Ecclesiæ typum accepit, a fluxu curata (1) est sanguinis, posteaquam Apostoli ad evangelizandum sunt destinati, gratiæ cælestis impartitur alimentum. Sed quibus impartiatur adverte: non otiosis, non in civitate, quasi in synagoga, vel sæculari dignitate residentibus, sed inter deserta quærentibus Christum. BEDA (cap. xxxv. a med.) Qui derelicta Iudæa, quæ prophetiæ non credendo, sibi caput abstulerat, in deserto Ecclesiæ, quæ virum non habebat, verbi pabula largitur. Petentem vero deserta Gentium Christum, multæ fidelium catervæ, relictis mœnibus priscæ conversationis, & variorum dogmatum, sequuntur. AMBROSIUS (ubi supra.) Qui autem (2) non fastidiunt, ipsi excipiuntur a Christo, & cum ipsis loquitur Dei Verbum, non de sæcularibus, sed de regno: & qui corporalis gerunt ulcera passionis, his medicinam suam libenter indulget. Ubique autem mysterii ordo servatur, ut prius per remissionem peccatorum vulneribus medicina tribuatur, postea vero alimonia mensæ cælestis exuberet. BEDA (cap. xxxvi.) Die autem declinante turbam reficit, idest fine sæculorum appropinquante, vel cum sol iustitiæ pro nobis occubuit. AMBROSIUS (ut supra.) Quamquam nondum validioribus hæc turba reficiatur alimentis: primum enim in modum lactis quinque sunt panes, secundum septem; tertium ipsum corpus Christi est esca solidior. Si quis autem petere cibum veretur, ipse relictis suis omnibus festinet ad Dei Verbum. Dum autem aliquis audire incipit Dei verbum, incipit esurire. Incipiunt Apostoli esurientem videre, & si illi adhuc non intelligant quid esuriant, intellexit Christus: scit quod non sæcularem cibum esuriant, sed cibum Christi: nondum enim intellexerant Apostoli cibum (3) credentis non esse venalem. Noverat Christus nos potius esse redimendos, suas vero epulas esse gratuitas. BEDA (cap. xxxvi. in Luc.) Nondum autem erant Apostolis nisi quinque panes Mosaicæ legis, & duo pisces utriusque testamenti; quæ in abdito mysteriorum latentium, quasi aquis abyssi tegebantur. Quia vero quinque sunt (4) exteriores hominis sensus, quinque millia viri Dominum secuti, designant eos qui in sæculari adhuc habitu positi, exterioribus, quæ possident, bene uti noverunt; qui quinque panibus aluntur, quia tales necesse est legalibus adhuc præceptis instrui: nam qui mundo ad integrum renuntiant, evangelica refectione sublimes sunt. Diversi autem convivantium discubitus designant diversos per orbem terrarum Ecclesiarum conventus, qui unam catholicam faciunt. AMBROSIUS (ubi supra) Hic vero panis, quem frangit Iesus, mystice quidem Dei verbum est, & sermo de Christo; qui cum dividitur augetur: de paucis enim sermonibus, populis redundantem alimoniam ministravit. Dedit sermones nobis velut panes, qui nostro dum libantur ore, geminantur. BEDA (cap. xxxvi. inter med. & finem.) Turbis autem esurientibus Salvator non nova creat cibaria, sed acceptis his quæ habuerunt discipuli benedicit: quia veniens in carne, non alia quam prædicta sunt prædicat; sed prophetiæ dicta mysteriis gratiæ gravida demonstrat. Respicit in cælum, ut illuc dirigendam mentis aciem, ibi lucem scientiæ doceat esse quærendam. Frangit, & ante turbas ponenda distribuit discipulis: quia legis, & prophetiæ sacramenta eis, ut per mundum prædicent, patefecit. AMBROSIUS. Non otiose autem quæ turbæ supersunt, a discipulis colliguntur: quia ea quæ divina sunt, apud electos facilius possis, quam apud populos reperire. Beatus ille qui potest colligere quæ etiam doctis supersunt. Qua ratione autem cophinos Christus duodecim implevit, nisi ut illud populi Iudaici solveret, quia „ manus eius in cophino servierunt?" Psal. lxxx. Hic est populus, qui ante lutum in

(1) *Al.* *omittitur* est. (2) *Al.* *desideratur* non. (3) *Al.* credentes. *P. Nicolai habet* cibum populi credentis. (4) *Al.* exterioris.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græcorum PP. ut & habetur apud illum partim prædicta hom. l. in Matth. & partim in Ioan. hom. xlv.

in cophinis colligebat, sed iam per crucem Christi vitæ cælestis operatur alimoniam. Nec paucorum hoc munus, sed omnium est: nam per duodecim cophinos, tamquam tribuum singularum, fidei firmamentum redundat. BEDA (cap. XXXVI. in Luc.) Vel per cophinos duodecim Apostoli figurantur, & omnes sequentes doctores, foris quidem hominibus despecti, sed intus salutaris cibi reliquiis (1) cumulati.

(d) CYRILLUS *a*. Sequestratus a populis Dominus, & seorsum positus vacabat orationibus: uode dicitur: *Et factum est cum solus esset orans, erant cum illo & discipuli*. Formam enim in hoc seipsum constituebat, docens discipulos artem facilem doctrinalium dogmatum: reor enim oportere populorum antistites etiam meritis præesse subditis suis, in rebus necessariis iugiter conversantes, & illa tractantes quibus Deus placatur. BEDA (cap. XXXVII. in Luc.) Aderant autem discipuli Domino; sed ipse Patrem solus oravit: (2) quia possunt sancti Domino fidei amorisque societate coniungi. Ubique solus obsecrat, quia Dei consilium humaoa vota non capiuot, nec quisquam potest (3) interiorum particeps esse cum Christo. CYRILLUS *b*. Poterat autem orationis negotium turbare discipulos: videbant enim humaoitus orare quem olim viderant auctoritate divioa peragentem miracula. Ut igitur (4) huiusmodi propelleret turbationem, eos interrogat, non quia nesciret ab exterioribus sibi collata præconia, sed ut eos a plurium opioione auferret, & rectam fidem eis insereret: unde sequitur: *Et interrogavit illos dicens: Quem me dicunt esse turbæ?* BEDA (ubi supra.) Pulchre Dominus fidem discipulorum exploraturus, prius turbarum sententiam interrogat, ne illorum coofessio, non veritatis agnitione probata, sed vulgi videatur opioione (5) formata; nec comperta credere, sed instar Herodis de auditis hæsitare putentur. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. LXXX.) Potest autem illud movere quod Lucas Dominum interrogasse discipulos suos, qnem illum dicerent homines, tunc dixit cum esset solus orans, & adessent etiam ipsi: porro autem Marcus in via dicit illos hoc ab eodem interrogatos. (6) Sed hoc eum movet, quia numquam oravit in via. AMBROSIUS (Lib. VI. io Luc. cap. de ioterrog. Iesu quem se esse dicant.) Non est autem otiosa turbæ opinio quam discipuli respoodent, cum subditur: *At illi responderunt, & dixerunt: Alii Ioannem Baptistam*, quem decollatum sciebant; *alii autem Eliam*, quem venturum putabant; *alii autem, quia Propheta unus de prioribus surrexit*. Sed hoc quærere alterius prudentiæ est: nam si Paulo Apostolo satis est nihil scire, nisi Christum Iesum, & huoc crucifixum; quid amplius mihi desiderandum est scire quam Christum? CYRILLUS *c*. Vide autem in interrogationibus elegantiam. Dirigit enim prius (7) eos ad extrinsecas laudes, nt eis evulsis veram opinionem generet. Unde cum dixissent discipuli plebis opinionem, eorum senteotiam interrogat, cum subditur: *Dicit autem illis: Vos autem quem me esse dicitis?* O quam præcipuum illud *vos*! Excipit eos ab aliis, ut eorum vitent opiniones; quasi dicat: *Vos*, qui censura mea vocati estis ad Apostolatum, testes miraculorum meorum, *quem me esse dicitis?* Prævenit autem Petrus ceteros, fitque os totius collegii, eructatque divini amoris eloquia, profertque fidei confessionem, cum dicitur: *Respondens autem Petrus dixit, Christum Dei*. Non ait simpliciter eum esse Christum Dei, sed magis cum articulo (8) *Christum illum Dei*: unde in Græco habetur (τὸν χριςὸν) *ton Christon*. Nam plures divinitus uocti, diversimode vocati sunt Christi. Quidam enim uocti fueruot in Reges, quidam in Prophetas; nos autem per Christum sancto peruncti Spiritu, nomen obtinuimus Christi; sed unus solus est qui est Christus Dei, & Patris, quasi ipso solo proprium habente Patrem, qui in cælis est: & sic Lucas coocordat quidem in senteotiis cum Matthæo, qui oarravit cap. XVI. Petrum dixisse: „Tu es Christus Filius Dei vivi:" sed utens breviloquio, ait eum dixisse, *Christum Dei*. AMBROSIUS (ubi supra.) In uoo enim hoc oomine

(1) *Al.* cumulabit. (2) *In edit. P. Nicolai ita invenimus suppletum:* quia possunt sancti Domino fidei amorisque societate coniungi; sed incomprehensibilia paternæ dispositionis arcana solus novit Filius penetrare. Ubique ergo solus orat &c. (3) *Al.* inferiorum. (4) *Al.* huius. (5) *Al.* firmata. (6) *Supplet P. Nicolaius* sed hoc eum movet qui putat quia numquam oravit in via. (7) *Al.* omnes eos. (8) Al. omittitur *Christum illum Dei*.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. PP. *b* Ibidem. *c* Ubi supra.

mine, & divinitatis, & incarnationis expressio, & fides est passionis. Complexus est itaque omnia qui & naturam, & nomen expressit, in quo summa virtutum est. CYRILLUS *a*. Sed notandum, quod unum confessus est esse Christum prudentissimus Petrus contra præsumentes Emmanuelem in duos Christos dividere. Neque enim sciscitatus est eos, dicens: *Quem dicunt homines esse* divinum Verbum, sed *Filium hominis*? quem Petrus confessus est esse Filium Dei. In hoc ergo admirandus est, & dignus factus tam præcipuis honoribus, quia quem admiratus est in forma nostra, hunc credidit esse Christum Patris, scilicet hominem factum Verbum, quod processit de Patris substantia. AMBROSIUS (Lib. VI. in Luc. cap. de eo quod præcepit discipulis ne cui dicerent.) Dominus autem Iesus Christus prædicari se primo noluit, ne ullus strepitus nasceretur: unde sequitur: *At ille increpans eos, præcepit ne cui dicerent*. Multis ex causis iubet tacere discipulos: ut fallat principem mundi, ut declinet iactantiam, doceat humilitatem. Ergo Christus noluit gloriari; & tu, qui ignobilis natus es, gloriaris? Simul ne rudes, & imperfecti adhuc discipuli maximæ prædicationis molibus opprimantur. Prohibentur ergo evangelizare eum Dei Filium, ut evangelizarent postea crucifixum. CHRYSOSTOMUS (hom. lv. in Matth.) Opportune etiam Dominus tunc vetuit nulli dicere, quod ipse esset Christus, quatenus sublatis de medio scandalis, & crucis consummato patibulo, habitualiter imprimeretur audientium menti conveniens de eo opinio: nam radicatum semel, & postmodum evulsum, vix umquam denuo insitum retinebitur; quod autem semel insitum perseverat immobile, de facili concrescit. Nam si Petrus ex solo auditu scandalizatus est, quid quamplures paterentur, cum audissent Filium Dei esse, viderent autem crucifixum, & consputum? CYRILLUS *b*. Oportebat ergo discipulos eum ubique terrarum prædicare (hoc enim erat opus electorum ab eo ad Apostolatus officium) sed, ut sacra Scriptura testatur, tempus est unicuique rei. Decebat enim ut crux, & resurrectio impleretur, & sic sequeretur Apostolorum prædicatio: unde sequitur: *Dicens, quia oportet Filium hominis multa pati, & reprobari a senioribus, & principibus sacerdotum, & scribis, & occidi, & tertia die resurgere*. AMBROSIUS (ubi supra.) Fortasse, quia sciebat Dominus difficile passionis, & resurrectionis mysterium etiam discipulos credituros, ipse voluit esse suæ passionis, & resurrectionis assertor.

(*c*) CYRILLUS *c*. Ducum magnanimi strenuos in armis ad audaciam provocant, non solum eis honores pollicendo victoriæ, sed etiam ipsum pati generosum esse fatentes. Tale quid videmus docere Dominum Iesum Christum: prædixerat enim Apostolis, quod oporteret eum perpeti Iudæorum calumnias, occidi, & tertia die resurgere. Ne igitur putarent Christum quidem passurum persecutiones pro vita mundi, eis vero licere lentam vitam ducere; ostendit quod necessario per æqua certamina, gradi decet cupientes eius gloriam obtinere: unde dicitur: *Dicebat autem ad omnes*. BEDA (cap. XXXVIII. in Luc.) Pulchre posuit *ad omnes*: quia superiora, quæ ad fidem dominicæ nativitatis, vel passionis pertinent, cum solis discipulis seorsum egit. CHRYSOSTOMUS (hom. lvi. in Matth.) Cum autem Salvator sit pius & benignus, nullum invitum, aut coactum habere vult famulum, sed spontaneos, & gratias agentes ei pro famulatu; & ideo neminem cogendo, aut necessitatem imponendo, sed persuadendo, & benefaciendo universos volentes attrahit, dicens, *Siquis vult*. BASILIUS *d*. Vitam autem propriam in formam optimæ conversationis tradidit volentibus ei obedire, cum dicit, *Post me venire*; non obsecutionem corporalem insinuans: esset enim in omnibus impossibilis, Domino iam in cælis existente: sed debitam conversationis pro posse imitationem. BEDA (cap. XXXVII.) Nisi autem quis a semetipso deficiat, ad eum qui supra ipsum est non appropinquat: unde dicitur: *Abneget semetipsum*. BASILIUS *e* (in Quæst. explicans quæst. VI. abnegatio sui qualis sit.) Abnegatio quidem sui ipsius est totalis præteritorum oblivio, & recessus a propriis voluntatibus. ORIGENES *f*. Abnegat etiam aliquis seipsum, dum vitam prius in malitia consuetam alteratione debita commutat: puta qui dudum in lascivia vixerat, abnegat semetipsum lascivum, cum fit castus; & similiter abstinentia cuiuslibet criminis, suiipsius abnegatio est. BASILIUS *g*.

Ap-

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi supra. *b* Ibidem. *c* Ubi supra. *d* In Constit. monast. cap. IV. *e* In Regulis fusius disputatis ad interrogat. VI. *f* Tract. II. in Matth. *g* In Regulis, ut supra.

Appetitus (1) autem mortis tolerandæ pro Christo, & mortificatio membrorum, quæ sunt super terram, & viriliter disponi ad omne periculum sustinendum pro Christo, & non affici quemquam ad vitam præsentem, hoc est tollere crucem suam: unde subditur: *Et tollat crucem suam quotidie*. THEOPHYLACTUS (super *Tollat crucem*.) Crucem hic dicit mortem exprobrabilem, innuens quod si quis vult Christum sequi, non debet effugere propter ipsum etiam exprobrabilem mortem. GREGORIUS in hom. (XXXII. in Evang.) Duobus etiam modis crux tollitur, dum aut per abstinentiam affligitur corpus, aut per compassionem afficitur animus. GRAECUS *a*. Recte autem coniungit hæc duo, *abneget semetipsum*, & *tollat crucem suam*. Sicut enim qui paratus est ascendere crucem, sumit in mente sua mortis intentionem, sicque vadit ut non æstimans amplius hanc vitam participare; ita qui sequi vult Dominum, primo debet abnegare seipsum, & sic tollere crucem, ut eius voluntas sit prompta ad omnem miseriam sustinendam. BASILIUS *b*. In hoc igitur consistit perfectio, ut impassibiliter se habeat secundum affectum etiam ad ipsum vivere, & habeat in promptu mortis responsum, ut nequaquam in seipso confidat. Sumit autem exordium perfectio ab exteriorum alienatione, (2) puta possessionum, vel inanis gloriæ, vel præcise affectionis inutilium rerum. BEDA (super *Tollat crucem*.) Prædictam igitur crucem & quotidie tollere, & ea sumpta Dominum sequi iubemur, qui crucem propriam baiulavit: unde sequitur, *Et sequatur me*. ORIGENES *c*. Huius autem causam assignat subdens: *Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet illam*; idest, qui vult secundum vitam præsentem vivere, & propriam animam in sensibilibus conservare, hic eam perdet, non ducens eam ad terminos beatitudinis. E contrario autem subdit: *Nam qui perdiderit animam suam propter me, salvam faciet illam*; idest, qui negligit sensibilia intuitu veritatis, exponens se morti, hic tamquam animam perdens pro Christo, eam potius salvabit. Itaque si animam salvari beatum est, relatum ad eam quæ est in Deo salutem, debet esse & quædam bona perditio animæ quæ fit intuitu Christi. Videtur etiam mihi persimile ei quod est abnegare seipsum, secundum prædicta, decere perdere quemlibet propriam animam peccatricem, ut sumat eam quæ per virtutem salvatur. CYRILLUS *d*. Quod autem incomparabiliter exercitium pacis Christi superet delicias, & pretiosa mundi, insinuat subdens: *Quid proficit homini si lucretur universum mundum, seipsum autem perdat, & detrimentum sui faciat?* quasi dicat: Cum aliquis aspiciens præsentem dulcedinem, aut utilitatem, renuit quidem pati, eligit autem splendide vivere, si sit opulentus; quod inde sibi commodum erit cum perdiderit animam? Transit enim huius mundi figura, & amœna velut umbra discedunt: non enim proderunt thesauri impietatis; eripit autem a morte iustitia. GREGORIUS in hom. (XXXII. in Evang.) Quia ergo sancta Ecclesia habet aliud tempus persecutionis, atque aliud pacis, Dominus utraque tempora designavit in præceptis: nam persecutionis tempore ponenda est anima; quod significavit dicens, *Qui perdiderit animam*: pacis autem tempore ea quæ amplius dominari possunt, frangenda sunt desideria terrena; quod significavit dicens, *Quid proficit homini?* Plerumque autem labentia cuncta despicimus; sed tamen adhuc humanæ verecundiæ usu præpedimur, ut rectitudinem quam servamus in mente, nondum exprimere valeamus in voce. Sed huic quidem vulneri congruum Dominus subiungit medicamentum, dicens: *Nam qui me erubuerit, & meos sermones, hunc Filius hominis erubescet*. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Erubescit Christum qui dicit, Numquid credam crucifixo? Sed & sermones eius erubescit qui Evangelii ruditatem contemnit. Quod autem hunc Dominus erubescet in regno suo tale est sicut si aliquis paterfamilias habens servum pravum, erubescat eum nominare. CYRILLUS *e*. Incutit autem eis timorem, dicens se cælitus descensurum, non in pristina humilitate, & mensura proportionabili nobis, sed in gloria Patris, ministrantibus Angelis: sequitur enim: *Cum venerit in maiestate sua, & Patris, & sanctorum Angelorum*. Pessimum igitur, & damnosum notari inimicitia, & operis inertia, quando tantus

(1) *Al. enititur* autem. (2) *Al.* puta possessionem vel inanis gloriæ &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Vel Isaac Monachus in Cat. Græc. PP. *b* In Regulis fusius disputatis ad interrogat. VIII. *c* Ut supra. *d* Ut supra. *e* Ibidem.

tus iudex descenderit, agminibus circumstantibus Angelorum. Hinc autem percipias quod, carne sumpta & sanguine, Filius non minus est Deus, quod se pollicetur in maiestate Dei Patris venturum, & quod ei tamquam iudici omnium ministrabunt Angeli qui factus est homo similis nobis. AMBROSIUS (Lib. VII. in Lucam.) Semper autem Dominus sicut erigit ad præmia futura virtutum, atque utilem sæcularium rerum docet esse contemptum, ita etiam (1) infirmitatem mentis humanæ præsentium remuneratione sustentat. Arduum quippe est crucem tollere, & animam periculis, morti corpus offerre; negare quod sis, cum velis esse quod non sis; raroque quamvis excelsa virtus futuris commutat præsentia. Ergo bonus magister, ne quis desperatione frangatur, aut tædio, continuo se videndum fidelibus pollicetur, dicens: *Dico autem vobis: vere sunt aliqui hic stantes qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei.* THEOPHYLACTUS (super illud, *Donec viderint regnum Dei.*) Idest gloriam in qua iusti erunt. Hoc autem dixit de transfiguratione quæ forma erat futuræ gloriæ; ac si diceret: Sunt aliqui hic stantes, scilicet Petrus, Iacobus, & Ioannes, qui non attingent mortem, donec in tempore transfigurationis videant in qua gloria erunt qui me confitentur. GREGORIUS in homil. (XXXII. in Evan.) Vel regnum Dei hoc loco præsens Ecclesia vocatur: & quidam ex discipulis usque adeo in corpore victuri erant ut Ecclesiam Dei constructam conspicerent, & contra mundi huius gloriam erectam. AMBROSIUS (Lib. VII. in Lucam.) Itaque si nos volumus mortem non timere, stemus ubi Christus est: soli enim non quærunt gustare mortem qui stare possunt cum Christo: in quo licet ex verbi ipsius qualitate perpendere, nec tenuem quidem sensum mortis habituros qui Christi videntur meruisse consortia. Certe mors corporis libando gustetur, vita animæ possidendo teneatur: non enim hic mors corporis, sed animæ denegatur.

(f) EUSEBIUS a. Cum Dominus discipulis suis (2) secundæ apparitionis suæ promulgaverit ingens mysterium, ne solis verbis credere viderentur, procedit ad opera, ostendens eis oculata fide imaginem regni sui: unde dicitur: *Factum est autem post hæc verba fere dies octo, & assumpsit Petrum, & Iacobum, & Ioannem, & ascendit in montem ut oraret.* DAMASCENUS b. Matthæus quidem, & Marcus sexto die post factam promissionem discipulis, Lucas autem post octavum dicit celebratam fuisse transfigurationem: nec est dissonantia in dictis; sed qui sex numeraverunt, demptis extremis, primo dico, & ultimo, quo pollicitus est, & quo fecit, medios computaverunt; at qui octo connumeravit, utrumque prædictorum computavit. Sed cur non omnes, sed aliqui vocati sunt ad hanc visionem? Unus quidem erat qui solus indignus erat divinitatis visione, scilicet Iudas, secundum illud Esai. XXVI. „ Tollatur impius, ne videat gloriam „ Dei. “ Si solus ergo esset (3) omissus, tamquam invidus ad maiorem esset malitiam provocatus. Proinde proditori tollit proditionis occasionem, cum dimisit inferius reliquam Apostolorum congeriem. Assumpsit autem tres, ut in duobus, vel tribus stet omne verbum. Petrum quidem assumpsit, volens testimonium quod testatus fuerat, ei ostendere per Patris testimonium confirmari, & quasi præsidem futurum totius Ecclesiæ. Sed Iacobum assumpsit tamquam moriturum pro Christo ante omnes discipulos; Ioannem vero tamquam Theologiæ purissimum organum, ut visa gloria Filii, quæ non subiacet tempori, resonet illud, „ In principio erat Verbum. “ AMBROSIUS (Lib. VII. in Lucam cap. 1. par. ante med.) Vel Petrus ascendit, qui claves regni cælorum accepit; Ioannes, cui committitur mater; (4) Iacobus, qui primus solium sacerdotale conscendit. THEOPHYLACTUS (super *Sunt quidam de hic stantibus*.) Vel assumit hos tamquam hanc rem celare potentes, & nulli alii revelare. Ascendit autem in montem ut oraret, docens nos solitarios, & ascendentes orare ad nihil terrenorum declinantes. DAMASCENUS c. Aliter tamen orant servi, aliter orabat Dominus: nam servi orantis oratio est per intellectus ascensum ad Deum; sed sacer intellectus Christi, qui secundum hypostasim Deo unitus erat, manuducens nos ad ascensum, quo per orationem ad Deum ascenditur,

(1) *Al.* infirmitatis. (2) *Al.* secum apparitionis. (3) *Al.* dimissus. (4) *Legit ex Ambrosio Nicolaius* Iacobus qui primus martyrium sustinuit.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græc. PP. b Orat. de Transfiguratione. c Ibid.

tur, & docens quod adversarius Dei non est, sed tamquam principium veneratur genitorem, quin etiam alliciens tyrannum explorantem si Deus esset, quod miraculorum virtus prædicabat, quasi sub quadam esca hamum contegeret, ut qui spe deificationis hamaverat hominem, (1) corporis amictu decenter hamaretur: unde sequitur: *Et facta est, dum oraret, species vultus eius altera.* CYRILLUS *a*. Non tamquam corpore humanam formam mutante, sed quadam splendida gloria superveniente. DAMASCENUS *b*. Videns autem diabolus orationibus refulgentem, recordatus est Moysi, cuius glorificata est facies. Sed Moyses quidem glorificatur extrinsecus adveniente gloria, Dominus autem ex innato gloriæ divinæ fulgore: cum enim secundum hypostasis unionem, una & eadem sit gloria Verbi, & carnis, transfiguratur, non quasi accipiens quod non erat, sed quod erat manifestans discipulis: unde secundum Matthæum dicitur, quod transfiguratus est coram eis, & quod facies eius refulsit ut sol: quod (2) enim est in sensibilibus sol, hoc in intelligibilibus Deus: & sicut sol, qui est lucis fons, de facili videri non potest, lux autem eius ex eo quod ad terram pervenit aspicitur; sic facies Christi intensius refulget ut sol, vestimenta autem eius dealbantur ut nix: unde sequitur: *Et vestitus eius albus refulgens*, illustratus scilicet per divinæ lucis participationem. His autem ita se habentibus, ut unus ostenderetur Dominus novi & veteris testamenti, & hæreticorum ora obturentur, & fides fiat resurrectionis, nec non qui transfigurabatur vivorum, & mortuorum Dominus crederetur; Moyses, & Elias tamquam famuli assistunt Domino in gloria: unde sequitur: *Ecce duo viri loquebantur cum illo: erant autem Moyses, & Elias visi in maiestate*. Oportebat enim ut videntes conservorum gloriam, & fiduciam, mirarentur quidem pium dominicum descensum, zelarent vero eos qui prius laboraverant, visuri amœnitatem futurorum bonorum, & magis fortificarentur in laboribus: nam qui laborum noverit emolumenta, labores facilius tolerabit. CHRYSOSTOMUS (hom lvii. in Matth.) Aliter quoque, quoniam vulgus asserebat eum esse Eliam, vel Hieremiam, ut discerneretur inter Dominum & famulos, & ut pateat eum non esse adversarium Dei, & legis transgressorem, eos sibi assistentes monstravit: non enim legislator Moyses, & qui pro gloria divina zelatus est Elias astitissent ei: sed & propter virtutes virorum demonstrandas: nam uterque pro mandatis divinis quampluries se morti exposuerat. Volebat etiam discipulos eos imitari in regimine populi, ut fierent mites sicut Moyses, & zelantes sicut Elias. Inducit etiam eos, ut ostendat crucis gloriam, ad consolandum Petrum, & alios passionem timentes: unde sequitur: *Et dicebant excessum eius quem completurus erat in Hierusalem*. CYRILLUS *c*. Videlicet mysterium dispensationis in carne, nec non salutiferam passionem completam in venerabili cruce. AMBROSIUS (Lib. VII. in Luc. cap. 1.) Mystice autem post verba prædicta, transfiguratio Christi ostenditur: quoniam is qui verba Christi audit, & credit, resurrectionis gloriam videbit: octava enim die facta est resurrectio: unde & plerique Psalmi pro octava scribuntur: aut forte ut ostenderet nobis quod dixerat, quod is qui propter Dei verbum perdiderit animam suam, salvam faciet eam, quoniam promissa sua in resurrectione restituet. BEDA (cap. xxxviii. super illud, *Et post dies octo*.) Nam sicut ipse post septimam sabbati, qua in sepulcro quieverat, a mortuis resurrexit, & nos post sex (3) sæculi ætates, & septimam quietis animarum, quæ interim in alia vita geritur, quasi octava ætate resurgemus. AMBROSIUS (ubi supra.) Sed Matthæus, & Marcus post dies sex assumptos hos esse commemorarunt: de quo possemus dicere, quod post sex millia annorum, mille enim anni in conspectu Dei tamquam dies una. Sed plures quam sex millia computantur anni; & maluimus sex dies per symbolum intelligere, quod sex diebus mundi opera sunt creata, ut per tempus opera, & per opera mundum intelligamus. Et ideo mundi temporibus impletis resurrectio futura monstratur: aut quia is qui supra mundum ascenderit, & huius (4) sæculi momenta transcenderit, velut in sublimi locatus, futuræ resurrectionis fructus expectabit in æternum. BEDA (super *Et ascendit*

(1) *Al.* corpus. (2) *Al.* deest enim. (3) *Al.* sæculi eius. (4) *Al.* & huius post sæculi.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi supra. *b* Ut supra. *c* Ubi supra.

dit in montem.) Unde in montem oraturus, (1) & transfigurandus ascendit, ut ostendat eos qui fructum resurrectionis expectant, & Regem in decore suo videre desiderant, mente in excelsis habitare, & continuis precibus debere incumbere. AMBROSIUS (ut supra.) Putarem in tribus qui ducuntur ad montem, mystice genus humanum comprehensum, quia ex tribus filiis Noe genus omne; defluxit humanum, nisi electos cernerem. Tres igitur eliguntur qui ascendunt in montem, quia nemo potest resurrectionis videre gloriam, nisi qui mysterium Trinitatis incorrupta fidei sinceritate servaverit. BEDA (cap. XXXVIII. super *Transfiguratus est.*) Transfiguratus (2) autem Salvator gloriam futuræ vel suæ, vel nostræ resurrectionis ostendit; qui qualis tunc Apostolis apparuit, post iudicium cunctis apparebit electis. Vestitus autem (3) talis Domini sanctorum illius chorus accipitur, qui videlicet Domino in terris consistente despectus videbatur, sed illo montem petente, novo candore refulget: quia „ nunc filii „ Dei sumus, & nondum apparuit quid eri„ mus; scimus autem quoniam cum appa„ ruerit, similes ei erimus: " I. Ioan. III. AMBROSIUS (Lib. VII. in Luc. cap. I. a med.) Vel aliter. Pro tua possibilitate tibi verbum aut minuitur, aut crescit; ac nisi altioris prudentiæ cacumen ascendas, non tibi apparet quanta sit gloria in Dei Verbo. Vestimenta autem Verbi sunt sermones Scripturarum, & quædam intellectus indumenta divini. Et sicut vestitus albus refulsit, ita in oculis tuæ mentis divinarum lectionum sensus albescit. Inde apparet Moyses, & Elias, hoc est lex, & Propheta in Verbo: neque enim lex potest esse sine Verbo, nec Propheta nisi qui de Dei Filio prophetavit.

(g) THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Christo vacante orationi, Petrus somno deprimitur: infirmus enim erat, & quod humanum erat implevit: unde dicitur: *Petrus vero, & qui cum illo erant, gravati erant somno.* Excitati autem gloria eius cernunt, & duos viros cum eo: unde sequitur: *Et evigilantes viderunt maiestatem eius, & duos viros qui stabant cum illo.* CHRYSOSTOMUS (hom. LVII. in Matth.) Vel somnum vocat ingestum eis nimium stuporem ex illa visione: neque enim nocturnum tempus erat, sed lucis excellentia gravabat oculorum debilitatem. AMBROSIUS (ubi supra inter med. & fin.) Premit enim incomprehensibilis splendor divinitatis, nostri corporis sensus: nam si solis radium e regione oculorum contuentium (4) corporea nequit acies continere; quomodo Dei gloriam humanorum ferret corruptela membrorum? Et fortasse ideo gravati somno erant, ut resurrectionis viderent speciem post quietem. Itaque vigilantes viderunt maiestatem eius: nemo enim nisi vigilans gloriam videt Christi. Delectatus est Petrus, & quem sæculi huius illecebrosa non caperent, gloria resurrectionis illexit: unde sequitur: *Et factum est cum discederent ab illo, ait Petrus ad Iesum: Præceptor, bonum est nos hic esse.* CYRILLUS *a*. Æstimabat forsan divus Petrus imminere tempus regni Dei; & ideo approbat montis incolatum. DAMASCENUS *b*. Non est autem bonum, Petre, tibi quod Christus ibi moretur: quoniam si mansisset, nequaquam tibi facta promissio consequeretur effectum: neque enim claves obtinuisses regni, nec mors tyranni abolita esset. Non quæras ante tempus felicia, ut Adam deificationem. Erit quando hunc aspectum indesinenter percipias, & cohabitabis illi qui lux est, & vita. AMBROSIUS (ubi sup. aliq. ante finem.) Petrus autem non solum affectu, sed etiam (5) factorum devotione præstantior, ad ædificanda tabernacula tria impiger operarius, communis obsequii ministerium pollicetur: sequitur enim: *Et faciamus tria tabernacula, unum tibi, & unum Moysi, & unum Eliæ.* DAMASCENUS *c*. Non autem te Dominus tabernaculorum, sed universalis Ecclesiæ constructorem constituit: verba tua tui discipuli, oves tuæ mandaverunt effectui, Christo tabernaculum construentes, nec non & servis eius. Hoc autem non ex intentione Petrus proferebat, sed inspiratione Spiritus revelantis futura: unde sequitur: *Nesciens quid diceret.* CYRILLUS *d*. Nesciebat etiam quid diceret: neque enim aderat tempus finis sæculi, nec participandæ a sanctis promissæ spei: & cum iam sumeret exordium dispensatio, quo pacto Christum oportebat

(1) *Al.* & transfiguraturus. (2) *Al. itidem* transfiguraturus. (3) *Al. deest* talis. (4) *Al.* corpora. (5) *Al.* sanctorum.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ut supra. *b* Orat. de Transfiguratione ut supra. *c* Ibid. *d* Ubi supra.

tebat desistere a mundi dilectione, volentem pati pro eo? DAMASCENUS *a*. Decebat etiam non solum perstringere fructum incarnationis ad opus existentium in monte, sed diffundi ad omnes credentes quod per crucem, & passionem erat consummandum. TITUS. Ignorabat etiam Petrus quod dixerat, quia non oportebat tribus tria tabernacula facere: non enim connumerantur Domino famuli, nec comparantur creaturæ Creatori. AMBROSIUS (ubi supra.) Neque capit humana conditio in hoc corruptibili corpore facere tabernaculum Deo, sive in animo, sive in corpore, sive in quolibet alio loco. Et quamvis nesciret quid diceret, tamen pollicebatur officium; cui non inconsulta petulantia, sed (1) præmatura devotio fructus pietatis accumulat: nam quod ignorabat, conditionis fuit; quod promittebat, devotionis. CHRYSOSTOMUS (hom. LVII. in Matth.) Vel aliter. Audiebat quod oportebat ipsum mori, & tertia die resurgere; videbat autem multam distantiam, & solitudinem: unde consideravit quod plurimam haberet locus tutelam: ob hoc dixit: *Bonum est nos hic esse*. Aderat quoque Moyses, qui nubem intravit, & Elias, qui (2) in monte ignem deduxit. Igitur Evangelista confusionem mentis eius, ex qua hoc proferebat, ostendens dixit: *Nesciens quid diceret*. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. LVI.) Quod autem hic Lucas dixit de Moyse, & Elia: *Et factum est dum discederent ab illo, ait Petrus ad Iesum: Præceptor, bonum est nos hic esse*: non debet putari contrarium ei quod Matthæus, & Marcus ita coniunxerunt, Petrum hæc suggessisse, quasi adhuc Moyses, & Elias cum Domino loquerentur: non enim expresserunt tunc, sed tacuerunt potius quod iste addidit, illis descendentibus, hoc Petrum Domino suggessisse. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Petro autem dicente, *Faciamus tria tabernacula*, Dominus tabernaculum non manufactum fabricat, & in eum ingreditur cum Prophetis: unde subditur: *Hæc autem illo loquente, facta est nubes, & obumbravit eos*: ut ostenderet quod non minor est Patre: sicut enim in veteri testamento in nube habitare Dominus dicebatur, sic & nunc nubes suscepit Dominum, non caliginosa, sed lucida. BASILIUS *b*. Nam obscuritas legis transierat: sicut enim fumus ab igne, sic nubes a luce causata est. Verum, quia nebula signum tranquillitatis est, quies futuræ mansionis ostenditur per nubis operimentum. AMBROSIUS (ubi supra.) Divini enim Spiritus est obumbratio ista, quæ non caligat affectibus hominum, sed revelat occulta. ORIGENES (tract. III. in Matth.) Hanc autem gloriam discipuli sufferre nequeuntes, procubuerunt humiliati sub potenti dextera Dei, nimium timentes, cum scirent quod dictum fuit Moysi Exod. XXXIII. „Non videbit homo faciem meam, & vivet:" unde sequitur: *Et timuerunt intrantibus illis in nubem*. AMBROSIUS. Cognosce autem nubem istam non coacti aeris caligine piceam, & quæ cælum tenebrarum horrore (3) subtexat, sed lucidam nubem, quæ nos non pluvialibus aquis immadidet, sed qua mentes (4) hominum in voce Dei omnipotentis emissa fidei ros rigavit: sequitur enim: *Et vox facta est de nube, dicens: Hic est Filius meus dilectus*. Non Elias filius, non Moyses filius; sed *Hic est Filius*, quem solum videtis. CYRILLUS *c*. Qualiter ergo oportebat eum qui revera Filius est, factum, vel creatum existimare, Deo Patre desuper intonante, *Hic est Filius meus*? Quasi dicat: Non unus ex filiis, sed qui vere, & naturaliter est Filius, ad cuius exemplar alii sunt adoptivi. Illi ergo iussit obedire, cum subdit, *Ipsum audite*; & magis quam (5) Moysen, & Eliam, quia Christus est finis legis, & Prophetarum: unde signanter Evangelista subdit: *Et dum fieret vox, inventus est Iesus solus*. THEOPHYLACTUS (super *Hic est Filius*.) Ne scilicet putaret aliquis hoc dictum, *Hic est Filius meus dilectus*, de Moyse, vel Elia fuisse prolatum. AMBROSIUS (ubi supra.) Recesserunt ergo illi ubi cœperat Dominus designari. Tres

(1) *Al.* primatum. (2) *Al.* in montem. *P. Nicolai legit* in monte ignem e cælo deduxit. (3) *Al.* subtexerat. (4) *Al.* homini. (5) *Al.* ad Moysen.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ut supra. *b* In Cat. Græc. PP. Habetur apud illum in Esaiæ IV. sub finem super illud ex vers. V. *Creabit Dominus super omnem locum montis Sion, & ubi invocatus est, nubem per diem &c.* *c* Ubi supra, & in Thesauro Lib. II. cap. XIV.

Tres etiam in principio videntur, (1) unus in fine: perfecta enim fine unum sunt. Ergo & illi quasi recipiuntur in Christi corpus, quia & nos unum erimus in Christo Iesu; aut fortasse quia lex, & Prophetæ ex Verbo. THEOPHYLACTUS (super *Inventus est Iesus solus*.) Quæ autem ex Verbo cœperunt, in Verbo desinunt: per hoc enim innuit quod usque ad tempus aliquod lex, & Prophetæ apparerent, sicut hic Moyses, & Elias; postmodum autem solus Iesus, illis recedentibus: nam nunc Evangelium manet transactis legalibus. BEDA (cap. XXXVIII.) Et nota, sicut Domino in Iordane baptizato, sic etiam in monte clarificato totius Trinitatis mysterium declarari: quia gloriam illius, quam in baptismate confitemur, in resurrectione videbimus. Nec frustra Spiritus sanctus hic in lucida nube, illic apparet in columba: quia qui nunc simplici corde fidem quam percipit servat, tunc luce apertæ visionis quæ crediderat contemplabitur. ORIGENES *a*. Non vult autem Iesus dici quæ ipsius spectant ad gloriam ante suam passionem: unde sequitur: *Et ipsi tacuerunt, & nemini dixerunt in illis diebus quicquam ex his quæ viderant*: offensi enim fuissent, & præcipue vulgus, si vidisset crucifigi eum qui sic fuerat glorificatus. DAMASCENUS *b*. Hoc etiam præcepit Dominus, sciens discipulos imperfectos, qui nondum sortiti erant plenam Spiritus participationem; ne corda aliorum qui non viderant, subverterentur tristitia; & ne proditor incitaretur ad invidiæ rabiem.

(h) BEDA (cap. XXXIX. in Luc.) Loca rebus congruunt. In monte Dominus orat, transformatur, discipulis arcana suæ maiestatis aperuit, in inferiora descendens, turbæ occursu excipitur: unde dicitur: *Factum est autem in sequenti die, descendentibus illis de monte, occurrit illis turba multa*. Sursum Patris vocem pandit, deorsum spiritus malos expellit: unde sequitur: *Et ecce vir de turba exclamavit dicens: Magister, obsecro te, respice in filium meum*. TITUS. Videtur mihi sapiens quidem hic esse: non enim dixit Salvatori, Fac hoc, vel istud; sed *respice*. Hoc enim sufficit ad salutem, sicut Propheta dicebat Psal. lxxxv. „Respice in „me, & miserere mei.“ Et dicit, *In filium meum*, ut rationabilem demonstret inverecundiam, quod solus in multitudine clamat. Addit, *Quia unicus est mihi*; quasi dicat: Nullus alius expectatur futurus remedium senectutis. Consequenter explicat passionem, ut audientem moveat ad pietatem, dicens: *Et ecce spiritus apprehendit eum, & subito clamat, & elidit, & dissipat eum cum spuma, & vix discedit dilanians eum*. Deinde videtur criminari discipulos; sed magis respondit, quod iuste verecundiam deposuerit, dicens: *Et rogavi discipulos tuos ut eiicerent illum, & non potuerunt*; quasi dicat: Non putes quod leviter ad te pervenerim: stupenda est dignitas tua, nec statim te molestavi: ad discipulos tuos accessi primo; nunc quia non curaverunt, cogor proficisci ad te: unde & Dominus non ipsum, sed genus incredulum increpat: sequitur (2) enim: *Respondens autem Iesus dixit: O generatio infidelis, & perversa, usquequo ero apud vos, & patiar vos?* CHRYSOSTOMUS (hom. LVIII. in Matth.) Sed hunc hominem multum infirmari in fide, Evangeliorum Scriptura ostendit ex pluribus, ex eo scilicet quod dixit Marc. IX. „Adiuva incredulitatem meam,“ &„ si potes,“ & ex eo quod Christus dixit, „Credenti omnia possibilia „sunt.“ CYRILLUS *c*. Unde melius puto incredulum reputatum dæmoniaci patrem, quod & sacros Apostolos obiurgavit, dicens eos non posse imperare dæmonibus: potius autem erat honorando Deum ab eo petere gratiam: annuit enim veneratus. Qui autem dicit debilitari erga virtutem quæ est in spiritus malignos, eos (3) qui a Christo adepti sunt potestatem eiiciendi eos, gratiam magis calumniatur quam fulgentes ea, in quibus Christus operatur. Unde offenditur Christus accusatis sanctis, quibus est commissum verbum prædicationum sacrarum: propter quod Dominus increpat eum, & concordes ei, dicens: *O generatio infidelis, & perversa*; quasi dicat: Causa tuæ infidelitatis, gratia effectum sortita non est. CHRYSOSTOMUS (hom. LVIII. in Matth. par. ante med.) Non autem dirigit sermonem ad eum tantum, sed ad omnes Iudæos, ne faciat eum hæsitare: oportebat enim scandalizari quamplures. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Quod autem di-

(1) *Al.* unus in fide: perfectæ enim fidei unum sunt: *P. Nicolai* perfecta enim fide unum sunt. (2) *Al. acest* enim. (3) *Al.* quia Christi.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. PP. & tract. III. ut iam supra. *b* Prædicta orat. de Transfiguratione. *c* Ubi supra.

dicit, *Perversa*, demonstrat quod non a principio, neque naturaliter inerat eis malitia; sed natura quidem erant recti semen Abrahæ existentes, sed per malitiam erant perversi. CYRILLUS *a*. Quasi nescientes procedere rectis incessibus. Cum eis autem qui sic sunt dispositi, Christus commorari dedignatur: unde dicitur: *Usquequo ero apud vos, & patiar vos?* ferens quasi moleste eorum conversationem propter pravitatem ipsorum. CHRYSOSTOMUS (hom. lviii. in Matth.) Per hoc etiam ostendit desideratum sibi esse suum recessum, & quod non erat grave crucis patibulum, sed magis ipsorum conversatio. BEDA (cap. xxxix. in Lucam in med.) Non quod tędio superatus sit mansuetus, & mitis; sed in similitudinem medici si ægrotum videat contra sua præcepta se gerere, dicat: Usquequo accedam ad domum tuam, me aliud jubente, te aliud faciente? Intantum autem non est iratus homini, sed vitio, ut statim intulerit: *Adduc huc filium tuum*. TITUS. Poterat quidem solo iussu eum liberare; sed propalat (1) suam passionem, subiiciens infirmum præsentium visioni. Deinde dæmonium, postquam Dominum sensit, concutit puerum: unde sequitur: *Et cum accederet, elisit illum dæmonium, & dissipavit*: ut sic prius exprimatur passio, deinde adhibeatur remedium. CHRYSOSTOMUS (hom. lviii. in Matth. prope medium.) Non tamen hoc Dominus ad ostentationem facit, sed causa patris, ut cum viderit dæmonium conturbari propter solam vocationem, sic saltem inducatur ad fidem futuri miraculi; de quo sequitur: *Et increpavit Iesus spiritum immundum, & sanavit puerum, & reddidit illum patri eius*. CYRILLUS *b*. Antea autem non erat patris, sed dæmonis occupantis. Subdit autem Evangelista stupere plebem in magnaliis Dei, dicens: *Stupebant autem omnes in magnitudine Dei*: quod dicit propter donum Christi, qui sacris quinque Apostolis contulit potestatem agendi divina miracula, & imperandi dæmonibus. BEDA (cap. xxxix. in Luc.) Mystice autem pro qualitate meritorum quotidie aliis (2) ascendit Dominus, dum perfectos, quorum conversatio in cælis est, sublimius extollendo glorificat, & de æternis instruit, & docet quæ a turbis audiri non valent; aliis autem descendit, dum terrenos, & insipientes confortat, docet, & castigat. Hunc autem dæmoniacum Matthæus lunaticum, Marcus surdum & mutum describit: significat enim illos qui ut luna mutantur, per diversa vitia crescentes, & decrescentes; qui muti sunt, non confitendo fidem, (3) & surdi, nec ipsum fidei audiendo sermonem. Dum puer autem ad Dominum accedit, eliditur: quia conversi ad Dominum plerumque a dæmonio gravius pulsantur, ut vel odium virtutis incutiat, vel expulsionis suæ vindicet iniuriam; sicut Ecclesiæ primordiis tot gravissima intulit certamina, quot suo regno doluit subito illata dispendia. Non puerum autem qui vim patiebatur, sed dæmonem qui inferebat increpat: quia (4) qui peccantem emendare desiderat, vitium arguendo, & odiendo depellere, sed hominem debet amando resovere donec sanatum spiritualibus Ecclesiæ possit reddere patribus.

(i) CYRILLUS *c*. Omnia quæcumque operabatur Iesus, admiratione digna penes omnes erant: irradiabat enim quiddam præcipuum, & divinum in qualibet operatione ipsius, secundum illud Psal. xx. „Gloriam, & decorem superpones ei." Et si omnes quidem mirarentur in his quæ faciebat, ipse tamen hæc quæ sequuntur, non omnibus, sed discipulis retulit: unde dicitur: *Omnibusque mirantibus in omnibus quæ faciebat, dixit ad discipulos suos: Ponite vos in cordibus vestris sermones istos*. Ostenderat in monte discipulis gloriam suam, & post hoc liberaverat quemdam a spiritu nequam; sed oportebat eum sustinere passionem pro nobis. Poterant autem discipuli conturbari dicentes: Numquid decepti sumus dum Deum esse eum arbitraremur? Ut ergo scirent quid circa ipsum futurum erat, velut quoddam depositum iubet eos in mente habere passionis mysterium, dicens: *Ponite vos in cordibus vestris*. Quod dicit *Vos*, distinguit eos ab aliis: neque enim oportebat vulgares scire quoniam passurus esset; sed erant potius certificandi quoniam mortuus resurgeret, destruens mortem, ne scandalizarentur. TITUS. Cunctis igitur admirantibus signa, ipse prænuntiat passionem: non enim signa salvant, sed crux beneficia præstat: unde subditur: *Filius enim hominis futurum est ut tra-*

(1) *P. Nicol. i habet* ipsius passionem. (2) *Al.* descendit. (3) *Al.* sic surdi. (4) *Al. omittitur* qui.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ibid. *b* Ut supra. *c* Ubi supra.

tradatur in manus hominum. ORIGENES (Matth. XVII. tract. IV. cir. med.) Non autem exprimit manifeste a quo tradendus sit: aliquis enim dicit eum (1) tradendum a Iuda, aliquis a populo. Paulus autem dicit Rom. VIII. quod Deus Pater „ pro nobis omnibus tradidit eum: " sed Iudas tamquam pro pecunia tradens eum hostiliter prodidit; sed Pater beneficii causa. THEOPHYLACTUS (super *Et verbum erat absconditum*.) Eorum autem infirmitati Dominus condescendens, & eos disciplina quadam gubernans, quod de cruce dictum est, intelligere non permisit: unde sequitur: *At illi ignorabant verbum istud, & erat velatum ante eos, ut non sentirent illud*. BEDA (cap. xl. in Luc.) Hæc ignorantia discipulorum non tam de tarditate quam de amore nascitur; qui carnales adhuc, & mysterii crucis ignari, quem Deum verum crediderunt, moriturum credere nequiverunt: & quia per figuras eum sæpe loquentem audire solebant, etiam quæ de sua traditione loquebatur, figurative eum illud significare putabant. CYRILLUS *a*. Dicet autem aliquis forsan: Qualiter ignoraverunt discipuli crucis Christi mysterium, cum per umbram legis in pluribus locis tangeretur? Sed, ut Paulus commemorat, „ usque ad „ hodiernum diem, quando legitur Moyses, „ velamen adiacet cordi eorum: " II. Corinth. III. Expedit ergo accedentes ad Christum dicere Psal. CVIII. „ Detege oculos „ meos, & contemplabor mirabilia de le„ge tua. " THEOPHYLACTUS (super *Timebant eum interrogare*.) Vide etiam discipulorum reverentiam in hoc quod sequitur: *Et timebant interrogare eum de hoc verbo*: nam timor gradus est reverentiæ.

(k) CYRILLUS *b*. Insidiatur diabolus multimode diligentibus optimam vitam; & si quidem per carnales illecebras obsidere valet alicuius mentem, affectus voluptatum exacuit; si quis hos effugerit laqueos cupidinis, gloriæ suscitat passionem, quæ quidem passio vanæ gloriæ invasit quemdam Apostolorum suorum: unde dicitur: *Intravit autem cogitatio in eos, quis eorum esset maior*: hoc enim cogitare est cupientis ceteris superesse. Improbabile autem puto omnes discipulos hanc ægritudinem incurrisse; & ideo ne crimen aliquod contra aliquem discipulorum Evangelista machinari videretur, exprimit indeterminate dicens, quod intravit in eos cogitatio. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Videtur autem hanc passionem ex hoc ortam fuisse quod dæmoniacum curare non valuerunt, eis de hoc altercantibus, (2) uno dicente, quod non propter meam impotentiam, sed alterius curari non valuit, ut ex hoc accensa contentio fuerit, quis eorum maior esset. BEDA (cap. xl.) Vel quia viderant Petrum, Iacobum, & Ioannem seorsum ductos in montem, & Petro claves regni cælorum promissas fuisse, irati sunt, vel ipsos tres ceteris, vel Petrum omnibus esse prælatum: vel quia tributi solutione Petrum ipsi Domino parificatum viderant, ipsum præ ceteris arbitrabantur præferendum. Sed diligens lector hanc intra eos quæstionem (3) etiam ante didrachma redditum inveniet fuisse versatam. Denique Matthæus cap. XXIII. hoc in Capharnaum memorat esse gestum. Dicit autem Marcus cap. IX. „ Et venerunt Caphar„naum: qui cum in domo essent, interro„gabat eos, Quid in via tractabatis? At il„li tacebant: siquidem inter se in via dis„putaverant quis illorum esset maior. " CYRILLUS *c*. Dominus autem, qui novit salvos facere, videns in mente discipulorum super hoc cogitationem exortam, velut quamdam amaritudinis radicem, prius quam augmentum susciperet, radicitus eam evellit: cum enim inchoant passiones in nobis, facile devincuntur, sed auctæ difficile sunt mobiles: unde sequitur: *At Iesus videns cogitationes cordis eorum, apprehendit puerum, & statuit illum penes se*. Discat qui nudum hominem putat esse Iesum, se errasse: quamvis enim Verbum caro factum sit, mansit tamen Deus: nam solius Dei est posse rimari corda, & renes. Quod autem puerum assumpsit, & ponebat penes se, agebatur causa Apostolorum utilitatis, & nostræ. Depascitur enim inanis gloriæ morbus ut plurimum (4) eos qui præeminent in hominibus aliis. Puer autem sinceram gerit mentem, immaculatum cor, & manet in simplicitate cogitationum: non ambit honores, nec

(1) *Al.* traditurum. (2) *Al.* quo: *forte* aliquo. (3) *Sic quatuor a nobis alias citata editiones, licet Romana, & Veneta Nicolini habeant* propter didrychma. (4) *Al. desideratur* eos.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi supra. *b* Ibid. *c* Ut supra.

nec novit cuiusvis prærogativæ modum, nec refugit videri (1) minus se habere, non multam gerit severitatem in mente, & corde. Tales autem Dominus amplexatur, & diligit, & prope se dignatur habere, quasi qui elegerunt quæ sua sunt sapere. Ait enim Matth. XI. „ Discite a me, quia mitis sum, „ & humilis corde: “ unde sequitur: *Et ait: Quicumque susceperit puerum istum in nomine meo, me recipit;* quasi dicat: Quando una & eadem est merces honorantibus sanctos, sive forsan minimus sit, sive præclarus honore, & gloria, quia in eo Christus suscipitur; quomodo non vanum est petere invicem fungi prærogativa? BEDA (cap. xl. super illud, *Qui apprehendens.*) In hoc autem (2) vel simpliciter pauperes Christi ab his qui velint esse maiores, pro eius docet honore suscipiendos; vel malitia parvulos istos esse suadet: unde cum diceret, *Quicumque susceperit puerum istum*, addit, *in nomine meo*, ut scilicet formam virtutis, quam natura duce puer observat, ipsi pro nomine Christi rationis industria sequantur. Sed quia & se in puero suscipi docet, & ipse puer natus est nobis; ne putaretur hoc esse solum quod videbatur, subiunxit: *Et quicumque me recipit, recipit illum qui misit me*: talem se utique ac tantum credi volens, qualis & quantus est Pater. AMBROSIUS (Lib. VII. in Luc. cap. de resp. Iesu respuentis.) Qui enim imitatorem Christi recipit, Christum recipit; & qui imaginem Dei recipit, Deum recipit. Sed quia imaginem Dei non poteramus videre, facta est nobis per incarnationem Verbi præsens, ut reconciliaretur nobis quæ supra nos est, divinitas. CYRILLUS *a*. Adhuc autem magis insinuat præmissi verbi intentionem, dicens: *Nam qui minor est inter vos omnes, hic maior est*: quod de modesto dicit, qui nihil de se sublime putat propter honestatem. THEOPHYLACTUS (super *Vidimus quemdam*.) Quia Dominus dixerat, *Qui minor est inter vos omnes, hic maior est*, timuit Ioannes ne forte malum aliquod fecerint, propria potestate quemdam hominem prohibentes: nam prohibitio non minorem prohibentem ostendit, sed maius aliquid sapientem: unde subditur: *Respondens autem Ioannes dixit: Præceptor, vidimus quemdam in nomine tuo eiicientem dæmonia, & prohibuimus eum*: non quidem invidentes, sed operationem miraculorum diiudicantes: non enim cum eis miraculorum potestatem acceperat, neque eum Dominus miserat sicut illos, neque Iesum in omnibus sequebatur: unde subdit: *Qui non sequitur te nobiscum*. AMBROSIUS (Lib. VII. tit. ubi supra.) Ioannes enim plurimum diligens, & ideo redamatus (3) plurimum, excludendum putat beneficio eum qui non utatur obsequio. CYRILLUS *b*. Sed oportebat magis pensare non hunc ipsum esse miraculorum auctorem, sed gratiam quæ est in eo qui in virtute Christi miracula perficit. Quid autem si non connumerentur Apostolis qui Christi gratia coronantur? Multæ sunt differentiæ Christi donorum; sed quia tradidit Salvator potestatem Apostolis ut spiritus immundos eiicerent, putaverunt nulli aliorum quam sibi solis licere concessam gerere dignitatem; & ideo accedunt sciscitantes si liceat & aliis hoc agere. AMBROSIUS (ut supra.) Non reprehenditur autem Ioannes, quia amore faciebat, sed docetur, ut noverit infirmorum esse firmorumque distantiam. Et ideo Dominus etsi fortiores remunerat, tamen non excludit infirmos: unde sequitur: *Et ait ad illos Iesus: Nolite prohibere: qui enim non est adversum vos, pro vobis est*. Bene Domine: nam & Ioseph, & Nicodemus occulti discipuli propter metum, in tempore tamen suum tibi officium non negaverunt. Sed tamen quia alibi dixisti infra XI. *Qui non est mecum, adversum me est, & qui mecum non colligit, dispergit*; aperi nobis, ne videatur (4) esse contrarium. Et puto quia si quis mentium consideret scrutatorem, non debeat dubitare uniuscuiusque factum mente discerni. CHRYSOSTOMUS *c*. Illic enim cum dixit, *Qui non est mecum, adversum me est*, ostendit diabolum, & Iudæos sibi esse contrarios: hic autem ostendit eum qui in nomine Christi dæmones eiiciebat, in parte cum eis existere. CYRILLUS *d*. Quasi dicat: Pro vobis, qui Christum diligitis, sunt qui prosequi volunt quæ ad ipsius gloriam spectant, eiusdem gratia coronati. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Mirare autem Christi virtutem, qualiter per indignos, & non discipulos eius gratia operatur; sicut & per sacerdotes sanctificantur ho-

(1) *Al.* non minus. *P. Nicolai* in minus. (2) *Al.* non. (3) *Al. deest* plurimum. (4) *Al.* omittitur esse.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi supra. *b* Ibidem. *c* Hom. xlii. in Matth. *d* Ut supra.

homines, quamvis sacerdotes sancti non fuerint. AMBROSIUS (Lib. & cap. ut supra paulo ante medium.) Cur autem hic eos qui possunt per manus impositionem immundis imperare spiritibus in nomine Iesu, negat esse prohibendos? (1) Secundum Matthæum cap. VII. dicit his, „ Non novi vos." Sed advertere debemus, non esse sententiarum discordiam, sed illud censeri, quod non solum officii in clericos, sed etiam virtutis opera requirantur; tantumque esse Christi nomen, (2) ut etiam parum sanctis opituletur ad præsidium, etsi non opituletur ad gratiam: unde nemo purgati hominis sibi gratiam vendicet, in quo æterni nominis virtus operata fit: non enim merito suo diabolus, sed odio sui vincitur. BEDA. Itaque in hæreticis, & malis catholicis non sacramenta communia in quibus nobiscum sunt, & adversum nos non sunt, sed divisionem paci veritatique contrariam, qua adversum nos sunt, & Dominum non sequuntur nobiscum, detestari, & prohibere (3) debemus.

(I) CYRILLUS *a*. Cum immineret tempus quo decebat Dominum, peracta passione salubri, cælum ascendere, decrevit ascendere Hierosolymam: unde dicitur: *Factum est autem, dum complerentur dies assumptionis eius, & ipse faciem suam firmavit ut iret in Hierusalem*. TITUS. Quia ibi oportebat verum agnum offerri, ubi figuralis agnus immolabatur. Dicit autem, *Firmavit faciem suam*; idest, non huc & illuc ibat, nec perambulabat vicos, & municipia, sed iter tenebat versus Hierusalem. BEDA (cap. XLI. in Luc.) Cessent ergo pagani quasi hominem (4) ridere crucifixum, quem & tempus suæ crucifixionis constat quasi Deum prævidisse, & quasi sponte crucifigendus locum quo crucifigendus erat firmata facie, idest obstinata, atque imperterrita mente, petiisse. CYRILLUS *b*. Misit autem nuntios paraturos ei, & comitibus eius hospitium; qui cum ivissent ad terram Samaritanorum, non fuerunt admissi: unde sequitur: *Et misit nuntios ante conspectum suum; & euntes intraverunt in civitatem Samaritanorum, ut pararent illi. Et non receperunt illum*. AMBROSIUS (cap. de resp. Iesu respuentis, ante med.) Disce quia recipi noluit ab his quos sciebat non simplici mente conversos: nam si voluisset, ex indevotis devotos fecisset: sed Deus quos dignatur vocat, & quem vult religiosum facit. Cur autem non receperunt, Evangelista memorat dicens: *Quia facies eius erat euntis in Hierusalem*. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Sed si intelligamus quod propter hoc illum non receperunt, quia ire Hierusalem determinaverat, inveniuntur hi excusati qui non receperunt eum. Sed dicendum est, quod in hoc quod dicit Evangelista, *Et non receperunt illum*, intelligitur illud quod neque in Samariam venit; deinde quasi aliquo interrogante, quare non receperunt ipsum, neque eos adivit, solvens dicit, non quia impotens esset, sed quod illuc ire nolebat, sed magis Hierosolymam. BEDA (cap. XLI. in Luc.) Vel Hierusalem ire conspicientes Samaritani, Dominum non recipiunt: non enim coutuntur Iudæi Samaritanis, ut Ioannes ostendit. CYRILLUS *c*. Sed cum Dominus, (5) qui omnia noverat, sciret quod eius nuntii non essent a Samaritanis recipiendi, ideo tamen præcepit eis quod præcederent, quia mos erat ei omnia satagere erga profectum discipulorum. Ascendebat quidem Hierosolymam propinquante tempore passionis. Ut igitur quando pati eum viderent, non scandalizarentur, considerantes quod oportet patientes esse cum contumelias inferunt aliqui, præmisit quasi quoddam præludium Samaritanorum repulsam. Profuit autem eis & aliter. Futuri enim erant doctores orbis terrarum, civitates, & villas percurrentes ad prædicandum evangelicam doctrinam; quibus aliquando occurrerent aliqui minime recipientes (6) sacram prædicationem, quasi non concedentes secum commorari Iesum. Docuit igitur eos quod divinam annuntiantes doctrinam pleni esse debebant patientia, & mansuetudine; non autem hostiles, & iracundi, & in peccantes in eos atrociter insurgentes: sed adhuc non (7) erant tales; immo zelo fer-

(1) *Hiantem sensum reputat Nicolai, & legit, nectendo præmissis*, cum secundum Matthæum dicat his &c (2) *Exempla Romana an. 1570. & Veneta an. 1593. sic sanum habent:* ut etiam parum sanctis opituletur ad gratiam. (3) *Al. omittitur* debemus: *unde P. Nicolai legit* & Dominum non sequuntur, nobis convenit detestari, & prohibere. (4) *Al.* videre. (5) *Al.* qui ante omnia noverat. *P. Nicolai* qui antequam fierent, omnia noverat. (6) *Al.* sacratam. (7) *Al.* sunt.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. PP. *b* Ibidem. *c* Ubi supra.

fervido concitati, volebant ignem de cælo super eos deducere.

Sequitur: *Cum vidissent autem discipuli eius Iacobus, & Ioannes, dixerunt: Domine, vis dicimus ut ignis descendat de cælo, & consumat illos?* AMBROSIUS (Lib. & tit. ut supra.) Sciebant enim, & Phinees reputatum ad iustitiam, quia sacrilegos interemerat, & ad preces Eliæ ignem descendisse de cælo, ut Prophetæ vindicaretur iniuria. BEDA (cap. xli. in Luc.) Sancti enim viri quod optime scirent mortem illam, quæ animam dissoluit a corpore, non esse formidandam, (1) secundum eorum tamen animum qui illam timerent, nonnulla peccata morte puniebant, quo & viventibus utilis metus incuteretur, & illis qui morte puniebantur, non ipsa mors noceret, sed peccatum, quod augeri posset si viverent. AMBROSIUS (ubi supra.) Sed vindicetur qui timet; vindictam non quærit qui non timet. Similiter ostenditur nobis in Apostolis fuisse merita Prophetarum, quando eamdem sibi potestatem quam Propheta meruit impetrandi iure præsumunt, (2) & bene præsumunt quod ad sermonem suum ignis de cælo descenderet, quoniam filii sunt tonitrui. TITUS. Censetur autem ab eis multo iustius esse Samaritanos perire, Dominum non admittentes, quam quinquaginta servum excludere tentantes. *a* Dominus autem in eos non commovetur, ut ostenderet quia non habet ultionis studium perfecta virtus, nec ulla sit iracundia ubi plenitudo est caritatis: nam nec excludenda est infirmitas, sed iuvanda. Procul a religiosis indignatio, procul a magnanimis cupiditas ultionis: unde sequitur: *Et conversus increpavit illos, & dixit: Nescitis cuius spiritus estis.* BEDA (super *Increpavit eos, & dixit.*) Reprehendit in eis Dominus non exemplum Prophetæ sancti, sed ignorantiam vindicandi, quæ adhuc erat in rudibus; animadvertens eos (3) non amore correptionem, sed odio desiderare vindictam. Itaque posteaquam eos docuit quid esset diligere proximum tamquam seipsum, infuso etiam Spiritu sancto non defuerunt tales vindictæ; quamvis multo rarius quam in veteri testamento: quia, sicut sequitur, *Filius hominis non venit animas perdere, sed salvare*, quasi dicat: Et vos ergo, qui eius spiritu signati estis, etiam acta eius imitamini, nunc pie consulentes, sed in futuro iuste iudicantes. AMBROSIUS (ubi supra.) Non enim semper in eos qui peccaverunt est vindicandum: quia nonnumquam amplius prodest clementia, tibi ad patientiam, lapso ad correptionem.. Denique Samaritani citius crediderunt, a quibus hoc loco ignis arcetur.

(m) CYRILLUS *b*. Et si munificus sit omnium Dominus, non simpliciter, & improvide singulis dat superna & divina dona, sed illis qui digni sunt recipere, qui scilicet animam suam alienant a maculis pravitatum; & hoc nos docet evangelicorum verborum virtus, cum dicitur: *Factum est autem, ambulantibus illis in via, dixit quidam ad illum: Sequar te quocumque ieris.* Primo quidem plurima continetur in accessu inertia; consequenter ostenditur quod plenus impudentia nimia: neque enim simpliciter Christum sequi petebat, sicut alii plures de populo; sed magis insiliebat ad apostolicas dignitates, cum Paulus dicat Hebr. v. „ Non assumat quisquam sibi honorem, sed a Deo vocatus." ATHANASIUS *c*. Ausus etiam fuit (4) comparare se incomprehensibili Salvatoris potestati, dicens: *Sequar te quocumque ieris*: eo quod sequi Salvatorem simpliciter ad eius audiendum doctrinam possibile est humanæ naturæ proprietate, qua fungitur erga homines; non est autem possibile secum concurrere ubilibet existenti: ipse namque incomprehensibilis est, & non circumscribitur loco. CYRILLUS *d*. Alio quoque modo non immerito recusabilem facit eum: decebat enim ipsum crucem suam accipere ad sequendum Dominum, & abrenuntiare præsentis vitæ affectibus: & hoc Dominus in eo reprehendit, non vituperans, sed corrigens.

Sequitur: *Et ait Iesus: Vulpes foveas habent, & volucres cæli nidos; Filius autem hominis*

(1) *Al.* Sed eorum tamen animum qui illam timerent nonnulla peccata morte punirent. (2) *Al.* quod & bene præsumunt ad sermonem &c. (3) *Al.* non amare. (4) *Al.* æquiparare.

Ex editione P. Nicolai.

a AMBROSIUS. *b* In Catena Græcorum PP. *c* In eadem Catena. In Operibus Athanasii non occurrit integra hæc appendix; etsi aliquam tantum partem de circumscripta humanitate, divinitate autem incircumscripta & ubique præsente Athanasius habet in disputatione contra Arrianos Loadiceæ habita. *d* Ubi supra.

minis non habet ubi caput suum reclinet. THEOPHYLACTUS. Quia enim viderat Dominum multum populum adducentem, putavit quod ab eis haberet pretium, & quod si ipse Dominum sequeretur, posset pecuniam congregare. BEDA (cap. XLI.) Unde dicitur ei: Quid me propter divitias, & lucra huius sæculi cupis sequi, cum tantæ sim paupertatis ut nec hospitiolum quidem habeam, & non meo utar tecto? CHRYSOSTOMUS[a]. Aspice qualiter paupertatem quam Dominus docuerat, per opera demonstrat. Non erat ei mensa, non candelabrum, non domus, nec quicquam aliud talium. CYRILLUS[b] (1) Mystica autem significatione vulpes, & volatilia cæli, malignas, & astutas potestates dæmonum vocat; quasi dicat: Quando vulpes, & volatilia in te mansionem habent, qualiter Christus in te requiescet? Quid commune est luci & tenebris? ATHANASIUS. Vel in hoc Dominus magnitudinem sui muneris docet; quasi dicat: Omnia generabilia circumscribi possunt; Verbum vero Dei incomprehensibilis potestatis est; & ideo ne dicas: *Sequar te quocumque ieris*. Ceterum si velis discipulus fieri, abdices irrationabilia: eo quod impossibile est eum qui moratur in irrationabilitate, Verbi discipulum fieri. AMBROSIUS (ubi supra.) Vel vulpes hæreticis comparat: fallax quippe animal, & insidiis semper intentum, rapinam fraudis exercet: nihil tutum, nihil otiosum, nihil patitur esse securum, eo quod intra (2) ipsa hospitia hominum prædam requirit. Ita sunt hæretici, qui domum sibi parare non norunt, sed circumscriptionibus suis (3) alios decipere conantur. Hoc animal neque mansuescit umquam: unde Apostolus ait ad Tit. III. „ Hæreticum hominem (4) post unam correctionem devita." Volucres vero cæli frequenter ad nequitiæ spiritualis similitudinem derivantur, & veluti nidos quosdam struunt in pectoribus improborum: & ideo dominante versutia in affectibus singulorum, nulla potest divinitatis esse possessio; ubi autem mentem probaverit innoxiam, supra ipsum quodammodo vim suæ maiestatis reclinat, quia profusiore quadam gratia bonorum pectoribus inseritur. Sic igitur non videtur convenire rationi ut simplicem, fidelemque ipsum arbitremur qui Domini dignatione respuitur, cum indefessi famulatus obsequium spopondisset. Sed Dominus non obsequiorum speciem, sed puritatem quærit affectus; nec obsequium eius admittitur cuius non probatur officium: circumspectum etenim fidei debet esse hospitium, ne dum infidelibus nostræ domus interna reseramus, in alienam perfidiam improvida credulitate labamur. Itaque ut advertas Deum non cultus asperoantem esse, sed fraudis; qui repudiavit fraudulentum, elegit innocentem: sequitur (5) enim: *Ait autem ad alterum, Sequere me*. Sed hoc dicit ei cuius patrem iam sciebat mortuum: unde sequitur: *Ille autem dixit: Domine permitte mihi primum ire, & sepelire patrem meum*. BEDA (super *Domine permitte me prius ire*.) Non discipulatum respuit; sed expleta primum paterni funeris pietate, liberinr assequi desiderat. AMBROSIUS (ubi supra a med.) Sed Dominus quos miseretur advocat: unde sequitur: *Dixitque Iesus: Sine ut mortui sepeliant mortuos suos; tu autem vade, & annuntia regnum Dei.* Cum religiosum humani corporis sepeliendi accepérimus officium, quomodo paterni quoque funeris sepultura prohibetur, nisi ut intelligas humana posthabenda divinis? Bonum studium, sed maius impedimentum: nam qui partitur studium, derivat affectum; qui dividit curam, differt profectum: ergo prius sunt obeunda quæ maxima: nam & Apostoli ne occuparentur studio dispensandi, ministros pauperibus ordinaverunt. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIIII. in Matth. a med.) Quid autem magis necessarium paternis exequiis; quid facilius, cum non esset multum temporis dandum? Per hoc docemur quod (6) minime tempus frustra ducere decet, etsi mille cogentia sint; immo præferre spiritualia cunctis admodum necessariis. Diabolus enim insistit attentius, volens aliquem aditum invenire; & si modicam sumat negligentiam, magnam operatur pusillanimitatem. AMBROSIUS (ubi supra prope finem.) Non ergo paterni funeris sepultura prohibetur; sed necessitudini generis divinæ religionis pietas antefer-

(1) *Al.* Mystice (*item* Mystica) autem significatio. (2) *Al. omittitur* ipsa. (3) *Al. deest* alios. (4) *Ibi* post unam & secundam. (5) *omittitur* enim. (6) *Al.* minimum tempus ducere decet: *item* minimum temporis educere decet. *Nicolaius habet* minimum temporis frustra ducere non decet.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græc. PP. b Ut supra.

fertur. Illud consortibus relinquitur, hoc mandatur relictis. Quomodo autem mortui sepelire mortuos possunt, nisi geminam hic intelligas mortem, unam naturæ, alteram culpæ? Est etiam mors tertia, in qua peccato morimur, Deo vivimus. CHRYSOSTOMUS (homil. XXVIII. in Matth. a med.) Cum ergo dixisset *mortuos suos*, ostendit hunc non esse mortuum eius: puto enim de numero infidelium fuisse defunctum. AMBROSIUS (ubi sup. circa finem.) Aut quia sepulcrum patens est guttur impiorum, memoria eorum abolenda præscribitur quorum simul cum corpore meritum occidit: nec revocatur ab officio patris filius, sed fidelis a perfido communione secernitur: non interdictum est muneris, sed religionis mysterium, (1) communionem nobis cum gentibus mortuis non futuram. CYRILLUS *a*. Vel aliter. Erat enim pater senectute gravatus. Putat autem honestum aliquid agere, dum proponeret observare ei debitam pietatem, secundum illud Exod. xx. „ Honora patrem „ tuum, & matrem tuam. " Unde ubi vocatus est ad evangelicum (2) ministerium, dicente Domino, *Sequere me*, quærebat inducias quæ sufficere possent ad decrepiti patris sustentationem, dicens: *Permitte mihi primum ire, & sepelire patrem meum*: non quod defunctum patrem sepelire rogaret: neque enim Christus hoc agere volentem impedivisset; sed dixit *sepelire*, idest sustentare in senectute usque ad mortem. Sed Dominus ad eum dixit: *Sine mortuos sepelire mortuos suos*: erant enim & alii curatores linea parentelæ astricti, sed, ut æstimo, mortui, eo quod nondum Christo crediderant. Hinc percipe quod præferenda sit pietas qua Deo tenemur, amori parentum; quibus reverentiam exhibemus, quia per eos geniti sumus; sed omnium Deus, cum non essemus, ad esse nos conduxit; parentes autem facti sunt ministri introitus ad esse. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. XXIII.) Hoc ergo dicebat Dominus illi cui dixerat, *Sequere me*. Alius vero discipulus misit se in medio, cui nemo aliquid dixerat: unde sequitur: *Et alter ait: Sequar te Domine; sed primum permitte mihi ire, & renuntiare his qui domi sunt*, ne forte, quomodo fieri solet, quærant me. CYRILLUS *b*. Imitanda autem huiusmodi promissio, & omni laude plena; sed quærere renuntiare his qui domi sunt, licentiando se ab eis, ostendit quod utcumque divisus sit a Domino, (3) dum hoc non perfecte adire proposuerit mente: nam velle consulere proximos non consensuros huic proposito, indicat se utcumque, labantem: propter quod Dominus hoc improbat. Sequitur: *Ait ad illum Iesus: Nemo mittens manum suam ad aratrum, & respiciens retro, aptus est regno Dei*. Apposuit manum aratro qui affectuosus est ad sequendum; tamen respicit retro qui dilationem petit, occasione redeundi ad domum, & cum propinquis conferendi. AUGUSTINUS de Verbis Domini (ser. VII.) Quasi dicat ei: Vocat te oriens, & tu attendis occidentem. BEDA (cap. XLI. in Luc.) Manum etiam cuilibet in aratrum mittere, est quasi quodam compunctionis instrumento, ligno, & ferro dominicæ passionis duritiem sui cordis atterere, atque ad ferendos bonorum operum fructus aperire; quam si quis excolere incipiens cum uxore Lot ad ea quæ reliquerat, respicere delectatur, futuri iam regni munere privatur. GRÆCUS *c*. Crebri namque intuitus eorum quæ deseruimus, propter consuetudinem trahunt ad retro acta: violentum enim quid usus est ad retinendum sibi. Nonne habitus ex usu, ex habitu vero natura innascitur? Naturam vero amovere, vel alterare difficile: nam & si paulisper declinet coacta, redit ad seipsam velociter. BEDA (cap. XLI. par. a fine.) Si autem secuturus Dominum discipulus, quia vel domi renuntiare velit arguitur, quid fiet illis qui nulla utilitatis gratia sæpe visitant domos illorum quos in mundo reliquerunt?

(1) *Nicolai addit* hoc est. (2) *Al.* mysterium. (3) *Al.* dum hoc perfecte adire &c. *P. Nicolai legit* qui nondum hoc &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi supra. *b* Ibidem. *c* Idest Nilus Monachus in Catena Græc. PP.

CAPUT X.

(a) POst hæc autem designavit Dominus & alios septuaginta duos, & misit illos binos ante faciem suam in omnem civitatem, & locum quo erat ipse venturus. Et dicebat illis: Messis quidem multa, operarii autem pauci. Rogate autem dominum messis ut mittat operarios in messem suam.

(b) Ite, ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos. Nolite portare sacculum, neque peram, neque calceamenta, & neminem per viam salutaveritis.

(c) In quamcumque domum intraveritis, primum dicite, Pax huic domui: & si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illum pax vestra; sin autem, ad vos revertetur. In eadem autem domo manete, edentes, & bibentes quæ apud illos sunt: dignus enim est operarius mercede sua. Nolite transire de domo in domum. Et in quamcumque civitatem intraveritis, & susceperint vos, manducate quæ apponuntur vobis, & curate infirmos qui in illa sunt, & dicite illis: Appropinquavit in vos regnum Dei. In quamcumque autem civitatem intraveritis, & non susceperint vos, exeuntes in plateas eius, dicite: Etiam pulverem qui adhæsit nobis de civitate vestra, extergimus in vos. Tamen hoc scitote, quia appropinquavit regnum Dei. Dico vobis, quia Sodomis in die illa remissius erit quam illi civitati.

(d) Væ tibi Corozain, væ tibi Bethsaida: quia si in Tyro, & Sidone factæ fuissent virtutes quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio, & cinere sedentes pœniterent. Verumtamen Tyro, & Sidoni remissius erit in iudicio quam vobis. Et tu Capharnaum usque ad cælum exaltata, usque ad infernum demergeris. Qui vos audit, me audit; & qui vos spernit, me spernit; qui autem me spernit, spernit eum qui misit me.

(e) Reversi sunt autem septuaginta duo cum gaudio, dicentes: Domine, etiam dæmonia subiiciuntur nobis in nomine tuo. Et ait illis: Videbam satanam sicut fulgur de cælo cadentem. Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes, & scorpiones, & super omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebit. Verumtamen in hoc nolite gaudere, quia spiritus vobis subiiciuntur; gaudete autem, quod nomina vestra scripta sunt in cælis.

(f) In ipsa hora exultavit in Spiritu sancto, & dixit: Confiteor tibi Pater Domine cæli, & terræ, quod abscondisti hæc a sapientibus, & prudentibus, & revelasti ea parvulis. Etiam Pater, quoniam sic placuit ante te. Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. Et nemo scit quis sit Filius nisi Pater, & quis sit Pater nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare.

(g) Et conversus ad discipulos suos dixit: Beati oculi qui vident quæ vos videtis. Dico enim vobis, quod multi Prophetæ, & Reges voluerunt videre quæ vos videtis, & non viderunt; & audire quæ auditis, & non audierunt.

(h) Et ecce quidam legisperitus surrexit tentans illum, & dicens: Magister, quid faciendo vitam æternam possidebo? At ille dixit ad eum: In lege quid scriptum est? Quomodo legis? Ille respondens dixit: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus viribus tuis, & ex omni mente tua; & proximum tuum sicut teipsum. Dixitque illi: Recte respondisti: hoc fac, & vives.

(i) Ille autem volens iustificare seipsum, dixit ad Iesum: Et quis est meus proximus? Suspiciens autem Iesus dixit: Homo quidam descendebat ab Hierusalem in Hierico, & incidit in latrones, qui etiam despoliaverunt eum, & plagis impositis abierunt, semivivo relicto. Accidit autem ut sacerdos quidam descenderet eadem via, & viso illo, præterivit. Similiter & levita, cum esset secus locum, & videret eum, pertransiit. Samaritanus autem quidam iter faciens, venit secus eum, & videns eum, misericordia motus est: & appropians alligavit vulnera eius, infundens

dens oleum, & vinum; & imponens illum in iumentum suum, duxit in stabulum, & curam eius egit. Et altera die protulit duos denarios, & dedit stabulario, & ait: Curam illius habe, & quodcumque supererogaveris, ego cum rediero reddam tibi. Quis horum trium videtur tibi proximus fuisse illi qui incidit in latrones? At ille dixit: Qui fecit misericordiam in illum. Et ait illi Iesus: Vade, & tu fac similiter.

(k) Factum est autem dum irent, & ipse intravit in quoddam castellum; & mulier quædam Martha nomine excepit illum in domum suam; & huic erat soror nomine Maria, quæ etiam sedens secus pedes Domini, audiebat verbum illius. Martha autem satagebat circa frequens ministerium: quæ stetit, & ait: Domine, non est tibi curæ quod soror mea reliquit me solam ministrare? Dic ergo illi ut me adiuvet. Et respondens dixit illi Dominus: Martha, Martha, solicita es, & turbaris erga plurima. Porro unum est necessarium. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.

(a) CYRILLUS *a*. Certificaverat Deus per Prophetas quod Evangelii prædicatio salutaris comprehensura erat non solum Israel, sed etiam Gentium greges: & ideo a Christo post duodecim Apostolos & alii septuaginta duo sunt instituti: unde dicitur: *Post hæc autem designavit Dominus & alios septuaginta duos*. BEDA (cap. XLII. in Luc.) Bene septuaginta duo mittuntur, quia totidem mundi (1) gentibus Evangelium prædicandum erat, ut quomodo duodecim primo, propter duodecim tribus Israel; ita & hi propter exteras gentes destinarentur imbuendas. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. qu. XIV.) Sicut etiam viginti quatuor horis totus orbis peragitur, atque lustratur; ita mysterium illustrandi orbis per Evangelium Trinitatis in septuaginta duobus discipulis intimatur: ter enim viginti quatuor septuaginta duo faciunt. BEDA (cap. XLII. in Luc.) Sicut autem duodecim Apostolos formam Episcoporum præmonstrare nemo est qui dubitet; sic & hos septuaginta duo figuram presbyterorum, idest secundi ordinis sacerdotum, gessisse sciendum est: tametsi primis Ecclesiæ temporibus, ut apostolica Scriptura testis est, utrique Presbyteri, utrique vocabantur & Episcopi; quorum unum sapientiæ maturitatem, aliud industriam curæ pastoralis significat. CYRILLUS *b*. Huius etiam forma in verbis Moysi figurabatur, qui iubente Deo septuaginta elegit, quibus Deus spiritum infundebat. In Numeris etiam scriptum est de filiis Israel, quod venerunt in Helim, quod interpretatur ascensus, & erant ibi duodecim fontes aquarum, & septuaginta palmæ. Convolantes enim ad augmentum spirituale reperiemus duodecim fontes, scilicet sacros Apostolos, a quibus haurimus salutis scientiam, sicut a fontibus Salvatoris, & septuaginta palmas, hos scilicet qui nunc destinati sunt a Christo. Est enim palma arbor bonæ medullæ, bene radicata, & fertilis, & semper nascens in aquis, alta simul, & frondes porrigens sursum.

Sequitur: *Et misit illos binos*. GREGORIUS in homil. (XVII. in Evang.) Binos in prædicatione discipulos mittit, quia duo sunt præcepta caritatis, Dei scilicet amor, & proximi; & minus (2) quam inter duos caritas haberi non potest, quatenus in hoc nobis tacitus innuat, quia qui caritatem erga alterum non habet, prædicationis officium suscipere nullatenus debet. ORIGENES *c*. Sicut etiam ex duodecim bini & bini numerati fuerunt, ut in eorum catalogo Matthæus ostendit: quod enim bini famularentur Dei verbo antiquum esse videtur: eduxit enim Deus Israel de AEgypto per manus Moysi, & Aaron; Iosue quoque, & Caleph concordantes pacaverunt provocatum a duodecim exploratoribus populum: unde dicitur Prov. XVIII. „ Frater a fratre adiutus ut civitas vallata. " BASILIUS *d*. Simul etiam per hoc indicavit quod si aliqui pares sunt in spiritualibus donis, hoc non sinet in eis prævalere pro-

(1) *Al.* gentilibus. (2) *Al.* hic quam.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græc. PP. *b* Ibidem. *c* In Catena Græc. PP. *d* In eadem Catena.

propriæ opinionis passionem. GREGORIUS in homil. (XVII. in Evang.) Bene autem subditur : *Ante faciem suam in omnem civitatem, & locum quo erat ipse venturus* : prædicatores enim suos Dominus sequitur : quia prædicatio prævenit, & tunc ad mentis nostræ habitaculum Dominus venit, quando verba exhortationis præcurrunt, atque per hoc veritas in mente suscipitur. Hinc prædicatoribus Esaias dicit cap. XL. „ Parate viam Domini, rectas facite semi„ tas Dei nostri. " THEOPHYLACTUS (in prin. Comm. in cap. X.) Designaverat autem Dominus discipulos propter multitudinem doctoribus indigentem : sicut enim (1) agri spicati multos messores desiderant, sic qui credituri erant innumerabiles existentes, multis doctoribus indigebant: unde sequitur : *Messis quidem multa*. CHRYSOSTOMUS *a*. Sed qualiter messem vocat, cum res ad præsens exordium sumant ? Nondum iacto aratro, aut sulcis productis, de messibus tractat. Poterant enim discipuli vacillare, & secum meditari, & dicere : Qualiter nos numerus brevis emendare poterimus totum mundum, idiotæ sophistas, munitos nudi, dominantes subiecti ? Ne igitur consideratione talium turbarentur, vocat Evangelium messem; quasi dicat: Parata sunt omnia, mitto vos ad paratam collectionem fructuum: eodem die & serere potestis, & metere. Sicut ergo colonus exiens ad messes lætatur, sic etiam vos multo amplius, & alacrius necessarium est exire in mundum : nam hoc negotium messis est, agros nobis exhibens præparatos. GREGORIUS in homil. (XVII. ut supra.) Sed non sine gravi mærore loqui possumus quod subditur : *Operarii vero pauci*: quia etsi sunt qui bona audiant, desunt qui dicant. Ecce mundus sacerdotibus plenus; sed tamen in messe Dei rarus valde reperitur operator: quia officium quidem sacerdotale suscipimus, sed opus officii non implemus. BEDA (cap. XLII. in Luc.) Sicut autem messis multa est omnis turba credentium, ita operarii pauci sunt Apostoli, & imitatores eorum, qui mittuntur ad messem. CYRILLUS *b*. Sicut autem agri spatiosi messores multos exigunt, sic & multitudo crediturorum (2) in Christum: unde subdit : *Rogate autem dominum messis ut mittat operarios in messem suam*. Illud autem attende, quod cum dixisset, *Rogate dominum messis ut mittat operarios in messem suam*, ipse postmodum hoc peregit. Ipse igitur est dominus messis, ac per eum, & cum eo Deus Pater omnibus dominatur. CHRYSOSTOMUS (homil. XXXIII. in Matth.) Multiplicavit autem postmodum eos, non addens ad numerum, sed concedens virtutem. Insinuat autem quam magnum donum est operarios mitti in messem divinam per hoc quod dicit, dominum messis super hoc esse rogandum. GREGORIUS (homil. XVII. in Evang.) Per hoc etiam inducendi sunt subditi, ut pro suis pastoribus rogent, ut digna eis operari valeant, nec ab exhortatione torpeat lingua : sæpe enim pro sua nequitia prædicantium restringitur lingua : sæpe vero ex subiectorum culpa agitur ut eis qui præsunt, prædicationis sermo subtrahatur.

(b) CYRILLUS *c*. Narrat Lucas consequenter, septuaginta discipulos vendicasse sibi a Christo apostolicam eruditionem, modestiam, innocentiam, æquitatem, nihilque mundanorum sacris prædicationibus præferre, aspirare autem adeo ad fortitudinem mentis ut nullum terribilium formident, neque ipsam mortem : unde dicit, *Ite*. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIV. in Matth.) Erat enim inter omnia pericula eorum solatium virtus mittentis eos; & ideo dicit: *Ecce ego mitto vos*; quasi dicat : Hoc sufficit ad consolationem vestram, hoc sufficit ad sperandum, & non timendum supervenientia mala, quæ significat subdens, *Sicut agnos inter lupos*. ISIDORUS Abbas *d*. Denotans simplicitatem, & innocentiam : nam debacchantes, & sua enormitate iniuriantes naturæ, non agnos appellat, sed hædos. AMBROSIUS (Lib. VII. tit. de missione discipulorum.) Contraria autem sunt sibi ista animalia, ut alia ab aliis devorentur, scilicet agni a lupis; sed bonus pastor lupos gregi suo timere non novit : ideoque isti discipuli non in prædam, sed ad gratiam diriguntur: solicitudo enim pastoris boni efficit ut lupi in agnos audere nihil possint. Mi-

(1) *Al.* nostri agri. (2) *Al. omittitur* in.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græc. PP. *b* Ubi supra. *c* Ibid. *d* In Cat. Græc. PP. Hoc quod subditur desumptum est ex Isidoro Pelusiota Lib. I. epist. CCCCXXXVIII. quæ Timotheo inscribitur; etsi alia occasione qua hic.

Mittit ergo agnos inter lupos, ut compleretur illud Esai. lxv. „ Tunc lupi, & agni „ simul pascentur." CHRYSOSTOMUS *a*. Hoc enim fuit manifestum indicium præclari triumphi, ut circumdati essent discipuli Christi ab hostibus, quasi agni inter lupos; eos tamen converterent. BEDA. Vel specialiter lupos vocat scribas, & pharisæos, qui sunt clerici Iudæorum. AMBROSIUS (ubi supra.) Vel lupis sunt hæretici comparandi: lupi enim bestiæ sunt quæ insidiantur ovilibus, & circa pastorales versantur casas. Habitacula domorum intrare non audent; somnum canum, absentiam, aut desidiam pastorum explorant; ovium guttur invadunt, ut cito strangulent; feri, rapaces, natura corporis rigidiores, ut se facile non possint inflectere, impetu quodam suo feruntur; & ideo sæpe deluduntur. Si quem priores hominem viderint, vocem eius quadam naturæ vi feruntur eripere; si autem homo prius eos viderit, exagitari memorantur. Sic hæretici insidiantur ovilibus Christi, fremunt circa caulas nocturno tempore: semper enim perfidis nox est, qui lucem Christi nebulis pravæ interpretationis obducunt; stabula tamen Christi intrare non audent; & ideo non sanantur, sicut curatus est ille in stabulo qui incidit in latrones. Explorant pastoris absentiam, quia præsentibus pastoribus oves Christi (1) incursare non possunt: quadam etiam mentis intentione duri ac rigidi nequaquam solent a suo errore deflectere: quos Scripturæ verus interpres Christus illudit, ut in vanum suos effundant impetus, & nocere non possint: qui si quem versuta disputationis suæ circumscriptione præveniunt, faciunt obmutescere: mutus est enim qui verbum Dei non eadem qua est gloria confitetur. Cave igitur ne tibi vocem tollat hæreticus, ne priorem non ipse deprehenderis: serpit enim dum latet eius perfidia. Si autem commenta impietatis eius agnoveris, iacturam piæ vocis timere non poteris. Guttur invadunt, vitalibus vulnus affigunt, dum animam petunt. Si etiam audies aliquem sacerdotem dici, & rapinas eius cognoscis; foris ovis, intus lupus est, qui humanæ necis insaturabili crudelitate rabiem suam desiderat explere. GREGORIUS (2), hom. XVII. in Evang.) Multi enim cum regiminis iura suscipiunt, ad lacerandos subditos inardescunt, terrorem potestatis exhibent; & quia caritatis viscera non habent, (3) domini videri appetunt, patres se esse minime recognoscunt: humilitatis locum in elationem dominationis immutant. Contra quæ omnia considerandum nobis est, quia sicut agni inter lupos mittimur, ut sensum servantes innocentiæ, morsum malitiæ non habeamus: qui enim locum prædicationis suscipit, mala inferre non debet, sed tolerare; quem & si quando zelus rectitudinis exigit ut erga subiectos sæviat, intus paterna pietate diligat quos foris quasi insequendo castigat: quod tunc rector bene exhibet, cum terrenæ cupiditatis (4) oneribus nequaquam mentis colla supponit: unde subditur: *Nolite portare sacculum, neque peram*. GREGORIUS Nazianzenus *b*. Quorum summa est ut adeo virtuosi existant quod non minus propter vitæ modum quam propter eorum verbum Evangelium proficiat. GREGORIUS (hom. XVII. (5) in Evang.) Tanta enim prædicatorum debet esse in Deo fiducia ut præsentis vitæ sumptibus quamvis non provideant, tamen sibi hos non deesse certissime sciant: ne dum mens eius occupatur ad temporalia, minus aliis provideat æterna. CYRILLUS *c*. Sic igitur præceperat nec de ipso subiecto curam habere, cum dixerat: *Mitto vos sicut agnos inter lupos*. Nec etiam concessit solicitos esse erga extrinseca corpori, cum dixit: *Nolite portare sacculum, neque peram*. Nec etiam concessit portare aliquid eorum quæ nondum unita sunt corpori: unde subdit, *Neque calceamenta*. Non solum autem sacculum, & peram portare prohibuit, sed nec aliquam studii distractionem permisit assumere quos nec ab obviantium salutatione distrahi voluit: unde subdit: *Et neminem per viam salutaveritis*: quod & dudum ab Eliseo dictum fuit; quasi dicat: Recto tramite ad opus procedite, non alternantes benedictionibus benedictiones: damnum enim est expendere tempus prædicationibus competens. AMBROSIUS (Lib. VII. cap. de prohibione salutandi in foro.) Non ergo hæc Dominus prohibuit, quod benevolentiæ displiceret officium, sed quod persequendæ devotionis intentio plus placeret. GREGORIUS Nazianzenus *d*. Mandavit etiam hoc

(1) *Al.* incusare. (2) *Al.* in Pastor. (3) *Al.* dum videri. (4) *Al.* honoribus. (5) *Al.* in Ezech.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Hom. XXXIV. in Matth. *b* Orat. 1. *c* Ut supra. *d* In Catena Græc. PP.

hoc eis Dominus ad verbi gloriam, ne videretur in eis magis vigere blanditias; voluit etiam eos non esse solicitos in verbis alienis. Gregorius in hom. (xvii. in Evang.) Hæc autem verba si quis etiam per allegoriam velit intelligi, pecunia clausa in sacculo est sapientia occulta. Qui igitur sapientiæ verbum habet, & hoc erogare proximo negligit, quasi pecuniam in sacculo ligatam tenet. Per peram vero, onera sæculi, per calceamenta mortuorum operum exempla significantur. Qui ergo officium prædicationis suscipit, dignum non est ut onus sæcularium negotiorum portet, ne dum hoc eius colla deprimit, ad prædicanda cælestia non assurgat: nec debet stultorum operum exempla conspicere, ne sua opera quasi ex mortuis pellibus credat munire; ne scilicet quia alios talia fecisse considerat, se etiam facere licenter putet. Ambrosius (de missione discipul. ad prædicandum.) Nihil etiam Dominus in nobis mortale vult esse. Mortale enim, atque terrenum calceamentum Moyses iubetur solvere, cum mitteretur ad populum liberandum. Quod si quem movet qua ratione in Aegypto calceati iubentur edere agnum, Apostoli autem sine calceamento ad prædicandum Evangelium diriguntur; is considerare debet, quia in AEgypto positus debet adhuc morsus cavere serpentis, multa enim venena in AEgypto: & qui typo pascha celebrat, patere potest vulneri; qui autem minister est veritatis, venena non trepidat. Gregorius in hom. (xvii. in Evang.) Omnis autem qui salutat in via, ex occasione salutat itineris, non ex studio optandæ salutis. Qui igitur non amore æternæ patriæ, sed præmiorum ambitu salutem audientibus prædicat, quasi in itinere salutat: quia ex occasione, & non ex intentione salutem audientibus exoptat.

(c) Chrysostomus *a*. Bonorum omnium mater pax est, sine qua cetera inania sunt: propter quod Dominus discipulis intrantibus domos, illico pacem iussit proferre tamquam bonorum indicium, dicens: *In quamcumque domum intraveritis, primum dicite, Pax huic domui*. Ambrosius (ubi supra.) Ut scilicet pacis perferamus nuntium, ipse primus ingressus pacis benedictione celebretur. Chrysostomus *b*. Unde Pontifex Ecclesiæ tradit eam, dicens, Pax vobis. Implorant autem pacem sancti, non solum eam quæ versatur inter homines ad invicem, sed & eam quæ pertinet ad nos ipsos: nam sæpius in pectore bellum gerimus, & nullo molestante turbamur, nec non prava desideria contra nos crebro insurgunt. Titus. Dicitur autem, *Pax huic domui*, scilicet habitantibus domum: (1) omnes alloquantur, maiores pariter, & minores; neque cum indignis vestra salutatio dirigetur: unde subditur: *Et si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illum pax vestra*; quasi dicat: Vos quidem proferetis verbum, res autem pacis applicabitur meo iudicio, ubicumque dignum esse videbitur. Si quis autem non sit dignus, non estis delusi, nec verborum vestrorum gratia periit; immo reciprocatur ad vos; & hoc est quod subditur: *Sin autem, ad vos revertetur*. Gregorius. Pax enim quæ ab ore prædicatoris offertur, aut requiescet in domo, si in ea fuerit quisquam prædestinatus ad vitam, & cæleste verbum sequitur, quod audit; aut si nullus audire voluerit, ipse prædicator sine fructu non erit, quia ad eum pax revertitur, dum ei a Domino pro labore sui operis merces recompensatur. Si autem pax (2) nostra recipitur, dignum est ut ab eis terrena stipendia consequamur, quibus patriæ cælestis præmia offerimus: unde sequitur: *In eadem autem domo manete edentes, & bibentes quæ apud illos sunt*. Ecce qui peram, & sacculum portari prohibuit, sumptus, & alimenta ex eadem prædicatione concedit. Chrysostomus *c*. Sed ne aliquis diceret, Consumo res proprias parando advenis mensam, illum primo intrantem facit tibi pacis donum offerre, cui nihil est æquale, ut scias te maiora quam des, suscipere. Titus. Vel aliter continua. Quia non estis constituti iudices eorum qui sunt digni, vel indigni, edatis, & bibatis quæ vobis offeruntur ab eis. Dimittite autem mihi eorum qui vos recipiunt examen; nisi vobis quoque sit notum non esse ibi filium pacis: tunc enim fortassis retrocedere debetis. Theophylactus. Vide igitur qualiter discipulos mendicare instituit, & pro pretio eos nutrimentum habere voluit: nam

(1) *Corrigit P. Nicolai quasi dicat:* Omnes alloquimini, maiores &c. (2) *Al.* vestra.

Ex editione P. Nicolai.

a In Epist. ad Coloss. iii. & in Catena Græca. *b* Ut supra, in Cat. Græc. & in Psalm. cxxiv. *c* Ubi supra.

nam subditur: *Dignus est enim operarius mercede sua*. GREGORIUS (hom. XVII. in Evang.) Sunt enim iam de mercede operarii, ipsa alimenta sustentationis, ut hic merces de labore prædicationis inchoetur, quæ illic de veritatis visione perficitur. Qua in re considerandum est, quod uni nostro operi duæ mercedes debentur: una in via, quæ nos in labore sustentat; alia in patria, quæ nos in resurrectione remunerat. Merces itaque quæ in præsenti recipitur, hoc in nobis debet agere ut ad sequentem mercedem robustius tendatur. Verus ergo quisque prædicator non ideo prædicare debet ut in hoc tempore mercedem accipiat; sed ideo mercedem recipere ut prædicare valeat. Quisque namque ideo prædicat ut hic laudis, vel muneris mercedem recipiat, æterna mercede se privat. AMBROSIUS (Lib. & tit. ut sup. cir. fin.) Subditur virtus alia, ne de domo in domum quis vaga facilitate demigret: sequitur enim: *Nolite transire de domo in domum*: ut scilicet amore hospitali servemus constantiam, neque aliquam amicitiæ necessitudinem facile resolvamus. BEDA (super *In quamcumque domum intraveritis*.) Descripto autem diversæ domus hospitio, quid iam in civitatibus agere debeant docet, piis scilicet in omnibus communicare, ab impiorum vero per omnia societate secerni: unde sequitur: *Et in quamcumque civitatem intraveritis, & susceperint vos, manducate quæ apponuntur vobis*. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Quamvis modica existant, & vilia; nihil amplius inquirentes. Denuntiat etiam eis ut operantes miracula homines ad (1) suas prædicationes attraherent: unde subdit: *Et curate infirmos qui in illa sunt, & dicite illis: Appropinquavit in vos regnum Dei*. Si enim prius curaveritis, deinde docueritis, prosperabitur sermo, & homines credent regnum Dei appropinquare: non enim curarent, nisi hoc aliqua virtus divina perficeret. Sed etiam cum secundum animam curantur, appropinquat in eos regnum Dei, quod longe est ab eo cui dominatur peccatum. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIII. in Matth.) Vide autem dignitatem Apostolorum: nihil sensibile monentur proferre, qualia (2) qui circa Moysen, & Prophetas, scilicet bona terrena, sed quædam nova, & mirabilia, scilicet regnum Dei. MAXIMUS a. Dicitur autem, *Appropinquavit*, non ut ostendat temporis brevitatem, neque enim regnum Dei venit cum observatione; sed ostendit dispositionem hominum ad regnum Dei; quod quidem potentia est in omnibus credentibus, actu vero in his qui respuunt corporalem vitam, & solam eligunt spiritualem, qui dicere possunt: „ Vivo autem non ego, sed vivit in me „ Christus: " Galat. 1. AMBROSIUS (Lib. & tit. ut supra.) Deinde docet excutiendum de pedibus pulverem, si quis recipiendos civitatis hospitio non putaverit, dicens: *In quamcumque civitatem intraveritis, & non receperint vos, exeuntes in plateas eius, dicite: Etiam pulverem pedum, qui adhæsit nobis de civitate vestra, extergimus in vos*. BEDA (cap. XLVI. in Luc.) Vel ad contestationem terreni laboris, quem pro illis inaniter susceperunt, vel ut ostendatur usque adeo se ab ipsis nihil terrenum quærere ut etiam pulverem de terra eorum non sibi patiantur adhærere. Vel per pedes ipsum opus, & incessus prædicationis significatur; pulvis vero quo asperguntur, terrenæ levitas est cogitationis, a qua & summi doctores immunes esse nequeunt. Qui ergo spreverint doctrinam, labores, & pericula docentium, ad testimonium suæ damnationis inflectunt. ORIGENES b. Extergendo ergo pulverem pedum in eos, quodammodo dicunt: Pulvis peccatorum vestrorum merito veniet super vos. Et attende, quod quæcumque civitates non suscipiunt Apostolos, sanamque doctrinam, habent plateas, iuxta illud Matth. VII. „ Lata est via quæ ducit „ ad perditionem. " THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Et sicut recipientibus Apostolos appropinquare regnum Dei dicitur in beneficium, sic non recipientibus in præiudicium: unde subdit: *Tamen hoc scitote, quia appropinquavit regnum Dei*: sicut adventus Regis est quibusdam ad pœnam, quibusdam vero ad honorem: unde de eorum pœna subditur: *Dico autem vobis, quia Sodomis in illa die remissius erit quam illi civitati*. EUSEBIUS c. Nam in civitate Sodomitarum non caruerunt Angeli hospitio: sed Lot inventus est dignus eos hospitari. Si ergo ad acces-

(1) *Al. emittitur* suas. (2) *Al. deest* qui.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græc. PP. b In Catena Græc. PP. In Origene non occurrit, sed eius partem habet Theophylactus. c In eadem Catena.

accessum discipulorum, nec unus invenietur in civitate qui eos recipiat, quomodo non peior erit civitate Sodomorum? Hic sermo docebat eos audacter aggredi regulam paupertatis: non enim posset consistere civitas, & villa, nec vicus, sine aliquo incola noto Deo: nam nec Sodoma subsisteret non reperto Lot, quo recedente tota repente periit. BEDA (cap. xlii. in Luc.) Sodomitæ quoque ipsi, etsi (1) inhospitales fuerint inter cetera carnis, animæque flagitia, nulli tamen apud eos tales hospites, quales Apostoli reperti sunt: & Lot quidem aspectu, & auditu iustus erat, non tamen ibi aliquid docuisse, aut signa fecisse perhibetur.

(d) AMBROSIUS (Lib. vii. in Lucam de condemnatione contemp. Evan.) Docet Dominus graviori pœnæ obnoxios fore qui Evangelium non sequendum quam qui legem iudicaverunt esse solvendam, dicens: *Væ tibi Corozaim, væ tibi Bethsaida*. BEDA (cap. xlii. in Luc.) Corozaim, Bethsaida, & Capharnaum, Tiberias quoque, quam Ioannes nominat, civitates sunt Galilææ, sitæ in littore laci Genezareth, qui ab Evangelistis mare Galilææ, vel Tiberiadis appellatur. Plangit ergo Dominus has civitates, quæ post tanta miracula atque virtutes non pœnituerunt, peioresque sunt Gentilibus naturale tantum ius dissipantibus: quia post descriptæ legis contemptum, Filium quoque Dei, & gloriam eius spernere non timuerunt: unde sequitur: *Quia si in Tyro, & Sidone facta fuissent virtutes quæ in vobis factæ sunt, olim in cilicio, & cinere sedentes pœniterent*. In cilicio, quod de pilis caprarum contexitur, asperam peccati pungentis memoriam significat; in cinere autem mortis considerationem, per quam in pulverem redigimur, demonstrat. Porro in sessione humilitatem propriæ conscientiæ significat. Impletum autem videmus hodie (2) dictum Salvatoris: quia Corozaim, & Bethsaida præsente Domino credere noluerunt: Tyrus autem, & Sidon & quondam David, ac Salomoni amici fuere, & post evangelizantibus Christi credidere discipulis. CHRYSOSTOMUS *a* (homil. xxxviii. in Matth.) Deplorat autem Dominus has civitates ad nostrum exemplum, eo quod effusio lacrymarum, & gemitus amarus super patientes insensibilitatem doloris, non modicum antidotum est & ad correctionem patientium, & ad remedium ingemiscentium super eos. Non solum autem per deplorationem inducit eos ad bonum, sed etiam per terrorem: unde sequitur: *Verumtamen Tyro, & Sidoni remissius erit quam vobis in iudicio*. Hoc & nos audire debemus: non enim solum illis, sed etiam nobis peius iudicium statuit, nisi receperimus intrantes ad nos hospites; quorum pulverem præcepit excutere. Cum autem plurima signa fecisset Dominus in Capharnaum, (3) & eum ipsa incolam habuisset, videbatur super alias civitates exaltata; sed propter incredulitatem cecidit in ruinam: unde sequitur: *Et tu Capharnaum usque in cælum exaltata, usque ad infernum demergeris*: ut scilicet iudicium sit proportionabile honori. BEDA (cap. xlii.) Duplex autem in hac sententia sensus est. Vel ideo ad infernum demergeris, quia contra prædicationem meam superbissime restitisti, ut scilicet intelligatur in cælum exaltata per superbiam: vel ideo quia es exaltata usque ad cælum meo hospitio, & meis signis, maioribus plecteris suppliciis, quia his quoque credere noluisti. Et ne quis putaret hanc increpationem vel tantummodo civitatibus, vel personis convenire quæ Dominum in carne videntes spernebant, & non omnibus qui hodie quoque Evangelii verba despiciunt; consequenter adiunxit, dicens: *Qui vos audit, me audit*. CYRILLUS *b*. Per quod docet, quicquid per sanctos Apostolos dicit, acceptandum esse: quia qui illos audit, Christum audit. Inevitabilis ergo pœna hæreticis imminet, qui Apostolorum negligunt verba: sequitur enim: *Et qui vos spernit, me spernit*. BEDA (super *Qui vos spernit*.) Ut scilicet in audiendo quisque, vel spernendo Evangelii prædicationem, non viles quasque personas, sed Dominum Salvatorem, immo ipsum Patrem spernere se, vel audire disceret: nam sequitur: *Qui autem me spernit, spernit eum qui misit me*: quia in discipulo magister auditur,

(1) *P. Nicolai habet contrario sensu* hospitales. (2) *Al.* dictum scilicet. (3) *Al.* & eam incolam.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græc. PP. ex homilia quod regulares feminæ viris cohabitare non debeant. Ut ex eodem loco cum sequentibus appendicibus prius confuse notabatur, *scilicet hom.* xxxviii. *in Matth. ut vides; quod apponendum est vocibus* Non solum autem &c. *quemadmodum habet Nicolai*. *b* In Catena Græcorum PP.

ditur, & in Filio Pater honoratur. AUGUSTINUS de Verbis Dom. (ser. XXIV.) Si autem sermo Dei ad vos quoque pervenit, & in eo loco vos constituit, videte ne spernatis nos, ne ad illum perveniat quod nobis feceritis. BEDA (ubi supra.) Potest & ita intelligi. *Qui vos spernit, me spernit*; idest, qui non facit misericordiam uni de fratribus meis minimis, nec mihi facit. *Qui autem me spernit*, nolens credere Filium Dei, *spernit eum qui me misit*: quia „ego & Pater unum sumus: " Ioan. X. TITUS. Simul autem in hoc discipulos consolatur; quasi dicat: Non dicatis, Cur imus passuri contumelias? Accommodate linguam: ego prębeo gratiam, in me vestra redundat contumelia.

(e) CYRILLUS *a*. Supra dictum est, quod Dominus misit discipulos gratia Spiritus sancti insignitos, & facti prædicationis ministri potestatem super immundos spiritus acceperunt; nunc autem reversi confitentur honorantis eos potentiam: unde dicitur: *Reversi sunt autem septuaginta duo cum gaudio dicentes: Domine, etiam dæmonia subiiciuntur nobis in nomine tuo.* Videbantur quidem gaudere magis quod facti sunt miraculorum auctores, quam quod facti erant prædicationis ministri. Erat autem melius eos gaudere in illis quos ceperant; sicut vocatis per ipsum dicit Paulus Philip. IV. „Gaudium meum, & corona mea." GREGORIUS XXIV. Moralium (super illud Iob XXXII. „Inspiratio Omnipotentis dat „intelligentiam," cap. VII.) Mire autem Dominus ut in discipulorum cordibus elationem premeret, iudicium ruinæ retulit, quod ipse magister elationis accepit, ut in auctore superbiæ discerent quid de elationis vitio formidarent: unde sequitur: *Videbam satanam sicut fulgur de cælo cadentem*. (1) BASILIUS *b*. Dicitur satanas, eo quod adversatur bono, hoc enim significat nomen Hebraicum; sed diabolus dicitur, eo quod cooperatur nobis in malo, & accusator fit. Natura eius est incorporea, locus aereus. BEDA (super illud, *Videbam satanam sicut fulgur*.) Non autem dicit, Modo video, sed Prius videbam, quando corruit. Quod autem ait, *Sicut fulgur*, vel præcipitem de supernis ad ima lapsum significat; vel quia deiectus adhuc transfigurat se in Angelum lucis. TITUS. Sed autem dicit vidisse tamquam iudicem, qui novit incorporeorum passiones. Vel dicit, *Sicut fulgur*, quia natura fulgidus erat ut fulgur; sed factus est tenebrosus propter affectum, quia quod Deus fecit bonum, hoc ipse in se alteravit in malum. BASILIUS *c*. Supernæ enim virtutes non sunt naturaliter sanctæ, sed secundum analogiam divini amoris mensuram sanctificationis sortiuntur. Et sicut ferrum positum in igne non desinit esse ferrum, vehementi tamen flammæ unione tam effectu, quam aspectu in ignem pertransit; sic & almæ virtutes ex participatione eius quod est naturaliter sanctum, insitam habent sanctificationem: neque enim cecidisset satanas, si natura fuisset insusceptibilis mali. CYRILLUS *d*. Vel aliter. *Videbam satanam sicut fulgur de cælo cadentem*, idest (2) a suprema potentia in extremam fragilitatem. Nam ante Salvatoris adventum subegerat sibi orbem, & ab omnibus colebatur; sed cum unigenitum Verbum Dei de cælo descendit, corruit tamquam fulgur, quia conculcatur ab adorantibus Christum: unde sequitur: *Et ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes, & scorpiones*. TITUS. Serpentes quidem aliquando figuraliter in deserto mordebant Iudæos, & necabant eos, eo quod infideles erant; venit autem qui serpentes illos perimeret æneus serpens crucifixus, ut si quis credens in eum prospexerit, liberetur a morsibus, & salvetur. CHRYSOSTOMUS *e*. Deinde ne putaremus hoc dici de bestiis, subiunxit: *Et supra omnem virtutem inimici*. BEDA (super *Dedi vobis potestatem*.) Hoc est omne genus immundorum spirituum de obsessis corporibus eiiciendi: & quantum ad ipsos subdit: *Et nihil vobis nocebit*; quamvis & ad litteram possit accipi: Paulus enim a vipera invasus nihil mali patitur, & Ioannes hausto veneno non læditur. Hoc autem inter serpentes qui dente, & scorpiones qui cauda nocent, distare arbitror, quod serpentes aperte sævientes, scorpiones clanculo insidiantes, vel homines, vel dæmones significent. Vel serpentes qui inchoandis virtutibus venena pravæ persuasionis obiiciunt; scorpiones qui consummatas virtu-

(1) Al. BEDA. (2) Al. ab ultima virtute in extremam &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græcorum PP. *b* In hom. quod Deus non sit auctor mali. *c* Adversus Eunomium Lib. III. *d* In Catena Græc. PP. *e* In eadem Catena.

tes ad finem vitiare intendunt. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Vel serpentes sunt qui visibiliter nocent, veluti fornicationis, & homicidii dæmon; qui vero invisibiliter nocent, scorpiones vocantur, sicut in vitiis spiritualibus. GREGORIUS Nissenus *a*. Voluptas etiam serpens dicitur in Scriptura, cuius natura est quod si caput eius muri strictutam attigerit, totum sequens corpus ad se trahit: sic natura necessarium concessit homini domicilium; sed per hanc necessitatem aggrediens (1) voluptas animum ad immoderatum quemdam ornatum pervertit; ad hoc subsequentem avaritiam trahit, quam impudicitia sequitur, idest ultimum membrum, & cauda bestialitatis. Sed quemadmodum non est per caudam serpentem retrahi, sic non est incipiendum ab ultimis ad evellendum voluptates, nisi quis priorem aditum (2) obturet malitiæ. ATHANASIUS (in serm. de Passione, & Cruce.) Deludunt autem nunc per Christi virtutem pueri voluptatem, quæ quondam seducebat grandævos; & virgines perseverant conculcantes serpentinæ voluptatis fallacias. Sed & quidam ipsum aculeum scorpionis, idest diaboli, conculcantes, scilicet mortem, non timuerunt interitum; verbi gratia, martyres facti; plerique vero postpositis terrenis, libero gressu conversantur in cælis, principem aeris non timentes. TITUS. Sed quia lætitia qua eos lætos videbat, inanem gloriam sapiebat: gaudebant enim quod quasi sublimes effecti, terribiles hominibus, & dæmonibus erant: ideo Dominus subiungit: *Verumtamen in hoc nolite gaudere, quia spiritus subiiciuntur vobis*. BEDA (cap. xlii. in Luc.) De subiectione spirituum, cum caro sint, gaudere prohibentur: quia spiritus eiicere, sicut & virtutes alias facere, interdum non est eius meriti qui operatur; sed invocatio nominis Christi hoc agit ad condemnationem eorum qui invocant, vel ad utilitatem eorum qui vident, & audiunt. CYRILLUS *b*. Sed cur, Domine, non finis lætari in honoribus a te collatis, cum scriptum sit Psal. lxxxviii. „ In nomine tuo „ exultabunt tota die? “ Sed Dominus eos ad maius gaudium erigit: unde subdit: *Gaudete autem, quia nomina vestra scripta sunt in cælis*. BEDA (ubi supra in fin.) Quasi dicat: Non oportet vos de dæmonum humiliatione, sed de vestra sublimatione gaudere. Salubriter autem intelligendum est, quod sive cælestia, sive terrestria quis opera gesserit, per hoc quasi litteris annotatus apud Dei memoriam sit æternaliter affixus. THEOPHYLACTUS (super *Quia nomina vestra scripta sunt*.) Scripta sunt enim nomina sanctorum in libro vitæ, non (3) encausto, sed memoria Dei, & gratia. Et diabolus quidem desuper cadit; homines vero inferius existentes superius ascribuntur in cælis. BASILIUS *c*. Quidam autem sunt qui scribuntur quidem non in vita, sed secundum Hieremiam in terra, ut secundum hoc intelligatur duplex quædam descriptio, horum quidem ad vitam, illorum ad perditionem. Quod autem dicitur Psal. lxviii. „ Deleantur de libro viventium, “ intelligitur de his qui digni putabantur in libro Dei conscribi: & secundum hoc fieri dicitur scripturæ mutatio, quando a virtute delabimur in peccatum, vel e contra.

(f) THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Sicut benignus pater videns filios suos dirigi, gaudet; sic & Christus exultat, quod Apostoli tantis bonis facti sunt digni: unde dicitur: *In ipsa autem hora exultavit in Spiritu sancto*. CYRILLUS *d*. Inspexit quidem per spiritus operationem quam Apostolis tradidit, (4) plurium acquisitionem: unde in Spiritu sancto lætatus dicitur, idest in effectibus, qui per Spiritum sanctum proveniunt: quasi enim amator hominum, gaudii reputabat materiam conversionem errantium; de quo gratias agit: unde sequitur: *Confiteor tibi Pater Domine cæli & terræ*. BEDA (cap. xliii. in Luc. in initio.) Confessio non semper pœnitentiam, sed & gratiarum actionem significat, ut in Psalmis sæpissime legimus. CYRILLUS *e*. Ecce autem, inquiunt illi quorum corda perversa sunt, gratias refert Filius Patri tamquam minor. Sed quid impedit consubstantialem Filium laudare proprium Genitorem, mundum salvantem per eum? Quod si censes confessionis causa hunc esse minorem, aspice quod vocat eum Patrem suum, & Dominum

(1) *Al.* *emittitur* voluptas. (2) *Al.* obtulerit. (3) *Al.* in causto. (4) *Al.* propter plurium.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græcorum PP. ex homiliis in Cant. *b* In eadem Catena. *c* In Esai. iv. super illud vers. iii. *Sanctus vocabitur omnis qui scriptus est in vita in Hierusalem*. *d* Ubi supra. *e* Ibidem.

num cæli & terræ. TITUS *a*. Alia enim per Christum ex non entibus producta sunt; sed solus ipse incomprehensibiliter a Patre est genitus: solius enim Unigeniti tamquam veri (1) filii naturaliter Pater est: unde solius Patri dicit, *Confiteor tibi Pater*; hoc est, glorifico te. Nec mireris si Patrem Filius glorificat: tota enim hypostasis Unigeniti, Genitoris est gloria: nam quæ facta sunt, & cælum, & Angeli, gloria sunt creatoris; verum, quia hæc nimis infime sita sunt respectu dignitatis ipsius, solus Filius, cum Deus perfecte sit similis genitori, perfecte glorificat Patrem. ATHANASIUS *b*. Novimus etiam sæpius Salvatorem humana proferre, habet enim adiunctam humanitatem divinitas; nec tamen propter corporis tegimen Deum ignores. Sed quid respondent in hoc qui volunt subsistentiam esse mali, formant vero sibi Deum alium a vero Patre Christi; & hunc dicunt esse unigenitum mali creatorem, & nequitiæ principem, nec non mundialis machinæ conditorem. Ait autem Dominus approbans verba Moysi: *Confiteor tibi Pater Domine cæli & terræ*. EPIPHANIUS *c*. Editum vero a Marcione Evangelium habet, Εὐχαριστῶ *eucharisto*, idest *gratias ago tibi Domine cæli*; tacens quod dicitur *Pater*, & quod dicitur *& terra*, ne videatur Christus opificem cæli & terræ (2) habere patrem suum. Redarguitur autem, quia idem paulo infra habet, *Ita Pater*. AMBROSIUS (Lib. VII. in Luc. cap. de condemnatione contemptorum Evang.) Postremo aperit cæleste mysterium, quo placuit Deo ut parvulis, magis quam prudentibus mundi, suam gratiam revelaret: unde sequitur: *Quod abscondisti hæc a sapientibus, & prudentibus, & revelasti ea parvulis*. THEOPHYLACTUS. Potest sic distingui ut dicatur, *A sapientibus*, idest a pharisæis, & scribis legem interpretantibus, *& prudentibus*, idest ab his qui a scribis fuerant docti: sapiens enim est qui docet, prudens vero qui docetur. Parvulos vero vocat Dominus suos discipulos, quos non legis doctores, sed de turba, & piscatores elegit, qui sunt vocati parvuli, quasi non malevoli. AMBROSIUS (ubi supra ante medium.) Vel parvulum hic accipiamus qui se exaltare non noverit, & phaleratis sermonibus artem suæ iactare prudentiæ; quod pharisæi plerique faciunt. BEDA (cap. XLIII. in Luc.) Gratias igitur agit, quod Apostolis quasi parvulis adventus sui aperuit sacramenta, quæ ignoraverunt scribæ, & pharisæi, qui sibi sapientes videntur, & in conspectu suo prudentes. THEOPHYLACTUS. Abscondita igitur sunt mysteria ab his qui putant se esse sapientes, & non sunt: nam si essent, eis revelata fuissent. BEDA (cap. XLIII. parum a principio.) Unde sapientibus, & prudentibus, non insipientes, & hebetes, sed parvulos, idest humiles apposuit, ut probaret se tumorem damnasse, non acumen. ORIGENES *d*. Sensus enim defectus præparatio fit supervenientis perfectionis: qui enim non sentit quod careat vero bono, propter bonum præsens quod sibi inesse videtur, vero bono privatur. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIX. in Matth.) Non autem lætatur, & gratias agit, quod Dei mysteria latebant scribas, & pharisæos: hæc enim non erat materia alacritatis, sed gemitus: sed de hoc gratias agit, quia quod sapientes non noverant, hi noverunt. Gratias autem super hoc agit Patri, cum quo ipse simul hoc facit, ostendens nimiam dilectionem qua diligit nos. Ostendit autem consequenter, quod huius rei causa prima, voluntas sua sit, & Patris, qui propria voluntate hoc agebat: unde sequitur: *Etiam Pater, quia sic placitum fuit ante te*. GREGORIUS *e*. His verbis exempla humilitatis accipimus, ne temere discutere superna consilia de aliorum vocatione, aliorumve repulsione præsumamus: iniustum enim esse non potest quod placuit iusto. In cunctis ergo quæ exterius disponuntur, apertæ causa rationis est occultæ iustitia voluntatis. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIX. in Matth. ante med.)

(1) *Al.* filii patris pater est. (2) *Al.* esse. *Sed aliter efferunt totam hanc Epiphanii appendicem quatuor toties citatæ editiones: sic enim legunt.* Editum autem a Marcione Evangelium habet: *Regratior tibi Domine cæli*; tacens quod dicitur *& terra*, & quod dicitur *Pater*, ne intelligatur quod vocat Christus Patrem creatorem cæli & terræ.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Matth. *b* In Catena Græc. PP. Habetur apud illum partim oratione contra Sabellii gregales, quo ad priorem appendicem, partim orat. contra gentes, & secundum aliam inscriptionem contra idola, quo ad posteriorem. *c* In eadem Catena Græc. Notatur sine ullo indice, sed colligitur ex Lib. I. adversus hæreses. *d* In Catena Græc. PP. *e* XXV. Mor. cap. XIII. vel in antiq. codd. cap. XVIII. super illud Iob XV. *Ipso concedente pacem, quis est qui condemnet?*

med.) Cum vero dixisset, *Confiteor tibi, quia revelasti ea parvulis*, ne putares quod ipse Christus hac virtute privatus non posset hoc facere, subiungit: *Omnia tradita sunt mihi a Patre meo*. ATHANASIUS. Hoc non recte intelligentes Arrii sequaces delirant in Dominum, dicentes: Si data sunt ei omnia, idest dominium creaturæ, fuit tempus quo ea non habuit; & sic non est de substantia Patris: nam si esset, non esset ei opus recipere. Sed ex hoc magis dementia eorum (1) carpitur. Si enim priusquam recepisset vacabat creatura a Verbo, qualiter salvabitur illud ad Coloss.1. „ Omnia in eo consistunt? " Ceterum si simul postquam facta est creatura, tota fuit tradita ei, non erat opus tradere, per ipsum namque facta sunt omnia. Non ergo, ut ipsi putant, significatur hic creaturæ dominium; immo significativum est hoc verbum factæ dispensationis in carne: postquam enim homo peccavit, perturbata sunt omnia: unde Verbum caro factum est, ut omnia restauraret. Data sunt ergo ei omnia, non quia potestate careret, sed ut Salvator emendet universa; ut sicut per Verbum omnia in principio introducta sunt in esse, ita cum Verbum caro factum est, in ipso omnia restaurentur. BEDA (cap. XLIII. in Luc.) Vel dicit, omnia sibi tradita, non mundi elementa, sed hi quibus parvulis spiritu sacramenta Filii Pater revelavit, & de quorum salute, cum hæc loqueretur, exultavit. (2) AMBROSIUS (ubi supra.) Vel cum *omnia* legis, omnipotentem agnoscis, non degenerem Patris; cum *tradita* legis, Filium confiteris; cui per naturam omnia unius substantiæ iura sunt propria, non dono collata per gratiam. *a* Cum autem dixisset omnia sibi fore a Patre tradita, ascendit ad propriam gloriam, & excellentiam, ostendens in nullo se superari a Patre: (3) unde subdit: *Et nemo novit quis sit Filius, nisi Pater, & quis sit Pater nisi Filius*. Non valet enim creaturæ intellectus comprehendere modum divinæ substantiæ, quæ omnem superat intellectum, & decor eius quamlibet considerationem transcendit; sed a seipsa quid sit natura divina cognoscitur. Itaque Pater per id quod est, novit Filium; & Filius per id quod est, novit Patrem, non interveniente aliqua differentia quantum ad divinitatis naturam: quod enim sit Deus, credimus; quid autem naturaliter sit, incomprehensibile est. Si vero creatus est Filius, quomodo solus sciret Patrem, aut quomodo a solo Patre sciretur? Scire namque naturam divinam impossibile est cuilibet creaturæ; scire autem quodcumque eorum quæ creata sunt quid sit, non transcendit quemlibet intellectum, quamvis superet nostrum sensum. ATHANASIUS *b*. Hoc autem Domino dicente, constat Arrianos ei obsistere, dum dicunt non videri Patrem a Filio. Sed eorum ostenditur (4) insania, si seipsum non novit Verbum, quod omnibus Patris, & sui præstat notitiam: sequitur enim: *Et cui voluerit Filius revelare*. TITUS. Est autem revelatio traditio notionis iuxta proportionem naturæ, & virtutum uniuscuiusque: & ubi quidem est natura consimilis, ibi est cognitio sine doctrina; (5) hic autem est per revelationem disciplina. ORIGENES *c*. Vult autem revelare ut Verbum, non irrationabiliter, & tamquam Iustitia, qui novit digne & tempora revelandi, & mensuras revelationis. Revelat autem removens oppositum cordi velamen, necnon tenebras quas posuit in sui latibulum. Sed quoniam ex hoc putant qui alterius sunt opinionis, construere nefarium suum dogma, quod scilicet ignotus erat Pater Iesu sanctis antiquis; dicendum est eis, quoniam quod dicitur, *Cuicumque vult Filius revelare*, non solum retorquetur ad tempus futurum, ex quo Salvator hoc protulit, sed etiam ad tempus præteritum. Quod si velint hoc verbum *revelare* pro præterito sumere; dicendum est eis, quod non est idem cognoscere, & credere. „ Alii „ datur per spiritum sermo scientiæ, alii „ fides in eodem spiritu: " I. Corinth. XII. Erant ergo primo quidem credentes, non autem cognoscentes. AMBROSIUS (ubi supra a medio.) Ut scias autem quia sicut Filius Patrem quibus vult revelat, etiam Pater

(1) *Al.* carpetur. (2) *Al.* AUGUSTINUS. (3) *Al. omittitur* unde. (4) *Al.* infamia. (5) *Al.* hæc.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a CYRILLUS in Catena Græc. PP. ex Thesauro. Sic ibi tantum indefinite indicatur, sed colligitur ex Lib. IV. Prius autem inepte cum Ambrosii verbis confundebatur, quasi ex illo sumptum esset. *b* In eadem Catena. Habetur apud illum partim oratione sive disput. I. contra Arrianos, partim orat. brevi contra eosdem. *c* Iterum in Catena Græc. PP.

Pater revelat quibus vult Filium; audi Dominum dicentem, Matth. xvi. „ Beatus es „ Simon Bariona, quia caro, & sanguis non „ revelavit tibi, sed Pater meus qui in cæ„ lis est. "

(g) THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Quia superius dixerat, *Nemo novit quis sit Pater, nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare*, (1) beatificat discipulos quibus Pater per eum revelabatur: unde dicitur: *Et conversus ad discipulos suos dixit: Beati oculi qui vident quæ vos videtis*. CYRILLUS a. Convertitur quidem ad eos, quia repellens Iudæos surdos, & cæcam mentem gerentes, nec videre volentes, totum se præbebat diligentibus eum; & beatos asserit oculos videntes quæ prius aliis ipsi videbant. Illud tantum scire convenit, quia videre non significat actum oculorum, sed mentis recreationem in præstitis beneficiis; puta si quis dicat, Iste vidit bona tempora, id est gavisus est in bonis temporibus, secundum illud Psal. cxxv. „ Videas bona Hierusalem. " Multi enim Iudæorum viderunt Christum divina operantem, corporali scilicet intuitu; nec tamen omnibus beatificatio convenit: non enim crediderunt, sed neque viderunt gloriam Dei oculis mentis. Beatificati sunt ergo oculi nostri in hoc quod fide vidimus Verbum pro nobis hominem factum, imprimens nobis decorem sui numinis, ut nos sibi conformes faciat per sanctificationem, atque iustitiam. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Beatificat autem eos, & omnes simpliciter qui eum fide respiciunt, ex hoc quod antiqui Prophetæ, & Reges Deum in carne videre, & audire optaverunt: unde sequitur: *Dico enim vobis, quod multi Prophetæ, & Reges voluerunt videre quæ vos videtis, & non viderunt; & audire quæ auditis, & non audierunt*. BEDA (cap. xliii. in fine.) Matthæus apertius Prophetas, & iustos appellat: ipsi enim sunt Reges magni, quia tentationum suarum motibus non consentiendo succumbere, sed regendo præesse (2) noverunt. CHRYSOSTOMUS b. Ex hoc autem dicto plures existimant Prophetas caruisse Christi notitia. Sed si optaverunt videre quæ viderunt Apostoli, noverunt illum venturum ad homines, & dispensaturum quæ dispensavit: nullus enim habet horum appetitum quæ mente non concepit: noverant ergo Filium Dei: unde non simpliciter dicit, *Voluerunt videre* me, sed *quæ vos videtis*, nec *audire* me, sed *quæ vos auditis*. Viderant enim ipsum, non tamen iam incarnatum, nec sic cum hominibus conversantem, nec tanta maiestate eis loquentem. BEDA (ubi supra.) Illi enim a longe inspicientes per speculum, & in ænigmate viderunt; Apostoli autem in præsentiarum habentes Dominum, quæcumque voluissent interrogando discentes, nequaquam per Angelos, aut alias visionum species opus habebant doceri. ORIGENES c. Sed quare dicit plerosque Prophetas optasse, non autem omnes? Quia de Abraham dicitur, quod vidit diem Christi, & lætatus est; quam visionem non plures, immo pauci contigerunt. Fuerunt autem alii Prophetæ, & iusti non (3) tanti ut visionem Abrahæ, & peritiam Apostolorum attingerent; & hos dicit non vidisse, sed optasse.

(h) BEDA (cap. xliv.) Dixerat supra Dominus, quod nomina eorum scripta sunt in cælis: unde, ut puto, occasionem tentandi Dominum legisperitus assumpsit: unde dicitur: *Et ecce quidam legisperitus surrexit tentans illum*. CYRILLUS d. Erant enim quidam verbosi circumeuntes totam regionem Iudæorum, incusantes Christum, & dicentes, quod præceptum Moysi inutile diceret, ipse autem quasdam novas doctrinas promeret. Volens ergo legisperitus seducere Christum, ut aliquid contra Moysen loqueretur, adest tentans ipsum, Magistrum vocans, doceri non patiens. Et quia Dominus solitus erat his qui veniebant ad eum, loqui de vita æterna, utitur legisperitus eius eloquiis. Et quia tentabat astute, nihil aliud audit, nisi quæ per Moysen edita sunt: sequitur enim: *At ille dixit ad eum: In lege quid scriptum est? Quomodo legis?* AMBROSIUS (de cond. contemp. Evang.) Erat enim ex his qui sibi legisperiti videntur, qui verba legis tenent, vim legis ignorant: & ex ipso legis capitulo docet esse legis ignaros, probans quod in principio statim lex Patrem, & Filium prædicaverit, & incarnationis dominicæ annuntiaverit sacramentum: sequitur enim: *Ille respon-*

(1) Al. verificat. (2) Al. voluerunt. (3) Al. tanti.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ibidem. b In Catena Græcorum PP. ex homiliis in Ioan. c Ubi supra. d In Catena Græcorum PP.

respondens dixit: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus viribus tuis, & ex tota mente tua.* BASILIUS *a*. Quod dicitur, *Tota mente tua*, in cetera non recipit sectionem: nam quantamcumque dilectionem in infimis expenderis, hoc tibi necessario a toto deficiet. Sicut enim in vase aliquo pleno liquore, (1) quantum emanat foras, tantum necesse est plenitudini derogari; sic & in anima, inquantum emanaverit ab ipsius dilectione ad illicita, intantum minui necessarium est amorem ad Deum. GREGORIUS Nissenus *b*. In tria autem quædam animæ vis discernitur. Hęc enim est augmentativa solum, & nutritiva, quæ etiam in plantis reperitur: alia est quæ sensualiter disponitur, quæ (2) salvatur in natura irrationalium animalium: perfecta autem vis animæ est rationalis, quæ in natura humana conspicitur. Dicendo ergo cor, substantiam corporalem significavit, scilicet nutritivam; dicendo vero animam, mediocrem, idest sensitivam; dicendo vero mentem, altiorem naturam, idest intellectivam, & considerativam potentiam. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Hic igitur intelligendum est, quod oportet nos omnem virtutem animæ amori divino subiicere, & hoc viriliter, & non remisse: unde additur: *Et ex omnibus viribus tuis*. MAXIMUS *c*. Cum hac igitur intentione trinam ad Deum dilectionem lex pertractat, ut avellat nos a trina mundi habitudine, qua respicitur ad possessiones, ad gloriam, & ad voluptates; in quibus etiam tentatus est Christus. BASILIUS *d*. Si quis autem quærit quo pacto divina dilectio poterit obtineri, dicemus, quoniam indocibilis est divina dilectio: nam nec (3) lucis gaudere præsentia, nec vitam amplecti ab alio didicimus, vel amare parentes, aut alumnos; & multo magis divinæ dilectionis doctrinam. Sed seminalis quædam ratio nobis insita est intrinsecus, habens causas ut homo Deo adhæreat; quam rationem accipiens doctrina divinorum præceptorum colere diligenter, cauteque fovere, & ad perfectionem divinæ gratiæ perducere consuevit: naturaliter enim bonum amamus, amamus etiam proprium, & cognatum, nec non & benefactoribus sponte affectionem totam profundimus. Si igitur bonus est Deus, omnia vero bonum desiderant, quod voluntarie perficitur, naturaliter (4) nobis inest; quem etsi per bonitatem minime novissemus, ex hoc tamen quod ab ipso processimus, tenemur ipsum ultra modum amare, tamquam scilicet nobis cognatum. Maior etiam est, & benefactor omnibus qui naturaliter diliguntur. Est igitur primum & præcipuum mandatum divinæ dilectionis; secundum autem primi completivum, & ab eo completum, quo monemur diligere proximum: unde sequitur: *Et proximum tuum sicut teipsum*. Sortimur autem a Deo potentiam ad huius executionem mandati. Quis autem non novit quoniam mansuetum, & communicativum animal est homo, non autem solitarium, & silvestre? Nihil enim tam proprium est nostræ naturæ, sicut ad invicem communicare, & mutuo indigere, & cognatum diligere. Quorum ergo (5) præveniens Dominus nobis tradidit semina, horum consequenter fructus requirit. CHRYSOSTOMUS *e*. Tu tamen attende qualiter fere cum eodem excessu postulat utrumque præceptum: de Deo enim ait, *Toto corde tuo*; de proximo, *Sicut teipsum*: quod si diligenter (6) observaretur, nec servus esset, nec liber, nec victor, nec victus, nec dives, nec pauper, nec notus umquam esset diabolus: potius enim paleæ ignis sustinerent immissionem, quam fervorem caritatis diabolus: adeo cuncta superat dilectionis constantia. GREGORIUS XIX. Moral. (cap. XX. in antiquis, in nov. exemp. est XIV.) Cum autem dicatur, *Diliges proximum tuum sicut teipsum*, quomodo alteri miserando pius est qui adhuc iniuste vivendo fit impius sibimetipsi? *f* CHRYSOSTOMUS. Cum autem legisperitus respondisset quæ continebantur in lege, Christus, cui nota sunt omnia, scindit fallaciæ eius retia: sequitur enim: *Dixitque illi: Recte respondisti: hoc fac, & vives.* ORIGENES *g*. Ex his indubitanter colligitur, quod vita quæ prædicatur secundum mundi creatorem Deum, & antiquas Scripturas ab eo tra-

(1) Al. inquantum. (2) Al. salvabatur. (3) Al. legis. (4) Al. bonis. (5) Al. conveniens. (6) Al. conservaretur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In eadem Catena ex Asceticis. *b* Lib. de hominis creatione cap. VIII. *c* In Catena Græc. PP. *d* In eadem Catena. Habetur apud illum in Regulis fusius disputatis resp. ad interrog. II. *e* Hom. XXXII. in I. ad Corinth. *f* CYRILLUS in Cat. Græc. PP. *g* In Catena Græc. PP.

traditas, vita perpetua est: attestatur enim Dominus sumenti ex Deuteronomii cap. VI. quidem illud, *Diliges Dominum Deum tuum*: ex Levitici vero cap. XIX. illud, *Diliges proximum tuum sicut teipsum*. Hæc autem dicta sunt contra sequaces Valentini, Basilidis, & Marcionis. Quid enim aliud voluit nos facere ad quærendum vitam æternam, nisi quæ continent lex, & Prophetæ?

(I) CYRILLUS *a*. Laudatus legisperitus a Salvatore, quod recte respondit, in superblam prorumpit, nullum sibi proximum putans esse, quasi nullus esset ei in iustitia comparandus: unde dicitur: *Ille autem volens iustificare seipsum, dixit ad Iesum: Et quis est meus proximus?* Circumveniunt enim (1) eum quodammodo alternatim vitia, a fallacia qua tentando quæsiverat, ad arrogantiam lapsum. In hoc autem quod quærit, *Quis est meus proximus?* vacuus a dilectione proximi ostenditur, cum non æstimet aliquem sibi proximum esse; & per consequens a dilectione divina, quoniam cum fratrem non diligat, quem videt, non potest Deum diligere, quem non videt? AMBROSIUS (ubi sup. in fin.) Respondit etiam, quod nesciret proximum suum, quia non credebat in Christum; & qui Christum nescit, nescit legem. Cum enim veritatem ignoret, quomodo potest scire legem, quæ annuntiat veritatem? THEOPHYLACTUS (super *Suspiciens autem Iesus*.) Salvator autem non actibus, aut dignitatibus, sed natura determinat proximum; quasi dicat: Non putes quod quamvis iustus sis, nullus tibi sit proximus: omnes namque qui eamdem naturam communicant, proximi tui sunt. Fias igitur & tu eorum proximus, non loco, sed affectu, & circa eos cura: Et ad hoc Samaritanum in exemplum ducit: unde sequitur: *Suspiciens autem Iesus dixit: Homo quidam descendebat ab Hierusalem in Hierico*. GRAECUS *b*. Bene est generis appellatio: non enim ait, *Descendit quidam*, sed *homo quidam*: nam sermo fit de tota humanitate. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. q. XIX.) Homo enim iste ipse Adam intelligitur in genere humano: Hierusalem civitas pacis, illa cælestis, a cuius beatitudine lapsus est: Hierico interpretatur luna, & significat mortalitatem nostram, propter hoc quod nascitur, crescit, senescit, & occidit. AUGUSTINUS *c* (Lib. III. Hypognosticon par. ante med.) Vel Hierusalem, quæ interpretatur visio pacis, paradisum dicimus. Ante enim quam peccaret homo, in visione pacis erat, hoc est in paradiso, (2) ubi quicquid videbat, pax erat, & lætitia. Inde descendit quasi humiliatus, & miser factus per peccatum, (3) in Hierico, idest in mundum, in quo omnia orta occidunt, sicut luna. THEOPHYLACTUS (super *Homo quidam descendebat*.) Non autem dicit, Descendit, sed *descendebat*: semper enim humana natura ad inferiora tendebat; & non in parte, sed in toto vitæ attendebat passibili. BASILIUS *d*. Convenit etiam hoc, si quis loca perspexerit: Hierico enim tenet loca convallia Palæstinæ; Hierusalem vero in cacumine sita est, occupans apicem montis. Venit igitur homo ab altis ad infima, ut a latronibus caperetur, qui incolebant desertum: unde sequitur: *Et incidit in latrones*. CHRYSOSTOMUS *e*. Primum istius hominis miserandus est casus, qui inermis ac destitutus in latrones inciderit; quique improvidus incautusque eam viam elegerit qua evadere prædonum manus nequiverit: non enim posset inermis armatos, improvidus pessimos, incautus nocivos effugere: quippe cum malitia semper armata sit dolis, crudelitate septa, munita fallacia, & ad nocendi sævitiam præparata. AMBROSIUS (Lib. VII. in Luc. de homine descendente a Hierusalem in Hierico.) Qui sunt autem illi latrones, nisi angeli noctis atque tenebrarum, in quos non incidisset, nisi eis mandati cælestis devius se fecisset obnoxium? CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) In exordio igitur mundi nocendi fallaciam diabolus est operatus in hominem, in quem fallendi (4) virus exercuit, & malitiæ nocentiam dedicavit. AUGUSTINUS contra Pelagium (Lib. III. Hypognosticon.) Incidit

(1) *Al.* Circumveniunt enim quodammodo alternatim vitia, & fallacia qua tentando quæsiverat, ad arrogantiam lapsus. (2) *Al. omittitur* ubi. (3) *Al. deest* in. (4) *Al.* virtus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In eadem Catena. *b* Vel Severus Antiochenus in Catena Græcorum PP. *c* Sive Auctor Hypognosticon &c. *d* In eadem Catena ex illius Ethicis. *e* In Cat. Græc. Apud illum habetur in hom. quæ inscribitur de eo qui incidit in latrones, inter illas quæ notantur in Lucam. *Hoc pridem notatum fuerat ad marginem editionis Venetæ Nicolini.*

cidit ergo in latrones, idest in diabolum, & angelos eius; qui per inobedientiam primi hominis humanum genus despoliaverunt, morum scilicet ornamentis, & vulneraverunt, (1) dono scilicet possibilitatis liberi arbitrii perdito: unde sequitur: *Qui etiam despoliaverunt eum, & plagis impositis abierunt.* In illo enim peccante plagam fecit, in nobis vero plagas, cum per unum peccatum quod contrahimus, superaddimus multa peccata. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. qu. XIX.) Vel spoliaverunt hominem immortalitate, & plagis impositis, peccata suadendo, reliquerunt semivivum: quia ex parte qua potest intelligere, & cognoscere Deum, vivus est homo; ex parte autem qua peccatis contabescit, & premitur, mortuus est; & hoc est quod subditur, *Semivivo relicto.* AUGUSTINUS (Lib. III. Hypognosticon.) Semivivus enim habet vitalem motum, idest liberum arbitrium, vulneratum; (2) quod ad æternam vitam, quam perdiderat, redire non sufficiebat: & ideo iacebat, quia vires ei propriæ ad surgendum non sufficiebant, ut ad se sanandum medicum, idest Deum, requireret. THEOPHYLACTUS (super *Semivivo relicto.*) Aut semivivus dicitur homo post peccatum: quia anima immortalis est, corpus vero mortale, ita ut medietas hominis morti succumbat: aut quia humana natura in Christo sperabat consequi salutem, ita ut non omnino morti succumberet; sed inquantum Adam peccaverat, mors in mundum intravit; in Christi vero iustificatione mors erat destruenda. AMBROSIUS (de hom. descendente in Hierico.) Vel spoliant quæ accepimus indumenta gratiæ spiritualis, & sic vulnera inferre consueverunt: nam si intemerata quæ sumpsimus indumenta servemus, plagas latronum sentire non possumus. BASILIUS *a*. Vel potest intelligi quod expoliaverunt eum, plagis prius impositis: præcedunt enim vulnera nuditatem, ut intelligas quod peccatum, gratiæ præcedat carentiam. BEDA (cap. XLIV. super *Et plagis impositis.*) Dicuntur autem plagæ peccata, quia his naturæ humanæ integritas violatur. Abierunt autem non ab insidiis cessando, sed insidiarum fraudes occultando. CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) Hic itaque homo, idest Adam, iacebat destitutus salutis auxilio, confossus vulneribus delictorum; cui nec sacerdos Aaron transiens sacrificio potuit profuisse: sequitur enim: *Accidit autem ut sacerdos quidam descenderet eadem via, & viso eo præterivit:* nec etiam eius frater Moyses levita, per legem potuit subvenire: unde sequitur: *Similiter & levita, cum esset secus locum, & videret eum, pertransiit.* AUGUSTINUS (Lib. III. Hypog.) Vel in sacerdote, & levita duo tempora intelliguntur, legis scilicet, & Prophetarum: in sacerdote lex, per quam sacerdotium, & sacrificia instituta sunt; in levita vaticinium Prophetarum: quorum temporibus humanum genus sanari non potuit, quia per legem (3) cognitio peccati, non abolitio. THEOPHYLACTUS (super *Viso illo præterivit.*) Dicit autem, *Præterivit*, quia lex venit, & stetit usque ad tempus præfixum, deinde non valens curare, abiit. Vide etiam quod lex non ad hoc data est (4) præcogitative ut hominem curaret: non enim poterat homo a principio suscipere Christi mysterium; & ideo dicit: *Accidit ut sacerdos quidam descenderet:* quod consuevimus dicere in his quæ non præmeditative fiunt. AUGUSTINUS de Verbis Domini (ser. XXXVII. inter prin. & med.) Vel quia homo descendens a Hierusalem in Hierico Israelita fuisse intelligitur; quod intelligi potest, quia transiens sacerdos utique genere proximus præteriit iacentem; transiit levita, & hic genere proximus iacentem & ipse contempsit. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Miserti, inquam, illius fuere cum cogitaverunt, postmodum vero tenacitate devicti abierunt retrorsum: hoc enim designat quod dicit, *Præteriit*. AUGUSTINUS de Verbis Domini (ser. XXXVII.) Transiit Samaritanus, genere longinquus, misericordia proximus; fecit quod sequitur: *Samaritanus autem quidam iter faciens, venit secus eum:* in quo Samaritano se voluit intelligi Dominus noster Iesus Christus: Samaritanus enim custos interpretatur, & de ipso dicitur Psal. CXX. „ Non dormitabit, neque dormiet qui „ custodit Israel: “ quia „ resurgens a mor- „ tuis, iam non moritur: “ Rom. VI. Denique cum dictum esset illi Ioan. VIII. „ Quia „ Samaritanus es, & dæmonium habes; “ nega-

(1) *Al.* bono. (2) *Al.* & ad æternam. (3) *Al.* conditio (*item* contradictio) peccati non abolevit. (4) *Al.* prærogativæ.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ut supra.

negavit se habere dæmonium, quia se noverat dæmonum expulsorem, non se negavit infirmi custodem. GRAECUS *a*. Vocat autem hic Christus se Samaritanum opportune: cum enim alloqueretur legisperitum superbientem in lege, voluit exprimere quoniam nec sacerdos, nec levita, & qui conversabantur in lege, legis propositum implebant; sed ipse venit consummaturus legis propositum. AMBROSIUS (ubi supra parum ante med.) Hic autem Samaritanus etiam erat descendens: „ quis enim „ est qui descendit de cælo, nisi qui ascen„ dit in cælum, Filius hominis qui est in „ cælo? " Ioan. II. THEOPHYLACTUS (super *Iter faciens venit secus eum*.) Dicit autem, *Iter faciens*, quasi ex proposito hoc statuens, ut nos curaret. AUGUSTINUS (Lib. III. Hypog.) Venit autem in similitudine carnis peccati; ideo secus eum, quasi in similitudine. GRAECUS *b*. Vel secus viam venit: fuit enim vere viator, non deviator, gratia nostri descendens ad terram. AMBROSIUS (ubi supra ante medium.) Veniens autem factus est compassionis nostræ susceptione finitimus, & misericordiæ collatione vicinus: unde sequitur: *Et videns eum, misericordia motus est*. AUGUSTINUS (Lib. III. Hypog.) Videns quidem eum iacentem, non valentem, non currentem; & ideo misericordia motus est, quia in eo nullum meritum invenit, quo curari dignus esset; sed ipse de peccato damnavit peccatum in carne: unde sequitur: *Et appropians alligavit vulnera eius, infundens oleum, & vinum*. AUGUSTINUS de Ver. Domini (ser. XXXVII.) Quid enim tam longinquum, quid tam remotum quam Deus ab hominibus, immortalis a mortalibus, iustus a peccatoribus, non loco longe, sed dissimilitudine? Cum ergo haberet in se duo bona, scilicet iustitiam, & immortalitatem, & nos duo mala, scilicet iniquitatem, & mortalitatem; si utrumque malum nostrum suscepisset, par noster fuisset, & liberatore nobiscum opus haberet. Ut ergo esset non hoc quod nos, sed prope nos, non est ille peccator ut tu, sed factus est mortalis quod tu; suscipiendo pœnam, & non suscipiendo culpam, & culpam delevit & pœnam. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. qu. XIX.) Alligatio vulnerum est cohibitio peccatorum; oleum consolatio spei bonæ (1) per indulgentiam datam ad reconciliationem pacis; vinum exhortatio ad operandum ferventissime in spiritu. AMBROSIUS (ubi supra.) Vel constringit vulnera nostra austeriore præcepto, (2) & sicut oleo fovet remissione peccati, sic vino compungit denuntiatione iudicii. GREGORIUS XX. Mor. (super illud Iob XXXIX. „ Eram mæ„ rentium consolator: " cap. VIII. in antiq. codd. cap. VI.) Vel in vino morsum districtionis adhibet, in oleo mollitiem pietatis: per vinum ungantur putrida, per oleum sananda foveantur. Miscenda est ergo lenitas cum severitate, & faciendum est quoddam ex utroque temperamentum, ut neque multa asperitate exulcerentur subditi, neque nimia benignitate solvantur. THEOPHYLACTUS (super *Infundens vinum, & oleum*.) Vel aliter. Quæ secundum hominem est conversio, oleum est; quæ vero secundum Deum, vinum est, quod divinitatem significat, quam nemo potuisset sustinere, nisi oleum haberetur, idest conversatio humana; unde quædam operatus est humane, quædam divinitus. Infudit ergo oleum, & vinum, quia nos humanitate, & divinitate salvavit. CHRYSOSTOMUS *c*. Vel vinum infundit, idest sanguinem passionis, & oleum chrismatis, ut indulgentia daretur per sanguinem, sanctificatio conferretur per chrismatis unctionem. A cælesti medico conscissa loca ligantur, & intra semetipsa retinentia medicinam, operante medicamine, pristinæ sanitati redduntur. Infuso ergo vino, & oleo, imposuit eum super iumentum: unde sequitur: *Et imponens illum in iumentum suum, duxit in stabulum, & curam eius egit*. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. q. XIX.) Iumentum (3) eius est caro, qua ad nos venire dignatus est; imponi iumento est in ipsam incarnationem Christi credere. AMBROSIUS (Lib. VII. in Luc. cap. de hom. descendente.) Vel iumento imponit dum peccata nostra portat, & pro nobis dolet: homo enim iumento similis factus est: & ideo supra iumentum suum nos imposuit, ne nos esse-

(1) *Al.* apud indulgentiam. (2) *Al. emittitur* &. *P. Nicolai utroque loco habet* sicut. (3) *Al. his penitur* eius.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Vel Severus Antiochenus in Catena Græcorum PP. *b* Sive idem Severus ibid. *c* Ex hom. superius indicata de eo qui incidit in latrones.

mus sicut equus, & mulus, ut per nostri corporis assumptionem infirmitatem nostræ carnis aboleret. THEOPHYLACTUS (super *Imponens illum in iumentum suum.*) Vel imposuit in suum iumentum, idest in corpus suum: membra namque sua nos fecit, & participes corporis eius. Et lex quidem non omnes suscipiebat: „ Moabitæ (inquit „ Deut. XXIII.) & Ammonitæ non intra„ bunt in Ecclesiam Dei: " nunc vero in omni gente qui timet Dominum, ab eo suscipitur volens credere, & pars Ecclesiæ fieri; propter hoc dicit, quod *duxit eum in stabulum*. CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) Est enim stabulum Ecclesia, quæ in itinere mundi lassatos, & sarcinis delictorum defessos suscipit venientes; ubi deposito onere peccatorum viator lassus reficitur, & refectus salubri pascuo reparatur: & hoc est quod dicitur: *Et curam illius egit*. Totum enim quicquid contrarium, nocens, & malum est, foris est, quia intra stabulum requies omnis, salubritasque inclusa est. BEDA (cap. XLII. in Luc.) Et bene iumento impositum duxit in stabulum, quia nemo, nisi per baptismum corpori Christi adunatus, Ecclesiam intrabit. AMBROSIUS (tit. de homine descendente a Hierusalem.) Sed quia non vacabat Samaritano huic diu in terris degere, redeundum erat unde descenderat: unde sequitur: *Et altera die protulit duos denarios, & dedit stabulario, & ait: Curam illius habe.* Quis est ille alter dies, nisi forte ille dominicæ resurrectionis, de quo dictum est Psal. CXVII. „ Hæc „ est dies quam fecit Dominus? " Duo autem denarii sunt duo testamenta, quæ imaginem in se habent æterni Regis expressam, quorum pretio vulnera nostra curantur. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. q. XIX.) Vel duo denarii sunt duo præcepta caritatis, quam per Spiritum sanctum acceperunt Apostoli ad evangelizandum ceteris; vel promissio vitæ præsentis, & futuræ. ORIGENES *a*. Vel duo denarii videntur mihi esse scientia sacramenti, quomodo Pater in Filio, & Filius in Patre sit: qua velut mercede donatur Ecclesiæ Angelus, ut diligentius curet hominem sibi commendatum, quem pro angustia temporis etiam ipse curaverat. Et promittitur ei quicquid de suo in medelam semiviventis expenderet, illico esse reddendum: unde sequitur: *Et quodcumque supererogaveris, ego, cum rediero, reddam tibi.* AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. II. q. XIX.) Stabularius fuit Apostolus, qui supererogavit aut illud consilium quod ait I. Corinth. VII. „ De virginibus autem præceptum Domi„ ni non habeo, consilium autem do: " aut quod etiam manibus suis operatus est, ne infirmorum aliquem in novitate Evangelii gravaret, cum ei liceret ex Evangelio pasci. Multum etiam supererogaverunt Apostoli; sed & pro tempore doctores, qui vetus, & novum testamentum exposuere, supererogaverunt, pro quibus retributionem accipient. AMBROSIUS (de homine descend. a Hierusalem.) Beatus ergo ille stabularius qui alterius vulnera curare potest: beatus ille cui dicit Iesus: *Quodcumque supererogaveris, revertens reddam tibi.* Sed quando reverteris, Domine, nisi iudicii die? Nam licet ubique sis semper, & stans in medio nostrum, non cerneris a nobis; erit tamen tempus quo universa caro te respiciet revertentem. Reddes ergo quod debes beatis, quibus es debitor. Utinam nos simus idonei debitores, ut quod accepimus possimus exsolvere. CYRILLUS *b*. His (1) ergo præmissis, opportune iam Dominus legisperitum interrogat, subdens: *Quis horum trium tibi videtur proximus fuisse illi qui incidit in latrones? At ille dixit: Qui fecit misericordiam in illum.* Neque enim sacerdos, neque levita factus fuit proximus patientis, sed ille qui et eius misertus: inutilis est enim sacerdotii dignitas, & legis scientia, nisi per bona opera confirmetur: unde sequitur: *Et ait illi Iesus: Vade, & tu fac similiter.* CHRYSOSTOMUS *c*. Quasi dicat: Si quem vides oppressum non dicas, Utique nequam est; sed sive Gentilis sit, sive Iudæus, & ope indigeat, non cavilleris auxiliari, quæcumque mala fuerit passus. AUGUSTINUS de Doctrina Christiana (Lib. I. cap. XXX.) Ex hoc intelligimus eum esse proximum cui vel exhibendum est officium misericordiæ, si indiget, vel exhibendum esset, si indigeret. Ex quo iam consequens est ut etiam ille a quo nobis vicissim exhibendum est, proximus noster

(1) *Al. omittitur* ergo.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Lucam hom. XXXIV. *b* In Catena Græcorum PP. *c* In eadem Catena Græc. ex homiliis ad Hebr. hom. X.

ster sit: proximi enim nomen ad aliquid est, nec quisquam esse proximus nisi proximo potest. Nullum autem exceptum esse, cui misericordiæ denegetur officium, quis non videat? dicente Domino Matth. VI. „ Benefacite his qui vos oderunt. " Unde manifestum est, hoc præcepto quo iubemur diligere proximum, etiam sanctos Angelos contineri, a quibus tanta nobis misericordiæ impenduntur officia, ex quo & ipse Dominus proximum nostrum se dici voluit, significans se opitulatum esse semivivo iacenti in via. AMBROSIUS (ubi supra.) Non enim (1) cognatio facit proximum, sed misericordia, quia misericordia (2) est secundum naturam: nihil enim tam secundum naturam, quam iuvare consortem naturæ.

(k) BEDA (cap. XLV. in Lucam.) Dilectio Dei, & proximi, quæ superius verbis, & parabolis continebatur, hic ipsis rebus, (3) & veritate designatur: dicitur enim: *Factum est autem dum irent, & ipse intravit in quoddam castellum.* ORIGENES *a*. Cuius quidem nomen Lucas hic tacet, sed Ioannes exprimit vocans ipsum Bethaniam. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ser. XXVI. par. a princ.) Sed Dominus qui in sua propria venit, & sui eum non receperunt, susceptus est tamquam hospes: sequitur enim: *Et mulier quædam Martha nomine, excepit illum in domum suam*; sicut solent suscipi peregrini; sed tamen suscepit famula Dominum, (4) ægra Salvatorem, creatura Creatorem. Ne quis autem dicat: O beati qui Christum suscipere in domum propriam meruerunt; noli dolere, cum inquit Matth. XXV. „ Quod „ enim uni ex minimis meis fecistis, mihi „ fecistis. " Accepta autem forma servi, in illa pasci a servis voluit dignatione, non conditione. Habebat carnem, in qua quidem esuriret, & sitiret; sed in eremo esurienti Angeli ministrabant: ergo quod pasci voluit, pascenti præstitit. Martha igitur Dominum pascere disponens, & præparans, circa ministerium occupabatur; Maria vero soror eius pasci magis elegit a Domino: sequitur enim: *Et huic erat soror nomine Maria, quæ etiam sedens secus pedes Domini, audiebat verbum illius.* CHRYSOSTOMUS *b*. Non simpliciter dicitur de Maria, quod sederet prope Iesum; sed secus pedes illius, ut ostendat diligentiam, assiduitatem, & solertiam erga auditionem, & multam reverentiam quam habebat ad Dominum. AUGUSTINUS de Verb. Dom. (ser. XXVII. a med.) Quanto autem humilius ad pedes sedebat, tanto amplius capiebat: confluit enim aqua ad humilitatem convallis, denatat de tumoribus collis. BASILIUS *c*. Omnis autem operatio, & verbum Salvatoris regula est pietatis, & virtutis: ob hoc enim induit corpus nostrum, ut nos conversationem illius imitemur pro posse. CYRILLUS *d*. Exemplo igitur suo docet discipulos qualiter se gerere debeant in domibus eorum qui eos suscipiunt, ut scilicet applicantes ad domum, non resupini quiescant, sed potius repleant suscipientes sacris & divinis doctrinis: hi vero qui domum parant, exeant obviam hilariter, & ferventer duabus de causis. Primo quidem ædificabuntur in doctrinis eorum quos susceipiunt; deinde & recipient caritatis mercedem: unde & hic sequitur: *Martha autem satagebat circa frequens ministerium.* AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ser. XXVII. cir. med.) Bene Martha circa corporalem Domini necessitatem, vel voluntatem ministrabat, quasi mortali; sed qui erat in carne mortali, in principio erat Verbum, ecce quod Maria audiebat: Verbum caro factum est, ecce cui Martha ministrabat: laborabat ista, vacabat illa; verumtamen Martha laborans multum in illa occupatione, & negotio ministrandi interpellavit Dominum, & de sorore conquesta est: sequitur enim: *Et ait: Domine, non est tibi curæ quod soror mea reliquit me solam ministrare?* Erat enim Maria intenta dulcedini verbi Domini; a Martha convivium Domino parabatur, in cuius convivio (5) Maria iam iucundabatur. Cum ergo suaviter audiret verbum dulcissimum, & corde intentissimo pasceretur, interpellato Domino a sorore sua, quomodo putamus eam timuisse ne diceret ei Dominus: Surge, & adiuva sororem tuam? Mira enim suavitate tenebatur; quæ profecto maior est mentis quam ventris. Sed causam suam tamquam otiosa iudici maluit committere, nec in respondendo voluit laborare: si enim pararet respondendi sermonem, remitteret audiendi intentionem. Respondit ergo Dominus,

(1) *Al.* cogitatio. (2) *Al.* *desideratur* est. (3) *Al.* & varietate. (4) *Al.* erga Salvatorem. (5) *Al.* *omittitur* Maria.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In prædicta Catena. *b* Ibidem. *c* Constit. monast. cap. 1. *d* In Catena Græc. PP.

nus, qui in verbo non laborabat, quia Verbum erat: sequitur enim: *Et respondens dixit illi Dominus: Martha, Martha, solicita es, & turbaris erga plurima*. Repetitio nominis indicium est dilectionis, aut forte movendæ intentionis, ut audiat attentius. Bis vocata audit, *Turbaris erga plurima*; idest, circa multa es occupata: vult enim homo occurrere quando ministrat, & aliquando non potest: quæritur quod deest, paratur quod adest; distenditur animus: nam si Martha sufficeret, adiutorium sororis non posceret: multa sunt, diversa sunt, quia carnalia sunt, temporalia sunt. Præponitur autem unum multis: non enim a multis unum, sed multa ab uno: unde sequitur: *Porro unum est necessarium*. Circa unum se voluit occupari, secundum illud Psal. lxxii. „ Mihi „ adhærere Deo bonum est. " Unum sunt Pater, & Filius, & Spiritus sanctus: ad hoc unum non nos perducit, nisi multi habeamus cor unum. CYRILLUS *a*. Vel aliter. Cum susceperint aliqui fratres Deum, non solicitentur erga multum officium, nec poscant quæ præ manibus non sunt, & opus exsuperant: gravat enim passim in qualiber re quod superfluit: generat enim volentibus conferre tædium, convivis autem videtur quod sunt aliis causa laboris. BASILIUS *b*. Absurdum etiam est cibos ad sustentationem corporis sumere, ac per eos iterum officere corpori, & impedire ipsum erga mandatorum divinorum officium. Si ergo adveniat aliquis pauperum, sumat formam, & exemplar modestiæ ciborum; nec causa vivere volentium in deliciis mensam propriam præparemus: uniformis enim est Christiani vita, ad unam intendens intentionem, scilicet ad gloriam Dei; multiformis vero & varia vita eorum qui de foris sunt, pro libito variata. Tu vero cur dum copia ciborum, & causa delectationis fratri præparas mensam, criminaris eum voluptatis, & diffundis in eum gulositatis opprobria, arguens delicias eius in eo quod præparas? Non commendavit Dominus Martham occupatam circa frequens ministerium. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ser. xxvii. inter prin. & med.) Quid ergo? Putamus reprehensum esse ministerium Marthæ, quam cura hospitalitatis occupaverat, quæ tanto hospite lætabatur? Hoc si verum est, dimittant homines quod ministrant egentibus: vacent verbo, occupentur circa scientiam salutarem; nihil sit cura eis quis peregrinus in vico sit, quis egeat pane; vacent opera misericordiæ, uni insistatur scientiæ. THEOPHYLACTUS (super *Martha, Martha solicita es*.) Non ergo Dominus hospitalitatem prohibet, sed plurimorum turbationem, scilicet abstractionem, & tumultum. Et vide consilium Domini, quod prius Dominus nihil dixerat Marthæ; sed postquam illa sororem ab auditu studebat avellere, tunc Dominus occasione habita increpavit eam: usque enim adeo honoratur hospitalitas, donec (1) ad necessaria nos attrahit; cum vero incipit ab utilioribus impedire, manifestum est quod honorabilior est divinorum auditus. AUGUSTINUS de Verb. Dom. *c* (ser. xxvii. a medio.) Non ergo Dominus opus reprehendit, sed munus distinxit: sequitur enim: *Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea*. Non tu malam, sed illa meliorem. Unde meliorem? Quia ab ea non auferetur, a te auferetur aliquando onus necessitatis: non enim cum veneris ad illam patriam, invenies peregrinum quem suscipias hospitio. Sed bono tuo auferetur, ut quod melius est detur: auferetur a te labor, ut requies detur. Tu navigas, illa in portu est: æterna enim est dulcedo veritatis; in hac tamen vita augetur, in illa perficietur, numquam auferetur. AMBROSIUS (Lib. VII. in tit. de exemp. Marthæ, & Mariæ.) Agat ergo te sicut Mariam desiderium sapientiæ: hoc enim maius, hoc perfectius opus, ne ministerii cura cognitionem verbi cælestis avertat. Nec arguas eos, & otiosos iudices, quos videas sapientiæ studere. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. q. xxx.) Mystice autem quod Martha excepit illum in domum suam, significat Ecclesiam, quæ nunc excepit Dominum in cor suum. Maria soror eius, quæ sedebat ad pedes Domini, & audiebat verbum eius, significat eamdem Ecclesiam, sed in futuro sæculo, ubi cessans ab opere, ministerioque indigentiæ, sola sapientia perfruitur. Quod autem conque-

(1) *Al.* ad necessariora.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi supra. *b* In Regulis fusius disputatis ad interrogat. xix. *c* Serm. xxvi. & xxvii. non uno eodemque tenore, sed permixtim interserendo quædam que ser. xxvi. habentur cum aliis ex xxvii. sumptis, & prioribus posteriora præmittendo.

queritur, quod soror eius eam non adiuvet, occasio datur sententiæ Domini, qua ostendit istam Ecclesiam solicitam esse, & turbari erga plurima, cum sit unum necessarium, ad quod per ministerii huius merita pervenitur. Mariam vero dicit optimam partem elegisse, quia per hanc ad illam tenditur, & non aufertur. Gregorius VI. Mor. (cap.xxviii. a) Vel per Mariam, quæ verba Domini residens audiebat, contemplativa vita exprimitur; per Martham exterioribus obsequiis occupatam, activa vita significatur. Sed Marthæ cura non reprehenditur, Mariæ vero laudatur: quia magna sunt activæ vitæ merita, sed contemplativæ potiora. Unde nec auferri umquam Mariæ pars dicitur: quia activæ vitæ opera corpore transeunt, contemplativæ autem gaudia melius ex fine convalescunt.

CAPUT XI.

(a) ET factum est, cum esset in quodam loco orans, ut cessavit, dixit unus ex discipulis eius ad eum: Domine, doce nos orare, sicut docuit Ioannes discipulos suos. Et ait illis: Cum oratis dicite: Pater, sanctificetur nomen tuum; adveniat regnum tuum; panem nostrum quotidianum da nobis hodie; & dimitte nobis peccata nostra, siquidem & nos dimittimus debenti nobis; & ne nos inducas in tentationem.

(b) Et ait ad illos: Quis vestrum habebit amicum, & ibit ad illum media nocte, & dicet illi: Amice, commoda mihi tres panes: quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod ponam ante illum: & ille de intus respondens dicat: Noli mihi molestus esse, iam ostium clausum est, & pueri mei mecum sunt in cubili: non possum surgere, & dare tibi. Et ille si perseveraverit pulsans, dico vobis, & si non dabit illi surgens, eo quod amicus eius sit, propter improbitatem tamen eius surget, & dabit illi quotquot habet necessarios.

(c) Et ego dico vobis: Petite, & dabitur vobis; quærite, & invenietis; pulsate, & aperietur vobis: omnis enim qui petit accipit, & qui quærit invenit, & pulsanti aperietur. Quis autem ex vobis patrem petit panem: numquid lapidem dabit illi? Aut piscem: numquid pro pisce serpentem dabit illi? Aut si petierit ovum, numquid porriget illi scorpionem? Si ergo vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris; quanto magis Pater vester de cælo dabit spiritum bonum petentibus se?

(d) Et erat Iesus eiiciens dæmonium, & illud erat mutum: & cum eiecisset dæmonium, locutus est mutus, & admiratæ sunt turbæ. Quidam autem ex eis dixerunt: In Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmonia: & alii tentantes, signum de cælo quærebant ab eo.

(e) Ipse autem, ut vidit cogitationes eorum, dixit eis: Omne regnum in se divisum desolabitur, & domus supra domum cadet. Si autem & satanas in seipsum divisus est, quomodo stabit regnum eius? quia dicitis in Beelzebub me eiicere dæmonia. Si autem ego in Beelzebub eiicio dæmonia, filii vestri in quo eiiciunt? Ideo ipsi iudices vestri erunt. Porro si in digito Dei eiicio dæmonia, profecto pervenit in vos regnum Dei.

(f) Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quæ possidet. Si autem fortior eo superveniens vicerit eum, universa arma eius auferet, in quibus confidebat; & spolia eius distribuet. Qui non est mecum, contra me est; & qui non colligit mecum, dispergit.

(g) Cum

a Vel in antiquis codd. cap. xxv. super illud Iob v. *Ingredieris in abundantia sepulcrum.*

(g) Cum immundus ſpiritus exierit ab homine, ambulat per loca inaquoſa, quærens requiem; & non inveniens dicit: Revertar in domum meam unde exivi. Et cum venerit, invenit eam ſcopis mundatam: & tunc vadit, & aſſumit ſeptem alios ſpiritus ſecum nequiores ſe; & ingreſſi habitant ibi; & fiunt noviſſima hominis illius peiora prioribus.

(h) Factum eſt autem, cum hæc diceret, extollens vocem quædam mulier de turba dixit illi: Beatus venter qui te portavit, & ubera quæ ſuxiſti. At ille dixit: Quinimmo beati qui audiunt verbum Dei, & cuſtodiunt illud.

(i) Turbis autem concurrentibus, cœpit dicere: Generatio hæc, generatio nequam eſt. Signum quærit, & ſignum non dabitur ei, niſi ſignum Ionæ Prophetæ: nam ſicut fuit Ionas ſignum Ninivitis, ita erit & Filius hominis generationi iſti. Regina Auſtri ſurget in iudicio cum viris generationis huius, & condemnabit illos: quia venit a finibus terræ audire ſapientiam Salomonis; & ecce pluſquam Salomon hic. Viri Ninivitæ ſurgent in iudicio cum generatione hac, & condemnabunt illam: quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ; & ecce pluſquam Ionas hic.

(k) Nemo lucernam accendit, & in abſcondito ponit, neque ſub modio, ſed ſupra candelabrum, ut qui ingrediuntur, lumen videant. Lucerna corporis tui eſt oculus tuus. Si oculus tuus fuerit ſimplex, totum corpus tuum lucidum erit; ſi autem nequam fuerit, etiam corpus tuum tenebroſum erit. Vide ergo ne lumen quod in te eſt, tenebræ ſint. Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum, & ſicut lucerna fulgoris illuminabit te.

(l) Et cum loqueretur, rogavit illum quidam phariſæus ut pranderet apud ſe. Et ingreſſus recubuit. Phariſæus autem cœpit intra ſe reputans dicere, quare non baptizatus eſſet ante prandium. Et ait Dominus ad illum: Nunc vos phariſæi quod de foris eſt calicis, & catini mundatis; quod autem intus eſt veſtrum, plenum eſt rapina, & iniquitate. Stulti, nonne qui fecit quod de foris eſt, etiam id quod de intus eſt fecit? Verumtamen quod ſupereſt date eleemoſynam; & ecce omnia munda ſunt vobis. Sed væ vobis phariſæis, quia decimatis mentham, & rutam, & omne olus; & præteritis iudicium, & caritatem Dei. Hæc autem oportuit facere, & illa non omittere. Væ vobis phariſæis, qui diligitis primas cathedras in ſynagogis, & ſalutationes in foro. Væ vobis, qui eſtis ut monumenta, quæ non apparent, & homines ambulantes ſupra neſciunt.

(m) Reſpondens autem quidam ex legiſperitis, ait illi: Magiſter, hæc dicens, etiam contumeliam nobis facis. At ille ait: Et vobis legiſperitis væ, quia oneratis homines oneribus quæ portare non poſſunt; & ipſi uno digito veſtro non tangitis ſarcinas. Væ vobis, qui ædificatis monumenta Prophetarum; patres autem veſtri occiderunt illos. Profecto teſtificamini, quod conſentitis operibus patrum veſtrorum: quoniam quidem ipſi eos occiderunt; vos autem ædificatis eorum ſepulcra. Propterea & ſapientia Dei dixit: Mittam ad illos Prophetas, & Apoſtolos; & ex illis occident, & perſequentur: ut inquiratur ſanguis omnium Prophetarum, qui effuſus eſt a conſtitutione mundi a generatione iſta, a ſanguine Abel uſque ad ſanguinem Zachariæ, qui periit inter altare & ædem. Ita dico vobis, requiretur ab hac generatione. Væ vobis legiſperitis, qui tuliſtis clavem ſcientiæ: ipſi non introiſtis, & eos qui introibant, prohibuiſtis. Cum autem hæc ad illos diceret, cœperunt phariſæi, & legiſperiti graviter inſiſtere, & os eius opprimere de multis, inſidiantes ei, & quærentes aliquid capere de ore eius, ut accuſarent eum.

(a) BEDA

(a) BEDA (cap. xlvi. in Luc.) Post (1) historiam sororum, quæ duas Ecclesiæ vitas significaverunt, non frustra Dominus & ipse orasse, & discipulos orare docuisse scribitur: quia & oratio quam docuit, utriusque in se vitæ continet mysterium, & ipsarum perfectio vitarum, nostris non viribus est obtinenda, sed precibus: unde dicitur: *Et factum est cum esset in quodam loco orans*. CYRILLUS *a*. Cum autem habeat omnis boni plenitudinem, cur orat, si plenus est, & in nullo penitus eget? Ad hoc dicimus, quod competit ei ex modo dispensationis in carne, cum voluerit, humana prosequi tempore ad hoc conveniente. Si enim comedit, & bibit, non incongrue utebatur oratione: ut doceat nos non esse erga hoc tepidos, sed attentius insisterej orationibus. TITUS *b*. Cum autem novam conversationem vidissent discipuli, novam formam orationis postulaverunt, cum plures orationes continerentur in veteri testamento: unde sequitur: *Ut cessavit, dixit unus ex discipulis eius ad eum: Domine, doce nos orare*: ne scilicet contra Deum peccemus, alia quærentes pro aliis, vel Deo assistentes in oratione non eo modo quo expedit. ORIGENES *c*. Et ut orationis doctrinam proferat, infert: *Sicut Ioannes docuit discipulos suos*: de quo scilicet nos docuisti, quod inter natos mulierum nullus eo maior surrexit: & quia præcepisti nobis petere æterna, & grandia; unde erit nos ad horum pervenire notitiam, nisi a te Deo, & Salvatore nostro. GREGORIUS Nissenus *d*. Orationis ergo doctrinam explicat discipulis, qui solerter notitiam orationis expostulant, ostendens qualiter implorari oporteat divinum auditum. BASILIUS *e*. Duo autem sunt modi orationis. Unus quidem laudis cum humilitate; secundus vero petitionis, remissior. Quoties ergo oras, non prius ad petendum prorumpas. Sin autem tuum criminaris affectum, quasi necessitate coactus supplices Deo. Sed cum incipis orare, quamlibet desere creaturam visibilem, & invisibilem; (2) sumas autem exordium a laude illius qui cuncta creavit: unde subditur: *Et ait illis: Cum oraveritis, dicite, Pater*. AUGUSTINUS de Ver. Domini (serm. xxviii.) Primus sermo quantæ gratiæ? Faciem tuam! non audebas ad cælum levare, & subito accepisti gratiam Christi. Ex malo servo factus es bonus filius; ideo præsume non de tua operatione, sed de Christi gratia. Non ergo hic arrogantia est, sed fides: prædicare quod acceperis, non est superbia, sed devotio. Ergo attolle oculos ad Patrem, qui te per lavacrum genuit, qui per Filium te redemit: patrem dicas quasi filius; sed noli tibi aliquid specialiter vendicare: solius Christi specialis est Pater, nobis est Pater omnibus in communi: quia illum solum genuit, nos autem creavit. Et ideo secundum Matth. vi. dicitur: „ Pater „ noster; " & additur, „ Quis es in cæ„ lis; " in illis scilicet cælis de quibus dictum est Psal. xviii. „ Cæli enarrant glo„ riam Dei. " Cælum est ubi culpa cessavit, ubi nullum mortis est vulnus. THEOPHYLACTUS (super „ Qui es in cælis. ") Non autem dicit, „ Qui es in cælis, " tamquam ibi circumscribatur; sed ut ad cælos erigat auditorem, & abstrahat a terrenis. GREGORIUS Nissenus *f*. Vide autem quantæ præparationis (3) opus est ut audacter possis Deo dicere, *Pater*: quia si ad res mundanas intuitum dirigis, aut humanam gloriam ambis, aut sordes passibilis appetitus, & hanc orationem enunties; audire mihi videor Deum dicentem: Cum corruptæ fueris vitæ, si patrem vocas incorruptibilitatis genitorem, fœda voce inquinas incorruptibile nomen: nam qui patrem mandavit vocare, proferre mendacium non concessit. Omnium vero bonorum exordium est glorificare nomen Dei in vita nostra: unde subdit: *Sanctificetur nomen tuum*. Quis enim est adeo bestialis qui videns in credentibus vitam puram, non glorificet nomen invocatum in tali vita? Igitur qui dicit in oratione, *Sanctificetur* in me invocatum *nomen tuum*, (4) hoc orat: Fiam, tuo concurrente subsidio, iustus, & abstinens a quolibet malo. CHRYSOSTOMUS (hom. xviii. in Ep. I. ad Corinth. a medio.) Sicut enim cum quis cæli pulchritudinem aspicit, dicit, Gloria tibi Deus; sic etiam cum aspicit alicuius virtutem: quia hominis virtus multo magis quam cælum glorificat Deum. AU-

GU-

(1) *Al.* per historiam. (2) *Al.* Sumimus. (3) *Al.* exigitur opus. (4) *Al.* hoc orat, nominis concurrente subsidio, iustus abstinens est a quolibet malo.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. PP. *b* In Matthæum. *c* In Cat. Græc. PP. *d* In orat. dominicam serm. 1. *e* In Constit. monast. cap. 1. *f* In orat. domin. serm. 11.

GUSTINUS de Verb. Dom. (ser. XXVII.) Vel dicitur: *Sanctificetur nomen tuum*, in nobis, ut ad nos possit eius sanctificatio pervenire. TITUS a. Vel dicit: *Sanctificetur nomen tuum*; idest, nota sit tua sanctitas toti mundo, & laudet te decenter. „ Rectos au„ tem decet collaudatio: " Psal. XXXII. Insfit igitur orare pro emendatione mundi totius. CYRILLUS b. Quoniam penes eos ad quos nondum pervenit fides, contemnitur adhuc nomen Dei; sed ubi iubar veritatis super eos (1) illuxerit, eum fatebuntur sanctum sanctorum. TITUS c. Et quia in nomine Iesu est gloria Dei Patris; tunc nomen Patris sanctificabitur, quando Christus erit notus. ORIGENES d. Vel quia nomen Dei ab errantibus attribuitur cultuxis & creaturis; nondum est sanctificatum, ut sit separatum a quibus debuit separari. Decet ergo nos orare ut nomen Dei adaptetur soli vero Deo, cui adaptatur quod subditur, *Adveniat regnum tuum*: ut scilicet evacuetur principatus, & potestas, & virtus, & regnum mundi, quin etiam peccatum, quod regnat in mortalibus nostris corporibus. GREGORIUS Nissenus e. Imploramus etiam a Domino liberari a corruptione, eximi a morte. Vel secundum quosdam, *adveniat regnum tuum*; idest, veniat super nos Spiritus sanctus tuus, ut purificet nos. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. XXVIII.) Tunc enim venit regnum Dei quando eius sumus gratiam consecuti: ipse enim ait infra XVII. *Regnum Dei intra vos est*. CYRILLUS f. Vel qui hoc dicunt, videntur optare rursum resulgentem in mundo omnium Salvatorem. Mandavit autem in oratione petere illud tempus revera terribile, ut sciant quod vivere decet eos non lente, vel remisse, ut illud tempus non paret eis flammam, & vindictam; sed magis honeste secundum voluntatem ipsius, ut eis tempus illud nectat coronas: unde secundum Matth. VI. sequitur: „ Fiat voluntas tua, sicut „ in cælo, & in terra. " CHRYSOSTOMUS g. Quasi dicat: Præsta nobis Domine conversationem imitari cælestem, quatenus quæcumque tu vis, nos etiam velimus. GREGORIUS Nissenus h. Quoniam enim vitam humanam post resurrectionem similem dicit esse venturam vitæ angelicæ, consequens est vitam mundanam ad vitam quæ postmodum speratur, disponi, ut in carne viventes, carnaliter non vivamus. Per hoc autem verus medicus animæ solvit morbi naturam, ut quos occupavit infirmitas per hoc quod a voluntate divina recesserant, a morbo denuo liberet copulatio ad voluntatem divinam. Est enim sanitas animæ executio debita voluntatis divinæ. AUGUSTINUS in Ench. (cap. XXV. & CXVI.) Apud Evangelistam igitur Matthæum septem petitiones continere videtur dominica oratio; Evangelista vero Lucas in oratione Dominica petitiones non septem, sed quinque complexus est, nec ab illo utique discrepavit. Sed quomodo illa septem sint intelligenda, ipse sub brevitate commonuit. Nomen quippe Dei sanctificatur in spiritu; Dei autem regnum in resurrectione futurum est. Ostendens ergo Lucas tertiam petitionem duarum superiorum esse quodammodo repetitionem, magis eam prætermittendo voluit intelligi. Deinde tres alias adiunxit; & primo de pane quotidiano, dicens: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*. AUGUSTINUS de Verb. Dom. (serm. XXVIII. circa med.) In Græco dicitur *epiusion*, hoc est supersubstantialem. Non iste est panis qui vadit in corpus, sed ille panis vitæ æternæ, qui animæ nostræ substantiam fulcit. Latinus autem hunc quotidianum panem dicit, quem Græci dicunt advenientem. Si quotidianus ille est panis, cur post annum illum sumas, quemadmodum Græci in oriente facere consueverunt? Accipe quotidie quod quotidie tibi prosit: sic vive quod quotidie merearis accipere. Mors Domini significatur, & remissio peccatorum. Qui vulnus habet, medicinam quærit: vulnus est, quia sub peccato sumus; medicina est cæleste, & venerabile sacramentum. Si quotidie accipis, quotidie tibi est hodie; Christus tibi quotidie resurgit: hodie est enim quando Christus resurgit. TITUS i. Vel panis animarum divina est virtus afferens futuram vitam perennem, sicut panis ex terra prodiens vitam temporalem conservat. Cum autem quotidianum dixisset, divinum qui advenit, & futurus est, significat;

(1) *Al.* illuxit.

Ex editione P. Nicolai.

a In Matthæum. b In Catena Græc. PP. c Ubi supra. d In Cat. Græc. PP. e Ubi supra. f Ubi supra. g In Catena Græc. PP. ex hom. XX. in Matthæum h In orat. domin. serm. IV. i In Matthæum.

ficat; quem nobis hodie præstari requirimus, poscentes quoddam eius principium, atque gustum, quando spiritus in nobis inhabitans virtutem operatur, quæ superat omnem virtutem humanam; puta castitatem, humilitatem &c. CYRILLUS *a*. Putant autem forsan (1) aliqui indecens esse, sanctos a Deo quærere corporalia, & ob hanc causam applicant quod dicitur, ad spiritualem (2) considerationem. Ego autem concedam quod oportet sanctos præcipue satagere ad obtinenda spiritualia dona; illud tamen decet inspicere quod irreprehensibiliter petunt, Domino præcipiente, panem communem: ex eo (3) enim quod panem iussit quærere, idest quotidianum alimentum, videtur quod nihil concedat eos habere; sed magis honestam colere paupertatem: non enim est habentium panem petere, sed oppressorum penuria. BASILIUS *b*. Quasi dicat: Panem quotidianum, qui nostræ substantiæ competit ad vitam diurnam, non tibi ipsi commendes; sed ad Deum causa eius refugias, exponens ei necessitatem naturæ. CHRYSOSTOMUS (hom. XXIV. in Matth.) Postulanda ergo sunt divinitus necessaria vitæ, non ciborum diversitates, & vina odorifera, & cetera quæ delectant guttur, onerant autem ventrem, & mentem perturbant; sed panis, qui potest substantiam corporis sustentare; & illum qui nobis hodie tantummodo sufficit, ut de crastino non cogitemus. Unam (4) autem solam petitionem sensibilem quærimus, ut præsentibus non (5) affigamur. GREGORIUS Nissenus *c*. Postquam autem per bona opera fiduciam sumere docuit, consequenter remissionem reatuum docet implorare: sequitur enim: *Et dimitte nobis peccata nostra*. TITUS *d*. Hoc (6) autem additum est necessario, pro eo quod nullus sine peccato reperitur, ne impediamur a sacra participatione propter humana peccata. Cum enim teneamur exhibere Christo omnimodam sanctitatem, qui Spiritum sanctum habitare facit in nobis, redarguendi sumus, si non observemus ei templum mundum. Huic autem defectui subvenitur per Dei bonitatem indulgentem humanæ fragilitati peccatorum punitionem. Hoc autem iuste fit a iusto Deo, quando nos quasi debitoribus relaxamus, his scilicet qui nobis nocuerunt, & debita non exhibuerunt: unde subditur: *Siquidem & ipsi dimittimus omni debenti nobis*. CYRILLUS *e*. Vult enim, ut ita loquar, patientiæ quam homines colunt, imitatorem fieri Deum, ut qualem ipsi exhibuerunt conservis bonitatem, talem pari lance recipere petant a Deo, qui (7) iuste recompensat, & novit omnium misereri. (8) CHRYSOSTOMUS *f*. Hæc igitur (9) animadvertendo grates agendæ sunt debitoribus nostris: fiunt enim nobis, si sapimus, causa indulgentiæ maximæ; & pauca exhibentes, plurima reperiemus: nam & nos multa debemus, & magna debita Domino; quorum si minimam partem a nobis vellet exigere, iam periissemus. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. XXVIII.) Debitum autem quid est nisi peccatum? Ergo si non accepisses alieni fenoris pecuniam, non deberes; & ideo peccatum tibi imputatur. Habuisti enim pecuniam, cum qua dives (10) nascereris, ad imaginem, & similitudinem factus Dei; sed perdidisti quod habebas; sicut dum arrogantiam desideras vendicare, perdidisti humilitatis pecuniam; accepisti a diabolo debitum, quod non erat necessarium: cautionem tuam tenebat inimicus; sed eam Dominus cruci fixit, & suo cruore delevit. Potens est autem Dominus, qui abstulit peccatum, & debita nostra donavit, custodire nos adversus diaboli insidias, qui culpam generare consuevit: unde sequitur: *Et ne nos inducas in tentationem*, quam scilicet ferre non possumus. Sed quasi athleta talem vult tentationem, quam ferre possit humana conditio. TITUS *g*. A diabolo enim non tentari est impossibile; sed ne a Deo relinquamur ad tentationes, hoc deprecamur. Quod autem ex permissione divina contingit, illud Deus quandoque facere dicitur

(1) *Al.* aliquid indecens. (2) *Al.* professionem. (3) *Al. deest* enim. (4) *Al. omittitur* autem. (5) *Al.* affligamur. (6) *Al.* etiam. (7) *Al.* iusta repensat. (8) *Al. omittitur index Chrysostomi.* (9) *Al.* advertentes: *item* animadvertentes. *Corrigit autem Nicolai sic.* Hæc igitur animadvertentes, gratias agere debemus debitoribus nostris. (10) *Al.* nasceris.

Ex editione P. Nicolai.

a Ubi supra. *b* In Regulis brevioribus ad interrogat. ccLII. *c* In orat. domin. serm. V. *d* In Matth. *e* Ubi supra. *f* In Catena Græc. PP. & insinuatur ab illo passim hom. XIX. & LXII. in Matth. hom. XXXI. Oper. imperf. hom. XXVII. in Genesim, hom. I. in Epist. ad Philemonem; sed iisdem præcise verbis non occurrit. *g* In Matthæum.

-tur in Scriptura; & secundum hoc nisi prohibeat tentationis invalescentiam, quæ supra nos est, tunc nos in tentationem inducit. MAXIMUS *a*. Vel mandat Dominus ut petamus, *Ne nos inducas in tentationem*; idest, non permittas voluptuosarum, & spontanearum tentationum nos experientiam pati. Iacobus autem docet, pro veritate certantes non remitti (1) tentationibus involuntariis, & caussativis laborum, dicens cap. 1. „ Omne gaudium existimate, fratres mei, „ cum in tentationes varias incideritis. " BASILIUS *b*. Non tamen decet nos orando petere afflictiones corporales: universaliter enim præcepit orare, non subire tentationem; sed postquam aliquis subiit, (2) expedit a Domino petere virtutem perferendi, ut consummetur in nobis illud Matth. x. „ Qui sustinet usque ad finem, sal„ vus erit. " AUGUSTINUS in Ench. (cap. CXVI.) At vero quod Matthæus in ultimo posuit, „ Sed libera nos a malo; " iste non posuit, ut intelligamus ad illud superius, quod de tentatione dictum est, pertinere: ideo quippe ait, „ Sed libera, " non ait, Et liberas; tamquam unam petitionem demonstrans: noli hoc, sed hoc. Sed sciat unusquisque in eo se liberari a malo quod non infertur in tentationem. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (cap. XXVIII.) Unusquisque enim petit ut a malo, hoc est ab inimico, & peccato, liberetur; sed qui Deo se committit, diabolum non timet. „ Si enim Deus pro nobis, quis contra „ nos? " Rom. VIII.

(b) CYRILLUS (3) *c* Docuerat supra Salvator ad petitionem Apostolorum, qualiter oportet orare; poterat autem contingere eos qui hoc salutare documentum receperant, effundere quidem preces iuxta traditam formam, sed negligenter, & remisse hoc facere; deinde cum non exaudirentur per primam, vel secundam orationem, desistere ab orationibus. Itaque ne hoc pateremur, per modum parabolæ manifestat, quod pusillanimitas in orationibus damnosa est. Utilissimum vero est in eis patientiam habere: unde dicitur: *Et ait ad illos: Quis vestrum habebit amicum*? THEOPHYLACTUS. Amicus iste Deus est, qui omnes amat, & omnes salvos vult fieri. AMBROSIUS (de exemplo Domini ind. disci. ad orat.) Quis etiam est nobis amicior quam qui pro nobis corpus suum tradidit? Datur autem nobis hic alius præcepti modus, ut omnibus momentis, non solum diebus, sed etiam noctibus oratio deferatur: sequitur enim: *Et ibit ad illum media nocte*: sicut petiit David quando (4) dixit Psal. CXVIII. „ Media nocte surgebam ad confi„ tendum tibi: " neque enim timuit excitare dormientem, quem scit semper esse vigilantem. Nam si ille tam sanctus, & qui regni erat necessitatibus occupatus, septies in die laudem Domino dicebat; quid nos facere debemus, qui eo amplius rogare debemus quo frequentius carnis, ac mentis fragilitate (5) delinquimus? (6) Quid quod diligendo Dominum Deum tuum, non solum tibi, sed etiam aliis poteris emereri? Sequitur enim: *Et dicet illi: Amice, commoda mihi tres panes: quoniam amicus meus venit ad me de via, & non habeo quod ponam ante illum*. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ser. XXIX. aliq. a princ.) Quid autem sunt isti tres panes nisi mysterii cælestis alimentum? Fieri enim potest ut aliquis passus fuerit amicum aliquid interrogantem quod respondere non possit; & tunc se invenit non habere quando coactus est dare. Venit ergo tibi amicus de via huius sæculi, in qua omnes velut peregrini transeunt, nec ullus quasi possessor manet; sed omni homini dicitur: „ Transi, „ da venturo locum: " Eccli. XXIX. aut forte de via mala, hoc est de vita mala, fatigatus nescio quis amicus tuus non inveniens veritatem, qua audita, & percepta beatus fiat. Venit ad te tamquam ad Christianum, & dicit, Redde mihi rationem; & interrogat quod forte tu per simplicitatem fidei nesciebas; & non est unde reficias esurientem, & compelleris quærere in dominicis libris: fortassis enim quod ille interrogavit, in libro positum est; sed obscurum est: ipsum Paulum, aut Petrum, aut aliquem Prophetam interrogare non sineris: iam enim requiescit familia ista cum Domino isto suo: & sæculi huius ignorantia valida est, hoc est nox media, & urget amicus

(1) *Al.* in tentationibus. (2) *Al.* expetit. (3) *Al.* CHRYSOSTOMUS. (4) *Al.* dicebat. (5) *Al.* deliquimus. (6) *Al. omittitur* Quid. *Nicolai autem legit*: Quod si diligas Dominum Deum tuum &c. *punctum apponendo affirmationis, non interrogationis.*

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græc. PP. *b* In Regulis brevioribus ad interrogat. CCXXI. *c* In Cat. Græc. PP.

micus esuriens, cui simplex fides non sufficit. Numquid deserendus est? Ergo ad ipsum Dominum, cum quo familia requiescit, pulsa orando; de quo subditur: *Et ille de intus respondens dicat: Noli mihi molestus esse.* Qui differt dare, vult ut amplius desideres dilatum, ne vilescat cito datum. BASILIUS *a*. Forsitan etiam ob hoc differt quasi ingeminans tui assiduitatem, & frequentiam erga se, & ut agnoscas quid donum Dei sit, & in timore donata custodias. Quicquid enim aliquis multo labore acquirit, nititur custodire, ne cum illud [perdiderit, suum laborem amittat. GLOSSA (ordinaria super illud, *Noli mihi molestus esse.*) Non ergo aufert impetrandi licentiam; sed vehementius accendit desiderium orandi, ostensa difficultate consequendi: sequitur enim: *Iam ostium, clausum est.* AMBROSIUS (ubi supra.) Hoc est ostium quod aperiri sibi etiam Paulus exposcit, non solum suis, sed etiam populi orationibus obsecrans se iuvari, ut aperiatur sibi ostium ad loquendum mysterium Christi. Et fortasse illud est ostium quod apertum vidit Ioannes, cui dictum est, Apocal. VI. „ Ascende huc, & ostendam tibi „ quæ oportet fieri." AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. II cap. XXI.) Significatur ergo tempus famis verbi, cum intelligentia clauditur, & illi qui apostolicam sapientiam tamquam panem erogantes per orbem terræ prædicaverunt, iam sunt in secreta quiete cum Domino: & hoc est quod subditur: *Et pueri mei mecum sunt in cubili.* GREGORIUS Nissen. Opportune eos qui per arma iustitiæ impassibilitatem vendicaverunt sibi, pueros appellat, docens quod bonum, quod per studia in nobis (1) acquiritur, ab initio fuerat in natura repositum: nam quando aliquis abrenuntians carni per rationem, exercitio vitæ virtuosæ passionem confutavit, tunc quasi puer insensibiliter se habet erga passiones. Cubile autem requiem intelligimus salvatorum. GLOSSA. Et propter præmissa subdit: *Non possum surgere, & dare tibi*: quod est ad difficultatem impetrandi referendum. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. II. cap. XXI.) Vel aliter. Amicus ad quem venitur media nocte, ut accommodet tres panes, utique ad similitudinem ponitur secundum quam quis rogat Deum in media tribulatione constitutus, ut ei tribuat intelligentiam Trinitatis, quà præsentis vitæ consoletur labores. Ipsa enim angustia media nox est, qua cogitur vehementer instare. In tribus autem panibus etiam illud significatur, unius substantiæ esse Trinitatem. Amicus autem veniens de via intelligitur hominis appetitus, qui debet rationi servire: serviebat autem consuetudini temporali; quam viam vocat propter omnia transeuntia. Converso autem homine ad Deum, etiam ille appetitus a consuetudine revocatur. Sed si non consoletur interius gaudium de doctrina spirituali, qua Creatoris Trinitas prædicatur, magnæ angustiæ sunt in homine; quem premit ærumna mortalis, cum ab his quæ foris delectant præcipitur abstinentia, & intus non est refectio de lætitia doctrinæ spiritualis: (2) & tamen orando efficitur ut accipiat desiderans intellectum a Domino, etiamsi homo desit per quem sapientia prædicetur: sequitur enim: *Et ille si perseveraverit pulsans, dico vobis, & si non dabit illi surgens, eo quod amicus eius sit, propter improbitatem tamen eius surget, & dabit illi quotquot habet necessarios.* Comparatio est a minori: si enim amicus homo surgit de lecto, & dat, non amicitia, sed tædio compulsus; quanto magis Deus dat, qui sine tædio largissime donat quod petitur? AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. XXIX. inter prin. & med.) Cum autem perveneris ad tres panes, hoc est ad cibum, & intelligentiam Trinitatis, habes & unde vivas, & unde pascas. Ne timeas, ne finias: non enim panis ille finietur, sed indigentiam tuam finiet: disce, & doce, vive, & pasce. THEOPHYLACTUS. Vel aliter. Media nox finis est vitæ, in quo multi ad Deum adveniunt. Amicus autem est Angelus, qui accipit animam. Vel media nox est profundum tentationum, in quo constitutus petit a Deo tres panes, necessitatem scilicet corporis, animæ, & spiritus, (3) per quæ in tentationibus non periclitamur. Amicus autem qui de via venit, ipse Deus est, qui in tentationibus nos probat; cui non habet quod apponat qui in tentatione infirmatur. Quod autem dicit, *Et clausa est ianua*, intelligendum est, quod docet nos ante tentationes præparatos esse; postquam vero (4) tentationi incidimus, præparationis ianua clau-

(1) *Al. deest* acquiritur. (2) *Al. omittitur continuatio* &c. (3) *Al.* per quem. (4) *Nicolai legit* in eas incidimus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Constit. monast. cap. I. versus finem.

exauditur, & imparati inventi, nisi Deus adiuvet, periclitamur.

(c) AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ser. XXIX. parum a princ.) Posita similitudine, adiunxit exhortationem Dominus, & omnino stimulavit nos quærere, petere, pulsare, donec accipiamus quod petimus: unde dicit: *Et ego dico vobis: Petite, & dabitur vobis*. CYRILLUS *a*. Quod dicit, *Dico vobis*, vim habet iuramenti: Deus enim non mentitur. Quandocumque autem innuit audientibus aliquid cum iuramento, ostendit inexcusabilem nostræ fidei parvitatem. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIV. in Matth. a med.) Per petitionem autem orationem ostendit, per inquisitionem vero studium, & solicitudinem, cum subdit: *Quærite, & invenietis*: quæ enim quæruntur, plurima cura indigent; quod maxime est in Deo. Plura namque sunt quæ sensum nostrum impediunt. Sicut ergo aurum perditum quærimus, sic Deum solicite perquiramus. Ostendit etiam quod quamvis non aperiat illico ianuam, tamen immorandum est: unde subdit: *Pulsate, & aperietur vobis*: quia si quærens immoraberis, utique recipies; ob hoc reclusum est ostium ut faciat te pulsare; ideo non mox annuit ut expostulas. GRÆCUS *b*. Vel per hoc quod dicit, *Pulsate*, forsitan insinuat petere cum effectu: pulsat enim aliquis manu; boni autem operis signum est manus. Vel hæc tria possunt aliter distingui: virtutis enim initium est petere notam fieri viam veritatis; secundus vero gradus est quærere qualiter oporteat transire per viam; tertius gradus est ut cum virtutes attigerit, pulset ad ostium, ut intret spatiosam cognitionem: quæ omnia orando aliquis acquirit. Vel petere quidem est orare; quærere vero, per bona opera agere orationi condigna; pulsare autem est orationi immorari, nec desistere. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ser. XXIX. non procul a princ.) Non autem nos tantum hortaretur ut peteremus, nisi dare vellet. Erubescat humana pigritia: plus vult ille dare quam nos accipere. AMBROSIUS (Lib. & titulo ubi supra.) Qui autem promittit aliquid, spem debet afferre promissi, (1) ut mandatis obedientia deferatur, promissis fides; & ideo subdit: *Omnis enim qui petit accipit, & qui quærit invenit, & pulsanti aperietur*. ORIGENES *c*. Quæret autem aliquis qualiter quidam orantes non exaudiantur. Ad quod dicendum, quod quicumque recto tramite ad quærendum accedit, nil omittens ex his quæ conferunt ad petitorum obtentum, accipiet revera quod precatus est dari sibi; si quis autem (2) divertat a proposito debitæ petitionis, cum non petat ut decet, non petit: quo fit ut cum non recipiat, quod hic dicitur, non falsificetur: nam & magistro dicente, Quicumque veniet ad me, assequetur disciplinarum peritiam, adire magistrum realiter accipimus, hoc est ut ferventer, & diligenter vacet documentis ipsius: unde & Iacobus dicit cap. IV. „ Petitis, & non accipitis, eo quod male petatis, " scilicet causa voluptatum vanarum. Sed dicet aliquis: Immo cum aliqui rogant pro divina notitia obtinenda, & recuperatione virtutum, non obtinent. Cui dicendum, quod non propter se bona petiverunt accipere, sed ut commendentur per ea. BASILIUS *d*. Si quis etiam ob torporem exhibeat se desideriis, & traditor sui fiat in manus hostium; hunc Deus nec adiuvat, nec exaudit, eo quod per peccatum alienum se fecit a Deo. Decet ergo offerre quidem quicquid interest sua, clamare autem ad Deum, ut adiuvet eum. Est autem divinum subsidium implorandum non remisse, nec mente huc illucque vagante: eo quod talis non solum non impetrabit quod petit, sed magis Dominum irritabit: nam si aliquis coram Principe stans, fixum habet & intrinsecum, & extrinsecum oculum, ne forsitan puniatur; quanto magis coram Deo attentum, ac tremebundum oportet assistere? Si vero debilitatus a peccato fixe nequis orare, quantumcumque potes te ipsum cohibeas, ut stando coram Deo ad eum dirigas intellectum; & Deus ignoscit, eo quod non ex negligentia, sed ex fragilitate non potes, ut oportet, assistere coram Deo. Si sic ergo teipsum compellis, ne discedas donec accipias. Ideo ergo quandoque petis, & non accipis, quia perperam postulasti, vel infideliter, vel leviter, vel non conferentia tibi, vel destitisti. Sæpius autem quidam obviant dicentes: Quare oramus? An ignorat Deus quibus opus est nobis? Novit quippe, & omnia spiritualia uberius dat nobis, & an-

(1) *Al.* ut momentis. (2) *Al.* divertens.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. PP. *b* Idest Severus Antiochenus in Cat. Græc. PP. *c* In eadem Catena. *d* In Constit. cap. cap. 2.

& antequam postulemus; sed opera virtutis, & regnum cælorum oportet prius optare, optantem vero quærere, ingerentem per fidem, & patientiam quicquid interest sua, in nullo delicto redargutum a propria conscientia. AMBROSIUS (ubi supra a med.) Ergo præceptivus locus frequenter orandi spes est impetrandi. Ratio autem persuadendi prius fuit in præcepto, postea fit in exemplo; quod ostendit subdens: *Quis autem ex vobis patrem petit panem: numquid lapidem dabit illi?* CYRILLUS *a*. In quo instruit nos Salvator quiddam necessarium: frequenter enim inconsulto, voluptatum impetu, irruimus ad perniciosa desideria. Cum igitur aliquid talium a Deo petimus, nequaquam impetrabimus: ad quod ostendendum utitur patenti exemplo ex his quæ penes nos sunt: cum enim filius tuus petit panem, gratanter propinas, quia cibum petit opportunum; quando vero sensus penuria lapidem poscit ut comedat, non affers ei, sed potius prohibes eum a nocivo desiderio, ut sit sensus: *Quis autem ex vobis patrem petit panem*, quem scilicet pater dat: *numquid lapidem dabit illi?* scilicet si petierit. Eadem quoque ratio est in serpente, & pisce, de quo subdit: *Aut piscem: numquid pro pisce serpentem dabit illi?* Et similiter in ovo, & scorpione, de quo subdit: *Aut si petierit ovum, numquid porriget illi scorpionem?* ORIGENES *b*. Tu tamen attende, si panis quidem est animæ cibus (1) in cognitione, sine quo non contingit salvari; puta perspicax ratio vitæ debitæ: piscis autem est amor disciplinæ; puta mundi constitutionem agnoscere, elementorum effectum, & quæcumque consequenter disserit sapientia. Itaque nec vice panis Deus propinat (2) lapidem, quem volebat diabolus a Christo manducari; nec vice piscis serpentem, quem comedunt AEthiopes, indigni pisces comedere; (3) nec similiter dat vice nutritivi, & utilis, non comestibilia, & nociva; quod refertur ad scorpionem, & ovum. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. II. cap. XXII.) Vel potius intelligitur caritas propter maiorem appetitum, (4) & tam necessarium ut sine illa cetera nihil sint, sicut sine pane mensa est inops; cui contraria est cordis duritia, quam lapidi comparavit. Piscis autem intelligitur fides invisibilium vel propter aquam baptismi, vel quia de invisibilibus locis capitur. Quod etiam fides huius mundi fluctibus circumiadata non frangitur, recte pisci comparatur: cui contrarium posuit serpentem propter venena fallaciæ, (5) quæ etiam primo homini male suadendo præseminavit. In ovo intelligitur spes: ovum enim nondum est fetus perfectus, sed (6) fovendo speratur: cui contrarium posuit scorpionem, cuius aculeus venenatus retro timendus est, sicut contrarium spei est (7) retrospicere, cum spes futurorum in illa quæ ante sunt se extendat. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ser. XXIX.) Quanta tibi loquitur mundus, quanta post dorsum strepit, ut retro respicias? O munde immunde, quid strepis, quid avertere conaris? Tenere vis periens; quid faceres si maneres? Quem non deciperes dulcis, si amarus alimenta mentiris? CYRILLUS *c*. Ex præmisso autem exemplo concludit: *Si ergo vos, cum sitis mali*, idest cum mentem susceptivam pravitatis geratis, non autem uniformem, & fixam in bono, sicut Deus. BEDA (Lib. III. In Luc. par. ante fin.) Vel malos vocat sæculi amatores, qui dant illa quæ secundum sensum suum iudicant bona, quæ etiam in sua natura sunt bona, & ad usum infirmæ vitæ pertinent: unde subdit: *Nostis bona data dare filiis vestris*. Apostoli etiam, qui merito electionis bonitatem humani generis excesserant, supernæ bonitatis respectu, mali esse dicuntur: quia nihil per semetipsum bonum, nisi deitas sola. Quod vero subditur, *Quanto magis Pater vester de cælo dabit spiritum bonum petentibus se?* Pro quo Matthæus posuit cap. VII. „ Dabit bona petenti„ bus se: " ostendit Spiritum sanctum plenitudinem (8) donorum Dei: quia omnes utilitates quæ ex donorum Dei gratia suscipiuntur, ex isto fonte emanant. ATHANASIUS *d*. Nisi autem Spiritus sanctus esset de substantia Dei, qui solus est bonus, nequaquam hic appellaretur bonus, quando Dominus renuit dici bonus in eo quod homo factus est. AUGUSTINUS de Verb. Dom.

(1) *Al.* in cogitatione. (2) *Al.* laudem. (3) *Al.* nec simpliciter dat vitæ nutritivæ, & utilis &c. (4) *Al.* *omittitur* &. (5) *Al.* quam. (6) *Al.* vovendo. (7) *Al.* retro respicere (8) *Al.* bonorum. *P. Nicolai legit* plenitudinem esse donorum Dei.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. PP. *b* Ibid. *c* Ubi supra. *d* Dialogo 1. de Trinitate.

Dom. (ser. XXIX.) Ergo avare quid quæris? Aut si aliud petas, quid tibi sufficiat, cui (1) Deus non sufficit?

(d) GLOSSA *a*. Promiserat Dominus, quod spiritus bonus daretur orantibus; cuius quidem beneficium subsequenti miraculo demonstrat: unde dicitur: *Et erat Iesus eiiciens dæmonium, & illud erat mutum*. THEOPHYLACTUS (super *Et illud erat mutum*.) Cophos (2) (Κωφός) quem Latini interpretantur mutum, apud Græcos frequenter dicitur, qui non loquitur: dicitur etiam & qui non audit; sed magis proprie qui nec audit, nec loquitur. Qui autem a nativitate non audivit, ex necessitate non loquitur: ea enim loquimur quæ per auditum loqui docemur. Si quis tamen ex aliqua passione superveniente auditum amiserit, hunc nihil prohibet loqui. Qui autem Domino oblatus fuit, & mutus erat lingua, & surdus auditu. TITUS *b*. Mutum autem, vel surdum dicit dæmonium quod hanc ingerit passionem, quod non audiatur divinum verbum. Nam dæmones auferentes aptitudinem humani affectus, obtundunt animæ nostræ auditum. Idcirco venit Christus, ut eiiciat dæmonium, & audiamus verbum veritatis: unum enim sanavit, ut universalem prægustationem faciat humanæ salutis: unde sequitur: *Et cum eiecisset dæmonium, locutus est mutus*. (3) REMIGIUS. Dæmoniacus autem iste apud Matthæum non solum mutus, sed & cæcus fuisse narratur. Tria igitur signa simul in uno homine perpetrata sunt. Cæcus videt, mutus loquitur, possessus a dæmone liberatur: quod quotidie completur (4) in conversione credentium, ut expulso primum dæmone, fidei lumen aspiciant; deinde ad laudes Dei tacentia prius ora laxentur. CYRILLUS *c*. Hoc autem miraculo peracto, extollebat eum multitudo præconiis, & gloria quæ Deum decet: unde sequitur: *Et admiratæ sunt turbæ*. BEDA. Turbis autem, quæ minus eruditæ videbantur, Domini semper facta mirantibus, scribæ, & pharisæi vel negare, vel sinistra interpretatione pervertere laborabant; quasi non divinitatis, sed immundi spiritus opera fuissent: unde sequitur: *Quidam autem ex eis dixerunt in Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmonia*. Beelzebub Deus erat Accaron: nam Beel quidem ipse Baal, Zebub autem musca vocatur. Dicit autem Beelzebub, quasi vir muscarum; ex cuius spurcissimo ritu principem dæmoniorum cognominabant. CYRILLUS *d*. Alii vero paribus stimulati livoris aculeis, petebant ab eo cæleste videre portentum: unde sequitur: *Alii tentantes signum de cælo quærebant ab eo*; quasi dicerent: Quamvis ab homine dæmonium eieceris, non tamen hoc est divinæ operationis argumentum: nondum enim vidimus aliquid prioribus simile miraculis: Moyses enim transduxit populum per medium maris, Iosue vero successor eius solem retardavit in Gabaon: tu vero nihil horum ostendisti. Quærere enim prodigia de cælo innuit, quod huiusmodi cogitationibus tunc temporis afficiebantur erga Christum.

(e) CHRYSOSTOMUS (hom. XLII. in Matth.) Cum pharisæorum suspicio irrationabilis esset, metu multitudinis non audebant eam divulgare, sed in animo suo eam vertebant: unde dicitur: *Ipse autem ut vidit cogitationes eorum, dixit eis: Omne regnum in se divisum desolabitur, & domus supra domum cadet*. BEDA (cap. XLVIII. in Lucam.) Non ad dicta, sed ad cogitata respondit, ut vel sic compellerentur credere potentiæ eius, quæ cordis videbat occulta. (5) CHRYSOSTOMUS (hom. XLII. in Matth.) Non autem respondebat ex Scripturis, quia non (6) attendebant, falso eas exponentes; sed ex his respondet quæ communiter accidunt. Domus enim, & civitas si fuerit divisa, velociter dissipatur, & etiam regnum, quo nihil est validius: firmat enim regna, & domos subditorum concordia. Si ergo, inquit, ego per dæmonem dæmonia eiicio, dissensio inter eos est, & perit virtus eorum: unde subdit: *Si autem & satanas in seipsum divisus est, quomodo stabit regnum eius: quia dicitis me in Beelzebub eiicere dæmonia*? Non enim satanas sibiipsi repugnat, nec suis satellitibus nocet, sed potius statuit regnum suum. Restat ergo quod divina virtute conteram satanam. AMBROSIUS

(1) *Al.* Dominus. (2) *Duo Veneta exempla supra citata, & Antverpiense habent:* Dicitur autem mutus at in pluribus qui non loquitur. *P. autem Nicolai legit* Dicitur autem Cophos ut in pluribus &c. (3) *Al.* BEDA, *quem habet etiam P. Nicolai*. (4) *Al.* in confessione. (5) *Al.* CYRILLUS. (6) *P. Nicolai legit* non attendebat illis, falso &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa quæ nunc extat. *b* In Matth. *c* In Cat. Græc PP. *d* Ibid.

SIUS (Lib. VII. in Luc. de arg. pharis.) In hoc etiam ostendit regnum suum individuum esse, atque perpetuum; & ideo qui non in Christo spem gerunt, sed in principe dæmoniorum eiicere dæmones opinantur, eos regni negat esse perpetui; quod spectat etiam ad populum Iudæorum. Quomodo enim potest regnum Iudæorum esse perpetuum, quando a legis populo Iesus negatur, qui ex lege debetur? Ita ex parte se fides Iudaicæ plebis impugnat,(1) impugnando dividitur, dividendo dissolvitur; & ideo regnum Ecclesiæ manebit æternum, quia individua fides corpus est unum. BEDA (cap. xlviii. in Lucam.) Regnum etiam Patris, & Filii, & Spiritus sancti non est divisum, quod est æterna stabilitate mansurum. Desistant igitur Arriani iuniorem Patre Filium, Filio vero Spiritum sanctum dicere: quia quorum unum est regnum, horum est & una maiestas. CHRYSOSTOMUS (hom. xlii. in Matth.) Hæc est prima solutio: secunda vero, quæ est de discipulis, quam ponit subdens: *Si autem ego in Beelzebub eiicio dæmonia, filii vestri in quo eiiciunt?* Non dicit, Discipuli mei, sed *filii vestri*, volens eorum permulcere furorem. CYRILLUS a. Iudæi namque, & a Iudæis, secundum carnem, exorti sunt Christi discipuli; qui potestatem in spiritus immundos adepti erant a Christo, & oppressos ab eis in nomine Christi liberabant. Cum ergo filii vestri satanam in nomine meo conterunt, quomodo non habet multam amentiam, dicere me a Beelzebub virtutem habere? Damnabimini igitur ex fide natorum vestrorum: unde subditur: *Ideo ipsi iudices vestri erunt*. CHRYSOSTOMUS (hom. xlii. in Matth.) Quoniam enim ex vobis emanantes mihi obediunt, liquet quod condemnabunt operantes contraria. BEDA. Vel aliter. Filios Iudæorum exorcistas gentis illius significat, qui ad invocationem Dei eiiciebant dæmones; quasi dicat: Si expulsio dæmonum in filiis vestris Deo, non dæmonibus deputatur; quare in me idem opus non eamdem habeat causam? *Ergo ipsi vestri iudices erunt*, non potestate, sed operatione, dum illi expulsionem dæmonum Deo assignant, vos Beelzebub principi dæmoniorum. CYRILLUS b. Postquam ergo quod dicitis, calumniæ notam habet, manifestum est quod in spiritu Dei eiicio dæmonia: unde subdit: *Porro si in digito Dei eiicio dæmonia, profecto pervenit in vos regnum Dei*. AUGUSTINUS de Consen. Evang. (Lib. II. cap. xxxviii.) Quod Lucas digitum Dei dicit, ubi Matthæus dixit spiritum, ab eadem sententia non recedit; quin potius & aliquid docet, ut noverimus quemadmodum intelligamus ubicumque Scripturarum legerimus digitum Dei. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. qu. xvii.) Dicitur autem Spiritus sanctus digitus Dei, propter (2) partitionem donorum, quæ in eo dantur unicuique propria, sive hominum, sive Angelorum: in nullis enim membris nostris magis apparet partitio quam in digitis. CYRILLUS c. Vel Spiritus sanctus dicitur digitus Dei: Filius enim manus, & brachium Patris dictus est: operatur enim Pater cuncta per eum. Sicut igitur digitus non est alienus a manu, sed ei naturaliter insitus; sic Spiritus sanctus consubstantialiter connexus est Filio, & per eum omnia Filius operatur. AMBROSIUS (Lib. & cap. ubi supra.) Nec tamen tibi membrorum compactione nostrorum portio quædam videatur facienda virtutis: individuæ enim rei non potest esse divisio: & ideo ad formam unitatis, non ad distinctionem potestatis referenda digiti nuncupatio est. ATHANASIUS (contra Arrianos orat. ii.) Ad præsens autem non renuit Dominus gratia suæ humanitatis dicere se minorem Spiritu sancto, dicens se in eo dæmones eiicere, quasi non sufficiente humana natura ad dæmonum expulsionem, nisi virtute Spiritus sancti. CYRILLUS d. Et ideo convenienter dicitur: *Pervenit in vos regnum Dei*; idest, si ego homo existens in Spiritu divino eiicio dæmones, ditata est humana natura in me, & advenit regnum Dei. CHRYSOSTOMUS (hom. xlii. in Matth.) Dicit autem, *Super vos*, ut eos attraheret; quasi dicat: Si vobis adveniunt prospera, cur vestra bona fastiditis? AMBROSIUS (Lib. & cap. ut sup. circa med.) Simul ostendit etiam imperialem quamdam esse Spiritus sancti potestatem, in quo regnum est Dei; nos quoque, in quibus habitat Spiritus, esse regalem domum. TITUS e. Vel dicit, *Pervenit in vos regnum Dei*,

(1) *Al.* impii gloria dividitur. (2) *Al.* participationem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi supra. b Ibidem. c In Thesauro Lib. XIII. cap. ii. d In Catena Græcorum PP. e In Matthæum.

Dei, ut intelligatur, pervenit contra vos, non pro vobis: horrendus enim est perfidis (1) Christi secundus adventus.

(f) CYRILLUS *a*. Quia necessarium erat per multas considerationes detrahentium retractare sermonem, utitur nunc exemplo manifestissimo, quod demonstrat volentibus intueri, quod principem huius saeculi virtute sibi insita vicit, dicens: *Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quae possidet*. CHRYSOSTOMUS (homil. xlii. in Matth. circa med.) Fortem vocat diabolum, non quia naturaliter huiusmodi sit, sed innuens antiquam eius tyrannidem, quam pusillanimitas nostra causavit. CYRILLUS *b*. Erat enim ante Salvatoris adventum violentia multa, rapiens alienos greges, scilicet Dei, & quasi ad proprium ducens ovile. THEOPHYLACTUS. Arma autem eius sunt omnes species peccatorum, in quibus confidens invaluit contra homines. BEDA (cap. lxviii. in Lucam.) Atrium vero illius mundum vocat, qui in maligno positus est, in quo usque ad Salvatoris adventum potiebatur imperio: quia in cordibus infidelium, sine ulla contradictione quiescebat; sed fortiori potentia Christus victor omnes homines liberando ipsum eiecit: unde subditur: *Si autem fortior illo superveniens vicerit eum, universa arma eius auferet, in quibus confidebat, & spolia eius distribuet*. CYRILLUS *c*. Postquam enim Dei summi Verbum, totius fortitudinis dator, & Dominus virtutum, factum est homo, invasit illum, & arma eius abstulit. BEDA (super *Arma eius auferet*.) Sunt ergo arma eius astutiae, dolique nequitiae spiritualis; spolia vero eius ipsi homines sunt ab eo decepti. CYRILLUS *d*. Nam qui dudum irretiti fuerant ab eo Iudaei in divinam ignorantiam, & errorem, evocati sunt per sanctos Apostolos ad notitiam veritatis, & oblati sunt Deo Patri per fidem adhibitam Filio. BASILIUS *e*. Distribuit etiam spolia, exhibens fideles (2) custodias Angelorum ad hominum salutem. BEDA (ubi supra.) Victor etiam Christus spolia distribuit, quod est insigne triumphantis: quia captivam ducens captivitatem, dedit dona hominibus; quosdam quidem Apostolos, alios Evangelistas, hos Prophetas, illos pastores ordinans, & doctores. CHRYSOSTOMUS (homil. xlii. in Matth. circa med.) Deinde ponitur quarta solutio, cum subditur: *Qui non est mecum, adversum me est*; quasi dicat: Ego volo homines offerre Deo, satanas autem contrarium. Qualiter ergo qui mihi non cooperatur, sed dissipat quae mea sunt, tam mihi consentaneus fieret ut una mecum eiiceret daemones?

Sequitur: *Et qui non colligit mecum, dispergit*. CYRILLUS *f*. Quasi dicat: Ego veni, ut filios Dei ab eo dispersos congregem; at ipse satanas, cum mecum non sit, quae collegi, & salvavi, tentat dispergere. Qualiter ergo qui meis dispensationibus refragatur, virtutem mihi ministrat? CHRYSOSTOMUS (hom. xlii. in Matth. a med.) At si qui non cooperatur, adversarius est; multo magis qui obstat. Videtur tamen mihi & Iudaeos ad praesens sub aenigmate tangere, ordinans eos cum diabolo: nam & ipsi agebant contra eum, & dispergebant quos congregabat.

(g) CYRILLUS *g*. Post praemissa ostendit Dominus unde contigit populo Iudaeorum ut ad (3) huiusmodi opiniones laberentur de Christo, dicens: *Cum immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca inaquosa, quaerens requiem*. Quod enim hoc exemplum ad Iudaeos spectet, Matthaeus cap. xii. expressit dicens: „Sic erit & generationi huic pessimae.“ Quamdiu enim erant in AEgypto viventes ritu AEgyptiorum, inhabitabat in eis spiritus malignus; qui expulsus est ab eis, quando mactaverunt agnum in figura Christi, & liniti sunt eius sanguine, & sic evitaverunt destructorem. AMBROSIUS (Lib. VII. in Luc. in cap. de arg. quibus pharisaei &c.) Itaque in uno homine totius populi Iudaici comparatio est, a quo per legem spiritus immundus exierat. Sed quia in Gentibus, quorum corda prius arida erant, sed postmodum per baptisma rore Spiritus humescebant, propter fidem Christi requiem diabolus invenire non potuit (immundis enim spiritibus Christus incendium est) ideo regressus est ad plebem Iudaeorum: unde sequitur: *Et non inveniens dicit: Revertar in domum meam unde exivi*. ORIGENES *h*. Idest ad eos qui sunt ex Israel,

(1) *Nicolai addit* Christiani. (2) *Al.* custodiae. (3) *Al.* huius.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Graecorum PP. *b* In Ioan. Lib. X. cap. xi. *c* Ubi supra. *d* Ibidem. *e* In Esai. xviii. *f* Ubi supra. *g* In Catena Graec. PP. *h* In Catena Graec. PP.

Iſrael; quos vidit nihil divinum in ſe continentes, ſed deſertos, & vacantes habitationi eius: unde ſequitur: *Et cum venerit, invenit eam ſcopis mundatam*. AMBROSIUS (ubi ſupra.) Forenſi enim, (1) & perfunctoria ſpecie compta animo manet interiore pollutior: neque enim ſacri fontis irriguo aut abluebat, aut (2) reſtinguebat ardorem: meritoque ad eam ſpiritus redibat immundus, adducens ſecum ſeptem ſpiritus nequiores: unde ſequitur: *Et tunc vadit, & aſſumit ſeptem alios ſpiritus ſecum nequiores ſe; & ingreſſi habitant ibi*: quoniam ſcilicet in hebdomada legis, & octavæ (3) myſterium commiſit. Itaque, ut nobis multiplicatur ſeptiformis Spiritus gratia; ita illis immundorum ſpirituum omnis cumulatur iniuria: univerſitas enim hoc numero aliquoties comprehenditur. CHRYSOSTOMUS (hom. xliv. in Matth. a med.) Incolunt autem animas Iudæorum dæmones peiores prioribus: nam tunc temporis in Prophetas ſæviebant, nunc vero ipſi Domino Prophetarum iniuriantur; atque ideo a Veſpaſiano, & Tito peiora paſſi fuerunt quam in AEgypto, & in Babylone: unde ſequitur: *Et fiunt noviſſima hominis illius peiora prioribus*. Tunc etiam aderat eis divina proviſio, & gratia Spiritus ſancti; nunc vero etiam hac cura privantur: propter quod virtutis maior penuria nunc, & ærumna intenſior, & dæmonum exactio ſævior. CYRILLUS a. Sunt etiam *noviſſima peiora prioribus*, ſecundum illud apoſtolicum II. Pet. 11. „ Melius erat eis veritatis viam non co„ gnoſcere, quam poſt agnitam retroire. “ BEDA (cap. xlviii. ſuper *Cum ſpiritus immundus*.) Poteſt etiam hoc accipi de hæretico quolibet, vel ſchiſmatico, vel etiam malo catholico, de quo, tempore baptiſmatis, ſpiritus exierat immundus, locaque inaquoſa peragrat; ideſt, corda fidelium, quæ a mollitiæ fluxæ cogitationis expurgata ſunt, (4) callidus inſidiator explorat, ſi quos ibi nequitiæ ſuæ greſſus figere poſſit. Dicit autem: *Revertar in domum meam unde exivi*: in quo timendum eſt ne culpa, quam in nobis extinctam credebamus, per incuriam nos vacantes opprimat. Invenit autem eam ſcopis mundatam, hoc eſt gratia baptiſmatis a peccatorum labe caſtigata, ſed nulla boni operis induſtria cumulatam. Per ſeptem autem malos ſpiritus, quos aſſumit, univerſa vitia deſignat. Nequiores autem dicuntur, quia non ſolum habebit illa ſeptem vitia quæ ſeptem ſpiritualibus ſunt contraria virtutibus, ſed etiam per hypocriſim ipſas ſe virtutes habere ſimulabit. CHRYSOSTOMUS (hom. xlv. in Matth.) Non ſolum autem illis, ſed & nobis fore dicta accipiamus quæ ſequuntur: *Et erunt noviſſima hominis illius peiora prioribus*: quia ſi illuſtrati, & a priſtinis malis remoti, denuo redimus ad eamdem nequitiam, gravior deinceps erit pœna ſequentium peccatorum. BEDA (cap. xlviii. in Luc.) Poſſet etiam ſimpliciter intelligi, Dominum hæc ad diſtinctionem ſuorum, & ſatanæ operum adiunxiſſe, quod ſcilicet ipſe ſemper polluta mundare, ſatanas vero mundata gravioribus ſordibus contaminare feſtinet.

(h) BEDA (cap. xlviii. in Lucam.) Scribis, & phariſæis Dominum tentantibus, ſimul & blaſphemantibus, incarnationem eius magna fiducia quædam mulier confitetur: unde ſequitur: *Factum eſt autem cum hæc diceret, extollens vocem quædam mulier de turba dixit illi: Beatus venter qui te portavit, & ubera quæ ſuxiſti*: ubi & præſentium (5) calumniam, & futurorum confundit hæreticorum perfidiam: nam ſicut tunc Iudæi, ſancti Spiritus opera blaſphemando verum Dei Filium negabant; ſic hæretici poſtea negando Mariam ſemper virginem, Spiritus ſancti cooperante virtute, naſcituro unigenito Deo carnis ſuæ materiam miniſtraſſe, verum conſubſtantialemque Patri Filium hominis fateri non debere dixerunt. Sed ſi caro Verbi Dei ſecundum carnem naſcentis, a carne Virginis matris pronuntiatur extranea, ſine cauſa venter qui eum portaſſet, & ubera quæ lactaſſent (6) beatificantur. Qua vero conſequentia eius lacte credatur nutritus ex cuius ſemine negatur conceptus; cum ex unius & eiuſdem fontis origine, ſecundum phyſicos, uterque (7) liquor manare perhibetur? Non autem tantummodo eam quæ Verbum Dei corporaliter generare meruerat, ſed & omnes qui idem Verbum ſpiritualiter auditu fidei concipere, & boni

(1) *Al.* & perfunctoria (*item* perfunctoris) ſpecie comperta, ab imo manet &c. (2) *Al.* reſtringebat. (3) *Legit Nicolai* myſterium ſacrilega mente commiſit. (4) *Al.* callidius. (5) *Nicolai ex Beda addit* procerum. (6) *Al.* beatificabitur. (7) *Al.* vigor.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi ſupra.

boni operis custodia vel in suo, vel in proximorum corde parere, & quasi alere studuerint, asserit esse beatos: sequitur enim: *At ille dixit: Quinimmo beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud*. CHRYSOSTOMUS (homil. xlv. in Matth.) Non fuit hoc responsum repudiantis matrem, sed ostendentis quod nihil ei partus profuisset, nisi valde bona, & fidelis fuisset. Ceterum si Mariæ non proderat sine virtutibus animæ Christum ab ea ortum traxisse; multo magis nobis sive patrem, sive fratrem, (1) sive filium virtuosum habeamus, nos autem absistamus ab illius virtute, nequaquam hoc prodesse valebit. BEDA (cap. xlix. in Lucam.) Eadem autem Dei genitrix & inde quidem beata, quia Verbi incarnandi ministra est facta temporalis; sed inde multo beatior, quia eiusdem semper amandi custos manebat æterna. Hac etiam sententia sapientes Iudæorum percutit, qui Verbum Dei non audire, & custodire; sed negare, & blasphemare quærebant.

(i) BEDA (cap. xlix. in Lucam.) Duplici Dominus fuerat quæstione pulsatus. Quidam enim calumniabantur eum in Beelzebub eiecisse dæmonia, quibus hactenus est responsum; & alii tentantes, signum de cælo quærebant ab eo, quibus ab hinc respondere incipit: unde sequitur: *Turbis autem concurrentibus, cœpit dicere: Generatio hæc, generatio nequam est*. AMBROSIUS (Lib. & tit. ut supra.) Ut scias synagogæ populum deformari, ubi Ecclesiæ beatitudo laudatur. Sicut autem fuit Ionas signum Ninivitis, ita erit & Filius hominis Iudæis: unde subditur: *Signum quærit; & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ Prophetæ*. BASILIUS a. Signum est res in propatulo posita, alicuius occulti continens in se declarationem; sicut Ionæ signum descensum ad inferos, ac iterum ascensum Christi, (2) & resurrectionem a mortuis repræsentat: unde subditur: *Nam sicut Ionas fuit signum Ninivitis, ita & Filius hominis generationi isti*. BEDA (super *Signum non dabitur*.) Signum eis tribuit, non de cælo, quia indigni erant videre; sed de profundo inferni, signum scilicet incarnationis, non divinitatis, passionis, non glorificationis. AMBROSIUS (ubi supra.) Ut autem Ionæ (3) typus signum dominicæ passionis est, ita etiam gravium, quæ Iudæi commiserunt, testificatio peccatorum est. Simul advertere licet & maiestatis oraculum, & pietatis iudicium: namque Ninivitarum exemplo & denuntiatur supplicium, & remedium demonstratur: unde etiam debent Iudæi non desperare indulgentiam, si velint agere pœnitentiam. THEOPHYLACTUS (super *Nisi Ionæ Prophetæ*.) Sed Ionas post exitum suum a ventre ceti, sua prædicatione Ninivitas convertit; Christo vero resurgenti Iudæorum generatio non credidit: unde præiudicium fuit eis; de quo præiudicio subdit duplex exemplum, cum dicitur: *Regina Austri surget in iudicio cum viris generationis huius, & condemnabit illos*. BEDA (super *Regina Austri*.) Non utique potestate iudicii, sed comparatione facti melioris: unde sequitur: *Quia venit a finibus terræ audire sapientiam Salomonis; & ecce plusquam Salomon hic*. Hic in isto loco non pronomen est, sed adverbium loci, & significat: Idest, in præsentiarum inter vos conversatur qui incomparabiliter est Salomone præstantior. (4) CYRILLUS. Non autem dixit, Maior Salomone ego sum, ut persuadeat nobis humiliari, etsi fecundi sumus spiritualium gratiarum; quasi dicat: Festinavit ad audiendum Salomonem mulier barbara, per tam longum iter auditura scientiam visibilium animantium, & vires herbarum; vos autem cum assistatis, & audiatis de invisibilibus, & cælestibus ipsam sapientiam vos instruentem, & verba signis, & operibus comprobantem; alienamini contra verbum, & miracula insensibiliter præteritis. BEDA (cap. xlix. in Lucam.) Si autem Regina Austri, quæ electa esse non dubitatur, surget in iudicio cum reprobis, ostenditur una cunctorum, bonorum scilicet, malorumque, resurrectio mortalium; & hoc non iuxta fabulas Iudæorum mille annis ante iudicium, sed in ipso esse futura iudicio. AMBROSIUS (Lib. & tit. ut supra.) In hoc quoque Iudæorum plebem damnans, Ecclesiæ mysterium vehementer exprimit, quæ in Regina Austri per studium percipiendæ sapientiæ de totius orbis finibus congregatur, ut pacifi-

(1) *Al.* sive filium, virtuosumque habeamus, nos autem obsistamus ab illius virtute &c. (2) *Al.* omittitur &c. (3) *Ordinem mutat Nicolai in hunc modum*. Ut autem Ionæ signum typus fuit &c. (4) *Al.* CHRYSOSTOMUS.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. PP.

eifici Salomonis verba cognoſcat: Regina plane, cuius regnum eſt indiviſum, de diverſis, & diſtantibus populis in unum corpus aſſurgens. GREGORIUS Niſſenus *a*. Sicut autem illa Regina erat AEthiopum, & longe diſtans, ſic in principio nigra erat Eccleſia Gentium, & multum diſtabat a veri Dei notitia; at ubi pacificus Chriſtus emicuit, tunc, cæcutientibus Iudæis, accedunt Gentiles, offeruntque Chriſto pietatis aromata, & aurum divinæ notitiæ, & gemmas, obedientiam ſcilicet præceptorum. THEOPHYLACTUS (ſuper *Regina Auſtri*.) Vel quia auſter laudatur in Scriptura, ſicut calidus, & vivificans. Anima igitur regnans in auſtro, ideſt in ſpirituali converſatione, venit audire ſapientiam Salomonis Regis pacifici Domini Dei noſtri; ideſt, in contemplationem erigitur; ad quam nullus perveniet, niſi regnet in bona vita. Ponit autem conſequenter exemplum de Ninivitis, dicens: *Viri Ninivitæ ſurgent in iudicio cum generatione hac, & condemnabunt illam*. CHRYSOSTOMUS *b* (homil. xliv. in Matth. in oper. imperfecto.) Condemnationis iudicium ex ſimilibus, vel diſſimilibus fit: ex ſimilibus quidem ſicut in parabola de decem virginibus; ex diſſimilibus autem, ſicut cum Ninivitæ condemnant eos qui erant tempore Chriſti, ut ſic fiat condemnatio clarior: nam illi quidem barbari, hi vero Iudæi; hi refecti propheticis documentis, illi numquam acceperant auditum divinum; illuc ivit ſervus, huc dominus; ille everſionem prædicabat, iſte regnum cœlorum annuntiat. Notum eſt ergo cuilibet quod Iudæos decebat potius credere: accidit autem contrarium: unde ſubdit: *Quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ; & ecce pluſquam Ionas hic*. AMBROSIUS (ubi ſup. cir. finem.) Secundum myſterium autem, ex duobus conſtat Eccleſia: ut aut peccare neſciat, quod ſcilicet pertinet ad Auſtri Reginam; aut peccare deſinat, quod ſcilicet pertinet ad Ninivitas pœnitentiam agentes. Pœnitentia enim delictum abolet, ſapientia cavet. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. xxxix.) Hoc autem Lucas narrat eo loco quidem quo Matthæus, ſed aliquanto diſpari ordine. Quis autem non videat ſuperfluo quæri quo illa ordine Dominus dixerit; cum & hoc diſcere (1) debeamus per Evangeliſtarum excellentiſſimam auctoritatem, (2) non eſſe mendacium, ſi quiſque non hoc ordine cuiuſquam ſermonem digeſſerit quo ille a quo proceſſit, cum ipſius ordinis nihil interſit ad rem, ſive ita ſit, ſive ita?

(k) CYRILLUS *c*. Dicebant Iudæi Dominum exercere miracula, non propter fidem, ſed propter applauſus videntium. Reprobat igitur præſentem calumniam, inducens exemplum lucernæ, cum dicit: *Nemo lucernam accendit, & in abſcondito ponit, neque ſub modio, ſed ſupra candelabrum, ut qui ingrediuntur, lumen videant*. BEDA (cap. l. in Lucam.) De ſeipſo Dominus hic loquitur, oſtendens, etſi ſupra dixerit nullum generationi nequam, niſi ſignum Ionæ dandum, nequaquam tamen lucis ſuæ claritatem fidelibus occultandam. Ipſe quidem lucernam accendit, qui teſtam humanæ naturæ flamma ſuæ divinitatis implevit: quam profecto lucernam nec credentibus abſcondere, nec modio ſupponere, hoc eſt ſub menſura legis includere, vel intra unius Iudææ gentis terminos voluit cohibere; ſed ſupra candelabrum poſuit, ideſt Eccleſiam: quia in noſtris frontibus fidem ſuæ incarnationis affixit, ut qui Eccleſiam fideliter ingredi voluerint, lumen veritatis palam queant intueri. Denique præcepit ne opera tantummodo, ſed & cogitationes, & ipſas etiam cordis intentiones mundare, & caſtigare meminerint: nam ſequitur: *Lucerna corporis tui eſt oculus tuus*. AMBROSIUS (Lib. VII. cap. de ſimilitudine qua ad oſtenſionem fidei exhortamur.) Vel lucerna fides eſt; iuxta quod ſcriptum eſt Pſal. cxviii. „Lucerna pedibus meis verbum tuum, Domine." Verbum enim Dei fides noſtra eſt. Lucerna autem lucere non poteſt, niſi aliunde lumen acceperit: unde & virtus noſtræ mentis, & ſenſus accenditur, ut mna quæ perierat poſſit reperiri. Nemo ergo fidem ſub lege conſtituat: lex enim intra menſuram eſt, ultra menſuram gratia: lex obumbrat, gratia clarificat. THEOPHYLACTUS. Vel aliter. Quia Iudæi videntes miracula accuſabant ex eorum mentis

(1) *Al.* habeamus. (2) *Al.* non eſſe mendacium? Sed quiſque &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Hom. vii. in Cant. 1. *b* In Cat. Græc. Non occurrit expreſſe ſub his verbis, etſi tale aliquid colligi poteſt quo ad priorem partem ex hom. xxv. ſuper Gen. quo ad poſteriorem vero ex hom. xliv. in Matth. & hom. xxx. Operis imperf. *c* In Cat. Græc. PP.

tis malitia, propter hoc dicit Dominus, quod accipientes lucernam a Deo, intellectum scilicet, (1) æmulatione obscurati, miracula, & beneficia non cognoscebant. Sed ad hoc intellectum a Deo suscepimus, ut supra candelabrum poneremus, ut etiam alii qui ingrediuntur, lumen videant. Sapiens quidem iam ingressus est; qui vero addiscit, adhuc ambulat. Quasi pharisæis dicat: Oportet vos uti intellectu ad miraculorum notitiam, & aliis declarare: quoniam quæ videtis sunt opera non Beelzebub, sed Filii Dei: unde secundum hunc intellectum subdit: *Lucerna corporis tui est oculus tuus*. ORIGENES *a*. Oculum quippe appellat proprie intellectum nostrum; totam autem animam, quamvis non corpoream, hic tropologice vocat corpus: illustratur enim ab intellectu anima tota. THEOPHYLACTUS. Sicut autem corporis oculus si lucidus fuerit, corpus lucidum erit; si vero tenebrosus, & corpus similiter tenebrosum: sic comparatur intellectus ad animam: unde subditur: *Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit; si autem nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit*. ORIGENES *b*. Intellectus enim a suo principio in solo simplicitatis studio est, nullam continens duplicitatem, & dolum, & divisionem in se. CHRYSOSTOMUS (*c* homil. XXI. in opere imperf.) Si ergo intellectum corruperimus, qui potest solvere passiones, totam læsimus animam, patimurque diram caliginem, perversione excæcati intellectus: unde subdit: *Vide ergo ne lumen quod in te est, tenebræ sint*. Non sensibiles dicit tenebras, sed intrinsecam habentes originem, & quas nobiscum passim deferimus, extincto nobis oculo animæ; de cuius luminis virtute subdit dicens: *Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum, & sicut lucerna fulgoris illuminabit te*. ORIGENES *d*. Idest, si corpus tuum sensibile factum est luminosum, illustrato corpore a lucerna, adeo ut non amplius in te sit membrum tenebrosum; multo magis te non peccante, intantum fiet lucidum totum tuum corpus spirituale ut comparentur splendores eius illustranti lucernæ, dum lux quæ erat in corpore, quæ consueverat esse caligo, dirigitur quocumque præceperit intellectus. GREGORIUS Nazianzenus *e*. Vel aliter. Ecclesiæ lucerna, & oculus est prælatus. Necesse est ergo ut, sicut (2) oculo puro verum habente corpus dirigitur, impuro vero existente deviat, sic & in prælato, qualitercumque se habet, oportet pariter naufragium pati Ecclesia, vel salvari. GREGORIUS XXVIII. Mor. (super illud Iob XXXIX. „Quis tetendit super eam lineam?" cap. VI. in antiq. codd. cap. XIII.) Vel aliter appellatione corporis unaquæque actio intelligitur, quæ intentionem suam quasi intuentium oculum sequitur: unde dicitur: *Lucerna itaque corporis tui est oculus tuus*, quia per bonæ intentionis radium merita illustrantur actionis. *Si ergo oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit*: quia si recte intendimus per simplicitatem cogitationis, bonum opus efficitur, etiam si minus bonum esse videatur: *& si oculus tuus nequam fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit*: quia cum perversa intentione quid (3) vel rectum agitur, etsi splendere coram hominibus cernitur, tamen apud examen interni iudicis obscuratur: unde & recte subditur: *Vide ergo ne lumen quod in te est, tenebræ sint*: quia si hoc quod bene nos agere credimus, ex mala intentione fuscamus; quanta ipsa mala sunt quæ mala esse, & cum agimus, non ignoramus? BEDA (cap. I. in Lucam.) Cum autem subdit, *Si ergo corpus tuum lucidum fuerit &c.* totum corpus nostrum omnia opera nostra dicit. Si igitur bonum bona intentione patraveris, non habens in tua conscientia aliquam partem tenebrosæ cogitationis, etsi contigerit aliquem proximorum tua bona actione noceri, tu tamen pro tuo simplici corde, & hic gratia, & in futuro lucis gloria donaberis. Quod significat subdens: *Et sicut lucerna fulgoris illuminabit te*. Hæc contra hypocrisim pharisæorum sub dolo signa quærentium, specialiter dicta sunt.

(1) CYRILLUS *f*. Pharisæus quamvis tenax

(1) *Al.* ex æmulatione. (2) *Legit Nicolai* oculo se pure habente corpus dirigitur. (3) *Al.* vel recte.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græc. PP. In Origene non occurrit; sed aliquid simile Chrysostomi nomine hom. XXI. Operis imperf. *b* Ubi supra. *c* Hom. XII. in Matth. non eodem tenore quo hic, sed multis interiectis, & planiore sensu. *d* Ut supra. *e* Epist. XXII. quam ad Cæsarienses ex nomine parentis ab ipso scriptam inscriptio ipsa præfert. *f* In Cat. Græc. PP.

tenax esset sui propositi, Dominum tamen in propriam domum vocat: unde dicitur: *Et cum loqueretur, rogavit illum quidam pharisaeus ut pranderet apud se*. BEDA (cap.l1. in Lucam.) Consulte Lucas non ait, Et cum haec loqueretur; sed *Cum loqueretur*, ut ostendat cum non statim finitis quae proposuerat verbis, sed aliquot interpositis, apud pharisaeum prandere rogatum. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. xxvi.) Ut enim hoc Lucas narraret, digressus est a Matthaeo circa illum locum ubi ambo commemoraverant quod dictum est a Domino de signo Ionae, & de Regina Austri, & de Ninivitis, & de spiritu immundo: post quem sermonem dicit Matthaeus cap.xxiii. „Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater „eius, & fratres stabant foris, quaerentes „ei loqui." Lucas autem in eo sermone Domini, commemoratis etiam quibusdam quae Matthaeus dixisse Dominum praetermisit, ab ordine quem cum Matthaeo tenuerat, digreditur. BEDA (cap.l1. in Lucam.) Itaque postquam nuntiatis sibi foris matre, & fratribus, ait Matth.xii. „Qui enim fecerit voluntatem Domini, hic frater „meus, & soror mea, & mater est: "datur intelligi, (1) rogatu pharisaei intrasse convivium. CYRILLUS *a*. Sed ipse Christus, qui eorum pharisaeorum nequitiam noverat, dispensative condescendit, satagens commonere eos, ad similitudinem optimorum medicorum, qui gravius infirmantibus afferunt remedia suae industriae: unde sequitur: *Et ingressus recubuit*. Dedit autem occasionem verbis Christi indocilis pharisaeus scandalizatus, quia cum opinaretur eum iustum, & Prophetam, non conformabatur irrationabili eorum consuetudini: unde subditur: *Pharisaeus autem coepit intra se reputans dicere, quare non baptizatus esset ante prandium*. AUGUSTINUS de Verbis Dom. (serm. xxx.) Omni enim die pharisaei antequam pranderent, abluebant se aqua; quasi quotidiana lavatio possit cordis esse mundatio. Apud seipsum autem pharisaeus cogitavit, voce non sonuit; ille tamen audivit qui interiora cernebat: unde sequitur: *Et ait Dominus ad illum: Nunc vos pharisaei quod de foris est calicis, & catini mundatis; quod autem intus est vestrum, plenum est rapina, & iniquitate*. CYRILLUS *b*. Poterat autem Dominus & aliis uti verbis, commonens pharisaeum insanum; captat tamen tempus, & ex his quae erant prae manibus contexit documentum. Hora namque mensae, & panis, sumit pro exemplo calicem, & catinum; ostendens quod mundos, & lotos decet esse sincere ministrantes Deo non solum a spurcitia corporali, immo ab ea quae latet intrinsecus penes mentem: sicut aliquod vasorum, quibus servitur in mensa, bonum est & extrinsecis, & intrinsecis carere contagiis. AMBROSIUS (Lib. VII. in Lucam cap. de redarg. interioris immunditiae.) Vide autem corpora nostra terrenorum, & fragilium expressione significari, quae brevi lapsu praecipitata franguntur, & facile ea quae mens volvit interne, per sensus, & gesta corporis prodit; sicut illa quae calix interius continet, foris lucent: unde & in posterioribus non dubium est vocabulo calicis passionem corporis declarari. Cernis igitur quod nos non exteriora huius calicis, & catini, sed interiora contaminant; quia dixit: *Quod intus est vestrum, plenum est rapina, & iniquitate*. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ser. xxx.) Sed quomodo non pepercit homini a quo fuerat invitatus? Magis quidem obiurgando pepercit, ut correcto in iudicio parceret. Deinde ostendit nobis quia & baptisma quod semel adhibetur, per fidem mundat; fides autem intus est, non foris. Fidem autem contemnebant pharisaei, & quod foris erat (2) lavabant, intus inquinatissimi manebant; quod Dominus improbat dicens: *Stulti, nonne qui fecit quod de foris est, etiam id quod intus est fecit?* BEDA (super illud, *Stulti, nonne qui fecit &c.*) Quasi dicat: Qui utramque hominis naturam fecit, utramque mundari desiderat. Hoc est contra Manichaeos, qui animam tantum a Deo, carnem vero putant a diabolo creatam. Hoc etiam est contra illos qui corporalia peccata, fornicationem scilicet, & furtum, & cetera talia peccata, quasi gravissima detestantur; spiritualia vero, quae non minus damnat Apostolus, ut levia contemnunt. AMBROSIUS (ubi supra.) Dominus autem quasi bonus praeceptor docuit quomodo nostri corporis mundare contagium debeamus, dicens: *Verumtamen quod superest date eleemosynam; & ecce omnia munda sunt vobis*. Vides

(1) *Al.* rogatus. (2) *Al.* laudabant.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi supra. *b* Ibid.

des quanta remedia. Mundat nos misericordia, mundat nos Dei sermo: iuxta quod scriptum est Ioan. xv. „ Iam vos mundi estis „ propter sermonem quem locutus sum „ vobis. “ AUGUSTINUS de Eleemosyna *a*. Misericors monet misericordiam fieri: & quia servare quærit quos magno redemit pretio, post gratiam baptismi sordidatos, docet denuo posse (1) purgari. CHRYSOSTOMUS *b*. Dicit autem, *Date eleemosynam*, non iniustitiam: est enim eleemosyna quæ caret iniustitia qualibet: hæc omnia facit munda, & ieiunio est præstantior; quod quamvis sit laboriosius, illa tamen est lucrosior. Illustrat animam, impinguat, bonam efficit, & decoram. Qui cogitat misereri roganti, citius a peccatis desistet. Sicut enim medicus qui crebro vulneratis medetur, frangitur de facili in ærumnis aliorum; sic & nos si vacaverimus egenorum auxiliis, de facili contemnemus præsentia, & in cælum levabimur. Non parvum est igitur eleemosynæ cataplasma, cum valeat omnibus apponi vulneribus. BEDA (cap. II. in Lucam.) Dicit autem, *Quod superest*, scilicet necessario victui, & vestimento. Neque enim ita facienda iubetur eleemosyna ut teipsum consumas inopia, sed ut tui cura corporis expleta, inopem quantum vales sustentes. Vel ita intelligendum. *Quod superest*, idest quod tam multo scelere præoccupatis solum remedium restat, *date eleemosynam*: qui sermo ad omnia quæ utili miseratione fiunt, valet: non enim solum qui dat esurienti cibum, & cetera huiusmodi, verum etiam qui dat veniam (2) peccanti, atque orat pro eo, & qui corripit, & aliqua emendatoria pœna plectit, eleemosynam dat. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Vel dicit, *Quod superest*: nam facultates præsident cupido cordi. AMBROSIUS (Lib. VII. tit. de redarg. int. immunditiæ.) Totus itaque pulcherrimus ab hinc dirigitur locus, ut quoniam nos ad studium simplicitatis invitat, superflua Iudæorum, & terrena condemnet. Et tamen ipsis peccatorum abolitio promittitur, si misericordiam consequantur. AUGUSTINUS de Verb. Dom. (serm. xxx. a med.) Si autem mundari non possunt nisi credentes in eum qui fide mundat cor, quid est quod dicit: *Date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis*? Attendamus: forte & ipse exponit. Illi enim de omnibus suis fructibus decimam partem detrahebant, & eleemosynas dabant, quod non facile aliquis facit Christianus. Irriserunt ergo illum eis hoc dicentem, quasi hominibus qui eleemosynas non facerent. Hoc Deus sciens subiungit: *Sed væ vobis pharisæis, qui decimatis mentham, & rutam, & omne olus, & præteritis iudicium, & caritatem Dei*. Non ergo est hoc facere eleemosynam: facere enim eleemosynam, est facere misericordiam. Si intelligis, a te incipe: quomodo enim es misericors alteri, si crudelis es tibi? Audi Scripturam dicentem Eccli. xxx. „ Miserere animæ tuæ, placens Deo. “ Redi ad conscientiam tuam quicumque male, aut infideliter vivis; & ibi invenis mendicantem animam tuam, vel forte egestate obmutescentem. In iudicio, & caritate fac eleemosynam cum anima tua. Quid est iudicium? Displice tibi. Quid est caritas? Dilige Deum, dilige proximum. Hanc eleemosynam si prætermittis, quantumvis ames, nihil facis quando tecum non facis. CYRILLUS *c*. Vel hoc dicit in pharisæorum reprehensionem: quia illa sola præcepta attentius observari iubebant a populis subiectis quæ causa erant illis reddituum fecundorum: unde nec minima olerum postponebant; opus autem ingerendæ dilectionis ad Deum, & iudicii iustam censuram negligebant. THEOPHYLACTUS (super *Præteritis iudicium, & caritatem Dei*.) Quia enim Deum contemnebant, indifferenter sacra tractantes, præcipit eis dilectionem Dei habere. Per iudicium vero dilectionem innuit proximi: nam quod aliquis iuste iudicet proximo, ex eius dilectione provenit. AMBROSIUS (Lib. & tit. ut supra.) Vel iudicium, ideo quia non omnia quæ agunt in iudicium referunt; caritatem, (3) ideo quia non ex affectu diligunt

(1) *Al.* serva i. (2) *Al.* precanti. (3) *Al.* deest ideo.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Immo potius Cyprianus in epist. de opere, & eleemosynis, cuius meminit sub hac inscriptione ipsemet Augustinus Lib. VI. ad Bonifacium cap. VIII. cum de eleemosyna tamen inscripserint aliqui, vel etiam de Misericordia, ut Hieronymus eam citat ad Pammach. de obitu Paulinæ. *b* In Catena Græc. PP. ex homilis in Ioan. *c* Ubi supra.

ligunt Deum. Sed ne rursus fidei studiosos nos faciat operum negligentes, perfectionem fidelis viri brevi sermone concludit, ut & fide, & operibus approbetur, dicens: *Hæc autem oportuit facere, & illa non omittere*. CHRYSOSTOMUS (hom.lxxiv. in Matth.) Ubi quidem sermo Iudaicæ mundationis agebatur, totaliter præterivit; sed quia decima eleemosyna quædam est, & nondum erat tempus expresse interimendi legalia, propter hoc dicit: *Hæc oportuit facere*. AMBROSIUS (ubi supra a med.) Arrogantiam quoque iactantium Iudæorum redarguit, dum primatus appetunt: sequitur enim: *Væ vobis pharisæis, qui diligitis primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro*. CYRILLUS *a*. Per ea quibus illos reprehendit, nos facit meliores: vult etenim nos ambitione carere, & non plus venari apparentiam quam veri existentiam; quod tunc pharisæi agebant. Salutari enim ab aliquibus, & præsidere eis, non vere nos idoneos esse ostendit, pluribus enim hæc contingunt, cum boni non sint: unde subdit: *Væ vobis qui estis ut monumenta, quæ non apparent*. Volentes enim ab hominibus salutari, & eis præsidere, ut magni æstimentur, ab occultis sepulcris non differunt, quæ nitent quidem extrinsecus ornamentis, sunt autem plena omni spurcitia. AMBROSIUS (ubi supra a med.) Et quasi sepulcra, quæ non apparent, specie fallunt, visuque decipiunt transeuntes: unde sequitur: *Et homines ambulantes supra nesciunt*; ita scilicet ut cum foris speciosa promittant, plena (1) intus fœtoris includant. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxiv. in Matth.) Sed quod tales extiterint pharisæi, non est mirabile; si autem nos digni reputati fieri templa Dei, fiamus repente sepulcra solum fœtorem continentia, hoc est extremæ miseriæ. CYRILLUS *b*. Ait autem hic Apostata Iulianus, vitanda esse sepulcra, quæ Christus ipse ait esse immunda; sed ignoravit vim verborum Salvatoris: non enim iussit a monumentis discedere, sed eis comparavit pharisæorum (2) fictitium populum.

(m) CYRILLUS *c*. Redargutio quæ mansuetos transfert in melius, superbis hominibus communiter intolerabilis esse solet: unde cum Salvator reprehenderet pharisæos tamquam deviantes a recto calle, percellebatur ex hoc legisperitorum caterva: unde dicitur: *Respondens autem quidam ex legisperitis, ait illi: Magister, hæc dicens, etiam nobis contumeliam facis*. BEDA (cap. lı. a medio.) Quam misera conscientia quæ audito Dei verbo, sibi contumeliam fieri putat, & commemorata pœna perfidorum, se semper intelligit esse damnandam. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Erant autem alii legisperiti a pharisæis: nam pharisæi divisi ab aliis, quasi religiosi videbantur; legis autem periti scribæ erant, doctoresque quæstiones legis solventes. CYRILLUS *d*. Christus autem legisperitis invectivam ingerit, & deprimit vanum eorum supercilium: unde sequitur: *At ille ait: Et vobis legisperitis væ: quia homines oneratis oneribus quæ portare non possunt, & ipsi uno digito non tangitis sarcinas*. Exemplo patenti utitur ad eos dirigendum. Erat lex onerosa Iudæis, ut fatentur Christi discipuli; ipsi vero fasces importabiles legis colligantes, & subditis superponentes, ipsi nullatenus operari curabant. THEOPHYLACTUS (super *Oneratis homines*.) Quoties etiam doctor facit quæ docet, alleviat fascem, tradens ad exemplum seipsum; quando vero nil agit eorum quæ decet, tunc graves fasces videntur eis qui doctrinam suscipiunt, utpote qui nec a doctore possunt portari. BEDA (cap. lı. ubi supra.) Recte autem audiunt quod sarcinas legis uno digito non tangerent; hoc est, nec in minimis quidem eam perficerent, quam se contra morem patrum sine fide, & gratia Christi servare, & servanda tradere præsumebant. GREGORIUS *e*. Tales quoque modo plures sunt iudices severi peccantium, & debiles agonistæ; intolerabiles legislatores, & debiles portitores; nec appropinquare volentes, nec palpare vitæ honestatem, quam irremediabiliter exigunt a subiectis. CYRILLUS *f*. Postquam igitur reprobavit onerosam legisperitorum officinam, inducit communem invectivam in cunctos principes Iudæorum, dicens: *Væ vobis qui ædificatis monumenta Prophetarum, & patres vestri occiderunt illos*. AMBROSIUS (ubi supra a med.) Bonus est hic locus adversus

(1) *Al. omittitur* intus. (2) *Nicolai legit* fictorem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græc. PP. *b* Ibidem, & contra Iulianum. *c* In Cat. Græc. PP. *d* Ubi supra. *e* Nissenus in Cat. Græc. PP. *f* Ibid.

sus superstitionem vanissimam Iudaeorum: quia aedificando sepulcra Prophetarum, patrum suorum facta damnabant; aemulando autem paterna scelera, in seipsos sententiam retorquebant: non enim aedificatio, sed aemulatio loco criminis aestimatur: unde subdit: *Profecto testificamini quod consentitis operibus patrum vestrorum: quoniam quidem ipsi eos occiderunt, vos autem aedificatis eorum sepulcra.* BEDA (cap. li. in Lucam.) Simulabant quidem se, ob favorem vulgi captandum, patrum suorum horrere perfidiam, memorias Prophetarum qui ab eis occisi sunt, magnifice ornando; sed ipso ore testificantur quantum paternae nequitiae consentiant, iniuriis agendo Dominum a Prophetis praenuntiatum: unde subditur: *Propterea & sapientia Dei dixit: Mittam ad illos Prophetas, & Apostolos; & ex illis occident, & persequentur.* AMBROSIUS (ubi supra.) Dei sapientia Christus est. Denique in Matthaeo cap. XXIII. habes: „ Ecce ego mitto ad vos Prophetas, & Sapientes. " BEDA (cap. XXXI.) Si autem eadem sapientia Dei Prophetas, Apostolosque misit, cessent haeretici Christo ex Virgine principium dare; omittant alium legis, & Prophetarum, alium novi testamenti Deum praedicare; quamvis saepe etiam apostolica Scriptura Prophetas non eos solum qui futuram Christi incarnationem, sed eos qui futura caelestis regni gaudia praedicunt appellet. Sed nequaquam hos crediderim Apostolis in catalogi ordine praeferendos. ATHANASIUS (in Apolog. I. de fuga sua.) Sive autem occidant, mors occisorum altius contra eos clamabit; sive persequantur, memorialia suae iniquitatis emittunt. Fuga enim persecutionem passorum in magnum redundat persequentium crimen: nemo enim pium & mansuetum fugit, sed potius austerum, & moribus imbutum iniquis: & ideo sequitur: *Ut inquiratur sanguis omnium Prophetarum, qui effusus est a constitutione mundi a generatione ista.* BEDA (super illud, *Ut inquiratur sanguis.*) Quaeritur quomodo sanguis omnium Prophetarum, atque iustorum ab una Iudaeorum generatione requiratur, cum multi sanctorum, sive ante incarnationem, sive post, ab aliis nationibus sint interempti. Sed moris est Scripturarum duas saepe generationes hominum, bonorum, malorumque, computare. CYRILLUS *a*. Etsi ergo dicat demonstrative, *A generatione ista*, non exprimit solum tunc astantes, & audientes, sed quemlibet homicidam: astruitur enim simili simile. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxv. in Matth. ante med.) Ceterum si dicat, Iudaeos graviora passuros; hoc non immerito fit, eo quod & peiora omnibus ausi sunt, & nullo praeteritorum castigati fuerunt; sed cum vidissent alios peccasse, & punitos fuisse, non fuerunt meliores effecti, sed similia commiserunt; non autem ita quod pro commissis aliorum alii luant poenam. THEOPHYLACTUS. Ostendit autem Dominus Iudaeos esse heredes malitiae Cain, ex eo quod subdit: *A sanguine Abel usque ad sanguinem Zachariae, qui periit inter altare & aedem.* Abel siquidem a Cain occisus est; Zachariam autem, quem occiderunt inter altare & aedem, quidam dicunt esse antiquum Zachariam filium Ioiadae Sacerdotis. BEDA (cap. li. non procul a fin.) Quare igitur *a sanguine Abel*, qui primus martyrium passus est, mirum non est; sed quare *usque ad sanguinem Zachariae*, quaerendum est, cum & multi post eum usque ad nativitatem Christi, & ipso mox nato innocentes perempti sint; nisi forte, quia Abel pastor ovium, Zacharias Sacerdos fuit, & hic in campo, ille in atrio templi necatus est, utriusque gradus martyres, & laici scilicet, & altaris officio mancipati, sub eorum intimantur vocabulo. GREGORIUS Nissenus *b*. Quidam autem dicunt, quod Zacharias pater Ioannis spiritu prophetiae coniiciens mysterium virginitatis intactae Dei genitricis, nequaquam sequestravit illam a loco templi virginibus deputato, volens ostendere quod in potestate conditoris omnium erat novum ortum ostendere, qui enixae vigorem caelibatus non auferret. Erat autem hic locus medius inter altare & aedem, in qua erat altare aeneum (1) situm, ubi propter hoc eum occiderunt. Aiunt etiam, quod, cum audirent Regem mundi venturum, dispensative metu subiectionis aggrediuntur eum qui attestabatur ortum ipsius, mactantes sacerdotem in templo. GRAECUS *c*. Alii autem aliam causam dicunt esse interitus Zachariae: cum enim occiderentur infantes, magnus Ioannes cum coaetaneis suis occidendus erat;

(1) *Al.* suum.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi supra. *b* Orat. in diem natalem Christi. *c* Vel Geometer in Cat. Graec. PP.

erat; sed Elisabeth eripiens filium de medio cædis, petiit eremum: unde cum satellites Herodis Elisabeth, & puerum non invenirent, convertunt iram in Zachariam, occidentes ipsum ministrantem in templo.

Sequitur: (1) *Væ vobis legisperitis, qui tulistis clavem scientiæ*. BASILIUS *a*. Hæc vox *væ*, quæ intolerabilibus profertur doloribus, eis convenit qui paulo post detrudendi erant in grave supplicium. CYRILLUS *b*. Clavem autem scientiæ ipsam dicimus esse legem: erat enim (2) lex umbra, & figura iustitiæ Christi. Decebat ergo legisperitos quasi indagantes legem Moysi, & dicta Prophetarum, reserare quoda nmodo populo Iudæorum ianuas notitiæ Christi. Hoc autem non fecerunt, sed e contra derogabant divinis miraculis, & contra eius dogmata clamabant, Quid eum audiris? (3) Sic igitur tulerunt, idest abstulerunt, clavem scientiæ: unde sequitur: *Ipsi non introistis, & eos qui introibant prohibuistis*. Sed & fides est clavis scientiæ: fit enim per fidem, veritatis cognitio, secundum illud Esaiæ VII. „ Nisi credideritis, non intelligetis." Sustulerunt igitur legisperiti clavem scientię, non permittentes homines credere in Christum. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. qu. XXIII.) Sed & clavis scientiæ est humilitas Christi, quam nec ipsi intelligere, nec ab aliis intelligi volebant. AMBROSIUS (Lib. & tit. ubi supra.) Arguuntur etiam adhuc sub nomine Iudæorum, & futuro supplicio statuuntur obnoxii: quia cum doctrinam sibi divinæ cognitionis usurpent, & alios impediant, nec ipsi quod profitentur agnoscunt. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. lxxv.) Hæc autem omnia Matthæus narrat esse dicta postquam Dominus in Hierusalem venerat. Lucas autem hic narrat, cum adhuc Dominus iter ageret in Hierusalem: unde mihi similes videntur esse sermones, quorum ille alterum, iste alterum narravit. BEDA (cap. 11. in fin.) Quam autem vera perfidiæ, simulationis, & impietatis suæ crimina audierint pharisæi, & legisperiti, ipsi testantur, qui non (4) resipiscere, sed doctorem veritatis insidiis moliuntur aggredi: sequitur enim: *Cum autem hoc ad illos diceret, cœperunt pharisæi, & legisperiti graviter insistere*. CYRILLUS *c*. Sumitur autem *insistere* pro instare, vel invidere, vel sævire. Cœperunt autem interrumpere sermonem eius in pluribus: unde sequitur: *Et os eius opprimere de multis*. THEOPHYLACTUS (non procul a fin. Comm. in cap. XI.) Cum enim plures interrogant unum de diversis materiis, cum nequeat simul (5) omnibus respondere, videtur insipienti. bus quod dubitet. Hoc igitur (6) ingeniabantur & illi nefarii contra ipsum; sed & aliter quærebant os eius opprimere, scilicet ut provocarent eum ad aliquid dicendum, unde posset damnari: unde sequitur: *Insidiantes ei, & quærentes aliquid capere de ore eius, ut accusarent eum*. Quod primo dixerat, *opprimere*, nunc dicit, *Capere*, vel rapere, *aliquid ex ore eius*. Interrogabant eum nunc quidem de lege, ut arguant eum quasi blasphemum obloquentem de Moyse; nunc vero de Cæsare, ut (7) accusent eum tamquam insidiosum, & hostem maiestatis Cæsareę.

(1) *Al.* Sequitur enim. (2) *Al.* ex umbra. (3) *Sic habent quatuor sæpe exempla citata; Romana autem an. 1570. & Veneta 1593. ordine præpostero ita legunt*. Sic igitur tulerunt, idest abstulerunt, clavem scientiæ: fit enim per fidem veritatis cognitio, secundum illud Esaiæ „ Nisi credideritis, non intelligetis." Sustulerunt ergo legisperiti clavem scientiæ: unde sequitur: *Ipsi non introistis, & eos qui introibant prohibuistis*. Sed & fides est clavis scientiæ, non permittentes homines credere in Christum. (4) *Al.* recipere. (5) *Al.* ex omnibus. (6) *P. Nicolai corrigit* insidiabantur. (7) *Al.* accusarent.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Esaiam visione 1. *b* Ut supra. *c* Ubi supra.

(k) Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus vestris; & vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando revertatur a nuptiis, ut cum venerit, & pulsaverit, confestim aperiant ei. Beati servi illi quos cum venerit dominus, invenerit vigilantes. Amen dico vobis, quod præcinget se, & faciet illos discumbere, & transiens ministrabit illis. Et si venerit in secunda vigilia, & si in tertia vigilia venerit, & ita invenerit, beati sunt servi illi. Hoc autem scitote, quoniam si sciret paterfamilias qua hora fur veniret, vigilaret utique, & non sineret perfodi domum suam. Et vos estote parati: quia qua hora non putatis, Filius hominis veniet.

(l) Ait autem ei Petrus: Domine, ad nos dicis hanc parabolam, an & ad omnes? Dixit autem Dominus: Quisputas est fidelis dispensator, & prudens, quem constituit dominus super familiam suam, ut det illis in tempore tritici mensuram? Beatus ille servus, quem cum venerit dominus, invenerit ita facientem. Vere dico vobis, quoniam super omnia quæ possidet, constituet illum. Quod si dixerit servus ille in corde suo, Moram facit dominus meus venire; & cœperit percutere pueros, & ancillas, & edere, & bibere, & inebriari: veniet dominus servi illius in die qua non sperat, & hora qua nescit, & dividet eum, partemque eius cum infidelibus ponet.

(m) Ille autem servus qui cognovit voluntatem domini sui, & non se præparavit, & non fecit secundum voluntatem eius, plagis vapulabit multis; qui autem non cognovit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Omni autem cui multum datum est, multum quæretur ab eo; & cui commendaverunt multum, plus petent ab eo.

(n) Ignem veni mittere in terram; & quid volo nisi ut accendatur? Baptismo autem habeo baptizari, & quomodo coarctor usque dum perficiatur? Putatis quia pacem veni mittere in terram? Non, dico vobis, sed separationem. Erunt enim ex hoc quinque in domo una divisi; tres in duos, & duo in tres dividentur; pater in filium, & filius in patrem suum, mater in filiam, & filia in matrem; socrus in nurum suam, & nurus in socrum suam.

(o) Dicebat autem ad turbas: Cum videritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis, Nimbus venit, & ita fit; & cum austrum flantem, dicitis, quia æstus erit, & ita fit. Hypocritæ, faciem cæli, & terræ nostis probare; hoc autem tempus quomodo non probatis? Quid autem & a vobis ipsis non iudicatis quod iustum est?

(p) Cum autem vadis cum adversario tuo ad principem, in via da operam liberari ab illo, ne forte trahat te apud iudicem, & iudex tradat te exactori, & exactor mittat te in carcerem. Dico tibi, non exies inde, donec etiam novissimum minutum reddas.

(a) THEOPHYLACTUS (initio Commen. in cap. XII.) Pharisæi quidem conabantur Iesum capere in sermone, ut populos ab eo abducerent; hoc autem in contrarium vertitur: magis enim adibant populi per millenarios congregati, (1) adeo cupientes hærere Christo ut se invicem comprimerent: tam validum quid est veritas, & dolus imbecillis ubique: unde dicitur: *Multis autem turbis circumstantibus, ita ut se invicem conculcarent, cœpit dicere ad discipulos suos: Attendite a fermento pharisæorum, quod est hypocrisis.* GREGORIUS a. Quia enim cavillatores erant, ob hoc Christus ab eis sibi cavere admonebat discipulos. GREGORIUS Nazianzenus b. Est autem, quan-

Dd 2 do

(1) Al. a Deo.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. PP. b In eadem Catena notatur sine ullo Indice, nec expresse occurrit; sed aliquid simile orat. XLII. ubi paschalis agni cæremonia mystico sensu sigillatim explicat, & eam quidem de fermento tunc removendo interpretatur orat. XXXII. plenius Nicetas dum hanc eius orationem commentatur.

do fermentum laudatur, tamquam efficiens panem vitalem; est autem quando vituperatur, significans vetustam, & acidam malitiam. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Vocat igitur fermentum hypocrisim tamquam alterantem, & corrumpentem intentiones hominum, quibus se ingesserit: nihil enim sic alterat mores ut hypocrisis. BEDA (cap. lii. in Lucam.) Nam sicut modicum fermentum totam farinæ massam corrumpit, sic simulatio animum tota virtutum sinceritate, & veritate fraudabit. AMBROSIUS (Lib. VII. in Luc. cap. de exemplo quo timor mortis excluditur.) Pulcherrimum autem locum tenendæ simplicitatis, & æmulandæ fidei Salvator intexuit, ne Iudaicæ more perfidiæ, alia promamus in affectu, alia voce simulemus; cum ultimo tempore occulta cogitationum accusantium, aut etiam defendentium secretum nostræ mentis aperitura videantur: unde subditur: *Nihil autem opertum est quod non reveletur, neque absconditum quod non sciatur.* ORIGENES *a*. Aut ergo de illo tempore hoc dicit quando iudicabit Deus occulta hominum; aut id dicit, quia quantumcumque conetur aliquis occultare bona aliorum infamiis, bonum naturaliter latere non potest. CHRYSOSTOMUS in Matth. (hom. xxxv. inter princ. & med.) Quasi dicat discipulis: Quamvis nunc quidam vocent vos seductores, & magos, deteget omnia tempus, & arguet eorum calumniam, & vestram declarabit virtutem: unde quæcumque vobis in parvo angulo Palæstinæ locutus sum, hæc audacter, & fronte detecta, & qualibet sublata formidine toti orbi prædicate: & ideo subdit: *Quoniam quæ in tenebris dixistis, in lumine dicentur; & quod in aure locuti estis, & in cubiculis, prædicabitur in tectis.* BEDA (cap. lii. super *Quæ in tenebris dixistis.*) Vel hoc dicit, quia quæ inter tenebras quondam pressurarum, carcerumque umbras locuti, vel passi sunt Apostoli, nunc clarificata per orbem (1) Ecclesia, lectis eorum actibus publice prædicantur. Sane quod dicit, *Prædicabitur in tectis*, iuxta morem provinciæ Palæstinæ loquitur, ubi solent in tectis residere: non enim tecta nostro more culminibus sublimata, sed plano schemate faciunt æqualia. Ergo dicit: *Prædicabitur in tectis*; idest, cunctis audientibus palam dicetur. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Vel hoc proponitur pharisæis, quasi dicat: O pharisæi, *quæ in tenebris* (2) *dixistis*, idest quod in opacis cordibus vestris tentare me conamini, *in lumine dicentur*: ego enim sum lux, & in me luce notum fiet quicquid vestra machinatur caligo: *& quod in aure locuti estis, & in cubiculis*, idest quicquid mutuis susurris vestris auribus instillastis, *prædicabitur in tectis*; idest, ita mihi fuit audibile ac si in tectis prædicatum fuisset. Hic etiam intelligere potes quod lux sit Evangelium, tecta vero altæ Apostolorum animæ. Quotquot vero consiliati sunt pharisæi, divulgata sunt postmodum, & audita (3) in Evangelii luce, stante magno præcone Spiritu sancto super Apostolorum animas.

(b) CYRILLUS *b*. Quoniam gemina est causa perfidiæ, quæ aut ex insita malitia, aut ex accidenti metu nascitur; ne quis metu territus Deum, quem corde cognoscit, negare cogatur, pulchre addit: *Dico autem vobis amicis meis, ne terreamini ab his qui occidunt corpus.* CYRILLUS *c*. Non quibuscumque enim simpliciter hic sermo convenire videtur, sed his qui Deum ex tota diligunt mente, quibus convenit dicere, Rom. viii. „ Quis nos separabit a caritate Christi? “ Qui autem non tales sunt, labiles sunt, & ad prosiliendum parati. Porro Dominus dicit Ioan. xv. „ Maiorem hac dilectionem nemo habet quam „ ut animam suam ponat quis pro amicis „ suis. “ Quomodo autem non est inconvenientissimum Christo non rependere quod ab eo recepimus? AMBROSIUS (Lib. VII. in Luc. cap. de exemplo quo timor mortis expellitur.) Mortem etiam docet non esse terribilem, quam locupletiore fenore sit immortalitas redemptura. CYRILLUS *d*. Est ergo advertendum, quod laboribus parantur coronæ, & honores, quibus mortales usque ad tempus suam iram extendunt, fitque illis nostræ persecutionis finis corporalis interitus: unde subdit: *Et post hoc non habent amplius quid faciant.* BEDA (cap. lii.) Ergo supervacua furunt insania qui mortua martyrum membra feris, avibusque discerpenda proiiciunt, cum nequaquam omnipotentiæ Dei, quin ea resuscitando vivificet, resistere possint. CHRYSOSTOMUS

(1) *Al.* in Ecclesia. (2) Al. omittitur *dixistis*. (3) *Al.* in Evangelio Lucæ.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. PP. *b* AMBROSIUS. *c* In Cat. Græc. PP. *d* Ubi supra.

MUS (homil. XXXV. in Matth.) Considera qualiter Dominus discipulos omnibus superiores constituit, ipsam mortem cunctis terribilem hortans contemnere. Simul autem & documenta immortalitatis animæ ostendit eis, cum subdit: *Ostendam autem vobis quem timeatis: timete eum qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam*. AMBROSIUS (Lib. & tit. ubi supra.) Mors enim naturæ finis, non pœnæ est; & ideo mortem supplicii corporalis esse defectum, pœnam vero animæ esse perpetuam, Deumque solum esse metuendum, cuius potestati non natura præscribat, sed eadem natura (1) subiaceat, concludit. *Ita dico vobis, hunc timete*. THEOPHYLACTUS (super illud, *Ne terreamini ab his qui occidunt corpus*.) Hinc nota, quod peccatoribus quidem mors ad supplicium fertur & hic cruciatis ipsis per interitum, & consequenter in gehennam detrusis; sed si sermonem discusseris, quiddam aliud intelliges: non enim dicit, Qui mittit in gehennam sed *Qui potestatem habet mittere*: non enim quicumque cum peccato moriuntur, (2) semper mittuntur in gehennam. Hoc autem dico propter oblationes, & distributiones quæ fiunt pro defunctis, quæ non parum conducunt etiam his qui in gravibus peccatis mortui sunt. AMBROSIUS (Lib. VII. in Luc.) Inspiraverat ergo Dominus simplicitatis affectum, virtutem mentis erexerat; fides sola nutabat: bene eam de rebus vilioribus roboravit, subdens: *Nonne quinque passeres veneunt dipondio, & unus ex illis non est in oblivione coram Deo?* quasi dicat: Si Deus oblivionem passerum non habet, hominum quomodo habere potest? BEDA (cap. 111.) Dipondius genus est ponderis levissimi, ex duobus assibus compositi. GLOSSA (ordinaria hoc loco.) Quod autem in numeris est unum, hoc in ponderibus assis; quod duo, hoc dipondius. AMBROSIUS. Fortasse autem dicat aliquis: Quomodo Apostolus dixit I. Corinth. IX. „ Nonne de bobus cura est Deo? " cum bos passere pretiosior sit? Sed aliud est cura, aliud scientia. ORIGENES *a*. Ad litteram igitur, acumen divinæ provisionis, quæ procedit usque ad minima, per hoc significatur; mystice autem quinque passeres spirituales sensus iuste significant, qui excelsa, & supra homines sentiunt, Deum intuentes, vocem audientes divinam, gustantes panem vitæ, olfacientes odorem unguentorum Christi, palpantes vivum Verbum: qui dipondio veneuntes, idest vilipensi ab eis qui ea quæ sunt spiritus, stultitiam iudicant, non dantur in oblivione coram Deo. Dicitur autem Deus aliquorum immemor fieri propter eorum facinora. THEOPHYLACTUS (super *Quinque passeres veneunt dipondio*.) Vel hi quinque sensus duobus assibus venduntur, novo scilicet, & veteri testamento; & ideo non dantur oblivioni a Deo: quorum enim sensus traduntur verbo vitæ, ut sint apti ad spirituale pabulum, horum semper memor est Dominus. AMBROSIUS (Lib. & cap. ubi supra.) Vel aliter. Passer bonus est cui volandi natura suppeditat: volandi enim nobis gratiam natura dedit, voluptas abstulit, quæ malorum (3) escis gravat animam, atque in naturam corporeæ molis inclinat. Quinque igitur corporis sensus (4) si terrenarum sordium cibum quærant, ad superiorum operum fructus revolare non possunt. Est ergo malus passer qui volandi usum terrenæ vitiolabis aboleverit, quales sunt illi passeres, qui dipondio veneunt, luxuriæ scilicet pretio (5) sæcularis: adversarius enim tamquam captiva mancipia vilioris pretio æstimationis (6) addicit; at Dominus tamquam speciosa servitia, quæ ad imaginem sui fecit, (7) idoneos sui operis æstimat, & magno pretio nos redemit. CYRILLUS *b*. Est igitur sibi curæ diligenter nosse sanctorum vitam: unde subditur: *Sed & capilli capitis vestri omnes numerati sunt*: per quod significat quod omnia quæ ad eos spectant, diligentissime novit: diligentiam enim curæ adhibitæ numeratio manifestat. AMBROSIUS (ubi supra.) Denique numerum capillorum non in actu computationis, sed in facilitate cognitionis accipitur. Bene tantum numerati dicuntur, quia ea quæ volumus servare, numeramus. CYRILLUS *c*. Mystice autem caput quidem hominis est intellectus, capilli vero cogitationes, quæ patent Deo. THEOPHYLACTUS (super

Ca-

(1) *Al.* subiaceret. (2) *In quatuor toties citatis editionibus legitur* statim detruduntur in pœnam; sed fit interdum remissio, oblationum, & orationum causa quæ pro defunctis dantur. (3) *Al.* messis. (4) *Al. omittitur* si. (5) *Al.* singularis. (6) *Al.* adiicit. (7) *Legit Nicolai* idoneus sui operis æstimator magno pretio &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. PP. *b* In eadem Catena. *c* Ubi supra.

Capilli capitis vestri numerati sunt.) Vel caput uniuscuiusque fidelium intelliges aptam Christo conversationem; crines autem eius, mortificativa corporis opera, quæ numerantur a Deo, & digna sunt provisione divina. AMBROSIUS (ubi sup. ante med.) Si igitur tanta Dei est maiestas ut unus ex passeribus, aut nostrorum numerus capillorum præter scientiam Dei non sit: quam indignum est æstimare quod fidelium corda Dominus aut ignoret, aut spernat, qui viliora cognoscat? Unde convenienter concludit: *Nolite ergo timere: multis passeribus pluris estis vos.* BEDA (cap. III. in Lucam.) Non *plures estis*, legendum est, quod ad comparationem numeri pertinet; sed *pluris estis*, hoc est, apud Deum maioris dignitatis. ATHANASIUS *a*. Quæro autem ab Arrianis, si, quasi dedignaretur Deus alia facere, solum Filium fecit, cetera vero Filio subrogavit: quomodo provisione utitur usque ad tam modica, capillum, & passerem? Quorum enim provisione fungitur, horum creator est suo Verbo.

(c) BEDA (cap. III. in Lucam.) Supra dictum est, opera qualibet, & verba abscondita esse revelanda; nunc autem concludit hanc revelationem non in vili quolibet conciliabulo, sed in conspectu supernæ civitatis, æternique Regis, ac iudicis agendam, dicens: *Dico autem vobis: omnis quicumque confessus fuerit me coram hominibus, & Filius hominis confitebitur illum coram Angelis Dei.* AMBROSIUS (ubi sup. in fine.) Præclare etiam fidem acuendo (1) intexuit, & fidei ipsi virtutum fundamenta subiecit: nam ut fortitudinis incentivum est fides, ita fidei fundamentum est fortitudo. CHRYSOSTOMUS (hom. xxxv. in Matth.) Non est ergo Dominus contentus intrinseca fide, sed exteriorem confessionem expostulat, urgens nos ad fiduciam, & maiorem affectum. Et quia hoc omnibus utile est, communiter loquitur, dicens: *Omnis quicumque confessus fuerit me.* CYRILLUS *b*. Ait autem Paulus Rom. x. „ Si confi„ tearis ore tuo Dominum Iesum, & cre„ das in corde tuo quod Deus eum a mor„ tuis suscitavit, salvus eris. " Totum Christi mysterium in his interpretatur: decet enim prius ortum a Deo Patre Verbum, idest Unigenitum ex ipsius substantia, fateri Dominum omnium, non tamquam ab extrinseco, & furtivum sortitum dominium, sed existentem re vera, & naturaliter Dominum, sicut & Pater. Consequenter oportet fateri quod Deus hunc a mortuis suscitavit; ipsum scilicet factum hominem, & passum in carne pro nobis: sic enim resurrexit a mortuis. Quisquis ergo sic confitebitur Christum coram hominibus, videlicet (2) ut Deum, & Dominum, Christus eum confitebitur coram Angelis Dei, tunc temporis cum descendet cum sanctis Angelis in gloria Patris sui, in sæculi consummatione. EUSEBIUS *c*. Quid autem erit gloriosius quam ipsum unigenitum Dei Verbum attestari pro nobis in divino iudicio, ac ipso effectu remunerationem testimonii promere indicium in animam eius cui testimonium perhibetur? Non enim manens extra eum, cui testimonium reddetur, sed habitans in eo, & implens eum lumine suo, testimonium dabit. Cum autem corroborasset eos spe bona per tanta promissa, iterum eos inducit terribilioribus minis, dicens: *Qui autem negaverit me coram hominibus, denegabitur coram Angelis Dei.* CHRYSOSTOMUS (homil. xxxv. in Matth.) Et in damnatione maius supplicium, & in bonis maior recompensatio ponitur; quasi dicat: Tu hic confiteris, aut negas; ego autem illic: bonorum enim, maiorumque retributio cum augmento in futuro sæculo te præstolatur. EUSEBIUS *d*. Opportune autem hanc comminationem ponit, ne confessionem ipsius contemnerent propter pœnam, quæ est negari a Filio Dei, quod est a sapientia denegari, & a vita deficere, & lumine privari, & omnibus destitui bonis; sed & hæc cuncta pati coram Patre, qui est in cælis, & Angelis Dei. CYRILLUS *e*. Negantes autem sunt primo quidem qui imminente persecutione fidem postposuerunt: abnegant etiam hæresum doctores, & discipuli. CHRYSOSTOMUS *f*. Sunt etiam alii abnegationis modi, quos Paulus describit dicens ad Titum I. „ Confitentur se nosse Deum, fa„ ctis autem negant: " & iterum I. Tim. v. „ Si quis suorum, & maxime domestico„ rum, curam non habet, fidem negavit, „ & infideli est deterior: " item I. Corinth.

(1) *Al.* intexunt. (2) *Al. deest* ut.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Orat. III. contra Arrianos. *b* In Cat. Græc. PP. *c* In eadem Catena. *d* Ibid. *e* Ubi supra. *f* Item ut supra.

rinth. 11. „ Avaritiam fugite, quæ est idololatria." Postquam ergo tot sunt modi negationis, palam est quod totidem sunt confessionis; quos quicumque servaverit, audiet illam beatissimam vocem, qua Christus laudabit omnes qui confessi fuerint eum. Attende autem verborum cautelam. In Græco enim dicit, *Quisquis confitebitur in me*, ostendens, quod non propriis viribus, sed adiutus superna gratia Christum aliquis confitebitur. De negante vero non dixit, In me, sed *me*: nam destitutus gratia denegat: redarguitur tamen, quia destitutio propter eum qui deseritur fit. BEDA (cap. III. a med.) Ne autem ex eo quod ait, eos qui se negaverint esse denegandos, una cunctorum, hoc est eorum qui studio, & eorum qui infirmitate, vel ignorantia negant, conditio putaretur, continuo subiecit: *Et omnis qui dicit verbum in Filium hominis, remittetur illi, ei autem qui in Spiritum sanctum blasphemaverit, non remittetur.* CYRILLUS *a*. Sed si hoc vult innuere Salvator, quod si quod iniuriosum verbum dicatur a nobis in hominem communem, obtinebimus, si pœniteamus, veniam; nulla difficultas est in sermone: quia cum naturaliter bonus sit Deus, emendat volentes pœnitere. Verum si ad ipsum Christum retorqueatur sermo, qualiter incondemnabilis est qui dicit verbum in eum? AMBROSIUS (Lib. VII. in Lucam cap. de irremissibilitate blasphemiæ.) Utique Filium hominis Christum intelligimus, qui de Spiritu sancto generatus ex Virgine est, eo quod parens eius in terris sola sit Virgo. Numquid ergo maior Spiritus sanctus Christo, ut in Christum peccantes veniam consequantur, in Spiritum sanctum delinquentes remissionem non mereantur adipisci? Sed ubi unitas potestatis est, nulla comparationis est quæstio. ATHANASIUS (*b* in Libro de peccato in Spiritum sanctum.) Viri quidem antiqui, studiosus Origenes, & mirandus Theognostus, hanc conscribunt esse Spiritus sancti blasphemiam, quando qui digni reputati sunt dono Spiritus sancti per baptismum, regrediuntur ad peccandum: ob hoc enim aiunt illos nec veniam obtinere, prout Paulus dicit Heb. VI. „ Impossibile est eos qui facti sunt participes Spiritus sancti, & prolapsi sunt, „ revocari rursum ad pœnitentiam." Addidit autem uterque intentionem propriam. Nam Origenes causam huius sic explicat: Deus quidem Pater omnia percurrit, & singula continet; virtus autem Filii ad sola rationalia extenditur; Spiritus vero sanctus solus inest participantibus eum in dono baptismatis. Quando ergo Cathecumeni peccant, & Gentiles, peccant in Filium, qui in eis manet; possunt tamen veniam obtinere, cum digni fiunt dono regenerationis: quando vero baptizati delinquunt, dicit hoc nefas attingere Spiritum, ad quem cum pervenissent, peccaverunt; & ideo irrevocabilem fore damnationem. Theognostus vero ait, quod qui primum, & secundum excessit limen, minorem pœnam meretur; sed qui tertium quoque pertransit, non amplius accipiet veniam. Primum quidem, & secundum limen vocavit doctrinam Patris, & Filii; tertium vero in participatione Spiritus sancti, secundum illud Ioan. XVI. „ Cum venerit Spiritus veritatis, docebit „ vos omnem veritatem:" non tamquam doctrina Spiritus dogma Filii superet; sed quia Filius condescendit imperfectis, Spiritus vero signaculum est eorum qui perficiuntur. Sic igitur, non quia superet Spiritus Filium, expers est veniæ blasphemia Spiritus; sed quia imperfectorum quidem est remissio, perfectis vero nulla restat excusatio. Sed cum Filius sit in Patre, est in illis in quibus est Pater, nec abest Spiritus: indivisibilis est enim sancta Trinitas. Ad hæc, si omnia per Filium facta sunt, & omnia in ipso consistunt, erit ipse nimirum in omnibus, ut necessarium sit peccantem in Filium, in Patrem, & in Spiritum sanctum peccare. Sacrum autem baptisma in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti datur; & sic peccantes post baptismum, in sanctam Trinitatem exercent blasphemiam. Ceterum si pharisæi baptismum non susceperant, qualiter redarguebat eos, ac si blasphemasseot in Spiritum sanctum, cuius nondum erant facti participes; præsertim cum non de peccatis simpliciter, sed de blasphemia eos increpabat? Differunt autem: quoniam qui peccat, transgreditur legem; qui vero blasphemat, in ipsam offendit deitatem. Sed aliter. Si eis qui delinquunt post baptisma, non indulgetur vindicta reatuum, qualiter Apostolus pœnitenti in Corintho condonat; retrogressos vero Galatas parit, quousque Christus denuo formetur in eis? Cur autem & Novatum arguimus inter.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi supra. *b* Tract. super illud, *Quicumque dixerit verbum contra Filium hominis &c.*

terimentem pœnitentiam post baptismum? Apostolus igitur ad Hebræos non dissipat pœnitentiam peccatorum. Sed ne putarent secundum ritum legis, pœnitentiæ causa multa fore, & quotidiana baptismata, ob hoc pœnitere quidem monet; unicam autem fore insinuat per baptisma renovationem. Talia vero considerans recurro ad dispensationem quæ fit in Christo, qui Deus existens, homo factus est: tamquam Deus suscitabat mortuos; sicut carne vestitus sitiebat, laborabat, & patiebatur. Quando igitur aliqui spectantes humana, vident Dominum sitientem, & patientem, & obloquuntur in Salvatorem, velut in hominem, peccant quidem, possunt tamen cito cum pœnituerint, accipere veniam, prætendentes pro causa fragilitatem corporis; quando vero rursus aspicientes aliqui opera deitatis, dubitant de natura corporis, ipsi quoque nimium peccant; sed & his pœnitentibus cito potest ignosci, eo quod & ipsi excusationem habent ab operum magnitudine. Quando vero divinitatis opera retorquent ad diabolum, merito irrevocabilem ferunt scientiam: quoniam arbitrati sunt diabolum fore Deum, & verum Deum nihil plusquam dæmones in operibus putaverunt habere. Ad hanc ergo perfidiam pharisæi pervenerant: Salvatore enim ostendente Patris opera, mortuos suscitans, cæcos illuminans, & similia faciens, huiusmodi opera dicebant esse Beelzebub: æque enim dicere poterant videntes mundi ordinem, & erga eum provisionem, quod mundus a Beelzebub est creatus. Quamdiu igitur ad humana spectantes, mente claudicabant dicentes Matth. XIII. „ Nonne hic est carpentarii filius? " & „ Quomodo litteras „ quas non didicit, novit? " sustinebat eos tamquam in Filium hominis peccantes; sed (1) ubi magis insaniunt, dicentes, opera Dei esse Beelzebub, non amplius eos sustinuit. Sic enim & tamdiu patres eorum sustinebat quamdiu causa panis, & aquæ murmurabant; sed postquam vitulum conflantes, in eum collata sibi divinitus beneficia referunt, puniti sunt: primo quidem non paucis eorum occisis, postmodum dixit Exod. XXXII. „ Ego autem in die ultionis visitabo hoc peccatum eorum. " Talem ergo & nunc pharisæi audiunt sententiam, ut in flamma diabolo parata perpetuo corrodantur cum eo. Non igitur faciendo collationem inter blasphemiam dictam in ipsum & Spiritum sanctum, hæc dixit, tamquam maior sit Spiritus; sed utraque blasphemia in ipsum prolata, hanc minorem, illam validiorem ostendit: ipsum enim videntes hominem vituperabant, & eius opera Beelzebub esse dicebant. AMBROSIUS (Lib. VII. in Lucam cap. de irremissibilitate blasphemiæ in med.) Sic igitur videtur quibusdam, ut eumdem & Filium, & Spiritum sanctum intelligamus, salva distinctione personarum, & unitate substantiæ: quia unus & Deus & homo Christus est Spiritus, sicut scriptum est Thren. IV. „ Spiritus ante faciem vestram Christus Dominus. " Idem Spiritus sanctus, quia & Pater sanctus, & Filius sanctus, & Spiritus sanctus. Si ergo utrumque Christus est, quæ est diversitas (2) nisi ut sciamus quia divinitatem Christi nobis negare non liceat? BEDA (cap. III. super *Omnis qui dicit*.) Vel aliter. Qui opera Spiritus sancti dicit esse Beelzebub, illi non dimittetur neque in præsenti sæculo, neque in futuro; non quod negamus ei, si pœnitentiam agere potuit, posse (3) dimitti a Deo; sed quod credamus eum blasphemum, exigentibus meritis, sicut numquam ad remissionem, ita nec ad ipsos dignæ pœnitentiæ fructus esse perventurum, secundum illud Esai. VI. „ Excæcavit oculos eorum ne convertantur, & „ sanem illos. " CYRILLUS a. Quod si creatura esset Spiritus sanctus, non autem de divina substantia Patris, & Filii, qualiter acta in eum contumelia tantam fert pœnam quanta promulgatur contra blasphemantes in Deum? BEDA (cap. III. non remote a fin.) Neque tamen quicumque Spiritum sanctum non esse, aut Deum non esse, sed Patre, Filioque minorem confitentur, hoc irremissibilis blasphemiæ crimine tenentur: quia humana ignorantia ducti faciunt, non invidentia diabolica, sicut principes Iudæorum. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. I.) Vel aliter. Si hic diceretur, Qui blasphemaverit quamcumque blasphemiam in Spiritum sanctum, omnem intelligere deberemus; sed quia dictum est, *Qui blasphemaverit in Spiritum sanctum*, ille intelligatur qui non omni modo, sed eo modo

(1) *Al.* ut magis. (2) *Al.* nisi Christum? ut sciamus &c. (3) *Al.* se dimitti Deo.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græcorum PP.

modo blasphemaverit ut ei numquam possit ignosci: sic enim dictum est Iacob. I. „ Deus „ neminem tentat, " scilicet non omni, sed quodam tentationis modo. Quis autem sit iste modus blasphemandi contra Spiritum sanctum, dicamus. Primum quidem credentium beneficium est in Spiritu sancto remissio peccatorum: contra hoc donum gratuitum loquitur cor impoenitens: ipsa ergo impoenitentia est Spiritus blasphemia; quæ non remittitur neque in hoc sæculo, neque in futuro: quia poenitentia impetrat remissionem in hoc sæculo quæ valeat in futuro. CYRILLUS a. Cum autem tantum metum incusserit Dominus discedentibus a recta confessione, præcepit de cetero non curare de responso, eo quod fideliter dispositis constituit verba congrua Spiritus tamquam doctor inhabitans: unde sequitur: *Cum autem inducent vos in synagogas, & ad magistratus, & potestates, nolite soliciti esse qualiter, aut quid respondeatis, aut quid dicatis.* GLOSSA (interlinearis.) Dicit autem, *Qualiter*, quantum ad modum proferendi; *quid*, quantum ad modum inveniendi; *respondeatis*, interrogantibus; aut *quid dicatis*, discere volentibus. BEDA (cap. III. circa finem.) Cum enim propter Christum ducimur ad iudices, voluntatem tamen nostram pro Christo debemus offerre; ceterum in respondendo Spiritus sancti gratia ministrabitur: unde subditur: *Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora quid oporteat vos dicere.* CHRYSOSTOMUS (homil. XXXIV. in Matth. a med.) Alibi vero dicitur, I. Petr. III. „ E- „ stote parati cunctis ad respondendum, „ quicumque quæsiverint a vobis rationem „ spei quæ fovet vos. " Quando namque oritur inter amicos agon, præcipit nos meditari; quando vero terribile est prætorium, & pavor circumquaque, dat proprium (1) monimentum, ut audendum sit, & loquendum, non autem obstupescendum. THEOPHYLACTUS (super *Cum adduxerint vos ad synagogas.*) Quoniam igitur duplex est nostra infirmitas, & aut pœnæ formidine martyrium fugimus, aut quia rudes sumus, & nescimus reddere rationem fidei, utrumque exclusit: metum quidem pœnarum in eo quod dixit, *Ne timeatis occidentes corpus*; timorem vero inscientiæ in hoc quid dixit, *Nolite soliciti esse qualiter, aut quid respondeatis.*

(d) AMBROSIUS (Lib. VII. in Luc. de resp. Domini ad postulationem.) Totus superior locus ad subeundam pro confessione Domini passionem, aut contemptu mortis, aut spe præmii, (2) aut mansuri denuntiatione supplicii, cui numquam venia laxetur, instruitur. Et quoniam avaritia plerumque solet tentare virtutem, etiam huius abolendæ rei præceptum subiicitur, & exemplum, cum dicitur: *Ait autem ei quidam de turba: Magister, dic fratri meo ut dividat mecum hereditatem.* THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Hi duo fratres, quia de hereditate paterna dividenda contendebant, consequens erat ut alter alterum fraudare intenderet. Dominus autem docens nos quod non oportet ad terrena flecti, repellit vocantem eum ad hereditatis divisionem: unde sequitur: *At ille dixit ei: Homo, quis me constituit iudicem, aut divisorem*, scilicet facultatum, *super vos?* BEDA (cap. III.) Qui magistro supernæ pacis gaudia commendanti, terrenæ divisionis vult ingerere molestiam, merito homo vocatur, secundum illud I. Corinth. III. „ Cum sit inter vos zelus, & „ contentio, nonne homines estis? CYRILLUS b. Fuit autem Dei Filius, quando factus est similis nobis, constitutus a Deo Patre in Regem, & Principem super Sion montem sanctum eius, annuntians mandatum divinum. AMBROSIUS (ubi supra.) Bene ergo terrena declinat qui propter divina descenderat, nec iudex dignatur esse litium, & arbiter facultatum, vivorum habens mortuorumque iudicium, arbitriumque meritorum. Non ergo quid petas, sed a quo postules intuendum est; nec maioribus intento animo putes minoribus obstrependum: unde non immerito refutatur hic frater, qui dispensatorem cælestium gestiebat corruptibilibus occupare; cum inter fratres patrimonium non iudex medius, sed pietas debeat sequestra dividere; quamquam immortalitatis patrimonium, non pecuniæ sit hominibus expectandum. BEDA (cap. III. in Luc.) Occasione autem huius stulti petitoris, adversus avaritiæ pestem & turbas; & discipulos præceptis pariter, & exemplis munire satagit: unde sequitur: *Dixitque ad illos: Videte, & cavete ab omni avaritia.* Dicit autem, *Ab omni*, quia nonnulla simpliciter geri videntur, sed internus arbiter qua intentione fiant diiudicat.

(1) *Al.* monumentum ut audiendum sit. (2) *Al.* aut maiori denuntiatione.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ibidem. b In Catena Græcorum PP.

Cyrillus *a*. Vel dicit, *Ab omni avaritia*, scilicet magna, & parva. Est enim inutilis avaritia, dicente Domino, Amos v. „ Domos (1) zelatas ædificabitis, & non „ habitabitis in eis: " & alibi (Esai. v.) „ Decem iugera vinearum facient lagunculam unam, & triginta modii sementis „ facient modios tres. " Sed & secundum alium modum est inutilis, quem ostendit subdens: *Quia non in abundantia cuiusquam vita eius est ex his quæ possidet*. Theophylactus (hoc loco.) Hoc dicit Dominus refellens avarorum intentiones, qui videntur coacervare divitias quasi diu victuri: sed numquid te opulentia longævum efficiet? Quid igitur manifeste sustines mala, incertæ causa quietis? Nam dubium est an debeas attingere senium, cuius gratia thesaurizas.

(*c*) Theophylactus. Dicto, (2) quod ex affluentia opum non protendatur vita humana, ad huius fidem parabolam subdit, dicens: *Dixit autem similitudinem ad illos, dicens: Hominis cuiusdam divitis uberes fructus ager attulit*. Basilius (*b* hom.de divit. agri fertilis.) Non facturi quidem ex ubertate fructuum aliquid boni, ut magis divina longanimitas pateat, quæ usque ad malos suam bonitatem extendit, pluens super iustos, & iniustos. Quæ vero sunt quæ hic homo benefactori recompensat? Non meminit communis naturæ, nec arbitratus est oportere quod superfluit, dispensari egentibus: & horrea quidem crepabant præ copia conditorum; avarus tamen animus nequaquam implebatur, nolens veteribus cedere propter avaritiam, nova non valens suscipere propter multitudinem: propter quod imperfecta (3) erant eius consilia, & steriles curæ: unde sequitur: *Et cogitabat intra se, dicens: Quid faciam, quia non habeo quo congregem fructus meos?* Conqueritur æque pauperibus. An non quem premit inopia, dicit, Quid faciam? Unde victus, unde calceamenta? Talia & locuples profert: urgent enim ipsius animam divitiæ a promptuariis emanantes, ne forte cum exiverint prosint egentibus; a simili gulosorum, qui mallent edacitate crepare quam indigentibus de reliquiis impartiri. Gregorius XV. Moral. (cap.11. vel in nov. codd.10.) O angustia ex satietate nata! Dicens enim, *Quid faciam?* profecto indicat quia votorum suorum effectibus pressus, sub quodam rerum fasce laborabat. Basilius (homil. vi. ut supra.) Erat quidem in promptu dicere, Aperiam horrea, convocabo egenos; sed cogitat non ut distribuat; sed ut congreget: sequitur enim: *Et dixit: Hoc faciam: destruam horrea mea*. Bene facis: nam digna destructione nequitiæ promptuaria: dissolve horrea, ex quibus nullus consolationem accepit. Subdit: *Et maiora faciam*. At si & hoc impleveris, numquid destrues iterum? Quid stultius, quam in infinitum laborare? Horrea sunt tibi, si vis, pauperum domus. Sed dices: Cui iniuriam facio, propria retinendo? Nam & sequitur: *Et illuc congregabo omnia quæ nata sunt mihi, & bona mea*. Dic mihi, quæ tua? Unde ea sumens in vitam tulisti? Sicut qui præveniens spectacula prohiberet advenientes, appropriando sibi quod ad usum communem ordinatur; similes sunt divites, qui communia quæ præoccupaverunt, æstimant sua esse: si enim quilibet suæ necessitatis sufficientiam recipiens, relinqueret superfluum indigenti, non esset dives, nec pauper. Cyrillus *c*. Attende & aliter esse frivolum eius verbum, cum dicit: *Congregabo omnia quæ nata sunt mihi*; quasi non putaret ea divinitus obtinere, sed fructus esse laborum suorum. Basilius (ubi supra.) Ceterum, si fateris ea tibi divinitus provenisse, an iniustus est Deus inequaliter res nobis distribuens? Cur tu abundas; ille vero mendicat, nisi ut tu bonæ dispensationis merita consequaris, ille vero patientiæ braviis decoretur? At tu nonne spoliator es, quę dispensanda suscepisti, propria reputando? Est panis famelici quem tu tenes, nudi tunica quam in conclavi conservas, discalceati calceus qui penes te marcescit, indigentis argentum quod possides inhumatum: quocirca tot iniuriaris quot dare (4) valeres. Chrysostomus (homil. viii. in Ep. II. ad Timoth. a medio.) Sed & in hoc errat, quod bona putat quę sunt indifferentia: rerum enim quædam sunt bonę, quædam malę, quędam medię. Bona

(1) *Ibi* „ Domos quadro lapide ædificabitis. " (2) *Al.* Dico, quod &c. *P. Nicolai legit* Postquam dixit. (3) *Al. omittitur* erant. (4) *Al.* vales.

Ex editione P. Nicolai.

a Ibid. *b* Hom. vi. quæ de avaritia inscribitur, vel ex Græco de abundantia inscribi potest. *c* In Catena Græcorum PP.

Bona quidem sunt castitas, & humilitas, & huiusmodi; quæ cum homo eligit, fit bonus. His autem opposita sunt mala; quæ homo dum eligit, fit malus. Media vero sunt, ut divitiæ; quæ quandoque quidem ordinantur in bonum, scilicet ad eleemosynam, quandoque ad malum, scilicet ad avaritiam: & similiter inopia quandoque ad blasphemiam, quandoque ad sapientiam, secundum affectum utentium. CYRILLUS *a*. Dives igitur non parat permanentia horrea, sed caduca; &, quod stultius est, vitæ longitudinem sibi taxat: sequitur enim: *Et dicam animæ meæ: Anima, habes multa bona posita in annos plurimos*. Sed, o dives, fructus quidem habes in horreis, sed annos plurimos unde poteris obtinere? ATHANASIUS *b*. Si quis autem sic vivat quasi quotidie moriturus, eo quod incerta est naturaliter vita nostra, non peccabit: semper enim maior timor plurimum voluptatis dissolvit. Sed e contrario dives longævitatem sibi repromittens, ad voluptates aspirat: sequitur enim: *Requiesce*, scilicet a labore, *comede*, *bibe*, *epulare*, magno scilicet apparatu. BASILIUS (hom. VI. supra *Destruam horrea mea*, a med.) Tam improvidus es erga bona animæ, ut escas corporeas animæ ascribas: siquidem virtutem habet, si fecunda est operationum bonarum, si Deo adhæsit, bona plurima possidet, & bono gaudio gaudet. Verum quia totus carnalis es passionibus subiectus, a ventre, non ab anima clamas. CHRYSOSTOMUS *c*. Non autem decet vacare deliciis, & impinguare corpus, & attenuare animam, fascemque ei gravare, & tenebras obducere, spissumque velamen: eo quod in deliciis dominativum animæ servit, servile vero corporis dominatur. Alimentorum autem indiget corpus, non deliciarum; ut nutriatur, non ut scindatur, & fluat: neque enim animæ soli, sed & ipsi corpori sunt nocivæ deliciæ: eo quod ex forti fit debile, ex sano ægrotativum, ex agili grave, ex formoso deforme, ex iuvene veternosum. BASILIUS (ubi supra.) Permissus autem est deliberare in omnibus, & manifestare propositum proprium, ut condignam mereatur sui affectus sententiam. Sed dum in abdito loquitur, eloquia eius examinantur in cælo: unde sibi responsa proveniunt: sequitur enim: *Dixit autem illi Deus: Stulte, hac nocte animam tuam repetent a te*. Audi convenicus tibi stultitiæ (1) nomen, quod tibi nullus imposuit hominum, sed ipse Deus. GREGORIUS XXII. Moral. (cap. XII. super illud Iob XXXI. „ Si „ putavi aurum robur meum. ") Eadem nocte sublatus est qui multa tempora fuerat præstolatus, ut scilicet qui in longum sibi subsidia colligendo prospexerat, subsequentem diem (2) vel unum minime videret. CHRYSOSTOMUS (hom. XXIX. in Matth. & in concione de Lazaro, quæ incipit „ Admiratus sum," ante med.) Dicit autem, *Repetent a te*: exposcebant enim eam forsan terribiles quædam virtutes ad hoc missæ: quoniam si de civitate in civitatem transeuntes egemus ductore, multo magis anima absoluta a corpore, & ad futuram vitam transmigrans indigebit ducatu. Ob hoc multoties recusat anima, & regreditur in profundum, cum debet exire a corpore: semper enim stimulat nos conscientia peccatorum, sed præcipue cum debemus trahi ad terribile iudicium. Tunc enim tota congeries criminum innovatur, & præ oculis posita (3) mentem percellit; & sicut carcerati semper quidem dolorosi sunt, tunc autem præcipue cum debent iudici præsentari; sic & anima maxime in ipso tempore de peccato cruciatur, & dolet; multo autem magis cum fuerit evulsa. GREGORIUS XV. Moral. (cap. I. super illud Iob XXXIV. „ Opus manuum eius sunt: " vel in nov. codd. II.) In nocte autem ablata est anima quæ in obscuritate cordis est emissa; in nocte ablata est quæ considerationis lucem habere noluit, ut quod pati poterat præcideret.

Subdit autem: *Quæ autem parasti, cuius erunt?* CHRYSOSTOMUS *d*. Hic enim ea deseres, non solum nullum inde percipiens commodum, sed & sarcinam peccatorum portans super humeros proprios. Et quæ quidem a te congesta sunt, plerumque in manus inimicorum pervenient; a te vero super his ratio requiretur.

Sequitur: *Sic est qui sibi thesaurizat, & non est in Deum dives*. BEDA (cap. LIII. in Luc.) Hic enim stultus est, & in nocte rapiendus. Ergo qui vult esse in Deum di- Ee 2 ves,

(1) *Al.* nomen est, quod &c. (2) *Al.* ut unum. (3) *Al.* mente præcellit.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ibid. *b* Contra Antigonum ex eadem Catena Græca. *c* Hom. XXXIX. in I. ad Corinth. *d* In Catena Græc. PP. ex hom. XXIII. in Genesim.

ves, non sibi thesaurizet, sed pauperibus possessa distribuat. AMBROSIUS (Lib. VII. in Lucam de respons. Domini ad postulationem cir. med.) Frustra enim congregat opes qui se his nescit usurum: neque enim nostra sunt quae non possumus auferre nobiscum: (1) sola virtus comes est defunctorum, sola nos sequitur misericordia, quae tabernacula defunctis acquirit aeterna.

(f) THEOPHYLACTUS (super *Ideo dico vobis ne soliciti sitis.*) Paulatim Dominus provehit ad perfectiorem doctrinam: docuit enim supra cavendum esse ab avaritia, subdiditque parabolam divitis, insinuans per eam quod stultus est qui superflua cupit; deinde procedente sermone, oeque de necessariis finit nos solicitudinem gerere, avaritiae radicem evelleos: unde dicit: *Ideo dico vobis*; quasi dicat: Postquam stultus est qui sibi maiorem vitae mensuram attribuit, & exinde magis efficitur cupidus, *nolite soliciti esse animae vestrae quid manducetis*: non quia intelligibilis anima comedat, sed quia noo videtur aliter animam posse coniunctam manere corpori, nisi dum nutrimur. Vel quia animati corporis est nutrimentum suscipere, congrue animae nutriri attribuit: nam & virtus nutritiva dicitur anima; ut sic intelligatur: *Ne soliciti sitis* nutritivae parti *animae quid edatis*. Potest autem etiam corpus mortuum vestiri: unde subdit: *Neque corpori vestro quid induamini*. CHRYSOSTOMUS (homil. xxii. in Matth. a med. illius.) Quod autem dicitur, *Nolite soliciti esse*, non idem est quod nolite operari, sed nolite rebus mundanis mente affigi: contingit enim aliquem operantem nihil solicitum esse. CYRILLUS *a*. Praeeminet autem anima cibo, & corpus vestitui: unde subdit: *Anima plus est quam esca, & corpus plusquam vestimentum*; quasi dicat: Deus, qui quod maius est exhibuit, quomodo non dabit quod minus est? Non ergo multum nostra intentio modicis insistat, nec intellectus noster serviat ad vestitum, & victum quaerendum; magis autem cogitet quaecumque salvanr animam, & sublevant ad regnum caelorum. AMBROSIUS (Lib. VII. in Lucam, de prohibitione solicitudinis.) Nihil autem moralius ad faciendam fidem omnia credentibus a Deo posse conferri, quam quod aereus ille spiritus vitale collegium, animae corporisque contubernio foederatum non deficit, nisi cum venerit dies suprema moriendi. Cum igitur anima indumento corporis vestiatur, & vigore animae corpus animetur; absurdum est ut victus nobis copiam defuturam putemus qui vivendi iugem substantiam consequamur.

(g) CYRILLUS *b*. Sicut supra erigendo nos ad spiritualem audaciam, per aves induxit, dicens: *Multis passeribus pluris estis vos*; sic & nunc ex volatilibus firmam, & indubitabilem fiduciam nobis adducit, dicens: *Considerate corvos, quia non seminant, neque metunt*, scilicet ad acquirendum cibum, *quibus non est cellarium, neque horreum*, scilicet ad coofervaodum; *& Deus pascit illos: quanto magis vos pluris estis illis?* BEDA (cap. IIII. in Luc.) Idest, carius vos valetis: quia rationale animal, sicut homo, sublimius ordinatum est in rerum natura, quam irrationabilia, sicut sunt aves. AMBROSIUS (Lib. VII. tit. de prohib. solic. de victu.) Magnum autem quod fide sequamur exemplum: nam volatilibus caeli quibus nullum exercitium cultionis, nullus de messium fecunditate proventus est, indeficientem providentia divina largitur alimoniam. Verum est igitur causam inopiae nostrae avaritiam videri: etenim illis idcirco sine labore pabuli usus exuberat, quo fructus ad escam communem datos, speciali quodam nesciunt vendicare dominatu. Nos communia amisimus, dum propria vendicamus: nam nec proprium quicquam ubi perpetuum nihil, nec certa copia ubi incertus eventus. CHRYSOSTOMUS (homil. xxii. in Matth.) Cum autem posset Dominus exemplum ab hominibus sumere qui minime terrena curaverunt, Eliam dico, Moysen, & Ioannem, & ceteros huiusmodi, commemoravit volatilia, sequens vetus (2) testimonium, quod ad apem transmittit, & formicam, & alia huiusmodi; quibus naturales quosdam mores inseruit conditor. *c* THEODORETUS (in Psal. cxlvi.) Ideo autem omissa mentione aliorum volatilium, corvorum mentiooem facit, quia pullos corvorum speciali providentia Deus nutrir: nam corvi pariuot quidem, non autem nutriunt, sed negligunt pullos suos; quibus miro modo ab aere pabulum quadam aura delatum ad os pervenit, quod hiantes suscipiunt,

(1) Al. sed sola. (2) Vel testamentum, ut al. legitur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In eadem Catena. *b* Ubi supra. *c* THEOPHYLACTUS.

piunt, & sic nutriuntur. Forsan etiam & talia per synecdochen dicta sunt, toto significato per partem: unde in Matthæo Dominus remittit ad volatilia cæli, hic vero specialiter ad corvos, tamquam gulosiores, & rapaciores. EUSEBIUS *a*. In corvis etiam aliquid plus significat: avibus enim colligentibus legumina promptius est alimentum, vescentibus vero carnibus, sicut corvis, difficilius est ad habendum; nec tamen huiusmodi aves defectum pabuli patiuntur propter providentiam Dei diffusam ubique. Utitur autem ad idem & tertio syllogismo, dicens: *Quis autem vestrum cogitando potest adiicere ad staturam suam cubitum unum?* CHRYSOSTOMUS (hom. XXII. in Matth.) Nota, quod animam quidem semel dedit Deus, & eadem perseverat; sed corpus quotidie sumit incrementum. Pertransiens igitur animam quasi non recipientem augmentum, de solo corpore facit mentionem, dans intelligere quod non augetur per solum alimentum, sed provisione divina, per hoc quod nullus nutrimentum accipiendo aliquid ad suam staturam adiicere potest: unde concluditur: *Si ergo neque quod minimum est potestis, quid de ceteris soliciti estis?* EUSEBIUS *b*. Quasi dicat: Si (1) nullus sua cura corpoream ingeniatus est sibi staturam; sed neque termino temporis vitæ potest aliquis vel brevissimum tempus horæ excogitando adiicere; cur oportet superflue de necessariis vitæ cogitare? BEDA (cap. LIII. in Luc.) Illi ergo tegendi corporis curam relinquite cuius videtis cura factum esse ut tantæ staturæ corpus habeatis. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. qu. XXVIII.) Cum autem de augenda corporis statura loqueretur, dicit quod minimum est hoc, scilicet Deo corpora operari.

(h) CHRYSOSTOMUS (hom. XXIII. in Matth.) Sicut superius Dominus de alimentis monebat, ita & nunc monet de vestitu, dicens: *Considerate lilia agri, quomodo crescunt: non laborant, neque nent*, ut scilicet sibi faciant indumenta. Sicut autem supra, cum Dominus dixit, *Non seminant* volatilia, non reprobavit sementem, sed superfluam curam; sic cum dixit, *Non laborant, neque nent*, non opus (2) interemit, sed cogitationem. EUSEBIUS *c*. Si quis autem mortalium vult decorari pretioso vestitu, videat occulate quod Deus etiam usque ad flores, qui ex terra oriuntur, multiplicem sui sapientiam propagans, ornavit hos diversis coloribus, tenuibus membranis florum, murice, & auro longe meliores tincturas accommodans, adeo quod nec penes aliquem Regem deliciosum, nec etiam ipsum Salomonem, qui apud antiquos tam in divitiis quam in sapientia, & in deliciis celeber fuit, tam pretiosum opus fuerit inventum: unde sequitur: *Dico autem vobis, quia nec Salomon in omni gloria sua vestiebatur sicut unum ex istis.* CHRYSOSTOMUS (homil. XXIII. in Matth.) Non utitur hic volatilium exemplo, cygnum commemorans, aut pavonem, sed lilia: vult enim utrinque declarare hyperbolem, scilicet ab infirmitate rerum, quæ tantum sunt sortitæ decorem, & a pretio decoris, qui concessus est liliis: unde postmodum non vocat ea lilia, sed fenum, cum subditur: *Si autem fenum quod in agro est hodie*, nec dicit, Cras non entia; sed subdit: (3) *Et cras in clibanum mittetur*: neque dicit simpliciter, Deus vestit; sed dicit, *Deus sic vestit*; quod multam habet expressionem; & subdit, *Quanto magis vos?* quod est exprimentis pretiositatem & providentiam humani generis. Denique, cum increpare deceret, utitur & hic moderantia, non infidelitatis, sed paucitatis fidei arguens, cum subdit, *Pusillæ fidei*, ut per hoc magis excitet nos ad dictorum persuasionem; ut non solum non cogitemus de vestibus, sed nec affectemus vestimentorum decorem. CYRILLUS *d*. Sufficit enim prudentibus solius causa necessitatis aptum habere vestitum, modestiam non excedentem, & ciborum quod satis est. Sufficiunt etiam sanctis quæ sunt in Christo spirituales deliciæ, & subsequens gloria. AMBROSIUS (Lib. & tit. ut supra, ante medium.) Non otiosum autem videtur quod flos vel homini confertur, vel certe plus pene quam hominibus in Salomone præfertur, ut præ claritate coloris Angelorum cælestium gloriam putemus expressam, (4) qui vere mundi istius flores sunt, quod eorum claritatibus mundus ornatur, & bonum odorem sanctificationis aspirant, qui nulla solicitudine præpediti, nullo usu laboris exerciti, divinæ

(1) Al. nulla. (2) Al. intermisit. (3) Al. Sed. (4) Al. qui vere mundi istius flores sanctificationis aspirant.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græc. PP. *b* Ibidem. *c* Ut supra. *d* In Cat. Græc. PP.

vinæ in se liberalitatis gratiam, & cæle- stis servant dona naturæ. Unde bene & hic vestitus gloria sua Salomon, & alibi coopertus ostenditur, quod infirmitatem corporeæ naturæ, velut virtute quadam mentis (1) adopertam, operum gloria vestiebat. Angeli (2) vero, quorum natura divinior expers manet iniuriæ corporalis, recte licet maximo viro præferuntur. Nec tamen in nobis misericordiam Dei desperare debemus, quibus per resurrectionis gratiam Dominus similem Angelorum speciem pollicetur. CYRILLUS *a*. Absonum autem erat discipulos debentes normam & exemplar conversationis honestæ aliis tradere, in ea incidere a quibus discedendum esse oportebat eos consulere. Et ideo Dominus subdit: *Et vos nolite quærere quid manducetis, aut quid bibatis*. In hoc etiam Dominus consuluit non modicum studio sacrarum prædicationum, monens discipulos solicitudinem humanam abiicere. BEDA (super *Nolite quærere quid manducetis*.) Notandum tamen est, quod non ait, Nolite quærere, aut soliciti esse de cibo, aut potu, aut indumento; sed, *Quid manducetis, aut bibatis*: ubi mihi videntur argui qui, spreto victu, vel vestitu communi, lautiora sibi, vel austeriora præ his cum quibus vitam ducunt, alimenta, (3) vel indumenta requirunt. GREGORIUS Nissenus *b*. Sed dicetur: Aliqui obtinuerunt dominia, honores, & divitias, cum orassent: qualiter ergo prohibes nos talia orando quærere? Et quidem quod omnia hæc ad divinum consilium pertineant, omnibus patet; hæc tamen a Deo conferuntur petentibus, ut discentes Deum nos exaudire in minoribus petitionibus, elevemur ad altiorem affectum; sicut in pueris videmus, qui mox nati maternis adhærent uberibus; si vero pubuerit parvulus, spernit mammas, quærit autem monile, aut aliquid talium, quibus oculus delectatur: postquam autem mens cum corpore creverit, cedens cunctis puerilibus desideriis, quærit a parentibus quæ conveniunt vitæ perfectæ. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. II. quæst. XXIX.) Prohibita autem solicitudine de alimentis, consequenter ne extollantur admonuit, dicens: *Nolite in sublime tolli*. Primo enim hęc ad necessitatem complendam homo quærit; cum autem his abundaverit, incipit de talibus superbire. Tale est hoc ac si se vulneratus aliquis iactet, quia habeat multa emplastra in domo, cum hoc illi bonum esset ut vulnera non haberet, & ne uno quidem indigeret emplastro. THEOPHYLACTUS (super *Nolite in sublime tolli*.) Vel elevationem nihil aliud vocat quam vagum mentis motum, alias aliud meditantis, & ex hoc salientis ad aliud, & sublimia cogitantis. BASILIUS *c*. Et ut intelligas (4) huiusmodi elevationem, memento vanitatis propriæ iuventutis; si quando manens solus cogitasti de vita, & promotionibus, discurrens a principatu in principatum, amplexus es divitias, ædificasti palatia, amicis bene fecisti, ultus es inimicos. Est autem peccatum talis abstractio: intenta enim circa superflua delectatio a veritate seducit: unde convenienter subdit: *Hæc enim omnia gentes mundi quærunt*, scilicet voluptatem, divitias, & huiusmodi. GREGORIUS Nissenus *d*. Adhibere enim solicitudinem rebus apparentibus proprium est eorum qui nullam supponunt spem futuri sæculi, neque metum iudicii. BASILIUS *e*. Sed de necessariis vitæ subdit: *Pater autem vester scit quoniam his indigetis*. CHRYSOSTOMUS (homil. XXIII. Matth.) Non dixit, Deus, sed *Pater*, ut ipsos ad maiorem promoveret fiduciam: quis enim est pater qui patiatur necessaria filiis non ministrare? Sed & aliud adiicit. Non enim poteris dicere, quod pater quidem est, ignorat tamen his nos indigere: nam qui naturam creavit, eius indigentiam novit. AMBROSIUS (Lib. & tit. ut supra.) Ostendit autem consequenter nec ad præsens, nec in reliquum fidelibus gratiam defuturam, si modo qui divina desiderant, terrena non quærant. Indecorum quippe est homines curare de cibo, qui militant pro regno. Novit Rex quemadmodum familiam suam pascat, alat, & vestiat: unde sequitur: *Verumtamen quærite primum regnum Dei; & hæc omnia adiicientur vobis*. CHRYSOSTOMUS *f*. Non modo regnum, sed etiam opes Christus pollicetur cum eo. Si enim nos a curis eos eripimus qui prætermittentes sua nostrorum diligentiam habent, multo magis

(1) *Al.* ad operam operum. (2) *Al. omittitur* vero. (3) *Al. deest* vel indumenta. (4) *Al.* huius.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi supra. *b* In Orat. Dominica. ferm. 4. *c* In Catena Græc. PP. *d* Ubi supra. *e* Ut supra. *f* In Cat. Græc.

magis Deus. BEDA (cap. LIII. in fin.) Indicat enim aliud esse quod principaliter datur, aliud quod superadditur: quia nobis in intentione æternitas, in usu vero temporalitas esse debet.

(i) GLOSSA *a*. Postquam Dominus temporalium curam a cordibus discipulorum removit, hic excludit ab eis timorem, ex quo superflua cura procedit, dicens: *Noli te timere pusillus grex*. THEOPHYLACTUS. Pusillum gregem Dominus vocat volentes discipulos eius fieri: vel quia in hoc sæculo sancti parvi videntur causa voluntariæ paupertatis; vel quia superantur a multitudine Angelorum, qui incomparabiliter præcellunt quæ nostra sunt. BEDA. Pusillum etiam Dominus gregem electorum nominat vel ad comparationem maioris numeri reproborum, vel potius ob humilitatis devotionem. CYRILLUS *b*. Quare autem timere non debent, ostendit subdens: *Quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum*; quasi dicat: Eum qui tam pretiosa largitur, qualiter pigebit erga vos clementiam exercere? Quamvis enim hic grex parvus sit & natura, & numero, & gloria; bonitas tamen Patris concessit & huic pusillo gregi cælestium spirituum sortem, scilicet regnum cælorum. Ergo ut possideatis regnum cælorum, opes terrenas contemnite: unde subditur: *Vendite quæ possidetis, & date eleemosynam*. BEDA (cap. LVIII.) Quasi dicat: Nolite timere, ne propter regnum Dei militantibus huius vitæ necessaria desint; quin etiam possessa propter eleemosynam vendite: quod tunc digne fit quando quis semel pro Domino suo omnibus spretis, nihilominus post hoc labore manuum operatur, unde & victum transigere, & eleemosynam dare queat. CHRYSOSTOMUS *c* (hom. XXVI. in Matth.) Non est enim peccatum quod eleemosyna nequeat abolere: antidotum est cuilibet conveniens vulneri: sed & eleemosyna non solum in pecuniis fit, sed & in rebus, dum aliquis alium protegit, dum medicus medetur, dum sapiens consulit. GREGORIUS Nazianz. *d*. Vereor autem ne putes pietatis tibi necessitatem non esse, sed arbitrium. Opinabar & ipse hoc; sed terrent me hædi ad sinistram statuti, non quia rapuerunt, sed quia Christum in egentibus non placaverunt. CHRYSOSTOMUS *e*. Nam sine eleemosyna impossibile est regnum videre. Sicut enim fons, si aquas in se continuerit, vitiatur; sic & divites, cum omnia penes se teneant. BASILIUS *f*. Sed quæret aliquis: Quid considerantem oportet vendere quæ possidentur? Numquid tamquam eis naturaliter noxiis, vel propter tentationem accidentem animabus ab eis? Ad hoc dicendum est, primo quidem quod singulum eorum quæ sunt, si per seipsum malum existeret, non esset creatura Dei, omnis enim creatura Dei bona; consequenter autem: quia mandatum dominicum non docuit abiicere tamquam mala quæ possidentur, sed dispensare, dicens: *Et date eleemosynam*. CYRILLUS *g*. Molestum autem forte est hoc mandatum divitibus; sanam tamen mentem habentibus non est inutile: thesaurizant enim sibi regnum cæleste: unde sequitur: *Facite vobis sacculos qui non veterascunt*. BEDA (cap. LIV. in Luc.) Eleemosynas videlicet operando, quarum merces in æternum maneat: ubi non hoc præceptum esse putandum est, ut nil pecuniæ reservetur a sanctis vel suis, vel pauperum usibus; cum & ipse Dominus, cui Angeli ministrabant, loculos habuisse legatur, a fidelibus oblata conservans; sed ne Deo propter ista serviatur, & ob inopiæ timorem iustitia deseratur. GREGORIUS Nissenus *h*. Præcipit autem (1) sensibiles & terrenas opes sursum condere, quo virtus corruptiva non attingit: unde subdit: *Thesaurum non deficientem in cælis, quo fur non appropiat, neque tinea corrumpit*. THEOPHYLACTUS (super *Ubi tinea demolitur*.) Quasi dicat: Hic tinea demolitur, non autem in cælis. Deinde quia tinea quædam non demolitur, addidit de fure: aurum enim non demolitur tinea, sed fur tollit. BEDA (super illud, *Thesaurum non deficientem*.) Sive igitur hoc simpliciter accipiendum est, quod pecunia servata deficiat, data autem pro-

(1) Al. sensibiles terrenas opes sursum concedere.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa quæ nunc extat. *b* In Catena Græc. PP. *c* In eadem Cat. ex hom. xxv. in Act. *d* Orat. xvi. de pauperum amore, versus finem. *e* In præd. Catena ex homiliis in Matth. *f* Ibid. ex Asceticis, idest regulis brevioribus ad interrog. XCII. *g* Ubi supra. *h* In Catena Græcorum PP.

proximo, perennem fructum conferat in cælis: seu ita quod thesaurus boni operis si commodi terrestris occasione condatur, facile corruptus intereat; at si cælesti solum intentione congeratur, non exterius hominum favore, quasi a fure qui deforis rapit, non intus inani gloria, quasi a tinea quæ interius scindit, valet maculari. GLOSSA. Vel fures sunt hæretici, & dæmones, qui ad hoc intenti sunt ut spiritualibus nos spolient. Tinea, quæ vestes latenter rodit, invidia est, quæ studium bonum lacerat, & compactionem unitatis dissipat. THEOPHYLACTUS. Porro, quia non omnia furto tolluntur, addit potiorem rationem, & nullam prorsus patientem instantiam, dicens: *Ubi enim thesaurus vester est, ibi & cor vestrum erit*; quasi dicat: Esto quod nec tinea demoliatur, nec fur tollat; hoc ipsum quod est habere cor affixum thesauro sepulto, & divinum opus, scilicet animam, terræ immergere, (1) quanto est dignum supplicio? EUSEBIUS *a*. Nam quilibet homo naturaliter dependet ab eo erga quod studet; illuc totum animum applicat ubi totum commodum possidere putavit. Unde si quis in rebus præsentis vitæ habeat totam mentem, & intentionem, quam cor nominavit, in terrenis versatur; si vero mentem applicaverit ad cælestia, ibi mentem habebit, ut videatur solo corpore cum hominibus conversari, animo vero iam sit aggressus mansiones cælestes. BEDA (cap. LIV. super *Ubi est thesaurus tuus.*) Hoc autem non solum de pecunia, sed de cunctis passionibus sentiendum est: luxuriosi epulæ sunt thesauri, lascivi ludicra, amatoris libido.

(k) THEOPHYLACTUS (super *Sint lumbi vestri præcincti*.) Postquam suum discipulum modestum statuit Dominus, spolians eum qualibet vitæ cura, & elevatione, iam nunc ad ministrandum inducit, dicens: *Sint lumbi vestri præcincti*, idest semper proclives (2) ad exequenda opera Domini vestri: *& lucernæ ardentes*; idest, non ducatis vitam in tenebris, sed adsit vobis lux rationis, ostendens vobis agenda, & fugienda: est enim hic mundus nox. Cincti vero lumbos sunt qui practicam exequuntur: nam talis est ministrantium habitus, quibus oportet adesse & lucernas ardentes, idest discretionis donum, ut valeat dignoscere practicus non solum quid oporteat agere, sed & quomodo: alioquin in præcipitium superbiæ homines ruunt. Notandum autem, quod primo iubet lumbos præcingi, secundo lucernas ardere: nam primo quidem est operatio, deinde speculatio, quæ est illustratio mentis. Ideo studeamus exercere virtutes, ut duas lucernas habeamus ardentes, scilicet conceptum mentis iugiter in anima emicantem, quo nos illustramur, & doctrinam, qua ceteros illuminamus. MAXIMUS *b*. Vel lucernas accensas docet habere per orationem, & contemplationem, & spiritualem dilectionem. CYRILLUS *c*. Vel subcingi significat agilitatem, & promptitudinem ad sustinenda mala intuitu divini amoris; lucernæ autem accensio significat, ut non patiamur aliquos in tenebris ignorantiæ vivere. GREGORIUS in hom. (XIII. in Evang.) Vel aliter. Lumbos præcingimus cum carnis luxuriam per continentiam coarctamus: viris enim luxuria in lumbis est, feminis in umbilico. A principali igitur sexu lumborum nomine luxuria designatur. Sed quia minus est mala non agere, nisi etiam quisque studeat bonis operibus insudare, additur, (3) *Et lucernæ ardentes*, quas in manibus tenemus, cum per bona opera, proximis nostris lucis exempla monstramus. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. quæst. XXV.) Vel docet & lumbos præcingere propter continentiam ab amore rerum sæcularium, & lucernas ardentes habere, ut hoc ipsum vero fine, & recta intentione fiat. GREGORIUS in homil. (XIII. in Evang.) Sed si utrumque horum agitur, restat ut quisquis ille est totam spem suam in Redemptoris sui adventu constituat: unde subditur: *Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum quando revertatur a nuptiis.* Ad nuptias quippe Dominus abiit, quia ascendens in cælum, supernam sibi multitudinem Angelorum novus homo copulavit. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Quotidie etiam in cælis desponsat sanctorum animas, quas ei

(1) *Al.* quantum. (2) *Al.* ad exequendum quædam opera. (3) Al. *Et lucernæ ardentes in manibus vestris*: lucernas quippe ardentes in manibus tenemus &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In eadem Catena. *b* In Catena Græc. PP. *c* Ibidem.

ei Paulus, vel alius similis offert virginem castam. Redit autem a nuptiis celebratis in cælis, forsan quidem universaliter in consummatione totius mundi, quando veniet de cælo in gloria Patris; forsan etiam singulis horis astans inopinate particulari uniuscuiusque consummationi. CYRILLUS *a*. Considera etiam, quod a nuptiis quasi a solemnitate venit, in qua semper existit divinitas: nihil enim potest incorruptibili naturæ inferre tristitiam. GREGORIUS Nissenus *b*. Vel aliter. Consummatis nuptiis, & desponsata sibi Ecclesia, & admissa ea in thalamum secretorum, præstolabantur Angeli reditum Regis ad naturalem beatitudinem; quibus similem fieri decet nostram vitam, ut sicut illi sine malitia conversantes parati fuerint dominicum regressum recipere; sic & nos vigilantes ad obedientiam promptos nos faciamus eum advenerit pulsans: sequitur enim: *Ut cum venerit, & pulsaverit, confestim aperiant ei*. GREGORIUS in hom. (XIII. in Evang.) Venit quippe cum ad iudicium properat, pulsat vero cum iam per ægritudinis molestiam esse mortem vicinam designat; cui confestim aperimus, si hunc cum amore suscipimus. Aperire enim iudici pulsanti non vult qui exire de corpore trepidat, & eum quem contempsisse se meminit, videre iudicem formidat; qui autem de sua spe, & operatione securus est, pulsanti confestim aperit: quia cum tempus propinquæ mortis agnoverit, de gloria retributionis hilarescit: unde subditur: *Beati servi illi, quos cum venerit Dominus invenerit vigilantes*. Vigilat qui ad aspectum veri luminis mentis oculos apertos tenet, qui servat operando quod credit, qui a se torporis, & negligentiæ tenebras (1) repellit. GREGORIUS Nissenus *c*. Propter hanc igitur vigiliam observandam supra Dominus monuit, ut sint lumbi præcincti, & lucernæ ardentes: lumen enim oppositum oculis pellit somnolentiam oculorum; lumbi etiam cingulo perstricti reddunt corpus insusceptibile somni: nam qui præcinctus est castitate, & pura conscientia illustratus perseverat insomnis. CYRILLUS *d*. Cum igitur Dominus veniens suos insomnes invenerit, & præcinctos, cor illuminatum habentes, tunc eos promulgabit beatos: sequitur enim: *Amen dico vobis, quia præcinget se*: ex quo percipimus quod similia nobis retribuet, dum (2) cum succinctis se præcinget. ORIGENES *e*. Erit enim præcinctus iustitia circa lumbos suos, secundum Esaiam. GREGORIUS (hom. XIII. in Evang.) Per quam præcingit se, idest ad retributionem se præparat. THEOPHYLACTUS (super *Amen dico vobis quod præcinget se*.) Vel præcinget se in eo quod non totam ubertatem bonorum largitur, sed hanc cohibet secundum certam mensuram. Quis enim Deum capere potest quantus est? Unde Seraphim (3) velari dicuntur propter excellentiam divini splendoris. Sequitur: *Et faciet illos discumbere*, idest omnino requiescere: sicut enim discumbens totum corpus facit (4) quiescere, sic in futuro adventu sancti totaliter requiescent. Hic enim non habuerunt requiem corporis, illic vero simul cum animabus spiritualia corpora incorruptionem sortita, plena gaudebunt quiete. CYRILLUS *f*. Faciet igitur illos discumbere, quasi fessos refocillans, apponens spirituales delicias, & affluens dapsilem donorum suorum mensam. DIONYSIUS in Epistola (IX.) ad Titum. Discubitum enim (5) opinamur quietem a multis laboribus, & vitam sine læsione, & conversationem divinam in lumine, & regione viventium, universo sancto affectu adimpletam, & copiosam donationem omnium donorum, secundum quam lætitia adimplentur: hoc est enim quod Iesus faciet eos recumbere, dans eis perpetuam quietem, & distribuens eis bonorum multitudinem: unde sequitur: *Et transiens ministrabit illis*. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Quasi vicem æqualem eis reddens, ut sicut ipsi ministraverunt ei, ita & ipse eis ministret. GREGORIUS in hom. (XIII. in Evang.) *Transiens* vero dictum est cum de iudicio ad regnum redit. Vel Dominus nobis post iudicium transit, qui ab humanitatis forma in divinitatis suæ contemplationem nos elevat. CYRILLUS *g*. Novit autem Dominus lubricum fragilitatis humanæ ad peccandum; sed quoniam bonus est, desperare non finit, sed magis miseretur, & dat nobis poeniten-

(1) *Al.* repulit. (2) *Al.* emittitur cum. (3) *Al.* mihi velari. (4) *Al.* pausare. (5) *Al.* opinantur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi supra. *b* In Catena Græc. PP. ex illius oratione, vel hom. XI. in Cantica. *c* Ibidem. *d* Ubi supra. *e* In Catena Græc. PP. *f* Ubi supra. *g* Ibid.

tentiam in salutis antidotum; & ideo subdit: *Et si venerit in secunda vigilia, & si in tertia vigilia venerit, & ita invenerit, beati sunt servi illi*. Dividunt enim excubantes in mœniis civitatum, & hostium servantes aggressus, noctem in tres, aut quatuor vigilias. GREGORIUS in homil. (XIII. in Evan.) Prima ergo vigilia primævum tempus est vitæ nostræ, idest pueritia; secunda adolescentia, vel iuventus; tertia autem senectus accipitur. Qui ergo vigilare in prima vigilia noluit, (1) custodiat in secunda; & qui in secunda noluit; tertiæ vigiliæ remedia non amittat: ut qui converti in pueritia neglexit, saltem in tempore iuventutis, vel in senectute (2) resipiscat. CYRILLUS *a*. De prima tamen vigilia mentionem non facit, quia pueritia non punitur a Deo, sed veniam meretur. Secunda vero, & tertia ætas, debet obedientiam Deo, & vitam honestam ducere ad voluntatem ipsius. GRAECUS *b*. Vel ad primam vigiliam pertinent diligentius viventes, quasi primum gradum sortiti; ad secundam vero mediæ conversationis mensuram tenentes; ad tertiam vero qui sunt infra hos: & idem de quarta putandum est, &c, si contingat, de quinta: diversæ enim sunt conversationum mensuræ, & bonus remunerator metitur unicuique quod dignum est. THEOPHYLACTUS (super *Si venerit in secunda vigilia*.) Vel quia vigiliæ sunt horæ noctis provocantes soporem hominibus, intelligas etiam in vita nostra esse quasdam horas quæ faciunt nos beatos, si insomnes reperti fuerimus. Rapuit tibi aliquis facultates, defuncti sunt tibi filii, accusatus es; sed si in his temporibus non feceris contra Dei mandata quicquam, vigilantem te inveniet in secunda, & tertia vigilia, idest in tempore malo perniciosum somnum animabus lentis inferente. GREGORIUS in hom. (XIII. in Evang.) Ad excutiendam vero nostræ mentis desidiam etiam exteriora damna per similitudinem ad medium deducuntur: nam subditur: *Hoc autem scitote, quoniam si sciret paterfamilias qua hora fur veniret, vigilaret utique, & non sineret perfodi domum suam*. THEOPHYLACTUS (super *Si sciret qua hora fur veniret*.) Quidam hunc furem intelligunt esse diabolum, domum animam, patremfamilias hominem; non tamen videtur hæc acceptio consonare sequentibus: adventus enim Domini comparatur huic furi tamquam ex inopinato proveniens, secundum illud Apostoli I. Thess. v. „ Dies Domini sicut fur, ita „ in nocte veniet: " unde & hic subditur: *Et vos estote parati: quia qua hora non putatis Filius hominis veniet*. GREGORIUS in homil. (XIII. in Evang.) Vel aliter. Nesciente patrefamilias, fur domum perfodit, quia dum a sui custodia spiritus dormit, improvisa mors veniens carnis nostræ habitaculum irrumpit; furi autem resisteret, si vigilaret, quia adventum iudicis, qui occulte animam capit, præcavens, ei pœnitendo occurreret, ne impœnitens periret. Horam vero ultimam Dominus idcirco nobis voluit esse incognitam, ut dum illam prævidere non possumus, ad illam sine intermissione præparemur.

(I) THEOPHYLACTUS (super *Ait Petrus*.) Petrus, cui iam commissa Ecclesia fuerat, quasi omnium curam gerens, inquirit utrum ad omnes Dominus parabolam protulisset: unde dicitur: *Ait autem ei Petrus: Domine, ad nos dicis parabolam hanc, an ad omnes?* BEDA (cap. LIV. in Luc.) Duo Dominus in præmissa parabola (3) monuerat, & se videlicet subito venturum, & illum eos paratos expectare debere. Sed de quo horum, an de utroque Petrus interrogaverit, quosve sibi, sociisque suis comparaverit, cum ait, *Ad nos dicis, an ad omnes?* non facile patet. Et quidem in eo quod ait *nos*, & *omnes*, non alios quam Apostolos, Apostolorumque similes, & ceteros fideles; vel Christianos, & infideles; vel eos qui viritim, idest sigillatim morientes, sui iudicis adventum nolentes volentesque suscipiunt, & eos qui in universali iudicio vivi sunt in carne reperiendi, significare putandum est. Mirum est autem si Petrus dubitavit, vel omnibus sobrie, & pie, & iuste vivendum expectantibus beatam spem; vel inopinatum singulorum, & omnium futurum esse iudicium. Unde restat intelligi, his scilicet duobus iam bene cognitis, ea quæ nescire poterat, quæsisse; videlicet si sublimia illa vitæ cælestis instituta, quibus possessa vendere, sacculos qui non veterascerent facere, lumbis præcinctis, lucernisque ardentibus vigilare præceperat, ad

(1) *Al.* custodiat secundam. (2) *Al.* respiciat. (3) *Al.* moveret.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi supra. *b* Idest Severus Antiochenus in Cat. Græc. PP

ad Apostolos solum, similesque eorum, aut ad omnes qui salvandi sunt, pertineant. CYRILLUS a. Validam autem mentem habentibus conveniunt ardua, & excellentia mandatorum sanctorum; his vero qui nondum ad hanc virtutem attigerunt, conveniunt ea a quibus (1) difficultas excluditur: unde Dominus exemplo manifestissimo utitur, ostendens mandatum præmissum convenire his qui admissi sunt in gradum discipulorum: sequitur enim: *Dixit autem Dominus: Quisputas est fidelis dispensator?* AMBROSIUS (de vigilantia, & negligentia servorum.) Vel aliter. Superioris quidem in omnes præcepti forma est generalis; verum series sequentis exempli dispensatoribus, hoc est sacerdotibus, videtur esse proposita: unde sequitur: *Dixit autem Dominus: Quisputas est fidelis dispensator, & prudens quem constituit Dominus super familiam suam, ut det illis in tempore tritici mensuram?* THEOPHYLACTUS (2) Quasi dicat: Prædicta parabola communiter omnes fideles attingit; sed quid vobis Apostolis, & doctoribus conveniat, audiatis. Quæro enim quis dispensator inveniatur in se habens fidelitatem, & prudentiam: sicut enim in dispensationibus facultatum, sive aliquis incautus sit fidelis domino existens, sive etiam prudens sit, & infidelis, dispereunt res domini; sic & in rebus divinis opus est fidelitate, & prudentia: novi enim multos Deum colentes, & fideles; quia vero non poterant prudenter ecclesiastica tractare negotia, non solum possessiones, sed etiam animas destruebant, utentes in peccatores indiscreta virtute per immoderata pœnitentiæ mandata, vel importunam mansuetudinem. CHRYSOSTOMUS (homil. lxxviii. in Matth.) Quærit autem hic Dominus non quasi fidelem, & prudentem dispensatorem ignorans, sed volens innuere raritatem rei, & huiusmodi præsulatus magnitudinem. THEOPHYLACTUS (hoc in loco.) Quisquis ergo fidelis fuerit inventus & prudens, præsideat familiæ Domini, ut singulis temporibus det tritici mensuram, vel sermonem doctrinæ, quo pascantur animæ, vel operum exemplum, quo vita informetur. AUGUSTINUS de Quæstion. Evang. (Lib. II. cap. xxvii.) Mensuram autem dicit propter modum capacitatis quorumcumque audientium. ISIDORUS b. Additum est etiam *In tempore*, quod beneficium non suo tempore datum redditur cassum, & nomen beneficii perdit. Idem panis esurienti quidem appetibilis est, satiato autem non multum. De huius autem servi dispensatoris præmio subdit, dicens: *Beatus ille servus quem cum venerit dominus, invenerit sic facientem*. BASILIUS c. Non dicit agentem a casu, sed *sic facientem*: non enim vincere solum convenit, sed etiam certare legitime: hoc autem est sic singula exequi sicut recipimus in mandatis. CYRILLUS d. Sic ergo fidelis servus, & prudens, opportuno tempore distribuens prudenter cibaria famulis, hoc est spirituales escas, beatus erit, iuxta dictum Salvatoris, in hoc scilicet quod obtinebit adhuc maiora, & merebitur præmia familiaribus debita: unde sequitur: *Vere dico vobis, quia super omnia quæ possidet constituet illum*. BEDA. Quanta enim inter bonos auditores & bonos doctores est meritorum distantia, tanta est etiam præmiorum: hos enim adveniens, cum vigilantes invenerit, faciet discumbere; illos autem cum fideliter, prudenterque dispensantes invenerit, super omnia quæ possidet constituet, idest super omnia cælestis regni gaudia: non utique ut horum soli dominium teneant, sed ut eorum abundantius ceteris sanctis æterna possessione fruantur. THEOPHYLACTUS. Vel *super omnia bona sua constituet eum*, non solum super suam familiam, sed ut tam terrena, quam cælestia ei obediant; qualis fuit Iesus Nave, & Elias; alter soli, alter nubibus mandans: & omnes sancti, quasi Dei amici, rebus Dei utuntur. Quicumque etiam vitam virtuose peragit, & servos suos, idest iram, & concupiscentiam, recte disposuit, exhibens temporibus singulis mensuram frumenti, iræ quidem, ut afficiatur in habentes odio Deum, concupiscentiæ vero ut necessaria utatur carnis provisione, ordinans eam in Deum: talis, inquam, constitue-

Ff 2 tur

(1) *Al.* facultas. (2) *Omittit P. Nicolai* Quasi dicat.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. PP. b In eadem Catena notatur sine ullo indice loci, sed colligitur ex Isidoro Pelusiota Lib. III. epist. clxx. quæ inscribitur Petro, & simile aliquid habet Lib. IV. epist. cxlv. quæ inscribitur Bonifacio. c In Catena Græc. PP. ex Asceticis. d In eadem Catena, ut supra.

tur super omnia quæ possidet Dominus, dignus omnia per speculativum intellectum intueri. CHRYSOSTOMUS (homil. lxxviii. in Matth.) Dominus autem non solum ex honore bonis reservato, sed ex minis pœnæ in malos corrigit auditorem: unde sequitur: *Quod si dixerit servus ille in corde suo: Moram facit dominus meus venire*. BEDA (cap. liv.) Nota, inter vitia servi mali ascriptum quod tardum domini sui reditum putaverit; non autem inter boni virtutes annumeratum, quod hunc citum speraverit, sed tantum fideliter ministraverit. Nil ergo melius est quam ut patienter sustineamus ignorare quod sciri non potest; sed tantum laboremus ut idonei inveniamur. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Ex eo autem quod non consideratur hora finis, multa peccata eveniunt: namsi cogitaremus Dominum venire, & præsto esse terminum vitæ nostræ, minus utique peccaremus: unde sequitur: *Et coeperit percutere pueros, & ancillas, & edere, & bibere, & inebriari*. BEDA (cap. liv. super illud, *Moram facit dominus*.) In hoc servo cunctorum præsulum malorum narratur damnatio, qui neglecto Domini timore, non modo ipsi luxuriæ vacant, sed etiam subditos injuriis stimulant; quamvis & typice possit intelligi pueros, & ancillas percutere, corda infirmorum pravo exemplo vitiare; edere autem, bibere, & inebriari, facinoribus, & sæculi illecebris, quæ hominem dementant, occupari. De eius autem pœna subditur: *Veniet dominus servi illius die qua non sperat*, scilicet iudicii, vel mortis, *& dividet eum*. BASILIUS *a*. Non quidem (1) dividitur corpus, ut hoc quidem exponatur, tormentis, illud vero dimittatur: nam fabulosum est hoc, neque iusti iudicii, cum deliquerit totum, dimidium pati pœnam: nec anima secatur, tota criminosam conscientiam possidens, & cum corpore mala cooperans; sed divisio eius est perpetua alienatio animæ a spiritu. Nunc enim etsi non sit gratia Spiritus indignis, videtur tamen utcumque adesse, conversionem eorum expectans ad salutem; tunc vero totaliter (2) amputabitur ab anima. Spiritus ergo sanctus & bravium est iustorum, & prima condemnatio peccatorum, quoniam eum indigni amittent. BEDA (cap. liv. prope fin.) Vel *dividet eum*, a fidelium consortio segregando, & eis qui numquam ad fidem pertinuerant sociando: unde sequitur: *Partemque eius cum infidelibus ponet*: quia „ qui „ suorum, & domesticorum curam non ha„ bet, fidem negavit, & est infideli dete„ rior; “ ut ait Apostolus I. Timoth. v. THEOPHYLACTUS. Recte etiam infidelis dispensator cum infidelibus partem accipiet, quia vera caruit fide.

(m) THEOPHYLACTUS (super *Ille autem servus*.) Hic nobis Dominus maius aliquid, & terribilius ostendit: non enim solum dispensator infidelis accepta privabitur gratia, ut nihil eum iuvet ad vitandum supplicia, sed magis fiet ei damnationis causa dignitatis immensitas: unde dicitur: *Ille autem servus, qui cognovit voluntatem domini sui, & non fecit secundum voluntatem eius, plagis vapulabit multis*. CHRYSOSTOMUS (hom. xxvii. in Matth.) Non enim similiter in omnibus omnia iudicantur, sed maior cognitio fit maioris pœnæ materia: unde sacerdos eadem peccans cum populo, multo graviora patietur. CYRILLUS *b*. Homo enim perspicax, qui turpioribus suam voluntatem (3) inclinavit, inexcusabile peccatum commisit, quasi propter malitiam recedens a Domini voluntate; sed homo rusticanus rationabilius implorabit veniam vindicantis: unde subditur: *Qui autem non cognovit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis*. THEOPHYLACTUS (super *Servus qui cognovit*.) Hic obiiciunt aliqui: Merito punitur qui sciens voluntatem Domini, non prosequitur; sed cur punitur ignorans? Quia cum ipse scire potuisset, noluit; sed pigritans ipse fuit ignorantiæ suæ causa. BASILIUS *c*. Sed dices: Si hic quidem multa sustinet verbera, hic autem pauca, qualiter dicunt quidam, quod non imponit finem suppliciis? Sed sciendum est, quod hoc quod hic dicitur non (4) numerum pœnarum, sed differentiam indicat: potest enim aliquis esse dignus inextinguibili flamma, vel remissiori, vel intensiori; & indeficienti verme, vel mitius torquente, vel fortius. THEOPHYLACTUS (ubi, supra.) Osten-

(1) *Al.* dividetur. (2) *Al.* amputabitur anima. (3) *P. Nicolaius habet* qui turpioribus suam voluntatem inclinavit, impudenter misericordiam implorabit, quia inexcusabile &c. (4) *Idem legit* mensuram.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Libr. de Spiritu sancto cap. xvi. *b* In Ioan. cap. x. Lib. VI. *c* In Regulis brevioribus ad interrogat. cclxvii.

ftenditur autem consequenter quare doctoribus, & scientibus intensior pœna debeatur, cum dicitur : *Omni autem cui multum datum est, multum quaretur ab eo; & cui commendaverunt multum, plus petent ab eo*. Datur quidem doctoribus gratia faciendi miracula; sed commendatur eis sermonis, & doctrinæ gratia. Sed in dato quidem non dicit aliquid plus petendum, sed in commendato, sive deposito: nam gratia verbi incremento eget, & a doctore requiritur amplius: non enim decet eum torpere, sed augere verbi talentum. BEDA (cap. LIV. in fin.) Vel aliter. Multum sæpe datur etiam quibusdam privatis, quibus etiam cognitio dominicæ voluntatis, & exequendi quæ cognoscunt facultas impenditur; multum autem commendatur illi cui cum sua salute dominici quoque gregis pascendi cura committitur. Maior ergo gratia donatos, si deliquerint, maior vindicta sequetur; mitissima autem omnium pœna erit eorum qui præter peccatum quod originaliter traxerunt, nullum insuper addiderunt; & in ceteris qui addiderunt tanto quilibet ibi tolerabiliorem habebit damnationem, quanto hic minorem habuit iniquitatem.

(n) AMBROSIUS (Lib. VII. in Lucam cap. de vigilantia servorum.) Dispensatoribus, idest sacerdotibus, præmissa videntur esse proposita, quo sciant sibi gravem in futurum pœnam esse subeundam, si familiam Domini gubernare neglexerint. Sed quia exiguus est profectus metu supplicii ab errore revocari, ideo Dominus (1) ad quærendam cupiditatem divinitatis inflammat, dicens: *Ignem veni mittere in terram*: non utique illum consumptorem bonorum, sed bonæ voluntatis auctorem, qui aurea dominicæ domus vasa meliorat, fenum vero consumit, & stipulam. CYRILLUS *a*. Mos est autem sacræ Scripturæ ignem quandoque dicere sacros & divinos sermones: sicut enim qui aurum, & argentum purgare noverunt, per ignem consumunt eorum sorditiem; sic Salvator per evangelica documenta in virtute Spiritus abstergit intellectum eorum qui credunt in eum. Hic est igitur ignis salubris, & utilis, quo habitatores terræ, frigidi quodammodo, & extincti propter peccatum, incalescunt ad pietatis vitam. CHRYSOSTOMUS *b*. Terram enim ad præsens vocat, non eam quam pedibus terimus, sed plasmatam manibus eius, scilicet hominem, cui Dominus ignem ingerit ad consumptionem peccatorum, & innovationem animarum. TITUS. Est autem intelligendum eum de cælo venisse: non enim, si de terra venisset in terram, diceret: *Ignem veni mittere in terram*. CYRILLUS *c*. Huius autem ignis Dominus accelerabat incendium: unde sequitur: *Et quid volo nisi ut accendatur*? Credebant enim iam quidam ex Israel, quorum exordium fuerant venerandi discipuli; sed ignis semel in Iudæa accensus totum orbem occupare debebat, consummata tamen passionis eius dispensatione: unde sequitur: *Baptismo autem habeo baptizari*. Nam ante venerabilem crucem, & eius resurrectionem a mortuis, in sola Iudæa fiebat mentio prædicationis, & miraculorum ipsius; postquam autem principem vitæ insanientes occiderunt, tunc Apostolis præcepit dicens Matth. XXVIII. „ Euntes, docete omnes „ gentes. " GREGORIUS super Ezechielem (hom. XII.) Vel aliter. Ignis in terram mittitur cum per ardorem sancti Spiritus afflata terrena mens a carnalibus suis desideriis crematur; succensa autem spirituali amore, malum quod fecit plangit: & sic terra ardet quando accusante se conscientia, cor peccatoris in dolore pœnitentiæ crematur. BEDA (cap. LIV. in Lucam.) Addit autem, *Baptismo habeo baptizari*; idest, sanguinis proprii tinctione prius habeo perfundi; & sic corda credentium (2) Spiritus igne inflammare. AMBROSIUS (de negligentia servorum.) Tanta autem est Domini dignatio ut infundendæ nobis devotionis, & consummandæ perfectionis in nobis, & maturandæ pro nobis passionis studium sibi inesse testetur: unde sequitur: *Et quomodo coarctor usque dum perficiatur*? *d* Quidam codices habent, *Et coangor*, idest contristor: cum enim in se nihil (3) habuerit quod doleret, nostris tamen angebatur ærumnis, & tempore mortis mæsti-

(1) *Apud Nicolaium est* ad acquirendæ cupiditatem divinitatis. (2) *Al. emittitur* Spiritus, *&* inflammari *legitur pro* inflammare. (3) *Al.* habet.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græc. PP. *b* Ibid. *c* Ubi supra. *d* BEDA. Eius nomine prætermisso editiones aliæ Ambrosio hanc appendicem tribuebant; at potius de se ipso Beda intelligit quod sic habeat eius codex: legit enim, *Quomodo angor*, & ad tristitiam Christi applicat propter dilatam eius mortem.

stitiam prætendebat, quam non ex metu mortis suæ, sed ex mora nostræ redemptionis assumpserat. Qui enim usque ad perfectionem angitur, de perfectione securus est: quia enim conditio corporalis affectus, non formido mortis offendit: nam qui corpus suscepit, omnia debuit subire quæ corporis sunt, ut esuriret, sitiret, angeretur, & contristaretur. Divinitas autem per hos affectus nescit commutari. Simul etiam ostendit quod in certamine passionis mors corporis, absolutio anxietudinis, non (1) coacervativa sit doloris. BEDA (cap. lv. in Luc.) Quomodo autem post baptisma suæ passionis, post ignis spiritualis adventum terra sit arsura, declarat subdens: *Putatis quia pacem veni dare in terram? Non, dico vobis, sed separationem*. CYRILLUS a. Quid dicis Domine? Non venisti pacem daturus qui factus es nobis pax, pacificans per crucem cælestia, & terrestria: qui dixisti Ioan. xiv. „ Pacem meam do vobis? " Sed manifestum est quod utilis quidem est pax, quandoque autem damnosa, & separans ab amore divino, per quam scilicet consentitur his qui a Deo diffident: & ob hoc fœdera terrena docuit vitare fideles: unde sequitur: *Erunt enim quinque ex hoc in domo una divisi; tres in duos, & duo in tres dividentur, pater in filium*. AMBROSIUS. Cum sex personarum videatur facta subiectio, patris, & filii, matris, & filiæ, socrus, & nurus; quinque tamen sunt, quia eadem mater quæ socrus accipi potest: quæ enim est mater filii, socrus eius uxoris est. CHRYSOSTOMUS b. Per hoc autem futurum eventum protulit. Contingebat enim in eadem domo aliquem esse fidelem, cuius pater vellet eum ad infidelitatem protrahere; sed intantum prævaluit virtus doctrinæ Christi, ut filii patres (2) dimitterent, matresque filiæ, & liberos parentes. Libuit enim fideles Christi non solum contemnere propria, sed & cuncta simul pati, dummodo cultu fidei non careant. Si autem purus homo esset, unde suppeteret ei hoc posse meditari, quod a patribus plus amaretur quam filii, & a filiis plusquam patres, & a viris plusquam coniuges; & hoc non in una domo, aut centum, sed ubique terrarum: & non solum hoc prædixit, sed etiam opere consummavit. AMBROSIUS (de spirituali intellectu eius quod Dominus dixit.) Mystica autem interpretatione domus una, homo unus est. Duos autem legimus frequenter, animam, & corpus: quod si duobus convenerit, efficit utraque unum: aliud est quod servit, aliud cui subiicitur. Tres autem animæ affectiones sunt: una rationabilis, alia concupiscibilis, tertia irascibilis. Duo ergo in tres, & tres in duo dividuntur. Etenim per adventum Christi homo, qui erat irrationabilis, rationabilis factus est. Eramus carnales, terreni: misit Deus Spiritum suum in corda nostra; facti sumus filii spirituales. Possumus etiam dicere, quod in hac domo sunt alii quinque, idest odor, tactus, gustus, visus, & auditus. Si ergo secundum ea quæ audimus, aut legimus sensu visus, atque auditus, excludamus superfluas voluptates corporis, quæ gustu, tactuque, & odore percipiuntur; duo in tres dividimus, eo quod mentis habitus vitiorum non capiatur illecebris. Aut si quinque sensus acceperimus corporales, vitia iam corporis, & peccata se separant. Possunt etiam caro videri, atque anima ab odore, tactu, gustuque luxuriæ separata: fortior enim rationis sexus velut in viriles fertur affectus; hæc molliorem studet tenere rationem. Ex his itaque diversarum cupiditatum motus inolevit; sed ubi in se anima redit, degeneres abiurat heredes: caro quippe cupiditatibus suis, quas sibi ipsa generavit, tamquam sentibus mundi doluit esse confixam; sed velut corporis quædam, atque animæ nurus, voluptas motui pravæ cupiditatis innubit. Ergo quamdiu mansit in una domo, conspirantibus vitiis, individua consensio, nulla videbatur esse divisio; ubi vero Christus ignem, quo delicta cordis exureret, vel gladium, quo secreta penetrantur, misit in terras; tunc caro, atque anima regenerationis innovata mysteriis, copulam posteritatis eliminat, ut dividantur parentes in filios, dum intemperans motus intemperantiam abdicat, & anima declinat consortium culpæ. Filii quoque in parentes dividuntur, dum renovati homines vitia vetusta declinant, voluptasque adolescentior seriosæ domus refugit disciplinam. BEDA (cap. lv. circa medium.) Vel aliter. Per tres significantur qui fidem Trinitatis habent;

(1) P. Nicolai legit concertativa. (2) Al. converterent.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi supra. b In Catena Græc. ubi supra.

bent; per duo infideles, qui a fidei unitate dissentiunt. Pater autem diabolus est, cuius filii imitando eramus; sed postquam venit ignis ille cælestis, nos ab invicem separavit, & ostendit alterum patrem, qui est in cælis. Mater synagoga, filia est Ecclesia primitiva, quæ & eamdem, de qua genus ducit, synagogam fidei persecutricem sustinuit, & ipsa eidem synagogæ fidei veritate contradixit. Socrus synagoga, nurus Ecclesia de Gentibus: quia sponsus Ecclesiæ Christus filius est synagogæ secundum carnem. Synagoga ergo in nurum, & in filiam est divisa, quæ credentes de utroque populo persequitur; sed & illæ in socrum, & in matrem sunt divisæ, quia (1) nolunt carnalem circumcisionem suscipere.

(o) THEOPHYLACTUS (super *Cum videritis nubem orientem.*) Cum de prædicatione disceptasset, & eam nominasset gladium, poterant audientes turbari, nescientes quid diceret; & ideo Dominus subdit, quod sicut aereas dispositiones per quædam signa cognoscunt, sic deberent eius adventum cognoscere; & hoc est quod dicit: *Cum videritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis, Nimbus venit, & ita fit; & cum austrum flantem, dicitis, quia æstus erit, & ita fit*; quasi dicat: Verba mea, & opera mea me indicant contrarium vobis: potestis igitur coniectare quia non veni pacem dare, sed imbrem, & turbinem. Ego enim sum nubes, & venio ab occasu, idest ab humana natura pridem multa indura peccatorum caligine: veni etiam ponere ignem, idest æstum incitare: sum enim auster ventus calidus, & oppositus boreali frigiditati. BEDA (super *Hypocritæ, faciem cæli nostis.*) Vel qui ex elementorum immutatione statum aurarum, quia voluerunt, facillime prænoscere potuerunt, possent etiam si vellent tempus adventus Domini ex dictis intelligere Prophetarum. CYRILLUS *a*. Prophetæ enim multifarie prænuntiaverunt Christi mysterium. (2) Decebat ergo, si prudentes essent, ad futura prospectum intendere; nec ignorare futuras tempestates post vitam præsentem valerent: erit enim ventus, & pluvia, & supplicium futurum per ignem; & hoc significatur cum dicitur, *Nimbus venit.* Decebat etiam salutis tempus non ignorare, scilicet adventum Salvatoris, per quem perfecta pietas intravit mundum; & hoc significatur cum dicitur: *Dicitis, quia æstus erit.* Unde in eorum reprehensionem subditur: *Hipocritæ, faciem cæli, & terræ nostis probare; hoc autem tempus quomodo non probatis?* BASILIUS (hom. VI. in Hexaemeron.) Est autem notandum, quod necessariæ sunt humanæ vitæ siderum coniecturæ, dummodo quis ultra mensuram non perquirat eorum indicia. Est enim nonnulla de pluviis futuris percipere; plura quoque de æstibus, & impetu ventorum, vel particularibus, vel universalibus, vel violentis, vel levibus. Quanta vero commoditas ex eorum coniectura vitæ præstetur, quis nescit? Interest enim nautæ pronosticari procellarum pericula, viatori mutationem aeris, colono fructuum copiam. BEDA (cap. IV.) Sed ne aliqui de turba se propheticæ lectionis ignaros, temporum cursus (3) probare non posse causarentur, vigilanter adiungit: *Quid autem & a vobis ipsis non iudicatis quod iustum est?* ostendens eos, etsi litteras nesciant, naturali tamen ingenio posse dignoscere, eum qui opera fecit quæ nullus alius fecisset, supra hominem & Deum esse: unde post huius sæculi iniustitias, iustum Creatoris iudicium esse venturum. ORIGENES (hom. XXXV. in Luc.) Nisi autem esset nobis natura insitum id quod iustum est iudicare, numquam Salvator hoc diceret.

(p) THEOPHYLACTUS (super *Cum vadis.*) Postquam ostendit Dominus laudabilem discordiam, ex hinc docet laudabilem pacem, cum dicit: *Cum autem vadis cum adversario tuo ad principem, in via da operam liberari ab illo*; quasi dicat: Cum trahit te adversarius ad iudicium, *da operam*, idest omnibus modis excogites, ut absolvaris ab illo. Vel *da operam*; idest, etsi nihil habeas, mutuum accipe, ut absolvaris ab illo, ne te coram iudice conveniat: unde sequitur: *Ne forte trahat te apud iudicem, & iudex tradat te exactori, & exactor mittat te in carcerem.* CYRILLUS *b*. In quo angustias patieris donec etiam novissimum assem (4) exigent: & hoc est quod subdit: *Dico tibi, non exibis inde, donec etiam novissimum minutum reddas.* CHRYSOSTOMUS (hom. XVI. in Matth.) Videtur mihi de præsentibus iudicibus dicere, & de itinere ad præsens iudicium, & de carcere huius mundi: per hæc

(1) *Al.* volunt. (2) *Al.* Dicebat. (3) *Al.* nos probare. (4) *Nicolaius habet* reddas.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græc. PP. *b* Ubi supra.

hęc enim quæ apparent, & in promptu sunt, irrationabiles homines se corrigere consueverunt: frequenter enim non solum ex futuris bonis, vel malis commonet, sed etiam ex præsentibus propter grossiores auditores. AMBROSIUS (Lib. VII. cap. de liberatione ab adversario in via.) Vel adversarius noster diabolus est, qui serit illecebras delictorum, ut habeat in supplicio participes quos habuit in errore consortes: adversarius etiam nobis est omnis vitiorum usus: denique adversaria est nobis mala conscientia, quæ nos & hic afficit, & in futurum accusabit, & prodet. Demus igitur operam ut dum in hoc sumus vitæ curriculo constituti, tamquam a malo adversario, ita ab improbo liberemur actu, ne dum imus cum adversario ad magistratum, in via nostrum condemnet errorem. Quis autem est magistratus nisi penes quem omnis potestas est? Hic autem magistratus tradit reum iudici, ei scilicet cui vivorum, & mortuorum tribuit potestatem, scilicet Iesu Christo, per quem occulta redarguuntur, & improbi operis pœna mandatur. Ipse exactori tradit, & in carcerem mittit: dicit enim Matth. XXII. „ Tollite, & mittite illum „ in tenebras exteriores. " Et exactores suos monstrat esse Angelos, de quibus dicit ibid. XIII. „ Exibunt Angeli, & separabunt malos de medio iustorum, & mittent eos in caminum ignis. " Sed subditur: *Dico tibi, non exies inde donec etiam novissimum minutum reddas*. Si enim qui pecuniam solvunt, non prius evacuant fenoris nomen quam totius sortis usque ad minimum quocumque solutionis genere quantitas universa solvatur; sic compensatione caritatis, actuumque reliquorum, vel satisfactione quacumque peccati pœna dissolvitur. ORIGENES (hom. XXXV. ut supra.) Vel aliter. Quatuor personas hic ponit, adversarii, principis, exactoris, & iudicis; apud Matthæum vero persona prætermissa est principis, & pro exactore minister infertus. Discrepant etiam, quod ille quadrantem, iste minutum posuit; uterque autem dixit novissimum. Cunctis autem hominibus duos Angelos adesse legimus, malum qui adversa exhortatur, bonum qui optima persuadet. Ille autem adversarius noster, quotiescumque peccamus, exultat, sciens quoniam habet potestatem apud principem sæculi huius, qui se miserat, exultandi, & gloriandi. (1) In Græco autem cum articulo τοῦ *tu*, qui singularitatis significator est, adversarium posuit, ut ostenderet singulis hominibus singulos adversarios esse, qui ubique eos sequantur; principem vero sine articulo posuit, ne certum videretur ostendere, sed unum de pluribus: non enim unusquisque nostrum habet proprium principem, sed suæ genti communem. Da ergo operam ut libereris ab adversario tuo, sive a principe, ad quem te adversarius trahit, habendo sapientiam, iustitiam, fortitudinem, & temperantiam. Si autem dederis operam, esto in eo qui dicit Ioan. XIV. „ Ego sum via: " alioquin trahet te adversarius ad iudicem. Dicit autem, *Trahit*, ut ostendat nolentes ad condemnationem compelli. Iudicem autem alium nescio nisi Dominum nostrum Iesum Christum, qui tradit exactori. Singuli exactores proprios habemus: dominantur exactores, si debuerimus aliquid; si omnibus universa reddidero, nemo exactor est, & intrepida mente respondeo, Nihil tibi debeo. Quod si debitor fuero, mittet me exactor in carcerem, nec patietur exire, nisi debitum omne persolvero: non enim habet exactor potestatem ut mihi saltem quadrantem concedat. Qui donavit debitori quingentos denarios, & alii quinquaginta, dominus erat: iste qui exactor est, dominus non est; sed a domino ad exigenda debita præpositus. Novissimum autem minutum dicit gracile, & tenue: peccata enim nostra aut pinguia sunt, aut tenuia. Beatus igitur est qui non peccat. Secundo autem si tenue peccatum habeat, inter ipsa quoque tenuia diversitas est: alioquin non diceret, *Donec novissimum redderet minutum*. Si enim parum debet, non egredietur nisi solvat minimum quadrantem; qui autem magno debito fuit obnoxius, infinita ei ad reddendum sæcula numerabuntur. BEDA (cap. lv. par. a fin.) Vel aliter. Adversarius noster in via est sermo Dei contrarius nostris carnalibus desideriis in præsenti vita, a quo liberatur qui præceptis eius subditur: alioquin tradetur iudici, quia sermone Domini contempto, peccator reus tenebitur in examine iudicis; quem iudex exactori tradet, idest maligno spiritui, ad ultionem: qui mittetur in carcerem, idest in infernum; ubi quia semper solvere pœnas patiendo, sed numquam persolvendo, veniam consequi non poterit, numquam exinde exibit; sed cum terribilissimo serpente diabolo perpetuas pœnas luet.

CA-

(1) *Quatuor quorum sæpe meminimus exempla sic habent*. Cum articulo autem in Græco eum posuit, xeut pluribus unum monstraret, quia unusquisque sub suæ gentis est principe. Da ergo operam &c.

CAPUT XIII.

(a) ADerant autem quidam ipso in tempore nuntiantes illi de Galilæis, quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificiis eorum. Et respondens dixit illis: Putatis quod hi Galilæi præ omnibus Galilæis peccatores fuerint, quia talia passi sunt? Non, dico vobis; sed nisi pœnitentiam habueritis, omnes similiter peribitis. Sicut illi decem & octo, supra quos cecidit turris in Siloa, & occidit eos, putatis quia & ipsi debitores fuerint, præter omnes homines habitantes in Hierusalem? Non, dico vobis; sed si pœnitentiam non egeritis; omnes similiter peribitis.

(b) Dicebat autem & hanc similitudinem. Arborem fici habebat quidam plantatam in vinea sua, & venit quærens fructum in illa, & non invenit. Dixit autem ad cultorem vineæ: Ecce anni tres sunt ex quo venio quærens fructum in ficulnea hac, & non invenio. Succide ergo illam: ut quid etiam terram occupat? At ille respondens dixit illi: Domine, dimitte illam & hoc anno usque dum fodiam circa illam, & mittam stercora. Et si quidem fecerit fructum; sin autem, in futurum succides eam.

(c) Erat autem docens in synagoga eorum sabbatis. Et ecce mulier quæ habebat spiritum infirmitatis annis decem & octo, & erat inclinata, nec omnino poterat sursum respicere: quam cum videret Iesus, vocavit eam ad se, & ait illi: Mulier, dimissa es ab infirmitate tua. Et imposuit illi manus. & confestim erecta est, & glorificabat Deum. Respondens autem archisynagogus indignans, quia sabbatis curasset Iesus, dicebat turbæ: Sex dies sunt in quibus oportet operari: in his ergo venite, & curamini, & non in die sabbati. Respondit autem ad illum Dominus, & dixit: Hypocritæ, unusquisque vestrum in sabbato non solvit bovem suum, aut asinum a præsepio, & ducit adaquare? Hanc autem filiam Abrahæ, quam alligavit satanas ecce decem & octo annis, non oportuit solvi a vinculo isto die sabbati? Et cum hæc diceret, erubescebant omnes adversarii eius; & omnis populus gaudebat in universis quæ gloriose fiebant ab eo.

(d) Dicebat ergo: Cui simile est regnum Dei, & cui simile æstimabo illud? Simile est grano sinapis, quod acceptum homo misit in hortum suum; & crevit, & factum est in arborem magnam; & volucres cæli requieverunt in ramis eius. Et iterum dixit: Cui simile æstimabo regnum Dei? Simile est fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ sata tria, donec fermentaretur totum.

(e) Et ibat per civitates, & castella docens, & iter faciens in Hierusalem. Ait autem illi quidam: Domine, si pauci sunt qui salvantur? Ipse autem dixit ad illos: Contendite intrare per angustam portam: quia multi, dico vobis, quærent intrare, & non poterunt. Cum autem intraverit paterfamilias, & clauserit ostium, incipietis foris stare, & pulsare ad ostium, dicentes: Domine, aperi nobis. Et respondens dicet vobis: Nescio vos unde sitis. Tunc incipietis dicere: Manducavimus coram te, & bibimus, & in plateis nostris docuisti. Et dicet vobis: Nescio vos unde sitis: discedite a me omnes operarii iniquitatis. Ibi erit fletus, & stridor dentium, cum videritis Abraham, Isaac, & Iacob, & omnes Prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras. Et venient ab oriente, & occidente, & ab aquilone, & austro, & accumbent in regno Dei. Et ecce sunt novissimi qui erant primi, & sunt primi qui erant novissimi.

(f) In ipsa die accesserunt quidam pharisæorum dicentes illi: Exi, & vade hinc, quia Herodes vult te occidere. Et ait illis: Ite, & dicite vulpi illi: Ecce eiicio dæmonia, & sanitates perficio hodie, & cras, & tertia die consummor. Verumtamen oportet me hodie, & cras, & sequenti die ambulare: quia non capit Prophetam per-

rire extra Hierusalem. Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui mittuntur ad te, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum avis nidum suum sub pœnis; & noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico autem vobis, quia non videbitis me, donec veniat cum dicetis: Benedictus qui venit in nomine Domini.

(a) GLOSSA a. Quia de pœnis peccantium fecerat mentionem, opportune nuntiatur quorumdam peccantium pœna, ex cuius exemplo etiam aliis peccatoribus pœnam comminatur: unde dicitur: *Aderant quidam ipso in tempore nuntiantes illi de Galilæis, quorum sanguinem miscuit Pilatus cum sacrificiis eorum*. CYRILLUS b. Erant enim sequaces dogmatum Iudæ Galilæi, cuius mentionem Lucas in Actibus Apostolorum cap. v. fecit, qui dicebat: Non oportet quemquam vocari dominum: unde quamplures eorum, quia Cæsarem non fatebantur dominum, a Pilato puniti sunt. Dicebant etiam non oportere alias a statutis victimis in lege Moysi offerre Deo: unde prohibebant statutas a populo victimas pro salute Imperatoris, & populi Romani offerre. Pilatus ergo indignatus in Galilæos, iussit inter ipsas victimas, quas ritu legis se offerre putabant, occidi, ita quod sanguis offerentium oblatis victimis misceretur. Credente autem vulgo, iustissime prædictos talia passos esse, quasi scandala seminantes in populo, incitantes principes in odium subditorum, narraverunt hæc Salvatori, volentes percipere quid ei super hoc videretur. Ipse autem peccatores hos esse ponit; non tamen hic asserit talia passos esse, tamquam peiores non patientibus: unde sequitur: *Et respondens dixit illis: Putatis quod hi Galilæi præ omnibus Galilæis peccatores fuerunt, quia talia passi sunt? Non, dico vobis*. CHRYSOSTOMUS (conc. v. de Lazaro, inter med. & fin.) Punit enim Deus quosdam peccatorum, amputans eorum nequitiam, & pœnam illis statuens leviorem, & plene removens eos ab aliis, & viventes in malitia corrigens per horum damnationem. Rursus alios hic non punit, ut si sibi caverint pœnitentes, præsentem pœnam effugiant, & futurum supplicium; si vero perseveraverint, maius patiantur tormentum. TITUS. Manifestat & hic, quia quæcumque ex iudiciis accidunt in reorum supplicium, non solum iudicantium potestate, sed etiam nutu Dei contingunt: unde sive iusta conscientia puniat iudex, sive aliud intendens condemnet, commendandum est negotium divinæ censuræ. CYRILLUS c. Removens ergo populares ab intestinis insidiis occasione religionis concitatis, subiungit: *Sed nisi pœnitentiam habueritis*, & nisi cessaveritis conspirare contra Principes, quod nutu divino non agitis, *omnes simul*, vel *similiter, peribitis*, & vester sanguis vestris victimis coniungetur. CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) In hoc autem ostendit quod illos permisit talia pati, ut viventes alienis periculis territi fierent regni heredes. Quid igitur, dices, ut melior ego fiam, ille punitur? Non ideo, sed punitur quidem propter propria crimina; fit vero ex hoc videntibus salutis materia. BEDA (cap. lvi. in Luc.) Sed quia pœnitentiam non habuerunt, quadragesimo dominicæ passionis anno venientes Romani, quos designabat Pilatus ad eorum gentes pertinens, & incipientes a Galilæa, unde dominica prædicatio cœperat, radicitus impiam gentem deleverunt, & non solum atria templi, quo sacrificia deferri consueverant, sed interiora domus humano sanguine fœdarunt. CHRYSOSTOMUS (ubi supra inter med. & fin.) Iterum autem alii decem & octo obruti fuerant a quadam turre, de quibus eadem subdit, dicens: *Sicut illi decem & octo super quos cecidit turris in Siloa, & occidit eos, putatis quia & ipsi debitores fuerunt præter omnes homines habitantes in Hierusalem? Non, dico vobis*. Non enim hic omnes punit, dans aliis inducias pœnitendi; nec tamen cunctos futuræ punitioni reservat, ne plures providentiam abnegarent. TITUS. Una autem turris comparatur toti civitati, ut pars totum perterreat: unde subditur: *Sed si non pœnitentiam egeritis, omnes similiter peribitis*; quasi dicat: Tota civitas paulo post occupabitur, si perseveraverint indigenæ in infidelitate. AMBROSIUS (ut supra.) Mystice autem in illis, quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificiis eorum, figura quædam videtur, eos tangens qui coactu diabolico, non pure offe-

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Equivalenter, non expresse. b In Catena Græc. PP. c Ubi supra.

offerunt sacrificium, quorum oratio est in peccatum, sicut de Iuda scriptum est, qui proditionem sanguinis (1) dominici inter sacrificia positus cogitabat. BEDA (cap. LVI. in Luc.) Pilatus enim, qui interpretatur os malleatoris, diabolum significat, semper cædere paratum; sanguis peccatum, sacrificia bonas actiones exprimunt. Pilatus ergo sanguinem Galilæorum cum sacrificiis eorum miscet, quando diabolus eleemosynam, & cetera bona fidelium, vel carnis delectatione, vel humanæ laudis ambitione, vel qualibet alia peste commaculat. Illi etiam Hierosolymitæ a ruina turris oppressi significant, Iudæos qui pœnitere noluerunt, cum mœnibus suis esse perituros. Non frustra decem & octo, qui numerus apud Græcos ex ι, & η, hoc est eisdem litteris quibus nomen Iesu incipit, exprimitur: (2) significat enim Iudęos hinc maxime perituros, quod nomen Salvatoris recipere noluerunt. Illa turris significat illum qui est turris fortitudinis, quę merito est in Siloa, quę interpretatur missus: significat enim eum qui missus a Patre, venit in mundum, qui omnes super quos cecidit conteret.

(b) TITUS. Iactabant se Iudęi ex eo quod decem & octo perierant; ipsi vero omnes remanserunt illęsi: unde proponit eis fici parabolam: dicit enim: *Dicebat autem hanc similitudinem. Arborem fici habebat quidam plantatam in vinea sua.* AMBROSIUS (Lib. VII. cap. de parabola arboris fici.) Vinea Domini Sabaoth erat quam dedit in rapinam gentium. Apta autem synagogæ arboris istius comparatio est: quia sicut arbor (3) ista redundans foliis fluentibus, spem possessoribus suis cassa speratorum proventuum expectatione destituit; ita etiam in synagoga dum doctores eius operibus infecundi, verbis tamen velut foliis redundantibus gloriantur, inanis umbra legis exuberat. Hæc etiam sola arbor ab initio germinat poma pro floribus, & poma decidunt, ut poma succedant; manent tamen aliqua priorum (4) perrara, nec decidunt. Etenim primus synagogæ populus velut inutilis decidit fructus, ut de pinguedine religionis antiquæ novus Ecclesiæ populus emergeret; primi tamen ex Israel, grossi maturescentis exemplo, pulcherrimorum gratia fructuum ceteris præstiterunt, quibus dicitur Matth. XIX. „ Sedebitis super duodecim „ thronos. " Nonnulli tamen ficum istam non synagogæ, sed malitiæ, & improbitatis figuram putant; hi tamen in nullo distant, nisi quod pro specie genus eligunt. BEDA (cap. LVI. in Luc.) Ipse autem Dominus synagogam per Moysen instituit, in carne natus apparuit, & crebrius in synagoga docens fructum fidei quæsivit, sed in pharisæorum mente non invenit: unde sequitur: *Et venit fructum quærens in illa, & non invenit.* AMBROSIUS (Lib. VII. in Luc. cap. de arbore fici.) Quærebat autem Dominus, non quia fructum ficulneæ deesse nesciret, sed ut ostenderet in figura, quia fructum synagoga iam habere deberet. Denique ex sequentibus docet non se ante tempus venisse, qui per triennium venit: sic enim habes: *Dixit autem ad cultorem vineæ: Ecce anni tres sunt ex quo venio quærens fructum in ficulnea hac, & non invenio.* Venit ad Abraham, venit ad Moysen, venit ad Mariam; hoc est, venit in signaculo, venit in lege, venit in corpore: adventum eius ex beneficiis recognoscimus: alibi purificatio, alibi sanctificatio, alibi iustificatio est: circumcisio purificavit, lex sanctificavit, gratia iustificavit. Ergo populus Iudæorum neque purificari potuit, quia circumcisionem corporis, non animi habuit; neque sanctificari, quia virtutem legis ignorans, carnalia magis quam spiritualia sequebatur; neque iustificari, quia delictorum suorum pœnitentiam non gerens, gratiam nesciebat. Merito ergo nullus fructus in synagoga inventus est; & ideo iubetur excidi: sequitur enim: *Succide ergo illam: ut quid etiam terram occupat?* Bonus autem cultor, & fortassis ille in quo Ecclesiæ fundamentum est, præsagiens, alterum ad Gentes, se autem ad eos qui ex circumcisione sunt, esse mittendum, religiose ne excidatur intervenit, fretus vocatione sua etiam populum Iudæorum per Ecclesiam posse salvari: unde sequitur: *At ille respondens, dixit illi: Domine, dimitte illam & hoc anno.* Cito duritiam, superbiamque Iudæorum causas esse sterilitatis agnovit. Itaque venit excolere qui novit vitia reprehendere: unde subdit: *Usque dum fodiam circa illam.* Pollicetur dura cordis eorum apostolicis ligonibus esse fodienda, ne radicem sapientiæ, terrarum acervus obruat, & abscondat. Subdit autem, *Et mittam stercora*, idest humilitatis affectum, per quem in Evangelium Christi etiam Iudæus fore existimatur fructuosus: unde subdit: *Et si quidem fecerit fructum*, bene scilicet erit; *sin autem, in futurum succides illam.*

(1) *Al.* Domini. (2) *Al.* Significare autem. (3) *Al. omittitur* ista; *item al. legitur* redundat *pro* redundans. (4) *Al.* parata.

lam. BEDA (cap. lvi. super *Succide eam*.) Quod quidem per Romanos factum est, a quibus gens Iudæa succisa, & a terra promissionis expulsa est. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. xxxi.) Vel aliter totum. Arbor ficulnea genus humanum est. Primus enim homo qui peccavit, foliis ficulneæ pudenda velavit, hoc est membra unde nati sumus. THEOPHYLACTUS. Sed & quisque nostrum ficus est in vinea Dei, hoc est in Ecclesia, vel in hoc mundo plantata. GREGORIUS in homil. (in Evang. xxxi.) Tertio autem Dominus ad ficulneam venit: quia naturam generis humani ante legem, sub lege, sub gratia, expectando, admonendo, visitando requisivit: sed tamen tribus annis fructum se non invenisse conqueritur: quia quorumdam pravorum mentes nec inspirata lex naturalis corrigit, nec præcepta erudiunt, nec incarnationis eius miracula convertunt. THEOPHYLACTUS. Tertio autem natura nostra fructum petita non tribuit: semel quidem cum in paradiso prævaricati sumus præceptum, secundo cum lege vitulum conflaverunt, tertio cum Salvatorem renuerunt. Sed (1) id triennium intelligendum est pro tribus ætatibus, puerili, virili, & senili. GREGORIUS in hom. (xxxi. in Evang.) Sed cum magno timore audiendum est quod dicitur: *Succide ergo illam: ut quid etiam terram occupat?* Unusquisque enim iuxta modum suum, inquantum locum vitæ præsentis tenet, si fructum bonæ operationis non exhibet, velut infructuosa arbor terram occupat: quia in eo loco, in quo ipse est, (2) aliis operandi occasionem negat. BASILIUS *a*. Proprium enim est divinæ propitiationis non silenter pœnas infligere, sed præmittere minas revocando ad pœnitentiam; sicut Ninivitis fecit, & nunc cultori dicens, *Succide eam*: provocans quidem ipsum ad curam eius, suscitans vero sterilem animam ad producendos debitos fructus. GREGORIUS Nazian. *b* (oratione in sanctum lavacrum.) Igitur nec nos feriamus subito, sed prævaleamus misericordia, ne secemus ficum potentem adhuc fructum facere, quam forsitan curabit periti custodis studium: unde & hic subditur: *At ille respondens dixit illi: Dimitte illam hoc anno, usque dum fodiam circa illam*. GREGORIUS in hom. (xxxi. in Evang.) Per cultorem vineæ præpositorum ordo exprimitur, qui (3) dum præsunt Ecclesiæ, dominicæ vineæ curam gerunt. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Vel paterfamilias Deus Pater est, cultor vero Christus, qui ficum amputari ut sterilem non permittit; quasi ad Patrem diceret: Si per legem, & Prophetas fructum pœnitentiæ non dederunt, meis eos irrigabo passionibus, & doctrinis; & forsitan dabunt obedientiæ fructum. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. xxxvi.) Vel colonus, qui intercedit, est omnis sanctus qui intra Ecclesiam orat pro eis qui sunt extra Ecclesiam, dicens: *Domine, dimitte illam hoc anno*, idest tempore isto sub gratia, *usque dum fodiam circa illam*. Circumfodere est humilitatem, & patientiam docere. Fossa enim est humilis terra, stercus autem in bono intellige: sordes sunt, sed fructum dant: sordes cultoris dolor est peccatoris. Qui autem agunt pœnitentiam, in sordibus agant, & veraciter agant. GREGORIUS in hom. (xxxi. ut supra.) Vel peccata carnis, stercora vocantur. Ex stercore igitur ad fructum reviviscit arbor, quia de consideratione peccati, ad bona se opera resuscitat animus. Sed sunt plerique qui increpationes audiunt, & tamen ad pœnitentiam redire contemnunt: propter quod subditur: *Et siquidem fecerit fructum*. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. xxxi.) Bene scilicet erit; *sin autem, in futurum succides eam*, quando scilicet in iudicio venies iudicare vivos, & mortuos. Interim modo parcitur. GREGORIUS in hom. (xxxi. in Evang.) Qui autem non vult ad fecunditatem pinguescere per increpationem, illic cadit unde iam resurgere per pœnitentiam non valet.

(c) AMBROSIUS (Lib. VII. in Lucam cap. de curatione multorum.) Cito quod de synagoga dixerat indicavit: ad ipsam utique (4) arborem venisse se monstrat qui in eadem prædicabat: unde dicitur: *Erat autem docens in synagoga eorum sabbatis*. CHRYSO-

(1) *Al.* in triennium. (2) *Al.* & alii. (3) *Al.* omittitur dum. (4) *P. Nicolaius omittit* arborem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Conc. VIII. quæ de pœnitentia inscribitur. *b* Orat. xxvi. sub fine, ea scilicet quæ *de moderatione in disputationibus servanda inscribitur*, *non in sancta lumina* orat. xxxix. ut edit. Antverpiensis ad huius loci marginem notat; etsi aliquid ibi non dissimili sensu indicatur, vel quommodo huc pertinens.

SOSTOMUS *a*. Docet quidem non seorsum, sed in synagogis secure, in nullo dubitans, nec aliquid contra legem Moysi statuens; sabbato autem, quia tunc Iudaei legi vacabant. CYRILLUS *b*. Ad expugnationem autem corruptionis, & mortis, & invidiae diaboli contra nos, prodiit (1) incarnatio Verbi; & hoc apparet ex ipsis eventibus: sequitur enim: *Et ecce mulier quae habebat spiritum infirmitatis annis decem & octo*. Dicit autem spiritum infirmitatis, quia mulier haec patiebatur atrocitate diaboli, derelicta a Deo propter propria crimina, vel propter transgressionem Adae, ob quam humana corpora infirmitatem, & mortem incurrerunt. Dat autem super hoc Deus diabolo potestatem, ut homines mole adversitatis depressi, velint ad meliora transire. Genus autem infirmitatis ostendit, dicens: *Et erat inclinata, nec omnino poterat sursum respicere*. BASILIUS *c*. Brutorum siquidem caput humi deflexum est, terram cernit: caput hominis erectum est in caelum, oculi superna conspiciunt: convenit enim (2) ei quaerere superna, transcendere terrena intuitu. CYRILLUS *d*. Ostendens autem Dominus adventum suum in hunc mundum dissolutivum esse humanarum passionum, mulierem sanavit: unde sequitur: *Quam cum vidisset Iesus, vocavit eam ad se, & ait illi: Mulier, dimissa es ab infirmitate tua*. Vox aptissima Deo, plena maiestate superna: fugat enim morbum imperatorio motu: qui etiam manus illi imponit: sequitur enim: *Imposuit illi manus; & confestim erecta est, & glorificabat Deum*: in quo oportet perpendere sacram carnem induisse virtutem divinam: erat enim ipsius Dei caro, non autem alicuius alterius, quasi separatim existente Filio hominis a Filio Dei, sicut falso aliquibus visum est. Sed ingratae synagogae praesul, postquam vidit feminam humi repentem solo tactu erectam, & divina referentem magnalia, ardens Domini gloria, irretitur invidia, arguitque miraculum, quasi videretur solicitari pro sabbato: unde sequitur: *Respondens autem archisynagogus indignans, quia sabbato curasset hominem Iesus, dicebat turbae: Sex dies sunt in quibus oportet operari: in his venite, & curamini, & non in die sabbati*. Hortatur ceteris diebus dispersos, & propriis vacantes operibus, non sabbato, videre, & mirari prodigia Domini, ne forte credant. Sed dic, lex prohibuit ab opere manuali die sabbati abstinere, numquid ab eo quod verbo, & ore fit? Cesses ergo comedere, & potare, ac loqui, & psallere in sabbato. Et si nec legem legis, cur tibi sabbatum? Ceterum, si manuale opus lex prohibuit, quomodo manuale opus est feminam verbo erigere? AMBROSIUS (Lib. VII. in Lucam de curatione mulieris.) Denique & Deus ab operibus mundi quievit, (3) non operibus quibus sempiterna, & iugis operatio est, sicut Filius ait Ioan. v. „ Pater meus usque modo operatur, & ego „ operor: " ut ad similitudinem Dei saecularia nostra opera, non religiosa cessarent. Unde Dominus specialiter ei respondit: sequitur enim: *Respondit autem ad illum Dominus, & dixit: Hypocritae, unusquisque vestrum in sabbato non solvit bovem suum, aut asinum a praesepio, & ducit adaquare?* (4) BASILIUS *e*. Hypocrita est qui in theatro assumit alienam personam; sic & in vita praesenti quidam alia gerunt in corde, & alia superficialiter ostendunt hominibus. CHRYSOSTOMUS. Bene igitur dicit hypocritam principem synagogae: quia faciem habebat legis cultoris, mens vero eius erat versuti, & invidi: non enim turbatur propter sabbatum, quia violatur, sed propter Christum, quia glorificatur. Tu tamen attende, quod ubi quidem opus fieri iussit, sicut cum paralytico iussit grabatum tollere, transtulit sermonem ad maius, convincens eos per dignitatem Patris, cum dicit Ioan. v. „ Pater meus usque modo operatur, & „ ego operor: " hic autem ubi totum faciens verbo, nihil aliud adiicit, ex his quae ipsi faciebant, calumniam solvit. CYRILLUS. Arguitur autem archisynagogus ut hypocrita, dum bruta quidem adaquat in sabbato, mulierem vero non magis genere, quam fide filiam Abrahae non dignam putat solvi ab aegritudinis vinculo: unde subdit: *Hanc autem filiam Abrahae, quam alligavit satanas ecce decem & octo annis, non oportuit solvi a vinculo isto die sabbati?* Malebat siquidem mulierem tamquam quadrupedia cernere terram, quam hominum staturam recipere, dummodo Christus non magnificaretur.

(1) *Al.* incarnatione. (2) *Al. desideratur* ei. (3) *Corrigit Nicolai* non ab operibus sanctis, cuius sempiterna &c. (4) *Al.* BEDA.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Graec. PP. *b* Ibid. *c* Hom. IX. in Hexaemeron. *d* Ubi supra. *e* Hom. I. de Ieiunio.

tur. Non autem erat eis quid respondèrent; sed ipsi sibi ipsis erant irrefragabilis reprehensio: unde sequitur: *Et cum hac diceret, erubescebant omnes adversarii eius*; sed populus, quasi commoda ex miraculis consequens, lætabatur de signis: unde sequitur: *Et omnis populus gaudebat in universis qua gloriose fiebant in eo*. Nam claritas operum omnem quæstionem solvebat apud eos qui non quærebant mentibus perversis. GREGORIUS in hom. (xxxi. in Evang.) Mystice autem hoc significat ficulnea infructuosa quod mulier inclinata: humana enim natura ad peccatum ex voluntate corruens, quia fructum obedientiæ ferre noluit, statum rectitudinis amisit; & hoc significat ficulneæ reservata quod mulier erecta. AMBROSIUS (Lib. & titul. ut supra.) Vel ficus synagogam figurat. Denique in muliere infirma quasi Ecclesiæ figura succedit; quæ cum mensuram legis, & resurrectionis impleverit, in illa quiete perpetua in sublime erecta fastigium, inclinationem nostræ infirmitatis sentire non potuit. Nec aliter curari potuisset hæc mulier, nisi quia legem implevit, & gratiam: nam in decem verbis legis perfectio est, in octavo numero resurrectionis plenitudo. GREGORIUS in homil. (xxxi. in Evang.) Vel aliter. Sexto die homo factus est, atque eodem sexto die opera cuncta Domini perfecta sunt. Senarius autem numerus in trigonum ductus, decem & octo facit. Quia ergo homo, qui sexto die factus est, perfecta opera habere noluit, sed ante legem, sub lege, atque in exordio inchoantis gratiæ infirmus extitit, decem & octo annis (1) mulier curva fuit. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. xxxi.) Quod ergo significat triennium in arbore, hoc decem & octo anni in illa muliere, quia ter seni decem & octo faciunt. Curva autem erat, sursum aspicere non poterat, quia Sursum corda sine causa audiebat. GREGORIUS in hom. (xxxi. in Evang.) Omnis enim peccator terrena cogitans, cælestia non requirens sursum respicere non valet: quia dum desideria inferiora sequitur, a mentis suæ rectitudine curvatur; & hoc semper videt, & sine intermissione cogitat. Vocavit eam Dominus, & erexit: quia illuminavit, & audivit. Vocat enim quandoque, sed non erigit: quia plerumque videmus quæ agenda sunt, sed opera non implemus: usitata enim culpa obligat mentem, ut nequaquam surgere possit ad rectitudinem. Conatur, & labitur: quia ubi diu sponte perstitit ibi cum noluerit cadit. AMBROSIUS (Lib. VII. in Lucam cap. de curatione.) Opus autem sabbati signum futuri est, quo unusquisque persunctus lege, & gratia, per misericordiam Dei corporeæ fragilitatis molestiis exuetur. Cur autem aliud animal indicavit nisi ut ostenderet futurum ut Iudaicus, & Gentilis populus, sitim corporis, æstusque mundi huius, dominici fontis ubertate deponat; & sic per vocationem duorum populorum Ecclesiam salvam futuram? BEDA (cap. lvi. in Lucam.) Filia autem Abrahæ est anima quæcumque fidelis, vel Ecclesia de utroque populo ad fidei unitatem collecta. Idem ergo mystice est bovem, vel asinum solutum a præsepio potum duci, quod est filiam Abrahæ a vinculo nostræ inclinationis erigi.

(d) GLOSSA *a*. Erubescentibus adversariis, & populo gaudente de his quæ gloriose fiebant a Christo, profectum Evangelii consequenter sub quibusdam similitudinibus manifestat: unde dicitur: *Dicebat ergo: Cui simile est regnum Dei, & cui simile æstimabo illud? Simile est grano sinapis*. AMBROSIUS (Lib. VII. in Lucam cap. de comparatione regni cælorum ad fermentum.) Alio loco granum sinapis legitur, (2) ubi confertur. Ergo si regnum cælorum sicut granum sinapis est, & fides sicut granum sinapis, fides est utique regnum cælorum, quod intra nos est. Granum quidem sinapis res est vilis, & simplex; si teri cœperit, vim suam fundit: & fides simplex primo videtur; sed si atteratur adversis, gratiam suę virtutis effundit. Grana sinapis martyres sunt. Habebant odorem fidei, sed latebat: venit persecutio, contriti sunt gladio, per totins mundi terminos grana sui sparsere martyrii. Ipse etiam Dominus granum est sinapis: teri voluit, ut diceremus: „Christi bonus odor sumus: " II. Corinth. 11. seminari voluit velut granum sinapis, quod acceptum homo misit in hortum suum: in horto enim Christus captus, & sepultus est, ubi etiam resurrexit, & factus est arbor: unde sequitur: *Et factum est in arborem magnam*.

(1) *Al. omittitur* mulier. (2) *Legit Nicolai ex Ambrosio* ubi fidei confertur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a AEquivalenter; non expresse.

gnam. Dominus enim noster granum est cum sepelitur in terra, arbor cum elevatur in cælum. Est etiam arbor mundum obumbrans: unde sequitur: *Et requieverunt volucres cæli in ramis eius*, (1) idest potestates cælorum, & quicumque spiritualibus factis evolare meruerunt. Ramus est Petrus, ramus est Paulus, in quorum sinus per quosdam disputationum recessus, qui eramus longe, assumptis virtutum remigiis advolamus. Ergo semina in horto tuo Christum. Hortus utique locus est plenus florum, in quo gratiam tui operis effloreat, & multiplex odor variæ virtutis exhalet. Ibi ergo Christus ubi fructus est seminis. CYRILLUS. Vel aliter. Regnum Dei est Evangelium, per quod acquirimus posse regnare cum Christo. Sicut igitur sinapis semen superatur quidem quantitate a seminibus olerum, crescit autem adeo ut plurium fiat umbraculum avium; sic & Salvatoris doctrina penes paucos erat in principio, sed postea recepit augmentum. BEDA (cap.lvi. in Luc.par. a prin.) Homo autem Christus est, hortus est Ecclesia, eius disciplinis colenda; qui bene dicitur granum accepisse, quia dona quæ nobis cum Patre tribuit ex divinitate, nobiscum accipit ex humanitate. Crevit autem Evangelii prædicatio cunctum disseminata per orbem; crescit & in mente cuiusque credentis, quia nemo repente fit perfectus. Crescendo autem non herbarum, quæ velociter arescunt, sed arborum instar exurgit. Rami huius arboris dogmatum sunt diversitates, in quibus animæ castæ virtutum pennis ad superna tendentes nidificant, & requiescunt. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Vel homo quilibet granum sinapis, idest evangelicum sermonem, accipiens, & in horto animæ suæ serens, arborem magnam facit, ut & ramos producat, & cæli volatilia, idest qui terrenis supereminent, in ramis prædicationis, idest in expansis considerationibus, requiescunt. Paulus enim quasi granum modicum accepit Ananiæ rudimentum; sed plantans illud in viridario suo, produxit multas, & bonas doctrinas, in quibus habitant qui sunt intellectu excelsi, puta Dionysius, Hierotheus, & alii quamplures. Deinde simile dicit fermento regnum Dei: sequitur enim: *Et dixit: Cui simile æstimabo illud? Simile est fermento*. AMBROSIUS (Lib. VII. in Luc. cap. ubi supra.) Plerique fermentum Christum putant, quia fermentum ex farina virtute, non specie generi suo præstat: sic & Christus (2) patribus æqualis corpore, sed dignitate incomparabilis præeminebat. Igitur sancta Ecclesia typum mulieris figurat, de qua subditur: *Quod acceptum mulier abscondit in farina sata tria, donec fermentaretur totum*. BEDA (super *Abscondit in farina satis tribus*.) Satum est genus mensuræ, iuxta morem provinciæ Palæstinæ, unum & dimidium modium capiens. AMBROSIUS (Lib.VII. ubi supra.) Farina huius mulieris nos sumus, quæ Dominum Iesum in interioribus nostræ mentis abscondit, donec nostra secreta penetralia calor sapientiæ cælestis obducat. Et quia in tribus mensuris absconditum dicit esse fermentum, congrue visum est ut Dei Filium crederemus absconditum in lege, ac opertum in Prophetis, evangelicis prædicationibus adimpletum. Me tamen sequi iuvat quod ipse Dominus docuit, fermentum esse spiritualem doctrinam Ecclesiæ. Ecclesia autem renatum hominem in corpore, & anima, & spiritu, fermento spirituali sanctificat, cum tria hæc pari quadam cupiditatum lance consentiunt, & æqualis aspirat concordia voluptatum. Itaque si in hac vita tres mensuræ in eodem manserint donec fermententur, & fiant unum, erit in futurum diligentibus Christum incorrupta communio. THEOPHYLACTUS (super *Quod receptum mulier abscondit*.) Vel pro femina intelligas animam; tria vero sata trinam partem eius, rationabilem, irascibilem, & concupiscibilem. Si igitur aliquis in hac trina parte condiderit verbum Dei, faciet hoc totum spirituale, ut nec rationale peccet in documentis, nec ira, aut concupiscentia enormiter ferantur, sed conformentur verbo Dei. AUGUSTINUS de Ver.Dom. (ser.xxxii. in princ.) Vel tria sata farinæ, genus humanum est; quod de tribus Noe filiis est reparatum. Mulier quæ abscondit fermentum, Dei sapientia est. EUSEBIUS a. Vel

(1) *Al. omittitur* idest. (2) *Al.* ex patribus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græcorum PP. Non Eusebium, sed Geometram Corderius pro Eusebio ponit in Catena, quam *sexaginta quinque Græc. PP. super Lucam* inscribit; sed quia hæc pars Catenæ Græcæ mihi ad manum non est, nec inveniri a me potuit, explorare non licet uter verius annotetur; cum & prædictum Geometram in præcedenti parte annotatum sæpius invenerim ubi Græcum notabat S. Thomas.

Vel aliter. Fermentum Dominus nominat Spiritum sanctum, quasi virtutem procedentem ex semine, idest Verbo Dei. Tria autem sata farinæ significant notitiam Patris, & Filii, & Spiritus sancti; quam mulier, idest divina sapientia, & Spiritus sanctus largitur. BEDA (cap. LVII. paulo ante med.) Vel fermentum dilectionem dicit, quæ fervere facit, & excitat mentem. Abscondit ergo mulier, idest Ecclesia, fermentum dilectionis in sata tria: quia præcepit ut diligamus Deum ex toto corde, ex tota anima, & ex tota virtute. Et hoc donec fermentetur totum, idest donec caritas totam mentem in sui perfectionem commutet; quod hic inchoatur, sed in futurum perficietur.

(e) GLOSSA *a*. Præmissis similitudinibus de multiplicatione evangelicæ doctrinæ, eius diffusioni ubique prædicando intendit: unde dicitur: *Et ibat per civitates, & castella, docens, & iter faciens in Hierusalem*. THEOPHYLACTUS (super *Ibat per civitates, & castella, docens*.) Non enim sola parva loca visitabat, sicut faciunt qui simplices fallere volunt, neque solas civitates, ut ostentatores faciunt, & gloriam quærentes; sed sicut communis Dominus & pater omnibus providens, omnia circuibat. Non autem visitabat municipia, vitans Hierusalem, ac si timeret legisperitorum reprehensiones, aut mortem, quæ poterat inde contingere; unde subdit: *Et iter faciens in Hierusalem*. Nam ubi plures erant ægroti, ibi se medicus magis ingerebat.

Sequitur: *Ait autem quidam illi: Domine, si pauci sunt qui salvantur?* GLOSSA *b*. Quæ quidem quæstio ad hoc pertinere videtur de quo supra agebatur: nam in præmissa similitudine dixerat, quod requieverunt volucres cæli in ramis eius; per quod intelligi potest multos esse qui salutis requiem consequentur. Et quia ille unus pro omnibus quæsierat, Dominus non singulariter ei respondet: unde sequitur: *Ipse autem dixit ad illos: Contendite intrare per angustam portam*. BASILIUS *c*. Sicut enim in via terrena exitus a recto multam latitudinem habet; sic qui egreditur a tramite ducente ad regnum cælorum, in multa latitudine erroris reperitur. Rectum autem iter est angustum, qualibet declinatione periculosa existente, sive dextrorsum, sive sinistrorsum; sicut in ponte, a quo utrinque divertens flumini immergitur. CYRILLUS *d*. Angusta etiam porta ærumnam, & patientiam sanctorum significat. Sicut enim pugnarum victoria attestatur militis strenuitati, sic præclarum efficiet valida perpessio laborum, & tentationum. CHRYSOSTOMUS (homil. XXIV. in Matth.) Quid est ergo quod Dominus alibi dicit, Matth. XI. „ Iugum meum suave est, & „ onus meum leve? " Non quidem contradicit; sed hoc dictum est propter tentationum naturam, illud vero propter affectum transeuntium. Est enim molestum aliquid naturæ, facile reputari quando id affectanter amplectimur. Si etiam via salutis angusta erit in introitu, tamen per eam pervenitur ad latitudinem; e contrario vero lata deducit ad interitum. GREGORIUS II. Moral. (super illud Iob XXIV. „ Numquam in eodem statu permanet, " cap. XXVI. in nov. exemp. in veter. vero XXVIII.) Dicturus autem angustæ portæ introitum, præmisit, *Contendite*: quia nisi mentis contentio serveat, unda mundi non vincitur, per quam anima semper ad ima revocatur. CYRILLUS *e*. Non videtur autem Dominus satisfacere quærenti utrum pauci sint qui salventur, dum declarat viam per quam quisque potest fieri iustus. Sed dicendum, quod mos erat Salvatoris non respondere interrogantibus secundum quod eis videbatur, quoties inutilia quærebant, sed respiciendo quod utile audientibus foret. Quid autem commodi proveniret audientibus scire an multi sint qui salventur, an pauci? Necessarium autem magis erat scire modum quo aliquis pervenit ad salutem. Dispensative ergo ad quæstionis vaniloquium nihil dicit, sed transfert suum sermonem ad rem magis necessariam. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. XXXI.) Vel aliter. Confirmavit Dominus quod audivit, scilicet quod pauci sunt qui salvantur, quia per angustam portam pauci intrant. Alio autem loco hoc idem ipse ait Matth. VII. „ Arcta est via quæ ducit ad „ vitam, & pauci sunt qui ingrediuntur „ per illam: " unde subditur: *Quia multi, dico*

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil tale in Glossa quæ nunc extat; sed solum quod *ubique indifferenter prædicabat, non personas discernens, sed credentium salutem quærens*. *b* Neque hoc etiam habet Glossa quæ nunc extat; sed eam solam intermediam appendicem, *Quia unus pro omnibus quæsierat*, Glossa interlinealis exprimit. *c* In Regulis brevioribus ad interrogat. CCXL. *d* In Cat. Græc. PP. *e* Ibid.

dico vobis, quærent intrare. BEDA (cap. LVII. parum a medio.) Salutis amore provocati: *& non poterunt*, itineris asperitate deterriti. BASILIUS a. Vacillat enim anima: quando quidem considerat æterna, eligendo virtutem, quando præsentia respicit, præferendo illecebras: hic intuetur otia carnis, illic subiectionem ipsius; hic ebrietatem, illic sobrietatem; hic dissolutos risus, illic copiam lacrymarum; hic choreas, illic orationes; hic fistulas, illic fletus; hic luxuriam, illic castimoniam. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. XXXII.) Non autem contrarius sibi est Dominus, qui dixit, quod pauci sunt qui intrant per angustam portam; & alibi dicit Matth. VIII. „ Multi ab oriente, & occidente ve„ nient." Pauci sunt in comparatione perditorum, multi in societate Angelorum. Vix videntur grana quando area trituratur; sed tanta massa processura est de area hac ut impleat horreum cæli. CYRILLUS b. Quod autem detestabiles sint qui intrare non possunt, per evidens exemplum declaravit, subdens: *Cum autem intraverit paterfamilias, & clauserit ostium, incipietis foris stare, & pulsare ostium, dicentes: Domine, aperi nobis*. Sicut si patrefamilias, qui multos ad convivium vocavit, ingresso cum convivis, & ostio recluso, postmodum pulsantes adveniant. BEDA (cap. LVII. a med.) Est autem paterfamilias Christus, qui cum ubique ex divinitate sit, illis iam intus esse dicitur quos in cælo præsens sua visione lætificat; sed quasi foris est his quos in hac peregrinatione certantes occultus adiuvat. Intrabit vero cum totam Ecclesiam ad sui contemplationem perducet; claudet ostium, cum reprobis locum pœnitentiæ tollet; qui foris stantes pulsabunt, idest a iustis segregati, misericordiam quam contempserunt, frustra implorabunt: unde sequitur: *Et respondens dicet vobis: Nescio vos unde sitis*. GREGORIUS II. Moral. (super illud Iob I. „ Unde venis?" in antiq. codd. cap. IV. in nov. VIII.) Nescire Dei improbare est; sicut & nescire mentiri vir verax dicitur, qui labi per mendacium dedignatur: non quod, si mentiri velit, nesciat, sed quod falsa loqui veritatis amore contemnat. Veritatis igitur lumen tenebras, quas reprobat, ignorat.

Sequitur: *Tunc incipietis dicere: Manducavimus coram te, & bibimus, & in plateis nostris docuisti*. c CYRILLUS. Hoc Israelitis convenit, qui secundum ritum legis offerentes Deo victimas edebant, & gaudebant. Audiebant quoque in synagogis libros Moysi, qui in suis scriptis non quæ sua sunt, sed quæ Dei tradebat. THEOPHYLACTUS (super *In plateis nostris docuisti.*) Vel simpliciter ad Israelitas dicitur: eo quod ex eis Christus secundum carnem natus est, & cum eo comedebant, & bibebant, & eum prædicantem audiebant. Sed & Christianis hæc congruunt: nos enim (1) comedimus corpus Christi, & bibimus sanguinem eius quotidie, ad mensam mysticam accedentes; docetque in plateis animarum nostrarum. BEDA (cap. LVII. in Luc.) Vel mystice manducat coram Domino, & bibit qui verbi pabulum avide suscipit: unde quasi exponendo subdit: *In plateis nostris docuisti*. Scriptura enim in obscurioribus cibus est, quia quasi exponendo frangitur, & manducando glutitur; potus est in apertioribus, ubi ita sorbetur sicut invenitur. Non autem festivitatum epulatio iuvat quem fidei pietas non commendat; non scientia Scripturarum notum Deo facit quem operum iniquitas indignum ostendit: unde subditur: *Et dicet vobis: Nescio vos unde sitis. Discedite a me operarii iniquitatis*. BASILIUS d. Illis forsitan loquitur quos describit Apostolus in propria persona dicens I. Corinth. XIII. „ Si linguis hominum lo„ quar, & Angelorum, & habeam omnem „ scientiam, & distribuero omnes faculta„ tes meas in cibos pauperum; caritatem „ autem non habuero, nihil mihi prodest." Quod enim non fit divini amoris intuitu, sed ad acquirendum ab hominibus laudem, non invenit laudem apud Deum. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Attende etiam quod detestabiles sunt illi in quorum plateis Dominus docet: unde si docentem eum audierimus, non in plateis, sed in angustiis, & humilibus cordibus, non erimus detestabiles. BEDA (cap. LVII. par. a fine.) Duplex autem ostenditur gehennæ pœna, scilicet frigoris, & fervoris: unde sequitur: *Ibi erit fletus, & stridor dentium*:

(1) Al. concedimus.

Ex editione P. Nicolai.

a In Psalm. I. b In Cat. Græc. PP. c BASILIUS ubi supra. d In Regulis brevioribus ad interr. CCLXXXII.

rium: fletus enim de ardore, stridor dentium de frigore solet excitari. Vel stridor dentium prodit indignantis affectum, quod qui sero pœnitet, sero sibi irascatur. GLOSSA a. Vel stridebunt dentes qui hic de edacitate gaudebant, flebunt oculi qui hic per concupiscentias vagabantur. Per utrumque autem veram impiorum resurrectionem designat. THEOPHYLACTUS (super *Cum videritis Abraham*.) Pertinet etiam hoc ad Israelitas, cum quibus loquebatur, qui ex hoc maxime percelluntur quod Gentiles cum patribus requiescunt, ipsi vero excluduntur: unde addidit: *Cum videritis Abraham, Isaac, & Iacob, & omnes Prophetas in regno Dei; vos autem expelli foras. Et venient ab oriente, & occidente, & ab aquilone, & austro, & accumbent in regno Dei.* EUSEBIUS. Prædicti enim patres ante tempora legis, secundum evangelicam formam, errorem multorum deorum derelinquentes, assumpserunt sublimis Dei notitiam, quibus mores facti sunt multi Gentilium ad similem vitam; filii autem eorum alienationem sunt passi ab evangelica disciplina: unde sequitur: *Et ecce sunt novissimi qui erant primi, & sunt primi qui erant novissimi.* CYRILLUS b. Iudæis enim, qui primum locum tenebant, prælatæ sunt Gentes. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Nos autem, ut videtur, primi sumus, qui ab ipsis cunabulis rudimenta accepimus; & forsitan erimus novissimi respectu Gentilium, qui circa finem vitæ crediderunt. BEDA (cap. LVII. in fine.) Multi etiam prius ferventes, postea torpent; multi prius frigidi, subito inardescunt; multi in sæculo despecti, in futuro sunt glorificandi; alii apud homines gloriosi, in fine sunt damnandi.

(f) CYRILLUS c. Prædicta Domini verba, pharisæorum animos provocaverunt ad iram: videbant enim populos iam contritos fidem eius arripere. Itaque quasi perdentes officium populis præsidendi, & deficientes in lucro, simulantes se eum diligere, suadent illi ut inde discederet: unde dicitur: *In ipsa die accesserunt quidam pharisæorum dicentes illi: Exi, & vade hinc, quia Herodes vult occidere te.* Christus autem qui renes, & corda scrutatur, eis leniter, & figuraliter respondet: unde sequitur: *Et ait illis: Ite, & dicite vulpi illi.* BEDA (cap. LVIII. in prin.) Propter dolos, & insidias Herodem vulpem appellat, quod plenum fraudis est animal, in fovea propter insidias latens, odore fetens, numquam rectis itineribus incedens; quæ omnia hæreticis conveniunt, quorum typum Herodes tenet, qui Christum, idest humilitatem christianæ fidei in credentibus, conantur extinguere. CYRILLUS d. Vel aliter. Videtur hic sermo mutatus esse, & non spectare ad personam Herodis, ut aliqui putaverunt, sed magis ad pharisaicas fictiones: pene enim ipsum pharisæum ostendit prope manentem, dum dixit: *Ite, & dicite vulpi huic*, sicut in Græco habetur: unde hoc præcepit dicendum, quod poterat urgere pharisæorum turbam: *Ecce*, inquit, *eiicio dæmonia, & sanitates perficio hodie, & cras, & tertia die consummor.* Hoc se promittit operaturum quod Iudæis displicebat, scilicet quod immundis imperaret spiritibus, & eriperet a morbis infirmantes, usque dum propria sponte sustineret crucis patibulum. Quia vero pharisæi credebant quod manum trepidaret Herodis qui Dominus erat virtutum, hoc excludit dicens: *Verumtamen oportet me hodie, & cras, & sequenti die ambulare.* Qud dicit, *Oportet*, nequaquam sibi necessitatem ingruentem ostendit; sed magis arbitrio propriæ voluntatis pergeret quo volebat, quousque finem venerandæ crucis subiret, cuius iam Christus imminere tempus ostendit cum dixit, *Hodie, & cras.* THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Ac si dicat: Quid de morte mea cogitatis? Ecce fiet post modicum. Quod autem dicitur, *Hodie, & cras*, hoc multos dies significat; sicut & nos in communi sermone soliti sumus dicere, Hodie, & cras fit hoc, (1) quod fiat in tanta distantia temporis. Et ut evangelicum sermonem evidentius exponamus, non intelligas quod oportet me hodie, & cras ambulare, (2) sed sistas in *hodie, & cras*; deinde subiungas *& sequenti die ambulare*; sicut & plu-

(1) *Apud P. Nicolai est* non quod fiat. (2) *Al.* Sed si stas hodie &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Usurpatur ex Gregorio quantum ad primam appendicem hom. XXXVIII. in Evan. super Matth. XXII. de parabola nuptiarum, ubi verba eadem repetuntur de fletu, & stridore dentium, quæ Matth. XXII. & hic, licet sine nomine citet Glossa, & cum prædictis Bedæ, cuius etiam nomen reticet, uno filo connectat. b Ubi supra. c Ibid. d Ut supra.

& pluries numerando consuevimus dicere: Die dominica, & secunda feria, & tertia egrediar, quasi computando duas, ut tertia denotetur; sic & Dominus quasi computando dicit: *Oportet me hodie, & cras*, & postea tertio die ire Hierusalem. [a] AUGUSTINUS (1) de Con. Evan. (Lib. II. cap. lxxv.) Vel mystice ab illo hæc dicta intelliguntur, ut referantur ad corpus eius, quod est Ecclesia. Expelluntur enim dæmonia, cum relictis illis superstitionibus, credunt in eum gentes; & perficiuntur sanitates, cum secundum præcepta eius, posteaquam fuerit diabolo, & huic sæculo renuntiatum, usque in finem resurrectionis, qua tamquam tertia consummabitur, ad plenitudinem angelicam per corporis etiam immortalitatem perficietur, Ecclesia. THEOPHYLACTUS (super *Non capit Prophetam perire extra Hierusalem*.) Sed (2) quia illi dicebant ei: *Exeas hinc, quia Herodes quærit te occidere*: in Galilæa loquentes, ubi regnabat Herodes, ostendit quod non in Galilæa, sed in Hierusalem præordinatum fuerat ei pati: unde sequitur: *Quia non capit Prophetam perire extra Hierusalem*. Cum audis, *Non capit*, idest non decet extra Hierusalem Prophetam interimi, non putes vim coactivam Iudæis inductam; sed quantum ad eorum affectum sanguinis avidum convenienter hoc dicit; velut si quis prædonem atrocissimum videns dicat: Non oportet hanc viam, in qua prædo insidiatur viatoribus, immunem esse a sanguine; sic & non oportebat alibi quam ubi morabantur prædones perire Dominum Prophetarum: nam assueti Prophetarum sanguinibus occident & Dominum: unde sequitur: *Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui mittuntur ad te*. BEDA (cap. lviii. in Luc. in princ.) Hierusalem non saxa, & ædificia civitatis, sed habitatores vocat, quam patris plangit affectu. CHRYSOSTOMUS [b]. Geminatio enim verbi, miserantis est, aut nimium diligentis: nam tamquam ad amicam negligentem amatorem, & ideo puniendam Dominus loquitur. GRAECUS [c]. Sed & nominis geminatio vehementem reprehensionem ostendit: nam quæ novit Deum, quomodo Dei ministros (3) persequitur? (4) CHRYSOSTOMUS [d]. Quod autem essent immemores divinorum bonorum, ostendit subdens: *Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum avis nidum suum sub pennis, & noluisti?* Manuduxit eos per sapientissimum Moysen, monuit per Prophetas, voluit sub alis, idest sub tegmine suæ virtutis, illos habere; at illi caruerunt tam desiderabilibus bonis ingrati existentes. AUGUSTINUS in Ench. [e]. Dicit autem: Ego volui, & tu noluisti; quasi dicat: (5) Quotquot aggregavi mea voluntate semper efficaci, te nolente feci, quia ingrata semper fuisti. BEDA (cap. lviii. a med.) Pulchre autem qui Herodem de sua nece tractantem vulpem vocaverat, seipsum avi comparat: quia vulpes fraudulenter semper avibus insidias intendunt. BASILIUS [f]. Filios etiam Hierusalem pullis in nido comparavit; ac si dicat: Aves quæ in altum consueverunt volare, exceptæ sunt a nocumentis insidiantium; tu tamen eris ut pullus egens alieno suffragio. Matre igitur avolante auferreris a nido, quasi impotens ad tutelam, & debilis ad fugam: unde sequitur: *Ecce relinquetur domus vestra deserta*. BEDA (cap. lviii. a med.) Ipsam civitatem, quam nidum vocaverat, etiam nunc domum Iudæorum appellat. Occiso enim Domino venerunt Romani, & quasi nidum vacuum diripientes, tulerunt eorum locum, gentem, & regnum. THEOPHYLACTUS (super *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*.) Vel *domus vestra*, idest templum; ac si dicat: Quamdiu virtus erat in vobis, templum erat meum; sed postquam fecistis ipsum speluncam latronum, non est (6) de cetero domus mea, sed vestra. Vel *domum* dicit totam gentem Iudæorum, iuxta illud Psal. cxxxiv. „ Domus Iacob benedicite „ Domino: " per quod ostendit quod ipse

(1) *Al.* de Quæst. Evang. (2) *In editionibus Romana an. 1579. & Veneta Nicolini an. 1593. sic legitur:* Sed quia illi dicebant ei: *Exeas hinc, quia Herodes te quærit occidere* in Galilæa, sed in Hierusalem &c.
(3) *Al.* persequimini. (4) *Al.* CYRILLUS, *quem etiam hic, & paulo ante habet Nicolaius loco Chrysostomi.* (5) *Al.* Illud aggregavi. (6) *Al.* de certo.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

[a] Nec in Qq. Evang. nec in specialibus qq. ex Matthæo, nec de Cons. Evang. Sed in Beda super hunc locum id occurrit; colligitur nihilominus ex Lib. VI. eiusdem S. Augustini contra Iulianum cap. xix. cir. med. ac deinceps. [b] Hom. lxxv. in Matth. [c] Vel Severus in Cat. Græc. [d] Ubi supra. [e] Immo potius Glossa nullius nomen præferens. [f] In Esai. cap. xvi.

erat qui gubernabat eos, & eripiebat ab hostium manibus.

Sequitur: *Dico autem vobis, quia non videbitis me donec veniat cum dicetis: Benedictus qui venit in nomine Domini*. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. II. cap. lxxv.) Huic narrationi Lucæ non videtur adversari quod turbæ dixerunt, venienre Domino in Hierusalem, *Benedictus qui venit in nomine Domini*: quia nondum illuc venerat, & nondum dictum erat. CYRILLUS a. Discesserat enim Dominus a Hierosolymis, tamquam indignos existentes sui præsentia deferens; deinde multis miraculis factis, rursum Hierosolymam redit, ubi ei turba occurrit dicens, Mat.xxi.„ Hosanna filio Da-„ vid: benedictus qui venit in nomine Domi-„ ni." AUGUSTINUS de Con.Evang.(Lib. II.cap.lxxv.) Sed quia non dicit Lucas quo inde tunc accessit Dominus, ut non veniret nisi eo tempore quo iam illud diceretur (perseverat quippe in itinere suo donec veniat Hierusalem) de illo suo adventu quo in claritate venturus est, hoc significat. THEOPHYLACTUS (super *Non videbitis*.) Tunc enim & inviti confitebuntur eum Salvatorem, & Dominum, quando nullus erit eis inde profectus. Dicens autem, *Non videbitis me donec veniat &c.* non significat illam horam, sed tempus crucis; quasi dicat: Postquam crucifixeritis me, non amplius videbitis me, donec iterum veniam. AUGUSTINUS de Con. Evan. (ubi supra.) Intelligendus est ergo Lucas velle præoccupasse, antequam eius narratio Dominum perduceret Hierusalem, aut eidem civitati iam appropinquantem talia respondisse monentibus ut caveret Herodem, qualia Matthæus dicit esse locutum cum iam pervenisset Hierusalem. BEDA (cap. lviii. in Lucam in fine.) Vel dicit, *Non me videbitis*; quasi dicat: Nisi pœnitentiam egeritis, & confessi fueritis me Filium omnipotentis Patris, in secundo adventu faciem meam non videbitis.

CAPUT XIV.

(a) ET factum est, cum introisset Iesus in domum cuiusdam principis pharisæorum sabbato manducare panem, & ipsi observabant eum. Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum. Et respondens Iesus, dixit ad legisperitos, & pharisæos, si licet sabbato curare. At illi tacuerunt. Ipse vero apprehensum sanavit eum, ac dimisit. Et respondens ad illos dixit: Cuius vestrum asinus, aut bos in puteum cadet, & non continuo extrahet illum die sabbati? Et non poterant ad hæc respondere illi.

(b) Dicebat autem & ad invitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens ad illos: Cum invitatus fueris ad nuptias, non discumbas in primo loco, ne forte honoratior te sit invitatus ab illo, & veniens is qui te, & illum vocavit, dicat tibi, Da huic locum; & tunc incipias cum rubore novissimum locum tenere. Sed cum vocatus fueris, vade, recumbe in novissimo loco, ut cum venerit qui te invitavit, dicat tibi: Amice, ascende superius. Tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus: quia omnis qui se exaltat, humiliabitur; & qui se humiliat, exaltabitur.

(c) Dicebat autem & ei qui se invitaverat: Cum facis prandium, aut cœnam, noli vocare amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos, neque divites, ne forte & ipsi te reinvitent, & fiat tibi retributio. Sed cum facis convivium, voca pauperes, debiles, claudos, & cæcos; & beatus eris, quia non habent retribuere tibi: retribuetur enim tibi in resurrectione iustorum.

(d) Hæc cum audisset quidam de simul discumbentibus, dixit illi: Beatus qui manducabit panem in regno Dei. At ipse dixit ei: Homo quidam fecit cœnam ma-

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græcorum.

magnam, & vocavit multos: & misit servum suum hora cœnæ dicere invitatis, ut venirent, quia iam parata sunt omnia. Et cœperunt simul omnes excusare. Primus dixit ei: Villam emi, & necesse habeo exire, & videre illam. Rogo te, habe me excusatum. Et alter dixit: Iuga boum emi quinque, & eo probare illa. Rogo te, habe me excusatum. Et alius dixit: Uxorem duxi, & ideo non possum venire. Et reversus servus nuntiavit hæc domino suo. Tunc iratus paterfamilias dixit servo suo: Exi cito in plateas, & vicos civitatis, & pauperes, ac debiles, & cæcos, & claudos introduc huc. Et ait servus: Domine, factum est ut imperasti, & adhuc locus est. Et ait dominus servo: Exi in vias, & sepes, & compelle intrare, ut impleatur domus mea. Dico autem vobis, quod nemo virorum illorum qui vocati sunt, gustabit cœnam meam.

(e) Ibant autem turbæ multæ cum eo; & conversus dixit ad illos: Si quis venit ad me, & non odit patrem suum, & matrem, & uxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc autem & animam suam, non potest meus esse discipulus. Et qui non baiulat crucem suam, & venit post me, non potest meus esse discipulus.

(f) Quis enim ex vobis volens turrim ædificare; nonne prius sedens computat sumptus qui necessarii sunt, si habeat ad perficiendum; ne, posteaquam posuerit fundamentum, & non potuerit perficere, omnes qui vident, incipiant illudere ei, dicentes: Quia hic homo cœpit ædificare, & non potuit consummare? Aut quis Rex iturus committere bellum adversus alium Regem, nonne sedens prius cogitat si possit cum decem millibus occurrere ei qui cum viginti millibus venit ad se? Alioquin, adhuc illo longe agente legationem mittens, rogat ea quæ pacis sunt. Sic ergo omnis ex vobis qui non renuntiat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus.

(g) Bonum est sal. Si autem sal evanuerit, in quo condietur? Neque in terram, neque in sterquilinium utile est; sed foras mittetur. Qui habet aures audiendi, audiat.

(a) CYRILLUS a. Quamvis Dominus malitiam pharisæorum cognosceret, tamen eorum fiebat conviva, ut prodesset præsentibus per verba, & miracula: unde subditur: *Et factum est cum intrasset Iesus in domum cuiusdam principis pharisæorum sabbato manducare panem, & ipsi observabant eum*, si scilicet reverentiam legis contemneret, & an quicquam prohibitorum faceret in die sabbati. Itaque hydropico veniente in medium, interrogatione reprehendit insolentiam pharisæorum, eum arguere volentium: unde dicitur: *Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum. Et respondens Iesus dixit ad legisperitos, & pharisæos, si licet sabbato curare*. BEDA (cap. lix. in prin.) Quod dicitur respondisse Iesus, ad hoc respicit quod præmissum est, *Et ipsi observabant eum*: Dominus enim novit cogitationes hominum. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) In sua autem interrogatione deridet eos, sicut amentes: Deo enim benedicente sabbatum, ipsi prohibent operari bona in eo; dies autem quæ bonorum operam non admittit, maledicta est. BEDA (cap. lix. non procul a princ.) Sed merito interrogati tacent, quia contra se dictum, quicquid dixerit, vident. Nam si licet sabbato curare, quare Salvatorem an curet observant? Si non licet, quare ipsi sabbato pecora curant? Unde sequitur, *At illi tacuerunt*. CYRILLUS b. Neglectis igitur Iudæorum insidiis, liberat a morbo hydropicum; qui metu pharisæorum remedia non postulabat propter sabbatum, sed solum astabat, ut ex aspectu misertus eius salvaret eum: quod Dominus cognoscens, non postulat ab eo si vellet salvus fieri, sed protinus eum sanavit: unde sequitur: *Ipse vero apprehensum sanavit eum, ac dimisit*. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) In quo non hoc prospexit Dominus, ne scandalizaret pharisæos, sed ut benefaciat egenti remediis: decet enim nos, cum magna resultat utilitas, non curare

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Catena Græc. PP. b Ibid.

curare si stulti scandalizentur. CYRILLUS *a*. Sed quia pharisæi inepte tacuerunt, solvit Christus inflexibilem eorum impudentiam, considerationibus seriis ad hoc utens: unde sequitur: *Et respondens ad illos dixit: Cuius vestrum asinus, aut bos in puteum cadet, & non continuo extrahet illum die sabbati?* THEOPHYLACTUS. Quasi dicat: Si prohibuit lex misereri in sabbato, ne curam habeas filii tui periclitantis in sabbato; sed quid dico, filii, quando nec bovem præteris, si periclitantem videris? BEDA (super *Cuius asinus, aut bos.*) In quo sic observatores suos pharisæos convincit, ut eosdem etiam avaritiæ condemnet, qui in liberatione animalis suæ avaritiæ consulebant. Quanto ergo magis Christus hominem, qui multo melior est pecore, debuit liberare? AUGUSTINUS (1) de Quæst. Evan. (Lib. II. quæst. XXIX.) Congruenter autem hydropicum animali quod cecidit in puteum comparavit, humore enim laborabat; sicut illam mulierem quam alligatam dixerat, & ipse solvebat, comparavit iumento, quod solvitur ut ad aquam ducatur. BEDA (ubi supra.) Competenti ergo exemplo solvit quæstionem, ut ostendat eos violare sabbatum in opere cupiditatis qui eum violare arguerunt in opere caritatis: unde sequitur: *Et non poterant ad hæc respondere illi*. Mystice autem hydropicus comparatur ei quem fluxus carnalium voluptatum exuberans aggravat: hydropicus enim morbus ab aquoso humore vocabulum trahit. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. II. quæst. XXIX.) Vel hydropicum recte comparamus diviti avaro: sicut enim ille quanto magis abundat humore inordinato, tanto amplius sitit; (2) sic & iste quanto est copiosior divitiis, quibus non bene utitur, tanto ardentius talia concupiscit. GREGORIUS XIV. Moral. (super illud Iob XVIII. „Exardescet contra „eum sitis:" cap VI. in novis exempl. in antiq. r.) Recte ergo hydropicus ante pharisæum curatur: quia per alterius ægritudinem corporis, in altero exprimitur languor, seu ægritudo cordis, & mentis. BEDA (cap. IX. in Luc.) Bene autem in exemplo bovem, & asinum nominat, ut vel sapientes, & hebetes, vel utrumque populum significet, scilicet Iudæum iugo legis pressum, & Gentilem nulla ratione domitum: omnes enim a puteo concupiscentiæ demersos Dominus extrahit.

(b) AMBROSIUS (Lib. VII. in Lucam de comp. reg. cæl. ad fermentum, a medio.) Prius curatus est hydropicus, in quo fluxus carnis exuberans, animæ gravabat officia, spiritus extinguebat ardorem; deinde docetur humilitas, dum in convivio nuptiali appetentia loci superioris arcetur: unde dicitur: *Dicebat autem ad invitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens ad illos: Cum invitatus fueris ad nuptias, non discumbas in primo loco*. CYRILLUS *b*. Prosilire enim prompte ad honores qui nobis non conveniunt, indicat nos temerarios esse, & nostra facta vituperio replet: unde sequitur: *Ne forte honoratior te sit invitatus ab illo, & veniens is qui te, & illum vocavit, dicat tibi, Da huic locum; & tunc incipias cum rubore novissimum locum tenere*. CHRYSOSTOMUS *c*. Et sic quod concupivit, nequaquam obtinuit ambitiosus honoris, sed passus est repulsam; & satagens qualiter abundet honoribus, non honoratur. Et quia nihil est æquipollens modestiæ, auditorem ad oppositum ducit. Non solum prohibet ambire primatum, (3) sed & venari iubet ultima: unde sequitur: *Sed cum vocatus fueris, vade, recumbe in novissimo loco*. (4) CYRILLUS *d*. Si enim aliquis non vult aliis prælocari, nanciscitur hoc ex divina sententia: unde sequitur: *Ut cum venerit qui te invitavit, dicat tibi: Amice, ascende superius*. Hæc dicens, non graviter obiurgat, sed leniter iniungit: sufficit enim monitio apud discretos; & sic pro humilitate aliquis coronatur honore: unde sequitur: *Tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus*. BASILIUS *e* (in quæst. expl. quæst. XXI.) Occupare igitur locum ultimum in conviviis, iuxta mandatum dominicum, conveniens est; sed rursum in hunc contentiose irruere reprobatum tamquam interemptorium ordinis, & causativum tumultus; & de eo mota contentio æquiparabit vos litigantibus de primatu. Quapropter, sicut hic Dominus dicit, expedit convivium facienti commit-tere

(1) *Al.* de Cons. Evang. (2) *Al. omittitur* sic. (3) *Al.* Sed venari ultima. (4) *Al.* GREGORIUS.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi supra. *b* In Catena Græc. *c* In eadem Catena. *d* Ubi supra. *e* In Regulis fusius disputatis ad interrog. XXI.

tere accubitus ordinem. Sic & in patientia nos mutuo sustinebimus honeste, & secundum ordinem omnia prosequentes, non ad apparentiam plurium; nec videbimur humilitatem pertractare per vehementem contradictionem; magis autem humilitatem per patientiam obtineremus: maius est enim ex repugnantia superbiæ indicium quam ex primo accubitu, quando eum cum imperio obtinemus. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Nemo autem putet præmissam Christi doctrinam modicam esse, & indignam culminis Dei Verbi: non enim pium dices esse medicum pollicitum sanare podagram, ictum vero digiti, vel dentis dolorem nolentem curare. Porro quomodo (1) parva passio vanæ gloriæ, quæ versabat primos perquirentes accubitus? Decebat igitur humilitatis magistrum omnem ramum pravæ radicis amputare. Sed & illud considera, quia (2) præsto cœna, & passione primatus coram Salvatore vexante miseros, opportunitatem habebat monitio. CYRILLUS a. Ostenso igitur tam modico exemplo ambitiosorum contemptu, & non ambitiosorum exaltatione, adiicit magnum parvo, generalem sententiam proferens, cum subditur: *Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur; & qui se humiliat, exaltabitur:* quod dicitur secundum divinum iudicium, non secundum humanam consuetudinem; secundum quam plures concupiscentes honorem consequuntur, alii vero se humiliantes inglorii remanent. THEOPHYLACTUS. Porro non finaliter, nec omnibus hominibus est reverendus qui se honoribus ingerit; sed dum a quibusdam honoratur, alii detrahunt ei, & quandoque etiam ipsi honorantes. BEDA (cap. lix. in Luc.) Sed quoniam hanc admonitionem Evangelista parabolam vocat, breviter intuendum quid mystice significet. Quisquis nuptias Christi, & Ecclesiæ invitatus adierit, membris Ecclesiæ per fidem coniunctus, non se extollat, quasi sublimior ceteris, de meritis gloriando: dabit enim locum honoratiori post invitato, cum illorum qui se in Christo secuti sunt agilitate præitur; & cum rubore novissimum locum tenet, quando de aliis meliora cognoscens, quicquid de sua (3) operatione celsum sentiebat humiliat. Sed recumbit aliquis in novissimo loco, secundum illud Eccli. III. „Quanto magnus es, humilia „te in omnibus." Veniens autem Dominus, quem humilem invenerit, amici nomine beatificans, ascendere superius præcipiet: „quicumque enim humiliaverit se sicut parvulus, hic est maior in regno cœlorum:" Matth. XVIII. Pulchre autem dicitur, *Tunc erit tibi gloria*, ne nunc quærere incipias quod tibi servatur in fine. Potest etiam & hoc in hac vita intelligi: quia quotidie Dominus suas nuptias intrat, superbos despiciens, & humilibus sæpe tanta sui Spiritus (4) dona præstans ut discumbentium, idest fidelium, cœtus eos admirando glorificet. Ex conclusione vero generali, quæ subditur, manifeste claret præcedentem Domini sermonem typice intelligendum. Neque enim omnis qui se coram hominibus exaltat, humiliatur; aut qui se in conspectu hominum humiliat, exaltatur ab eis; sed qui se de meritis elevat, humiliabitur a Domino; & qui se de beneficiis humiliat, exaltabitur ab eo.

(c) THEOPHYLACTUS. Ex duabus partibus cœna composita, scilicet ex vocantibus, & vocatis, partem vocatorum ad humilitatem iam monuerat; consequenter vocantem monendo remunerat, retrahens eum ne gratia hominum convivaret: unde dicitur: *Dicebat autem ei qui se invitaverat: Cum facis prandium, aut cœnam, noli vocare amicos tuos, neque fratres, neque cognatos, neque vicinos, neque divites.* CHRYSOSTOMUS (homil. XIV. in Ep. ad Colos. ante med.) Multæ causæ sunt quibus amicitiæ fœdus contrahitur: & illicitas quidem prætermittimus; proponemus autem naturales, & morales: naturales quidem, puta patris ad filium, fratris ad fratrem, & aliorum huiusmodi; quod significat dicens: *Neque fratres, neque cognatos*: (5) morales autem; puta conviva factus est, aut convicinus est; & quantum ad hos dicit, *Neque vicinos*. BEDA (super illud, *Dicebat ei qui se invitaverat*.) Fratres igitur, & amicos, & divites alterutrum convivia celebrare non quasi scelus interdicit; sed, sicut cetera necessitatis humanæ commercia, ad promerenda vitæ cælestis præmia, nil valere ostendit: unde subdit: *Ne forte & ipsi te reinvitent, & fiat tibi retributio*. Non ait, Et fiet tibi peccatum. Cui simile est

(1) Al. prava. *Nicolai supplet* videri potest. (2) *Idem ponit* præsto existente cœna. (3) Al. opinione. (4) Al. onera. (5) Al. morales autem sunt, puta si conviva &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi supra.

est id quod alibi dicit, supra VI. *Et si bene feceritis his qui vobis bene faciunt, quae vobis est gratia?* Sunt tamen quaedam mutua fratrum, vicinorumque convivia, quae non solum in praesenti retributionem, sed & damnationem percipiunt in futuro; quae aut collatione omnium celebrantur, aut vicibus solent a contubernalibus exhiberi; in quibus ad hoc convenitur (1) ut foeda gerantur, & ex copia incitetur libidinis diversa voluptas. CHRYSOSTOMUS (hom. I. in Epist. ad Col. ante med.) Non igitur hac (2) spe aliis beneficia conferamus, ut nobis retribuant: haec enim frigida est intentio: unde talis amicitia celerius evanescit. Si vero pauperem vocaveris, Deum numquam obliviscentem habebis debitorem: unde sequitur: *Sed cum facis convivium, voca pauperes, debiles, claudos, & caecos.* Quanto enim minor est frater, tanto magis per eum Christus accedit, & visitat. Nam qui magnum suscipit, saepe propter vanam gloriam facit; sed & utilitas pluries quaeritur, ut promoveatur per illum. Possem quidem plures proponere ob hoc celeberrimos (3) senatorum colentes, ut illis mediantibus ampliorem gratiam obtineant Principum. Non igitur illos quaeramus qui nobis retribuere possunt: sequitur enim: *Et beatus eris, quia non habent retribuere tibi.* Non ergo turbemur, cum non recipimus beneficii recompensationem, sed cum receperimus: quoniam si receperimus, non amplius recipiemus illic; sed si minime retribuat homo, tunc tibi Deus retribuet: unde sequitur: *Retribuetur enim in resurrectione iustorum.* BEDA (super *Cum facis convivium.*) Etsi omnes resurgunt, iustorum tamen resurrectio dicitur, quia in hac resurrectione beatos se esse non dubitant: Ergo qui pauperes ad convivium vocant, in futuro praemia recipient: qui autem amicos, fratres, & divites vocat, recepit mercedem suam. Sed si hoc propter Deum facit in exemplum filiorum Iob, sicut cetera fraternae dilectionis officia, ipse qui iussit remunerat. CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) Sed dicitis: Immundus est pauper, & sordidus. Lava eum, & fac tecum in mensa sedere. Si vestes sordidas habet, mundum indumentum exhibeas. Christus accedit per eum, & tu frivola loqueris? GREGORIUS Nissenus *a*. Non ergo negligas iacentes, quasi nullo sint digni: cogita qui sint, & pretiositatem eorum invenies. Salvatoris induerunt imaginem, futurorum bonorum heredes, regni clavigeri, accusatores, & excusatores idonei, non loquentes, sed inspecti a iudice. CHRYSOSTOMUS *b*. Decet ergo eos sursum in solario suscipere: si non placet, saltem deorsum, ubi sunt subiugalia, & famuli, Christum suscipias: fiat saltem pauper aedituus: ubi enim est eleemosyna, non audet intrare diabolus; & si non secum consedeas, mitte saltem eis de mensa fercula. ORIGENES *c*. Mystice vero qui vanam gloriam vitat, vocat ad spirituale convivium pauperes, idest imperitos, ut ditet; debiles, hoc est laesam conscientiam habentes, ut sanet; claudos, idest declinantes a ratione, ut rectas semitas faciant; caecos, idest qui carent contemplatione veritatis, ut veram lucem videant. Quod autem dicitur, *Non possunt retribuere tibi*, idest non noverunt responsum proferre.

(d) EUSEBIUS *d*. Docuerat supra Dominus praeparare convivium rependere nequeuntibus, cum sit recompensandum in resurrectione iustorum; & ideo quidam intelligens unum & idem esse resurrectionem iustorum, & regnum Dei, recompensationem praedictam commendat: sequitur enim: *Haec cum audisset quidam de simul discumbentibus dixit illi: Beatus qui manducabit panem in regno Dei.* CYRILLUS *e*. Homo iste animalis erat, non diligenter percipiens ea quae Christus protulerat: putavit enim corporeas esse remunerationes sanctorum. AUGUSTINUS de Ver. Domini (serm. XXXIII.) Vel quia in longinqua iste suspirabat, & panis iste quem desiderabat, ante illum discumbebat. Quis enim est panis regni Dei nisi qui dicit Ioan. VI. „ Ego „ sum panis vivus, qui de caelo descendi?" Nolite parare fauces, sed cor. BEDA (cap. LIX. in fine.) Sed quia nonnulli hunc panem fidetenus (4) odorando percipiunt, dul-

(1) *Al.* ut foeda gerantur copia vini, & incitetur libidinis diversa voluntas. (2) *Al.* specie. (3) *Al.* sanctorum. *P. Nicolai sic legit.* Possem quidem plures proponere qui ob hoc celeberrimos senatorum colant ut illis mediantibus &c. (4) *Al.* adorando.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Graec. PP. *b* Hom. XLV. in Acta. *c* Vel Geometer in Catena Graec. PP. *d* In eadem Catena. *e* Ibid.

dulcedinem vero eius attingere veraciter gustando fastidiunt; subiecta parabola Dominus talium torporem cælestibus epulis dignum non esse redarguit: sequitur enim: *At ille dixit ei: Homo quidam fecit cœnam magnam, & vocavit multos*. CYRILLUS a. Homo iste Deus Pater est, secundum quod imagines ad similitudinem veritatis figurantur. CHRYSOSTOMUS b. Quoties enim punitivam suam virtutem indicare vult Deus, ursa, pardus, leo, & huiusmodi nuncupatur; quando vero misericordiam exprimere vult, dicitur homo. CYRILLUS c. Hic ergo conditor omnium, atque gloriæ pater paravit cœnam magnam in Christo peractam. In novissimis enim temporibus, & quasi in occasu nostri sæculi illuxit nobis Dei Filius, & mortem pro nobis sustinens, dedit nobis proprium corpus comedere: unde & agnus in vespere immolabatur iuxta legem Mosaicam. Merito igitur in cœna dictum est paratum in Christo convivium. GREGORIUS in hom. (XXXVI. in Evang.) Vel fecit cœnam magnam, quia satietatem nobis dulcedinis æternæ præparavit: qui vocavit multos, sed pauci veniunt: quia nonnumquam ipsi qui ei per fidem subiecti sunt, æterno eius convivio vivendo contradicunt. Hoc autem distare inter delicias corporis & cordis solet, quod corporales deliciæ cum non habentur, grave in se desiderium accendunt, cum vero habitæ eduntur, comedentem protinus in fastidium per satietatem vertunt; at contra, spiritales deliciæ cum non habentur, in fastidio sunt, cum vero habentur, in desiderio. Sed superna pietas contemptas illas delicias ad memoriæ nostræ oculos revocat, atque ut fastidium nostrum repellere debeamus invitat: unde sequitur: *Et misit servum suum hora cœna dicere invitatis ut venirent*. CYRILLUS d. Iste servus qui missus est, ipse Christus est, qui cum esset naturaliter Deus, & verus Dei Filius, exinanivit seipsum formam servi accipiens. Missus est autem hora cœnæ: non enim a principio Verbum Patris nostram naturam suscepit, sed in novissimo tempore. Subdit autem: *Quia parata sunt omnia*: paravit enim Pater in Christo bona collata mundo per ipsum, peccatorum amotionem, Spiritus sancti participationem, adoptionis splendorem: ad hoc vocavit Christus per evangelica documenta. AUGUSTINUS de Verbis Domini (serm. XXXIII.) Vel aliter. Homo iste mediator est Dei & hominis Christus Iesus. Misit ut venirent invitati, idest per missos vocati Prophetas. Qui olim invitabant ad cœnam Christi, sæpe missi sunt ad populum Israel, sæpe vocaverunt ut ad horam cœnæ venirent: illi invitantes acceperunt, cœnam repudiarunt; Prophetas legerunt, & Christum occiderunt; & tunc nobis cœnam nescientes paraverunt. Parata iam cœna, idest immolato Christo, missi sunt Apostoli ad quos missi fuerant ante Prophetæ. GREGORIUS in homil. (XXXVI. in Evang.) Per hunc ergo servum qui a patrefamilias ad invitandum mittitur, prædicatorum ordo significatur. Sæpe autem solet evenire ut persona potens famulum habeat despectum, cumque per eum dominus aliquid mandat, non despicitur persona loquentis servi, quia servatur in corde mittentis reverentia domini. Offert ergo Deus quod rogari debuit, non rogare: dare vult quod vix sperari poterat; & tamen simul omnes excusant: sequitur enim: *Et cœperunt omnes simul excusare*. Ecce homo dives invitat, & pauperes occurrere festinant; ad Dei invitamur convivium, & nos excusamus. AUGUSTINUS de Ver. Domini (serm. XXXIII.) Tres autem fuerunt excusationes, de quibus subditur: *Primus dixit ei: Villam emi, & necesse habeo exire, & videre illam. Rogo te, habe me excusatum*. In villa empta dominatio notatur: ergo superbia castigatur vitium primum: primus enim homo dominari voluit, qui dominium habere noluit. GREGORIUS (ut supra.) Vel per villam terrena substantia designatur. Exit ergo videre illam qui sola exteriora cogitat propter substantiam. AMBROSIUS (Lib. & tit. ut supra.) Sic igitur emeritæ militiæ viro contemnendarum stipendium præscribitur facultatum, quod neque ille, qui studiis intentus inferioribus possessiones sibi terrenas coemit, regnum cæli possit adipisci, cum Dominus dicat Matth. XIX. „ Vende omnia tua, & sequere me. "

Sequitur: *Et alter dixit: Iuga boum emi quinque, & eo probare illa*. AUGUSTINUS de Verbis Domini (serm. XXXIII.) Quinque iuga boum sensus carnis huius quinque numerantur. In oculis visus est, in auribus auditus, in naribus odoratus, in faucibus gustus, in omnibus membris ta-

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi supra. b In Catena prædicta. c Ut supra. d Ibid.

ctus. Sed quia iuga sunt, in tribus prioribus sensibus facilius apparet: duo sunt oculi, duæ aures, geminæ nares: ecce tria iuga: & (1) in faucibus, idest sensu gustandi, geminatio quædam invenitur, quia nihil gustando sapit nisi lingua, & palato tangatur: voluptas carnis, quæ ad tactum pertinet, occulte geminatur; est & forinsecus, & intrinsecus. Dicuntur autem iuga boum, quia per sensus istos carnis terrena requiruntur: boves enim terram versant; homines autem remoti a fide, terrenis dediti, nolunt credere aliquid nisi ad quod sensu corporis perveniunt quinquepartito. Non, inquit, ego credo, nisi quod video. Si talia cogitaremus, quinque illis iugis boum a cœna impediremur. Ut noveritis autem istorum quinque sensuum, non delectationem quæ mulcet, & ingerit voluptatem, sed curiositatem quamdam notatam fuisse, non ait, *Quinque iuga boum emi*, eo pascere illa, sed *eo probare illa*. GREGORIUS in homil. (XXXVI. in Evang.) Corporales etiam sensus, quia interna comprehendere nequeunt, sed sola exteriora agnoscunt, recte per eos curiositas designatur, quæ dum alienam quærit vitam discutere, (2) semper sua intima nesciens studet exteriora cogitare. Sed notandum, quod is qui propter villam, & is qui propter probanda iuga boum a cœna sui invitatoris se excusat, humilitatis verba permiscet: dum enim dicit, *Rogo*, & venire contemnit, humilitas sonat in voce, superbia in actione.

Sequitur: *Alius dixit*: *Uxorem duxi*, *&* *ideo non possum venire*. AUGUSTINUS de Verbis Domini (serm. XXXIII.) Ista est voluptas carnis, quæ multos impedit: utinam foris, & non intus. Qui enim dixit, *Uxorem duxi*, carnem amplexatur, carnis voluptatibus iucundatur, a cœna excusatur: observet ne fame interna moriatur. BASILIUS *a*. Dicit autem, *Non possum venire*, eo quod intellectus humanus vergens ad mundanas illecebras debilis est ad agendum. GREGORIUS in hom. (XXXVI. in Evang.) Quamvis autem bonum sit coniugium, atque ad propagandam sobolem divina providentia constitutum, nonnulli tamen per hoc non fecunditatem prolis, sed desideria expetunt voluptatis; & idcirco per rem iustam significari potest (3) non incongrue iniusta. AMBROSIUS (ubi supra, a medio.) Vel coniugium non reprehenditur, sed ad maiorem honorem vocatur integritas: quoniam „ mulier innupta „ cogitat quæ sunt Domini, ut sit sancta „ corpore, & spiritu; quæ autem nupta est, „ cogitat quæ sunt mundi: " I. Corinth. VII. AUGUSTINUS de Verbis Domini (serm. XXXIII.) Ioannes autem dicens Epist. I. cap. II. „ Omne quod est in mun„ do, concupiscentia carnis est, & concu„ piscentia oculorum, & ambitio sæculi: " inde cœpit ubi Evangelium terminum posuit. Concupiscentia carnis, *uxorem duxi*; concupiscentia oculorum, *quinque iuga boum emi*; ambitio sæculi, *villam emi*. A parte autem in totum commemorati sunt quinque sensus per solos oculos, quorum est in quinque sensibus principatus: propterea cum proprie ad oculos pertineat visus, ipsum videre per omnes quinque sensus solemus appellare. CYRILLUS *b*. Quos autem intelligemus fuisse eos qui renuerunt prædictorum causa venire, nisi præsides Iudæorum, quos per totam sacram paginam de his redargutos esse videmus? ORIGENES *c*. Vel aliter. Hi qui villam emerunt, & refutant cœnam, sunt qui receperunt alia dogmata divinitatis, nec experti sunt Verbum quod possidebant. Is autem qui quinque paria boum emit, est qui naturam intellectualem contemnit, & sensibilia sequitur: unde incorpoream naturam comprehendere non potest. Qui autem uxorem duxit, est qui coniunctus est carni, voluptatum magis amator quam Dei. AMBROSIUS (Lib. & cap. ubi supra.) Vel tria genera hominum a consortio istius cœnæ æstimemus excludi, Gentilium, Iudæorum, & hæreticorum. Iudæi corporali (4) ministerio iuga sibi legis imponunt. Quinque (5) autem iuga sunt verborum decem, vel quinque libri veteris legis. At vero hæresis velut Eva femineo rigore fidei tentat affectum. Et (6) Apostolus dicit avari-

(1) *Al. emittitur* in. (2) *Al.* super sua. (3) *Al.* non congrue res iniusta. (4) *Al.* mysterio.
(5) *Legit P. Nicolai* Quinque autem iuga sunt verborum decem, de quibus Deuter. IV. 13. dicitur: „ Ostendit vobis Deus pactum suum quod præcepit ut faceretis, & decem verba quæ scripsit in tabulis „ lapideis; " hoc est decalogi mandata &c. Vel quinque iuga sunt quinque libri veteris legis &c. (6) *Al.* Apostolis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græc. PP. *b* Ibidem. *c* Et Geometer in Cat. Græc.

ritiam esse fugiendam, ne impediti more gentili ad regnum Christi pervenire nequeamus. Ergo & ille qui villam emit, alienus a regno est, & ille qui iugum potius legis quam gratiæ munus elegit, & ille qui se propter ducendam excusat uxorem.

Sequitur: *Et reversus servus nuntiavit hæc domino suo*. AUGUSTINUS Lib. V. super Gen. ad litteram (cap. XIX.) Non propter inferiorum scientiam Deus nuntiis indiget, quasi per eos fiat scientior; sed novit omnia stabiliter, atque incommutabiliter. Habet autem nuntios propter nos, & propter ipsos: quia illo modo Deo (1) parere, & assistere, ut eum de inferioribus consulant, eiusque supernis iussis obtemperent, bonum est eis in ordine propriæ naturæ. CYRILLUS a. Iudæorum autem primatibus vocationem renuentibus, sicut ipsi dicebant Ioan. VII. „Numquid aliquis principum credidit in „eum?" indignatus est paterfamilias, quasi eis dignis indignatione, & ira: unde sequitur: *Tunc iratus paterfamilias*. (2) BASILIUS (in Psal. XXXVII.) Non quod iræ passio divinæ substantiæ accidat; sed talis operatio, quæ in nobis ab ira fit, Dei ira, & indignatio dicitur. CYRILLUS b. Sic ergo indignatus dicitur paterfamilias in principes Iudæorum, & vocati sunt loco eorum, qui erant de multitudine Iudæorum, fragilem, & impotentem mentem habentes. Loquente enim Petro Act. II. primo quidem tria millia, deinde quinque millia crediderunt, & postmodum plurimus populus: unde dicitur: *Dixit servo suo: Exi cito in plateas, & vicos civitatis; & pauperes, ac debiles, cæcos, & claudos introduc huc*. AMBROSIUS. Invitat autem pauperes, debiles, & cæcos, ut ostendatur quod nullum debilitas corporis excludit a regno, rariusque delinquat cui desit illecebra peccandi; vel quod infirmitas peccatorum per misericordiam Domini remittatur: unde mittit ad plateas, ut de latioribus (3) vicis ad angustam venirent viam. GREGORIUS in hom. (XXXVI. in Evang.) Quia ergo venire superbi renuunt, pauperes eliguntur: dicuntur enim (4) debiles, & pauperes qui iudicio suo apud semetipsos infirmi sunt: nam pauperes, & quasi fortes sunt qui positi in paupertate superbiunt; cæci sunt qui nullius ingenii lumen habent; claudi sunt qui rectos gressus in operatione non habent. Sed dum horum vitia in membrorum debilitate significantur, sicut illi peccatores fuerunt qui vocati venire noluerunt, ita hi quoque qui invitantur, & veniunt; sed peccatores superbi respuuntur, humiles eliguntur. Hos itaque elegit Deus quos despicit mundus: quia plerumque ipsa despectio hominem revocat ad semetipsum; & tanto celerius vocem Dei aliqui audiunt, quanto in hoc mundo non habent unde delectentur. Cum ergo de vicis, & plateis ad cœnam quosdam Dominus vocat, illum populum designat qui tenere legis urbanam conversationem noverat. Sed multitudo quæ ex Israel populo credidit, locum superni convivii non implevit: unde sequitur: *Et ait servus: Domine, factum est ut imperasti, & adhuc locus est*. Intravit enim iam frequentia Iudæorum; sed adhuc locus vacat in regno, ubi suscipi debeat numerositas Gentium: unde subditur: *Et ait dominus servo: Exi in vias, & sepes, & compelle intrare, ut impleatur domus mea*. Cum convivas suos colligi ex viis, & sepibus (5) præcipit, agrestem populum, idest Gentilem, quærit. AMBROSIUS (ubi supra.) Vel mittit ad vias, & circa sepes, quia hi apti sunt regno cælorum qui nullis præsentium cupiditatibus occupati ad futura festinant, in quodam bono voluntatis tramite constituti, & qui modo sepis, quæ ab incultis culta secernat, & incursus arceat bestiarum, norit bona, malaque distinguere, & adversus tentamenta nequitiæ spiritualis, fidei munimen prætendere. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. XXXIII.) Venerunt de plateis, & vicis gentes, veniunt de sepibus hæretici: nam sepes qui construunt, divisiones quærunt. Abstrahantur a sepibus, evellantur a spinis. Sed cogi nolunt: Voluntate, inquiunt, nostra intremus. Non hoc Dominus imperavit: *Coge*, inquit, *intrare*. Foris inveniatur necessitas, nascitur inde voluntas. GREGORIUS in hom. (XXXVI. in Evang.) Qui ergo huius mundi adversitatibus fracti (6) ad Dei amorem redeunt, compelluntur intrare. Sed valde tremenda est sententia quæ subinfertur: *Dico autem vobis, quod nemo virorum illorum qui vocati sunt, gustabit cœnam meam*.

Ii 2 Nemo

(1) *Nicolaius habet* patere. (2) *Al.* BEDA. (3) *Al.* vitiis. (4) *Al.* debiles, & qui iudicio suo &c. (5) *Al.* præcepit. (6) *Al.* a Dei amore.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena prædicta. b Ut supra.

Nemo ergo contemnat, ne dum vocatus excusat, cum voluntatem habuerit, intrare non valeat.

(e) GREGORIUS in hom. (XXXVII. in Evang.) Ad audita cælestia præmia inardescit animus, iamque illic cupit assistere ubi se sperat sine fine gaudere. Sed ad magna præmia perveniri non potest nisi per magnos labores: unde dicitur: *Ibant autem turbæ multæ cum eo, & conversus dixit ad illos: Si quis venit ad me, & non odit patrem suum, & matrem, & uxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc autem & animam suam, non potest esse meus discipulus.* THEOPHYLACTUS (super *Si quis venit ad me.*) Quia enim multi comitantium ipsum non ex toto affectu, sed tepide sequebantur, ostendit qualem deceat esse suum discipulum. GREGORIUS in hom. (XXXVII. in Evang.) Sed percontari libet: Quomodo parentes, & carnaliter propinquos præcipimur odisse, qui iubemur & inimicos diligere? Sed si vim præcepti perpendimus, utrumque agere per discretionem valemus, ut eos qui nobis carnis cognatione coniuncti sunt, & quos proximos novimus, diligamus, & quos adversarios in via Dei patimur, odiendo, & fugiendo nesciamus. Quasi enim per odium diligitur qui carnaliter sapiens, dum prava nobis ingerit, non auditur. AMBROSIUS (Lib. & tit. ut supra.) Etenim si propter te Dominus suæ renuntiat matri, dicens Matth. XII. „ Quæ est mater mea, & qui „ fratres mei? " cur tu Domino tuo cupias anteferri? Sed neque ignorare naturam, neque sævire Dominus iubet; sed ita indulgere naturæ, ut venereris auctorem, nec a Deo parentum amore desistas. GREGORIUS in hom. (XXXVII. in Evang.) Ut autem Dominus demonstraret hoc erga proximos odium non de affectione procedere, sed de caritate, addidit dicens: *Adhuc autem & animam suam.* Constat ergo quia amando debet odisse proximum qui sic eum odit sicut seipsum: tunc enim bene animam nostram odimus cum eius carnalibus desideriis non acquiescimus, cum eius appetitum frangimus, eius voluptatibus reluctamur. Quæ ergo contempta ad melius ducitur, quasi per odium amatur. CYRILLUS *a*. Non est autem fugienda vita, qua in corpore vivitur, sed servanda, sicut & Paulus servavit, ut Christum adhuc vivens in corpore prædicaret; sed ubi oportebat vitam contemnere, ut cursum consummaret, nec animam pretiosam sibi esse fatetur. GREGORIUS in hom. (ubi supra.) Hoc autem animæ odium qualiter exhiberi debeat, manifestat subdens: *Qui non baiulat crucem suam, & venit post me, non potest meus esse discipulus.* CHRYSOSTOMUS *b*. Non autem hoc dicit ut trabem super humeros apponamus, sed ut semper mortem præ oculis nostris habeamus; sicut & Paulus moriebatur quotidie, & mortem contemnebat. BASILIUS *c*. Crucem etiam tollens, mortem Domini annuntiabat dicens Galat. VI. „ Mihi mundus crucifixus est, & ego mun„ do: " quod etiam nos in ipso baptismate anticipamus, ubi vetus homo noster crucifixus est, ut destruatur corpus peccati. GREGORIUS in hom. (XXXVII. ut supra.) Vel quia crux a cruciatu dicitur, duobus modis crucem Domini baiulamus, cum aut per abstinentiam carnem affligimus, aut per compassionem proximi, necessitatem illius nostram putamus. Sed quia nonnulli carnis abstinentiam non pro Deo, sed pro inani gloria exhibent, & compassionem non spiritaliter, sed carnaliter impendunt; recte additur: *Et venit post me*. Baiulare (1) enim crucem, & post Dominum ire, est vel carnis abstinentiam, vel compassionem proximorum pro studio æternæ intentionis exhibere.

(f) GREGORIUS in homil. (XXXVII. ut supra.) Quia sublimia præcepta data sunt, protinus comparatio ædificandæ sublimitatis adiungitur cum dicitur: *Quis enim ex vobis volens turrim ædificare, nonne prius sedens computat sumptus qui necessarii sunt, si habeat ad perficiendum?* Omne enim quod agimus, prævenire per studium considerationis debemus. Si igitur humilitatis turrim construere cupimus, prius nos præparare ad adversa huius sæculi debemus. BASILIUS *d*. Vel turris est alta speculatio ad custodiam civitatis, & perceptionem hostilium occursuum apta: ad huius instar nobis datus est intellectus conservativus bonorum, præmeditativus contrariorum; ad huius ædificationem præcipit Dominus sedentes pone-re

(1) *Al. omittitur* enim.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græc. PP. & Lib. VI in Esaiam. *b* In eadem Catena. *c* Ibid. & in Regulis brevioribus ad interrogat. CCXXXIV. *d* In Esai. cap. V. v. 2.

re calculum, si suppetat facultas ad finem. GREGORIUS Nissenus *a*. Insistendum est enim ut cuiuslibet ardui propositi terminus attingatur variis augmentis mandatorum Dei, consummando opus divinum: nam neque lapis unus est tota turris fabrica, neque unicum mandatum ducit ad animæ perfectionem; sed fundamentum oportet subsistere, & secundum Apostolum insuper apparatus est auri, & argenti, & pretiosorum lapidum apponendus: unde subditur: *Ne posteaquam posuerit fundamentum, & non potuerit perficere, omnes qui viderint, incipiant illudere ei dicentes, quia hic homo cœpit ædificare, & non potuit consummare.* THEOPHYLACTUS (super *Ne postquam posuerit fundamentum.*) Non (1) enim debemus ponere fundamentum, idest sequi Christi initium, & finem non imponere, sicut illi de quibus Ioannes dicit cap. VI. quod „ multi ex discipulis eius „ abierunt retrorsum. " Vel fundamentum intellige doctrinalem sermonem, puta de abstinentia. Opus est igitur prædicto fundamento operationis ædificium, ut perficiatur nobis „ turris fortitudinis a facie inimici:" Psal. LX. Alioquin deridetur homo a videntibus eum, tam hominibus, quam dæmonibus. GREGORIUS in hom. (XXXVII. in Evang.) In bonis enim operationibus intenti nisi contra malignos spiritus solicite vigilemus, ipsos irrisores patimur quos ad malum persuasores habemus. Sed ex minori ad maius similitudo subditur, ut ex rebus minimis maiora pensentur: nam sequitur: *Aut quis Rex iturus committere bellum adversus alium Regem, nonne prius sedens cogitat si possit cum decem millibus occurrere ei qui cum viginti millibus venit ad se?* CYRILLUS *b*. Incumbit enim nobis prælium contra spiritalia nequitiæ in cælestibus: urget autem nos & aliorum hostium multitudo, carnale flagitium, lex sæviens in membris nostris, & variæ passiones, hoc est dira hostium multitudo. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. qu. XXXI.) Vel decem millia præliaturi cum Rege qui habet viginti millia, significant simplicitatem Christiani hominis, dimicaturi cum duplicitate diaboli. THEOPHYLACTUS. Est autem Rex peccatum regnans in nostro mortali corpore; sed & noster intellectus creatus est Rex. Ergo si repugnare velit peccato, toto animo cogitet secum: nam dæmones sunt peccati satellites, qui videntur viginti millium numero præcellere decem millia nostra: quia cum incorporei sint, nobis comparati corporeis, multo maiorem fortitudinem habere censentur. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (ubi supra.) Sicut autem de turri non perfecta per opprobrium deterruit dicentium: *Quia hic homo cœpit ædificare, & non potuit consummare*; sic in Rege cum quo dimicandum est, ipsam pacem accusavit, cum subdit: *Alioquin adhuc illo longe agente legationem mittens, rogat ea quæ pacis sunt*: significans etiam minas imminentium tentationum a diabolo non sustinere eos qui non renuntiant omnibus quæ possident, & pacem cum eo facere, consentiendo illi ad committendum peccata. GREGORIUS (homil. XXXVII. in Evang.) Vel aliter. In illo tremendo examine cum Rege nostro ex æquo ad iudicium non venimus: decem millia (2) quippe ad viginti millia, simplum ad duplum sunt. Cum duplo ergo exercitu contra simplum venit, quia nos vix in solo opere præparatos simul de opere, & cogitatione discutit. Dum ergo adhuc longe est, quia adhuc præsens per iudicium non videtur, mittamus ad eum legationem lacrymas nostras, misericordiæ opera, hostias placationis; hæc est nostra legatio, quæ Regem venientem placat. AUGUSTINUS ad Lætum (epist. XXXVIII.) Quomodo autem pertineant istæ similitudines, ipsa (3) conclusione satis aperuit, dicens: *Sic ergo omnis ex vobis qui non renuntiat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus.* Itaque sumptus ad turrim ædificandam, & valentia decem millium adversus Regem quiviginti millia habet, nihil aliud est, quam ut renuntiet unusquisque omnibus quæ sunt eius. Prælocutio autem superior cum extrema locutione concordat: in eo enim quod (4) aliquis renuntiat omnibus quæ sunt eius, etiam illud continetur ut oderit patrem suum, & matrem, & uxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc & animam suam. Omnia enim hæc propria alicuius sunt, quæ plerumque implicant, & impediunt ab obtinenda non ista propria temporaliter transitura, sed in æternum mansura communia. BASILIUS *c*. Est autem intentio Domini per exempla prædicta non uti-

(1) *Al.* Nos enim. (2) *Al.* quique. (3) *Al.* occasione. (4) *Al.* adhuc.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Lib. de Virg. c. XVIII. *b* In Cat. Græc. PP. *c* Ut supra in Regulis brevioribus ad interrog. CCLXXII.

utique præbere potestatem eius discipulum fieri, vel non fieri, sicut licet vel non inchoare fundamentum, vel tractare pacem; (1) sed ostendere impossibilitatem divini bene placiti observandi inter distrahentia animam, inter quæ periclitatur facta venalis ab astutiis dæmonis. BEDA. Distat autem inter renuntiare omnibus, & relinquere omnia: paucorum enim perfectorum est relinquere omnia, hoc est curas mundi postponere; cunctorum autem fidelium est renuntiare omnibus, hoc est sic tenere quæ mundi sunt ut tamen per ea non teneantur in mundo.

(g) BEDA (cap. lxi. in Luc.) Dixerat superius turrim virtutum (2) non solum inchoandam, sed etiam consummandam; ad quod pertinet quod dicitur, *Bonum est sal.* Bonum est sale sapientiæ spiritualis cordis arcana condire, immo cum Apostolis sal terræ fieri. EUSEBIUS a. Sal enim secundum substantiam quidem ex aqua constat, & spiritu, modicum quid terrestreitatis participans. Desiccat autem fluidam naturam corruptorum corporum, ut mortua corpora conservet. Merito igitur discipulos suos comparat sali, eo quod ipsi regenerati sunt per aquam, & Spiritum. Cumque toti spiritualiter viverent, & non secundum carnem, ad modum salis corruptam vitam hominum in terra degentium convertebant, & virtuosa vita suos sequaces oblectando condiebant. THEOPHYLACTUS (paul. a fine Comm.) Non solum autem eos qui donati sunt magistrali gratia, sed etiam idiotas exposcit ad modum salis fieri utiles proximis. Si vero qui futurus est utilis aliis, fiat reprobus, iuvari non poterit: unde sequitur: *Si autem sal evanuerit, in quo condietur?* BEDA (cap. lxi. non remote a fine.) Quasi dicat: Si quis semel condimento veritatis illuminatus ad apostasiam redierit, quo alio doctore corrigetur? qui scilicet eam quam ipse gustavit sapientiæ dulcedinem, vel adversis sæculi perterritus, vel illecebris illectus abiecit: unde sequitur: *Neque in terram, neque in sterquilinium utile est; sed foras mittetur.* Sal enim cum ad condiendos cibos, carnesque siccandas valere desierit, nulli iam usui aptum erit: neque enim in terram utile est, cuius iniectu germinare prohibetur, neque in sterquilinium agriculturæ profuturum: sic qui post agnitionem veritatis retrocedit, neque ipse fructum boni operis ferre, nec alios excolere valet; sed foras mittendus est, hoc est ab Ecclesiæ unitate secernendus. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Verum, quia sermo parabolicus, & obscurus erat, excitans Dominus auditores, ne qualitercumque acciperent quod dictum est de sale, subdit: *Qui habet aures audiendi, audiat*; hoc est, si cui sapientia inest, intelligat: aures enim hic cognoscitivam vim animæ, & aptitudinem intelligendi accipere debemus. BEDA (cap. lxi. in fine.) Audiat etiam non contemnendo, sed obediendo, & faciendo quæ dicit.

CAPUT XV.

(a) ERant autem appropinquantes ei publicani, & peccatores, ut audirent illum. Et murmurabant pharisæi, & scribæ, dicentes, quia hic peccatores recipit, & manducat cum illis. Et ait ad illos parabolam istam, dicens: Quis ex vobis homo qui habet centum oves, & si perdiderit unam ex illis, nonne dimittit nonaginta novem in deserto, & vadit ad illam quæ perierat donec inveniat eam? Et cum invenerit eam, imponit in humeros suos gaudens, & veniens domum convocat amicos, & vicinos, dicens illis: Congratulamini mihi, quia inveni

(1) *Ita hunc locum effert P. Nicolai.* Sed attendere impossibilitatem placendi Deo inter illa quæ distrahunt animam, & in quibus periclitatur, velut captu facilis facta insidiis, & astutiis diaboli. (2) *Al.* non solum consummandam, sed etiam inchoandam.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græcorum PP.

veni ovem meam, quæ perierat. Dico vobis, quod ita gaudium erit in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente, quam supra nonaginta novem iustis, qui non indigent pœnitentia.

(b) Aut quæ mulier habens drachmas decem, si perdiderit drachmam unam, nonne accendit lucernam, & everit domum, & quærit diligenter, donec inveniat eam? Et cum invenerit, convocat amicas, & vicinas, dicens: Congratulamini mihi, quia inveni drachmam quam perdideram. Ita dico vobis, quia gaudium erit Angelis Dei super uno peccatore pœnitentiam agente.

(c) Ait autem: Homo quidam habuit duos filios, & dixit adolescentior ex illis patri: Pater, da mihi portionem substantiæ quæ me contingit. Et divisit illis substantiam. Et non post multos dies, congregatis omnibus, adolescentior filius peregre profectus est in regionem longinquam, & ibi dissipavit substantiam suam vivendo luxuriose. Et postquam omnia consummasset, facta est fames valida in regione illa, & ipse cœpit egere. Et abiit, & adhæsit uni civium regionis illius, & misit illum in villam suam, ut pasceret porcos. Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis quas porci manducabant, & nemo illi dabat.

(d) In se autem reversus dixit: Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus? Ego autem hic fame pereo. Surgam, & ibo ad patrem meum, & dicam ei: Pater, peccavi in cælum, & coram te: iam non sum dignus vocari filius tuus; fac me sicut unum de mercenariis tuis. Et surgens venit ad patrem suum. Cum autem adhuc longe esset, vidit illum pater ipsius, & misericordia motus est, & accurrens cecidit super collum eius, & osculatus est eum. Dixitque ei filius: Pater, peccavi in cælum, & coram te: iam non sum dignus vocari filius tuus. Dixit autem pater ad servos suos: Cito proferte stolam primam, & induite illum, & date annulum in manum eius, & calceamenta in pedes eius, & adducite vitulum saginatum, & occidite, & manducemus, & epulemur: quia hic filius meus mortuus erat, & revixit; perierat, & inventus est. Et cœperunt omnes epulari.

(e) Erat autem filius eius senior in agro: & cum veniret, & appropinquaret domui, audivit symphoniam, & chornm, & vocavit unum de servis, & interrogavit quid hæc essent. Isque dixit illi: Frater tuus venit; & occidit pater tuus vitulum saginatum, quia salvum illum recepit. Indignatus est autem, & nolebat introire. Pater ergo illius egressus, cœpit rogare illum. At ille respondens, dixit patri suo: Ecce tot annis servio tibi, & numquam mandatum tuum præterivi, & numquam dedisti mihi hædum, ut cum amicis meis epularer. Sed postquam filius tuus hic, qui devoravit substantiam suam cum meretricibus, venit, occidisti illi vitulum saginatum. At ipse dixit illi: Fili, tu semper mecum es, & omnia mea tua sunt. Epulari autem, & gaudere oportebat: quia frater tuus hic mortuus erat, & revixit; perierat, & inventus est.

(a) AMBROSIUS (Lib. VII. in Lucam, de ove centesima.) Didiceras in superioribus, sæcularibus occupationibus non teneri, caduca non præferre perpetuis. Sed quia fragilitas humana firmum nequit in tanto sæculi lubrico tenere vestigium, etiam adversus errorem remedia tibi bonus medicus demonstravit, spem veniæ iudex misericors non negavit: unde subditur: *Erant autem appropinquantes ei publicani, & peccatores, ut audirent eum*. GLOSSA a. Idest, qui publica exigunt vectigalia, vel conducunt, & qui lucra sæculi per negotia sectantur. THEOPHYLACTUS. Hoc enim exequebatur cuius causa carnem susceperat, admittens peccatores, sicut medicus ægrotantes. Sed pharisæi vere criminosi huic pietati murmura recompensabant: unde sequitur:

Et

a Interlinealis.

Et murmurabant pharisæi, & scribæ, dicentes, quia hic peccatores recipit, & manducat cum illis. GREGORIUS in hom. (XXXIV. in Evang.) Ex qua re colligitur quia vera iustitia compassionem habet, falsa dedignationem; quamvis & iusti soleant recte peccatoribus indignari. Sed aliud est quod agitur typo superbiæ, aliud quod zelo disciplinæ: quia iusti, & si foris increpationes per disciplinam exaggerant, intus tamen dulcedinem per caritatem servant: præponunt sibi in animo ipsos plerumque quos corrigunt: quod agentes per disciplinam subditos, & per humilitatem custodiunt semetipsos. At contra hi qui de falsa iustitia superbire solent, ceteros quosque despiciunt, nulla infirmantibus misericordia condescendunt; & quo se peccatores esse non credunt, eo deterius peccatores fiunt: de quorum numero pharisæi erant, qui diiudicantes Dominum, quod peccatores susciperet, arenti corde ipsum fontem misericordiæ reprehendebant. Sed quia ægri erant, ita ut ægros se esse nescirent, quatenus quod erant agnoscerent, cælestis medicus blandis eos fomentis curat: sequitur enim: *Et ait ad illos parabolam istam, dicens: Quis ex vobis homo*? Similitudinem dedit, quam in se homo recognosceret, & tamen ad auctorem hominum pertineret: quia enim centenarius perfectus est numerus, ipse centum oves habuit, cum sanctorum Angelorum, & hominum naturam possedit: unde subditur: *Qui habet centum oves*. CYRILLUS *a*. Hinc percipe latitudinem regni Salvatoris nostri. Dicit enim oves esse centum, referens numerum subiectarum sibi rationalium naturarum ad integram multitudinem: est enim centenarius numerus perfectus ex decem decadibus constitutus. Sed ex his una oberravit, scilicet genus humanum, quod terram colit. AMBROSIUS (ubi supra.) Dives pastor, cuius nos omnes centesima portio sumus: unde sequitur: *Et si perdiderit unam ex illis*. GREGORIUS (hom. XXXIV. in Evang.) Una ovis tunc periit quando peccando homo pascua vitæ reliquit. In deserto autem nonaginta novem remanserant: quia rationalis creaturæ numerus, Angelorum videlicet, & hominum, qui ad videndum Deum conditus fuerat, pereunte homine, erat imminutus: unde sequitur: *Nonne dimittit nonaginta novem in deserto*? quia scilicet Angelorum choros reliquit in cælo. Tunc autem homo cælum deseruit, cum peccavit. Et ut perfecta summa ovium integraretur in cælo, homo perditus quærebatur in terra: unde sequitur: *Et vadit ad illam quæ perierat donec inveniat illam*. CYRILLUS *b*. Numquid autem sæviens in reliquas motus est pietate unius? Nequaquam: sunt enim illæ in tuto, circumsepiente illas potentissima dextera: sed magis oportebat misereri pereuntis, ne imperfecta videretur residua multitudo: una enim reducta, sortitur centenarius propriam speciem. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. qu. XXXII.) Vel illas nonaginta novem dixit quas reliquit in deserto, superbos significans, tamquam solitudinem gerentes in animo, dum solos se videri volunt; quibus ad perfectionem unitas deest: cum enim quisque a vera unitate divellitur, superbe divellitur: suæ quippe potestatis esse cupiens, non sequitur unum, quod est Deus. Uni autem deputat omnes per pœnitentiam reconciliatos, quæ humilitate obtinetur. GREGORIUS Nissenus *c*. Cum autem pastor invenisset ovem, non punivit: non duxit ad gregem urgendo, sed (1) superponens humero, & portans, clementer annumeravit gregi: unde sequitur: *Et cum invenerit ovem, imponit in humeros suos gaudens*. GREGORIUS in homil. (XXXIV. ut supra.) Ovem humeris suis imposuit, quia humanam naturam suscipiens, peccata nostra ipse portavit. Inventa autem ove ad domum redit, quia pastor noster, reparato homine, ad regnum cæleste rediit: unde sequitur: *Et veniens domum, convocat amicos, & vicinos, dicens illis: Congratulamini mihi, quia inveni ovem meam quæ perierat*. Amicos, & vicinos vocat Angelorum choros, quia amici eius sunt, quia voluntatem eius continue in sua stabilitate custodiunt; vicini quoque eius sunt, quia claritatem visionis illius sua assiduitate perfruuntur. THEOPHYLACTUS. Supernæ igitur virtutes oves dicuntur in eo quod omnis natura creata (2) aspectu Dei bestialis est; in eo vero quod ra-

(1) *Al.* supponens. (2) *Nicolai ponit* respectu.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græcorum PP. *b* Ibid. *c* In eadem Catena, ubi refertur ex tract. vel hom. de pœnitentia; sed sumptum est ex hom. quæ inscribitur *ad eos qui durius & acerbius alios iudicant, & condemnant, & qui conversione, & pænitentia egent*: ibidem porro de muliere peccatrice ab initio agit.

rationalis est, amici, & vicini dicuntur. GREGORIUS in homil. (XXXIV. ut supra.) Et notandum, quod non dicit, *Congratulamini* inventæ ovi, sed *mihi*: quia videlicet eius est gaudium vita nostra; & cum nos ad cælum reducimur, solemnitatem lætitiæ illius implemus. AMBROSIUS (cap. de ove centesima Lib. VII. in Luc.) Angeli autem, quoniam sunt rationales, non immerito hominum redemptione lætantur: unde sequitur: *Dico vobis, quod ita gaudium erit in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente quam supra nonaginta novem iustis, qui non indigent pœnitentia*. Hoc proficiat ad incentiva probitatis, si unusquisque conversionem suam gratam fore credat cœtibus Angelorum, (1) quorum aut affectare patrocinium, aut vereri debet offensam. GREGORIUS in homil. (XXXIV. ut supra.) Plus autem de conversis peccatoribus quam de stantibus iustis in cælo gaudium esse fatetur: quia plerumque hi qui nullis se oppressos peccatorum molibus sciunt, stant quidem in via iustitiæ, sed tamen ad cælestem patriam anxie non anhelant, & plerumque pigri remanent ad exercenda bona præcipua, quia securi sibi sunt quod nulla commiserint mala graviora: at contra nonnumquam hi qui se aliqua illicita egisse meminerunt, ex ipso suo dolore compuncti, ad amorem Dei inardescunt: & quia errasse se a Deo considerant, damna præcedentia lucris sequentibus recompensant. Maius ergo gaudium fit in cælo, quia & dux in prælio plus eum militem diligit qui post fugam reversus hostem fortiter premit, quam eum qui numquam terga præbuit, & numquam aliquid fortiter fecit. Sic agricola illam amplius terram amat quæ post spinas uberes (2) fructus profert, quam eam quæ numquam spinas habuit, & numquam fertilem messem producit. Sed inter hæc sciendum est, quia sunt plerique iusti, in quorum vita tantum est gaudium, ut eis quælibet peccatorum pœnitentia præponi nullatenus possit. Hinc ergo colligendum quantum Deo gaudium faciat quando humiliter plangit iustus, si facit in cælo gaudium quando hoc quod male gessit, per pœnitentiam damnat iniustus.

(b) a CYRILLUS. Per præcedentem parabolam, in qua genus humanum dicebatur ovis erratica, docebamur (3) nos fore creatura sublimis Dei, qui fecit nos, & non ipsi nos, cuius pascuæ oves sumus: subiungitur secunda parabola, qua genus humanum comparatur drachmæ quæ periit; per quam ostendit nos ad similitudinem & imaginem regiam factos esse, scilicet summi Dei: nam drachma nummus est impressam habens regiam figuram: unde dicitur: *Aut quæ mulier habens decem drachmas*. GREGORIUS in hom. (XXXIV. in Evang.) Qui significatur per pastorem, ipse per mulierem: ipse enim Deus, ipse & Dei Sapientia. Angelorum autem, & hominum naturam ad cognoscendum se Dominus condidit, & ad similitudinem suam creavit. Decem ergo drachmas habuit, quia novem sunt (4) chori Angelorum; sed ut compleretur electorum numerus, homo decimus est creatus. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. qu.XXXIII.) Vel in novem drachmis, sicut & in nonaginta novem ovibus, ponit eorum significationem qui de se præsumentes peccatoribus ad salutem redeuntibus se (5) præponunt: unum enim deest a novem ut decem sint, & a nonaginta novem ut centum sint; cui uni deputat omnes per pœnitentiam reconciliatos. GREGORIUS in hom. (XXXIV. in Evang.) Et quia imago exprimitur in drachma, mulier drachmam perdiderat, quando homo, qui conditus ad imaginem Dei fuerat, peccando a similitudine sui conditoris recessit: & hoc est quod subditur: *Si perdiderit drachmam unam, nonne accendit lucernam?* Accendit mulier lucernam, quia Dei Sapientia apparuit in humanitate. Lucerna quippe lumen in testa est; lumen vero in testa est divinitas in carne: accensa autem lucerna, sequitur, *Et evertit domum*: quia scilicet mox ut eius divinitas per carnem claruit, omnis se nostra conscientia concussit: quia eversionis sermo non discrepat in eo quod in aliis codicibus legitur, *Emundat*: quia prava mens si non prius præ timore evertitur, ab assuetis vitiis non mundatur. Eversa autem domo, invenitur drachma: sequitur enim: *Et quærit diligenter donec inveniat*: quia scilicet cum perturbatur conscientia hominis, reparatur in homine similitudo

(1) *Al.* aut quorum. (2) *Al.* fruges. (3) *P. Nicolai legit* nos creaturæ. (4) *Al.* ordines. (5) *Al.* proponunt.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a CHRYSOSTOMUS in Cat. Græc. PP.

tudo conditoris. GREGORIUS Nazianzenus *a*. Inventa autem drachma, cælestes virtutes facit participes gaudii, quas ministras dispensationis fecit: unde sequitur: *Et cum invenerit, convocat amicas, & vicinas, dicens: Congratulamini mihi, quia inveni drachmam quam perdideram*. GREGORIUS in hom. (XXXIV. in Evang.) Supernæ enim virtutes tanto divinæ Sapientiæ iuxta sunt, quanto ei per gratiam continuæ visionis appropinquant. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Vel amicæ sunt, ut exequentes voluntatem ipsius; vicinæ vero, ut incorporeæ: vel forte amicę ipsius sunt omnes supernæ virtutes, vicinæ vero sunt propinquiores, scilicet Throni, Cherubim, & Seraphim. GREGORIUS Nissenus *b*. Vel aliter. Hoc reor Dominum nobis proponere in inquisitione perditæ drachmæ, quia nulla nobis a ceteris virtutibus utilitas provenit, quas drachmas vocat, quamvis præsto sint omnes, (1) una sola deficiente animæ viduatæ, qua scilicet divinæ similitudinis nitorem sortitur: propter quod primo quidem iubet lucernam accendere, scilicet verbum divinum, quod abscondita patefacit. Vel forsan pœnitentiæ lampadem, sed in domo propria, idest in seipso, & in sua conscientia, oportet perquirere drachmam perditam, idest Regis imaginem, quæ non penitus deperiit, sed est tecta sub fimo, qui significat carnis contagia; quibus studiose abstersis, idest dilutis per solertiam vitæ, elucescit quod quæritur: unde oportet ipsam quæ (2) invenit gratulari, nec non ad participia gaudii vocare vicinas, idest conturbernales virtutes, idest rationabilem, & concupiscibilem, & innatum iracundiæ affectum, & si quæ sint tales vires circa animam consideratæ, quas docet gaudere in Domino. Deinde concludens parabolam subdit: *Ita dico vobis, gaudium erit Angelis super uno peccatore pœnitentiam agente*. GREGORIUS in homil. (XXXIV. in Evang.) Pœnitentiam agere est præterita mala plangere, & plangenda non perpetrare. Nam qui sic alia deplorat ut tamen (3) alia committat, adhuc pœnitentiam agere aut ignorat, aut dissimulat. Cogitandum est etiam ut per hoc conditori suo satisfaciat, ut qui (4) commisit prohibita, sibi abscindere debeat etiam concessa, & se reprehendat in minimis qui se meminit in maximis deliquisse.

(c) AMBROSIUS (Lib. VII. in Luc. cap. da ove centesima.) Tres ex ordine Lucas parabolas posuit: ovis quæ perierat, & inventa est; drachmæque perierat, & inventa est; filii qui erat mortuus, & revixit: ut triplici remedio provocati vulnera nostra curemus. Christus ut pastor te suo corpore vehit, quærit ut (5) mater Ecclesia, recipit Deus Pater: prima misericordia, secunda suffragatio, tertia reconciliatio. CHRYSOSTOMUS (hom. de patre & duobus filiis.) Est etiam inter parabolas supradictas ratio distinctionis secundum personas, vel mentes peccantium, ut pater filium recipiat pœnitentem, qui arbitrii sui libertate utitur, ut cognoscat unde ceciderit; pastor vero ovem errantem, & non sapientem reverti requirat, & humeris suis referat, irrationabili animali imprudentem hominem comparans, qui (6) alieno dolo circumventus, erraverat sicut ovis. Præsens ergo parabola proponitur cum dicitur: *Ait autem: Homo quidam habuit duos filios*. Sunt qui dicant de duobus filiis istis seniorem Angelos esse, iuniorem vero hominem ponunt, qui in longinquam peregrinationem abierit, quando in terram de cælis, & paradiso cecidit: & aptant consequentia, respicientes ad causam, vel statum Adæ. Sed hic sensus (7) pius quidem videtur, nescio tamen si verus sit: quia iunior filius ad pœnitentiam venit sua sponte, recordatus præteritæ abundantiæ patris sui; Dominus autem veniens ad pœnitentiam vocavit humanum genus, dum sponte sua regredi, unde ceciderat, non cogitaret. Deinde senior filius in reditu, & salute fratris sui tristatur; cum Dominus dicat lætitiam esse apud Angelos super uno peccatore pœnitentiam agente. CYRILLUS *c*. Quidam vero per seniorem filium dicunt significari Israel secundum carnem, per alium vero qui discessit a patre, describitur multitudo Gentium. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. qu. XXXIII.) Hic ergo homo habens duos filios, Deus habens duos populos intelligitur, tamquam duas stirpes generis humani, unam eorum qui permanserunt in unius

(1) *Apud P. Nicolaium est* una illa. (2) *Al.* venit. (3) *Al.* illi committat. (4) *Al.* promisit. (5) *Al.* mulier. (6) *Al.* in alieno. (7) *Al.* prius.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Orat. XLII. seu II. de Paschate. *b* Lib. de Virginitate cap. II. *c* In Cat. Græc. PP.

unius Dei cultu, alteram eorum qui usque ad colendum idola deseruerunt Deum. Ab ipso ergo exordio creaturæ mortalium, maior filius ad cultum unius Dei pertinet, minor autem petit ut sibi pars substantiæ quæ eum tangeret, daretur a patre: unde sequitur: *Et dixit adolescentior ex illis patri: Pater, da mihi portionem substantiæ quæ me contingit*; tamquam anima potestate sua delectata, id quod illi est vivere, intelligere, meminisse, vel ingenio alacri excellere petit, quæ divina sunt munera. Hæc autem in potestate sua accepit per liberum arbitrium: unde sequitur: *Et divisit illis substantiam*. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Hominis substantia rationalitas est, quam comitatur libertas arbitrii; & similiter quæcumque Dominus dedit nobis, pro substantia nostra putabitur, ut cælum, terra, & universa creatura, lex, & Prophetæ. AMBROSIUS (Lib. VII. in Luc. cap. de duobus filiis.) Vides autem, quod divinum patrimonium petentibus datur: nec putes culpa patris, quod adolescentiori dedit: nulla Dei regno infirma ætas, nec fides gravatur annis. Ipse certe se iudicavit idoneum qui poposcit: atque utinam non recessisset a patre; impedimentum nescisset ætatis: sequitur enim: *Et non post multos dies, congregatis omnibus, adolescentior filius peregre profectus est in regionem longinquam*. CHRYSOSTOMUS (in homil. de patre & duobus filiis.) Minor filius in regionem longinquam profectus est, non localiter a Deo decedens, qui ubique est, sed affectu: fugit enim Deum peccator, ut a longinquo stet. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. XXXIV.) Quisquis enim ita vult esse similis Deo ut fortitudinem suam (1) ad illum custodiat, non ab illo recedat, ei cohærendo, ut custodiat similitudinem, & imaginem, ad quam factus est. Porro si perverse vult imitari Deum ut quomodo Deus non habet a quo regatur, sic ipse velit sua potestate uti, ut nullo regente vivat; quid restat (2) nisi ut recedens ab eius calore torpescat, recedens a veritate vanescat? AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. q. XXXIII.) Quod autem non post multos dies dixit factum ut congregatis omnibus peregre proficisceretur in regionem longinquam, quæ est oblivio Dei, hoc est quia non multo post institutionem humani generis placuit animæ per liberum arbitrium ferre secum velut quamdam potentiam naturæ suæ, & deserere eum a quo condita est, fidens de viribus suis; quas vires tanto consumit citius, quanto eum deseruit a quo datæ sunt: unde sequitur: *Et ibi dissipavit substantiam suam vivendo luxuriose*. Luxuriosam vero, vel prodigam vitam vocat amantem fundere, atque spatiari pompis exterioribus, intus inanescentem, cum ea quisque sequitur quæ ad alia procedunt, & relinquit eum qui sibi est interior: unde sequitur: *Et postquam consummasset omnia, facta est fames magna in regione illa*. Fames est indigentia verbi veritatis.

Sequitur: *Et ipse cœpit egere*. AMBROSIUS (Lib. VII. de patre & duobus filiis.) Merito egere cœpit qui thesauros sapientiæ, & scientiæ Dei, divitiarumque cælestium altitudinem dereliquit.

Sequitur: *Et abiit, & adhæsit uni civium regionis illius*. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. quæst. XXXIII.) Unus civium regionis illius aliquis aereus princeps est (3) ad militiam diaboli pertinens, cuius villa est modus potestatis ipsius: de qua sequitur: *Et misit illum in villam suam, ut pasceret porcos*. Porci sunt immundi spiritus qui sub ipso erant. BEDA (cap. LXII. super *Misit illum in villam*.) Porcos autem pascere est ea quibus immundi spiritus gaudent, operari.

Sequitur: *Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis quas porci manducabant*. AMBROSIUS (ubi supra.) Siliqua genus leguminis est, intus inanis, foris mollis, quo corpus non reficitur, sed impletur, ut sit magis oneri, quam usui. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. q. XXXIII.) Siliquæ ergo, quibus porcos pascebat, sæculares doctrinæ sunt, steriles, vanitatem personantes, de quibus laudes idolorum, fabularumque ad deos Gentium pertinentium vario sermone atque carminibus percrepant; quibus dæmonia delectantur: unde cum iste satiari cupiebat, aliquid solidum, & rectum, quod ad beatam vitam pertineret invenire volebat in talibus, & non poterat: unde sequitur: *Et nemo illi dabat*. CYRILLUS a. Sed cum Iudæi multipliciter arguantur in sacra Scriptura de multis

Kk 2

(1) *Al.* ad illam. (2) *In duobus Venetis exemplis an.* 1521. *&* 1584. *atque in Antverpiensi an.* 1563. *hæc tantum habentur* nisi ut recedens a veritate vanescat. (3) *Al.* ad malitiam.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. PP.

tis criminibus, quomodo populo illi convenient verba maioris filii dicentis : *Ecce tot annis servio tibi , & numquam mandatum tuum præterivi?* Est ergo hic sensus parabolæ. Arguentibus eum pharisæis, & scribis, quod reciperet peccatores , proponit præsentem parabolam , in qua hominem vocat Deum, qui pater est duorum fratrum, iustorum scilicet, & peccatorum ; quorum primus gradus est iustorum ab initio iustitiam sequentium , secundus gradus est hominum per pœnitentiam ad iustitiam reductorum. BASILIUS *a*. Facit etiam ad antiquioris consistentiam magis animus senilis, & gravitas, quam canities capillorum; nec qui secundum ætatem est iuvenis increpatur, sed iuvenis moribus , qui secundum passiones vivit . TITUS . Abiit ergo adolescentior nondum adultus mente,petitque a patre id quod ei de hereditate contingit, ut scilicet non ex necessitate serviat: sumus enim animalia rationalia liberum arbitrium habentia . CHRYSOSTOMUS (hom. de patre & duobus filiis inter hom. ex Luca.) Dicit antem Scriptura dividere patrem ex æquo filiis duobus substantiam suam , idest scientiam boni, & mali, quæ veræ, & perpetuæ sunt opes animæ bene utentis. Quæ enim ex Deo est in prima nativitate hominibus substantia rationalis , æqualiter cunctis nascentibus datur. De subsequenti autem conversatione unusquisque plus, aut minus huius substantiæ possidere invenitur , dum unus ea quæ sumpserit patris esse credens, quasi paterna custodit , alius sicut propriæ possessionis licentia dissipandis abutitur. Ostenditur autem libertas arbitrii : quia pater neque discedere volentem retinuit , ne liberi arbitrii auferat potestatem, neque manere cupientem cogit abscedere . Abiit autem longe , non locorum translatione, sed mentis declinatione : unde sequitur : *Peregre profectus est in regionem longinquam*. AMBROSIUS (ubi supra.) Quid enim longinquius est quam a se recedere, nec regionibus, sed moribus separari? Etenim qui se a Christo separat, exul est patriæ, & civis mundi. Merito ergo prodegit patrimonium qui recessit ab Ecclesia. TITUS. Unde & denominatus est prodigus, dissipans substantia suam , idest intellectum rectum , castimoniam , documenta veritatis, notitiam genitoris , memoriam creationis , sensum . AMBROSIUS (Lib. & tit. ut supra .) Facta est autem in regione illa fames non epularum , sed bonorum operum , atque virtutum , quæ sunt miserabiliora ieiunia : etenim qui recedit a verbo Dei , esurit: „ quia „ non in solo pane vivit homo, sed in omni „ verbo Dei:“ Matth. IV. & qui recedit a thesauro, eget . Egere ergo ideo cœpit , & famem pati , quia nihil prodigæ satis est voluntati. Abiit itaque, & adhæsit uni civium: qui enim hæret, in laqueo est: & videtur civis iste princeps esse istius mundi . Denique ad villam eius mittitur , quam emit qui se excusat a regno. BEDA (cap. LXIII. in Luc.) In villam enim mitti est substantiæ mundialis cupiditate subiugari . AMBROSIUS (ubi supra.) Pascit autem porcos illos in quos petit diabolus introire , in sordibus, ac fœtore viventes . THEOPHYLACTUS . Hos igitur pascit qui alios præcellit in vitio , ut sunt lenones , archipradones, archipublicani, qui aliis sunt doctores operationis malæ. CHRYSOSTOMUS (hom. ut supra.) Vel spiritualibus destitutus operibus, quasi prudentia, & intellectu, porcos pascere dicitur ; hoc est , sordidas , & immundas in anima sua cogitationes nutrire: (1) & edit escas irrationabiles pravæ conversationis, dulces quidem egenti bonorum: quia suave perversis videtur omne opus carneæ voluptatis, quæ virtutes animæ penitus enervat, & perimit. Huiusmodi cibos quasi porcinos , & male dulces , idest carnalium delectationum illecebras, siliquarum nomine Scriptura designat. AMBROSIUS (ubi supra.) Cupiebat autem siliquis ventrem implere suum: nec enim alia est cura luxuriosis nisi ut ventrem suum impleant . THEOPHYLACTUS . Quibus nullus dat saturitatem malorum: distat enim a Deo qui talibus vescitur. Dæmones autem ad hoc student, ne umquam saturitas malorum proveniat . GLOSSA . Vel *nemo illi dabat*, quia cum diabolus aliquem suum facit , ultra ei abundantiam non procurat, sciens eum esse mortuum .

(d) GREGORIUS Niss. *b*. Contempserat patrem in primo recessu adolescentior filius , & opes paternas profuderat ; at ubi lapsu tem-

(1) *Al.* & dedit .

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Esai. III. vers. III. *b* Orat. in mulierem peccatricem, vel in eos qui durius & acerbius alios iudicant, & condemnant &c.

temporis est attritus laboribus, dum mercenarius fieret, & eodem cum porcis pabulo pasceretur, rediit in domum paternam castigatus: unde dicitur: *In se autem reversus dixit : Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus? Ego autem hic fame pereo*. AMBROSIUS. Bene in se revertitur, quia a se recessit : etenim qui ad Deum regreditur, se sibi reddit, & qui recedit a Christo, se sibi abdicat . AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. II. q. xxxiii.) in se autem reversus est cum ab eis quæ forinsecus frustra illiciunt, & seducunt, in conscientiæ suæ interiora suam intentionem reduxit. (1) GREGORIUS Nazianzenus (oratione in sanctum lavacrum.) Est autem secundum tres differentias obedientiæ discretio: aut enim metuentes supplicia declinamus a malo, & sumus in dispositione servili; aut mercedis lucra venantes exequimur quæ mandantur, mercenariis assimilati; aut ipsius gratia boni, & dilectionis (2) ad eum qui dedit legem, servimus; & sic dispositio nem redolemus filiorum . AMBROSIUS (Lib. & tit. ut supra.) Filius enim, qui habet sancti Spiritus pignus in corde, sæcularis mercedis lucra non quærit, sed ius servat heredis. Sunt etiam mercenarii boni qui conducuntur ad vineam: isti non siliquis, sed panibus abundant. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. q. xxxiii.) Unde autem hoc scire poterat in quo tanta erat oblivio Dei, sicut in omnibus idolatris fuit, nisi quia ista recogitatio resipiscentis est, cum Evangelium prædicaretur? Iam poterat talis (3) anima advertere, multos prædicare veritatem; inter quos quidam essent non ipsius amore veritatis ducti, sed cupiditate comparandorum sæcularium commodorum; qui tamen non aliud annuntiant, sicut hæretici: unde mercenarii recte appellantur: in eadem quippe domo (4) sunt eumdem panem verbi tractantes, non tamen in hereditatem æternam vocati, sed temporali mercede conducti. CHRYSOSTOMUS *a*. Signanter autem subdit : *Ego autem hic fame pereo*; quasi diceret: Ego non alienus, sed filius boni patris, & frater filii obsequentis, ego liber, & generosus, factus sum miserior mercenariis, a summa celsitudine primæ nobilitatis ad infimam humilitatem delapsus. GREGORIUS Nissenus *b*. Non prius autem rediit ad pristinam felicitatem, quam in se rediens sentiret opprimentis ærumnæ præsentiam, & meditaretur pœnitentiæ verba, quæ subduntur, *Surgam*. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. II. cap. xxxiii.) Quia iacebat. *Et ibo*, quia longe aberat, *ad patrem meum*, quia sub principe porcorum erat. Cetera vero sunt pœnitentiam meditantis in confessione peccati, nondum tamen agentis: non enim iam dicit patri, sed dicturum se esse promittit cum venerit. Intelligas igitur, hoc nunc accipiendum esse venire ad Patrem, in Ecclesia constitui per fidem, ubi peccatorum legitima, & fructuosa iam possit esse confessio. Dicit ergo dicturum se esse patri, *Pater*. AMBROSIUS (Lib. & tit. eod.) Quam misericors qui offensus! Nec paternum nomen dedignatur audire. *Peccavi*. Hæc est prima confessio apud auctorem naturæ, præsulem misericordiæ, arbitrum culpæ. Sed si Deus novit omnia, vocem tamen tuæ confessionis expectat: „ ore enim confessio „ fit ad salutem : " Rom. x. quia alleviat pondus erroris quisquis ipse se onerat, & accusationis excludit invidiam qui accusatorem prævenit confitendo. Frustra velis occultare quem nihil fallit; & sine periculo prodas quod scias esse iam cognitum: confitere magis ut interveniat pro te Christus, roget pro te Ecclesia, illacrymet populus: nec verearis ne non impetres. Advocatus spondet veniam, patronus promittit (5) gratiam, reconciliationem tibi paternæ pietatis pollicetur assertor.

Subdit autem : *In cælum, & coram te*. CHRYSOSTOMUS (homil. ut supra.) Dicens, *Coram te*, ostendit hunc patrem Deum debere intelligi : Deus enim solus conspector est omnium, a quo nec in corde meditata peccata abscondi possunt. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. q. xxxiii.) Utrum autem hoc (6) est peccatum in cælum quod est coram te, ut cælum

(1) *Al.* BASILIUS. (2) *Al.* ad Deum. (3) *Al. omittitur* anima. *Forte* animadvertere. (4) *Al. desideratur* sunt. (5) *Al. deest* gratiam. (6) *Al. omittitur* est.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a BASILIUS in Cat. Græc. PP. ex Asceticis iuxta Corderium; sed colligitur ex procemio Regularum fusius disputatarum post medium. Oscitantius autem velut ex Gregorio Nazianzeno editio Antverpiensis notat. *b Sed & Romana, & Veneta, ut in textu patet*. Hom. de patre ac duobus filiis. *c* Quod subditur ex Gregorio Nisseno continetur æquivalenter in hom. iam notata de muliere peccatrice.

lum appellaverit ipsam summitatem patris; an potius *peccavi in cælum* coram sanctis animabus, *coram te* autem in ipso penetrali conscientiæ? CHRYSOSTOMUS (hom. de patre & duobus filiis, ut supra.) Vel cælum hoc loco intelligatur (1) Christus: qui enim in cælum peccat, quod etsi supernum, tamen visibile elementum est, ipse est qui peccat in hominem quem suscepit Filius Dei pro salute nostra. AMBROSIUS (Lib. & tit. eodem super *Peccavi in cælum.*) Vel peccato animæ cælestia significantur dona Spiritus imminuta: vel quia ab illius gremio matris Hierusalem qua est in cælo, non oportuit deviari. Deiectus autem se exaltare non debet: unde subdit: *Iam non sum dignus vocari filius tuus.* Et ut merito suæ humilitatis possit attolli, subdit: *Fac me sicut unum de mercenariis tuis.* BEDA (cap. lxiii. super *Non sum dignus.*) Ad filii affectum, qui omnia quæ patris sunt, sua esse non ambigit, aspirare nequaquam præsumit; sed mercenarii statum iam pro mercede serviturus desiderat; verum nec hunc quidem nisi paterna dignatione se mereri posse testatur. GREGORIUS Nissenus *a*. Hunc autem filium prodigum Spiritus sanctus nobis descripsit, ut instruamur nos qualiter debeamus cordis deplorare peccamina. CHRYSOSTOMUS (hom. x. in Epist. ad Roman.) Qui postquam dixit, *Ibo ad patrem meum*, quod ei cuncta attulit bona, non mansit, sed totum iter transivit: sequitur enim: *Et surgens venit ad patrem suum.* Sic & nos faciamus, nec pigeat nos longitudinis viæ: quia si voluerimus, fiet regressus celer, & facilis, dummodo deseramus peccatum, quod nos a domo paterna eduxit. Est autem pater redeuntibus clemens: nam subditur: *Cum autem adhuc longe esset, vidit illum pater suus.* AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. quæst. xxxiii.) Ante enim quam intelligeret Deum longe existens, cum tamen iam pie quæreret, vidit illum pater ipsius. Impios enim, & superbos convenienter non videre dicitur, tamquam ante oculos non habens: ante oculos enim haberi non nisi qui diliguntur, dici solent. CHRYSOSTOMUS *b* (hom. x. in Epist. ad Romanos.) Sensit autem pater pœnitentiam; non expectavit recipere confessionis verba, sed prevenit petitionem, misericorditer agens: unde subditur: *Et misericordia motus est.* GREGORIUS Nissenus *c*. Confessionis meditatio placavit ei patrem, ut obviam iret ei, & oscula collo conferret: sequitur enim: *Et accurrens cecidit super collum eius, & osculatus est eum.* Quod significat rationale iugum homini sori impositum per evangelicam traditionem, quæ abiecit observantiam legis. CHRYSOSTOMUS (hom. de patre & duobus filiis.) Quid enim est aliud quod occurrit, nisi quia nos, peccatis impedientibus, nostra virtute ad Deum pervenire non poteramus? Ipse autem potens ad invalidos pervenire descendit. Osculatur autem os, per quod emissa de corde confessio pœnitentis exierat, quam pater lætus excepit. AMBROSIUS (Lib. & tit. ut supra.) Occurrit igitur tibi, quia audit te intra mentis secreta tractantem; & cum adhuc longe sis, occurrit, ne quis impediat, complectitur quoque: in occursu enim præscientia est, in complexu clementia: & quasi quodam patrii amoris affectu supra collum cadit, ut iacentem erigat, & oneratum peccatis, atque in terrena deflexum, reflectat ad cælum. Malo ergo filius esse, quam ovis: ovis enim a pastore reperitur, a patre filius honoratur. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. quæst. xxxiii.) Vel *occurrens cecidit super collum eius*: non enim pater unigenitum Filium suum deseruit, in quo usque in nostram longinquam peregrinationem cucurrit: quia „ Deus erat in Christo mun„ dum reconcilians sibi: " II. Corinth. v. Cadere autem super collum eius, est humiliare in amplexum eius brachium suum, quod est Dominus Iesus Christus. Consolari autem verbo gratiæ Dei (2) ad spem indulgentiæ peccatorum, hoc est post longa itinera remeantem mereri a patre osculum caritatis. Incipit autem iam constitutus in Ecclesia peccata confiteri, nec dicit omnia quæ dicturum se esse promiserat: sequitur enim: *Dixitque filius ei: Pater, peccavi in cælum, & coram te; iam non sum dignus vocari filius tuus.* Hoc enim vult fieri per gratiam, quo se indignum per merita fatetur. Non addit quod in illa meditatione dixerat: *Fac me sicut unum de mercenariis*

(1) *Al. desideratur* Christus. (2) *Al.* ad speciem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi supra. *b* Sic quoque notat Corderius in Catena; sed ibi nihil tale habetur sub his verbis, etsi aliquid simile inde colligi potest, non satis tamen plano sensu. *c* Ut supra.

viis tuis : cum enim panem non haberet, vel mercenarius esse cupiebat; quod post osculum patris generosissime iam dedignabatur. CHRYSOSTOMUS [a]. Pater autem ad filium sermonem non dirigit, sed ministris loquitur: quia qui (1) pœnitet orat; sed responsum verbo vere non accipit, misericordiam vero efficaciter in effectu intuetur: sequitur enim: *Dixit autem pater ad servos suos: Cito proferte stolam primam, & induite illum*. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Servos vel Angelos intelligas administratorios spiritus, vel sacerdotes, qui baptismate, & verbo doctrinæ animam vestiunt in ipso Christo. Quotquot enim in Christo baptizati sumus, Christum induimus. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. q. XXXIII.) Vel stola prima est dignitas quam perdidit Adam; servi qui eam proferunt, sunt reconciliationis prædicatores. AMBROSIUS (ubi supra.) Vel stola est amictus sapientiæ, quo nuda corporis Apostoli tegunt. Accepit autem sapientiam primam: est enim & alia (2) quæ mysterium nescit. Annulus autem est sinceræ fidei signaculum, & expressio veritatis; de quo sequitur: *Et date annulum in manum eius*. BEDA (cap. LXIII. a med.) Idest, in operatione, ut per opera fides clarescat, & per fidem opera confirmentur. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. q. XXXIII.) Vel annulus in manu pignus est Spiritus sancti, propter gratiæ participationem, quæ digito bene significatur. CHRYSOSTOMUS (hom. de patre & duobus filiis.) Vel iubet annulum dari, sive signaculi salutaris symbolum, seu magis desponsationis insigne, & nuptiarum pignus, quibus Christus Ecclesiam sponsat, cum anima resipiscens per annulum fidei iungitur. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (ubi supra.) Calceamenta autem in pedes præparatio est evangelizandi ad non tangenda terrena: de quibus sequitur: *Et calceamenta in pedes eius*. CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) Vel mandat calceamenta pedibus imponi, aut propter cooperienda vestigia, ut per lubricum mundi istius (3) iter fixus incedat; aut propter mortificationem membrorum: vitæ enim nostræ cursus in Scripturis pes appellatur, & mortificationis species calceamentis imponitur, quia de animalium mortuorum pellibus conficiuntur. Addit & vitulum illi saginatum, iugulandum in convivii exhibitione: sequitur enim: *Et adducite vitulum saginatum*, idest Dominum Iesum Christum; quem vitulum nominat propter hostiam corporis immaculati; saginatum autem dixit, quia pinguis (4) & opimus intantum est ut pro totius mundi salute sufficiat. Non autem ipse pater vitulum immolavit, sed aliis immolandum tradidit: permittente enim Patre consentiens Filius ab hominibus crucifixus est. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. q. XXXIII.) Vel vitulus saginatus est ipse Dominus, secundum carnem satiatus opprobriis. Quod autem imperat ut adducant eum, quid aliud est nisi ut prædicent eum, & annuntiando faciant venire in exhausta fame viscera filii esurientis? Nam etiam ut occidant eum iubet; hoc est, ut mortem eius insinuent: tunc enim cuique occiditur, cum credit occisum: sequitur enim, *Et manducemus*. AMBROSIUS (Lib. VII. de duobus filiis.) Bene carnem vituli, quia sacerdotalis est victima, quæ pro peccatis fiebat. Epulantem autem inducit, cum dicit, *Epulemur*, ut ostenderet quoniam paternus est cibus, salus nostra, & patris est gaudium, nostrorum redemptio peccatorum. CHRYSOSTOMUS (hom. ut supra prope fin.) Ipse enim pater gaudet in reditu filii, & convivatur in vitulo: quia misericordiæ suæ fructum in immolatione Filii sui gaudens Creator, in acquisitione populi credentis epulatur: unde sequitur: *Quia hic filius meus mortuus erat, & revixit; perierat, & inventus est*. AMBROSIUS (ubi supra inter med. & fin.) Ille periit qui fuit. Itaque Gentes non sunt, Christianus est. Potest tamen & hic una species accipi generis humani. Fuit Adam, & in illo fuimus omnes; periit Adam, & in illo omnes perierunt. Homo igitur in illo homine qui perierat reformatur. Potest & de agente pœnitentiam dictum videri, quia non moritur nisi qui aliquando vixerit. Et Gentes quidem cum crediderint, per gratiam vivificantur; qui vero lapsus fuerit, per pœnitentiam reviviscit. THEOPHYLACTUS (super illud Mor-

(1) *Al.* non pœnitet. (2) *Al. emittitur* quæ. (3) *Al. deest* iter. (4) *Al.* & optimus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

[a] In Catena Græcorum PP.

Mortuus erat, *& revixit*.) Quantum ergo ad vitiorum conditionem mortuus fuerat desperatus; sed quantum ad humanam naturam, quae mutabilis est, & potest a vitio ad virtutem converti, deperditus dicitur: nam minus est perdi quam mori. Quilibet autem revocatus, & mundatus a crimine, saginati vituli particeps causa laetitiae fit patri, & famulis eius, idest Angelis, & sacerdotibus: unde sequitur: *Et coeperunt omnes epulari*;. AUGUSTINUS de Quaest. Evan. (Lib. II. q. XXXIII.) Istae epulae, atque festivitas nunc celebrantur, per orbem terrarum Ecclesia dilatata, atque diffusa: vitulus enim ille in corpore, & sanguine dominico & offertur Patri, & pascit totam domum.

(e) BEDA (hoc loco.) Murmurantibus de peccatorum susceptione scribis, & pharisaeis, tres per ordinem parabolas Salvator posuit: duabus primis quantum ipse cum Angelis de poenitentium salute gaudeat, insinuat; in hac vero tertia non suum tantummodo, suorumque gaudium demonstrat, sed & invidentium murmur reprehendit: dicitur enim: *Erat autem filius eius senior in agro*. AUGUSTINUS de Quaest. Evang. (Lib. II. q. XXXIII) Maior filius populus Israel est, non quidem profectus in longinquam regionem, sed tamen in domo non est: in agro autem est; idest, in ipsa hereditaria opulentia legis, & Prophetarum terrena potius operatur. Veniens autem de agro domum appropinquare coepit; idest, labore servilis operis improbato, ex eisdem Scripturis Ecclesiae libertatem consideravit: unde sequitur: *Et cum veniret*, *& appropinquaret domui*, *audivit symphoniam*, *& chorum*; idest, Spiritu sancto plenos vocibus consonis Evangelium praedicare: sequitur enim: *Et vocavit unum de servis*, *& interrogavit quid hoc esset*; idest, sumit ad legendum aliquem Prophetarum, & in eo quaerens quodammodo interrogat unde ista festa in Ecclesia celebrantur, in qua se esse non videt. Respondet ei servus patris Propheta: sequitur enim: *Isque dixit illi*: *Frater tuus venit*, *& occidit pater tuus vitulum saginatum*, *quia salvum illum recepit*; quasi dicat: In extremis terrae fuit frater tuus; sed inde maior exultatio cantantium Domino canticum novum, quia laus eius ab extremis terrae; & propter eum qui absens erat, occisus est vir sciens ferre imbecillitatem: quia quibus non est narratum de eo viderunt. AMBROSIUS (Lib. VII. cap. de duobus filiis.) Adolescentiori autem filio, (1) idest populo ex Gentibus, Israel, tamquam maior frater, beneficium paternae benedictionis invidit; quod faciebant Iudaei, quia Christus cum Gentibus epularetur: unde sequitur: *Indignatus est autem*, *& nolebat introire*. AUGUSTINUS de Quaest. Evang. (Lib. II. q. XXXIII.) Indignatur etiam & nunc, & adhuc non vult intrare. Cum ergo plenitudo Gentium introierit, egredietur opportuno tempore pater eius, ut etiam omnis Israel salvus fiat: unde sequitur: *Pater ergo illius egressus coepit rogare eum*. Erit enim quandoque aperta vocatio Iudaeorum in salutem Evangelii; quam manifestationem vocationis tamquam egressum patris appellat ad rogandum maiorem filium. Deinde quae respondit maior filius, quaestiones duas habent: sequitur enim: *At ille respondens dixit patri suo*: *Ecce tot annis servio tibi*, *& numquam mandatum tuum praterivi*. De mandato non praetergresso facile illud occurrit, non de omni mandato dictum, sed de uno maxime necessario, quod nullum alium Deum praeter unum creatorem omnium colere visus est. Neque iste filius in omnibus Israelitis, sed in his intelligitur personam habere qui numquam ab uno Deo ad simulacra conversi sunt. Quamquam enim terrena desideraret, ab uno tamen Deo iste desiderabat bona, quamvis communia (2) cum pecoribus: unde & in Psalmo LXXII. dicitur: „ Ut iumentum factus sum „ apud te, & ego semper tecum. " Sed quis est haedus quem numquam accepit ad epulandum? sequitur enim: *Et numquam dedisti mihi haedum*, *ut cum amicis meis epularer*. Peccator haedi nomine significari valet. AMBROSIUS (ubi supra.) Iudaeus haedum requirit, Christianus agnum; & ideo illis Barabbas solvitur, nobis agnus immolatur. (3) Quae res etiam in haedo videtur, quia Iudaei ritum veteris sacrificii perdiderunt. Vel qui haedum quaerunt, expectant Antichristum. AUGUSTINUS de Quaest. Evang. (Lib. II. cap. XXXIII.) Sed non invenio exitum huius sententiae. Multum enim absurdum est eum cui post dicitur, *Tu mecum es semper*, hoc a patre optasse ut Antichristo crederet. Neque omnino aliquem Iudaeorum, qui Antichristo credituri sunt, istum filium fas est intelligi. Quomodo autem epularetur ex illo haedo

(1) *Al.* idest populo, & Gentibus. (2) *Al.* cum peccatoribus, *quod habet etiam Nicolaius*. (3) *Al.* Quaeri etiam.

hædo, si ipse est Antichristus, qui ei non crederet? At si hoc est epulari ex hædi occisione, quod est de Antichristi perditione lætari; quomodo dicit filius, quem recepit pater, hoc sibi non fuisse concessum, cum omnes filii de eius perditione lætaturi sint? Ipsum igitur sibi Dominum negatum ad epulandum conqueritur, dum eum peccatorem putat: cum enim hædus est illi genti, idest cum eum sabbati violatorem, & prophanatorem æstimat, iucundari epulis illius non meruit. (1) GREGORIUS. Quod autem dicit, *Cum amicis meis*, aut ex persona principum cum plebe intelligatur, aut ex persona populi Hierosolymitani cum ceteris populis Iuda. HIERONYMUS a (in tract. de filio prodigo.) Vel dicit, *Numquam dedisti mihi hædum*; idest, nullus sanguis Prophetæ, vel sacerdotis a Romano Imperio nos liberavit. AMBROSIUS (cap. de duobus filiis.) Impudens autem filius similis est publicano iustificanti se, quia legem servabat in littera: impie accusabat fratrem, quod cum meretricibus paternam substantiam prodegisset: sequitur enim: *Sed postquam filius tuus hic, qui devoravit substantiam suam cum meretricibus, venit, occidisti illi vitulum saginatum*. AUGUSTINUS (Lib. II. Quæst. Evang. cap. XXXIII.) Meretrices autem sunt superstitiones Gentilium, cum quibus substantiam dissipat qui, relicto vero connubio veri Dei, cum dæmone fœda cupiditate fornicatur. HIERONYMUS (ubi supra.) In hoc autem quod dicit, *Occidisti illi vitulum saginatum*, confitetur venisse Christum; sed invidia non vult salvari. AUGUSTINUS (ubi supra.) Non autem pater eum quasi mentientem redarguit, sed secum perseverantiam eius approbans, ad perfectionem potioris, atque iucundioris exultationis invitat: unde sequitur: *At ipse dixit illi: Fili, tu semper mecum es*. HIERONYMUS (Lib. de fil. prodig. ad Damasum Pap. ut supra.) Vel quod dixerat, iactantia est, non veritas; cui pater non consentit, sed alia compescit ratione, dicens, *Mecum es*, lege qua stringeris: non quia non peccaverit, sed quia Deus eum semper castigando retraxit. Nec mirum si patri mentitur qui fratri invidet. AMBROSIUS (ubi supra.) Sed bonus pater etiam hunc salvare cupiebat, dicens: *Tu mecum semper es*, vel quasi Iudæus in lege, vel quasi iustus in communione. AUGUSTINUS (ut supra.) Quid autem sibi vult quod addidit, *Et omnia mea tua sunt*, quasi non sint & fratris? Sed sic a perfectis, & immortalibus filiis habentur omnia ut sint & omnium singula, & omnia singulorum: ut enim cupiditas nihil sine angustia, ita nihil cum angustia caritas tenet. Sed quomodo omnia? Nonne & Angelos Deus in possessionem tali Filio subiecisse putandus est? Si possessionem sic accipias, ut eius possessor ipse sit dominus, non utique omnia: non enim domini erimus, sed consortes potius Angelorum. Si vero possessio sic intelligitur, quomodo recte dicimus possidere animas veritatem, non invenio cur non vere, ac proprie id possimus accipere: non enim illud loquimur ut dominas veritatis dicamus animas. Aut si nomine possessionis ab hoc sensu impedimur, illud quoque auferatur: non enim ait pater, Omnia possides, sed *Omnia mea tua sunt*, nec tamen ut ipsius domini. Quod enim est in nostra pecunia, potest familiæ nostræ vel alimentum esse, vel ornamentum, vel aliud huiusmodi. Et certe cum ipsum patrem recte ille possit suum dicere, (2) non video quomodo quæ ipsius sunt, non etiam recte sua vocare possit, diversis dumtaxat modis. Cum enim beatitudinem illam obtinuerimus, nostra erunt ad videndum superiora, ad convivendum æqualia, ad dominandum inferiora. Congaudeat igitur securissimus maior frater. AMBROSIUS (ubi supr. in fin.) Si enim desinat invidere, omnia sua sunt, vel Iudæus sacramenta veteris testamenti, vel baptizatus nova etiam possidens. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Vel aliter totum. Persona filii, qui videtur murmurare, sumitur pro omnibus quicumque scandalizantur (3) in subditis; sicut David introducit personam passam scandalum in peccatorum pace. TITUS. Maior igitur filius

sicut

(1) Omittitur hic index a Nicolaio. (2) *Romanum exemplar an. 1570. & duo Veneta alterum an. 1721. alterum vero an. 1593. legunt* non video quomodo quæ ipsius recte vocari possit (*item ponit*) diversis dumtaxat modis. (3) *Al. omittitur* in. *Sic autem legit P. Nicolai:* quicumque scandalizantur in subitis profectibus, & salute perfectorum; sicut David &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Epist. cxlvi. ad Damasum.

ficut agricola infiftebat agriculturæ, non terreftrem, fed animæ agrum fodiens, & falutis arbores inferens, fcilicet virtutes. THEOPHYLACTUS (fuper *Senior filius.*) Vel erat in agro, hoc eft in mundo, colens propriam carnem, ut repleatur panibus, & feminans in lacrymis, ut in gaudio metat; fed cognitis geftis nolebat intrare ad commune gaudium. CHRYSOSTOMUS a. Quæritur autem fi afficitur paffione livoris dolens in profperis aliorum. Dicendum eft autem, quod nullus fanctorum dolet in talibus; immo bona aliorum fua exiftimat. Non autem oportet omnia quæcumque parabola continet, ad litteram pertractare; fed fenfum elicientes cuius caufa componitur, nihil aliud perfcrutari. Hæc ergo parabola ad hoc eft compofita ut peccatores non diffidant reverti, fcientes quod magna confequentur: unde introducit alios turbatos in eorum bonis, ut indicet eos livore tabefcentes, fed tanto decore honoratos redeuntes, ut etiam invidiofi poffint aliis fieri. THEOPHYLACTUS (paulo a fin. Comm.) Vel pharifæorum intentionem corrigit Dominus per præfentem parabolam, quos ex (1) hypothefi nominat iuftos; quafi dicat: Efto vos vere iuftos effe, nec tranfgreffos aliquod mandatorum: numquid igitur propter hoc non oportet admittere a flagitiis redeuntes? HIERONYMUS (in Lib. de filio prodigo ad Damafum.) Vel aliter. Omnis iuftitia in comparatione Dei eft iniuftitia: unde Paulus Rom. VII. „ Quis me liberabit de corpore mortis huius? " Unde Apoftoli indignati funt pro petitione matris filiorum Zebedæi. CYRILLUS. Quod & nos ipfi quandoque patimur: vivunt enim quidam præftantiffimam, & optimam vitam; alius autem in ipfo fenio multoties ad Deum convertitur, vel forfitan extremum diem claudere (2) debens, ac diluit reatus, Domino miferante. Hoc quidem aliquando refpuunt ex importuna pufillanimitate, non attendentes mentem Salvatoris, qui de falute pereuntium gaudet. THEOPHYLACTUS (ubi fupra.) Dicit ergo filius patri: Gratis duxi in doloribus vitam, a peccatoribus moleftatus; & numquam caufa mei decrevifti mactandum effe hædum, ideft perfequentem me peccatorem, ut paululum recrearer; qualis hædus fuit Achab Eliæ: qui dicebat III. Reg. XIX. „ Domine, Prophetas tuos occiderunt. " AMBROSIUS (Lib. VII. cap. de duobus filiis.) Vel aliter. Notatur hic frater ufque adeo ut de villa venire dicatur, hoc eft terrenis operibus occupatus, ignorans quæ funt fpiritus Dei, ut denique numquam pro fe vel hædum queratur occifum: non enim pro invidia, fed pro venia mundi agnus eft immolatus. Invidus hædum quærit, innocens agnum pro fe defiderat immolari. Ideo & fenior dicitur, eo quod cito quis per invidiam confenefcat; ideo & foris ftat, eo quod malevolentia eum excludat; iden chorum, & fymphoniam audire non poteft, hoc eft (3) non ulla theatralis incentiva lafciviæ, fed plebis concordiam (4) concinentis, quæ de peccatore falvato dulcem lætitiæ fuavitatem refultat: qui enim fibi iufti videntur indignantur quando alicui peccatum fatenti venia laxatur. Quis tu es qui Domino contradicas, ne videlicet culpam relaxaret, cum tu cui volueris ignofcas? Sed remittendis poft pœnitentiam debemus favere peccatis, ne dum veniæ alterius invidemus, ipfi eam non mereamur a Domino. Non invideamus de longinqua regione remeantibus, quia & nos fuimus in regione longinqua.

(1) *Al.* hypoftafi. (2) *Nicolaius habet* debens, tunc diluit. (3) *Al.* nonnulla. (4) *Al.* continentis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græc. PP. ex hom. lxv. in Matth.

C A-

CAPUT XVI.

(a) Dicebat autem & ad discipulos suos: Homo quidam erat dives qui habebat villicum; & hic diffamatus est apud illum, quasi dissipasset bona illius. Et vocavit illum, & ait illi: Quid hoc audio de te? Redde rationem villicationis tuæ: iam enim non poteris villicare. Ait autem villicus intra se: Quid faciam, quia dominus meus aufert a me villicationem? Fodere non valeo, mendicare erubesco. Scio quid faciam, ut cum amotus fuero a villicatione, recipiant me in domos suas. Convocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dicebat primo: Quantum debes domino meo? At ille dixit: Centum cados olei. Dixitque illi: Accipe cautionem tuam, & sede cito, & scribe quinquaginta. Deinde alii dixit: Tu vero quantum debes? Qui ait, Centum coros tritici. Ait illi: Accipe litteras tuas, & scribe octoginta.

(b) Et laudavit dominus villicum iniquitatis, quia prudenter fecisset: quia filii huius sæculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt. Et ego vobis dico: facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Qui fidelis est in minimo, & in maiori fidelis est; & qui in modico iniquus est, & in maiori iniquus est. Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis, quod verum est quis credet vobis? Et si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis? Nemo servus potest duobus dominis servire: aut enim unum odio habebit, & alterum diliget; aut uni adhærebit, & alterum contemnet. Non potestis Deo servire, & mammonæ.

(c) Audiebant autem omnia hæc pharisæi, qui erant avari, & deridebant illum. Et ait illis: Vos estis, qui iustificatis vos coram hominibus; Deus autem novit corda vestra: quia quod hominibus altum est, abominatio est apud Deum. Lex, & Prophetæ usque ad Ioannem; ex eo regnum Dei evangelizatur, & omnis in illud vim facit. Facilius est autem cælum, & terram præterire, quam de lege unum apicem cadere. Omnis qui dimittit uxorem suam, & alteram ducit, mœchatur; & qui dimissam a viro ducit, mœchatur.

(d) Homo quidam erat dives, qui induebatur purpura, & bysso, & epulabatur quotidie splendide. Et erat quidam mendicus nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius, ulceribus plenus, cupiens saturari de micis quæ cadebant de mensa divitis; & nemo illi dabat; sed & canes veniebant, & lingebant ulcera eius.

(e) Factum est autem ut moreretur mendicus, & portaretur ab Angelis in sinum Abrahæ. Mortuus est autem & dives, & sepultus est in inferno. Elevans autem oculos suos, cum esset in tormentis, vidit Abraham a longe, & Lazarum in sinu eius; & ipse clamans, dixit: Pater Abraham, miserere mei, & mitte Lazarum, ut intingat extremum digiti sui in aquam, ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma. Et dixit illi Abraham: Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala. Nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris. Et in his omnibus inter nos & vos chaos magnum firmatum est; ut hi qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque inde huc transmeare.

(f) Et ait: Rogo te, pater, ut mittas eum in domum patris mei: habeo enim quinque fratres: ut testetur illis, ne & ipsi veniant in hunc locum tormentorum. Et ait illi Abraham: Habent Moysen, & Prophetas; audiant illos. At ille dixit: Non, pater Abraham; sed si quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitentiam agent. Ait autem illi: Si Moysen, & Prophetas non audiunt; neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent.

(1) **B**EDA (cap. lxv. in Luc. in prooemii prin.) Postquam murmurantes de poenitentium receptione tribus parabolis Salvator redarguit, quartam mox, quintamque de eleemosyna danda, & parsimonia sequenda subiungit: quia & ordo praedicandi aptissimus est ut post poenitentiam eleemosyna subiungatur: unde dicitur: *Dicebat autem ad discipulos suos: Homo quidam erat dives, qui habebat villicum*. CHRYSOSTOMUS *a*. Opinio quaedam erronea (1) aggravata mortalibus auget crimina, minuit bona: ea vero est opinari quod ea quaecumque possidemus in usu vitae, possideamus ut domini; & ideo etiam opportune ea apprehendimus tamquam bona praecipua. Sed contrarium est: non enim nos ut domini in vita praesenti collocati sumus in propria domo, sed tamquam hospites, & advenae quo nolimus ducimur, & quo tempore non putamus: qui nunc locuples est, in brevi fit mendicus. Ergo quicumque sis, noveris te esse dispensatorem alienorum, & (2) quod transitorii usus, & brevis tibi iura concessa sunt. Abiecto ergo ab anima dominii fastu, sumas humilitatem, & modestiam villici. BEDA *b*. Villicus quippe villae gubernator est, unde & a villa nomen accepit; oeconomus autem tam pecuniae quam frugum, & omnium quae habet dominus, dispensator est. AMBROSIUS. Ex hoc ergo discimus non ipsos esse dominos, sed potius villicos alienarum facultatum. THEOPHYLACTUS. Deinde quod cum non exercemus dispensationem opum ad libitum domini, sed ad proprias illecebras commissis abutimur, criminosi villici sumus: unde sequitur: *Et hic diffamatus est apud illum, quasi dissipasset bona illius*. CHRYSOSTOMUS *c*. Interea evulsus a villicatione eripitur: sequitur enim: *Et vocavit illum, & ait ei: Quid hoc audio de te? Redde rationem villicationis tuae: iam enim non poteris villicare*. Quotidie talia nobis per effectus exclamat Dominus, ostendens nobis fruentem in meridie sospitate, priusquam vesperascat, exanimem; & alium inter prandia expirantem; & diversimode ab hac villicatione discedimus. Sed fidelis dispensator, qui de propria dispensatione confidit, desiderat cum Paulo dissolvi, & esse cum Christo: is autem cuius sunt vota terrena, anxiatur in exitu: unde de hoc villico subditur: *Ait autem villicus intra se: Quid faciam, quia dominus meus aufert a me villicationem? Fodere non valeo, mendicare erubesco*. Impotentem esse in opere crimen est vitae inertis: non enim timeret, si consuevisset affectare labores. Quod si secundum allegoriam accipiamus parabolam, post transmigrationem hinc factam non est tempus operandi. Vita praesens habet exercitium mandatorum, futura vero solatium. Si nihil operatus es hic, frustra in futurum curas; sed nec mendicando proficies. Huius indicium sunt virgines fatuae, quae imprudenter a prudentibus mendicaverunt; sed reversae sunt vacuae: quilibet enim suam conversationem ut tunicam induit; non est autem eam exuere, nec cambire cum alio. Sed debitorum remissionem ingeniatus est nequitiae villicus, statuens sibi malorum remedium in conservis: sequitur enim: *Scio quid faciam, ut cum amotus fuero a villicatione, recipiant me in domos suas*. Quoties enim quis exitum suum percipiens, levat beneficio sarcinam peccatorum, vel relaxando debita debitori, vel tribuens inopibus copiam, ea quae sunt domini largiens; multos amicos conciliat praebituros sibi coram iudice testimonium veritatis non vocibus, sed bonorum operum ostensione, quin etiam paraturos per testimonium refrigerii mansionem. Nihil autem est nostrum, sed omnia sunt ditionis Dei: unde sequitur: *Convocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dicebat primo: Quantum debes domino meo? At ille dixit, Centum cados olei*. BEDA (cap. lxiv. in Luc.) Cados Graece est amphora continens urnas tres. Sequitur: (3) *Dixitque illi: Accipe cautionem tuam, & sede cito, & scribe quinquaginta*: dimidiam ei partem dimittens. Sequitur: *Deinde alii dixit: Tu vero quantum debes? Qui ait, Centum coros tritici*. Corus modiis triginta completur. Sequitur: *Ait illi: Accipe litteras tuas, & scribe octoginta*: quintam par-

(1) *Nicolai legit* aggenerata. (2) *Al. deest* quod. (3) *Al.* Sequitur enim; *& sic etiam infra*.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Graec. PP. Refert ex illa Corderius, & ex ipsius hom. in parabolam hanc Tom. VII. edit. Anglicanae Graece desumi notat; sed in Commeniniana, quae ad manum est, non habetur. *b* Ex Hieronymo. *c* Ubi supra. Non eodem tenore tamen, vel eadem serie Corderius refert; sed idem fere sensus ex verbis quantumcumque diversis colligi potest; quamvis sint aliqua hic expressiora quam sint ibi, sive & ibi aliqua quae non sunt hic.

partem ei dimittens. Simpliciter ergo sic potest accipi. Quisquis indigentiam pauperis, vel ex dimidia, vel ex quinta alleviat parte, misericordiæ suæ mercede donandus est. AUGUSTINUS de Quæst. Evangel. (Lib. II. qu. xxxiv.) Vel quod de centum cadis olei quinquaginta fecit scribi a debitore, & de centum coris tritici octoginta, ad hoc valere arbitror ut ea quæ in sacerdotes, atque levitas Iudæus quisque operatur, in Ecclesia Christi abundent, ut cum illis decimas dareot, isti dimidias dent, sicut de bonis suis fecit Zachæus; aut certe duas decimas dando, idest unam quintam, superent impendia Iudæorum.

(b) AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. qu. xxxiv.) Villicum quem dominus eiiciebat a villicatu, laudavit dominus, eo quod in futurum sibi prospexerit: unde dicitur: *Et laudavit dominus villicum iniquitatis, quia prudenter egisset*. Non tamen omnia debemus ad imitandum sumere: non enim domino nostro facienda est in aliquo fraus, ut de ipsa fraude eleemosynas faciamus. ORIGENES *a*. Verum, quia Gentiles dicunt prudentiam esse virtutem, & diffiniunt eam peritiam bonorum, malorum, & neutrorum; vel cognitionem agendorum. & non agendorum: considerandum est utrum hæc dictio plura, aut unum significet. Dicitur enim quod Deus paravit cælos prudentia: constat bonam esse prudentiam, qua Dominus cælos paravit. Dicitur etiam in Genesis III. secundum LXX. quod serpens prudentissimus erat; ubi prudentiam non virtutem dicit, sed astutiam ad mala inclinationem habentem; & secundum hoc dicitur, quod *dominus laudavit villicum, quia prudenter egisset*, hoc est callide, & perperam. Et forsitan quod dixit, *Laudavit*, non secundum veram commendationem, sed abusive dictum est; ut cum dicimus aliquem commendari in mediocribus, & (1) indifferentibus rebus, & quodammodo mirandos esse concursus, & acumen, quibus vigor mentis elicitur. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. qu. xxxiv.) E contrario dicuntur istæ similitudines, ut intelligamus, si laudari potuit ille a domino qui fraudem faciebat, quanto amplius placeant Deo qui secundum eius præceptum opera illa faciunt? ORIGENES *b*. Filii quoque huius sæculi non sapientiores, sed prudentiores dicuntur lucis filiis; & hoc non absolute, & simpliciter, sed in genere suo: sequitur (2) enim: *Quia filii huius sæculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt*. BEDA (super *Filii huius sæculi prudentiores*.) Filii lucis, & filii huius sæculi vocantur, quomodo filii regni, & filii perditionis: cuius enim unusquisque agit opera, eius cognominatur & filius. THEOPHYLACTUS (super idem.) Filios ergo huius sæculi vocat (3) cogitantes quæ sibi commoda sunt in terra; filios vero lucis spirituales opes tractantes intuitu divini amoris. Invenimus autem in humanis quidem administrationibus prudenter omnia disponentes, & summopere satagentes, ut si defierimus ab administratione, habeamus vitæ refugium; cum vero dispensare debemus divina, non præmeditamur quæ nobis postmodum sunt profutura. GREGORIUS XVIII. Moral. (super illud Iob xxvii. „ Dives cum dormierit:" cap. xi. in nov. exemp.) Ut ergo in sua manu homines post mortem quicquam inveniant, ante mortem divitias suas in pauperum manibus ponant: unde sequitur: *Et ego vobis dico: Facite vobis amicos de mammona iniquitatis*. AUGUSTINUS de Verbis Domini (serm. xxxv.) Quod Hebræi vocant mammona, Latine divitiæ vocantur: ac si diceret: Facite vobis amicos de divitiis iniquitatis. Hoc autem quidam male intelligendo rapiunt aliena, & inde aliquid pauperibus largiuntur; & putant se facere quod præceptum est. Intellectus iste corrigendus est. De iustis laboribus eleemosynas facite: non enim corrupturi estis iudicem Christum. Si de præda inopis dares aliquid indici, ut pro te iudicaret, si iudex ille pro te iudicabit, tanta vis est iustitiæ ut etiam tibi displiceat. Noli tibi pingere talem Deum: fons iustitiæ est. Noli ergo eleemosynas facere de fenore, & usuris: fidelibus dico, quibus corpus Christi erogamus: sed si pecunias tales habetis, de malo est quod habetis. Iam nolite malum facere. Zachæus dixit infra xix. *Dimidium rerum mearum do pauperibus*. Ecce quomodo currit qui currit facere amicos de mammona iniquitatis: & ne reus aliunde teneretur: *Si cui aliquid tuli, quadruplum reddam*. Est & alius intellectus. Mammona iniquitatis divitiæ sæculi sunt omnes

(1) *Al.* differentibus. (2) *Al.* omittitur enim. (3) *Al.* cogitationes.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Vel Geometer in Cat. Græc. PP. Ex Geometria in Proverbia notat Corderius, nec in Origene occurrit. *b* Vel Geometer, ut supra.

mnes, undecumque sint. Si enim veras divitias quæris, aliæ sunt, quibus Iob nudus abundabat, quando in Deum cor plenum habebat. Istæ (1) autem ab iniquitate appellantur, divitiæ, quia veræ non sunt: paupertate enim plenæ sunt, & semper obnoxiæ casibus: si enim veræ divitię essent, securitatem tibi darent. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. qu. XXXIV.) Vel divitiæ iniquitatis dicuntur, quia non sunt istæ divitiæ nisi iniquis, & qui in eis constituunt spem, atque copiam suę beatitudinis. A iustis vero cum hic possidentur, est quidem ista pecunia, sed non sunt illis divitiæ nisi cælestes, & spirituales. AMBROSIUS (Lib. VII. in Luc. cap. ult.) Vel iniquum mammona dixit, quia variis divitiarum illecebris nostras avaritias tentat affectus, ut velimus servire divitiis. BASILIUS *a*. Vel si successeris patrimonio, ab iniustis congregata cepisti: in pluribus enim prædecessoribus necesse est aliquem reperiri qui iniuste usurpaverit alieni. Ponatur autem ut nec pater exegerit; sed aurum unde habes? Si quidem dicis, A me, ignarus Dei es, non habens notitiam Creatoris; si vero a Deo, dic nobis rationem propter quam eas accepisti: an non „ Dei est terra, & plenitudo eius? " Psal. XXIII. Ergo si communis Domini nostra sunt, erunt & conservorum nostrorum. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Illæ ergo dicuntur opes nequitiæ quascumque Dominus dedit ad impendia necessitatis fratrum, ac conservorum nostrorum, nos vero tenemus nobis. Decebat igitur a principio omnia pauperibus tradi; verum, quia iniquitatis fuimus villici, nequiter retinentes quod deputatum est ad aliorum opus, non est omnino manendum in hac crudelitate, sed impartiendum est pauperibus, ut recipiamur ab eis in cælestibus tabernaculis: sequitur enim: *Ut cum defeceritis recipiant vos in æterna tabernacula*. GREGORIUS XXI. Moral. (cap. XXIV. *b*) Si autem eorum amicitiis æterna tabernacula acquirimus, dantes pensare debemus quia patronis potius munera offerimus, quam egenis dona largimur. AUGUSTINUS de Verb. Dom. (serm. XXXV.) Qui sunt enim qui habebunt tabernacula æterna nisi sancti Dei? Et qui sunt qui ab ipsis accipiendi sunt in tabernacula æterna nisi qui eorum indigentię serviunt, & quod eis opus est hilariter subministrant? Isti sunt minimi Christi, qui omnia sua dimiserunt, & secuti sunt eum; & quicquid habuerunt, pauperibus distribuerunt, ut Deo sine sæculari compede expediti servirent, & ab oneribus mundi liberatos, velut pennatos sursum humeros tollerent. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. qu. XXXIV.) Non ergo eos a quibus recipi volumus in tabernacula æterna, tamquam debitores Dei fas est intelligi; cum iusti, & sancti significentur hoc loco, qui eos introducant qui necessitatibus suis terrena bona communicaverunt. AMBROSIUS (Lib. VII. cap. VI.) Vel aliter. *Facite vobis amicos de iniquo mammona*; ut largiendo pauperibus, Angelorum, ceterorumque sanctorum gratiam comparemus. CHRYSOSTOMUS *c* (hom. XXXIII. ad popul. Antioch.) Attende etiam, quod non dixit, Ut suscipiant vos in suis mansionibus, non enim ipsi sunt qui suscipiunt: unde cum dixisset, *Facite vobis amicos*, addidit, *De mammona iniquitatis*; ostendens quod non simpliciter eorum amicitia nobis patrocinabitur, nisi bona opera nos comitentur, nisi evacuemus iuste divitias congestas iniuste. Ars igitur artium peritissima est eleemosyna: non enim nobis domos fabricat luteas, sed vitam perennem impendit. Singularum artium alia alterius adminiculo indiget; cum autem misereri oportet, nullius alterius, sed solius voluntatis est opus. CYRILLUS *d*. Sic igitur docebat Christus, affluentes divitiis summopere diligere amicitiam pauperum, & thesaurizare in cælis. Noverat autem humanæ mentis desidiam, quomodo ambientes divitias nullum caritativum opus impendunt egentibus. Quod igitur talibus nullus spiritalium donorum fructus proveniat, manifestis exemplis ostendit, subdens: *Qui fidelis est in minimo, & in maiori fidelis est*; *& qui in modico iniquus est, & in maiori iniquus est*. Aperit autem nobis Dominus oculum cordis, exponens

(1) *Al.* enim.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græcorum PP. Hoc neque a Cordesio refertur, neque sic in Basilii Operibus occurrit; sed aliquid ex parte huc pertinens orat. de divitiis, & paupertate, vel de avaritia versus finem. *b* In antiquis quidem exemp. ab init. capit. in novis autem prope medium, super illud Iob XXXI. Si *despexi pereuntem*. *c* In Cat. Græc. PP. Colligitur ex hom. LIII. & LXXVIII. in Matth. ut ex hom. XIV. in Epist. ad Rom. adde hom. XXXII. in Epist. ad Hebr. itemque hom. XXXIII. inter illas quæ ad populum inscribuntur, & hom. II. de Lazaro, ut & III. vers. finem. *d* In eadem Catena Græca.

nens quod dixerat, cum subdit: *Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis, quod verum est quis credet vobis?* Est igitur minimum (1) iniquitatis mammona, ideſt terrenæ divitiæ; quæ ſuperna ſapientibus nihil eſſe videntur. Arbitror ergo aliquem eſſe in modico fidelem, cum de his minimis, oppreſſis ærumna ſubſidium impertitur. Itaque ſi in modico fuerimus perfidi, quo pacto ab eo obtinebimus verum, ideſt divinorum chariſmatum, uber donum, animæ humanæ imprimens divinam ſpeciem? Quod autem ad hoc tendat intentio verborum Domini, per ſequentia patet: dicit enim: *Et ſi in alieno non fuiſtis fideles, quod veſtrum eſt quis dabit vobis?* AMBROSIUS (Lib. VII. cap. ult.) Alienæ nobis divitiæ ſunt, quia præter naturam ſunt, neque nobiſcum naſcuntur, neque nobiſcum tranſeunt; Chriſtus autem noſter eſt, quia hominum vita eſt, denique in propria venit. THEOPHYLACTUS. Sic igitur hucuſque docuit nos quam fideliter deceat diſpenſare divitias; ſed quia opum diſpenſatio ſecundum Deum non aliter obtinetur quam per impaſſibilitatem animi ad divitias non affecti, ſubiungit: *Nemo ſervus poteſt duobus dominis ſervire.* AMBROSIUS (ubi ſupra.) Non quia duo, ſed unus eſt Dominus: nam etſi ſint qui mammonæ ſerviant, tamen non ille novit aliqua iura dominatus, ſed ipſi ſibi iugum ſervitutis imponunt. Unus eſt Dominus, quia unus eſt Deus: unde patet Patris, & Filii unum eſſe dominatum: & huius rationem aſſignat ſubdens: *Aut enim unum odio habebit, & alterum diliget; aut uni adhærebit, & alterum contemnet.* AUGUSTINUS de Quæſt. Evang. (Lib. II. qu. xxxvi.) Hæc autem non paſſim, aut quaſi temere dicta ſunt: nemo enim interrogatus utrum diligat diabolum, reſpondet ſe diligere, ſed potius odiſſe; Deum autem ſe diligere omnes fere proclamant. Ergo *aut unum odiet*, ſcilicet diabolum, *& alterum diliget*, ſcilicet Deum; *aut alteri adhærebit*, ſcilicet diabolo, cum quaſi (2) eius præmia temporalia ſectatur, *& alterum contemnet*, ſcilicet Deum; ſicut ſolent minas eius poſtponere cupiditatibus ſuis qui de bonitate eius ad impunitatem ſibi blandiuntur. CYRILLUS a. Concluſio autem eſt totius ſermonis quod ſequitur: *Non poteſtis Deo ſervire, & mammonæ.* Totum igitur ſtudium transferamus ad alterum, divitiis abrenuntiantes. BEDA (cap. lxv. in Luc.) Audiat ergo hoc avarus, non poſſe ſimul divitiis, Chriſtoque ſerviri; & tamen non dixit, Qui habet divitias, ſed Qui ſervit divitiis: qui enim divitiarum ſervus eſt, divitias cuſtodit ut ſervus; qui autem ſervitutis excuſſit iugum, diſtribuit eas ut dominus. Sed qui ſervit mammonæ, illi utique ſervit qui rebus iſtis terrenis merito ſuæ perverſitatis præpoſitus, & princeps huius ſæculi nominatur.

(c) BEDA (cap. lxv. in Luc.) Monuerat Chriſtus ſcribas, & phariſæos de ſua iuſtitia non præſumere, ſed peccatores pœnitentes recipere, & eleemoſynis ſua peccata redimere; ſed illi præceptorem miſericordiæ, humilitatis, & parſimoniæ deridebant: unde dicit: *Audiebant autem omnia hæc phariſæi, qui erant avari, & deridebant eum*: duas ob cauſas: quia vel minus utilia imperaret, vel a ſe iam facta (3) ſuperflue ingereret. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) At Dominus detegens in eis occultam malitiam, oſtendit eos ſimulare iuſtitiam: unde ſubditur: *Et ait illis: Vos eſtis qui iuſtificatis vos coram hominibus.* b Iuſtificant ſe coram hominibus qui peccatores tamquam infirmos, deſperatoſque contemnunt; ſe autem ipſos tamquam perfectos eleemoſynarum remedio opus non habere credunt; ſed noxii tumoris altitudo quam ſit iuſte damnanda videt ille „ qui illuminabit abſcon„ dita tenebrarum: " I. Corinth. iv. unde ſequitur: *Deus autem novit corda veſtra.* THEOPHYLACTUS. Et ideo abominabiles ei eſtis ob arrogantiam, & ambitum humani favoris: unde ſubditur: *Quia quod hominibus altum eſt, abominatio eſt apud Deum.* BEDA (cap. lxv.) Diſputantem autem contra avaritiam Salvatorem phariſæi deridebant, quaſi contraria legi, Propheti ſque præciperet, ubi multi ditiſſimi Deo placuiſſe leguntur; ſed & ipſe Moyſes populum quem regebat, ſi legem ſequeretur, omnibus terrenis bonis abundaturum prædixit: quibus Dominus occurrens oſtendit inter legem & Evangelium, ſicut promiſſionum, ita & præceptorum non minimam eſſe differentiam: unde ſubditur: *Lex, & Prophetæ uſque ad Ioannem.* AMBROSIUS. Non quia lex

(1) *Al.* iniquis, *item* iniquus. (2) *Al. omittitur* eius. (3) *Al.* ſuperfluis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi ſupra. b BEDA.

lex defecit, sed quia incœpit Evangelii prædicatio: videntur enim minora compleri, cum potiora succeduot. CHRYSOSTOMUS (hom. xxxviii. in Matth.) Per hoc autem reddit eos celeres ad sui fidem: quia si usque ad tempus Ioannis consummata sunt omnia, ego sum qui veni: non enim destitissent Prophetæ, nisi venissem ego. a Sed dices: Qualiter Prophetæ usque ad Ioannem, cum multo plures Prophetæ in novo quam in veteri testamento fuerint? Sed de illis Prophetis dicit qui prænuntiaverunt Christi adventum. EUSEBIUS b. Noverant autem priores Prophetæ prædicationem regni cælorum; sed nullus eorum expresse annuntiaverat populo Iudæorum: eo quod puerilem mentem Iudæi habentes (1) imbecilles erant circa prædicationis immensitatem. Primus autem Ioannes manifeste prædicavit appropinquasse regnum cælorum, nec non & peccatorum remissionem per lavacrum regenerationis: unde sequitur: *Ex eo regnum Dei evangelizatur, & omnis in illud vim facit*. AMBROSIUS (Lib. VIII. in Luc. cap.1.) Lex enim multa secundum naturam tradidit, ut naturalibus indulgentior desideriis ad iustitiæ studium nos vocaret; Christus naturam incidit, quia naturales quoque amputat voluptates. Sed ideo vim facimus naturæ ut non ad terrena demergat, sed ad superna se erigat. EUSEBIUS c. Magna enim pugna incumbit mortalibus in ascensu cælorum: quod enim homines carne mortali vestiti subiugent voluptatem, & omnem illicitum appetitum, imitari volentes vitam angelicam, quomodo non fit violenter? Quis autem videns divino insudantes cultui, & pene suam carnem mortificantes, non revera fatebitur illos vim inferre regno cælorum? Sed & si quis indagaverit mirandum propositum venerandorum martyrum, fatebitur eos vim irrogare in regnum cælorum. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib.II. cap.xxxvii.) Vim etiam faciunt in regnum cælorum, ut non solum temporalia ista contemnant, sed etiam linguas deridentium se talia contemnentes: hoc enim subiungit Evangelista, cum dixisset, derisum fuisse Iesum, cum de contemnendis terrenis divitiis loqueretur. BEDA (cap. lxviii. in Luc.) Ne autem putarent in eo quod dixit, *Lex, & Prophetæ usque ad Ioannem*, legis, vel Prophetarum ab eo destructionem prædicari; hoc excludit subdens: *Facilius autem est cælum, & terram præterire, quam de lege unum apicem cadere*. „ Præterit enim figura huius mundi, " I. Corinth. vii. de lege autem nec unius quidem litteræ summitas, idest nec minima quæque a sacramentis spiritualibus vacant: & tamen *lex, & Prophetæ usque ad Ioannem*: quia non potuit ultra venturum prophetizari qui Ioannis præconio iam venisse clarebat. Quod autem de lege in perpetuum non violanda prædixerat, uno exempli gratia de illa sumpto confirmat testimonio, dicens: *Omnis qui dimittit uxorem suam, & ducit alteram, mœchatur, & qui dimissam a viro ducit, mœchatur*: ut ex hoc uno discerent etiam in ceteris eum non ad solvenda, sed implenda decreta (2) legis venisse. THEOPHYLACTUS (super *Lex, & Prophetæ usque ad Ioannem*.) Quod enim cum imperfectis lex imperfecte loqueretur, ex hoc patet quod duris præcordiis Iudæorum ait Deut. xxiv. „ Si vir odio habuerit „ coniugem, dimittet eam: " quia cum homicidæ essent, & gauderent in sanguine, nec astrictorum sibi miserebantur; adeo ut filios, & filias mactarent dæmonibus. Nunc vero perfectioris doctrinę opus est: ob hoc igitur dico, quod si quis repudiat coniugem, non incumbente causa fornicationis, mœchatur, *& qui aliam duxerit, mœchatur*. AMBROSIUS (Lib. VIII. in Lucam cap. de lege coniugii.) Prius autem dicendum arbitror de lege coniugii, ut postea de prohibendo divortio disputemus. Quidam putant omne coniugium a Deo esse, quia scriptum est Matth. xix. „ Quos Deus con- „ iunxit, homo non separet. " Quomodo ergo Apostolus dixit I. Corinth. vii. „ Si „ infidelis discedit, discedat? " in quo ostendit, non a Deo esse omne coniugium: neque enim Christiani Gentilibus Dei iudicio coniunguntur. Noli ergo uxorem dimittere, ne Deum tuæ culpæ diffitearis auctorem. Etenim si alienos, multo magis uxoris debes tolerare, & emendare mores: quę cum parvulis feta dimittitur, durum si excludas parentem, pignora teneas, ut ad contumeliam parentis addas etiam pietatis iniuriam; durius si propter matrem etiam filios simul pellas. Patierisne liberos tuos

(1) *Al. deest* imbecilles. (2) *Al.* lege.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Hom. xix. Oper. Imperf. b In Cat. Græc. PP. c Ibid.

tuos vivente te esse sub vitrico; ac incolumi matre, esse sub noverca? Quam periculosum, si fragilem adolescentiæ ætatem errori offeras; quam impium, si eius destituas senectutem cuius defloraveris iuventutem! Pone si repudiata non nubat; & hoc tibi debuit displicere, cui adultero fidem servat. Pone si nubat; necessitas illius tuum crimen est, & quod coniugium putas, adulterium est. Hoc moraliter tamen: quia supra proposuerat regnum Dei evangelizari, & cum dixisset de lege unum apicem non posse cadere, subiecit: *Omnis qui dimittit uxorem suam, & ducit alteram, mœchatur &c.* vir Christus est, uxor Ecclesia, caritate uxor, integritate virgo. Ergo quem Deus traxit ad Filium, non separet persecutio, non avertat luxuria, non philosophia deprædetur, hæreticus non inficiat, Iudæus non separet. Adulteri sunt omnes qui adulterare cupiunt fidei, & sapientiæ veritatem.

(d) BEDA (cap. LXVIII. in Luc.) Admonuerat supra Dominus facere amicos de mammona iniquitatis; quod audientes pharisæi deridebant: deinde illa quæ proposuerat, exemplis astruit, dicens: *Homo quidam erat dives*. CHRYSOSTOMUS (hom. de divite cir. prin. inter homil. ex Luca.) *Erat*, non est, quia præteriit quasi umbra fugiens. Non autem omnis sancta paupertas, aut divitiæ criminosæ; sed ut luxuria infamat divitias, ita paupertatem commendat sanctitas: sequitur enim: *Et induebatur purpura, & bysso*. AMBROSIUS (Lib. VIII. in Luc. cap. de divite induto.) Purpura color regii habitus est, ex conchis marinis ferro circumcisis emissa, byssus vero genus lini candidi, & mollissimi. GREGORIUS in homil. (xl. in Evang.) Si autem subtilium pretiosarumque vestium cultus culpa non esset, nequaquam sermo Dei hoc tam vigilanter exprimeret. Nemo quippe vestimenta pretiosa, nisi ad inanem gloriam quærit, ut honoratior ceteris esse videatur: nemo enim vult ibi pretiosis vestibus indui ubi ab aliis non possit videri. CHRYSOSTOMUS (in hom. super hoc Evang. *Homo quidam erat dives*: inter hom. ex Luca.) Cinerem, & pulverem, & terram purpura, & serico protegebat: secundum vestime nta eius, ita & epulæ: (1) ergo & nobis quales epulæ, talia & vestimenta: unde sequitur: *Et epulabatur quotidie splendide*. GREGORIUS I. Mor. (a super illud, „ Cumque in orbem transissent.") Ubi solerter intuendum est, quia celebrari sine culpa convivia vix possunt: pene semper epulas comitatur voluptas. Nam dum corpus in refectionis delectatione resolvitur, cor ad inane gaudium relaxatur.

Sequitur: *Et erat quidam mendicus nomine Lazarus*. AMBROSIUS (Lib. VIII. cap. de divite induto.) Narratio magis quam parabola videtur, quando etiam nomen exprimitur. CHRYSOSTOMUS (in hom. huius Evang. ut supra.) Parabola vero illa est ubi exemplum ponitur, & tacentur nomina. Interpretatur autem Lazarus, qui adiutus est: pauper enim erat, & illum Dominus adiuvabat. CYRILLUS b. Vel aliter. (2) Præsens sermo de divite, & Lazaro similitudinarie scriptus est in parabola, ut innotescat quod qui terrenis affluunt opibus, nisi velint opitulari necessitatibus pauperum, gravem incurrent sententiam. Refert autem traditio Iudæorum, Lazarum quemdam fuisse tunc temporis in Hierosolymis extrema pressum inopia, & infirmitate, cuius meminit Dominus, introducens eum in exemplum ad maiorem sermonis manifestationem. GREGORIUS in hom. (xl. in Evang.) Notandum etiam est, quia in populo plus solent nomina divitum quam pauperum sciri. Dominus autem nomen pauperis dicit, & nomen divitis non dicit: quia Deus humiles novit, atque approbat, superbos ignorat. Ut autem amplius probaretur pauper, simul hunc & paupertas, & ægritudo tabefecit: sequitur enim: *Qui iacebat ad ianuam eius ulceribus plenus*. CHRYSOSTOMUS (in hom. super istud Evang. ut supra.) Ideo iacebat ad ianuam, ne diceret: Non vidi, nemo mihi nuntiavit. Videbat eum exiens, & revertens. Ideo ulceribus plenus, ut crudelitatem divitis suo corpore demonstraret. (3) Infelicissime hominum, mortem corporis tui vides iacere ante ianuam, & non misereris. Si Dei præcepta non consideras, saltem conditionis tuæ miserere, & time ne ipse talis efficiaris. Ægrotatio autem habet aliquod so-

(1) *Al.* & nos quales epulæ &c. (2) *Al.* Potens. (3) *Quatuor supra iam citata exempla omittunt* Infelicissime hominum.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Tam in antiq. quam in nov. codd. cap. v. super illud Iob 1. *Cumque &c.* b In Cat. Græc. PP.

solatium, si opes habet: quanta ergo in isto pœna est in quo inter tanta vulnera non meminit dolores plagarum, sed famem? sequitur enim: *Cupiente saturari de micis quæ cadebant de mensa divitis*; quasi dicat: Quod proiicis de mensa, hoc præbe in eleemosynam; fac damna lucrum. AMBROSIUS (ut supra.) Insolentia autem, & tumor divitum (1) indiciis competentibus subinfertur: sequitur enim: *Et nemo illi dabat*. Ita enim sunt conditionis humanæ immemores, ut tamquam supra naturam sint de miseriis pauperum incentiva suarum capiant voluptatum, rideant inopem, insultent egenti, & quorum misereri deceat, his auferant. AUGUSTINUS de Verb. Dom. (serm. xxv.) Inexplebilis enim avaritia divitum nec timet Deum, nec hominem veretur: non parcit patri, amico fidem non servat, viduam opprimit, rem pupilli invadit. GREGORIUS in hom. (xl. in Evang.) Insuper pauper videbat procedentem divitem ab obsequentibus circumfulciri, se in infirmitate, & inopia a nullo visitari: nam quia nemo ei ad visitandum aderat, testantur canes, qui licenter vulnera eius lingebant: sequitur enim: *Sed & canes veniebant, & lingebant ulcera eius*. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Ulcera quæ nullus hominum lavare dignabatur, & contrectare, feræ mites lambunt. GREGORIUS in hom. (xl. in Evang.) Ex una ergo re omnipotens Deus duo iudicia exhibuit, dum Lazarum pauperem ante ianuam divitis iacere permisit, ut & dives impius damnationis sibi augeret ultionem, & tentatus pauper cresceret ad remunerationem: quia conspiciebat ille quotidie cui misereretur, videbat iste de quo probaretur.

(e) CHRYSOSTOMUS (in hom. huius lection. ut supra.) Audivimus quid utrique in terra passi sunt; videamus quid utrique patiantur apud inferos. Quod temporale fuit, præteriit; quod sequitur, æternum est. Uterque mortuus est: illum Angeli, hunc pœnæ susceperunt: dicitur enim: *Factum est autem ut moreretur mendicus, & portaretur in sinum Abrahæ*. Tantæ pœnæ repente deliciis commutantur. Portatur post tantos labores, quia defecerat, ne saltem ambulans laboraret; & portabatur ab Angelis. Non suffecerat ad portandum pauperem unus Angelus; sed propterea plures veniunt, ut chorum letitiæ faciant. Gaudet unusquisque Angelus tantum onus tangere, libenter talibus oneribus prægravantur, ut ducant homines ad regna cælorum. Portatus est autem in sinum Abrahæ, ut illum palparet, & refocillaret. Sinus Abrahæ, paradisus est. Ideo autem Angeli ministrantes tulerunt pauperem, & locaverunt eum in sinu Abrahæ, quia licet despectus iaceret, non tamen desperavit, nec blasphemavit, dicens: Hic dives in nequitia vivens gaudet, & tribulationem non patitur; ego vero nec obtinere valeo necessariam escam. AUGUSTINUS de Origine animæ (Lib. IV. cap. xvi.) Quod autem Abrahæ sinum existimas esse corporeum, vereor ne in re tanta ioculariter, non serio agere credaris. Neque enim usque adeo (2) desiperis, ut arbitreris corporeum sinum hominis unius ferre tot animas; immo, ut secundum te loquar, tot corpora quot illuc Angeli, sicut Lazarum, pertulerunt: nisi opineris fortasse illam unam animam solam ad eumdem sinum pervenire meruisse. Si errare pueriliter non vis, sinum Abrahæ intellige remotam sedem quietis, atque secretam, ubi est Abraham; & ideo Abrahæ dictam, non quod ipsius tantum sit, sed quod ipse multarum gentium pater sit, qui ad imitandum fidei principatum præpositus est. GREGORIUS in hom. (xl. in Evang.) Cum autem duo essent inferius corda, pauperis scilicet, & divitis; unus desuper erat inspector, qui & pauperem tentando exercebat ad gloriam, & divitem tolerando expectabat ad pœnam: unde sequitur: *Mortuus est autem & dives*. CHRYSOSTOMUS a (conc. 11. de Lazaro ante med.) Mortuus quidem est tunc corpore; sed erat illi ante anima mortua: nihil enim agebat ex operibus animæ: nam totus fervor eius qui provenit ex dilectione proximi, expiravit, & erat corpore (3) defuncto defunctior. b Nullus autem est qui sepeliendo diviti ministrasse dicatur ut Lazaro: eo namque quod in lato itinere delectatus multos habuit obsequentes adulatores, ut pervenit ad finem, privatus est omnibus: simpliciter enim sequitur: *Et sepultus est in inferno*. Sed etiam anima eius dum viveret sepeliebatur, obruta corpore quasi sepulcro. AUGU-

STI-

(1) *Al.* in divitiis competentibus. (2) *Al.* desiperes. (3) *Omittit P. Nicolai* defuncto.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Hom. vi. in II. ad Corinth. b Conc. 11. de Lazaro.

STINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. qu. XXXVIII.) Sepultura autem inferni pœnarum profunditas est, quæ superbos, & immisericordes post hanc vitam vorat. BASILIUS *a*. Est autem infernus quidam locus communis in intimo terræ, obumbratus undique, & opacus, cuius est quoddam orificium in profundum tendens, per quod patet descensus animabus ad mala damnatis. CHRYSOSTOMUS *b*. Vel sicut Regum carceres extra manent, sic & extra mundum foris alicubi est infernus, unde & exteriores tenebræ dictæ sunt. THEOPHYLACTUS (super *In inferno*.) Quidam vero dicunt infernum esse transitum ab apparenti ad disparens, & deformitatem animæ: quamdiu enim anima peccatoris in corpore est, apparet per proprias operationes; ut autem evolat de corpore, fit deformis. CHRYSOSTOMUS (conc. II. de Lazaro.) Sicut autem pauperi dum viveret graviorem pœnam reddebat iacere ante ianuam divitis, & aliena bona prospicere; sic diviti mortuo augebat exitium accubitus in gehenna, & prospectus delectationis Lazari, ne solum tormentorum natura, sed & collatione honoris illius intolerabilius sentiret supplicium: unde sequitur: *Elevans autem oculos suos, cum esset in tormentis, vidit Abraham a longe*. Elevavit quidem oculos, ut inspiceret, non ut despiceret. Lazarus enim sursum erat, ille deorsum; illum plures Angeli portabant, istum infinita tormenta possidebant: unde non dicit, *Cum esset* in tormento, sed *in tormentis*: totus enim in tormentis erat, oculos solos liberos habebat, ut alterius lætitiam posset aspicere, (1) ut magis torqueatur, quia non habet quod alius habet: aliorum divitiæ, eorum qui in paupertate sunt, tormenta sunt. GREGORIUS *c*. Si autem Abraham adhuc in imis non esset, hunc dives in tormentis positus non videret. Eos enim qui cælestis patriæ vias secuti sunt, (2) post egressum carnis, inferni claustra tenuerunt, non ut pœna quasi peccatores plecteret, sed ut illos in locis remotioribus requiescentes, quia necdum intercessio mediatoris advenerat, ab ingressu regni reatus primæ culpæ retineret. CHRYSOSTOMUS (hom. IV. in Epist. ad Philippenses.) Multi autem erant pauperes iusti; sed qui iacuit ad limina eius, aspectui occurrit ad eius tristitiam: sequitur enim: *Et Lazarum in sinu eius*. (Con. II. de Lazaro.) Hinc innotescit quod omnes qui a nobis offenduntur, obiiciuntur nostro conspectui. Dives autem Lazarum non penes alium iustum, sed in sinu Abrahæ videt: erat enim Abraham caritativus, hic autem crudelitatis arguitur; ille sedens ante fores venabatur transeuntes, & in domum propriam ingerebat, hic vero & manentes intus avertebat. GREGORIUS in hom. (XL. in Evang.) Qui nimirum dives eum cuius in hac vita misereri non voluit, in suo iam supplicio positus patronum quærit. THEOPHYLACTUS. Non tamen dirigit sermonem ad Lazarum, sed ad Abraham: quia forsan erubescebat, & putabat Lazarum reminisci malorum, ex propriis iudicans de illo: unde sequitur: *Et ipse clamans dixit*. CHRYSOSTOMUS *d*. Magnæ enim pœnæ magnam vocem (3) reddebant. *Pater Abraham*; quasi dicat: Patrem te voco natura, quomodo filius qui perdidit suam substantiam, licet meo vitio te patrem perdiderim. *Miserere mei*. Frustra agis pœnitentiam ubi non est pœnitentiæ locus. Tormenta te cogunt, non mentis affectus. Quicumque in regno cælorum est nescio an eius qui in inferno est valeat misereri. Creator creaturæ miseretur suæ. Unus venit medicus qui sanaret morbos; alii sanare non poterant. *Mitte Lazarum*. Erras miser. Abraham mittere non potest, sed suscipere potest. *Ut intingat extremum digiti sui in aquam*. Lazarum videre non dignabaris, & nunc digitum eius desideras: hoc quod petis, tu ei debebas facere cum adhuc viveret. Aquam desideras, qui delicatos cibos ante fastidiebas. Vide conscientiam peccatoris: non totum audet poscere digitum. *e* Instruimur autem quam sit utile in divitiis non confidere. Ecce dives indiget paupere, qui quandoque esuriebat. Mutantur res, & notificatur omnibus quis esset dives, quis esset pauper: sicut enim in theatris cum advesperascit, & astantes recedunt, exeuntes, & amictum deponentes, qui Reges, & prætores visi fuerant, omni-

(1) *Adiungit idem Nicolai* propterea oculi dimittuntur liberi, *& prosequitur* ut magis torqueatur &c.
(2) *Al.* prius. (3) *Al.* reddebat.

Ex editione P. Nicolai.

a In Esai. cap. V. *b* In Opere Imperf. hom. IIII. *c* Lib. VI. Mor. cap. XXVII. vel in antiq. codd. cap. XXXII. super illud Iob III. *Nunc dormiens requiescerem &c.* *d* In hom. de divite. *e* Conc. II. de Lazaro.

omnibus ulceribus pleni videntur ut sunt; sic & adveniente morte, & soluto spectaculo, universi, larvis egestatis, & divitiarum depositis, ex solis operibus diiudicantur quinam vere sint divites, qui pauperes, qui gloriosi, quive inglorii. GREGORIUS in hom. (xl. in Evang.) Dives enim iste, qui ulcerato pauperi mensę suæ vel minuta dare noluit, in inferno positus usque ad minima quærenda pervenit: nam guttam aquæ petivit, qui micas panis negavit. BASILIUS *a*. Condignum autem præmium redditur diviti illi ignis, & infernalis pœna, lingua arefacta; vice liræ sonantis, gemitus; vice potus, desiderium stillæ; vice (1) speculorum enormium, caligo profunda; vice ambitus incessantis, pervigil vermis: unde sequitur: *Ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma*. CHRYSOSTOMUS (ser. II. in Epist. ad Philipenses.) Non autem quia dives fuerat, torquebatur, sed quia misertus non fuit. GREGORIUS in hom. (xl. ut supra.) Hinc colligendum est qua pœna mulctandus sit qui aliena diripit, si inferni damnatione percutitur qui propria non largitur. AMBROSIUS (Lib. VIII. cap. de divite.) Cruciatur etiam, quia luxurioso carere deliciis pœna est; aqua (2) autem est refectio animæ in doloribus constitutæ. GREGORIUS in hom. (xl. ut supra.) Quid autem est quod in tormentis positus linguam suam refrigerari postulat, nisi quod is qui (3) convivando de loquacitate peccaverat, per retributionis iustitiam in lingua atrocius ardebat? Abundare enim in conviviis loquacitas solet. CHRYSOSTOMUS *b*. Multa etiam lingua eius superba locuta est: ubi peccatum, ibi & pœna; & quia plurimum lingua peccavit, amplius torquetur. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. qu. XXXVIII.) Vel quod linguam suam vult refrigerari cum in flamma totus arderet, significat quod scriptum est Proverb. XVIII. „ Mors, & vita in manibus linguæ:" & quia „ ore confessio fit ad salutem:" Rom. x. quod per superbiam ille non fecit. Extremum autem digiti vel minimam operationem significat, qua per Spiritum sanctum subvenitur. AUGUSTINUS de Origine animæ (Lib. IV. cap. XVI.) Dicis autem, (4) Membra hic animæ describuntur; & vis per oculum totum caput intelligi, quia dictus est elevare oculos suos, per linguam fauces, per digitum manum. Quid autem causæ est ut nomina ista membrorum in Deo tibi corpus non faciant, in anima faciant? An vero quando de creatura dicuntur, proprie accipienda sunt; quando autem de creatore, tropice atque translate? Pennas itaque corporeas daturus es nobis, quoniam non creator, sed creatura, idest homo, dicit Psal. CXXXVIII. „ Si assumpsero pennas meas diluculo." Porro si propterea linguam habuit dives ille corpoream, quoniam dixit, *Refrigeret linguam meam*; in nobis quoque adhuc in carne viventibus manus habet ipsa lingua corporea: quia scriptum est Proverb. XVIII. „ Mors, „ & vita in manibus linguæ." GREGORIUS Nissenus *c*. Sicut autem præstantissima speculorum tales repræsentant facierum imagines quales & ipse obiectæ facies extant, lætas quidem lætantium, tristium vero tristes; sic & iustum Dei iudicium simile fit dispositionibus nostris: unde quia dives non fuit misertus pauperis iacentis ad ianuam, cum misericordia egeat, non exauditur: sequitur enim: *Et dixit illi Abraham: Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua*. CHRYSOSTOMUS (conc. II. & III. de Lazaro.) Aspice Patriarchę bonitatem: vocat illum filium, quod mansuetudinem eius potest exprimere; nullum tamen præbet auxilium ei qui se remedio privaverat: unde dicit: *Recordare*; idest, animadvertas peccata: ne obliviscaris quod fueris oblectatus divitiis. *Recepisti bona in vita tua*, idest illa quæ vera bona esse putabas: non potes & in terra regnasse, & hic regnare: divitiæ non possunt esse veræ & in terra, & in inferis. Sequitur: *Et Lazarus similiter mala*. Non quod Lazarus ea mala putaverit; sed ex censura divitis hoc dicebat, qui inopiam, & famem, & duram ægritudinem æstimabat mala. Quando igitur infirmitatis, & ægrotationis (6) magnitudo nos premit, Lazarum cogitemus, & lætanter

(1) *Al.* Speculatorum. *Nicolai legit* spectaculorum. (2) *Al. omittitur* autem. (3) *Al.* convivendo. (4) *P. Nicolaius habet* quod membra &c. (5) *Al. desideratur* ei. (6) *Al.* magnitudo premit Lazarum.

Ex editione P. Nicolai.

a In Cat. Græc. PP. Ut ex Commentariis in Esaiam Corderius indicat; sed in illis quæ nunc supersunt in XVI. capita πρὸ occurrit. *b* In hom. de divite. *c* Orat. v. de Beatitud.

ter accipiamus mala in vita nostra. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. q. XXXVIII.) Hæc igitur ei dicuntur, quia felicitatem dilexit sæculi, nec aliam vitam præter illam in qua superbus tumebat, adamavit. Lazarum autem dicit mala recepisse: quia intellexit huius sæculi mortalitatem, labores, & dolores, & ærumnas pœnam esse peccati: quia omnes in Adam morimur, (1) qui factus est transgressione mortalis. CHRYSOSTOMUS (conc. III. de Lazaro ante med.) Dicit etiam, *Recepisti bona in vita tua*, quasi debita; quasi dicat: Si quid boni fecisti unde præmium daretur, omnia accepisti in illo mundo, epulans, ditatus, oblectatus successibus prosperis; hic autem, si quid mali commisit, universa recepit paupertate, fame, & extremis oppressus miseriis; & uterque vestrum huc nudus accessit: hic quidem a peccatis, propter quod & consolationem sortitur, tu vero a iustitia, propter quod immitigabilem persers pœnam: unde sequitur: *Nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris*. GREGORIUS in hom. (xl. in Evang.) Quæcumque ergo in hoc sæculo bene habetis, cum vos bona egisse recolitis, valde de ipsis pertimescite, ne concessa vobis prosperitas eorumdem remuneratio sit bonorum; & cum quoslibet pauperes nonnulla reprehensibilia perpetrare conspicitis: quia fortasse quos superfluitas tenuissimæ pravitatis coinquinat, caminus paupertatis purgat. CHRYSOSTOMUS (conc. III. de Lazaro.) Sed dices: Nonne est aliquis qui & hic, & illic venia perfruatur? Hoc quidem difficile est, & de numero impossibilium: nam etsi paupertas non urgeat, urget tamen ambitio; si ægritudo non stimulet, ira inflammat; si tentationes non impetunt, emergunt sæpius cogitationes iniquæ. Non est autem parvus labor iracundiam refrenare, compescere illicita desideria, ostentationes sedare, desperationem remittere, vitam asperam ducere. Talia vero non agentem impossibile est salvari. GREGORIUS in hom. (xl. ut supra.) Responderi etiam potest, quod mali in hac vita bona recipiunt, quia omne suum gaudium felicitatem transitoriam putant. Iusti autem habere hic quidem possunt bona, nec tamen in recompensatione recipere: quia dum meliora, idest æterna, appetunt, eorum iudicio quælibet bona affuerint, bona minime videntur. CHRYSOSTOMUS (conc. IV. de Lazaro.) Post misericordiam autem Dei, in propriis studiis sperandum est de salute, non numerando patres, aut proximos, vel amicos: frater enim non liberat: & ideo subditur: *Et in his omnibus magnum chaos firmatum est inter nos & vos*. THEOPHYLACTUS (χάσμα μέγα.) Chasma mega (2) hoc est hiatus ingens, significat iustorum a peccatoribus distantiam: nam sicut affectus eorum varii fuerant, sic etiam mansiones non modicum differunt. CHRYSOSTOMUS a. Quod firmatum dicitur, quia non potest dissolvi, agitari, vel concuti. AMBROSIUS (ubi supra.) Inter divitem igitur & pauperem chaos magnum est, quia post mortem nequeunt merita mutari: unde sequitur: *Ut hi qui volunt hinc ad nos transire non possint, neque inde huc transmeare*. CHRYSOSTOMUS b. Quasi dicat: Videre possumus, transire non possumus; & nos videmus quid fugerimus, & vos videtis quid perdideritis; & nostra (3) gaudia cumulant vestra tormenta, & vestra tormenta cumulant nostra gaudia. GREGORIUS in hom. (xl. in Evang.) Sicut enim transire reprobi ad electos cupiunt, idest a suppliciorum suorum afflictione migrare; ita ad afflictos, atque in tormentis positos transire iustorum est mente ire per misericordiam, eosque velle liberare. Sed iustorum animæ, quamvis in suæ naturæ bonitate misericordiam habeant, iam tamen auctoris sui iustitiæ coniunctæ, tanta rectitudine constringuntur ut nulla ad reprobos compassione moveantur. Nec iniusti ergo ad beatorum sortem transeunt, quia damnatione perpetua constringuntur; nec iusti ad reprobos transire possunt, quia erecti iam per iustitiam iudicii, eis nullo modo ex aliqua compassione miserentur. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Hinc elicias argumentum contra Origenis sequaces, qui dicunt: Cum terminus sit imponendus suppliciis, erit tempus quo aggregabuntur peccatores iustis, & Deo. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. cap. XXXVIII.) Ostenditur enim per incommutabilitatem divinæ sententiæ nullum auxilium

(1) *Al.* quia. (2) *In quatuor supra relatis editionibus sic habetur.* Chaos magnum significat &c. (3) *Al. amittitur* gaudia.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In hom. de divite. b Ibid.

xilium misericordiæ posse præberi peccatoribus a iustis, etiam si velint præbere: quo admonet ut in hac vita homines subveniant quibus possunt, ne si postea etiam optime recepti fuerint, eis quos diligunt opitulari non valeant. Illud enim quod scriptum est hoc cap. *Ut & ipsi recipiant vos in æterna tabernacula*, non de superbis, & immisericordibus scriptum est, sed de his qui sibi eos amicos de operibus misericordiæ fecerunt, quos iusti non velut propria potestate, quasi gratificando recipiunt, sed permissione divina.

(f) GREGORIUS in hom (xl. in Evang.) Postquam ardenti diviti de se spes tollitur, eius animus ad propinquos quos reliquerat, incurrit: unde dicitur: *Et ait: Rogo te, pater, ut mittas eum in domum patris mei*. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (ut supra.) Lazarum petit mitti, quia sensit se indignum qui testimonium perhibeat veritati: & quia non impetraverat paululum refrigerari, multo minus credit se relaxari posse ab inferis ad prædicationem veritatis. CHRYSOSTOMUS (hom. de divite.) Vide autem perversitatem: nec in ipsis pœnis continet veritatem. Si pater est Abraham, quomodo dicis: *Mitte eum in domum patris mei*? (1) Sed non es oblitus patris tui, quia ille te perdidit. GREGORIUS in hom. (xl. in Evang.) Reproborum autem mentem pœna sua quandoque inutiliter erudit ad caritatem, ut iam tunc etiam suos specialiter diligant qui hic dum peccata diligerent, nec se amabant: unde sequitur: *Habeo enim quinque fratres, ut testetur illi, ne & ipsi veniant in hunc locum tormentorum*. AMBROSIUS (Lib. & cap. ut supra par. a fin.) Serius autem dives iste magister esse incipit, cum iam nec discendi tempus habeatur, vel docendi. GREGORIUS in hom. (xl. ut supra.) Qua in re notandum est ardenti diviti quanta supplicia cumulantur: ad pœnam namque suam ei cognitio servatur (2) & memoria: cognovit enim Lazarum, quem despexit, & fratrum suorum meminit, quos reliquit: ut enim peccatores in supplicio amplius puniantur, & eorum vident gloriam quos contempserunt, & de illorum pœna torquentur quos inutiliter amaverunt. Petenti autem diviti, ut Lazarus mitteretur ab Abraham protinus respondetur: unde sequitur: *Et ait illi Abraham: Habent Moysen, & Prophetas; audiant illos*. CHRYSOSTOMUS (conc. IV. de Lazaro.) Quasi dicat: Non sint tibi magis curæ fratres tui quam Deo, qui eos creavit, statuitque eis doctores, qui eos commonerent, & sollicitarent. Vocat autem hic Moysen, & Prophetas scripta Mosaica, & prophetica. AMBROSIUS (Lib. & cap. ut supra.) Quo loco evidentissime declarat Dominus vetus testamentum esse fidei firmitatem, retundens perfidiam Iudæorum, & excludens nequitias hæreticorum. GREGORIUS in hom. (xl. in Evan.) Sed qui Dei verba despexerat, hoc audire non posse suos sequaces æstimabat: unde sequitur: *At ille dixit: Non, pater Abraham; sed si quis ex mortuis ierit ad illos, pœnitentiam agent*. CHRYSOSTOMUS (in hom. de divite.) Quia enim audiendo Scripturas contemnebat, & fabulas esse putabat, ex his quæ passus fuerat, ipse quoque diiudicabat de fratribus. GREGORIUS Nissenus *a*. Sed & aliud quoddam dogma docemur, quod Lazari quidem anima non est erga præsentia solicita, nec retorquet se ad aliquod relictorum; at dives, quasi quodam visco, etiam post mortem a vita detinetur carnali: nam si quis omnino carnalis secundum mentem fiat, nec postquam corpus exuerit, removetur a passionibus eius. GREGORIUS in hom. (xl. in Evang.) Sed mox diviti veraci sententia respondetur: sequitur enim: *Ait autem illi: Si Moysen, & Prophetas non audiunt, neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent ei*: quia qui verba legis despiciunt, Redemptoris præcepta, qui ex mortuis resurrexit, quanto subtiliora sunt, tanto hic difficilius implebunt. CHRYSOSTOMUS (conc. IV. de Lazaro.) Quod autem verum sit quod qui non auscultat Scripturis, nec mortuis redivivis auscultat, ostenderunt Iudæi, qui nunc quidem volebant occidere Lazarum, nunc vero invadebant Apostolos; cum tamen a mortuis nonnulli resurrexerint hora crucis. Sed & illud considera, quod quisque mortuus servus est. Quæcum-

(1) *Sic assertive legunt omnia quæ vidimus vetusta exemplaria; Nicolai autem interrogative legit in hunc modum*. Non es oblitus patris tui? Non es oblitus quia ille te perdidit? (2) *Al. omittitur* &.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Lib. de anima, & resurr.

cumque vero dicunt Scripturæ, dicit Dominus: unde etsi resurgit mortuus, etsi cælitus descenderit Angelus, omnibus magis sunt dignæ fide Scripturæ: nam Angelorum Dominus, vivorum, & mortuorum eas instituit. Si autem sciret hoc Deus, quod mortui resurgentes prodessent viventibus, non hoc omisisset, qui pro utilitate nostra singula quæque tractat. Sed etsi crebro resurgerent mortui, hoc iterum tempore contemneretur; sed & diabolus (1) facile introduceret perversa dogmata, id quoque per organa sua fingens, non quidem suscitans vere defunctos, sed quibusdam fallaciis spectantium frustrans intuitum, vel ingenians quosdam mortem simulare. AUGUSTINUS de Curis pro mortuis habendis (cap. XIV. & XV.) Diceret autem aliquis: Si nulla est mortuis cura de vivis, quomodo dives rogavit Abraham ut mitteret Lazarum ad quinque fratres suos? Sed numquid, quia hoc dives ille dixit, ideo quid fratres agerent, vel quid paterentur in illo tempore scivit? Ita illi cura fuit de vivis, quamvis quid agerent omnino nesciret, sicut nobis est cura de mortuis, quamvis quid agant omnino nesciamus. Sed rursus occurrit quæstio: Quomodo hic Abraham esse sciebat Moysen, & Prophetas, idest libros eorum? Ubi etiam noverat divitem illum in deliciis, Lazarum vero in doloribus vixisse? Verum non cum hæc agerentur in vivis, sed eis mortuis potuit Lazaro indicante cognoscere, ne falsum sit quod ait Propheta Esa. XLIII. „ Abraham „ nescivit nos.“ Possunt & ab Angelis qui rebus quæ aguntur hic, præsto sunt, audire aliquid mortui; possunt etiam aliqua quæ necessarium est eos nosse, non solum præterita, verum etiam futura spiritu Dei revelante cognoscere, AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. II. q. XXXVIII.) Per allegoriam autem hæc sic accipi possunt, ut in divite intelligantur superbi Iudæorum ignorantes Dei iustitiam, & suam volentes constituere. Purpura, & byssus dignitas regni est: & „ auferetur (inquit Matth. „ XXI.) a vobis regnum Dei.“ Epulatio splendida, iactantia legis est, in qua gloriabantur, plus ad pompam elationis abutentes ea, quam ad necessitatem salutis utentes. Mendicus autem nomine Lazarus, qui interpretatur adiutus, significat indigentem, veluti Gentilem aliquem, aut Publicanum, qui tanto magis adiuvatur, quanto minus de suarum copia facultatum præsumit. GREGORIUS in hom. (XL. in Evang.) Lazarus igitur ulceribus plenus Gentilem populum figuraliter exprimit, qui dum ad Deum conversus peccata sua confiteri non erubuit, huic vulnus in cute fuit: quid enim est peccatorum confessio, nisi quædam vulnerum ruptio? Sed Lazarus vulneratus *cupiebat saturari de micis quæ cadebant de mensa divitis; & nemo illi dabat:* quia Gentilem quemque ad cognitionem legis admittere superbus ille populus despiciebat; & quia (2) ei verba defluebant de scientia, quasi micæ cadebant de mensa. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. q. XXXVIII.) Canes autem, qui ulcera pauperis lingebant, nequissimi homines sunt, amantes peccata, qui lata lingua etiam laudare non cessant opera mala, quæ in se alius gemens, & confitens detestatur. GREGORIUS in hom. (XL. ut supra.) Nonnumquam etiam solent in sacro eloquio per canes prædicatores intelligi, secundum illud Psal. LXVII. „ Lingua canum tuorum „ ex inimicis ab ipso.“ Canum etiam lingua vulnus dum lingit curat: quia doctores sancti dum in confessione peccati nostri nos instruunt, quasi vulnus mentis per linguam tangunt. Dives autem sepultus est in inferno, in sinum vero Abrahæ Lazarus ab Angelis ductus est, idest in secretam requiem, de qua veritas dicit Matth. VIII. „ Multi „ venient ab oriente, & occidente, & re„ cumbent cum Abraham, & Isaac, & Ia„ cob in regno cælorum; filii autem regni „ eiicientur in tenebras exteriores.“ De longinquo autem ad videndum Lazarum oculos dives levat, quia dum per damnationis suæ supplicia infideles in imo sunt, fideles quosque ante diem extremi iudicii super se in requie attendunt, quorum post gaudia contemplari nullatenus possunt. Longe vero est quod conspiciunt, quia illuc per meritum non attingunt. In lingua autem amplius ardere ostenditur, quia infidelis populus verba legis in ore tenuit, quæ opere servare contempsit. Ibi ergo amplius ardebit ubi se amplius ostendit scire quod facere noluit. Abraham autem filium eum vocat, quem tamen a tormento non liberat: quoniam huius infidelis populi patres, quia multos a sua fide deviasse considerant, eos nulla compassione a tormentis eripiunt, quos tamen per carnem filios recognoscunt. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. II. q. XXXVIII.) Quinque autem fratres, quos habere dicit in do-

(1) *Al.* facere. (2) *Al.* ea. *Omittitur utrumque a Nicolaio.*

domo patris sui, Iudæos (1) significant, qui appellati sunt quinque, quia sub lege detinebantur, quæ per Moysen data est, qui quinque libros conscripsit. CHRYSOSTOMUS (hom. de divite.) Vel habuit quinque fratres, idest quinque sensus, quibus ante servierat; & ideo Lazarum amare non poterat, quia illi fratres non amant paupertatem. Illi te fratres in hæc tormenta miserunt: salvari non possunt nisi moriantur; alioquin necesse est ut fratres habitent cum fratre suo. Sed quid quæris ut mittam Lazarum? *Habent Moysen, & Prophetas.* Moyses, Lazarus pauper fuit, maiores divitias esse arbitratus paupertatem Christi, quam divitias Pharaonis. Hieremias in lacum missus pane tribulationis vescebatur; & omnes Prophetæ istos fratres docent; sed isti fratres salvari non possunt nisi aliquis ab inferis resurrexerit. Isti enim fratres antequam Christus resurgeret, me ducebant in mortem: ille mortuus est, sed isti fratres resurrexerunt: nunc oculus meus Christum videt, auris eum audit, tactus amplectitur. Ex hoc autem quod diximus, locum determinamus Marcioni, & Manichæo, qui destruunt vetus testamentum. Vide ergo quid dicat Abraham. *Si Moysen, & Prophetas non audiunt*; quasi dicat: Bene facis eum qui resurrecturus est expectando; sed in illis Christus loquitur: si illos audies, & illum auditurus es. GREGORIUS in hom. (xl. in Evang.) Iudaicus autem populus, quia Moysi verba spiritualiter intelligere contempsit, ad eum de quo Moyses locutus fuerat, non pervenit. AMBROSIUS (Lib. VIII. in Lucam cap. de divit.) Vel aliter. Lazarus est pauper in sæculo, sed Deo dives: neque enim omnis sancta paupertas, aut divitiæ criminosæ; sed sicut luxuria infamat divitias, ita paupertatem commendat sanctitas. Sive apostolicus aliquis pauper in verbo, locuples in fide, qui veram teneat fidem, verborum infulas non requirit: cui similem illum puto qui cæsus sæpius a Iudæis, ulcera sui corporis lambenda quibusdam velut canibus offerebat. Beati canes, in quos ulcerum talium distillat humor, ut impleat cor, quo custodire domum, servare gregem, cavere assuescant lupos. Et quia panis verbum est, fides autem verbi est; micæ velut quædam dogmata fidei sunt, mysteria scilicet Scripturarum. Arriani autem, qui societatem potentiæ regalis affectant, ut impugnent Ecclesiæ veritatem, nonne tibi videntur in quadam purpura, & bysso iacere; qui cum pro veris fucata defendant, divitibus abundant sermonibus? Dives hæresis Evangelia multa composuit; & pauper fides hoc solum Evangelium tenuit quod accepit. Dives Philosophia plures sibi deos fecit, pauper Ecclesia unum Deum novit: nonne illæ videntur (2) egenæ divitiæ, & redundare paupertas? AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. II. qu. XXXVIII.) Aliter etiam intelligi potest illa narratio, ut Lazarum Dominum significare accipiamus iacentem ad ianuam illius divitis, quia se ad aures superbissimas Iudæorum incarnationis humilitate deiecit, cupiens saturari de micis quæ cadebant de mensa divitis, idest quærens ab eis vel minima opera iustitiæ, quæ suæ mensæ, idest suæ potestati, per superbiam non usurparent: quæ opera quamvis minima, & sine disciplina perseverantiæ vitæ bonæ, saltem interdum vel casu facerent, sicut micæ de mensa cadere solent. Ulcera, passiones sunt Domini; canes qui ea lingebant Gentes sunt, quos immundos Iudæi dicebant; & tamen passiones Domini in sacramentis corporis, & sanguinis eius per totum iam orbem suavitate devotissima lambunt. Sinus Abrahæ intelligitur secretum Patris, quo post passionem resurgens assumptus est Dominus, quo eum portatum ab Angelis ideo dictum puto, quia ipsam receptionem, qua in secretum Patris accesit, Angeli annuntiaverunt discipulis. Cetera secundum superiorem expositionem accipi possunt: quia secretum Patris bene intelligitur ubi etiam ante resurrectionem iustorum animæ vivunt cum Deo.

(1) *Al.* significavit, *item* significat. (2) *Forte* egere.

CA-

CAPUT XVII.

(a) ET ait ad discipulos suos : Impossibile est ut non veniant scandala . Væ autem illi per quem veniunt : utilius est illi si lapis molaris imponatur circa collum eius , & proiiciatur in mare , quam ut scandalizet unum de pusillis istis.

(b) Attendite vobis. Si peccaverit in te frater tuus, increpa illum ; & si pœnitentiam egerit, dimitte illi : & si septies in die peccaverit in te , & septies in die conversus fuerit ad te dicens, Pœnitet me ; dimitte illi.

(c) Et dixernnt Apostoli Domino: Adauge nobis fidem . Dixit autem Dominus: Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic arbori moro , Eradicare, & transplantare in mare ; & obediet vobis.

(d) Quis autem vestrum habens servum arantem, aut pascentem boves, qui regresso de agro dicat illi, Statim transi, & recumbe; & non dicat: Para quod cœnem, & præcinge te, & ministra mihi, donec manducem, & bibam; & post hæc tu manducabis, & bibes? Numquid gratiam habet servo illi , quia fecit quæ ei imperaverat? Non puto. Sic & vos cum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite: Servi inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus.

(e) Et factum est, dum iret Iesus in Hierusalem , transibat per mediam Samariam, & Galilæam: & cum ingrederetur quoddam castellum , occurrerunt ei decem viri leprosi: qui steterunt a longe, & levaverunt vocem, dicentes: Iesu præceptor, miserere nostri. Quos ut vidit , dixit: Ite , ostendite vos sacerdotibus . Et factum est dum irent, mundati sunt. Unus autem ex illis , ut vidit quia mundatus est , regressus est cum magna voce magnificans Deum : & cecidit in faciem ante pedes eius, gratias agens; & hic erat Samaritanus. Respondens autem Iesus dixit : Nonne decem mundati sunt? Et novem ubi sunt? Non est inventus qui rediret , & daret gloriam Deo nisi hic alienigena. Et ait illi: Surge, vade, quia fides tua te salvum fecit.

(f) Interrogatus autem a pharisæis, Quando venit regnum Dei? respondens eis dixit: Non veniet regnum Dei cum observatione , neque dicent, Ecce hic , aut Ecce illic : ecce enim regnum Dei intra vos est.

(g) Et ait ad discipulos suos: Venient dies quando desideretis videre unum diem Filii hominis, & non videbitis. Et dicent vobis, Ecce hic , & ecce illic . Nolite ire, neque sectemini. Nam sicut fulgur coruscans de sub cælo, in ea quæ sub cælo sunt fulget; ita erit Filius hominis in die sua . Primum autem oportet illum multa pati, & reprobari a generatione hac.

(h) Et sicut factum est in diebus Noe, ita erit & in diebus Filii hominis . Edebant, & bibebant, uxores ducebant, & dabantur ad nuptias usque in diem qua intravit Noe in arcam; & venit diluvium, & perdidit omnes . Similiter sicut factum est in diebus Lot. Edebant, & bibebant, emebant , & vendebant , plantabant, & ædificabant; qua die autem exiit Lot a Sodomis, pluit ignem, & sulphur de cælo, & omnes perdidit . Secundum hęc erit qua die Filius hominis revelabitur.

(i) In illa hora qui fuerit in tecto, & vasa eius in domo, non descendat tollere illa; & qui in agro, similiter non redeat retro. Memores estote uxoris Lot . Quicumque quæsierit animam suam salvam facere , perdet illam ; & quicumque perdiderit illam, vivificabit eam.

(k) Dico autem vobis: In illa nocte erunt duo in lecto uno: unus assumetur , & alter relinquetur . Duæ erunt molentes in unum: una assumetur, & altera relinquetur. Duo in agro: unus assumetur, & alter relinquetur. Respondentes dicunt illi, Ubi Domine? Qui dixit illis: Ubicumque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ.

(a) THEOPHYLACTUS (in princ. Comm. in cap. XVII. Luc.) Quia pharisæi existentes avari convitiabantur Christo de paupertate prædicanti, induxit parabolam divitis, & Lazari. Deinde cum discipulis confert de pharisæis, indicans eos schismaticos, & divinæ viæ impeditores esse: unde dicitur: *Et ait ad discipulos suos: Impossibile est ut non veniant scandala*, idest impedimenta bonæ, & Deo placitæ conversationis. a CHRYSOSTOMUS. Sunt autem duplicia scandala, quorum hæc quidem divinæ gloriæ refragantur, hæc vero prodeunt solum ad irrogandum fratribus impedimentum: nam excogitationes hæresum, & quicumque contra veritatem fit sermo, divinæ gloriæ refragatur. Non tamen ad præsens memorari videntur huiusmodi scandala, sed magis ea quæ contingunt inter amicos, & fratres; sicut iurgia, detractiones, & huiusmodi: unde postea subdit: *Si peccaverit in te frater tuus*. THEOPHYLACTUS (super *Necesse est ut veniant scandala*.) Vel dicit, quod necesse est emergere multa prædicationis, & veritatis obstacula, sicut pharisæi impediebant Christi prædicationem. Quærunt autem aliqui: Si necesse est ut veniant scandala, cur Dominus arguit scandalorum auctorem? sequitur enim: *Væ autem illi per quem veniunt*: quicquid enim parit necessitas veniale est. Sed attende, quod necessitas ista ex libero arbitrio sortitur originem. Videns enim Dominus qualiter homines innituntur malo, nec proponunt aliquid boni, dixit quod quantum est ex consequentia eorum quæ videntur, necesse est contingere scandala: sicut si medicus videns quemquam mala dieta utentem, dicat, Necesse est hunc ægrotare; & ideo inducenti scandala væ dicit, & pœnam ei comminatur, dicens: *Utilius est illi si lapis molaris imponatur circa collum eius, & proiiciatur in mare, quam ut scandalizet unum de pusillis istis*. BEDA (cap. lxvii.) Secundum morem provinciæ Palæstinæ loquitur; cum maiorum criminum apud veteres Iudæos fuerit pœna ut in profundum ligato saxo demergerentur. Et revera utilius est innoxium pœna, quamvis atrocissima, temporali tamen, vitam finire corpoream, quam fratri nocentem mortem animæ mereri perpetuam. Recte autem qui scandalizari potest, pusillus appellatur: qui enim magnus est, quodcumque viderit, quodcumque passus fuerit, non declinat a fide. Inquantum ergo sine peccato possumus, evitare proximorum scandalum debemus. Si autem de veritate scandalum sumitur, utilius permittitur scandalum, quam veritas relinquatur. CHRYSOSTOMUS. Per scandalizantis autem pœnam bravium salvantis addisce: nisi enim unius animæ salus esset sibi nimium curæ, non comminaretur scandalizantibus tantam pœnam.

(b) AMBROSIUS (Lib. VIII. in Luc. cap. de venia larg.) Post divitem qui cruciatur in pœnis, (1) subiicit præceptum veniæ largiendæ his qui se ab errore convertunt, ne quem desperatio non revocet a culpa: unde dicitur: *Attendite vobis*. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Quasi dicat: Necesse est scandala contingere, non tamen necessarium est vos perire, si peccaveritis; sicut non est necesse oves perire lupo veniente, si vigilet pastor. Et quoniam multæ sunt scandalizantium differentiæ: quidam enim sunt insanabiles, quidam sanabiles: ideo subiungit: *Si peccaverit in te frater tuus, increpa illum; & si pœnitentiam egerit, dimitte illi*. AMBROSIUS (ubi supra.) Ut neque difficilis venia, nec remissa sit indulgentia; neque austera percellat invectio, vel conniventia non invitet ad culpam: unde & alibi dicitur, Matth. XVIII. „Corripe ipsum inter te & ipsum solum:" plus enim proficit amica correctio quam accusatio turbulenta. Illa pudorem incutit, hæc indignationem movet. Servetur potius quod prodi metuat qui monetur: bonum quippe est ut amicum magis te qui corripitur credat, quam inimicum: facilius enim consiliis acquiescitur quam iniuriæ succumbitur. Infirmus custos diuturnitatis est rimor, pudor autem bonus magister officii: qui enim metuit reprimitur, non emendatur. Pulchre autem posuit, *Si peccaverit in te*: non enim est æqua conditio in Deum hominemque peccare. BEDA (cap. lxvii. in Luc.) Intuendum est autem, quia non passim peccanti dimittere iubet, sed pœnitentiam agenti: hoc enim ordine scandala declinare possumus, si nullum lædamus, si pec-

(1) *Al.* subiacet, *item* subiecit.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a CYRILLUS in Catena Græc. PP. non Chrysostomus, ut præcedentes edit. notabant, cum nihil tale apud illum occurrat. Refert autem ut ex Cyrillo Corderius in Catena septuaginta quinque Græc. PP.

si peccantem zelo iustitiæ corripimus, si pœnitenti misericordiæ viscera pandimus. THEOPHYLACTUS. Sed quæreret aliquis: Si cum pluries indulserim fratri, iterum fit nocivus, quid agendum est secum? Ideo quæstioni huic respondens subdit: *Et si septies in die peccaverit in te, & septies in die conversus fuerit ad te dicens, Pœnitet me: dimitte illi*. BEDA (ubi supra.) Septenario numero non veniæ dandæ terminus ponitur, sed vel omnia peccata dimittenda, vel semper pœnitenti dimittendum præcipitur: solet enim sæpe per septem, cuiusque rei, aut temporis universitas indicari. AMBROSIUS (cap. de venia largienda.) Vel quia septima die requievit Deus ab operibus suis, post hebdomadam istius mundi requies nobis diuturna promittitur, ut quemadmodum mala istius mundi opera cessabunt, ita etiam vindictæ severitas conquiescat.

(c) THEOPHYLACTUS (super *Adauge nobis fidem*.) Audientes discipuli Dominum de quibusdam arduis disserentem, puta de paupertate, & scandalis evitandis, petunt sibi fidem augeri, per quam possent paupertatem sequi: nihil enim adeo cultum suggerit paupertatis, sicut credere, & sperare in Domino: & ut per fidem scandalis valeant resistere: unde dicitur: *Et dixerunt Apostoli Domino: Adauge nobis fidem*. GREGORIUS XXII. Mor. *a* Utque iam accepta per initium fuerat, quasi per augmentum graduum ad perfectionem veniret. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. II. q. XXXIX.) Potest quidem intelligi hanc fidem sibi augeri postulasse qua creduntur ea quæ non videntur; sed tamen dicitur etiam fides rerum, quando non verbis, sed ipsis rebus præsentibus creditur quod futurum est, cum iam per speciem manifestam se contemplandum præbebit sanctis ipsa Dei Sapientia, per quam facta sunt omnia. THEOPHYLACTUS (super *Et haberetis tantam fidem*.) Dominus autem ostendit eis quod bene peterent, & (1) quod credere deberent constanter, ostendens eis quod fides multa potest: unde sequitur: *Dixit autem Dominus: Si habueritis fidem sicut granum sinapis, diceretis huic arbori moro, Eradicare, & transplantare in mare; & obediet vobis*. Duo magna concurrunt in idem, transpositio radicati in terra, & plantatio in mari: quid enim in undis plantatur? per quæ duo virtutem fidei manifestat. CHRYSOSTOMUS (homil. LVIII. in Matth. a med.) Mentionem autem facit sinapis, quia eius granum, etsi sit parvum quantitate, est tamen potestate virtuosius omnibus. Insinuat igitur quod minimum suæ fidei magna potest. Si autem morum non transposuerunt Apostoli, non calumnieris: non enim dixit, Transferetis, sed Transferre poteritis; sed noluerunt, quia opus non erat, cum maiora fecerint. (Hom. XXXII. in Epist. I. ad Corinth. *b*.) Quæret autem aliquis: Quomodo Christus dicit minimam partem esse fidei, quæ morum, vel montem potest transponere, cum Paulus dicat, hanc esse omnem fidem quæ montes transfert? Dicendum igitur est, quod Apostolus attribuit toti fidei montem transponere, non tamquam tota fides solum hoc possit, sed quia hoc carnalibus magnum videbatur propter eminentiam corporis. BEDA (cap. LXVIII. in Luc.) Vel fidem perfectam Dominus hic grano sinapis comparat, eo quod sit in facie humilis, & in pectore fervens. Mystice autem per morum, cuius colore sanguineo fructus, & virgulta rubent, Evangelium crucis exprimitur, quæ per fidem Apostolorum de gente Iudæorum, in qua velut in stirpe generis tenebatur, verbis prædicationis eradicata, & in mare Gentium plantata est. AMBROSIUS (Lib. VIII. de virtute fidei.) Vel hoc dicitur quando fides spiritum excludit immundum: nam fructus mori primo albet in flore, qui inde iam formatus erutilat, maturitate nigrescit. Diabolus quoque ex albenti angelicæ flore naturæ, & potestate rutilanti, prævaricatione deiectus, (2) tetro inhorruit odore peccati. CHRYSOSTOMUS *c*. Morum etiam diabolo aptabis: nam sicut mori frondibus vermes aluntur, sic diabolus per cogitationes exortas ab eo, alit nobis

(1) *Al. deest* quod. (2) *Al.* tetro.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Cap. XIV. vel in antiquis codd. cap. XXI. super illud Iob XXXI. *Per singulos gradus meos pronuntiabo*. *b* Nempe ad illa verba ex cap. XIII vers. II. *Si habuero omnem fidem &c.* *c* In Catena Græcorum PP. Notat ex illa Corderius, nec ullum certum locum indicat, qui nec ullus occurrit; adeoque putari debet sumptum ex illius Commentario in hunc locum, qui nunc non extat, ut & ibi Theophylactus habet.

nobis vermen perpetuum. Sed hanc morum potest fides ab animabus nostris evellere, & in abyssum demergere.

(d) THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Quia fides proprium possessorem facit divinornm mandatorum observatorem, vivificis eum exornans operibus, exinde videbatur hominem incurrere posse superbiæ vitium: unde præmonuit Dominus Apostolos, ne superbiant in virtutibus suis, per exemplum conveniens, dicens: *Quis autem vestrum habens servum arantem, aut boves pascentem, qui regresso de agro dicat illi: Statim transi, & recumbe?* AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. qu. XXXIX.) Vel aliter. Hanc ergo fidem (1) præstantissimæ veritatis plerisque non intelligentibus videri potest Dominus discipulis suis non ad id quod petierant respondisse. Difficile autem mihi apparet; nisi intelligamus ex fide in fidem, idest ex fide ista, qua ministratur Deo, in eam significasse transferri ubi fruantur Deo. Augebitur enim fides cum primo verbis prædicantibus, deinde rebus apparentibns creditnr; sed illa contemplatio summam quietem habet, quæ in æterno Dei regno retribuitur. Summa vero quies illa præmium est iustorum laborum, qui in Ecclesiæ administratione peraguntur: & ideo quamvis in agro aret servus, aut pascat, hoc est in vita sæculari vel terrena verset negotia, vel stultis hominibus tamquam pecoribus serviat, opus est ut post illos labores domum veniat; hoc est, Ecclesiæ societnr. BEDA (cap. LXVIII. super *Qui regressus de agro.*) Vel servus de agro egreditur, cnm intermisso ad tempus opere prædicandi, ad conscientiam (2) doctorem recurrit, sua secum acta, vel dicta retractans; cni non statim Dominus dicit, *Transi*, de hac vita mortali, *recumbe*; idest in æterna sede beatæ vitæ refovere. AMBROSIUS (cap. de virtute fidei.) Intelligitur enim quia nullus recumbit nisi ante transierit. Denique & Moyses ante transivit, ut magnum visnm videret. Sicut ergo tu non solum (3) non dicis servo tuo, *Recumbe*, sed exigis ab eo aliud ministerium; ita nec in te patitur Dominus unius nsum esse operis, & laboris: quia dum vivimus debemus semper operari: unde sequitur: *Et non dicat ei: Para quod cœnem, & præcinge te, & ministra mihi, donec manducem, & bibam?* BEDA (cap. LXVIII. a med.) Iubet parari quod cœnet, hoc est post laborem apertæ locutionis humilitatem quoque considerationis propriæ exhibere: tali cœna Dominus pasci desiderat. Præcingi autem est mentem humiliatam ab omnibus fluctuantium cogitationum finibus, quibus operum gressus impediri solet, constringere: nam qui vestimenta præcingit, hoc agit ne incedens involvatur ad lapsum. Ministrare vero Deo, est absque gratiæ eius auxilio nihil virium (4) habere profiteri. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. qu. XXXIX.) Ministrantibus etiam, hoc est evangelizantibus servis suis, manducat, & bibit Dominus confessionem, & fidem Gentium.

Sequitur: *Et post hæc tu manducabis, & bibes.* BEDA (cap. LXVIII.) Quasi dicat: Postquam tuæ prædicationis opere delectatus, tuæque compunctionis epulis fuero refectus, tunc demum transies, & æternis meæ sapientiæ dapibus in æternum reficieris. CYRILLUS [a]. Docet autem Dominus quod ius potestatis dominicæ quasi debitam subiectionem requirit a famulis, cum subdit: *Numquid gratiam habet servo illi, quia fecit quæ sibi imperaverat? Non puto.* Per hoc morbus superbiæ tollitur. Quid superbis? Ignoras quod si non persolvis debitum, periculum imminet; si vero persolvas, nullam gratiam facis? secundum illud Pauli I. Corinth. IV. „ Si evangelizavero, non est mi„ hi gloria, necessitas enim mihi est: væ „ mihi si non evangelizavero." Considera ergo, quod qui apud nos dominantur, non referunt gratias, cum aliqui subditorum statuta sibi prosequuntur obsequia; sed ex benevolentia sæpius suorum provocantes affectum, maiorem eis appetitum serviendi aggenerant. Sic & Deus petit quidem a nobis famulatum iure servitii; verum, quia clemens, & bonus est, honores laborantibus pollicetur; & supereminet sudoribus subiectorum benevolentiæ magnitudo. AMBROSIUS (Lib. & cap. ut supra.) Non ergo te iactes, si bene servisti, quod facere debuisti. Obsequitur sol, obtemperat luna, serviunt Angeli; & nos ergo non a nobis laudem exigamus. Unde concludens subdit:

(1) *Al.* præsentissimæ. (2) *Al.* doctor. (3) *Al.* omittitur non. (4) *Al.* habenti.

Ex editione P. Nicolai.

[a] Ex Chrysostomo notat Antverpiensis editio, Parisiensis autem anterior notabat ut hic: utra verius non occurrit, nec in Cat. Græc. PP. a Corderio indicatur.

dit: *Sic & vos, cum omnia feceritis, dicite: Quia servi inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus*. BEDA (cap. LXXVIII. in Luc.) Servi quidem, quia pretio empti; inutiles, quia Dominus „ bonorum nostrorum non „ indiget: " Psal. xv. vel „ quia non sunt „ condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam: " Rom. VIII. Hæc igitur est in hominibus fidei perfectio, si omnibus quæ sunt præcepta impletis, imperfectos esse se noverint.

(c) AMBROSIUS (Lib. VIII. in Luc. cap. De virtute fidei, in fine illius.) Post prædictam parabolam reprehenduntur ingrati: dicitur enim: *Et factum est, dum iret Iesus in Hierusalem, transibat per mediam Samariam, & Galilaam*. TITUS. Ut ostendat quod Samaritani quidem benevoli, Iudæi vero prædictis beneficiis sunt ingrati: erat enim discordia inter Samaritanos & Iudæos: quam ipse quasi (1) pacificans inter utrosque transit, ut utrosque compingat (2) in unum nomen hominis. CYRILLUS *a*. Deinde suam gloriam Salvator manifestat, attrahens ad fidem Israel: unde sequitur: *Et cum ingrederetur quoddam castellum, occurrerunt ei decem viri leprosi*, ab urbibus, & oppidis expulsi, & quasi immundi ritu legis Mosaicæ. TITUS. Conversabantur autem ad invicem, quia fecerat eos unanimes communitas passionis, & præstolabantur transitum Iesu, soliciti donec advenientem Christum viderent: unde sequitur: *Qui steterunt a longe*: eo quod lex Iudæorum lepram immundam iudicat; lex autem evangelica non externam, sed internam asserit esse immundam. THEOPHYLACTUS. A longe ergo stabant quasi verecundantes de immunditia quæ eis imputabatur: putabant enim quod Christus eos fastidiret ad modum aliorum. Sic ergo (3) astiterunt loco, sed facti sunt proximi deprecando: „ prope enim „ est Dominus omnibus invocantibus eum „ in veritate: " Psalm. CXLV. unde sequitur: *Et levaverunt vocem, dicentes: Iesu præceptor miserere nostri*. TITUS. Dicunt nomen Iesu, & lucrifaciunt rem: nam Iesus interpretatur Salvator: dicunt, *Miserere nobis*, propter experientiam virtutis eius; neque argentum petentes, neque aurum, sed ut aspectum corporis sanum obtineant. THEOPHYLACTUS (super *Iesu miserere nostri*.) Nec simpliciter obsecrant eum, nec rogant eum ut mortalem: vocant enim eum præceptorem, idest Dominum, quo pene videntur hunc opinari Deum. At ipse iubet illis ut ostenderent se sacerdotibus: unde sequitur: *Quos ut vidit, dixit: Ite, ostendite vos sacerdotibus*: ipsi enim experiebantur si mundati forent a lepra, vel non. CYRILLUS *b*. Lex etiam mundatos a lepra iubebat offerre sacrificium causa purgationis. THEOPHYLACTUS. Iubere ergo eis ut irent ad sacerdotes, nihil aliud innuebat nisi quod debebant curari: unde sequitur: *Et factum est, dum irent, mundati sunt*. CYRILLUS *c*. In quo Iudæorum pontifices æmuli gloriæ eius cognoscere poterant quod inopinate, & mirifice sanati sunt, concedente Christo eis salutem. THEOPHYLACTUS (super *Unus ex illis reversus est*.) Cum autem decem essent, novem, qui Israelitæ erant, ingrati fuerunt; sed alienigena Samaritanus reversus, voces emittebat benignas: unde sequitur: *Unus autem ex illis ut vidit quia mundatus est, regressus est cum magna voce magnificans Deum*. TITUS. Dedit autem ei appropinquandi fiduciam suscepta purgatio: unde sequitur: *Et cecidit in faciem suam ante pedes eius, gratias agens*, ex procubitu, & supplicatione fidem suam simul cum benevolentia pandens.

Sequitur: *Et hic erat Samaritanus*. THEOPHYLACTUS. Hinc poterit quisquis conücere quod nihil impedit quemquam placere Deo, etsi de genere profano processerit, dummodo bonum gerat propositum. Nullus etiam natus ex sanctis superbiat: novem enim qui Israelitæ erant, ingrati fuerunt: unde sequitur: *Respondens autem Iesus dixit: Nonne decem mundati sunt? Et novem ubi sunt? Non est inventus qui rediret, & daret gloriam Deo, nisi hic alienigena*. TITUS. Per hoc ostenditur quod promptiores ad fidem erant alienigenæ: lentus enim erat ad fidem Israel: unde subditur: *Et ait illi: Surge, vade, quia fides tua te salvum fecit*. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. quæst. xl.) Mystice autem leprosi intelligi possunt qui scientiam veræ fidei non habentes, varias doctrinas profitentur erroris: non enim abscondunt imperitiam suam, sed pro

(1) *Al.* pacificatus in utrosque transit. (2) *Melius forte habet P. Nicolai* in unum novum hominem. (3) *Idem corrigit* procul steterunt.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. PP. *b* In eadem Catena. *c* Ibid.

pro summa peritia proferunt in lucem, & iactantiam sermonis ostendunt. Coloris quippe vitium lepra est: vera ergo falsis inordinate permixta in una disputatione, vel narratione hominis, tamquam in unius corporis colore apparentia, significant lepram, tamquam veris, falsisque colorum (1) fucis humana corpora variantem, atque maculantem. Hi autem tam vitandi sunt Ecclesiæ ut, si fieri potest, longius remoti magno clamore Christum interpellent. Quod autem præceptorem eum invocaverunt, satis puto (2) significari vere lepram falsam esse doctrinam, quam bonus præceptor (3) abstergat. Nullum autem eorum quibus hæc corporalia beneficia Dominus præstitit, invenitur misisse ad sacerdotem nisi leprosos. Sacerdotium enim Iudæorum figura fuit sacerdotii quod est in Ecclesia. Cetera autem vitia per seipsum interius in conscientia Dominus sanat, & corrigit; doctrina vero vel imbuendi per sacramenta, vel catechizandi (4) per sermonem potestas Ecclesiæ tributa est. Qui *dum irent, mundati sunt*: quia Gentiles, ad quos venerat Petrus, nondum accepto baptismatis sacramento, per quod spiritualiter ad sacerdotes pervenitur, infusione Spiritus sancti (5) mundati declarantur. Quisquis ergo in Ecclesiæ societate doctrinam integram, veramque assequitur, eo quod manifestetur, varietate mendaciorum tamquam lepra caruisse, (6) & tamen ingratus Deo mundatori suo gratiarum agendarum pia humilitate non prosternitur, similis est illis de quibus dicit Apostolus Rom. I. quod „ cum Deum cognovissent, non ut Deum magnificaverunt, „ aut gratias egerunt. “ Ideo tales in novenario numero tamquam imperfecti remanebunt: novem enim indigent uno ut quadam unitatis forma coagulentur, ut decem sint. Ille autem qui gratias egit, unicæ Ecclesiæ significatione approbatus est. Et quia illi erant Iudæi, amisisse per superbiam declarati sunt regnum cælorum, ubi maxime unitas custoditur. Iste vero, qui erat Samaritanus, quod interpretatur custos, illi a quo accepit tribuens quod accepit, secundum illud Psal. LVIII. „ Fortitudinem meam ad te custodiam, “ unitatem regni humili devotione servavit. BEDA (cap. LXIX. in Luc.) Cecidit autem in faciem, quia ex malis quæ se perpetrasse meminit, erubescit: qui surgere, & ire præcipitur: quia qui infirmitatem suam cognoscens humiliter iacet, per divini verbi consolationem ad fortia opera proficere iubetur. Si autem fides salvum fecit eum qui se ad agendas gratias inclinavit; ergo perfidia perdit eos qui de acceptis beneficiis Deo dare gloriam neglexerunt: quapropter fidem per humilitatem augeri debere, sicut in parabola superiori decernitur, ita hic ipsis rebus ostenditur.

(f) CYRILLUS *a*. Cum Salvator in sermonibus quos ad alios dirigebat, frequenter regnum Dei meminisset, ob hoc pharisæi eum deridebant: unde dicitur: *Interrogatus autem a pharisæis, Quando venit regnum Dei?* quasi irrisorie dicerent: Antequam veniat de quo loqueris, mors crucis te occupabit. Dominus autem patientiam ostendens, increpatus non increpat; sed potius malos existentes suo non dedignatur responso: sequitur enim: *Respondit eis, & dixit: Non veniet regnum Dei cum observatione*; quasi dicat: Non quæratis de temporibus quibus iterum instabit tempus regni cælorum. BEDA (cap. LXX. in Luc.) Illud enim tempus neque ab hominibus, neque ab Angelis potest observari, sicut tempus incarnationis Prophetarum vaticiniis, & Angelorum est manifestatum præconiis: unde subdit: *Neque dicent, Ecce hic, aut Ecce illic*. Vel aliter. Interrogant de tempore regni Dei, quia, sicut infra dicitur, existimabant quod veniente Hierosolymam Domino, confestim regnum Dei manifestaretur: unde Dominus respondet, quod *regnum Dei non veniet cum observatione*. CYRILLUS *b*. Solum autem ad utilitatem cuiuslibet hominis esse fatetur illud quod subditur: *Ecce enim regnum Dei intra vos est*; idest, in vestris affectibus, & in potestate vestra id capere: potest enim quilibet homo iustificatus per fidem Christi, & virtutibus ornatus regnum obtinere cælorum. GREGORIUS Nazianzenus *c*. Vel forsitan regnum nobis insitum dicit inditam animabus nostris lætitiam per Spiritum sanctum: ea enim est velut imago,

(1) *Al.* locis. (2) *Al. omittitur* significari. (3) *Al.* absterget. (4) *Nicolai legit* per sermonem sonantem. (5) *Al. deest* mundati. (6) *Al.* hic tamen.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græcorum PP. *b* Ubi supra. *c* Lib. de proposito secundum Deum, sive de scopo Christiani.

go, & arrha perennis lætitiæ, qua in futuro sæculo sanctorum animæ gaudent. BEDA. Vel regnum Dei seipsum dicit intra illos positum, hoc est in cordibus eorum per fidem regnantem.

(g) CYRILLUS *a*. Quia Dominus dixerat: *Regnum Dei intra vos est*: voluit discipulos esse paratos ad patientiam, ut effecti strenui intrare valeant regnum Dei. Prædicit ergo eis, quod antequam de cælo veniat, in hoc sæculi persecutio irruet super eos: unde dicitur: *Et ait ad discipulos suos: Venient dies quando desideretis videre unum diem Filii hominis, & non videbitis*: significans quod tanta erit persecutio, quod unum diem eius videre cupiant, illius scilicet temporis quo adhuc conversabantur cum Christo. Sane Iudæi Christum multis angustiaverunt improperiis, & iniuriis; sed in comparatione malorum maiorum, minora eligenda videntur. THEOPHYLACTUS (super *Venient dies*.) Tunc enim absque sollicitudine vivebant, Christo eos procurante, & protegente; sed futurum erat quando Christo absente traderentur periculis, ad Reges, & Principes ducti; & tunc tempus primum cuperent quasi tranquillum. BEDA (cap. lxx. in Luc.) Vel diem Christi dicit (1) regnum Dei, quod speramus futurum; & bene dicit unum diem, quia in illa beatitudinis gloria tenebrarum interruptio nulla est. Bonum ergo est diem Christi desiderare. Nec tamen magnitudine desiderii nobis somnia fingere debemus, quasi instet dies Domini: unde sequitur: *Et dicent vobis: Ecce hic, ecce illic: nolite ire, neque sectemini*. EUSEBIUS *b*. Quasi dicat: Si adveniente Antichristo, fama de eo volet quasi apparuerit Christus, non egrediamini, neque sequamini: nam impossibile est eum qui semel in terra visus est, iterum in angulis terræ conversari. Erit igitur hic de quo dicitur, non verus Christus: manifestum enim signum secundi adventus Salvatoris nostri hoc est quod subito totum orbem claritas eius adventus replebit: unde sequitur: *Nam sicut fulgur coruscans de sub cælo, in ea quæ sub cælo sunt fulget; ita erit Filius hominis in die sua*. Non enim apparebit super terram ambulans, sicut quidam homo communis, sed universaliter irradiabit, ostendens cunctis iubar propriæ deitatis. BEDA. Et pulchre ait, *Coruscans de sub cælo*: quia iudicium sub cælo, hoc est in aeris medio, geretur, secundum illud Apostoli I. Thess. iv. „ Simul „ rapiemur cum illis in nubibus obviam „ Christo in aera. " Si autem Dominus in iudicio sicut fulgur apparebit, nullus tunc in sua mente latere permittitur: quia ipso iudicis fulgore penetratur. Potest autem hæc Domini responsio & de illo eius adventu quo quotidie venit in Ecclesiam accipi. Intantum enim sæpe hæretici turbaverunt Ecclesiam, dicendo in suo dogmate fidem Christi manere, ut fideles illorum temporum desiderarent Dominum, vel uno die, (2) si fieri posset, redire ad terras, (3) ut per seipsum quomodo se habeat fidei veritas, intimaret. *Et non videbitis*, inquit: quia non est opus corporali visione Dominum redire: quia semel per universum mundum Evangelii vigorem exhibuit. CYRILLUS *c*. Opinabantur autem discipuli quod vadens Hierosolymam statim ostenderet regnum Dei. Hanc igitur opinionem resecans, notum facit eis quod primo decebat eum salubrem passionem sufferre, deinde ad Patrem ascendere, & desuper fulgere, ut orbem terrarum in iustitia iudicet: unde subdit: *Primum autem oportet illum multa pati, & reprobari a generatione hac*. BEDA. Generationem non tantum Iudæorum, verum etiam omnium reproborum appellat: a quibus etiam nunc Filius hominis in corpore suo, hoc est in Ecclesia, multa patitur, & reprobatur. Inserit autem de sua passione, loquens de gloria sui adventus, ut dolorem suæ passionis, spe promissæ clarificationis mitigarent, simulque seipsos pararent, si gloriam regni diligerent, mortis non horrere periculum.

(h) BEDA (cap. lxx. super *Sicut in diebus Noe*.) Adventum Domini quem fulguri cito transvolanti comparaverat, nunc comparat diebus Noe, & Lot, quando repentinus mortalibus supervenit interitus: unde dicitur: *Et sicut factum est in diebus Noe, ita erit in die Filii hominis*. CHRYSOSTOMUS *d* (hom. lxxviii. in Matth.) Quia enim tunc non crediderunt comminatoriis verbis, passi sunt repente reale (4) iudicium. *e* Eorum autem incredulitas ex anima lenta procedebat:

(1) *Al.* regnum eius. (2) *Al. omittitur* si. (3) *Al.* ut seipsum. (4) P. *Nicolaius habet* supplicium.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

Ubi supra. *b* Cum Theophane in Cat. Græc. PP. *c* In Cat. Græc. PP. *d* Hom. 1. in I. ad Thess. *e* Hom. 11. in Epist. ad Coloss. non hom. lxxviii. in Matth. ut prius notabatur.

bat: nam quæcumque vult aliquis, & intendit, ea etiam expectat: unde sequitur: *Edebant, & bibebant, uxores ducebant, & dabantur ad nuptias usque in diem qua intravit Noe in arcam; & venit diluvium, & perdidit omnes*. AMBROSIUS (Lib. VIII. in Luc. cap. de eo quod in hora adventus Domini &c.) Bene causam diluvii de nostris asserit processisse peccatis: quia Deus malum non creavit, sed nostra sibi merita repererunt: non quia coniugia damnentur, neque enim alimenta damnantur, cum in illis successionis, in illis naturæ subsidia sint: sed in omnibus modus quæritur: quicquid enim abundantius est, a malo est. BEDA (cap. lxx. in Luc.) Mystice autem Noe arcam ædificat, cum Dominus Ecclesiam de Christi fidelibus quasi lignis lævigatis adunando construit: quam perfecte consummatam ingreditur, cum hanc in die iudicii præsentia suæ visionis æternus habitator illustrat. Sed cum arca (1) ædificatur, iniqui luxuriantur; cum vero intratur, intereunt: quia qui sanctis hic certantibus insultant, eis illic coronatis æterna damnatione plectentur. EUSEBIUS a. Quia vero usus est Dominus exemplo diluvii, ne putaret aliquis futurum diluvium ex aqua, utitur secundo exemplo Lot, docens modum perditionis impiorum, quod igne dimisso cælitus superveniet impiis ira Dei: unde subditur: *Similiter sicut factum est in diebus Lot: edebant, & bibebant, emebant, & vendebant, plantabant, & ædificabant*. BEDA (super *Sicut in diebus Lot*.) Prætermisso illo infando Sodomorum scelere, sola ea quæ levia, vel nulla putari poterant delicta commemorat: ut intelligas illicita quali pœna feriantur, si licita immoderatius acta igne, & sulphure puniuntur: sequitur enim: *Qua die autem exiit Lot a Sodoma, pluit ignem, & sulphur de cælo, & omnes perdidit*. EUSEBIUS b. Non prius dixit ignem cælitus decurrisse super impios Sodomorum, quam Lot exisset ab eis; sicut & diluvium non prius terræ incolas perdidit quam Noe arcam intrasset: quia quamdiu Noe, vel Lot conversabantur cum impiis, Deus non irrogabat iram, ne una cum peccatoribus deperirent; volens autem eos perdere, subtraxit iustum. Sic & in consummatione sæculi non prius erit finis quam omnes iusti sint semoti ab impiis: unde sequitur: *Secundum hoc erit qua die Filius hominis revelabitur*. BEDA (ubi supra.) Quia qui interim non ap tens omnia vider, tunc apparens omnia iud..abit, apparebit autem iudicaturus eo maxime tempore quo cunctos iudiciorum eius oblitos, huic sæculo conspexerit esse mancipatos. THEOPHYLACTUS. Postquam enim venerit Antichristus, homines fient lascivi, dediti enormibus vitiis, secundum illud Apostoli II. Tim. III. „ Volu„ ptatum amatores magis quam Dei. “ Si enim Antichristus est cuiuslibet peccati habitaculum, quid aliud inferet misero tunc temporis hominum generi nisi sua? Et hoc Dominus innuit per exempla diluvii, & Sodomitarum. BEDA (cap. lxx ante medium.) Mystice autem Lot, qui interpretatur declinans, est populus electorum, qui dum in Sodomis, idest inter reprobos, ut advena, moratur, quantum valet, eorum scelera declinat. Exeunte autem Lot, Sodoma perit: quia „ in consummatione sæ„ culi exibunt Angeli, & separabunt ma„ los de medio iustorum, & mittent eos „ in caminum ignis: “ Matth. xxv. Ignis tamen, & sulphur, quæ de cælo pluisse commemorat, non ipsam perennis supplicii flammam, sed subitaneum diei illius significat adventum.

(i) AMBROSIUS. Quia propter improbos necesse est ut probi in hoc sæculo contritionem cordis, animique patiantur, quo uberiorem mercedem accipiant in futurum, quibusdam remediis instruuntur cum dicitur: *In illa hora qui fuerit in tecto, & vasa eius in domo, non descendat tollere illa*; hoc est, si quis superiora iam domus suæ, eminentiumque virtutum culmen ascendit, ad terrena mundi huius opera non accedat. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. qu. xli. & xlii.) In tecto enim est qui excedens carnalia tamquam in aura libera spiritualiter vivit: vasa enim in domo sunt sensus carnales, quibus ad investigandum veritatem quæ intellectu capitur, multi utentes penitus erraverunt. Caveat ergo spiritualis homo ne in die tribulationis rursus vita carnali, quæ per sensus corporis pascitur, delectatus ad vasa huius mundi tollenda descendat. Sequitur: *Et qui in agro similiter non redeat retro*; idest, qui operatur

(1) *Al.* ædificavit.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. PP. b Ibid.

tur in Ecclesia, sicut Paulus plantans, & sicut Apollo rigans, non respiciat spem saecularem, cui renuntiavit. THEOPHYLACTUS. Haec autem omnia Matthaeus pro captione Hierosolymorum a Domino dicta fatetur, ut, supervenientibus Romanis, nec domi consistentes descendere deberent pro quocumque necessario, sed protinus arripere fugam, nec in agro manentes redire domum. Et nimirum in captione Hierosolymorum constat haec evenisse, & iterum fore ventura in Antichristi adventu; magis autem in ipso tempore consummationis, cum & tunc intolerabilis sit futura calamitas. EUSEBIUS *a*. Innuit ergo per hoc futuram esse persecutionem a filio perditionis in Christi fideles. Diem igitur illam vocat tempus praecedens finem mundi; in quo qui fugit, non revertatur, & amittens bona non curet, nec imitetur coniugem Lot, quae post fugam in exitu de civitate Sodomorum reversa mortua est, & columna salis effecta: unde sequitur: *Memores estote uxoris Lot*. AMBROSIUS (Lib. VIII. in Luc. cap. de duobus in uno lecto.) Quae ideo quia retrospexit, perdidit naturae suae munus: retro enim satanas, retro enim Sodoma. Quapropter fuge intemperantiam, declinato luxuriam: recordare quia ille qui se veteribus studiis non reflexit, ideo evasit quia pervenit ad montem; illa, quoniam ad posteriora respexit, nec mariti adiuta suffragio, ad montem pervenire potuit, sed remansit. AUGUSTINUS de Quaest. Evang. (Lib. II. qu. xlii.) Significat igitur uxor Lot eos qui in tribulatione retrospiciunt, & se a spe divinae promissionis avertunt; & ideo statua salis facta est ut admonendo homines ne hoc faciant, tamquam condiat cor eorum, ne sint fatui. THEOPHYLACTUS. Consequenter subiungit subsequentia praemissorum, dicens: *Quicumque quaesierit salvare animam, perdet illam*; quasi dicat: Non quaerat aliquis in persecutionibus Antichristi curare propriam animam, nam perdet eam; quisquis autem caedibus & periculis se dederit, salvus erit: unde sequitur: *Et quicumque perdiderit illam, vivificabit eam*: nequaquam se tyranno subiiciens propter vitae amorem. CYRILLUS *b*. Quomodo etiam aliquis perdat propriam animam, ut salvam eam faciat, manifestat Paulus dicens Galat. v. de quibusdam: „ Qui „ carnem suam crucifixerunt cum vitiis, & „ concupiscentiis, " labore scilicet, & pietate aggredientes agones.

(k) BEDA. Dixerat supra Dominus, cum qui in agro sit, retro redire non debere; quod ne de his tantum qui aperte de agro redituri, hoc est palam Dominum negaturi sunt, dictum putares, pergit ostendere nonnullos esse qui cum faciem habere in anteriora videantur, animo tamen retro respiciunt: unde dicitur: *Dico autem vobis: in illa nocte erunt duo in lecto uno: unus assumetur, & alter relinquetur*. AMBROSIUS (Lib. & cap. ubi supra.) Bene noctem dicit, quia Antichristus hora tenebrarum est, eo quod (1) pectoribus hominum tenebras Antichristus infundat, cum dicat se esse Christum; Christus autem sicut fulgur coruscans fulget, ut in illa nocte resurrectionis gloriam videre possimus. AUGUSTINUS de Quaest. Evang. (Lib. II. qu. xliv.) Vel *in illa nocte* dicit, hoc est in illa tribulatione. THEOPHYLACTUS. Vel inopinatum docet esse Christi adventum, quem futurum esse noctu docemur. Cum autem dixisset, divites vix salvari, ostendit quod nec omnes divites pereunt, nec omnes pauperes salvantur. CYRILLUS *c*. Per duos enim existentes in uno lecto, videtur designare divites quiescentes in mundanis deliciis: lectus namque signum quietis est. Non autem quicumque divitiis affluunt sunt impii, sed aliquis est probus, & in fide electus: hic igitur assumetur, alter vero, qui talis non existit, dimittetur. Descendens enim Dominus ad iudicium, mittet Angelos suos, qui ceteris in terra derelictis poenam passuris, sanctos, & iustos ei adducent, secundum illud Apostoli I. Thess. iv. „ Rapiemur in nubibus obviam Christo in „ aera. " AMBROSIUS (ubi supra.) Vel ex uno strato infirmitatis humanae unus relinquitur, idest improbatur, alter vero assumitur, idest rapitur obviam Christo in aera.

Sequitur: *Duae erunt molentes in unum: una assumetur, & altera relinquetur*. CYRILLUS *d*. Per molentes innuere videtur pauperes, & pressos laboribus; ad quod etiam pertinet quod subditur: *Duo in agro: unus assumetur, & alter relinquetur*: in his enim non

(1) *Al.* peccatoribus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Grec. PP. *b* Ibidem. *c* Ubi supra. *d* Ibid.

Evang. (Lib. II. cap. lxxvii.) Hæc autem quæ Lucas hic ponit (non in eo sermone in quo Matthæus) vel recordatur præoccupando, ut prius commemoraret quæ post a Domino dicta sunt; vel bis a Domino dicta facit intelligi.

C A P U T XVIII.

(a) DIcebat autem & parabolam ad illos, quoniam oportet semper orare, & non deficere, dicens: Iudex quidam erat in quadam civitate qui Deum non timebat, & hominem non reverebatur. Vidua autem quædam erat in civitate illa, & veniebat ad eum dicens: Vindica me de adversario meo. Et nolebat per multum tempus. Post hæc autem dixit intra se: Et si Deum non timeo, nec hominem revereor, tamen quia molesta est mihi hæc vidua, vindicabo illam, ne in novissimo veniens sugillet me. Ait autem Dominus: Audite quid iudex iniquitatis dicit. Deus autem non faciet vindictam electorum suorum clamantium ad se die ac nocte; & patientiam habebit in illis? Dico autem vobis, quia cito faciet vindictam illorum. Verumtamen Filius hominis veniens putas inveniet fidem in terra?

(b) Dixit autem & ad quosdam qui in se confidebant, tamquam iusti, & aspernabantur ceteros, parabolam istam, dicens: Duo homines ascenderunt in templum ut orarent, unus pharisæus, & alter publicanus. Pharisæus stans, hæc apud se orabat: Deus, gratias ago tibi, quia non sum sicut ceteri hominum, raptores, iniusti, adulteri, velut etiam hic publicanus. Ieiuno bis in sabbato, decimas do omnium quæ possideo. Et publicanus a longe stans, nolebat nec oculos ad cælum levare; sed percutiebat pectus suum, dicens: Deus, propitius esto mihi peccatori Amen dico vobis, descendit hic iustificatus in domum suam ab illo: quia omni qui se exaltat, humiliabitur; & qui se humiliat, exaltabitur.

(c) Afferebant autem ad illum infantes, ut eos tangeret: quod cum viderent discipuli, increpabant illos. Iesus autem convocans illos dixit: Sinite parvulos venire ad me, & nolite vetare eos: talium est enim regnum Dei. Amen dico vobis, quicumque non acceperit regnum Dei sicut puer, non intrabit in illud.

(d) Et interrogavit eum quidam princeps, dicens: Magister bone, quid faciendo vitam æternam possidebo? Dixit autem ei Iesus: Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi solus Deus. Mandata nosti: Non occides, non mœchaberis, non furtum facies, non falsum testimonium dices; honora patrem tuum, & matrem tuam. Qui ait: Hæc omnia custodivi a iuventute mea. Quo audito Iesus ait ei: Adhuc unum tibi deest. Omnia quæcumque habes vende, & da pauperibus; & habebis thesaurum in cælo; & veni, sequere me. His ille auditis contristatus est, quia dives erat valde.

(e) Videns autem Iesus illum tristem factum, dixit: Quam difficile qui pecunias habent in regnum Dei intrabunt! Facilius est enim camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum Dei. Et dixerunt qui audiebant: Et quis potest salvus fieri? Ait illis: Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum. Ait autem Petrus: Ecce nos dimisimus omnia, & secuti sumus te. Qui dixit eis: Amen dico vobis, nemo est qui reliquerit domum, aut parentes, aut fratres, aut uxorem, aut filios, aut agros propter regnum Dei, & non recipiat multo plura in hoc tempore, & in sæculo futuro vitam æternam.

(f) Assumpsit autem Iesus duodecim, & ait illis: Ecce ascendimus Hierosolymam, & consummabuntur omnia quæ scripta sunt per Prophetas de Filio hominis,

nis. Tradetur enim Gentibus, & illudetur, & flagellabitur, & conspuetur; & postquam flagellaverint occident eum; & die tertia resurget. Et ipsi nihil horum intellexerunt; & erat verbum istud absconditum ab eis, & non intelligebant quæ dicebantur.

(g) Factum est autem, cum appropinquaret Hierico, cæcus quidam sedebat secus viam, mendicans; & cum audiret turbam prætereuntem, interrogabat quid hoc esset. Dixerunt autem ei, quod Iesus Nazarenus transiret. Et clamavit dicens: Iesu fili David, miserere mei. Et qui præibant increpabant eum ut taceret; ipse vero multo magis clamabat: Fili David, miserere mei. Stans autem Iesus, iussit illum adduci ad se. Et cum appropinquasset, interrogavit illum, dicens: Quid tibi vis faciam? Et ille dixit: Domine, ut videam. Et Iesus dixit ei: Respice: fides tua te salvum fecit. Et confestim vidit, & sequebatur illum, magnificans Deum; & omnis plebs ut vidit, dedit laudem Deo.

(a) THEOPHYLACTUS (in princ. Comment.) Postquam ærumnarum, & periculorum Dominus meminit, subdit horum remedium, quod est oratio iugis, & præmeditata: unde dicit: *Dicebat autem & parabolam ad illos, quoniam oportet semper orare, & non deficere*. CHRYSOSTOMUS. Qui te redemit, quid te facere voluit demonstravit. Non vult te cessare a precibus; vult te beneficia meditari dum petis; vult te rogando accipere quod benignitas desiderat impertiri. Nec umquam oranti beneficia denegat qui ut orantes non deficiant, sua pietate instigat. Hortamenta Domini libenter admitte: quod præcepit, velle debes; nolle, si ipse Dominus prohiberet. Denique considera quanta est tibi concessa felicitas, orationibus fabulari cum Deo, quod desideras postulare; qui & si verbis silet, tamen beneficiis respondet: non aspernatur quod petis, non tædet, nisi forte tacueris. BEDA (cap. lxxi. in Luc.) Dicendum est autem, eum semper orare, & non deficere qui canonicis horis rogare non desistit; aut omnia quæ iustus secundum Deum gerit, & dicit, ad orationem sunt reputanda. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. qu. xlv.) Parabolas autem Dominus aut secundum similitudinem ponit, sicut de feneratore, qui cum duobus debitoribus donasset quod debebant, ab eo plus dilectus est cui plus donavit; aut de ipsa similitudine aliquid probat, veluti est illud, quod „ si „ fenum agri, quod hodie est, & cras in cli„ banum mittitur, Deus sic vestit, quanto „ magis vos, modicæ fidei? " Matth. vi. Hic ergo iniquus iudex non ex similitudine, sed ex dissimilitudine adhibitus est, de quo subditur: *Iudex quidam erat in quadam civitate qui Deum non timebat, & hominem non reverebatur*. THEOPHYLACTUS (super *Qui Deum non timebat, nec hominem reverebatur*.) Vide, quod impudentem erga homines esse, gravioris est mali indicium: Deum enim quam plures non timent, attamen humano cohibentur pudore, & ideo minus peccant; cum vero fit aliquis impudens etiam quo ad homines, tunc excrescit cumulus vitiorum.

Sequitur: *Vidua autem quædam erat in illa civitate*. AUGUSTINUS (de Qu. Evang. Lib. II. qu. xlv.) Ista vidua potest habere similitudinem Ecclesiæ, quæ desolata videtur donec veniat Dominus, qui nunc in secreto curam eius gerit. Sed quia sequitur: *Et veniebat ad eum dicens: Vindica me de adversario meo. Et nolebat per multum tempus*: hic monet (1) cur electi Dei se vindicare deprecentur, quod etiam in Apocalypsi Ioannis de martyribus dicitur; cum apertissime moneamur ut pro nostris inimicis, & persecutoribus oremus. Intelligendum est autem eam vindictam esse iustorum ut omnes mali pereant. Pereunt autem duobus modis, aut conversione ad iustitiam, aut amissa per supplicium potestate. Itaque si omnes homines converterentur ad Deum, diabolus tamen remaneret in sæculi fine damnandus; quem finem cum iusti videre desiderant, non absurde vindictam desiderare dicuntur. CYRILLUS. Vel aliter. Quoties nobis ab aliquibus irrogantur offensæ, tunc gloriosam esse putabimus oblivionem malorum; quoties vero aliquid (2) ad ipsam Dei gloriam peccant, contra dogmatis divini ministros bellantes, tunc Deum adimus postulantes subsidium, & exclamantes contra impugnantes gloriam eius. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. qu. xlv.) Apud iniquissimum ergo iudicem usque

(1) Al. curam electi Dei. (2) Nicolai substituit contra.

que ad effectum implendi desiderii valuit trahere perseverantia deprecantis: unde sequitur: *Post hæc autem dixit intra se: Etsi Deum non timeo, neque hominem revereor, tamen quia molesta est mihi hæc vidua, vindicabo illam, ne in novissimo veniens sugillet me*. Multo igitur certiores esse debent qui Deum perseverantem rogant, fontem iustitiæ, atque misericordiæ: unde sequitur: *Ait autem Dominus: Audite quid iudex iniquitatis dicat. Deus autem non faciet vindictam electorum suorum clamantium ad se die ac nocte; & patientiam habebit in illis?* THEOPHYLACTUS (super *Quia molesta est mihi hæc.*) Quasi dicat: Si iudicem imbutum quolibet scelere demulsit assiduitas, quanto magis patrem misericordiæ Deum flectemus ad pietatem orando? Unde sequitur: *Dico autem vobis, quia cito faciet vindictam illorum*. Tentaverunt autem quidam subtilius hanc indagare parabolam: dicunt enim viduam esse quamlibet animam quæ pristinum virum, scilicet diabolum, excludit, ob hoc ei advertantem quod accedit ad Deum iustitiæ iudicem; qui neque Deum timet, nam ipse solus est Deus; sed nec veretur hominem, non est enim apud Deum personarum acceptio. Huius igitur viduæ, idest animæ supplicantis, iugiter sibi contra diabolum miseretur Deus, demulcente eum instantia eius. Postquam autem Dominus docuit quod utendum sit in tempore consummationis oratione pro tunc futuris periculis, subdit: *Verumtamen Filius hominis veniens putas inveniet fidem in terra?* AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. XXXVI.) Dicit autem hoc Dominus de fide quæ perfecta est: ipsa enim vix invenitur in terra. Ecce plena est Ecclesia Dei: quis huc accederet, si nulla esset fides; quis non montes transferret, si plena esset fides? BEDA (cap. LXXI. in Luc.) Cum autem omnipotens conditor in forma Filii hominis apparuerit, tanta erit raritas electorum ut non tam ob clamorem fidelium, quam torporem (1) aliorum, totius mundi sit accelerenda ruina. Quod autem Dominus hic quasi dubitative dicit, non dubitat, sed arguit: nam & nos aliquando de rebus quas certas habemus, increpative verbum dubitationis promimus; ut si dicatur servo: Considera, forsitan dominus tuus sum. AUGUSTINUS de Verbis Dom. (serm. XXXVI.) Hoc autem Dominus adiicit, ut ostendat quod si fides deficit, oratio perit. Ergo ut oremus credamus, & ut ipsa fides non deficiat oremus. Fides fundit orationem, fusa oratio fidei impetrat firmitatem.

(b) AUGUSTINUS de Verbis Dom. (serm. XXXVI.) Quia fides non est superborum, sed humilium, præmissis subiecit parabolam de humilitate, & contra superbiam: unde dicitur: *Dixit autem & ad quosdam qui in se confidebant tamquam iusti, & aspernabantur ceteros, parabolam istam*. THEOPHYLACTUS (super *Et aspernabantur ceteros.*) Quia enim superbia plus quam aliæ passiones vexat hominum mentes, ideo crebrius de hac monet. Est autem superbia Dei contemptus: quoties enim aliquis non Deo, sed sibi ascribit bona quæ facit, quid est aliud quam Dei negatio? Causa igitur confidentium in seipsis, non autem totum attribuentium Deo, sed ob hoc etiam ceteros contemnentium, parabolam proponit, ostendens quod iustitia quamvis hominem approximet Deo, si tamen assumat superbiam, ad infimum (2) deiicit hominem: unde sequitur: *Duo homines ascenderunt in templum ut orarent, unus pharisæus, & alter publicanus*. GRÆCUS *a*. Diligentiam quidem orationis docuit nos per viduam, & iudicem; hic autem per pharisæum, & publicanum docet nos quomodo sine ei dirigenda precamina, ne fit infructuosum orationis negotium. Condemnatus est autem pharisæus, cum incaute oraret: nam sequitur: *Pharisæus autem stans, hæc apud se orabat*. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Per hoc quod dicit, *Stans*, elatum eius animum notat: ipso enim habitu superbissimus videbatur. BASILIUS *b*. Dicit autem, *Apud se orabat*; quasi non apud Deum, quia ad seipsum redibat per peccatum superbiæ: sequitur enim: *Deus, gratias ago tibi*. AUGUSTINUS de Verbis Domini (serm. XXXVI.) Non reprehenditur, quia Deo gratias agebat, sed quia nihil sibi addi cupiebat. Ergo iam plenus es, iam abundas: non est quare dicas: „Dimitte nobis „debita nostra:" Matth. VI. Quis est igitur qui impune oppugnat gratiam, si reprehenditur qui superbe agit gratias? Audiant qui

(1) *Al.* altiorum, (2) *Al.* deiecit.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Vel Asterius in Catena Græc. PP. *b* In Esaiæ cap. II. sive vis. II.

qui dicunt: Deus me hominem fecit; ego me iustum facio. O peior, & detestabilior pharisæo, qui superbe iustum se dicebat, sed tamen inde gratias Deo agebat. THEOPHYLACTUS. Attende autem feriem orationis pharisæi. Primo namque dixit quæ ei aberant, deinde subiungit quæ habebat: sequitur enim: *Quia non sum sicut ceteri hominum, raptores, iniusti, adulteri*. AUGUSTINUS de Verb. Dom. (serm. XXXVI.) Diceret saltem, Sicut multi homines. Quid est *ceteri homines*, nisi omnes præter ipsum? Ego, inquit, iustus sum, ceteri peccatores. GREGORIUS XXIII. Moral. (cap. VII. in novis exemp. IV.) Quatuor quippe sunt species quibus omnis tumor arrogantium demonstratur, cum bonum aut a semetipsis habere se æstimant; aut si sibi datum desuper credunt, pro suis se hoc accepisse meritis putant; aut certe cum iactant se habere quod non habent; aut despectis ceteris singulariter videri appetunt habere quod habent: unde & pharisæus hic bonorum sibi operum merita singulariter tribuit. AUGUSTINUS de Verbis Domini (serm. XXXVI.) Ecce autem ex vicino publicano maioris erat ei tumoris occasio: sequitur enim: *Velut etiam hic publicanus*; quasi dicat: Ego solus sum; iste de ceteris est. CHRYSOSTOMUS (in concione de pharisæo & publ.) Non enim satiaverat contemptum eius tota humana natura, sed & publicanum aggressus est. Moderatius autem peccasset, si publicanum excepisset; nunc autem uno verbo & absentes invadit, & vulnera præsentis lacessit. Non est autem gratiarum actio invectiva aliorum. Si regratiaris Deo, ipse tibi tantum sufficiat, nec te ad homines transferas, nec proximum condemnes. BASILIUS a. Discrepat autem elatus a conviciatore sola habitudine: is enim in alios utitur conviciis, hic autem se mentis temeritate extollit. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Qui autem aliis conviciatur, sibi, & aliis multa mala facit. Primo enim audientem reddit peiorem; quia si sit peccator, fit lætior, criminis invento collega; si sit iustus, extollitur, per aliena crimina inductus de se magna putare. Secundo communitatem Ecclesiæ lædit: non enim omnes audientes vituperant eum solum qui peccavit, sed ritui christiano contumelias innectunt. Tertio Dei gloriam blasphemate facit: sicut enim (1) nobis recte agentibus nomen Dei glorificatur, sic nobis peccantibus blasphematur. Quarto eum qui audivit opprobria, confundit, impudentiorem eum, & adversarium faciens. Quinto statuit se pœnæ obnoxium, rebus prolatis quæ sibi non conveniunt. THEOPHYLACTUS. Expedit autem non solum declinare a malo, sed etiam agere bonum; & ideo cum dixisset, *Non sum sicut adulteri*, subiungit per oppositum, *Ieiuno bis in sabbato*. Sabbatum hi dicebant hebdomadam ab ultima die quietis. Ieiunabant enim pharisæi secunda, & quinta feria. Sic igitur ieiunia obiecit contra passionem adulterii: nam ex voluptate est lascivia. Rapacibus vero, & iniustis opposuit decimarum solutionem: sequitur enim: *Decimas do omnium quæ possideo*; quasi dicat: Adeo rapinas, & nequitias refugio ut etiam mea contribuam. GREGORIUS XIX. Moral. (cap. XXII. vel in antiq. codd. XVII. super illud Iob XXIX. „ Iustitia indutus sum. ") Ecce civitatem cordis sui insidiantibus hostibus per elationem aperuit, quam frustra per ieiunium, & orationem clausit. Incassum munita sunt cetera, cum locus unus, de quo hosti patet aditus, munitus non est. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ubi supra.) Quære autem in verbis eius: nihil invenies quod Deum rogaverit: ascendit quidem orare, noluit Deum rogare, sed se laudare, & roganti insultare. Publicanum autem cordis conscientia removebat, sed pietas applicabat: unde sequitur: *Et publicanus a longe stans nolebat nec oculos ad cælum levare*. THEOPHYLACTUS (super *Publicanus stans a longe.*) Quamvis autem publicanus stetisse dicatur, distabat tamen a pharisæo tam verbis quam habitu, necnon & corde contrito: nam verebatur oculos levare in cælum, censens indignos visionis supernæ eos qui maluerunt bona terrena spectare, & quærere: nec non & pectus tundebat: unde sequitur: *Sed percutiebat pectus suum*, cor quodammodo pungens causa cogitationum pravarum, nec non & excitans ut dormitans: unde non aliud quam Deum (2) propitiatorem petebat: sequitur enim: *Dicens: Deus, propitius esto mihi peccatori*. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Audivit quia

(1) *Al. omittitur* nobis. (2) *Al.* propitiationem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Esaiam ubi supra.

quia *non sum velut hic publicanus*, nec indignatus est, sed compunctus: detexit ille vulnus, quærit hic medicinam. Nemo igitur illud frigidum proferat verbum, Non audeo, pudorosus sum, non possum aperire (1) os. Talis reverentia est diabolica: (2) vult enim diabolus obserare tibi fores accessus ad Deum. AUGUSTINUS de Verb. Dom. (serm. XXXVI.) Quid igitur miraris si Deus ignoscit, quando ipse agnoscit? De longinquo stabat; Deo tamen appropinquabat, & eum Dominus de prope attendebat: „ excelsus enim Dominus, & humilia respicit: " Psal. CXXXVII. nec oculos ad cælum levabat ut respiceret: tremebat conscientia, spes sublevabat; percutiebat pectus suum, pœnas de seipso exigebat: propterea Dominus confitenti parcebat. Audisti superbum accusatorem, audisti humilem reum: audi nunc iudicem dicentem: *Amen dico vobis: descendit hic iustificatus in domum suam ab illo*. CHRYSOSTOMUS *a* (hom. ut supra.) Geminos aurigas, & duas bigas in stadio positas sermo præsens proponit: in altera peccatum, & humilitatem: & vides bigam peccati superare iustitiam, (3) non propriis virtutibus, sed humilitatis coniunctæ; illam vero devictam non fragilitate iustitiæ, sed mole & tumore superbiæ: nam sicut humilitas per sui eminentiam peccati pondus superat, & saliens attingit Deum; sic superbia ob sui molem de facili iustitiam deprimit. Si ergo plura facta strenue geras, putas autem te posse præsumere, tota caruisti oratione; si vero mille feras in conscientia fasces reatuum, & hoc solum de te credas quod es infimus omnium, multam obtinebis ante Deum fiduciam. Et ideo suæ sententiæ causam assignans subdit: *Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur; & qui se humiliat, exaltabitur*. Humilitatis nomen multiplex est. Est enim quædam virtus humilitas, iuxta illud Psal. L. „ Cor contritum, „ & humiliatum Deus non despicies. " Est & humilitas ab ærumnis, iuxta illud Psal. XXXVII. „ Humiliavit in terra vitam meam." Est & humilitas a peccatis, & superbia, & insatiabilitate divitiarum: quid enim humilius his qui se submittunt in divitiis, & potentatu, & hæc reputant magna? BASILIUS *b*. Similiter etiam & exaltari laudabiliter contingit, quando scilicet non humilia cogitas, sed mens tua est per magnanimitatem in virtutem erecta. Talis autem animi celsitudo est eminentia in tristitiis, terrenorum contemptus, conversatio in cælis: & videtur huiusmodi mentis sublimitas eamdem habere differentiam ad elationem quam arrogantia parit, quam habet corpulentia corporis bene dispositi ad inflationem carnis cum ex hydropisi tumet. CHRYSOSTOMUS. Hæc igitur fastus inflatio ab ipsis cælis potest deprimere non caventem; humilitas vero & ab ipsa abysso reatuum hominem sublimare: hæc enim præ pharisæo publicanum salvavit, latronem ante Apostolos in paradisum duxit; illa vero etiam incorpoream ingressa est potestatem. Ceterum si iuxta delicta humilitas tam facile currit (4) ut superbiam iustitiæ transeat; si iustitiæ coniunxeris eam, quomodo non ibit? Assistet ipsa tribunali divino in medio Angelorum cum fiducia multa. Rursus si fastus coniunctus iustitiæ eam deprimere (5) potuit; si coniunctus sit peccato, in quantam gehennam detrudet? Hoc dico, non ut negligamus iustitiam, sed ut fastum vitemus. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Sed forsitan mirabitur aliquis, quomodo pharisæus, cum pauca verba suæ laudis protulerit, condemnatur; Iob vero, cum plurima fuderit, coronatur. Eo scilicet quod pharisæus talia dicebat criminando alios, nulla ratione cogente; Iob vero urgentibus eum amicis, & pressuris prementibus coactus est proprias virtutes referre ad (6) Dei gloriam, ne homines desisterent a profectu virtutis. BEDA (cap. LXII. in Luc.) Typice autem pharisæus est populus Iudæorum, qui ex iustificationibus legis extollit merita sua; publicanus vero Gentilis est, qui longe a Deo positus, confitetur peccata sua; quorum unus superbiendo recessit humiliatus, alter lamentando appropinquare meruit exaltatus.

(c) THEOPHYLACTUS (super *Iesus convocans*.) Post prædicta, humilitatem Dominus docet per ea quæ fecit, non repellens, sed (7) gratanter parvulos admittens:

(1) *Al.* eos. (2) *Al.* vult sibi diabolus obserare &c. (3) *Legit Nicolai* non propriis viribus, sed virtute humilitatis coniunctæ. (4) *P. Nicolaius habet* superbiam iustitiæ iunctam. (5) *Al.* potuisset, & *mox* convictus *pro* coniunctus, & quamdam *pro* quantam. (6) *Al. omittitur* Dei. (7) *Al.* graviter.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a De incomprehensibili Dei natura hom. V. *b* In Esai. cap. II. seu vis. II.

tens: unde dicitur: *Afferebant autem ad illum infantes, ut eos tangeret*. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (Serm. XXXVI.) Cui afferuntur tangendi nisi Salvatori? Sed si Salvator est, salvandi offeruntur illi qui venit salvum facere quod perierat. Ubi isti perierant, quantum ad ipsos pertinet innocentes? Sed secundum Apostolum Rom. V. „ per unum hominem intravit peccatum in „ orbem terrarum. " Veniant ergo parvuli, ut languidi ad medicum, perditi ad redemptorem. AMBROSIUS (Lib. VIII. in Luc. cap. de resp. Iesu.) Durum autem aliquibus videri potest quod discipuli Dominum infantulos adire prohibebant: sequitur enim: *Quod cum viderent discipuli, increpabant illos*. Ubi vel mysterium intelligas, vel affectum. Neque enim hoc invidia, aut in pueros mentis asperitate faciebant; sed sedulae (1) servitutis obsequia Domino deferebant, ne comprimeretur a turbis. Respuenda quippe est utilitas nostra ubi divinitatis iniuria est. In mysterio autem, quia prius salvari populum Iudaeorum, ex quo secundum carnem nati fuerant, gestiebant. Sciebant quidem mysterium, quod utrisque populis vocatio deberetur: nam & pro Chananaea muliere supplicarunt; sed fortasse adhuc ordinem nesciebant: unde sequitur: *Iesus autem convocans eos dixit: Sinite parvulos venire ad me, & nolite vetare eos: talium est enim regnum Dei*. Non aetas praefertur aetati: alioquin obesset adolescere. Cur ergo pueros dicit aptos esse regno caelorum? Fortasse quia malitiam nesciant, fraudare non noverint, (2) referre non audeant, scrutari ignorent, opes, honorem, ambitionem non appetant. Sed non ignorare ista virtus est, sed contemnere: non enim virtus est non posse peccare, sed nolle. Non igitur pueritia, sed aemula puerilis simplicitatis bonitas designatur. BEDA (cap. LXXIII. in Luc.) Unde signanter dixit, *Talium*, non istorum, ut ostenderet non aetatem regnare, sed mores; & his qui similem haberent innocentiam, & simplicitatem, praemia repromitti. AMBROSIUS. Denique hoc Salvator expressit dicens: *Amen dico vobis: quicumque non acceperit regnum Dei sicut puer, non intrabit in illud*, Quis puer imitandus est Apostolis Christi, nisi de quo Esaias IX. dixit: „ Puer „ natus est nobis; " qui „ cum maledice„ retur, non maledicebat: " I. Petr. II. Itaque in pueritia est quaedam venerabilis morum senectus, & in senectute innocens pueritia. BASILIUS *a*. Suscipiemus autem regnum Dei ut puer, si dispositi fuerimus erga doctrinam Domini ut puer in disciplina, nequaquam contradicens, nec disputans cum magistris, sed credibiliter, & obedienter imbibens documenta. THEOPHYLACTUS. Gentilium ergo sapientes quaerentes sapientiam in mysterio, quod est regnum Dei, nec volentes hoc absque fide syllogisticae probationis admittere, merito exclusi sunt ab hoc regno.

(d) BEDA (cap. LXXIV. in Lucam.) Audierat princeps quidam a Domino, tantum eos qui puerorum vellent esse similes, regnum Dei intraturos; atque ideo poscit sibi non per parabolam, sed palam, quibus operum meritis vitam aeternam consequatur, exponi: unde dicitur: *Et interrogavit eum quidam princeps, dicens: Magister bone, quid faciendo vitam aeternam possidebo?* AMBROSIUS (Lib. VIII. in Luc. cap. de resp. Iesu ad interrog.) Tentator princeps iste magistrum bonum dixit, qui Deum bonum dicere debuisset: nam licet in divinitate bonitas sit, & in bonitate divinitas, tamen addendo, *Magister bone*, in portione bonum dixit non in universitate: nam Deus in universitate bonus, homo ex parte. CYRILLUS *b*. Putavit autem se Christum capere, dum vituperaret Mosaicum praeceptum, introduceret vero sua statuta. Accedit ergo ad magistrum, & bonum eum nuncupans, dicit se velle doceri. Quia (3) ergo tentative quaerebat, qui apprehendit sapientes in astutia sua, convenienter ei respondet: nam sequitur: *Dixit autem ei Iesus: Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi solus Deus*. AMBROSIUS (ubi supra.) Non bonum se negat, sed Deum designat. Bonus quidem non est, nisi plenus bonitatis. Quod si quem moveat, quia *nemo bonus*, moveat & illud *nisi Deus*. Quod si a Deo Filius non excipitur, utique nec a bono Christus excipitur: nam quomodo non bonus ex bono natus? „ Arbor enim bo„ na fructus bonos facit: " Matth. VII. Quo-

(1) *Al.* virtutis. (2) *Legit, forte melius, Nicolai* referire non audeant, scortari ignorent. (3) *Al.* omittitur ergo.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Regulis brevioribus ad interrogat. CCLXXII. *b* In Cat. Graec. PP.

Quomodo non bonus, cum bonitatis ſuæ ſubſtantia ex Patre aſſumpta non degeneravit in Filio, quæ non degeneravit in Spiritu? „ Spiritus tuus (inquit Pſal. cxlii.) bonus „ deducet me in terram rectam. " Quod ſi bonus Spiritus (1) qui accepit a Filio, bonus utique & ille qui tradidit. Itaque quia legiſperitus eſt iſte qui tentat, ſicut in libro alio demonſtratur, (2) ei bene dixit: *Nemo bonus niſi unus Deus*: ut admoneret, quia ſcriptum eſt Deut. vi. „ Non tentabis Do„minum Deum tuum; " ſed magis confiteretur Domino, quoniam bonus. CHRYSOSTOMUS (homil. lxiv. in Matth.) Vel aliter. Avarum quidem dicere hunc principem non verebor: nam hoc Chriſtus ei improperat; (3) tentatorem autem minime. TITUS. Ergo cum dicit: *Magiſter bone, quid faciendo vitam æternam poſſidebo*? (4) idem eſt ac ſi dicat: Bonus es; dignare me reſponſo in eo quod quæro: doctus ſum vetus teſtamentum, te tamen præſtantiorem video non promittentem terram, ſed prædicantem regnum cælorum. Dic ergo mihi, quid faciendo vitam æternam potero poſſidere? Intentionem igitur attendens Salvator, quia fides eſt via ad opera, cum dixiſſet ille, *Quid faciam*? hac quæſtione omiſſa, in notitiam fidei eum ducit: velut ſi quis interrogaret medicum, Quid comedam? & ille oſtenderet quæ deberent cibum præcedere: & ideo eum ad Patrem remittit, dicens: *Quid me dicis bonum?* non quod ipſe bonus non eſſet: erat enim bonum ex bono Patre germen, bonus boni filius. AUGUSTINUS de Conſ. Evang. (Lib. II. cap. lxiii.) Poteſt autem videri diſtare (5) aliquid quod ſecundum Matthæum cap. xix. dicitur, „ Quid me in„terrogas de bono? " quod ad illud magis referri poteſt quod ait ille quærens, „ Quid boni faciam? " Ibi enim & bonum nominavit, & interrogatio eſt. Commodiſſime (6) ergo intelligitur utrumque dictum, *Quid me dicis bonum*? & „ Quid me interrogas „ de bono? " quod ad illud magis referri poteſt. TITUS. Denique poſtquam docuit cognitionem fidei, ſubiungit, *Mandata noſti*; quaſi dicat: Quando prius Deum noveris, tunc optime quæres quid facias. a CHRYSOSTOMUS. Expectante autem principe audire Chriſtum dicentem: Recedas a mandatis Moſaicis, & meis attende, ad Moſaica eum mittit: unde ſequitur: *Non occides, non mœchaberis*. THEOPHYLACTUS (ſuper *Non occides, non mœchaberis*.) Primo quidem lex ea corrigit ad quæ facilius labimur, ut mœchari, cuius incentivum eſt intrinſecum, & naturale; & occidere, quia immanis bellua furor; ſed furtum, & falſi teſtimonii culpam raro contingit incurrere. Sed & graviora illa exiſtunt; & ideo ſecundario furtum, & falſum teſtimonium ponit, ut rarius (7) fallentia, & leviora: ſequitur enim: *Non furtum facies, non falſum teſtimonium dices*. BASILIUS b. Non eſt autem intelligendum fures eſſe ſolum burſarum inciſores, vel latrocinantes in balneis; ſed & ſi qui duces legionum ſtatuti, vel commiſſo ſibi regimine civitatum, aut gentium, hoc quidem furtim tollunt, hoc vero vi ac publice exigunt. TITUS. Sed videas in non agendo præcepta conſiſtere: quoniam ſi mœchatus non fueris, caſtus es; ſi non fureris, benevolus; ſi falſo non teſteris, veridicus. Attende virtutem iam facilem per bonitatem ſtatuentis: nam mali fugam ingerit, non boni exercitium: quælibet autem quies quolibet eſt facilior opere. THEOPHYLACTUS (ſuper *Honora patrem, & matrem*.) Sed quia in parentes committere quamquam magnum ſit crimen, raro tamen accidit, poſt omnia ponit: *Honora patrem tuum, & matrem*. AMBROSIUS (Lib. VIII. in Luc. tit. de honorand. parentib.) Eſt autem honor non ſolum honorificentiæ, ſed etiam largitatis. Honor enim eſt deferre pro meritis. Paſce patrem tuum, paſce matrem: & ſi paveris, adhuc non reddidiſti dolores, & cruciatus quos pro te mater paſſa eſt. Illi debes quod habes, (8) huic debes quod es. Quantum iudicium, ſi paſcat Eccleſia quos tu paſcere nolis? Sed dices: Quod eram parentibus collaturus, Eccleſiæ mallem conferre. Non quærit Deus donum de fame parentum; ſed ut paſcendos Scriptura di-

(1) *Al.* qui excepit, *item* excipit. (2) *Al.* & bene. (3) *Al.* tentator. (4) *Al.* quaſi dicat. (5) *Al.* aliud. (6) *Al. deeſt* ergo. (7) *Nicolaius addit* homines. (8) *Al.* cui debes.

Ex editione P. Nicolai.

a CYRILLUS æquivalenter tantum, & implicite; ſed expreſſius Titus paulo aliis verbis in ea parte quam Corderius apparavit; non, ſicut prius, Chryſoſtomus. b In Eſaiæ cap. 1. nempe in illa verba verſ. xxiii. *Principes tui infideles*.

cit parentes, ita propter Deum relinquendos, si impediant devotę mentis affectum.

Sequitur: *Qui ait: Hæc omnia custodivi a iuventute mea*. HIERONYMUS (Matth. XIX. super illud, „ Omnia hæc custodi„ vi.") Mentitur adolescens. Si enim quod postpositum est in mandatis, Matth. XIX. „ Diliges proximum tuum sicut te„ ipsum," opere complesset, quomodo postea audiens, ibid. „ Vade, & vende omnia „ quæ habes, & da pauperibus, " tristis abscessit? BEDA (cap. LXXIV. in Lucam.) Vel non est putandus esse mentitus, sed simpliciter ut vixerit, scilicet exterius, esse confessus: alioquin nequaquam Marcus diceret cap. XII., quod „ Iesus intuitus „ eum dilexit eum." TITUS *a*. Ostendit autem consequenter Dominus quod si aliquis vetus testamentum peregerit, perfectus non est, sed deest ei sequi Christum: unde subditur: *Quo audito Iesus ait ei: Adhuc unum tibi deest: omnia quæcumque habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo*: quasi dicat: Quæris quomodo sit possidenda vita æterna: sparge facultates pauperibus, & obtinebis illam. Parva sunt quæ impendis, magna quæ recipis. ATHANASIUS *b*. Non enim mundum despicientes putemus grandia quidem abdicasse, quia tota terra est in comparatione cæli brevissima: quapropter si toti terræ dominaremur, ei abrenuntiantes, nihil dignum esset in comparatione regni cælorum. BEDA (cap. LXXIV. in Lucam.) Quicumque ergo perfectus esse voluerit, oportet vendere quæ habet, non ex parte, sicut Ananias fecit, & Saphira, sed totum. THEOPHYLACTUS (super *Vende omnia quæ habes*.) Unde dicens, *Omnia quæ habes*, summam paupertatem suadet: si quid enim restiterit, illius servus est. BASILIUS (in quæst. in comp. explic. quæst. XCII.) Non tamen docet facultates vendere, eo quod naturaliter sint pravæ; alioquin creatura Dei non essent: unde eas non tamquam malas abiicere, sed dispensare monuit: & condemnatur aliquis, non quia eas possidet, sed quia eis abusus est: quo fit ut facultatum secundum mandata Dei dispensatio & crimina deleat, & regnum conferat: unde subdit: *Et da pauperibus*. CHRYSOSTOMUS *c*. Poterat quidem Deus alere pauperes & sine hoc quod nos (1) misereremur eorum; sed vult dantes dilectione astringi accipientibus. BASILIUS *d* (in hom. præsent. loci.) Dicente autem Domino, *Da pauperibus*, puto non expedire cuiquam negligenter gerere, sed omnia diligenter disponere, præcipue per seipsum, si ex parte se habeat; sin autem, per eos de quibus constat quod fideliter, & prudenter disponant: „ maledictus „ enim qui negligenter perficit opera Domi„ ni:" Hier. XLVIII. CHRYSOSTOMUS *e*. Sed illud quæritur (2) quomodo Christus erogare cuncta pauperibus perfectionis esse fatetur; Paulus autem absque dilectione hoc asserit esse imperfectum. Sed valde consonat quod subiunxit: *Et veni, sequere me*: quod ostenditur ex dilectione esse. „ In hoc enim cogno„ scent omnes quod mei estis discipuli, si „ dilectionem habueritis ad invicem:" Ioan. XV. THEOPHYLACTUS. Cum paupertate enim ceteras quoque virtutes hominem habere oportet: ob hoc ait: *Et veni, sequere me*; idest, in ceteris esto meus discipulus, iugiter me sequaris. CYRILLUS *f*. Princeps autem ille vini recentis capax non fuit, vetus uter existens; sed tristitia ruptus est: unde sequitur: *His ille auditis, contristatus est, quia dives erat valde*. BASILIUS *g*. Mercator non tristatur in nundinis (3) paciscendo quæ possidet, acquirendo sibi opportuna; tu vero tristaris pulverem dans, ut acquiras vitam beatam.

(e) THEOPHYLACTUS (super *His auditis contristatus est*.) Quoniam dives, audita opum abiectione, tristatus fuit, Dominus admiranter locutus est: dicit enim: *Videns autem Iesus illum tristem factum, dixit: Quam difficile qui pecunias habent in regnum Dei intrabunt!* Non dicit, Impossibile est eos intrare, sed *difficile*: possunt enim per divitias adipisci superna, sed difficile est:

(1) *Al.* miseremur. (2) *Al.* quomodo erogare cuncta pauperibus perfectionis esse videtur: *item mox* ex dilectione *pro* absque dilectione. (3) *Melius Nicolai* partiendo quæ possidet ad acquirenda &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Vel Cyrillus potius in Catena Græc. PP. ut Corderius notat: an & Titus Bostrensis in Matthæum tale aliquid habeat explorare non licet; sed non habet in Lucam Tom. II. Biblioth. Græc. PP. ubi se ad Matthæum remittit. *b* In Catena Græc. PP. ut ex Apologia de fuga sua. *c* In I. ad Corinth. homil. XXII. *d* In Regulis fusius disputatis ad interrog. IX. *e* Hom. XXXII. in Epist. I. ad Corinth. *f* In Cat. Græc. PP. *g* Hom. de eleemosyna, sive in divitesenies.

est: quia viscosiores sunt visco divitiæ, & vix evellitur animus occupatus ab eis; sed subsequenter ut impossibile hoc indicat, cum dicit: *Facilius est enim camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum Dei*. (1) Nam sive per camelum animal intelligas, sive funem nauticum crassum; quocumque modo impossibile est quod foramen acus totum capiat camelum. Si igitur facilius est camelum per foramen acus transire quam divitem salvari, & hoc quod facilius est, impossibile est; impossibilius ergo est salvari divitem. Quid igitur dicendum? Equidem quod vere sic habet, divitem servari non posse. Neque mihi dicas, quod salvatus sit dives quispiam, qui sua dederit: non enim dives salvatus est, sed quia pauper factus; vel dispensator existens servatus est, non dives. Aliud est enim dispensator, aliud dives: dives est qui sibi divitias reservat, dispensator vero cui divitiæ propter alios concreditæ sunt. CHRYSOSTOMUS *a* (homil. xviii. in Ioan.) Abraham quidem possidebat opes pauperibus: & qui iuste eas possident, quasi suscipientes a Deo dispensant in divinis mandatis; qui vero contra Deum acquisierunt, & in expendendo faciunt illud idem, meretricibus, & parasitis dantes, vel humi abscondentes, egenis vero nihil impendentes. *b* Non ergo prohibet ditari, sed opibus famulari: vult ut necessariis utamur eis, non ut custodiamus: nam famuli est custodire, sed domini dispensare. Si conservari eas vellet, non tradidisset eas hominibus, sed sineret in terra iacere. THEOPHYLACTUS (super *Quam difficile qui divitias habent &c.*) Porro attendas illud quod divitem quidem impossibile dicit salvari, possidentem vero divitias difficile; quasi dicat: Dives, qui captus est a divitiis, & famulatur eis, non salvabitur; habens vero illas, scilicet qui eis dominatur, vix salvabitur causa humanæ fragilitatis. Conatur enim nos diabolus supplantare quoadusque possidemus divitias, & difficile est aufugere decipulas eius; ideoque bonum est paupertas, & quasi tentatione carens. CHRYSOSTOMUS *c*. Nulla enim est divitiarum commoditas, anima patiente penuriam; nec læsio paupertatis, anima divitiis affluente. Si autem ditescentis indicium est nullius egere, & pauperascentis indigere; palam est quod magis esse pauperem facit magis ditescere: facilius est enim quod quis in paupertate, quam in divitiis opes contemnat: neque enim talis est ambitus ut per magis habere sedetur; sed per hoc consuevit magis accendi, sicut ignis quando maiorem suscipit escam. Quæ autem mala videntur esse inopiæ, communia sunt; quæ vero divitiarum, propria sunt earum. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. II. q. xlvii.) Divitem ergo hic appellat cupidum rerum temporalium, & de talibus superbientem. His divitibus contrarii sunt pauperes spiritu, quorum est regnum cælorum. Mystice autem facilius est Christum pati pro dilectoribus sæculi, quam dilectores sæculi ad Christum posse converti. Cameli enim nomine se intelligi voluit, quia sponte humiliatus infirmitatis nostræ onera sustulit. (2) Per acum autem punctiones significat, per punctiones dolores in passione susceptos; foramen autem acus dicit angustiam passionis. CHRYSOSTOMUS (hom. lxiv. in Matth.) Hic autem sermo quasi gravis transcendebat discipulorum virtutem: unde sequitur: *Et dixerunt qui hæc audiebant: Et quis potest salvus fieri?* Hoc dixerunt discipuli, non de se, sed de toto mundo timentes. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. II. q. xlvii.) Cum autem incomparabiliter maior sit turba pauperum, quæ, divitibus perditis, potest salvari; intellexerunt, omnes qui divitias amant, etiam si adipisci nequeant, in divitum numero deputari. Sequitur: *Ait illis: Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum*: quod non ita intelligendum est, quasi dives cum cupiditate, & superbia in regnum Dei sit intraturus; sed possibile est Deo ut a cupiditate,

(1) *Quatuor supra recensita editiones sic habent*. Nomen quod in Græco ponitur, æquivocum est ad animal quod camelus dicitur, & ad rudentem (*Nicolai addit* sive nauticum funem.) Quocumque ergo modo intelligas, impossibile est. Quid igitur dicendum est? Primo quidem, quod revera ita se habet. Aliud enim est dives, aliud œconomus (*Nicolai apponit* vel dispensator) nam dives est qui sibi reservat divitias (*idem omittit* divitias) œconomus vero, sive dispensator, qui ad opus aliorum has tenet: *idem* qui ad utilitatem sibi commissas tenet. (2) *Al.* Per actum autem punctionis significat.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Hom. xxiv. in I. ad Corinth. *b* Hom. xviii. in Ioan. Tota hæc appendix prius uno tenore nectebatur, ac velut ex uno loco notabatur. *c* Hom lxxxi. in Matth.

tate, & superbia ad caritatem, & humilitatem convertatur. THEOPHYLACTUS (super *Possibilia sunt apud Deum.*) Apud homines ergo, quorum serpit intentio ad terrena, impossibilis est salus, ut dictum est; apud Deum vero possibilis est. Cum enim homo consiliarium habet Deum, & iustificationes, & doctrinas paupertatis imbiberit, necnon eius auxilium invocet, hoc fiet possibile. CYRILLUS *a*. Congrue autem dives cum multa contempserit, recompensationem expectabit; qui vero parva possidens ea abdicavit, quid ei sperandum esset, quærere decebat: unde sequitur: *Ait autem Petrus: Ecce dimisimus omnia*. Matthæus cap. xix. addit, „ Quid ergo erit nobis ? " BEDA *b* (super *Ecce nos reliquimus omnia.*) Quasi dicat: Fecimus quod iussisti: quid igitur dabis nobis præmii? Et quia non sufficit dimittere omnia, iungit quod perfectum est, dicens: *Et secuti sumus te*. CYRILLUS *c*. Illud autem necesse est dicere, quod paucis abrenuntiantes, quantum spectat ad propositum, & obedientiam, pari lance cum opulentis penduntur, paribus utentes affectibus, dum rerum quas possident abiectionem ultro inferunt: unde sequitur: *Amen dico vobis: nemo est qui reliquerit domum, aut parentes, aut fratres, aut uxores, aut filios, aut agros propter regnum Dei, & non recipiat multo plura in hoc tempore, & in sæculo futuro vitam æternam*. Elevat ad acceptissimam spem omnes audientes, iureiurando promittens, dum apponit sermoni *amen*. Doctrina enim divina mundum vocante ad fidem Christi, forsitan aliqui respicientes parentes infideles, noluerunt eos turbare veniendo ad fidem; & similis est ratio aliorum germanorum. Deserunt autem quidam patrem, & matrem, & totius parentelæ amorem despiciunt propter amorem Christi. BEDA (cap. lxxiv. in Lucam.) Sensus igitur iste est. Qui propter regnum Dei inquirendum omnes affectus contempserit, omnes sæculi divitias, delicias, risusque calcaverit, multo plura in præsenti recipiet. Cuius sententiæ occasione, quidam Iudaicam mille annorum fabulam post resurrectionem iustorum ædificant, quando omnia quæ propter Deum dimittimus, multiplici nobis fiut fenore reddenda, & insuper vita æterna donanda: nec vident inexperti quod si in ceteris digna sit repromissio, in uxoribus tamen, iuxta alios Evangelistas centenis, appareat turpitudo; præsertim cum Dominus in resurrectione non esse nubendum testetur; & iuxta Marcum, ea quæ dimissa fuerint, in hoc tempore cum persecutionibus accipienda confirmet, (1) quas in illis mille annis abesse dogmatizant. CYRILLUS *d*. Hoc ergo dicimus, quod omissis temporalibus, & carnalibus, multo maiora sibi aliquis vendicabit: quoniam & Apostoli, cum pauca dimiserint, obtinuerunt multiplicia dona charismatum, & celebres reputati sunt ubique. Erimus ergo similes illis: si (2) domum quis dimittat, recipiet mansiones supernas; si patrem, patrem habebit cælestem; si a germanis recesserit, in fratrem hunc recipiet Christus; cum dimiserit coniugem, inveniet divinam sapientiam, a qua procreabit spiritales fructus; (3) inveniet Hierusalem cælestem, quæ est mater nostra: a fratribus etiam, & a sororibus sui propositi glutino spirituali colligatis, multo in hac vita gratiosiorem recipiet caritatem.

(f) GREGORIUS (4) (hom. II. in Evang.) Prævidens Salvator ex passione sua discipulorum animos turbandos, eis longe ante & passionis suæ pœnam, & resurrectionis suæ gloriam prædicit: unde dicitur: *Assumpsit autem Iesus duodecim, & ait illis: Ecce ascendimus Hierosolymam, & consummabuntur omnia quæ scripta sunt per Prophetas de Filio hominis*. BEDA (cap. lxxvii. in Lucam.) Prævidens enim quosdam hæreticos futuros, qui Christum dicerent legi, Prophetisque docuisse contraria, ostendit quod per Prophetarum præsagia suæ passionis, & posterioris gloriæ sit celebrata perfectio. CHRYSOSTOMUS (hom. lxvi. in Matth.) Seorsum autem de passione cum discipulis confert: non enim oportebat hunc sermonem pluribus divulgari, ne turbarentur. (5) Hoc autem prædicebat discipulis, ut exercitati per expectatio-

(1) *Al.* quasi in illis. (2) *Al.* donum. (3) *Supplet optime P. Nicolai* cum dimiserit matrem. (4) *Al.* THEOPHYLACTUS. (5) *Al.* Ob hoc autem prædicabat discipulis, ut excitati per operationem, &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græc. PP. *b* Ex Hieronymo mutuatus, qui hæc eadem in Matth. xix. habet. *c* Ubi supra. *d* In Cat. Græc. PP.

ctationem facilius sustinerent. CYRILLUS. Et ut sciant quoniam passionem praenovit, & spontaneus ad eam accessit; ne dicerent: Qualiter in manus hostium incidit qui nos promittebat salvare? Unde seriatim ordinem passionis enarrat subdens: *Tradetur enim Gentibus, & illudetur, & flagellabitur, & conspuetur*. CHRYSOSTOMUS a. Hoc Esaias praedixerat dicens cap. l. „ Obtuli „ scapulas meas ad verbera, genas meas ad „ alapas, & faciem meam non diverti a „ sputorum dedecore. " Sed & crucis patibulum praedixit Propheta cum ait cap. lv. „ Tradidit in mortem animam suam, & „ cum sceleratis reputatus est. " Unde & hic subditur: *Et postquam flagellaverint occident eum*. Sed & resurrectionem eius David praedixit dicens Psal. xv. „ Non dere„ linques animam meam in inferno. " Unde hic subditur: *Et tertia die resurget*. ISIDORUS b. Admiror autem dementiam quaerentium cur Christus ante triduum resurrexit: si enim resurgeret tardius quam praedixerat, impotentiae esset; celerius vero est summae virtutis indicium. Si quem enim cum spoponderit suo creditori post triduum persolvere debitum, eadem die satisfacientem viderimus; non fallacem, sed potius ut veridicum eum mirabimur. Dicam etiam quod non dixit se post tres dies resurrecturum, sed die tertia. Habes parasceven, habes sabbatum usque ad solis occasum; & post sabbatum resurrexit. CYRILLUS c. Discipuli autem nondum noverant (1) exquisite quod Prophetae praedixerant; sed postquam resurrexit, aperuit eis sensum, ut intelligerent Scripturas: unde sequitur: *Et ipsi nihil horum intellexerunt*. BEDA (cap. lxxv.) Quia enim discipuli, eius vitam maxime desiderabant, eius mortem audire non poterant: & quoniam non solum hominem innocentem, sed & Deum verum sciebant, hunc nullatenus mori posse putabant: & quia parabolas eum saepe loquentem audire consueverant, quoties aliquid de sua passione dicebat, ad aliud allegorice referendum esse credebant: unde sequitur: *Erat autem verbum istud absconditum ab eis, & non intelligebant quae dicebantur*. Iudaei vero, quia in eius necem conspiraverant, quod de passione sua loqueretur dicens in Ioanne cap. iii. „ Oporte„ tet exaltari Filium hominis, " intelligebant: unde dixerunt ibid. xii. „ Nos au„ divimus ex lege, quia Christus manet in „ aeternum; & quomodo tu dicis: Opor„ tet exaltari Filium hominis? "

(g) GREGORIUS in hom. (xxi. in Evang.) Quia carnales adhuc discipuli non valebant capere verba mysterii, venitur ad miraculum: ante eorum oculos caecus lumen recipit, ut eos ad fidem caelestia facta solidarent: unde (2) dicitur: *Factum est autem, cum appropinquaret Hierico, caecus quidam sedebat secus viam mendicans*. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Et ne incessus Domini esset inutilis, in via fecit caeci miraculum, hoc documentum discipulis suis dans, ut in omnibus simus proficui, & nihil sit in nobis otiosum. AUGUSTINUS de Quaest. Evang. (Lib. II. qu. xlviii.) Possemus de appropinquantibus Hierico sic intelligere ut iam inde egressi, prope tamen adhuc essent ad eam civitatem: quod quidem minus usitate dicitur; sed tamen videri posset hoc dictum, quoniam Matthaeus, egredientibus eis ab Hierico dicit illuminatos duos caecos, qui iuxta viam sedebant. De numero quidem nulla esset quaestio, si alter Evangelistarum de uno tacuisset, unius reminiscens: nam & Marcus unum commemorat, cum & egredientibus eis ab Hierico dicit illuminatum; cuius & nomen dixit, & patrem, ut intelligamus eum fuisse potissimum, alterum ignotum, ut merito ille notus etiam solus decenter commemoraretur. Sed quoniam quae sequuntur in Evangelio secundum Lucam, aptissime ostendunt illud quod ipse narrat, adhuc venientibus ipsis Hierico factum esse, nihil aliud restat intelligere, nisi bis esse factum hoc miraculum, semel in uno caeco, cum adhuc veniret in illam civitatem, iterum in duobus, cum inde egrederetur: ut illud unum Lucas, alterum Matthaeus (3) enarret. CYRILLUS d. Multus autem erat populus circa Christum, & caecus eum quidem non noverat, sentiebat autem effectum, & rapiebat per affectum quod non hausit aspectus: unde subditur: *Et cum audiret turbam praetereuntem, interrogabat quid hoc esset*. Et oculati quidem secundum opinionem loquebantur: sequitur (4) enim: *Dixerunt autem ei, quod Iesus Na-*

(1) *Al.* acquisite. (2) *Al.* sequitur. (3) *Al.* enarrat. (4) *Al.* deest enim.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi supra. b Pelusiota Lib. II. epist. ccxii. c Ut supra. d In Cat. Graec. PP.

Nazarenus transiret. Cæcus vero vera clamabat: alia docetur, & alia prædicat: nam sequitur: *Et clamavit dicens*: *Iesu fili David, miserere mei*. Quis te docuit hæc, o homo? Num perlegisti libros privatus luminibus? Unde igitur nosti luminare mundi? Vere Dominus illuminat cæcos. CYRILLUS. In iudaismo autem nutritus non ignoravit quod de progenie David Deus secundum carnem nasceretur; & ideo ei ut Deo loquitur, dicens, *Miserere mei*. Hunc imitentur qui in duo dividunt Christum: hic enim Christum tamquam Deum (1) adit, & filium David eum nominat. Mirentur autem instantiam confessionis eius: quidam enim eum confitentem fidem compescebant. Sequitur: *Et qui præibant increpabant eum ut taceret*. Sed per inhibitiones huiusmodi non impediebatur eius audacia. Novit enim fides omnibus repugnare, (2) & in omnia triumphare: utile enim est pro cultu divino pudorem deponere: nam si causa pecuniæ sunt impudentes nonnulli, pro animæ salute non decet bonam induere impudentiam? Unde sequitur: *Ipse vero multo magis clamabat*: *Fili David, miserere mei*. Sistit autem Christum vox invocantis in fide, & invocantes in fide respicit; & ideo merito vocat cæcum, & accedere iussit: unde sequitur: *Stans autem Iesus iussit illum adduci ad se*, ut scilicet qui prius fide eum tetigerat, appropinquaret & corpore. Appropinquantem cæcum Dominus interrogat: nam sequitur: *Et cum appropinquasset interrogavit illum, dicens*: *Quid tibi vis faciam*? Dispensative interrogat, non quasi ignorans, sed ut scirent astantes quod non petebat pecuniam, sed divinam efficaciam, ut a Deo: unde sequitur: *At ille dixit*: *Domine, ut videam*. CHRYSOSTOMUS *a*. Vel quia calumniatores veritatis Iudæi possent dicere, ut in cæco nato, Non est hic, sed similis eius; voluit ut cæcus prius ostenderet defectum naturæ, & tunc cognosceret gratiæ maiestatem. At ubi petitionis modum cæcus explicuit, tunc (3) cum summa maiestate præcepit ei ut videret: unde sequitur: *Et dixit illi Iesus, Respice*: quod redundabat in crimen perfidiæ Iudæorum: quis enim Prophetarum talia dixit? Aspice tamen quid assumat medicus ab eo cui collata est sanitas: sequitur enim: *Fides tua te salvum fecit*. Pro fide enim venduntur beneficia; diffunditur enim gratia quam suscepit fides. Et sicut ab aliquo fonte hi quidem parvis vasis modicum aquæ hauriunt, hi vero maioribus multum, fonte non distinguente mensura; & secundum fenestras quæ aperiuntur magis, vel minus, splendor solis infunditur; ita secundum capacitatem intentionis hauritur gratia. Vertitur autem vox Christi in lucem languentis, erat enim Verbum veræ lucis: unde sequitur: *Et confestim vidit*. At cæcus & ante beneficium fidem ostendit fervidam, & post beneficium benevolentiam observavit: sequitur (4) enim: *Et sequebatur illum, magnificans Deum*. CYRILLUS. Ex quo patet quod a duplici cæcitate liberabatur, corporali scilicet, & intellectuali: neque enim glorificasset ut Deum nisi vere vidisset; sed & aliis factus est occasio glorificandi Deum: sequitur (5) enim: *Et omnis plebs ut vidit, dedit laudem Deo*. BEDA (cap. lxxvi. in Lucam.) Non solum pro impetrato munere lucis, sed & merito fidei impetrantis. CHRYSOSTOMUS *b*. Hic autem necesse est quærere cur Christus dæmoniacum quidem curatum sequi volentem prohibet, cæcum autem illuminatum sequentem non prohibet? Sed neutrum irrationale puto: illum enim mittit præconem, ut ex sua consistentia benefactorem prædicet: erat enim excellens miraculum, videre furiosum sanæ mentis effectum: cæcum vero permittit sequi, quando Hierosolymam ascendebat per crucem perfecturus altum mysterium, ut recentem habentes miraculi mentionem, non existimarent eum infirmitate potius quam misericordia pati. AMBROSIUS (Lib. VIII. in Lucam cap. de illuminatione cæci.) In hoc autem (6) cæco typus populi gentilis est, qui sacramento dominico recepit amissi luminis claritatem. Nihil autem interest utrum in uno cæco medicinam, an in duobus accipiat: quoniam ex Cham, & Iaphet, Noe filiis, originem ducens, in duobus cæcis, duos generis sui prætendebat auctores. GREGORIUS in hom. (11. in Evang.) Vel cæcum est genus humanum, quod in parente primo claritatem superna lu-

(1) *Al.* audit. *Nicolaius habet* ait. (2) *Al.* & omnia. (3) *Al. omittitur* cum. (4) *Al. desideratur* enim. (5) *Al. & hic omittitur* enim. (6) *Al. deest* cæco.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi supra. *b* Ibid.

lucis ignorans, damnationis suæ tenebras patitur. Hierico autem interpretatur luna, quæ dum menstruis momentis decrescit, defectum nostræ mortalitatis designat. Dum igitur Conditor noster appropinquat Hierico, cæcus ad lumen redit: quia dum divinitas defectum nostræ carnis suscepit, humanum genus lumen quod amiserat recepit. Qui ergo æternæ lucis claritatem nescit, cæcus est. Si autem tantum Redemptorem credidit, qui dixit Ioan. xiv. „Ego sum via,“ iuxta viam sedet; si vero credidit, & exorat ut æternum lumen recipiat, iuxta viam sedet, & mendicat. Illi autem qui Iesum venientem præcedunt, designant carnalium desideriorum turbas, tumultusque vitiorum, qui priusquam Iesus ad cor nostrum perveniat, dissipant cogitationem nostram, & in ipsa nos nostra oratione conturbant. *Ipse vero magis clamabat*: quia quanto graviori tumultu cogitationum premimur, tanto orationi insistere ardentius debemus. Cum autem adhuc turbas phantasmatum in oratione patimur, Iesum aliquatenus transeuntem sentimus; cum vero orationi vehementer insistimus, Deus in corde figitur, & lux amissa reparatur. Vel transire humanitatis est, stare divinitatis. Cæcum igitur clamantem Dominus transiens audivit, stans illuminavit: quia per humanitatem suam vocibus nostræ cæcitatis compatiendo misertus est, sed lumen nobis gratiæ per divinitatis potentiam infudit. Ad hoc autem requirit quid velit, ut cor ad orationem excitet: peti enim hoc vult quod & nos petere, & se concedere prænoscit. AMBROSIUS (ubi supra.) Vel interrogavit cæcum, ut crederemus nisi confitentem non posse salvari. GREGORIUS in hom. (11. ut supra.) Cæcus autem a Domino non aurum, sed lucem quærit: & nos non fallas divitias, sed lucem quæramus, quam videre cum solis Angelis possimus; ad quam lucem via fides est: unde recte cæco dicitur: *Respice: fides tua te salvum fecit*. Qui videt, & sequitur, quia bonum quod intelligit operatur. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. qu. xlviii.) Si autem Hierico lunam, & ob hoc mortalitatem interpretamur, morti propinquans Dominus Iudæis solis lumen Evangelii iusserat prædicari, quos significavit ille unus cæcus quem Lucas commemorat: a morte autem resurgens, atque descendens, & Iudæis, & Gentibus; quos duos populos significare videntur duo cæci commemorati a Matthæo.

CAPUT XIX.

(a) ET ingressus perambulabat Hierico; & ecce vir nomine Zachæus: & hic princeps erat publicanorum, & ipse dives: & quærebat videre Iesum quis esset, & non poterat præ turba, quia statura pusillus erat: & præcurrens, ascendit in arborem Sicomorum, ut videret eum, quia inde erat transiturus: & cum venisset ad locum, suspiciens Iesus vidit illum, & dixit ad eum: Zachæe, festinans descende, quia hodie in domo tua oportet me manere. Et festinans descendit, & excepit illum gaudens. Et cum viderent omnes, murmurabant, dicentes, quod ad hominem peccatorem divertisset. Stans autem Zachæus, dixit ad Iesum: Ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus, & si quid aliquem defraudavi, reddo quadruplum. Ait Iesus ad eum: Quia hodie salus domui huic facta est, eo quod & ipse filius sit Abrahæ: venit enim Filius hominis quærere, & salvum facere quod perierat.

(b) Hæc illis audientibus, adiiciens dixit parabolam, eo quod esset prope Hierusalem, & quia existimarent quod confestim regnum Dei manifestaretur. Dixit ergo: Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum, & reverti. Vocatis autem decem servis suis, dedit eis decem mnas, & ait ad illos: Negotiamini dum venio. Cives autem eius oderant eum, & miserunt legationem post illum, dicentes: Nolumus hunc regnare super nos. Et factum est ut rediret accepto regno: & iussit vocari servos quibus dedit pecuniam, ut sciret quantum quisque negotiatus esset. Venit autem primus dicens: Domine, mna tua decem

cem mnas acquisivit. Et ait illi: Euge bone serve: quia in modico fuisti fidelis, eris potestatem habens supra decem civitates. Et alter venit dicens: Domine mna tua fecit quinque mnas. Et huic ait: Et tu esto super quinque civitates. Et tertius venit dicens: Domine, ecce mna tua quam habui, repositam in sudario: timui enim te, quia homo austerus es: tollis quod non posuisti, & metis quod non seminasti. Dixit ei: De ore tuo te iudico serve nequam. Sciebas enim quod ego homo austerus sum tollens quod non posui, & metens quod non seminavi; & quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, ut ego veniens cum usuris utique exegissem illam. Et astantibus dixit: Auferte ab illo mnam, & date illi qui decem mnas habet. Et dixerunt ei: Domine, habet decem mnas. Dico autem vobis, quia omni habenti dabitur, & abundabit; ab eo autem qui non habet, & quod habet auferetur ab eo. Verumtamen inimicos meos, illos qui noluerunt me regnare super se, adducite huc, & interficite ante me.

(c) Et his dictis, præcedebat ascendens Hierosolymam. Et factum est, cum appropinquasset ad Bethphage, & Bethaniam, ad montem qui vocatur Oliveti, misit duos discipulos suos, dicens: Ite in castellum quod contra vos est: in quod introeuntes, invenietis pullum asinæ alligatum, cui nemo umquam hominum sedit: solvite illum, & adducite. Et si quis vos interrogaverit, Quare solvitis? sic dicetis ei: Quia Dominus operam eius desiderat. Abierunt autem qui missi erant, & invenerunt, sicut dixit illis, stantem pullum. Solventibus autem illis pullum, dixerunt domini eius ad illos, Quid solvitis pullum? At illi dixerunt: Quia Dominus eum necessarium habet. Et duxerunt illum ad Iesum. Et iacientes vestimenta sua supra pullum, imposuerunt Iesum. Euntes autem illo substernebant vestimenta sua in via.

(d) Et cum appropinquaret iam ad descensum montis Oliveti, cœperunt omnes turbæ descendentium discipulorum gaudentes laudare Deum voce magna super omnibus quas viderant virtutibus, dicentes: Benedictus qui venit Rex in nomine Domini, pax in cælo, & gloria in excelsis. Et quidam pharisæorum de turbis dixerunt ad illum: Magister, increpa discipulos tuos. Quibus ipse ait: Dico vobis, quia si hi tacuerint, lapides clamabunt.

(e) Et ut appropinquavit, videns civitatem, flevit super illam, dicens: Quia si cognovisses & tu, & quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi; nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis: quia venient dies in te, & circumdabunt te inimici tui vallo, & circumdabunt te, & coangustabunt te undique, & ad terram prosternent te, & filios tuos qui in te sunt, & non relinquent in te lapidem super lapidem, eo quod non cognoveris tempus visitationis tuæ.

(f) Et ingressus in templum cœpit eiicere vendentes in illo, & ementes, dicens illis: Scriptum est, quia domus mea domus orationis est; vos autem fecistis eam speluncam latronum. Et erat docens quotidie in templo. Principes autem sacerdotum, & scribæ, & principes plebis quærebant illum perdere, & non inveniebant quid facerent illi. Omnis enim populus suspensus erat audiens illum.

(a) AMBROSIUS (titul. de illuminatione cæci.) Zacheus in sicomoro, cæcus in via: quorum alterum Dominus (1) misertus expectat, alterum suæ mansionis claritate nobilitat: de quo dicitur: *Et ingressus Iesus perambulabat Hierico; & ecce vir nomine Zachæus: & hic erat princeps publicanorum, & ipse dives*. Et bene princeps inducitur publicanorum: quis enim de se desperet, quando iste pervenit ad gratiam, cui census ex fraude? Et ipse quidem dives, ut scias omnes divites avaros. CYRILLUS a. Sed Zachæus in his moram non traxit; (2) sed factus est dignus propi-

(1) *Al.* miseratus. *Nicolai ex Gregorio ponit* miseraturus. (2) *Nicolai legit* ideoque.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod subiungitur ex Cyrillo, etiam habet in hunc locum simul cum sequentibus Titus, paulo aliter enuntians.

pitiatione Dei, qui cæcos illuminat, & longinquos vocat. TITUS. Pullulaverat autem in eo semen salutis, quia cupiebat Iesum videre: unde sequitur: *Et quærebat videre Iesum quis esset*, utpote qui numquam eum viderat: quia si vidisset, dudum iam recessisset a nequitia publicana. Si quis enim Iesum videt, non potest nequitiis immorari. Duo autem erant impedimenta huic visioni: nam retardabat eum populus, non tam virorum, quam peccatorum; erat autem parvus statura: unde sequitur: *Et non poterat præ turba, quia statura pusillus erat*. AMBROSIUS (Lib. VIII. in Lucam, cap. de illuminatione cæci, a med.) Quid sibi vult quod nullius alterius staturam quam huius expressit? Vide ne forte malitia pusillus, aut adhuc pusillus fide: nondum enim pronus erat cum ascenderet, nondum viderat Christum. TITUS. Sed ille bonum adinvenit ingenium: nam præcurrens in arborem sicomorum ascendit, & transeuntem Iesum desideratum videbat: unde sequitur: *Et præcurrens, ascendit in arborem sicomorum, ut videret illum, quia inde erat transiturus*. Hic ergo solam visionem desideravit; sed qui novit plus facere quam quærimus, dedit ei supra id quod expectabat: unde sequitur: *Et cum venisset ad locum, suspiciens Iesus vidit illum*. CYRILLUS. Vidit quidem hominis animam promptissime nitentem ad sancte vivendum, & eum ad pietatem convertit. AMBROSIUS (Lib. & tit. ut supra.) (1) Apud eum se non invitatus invitat: unde sequitur: *Et dixit ad eum: Zachæe, festinans descende, quia hodie in domo tua oportet me manere*: sciebat enim uberem (2) hospitii sui esse mercedem; (3) sed tamen & si non vocem, invitantis audierat affectum. BEDA (cap. LXXVII. in Luc. in prin.) Ecce autem camelus, deposita ibi sarcina, per foramen acus transit; hoc est, dives, & publicanus, relicto amore divitiarum, contempto censu fraudum, benedictionem dominicæ susceptionis accipit.

Sequitur: *Et festinans descendit, & excepit illum gaudens*. AMBROSIUS (ubi supra.) Discant divites non in facultatibus crimen haberi, sed in his qui uti nesciunt facultatibus: nam divitiæ sicut impedimenta sunt improbis, ita bonis sunt adiumenta virtutis. CHRYSOSTOMUS a. Sed considera nimiam Salvatoris bonitatem. Insons cum sontibus conversatur; fons iustitiæ cum avaritia, quæ est materia pravitatis: ingressus domum publicani, nullam ex avaritiæ nebula iniuriam patitur; sed fulgore iustitiæ avaritiam delet. Sed mordaces, & criminationis amatores invehi tentant in his quæ ab eo fiebant: sequitur enim: *Et cum viderent omnes, murmurabant, dicentes, quod ad hominem peccatorem divertisset*. Ipse vero incusatus ut epulo, & publicanorum amicus, spernebat hæc, ut consummaret propositum: quia & medicus nisi patiatur saniem ægrotorum, non liberat a morbo: quod & tunc contigit, quoniam conversus est publicanus, & factus est melior. Sequitur: *Stans autem Zachæus dixit ad Iesum: Ecce dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus; & si quid aliquem defraudavi, reddo quadruplum*. Audi mirabile. Nondum didicit, & obedit: & sicut sol per radios infusus in domum non illustrat verbo, sed opere; ita Salvator radiis iustitiæ, nequitiæ fugavit caliginem: nam lux in tenebris lucet. Quodlibet autem unitum est validum, divisum autem debile; & ideo bipartit substantiam. Est autem diligentius attendendum, quod opes Zachæi non solum erant iniustæ, sed etiam ex patrimonio fuerunt congregatæ; alioquin quomodo poterat extorta inique restituere in quadruplum? Sciebat enim legem iubentem restituere in quadruplum male ablata, ut si lex non terreat, damna mitigent. Non ergo expectat Zachæus legis censuram, ipse sibi iudex effectus. THEOPHYLACTUS (super *Ecce dimidium bonorum meorum &c.*) Sed si subtilius indagare velimus, nihil de propriis restabat facultatibus. Data enim medietate bonorum pauperibus, ex residuo reddebat læsis in quadruplo. Nec solum hoc promittebat, sed faciebat: non enim ait, Dabo medietatem, & restituam quadruplum; sed *do*, & *reddo*. At Christus illi salutem annuntiat: sequitur (4) enim: *Ait Iesus ad eum, quia hodie salus huic domui facta est*; ipsum Zachæum significans assecutum fuisse salutem, per domum habitatorem significans: sequitur enim: *Eo quod & ipse filius sit Abrahæ*: non enim vocasset Ab-

(1) *Al.* Capit eum. (2) *Al.* hospitis. (3) *P. Nicolai ex Ambrosio restituit* sed tamen etsi nondum vocem invitantis audierat, iam viderat affectum. (4) *Al. deest* enim, *& sic infra*.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græcorum PP.

Abrahæ filium inanimatam fabricam. BEDA (cap. lxxvii. in Lucam.) Filius autem Abrahæ Zachęus dicitur, non quia de eius stirpe genitus, sed quia eius est fidem imitatus, ut sicut ille terram domumque paternam deseruit, ita iste bona sua partiendo pauperibus relinqueret. Pulchre autem dicit, *Et ipse*, ut non solum eos qui iuste vixerant, sed & eos qui ab iniustitia resipiscunt, ad filios promissionis pertinere declaret. THEOPHYLACTUS (super *Eo quod filius Abrahæ sit*.) Non autem dixit quod filius (1) erat Abrahæ, sed quoniam nunc est: nam prius quando erat publicanorum princeps, nullam similitudinem habens ad Abraham iustum, non erat Abrahæ filius. Sed quia murmurabant quidam, eo quod moraretur cum viro peccatore, ad compescendos illos, subdit: *Venit enim Filius hominis quærere, & salvum facere quod perierat*. CHRYSOSTOMUS. Quasi dicat: Quid me criminamini, si rectifico peccatores? Tam enim procul est a me odium peccatorum quod eorum causa advenerim: nam medicus veni, non iudex; ob hoc conviva fio languentium, patiorque fœtorem, ut præstem remedia. Quæret autem aliquis: Quomodo Paulus iubet I. Corinth. v. si quis frater fuerit procax, aut avarus, cum huiusmodi nec cibum esse sumendum? Christus autem erat publicanorum conviva. Sed nondum provecti erant isti ut fierent fratres. Sed & tunc vitare præcepit Paulus fratres cum perstant in malo; hi vero erant mutati. BEDA (cap. lxxvii.) Mystice autem Zachæus, qui interpretatur iustificatus, credentem ex Gentibus populum significat, qui per occupationem temporalium depressus erat, & minimus, sed a Deo sanctificatus; qui intrantem Hierico Salvatorem videre voluit, dum fidem quam mundo attulit, participare quæsivit. CYRILLUS. Turba autem est imperitæ confusio multitudinis, quæ verticem nequivit videre sapientiæ. Ergo Zacheus quamdiu in turba est, non vidit Christum; sed plebeiam transgressus inscitiam, meruit quem desiderabat aspicere. BEDA (cap. lxxviii. in Lucam.) Vel turba, idest vitiorum consuetudo, quæ cæcum clamantem increpabat, etiam hunc (2) suspicientem tardat; sed sicut amplius clamando cæcus turbam vicit, ita pusillus terrena relinquendo, & arborem crucis ascendendo, turbam obstantem transcendit. Sicomorus namque, quæ est arbor foliis moro similis, sed altitudine præstans, unde & a Latinis celsa nuncupatur, ficus fatua dicitur: & eadem dominica crux credentes alit ut ficus, ab incredulis irridetur ut fatua. Quam arborem pusillus statura Zachęus, ut coexaltari possit ascendit, cum quilibet humilis, & propriæ conscius infirmitatis clamat: „ Mihi „ absit gloriari nisi in cruce Domini nostri „ Iesu Christi: " Gal. vi. AMBROSIUS (Lib. VIII. tit. de illuminatione cæci.) Pulchre autem addidit, quia illa parte erat transiturus Dominus, vel ubi sicomorus, vel ubi crediturus; ut mysterium servaret, & gratiam seminaret: sic enim venerat ut per Iudæos veniret ad Gentes. Vidit itaque Zachæum sursum: iam enim sublimitas fidei inter fructus bonorum operum, inter fecundæ altitudinem arboris eminebat, Zachæus autem supra arborem est, quia est supra legem. BEDA (super *Suspiciens Iesus vidit illum*.) Perambulans autem Dominus venit ad locum ubi Zachæus sicomorum ascenderat: quia missis per mundum prædicatoribus, in quibus ipse loquebatur, & ibat, venit ad populum nationum, qui passionis eius fide iam sublimis erat; quem suspiciens vidit, quia per gratiam elegit. Manebat autem aliquando Dominus in domo principis pharisæorum; sed eum opera digna Deo facientem lingua venenata carpebant: unde eorum perosus facinora discessit dicens: „ Relinquetur do„ mus vestra deserta: " Matth. xxiii. Hodie autem in domo pusilli Zachæi oportet illum manere, idest novæ legis gratia coruscante in humilium nationum corde quiescere. Quod autem descendere de sicomoro, & sic mansionem in domo parare iubetur, hoc est quod ait Apostolus II. Corinth. v. „ Etsi cognovimus secundum car„ nem Christum, sed iam nunc non novi„ mus ..... Etsi enim mortuus est ex in„ firmitate, sed vivit ex virtute Dei: " ibid. xiii. Manifestum est autem Iudæos Gentium semper odisse salutem; sed salus, quæ olim Iudæorum domos implebat, hodie populum nationum illuxit, eo quod & ipse populus filius sit Abrahæ, credendo in Deum. THEOPHYLACTUS (super *Et non poterat eum videre*.) Sed & facile est hoc ad moralem utilitatem retorquere. Quisquis enim in malitia pluribus præest, parvus est statura spirituali, & non potest videre Iesum præ turba: nam perplexus a passionibus, & sæcularibus rebus non aspicit Iesum ambulantem, idest in nobis operantem,

(1) *Al. omittitur* erat. (2) *Al.* suscipientem.

tem, nullum opus eius cognoscens. Ascendit autem super sicomorum, idest voluptatis dulcedinem, quæ significatur per ficum, deprimens eam; & sic sublimior factus, videt, & videtur a Christo. GREGORIUS XXVII. Mor. (cap. XXVI. circa finem Lib.) Vel quia sicomorus ficus fatua dicitur, pusillus Zachæus sicomorum subiit, & Dominum vidit: quia qui mundi stultitiam humiliter eligunt, (1) ipsi Dei sapientiam subtiliter contemplantur. Quid enim in hoc mundo stultius quam amissa non quærere, possessa rapientibus relaxare, nullam pro acceptis (2) iniuriis iniuriam reddere? Per hanc autem sapientem stultitiam, & si nondum solide ut est, iam tamen per contemplationis lumen, Dei sapientia videtur. THEOPHYLACTUS (super *Festinans descende*.) Dicit autem ei Dominus, *Festinans descende*; hoc est, ascendisti per pœnitentiam ad altiorem locum, descende per humilitatem, ne te supplantet elatio: oportet enim me in humilis domo manere. Geminis autem bonis in nobis existentibus, corporalibus scilicet, & spiritualibus, cuncta corporalia derelinquit iustus pauperibus, sed spiritualia non deserit bona, sed si quid exegit ab aliquo, reddit (3) quadruplum: significans per hoc quod si quis per pœnitentiam pergit in contrario tramite priscæ pravitatis, per multiplices virtutes sanat omnia pristina delicta; ac sic promeretur salutem, vocaturque filius Abrahæ, eo quod a propria cognatione exierit, scilicet ab antiqua nequitia.

(b) EUSEBIUS *a*. AEstimabant quidam in primo Salvatoris adventu regnum eius venire, & hoc putabant mox tunc fieri cum ascensurus erat Hierosolymam; adeo obstupefecerant eos miracula divina quæ fecerat. Et ideo instruit eos non prius se recipere regnum a Patre, quam ab hominibus iret ad Patrem: & ideo dicitur: *Hæc illis audientibus, adiiciens dixit parabolam, eo quod esset prope Hierusalem, & quia æstimarent quod confestim regnum Dei manifestaretur*. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Sed Dominus ostendit eis quod vana quædam æstimarent: non enim est sensibile regnum Dei. Ostendit etiam quod quasi Deus novit cogitationes eorum, proponens eis subsequentem parabolam: unde sequitur: *Dixit ergo: Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum, & reverti*. CYRILLUS. Describit autem sensus huius parabolæ mysteria Christi a primo usque ad ultimum. Homo enim factus est Deus Verbum existens; & quamvis servus factus sit, est tamen nobilis secundum ineffabilem ortum a Patre. BASILIUS *b*. (4) Non solum secundum genus humanum, ex semine David secundum carnem exortus. *Abiit* autem *in regionem longinquam*, non tam locali distantia separatam quam rerum conditione: ipse enim Deus prope est unicuique nostrum, cum nostra bona opera nos ei astringunt, & distat quoties nos hærendo perditioni elongamur ab eo. Ad hanc igitur terrenam regionem accessit longinquam a Deo, ut Gentium (5) regnum acciperet, secundum illud Psalm. II. „ Postula a me, & dabo tibi Gentes hereditatem tuam." AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. cap. XLVI.) Vel regio longinqua Ecclesia Gentium est, usque ad fines terræ: abiit enim ut plenitudo Gentium intraret, revertetur ut omnis Israel salvus fiat. EUSEBIUS *c*. Vel per hoc quod profectus est ad regionem longinquam, ascensum proprium a terra in cælos designat; cum vero subdit, *Accipere sibi regnum, & redire*, secundam sui apparitionem gloriosam, & regiam ostendit. Et primo quidem hominem se vocat propter nativitatem in carne, deinde nobilem; nondum autem se Regem appellat, quia nondum in prima apparitione regia fungebatur maiestate. Sed & bene dicitur obtinere sibi regnum: nam dante sibi Patre illud obtinuit, secundum illud Danielis VII. „ Ecce Filius hominis veniebat in nubibus, & datum est „ ei regnum." CYRILLUS. Ascendens enim ad cælos, sedet ad dexteram maiestatis in excelsis; ascendens autem dispensavit credentibus in eum divinorum charismatum differentiam; sicut servis committuntur dominicæ facultates, ut aliquid lucrantes, famulatus sui ferant præconia: unde sequitur: *Vocatis autem decem servis suis, dedit illis decem mnas*. *d* Consuevit sacra Scriptu-

(1) *Al.* ipsi de his sapientiam. (2) *Al. omittitur* iniuriis. (3) *Al.* in quadruplum. (4) *Al.* Nec non. (5) *Al. omittitur* regnum.

Ex editione P. Nicolai.

a In Cat. Græc. PP. *b* In Esai. cap. XIII. vis. XIII. *c* Ut supra. *d* CHRYSOSTOMUS in Catena Græcorum PP.

ra in signum perfectionis uti numero denario; quem si quis numerando excedere velit, ab unitate iterum inchoabit, quasi denario perducto ad metam: & ideo in dispensatione talentorum eum qui metam attigit divini officii, decem ait mnas recepisse. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (ut supra.) Vel per decem mnas legem significat propter decalogum; per decem autem servos, hos quibus sub illa positis gratia prædicata est. Sic enim intelligendum est eis datas mnas ad usum, cum intellexerunt, legem remoto velamine ad Evangelium pertinere. BEDA (cap. lxxviii.) Mina (1) namque, quam Græci *mnan* (μνᾶν) vocant, centum dracmis appenditur: & omnis Scripturæ sermo, quia vitæ cælestis perfectionem suggerit, quasi numeri centenarii pondere fulgescit. EUSEBIUS *a*. Significat ergo per eos qui mnas recipiunt, suos discipulos, quibus mnas exhibens singulis, parem cunctis dispensationem committens negotiari iussit. Sequitur: *Et ait ad illos: Negotiamini dum venio*. Nullum autem aliud negotium erat nisi dogma regni sui intentis mortalibus prædicandum per suos discipulos. Idem autem est omnium documentum, eademque fides, unum baptisma; & ob hoc mna una singulis datur. CYRILLUS. Multa autem est horum differentia ad illos qui inficiati sunt regnum Dei; de quibus subditur: *Cives autem eius oderant illum, & miserunt legationem post illum, dicentes: Nolumus hunc regnare super nos*. Hoc est quod Christus improperavit Iudæis dicens Ioan. xv. „ Nunc vero vide„ runt, & oderunt me, & Patrem. " Renuerunt autem regnum eius, dicentes Pilato ibid. xix. „ Non habemus Regem „ nisi Cæsarem. " EUSEBIUS *b*. Per hoc enim quod dicit, *Cives eius*, Iudæos significat ortos ex eadem progenie secundum carnem, & quoniam ritu legis cum illis pariter utebatur. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. qu. lxi.) Miserunt autem legationem post eum, quia etiam post resurrectionem eius immiserunt persecutiones Apostolis, & prædicationem Evangelii respuerunt. EUSEBIUS *c*. Postquam autem Salvator hæc docuit pertinentia ad primum eius adventum, consequenter gloriosum, & regium eius reditum ostendit, dicens: *Et factum est ut rediret accepto regno, & iussit vocari servos, quibus dedit pecuniam, ut sciret quantum quisque negotiatus esset*. CHRYSOSTOMUS *d*. Duo regna Dei novit sacra Scriptura: alterum quidem ex creatione, secundum quod est Rex omnium creationis iure; alterum autem ex approbatione, secundum quod iustis dominatur, propria sponte ei subiectis; & hoc regnum hic dicitur accepisse. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. qu. xli.) Redit etiam accepto regno, quia in manifestissima claritate venturus est qui eis humilis apparuit, cum diceret Ioan. xix. „ Regnum meum non est de hoc mun„ do. " CYRILLUS *e*. Redeunte autem Christo, sumpto regno, merebuntur præconia, & delectabuntur verbi ministri in supernis honoribus, quia multiplicaverunt talentum pluribus acquisitis: unde subditur: *Venit autem primus dicens: Domine, mna tua decem mnas acquisivit*. BEDA (cap. lxxviii. in Lucam.) Primus servus ordo doctorum est in circumcisione missorum; qui unam mnam negotiaturus accepit, quia unam fidem prædicare iussus est; sed hæc mna decem mnas acquisivit, quia populum sub lege constitutum sibimet docendo sociavit. Sequitur: *Et ait illi: Euge serve bone: quia in modico fuisti fidelis, eris potestatem habens super decem civitates*. In modico servus est fidelis, quia non adulterat verbum Dei. Quicquid enim in præsenti percipimus donorum, in comparatione futurorum paucum est. GRAECUS *f*. Sed quia mercedem propriorum bonorum accipit, decem dicitur civitatibus præesse. De his promissis quidam infime coniectantes existimant se præturis, & præfecturis donari in terrena Hierusalem reparata lapidibus pretiosis, si honeste in Christo fuerint conversati, ambitum potestatis, & prælationis ab anima minime deponentes. AMBROSIUS (Lib. VIII. in Luc. in fin. illius.) Sed civitates decem sunt animæ, quibus iure præponitur (2) qui pecuniam domini, & eloquia casta probata sicut argentum mentibus hominum feneraverit: nam sicut Hierusalem dicitur ædificata ut civitas, ita sunt animæ pacificæ; & sicut Angeli præsunt,

(1) *Al.* Mna namque quam Græci mina vocant &c. (2) *Al.* quia.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ut supra. *b* Ibidem. *c* Ut supra. *d* Hom. xxxix. in I. ad Corinth. *e* In Catena Græcorum PP. *f* Vel Evagrius in Catena Græcorum PP.

ſunt, ita hi qui vitam meruerunt Angelorum.

Sequitur: *Et alter venit dicens : Domine, mna tua fecit quinque mnas*. BEDA (cap. lxxviii. ſuper *Mna tua fecit quinque*.) Servus ille cœtus eſt eorum qui præputio evangelizare miſſi ſunt, cuius mna, ideſt evangelica fides, quinque mnas fecit: quia Gentes corporis ſenſibus antea mancipatas ad fidei evangelicæ gratiam convertit. Sequitur: *Et huic ait: Et tu eſto ſuper quinque civitates*; hoc eſt, ex earum, quas imbueras, animarum fide, & converſatione ſublimis fulgeas. AMBROSIUS (ubi ſupra.) Vel aliter fortaſſe. Iſte qui quinque mnas acquiſivit, moralia habet, quia quinque ſunt corporis ſenſus; ille qui decem, duplicia, ideſt myſtica legis, & moralia probitatis. Poſſumus & hic decem mnas decem verba intelligere, ideſt legis doctrinam, quinque mnas magiſteria diſciplinæ; ſed legiſperitum in omnibus volo eſſe perfectum. Bene autem quia de Iudæis dicit, duo ſoli multiplicatam pecuniam deferunt, non utique æris, ſed (1) diſputationis uſuris. CHRYSOSTOMUS *a*. Alia eſt enim pecunia ſenoris, alia doctrinæ cæleſtis uſura. In terrenis enim opibus non evenit unum fieri divitem, niſi alter depauperetur; ſed in ſpiritualibus non evenit quemquam ditari, niſi faciat & alium locupletem: in corporeis enim participatio minuit, ſed in ſpiritualibus auget. AUGUSTINUS de Quæſt. Evang. (Lib. II. qu. xlvi.) Vel aliter. Quod unus eorum qui bene uſi ſunt, decem acquiſivit, & alter quinque, ſignificat eos eſſe acquiſitos in gregem Domini a quibus iam lex per gratiam intellecta eſt, ſive propter decem legis præcepta, ſive quia ille per quem lex lata eſt, quinque libros conſcripſit. Ad hoc pertinent decem, & quinque civitates, quibus eos præponit: (2) multiplicatio enim intelligentiæ in ipſa varietate, quæ de unoquoque præcepto, vel de unoquolibet libro pullulat, ad unum reducta, quaſi civitatem facit viventium rationum æternarum: eſt enim civitas, non quorumlibet animantium, ſed rationalium multitudo, legis unius ſocietate devincta. Quod ergo ſervi reddentes rationem ex eo quod acceperant, laudantur qui lucrati ſunt, ſignificat eos bonam reddere rationem qui bene uſi ſunt (3) eo quod acceperunt ad augendas divitias domini per eos qui credunt in eum. Quod qui facere nolunt, in illo ſignati (4) ſunt qui mnam ſuam in ſudario ſervavit; de quo ſequitur: *Et tertius venit dicens: Domine, ecce mna tua quam habui, repoſitam in ſudario*. Sunt enim homines hac ſibi perverſitate blandientes, ut dicant: Sufficit ut de ſe unuſquiſque rationem reddat: quid opus eſt aliis prædicare, & miniſtrare ut etiam rationem de ipſis quiſque reddere cogatur? Cum apud Dominum etiam illi ſint inexcuſabiles quibus lex data non eſt, (5) neque etiam qui audito Evangelio non obediverunt: quia per creaturam poterant cognoſcere creatorem: unde ſequitur: *Timui enim te, quia homo auſterus es: tollis quod non poſuiſti, & metis quod non ſeminaſti*. Hoc eſt enim quaſi metere ubi non ſeminavit, ideſt eos impietatis reos tenere, quibus verbum (6) aut legis, aut Evangelii miniſtratum non eſt. Hoc autem veluti iudicii periculum devitantes pigro labore a verbi miniſtratione conquieſcunt; & hoc eſt quaſi in ſudario ligare quod acceperunt. THEOPHYLACTUS (ſuper *Repoſitam in ſudario*.) Sudario enim mortuorum facies velatur: merito ergo hic piger dicitur mnam in ſudario involviſſe, quia eam mortificans, & otioſam dimittens, non tractavit, nec auxit. BEDA (cap. lxxviii. in Lucam.) Vel pecuniam in ſudario ligare, eſt percepta dona ſub otio lenti corporis abſcondere. Quod autem putaverat ſe per excuſationem dixiſſe, in culpam propriam vertitur: unde ſequitur: *Dicit ei: De ore tuo te iudico, ſerve nequam*. Servus nequam vocatur quaſi piger ad exercendum negotium, & ſuperbus ad accuſandum domini iudicium. *Sciebas quod ego auſterus homo ſum, tollens quod non poſui, & metens quod non ſeminavi: & quare non dediſti pecuniam meam ad menſam*? quaſi dicat: Si durum me eſſe noveras, & aliena ſectari, quare non tibi hæc cogitatio incuſſit timorem, ut ſcires me mea diligentius quæſiturum? Pecunia autem, vel argentum prædicatio Evangelii eſt, & ſermo

(1) *Corrigit Nicolai* diſpenſationis. (2) *Al.* multiplicationem ſcilicet intelligentiæ in ipſa veritate. (3) *Al. deſideratur* eo. (4) *Al. omittitur* ſunt. (5) *Auguſtinus hic legit* neque audito Evangelio dormierunt. (6) *Al. deeſt* aut.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In eadem Catena.

mo divinus: quia „ eloquia Domini elo„ quia casta, argentum igne examinatum:“ Psalm. xi. qui sermo Domini dari debuit ad mensam, hoc est promptis paratisque cordibus intimari. AUGUSTINUS de Quæst. Evan. (Lib. II. q. xlvi.) Vel mensa ad quam danda erat pecunia, professionem ipsam religionis accipimus, quæ tamquam publice proponitur ad usum necessarium saluti. CHRYSOSTOMUS *a*. In sensibilibus autem divitiis debitores solius observationis obnoxii sunt: quantum enim recipiunt tantum eos reddere necesse est, & nihil plus ab eis quæritur: in divinis autem eloquiis non solum ad custodiam obligamur, sed etiam multiplicare monemur: unde sequitur: *Et ego veniens cum usuris utique exegissem illam*. BEDA (cap. lxxviii. in Lucam.) Qui enim verbi pecuniam a doctore percipit credendo, necesse est ut eam cum usuris solvat operando; vel ut ex eo quod audivit, etiam alia studeat intelligere, quæ necdum ex prædicatoris ore didicit. CYRILLUS *b*. Doctorum enim est inserere auditoribus salutarem, & proficuum sermonem; opus autem divinæ virtutis est attrahere obedientes ad audientiam, & fertilem eorum reddere intellectum. Non est autem hic servus laudatus, neque honorem promeruit; sed potius tamquam iners est condemnatus: unde sequitur: *Et astantibus dixit: Auferte ab eo mnam, & date illi qui decem mnas habet*. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. qu. xlvi.) Per quod significatur & illum posse amittere munus Dei qui habens non habet, idest eo non utitur; & eo augeri qui habens habet, idest bene utitur. BEDA (cap. lxxxvii. in Lucam.) Mystice autem hoc, ut reor, indicat intrante plenitudine Gentium, omnem Israel salvum futurum; & tunc abundantiam gratiæ spiritualis, quam modo nos tepide exercemus, illius populi doctoribus esse conferenda. CHRYSOSTOMUS *c*. Ideo autem dicit astantibus, *Auferte ei mnam*: quia non est (1) prudentis animi punire; sed alio quodam, scilicet ministro, eget ad puniendum officio iudicis: nam & Deus non ipsemet pœnas irrogat, sed mediantibus Angelis. (2) AMBROSIUS (Lib. VIII. in Luc. cap. ult.) De aliis servis siletur, qui quasi prodigi debitores quod acceperant perdiderunt. In duobus servis illis qui lucrati sunt, pauci signati sunt qui per duas vices ad cultores vineæ sunt destinati; in reliquis omnes Iudæi. Sequitur: *Et dixerunt illi: Domine, habet decem mnas*. Et ne hoc iniustum videretur, subdit: *Dico autem vobis, quia omni habenti dabitur*. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Quia cum decem auxerit (3) decuplando, palam est quod & plura decuplans pluris lucri fiet occasio Domino. A deside vero, & otioso, qui non satagit augere quod acceperat, ipsum quoque quod possidet auferetur: unde sequitur: *Ab eo autem qui non habet, & quod habet auferetur ab eo*: ne vacet (4) census dominicus; cum posset dari aliis, & multiplicari. Hæc autem non solum ad sermonem, & doctrinam referenda sunt, sed etiam ad morales virtutes: quoniam & in bis dat nobis Deus sua charismata, hunc dotans ieiunio, illum oratione, alium mansuetudine, vel humilitate: quibus si invigilaverimus, (5) multiplicabimus ea; si vero tepeamus, extinguemus. Deinde de adversariis subdit: *Verumtamen inimicos meos, illos qui noluerunt me regnare super se, adducite, & interficite ante me*. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. q. xlvi.) Per quod designat impietatem Iudæorum, quia ad eum noluerunt converti. THEOPHYLACTUS. Quos tradidit morti, mittens eos in ignem exteriorem; sed & in hoc mundo mactati sunt flebiliter ab exercitu Romanorum. CHRYSOSTOMUS *d*. Hæc contra Marcionistas competunt: nam & Christus dicit: *Adducite hostes meos, & occidite coram me*: cum tamen illi bonum dicant Christum, Deum vero veteris testamenti malum. Patet autem.

(1) *Al.* prudentiæ. (2) *Al.* AUGUSTINUS. (3) *Al.* deculpando, *&* *infra* deculpans. (4) *Al.* sensus. (5) *Al.* multiplicamus.

Ex editione P. Nicolai.

a In Catena Græc. PP. *b* A Corderio in Catena Græc. PP. non refertur quo ad hoc: & fortasse sumptum est ex illius tractatu in hunc locum, qui nunc non extat: similia nihilominus habet Lib. X. in Ioan. ad illa verba ex cap. xv. *Si sermonem meum servaverunt &c.* item orat. 1. in Esaiam super illud, *Argentum tuum versum est in scoriam*, cap. 1. *c* Hom. xlvii. in Acta versus finem. Quod subditur ex Chrysostomo, non eorumdem verborum occasione habet; sed similem nihilominus parabolam ex Matth. xxv. in exemplum adducit. *d* In Catena Græc. PP.

tem quod Pater, & Filius eadem facit: nam Pater ad vineam destinat exercitum, Filius autem hostes coram se trucidari facit. *a* Hæc autem quæ in Luca scribitur parabola, alia est ab ea quæ in Matthæo narratur de talentis: nam hic quidem ex uno capitali accepto, varii fuere proventus: quia ex una mna accepta, hic quinque talenta, ille obtulit decem; sed apud Matthæum, contrarium: nam qui duo accepit, duo superaddidit, & qui quinque, tantumdem, unde & præmiis donantur imparibus.

(c) TITUS *b*. Quia Dominus dixerat supra x. *Appropinquavit regnum Dei*; videntes illum in Hierusalem ascendentem, putabant ideo ascendere ut regnum Dei inchoaret. Consummata ergo parabola, in qua errorem prædictum correxit, & ostenso quod nondum insidiantem sibi mortem devicerat, procedebat ad passionem, ascendens Hierosolymam: unde dicitur: *Et his dictis praecedebat ascendens Hierusalem*. BEDA (cap. lxxviii. in fin.) Ostendens etiam de eiusdem civitatis eventu parabolam fuisse præmissam, quæ & ipsum erat occisura, & hostili clade peritura. Sequitur: *Et factum est, cum appropinquasset ad Bethphage, & Bethaniam ad montem qui vocatur Oliveti, misit duos discipulos suos*. Bethphage erat locus sacerdotum in monte Oliveti; Bethania quoque civitas, sive villula, ex latere montis eiusdem quasi stadiis quindecim a Hierusalem. CHRYSOSTOMUS *c*. Et quidem in exordiis indifferenter se Dominus ingerebat Iudæis; sed ubi sufficienter edidit suæ potestatis experimentum, auctoritate multa singula quæque pertractat. Multa igitur fiunt miracula. Prædixit quoniam invenietis pullum indomitum; & hoc est quod subditur: *Dicens: Ite in castellum quod contra vos est; quod introeuntes invenietis pullum asinæ alligatum, cui nemo umquam hominum sedit*. Prædicit etiam quod nemo prohibebit, sed cum audierint, silebunt: unde sequitur: *Solvite illum, & adducite. Si quis vos interrogaverit, Quare solvitis? sic dicetis ei: Quia Dominus operam eius desiderat*. TITUS *d*. In hoc autem divinam fore vocationem patuit: non enim potest aliquis resistere Deo quæ sua sunt evocanti. Discipuli autem iussi ducere pullum, non refutaverunt hoc officium ut parvum, sed abierunt ut adducerent eum: unde sequitur: *Abierunt autem qui iussi erant, & invenerunt, sicut dixit, pullum stantem*. BASILIUS *e*. Sic quoque docet nos & infima opera plurimo cum affectu, & studio aggredi, scientes quod quicquid intuitu Dei fit, non est parvum, sed dignum in regno cælorum. TITUS *f*. Obmutescunt autem ob excellentiam fortis virtutis, nequeuntes resistere Salvatoris eloquiis, qui ligaverunt asinum: sequitur enim: *Solventibus autem illis, dixerunt domini eius ad illos: Quid solvitis pullum? At illi dixerunt: Quia Dominus eum necessarium habet*. Maiestativum enim nomen est Dominus: Rex enim erat venturus in conspectu multitudinis. AUGUSTINUS de Cons. Evan. (Lib. II. cap. lxvi.) Nec moveat quod Matthæus asinam, & pullum dicit, ceteri autem de asina tacent: ubi enim utrumque factum potest intelligi, nulla repugnantia est, necsi alius alia (1) commemoraret; quanto minus ubi alius unum, & alius utrumque? GLOSSA *g*. Nec solum discipuli obsecuti sunt Christo in pullo alieno, sed etiam in propriis vestimentis, quæ partim asino imposuerunt, partim sternebant in via: unde sequitur: *Et duxerunt illum ad Iesum, & iacientes vestimenta sua supra pullum, imposuerunt Iesum. Exeunte autem illo substernebant vestimenta sua in via*. BEDA (cap. lxxix. in Lucam.) Iuxta alios Evangelistas, non discipuli tantum, sed etiam plurimi de turba vestimenta sternebant in via. AMBROSIUS (Lib. IX. in Lucam cap. 1.) Mystice autem Dominus venit ad montem Oliveti, ut novellas oleas in sublimi virtute plantaret: & fortasse ipse mons Christus est: quis enim alius tales fructus ferret olearum Spiritu sancto fecundarum? BEDA. Pulchre autem civitates positæ in monte Oliveti referuntur, hoc est in ipso Domino, qui unctionem spiritualium charismatum, (2) scientiæ, pietatisque luce resovet. ORIGENES *h*. Bethania autem interpretatur domus

(1) *Al.* commemorat. (2) *Al.* & scientiæ.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a IDEM hom. lxxix. in Matth. *b* In Cat. Græc. PP. & in Matth. *c* Hom. lxvii. in Matth. *d* Ut supra in Matth. *e* Nec notatur a Corderio in Cat. Græc. PP. nec occurrit in Operibus Basilii; etsi aliquid ad hunc sensum pertinens indicatur tom in Regulis fusius disputatis ad interr. v. & xxxiv. tum de Baptismo cap. iv. vi. & ix. *f* Ut supra. *g* Non est in Glossa quæ nunc extat, nec habet Anselmus in Matth. etsi pro illa sæpe Glossam notare solet S. Thomas in hoc Opere. *h* Hom. xxvii. in Lucam.

domus obedientiæ; Bethphage vero domus maxillarum, sacerdotalis quidam locus: maxillæ enim sacerdotibus dabantur, sicut in lege præcipitur. Illuc vero (1) ubi obedientia, & ubi locus sacerdotibus mancipatur, mittit Salvator discipulos suos, ut solvant asinæ pullum. AMBROSIUS (Lib. IX. in Lucam cap. 1.) In castello enim erant, & erat ligatus pullus cum asina, nec poterat solvi nisi iussu Domini. Solvit eum manus apostolica. Talis actus, talis vita, talis gratia. Esto talis ut ligatos possis solvere. In asina quidem Matthæus Evangelista quasi matrem figuravit erroris; hic autem in pullo generalitatem populi Gentilis expressit. Et bene, *In quo nemo sedit*: quia nullus ante quam Christus nationum populos vocavit ad Ecclesiam. Alligatus autem perfidiæ vinculis tenebatur, (2) iniquo addictus domino erroris famulatu; sed dominatum vendicare sibi non poterat, quem dominum fecerat non natura, sed culpa: & ideo cum *Dominus* dicitur, unus agnoscitur. Misera servitus cui vagum ius est: plures enim habet dominos qui unum non habet. Alieni alligant, ut possideant; iste solvit, ut teneat: vehementiora enim dona novit esse quam vincula. ORIGENES *a*. Multi ergo erant domini huius pulli, antequam Salvator eum haberet necessarium; postquam vero ille cœpit esse Dominus, plures esse domini cessaverunt: nemo enim potest Deo servire, & mammonæ. Quando malitiæ servimus, multis sumus passionibus, vitiisque subiecti. Necessarium autem habet Dominus pullum, quia cupit nos solvi vinculis peccatorum. ORIGENES super Ioannem *b*. Ego autem opinor non frustra castellum esse hunc locum, ubi stabat asina ligata, & pullus: quasi castellum enim respectu totius orbis cælestis tota terra despicitur absque adiectione alterius nominis nuncupatum. AMBROSIUS (Lib. IX. cap. 1. ante med.) Nec illud est otiosum quod duo discipuli diriguntur, Petrus ad Cornelium, Paulus ad reliquos: & ideo non personas destinavit, sed numerum diffinivit. Tamen si quis est qui personas exigat, potest æstimare de Philippo, quem Spiritus sanctus misit in Gazam, quando Candacis Reginæ baptizavit eunuchum. THEOPHYLACTUS (super *Misit duos discipulos.*) Vel duo missi hoc innuunt, quod ad introductionem Gentilis populi, & subiectionem eius ad Christum, duns faciunt gradus Prophetæ, & Apostoli. Ducunt autem eum a quodam castello, ut innotescat nobis quod hic populus rusticanus erat, & indoctus. AMBROSIUS (ubi supra ante med.) Illi ergo directi cum solverent pullum, non suis verbis sunt usi, sed dixerunt sicut dixerat illis Iesus; ut agnoscas quod non suo sermone, sed verbo Dei, nec proprio, sed Christi nomine fidem populis infudere Gentilibus; atque adversariæ potestates, quæ sibi nationum obsequia vendicabant, mandato cessere divino. ORIGENES (hom. XXXVII. in Luc.) Deinde mittunt discipuli vestes suas super asinam, & sedere faciunt Salvatorem, dum assumunt sermonem Dei, & imponunt eum super animas audientium. Vestibus exuuntur, & substernunt eas in via: quia vestimenta Apostolorum, opera eorum bona sunt. Et revera solutus a discipulis asinus, & portans Iesum incedit super vestimenta Apostolorum, quando doctrinam eorum imitatur, & vitam. Quis nostrum ita beatus est ut sedeat super illum Iesus? AMBROSIUS (ubi supra.) Non enim mundi Dominum gestari super dorsum asinæ delectavit; sed ut latente mysterio in secretis animarum interiore (3) consessu, mysticus rector insideret, regens mentis vestigia, lasciviam carnis infrenans: sermo eius habena est, stimulus est.

(d) ORIGENES (hom. XXXVII. ut supra.) Quamdiu in monte fuit Dominus, cum solis Apostolis morabatur; quando autem vicinus cœpit esse descensui, tunc occurrit ei turba populorum: unde dicitur: *Et cum iam appropinquarent ad descensum montis Oliveti, cœperunt omnes turbæ descendentium discipulorum gaudentes laudare Deum voce magna*. THEOPHYLACTUS (super his verbis.) Discipulos vocat non solum duodecim, aut septuaginta, sed omnes qui Christum sequebantur, seu causa miraculorum, seu ad aliquam delectationem doctrinæ; quibus ingeri pueri potuerunt, ut narrant alii Evangelistæ: unde sequitur: *Super omnibus quas viderant virtutibus*. BEDA (cap. LXXIX. a med.) Multas quidem virtutes

(1) *Al.* ubi obedientia, ibi locus &c. (2) *Al.* in quo adductus domino. (3) *Al.* consensu.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Hom. XXXVII. in Lucam. *b* Tomo, sive tract. XI.

tutes Domini viderant, sed maxime Lazari resurrectionem stupebant: nam, ut Ioannes ait cap. XII. „ propterea obviam venit „ ei turba, quia audierunt eum fecisse hoc „ signum. “ Notandnm enim est, non tunc primum Salvatorem Hierusalem adiisse, sed multoties antea, sicut Ioannes commemorat. AMBROSIUS (Lib. IX. in Lucam cap. I.) Turba igitur agnoscens Deum, Regem appellat, prophetiam repetit, expectatum quoque secundum carnem David filium venisse declarat: unde sequitur: *Dicentes: Benedictus qui venit Rex in nomine Domini*. BEDA (cap. LXXIX. in Lucam.) Idest in nomine Dei Patris; quamvis possit intelligi & in nomine suo, quia & ipse Dominus est. Sed melius verba eius nostrum dirigunt intellectum, quibus ait Ioan. V. „ Ego „ veni in nomine Patris mei: “ humilitatis enim magister est Christus. Non autem Rex Christus dicitur ad exigendum tributum, vel ferro exercitum armandum, hostesque visibiliter debellandos; sed quod mentes regat, & in regnum cælorum credentes perducat: quod enim Rex esse voluit Israel, miserationis indicium est, non potestatis augmentum. Verum quia Christus in carne totius mundi propitiatio illuxit, pulchre sibi invicem in laude eius cælestia simul, & terrena concinunt: eo enim nascente, cælestium agmina cantant, eodem autem cælis se redituro, mortales vicem laudis rependunt: unde sequitur, *Pax in cælo*. THEOPHYLACTUS (super *Quidam pharisæorum de turbis dixerunt*.) Hoc est, bellum antiquum, quo Deo adversabamur, evanuit. *Et gloria in excelsis*, laudantibus scilicet Angelis Deum in tali reconciliatione: nam hoc ipsum quod Deus visibiliter ambulat in territorio inimicorum suorum, significat ipsum nobiscum habere concordiam. Sed pharisæi hoc audientes murmurabant, eo quod turba eum Regem vocabat, & laudabat ut Deum; referentes nomen Regis ad seditionem, nomen vero Domini ad blasphemiam: unde sequitur: *Et quidam pharisæorum de turbis dixerunt ad illum: Magister, increpa discipulos tuos*. BEDA (cap. LXXIX. in Lucam.) (1) Mira invidorum dementia: quem magistrum appellandum non dubitant, quia vera docentem noverant, huius discipulos, quasi melius edocti, redarguendos æstimant. CYRILLUS. Sed Dominus non compescuit laudantes eum ut Deum, sed magis reprehensores compescens, attestatur sibi super gloria deitatis: unde sequitur: *Quibus ipse ait: Dico vobis, quia si hi tacuerint, lapides clamabunt*. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Quasi dicat: Non sine causa (2) homines me taliter laudant, sed commoniti virtutibus quas viderunt. BEDA (ubi supra.) Crucifixo etiam Domino, notis eius tacentibus præ timore, lapides, & saxa canebant, dum postquam emisit spiritum, terra mota est, & petræ scissæ sunt, & monumenta aperta sunt. AMBROSIUS (Lib. IX. cap. I. par. a fine.) Neque etiam mirum est si laudes Domini contra naturam suam saxa respondeant, quem scopulis duriores prædicant peremptores, scilicet turba post exiguum crucifixura Deum, negans affectibus quem vocibus confitetur: aut fortasse, quia obmutescentibus Iudæis post Domini passionem, vivi erant secundum Petrum lapides clamaturi. ORIGENES (hom. XXXVII. ut supra.) Quando etiam nos tacemus, idest refrigescit caritas multorum, lapides clamant: *Potest enim Deus suscitare de lapidibus filios Abrahæ*: supra III. a Pulchre autem turbas laudantes Deum ad descensionem montis occurrisse legimus, ut operatorem mysterii spiritualis significarent sibi venisse de cælo. BEDA. Descendente etiam Domino de monte olivarum, turbæ descendunt: quia humiliato misericordiæ auctore, necesse est eos qui misericordia indigent, eius vestigia imitari.

(e) ORIGENES (hom. XXXVIII.) Omnes beatitudines quos locutus est Iesus in Evangelio suo, firmat exemplo; sicut quod dixerat Matth. V. „ Beati mites, “ probat dicens ibid. XI. „ Discite a me, quia mi„ tis sum: “ & quia dixerat, „ Beati „ flentes, “ ipse quoque (3) flevit super civitatem: unde dicitur: *Et ut appropinquavit, videns civitatem, flevit super illam*. CYRILLUS. Miserebatur enim eorum Christus, qui omnes homines vult salvari: quod nobis non patuisset, nisi per aliquod humanum fieret evidens: effusæ enim lacrymæ sunt signa tristitiæ. GREGORIUS in hom. (XXXIX. in Evang.) Flevit igitur pius Redemptor ruinam perfidæ civitatis, quam ipsa civitas sibi non cognoscebat esse ven-

(1) *Al.* Miraculum invidorum. (2) *Al.* ut homines. (3) *Al.* flevit civitatem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a AMBROSIUS.

venturam; unde subditur: *Dicens : Quia si cognovisses & tu*: subaudi, fleres, quæ modo, quia nescis quod imminet, exultas: unde subditur: *Et quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi*. Cum enim carnis se voluptatibus daret in die sua, quæ ad pacem ei esse poterant habebat. Cur vero bona præsentia ad pacem habuerit, manifestatur cum subditur: *Nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis.* Si enim a cordis eius oculis mala quæ imminerent, abscondita non essent, læta in præsentibus prosperis non fuisset: unde mox eius pœna, quæ imminebat, adiuncta est, cum sequitur: *Quia venient dies in te*. CYRILLUS *a*. (1) Vel aliter. *Quia si cognovisses & tu*: non enim erant digni percipere divinitus inspiratas Scripturas, quæ narrant Christi mysterium: quoties enim legitur Moyses, velamen obnubilat cor eorum. Et quia non sunt inruiti veritatem, indignos se fecerunt salute, quæ manat a Christo: unde sequitur: *Et quidem in hac die tua quæ ad pacem tibi*. EUSEBIUS *b*. Ubi notat, suum adventum ad pacem totius mundi factum fuisse: venit enim ad hoc ut pacem prædicaret propinquis, & longinquis. Sed quia annuntiatam sibi pacem recipere noluerunt, hoc eos latebat; unde subditur: *Nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis*. Et ideo obsidionem, quæ in brevi erat ei superventura, expressissime prænuntiat subdens: *Quia venient dies in te, & circumdabunt te inimici tui vallo*. GREGORIUS (hom. xxxix. in Evang.) Ubi Romani Principes denuntiantur. Illa enim Hierosolymorum subversio describitur quæ a Vespasiano, & Tito Romanis Principibus facta est: unde subditur: *Et circumdabunt te, & coangustabunt te undique, & ad terram prosternent te, & filios tuos qui in te sunt*. EUSEBIUS. Quomodo autem hæc completa sint, ex his quæ tradita sunt a Iosepho, colligere possumus, qui cum esset Iudæus, singula quoque gesta narravit consona his quæ sunt a Christo prædicta. GREGORIUS (homil. xxxix. in Evang.) Hoc quoque quod additur, *Et non relinquent in te lapidem super lapidem*, & ipsa iam eiusdem civitatis transmigratio testatur; quia dum nunc in eo loco constructa est ubi extra portam Dominus fuerat crucifixus, prior illa, ut dicitur, Hierusalem funditus est eversa. Cui ex qua culpa eversionis pœna fuerit illata, subiungitur: *Eo quod non cognoveris tempus visitationis tuæ*. THEOPHYLACTUS. Idest, mei adventus: veni enim visurus, & salvaturus te. Quod si cognosceres, & in me crederes, esses pacata Romanis, & ex omnibus exempta periculis; sicut omnes qui crediderunt in Christum evaserunt. ORIGENES (hom. xxxviii.) Non nego igitur & illam Hierusalem propter habitatorum scelera fuisse destructam; sed quæro ne forte ad hanc Hierusalem fletus iste pertineat. Si enim post mysteria veritatis aliquis peccaverit, plangetur: nemo enim Gentilis fletur, sed ille qui fuit de Hierusalem, & esse cessavit. GREGORIUS (homil. xxxix. ut supra.) Redemptor enim noster per electos suos plangere non cessat, cum quosdam ex bona vita ad mores reprobos pervenisse considerat; qui si damnationem suam quæ eis imminet, agnovissent, semetipsos cum lacrymis electorum plangerent. Suam autem diem hic habet anima perversa, quæ transitorio gaudet in tempore; cui ea quæ adsunt, ad pacem sunt, dum ex rebus temporalibus lætatur. Hæc prævidere futura refugit, quæ præsentem lætitiam perturbent: unde dicitur: *Nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis*. ORIGENES (hom. xxxviii.) Fletur autem & nostra Hierusalem, quod post peccata circumdant eam inimici, idest spiritus nequam, & immittunt in circuitu eius vallum, ut obsideant eam, & lapidem super lapidem non relinquant; maxime si post multam continentiam, si post aliquot annos castitatis victus quis fuerit, & blandimentis carnis illectus, patientiam, pudicitiamque amiserit, si fuerit fornicatus; lapidem super lapidem non relinquent in eo, secundum illud Ezech. xviii. „ Non recordabor primarum iustitiarum eius." GREGORIUS (hom. xxxix. ut supra.) Vel aliter. Maligni spiritus animam a corpore exeuntem obsident, quam in carnis amore positam deceptoriis delectationibus fovent; qui vallo circumdant, quia ante mentis eius ocu-

(1) *Nicolai omittit* Vel aliter.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græc. PP. *b* Eusebii locus non occurrit, nec a Corderio notatur in Catena Græc. PP. Quod autem ex eodem postea subiungitur colligi potest ex Hist. eccl. Lib. III. cap. vi. vii. viii. & ex Iosepho de Bello Iudaico Lib. VI. cap. xii. ac deinceps.

oculos reductis iniquitatibus quas perpetravit, hanc societate suæ damnationis coarctant, ut in ipsa extremitate vitæ deprehensa, a quibus hostibus circumclusa sit videat, & tamen evadendi aditum invenire non possit: quia operari iam non (1) licet bona, quæ cum licuit agere contempsit. Undique etiam animam coangustant, quando ei non solum operis, verum etiam locutionis, atque cogitationis iniquitates replicant, ut quæ prius se per multa dilatavit in scelere, in extremum de omnibus angustetur in retributione. Tunc autem anima per conditionem reatus sui ad terram consternitur, cum caro, quam vitam suam credidit, redire ad pulverem urgetur. Tunc in morte filii illius cadunt, cum cogitationes illicitæ, quæ modo ex illa prodeunt, in extrema ultione dissipantur; quæ etiam cogitationes per lapides significari valent: perversa enim mens, cum perversæ cogitationi perversiorem adiicit, quasi lapidem supra lapidem ponit; sed cum ad ultionem suam anima ducitur, omnis cogitationum constructio dissipatur. Pravam autem animam Deus assidue visitat præcepto, aliquando flagello, aliquando autem miraculo, ut vera quæ nesciebat audiat, & ea contemnens aut dolore compuncta redeat, aut beneficiis devicta, malum quod fecit erubescat. Sed quia visitationis suæ tempus non cognoscit, in extremo vitæ traditur suis inimicis.

(f) Gregorius in hom. (xxxix. in Evang.) Qui narraverat mala ventura, protinus templum ingressus est, ut de illo vendentes, & ementes eiiceret; ostendens quod ruina populi maxime ex culpa sacerdotum fuit: unde dicitur: *Et ingressus in templum, cœpit eiicere vendentes in illo, & ementes.* Ambrosius (Lib. IX. in Lucam cap. 1.) Deus enim templum suum non mercatoris vult esse diversorium, sed domicilium sanctitatis; nec vendibili religionis officio, sed obsequio gratuito usum ministerii sacerdotalis informat. Cyrillus a. Erat autem in templo multitudo mercatorum, qui vendebant animalia ritu legis mactanda in hostiis. Sed iam aderat tempus desinendi umbram, refulgendi vero Christi veritatem: ob hoc Christus, qui cum Patre simul colebatur in templo, iussit ritus corrigi legis, fieri vero templum orationis domum: unde subditur: *Dicens illis: Scriptum est, quia domus mea domus orationis est; vos autem fecistis eam speluncam latronum.* Gregorius (hom. xxxix. ut supra.) Qui enim ad accipienda munera in templo residebant, quia quibusdam non dantibus læsiones exquirerent, dubium non erat. Theophylactus (hoc loco.) Hoc etiam Dominus fecit in principio prædicationis suæ, ut narrat Ioannes, & nunc iterum illud fecit: (2) quod ad maius crimen Iudæorum redundat, qui non fuerunt ex priori admonitione castigati. Augustinus de Quæst. Evan. (Lib. II. q. xlviii.) Mystice autem templum ipsum hominem Christum intelligas, vel etiam adiuncto corpore eius, quod est Ecclesia. Secundum autem id quod est caput Ecclesiæ, dictum est Ioan. 11. „ Solvite templum hoc, „ & in triduo suscitabo illud: " secundum id vero quod est adiuncta Ecclesia, intelligitur templum de quo videtur dixisse ibid. „ Auferte ista hinc. " Significavit enim futuros in Ecclesia qui sua negotia potius agerent, vel receptacula ibi haberent ad occultanda scelera sua, quam ut caritatem Christi sequerentur, & peccatorum confessione, accepta venia, corrigerentur. Gregorius in homil. (xxxix. in Evang.) Redemptor vero noster prædicationis verba nec indignis, nec ingratis subtrahit: unde postquam rigorem disciplinæ eiiciendo perversos tenuit, donum his gratiæ ostendit: nam subditur: *Et erat docens quotidie in templo.* Cyrillus. Decebat autem ex his quæ Christus dixerat, & fecerat, eum adorare ut Deum; sed ipsi nequaquam hoc facientes, quærebant eum occidere: sequitur enim: *Principes autem sacerdotum, & scribæ, & principes plebis quærebant illum perdere.* Beda. Vel quia quotidie docebat in templo, vel quia latrones eiecerat de templo, vel quia veniens illuc quasi Rex, & Dominus a credentium turba laudem hymni cælestis accepit. Cyrillus. Sed populus graviorem æstimationem accepit de Christo quam scribæ, & pharisæi, & principes Iudæorum, qui fidem Christi non acceptantes, alios increpabant: unde sequitur: *Et non inveniebant quid facerent illi: omnis enim populus suspensus erat audiens illum.* Beda (cap. lxxx. in Lucam.) Quod duobus mo-

Rr 2 dis

(1) Al. potest. (2) Al. quia.

Ex editione P. Nicolai.

a In Cat. Græc. PP.

dis intelligi potest: quia vel timentes populi tumultum, non inveniebant quid facerent de Iesu, quem perdere disposuerant; vel ideo Iesum perdere quærebant, quia, suo magisterio neglecto, plures ad eum audiendum confluere cernebant. GREGORIUS in hom. (XXXIX. in Evang.) Mystice autem sicut templum Dei in civitate est, ita in plebe fideli vita religiosorum. Et sæpe nonnulli religionis habitum sumunt, & dum sacrorum ordinum locum percipiunt, sanctæ religionis officium in commercium terrenæ negotiationis trahunt. Vendentes quippe in templo sunt qui hoc quod quibusdam iure competit, ad præmium largiuntur: iustitiam enim vendere est, hanc pro præmii acceptione servare. Ementes vero in templo sunt qui dum hoc persolvere proximo quod iustum est nolunt, dumque rem iure debitam facere contemnunt, dato patronis præmio emunt peccatum. ORIGENES (hom. XXXVIII. in Lucam.) Si quis ergo vendit, eiicietur, & præcipue si vendit columbas. Si enim ea quæ mihi a Spiritu sancto sunt revelata, & credita, aut in vulgus pretio vendidero, aut absque mercede non docuero; quid aliud facio nisi columbam, idest Spiritum sanctum, vendo? AMBROSIUS (Lib. IX. in Luc. cap. 11.) Generaliter itaque Dominus docet sæculares a Dei templo abesse debere contractus. Spiritaliter autem nummularios repulit, qui de pecunia Domini, idest Scriptura divina, lucrum quærunt, (1) nec bona, malaque discernunt. GREGORIUS in hom. (XXXIX. in Evang.) Qui domum Dei speluncam latronum faciunt, quia dum perversi homines locum religionis tenent, ibi malitiæ suæ gladiis occidunt ubi vivificare proximos orationis suæ intercessione debuerunt. Templum quoque est ipsa mens fidelium; quæ si in læsione proximi perversas cogitationes profert, quasi in spelunca latrones resident; cum autem mentem fidelium ad cavenda mala subtiliter erudit, quotidie veritas in templo docet.

CAPUT XX.

(a) ET factum est in una dierum, docente illo populum in templo, & evangelizante, convenerunt principes sacerdotum, & scribæ cum senioribus, & aiunt dicentes ad illum: Dic nobis, in qua potestate hæc facis; aut quis est qui dedit tibi hanc potestatem? Respondens autem Iesus dixit ad illos: Interrogabo vos & ego unum verbum. Respondete mihi. Baptismus Ioannis de cælo erat, an ex hominibus? At illi cogitabant intra se, dicentes: Quia si dixerimus, De cælo, dicet, Quare ergo non credidistis illi? si autem dixerimus, Ex hominibus, plebs universa lapidabit nos: certi enim sunt Ioannem Prophetam esse. Et responderunt se nescire unde esset. Et Iesus ait illis: Neque ego dico vobis in qua potestate hæc facio.

(b) Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc. Homo quidam plantavit vineam, & locavit eam colonis, & ipse peregre fuit multis temporibus. Et in tempore vindemiæ ille misit ad cultores servum, ut de fructu vineæ darent illi; qui cæsum dimiserunt eum inanem. Et addidit alterum servum mittere; illi autem hunc quoque cædentes, & afficientes contumelia, dimiserunt inanem. Et addidit tertium mittere; qui & illum vulnerantes eiecerunt. Dixit autem dominus vineæ: Quid faciam? Mittam filium meum dilectum: forsitan cum hunc viderint verebuntur. Quem cum vidissent coloni, cogitaverunt intra se dicentes: Hic est heres: occidamus illum, ut nostra fiat hereditas. Et eiectum illum extra vineam occiderunt. Quid ergo faciet illis dominus vineæ? Veniet, & perdet colonos istos, & dabit vineam aliis. Quo audito dixerunt illi, Absit. Ille autem aspiciens eos ait: Quid est ergo hoc quod scriptum est? Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. Omnis qui ceciderit supra illum lapidem, conquassabitur; supra quem autem ceciderit, comminuet illum.

(c) Et

(1) *Al.* ne bona, malaque, discernant.

(c) Et quærebant principes sacerdotum, & scribæ mittere in illum manus illa hora, & timuerunt populum. Cognoverunt enim quod ad ipsos dixerit similitudinem istam. Et observantes miserunt insidiatores, qui se iustos simularent, ut caperent eum in sermone, & traderent illum principatui, & potestati præsidis. Et interrogaverunt eum dicentes: Magister, scimus quia recte dicis, & doces, & non accipis personam hominis, sed viam Dei in veritate doces. Licet nobis tributum dare Cæsari, an non? Considerans autem dolum illorum, dixit ad eos: Quid me tentatis? Ostendite mihi denarium. Cuius habet imaginem, & superscriptionem? Respondentes dixerunt, Cæsaris. Et ait illis: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt Dei, Deo. Et non potuerunt verbum eius reprehendere coram plebe; & mirati in responso eius, tacuerunt.

(d) Accesserunt autem quidam sadducæorum, qui negant esse resurrectionem, & interrogaverunt eum dicentes: Magister, Moyses scripsit nobis, si frater alicuius mortuus fuerit habens uxorem, & hic sine liberis fuerit, ut accipiat eam frater eius uxorem, & suscitet semen fratri suo. Septem ergo fratres erant; & primus accepit uxorem, & mortuus est sine filiis; & sequens accepit illam; & ipse mortuus est sine filio; & tertius accepit illam; similiter & omnes septem, & non reliquerunt semen, & mortui sunt. Novissime omnium mortua est & mulier. In resurrectione ergo cuius eorum erit uxor? Siquidem septem habuerunt eam uxorem. Et ait illis Iesus: Filii huius sæculi nubunt, & traduntur ad nuptias; illi vero qui digni habebuntur sæculo illo, & resurrectione ex mortuis, neque nubent, neque ducent uxores, neque ultra mori poterunt: æquales enim Angelis sunt, & filii sunt Dei, cum sint filii resurrectionis. Quia vero resurgant mortui, & Moyses ostendit secus rubum, sicut dicit Dominum Deum Abraham, & Deum Isaac, & Deum Iacob. Deus autem non est mortuorum, sed vivorum: omnes enim vivunt ei. Respondentes autem quidam scribarum dixerunt ei: Magister, bene dixisti. Et amplius non audebant eum quidquam interrogare.

(e) Dixit autem ad illos: Quomodo dicunt Christum filium esse David; & ipse David dicit in libro Psalmorum: Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? David ergo Dominum illum vocat; & quomodo filius eius est?

(f) Audiente autem omni populo, dixit discipulis suis: Attendite a scribis, qui volunt ambulare in stolis, & amant salutationes in foro, & primas cathedras in synagogis, & primos discubitus in conviviis; qui devorant domos viduarum, simulantes longam orationem. Hi accipient damnationem maiorem.

(a) AUGUSTINUS de Cons. Evang. (Lib. II. cap. lxix.) Cum memorasset Lucas eiectos de templo ementes, & vendentes, prætermisit quod exibat in Bethaniam, & regrediebatur in civitatem, & quod de ficulnea factum est, & quod mirantibus discipulis de fidei virtute responsum est. Atque his prætermissis, non quasi ex ordine dies prosequens, sicut Marcus, intulit dicens: *Et factum est in una dierum, docente illo populum in templo, & evangelizante, convenerunt principes sacerdotum, & scribæ cum senioribus*. Quod dicit factum in una dierum, ea dies intelligitur in qua id gestum Matthæus, & Marcus retulerunt. EUSEBIUS *. Cum autem principes mirari deberent docentem cælestia dogmata, & cognoscere per dicta, & facta hunc esse Christum quem Prophetæ præcinerant, incumbentes subversioni populi, Christum prohibebant: sequitur enim: *Et aiunt dicentes ad illum: Dic nobis, in qua potestate hæc facis; aut quis est qui dedit tibi hanc potestatem?* CYRILLUS. Quasi dicat: Secundum legem Mosaicam solis exorcistis ex Levitico sanguine, data est auctoritas docendi, nec non sacrorum atriorum potestas; at tu ortus ex Iuda commissos nobis fasces usurpas.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

* In Catena Græc. PP.

pas. Sed si novisses, o pharisæe, Scripturas, recoleres, quod hic est Sacerdos, qui secundum ordinem Melchisedech offert Deo in se credentes per cultum qui legem transcendit. Quid igitur anxiaris, eiectis ab atriis sacris, quæ opportuna videbantur legalibus victimis, eo vocante ad veram iustificationem per fidem? BEDA (cap. lxxxi. in Luc.) Vel quando dicunt, *In qua potestate hæc facis?* de Dei dubitant potestate, & subintelligi voluut diaboli esse quod facit. Addentes quoque, *Aut quis est qui dedit tibi hanc potestatem?* manifestissime Dei Filium negant, quem putant non suis, sed alienis viribus signa facere. Poterat autem Dominus aperta responsione tentatorum calumniam confutare; sed prudenter interrogat, ut suo silentio, vel sententia condemnentur: sequitur enim: *Respondens autem dixit ad illos: Interrogabo & ego vos unum verbum; respondete mihi. Baptismus Ioannis de cælo erat, an ex hominibus?* THEOPHYLACTUS (cir. fin. Com. ad cap. XIX. Luc.) Ut enim ostenderet eos semper fuisse Spiritui sancto rebelles, & nedum Esaiæ, cuius non erat memoria, sed nuper viso Ioanni credere noluerunt; ob hoc versa vice opponit eis hanc quæstionem, ostendens quod si tanto Prophetæ Ioanni, qui apud eos maior videbatur, minime crediderunt, perhibenti testimonium eius, qualiter ei crederent respondenti qua auctoritate hoc faceret? EUSEBIUS *a*. Quærit autem de Ioanne Baptista, non unde erat oriundus, sed unde legem suscepisset baptismatis. CYRILLUS. Sed illi fugere veritatem non horruerunt. Deus enim misit Ioannem sicut vocem clamantem, supra III. *Parate viam Domino*. Timuerunt autem dicere veritatem, ne diceretur (1) eis, Cur non credidistis? & cavent reprehendere præcursorem, non metu divino, sed populi: unde sequitur: *At illi cogitabant intra se dicentes: Quia si dixerimus, De cælo, dicet: Quare ergo ei non credidistis?* BEDA (super illud, *Illi cogitabant dicentes.*) Quasi dicat: Quem confitemini de cælo habuisse prophetiam, mihi testimonium perhibuit; & ab illo audistis in qua potestate hæc faciam: sequitur enim: *Si autem dixerimus, Ex hominibus, plebs universa lapidabit nos: certi sunt enim Ioannem Prophetam esse.* Viderunt ergo, quomodolibet respondissent, in laqueum se casuros, timentes lapidationem, sed magis veritatis confessionem: unde sequitur: *Et responderunt se nescire unde esset.* Quia ergo nolunt fateri hoc quod sciunt, repulsi sunt ut eis Dominus non diceret quod sciebat: unde sequitur: *Et ait illis Iesus: Neque ego dico vobis in qua potestate hæc facio.* Ob duas enim causas maxime scientia veritatis est occultanda quærentibus, cum scilicet is qui quærit minus capax est ad intelligendum ea quæ quærit, aut odio, vel contemptu veritatis indignus est cui debeat aperiri quod quærit.

(b) EUSEBIUS *b*. Congregatis in unum principibus populi Iudæorum in ipso templo, ea quæ contra ipsum facturi erant, & superventurum eis exterminium figurate (2) per parabolam protulit: dicitur enim: *Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc. Homo plantavit vineam.* AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. lxx.) Tacuit Matthæus brevitatis causa, quod Lucas non tacet, parabolam istam non ad solos principes dictam, qui de potestate interrogaverunt, sed (3) etiam ad plebem. AMBROSIUS (Lib. IX. in Luc. cap. de vinea plantata, in prin.) Plerique autem varie significationes de vineæ appellatione derivant; sed evidenter Esaias vineam Domini Sabaoth domum Israel esse memorat. Hanc vineam quis alius nisi Deus condidit? BEDA (cap. lxxxii. in Luc.) Homo ergo qui plantavit vineam ipse est, qui iuxta aliam parabolam conduxit operarios in vineam suam. EUSEBIUS *c*. Sed parabola quam Esaias dicit, vineam reprehendit; Salvatoris vero parabola non est contra vineam dicta, sed de cultoribus vineæ, de quibus subditur: *Et locavit eam colonis*, idest senioribus populi, & principibus sacerdotum, & doctoribus, & optimatibus cunctis. THEOPHYLACTUS (cir. prin. Comm. ad cap. XX. Luc.) Vel quilibet de populo est vinea, idem est etiam cultor: quilibet enim nostrum seipsum colit. Hac igitur vinea commissa cultoribus, abiit; idest, dimisit illos progredi suo arbitrio: unde sequitur: *Et ipse peregre fuit multis temporibus.* AMBROSIUS (Lib. IX. cap. de vinea plan-

(1) *Al.* omittitur eis. (2) *Al.* deest ter. *Nicolai legit* figurate prædicens. (3) *Al.* desideratur etiam.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ut supra. *b* Ibid. *c* In Cat. Græc. PP.

plantata.) Non quia ex loco ad locum profectus est Dominus, qui ubique semper præsens est; sed quia præsentior est diligentibus, negligentibus abest. Multis autem temporibus absuit, ne (1) propera videretur exactio: nam quo indulgentior liberalitas, eo inexcusabilior pervicacia. CYRILLUS *a*. Vel Deus absentavit se a vinea plurium annorum curriculis: quia postquam visus est in specie ignis descendisse in montem Sina, non amplius visibiliter præbuit eis suam præsentiam. Nulla tamen interpolatio contigit qua non mitteret Deus Prophetas, & iustos commonentes: unde sequitur: *Et in tempore vindemiæ, ille misit ad cultores servum, ut de fructu vineæ darent illi*. THEOPHYLACTUS (par. a princ. Com. in cap. xx.) Dicit autem, *De fructu vineæ*, quia non totum fructum, sed aliquid de fructu volebat accipere. Nam quid lucratur Deus a nobis nisi suam notitiam, quæ etiam est nostra utilitas? BEDA (cap. lxxxii. in Luc.) Bene autem fructum posuit, non proventum: nullus enim huius vineæ proventus inventus est. Servus ergo primus missus est Moyses, qui per quadraginta annos fructum aliquem legis quam dederat, a cultoribus requirebat; sed vexatus est propter eos, quia exacerbaverunt spiritum eius: unde sequitur *Qui cæsum dimiserunt eum inanem*. AMBROSIUS (ubi supra.) Factum est autem ut plures alios destinaret, quos Iudæi inhonoros, & inanes sibi, de quibus nihil potuerunt proficere, dimiserunt: unde sequitur: *Et addidit alterum servum mittere*. BEDA (cap. lxxxii.) Servus alter David significatur, qui missus est, ut post edicta legalia cultores vineæ psalmodiæ modulamine ad exercitium boni operis excitaret; sed & contra hunc dixerunt II. Reg. xx. „ Quæ nobis pars in David, aut quæ he„ reditas in filio Isai? " Unde sequitur: *Illi autem hunc cædentes, & afficientes contumelia, dimiserunt inanem*. Sed nec sic destitit: sequitur enim: *Et addidit tertium mittere*: per quem Prophetarum chorum intellige, qui continuis attestationibus populum convenerunt. Sed quem Prophetarum non sunt persecuti? unde sequitur: *Qui & illum vulnerantes eiecerunt*. His autem tribus servorum gradibus omnium sub lege doctorum figuram posse comprehendi, Dominus alibi manifestat, dicens infra xxiv. *Quoniam necesse est impleri omnia quæ sunt in lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me*. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Prophetis igitur talia mala passis, Filius destinatur: sequitur enim: *Dixit autem dominus vineæ, Quid faciam?* BEDA (cap. lxxxii. in Luc.) Quod dominus vineæ dubitative loquitur, non de ignorantia venit: quid enim nesciat Deus Pater? Sed ambigere dicitur, ut libera voluntas hominis servetur. CYRILLUS *b*. Deliberat etiam secum dominus vineæ quid agat, non quasi carens ministris, sed quia (2) pertractato quolibet ingenio salutis humanæ, populo vero nequaquam adiuto, aliud maius adiungit: unde consequenter dicit: *Mittam filium meum dilectum: forsitan cum hunc viderint, verebuntur*. THEOPHYLACTUS (non remote a princ. Com. in cap. xx. Lucæ.) Dixit autem hoc, non tamquam ignorans, quod peius eum essent tractaturi quam Prophetas, sed quia oportebat Filium eis fieri reverendum. Quod si contumaces fuerint occidendo, hoc cumulat eorum crimen. Ne ergo dicerent aliqui divinam præscientiam necessario fuisse inobedientiæ causam, ideo sic figurat sermonem. AMBROSIUS (ut supra.) Filium igitur unigenitum sibi missum perfidi Iudæi, quasi heredem removere cupientes, occiderunt crucifigendo, & eiecerunt negando: unde sequitur: *Quem cum vidissent coloni, cogitaverunt intra se dicentes: Hic est heres: occidamus eum, ut nostra fiat hereditas*. Heres Christus est, idemque testator: heres, quia morti propriæ supervivit, & testamentorum quæ ipse contulit, tamquam hereditaria in nostris profectibus emolumenta consequitur. BEDA (cap. lxxxii. super *Hic est heres*.) Manifestissime autem Dominus probat, Iudæorum principes non per ignorantiam, sed per invidentiam crucifixisse Filium Dei. Intellexerunt enim hunc esse cui dictum est Psal. ii. „ Dabo tibi gentes he„ reditatem tuam: " sequitur enim: *Et eiectum extra vineam occiderunt*: quia „ Iesus, „ ut sanctificaret per suum sanguinem po„ pulum, extra portam passus est: " Hebr. xiii. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Sed quia superius populum, non Hierusalem, loco vineæ sumpsimus, forsan magis proprie dici potest, quod occidit quidem eum

(1) *Apud P. Nicolaium est præpropera*. (2) *Idem legit* pertentato.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In eadem Catena. *b* Ibidem.

eum populus extra vineam; idest, extra populi manus passus est Dominus, quia scilicet populus ei non propriis manibus necem intulit, sed tradens hunc Pilato, & Gentibus. Quidam autem per vineam Scripturam intellexerunt, cui non credentes, Dominum necaverunt: unde extra vineam, id est extra Scripturam, dicitur Dominus passus. BEDA (cap. lxxxii. in Luc.) Sive eiectus extra vineam, & occisus est, quia prius est ab infidelium corde repulsus, ac deinde cruci addictus est. CHRYSOSTOMUS *a*. Dispensationis autem, non negligentiæ est post Prophetas Christum venisse: non enim Deus omnia repente prosequitur, sed condescendit propter sui pietatem: quia si post servos venientem filium contempserunt, multo magis nec antea eum audirent: qui enim non audiebant minora præcepta, quomodo audivissent maiora? AMBROSIUS (Lib. & tit. ubi supra.) Pulchre autem interrogat, ut sua se ipsi damnent sententia: sequitur enim: *Quid ergo faciet illis dominus vineæ?* BASILIUS *b*. Hoc autem fit, quasi his qui damnantur nihil habentibus opponere evidentiæ iuris. Proprium autem est divinæ miserationis non infligere pœnas silentio, sed prædicere minis, revocando eos ad pœnitentiam: unde & hic sequitur: *Veniet, & perdet colonos istos, & dabit vineam aliis*. AMBROSIUS (ubi supra.) Venturum dominum dicit vineæ, quod in filio adsit etiam paterna maiestas; vel quod ultimis temporibus præsentior humanis aspiret affectibus. CYRILLUS *c*. Exclusi sunt igitur Iudæorum primates, quasi dominicæ voluntati repugnantes, & sterilem reddentes vineam sibi commissam; est autem datus cultus vineæ sacerdotibus novi testamenti. Cum autem virtutem ænigmatis senserunt, recusant illud pati: unde sequitur: *Quo audito, dixerunt illi, Absit*. Nec tamen (1) evaserunt ob sui pertinaciam, & inobedientiam erga fidem Christi. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Aliter autem videtur Matthæus cap. xxi. dicere, Dominum scilicet quæsivisse, „ Quid faciet illis cul„ toribus dominus vineæ? " Iudæos vero respondisse, „ Malos male perdet. " Non est autem repugnantia, nam utrumque factum est: primo enim ipsi promulgaverunt illam sententiam; postea sententes quo tendebat parabola, dixerunt, *Absit*: ut Lucas hic narrat. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. lxx.) Vel aliter. In illa de qua loquimur turba erant qui dolose Dominum interrogaverant, in qua potestate faceret: erant etiam qui non dolose, sed fideliter acclamaverunt: „ Benedictus qui venit in nomine Domini: " Marc. xi. ac per hoc erant qui dicerent: *Perdet illos, & vineam suam dabit aliis*: quæ vox recte etiam ipsius Domini fuisse intelligitur, sive propter veritatem, sive propter membrorum eius cum suo capite unitatem. Erant etiam qui talia respondentibus dicerent, *Absit*: quia intelligebant in seipsos hanc parabolam dictam: sequitur enim: *Ille autem aspiciens eos ait*: *Quid est ergo hoc quod scriptum est*: *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli*? BEDA (cap. lxxxii. super *Lapidem quem reprobaverunt*.) Quasi dicat: Quomodo implebitur hæc prophetia, nisi quia Christus a vobis reprobatus, & occisus, credituris est Gentibus prædicandus, ut quasi lapis angularis ex utroque populo unum sibi templum ædificet? EUSEBIUS. Lapis autem dicitur Christus propter terrestre corpus, abscissus sine manibus, secundum visionem Danielis propter ortum ex Virgine. Lapis autem non argenteus, aut aureus, quia non Rex aliquis gloriosus, sed homo humilis, & abiectus; propter quod ædificantes eum reprobaverunt. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Reprobaverunt enim eum principes populi, cum dixerunt Ioan. ix. „ Hic a Deo non „ est. " Ille vero tam utilis fuit, tam electus ut in capite anguli poneretur. CYRILLUS *d*. Angulo vero comparat sacra Scriptura concursum utriusque populi, Israelitici scilicet, & Gentilis, in unam fidem: compegit enim Salvator utrumque populum in unum novum hominem, concilians eos in uno corpore Patri. Salubris ergo est lapis angulo facto ab eo; detrimentum autem infert Iudæis impugnantibus hunc spiritualem concursum. THEOPHYLACTUS (super *Omnis qui ceciderit super lapidem*.) Duas autem condemnationes commemorat: unam

(1) *Superaddit Nicolaius* meliores *in hunc modum* evaserunt meliores.

Ex editione P. Nicolai.

a Nec a Corderio notatur in Catena Græc. PP. nec alibi occurrit. *b* In Esaiæ v. cap. *c* In Catena Græc. PP. *d* In Cat. Græc. PP.

unam quidem animarum suarum, quam passi sunt scandalizati in Christo; & hoc tangit cum dicit: *Omnis qui ceciderit super illum lapidem, conquassabitur*: aliam vero captivitatis, & exterminii, quam intulit eis lapis ab ipsis contemptus; & hoc tangit cum subdit: *Supra quem autem ipse ceciderit, comminuet illum*, vel *ventilabit eum*: sic enim ventilati sunt Iudaei a Iudaea per universum orbem, ut ab area paleae. Et attende ordinem: nam praeambulum est scelus in eum commissum, sequitur autem iusta Dei vindicta. BEDA (cap. lxxxii. in Luc.) Vel aliter. Qui peccator est, & tamen illi credit, cadit quidem super lapidem, & conquassatur, reservatur enim per poenitentiam ad salutem; *supra quem vero ille ceciderit*; hoc est, cui lapis ipse irruerit, quia ipsum negavit, *comminuet eum*, ut nec testa quidem remaneat, in qua hauriatur aquae pusillum. Sive de his dicit, quod cadunt super eum, qui illum modo contemnunt; ideo nondum penitus intereunt, sed conquassantur, ut non recti ambulent: super quos autem cadit, veniet illis desuper in iudicio cum poena perditionis; ideo comminuet eos, ut sint „ tamquam pulvis, quem proiicit ventus a „ facie terrae: " Psal. 1. AMBROSIUS (Lib. IX. cap. de vinea plantata.) Vinea etiam typus noster est: agricola quippe omnipotens Pater, vitis Christus; at vero nos palmites. Recte vinea Christi populus nominatur, vel quod crucis in fronte praetexat indicium; vel quod fructus ex postrema anni legatur aetate; vel quod omnibus, ut ordinibus vinearum, ita pauperibus, atque divitibus, servis, & dominis in Ecclesia aequa dimensio, nulla discretio sit; & ut vitis maritatur arboribus, ita corpus animae. Hanc vineam diligens agricola fodere, & tondere consuevit, ne luxuriet umbra foliorum, verborumque infructuosa iactantia maturitatem indolis naturalis impediat. Decet totius orbis hic esse vindemiam, ubi totius orbis est vinea. BEDA (cap. lxxxii. in Luc.) *a* Vel morali intellectu cuique fidelium vinea quam excolat locatur, dum mysterium baptismi quod exerceat sibi committitur. Mittitur servus unus, alter, tertius, cum lex, psalmodia, & prophetia legitur. Sed missus servus contumeliis affectus, vel caesus dicitur, cum sermo auditus contemnitur, vel blasphematur. Missum heredem quantum in se est occidit qui Filium Dei peccando conculcat. Perdito malo cultore, vinea datur alteri, cum dono gratiae, quod superbus sprevit, humilis ditatur.

b (c) CYRILLUS. Decebat quidem principes Iudaeorum, intelligentes quod de ipsis parabola diceretur, a malo sic discedere, quasi de futuris instructos; sed hoc non considerantes, occasionem suorum colligunt criminum: unde dicitur: *Et quaerebant principes sacerdotum, & scribae mittere in illum manus in illa hora*. Nec refrenavit eos legis praeceptum quod dicit Exod. xxiii. „ Innocentem & iustum non occides; " sed compescuit eorum nefandum propositum plebis timor: sequitur enim: *Et timuerunt populum*. Praeferunt enim divinae reverentiae humanum timorem. Quae autem huius propositi fuerit occasio, subditur: *Cognoverunt enim quod ad ipsos dixerit similitudinem istam*. BEDA (cap. lxxxii.) *b*. Et ita quaerendo ipsum occidere, docebant vera esse quae in parabola dixerat. Ipse enim est heres, cuius iniustam necem dicebant esse vindicandam; illi nequam coloni, qui Dei Filium quaerebant occidere. Hoc etiam quotidie geritur in Ecclesia, cum quilibet solo nomine frater, eam quam non diligit ecclesiasticae fidei, ac pacis unitatem, propter bonorum multitudinem, vel erubescit, vel timet impugnare. Et quia principes (1) quaerebant Dominum comprehendere, quod per se non poterant, praesidis manibus efficere tentabant: unde sequitur: *Et observantes miserunt insidiatores, qui se iustos simularent*. CYRILLUS. Videbantur enim esse leves; erant autem graves, obliti Dei dicentis Iob xlii. „ Quis hic qui mihi abscondit consilium? " Adeunt enim Christum omnium Salvatorem quasi hominem communem: unde sequitur: *Ut caperent eum in sermone, & traderent eum principatui, & potestati praesidis*. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Paraverunt autem Domino laqueos; illaqueati sunt tamen in eis pedes eorum. Audi namque astutiam. *Et interrogaverunt illum dicentes: Magister, scimus quia recte dicis, & doces*. BEDA *c* (cap. lxxxiii. in Lucam.) Blanda, & fraudulenta interrogatio illuc provocat respondentem ut magis

(1) *Al.* quaerentes.

EX DITIONE P. NICOLAI.

a Super Marcum. *b* Ibid. *c* Et Hieronymus in Matth.

gis Deum quam Cæsarem timeat: sequitur enim: *Et non accipis personam hominis, sed in veritate viam Dei doces*. Et hoc dicunt ad hoc ut dicat non debere tributa solvi, ut statim audientes ministri præsidis, qui, iuxta alios Evangelistas, affuisse leguntur, seditionis eum contra Romanos auctorem teneant: unde consequenter quærunt: *Licet nobis dare tributum Cæsari, an non*? Erat enim in populo magna seditio, dicentibus aliis, (1) pro securitate, qua Romani pro omnibus militabant, debere tributa persolvi; pharisæis contra dicentibus non debere populum Dei, qui decimas, & primitias daret, humanis legibus subiacere. THEOPHYLACTUS (super *Considerans dolum eorum*.) Intendebant ergo, quod si diceret oportere dari censum Cæsari, criminaretur a populo quasi servituti subiiciens gentem; si vero prohiberet censum reddere, eum repræsentarent ut schismaticum præsidi. Ipse vero laqueos eorum effugit: sequitur enim: *Considerans autem dolum eorum, dixit ad eos: Quid me tentatis? Ostendite mihi denarium. Cuius habet imaginem, & superscriptionem*? AMBROSIUS (Lib. IX. cap. de confutatione pharisæorum.) Docet hoc loco Dominus circumspectos nos in respondendo adversus hæreticos, vel Iudæos esse debere; sicut alibi dixit, Matth. x. „ Estote astuti sicut serpentes. " BEDA (cap. lxxxii. in Lucam.) Qui autem putant interrogationem Salvatoris ignorantiam esse, discant ex præsenti loco, quod potuerit scire Iesus cuius imago esset in nummo; sed interrogat, ut ad sermonem eorum competenter respondeat: sequitur enim: *Respondentes dixerunt, Cæsaris*. Non putemus Cæsarem Augustum, sed Tiberium significari. Omnes enim Romani Reges a primo Caio Cæsare Cæsares appellati sunt. Ex eorum autem responsione convenienter Dominus quæstionem solvit: sequitur enim: *Et ait illis: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo*. TITUS. Quasi dicat: Verbis tentatis, operibus obedite: subiistis Cæsaris servitutem, suscepistis quæ eius sunt: date ergo illi censum, Deo timorem: non enim exigit Deus denarium, sed fidem. BEDA (cap. lxxxiii.) Reddite etiam Deo quæ Dei sunt, decimas scilicet, primitias, oblationes, & victimas. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Et attende quod non dixit, Date, sed *reddite*, debitum enim est: tuetur enim te princeps tuus ab hostibus, vitam tuam reddit tranquillam: pro his ergo teneris ei in censu. Sed & hoc ipsum quod offers, numisma scilicet, ab eo habes. Reddas ergo numisma regium Regi. Deus etiam tibi tradidit intellectum, & rationem: restituas hoc ei, non comparatus bestiis, sed in omnibus rationabiliter procedens. AMBROSIUS (Lib. & titul. ut supra.) Tu ergo, si vis non esse obnoxius Cæsari, noli habere quæ mundi sunt. Et bene prius quæ Cæsaris sunt reddenda decernit: neque enim potest quis esse Domini, nisi prius renuntiaverit mundo. Quam gravia vincula promittere Deo, & non solvere! Maior est contractus fidei quam pecuniæ. ORIGENES [a]. Habet autem locus iste aliquid mystici. Duæ enim sunt imagines in homine: una quam accepit a Deo, altera inimici. Sicut enim denarius habet imaginem Imperatorum mundi; sic qui facit opera (2) tenebrarum, portat imaginem eius cuius habet opera. Dicit ergo: *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari*; hoc est, abiicite terrenam imaginem, ut possitis, vobis imaginem cælestem imponentes, reddere quæ Dei sunt Deo, ut scilicet Deum diligamus &c. quæ, ut Moyses dicit, Deus requirit a nobis. Postulat autem a nobis Deus, non quia necessarium habet ut ei aliquid tribuamus, sed ut postquam ei dederimus, hoc ipsum nobis tribuat in salutem. BEDA (cap. lxxxiii. in fin.) Qui autem credere debuerant, ad tantam sapientiam mirati sunt, quod calliditas eorum insidiandi non invenisset locum: unde sequitur: *Et non potuerunt verbum eius reprehendere coram plebe, & mirati in responso eius tacuerunt*. THEOPHYLACTUS (super *Et non potuerunt*.) Hoc enim erat quod præcipue intendebant, increpare eum coram populo; quod obtinere nequiverunt propter sapientissimam eius responsionem.

(d) BEDA [b] (cap. lxxxiv. in Lucam.) Duæ erant hæreses in Iudæis: una pharisæorum, (3) qui traditionum, & observatio-

(1) *Al.* pro severitate. *Nicolai addit* & quiete. *hoc modo* pro securitate, & quiete. (2) *Al.* tenebrarum istarum. (3) *Al.* Qui traditionum, & observationum sibi iustitiam præferebant. *P. Nicolai* qui traditionum sibi iustitiam &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

[a] Hom. in Luc. xxxix. [b] Ex Hieronymo in Matth.

tionum iustitiam præferebant: unde & divisi vocabantur a populo; altera sadducæorum, qui interpretantur insti, vendicantes sibi quod non erant. Illis ergo abeuntibus, hi ad tentandum accedunt: unde dicitur: *Accesserunt autem quidam sadducaeorum, qui negant esse resurrectionem*. ORIGENES *a*. Sadducæorum hæresis non solum resurrectionem mortuorum negat, sed etiam putat animam interire cum corpore. Hi ergo verbis Salvatoris insidiantes, eo tempore quæstionem proposuerunt quo eum viderunt de resurrectione docere discipulos: unde sequitur: *Et interrogaverunt eum, dicentes: Magister, scripsit nobis Moyses, si frater alicuius mortuus fuerit habens uxorem, & hic sine filiis fuerit, ut accipiat eam frater eius in uxorem, & suscitet semen fratri suo*. AMBROSIUS (Lib. IX. cap. ult.) Secundum legis litteram, nubere cogitur etiam invita, ut defuncti semen excitet frater; spiritus autem magister est castitatis. THEOPHYLACTUS (super *Accesserunt quidam sadducaeorum*.) Sadducæi autem fragile fundamentum substituentes, non credebant resurrectionis sermonem. Opinantes enim carnalem esse futuram vitam, in resurrectione merito fallebantur; & ideo tamquam impossibile calumniantes dogma resurrectionis, fingunt hanc narrationem, dicentes: *Septem ergo fratres erant, & primus accepit uxorem, & mortuus est sine filiis; & sequens accepit illam, & mortuus est sine filio; & tertius accepit illam; & similiter omnes septem, & non reliquerunt semen, & mortui sunt. Novissime autem omnium mortua est & mulier*. BEDA *b* (cap. lxxxiv. a medio.) Hanc fabulam confingunt, quæ deliramenti arguat eos qui resurrectionem asserunt mortuorum. Turpitudinem ergo fabulæ opponunt, ut resurrectionis denegent veritatem: unde subditur: *In resurrectione ergo cuius eorum erit uxor? Siquidem septem habuerunt eam uxorem*. AMBROSIUS (ubi supra.) Mystice hæc mulier synagoga est, quæ septem viros habuit, sicut dicitur Samaritanæ Ioan. iv. „ Quinque viros habuisti: “ quia Samaritana tantum quinque libros Moysi, synagoga septem sequitur principaliter, & de nullo propter perfidiam suam hereditariæ (1) posteritatis semen accepit; & ideo partem cum viris suis in resurrectione habere non potuit, quia spiritale præceptum secundum sensum carnis invertit: non enim frater carnalis aliquis denuntiatus est, qui semen fratris suscitaret defuncti, (2) sed ille qui de mortuo populo Iudæorum, sapientiam sibi divini cultus ascisceret in uxorem, atque ex ea semen in Apostolis suscitaret, qui quasi defunctorum reliquiæ Iudæorum, informes adhuc in synagogæ utero derelicti, secundum electionem gratiæ reservari novi seminis admixtione meruerunt. BEDA (cap. lxxxiv. inter princip. & med.) Sive septem hi fratres reprobis congruunt, qui per totam huius sæculi vitam, quæ septem diebus volvitur, a bonis operibus steriles existunt; quibus (3) viritim morte præreptis, ad ultimum & ipsa mundana conversatio quasi uxor infecunda transibit. THEOPHYLACTUS. Dominus autem ostendens in resurrectione non esse futuram conversationem carnalem, eorum dogma evulsit simul cum fragili fundamento: unde sequitur: *Et ait illis Iesus: Filii huius saeculi nubunt, & traduntur ad nuptias*. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. qu. xlix.) Quia connubia propter filios, filii propter successionem, successio propter mortem. Ubi ergo mors non est, neque connubia: unde sequitur: *Illi vero qui digni habebuntur saeculo illo, & resurrectione ex mortuis, neque nubent, neque ducent uxores: neque enim ultra mori poterunt*. BEDA (cap. lxxxiv.) Quod non ita intelligendum est quasi soli digni vel resurrecturi, vel sine nuptiis futuri sint; sed omnes etiam peccatores resurrecturi, & absque nuptiis sunt in sæculo illo mansuri. Dominus autem ut ad resurrectionis gloriam inquirendam animos incitaret, de electis tantum voluit facere sermonem. AUGUSTINUS de Quæst Evang. (Lib. II. qu. xlix.) Sicut autem nunc sermo noster decedentibus, & succedentibus syllabis peragitur, atque perficitur; ita & ipsi homines, quorum sermo est, decedendo, & succedendo peragunt, atque perficiunt ordinem huius sæculi, qui temporali rerum pulchritudine contexitur. In illa autem vita, quoniam Verbum Dei, quo fruemur, nulla decessione, atque successione syllabarum completur, sed omnia quæ habet, semper manendo, simul habet; ita participes eius, quibus ipsum solum erit vita, neque moriendo decedent, neque na-

 scendo

(1) *Al.* potestatis. (2) *Al.* sed ille de mortuo &c. *Nicolai autem* sed ille frater &c. (3) *Al.* iunctim.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ut supra. *b* Ex Hieronymo, ut iam supra.

scendo succedent; sicut nunc est in Angelis: unde sequitur: *AEquales enim Angelis sunt*. CYRILLUS *a*. Sicut enim multitudo Angelorum plurima quidem est, non autem propagata per generationem, sed ex creatione consistens, ita & his qui resurgunt non est opus alterius nuptiis: unde sequitur: *Et filii Dei sunt, cum sint filii resurrectionis*. THEOPHYLACTUS (super *Filii sunt Dei*.) Quasi dicat: Quia Deus est qui operatur in resurrectione, merito dicuntur Dei filii qui per resurrectionem regenerantur: non enim aliquid carnale in resurgentium generatione conspicitur, non coitus, non matrix, non partus. BEDA (cap. lxxxiv. in Luc.) Vel *aequales Angelis, & filii sunt Dei*: quia gloria resurrectionis innovati, sine ullo mortis metu, sine ulla labe corruptionis, sine ullo terreni status actu, perpetua Dei visione (1) fruuntur. ORIGENES *b*. Sed quia Dominus in Matthaeo cap. xxii. dicit quod hic praetermittitur, „ Erratis nescientes Scripturas; "(2) propone Scripturam, ubi scriptum sit: „ Neque „ nubent, neque nubentur. " Quantum enim ego aestimo, neque in veteri, neque in novo testamento quicquam tale reperitur. Sed omnis eorum error de Scripturae lectione, quam non intelligunt, subrepsit: dicitur enim in Esaia cap. lxv. „ Electi mei „ bibent: " & putant haec, & similia futura esse in resurrectione. Paulus autem omnes has benedictiones spiritaliter interpretans, & sciens non esse carnales, ad Ephesios cap. 1. dicit: „ Benedixisti nos in omni „ benedictione spirituali. " THEOPHYLACTUS (super *Quia vere resurgant mortui*.) Vel Dominus rationi suprapositae Scripturae testimonium addit, subdens: *Quia vero resurgant mortui, & Moyses ostendit secus rubum, sicut dicit Dominum Deum Abraham, & Deum Isaac, & Deum Iacob*; quasi dicat: (3) Si semel redierunt in nihilum Patriarchae, ne viverent apud Deum, in spe resurrectionis non dixisset, Ego sum, sed fueram: consuevimus enim de rebus corruptis, & praeteritis dicere, Eram dominus illius rei. Nunc vero quoniam dixit, Ego sum, ostendit quod viventium est Deus, & Dominus; & hoc est quod subditur: *Deus autem non est mortuorum, sed vivorum: omnes enim vivunt ei*: quamvis enim exanimes sunt, vivunt tamen (4) apud Deum in spe resurgendi. BEDA (cap. lxxxiv.) Vel hoc dicit, ut cum probaverit animas permanere post mortem, quod sadducaei negabant, consequens introduceretur & corporum resurrectio, quae cum animabus bona malave gesserunt. Est autem vera vita qua iusti Deo vivunt, etiam quando corpore moriuntur. Ad comprobandam autem resurrectionis veritatem, multo manifestioribus exemplis ex Prophetis uti valuit; sed sadducaei quinque tantum libros Moysi recipiebant, Prophetarum vaticinia respuentes. CHRYSOSTOMUS. Sicut autem sancti communem orbis Dominum sibi appropriant, non derogantes eius dominio, sed proprium affectum pandentes, secundum morem amantium, qui non patiuntur cum multis diligere, sed volunt praecipuam, & specialem quamdam dilectionem exprimere; sic & Deus specialiter se horum Deum dicebat, non coarctando suum dominium, sed ampliando. Non enim sic multitudo subditorum, sicut virtus famulantium pandit eius dominium: unde non sic gaudet dici Deus caeli & terrae, sicut cum dicitur *Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob*. Et apud mortales quidem a dominis denominantur famuli: dicimus enim, Villicus talis Ducis; e contrario autem Deus dicitur Abrahae. THEOPHYLACTUS (super *Respondentes quidam scribarum*.) Confutatis autem sadducaeis, favent Iesu scribae tamquam sadducaeorum oppositi: unde sequitur: *Respondentes autem quidam scribarum dixerunt: Magister, bene dixisti*. BEDA (cap. lxxxiv.) Et quia in sermonibus confutati sunt, ultra non interrogant: unde sequitur: *Et amplius non audebant eum quidquam interrogare*: sed comprehensum Romanae tradunt potestati: ex quo intelligimus venena invidiae posse quidem superari, sed difficile conquiescere.

(c) THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Quamvis Dominus ad passionem erat iturus in brevi, praedicat propriam deitatem; nec hoc tamen incaute, aut arroganter; (5) sed modeste quaerit: unde dicitur: *Dixit autem ad illos: Quomodo dicunt Christum filium David esse?* AMBROSIUS (Lib. X. cap. 1. in Lucam.) Non reprehenduntur hoc loco

(1) *Al.* fruimur. (2) *Al.* propono. P. *Nicolai legit* propono quaestionem ubi &c. (3) *Al. omittitur* Si. (4) *Al.* apud eum. (5) *Legit Nicolai* sed modeste: nam interrogat illos, & in perplexitatem inducens permittit eos ratiocinari quid sit consequens: unde dicitur &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Graec. PP. *b* Ut supra.

co, quia David filium confitentur, quia cæcus ille, David filium confitendo meruit sanitatem; & pueri dicentes, Matth. XXI. „Hosanna filio David,“ præcelsæ prædicationis gloriam Deo deferebant; sed reprehenduntur, quia non credunt Filium Dei: unde subditur: *Et ipse David dicit in libro Psalmorum: Dixit Dominus Domino meo*. Et Pater Dominus, & Filius Dominus; sed non duo Domini, sed unus est Dominus: quia Pater in Filio, & Filius in Patre: ipse ad dexteram Patris sedet, quia Patri consors, nulli secundus est: sequitur enim: *Sede a dextris meis*. Nec præsertur qui ad dexteram sedet, nec iniuriam patitur qui admittitur: gradus non quæritur dignitatis ubi plenitudo est divinitatis. AUGUSTINUS de Symbolo (Lib. II. cap. VII.) Sessione autem ista non accipiamus humanis membris positum, tamquam Pater sedeat in sinistra, & Filius sedeat ad dexteram; (1) sed ipsam dexteram intelligamus potestatem quam accepit ille homo susceptus a Deo, ut veniat iudicaturus qui primo venerat iudicandus. CYRILLUS. Vel quod sedet ad dexteram Patris, supernam eius gloriam probat: nam quorum est thronus æqualis, & maiestas. Sessio vero in Deo significat regnum, & omnium potestatem. Sedet ergo a dextris Dei Patris, quia Verbum ex paterna substantia prodiens, factum caro, divinam non exuit dignitatem. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Manifestat ergo quod adversarius Patris non est, sed secum concordat; cum Pater repugnet adversariis eius: sequitur enim: *Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*. AMBROSIUS (Lib. X. in Luc. cap. I.) Ergo & Deum Christum, & hominem esse credamus; cui a Patre subiiciuntur inimici, non per infirmitatem potestatis suæ, sed per unitatem naturæ, quia in altero alter operatur: nam & Filius subiicit inimicos Patri, quia Patrem clarificat super terram. THEOPHYLACTUS (hoc in loco.) Quærit ergo ipse, & mota dubitatione finit illos colligere quid sequatur: unde subdit: *David ergo Dominum illum vocat: & quomodo filius eius est?* CHRYSOSTOMUS. David quidem pater Christi, & servus; hoc quidem secundum carnem, illud secundum spiritum. CYRILLUS. Et nos ergo novis pharisæis, qui nec verum Dei Filium, neque Deum esse fatentur natum ex sacra Virgine, sed dividunt unum Filium in duos, talem (2) obiicimu quæstionem: Quo pacto filius David dominus eius est; & non humano dominio, sed divino?

(f) CHRYSOSTOMUS. Nihil autem est fortius quam ex Prophetis disputare: hoc enim est & ipsis rebus validius: nam Christo faciente miracula contradicebant multoties; cum vero allegavit prophetiam, tacuerunt, quia non habebant quid dicerent. Eis autem tacentibus, contra eos invehitur: unde dicitur: *Audiente autem omni populo dixit discipulis suis*. THEOPHYLACTUS (super *Cavete a fermento pharisæorum*.) Quia enim eos orbis doctores mittebat, merito monet non esse eis imitandam pharisæorum ambitionem: unde sequitur: *Attendite a scribis, qui volunt ambulare in stolis*. BEDA (cap. lxxxv.) Idest, cultioribus vestimentis induti ad publicum procedere; in quo inter cetera dives peccasse describitur. CYRILLUS. Passiones autem erant scribarum, amor gloriæ inanis, & lucri. Ut igitur tam pessima crimina evitarent discipuli, commonet eos, subdens: *Et amant salutationes in foro*. THEOPHYLACTUS (par. a fine Comment.) Quod est (3) blandientium, & venantium opinionem famæ: vel agunt hoc causa congregandæ pecuniæ: sequitur enim: *Et primas cathedras in synagogis, & primos discubitus in conviviis*. BEDA (cap. lxxxv. in Luc.) Non primos sedere, vel discumbere vetat eos quibus hoc officii ordine competit; sed eos qui hoc indebite amant, docet esse cavendos; animum, non gradum redarguens; quamvis & hoc culpa non careat, si iidem in foro litibus velint interesse qui in synagoga magistri desiderant appellari. Duplici autem ratione a vanæ gloriæ cupidis attendere iubemur, ne vel eorum simulatio ne ducamur, æstimantes bona esse quæ faciunt, vel æmulatione inflammemur, frustra gaudentes in bonis laudari quæ simulant. Non solum autem laudes ab hominibus, sed & pecunias quærunt: sequitur enim: *Qui devorant domos viduarum, simulantes longam orationem*. Iustos enim, & magni meriti apud Deum se simulantes, ab infirmis, & peccatorum suorum conscientia turbatis, quasi patroni pro eis in iudicio futuri, pecunias accipere non dubitant. CHRYSOSTOMUS a. Ingurgitantes etiam se viduarum bonis, paupertatem atterunt, non qualiter-

(1) *Al. emittitur* sed ipsam dexteram. (2) *Al.* obiiciemus. (3) *Al.* a blandientibus venantium.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græc. PP.

litercumque comedentes, sed devorantes, & ad pravitatem oratione utentes; quod graviori pœna facit eos obnoxios: unde sequitur: *Hi accipient maiorem damnationem*. THEOPHYLACTUS (cir. fin. Com.) Quia non solum mala faciunt, sed orationes prætendunt, & virtutem faciunt pravitatis excusationem. Viduas etiam depauperant, quarum oportebat misereri, dum ob sui præsentiam eas cogunt exponere. BEDA (cap. lxxxv.) Vel quia laudes ab hominibus, & pecunias quærunt, maiori damnatione plectuntur.

CAPUT XXI.

(a) RESpiciens autem vidit eos qui mittebant munera in gazophylacium divites. Vidit autem & quamdam viduam pauperculam mittentem æra minuta duo; & dixit: Vere dico vobis, quia vidua hæc pauper plusquam omnes misit. Nam omnes hi ex abundanti sibi miserunt in munera Dei; hæc autem ex eo quod deest illi, omnem victum suum quem habuit, misit.

(b) Et quibusdam dicentibus de templo, quod lapidibus bonis, & donis exornatum esset, dixit: Hæc quæ videtis, venient dies in quibus non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruatur. Interrogaverunt autem illum, dicentes: Præceptor, quando hæc erunt, & quod signum cum fieri incipient? Qui dixit: Videte ne seducamini. Multi enim venient in nomine meo dicentes, Quia ego sum; & tempus appropinquabit. Nolite ergo ire post illos.

(c) Cum autem audieritis prælia, & seditiones, nolite terreri: oportet primum hæc fieri, sed nondum statim finis. Tunc dicebat illis: Surget gens contra gentem, & regnum adversus regnum, & terræmotus magni erunt per loca, & pestilentiæ, & fames, terroresque de cælo, & signa magna erunt.

(d) Sed ante hæc omnia, iniicient vobis manus suas, & persequentur, tradentes in synagogas, & custodias, trahentes ad Reges, & præsides propter nomen meum. Continget autem vobis in testimonium. Ponite ergo in cordibus vestris non præmeditari quemadmodum respondeatis: ego enim dabo vobis os, & sapientiam, cui non poterunt resistere, & contradicere omnes adversarii vestri. Trademini autem a parentibus, & fratribus, & cognatis, & amicis; & morte afficient ex vobis: & eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum; & capillus de capite vestro non peribit. In patientia vestra possidebitis animas vestras.

(e) Cum autem videritis circumdari ab exercitu Hierusalem, tunc scitote quia appropinquavit desolatio eius. Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant in montes, & qui in medio eius sunt, discedant, & qui in regionibus, non intrent in eam: quia dies ultionis hi sunt, ut impleantur omnia quæ scripta sunt. Væ autem prægnantibus, & nutrientibus in illis diebus: erit enim pressura magna super terram, & ira populo huic. Et cadent in ore gladii, & captivi ducentur in omnes Gentes. Et Hierusalem calcabitur a Gentibus, donec impleantur tempora nationum.

(f) Et erunt signa in sole, & luna, & stellis, & in terris pressura gentium præ confusione sonitus maris, & fluctuum, arescentibus hominibus præ timore, & expectatione, quæ supervenient universo orbi. Nam virtutes cælorum movebuntur; & tunc videbunt Filium hominis venientem in nube, cum potestate magna, & maiestate.

(g) His autem fieri incipientibus, respicite, & levate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra. Et dixit illis similitudinem. Videte ficulneam, & omnes arbores: cum producunt iam ex se fructum, scitis quoniam prope est æstas; ita & vos cum videritis hæc fieri, scitote quia prope est regnum Dei. Amen

dico

dico vobis, quoniam non præteribit generatio hæc donec omnia fiant. Cælum, & terra transibunt; verba autem mea non transibunt.

(h) Attendite autem vobis, ne forte graventur corda vestra in crapula, & ebrietate, & curis huius vitæ, & superveniat in vos repentina dies illa. Tamquam laqueus enim superveniet in omnes qui sedent super faciem omnis terræ. Vigilate itaque omni tempore orantes, ut digni habeamini fugere ista omnia quæ futura sunt, & stare ante Filium hominis.

(i) Erat autem diebus docens in templo, noctibus vero exiens morabatur in monte qui vocatur Oliveti. Et omnis populus manicabat ad eum in templo audire eum.

(a) GLOSSA *a*. Postquam Dominus redarguit scribarum avaritiam, qui domos viduarum devorabant, commendat viduæ eleemosynam: unde dicitur: *Respiciens autem vidit eos qui mittebant munera sua in gazophylacium divites*. BEDA (cap. lxxxvi. in Luc.) Quia sermone Græco (1) phylattin (φυλάττειν) servare dicitur, & gaza ligua Persica divitiæ vocantur; gazophylacium locus appellari solet quo divitiæ servantur. Erat autem arca foramen habens desuper posita iuxta altare ad dexteram ingredientibus domum Domini, in quam mittebant sacerdotes, qui custodiebant hostias, omnem pecuniam quæ deferebatur ad templum Domini. Dominus autem, sicut operantes in domo sua discutit, ita & dona ferentes respicit; & quem dignum viderit, laudat; quem reprobum, damnat: unde sequitur: *Vidit autem & quamdam viduam pauperculam mittentem æra minuta duo*. CYRILLUS *b*. Duos obolos offerebat, quos cum sudoribus ad diurnum victum acquisierat; vel quæ quotidie per aliena poscit suffragia, Deo donat, ostendens ei (2) suam paupertatem fructiferam. Vincit igitur alios, & iusta censura coronatur a Deo: unde sequitur: *Et ait illis: Vere dico vobis, quia vidua hæc pauper plusquam omnes misit*. BEDA (cap. lxxxvi.) Acceptabile enim est Deo quicquid bono animo obtulerimus, qui cor, & non substantiam pensat, nec perpendit quantum in eius sacrificio, sed ex quanto proferatur: unde sequitur: *Nam omnes hi ex abundanti sibi miserunt in munera Dei; hæc autem ex eo quod illi deest, omnem victum quem habuit misit*. CHRYSOSTOMUS *c*. Non enim paucitatem oblati, sed copiam affectus intuitus est Deus. *d* Non est eleemosyna ex pluribus pauca impendere; sed illud viduæ, quæ totam sibi evacuavit substantiam. Quod si nequis tantum offerre sicut & vidua, offer saltem totum superfluum. BEDA (cap. lxxxvi. in Luc.) Mystice autem divites qui in gazophylacium munera mittebant, significant Iudæos de iustitia legis elatos; vidua pauper Ecclesiæ simplicitatem; quæ paupercula vocatur, quia vel superbiæ spiritum, vel peccata tamquam mundi divitias abiecit; vidua vero, quia vir eius pro ea mortem pertulit. Hæc in gazophylacium duo æra minuta mittit, quia in conspectu Dei, apud quem nostri operis oblationes conservantur, munera sua defert, sive dilectionem Dei, & proximi, sive fidei, & orationis: quæ cunctis superborum Iudæorum operibus præstant: ex abundanti enim in munera Dei immittunt Iudæi, qui de iustitia sua præsumunt; Ecclesia autem omnem victum suum mittit, quia omne quod vivit, Dei esse muneris intelligit. THEOPHYLACTUS (non remote a prin. Comm. in cap. xxi. Luc.) Vel vidua potest intelligi quælibet anima, orbata, quasi primo viro, pristina lege, & non digna copula Verbi Dei; quæ loco arrhæ offert Deo fidem, & conscientiam bonam; (3) & ideo plus videtur offerre divitibus in sermone, & superfluentibus moralibus gentilium virtutibus.

(b) EUSEBIUS *e*. Quod spectanda forent quæ pertinebant ad templi structuram, manifestant historiæ, & hucusque quædam conservantur reliquiæ, quibus percipiuntur quæ

(1) *Al.* phylaxe (φυλάξαι.) (2) *Al.* sui. (3) *Al. omittitur* & ideo.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Pro his quæ non occurrunt, sic tantum habet Glossa. *Qui appetitores primatus & vanæ gloriæ cavendos esse monuerat, etiam dona ferentes in domum Domini, certo examine discernit, ut retribuat singulis secundum intentionem cordis*. *b* In Cat. Græc. PP. *c* Hom. 1. in Epist. ad Hebr. *d* Hom. xxviii. *e* Vel Theophylactus in Catena Græc. PP.

quæ dudum erant fabricarum vestigia. Sed Dominus mirantibus templi fabricas, promulgavit quod in eo lapis super lapidem non maneret: dicitur enim: *Et quibusdam dicentibus de templo, quod lapidibus bonis, & donis exornatum esset, dixit: Hæc quæ videtis, venient dies in quibus non relinquetur lapis super lapidem qui non destruatur.* Decebat enim locum illum, propter cultorum audaciam, omnimodam desolationem pati. BEDA (cap. lxxxvi. in Luc.) Divina etiam dispensatio procuravit ut civitas ipsa, & templum subverteretur, ne quis forte adhuc parvulus in fide, videns (1) illa constare, dum sacrificiorum ritum attonitus stuperet, raperetur intuitu. AMBROSIUS (Lib. X. in Luc. de futura templi destructione.) Verum igitur dictum est de templo manufacto, quod esset subvertendum: nihil enim est manufactum quod non aut vetustas conficiat, aut vis subruat, aut ignis exurat. Tamen est & aliud templum, scilicet synagoga, cujus structura vetus, Ecclesia surgente, dissolvitur. Est etiam templum in unoquoque, quod deficiente fide labitur, & maxime si quis falso Christi (2) nomen obtendat, quo interiorem expugnet affectum. CYRILLUS. Nequaquam autem discipuli adverterant vim dictorum; sed (3) arbitrabantur de consummatione sæculi dictum esse; & ideo quærebant quo tempore deberent accidere: unde sequitur: *Interrogaverunt autem illum, dicentes: Præceptor, quando hæc erunt, & quod signum cum fieri incipient?* AMBROSIUS (Lib. & tit. ut supra.) Matthæus tertiam interrogationem addidit, ut & templi tempora destruendi, & signum adventus, & consummatio sæculi a discipulis quæreretur. Interrogatus autem Dominus quando templi futura esset destructio, & quod signum esset ejus adventus, de signis docet, de tempore non curat intimandum: sequitur enim: *Qui dixit: Videte ne seducamini.* ATHANASIUS a. Cum enim sint nobis a Deo charismata, & dogmata quæ sunt super hominem, tradita, scilicet cælestis conversationis forma, virtus contra dæmones, & adoptio, & notitia Patris, & Verbi, & Spiritus sancti donum; adversarius noster diabolus circuit, quærens nobis surripere insita semina verbi; Dominus autem tamquam sua pretiosa dona in nobis sua documenta concludens, monet ne seducamur. Magnum autem quoddam donum tribuit nobis Dei Verbum, ut non solum ex apparentibus non decipiamur, sed etiam si qua latentia sint, dijudicemus per Spiritus gratiam. Cum enim sit odiosus diabolus inventor malitiæ, hoc quod ipse est occultat, nomen vero cunctis cupitum simulat callide: puta, si quis subiicere sibi volens filios alienos, parentibus absentibus (4) fingat eorum vultus, & filios desiderantes seducat. Ergo in unaquaque hæresum diabolus figuratus dicit: Ego sum Christus, & apud me veritas est: unde sequitur: *Multi enim venient in nomine meo, dicentes, Quia ego sum; & tempus appropinquabit.* CYRILLUS. Ante suum enim descensum de cælo, provenient aliqui, quibus acquiescere non oportet: voluit enim unigenitum Verbum Dei, cum venit ut mundum salvaret, latere, ut crucem sustineret pro nobis; sed secundus ejus adventus non erit clanculo, ut ante, sed terribilis, & manifestus: descendet enim in gloria Dei Patris, ministrantibus Angelis, ut mundum in justitia judicet: unde concludit: *Nolite ergo ire post illos.* TITUS. Vel forsitan non dicit pseudochristos ante consummationem venientes, sed eos qui fuere tempore Apostolorum. BEDA (cap lxxxvii.) Multi enim imminente Hierosolymorum excidio principes extitere qui se dicerent esse Christos, tempusque libertatis appropinquare. Multi etiam in Ecclesia hæresiarchæ diem Domini instare prædicaverunt; quos Apostolus ad Thessalonicenses damnat. Multi etiam in nomine Christi venere antichristi; quorum primus est Simon Magus, (5) cui dicebant: Hic est virtus Dei, quæ vocatur magna.

(c) GREGORIUS in hom. (xxxv. in Evang.) Perituri mundi præcurrentia mala denuntiat Dominus, ut eo minus perturbent venientia, quo fuerint præscita: minus enim jacula feriunt quæ prævidentur: unde dicit: *Cum autem audieritis prælia, & seditiones, nolite terreri.* Bella ad hostes pertinent, seditiones ad cives. Ut ergo nos indicet exterius interiusque turbari, aliud nos fatetur ab hostibus, aliud a fratribus perpeti. AMBROSIUS (Lib. X. in Luc. cap. de futura destructione templi.) Verborum autem cælestium nulli magis quam nos

(1) *Al.* illos. (2) *Al.* nomine. (3) *Al.* arbitraatur. (4) *Al.* fugat. (5) *Legit P. Nicolai* qui dicebat.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Orat. 1. contra Arrianos.

nos testes sumus, quos mundi finis invenit. Quanta praelia, & quas opiniones accepimus praeliorum? GREGORIUS in homil. (xxxv. in Evang.) Sed his malis praevenientibus, quia non statim finis sequatur, adiungitur: *Oportet hac primum fieri*; (1) *sed nondum statim finis*. Ultima enim tribulatio multis tribulationibus praevenitur: quia multa debent mala praecurrere, ut malum valeant sine fine nuntiare: unde sequitur: *Tunc dicebat illis: Surget gens contra gentem, & regnum adversus regnum*: quia necesse est ut alia ex caelo, alia ex terra, alia ab elementis, alia ab hominibus patiamur. Hic ergo signatur perturbatio hominum: sequitur enim: *Et terraemotus magni erunt per loca*: ecce respectus irae desuper. CHRYSOSTOMUS *a*. Terraemotus enim quandoque irae signum est, nam & quando crucifixus est Dominus, mota est terra; quandoque vero provisionis indicium, sicut orantibus Apostolis commotus est locus in quo erant congregati.

Sequitur, (2) *Et pestilentia*. GREGORIUS in homil. (xxxv. in Evang.) Ecce inaequalitas corporum; *& fames*, ecce sterilitas terrae; *terroresque de caelo, & signa magna erunt*: ecce inaequalitas aeris: quod ad eas tempestates referendum est, quae nequaquam ordinem temporum servant: quae enim ordinate veniunt, signum non sunt. Omnia enim quae ad usum vitae accepimus, ad usum convertimus culpae; sed cuncta quae ad usum pravitatis inileximus, ad usum nobis vertuntur ultionis. AMBROSIUS (ut supra.) Occasum ergo saeculi praecedunt quaedam aegritudines mundi, scilicet fames, pestilentia, & persecutio. THEOPHYLACTUS. Quidam autem haec non solum in consummatione futura, sed & tempore captionis Hierusalem fuisse impleta voluerunt. Auctore namque pacis perempto, merito in eis seditiones, & bella locum habuerunt. Ex bellis autem pestis, & fames consequitur: haec quidem aere cadaveribus infecto, illa incultis manentibus agris. Sed & Iosephus intolerabiles aerumnas evenisse recitat propter famem; & tempore Claudii Caesaris fames invaluit, ut in Actibus legitur; & plurima terribilia contigerunt captionem Hierusalem indicantia, ut Iosephus narrat. CHRYSOSTOMUS. Dicit autem, quod non statim finis civitatis eveniet, ut scilicet Hierosolyma capiatur, sed post praelia multa. BEDA (cap. lxxxvii. super *Cum audieritis*.) Admonentur etiam Apostoli, ne terreantur his praecurrentibus, ne Hierosolymam, Iudaeamque deserant. Potest autem regnum contra regnum, & pestilentia eorum quorum sermo serpit ut cancer, & fames audiendi verbi Dei, & commotio universae terrae, & a vera fide separatio, etiam in haereticis intelligi, qui contra se invicem dimicantes, Ecclesiae victoriam faciunt. AMBROSIUS (ubi supra.) Sunt autem & alia bella, quae vir sustinet Christianus, diversarum quoque praelia cupiditatum, studiorumque conflictus. Multo etiam graviores sunt domestici hostes quam extranei.

(d) GREGORIUS in hom. (xxxv. in Evang.) Quia cuncta quae praedicta sunt, non de iniustitia ferientis sunt, sed de merito mundi patientis; facta pravorum hominum praenuntiantur cum dicitur: *Sed ante hac omnia iniicient vobis manus suas, & persequentur, tradentes in synagogas, & custodias, trahentes ad Reges, & praesides propter nomen meum*; ac si dicat: Prius corda hominum, post elementa turbabuntur, ut cum rerum ordo confunditur, ex qua tribulatione veniat demonstretur. Nam quamvis finis mundi ex ipso suo ordine pendeat, (3) perversiores tamen quosque inveniens, quia digne ruinis (4) illius opprimantur, innotescit. CYRILLUS *b*. Vel hoc dicit, quia priusquam a Romanis Hierusalem caperetur, passi persecutiones a Iudaeis discipuli incarcerati sunt, & praesentati Principatibus. Missus est Paulus Romam ad Caesarem, astititque Festo, & Agrippae.

Sequitur (5): *Continget autem vobis in testimonium*. GRAECUS *c*. (6) In martyrium, idest, in martyrii gloriam. GREGORIUS in hom. (xxxv. in Evang.) Vel *in testimonium*, videlicet eorum: quia vos persequendo, mortes inferunt, aut videndo non imitantur: ut inde perversi sine excusatione pereant unde electi exemplum capiunt, ut vivant. Sed auditis tot terroribus, turbari poterant auditorum corda: unde ad eorum consolationem subdit: *Ponite ergo in cordibus*

(1) *Al. omittuntur sequentia textus evangelici verba*. (2) *Al.* sequitur enim. (3) *Al.* perversiores.
(4) *Al.* illorum. (5) *Al.* sequitur enim. (6) *Legit Nicolai*. Graece *in martyrium* &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Hom. xi. in Acta. *b* In Catena Graec. PP. *c* Quod sub Graeci nomine sequitur, est eiusdem Cyrilli.

dibus vestris non premeditari quemadmodum respondeatis. THEOPHYLACTUS. Quia enim idiotæ erant, & imperiti, hoc eis Dominus dicit, ne conturbarentur reddituri sapientibus rationem; & causam subdit: *Ego enim dabo vobis os, & sapientiam, cui non poterunt resistere, & contradicere omnes adversarii vestri*; quasi dicat: Statim a me sortiemini facundiam, & sapientiam, ut nec omnes adversarii vestri si in unum conveniant, resistere valeant vobis, nec in sapientia, (1) idest speculationum vi, nec in eloquentia, & sermonis lepore. Sæpe enim multi sapientiam quidem habent in mente; sed cum sint provocabiles ad turbationem, totum confundunt, cum tempus fuerit proponendi. Non autem tales fuerunt Apostoli, sed utrinque gratiosi fuerunt. GREGORIUS (hom. xxxv. in Evang.) Ac si Dominus suis dicat: Nolite terreri: vos ad certamen acceditis, ego prælior; vos verba editis, sed ego sum qui loquor. AMBROSIUS (Lib. & titul. ut supra.) Alibi autem Christus in discipulis, alibi Pater, alibi Spiritus loquitur Patris. Non discordant ista, sed congruunt: quod unus loquitur, tres loquuntur, quia vox est una Trinitatis. THEOPHYLACTUS. His autem dictis, & propulso imperitiæ timore, subdit & aliud quiddam necessarium, quod eorum animos poterat commovere, ne subito irruens eos turbaret: sequitur enim: *Trademini autem a parentibus, & fratribus, & cognatis; & morte afficient ex vobis*. GREGORIUS in hom. (xxxv. ut supra.) Plus in nobis ea tormenta sæviunt quæ ab illis patimur de quorum (2) moribus præsumebamus: quia cum damno corporis mala nos cruciant amissæ caritatis. GREGORIUS Nissenus *a*. Consideremus autem statum qui tunc temporis erat. Omnibus suspectis, ad invicem dividebantur cognationes, invicem disgregatæ per cultus; & filius gentilis proditor fiebat parentum fidelium; & in filium qui crediderat, pater in infidelitate obstinatus accusator fiebat. Omnis ætas erat exposita persequentibus fidem, nec mulieribus succurrebat naturalis sexus fragilitas. THEOPHYLACTUS (super *Eritis odio omnibus*.) His autem dictis, & de odio subiungit quod ab omnibus patientur: sequitur enim: *Et eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum*. GREGORIUS in hom. (xxxv. in Evang.) Sed quia dura sunt quæ prædicuntur de afflictione mortis, protinus consolatio subditur de gaudio resurrectionis, cum dicitur: *Et capillus de capite vestro non peribit*; quasi dicat martyribus suis: Cur timetis ne pereat quod incisum dolet, quando & illud in vobis perire non potest quod incisum non dolet? BEDA (cap. lxxxvii.) Vel aliter. Capillus de capite discipulorum Domini non peribit: quia non solum fortia facta, vel dicta sanctorum, sed & tenuissima cogitatio digna mercede donabitur. GREGORIUS V. Moral. (cap. xiv. in antiq. xiii. in novis exemp.) Qui autem patientiam in adversis tenet, inde contra adversa omnia fortis efficitur: unde sibi & seipsum vincendo dominatur: unde sequitur: *In patientia vestra possidebitis animas vestras*. Quid enim est animas possidere nisi perfecte in omnibus vivere, cunctisque mentis motibus quasi ex arce virtutis dominari? GREGORIUS in hom. (xxxv. in Evang.) Per patientiam igitur animas nostras possidemus, quia dum nobismetipsis dominari discimus, hoc ipsum incipimus possidere quod sumus. Idcirco autem possessio animæ in virtute patientiæ ponitur, quia radix omnium, custosque virtutum patientia est. Patientia vero est aliena mala æquanimiter perpeti, contra eum quoque qui mala irrogat nullo dolore morderi.

(e) BEDA (cap. lxxxvii. in Luc.) Hactenus ea (3) quæ per quadraginta annos, necdum fine adveniente, futura erant, dicta sunt; hic ipse finis desolationis quæ a Romano exercitu facta est, Domini verbis exponitur, cum dicitur: *Cum autem videritis circumdari ab exercitu Hierusalem, tunc scitote quia appropinquavit desolatio eius*. EUSEBIUS *b*. Desolationem Hierusalem vocat non amplius eam a suis, nec secundum ritum legalem constitui, ita quod nullus expectet post futuram obsidionem aliam innovationem fieri, sicut accidit tempore Regis Persarum, & illustris Antio-

(1) *Al.* idest speculationum vita: *item* idest vita theorematum: *Nicolai autem habet* idest vi theorematum. (2) *Al.* morsibus, *item* mentibus. (3) *Al. omittitur* quæ.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nec notatur a Corderio in Catena Græc. PP. nec apud illum hæc appendix occurrit; etsi aliquid ad propinquorum persecutionem pertinens indicatur tum in Cant. hom. xi. tum in Eccli. hom. viii. *b* In Catena Græc. PP.

tiochi, & iterum tempore Pompeii. AUGUSTINUS ad Hesychium *a*. Hæc autem Domini verba ideo Lucas hoc loco commemoravit, ut ostendat tunc factam fuisse abominationem desolationis quæ a Daniele prædicta est, de qua Matthæus, & Marcus locuti sunt, quando expugnata est Hierusalem. AMBROSIUS (Lib. X. in Luc. cap. de regni appropinquatione.) Iudæi enim putaverunt abominationem desolationis tunc factam, eo quod caput porci in templo iecerunt illudentes Romani Iudaicæ rituum observantiæ. EUSEBIUS *b*. Dominus autem futuram in civitate prævidens famem, monebat discipulos ne in futura obsidione in civitatem confugerent, tamquam ad locum tutum, & a Deo protectum; sed magis inde discederent, & ad montes confugerent: unde sequitur: *Tunc qui in Iudaa sunt, fugiant in montes.* BEDA (cap. lxxxviii. in Luc.) Ecclesiastica narrat Historia, cunctos qui in Iudæa erant Christianos, imminente Hierosolymorum excidio, commonitos a Domino, loco discessisse, & trans Iordanem habitasse in civitate quadam Pella nomine, donec desolatio Iudææ compleretur. AUGUSTINUS ad Hesychium (epist. lxxx. par. a med.) Pro hoc autem Matthæus, & Marcus dixerunt (Marc. xiii.) „ Et qui supra tectum est, „ non descendat in domum: “ addit autem: „ Nec introeat ut tollat aliquid de domo: “ pro quo Lucas subdit: *Et qui in medio eius sunt discedant.* BEDA (cap. lxxxviii.) Sed quomodo ab exercitu civitate iam circumdata, qui in medio eius sunt discedent? Nisi fort e quod promisit tunc, non ad ipsum tempus obsidionis referatur, sed ad proximum ante obsidionem tempus, cum se primum miles Romanus per Galilææ, vel Samariæ fines cœpit diffundere. AUGUSTINUS ad Hesychium (epist. lxxx.) Pro eo autem quod Matthæus, & Marcus posuerunt, „ Et qui in agro erit, non revertatur retro tollere vestimentum suum, “ apertius iste subdit: *Et qui in regionibus, non intrent in eam: quia dies ultionis hi sunt, ut impleantur omnia qua scripta sunt.* BEDA (cap. lxxxviii.) Dies autem ultionis hi sunt, dies videlicet dominici sanguinis ultionem petentes. AUGUSTINUS ad Hesychium (ubi supra.) Deinde similiter Lucas prosequitur sicut & alii duo: *Va autem pragnantibus, & nutrientibus in illis diebus.* Et sic ergo Lucas patefecit quod poterat esse incertum, scilicet id quod dictum est de abominatione desolationis, non ad sæculi finem, sed ad expugnationem Hierusalem pertinere. BEDA (cap. lxxxviii.) Dicit ergo: *Va pragnantibus*, præsente captivitate, *& nutrientibus*, sive *mammantibus*, ut quidam interpretantur, quarum vel uteri, vel manus filiorum sarcina prægravatæ, fugæ necessitatem non minimum impediunt. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Quidam vero dicunt, Dominum per hoc significare filiorum esum, quem & Iosephus narrat. CHRYSOSTOMUS *c*. Deinde prædictorum assignat causam, dicens: *Erit enim pressura magna super terram, & ira populo huic.* Talia enim mala eos occupaverunt ut nulla deinceps ærumna possit eorum calamitatibus adæquari, ut Iosephus narravit. EUSEBIUS *d*. Qualiter scilicet advenientibus Romanis, & urbem capientibus, multæ catervæ Iudaici populi in ore gladii periere: unde sequitur: *Et cadent in ore gladii.* Sed & plures necati sunt fame. Hæc vero accidebant (1) primo quidem sub Tito, & Vespasiano, post hos autem tempore Hadriani Principis Romanorum, quando natale solum Iudæis inaccessibile est factum: unde sequitur: *Et captivi ducentur in omnes gentes.* Totum enim orbem Iudæi repleverunt, & usque ad fines terræ pervenerunt; & cum eorum terra ab alienigenis inhabitetur, solis ipsis est inaccessibilis facta: unde sequitur: *Et Hierusalem calcabitur a Gentibus, donec impleantur tempora nationum.* BEDA (cap. lxxxviii.) Quæ scilicet Apostolus commemorat dicens Rom. xi. „ Cæcitas ex parte facta est in Israel .... „ & sic omnis Israel salvus fiet; “ qui cum promissa salute fuerit potitus, ad patrium solum rediturus non temere speratur. AMBROSIUS (cap. de signis appro. desol.) Mystice (2) autem abominatio desolationis, adventus Antichristi est, eo quod sacrilegiis infaustis mentium inter iora contaminet, sedens iuxta historiam in templo, ut sibi vendicet divinæ solium potestatis. Iuxta interpretationem autem spiritualem pulchre induci-

Tt 2

(1) *Al. deest* primo. (2) *Al. desideratur* autem.

Ex editione P. Nicolai.

a Epist. lxxx. *b* Ut supra. *c* Adversus vituperatores vitæ monasticæ. *d* In Catena Græcorum PP.

ducitur, eo quod in affectibus singulorum vestigium perfidiæ suæ confirmare desideret, (1) ex Scripturis disputans se esse Christum. Tunc appropinquabit desolatio, quoniam a vera religione plerique lapsi desistent; tunc erit Domini dies, quoniam sicut primus adventus Domini fuit propter redimenda peccata, ita & secundus erit propter reprimenda delicta, ne plures perfidiæ errore labantur. Est & alius Antichristus, idest diabolus, qui Hierusalem, idest animam pacificam, obsidere nitatur suæ legis exercitu. Ergo quando in medio templi est diabolus, desolatio abominationis est. Cum autem unicuique laboranti, Christi præsentia spiritalis illuxerit, tollitur iniquus ex medio, & incipit regnare iustitia. Est etiam tertius Antichristus, ut Arrius, & Sabellius, & omnes qui nos prava intentione seducunt. Hæ autem sunt prægnantes quibus væ dicitur, quæ (2) arvinam suæ carnis extendant, & quibus intimorum gressus pigrescat animorum, & effetæ virtutum, fetæque vitiorum. Sed (3) nec illæ prægnantes condemnationis expertes sunt, quæ in bonorum actuum molimine constitutæ, necdum aliquos suscepti operis dedere processus. Sunt quæ Dei timore concipiunt, sed non omnes pariunt: sunt enim quæ abortivum excludunt Verbum antequam pariant. Sunt etiam quæ in utero Christum habeant, sed nondum formaverunt. Ergo quæ parit iustitiam, Christum parit. Nos etiam parvulos nostros ablactare properemus, ne nos quasi imperfectorum parentes, aut iudicii dies, aut mortis inveniat. Quod ita fiet, si omnia dicta iustitiæ in corde custodias, nec senectutis tempus expectes; sed in prima ætate sapientiam sine corruptela corporis tui cito concipias, cito nutrias. In fine autem Iudæa omnis a nationibus credituris subiicietur in ore gladii spiritalis, qui est sermo bis acutus.

(f) BEDA (cap. LXXXVIII. in Luc. circ. med.) Quid impletis nationum temporibus sequatur, ex ordine manifestat, dicens: *Erunt signa in sole, & luna, & stellis*. AMBROSIUS (Lib. X. in Luc. cap. de sig. adventus Domini.) Quæ quidem signa secundum Matthæum evidentius exprimuntur „ Tunc „ (inquit cap. XXIV.) sol obscurabitur, & „ luna non dabit lumen suum, & stellæ „ cadent de cælo. “ EUSEBIUS a. Tunc enim cum vitæ corruptibilis consummatio agetur, & secundum Apostolum species huius mundi transibit, & novum succedet sæculum, in quo vice sensibilium luminarium ipse Christus fulgebit, quasi iubar, & Rex novi sæculi; cuius erit tanta (4) luminis virtus, & gloria, ut sol qui nunc radiat, atque luna, & cetera sidera, adventu maioris luminis occultentur. CHRYSOSTOMUS b. Sicut enim in hoc sæculo luna, & sidera mox obfuscantur orto sole; sic in gloriosa Christi apparitione sol obtenebrescet, & luna non dabit proprium iubar, & stellæ cadent de cælo, priore spoliatæ amictu, ut potioris lucis amictu potiantur. EUSEBIUS c. Quæ autem evenient orbi post luminarium obtenebrationem, ex quibus fiet angustia gentium, consequenter exprimit, dicens: *Et in terris pressura gentium præ confusione sonitus maris, & fluctuum*: ubi videtur docere principium transmutationis universi futurum ex defectu substantiæ humidæ. Hac enim prima devorata, vel congelata, ut non amplius audiatur sonitus maris, nec contingant arenam fluctus eius, causa exuberantis siccitatis, ceteræ mundi partes non amplius obtinentes vaporem solitum, emissum ex substantia humida, transmutationem patientur; & sic cum apparitio Salvatoris confutare debeat repugnantia Deo prodigia, exordium sument furoris prooemia ex siccitatibus, ut nec tempestas, nec fremitus maris ulterius audiatur. Quo facto subsequetur angustia superstitum hominum: unde sequitur: *Arescentibus*, idest tabescentibus, *hominibus præ timore, & expectatione*, eorum scilicet *quæ super venient universo orbi*. Quæ autem tunc ingruant mundo, consequenter ostendit, subdens: *Nam virtutes cælorum movebuntur*. THEOPHYLACTUS (super *Erunt signa in sole, luna, & stellis*.) Vel aliter. Cum alterabitur superior orbis, & elementa inferiora merito patientur iacturam: unde sequitur: *Et in terris pressura gentium præ confusione sonitus maris, & fluctuum*; quasi dicat: Mare terribiliter fremet, & littus maris agitabitur tempestate, ita ut sit populo terræ pressura, idest communis miseria, & tabescant timore, & expectatione malorum irruentium mundo: unde sequitur: *Arescentibus homi*-

(1) *Al.* & Scripturis. (2) *Al.* ad ruinam. (3) *Al.* emittitur nec. (4) *Al.* numinis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena prædicta. b In eadem Catena. c Ut supra.

hominibus præ timore, & expectatione, quæ supervenient universo orbi. AUGUSTINUS ad Hesychium (ep. lxxx. a med.) Sed dices: Confiteri vos pœna vestra compellit adesse iam finem, dum impletur quod prænuntiatum est. Nullam enim patriam, nullum locum, nostris temporibus non affligi, aut tribulari certum est. Sed si ista mala quæ nunc patitur genus humanum, certa sunt indicia iam Dominum esse venturum, quid est quod dicit Apostolus I. Thess. v. „Cum „ dixerint, Pax, & securitas?“ Videamus ergo ne forte melius intelligatur non eo modo impleri quæ prædicta sunt his verbis, sed tunc potius esse ventura, quando sic erit tribulatio universo orbi ut ad Ecclesiam pertineat, quæ universo orbe tribulabitur, non ad eos qui tribulabunt eam: ipsi enim sunt dicturi, „Pax, & securitas.“ Nunc autem ista mala quæ tamquam summa extremaque creduntur, utrique regno, Christi scilicet, & diaboli, videmus esse communia: pariter quippe his boni affliguntur, & mali: interque (1) tanta mala adhuc usquequaque frequentantur luxuriosa convivia. Hoccine est arescere præ timore, an potius inardescere præ libidine? THEOPHYLACTUS (super *Nam virtutes cælorum movebuntur.*) Non solum autem mortales fluctuabunt cum alterabitur mundus, sed etiam Angeli stupebunt in tam terribilibus mutationibus universi: unde sequitur: *Nam virtutes cælorum movebuntur.* GREGORIUS in homil. (1. in Evang. super his verbis.) Quid enim virtutes cælorum, nisi Angelos, dominationes, & principatus, & potestates appellat? quæ in adventu districti iudicis, nostris tunc oculis visibiliter apparebunt, ut districte tunc a nobis exigant hoc quod nos modo invisibilis conditor æquanimiter portat. EUSEBIUS *a*. Cum etiam Dei Filius sit venturus in gloria, & confutaturus elatam tyrannidem filii peccati, ministrantibus Angelis, cæli fores a sæculo clausæ patebunt, ut spectentur excelsa. CHRYSOSTOMUS *b*. Vel virtutes cælicæ movebuntur, quamvis sibi consciæ non sint: videntes enim infinitas multitudines condemnari, non intrepide stabunt illic. BEDA (cap. lxxxviii. in Luc.) (2) Unde & in Iob dicitur cap. xxvi. „Columnæ cæli contremiscunt, & pavent ad nutum eius.“ Quid ergo faciant tabulæ, quando tremunt columnæ? Quid virgula deserti patitur, cum cedrus paradisi concutitur? EUSEBIUS *c*. Vel virtutes cælorum sunt quæ præsunt sensibilibus partibus universi; quæ quidem tunc movebuntur, ut potiorem statum attingant. Absolventur enim in sæculo novo a ministerio quo Deo serviunt circa sensibilia corpora secundum corruptionis statum. AUGUSTINUS ad Hesychium (epist. lxxx.) Sed ne Dominus, propinquante secundo adventu suo, ea pro magno prædixisse videatur quæ huic mundo etiam ante primum eius adventum fieri consueverant, & rideamur ab eis qui plura in historia gentium, & maiora legerunt; hæc quæ dicta sunt, melius in Ecclesia existimo intelligi. Ecclesia enim est sol, & luna, & stellæ, cui dictum est Cant. v. „Pulchra ut luna, electa ut sol;“ quæ tunc non apparebit, persecutoribus ultra modum sævientibus. AMBROSIUS (Lib. X. in Luc. de sign. adv. Domini.) Plurimis etiam a religione deficientibus, clara fides obscurabitur nube perfidiæ: quia sol cælestis (3) in ea, fide minuitur, vel augetur: & sicut menstruis, idest mensium, defectibus, luna, vel terræ, (4) opposito, cum fuerit ex regione solis, vanescit; sic & sancta Ecclesia, cum lumini cælesti vitia carnis obsistunt, fulgorem divini luminis de Christi radiis non potest (5) mutuari: nam in persecutionibus lucem divini solis plerumque amor vitæ huius excludit. Cadunt etiam stellæ, idest gloria micantes viri, si persecutionis acerbitas convalescat, quæ oportet fieri donec Ecclesiæ multitudo cumuletur: sic enim probantur boni, sic produntur infirmi. AUGUSTINUS ad Hesychium (ep. lxxx. inter med. & fin.) Quod autem dictum est, *Et in terris pressura gentium*, gentes voluit intelligi, non quæ in semine Abrahæ benedicentur, sed quæ ad sinistram stabunt. AMBROSIUS (Lib. X. in Luc. cap. ut supra.) Ergo varii animorum æstus ita graves erunt ut delictorum multitudine male (6) consciis futuri iudicii metu, sacri nobis ros fontis arescat. Quemadmodum autem Domini expectatur adventus, ut eius præsentia in toto fiat vel hominis orbe, vel mundi, quæ fit in singulis, cum omnibus

(1) *Al.* tam mala. (2) *Al. emittitur* Unde. (3) *Al.* fide, in ea, *item* in fide, in ea. *Nicolai* mea fide. (4) *Al.* opposita. (5) *Al.* mutari. (6) *Al.* conscius.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ut supra. *b* Ad Olympiam epist. 11. *c* Ut supra.

bus affectibus receperint Christum; sic virtutes cælorum in adventu Domini augmentum gratiæ consequentur, & plenitudine divinitatis propius se infundente movebuntur. Sunt etiam virtutes cælorum, quæ enarrant gloriam Dei, quæ pleniore Christi infusione movebuntur, ut videant Christum. AUGUSTINUS ad Hesychium (ep.lxxx.) Vel *virtutes cælorum movebuntur*: quia impiis persequentibus, quidam fideles fortissimi turbabuntur.

Sequitur: (1) *Et tunc videbunt Filium hominis*. THEOPHYLACTUS. Tam fideles, quam infideles: radiabit enim amplius sole tam ipse quam crux eius: unde ab omnibus cognoscetur. AUGUSTINUS (ad Hesychium ep. lxxx.) Quod autem dicit, *Venientem in nube*, duobus modis accipi potest: sive in Ecclesia sua tamquam in nube venientem, sicut nunc venire non cessat; sed ideo tunc cum potestate magna, & maiestate, quia maior maiestas, & potestas illius apparebit sanctis, quibus magnam virtutem dabit, ne tanta persecutione vincantur: sive in corpore suo, in quo sedet ad dexteram Patris, merito credendus est non solum in eodem corpore, verum etiam in nube venturus, quoniam sic veniet sicut abiit; ,, nubes autem suscepit eum ab oculis eo- ,, rum: " Act. 1. CHRYSOSTOMUS *a*. Semper enim Deus in nube apparet, secundum illud Psal. cxvi. ,, Nubes, & caligo in ,, circuitu eius: " unde & Filius hominis in nubibus veniet, ut Deus, & Dominus, non latenter, sed in gloria digna Deo: & ideo subdit: *Cum potestate magna, & maiestate*. CYRILLUS *b*. Intelligendum est similiter magna. Primam enim apparitionem prosecutus est cum infirmitate, & humilitate nostra; sed secundam celebrabit cum propria potestate, & magna maiestate. GREGORIUS in homil. (1. in Evang.) In potestate enim, & maiestate visuri sunt quem in humilitate positum audire noluerunt; ut virtutem eius tanto tunc districtius sentiant, (2) quanto cervicem cordis ad eius patientiam non inclinant.

(g) GREGORIUS in homil. (1. in Evang.) Quia præmissa contra reprobos dicta sunt, mox ad electorum consolationem verba vertuntur: nam subditur: *His autem fieri incipientibus, respicite, & levate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra*; ac si dicat: Cum plagæ mundi crebrescunt, *levate capita*, idest exhilarate corda: quia dum finitur mundus, cuius amici non estis, prope fit redemptio quam quæsistis. In Scriptura enim sacra sæpe caput pro mente ponitur: quia sicut capite reguntur membra, ita cogitationes mente disponuntur. Capita itaque levare, est mentes nostras ad gaudia (3) patriæ cælestis erigere. EUSEBIUS *c*. Vel aliter. Transactis corporalibus aderunt intelligibilia & cælestia, scilicet regnum sæculi non amplius transituri; & tunc dignis salubria promissa tribuentur: unde dicitur: *His autem fieri incipientibus, respicite, & levate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra*. Acceptis enim Dei promissis, quæ speramus, erigemur, qui ante curvi fueramus, & elevabimus capita nostra, humiliati quondam, eo quod redemptio nostra quam sperabamus, aderit, illa scilicet quam tota creatura expectat. THEOPHYLACTUS (super *Appropinquat redemptio vestra*.) Idest, perfecta libertas corporis, & animæ. Sicut enim primus adventus Domini fuit ad reformationem animarum nostrarum, sic secundus ad reformationem corporum celebrabitur. EUSEBIUS *d*. Dicit autem hæc ad discipulos suos, non tamquam ad eos qui durare deberent in vita ista usque ad terminum mundi; sed quasi uno corpore existente ipsis, & nobis, & posteris usque ad consummationem mundi credituris in Christum. GREGORIUS in hom. (1. in Evang.) Quod autem calcari mundus, atque despici debeat, provida comparatione manifestat cum subdit: *Videte ficulneam, & omnes arbores: cum producunt ex se fructum, scitis quoniam prope est æstas: ita & vos, cum videritis hæc fieri, scitote quoniam prope est regnum Dei*; quasi dicat: Sicut ex fructu arboris vicina æstas agnoscitur, ita ex ruina mundi prope cognoscitur esse regnum Dei. Et ex hoc ostenditur quia fructus mundi ruina est. Ad hoc enim germinat, ut quæcumque germine aluit, cladibus consummat. Bene autem regnum Dei æstati comparatur, quia tunc mæroris nostri nebulæ transeunt, & vitæ dies æterni solis claritate fulgescunt. AMBROSIUS (Lib. X. in Luc. ut supra.) Matthæus autem de sola dixit ficulnea, hic de arboribus omni-

(1) *Al.* sequitur enim. (2) *P. Nicolai legit* quanto nunc. (3) *Al.* patris.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. PP. *b* In eadem Catena Græca. *c* Ut supra. *d* Ibid.

omnibus. Duplicem autem habet figuram ficulnea, vel cum dura mitescunt, vel cum peccata luxuriant. Sive ergo cum fructus (1) in omnibus virescit arboribus, & ficulnea fecunda iam floret; idest, cum omnis lingua confitetur Deo, confitente etiam populo Iudaeorum, sperare Domini debemus adventum, quo tamquam temporibus aestivis resurrectionis fructus metentur: sive cum levem, fragilemque iactantiam, tamquam folia synagogae, homo iniquitatis induerit, coniicere debemus appropinquare iudicium: nam remunerare fidem Dominus, & delinquendi finem afferre festinat. AUGUSTINUS ad Hesychium (ep. lxxx.) Cum autem dicit, *Cum videritis hæc fieri*, quæ intelligere poterimus nisi ea quæ supra memorata sunt? In his autem est quod ait: *Et tunc videbunt Filium hominis venientem*. Proinde cum hoc visum fuerit, non iam erit regnum Dei, sed prope erit. An dicendum est, non omnia quæ supra commemorata sunt, esse intelligenda, ubi ait, *Cum videritis hæc fieri*, sed aliqua eorum, hoc scilicet excepto quod dictum est, *Et tunc videbunt Filium hominis*? Sed Matthæus aperuit, nullis exceptis esse accipiendum, dicens cap. XXIV. „ Ita & vos cum videritis „ hæc omnia: " inter quæ est quod videbitur Filius hominis veniens, ut intelligatur de adventu quo nunc venit in membris suis tamquam in nubibus, vel in Ecclesia tamquam in nube magna. TITUS. Velaliter. Dicit: *Prope est regnum Dei*: quia dum hæc fient, nondum ultimus finis rerum eveniet, sed iam in finem (2) tendent: nam & ipse adventus Domini eliminans omnium principatum, & potestatem præparat regno Dei. EUSEBIUS a. Sicut enim in hac vita sol hieme recedente, ac succedente vere, radium calidum mittens fovet, ac vivificat humi condita semina, (3) exuentia priscam figuram, pullulant autem nova varium virorem habentia; sic & gloriosus Unigeniti Dei adventus vivificativis radiis illustrans novum sæculum, dudum condita per totum mundum semina, scilicet dormientes in pulvere terræ, potioribus corporibus quam prius producet in lucem, ac confutata morte regnabit deinceps vita sæculi novi. GREGORIUS in homil. (1. in Evang.) Omnia autem prædicta sub magna certitudine confirmantur, cum subditur: *Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc donec omnia fiant*. BEDA (super illud, *Non præteribit generatio*.) Multum commendat quod ita prænuntiat. Et, si dicere fas est, iuratio eius est quod dicit, *Amen dico vobis*: amen quippe interpretatur verum. Igitur veritas dicit, Verum dico vobis; quod si non diceret, mentiri omnino non posset. Generationem autem, aut omne genus humanum dicit, aut specialiter Iudæorum. EUSEBIUS b. Vel generationem dicit novam generationem Ecclesiæ sanctæ suæ, ostendens duraturum populum fidelium usque ad id tempus quo visurus sit omnia, & eventus verborum Salvatoris oculis apprehendet. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Quia enim turbationes, & bella, & alterationes tam elementorum quam ceterarum rerum futurum esse prædixerat, ne quis suspicaretur quod & ipsa christianitas peritura foret, subiungit: *Cælum, & terra transibunt; verba autem mea non transibunt*; quasi dicat: Et si cuncta commoveantur, fides tamen mea non deficiet: ex quo innuit Ecclesiam præferri toti creaturæ: (4) sed creatura patietur alterationem; fidelium vero Ecclesia, & sermones Evangelii permanebunt. GREGORIUS in homil. (1. in Evang.) Vel aliter: *Cælum, & terra transibunt &c.* quasi dicat: Omne quod apud nos durabile est, sine mutatione durabile ad æternitatem non est; & omne quod apud me transire cernitur, fixum, & sine transitu tenetur: quia sine mutabilitate manentes sententias exprimit sermo meus, qui transit. BEDA (cap. lxxxix. super illud, *Cælum & terra transibunt*.) Cælum autem quod transibit, non æthereum, sive sidereum, sive aereum, a quo aves cæli nominantur, intelligere debemus. Si autem terra transibit, quomodo Ecclesiastes dicit cap. 1. „ Terra in æternum stat? " Sed aperta ratione cælum, & terra per eam quam nunc habent, imaginem transeunt, attamen per essentiam sine fine subsistunt.

(h) THEOPHYLACTUS (super *Attendite vobis, ne graventur corda*.) Posuit supra Dominus terribilia, & sensibilia malorum indicia quæ occupabunt peccatores; sed contra hæc mala remedium est cautela, & oratio: unde dicitur: *Attendite autem vobis, ne*

(1) *Al. omittitur* in. (2) *Al.* tendunt. (3) *Al.* exeuntia. (4) *Forte* siquidem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi supra. b Ibidem.

ne forte graventur corda vestra in crapula, & ebrietate. BASILIUS (in sermone super *Attende tibi*.) Singulum animalium a conditore omnium Deo habet intrinsecus causas facientes ad tutelam consistentiæ propriæ: propter quod & Christus nobis dedit hanc monitionem, ut quæ illis a natura, hæc nobis auxilio rationis, & cautela contingant: fugientibus quidem peccatum, ut irrationabilia fugiunt mortifera pabula, inquirentibus vero iustitiam, sicut illa herbas nutritivas requirunt; & ideo dicit, *Attendite vobis*, ut scilicet discernere possitis a salubri nocivum. Sed quoniam dupliciter contingit attendere, hinc quidem corporis oculis, illinc vero per intellectivam virtutem, oculus corporis virtutem non attingit: restat igitur dictum esse de opere intellectus, *Attendite*; hoc est, undique circumspicite vos, pervigil habentes ad vestram custodiam animæ lumen. Neque autem dixit: *Attendite* vestris, aut eis quæ circa vos sunt, sed *vobis*: vos enim estis intellectus, & anima; vestrum autem corpus est sensus; circa vos autem opes, artes, & reliqua vitæ supellex; quibus non monet attendendum, sed animæ, cuius præcipua cura habenda. Eadem vero admonitio ægrotantes sanat, & sanos perficit; servatores præsentium, & provisores futurorum; non alienorum censores, sed suorum scrutatores; non dimittentes intellectum servum fieri passionum, sed irrationale animæ subiicientes rationali. Cur autem sit attendendum, subiungit dicens: *Ne forte graventur corda vestra in crapula, & ebrietate, & curis huius vitæ*. TITUS. Quasi dicat: Cavete ne lumina mentis vestræ graventur: cura namque præsentis vitæ, & crapula, & ebrietas fugant prudentiam, quassant fidem, operantur naufragia. BASILIUS a. Est autem ebrietas nimius usus vini, crapula vero anxietas, & nausea quæ est in ebrietate, a motione capitis Græco vocabulo dicta. Sicut igitur cibis (1) ne esuriamus, sic & potibus ne sitim patiamur, utendum est, vitando diligentius lapsum. Fallax enim est vini ingestio. Anima autem vino libera prudentissima erit, & optima; sed humectata vini vaporibus quasi quadam nube velatur. b Curiositas autem huius vitæ quamvis nihil inhibitorum continere videatur, si tamen ad cultum divinum non coadiuvet, vitanda est: & quare hoc dixerit, ostendit subdens: *Et superveniat in vos repentina dies illa*. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Non enim cum deliberatione veniet dies illa, sed ex improviso, & furtim capiens tamquam laqueus non caventes: unde sequitur: *Tamquam laqueus enim superveniet in omnes qui sedent super faciem omnis terræ*. Quod diligentius discuti potest. Capiet enim dies illa sedentes in superficie terræ quasi impræmeditatos, & inertes. Quotquot vero sunt solertes, & agiles ad bonum, non sedentes, & otiantes in terrenis; sed surgentes ab eis, sibi dicentes: Surge, vade, quoniam non est hic tibi requies: talibus non est illa dies ut laqueus, (2) in discrimen, sed ut dies festivus. EUSEBIUS c. Prædicta igitur docuit esse attendenda ad cavendam gravedinem inde provenientem: unde sequitur: *Vigilate itaque, omni tempore orantes, ut digni habeamini fugere ista omnia quæ futura sunt*. THEOPHYLACTUS. Scilicet famem, pestem, & cetera huiusmodi, quæ temporaliter electis, & aliis iminent, & ea quæ postmodum (3) accidunt reis perenniter: illa enim aliter cavere non possumus nisi per vigilias, & orationes. AUGUSTINUS de Consensu Evang. (Lib. II. cap. LXXVII.) Hæc intelligitur illa fuga quam Matthæus commemorat, quæ non debet fieri in hieme, vel sabbato. Ad hiemem pertinent curæ huius vitæ, quæ tristes sunt velut hiems; ad sabbatum vero crapula, & ebrietas, quæ carnali lætitia, luxuriaque cor submergit atque obruit; quod malum sabbati nomine significatur, quia illo die Iudæi deliciis affluunt, dum spiritale sabbatum ignorant. THEOPHYLACTUS. Et quia Christianum decet non solum fugere mala, sed etiam niti ad gloriam assequendam, subdit: *Et stare ante Filium hominis*: hæc est enim angelica gloria stare ante Filium hominis Deum nostrum, & faciem eius iugiter cernere. BEDA (cap. LXXXIX. in Luc.) Et certe si quis sapiens medicus præciperet attendere a succo alicuius herbæ, ne repentinus interitus superveniat, magno studio medici mandata servaremus; nunc

(1) *Al.* ut ne, *item ut tantum*. (2) *Al.* & discrimen. (3) *Al.* accidunt eis perenniter: illa enim aliter capere non possumus &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a CLEMENS Alexandrinus Lib. II. Pædagogi cap. II. b BASILIUS in Regulis brevioribus ad interrog. LXXXVIII. Hæc appendix cum præcedenti uno tenore dabatur sub nomine Basilii. c In Catena Græcorum PP.

nunc autem Salvatore admonente ebrietatem, & crapulam, & curas sæculi esse cavendas, his fauciari, & consumi non timent: quia fidem quam medici dictis præbent, Domini verbis præbere contemnunt.

(i) BEDA (cap. lxxxix. in Luc.) Quæ verbis præceperat Dominus, suis confirmat exemplis: nam qui nos ante iudicis adventum, & incertum singulorum exitum, ad vigilandum hortatus est, & orandum, & ipse, imminente tempore passionis suæ, doctrinæ, vigiliis, & precibus instat: unde dicitur: *Erat autem diebus docens in templo*: in quo suo exemplo insinuat hoc esse digne Deo vigilare, vel dicto, vel facto proximis viam veritatis ostendere. CYRILLUS. Quæ autem erant quæ docebat nisi transcendentia cultum legis? Instabat enim tempus quo debebat umbra in veritatem transformari. THEOPHYLACTUS (paulo ante fin. Commen. in xxi. cap. Lucæ.) Tacuerunt autem Evangelistæ pleraque documentorum Christi, qui, cum per triennium fere prædicaverit, documenta eius quæ conscripserunt, dicet aliquis vix ad unius diei sermonem sufficere. Ex pluribus ergo pauca describentes, dederunt nobis quemdam gustum dulcedinis doctrinæ ipsius. Ostendit autem nobis Dominus quod oporteat noctu, & quiete alloqui Deum, & in die prodesse hominibus; & colligere quidem in nocte, distribuere vero collecta in die: unde subditur: *Noctibus vero exiens morabatur in monte qui vocatur Oliveti*; non quasi opus habens oratione, sed ad exemplum dandum hoc egit. CYRILLUS. Quia vero eloquium eius in potestate erat, & potestative transferebat in spiritalem cultum quæ per Moysen, & Prophetas tradita fuerant in figuris, populus eum avidius audiebat: unde sequitur: *Et omnis populus manicabat*, idest mane venire accelerabat, *ad eum in templo, audire eum*. Populo autem ante lucanum venienti ad eum, congruum erat dicere Psalm. lxii. „ Deus Deus meus, ad te de luce vigilo. " BEDA (cap. lxxxix. in Luc.) Mystice autem & nos cum inter prospera sobrie, & pie, & iuste conversamus, diebus in templo docemus, quia formam boni operis fidelibus (1) præbemus; noctibus vero in monte Oliveti moramur, quia in tenebris angustiarum spiritali consolatione respiramus: & ad nos quoque populus mane cat, cum vel discussis operibus tenebrarum vel cunctis nebulis pressurarum nos imitatur.

CAPUT XXII.

(a) APpropinquabat autem dies festus azymorum, qui dicitur pascha; & quærebant principes sacerdotum, & scribæ quomodo Iesum interficerent: timebant vero plebem.

(b) Intravit autem satanas in Iudam, qui cognominabatur Scharioth, unum de duodecim; & abiit, & locutus est cum principibus sacerdotum, & magistratibus, quemadmodum illum traderet eis. Et gavisi sunt, & pacti sunt pecuniam illi dare. Et spopondit. Et quærebat opportunitatem ut traderet illum sine turbis.

(c) Venit autem dies azymorum, in qua necesse erat occidi pascha. Et misit Petrum, & Ioannem, dicens: Euntes parate nobis pascha, ut manducemus. At illi dixerunt, Ubi vis paremus? Et dixit ad eos: Ecce introeuntibus vobis in civitatem, occurret vobis homo quidam amphoram aquæ portans: sequimini eum in domum in quam intrat; & dicetis patrifamilias domus: Dicit tibi Magister: Ubi est diversorium, ubi pascha cum discipulis meis manducem? Et ipse ostendet vobis cœnaculum magnum stratum, & ibi parate. Euntes autem invenerunt sicut dixit illis, & paraverunt pascha.

(d) Et cum facta esset hora, discubuit, & duodecim Apostoli cum eo: & ait illis: Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum antequam patiar. Dico enim vobis, quia ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in regno Dei. Et acce-

(1) *Al.* præbentes.

accepto calice, gratias egit, & dixit: Accipite,& dividite inter vos: dico enim vobis, quod non bibam de generatione vitis, donec regnum Dei veniat.

(e) Et accepto pane gratias egit, & fregit, & dedit eis dicens: Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur: hoc facite in meam commemorationem. Similiter & calicem, postquam cœnavit, dicens: Hic est calix novum testamentum in sanguine meo, qui pro vobis fundetur.

(f) Verumtamen ecce manus tradentis me, mecum est in mensa. Et quidem Filius hominis, secundum quod diffinitum est, vadit; verumtamen væ homini illi per quem tradetur. Et ipsi cœperunt quærere inter se, quis esset ex eis qui hoc facturus esset.

(g) Facta est autem & contentio inter eos, quis eorum videretur esse maior. Dixit autem eis: Reges Gentium dominantur eorum; & qui potestatem habent super eos, benefici vocantur. Vos autem non sic; sed qui maior est in vobis, fiat sicut minor; & qui præcessor est, sicut ministrator. Nam quis maior est, qui recumbit, an qui ministrat? Nonne qui recumbit? Ego autem in medio vestrum sum sicut qui ministrat.

(h) Vos autem estis qui permansistis mecum in tentationibus meis: & ego dispono vobis sicut disposuit mihi Pater meus regnum, ut edatis, & bibatis super mensam meam in regno meo, & sedeatis super thronos duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel.

(i) Ait autem Dominus Simoni: Simon, Simon,ecce satanas expetivit vos, ut cribraret sicut triticum. Ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua; & tu aliquando conversus, confirma fratres tuos. Qui dixit ei: Domine, tecum paratus sum & in carcerem, & in mortem ire. At ille dixit: Dico tibi Petre, non cantabit hodie gallus donec ter abneges nosse me.

(k) Et dixit eis: Quando misi vos sine sacculo, & pera, & calceamentis, numquid aliquid defuit vobis? At illi dixerunt, Nihil. Dixit ergo eis: Sed nunc qui habet sacculum, tollat similiter & peram; & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium. Dico enim vobis, quoniam adhuc hoc quod scriptum est, oportet impleri in me: Et cum iniquis deputatus est: etenim ea quæ sunt de me, finem habent. At illi dixerunt: Domine, ecce duo gladii hic. At ille dixit eis, Satis est.

(l) Et egressus ibat secundum consuetudinem in montem olivarum. Secuti sunt autem illum & discipuli. Et cum pervenisset ad locum, dixit illis: Orate, ne intretis in tentationem: & ipse avulsus est ab eis quantum iactus est lapidis, & positis genibus orabat dicens: Pater, si vis, transfer calicem istum a me. Verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat.

(m) Apparuit autem illi Angelus de cælo confortans eum: & factus in agonia prolixius orabat. Et factus est sudor eius sicut guttæ sanguinis decurrentis in terram. Et cum surrexisset ab oratione, & venisset ad discipulos suos, invenit eos dormientes præ tristitia; & ait illis: Quid dormitis? Surgite, & orate, ne intretis in tentationem.

(n) Adhuc eo loquente, ecce turba, & qui vocabatur Iudas, unus de duodecim, antecedebat eos, & appropinquavit Iesu, ut oscularetur eum. Iesus autem dixit illi: Iuda, osculo Filium hominis tradis? Videntes autem hi qui circa ipsum erant, quod futurum erat, dixerunt ei: Domine, si percutimus in gladio? Et percussit unus ex illis servum principis sacerdotum, & amputavit auriculam eius dexteram. Respondens autem Iesus ait: Sinite usque huc: & cum tetigisset auriculam eius, sanavit eum. Dixit autem Iesus ad eos qui venerant ad se, principes sacerdotum, & magistratus templi, & seniores: Quasi ad latronem existis cum gladiis, & fustibus. Cum quotidie vobiscum fuerim in templo, non extendistis manus in me; sed hæc est hora vestra, & potestas tenebrarum.

(o) Com-

(o) Comprehendentes autem eum, duxerunt ad domum principis sacerdotum; Petrus vero sequebatur eum a longe. Accenso autem igne in medio atrii, & circumsedentibus illis, erat Petrus in medio eorum. Quem cum vidisset ancilla quædam sedentem ad lumen, & eum fuisset intuita, dixit: Et hic cum illo erat. At ille negavit eum, dicens: Mulier, non novi illum. Et post pusillum alius videns eum dixit: Et tu de illis es: Petrus vero ait: O homo, non sum. Et intervallo facto quasi horæ unius, alius quidam affirmabat dicens: Vere & hic cum illo erat: nam & Galilæus est. Et ait Petrus: O homo, nescio quid dicis. Et continuo adhuc illo loquente cantavit gallus: & conversus Dominus respexit Petrum. Et recordatus est Petrus verbi Domini sicut dixerat, quia priusquam gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras Petrus flevit amare.

(p) Et viri qui tenebant illum, illudebant ei, cædentes; & velaverunt eum, & percutiebant faciem eius; & interrogaverunt eum, dicentes: Prophetiza: quis est qui te percussit? Et alia multa blasphemantes dicebant in eum. Et ut factus est dies, convenerunt seniores plebis, & principes sacerdotum, & scribæ, & duxerunt illum in concilium suum, dicentes: Si tu es Christus, dic nobis. Et ait illis: Si vobis dixero, non credetis mihi; si autem & interrogavero, non respondebitis mihi, neque dimittetis. Ex hoc autem erit Filius hominis sedens a dextris virtutis Dei. Dixerunt autem omnes: Tu ergo es Filius Dei? Qui ait: Vos dicitis quia ego sum. At illi dixerunt: Quid adhuc desideramus testimonium? Ipsi enim audivimus de ore eius.

(a) CHRYSOSTOMUS. Umbra nostrorum fuerunt festa Iudaica; & ideo si quæsieris a Iudæo de pascha, & azymis, nil magni proferet, commemorans liberationem ab AEgypto. Si quis autem a me quæsierit, non audiet AEgyptum, nec Pharaonem, sed absolutionem erroris, & tenebrarum diaboli, non per Moysen, sed per Filium Dei. GLOSSA a. Ad cuius passionem enarrandam accedens Evangelista, præmittit de figura, dicens: *Appropinquabat autem dies festus azymorum, qui dicitur pascha*: BEDA (cap. xc. in Lucam.) Pascha quidem, quod Hebraice dicitur phase, non a passione, sed a transitu nominatur, eo quod exterminator videns sanguinem in foribus Israelitarum pertransierit, nec percusserit primogenita eorum. Vel ipse Dominus præbens auxilium populo suo desuper ambulavit. Hoc autem inter pascha & azyma distat, quod pascha ipse solus dies appellatur in quo agnus occidebatur ad vesperam, hoc est decima quarta luna primi mensis; decima quinta autem luna, quando egressus est de AEgypto, succedebat festivitas azymorum septem diebus usque ad vigesimam primam diem eiusdem mensis: unde Evangelii Scriptura indifferenter unum pro alio ponere solet: unde hic dicitur: *Dies azymorum, qui dicitur pascha*. Significatur autem per mysterium, quod Christus semel pro nobis passus, per totum tempus huius sæculi, quod septem diebus agitur, in azymis sinceritatis, & veritatis præcepit esse vivendum. CHRYSOSTOMUS b. Principes autem sacerdotum nefarias res tractant in festo: unde sequitur: *Et quærebant principes sacerdotum, & scribæ quomodo Iesum interficerent*. Moyses quidem unum præcepit esse principem sacerdotum, & illo defuncto creari alium. Tunc vero, cum inciperent Iudaici ritus dissolvi, multi erant principes sacerdotum annuatim creati. Hi ergo volentes Iesum occidere, non metuunt divina, ne scilicet ex tempore sacro maius incurrant peccati contagium; sed ubique timent humana: unde sequitur: *Timebant vero plebem*. BEDA. Non quidem seditionem metuentes, sed caventes ne auxilio populi de suis manibus tolleretur. Hæc autem ante biduum paschæ congregatis eis in atrio Caiphæ Matthæus acta attestatur.

(b) THEOPHYLACTUS. Quia dictum est quod principes sacerdotum quærebant modum quo interficientes Iesum, nullum incurrerent periculum, consequenter modus qui eis occurrit, narratur cum dicitur: *Intravit autem satanas in Iudam*. TITUS. In

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil tale in Glossa quæ nunc extat. b Hom. lxxx. in Matth.

In Iudam satanas intravit, non impellens, sed patulum inveniens hostium: nam oblitus omnium quæ viderat, ad solam avaritiam dirigebat intuitum. CHRYSOSTOMUS *a*. Ponit autem eius cognomen, subdens: *Qui cognominabatur Scarioth*: erat enim alius Iudas. TITUS. Subdit autem, *Unus de duodecim*: nam numerum adimplebat, non autem vere fungebatur apostolica dignitate. CHRYSOSTOMUS *b*. Vel hoc addit Evangelista velut absonum quidem; ac si diceret: Erat de primo choro diligentius electorum. BEDA (cap. xc.) Non est autem huic contrarium quod Ioannes dicit, post bucellam intrasse in eum satanam: quia nunc intravit, ut quasi alienum tentaret, tunc autem quasi proprium ad quæcumque vellet agenda attraheret. CHRYSOSTOMUS *c*. Attende autem magnam Iudæ nequitiam, tum quia per se proficiscitur, tum quia pro pretio hoc facit: sequitur enim: *Et abiit, & locutus est cum principibus sacerdotum, & magistratibus quemadmodum illum traderet eis. Et gavisi sunt*. THEOPHYLACTUS (super *Locutus est magistratibus*.) Magistratus hic appellantur præpositi constructionum templi, vel etiam illi quos Romani populo præfecerant, ne proruerent in tumultus, erant enim seditiosi. CHRYSOSTOMUS *d*. Propter avaritiam autem Iudas factus est talis: sequitur enim: *Et pacti sunt pecuniam illi dare*. Tales enim avaritia generat passiones: reddit impios, & Deum ignorare compellit; & si millies benefactum sit eis, ad nocendum impellit: unde & hic sequitur, *Et spopondit*. THEOPHYLACTUS (super *Et pacti sunt pecuniam dare*.) Idest, pepigit, & promisit. *Et quærebat opportunitatem ut eum traderet sine turbis*; idest, quærebat eum tradere quando videret eum seorsum existentem sine turbis. BEDA (cap. xci. in Luc.) Multi autem Iudæ scelus exhorrent, nec tamen cavent: qui enim caritatis, & veritatis iura spernit, Christum, qui est veritas, & caritas, proditmaxime cum non infirmitate, vel ignorantia peccet, sed ad similitudinem Iudæ quærat opportunitatem, ut arbitris absentibus, veritatem mendacio, virtutem crimine immutet.

(c) TITUS. Ut nobis Dominus cæleste pascha dimitteret, typicum manducavit, figuram removens, ut veritas locum obtineret: unde dicitur: *Venit autem dies azymorum, in qua necesse erat occidi pascha*. BEDA (super *Venit dies azymorum*.) Dies azymorum paschæ quartamdecimam primi mensis appellat, quando, fermento abiecto, pascha, idest agnus, occidi ad vesperam consueverat. EUSEBIUS *e*. Si quis autem dicat: Si prima (1) die azymorum discipuli Salvatori parant pascha, ergo & eadem die oportet nos pascha celebrare: dicemus, hoc non fuisse monitionem, sed historiam facti quod accidit tempore salutiferæ passionis. Aliud autem est narrare gesta vetera, & aliud sancire, ac posteris statuta relinquere. Quin etiam Salvator non egit pascha cum Iudæis, quando agnum immolabant: nam illi quidem hoc egerunt in parasceve, quando passus est Dominus: unde non introierunt in atrium Pilati, ut manducarent pascha: ex quo enim veritati insidiati sunt, verbum veritatis a se expulerunt, non primo die azymorum, quo die debebat immolari pascha, manducantes solitum sibi pascha (erant enim erga aliud attenti) sed die sequenti post illam, quæ erat azymorum secunda. Dominus vero prima die azymorum, hoc est quinta feria sabbati, pascha cum discipulis peregit. THEOPHYLACTUS (super *Misit Petrum, & Ioannem*.) Eadem autem quinta feria mittit duos ex discipulis suis ad parandum pascha, Petrum scilicet, & Ioannem, alterum scilicet ut diligentem, alterum ut dilectum: unde sequitur: *Et misit Petrum, & Ioannem, dicens: Euntes parate nobis pascha, ut manducemus*: per omnia manifestans quod usque ad extremum vitæ non est adversatus legi. Mittit autem eos ad alienam domum: nam nulla domus erat ei, neque discipulis suis; alioquin apud aliquem eorum pascha celebrasset: & ideo subditur: *At illi dixerunt: Ubi vis paremus?* BEDA (cap. xci.) Quasi dicant: Non habemus domicilium, non habemus tabernaculum. Audiant quibus ædificandarum domorum cura est, cognoscant Christum omnium Dominum, locum ubi caput reclinaret, non habuisse. CHRYSOSTOMUS *f*. Cum autem ignorarent ad quem mitterentur, signum dedit eis, sicut & Sa-

(1) *Al. omittitur* die.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Hom. lxxxi. in Matth. *b* Ibidem. *c* Ut supra. *d* Ibid. *e* In Catena Græcorum PP. *f* Hom. lxxxii. in Matth.

& Samuel Sauli: unde subditur: *Et dixit ad eos: Ecce introeuntibus vobis in civitatem, occurret vobis homo amphoram aquæ portans: sequimini eum in domum in quam intrat.* AMBROSIUS (Lib. X. in Luc. cap. de homine portante amphoram.) Primum maiestatem divinitatis adverte: cum discipulis loquitur, & iam novit quid alibi sit futurum: deinde dignationem eius intuere: quia non persona divitis, aut potentis eligitur, sed pauper ambitur, & angustum hospitium pauperis amplis nobilium ædibus antefertur. Sciebat autem Dominus nomen eius, cuius sciebat mysterium, & occursum; sed ideo sine nomine designatur, ut ignobilis æstimetur. THEOPHYLACTUS (super *Occurret vobis homo quidam*.) Vel ideo mittit eos ad hominem ignotum, ut ostendat quod passionem voluntarie subiit. Qui enim mentem huius ignoti viri subegit, ut eos susciperet, poterat quodcumque voluisset cum Iudæis tractare. Dicunt autem quidam, quod ideo non dixit nomen hominis, ne proditor cognito nomine domum panderet pharisæis, qui venientes cepissent eum priusquam cœna fieret, & spiritualia mysteria discipulis traderet; sed quibusdam indiciis in quamdam domum dirigit eos: unde sequitur: *Et dicetis patrifamilias domus: Dicit tibi Magister: Ubi est diversorium ubi pascha cum discipulis meis manducem? Et ipse vobis ostendet cœnaculum magnum stratum; & ibi parate.* GLOSSA. Quibus signis inventis, discipuli solicite quæ mandata eis fuerant, impleverunt: unde sequitur: *Euntes autem invenerunt sicut prædixit illis Iesus, & paraverunt pascha.* BEDA (cap. XCI. super *Venit dies azymorum*.) Hoc pascha exponens Apostolus ait I. Corinth. V. „ Pascha nostrum immolatus est Christus: " quod quidem pascha tunc necesse erat occidi, quasi paterno consilio, ac diffinitione sancitum; qui licet die sequenti, hoc est decimaquinta luna sit crucifixus, hac tamen nocte, qua agnus immolabatur a Iudæis, tentus, ac ligatus, immolationis, hoc est passionis suæ, sacravit exordium. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Intelligamus autem diem quidem azymorum totam conversationem quæ est in luce spiritali, nullam redolentem vetustatem primæ prævaricationis Adæ, in qua viventes non decet delectari in Christi mysteriis. Hæc autem mysteria Petrus, & Ioannes parant, idest actio, & contemplatio, fervor (1) zeli, & mansuetudo pacifica. His autem paratoribus occurrit homo: quia per prædicta reperimus statum hominis qui creatus est ad imaginem Dei: qui portat amphoram aquæ, quæ significat gratiam Spiritus sancti; amphora autem est humilitas cordis: humilibus enim dat gratiam, qui se cognoscunt esse terram, & pulverem. AMBROSIUS (Lib. & tit. ut supra.) Vel amphora est mensura perfectior; aqua autem est quæ sacramentum Christi esse meruit; quæ lavare meruit, non lavari. BEDA (cap. XCI.) Parant autem pascha ubi aquæ infertur amphora: quia tempus adest quo veri paschæ cultoribus typicus de limine auferatur cruor; & ad tollenda crimina vivifici fontis baptisma consecratur. ORIGENES (super Matth. a.) Ego autem puto quod homo qui ingredientibus discipulis in civitatem occurrit amphoram aquæ portans, erat quidam minister patrisfamilias, portans mundatoriam, aut potabilem aquam in vase fictili; quem puto esse Moysen, spiritalem doctrinam portantem in corporalibus historiis. Qui autem non consequuntur spiritaliter eum, non celebrant pascha cum Iesu. (2) Attendamus ergo, ipso Domino constituto nobiscum, ad superiorem locum, in quo est diversorium, quod demonstratur ab intellectu, (3) qui est in unoquoque homine paterfamilias, discipulis Christi. Hæc autem domus superior fit nobis magna, (4) ut capiat Iesum Verbum Dei, quod non capitur, nisi a magnis sensu. Et fit domus hæc a patrefamilias, idest intellectu, præparata Filio Dei, & (5) fit mundata, nullo modo habens malitiæ sordes. Sit etiam domus illius princeps non qualibuscumque cognitum habens nomen: unde mystice dicit secundum Matthæum XXVI. „ Ite ad quemdam. " AMBROSIUS (ut supra.) In superioribus autem magnum habet stratum, ut magnum meritum eius advertas, in quo Dominus cum discipulis sublimium virtutum eius delectatione requiesceret. ORIGENES super

(1) *Al.* cæli. (2) *Ita corrigit P. Nicolai* Ascendamus ergo cum ipso Domino &c. (3) *Idem sic legit:* qui est paterfamilias unicuique homini a discipulis Christi. (4) *Al.* ut capiat Iesus Verbum Dei. (5) *Al. desideratur* sit.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Tract. XXXV.

per Matth. *a*. Scire autem debemus, quoniam qui in epulationibus, & solicitudinibus sæcularibus sunt, non ascendunt in domum illam superiorem, & propterea non celebrant cum Iesu pascha. Post sermones enim discipulorum quibus catechizaverunt patremfamilias, idest intellectum, venit & divinitas coepulans discipulis in domo prædicta.

(d) CYRILLUS. Postquam discipuli pascha paraverant, agitur de paschæ commestione: unde dicitur: *Et cum facta esset hora, discubuit, & duodecim Apostoli cum eo.* BEDA. Hora manducandi paschæ designat quartamdecimam diem primi mensis perductam ad vesperam, quintadecima luna iam terris apparente. THEOPHYLACTUS (super *Et cum facta esset hora, discubuit.*) Sed qualiter Dominus discumbere dicitur, cum Iudæi stantes pascha manducarent? Dicunt ergo, quod cum manducavissent legale pascha, accubuerunt secundum communem usum, manducantes quosdam alios cibos.

Sequitur: *Et ait illis: Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum, antequam patiar.* CYRILLUS. Quod ideo dicit, quia discipulus avarus proditionis tempus explorabat: sed ne traderet eum ante festum paschæ, non explicaverat Dominus domum, vel virum penes quem pascha perageret; cuius causam per hæc verba ostendit. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Vel dicit, *Desiderio desideravi*; quasi dicat: Hæc ultima mihi cœna vobiscum est, propter quod & amabilis est mihi; sicut & qui peregre profecturi sunt, ultima verba suis dulcius proferunt. CHRYSOSTOMUS. Vel hoc dicit, quia post illud pascha crux imminebat. Invenimus autem pluries eum prædicantem suam passionem, & eam cupientem evenire. BEDA (cap. XCI. in Luc.) Desiderat ergo primo typicum pascha cum discipulis manducare, & sic passionis suæ mundo mysteria declarare. EUSEBIUS *b*. Vel aliter. Cum Dominus novum pascha celebraret, opportune dixit: *Desiderio desideravi hoc pascha*; idest, novum mysterium novi testamenti, quod tradebat discipulis, quod plures ante eum Prophetæ, & iusti cupiverant; sed & ipse sitiens communem salutem, hoc tradebat mysterium quod toti mundo competeret. Pascha vero Moysi statutum erat in uno loco, scilicet in Hierusalem celebrari: unde non congruebat omnibus gentibus; & ideo non erat desideratum. (1) EPIPHANIUS (Lib. I. contra hæreses cap. XXX.) Ex hoc Ebionitarum dementia de carnis esu redargui poterat, Domino manducante pascha Iudæorum: unde signanter dixit, *Hoc pascha*, ne quis ad aliud (2) invertere posset. BEDA (cap. XCI. in Luc.) Sic ergo Dominus legalis paschæ approbator extitit, & hoc ad suæ dispensationis figuram docendo pertinuisse, vetat ultra carnaliter exhiberi: unde subdit: *Dico enim vobis, quia ex hoc non manducabo illud donec impleatur in regno Dei*; idest, nequaquam ultra Mosaicum pascha celebrabo, donec in Ecclesia spiritaliter intellectum compleatur: ipsa enim est regnum Dei, secundum illud supra XVII. *Regnum Dei intra vos est*. Ad vetus autem illud pascha, cui finem desiderabat imponere, pertinet etiam illud quod subditur: *Et accepto calice, gratias egit, & dixit: Accipite, & dividite inter vos.* Ob hoc gratias egit, quia vetera transitura, & ventura fuerant omnia nova. CHRYSOSTOMUS *c*. Memento ergo cum ad mensam sederis, quod post mensam oportet te orare; atque ideo ventrem impleas sobrie, ne gravatus nequeas genuflectere, ac supplicare Deo. Non igitur post escas ad lectum, sed ad orationem vertamur: evidenter enim hoc Christus significavit, quod post escas non somnus, non cubile, sed oratio, & sacrarum lectio Scripturarum succedere debeat.

Sequitur: *Dico enim vobis, quod non bibam de generatione vitis, donec regnum Dei veniat.* BEDA (cap. XCI. in Luc.) Potest quidem hoc & simpliciter accipi, quod ab hac hora cœnę usque ad tempus resurrectionis, quo in regno Dei erat venturus, vinum bibiturus non esset: postea namque cibum, potumque sumpsisse eum testatur Petrus Act. X. dicens: „ Qui manducavimus, & bibi- „ mus cum illo postquam resurrexit a mor- „ tuis. " THEOPHYLACTUS (super *Donec regnum Dei veniat*.) Dicitur autem resurrectio regnum Dei, quia mortem exterminavit: unde & David ait Psal. XCII. „ Dominus regnavit, decorem indutus est, " scilicet formosi amictus, secundum Esaiam, exuta.

(1) *Al.* EUSEBIUS. (2) *Al.* incurrere.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi supra. *b* In Catena Græc. PP. *c* Orat. 1. de Lazaro.

exuta corporis corruptela. Resurrectione autem adveniente, iterum cum discipulis bibit, ut probaret quod resurrectio non erat phantastica. BEDA (cap. XCI. in Luc.) Sed multo consequentius est, ut sicut supra typicum agni esum, sic & potum paschæ neget se gustaturum, donec ostensa gloria regni Dei fides mundi adveniat; ut per duo maxima legis edicta, escam scilicet, & potum paschalem, spiritaliter immutata, disceres omnia legis sacramenta ad spiritalem observantiam fuisse transferenda.

(e) BEDA (cap. XCI. in Luc.) Finitis paschæ veteris solemniis, transiit ad novum, quod in suæ redemptionis memoriam Ecclesiam frequentare desiderat, pro carne agni & sanguine, suæ carnis sanguinisque sacramentum in panis ac vini figura substituens, sacerdos in æternum factus secundum ordinem Melchisedech: unde dicitur: *Et accepto pane, gratias egit*: sicut & de veteribus terminandis gratias egerat, nobis exemplum tribuens in omni boni operis inchoatione, & perfectione Deum esse glorificandum. Sequitur, *Et fregit*. Frangit ipse panem quem porrigit, ut ostendat corporis sui fractionem non sine sua sponte futuram.

Et dedit eis dicens: Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur. GREGORIUS Nissenus *a*. Panis enim ante consecrationem communis panis est; sed ubi consecratur mysterio, fit, & dicitur corpus Christi. CYRILLUS (in oratione catechetica.) Nec dubites an hoc verum sit, eo manifeste dicente, *Hoc est corpus meum*; sed potius suscipe verba Salvatoris in fide. Cum enim sit veritas, non mentitur. *b* Insaniunt igitur dicentes mysticam benedictionem (1) a sanctificatione cessare, si quæ reliquiæ remanserint eius in diem subsequentem: non enim mutabitur sacrosanctum corpus Christi, sed virtus benedictionis, & vivificativa gratia ingis in eo est. *c* Virtus enim vivificativa Dei Patris unigenitum Verbum est, quod caro factum est, non desinens esse Verbum, sed efficiens carnem vivificativam. *d* Si enim in aliquo liquore modicum panis immiseris, reperies hunc imbibitum qualitate illius. Igitur vivificativum Dei Verbum uniens seipsum propriæ carni, fecit eam vivificativam. Numquid ergo & quoniam in nobis vita Dei est, Dei Verbo existente in nobis, vivificativum erit nostrum corpus? *e* Sed aliud est secundum participationis habitudinem nos habere in nobis Dei Filium; aliud ipsum fuisse factum carnem, idest corpus sumptum ex alma Virgine proprium corpus effecisse. Decebat ergo eum nostris quodammodo uniri corporibus per sacram eius carnem, & pretiosum sanguinem, quæ accipimus (2) in benedictionem vivificativam in pane, & vino. Ne enim (3) horreremus carnem, & sanguinem apposita sacris altaribus, condescendens Deus nostris fragilitatibus, influit oblatis vim vitæ, convertens ea in veritatem propriæ carnis, ut corpus vitæ quasi quoddam semen vivificativum inveniatur in nobis: unde subditur: *Hoc facite in meam commemorationem*. CHRYSOSTOMUS super Ioannem *f*. Hoc fecit Christus ducens nos ad maius amicitiæ fœdus, suamque caritatem declarans erga nos, præstans se non solum videri desiderantibus, sed & palpare, & comedere, & amplecti, & totum affectum explere. Igitur ut leones flammam spirantes, sic ab illa mensa discedimus terribiles (4) facti diabolo. BASILIUS *g*. Disce autem quo pacto decet edere corpus Christi, in memoriam scilicet obedientiæ Christi usque ad mortem; ut qui vivunt, non amplius in se vivant, sed in eo qui pro eis mortuus est, & resurrexit. THEOPHYLACTUS. Duos autem calices Lucas commemorat: de altero quidem (5) supra dixit: *Accipite, & dividite inter vos*: quem dicet aliquis esse typum veteris testamenti: alterum vero post panis fractionem, & distributionem ipse partitur discipulis: unde subditur: *Similiter & calicem postquam cœnavit*. BEDA. Subauditur *dedit eis*, ut sit plena constructio. AUGUSTINUS de Cons. Evang. (Lib. III. cap. 1.) Vel quod Lucas bis de calice commemoravit; prius antequam panem daret, inde postquam panem dedit: illud quod superius dixit præoccupavit, ut solet; illud vero quod ordine suo posuit, non commemoraverat superius. Utrumque autem coniunctum eamdem sententiam facit,

quæ

(1) *Al. omittitur præpositio* a. (2) *Al.* in benedictione vivificativa. (3) *Al.* horremus. (4) *Al.* effecti. (5) *Al.* qui supra.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Orat. de Baptismo, vel in Baptismum Christi. *b* Ad Calosyrium Episcopum. *c* Lib. IV. in Ioan. cap. XIV. ac deinceps. *d* Et cap. XXIII. *e* Et alibi. *f* Hom. XLV. vel XLVI. *g* In Moral. reg. XXI. cap. III. & in Regulis brevior. ad interr. CLXXII.

quæ illorum est, scilicet Matthæi, & Marci. THEOPHYLACTUS. Nominat autem Dominus hunc calicem novi testamenti: unde sequitur: *Dicens: Hic est calix novum testamentum in sanguine meo, qui pro vobis funditur*: significans novum testamentum in suo sanguine exordium sumere: nam in veteri testamento sanguis animalium affuit cum data fuit lex; nunc vero sanguis Verbi Dei significat nobis novum testamentum. Cum autem dicit, *Pro vobis*, non significat pro solis Apostolis corpus Christi datum, & sanguinem effusum fuisse; sed causa totius humanæ naturæ. Et vetus quidem pascha ad removendam servitutem AEgypti fiebat, sanguis autem agni ad primogenitorum custodiam; novum vero pascha ad peccatorum remissionem, sanguis autem Christi ad conservationem eorum qui dedicati sunt Deo. CHRYSOSTOMUS *a*. Hic enim sanguis operatur in nobis imaginem regiam, nobilitatem animæ non permittit marcescere, protinus irrigans animam, magnamque inspirans virtutem. Hic sanguis fugat dæmones, advocat Angelos, & Dominum Angelorum. Hic sanguis effusus lavit orbem, & adibile fecit cælum. Huius participes sanguinis, (1) sunt supernis virtutibus amicti, regio pallio, magis autem ipso Rege induti. Et sicut si mundus accesseris, salubriter accessisti; sic si (2) imbutus conscientia prava, damnose accedis in pœnam, & supplicia. Nam si qui imperatoriam coinquinant purpuram, pari pœna plectuntur cum eis qui divellunt; absurdum non est si & qui obscœna mente corpus Christi recipiunt, pari pœna plectuntur cum his qui illud clavis transfoderunt. BEDA (super *Similiter & calicem*.) Quia vero panis confirmat, vinum vero sanguinem operatur in carne; hoc ad corpus Christi, illud refertur ad sanguinem. Verum, quia & nos in Christo, & in nobis Christum manere oportet, vinum dominici calicis aqua miscetur: teste enim Ioanne Apocal. XVII. „ aquæ multæ „ populi sunt. " THEOPHYLACTUS. Primo autem datur panis, secundario calix: prior enim est in spiritualibus laboriosus actus velut panis, non solum quia in vultus sudore (3) laboratur, sed etiam quia dum comeditur, non est facilis ad glutiendum; deinde post labores sequitur exultatio divinæ gratiæ, quæ est calix. BEDA (ubi supra.) Ideo autem tunc cœnati communicarunt Apostoli, quia necesse erat pascha typicum ante consummari, & sic ad veri paschæ sacramenta transiri; nunc autem in honorem tanti sacramenti placuit magistris Ecclesiæ, prius nos spiritualibus epulis refici, ac deinde terrenis. GRAECUS *b*. Totum autem corpus, & sanguinem Domini suscipit communicans, etiam si mysteriorum partem accipiat. Sicut enim unum sigillum diversis totam suam figuram impartitur, & integrum manet post distributionem, & sicut una vox penetrat ad multorum auditus; sic nulli dubium sit, corpus, & sanguinem Domini totum in omnibus reperiri. Fractio autem panis venerandi passionem significat.

(f) AUGUSTINUS de Concor. Evang. (Lib. III. cap. 1.) Cum tradidisset Dominus discipulis calicem, rursus de traditore suo locutus est, dicens: *Verumtamen ecce manus tradentis me, mecum est in mensa*. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Quod dixit, non solum ut ostendat se scire futura, sed etiam ut ostendat nobis propriam bonitatem, secundum quam non prætermisit quin prosequeretur ea quæ spectabant ad Deum: dat enim nobis exemplum ut usque ad finem satagamus lucrari peccatores: & ut ostendat proditoris nequitiam, qui & conviva fieri non erubuit. CHRYSOSTOMUS *c*. Et particeps existens mysteriorum, conversus non est: fit enim scelus eius utique immanius, tum quia tali proposito imbutus adiit mysteria, tum quia adiens melior factus non fuit nec metu, nec beneficio, nec honore. BEDA (cap. XCI.) Et tamen non designat specialiter, ne manifestius correptus impudentior fieret. Mittit autem crimen in numero, ut agat conscius pœnitentiam. Prædicit autem & pœnam, ut quem pudor non vicerat, corrigant denuntiata supplicia: unde sequitur: *Et quidem Filius hominis, secundum quod diffinitum est, vadit*. CHRYSOSTOMUS *d*. Sed quia Iudas ea quæ sunt scripta, prava intentione agebat, ne quis putet eum innoxium tamquam dispensationis ministrum, subdit: *Verumtamen va*

(1) *P. Nicolaius habet* sunt cum supernis virtutibus constructi (*in notis autem* constituti) & amicti regia Christi stola, seu regio pallio; magis autem &c. (2) *Al.* impurus. (3) *Al.* laboratus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ubi supra. *b* Vel Eutychius Patriarcha in Catena Græc. PP. *c* Hom. lxxxviii. in Matth. *d* Hom. lxxxi. in eumdem.

va homini illi per quem traditur. BEDA (cap. XCI.) Sed & væ homini illi qui ad mensam Domini indignus accedens in exemplum Iudæ Filium hominis tradit, non quidem Iudæis, sed peccatoribus membris suis. Et quamvis scirent undecim Apostoli quod nihil contra Dominum cogitarent; quia tamen plus credunt magistro quam sibi, timentes fragilitatem suam, quærunt de peccato, cuius conscientiam non habebant: sequitur enim: *Et ipsi cœperunt quærere inter se, quis e.. et ex eis qui hoc facturus esset*. BASILIUS *a*. Sicut enim in corporalibus passionibus sunt multæ quas non sentiunt patientes, porro magis adhibent fidem coniecturæ medicorum quam propriam insensibilitatem attendant; sic(1) & in animæ passionibus, si quis in se peccatum non sentiat, credere tamen debet his qui plus possunt cognoscere sua peccata.

(g) THEOPHYLACTUS (super *Facta est contentio inter eos*.) Cum inter se quærerent quis esset Dominum traditurus, consequens erat ad invicem sibi dicere, Tu proditurus es; & ex hoc coacti sunt dicere, Ego potior, ego maior, & similia: unde dicitur: *Facta est autem & contentio inter eos, quis eorum videretur esse maior*. GRAECUS *b*. Vel hæc contentio videtur habuisse motivum, quod cum Dominus ab hominibus transmigraret, oportebat aliquem eorum fieri aliorum principem, quasi Domini vicem gerentem. BEDA. Sicut autem boni in Scripturis exempla patrum, quibus proficiant, & humilientur, requirunt; sic reprobi, si quid forte in electis reprehensibile reperierint, quasi suas ex eo nequitias obtecturi, libenter solent amplecti. Ideo multi ardentius legunt quod facta est contentio inter discipulos Christi. AMBROSIUS (Lib. X. cap. de sponsione præmii.) Si enim contendebant Apostoli, non excusationi obtenditur, sed cautioni proponitur. Caveamus ergo ne in perditionem aliqua inter nos de prælatione possit esse contentio. BEDA (cap. XCII.) Potius autem videamus, non quid carnales adhuc discipuli gesserint, sed quid iusserit spiritalis magister: sequitur enim: *Dixit autem eis: Reges Gentium dominantur eorum*. CHRYSOSTOMUS *c*. Gentilium meminit, ut ex hoc rem vituperandam ostendat: Gentilium enim est ambire primatum. CYRILLUS. Sed & blandi sermones eis offeruntur a subditis: unde sequitur: *Et qui potestatem habent super eos, benefici vocantur*. Sed illi quidem quasi extorres a sacris legibus, huiusmodi subiacent morbis; vestrum autem culmen est in humilitate: unde sequitur: *Vos autem non sic; sed qui maior est in vobis, fiat sicut minor*. BASILIUS *d*. Non ergo extollat præsidentem dignitas, ne ab humilitatis beatitudine corruat. Illud autem noverit quod humilitas vera ministerium plurium est. Sicut enim qui pluribus ministrat vulneratis, & abstergit cuiuslibet vulneris saniem, non sumit ministerium in causam elationis; sic multo magis cui commissæ sunt curæ fraternorum languorum, ut omnium minister redditurus pro omnibus rationem, cogitare debet, & esse solicitus; & sic *qui maior est, fiat sicut minor*. Decet autem & corporale obsequium ab his qui præsident offerri, exemplo Domini lavantis pedes discipulorum: unde sequitur: *Et qui præcessor est, sicut ministrator*. Non est autem timendum ne in subdito solvatur humilitatis propositum, dum ei a maiori servitur; sed (2) imitatione panditur humilitas. AMBROSIUS (Lib. & tit. ut supra.) Contuendum est autem, quia non omnis honorificentiæ studio humilitas definitur: (3) potes enim deferre alicui propter sæculi gratiam, potentiæ metum, utilitatisque contuitum: tua ædificatio quæritur, non alterius honor; & ideo una datur omnibus forma sententiæ, ut non de prælatione iactantia sit, sed de humilitate contentio. BEDA (super *Reges Gentium*.) In hac tamen forma a Domino tradita maiores non minima discretione opus habent, ne scilicet, ad instar Regum Gentium, dominari subiectis, seque ab eis gaudeant laudibus attolli; & tamen contra delinquentium vitia per zelum iustitiæ sint erecti. Ad verba autem exhortationis, suimet adiungit exemplum: unde sequitur: *Nam quis maior est, qui recumbit, an qui ministrat? Nonne qui recumbit? Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat*. CHRYSOSTOMUS. Quasi dicat: Non putes discipulum tui egere, te vero non illius: ego enim, qui nullo egeo, quo universa egent cælestia, & terrestria,

(1) *Al.* deest in. (2) *Al.* in imitatione. (3) *Al.* potest.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Regulis brevior. ad interr. CCCI. *b* Nimirum Apollinarius in Catena Græc. PP. *c* Hom. LXVI. in Matth. *d* In Regulis fusius disputatis ad interr. XXX.

restria, ad ministerialem gradum condescendi. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Ostendit autem se ministrantem eis, cum panem, & calicem distribuit, cuius ministerii mentionem facit, (1) rememorans eos quod si de eodem pane comederunt, & de eodem calice biberunt, si ipse Christus omnibus ministravit, unum debent omnes sentire. BEDA (super *Qui est maior.*) Vel loquitur de ministerio quo secundum Ioannem eorum pedes lavit Dominus, & Magister; quamvis etiam verbo ministrandi possint omnia quæ in carne gessit intelligi; sed & suum sanguinem se pro nobis effundere ministrando significat.

(h) THEOPHYLACTUS (super *Vos estis qui permansistis mecum.*) Sicut Dominus proditori (2) prænuntiaverat *væ*, sic discipulis remanentibus e contrario bona prænuntiat, dicens: *Vos autem estis qui permansistis mecum in tentationibus meis.* BEDA (super idem.) Non enim inchoatio patientis, (3) sed perseverantia, cælestis regni gloria donatur: quia perseverantiam, quæ constantia, seu fortitudo mentis vocatur, dicimus esse cunctarum columnam virtutum. Filius ergo Dei secum permanentes in tentationibus æternum ducit ad regnum. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus: unde sequitur: *Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum.* AMBROSIUS (Lib. X. in Luc. cap. de sponsione discipulorum.) Regnum Dei non est de hoc mundo. Non autem æqualitas ad Dominum, sed similitudinis æmulatio est: solus enim Christus plena imago Dei est, propter expressam in se paternæ (4) claritudinis unitatem; iustus autem homo ad imaginem Dei est, si propter imitandam divinæ conversationis similitudinem, mundum hunc Dei cognitione contemnat: unde & corpus Christi edimus, ut vitæ æternæ possimus esse participes: propter quod sequitur: *Ut edatis, & bibatis super mensam meam in regno meo.* Non enim victus, & potus vobis præmii loco spondetur; sed communicatio gratiæ cælestis, & vitæ. BEDA (super *Ut edatis, & bibatis.*) Vel mensa proposita omnibus sanctis ad fruendum, cælestis est gloria vitæ; qua, qui esuriunt, & sitiunt iustitiam, saturabuntur, fruendo desiderato gaudio veri boni. THEOPHYLACTUS. Non autem hoc dixit quasi futuris illic corporalibus escis, & quasi regno suo sensibili futuro: erit enim illic angelica conversatio, sicut sadducæis prædixit. Sed & Paulus Rom. xiv. dicit non esse regnum Dei escam, & potum. CYRILLUS *a*. Sed ex his quæ sunt apud nos, spiritalia designat: nam prærogativa quadam funguntur apud Reges terrenos qui eis quasi convivæ consident. Ex humano ergo iudicio ostendit qui apud eum in primis honoribus statuentur. BEDA (super *Et sedeatis.*) Hæc est enim immutatio dexteræ excelsi, ut qui nunc humiles gaudent ministrare conservis, tunc super Domini mensam sublimes, vitæ perpetuæ dapibus alantur; & qui hic in tentationibus iniuste iudicati, cum Domino permanent, illic cum eo super tentatores suos iusti iudices veniant: unde sequitur: *Et sedeatis super thronos duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel.* THEOPHYLACTUS. Hoc est, condemnantes ex duodecim tribus infideles. AMBROSIUS (Lib. X. in Luc. cap. de sponsione disci.) Non autem duodecim throni tamquam aliqua corporalis sunt receptacula sessionis; sed quia secundum divinam similitudinem iudicat Christus cognitione cordium, non interrogatione factorum, virtutem remunerans, impietatem condemnans; ita Apostoli in iudicium spiritale formantur remuneratione fidei, execratione perfidiæ, virtute errorem redarguentes, sacrilegos odio persequentes. CHRYSOSTOMUS *b*. Numquid autem illic sedebit & Iudas? Sed considera, quod lex est data a Deo per Hieremiam cap. xviii. „ Si quid „ boni promisero, si censearis indignus, mul„ ctabo te. " Et ideo loquens cum discipulis, non simpliciter promisit, sed addidit: *Qui permansistis mecum in tentationibus.* BEDA (cap. xcii. in Luc.) Ab eius ergo sublimitate promissi Iudas excipitur: nam & antequam hæc Dominus diceret, exisse credendus est: excipiuntur & illi quicumque auditis incomprehensibilis sacramenti verbis, abierunt retro.

(i) BEDA (cap. xcii. in Luc.) Ne gloriarentur undecim Apostoli, & suis viribus tribuerent quod soli pene inter tot millia Iu-

(1) *Al.* rememorans eos si eodem pane &c. (2) *Al.* pronuntiaverat, & *infra* pronuntiat. (3) *Al.* Sed perseverantia, quæ constantia cælestis &c. (4) *Al.* gratitudinis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Cat. Græc. PP. *b* Hom. lxv. in Matth.

Iudæorum dicerentur in tentationibus permansisse cum Domino, ostendit, eos si non iuvantis se Domini essent opitulatione protecti, eadem procella cum ceteris potuisse conteri: unde sequitur: *Ait autem Dominus Simoni: Simon, ecce satanas expetivit vos, ut cribraret sicut triticum*; idest, expetivit vos tentare, & , velut qui triticum purgat, ventilando concutere: in quo docet nullius fidem a diabolo, nisi Deo permittente tentari. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Hoc autem Petro dixit, eo quod fortior aliis erat, & superbire poterat in his quæ promissa erant a Christo. CYRILLUS. Vel ut ostendat quod homines nihil existentes, quantum pertinet ad humanam naturam, & lubricum mentis nostræ, non decet ut præesse ceteris velint; & ideo omissis ceteris, venit ad Petrum ceteris prælatum: unde sequitur: *Ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua*. CHRYSOSTOMUS *a*. Non autem dixit, *Ego* permisi, sed *oravi*: humiliter enim loquitur tendens ad passionem, ut humilitatem demonstret: nam qui non deprecatione, sed imperio dixerat Matth. XVI. „ Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam: " & „ Tibi dabo claves regni cælorum: " quomodo opus habebat oratione, ut concitatam unius hominis animam coerceret? Non autem dixit: Rogavi, ut non neges, sed ne deferas fidem. THEOPHYLACTUS (super *Ego rogavi pro te*.) Nam & si paululum agitandus sis, habes tamen reconditum semen fidei: quamvis deiecerit folia spiritus tentatoris, viget tamen radix. Petit ergo satanas te lædere tamquam invidens tibi de mea dilectione; sed quamvis egomet pro te sim deprecatus, tu tamen delinques: unde sequitur: *Et tu aliquando conversus confirma fratres tuos*; quasi dicat: Postquam me negato ploraveris, ac pœnitueris, corrobora ceteros, cum te Principem Apostolorum deputaverim: hoc enim decet te qui mecum robur es, & petra Ecclesiæ. Hoc autem intelligendum est non solum de Apostolis qui tunc erant, ut roborarentur a Petro, sed & de omnibus qui usque ad finem mundi futuri sunt fidelibus, ne scilicet aliquis credentium diffidat, videns eum qui, cum esset Apostolus, denegavit, ac iterum per pœnitentiam obtinuit prærogativam, ut esset antistes mundi. (1) Admirare igitur exuberantiam divinæ patientiæ: ne diffidere discipulum faceret, nondum patrato crimine largitus est veniam, ac iterum ipsum in apostolico gradu restituit, dicens: *Confirma fratres tuos*. BEDA (cap. XCII.) Quasi dicat: Sicut ego tuam fidem ne deficiat orando protexi; ita tu infirmiores fratres, ne de venia desperent, confortare memento. AMBROSIUS (Lib. X. de sponsione præmii.) Cave ergo iactantiam, cave sæculum. Ille iubetur confirmare fratres suos qui dixit Matth. XIX. „ Omnia reliquimus, & „ secuti sumus te. " BEDA. Quia vero se Dominus dixerat pro fide Petri rogasse, conscius ille præsentis affectus, fideique ferventis, sed futuri casus nescius, non credit se ullatenus ab eo posse deficere: unde sequitur: *Qui dixit ei: Domine, tecum paratus sum & in carcerem, & in mortem ire*. THEOPHYLACTUS (super *Domine tecum paratus sum*.) Præ nimia quidem dilectione flammescit, & impossibilia sibi pollicetur. Decebat autem, audito semel a veritate quod tentandus esset, non amplius contendere. Sed Dominus videns eum præsumptuose loquentem, promit tentationis speciem, scilicet quod negaturus esset: unde sequitur: *Et ille dixit: Dico tibi Petre, non cantabit hodie gallus, donec ter abneges nosse me*. AMBROSIUS (Lib. & tit. ut supra.) Petrus quidem, etsi spiritu promptus, corporis tamen adhuc infirmus affectu, denuntiatur Dominum negaturus: neque enim poterat divinæ constantiam intentionis æquare. Passio Domini æmulos habet, pares non habet. THEOPHYLACTUS (super *Non cantabit gallus*.) Hinc autem magnam doctrinam haurimus, quod non sufficit humanum propositum absque divino subsidio. Petrus enim, quamvis fervens esset, derelictus tamen a Deo, supplantatus fuit ab hoste. *b* BEDA. Sciendum autem, quod Deo permittente timorati lapsum patiuntur quandoque ad fastus præcedentis remedium. Sed quamvis idem videatur esse delictum timorati, & aliorum, refert non modicum: nam timoratus ex quibusdam insidiis, & pene prout (2) noluit peccavit; alii vero nullam gerendo curam neque sui, neque Dei, peccant,

(1) *Quatuor exempla sæpe commemorata habent hic indicem Cyrilli*. (2) *Al.* voluit.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Hom. LXIII. in Matth. *b* BASILIUS in Regulis brevior. ad interrog. VIII. *Basilii indicem habent & alia antiquæ editiones*.

cant, non distinguentes inter peccare & agere virtuose. Unde reor (1) & iussionis modum in eis debere fore diversum: nam timoratus quodam iuvamine indigens, circa eamdem rem erga quam peccavit, (2) iusta debet perferre; alii vero, cum totum bonum animæ destruxerint, affligi, & moneri, & præceptis subiici debent, quousque ratum sit illis Deum iustum iudicem esse, & contremiscant. AUGUSTINUS de Conf. Evang. (Lib. III. cap. 11.) Hoc autem quod hic dicitur de Petri negatione prædicta, omnes quidem Evangelistæ commemorant, sed non omnes ex una eademque occasione (3) sermonis ad eam commemorandam veniunt: nam Matthæus, & Marcus eam subnectunt postea quam Dominus egressus est ex illa domo ubi manducaverant pascha; Lucas vero, & Ioannes antequam inde esset egressus. Sed facile possemus intelligere aut illos duos ea recapitulando posuisse, aut istos præoccupando; nisi magis moveret quod tam diversa non tantum verba, sed etiam sententias Domini præmittunt, quibus permotus Petrus illam præsumptionem præferret, vel pro Domino, vel cum Domino moriendi, ut magis cogant intelligi, ter eum expressisse præsumptionem suam diversis locis sermonis Christi, & ter illi a Domino responsum, quod eum ante galli cantum ter esset negaturus.

(k) CYRILLUS. Prædixerat autem Dominus Petro quod eum esset negaturus, tempore scilicet suæ captionis; sed quia semel facta est mentio de captione eius, consequenter nuntiat supervenientem contra Iudæos conflictum: unde dicitur: *Et dixit eis: Quando misi vos sine sacculo, & pera, & calceamentis, numquid aliquid defuit vobis?* Miserat enim Salvator sanctos Apostolos prædicare civitatibus, & oppidis regnum cælorum, præcipiens ut euntes nullius corporalium curam gererent, sed in eo totam spem vivendi reponerent. CHRYSOSTOMUS a. Sicut autem qui docent natare, circa principium quidem manus suas supponentes, attentius sustentant suos discipulos, postea (4) vero plerumque manum abstrahentes iubent ut sibi opitulentur, quinimmo & paululum emergi permittunt; ita & Christus fecit discipulis. In exordiis quidem præsto in cunctis eis aderat, parans eis uberrime affluentiam omnium: unde sequitur: *At illi dixerunt, Nihil*. At ubi oportebat & proprias vires ostendere, subtraxit eis aliquantulum gratiam, iubens eis ex se nonnulla peragere: unde sequitur: *Dixit ergo eis: Sed nunc qui habet sacculum*, quo scilicet portatur pecunia, *tollat similiter & peram*, qua scilicet portantur cibaria. Et quidem quando nec calceamenta, nec zonam habebant, nec baculum, nec æs, nullius passi sunt penuriam; ut autem marsupium concessit eis, & peram, esurire videntur, & sitire, & nuditatem pati; ac si eis diceret: Hactenus cuncta vobis uberrime affluebant, nunc autem volo vos & inopiam experiri: ideoque non addico necessitati pristinæ legis, sed mando & loculum habere, & peram. Poterat autem & Deus usque in finem eos in tanta constituere copia; sed noluit ob multas causas: primo quidem ut nihil sibi tribuerent, sed recognoscerent totum emanasse divinitus; secundo ut moderari sibi sciant; tertio ne maiora de se opinentur. Horum igitur causa permittens eos incurrere multa inopinatorum, relaxavit prioris legis rigorem, ne gravis, & intolerabilis fieret eis vita. BEDA (super *Quando misi vos sine sacculo*.) Non enim eadem vivendi regula persecutionis qua pacis tempore discipulos informat. Missis quidem discipulis ad prædicandum, ne quid tollerent in via, præcepit, ordinans scilicet ut qui Evangelium nuntiat, de Evangelio vivat. Instante vero mortis articulo, & tota (5) illa gente pastorem simul, & gregem persequente, congruam tempori regulam decernit, permittens ut tollant victui necessaria, donec, sopita insania persecutorum, tempus evangelizandi redeat: ubi nobis quoque dat exemplum, iusta nonnumquam causa instante, quædam de nostri propositi rigore posse sine culpa intermitti. AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. XXII. cap. LXXVII.) Nulla ergo (6) inconstantia præcipientis, sed ratione dispensantis, pro temporum

(1) *Corrigit P. Nicolai* & obiurgationis modum in eis debere facere diversum. (2) *Idem ita legit* obiurgationem debet sustinere. (3) *Al.* sermones. (4) *Al. deest* vero. (5) *Al. omittitur* illa. (6) *Al.* instantia.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In illud ad Rom. XVI. *Salutate Priscillam, & Aquilam*. Est homilia singularis inscriptionem istam præseferens, quæ adiecta est post homilias in Epist. ad Romanos.

porum diversitate præcepta, vel consilia, vel permissa mutantur. AMBROSIUS (Lib. X. cap. de gladio tollendo.) Qui autem ferire prohibet, cur emere gladium iubet, nisi forte ut sit parata defensio, non ultio necessaria, (1) & videatur potuisse vindicari, sed noluisse? unde sequitur: *Et qui non habet*, scilicet sacculum, *vendat tunicam suam, & emat gladium*. CHRYSOSTOMUS. Quid est hoc? Qui dixerat Matth. VI. „ Si quis te percusserit in dex„ tera gena, vertas ei & aliam; “ nunc armat discipulos, & solo gladio: nam si penitus armare decebat, non solum oportebat gladium possidere, sed & scuta,& galeas. Sed & si mille huiusmodi possiderent arma, pro tot insultibus, & insidiis populorum, tyrannorum, urbium, nationum, qualiter undecim (2) comparerent, & ex solo aspectu agminum non contremiscerent, nutriti in stagnis, & fluviis? Non ergo putemus eum iussisse ut gladios possiderent; sed per gladios innuit imminentes insidias Iudæorum: unde sequitur: *Dico enim vobis, quoniam adhuc hoc quod scriptum est oportet impleri in me: Et cum iniquis deputatus est*. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Cum enim ipsi inter se supra de prærogativis contenderint: Non est, inquit, tempus prærogativarum, immo periculorum, & cædium: nam ego magister vester ducor ad mortem non honorabilem, cum impiis deputandus: *etenim ea quæ sunt de me*, scilicet prædicta, *finem habent*, idest impletionem. Volens ergo violentum insultum innuere, meminit gladii: nec prorsus revelavit, ne tangerentur acedia; nec prorsus obticuit, ne repentinis aggressibus fluctuarent; sed postea recolentes mirarentur quomodo se ipsum pretium exhibuit passioni pro salute humana. BASILIUS *a*. Vel Dominus non iubet portare marsupium, & peram, & emere gladium; sed prædicit futurum, quod scilicet Apostoli obliti temporis passionis, donorum, & legis Domini, auderent sumere gladios: sæpius enim Scriptura utitur imperativa sermonis specie loco prophetiæ. In pluribus tamen libris non invenitur, *Accipit*, *tollat*, vel *emat*, sed *tollet*, & *emet*. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Vel per hoc prænuntiat eis quod incurrerent famem, & sitim, quod innuit per peram; & adversitates nonnullas, quod innuit per gladium. *b* Vel aliter. Quod Dominus dicit, *Qui habet sacculum, tollat similiter & peram*, videtur sermo ad discipulos fieri; sed revera respicit quamlibet Iudæi personam; quasi dicat: Si quis Iudæorum abundat facultatibus, congestis omnibus fugiat; si autem quis ultima oppressus penuria colit regionem, hic etiam amictum vendat, & gladium emat: invadet enim eos intolerabilis impetus pugnæ, ut nihil ad resistendum sufficiat. Deinde pandit horum malorum causam: quia scilicet passus est pœnam prosanis debitam, cum latronibus crucifixus. Et cum ad hoc perventum fuerit, sumet finem verbum dispensationis; persecutoribus autem accident quæ a Prophetis sunt prædicta. Hæc igitur Dominus prædixit de futuris regioni Iudæorum; sed discipuli non intelligebant profunditatem dictorum, putantes ob futurum proditoris insultum gladiis opus esse: unde sequitur: *At illi dixerunt: Domine, ecce duo gladii hic. At ille dixit eis, Satis est*. CHRYSOSTOMUS *c*. Et quidem si humano eos volebat uti auxilio, nec centum sufficerent gladii; quod si nolebat eos uti humano subsidio, etiam duo supervacui sunt. THEOPHYLACTUS (super illud *Satis est*.) Noluit ergo Dominus eos reprehendere quasi non intelligentes; sed dicens, *Satis est*, eos dimisit. (3) Quidam autem dicunt, Dominum ironice dixisse, *Satis est*; quasi dicat: Ex quo duo sunt gladii, sufficiant nobis ad tantam multitudinem quanta nos debet invadere. BEDA (super *Ecce gladii duo*.) Vel duo gladii sufficiunt ad testimonium sponte passi Salvatoris: unus qui & Apostolis audaciam pro Domino certandi, & Domino virtutem medicandi doceret inesse; alter qui nequaquam vagina exemptus, ostenderet eos nec totum quod potuere pro eius facere defensione permissos. AMBROSIUS (Lib. X. in Luc. de pera, & gladio tollen.) Vel quia lex (4) referire non vetat, fortasse Petro duos gladios offerenti satis esse dicit, quasi licuerit usque ad Evangelium; ut sit in lege æquitatis eruditio, in Evangelio bonitatis perfectio. Est etiam gladius spi-

(1) *Al.* & videre. *Nicolaius habet* videat. (2) *Al.* compararet; *& mox omittitur præpositio* ex. (3) *In quatuor supra iam citatis exemplis interponuntur sequentia:* sicut cum nos aliquem alloquentes, cum videmus non intelligere quod dicitur, dicimus, Bene, sine, ne ipsum molestemus. (4) *Al.* referre.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Regulis brevior. ad interrog. XXXI. *b* CYRILLUS. *c* Ut supra.

spiritalis ut vendas patrimonium, & emas verbum quo mentis penetralia vestiuntur. Est etiam gladius passionis, ut exuas corpus, & immolatæ carnis exuviis ematur tibi sacra corona martyrii. (1) Movet adhuc quod duos gladios discipuli protulerunt, ne forte unum novi, unum veteris testamenti sit, quibus adversus diaboli armamur insidias. Deinde dicit Dominus, *Satis est*, quasi nil desit ei quem utriusque testamenti doctrina munierit.

(l) BEDA (cap. XCII. in Luc.) Tradendus a discipulo Dominus consueti secessus locum, quo facillime reperiri possit, adit: unde sequitur: *Et egressus ibat secundum consuetudinem in montem Oliveti*. CYRILLUS. De die namque conversabatur Hierosolymis, obscura vero nocte succedente in montem olivarum cum suis conversabatur discipulis: unde subditur: *Secuti sunt autem illum & discipuli*. BEDA. Pulchre autem sui corporis mysteriis imbutos in montem olivarum discipulos educit, ut omnes in morte sua baptizatos sancti Spiritus chrismate confirmandos esse designet. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Post cœnam autem nequaquam inertia, & iocus, & somnus occupant Dominum; sed oratio, & doctrina: unde sequitur: *Et cum pervenisset ad locum, dixit illis: Orate ne intretis in tentationem*. BEDA (cap. XCII.) Impossibile quidem est humanam animam non tentari: unde non ait, Orate ne tentemini; sed *orate ne intretis in tentationem*; hoc est, ne tentatio vos superet ultima. CYRILLUS. Sed ne solis verbis eis prodesset, procedens paululum orabat: unde sequitur: *Et ipse avulsus est ab eis quantum iactus est lapidis*. Ubique invenies eum semotum orantem, ut discas quod animo attento, & corde quieto colloquendum est cum Deo sublimi. Non autem quasi egens alieni suffragii precibus insistebat qui est omnipotentissima virtus Patris; sed ut discamus non esse in tentationibus dormitandum, sed magis orationibus insistendum. BEDA. Solus etiam orat pro omnibus qui solus erat passurus pro omnibus, significans tantum orationem suam, quantum & passionem a nostra distare. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. cap. I.) *Avulsus est* autem *ab eis quantum iactus est lapidis*, tamquam typice admonuerit ut in eum dirigerent lapidem; idest, usque ad ipsum perducerent intentionem legis, quæ scripta erat in lapide. GREGORIUS Nissenus *. Quid autem sibi vult flexus genuum, de quo dicitur: *Et positis genibus orabat*. Humanus quidem usus est pronos terræ supplicare maioribus, facto ostendentes fortiores esse qui rogantur. Palam est autem humanam naturam nihil habere Deo condignum; & ideo honorifica signa quæ invicem exhibemus, fatentes nos humiliores esse respectu excellentiæ proximi, transumpsimus ad obsequia incomparabilis naturæ: unde ille qui nostros languores portavit, ac pro nobis intercessit, per hominem quem sumpsit genuflectit orando, sanciens non esse superbiendum orationis tempore, sed per omnia humilitati conformandum: quia „ Deus superbis resistit, dat autem humilibus gratiam: " I. Petr. V. CHRYSOSTOMUS. Qualibet autem ars verbis, & operibus ostenditur ab eo qui docet. Quia ergo Dominus venerat docturus nos quamlibet virtutem, ob hoc eadem dicit, & facit: unde quia iusserat verbis orare, ne (2) intrarent in tentationem, hoc etiam opere docet: sequitur enim: *Dicens: Pater si vis, transfer calicem istum a me*. Non dicit, *Si vis*, quasi ignorans an Patri placeret: neque enim magis ardua cognitio est cognitione paternæ substantiæ, quam ipse solus perspicaciter novit, secundum illud Ioan. X. „ Sicut novit me Pater, „ & ego novi Patrem: " neque hoc dicit quasi respuens passionem: qui enim comminatus est discipulo volenti eius passionem impedire, ut satanam eum vocaret post multa præconia, qualiter crucifigi nolebat? Cur igitur ita dictum est, consideres. Quantum erat audire quod Deus ineffabilis, qui quemlibet intellectum transcendit, voluit uterum subire virgineum, lac sugere, & humana quæque pati. Quoniam ergo fere (3) incredibile erat quod erat futurum, primo quidem misit Prophetas hoc nuntiantes, postea ipse indutus carne veniens, ut non phantasma putaretur, permittit carnem ferre naturales defectus, esurire, sitire, & dormire, laborare, affici, & anxiari; ob hoc & recusat mortem, veram humanitatem demonstrans. AMBROSIUS (Lib. X. in Luc. cap. de trist. & dolore

(1) *Al.* Monet. (2) *Al.* intrent. (3) *Al.* incredibile erat futurum.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

* Vel Isidorus in Cat. Græc. PP.

dolore Christi.) Dicit ergo: *Si vis, transfer a me calicem istum*; quasi homo mortem recusans, quasi Deus sententiam suam servans. BEDA. Vel transferri a se calicem postulat, non quidem timore patiendi, sed misericordia prioris populi, ne ab illo bibat calicem propinatum: unde & signanter non dicit: *Transfer a me* calicem, sed *calicem istum*, hoc est populi Iudæorum, (1) qui excusationem ignorantiæ habere non potest, qui me quotidie vaticinatur. DIONYSIUS Alexandrinus [a]. Vel quod dicit, *Transfer calicem istum a me*, non est hoc, non adveniat mihi: nisi enim advenerit, transferri non potest. Igitur ut sensit iam præsentem, cœpit affici, & tristari, & quasi iam (2) propinquante eo, dicit, *Transfer calicem hunc*. Sicut enim quod (3) præterit, nec intactum est, nec permanens; sic & Salvator leviter invadentem tentationem flagitat pelli; & hoc est non intrare in tentationem, quod consulit esse orandum. Perfectissimus autem modus tentationes evitandi manifestatur (4) cum dicitur: *Verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat*. Deus enim inexpertus est malorum. Vult autem nobis bona largiri supra id quod petimus, vel intelligimus. Ergo perfectam voluntatem Patris, quam ipse noverat, petit sortiri effectum, quæ eadem est & sua secundum deitatem. Renuit autem impleri humanam voluntatem, quam dicit suam, paterna voluntate minorem. ATHANASIUS [b]. Geminum enim hic velle ostendit: alterum quidem humanum, quod est carnis; alterum vero divinum: humanitas enim ob carnis fragilitatem recusat passionem; sed divinus eius affectus affectanter eam subiit, eo quod non esset possibile eum detineri a morte. GREGORIUS Nissenus [c]. Apollinaris autem asserit quod Christus non habuit secundum terrenam naturam propriam voluntatem; sed solum in Christo est voluntas Dei, qui de cælo descendit. Dicat ergo: quam voluntatem vult Dominus nequaquam evenire? Neque enim deitas aufert propriam voluntatem. BEDA (super illud, *Non mea voluntas, sed tua fiat.*) Appropinquans etiam passioni Salvator, infirmantium in se vocem sumpsit, ut cum hoc imminet quod fieri nolumus, sic per infirmitatem petamus ut non fiat quatenus per fortitudinem parati simus ut voluntas conditoris nostri, etiam contra nostram voluntatem, fiat.

(m) THEOPHYLACTUS (super *Apparuit illi Angelus confortans*.) Ut nobis innotesceret orationis virtus, quatenus eam in adversis præponamus, orans Dominus ab Angelo confortatur: unde dicitur: *Apparuit autem illi Angelus de cælo confortans eum*. BEDA (cap. XCIII. in Luc.) Alibi legimus, Matth. IV. quia „ Angeli accesserunt, & „ ministrabant ei. “ In documento ergo utriusque naturæ, Angeli & ei ministrasse, & cum confortasse dicuntur. Creator enim creaturæ suæ non eguit præsidio; sed homo factus, sicut propter nos tristis est, ita propter nos confortatur. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Quidam autem dicunt, quoniam apparuit ei Angelus glorificans eum, & dicens: Domine, tua est virtus: tu namque potes contra mortem, (5) & infernum genus humanum liberare. CHRYSOSTOMUS. Et quia non phantastice, sed vere nostram carnem suscepit, ut approbet dispensationis veritatem, & oppilet hæreticorum ora, quæque humana sustinet: sequitur enim: *Et factus in agonia prolixius orabat*. AMBROSIUS (Lib. X. in Luc. cap. de dolore & tristitia Christi in prin.) Horrent plerique hoc loco, qui tristitiam Salvatoris ad argumentum inolitæ potius a principio quam susceptæ ad tempus infirmitatis inclinant. Ego autem non solum excusandum non puto, sed nusquam magis pietatem eius, maiestatemque demiror: minus enim contulerat mihi, nisi meum suscepisset affectum: suscepit enim tristitiam meam, ut mihi suam lætitiam largiretur. Confidenter tristitiam nomino, quia crucem prædico. Debuit ergo dolorem suscipere, ut vinceret. Neque enim habent fortitudinis laudem qui stuporem magis vulnerum tulerint quam dolorem. Nos ergo voluit erudire, quemadmodum mortem, &, quod est amplius, futuræ mortis mæstitiam vinceremus. Doles ergo, Domine, non mea, sed

(1) *Locum istum sic plenius effert Nicolaius:* qui excusationem ignorantiæ habere non potest, si me occiderit, habens legem, & Prophetas, qui me quotidie vaticinantur. (2) *Al.* propinquante, hoc dicit. (3) *P. Nicolai legit* præterierit. (4) *Al. omittitur* cum. (5) *Al.* & infirmum.

Ex editione P. Nicolai.

[a] In Cat. Græc. PP. [b] De Incarnatione contra Arrianos. [c] Quod sub nomine Gregorii Nisseni subiungitur, nullibi apud illum occurrit.

sed tua vulnera. Infirmatus est enim propter delicta nostra: & fortasse tristis est ideo quia post Adæ lapsum, tali transitu nobis erat ex hoc sæculo recedendum ut mori esset necesse. Nec illud dilata vero; sed tristis erat pro persecutoribus suis quos sciebat (1) in malis sacrilegii pœnas daturos. GREGORIUS XXIV. Moral. (cap. XVII. vel in nov. codd. VII.) Appropinquante etiam morte, nostræ mentis in se certamen expressit, qui vim quamdam terroris, ac formidinis patimur, cum per solutionem carnis æterno iudicio propinquamus; nec immerito, quoniam anima post pusillum hoc invenit quod in æternum mutare non possit. THEOPHYLACTUS (super *Orabat dicens*.) Quod autem humanæ naturæ foret præmissa oratio, non autem divinæ, ut dicunt Arriani, patet etiam ex eo quod subdit: sequitur enim: *Et factus est sudor eius sicut guttæ sanguinis decurrentis in terram*. BEDA (cap. XCII. super *Factus est sudor eius*.) Nemo sudorem hunc infirmitati deputet, quia contra naturam est sudare sanguinem; sed potius intelligat, per hoc nobis declaratum quod effectum iam suæ precis obtineret, ut scilicet fidem discipulorum, quam terrena adhuc fragilitas arguebat, suo sanguine purgaret. (2) PROSPER in Libro Sententiarum Augustini (sent. LXVIII.) Orans etiam cum sudore sanguineo Dominus significabat de corpore suo toto, quod est Ecclesia, manatura martyria. THEOPHYLACTUS (super *Sicut guttæ sanguinis decurrentis in terram*.) Vel hoc proverbialiter dicitur de eo qui vehementer sudavit, quod sudavit sanguinem. Volens igitur Evangelista innuere, quod grossis sudorum guttis madebat, sumit guttas sanguinis ad exemplum. Post hoc autem inveniens discipulos dormientes præ tristitia, improperat eis, simul admonens ut orarent: sequitur enim: *Et cum surrexisset ab oratione, & venisset ad discipulos suos, invenit eos dormientes præ tristitia*. CHRYSOSTOMUS. Erat enim intempestum noctis, & discipulorum oculi præ angustia premebantur, & erat somnus non corporis, sed mæroris. AUGUSTINUS de Consen. Evang. (Lib. III. cap. IV. circa med.) Non autem expressit hic Lucas quota oratione Dominus ad discipulos venerit; nihil tamen hoc Matthæo, & Marco repugnat. BEDA (super illud, *Surgite, & orate*.) Demonstrat autem Dominus consequenter quia pro discipulis oraverit, quos monet orationum suarum vigilando, & orando existere participes: sequitur enim: *Et ait illis: Quid dormitis? Surgite, & orate, ne intretis in tentationem*. THEOPHYLACTUS (super *Ut non intretis in tentationem*.) Hoc est, ne a tentatione superentur: hoc enim est non induci in tentationem, non demergi ab ea. Vel simpliciter nos iubet orare, ut tranquilla sit nostra vita, nec immergamur in aliquod molestorum. Diabolicum enim est, & superbum, quemquam se in tentationem præcipitare: unde & Iacobus cap. 1. non dixit, Iniicite vos in tentationes; sed „ cum incideritis, omne gau„ dium æstimate, “ de invito voluntarium facientes.

(n) GLOSSA *a*. Præmissa oratione Christi, subiicitur de eius proditione, qua a discipulo proditur: dicitur enim: *Adhuc eo loquente, ecce turba, & qui vocabatur Iudas, unus de duodecim, antecedebat eos*. CYRILLUS. Dicit autem, *Qui vocabatur Iudas*, quasi nomen eius habens exosum; addit autem, *Unus de duodecim*, ad significantiam nequitiæ proditoris: nam qui honoratus fuerat æque Apostolis, factus est occisionis causa in Christum. CHRYSOSTOMUS *b*. Sicut enim insanabilia (3) vulnera nec austeris medicamentis obediunt, nec demulcentibus; sic anima, ubi semel est captivata, & seipsam dederit cuicumque peccato, nullum emolumentum ex admonitionibus consequetur; quod & Iudæ accidit a proditione non cessanti, quamvis omni modo doctrinæ esset a Christo cohibitus: unde sequitur: *Et appropinquavit Iesu, ut oscularetur eum*. CYRILLUS. Immemor enim gloriæ Christi, putavit forsitan posse latenter agere, ausus præcipuum dilectionis signum organum efficere doli. CHRYSOSTOMUS *c*. Non autem discedendum est a fratrum admonitione, quamquam nihil propter nostra verba eveniat: nam & rivuli, etsi nullus hauriat, fluunt; & si forsan

(1) *Forte* immanis sacrilegii &c. (2) *Al.* AUGUSTINUS in Sententiis Prosperi. (3) *Al.* vulnerum.

Ex editione P. Nicolai.

a Non est in Glossa quæ nunc extat. *b* Quod subiungitur ex Chrysostomo, & ex Theophylacto Corderius notat in Cat. Græc. PP. non occurrit. *c* Conc. 1. de Lazaro.

ſan non perſuaſeris hodie, poteris forſan cras. Piſcator enim per totam diem vacua trahens retia, circa ſero piſcem capit: unde Dominus, etſi ſciret Iudam non convertendum, non deſtitit facere quæ ſua intererat: ſequitur enim: *Ieſus autem dixit illi: Iuda, oſculo Filium hominis tradis?* AMBROSIUS *a*. Per interrogationem pronuntiandum puto, quaſi amantis affectu corripiat proditorem. CHRYSOSTOMUS. Proptium autem nomen ponit, quod magis dolentis erat, & revocantis, quam provocati ad iram. AMBROSIUS (Lib. X. in Luc. cap. de oſculo Iudæ.) Dicit autem, *Oſculo tradis?* hoc eſt, amoris pignore vulnus infligis, & pacis inſtrumento mortem irrogas? Servus dominum, diſcipulus prodis magiſtrum, electus auctorem. CHRYSOSTOMUS. Non autem dicit: Tradis magiſtrum tuum, dominum tuum, benefactorem tuum, ſed *Filium hominis*; hoc eſt, manſuetum, & mitem; qui ſi non eſſet magiſter, & dominus, quia tamen tam ſuaviter erga te geſſit, non eſſet a te prodendus. AMBROSIUS (Lib. & tit. eod.) Magna, (1) o Domine, ſignificatio poteſtatis, magna diſciplina virtutis! Et conſilium proditionis aperitur, & adhuc patientia non negatur. (2) Oſtendit quem proderet, dum occulta manifeſtat; oſtendit quem traderet, dum dicit, *Filium hominis*, quia caro, non divinitas comprehenditur. Illud tamen plus confutat ingratum quod eum tradiderit qui, cum eſſet Dei Filius, propter nos Filius hominis eſſe voluiſſet; quaſi dicat: Propter te ſuſcepi, ingrate, quod tradis, hypocrita. AUGUSTINUS (de Conſenſu Evang. Lib. III. cap.v.) Hoc ergo Dominus, cum traderetur, primo dixit quod ait Lucas: *Iuda, oſculo Filium hominis tradis?* deinde quod Matthæus cap. XXVI. „ Amice ad quid veniſti? “ deinde, id quod Ioannes commemorat cap. XVIII. „ Quem quæritis? “ AMBROSIUS (ubi ſupra.) Oſculatus eſt autem eum Dominus, non quo ſimulare non doceat, ſed ut neque proditorem refugere videretur, & plus afficeret proditorem, cui amoris officia non negaret. THEOPHYLACTUS (ſuper *Videntes autem hi quæ fiebant.*) Zelantur autem diſcipuli, & gladios evaginant: unde ſequitur: *Videntes autem hi qui circa ipſum erant quod futurum erat, dixerunt ei: Domine, ſi percutimus in gladio?* Sed qualiter habent gladios? Quia mactaverant agnum, & a menſa diſceſſerant. Alii autem diſcipuli quærunt an percuterent; ſed Petrus ubique fervens pro Domino, perſuaſionem non expectat, (3) ſed percutit ſervum pontificis: unde ſequitur: *Et percuſſit unus ex illis ſervum principis ſacerdotum, & amputavit auriculam eius dexteram*. AUGUSTINUS de Concor. Evang. (Lib. III. cap. v.) Qui percuſſit, ſecundum Ioannem Petrus erat; quem autem percuſſit, Malchus vocabatur. AMBROSIUS. Eruditus enim in lege Petrus promptus affectu, qui ſciret Phinees reputatum ad iuſtitiam quod ſacrilegos peremiſſet, percuſſit principis ſervum. AUGUSTINUS de Concord. Evang. (Lib. III. cap.v.) Deinde Lucas dicit: *Reſpondens autem Ieſus ait: Sinite uſque huc*. Et hoc eſt quod Matthæus commemorat cap. XXVI. „ Converte gladium tuum in locum ſuum.“ Nec moveat quaſi contrarium ſit quod Lucas hic dicit Dominum reſpondiſſe, *Sinite uſque huc*; quaſi poſt iſtam percuſſionem, ita dictum fuerit ut placuerit ei uſque huc factum, ſed amplius fieri noluerit; cum in verbis quæ Matthæus poſuit, intelligatur potius totum factum quo uſus eſt gladio Petrus, Domino diſplicuiſſe. Illud enim verum eſt quod cum interrogaſſent dicentes, *Domine, ſi percutimus in gladio?* tunc reſpondit, *Sinite uſque huc*; ideſt, non vos moveat quod futurum eſt: permittendi ſunt hucuſque progredi, hoc eſt ut me apprehendant, & impleantur quæ de me ſcripta ſunt. Non enim diceret, *Reſpondens autem Ieſus*, niſi ad interrogationem eorum reſponderet, non facto Petri. Sed inter moras verborum interrogantium Dominum, & illius reſpondentis, Petrus aviditate defenſionis percuſſit Sed non potuerunt ſimul dici (4) quæ ſimul fieri potuerunt. Tunc, ſicut dicit Lucas, ſanavit eum qui percuſſus erat: ſequitur enim: *Et cum tetigiſſet auriculam eius, ſanavit eum*. BEDA (cap. CXIII. in Luc.) Numquam enim pietatis ſuæ Dominus

(1) *Nicolai legit* Magna divinæ ſignificatio poteſtatis &c. (2) *Al.* Oſtendit Deum quem proderat. (3) *Al.* omittitur ſed. (4) *Al.* quæ ſimul fieri potuerunt tunc, ſicut dicit Lucas &c. *item* quæ ſimul fieri non potuerunt &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Hanc rurſum appendicem ut ex Theophylacto Corderius dat ubi ſupra; nec tamen apud illum occurrit, ſed ſequens tantum, quæ Chryſoſtomi nomine datur.

nus obliviscitur. Illi iusto mortem inferunt, iste persequentium vulnera sanat. AMBROSIUS (Lib. X. in Luc. cap. de osculo Iudæ.) Sed cum Dominus (1) vulnere cruentum detersit, mysteria divina subiecit, ut servus principis mundi, non naturæ conditione, sed culpæ, auris vulnus exciperet, qui non audisset verba sapientiæ. Aut si Petrus volens percussit aurem, docuit quod aurem (2) in specie habere non deberet, quam in mysterio non haberet. Sed quare Petrus? Quia ipse ligandi, & solvendi adeptus est potestatem; & ideo tollit gladio spiritali aurem interiorem male intelligentis. Sed Dominus ipse refundit auditum, demonstrans, & ipsos, si convertantur, posse (3) sanari qui in passione Domini vulnerati sunt: eo quod omne peccatum, fidei mysteriis abluatur. BEDA (super *Et cum tetigisset auriculam eius.*) Vel servus iste populus est Iudæorum, principibus sacerdotum indebito mancipatus officio; qui in passione Domini dexteram auriculam, idest spiritalem legis intelligentiam, perdidit; quæ scilicet auris, Petri gladio deciditur, non quod ille sensum intelligendi audientibus tollat, sed divino ablatum iudicio negligentibus pandat. Verum eadem dextera auris in his qui in eodem populo crediderunt, divina dignatione pristino est restituta officio.

Sequitur: *Dixit autem Iesus ad eos qui venerant ad se, principes sacerdotum, & magistratus templi, & seniores: Quasi ad latronem existis cum gladiis, & fustibus.* CHRYSOSTOMUS. Accesserunt enim nocte timentes multitudinis impetum; & ideo dicit: Quid vobis opus erat his armis in eum qui vobiscum est semper? & hoc est quod sequitur: *Cum quotidie vobiscum fuerim in templo, non extendistis manus in me.* CYRILLUS *a*. Ubi non inculpat Dominus præsides Iudæorum, quod non sibi mature paraverant insidias mortis; sed arguit eos qui temere opinabantur eum se invasisse ipso invito; ac si dicat: Tunc non cepistis me, quia nolebam, (4) & nec nunc possetis, nisi me sponte vestris subiicerem manibus: unde sequitur: *Sed hæc est hora vestra*; idest, parvum tempus concessum est vobis exercendæ in me vestræ (5) sævitiæ, Patre votis meis favente. Dicit etiam quod hæc potestas est tenebris data, idest diabolo, & Iudæis, insurgendi in Christum: & hoc est quod subditur: *Et potestas tenebrarum.* BEDA. Quasi dicat: Ideo adversum me in tenebris congregamini, quia potestas vestra, qua sic contra lucem mundi armamini, in tenebris est. Quæritur autem quomodo Iesus principes sacerdotum, magistratus templi, & seniores, qui ad se venerunt, alloqui dicatur, cum apud alios Evangelistas non ipsos venisse, verum in atrio Caiphæ expectantes, ministros misisse perhibeantur. Sed huic contrarietati respondetur, quod illi non per seipsos, sed per eos quos miserunt ad apprehendendum Christum in suæ iussionis potestate venerunt.

(*o*) AMBROSIUS (Lib. X. in Luc. cap. de Iudæ osculo.) Non intellexerunt infelices mysterium, nec venerati sunt tam clementem pietatis affectum, quo etiam hostes suos non passus est vulnerari: dicitur enim: *Comprehendentes autem eum duxerunt ad domum principis sacerdotum.* Cum legimus teneri Iesum, caveamus ne putemus eum teneri secundum divinitatem, & invitum quasi infirmum: tenetur enim, & ligatur secundum corporis veritatem. BEDA (super illud, *Duxerunt eum ad domum.*) Princeps autem sacerdotum Caipham significat, qui, secundum Ioannem, erat pontifex anni illius. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. III. cap. VI.) Sed primo ad Annam ductus est socerum Caiphæ, sicut Ioannes dicit, quam ad Caipham, ut Matthæus dicit. Marcus autem, & Lucas nomen non dicunt pontificis. CHRYSOSTOMUS *b*. Ideo autem ducitur ad domum pontificis, ut de consensu principis sacerdotum singula quæque facerent: illuc enim omnes convenerant Christum præstolantes. Magnus autem servor Petri ostenditur, qui non aufugit, cum alios fugientes vidisset: sequitur enim: *Petrus vero sequebatur eum a longe.* AMBROSIUS (Lib. X. in Luc. cap. de proditione Petri per ancillam.) Bene a longe sequebatur iam proximus negator: neque enim negare potuisset, si Christo proximus adhæsisset. Sed in hoc fit reverendus, quod Dominum non reliquit etiam cum timeret: metus naturæ est, cura pietatis. BEDA (super *Petrus sequebatur a longe.*) Quod autem ad passionem euntem Dominum

(1) *Legit Nicolai* vulnera cruenta. (2) *Al.* in spem. (3) *Al.* salvari. (4) *Al.* sed. (5) *Al* superbiæ.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Græcorum PP. *b* Hom. lxxxiv. in Matth.

minum a longe sequitur Petrus, significat Ecclesiam secuturam quidem, idest imitaturam passionem Domini; sed longe differenter: Ecclesia enim pro se patitur, at ille pro Ecclesia. AMBROSIUS (ubi supra.) Iam autem in domo principis sacerdotum ignis ardebat: unde sequitur: *Accenso autem igne in medio atrii, & circumsedentibus illis, erat Petrus in medio eorum*. Accessit Petrus ut calefaceret se, quia, clauso Domino, calor mentis iam in eo refrigeraverat. *a* CHRYSOSTOMUS. Traditæ enim erant Petro claves regni cælorum: credenda erat ei populorum innumera multitudo, quæ esset involuta peccatis. Erat autem Petrus (1) paulo durior, sicut truncata servi principis sacerdotum declarat auricula. Hic igitur tam durus, tamque severus, si donum non peccandi fuisset adeptus; quæ venia commissis populis donaretur? Quem divina providentia permisit, quod primo ipse laberetur in peccatum, quo erga peccantes duriorem sententiam proprii casus intuitu temperaret. Et cum se calefacere vellet ad prunas, accessit ad eum puella, de qua sequitur: *Quem cum vidisset ancilla quadam sedentem ad lumen, & eum fuisset intuita, dixit: Et hic cum illo erat*. AMBROSIUS (Lib. & tit. eod.) Quid sibi vult quod primo eum prodit ancilla, cum viri utique magis potuerint eum recognoscere, nisi ut iste sexus peccare in nece Domini videretur, ut & iste sexus redimeretur per Domini passionem? Petrus autem proditus negat: malo enim negasse Petrum quam Dominum fefellisse: unde sequitur: *At ille negavit, dicens: Mulier, non novi illum*. *b* CHRYSOSTOMUS. Quid (2) ais, o Petre? Vox tua repente mutata est: os enim plenum fidei, & amoris in odium, perfidiamque conversum est: non tibi flagella, nondum sunt admota tormenta: qui te interrogat, nullus est eorum qui auctoritate sua possit formidinem incutere confitenti: mulier te simplici voce interrogat, & forte nec proditura confessum; nec tamen mulier, sed puella ostiaria, vile mancipium. AMBROSIUS (ubi supra.) Sed ideo negavit Petrus, quia promisit incaute: non negat in monte, non in templo, non in sua domo, sed in prætorio Iudæorum: ibi negat ubi Iesus ligatus est, ubi veritas non est. Negans autem dicit, *Non novi illum*: temerarium quippe erat ut diceret, quia noverat eum quem mens humana non potest comprehendere: „nemo enim novit Filium nisi Pater:" Matth. XI. Rursum secunda vice negat Christum: sequitur enim: *Et post pusillum alius videns eum dixit: Et tu de illis es*. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. VI.) Intelligitur autem quod in hac secunda negatione a duobus est compellatus, ab ancilla scilicet, quam commemorant Matthæus, & Marcus, & ab alio quem commemorat Lucas. Hoc ergo quod hic Lucas dicit, *Et post pusillum*, iam egressus erat ianuam Petrus, & primum gallus cantaverat, ut Marcus dicit; iam redierat, ut, quemadmodum dicit Ioannes, ad focum stans iterum negaret: de qua negatione sequitur: *Petrus vero ait: O homo, non sum*. AMBROSIUS (ubi supra.) Maluit enim se negare quam Christum; aut quia videbatur negare Christi societatem, utique se negavit. BEDA. In hac autem negatione Petri dicimus, non solum ab eo negari Christum qui dicit eum non esse Christum, sed ab illo etiam qui, cum sit, negat se esse Christianum. AMBROSIUS. Tertio quoque interrogatur: sequitur enim: *Et intervallo facto quasi horæ unius, alius quidam affirmabat dicens: Vere & hic cum illo erat*. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. VI.) Quod Matthæus, & Marcus dicunt, „ Post pusillum, " quantum esset hoc temporis manifestat hic Lucas dicendo: *Et intervallo facto quasi horæ unius*: de hoc autem intervallo tacet Ioannes. Item quod Matthæus, & Marcus non singulari, sed plurali numero enuntiant eos qui cum Petro agebant; cum Lucas, & Ioannes unum dicant: facile est intelligere, aut pluralem numerum pro singulari usitata locutione usurpasse Matthæum, & Marcum; aut quod unus maxime, tamquam qui eum viderat, affirmabat, ceteri autem secuti eius fidem Petrum simul urgebant. Iam vero illud quod Matthęus ipsi Petro dictum asseverat cap. XXVI. „ Nonne te „ vidi in horto? " Marcus autem, & Lucas inter se illos de Petro locutos: aut sen-

(1) *Al.* Paulo *cum littera initiali maiuscula, velut Apostoli nomen esset, cum adverbium comparativum sit, ut plura habent exempla*. (2) *P. Nicolai legit* Quid agis Petre?

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a AUGUSTINUS serm. CXXIV. de tempore, pro quo prius perperam Chrysostomus indicabatur, contra tenorem ipsum styli. *b* AUGUSTINUS ibid.

sententiam intelligimus tenuisse eos qui compellatum dicunt Petrum: tantum enim valet quod de illo coram illo dicebatur, quantum si illi diceretur: aut utroque modo dictum, & alios hunc, alios illum modum commemorasse. BEDA (super illud, *Nam & tu Galilaeus es.*) Subdit autem: *Nam & Galilaeus es:* non quia alia lingua Galilaei, atque alia loquerentur Hierosolymitae, qui utrique fuerunt Hebraei; sed quod unaquaeque provincia, & regio suas habendo proprietates, usitatum loquendi sonum vitare non possit.

Sequitur: *Et ait Petrus: O homo, nescio quid dicis.* AMBROSIUS (ubi supra.) Hoc est, sacrilegia vestra nescio. Sed nos excusamus, ipse non excusavit: non enim satis est involuta responsio confitentis Iesum, sed aperta confessio: & ideo Petrus non de industria respondisse sic inducitur, quia postea recordatus est, & tamen flevit. BEDA (super *Et continuo gallus cantavit.*) Solet autem sacra Scriptura (1) saepe meritum causarum per meritum designare temporum: unde Petrus, qui media nocte peccavit, ad galli cantum poenituit: sequitur enim: *Et continuo illo adhuc loquente gallus cantavit.* Quia quod in tenebris oblivionis erravit, verae lucis rememoratione correxit. AUGUSTINUS de Conc. Evang. (Lib. III. cap. VI.) Galli autem cantum post trinam negationem Petri intelligimus, sicut Marcus expressit. BEDA (ubi supra.) Hunc gallum mystice opinor aliquem doctorum intelligendum, qui (2) iacentes, & somnolentos increpat, dicens: „ Evigilate iusti, & „ nolite peccare: " I. Corinth. XV. CHRYSOSTOMUS *a*. Admirare autem curam magistri: quia cum vinctus esset, multa utebatur provisione erga discipulum, quem nutu erigens ad lacrymas provocavit: sequitur enim: *Et conversus Dominus respexit Petrum.* AUGUSTINUS de Conc. Evang. (Lib. III. cap. VI.) Quod quomodo accipiendum sit, diligentius considerandum est. Dicit enim Matthaeus cap. XXVI. „ Petrus enim sedebat foris in atrio: " quod non diceret, nisi illa cum Domino intus agerentur. Similiter & in eo quod dixit Marcus cap. XIV. „ Et cum esset Petrus in atrio deorsum, " ostendit non solum in interioribus, sed etiam in superioribus gesta quae di- xerat. Quomodo ergo respicit Dominus Petrum facie corporali? Quapropter mihi videtur illa respectio divinitus facta: & sicut dictum est Psal. XII. „ Respice, & exaudi „ me; " & Psal. VI. „ Convertere Domi„ ne, libera animam meam: " ita dictum arbitror: *Conversus Dominus respexit Petrum.* BEDA (super *Respexit Dominus Petrum.*) Respicere namque eius, misereri est: quia non solum cum agitur poenitentia, verum etiam ut agatur, Dei misericordia necessaria est. AMBROSIUS (ut supra.) Denique quos Iesus respicit, plorant delictum: unde sequitur: *Et recordatus est Petrus verbi Domini quod dixerat: Quia prius quam gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras Petrus flevit amare.* Quare flevit? Quia erravit ut homo: lacrymas eius lego, satisfactionem non lego. (3) Lavant lacrymae delictum, quod voce pudor est confiteri. Negavit primo, & secundo, & non flevit, quia adhuc non respexerat Dominus; negavit tertio, respexit eum Iesus, & amarissime flevit. Et tu si veniam vis mereri, dilue lacrymis culpam tuam. *b* CHRYSOSTOMUS. Non autem audebat Petrus palam flere, ne a lacrymis deprehenderetur; sed foras exiens lacrymabatur. Flebat autem non propter poenam; sed quia dilectum negaverat, quod molestius erat ei quolibet supplicio.

(p) AUGUSTINUS de Conc. Evang. (Lib. III. cap. VI.) De Petri tentatione, quae inter Domini contumelias facta est, non eodem ordine omnes narrant: nam illas primo commemorat Matthaeus, & Marcus, deinde Petri tentationem; Lucas vero explicavit prius tentationem Petri, deinde Domini contumelias, dicens: *Et viri qui tenebant eum, illudebant ei, caedentes.* CHRYSOSTOMUS. Caeli, & terrae Dominus (4) caesus sustinet, & patitur impiorum ridicula, formam nobis patientiae praebens. THEOPHYLACTUS. Necnon Dominus Prophetarum, ut pseudopropheta deluditur.

Sequitur: *Et velaverant eum, & percutiebant faciem eius; & interrogaverunt eum, dicentes: Prophetiza nobis: quis est qui te percussit?* BEDA (super *Prophetiza nobis quis est.*) Haec quasi in contumeliam faciebant eius qui se a populis Prophetam voluit haberi. Sed qui tunc caesus est colaphis Iudaeo-

(1) *Al.* saepe meritum designare temporum. (2) *Al.* iactantes. (3) *Al.* Lavent. (4) *Al.* Iesus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Hom. LXXXII. in Ioannem. *b* CYRILLUS.

dæorum, cæditur etiam nunc blasphemiis falsorum Christianorum. Velaverunt autem eum, non ut eorum illa scelera non videat, sed ut a seipsis faciem eius abscondant. Hæretici autem, & Iudæi, & mali Catholici eum reprobis actibus exacerbantes, quasi illudentes, dicunt: *Quis est qui te percussit?* dum ab illo suas cogitationes, & opera tenebrarum cognosci non æstimant. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. I. cap. VI.) Hæc autem intelligitur passus Dominus usque mane in domo principis sacerdotum, quo prius adductus est: unde sequitur: *Et ut factus est dies, convenerunt seniores plebis, & principes sacerdotum, & scribæ, & duxerunt illum in concilium suum, dicentes: Si tu es Christus, dic nobis.* BEDA (cap. IX. in Luc.) Non veritatem desiderabant, sed calumniam præparabant. Siquidem Christum hominem tantummodo de stirpe David venturum sperantes, hoc ab eo quærebant, ut si diceret, Ego sum Christus, calumniarentur, quod sibi (1) arrogaret regiam potestatem. THEOPHYLACTUS (super *Si vobis dixero, non credetis.*) Ipse vero sciebat eorum præcordia, quod qui non crediderant operibus, multo minus sermonibus crederent: unde sequitur: *Et ait illis: Si vobis dixero, non credetis mihi.* BEDA (cap. XCIII.) Sæpe enim dixerat se Christum esse: puta cum dicebat Ioan. X. „ Ego, & Pater unum sumus: " & cetera talia. *Si autem interrogavero, non respondebitis mihi, neque dimittetis.* Interrogaverat enim eos, quomodo dicerent Christum filium esse David, cum David in spiritu Dominum suum illum vocaverit; verum illi neque dicenti credere, neque interroganti respondere voluerunt. Quia autem semen David calumniari quærebant, plus est quod audiunt.

Sequitur: *Ex hoc autem erit Filius hominis sedens a dextris virtutis Dei.* THEOPHYLACTUS (cir. fin. Comm.) Quasi dicat: Non est vobis de cetero tempus sermonum, & doctrinæ; sed deinceps iudicii tempus erit, cum videbitis me Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei. CYRILLUS *a*. Cum autem de Deo sessio dicitur, atque thronus, regia, & universis principans dignitas designatur. Non enim (2) putamus tribunal quoddam positum esse, cui credamus inniti Dominum omnium; sed nec omnino dextrum, vel sinistrum esse penes divinam naturam: proprium enim est corporum figura, & locus, & sessio. Qualiter autem paris honoris, paris quoque consessus Filius videbitur esse, si non est secundum naturam Filius, naturalem in se proprietatem habens Patris? THEOPHYLACTUS. Hoc igitur audientes timere debebant; sed illi post hæc verba magis insaniunt: unde sequitur: *Dixerunt autem omnes: Tu ergo es Filius Dei?* BEDA (cap. XCIII. in Luc.) Quod se Filium Dei dixerat, acceperunt in eo quod ait: *Erit Filius hominis sedens a dextris virtutis Dei.* AMBROSIUS (Lib. X. cap. cur Dominus interrogatus.) Dominus autem maluit se Regem probare, quam dicere; ut condemnandi causam habere non possint qui quod obiiciunt, hoc fatentur.

Sequitur: *Qui ait: Vos dicitis quia ego sum.* CYRILLUS *b*. Hoc autem dicente Christo, succensuit pharisæorum cohors, usurpans ignominiæ vocem: unde sequitur: *At illi dixerunt: Quid adhuc desideramus testimonium? Ipsi enim audivimus de ore eius.* THEOPHYLACTUS (in fin. Comm. ad XXII. cap. Lucæ.) Ex quo patet quod inobedientes nulla commoda ferunt, revelatis sibi secretioribus; sed maiorem pœnam acquirunt, propter quod talia oportet eis esse occulta.

(1) Al. arroget. (2) Al. putabamus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Thesauro Lib. XII. cap. XIV. *b* In Catena Græc. PP.

CAPUT XXIII.

(a) ET surgens omnis multitudo eorum, duxerunt illum ad Pilatum. Cœperunt autem illum accusare, dicentes: Hunc invenimus subvertentem gentem nostram, & prohibentem tributa dari Cæsari, & dicentem se Christum Regem esse. Pilatus autem interrogavit eum, dicens: Tu es Rex Iudæorum? At ille respondens ait, Tu dicis. Ait autem Pilatus ad principes sacerdotum, & turbas: Nihil invenio causæ in hoc homine. At illi invalescebant dicentes: Commovit populum, docens per universam Iudæam, incipiens a Galilæa usque huc.

(b) Pilatus autem audiens Galilæam, interrogavit si homo Galilæus esset; & ut cognovit quod de Herodis potestate esset, remisit eum ad Herodem, qui & ipse Hierosolymis erat illis diebus. Herodes autem viso Iesu, gavisus est valde: erat enim cupiens ex multo tempore videre eum, eo quod audiret multa de eo; & sperabat signum aliquod videre ab eo fieri. Interrogabat autem eum multis sermonibus. At ipse nihil illi respondebat. Stabant autem principes sacerdotum, & scribæ constanter accusantes eum. Sprevit autem illum Herodes cum exercitu suo, & illusit indutum veste alba, & remisit ad Pilatum. Et facti sunt amici Herodes, & Pilatus in ipsa die: nam antea inimici erant ad invicem.

(c) Pilatus autem convocatis principibus sacerdotum, & magistratibus, & plebe, dixit ad illos: Obtulistis mihi hunc hominem quasi avertentem populum; & ecce ego coram vobis interrogans nullam causam invenio in homine isto ex his in quibus eum accusatis. Sed neque Herodes: nam remisi vos ad illum; & ecce nihil dignum morte actum est ei. Emendatum ergo illum dimittam. Necesse autem habebat dimittere eis per diem festum unum. Exclamavit autem simul universa turba, dicens: Tolle hunc, & dimitte nobis Barabbam: qui erat propter seditionem quamdam factam in civitate, & homicidium missus in carcerem. Iterum autem Pilatus locutus est ad eos, volens dimittere Iesum. At illi succlamabant dicentes: Crucifige, crucifige eum. Ille autem tertio dixit ad illos: Quid enim mali fecit iste? Nullam causam mortis invenio in eo. Corripiam ergo illum, & dimittam. At illi instabant vocibus magnis, postulantes ut crucifigeretur; & invalescebant voces eorum. Et Pilatus adiudicavit fieri petitionem eorum. Dimisit autem illis eum qui propter homicidium, & seditionem missus fuerat in carcerem, quem petebant; Iesum vero tradidit voluntati eorum.

(d) Et cum ducerent eum, apprehenderunt Simonem quemdam Cyrenensem venientem de villa, & imposuerunt illi crucem portare post Iesum. Sequebatur autem illum multa turba populi, & mulierum, quæ plangebant, & lamentabantur eum. Conversus autem ad illas, dixit Iesus: Filiæ Hierusalem, nolite flere super me; sed super vos ipsas flete, & super filios vestros: quoniam ecce venient dies in quibus dicent: Beatæ steriles, & ventres qui non genuerunt, & ubera quæ non lactaverunt. Tunc incipient dicere montibus, Cadite super nos; & collibus, Operite nos: quia si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet? Ducebantur autem & alii duo nequam cum eo, ut interficerentur.

(e) Et postquam venerunt in locum qui vocatur Calvariæ, ibi crucifixerunt eum, & latrones, unum a dextris, & alterum a sinistris.

(f) Iesus autem dicebat: Pater dimitte illis: non enim sciunt quid faciunt. Dividentes vero vestimenta eius, miserunt sortes. Et stabat populus expectans; & deridebant eum principes cum eis dicentes: Alios salvos fecit, seipsum salvum faciat, si hic est Christus Dei electus. Illudebant autem ei & milites accedentes, & acetum offerentes ei, & dicentes: Si tu es Rex Iudæorum, salvum te fac.

(g) Erat autem & superscriptio scripta super eum litteris Græcis, & Latinis, & He-

& Hebraicis: Hic est Rex Iudæorum. Unus autem de his qui pendebant latronibus blaſphemabat eum, dicens: Si tu es Chriſtus, ſalvum fac teipſum, & nos. Reſpondens autem alter increpabat eum, dicens: Neque tu times Deum, quod in eadem damnatione es. Et nos quidem iuſte, nam digna factis recipimus; hic vero nihil mali geſſit. Et dicebat ad Ieſum: Domine, memento mei, cum veneris in regnum tuum. Et dixit illi Ieſus: Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiſo.

(h) Erat autem fere hora ſexta, & tenebræ factæ ſunt in univerſam terram uſque in horam nonam; & obſcuratus eſt ſol, & velum templi ſciſſum eſt medium. Et clamans voce magna Ieſus ait: Pater, in manus tuas commendo ſpiritum meum. Et hæc dicens, expiravit.

(i) Videns autem Centurio quod factum fuerat, glorificavit Deum, dicens: Vere hic homo iuſtus erat. Et omnis turba eorum qui ſimul aderant ad ſpectaculum illud, & videbant quæ fiebant, percutientes pectora ſua revertebantur. Stabant autem omnes noti eius a longe, & mulieres quæ ſecutæ eum erant a Galilæa, hæc videntes.

(k) Et ecce vir nomine Ioſeph, qui erat decurio, vir bonus, & iuſtus (hic non conſenſerat conſilio, & actibus eorum) ab Arimathæa civitate Iudææ, qui expectabat & ipſe regnum Dei. Hic acceſſit ad Pilatum, & petiit corpus Ieſu, & depoſitum involvit in ſindone, & poſuit eum in monumento exciſo, in quo nondum quiſquam poſitus fuerat. Et dies erat paraſceves, & ſabbatum illuceſcebat. Subſecutæ autem mulieres quæ cum eo venerant de Galilæa, viderunt monumentum, & quemadmodum poſitum erat corpus eius, & revertentes paraverunt aromata, & unguenta; & ſabbato quidem ſiluerunt ſecundum mandatum.

(a) AUGUSTINUS de Conſ. Evang. (Lib. III. cap. VII.) Poſtquam complevit Lucas narrando Petri negationem, recapitulavit quæ cum Domino geſta ſunt circa mane, commemorans quædam quæ alii tacuerunt; atque ita contexuit narrationem, ſimilia aliis narrans, cum dicit: *Et ſurgens omnes multitudo eorum duxerunt illum ad Pilatum*. BEDA. Ut impleretur ſermo Ieſu quem de ſua morte prædixit ſupra XVIII. *Tradetur Gentibus*, ſcilicet Romanis: nam Pilatus Romanus erat, eumque Romani in Iudæam præſidem miſerant. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. III. cap. VIII.) Deinde apud Pilatum geſta ſic narrat: *Cœperunt autem eum accuſare, dicentes: Hunc invenimus ſubvertentem gentem noſtram, & prohibentem tributa dari Cæſari, & dicentem ſe Chriſtum Regem eſſe*. Hoc Matthæus, & Marcus non dixerunt, cum tamen dicerent, quod eum accuſabant; ſed iſte etiam ipſa crimina, quæ falſo obiecerunt, aperuit. THEOPHYLACTUS (in princ. Comm. in cap. XXIII. in Luc.) Evidenter autem adverſantur veritati: non enim Dominus prohibuit dare cenſum, ſed magis dare iuſſit. Qualiter autem populum ſubvertebat, an ut regnum aggrederetur? Sed hoc eſt incredibile cunctis: quia volente multitudine tota eum in Regem eligere, ſciens fugit. BEDA (cap. XCIII.) Duobus autem Domino obiectis, ſcilicet quod & tributa Cæſari dari prohibuerit, & ſe Chriſtum Regem diceret, potuit fieri ut illud quod Dominus ait ſupra XX. *Reddite quæ ſunt Cæſaris Cæſari*, etiam Pilatum audiſſe contigerit. Ideoque cauſam hanc quaſi apertum Iudæorum mendacium parvipendens, ſolum quod neſciebat, de regni verbo interrogandum putavit.

Sequitur: *Pilatus autem interrogavit eum, dicens: Tu es Rex Iudæorum?* THEOPHYLACTUS. Mihi videtur quod hoc a Chriſto quæſierit (1) contemptum obiecti criminis ſubſannando; quaſi dicat: Tu pauper, humilis, nudus, cui nullus adiutor, accuſaris de regni ambitione, ad quod opus eſt multorum adiutorium, & ſumptus. BEDA (ubi ſupra.) Eodem autem verbo præſidi, quo & principibus ſacerdotum reſpondet, ut propria ſententia condemnetur: ſequitur (2) enim: *At ille reſpondens ait, Tu dicis*. THEOPHYLACTUS (ſuper *Illi invaleſcebant dicentes*.) Illi autem, cum nihil aliud fa-

(1) *Nicolaius habet* convicium, ſive ſycophantiam, obiecti criminis &c. (2) *Al. deeſt* enim, *& ſic infra*.

faveret eorum calumniæ, recurrunt ad clamorum subsidia: sequitur enim: *At illi invalescebant, dicentes: Commovit populum, docens per universam Iudæam, incipiens a Galilæa usque huc*; quasi dicant: Pervertit populum, nec in una parte tantum, sed a Galilæa incepit, & hucusque pervenit, transiens per Iudæam. Puto autem eos non absque causa meminisse Galilææ; sed volentes incutere timorem Pilato. Galilæi enim schismatici fuerunt, & nova tentantes, qualis fuit Iudas Galilæus, cuius in Actibus Apostolorum fit mentio. BEDA (super illud, *Docens per universam Iudæam*.) His autem verbis non illum, sed se accusant. Docuisse enim populum, & a pristini temporis ignavia docendo commovisse, talique actu totam terram promissionis pertransisse, non criminis, sed indicium est virtutis. AMBROSIUS (ubi supra.) Accusatur autem Dominus, & tacet, quia defensione non indiget: ambiant defendi qui timent vinci. Non ergo accusationem tacendo confirmat; sed despicit, non refellendo. Quid ergo timeret qui non ambit salutem? (1) Salus omnium suam prodit, ut acquirat omnium.

(b) BEDA (cap. XCIII. in Luc.) Pilatus de præmissa accusatione non interrogandum Dominum ratus, (2) se ipsum magis nacta occasione cupit ab eo iudicando liberum reddere: unde dicitur: *Pilatus autem audiens Galilæam, interrogavit si homo Galilæus esset*. Et ne contra eum quem insontem, & propter invidiam traditum cognoverat, sententiam dare cogeretur, Herodi eum misit audiendum, ut ipse potius eum, qui eius patriæ tetrarcha existebat, vel absolveret, vel puniret.

Sequitur: *Et ut cognovit quod de Herodis potestate esset, remisit eum ad Herodem, qui & ipse Hierosolymis erat illis diebus*. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) In hoc sequitur legem Romanam, quæ iubebat quemlibet a principe suæ iurisdictionis condemnari. GREGORIUS X. Moral. (cap. XXX. vel in nov. exemp. cap. XXXVII.) Christi autem famam Herodes explorare voluit, eum eius miracula videre concupivit.

Sequitur: *Herodes autem viso Iesu, gavisus est valde: erat enim cupiens ex multo tempore videre illum*. THEOPHYLACTUS (super *Erat autem multo tempore cupiens*.) Non tamquam lucraturus quidquam utilitatis ex eius aspectu; sed patiens novorum cupidinem, credebat videre quemdam extraneum hominem, de quo audierat quod sapiens, & mirificus esset: unde sequitur: *Eo quod audiret multa de illo, & sperabat signum aliquod videre ab eo fieri*. Volebat etiam audire ab eo quid diceret; & ideo interrogat eum quasi derisorie se habens ad ipsum, & eum subsannans. Sequitur: *Interrogabat autem illum multis sermonibus*. Iesus, qui cuncta ratione peregit, &, qui teste David, suos sermones in iudicio disponit, pium esse iudicavit in talibus habere silentium: sermo enim prolatus ei cui nihil proficit, condemnationis fit causa: unde sequitur: *Et ipse nihil ei respondebat*. AMBROSIUS (Lib. & tit. ut supra.) Tacuit, & nihil fecit: quia nec illius credulitas merebatur videre divina; & Dominus iactantiam declinabat; & forte typice in Herode omnes impii significantur, qui si legi non crediderint, & Prophetis, mirabilia Christi opera in Evangelio videre non possunt. GREGORIUS XXII. Moral. (cap. XII. in nov. exemp. XVI. in antiquis.) Hoc etiam audientes nos oportet addiscere ut quoties auditores nostri nostra volunt quasi laudando cognoscere, non autem sua perversa mutare, omnino taceamus; ne si ostentationis studio verbum Dei loquimur, & illorum quæ erat culpa esse non desinat, & nostra quæ non erat, fiat. Multa autem sunt quæ audientis animum (3) produnt; maxime si auditores nostri & semper laudant quod audiunt, & numquam quod laudant sequuntur. GREGORIUS X. Moral. (cap. XXX. in nov. exemp. XVII.) Inquisitus ergo Redemptor tacuit, expectatus miracula adhibere contempsit, seseque apud se in occultis retinens, eos quos exteriora quærere comperit, ingratos foris reliquit, magis eligens aperte a superbientibus despici quam a non credentibus vacua voce laudari: unde sequitur: *Stabant autem principes sacerdotum, & scribæ constanter accusantes eum. Sprevit autem illum Herodes cum exercitu suo, & illusit indutum veste alba, & remisit ad Pilatum*. AMBROSIUS (Lib. X. in Luc. cap. Cur Dominus ab Herode veste alba indutus.) Non otiosum quod veste alba induitur ab Herode, immaculatæ tribuens indicia passionis, quod agnus Dei sine macula eum gloria mundi peccata susciperet. THEOPHYLACTUS (super *Facti sunt amici illa die Herodes & Pilatus*.) Tu (4) autem considera, quod per ea quæ facit diabolus, im-

(1) *In editis vitiose* Solus vim suam prodit; *corrigit tamen Nicolaius ex Ambrosio ut in textu*. (2) *Al.* sed ipsum. (3) *Al.* perdunt. (4) *Al.* tamen.

impeditur: congerit derisiones, & opprobria in Christum, ex quibus declaratur quod Dominus seditiosus non sit; alioquin non derideretur plebe reddita suspecta, & novitatibus gaudente. Missio autem Christi a Pilato ad Herodem fit amicitiæ communis exordium, quasi Pilato non usurpante sibi subditos ditioni Herodis: unde subditur: *Et facti sunt amici Herodes, & Pilatus in ipsa die: nam antea inimici erant ad invicem*. Attende diabolum ubique coniungentem disiuncta, ut Christi peragat necem. Erubescamus ergo nos, si causa nostræ salutis nec amicos in proprio fœdere conservemus. AMBROSIUS (Lib. X. in Luc. ut supra.) In typo etiam Herodis, atque Pilati, qui amici ex inimicis per Iesum Christum facti sunt, & plebis Israelis, & populi gentilis figura servatur, quod per Domini passionem ut riusque fit futura concordia; ita tamen ut prius populus nationum capiat Dei verbum, & ad populum Iudæorum fidei suæ devotionem transmittat, ut illi quoque gloria maiestatis suæ corpus vestiant Christi quod ante despexerant. BEDA (cap. XCIII.) Vel hoc Herodis, & Pilati fœdus significat, quod Gentiles, & Iudæi genere, & religione, & mente dissidentes, in Christianis persequendis consentiunt.

(c) AUGUSTINUS de Cons. Evang. (Lib. III. cap. VIII.) Rediens Lucas ad ea quæ apud præsidem gerebantur, unde digressus erat ut narraret quod apud Herodem actum est, ita dicit: *Pilatus autem convocatis principibus Sacerdotum, & magistratibus, & plebe, dixit ad eos: Obtulistis mihi hunc hominem quasi avertentem populum; & ecce ego coram vobis interrogans nullam causam invenio in homine isto ex his in quibus eum accusatis*. Hic intelligimus eum prætermisisse quemadmodum a Domino quæsierit quid accusatoribus responderet. AMBROSIUS (Lib. & tit. ut supra.) Hic Pilatus Christum absolvit iudicio, crucifigit ministerio. Ad Herodem mittitur ad Pilatum remittitur: unde sequitur: *Sed neque Herodes: nam remisi vos ad illum; & ecce nihil dignum morte actum est ei*. Etsi uterque reum non pronuntiat, ob metum tamen, alienæ crudelitatis studiis Pilatus obsequitur. THEOPHYLACTUS. Duorum ergo virorum testimonio Iesus insons ostenditur, Iudæi vero, qui accusabant, nullum testem obtulerunt, cui credere oporteret. Vide ergo quomodo superet veritas, Iesus tacet, & testantur inimici: proclamant Iudæi, & nullus eorum attestatur clamoribus. BEDA (super *Nec Herodes*.) Pereant ergo scripta quæ tanto post tempore contra Christum composita, non illum apud Pilatum magicæ artis accusatum, sed componentes (1), apud Dominum perfidiæ, & falsitatis accusandos esse demonstrat. THEOPHYLACTUS (super *Emendatum illum dimittam*.) Lentus ergo Pilatus, nec satis (2) pro veritate severus, quia timebat accusationes, subiungit: *Emendatum ergo illum dimittam*. BEDA (super idem verbum.) Quasi dicat: Flagris illum, & ludibriis quantum iubetis afficiam, dummodo innoxium sanguinem non sitiatis. Sequitur: *Necesse autem habebat dimittere eis per diem festum unum*. Necesse habebat non imperialis legis sanctione, sed annua gentis consuetudine devictus, cui per talia gaudebat placere. THEOPHYLACTUS. Romani enim Iudæis concesserant secundum leges, & ritus proprios conversari. Mos autem patrius erat Iudæis petere damnatos a Principe, sicut a Saule Ionathan petiverunt: unde & de eorum petitione nunc subditur: *Exclamavit autem simul universa turba, dicens: Tolle hunc, & dimitte nobis Barabbam, qui erat propter seditionem quamdam factam in civitate, & homicidium missus in carcerem*. AMBROSIUS (Lib. X. tit. Cur Dominus coram Herode tacuerit.) Non immerito homicidæ absolutionem petunt qui flagitabant innocentis exitium. Tales leges habet iniquitas, ut quod oderit innocentia, scelus diligat. In quo tamen nominis interpretatio speciem dat figuræ: Barabbas enim patris filius Latine dicitur. Illi ergo quibus dicitur Ioan. VIII. „Vos ex patre diabolo „estis," vero Dei Filio, patris sui filium, idest Antichristum, prælaturi esse produntur. BEDA (super *Tolle hunc*.) Hæret autem Iudæis usque hodie sua petitio: quia enim data sibi optione, pro Iesu latronem, pro Salvatore interfectorem elegerunt; merito salutem, vitamque perdiderunt, & latrociniis se, ac seditionibus intantum subiecerunt ut & patriam, & regnum suum perdiderint. THEOPHYLACTUS. Sic ergo gens olim sancta furit ad cædendum; Pilatus gentilis cædem prohibet: sequitur enim: *Iterum autem Pilatus locutus est ad illos, volens dimittere Iesum. At illi succlamabant dicentes: Crucifige, crucifige eum*. BEDA (super *Crucifige, crucifige eum*.) Pessimo enim genere mortis occidere innocentem, hoc est crucifigere, desiderant. Pendentes enim in ligno

(1) P. Nicolai addit ipsos. (2) Al. apud veritatem.

ligno crucifixi, clavis ad lignum pedibus manibusque confixis, producta morte necabantur, ne dolor citius finiretur. Verum a Domino electa erat mors crucis, quam diabolo superato, tamquam trophaeum, in frontibus fidelium erat positurus. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Tertio autem Pilatus Christum absolvit: sequitur enim: *Ille autem tertio dixit ad illos: Quid enim mali fecit iste? Nullam causam mortis invenio in eo. Corripiam ergo illum, & dimittam.* BEDA (super *Corripiam eum*.) Hanc correptionem qua populo satisfacere, ne usque ad crucifigendum Salvatorem saevirent, Pilatus quaerebat, non solum obtulisse, sed etiam deridendo, & flagellando exhibuisse, verba Ioannis testantur. Quia vero totam accusationem quam adversus Dominum detulerunt, solicita Pilati interrogatione videbant evacuatam, tandem ad solas se preces convertunt: unde sequitur: *At illi instabant vocibus magnis, postulantes ut crucifigeretur; & invalescebant voces eorum.* THEOPHYLACTUS (super *Adiudicavit Pilatus fieri petitionem*.) Tertio clamant contra Christum, ut per trinam hanc vocem, suam esse occisionem Christi approbent, quam petendo extorserunt: sequitur enim: *Et Pilatus adiudicavit fieri petitionem eorum. Dimisit autem illis eum qui propter homicidium, & seditionem missus fuerat in carcerem; Iesum vero tradidit voluntati eorum.* CHRYSOSTOMUS. Putabant enim hoc se posse astruere, quod Iesus deterior esset latrone, & adeo nequam ut neque pro pietate, neque pro festi praerogativa deberet liberari.

(d) GLOSSA *a*. Posita condemnatione Christi, convenienter agitur de crucifixione, cum dicitur: *Et cum ducerent eum, apprehenderunt Simonem quemdam Cyrenensem venientem de villa, & imposuerunt ei crucem portare post Iesum.* AUGUSTINUS de Cons. Evang. (Lib. III. cap. x.) Ioannes autem narrat quod Iesus baiulabat sibi crucem: unde intelligitur quod ipse sibi portabat crucem cum exiret in eum qui dicitur calvariae locum. Simon autem in itinere angariatus est, cui data est portanda crux usque ad locum: *b* nullus enim aliorum acceptabat crucem baiulare, eo quod lignum detestabile putabatur; & ideo Simoni Cyrenaeo, quasi in quamdam iacturam imposuerunt crucem portare, quam alii recusabant. Hic adimpletur illud Esaiae ix. „ Cuius principatus super humerum eius: " principatus enim Christi est crux eius, propter quam, secundum Apostolum, Deus eum exaltavit. Et sicut in signum dignitatis alii altheum, alii mitram portant; sic & Dominus crucem. Et si inquiras, invenies non aliter in nobis regnare Iesum, nisi per asperitates: quo fit ut deliciosi inimici sint Christi crucis. AMBROSIUS (Lib. X. in Luc. cap. de portatione crucis Christi.) Christus ergo crucem baiulans, iam trophaeum suum victor attulit: crux super humeros imponitur, quia sive Simon, sive ipse portaverit, & Christus in homine, & homo portavit in Christo. Nec discordant Evangelistarum sententiae, (1) quando concordat mysterium. Et bonus ordo nostri profectus est, ut prius crucis suae trophaea ipse erigeret, deinde martyribus traderet erigendum. Non Iudaeus est qui crucem portat, sed alienigena, atque peregrinus; nec praecedit, sed sequitur, iuxta hoc quod scriptum est supra ix. *Tollat crucem suam, & sequatur me.* BEDA (super *Apprehenderunt Simonem Cyrenensem*.) Simon autem obediens, Cyrene heres interpretatur: unde per eum populi Gentium designantur, qui quondam peregrini, & hospites testamentorum, nunc obediendo facti sunt Dei heredes. De villa autem Simon egrediens, crucem portat post Iesum, cum paganis ritibus derelictis, vestigia dominicae passionis obedienter amplectitur. Villa enim Graece pagos vocatur, a qua pagani nomen trahunt. THEOPHYLACTUS. Vel ille tollit crucem Christi, qui venit a villa, idest dimittit hunc mundum, & opera eius, in Hierusalem, idest in supernam libertatem, tendens. *b* Ex hoc etiam non modicum sumitur documentum. Qui enim ad modum Christi magister est, debet ipse prius tollere crucem, & timore Dei propriam carnem configere; & sic subditis, & obedientibus eam imponere. Sequitur autem Christum etiam multitudo plebis, & mulierum: nam subditur: *Sequebatur autem illum multa turba populi, & mulierum, quae plangebant, & lamentabantur eum.* BEDA (cap. XCIII. in Luc.) Multa quidem turba crucem

(1) *Al.* quoniam.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non est in Glossa quae nunc extat, nec ulla talis distributio materiae, quae ad seriem aptiorem hic addita videtur. *b* THEOPHYLACTUS.

cem Domini, sed non una eademque mente sequebatur: nam populus qui eius mortem impetraverat, ut morientem laetus aspiceret; mulieres vero, ut moriturum plorarent. Non autem ideo solus mulierum planctus sequebatur, quia non etiam innumerus virorum coetus de eius erat passione maestissimus; sed quia femineus, quasi contemptibilior, sexus liberius poterat quod senserat ostentare. CYRILLUS. Amans etiam lacrymarum est semper sexus femineus, & mentem habens flexibilem ad pietatem. THEOPHYLACTUS. Per hoc etiam significabatur quod multitudo magna Iudaeorum esset post crucem itura, credens in Iesum. Sed & mens infirma, quae significatur per feminam, si sumpta cordis contritione per poenitentiam fleat, sequitur Iesum propter nostram salutem afflictum. Flebant igitur mulieres per compassionem. Eum autem qui ultro patitur, flere non oportet, sed magis ei applaudere; & ideo eas flere vetat: sequitur enim: *Conversus autem Iesus ad illas dixit: Filiae Hierusalem, nolite flere super me*. BEDA (cap. XCIII.) Cuius scilicet circa resurrectio mortem solvere potest, (1) cuius mors & omnem mortem, & ipsum mortis destructura est auctorem. Notandum autem, cum filias Hierusalem appellat, quod non solae quae cum eo venerant a Galilaea, sed & eiusdem urbis cives, (2) & mulieres adhaeserunt. THEOPHYLACTUS. Mandat deplorantibus eum in futura mala prospectum intendere, & super illis flere: sequitur enim: *Super vos ipsas flete, & super filios vestros*. CYRILLUS. Significans in futuro mulieres liberis esse orbandas: nam irruente bello in terram Iudaeorum, cuncti simul peribunt magni, & parvi: unde sequitur: *Quia ecce venient dies in quibus dicent: Beatae steriles, & ventres qui non genuerunt, & ubera quae non lactaverunt*. THEOPHYLACTUS. Cum (3) scilicet feminae crudeliter suos assabunt filios, & venter qui produxerat, (4) flebiliter iterato recipiet genitum. BEDA (cap. XCIII.) In quo die, venturae a Romanis obsidionis, & captivitatis tempus significat, de quibus supra dixerat, Matth. XXIV. „Vae praegnantibus, „ & nutrientibus in illis diebus. " Naturale est autem imminente captivitate hostili, alta, vel abdita, quibus abscondantur homines, refugia quaerere: unde sequitur: *Tunc incipient montibus dicere, Cadite super nos, & collibus, Operite nos*. Refert enim Iosephus, insistentibus sibi Romanis, certatim Iudaeos cavernas montium, colliumque petisse speluncas. (5) Potest autem & ex superfluo, quod beatificandas dicit steriles, de his intelligi qui utrolibet sexu se castraverunt propter regnum caelorum; montibus, collibusque dici: *Cadite super nos, & operite nos*; cum quilibet suae fragilitatis memores, ingruente tentationum articulo, sublimium quorumcumque virorum quaesierint exemplis, monitis, & precibus defendi.

Sequitur: *Quia si in viridi ligno haec faciunt, in arido quid fiet?* GREGORIUS XII. Moral. (cap. IV.) Se lignum viride, & nos lignum aridum dixit: quia ipse in se vim divinitatis habuit: nos vero, qui puri homines sumus, lignum aridum appellamur. THEOPHYLACTUS (super *Si in viridi ligno*.) Quasi dicat Iudaeis: Si ergo in me, lignum fructiferum, iugiter virens, taliter saevierunt Romani; quid non attentabunt erga vos? Populum dico, quasi lignum aridum, privatum qualibet vivificante virtute, nec ullum fructum ferentem. BEDA (super iisdem verbis.) Vel quasi omnibus diceret: Si ego, qui peccatum non feci, lignum vitae appellatus, sine igne passionis a mundo non exeo; quid putas eis manere tormenti qui sunt fructibus vacui? THEOPHYLACTUS. Malam autem opinionem de Domino innuere volens diabolus, etiam latrones faciebat crucifigi cum eo: unde sequitur: *Ducebantur autem & alii duo nequam cum eo ut interficerentur*.

(e) ATHANASIUS a. Ubi corruptum est genus humanum, ibi Christus proprium corpus exposuit, ut ubi seminata est corruptio ibidem incorruptio oriatur: propter quod in loco Calvariae crucifigitur: dicitur enim: *Et postquam venerunt in locum qui vocatur Calvaria, ibi crucifixerunt eum*: quem locum doctores Iudaeorum aiunt esse sepulcrum Adae. BEDA (cap. XCIII.) Vel aliter. Foris portam loca erant in quibus truncabantur capita damnatorum, & Calvariae,

(1) *Al.* cui. (2) *Al.* ei. *Forte utramque legendum in hunc modum:* cives ei, & mulieres adhaeserunt. (3) *Al.* enim. (4) *Al.* miserabiliter, *item* debiliter. (5) *Al.* Potest etiam quod beatificandas &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena Graec. PP. Absque indice loci a Corderio recensetur, sed ex orat. in Passionem, vel in Crucem Domini desumptum est.

variæ, ideſt decollatorum, ſumpſerunt nomen: Et ſic pro omnium ſalute quaſi noxius inter noxios crucifigitur, ut ubi abundavit peccatum, ſuperabundet & gratia, CYRILLUS. Non autem ipſe unigenitus Dei Filius in propria natura qua Deus eſt, paſſus eſt quæ ſunt corporis, ſed magis in natura terrena. Decet enim utrumque de uno & eodem Filio dici, ſcilicet & non pati divine, & paſſum eſſe humanitus. EUSEBIUS *a*. Si autem aliter poſt converſationem cum hominibus evaneſcens ſubito evolaret, fugiens mortem, ab hominibus compararetur phantaſmati: & quemadmodum ſi quis incombuſtibile quoddam nobis vas, & prævalens ignis naturæ vellet oſtendere, flammæ illud traderet, & conſequenter a flamma illud illæſum extraheret; ſic Dei Verbum volens oſtendere inſtrumentum, quo uſus eſt ad humanam ſalutem, eſſe prævalens morti, mortale morti expoſuit ad demonſtrandam eius naturam; deinde poſt modicum a morte illud eripuit in ſignum divinæ virtutis. Et prima quidem cauſa mortis Chriſti hæc eſt, ſecunda vero divinæ poteſtatis oſtenſio, corpus Chriſti inhabitantis: cum enim antiquitus deificarent homines, communem exitum mortis ſortitos, quos heroas, & divos nominabant; docuit illum ſolum mortuum verum Deum eſſe fatendum quem bravia victoriæ, morte proſtrata, decorant. Tertia ratio eſt victima pro toto genere hominum mactanda, qua oblata, tota poteſtas dæmonum periit, & error quilibet eſt ſedatus. Eſt & alia cauſa ſalutiferæ mortis, ut diſcipuli occulta ſide conſpicerent reſurrectionem poſt mortem; ad quam propriam ſpem erigere docebantur, ut mortem contemnentes, agonem contra errores inirent alacriter. CHRYSOSTOMUS *b*. Non autem ſui mortem, quam non habebat, cum ſit vita, ſed hominum venit conſumpturus Salvator: unde non propria morte corpus depoſuit, ſed ab hominibus illatam ſuſtinuit. Sed & ſi ægrotaviſſet corpus eius, & in conſpectu omnium ſolveretur, inconveniens erat eum qui ſanaret aliorum languores, habere proprium corpus affectum languoribus. Sed & ſi abſque aliquo morbo ſeorſum alicubi corpus depoſuiſſet, ac deinde rurſus ſe offerret, non crederetur ei de reſurrectione differenti: oportet enim mortem reſurrectionem præcedere. Cur ergo reſurrectionem palam quidem prædicaret, clanculo vero moreretur? Nimirum ſi latenter hæc eveniſſent, quot excogitarent homines incredulitatis calumnias? Quomodo pateret Chriſti in mortem victoria, niſi coram omnibus eam patiens, per incorruptionem corporis probaſſet extinctam? Sed dices: Decebat ſaltem glorioſam mortem ſibi excogitare, ut evitaret ignominiam crucis. Sed & ſi hoc feciſſet, ſuſpectum ſe reddidiſſet, quaſi non habens virtutem contra quamlibet mortem. Sicut ergo pugil proſternens illum quem (1) hoſtes obtulerint, oſtenditur excellentior omnibus; ſic omnium vita ab hoſtibus illatam, quam putabant eſſe diram, & infamem, & deteſtabilem, mortem in cruce ſuſcepit, ut hac interempta, dominium mortis totaliter deſtruatur. Propter quod non caput ei amputatur ut Ioanni; neque ſectus eſt, ut Eſaias; ut corpus integrum, & indiviſibile morti ſervet, & non fiat occaſio volentibus Eccleſiam dividere. Volebat etiam ſupportare quam incurreramus maledictionem, maledictam mortem, ſcilicet crucis, ſuſcipiendo, ſecundum illud Deut. XXI. „ Maledictus homo qui pendet in ligno. “ In cruce etiam expanſis manibus moritur, ut altera quidem manu veterem populum, altera eos qui ſunt ex Gentibus trahat, utroſque ſibi coniungens. Moriens etiam in cruce a dæmonibus expiat aerem, & aſcenſum nobis parat in cælum. THEOPHYLACTUS. Quia etiam per lignum mors intraverat, neceſſe erat ut per lignum exterminaretur, & ut Dominus per ligni dolores invictus tranſiens confutaret delectationem provenientem ex ligno. GREGORIUS Niſſenus *c*. Sed & figura crucis a medio contactu in quatuor extrema partita, ſignificat virtutem, & providentiam eius qui in ea pependit, ubique diffuſam. AUGUSTINUS *d* de Quæſt. nov. & veter. teſtamenti. Non fruſtra etiam tale genus mortis elegit, ut latitudinis, & altitudinis, & longitu-

(1) *Al.* hoſtis obtulerit.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In Catena prædicta. *b* Citat S. Thomas Chryſoſtomi nomine & III. Parte quæſt. XLVI. art. IIII. ad II. ſed non indice loci deſignato, qui nec occurrit apud illum, ſed apud Athanaſium Lib. de Incarnatione Filii Dei ante med. verbis tamen aliter diſpoſitis, & alia ſerie collocatis. *c* Orat. I. de Reſurr. Chriſti. *d* De gratia novi & vet. teſtam. Sumptum eſt ex epiſt. CXX. cap. XXVI.

gitudinis, & profunditatis, de quibus Apostolus loquitur, magister existeret. Nam latitudo est in eo ligno quod transversum desuper figitur: hoc ad bona opera pertinet, quia ibi extenduntur manus. Longitudo in eo quod ab ipso ligno usque ad terram conspicuum est: ibi enim quodammodo statur, idest persistitur, & perseveratur, quod longanimitati tribuitur. Altitudo est in ea ligni parte quæ ab illo quod transversum figitur, sursum versus relinquitur: hoc est ad caput crucifixi, quia bene sperantium superna expectatio est. Iam vero illud ex ligno quod fixum occultatur, unde totum illud (1) exurgit, profunditatem significat gratuitæ gratiæ. CHRYSOSTOMUS *a*. Duos etiam latrones utrinque crucifixerunt, ut eorum suspicionis fieret particeps: unde sequitur: *Et latrones, unum a dextris*, *alterum a sinistris*. Sed non ita evenit: nam de illis nihil dicitur; huius autem crux ubique honoratur. Reges diademata deponentes, assumunt crucem: in purpuris, in diadematibus, in armis, in mensa sacrata, ubique terrarum crux emicat. Non talia sunt humana: viventibus enim illis qui egerunt strenue, arrident propria gesta; his autem pereuntibus pereunt. Sed in Christo totum contrarium: nam ante crucem omnia mæsta; ut autem crucifixus est, omnia clariora facta sunt; ut noscas non purum hominem esse crucifixum. BEDA. Duo autem latrones cum Christo crucifixi significant eos qui sub fide Christi, vel agonem martyrii, vel continentiæ arctioris instituta subeunt; sed qui hæc pro æterna gloria faciunt, dexteri latrones; qui autem humanæ laudis intuitu, sinistri latronis actus imitantur.

(f) CHRYSOSTOMUS *b*. Quia Dominus dixerat Matth. VI. „ Orate pro persequentibus vos; “ hoc etiam crucem ascendens fecit: unde sequitur: *Iesus autem dicebat*: *Pater*, *dimitte illis*: non quia non posset ipse relaxare, sed ut nos pro persequentibus orare doceret, non solum verbo, sed & opere. Dicit autem, *Dimitte eis*, si pœnituerint: favet enim pœnitentibus, si (2) velint post tantam nequitiam, reatus per fidem diluere. BEDA (cap. XCIV.) Neque putandum est hic eum frustra orasse; sed in eis qui post eius passionem crediderunt, quod orabat, impetrasse. Notandum sane, quod non pro eis oravit qui Filium Dei intellexerunt crucifigere, nec confiteri voluerunt, sed pro eis qui nesciebant quid facerent, zelum Dei habentes, sed non secundum scientiam: unde subdit: *Non enim sciunt quid faciunt*. GRAECUS *c*. Permanentes vero post crucem in infidelitate nullus per ignorantiam iuvari putabit, dignis miraculis, sonora voce (3) Deum prædicantibus esse Deum. AMBROSIUS (Lib. X. cap. Qualem Christus crucem ascenderit.) Refert ergo considerare qualis crucem ascendat: (4) nudum enim video. Talis ergo ascendat qui sæculum vincere parat, ut sæculi adiumenta non quærat. Victus est autem Adam qui vestimenta quæsivit; vicit ille qui tegumenta deposuit, (5) & talis ascendit quales nos auctore Deo natura formavit: talis in paradiso primus homo habitaverat, (6) talis in paradisum homo secundus intravit. Pulchre autem ascensurus crucem regalia vestimenta deposuit, ut scias quasi hominem passum esse, non quasi Deum Regem, etsi utrumque Christus. ATHANASIUS (in serm. de pass. & cru.) Qui etiam cunctas conditiones nostras causa nostri suscepit induit vestimenta nostra, signa mortificationis Adæ, ut exuat illa, & horum vice induat nos vitam, & incorruptionem.

Sequitur: *Dividentes vero vestimenta eius, miserunt sortes*. THEOPHYLACTUS. Forsitan enim plures eorum egebant; vel forte magis ad opprobrium hoc faciebant, & ex quadam lascivia: quid enim pretiosum inveniebant in vestibus? BEDA. (7) In sorte autem gratia Dei commendata est: quia cum sors mittitur, non personæ cuiusquam, vel meritis, sed occulto Dei iudicio ceditur.

AU-

(1) *Al.* exurget. (2) *Al.* vellent. (3) *Al.* ex. (4) *Al.* nondum. (5) *Al.* *omittitur coniunctio* &. (6) *In Veneta Nicolini editione an.* 1593. *omittitur* talis in paradisum. (7) *Quatuor iam citata exempla legunt.* In sorte autem videtur (*item* dicitur) gratia Dei commendata esse.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Partim ex hom. LXXXVIII. in Matth. partim ex hom. quod Christus sit Deus. *b* In Cat. Græc. PP. Sine indice loci Corderius notat; sub his autem expresse verbis non occurrit, sed aliquid simile tum ex hom. XVIII. in Matth. tum etiam ex hom. LXI. & LXII. colligi potest, ut & ex hom. de Cruce, & latrone. *c* Nec notatur a Corderio in Catena Græc. nec occurrit quisnam sit.

AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. XII.) Hoc quidem breviter dictum est a tribus Evangelistis; Ioannes (1) autem distinctius hic explicat quemadmodum hoc gestum sit. THEOPHYLACTUS. Deludentes igitur hoc agebant: nam ubi principes subsannabant, quid dicere oportet de vulgo? Sequitur enim: *Et stabat populus*, qui scilicet petierat eum crucifigi, *expectans*, scilicet finem; *& deridebant eum principes cum eis*. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. XIII.) Quia *principes* dixit, nec addidit sacerdotum, omnes primates generali nomine complexus est, ut ibi possent intelligi scribae, & seniores. BEDA. Qui etiam notantes confitentur quod alios salvos fecit: sequitur enim: *Dicentes: Alios salvos fecit, seipsum salvum faciat; si hic est Christus Dei electus*, ATHANASIUS (in serm. de pass. & cru.) Dominus autem vere Salvator non salvando seipsum, sed creaturam liberando volebat cognosci Salvator. Neque enim medicus, qui sibi medetur, medicus esse cognoscitur, nisi erga languidos attem probet: sic Dominus Salvator existens, non habebat opus salutis, neque descendendo de cruce volebat cognosci Salvator, sed morando: multo namque maiorem salutem mors Salvatoris affert hominibus quam descensus de cruce. GRAECUS a. Videns autem diabolus nullum esse sibi defensaculum, titubabat, & quasi aliud non valens, tentavit ulterius propinari Salvatori acetum ad bibendum: sequitur enim: *Illudebant autem ei & milites accedentes, & acetum offerentes illi*: quod contra seipsum facere diabolus ignorabat: nam amaritudinem irae ex praevaricatione legis factam, qua cunctos detinebat, Salvatori praebebat; quam ille sumens consumebat, ut vice aceti, vinum det nobis in potum, quod sapientia miscuit. THEOPHYLACTUS. Obtulerunt autem milites Christo acetum, quasi Regi subministrantes: sequitur enim: *Dicentes: Si tu es Rex Iudaeorum, salvum te fac*. BEDA. Et notandum, quod Iudaei vocabulum Christi Scripturae sibi auctoritate creditum blasphemantes irrident; milites vero, utpote Scripturarum nescii, non Christo, sed Regi Iudaeorum insultant.

(g) THEOPHYLACTUS (super *Erat autem & superscriptio*.) Aliam attende sagacitatem daemonis agitatam in Christum: triplici enim litterarum figura promulgabat accusationem Iesus, ne scilicet quemquam (2) transeuntium lateat quod ob hoc suspensus fuerat, quia se Regem faciebat: dicitur enim: *Erat autem & superscriptio scripta super illum litteris Graecis, Latinis, & Hebraicis: Hic est Rex Iudaeorum*: per quod significabatur, potentissimas Gentium, quales erant Romani, prudentissimas, quales Graeci, maxime Deum colentes, quale fuit Iudaeorum genus, subiici debere imperio Christi. AMBROSIUS (ubi supra.) Merito autem supra crucem ponitur titulus: quia non humani corporis, sed divinae potestatis est regnum quod habet Christus. Lego titulum Regis Iudaeorum, cum lego Ioan. XVIII. „ Regnum meum non est de „ hoc mundo: " lego causam Christi super caput eius scriptam, cum lego ibid. I. „ Et „ Deus erat Verbum: " „ caput enim Chri- „ sti Deus: " I. Corinth. XI. CYRILLUS. Alter autem latronum eadem cum Iudaeis eructabat: sequitur enim: *Unus autem de his qui pendebant latronibus blasphemabat eum, dicens: Si tu es Christus, salvum fac teipsum, & nos*. Alter vero refrenabat voces ipsius: sequitur enim: *Respondens autem alter increpabat eum, dicens: Neque tu times Deum, qui in eadem damnatione es*: sed & proprium reatum confessus est subdens: *Et nos quidem iuste, nam digna factis recipimus*. CHRYSOSTOMUS. Hic fungitur vice iudicis, condemnatus, & incipit de veritate censere qui coram Pilato post multa tormenta confessus est scelera. Quia aliud est homo censor, quem latent intima, & aliud Deus, qui mentes penetrat: & ibi quidem post confessionem poena subsequitur, hic autem confessio fit ad salutem. Sed & Christum pronuntiat innocentem, cum subdit: *Hic vero nihil mali fecit*; quasi dicat: Novam, vide iniuriam; honestatem damnari cum scelere. Nos viventes (3) occidimus, hic mortuos suscitavit; nos aliena sumus furati, hic & sua iubet tribuere. Beatus igitur latro astantes docebat, talia disserens, quibus alterum increpabat. Sed ut videt extinctos auditus astantium, redit consequenter ad eum qui novit praecordia: sequitur enim:

(1) *Al. deest* autem. (2) *Al.* transeuntem. (3) *Al.* cecidimus, hic mortuus suscitavit &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ex parte Cordarius haec refert in Catena Graec. sed nec nomen apponit, nec indicem cuiusquam notat.

enim: *Et dicebat ad Iesum: Domine, memento mei cum veneris in regnum tuum*. Crucifixum aspicis, & Dominum profiteris: condemnati vides figuram, & Regis prædicas dignitatem: mille malis imbutus, postulas iustitiæ fontem reminisci tuæ nequitiæ. Sed dices: Video quidem apparens opprobrium, sed intueor latens regnum; & tu avertis mea publica scelera, & acceptas fidem intentionis occultæ. Discipulum veritatis usurpavit nequitia, discipulum nequitiæ non commutabit veritas? GREGORIUS XVIII. Moral. (cap. xxv.) In cruce clavi manus eius, pedesque ligaverant, nihilque a pœnis in eo liberum nisi cor, & lingua remanserunt. Inspirante Deo totum illud ei obtulit quod in se liberum invenit; ut iuxta hoc quod scriptum est Rom. x. corde crederet ad iustitiam, ore confiteretur ad salutem. Tres autem virtutes, quas Apostolus memorat, subito repletus gratia, & accepit latro, & servavit in cruce. Fidem namque habuit, qui regnaturum Deum credidit, quem secum pariter morientem vidit; spem habuit, qui regni eius aditum postulavit; qui caritatem quoque in morte sua vivaciter tenuit, qui fratrem, & collatronem pro simili scelere morientem de iniquitate sua redarguit. AMBROSIUS (Lib. X. in Luc. cap. de duobus latronibus.) Pulcherrimum autem datur affectandæ conversionis exemplum, quod tam cito latroni venia relaxatur. Cito ignoscit Dominus, quia cito ille convertitur, & uberior est gratia quam precatio: semper enim Dominus plus tribuit quàm rogatur. Ille rogabat, ut memor sui esset; de Domino autem sequitur: *Et dixit illi Iesus: Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso*. Vita est enim esse cum Christo, & ubi Christus, ibi regnum. THEOPHYLACTUS (parum ante illud, *Erat autem fere hora sexta*.) Et quemadmodum quisque Rex victoriosus rediens ex triumpho optima prædarum fert secum; sic & Dominus prædatus portionem diabolicarum prædarum, scilicet latronem, ducit secum in paradisum. CHRYSOSTOMUS. Erat ergo videre Salvatorem in medio latronum, trutinam iustitiæ trutinantem fidem, & infidelitatem. Expulit diabolus de paradiso Adam, Christus latronem impulit ante totum orbem, & ante Apostolos. Nudo verbo, sola fide in paradisum introivit; ne quis post errores introitum desperaret. Attende celeritatem a cruce in cælos, a condemnatione in paradisum; ut noveris non ad benevolentiam illius, sed ad clementiam Dominum totum fecisse. Si autem iam facta est bonorum retributio, numquid supervacua erit resurrectio? Si enim introduxit latronem in paradisum, corpus autem eius corruptum remansit foris, liquet non esse resurrectionem corporum. Hæc dicunt illi. Sed caro, quæ fuit laborum particeps, numquid privabitur præmiis? Audi Paulum dicentem I. Corinth. xv. „ Oportet corruptibile hoc incorruptionem induere. " Sed si Dominus pollicitus est regnum cælorum, introduxit autem latronem in paradisum, nondum ei retribuit præmia. Sed dicunt: Nomine paradisi regnum cælorum nominavit, usitato nomine utens dum alloqueretur latronem, qui nihil audierat de arduis documentis. Quidam autem non sic legunt: *Hodie mecum eris in paradiso*, sed sic: *Dico tibi hodie*; & consequenter, *mecum eris in paradiso*. Sed adhuc evidentiorem solutionem subiungemus: nam medici cum vident aliquem desperatum, dicunt, Iam mortuus est; sic & latro, quoniam non amplius timebatur eius regressus ad perditionem, dicitur paradisum intrasse. THEOPHYLACTUS. Hoc tamen est verius omnibus, quod quamvis (1) non omnia promissa sortiti sunt & latro, & alii sancti, ne sine nobis (2) consummarentur, ut dicitur in epistola ad Hebreos cap. xi. sunt tamen in regno cælorum, & in paradiso. GREGORIUS Nissenus *a*. Hoc iterum oportet discutere quomodo latro censeatur dignus paradiso, cum sanctis flammea framea prohibeat introitum. Sed attende, quod sermo divinus eam versatilem dicit, ut indignis quidem obviet, dignis vero liberum ad vitam patefaciat aditum. GREGORIUS XII. Moral. (cap. VII.) Vel illa romphæa flammea versatilis dicitur, pro eo quod scisset quandoque venire tempus ut etiam removeri debuisset, quando scilicet veniret qui suæ incarnationis mysterio paradisi nobis iter aperiret. AMBROSIUS (Lib. X. in Luc. cap. de duobus latronibus.) Sed & illud solvendum est, quia alii, scilicet Matthæus, & Marcus,

(1) *Al.* omittitur non. (2) *Al.* consumeretur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nec adfertur a Corderio in Catena Græc. nec occurrit.

cus, duos conviciantes inducunt latrones; iste unum conviciantem, unum repugnantem: fortasse & iste prius conviciatus est, sed repente conversus est. Potuit etiam de uno pluraliter dici, sicut est illud Hebr. xi. „ In „ caprinis pellibus ambulabant ..... secti „ sunt;" cum solus Elias melotidem habuisse, Esaias sectus esse doceatur. Mystice autem duo latrones duos populos peccatores significant per baptismum crucifigendos esse cum Christo; quorum dissensio diversitatem pariter credentium significat. BEDA (cap. xciv. super *Hodie mecum eris*.) „ Quicumque enim baptizati sumus in Christo „ Iesu, in morte ipsius baptizati sumus:" Rom. vi. Per baptismum autem, cum peccatores essemus, abluimur: sed alii dum Deum in carne passum laudant, coronantur; alii dum aut fidem, aut opera baptismi habere renuerunt, dono quod accepere, privantur.

(h) CYRILLUS. Postquam cruci tradiderunt Dominum omnium, mundi machina lugebat proprium Dominum, & „ obtenebrata est lux in meridie, " secundum Amos viii. unde dicitur: *Erat autem fere hora sexta, & tenebræ factæ sunt in universa terra usque in horam nonam*: quod erat manifestum indicium, quod forent passuræ caliginem crucifigentium animæ. AUGUSTINUS de Conc. Evang. (Lib. III. cap. xvii.) Hoc autem quod de tenebris dictum est, etiam alii duo, Matthæus, & Marcus, contestantur. Addit autem Lucas, unde factæ sunt tenebræ, cum subdit: *Et obscuratus est sol*. AUGUSTINUS III. de Civit. Dei (cap. xv.) Quam solis obscurationem non canonico cursu siderum accidisse satis ostendit, quod tunc erat pascha Iudæorum, quod plena luna solemniter agitur; regularis autem solis defectio non nisi (1) in fine lunæ contingit. DIONYSIUS in Epistola (vii.) ad Policarpum. (2) Cum ambo apud Heliopolim essemus, ambo simul incidentem mirabiliter soli lunam notabamus (non enim eiusce coniunctionis tunc aderat tempus) ipsamque rursus ab hora nona usque in vesperam ad solis diametrum, supra naturæ vires restitutam. Insuper & eam lunæ incidentiam observavimus ab oriente cœpisse, & usque ad solaris corporis finem pervenisse, ac tum demum resiliisse, nec ex ea, ut assolet, parte luminis defectum, & restitutionem contigisse, sed ex adverso diametri. GRAECUS a. Hoc igitur prodigium factum est ut pateret quod qui mortem susceperat, gubernator esset totius creaturæ. AMBROSIUS. Sol etiam occidit sacrilegis, ut funesti spectaculum sceleris obumbraret; tenebræ effusæ sunt oculis perfidorum, ut fidei lumen resurgeret. BEDA (super *Et velum templi*.) Volens autem Lucas miraculo adiungere, subiungit: *Et velum templi scissum est medium*. Hoc expirante Domino factum est, sicut Matthæus, & Marcus contestantur; sed Lucas præoccupando narravit. THEOPHYLACTUS. Per hoc autem Dominus ostendebat, quod non erunt ulterius sanctasanctorum inaccessibilia; sed tradita in manus Romanorum inquinarentur, & eorum aditus pateret. AMBROSIUS (Lib. X. cap. de commendatione spiritus Iesu.) Velum etiam scinditur, quo duorum populorum divisio, & synagogæ profanatio declaratur. Scinditur velum vetus, ut Ecclesia nova fidei suæ vela suspendat. Synagogæ velamen suspenditur, ut religionis interna mysteria revelata, mentis cernamus intuitu. THEOPHYLACTUS. Per hoc etiam ostenditur quod velum, quod sequestrabat nos a sacris quæ sunt in cælo, disrumpitur, idest Dei inimicitia, & peccatum. AMBROSIUS (ut supra.) Deinde etiam ubi acetum bibit, assumptæ mortalitatis impletum est omne mysterium, & immortalitas sola remansit: unde sequitur: *Et clamans voce magna ait Iesus: Pater, in manus tuas commendo spiritum meum*. BEDA. Patrem invocando, Filium Dei se esse declarat; spiritum vero commendando, non defectum suæ virtutis, sed confidentiam eiusdem cum Patre pot-

(1) *Al. omittitur præpositio* in. (2) *Quatuor, quæ sæpe retulimus, exempla sic habent*. Apud Heliopolim enim tunc præsentes, inopinabiliter soli lunam incidentem videbamus (non enim erat conveniens coniunctionis huius tempus) & rursus ipsam a nona hora usque ad vesperam ad solis diametrum supernaturaliter restitutam. Eclipsim etiam illam ex oriente vidimus incepisse, & usque ad solarem terminum pervenire; postea vero retrocessisse; ac rursus non ex eodem defectum, & restitutionem luminis extitisse, sed ex adverso diametri factam esse. Talia sunt eius temporis facta supernaturalia, & soli Christo, qui est omnium causa, possibilia (*addit Nicolai* factu.)

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Hæc non refert Corderius in Catena Græcorum, nec occurrunt.

potestatis insinuat. AMBROSIUS (ut supra.) Caro moritur, ut resurgat spiritus; Patri commendatur, ut cælestia quoque ab iniquitatis vinculo solverentur, & pax fieret in cælo, quam terrena sequerentur. CYRILLUS a. Hęc autem vox edocet quod animæ sanctorum non deinceps in inferno clauduntur, ut prius, sed apud Deum sunt, huius rei facto Christo principio. ATHANASIUS b. Commendat enim Patri per se universos mortales in se vivificatos: nam sumus membra eius, secundum illud Apostoli ad Galat. III. „ Omnes unum estis „ in Christo. " GREGORIUS Nisseuus c. Decet autem quærere qualiter in eodem tempore Dominus tripartitur seipsum: in viscera terræ, ut dixerat pharisæis; in paradisum Dei, ut dixit latroni; in manus paternas, ut nunc dicitur. Sed recte considerantibus hoc nec quæstione dignum videtur: nam qui ubique est per divinam potentiam, quolibet loco adest. AMBROSIUS. Commendatur ergo Patri spiritus; sed cum sit in superioribus, illuminat & inferna, ut universa redimantur: etenim Christus omnia, & in Christo omnia. GREGORIUS Nissenus d. Alia solutio est, quod in tempore passionis neutram partem humanitatis semel unita divinitas dimisit, sed animam de corpore sponte disiunxit; se tamen in utroque permanentem ostendit: nam per corpus, in quo mortem suscepit, confutavit mortis potentiam; per animam vero latroni paravit introitum paradisi. Dicit autem Esaias cap. XLIX. de superna Hierusalem, quæ a paradiso non est alia: „ Super ma„ nus meas depinxi mænia tua. " Unde palam est quod existens in paradiso manus Patris inhabitabat. DAMASCENUS e. Vel expressius loquendo, in sepulcro erat secundum corpus, in inferno secundum animam; sed sicut Deus in paradiso cum latrone, & in throno erat cum Patre, & Spiritu sancto. THEOPHYLACTUS. Clamans vero alta voce expirat, quia inerat ei potestas ponendi animam suam, & eam resumendi: unde sequitur: *Et hæc dicens, expiravit.* AMBROSIUS. Quasi dicat: Tradidit spiritum, quia non invitus amisit: quod enim emittitur, voluntarium est, quod amittitur, necessarium.

(1) AUGUSTINUS IV. de Trinit. (cap. XIII.) Cum post illam vocem continuo tradidit spiritum, hoc maxime qui aderant, sunt mirati: longa enim morte cruciabantur ligno suspensi: unde dicitur: *Videns autem Centurio quod factum fuerat, glorificavit Deum, dicens: Vere hic homo iustus erat.* AUGUSTINUS de Conc. Evang. (Lib. III. cap. XX.) Non est autem contrarium quod Matthæus, viso terræmotu, dicit admiratum Centurionem, cum Lucas dicat hoc eum admiratum fuisse quod emissa illa voce expirasset, ostendens quam potestatem habuit quando moreretur. In eo autem quod Matthæus dixit, non solum viso terræmotu, sed addidit, „ Et his quæ fie„ bant, " integrum locum fuisse demonstravit Lucæ, ut diceret ipsum Domini mortem fuisse miratum. Quod autem Lucas et, iam ipse dixit, *Videns autem Centurio quod factum erat*, in eo genere inclusit omnia quæ facta erant in illa hora mirabiliter, tamquam unum mirabile factum commemorans, cuius quasi membra & partes erant omnia illa miracula. Quod autem alius dixit (Matth. XXVII.) Centurionem dixisse, „ Vere „ Filius Dei erat iste; " Lucas autem ait, quod *iustus erat*, putari potest diversum: sed vel utrumque dictum a Centurione debemus intelligere, & aliud illum, aliud istum commemorasse; vel forsasse Lucam exprimere (1) voluisse sententiam Centurionis, quomodo dixerit Iesum Filium Dei: forte enim non Unigenitum æqualem Patri Centurio intellexerat; sed ideo filium Dei dixerat, quia iustum crediderat, sicut multi iusti dicti sunt filii Dei. Iam vero quia Matthæus addidit eos qui cum Centurione erant, Lucas vero hoc tacuit; non est contrarium, cum alius dicit quod alius tacet: & Matthæus dixit, „ Timuerunt valde; " Lucas autem non dixit, Timuit, sed *glorificavit Deum*: quis non intelligat Deum timendo glorificasse? THEOPHYLACTUS. Nunc autem videtur effectum sortiri quod Dominus dixerat Ioan. XII. „ Cum exalta„ tus fuero, omnia ad me traham: " ex-

(1) *Al. emittitur* voluisse.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Hic Cyrilli locus non occurrit, nec apud Chrysostomum, ex quo editio Antverpiensis notat. b De Incarnatione contra Arrianos. c Orat. 2. de Resur. d Ibidem. e In hom. de sabbato sancto post med.

altatus namque in cruce attraxit latronem, & Centurionem, sed & quosdam Iudaeorum, de quibus sequitur: *Et omnis turba eorum qui simul aderant ad spectaculum istud, & videbant quae fiebant, percutientes pectora sua revertebantur*. BEDA (cap. XCIV.) Quod percutiebant pectora, quia poenitentiae, & luctus indicium est, potest dupliciter intelligi: sive enim eum cuius vitam dilexerunt, iniuste occisum dolebant; sive cuius mortem se impetrasse meminerant, hunc in morte amplius glorificatum tremebant. Notandum autem, quod Gentiles Deum timentes, apertae confessionis voce glorificant; Iudaei percutientes solum pectora, silentes domum redeunt. AMBROSIUS (Lib. X. in Luc. cap. de commendatione spiritus Iesu.) O duriora saxis pectora Iudaeorum! Iudex arguit, credit minister, proditor scelus suum morte condemnat, elementa fugiunt, terra concutitur, monumenta reserantur; Iudaeorum tamen immobilis duritia manet orbe concusso. BEDA (super illud, *Videns Centurio*.) Unde merito per Centurionem fides Ecclesiae designatur, quae Dei Filium tacente synagoga confirmat. Impletur autem quod Dominus Patri conqueritur dicens Psalm. lxxxvii. „ Elongasti a me amicum, & pro„ ximum, & notos meos a miseria: " unde sequitur: *Stabant autem omnes notiseius a longe*. THEOPHYLACTUS. Sed feminarum genus olim maledictum, manet, & videt haec omnia: sequitur enim: *Et mulieres quae secutae erant eum a Galilaea, haec videntes*: & sic primae refocillantur iustificatione, aut benedictione a passione profluente, sicut & resurrectione.—

(k) GRAECUS *a*. Fuerat quandoque Ioseph occultus Christi discipulus, denique vinculum timoris rumpens, ferventior factus, dominicum corpus turpiter pendens a ligno deposuit, comparans pretiosam margaritam verborum modestia: unde dicitur: *Et ecce vir nomine Ioseph, qui erat decurio*. BEDA (cap. XCIV. in Luc.) Decurio vocatur, quod sit de ordine curiae, & officia curiae administret, qui etiam curialis a procurando munera civilia solet appellari. Magnae ergo Ioseph dignitatis apud saeculum, sed maioris apud Deum meriti fuisse laudatur: unde sequitur: *Vir bonus, & iustus* (*hic non consenserat consilio, & actibus eorum*) *ab Arimathaea civitate Iudaea*. Arimathaea ipsa est Ramatha civitas Helcanae, & Samuelis. AUGUSTINUS de Conc. Evang. (Lib. III. cap. XXII.) Dicit autem Ioannes, quod erat discipulus Iesu: unde & hic subditur: *Qui expectabat & ipse regnum Dei*. Merito autem movet cur ille qui propter timorem occultus erat discipulus, ausus sit petere corpus eius, quod nullus eorum qui eum palam sequebantur auderet: sequitur enim: *Hic accessit ad Pilatum, & petiit corpus Iesu*. Sed intelligendum est istum fiducia dignitatis hoc fecisse, qua praeditus poterat familiariter intrare ad Pilatum. In extremo autem illo officio funeris exhibendo minus videtur curasse de Iudaeis, quamvis soleret in Domino audiendo eorum inimicitias devitare. BEDA (super *Accessit, & petiit corpus Iesu*.) Sic igitur per iustitiam meritorum sepeliendo corpori dominico (1) aptus, dignus fuit per nobilitatem potentiae saecularis illud impetrare: unde sequitur: *Et depositum involvit in sindone*. Ex simplici sepultura Domini ambitio divitum condemnatur, qui nec in tumulis quidem possint carere divitiis. ATHANASIUS *b*. Enormiter etiam agunt qui condiunt corpora mortuorum, & ea non sepeliunt, etiamsi sancta sint: quid enim sanctius, aut maius Domini corpore? quod tamen in monumento positum est, donec die tertia resurrexit: sequitur enim: *Et posuit eum in monumento exciso*. BEDA (super *Et posuit in monumento*.) Scilicet de petra, ne si ex multis lapidibus aedificatum esset, post resurrectionem suffossis tumuli fundamentis, ablatus furto diceretur. In novo etiam ponitur monumento: nam sequitur: *In quo nondum quisquam positus fuerat*: ne post resurrectionem ceteris corporibus remanentibus, surrexisse alius suspicaretur. Quia vero sexta die homo factus est, recte Dominus sexta die crucifixus humanae reparationis implevit arcanum: unde sequitur: *Et erat dies parasceves*, quod praeparatio interpretatur, quo nomine sextam feriam appellabant, quia ea die quae in sabbatum forent necessaria, praeparabant. Quia vero septimo die requievit conditor ab

(1) *Al. deest* aptus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nec huius Graeci nomen a Corderio indicatur, nec sententia ipsa, quae alibi etiam non occurrit.
b In vita S. Antonii sub finem.

ab opere suo, sabbato Dominus in sepulcro requievit: unde sequitur: *Et sabbatum illucescebat*. Supra autem legimus, quia *stabant omnes noti eius a longe, & mulieres quæ secutæ erant eum*. His ergo notis Iesu post depositum eius cadaver ad sua remeantibus, solæ mulieres, quæ arctius amabant, funus subsecutæ, quo loco poneretur inspicere cupiebant: sequitur enim: *Subsecutæ autem mulieres, quæ cum ipso venerant de Galilæa, viderunt monumentum, & quemadmodum positum erat corpus eius*: ut scilicet ei tempore congruo munus possent suæ devotionis offerre. THEOPHYLACTUS (in fin. Comm. in cap. XXIII. Luc.) Neque tamen fidem debitam adhuc habebant, sed quasi puro homini aromata, & unguenta parabant more Iudæorum, qui talia exhibebant defunctis: unde sequitur: *Et revertentes paraverunt aromata, & unguenta*. BEDA (cap. XCIV. parum a fine illius.) Sepulto enim Domino, quamdiu licebat operari, idest usque ad solis occasum, unguentis præparandis erant occupatæ. Mandatum autem erat ut sabbati silentium, idest quies, a vespera usque ad vesperam servaretur: sequitur enim: *Et sabbato quidem siluerunt secundum mandatum*. AMBROSIUS (Lib. X. cap. de sepultura corporis Iesu.) Mystice autem iustus Christi corpus sepelit: talis enim est Christi sepultura, quæ fraudem, iniquitatemque non habeat. Merito autem Matthæus hunc divitem dixit: suscipiendo enim divitem nescivit fidei paupertatem. Iustus corpus Christi operit sindone; vesti & tu Domini corpus gloria sua, ut & ipse sis iustus; & si mortuum credis, operi tamen divinitatis plenitudine suæ; sed & vestitur Ecclesia innocentiæ gratia. BEDA (super *Revolvit eum in sindone*.) Ille etiam in sindone munda involvit Iesum qui pura eum mente susceperit. AMBROSIUS (ubi supra.) Non otiose alius Evangelista monumentum novum dixit, alius monumentum Ioseph: etenim tumulus his paratur qui sub lege sunt mortis; victor mortis tumulum suum non habet. Quæ enim communicatio tumulo, & Deo? Solus etiam tumulo includitur, quia mors Christi etsi sit communis secundum naturam, specialis est secundum virtutem. Bene autem Christus in monumento conditur iusti, ut iustitiæ habitatione requiescat: monumentum enim hoc in duritiæ gentilis petra iustus excidit penetrali verbi, ut prætenderetur in nationibus virtus Christi, cui pulcherrime (1) admotus est lapis. Quicumque in se bene humaverit Christum, diligenter custodiat, ne eum perdat, neve perfidiæ sit ingressus. BEDA (super *Erat dies parasceves*.) Quod autem Dominus sexta die crucifigitur, septima in sepulcro quiescit, significat quod in sexta mundi ætate nos pro Domino pati, & velut mundo crucifigi necesse est; in septima vero, idest post mortem, corpora quidem in tumulis, animæ vero cum Domino requiescunt. (2) Usque huc & mulieres sanctæ, idest animæ humiles, dilectione serventes, passioni Christi diligenter obsequuntur; & si forte valeant imitari, sedula curiositate, quo ordine sit eadem passio completa, perpendunt: qua lecta, audita, recordata, mox ad paranda se opera virtutum, quibus Christus delectetur, convertunt, (3) ut finita præsentis vitæ parasceve, in requie beata tempore resurrectionis occurrere Christo valeant cum aromatibus spiritualium actionum.

CAPUT XXIV.

(a) UNa autem sabbati valde diluculo venerunt ad monumentum portantes quæ paraverunt aromata, & invenerunt lapidem revolutum a monumento, & ingressæ non invenerunt corpus Domini Iesu. Et factum est dum mente consternatæ essent de isto, ecce duo viri steterunt secus illas in veste refulgenti. Cum timerent autem, & declinarent vultum in terram, dixerunt ad illas: Quid quæritis viventem cum mortuis? Non est hic, sed surrexit. Recordamini qualiter locutus est vobis, cum adhuc in Galilæa esset, dicens: Oportet Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifigi, & die tertia resurgere. Et recordatæ

(1) *Al.* amotus, *item* admonitus. (2) *Al.* Usque nunc. *Nicolaius legit* Sed et usque nunc. (3) *Al.* ut futura præsentis vitæ parasceve, & requie beata etc.

sunt verborum eius, & regressæ a monumento nuntiaverunt hæc omnia illis undecim, & ceteris omnibus. Erat autem Maria Magdalene, & Ioanna, & Maria Iacobi, & ceteræ quæ cum eis erant, quæ dicebant ad Apostolos hæc. Et visa sunt ante illos sicut deliramentum verba ista, & non crediderunt illis. Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum, & procumbens vidit linteamina sola posita, & abiit secum mirans quod factum fuerat.

(b) Et ecce duo ex illis ibant ipsa die in castellum quod erat in spatio stadiorum sexaginta ab Hierusalem, nomine Emmaus; & ipsi loquebantur ad invicem de omnibus quæ acciderant. Et factum est, dum fabularentur, & secum quærerent, & ipse Iesus appropinquans ibat cum illis: oculi autem eorum tenebantur, ne eum agnoscerent: & ait ad illos: Qui sunt hi sermones quos confertis ad invicem ambulantes, & estis tristes? Et respondens unus cui nomen Cleophas, dixit ei: Tu solus peregrinus es in Hierusalem, & non cognovisti quæ facta sunt in illa his diebus? Quibus ille dixit, Quæ? Et dixerunt de Iesu Nazareno, qui fuit vir propheta, potens in opere, & sermone coram Deo, & omni populo: & quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes, & principes nostri in damnationem mortis, & crucifixerunt eum. Nos autem sperabamus quia ipse esset redempturus Israel. Et nunc super hæc omnia tertia dies est hodie quod hæc facta sunt. Sed & mulieres quædam ex nostris terruerunt nos, quę ante lucem fuerunt ad monumentum, & non invento corpore eius, venerunt dicentes se etiam visionem Angelorum vidisse, qui dicunt eum vivere. Et abierunt quidam ex nostris ad monumentum, & ita invenerunt sicut mulieres dixerunt, ipsum vero non invenerunt.

(c) Et ipse dixit ad eos: O stulti, & tardi corde ad credendum in omnibus quę locuti sunt Prophetæ. Nonne hæc oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam? Et incipiens a Moyse, & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipso erant. Et appropinquaverunt castello quo ibant; & ipse se finxit longius ire: & coegerunt illum, dicentes: Mane nobiscum, quoniam advesperascit, & inclinata est iam dies. Et intravit cum illis. Et factum est, dum recumberet cum eis, accepit panem, & benedixit, ac fregit, & porrigebat illis. Et aperti sunt oculi eorum, & cognoverunt eum. Et ipse evanuit ex oculis eorum. Et dixerunt ad invicem: Nonne cor nostrum ardens erat in nobis dum loqueretur in via, & aperiret nobis Scripturas? Et surgentes eadem hora regressi sunt in Hierusalem, & invenerunt congregatos undecim, & eos qui cum illis erant, dicentes, quod surrexit Dominus vere, & apparuit Simoni. Et ipsi narrabant quæ gesta erant in via, & quomodo cognoverunt eum in fractione panis.

(d) Dum autem hæc loquuntur, stetit Iesus in medio eorum, & dixit eis: Pax vobis: ego sum, nolite timere. Conturbati vero, & conterriti, existimabant se spiritum videre. Et dixit eis: Quid turbati estis, & cogitationes ascendunt in corda vestra? Videte manus meas, & pedes, quia ego ipse sum. Palpate, & videte, quia spiritus carnem, & ossa non habet, sicut me videtis habere. Et cum hæc dixisset, ostendit eis manus, & pedes.

(e) Adhuc autem illis non credentibus, & mirantibus præ gaudio, dixit: Habetis hic aliquid quod manducetur? At illi obtulerunt ei partem piscis assi, & favum mellis. Et cum manducasset coram eis, sumens reliquias dedit eis, & dixit ad eos: Hæc sunt verba quæ locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me.

(f) Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas, & dixit eis, quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere a mortuis tertia die; & prædicari in nomine eius pœnitentiam, & remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Hierosolyma. Vos autem testes estis horum; & ego mit-

tam

tam promissum Patris mei in vos. Vos autem sedete in civitate quoadusque induamini virtute ex alto.

(g) Eduxit autem eos foras in Bethaniam, & elevatis manibus suis benedixit eis; & factum est, dum benediceret illis, recessit ab eis, & ferebatur in cælum. Et ipsi adorantes regressi sunt in Hierusalem cum gaudio magno, & erant semper in templo laudantes, & benedicentes Deum. Amen.

(a) BEDA (cap. XCIV. in Luc.) Religiosæ mulieres non solum in die parasceve, sed etiam sabbato transacto, id est sole occidente, mox ut operandi licentia remeavit, emerunt aromata, ut venientes ungerent corpus Iesu, sicut Marcus testatur; præoccupante (1) tamen iam noctis articulo monumentum adire non valuerunt: & ideo dicitur: *Una autem sabbati valde diluculo venerunt ad monumentum, portantes quæ paraverunt aromata*. Una sabbati, sive prima sabbati, prima est a sabbato, quam diem dominicam propter Domini resurrectionem mos christianus appellat. Quod autem valde diluculo mulieres venere ad monumentum, magnus quærendi, & inveniendi Dominum fervor caritatis ostenditur. AMBROSIUS. Sed magna oritur hoc loco plerisque dubitatio: siquidem hic *valde diluculo*, Matthæus vespere sabbati mulieres ad monumentum venisse dixerunt. Sed Evangelistas de diversis putes dixisse temporibus, ut (2) personas alias mulierum, & alias coniicias visiones. Quod autem scriptum est, vespere sabbati, quæ lucescit in prima sabbati, resurrexisse Dominum, sic temperandum est, ut neque mane dominica, quæ est prima post sabbatum, neque sabbato resurrectio facta credatur: nam quomodo triduum completur? Non ergo vesperascente die, sed vespere noctis resurrexit. Denique Græcus *fere* dixit. Sero autem horam significat in occasu diei, & rei cuiuslibet tarditatem; quomodo si dicas, Sero mihi suggestum est. Est ergo & sero tempus noctis profundum, unde & mulieres ad monumentum accedendi habent facultatem, custodibus quiescentibus. Et ut scias nocte factum, mulieres aliæ sciunt, aliæ nesciunt: sciunt quæ observant noctibus & diebus, nesciunt quæ recesserunt. Nescit (3) una Maria Magdalene secundum Ioannem: nam eadem & ante scire, & postea nescire non potuit. Ergo si plures Mariæ, plures etiam fortasse Mariæ Magdalenæ; cum illud nomen personæ sit, hoc sumatur a loco. AUGUSTINUS de Consen. Evang. (Lib. III. cap. XXIV.) Vel Matthæus a prima parte noctis, quod est vespere, ipsam voluit noctem significare; cuius noctis fine venerunt ad monumentum: & hoc ea de causa, quia iam a vespere paraverant, & licebat afferre aromata transacto sabbato. EUSEBIUS a. Iacebat autem organum Verbi extinctum, magnus vero lapis claudebat sepulcrum, quasi mors eum duxisset captivum; sed nondum lapso triduo vita se promit iterum post sufficientem mortis (4) convictionem: unde sequitur: *Et invenerunt lapidem revolutum a monumento*. THEOPHYLACTUS. Nam Angelus revolverat eum, ut testatur Matthæus. (5) b ORIGENES. Amotus est autem lapis post resurrectionem propter mulieres, ut credant resurrexisse Dominum, videntes monumentum vacuum corpore: unde sequitur: *Et ingressæ non invenerunt corpus Domini Iesu*. CYRILLUS. Cum igitur non invenissent corpus Christi, quod resurrexerat, ducebantur diversis cogitationibus: & propter amorem Christi, & adhibitam solicitudinem meruerunt visionem angelicam: sequitur enim: *Et factum est dum mente consternatæ essent de isto, ecce duo viri steterunt iuxta illas in veste fulgenti*. EUSEBIUS. (6) Iucunditatis, & gaudii indicia salutiferæ resurrectionis nuntii, & fulgentes amictus præstant. Moyses enim plagas AEgyptiis præparans in flamma ignis Angelum perspexit. Sed non tales visi sunt mulieribus in sepulcro, sed mites, & hilares, quales decebat conspici in regno, & gaudio Domini. Et sicut in passione eclipsatus est sol, mæroris, & angustiæ signa promens crucifigentibus Filium Dei; ita Angeli

(1) *Al. omittitur* tamen. (2) *Al.* primas. (3) *Al. deest* una. (4) *Al.* coniunctionem. (5) *Al.* CHRYSOSTOMUS. (6) *Al.* Salutiferæ resurrectionis, & fulgentes (*item* fulgentis) amictus præstantes.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod subiungitur ex Eusebio, non occurrit. b CHRYSOSTOMUS hom. XIX. in Matth.

geli vitæ, ac resurrectionis præcones habitum salutiferi festi candidati designabant. AMBROSIUS (Lib. X. in Luc. cap. de devot. mulier. ad monumentum.) Sed quomodo Marcus unum iuvenem in albis sedentem, Matthæus unum; Ioannes, & Lucas duos Angelos in albis sedentes visos esse memoraverunt? AUGUSTINUS de Consen. Evang. (Lib. III. cap. XXIV.) Possumus intelligere unum Angelum visum a mulieribus, & secundum Marcum, & secundum Matthæum, ut eas ingressas in monumentum accipiamus, scilicet in aliquod spatium quod erat aliqua (1) maceria communitum ante illum saxei sepulcri locum, atque ibi vidisse Angelum sedentem a dextris, quod dicit Marcus; deinde intus ab eis, dum inspicerent locum in quo iacebat corpus Domini, visos duos alios Angelos stantes, sicut dixit Lucas, locutos ad earumdem exhortandum animum, & ædificandam fidem: unde sequitur: *Cum timerent autem, & declinarent vultum in terram*. BEDA (cap. XCV.) Sanctæ mulieres astantibus sibi Angelis, non in terram cecidisse, sed vultum dicuntur in terram declinasse: nec quempiam sanctorum legimus tempore dominicæ resurrectionis vel ipsi Domino, vel Angelis sibi visis, terræ prostratum adorasse: unde mos obtinuit ecclesiasticus, ut vel in memoriam dominicæ, vel in nostræ spem resurrectionis omnibus dominicis diebus, & toto quinquagesimo tempore non flexis genibus, sed declinatis in terram vultibus oremus. Non erat autem in monumento, qui locus est mortuorum, quærendus ille qui ad vitam resurrexit a mortuis: & ideo subditur: *Dixerunt ad illas*, scilicet Angeli ad mulieres: *Quid quæritis viventem cum mortuis? Non est hic, sed resurrexit*. Die autem tertia, sicut ipse inter discipulos tam viros quam feminas prædixit, resurrectionis suæ triumphum celebravit: unde sequitur: *Recordamini qualiter locutus est vobis, cum adhuc in Galilæa esset, dicens: Quia oportet Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifigi, & tertia die resurgere*. Die namque parasceve hora nona spiritum tradens, vespere sepultus, mane prima sabbati resurrexit. ATHANASIUS (de humanitate Verbi circa medium.) Poterat siquidem statim suscitare corpus a morte. (2) Sed dixisset aliquis eum nequaquam fuisse mortuum, vel non plene mortem ei inhæsisse. Forsitan quoque si eodem momento mors, & resurrectio contigissent, gloria incorruptibilitatis in incerto hæsisset. Quapropter ut corpus vere extinctum ostenderetur, ipsa meridie mortem sustinuit, & tertia die illud incorruptibile redhibuit. BEDA. Uno etiam die in sepulcro, & duabus noctibus iacuit, quia lucem suæ simplæ mortis, tenebris duplæ nostræ mortis adiunxit. CYRILLUS. Instructæ autem mulieres Angelorum affatibus accelerantes (3) ea retulerunt discipulis: unde sequitur: *Et recordatæ sunt verborum eius; & egressæ a monumento, nuntiaverunt hæc omnia illis undecim, & ceteris omnibus*. Namque femina quæ quondam mortis fuit ministra, venerandum resurrectionis mysterium prima percepit, & nuntiat. Adeptum est igitur femineum genus (4) & ignominiæ absolutionem, & maledictionis repudium. AMBROSIUS (Lib. X. cap. ult.) Mulieribus autem docere in Ecclesia non permittitur; sed domi viros suos interrogant. Ad eos ergo femina mittitur qui domestici sunt. Quæ autem fuerint hæ mulieres ostendit subdens: *Erat autem Maria Magdalene*. BEDA (super *Erat autem Maria*.) Ipsa est soror Lazari; *& Ioanna*, uxor Cusæ procuratoris Herodis; *& Maria Iacobi*, idest mater Iacobi minoris, & Ioseph. Et communiter de aliis subditur: *Et ceteræ, quæ cum eis erant, quæ dicebant ad Apostolos hæc*. a Ut enim perpetui reatus apud viros mulier opprobrium non sustineret, quæ culpam viro transfuderat, transfudit & gratiam. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Est autem naturaliter incredibile mortalibus resurrectionis miraculum: unde sequitur: *Et visa sunt ante illos sicut deliramentum verba ista, & non credebant illis*. (5) GREGORIUS (hom. XXIX.)

Quod

(1) *Al.* materia. (2) *Quatuor a nobis alias citata exemplaria sic habent.* Sed dixisset aliquis eum nequaquam fuisse (*supples tamen Nicolai* mortuum) vel non plene mortem ei inhæsisse. Et fortasse si resurrectio Domini fuisset dilata, latuisset incorruptionis honor. Ut igitur corpus ostenderet mortuum, unius interpellationem (*Nicolai* interpolationem) diei passus est, et tertia die corpus suum incorruptum demonstavit.
(3) *Al. deest* ea. (4) *Al.* ad ignominiæ absolutionem. (5) *Al.* BEDA, *quem habet etiam Nicolai, vetatque ex Gregorio sumpsisse.*

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a IDEM ex Ambrosio.

Quod non tam illorum infirmitas, quam nostra, ut ita dicam, futura firmitas fuit. Ipsa namque resurrectio illis dubitantibus per multa argumenta monstrata est, quæ dum nos legentes agnoscimus, de eorum dubitatione solidamur. THEOPHYLACTUS. Petrus autem hoc audiens tollit moras, & vadit ad monumentum: quia nec ignis novit moras ingestus materiæ: unde sequitur: *Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum*. EUSEBIUS. Solus enim ipse credit feminis dicentibus se Angelos vidisse; & cum esset eximii affectus præ ceteris, sedulum se promebat, passim circumspiciens Dominum: unde sequitur: *Et procumbens vidit sola linteamina posita.* THEOPHYLACTUS. Cum autem ad monumentum fuisset, hoc primo consecutus est ut miraretur quæ prius ab ipso, vel ab aliis deridebantur: unde sequitur: *Et abiit, secum mirans quod factum fuerat*, idest apud se mirans rei eventum, qualiter sola linteamina derelicta fuere, corpore myrrha peruncto; vel quantam opportunitatem habuisset fur, ut (1) hæc semotim involuta dimitteus, circumstantibus militibus corpus auferret. AUGUSTINUS de Consen. Evan. (Lib. III. cap. xv.) Intelligitur autem hoc Lucas recapitulando posuisse de Petro: tunc enim cucurrit Petrus ad monumentum quando & Ioannes, cum tantummodo a mulieribus, præcipue a Maria Magdalene, nuntiatum eis fuerat de corpore ablato. Postea autem facta sunt hæc de visione Angelorum. Ideo autem Lucas Petrum solum commemoravit, quia illi primitus Maria nuntiaverat. Item potest movere quod Petrum non intrantem, sed procumbentem dicit Lucas sola linteamina vidisse, & discessisse mirantem; cum Ioannes dicat ita se linteamina vidisse posita, & seipsum post Petrum intrasse. Sed intelligendum est, Petrum primo procumbentem vidisse quod Lucas commemorat, Ioannes tacet: post autem ingressus est antequam Ioannes intraret. BEDA (cap. xcv. in Luc.) Iuxta intellectum vero mysticum, per hoc quod mulieres valde diluculo veniunt ad monumentum, datur nobis exemplum, discussis vitiorum tenebris, ad Domini corpus accedere: nam & sepulcrum illud figuram dominici habebat altaris, in quo corporis Christi mysteria non in serico, non in panno tincto, sed instar sindonis, quo eum Ioseph involvit, in linteo puro debent consecrari; ut sicut ipse veram terrenæ naturæ substantiam pro nobis morti obtulit, ita & nos in commemorationem ipsius purum de terræ germine, candidumque, & multimodo quasi mortificationis genere castigatum altari linum imponamus. Aromata autem, quæ mulieres deferunt, significant odorem virtutum, & orationum suavitatem, quibus altari appropinquare debemus. Revolutio autem lapidis insinuat reserationem sacramentorum, quæ tegebantur velamine litteræ legis, quæ in lapide scripta est; cuius ablato tegmine, corpus Domini mortuum non invenitur, sed vivum evangelizatur: quia „ etsi cognovimus secundum carnem Christum, sed iam nunc non novimus: “ II. Corinth. v. Quomodo autem posito in sepulcro corpore Domini, Angeli astitisse leguntur; ita etiam tempore consecrationis mysterii corporis Christi assistere sunt credendi. Nos ergo, exemplo (2) devotarum mulierum, quoties mysteriis cælestibus appropinquamus, propter angelicam præsentiam, seu propter reverentiam sacræ oblationis, cum omni humilitate vultum declinemus in terram, nos cinerem, & terram esse recolentes.

(b) GLOSSA a. Post manifestationem resurrectionis Christi per Angelos mulieribus factam, manifestatur ulterius eadem resurrectio per ipsius Christi apparitionem discipulis: unde dicitur: *Et ecce duo ex illis ibant ipsa die in castellum*. THEOPHYLACTUS. Quidam alterum horum duorum Lucam inquiunt esse, & ob hoc suum nomen occultasse. AMBROSIUS (Lib. X. in Luc. cap. ult. a med.) Vel duobus discipulis seorsum Dominus iam se vespere (3) demonstrat, scilicet Ammaoni, & Cleophæ. AUGUSTINUS de Cons. Evang. (Lib. III. cap. xxv.) Castellum autem illud non absurde accipimus etiam villam secundum Marcum potuisse appellari. Deinde castellum describit, dicens: *Quod erat in spatio stadiorum sexaginta ab Hierusalem, nomine Emmaus*. BEDA. Ipsa est Nicopolis civitas insignis Palæstinæ, quæ post expugnationem Iudææ sub Marco Aurelio Antonino Principe restaurata,

(1) *Al.* emittitur hæc. (2) *Al.* devotarum rerum. (3) *Al.* demonstrarat.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil tale in Glossa quæ nunc extat.

ta, cum statu mutavit & nomen. Stadium autem, (1) quo Graeci, auctore, ut dicunt, Hercule, viarum spatia mensurant, octava est pars milliarii; & ideo sexaginta stadia, septem millia passuum, & quingenta significant, quod spatium itineris eis (2) congruit qui de morte, & sepultura Domini certi gradiebantur, de resurrectione Domini dubii: nam resurrectionem, quae post septimam sabbati facta est, octavo numero contineri nullus ambigit. Discipuli ergo, qui de Domino loquentes incedunt, sextum milliarium cepti itineris compleverant: quia illum sine querela viventem usque ad mortem, quam in sexta sabbati subiit, pervenisse dolebant. Compleverant & septimum, quia hunc in sepulcro non dubitabant quievisse; sed de octavo dimidium tantum peregerant, quia gloriam iam celebratae resurrectionis non credebant perfecte. THEOPHYLACTUS. Praedicti autem discipuli loquebantur de his ad invicem quae acciderant, non quasi credentes, sed sicut stupentes in rebus extraneis: unde sequitur: *Et ipsi loquebantur ad invicem de his omnibus quae acciderant*. BEDA (cap. xcv.) Loquentes autem de se Dominus appropinquans comitatur, ut & fidem resurrectionis mentibus eorum incendat, & quod se facturum promiserat, impleat, scilicet ut „ ubi sunt duo, „ vel tres in nomine meo congregati, ibi „ sum in medio eorum: " Matth. xviii. unde sequitur: *Et factum est dum fabularentur, & secum quaererent, & ipse Iesus appropinquans ibat cum illis*. THEOPHYLACTUS (super *Oculi eorum tenebantur ne eum agnoscerent*.) Obtento enim iam spirituali corpore, non obstat loci distantia quin adesset quibus volebat; nec ulterius naturalibus legibus corpus suum regebat, sed spiritualiter, & supra naturam: unde, ut Marcus dicit, sub alia forma eis videbatur, in qua non concedebatur eis eius cognitio: sequitur enim: *Oculi autem eorum tenebantur ne illum agnoscerent*, ut scilicet totam suam dubiam intentionem revelent, & vulnus detegentes recipiant medicinam; & ut cognoscerent quod quamvis corpus ipsum quod passum fuerat, resurrexerit, non tamen amplius tale erat ut esset omnibus visibile, sed tantum his a quibus vellet videri; & ut non dubitent quare de cetero non conversatur inter plebem, quia scilicet post resurrectionem conversatio eius non esset digna hominibus, sed divina magis: quod etiam est forma resurrectionis futurae, in qua sicut Angeli conversabimur, & filii Dei. GREGORIUS in hom. (xxiii. in Evang. par. a princ.) Convenienter etiam eis speciem quam recognoscerent, non ostendit, hoc agens foris in oculis corporis (3) quod apud ipsos agebatur intus in oculis cordis: ipsi namque apud seipsos intus & amabant, & dubitabant. De se ergo loquentibus, praesentiam exhibuit; sed de se dubitantibus, cognitionis suae speciem abscondit: verba quidem eis contulit: nam sequitur: *Et ait ad illos: Qui sunt hi sermones quos confertis ad invicem ambulantes, & estis tristes?* GRAECUS a. Conterebant quidem inter se quasi non amplius expectantes Christum viventem; sed dolorosi, quasi perempto Salvatore: unde sequitur: *Et respondens unus cui nomen Cleophas, dixit ei: Tu solus peregrinus es in Hierusalem, & non cognovisti quae facta sunt in illa his diebus?* THEOPHYLACTUS (super *Tu solus peregrinus es?*) Quasi dicat: Tu solus peregrinus es, & extra confinia Hierusalem habitans, & expers es eorum quae in medio eius contigerunt, & haec ignoras? BEDA (ibid.) Vel hoc dicit, quia peregrinum putabant eum cuius vultum non agnoscebant. Sed revera peregrinus erat eis, a quorum naturae fragilitate, percepta iam resurrectionis gloria, longe distabat, & a quorum fide, utpote resurrectionis eius nescia, manebat extraneus. Sed adhuc Dominus interrogat: nam sequitur: *Quibus ille dixit, Quae?* & ponitur eorum responsio cum subditur: *Et dixerunt ei: De Iesu Nazareno, qui fuit vir propheta*. Prophetam fatentur, Filium Dei tacent, vel nondum perfecte credentes, vel soliciti, ne inciderent in manus Iudaeorum persequentium, quia nesciebant quis esset, (4) vel quod verum credebant celantes: ad cuius commendationem subditur: *Potens in opere, & sermone*. THEOPHYLACTUS (super *Potens in opere*.) Primo quidem est opus, secundo sermo: nullus enim doctrinae sermo approbatur, nisi prius

(1) *Al.* quod Graeci auctores ut dicunt, Hercule viarum spatia mensurat: *item* quod auctores ut Graeci dicunt, Hercule, viarum spatia mensurat. (2) *Al. omittitur* congruit. (3) *Al.* quod apud seipsos & amabant &c. (4) *Al. omittitur* vel.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nec in Catena Graec. PP. Corderius indicat, nec occurrit.

si prius is qui docet, se ostendat actorem: præcedit enim opus aspectum. Nam nisi mundaveris intellectus speculum per opera, non emicat decor optatus. Adhuc autem subditur: *Coram Deo, & omni populo*: nam primo complacendum est Deo, deinde curandum, quantum possibile est, de innocentia apud homines, ut præcedente divino cultu vivamus sine scandalo plurimorum. GRAECUS *a*. Deinde assignatur causa tristitiæ, traditio, & passio Christi, cum sequitur: *Et quomodo tradiderunt eum summi sacerdotes, & principes nostri in damnationem mortis, & crucifixerunt eum*. Subditur autem desperantium vox, cum dicitur: *Nos autem sperabamus quod ipse esset redempturus Israel. Sperabamus*, inquiunt, non speramus, ac si mors Domini, similis esset mortibus aliorum. THEOPHYLACTUS. Expectabant enim Christum salvaturum, & redempturum populum Israel (1) ab ingruentibus malis, & a servitute Romanorum; ipsumquoque credebant terrenum Regem fieri, quem putabant promulgatam in se mortis sententiam cavere potuisse. BEDA (super illud, *Et quomodo tradiderunt*.) Merito ergo tristes incedebant, quia & seipsos quodammodo arguebant, quod in illo redemptionem speraverint, quem iam mortuum viderant, nec resurrecturum credebant; & maxime dolebant eum sine causa occisum, quem noverant innocentem. THEOPHYLACTUS (super *Nos autem sperabamus*.) Videntur tamen hi viri non omnino increduli esse per hoc quod subditur: *Et nunc super hæc omnia tertia dies est hodie quod hæc facta sunt*: in quo videntur habere memoriam eius quod eis Dominus dixerat, se tertia die resurrecturum. GRAECUS. Porro relatam a mulieribus resurrectionis famam commemorant, cum subditur: *Sed & mulieres quædam ex nostris terruerunt nos, quæ ante lucem fuerunt ad monumentum, & non invento corpore eius, venerunt dicentes, se etiam visionem Angelorum vidisse, qui dicunt eum vivere*. Dicunt quidem hoc quasi non credentes; propter quod referunt se territos, idest stupefactos: non enim quod erat eis relatum firmum æstimabant, aut angelicam illuminationem fuisse; sed stuporis, (2) & turbationis causam inde sumebant. Testimonium quoque Petri non certum æstimabant, dum diceret, se non vidisse Dominum, sed resurrectionem eius coniicere ex eo quod corpus ipsius in sepulcro non iacebat: unde sequitur: *Et abierunt quidam ex nostris ad monumentum, & ita invenerunt sicut mulieres dixerunt, ipsum vero non invenerunt*. AUGUSTINUS de Cons. Evang. (Lib. III. cap. XXV.) Cum autem Lucas dixerit Petrum accurrisse ad monumentum, & Cleopham dixisse, ipse retulerit, quod quidam eorum ierant ad monumentum; (3) intelligitur attestari Ioanni, quod duo ierint ad monumentum; sed Petrum primo solum commemoravit, quia illi primitus Maria nuntiaverat.

(c) THEOPHYLACTUS (super *O stulti, & tardi corde ad credendum*.) Quia prædicti discipuli nimia dubietate laborabant, Dominus eos redarguit: unde dicitur: *Et ipse dixit ad eos, O stulti*. Fere enim eadem dixerant quæ & astantes cruci supra XXIII. „Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere." *Et tardi corde ad credendum in omnibus quæ locuti sunt Prophetæ*. (4) Contingit enim credere quæ locuti sunt Prophetæ, particulariter quædam, & non universaliter omnia: puta, si aliquis credat quæ de cruce Christi dicuntur a Prophetis, sicut est illud Psalm. XXI. „Foderunt manus meas, & pedes meos:" quæ vero spectant ad resurrectionem non credat, sicut est illud Psal. XV. „Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem." Decet autem in omnibus fidem adhibere Prophetis, tam in gloriosis quæ de Christo prædixerunt, quam in ingloriis: quia ex passione malorum est ingressus in gloriam: unde sequitur: *Nonne hæc oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam?* scilicet secundum humanitatem. ISIDORUS *b*. Sed & si oportebat Christum pati, tamen qui crucifixerunt rei sunt pœnæ: non enim satagebant perficere quod Deus disponebat: unde & eorum executio fuit impia; Dei vero dispensatio prudentissima, qui nequitiam eorum in beno-

(1) *Al.* ab ingredientibus. (2) *Al.* & turbidinis, *item* turbinis. (3) *Al. omittuntur sequentia verba usque ad* sed Petrum. (4) *Sic editiones Rom. an. 1570. & duæ Venetæ, altera an. 1593. altera an. 1521. Antverpiensis autem an. 1569. & alia iterum Ven. 1584. omittunt illa verba*, Contigit enim credere quæ locuti sunt Prophetæ; *Nicolai denique sic legit:* Contingit enim credere quædam ex his, et non omnia.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nec iste indicatur a Corderio in Catena Græc. PP. nec occurrit, sed nec notatus paulo infra. *b* Nimirum Isidorus Pelusiota Lib. IV. epist. XCVIII, quæ inscribitur Nilammoni monacho.

beneficia generis humani convertit, quasi utens vipereis carnibus ad antidoti salutiferi confectionem. CHRYSOSTOMUS. Et ideo Dominus ostendit consequenter, hæc omnia non evenisse simpliciter, sed ex Dei proposito ante prædestinato: unde sequitur: *Et incipiens a Moyse, & omnibus Prophetis interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipso erant*; quasi diceret: Postquam estis tardi, ego promptos vos reddam, mysteria Scripturarum vobis exponendo: nam sacrificium Abrahæ, cum Isaac dimisso immolatus est aries, hoc præfiguravit. Sed in aliis Scripturis propheticis sparsim iacent mysteria crucis, & resurrectionis Christi. BEDA (cap. XCVI. in Luc.) Si autem Moyses, & Prophetæ de Christo locuti sunt, & eum per passionem in gloriam intraturum prædixerunt; quomodo gloriatur se esse Christianum qui neque qualiter Scripturæ ad Christum pertineant investigat, neque ad gloriam, quam cum Christo habere cupit, per passionem attingere desiderat? GRAECUS *a*. Quia vero prædixit Evangelista: *Tenebantur oculi eorum ne eum agnoscerent*: donec sermo Domini mentem eorum moveret ad fidem, convenienter opportunum sui aspectum auditui subiungit: unde sequitur: *Et appropinquaverunt castello quo ibant, & ipse finxit se longius ire*. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (Lib. II. qu. 51.) Quod non ad mendacium pertinet: non enim omne quod fingimus, mendacium est; sed quando id fingimus (1) quod nihil significat, tunc mendacium est; cum autem fictio nostra refertur ad aliquam significationem, non est mendacium, sed aliqua figura veritatis: alioquin omnia quæ a sapientibus, & sanctis viris, vel etiam ab ipso Domino figurate dicta sunt, mendacia deputabuntur, quia secundum usitatum intellectum non consistit veritas in talibus dictis. Sicut autem dicta, ita etiam finguntur facta sine mendacio ad aliquam rem significandam. GREGORIUS in hom. (XXIII. in Evang.) Quia ergo adhuc in eorum cordibus peregrinus erat a fide, ire se longius finxit. Fingere namque componere dicimus: unde & compositores luti, figulos vocamus. Nihil ergo simplex veritas per duplicitatem fecit; sed talem se exhibuit in corpore, qualis apud illos erat in mente. Sed quia esse extranei a caritate non poterant hi cum quibus caritas gradiebatur, eum ad hospitium quasi peregrinum vocant: unde sequitur: *Et coegerunt illum*: ex quo exemplo colligitur quia peregrini ad hospitium non solum invitandi sunt, sed etiam trahendi. GLOSSA *b*. Nec solum factis eum cogunt, sed etiam verbis inducunt: sequitur enim: *Dicentes: Mane nobiscum, quoniam advesperascit, & inclinata est iam dies*, scilicet ad occasum. GREGORIUS in hom. (ubi supra.) Ecce autem cum per membra sua Christus suscipitur, susceptores suos etiam per semetipsum requirit: sequitur enim, *Et intravit cum illis*. Mensam ponunt, cibos afferunt, & Deum quem in Scripturæ sacræ expositione non cognoverant, in panis fractione cognoscunt: sequitur enim: *Et factum est, dum recumberet cum illis, accepit panem, & benedixit, ac fregit, & porrigebat illis. Et aperti sunt oculi eorum, & cognoverunt eum*. CHRYSOSTOMUS *c*. Quod non de sensibilibus oculis dictum est, sed de sensu mentali. AUGUSTINUS de Cons. Evang. (Lib. III. cap. XXV.) Neque enim clausis oculis ambulabant; sed inerat aliquid, quo non sinerentur agnoscere quod videbant; quod scilicet caligo, & aliquis humor efficere solet: non quia Dominus non poterat transformare carnem suam, ut alia revera esset effigies, quam solebant intueri, quandoquidem & ante passionem transformatus est in monte, ut facies eius claresceret sicut sol; sed non ita nunc factum est: non enim incongruenter accipimus hoc impedimentum in oculis eorum a satana (2) factum fuisse, ne agnosceretur Iesus. Sed tantum a Christo facta est permissio usque ad sacramentum panis, ut veritate corporis eius participata, removeri intelligatur impedimentum inimici, ut Christus possit agnosci. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Sed & aliud innuit, quod scilicet sumentibus sacrum panem aperiuntur oculi, ut eum agnoscant: magnam enim, & ineffabilem vim habebat Domini caro. AUGUSTINUS de Quæst. Evang. (ut supra.) Vel quod Dominus se ire longius finxit, cum comitaretur discipulos, exponens (3) eis sacras Scri-

(1) *Al.* quod nihil est significat. (2) *Al. omittitur* factum. (3) *Al. deest* eis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nec iste etiam occurrit, nec in Cat. Græc. PP. a Corderio indicatur. *b* Non est in Glossa quæ nunc extat. *c* Vel Anonymus in Cat. Græc. PP.

Scripturas, utrum ipse esset ignorantibus, significat quia hospitalitatis officio ad suam cognitionem pervenire posse homines intimavit, ut cum longius ipse ab hominibus abscesserit super omnes cælos, cum eis tamen sit qui hæc exhibent servis eius. Tenet ergo Christum, ne longius ab eo eat, quisquis catechizatus verbo in omnibus bonis ei qui se catechizat communicat. Etenim isti catechizati erant verbo, cum exponeret eis Scripturas: & quia hospitalitatem sectati sunt, eum quem in ipsa expositione Scripturarum non cognoverunt, in panis fractione cognoscunt: non enim auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur. GREGORIUS in hom. (XXIII. in Evang.) Quisquis ergo audita vult intelligere, festinet ea quæ iam intelligere potuit, opere implere. Ecce Dominus non est cognitus dum loqueretur, & dignatus est cognosci dum pascitur: sequitur enim: *Et ipse evanuit ex oculis eorum*. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Non enim tale corpus habebat ut diutius cum eis commorari deberet, ut ex hoc pariter angeret affectum eorum: unde sequitur: *Et dixerunt ad invicem: Nonne cor nostrum ardens erat in nobis dum loqueretur in via, & aperiret nobis Scripturas?* ORIGENES. Per quod innuit, quod prolati sermones a Salvatore accendebant audientium cor ad amorem divinum. GREGORIUS in hom. Pentec. a. Exaudito enim sermone inardescit animus, torporis frigus recedit, mens in superno desiderio fit anxia. Audire libet præcepta cælestia, & quot mandatis instruitur, quasi tot facibus inflammatur. THEOPHYLACTUS (super *Nonne cor nostrum ardens erat in via?*) Ardebat ergo cor eorum vel igne verborum Domini, quibus intendebant tamquam veris: vel quia eo disserente Scripturas, percellebatur intrinsecus cor eorum, quod ille qui disserebat Dominus esset. Adeo ergo lætati sunt ut nullam moram passi, mox reversi sint in Hierusalem; & hoc est quod sequitur: *Et surgentes eadem hora regressi sunt in Hierusalem*. Surrexerunt quidem eadem hora, pervenerunt autem per plures horas, sicut oportebat sexaginta stadia transeuntes. AUGUSTINUS de Conc. Evang. (Lib. III. cap. XXV.) Iam autem fama erat, quod surrexerat Iesus, a mulieribus facta, & a Simone Petro, cui iam apparuerat. Etenim isti duo hæc invenerunt loquentes illos ad quos in Hierusalem venerunt: sequitur enim: *Et invenerunt congregatos undecim, & eos qui cum ipsis erant, dicentes, quod surrexit Dominus vere, & apparuit Simoni*. BEDA (cap. XCVI.) Omnium enim virorum primo Dominus apparuisse videtur Petro ex his quos Evangelistæ quatuor, & Paulus Apostolus commemoraverunt. CHRYSOSTOMUS. Non enim simul omnibus se manifestabat, ut sereret fidei semina: nam qui primo viderat, & certus erat, aliis referebat; deinde sermo prodiens præparabat animum auditoris visioni; & ideo primo digniori, & fideliori omnibus apparuit: erat enim opus animæ fidelissimæ, quæ prius acciperet hunc aspectum, ut minime turbaretur inopinata visione: & ideo primo videtur a Petro, ut qui primo confessus est eum Christum, primo resurrectionem videre mereatur; & etiam, quia eum negaverat, prius ei voluit apparere, consolans eum ne desperaret. Post Petrum vero aliis apparuit, quandoque paucioribus, quandoque pluribus; quod duo discipuli consitentur: sequitur enim: *Et ipsi narraverunt quæ gesta erant in via, & quomodo cognoverunt eum in fractione panis*. AUGUSTINUS de Concord. Evang. (Lib. III. cap. XXV.) Quod autem ait Marcus cap. XVI. „ Annuntiaverunt ceteris, nec illis crediderunt, " cum Lucas dicat, quod iam inde loquebantur vere resurrexisse Dominum; quid intelligendum est, nisi aliquos ibi fuisse qui hoc credere nollent?

(d) CYRILLUS. Undique resurrectionis fama per Apostolos divulgata, & affectu discipulorum erecto ad Christi visionem, venit desideratus; & quærentibus, & expectantibus revelatur; (1) nec disceptatur de alio, sed evidenter se offert: unde dicitur: *Dum autem hæc loquuntur, stetit Iesus in medio eorum*. AUGUSTINUS de Concor. Evang. (Lib. III. cap. XXV.) Hanc ostensionem Domini post resurrectionem, Ioannes commemorat. Sed quod dicit Ioannes, non cum illis fuisse Apostolum Thomam, cum secundum Lucam duo illi regressi in Hierusalem, invenerunt congregatos undecim; proculdubio intelligendum est quod inde Thomas exierit, antequam Dominus hæc loquentibus appareret. Dat enim Lucas locum in sua narratione quomodo possit intelligi, dum hæc

(1) *Nicolai corrigit* nec disceptatorie, sed &c.

Ex editione P. Nicolai.

a Scil. hom. X. in Evang. quæ legitur in festo pentecostes, ad illud ex Ioan. XIV. *Si quis diligit me, sermonem meum servabit*.

hæc loquerentur, prius inde exisse Thomam, & postea Dominum intrasse; nisi quis dicat, non illos undecim qui iam tunc Apostoli vocabantur, sed discipulos illos undecim fuisse ex multo numero discipulorum. Sed cum adiunxit Lucas, *Et eos qui cum ipsis erant*, satis utique declaravit evidentius illos *undecim* (1) appellatos qui vocabantur Apostoli, cum quibus ceteri erant. Sed videamus cuius mysterii gratia, secundum Matthæum, & Marcum, resurgens ita mandaverit: „ Præcedam vos in Galilæam, ibi „ me videbitis: “ quod etsi completum est, tamen post multa completum est; cum sic mandatum sit, ut aut hoc solum, aut hoc primum expectaretur fieri debuisse. AMBROSIUS (Lib. X. in Luc. cap. ult. in fin.) Unde hoc convenientius arbitror, quod Dominus quidem mandaverit discipulis ut in Galilæa eum viderent; sed illis ob metum intra conclave residentibus primum se obtulisse. GRAECUS a. Nec hoc est promissi transgressio, sed potius festinata ex benignitate impletio propter pusillanimitatem discipulorum. AMBROSIUS (ubi supra.) Postea vero confirmatis animis, undecim illos Galilæam petiisse. Vel nihil obstat fidicantur pauciores intra conclave, & in monte quamplures fuisse. EUSEBIUS. Duo enim Evangelistæ, scilicet Lucas, & Ioannes, solis undecim hunc scribunt apparuisse in Hierusalem; ceteri vero duo in Galilæam properare, non solum undecim, sed etiam universis discipulis, & fratribus dixerunt Angelum, & Salvatorem (2) iussisse; de quibus Paulus meminit dicens I. Corinth. xv. „ Deinde apparuit plusquam quingentis fra„ tribus simul. “ Est autem verior solutio, quod (3) prius quidem in Hierusalem latitantibus, semel, aut bis visus est ad eorum consolationem; in Galilæa vero non in conclavi, aut semel, aut bis, sed cum multa potestate ostensionem sui fecit, præbens se eis viventem post passionem in signis multis, ut Lucas testatur in Actibus. AUGUSTINUS de Concor. Evang. (Lib. III. cap. xxv.) Vel quod ab Angelo, hoc est a Domino, dictum est, prophetice accipiendum est: in Galilæa enim, secundum transmigrationis significationem, intelligendum occurrit, quia de populo Israel transmigraturi erant ad Gentes; quibus Apostoli prædicantes (4) Evangelium non crederent, nisi ipse Dominus viam in cordibus hominum præpararet, & hoc intelligitur, „ Præce„ det vos in Galilæam: “ Matth. xxviii. Secundum autem illud quod Galilæa interpretatur revelatio, non iam in forma servi intelligendum est, sed in qua est æqualis Patri, quam promisit electis suis: illa erit revelatio (5) tamquam vera Galilæa, cum „ videbimus eum sicuti est: “ I. Ioan. iii. Ipsa etiam erit beatior transmigratio ex isto sæculo in illam æternitatem, unde ad nos veniens non recessit, & quo nos præcedens non deseruit. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Primo igitur Dominus in medio discipulorum stans solito pacis affatu eorum turbinem sedat, ostendens quod ipse idem est magister eorum, qui hoc verbo gaudebat, quo etiam eos munivit cum ad prædicandum misit: unde sequitur: *Et dixit eis: Pax vobis: ego sum, nolite timere.* b CYRILLUS. Pudeat ergo nos pacis munus deserere, quam nobis hinc discedens Christus reliquit. Pax & res, & nomen dulce, quam & Dei esse accepimus, iuxta illud ad Phil. iv. „ Pax Dei “ & eius esse Deum, iuxta illud II. Corinth. xiii. „ Deus pacis “ & ipsam esse Deum iuxta illud Ephes. ii. „ Ipse est pax nostra. “ Pax bonum commendatum ab omnibus, observatum autem a paucis. Quæ autem est causa? Fortassis ambitio dominii, aut facultatum, aut livor, aut odium, aut contempus, aut aliquid huiusmodi ex his quæ Dei ignaros videmus incurrere. Dei quippe præcipue pax est, quæ consœderat omnia; cuius nihil est adeo proprium sicut unitas naturæ, & pacificus status. Transumitur vero ab Angelis, & divinis potestatibus, quæ ad Deum, & ad invicem pacifice se habent; diffunditur vero per totam creaturam, cuius est decor tranquillitas; in nobis autem manet secundum animam quidem per investigationem virtutum, & communicationem, secundum corpus vero in membrorum, & elementorum commensuratione, quorum alterum pulchritu-

(1) *Al.* Apostolos. (2) *Al.* vidisse. (3) *Al.* prius quam. (4) *Al.* *mitteretur* Evangelium. (5) *Al.* quam vera &c.

Ex editione P. Nicolai.

a Non refertur a Corderio in Catena Græc. nec occurrit; sicut nec Eusebii locus qui notatur paulo post. b GREGORIUS Nazianzenus orat. xiv. sive orat. de pace, quæ inter omnes quartadecima numeratur.

tudo, alterum sanitas appellatur. BEDA (cap. XCVI. in Luc.) Discipuli autem noverant Christum verum hominem, cum quo tanto tempore fuerant conversati; sed postquam mortuus est, non credunt tertia die pot isse veram carnem de sepulcro resurgere. Putant ergo se videre spiritum, quem emisit in passione: unde sequitur: *Conturbati vero, & conterriti, existimabant se spiritum videre*. Error ille Apostolorum secta est Manichæorum. AMBROSIUS (ubi supra.) Adducti autem virtutum exemplis, Petrum, & Ioannem non credimus potuisse dubitare. Cur ergo Lucas inducit fuisse turbatos? Primo omnium quia paucorum opinionem sententia maioris partis includit; deinde quia etsi Petrus de resurrectione crediderat, turbari tamen potuit, quod se Dominus cum corpore, vectibus obseratis, improvisus infunderet. THEOPHYLACTUS (super *Quid turbati estis?*) Verum, quia per verbum pacis non est sedatus turbo in animabus discipulorum, aliunde indicat eis se Filium Dei esse, qui mentis cognoscebat arcana: unde sequitur: *Et dixit eis: Quid turbati estis, & cogitationes ascendunt in corda vestra?* BEDA (cap. XCVII. in Luc.) Quales utique cogitationes, nisi falsæ, & perniciosæ? Perdidit enim Christus fructum passionis, si non esset veritas resurrectionis: tamquam si bonus agricola diceret: Quod ibi plantavi, inveniam, idest fidem, quæ in cor descendit, quia desuper est. Cogitationes autem istæ non desuper descenderunt, sed de imo in cor, sicut herba mala, ascenderunt. CYRILLUS *a*. Hoc autem fuit evidentissimum signum quod non alius est qui videtur, sed ille idem quem viderant in ligno mortuum, & positum in sepulcro, quem non latebat aliquid eorum quæ erant in homine. AMBROSIUS (ubi supra.) Consideremus autem qua gratia secundum Ioannem Apostoli crediderunt, (1) & gavisi sunt, qui secundum Lucam increduli redarguuntur. Et videtur mihi Ioannes quasi Apostolus maiora, & altiora tetigisse, hic sequentia, & humanis proxima; hic historico usus circuitu, ille compendio: quia & de illo dubitari non potest, quia testimonium perhibet de his quibus ipse interfuit: & ideo utrumque verum putamus: nam & si in primo Lucas eos non credidisse dicat, postea tamen credidisse demonstrat. CYRILLUS. Comprobans autem Dominus devictam esse mortem, & humanam naturam iam in Christo corruptionem exuisse, primo ostendit eius manus, & pedes, & clavorum foramina: unde subdit: *Videte manus meas, & pedes, quia ego ipse sum*. THEOPHYLACTUS. Sed & aliud subiungit, palpationem scilicet manuum, atque pedum, cum dicit: *Palpate, & videte quia spiritus carnem, & ossa non habet, sicut me videtis habere*; quasi diceret: Vos putatis me esse spiritum, idest phantasma, sicut plures defunctorum circa sepulcra videri sunt soliti; sed scitote quod spiritus neque carnem habet, neque ossa; ego autem carnem, & ossa habeo. AMBROSIUS (Lib. X. in Luc. cap. ult.) Hoc autem Dominus ideo dixit, ut speciem nobis suæ resurrectionis ostenderet: nam quod palpatur corpus est. In corpore autem resurgemus; sed illud subtilius, hoc crassius, utpote adhuc terrenæ labis qualitate concretum. Non ergo per incorpoream naturam, sed per resurrectionis corporeæ qualitatem Christus clausa penetravit. GREGORIUS XIII. Moral. (cap. XXXI. in nov. exem. XXIX.) Non enim in illa resurrectionis gloria corpus nostrum erit impalpabile, & ventis, aereque subtilius, ut Eutychius dixit; sed subtile quidem per effectum spiritualis potentiæ, palpabile autem per veritatem naturæ.

Sequitur: *Et cum hæc dixisset, ostendit eis manus, & pedes*. BEDA (cap. XCVII. super illud, *Ostendit illis manus*.) Quibus scilicet indicara clavorum vestigia claruere; sed secundum Ioannem etiam latus eis ostendit, cum fuerit lancea perforatum, ut scilicet ostensa vulnerum cicatrice, dubietatis eorum vulnus sanaret. Solent autem in hoc loco Gentiles calumniam struere, quasi non valuerit Dominus vulnera sibi inflicta curare: quibus respondendum est, quia non est consequens ut qui maiora fecisse probatur, minora facere nequiverit; sed certe dispensationis gratia, qui mortem destruxit, signa mortis delere noluit: primo quidem ut per hoc discipulis fidem suæ resurrectionis astrueret; deinde ut Patri pro nobis supplicans, quale genus mortis pro homine pertulerit, semper ostendat; tertio ut sua morte redemptis quam misericorditer sint adiuti,

(1) *Al.* qui gavisi sunt, secundum Lucam, qui increduli redarguuntur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Vel Anonymus in Cat. Græc.

ti, propositis eiusdem mortis indiciis, insinuet; postremo ut in iudicio quam iuste damnentur impii, denuntiet.

(e) CYRILLUS *a*. Ostenderat Dominus discipulis manus, & pedes, ut certificaret discipulos, quod corpus quod passum fuerat resurrexit. Ut adhuc autem magis certificaret, aliquid manducabile petiit: unde dicitur: *Adhuc autem illis non credentibus, & mirantibus præ gaudio, dixit: Habetis hic aliquid quod manducetur?* GREGORIUS Nissenus *b*. Et iussu quidem legis pascha cum (1) amaricantibus edebatur, quia adhuc amaritudo manebat; post resurrectionem vero cibus favo mellis dulcoratur: unde sequitur: *At illi obtulerunt ei partem piscis assi, & favum mellis*. BEDA (cap. XCVII. in Luc.) Ad insinuandum ergo resurrectionis suæ veritatem non solum tangi a discipulis, sed etiam convesci cum illis dignatur, ne arbitrentur eum non solide, sed imaginabiliter sibi apparere: unde sequitur: *Et cum manducasset coram eis, sumens reliquias, dedit eis*. Manducavit quidem potestate, non ex necessitate: aliter enim absorbet aquam terra sitiens, aliter sol calens: illa indigentia, iste potentia. GRAECUS *c*. (2) Si damus Dominum vere comedisse, demus & omnes homines post resurrectionem uti ciborum fomentis. Sed quæ ex quadam dispensatione fiunt a Salvatore, non sunt regula, & norma naturæ, quoniam in quibusdam aliis dispensavit. Resuscitabit enim nostra corpora incorrupta, qui tamen dereliquit (3) proprii corporis foramina, quæ clavi (4) foraverant, & lateris cicatricem, ut ostendat quod mansit post resurrectionem natura corporis, nec est in aliam mutatus substantiam. BEDA (super *Habetis aliquid quod manducetur?*). Manducavit ergo post resurrectionem, non quasi cibo indigens, nec quasi in resurrectione quam expectamus, cibis egere significans, sed ut eo modo naturam corporis resurgentis astrueret. Mystice autem piscis assus, quem Christus comedit, significat Christum passum: ipse enim latere dignatus in aquis generis humani, capi voluit laqueo mortis nostræ, & quasi tribulatione assatus est tempore passionis suæ; sed favus mellis nobis extitit in resurrectione. In favo quidem mellis utramque naturam exprimere voluit personæ suæ. Favus quippe mellis in cera est; mel vero in cera, est divinitas in humanitate. THEOPHYLACTUS (super *Obtulerunt ei partem piscis*.) Videntur autem & comesta aliud habere mysterium: quod enim manducavit partem piscis assi, significavit quod naturam nostram in huius vitæ mari natantem, assans eam igne propriæ deitatis, & exsiccans eius humiditatem, quam a profundis undis contraxerat, escam fecit divinam, & eam quæ prius erat abominabilis, præparavit Deo cibum suavem: quod significat favus mellis. Vel per piscem assum significat vitam activam consumentem nostram humiditatem laborum prunis; contemplationem vero significat per favum mellis, propter dulcedinem eloquiorum Dei. BEDA (super *Necesse est impleri Scripturas*.) Postquam autem visus est, (5) tactus est, & manducavit, ne in aliquo sensus humanos ludificasse videretur, misit manus ad Scripturas: unde sequitur: *Et dixit ad illos: Hæc sunt verba quæ locutus sum ad vos cum adhuc essem vobiscum*; idest, cum adhuc essem in carne mortali, in qua estis & vos: tunc quidem in eadem carne resuscitatus erat, sed cum illis in eadem mortalitate non erat: & subdit: *Quoniam necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me*. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. I. cap. XI.) Illud attendant qui magicis artibus Christum tantum potuisse, & nomen suum (6) ad Apostolos in se convertendos arte ipsa consecrasse delirant, utrum potuit magicis artibus Prophetas divino spiritu antequam in terra nasceretur implere. Neque enim si magicis artibus fecit ut coleretur & mortuus, (7) magus erat antequam natus, cui prophetando venturo gens una deputata est.

(f) BEDA (cap. XCVII. in Luc.) Postquam præbuit se videndum oculis, manibus contrectandum, legis commemoravit Scripturas, consequenter aperuit sensum, ut intelligatur quod legitur: unde dicitur: *Tunc aperuit illis sensum ut intelligerent Scripturas*.

(1) *Al.* amarizantibus. (2) *Al.* Sed dices: Si damus &c. *P. Nicolai autem legit* Verum quispiam dicet: Si damus &c. (3) *Al. omittitur* proprii. (4) *Al.* foverant: *forte* fecerant. (5) *Al.* & tactus, manducavit, ne etc. (6) *P. Nicolai ex Augustino restituit* ad populos. (7) *Al.* magnus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Vel Anonymus in Catena Græcorum. *b* Orat. I. de resurrect. prope finem. *c* Nimirum Anonymus in Catena Græcorum PP.

pturas. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Alioquin quomodo eorum anima turbata, & vacillans circa Christi mysterium studuisset? Sed & verbis eos docuit: sequitur enim: *Et dixit eis, quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati*, scilicet per lignum crucis. BEDA (cap. XCVI.) Perdidit autem Christus fructum passionis, si non esset veritas resurrectionis: unde subdit: *Et resurgere a mortuis die tertia*. Deinde post commendatam sui corporis veritatem, commendat Ecclesiæ unitatem, cum subdit: *Et prædicari in nomine eius pœnitentiam, & remissionem peccatorum in omnes Gentes*. EUSEBIUS. Dictum enim erat Psalm. II. „ Postula a me, & dabo tibi Gentes hereditatem tuam. " Oportebat autem conversos ex Gentibus expiari a quolibet contagio, & macula (1) per ipsius virtutem, quasi contaminatos ab errore dæmonum idolatriæ, & quasi nuper conversos a vita execrabili, & impudica: & ideo dicit, quod oportet prædicari prius quidem pœnitentiam, consequenter remissionem peccatorum in omnes Gentes: eis enim qui prius (2) quidem veram ostenderunt malorum pœnitentiam, salubri gratia veniam commissorum donavit, pro quibus & mortem subiit. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) In hoc vero quod dicit, *Pœnitentiam, & remissionem peccatorum*, etiam de baptismate meminit, in quo per depositionem priorum scelerum subsequitur venia peccatorum. Sed quo pacto intelligetur in solo Christi nomine baptisma fieri, cum alibi mandet hoc fieri in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti? Et primo quidem dicimus, quod non intelligitur quod in solo Christi nomine fiat baptisma, sed quod Christi baptismate aliquis baptizetur, idest spiritualiter, non iudaice, nec tali quali Ioannes baptizabat ad solam pœnitentiam, sed ad Spiritus almi participationem; sicut & Christus in Iordane baptizatus ostendit Spiritum sanctum in specie columbina. Porro baptisma in Christi nomine, idest morte Christi, intelligas: sicut enim ipse post mortem triduo resurrexit, sic & nos ter in aquam mergimur, & consequenter emergimur, incorruptibilitatis spiritus arrham recipientes. Hoc etiam (3) Christi nomen continet in se & Patrem quasi unctorem, & Spiritum quasi unctionem, & Filium quasi unctum, scilicet secundum humanam naturam. Non autem decebat amplius bipartitum esse humanum genus in Iudæos, & Gentiles: & ideo, ut omnes in unum uniret, mandavit incipere sermonem a Hierusalem, & ad Gentes terminari: unde sequitur: *Incipientibus ab Hierusalem*. BEDA (super *Incipientibus ab Hierusalem*.) Non solum quia credita sunt illis eloquia Dei, & eorum est adoptio filiorum, & gloria, verum etiam ut Gentes variis erroribus implicatæ, hoc maxime indicio divinæ pietatis ad spem veniæ provocentur, quod eis qui Filium Dei crucifixerunt, venia conceditur. CHRYSOSTOMUS *a*. Insuper ne dicerent aliqui, quod omissis notis iverunt se (4) ostentaturos ad extraneos, ideo prius apud ipsos occisores pandunt resurrectionis signa in eadem civitate in qua prorupit temerarius ausus. Ubi enim crucifixores credere videntur, resurrectio plurimum demonstratur. EUSEBIUS. Quod si ea quæ Christus prædixit, iam sortiuntur effectum, & verbum eius vivax, & efficax per universum mundum oculata fide perspicitur, tempus est non incredulos esse erga eum qui protulit verbum. Eum enim necesse est divinam vitam ducere cuius opera vivida verbis consona ostenduntur; quæ quidem ministerio Apostolorum impleta sunt: unde subdit: *Vos autem estis testes horum*, mortis scilicet, & resurrectionis. THEOPHYLACTUS (super *Ego mittam promissum Patris*.) Consequenter ne turbati cogitarent: Quomodo nos homines idiotæ testimonium perhibebimus Gentibus, & Iudæis, qui te occiderunt? subiungit: *Et ego mittam promissum Patris mei in vos*; quod scilicet per Ioelem promiserat cap. II. dicens: „ Effundam Spi„ ritum meum super omnem carnem. " CHRYSOSTOMUS *b*. Sicut autem milites invasuros multos nemo dux exire finit donec armati sint; sic & discipulos ante Spiritus descensum, ad conflictum (5) egredi non permittit: unde subdit: *Vos autem sedebitis in civitate quoadusque induamini virtute ex alto*. THEOPHYLACTUS (non remote a fin. Comm.) Idest, virtute non humana, sed cælesti. Nec dixit, Suscipiatis, sed *induamini*, integram tutelam spiritualis ve-

(1) *Al.* ipsius virtute. (2) *Al.* quam. (3) *Al.* Christus. (4) *Al.* ostensuros. (5) *Al.* regredi.

Ex editione P. Nicolai.

a Hom. I. in Acta. *b* Ibidem.

velaminis indicans. BEDA (super *Donec induamini ex alto.*) De hac autem virtute, id est Spiritu sancto, dicit etiam Angelus Mariæ supra 1. *Et virtus Altissimi obumbrabit tibi*: & ipse Dominus alibi (, Marc. v.) ,, Nam & ego novi virtutem de me exisse. " * THEOPHYLACTUS (in cal. Comm.) Cur autem non Christo præsente, vel eo discedente statim Spiritus venit? Decebat enim eos fieri cupidos rei, & demum recipere gratiam: tunc enim magis ad Deum erigimur, cum incumbit necessitas. Oportebat enim interim nostram comparere naturam in cælo, & fœdera consummari, ac deinde Spiritum advenire, & gaudia celebrari serena. Attende etiam quantam eis necessitatem imposuit Hierosolymis esse, in eo quod illic Spiritum promisit largiri. Ne enim rursus post eius resurrectionem aufugerent, hac expectatione quasi quodam vinculo omnes simul eos ibi detinuit. Dicit autem: *Donec induamini virtute ex alto*: nec expressit quando, ut sint iugiter vigiles. Quid ergo miraris, si diem nobis novissimum non pandit, cum diem hunc propinquum pandere noluit? GREGORIUS in Pastor. (Part. III cap. XXVI.) Admonendi sunt ergo quos a prædicationis officio (1) vel imperfectio, vel ætas prohibet, & tamen præcipitatio impellit: ne dum sibi tantum onus officii præcipitatione arrogant, viam sibi subsequentis meliorationis abscindant. Ipsa enim veritas, quæ repente quos vellet roborare potuisset, ut exemplum sequentibus daret, ne imperfecti prædicare præsumerent, postquam plene discipulos de virtute prædicationis instruxit, mandavit eis ut in civitate sederent, donec induerentur virtute ex alto. In civitate quippe sedemus, si intra mentium nostrarum nos claustra constringimus, ne loquendo exterius evagemur; ut cum virtute divina perfecte induimur, tunc quasi a nobismetipsis foras etiam alios instruentes exeamus. AMBROSIUS (ubi supra.) Consideremus autem quomodo secundum Ioannem acceperint Spiritum sanctum; hic autem in civitate iubentur sedere, quoadusque induantur virtute ex alto. Sed Spiritum sanctum vel illis undecim quasi perfectioribus insufflavit, & reliquis postea tribuendum promittit; vel eisdem ibi insufflavit, hic spopondit. Nec videtur esse contrarium, cum divisiones sint gratiarum. Ergo aliam insufflavit ibi operationem, hic aliam pollicetur: ibi enim remittendorum gratia tributa est peccatorum; quod videtur esse augustius: & ideo insufflatur a Christo, ut credas Spiritum sanctum Christi, & credas de Deo Spiritum: Deus enim solus peccata dimittit. Lucas autem linguarum gratiam describit effusam. CHRYSOSTOMUS. Vel dicit, Ioan. xx. ,, Accipite Spiritum sanctum, " ut eos idoneos faceret ad receptionem; aut quod futurum est, ut præsens indicavit. AUGUSTINUS XV. de Trin. (cap. XXVI.) Vel Dominus post resurrectionem suam bis dedit Spiritum sanctum, semel in terra propter dilectionem proximorum, & iterum de cælo propter dilectionem Dei.

(g) BEDA (cap. XCVII. in Luc.) Prætermissis omnibus quæ per (2) quadraginta dies agi a Domino cum discipulis potuerunt, primo diei resurrectionis eius coniungit tacite novissimum diem, quo ascendit in cælum, dicens: *Eduxit autem eos foras in Bethaniam*. Primo quidem propter nomen civitatis, quæ domus obedientiæ dicitur: qui enim propter inobedientiam perversorum descendit, propter obedientiam conversorum ascendit. Deinde propter situm eiusdem villæ, quæ in latere montis olivarum posita esse narratur: quia videlicet obedientis Ecclesiæ domus in ipsius summi montis, idest in Christi, latere, fidei, spei, dilectionisque suæ fundamenta locavit. Eos autem benedicit, quibus præcepta docendi tradiderat: unde sequitur: *Et elevatis manibus suis benedixit eis*. THEOPHYLACTUS (parum a fine Comm.) Forsan vim conservativam influens eis usque ad adventum Spiritus; & fortassis instruens nos, ut quoties recedimus, benedictionibus subditos Deo commendemus. ORIGENES. Quod autem elevatis manibus benedixit eos, significat quod deceat benedicentem cuiquam ornatum esse variis operibus, & arduis respectu aliorum: sic enim manus tolluntur in altum. CHRYSOSTOMUS (3) Attende autem, quod Dominus bravia repromissa aspectui subiicit. Promiserat quidem corporum resurrectionem: a mortuis resurrexit, & per quadraginta dies discipulos certificat. Promittitur etiam, quod in

(1) *Al. deest* vel. (2) *Al.* quadraginta quatuor. (3) *Al.* Attendite.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

* CHRYSOSTOMUS ut supra.

in nubibus rapiemur in aera; & hoc ipse patefecit per opera: sequitur enim: *Et factum est dum benediceret illis, recessit ab eis, & ferebatur in cælum.* THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Et Elias quidem videbatur quasi assumi in cælum; sed Salvator ipse præcursor omnium ascendit in cælum, appariturus divino conspectui in sacro suo corpore: & iam nostra natura in Christo honoratur a qualibet virtute angelica. CHRYSOSTOMUS. Sed dices: Quid interest mea? Quia & tu in nubibus suscipieris similiter: nam corpus tuum counaturale est illi corpori. Erit igitur & corpus tuum tam agile ut possit transire per aera: nam sicut caput, sic & corpus; sicut principium, sic & finis. Aspice autem quomodo honoratus es per hoc principium. (1) Infima pars rationalis creaturæ homo erat; sed pedes effecti sunt caput, sublimati in regiam sedem in suo capite. BEDA (super *Et ipsi adorantes regressi sunt.*) Ascendente autem in cælum Domino, discipuli adorantes ubi steterunt novissime pedes eius, confestim Hierosolymam redeunt, ubi promissionem Patris sunt expectare præcepti: sequitur enim: *Et ipsi adorantes regressi sunt in Hierusalem cum gaudio magno.* Gaudia magna agunt, quia Deum ac Dominum suum post triumphum resurrectionis etiam cælos penetrasse lætantur. GRAECUS. (2) Et erant vigilantes: non degentes in propriis (3) laribus, sed expectantes supernam gratiam conversantur in templo, inter cetera etiam loci honestatem (4) adiicientes: unde dicitur: *Et erant semper in templo.* THEOPHYLACTUS (in fin. Comm. in Luc.) Nondum aderat Spiritus, & iam spiritualiter conversantur: prius erant reclusi, iam stant in medio principum sacerdotum, nec aliquo distrahuntur mundano, sed omnibus contemptis iugiter Deum laudant: sequitur enim: *Laudantes, & benedicentes Deum.* BEDA (cap. ult. in Luc.) Et attende, quod Lucas inter quatuor animalia cæli designatus accipitur per vitulum, cuius victima, qui in sacerdotium eligebantur, initiari sunt iussi, eo quod (5) ipse sacerdotium Christi ceteris amplius exponendum suscepit; & Evangelium suum, quod a ministerio templi per sacerdotium Zachariæ cœpit, in templi devotione complevit; & Apostolos ibi ministros novi sacerdotii futuros, non in victimarum sanguine, sed in laude Dei, & in benedictione conclusit; ut in loco orationis, & inter laudum devotiones promissum Spiritus sancti adventum paratis cordibus expectent. THEOPHYLACTUS. Quos nos imitantes, in sacra vita semper degamus, laudantes, & benedicentes Deum, cui est gloria, & benedictio, & virtus in sæcula. Amen.

(1) *Al.* Infirma. (2) *Legit Nicolai* Et erant vigilantes, orantes, ieiunantes, quia scilicet non degenter in propriis laribus, sed expectantes supernam gratiam conversabantur in templo, inter cetera etiam ex ipso loco pietatem, et honestatem addiscentes. (3) *Al.* laboribus (4) *Al.* addicentes: *forte* adiicientes. (5) *Al.* ipsum.

DIVI THOMAE AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI SUPER IOANNIS EVANGELIUM CATENA.

PRAEFATIO.

Vidi Dominum ſedentem ſuper ſolium excelſum & elevatum; & plena erat domus a maieſtate eius; & ea quæ ſub ipſo erant, replebant templum. Eſa. VI. 1.

LOSSA (1). Divinæ viſionis ſublimitate illuſtratus Eſaias Propheta dixit: *Vidi Dominum ſedentem &c.* HIERONYMUS ſuper Eſaiam. Quis ſit iſte Dominus qui videtur, in Evangeliſta Ioanne plenius diſcimus, qui ait cap. XII. *Hæc dixit Eſaias, quando vidit gloriam Dei, & locutus eſt de eo*: haud dubium quin Chriſtum ſignificet. GLOSSA. Unde ex verbis iſtis materia huius Evangelii, quod ſecundum Ioannem deſcribitur, deſignatur. EX ECCLE. Hiſtoria (Lib. III. cap. XXIV. cir. finem.) Quia enim nativitatem Salvatoris ſecundum carnem vel Matthæus, vel Lucas deſcripſerant, reticuit hic Ioannes, & a theologia, atque ab ipſa eius divinitate ſumit exordium; quæ pars ſine dubio ipſi velut eximio per Spiritum ſanctum reſervata eſt. ALCUINUS. Unde cum omnibus divinæ Scripturæ paginis Evangelium excellat, quia quod lex, & Prophetæ futurum prædixerunt, hoc completum dicit Evangelium, inter ipſos autem Evangeliorum ſcriptores Ioannes eminet in divinorum myſteriorum profunditate: qui a tempore dominicæ aſcenſionis per annos ſexaginta quinque verbum Dei abſque adminiculo ſcribendi uſque ad ultima Domitiani tempora prædicavit; ſed poſt occiſionem Domitiani, cum, Nerva permittente, de exilio rediiſſet Epheſum, compulſus ab Epiſcopis Aſiæ de coæterna Patri divinitate Chriſti ſcripſit adverſus hæreticos, qui Chriſtum ante Mariam fuiſſe negabant. Unde merito in figura quatuor animalium aquilæ volanti comparatur, quæ volat altius cunctis avibus, & ſolis radios irreverberatis aſpicit luminibus. AUGUSTINUS ſuper Ioan. (tract. I.) Tranſcendit enim Ioannes omnia cacumina terrarum, tranſcendit omnes campos aeris, tranſcendit omnes altitudines ſiderum, tranſcendit omnes choros, & legiones Angelorum: niſi enim tranſcenderet iſta omnia quæ creata ſunt, non perveniret ad eum per quem facta ſunt omnia. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. I. cap. V.) Ex quo intelligi datur, ſi diligenter advertas, tres Evangeliſtas temporalia facta Domini, & dicta quæ ad informandos mores vitæ præſentis maxime valerent, proſecutos, circa activam virtutem fuiſſe verſatos; Ioannem vero facta Domini multo pauciora narrantem, dicta vero eius præſertim qui Trinitatis unitatem, & vitæ æternæ felicitatem inſinuarent, diligentius, & uberius conſcribentem, in virtute contemplativa commendanda ſuam intentionem, prædica-

(1) *In quatuor iam citatis editionibus omittitur index Gloſſæ.*

dicationemque tenuisse. (Cap. VI.) Unde animalia tria, per quæ tres alii Evangelistæ designantur, sive Leo, sive Homo, sive Vitulus, in terra gradiuntur: quia tres Evangelistæ in his maxime occupati sunt quæ Christus in carne operatus est, & quæ præcepta (1) mortalis vitæ exercendæ carnem portantibus tradidit; at vero Ioannes supra nubila infirmitatis humanæ velut aquila volat, & lucem incommutabilis veritatis acutissimis atque firmissimis oculis cordis intuetur: ipsam enim maxime divinitatem Domini, qua Patri est æqualis intendit, eamque precipue suo Evangelio quantum inter homines sufficere credidit, commendare curavit. GLOSSA *a*. Potest igitur Evangelista Ioannes cum Esaia Propheta dicere: *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum & elevatum*: inquantum acumine visus (2) sui, Christum in divinitatis maiestate regnantem inspexit; quæ quidem etiam sua natura excelsa est, & super omnia alia elevata. Dicat etiam Evangelista Ioannes: *Et plena erat domus a maiestate eius*: quia per ipsum narrat omnia esse facta, & suo lumine omnes homines in hunc mundum venientes illustrari. Dicat etiam, quod *ea quæ sub ipso erant, replebant templum*: quia dicit cap. I. *Verbum caro factum est*; & *Vidimus gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratia, & veritatis*, secundum quod *de plenitudine eius nos omnes accepimus*. Sic igitur præmissa verba materiam huius Evangelii continent, in quo (3) ipse Ioannes Dominum super solium excelsum sedentem insinuat, divinitatem Christi ostendens; & terram ab eius maiestate impleri ostendit, dum omnia per eius virtutem in esse producta ostendit, & propriis perfectionibus repleta; & inferiora eius, idest humanitatis mysteria, templum, idest Ecclesiam, replere docet, dum in sacramentis humanitatis Christi & gratiam, & gloriam fidelibus repromittit. CHRYSOSTOMUS (hom. I. in Ioan.) Quando igitur barbarus hic & indisciplinatus talia loquitur quæ nullus eorum qui in terra sunt hominum novit umquam, si hic solus esset, miraculum magnum esset. Nunc autem cum his & aliud isto maius tribuit argumentum, quod a Deo inspirata sunt ei quæ dicuntur hic, scilicet quod omnes audiunt, & suadet omnibus per omne tempus. Quis ergo non admirabitur habitantem in eo virtutem? ORIGENES in hom. (II. in diver. locos.) Ioannes interpretatur gratia Dei, sive in quo est gratia, vel cui donatum est. Cui autem Theologorum donatum est ita abscondita summi Boni penetrare mysteria, & sic humanis mentibus intimare?

(1) *Nicolai legit* moralis. (2) *Al. deest* sui. (3) *Al. omittitur* ipse.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil tale in Glossa quæ nunc extat.

SANCTUM
IESU CHRISTI EVANGELIUM
SECUNDUM IOANNEM.

CAPUT I.

(a) IN principio erat Verbum, (b) & Verbum erat apud Deum,
(c) Et Deus erat Verbum. (d) Hoc erat in principio apud Deum.
(e) Omnia per ipsum facta sunt, (f) & sine ipso factum est nihil.
(g) Quod factum est, in ipso vita erat; (h) & vita erat lux hominum.
(i) Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt.
(k) Fuit homo missus a Deo cui nomen erat Ioannes. Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum. Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine.

(l) Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.

(m) In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognovit.

(n) In propria venit, & sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius: qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.

(o) Et Verbum caro factum est, & habitavit in nobis.

(p) Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiæ, & veritatis.

(q) Ioannes testimonium perhibet de ipso, & clamat dicens: Hic erat quem dixi: Qui post me venit, ante me factus est, quia prior me erat.

(r) Et de plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia: quia lex per Moysen data est; gratia, & veritas per Iesum Christum facta est.

(s) Deum nemo vidit umquam. Unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit.

(t) Et hoc est testimonium Ioannis, quando miserunt Iudæi ab Hierosolymis sacerdotes, & levitas ad eum ut interrogarent eum, Tu quis es? Et confessus est, & non negavit, & confessus est, Quia non sum ego Christus. Et interrogaverunt eum: Quid ergo? Elias es tu? Et dixit, Non sum. Propheta es tu? Et respondit, Non. Dixerunt ergo ei: Quis es, ut responsum demus his qui miserunt nos? Quid dicis de teipso? Ait: Ego vox clamantis in deserto: Dirigite viam Domini, sicut dixit Esaias Propheta.

(u) Et qui missi fuerant, erant ex pharisæis. Et interrogaverunt eum, & dixerunt ei: Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta? Respondit eis Ioannes dicens: Ego baptizo in aqua; medius autem vestrum stetit quem vos nescitis: ipse est qui post me venit, qui ante me factus est; cuius ego non sum dignus ut solvam corrigiam calceamenti. Hæc in Bethania facta sunt trans Iordanem, ubi erat Ioannes baptizans.

(x) Altera die vidit Ioannes Iesum venientem ad se, & ait: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi. Hic est de quo dixi: Post me venit vir qui ante

me

me factus est, quia prior me erat. Et ego nesciebam eum; sed ut manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans.

(y) Et testimonium perhibuit Ioannes, dicens: Quia vidi Spiritum descendentem quasi columbam de cælo, & mansit super eum. Et ego nesciebam eum; sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto. Et ego vidi, & testimonium perhibui, quia hic est Filius Dei.

(z) Altera die iterum stabat Ioannes, & ex discipulis eius duo; & respiciens Iesum ambulantem, dixit: Ecce agnus Dei.

(aa) Et audierunt eum duo discipuli loquentem, & secuti sunt Iesum. Conversus autem Iesus, & videns eos sequentes se, dicit eis, Quid quæritis? Qui dixerunt ei: Rabbi (quod dicitur interpretatum magister) ubi habitas? Dicit eis: Venite, & videte. Venerunt, & viderunt ubi maneret, & apud eum manserunt die illo. Hora autem erat quasi decima. Erat autem Andreas frater Simonis Petri, unus ex duobus qui audierant a Ioanne, & secuti fuerant eum.

(bb) Invenit hic primum fratrem suum Simonem, & dicit ei: Invenimus Messiam, quod est interpretatum Christus. Et adduxit eum ad Iesum. Intuitus autem eum Iesus dixit: Tu es Simon filius Ioanna, tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus.

(cc) In crastinum voluit exire in Galilæam, & invenit Philippum. Et dicit ei Iesus, Sequere me. Erat autem Philippus a Bethsaida civitate Andreæ, & Petri. Invenit Philippus Nathanael, & dicit ei: Quem scripsit Moyses in lege, & Prophetæ, invenimus Iesum filium Ioseph a Nazareth. Et dixit eis Nathanael: A Nazareth potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus: Veni, & vide.

(dd) Vidit Iesus Nathanael venientem ad se, & dicit de eo: Ecce vere Israelita, in quo dolus non est. Dicit ei Nathanael, Unde me nosti? Respondit Iesus, & dixit ei: Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te. Respondit ei Nathanael, & ait: Rabbi, tu es Filius Dei, tu es Rex Israel. Respondit Iesus, & dixit ei: Quia dixi tibi, Vidi te sub ficu, credis: maius his videbis. Et dicit ei: Amen amen dico vobis, videbitis cælum apertum, & Angelos Dei ascendentes, & descendentes supra Filium hominis.

(a) CHRYSOSTOMUS (hom. III. in Ioan.) Omnibus aliis Evangelistis ab incarnatione incipientibus, Ioannes transcurrens conceptionem, nativitatem, educationem, augmentationem, mox de æterna nobis generatione narrat, dicens: *In principio erat Verbum*. AUGUSTINUS Lib. LXXXIII. Quæst. (quæst. LXIII.) Quod Græce logos dicitur, Latine & rationem, & verbum significat; sed hoc loco melius Verbum interpretatur, ut significetur non solum ad Patrem respectus, sed ad illa etiam quæ per Verbum facta sunt operativa potentia. Ratio autem, etsi nihil per eam fiat, recte ratio dicitur. AUGUSTINUS super Ioan. (tract. I.) Quotidie autem dicendo verba viluerunt nobis, quia sonando, & transeundo viluerunt. Est verbum & in ipso homine quod manet intus: nam sonus procedit ex ore. Est verbum quod vere spiritaliter dicitur illud quod intelligis de sono, non ipse sonus. AUGUSTINUS XV. de Trin. (cap. X.) Quisquis autem potest intelligere verbum, non solum antequam sonet, verum etiam antequam sonorum eius imagines cogitatione volvantur, iam potest videre per hoc speculum, atque in hoc ænigmate aliquam Verbi similitudinem, de quo dictum est: *In principio erat Verbum*. Necesse est enim cum id quod scimus loquimur, (1) ut ex ipsa scientia quam memoria tenemus, nascatur verbum, quod eiusmodi sit omnino cuiusmodi est illa scientia de qua nascitur. Formata quippe cogitatio ab ea re quam scimus, verbum est, quod in corde dicimus; quod nec Græcum est, nec Latinum, nec linguæ alicuius. Sed cum id opus est in eorum quibus loquimur proferre notitiam, aliquod signum quo significetur assumitur. (Ibidem cap. XI.) Proinde verbum

1) *Al. deest* ut.

bum quod foris sonat, signum est verbi quod intus latet, cui magis verbi competit nomen: nam illud quod profertur carnis ore, vox verbi est, verbumque & ipsum dicitur propter illud a quo ut foris appareat sumptum est. BASILIUS in hom. (in princ. Ioannis.) Hoc autem Verbum non est humanum verbum. Quomodo enim erat in principio humanum verbum, ultimo loco accipiente homine generationis principium? Non igitur in principio verbum erat humanum, sed nec Angelorum: omnis enim creatura infra sæculorum terminos est, a creatore essendi sumens principium. Sed audi Evangelium decenter: ipsum enim Unigenitum Verbum dixit. CHRYSOSTOMUS (hom. 2. in Ioan.) Si autem quis dixerit: Cur Patrem dimittens, mox nobis de Filio loquitur? Quoniam ille quidem manifestus omnibus erat, etsi non ut Pater, sed ut Deus; Unigenitus autem ignorabatur; ideo decenter eam, quæ de isto est, cognitionem confestim initio studuit imponere his qui nesciebant eum; sed neque Patrem in his quæ de Filio sunt sermonibus tacuit. Propter hoc autem & Verbum eum vocavit: quia enim docturus erat, quod hoc Verbum unigenitus est Filius Dei, ut non passibilem æstimet quis generationem, præveniens Verbi nuncupatione, destruit perniciosam suspicionem, esse ex Deo Filium impassibiliter ostendens. Secunda vero ratio est, quia ea quæ sunt Patris nobis annuntiare debebat. Non simpliciter vero eum verbum dixit, sed cum articuli adiectione, a reliquis ipsum separans. Consuetudo enim est Scripturæ verba vocare leges Dei, & præcepta: hoc autem Verbum substantia quædam est, hypostasis, ens, ex ipso proveniens impassibiliter Patre. BASILIUS (homil. in princ. Ioan.) Quare igitur Verbum? Quia impassibiliter natum est, quia est generantis imago, totum in seipso generantem demonstrans, nihil inde separans, sed in seipso perfectum existens. AUGUSTINUS XV. de Trin. (cap. XIII.) Sicut enim scientia nostra illi scientiæ Dei, sic nostrum verbum quod nascitur de nostra scientia, dissimile est illi Verbo Dei, quod natum est de Patris essentia. Tale est autem, ac si dicerem de Patris scientia, de Patris sapientia; vel, quod est expressius, de Patre scientia, de Patre sapientia. (Cap. XIV.) Verbum ergo Dei Patris unigenitus Filius, per omnia Patri similis, & æqualis: hoc enim est omnino quod Pater, non tamen Pater: quia iste Filius, ille Pater: ac per hoc novit omnia quæ novit Pater; (1) sed ei nosse de Patre est, sicut esse: nosse enim, & esse ibi unum est; & ideo Patri, sicut esse non est a Filio, ita nec nosse. Proinde tamquam seipsum dicens, Pater genuit Verbum sibi æquale per omnia: non enim seipsum integre, perfecteque dixisset, si aliquid minus, aut amplius esset in eius Verbo quam in seipso. Nostrum autem verbum interius, quod invenimus esse utcumque illi simile, quantum (2) sit etiam dissimile, non pigeat intueri. (Cap. XV.) Est enim verbum mentis nostræ quandoque formabile, (3) nondum formatum, quiddam mentis nostræ, quod hac atque hac volubili quadam motione iactamus, cum a nobis nunc id, nunc illud, sicut inventum fuerit, vel occurrerit, cogitatur; & tunc fit verum verbum quando illud quod nos diximus volubili motione iactare, ad id quod scimus pervenit, atque inde formatur, eius omnimodam similitudinem capiens, ut quomodo res quæque scitur, sic etiam cogitetur. Quis non videat quanta sit (4) hic dissimilitudo ab illo Dei Verbo, quod in forma Dei sic est ut non ante fuerit formabile, (5) postea formatum; non aliquando possit esse informe, sed sit forma simplex, (6) & simpliciter æqualis ei de quo est? Quapropter ita dicitur illud Dei Verbum, ut Dei cogitatio non dicatur; ne aliquid esse quasi volubile dicatur in Deo, quod nunc habeat, nunc accipiat formam ut verbum sit, eamque possit amittere, atque informiter quodammodo volutari. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. XXXVIII.) Est enim Verbum Dei forma quædam non formata, sed forma omnium formarum, forma incommutabilis, sine lapsu, sine defectu, sine tempore, sine loco, superans omnia, existens in omnibus fundamentum quoddam, in quo sunt, & fastigium sub quo sunt. BASILIUS (hom. in princ. Ioan.) Habet autem & verbum nostrum exterius divini Verbi similitudinem quamdam: nam nostrum verbum totam declarat mentis conceptionem: quæ namque mente concepimus, ea verbo proferimus. Et quidem cor nostrum quasi fons quidam est; verbum vero prolatum quasi quidam rivulus manans ex ipso. CHRYSOSTOMUS (hom. 1.) Considera etiam in Evangelista prudentiam spiritualem. Noverat homines id quod antiquius est, & quod est ante omnia maxime hono-

(1) *Al.* si ei. (2) *Al.* desideratur fit. (3) *Al.* nondum formatum quidem. (4) *Al.* hæc. (5) *Al.* postquam. (6) *Al.* omittitur & simpliciter.

honorantes, & ponentes Deum, propter hoc primum dicit principium: *In principio*, inquit, *erat Verbum*. ORIGENES (hom. I. in Ioan.) Plura autem sunt signata ab hoc nomine *principium*. Est enim principium, sicut itineris, & longitudinis, secundum illud Proverb. XVI. „ Initium boni itineris „ iustorum exercitium. " Est autem principium & generationis, iuxta illud Iob XL. „ Hoc est principium creaturæ Domini. " Sed etiam Deum non enormiter asseret aliquis omnium principium. Illud etiam ex quo sicut ex præiacente materia alia fiunt, principium est penes eos qui credunt illam ingenitam. Est etiam principium secundum speciem; sicut Christus principium eorum est qui secundum imaginem Dei formati sunt. Est etiam principium disciplinæ, secundum illud Hebr. VI. „ Cum deberetis „ esse magistri propter tempus, rursus in„ digetis ut doceamini quæ sunt elementa „ exordii sermonum Dei. " Duplex enim est documenti principium: hoc quidem natura, hoc vero quo ad nos; ut si dicatur, initium sapientiæ fore natura quidem Christum, inquantum Sapientia, & Verbum Dei est; quo ad nos vero, inquantum Verbum caro factum est. Tot igitur significatis ad præsens nobis de principio occurrentibus potest accipi illud (1) ex quo quid est agens. Conditor enim Christus est velut principium, secundum quod Sapientia est; ut Verbum in principio, quasi in sapientia sit. Plura enim bona de Salvatore dicuntur. Velut igitur vita in Verbo est, sic Verbum in principio, idest in sapientia erat. Considera vero si possibile est secundum hoc significatum accipere nos principium, prout secundum Sapientiam, & exempla quæ in ea sunt, fiunt omnia; vel quia principium Filii Pater est, & principium creaturarum, & omnium entium; per illud, *In principio erat Verbum*, Verbum Filium intelligas in principio, idest in Patre, dictum fore. AUGUSTINUS VI. de Trin. (cap. II.) Aut *In principio* (2) sic dictum est ac si diceretur, Ante omnia. BASILIUS (hom. in prin. Ioan.) Prævidit enim Spiritus sanctus futuros quosdam invidentes gloriæ Unigeniti qui præferrent sophismata ad subversionem auditorum: quia si genitus est, non erat; & antequam genitus esset, non erat. Ne igitur talia garrire præsumant, Spiritus sanctus ait: *In principio erat Verbum*. HILARIUS II. de Trin. (cir. med.) Transeunt tempora, transeunt sæcula, tolluntur ætates: pone aliquid quod voles tuæ opinionis principium; non tenes tempore:erat enim unde tractatur. CHRYSOSTOMUS (hom. I.) Sicut autem quis cum stat in navi secus littus, videt civitates, & portus; cum vero eum aliquis in medium pelagi duxerit, a prioribus quidem desistere facit, non tamen alicubi defigit ei oculum; ita Evangelista hic super omnem nos ducens creaturam, suspensum dimittit oculum, non dans (3) suspicere aliquem finem ad superiora: hoc enim, *In principio erat*, semper & infinite essendi significativum est. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. XXXVIII.) Sed dicunt: Si Filius est, natus est: hoc fatemur. Adiungunt deinde: Si natus est Patri Filius, erat Pater antequam ei Filius nasceretur: hoc respuit fides. Ergo ait: Rationem mihi redde quomodo & Filius nasci potuit Patri, ut coævus esset ei a quo natus est. Post patrem enim nascitur Filius, utique patri morituro successurus. Similitudines adhibent de creaturis; & nobis laborandum est ut & nos inveniamus similitudines earum rerum quas astruimus. Sed quomodo possumus in creatura invenire coæternum, quando in creatura nil invenimus æternum? Sed si possunt inveniri hæc duo coæva, generans, & generatum, ibi intelligimus (4) coæterna. Ipsa quidem Sapientia dicta est in Scripturis candor lucis æternæ, dicta est imago Patris. Hinc capiamus similitudinem, ut inveniamus coæva, ex quibus intelligamus coæterna. Nemo autem dubitat, quod splendor de igne exit. Ponamus ergo ignem patrem illius splendoris: mox quidem ut lucernam accendo, simul cum igne & splendor existit. Da mihi hic ignem sine splendore, & credo tibi Patrem sine Filio fuisse. Imago existit de speculo, hominis intuentis speculum existit imago mox ut aspector exstiterit; sed ille qui inspicit erat antequam accederet ad speculum. Ponamus ergo aliquid natum super aquam, ut virgultum, aut herbam: nonne cum imagine sua nascitur? Si ergo semper esset virgultum, semper esset & imago de virgulto. Quod autem de alio est, utique natum est. Potest ergo semper esse generans, & semper cum illo quod de eo natum est. Sed dicet aliquis: Ecce intellexi æternum Patrem, coæternum Filium; tamen sicut effusum splendorem minus igne lucentem, aut sicut effusam imaginem minus quam vir-

(1) *Nicolai habet* ex quo dicitur principium quod est agens. (2) *Al.* sicut. (3) *Al.* suscipere. (4) *Al.* æterna.

virgultum existentem dicimus. Non, sed æqualitas omnimoda est. Non credo, ait, quia non invenisti similitudinem. Fortassis autem invenimus in creatura quomodo intelligamus Filium & coæternum Patri, & nequaquam minorem; sed non illud possumus invenire in uno genere similitudinum. Iungamus (1) ergo ambo genera: unum unde ipsi dant similitudines, & alterum unde nos dedimus. Dederunt enim illi similitudinem ex his quæ præceduntur tempore ab his a quibus nascuntur, sicut homo de homine; sed tamen homo, & homo sunt eiusdem substantiæ. Laudamus ergo in ista nativitate æqualitatem naturæ: deest æqualitas temporis. In illo autem genere similitudinum quod nos dedimus de splendore ignis, & de imagine virgulti, æqualitatem naturæ non invenis, invenis coævitatem. Totum ergo ibi quod hic ex partibus singulis, & rebus singulis invenitur; & non hoc solum quod in creaturis, totum invenio ibi, sed tamquam in creatore. Ex GESTIS Concilii Ephesini *a*. Propterea alicubi quidem Filium appellat Patris, alicubi autem Verbum nominat, alicubi autem splendorem vocat Scriptura divina; singula horum nominum de ipso dicens, ut intelligas ea quæ de Christo dicuntur, esse (2) contra blasphemiam: quia enim tuus filius eiusdem tibi naturæ sit, volens sermo ostendere unam substantiam Patris, & Filii, dicit Filium Patris, qui ex eo natus est unigenitus. Deinde quoniam nativitas, & filius apud nos ostentationem præbent passionis; (3) ideo hunc Filium appellat & Verbum, impassibilitatem nativitatis eius nomine isto demonstrans. Sed quoniam pater quispiam factus ut homo, indubitanter senior filio suo demonstratur; ne hoc ipsum etiam (4,) de divina natura putares, splendorem vocat Unigenitum Patris: splendor enim nascitur quidem ex sole, non autem intelligitur sole posterior. Coexistere ergo semper Patri Filium splendor tibi denuntiet, impassibilitatem nativitatis ostendat Verbum; consubstantialitatem Filii nomen insinuet. CHRYSOSTOMUS (homil. 11. in Ioan.) Sed dicunt illi, quoniam hoc, idest *in principio*, non æternitatem ostendit simpliciter: etenim & de cælo istud, & de terra dictum. „ In principio (inquit Gen. 1.) „ fecit Deus cælum, & terram. " Sed quid commune habet *erat* ad *fecit*? Sicut enim quod est, cum de homine quidem dicitur, tempus præsens significat tantum; cum autem de Deo, id quod est semper, & æternaliter; ita & *erat* de nostra quidem cum dicitur natura, præteritum significat tempus; cum autem de Deo, æternitatem ostendit. ORIGENES in hom. (11. in divers. loc.) *Sum* enim verbum duplicem habet significationem: aliquando enim temporales motus secundum analogiam aliorum verborum declarat, aliquando substantiam uniuscuiusque rei, de qua prædicatur, sine temporali motu ullo designat; ideo & substantivum vocatur. HILARIUS II. de Trin. (circa med.) Respice igitur ad mundum, intellige quid de eo scriptum est: „ In principio fecit Deus cælum, & terram. " Fit ergo in principio quod creatur, & ætates continet quod in principio continetur ut fieret. Piscator autem illitteratus, indoctus, liber a tempore, solutus sæculis est, vicit omne principium: erat enim quod est, neque in tempore aliquo concluditur ut cœperit quod erat potius in principio quam fiebat. ALCUINUS. Contra eos ergo qui propter temporalem nativitatem dicebant Christum non semper fuisse, incipit Evangelista de æternitate Verbi, dicens: *In principio erat Verbum*.

(b) CHRYSOSTOMUS (homil. 11.) Quia maxime Dei hoc est proprium, æternum, & sine principio esse, hoc primum posuit: deinde ne quis audiens, *In principio erat Verbum*, ingenitum Verbum dicat, confestim hoc removit dicens: *Et Verbum erat apud Deum*. HILARIUS II. de Trin. Sine principio enim est apud Deum, & qui abest a tempore, non abest ab auctore. BASILIUS (hom. in prin. Ioan.) Rursus hoc dicit propter blasphemantes, quod non erat. Ubi ergo erat Verbum? Non in loco incircumscriptibilia continentur. Sed ubi erat? Apud Deum: neque Pater loco, neque Filius circumscriptione aliqua continentur. ORIGENES (hom. 11. in Ioan.) Utile est etiam inducere, quod verbum dicitur ad aliquos fieri, puta ad Osee, vel Esaiam, aut Hiere-

(1) *Al. omittitur* ergo. (2) *Al.* circa. *Forte etiam* citra. (3) *Al.* ideoque. (4) *Al.* de divina natum essentia putares.

Ex EDITIONE P. NICOLAI.

a Sive in Concil. Ephes. part. III. ex hom. Theodoti Episcopi Ancyrani, quæ in diem natalem Salvatoris ab illo habita est, & præsente Cyrillo lecta, qui Concilio præerat.

Hieremiam: ad Deum autem non fit, quasi prius non ens apud ipsum: ex eo igitur quod iugiter est in eo, dicitur: *Et Verbum erat apud Deum*: quia nec a principio a Patre separatus est. CHRYSOSTOMUS (hom. III.) Non etiam dixit, In Deo erat, sed *Apud Deum erat*, eam quæ secundum hypostasim eius est æternitatem nobis ostendens. THEOPHYLACTUS (in hoc loco.) Videtur autem mihi quod Sabellius ex hoc dicto subversus est. Ipse enim dicebat, quod Pater, & Filius, & Spiritus sanctus una est persona, quæ aliquando ut Pater apparuit, aliquando ut Filius, aliquando ut Spiritus sanctus. Manifeste vero confunditur ex hoc verbo: *Et Verbum erat apud Deum*. Hic enim Evangelista alium declarat esse Filium, alium Deum, scilicet Patrem.

(c) HILARIUS II. de Trin. (l circ. med.) Dices: Verbum sonus vocis est, enuntiatio negotiorum, & elocutio cogitationum: hoc Verbum in principio apud Deum erat, quia sermo cogitationis æternus est, cum qui cogitat sit æternus. Sed quomodo in principio erat quod neque ante tempus, neque post tempus est? Et nescio an ipsum possit esse in tempore. Loquentium enim sermo neque est antequam loquantur, & cum locuti erunt, non erit: in eo enim ipso quod loquuntur, dum finiunt, iam non erit id unde cœperunt. Sed si primam sententiam rudis auditor admiseras, *In principio erat Verbum*; de sequenti quid quæris, *Et Verbum erat apud Deum*? Numquid audieras de Deo, ut sermonem reconditæ cogitationis acciperes; aut fefellerat Ioannem quid esset momenti inter inesse & adesse? Id enim quod in principio erat, non in altero esse, sed cum altero prædicatur. Statum igitur verbi, & nomen expecta: dicit namque: *Et Deus erat Verbum*. Cessat sonus vocis, & cogitationis eloquium. Verbum hic res est, non sonus; natura, non sermo; Deus, non inanitas est. HILARIUS VII. de Trin. (ante med.) Simplex autem nuncupatio est, & caret offendiculo adiectionis alienæ. Ad Moysen dictum est Exod. IV. „ Dedi te Deum Pharaoni: " sed numquid non adiecta nominis causa est, cum dicitur Pharaoni? Moyses enim Pharaoni Deus datus est, dum timetur, dum oratur, dum punit, dum medetur. Et aliud est Deum dari, & aliud Deum esse. Memini quoque & alterius nuncupationis, ubi dicitur Psal. LXXXI. „ Ego dixi, Dii estis: " sed in eo indulti nominis significatio est; & ubi refertur, Ego dixi, loquentis potius sermo est, quam rei nomen. Cum autem audio, *Et Deus erat Verbum*, non dictum solum audio Verbum, sed demonstratum esse intelligo quod Deus est. BASILIUS (hom. I. in princ. Ioan.) Sic igitur excludens accusationem blasphemantium, & quærentium quid est Verbum, respondet: *Et Deus erat Verbum*. THEOPHYLACTUS. Vel aliter continua. Postquam Verbum erat apud Deum, manifestum est quod duæ personæ erant, quamvis una natura in duabus existat: unde dicitur: *Et Deus erat Verbum*: ita ut una natura sit Patri, & Filio, cum sit una deitas. ORIGENES (tom. II. in Ioan.) Adiiciendum etiam, quod verbum in eo quod sit ad Prophetas, illustrat Prophetas sapientiæ lumine; apud Deum vero est Verbum obtinens ab eo quod sit Deus: unde prælocavit hoc quod est, *Verbum erat apud Deum*, ei quod est, *Deus erat Verbum*. CHRYSOSTOMUS (hom. III. cir. med.) Et non ut Plato, hoc quidem intellectum quemdam, hoc vero animam mundi esse dicens: hæc enim procul sunt a divina natura. Sed dicunt: Pater cum articuli adiectione dictus est Deus, Filius autem sine hac. (1) Quid ergo, cum Apostolus dicat ad Tit. II. „ Magni Dei, & Salvatoris nostri Iesu Christi: " & rursus Rom. IX. „ Qui est super omnia Deus: " sed & Romanis scribens dicit cap. I. „ Gratia vobis, & pax a Deo Patre nostro, " sine adiectione articuli. (2) Sed & superfluum erat hic apponere superius continue adiectum. Non igitur etsi non est adiectus Filio articulus, propter hoc Filius minor est Deus.

(d) HILARIUS II. de Trin. (cir. med.) Quia dixerat, *Deus erat Verbum*, trepido in dicto, & me insolens sermo commovet, cum unum Deum Prophetæ nuntiaverunt. Sed ne quo ultra trepidatio mea progredi possit, reddit sacramenti tanti piscator dispensationem, & refert ad unum omnia, sine contumelia, sine abolitione, sine tempore, dicens: *Hoc erat in principio apud Deum*: apud unum ingenitum Deum, ex quo ipse unius (3) unigenitus Deus est, prædicatur. THEOPHYLACTUS. Et rursus ne suspicio diabolica aliquos conturbaret, ne forte cum Verbum Deus sit, insurrexerit contra Patrem, ut aliqui fabulantur Gentilium, & separatus a Patre fuerit ipsi Patri contrarius, dicit: *Hoc erat in principio apud Deum*; quasi dicat: Hoc Dei Verbum numquam a Deo

(1) *Al.* Quid ergo Apostolus dicit. (2) *Al.* Aliter & superfluum. (3) *Al.* ingenitus.

Deo extitit (1) separatum. CHRYSOSTOMUS (hom. III. paulo post prin.) Vel ne audiens, *In principio erat Verbum*, æviternum quidem æstimes, seniorem vero spatio aliquo Patris vitam suscipias, induxit: *Hoc erat in principio apud Deum*: non enim fuit umquam solitarius ab illo; sed semper Deus apud Deum erat. (Ibid. cir. med.) Vel quia dixerat, *Deus erat Verbum*, ut non æstimet quis minorem esse deitatem Filii, confestim cognoscitiva propriæ deitatis ponit, & æternitatem assumens, cum dicit: *Hoc erat in principio apud Deum*; & quod factum est adiiciens: *Omnia per ipsum facta sunt*. ORIGENES (tom. II. in Ioan.) Vel aliter. Postquam præmiserat tres propositiones Evangelista, resumit tria in unum, dicens: *Hoc erat in principio apud Deum*. In primo enim trium didicimus, in quo erat Verbum, quia *in principio erat*; in secundo apud quem, quia *apud Deum*; in tertio quid erat Verbum, quia *Deus*. Velut ergo demonstrans (2) Verbum prædictum, Deum, per hoc quod dicit *hoc*, & colligens in propositionem quartam hoc quod est, *In principio erat Verbum*, & *Verbum erat apud Deum*, & *Deus erat Verbum*, ait: *Hoc erat in principio apud Deum*. Quærat autem aliquis, cur non est dictum: In principio erat Verbum Dei, & Verbum Dei erat apud Deum, & Deus erat Verbum Dei. Quisquis autem unicam veritatem fatebitur esse; palam est quoniam & demonstratio eius, quæ est sapientia, una est. Sed si veritas una, & sapientia una, Verbum quoque quod veritatem enuntiat, & sapientiam expandit in his qui susceptibiles sunt, unum siquidem erit. Nec hoc dicimus inficiantes Verbum Dei fore; sed ostendentes utilitatem omissionis huius vocabuli Dei. Ipse quoque Ioannes in Apocalypsis XIX. dicit: „ Et nomen eius Verbum Dei. " ALCUINUS. Qualiter autem ponit substantivum verbum *erat*? Ut intelligeres omnia tempora prævenisse coæternum Deo Patri Verbum.

(e) ALCUINUS. Postquam dixit de natura Filii, de operatione eius subiungit, dicens: *Omnia per ipsum facta sunt*; idest, quicquid est sive in substantia, sive in aliqua proprietate. HILARIUS II. de Trin. (cir. med.) Vel aliter. Erat quidem Verbum in principio, sed potuit non esse ante principium. Sed quid ille? *Omnia per ipsum facta sunt*. Infinitum est per quod fit omne quod factum est; & cum ab eo sint omnia, & tempus ab eo est. CHRYSOSTOMUS (hom. IV.) Moyses quidem incipiens Scripturam veteris testamenti, de sensibilibus nobis loquitur, & hęc enumerat per multa. „ In principio enim (ait) fecit Deus „ cælum, & terram: " Deinde inducit, quoniam & lux facta est, & firmamentum, & stellarum naturæ, & genera animalium. Evangelista vero hæc omnia excedens uno verbo comprehendit, ut cognita auditoribus, ad altiorem festinans materiam, totum hunc librum instituens non de operibus, sed de conditore. AUGUSTINUS I. super Genesim ad litteram (cap. II.) Cum enim dicitur, *Omnia per ipsum facta sunt*, satis ostenditur & lux per ipsum facta, cum dixit Deus, (3) „ Fiat lux; " & similiter de aliis. Quod si ita est, æternum est, quod ait Deus, „ Fiat lux, " quia Verbum Dei, Deus apud Deum, Patri coæternus est quamvis creatura temporalis facta sit. Cum enim verba sint temporis, cum dicimus, Quando, & aliquando, æternum tamen est in Verbo Dei, quando aliquid fieri debeat; & tunc fit quando fieri debuisse in illo Verbo est, in quo non est quando, & aliquando: quoniam totum illud Verbum æternum est. AUGUSTINUS super Ioan. (tract. I.) Quomodo ergo potest fieri ut Verbum Dei factum sit, quando Deus per Verbum fecit omnia? Si & Verbum ipsum factum est, per quod aliud Verbum factum est? Si hoc dicis, quia est verbum Verbi, per quod factum est illud, ipsum dico ego unigenitum Filium Dei. Si autem non dicis Verbum Dei, concede non factum Verbum per quod facta sunt omnia. AUGUSTINUS I. de Trin. (cap. VI.) Et si factum non est, creatura non est; si autem creatura non est, eiusdem cum Patre substantiæ est: omnis enim substantia quæ Deus non est, creatura est; & quæ creatura non est, Deus est. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Solent autem Arriani dicere, quod sicut per serram ostium fieri dicimus, quasi per organum; sic & per Filium omnia facta fuisse dicuntur, non quod ipse sit factor, sed organum; & sic facturam aiunt Filium, tamquam factum ad hoc ut per eum omnia fierent. Nos autem ad huiusmodi fictores mendacii simpliciter respondemus, Si enim, ut dicitis, Pater creasset ad hoc Filium ut eo tamquam organo uteretur, videretur quod inhonorabilior sit Filius quam quæ facta sunt; sicut ea quæ per serram sunt facta, ipso organo nobiliora existunt: nam serra propter ipsa facta est. Sic & propter ipsa quæ facta

(1) *Al.* separatim. (2) *Al.* Verbum, & Deum prædictum Deum. (3) *Al.* Erat lux.

cta sunt, ut aiunt, Pater creavit Filium; tamquam si non deberet Deus cuncta creare, nequaquam Filium produxisset. Quid his verbis insanius? Sed aiunt: Quare non dixit, quod omnia Verbum fecit; sed usus est hac præpositione *per*? Ne Filium ingenitum intelligeres, & sine principio, & Dei conditorem. CHRYSOSTOMUS (hom. IV.) Sed si præpositio *per* conturbat te, & quæris in Scriptura quod ipsum Verbum omnia faceret, audi David Psal. CI. „ Initio tu, „ Domine, terram fundasti, & opera ma„ nuum tuarum sunt cæli. "Quod autem hoc de Unigenito dixerit, addisces ab Apostolo utente hoc verbo in Epistola ad Hebræos de Filio. Si vero de Patre hoc Prophetam dixisse dicis, Paulum vero (1) Filio adaptasse; idem fit rursus. Neque enim id Filio convenire dixisset, nisi vehementer consideraret quoniam quæ sunt dignitatis, cohonorabilia sunt utrique. Si rursus *per* præpositio aliquam subiectionem tibi videtur inducere, cur Paulus eam de Patre ponit? „ Fidelis „ (inquit I. Corinth. I.) Dominus, per quem „ vocati sumus in societatem Filii eius. " Et iterum II. Corinth. I. „ Paulus Aposto„ lus per voluntatem Dei. ORIGENES (tom. II.) Erravit etiam in hoc Valentinus, dicens, Verbum esse quod mundanæ creationis præstitit causam creatori. Sed si sic se habet veritas rerum, prout ipse intelligit, oportebat scriptum fore per (2) creatorem universa consistere a Verbo, non autem e contra per Verbum a creatore.

(f) CHRYSOSTOMUS (hom. IV.) Ut non æstimes, tum dicit, *Omnia per ipsum facta sunt*, illa omnia solum dicere eum quæ a Moyse dicta sunt, convenienter inducit: *Et sine ipso factum est nihil*, sive visibile quid, sive intelligibile. Vel aliter. Ne hoc quod dixit, *Omnia per ipsum facta sunt*, de signis suspiceris nunc dici, de quibus reliqui Evangelistæ locuti sunt, inducit: *Et sine ipso factum est nihil*. HILARIUS (Lib. II. de Trin. circa med.) (3) Vel aliter. Hoc quod dicitur, *Omnia per ipsum facta sunt*, non habet modum: est ingenitus qui factus a nemine est, est & ipse genitus ab innato. Reddidit auctorem cum socium professus est, (4) dicens: *Sine ipso factum est nihil*: cum enim nihil sine eo, intelligo non esse solum: quia alius est per quem, alius sine quo non. ORIGENES in hom. (III. in diver. loc.) Vel aliter. Ne existimares ea quæ per Verbum facta sunt, per se existentia, non contenta a Verbo, ait: *Et sine ipso factum est nihil*; hoc est, nihil factum est extra ipsum: quia ipse ambit omnia, conservans ea. AUGUSTINUS de Quæst. nov. & vet. testa. (quæst. XCVII.) Vel dicens, *Sine ipso factum est nihil*, nullo modo ipsum facturam esse suspicari debere edocuit. Quomodo enim potest dici, Ipse est factura, cum nihil dicatur Deus sine ipso fecisse? ORIGENES super Ioan. (tom. II.) Vel aliter. Si omnia per Verbum facta sunt; de numero vero omnium est malitia, & totus fluxus peccati; & hæc per Verbum facta sunt: & hoc est falsum. Quantum igitur ad significata, nihil, & non ens, unum sunt. Videtur autem Apostolus non entia prava dicere. „ Vocat (inquit Rom. IV.) Deus ea quæ „ non sunt tamquam ea quæ sunt. " Totaque pravitas nihil dicitur, dum absque Verbo facta est. AUGUSTINUS super Ioan. (tract. I.) Peccatum enim non per ipsum factum est: & manifestum est quia peccatum nihil est, & nihil fiunt homines cum peccant. Et idolum non per Verbum factum est: habet quidem formam quamdam humanam, (5) & ipse homo per Verbum factus est; sed forma hominis in idolo non per Verbum facta est: scriptum est enim I. Corinth. VIII. „ Scimus quod nihil „ est idolum. " Ergo ista non sunt facta per Verbum; sed quæcumque facta sunt naturaliter, universa natura rerum, omnis omnino creatura ab Angelo usque ad vermiculum. ORIGENES (tomo II.) Valentinus autem exclusit ab omnibus per Verbum factis quæ sunt in sæculis facta, quæ credit ante Verbum extitisse, præter evidentiam loquens: siquidem quæ putantur ab eo divina, removentur ab omnibus; quæ autem, velut ipse putat, penitus destruuntur, vere dicuntur omnia. Quidam enim falso dicunt diabolum non esse creaturam Dei: inquantum enim diabolus est, creatura Dei non est; is autem cui accidit esse diabolum, divina est creatura; ac si diceremus, homicidam creaturam Dei non esse, qui tamen in eo quod homo est, creatura Dei est. AUGUSTINUS de Natura boni (cap. XXV.) Non autem sunt audienda deliramenta hominum, qui nihil hoc loco aliquid intelligendum esse putant, quia ipsum nihil in fine sententiæ positum est: nec intelligunt

(1) *Al.* Filium adoptasse. (2) *Al.* creationem. (3) *Al.* Vel aliter dicitur hoc quod dicitur &c.
(4) *Addit Nicolaius* Evangelista. (5) *Al.* Sed ipse homo per Verbum factus est. Nam forma hominis &c.

nihil interesse utrum dicatur, Sine ipso nihil factum est, an *Sine ipso factum est nihil*. ORIGENES (tomo II.) Si accipiatur verbum pro eo quod in quolibet hominum est, quia & ipsum insitum est cuilibet ab eo quod in principio erat Verbum, etiam sine hoc verbo nihil committimus, simpliciter accipiendo quod dicitur, *Nihil*. Ait enim Apostolus quod sine lege peccatum mortuum erat, adveniente vero mandato peccatum revixit: non enim reputatur peccatum lege non existente; sed nec peccatum erat, non existente Verbo: quia Dominus dicit infra XV. *Si non venissem, & essem illis locutus, peccatum non haberent*. Quælibet enim excusatio deficit volenti dare responsum de crimine, dum Verbo præsente, ac iudicante quid est agendum, non obedit quis illi. Nec propter hoc inculpandum est Verbum, sicut nec magister, per cuius disciplinam non remanet locus excusationis discipulo delinquenti velut de ignorantia. Omnia ergo per Verbum facta sunt, non solum naturalia, sed etiam quæ ab irrationabilibus fiunt.

(g) BEDA (in I. cap. Ioan.) Quia Evangelista dixit omnem creaturam factam esse per Verbum, ne quis forte crederet mutabilem eius voluntatem, quasi qui subito vellet facere creaturam quam ab æterno numquam ante fecisset; ideo docere curavit, factam quidem creaturam in tempore, sed in æterna creatoris sapientia, quando, & quos (1) crearet semper fuisse dispositum: unde dicit: *Quod factum est in ipso, vita erat*. AUGUSTINUS super Ioannem (tract. I. aliq. ante fin.) Potest autem sic punctari. *Quod factum est in ipso*, & postea dicatur, *Vita erat*. Ergo totum vita est, si sic pronuntiaverimus: quid enim non in illo factum est? Ipse est enim sapientia Dei, (2) & dicitur in Psalmo CII. „ Omnia in „ sapientia fecisti. " Omnia igitur sicut per illum, ita & in illo facta sunt. Si ergo quod in illo factum est, vita est; ergo & terra vita est, & lapis (3) vita est. Inhonestum est sic intelligere, ne nobis subrepat secta Manichæorum, & dicat, quia habet vitam lapis, & habet vitam paries: solent enim ista deliran tes dicere; & cum reprehensi fuerint, ac repulsi, quasi de Scripturis proferunt dicentes: Ut quid dictum est: *Quod factum est in ipso, vita erat*? Pronuntia (4) ergo sic. *Quod factum est*, hic subdistingue, & deinde infer, *in ipso vita erat*. Facta est enim terra; sed ipsa terra quæ facta est, non est vita. Est autem in ipsa Dei sapientia spiritualiter ratio quædam qua terra facta est; hæc vita est. Sicut arca in omni opere non est vita; arca in arte vita est, quia vivit anima artificis. Sic ergo quia sapientia Dei, per quam facta sunt omnia, secundum artem continet omnia quæ fiunt per ipsam artem, non hæc continuo sunt vita; sed quidquid factum est, vita est in illo. ORIGENES in hom. (II. in div. locos, ante med.) Potest autem & sic distingui sine errore: *Quod factum est in ipso*, & postea dicatur, *vita erat*; ut sit sensus: Omnia quæ per ipsum, & in ipso facta sunt, in ipso vita sunt, & unum sunt. Erant enim, hoc est in ipso subsistunt causaliter, priusquam sint in seipsis effective. Sed si quæris, quomodo, & qua ratione omnia quæ per Verbum facta sunt, in ipso vitaliter, & uniformiter, & causaliter subsistunt; accipe exempla ex creaturarum natura. Conspice quomodo omnium rerum quas mundi huius sensibilis globositas comprehendit, causæ simul, & uniformiter in isto sole, qui est maximum mundi luminare, subsistunt, quomodo numerositas herbarum, & fructuum in singulis seminibus simul continetur; quomodo multiplices regulæ in arte artificis unum sunt, & in animo disponentis vivunt; quomodo infinitus linearum numerus in uno puncto unum subsistit; (5) & huiusmodi varia perspice exempla, ex quibus velut physicæ theoriæ pennis poteris arcana Verbi mentis acie inspicere, & quantum datur humanis rationibus, videre quomodo omnia quæ per Verbum sunt facta, in ipso vivunt, & facta sunt. HILARIUS (II. Lib. de Trin. par. a med.) Vel aliter potest legi. In eo quod dixerat, *Sine ipso factum est nihil*, posset aliquis perturbatus dicere: Est ergo aliquid per alterum factum, quod tamen non sit sine eo factum; & si aliquid per alterum, licet non sine eo, iam non per eum omnia, quia aliud est fecisse, aliud est intervenisse facienti. Enarrat ergo Evangelista quid non sine eo factum sit, dicens: *Quod factum est in eo*. Hoc igitur non sine eo quod (6) in eo factum est: nam id quod in eo factum est, etiam per eum factum est: omnia enim per ipsum, & in ipso creata sunt. In ipso autem creata, quia nascebatur creator Deus; sed ex hoc sine eo nihil factum est, quod tamen

(1) *Al.* curaret. (2) *Al.* ut. (3) *Al. omittitur* vita. (4) *Al. deest* ergo. (5) *Al.* & huius varia item & huius naturalia. *Nicol ai autem legis* & huiusmodi naturalia varia. (6) *Al. omittitur* in eo.

tamen in eo factum est, quia nascens Deus vita erat, & qui vita erat, non posteaquam natus erat, factus est vita. Nihil ergo sine eo fiebat ex his quæ in eo fiebant, quia vita est in quo fiebant; & Deus qui ab eo natus est, non posteaquam natus est, sed nascendo quoque extitit. CHRYSOSTOMUS (hom. IV. in Ioan.) Vel aliter. Non apponemus finale punctum, ubi dicitur, *Sine ipso factum est nihil*, secundum hæreticos. Illi enim volentes Spiritum sanctum creatum dicere, aiunt: *Quod factum est in ipso, vita erat*. Sed ita non potest intelligi. Primum quidem neque tempus erat hic Spiritus sancti meminisse; sed si de sancto Spiritu hoc dictum est; age, secundum eorum interim legamus modum: ita enim nobis hoc inconveniens erit: cum enim dicitur, *Quod factum est in ipso, vita erat*: Spiritum sanctum dicunt dictum esse vitam; sed vita hæc & lux invenitur esse: inducit enim: *Vita erat lux hominum*. Quocirca, secundum eos, lucem omnium hunc Spiritum dicit. Quod autem superius Verbum dixit, hic consequenter & Deum, & vitam, & lucem nominat. *Verbum autem caro factum est*: erit igitur Spiritus sanctus incarnatus, non Filius. Ideo dimittentes hunc modum legendi, ad decentem veniamus lectionem, & expositionem; hoc autem est cum dicitur: *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil quod factum est*: ibi quiescere fac sermonem: deinde ab ea quæ deinceps est dictione incipe quæ dicit, *In ipso vita erat*; ac si dicat: *Sine eo factum est nihil quod factum est*, idest factibilium. Vides qualiter hac brevi adiectione omnia correxit supervenientia inconvenientia. Inducens enim, *Sine eo factum est nihil*, & adiiciens, *Quod factum est*, & intelligibilia comprehendit, & Spiritum sanctum excepit: Spiritus enim sanctus factibilis non est. Hæc igitur quæ dicta sunt, de conditione rerum dixit Ioannes. Inducit autem & eum qui est de providentia sermonem, dicens, *In ipso vita erat*. Quemadmodum in fonte qui generat abyssos, & in nullo minoratur fons; ita & in operatione Unigeniti quæcumque credas per eum facta esse, non minor ipse factus est. Nomen autem vitæ hic non solum conditionis est, sed & providentiæ rerum, quæ est secundum permanentiam earum. Cum autem audis quoniam *in ipso vita erat*, ne compositum æstimes: *sicut enim Pater habet vitam in seipso, ita dedit & Filio vitam habere*: infra V. Ergo sicut Patrem non utique dices compositum esse, ita nec Filium. ORIGENES (tomo III.) Vel aliter. Oportet scire quod Salvator quædam dicit non sibi esse, sed aliis; quædam vero & sibi, & aliis. In hoc ergo quod dicitur, *Quod factum est in Verbo, vita erat*, scrutandum est an sibi, & aliis vita est, vel aliis tantum; & si aliis, quibus aliis. Idem autem est vita & lux; Lux autem hominum est: sit itaque hominum vita, quorum est lux; & sic in eo quod dicitur vita, Salvator (1) dicitur non sibi, sed aliis. Hæc quidem vita verbo præexistenti, aderit, ex eo quod expiata a peccatis anima sit serena, & vita inseratur ei qui Verbi Dei se susceptibilem statuit. Unde Verbum quidem in principio non dixit factum: non enim erat quando principium Verbo careret. Vita autem hominum non semper erat in Verbo; sed hæc vita hominum facta est, eo quod vita est lux hominum: cum enim homo non erat, nec lux hominum erat, luce secundum habitudinem ad homines intellecta; & ideo dicit: *Quod factum est in verbo, vita erat*; non autem, Quod erat in verbo, vita erat. Invenitur autem alia littera non incongrue habens: *Quod factum est in eo, vita est*. Si autem intelligamus vitam hominum quæ in Verbo fit, eum esse qui dixit infra XIV. *Ego sum vita*, fatebimur neminem infidelium Christi vivere; sed cunctos esse mortuos qui non vivunt in Deo.

(h) THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Dixerat, *In ipso vita erat*, ne putares quod absque vita sit Verbum; (2) nunc ostendit quod vita sit spiritalis, & lux rationalibus cunctis: unde dicitur: *Et vita erat lux hominum*; quasi dicat: Lux ista non est sensibilis, sed intellectualis, illuminans ipsam animam. AUGUSTINUS super Ioannem (tract. I.) Ex ipsa enim vita illuminantur homines, pecora non illuminantur: quia non habent rationales mentes, quæ possint videre sapientiam; homo autem factus ad imaginem Dei, habet rationalem mentem, per quam possit percipere sapientiam. Ergo illa vita per quam facta sunt omnia, lux est, & non quorumcumque animalium, sed hominum. THEOPHYLACTUS. Non autem dixit, Lux est solum Iudæis, sed omnium ho-

(1) *Al. deest* dicitur. *Locum sic exhibet P. Nicolai*. Et sic in eo quod dicitur vita, dici potest Salvator non sibi, sed aliis vita, quorum etiam est lux. Hæc quidem vita Verbo Dei inseparabiliter adest, et ab ipso extitit simul atque facta fuerit. Oportet enim ut in anima præexistat ratio, sive verbum ad eam expurgandam; quatenus expiata hoc modo a peccatis pura sit, et sic vita ingeneretur, vel inseratur ei qui Verbi Dei susceptibilem se statuit. Unde Verbum etc. (2) *Al.* sed vita sit etc.

hominum: omnes enim homines, inquantum intellectum, & rationem recepimus ab eo quod nos condidit Verbo, intantum ab eo illuminari dicimur: nam ratio nobis tradita; per quam rationales dicimur, lux est ad operanda nos dirigens, & non operanda. ORIGENES (tract. III. super Ioan. cap. I. super *Quod factum est, in ipso vita erat*.) Non est autem prætermittendum quod vitam præmittit luci hominum: inconsequens enim erat illuminari non viventem, & advenire illuminationi vitam. Si autem idem est *Vita erat lux hominum*, quod solum hominum, erit Christus lux, atque vita solorum hominum. Hoc autem opinari hæreticum est. Non igitur quicquid dicitur alicuorum, illorum solum est: scriptum est enim de Deo, quod sit Deus Abraham, Isaac, & Iacob, non tamen istorum tantum patrum dictus est Deus. Non ergo ex eo quod dicitur, *Lux hominum*, excluditur quin sit aliorum. (1) Alius vero contendit ex eo quod scriptum est Gen. I. „ Faciamus hominem ad imaginem nostram, “ quod quidquid ad imaginem ac similitudinem Dei factum est, intelligi debet per hominem. Sic igitur lux hominum lux cuiuslibet rationalis creaturæ est.

(i) AUGUSTINUS super Ioannem (tract. I.) Quia vita illa est lux hominum, sed stulta corda capere istam lucem non possunt, quia peccatis suis aggravantur, ut eam videre non possint; ne ideo cogitent quasi absentem esse lucem, quia eam videre non possunt, sequitur: *Et lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt*. Quomodo enim homo positus in sole cæcus, præsens est illi sol, sed ipse soli (2) absens est; sic omnis stultus cæcus est, & præsens est illi sapientia. Sed cum cæco præsens est, oculis eius absens est, non quia illa ipsi absens est, sed quia ipse absens est ab illa. (3) ORIGENES (in Ioan. tom. III.) Tenebræ autem huiusmodi hominum non natura sunt, secundum illud Pauli Ephes. V. „ Eramus aliquando tenebræ, nunc autem „ lux in Domino. “ ORIGENES in hom. (homil. II. in div. locos.) Vel aliter. Lux in tenebris fidelium animarum lucet, a fide inchoans, ad spem trahens. Imperitorum vero cordium perfidia, & ignorantia lucem Verbi Dei in carne fulgentis non comprehenderunt. Sed iste sensus moralis est. Physica vero horum verborum theoria talis est. Humana natura, etsi non peccaret, suis propriis viribus lucere non posset: non enim naturaliter lux est, sed particeps lucis: capax siquidem sapientiæ est, non ipsa sapientia. Sicut ergo aer per semetipsum non lucet, sed tenebrarum vocabulo nuncupatur; ita nostra natura dum per seipsam consideratur, quædam tenebrosa substantia est, capax ac particeps lucis sapientiæ: & sicut aer dum solares radios participat, non dicitur per se lucere, sed solis splendor in eo apparere; ita rationabilis nostræ naturæ pars, dum præsentiam Verbi Dei possidet, non per se res intelligibiles, & Deum suum, sed per insitum sibi divinum lumen cognoscit. *Lux* itaque *in tenebris lucet*: quia Dei Verbum vita, & lux hominum in nostra natura, quæ per se investigata, & considerata, informis quædam tenebrositas invenitur, lucere non desinit: & quoniam ipsa lux omni creaturæ est incomprehensibilis. „ *tenebræ eam non comprehenderunt*. CHRYSOSTOMUS (hom. IV.) Vel aliter totum ab illo loco, *Et vita erat.*

(1) *Al.* alios vero continens, eo quod est „ Faciamus hominem ad imaginem nostram, “ quidquid etc. (2) *Al.* absistens, *& sic infra*. (3) *Loco horum, quæ in omnibus a nobis consultis exemplis habentur, sequentia reponit Nicolai, priora velut inepte ac sine indice loci posita sugillando*. ORIGENES (tract. sive tomo II. in Ioan.) Quod si vita idem est cum luce hominum, nullus qui sit in tenebris, vivit, nec ullus viventium est in tenebris; cum omnis qui vivit sit etiam in luce, ac e converso quisquis est in luce simul etiam vivat. Rursus, quoniam ex his quæ disseruimus de contrariis, intelligi possunt contraria prætermissa; disseritur autem de vita, et luce hominum; contrarium autem vitæ mors est, et contrarium luci hominum tenebræ hominum: videre est quod qui in tenebris existat hominum, is etiam sit in morte; & quæ sunt mortis agens non alibi sit quam in tenebris; qui vero agit quæ sunt lucis, vel is cuius opera lucent coram hominibus, & qui memor est Dei, non est in morte; iuxta illud quod Psal. VI. dicitur: Nihil rei cum morte habet qui memor est tui. An vero tenebræ hominum, et mors natura talia sint necne, alterius est considerationis. Nos eramus aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino, etiamsi sancti spiritualesque aliquo modo simus. Quisquis fuit aliquando tenebræ, factus est sicut Paulus tenebræ, cum esset capax et aptus ut fieret lux in Domino, etc. (Et rursus hom. II. in divers.) Vel aliter. Lux hominum est Dominus noster Iesus Christus, qui omni rationali et intellectuali creaturæ seipsum in natura humana manifestavit, et mysteria suæ divinitatis, qua æqualis est Patri, fidelium cordibus reseravit, secundum illud Apostoli (ad Ephes. cap. V.) *Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino*. Dic. igitur, *Lux in tenebris lucet*, quia totum genus hominum non ex natura, sed merito peccati originalis in tenebris erat ignorantiæ veritatis; post ortum autem ex Virgine in cordibus cognoscentium lucet Christus. Quia tamen sunt qui adhuc in tenebris obscurissimis impietatis, et perfidiæ manent; Evangelista subiungit: *Et tenebræ eam non comprehenderunt*; quasi dicat: Lux in tenebris fidelium animarum lucet, a fide inchoans, ad spem trahens, imperitorum vero cordium etc.

erat lux hominum. Primum nos de conditione docuerat, deinde dicit & quæ secundum animam bona præbuit nobis veniens Verbum: unde dicit: *Et vita erat lux hominum*. Non dicit, Lux Iudæorum; sed universaliter hominum: non enim Iudæi solum, sed & Gentes ad hanc venerunt cognitionem. Non autem adiecit & Angelorum: quoniam ei de natura humana sermo est, quibus Verbum venit evangelizans bona. ORIGENES (tom. II. in Ioan. ubi supra.) Quærunt autem quare non Verbum lux hominum dictum est, sed vita quæ in Verbo fit: quibus respondemus: Quia vita quæ ad præsens, non ea quæ communis est rationalium, & irrationalium dicitur, sed quæ adiungitur verbo quod in nobis fit per participationem Verbi primarii ad discernendum apparentem vitam, & non veram, & cupiendam veram vitam. Prius ergo participamus vitam quæ apud quosdam quidem est potentia, non actu lux; (1) qui scilicet non sunt avidi perquirere quæ ad scientiam pertinent; apud quosdam vero & actu lux efficitur, qui, secundum Apostolum, æmulantur dona meliora, scilicet verbum sapientiæ. Si tamen & tunc idem est vita & lux hominum, nullus manens in tenebris perfecte vivere comprobatur, nec quisquam viventium consistit in tenebris. CHRYSOSTOMUS (homil. IV. in Ioan. a med. illius.) Vita enim adveniente nobis, solutum est mortis imperium, & luce lucente nobis, non ultra sunt tenebræ; sed semper manet vita quam mors superare non potest, nec tenebræ lucem: unde sequitur: *Et lux in tenebris lucet*. Tenebras mortem, & errorem dicit: nam lux quidem sensibilis non in tenebris lucet, sed sine illis; prædicatio vero Christi in medio erroris regnantis fulsit, & eum disparere fecit, & in vitam mortem fecit mortuus Christus, ita eam superans ut eos qui detinebantur reduceret. Quia igitur neque mors eam superavit, neque error; sed fulgida est eius prædicatio ubique, & lucet cum propria fortitudine; propterea subdit: *Et tenebræ eam non comprehenderunt*. ORIGENES (tomo II. super illud I. Ioan. *Lux in tenebris lucet*.) Est etiam sciendum, quod sicut lux hominum nomen est duarum spiritualium rerum, sic & tenebræ: dicimus enim hominum lucem possidentem, opera lucis perficere, & etiam cognoscere quasi illustratum lumine scientiæ; & e contrario tenebras dicimus illicitos actus, & eam quæ videtur scientia, non est autem. Sicut autem Pater lux est, & in eo tenebræ non sunt ullæ, sic & Salvator. Sed quia similitudinem carnis peccati subiit, non incongrue de eo dicitur, quod tenebræ in eo sunt aliquæ, ipso in se suscipiente nostras tenebras, ut eas dissiparet. Hæc igitur lux, quæ facta est vita hominum, radiat in tenebris animarum nostrarum, & venit ubi princeps tenebrarum harum cum genere bellat humano. Hanc lucem persecutæ sunt tenebræ; quod patet ex his quæ Salvator, & eius filii sustinent, pugnantibus tenebris contra filios lucis. Verum quia Deus patrocinatur, non invalescunt: unde non apprehendunt lucem, vel quia celeritatem cursus lucis subsequi non valent propter propriam tarditatem, vel quia si supervenientem expectant, fugantur luce appropinquante. Oportet autem id considerare, quod non semper tenebræ in sinistra parte sumuntur, sed quandoque in bona, secundum Psalm. XVII. „ Posuit tenebras latibulum suum: “ dum ea quæ sunt erga Deum, ignota, & imperceptibilia sunt. De hac ergo laudata caligine dicam, quoniam versus lucem pergit, illamque apprehendit: quia quod erat caligo, dum ignorabatur, in lucem cognitam vertitur ei qui didicit. AUGUSTINUS X. de Civitate Dei (cap. lxxxix. circa finem.) Hoc autem initium sancti Evangelii quidam Platonicus aureis litteris perscribendum, & per omnes Ecclesias in locis eminentissimis proponendum esse dicebat. BEDA (cap. I. in Ioan.) Nam alii Evangelistæ Christum in tempore natum describunt, Ioannes vero eumdem in principio testatur fuisse, dicens: *In principio erat Verbum*. Alii inter homines eum subito apparuisse commemorant, ille ipsum apud Deum semper fuisse testatur, dicens: *Et verbum erat apud Deum*. Alii eum verum hominem, ille verum confirmat Deum, dicens: *Et Deus erat Verbum*. Alii hominem apud homines eum temporaliter conversatum, ille Deum apud Deum in principio manentem ostendit, dicens: *Hoc erat in principio apud Deum*. Alii magnalia quæ in homine gessit perhibent, ille quod omnem creaturam per ipsum (2) Deus Pater fecerit, docet, dicens: *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil*.

(k) AUGUSTINUS (tract. II. sparsim.) Ea quæ dicta sunt superius, de divinitate Christi dicta sunt, qui sic venit ad nos, secundum quod apparuit homo. Quia igitur sic erat homo ut lateret in illo

(1) *Al. omittitur* qui. (2) *Al.* Deum.

lo Deus, missus est ante illum magnus homo, per cuius testimonium inveniretur plusquam homo. Et quis est hic? *Fuit homo*. THEOPHYLACTUS. Non Angelus, ut suspicionem multorum destrueret. AUGUSTINUS (tract. II.) Et (1) quomodo posset iste verum de Deo dicere, nisi missus a Deo? CHRYSOSTOMUS (hom. V.) Nihil de reliquo humanum esse æstimo eorum quæ dicuntur ab illo: non enim quæ eius sunt, sed quæ mittentis omnia loquitur: ideo & Angelus nuncupatus est a Propheta (Malach. III.) dicente: „Ego mitto Angelum meum." Angeli enim virtus est nihil proprium dicere. (2) Hoc autem quod dicit, *Fuit missus*, non eius qui ad esse processus ostensivum est. Sicut autem Esaias missus fuit non aliunde (3) quam a mundo, sed a statu quo vidit Dominum sedentem super solium excelsum, & elevatum, ad plebem; sic & Ioannes a deserto ad baptizandum mittitur: ait enim: *Qui misit me baptizare, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto*. AUGUSTINUS (tract. II.) Quid vocabatur? *Cui nomen erat Ioannes*. ALCUINUS. Id est gratia Dei, vel in quo est gratia, qui gratiam novi testamenti, idest Christum, suo testimonio primum mundo innotuit. Vel Ioannes interpretatur cui donatum est, quia per gratiam Dei donatum est illi Regem regum non solum præcurrere, sed etiam baptizare. AUGUSTINUS (tract. II.) Quare venit? *Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine*. ORIGENES (tom. V.) Quidam improbare nituntur edita de Christo testimonia Prophetarum, dicentes, non egere testibus Dei Filium habentem credulitatis sufficientiam tum in his quæ protulit salubribus verbis, tum in mirabilibus operibus suis. Siquidem & Moyses credi meruit per verbum, & virtutes, non egens præviis testibus. Ad hoc dicendum est, quod multis existentibus caussis inducentibus ad credendum, plerumque quidam ex hac demonstratione non admirantur, ex alia vero habent caussam ut credant. Deus autem est qui pro cunctis hominibus homo factus est. Constat igitur quosdam ex dictis propheticis ad Christi admirationem coactos, mirantes tot Prophetarum ante eius adventum (4) voces, constituentes nativitatis eius locum, & alia huiusmodi. Illud quoque advertendum, quod prodigiosæ virtutes ad credendum provocare poterant eos qui tempore Christi erant, non autem post longa tempora: nam fabulosa quædam æstimata fuerunt: plus enim peractis virtutibus facit ad credulitatem quæ cum virtutibus quæritur prophetia. Est autem & tale quid dicere, quod quidam in hoc quod testimonium (5) perhibent Deo, honorati sunt. Privare vult ergo chorum Prophetarum ingenti gratia qui dicit, illos non oportere de Christo testimonium exhibere. Accessit autem his Ioannes, ut testimonium de luce perhiberet. CHRYSOSTOMUS (homil. V. in Ioan.) Non ea indigente testimonio; sed propter quid, ipse Ioannes docet, dicens: *Ut omnes crederent per illum*. Sicut enim carnem induit, ne omnes perderet; ita & præconem hominem misit, ut cognatam audientes vocem, facilius advenirent. BEDA. Non autem ait, Ut omnes crederent in illum: „maledictus enim „homo qui confidit in homine:" Hier. XVII. sed *ut omnes crederent per illum*; hoc est, per illius testimonium crederent in lucem. THEOPHYLACTUS. Si vero aliqui non crediderint, excusabilis permanet ipse: (6) nam sicut si aliquis includens se in domo caliginis, & ipsum solis radius non illustret, ipse caussam tribuit, & non sol; sic Ioannes, ut omnes crederent, missus fuit; sed si minime consecutum est, ipse huius rei caussa non extitit. CHRYSOSTOMUS (homil. V. in Ioan.) Quia vero multum apud nos maior qui testatur, eo cui testimonium perhibet, & dignior fide esse videtur; ne quis & de Ioanne hoc suspicetur, hanc suspicionem destruit, dicens: *Non erat ille lux; sed ut testimonium perhiberet de lumine*. Si vero non huic instans opinioni hoc resumpsit, *Ut testimonium perhiberet de lumine*, superfluum esset quod dicitur, & magis iteratio sermonis quam explanatio doctrinæ. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Sed dicet aliquis: Ergo neque Ioannem, neque sanctorum quempiam lucem esse, vel fuisse dicemus. Sed si sanctorum aliquem lucem velimus dicere, ponemus lucem absque articulo; ut si interrogatus fueris, utrum Ioannes est lux sine articulo, secure concedas; si vero cum articulo, non concedas. Non enim est ipsa lux principalior, sed lux dicitur

(1) *Al*. Et quomodo posset iste verum de Deo diceret Missus a Deo. (2) *Ad marginem Veneta Nicolini editionis hæc notantur*. Origenes in Ioan. super *Hic venit in testimonium*. (3) *Al*. non eius qui adesse aliunde quam a mundo processus ostensivum est. Sicut autem &c. *Legit P. Nicolai* non eius qui ad esse, sed qui ad ministerium processus ostensivum est. (4) *Al*. vocem. *Nicolai autem ut sensus melius constaret legendo* vocem, *habet* qui constituunt. (5) *Al*. præbent. (6) *Al*. nam etsi.

citur, quia secundum participationem lucem habeat a vero lumine.

(l) AUGUSTINUS (tract. 11.) De quo lumine Ioannes testimonium perhibeat, ostendit dicens, *Erat lux vera*. CHRYSOSTOMUS (hom. VI.) Vel aliter. Quia superius de Ioanne dixerat, quod venit, & missus est ut testetur de luce, ne quis hoc audiens propter testantis recentem præsentiam, de eo cui testimonium perhibetur, talem quamdam suspicionem accipiat, reduxit mentem, & ad eam quæ supra omne principium est, transmisit existentiam, dicens, *Erat lux vera*. AUGUSTINUS (tract. 11. in Ioan.) Quare additum est, *Vera*? Quia & homo illuminatus dicitur lux; sed vera lux illa est quę illuminat: nam & oculi nostri dicuntur lumina, & tamen nisi aut per noctem lucerna accendatur, aut per diem sol exeat, lumina illa sine causa patent: unde subdit: *Quæ illuminat omnem hominem*. Si omnem hominem, ergo & ipsum Ioannem. Ipse ergo illuminabat, a quo se demonstrari volebat. Quomodo enim plerumque fit ut in aliquo corpore radiato cognoscatur ortus esse sol, quem oculis videre non possumus; quia etiam qui saucios habent oculos, idonei sunt videre parietem illuminatum, aut aliquid huiusmodi; sic omnes ad quos venerat Christus, minus erant idonei eum videre. Radiavit Ioannem, & per illum confitentem se illuminatum cognitus est ille qui illuminat. Dicit autem: *Venientem in hunc mundum*: nam si illinc non recederet, non esset illuminandus: sed ideo hic illuminandus, quia illinc recessit ubi homo poterat esse illuminatus. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Erubescat Manichæus, qui conditoris maligni, & tenebrosi nos asserit creaturas: non enim illuminaremur, si veri luminis creaturæ non essemus. CHRYSOSTOMUS (hom. VII. in Ioan.) Ubi sunt etiam qui non dicunt eum verum Deum? Hic enim lux vera dicitur. Sed si illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, qualiter tot sine lumine permanserunt? Non enim omnes cognoverunt Christi culturam. Illuminat igitur omnem hominem quantum ad eum pertinet; si autem quidam mentis oculos claudentes noluerunt recipere lucis huius radios, non a lucis natura obtenebratio est eis, sed a malitia eorum, qui voluntarie privant seipsos gratiæ dono: nam gratia quidem ad omnes effusa est; qui vero nolunt dono hoc frui, sibi ipsis hanc imputent cæcitatem. AUGUSTINUS (de pec. mer. & rem. Lib. XXV. id legitur in Enchirid. cap. CIII. in simili auctoritate.) Vel quod dicitur, (1) *Illuminat omnem hominem*, sic intelligimus, non quia nullus est hominum qui non illuminetur, sed quia nisi ab ipso nullus illuminatur. BEDA. Sive naturali ingenio, sive sapientia divina: sicut enim nemo a seipso esse, sic etiam nemo a seipso sapiens esse potest. ORIGENES in hom. (11. in div. loc.) Vel aliter. Non de his qui de occultis seminum causis in species corporales procedunt, debemus intelligere quod *illuminat hominem venientem in hunc mundum*; sed de his qui spiritualiter per regenerationem gratiæ, quæ datur in baptismate, in mundum veniunt invisibilem. Eos itaque vera lux illuminat qui in mundum virtutum veniunt, non eos qui in mundum vitiorum ruunt. THEOPHYLACTUS. Vel aliter. Intellectus nobis traditus, ac nos dirigens, qui & naturalis ratio nominatur, dicitur lux tradita nobis a Deo. Sed quidam male ratione utentes, seipsos obscuraverunt.

(m) AUGUSTINUS (tract. 11. in Ioan. circa med.) *Lux quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, huc venit per carnem: quia dum hic esset per divinitatem, a stultis, cæcis, & iniquis videri non poterat, de quibus supra dictum est: *Tenebræ eam non comprehenderunt*: & ideo dicitur, *In mundo erat*. ORIGENES in hom. (11. in diver. loca.) Ut enim qui loquitur, dum loqui cessat, vox eius esse definit, & evanescit; sic cælestis Pater, si Verbum suum loqui cessaverit; effectus Verbi, hoc est universitas Verbo condita, non subsistet. *a* Non autem putes quia sic erat in mundo quomodo in mundo est terra, pecora, & homines; sed quomodo artifex regens quod fecit: unde sequitur: *Et mundus per ipsum factus est*. Non enim sic fecit quomodo facit faber: qui enim fabricat, extrinsecus est ad illud quod fabricat; Deus autem infusus mundo, fabricat ubique positus,

(1) *Al.* quod illuminat.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a AUGUSTINUS ut supra. Eius nomine prætermisso totam hanc appendicem omnes editiones præcedentes uno tenore velut ex Origene referebant, sicut & Glossa refert; at nihil in Origenis textu.

(1) & non recedit ab aliquo: præsentia maiestatis facit quod facit, & gubernat quod facit. Sic ergo erat in mundo, quomodo per quem factus est mundus. CHRYSOSTOMUS (hom. VII. in Ioan.) Et iterum, quia in mundo erat, sed non ut mundi contemporaneus, propter hoc induxit: *Et mundus per ipsum factus est*; per hoc & rursus te deducens ad æternam existentiam Unigeniti: qui enim audierit quoniam opus eius hoc totum, & si valde (2) insensibilis fuerit, cogetur concedere ante opera esse factorem. THEOPHYLACTUS. Simul autem hic (3) & Manichæi subvertit rabiem, qui malignum conditorem cuncta produxisse dicebat, nec non & Arrii, qui Filium Dei dicebat creaturam. AUGUSTINUS (tract. II.) Quid est autem, *Mundus per ipsum factus est?* Cælum, terra, mare, & omnia quæ in eis sunt, mundus dicitur. Iterum in alia significatione, dilectores mundi mundus dicuntur; de quo sequitur: *Et mundus eum non cognovit*. Num enim cæli, aut Angeli, aut sidera non cognoverunt creatorem, quem confitentur dæmonia, omnia undique testimonium perhibuerunt? Sed qui non cognoverunt eum? Qui amando mundum, dicti sunt mundus: amando enim mundum, habitamus corde in mundo: nam qui non diligunt mundum, carne versantur in mundo, sed corde inhabitant cælum, sicut Apostolus dicit ad Philip. III. „ Nostra conversatio in cælis est. " Amando igitur mundum, hoc appellari meruerunt ubi habitant. Quomodo enim cum dicimus, Mala est illa domus, aut bona, non parietes inculamus, aut laudamus, sed inhabitantes; sic & mundum dicimus qui inhabitant mundum amando. CHRYSOSTOMUS (homil. VII. in Ioan.) Qui autem Dei erant amici, eum cognoverunt, etiam ante corporalem præsentiam: unde & Christus ait infra 8. (4) quoniam *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum*. Cum ergo nos interpellant Gentiles, dicentes: Quid est quod in ultimo tempore venit nostram operaturus salutem, tanto tempore negligens nos? dicimus, quoniam & ante hoc in mundo erat, & providebat operibus suis, & omnibus dignis cognitus erat; & si eum mundum non cognovit, hi tamen quibus mundus non erat dignus, eum cognoverunt. Dicens autem, *Mundus eum non cognovit*, breviter causam ignorantiæ præbuit. Mundum enim vocat homines qui soli mundo affixi sunt, & quæ mundi sunt sapiunt. Nihil autem ita turbat mentem, ut liquefieri amore præsentium.

(n) CHRYSOSTOMUS (hom. VIII.) Dixit quod mundus eum non cognovit, de superioribus loquens temporibus; sed de reliquo sermonem induxit ad prædicationis tempora, & ait, *In propria venit*. AUGUSTINUS (tract. I.) Quia scilicet omnia per ipsum facta sunt. THEOPHYLACTUS. Vel per propria mundum intelligas, sive Iudæam, quam pro hereditate elegerat. CHRYSOSTOMUS (hom. IX.) *In propria* ergo *venit*, non gratia suæ necessitatis, sed gratia beneficii suorum. Sed unde venit qui omnia implet, & ubique adest? Ea quidem quæ ad nos (5) condescensione hoc operatus est: quia enim in mundo existens, non putabatur adesse, eo quod nondum cognoscebatur, dignatus est induere carnem. Manifestationem vero hanc, & condescensionem (6) adventum vocat. Misericors autem existens Deus omnia facit, ut nos secundum virtutem splendeamus; & propter hoc quidem nullum necessitate, suasione vero, & beneficiis volentes ad se attrahit; & propterea venientem eum hi quidem susceperunt, alii vero non receperunt. Nullum enim vult invitum neque, coactum habere famulatum: invitum enim trahi, par est cum eo qui totaliter non servit: unde sequitur: *Et sui eum non receperunt*. (Hom. VIII.) Iudæos nunc suos dicit, ut populum peculiarem; sed & omnes homines ut ab ipso factos: & sicut superius pro communi verecundatus natura dicebat, quoniam mundus per ipsum factus conditorem non cognovit; ita & hic rursus (7) pro Iudæorum anxius indevotione gravius ponit accusationem, dicens: *Et sui eum non receperunt*. AUGUSTINUS (tract. II.) Si autem omnino nullus recepit, nullus ergo salvus factus est. Nemo enim salvus fiet, nisi qui Christum (8) receperit venientem; & ideo addit: *Quotquot autem receperunt eum*. CHRYSOSTOMUS (hom. IX.) Sive sint servi, sive liberi, sive Græci, sive Barbari, sive insipientes, sive sapientes, sive mulieres, sive viri, sive pueri, sive senes, omnes eodem digni facti sunt honore, de quo sequitur: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri*. (9) AUGU.

(1) *P. Nicolai legit* non recedit aliquo, *ponendo* aliquo *adverbium motus*. (2) *Al.* insensibiliter. (3) *Al.* & Marcionis. (4) *Nicolai omittit* quoniam. (5) *Al.* descensione hic operatus est. (6) *Al.* præsentiam. (7) *Nicolaius habet* pro Iudæorum ingratitudine indignatus in graviorem prorumpit accusationem &c. (8) *Al.* recepit. (9) *Al.* AMBROSIUS.

GUSTINUS (tract. II. in Ioan.) Magna benevolentia! Unicus natus est, & noluit manere unus: non timuit habere coheredes, quia hereditas eius non fit angusta, si eam multi possederint. CHRYSOSTOMUS (hom. IX.) Non autem dixit, quonia fecit eos filios Dei fieri; sed *dedit eis potestatem filios Dei fieri*; ostendens quoniam multo opus est studio, ut eam quæ in baptismo adoptionis formata est, imaginem incontaminatam semper custodiamus: simul autem ostendens quoniam potestatem hanc nullus nobis (1) auferre poterit, nisi nos ipsi auferamus. Si enim qui ab hominibus dominium aliquarum rerum suscipiunt, tantum habent robur quantum fere hi qui dederunt, multo magis nos qui a Deo potimur hoc honore. Simul autem ostendere vult quoniam hæc gratia advenit volentibus, & studentibus: etenim in potestate est liberi arbitrii, & gratiæ operatione filios Dei fieri. THEOPHYLACTUS. Vel quia in resurrectione filiationem perfectissimam consequemur, secundum quod Apostolus dicit Rom. VIII. „ Adoptionem filiorum Dei „ expectantes redemptionem corporis nostri. " Dedit ergo potestatem filios Dei fieri, idest hanc gratiam in futura gratia consequendi. CHRYSOSTOMUS (homil. IX. in Ioan.) Et quia in his ipsis ineffabilibus bonis, hoc quidem est Dei, scilicet dare gratiam; illud vero hominis, idest præbere fidem; subiungit: *His qui credunt in nomine eius*. Quid igitur non dicis nobis, o Ioannes, quod eorum sit supplicium qui eum non receperunt? Quia numquid isto supplicio fiet maius quando præiacente eis potestate filios Dei fieri, non fiant, sed volentes seipsos tanto privant honore? Sed etiam inextinguibilis eos suscipiet ignis, quod postea manifestius revelabit. AUGUSTINUS (tract. II.) Credentes ergo quia filii Dei fiunt, & fratres Christi, utique nascuntur: nam si non nascuntur, filii quomodo esse possunt? Sed filii hominum (2) nascuntur ex carne, & sanguine, & ex voluntate viri, & complexu coniugii. Illi autem quomodo nascuntur subdit: *Qui non ex sanguinibus*, tamquam maris, & feminæ. Sanguina, vel sanguines non est Latinum; sed quia Græce positum est pluraliter, maluit ille qui interpretabatur, sic ponere, & quasi minus Latine loqui secundum grammaticos, & tamen explicare veritatem secundum auditum infirmorum. Ex sanguinibus enim maris, & feminæ homines nascuntur. BEDA. Sciendum etiam est, quia in Scripturis sanctis sanguis, cum dicitur pluraliter, peccatum significare solet: unde Psal. L. „ Libera me „ de sanguinibus. " AUGUSTINUS (tract. II.) In eo autem quod sequitur, *Neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri*, carnem pro femina posuit: quia de costa facta cum esset, Adam dixit Gen. II. „ Hoc nunc os de ossibus meis, & caro „ de carne mea. " Ponitur ergo caro pro uxore quomodo aliquando spiritus pro marito: quia ille imperare debet, ista servire. Quid enim peius est domo ubi femina habet imperium super virum? Hi ergo neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, *sed ex Deo nati sunt*. BEDA. Carnalis enim singulorum generatio a complexu coniugii duxit originem; at vero spiritualis Spiritus sancti gratia ministratur. CHRYSOSTOMUS (hom. IX.) Hoc autem narrat Evangelista, ut vilitatem, & humilitatem prioris partus, qui est per sanguinem, & voluntatem carnis, addiscentes, & altitudinem secundi, qui per gratiam, & nobilitatem est, cognoscentes, magnam quamdam hic suscipiamus intelligentiam, & dignam dono ipsius qui genuit, & multum post hoc studium demonstremus.

(o) AUGUSTINUS (tract. II.) Cum dixisset, *Ex Deo nati sunt*; quasi ne miraremur, & horreremus tantam gratiam, & nobis incredibile videretur, quia homines ex Deo nati sunt; quasi securitatem faciens, ait: *Et Verbum caro factum est*. Quid ergo miraris quia homines ex Deo nascuntur? Attende ipsum Deum ex hominibus natum. CHRYSOSTOMUS (hom. X.) Vel aliter. Cum dixisset, quoniam ex Deo nati sunt qui susceperunt eum, huius honoris posuit causam, hoc scilicet Verbum fieri carnem: factus est enim proprius Filius Dei hominis filius, ut filios hominum faciat filios Dei. Cum autem audieris, quoniam *Verbum caro factum est*, ne turberis: neque enim substantiam convertit in carnem, hoc enim vere impium est intelligere; sed manens quod est, servi formam assumpsit. Quia enim sunt qui dicunt, quoniam phantasmata quædam fuerint omnia quæ incarnationis sunt, eorum blasphemiam destruens, hanc dictionem, *Factum est*, posuit, non transmutationem substantiæ, sed carnis veræ assumptionem repræsentare volens. Si vero dixerint: Quoniam Deus omnipotens est, quare & in carnem transmutari non potuit? dicemus quod transmutari ab illa incommutabili natura omnino procul est.

(1) *Al.* eorum auferre. (2) *Al.* nascuntur unum ex sanguine.

AUGUSTINUS XV. de Trin. (cap. XI.) Sicut autem verbum nostrum vox quodammodo corporis fit assumendo eam in qua manifestatur sensibus hominum; sic Verbum Dei caro factum est, assumendo eam in qua & ipsum manifestaretur sensibus hominum. Et sicut verbum nostrum fit vox, nec mutatur in vocem; ita Verbum Dei caro quidem factum est; sed absit ut mutaretur in carnem: assumendo quippe illam non in eam se consumendo, & hoc nostrum vox fit, & illud caro factum est. EX GESTIS Concilii Ephesini *a*. Sermo etiam quem proferimus, quo in alterutris locutionibus utimur, sermo est incorporeus, non aspectui subiectus, non tactu tractabilis; sed cum sermo induerit litteras, & elementa, visibilis fit, aspectu comprehenditur, tactu tractatur: sic & Verbum Dei, quod naturaliter invisibile (1) est, visibile fit; & quod natura incorporeum est, invenitur esse tractabile. (2) ALCUINUS. Cum etiam credamus animam incorpoream corpori coniungi, ut ex his duobus fiat unus homo, facilius possumus credere divinam substantiam incorpoream animæ in corpore coniungi in unionem personæ; ita ut Verbum in carnem non sit conversum, nec caro in Verbum, sicut nec corpus in animam, nec anima convertatur in corpus. THEOPHYLACTUS (super *Et verbum caro.*) Apollinaris autem Laodicensis in hoc verbo hæresim statuit: dicebat enim, quod Christus animam rationalem non habuit, sed totum carnem, habens divinitatem pro anima, quæ corpus dirigit, & gubernat. AUGUSTINUS contra Ser. Arrian. (cap. IX.) Si autem moventur in eo quod scriptum est, quod *Verbum caro factum est*, nec ibi anima nominatur; intelligant carnem pro homine positam, a parte totum, figuratæ locutionis modo, sicuti est, „ Ad te omnis caro veniet: " Psal. LXI. item ad Rom. I. quod „ ex operibus legis non iustificabitur omnis „ caro: " quod apertius alio loco (Galat. II.) dicitur: „ Non iustificabitur homo ex „ operibus legis. " Sic itaque dictum est: *Verbum caro factum est*; ac si diceret: Verbum homo factum est. THEOPHYLACTUS (ubi supra.) Evangelista volens ostendere inenarrabilem Dei condescensum, carnem commemorat, ut illius admiremur misericordiam, quoniam propter nostram salutem quod omnino remotum, & distans est ab eius natura, assumpsit, scilicet carnem: anima namque habet aliquam propinquitatem ad Deum. Si autem Verbum incarnatum est, & humanam animam non assumpsit; sequeretur quod adhuc animæ nostræ curatæ non essent: quod enim non assumpsit, non sanctificavit. Et qualis derisio, cum anima prius peccaverit, ut carnem assumendo sanctificaverit, id quod est principalius infirmum (3) reliquerit? Subvertitur ex hoc dicto Nestorius, qui dicebat quod non Deus Verbum ipse idem factus est homo ex sacro conceptus sanguine Virginis; sed (4) Virgo peperit hominem qui omnis virtutis (5) docatus erat specie, & Dei Verbum illi erat coniunctum: & ex hoc duos filios asserebat, unum natum de Virgine, scilicet hominem, alterum de Deo,

(1) *Al.* & visibile fit. (2) *Longe alia reponit P. Nicolai in hunc modum*. ALCUINUS. (Lib. I. cap. I. in Ioan.) Quod ergo hic dicitur, *Verbum caro factum est*, nihil aliud debet intelligi quam si diceretur, *Deus homo factus est*, carnem videlicet induendo, et animam: ut sicut quisque nostrum unus homo ex carne constat, et anima, ita unus ab incarnationis tempore Christus ex divinitate, carne, anima constet. Ac rursus infra: Divinitas Verbi hominem illum singulariter electum cum quo una Christi persona esset, assumere dignata est; non aliquid suæ divinæ substantiæ in faciendam hominis naturam commutans, sed naturam hominis quam non habebat suscipiens. Item (Lib. III. de fid. Trin. cap. IX.) Certissime constat, in illam personam quam habuit æternaliter, Dei Filium humanam assumpsisse naturam, non personam: homo transivit in Deum, non versibilitate naturæ, sed propter divinæ unitatem personæ. Ideo non sunt duo, sed unus Christus, Deus homo. Et Lib. I. contra Felicem Urgelitanum: Verbum cum carne ita est ineffabili modo unitum, ut ipsam Verbum carnem dicamus factum; licet illud Verbum non sit mutatum in carnem; et caro illa dicatur Deus, licet non sit in deitatis naturam mutata, etc. Ut et Lib. III. Duas naturas in una Christi persona sic ineffabiliter coniunctas confitemur, ut manente proprietate ambarum sit in hac sancta et mirabili coniunctione non deitatis conversio, sed humanitatis exaltatio: idest, non Deus conversus in hominem, sed homo glorificatus in Deum, etc. Et in Glossa. Cum credamus etc. *Notat autem ad marginem, appendicem quam S. Thomas, ut & Glossa, ex Alcuino refert, in eius operibus non occurrere: propterea se hæc omnia ex variis, ut patet, Alcuini locis collecta, & in eumdem sensum recidentia apposuisse.* (3) *Al.* relinqueret. (4) *Al.* verbo. (5) *Al.* donatus; *Nicolai autem* docatus, donatusque specie, Dei Verbum sibi habet coniunctum.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Hoc est ex Concil. ipso Ephes. part. 3 c. 9. in hom. de natali die Salvatoris, quam Theodotus Ancyranus habuit, et quæ ibi lecta est, ut iam notatum supra.

Deo, scilicet Dei Filium homini illi coniunctum secundum (1) gratiæ habitudinem, & amorem. Contra quem Evangelista dixit, quod ipsum Verbum factum est homo, non quod Verbum inveniens hominem virtuosum, se sibi coniunxerit. CYRILLUS ad Nestorium (epist. 8.) Carnem enim animatam anima rationali uniens Verbum sibi secundum subsistentiam, ineffabiliter, & in intelligibiliter factus est homo, & appellatus est Filius hominis, non secundum voluntatem solam, aut beneplacitum, sed neque in assumptione personæ solius. Diversæ quidem quo ad unionem (2) collatæ naturæ, unus autem ex ambabus Christus & Filius, non quasi differentia naturarum interempta propter adunationem. THEOPHYLACTUS (super *Et habitavit in nobis.*) Addiscimus ergo per hoc quod dicitur, *Verbum caro factum est*, quia ipsum Verbum est homo, & Filius Dei existens factus est filius mulieris; quæ principaliter Dei genitrix nuncupatur, tamquam Deum in carne genuerit. HILARIUS X. de Trin. (ante med.) Quidam autem volentes unigenitum Deum, qui in principio apud Deum erat Deus Verbum, non substantivum Deum esse, sed sermonem vocis emissæ, ut quod loquentibus verbum suum, hoc sit Patri Deo Filius, argute subrepere volunt, ne subsistens Verbum Deus, & manens in forma Dei Christus homo natus sit, ut cum hominem illum humanæ potius originis causa quam spiritualis conceptionis sacramentum animaverit, non Deus Verbum hominem se ex partu Virginis efficiens extiterit; sed, ut in Prophetis spiritus prophetiæ, ita in Iesu Verbum Dei fuerit. Et arguere nos solent, quod Christum dicamus esse natum non nostri corporis, atque animæ hominem, cum nos Verbum carnem factum, nostræ similitudinis natum hominem prædicemus, ut vere Dei Filius vere Filius hominis natus sit; & ut per se sibi assumpsit ex Virgine corpus, ita ex se sibi animam assumpsit; quæ utique ab homine numquam gignentium originibus præbetur: & cum ipse ille Filius hominis sit, quam ridicule præter Dei Filium, qui Verbum caro factum est, alium nescio quem tamquam Prophetam Verbo Dei animatum prædicabimus, cum Dominus Iesus Christus & Dei Filius, & hominis (3) Filius sit? CHRYSOSTOMUS (hom. x.) Ne autem ab eo quod dictum est, *Verbum caro factum est*, inconvenienter suspiceris versionem illius incorruptibilis naturæ, subdit: *Et habitavit in nobis*. Quod enim habitat, non idem est cum habitaculo, sed aliud: aliud autem dico secundum naturam, (4) unione vero, & copulatione unum est Deus Verbum caro, neque confusione facta, neque destructione substantiarum. ALCUINUS. Vel *habitavit in nobis*; idest, inter homines conversatus est.

(p) CHRYSOSTOMUS (hom. xi.) Cum dixisset, (5) quod filii Dei facti sumus, & non aliter quam per hoc quod *Verbum caro factum est*, rursus ipsius dicit & aliud lucrum: *Et vidimus gloriam eius*: quam utique non vidissemus, nisi per consortium humanitatis visus esset nobis. Si enim Moysi non sustinuerunt faciem glorificatam videre, sed velamine opus fuit; qualiter divinitatem nudam existentem, inaccessibilem etiam ipsis superioribus virtutibus, nos lutei, & terrestres sufferre possemus? AUGUSTINUS (tract. ii.) Vel aliter. Quia *Verbum caro factum est, & habitavit in nobis*, ista nativitate collyrium fecit, unde tergerentur oculi cordis nostri, ut possimus videre maiestatem eius per eius humanitatem; & ideo dicitur: *Et vidimus gloriam eius*. Gloriam eius nemo posset videre, nisi humilitate carnis sanaretur. Irruerat enim homini quasi pulvis in oculum de terra: oculus iste fauciatus erat, & terra illuc mittitur ut sanetur: caro te obcæcaverat, caro te sanat. Carnalis enim anima facta erat, consentiendo carnalibus affectibus, inde fuerat oculus cordis cæcatus: medicus fecit tibi collyrium, quoniam sic venit ut de carne vitia carnis extingueret. Verbum enim caro factum est, ut possis dicere: *Vidimus gloriam eius*. CHRYSOSTOMUS (hom. xi.) Subdit autem, *Quasi Unigeniti a Patre*: quia multi Prophetarum glorificati sunt, puta Moyses, Eliseus, & alii multi quicumque miracula ostenderunt; sed & Angeli hominibus apparentes, & eam quæ est propriæ naturæ coruscantem lucem manifestantes, sed & Cherubim, & Seraphim cum multa gloria visa sunt a Propheta. Ab omnibus his nos abducens Evangelista, & supra omnem naturam, & conservorum nostrorum claritatem erigens mentem, ad ipsum nos perducit verticem; quasi dicat: Non ut Prophetæ, aut alterius hominis, vel Angeli, aut Archangeli, aut alicuius superiorum virtutum est gloria quam vidi-

(1) *Al.* gratiam, habitudinem &c. (2) *P. Nicolai legit* collectæ sunt naturæ. (3) *Al.* omittitur Filius. (4) *Al.* unitione vero, & copulative. (5) *Al. deest* quod; *& sic etiam infra*.

vidimus; sed quasi ipsius dominatoris, ipsius Regis, ipsius naturalis Filii unigeniti. GREGORIUS (Lib. XXVIII. Moral. cap. IV. vel in nov. exem. cap. VI.) In sacro enim eloquio *sicut*, & *quasi* aliquando non pro similitudine ponitur, sed pro veritate: unde & istud, *Quasi Unigeniti a Patre*. CHRYSOSTOMUS (hom. XI.) Ac si diceret: Vidimus gloriam qualem decebat, & conveniens est habere unigenitum & naturalem Filium. Consuetudo enim multorum, Regem valde ornatum videntium (1) est ut cum aliis enarrantes non possunt universalem repraesentare claritatem, hoc inducunt: Quid oportet multa dicere? Quasi Rex ibat. Sic & Ioannes dicit: *Vidimus gloriam eius, gloriam quasi Unigeniti a Patre*. Angeli enim apparentes, ut servi, & Dominum habentes, omnia agebant; ipse vero ut Dominus cum humili forma apparens. Sed & creaturae Dominum cognoverunt, stella magos vocans, Angeli pastores, puer exultans in utero; sed & Pater testatus est de caelis, & Paraclytus super ipsum advenit; sed & ipsa rerum natura omni tuba clarius clamavit, quoniam Rex caelorum advenerat: etenim daemones fugiebant, infirmitatis species solvebantur, mortuos dimittebant sepulcra, & animas a malitia ad virtutis verticem agebat. Quid utique quis dicat praeceptorum Philosophiam, caelestium legum virtutem, angelicae urbanitatis bonam ordinationem? ORIGENES in hom. II. in diver. locos.) Eius autem quod sequitur, *Plenum gratia, & veritatis*, duplex intellectus est. Potest enim de humanitate, ac divinitate incarnati Verbi accipi; ita ut plenitudo gratiae referatur ad humanitatem, secundum quam Christus caput est Ecclesiae, & primogenitus creaturae universae: quoniam maximum, & principale gratiae exemplum, qua nullis praecedentibus meritis homo efficitur Deus, in ipso primordialiter (2) manifestatum est. Potest etiam plenitudo gratiae Christi de Spiritu sancto intelligi, cuius septiformis operatio humanitatem Christi implevit. Plenitudo vero veritatis ad divinitatem refertur. (Tom. II. in Ioan.) Si vero plenitudinem gratiae, & veritatis de novo testamento mavis intelligere, non incongrue pronuntiabis plenitudinem gratiae novi testamenti esse per Christum donatam, & legalium symbolorum veritatem in ipso esse impletam. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Vel *plenum gratia*, prout eius verbum gratiosum erat, dicente David Psal. XLIV. „ Diffusa est gratia in labiis tuis: " *& veritate*, secundum quod Moyses, & Prophetae loquebantur, aut operabantur in figura, Christus autem cum veritate.

(q) ALCUINUS. Dixerat superius fuisse missum hominem ad perhibendum testimonium; (3) hic determinat testimonium suum, quod manifeste (4) praecursor pronuntiavit: unde dicitur: *Ioannes perhibet testimonium de ipso*. CHRYSOSTOMUS (hom. XIII.) Vel aliter hoc inducit; ac si dicat: Non aestimetis quod nos qui fuimus cum eo multo tempore, & mensae ipsius communicavimus, propter gratiam hoc testemur, quia Ioannes, qui antea eum non viderat, nec ei commoratus fuerat, ei testimonium perhibebat. Multoties autem Evangelista revolvit eius testimonium, quia multam admirationem huius viri habebant Iudaei. Et alii quidem Evangelistae antiquorum meminerunt Prophetarum, dicentes: „ Hoc factum est ut impleatur quod dictum „ est per Prophetam: " hic autem altiorem, & recentiorem testem inducit, non intendens a servo dominatorem facere fide dignum, sed auditorum imbecillitati condescendens. Quemadmodum enim nisi servi formam assumpsisset, non ita facile susceptibilis factus esset; ita nisi servi voce audi- tum conservorum praeexcitasset, nequaquam multi Iudaeorum verbum Christi suscepissent. Sequitur, *Et clamat*; idest, cum propalatione, cum libertate, sine subtractione omnia praedicat. Non autem a principio dixit, quoniam hic est Filius Dei unigenitus naturalis; sed clamat dicens: *Hic erat quem dixi: Qui post me venit, ante me factus est, quia prior me erat*. Quemadmodum enim matres avium, non confestim pullos suos volationem docent; sed primo quidem extra nidum educunt, postea vero aliam multo velociorem volationem apponunt; sic & Ioannes non confestim Iudaeos ad alta duxit, sed interim paululum a terra eos evolare docuit dicens, quod Christus melior eo erat; quod non parum interim erat. Et vide qualiter sapienter inducit testimonium: non enim solum apparentem Christum monstrat, sed & antequam apparuisset eum praedicat; quod significatur in hoc quod dicit: *Hic erat de quo dixi*. Hoc autem fecit ut facile susce-

(1) *Al.* ubi cum aliis. (2) *Al.* manifestum est. (3) *P. Nicolaius habet:* Hic determinat testimonium, quo certudinem humanitatis, & divinitatis aeternitatem simul manifeste Praecursor praenuntiat: unde dicitur etc. (4) *Al.* praecessor.

susceptibilis esset Christus, hominum mente iam (1) prædetenta ab aliis quæ de eo dicta erant, & nihil ad hoc humilitas habitus noceret. Ita enim humili, & communi omnibus forma Christus utebatur, ut si simul & verba hæc audissent de eo, & eum considerassent, Ioannis testimonium derisissent. THEOPHYLACTUS. Dicit autem, *Qui post me venit*, videlicet secundum tempora nativitatis: sex enim mensibus prior Christo Ioannes erat secundum humanitatem. CHRYSOSTOMUS (hom. XIII.) Vel hoc non dicit de ea generatione quæ est ex Maria: iam enim natus erat Christus quando hæc a Ioanne dicebantur; sed de adventu eius ad prædicationem Dicit autem: *Ante me factus est*; idest, clarior est, & honorabilior; ac si dicat: Non quia prior veni ad prædicandum, ex hoc maiorem me esse illo existimetis. THEOPHYLACTUS (super *Ante me factus est.*) Ariani vero hanc litteram sic exponunt, volentes ostendere quod Dei Filius non est a Patre genitus, sed factus, sicut una alia creatura. AUGUSTINUS (tract. III.) Non ergo intelligitur: Factus est ante quam ego essem factus; sed antepositus est mihi. CHRYSOSTOMUS (homil. XIII.) Si autem quod dicitur, *Ante me factus est*, de productione ad esse intelligeretur, superfluum esset quod additur, *Quia prior me erat*. Quis enim est ita insipiens ut ignoret quoniam ex quo ante eum factus est, prior eo erat. Aliter autem e contrario oporteret dicere; scilicet, Prior me erat, quia ante me factus est. Ergo quod dicit, *Ante me factus est*, de honore intelligitur: hoc enim quod futurum erat, factum dicit, quia consuetudo erat antiquorum Prophetarum de futuris quasi de iam præteritis loqui.

(r) ORIGENES (in Ioan. super illud, *Hoc est testimonium Ioannis*.) Sermo iste in persona Baptistæ de Christo testantis prolatus est; quod plurimos fallit, ex hinc usque illuc, *Ille enarravit*, credentes in persona Ioannis Apostoli recitari. Inconsequens autem est putare, subito,& quasi intempestive interrumpi Baptistæ sermonem ex verbo discipuli; & cuique scienti percipere dictorum collationem, in propatulo constat series dicti. Dixerat enim ob hoc: *Ante me factus est, quia prior me erat*. Ex hoc autem coniecto priorem me fore, quod ex eius plenitudine ego quidem, & ante me Prophetæ accepimus gratiam secundam pro prima. Pertigerunt enim & illi post figuras per spiritum ad veritatis speculationem. Hinc etiam perpendimus ex plenitudine eius accipientes, legem quidem per Moysen fore datam, gratiam autem, & veritatem per Iesum Christum, nedum fore datam, sed factam; Patre quidem legem dante per Moysem, gratiam, & veritatem faciente per Iesum. Sed si Iesus est qui dicit infra XIV. *Ego sum veritas*, quomodo veritas fit per Iesum? Sed intelligendum est, quod ipsa veritas substantialis (ex (2) qua prima veritate, & eius imagine sculptæ sunt multæ veritates in his qui veritatem tractant) nequaquam per Iesum Christum facta est, nec prorsus per aliquem; sed veritas, puta quæ consistit in Paulo, & Apostolis, per Iesum Christum facta est. CHRYSOSTOMUS (hom. XIII.) Vel aliter. Coniungit hic testimonio Ioannis Baptistæ suum testimonium Ioannes Evangelista, dicens: *Et de plenitudine eius nos omnes accepimus*. Non præcursoris est verbum, sed discipuli; quasi dicat: Etiam *nos omnes* duodecim, & omnis plenitudo fidelium, & qui nunc sunt, & futurorum, *de plenitudine eius accepimus*. AUGUSTINUS (tract. III. sparsim.) Quid autem accepistis? *Et gratiam pro gratia*: (3) ut nescio quid nos voluerit intelligere de plenitudine eius accepisse, & insuper gratiam pro gratia: accepimus enim de plenitudine eius primo gratiam, & rursus accepimus gratiam pro gratia. Quam gratiam primo accepimus? Fidem. Vocatur enim gratia, quia gratis datur. Hanc ergo accepit gratiam primam peccator, ut eius peccata dimitterentur; & iterum *gratiam pro gratia*; idest, pro hac gratia in qua ex fide vivimus, recepturi sumus aliam, idest vitam æternam: vita enim æterna quasi merces est fidei: sed quia ipsa fides gratia est, vita æterna gratia est pro gratia. Non erat ista gratia in veteri testamento: quia lex minabatur, non opitulabatur; iubebat, non sanabat; languorem ostendebat, non auferebat; sed præparabat medico venturo cum gratia, & veritate: unde sequitur: *Quia lex per Moysen data est; gratia, & veritas per Iesum Christum facta est*. Mortem enim temporalem, & æternam occidit mors Domini tui: ipsa est gratia quæ promissa, & non habita erat in lege. CHRYSOSTOMUS (hom. XIII. sparsim.) Vel accepimus *gratiam pro gratia*; idest, pro veteri novam. Sicut enim est iustitia & iustitia, adoptio & adoptio, circumcisio & cir-

(1) *Al.* prece detenta ut ab aliis &c. *Nicolai legit* pene detenta. (2) *Al.* ex prima veritate, *& sine parenthesi*. (3) *Al.* nescio ut quid.

circumcisio, ita gratia & gratia; sed illa quidem ut typus, hæc vero ut veritas. Hoc autem induxit, ostendens quoniam & Iudæi gratia salvabantur; sed & nos omnes gratia salvi sumus: misericordiæ autem, & gratiæ fuit legem suscipere. Propterea cum dixisset, *Gratiam pro gratia*, ostendens magnitudinem eorum quæ data sunt subdit: *Quia lex per Moysen data est; gratia, & veritas per Iesum Christum facta est*. Et supra quidem Ioannes ad seipsum comparans Christum, ait: *Ante me factus est*: hic autem Evangelista ad eum qui illo tempore magis in admiratione apud Iudæos erat quam Ioannes, Christi comparationem facit, scilicet ad Moysen. Et considera prudentiam. Non personarum, sed rerum comparationem facit, gratiam, & veritatem legi opponens; & huic addit, *Data est*: quod ministrantis erat: huic autem, *Facta est*; quod est Regis cum potestate omnia operantis: cum gratia quidem, quia cum potestate omnia dimittebat peccata. Et gratiam quidem eius baptismatis donum, & adoptio quæ per Spiritum nobis datur, & alia multa ostendunt; veritatem autem plenius sciemus si figuras veteris legis didicerimus: ea enim quæ in novo testamento perficienda erant, in veteri testamento figuræ præscripserunt, quas Christus veniens adimplevit. Unde figura data est per Moysen; veritas per Christum facta est. AUGUSTINUS XIII. de Trin. (cap. XIX.) Vel gratiam referamus ad scientiam, veritatem ad sapientiam: in rebus enim per tempus ortis illa summa gratia est, quod homo in unitate personæ coniunctus est Deo; in rebus vero æternis summa veritas recte tribuitur Dei Verbo.

(1) ORIGENES (tom. VI.) Incongrue (2) Heracleon asserit hoc promulgatum fuisse non a Baptista, sed a discipulo: nam si illud, *De plenitudine eius nos omnes accepimus*, a Baptista prolatum est, quomodo non est sequens, ipsum de gratia Christi suscipientem, & secundam pro prima gratia, confitentemque, legem per Moysen fore traditam, gratiam vero, & veritatem per Iesum Christum prodiisse, intellexisse qualiter Deum nemo vidit umquam, (2) quodque Unigenitus, cum in Patris gremio requiescat, interpretationem ipsi Ioanni, necnon omnibus his qui de perfectione gustaverint, concesserit? Non enim nunc primitus annuntiavit; nam priusquam Abraham fieret, docet nos Abraham exultasse, ut (3) videret eius gloriam. CHRYSOSTOMUS (hom. XIV.) Vel aliter. Evangelista ostendens multam eminentiam donorum Christi ad ea quæ per Moysen dispensata sunt, vult de reliquo causam rationalem differentiæ dicere: nam ille quidem famulus existens, minorum rerum factus est minister; hic vero dominator, & Regis filius existens, multo maiora nobis attulit coexistens semper Patri, & videns eum: propter hoc ita intulit, dicens: *Deum nemo vidit umquam*. AUGUSTINUS ad Paulinam (epist. CX. cap. IV.) Quid ergo est quod Iacob dicit Gen. XXXII. „ Vidi Dominum facie ad faciem: " & quod de Moyse scriptum Exod. XXXII. quia „ loquebatur cum Deo facie ad faciem: " & illud quod Propheta Esaias loquens de seipso ait cap. VI. „ Vide Dominum sabaoth „ sedentem in throno? " GREGORIUS XVIII. Moral. (cap. XXXVII. vel in nov. exemp. XXVIII.) Sed patenter datur intelligi quod quamdiu hic mortaliter vivitur, videri per quasdam imagines potest Deus; sed per ipsam naturæ suæ speciem non potest; ut anima gratia Spiritus afflata, per figuras quasdam Deum videat, sed ad ipsam vim eius essentiæ non pertingat. Hinc est enim quod Iacob, qui Deum se vidisse testatur, non nisi Angelum vidit: hinc est quod Moyses, qui cum Deo facie ad faciem loquitur, dicit Exod. XXXIII. „ Ostende „ mihi temetipsum manifeste, ut videam „ te. " Ex qua eius petitione colligitur, quia eum sitiebat per incircumscriptæ naturæ suæ claritatem cernere, quem iam cœperat per quasdam imagines videre. CHRYSOSTOMUS (hom. XIV.) Si autem antiqui patres ipsam viderunt naturam, nequaquam differenter considerassent: simplex enim quædam est, & infigurabilis; non sedet, neque stat, neque ambulat, hæc enim corporum sunt: unde & per Prophetam dicit, Oseæ XII. „ Ego visionem multiplicavi „ eis, & in manibus Prophetarum assimi„ latus sum; " hoc est, condescendi eis, non quod eram apparui: quia enim Filius Dei per veram carnem appariturus erat nobis, primo excitavit eos videre Deum, sicut possibile erat eis videre. AUGUSTINUS ad Paulinam (epist. CXII. sparsim.) Sed cum scriptum sit Matth. V. „ Beati „ mundo corde, quoniam ipsi Deum vide„ bunt: " & iterum I. Ioan. III. „ Cum „ appa-

(1) *Al.* Eradius. (2) *Al.* quamquam. (3) *Al.* videat.

„ apparuerit similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est: " quid est quod hic dicitur: *Deum nemo vidit umquam*? An fortasse respondetur, quod illa testimonia de videndo Deo sunt, non de viso? „ Ipsi enim „ Deum videbunt, " dictum est, non viderunt; & non vidimus, sed „ videbimus „ eum sicuti est: " *Deum* enim *nemo vidit umquam*: vel in hac vita sicuti ipse est, vel etiam in Angelorum vita, sicuti visibilia ista quæ corporali visione cernuntur. GREGORIUS XVIII. Moral. (cap. XXXVIII. al. XXVIII.) Si vero a quibusdam potest in hac corruptibili carne viventibus, sed tamen inæstimabili virtute crescentibus, quodam contemplationis acumine æterna claritas Dei videri; hoc ab hac sententia non abhorret, quoniam quisquis sapientiam, quæ Deus est, videt, huic vitæ funditus moritur, ne iam eius amore teneatur. AUGUSTINUS XII. super Genesim ad litteram (cap. XXVII.) Nisi enim ab hac vita quisque quodammodo moriatur, sive omnino exiens de corpore, sive ita aversus, & alienatus a carnalibus sensibus, ut merito nesciat, sicut Apostolus ait II. Corinth. XII. utrum in corpore, an extra corpus sit, non in illam rapitur, & subvehitur visionem. GREGORIUS XVIII. Moral. (ut supra.) Sciendum vero est, quod fuere nonnulli qui Deum dicerent in illa regione beatitudinis in claritate sua conspici, sed in natura minime videri; quos nimirum minor inquisitionis subtilitas fefellit: neque enim illi simplici, & incommutabili essentiæ aliud est claritas, aliud natura. AUGUSTINUS ad Paulinam (cap. IV.) Si autem dicitur, in hoc quod scriptum est, *Deum nemo vidit umquam*, homines tantummodo intelligendos: nam hoc Apostolus planius explicans II. ad Tim. VI. „ Quem nemo, inquit, hominum vidit, sed nec videre potest: " ut ita dictum sit, *Deum nemo vidit umquam*, ac si diceretur, Nullus hominum: quæstio illa solvi videbitur, ut non sit huic sententiæ contrarium quod Dominus ait Matth. XVIII. „ Angeli eorum semper vident faciem Patris mei; " ut scilicet Angelos Deum videre credamus, quem *nemo vidit umquam*, scilicet hominum. GREGORIUS XVIII. Moral. (ubi supra.) Sunt tamen nonnulli qui nequaquam Deum videre nec Angelos suspicantur. CHRYSOSTOMUS (hom. XIV.) Dicentes, (1) quod ipsum quod Deus est, non solum Prophetæ, sed nec Angeli viderunt, neque Archangeli. Sed si interrogaveris eos, (2) audies de substantia nihil respondentes. „ Gloria vero „ in excelsis Deo " non solum cantantes; sed „ & in terra pax hominibus bonæ voluntatis: " Luc. II. „ Et si a Cherubim, & Seraphim concupiveris aliquid discere, mysticam sanctimonii melodiam audies, & quoniam plenum est cælum & terra gloria eius. AUGUSTINUS ad Paulinam (epistr. XII. cap. VII.) Quod quidem intantum verum est, quia Dei plenitudinem nullus non solum oculis corporis, sed vel ipsa mente aliquando comprehendit. Aliud est enim videre, aliud totum videndo comprehendere; quandoquidem id videtur quod præsens utcumque sentitur, totum autem comprehenditur videndo quod ita videtur ut nihil eius lateat videntem, aut cuius fines circumspici possunt. CHRYSOSTOMUS (hom. XIV.) Sic igitur solus Patrem videt Filius, & Spiritus sanctus. Quod enim creabilis est naturæ, qualiter poterit videre quod increabile est? Ita igitur nullus novit Deum, ut Filius: unde sequitur: *Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit*. Ne propter nominis communionem unum quemdam eorum qui gratia facti sunt filiorum esse existimes eum, primo quidem adiectus est articulus. Si vero hoc non sufficit tibi, audi aliud nomen, *Unigenitus*. HILARIUS VI. de Trin. (ultra med.) Naturæ quidem fides non satis explicata videbatur ex nomine Filii, nisi proprietatis virtus per exceptionis significantiam adderetur: præter Filium enim & unigenitum nihil (3) cognominans, suspicionem penitus adoptionis exclusit, cum veritatem nominis unigeniti natura præstaret. CHRYSOSTOMUS (hom. XIV.) Sed & aliud posuit, dicens: *Qui est in sinu Patris*. Etenim in sinu conversari multo plus est quam simpliciter videre: nam qui simpliciter videt, non omnino eius quod videt cognitionem habet; qui vero in sinu conversatur, nihil ignorabit. Cum igitur audieris quod nullus cognoscit Patrem nisi Filius, nequaquam dicas, quoniam etsi plus omnibus novit Patrem, sed non quantus est novit eum: propterea Evangelista in sinu Patris eum morari dicit, ut non æstimemus per id aliud significatum quam familiaritatem Unigeniti, & coæternitatem ad Patrem. AUGUSTINUS (tract. III.) In sinu enim Patris, idest in secreto Patris: non enim Deus habet sinum, quemadmo-

(1) *Legit Nicolai:* Hoc certe ipsum quod Deus est etc. (2) *Idem adiungit* nempe Angelos. (3) *Al.* cognovimus.

admodum nos habemus in vestibus; aut cogitandus est sic sedere, quomodo nos; aut forte einctus est, ut sinum haberet: sed quia sinus noster intus est, secretum Patris sinus Patris vocatur. Qui ergo in secreto Patris novit Patrem, ipse enarravit quod vidit. CHRYSOSTOMUS (hom. XIV.) Sed quid enarravit? Quoniam unus est Deus. Sed & hoc reliqui Prophetæ, & Moyses clamant: quid ergo plus didicimus a Filio in sinibus paternalibus existente? Primum quidem ipsa hæc quæ alii narraverunt, sunt enarrata ex operatione Unigeniti; deinde quoniam multo maiorem suscepimus doctrinam per Unigenitum, & cognovimus quoniam spiritus est Deus, & quod eos qui adorant eum in spiritu, & veritate adorare oportet, & quoniam Deus Pater est Unigeniti. BEDA. Præterea sciendum, quia si ad præteritum referatur quod ait, *Enarravit*, homo factus enarravit quid de Trinitatis unitate sentiendum, qualiter ad eius contemplationem properandum, quibus actibus sit perveniendum. Si vero referatur ad futurum, tunc enarrabit cum electos suos ad visionem claritatis suæ inducet. AUGUSTINUS (tract. III.) Fuerunt autem homines qui dicerent, vanitate cordis sui decepti: Pater invisibilis est, Filius autem visibilis est. Si ergo propter carnem Filius visibilis dicitur, & nos concedimus, & est catholica fides; si autem, ut ipsi dicunt, antequam incarnaretur, multum delirant, si Christus sapientia Dei, & virtus Dei est: sapientia enim Dei videri oculis non potest. Si verbum hominis oculis non videtur, Verbum Dei sic videri potest? CHRYSOSTOMUS (homil. XIV.) Non igitur soli ipsi proprium est, *Deum nemo vidit umquam*, sed & Filio: quia, ut Paulus dicit, est imago Dei invisibilis; qui vero invisibilis imago est, & ipse invisibilis est.

(t) ORIGENES (in Ioan. super illud, *Hic venit in testimonium.*) Secundum legitur hoc testimonium a Ioanne Baptista de Christo prolatum, incipiente primo illic, *Hic est de quo dixi*, & desinente ibi, *Ipse enarravit*. THEOPHYLACTUS. Vel aliter. Postquam superius dixit Evangelista, quod Ioannes testabatur de Christo, *Ante me factus est*, nunc subiungit quando præmissum testimonium reddiderit Christo Ioannes: unde dicit: *Et hoc est testimonium Ioannis, quando miserunt Iudæi ab Hierosolymis sacerdotes, & levitas ad Ioannem*. ORIGENES (in Ioan. super *Miserunt Iudæi ab Hierosolymis*.) Iudæi quidem ab Hierosolymis, ut cognati existentes Baptistæ de stirpe sacerdotali existentis, sacerdotes, & levitas destinant, sciscitaturos quis esset Ioannes; eos scilicet qui reputati sunt secundum electionem ab aliis differre; & ab electo Hierosolymorum loco. Ioannem itaque quærunt cum tanta veneratione; erga Christum autem nihil huiusmodi factum legitur a Iudæis. Sed quod erga Ioannem Iudæi, hoc Ioannes erga Christum prosequitur per proprios discipulos interrogans, Luc. VII. „Tu „es qui venturus es, an alium expecta„mus?" CHRYSOSTOMUS (hom. XV.) Sic autem fide dignum æstimaverunt esse Ioannem, ut ei de seipso dicenti crederent: unde dicitur: *Ut interrogarent eum, Tu quis es?* AUGUSTINUS (tract. IV.) Non autem mitterent nisi moverentur excellentia auctoritatis eius, quia ausus est baptizare. ORIGENES (in Ioan. ubi supra.) Ioannes autem, ut videtur, discernebat ex quæstione, sacerdotum, & levitarum dubitationem, ne forte Christus esset baptizans; apertius tamen illud profiteri cavebant, ne temerarii putarentur. Quapropter merito ut eorum opinio fallax de eo primitus aboleretur, ac subinde veritas propalaretur, quod non sit Christus, ante omnia manifestat: unde sequitur: *Et confessus est, & non negavit; & confessus est, Quia non sum ego Christus*. Hic etiam adiiciamus, quia tempus adventus Christi populum recreabat quodammodo iam præsens existens, legisperitis ex sacris Scripturis illius tempus speratum colligentibus: propter quod Theodas non modicam multitudinem quasi Christus congregavit, & post illum Iudas Galilæus in diebus professionis: Act. V. Cum ergo ferventius Christi expectaretur adventus, Iudæi transmittunt ad Ioannem, per hoc quod est, *Tu quis es?* coniicere volentes si ipse se Christum fateretur. Non autem ex eo quod dicit, *Non sum ego Christus*, negavit: ex hoc enim ipso confessus est veritatem. GREGORIUS (hom. VII in Evang.) Negavit plane quod non erat, sed non negavit quod erat, ut veritatem loquens eius membrum fieret cuius sibi nomen fallaciter non usurparet. CHRYSOSTOMUS (hom. XV. sparsim.) Vel aliter. Passi erant Iudæi quamdam humanam passionem ad Ioannem. Indignum enim æstimabant, subiici eum Christo propter multa quæ Ioannis claritatem demonstrabant: quorum primum erat genus illustre, principis enim sacerdotum filius erat; deinde dura educatio, humanorum despectio. In Christo autem contrarium videbatur: genus humile, quod ei exprobrabant dicentes, Matth. XIII. „Non„ne

„ ne hic est fabri filius ? “ dicta communis, & vestimenta nihil plus multis habentia. Quia igitur Ioannes continue ad Christum mittebat, volentes magis Ioannem habere magistrum, mittunt ad eum, opinantes per blanditias eum allicere ad confitendum se Christum esse. Non ergo quosdam contemptibiles mittunt, ut ad Christum, ministros, & herodianos, sed sacerdotes, & levitas; & non quoscumque, sed eos qui erant ex Hierosolymis, hoc est honorabiliores; & ad hoc mittunt ut interrogarent, *Tu quis es*? non quasi ignorantes; sed volentes eum inducere ad hoc quod dixi: unde Ioannes ad mentem, & non ad interrogationem eis respondit: *Et confessus est, & non negavit; & confessus est, Quia non sum ego Christus*. Et vide sapientiam Evangelistæ. Tertio quasi idem dicit, & virtutem Baptistæ indicans, & malitiam, & amentiam Iudæorum. Devoti enim famuli est, non solum non rapere gloriam domini, sed oblatam a multis respuere. Turbæ (1) quidem ex ignorantia ad hanc venerunt suspicionem ut Ioannem Christum æstimarent; hi vero a maligna mente, ex qua interrogabant eum, æstimantes per blanditias attrahere ad hoc (2) quod volebant: nisi enim excogitassent hoc, respondenti, *Non sum ego Christus*, dixissent: Non hoc suspicati sumus, non hoc venimus interrogaturi. Sed capti, & manifesti effecti ad aliud veniunt: unde sequitur: *Et interrogaverunt eum: Quid ergo? Elias es tu*? AUGUSTINUS (tract. IV. in Ioannem.) Noverant enim quod præcessurus erat Elias Christum: non enim alicui ignotum erat nomen Christi apud Hebræos; sed non putabant illum esse Christum; nec tamen omnino putaverunt Christum non esse venturum; & cum sperarent (3) futurum, offenderunt in præsentem.

Sequitur: *Et dixit, Non sum*. GREGORIUS in hom. (VII. ut supra.) Ex his verbis nobis quæstio valde implexa generatur. Alio quippe in loco (Matth. XI.) inquisitus a discipulis Dominus de Eliæ adventu, respondit: „ Si vultis scire, Ioannes ipse est Elias. “ Requisitus autem Ioannes dicit, *Non sum* Elias. Quomodo ergo Propheta veritatis est, si eiusdem veritatis sermonibus concors non est? ORIGENES (in Ioan. super *Tunc miserunt*.) Dicet aliquis, quod se ignorabat Ioannes esse Eliam; & hoc nimirum utentur (4) documento qui assistunt iteratæ incorporationis rationi, tamquam anima denuo induente corpora. Quærunt enim Iudæi per levitas, ac sacerdotes, an esset Elias, cum iteratæ corporis assumptionis documentum verax arbitrantur, quasi paternum existens, nec alienum ab arcanorum suorum doctrina. Ob hoc itaque dicit Ioannes: Elias *non sum*: nam nescit primævam vitam propriam. Qualiter autem videtur rationabile, si tamquam Propheta Spiritu illuminatus est, & de Deo, (5) & Unigenito tanta narravit, ignorasse de seipso an umquam eius anima fuerit in Elia? GREGORIUS in hom. (VI. in Evang.) Sed si subtiliter veritas ipsa requiratur, hoc quidem quod inter se contrarium (6) sonat, quomodo contrarium non sit invenitur. Ad Zachariam namque de Ioanne Angelus dixit Luc. I. „ Ipse præcedet ante illum in spiritu, & virtute „ Eliæ: “ quia scilicet sicut Elias secundum Domini adventum præveniet, ita Ioannes prævenit primum; sicut ille præcursor venturus est Iudicis, ita iste præcursor factus est Redemptoris. Ioannes igitur in spiritu Elias erat, in persona Elias non erat. Quod autem Dominus fatetur de spiritu, hoc Ioannes denegat de persona: quia & iustum sic erat ut discipulis Dominus spiritualem de Ioanne sententiam diceret, & Ioannes turbis carnalibus nnn de suo spiritu, sed de corpore responderet. ORIGENES (in Ioan. ubi supra.) Respondit ergo levitis, & sacerdotibus, *Non sum*, coniectans propositum quæstionis eorum: non enim sapiebat præmissa examinatio, si idem spiritus esset in utroque; sed si Ioannes esset ipse Elias qui assumptus est, nunc apparens, secundum quod a Iudæis expectabatur, absque nativitate. Primus autem arbitrans resumptionem corporum dicet, quod inconsequens est filium Zachariæ tanti sacerdotis in senio natum, super omnem humanam expectationem, ignorari a sacerdotibus, & levitis, ipsum natum fuisse; maxime Luca testante cap. I. quod „ factus est timor in „ omnibus habitantibus circa eos. “ Sed forsan quoniam prope finem Eliam expectabant ante Christum, quasi tropice sciscitari videntur: An es tu qui prænuntias Christum venturum? Et caute respondit, *Non sum*. (7) Sed nihil mirabile. Sicut in

(1) *Al.* enim. (2) *Al.* quod volebant eum. (3) *Al.* venturum. (4) *Al. omittitur* documento. *Sic autem legit Nicolai*. Et hac nimirum utentur ratione qui assentiunt iteratæ incorporationis opinioni ac documento, tamquam anima &c. (5) *Al.* in Unigenito. (6) *Al.* sonuit. (7) *Legit P. Nicolai*. Sed & nihil mirabile, quod sicut in Salvatore etc.

Salvatore, pluribus scientibus ex Maria nativitatem eius, quidam fallebantur putantes eum Ioannem Baptistam, vel Eliam, aut aliquem Prophetarum; sic & in Ioanne quosdam ortus eius ex Zacharia non latebat, & quidam dubitabant, si forsan qui expectabatur Elias apparuit in Ioanne. Quoniam vero cum plures in Israel editi fuerint Prophetæ, unus de quo Moyses propheta verat, præsertim expectabatur, iuxta illud Deut. XVIII. „ Prophetam vobis suscitabit Deus „ ex fratribus vestris: sicut mihi, illi pare- „ bitis: " tertio sciscitantur, non si foret Propheta simpliciter, sed cum articulo, (1) ut in Græco ponitur: unde sequitur: *Propheta es tu?* Per singulos enim Prophetas noverat populus Israel neminem eorum fore hunc quem Moyses prophetaverat, qui sicut Moyses medius staret inter Deum & homines, & accepto testamento a Deo traderet discipulis. Hoc autem illis nomen non Christo attribuentibus, sed arbitrantibus alium a Christo ipsum fore, Ioannes scivit quoniam & Christus ille Propheta esset: unde subditur: *Et respondit, Non.* AUGUSTINUS (tract. IV.) Vel quia Ioannes maior erat quam Propheta: quia Prophetæ longe prænuntiaverunt, Ioannes præsentem demonstrabat.

Sequitur: *Dixerunt ergo ei: Quis es, ut responsum demus his qui miserunt nos? Quid dicis de teipso?* CHRYSOSTOMUS (homil. XV.) Vides hic vehementius insistentes, & interrogantes; hunc autem cum mansuetudine eas quæ non erant veræ suspiciones destruentem, & eam quæ est vera ponentem: unde sequitur: *Ait: Ego vox clamantis in deserto.* AUGUSTINUS (tr. IV.) Esaias illud dixit, in Ioanne prophetia ista completa est. GREGORIUS (hom. VII. ubi supra.) Scitis autem quod unigenitus Filius Verbum Patris vocatur. Ex ipsa autem nostra locutione cognoscimus, quia prius vox sonat, ut verbum possit audiri. Ioannes ergo vocem se asserit esse, quia Verbum præcedit, & per eius ministerium, Patris Verbum ab hominibus auditur. ORIGENES (in Ioan. super *Quis es, ut responsum demus?*) Ineleganter autem Heracleon de Ioanne, & Prophetis considerans, ait, quoniam Verbum quidem Salvator est, vox autem per Ioannem intelligitur: solus enim sonus est omnis gradus propheticus. Cui dicendum, quod si non significativam vocem dederit tuba, nemo se accinget ad prælium. Si ergo nil aliud quam sonus est vox prophetica, quomodo transmittit nos ad illam Salvator? *Scrutamini* (inquit infra V.) *Scripturas.* Dicit autem Ioannes se esse vocem non clamantem in deserto, sed clamantis in deserto, eius scilicet qui stabat, & clamabat infra VII. *Si quis sitit, veniat ad me, & bibat.* Clamat enim ut distantes auditu percipiant, & gravem habentes auditum sentiant immensitatem eorum quæ dicuntur. THEOPHYLACTUS. Vel quia veritatem manifeste annuntiat: omnes enim qui in lege erant, obscure loquebantur. GREGORIUS (hom. VII. ut supra.) Vel in deserto Ioannes clamat, quia quasi derelictæ, ac destitutæ Iudeæ, solatium Redemptoris annuntiat. ORIGENES (in Ioan. ubi supra.) Opus autem vocis in deserto clamantis est ut anima a Deo destituta, ad rectam faciendam viam Domini revocetur, nequaquam pravitatem serpentini gressus prosequendo; secundum contemplationem quidem sublimatam in veritate absque permixtione mendacii, & secundum actionem post congruam speculationem licitum opus referentem: unde sequitur: *Dirigite viam Domini, sicut dixit Esaias Propheta.* GREGORIUS (ut supra.) Via Domini ad cor dirigitur, cum veritatis sermo humiliter auditur; via Domini ad cor dirigitur, cum ad præceptum vita præparatur.

(u) ORIGENES (in Ioan. ubi supra.) Facta responsione versus sacerdotes, & levitas, denuo missum est a pharisæis: unde dicitur: *Et qui missi fuerant erant ex pharisæis.* Quantum enim ex ipso sermone coniecturari contingit, dico tertium hoc esse testimonium. Vide tamen quomodo iuxta sacerdotalem, & leviticam personam est cum mansuetudine prolatum illud, *Tu quis es?* nihil enim arrogans, vel protervum in eorum quæstione continetur, sed cuncta decentia veros Dei ministros. Sed pharisæi secundum suum nomen divisi, & importuni ex discordia contumeliosas voces prætendunt Baptistæ; unde sequitur: *Et dixerunt ei: Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta?* non quasi scire volentes, sed prohibere eum a baptismo. Deinde vero nescio quo pacto proni ad baptismum iverunt ad Ioannem. Huius autem solutio est, quia pharisæi non credentes accedunt ad baptisma, sed ex hypocrisi, cum timerent populum. CHRYSOSTOMUS (hom. XV.) Vel ipsi iidem sacerdotes, & levitæ ex pharisæis erant. Et quia blanditiis eum non valuerunt supplantare, accu-

(1) *Al. deest ut.*

sationem ei immittere tentant, cogentes eum dicere quod non erat: unde sequitur: *Et interrogaverunt eum, & dixerunt: Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta?* Quasi audaciæ videbatur esse baptizare, si Christus non erat, nec præcursor illius, nec præco, idest Propheta. GREGORIUS (hom. VII. in Evang.) Sed sanctus quisque etiam cum perversa mente requiritur, a bonitatis suæ studio non mutatur. Unde Ioannes quoque ad verba invidiæ prædicamenta respondit vitæ: unde sequitur: *Respondit eis dicens: Ego baptizo in aqua*. ORIGENES (in Ioan. ubi supra.) Ad illud enim, *Quid ergo baptizas?* quid aliud afferri decebat, nisi proprium baptismum carnale prætendere? GREGORIUS (hom. VII. ut supra.) Ioannes enim non spiritu, sed aqua baptizat: quia peccata solvere non valebat: baptizatorum corpora per aquam lavat, sed tamen animas per veniam non lavat. Cur ergo baptizat qui peccata per baptismum non relaxat? nisi ut præcursionis suæ ordinem servans, scilicet qui nasciturum nascendo prævenerat, baptizaturum quoque Dominum baptizando præveniret; & qui prædicando factus est præcursor Christi, baptizando etiam præcursor eius fieret imitatione sacramenti; qui inter hæc mysterium redemptionis nostræ annuntians, hunc in medio hominum & stetisse asserit, & nesciri: sequitur enim: *Medius autem vestrum stetit quem vos nescitis*: quia per carnem Dominus apparens, & visibilis extitit corpore, & invisibilis maiestate. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Hoc autem dixit, quoniam decens erat Christum commixtum esse populo, ut unum multorum, se ubique humilem esse docentem. Cum autem dixit, *Quem vos nescitis*, scientiam hic cognitionem certissimam dicit; puta, quis est, & unde. AUGUSTINUS (tract. IV.) Humilis enim (1) non videbatur, & propterea lucerna accensa est. THEOPHYLACTUS. Vel (2) medius erat pharisæorum Dominus; sed ignorabant eum, quia ipsi Scripturas se scire putabant: & inquantum in illis prænuntiabatur Dominus, medius eorum erat, scilicet in cordibus eorum; sed nesciebant eum, eo quod Scripturas non intelligebant. Vel aliter. Medius quidem erat, inquantum mediator Dei existens, & hominum Christus Iesus medius pharisæorum extitit, volens illos Deo iungere; sed ipsi nesciebant eum. ORIGENES (in Ioan. super *Respondit Ioannes eis dicens.*) Vel aliter. Hoc edito, *Ego baptizo in aqua*, ad illud, *Quid ergo baptizas?* ad secundum, *Si tu non es Christus?* præconium de præcedenti Christi substantia proponit, quod tanta sit ei virtus quod invisibilis sit sua deitate, cum sit præsens cuilibet, & totum per orbem diffusus; quod notatur ex illo, *Medius vestrum stetit*. Hic enim per totam orbis machinam effluxit, sic ut quæ creantur, per ipsum creentur: *omnia* enim *per ipsum facta sunt*: unde palam est quod inquirentibus a Ioanne, *Quid ergo baptizas?* ipse medius erat. Vel quod dicitur, *In medio vestrum stetit*, intelligendum est de nobis hominibus. Cum enim simus rationales, in medio nostrum (3) existit, ex eo quod principale, scilicet cor, in medio totius corporis insitum est. Qui ergo Verbum in medio gerunt, non autem cognoscunt de illius natura, nec de quo fonte manavit, nec quomodo consistit in eis; hi Verbum in medio sui obtinentes ignorant; quod tamen Ioannes agnovit: unde exprobrando dicit ad pharisæos: *Quem vos nescitis*: quia expectantes pharisæi Christi adventum, nihil tam arduum de eo contemplabantur, solum hominem sanctum existimantes eum esse. Dicit autem, *Stetit*: nam stat Pater invariabilis existens, & impermutabilis; stat quoque Verbum eius ad salvandum continuo, quamvis carnem suscipiat, quamvis medium hominum stet invisibile (4). Ne vero putet aliquis alium esse invisibilem ad omnes homines venientem, vel ad universum orbem, ab eo qui humanatus est, & in terra comparuit, subdit: *Qui post me venit*, hoc est qui post me appariturus est. Non autem idem denotatur hic per hoc quod dicit, *Post*, & cum Iesus nos post se invitat: illic enim sequi post ipsum præcipitur nobis, ut eius indagando vestigia, perveniamus ad Patrem; hic autem ut pateat quid sequatur ex Ioannis dogmatibus: venit enim ut cuncti credant per eum, præparati ad perfectum Verbum per minora. Dicit ergo: *Ipse est qui post me venit*. CHRYSOSTOMUS (hom. XV.) Ac si diceret; Ne æstimetis (5) totum in meo consistere baptismate: si enim meum baptisma perfectum esset, alius non veniret post me, aliud baptisma daturus. Sed hæc præparatio est illius, & transibit in proximo, ut umbra, & imago; sed oportet eum qui veritatem imponet, venire post me: si enim hoc esset per-

(1) *Nicolai omittit* non. (2) *Al.* medicus. (3) *Al.* extitit. (4) *Addit Nicolai* nec ab illis agnitum.
(5) *Al.* tantum.

perfectum, nequaquam secundi locus quæreretur: & ideo subdit: *Qui ante me factus est*, hic est honorabilior, & clarior. GREGORIUS (hom. VII. ut supra.) Sic namque dicitur, *Ante me factus est*, ac si dicatur, Antepositus est mihi. Post me ergo venit, quia postmodum natus; ante me autem factus est, quia mihi prælatus. CHRYSOSTOMUS (hom. XV.) Ne autem existimes comparabilem esse excellentiam hanc, incomparabilitatem ostendere volens, subiungit: *Cuius ego non sum dignus ut solvam corrigiam calceamenti*; quasi dicat: Intantum est ante me ut ego neque in ultimis ministrorum vocari dignus sim: calceamentum enim solvere ultimi ministerii res est. AUGUSTINUS (tract. IV.) Unde & si dignum se diceret tantummodo corrigiam calceamenti solvere, multum se (1) habuisset. GREGORIUS (hom. VII. in Evang.) Vel aliter. Mos apud veteres fuit ut si quis eam quæ sibi competeret, accipere uxorem nollet, ille ei calceamentum solveret qui ad hanc sponsus iure propinquitatis veniret. Quid igitur inter homines Christus nisi sanctæ Ecclesiæ sponsus apparuit? Recte ergo Ioannes se indignum esse ad solvendam corrigiam eius calceamenti denuntiat; ac si aperte dicat: Redemptoris vestigia non denudare valeo, quia sponsi nomen mihi immeritus non usurpo. Quod tamen intelligi & aliter potest. Quis enim nesciat quod calceamenta ex mortuis animalibus fiant? Incarnatus vero Dominus veniens, quasi calceatus apparuit, qui indivinitate sua morticina nostræ corruptionis assumpsit. Corrigia ergo calceamenti est ligaturam mysterii. Ioannes ergo solvere corrigia calceamenti eius non valet: quia incarnationis mysterium nec ipse investigare sufficit; ac si patenter dicat: Quid mirum si mihi ille prælatus est quem post me quidem natum considero, sed nativitatis eius mysterium non comprehendo? ORIGENES (tom. VI. in Ioan.) Quidam vero non inepte dixit, hoc sic intelligendum. Non sum ego tanti ut causa mei descendat a magnalibus, ac carnem quasi calceamentum suscipiat. CHRYSOSTOMUS (hom. XVI. in Ioan.) Et quia Ioannes cum decenti libertate ea quæ de Christo sunt, omnibus prædicabat, propterea Evangelista & locum designat, dicens: *Hæc in Bethania facta sunt trans Iordanem, ubi erat Ioannes baptizans*. Non enim in domo, neque in angulo Christum prædicabat, sed Iordanem transiens in media multitudine præsentibus omnibus qui ab eo baptizabantur. Quædam vero exemplariorum certius habent, *In Bethabora*: Bethania enim non ultra Iordanem, neque in deserto erat, sed prope Hierosolymam. GLOSSA. Vel duæ sunt Bethaniæ: una trans Iordanem, altera citra non longe a Hierusalem, ubi Lazarus fuit suscitatus. CHRYSOSTOMUS (hom. XVI. in Ioan. par. a princ.) Hoc autem & propter aliam causam designat: quia enim res non antiquas narrabat, sed ante parvum tempus (2) contingentes, præsentes, & videntes testes facit eorum quæ dicuntur, demonstrationem a locis tribuens. ALCUINUS. Bethania vero domus obedientiæ interpretatur; per quam innuitur quia per obedientiam fidei omnes ad baptisma debent pervenire. ORIGENES (in Ioan. super *Hæc in Bethabora facta sunt*.) Bethabora vero interpretatur domus præparationis, & convenit cum baptismo præparantis Domino plebem perfectam. Iordanis autem interpretatur descensum eorum. Quis autem erit hic fluvius nisi Salvator noster, per quem ingredientem in hunc mundum mundari convenit, (3) non suum descendentem descensum, sed humani generis? Hic segregat donatas a Moyse, ab his quæ per Iesum donantur, fortes: huius rivuli lætificant civitatem Dei. Sicut autem draco latitat in AEgyptiaco fluvio, ita Deus in isto. Pater enim est in Filio; & qui proficiscuntur illuc ubi se lavent, opprobrium AEgypti deponunt, ac apti ad perceptionem hereditatis parantur, necnon a lepra mundantur, & duplicis eapaces sunt gratiæ, ac prompti fiunt ad susceptionem Spiritus almi, in aliud flumen nequaquam descendente spiritali columba. Trans Iordanem vero Ioannes baptizat, ut præcursor venientis non innocentes, sed peccatores vocare.

(x) ORIGENES (tom. VI. in Ioan. super illud, *Postera die vidit Ioannes*.) Post testimonium Ioannis, iam videtur Iesus veniens ad eum, non solum adhuc perseverantem, sed & potiorem effectum, quod per diem secundariam designatur: unde dicitur: *Altera die vidit Ioannes Iesum venientem ad se*. Pridem autem Iesu mater protinus ut illum concepit, ad matrem Ioannis prægnantem proficiscitur, & per vocem pervenientem ad aures Elisabeth ex Mariæ salutatione exultat Ioannes conceptus in utero; hic autem post Ioannis testimonium, ipse

(1) *Al.* humiliasset. *Nicolai legit* non multum se humiliasset. (2) *Nicolaius habet* transactas. (3) *Idem legit* non suo descendentem descensu.

ipse videtur a Baptista, accedens ad eum. Prius autem auditu aliorum instruitur aliquis, ac deinde oculate inspicit illa. Per hoc autem quod Maria ad Elisabeth venit minorem, & Filius Dei ad Baptistam, ad fervorem opitulandi minoribus, & ad modestiam admonemur. Verum unde ad Baptistam venit Salvator, non hic dicitur; sed ex dictis Matthaei colligimus dicentis cap. III. „ Tunc venit Iesus a Galilaea ad Iordanem ad Ioannem, ut baptizaretur ab eo.“ CHRYSOSTOMUS (hom. XVI. Ioan. non remote a princ.) Vel aliter. Matthaeus adventum Christi ad baptismum praesentialiter dicit; Ioannes autem, & rursus eum ivisse ad Ioannem ostendit post baptisma; & hoc manifestat quod postea dicit: *Quia vidi Spiritum descendentem &c.* Partiti enim sunt sibi Evangelistae tempora narrationis: Matthaeus enim ea quae antequam ligaretur Ioannes Baptista praeteriens, festinat ad ea quae deinceps sunt tempora; sed Ioannes his maxime immoratur, quae scilicet ante incarcerationem Ioannis fuerunt: unde hic dicitur: *Altera die vidit Ioannes Iesum venientem ad se.* Cuius igitur gratia secundo post baptismum ad eum veniebat? Quia ipsum baptizaverat cum multis, ut nullus suspicetur quoniam ex eadem causa (1) ex qua & alii, ad Ioannem veniret; puta peccata confessurus, aut in poenitentiam abluendus in flumine. Propterea ergo accedit, dans Ioanni occasionem corrigendi hanc suspicionem, quam Ioannes per verba correxit: unde sequitur: *Et ait: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi*: Qui igitur ita purus erat ut aliorum peccata absolvere posset, manifestum est quoniam non ut confiteretur peccata accedit, sed ut occasionem det Ioanni loquendi de ipso. Venit etiam secundo, ut hi qui priora audierant, certius recipiant quae praedicta sunt, & alia rursus audiant. Dicit autem, *Ecce agnus Dei*, innuens quod hic est qui olim quaerebatur, rememorans prophetiae Esaiae, & umbrae quae secundum Moysen erat, ut a figura facilius eos ducat ad veritatem. AUGUSTINUS (tract. IV. in Ioannem a med.) Si autem agnus Dei est innocens, & Ioannes agnus; an non & ipse est innocens? Sed omnes ex illa propagine veniunt de qua cantat gemens David Psalm. L. „ Ego in iniquitatibus conceptus sum.“ Solus ergo ille agnus qui non sic venit: non enim in iniquitate conceptus est, nec in peccatis mater eius eum in utero aluit, quem virgo concepit, virgo peperit, quia fide concepit, & fide suscepit. ORIGENES (to. VI. in Ioan. ubi supra inter princ. & med.) Sed cum quinque offerantur animalia in templo: tria terrestria, vitulus, ovis, & capra; volatilia vero duo, turtur, & columba; & de ovibus tria adducantur, aries, ovis, agnus; de genere ovium agnum memoravit: agnum enim in oblationibus quotidianis offerri videmus, unum quidem mane, alterum vero vespere. Quaenam autem oblatio alia potest esse quotidiana a rationali natura comprehendenda, nisi Verbum (2) vigens, agnus typice nuncupatum? (3) Hoc nempe censebitur oblatio matutina ad frequentiam intellectus in divinis relatum: neque enim anima pati potest ut summis iugiter insistat, eo quod corporis terrestris, & gravis coniugium est sortita. Ex hoc etiam verbo quod Christus est (4) agnus, coniectare de pluribus poterimus; & quodammodo vespere pertingemus ad corporalia procedentes. Qui autem hunc obtulit agnum ad immolandum, Deus fuit in homine reconditus, magnus Sacerdos, qui dixit infra X. *Nemo tollit animam meam a me, sed ego pono eam*: unde dicitur *agnus Dei*: ipse enim nostros languores accipiens, totius mundi tollens peccata, mortem quasi baptismum suscepit. Apud Deum enim non pertransit incorrectum quidquid agimus quod disciplina indigeat, quae per difficilia exercetur. THEOPHYLACTUS (super *Ecce Agnus Dei.*) Vel dicitur Christus agnus Dei, inquantum Deus Pater mortem Christi acceptavit pro nostra salute, vel inquantum eum pro nobis tradidit morti: sicut enim dicere consuevimus, Haec oblatio est talis hominis, idest quam talis homo obtulit; sic & Christus dicitur agnus Dei, dantis scilicet Filium suum pro nostra salute in mortem. Et ille quidem agnus typicus nullius omnino peccatum sustulit, hic vero peccatum universi orbis terrarum: periclitantem enim mundum eruit ab ira Dei: unde subdit: *Ecce qui tollit peccatum mundi.* Non autem dixit, Qui tollet, sed *qui tollit peccatum mundi*, quasi semper hoc faciente ipso: non enim tunc solum tulit cum passus est, sed ex illo tempore usque ad praesens tollit, non semper crucifixus, unam enim pro peccatis obtulit oblationem, sed semper purgans per illam. GREGORIUS VIII. Moral. (cap. XXXII. in novis exempl. cap. XX.)

(1) *Al.* ex qua ad Ioannem et alii ad Ioannem veniret. (2) *Al.* ingens. *P. Nicolai* verbum floridum, et vegetum, et vigens. (3) *Al.* Haec. (4) *Al.* omittitur agnus.

xx.) Tunc autem ab humano genere plene peccatum tolletur, cum per incorruptionis gloriam nostra corruptio permutabitur: esse namque a culpa liberi non possumus, quousque in corporis morte tenemur. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Sed quare non dixit, Peccata mundi, sed *peccatum*? Ut videlicet per hoc quod dixit *peccatum*, universaliter peccatum videretur innuere; sicut consuevimus dicere, quod homo eiectus est de paradiso, idest omne genus humanum. BEDA (1). Vel peccatum mundi dicitur originale peccatum, quod est commune totius mundi; quod quidem peccatum originale, & singulorum superaddita Christus per gratiam relaxat. AUGUSTINUS (tract. IV. in Ioan. a med.) Qui enim de nostra natura peccatum non assumpsit, ipse est qui tollit nostrum peccatum. Nostis, quia quidam homines dicunt: Nos tollimus peccata ab hominibus quia sancti sumus: si enim non fuerit sanctus qui baptizat, quomodo tollit peccatum alterius, cum sit ipse homo plenus peccato? Contra istas disputationes hic legamus: *Ecce qui tollit peccatum mundi*: ut non sit præsumptio hominibus in homines. ORIGENES (in Ioan. tom. VI. super *Altera die*.) Sicut tamen iugi oblationi agni cognatę sunt reliquæ oblationes legales, sic huius agni oblationi cognatæ oblationes videntur mihi effusiones sanguinis martyrum, quorum patientia, & confessione, & promptitudine ad bonum, obtunduntur machinationes impiorum. THEOPHYLACTUS (super *Hic est de quo dixi*.) Quia vero superius illis qui ex pharisæis venerant Ioannes dixerat, quod *medius vestrum stat quem vos nescitis*; hic ignorantibus demonstrat, dicens: *Hic est de quo dixi: Post me venit vir qui ante me factus est*. Vir Dominus dicitur propter ætatis perfectionem: nam triginta annorum baptizatus est: vel quia spiritualis animæ vir est, & Ecclesiæ sponsus: unde Paulus II. Corinth. XI. „ Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo. " AUGUSTINUS (tract. IV. in Ioan. a med.) *Post me* autem *venit*, quia posterior natus est; *ante me factus est*, quia prælatus est mihi. GREGORIUS (homil. VII. in Evang.) Prælationis autem eius causas aperit, cum subiungit: *Quia prior me erat*; ac si aperte dicat: Inde me etiam post natus superat quo eum nativitatis suæ tempora non angustant: nam qui per matrem in tempore nascitur, sine tempore est a Patre generatus. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Ausculta o Arri. Non dixit, Quia prior me creatus est; sed *quia prior me erat*. Audiat hoc Pauli Samosateni (2) abusio, quod non ex Maria sumpsit primordium: quia si essendi principium sumpsit ex Virgine, qualiter prior extitit præcursore? Nam manifestum est quod præcursor Christum in sex mensibus superabat secundum humanam generationem. CHRYSOSTOMUS (homil. XVI. in Ioan. a med.) Ut autem non videatur ex amicitia propter cognationem ei testimonium perhibere, quia cognatus eius erat secundum carnem, propterea dicit: *Ego nesciebam eum*. Et secundum rationem hoc contingit: etenim in deserto conversatus est Ioannes. Miracula vero quæcumque Christo puero existente facta sunt, puta quæ circa Magos, & quæcumque (3) talia, ante multum contigerant tempus, Ioanne & ipso valde puero existente. In medio vero tempore ignotus omnibus existebat: propter quod subdit: *Sed ut manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans*. Hinc enim manifestum est quoniam & illa signa quæ quidam dicunt a Christo in pueritia facta, mendacia, & fictiones sunt. Si enim a prima ætate miracula fecisset Iesus, nequaquam neque Ioannes eum ignorasset, nec reliqua multitudo indiguisset magistro admanifestandum eum. Non igitur ipse Christus baptismate indigebat, neque aliquam aliam causam habebat illud lavacrum quam præmonstrationem facere eius fidei quæ est in Christum. Non enim dixit, Ut mundem eos qui baptizantur, neque ut liberem a peccatis, veni baptizans; sed *ut manifestetur in Israel*. Sed numquid sine baptismate non licebat prædicare, & inducere turbas? Sed facilius ita factum est: nequaquam enim cucurrissent omnes, si sine baptismate prædicatio facta esset. AUGUSTINUS (tract. V) Ubi ergo cognitus est Dominus, superfluo ei via parabatur, quia cognoscentibus se, ipse factus est via. Itaque non duravit diu baptisma Ioannis, sed quoadusque demonstratus est Dominus humilis. Ergo ut daretur nobis a Domino humilitatis exemplum ad percipiendam salutem baptismi, suscepit baptismum servi; & ne præponeretur baptismus servi baptismo Domini, baptizati sunt alii baptismo (4) conservi. Sed qui baptizati sunt ba-

(1) *Ad marginem Veneta Nicolini editionis notatur*. Habetur id in Glossa ordinaria super his verbis.
(2) *Nicolai genie* secta. (3) *Al. omittitur* talia. (4) *P. Nicolai* servi.

baptismo conservi, oportebat ut baptizarentur baptismo Domini; qui autem (1) baptizantur baptismo Domini, non opus habent baptismo conservi.

(y) CHRYSOSTOMUS (hom. XVI.) Quia Ioannes testatus est ita magnum quid quod sufficiens erat auditores omnes stupefacere, puta quod totius orbis terrarum solus ipse peccata tolleret, volens credibilius id facere, reduxit hoc ad Deum, & Spiritum sanctum. Posset enim aliquis dicere Ioanni, Qualiter igitur tu cognovisti eum? Respondet, quod per descensum Spiritus sancti: unde sequitur: *Et testimonium perhibuit Ioannes, dicens: Quia vidi Spiritum descendentem quasi columbam de cælo, & mansit super eum*. AUGUSTINUS XV. de Trin. (cap. XXVII.) Non autem tunc unctus est Christus Spiritu sancto quando super eum baptizatum velut columba descendit: tunc enim corpus suum, scilicet Ecclesiam suam, præfigurare dignatus est, in qua præcipue baptizati accipiunt Spiritum sanctum. Absurdissimum enim est ut credamus eum cum iam triginta esset annorum (eius enim ætatis a Ioanne baptizatus est) accepisse Spiritum sanctum; sed venisse ad illud baptisma, sicut sine ullo omnino peccato, ita non sine Spiritu sancto. Si enim de famulo eius, & præcursore ipso Ioanne scriptum est Luc. I. „ Spiritu sancto replebitur ab utero matris suæ; " qui quamvis seminatus a patre, tamen Spiritum sanctum in utero formatus accepit: quid de homine Christo intelligendum est, vel credendum, cuius carnis ipsa conceptio non carnalis, sed spiritualis fuit? AUGUSTINUS de Agone christiano (cap. XXII.) Non autem dicimus solum Christum verum corpus habuisse, Spiritum autem sanctum fallaciter apparuisse oculis hominum: sicut enim non oportebat ut homines falleret Filius Dei, sic nec Spiritus sanctus. Sed omnipotenti Deo, qui universam creaturam ex nihilo fabricavit, non erat difficile verum corpus columbæ sine aliarum columbarum ministerio figurare; sicut ei non fuit difficile verum corpus in utero virginis sine virili semine fabricare. AUGUSTINUS super Ioan. (tract. VI. sparsim.) Duobus autem modis ostendit visibiliter Dominus Spiritum sanctum; per columbam super Dominum baptizatum; per ignem vero super discipulos congregatos: ibi simplicitas, hic fervor ostenditur. Ergo ne Spiritu sanctificati dolum habeant, in columba demonstratum est; & ne simplicitas frigida remaneat, in igne demonstratum est. Nec movet, quia linguæ divisæ sunt: noli dissipationem timere, unitatem in columba cognosce. Sic ergo oportebat demonstrari Spiritum sanctum venientem super Dominum, ut cognoscat unusquisque, si habeat Spiritum sanctum, simplicem se esse debere sicut columbam, & habere cum fratribus veram pacem, quam significant oscula columbarum. Osculantur & corvi, sed laniant: a laniatu innocens est natura columbarum: nam corvi de morte pascuntur, columba non nisi de frugibus terræ vivit. Si etiam gemunt columbæ in amore, nolite mirari, quia in columbæ specie voluit demonstrari Spiritus sanctus: „ ipse enim interpellat pro „ nobis gemitibus inenarrabilibus: " Rom. VIII. Non autem Spiritus sanctus in semetipso, sed in nobis gemit, quia gemere nos facit. Qui enim novit in pressura se esse mortalitatis huius, peregrinari se a Domino, quamdiu propter hoc gemit, bene gemit: Spiritus illum docuit gemere. Multi autem gemunt, infelicitate terrena, vel quassati damnis, vel ægritudine corporis prægravati; sed non columbæ gemitu gemunt. Unde ergo debuit demonstrari Spiritus sanctus unitatem quamdam designans, nisi per columbam, ut pacatæ Ecclesiæ diceretur: „ Una est columba mea? " Cant. VI. Unde debuit humilitas figurari nisi per avem simplicem, & gementem? Apparuit ibi sancta & vera Trinitas: Pater in voce dicente Luc. III. „ Tu es Filius meus di„ lectus; " Spiritus sanctus in columba. In ista Trinitate missi sunt Apostoli baptizare „ in nomine Patris, & Filii, & Spiritus „ sancti: " Matth. ult. GREGORIUS II. Moral. (cap. XLI. in antiquis exemp. in nov. XXVIII.) Dicit autem, *Manentem super eum*: in cunctis namque fidelibus Spiritus sanctus venit, sed in solo mediatore semper singulariter permanet: quia eius humanitatem numquam deseruit, ex cuius divinitate procedit. Sed cum de eodem Spiritu discipulis dicatur infra XVI. *Apud vos manebit*, quomodo singulare signum erit quod in Christo permanet? Quod citius (2) cognoscemus, si dona Spiritus discernamus. In his enim donis, sine quibus ad vitam perveniri non potest, Spiritus sanctus in electis omnibus semper permanet; ut sunt mansuetudo, humilitas, fides, spes, caritas: in illis autem quibus per ostensionem (3) Spiritus non nostra servatur vita, sed aliorum

(1) *Al.* baptizabantur. (2) *Al.* cognoscimus. (3) *Al. deest* Spiritus.

rum quæritur, non semper manet, sed aliquando se a signorum ostensionibus subtrahit, ut humilius eius virtutes (1) habeantur. Christus autem in cunctis eum semper & continue habuit præsentem. CHRYSOSTOMUS (hom. XVI. in Ioan.) Ne autem (2) aliquis æstimet Spiritum Christum indiguisse sicut & nos, hanc etiam destruit suspicionem, ostendens quod Spiritus sancti descensio solum pro manifestando Christo facta est: unde sequitur: *Et ego nesciebam eum; sed qui misit me baptizare in aqua, mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto*. AUGUSTINUS (tract. V. in prin.) Quis autem misit Ioannem? Si dicamus, Pater, verum dicimus; si dicamus, Filius, verum dicimus. Manifestius autem est ut dicamus, Pater, & Filius. Quomodo ergo nesciebat eum a quo missus est? Si enim non noverat eum a quo voluit baptizari, temere dicebat: *Ego a te debeo baptizari*. Noverat ergo eum: quid ergo est quod dicit: *Et ego nesciebam eum?* CHRYSOSTOMUS (hom. XVI. in Ioan.) Sed cum dicit, *Nesciebam eum*, anterius tempus dicit, non tempus quod est prope baptismum, cum prohibebat eum, dicens: *Ego a te debeo baptizari*. AUGUSTINUS (tract. IV. V. & VI. sparsim.) Sed legantur alii Evangelistæ, qui planius illud dixerunt, & inveniemus apertissime tunc descendisse columbam cum Dominus ab aqua ascendit. Si ergo post baptisma descendit columba, & antequam baptizaretur dixit illi Ioannes, *Ego a te debeo baptizari*; ante baptismum illum noverat: quomodo ergo dixit: *Ego nesciebam eum; sed qui misit me baptizare? &c.* Hoc audivit Ioannes, ut nosceret eum quem non noverat, an forte ut plenius nosset quem iam noverat? Noverat quidem Dominum, noverat Filium Dei, noverat quia ipse baptizaret in Spiritu sancto. Ante enim quam veniret ad fluvium Christus, cum multi ad Ioannem concurrerent, ait illis: *Qui post me venit, maior me est: ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, & igne*. Sed quid? Non noverat, potestatem baptismi ipsum Dominum habiturum, & sibi retenturum (ne Paulus, aut Petrus diceret, Baptismus meus, sicut invenis dixisse, Evangelium meum) sed ministerium plane transiturum in bonos, & malos? Quid tibi faciat malus minister, ubi bonus est Dominus? Ecce post Ioannem baptizatum est, post homicidam non est baptizatum: quia Ioannes dedit baptismum suum, homicida dedit baptismum Christi: quod sacramentum tam sanctum est ut nec homicida ministrante polluatur. Potuit autem Dominus, si vellet; potestatem dare alicui servo suo ut daret baptismum suum tamquam vice sua, (3) & constituere tantam vim in baptismate translato in servum, quantam vim haberet baptisma datum a Domino. Hoc noluit, ut in illo esset spes baptizatorum a quo baptizatos se agnoscerent; & noluit servum ponere spem in servo. Si autem daret hanc potestatem servis, tot essent baptismata quot essenr servi, & quomodo dictum est baptisma Ioannis, sic diceretur baptisma Petri, vel Pauli. Per hanc ergo potestatem, quam solum sibi Christus retinuit, stat unitas Ecclesiæ, de qua dictum est Cant. VI. „ Una est columba mea.“ Potest autem fieri ut aliquis habeat baptismum præter columbam; ut prosit ei baptismus præter columbam, non potest. CHRYSOSTOMUS (hom. XVI. a med.) Et quia Pater vocem emisit prædicans Filium, (4) supervenit Spiritus sanctus vocem trahens super caput Christi, ne quis præsentium existimaret dici de Ioanne quod dictum est de Christo. Sed dicet aliquis: Qualiter non crediderunt Iudæi, si viderunt Spiritum? Sed talia non solum indigent oculis corporis, sed magis visione mentis. Si namque miracula facientem videntes intantum ebrii erant a livore ut contraria his quæ videbantur, enuntiarent, qualiter solo adventu Spiritus sancti in specie columbæ expulissent incredulitatem? Quidam vero dicunt, non omnes vidisse Spiritum, sed solum Ioannem, & eos qui devotius dispositi erant. Etsi enim sensibilibus oculis possibile erat videre in specie columbæ Spiritum descendentem, non tamen propter hoc necesse est omnibus hoc fuisse manifestum. Etenim Zacharias in specie sensibili multa consideravit, & Daniel, & Ezechiel; sed & Moyses multa vidit, qualia aliorum nullus: unde subdit Ioannes: *Et ego vidi, & testimonium perhibui, quia hic est Filius Dei*. Agnum quidem eum vocaverat, & quoniam in Spiritu baptizare debebat, dixit; Filium autem ante hoc nusquam. AUGUSTINUS (tract.

(1) *Al.* habeant. (2) *Quatuor exempla supra iam recensita sic legunt*. Ne autem aliquis æstimet quoniam Christus nativitatem (*Nicolai habet* necessitatem) habebat Spiritu sancto adveniente, sicut & nos &c. (3) *Al.* & constitueret. (4) *Al.* supervenit Spiritus sanctus super caput Christi.

(tract. VII. in Ioan. non multum remote a princ.) Oportebat enim, ut ille baptizaret qui est Filius Dei unicus, non adoptatus. Adoptati filii ministri sunt, Unici; Unicus autem habet potestatem, adoptati ministerium.

(z) CHRYSOSTOMUS (hom. XVII.) Quia multi his quæ a principio Ioannes dicebat non attendebant, secunda rursus eos excitat voce: unde dicitur: *Altera die iterum stabat Ioannes, & ex discipulis eius duo.* BEDA (in hom. in vig. S. Andreæ.) Stabat quidem Ioannes, quia illam virtutum arcem conscenderat a qua nullis tentationum posset (1) improbitatibus deiici: stabant cum illo discipuli, quia magisterium illius corde sequebantur immobili. CHRYSOSTOMUS (hom. XVII.) Sed quare non totum mundum circuivit, in omni loco Iudææ prædicans eum; sed stabat circa flumen, expectans eum venire, ut ostenderet venientem? Quia scilicet per opera Christi hoc fieri volebat. Vide etiam qualiter hoc maioris ædificationis fuit: quia enim parvam immisit scintillam, repente flamma in altum elevata est. Alter autem etsi circumiens hoc dixisset, videretur ex studio quodam humano fieri quæ fiebant, & suspicione plenum esset eius præconium. Igitur Prophetæ quidem, & Apostoli omnes absentem Christum prædicaverunt; hi quidem ante præsentiam secundum carnem, illi vero post assumptionem: unde ut ostendatur quod non voce solum, sed & oculis eum ostendebat, subditur: *Et respiciens Iesum ambulantem, dixit: Ecce agnus Dei* THEOPHYLACTUS. *Respiciens*, inquit, quasi oculis (2) innuens gratiam, & admirationem quam habebat in Christo. AUGUSTINUS (tract. VII. in Ioan. parum ante med.) Ioannes quidem amicus sponsi erat: non quærebat gloriam suam, sed testimonium perhibebat veritati: non enim voluit apud se remanere discipulos suos, ut non sequerentur Dominum, sed magis ostendit quem sequerentur, dicens: *Ecce agnus Dei*. CHRYSOSTOMUS (hom. XVII. in Ioan.) Non longum facit sermonem, quoniam unum solum in studio habebat adducere eos, & coniungere Christo: sciebat enim quoniam de reliquo non indigerent eo testante. Non autem singulariter discipulis loquitur de his Ioannes, sed eis publice cum omnibus: quia ex communi doctrina suscipientes sequelam Christi, firmi de reliquo permanserunt, non propter gratiam Christi sequentes eum, sed propter suum lucrum: & non facit sermonem suum deprecativum, sed admiratur solum præsentem, & demonstrat eis præparationem propter quam venit, & modum præparationis: agnus enim utrumque insinuat: & dicit, *Agnus* cum articuli adiectione, excellentiam eius ostendens. AUGUSTSNUS (tract. VII. non remote a princ.) Iste enim singulariter dicitur agnus solus sine macula, sine peccato; non cuius maculæ abstersæ sunt, sed cuius macula nulla fuerit: singulariter hic est agnus Dei, quia singulariter huius agni sanguine solo homines redimi potuerunt. Hic est agnus quem lupi riment, qui leonem occisus occidit. BEDA (hom. I. inter hiemales de sanctis.) Ideo etiam agnum vocat, quia dona sui velleris sponte largiturum, ex quo vestem nobis nuptialem facere possumus, idest exempla vivendi nobis relicturum, prævidit, quibus in dilectione calefieri deberemus. ALCUINUS. Mystice autem stat Ioannes, cessat lex, & venit Iesus, idest gratia Evangelii, cui ipsa lex perhibet testimonium. Ambulat Iesus discipulos collecturus. BEDA (hom. in vig. S. Andreæ Apost.) Ambulatio etiam Iesu dispensationem incarnationis, qua ad nos venire, ac nobis exempla vivendi præbere dignatus est, insinuat.

(aa) ALCUINUS. Ioanne perhibente testimonium, quia Iesus esset agnus Dei, discipuli qui prius erant cum Ioanne, magistri imperium implentes, secuti sunt Iesum: unde dicitur: *Et audierunt eum duo discipuli loquentem, & secuti sunt Iesum*. CHRYSOSTOMUS (hom. XVII.) Considera autem, quia quando dixit, *Post me veniens ante me factus est*, & quoniam *non sum dignus solvere corrigiam calceamenti eius*, nullum cepit; sed quando de dispensatione locutus est, (3) & ad humiliora sermonem duxit, dicens, *Ecce agnus Dei*, tunc secuti sunt eum discipuli. Multi enim non ita adducuntur cum aliquid magnum & excelsum de Deo dicatur, sicut cum benignum, & amicum (4) hominum audiunt, & aliquid ad salutem hominum pertinens. Considerandum autem, quod Ioannes dicit, *Ecce agnus Dei*; & Christus nihil loquitur: nam & sponsus cum silentio adest: (5) alii eum inducunt, & spon-

(1) *Al.* improbationibus. (2) *Legit Nicolai* innuens gaudium quod habebat in Christo, & admirationem. (3) *Al.* & humilius, *item* ad humilius. (4) *Al.* hominem. *Nicolai legit* cum aliquid benignum, & humanum audiunt &c. (5) *Sic ordinat Nicolaius*: alii ei inducunt sponsam, & in manu eius ponunt.

& sponsam in manu eius ponunt; quam cum acceperit, de ea disponit. Ita Christus venit copulaturus sibi Ecclesiam: nihil ipse dixit; sed accessit solum amicus eius Ioannes, dexteram ei sponsæ imposuit, per sermones suos animas hominum in manus ei ponens; quos accipiens ita disposuit ut ultra ad Ioannem non redirent. Sed aliud hic observandum (1) est: sicut enim in nuptiis non puella ad sponsum vadit, sed ipse ad eam festinat; ita hic contingit: non enim in cælum ascendit hominum natura; sed ad eam Filius Dei accessit, & ad domum duxit paternam. Et quidem alii discipuli Ioannis erant qui non solum secuti non sunt, sed & zelotype ad Christum dispositi erant; qui autem meliores erant simul audierunt, & secuti sunt, non quasi magistrum priorem contemnentes, sed ab eo persuasi, promittente quod baptizaret in Spiritu sancto Christus. Et vide discipulorum studium cum verecundia fieri: neque enim mox ascendentes interrogaverunt Iesum de necessariis, & maximis rebus, neque publice, sed singulariter ei loqui studuerunt: unde sequitur: *Conversus autem Iesus, & videns eos sequentes se, dicit eis, Quid quaeritis?* Hinc erudimur quia cum nos bene velle inceperimus, tunc Deus dat nobis multas salutis occasiones. Interrogat autem, non ut discat, sed ut per interrogationem magis eos familiares faciat, & ampliorem fiduciam det, & ostendat eos auditione dignos. THEOPHYLACTUS (immed. ante illud, *Erat autem Andreas.*) Vide autem quod sequentibus se Dominus convertit faciem, & respexit: quia nisi per bonam operationem ipsum secutus fueris, ad visionem faciei eius numquam pertinges, neque ad domum eius poteris pervenire. ALCUINUS. Ergo illi discipuli tergum ipsius sequebantur, ut viderent, & faciem Domini videre non poterant; ideo convertit se, & quodammodo de sua maiestate descendit, ut possint discipuli faciem illius contemplari. ORIGENES *a*. Forte autem non frustra post sextum testimonium desinit Ioannes eos contestari, & Iesus (2) secundum septimum dicit, *Quid quaeritis?* CHRYSOSTOMUS (hom. XVII. in Ioan. sparsim.) Sed illi non solum sequendo, sed interrogando amorem suum ad Christum manifestaverunt: unde sequitur: *Qui dixerunt ei: Rabbi (quod dicitur interpretatum magister) ubi habitas?* Nondum ab eo aliquid discentes, magistrum eum vocant, ad discipulatum se impellentes, & causam ostendentes propter quid sequebantur. ORIGENES *b*. Congrua vero provectis ex Ioannis testimonio prolatio depromens Christum doctorem, ac exprimens desiderare habitaculum Filii Dei contueri. ALCUINUS. Nolunt enim transitorie uti eius magisterio, sed inquirunt ubi maneat, ut & tunc in secreto verbis illius imbui, & exinde sæpius possent eum visitare, & plenius instrui. Mystice autem volunt sibi ostendi, in quibus Christus habitet, ut eorum exemplo se tales exhibeant in quibus velit habitare. Vel quod Iesum ambulantem vident, & statim ubi maneat quærunt, nos monet, ut cum incarnationem eius ad mentem reducimus, solicite corde eum rogemus ut mansionem æterni habitaculi nobis ostendat: unde quia videt bene petentes, libere eis sua reserat arcana: unde sequitur: *Dicit eis: Venite, & videte*; quasi dicat: Habitaculum meum explicari non potest sermone, sed opere demonstratur. *Venite* ergo credendo, & operando, *& videte* intelligendo. ORIGENES *c*. Vel per hoc quod dicit, *Venite*, ad actionem invitat; per hoc autem quod dicit, *Videte*, ad contemplationem. CHRYSOSTOMUS (hom. XVII.) Christus autem non dicit eis signa domus, neque locum; sed attrahit eos ad sequendum. Non dixit: Non est tempus nunc, audietis cras, si quid vultis discere: sed ut ad amicos, & familiares loquitur. Qualiter (3) ergo alibi (Matth. VIII.) ait: „ Filius hominis non habet ubi caput „ reclinet: " hic autem dicit: *Venite, & videte* ubi habito? Sed per hoc quod dixit, „ Non habet ubi caput suum reclinet, " demonstravit quod habitaculum proprium non habebat, non quod in domo non maneret: sequitur enim: *Venerunt, & viderunt ubi maneret, & manserunt ibi die illo*. Cuius autem gratia manserunt non adiungit Evangelista, quia manifestum erat quod propter doctrinam. AUGUSTINUS (tract. VII. in Ioan. ante med.) Quam beatum autem diem duxerunt, quam beatam noctem? Ædificemus ergo & nosmetipsi in corde nostro, & faciamus domum, quo veniat ille, & doceat nos. THEOPHYLA-

CTUS

(1) *Al. omittitur* est. (2) *Nicolai legit* pro septimo testimonio. (3) *Al. deest* ergo.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Tract. v. seu tom. v. in Ioannem. *b* Ibidem. *c* Ut supra.

ctus. Non frustra autem & tempus notavit Evangelista cum subdit: *Hora autem erat quasi decima*: ut tam doctores quam discipulos erudiret quod doctrina propter tempus non est prætermittenda. Chrysostomus (hom. xvii.) Multum enim studium demonstrabant ad audiendum in eo quia neque ab hora aversi sunt, cum sol esset ad occasum. Et multis quidem carni fervientibus tempus quod est post escas, non est aptum ad quippiam necessariorum, eo quod corpus escis gravatur. Ioannes vero, cuius isti erant discipuli, non erat talis, sed cum multo maiori sobrietate vespere degens quam nos mane. Augustinus (tract. vii. in Ioannem aliq. ante med.) Numerus etiam iste legem significat, quia in decem præceptis data est lex. Venerat autem tempus ut impleretur lex per dilectionem, quæ a Iudæis impleri non poterat per timorem: unde & decima hora Dominus audivit, *Rabbi*: magister enim legis non est nisi dator legis.

Sequitur: *Erat autem Andreas frater Simonis Petri unus ex duobus qui audierant a Ioanne, & secuti fuerant eum*. Chrysostomus (hom. xvii.) Cuius autem gratia alterius nomen non ponitur? Quidam dicunt, propterea quia hic qui scribit est qui secutus est eum. Quidam vero dicunt, quod ille alius non insignis erat: quæ igitur utilitas si didicerimus nomen illius? neque enim septuaginta duorum discipulorum nomina Evangelista posuit. Alcuinus. Vel duo discipuli qui secuti sunt Iesum sunt Andreas, & Philippus.

(bb) Chrysostomus (hom. xviii. & xix.) Andreas quæ a Iesu didicit non detinuit apud seipsum; sed festinat, & currit cito ad fratrem, traditurus ei bona quæ suscepit: unde (1) dicitur: *Invenit hic primum fratrem suum Simonem, & dixit ei: Invenimus Messiam, quod est interpretatum Christus*. Beda (in homil. 1. de sanct. temp. hiem.) Hoc est enim vere Dominum invenire, vera illius dilectione fervere, fraternæ quoque salutis curam gerere. Chrysostomus (homil. xviii.) Et quidem non dixerat Evangelista quæ Christus fuerat sequentibus se locutus; sed ex his quæ hic dicuntur licet addiscere. (2) Quæcumque enim Andreas didicit, in brevi ostendit, magistri virtutem, qui persuaserat eis, & eorum desiderium quod prius habuerant, repræsentans: hoc enim verbum *invenimus* est patientis pressuram propter absentiam, & exultantis postquam apparuit quod expectabatur. Augustinus (tract. vii. parum a med.) Messias autem Hebraice, Græce Christus, Latine Unctus dicitur: chrisma enim unctio est; ille autem singulariter unctus est: unde omnes Christiani unguntur, secundum quod in Psal. xliv. dicitur: „ Unxit te Deus Deus tuus oleo „ exultationis præ participibus tuis: " participes enim eius sunt omnes sancti; sed ille est singulariter sanctus, & singulariter unctus. Chrysostomus (hom. xviii. in Ioan. sparsim.) Et ideo non dixit *Messiam* simpliciter, sed cum adiectione articuli. Considera vero ex ipso principio obedientem Petri mentem, confestim enim cucurrit nihil tardans: unde sequitur: *Et adduxit eum ad Iesum*. Sed nullus facilitatem ei imponat, si non prius multa perquirens ita sermonem suscepit: conveniens enim est, & fratrem diligentius ei dixisse hoc, & per longa verba; sed Evangelistæ ubique multa intermittunt, breviloquii curam habentes. Aliter autem neque dictum est, quoniam credidit simpliciter, sed quoniam *duxit eum ad Iesum*, illum ei de quo dixerat traditurus, ut omnia ab illo discat. Ipse autem Dominus incipit revelare ea quæ deitatis sunt, & paulatim ea aperire prædicationibus. Non enim minus quam signa, prophetiæ adducunt: hoc enim est maxime opus Dei, quod neque imitari dæmones possunt: nam in miraculis quidem & phantasia fit utique; futura autem prædicere cum certitudine, illius solius incorruptibilis est naturæ: unde sequitur: *Intuitus autem eum Iesus dixit: Tu es Simon filius Ioanna; tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus*. Beda (hom. 1. temp. hiem. in vig. S. Andreæ.) Intuitus autem est eum non exterioribus oculis solum; sed & æterno divinitatis intuitu vidit cordis eius simplicitatem, animi sublimitatem, cuius merito cunctæ esset præferendus Ecclesiæ. Neque autem in Petri vocabulo, quasi Hebræo, vel Syro, aliam interpretationem quærere oportet: quia idem est Græce, & Latine Petrus, quod Syriace Cephas, & in utraque lingua nomen a Petra derivatur. Vocatur autem Petrus ob firmitatem fidei, qua illi Petræ adhæsit de qua Apostolus ait I. Corinth. x. „ Petra autem „ erat Christus;" qui sperantes inse ab hostis insi-

(1) *Al.* sequitur. (2) *Nicolaius habet*: Quæcumque enim Andreas dicit, in brevi ostendit: nam & exhibet Magistri virtutem, qui persuaserat eis, & eorum desiderium quod prius habuerant repræsentat.

insidiis reddit tutos, & spiritualium charismatum fluenta ministrat. AUGUSTINUS (tract. VII.) Non est autem magnum, quia Dominus dixit, cuius filius esset iste: omnia enim nomina sanctorum suorum sciebat, quos ante constitutionem mundi prædestinavit. Illud autem magnum quia mutavit ei nomen, & fecit de Simone Petrum. Petrus autem a Petra; Petra vero Ecclesia: ergo in Petri nomine figurata est Ecclesia. Et quis securus est, nisi qui ædificat supra petram? Intentum autem te fecit Dominus: nam si antea Petrus vocaretur, non ita videres mysterium Petræ, & putares casu eum sic vocari, non providentia Dei. Ideo eum voluit aliud prius vocari, ut ex ipsa commutatione nominis, sacramenti vivacitas commendaretur. CHRYSOSTOMUS (hom. XVIII.) Ideo etiam nomen mutavit, ut ostendat quia ipse est qui vetus testamentum dedit, & nomina transmutavit, qui Abram Abraham vocavit, & Sarai Saram, & Iacob Israelem. Igitur multis quidem & a nativitate nomina imposuit, ut Isaac, & Samson; aliis autem post eam quæ a progenitoribus est nuncupationem, ut Petro, & filiis Zebedæi: nam quibus quidem a prima ætate debebat virtus clarescere, ex tunc nomina susceperunt; quibus autem postea debebat augeri, postea nuncupatio posita est. AUGUSTINUS de Cons. Evang. (Lib. III. cap. XVII.) Non autem parva repugnantia potest putari si iuxta Iordanem, antequam Iesus iret in Galilæam, ad testimonium Ioannis Baptistæ secuti sunt eum duo, quorum unus erat Andreas, qui fratrem suum Simonem adduxit ad Iesum, quando & nomen ut Petrus nominaretur accepit; cum ab aliis Evangelistis dicatur, quod eos in Galilæa piscantes invenerit, atque ad discipulatum vocaverit: nisi quia intelligendum est, non sic eos vidisse Dominum iuxta Iordanem ut ei iam inseparabiliter inhærerent; sed tantum cognovisse qui esset, eumque miratos ad propria remeasse. Non autem quis arbitretur quod tunc Petrus nomen accepit, ubi ait illi Dominus, Matth. XVI. „ Tu es „ Petrus, & super hanc petram ædificabo „ Ecclesiam meam: " sed ubi commemoratur ei dictum esse, *Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus*. ALCUINUS. Vel aliter. Nondum imponit ei nomen, sed præsignat quod postea fuit ei impositum, quando dixit ei Iesus loc. cit. „ Tu es Petrus, „ & super hanc petram ædificabo Ecclesiam „ meam. " Mutaturus autem nomen Christus, voluit ostendere etiam nomen illud quod a parentibus datum erat, non carere virtutis significatione. Simon enim obediens interpretatur, Ioanna gratia, Iona columba; quasi dicat: Tu es obediens, filius gratiæ, vel filius columbæ, idest Spiritus sancti: quia humilitatem de Spiritu sancto accepisti, ut vocante Andrea, videre me desiderares. Non enim dedignatus est maior minorem sequi: quia non est ordo ætatis ubi est meritum fidei.

(cc) CHRYSOSTOMUS (hom. XIX.) Postquam accepit Christus hos discipulos, venit de reliquo ad alios convertendum, scilicet Philippum, & Nathanaelem: unde dicitur: *In crastinum autem voluit exire in Galilæam*. ALCUINUS. A Iudæa scilicet, ubi erat Ioannes baptizans, deferens honorem Baptistæ, ne videatur magisterium eius minuere, dum adhuc statum habet. Vocaturus etiam discipulum ad sequendum, voluit exire in Galilæam, idest in transmigrationem factam, vel revelationem; ut sicut ipse proficiebat sapientia, & ætate, & gratia apud Deum, & homines, & sicut passus est, & resurrexit, & ita intravit in gloriam suam; sic etiam suos sequaces ostenderet & exire, & proficere in virtutibus, & per passiones ad gaudia transmigrare debere: unde sequitur: *Et invenit Philippum, & dicit ei Iesus, Sequere me*. Sequitur qui imitatur humilitatem, & passionem eius, ut sit socius resurrectionis, & ascensionis. CHRYSOSTOMUS (hom. XIX.) Et vide quod antequam aliquis ei adhæreret, nullum vocavit: nam si quidem nullo iam sponte adveniente attraxisset, fortassis resiliissent; nunc autem a seipsis eligentes sequi Dominum, firmi de reliquo permanserunt. Philippum autem vocat, magis notum ei existentem, quia in Galilæa nutritus erat. Sed unde Philippus secutus est Christum? Nam Andreas quidem audiens a Ioanne Baptista, Petrus autem ab Andrea; hic autem a nullo aliquid discens, solum dicente Christo ad eum, *Sequere me*, confestim persuasus est. Conveniens est autem Philippum a Ioanne audientem, sequi Christum, vel etiam vocem Christi hoc operatam esse. THEOPHYLACTUS. Non enim simpliciter (1) omnibus vox Christi dicebatur; sed fidelium interiora ad eius inflammabat amorem: deinde quia in corde Philippi de Christo cogitatio inerat, & in libris Moysi assidua lectio, ut expectaret Christum, statim cum vidit, credidit. Forte autem ab Andrea, & Petro

(1) *P. Nicolai omittit* omnibus.

Petro de Christo aliquid didicit, quia ex eadam patria erant; quod Evangelista videtur innuere per hoc quod subdit: *Erat autem Philippus a Bethsaida civitate Andreae, & Petri*. CHRYSOSTOMUS (ubi supra non procul a prin.) Christus etiam hinc suam virtutem ostendit, quod a terra nullum ferente fructum, nam a Galilaea Propheta non surgit, inclytos (1) discipulos elegit. ALCUINUS. Bethsaida etiam domus venatorum interpretatur; quo nomine civitatis curavit Evangelista ostendere quales tunc iam animo erant Philippus, Petrus, & Andreas, & quales officio erant futuri, idest capiendis ad vitam animabus intenti. CHRYSOSTOMUS (hom. XIX.) Non solum autem Philippus a Christo persuasus est, sed praeco aliis fit: unde sequitur: *Invenit Philippus Nathanael, & dicit ei: Quem scripsit Moyses in lege, & Prophetae, invenimus Iesum filium Ioseph a Nazareth*. Vide qualiter solicitam mentem habebat, & continue meditabatur quae sunt Moysi, & expectabat adventum Christi. Et quidem quod Christus debebat venire, noverat prius; quoniam autem hic Christus erat, ignorabat. Dicit autem: *Quem scripsit Moyses, & Prophetae*, credibilem faciens suam praedicationem, & ex hinc persuadens auditorem quod circa legem, & Prophetas solicitus erat, & omnia perscrutans cum veritate, ut & Christus testatus est. Si vero dicit filium Ioseph, ne turberis: eius enim filius aestimabatur esse. AUGUSTINUS (tract. VII.) Cui scilicet desponsata erat mater eius: nam quod ea intacta conceptus, & natus sit, bene noverunt ex Evangelio omnes Christiani. Addit autem & locum, *A Nazareth*. THEOPHYLACTUS. Non quia in ea natus erat, sed nutritus. Generatio enim eius multis erat incognita; sed quod in Nazareth esset nutritus, cognitum erat.

Et dixit ei Nathanael: A Nazareth potest aliquid boni esse? AUGUSTINUS (ut supra.) Ambas pronuntiationes potest consequens vox Philippi sequi: sive sic pronunties, tamquam confirmans: *A Nazareth potest aliquid boni esse*: & ille dicat, *Veni, & vide*: sive sicut dubitans, & totum interrogans: *A Nazareth potest aliquid boni esse? Veni, & vide*. Cum ergo sive illo modo, sive isto pronuntietur, non repugnent verba sequentia, nostrum est quaerere quid potius intelligamus in his verbis: Nathanael enim doctissimus legis, cum audisset Philippum dicentem, *Invenimus Iesum*, audito *a Nazareth*, erectus est in spem, & dixit: *A Nazareth potest aliquid boni esse*. Scrutatus enim erat Scripturas, & sciebat, quod non facile alii scribae, & pharisaei noverant, quia inde erat expectandus Salvator. ALCUINUS. Qui singulariter sanctus est, innocens, impollutus; de quo Propheta (Esai. XI.) „Exiet virga de radice Iesse, & Nazaraeus „(idest flos) de radice eius ascendet." Vel potest hic versiculus sub dubitatione interrogative proferri. CHRYSOSTOMUS (hom. XIX. sparsim.) Audiverat enim Nathanael a Scripturis quod a Bethlehem oporteret Christum venire, secundum illud Mich. V. „Et tu Bethlehem terra Iuda, ex te „exiet dux qui regat populum meum Is„rael." Cum igitur audivit, *A Nazareth*, dubitavit, non inveniens convenire enuntiationem Philippi cum prophetica praedicatione. Nazaraeum autem vocant Prophetae ab educatione, & conversatione. Considera vero eius in inquirendo prudentiam, & mansuetudinem: non enim dixit, Decipis me Philippe; sed interrogat dicens: *A Nazareth potest aliquid boni esse?* Valde autem & Philippus prudens erat: non enim interrogatus frangitur, sed immoratur, virum volens ducere ad Christum: unde sequitur: *Dicit ei Philippus: Veni, & vide*. Trahit quidem eum ad Christum, sciens de reliquo eum non contradicturum, si verba, & doctrinam illius gustaverit.

(dd) CHRYSOSTOMUS (hom. XIX. sparsim.) Nathanael non suscipiendo ex Nazareth Christum (2) esse, eam quae illi erat circa Scripturas diligentiam ostendit; in non respuendo vero eum qui annuntiaverat, multum desiderium quod habebat circa Christi praesentiam monstravit. Sciebat enim quod poterat Philippus circa locum falli: unde sequitur: *Vidit Iesus Nathanael venientem ad se, & dicit de eo: Ecce vere Israelita, in quo dolus non est*: quia nihil ad gratiam, vel odium loquebatur. AUGUSTINUS (ubi supra.) Vel aliter. Quid est *In quo dolus non est*? Forte non habebat peccatum? Forte illi medicus non erat necessarius? Absit. Nemo sic natus est ut medico illo non egeret. Dolus enim est cum aliud agitur, & aliud fingitur: quo modo ergo in illo dolus non erat, si peccator est? Fatetur se peccatorem: si enim peccator est, & iustum se dicit, dolus est in ore ipsius. Ergo in Nathanaele confessionem peccati laudavit, non indicavit non esse peccatorem. THEOPHYLACTUS. Sed Nathanael laudatus non acquie-

(1) *Al.* discipulorum. (2) *Al.* omittitur esse.

quievit extemplo, sed expectavit, adhuc volens aliquid manifestius discere; & interrogat: sequitur enim: *Dicit ei Nathanael: Unde me nosti?* CHRYSOSTOMUS (homil. XIX. sparsim.) Ipse quidem igitur ut homo (1) investigabat, Iesus autem ut Deus respondebat: sequitur enim: *Respondit Iesus, & dixit ei: Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te*: non ut homo eum intuens, sed ut Deus desuper cognoscens. Vidi, inquit, te, ideft morum tuorum mansuetudinem. Dicit autem, *Cum esses sub ficu*: quoniam nullus ibi erat, sed soli Philippus, & Nathanael singulariter loquebantur: propter hoc dictum est quod videns eum a longe dixit: *Ecce vere Israelita*: ut scires quoniam antequam appropinquaret Philippus, hæc loquebatur Christus, & insuspicabile fiat Christi testimonium. Noluit autem Christus dicere, Non sum ex Nazareth, ut annuntiavit tibi Philippus; sed ex Bethlehem, ut non faceret (2) altercabilem sermonem; neque etiam per hoc dedisset argumentum sufficiens quod ipse esset Christus; sed ostendit se Christum per hoc quod præsens erat loquentibus illis. AUGUSTINUS (ubi supra.) Quærendum est enim an aliquid significet arbor fici. Invenimus arborem fici maledictam, quia sola folia habuit, & fructu caruit. In origine humani generis Adam, & Eva, cum peccavissent, de foliis ficus subcinctoria sibi fecerunt. Folia ergo ficulneæ intelliguntur peccata. Erat autem Nathanael sub arbore fici, tamquam sub umbra mortis; acsi Dominus ei dicat: O Israel, sine dolo quisquis es, o popule Iudæus ex fide, antequam te per Apostolos meos vocarem, & cum esses sub umbra mortis, & tu me non videres, ego te vidi. GREGORIUS XVIII. Moral. cap. XX. al. XXIII.) Vel *cum esses sub ficu, vidi te*; ideft, positum te sub umbra legis elegi. AUGUSTINUS de Verb. Domini (serm. XL.) Recordatus est autem Nathanael se fuisse sub ficu, ubi non erat (3) Christus præsentia corporali, sed scientia spirituali; & quia sciebat se solum fuisse sub ficu, agnovit in illo divinitatem. CHRYSOSTOMUS (hom. XIX. sparsim.) Sic ergo ab hac prædicatione, & ab eo quod mentem scrutatus est eius, & quia cum adversus eum dicere videretur, non culpavit, sed laudavit, cognovit quoniam vere est Christus: unde sequitur: *Respondit ei Nathanael, & ait: Rabbi, tu es Filius Dei, tu es Rex Israel*; quasi dicat: Tu es qui expectabaris, tu es qui quærebaris. Quia enim argumentum inaltercabile suscepit, venit ad confessionem, & in mora priori diligentiam ostendens, & in posteriori confessione devotionem. (Hom. XX. in Ioan. par. a princ.) Multi autem legentium sermonem hunc anxiantur: Petrus enim qui post miracula, & doctrinam confessus est, quoniam Filius est Dei, beatificatur, ut a Patre revelationem iam suscipiens; Nathanael autem ante signa, & doctrinam hoc dicens, nihil tale audivit. Est igitur huius causa, quoniam verba quidem eadem locutus est Petrus, & Nathanael, non autem eadem mente; sed Petrus quidem confessus est Filium Dei ut Deum verum; hic autem ut hominem nudum: dicens (4) enim ei, *Tu es Filius Dei*, induxit, *Tu es Rex Israel*; Dei autem Filius non Israelis est Rex solum, sed & orbis terrarum universi. Hoc etiam manifestum est ex his quæ consequuntur. Nam Petro nihil postea addidit Christus; sed quasi perfecta eius existente fide, Ecclesiam se dixit in confessione illius fabricaturum esse. Nathanael autem, quasi multa parte, & maiori confessionis deficiente, ad maiora educitur: nam sequitur: *Et dixit ei: Quia dixi tibi, Vidi te sub ficu, credis: maius his videbis*: quasi dicat: Magnum tibi visum est hoc esse quod dixi, & propterea me Regem Israelis confessus es: quid igitur dices cum maius videbis? Et quid sit istud maius ostendit subdens: *Et dicit eis: Amen amen dico vobis, videbitis cælum apertum, & Angelos Dei ascendentes, & descendentes super Filium hominis.* Vide qualiter paulatim eum a terra abducit, & facit quod non ultra æstimet Christum esse hominem solum: cui enim Angeli ministrant, qualiter hic homo purus esset? Per hoc igitur suadet Angelorum se esse dominatorem: sicut enim in proprium Regis Filium descenderunt, & ascenderunt in eum ministri regales; hoc quidem in tempore crucis, hoc vero in tempore resurrectionis, & ascensionis; sed & ante hoc, quando accesserunt, & ministrabant ei, & quando evangelizabant eius nativitatem. Futurum vero a præterito probavit: qui enim in præteritis virtutem eius agnoverat, & de futuris audiens facilius suscepit. AUGUSTINUS de Ver Dom. (ser. XL. par. a princ.) Recolamus autem veterem historiam, quando Iacob in somnis vidit scalam a terra pertingentem usque in cælum, & Dominus incumbebat super eam, & Angeli ascendebant, & descendebant per eam. De-

(1) *Al.* investigat. (2) *Al.* alterabilem. (3) *Al. deest* Christus. (4) *Al. omittitur* enim.

Denique ipſe Iacob quia intellexit quid viderit, poſuit lapidem, & fudit oleum: dum unxit lapidem Iacob, numquid idolum fecit? Significavit, non adoravit. Agnoſcitis chriſma, agnoſcite & Chriſtum. Ipſe eſt lapis quem reprobaverunt ædificantes. Si ergo Iacob vidit ſcalam, qui eſt Iſrael appellatus, & Nathanael iſte vere Iſraelita (1) erat, convenienter ſomnium Iacob Dominus dixit ei; quaſi dicat: Cuius nomine te appellavi, ipſius ſomnium in te apparuit: *videbis enim cælum apertum, & Angelos Dei aſcendentes, & deſcendentes ſuper Filium hominis*. Si autem ad illum deſcendunt, & ad illum aſcendunt, (2) & ſurſum eſt, & hic eſt: ſurſum in ſe, deorſum in ſuis. AUGUSTINUS ſuper Ioannem (tract. VII. ante fin.) Sunt autem Angeli Dei boni prædicatores prædicantes Chriſtum; hoc eſt, ſuper Filium hominis aſcendunt, (3) & deſcendunt; ſicut Paulus, qui aſcenderat uſque ad tertium cælum, deſcendit uſque ad lac potum parvulis dandum. Dixit autem, *Maius his videbis*: quia plus eſt quod nos Dominus vocatos iuſtificavit, quam quod vidit iacentes ſub umbra mortis. Quid enim nobis proderat, ſi ibi manſiſſemus ubi nos vidit? Quæritur autem quare Nathanael, cui tantum teſtimonium perhibuit Filius Dei, inter duodecim Apoſtolos non invenitur? Intelligere autem debemus, ipſum eruditum fuiſſe, & peritum legis: propterea noluit illum Dominus inter diſcipulos ponere, quia idiotas elegit, unde confunderet mundum. Volens enim ſuperborum frangere cervices, non quæſivit per oratorem piſcatorem; ſed de piſcatore lucratus eſt Imperatorem. Magnus Cyprianus orator; ſed prius Petrus piſcator, per quem poſtea crederet non tantum orator, ſed etiam Imperator.

CAPUT II.

(a) ET die tertia nuptiæ factæ ſunt in Chana Galilææ; & erat mater Ieſu ibi. Vocatus eſt autem Ieſus, & diſcipuli eius ad nuptias. Et deficiente vino, dicit mater Ieſu ad eum: Vinum non habent. Et dicit ei Ieſus: Quid mihi, & tibi eſt, mulier? Nondum venit hora mea.

(b) Dicit mater eius miniſtris: Quodcumque dixerit vobis, facite. Erant autem ibi lapideæ hydriæ ſex poſitæ ſecundum purificationem Iudæorum; capientes ſingulæ metretas binas vel ternas. Dicit eis Ieſus: Implete hydrias aqua. Et impleverunt eas uſquo ad ſummum. Et dicit eis Ieſus: Haurite nunc, & ferte Architriclino: & tulerunt. Ut autem guſtavit architriclinus aquam vinum factam, & non ſciebat unde eſſet (miniſtri autem ſciebant, qui hauſerant aquam) vocat ſponſum architriclinus, & dicit ei: Omnis homo primum bonum vinum ponit, & cum inebriati fuerint, tunc id quod deterius eſt; tu autem ſervaſti bonum vinum uſque adhuc. Hoc fecit initium ſignorum Ieſus in Chana Galilææ, & manifeſtavit gloriam ſuam: & crediderunt in eum diſcipuli eius.

(c) Poſt hæc deſcendit Capharnaum ipſe, & mater eius, & fratres eius, & diſcipuli eius; & ibi manſerunt non multis diebus. Et prope erat paſcha Iudæorum; & aſcendit Ieſus Hieroſolymam.

(d) Et invenit in templo vendentes oves, & boves, & columbas, & nummularios ſedentes. Et cum feciſſet quaſi flagellum de funiculis, omnes eiecit de templo, oves quoque, & boves; & nummulariorum effudit æs, & menſas ſubvertit. Et his qui columbas vendebant dixit: Auferte iſta hinc, & nolite facere domum Patris mei domum negotiationis. Recordati ſunt vero diſcipuli eius, quia ſcriptum eſt: Zelus domus tuæ comedit me.

(e) Reſponderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Quod ſignum oſtendis nobis, quia

(1) *Al. deſideratur* erat. (2) *Al.* & ſurſum eſt, hic eſt in ſe, deorſum in ſuis: *item* & ſurſum eſt hic eſt ſurſum in ſe, deorſum in ſuis. (3) *Al. non eſt* & deſcendunt.

hæc facis? Respondit Iesus, & dixit eis: Solvite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Dixerunt ergo Iudæi: Quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc; & tu in tribus diebus excitabis illud? Ille autem dicebat de templo corporis sui. Cum ergo resurrexisset a mortuis, recordati sunt discipuli eius quia hoc dicebat de corpore suo; & crediderunt Scripturæ, & sermoni, quem dixit Iesus.

(f) Cum autem esset Hierosolymis in pascha in die festo, multi crediderunt in nomine eius, videntes signa quæ faciebat. Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis, eo quod ipse nosset omnes, & quia opus ei non erat ut quis testimonium perhiberet de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine.

(a) CHRYSOSTOMUS (hom. xx.) Quoniam in Galilæa notus erat Dominus, vocant eum ad nuptias: unde sequitur: *Et die tertia nuptiæ factæ sunt in Chana Galilææ*. ALCUINUS. Galilæa est provincia, in qua est Chana viculus. CHRYSOSTOMUS (ibidem sparsim.) Vocant autem ad nuptias Dominum, non tamquam magnificum aliquem, sed simpliciter tamquam notum, & unum multorum: unde hoc Evangelista declarans ait: *Et erat mater Iesu ibi*: sicut enim matrem vocaverant, ita & filium: unde sequitur: *Vocatus est autem Iesus, & discipuli eius ad nuptias*: & accedit: neque enim ad dignitatem respiciebat suam, sed ad beneficium nostrum. Qui enim non dedignatus est formam servi accipere, neque dedignatus est ad nuptias venire servorum. AUGUSTINUS de Ver. Domini (serm. xli. in princ.) Erubescat igitur homo esse superbus, quoniam factus est humilis Deus. Ecce inter cetera Filius Virginis venit ad nuptias, qui cum apud Patrem esset, instituit nuptias. BEDA (hom. dom. 1. post Epiph.) Quod etiam ad nuptias venire dignatus est, iuxta litteram, fidem recte credentium confirmat. Porro Tatiani, & Marcionis, ceterorumque, qui nuptiis detrahunt, perfidia quam sit damnabilis insinuat. Si enim thoro immaculato, & nuptiis debita castitate celebratis culpa inesset, nequaquam Dominus ad has venire voluisset. Nunc autem quia bona est castitas coniugalis, melior continentia vidualis, optima perfectio virginalis, ad probandam omnium electionem graduum, discernendum tamen meritum singulorum, ex intemerato Mariæ Virginis utero nasci dignatus est; e prophetico viduæ Annæ ore mox natus benedicitur; a nuptiarum (1) celebratoribus iam invenis invitatus, has præsentia suæ virtutis honorat. AUGUSTINUS (tract. VIII. sparsim.) Quid autem mirum, si in illam domum ad nuptias venit qui in hunc mundum ad nuptias venit? Habet enim hic sponsam, quam redemit sanguine suo, & cui pignus dedit Spiritum sanctum, quam sibi coniunxerat in utero Virginis. Verbum enim est sponsus, & sponsa caro humana, & utrumque unus Filius Dei, & idem Filius hominis. Ille uterus Virginis Mariæ thalamus eius est, unde,, processit tamquam sponsus de thalamo ,, suo: " Psal. XVIII. BEDA (super Ioan. cap. 1. super illud, *Die tertia nuptiæ factæ sunt*.) Nec vacat a mysterio quod die tertia nuptiæ factæ referuntur. Primum quidem sæculi tempus ante legem, Patriarcharum exemplo; secundum sub lege, Prophetarum scriptis; tertium sub gratia, præconiis Evangelistarum, quasi tertiæ diei luce, mundo refulsit, in quo Dominus in carne natus apparuit. Sed & hoc quod in Chana Galilææ, idest in zelo transmigrationis, eædem nuptiæ factæ perhibentur, typice denuntiat, eos maxime gratia Christi dignos existere qui (2) zelo fervere piæ devotionis, ac de vitiis ad virtutes, de terrenis ad æterna norunt transmigrare. Discumbente autem ad nuptias Domino, vinum defecit, ut vino meliore per ipsum facto manifestaretur gloria latentis in homine Dei: unde sequitur: *Et deficiente vino, dicit mater Iesu ad eum: Vinum non habent*. CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) Dignum autem est quærere, unde venit in mentem matri magnum quid imaginari de filio: neque enim ante miraculum fecerat: sequitur enim: *Hoc fecit initium signorum Iesus*. Sed revelari incipiebat & a Ioanne, & ab his quæ ad discipulos dixerat; sed ante hæc omnia ipsa conceptio, & ea quæ post nativitatem facta sunt, maximam ei de puero imposuerunt æstimationem: unde Lucas dicit cap. II. ,, Maria conservabat omnia verba ,, hæc, conferens in corde suo. " Cuius igi-

(1) *Al.* celebrationibus. (2) *Al.* de zelo.

igitur gratia non (1) ante ad miraculum eum incitavit? Nam antea ut unus multorum ita (2) conversabatur: unde non præsumebat ei mater tale quid dicere; quia vero audivit, quod Ioannes ei testificatus est, & quod discipulos iam haberet, de reliquo confidenter rogat. ALCUINUS. Significat etiam in hoc loco synagogam, quæ Christum provocat ad faciendum miraculum: familiare enim est Iudæis miracula inquirere.

Sequitur: *Et dicit ei Iesus: Quid mihi, & tibi, mulier?* AUGUSTINUS (tract. VIII. sparsim.) Quidam derogantes Evangelio, & dicentes quod Iesus non fuit natus de Maria Virgine, hinc argumentum sumere conantur erroris sui, ut dicant: Quomodo erat mater eius cui dixit: *Quid mihi, & tibi, mulier?* Sed quis hoc narravit, ut credamus quia hoc Dominus dixit? Nempe Ioannes Evangelista. At ipse dixit: *Et erat ibi mater Iesu.* Quare hoc, nisi quia utrumque verum est? Sed numquid ideo venit ad nuptias, ut doceret matres contemni? CHRYSOSTOMUS (loc. cit. super illud, *Quid mihi, & tibi est, mulier?*) Sed quod valde venerabatur matrem, audi Lucam enarrantem, qualiter subditus parentibus erat. Nam ubi quidem parentes nihil impediunt eorum quæ sunt secundum Deum, debitum est subiici eis; quando autem non tempore debito aliquid quærunt, & abscindunt nos a spiritualibus, (3) non ex hoc fallaris. AUGUSTINUS de Symbolo (Lib. II. cap. IV.) Ut ergo distingueret inter Deum & hominem: quia secundum hominem minor, & subditus erat; secundum autem Deum supra omnes erat: dixit: *Quid mihi, & tibi est, mulier?* CHRYSOSTOMUS (hom. XX. & XXI.) Sed & propter aliam causam, ut non suspecta essent miracula quæ fiebant (ab his enim qui indigebant, rogari oportuerat, non a matre) voluit ostendere quoniam omnia decenti tempore operatur, non simul omnia faciens: quia confusio quædam esset; & ideo sequitur: *Nondum venit hora mea*; idest, nondum cognitus sum his qui adsunt. Sed neque sciunt quoniam defecit vinum: sine eos primum hoc sentire: qui enim necessitatem non præsentit, neque beneficii grandem suscipiet sensum. AUGUSTINUS (tract. VIII. sparsim.) Vel ideo quia Dominus noster, secundum quod Deus erat, matrem non habebat; secundum quod homo erat, habebat matrem. Miraculum autem quod facturus erat, secundum divinitatem facturus erat, non secundum infirmitatem humanam. Miraculum tamen exigebat mater; at ille tamquam non agnoscens viscera humana, operaturus facta divina, dixit: *Quid mihi, & tibi est, mulier?* tamquam dicat: Quod in me facit miraculum, non tu genuisti, deitatem meam. Dicitur autem mulier secundum femineum sexum, non secundum corruptionem integritatis. Sed quia genuisti infirmitatem meam, tunc te cognoscam cum ipsa infirmitas pendebit in cruce: unde subdit: *Nondum venit hora mea*; quasi dicat: Ibi te agnoscam cum pendere in cruce infirmitas cœperit, cuius & mater es. Commendavit enim matrem discipulo, prius matre moriturus, & ante mortem matris resurrecturus. Videte autem ne forte, quomodo invenerunt Manichæi occasionem perfidię suæ, quia dixit Dominus, *Quid mihi, & tibi est, mulier?* sic inveniant Mathematici occasionem fallaciæ, quia dixit, *Nondum venit hora mea.* Dicunt enim: Vides quia sub fato erat Christus, quia dixit: *Nondum venit hora mea.* Credant autem Deo dicenti infra X. *Potestatem habeo ponendi animam meam, & iterum sumendi eam*: & quærant quare sit dictum: *Nondum venit hora mea*: nec ideo iam sub fato ponant conditorem cæli: quia si esset fatum de sideribus, non poterat esse sub necessitate siderum conditor siderum. (4) Adde quod non solum Christus non habuit quod appellas fatum; sed nec tu, aut ille, aut quisquam hominum. Quare ergo dixit: *Nondum venit hora mea*? Quia in potestate habebat quando moreretur; sed nondum videbat esse opportunum ut illa potestate uteretur. Vocandi erant discipuli, annuntiandum erat regnum cælorum, faciendæ erant virtutes, commendanda erat divinitas Domini in miraculis, commendanda erat humanitas Domini in ipsa compassione mortalitatis. At ubi tantum fecit quantum sufficere iudicavit, venit hora, non necessitatis, sed voluntatis; non conditionis, sed potestatis.

(b) CHRYSOSTOMUS (hom. XXI. in Ioan.) Quamvis dixerit, *Nondum venit hora mea*, postmodum fecit quod mater dixerat, ut etiam ex hoc sufficiens esset demonstratio quod non subiectus est horæ. Si enim horæ subiiciebatur, qualiter debita hora nondum facta hoc fecit? Deinde & propter honorem matris, ut non finaliter

(1) *Al.* ante miraculum. (2) *Al.* conservabatur. (3) *Reponit P. Nicolai* obtemperare non est tutum.
(4) *Al. deest* Adde.

ei contradicere videretur; neque eam tot præsentibus erubescere faceret: adduxerat enim ad eum ministros, ut a pluribus fieret petitio: unde sequitur: *Dicit mater eius ministris: Quodcumque dixerit vobis, facite.* BEDA (super *Quodcumque dixerit vobis, facite.*) Quasi dicat: Licet abnegare videatur, tamen faciet: noverat enim eum mater pium, & misericordem. Sequitur: *Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ secundum purificationem Iudæorum, capientes singulæ metretas binas vel ternas.* Hydriæ vocantur vasa aquarum receptui parata: Græce enim aqua hydor dicitur. ALCUINUS. Vasa autem aquarum receptui parata erant secundum purificationem Iudæorum, quia inter alias pharisæorum traditiones etiam hoc observabant ut crebro se lavarent. CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) Quia vero inaquosa est Palæstina, & non erat multis in locis fontes, & puteos invenire; replebant hydrias aqua, ut non currerent ad flumina, si quando immundi fierent; sed de prope haberent purgationis modum. Ne autem quidam infidelium suspicarentur quoniam, fæce intus remanente, deinde aqua immissa, vinum subtilissimum factum esset, propterea ait secundum purificationem Iudæorum, ostendens quod illa vasa numquam vini receptacula facta erant. AUGUSTINUS (tract. IX. sparsim.) Metretas enim dicit mensuras quasdam, tamquam si diceret urnas, amphoras, vel aliud huiusmodi. Metron enim mensuram dicunt Græci: inde appellatæ metretæ. (1) Quod autem ait, *Binas, vel ternas*, non ita accipiendum est quod aliæ binas, aliæ ternas; sed eædem ipsæ caperent binas quæ etiam ternas.

Sequitur: *Dixit eis Iesus: Implete hydrias aqua: & impleverunt eas usque ad summum.* CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Sed quare antequam implevissent hydrias aqua, non fecit signum? quod multo mirabilius esset: quia scilicet aliud est substantiam in aliam qualitatem transmutare, & ipsam substantiam ex nihilo facere. Hoc quidem mirabilius est, sed non ita videtur credibile multis. Propterea enim multoties a miraculorum magnitudine abstinet, volens magis credibile esse quod fiebat. Cum hoc & perversa dogmata evertit. Quia enim sunt quidam qui mundi conditorem alium esse dicunt, plura miraculorum ex subiectis substantiis facit: si enim contrarius ei esset qui conditor est mundi, non utique alienis uteretur ad propriæ virtutis demonstrationem. Non autem ipse aquam hausit, & tunc vinum ostendit; sed hoc iubet ministris, ut eos testes haberet eius quod fiebat: unde sequitur: *Et dicit eis Iesus: Haurite nunc, & ferte architriclino.* ALCUINUS. Triclinium ordo trium lectorum, clini enim lectum significat. Architriclinus princeps triclinii, idest primus inter convivas, qui more antiquo in lectis discumbebant: unde quidam architriclinum intelligunt aliquem ex sacerdotibus Iudæorum, qui nuptiis interesse poterant, ut illos instruerent qualiter nuptiis uti deberent. CHRYSOSTOMUS (homil. XXV. in Ioan. par. a med.) Vel aliter, Quia aliqui possent dicere, quod convivæ ebrii erant, & sensus iudicantium corruptus, ut nescirent utrum aqua, vel vinum esset; hi autem quibus ministratio conviviorum credita est, maxime vigiles sunt, unum opus habentes ut ornate, & ordinate omnia disponantur; ideo in testimonium eorum quæ fiebant dixit Dominus, *Ferte architriclino*, propter evigilantem eius sensum; & non dixit, Propinate discumbentibus. HILARIUS III. de Trin. (circa princ.) Aqua igitur hydriis infunditur, vinum calicibus hauritur: infundentis scientiæ sensus non convenit haurientis. Qui infuderunt, hauriri aquam existimant; qui hauriunt vinum, infusum arbitrantur: unde sequitur: *Ut autem gustavit architriclinus aquam vinum factam, & non sciebat unde esset (ministri autem sciebant, qui hauserant aquam) vocat sponsum architriclinus.* (2) Non autem aquæ simplicitas defecit, & vini sapor natus est; non per transfusionem potioris obtinetur quod infirmius est; sed aboletur quod erat, & quod non erat cœpit. CHRYSOSTOMUS (hom. XXI. in Ioan.) Paulatim autem Dominus volebat cognosci suorum signorum virtutem; & ideo neque ipse revelabat quod factum est, neque ministros architriclinus vocavit: non enim esset eis creditum de puro homine existimato tale testimonium reddentibus: sed vocat sponsum, qui maxime poterat conspicere quod fiebat. Non simpliciter autem Christus vinum, sed vinum optimum fecit: unde sequitur: *Et dicit ei: Omnis homo primum bonum vinum ponit, & cum inebriati fuerint, tunc id quod* de-

(1) *Al.* BEDA, *quem habet etiam Nicolai.* (2) *Sic omnia a nobis consulta exempla; Nicolai tamen corrigit in hunc modum.* Non autem permixtio fuit, sed creatio: aquæ simplicitas defecit, & vini sapor natus est: non per transfusionem potioris obtinetur quod infirmius est; sed aboletur quod erat &c.

deterius est. Talia enim sunt Christi miracula, ut multo his quæ per naturam fiunt, speciosiora, & utiliora fiant. Igitur aqua vinum facta ministros testes habuit, boni vero vini factio architriclinum, & sponsum. Probabile autem est & sponsum aliquid respondisse; sed Evangelista hoc prætermittit, tangens solum id quod necessarium est scire, scilicet quoniam vinum aquam fecit: unde statim subdit: *Hoc fecit initium signorum Iesus in Chana Galilaea*. (Hom. XXII.) Tunc enim signa maxime necessarium erat facere, quando discipuli iam congregati erant (1) devoti, & attendentes his quæ fiebant, manifeste aderant. Si vero dixerit quis non esse argumentum sufficiens ut hoc sit principium signorum, quia additur, *In Chana Galilaea*, quasi contingat alibi prius esse facta; dicemus, quod & antea diximus, quia Ioannes dicit supra 1. *Ut manifestetur Israeli, propterea veni baptizans*. Si vero secundum primam ætatem miracula fecit, nequaquam indigebant Israelitæ alio manifestante eum. Qui enim in brevi tempore ita per miraculorum multitudinem claruit, ut eius nomen manifestum fieret omnibus, multo magis si puer existens a prima ætate miracula fecisset: nam & ea quæ fierent, inopinabiliora existimarentur, ab infante facta, & tempus amplius esset. Decenter autem non incepit signa facere ex prima ætate: existimassent enim phantasiam esse incarnationem, & ante opportunum tempus cruci eum tradidissent livore liquefacti. AUGUSTINUS (tract. IX.) Hoc autem miraculum Domini, quo de aqua vinum fecit, non est mirum eis qui noverunt quia Deus fecit. Ipse enim fecit vinum illo die in hydriis qui omni anno hoc facit in vitibus; sed hoc assiduitate amisit admirationem: itaque servavit sibi Deus insuetata quædam quæ faceret, ut tamquam dormientes homines ad se colendum mirabiliter excitaret: propter quod sequitur: *Et manifestavit gloriam suam*. ALCUINUS. Quia ipse est Rex gloriæ, qui sicut Dominus elementa mutabat. CHRYSOSTOMUS (homil. XXII.) Et hoc quantum ex parte sua; (2) si vero tunc multi non cognoverunt, sed tamen omnes postea erant miraculum audituri. Sequitur: *Et crediderunt in eum discipuli eius*: hi enim debebant credere, & facilius, & cum diligentia attendere his quæ fiebant. AUGUSTINUS de Cons. Evang. (Lib. II. cap. XVII.) Sed si tunc in eum crediderunt, nondum erant discipuli cum ad nuptias vocati sunt; sed illo more locutionis hoc dictum est quo loquimur cum dicimus Apostolum Paulum in Tharso Ciliciæ natum: neque enim tunc iam erat Apostolus. Ita discipulos Christi invitatos ad nuptias cum audimus, non iam discipulos, sed qui futuri erant discipuli intelligere debemus. AUGUSTINUS (tract. IX.) Illa autem mysteria quæ in isto miraculo Domini latent, videte. Oportebat impleri in Christo quæ de illo scripta erant. Illa erat aqua; fecit autem de aqua vinum, cum aperuit eis sensum, & exposuit Scripturas: sic enim sapit quod non sapiebat, & inebriat quod non inebriabat. BEDA (super *Nuptiæ factæ sunt in Chana Galilaea*.) Apparente enim Domino in carne, vinosa legalis sensus suavitas paulatim cœperat ob carnalem pharisæorum interpretationem a prisca sua virtute deficere. AUGUSTINUS (tract. IX. in Ioan.) Si autem iussisset aquam effundi, & ipse mitteret vinum ex occultis creaturæ finibus, videretur Scripturas veteres improbasse. Cum autem ipsam aquam convertit in vinum, ostendit nobis quod & Scriptura vetus ab ipso est: nam iussu ipsius impletæ sunt hydriæ. Sed nihil sapit illa Scriptura, si non ibi Christus intelligatur. Novimus autem legem ex quibus temporibus narret, idest ab exordio mundi: (3) inde usque ad hoc tempus quod nunc agimus, sexta ætas est: nam prima ætas computatur ab Adam usque ad Noe; secunda a Noe usque ad Abraham; tertia ab Abraham usque ad David; quarta a David usque ad transmigrationem Babylonis; quinta usque ad Ioannem Baptistam; sexta inde usque ad finem sæculi. Sex ergo illæ hydriæ sex ætates significant, quibus non defuit prophetia. Impletæ sunt prophetiæ, plenæ sunt hydriæ. Quid est autem quod capiebant metretas binas vel trinas? Si trinas tantum diceret, non curreret animus noster nisi ad mysterium Trinitatis. Sed forte nec sic debemus inde sensum avertere, quia dixit binas, vel trinas: quia nominato Patre, & Filio, consequenter & Spiritus sanctus intelligendus est. Oportet enim intelligi caritatem invicem Patris, & Filii, quod est Spiritus sanctus. Sed est & alius intellectus non prætermittendus: binæ enim metretæ intelliguntur in duobus generibus hominum, idest Iudæis, & Græcis; tres autem propter Noe tres filios (4) signi-

(1) *Al.* & devoti. (2) *Al.* si vero & tunc. *Forte* Etsi vero tunc. (3) *Al. omittitur* inde. (4) *Al.* significatos. *Nicolai ponit* significantur.

significandos. ALCUINUS. Ministri autem sunt doctores novi testamenti, (1) qui Scripturas aliis sacras spiritualiter interpretantur; architriclinus autem est aliquis legisperitus, ut Nicodemus, Gamaliel, Saulus. Dum ergo talibus Evangelii verbum committitur, quod in littera legis occultabatur, quasi vinum de aqua factum architriclino propinatur. Et bene in domo nuptiarum tres ordines discumbentium describuntur: quia Ecclesia tribus ordinibus fidelium constat, coniugatorum, continentium, & doctorum. Optimum autem vinum Christus usque adhuc servavit, idest Evangelium usque ad sextam ætatem distulit.

(c) CHRYSOSTOMUS (hom. XXII.) Quoniam autem paulo post Dominus Hierosolymam ascensurus erat, Capharnaum adiit, ut non ubique fratres, & matrem secum trahat: unde dicitur: *Post hæc descendit Capharnaum ipse, & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius; & ibi manserunt non multis diebus*. AUGUSTINUS (tract. x. in Ioan. non procul a princ.) Hic est autem Dominus Deus noster excelsus, ut nos faceret; humilis, ut nos reficeret; ambulans inter homines, patiens humana, abscondens divina. Ecce habet matrem, habet fratres, habet & discipulos. Inde fratres unde matrem. Fratres enim Scriptura nostra appellare consuevit non eos solos qui nascuntur ex eodem utero, aut ex eodem patre; sed ex eodem gradu, velut compatrueles, aut consobrinos. Unde ergo fratres Domino? (2) Non enim Maria iterum peperit: absit: inde cœpit dignitas virginum. Abraham patruus erat Lot, & Iacob Laban Syrum habebat avunculum; & utrique dicti sunt fratres. ALCUINUS. Fratres ergo Domini dicuntur cognati Mariæ, vel Ioseph, non filii Mariæ, vel Ioseph: quia non solum Beata Virgo, sed etiam Ioseph testis castitatis eius ab omni actione coniugali immunis permansit. AUGUSTINUS de Conf. Evang. (Lib. II. cap. XVII.) Quod vero dicit, *Et discipuli eius*, incertum est utrum iam illi adhæserant etiam Petrus, & Andreas, & filii Zebedæi. Matthæus enim primo narrat quod venerit, & habitaverit in Capharnaum, & postea quod eos de navibus piscantes vocaverit. An forte Matthæus quod prætermiserat recapitulavit? quia sine ulla consequentis temporis differentia dixit cap. IV. „ Ambulans „ iuxta mare Galilææ, vidit duos fratres: " an potius alii discipuli fuerunt? Scriptura enim evangelica, & apostolica non solum illos duodenos appellat discipulos eius, sed omnes qui in Deum credentes ad regnum cælorum magisterio eius erudiebantur. (Cap. XVIII.) Illud etiam requirendum est quomodo hic dicit, antequam Ioannes Baptista missus esset in carcerem, Iesum venisse in Galilæam, cum Matthæus dicat cap. IV. „ Cum autem audisset quod „ Ioannes traditus esset, secessit in Gali„ læam: " similiter etiam & Marcus. Lucas etiam nihil quidem dicit de tradito Ioanne; sed post baptismum, & tentationem Christi dicit eum iisse in Galilæam, sicut illi duo. Unde intelligitur tres Evangelistas non Ioanni Evangelistæ contraria narrasse, sed prætermisisse primum Domini adventum in Galilæam posteaquam baptizatus est, quando illic aquam convertit in vinum. EUSEBIUS in Ecclesiastica Historia (Lib. III. cap. XXIV.) Cum enim trium Evangeliorum ad Ioannem Evangelistam notitia pervenisset, probasse quidem dicitur fidem, & veritatem dictorum; deesse tamen vidit aliqua, & ea maxime quæ primo prædicationis suæ tempore Dominus gesserat: certum est enim quod in superioribus tribus Evangeliis hæc videntur sola contineri quæ in eo gesta sunt anno quo Ioannes Baptista vel inclusus est in carcere, vel punitus. Et ideo rogatus dicitur Ioannes Apostolus ut ea quæ prætererierant priores ante traditionem Ioannis, Salvatoris gesta conscriberet. Unde si quis diligenter consideret, (3) inveniet Evangelia non dissonare; sed alterius temporis gesta esse quæ scribit Ioannes, alterius vero quæ ceteri. CHRYSOSTOMUS (hom. XXII.) Neque enim in Capharnaum miraculum ullum tunc operatus est: qui enim civitatem habitabant illam, non sane se habebant ad Christum, sed erant valde corrupti: ideo tamen accedit, & parum ibi trahit tempus propter eum qui ad matrem erat honorem. BEDA (super his verbis.) Ideo etiam non multis diebus ibi manserunt propter festum paschæ, quod iam appropinquabat: unde sequitur: *Et prope erat pascha Iudæorum*. ORIGENES (tom. X. in Ioan.) Sed quid intendit ibi appositio *Iudæorum*? non enim nationis alterius paschæ solemnitas fuerat. Forsan vero quia quoddam est pascha humanum eorum qui procul a proposito Scripturæ celebrant illud, quoddam vero divinum, & verum,

(1) *Al.* qui Scripturas alias spiritualiter interpretantur. (2) *Forte* Num enim Maria iterum peperit? absit etc. (3) *Al.* invenit.

rum, quod in spiritu, & veritate perficitur. Ad distinctionem ergo divini dicitur, *Iudaeorum*.

Sequitur: *Et ascendit Hierosolymam*. ALCUINUS. Bis in Evangeliis legitur Iesum ascendisse Hierosolymam: semel in primo anno praedicationis, dum adhuc Ioannes non erat missus in carcerem; de hoc ascensu nunc agitur: & iterum illo anno quo erat (1) passurus. Dedit autem nobis exemplum Dominus quanta cura divinis subdi debeamus imperiis. Si enim ipse Dei Filius decreta legis a se data implebat, celebrans solemnitates cum ceteris hominibus, quanto studio bonorum operum servi debent solemnitates & praevenire, & celebrare? ORIGENES (tom. x. in Ioan. in tit. *Postea descendit Capharnaum*.) Mystice autem cum facta est nuptiarum praeparatio in Chana Galilaeae, descendit una cum matre, fratribus, & discipulis in Capharnaum, quae interpretatur ager consolationis. Oportebat enim post vini alacritatem, ad agrum consolationis una cum matre, & discipulis ascendere Salvatorem, consolaturum in futuris fructibus, & in agrorum multitudine suscipientes disciplinam eius, & animam quae illum Spiritu sancto concepit, & iuvandos ibi. Sunt enim quidam fructificantes, ad quos Dominus ipse descendit una cum verbi ministris, atque discipulis, adiuvans huiusmodi presente matre sua. Videntur autem qui Capharnaum ducti sunt, non capere diuturnam apud se Iesu praesentiam: quoniam illuminationem quae de pluribus dogmatibus est, inferioris consolationis agellus non capit, cum paucorum capax existat. ALCUINUS. Vel Capharnaum villa pulcherrima est, & significat mundum, in quem Verbum Patris descendit. BEDA. Non multis autem diebus ibi mansit, quia parvo in hoc mundo tempore cum hominibus conversatus est. ORIGENES (tom. x. in Ioan. tit. *Et ascendit Iesus*.) Est autem Hierosolyma civitas Regis magni, velut ipse Salvator ait, ad quam nullus eorum qui manent in terris conscendit, nec ingreditur; sed quaelibet anima quae naturalem obtinet celsitudinem, & acumen intelligibilium perspicuum, eius civitatis est incola, ad quam solus Iesus ascendisse dicitur. Videntur tamen post discipuli fore praesentes dum recolunt: *Zelus domus tuae comedit me*; sed quasi in quolibet discipulorum Iesus ascendit.

(d) BEDA (Matth. xxi. super illud „ Intravit Iesus in templum. “) Dominus Hierusalem ad veniens, continuo templum oraturus adiit, nobis dans exemplum ut quocumque properamus, domum Dei primo ingrediamur, Dominum deprecaturi: unde dicitur: *Et invenit in templo vendentes boves, & oves, & columbas*. AUGUSTINUS (tract. x.) Sacrificia enim illi populo pro eius carnalitate talia data sunt, quibus teneretur ne ad idola deffflueret; & immolabant boves, & oves, & columbas. BEDA (ubi sup. ad verba „ Et eiiciebat omnes „ vendentes. “) Sed quia de longinquo properantes quae iussa sunt immolari Domino, secum ferre non poterant, eorum pretia deferebant: unde nacta occasione, haec animalia in templo scribae, & pharisaei vendi instituerunt, ut venientes emerent, & offerrent; eademque oblata ipsi aliis venderent; & sic sua lucra accumularent. Unde & nummularii ad hoc sedebant ad mensam, ut inter emptores venditoresque hostiarum prompta esset pecunia: unde subditur, *Et nummularios sedentes*. Dominus autem nolens aliquid in domo sua terrenae esse negotiationis, neque eius quae honesta putaretur, negotiatores omnes expulit foras. AUGUSTINUS (tract. x.) Et qui flagellandus erat ab eis, prior illos flagellavit: unde sequitur: *Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes eiecit de templo*. THEOPHYLACTUS. Neque solum eos eiecit qui vendebant, & emebant, sed etiam res eorum: unde subditur: *Oves quoque, & boves, & nummulariorum effudit aes, & mensas evertit*, scilicet nummularias, quae erant quasi vasa denariorum. ORIGENES (tom. x. in Ioan. ubi supra.) Consideremus autem, ne forte enorme videatur quod Dei Filius captis funiculis parat sibi flagellum ad eiiciendum de templo. Unum tamen refugium ad horum responsionem relinquitur divina potestas Iesu, ut cum volebat posset iracundiam hostium suffocare, quamvis essent innumeri, & sedare mentium turbines: „ Dominus enim dissipat cogitationes „ gentium: “ Psal. xxxii. Praesens autem historia in nullo minorem potestatem praetendit his quae ab eo miraculosius edita sunt: quinimmo constat (2) hanc maiorem demonstrare potentiam miraculo quo aqua conversa est in vinum: eo quod illic in animata subsistit materia, hic vero tot millium hominum domantur ingenia. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. lxvii.) Manifestum est autem non semel, sed

(1) *Al.* passus. (2) *P. Nicolai substituit* hic.

sed iterato hoc factum esse a Domino. Sed illud primum commemoratur hic a Ioanne, istud ultimum a ceteris tribus. ORIGENES (tom. x in Ioan. text. *Et ascendit Iesus Hierosolymam* cir. med.) Et Ioannes quidem hic dicit, quod expulit vendentes de templo; Matthæus autem ait, quoniam expulit vendentes, & ementes. Multo autem maior numerus (1) erat ementium quam vendentium; quorum expulsio transcendebat dignitatem eius qui reputabatur filius carpentarii; nisi quod divina potestate sibi omnes subiecit, ut dictum est. BEDA (super *Nolite facere domum Patris*.) Commendatur autem in hac lectione utraque Christi natura: humana quidem in hoc quod matrem comitem habuisse perhibetur; divina vero in hoc quod verus Dei Filius demonstratur: sequitur enim: *Et his qui vendebant columbas dixit: Auferte ista hinc, & nolite facere domum Patris mei domum negotiationis*. CHRYSOSTOMUS (hom. XXII. in Ioan.) Ecce Patrem vocat, & non irascuntur: æstimant enim simpliciter eum dicere; sed quia postea apertius loquebatur, ut solam repræsentaret parilitatis intelligentiam, propterea sæviebant. Et Matthæus quidem dicit cap.XXI. quod eiiciens eos dicebat: „Nolite facere domum meam speluncam latronum:" illud enim fecit ad passionem veniens, ideo durioribus sermonibus utebatur; hoc autem in principio signorum fecit, unde non ita aspera, sed remissa quodammodo increpatione utitur. AUGUSTINUS (tract.x. in Ioan.) Ecce templum illum figura adhuc erat, & eiecit inde Dominus omnes qui ad nundinas venerant. Et quæ ibi vendebant. Quæ opus habebant homines in sacrificio illius temporis. Quid si ibi ebriosos inveniret? Si negotiationis non debet fieri domus Dei, potationis fieri debet? CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Sed cuius gratia tali vehementia Christus usus est? Quia enim in sabbato curaturus erat, & multa facturus quæ videbantur eis esse legis transgressio, ut non videatur Deo contrarius, hoc cum periculo fecit, dans intelligere quod qui periculis se exponit pro bono ornatu domus, dominum domus non contemnit: & ideo ut ostenderet sui consonantiam ad Deum, non dixit, Domum sanctam, sed *domum Patris mei*. Et propter hoc etiam subditur: *Recordati vero sunt discipuli eius quia scriptum est: Zelus domus tuæ comedit me*. BEDA (ubi supra.) Discipuli enim videntes in eo hunc ferventissimum zelum, recordati sunt quia zelo domus Patris Salvator eiecit impios de templo. ALCUINUS *a*. Zelus, cum in bono accipitur, est quidam fervor animi, quo mens relicto humano timore pro defensione veritatis accenditur. AUGUSTINUS (ut supra.) Comeditur ergo zelo domus Dei, qui omnia quæ videt ibi perversa cupit emendare; & si emendare non potest, tolerat, & gemit. Si ergo in domo tua ne quid perversum fiat satagis, in domo Dei, ubi salus proposita est, debes pati, quantum in te est, si quid perversi videris? Amicus est, admoneatur leniter; uxor est, severissime frenetur; ancilla est, etiam verberibus compescatur. Fac quicquid potes pro persona quam portas. ALCUINUS. Mystice autem quotidie Deus spiritualiter suam Ecclesiam intrat, & qualiter ibi unusquisque conversetur attendit. Caveamus ergo ne in Ecclesia Dei fabulis, vel risibus, vel odiis, vel cupiditatibus vacemus, ne improvisus veniens nos flagellet, & de Ecclesia sua eiiciat. ORIGENES (tom.XI. in Ioan.) Possibile enim est Hierosolymitanum quoque delicto subiacere, & capacissimos deviare: quod nisi post delictum citissime convertantur, capacitatem amittunt. Invenit igitur in templo, idest in sacris, vel in enuntiatione ecclesiastici sermonis quosdam qui Patris domum, (2) domum negotiationis constituebant, qui scilicet venales exponunt boves, quos oportet (3) servare ad aratrum, ne retrocedentes non disponantur ad regnum Dei; qui etiam præferunt mammonam iniquitatis ovibus, ex quibus habent ornatus materiam; qui etiam solertiam columbarum privata qualibet amaritudine vilipendunt. Cum ergo hos (4) invenerit Salvator in domo sacrata, facto de funiculis flagello fugat illos una cum venalibus ovibus, & bobus suis, (5) & spargit æris pondera velut indigna in domo Dei retineri, subvertitque constitutas

tutas

(1) *Al. emittitur* erat. (2) *Al. deest hic secundo* domum. (3) *Al.* observare. (4) *Al.* inveniret, *item* inveniet. (5) *Al. præmisso puncto affirmationis* Expargit *legitur*.

Ex editione P. Nicolai.

a Citat ex Augustino Glossa; sed nec in Augustino, nec etiam in Alcuino sub his verbis occurrit; etsi ex utriusque dictis in hunc locum colligi potest.

tutas tabulas in animabus avarorum, & mandat ne ulterius in domo Dei columbæ vendantur. Arbitror autem & exemplum ipsum statuisse per prædicta secretius, ut intelligamus per hoc, si quid agi debet erga sacram illam oblationem a sacerdotibus, non debere ritu sensibilium oblationum agi, nec legem observari debere, ut carnales Iudæi volebant: nam Iesu propellente boves, & oves, iubente auferri columbas, quæ ut plurimum offerebantur iuxta consuetudinem Iudæorum, & subvertente mensas materialium nummorum non expresse, sed figuraliter continentium divinas impressiones, ea scilicet quæ secundum legis Scripturam videbantur honesta, & utente eo in plebem flagellis, dissolvenda, & dispergenda hæc erant, translato regno ad eos qui ex Gentibus crediderunt. AUGUSTINUS (ut supra.) Vel vendentes in Ecclesia sunt qui quæ sua sunt quærunt, non quæ Iesu Christi. Venale habent totum, quia volunt redimi. Simon ideo volebat emere Spiritum sanctum, quia vendere volebat: erat enim de illis qui columbas vendunt: etenim in columba apparuit Spiritus sanctus: columba autem non est venalis, gratis datur, quia gratia vocatur. BEDA (super *Et his qui columbas vendebant.*) Vendunt igitur columbas qui acceptam Spiritus sancti gratiam non gratis, ut præceptum est, sed ad præmium dant; qui manuum impositionem, qua Spiritus sanctus accipitur, etsi non in quæstum pecuniæ, ad vulgi tamen favorem tribuunt; qui sacros ordines non ad vitæ meritum, sed ad gratiam largiuntur. AUGUSTINUS (ut supra.) Boves autem intelliguntur Apostoli, & Prophetæ, qui nobis Scripturas sacras dispensaverunt. Qui ergo ipsis Scripturis fallunt populos, a quibus quærunt honores, vendunt boves; vendunt & oves, idest ipsas plebes; & cui vendunt, nisi diabolo? Quicquid enim de unica Ecclesia præciditur, quis tollit nisi leo rugiens? BEDA (super *Eiecit omnes de templo.*) Vel oves sunt opera munditiæ, & pietatis. Vendunt ergo oves qui humanæ gratia laudis opera pietatis exercent. Nummos mutuo dant in templo qui aperte terrenis rebus in Ecclesia deserviunt. Domum etiam Domini faciunt domum negotiationis, non solum hi qui propter sacros ordines pretium pecuniæ, vel laudis, vel honoris quærunt; verum etiam hi qui gradum, vel gratiam spiritualem, quam in Ecclesia Domino largiente percepetunt, non simplici intentione, sed cura humanæ retributionis exercent. AUGUSTINUS (ubi supra.) Signum autem quoddam nobis ostendit Dominus, quod fecit flagellum de resticulis, (1) & inde negotiationem in templo facientes flagellavit. Etenim unusquisque in peccatis suis restem sibi texit, dum peccata addit peccatis. Quando ergo aliquid patiuntur homines propter iniquitates suas, agnoscant quia Dominus facit flagellum de resticulis, & adhuc admonet eos ut mutent se: nam si se non mutaverint, audient in fine, Matth. XXIII. „ Ligate illi manus, & pedes. “ BEDA (super *Et cum fecisset.*) Facto igitur de funiculis flagello illos eiecit de templo: quia de parte sortis sanctorum eiiciuntur qui inter sanctos positi, vel ficte bona, vel aperte faciunt opera mala. Oves quoque, & boves eiecit: quia talium vitam pariter, & doctrinam ostendit esse reprobam. Nummulariorum quoque effudit æs, & mensas subvertit: quia damnatis in fine reprobis, etiam ipsarum quas dilexerunt rerum tollet figuram. Venditionem columbarum de templo auferri præcepit: quia gratia Spiritus, quæ gratis accipitur, gratis dari debet. ORIGENES (tom. XII. in Ioan. super text. *Responderunt Iudæi.*) Potest etiam per templum intelligi anima studiosi, propter inhabitans verbum Dei, in qua ante doctrinam Iesu constiterant terrestres, & bestiales motus. Signum autem terrestrium motuum bos est, quoniam est agri cultor; insensatorum autem motuum ovis, quod est pluribus animalibus irrationalius; levium vero atque inconstantium mentium signum est columba; eorum vero (2) qui boni videntur, signa sunt æra, quæ Christus verbo doctrinæ expellit, ut non ultra domus Patris eius sit forum.

(e) THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Quia Iudæi videbant Iesum talia facere cum potestate multa, & dicentem: *Nolite facere domum Patris mei, domum negotiationis*: signum ab eo petunt: unde dicitur: *Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis?* CHRYSOSTOMUS (hom. XXIII.) Sed numquid signa opus erant ut ea quæ male fiebant cessare faceret? Nonne zelum talem accipere pro domo Dei maximum signum virtutis erat? Non autem illius prophetiæ meminerant; sed signum petebant, simul quidem de suo turpi lucro impedito dolentes, simul autem & per hoc prohibere eum volentes: opinantur enim eum aut provocare ad miracu-

(1) Al. & negotiationem &c. (2) Al. quæ bona videntur.

racula, aut cessare ab his quæ fiebant. Propterea non dat eis signum, sicut & petentibus signum respondit dicens', Matth. XII. „ Generatio mala, & adultera signum quæ- „ rit, & signum non dabitur ei, nisi si- „ gnum Ionæ Prophetæ. " Sed tunc quidem manifestius, nunc autem obscurius respondet idem. Non autem (1) is utique qui non petentes præoccupat, & signa dat, hic petentes avertisset, nisi mentem eorum cognovisset dolosam: sequitur enim: *Et dixit eis: Solvite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud*. BEDA. Quia enim signum quærebant a Domino, quare solita commercia proiicere debuerit ex templo; respondit: quia ipsum templum significabat templum corporis sui, in quo nulla prorsus esset alicuius macula peccati; quasi dicat: Sicut inanimatum templum a vestris commerciis, sceleribusque mea expio potestate; ita & hoc corporis mei templum, cuius istud gestat figuram, vestris manibus dissolutum, tertia die resuscitabo. THEOPHYLACTUS. Nequaquam tamen illos ad homicidium provocat dicens, *Solvite*; sed hoc eis affectantibus non sibi esse absconditum demonstrat. Audiant autem Arriani, quomodo Dominus mortis destructor dixit, *Excitabo*, virtute videlicet propria. AUGUSTINUS (tract. x. in Ioan.) Resuscitavit eum quidem & Pater, cui dicit in Psalm. xl. „ Excita me, & reddam illis. " Sed quid fecit Pater sine Verbo? Quomodo ergo eum Pater resuscitat, sic & Filius resuscitavit: quia Filius dixit infra x. *Ego, & Pater unum sumus*. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Propter quid autem signum resurrectionis dat eis? Quoniam scilicet hoc maxime erat quod ostendebat eum non esse hominem purum, posse adversus mortem statuere triumphum, & tyrannidem eius longam velociter dissoluere. ORIGENES (tom. XII. in Ioan. super tex. ut supra.) Utraque autem, scilicet & corpus Iesu, & templum, exemplar mihi fore videntur Ecclesiæ, eo quod ex vivis lapidibus construitur in domum spiritualem, in sacerdotium sanctum, & propter illud I. Corinth. XII. „ Vos estis corpus Christi, & mem- „ bra de membro. " Quamvis autem dissolvi lapidum videatur structura, ac dissipari omnia ossa Christi adversitatibus tribulationum; instaurabitur tamen (2) templum, ac resuscitabitur die tertia, (3) quæ in novo cælo, & nova terra præsens erit. Sicut enim illud Christi corpus sensibile crucifixum est, ac sepultum, & postea resurrexit; sic & totale sanctorum Christi corpus concrucifixum est Christo: quilibet enim eorum in nullo alio gloriatur nisi in cruce Christi, per quam ipse crucifixus est mundo. Sed & consepultus est Christo, & resurrexit cum eo, quia in quadam novitate vitæ ambulat. Sed secundum beatam resurrectionem nondum surrexit: unde non scriptum est, Tertia die restaurabo illud, sed *in tribus diebus*: perficitur enim eius erectio in omnibus tribus diebus. THEOPHYLACTUS. Iudæi enim de inanimato templo putantes eum hoc dicere, deridebant eum: unde sequitur: *Dixerunt ergo Iudæi: Quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud?* ALCUINUS. Et notandum, quod non de prima ædificatione, quæ a Salomone septem annis perfecta est, sed de reædificatione, quæ facta est sub Zorobabel per quadraginta & sex annos impedientibus inimicis respondebant. ORIGENES (ubi supra.) Vel dicit aliquis, quadraginta & sex annorum exurgere computum, ex quo David allocutus est Nathan Prophetam consulens de constructione templi, ex tunc satagens ad congregandam materiam templi. Animadverte vero si possibile est quadragenarium numerum statui erga templum propter quatuor elementa mundi, ac senarium propter hoc quod homo sexto die creatus est. AUGUSTINUS IV. de Trin. (cap. v.) Vel hic numerus perfectioni dominici corporis apte congruit: quadragesies enim sexies seni fiunt ducenta septuaginta sex; qui numerus dierum complet novem menses & sex dies. Ipsa autem perfectio corporis Domini tot diebus ad partum producta comperitur, sicut a maioribus traditum suscipiens Ecclesiæ custodit auctoritas. Octavo enim kalendas Aprilis conceptus creditur, quo & passus; natus autem traditur octavo kalendas Ianuarii. Ab illo ergo die usque ad istum computati ducenti septuaginta sex reperiuntur dies, qui senarium numerum quadragesies sexies habent. AUGUSTINUS Lib. LXXXIII. Quæst. (quæst. XXXVI.) Dicitur etiam conceptio humana sic procedere, & perfici primis sex diebus quasi lactis habeat similitudinem, sequentibus novem diebus convertatur in sanguinem, deinde duodecim diebus solidetur, reliquis decem & octo diebus formetur usque

(1) *Al. desideratur* is. (2) *Quatuor iam sæpe citata exempla omittunt* templum. (3) *Nicolai legit* qui.

que ad perfecta lineamenta omnium membrorum; & in reliquo tempore usque ad tempus partus magnitudine augeatur. Sex autem, & novem, & duodecim, & decem & octo in unum coacti, fiunt quadragintaquinque: addito ergo uno fiunt quadragintasex; qui si fuerint multiplicati per ipsum senarium numerum, qui huius ordinationis caput tenet, fiunt ducenti septuaginta sex, idest novem menses, & sex dies. Non ergo absurde quadraginta sex annis dicitur fabricatum esse templum, quod corpus eius significabat, ut quot anni fuerint in fabricatione templi, tot dies fuerint in corporis dominici perfectione. AUGUSTINUS super Ioannem (tract. x. non remote ante finem.) Vel aliter. Quia Dominus noster de Adam corpus accepit, non de Adam peccatum traxit; templum corporeum inde sumpsit, non iniquitatem, quæ de templo pellenda est. Si autem facias quatuor nomina Græca, anatoli, quod est oriens, dysis, quod est occidens, arctos, quod est septemtrio, mesembria, quod est meridies, capita verborum Adam habent. A quatuor enim ventis Dominus collecturum se dicit electos suos cum venerit ad iudicium. Habent autem litteræ nominis Adam numerum secundum Græcos, & ibi invenitur quadragintasex annis ædificatum templum. Habet enim Adam alpha, quod est unum, & delta, quod quatuor, & alpha, quod est unum, & mi, quod est quadraginta, & sic habet quadragintasex. Sed Iudæi, quia caro erant, carnalia sapiebant; ille spiritualiter loquebatur, & de quo templo diceret, per Evangelistam nobis aperuit: sequitur enim: *Ille autem dicebat de templo corporis sui.* THEOPHYLACTUS (par. a fine Comment.) Ex hoc autem Apollinarius contradictionem sumit, volens ostendere, quod caro Christi esset inanimata, eo quod templum sit inanimatum: ergo carnem Christi & lapidem, & lignum facies, quia ex his templum consistit. Si autem quod dicitur infra XII. *Anima mea turbata est*; & infra X. *Potestatem habeo ponendi animam meam*; nequaquam de anima rationali dici dixeris, ubi pones illud Luc. XXIII. „In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum?" non enim hoc de anima irrationali intelligere poteris: neque quod dicitur Psal. XV. „Non derelinques animam meam in inferno." ORIGENES (tom. X. in Ioan. super illud, *At ille dicebat de templo.*) Ideo autem corpus Domini templum intelligitur, quia sicut templum gloriam Dei continebat habitantem in ipso, sic corpus Christi repræsentans Ecclesiam, Unigenitum continet, qui est imago Dei, & gloria. CHRYSOSTOMUS (hom. XXII. in Ioan.) Duo autem erant quę obstabant discipulis ne interim intelligerent: unum ipsa resurrectio; alterum vero, quod maius erat, scilicet quod Deus erat qui in illo corpore habitabat; quod Dominus occulte ostenderat dicens: *Solvite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud*. Et ideo subditur: *Cum ergo resurrexisset a mortuis, recordati sunt discipuli eius, quia hoc dicebat de corpore suo, & crediderunt Scripturæ, & sermoni, quem dixit Iesus*. ALCUINUS [a]. Ante resurrectionem enim non intelligebant Scripturas, quia nondum acceperant Spiritum sanctum; sed in die resurrectionis apparens Dominus aperuit discipulis sensum ut intelligerent quæ de ipso scripta erant in lege, & Prophetis; & tunc crediderunt Scripturæ Prophetarum, qui prædixerunt Christum tertia die resurrecturum, & sermoni quem dixit Iesus, *Solvite templum hoc*. ORIGENES (tract. X.) Secundum anagogem vero, complementum fidei attingemus (1) in magna resurrectione totius corporis Iesu, idest Ecclesiæ eius; cum fides, quæ est ex specie, multum differat ab ea quæ est per speculum in ænigmate.

(f) BEDA (super *Cum esset Hierosolymis in pascha*.) Superius Evangelista narravit quid Dominus Hierusalem adveniens gesserit; nunc vero eodem Hierosolymis commorante, quid ab aliis erga eum actum fuerit refert: unde dicitur: *Cum autem esset Hierosolymis in pascha in die festo, multi crediderunt in nomine eius, videntes signa quæ faciebat*. ORIGENES (hom. X. super *Cum esset Hierosolymis*.) Respiciendum autem quomodo ex signis eius plerique videntes credebant in eum. Non enim dicitur prodigia fecisse Hierosolymis, nisi forte, cum facta sint, in Scripturis non habeantur. Animadverte vero si possibile est in miraculis deputari quod fecerit flagellum ex funiculis, & cunctos ex templo propulerit. CHRY-

(1) *Al.* in magna corporum resurrectione.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

[a] Quo ad ultimam partem tantum, non quo ad primam, quæ non occurrit.

SOSTOMUS (hom. XXIII.) Prudentiores autem fuerant discipuli, qui ad Christum accesserant, non propter signa, sed propter doctrinam: nam grossiores quidem per signa trahuntur, rationabiliores vero per prophetias, seu doctrinam: unde subditur: *Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis*. AUGUSTINUS (tract. XI. in Ioan.) Quid sibi vult hoc, *Illi credebant in nomine eius, & ipse Iesus non credebat semetipsum eis?* An forte non credebant ei, & fingebant se credidisse? Sed non diceret Evangelista: *Multi crediderunt in nomine eius*. Magna ergo res, & mira! Credunt homines in Christum, & Christus non se credit hominibus; præsertim quia Filius Dei est, & utique volens passus est, & si nollet, numquam pateretur. Sed tales sunt omnes catechumeni. Si dixerimus catechumeno, Credis Christo? respondet, Credo, & signat se. Si interrogemus eum, Manducas carnem Filii hominis? nescit quid dicimus, quia Iesus non se credidit ei. ORIGENES (tom. X.) Vel dicendum, quod Iesus non se credidit credentibus in nomine eius, & non in illum. In illum enim credunt qui angustam viam vadunt ducentem ad vitam; qui autem credunt signis, non in eum, sed in nomine eius credunt. CHRYSOSTOMUS (hom. XXIII.) Vel hoc dicit, quia non confidebat in eis, ut in discipulis perfectis; neque committebat eis omnia dogmata, ut iam firmiter fidelibus fratribus: non enim intendebat exterioribus verbis, ad mentem eorum intrans, & tempus opportunum manifeste sciens: unde sequitur: *Eo quod ipse nosset omnes, & quia opus non erat ut quis testimonium perhiberet de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine*. Scire enim ea quæ sunt in corde hominum, est Dei, qui solus corda plasmavit. Non (1) indiget ergo testibus, ut propriorum plasmatum mentem addiscat. AUGUSTINUS (tract. XI.) Plus etiam noverat artifex quid esset in opere suo, quam ipsum opus quid esset in semetipso. Nam & Petrus non noverat quid in ipso esset quando dixit infra XIII. *Tecum ero usque ad mortem*; sed Dominus noverat quid esset in homine dicens Luc. XXII. „ Priusquam gallus cantet, ter me negabis. “ BEDA. Quapropter monemur ut numquam de conscientia nostra securi simus, sed semper soliciti formidemus: quia quod nos latet, æternum arbitrum latere non valet.

CAPUT III.

(a) ERat autem homo ex pharisæis Nicodemus nomine, princeps Iudæorum. Hic venit ad Iesum nocte, & dixit ei: Rabbi, scimus quia a Deo venisti magister: nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo. Respondit Iesus, & dixit ei: Amen amen dico tibi: nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei.

(b) Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo potest homo nasci, cum sit senex? Numquid potest in ventrem matris suæ iterato introire, & renasci? Respondit Iesus: Amen amen dico tibi: nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. Quod natum est ex carne, caro est; & quod natum est ex spiritu, spiritus est. Non mireris, quia dixi tibi: Oportet vos nasci denuo. Spiritus ubi vult spirat, & vocem eius audis; sed nescis unde veniat, aut quo vadat: sic est omnis qui natus est ex Spiritu.

(c) Respondit Nicodemus, & dixit ei: Quomodo possunt hæc fieri? Respondit Iesus, & dixit ei: Tu es magister in Israel, & hæc ignoras? Amen amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur; & testimonium nostrum non accipitis. Si terrena dixi vobis, & non creditis; quomodo si dixero vobis cælestia, credetis?

(d) Et nemo ascendit in cælum nisi qui descendit de cælo, Filius hominis qui est in cælo.

(e) Et

(1) *Al.* indigebat.

(e) Et ficut Moyses exaltavit ferpentem in deferto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipfum, non pereat, fed habeat vitam æternam.

(f) Sic enim Deus dilexit mundum ut Filium fuum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum, non pereat, fed habeat vitam æternam. Non enim mifit Deus Filium fuum in mundum, ut iudicet mundum, fed ut falvetur mundus per ipfum. Qui credit in eum, non iudicatur; qui autem non credit, iam iudicatus eft, quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei.

(g) Hoc eft autem iudicium, quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quam lucem: erant enim eorum mala opera. Omnis enim qui male agit, odit lucem, & non venit ad lucem, ut non arguantur opera eius; qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifeftentur opera eius, quia in Deo funt facta.

(h) Poft hæc venit Iefus, & difcipuli eius in terram Iudæam, & illic demorabatur cum eis, & baptizabat. Erat autem & Ioannes baptizans in AEnnon iuxta Salim, quia aquæ multæ erant illic; & veniebant, & baptizabantur: nondum enim miffus fuerat Ioannes in carcerem. Facta eft autem quæftio ex difcipulis Ioannis cum Iudæis de purificatione. Et venerunt ad Ioannem, & dixerunt ei: Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui teftimonium perhibuifti, ecce hic baptizat, & omnes veniunt ad eum.

(i) Refpondit Ioannes, & dixit: Non poteft homo accipere quidquam nifi fuerit ei datum de cælo. Ipfi vos mihi teftimonium perhibetis quod dixerim: Non fum ego Chriftus, fed quia miffus fum ante illum. Qui habet fponfam, fponfus eft; amicus autem fponfi, qui ftat, & audit eum, gaudio gaudet propter vocem fponfi. In hoc ergo gaudium meum impletum eft. Illum oportet crefcere, me autem minui.

(k) Qui defurfum venit, fuper omnes eft; qui de terra eft, de terra eft, & de terra loquitur. Qui de cælo venit, fuper omnes eft, & quod vidit, & audivit, hoc teftatur.

(l) Et teftimonium eius nemo accipit. Qui autem acceperit eius teftimonium, fignavit quia Deus verax eft. Quem enim mifit Deus, verba Dei loquitur: non enim ad menfuram dat Deus fpiritum. Pater diligit Filium, & omnia dedit in manu eius. Qui credit in Filium, habet vitam æternam; qui autem incredulus eft Filio, non videbit vitam, fed ira Dei manet fuper eum.

(a) AUGUSTINUS (tract. XI.) Superius dixerat, quod, *cum effet Hierofolymis .... multi crediderunt in nomine eius, videntes figna, & prodigia quæ faciebat*: ex his autem erat Nicodemus, de quo dicitur: *Erat autem homo ex pharifæis Nicodemus nomine*. BEDA (in hom. inventionis fanctæ crucis.) Cuius etiam dignitatis officium oftendit, cum fubditur, *Princeps Iudæorum*; deinde quid egerit, cum fubiecit, *Hic venit ad Iefum nocte*, cupiens fcilicet fecreta eius allocutione plenius difcere myfteria fidei, cuius, aperta oftenfione fignorum, iam rudimenta perceperat. CHRYSOSTOMUS (hom. XXIII.) Adhuc tamen a Iudaica detinebatur infirmitate: propterea & nocte venit, trepidans in die hoc facere: unde & Evangelifta alibi (infra XII.) dicit: *Quoniam ex principibus multi crediderunt in eum; fed propter Iudæos non confitebantur, ut non extra fynagogam fierent expulfi*. AUGUSTINUS (tract. XI.) Nicodemus etiam ex illo numero erat qui crediderunt, fed nondum renati funt: unde hoc ad rem pertinet quod in nocte venit. Renati autem ex aqua, & Spiritu fancto, audiunt ab Apoftolo ad Ephef. V. „ Fuiftis „ aliquando tenebræ, nunc autem lux in „ Domino. " HAYMO (hom. in octav. pentec.) Vel pulchre in nocte veniffe dicitur, quia tenebris ignorantiæ obnubilatus, ad tantam lucem nondum pervenerat ut perfecte Deum verum crederet: nox enim in facro eloquio pro ignorantia ponitur: unde fubditur: *Et dixit ei: Rabbi, fcimus quia a Deo venifti magifter*. Quod autem Hebraice Rabbi, Latine dicitur magifter. Magiftrum ergo appellat, & Deum tacet: quia

quia credebat eum a Deo missum, sed tamen, ut dictum est, Deum non agnoscebat. AUGUSTINUS (tract. XI.) Unde autem iste crediderat, patet per id quod subdit: *Nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo*. Sic ergo Nicodemus de illis multis erat qui crediderant in nomine eius, videntes signa quæ faciebat. CHRYSOSTOMUS (hom. XXIII. in Ioan.) Sed tamen neque a signis aliquid magnum existimabat de eo; sed adhuc humanam habens de eo mentem, ut de Propheta loquitur, ad operationem eum missum dicens, & alieno auxilio indigentem hæc agere quæ agebat; cum tamen Pater perfectum eum genuerit, & sufficientem sibi ipsi, & nihil habentem imperfectum. Quia vero Christi studium erat interim non ita dignitatem suam revelare, sicut persuadere quod nihil ex adverso agebat Patri; propterea in verbis multoties humiliter loquens videtur, in rebus autem cum potestate omnia operatur. Ideoque & Nicodemo nunc manifeste quidem nihil excelsum loquitur de se ipso; occulte autem ab humili eum opinione reducit, docens quod sufficiens sibi ipse est in miraculorum operatione: unde subditur: *Respondit Iesus, & dixit ei: Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei*. AUGUSTINUS (ut supra.) Isti sunt ergo quibus se credit Iesus qui nati fuerint denuo, qui non in nocte veniunt ad Iesum, sicut Nicodemus: tales enim iam etiam profitentur. Dicit ergo: *Nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei*; a quasi dicat: Quia nondum es natus denuo, idest ex Deo, spirituali generatione; notitia quam habes de me, spiritualis non est, sed animalis, & humana. Ego autem dico tibi, quod sive tu, sive alius quicumque, nisi ex Deo denuo natus fuerit, non poterit apprehendere gloriam quæ circa me est; sed extra regnum erit: nam generatio quæ per baptismum fit, illuminationem animæ tribuit. CHRYSOSTOMUS (hom. XXIII.) Vel littera talis est. *Amen amen dico tibi*[a], *nisi quis renatus fuerit &c.* hoc est, si tu non natus fueris desuper, & dogmatum susceperis certitudinem (1) alicubi, extra erras, & longe es a regno cælorum; seipsum hic ostendens, & indicans, quoniam non est hoc tantum quod videtur, sed aliis oculis opus est ad videndum eum. Hoc autem quod dicit, *Desuper*, hi quidem, idest de cælo, exponunt; alii vero, a principio. Igitur Iudæi quidem si hoc audissent, deridentes utique discessissent; hic vero & in hoc amorem discipuli ostendit quod a Christo ulterius interrogat.

(b) CHRYSOSTOMUS (hom. XXIII.) Veniens Nicodemus ad Iesum ut ad hominem, audiens maiora quam ab homine, erigitur (2) ad altitudinem eorum quæ dicuntur, (3) non quidem excidens a fide; sed infert hanc impossibilitatem, ut in apertiorem provocet doctrinam. Duo autem erant quæ admirabatur, scilicet nativitas talis, & regnum: neque enim audita erant apud Iudæos. Sed interim circa prius instat, & quod maxime eius mentem concutiebat: unde dicitur: *Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo potest homo nasci, cum sit senex? Numquid potest in ventrem matris suæ iterato introire, & renasci?* BEDA (super *Quomodo potest homo nasci?*) Sic verba ista sonare videntur, quasi puer queat iterato in ventrem matris introire, & renasci. Sed sciendum, quod ipse senex erat; ideoque de se protulit exemplum; ac si diceret: Ego sum senex, & meam quæro salutem: quomodo possum in ventrem matris introire, & renasci? CHRYSOSTOMUS (homil. XXIII.) Rabbi eum vocas, & a Deo venisse dicis, & non suscipis quæ dicuntur, sed loqueris ad magistrum dictionem quæ multam perturbationem inducit: hoc enim, scilicet *quomodo* quærere, eorum est qui non valide credunt; & multi sic quærentes, a fide deciderunt: hi quidem dicentes, Quomodo Deus est incarnatus? alii, Quomodo mansit impassibilis? Propterea & hic propter anxietatem modum exquirit. Sed cum aliquis cogitationibus propriis spiritualia (4) evertit, derisibilia loquitur. AUGUSTINUS (tract. XI.) Spiritus enim loquitur,

(1) *P. Nicolai omittit* alicubi. (2) *Al.* ab altitudine. (3) *Ita ex Chrysostomo supplet Nicolai:* obtenebratur autem, nec persistit, ac undequaque circumvolvitur ut continuo excidens a fide: unde infert quamdam impossibilitatem &c. *Eodem tamen tenore quo D. Thomas hic habet, desumebatur ex Glossa, ipso fatente Nicolaio in notis marginalibus.* (4) *Idem legit* permiserit.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a CHRYSOSTOMUS *omisso sequenti indice ad verba* Vel littera talis est.

tur, & ille carnem sapit: non noverat iste nisi unam nativitatem, scilicet ex Adam, & Eva; & ex Deo, & Ecclesia nondum noverat. Sic tamen tu intellige nativitatem spiritus quomodo intellexit Nicodemus nativitatem carnis: quomodo enim uterus non potest repeti, sic nec baptismus. CHRYSOSTOMUS (hom. XXIV.) Nicodemo autem decidenti ad eam quæ hic est nativitatem, Christus manifestius revelat spiritualis nativitatis modum: unde sequitur: *Respondit Iesus: Amen amen dico tibi: nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.* AUGUSTINUS (tract. XI.) Ac si dicat: Tu carnalem generationem intelligis; sed ex aqua, & Spiritu oportet quod nascatur homo propter regnum Dei. Si propter hereditatem patris hominis temporalem nascitur aliquis ex visceribus matris carnalis, & propter hereditatem Patris Dei sempiternam nascatur ex visceribus Ecclesiæ. Cum autem ex duobus homo consistat, ex corpore videlicet, & anima, duplicem habet & huiusmodi modum generationis: aqua enim, quæ visibilis est, ad emundationem corporis intelligitur; Spiritus vero invisibiliter concurrens, ad emundationem invisibilis animæ innuitur. CHRYSOSTOMUS (homil. XXIV.) Si vero quis interrogat, Qualiter ab aqua homo nascitur? interrogo & ego, Qualiter natus est Adam a terra? Sicut enim in principio subiiciebatur elementum terra, totum vero opus plasmantis erat; ita & nunc subiicitur elementum aqua, totum vero est spiritus gratiæ. Tunc paradisum dedit in conversationem; nunc autem cælum nobis aperuit. Sed quæ est necessitas aquæ his qui Spiritum sanctum suscipiunt? Divina enim in ea perficiuntur symbola, sepultura, & mortificatio, resurrectio, & vita. Sicut enim in quodam sepulcro, in aqua nobis submergentibus capita, vetus homo sepelitur, & submersus deorsum occultatur, deinde novus rursus ascendit. Hoc etiam fit, ut discas quoniam virtus Patris, & Filii, & Spiritus sancti omnia complet, & quod Christus tres dies ad resurgendum expectavit. (Hom. XXV.) Quod igitur est matrix fetui, hoc est fideli aqua: in aqua enim plasmatur, & figuratur. Sed quod in matrice plasmatur, tempore indiget; quod vero in aqua non ita, sed in uno momento omnia sunt. Talis enim est natura corporum ut tempore assumant perfectionem; in spiritualibus vero non est ita, quoniam perfecta a principio constituuntur quæ fiunt.

Ex quo igitur ascendit a Iordane Dominus, non adhuc reptilia animarum viventium, sed animas spirituales, & rationabiles aqua reddit. AUGUSTINUS Lib. I. de Bapt. par. (cap. XXX.) Sed quia non ait: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu*, non habebit salutem, vel vitam æternam; sed *non intrabit in regnum Dei*: ad hoc, inquiunt quidam, parvuli baptizandi sunt, ut sint cum Christo in regno Dei, ubi non erunt, si baptizati non fuerint; quamvis & sine baptismo si parvuli moriantur, salutem, vitamque æternam habituri sint, quoniam nullo peccati vinculo astricti sunt. Sed cur nascatur denuo, nisi renovandus a vetustate? Aut unde imago Dei non intrat in regnum Dei nisi impedimento prohibente peccati? HAYMO (homil. in octav. pentecost.) Talia autem ac tanta secreta mysteria Nicodemo capere non valenti Dominus ex carnali nativitate similitudinem dedit, dicens: *Quod natum est ex carne, caro est; & quod natum est ex spiritu, spiritus est*: sicut enim caro carnem procreat, ita quoque spiritus spiritum parit. CHRYSOSTOMUS (hom. XXV. in Ioan.) Nihil igitur sensibilium inquiras, neque æstimes quod carnem generet Spiritus: Domini enim caro genita est non quidem a Spiritu solum, sed etiam a carne. Quod autem natum est ex spiritu, spirituale est. Nativitatem enim hic non eam quæ secundum substantiam, dicit, sed eam quæ secundum honorem, & gratiam. Si igitur & Filius Dei ita natus est, quid plus habebit omnibus qui ita nati sunt? Invenietur autem & Spiritu minor, cum eius nativitas gratia Spiritus sit. Et quomodo hæc a Iudaicis distant dogmatibus? Vide autem & Spiritus sancti dignitatem: Dei enim opus videtur facere. Supra enim cap. I. dixit, quoniam *ex Deo nati sunt*; hic autem quoniam spiritus eos generat. Dicens autem Christus, quoniam *qui natus est ex spiritu, spiritus est*; quia turbatum rursus vidit, ad sensibile exemplum ducit sermonem, dicens: *Non mireris, quia dixi tibi: Oportet vos nasci denuo*. Dicendo enim, *Ne mireris*, ostendit animi eius turbationem. Ponit autem exemplum, quod neque communionem aliquam ad corporum grossitiem habet, neque ad incorporeorum perveniens naturam, quod est venti delatio, dicens: *Spiritus ubi vult spirat, & vocem eius audis; sed nescis unde veniat, aut quo vadat. Sic est omnis qui natus est ex spiritu.* Quod dicit tale est. Si ventum nullus detinet, sed quo vult fertur; multo magis spiritus

ritus actionem, naturæ leges detinere non poterunt, non (1) terminus corporalis nativitatis, neque aliud quid talium. Quoniam autem de vento hic dictum est, manifestat illud quod dicit, *Vocem eius audis*, idest sonitum percussionis: non enim loquens infideli, & nescienti spiritus actionem hoc diceret. Dicit autem, *Ubi vult spirat*, non quasi electionem quamdam vento habente, sed eam quæ a natura est motionem, quæ non prohibetur, & cum potestate fit. *Et nescis unde veniat, aut quo vadat*; idest, si huius spiritus, cuius sonitum suscipis auditu, & tactu, interpretari nescis viam, qualiter divini Spiritus operationem scrutaris? Unde subdit: *Sic est omnis qui natus est ex Spiritu*. AUGUSTINUS (tract. XII.) Sed quis nostrum non videat verbi gratia austrum euntem a meridie ad aquilonem, aut alium ventum venientem ab oriente, & occidente: quomodo ergo nescimus unde veniat, aut quo eat? BEDA a. Spiritus igitur sanctus est qui ubi vult spirat, quia ipse in potestate habet cuius cor gratia suæ visitationis illustret. *Et vocem eius audis*, cum te præsente loquitur is qui Spiritu sancto repletus est. AUGUSTINUS (tract. XII.) Sonat Psalmus, sonat Evangelium, sonat sermo divinus, vox spiritus est. Hoc igitur dicit, quia verbo, & sacramento invisibiliter adest Spiritus sanctus, ut nascamur. ALCUINUS. Ergo *nescis unde veniat, aut quo vadat*: quia etsi te præsente Spiritus ad horam quempiam repleverit, non potest videri quomodo in eum intraverit, vel quomodo redierit, quia natura est invisibilis. HAYMO (homil. in octav. pentecost.) sive *nescis unde veniat*: quia quomodo credentes ad fidem introducat ignoras: *vel quo vadat*: quia quomodo fideles ad spem perducat nescis: *& sic est omnis qui natus est ex Spiritu*; ac si dicat: Spiritus sanctus spiritus invisibilis est; ita & quisquis ex Spiritu nascitur, invisibiliter nascitur. AUGUSTINUS (ubi supra.) Vel aliter. Et si tu nascaris de Spiritu, hoc eris, ut ille qui non est natus adhuc de Spiritu nesciat unde venias, aut quo eas: hoc enim secutus ait: *Sic est omnis qui natus est ex Spiritu*. THEOPHYLACTUS (super *Spiritus ubi vult spirat*.) Confundatur ergo Macedonius impugnator Spiritus, qui servum Spiritum sanctum asseruit: Spiritus enim sanctus propria potestate & ubi vult, & qualiter vult operatur.

(c) HAYMO (homil. eadem.) (2) Mysteria divinæ maiestatis Nicodemus capere non valet, quæ a Domino audiebat: & ideo rationem quærens, factum non abnegans, non voto reprehendentis, sed affectu discentis Dominum interrogat: unde dicitur: *Respondit Nicodemus, & dixit ei: Quomodo possunt hæc fieri*? CHRYSOSTOMUS (hom. XXV.) Quia igitur adhuc in Iudaica vilitate manet, & exemplo ita manifesto dicto ei, adhuc interrogat, de reliquo asperius ad eum Christus loquitur: unde sequitur: *Respondit, & dixit ei: Tu es magister in Israel, & hæc ignoras*? AUGUSTINUS (tract. XII.) Quid putamus? Dominum huic magistro Iudæorum quasi insultare voluisse? Volebat quidem illum nasci de Spiritu: nemo autem ex Spiritu nascitur nisi humilis fuerit, quia ipsa humilitas facit nos nasci de Spiritu. Ille autem magisterio inflatus erat, & alicuius momenti sibi esse videbatur, quia doctor erat Iudæorum. Deponit ergo Dominus superbiam eius, ut possit nasci de Spiritu. CHRYSOSTOMUS (hom. XXV.) Nequaquam tamen nequitiam accusat viri, sed insipientiam, & ruditatem solum. Sed dicet aliquis: Quid commune habet hæc nativitas, de qua scilicet Christus locutus est, ad Iudaica dogmata? Habet quidem commune: nam qui primus homo factus est, & quæ de costa facta est mulier, & quæ steriles genuerunt, & quæ per aquam miracula perfecta sunt: dico autem, quod Eliseus de aqua ferrum eduxit, & quod Iudæi mare rubrum transierunt, & quod Naaman Syrus in Iordane purgatus est: hæc omnia nativitatem spiritualem, & purgamentum in ea futurum figuraliter personabant; & ea quæ a Prophetis sunt dicta, occulte ostendunt hunc nativitatis modum; utpute illud Psal. CII. „ Renovabitur ut „ aquilæ iuventus tua; " & Psal. XXXI. „ Beati quorum remissæ sunt iniquitates." Sed & Isaac figura huius nativitatis erat. Hæc igitur rememorans dixit: *Tu es magister in Israel, & hæc ignoras*? Rursus autem aliunde suum sermonem ei credibilem facit, ad

(1) *Al.* terminum. (2) *Al.* Mysterium.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In hom. in festo inventionis sanctæ crucis.

ad imbecillitatem eius condescendens, cum subdit: *Amen amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur, & testimonium nostrum non accipitis*. Apud nos visus aliis sensibus certior est, & si volumus aliquem facere credere, ita dicimus, quoniam oculis nostris vidimus. Propterea Christus humano loquens ad eum sermone, non visum sensibilem inducit; sed manifestum est quod de certissima cognitione, & non aliter se habente loquitur. Igitur hoc quidem, idest *quod scimus*, ait de seipso solo. HAYMO (homil. in octav. pentec.) Quæritur autem quare pluraliter dicat, *Quod scimus loquimur*. Ad quod dicendum, quod Unigenitus Dei Filius erat qui hoc loquebatur; ostendens qualiter Pater est in Filio, & Filius in Patre, & Spiritus sanctus ab utroque indivisibilis procedat. ALCUINUS. Vel dicit pluraliter, ac si dicat: Ego, & illi qui modo Spiritu sunt renati, intelligimus illud quod loquimur; & quod vidimus apud Patrem in abscondito, hoc testamur foris in mundo: & vos, qui carnales estis, & superbi, non accipitis testimonium nostrum. THEOPHYLACTUS. Quod nequaquam de Nicodemo dicit, sed de genere Iudæorum, qui usque ad finem in perfidia permanserunt. CHRYSOSTOMUS (hom. XXV. & XXVI.) Quod quidem non turbati verbum est, sed mansuetudinem ostendentis. Hinc enim erudit nos, cum ad aliquos locuti fuerimus, & non persuaserimus, non tristari, neque irasci, sed nostrum sermonem credibilem facere non solum non irascendo, sed etiam non clamando: materia enim iræ clamor est. Iesus autem dogmata excelsa tangere debens, propter audientium infirmitatem se detinet multoties, & non continue dignis sua magnitudine dogmatibus immoratur, sed magis his quæ condescensionem habent: unde hic subditur: *Si terrena dixi vobis, & non creditis; quomodo si dixero vobis cælestia, credetis?* AUGUSTINUS (tract. XII. in Ioan.) Hoc est, si non creditis quia templum possum suscitare deiectum a vobis, quomodo credetis quia per Spiritum sanctum possunt homines regenerari? CHRYSOSTOMUS (homil. XXVI.) Vel aliter. Si baptismum terrenum dicat, non mireris, quia in terra perficitur, & comparatione illius nativitatis stupendæ quæ est ex substantia Patris, terrena est gratiæ nativitas. Et bene non dixit, Non intelligitis, sed *non creditis*: nam cum quis aliqua per intellectum suscipere non valet, amentiæ, vel ignorantiæ imputatur: cum autem hoc non suscipiat aliquis quod solum fide oportet suscipere, non amentiæ, sed infidelitatis est accusatio. Dicebantur autem hæc, etsi non credebantur, quia posteri erant ea suscepturi.

(d) AUGUSTINUS (1) de Peccatorum mer. & remis. (cap. XXXI.) Notata paululum eius imperitia qui se ceteris de magisterio præferebat, & omnium talium incredulitate reprehensa, respondet quod alii credant, si illi non credunt ad illud quod interrogatus est, *Quomodo possunt ista fieri?* dicens: *Et nemo ascendit in cælum nisi qui descendit de cælo, Filius hominis qui est in cælo*; quasi dicat: Sic fiet generatio spiritualis, ut fint cælestes homines ex terrenis; quod adipisci non poterunt nisi membra mea efficiantur, ut ipse ascendat qui descendit, non aliud deputans corpus suum, idest Ecclesiam suam, quam seipsum. GREGORIUS XXVII. Moral. (cap. VIII. al. XI.) Quia enim nos unum cum illo iam facti sumus, unde solus venit in se, solus redit etiam in nobis, & is qui in cælo semper est, ad cælum quotidie ascendit. AUGUSTINUS Lib. & cap. eodem. Quamvis autem in terra factus sit Filius hominis, divinitatem tamen suam, qua in cælo manens, descendit ad terram, non indignam censuit nomine Filii hominis, sicut carnem suam dignatus est nomine Filii Dei. Per unitatem enim personæ, qua utraque substantia unus est Christus, & Filius Dei ambulabat in terra, & idem ipse Filius hominis manebat in cælo. Fit ergo credibiliorum fides ex incredibilioribus crediris. Si enim divina substantia longe distantior potuit propter nos ita suscipere humanam substantiam ut una persona fieret; quanto credibilius alii sancti fiunt cum homine Christo unus Christus, ut omnibus per gratiam ascendentibus, ipse unus ascendat in cælum qui de cælo descendit? CHRYSOSTOMUS (homil. XXVI. in Ioan.) Vel aliter. Quia dixerat Nicodemus, *Scimus quoniam a Deo venisti magister*, ne æstimetur ita esse magister ut multi Prophetarum de terra (2) existentes, subiungit: *Et nemo ascendit in cælum nisi qui descendit de cælo, Filius hominis qui est in cælo*. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Cum vero Filium hominis descendisse de cælo audis, non putes quod de cælo caro descenderit: hoc enim hæreticorum dogma est, qui docebant, quod Christus de cælo corpus sumpserat, & per Virginem transierat.

(1) *Al.* de Baptismo parvulorum; *sed perinde est*. (2) *Al.* existimantes.

CHRYSOSTOMUS (hom. eadem .) Filium enim hominis non carnem hic vocavit, sed a minori substantia se totum nominavit: est enim ei consuetudo multoties a divinitate, multoties ab humanitate totum vocare. BEDA (super *Et nemo ascendit*.) Si enim aliquis homo nudus de monte ad convallia descendat, & assumptis vestimentis, & armis ad eumdem montem ascendat; recte ipse idem qui prius descendit ascendisse perhibetur. HILARIUS X. de Trin. (post princ.) Vel quia de cælo descendit, conceptæ de Spiritu originis causa est: non enim (1) corpori Maria originem dedit, licet ad incrementa partumque corporis omne quod (2) sexus sui est natura se contulerit. Quod vero hominis Filius est, susceptæ in Virgine carnis est partus. Quod autem in cælis est, naturæ semper permanentis potestas est, quæ non ex (3) infinitatis suæ virtute in regionem diffiniti corporis coarctavit Verbi Dei potestatem, & in forma servi manens ab omni intra, extraque cæli mundique circulo, cæli ac mundi Dominus non abfuit. Per hoc ergo & de cælo descendit, quia Filius hominis est; & in cælis est, quia Verbum caro factum, non amiserat manere quod (4) Verbum est. AUGUSTINUS (tract. XII.) Miraris autem quia hic erat, & in cælo. Tales fecit discipulos suos. Paulum audi dicentem Philipp. III. „ Nostra conversatio in cælis „ est. " Si homo Paulus ambulabat in terra, & conversabatur in cælis; Deus cæli, & terræ non poterat esse in cælo, & in terra? CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Vide autem, quia quod valde videtur excelsum, indignum est sua magnitudine: non enim solum in cælo est, sed ubique, & omnia replet. Sed adhuc ad imbecillitatem auditoris loquitur, paulatim eum reducere volens.

(e) CHRYSOSTOMUS (homil. XXVI. in Ioan. ubi supra.) Quia dixerat beneficium baptismi, inducit huius causam, scilicet crucem, dicens: *Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis*. BEDA. Magistrum legis Mosaicæ ad spiritualem sensum eiusdem legis inducit, recordans veteris historiæ, & hanc in figuram suæ passionis, atque humanæ salvationis factam edisserens. AUGUSTINUS de Peccat. mer. & remiss. (cap. XXXII.) Serpentum enim incursibus in deserto multi moriebantur; ac sic Moyses ex præcepto Domini exaltavit in deserto æneum serpentem: hunc videntes sanabantur continuo. Exaltatus serpens est mors Christi, eo significandi modo quo per efficientem id quod efficitur significatur. A serpente quippe mors venit, qui peccatum, quo mori meretur, homini persuasit; Dominus autem in carnem suam non peccatum transtulit tamquam venenum serpentis, sed mortem, ut esset in similitudine carnis peccati pœna sine culpa: unde in carne peccati & pœna solveretur, & culpa. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Videas ergo figuram ad veritatem: ibi enim serpentis similitudo speciem quidem bestiæ habet, venenum autem non habet; sic & hic Christus a peccato liber, in similitudinem carnis peccati venit. *Exaltari* autem audiens, suspensionem intelligas in altum, ut sanctificaret aerem qui sanctificaverat terram ambulando in ea: intelligas etiam per exaltationem gloriam: nam illa crucis altitudo gloria Christi facta est: in quo enim iudicari voluit, in hoc huius mundi principem iudicavit. Adam enim iuste mortuus est, quia peccavit; Dominus vero iniuste, quia peccatum non fecit. Postquam ergo iniuste mortem sustinuit, superavit illum qui eum tradidit morti, & sic liberavit Adam a morte. Sed in hoc devictum se invenit: non enim potuit in cruce Dominum contristare ut crucifigentes odiret; sed magis diligebat, & pro eis orabat. Sic igitur crux Christi eius exaltatio, & gloria facta est. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Ideo etiam non dixit, Pendere oportet Filium hominis, sed *Exaltari*, quia honestius hoc videbatur: unde & propter audientem, & propter figuram hoc posuit; ut discas quoniam cognata sunt vetera novis; deinde ut cognoscas quoniam non invitus ad passionem venit; & adhuc ut discas quoniam multis hinc nascitur salus. AUGUSTINUS Lib. & cap. eodem. Sicut ergo tunc qui conspiciebat exaltatum serpentem, a veneno sanabatur, & a morte liberabatur; sic nunc qui conformatur similitudini mortis Christi per fidem, baptismumque eius, & a peccato per iustificationem, & a morte per resurrectionem liberatur: hoc est enim quod ait: *Ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam*. Quid ergo opus est ut morti Christi per baptismum conformetur parvulus, si morsu serpentis non est omnino venenatus? CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Attende autem, quod passionem obumbrate posuit, ne ex eius verbis fieret tristis auditor; fructum vero passionis posuit ma-

(1) *Nicolai addit* ex se. (2) *Al.* Sensus. (3) *Al.* infirmitatis. (4) *Al.* factum est.

manifeste. Si enim qui credunt in crucifixum, non pereunt; multo magis qui crucifixus est, non perit. AUGUSTINUS (tract. XII.) Hoc autem inter est inter figuratam imaginem, & rem ipsam, quod illi sanabantur a morte ad temporalem vitam, hi autem, ut habeant vitam æternam.

(f) CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Quia dixerat, *Oportet exaltari Filium hominis*, quo mortem occulte significavit, ne auditor tristis ab his fieret verbis, humanum quid de eo suspicans, & mortem eius æstimans (1) non esse salutarem; hoc ad rectitudinem reducit, Filium Dei dicens eum qui datur ad mortem, & mortem eius causam esse vitæ æternæ: unde dicit: *Sic enim Deus dilexit mundum ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam*; quasi dicat: Ne mireris quoniam ego debeo exaltari, ut vos salvemini: etenim & Patri hoc videtur; qui ita (2) nos dilexit, ut pro servis indevotis Filium dederit. Dicendo autem, *Sic Deus dilexit mundum*, multam indicat amoris intensionem. Multa enim est, & infinita distantia: qui enim immortalis, qui sine principio, qui magnitudo infinita, eos qui sunt ex terra & cinere, infinitis plenos peccatis dilexit. Sed & ea quæ post hoc ponit, ostensiva sunt magni amoris: non enim servum, non Angelum, non Archangelum dedit, sed Filium suum. Rursus, si filios plures habuisset, & dedisset unum, hoc etiam esset maximum; nunc vero Filium unicum dedit: unde subdit, *Unigenitum*. HILARIUS VI. de Trin. (ante finem.) Sed si dilectionis hinc fides est creaturam creaturæ præstitisse, non facit magni meriti fidem vilis, & spernenda iactura. Pretiosa autem sunt quæ commendant caritatem, & ingentia ingentibus æstimantur. Deus diligens mundum, Filium, non adoptivum, sed suum, & unigenitum dedit. Hic proprietas est, nativitas est, veritas est; non creatio est, non adoptio est, non falsitas est: hic dilectionis, & caritatis fides est, ut ad mundi salutem & Filium suum, & unigenitum præstitisset. THEOPHYLACTUS (hoc loco.) Videtur autem mihi quod, sicut dixit superius, quod Filius hominis descendit de cælo, cum caro de cælo non descenderit; sed propter unam personam in Christo, quæ Dei sunt attribuit homini; sed & nunc e converso, quæ sunt hominis, Verbo Dei appropriat: etenim Deus Dei Filius impassibilis mansit; sed quia unus erat secundum hypostasim Dei Filius, & homo qui passionem sustinuit; Filius dari dicitur in mortem, qui passibiliter patiebatur, non natura propria, sed carne propria. Est autem maxima utilitas consecuta ex huiusmodi datione, mentem excedens humanam; sequitur enim: *Ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam*. Vetus namque testamentum his qui servabant illud, dierum longitudinem promittebat; Evangelium vero æternam, & insolubilem vitam. a AUGUSTINUS. Notandum vero, quod eadem de Filio Dei unigenito replicat quæ de Filio hominis in cruce exaltato præmiserat, dicens: *Ut omnis qui credit in eum*: quia idem Redemptor, & Conditor noster Filius Dei ante sæcula existens, Filius hominis factus est in fine sæculorum, ut qui per divinitatis suæ potentiam nos creaverat ad perfruendam beatitudinem perennis vitæ, ipse per fragilitatem humanitatis (3) nostræ nos restauraret ad percipiendam quam perdidimus vitam. ALCUINUS. Vere autem per Filium Dei habebit mundus vitam: quia non alia de causa venit in mundum nisi ut salvet mundum: unde sequitur: *Non enim misit Deus Filium suum ut iudicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum*. AUGUSTINUS (tract. XII.) Quare enim Salvator mundi dictus est, nisi ut salvet mundum? Ergo quantum in medico est, sanare venit ægrotum. Ipse se interimit qui præcepta medici servare non vult, aut contemnit. CHRYSOSTOMUS (hom. XXVII.) Sed quia hoc dicit, multi pigrorum in peccatorum magnitudine, & negligentiæ superabundantia, Dei abutentes misericordia, dicunt: Non est gehenna, non est supplicium: omnia nobis Deus peccata dimittit. Sed considerandum, quod duo sunt Christi adventus: qui iam factus est, & qui futurus. Et prior quidem factus est, non ut iudicet quæ facta sunt a nobis, sed ut dimittat. Secundus autem, non ut di-

(1) *Al.* non esse existentiam. (2) *Nicolai substituit* vos. (3) *Al. omittitur* nostræ.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a BEDA. Quod subiungitur ex Beda, prius ex Augustino indicabatur, apud quem non occurrit, sed apud Bedam tum hic, tum in festo inventionis S. crucis. *Hoc idem notatum fuerat ad marginem edit. Veneta Nicolini*.

mittat, sed ut iudicet. De priori igitur ait: Non veni ut iudicem mundum: quia enim clemens est, non facit iudicium, sed interim remissionem omnium peccatorum per baptismum primo, & postea per pœnitentiam: quia si hoc modo non fecisset, universi simul perditi essent: „ omnes enim peccaverunt, & egent gratia Dei: “ Rom. III. Ne igitur aliquis crederet se impune peccare, subdit de pœna non credentis: *Qui credit in eum, non iudicatur*. Qui credit, inquit, non qui investigat. Quid igitur si immundam habeat vitam? Maxime quidem Paulus tales non fideles esse dicit. „ Confitentur (inquit ad Tit. I.) se nosse „ Deum, factis autem negant. “ Sed hoc illud significat, quia secundum hoc qui credit, non iudicatur, sed operum quidem graviorem sustinebit pœnam, infidelitatis autem causa non torquebitur. ALCUINUS. Vel qui credit in eum, & adhæret ei ut membrum capiti, non iudicabitur. AUGUSTINUS (tract. XII.) Quid autem dicturum sperabas de eo qui non credit, nisi quod iudicatur? Sed vide quid dicit: *Qui autem non credit, iam iudicatus est*. Nondum apparuit iudicium, sed iam factum est iudicium. Novit enim Dominus qui sunt eius, novit qui permaneant ad coronam, & qui permaneant ad flammam. CHRYSOSTOMUS (hom. XXVII.) Aut hoc dicit, quia ipsum discredere impœnitentis supplicium est: esse enim extra lumen etiam secundum se maximum supplicium est. Vel quod futurum est prænuntiat. Sicut enim qui occidit hominem, etsi nondum sententia iudicantis condemnatus sit, rei tamen natura condemnatus est; ita & qui incredulus est; sicut & Adam qua die comedit de ligno, mortuus est. GREGORIUS Lib. XXVI. Moral. (cap. XXIV. in nov. exemp. XX.) Vel aliter. In extremo iudicio aliqui non iudicantur, & pereunt, de quibus hic dicitur: *Qui non credit, iam iudicatus est*. Non enim eorum tunc causa discutitur qui a conspectu districti iudicis iam cum damnatione suæ infidelitatis abscedunt. Professionem vero fidei retinentes, sed professionis opera non habentes, redarguuntur ut pereant. Qui vero nec fidei sacramenta tenuerunt, increpationem iudicis in extrema examinatione non audiunt: quia præiudicati in infidelitatis suæ tenebris, eius quem despexerant invectione argui non merentur. Princeps namque terrenam rempublicam regens aliter punit civem interius delinquentem, atque aliter hostem exterius rebellantem. In isto iura sua consulit; contra hostem vero bella movet, dignaque eius malitiæ tormenta retribuit; de malo vero eius quid lex habeat non requirit: neque enim lege necesse est perimi eum qui lege numquam potuit teneri. ALCUINUS. Quare autem iudicatus est qui non credit, causam assignat dicens: *Quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei*. In hoc enim solo nomine est salus. Non habet Deus multos filios qui possint salvare; hunc habet unigenitum, per quem salvat. AUGUSTINUS de Peccat. mer. & remiss. Lib. I. (cap. XXXIII.) Ubi ergo parvulos ponimus baptizatos, nisi inter eos qui crediderunt? Hoc enim eis acquiritur per virtutem sacramenti, & offerentium responsionem, ac per hoc eos qui baptizati non sunt, inter eos qui non crediderunt, statuimus.

(g) ALCUINUS. Reddit causam quare non crediderunt, & quare iuste damnantur, dicens: *Hoc est autem iudicium, quia lux venit in mundum*. CHRYSOSTOMUS (hom. XXVII.) Quasi dicat: Numquid ipsi eam quæsierunt, vel laboraverunt ut invenirent? Ipsa lux venit ad eos, nec ei occurrerunt: unde sequitur: *Et dilexerunt homines magis tenebras quam lucem*. Hic de reliquo omni eos privat excusatione: venit enim eripere a tenebris, & ad lucem ducere. Quis ergo eius qui non vult ad lucem accedere, miserebitur? BEDA (super *Lux venit in mundum*.) Lucem seipsum appellat, de qua supra I. Evangelista dixit: *Erat lux vera*. Tenebras vero appellat peccata. *a* Deinde quia videbatur multis esse incredibile quod dictum est (nullus enim tenebras præhonorat luci) subdit causam quare hæc passi sunt, dicens: *Erant enim eorum opera mala*. Et si quidem in iudicium venisset, haberet hoc aliquam rationem: qui enim malorum sibi conscius est, fugere iudicem consuevit; parcenti vero, qui deliquerunt occurrunt. (1) Decens igitur erat eos qui multorum sibi ipsis erant conscii pecca-

(1) *Al.* Dicens igitur, *Erant*, eos &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a CHRYSOSTOMUS ut supra. Eius nomine prætermisso, prius cum Bedæ verbis confundebantur quæ sub vero indice reponimus.

catorum maxime Christo ad ignoscendum venienti occurrere, quod & in multis factum est: etenim publicani, & peccatores venientes recumbebant cum Iesu. Quia vero quidam sunt ita molles ad eos qui pro virtute sunt labores, ut usque ad ultimum velint adhęrere malitiæ, in horum iniuriam subdit: *Omnis enim qui male agit, odit lucem*: quod quidem dictum est de his qui eligunt in malitia manere. ALCUINUS. *Quia omnis qui male agit, odit lucem*; idest, qui est in intentione peccandi, cui placet peccatum, odit lucem, quæ detegit peccatum. AUGUSTINUS X. Confess. (cap. XXIII.) Quia enim falli nolunt, & fallere volunt, amant eam cum seipsam indicat, & oderunt eam cum eos ipsa lux indicat. Inde retribuetur eis, ut eos nolentes manifestet, & eis ipsa non sit manifesta. Amant ergo veritatem lucentem, oderunt eam redarguentem: unde sequitur: *Et non venit ad lucem, ut non arguantur opera eius*. CHRYSOSTOMUS (homil. XXVII. in Ioan.) Eum enim qui in paganismo vivit, nullus redarguit, quia (1) deos tales habet, & digna dogmatibus opera demonstrat; qui vero Christi sunt male viventes, ab omnibus rectis accusantur. Si autem gentiles sunt recte viventes, hoc manifeste non novi. Non enim mihi dicas eos qui a natura sunt mites, & honesti, non enim est hoc virtus; sed eum dic qui a passionibus sustinet violentiam, & sapienter vivit; sed non utique habes. Si enim regni enuntiatio, & gehennæ minæ, & alia tanta documenta vix detinent homines in virtute, (2) nullo horum persuasi pertransibunt virtutem. Si vero hypocrisim fingunt, gloriæ gratia hoc faciunt: unde cum potuerint latere, non omittent uti malis desideriis. Quæ etiam utilitas est cum aliquis sobrius sit, & non rapit, sit vero vanæ gloriæ servus? Hoc enim non est recte vivere. Inanis enim gloriæ servus fornicario non minor est: multo enim plura, & graviora operatur. Si autem quidam recte sunt viventes in gentilibus, non hoc adversatur huic sermoni: quia non frequenter contingit, sed raro. BEDA (3) Moraliter etiam illi magis tenebras quam lucem diligunt qui suos prædicatores bene docentes odiis, & detractionibus insequuntur.

Sequitur: *Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur opera eius, quia in Deo sunt facta*. CHRYSOSTOMUS (hom XXVII.) Non autem de his qui ab initio facti sunt Christiani hoc dicit, sed tantum de his qui ex Gentibus, vel Iudæis ad rectam (4) transponendi erant fidem. Ostendit enim quoniam nullus utique eliget in errore vivens ad fidem venire, nisi prius inscribat sibi ipsi viam rectam. AUGUSTINUS de Peccat. mer. & remiss. (Lib. I. cap. LIII.) In Deo autem facta dicit opera eius qui venit ad lucem: quia intelligit iustificationem suam non ad sua merita, sed ad Dei gratiam pertinere. AUGUSTINUS super Ioannem (tract. XII.) Sed si omnia opera Deus mala invenit, quomodo quidam fecerunt veritatem, & venerunt ad lucem, idest ad Christum? Sed *dilexerunt* (inquit supra) *tenebras magis quam lucem*: ibi posuit vim. Multi dilexerunt peccata sua, multi ea confessi sunt. Accusat Deus peccata tua: si & tu accuses, adiungeris Deo. Oportet ut oderis in te opus tuum, & ames in te opus Dei. Initium operum bonorum confessio est operum malorum: & tunc facis veritatem, quia non te palpas, non tibi blandiris. Venis autem ad lucem, quia hoc ipsum quod tibi displicuit peccatum tuum, non tibi displiceret nisi Deus tibi luceret, & eius veritas tibi ostenderet. Facit autem aliquis veritatem confessionis, & venit ad lucem in operibus bonis, etiam propter illa quæ videntur minuta esse peccata linguæ, aut cogitationum, aut immorationis in rebus concessis: quoniam minuta plura peccata, si negligantur, occidunt. Minutæ sunt guttæ, quæ flumen implent, minuta sunt grana arenæ; sed si multa arena imponatur, arena premit, atque opprimit. Hoc facit sentina neglecta, quod facit fluctus irruens paulatim. Per sentinam intrat, sed diu intrando, & non exhauriendo mergit navem. Quid est autem exhaurire, nisi bonis operibus agere ne obruant peccata, gemendo, ieiunando, tribuendo, ignoscendo?

(h) CHRYSOSTOMUS (hom. XXVIII. in Ioan.) Nihil veritate apertius, neque fortius; quæ neque latere vult, neque periculum formidat, neque insidiis tremit, neque gloriam quæ a multis est desiderat, nulli humanorum obnoxia: unde & Dominus in solemnitatibus Hierusalem ascendebat, non se ostentans, neque honorem diligens, sed ut pluribus sua dogmata proponeret,

(1) *Al.* Deus. (2) *Legit Nicolai* de nullo horum persuasi pertransibunt virtutem otiose. (3) *Ad marginem Veneta Nicolini editionis legitur:* Id habet Glossa ordinaria ex Beda: *quod in proximis quatuor Bedæ indicibus locum habet, consentiente etiam P. Nicolai.* (4) *Al.* disponendi.

geret, & miraculorum utilitatem. Postquam autem solemnitates solvebantur, ad Iordanem frequenter veniebat, quia & illic etiam turbæ concurrebant: unde dicitur: *Post hæc venit Iesus, & discipuli eius in Iudæam terram; & illic demorabatur cum eis*, BEDA. Dicit autem, *Post hæc*, non continuo post disputationem cum Nicodemo, quæ facta est in Hierosolymis; sed peracto spatio temporis de Galilæa in Iudæam rediit. ALCUINUS. Per Iudæam quidem significantur confitentes, quos visitat Christus: ubi enim est peccatorum confessio, vel divinarum laudum, illuc venit Christus, & discipuli eius, idest doctrina, & illuminatio eius, & ibi moratur purgando a vitiis: unde sequitur: *Et illic demorabatur cum eis, & baptizabat*. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Cum autem Evangelista postmodum dicat, quod Iesus non baptizabat, sed discipuli eius, manifestum est quoniam & hic hoc dicit, quod soli discipuli baptizabant. AUGUSTINUS (tract. XIII.) Baptizatus autem Dominus baptizabat non eo baptismate quo baptizatus est: baptizatus est enim a servo, ostendens humilitatis viam, & perducens ad baptismum Domini, hoc est suum. Baptizabat enim Iesus quomodo Dominus, quomodo Dei Filius. BEDA. Christo autem iam baptizante adhuc baptizat Ioannes: quia adhuc permanet umbra, nec debet præcursor cessare donec veritas manifestetur: unde sequitur: *Erat autem Ioannes baptizans in AEnnon iuxta Salim*. AEnnon Hebraice aqua: unde quasi nominis interpretationem aperiens subdit: *Quia aquæ multæ erant illic*. Salim oppidum est iuxta Iordanem situm, ubi olim Melchisedech regnavit. HIERONYMUS in epist. (CXXVI.) ad Evagrium. Nec refert utrum Salem, aut Salim nominetur, cum vocalibus in medio litteris perraro utantur Hebræi, & pro voluntate lectorum, ac regionum varietate, eadem verba diversis sonis, atque accentibus proferantur.

Sequitur: *Et veniebant, & baptizabantur*. BEDA. Quantum catechumenis nondum baptizatis prodest doctrina fidei, tantum profuit baptisma Ioannis ante baptismum Christi: quia sicut ille prædicabat pœnitentiam, & baptismum Christi (1) nuntiabat, & in cognitionem veritatis quæ mundo apparuit attrahebat; sic ministri Ecclesiæ primo erudiunt venientes ad fidem, post peccata eorum redarguunt, deinde in baptismo Christi remissionem promittunt; & sic in cognitionem, & dilectionem veritatis attrahunt. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Discipulis autem Iesu baptizantibus non cessavit Ioannes baptizans usque ad incarcerationem: quod significat Evangelista cum subdit: *Nondum enim missus fuerat Ioannes in carcerem*. BEDA. Ecce aperte notat facta Christi ante Ioannem incarceratum; quæ alii præterierunt, incipientes ab his quæ post missum Ioannem in carcerem facta sunt. AUGUSTINUS (tract. XIII.) Quare autem baptizabat Ioannes? Quia oportebat ut Dominus baptizaretur. Non (2) solum autem baptizatus est ab eo, ne baptismus Ioannis melior baptismate Domini videretur. CHRYSOSTOMUS (hom. XXVIII. in Ioan.) Sed cuius gratia usque tunc baptizabat? Si enim cessasset, æstimaretur zelo, vel ira hoc facere; sed persistens non sibi ipsi gloriam acquirebat, sed Christo auditores mittebat. Et multo efficacius hoc faciebat quam discipuli Christi: quia insuspicabile eius erat testimonium, & maiorem gloriam apud omnes habebat: ideo etiam adhuc baptizabat, ne discipulos suos in ampliorem zelum immitteret. AEstimo autem & propter hoc permissam esse mortem Ioannis, & eo sublato de medio, Iesum maxime prædicare cœpisse, ut omnis multitudinis affectio ad Christum transiret; & non ultra his quæ de utroque erant sententiis scinderetur. Zelotype enim se habentes discipuli Ioannis ad Christi discipulos, & ad ipsum Christum, quia viderunt discipulos Christi baptizantes, (3) cœperunt dicere ad eos qui baptizabantur, quasi aliquid maius haberet baptisma Ioannis baptismate discipulorum Christi: unde subditur: *Facta est ergo quæstio ex discipulis Ioannis cum Iudæis de purificatione*. Quoniam enim ipsi quæstionem moverunt, sed non Iudæi, Evangelista occulte monstrat, non dicens quod Iudæus quæsivit, sed quod *quæstio facta est ex discipulis Ioannis*. AUGUSTINUS (tract. XIII.) Intelligas ergo dixisse Iudæos maiorem esse Christum, & ad eius baptisma debere concurri; illi autem nondum intelligentes defendebant baptismum Ioannis. Ventum est ergo ad ipsum Ioannem, ut solveret quæstionem: unde sequitur: *Et venerunt ad Ioannem, & dixerunt ei: Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem .... ecce baptizat*. CHRYSOSTOMUS (hom eadem.) Hoc est, Quem tu baptizasti. Non autem dixerunt,

(1) *Al.* prænuntiabat. (2) *Pro* solus. (3) *Plenius habet Nicolai*: cœperunt disceptare adversus eos qui baptizabantur, quasi aliquid maius &c.

runt, Quem tu baptizasti: quia coacti essent & vocis eius meminisse quæ super eum est delata: sed dicunt, *Qui erat tecum*; quasi, qui discipuli ordinem habebat, nihil plus habens nobis, nunc se a te separans baptizat. Addunt autem, *Cui etiam testimonium perhibuisti*; quasi dicant: Quem tu clarum ostendisti, & circumspectum fecisti, eadem tibi audet; & hoc est quod dicunt: *Ecce hic baptizat*. Non autem in hoc solum æstimabant se excitare eum, sed & in eo quod de reliquo ea quæ ipsorum erant, (1) reprobabantur: unde subdunt: *Et omnes veniunt ad eum*. ALCUINUS. Quasi dicant: Te dimisso omnes currunt ad baptismum illius quem tu baptizasti.

(i) CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Interrogatus Ioannes, non vehementer discipulos increpat, timens ne ab eo separati, aliquid aliud operentur; sed remisse quodammodo eis loquitur: unde dicitur: *Respondit Ioannes, & dixit eis: Non potest homo accipere quidquam, nisi fuerit ei datum de cælo*; quasi dicat: Et si præclara sunt quæ Christi sunt, & si omnes ad eum currunt, mirari non oportet: Deus enim est qui hoc facit. Humana enim facile deprehensibilia sunt, & imbecillia, & velociter defluunt; hæc autem non talia sunt: non ergo sunt humanitus adinventa, sed divinitus ordinata. Si autem humilius loquitur de Christo, non mireris: non enim erat (2) conveniens quod præassumptos a tali passione, scilicet invidiæ, ab initio doceret omnia; sed interim vult eos terrere, ostendens quod ad impossibilia conantur, & quod Deo rebelles inveniuntur. AUGUSTINUS (tract. XIII.) Vel aliter. Hoc Ioannes de seipso dicit: Quasi homo de cælo accepi: ergo quia accepi ut aliquid essem, inanem me vultis esse, ut loquar contra veritatem? CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Et vide quia hoc quod æstimabant proponi in Christi subversionem, quando dixerunt, *Cui testimonium perhibuisti*, hoc in eos convertit, dicens: *Ipsi vos mihi testimonium perhibetis, quod dixerim: Non sum ego Christus*; quasi dicat: Si verum meum testimonium æstimatis, dicite quoniam illum mihi præhonorare oportet: unde subdit: *Sed quoniam missus sum ante illum*; quasi dicat: Minister sum, & ea quæ sunt eius qui me misit dico, non humana gratia blandiens ei, sed Patri eius, qui me misit, ministrans. ALCUINUS. Sed si aliquis dicat: Quandoquidem tu non es Christus, quis ergo es tu; vel quis est ille cui perhibes testimonium? Ad hoc respondet: Ille est sponsus; ego sum amicus sponsi, missus ut per me sponsa præparetur suo sponso: unde subditur: *Qui habet sponsam, sponsus est*. Sponsam dicit Ecclesiam ex omnibus Gentibus congregatam; quæ virgo est integritate mentis, perfectione caritatis, unitate catholicæ fidei, concordia pacis, integritate animæ & corporis; quæ habet sponsum, de quo quotidie generat. BEDA. Ceterum frustra est virgo corpore quæ virgo non manet in mente. Hanc autem sponsam Christus in thalamo uteri virginalis sibi sociavit, & eamdem pretio sui sanguinis redemit. THEOPHYLACTUS. Omnis etiam animæ sponsus Christus est; sponsalium vero locus, ubi coniunctio efficitur, locus est baptismatis, sive Ecclesia. Dat vero arrham sponsæ, peccatorum remissionem, Spiritus sancti communionem; perfectiora vero in futuro sæculo retribuet dignis. Nullus autem alius est sponsus nisi solus Christus: omnes namque doctores paranymphi existunt, sicut & præcursor. Nullus enim bonorum largitor est nisi Dominus: omnes alii ministri sunt bonorum, quæ dantur a Domino. BEDA. Sponsam igitur suam Dominus amico suo, idest ordini prædicatorum, commendavit; qui eam non sibi, sed Christo zelare debet: unde subditur: *Amicus autem sponsi, qui stat, & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi*. AUGUSTINUS (tract. XIII.) Quasi dicat: Non est mea sponsa. Sed numquid non gaudes in nuptiis? Immo gandeo, ait, quia sum amicus sponsi. CHRYSOSTOMUS (homil. XXVIII.) Sed qualiter qui dixit supra 1. *Non sum dignus solvere corrigiam calceamenti*, amicum nunc seipsum dicit? Non quidem propter honoris æqualitatem, sed multitudinem gaudii repræsentare volens. Non enim in talibus ita ministri sponsi lætantur, sicut amici. Simul autem & condescendens eorum imbecillitati amicum se dicit: quia enim æstimabant eum morderi ab his quæ fiebant, ostendit quod non solum non mordetur, sed & valde gaudet, si sponsum sponsa cognoscit. AUGUSTINUS (tract. XIII. sparsim.) Sed quare stat? Quia non cadit, quia humilis est. Vide stantem in solido. *Non sum dignum corrigiam calceamenti ei solvere*. Stat autem, & audit eum. Si ergo cadit, non audit eum: ergo stare debet amicus sponsi, & audire, idest permanere in gratia quam accepit, & audire vocem ad quam gaudeat. Non, inquit, gau-

(1) *Al.* reprobabant. (2) *Al.* contingens.

gaudeo propter vocem meam, sed propter vocem sponsi gaudeo: ego in audiendo, ille io dicendo; ego auris, ille Verbum. Qui enim custodit sponsam, vel uxorem amici sui, dat quidem operam ut nullus alius ametur; sed si amari se pro amico voluerit, & uti voluerit commendata sibi, quam detestandus universo generi humano apparet? Multos autem adulteros video, qui sponsam tanto pretio emptam possidere voluot, & id agunt verbis suis ut pro sponso amentur. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Vel aliter. Quod dicit, *Qui stat*, non sine causa posuit, sed indicans quod quæ sua sunt, iam cessaverunt, & quoniam eum de reliquo stare oportet, & audire: quod quidem dicit, a parabola sermonem transferens ad propositum: quia enim sponsi, & sponsæ mentionem fecerat, ostendit qualiter hæc sponsalia fiant, quia per vocem, & doctrinam. „ Fides enim est ex auditu; auditus „ autem per verbum Dei: " Rom. x. Et quoniam ea quæ speraverat evenerunt, idcirco subdit: *In hoc autem gaudium meum impletum est*; idest, perfectum est a me opus quod fieri oportebat, & plus nihil operari possum de reliquo. THEOPHYLACTUS. Unde ounc gaudeo, quod scilicet omnes illum attendunt. Si enim non accessisset ad sponsum sponsa, idest populus, tunc dolerem ego paranymphus. AUGUSTINUS (tract. xiv.) Vel aliter. *In hoc gaudium meum impletum est*, ut scilicet gaudeam ad vocem sponsi. Habeo gratiam meam, plus non mihi assumo, ne quod accepi amittam. Qui enim vult gaudere de se, tristis est; qui autem vult de Deo gaudere, semper gaudebit, quia Deus sempiternus est. BEDA. Gaudio autem gaudet homo propter vocem sponsi, cum intelligit non se debere gaudere de sapientia sua, sed de sapientia quam accepit a Domino. Quisquis enim in benefactis non gloriam suam, vel laudem requirit, neque terrena lucra, sed cælestia cupit, hic amicus est sponsi. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Deinde non solum circa præsentia, sed etiam circa futura passionem invidiæ a se removit, dicens: *Illum oportet crescere, me autem minui*; quasi dicat: Quæ nostra suot, steterunt, & cessaverunt de reliquo, crescuot autem quæ sunt illius. AUGUSTINUS (ubi supra.) Sed quid est hoc, *Illum oportet crescere*? Deus nec crescit, nec minuitur. Sed Ioannes, & Iesus, quod ad carnem attinet, coævi erant: sex menses, qui intererant, nullam distinguunt ætatem. Magnum est hoc sacramentum. Antequam veniret Dominus, homines gloriabantur de se: venit ille homo, ut minueretur homiois gloria, & augeretur gloria Dei. Sic enim veoit ille, ut dimitteret peccata, & homo confiteretur: etenim confessio hominis, humilitas hominis, miseratio Dei, altitudo Dei. Hanc autem veritatem etiam passionibus significaverunt Christus, & Ioannes: nam Ioaones capite minutus est, Christus autem in cruce exaltatus. Deinde natus est Christus, cum iam inciperent crescere dies; natus est Ioannes quando cœperant minui dies. Crescat ergo in nobis gloria Dei, & minuatur gloria nostra, ut in Deo crescat & nostra. Quanto autem magis intelligis Deum, videtur in te crescere Deus; non autem in se crescit, sed semper perfectus est: sicut si curarentur alicuius oculi ex pristina cæcitate, & inciperet videre paululum lucis, & alia die plus videret, videretur ei lux crescere; lux tamen perfecta est, sive ipse videat, sive non: sic enim & interior homo proficit quidem io Deo, & Deus io illo videtur crescere; ipse autem minuitur, ut a gloria sua decidat, & io gloria Dei surgat. THEOPHYLACTUS. Vel aliter. Sicut aliorum luminarium, adveniente sole, lumen extingui videtur, licet non sit secundum veritatem extinctum, sed a maiori occultatum; sic & præcursor tamquam stella a sole celatus, minui dicitur. Crescit autem Christus prout paulatim manifestat se per miracula: non quod in virtutibus cresceret, aut proficeret (hæc nempe Nestorii est opinio) sed secundum ostensionem divinitatis eius.

(k) CHRYSOSTOMUS (homil. xxix.) Sicut vermis ligna corrodit, & ærugo ferrum, ita vana gloria nutrientem se perdit animam; ideo multo studio opus est ut hanc destruamus passionem: unde Ioannes multis rationibus discipulos suos habentes passionem hanc, vix mitigat: post illa enim quæ antea dixerat, rursus eos aliis disponit sermonibus, dicens: *Qui desursum venit, super omnes est*; quasi dicat: Quia vos meum extollitis testimooium, & ex hoc dicitis me esse digniorem fide, eo scilicet cui testimonium perhibui; hoc necesse est vos scire, quod non est eum qui de cælis venit, fieri fide dignum ab eo qui terram habitat; & hoc est quod dicit, *Super omnes est*, quia ipse sibi sufficiens, & quod omnibus incomparabiliter maior est. THEOPHYLACTUS. Ipse enim Christus desursum venit a Patre descendens, & super omnes est, distinctus ab omnibus. ALCUINUS. Vel *desursum venit*, idest de altitudine humanæ naturæ, quam

quam habuit ante peccatum primi hominis: de illa enim altitudine assumpsit Verbum Dei humanam naturam: non assumpsit culpam cuius assumpsit pœnam.

Sequitur: *Qui est de terra, de terra est*, idest terrenus est, *& de terra loquitur*, idest terrena loquitur. CHRYSOSTOMUS (hom. xxix. in Ioannem.) Et nimirum non ex terra erant ei omnia: etenim animam habebat, & spiritum participabat non ex terra. Qualiter igitur ipse de terra se esse dicit? Nihil aliud per hoc ostendit occulte quam quod parvus est, (1) utpote humi reptans, & in terra natus, & nulla comparatione dignus ad Christum, qui nobis desuper venit. Non autem dicit, *De terra loquitur*, quoniam ex propria mente loquebatur; sed de terra se loqui dicit in comparatione ad Christi doctrinam; quasi dicat: Parva & humilia sunt quæ mea sunt, comparata his quæ Christi sunt, qualia decens est suscipere terrestrem naturam in comparatione ad illum „ in quo sunt omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ Dei absconditi: “ Coloss. II. AUGUSTINUS (tr. XIV.) Vel quod dicit, *De terra loquitur*, de homine dicebat, quantum ad ipsum hominem pertinet. Si enim aliqua loquitur divina, illuminatus est a Deo; sicut Apostolus dicit I. Corinth. xv. „ Non autem ego, „ sed gratia Dei mecum. “ Ergo Ioannes, & quod ad Ioannem pertinet, *de terra est*, *& de terra loquitur*; si quid divinum audivistis a Ioanne, illuminantis est, non recipientis. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Extincta igitur discipulorum passione, de reliquo cum ampliori propalatione loquitur de Christo: nam ante hoc superfluum erat ista præmittere, in mente audientium locum habere nondum valentia: unde sequitur: *Qui de cælo venit*: a AUGUSTINUS; Idest, de Patre venit, duobus modis *super omnes est*: primo super omnem humanitatem, qui de ipsa, priusquam peccaret, venit; secundo iuxta altitudinem Patris, cui est æqualis. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Magnum (2) autem quid, & excelsum dicens de Christo, rursus ad humilius ducit sermonem, dicens: *Et quod vidit, & audivit, hoc testatur*. Quia scilicet per sensus hos omnia certissime discimus, & digni fide æstimamur esse magistri de his quæ visu suscepimus, vel auditu apprehendimus; hoc de Christo astruere volens Ioannes dixit: *Quod vidit, & audivit, hoc testatur*: ostendens, quod nihil eorum quæ ab ipso dicebantur, falsum est, sed omnia vera sunt; quasi dicat: Ego indigeo audire ea quæ ab illo dicuntur qui desuper venit, annuntians ea quæ vidit, & audivit; idest, quæ solus ipse manifeste novit. THEOPHYLACTUS. Cum ergo audis, quod Christus ea quæ audivit, & vidit a Patre, loquitur, non putes quod a Patre indigeat addiscere; sed quia omnia quæcumque naturaliter novit, a Patre habet, propter hoc a Patre audire dicitur quæcumque novit. Sed quid est, quod Filius audivit a Patre? Forte Filius, Patris Verbum audivit? Immo Filius Patris Verbum est. AUGUSTINUS (tract. XIV.) Quando concipis verbum quod proferas, rem vis dicere, & ipsa rei conceptio in corde tuo iam verbum est. Quomodo ergo tu verbum quod loqueris, in corde habes, & apud te est; sic Deus edidit Verbum; hoc est, genuit Filium. Cum ergo Verbum Dei Filius sit, Filius autem locutus est nobis; non Verbum suum, sed Verbum Patris se nobis loqui voluit, qui Verbum Patris loquebatur. Hoc ergo quomodo decuit, & oportuit, dixit Ioannes.

(1) CHRYSOSTOMUS (hom. XXIX.) Dixerat: *Quod vidit, & audivit, hoc testatur*; quasi excusans, ne quia pauci interim crediturі erant, falsa æstimarentur esse quæ dicuntur; & propter hoc subdit: *Et testimonium eius nemo accipit*, idest pauci: habebat enim discipulos, qui accipiebant testimonium eius in his quæ dicebantur. In hoc autem suos discipulos tangit nondum credentes in eum, simul etiam Iudaicam ostendit insensibilitatem, sicut & in principio Evangelii dictum est: *In propria venit, & sui eum non receperunt*. AUGUSTINUS (tract. XIV.)

(1) *Quatuor sæpe citata editiones legunt*: velut terrene (*item* de terra) veniens, in terra natus &c.
(2) *Legit Nicolai*: Postquam autem magnum quid & excelsum dixit de Christo, rursus ad humilius quoddam ducit sermonem &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a GLOSSA. Velut ex Alcuino refert, sed apud illum non occurrit; nec melius ex Augustino præcedentes editiones annotabant, cum nec in illo tale quidquam occurrat. *Pro Alcuino Augustinum, typographorum tantum oscitantia irrepsisse cum ex eo patet quod nullo loci indice notatur, ut in Augustino fieri solet, cum ex eo quod in Veneta Nicolini editione hac margini apponitur nota*, Id habet Glossa ordinaria: *quam & in superiori indice Alcuini videre est*.

xiv.) Vel aliter. Est quidam populus praeparatus ad iram Dei, damnandus cum diabolo. Horum nemo accipit testimonium Christi. Attendit ergo in spiritu divisionem, in genere autem humano commixtionem; & quod nondum locis separatum est, separavit cordis aspectu; & vidit duos populos, infidelium, & fidelium. Attendit infideles, & ait: *Et testimonium eius nemo accipit*: deinde tulit se a sinistra, & aspexit ad dexteram, & secutus ait: *Qui autem acceperit eius testimonium, signavit*. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Idest, monstravit; & adhuc augens timorem addit, *Quoniam Deus verax est*, ostendens quoniam non aliter quis discredet huic, nisi falsi arguerit Deum, qui misit illum: quia nihil extra ea quae sunt Patris loquitur: & hoc est quod subdit: *Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur*. ALCUINUS. Vel aliter. *Signavit*, idest signum posuit in corde suo, quasi singulare, & speciale aliquid, hunc esse verum Deum, qui passus est ad salutem humani generis. AUGUSTINUS (tract. eodem.) Quid est, *Quia Deus verax est*, nisi quia homo mendax est, & Deus verax est? Quia nemo hominum potest dicere quid veritas est, nisi (1) illuminetur ab eo qui mentiri non potest. Deus ergo verax; Christus autem Deus. Vis probare? Accipe testimonium eius, & invenies. Sed si nondum intelligis Deum, nondum accepisti testimonium eius. Ipse ergo Christus est Deus verax, & misit illum Deus, Deus misit Deum. Iunge ambos, unus Deus: hoc enim, *Quem misit Deus*, de Christo dicebat, ut se ab ipso distingueret. Quid autem? Ipsum Ioannem nonne Deus misit? Sed vide quid adiungat: *Non enim ad mensuram dat Deus Spiritum*. Hominibus ad mensuram dat, unico Filio non dat ad mensuram. Alii quidem datur per Spiritum sermo sapientiae, alii sermo scientiae; aliud habet ille, & aliud iste habet. Mensura divisio quaedam donorum est; sed Christus quae dat, non ad mensuram accepit. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Spiritum autem hic actionem Spiritus sancti dicit: vult enim ostendere quoniam omnes quidem nos in mensura Spiritus actiones suscipimus; Christus autem omnem Spiritus suscipit actionem. Qualiter igitur erit dignus suspectus haberi? Nihil enim dicit quod non Dei est, neque quod non Spiritus est; & interim (2) de Deo Verbo nihil loquitur, sed a Patre, & Spiritu dignam fide facit doctrinam. Nam quoniam Deus est, sciverant; & quoniam Spiritus est, noverant, etsi non decentem de eo opinionem habebant; quoniam autem Filius est nesciverant. AUGUSTINUS (tract. eodem.) Quia ergo de Filio dixerat, *Non ad mensuram dat Deus Spiritum*, subiungit, *Pater diligit Filium*; & adiecit, *Et omnia dedit in manu eius*: ut nosses & hic distincte, quoniam dictum est, *Pater diligit Filium*. Pater enim diligit Ioannem, aut Paulum, & tamen non omnia dedit in manu eorum. *Pater diligit Filium*; sed quomodo Filium, non quomodo dominus servum: quomodo unicum, non quomodo adoptatum. Itaque omnia dedit in manu eius, ut tantus sit Filius quantus est Pater. Ergo cum ad nos dignatus est mittere Filium, non putemus nobis aliquid minus missum quam est Pater. THEOPHYLACTUS. Sic ergo secundum divinitatem omnia dedit Pater Filio natura, non gratia. Vel *dedit omnia in manu eius*, secundum humanitatem: dominatur enim omnium eorum & quae in caelo, & quae in terra sunt. ALCUINUS. Et quia omnia sunt in manu eius, ergo & vita aeterna: unde subdit: *Qui credit in Filium, habet vitam aeternam*. BEDA. Non debet hic intelligi fides quae verbo tenus tenetur, sed quae operibus adimpletur. CHRYSOSTOMUS (hom. xxx.) Non enim hic dicit, quod credere in Filium sufficiat ad vitam habendam perpetuam, cum ipse alibi dicat Matth. vii. „ Non omnis qui dicit mihi Domine, Domine, intrabit in regnum caelorum. " Sed & quae in Spiritum est blasphemia, sufficit sola mittere in gehennam. Sed etsi in Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum quis recte crediderit, ne aestimemus sufficere ad salutem: opus est enim nobis vita, & conversatione recta. Deinde sciens non ita promissione bonorum multos adduci, ut terribilium minis, in hoc sermonem concludit, dicens: *Qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum*. Vide qualiter hic ad Patrem reducit eum qui est supplicii sermonem: non enim dixit, Ira Filii, quamvis ipse sit iudex; sed Patrem iudicem instituit, magis terrere volens. Et non dicit, *Manebit* in eo, sed *super eum*, ostendens quoniam numquam ab eo desistet: ut enim non aestimet quis mortem esse temporaneam, dixit, *Non videbit vitam*. AUGUSTINUS (ubi supra.) Et non dixit, *Ira Dei* venit ad eum, sed *manet super eum*: quia omnes qui nascuntur mor-

(1) *Al.* illuminaretur. (2) *Al.* de Deo vero.

mortales, habent secum iram Dei, quam accepit primus Adam. Venit Filius Dei, non habens peccatum, & indutus est mortalitate; mortuus est, ut vivas. Qui ergo non vult credere in Filium, *ira Dei manet super eum*, de qua dicit Apostolus Ephes. II. „ Eramus natura filii iræ. "

CAPUT IV.

(a) UT ergo cognovit Iesus quia audierunt pharisæi quod Iesus plures discipulos facit, & baptizat quam Ioannes; quamquam Iesus non baptizaret, sed discipuli eius; reliquit Iudæam, & abiit iterum in Galilæam. Oportebat autem eum transire per mediam Samariam. Venit ergo in civitatem Samariæ quæ dicitur Sichar iuxta prædium quod dedit Iacob Ioseph filio suo. Erat autem ibi fons Iacob; Iesus autem fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem: hora autem erat quasi sexta.

(b) Venit autem mulier de Samaria haurire aquam. Dicit ei Iesus: Da mihi bibere. Discipuli enim eius abierant in civitatem, ut cibos emerent. Dicit ergo ei mulier illa Samaritana: Quomodo tu, Iudæus cum sis, bibere a me poscis, quæ sum mulier Samaritana? Non enim coutuntur Iudæi Samaritanis. Respondit Iesus, & dixit ei: Si scires donum Dei, & quis est qui dicit tibi, Da mihi bibere; tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam vivam. Dicit ei mulier: Domine, neque in quo haurias habes, & puteus altus est. Unde ergo habes aquam vivam? Numquid tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum; & ipse ex eo bibit, & filii eius, & pecora eius?

(c) Respondit Iesus, & dixit ei: Omnis qui biberit ex aqua hac, sitiet iterum; qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum; sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. Dicit ad eum mulier: Domine, da mihi hanc aquam, ut non sitiam, neque veniam huc haurire. Dicit ei Iesus: Vade, voca virum tuum, & veni huc. Respondit mulier, & dixit: Non habeo virum. Dicit ei Iesus: Bene dixisti, quia non habeo virum: quinque enim viros habuisti, & hunc quem habes, non est tuus vir. Hoc vere dixisti.

(d) Dicit ei mulier: Domine, video quia Propheta es tu. Patres nostri in monte hoc adoraverunt, & vos dicitis quia Hierosolymis est locus ubi adorare oportet. Dicit ei Iesus: Mulier, crede mihi, quia venit hora quando neque in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitis Patrem. Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus: quia salus ex Iudæis est. Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu, & veritate: nam & Pater tales quærit qui adorent eum. Spiritus est Deus, & eos qui adorant eum, in spiritu, & veritate oportet adorare.

(e) Dicit ei mulier: Scio quia Messias venit, qui dicitur Christus. Cum ergo venerit ille, nobis annuntiabit omnia. Dicit ei Iesus: Ego sum qui loquor tecum.

(f) Et continuo venerunt discipuli eius, & mirabantur, quia cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit ei: Quid quæris, aut quid loqueris cum ea? Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abiit in civitatem, & dicit illis hominibus: Venite, & videte hominem, qui dixit mihi omnia quæcumque feci. Numquid ipse est Christus? Exierunt ergo de civitate, & veniebant ad eum.

(g) Interea rogabant eum eius discipuli, dicentes: Rabbi, manduca. Ille autem dixit eis: Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis. Dicebant ergo discipuli

ad invicem: Numquid aliquis attulit ei manducare? Dicit ei Iesus: Meus cibus est ut faciam voluntatem eius qui misit me, ut perficiam opus eius.

(h) Nonne vos dicitis, quod adhuc quatuor menses sunt, & messis venit? Ecce dico vobis, levate oculos vestros, & videte regiones, quia albæ sunt iam ad messem. Et qui metit, mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam; ut & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit. In hoc enim est verbum verum, quia alius est qui seminat, & alius est qui metit. Ego misi vos metere quod vos non laborastis. Alii laboraverunt, & vos in labores eorum introistis.

(i) Ex civitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum propter verbum mulieris testimonium perhibentis: Quia dixit mihi omnia quæcumque feci. Cum venissent ergo ad illum Samaritani, rogaverunt eum ut ibi maneret. Et mansit ibi duos dies. Et multo plures crediderunt propter sermonem eius. Et mulieri dicebant: Quia iam non propter tuam loquelam credimus: ipsi enim audivimus, & scimus quia hic est vere Salvator mundi.

(k) Post duos autem dies exiit inde, & abiit in Galilæam. Ipse enim Iesus testimonium perhibuit quia Propheta in sua patria honorem non habet. Cum ergo venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, cum omnia vidissent quæ fecerat Hierosolymis in die festo: & ipsi enim venerant ad diem festum.

(l) Venit ergo iterum in Chana Galilææ, ubi fecit aquam vinum. Et erat quidam Regulus, cuius filius infirmabatur Capharnaum. Hic cum audisset quia Iesus adveniret a Iudæa in Galilæam, abiit ad eum, & rogabat eum ut descenderet, & sanaret Filium eius: incipiebat enim mori. Dixit ergo Iesus ad eum: Nisi signa, & prodigia videritis, non creditis. Dicit ad eum Regulus: Domine, descende priusquam moriatur filius meus. Dicit ei Iesus: Vade: filius tuus vivit. Credidit homo sermoni, quem dixit ei Iesus, & ibat. Iam autem eo descendente, servi occurrerunt ei, & nuntiaverunt dicentes, quia filius eius viveret. Interrogabat ergo horam ab eis in qua melius habuerat. Et dixerunt ei, quia heri hora septima reliquit eum febris. Cognovit ergo pater quia illa hora erat in qua dixit ei Iesus, Filius tuus vivit; & credidit ipse, & domus eius tota. Hoc iterum secundum signum fecit Iesus, cum venisset a Iudæa in Galilæam.

(a) GLOSSA [a]. Postquam ostendit Evangelista qualiter Ioannes repressit discipulorum suorum invidiam, quam de profectu doctrinæ Christi conceperant; hic ostendit quomodo Christus declinavit pharisæorum malitiam, qui contra ipsum ex eadem causa zelo invidiæ movebantur: unde dicitur: *Ut ergo cognovit Iesus quia audierunt pharisæi*. AUGUSTINUS (in Ioan. tract. xv.) Utique Dominus, si sciret pharisæos ita de se cognovisse, quod plures discipulos faceret, & quod plures baptizaret, ut eis hoc ad salutem valeret sequendi eum, non relinqueret Iudæam terram, sed propter illos maneret ibi; quia vero cognovit eorum scientiam, simul & invidentiam, quia non hoc propterea didicerunt ut sequerentur, sed ut persequerentur, abiit inde. Poterat quidem & præsens ab his non teneri, si nollet; sed in omni re quam gessit ut homo, hominibus in se crediturις præbebat exemplum, quia unusquisque servus Dei non peccat si secesserit in alium locum, videns furorem se persequentium. Fecit ergo hoc ille magister bonus, ut doceret, non ut timeret. CHRYSOSTOMUS (hom. xxx.) Hoc etiam fecit mitigans eorum invidiam. Conveniens est etiam eum hoc fecisse, ut non discrederetur carnis dispensatio: si enim retentus effugisset, in suspicionem devenisset veritas carnis. AUGUSTINUS (loc. cit.) Fortassis autem hoc moveat quod dictum est, *Baptizabat plures quam Ioannes*; & post-

EX EDITIONE P. NICOLAI.

[a] Nihil tale in Glossa quæ nunc extat, nec in Alcuino, vel in Beda, vel in Ruperto, quorum Commentarii extant in Ioannem; Cyrillus tamen aliquid insinuat, sed non expresse sub his verbis.

postea subiectum est, *Quamquam Iesus non baptizaret*. Quid ergo? Falsum dictum erat, & correctum est? CHRYSOSTOMUS (hom. xxx.) Non autem ipse Christus baptizabat; sed relatores volentes erigere eos (1) qui audiebant, in invidiam, ita annuntiabant, scilicet quod Christus plures baptizaret quam Ioannes. Sed cuius gratia ipse non baptizaret, Ioannes prædixit dicens Luc. III. „ Ipse vos baptizabit in Spi„ ritu sancto, & igne. " Nondum autem Spiritum sanctum dabat: decenter igitur nec baptizabat. Discipuli vero id agebant, volentes multos adducere ad salutarem doctrinam: ut enim non semper circumeuntes congregarent eos qui credituri erant, ut in Simone, & fratre fecit, ideo baptizare instituerunt. Nihil enim amplius habebat discipulorum baptisma, Ioannis baptismate: utrumque enim expers erat ea quæ ex Spiritu est gratia, & utrique una causa erat, scilicet adducere ad Christum eos qui baptizabantur. AUGUSTINUS (ut supra.) Vel aliter. Utrumque verum est: quia Iesus & baptizabat, & non baptizabat: baptizabat enim, quia ipse mundabat; non baptizabat, quia non ipse tingebat. Præbebant discipuli ministerium corporis; præbebat ille adiutorium maiestatis, de quo dictum est supra I. *Hic est qui baptizat*. ALCUINUS. Solet autem quæri si in baptismo discipulorum Christi Spiritus sanctus daretur, cum dicatur infra VII. *Spiritus sanctus nondum erat datus, quia Iesus nondum erat glorificatus*. Sed sciendum, quia dabatur Spiritus, licet non ea manifestatione qua post ascensionem in linguis igneis datus est: quia sicut ipse Christus in homine quem ferebat, semper habebat Spiritum, sed tamen postea super ipsum baptizatum visibiliter descendit Spiritus in specie columbæ; sic ante manifestum, & visibilem adventum Spiritus sancti quicumque sancti eum latenter habere potuerunt, AUGUSTINUS a ad Seleucianum (epist. CVIII.) Intelligimus autem discipulos Christi iam fuisse baptizatos sive baptismo Ioannis, sicut nonnulli arbitrantur, sive, quod magis credibile est, baptismo Christi: neque enim ministerio baptizandi defuit, ut haberet baptizatos servos, per quos ceteros baptizaret, qui non defuit illius humilitatis ministerio, quando eis lavit pedes. CHRYSOSTOMUS (hom. xxx. in Ioan.) Secedens autem Christus de Iudæa, rursus eisdem adhæret quibus & prius: unde subditur: *Et abiit iterum in Galilaam*. Sicut autem Apostoli expulsi a Iudæis ad Gentes venerunt; ita & Christus ad Samaritanos accedit: sed tamen omnem auferens a Iudæis excusationem, non principaliter ad eos vadit, sed quasi transiens; quod Evangelista occulte ostendit, dicens: *Oportebat autem eum transire per mediam Samariam*. Accepit autem hanc nominationem, quia mons Samariæ (2) Somer dicebatur, ab eo qui possedit; sed qui ibi habitabant, olim non Samaritani, sed Israelitæ vocabantur. Tempore autem procedente offenderunt Deum, & Rex Assyriorum ultra eos ibi manere non permisit; sed in Babylonem, & Medos duxit; in Samaria vero Gentes ex diversis locis ductas habitare fecit. Volens autem Deus ostendere quod non propter imbecillitatem Iudæos tradidit, sed propter peccata eorum qui traditi sunt; immisit barbaris leones, qui eos lædebant. Annuntiata sunt hæc Regi, & mittit sacerdotem quemdam traditurum eis Dei leges. Sed tamen neque ita ex toto ab impietate destiterunt, sed ex media parte. Etenim tempore procedente rursus ad idola quidam resilierunt; venerabantur tamen Deum qui a monte Samaritanos seipsos vocabant. BEDA. Ideo autem oportebat ipsum transire per Samariam, quia sita est inter Iudæam & Galilæam. Est autem Samaria insignis provinciæ Palæstinæ civitas, adeo ut tota regio ei sociata Samaria dicatur. Ad quem igitur ipsius regionis locum Dominus verterit, Evangelista ostendit: (3) unde dicitur: *Venit ergo in civitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar*. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Locus ille erat ubi pro Dina Levi, & Simeon gravem occisionem fecerunt. THEOPHYLACTUS. Postquam autem filii Iacob illam civitatem desertam fecerunt, occidentes Sichimitas, hanc civitatem desertam tempore procedente dedit Iacob in sortem Ioseph: unde dicitur in Genesis XLVIII. „ Do tibi partem unam extra „ fratres tuos, quam tuli de manu Amor„ rhæi, in gladio, & arcu meo: " & hoc est

(1) *Al.* qui audiebant invidiam. (2) *Al.* Samor. (3) *Al.* unde ergo dicitur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ad Seleuciam epist. XVIII. Quod subiungitur ex Augustino *ad Seleucianam religiosissimam, & in Christi dilectione venerandam famulam Dei*, ut inscriptio notat, prius inepte ut *ad Seleucianum* notabatur.

est quod subditur: *Iuxta prædium quod dedit Iacob Ioseph filio suo*.

Sequitur: *Erat autem ibi fons Iacob*. AUGUSTINUS (in Ioan. tract. xv.) Puteus erat; sed omnis puteus fons, non omnis fons puteus: ubi enim aqua de terra manat, & usum præbet haurientibus, fons dicitur: sed si in promptu, & superficie sit, fons tantum dicitur; si autem in alto & in profundo sit, ita puteus vocatur ut nomen fontis non amittat. THEOPHYLACTUS. Quare autem Evangelista de prædio, & fonte facit mentionem? Primo quidem ut cum audieris mulierem dicentem, quod pater noster Iacob dedit nobis hunc fontem, non admireris; secundo ex commemoratione fontis, & prædii edocemur quod ea quæ Patriarchę propter fidem, quam in Deo habebant, adepti sunt, Iudæi propter eorum impietatem perdiderunt, & eorum loca Gentibus tradita sunt: quare nihil novi nunc accidit quod Gentiles pro Iudæis regnum cælorum consecuti sunt. CHRYSOSTOMUS (homil. xxx. in Ioan.) Christus igitur in Samariam accedens, facilem, & deliciosam vitam abiiciens, laboriosam vero sequens, non subiugalibus utitur, sed ita difficulter incedit ut ex itinere fatigetur: erudiens nos ita a superfluis alienos esse ut multa necessaria abscindamus a nobis; & hoc Evangelista ostendit, dicens: *Iesus ergo fatigatus ex itinere*. AUGUSTINUS (tract. eodem.) Invenimus Iesum fortem, & infirmum: fortem, quia *in principio erat Verbum*; infirmum, quia *Verbum caro factum est*. Sic ergo infirmus Iesus, *ab itinere fatigatus, sedebat* (1) *super fontem*. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Quasi dicat: Non in throno, aut pulvinari, sed simpliciter ut contigebat super terram. Sessio autem propter laborem facta est, & ut expectaret discipulos, & propter æstum refrigeraret corpus apud fontem: unde sequitur: *Hora autem erat quasi sexta*. THEOPHYLACTUS. Et ne quis incusaret Dominum, quare ipse Samariam venerit, cum hoc discipulis suis prohibuerit, propter hoc dicit, quod circa illum locum sedebat, scilicet ab itinere fessus. ALCUINUS. Mystice autem Dominus reliquit Iudæam, idest infidelitatem eorum qui eum reprobaverunt, & per Apostolos abiit in Galilæam, idest in volubilitatem huius mundi, docens suos transmigrare de vitiis ad virtutes. Prædium autem non tam Ioseph quam Christo arbitror derelictum, cuius figuram Ioseph portaverit; quem vere sol adorat, & luna, & omnes stellæ. Ad hoc prædium venit Dominus, ut Samaritani, qui hereditatem sibi Patriarchæ Israel vendicare cupiebant, agnoscerent, & converterentur ad Christum, qui est Patriarchæ legitimus heres factus. AUGUSTINUS (tract. xv.) Iter autem ipsius est caro pro nobis assumpta: qui enim ubique est, quo it, nisi quia non ad nos veniret nisi formam visibilis carnis assumeret? Ideo *fatigatus ab itinere*, quid est aliud quam fatigatus in carne? Quare ergo hora sexta? Quia ætate sæculi sexta. Computa tamquam unam horam, unam ætatem ab Adam usque ad Noe, secundam a Noe usque ad Abraham, tertiam ab Abraham usque ad David, quartam a David usque ad transmigrationem Babylonis, quintam usque ad baptismum Ioannis: inde sexta agitur. AUGUSTINUS Lib. lxxxiii. Quæst. (quæst. lxv.) Hora igitur sexta venit ad puteum Dominus noster. Video in puteo tenebrosam profunditatem. Admoneor ergo intelligere mundi huius infimas partes, idest terrenas, quo venit Dominus Iesus hora sexta, idest sexta ætate generis humani, tamquam senectute veteris hominis, quo iubemur exui, ut induamur novo: nam sexta ætas senectus est: quoniam prima est infantia, secunda pueritia, tertia adolescentia, quarta iuventus, quinta grandęvitas. Hora etiam sexta venit Dominus ad puteum, idest medio die: unde iam incipit sol iste visibilis declinare in occasum: quoniam nobis vocatis a Christo, visibilium delectatio minuitur, ut invisibilium amore homo interior recreatus ad interiorem lucem, quæ numquam excidit, revertatur. Quod autem sedit, humilitatem significat; vel quoniam solent sedere doctores, magistri denuntiat personam.

(b) CHRYSOSTOMUS (hom. xxx. in Ioan.) Ne quis dicat, quoniam adversatur suo præcepto, Samaritanis loquens, posuit Evangelista multas causas eius quæ ad mulierem est locutionis: non enim ad hoc venit antecedenter, ut Samaritanis loqueretur; non tamen quia propter hoc non venit, advenientem ad se expellere oportebat: dicitur enim: *Venit mulier de Samaria haurire aquam*. Vide quod & mulierem ostendit propter æstum exeuntem ad aquam. AUGUSTINUS (tract. xv.) Hæc autem mulier forma est Ecclesiæ, non iustificatæ, sed iam iustificandæ. Pertinet autem ad imaginem rei, quod (2) ab alienigenis venit: Samaritani enim alienigenæ fuerunt quam-

(1) Al. *sic super fontem*. (2) *Al.* ab alienis.

quamquam vicinas terras incolerent: ventura enim erat Ecclesia de Gentibus, & aliena a genere Iudæorum. THEOPHYLACTUS. Congrue autem disputatio ad mulierem a siti sumpsit occasionem: sequitur enim: *Dicit ei Iesus: Da mihi bibere*: quia secundum humanitatem sitiebat & propter laborem, & propter æstum. AUGUSTINUS Lib. lxxxiii Quæst. (quæst. lxiv.) Sitiebat etiam Iesus mulieris illius fidem: eorum enim fidem sitit pro quibus sanguinem fudit. CHRYSOSTOMUS (homil. xxx. in Ioan.) Discimus autem Domini non solum circa itinera validum robur, sed etiam circa cibaria negligentiam: non enim discipuli eius deferebant (1) victualia: propter hoc enim subdit: *Discipuli autem eius abierant in civitatem, ut cibos emerent*. Hinc etiam Evangelista ostendit Christum humilem in eo quod solus relinquebatur. Et nimirum poterat, si vellet, aut non omnes emittere, aut abeuntibus illis alios ministros habere; sed noluit: etenim ita discipulos assuefecit omnem superbiam conculcare. Sed fortasse dicet aliquis: Quid magnum est si humiles erant discipuli piscatores existentes, & tabernaculorum factores? Sed repente facti sunt omnibus Regibus reverentiores, collocutores, & secutores Domini orbis terrarum. Maxime autem qui ex humilibus sunt, quando dignitates quandoque assumpserint, facilius ad superbiam elevantur, velut inexperte se habentes ad tantum honorem. Detinens igitur discipulos Dominus in eadem humilitate, erudiebat eos ut per omnia se restringerent. Mulier ergo audiens, *Da mihi bibere*, valde sapienter ad formandam interrogationem eum qui a Christo accepit sermonem: unde sequitur: *Dicit ergo illi mulier: Quomodo tu, cum Iudæus sis, a me bibere poscis, quæ sum mulier Samaritana?* Iudæum quidem eum esse æstimavit a figura, & a locutione. Intuere vero qualiter mulier inquisitiva erat. Etsi enim oportebat (2) custodire Iesum, ut non couteretur illi; non tamen oportebat illam custodire. Non enim dixit Evangelista, quod Samaritani Iudæis non couterentur, sed subdit: *Non enim coutuntur Iudæi Samaritanis*. Iudæi igitur a captivitate revertentes zelotype se ad Samaritanos habebant, sicut ad alienigenas, & impugnatores. Neque etiam Scripturis omnibus utebantur: solum enim ea quæ Moysi sunt suspicientes, Prophetarum non multam curam habebant. Contendebant etiam se in nobilitatem Iudaicam immittere: unde & Iudæi eos cum omnibus Gentibus abominabantur. AUGUSTINUS (tract. xiii.) Et omnino eorum vasculis non utebantur Iudæi. Et quia ferebat secum mulier vasculum, unde aquam hauriret, eo mirata est, quia Iudæus petebat ab ea bibere, quod non solebant facere Iudæi. CHRYSOSTOMUS. Sed qualiter Christus quæsivit ab ea bibere lege non concedente? Si autem quis dixerit, quia præsciebat eam non daturam; immo propter hoc neque petere oportebat. Est igitur dicendum, quod ideo petiit, quia indifferens erat de reliquo tales observantias præterire. AUGUSTINUS (tract. xv.) Ille autem qui bibere quærebat, sitiebat fidem ipsius mulieris: unde sequitur: *Respondit Iesus, & dixit ei: Si scires donum Dei, & quis est qui dicit, Da mihi bibere, tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam vivam*. ORIGENES (tomo xiv. in Ioan.) Nam quasi dogma quoddam est, neminem accipere divinum donum ex non quærentibus illud: ipsum autem Salvatorem iubet Pater poscere, ut det illi, secundum illud Psal. II. „ Postula a me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam. " Et ipse Salvator dicit Luc. xi. „ Petite, & dabitur vobis. " Et ideo signanter dicit: *Petisses, & dedisset tibi*. AUGUSTINUS Lib. lxxxiii. Quæst. (quæst. lxiv.) Hic autem ei ostendit non se talem aquam petisse qualem ipsa intellexerat; sed quia ipse sciebat fidem eius, eidem sitienti Spiritum sanctum dare cupiebat. Hanc enim recte intelligimus aquam vivam, quod est donum Dei, sicut ipse ait, *Si scires donum*. AUGUSTINUS super Ioan. (tract. xv.) Dicitur enim vulgo aqua viva illa quæ de fonte exit: illa enim quæ colligitur de pluvia in lacunas, aut cisternas, aqua viva non dicitur: & si de fonte manaverit, & in loco aliquo collecta steterit, nec ad se illud unde manabat admiserit, sed in rupto meatu tamquam a fontis tramite separata fuerit, non dicitur aqua viva. CHRYSOSTOMUS (homil. xxx.) Spiritus enim sancti gratiam quandoque Scriptura ignem, quandoque aquam vocat: ostendens quoniam non substantiæ sunt hæc nomina repræsentativa, sed actionis. Per ignis quidem appellationem erectivum, (3) & calidum gratiæ, & consumptivum peccatorum ænigmatice insinuat; per aquæ vero nuncupationem purgamentum quod est ex Spiritu, & multum refrigerium recipientibus eum mentibus ostendit. THEOPHYLACTUS. Gratiam ergo Spiritus sancti dixit aquam vivam, idest vivificativam, refrigerativam, & motivam. Nam gratia Spi-

(1) *Al.* viaticula. (2) *Nicolai hic & infra habet* cavere. (3) *Al.* & causa'e gratiæ.

Spiritus sancti semper movet illum qui bona operatur, ascensiones in corde suo disponens. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Iterum autem Dominus eam ab humili suspicione erexit, qua existimabat eum unum multorum esse: multum enim honorem tribuens, Dominum vocat: sequitur enim: *Dicit ei mulier: Domine, neque in quo haurias habes, & puteus altus est: unde ergo habes aquam vivam?* AUGUSTINUS (tract. xv.) Videte quomodo intellexit aquam vivam, scilicet aquam quæ erat in illo fonte; quasi dicat: Tu mihi vis dare aquam vivam, & ego fero unde hauriam, & tu non fers: de hac ergo aqua viva mihi dare non potes, quoniam bauritorium non habes. Forte alium fontem promittis? Sed *numquid tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum; & ipse ex eo bibit, & filii eius, & pecora eius?* CHRYSOSTOMUS (hom. xxx.) Quasi dicat: Non potes dicere, quod Iacob dedit nobis hunc fontem, & alio ipse usus est: etenim ipse, & sui ex eo bibebant; quod non esset, si meliorem alium habuissent. De hoc igitur fonte dare non potes; alium autem meliorem non est te habere, nisi confitearis te ipsum maiorem esse Iacob. Unde igitur habes aquam quam promittis te daturum nobis? THEOPHYLACTUS. Quod autem dicit, *Et pecora eius*, ostensivum est abundantiæ aquarum; quasi dicat: Non solum suavis est aqua, ut Iacob ex ea biberet, & filii eius, sed etiam intantum est abundans ut tantæ multitudini pecorum Patriarchæ sufficiat. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Vide autem qualiter seipsam impulit in nobilitatem Iudaicam. Samaritani enim Abraham progenitorem suum dicebant, quasi a Chaldæa existentem; sed & Iacob patrem vocabant, quasi ipsius existentem nepotem. BEDA. Vel patrem suum Iacob vocat, quia ipsa sub lege Moysi vixerat, & prædium quod Iacob filio suo Ioseph dederat possidebat. ORIGENES (tomo xiv.: Mystice autem fons Iacob Scripturæ sunt; siquidem instructi in Scripturis bibunt, ut Iacob, & filii eius; simplices autem, & rudes bibunt more pecorum Iacob.

(c) CHRYSOSTOMUS (hom. xxxi.) Cum mulier quæsivisset: *Numquid maior es patre nostro Iacob?* non dixit, Maior sum, ne videretur gloriari; sed per ea quæ subdit, hoc ostendit: sequitur enim: *Respondit Iesus, & dixit ei: Omnis qui biberit ex aqua hac, sitiet iterum; qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum*; quasi dicat: Si mirabilis fuit Iacob, quia hanc aquam dedit; si dabo tibi multo hac potiorem, quid dices? Non autem (1) ab accusatione, sed ex supereminentia comparationem facit: non enim dicit, quoniam hæc aqua vilis est, & contemptibilis; sed id quod natura testatur, hoc ponit, scilicet *omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum*. AUGUSTINUS (tract. xv.) Quod quidem verum est & de aqua sensibili, & de ea quam significat illa aqua: etenim aqua in puteo voluptas est sæculi in profunditate tenebrosa: hic eam hauriunt homines hydria cupiditatum: nam qui præmiserit cupiditatem, pervenire non potest ad voluptatem. Cum pervenerit quisque ad voluptatem sæculi huius, numquid (2) non iterum sitiet? Ergo de hac aqua qui biberit, sitiet iterum. Si autem acceperit a me aquam, non sitiet in æternum: nam quomodo sitient qui inebriabuntur ab ubertate domus Dei? Promittebat ergo (3) venam quamdam in satietatem Spiritus sancti. CHRYSOSTOMUS (hom. xxxi.) Hanc autem excellentiam huius aquæ, ut scilicet qui ex ea biberit, non sitiat in æternum, per ea quæ consequuntur ostendit: sequitur enim: *Sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam*; quasi dicat: Sicut qui fontem habet intra se positum, nequaquam afficietur siti; ita & qui hanc aquam habet, scilicet quam ego ei dabo. THEOPHYLACTUS. Nam aqua quam ego tribuo, semper multiplicatur: semina enim, & principium boni, sancti sumunt per gratiam; ipsi vero negotiantur, & operantur ad eius augmentum. CHRYSOSTOMUS (hom. xxxi.) Vide autem qualiter mulier paulatim ad dogmatum altitudinem ducitur: nam primum quidem æstimavit eum iniquum quemdam esse Iudæum: deinde audiens aquam vivam, suspicata est de sensibili hoc dici: postea discens quoniam spiritualia erant quæ dicebantur, credidit quidem quoniam potest aqua sitis necessitatem tollere; nondum autem sciebat quæ esset hæc aqua, sed quærebat eam, superiorem sensibilibus æstimans: unde subditur: *Dicit ad eum mulier: Domine, da mihi hanc aquam, ut non sitiam, neque veniam huc haurire.* Et sic eum Patriarchæ Iacob præponit, de quo tam magnam opinionem habebat. AUGUSTINUS (tract. xv.)

(1) *Al.* ab hac excusatione. (2) *Al. omittitur* non. (3) *Al.* saginam quamdam in satietatem, *Nicolai autem* & satietatem &c.

xv) Vel aliter. Adhuc illa mulier carnem sapit: delectata est non sitire, & putabat hoc secundum carnem sibi promissum esse a Domino. Dederat autem Deus aliquando servo suo Eliæ ut per dies quadraginta nec esuriret, nec sitiret: qui hoc potuit dare per quadraginta dies, non poterat dare semper? Delectata autem tali munere rogat ut ei aquam vivam daret: unde sequitur: *Dicit ad eum mulier: Domine, da mihi hanc aquam, ut non sitiam, neque veniam huc haurire*. Ad laborem enim indigentia cogebat, & laborem infirmitas recusabat: utinam audiret: „ Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego vos reficiam: " Matth. xi. Hoc enim dicebat Iesus, ut iam non laboraret; sed illa nondum intelligebat. Denique voluit Dominus ut intelligeret: unde sequitur: *Dicit ei Iesus: Vade, voca virum tuum, & veni huc*. Quid est hoc? Per virum suum ei volebat aquam illam dare. An quia non intelligebat, per virum suum eam volebat docere? (1) forte sicut Apostolus dicit de mulieribus I. Corinth. xiv. „ Si quæ volunt discere, domi viros suos interrogent. " Sed ibi dicitur, ubi non est Iesus qui doceat; cum vero ipse Dominus aderat, quid opus erat ut per virum ei loqueretur? Numquid per virum loquebatur Mariæ, quæ sedit ad pedes eius? CHRYSOSTOMUS (hom. xxxi. in Ioan.) Quia igitur instabat mulier, accipere aquam promissam quærens, *dicit ei Iesus: Voca virum tuum*; quasi ostendens quoniam & illum oportet his communicare. Hæc autem festinans accipere, & rei turpitudinem occultans, adhuc æstimabat se ad hominem loqui: unde sequitur: *Respondit mulier, & dixit: Non habeo virum*. Hoc audiens Christus opportune de reliquo redargutionem inducit: nam & priores viros enumerat, & eum qui nunc occultabatur redarguit: unde sequitur: *Dicit ei Iesus: Bene dixisti, quia non habeo virum*. AUGUSTINUS (tract. xv.) Intelligas, revera istam mulierem non habuisse tunc virum; sed utebatur nescio quo non legitimo viro: unde ei convenienter mysteria loquitur, dicens: *Quinque viros habuisti*. ORIGENES (tom. xiii. in Ioan.) Vide autem si possibile est fontem Iacob mystice totas esse Scripturas, aquam vero Iesu ea pro quibus editæ sunt; quæ non est licitum omnibus perscrutari: eo quod quæ scripta sunt dictaverunt homines; quæ vero oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, (2) in scriptis non possunt redigi; sed ex fonte aquæ salientis in vitam æternam, idest ex Spiritu sancto, discipulinæ patefiunt his qui nondum humanum cor gestant, sed possunt dicere: „ Nos sensum Christi habemus: " I. Corinth. ii. Qui ergo non suscipit profunditatem verborum, etsi ad modicum quieverit, denuo insistens dubitabit; qui autem bibit de aqua Christi, ad hoc promovetur ut fons omnium quæsitorum prorumpat in eo, sursum scaturizantibus aquis, & pervolante eius mente ad consequentiam huius aquæ, ad vitam æternam. Volebat autem mulier sine aqua Iacob, angelicam, & super hominem discere veritatem: neque enim Angeli indigent fonte Iacob, ut bibant, sed quilibet in se habet fontem aquæ scaturientis in vitam æternam ab ipso Verbo: & hoc est quod subditur: *Dicit ei mulier: Domine, da mihi hanc aquam*. Sed impossibile est hic absque ea quæ hauritur ex fonte Iacob aquam capere quæ datur a Verbo: unde petenti Samaritanæ aquam videtur dicere Iesus, se illam præbere non alibi quam in fonte Iacob: unde sequitur: *Dicit ei Iesus: Vade, voca virum tuum, & veni huc*. Si enim sitiamus, idoneum est primo pocula sumere ex fonte Iacob; secundum autem Apostolum, vir animæ lex est. AUGUSTINUS Lib. lxxxiii. Quæst. (quæst. lxiv.) Quinque autem viros, quinque libros qui per Moysen ministrati sunt, nonnulli accipiunt. Quod autem dictum est, *Et hunc quem habes, non est tuus vir*, de seipso Dominum dixisse intelligunt, ut iste sit sensus. Primo quinque libris Moysi quasi quinque viris servisti; *nunc* autem *quem habes*, idest quem audis, *non est tuus vir*, quia nondum in eum credidisti. Sed quoniam non credens Christo, adhuc illorum quinque virorum, idest quinque librorum, copulatione tenebatur, potest movere quomodo dici potuerit, *Quinque viros habuisti*, quasi nunc (3) eos iam non haberet. Deinde quomodo potest intelligi a quinque illis libris recedere hominem, ut ad Christum transeat, cum ille qui credit in Christum, non relinquendos illos quinque libros, sed spiritualiter intelligendos multo avidius amplectatur? Est ergo alius intellectus. AUGUSTINUS super Ioan. (tract. xv.) Videns enim Iesus quia mulier non intelligebat, & volens eam intelligere, *Voca*, inquit, *virum tuum*; idest, præsenta intellectum tuum: cum enim ordi-

(1) *Al. omittitur* forte. (2) *P. Nicolai legit* in Scripturas. (3) *Al.* omnes.

ordinata fuerit vita, intellectus animam regit, ad ipsam animam pertinens: non enim aliud aliquid est quam anima, sed aliquid animæ est intellectus. Hoc ipsum animæ quod intellectus, & mens dicitur, illuminatur luce superiore. Talis lux cum muliere loquebatur, & in illa intellectus non aderat: ergo Dominus, tamquam diceret: Illustrare volo, & non adest, quem: *Voca*, inquit, *virum tuum*; idest, adhibe intellectum, per quem docearis, quo regaris: & adhuc illa nondum vocato illo viro, non intelligit. Videtur autem mihi quinque viros priores animæ nos posse accipere quinque sensus corporis: ante enim quam quisque possit uti ratione, non regitur nisi sensibus carnis; sed cum cœperit anima capax esse rationis, aut a sapiente mente regitur, aut ab errore; sed error non regit, sed perdit. Post illos ergo quinque sensus mulier illa adhuc errabat: (1) error ille non erat legitimus vir, sed adulter. Dicit ergo Dominus: Tolle istum adulterum, qui te corrumpit, & voca virum tuum, ut intelligas me. ORIGENES (tomo XIII.) Ubi autem decebat confutari a Iesu putatum Samaritanæ virum, non esse virum, nisi apud fontem Iacob? Potest etiam intelligi, si vir animæ lex est, quod Samaritana secundum congruam acceptionem verborum legis, ritui infidelium tamquam viro illegitimo se subiiciebat. Revocatur autem ad Verbum veritatis, quod resurrecturum erat a mortuis, non deinceps moriturum.

(d) CHRYSOSTOMUS (hom. XXXI.) Mulier autem a Christo reprehensa, non contristata est, neque dimittens fugit; sed admiratur magis, & immoratur: unde dicitur: *Dicit ei mulier: Domine, video quia Propheta es tu*; quasi dicat: In hoc quod mihi occulta dicis, ostenderis Propheta esse. AUGUSTINUS (tract. XV.) (2) Et sic cœpit ad eam venire vir, nondum plene venit: Prophetam Dominum putabat. Erat quidem & Propheta: nam de seipso ait Matth. XIII. „ Non est Propheta sine ho„ nore nisi in patria sua. “ CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Deinde quia hoc suspicata est, nihil mundanum eum interrogavit: non de corporis sanitate, non de vitiis: non molestatur sitiendo, pro doctrina solicita. AUGUSTINUS (tract. eod.) Et incipit quærere, quod illam solet movere, dicens: *Patres nostri in hoc monte adoraverunt; & vos dicitis, quia Hierosolymis est locus ubi adorare oportet*. Contentio quippe fuerat inter Samaritanos & Iudæos: quia Iudæi in templo a Salomone fabricato adorabant Deum; & ideo meliores se esse iactabant: quibus Samaritani dicebant: Quomodo iactatis vos, quia templum habetis quod nos non habemus? Numquid patres nostri, qui Deo placuerunt, in illo templo adoraverunt? Melius ergo nos in hoc monte Deum rogamus, ubi patres nostri Deum adoraverunt. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Quod autem dicit, *Patres nostri*, eos qui circa Abraham sunt intelligit: etenim illic aiunt filium suum obtulisse. ORIGENES (tomo XIII.) Vel Samaritani montem, qui dicitur Garizim, iuxta quem Iacob habitavit, sanctum reputantes, in eo Deum adorant; sed Iudæi montem Sion sacrum quid arbitrantes, illum locum putant esse electum a Deo. Verum, quia Iudæi, a quibus salus processit, exemplum sunt opinantium sanos sermones, Samaritani vero diversimode opinantium; congrue Garizim quidem Samaritani significant, quod vocatur distinctio, seu divisio; at Iudæi Sion, quod est specula. CHRYSOSTOMUS (homil. ead.) Christus autem non solvit quæstionem confestim, sed ad altiora mulierem trahit; de quibus non prius ei locutus est, donec confessa est quoniam Propheta est, ut cum multa certitudine audiat de cetero quæ dicuntur: unde sequitur: *Dicit ei Iesus: Mulier, crede mihi, quia venit hora quando neque in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitis Patrem*. Dicit autem, *Crede mihi*, quia ubique nobis opus est fide matre bonorum, quæ salutis est medicamentum, sine qua nihil magnorum est possidere. Sed qui tentant, assimilantur his qui sine navi pelagus tentant transire; qui parum quidem natare sufficiunt, ultra vero procedentes cito merguntur. AUGUSTINUS (tract. XV.) Merito autem iam præsente viro audit mulier, *Crede mihi*. Iam enim est in te qui credat: cœpisti adesse intellectu, sed „ nisi credideritis non „ intelligetis: “ Esa. VII. ALCUINUS. Quod autem dicit, *Venit hora*, tempus evangelicæ doctrinæ quod iam instabat dicit, quando ablata omni umbra figurarum, veritas pura luce mentes credentium illustratura erat. CHRYSOSTOMUS (homil. XXXII.) Supervacuum autem erat Christo docere propter quid patres in monte, & Iudæi in Hierosolymis adorabant; ideo hoc tacuit: verumtamen reverentiores Iudæos indicavit, non a loco, (3) sed a cognitione:

(1) *Al.* error autem erat, ille non erat legitimus vir &c. (2) *Al.* Et sic. (3) *Al.* a mente.

ne: unde subdit: *Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus: quia salus ex Iudæis est*. ORIGENES (tomo xiv. in Ioan.) Quod (1) dico *vos*, quantum ad vocem, Samaritani, quantum ad anagogem, qui erga Scripturas alienæ sunt opinionis. *Nos* quoque quo ad verbum Iudæi, quo ad allegoriam vero ego Verbum, & qui vere secundum me (2) formati sunt, obtinentes salutem ex dictis Iudaicis. CHRYSOSTOMUS (hom. xxxii. in Ioan.) Samaritani quidem quod nesciebant adorabant, quoniam localem, & particularem Deum æstimabant, nihil de eo plus imaginantes quam de idolis; & idcirco cultum Dei cum cultu dæmonum miscuerunt: Iudæi vero ab hac (3) eruti erant suspicione: etenim orbis terrarum eum noverant esse Deum: propterea dixit: *Nos adoramus quod scimus*. Iudæis autem seipsum connumerat secundum opinionem mulieris, loquens quasi Propheta Iudæus existens: ideo dixit, *Adoramus*; cum tamen manifestum sit quod ipse est qui ab omnibus adoratur. Per hoc autem quod dicit, *Quia salus ex Iudæis est*, nihil aliud ostendit quam quod orbi terrarum inde salutaria (4) facta sunt. Scire enim Deum, & idola detestari, illinc principium habuit, & (5) omnia alia dogmato; sed ipsum quod est apud nos, a Iudæis (6) orationis principium habuit. Præsentiam etiam suam salutem vocat: quam dicit ex Iudæis esse, secundum illud Apostoli Rom. ix. „ Ex „ quibus est Christus secundum carnem. “ Vide qualiter applaudit veteri testamento, quod radicem ostendit bonorum, per omnia semetipsum non esse contrarium legi demonstrans. AUGUSTINUS (in Ioan. tract. xv.) Multum igitur dedit Iudæis, ex quorum persona dixerat: *Nos adoramus quod scimus*; sed non ex persona Iudæorum reproborum, sed ex qualibus fuerant Apostoli, quales fuerant Prophetæ, quales fuerant omnes illi sancti qui pretia rerum suarum ad pedes Apostolorum posuerunt. CHRYSOSTOMUS (hom. xxxii.) Sic igitur superabundantius vobis habent Iudæi, o mulier, in modo adorationis; verumtamen & hic adorationis modus de reliquo finem habebit: unde subdit: *Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu, & veritate*. Quia enim Prophetæ ante longa tempora multa prædixerunt, ideo dixit, *Et nunc est*: ne æstimes hanc talem esse prophetiam quæ post multum temporis impleatur: res iam instat; & in ianuis est. Dixit autem, *Veri adoratores*, ad distinctionem falsorum: quoniam quidam sunt falsi adoratores, qui temporalia & caduca quærunt in oratione; sive qui contra hoc quod orant, agere non cessant. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Vel dicens *veros*, excludit cum Samaritanis Iudæos. Etsi enim Iudæi illis meliores essent, tamen futuris multo minores sunt, tamquam figura veritate. Sunt igitur veri adoratores qui neque loco circumcludunt Dei culturam, & Deum in spiritu colunt: unde & Paulus dicit Rom. i. „ Cui ser- „ vio in spiritu meo. “ (7) ORIGENES (ubi supra.) Bis autem scribitur, *Venit hora*: (8) & primo quidem non adest *Et nunc est*; in secundo vero dicitur, *Et nunc est*. Et puto primum quidem notare adorationem præter corpus futuram in perfectione; secundum vero eam quæ fit in vita præsenti, perfecta quantum licet humanam procedere naturam. Cum ergo venerit hora, quam dicit Dominus, evitandus est mons Samaritanorum, & in Sion, ubi est Hierosoyma, adorandus est Deus, quæ civitas esse dicitur a Christo celsi Principis: & hæc est Ecclesia, ubi sacra oblatio, spirituales victimæ divinis aspectibus offeruntur ab his qui legem spiritualem intellexerunt. Cum autem venerit temporis complementum, tunc nequaquam pensandum, verum cultum Hierosolymis, idest in præsenti Ecclesia, amplius pertractari: neque enim Angeli apud Hierosolymam colunt Patrem: sic & qui similitudinem nacti sunt Iudæorum, melius quam hi qui sunt Hierosolymis, colunt Patrem. Cum autem hæc hora evenerit, Patri aliquis in filium deputatur. Ea propter non dictum est, Adorabitis Deum, sed *adorabitis Patrem*. Sed in præsenti colunt Patrem in spiritu, & veritate veri adoratores. CHRYSOSTOMUS (hom. xxxii.) Dicit ergo hoc de Ecclesia, in qua est vera adoratio, & Deo congrua: unde subdit: *Nam & Pater tales* qua-

(1) *Hanc Origenis appendicem sic effert Nicolai*. Quod dicit *vos*, quantum ad vocem intelliguntur Samaritani, quantum ad anagogem intelliguntur illi qui erga Scripturas alienæ sunt opinionis, vel a nobis diversa, & erronea sentiunt. *Nos* quoque quo ad verbum, idem est ac Iudæi, quo ad allegoriam vero, Verbum ipsum divinum, & qui vere secundum illud conformati sunt, obtinentes salutem ex dictis Iudaicis. (2) *Al.* conformati sunt. (3) *Al.* erudiri. (4) *Nicolai habet* sive pura omnia extiterunt. (5) *Al. deest* omnia. (6) *Ponit Nicolai* adorationis. (7) *Al. index Origenis præponitur verbis* unde & Paulus &c. (8) *Nicolaius habet* & primo quidem simpliciter dicitur, *Venit*, non etiam additur *adest*, & *nunc est*; in secundo vero &c.

quærit qui adorante eum. Et si olim volebat eos veteribus immorari, concessit eis figuram; hoc tamen fecit eis condescendens, ut per hoc ad veritatem inducantur. ORIGENES. (tom. XIV.) Si autem Pater quærit, per Iesum quærit, qui venit quærere, & salvare quod perierat; quos erudiens veros cultores efficit. Quod autem subditur, *Spiritus est Deus*, inde abstractum esse suspicor quod ad vitam veram nos perducit: nam & corporali vita vivificamur a spiritu. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXII.) Vel indicat quod Deus incorporeus est. Oportet igitur & incorpoream eius culturam esse, hoc est per animam; & intellectus puritatem nos ei offerre: unde subdit: *Et eos qui adorant eum, in spiritu, & veritate oportet adorare*. Quia enim Iudæi animam quidem negligebant, multum autem circa corpus studium faciebant, id omnifariam purgantes; ideo ait, quia non corporis mundatione, sed incorporeo quod est in nobis, hoc est intellectu, quem dicit spiritum, Deus incorporeus colitur. HILARIUS II. de Trin. (circa finem.) Vel cum in spiritu Deum spiritum docuit adorandum, & libertatem, ac scientiam adorantium, & adorandi infinitatem ostendit, secundum illud Apostoli II. Corint. III. „ Ubi „ spiritus Domini, ibi libertas. " CHRYSOSTOMUS (homil. XXXII.) In veritate autem oportet adorare: quia priora figura erant, scilicet circumcisio, holocausta, & thymiamata; nunc autem totum est veritas. THEOPHYLACTUS. Vel quia multi putant se Deum secundum spiritum, idest animam, adorare, non rectam opinionem de eo habentes, ut hæretici; propter hoc addidit, *Et veritate*. Forte etiam dicet aliquis, quia duas partes philosophiæ, quæ secundum nos sunt, insinuat in prædictis, actionem scilicet, & contemplationem: per spiritum namque activum insinuat, secundum Apostolum Rom. VIII. „ Qui spiritu Dei „ aguntur, hi filii sunt Dei; " per veritatem vero contemplativum. Vel aliter. Samaritanorum erat opinio quod Deus loco concluderetur, & quia in hoc loco Deum adorari oporteat: contra quos dicit, quia veri adoratores non localiter, sed spiritualiter adorant. Iudæis vero omnia sub figura, & umbra erant; & ideo dicit, quia veri adoratores non in figura adorabunt, sed in veritate: quia enim Deus spiritus est, spirituales adoratores quærit; quia vero veritas, veros. AUGUSTINUS (tract. XV.) Quærebas montem forte ad orandum, ut eo esses propinquior; sed ipse quia in altis habitat, humilibus appropinquat: ergo descende, ut ascendas. „ Ascensiones (inquit Psal. LXXXIII.) in corde eius in convalle „ plorationis "; quæ humilitatem habet. In templo vis orare? In te ora; sed prius esto templum Dei.

(e) CHRYSOSTOMUS (hom. XXXII.) Mulier eorum quæ dicta sunt, altitudine fatigata obstupuit: unde sequitur: *Dicit ei mulier: Scio quia Messias venit, qui dicitur Christus*. AUGUSTINUS (tract. XV.) Unctus Latine, Græce Christus est, Hebraice Messias est. Sciebat ergo quis (1) eam posset docere, sed iam docentem nondum agnoscebat: unde subdit: *Cum ergo venerit ille, nobis annuntiabit omnia*; quasi dicat: Modo Iudæi de templo contendunt, nos de monte: cum (2) ergo ille venerit, & montem spernet, & templum evertet, & docebit nos, ut in spiritu, & veritate noverimus adorare. CHRYSOSTOMUS (homil. ead.) Sed unde erat Samaritanis expectare Christi adventum? Moysi quidem suscipientes legem, ab ipsis Moysi litteris hoc noverant: Iacob enim de Christo prophetizans dixit Gen. 49. „ Non deficiet Princeps de Iuda, „ nec dux de femore eius, donec veniat „ qui mittendus est. " Sed & Moyses dicit Deut. XVIII. „ Prophetam vobis suscitabit Deus de fratribus vestris. " ORIGENES (tom. XIV.) Siquidem non est ignorandum, quod sicut ex Iudæis surrexit Iesus, Christum se esse non solum dicens, sed ostendens; sic ex Samaritanis quidam Dositheus nomine, asserebat se fore Christum qui prædicabatur. AUGUSTINUS Lib. LXXXIII. Quæst. (quæst. LXIV.) Fortasse autem ut intelligentibus indicaret quinque corporis sensus, quinque virorum nomine significari, post quinque carnales responsiones, quæ supra in littera patent, sexta responsione nominat Christum. CHRYSOSTOMUS (homil. XXXII.) Christus autem de reliquo mulieri revelat seipsum: unde sequitur: *Dicit ei Iesus: Ego sum qui loquor tecum*. Et quidem si circa principium hoc mulieri dixisset, videretur ei ex vanitate loqui; nunc autem paulatim in memoriam Christi eam reducens, opportune revelavit seipsum. Et quidem Iudæis quærentibus, infra X. *Si tu es Christus, dic nobis palam*, non manifeste seipsum revelavit: quia non pro discendo quærebant, sed pro iniuriando: hæc vero ex simplici mente loquebatur.

(f) CHRYSOSTOMUS (homil. XXXII.) Expleta doctrina, & convenienter ad tempus

(1) *Al.* esse potest. (2) *Al.* omittitur ergo.

pus, discipuli occurrerunt: unde dicitur: *Et continuo venerunt discipuli eius, & mirabantur, quia cum muliere loquebatur*. Admirabantur quidem superabundantem Christi mansuetudinem, & humilitatem, quoniam ita perspicuus existens, sustinuit loqui cum tanta humilitate mulieri inopi, & Samaritanæ. AUGUSTINUS (tract. xv.) Quia scilicet quærebat perditam qui venerat quærere quod perierat, hoc illi mirabantur: bonum enim mirabantur, & non malum suspicabantur. CHRYSOSTOMUS (homil. ead.) Sed tamen admirantes non interrogaverunt causam: unde subditur: *Nemo tamen dixit ei: Quid quaris, aut quid loqueris cum ea?* Erant eruditi discipulorum ordinem observare: ita eum timebant, & venerabantur. Et nimirum alibi videntur confidenter interrogare, quia ad eos pertinentia necesse habebant scrutari; hic autem nihil ad eos pertinebat quod fiebat. ORIGENES (tom. XIV. in Ioan.) Et fere quidem quasi quodam Apostolo ad cives utitur hac muliere, adeo eam inflammans per verba ut, amphora dimissa, iret in civitatem relatura concivibus: unde sequitur: *Reliquit ergo mulier hydriam*, non curans (1) de corporeo, ac viliori propter utilitatem plurium. Interest quoque nostra, omissis corporeis, & neglectis, satagere ad impartiendum aliis de commodis acquisitis. AUGUSTINUS (tract. xv.) Græco nomine appellatur, tamquam si aquarium diceretur: quoniam Græce aqua hydor vocatur. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIII.) Et sicut Apostoli vocati dimiserunt retia, ita hæc dimittit hydriam, & Evangelistarum opus fecit; & non unum tantum vocat, sed civitatem integram: unde sequitur: *Et abiit in civitatem, & dicit illis hominibus: Venite, & videte hominem, qui dixit mihi omnia quæcumque feci*. ORIGENES (tom. XIV. in Ioan.) Convocat quidem illos ad videndum hominem continentem verbum supra hominem. Quæcumque autem fecit mulier, erat contubernium quinque coniugum, & post illos conversatio cum sexto non proprio viro; quem deserens, & septimo adhærens, lagenam dereliquit iam pudica. CHRYSOSTOMUS (homil. ead.) Non verecundata autem est hoc dicere. Anima enim cum ignita fuerit igne divino, ad nihil eorum quæ sunt in terra, de reliquo inspicit, neque ad gloriam, nec ad verecundiam, sed ad unam solam, quæ detinet eam, flammam. Volebat autem non ex propria annuntiatione eos inducere, sed ex auditu (2) proprio eos facere communicatores doctrinæ Christi: unde dixit: *Venite, & videte hominem*. Non dixit, Venite, & credite, sed *Venite, & videte*, quod levius erat. Noverat enim manifeste quoniam solum gustantes de illo fonte, eadem paterentur quæ & ipsa. ALCUINUS. Paulatim autem venit ad prædicandum Christum. Primo vocat hominem, ne si diceret Christum, auditores irascerentur, & nollent exire. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Unde etiam neque manifeste annuntiavit Christum, neque tamen totaliter siluit; sed dixit: *Numquid ipse est Christus?* Et ideo sermonem eius acceperunt: unde sequitur: *Exierunt de civitate, & veniebant ad eum*. AUGUSTINUS Lib. LXXXIII. Quæst. (quæst. LXIV.) Quod autem relicta hydria discessit mulier, non negligenter prætereundum est: hydria enim amorem huius sæculi significat, idest cupiditatem qua homines de tenebrosa profunditate cuius imaginem puteus gerit, hoc est de terrena conversatione, hauriunt voluptatem. Oportebat autem ut Christo credens, sæculo renuntiaret, & relicta hydria, cupiditatem sæcularem se reliquisse demonstraret. AUGUSTINUS super Ioannem (tract. xv.) Proiecit ergo cupiditatem, & properavit annuntiare veritatem. Discant qui volunt evangelizare, ut prius hydriam ad puteum proiiciant. ORIGENES (tom. XIV. in Ioan.) Facta etiam mulier receptaculum honestæ disciplinæ, ea quæ primitus sapiebat, parvipendens deponit.

(g) AUGUSTINUS (tract. xv.) Ierant discipuli eius emere cibos, & venerant; (3) quos Christo offerebant: unde dicitur: *Interea rogabant eum eius discipuli dicentes: Rabbi, manduca*. CHRYSOSTOMUS (homil. XXXIII.) Videntes enim eum fatigatum ex itinere, & æstu qui erat, rogabant eum vulgari eorum voce: neque enim erat hoc temeritatis, sed amoris cura circa magistrum. ORIGENES (tom. XIV.) Arbitrantur aptum fore tempus ad prandium, quod erat inter recessum mulieris ad civitatem, & adventum Samaritanorum ad ipsum: non enim coram aliquo advena sibi (4) propinabant escas. Ob hoc bene positum est *Interea*. THEOPHYLACTUS. Dominus vero sciens quod Samaritana totam civitatem ad eum traheret, hoc discipulis significavit: unde sequitur: *Ille autem dixit eis: Ego cibum habeo*

(1) *Al.* de corpore. *Nicolai legit* de corpore, ac viliori officio. (2) *Al.* proprios facere. *Idem Nicolai* ex auditu eorum inter, & proprio eos &c. (3) *Omittit Nicolai* quos Christo offerebant, *quia in Augustini textu non extat*. (4) *Al.* propinquabant.

beo manducare quem vos nescitis. CHRYSOSTOMUS (hom.XXXIII.) Hominum salutem hic cibum vocavit, ostendens quantum desiderium haber nostræ salutis: sicut enim nobis concupiscibile est comedere, ita ei salvare nos. Tu vero intuere, quod non statim revelat, sed ubique in quæstionem immittit auditorem, ut incipiens quærere quod dicitur, & laborans, cum ampliori suscipiat desiderio. THEOPHYLACTUS. Dicit autem, *Quem vos nescitis*; idest, nescitis quod cibum voco salutem hominum; vel nescitis quia Samaritani credituri sunt, & salvi fient. Discipuli autem adhuc dubitabant: unde sequitur: *Dicebant ergo discipuli ad invicem: Numquid aliquis attulit ei manducare?* AUGUSTINUS (tract. XV.) Quid mirum si mulier illa non intelligebat aquam? Ecce discipuli non intelligunt escam. CHRYSOSTOMUS (hom.XXXIII.) Et quidem assuetam reverentiam, & honorem magistro præbent, ad se invicem quidem loquentes, ipsum vero non præsumentes interrogare. THEOPHYLACTUS. In hoc autem quod dicunt discipuli, *Numquid aliquis attulit ei manducare?* considerandum est, quod cibos ab aliis oblatos Dominus suscipere solebat, non quod alieno ministerio indigeret qui dat escam omni carni, sed ut deferentes meritum consequerentur, simulque formam tradens non erubescere paupertatem, neque grave putare ab aliis nutriri: proprium enim, & necessarium est doctoribus, alios habere procuratores ciborum, ut ipsi de nullo curantes, verbi ministrationem procurent solicite. AUGUSTINUS (tract. XV.) Audivit autem Dominus cogitationes discipulorum, & instruir eos ut magister, non per circuitum sicut mulierem, sed aperte: unde sequitur: *Dicit eis Iesus: Meus cibus est ut faciam voluntatem eius qui misit me*. ORIGENES (tom. XIV.) Idoneus cibus Filio Dei, cum actor paternæ voluntatis efficitur, hoc velle in semetipso protestans quod erat in Patre. Solus autem Filius perfecti operis paternæ voluntatis est capax; ceteri vero sanctr nil præter divinam peragunt voluntatem. Plenam autem & integram facit Dei voluntatem qui dixit: *Meus cibus est ut faciam voluntatem eius qui misit me*: proprius enim cibus eius ostenditur. Quid autem sit velle Patris, innuit sermo sequens: *Ut perficiam opus eius*. Siquidem simplicius quis asseret, quoniam opus est iussum mandantis; puta si dicant ædificantes, vel fodientes se perficere opus eius qui conduxit eos. Sed si per Christum perficitur opus Dei, restat ut priusquam perficeretur esset diminutum. Qualiter autem diminutum erat opus, cum esset Dei? Perfectio quidem operis, rationalis naturæ est perfectio: ad huius enim operis perfectionem, cum esset imperfectum, Verbum caro factum accessir. Cum enim quodammodo homo perfectus fuerit, ob transgressionem factus est imperfectus; & ideo missus est Salvator, primo quidem ut perficiat voluntatem eius qui misir eum, secundo vero ut consummet opus Dei, ut quilibet perfectus fiat ad solidi cibi usum. THEOPHYLACTUS. Opus etiam Dei perfecit, scilicet hominem, Dei Filius, nostram naturam in seipso sine peccato ostendens in omni opere perfectam, & incorruptam. Opus etiam Dei, scilicet legem, perfecit: quia finis legis Christus eam cessare faciens, omnibus quæ in ea erant perfectis, a corporali cultu in spiritualem reduxit. ORIGENES (ubi supra.) Mystice autem post (1) poculi negotium, ac disciplinam distinctionis aquarum, consequens erat & de cibo disceptare. Samaritana quidem petita potum, non habebat præbere Iesu dignum poculum; discipuli vero invenientes humilia pulmenta apud alienigenas, ei obtulerunt, rogantes eum ut manducaret. Et attende si forsan verentur, ne verbum Dei propriis non vigoratum escis in eis deficiat. Quæcumque ergo reperiunt discipuli, his iugiter proponunr verbum alere, (2) ut corroboratum, atque roboratum perseveret penes eos qui nutriunt ipsum. Quemadmodum autem corpora egentia cibo, neque eisdem aluntur, neque eadem quantitas ciborum cunctis sufficiens est: sic intelligendum est & in his quæ sunt supra corpus: nam horum hoc quidem plurimi, hoc autem paucioris indiget nutrimenti, (3) dissimilis capedinis entia. Sed neque qualitas alentium verborum, atque intentionum contemplativarum, seu operatiouum eadem congruir omnibus: nam nuper geniti infantes, rationale appetunt lac; perfectorum autem est solidus cibus. Veridicus est ergo Iesus dicens: *Ego cibum habeo manducare quem vos nescitis*. Semper enim qui præest infirmis, ac nequeuntibus eadem cum validis videre, hoc dicere potest.

(h) CHRY-

(1) *Al.* populi. (2) *Nicolai corrigit* ut sic nutritum, atque corroboratum. (3) *Idem substituit* cum dissimilis capacitatis inter se sint, sive parem proportionem non habeant omnia, vel mensuram eamdem non capiant.

(h) CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIII.) Quæ sit voluntas Patris de cetero interpretatur, dicens: *Nonne vos dicitis, quod adhuc quatuor menses sunt & messis venit?* THEOPHYLACTUS. Scilicet materialis. Ego autem dico vobis, quod messis intelligibilis adest: hoc enim dicebat propter Samaritanos venientes ad ipsum: unde subdit: *Levate oculos vestros, & videte regiones, quia albæ sunt iam ad messem.* CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Rursus consuetis nominibus ad maximorum eos contemplationem reducit. Regio enim, & messis hic indicat multitudinem animarum, quæ paratæ sunt ad prædicationis susceptionem. Oculos autem hic dicit & eos qui mentis, & eos qui corporis: etenim videbant de reliquo multitudinem Samaritanorum venientem. Has autem præparationes hominum decenter regiones albatas vocat: sicut enim spicæ cum dealbatæ fuerint, ad messem sunt paratæ, ita & hi ad salutem sunt parati. Sed propter quid non manifeste dicit, quod præparati sunt homines ad susceptionem verbi. Duarum quidem occasionum gratia: unius quidem ut manifestior fiat sermo, (1) & magis ante oculos ponat quæ dicuntur; alterius autem (2) ut dulcior sit narratio, & permanentior eorum quæ dicuntur memoria. AUGUSTINUS (tract. XV.) In opus autem fervebat, & operarios mittere festinabat: unde subditur: *Et qui metit, mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam; ut & qui seminat simul gaudeat, & qui metit.* CHRYSOSTOMUS (homil. ead.) Per ea que (3) hic dicit, dividit terrena a cælestibus: sicut enim supra dixerat de aqua, quod qui bibit hanc aquam, non sitiet, ita hic dicit: *Qui metit congregat fructum in vitam æternam*: & iterum: *Qui seminat simul gaudeat, & qui metit.* Prophetæ enim sunt qui seminaut; sed non illi messueruut, sed Apostoli: quia enim infra dicet, quod alius seminat, & alius metit, ne quis æstimet quod Prophetæ seminantes mercede priventur, extraneum quiddam inducit, & a sensibilibus alienum: nam in rebus quidem sensibilibus si contingat alium seminare, & alium metere, non simul lætantur; sed dolent qui seminant, quasi aliis laborantes; lætantur autem soli qui metunt: hic autem non ita; sed & qui non metunt seminantes, simul cum metentibus lætantur, quoniam in mercede communicant. AUGUSTINUS (tract. ead.) Disparis enim temporis labores habuerunt Apostoli, & Prophetæ; sed gaudio pariter perfruentur, mercedem simul accepturi sunt vitam æternam. CHRYSOSTOMUS (hom. cit.) Ad hoc autem quod dixerat sermonem proverbialem inducit: unde subdit: *In hoc enim est verbum verum, quia alius est qui seminat, & alius qui metit.* Hoc quidem vulgariter dicebatur, si quando alii labores sustinebaut, & alii fructus metebant. Sed & hic sermo iste maxime habet veritatem: quia Prophetæ laboraverunt, sed vos fructus ex illorum laboribus metitis: unde subdit: *Ego misi vos metere quod vos non laborastis.* AUGUSTINUS (tract. eod.) Quid ergo. Messores misit, non seminatores? Ibi ergo messores mittendi ubi iam Prophetæ prædicaverant. Legite labores illorum, & in omnibus eorum laboribus est prophetia Christi: ergo (4) iam in Iudæa messis parata erat quando tot millia hominum pretia rerum suarum offerebant, & ad pedes Apostolorum ponentes, expeditis humeris a sarcinis sæcularibus, Christum Dominum sequebantur. De ipsa messe eiecta sunt pauca grana, & seminaverunt orbem terrarum; & surgit alia messis, quæ in fine sæculi metenda est; ad quam metendam non Apostoli, sed Angeli mittentur. „ Messores (inquit Matth. „ XIII.) sunt Angeli. " CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Dicit ergo: *Ego misi vos metere quod vos non laborastis*: quasi dicat: Ubi minor labor est, maior autem delectatio, ad hoc vos reservavi; & quod laboriosius erat, hoc fuit Prophetarum, scilicet mittere semina: unde subdit: *Alii laboraverunt, & vos in labores eorum introistis.* Per hæc omnia vult ostendere quod Prophetarum voluntas erat ut homines ad eum accederent. Et hoc lex ordinabat; & propterea illi seminaverunt, ut hunc facerent fructum. Ostendit etiam quod ipse illos misit, & quod multa est cognatio novi ad vetus testamentum. ORIGENES (tom. XV. in Ioan. in cap. cuius text. est *Nonne vos dicitis?*) Vel aliter totum. Qualiter quidem non est inconveniens hoc quod est, *Levate oculos vestros &c.* allegorizare; quod autem dicitur, *Nonne vos dicitis quoniam quatuor menses sunt & messis venit*, non secundum allegoricam tractare? Putamus ergo talia quædam esse in hoc quod dicunt discipuli: *Quatuor menses sunt & messis venit.* (5) Plerique enim discipulorum Verbi, animad-

(1) *Al.* & magis sub visum ducat quæ dicuntur. (2) *Al. deest* ut. (3) *Al. omittitur* hic. (4) *Al. desideratur* iam. (5) *Al.* Plurimi.

nimadvertentes veritatem incomprehensibilem fore humanæ naturæ, quando coniecerunt aliam esse vitam a præsente, quæ corruptioni quatuor elementorum quasi quatuor mensium subiicitur, putant solum post hanc vitam cognitionem esse veritatis. Dicunt igitur discipuli de messibus, quæ sunt terminus operum ad veritatem conducentium, quia post instantem quaternitatem contingunt. Huiusmodi autem opinionem arguens velut non sanam, inquit Verbum incarnatum his qui talia suspicantur: *Nonne vos dicitis, quia adhuc quatuor menses sunt & messis venit? Ego autem hoc dico: Levate oculos vestros*. In pluribus locis Scripturæ divinæ hoc legitur; iubente nobis Verbo divino extollere, ac sublimare considerationes, & cogitationes deorsum (1) consistentes, nec valentes erigi, nisi elevante illas Iesu: nemo enim consistens in passionibus, & vivens carnaliter, hoc propositum servat mandatum. Quapropter qui talis est, non videbit regiones, si albæ sunt ad messem. Albescunt quidem regiones ad messem, cum adest Verbum (2) Dei illustrans (3) singulas regiones Scripturæ, fecundans in eius adventu: & etiam omnia sensibilia sunt quasi regiones albæ paratæ ad messem, præsto existente levantibus oculos ratione, quæ de quolibet est, ut quisquis fulgorem prospiciat profusæ ubilibet veritatis. (Et tract. XVI.) Qui autem metit prædictas messes, duplex habet in metendo emolumentum: unum quidem dum accipit præmium: unde dicitur: *Et qui metit, mercedem accipit*; quod arbitror dictum causa futurarum remunerationem: alterum quod sequitur, *Et congregat fructum in vitam aeternam*, bonum habitum quemdam denotat intellectus, qui est fructus ex ipsa speculatione proveniens. Arbitror autem quod in qualibet doctrina seminat quidem qui principia excogitat, quæ suscipientes alii, ac pertractantes si quid novi potuerunt exprimere, coniungentes, fiunt suæ inventionis gratia posteris causa ut metendo quasi maturos fructus aggregent. Quanto autem magis hoc in arte artium expedit contemplari? Siquidem seminantes sunt Moyses, & Prophetæ prævenientes adventum Christi; metentes autem sunt Apostoli, qui Christum susceperunt, & gloriam eius perspexerunt. Semen autem erat tota ratio secundum revelationem mysterii temporibus præteritis obfuscati silentio: regiones autem, idest legales, & propheticæ Scripturæ, nondum albuerant his qui adventus Verbi nequaquam extiterunt capaces. Quod autem simul ferens, & metens gaudeat, erit cum privatio mæroris, & angustiæ in futuro fiet sæculo. Dum etiam Iesus transfiguraretur in gloria, simul cum messoribus Petro, Iacobo, & Ioanne, Moyses, & Elias satores pariter gaudent in videndo Filii Dei gloriam. Attende tamen si hoc quod dico, *alius*, & *alius*, intelligi potest propter aliam & aliam vitæ conversationem, in qua homines iustificati sunt: ut liceat dicere alium quidem legis cultorem, alium vero Evangelii: & tamen exultant simul, dum idem finis ab uno Deo per unum Christum in uno Spiritu sancto reponitur. Ad labores autem Prophetarum, & Moysi advenerunt Apostoli, instruente Iesu, metentes, ac in horrea colligentes animæ suę intellectum in Scripturis illorum reconditum: & semper qui debite capiunt disciplinam, priorum labores ad maiorem evidentiam trahunt; non tantum laborantes sunt hi qui semina condiderunt.

(i) ORIGENES (tom. XVII. in Ioan.) Postquam dicta sunt discipulis quæ tractata sunt, resumit Scriptura de his qui venerant de civitate ad Iesum, & crediderant per testimonium mulieris. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIII.) Sicut autem in messe cum facilitate fructus congregantur, & in momento uno area manipulis repletur; ita & nunc fit: unde dicitur: *Ex civitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum propter verbum mulieris testimonium perhibentis, quia dixit mihi omnia quæcumque feci*. Considerabant enim, quod nequaquam mulier gratanter eum admirata esset qui eius delicta redarguerat, nisi magnus quis esset, & excellens qui prædicabatur ab illa. (Hom. XXXIV.) Sic ergo solo mulieris testimonio credentes, & nullum signum videntes exierunt deprecantes Christum ut apud eos maneret; & hoc est quod sequitur: *Cum ergo venissent ad illum Samaritani, rogaverunt eum ut ibi maneret*. Iudæi vero miracula videntes, non detinuerunt eum apud seipsos; sed omnia egerunt ut a regione eorum eum abiicerent: nihil enim livore, & invidia deterius, nihil inani gloria (4) difficilius, quæ infinita corrumpere consuevit bona. Et quidem Samaritani volebant eum semper secum detinere; ipse autem hoc non sustinuit, sed solum mansit ibi duo-

(1) *Al.* consitas, nec valent erigi &c, (2) *Al. deest* Dei. (3) *Legit clarius Nicolai* singulas regiones Scripturæ, advenientе Iesu plenas, vel fecundas eius adventu. (4) *P. Nicolai legit* molestius.

duobus diebus (1) post hæc; quod subditur: *Et mansit ibi duos dies*. ORIGENES (ut supra.) Non incongrue autem aliquis illud obiiciet, quomodo rogatus Salvator cum Samaritanis manet, qui iussit civitatem Samaritanorum non ingredi. Palam enim quoniam & discipuli eius cum eo ingressi sunt. Ad quod dicendum, quod in viam Gentium pergere est imbui gentili dogmate, & in illo ambulare. Civitatem vero Samaritanorum intrare est acceptare falsam doctrinam recipientium legales, propheticos, evangelicos, & apostolicos sermones. Cum autem deseruerint propriam doctrinam, & venerint ad Iesum, licet cum eis manere. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIV.) Et Iudæi quidem etiam signis visis incorrecti manserunt; hi autem & sine signis multam circa eum fidem demonstraverunt: solum enim verba audierunt: unde sequitur: *Et multo plures crediderunt propter sermonem eius*. Cuius igitur gratia hæc verba non dicunt Evangelistæ? Ut discas quoniam multa magnorum transcurrerunt, a fine vero totum ostenderunt: suasit enim toti civitati per ea quæ dicta sunt. Ubi autem auditores non persuadentur, tunc Evangelistæ coguntur dicere ea quæ dicta sunt, ne quod est ex indevotione auditorum, imputet quis defectui prædicantis. Ipsi autem discipuli Christi iam facti, magistram repulerunt: unde sequitur: *Et mulieri dicebant: Quia iam non propter tuam loquelam credimus: ipsi enim audivimus, & scimus quia hic est vere Salvator mundi*. Vide autem qualiter confestim intellexerunt quod orbem terrarum liberare venerat, & quod ad communem salutem veniens, non debebat in Iudæis suam concludere providentiam, sed ubique seminare sermonem. Dicentes etiam, quod *est Salvator mundi*, ostenderunt quod mundus perditus erat, in magnis malis existens. Et quidem venerunt salvare Prophetæ, & Angeli; sed hic est vere Salvator, qui salutem tribuit, non solum temporaneam, sed æternam. Vide etiam qualiter audientes mulierem dubitanter dicentem, *Numquid hic est Christus?* non dixerunt hi, Quoniam nos suspicamur, sed quoniam *scimus*; & non simpliciter, sed *quoniam hic est vere Salvator mundi*, non quasi unum ex multis Christum confitentes. Solum verba audierunt, & hoc dixerunt quod dicere habebant, si miracula multa, & magna vidissent. ORIGENES (ubi supra.) Ceterum si meminimus prædictorum, non difficile est coniicere quomodo cum repererint verbum sincerum, alias disciplinas relinquunt, quasi dogmatum civitatem, de qua egredientes salutifere credunt. Et puto studiose protulisse Ioannem, cum non dixit: Rogabant eum Samaritani intrare tantum Samariam, vel ingredi civitatem, sed etiam ibi manere. Manet namque Iesus penes deprecantes, & præsertim quoties qui precantur exeunt civitatem, & versus eum veniunt. AUGUSTINUS (tract. XV.) Manet apud eos biduo; hoc est, dat illis duo præcepta caritatis. ORIGENES (ut supra.) Neque enim capaces erant tertiæ diei eius: non enim erant avidi miraculosum quid cernere, quale qui fuerant in Chana Galilææ post triduum cum Iesus convivantes. Initium autem credendi multis fuit mulieris verbum: non enim sic per seipsum verbum (2) conficitur illuminans capientem, velut cum alterius dicto sibi testimonium perhibetur. AUGUSTINUS (tract. eod.) Sic ergo Christum cognoverunt primo per famam, postea per præsentiam; sicut agitur hodie cum eis qui foris sunt, & nondum sunt Christiani: Christus nuntiatur per Christianos amicos: tamquam illa muliere, hoc est Ecclesia, nuntiante ad Christum veniunt; credunt per istam (3) feminam; & multo plures, & firmius (4) in eum credunt, quoniam vere ipse est Salvator mundi. ORIGENES (loc. cit.) Impossibile est namque eamdem circa intellectum fieri passionem videnti, & ei qui per videntem instruitur; magisque est per speciem ambulare quam per fidem: unde hi non solum testimonio hominis, sed ob ipsam quoque veritatem credunt.

(k) a ALCUINUS. Post biduum quod fecit in Samaria, abiit in Galilæam, ubi nu-

(1) *Al.* & post hæc quod subditur. *Forte etiam* & hoc est quod subditur. (2) *Forte melius Nicolai* conspicitur. (3) *Al.* famam. (4) *Al.* in eo.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a AUGUSTINUS tract. XVI. in Ioannem. Ex Alcuino prius notabatur hoc initium usque ad illa verba, quibus præfigebatur Augustinus. *Movet autem nos* &c. Alcuinus nihil tale; sed sic potius ut & Beda. *Confirmatis vere in fide, & caritate Samaritanis, idest Gentibus, revertitur novissimis diebus huius sæculi in patriam, in qua necdum honorem habuit, de qua ipse in hoc loco testatur, quia Propheta in patria sua honorem non habet.*

nutritus fuerat: unde dicitur: *Post duos autem dies exiit inde, & abiit in Galilaeam*. AUGUSTINUS (tract. xvi.) Movet autem nos cur Evangelista dixerit consequenter: *Ipse enim Iesus testimonium perhibuit, quia Propheta in sua patria honorem non habet*. Magis enim videtur attestari potuisse, quod *Propheta in patria sua honorem non habet*, si contemneret pergere in Galilaeam, & in Samaria remansisset. Hoc ego sentio. In Samaria biduum fecit, & crediderunt in eum Samaritani: tot dies fecit in Galilaea, & non crediderunt in eum Galilaei; & propter hoc dixit, quod *Propheta in patria sua honorem non habet*. CHRYSOSTOMUS (hom. xxxiv.) Vel aliter. Ideo hoc adiectum est, quia non in Capharnaum abiit, sed in Galilaeam, & in Chana, ut infra dicetur. Ego enim patriam eum hic aestimo dicere Capharnaum. Quoniam autem non potitus est illic honore, audi eum dicentem Matth. xi. „ Et tu Capharnaum, quae usque ad caelum „ exaltata es, usque ad infernum descen„ des. " Dicit autem hic patriam propriam, in qua videtur plus conversatus. THEOPHYLACTUS. Vel aliter. Quia Dominus exiens de Samaria, venit in Galilaeam, ne aliquis dubitaret, & quaereret qua de causa non semper in Galilaea maneret, dicit, quod propter hoc non manebat in Galilaea, quia nullum ibidem recipiebat honorem; quod ipse testatus est dicens: *Quia Propheta in sua patria non habet honorem*. ORIGENES (ubi supra.) Perscrutanda est autem huius dicti sententia. Patria siquidem Prophetarum in Iudaea erat, & est non ignotum quod honorem a Iudaeis nequaquam sunt consecuti, iuxta illud Matth. xxiii. „ Quemnam Prophetarum non per„ secuti sunt patres vestri? " Miranda etiam occurrit huius decreti veracitas, cum pervenerit non tantum ad sanctos Prophetas vilipensos a propriis, & ipsum Dominum nostrum, sed protensa sit etiam in quosdam prophetiae sequaces contemptos a suis civibus, & ad mortem deductos. CHRYSOSTOMUS (homil. xxxiv. in Ioan.) Quid igitur? Nonne videmus & apud suos multos in admirationem deductos? Ita quidem, sed ab his quae raro contingunt non oportet talia pronuntiari. Sed & si in propria patria aliqui honorantur, multo magis in aliena. Consuetudo enim facile homines contemptibiles facere consuevit. Quando igitur venit in Galilaeam, susceperunt eum Galilaei: unde sequitur: *Cum ergo venisset in Galilaeam, exceperunt eum Galilaei*. Vides quoniam qui mali dicebantur, hi maxime ad Christum accedere inveniuntur. Nam propter Galilaeos dicitur infra vii. *Interroga, & vide, quoniam Propheta ex Galilaea non surrexit*. Propter Samaritanos autem improperabant ei infra viii. *Samaritanus es, & daemonium habes*. Sed ecce Samaritani, & Galilaei credunt in confusionem Iudaeorum. Inveniuntur autem & Galilaei Samaritanis meliores: nam illi quidem mulieris crediderunt verbis; hi vero videntes signa quae faciebat: unde sequitur: *Cum omnia vidissent, quae fecerat Hierosolymis in die festo*. ORIGENES (in Ioan. ut supra.) Quod enim Dominus eiicit de templo vendentes oves, & boves, tam grande reperitur ut his moti Galilaei reciperent Dominum, considerantes, mirantesque maiestatem eius: non enim minor potentia eius ostenditur in his quam ut caeci videant, audiantque surdi. AEstimo vero nec haec sola ipsum tunc fecisse, sed & alia signa. BEDA. Sed unde data est eis videndi occasio, ostendit subdens: *Et ipsi enim venerant ad diem festum*. Mystice autem intimatur quod, Gentibus in fide a duobus praeceptis caritatis consolidatis, Christus circa fines mundi revertetur ad patriam, idest ad Iudaeos. ORIGENES (tomo xiv. in Ioan.) Expedit autem Galilaeum, idest transmigrantem, festare Hierosolymis, ubi est templum Dei, & videre singula quae peragit ibi Iesus. Hoc enim est principium, ut Galilaei recipiant Dei Filium euntem ad ipsos; alioquin vel non recepissent illum, vel etiam ipse nondum ipsis praeparatis ad eius receptionem adeo prope venisset ad eos.

(I) CHRYSOSTOMUS (hom. xxxiv.) Primo quidem Dominus, ut supra dictum est, in Chana Galilaeae venerat vocatus ad nuptias; nunc autem ad eos vadit, ut magis eos attrahat, sponte ad eos veniens, propria patria dimissa, & ut fidem a priori miraculo in eis (1) initiatam fortiorem faceret propter suam praesentiam. AUGUSTINUS (tract. xvi.) Ibi enim quando aquam in vinum convertit, crediderunt in eum discipuli eius: & utique plena domus erat turbis convivantium, & factum est tam magnum miraculum, & non crediderunt nisi discipuli eius: & ideo hanc civitatem modo repetivit, scilicet ut qui per priora non crediderant, modo credant. THEOPHYLACTUS. Rememorat autem

(1) *Al.* invitatam.

tem nobis Evangelista miraculum perpetratum in Chana Galilææ de aqua conversa in vinum, ut augeret Christi præconium: quia Galilæi non solum propter miracula Hierosolymis facta, sed & propter ea quæ apud ipsos facta erant, receperunt Iesum; simulque ut ostenderet quod Regulus credidit propter miraculum in Chana perpetratum, quamvis eius non perfecte cognoverit dignitatem: unde sequitur: *Et erat quidam Regulus, cuius filius infirmabatur Capharnaum*. ORIGENES (tom. XIV. in Ioan.) Putabit autem aliquis Regis Herodis hunc esse Regulum: & aliquis asserit hunc esse de familia Cæsaris, exercentem tunc temporis aliquid in Iudæa: neque enim dicitur, quod Iudæus fuerit. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Regulus autem dicitur aut quasi generis existens regalis, aut dignitatem aliquam principatus habens, (1) aut quia sic vocabatur. Igitur quidam hunc eumdem esse existimant Centurionem, qui est apud Matthæum. Ostenditur autem alius esse ab eo: nam ille quidem Christum volentem ire ad suam domum, rogat remanere; hic autem & nihil tale promittentem ad domum trahit: & ille quidem ad Iesum de monte descendentem Capharnaum intravit; hic autem ad Iesum in Chana venientem accessit: & illius quidem puer a paralysi detinebatur; huius autem filius a febre. De hoc ergo Regulo subditur: *Hic cum audisset quod Iesus adveniret a Iudæa in Galilæam, abiit ad eum, & rogabat eum ut descenderet, & sanaret filium eius: incipiebat enim mori*. AUGUSTINUS (tract. XVI. in Ioan.) Qui rogabat, nonne credebat? Quid a me expectas audire? Dominum interroga quid de illo senserit: sequitur enim: *Dixit ergo Iesus ad eum: Nisi signa, & prodigia videritis, non creditis*. Arguit hominem in fide tepidum, aut frigidum, aut omnino nullius fidei; sed tentare cupientem de sanitate filii sui, qualis esset Christus, quid esset, quantum posset. Prodigium quidem appellatum est, quasi porrodicium, quod porro dicat, porro significet, & futurum aliquid portendat. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. IV. cap. x.) Adeo autem Dominus supra omnia mutabilia vult mentem credentis attollere, ut nec ipsa miracula, quæ, quamvis divinitus, de mutabilitate corporum fiunt, a fidelibus quæri velit. GREGORIUS (homil. XXVIII. in Evang.) Sed mementote etiam quæ petiit; & aperte agnoscetis quia in fide dubitavit. Poposcit namque ut descenderet, & sanaret filium eius: unde sequitur: *Dicit ad eum Regulus: Domine, descende priusquam moriatur filius meus*. Minus itaque in illum credidit quem non putavit posse salutem dare, nisi præsens esset & corpore. CHRYSOSTOMUS (homil. XXXIV. in Ioan.) Audi etiam qualiter adhuc terrene Christum trahit, quasi non posset eum post mortem suscitare. Si autem non credens venit, & rogavit, nil mirabile. Consueverunt enim patres ex multo amore non solum medicis loqui de quibus confidunt, sed de quibus non confidunt, nihil volentes prætermittere eorum quæ ad salutem pertinent filiorum. Si tamen valde crederet Christi virtutem, non neglexisset etiam in Iudæam ire. GREGORIUS (homil. ead.) Sed Dominus qui rogatur ut vadat, quia non desit ubi invitatur, indicat: solo iussu salutem reddidit, qui voluntate omnia creavit: unde sequitur: *Dicit ei Iesus: Vade, filius tuus vivit*. Hic superbia nostra retunditur, qui in hominibus non naturam, qua ad imaginem Dei facti sunt, sed honores, & divitias veneramur. Redemptor vero noster, ut ostenderet quoniam quæ alta sunt hominibus, sanctis despicienda sunt, & quę despicienda sunt hominibus, despicienda non sunt sanctis, ad filium Reguli ire noluit, ad servum Centurionis ire paratus fuit. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Vel aliter. Illic quidem fides confirmata erat; idcirco & promisit ire, ut discamus viri devotionem: hic autem adhuc imperfectus erat, & nondum noverat manifeste quod absens curare poterat: unde ex hoc quod non accedit Iesus, hoc addiscit: sequitur enim: *Credidit homo sermoni, quem dixit ei Iesus & ibat*; non tamen integre, neque sane. ORIGENES (tom. XIV. in Ioan.) Ostenditur autem eius dignitas, & officium ex hoc quod servientes illi occurrunt: unde sequitur: *Iam autem eo descendente servi occurrerunt ei, & nuntiaverunt ei, dicentes, quia filius eius viveret*. CHRYSOSTOMUS (homil. ead.) Qui quidem obviaverunt, non ut annuntiarent solum, sed quasi æstimantes de reliquo superfluam esse Christi præsentiam, quem credebant accedere. Quod autem Regulus non integre credidit, neque sane, ostenditur ex hoc quod sequitur: *Interrogabat ergo horam ab eis in qua melius habuerat*. Volebat enim scire utrum casu, vel ex præcepto Christi hoc factum esset. Sequitur: *Et dixerunt ei, quia heri hora septima reliquit eum*

(1) P. *Nicolaius habet* ob quam sic vocabatur.

eum febris. Vide qualiter miraculum manifestum est: non enim simpliciter, neque ut contingit, a periculo liberatus est; sed repente, & simul: ut appareat non esse ex naturæ consequentia quod fiebat, sed ex actione Christi: unde sequitur: *Cognovit ergo pater quia illa hora erat in qua dixit ei Iesus, Filius tuus vivit: & credidit ipse, & domus eius tota.* AUGUSTINUS (tract. XVI.) Si ergo propterea credidit, quia nuntiatum est ei quod filius eius esset sanus, & comparavit horam nuntiantium horæ prænuntiantis, quando rogabat, nondum credebat. BEDA. Unde datur intelligi, & in fide gradus esse, sicut & in aliis virtutibus, quibus est initium, incrementum, atque perfectio. Huius ergo fides initium habuit cum filii salutem petiit; incrementum dum credidit sermoni Domini dicentis, *Filius tuus vivit*; deinde perfectionem obtinuit nuntiantibus servis. AUGUSTINUS (tract. eod.) Ad solum sermonem crediderunt plures Samaritani; ad illum miraculum sola illa domus credidit ubi est factum: unde sub. dit Evangelista: *Hoc iterum secundum signum fecit Iesus, cum venisset a Iudæa in Galilæam.* CHRYSOSTOMUS (hom. XXXV.) Non sine cautela adiecit, sed ostendens quoniam secundo signo facto, nondum (1) ad perfectionem Samaritanorum nullum signum videntium Iudæi pervenerunt. ORIGENES (tom. XVIII. in Ioan.) Amphibologiam autem continet præsens dictum: uno enim modo denotat quod Iesus veniendo a Iudæa in Galilæam, duo fecit miracula; quorum secundum est factum erga filium Reguli: alio modo sic: duobus existentibus signis quæ Iesus in Galilæa exercuit, secundum egit veniens a Iudæa in Galilæam; & hic sensus verus est. Mystice autem per hoc quod Iesus bis in Galilæam accedit, binus Salvatoris adventus in mundum ostenditur: primus quidem misericordiæ, ut vino facto convivas exhilaret; secundus vero ut filium Reguli ad mortem pene deductum suscitet, idest populum Iudæorum, qui post plenitudinem Gentium accedet salvandus in fine. Magnus autem Rex Regum est qui constitutus est a Deo in monte Sion sancto eius: huius qui viderunt diem, & gavisi sunt, Reguli dinoscuntur. Arbitramur igitur Regulum esse Abraham, ægrotum vero filium eius, Israeliticum genus debilitatum erga cultum divinum; & ideo incaluit ignitis spiculis inimici, ut proinde febrire censeatur. Apparet autem quod præcedentibus sanctis, postquam carnis exuerunt amictum, populus fuit curæ: unde legitur in Machabæis Lib. II. cap. XV. post mortem Hieremiæ: „ Hic est Hieremias „ Propheta Dei, qui plurimum orat pro „ populo.“ Abraham igitur obsecrat adiuvari a Salvatore populum infirmum. Et quidem potestatis verbum de Chana prodit, ubi dictum est, *Filius tuus vivit*; sed verbi efficacia in Capharnaum agitur, nam ibi filius Reguli curatus est, quasi in agro consolationis morans; quod significat genus quoddam debilium, non tamen omnino fructibus privatorum. Illud autem, *Nisi signa, & prodigia videritis, non creditis*, dictum illi, refertur ad multitudinem filiorum suorum, & ad ipsum quodammodo: sicut enim Ioannes expectabat datum sibi signum, scilicet *Super quem videris Spiritum descendentem*; sic & præmortui sancti adventum Christi in carnem & signis, & prodigiis manifestandum expectabant. Habebat autem hic Regulus non solum filium, sed etiam servos; per quos significatur materies quædam minus bene, & infirme credentium. Nec a casu hora septima deserit filium febris: nam septenarius numerus est quietis. ALCUINUS. Vel quia per septiformem Spiritum est omnis remissio peccatorum: septenarius enim in tria, & quatuor divisus significat sanctam Trinitatem, in quatuor anni temporibus, in quatuor mundi partibus, in quatuor elementis. ORIGENES (tom. XVIII. in Ioan.) Possunt quoque significari duo adventus Christi verbi ad animam: primus quidem ex facto vino præbens animæ gaudium spiritualis convivii; secundus vero omnes languoris, ac mortis reliquias amputans. THEOPHYLACTUS. Regulus autem est omnis homo: non solum quia Regi universorum propinquus existit secundum animam, sed quia & ipse super omnia principatum sumpsit; cuius filius, idest mens, febricitat voluptatibus pravis, & desideriis. Accedit autem ad Iesum, & deprecatur ut descendat; idest, ut condescensu misericordiæ utatur, & parcat peccatis, priusquam a voluptatum infirmitate mortificetur. Sed Dominus dicit, *Vade*; idest, profectum continuum circa bonum ostendas, & tunc filius tuus vivet; si autem ambulare cessaveris, mortificabitur tibi intellectus circa boni operationem.

(1) *Al.* ad altitudinem Samaritanorum.

CAPUT V.

(a) POst hæc erat dies festus Iudæorum, & ascendit Iesus Hierosolymam. Est autem Hierosolymis probatica piscina, quæ cognominatur Hebraice Bethsaida, quinque porticus habens. In his iacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum. Angelus autem Domini descendebat secundum tempus in piscinam, & movebatur aqua. Et qui prior descendisset in piscinam post motionem aquæ, sanus fiebat a quacumque detinebatur infirmitate. Erat autem quidam homo ibi triginta & octo annos habens in infirmitate sua. Hunc cum vidisset Iesus iacentem, & cognovisset quia iam multum tempus haberet, dicit ei, Vis sanus fieri? Respondit ei languidus: Domine, hominem non habeo, ut cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam. Dum venio enim ego, alius ante me descendit. Dicit ei Iesus: Surge, tolle grabatum tuum, & ambula. Et statim sanus factus est homo ille, & sustulit grabatum suum, & ambulabat. Erat autem sabbatum in die illo. Dicebant ergo Iudæi illi qui sanatus fuerat: Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum. Respondit eis: Qui me sanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, & ambula. Interrogaverunt ergo eum: Quis est ille homo qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum, & ambula? Is autem qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset. Iesus enim declinavit a turba constituta in loco.

(b) Postea invenit eum Iesus in templo, & dixit illi: Ecce sanus factus es: iam noli amplius peccare, ne deterius tibi aliquid contingat. Abiit ille homo, & nuntiavit Iudæis, quia Iesus esset qui fecit eum sanum. Propterea persequebantur Iudæi Iesum, quia hæc faciebat in sabbato. Iesus autem respondit eis: Pater meus usque modo operatur, & ego operor. Propterea ergo magis quærebant eum Iudæi interficere, quia non solum solvebat sabbatum, sed & Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo.

(c) Respondit itaque Iesus, & dixit eis: Amen amen dico vobis: non potest Filius a se facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem: quæcumque enim ille fecerit, hæc & Filius similiter facit: Pater enim diligit Filium, & omnia demonstrat ei quæ ipse facit, & maiora his demonstrabit ei opera, ut vos miremini.

(d) Sicut enim Pater suscitat mortuos, & vivificat, sic & Filius quos vult vivificat. Neque enim Pater iudicat quemquam; sed omne iudicium dedit Filio, ut omnes honorificent Filium sicut honorificant Patrem. Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem qui misit illum.

(e) Amen amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam; & in iudicium non venit, sed transiet a morte in vitam.

(f) Amen amen dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei, & qui audierint, vivent. Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & Filio habere vitam in semetipso.

(g) Et potestatem dedit ei iudicium facere, quia Filius hominis est. Nolite mirari hoc: quia venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei, & procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ, qui vero mala egerunt in resurrectionem iudicii.

(h) Non possum ego a meipso facere quidquam, sed sicut audio, iudico; & iudicium meum iustum est: quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me Patris.

(i) Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum. Alius est qui testimonium perhibet de me; & scio quia verum est testimonium eius

ius quod perhibet de me. Vos misistis ad Ioannem, & testimonium perhibuit veritati. Ego autem non ab homine testimonium accipio; sed hæc dico, ut vos salvi sitis. Ille erat lucerna ardens, & lucens. Vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius. Ego autem habeo testimonium maius Ioanne: opera enim quæ dedit mihi Pater ut perficiam ea, ipsa opera quæ ego facio, testimonium perhibent de me, quia Pater misit me. Et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit de me, Neque vocem eius umquam audistis, neque speciem eius vidistis. Et verbum eius non habetis in vobis manens, quia quem misit ille, huic vos non creditis. Scrutamini Scripturas: quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere: & illæ sunt quæ testimonium perhibent de me. Et non vultis venire ad me, ut vitam habeatis.

(k) Claritatem ab hominibus non accipio; sed cognovi vos, quia dilectionem Dei non habetis in vobis. Ego veni in nomine Patris mei, & non accepistis me. Si alius venerit in nomine suo, illum accipietis. Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis, & gloriam quæ a solo Deo est non quæritis? Nolite putare quia ego accusaturus sim vos apud Patrem. Est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis. Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi: de me enim ille scripsit. Si autem illius litteris non creditis, quomodo verbis meis credetis?

(a) AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. IV. cap. x.) Post miraculum in Galilæa factum, inde Hierosolymam redit: unde dicitur: *Post hæc erat dies festus Iudæorum, & ascendit Iesus Hierosolymam*. CHRYSOSTOMUS (hom. xxxv.) Mihi videtur quod erat dies festus pentecostes. Ascendit autem Iesus Hierosolymam semper in diebus festis, ut cum eis dies festos faciens non videatur legi contrarius; & ob hoc multitudinem simplicem per signa, & doctrinam attrahat: maxime enim in diebus festis hi qui iuxta positi erant, concurrebant.

Sequitur: *Est autem Hierosolymis probatica piscina, quæ cognominatur Hebraice Bethsaida, quinque porticus habens*. ALCUINUS. Probaton Græce, ovis dicitur: probatica ergo piscina (1) pecuaria dicitur, ubi sacerdotes cadavera hostiarum abluebant. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Decebat quidem baptisma dari peccata purgans, cuius imago præscripta fuit in piscina, & in aliis pluribus. Et primum quidem dedit Deus aquam expurgantem corporum sordes, & inquinationes, non existentes, sed opinatas, puta ea (2) quæ a funere, & quæ a lepra, & quæ ab aliis talibus; deinde infirmitates diversas (3) per aquas facit solvi: unde sequitur: *In his iacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum expectantium aquæ motum*. Volens enim Deus propinquius adducere ad baptismi donum, non adhuc inquinamenta solum mundat, sed etiam ægritudines sanat: sicut enim ministri qui prope Regem sunt, his qui sunt a longe clariores sunt; ita & in figuris fit. Non autem simpliciter sanabat aquarum natura, semper enim hoc fieret, sed in Angeli descensione: unde sequitur: *Angelus autem Domini descendebat secundum tempus in piscinam, & movebatur aqua*. Sic enim & in baptizatis non simpliciter aqua operatur; sed cum Spiritus sancti acceperit gratiam, tunc omnia solvit peccata. Angelus enim descendens turbabat aquam, & sanativam imponebat virtutem, ut discant Iudæi quoniam multo magis Angelorum Dominus omnes ægritudines animæ sanare potest. Sed tunc quidem infirmitas impedimentum volenti curari fiebat: subditur enim: *Et qui prior descendisset in piscinam post motionem aquæ, sanus fiebat a quacumque detinebatur infirmitate*. Nunc autem unusquisque accedere potest: non enim Angelus est qui turbat aquam, sed Angelorum Dominus, qui omnia operatur. Sed etsi orbis terrarum universus veniat, gratia non consumitur, sed similis manet: sicut enim solares radii per unamquamque illuminant diem, & non consumuntur, neque a multa largitione minor fit solis lux; ita & multo amplius Spiritus sancti actio in nullo minuitur a multitudine eorum qui potiuntur ea. Hoc autem fiebat, scilicet ut unus tantum post motionem aquæ sanaretur, ut qui didi-

(1) Al. peculiaris. (2) Al. quæ a morbo. (3) Al. per quas.

didicerant quoniam in aqua ægritudines corporis sanabantur, in hoc per multum tempus exercitati, facile crederent quod & ægritudines animæ aqua sanare potest. AUGUSTINUS (tract. XVII.) Plus est autem quod Christus vitia sanavit animarum quam quod sanavit languores corporum mortuorum. Sed quia ipsa anima non eum noverat, a quo sananda erat, & oculos habebat in carne, unde facta corporalia videret, & nondum habebat in corde, unde Deum latenter cognosceret; fecit quod videri poterat, ut sanaretur unde videri non poterat. Ingressus est locum ubi iacebat multitudo languentium, de quibus elegit unum ut sanaret, de quo subditur: *Erat autem quidam homo ibi triginta & octo annos habens in infirmitate sua*. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXVI.) Non autem confestim eum a principio sanavit, sed primum eum familiarem sibi fecit, per interrogationem futuræ fidei faciens viam. Non autem expetit fidem, ut in cæcis fecit, dicens Matth. IX. „ Creditis quia possum hoc facere ? " quia hic nondum noverat eum manifeste quis esset. Nam alii quidem ex aliis eius virtutem cognoscentes, convenienter hæc audiebant; alii vero nondum eum cognoscentes, sed per signa eum cognituri, post miracula requiruntur de fide: unde sequitur: *Hunc cum vidisset Iesus iacentem, & cognovisset quia multum iam tempus haberet, dicit ei, Vis sanus fieri?* Non hoc quærit, ut discat (hoc enim superfluum esset) sed ut ostenderet illius patientiam, qui triginta & octo annos habens, per unumquemque annum eripi ab ægritudine expectans, assidebat, & non desistebat; & ut cognoscamus propter quam causam dimittens alios, ad hunc venit. Et non dicit, Vis, te curabo? nondum enim aliquid magnum imaginabatur ille de Christo. Non autem turbatus est ad interrogationem, neque dixit, Iniuriari mihi venisti, quando interrogas si volo sanus fieri; sed mansuete respondet: sequitur enim: *Respondit ei languidus: Domine, hominem non habeo, ut cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam: dum venio enim ego, alius ante me descendit*. Non noverat quis esset qui interrogabat, neque quod curaturus esset eum; opinabatur autem fortasse utilem sibi fore Christum ad mittendum eum in aquam. Sed Christus ostendit quod verbo omnia potest facere: unde sequitur: *Dicit ei Iesus: Surge, tolle grabatum tuum, & ambula*. AUGUSTINUS (ubi supra.) Tria dixit; sed *surge*, non operis imperium fuit, sed operatio sanitatis; sano autem duo imperavit: *Tolle grabatum tuum, & ambula*. CHRYSOSTOMUS (homil. XXXVI. in Ioan.) Intuere divinæ sapientiæ superabundantiam. Non solum sanat, sed & lectum portare iubet, ut & credibile faceret miraculum, & nullus existimet phantasiam esse quod factum est. Non enim, nisi certissime, & vehementer compacta essent membra, lectulum ferre possent. Audiens autem languidus quoniam cum potestate, & velut iubens dixit, *Surge, tolle grabatum tuum*, non derisit dicens: Angelus descendit, & turbat aquam, & solum unum curat; tu autem homo existens ex solo præcepto speras te magis Angelis posse? Sed audivit, & non discredidit ei qui iussit, & sanus factus est: unde sequitur: *Et statim sanus factus est homo, & sustulit grabatum suum, & ambulabat*. BEDA. Multum quippe inter sanationem Domini, & quæ a medicis infertur, distare probatur: hæc videlicet voce iubentis, & mox impletur; illa vero per multa temporis intervalla aliquoties perficitur. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXVI.) Igitur mirabile quidem est hoc; quæ autem sequentur multo maiora erunt: nam in initio quidem nullo molestante suaderi non ita mirabile est, sicut quod post insanientibus Iudæis, & accusantibus, Christo obedivit, ut ostendit Evangelista consequenter, dicens: *Erat autem sabbatum in illo die. Dicunt ergo Iudæi illi qui sanatus fuerat: Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum*. AUGUSTINUS (tract. XVII.) Non calumniabantur Domino, quia sanum fecerat sabbato, (1) quia eis respondere posset, quia si cuiusquam iumentum in puteum cecidisset, utique die sabbati erueret illud, & salvaret: sed ei qui portabat grabatum suum; quasi dicant: Si sanitas non erat differenda, numquid & opus fuerat imperandum? Sed ille auctorem sanitatis suæ obiiciebat calumniatoribus: unde sequitur: *Respondit eis: Qui me sanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, & ambula*; quasi dicat: Quare non acciperem iussionem a quo acceperam sanitatem? CHRYSOSTOMUS (hom. XXXVI.) Nimirum si malignari vellet, poterat dicere: Si crimen est, accusate eum qui iussit, & deponam lectulum; sed & curationem utique occultasset: etenim sciebat (2) non ita eos id reprehendere ex sabbati solutione, sicut

(1) *Al.* quasi. (2) *Al.* non ita eos esse morsos ex sabbati solutione &c.

ſcut ex infirmitatis ſanatione. Sed neque hoc occultavit, neque veniam petiit; ſed clara voce beneficium confeſſus eſt. Illi vero maligne interrogaverunt: unde ſubditur: *Interrogaverunt ergo eum: Quis eſt ille homo qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum, & ambula?* Non dicunt, Quis eſt qui fecit te ſanum? ſed in medium inducunt id quod tranſgreſſio æſtimabatur. Sequitur: *Is autem qui ſanus fuerat effectus neſciebat quis eſſet. Ieſus autem declinavit a turba conſtituta in loco.* Et primum quidem ut eo abſente teſtimonium inſuſpicabile fieret: qui enim adeptus fuerat ſanitatem, idoneus erat beneficii teſtis: demum ut non plus faceret furorem illorum accendi. Solus enim viſus eius eui invidetur, non parvam invidentibus immittit ſcintillam. Propterea diſcedens permiſit ab ipſis ſuum factum examinari. Quidam æſtimant hunc paralyticum eſſe eum qui in Matthæo poſitus eſt; ſed non eſt: ille enim multos habebat ſui curam habentes, & eum ferentes; hic autem nullum. Sed & locus utrorumque diverſus eſt. AUGUSTINUS (tract. XVII.) Si quidem mediocri corde, & humano ingenio conſideremus hoc miraculum facientem, (1) quod ad poteſtatem pertinet, non magnum aliquid fecit, & quod ad benignitatem, parum fecit. Tot iacebant, & unus curatus eſt, cum poſſet uno verbo omnes erigere. Quid ergo intelligendum eſt, niſi quia poteſtas illa, & bonitas magis agebat quid animæ in factis eius pro ſalute ſempiterna intelligerent, quam quid pro temporali ſalute (2) corpora mererentur? In illis enim factis quicquid temporaliter ſanatum eſt, in membris mortalibus in fine defecit; anima quæ credidit, ad vitam æternam tranſitum fecit. Piſcina iſta, & aqua illa populum mihi videtur ſignificaſſe Iudæorum: ſignificari enim populus nomine aquarum, aperte nobis indicat Apocalypſis Ioannis. BEDA (in v. cap. Ioan.) Bene autem piſcina probatica fuiſſe deſcribitur. Ille enim populus ovis nomine ſignificatur, ſecundum illud Pſalmi XCIV. „ Nos „ populus tuus, & oves gregia tui. “ AUGUSTINUS (tract. XVII.) Aqua ergo illa, ideſt populus ille, quinque libris Moyſi tamquam quinque porticibus claudebatur; ſed illi libri prodebant languidos, non ſanabant: lex enim peccatores convincebat, non abſolvebat. BEDA. Denique multa genera languentium in eadem (3) iacuerunt; cæci ſcilicet qui ſcientiæ lumine carent; claudi, qui ad ea quæ iubentur implenda, vires non habent; aridi, qui ſupernæ dilectionis pinguedine carent. AUGUSTINUS (tract. XVII.) Venit autem Chriſtus ad populum Iudæorum, & faciendo magna, docendo utilia, turbavit peccatores, ideſt aquam, præſentia ſua, & excitavit ad paſſionem ſuam. Sed latens turbavit: „ ſi enim cognoviſſent, numquam „ gloriæ Dominum crucifixiſſent: “ I. Corinth. II. Subito enim videbatur aqua turbata, & a quo turbabatur non videbatur. Deſcendere ergo in aquam turbatam, hoc eſt humiliter credere in Domini paſſionem. Ibi ſanabatur unus, ſignificans Eccleſiæ unitatem; poſtea quiſquis (4) veniret non ſanabatur: quia quiſquis præter unitatem fuerit, ſanari non poterit. Væ illis qui oderunt unitatem, & partem ſibi faciunt in hominibus. Habebat autem triginta & octo annos in infirmitate qui ſanatus eſt: hic enim numerus ad languorem pertinet magis quam ad ſanitatem. Quadragenarius enim numerus ſacratus nobis in quadam perfectione commendatur: quia lex in decem præceptis data eſt, & prædicanda erat per totum mundum, qui quatuor partibus commendatur: denarius autem per quatuor multiplicatus ad quadragenarium pervenit. Vel quia per Evangelium, quod quatuor libros habet, impletur lex. Si ergo quadragenarius numerus habet perfectionem legis, & lex non impletur niſi in gemino præcepto caritatis, quid miraris, quia languebat qui quadraginta, minus duos, habebat? Neceſſarius erat illi homo ad ſanitatem; ſed homo ille qui & Deus eſt: & quia illum iacentem duobus minus invenit, (5) duo quædam iubendo, quod minus erat implevit. In duobus enim Domini iuſſis duo præcepta ſignificata ſunt caritatis. Dei dilectio prior eſt ordine præcipiendi, proximi autem dilectio prior eſt ordine faciendi. Dicit ergo, *Tolle grabatum tuum*; quaſi diceret: Cum eſſes languidus, portabat te proximus tuus: ſanus factus es, porta proximum tuum. Dicit etiam, *Ambula*. Sed quo iter agis niſi ad Dominum Deum tuum? BEDA (cap. v. num. 30.) Quid enim eſt dicere, *Surge, & ambula*, niſi a torpore, & ignavia, in quibus prius iacebas, erigere, & in bonis operibus proficere ſtude? *Tolle grabatum tuum*, ideſt proximum tuum, a quo portaris, & ipſe patienter to-

(1) *Al.* quod ad pietatem pertingit, non magnum &c. (2) *Al.* corporis. (3) *Al.* iacuerunt. (4) *Al.* venerit. (5) *Al.* quia duo quædam.

tolera. AUGUSTINUS (tract. XVII.) Porta ergo eum cum quo ambulas, ut ad eum pervenias cum quo manere desideras. Ille autem nondum Iesum noverat, quia & nos credimus in eum, quem non videmus: & ut non videatur declinat a turba. Quadam solitudine intentionis videtur Deus: turba strepitum habet; visio ista secretum desiderat.

(b) CHRYSOSTOMUS (hom. XXXVII. in Ioan.) Curatus homo non secessit ad nundinas, neque voluptati, aut vanæ gloriæ dedit seipsum; sed in templo conversabatur, quod maxime religionis est signum: unde dicitur: *Postea invenit eum Iesus in templo*. AUGUSTINUS (tract. XVII.) Dominus quidem Iesus & in turba eum videbat, & in templo. Ille autem languidus Iesum in turba non agnoscit, in templo agnoscit in loco sacrato. ALCUINUS. Quia si gratiam conditoris cognoscere volumus, & ad eius visionem venire, fugienda est turba cogitationum, & affectuum pravorum, declinanda sunt pravorum conventicula, fugiendum est ad templum, ut nosipsos templum Dei studeamus facere, quos Deus invisere, & in quibus manere dignetur.

Sequitur: *Et dixit illi: Ecce sanus factus es: iam noli amplius peccare, ne deterius tibi aliquid contingat*. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXVII.) Ubi prius discimus quod ex peccatis ei nata est hæc ægritudo: quia enim sæpius animam in nobis ægrotantem insensibiliter habemus, corpus autem, & si parvam susceperit læsionem, omne (1) facimus studium, ut ab infirmitate liberemur; propterea Deus punit corpus pro his quæ anima deliquit: secundo vero quod verus est gehennæ sermo: tertio quod longum est, & infinitum supplicium. Dicunt enim quidam: Numquid quia in brevi temporis momento adulteratus sum, immortaliter crucior? Vide quod hic tanto tempore pro peccatis cruciabatur: non enim temporis mensura peccata iudicantur, sed ipsa delictorum natura. Cum his autem & illud discimus, quod si gravem sustineamus pœnam pro prioribus peccatis, deinde in eadem inciderimus, graviora patiemur; & hoc decenter: qui enim neque supplicio factus est melior, ut insensibilis de reliquo, & contemptor, ad maius ducetur tormentum. Si autem hic non omnes pro peccatis torquentur, non confidamus: nihil enim nos hic pati pro peccatis signum est maioris illic futuri supplicii. Non autem omnes ægritudines sunt ex peccatis, sed plures. Quædam enim & a pigritia fiunt, quædam propter probationem, sicut in Iob. Sed propter quid paralytico huic Christus de peccatis mentionem facit? Quidam huic paralytico detrahentes, dicunt eum Christi fuisse accusatorem, & propter hoc hæc audisse; quid igitur dicent de paralytico qui est apud Matthæum cap. IX.? etenim & illi dictum est: „Dimittuntur tibi peccata tua." Neque etiam Christus hunc incusat de præteritis, sed ad futurum eum munit solum. Alios igitur curans, peccatorum non meminit: quia his paralyticis ex peccatis ægritudines sunt factæ, aliis autem ex infirmitate naturali. Vel per hos reliquos omnes admonet. Cum his autem & illud est dicere, quoniam multam vidit inesse animæ huius patientiam, & ut valentem suscipere admonitinem eum admonet. Tribuit autem signum ei propriæ deitatis: dicendo enim, *Non amplius pecces*, ostendit se scire omnia quæ ab eo facta erant delicta. AUGUSTINUS (tract. XVII.) Nunc autem ille, postea quam vidit Iesum, & cognovit eum auctorem salutis suæ, non fuit piger in evangelizando quem viderat: unde sequitur: *Abiit ille homo, & nuntiavit Iudæis quia Iesus erat qui fecit eum sanum*. CHRYSOSTOMUS (homil. XXXVII. in Ioan.) Non ita insensibilis erat ut post tantum beneficium, & admonitionem maligna mente hoc dicat. Si enim detrahere vellet, sanitatem tacens, transgressionem dixisset; sed hoc non fecit: non enim dixit, quoniam Iesus est qui dixit, *Tolle grabatum tuum*, quod videbatur Iudæis crimen esse; sed dixit: Quoniam Iesus est qui me sanum fecit. AUGUSTINUS (tract. XVIII.) Sic igitur ille annuntiabat, & illi insaniebant: unde sequitur: *Propterea persequebantur Iudæi Iesum, quia hoc faciebat in sabbato*. Manifestum enim opus corporale factum erat ante oculos Iudæorum, non sanitas corporis, sed deportatio grabati, quæ non videbatur ita necessaria quemadmodum sanitas. Aperte ergo dicit Dominus, sacramentum sabbati, & signum observandi unius diei ad tempus datum esse Iudæis; impletionem vero ipsam sacramenti in illo venisse, (2) cum sequitur: *Iesus autem respon-*

(1) *Al.* facit. (2) *Al.* consequitur. *Nicolai* unde sequitur.

respondit eis : Pater meus usque modo operatur , & ego operor, *a* quasi dicat: Nolite putare quia sabbato ita requievit Pater meus ut ex illo non operetur; sed sicut ipse nunc operatur sine labore, operor & ego. Sed ideo dictum est, Deum requievisse, quia iam creaturam nullam condebat postquam perfecta sunt omnia. Quietem vero propterea appellavit Scriptura, ut nos admoneret post bona opera quieturos. Et sicut Deus postquam fecit hominem ad imaginem & similitudinem suam, & perfecit omnia opera sua bona valde, requievit septimo die; sic & tibi requiem non speres, nisi cum redieris ad similitudinem in qua factus es, quam peccato perdidisti, & nisi cum bona feceris operatus. AUGUSTINUS IV. super Genesim ad litteram (cap. I.) Dici ergo probabiliter potest, ad servandum sabbatum Iudaeis fuisse praeceptum in umbra futuri, quae spiritualem requiem significaret; quam Deus exemplo quietis suae fidelibus bona opera facientibus arcana significatione pollicebatur. AUGUSTINUS super Ioannem *b*. Erit enim sabbatum huius saeculi cum transierint sex aetates, quasi sex dies saeculi: tunc enim ventura est requies, quae promittitur sanctis. AUGUSTINUS IV. super Genes. ad litteram *c* (cap. XII.) Cuius etiam quietis ipse Dominus Iesus mysterium sua sepultura confirmavit: ipso quippe die sabbati requievit in sepulcro, postquam sexto die consummavit opera sua, quando ait infra XIX. *Consummatum est*. Quid ergo mirum si Deus istum diem, quo erat Christus in sepultura quieturus, volens etiam hoc modo praenuntiare, ab operibus suis in uno die requievit, deinceps operaturus ordinem saeculorum? *d* Potest etiam intelligi, Deum requievisse a condendis generibus creaturae, quia ultra iam non condidit aliqua genera nova. Deinceps autem usque nunc, & ultra operatur eorumdem generum administrationem, quae tunc instituta sunt, non ut ipso saltem die septimo potentia eius a caeli, & terrae, omniumque rerum quas condiderat gubernatione cessaret; alioquin continuo dilaberentur; creatoris namque potentia causa est subsistendi omni creaturae; quae ab eis quae creata sunt regendis si aliquando cessaret, simul & eorum cessaret species, omnisque natura concideret. Neque enim sicut structuram aedium eum fabricaverit quis abscedit, atque illo cessante stat opus eius; ita mundus vix ictu oculi stare potest, si ei Deus regimen suum subtraxerit. Proinde, (1) quod Dominus ait, *Pater meus usque modo operatur*, continuationem quamdam operis eius, quae universam creaturam continet, atque administrat, ostendit. Aliter enim posset intelligi, si diceret, Et nunc operatur; ubi non esset necesse ut operis continuationem acciperemus. Aliter autem cogit intelligi, cum ait, *Usque nunc*, ex illo scilicet quo cuncta cum conderet operatus est. AUGUSTINUS super Ioannem (tract. XVII.) Ergo tamquam diceret Iudaeis: (2) Quid expectatis ut non operer sabbato? Sabbati dies vobis ad significationem meam praeceptus est. Opera Dei attenditis, per me facta sunt omnia. Operatus est Pater lucem; sed dixit ut fieret. Si dixit, Verbo operatus est, & Verbum eius ego sum. Pater meus & tunc operatus est cum fecit mundum, & usque nunc operatur cum regit mundum: ergo & per me fecit cum fecit, & per me regit cum regit. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXVII.) Et quidem Christus, cum discipulos excusare oportebat, David conservum eorum in medium ferebat; quando vero de seipso erat accusatio, ad Patrem refugit. Considerandum etiam, quod neque ut homo solum excusat, sed neque ut Deus solum; sed quandoque hoc, quandoque illo modo. Volebat enim utrumque credi, & condescensionis dispensationem, & deitatis dignitatem. Unde hic aequalitatem sui ad Patrem ostendit, & in dicendo eum Patrem singulariter (dicit enim, *Pater meus*) & in agendo eadem illi (dicit enim, *Et ego operor*) unde sequitur: *Propterea ergo magis quaerebant eum Iudaei interficere, quia non solum solvebat sabbatum, sed & Patrem suum dicebat Deum*. AUGUSTINUS (tract. XVII.) Non quomodocumque, (3) sed quia aequalem se fecit Deo: nam omnes dicimus Deo, „ Pa-

(1) *Al.* quidem. *Nicolaius* quod & Dominus &c. (2) *Edit. Romana an.* 1570. *& Veneta an.* 1593. *legunt*. Quid alias expectatis, persuadetis ut non operetur sabbato? (3) *Al.* sed quid?

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Et inferius tract. XX. *b* Insinuat aliquo modo paulo post initium tract. XX. sed nullibi expresse sub his verbis occurrit. Habet etiam aliqua ex his quo ad sensum Lib. I. de Genes. contra Manichaeos cap. XXIII. & epist. CXIX. quam ad Ianuarium scribit cap. IX. & X. *c* Cap. I. ut supra. *d* Cap. XII.

„ Pater noster qui es in cælis : " Matth. vi. Legimus & Iudæos dixisse Esai. lxiii. „ Cum tu sis pater noster. " Ergo non hic irascebantur, quia patrem suum dicebat Deum, sed quod longe alio modo quam homines. AUGUSTINUS de Consensu Evang. (Lib. IV. cap. x.) Dicendo enim, *Pater meus usque modo operatur, & ego operor*, quod ei esset æqualis voluit intelligi, consequens esse ostendens ut quoniam Pater operatur, & Filius operetur: quia Pater sine Filio non operatur. CHRYSOSTOMUS (homil. xxxvii.) Si vero non naturalis esset Filius, nec eiusdem substantiæ, hæc excusatio maior accusatione esset. Non enim præfectus regalem legem transgrediens poterit effugere, si accusatus se excuset dicens, quoniam & Rex solvit legem. Sed quia par est dignitas Filii ad Patrem, propterea perfecta excusatio est. Sicut (1) igitur Pater operans sabbato, absolutus est a crimine, ita & Filius. AUGUSTINUS (tract. xvii.) Ecce intelligunt Iudæi quod non intelligunt Arriani: Arriani quippe inæqualem dicunt Filium Patri, & inde hæresis pulsat Ecclesiam. CHRYSOSTOMUS (hom. xxxvii.) Qui vero nolunt cum bona mente hoc suscipere, dicunt quod Christus non fecit se æqualem Deo, sed Iudæi hoc suspicabantur; sed ad hoc per ea quæ supra dicta sunt superveniamus. Manifestum enim est quod Iudæi persequebantur Christum, & quod solvebat sabbatum, & quod dicebat Patrem suum Deum: unde & quod (2) consequenter additur, *AEqualem se faciens Deo*, adheret præmissis in veritate. HILARIUS VII. de Trin. (ante med.) Expositio enim est Evangelistæ causam demonstrantis cur Dominum Iudæi interficere vellent. CHRYSOSTOMUS (hom. xxxvii.) Et iterum, si ipse hoc ipsum volebat astruere, sed Iudæi hoc inaniter suspicabantur; non dimisisset Dominus eorum mentem in errore, sed correxisset: neque enim Evangelista hoc tacuisset, sicut supra ii. de eo quod dictum est, *Solvite templum hoc*. AUGUSTINUS (tract. xvii.) Non tamen Iudæi intellexerunt Christum esse Filium Dei, sed intellexerunt in verbis Christi quia talis commendaretur Filius Dei quod æqualis esset Deo. Quia ergo nesciebant, talem tamen prædicari agnoscebant, ideo dicit, *AEqualem se faciens Deo*. Non autem ipse se faciebat æqualem, sed ille illum genuerat æqualem.

(c) HILARIUS VII. de Trin. (ante med.) Ad violati sabbati obiectum sibi reatum dixerat: *Pater meus usque modo operatur, & ego operor*: ut usurpasse hoc (3) ex auctoritate intelligeretur exempli; significans tamen hoc quod ipse ageret, Patris opus esse intelligendum, quia ipse in se operaretur operante: & rursum adversum eam invidiam, quod se Deo æquasset paterni nominis usurpatione, volens & nativitatem confirmare, & naturæ virtutem profiteri, respondit: unde dicitur: *Respondit itaque Iesus, & dixit eis: Amen amen dico vobis: non potest Filius a se facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem*. AUGUSTINUS (tract. xx.) Quidam qui Christianos se haberi volunt, Arriani hæretici dicentes ipsum Filium Dei qui suscepit carnem, minorem esse quam Pater est, capiunt ex his verbis causam calumniæ, & respondent nobis: Videtis quia Dominus Iesus cum adverteret Iudæos ex hoc moveri, quia Patri Deo æqualem se faceret, talia verba subiunxit, ut se æqualem non esse monstraret: qui enim non potest, inquiunt, a se facere quicquam nisi quod viderit Patrem facientem, utique minor est, non æqualis. Sed si Deus erat Verbum, & est Deus maior, & Deus minor, duos Deos colimus, non unum Deum. HILARIUS VII. de Trin. (ante med.) Ne igitur exæquatio illa (4) per nomen naturamque Filii fidem nativitatis auferret, ait Filium a se nihil facere posse. AUGUSTINUS (tract. xviii.) Tamquam diceret: Quid scandalizati estis, quia Patrem meum dixi Deum, & quia æqualem me feci Deo? Ita sum æqualis, ut ille me genuerit, (5) non ut ille a me, sed ego ab illo sim. Filio hoc est esse quod posse. Quia ergo substantia Filii de Patre est, ideo potentia Filii de Patre est: quia ergo Filius non est a se, ideo non potest a se. Sic ergo *non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem*: quia videre Filii hoc est natum esse de Patre; non alia visio est eius, & alia substantia eius: totum quod est, de Patre est. HILARIUS (ante med.) Ut autem maneret salutaris in Patre, & Filio confessionis nostræ ordo, naturam nativitatis ostendit, quæ potestatem efficiendi non per incrementa indultarum ad unumquodque opus

(1) *Al. deest* igitur. (2) *Al.* convenienter. (3) *Al.* ex auctoris intelligeretur exemplis. (4) *Quatuor sæpe indicata exempla legunt* per nomen naturam nativitatis, quæ Filii est, auferret eidem, ait Filium &c. (5) *Al.* non ut ille a me, sed ego ab illo sim Filius. Hoc est esse quod posse. *Nicolaius autem sic*. Ita sum æqualis ut ille me genuerit; ita æqualis ut non ille a me, sed ego ab illo sim: Filio autem hoc est esse &c.

pus virium sumeret, sed de cognitione præsumeret; præsumeret autem non de aliquo operis corporalis exemplo, ut quod prius Pater faceret, id postea Filius facturus esset; sed cum ex Patre Filius esset natus per virtutis, ac naturæ in se paternæ conscientiam, nihil nisi quod Patrem facientem vidisset, Filium facere posse testatus est. Non enim corporalibus modis Deus videt, sed visus ei omnis in virtute naturæ est. AUGUSTINUS II. de Trin. (cap. 1.) Hoc autem si propterea dictum acceperimus, quia in forma accepta ex creatura minor est Filius, consequens erit ut prior Pater super aquas ambulaverit, & cetera quæ Filius in carne apparens inter homines fecit, ut possit Filius ea facere. Quis autem vel delirus ista sentiat? AUGUSTINUS super Ioan. (tract. xx.) Ambulatio tamen illa carnis supra mare a Patre fiebat per Filium. Quando enim caro ambulabat, & divinitas Filii gubernabat, Pater absens non erat, cum Filius dicat infra xiv. *Pater in me manens ipse facit opera.* Cum ergo dixisset: *Non potest Filius a se facere quidquam*: ne forte carnalis subreperet intellectus, ut faceret sibi homo quasi duos fabros, unum magistrum, alterum discipulum; ut quomodo ille fecit arcam, iste faciat alteram, secutus ait: *Quæcumque enim ille fecerit, hæc & Filius similiter facit*. Non ait, Quæcumque Pater facit, & Filius alia similia facit, sed hæc eadem. Mundum Pater, mundum Filius, mundum Spiritus sanctus. Si unus Deus Pater, & Filius, & Spiritus sanctus, unus mundus factus a Patre per Filium in Spiritu sancto. Hæc ergo eadem facit. Addit autem *similiter*, ne alius error in animo nasceretur. Videtur enim corpus hoc idem facere quod animus, sed non similiter: animus enim imperat corpori: corpus visibile est, animus invisibilis. Ut faceret aliquid servus, iubente domino fecit: idem ab utroque factum est; sed numquid similiter? Non ergo sic Pater, & Filius; sed hæc eadem facit, & similiter facit, ut intelligamus simili potentia facere Filium eadem ipsa quæ facit Pater. Æqualis igitur est Patri Filius. HILARIUS VII. de Trin. (ante med.) Vel aliter. *Omnia*, & *eadem* ad ostendendam naturæ virtutem locutus est. Est igitur natura eadem, cum eadem omnia posse naturæ sit. Ubi vero similiter per Filium omnia eadem fiunt, similitudo operum (1) solitudinem operantis exclusit. (2) Hęc igitur est veræ nativitatis, & fidei nostræ intelligentia, quia sub una hac significatione testantur & similiter facta nativitatem, & eadem facta naturam. CHRYSOSTOMUS (hom. xxxvii.) Vel aliter. Totum quod dicitur, *A semetipso non potest Filius facere quidquam*, intelligendum est quia nihil contrarium Patri, nihil alienum ab eo facere potest. Ideo autem non dicit, quoniam nihil contrarium facit, sed quoniam *non potest facere*, ut hinc ostendat indissimilitudinem & certitudinem parilitatis. Non enim imbecillitatem Filii, sed multam eius virtutem ostendit hoc verbum. Sicut enim cum dicimus, Impossibile est Deum peccare, non imbecillitatem eius accusamus, sed ineffabilem quamdam virtutem eius testamur; ita cum dicit Filius, Non possum a meipso facere quidquam, hoc dicit, quoniam impossibile est eum facere aliquid contrarium Patri. AUGUSTINUS contra serm. Arrianorum (cap. xiv.) Hoc autem non deficientis est, sed in eo quod de Patre natus est, permanentis; tamque laudabile est omnipotentem non posse mutari, quam laudabile est quod omnipotens non potest mori. Posset enim Filius facere quod non vidisset Patrem facientem, si posset facere quod per illum non facit Pater; hoc est, si posset peccare: neque naturæ immutabiliter bonæ quæ a Patre est genita conveniret. Hoc autem quia non potest, non deficienter non potest, sed potenter. CHRYSOSTOMUS (homil. xxxvii.) His autem quæ dicta sunt attestatur quod sequitur: *Quæcumque enim ille fecerit, hæc similiter & Filius facit*. Si enim per seipsum Pater omnia facit, & Filius per seipsum facit, ut hoc quod dicit *similiter*, maneat; vides qualiter intelligentia est excelsa, humilitatis autem verba. Si (3) enim humilius producit verba quædam, non mireris: quia enim persequebantur eum excelsa audientes, & contrarium Deo esse æstimabant, parum per verba remisit. AUGUSTINUS (tract. xxi.) Cum ergo dixisset & se eadem facere, & similiter quæ facit Pater, subdit: *Pater enim diligit Filium, & omnia demonstrat ei quæcumque ipse facit*. Ad hoc quod supra dixit, *Nisi quod viderit Patrem facere*, videtur pertinere & quod *omnia demonstrat ei quæ ipse facit*. Sed rursus mortalis cogitatio perturbatur: dicet enim aliquis: Seorsum facit Pater, ut possit Filius videre quod facit; velut si faber doceat filium artem suam, & demonstret ei quid-

(1) *Nicolai legit* similitudinem. (2) *Quatuor iam relata exempla legunt*. Hæc igitur est vera fidei nostræ intelligentia. (3) *Forte* autem.

quidquid facit, ut possit & ipse facere quod viderit patrem facientem. Cum ergo Pater facit, Filius non facit, ut possit videre Filius quod Pater facit. *a* Porro si fixum atque inconcussum tenemus, quia per Filium omnia Pater facit, antequam faciat demonstrat Filio. *b* Ubi etiam demonstrat Filio Pater quod facit nisi in ipso Filio, per quem facit? Si enim Pater exemplo faciat, & Filius attendat manus Patris quemadmodum faciat, ubi est illa inseparabilitas Trinitatis? *c* Non ergo faciendo demonstrat Pater Filio, sed demonstrando facit per per Filium. Videt enim Patrem Filius demonstrantem antequam aliquid fiat, & ex demonstratione Patris, & visione Filii fit quod fit a Patre per Filium. Sed dices: Ostendo filio meo quod volo facere, & facit ipse, atque ego per ipsum. (1) Sed verba dicturus es (2) filio tuo. Sed ipse Filius est Verbum Patris. Numquid ergo per Verbum loqueretur ad Verbum? An quia Filius magnum est Verbum, minora verba transitura erant inter Patrem & Filium, & sonus aliquis, & quasi creatura quædam temporalis exitura erat ex ore Patris, & percussura aurem Filii? Remove omnia corporalia: simplicitatem vide, si simplex es; si non potes comprehendere quid sit Deus, vel hoc comprehende quid non Deus sit. Multum proficies, si non aliud quam est senseris de Deo. In mente tua vide quod volo dicere; in qua video memoriam, & cogitationem. Demonstrat memoria tua cogitationi tuæ Carthaginem, & quod in illa erat antequam intenderes, conversæ ad se cogitationi ostendit. Ecce facta est a memoria demonstratio, facta est in cogitatione visio, & nulla verba in medio cucurrerunt, nullum ex corpore signum datum est; sed tamen omnia quæ in memoria tenes, forinsecus accepisti. Pater quæ demonstrat Filio, non accepit extrinsecus: intus totum agitur, quia nihil creaturarum esset extrinsecus, nisi Pater hoc fecisset per Filium: & eam Pater demonstrando fecit, quia per Filium videntem fecit. Sic ergo demonstrans Pater Filii visionem gignit, quemadmodum Pater Filium gignit. Demonstratio quippe generat visionem, non visio demonstrationem. Quod si purius, & perfectius intueri valeremus, fortassis inveniremus nec aliud esse Patrem, aliud eius demonstrationem, nec aliud Filium, aliud eius visionem. HILARIUS VII. de Tri. (ante med.) Non igitur per ignorationem credendus est unigenitus Deus doctrina demonstrationis eguisse. Demonstratio enim operum nihil aliud hic nobis præterquam nativitatis fidem ingerit, ut subsistentem Filium ex subsistente Deo Patre credamus. AUGUSTINUS (tract. XXI.) Videre enim Patrem hoc est illi esse Filium. Sic ergo demonstrat Pater omnia quæ facit Filio, ut a Patre videat omnia Filius. Videndo enim natus est, & ab eo est illi videre a quo est illi esse, & natum esse, & permanere. HILARIUS VII. de Trin. (ante med.) Neque autem (3) incircumspectum se cælestis sermo egit, ne forte diversę naturæ significatio sub occasione dicti ambigui subreperet. Demonstrata enim potius opera Patris esse ait Domino, quam ad operationem eorum naturam virtutis adiectam, ut demonstratio ipsa nativitas esse doceretur, cui per dilectionem Patris, operum paternorum, quæ per eum effici vellet, esset cognata cognitio. AUGUSTINUS (tract. XXI.) Sed ecce quem diximus Patri coæternum, videntem Patrem, & videndo existentem, rursus nobis temporanominat: nam sequitur: *Et maiora his demonstrabit ei opera*. Si autem demonstrabit, hoc est demonstraturus est, nondum demonstravit; & tunc Filio demonstraturus est quando & istis: sequitur enim, *Ut vos miremini*. *d* Et hoc difficile est videre, quomodo tamquam temporaliter Filio coæterno aliquando monstret æternus Pater omnia scienti quæ sunt apud Patrem. Quæ sint autem illa maiora facile est intelligere ex hoc quod subditur: *Sicut enim Pater suscitat mortuos, & vivificat, sic & Filius quos vult vivificat*. Maiora enim opera sunt mortuos suscitare, quam languidos sanare. *e* Sed qui paulo ante loquebatur ut Deus, cœpit

(1) *P. Nicolai sequentia subiungit.* Adhuc iaces in magna dissimilitudine: nam antequam facias, demonstras filio tuo quid facere velis, ut te demonstrante antequam facias, faciat ipse quod demonstraveris, & tu per ipsum. Sed verba dicturus es filio tuo, quæ non sunt quod tu, non sunt quod ipse. Itane Patrem Deum putamus locutum esse cum Filio per alienum verbum? Ipse Filius est Verbum Patris: Numquid ergo etc. (2) *Al.* ei filio tuo. (3) *Al.* incircumscriptum, *item* circumspectum. *Nicolai autem* non circumspectum.

E X EDITIONE P. NICOLAI.

a Tract. XIX. *b* Tract. XXI. *c* Et tract. XXIII. *d* Tract. XIX. *e* Et tract. XXI.

cœpit loqui ut homo. Demonſtrabit enim quaſi temporaliter homini facto in tempore opera maiora, ideſt reſurrectionem corporum. (Tract. XXIII.) Corpora enim reſurgent per diſpenſationem humanam; ſed animæ reſurgent per ſubſtantiam Dei: participatione enim Dei fit anima beata, non participatione beatæ animæ. Quomodo enim anima, quæ inferior Deo eſt, id quod ipſa inferius eſt, hoc eſt corpus, vivere facit, ſic eamdem animam non facit beate vivere niſi quod ipſa anima ſuperius eſt, ſcilicet Deus. Unde & prius dictum eſt, quod *Pater diligit filium, & demonſtrat ei qua ipſe facit*. Demonſtrat enim Pater Filio ut animæ ſuſcitentur, quia per Patrem, & Filium ſuſcitantur, nec poſſunt vivere niſi earum vita ſit Deus. a Vel nobis Pater demonſtraturus eſt, non illi: propterea ſubiungit, *Ut vos miremini*: in quo expoſuit quid voluit dicere: *Et maiora his demonſtrabit ei opera*. Sed quare non dixit, Demonſtrabit vobis, ſed Filio? Quia & nos membra ſumus Filii, & ipſe diſcit quodammodo in membris ſuis, quomodo & patitur in nobis: ſicut enim dixit Matth. XXV. „Quod „ uni ex minimis meis dediſtis, mihi de„ diſtis; "ita ſi interrogetur a nobis, Quando eris diſcens, cum tu doceas omnia? reſpondet: Cum unus ex minimis meis diſcit, ego diſco.

(d) AUGUSTINUS (tract. XXI.) Quia dixerat quod maiora his opera Pater demonſtraturus eſt Filio, quæ ſint maiora proſequitur, & dicit: *Sicut enim Pater ſuſcitat mortuos, & vivificat, ſic & Filius quos vult vivificat*. Plane maiora ſunt iſta: valde enim plus eſt ut reſurgat mortuus quam ut convaleſcat ægrotus. Non autem ſic hoc intelligamus ut alios a Patre ſuſcitari, alios a Filio æſtimemus; ſed eoſdem quos Pater ſuſcitat, & vivificat, ipſos & Filius ſuſcitat, & vivificat. Et ne quis diceret, Suſcitat Pater mortuos per Filium, ille tamquam potens, iſte tamquam ex aliena poteſtate, tamquam miniſter facit aliquid; poteſtatem Filii ſignavit dicens: *Filius quos vult vivificat*. b Tenete hic non ſolum poteſtatem Filii, verum etiam & voluntatem. Eadem enim Patris, & Filii poteſtas eſt, & voluntas: non enim vult Pater aliud quam Filius; ſed ſicut illis una ſubſtantia, ſic una voluntas eſt. HILARIUS VII. de Trinit. (ante med.) Velle quidem naturæ libertas eſt, quæ ad perfectæ virtutis beatitudinem cum arbitrii voluntate in libertate ſubſiſtat. AUGUSTINUS (tract. XXI.) Sed qui ſunt iſti mortui, quos vivificat Pater, & Filius? Vult nobis inſinuare reſurrectionem mortuorum quam omnes expectamus, non illam quam quidam habuerunt, ut ceteri crederent: reſurrexit enim Lazarus moriturus. Cum ergo dixiſſet, *Sicut enim Pater ſuſcitat mortuos, & vivificat*, ne intelligeremus illam mortuorum reſurrectionem quam fecit ad miraculum, non ad vitam æternam, ſecutus ait: *Neque enim Pater indicat quemquam &c.* ut oſtendat quia de illa reſurrectione mortuorum dixerat quæ futura eſt in iudicio. (Tract. XXIII.) Vel aliter de reſurrectione animarum dictum eſt: *Sicut Pater ſuſcitat mortuos &c.* De reſurrectione autem corporum ſic dicit: *Neque enim Pater iudicat quemquam &c.* Reſurrectio enim animarum fit per ſubſtantiam Patris, & Filii, & ideo id ſimul operantur Pater, & Filius; reſurrectio vero corporum fit per diſpenſationem humanitatis non Patri coæternam. (Tract. XXII.) Sed vide quomodo Verbum Chriſti mentem noſtram huc atque illuc ducit, & uno carnis loco remanere non ſinit; ut verſando exerceat, exercendo mundet, mundando capaces reddat, capaces factos impleat. Paulo enim ante dicebat, quia demonſtrat Pater Filio quicquid facit. Videbam quaſi Patrem facientem, & Filium expectantem: modo rurſus video Filium facientem, Patrem (1) vacantem. AUGUSTINUS I. de Trin. (cap. XIII.) Non enim quod dicitur, *Omne indicium dedit Filio*, ſecundum illam locutionem dictum eſt qua dicitur: *Sic dedit Filio vitam habere in ſemetipſo*: ut ſignificaret quia ſic Filium genuit. Si enim ſic diceretur, non utique diceretur: *Pater non indicat quemquam*: ſecundum hoc enim quod Pater æqualem genuit Filium, indicat cum illo. Secundum hoc ergo dictum eſt, quod in iudicio non forma Dei, ſed forma Filii hominis apparebit; non quia non iudicabit, qui dedit omnem iudicium Filio, cum de illo dicat Filius infra XIX. *Eſt qui quærat, & iudicet*: ſed ita dictum eſt, *Pater non indicat quemquam*, ac ſi diceretur: Patrem.

(1) Al. vocantem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Iterum tract. XXI. b Tract. XIX.

trem nemo videbit in iudicio, sed omnes Filium, quia Filius hominis est, ut possit & ab impiis videri, cum & illi „ videbunt „ in quem pupugerunt: " Zach. xii. HILARIUS VII. de Trin. (ante med.) Vel aliter. Quia dixerat, *Et Filius quos vult vivificat*, ne non nativitatis videretur in se habere naturam, sed non natæ potius potestatis iure subsistere, continuo subiecit: *Neque enim Pater iudicat quemquam, sed omnem iudicium dedit Filio*. Et in eo quod omnem iudicium datum est, naturæ nativitas demonstratur: quia & omnia habere sola natura possit indifferens, neque nativitas aliquid possit habere nisi datum sit. CHRYSOSTOMUS (hom. xxxviii.) Sicut enim dedit vitam, idest genuit eum viventem, ita dedit iudicium, idest genuit eum iudicem. *Dedit* enim hic positum est, ne hunc ingenitum suspiceris, neque duos patres æstimes. Dicit autem, *Omne iudicium*, quia dominus est & puniendi, & honorandi, ut voluerit. HILARIUS VII. de Trinit. (circa med.) Datum est enim ei omne iudicium, quia vivificat quos vult. Neque ademptum Patri iudicium potest videri, cum ipse non iudicet, quia Filii iudicium ex iudicio est paterno. Ab eo enim datum omne iudicium est, sed dati iudicii causa non tacita est: sequitur enim: *Ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem*. CHRYSOSTOMUS (homil. xxxviii.) Ne enim audiens quoniam Patrem habet auctorem, dissimilitudinem substantiæ æstimes, & honoris minorationem, complicat honorem Filii Patris honori, eumdem ostendens esse honorem Patris, & Filii. Sed numquid Patrem eum dicemus? Absit: qui enim Patrem eum dicit, non adhuc Filium ut Patrem honorat, sed totum confundit. AUGUSTINUS *a*. Et prius quidem Filius videbatur ut servus, Pater honorabatur ut Deus. Apparebit Filius æqualis Patri: *ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem*. *b* Sed quid, si inveniuntur qui Patrem honorificant, & non honorificant Filium? Non potest fieri: unde sequitur: *Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem qui misit illum*. Aliud est enim cum tibi commendatur Deus, quia Deus est, & aliud cum tibi commendatur Deus, quia Pater est. Cum tibi commendatur Deus creator, tibi commendatur omnipotens, spiritus quidam summus, æternus, invisibilis, incommutabilis; cum vero tibi, quia Pater est, commendatur, nihil tibi aliud quam Filius commendatur: quia Pater dici non potest, si Filium non habet. Sed si forte Patrem quidem honorificas tamquam maiorem, Filium tamquam minorem, ibi tollis honorem Patris, ubi minorem das Filio. Quid enim tibi aliud videtur ita sentienti, nisi quia Pater æqualem sibi Filium generare aut noluit, aut non potuit? Si noluit, invidit; si non potuit, defecit. (Tra. xxiii.) Vel aliter. Quod dicitur, *Ut omnes honorificent Filium sicut honorificant Patrem*, redditum est resurrectioni animarum, quam sic operatur Filius sicut Pater; sed propter resurrectionem corporum subditur: *Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem qui misit illum*. Non dixit, (1) Sicut: honoratur enim homo Christus, sed non sicut Pater Deus. (Tract. xxi.) Sed dicit aliquis: Missus est Filius, & maior est Pater, quia misit. Recede a carne: missionem audi, non separationem. Res humanæ fallunt homines, res divinæ purgant; quamquam & ipsæ res humanæ dicant contra se testimonium; velut si quis uxorem velit petere, & per se non possit, amicum maiorem mittit qui eam petat. Et tamen attende quam sit aliud in rebus humanis: numquid enim homo pergit cum eo quem mittit? Pater autem qui misit Filium, non recessit a Filio, cum dicat infra xvi. *Non sum solus, quia Pater mecum est*. AUGUSTINUS IV. de Trin. (cap. xxi.) Non autem eo ipso quod de Patre natus est, missus dicitur Filius; sed vel eo quod apparuit huic mundo, Verbum caro (2) factum: unde dicit ibid. *A Patre exivi, & veni in hunc mundum*: vel eo quod ex tempore cuiusquam mente percipitur, sicut dictum est Sap. ix. „ Mitte „ illam, ut mecum sit, & mecum laboret. " HILARIUS VII. de Trin. (circa med.) Conclusa igitur sunt omnia adversum hæretici furoris ingenia. Filius est, quia a se nil facit; Deus est, quia quæcumque Pater facit & ipse eadem facit; unum sunt, quia exæquantur in honore: non est Pater ipse, quia missus est.

(e) GLOSSA *c*. Quia dixerat quod *Filius quos vult vivificat*, consequenter ostendit

(1) *Al.* sic. (2) *Al.* factum est.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Tract. xxi. *b* Et tract. xix. *c* Non est in Glossa quæ nunc extat.

dit qualiter per Filium perveniatur ad vitam, dicens: *Amen, amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam*. AUGUSTINUS (tract. XXI.) Quandoquidem in audiendo, & credendo vita æterna est, multo magis in intelligendo. Sed gradus pietatis est fides, fidei fructus intellectus. Et non dixit, (1) Mihi; sed *credit ei qui misit me*. Quare verbum audit tuum, & credit alteri? Quid voluit dicere nisi quia verbum eius est in me? Et quid est, *Audit verbum meum*, (2) nisi audit me? Credit autem ei qui misit me: quia cum illi credit, Verbo eius credit, mihi credit, quia Verbum Patris ego sum. CHRYSOSTOMUS (homil. XXXVIII.) Vel non dixit: Qui audit sermones meos, & credit mihi: æstimassent enim hoc esse tumorem, & gloriationem verborum superfluam. Dicens autem, *Credit ei qui misit me*, susceptibilem faciebat suum sermonem. Ex duobus enim suum sermonem susceptibilem facit, & in hoc quod Patri creditur ab eo qui ipsum audit, & in hoc quod multis bonis potietur: unde sequitur: *Et in iudicium non venit*. AUGUSTINUS (tract. XXII.) Sed quis est hic? Erit quisquam Paulo Apostolo melior, qui ait II. Corinth. VI. „ Oportet nos exhiberi „ omnes ante tribunal Christi? " Aliquando ergo iudicium pœna dicitur, aliquando iudicium discretio dicitur. Ergo secundum iudicium discretionis oportet nos omnes exhiberi ante tribunal Christi; secundum iudicium damnationis hic dicitur, *In iudicium non venit*; idest, non venit in damnationem. Sequitur: *Sed transit a morte in vitam*. Non nunc transit, sed iam transiit a morte infidelitatis ad vitam fidei, a morte iniquitatis ad vitam iustitiæ. Vel aliter. Ne putares credendo te non moriturum secundum carnem, scias te mortem, quam debes supplicio Adam, persoluturum. Accepit enim ille, in quo tunc omnes fuimus, „ Morte „ morieris: " Gen. II. nec potes evadere divinam sententiam. Sed cum persolveris mortem veteris hominis, suscipies vitam novi hominis, & transitum facies de morte ad vitam. *a* Ad quam vitam? Ad æternam: resurrecturi enim in fine sæculi, mortui in vitam æternam transibunt: *b* vita enim ista nec vita nominanda est, quia non est vera vita nisi quæ est æterna. AUGUSTINUS de Verb. Dom. (serm. LXIV.) Videmus autem homines amatores præsentis vitæ temporalis, ac finiendæ, sic pro illa laborare ut quando veniat mortis metus, qu idquid possunt faciant non ut auferant, sed ut differant mortem. Si ergo tanto labore, tanta cura agitur ut aliquantulum plus vivatur, quomodo agendum est ut semper vivatur? Et si prudentes dicuntur, qui omnibus modis agunt ut differant mortem, & vivant paucos dies; quam (3) stulti sunt qui sic vivunt ut perdant æternum diem?

(*f*) AUGUSTINUS (tract. XXIII.) Posset aliquis dicere: Ex Patre aliquis vivificatur cui credit. Quid tu? Non vivificas? Vide quia & Filius quos vult vivificat: unde dicit: *Amen amen dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei, & qui audierint vivent*. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXVIII.) Cum autem dicat, *Venit hora*, ne forte longum suspiceris tempus, addidit, *Et nunc est*. Sicut enim in resurrectione futura vocem audientes præcipientem suscitabimur, ita (4) & nunc fit. THEOPHYLACTUS. Hoc enim dixit pro his quos a mortuis suscitaturus fuit, scilicet filia Archisynagogi, filio viduæ, & Lazaro. AUGUSTINUS (tract. XXII.) Vel aliter. Ne forte quis dixit, *Transit de morte ad vitam*, intelligamus hoc in futura resurrectione, ostendere volens quomodo transit qui credit, subiungit: *Amen amen dico vobis, quia venit hora*. Quę hora? *Et nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei, & qui audierint vivent*. *c* Non inquit, Quia vivunt, audiunt; sed audiendo reviviscunt. Quid est enim audient nisi obedient? Qui enim credunt, & secundum veram fidem agunt, vivunt, & mortui non sunt; qui autem vel non credunt, vel credunt male viventes, & caritatem non habentes, mortui potius deputandi sunt. Et tamen adhuc agitur hora ista, & usque ad finem sæculi ipsa hora una agitur, ut Ioannes dicit Epist. I. cap. II. „ Novissima hora est. " AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. LXIV.) *Quando mortui*, idest infideles, *audient vocem Filii Dei*, idest Evan-

(1) *Supple P. Nicolai* Qui credit. (2) *Al.* non audit. (3) *Al.* multi. (4) *Al.* et tunc fuit.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Tract. XIX. *b* Et iterum tract. XXII. *c* Tract. XXIX.

vangelium; *& qui audierint*, (1) idest qui obedierint, *vivent*; idest, iustificabuntur, & infideles iam non erunt. AUGUSTINUS super Ioannem (tract. XXII.) Sed quæret aliquis: Habet Filius vitam unde vivant credentes? Audi ipsum dicentem: *Sicut enim habet Pater vitam in semetipso, sic dedit & Filio habere vitam in semetipso*. Vivere quippe suum in illo est, non aliunde, non alienum est; non quasi particeps sit vitæ, quę non est quod ipse; sed habet vitam in semetipso, ut ipsa vita sibi sit ipse. (2) Quid tu? Anima mortua eras. Audi Patrem per Filium: surge, ut in eo recipias vitam, quam non habes in te, qui habet vitam in semetipso; & sic agitur prima resurrectio. Hæc enim vita, quod Pater, & Filius est, ad animam pertinet. Non enim vitam illam sapientiæ sentit corpus, sed mens rationalis. HILARIUS In Lib. de Synodis (in diffin. VI.) Conclusi quidem hæretici Scripturarum auctoritatibus, hoc solum tribuere solent Filio, ut Patri tantum virtute similis sit; tollunt autem ei similitudinem naturæ, non intelligentes, non nisi ex naturæ similitudine similitudinem esse virtutis: neque enim aliquando inferior natura superioris a se potiorisque naturæ virtutem consequitur. Non autem potest negari quin Filius Dei idem possit, cum dixerit: *Quæcumque Pater facit, eadem & Filius facit similiter*. Sed similitudini virtutis, naturæ similitudo succedit, cum dixit: *Sicut habet Pater vitam in semetipso, ita & Filio dedit habere vitam in semetipso*. In vita, naturæ, & essentiæ significatio est; quæ sicut habetur, ita data esse docetur ad habendum. Quod enim in utroque vita est, id in utroque significatur essentia; & vita quę gignitur ex vita, idest essentia quæ de essentia nascitur, dum non dissimilis nascitur, scilicet quia vita ex vita est, tenet in se originis suæ indissimilem naturam. AUGUSTINUS XV. de Trin. (cap. XXVII.) Intelligitur autem Pater non sine vita existenti iam Filio vitam dedisse; sed ita eum sine tempore genuisse ut vita quam Pater Filio gignendo dedit, coæterna sit vitæ eius qui dedit. HILARIUS VII. de Trin. (circa med.) Quod enim ex vivo vivum natum est, habet nativitatis perfectionem sine novitate naturæ: non enim novum est quod ex vivo generatur in vivum, quia nec ex nihilo ad nativitatem vita quæsita est; & vita quæ nativitatem sumit ex vita, necesse est per naturæ unitatem, & perfectæ nativitatis sacramentum, ut in vivente vivat, & in se habeat vitam viventem. Et quidem naturę humanæ infirmitas ex disparibus comparatur, & ex inanimatis continetur ad vitam, nec statim in ea quod gignitur vivit, neque totum vivit ex vita, cum in ea multa sint quæ sine naturæ sensu, cum excreverint, desecentur. In Deo vero totum quod est vivit: Deus enim vita est, & ex vita non potest quicquam esse nisi vivum. AUGUSTINUS (tract. XXII.) Ergo quod dicitur, *Dedit Filio*, tale est ac si diceretur, genuit Filium: generando enim dedit. Quomodo dedit ut esset, sic dedit ut vita esset in semetipso, ut non aliunde vita indigeret; sed ipse esset plenitudo vitæ, unde credentes alii viverent, dum viverent. Quid interest? Quia ille dedit, iste accepit. CHRYSOSTOMUS (homil. XXXVIII.) Vides indissimilitudinem, in uno solo differentiam ostendentem, in essendo hunc quidem Patrem, illum vero Filium. HILARIUS de Synod. (circa princ. ubi supra.) Discernitur enim persona accipientis, & dantis: non enim potest intelligi ipse atque unus a se accepisse qui dederit: quia alius est sibi vivens, alius profitens se vivere per auctorem.

(g) THEOPHYLACTUS. Non solum Pater dedit Filio quod vivificet, sed etiam quod iudicium faciat: unde dicit: *Et potestatem dedit ei iudicium facere*. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXVIII.) Cuius autem gratia circa hoc continue vertitur, iudicium, dico, & resurrectionem, & vitam? Quoniam hæc maxime omnium sunt (3) quæ possunt difficilem etiam auditorem ad credendum adducere. Qui enim persuasus est quoniam resurget, & Filio dabit noxas eorum quæ deliquit, etsi nihil aliud viderit, signum hoc suscipiens curret, benignum sibi iudicem faciens. Sequitur: *Quia Filius hominis est, nolite mirari hoc*. Paulus quidem Samosatenus non ita ait; sed sic: *Dedit ei potestatem iudicium facere, quia Filius hominis est*. Sed nullam convenientiam habet hoc dictum ita: non enim propterea suscepit iudicium, quia

(1) *Edit. Romana an. 1570. & Veneta Nicolini an. 1595. omittunt* idest qui obedierint. (2) *Legit Nicolai:* Quid tu, anima? Non mortua eras? Audi Patrem per Filium: surge, ut in eo recipias vitam, quam non habes in te. Vivificat ergo te Pater, vivificat Filius, qui habet vitam in semetipso: et sic agitur prima resurrectio. Et rursus inferius. Hæc enim vita &c. (3) *Duæ Venetæ editiones altera an. 1521. altera vero 1584. & Antverpiensis an. 1569. sic legunt:* quæ introducere possunt, & inflexibilem facere auditorem. *Nicolai autem in hunc modum legit:* quæ inducere ad fidem possunt etiam inflexibilem auditorem.

quia homo est: quia quis prohibet omnes homines esse iudices? Sed quia ineffabilis Dei Filius est, propterea & iudex est. Ita igitur legendum: *Quia Filius hominis est, nolite mirari hoc*: quia enim videbatur audientibus obstare his quæ dicebantur; quoniam nihil plus æstimabant esse Christum quam purum hominem; quæ vero diceban tur erant maiora quam secundum hominem, & etiam quam secundum Angelum, & erant solius Dei: ideo hanc opinionem solvens dixit: Ne miremini quia Filius hominis est: & subdit causam quare non sit mirandum, dicens: *Quia venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt audient vocem Filii Dei*. Et cuius gratia non dixit: Ne miremini, quia Filius hominis est: etenim & ipse Filius Dei est? Si resurrectionem posuit, (1) quasi scilicet opus dicens quod Dei proprium erat, dat audientibus ex eo syllogizare de reliquo, quoniam Deus erat, & Dei Filius. Etenim qui argumenta complicant, cum partes ponentes nobiliter demonstraverint quod quæritur, multories non inducunt ipsi conclusionem: sed clariorem facientes victoriam, dimittunt illi qui contradicit, ut pro eis sententiam ferat. Igitur eius quidem quæ secundum Lazarum resurrectionis supra reminiscens de iudicio tacuit: non enim propter iudicium surrexit Lazarus: universalem vero resurrectionem inducens, iudicium posuit: unde sequitur: *Et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ; qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicii*. Quia enim supra dixerat: *Qui audit sermonem meum, & credit ei qui misit me, in iudicium non venit*: ut non æstimet quis quod credere sufficit ad salutem, adiecit hæc & de vita, dum dicit: *Et qui bona egerunt .... & qui mala egerunt*. AUGUSTINUS *a* (tract. XXII. in Ioannem.) Vel aliter. Inquantum erat Verbum in principio apud Deum, dedit ei vitam habere in semetipso; sed quia Verbum caro factum est ex Virgine Maria, homo factus Filius hominis est; & quia Filius hominis est, accepit potestatem iudicium facere, quod scilicet erit in fine sæculi, & ibi erit resurrectio corporum mortuorum. Animas ergo suscitat Deus per Christum Filium Dei, corpora suscitat per eumdem Filium hominis: unde additur: *Quia Filius hominis est*: nam secundum quod Dei Filius est, semper habuit. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ser. LXIV.) Ad iudicium enim forma hominis ventura est, forma illa iudicabit quæ iudicata est; sedebit iudex qui stabat sub iudice; damnabit vero reos qui factus est falso reus. Rectum enim erat ut iudicandi viderent iudicem; iudicandi autem erant boni, & mali: restabat ut in iudicio forma servi & bonis, & malis ostenderetur, forma Dei solis bonis servaretur. „ Beati enim mundo corde, quoniam ipsi „ Deum videbunt: " Matth. v. AUGUSTINUS *b* (tract. XXII. super Ioannem.) Omnes autem qui instituerunt alicuius etiam falsæ religionis sectam, negare resurrectionem mentium non potuerunt; sed multi carnis resurrectionem negaverunt: & nisi tu Domine Iesu dixeris eam, quid opponemus contradictoribus? Ad ipsam igitur ostendendam subdit: *Nolite mirari hoc*, scilicet quod dedit potestatem Filio hominis iudicium faciendi, *quia venit hora*. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ser. LXIV.) Hic non addit, *Et nunc est*, quia ista hora in fine sæculi erit. Nolite, inquam, mirari, quia dixit: Oportet homines ab homine iudicari: sed quos homines? Non solum quos inveniet vivos: unde sequitur: *Quia venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt*. AUGUSTINUS super Ioan. *c* (tract. XXII.) Quid evidentius? Corpora sunt in monumentis, non animæ. Superius etiam cum diceret, *Venit hora*, & adderet, *Et nunc est*, subiecit, *Quando mortui audient vocem Filii Dei*. Non dixit, Omnes mortui, mortuos enim iniquos voluit intelligi; sed non omnes iniqui obediunt Evangelio; at vero in fine omnes qui sunt in monumentis audient vocem eius, & procedent. Noluit dicere, Et vivent, quod supra dixit, ubi vitam æternam intelligi voluit & beatam, quam non omnes habebunt qui de monumentis procedent. Accepisti certe potestatem iudicandi, quia Filius hominis es. Resurgent corpora: de ipso iudicio dic aliquid; & hoc audite: *Qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ*, vivere scilicet cum Angelis Dei; *qui male egerunt, in resurrectionem iudicii*. Hic iudicium pro pœna posuit.

(h) AUGUSTINUS *d* (tract. XXII.) Di-

(1) *Al.* quia.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Tract. XXI. & XXIII. in Ioannem. *b* Tract. XIX. *c* Ibidem. *d* Ut supra, tract. XIX.

Dicturi eramus Christo: Tu iudicabis, & Pater non iudicabit: nonne ergo secundum Patrem iudicabis? Et ideo adiecit: *Non possum ego a me facere quidquam*. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXVIII.) Hoc est, non extraneum, neque dissimile his quæ vult Pater, a me fieri videbitis; *sed sicut audio, iudico*: in quo nihil aliud ostendit quam quoniam impossibile est eum aliquid aliud velle quam quod Pater vult: hoc est, ita iudico ac si ipse Pater esset qui iudicaret. AUGUSTINUS (tract. XXIII.) Cum ageretur de resurrectione animarum non dicebat, *Audio*, sed *Video*. *Audio* enim nunc dicit, tamquam præcipientis Patris imperium. Iam ergo sicut homo loquitur, quo maior est Pater. AUGUSTINUS *a* in sermone contra Arrianos (cap. XIII.) Vel aliter dicit Filius, *Sicut audio iudico*, sive ex humana subiectione, quia filius hominis est, sive secundum illam incommutabilem, simplicemque naturam quæ sic est Filii ut tamen ei de Patre sit: in qua natura non est aliud audire, aliud videre, aliud esse. Unde ab illo est ei audire, & videre a quo illi est ipsum esse. (In eodem sermone cap. XVII.) Et ideo sicut audit iudicat, quia sicut genitum est Verbum, ut idem Verbum sit veritas, ita secundum veritatem iudicat. (In eod. ser. cap. XVIII.) Sequitur: *Et iudicium meum iustum est: quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me Patris*. Hoc enim dicens, ad illum hominem voluit referre intentionem nostram qui voluntatem suam quærendo, non eius a quo factus est, non habuit iustum iudicium de seipso; sed iustum iudicium habitum est de ipso. Ipse quippe faciens voluntatem suam, non Dei, moriturum se esse non credidit; sed hoc iudicium eius iustum non fuit. Denique fecit, & mortuus est: quia iudicium Dei iustum est, quod iudicium facit Dei Filius, non quærendo voluntatem suam, cum sit etiam hominis Filius: non quia ipsius in iudicando nulla voluntas est, sed quia non ita est voluntas eius propria ut sit a voluntate Patris aliena. AUGUSTINUS super Ioan. *b* (tract. XXII.) Non ego quæro voluntatem meam propriam, idest Filii hominis, quæ resistat Deo: faciunt enim homines voluntatem suam, non Dei, quando faciunt quod volunt, non quod iubet Deus. Quando autem ita faciunt quod volunt ut tamen sequantur voluntatem Dei, non faciunt voluntatem suam. Vel ideo dicit Filius: *Non quæro voluntatem meam*: quia Christus non est de se, sed de Patre suo est. CHRYSOSTOMUS (ho. XXXVIII.) Ostendit enim non aliam esse Patris voluntatem præter suam, sed unam utriusque. Si vero humanius hoc loquitur, ne mireris: hominem enim purum adhuc eum (1) æstimabant. Inde igitur suum iudicium iustum esse dixit, unde quilibet (2) alius excusans dixisset: qui enim sua vult statuere, in suspicionem deveniet de corruptione iustitiæ; qui vero non suis innititur, quam occasionem habebit ut iniusta iudicet? AUGUSTINUS (tract. XXI.) Filius unicus dicit, *Non quæro voluntatem meam*; & homines volunt facere voluntatem suam. Faciamus ergo voluntatem Patris, Christi, & Spiritus sancti: quia horum una voluntas, una potestas, una maiestas est.

(i) CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIX.) Quia Christus magna de se enuntiaverat, quorum demonstratio non erat dicta; ad confirmationem eorum quæ dicta sunt, oppositionem eorum inducit, dicens: *Si ego testimonium perhibeo de me, testimonium meum non est verum*. Quis autem non statim turbabitur, Christum audiens hoc dicentem? Etenim in multis locis apparet sibiipsi testatus. Si igitur omnia hæc falsa sunt, quæ nobis erit spes salutis? Unde veritatem inveniemus, cum ipsa veritas dicat: *Testimonium meum non est verum*? Hoc igitur quod dicit, *Non est verum*, non quantum ad dignitatem suam, sed quantum ad illorum suspicionem loquebatur. Poterant enim ei Iudæi subinferre: Quoniam tibi non credimus: nullus enim umquam sibi testans dignus est fide. Deinde post oppositionem alias dat responsiones manifestas, & irrefragabiles, tres inducens testes eorum quæ dicta sunt: opera quæ ab ipso sunt facta, Patris testimonium, & Ioannis prædicationem: & ponit priorem minorem, eam scilicet quæ Ioannis: unde dicit: *Alius est qui testimonium perhibet de me, & scio quoniam verum est testimonium eius quod perhibet de me*. AUGUSTINUS (de Ver. Dom. ser. XLIII.) Noverat enim ipse verum esse de se testimonium suum; sed propter infirmos, & propter incredulos quærebat sol lucernas:

(1) *Al.* æstimant. (2) *Al.* aliud.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Contra sermones Arrianorum, non ut prius præpostere, in sermone contra Arrianos. *b* Tract. XIX.

fulgorem quippe solis lippitudo eorum ferre non poterat; ideo quæsitus est Ioannes, qui testimonium perhiberet veritati. Martyres nonne testes sunt Christi, ut testimonium perhibeant veritati? Sed si diligentius inspicimus, quando martyres perhibent illi testimonium, ipse sibi perhibet testimonium: ipse enim habitat in martyribus, ut perhibeant testimonium veritati. ALCUINUS. Vel aliter. Quia Christus Deus erat & homo, utriusque naturæ proprietatem ostendit, aliquando loquens secundum hoc quod ex hominibus assumpsit, aliquando secundum maiestatem divinitatis. Quod ergo ait, *Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum*, ex parte humanitatis est accipiendum, & est sensus: *Si ego* homo de me *perhibeo testimonium*, scilicet absque Deo, *testimonium meum non est verum*: unde sequitur: *Alius est qui testimonium perhibet de me*. Pater enim testimonium perhibet de Christo, quia in baptismo vox Patris audita est, & in monte transfigurato Christo. Sequitur: *Et scio quia verum est testimonium eius*. Deus enim veritas est: ergo testimonium veritatis quid aliud potest esse quam verum? CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIX.) Sed secundum priorem intellectum possent illi dicere: Si non est verum testimonium tuum, quomodo dicis, Quoniam novi quod est verum testimonium Ioannis? unde ad eorum suspicionem respondet dicens: *Vos misistis ad Ioannem, & testimonium perhibuit veritati*; quasi dicat: Non misissetis ad Ioannem, si eum dignum fide non opinaremini. Et, quod utique maius est, non miserunt ad eum interrogandum de Christo, sed de seipso. Qui enim missi sunt non dixerunt: Quid dicis de Christo; sed *Tu quis es?* ... *Quid dicis de teipso?* supra I. Ita magnam de homine admirationem habebant. ALCUINUS. Ille autem testimonium perhibuit, non sibi, sed veritati; sicut amicus veritatis veritati Christo testimonium perhibuit. Non autem Dominus refellit testimonium Ioannis, (1) quod vere necessarium fuit; sed ostendit non ita debere homines in Ioannem intendere ut iam non putent solum Christum sibi esse necessarium: unde subdit: *Ego autem non ab homine testimonium accipio*. BEDA. Quia non indigeo. Ioannes autem etsi testimonium perhibuit, non tamen ut Christus cresceret, sed ut homines ad ipsius cognitionem promoveret. CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIX.) Testimonium etiam Ioannis Dei testimonium erat: ab illo enim discens dixit quod dixit. Sed ne dicant: Unde manifestum est quod a Deo didicit quod didicit? eorum suspicionem correxit, dicens: *Sed hoc dico, ut vos salvi sitis*; quasi dicat: Ego quidem Deus existens, non indigebam huiusmodi testimonio humano: quia vero ei magis attenditis, & eum magis omnibus fide dignum putatis, mihi autem neque miracula facienti credidistis; propter hoc vobis commemoro testimonium illius: ut enim non dicant: Quid igitur si ille dixit; nos autem non suscepimus? ostendit quoniam non acceptaverunt quæ ab eo dicta sunt: unde sequitur: *Ille erat lucerna ardens, & lucens. Vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius*. Hoc autem quod dicit, *Ad horam*, facilitatem credendi ostendit, & quam cito ab eo resilierunt: quod si non fecissent, cito eos ad Iesum manuduxisset. Vocando autem eum lucernam, ostendit quoniam non ex se habebat lumen, sed a Spiritus sancti gratia. ALCUINUS. Ioannes enim erat lucerna illuminatus a Christo luce, ardens fide & dilectione, lucens verbo, & actione, qui præmissus est, ut inimicos Christi confunderet, secundum illud Psal. CXXXI. „ Paravi lucernam Christo meo: inimicos eius induam confusione." CHRYSOSTOMUS (hom. XXXIX.) Ad Ioannem igitur vos duco non quasi illius indigens testimonio, sed ut vos salvemini: nam habeo maius testimonium Ioanne; & hoc est quod sequitur: *Ego autem habeo testimonium maius Ioanne*. Hoc autem est quod est ab operibus: unde sequitur: *Opera enim quæ dedit mihi Pater ut perficiam ea, ipsa opera quæ ego facio, testimonium perhibent de me, quia misit me Pater*. ALCUINUS. Quod enim cæcos illuminat, aures aperit, ora mutorum resolvit, dæmonia fugat, mortuos suscitat: opera hæc testimonium perhibent de Christo. HILARIUS VI. de Trin. (circa med.) Unigenitus enim Deus, non (2) hominis testimonio tantum, sed etiam virtutis, docet esse se Filium: opera enim eius quæ facit, testantur eum a Patre missum. Itaque Filii obedientia, & paterna auctoritas docentur in misso. Sed quia opera non sufficiunt (3) in credibilibus ad testimonium, sequitur: *Et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibet de me*. Revolvite evangelica volumina, & omne eorum opus recen-

(1) *Legit Nicolai* quasi vere necessarium non fuerit. (2) *Al.* nominis. (3) *Al. coniunctim legitur* incredibilibus. *Nicolai autem ponit* incredulis.

censete: nullum aliud Patris de Filio testimonium extat in libris, quam quod hic sit Filius suus. Quid infertur hodie calumniæ, ut adoptio nominis sit, ut mendax Deus sit, ut nomina inania sint? BEDA (in v. cap. Ioan.) Missio autem incarnatio eius debet intelligi. Denique ostendit quod Deus incorporeus sit, & quod corporalibus, & visibilibus oculis videri non possit: unde sequitur: *Neque vocem eius umquam audistis, neque speciem eius vidistis*. ALCUINUS. Possent enim Iudæi dicere: Nos soliti sumus vocem Domini audite in Sina, & eum vidimus in specie ignis. Si ergo Deus (1) perhibet testimonium de te, nos intelligeremus vocem Domini. Contra hoc dicit: Ego habeo testimonium a Patre, quamvis non intelligatis: quia vos numquam audistis vocem eius, neque speciem eius vidistis. CHRYSOSTOMUS (hom. xxxix.) Quomodo ergo Moyses dicit, Deut. iv. „ Si facta est aliquando huiusmodi res, ut audiret populus „ vocem Dei loquentis de medio ignis, „ sicut tu audisti, & vidisti? " Vidisse etiam eum dicuntur Esaias, & alii plures. Quid ergo est quod nunc ait Christus? In philosophicum eos inducit dogma, paulatim ostendens quoniam neque vox circa Deum est, neque species; sed superior & figuris est, & loquelis talibus. Sicut enim dixit, *Neque vocem eius audistis*, propter hoc non indicat quod vocem emitrat, sed non audibilem; ita dicens, *Neque speciem eius vidistis*, non hoc dicit, quod speciem sensibilem habeat, & visibilem, sed quoniam nihil horum est circa Deum. ALCUINUS. Non enim carnalibus auribus, sed spiritali intelligentia per gratiam Spiritus sancti audiri potest. Non ergo vocem spiritalem audierant, quoniam eum amare, & præceptis eius obedire nolebant; neque speciem eius viderunt, quia non exterioribus oculis videri potest, sed fide, & dilectione. CHRYSOSTOMUS (hom. xxxix.) Sed neque possibile erat eis dicere, quod præcepta eius suscepissent, & servarent; ideoque subiungit: *Et verbum eius non habetis in vobis manens*, idest præcepta Dei, legem, & Prophetas: etsi enim ea Deus constituit, sed apud vos non sunt: (2) & si Scripturæ ubique docent ut mihi credatis, vos autem non creditis, manifestum est quod sermo eius deficit a vobis. Et propter hoc subdit: *Quia quem misit ille, huic vos non creditis*. ALCUINUS. Vel aliter. Verbum quod in principio erat, non habent in se manens qui verbum Dei quod audiunt, & memoria tenere, & opere implere contemnunt. Dixerat igitur se habere testimonium a Ioanne, ab operibus, a Patre; addit & testimonium a lege, quæ data est per Moysen, dicens: *Scrutamini Scripturas, in quibus putatis vitam æternam habere; & illæ sunt quæ testimonium perhibent de me*; quasi dicat: Vos in Scripturis putatis vitam æternam babere, & me quasi contrarium Moysi repudiatis; testimonio ipsius Moysi me esse Deum intelligere potestis, si ipsas Scripturas diligenter investigatis. Omnis enim Scriptura testimonium perhibet de Christo, sive per figuras, sive per Prophetas, sive per Angelorum (3) ministeria. Sed his Iudæi de Christo non crediderunt; & ideo vitam æternam habere non possunt: unde sequitur: *Et non vultis venire ad me, ut vitam habeatis*; quasi dicat: Scripturæ perhibent testimonium; & tamen per tot testimonia non vultis venire ad me; idest, non vultis mihi credere, & a me quærere veram salutem. CHRYSOSTOMUS (hom. xxxix.) Vel aliter potest continuari. Possent illi dicere: Qualiter si vocem eius non audivimus, Deus tibi testatus est? Et ideo dicit: *Scrutamini Scripturas*, ostendens quod per has testatus est Deus de eo: etenim in Iordane testatus est, & in monte. Sed vocem quidem factam in monte non audierunt; factam autem in Iordane audierunt, sed non attenderunt. Propterea mittit eos ad Scripturas, ostendens quoniam & Patris testimonium illic est. (Hom. xl.) Non autem ad lectionem simplicem Scripturarum, sed ad scrutationem exquisitam eos mittebat: quia ea quæ de eo dicebantur in Scripturis, desuper obumbrabantur, neque in superficie exprimebantur, sed velut quidam thesaurus recondebantur. Non dicit autem, (4) In quibus habetis vitam æternam; sed *in quibus æstimatis vos habere*; ostendens quoniam non capiebant magnum fructum, & nobilem ex Scripturis, sola lectione æstimantes se salvari, cum fide essent privati: propter quod subdit: *Et non vultis venire ad me*: quia ei credere nolebant. BEDA (in v. cap. Ioan.) Quod autem *venire* pro credere ponatur, Psalmista ostendit dicens, Psal. xxxiii. „ Accedite „ ad eum, & illuminamini. " Subdit autem, *Ut vitam habeatis*: si enim anima quæ peccat moritur, (5) ipsi anima, & mente mortui erant. Promittebat ergo illis vitam animæ, vel felicitatis æternæ.

(k)

(1) *Al.* perhibuit. (2) *Al.* Si enim Scripturæ. (3) *Al.* mysteria. (4) *Al. emittitur præfatio* In. (5) *Al.* & ipsi.

(k) CHRYSOSTOMUS (homil. xl.) Quia Dominus supra meminit & Ioannis, & testimonii Dei, & operum suorum, ut eos ad seipsum attraheret, probabile erat multos suspicari quod hæc diceret, gloriam hominum amans; & ideo contra hoc dicit: *Claritatem ab homine non accipio*; hoc est, non indigeo. Non enim est mea natura talis ut indigeat quæ ab hominibus est gloria. Si enim sol a lucernæ lumine non recipit adiectionem, multo magis ego humana gloria non indigeo. ALCUINUS. Vel *claritatem ab hominibus non accipio*; idest, laudem humanam non quæro: non enim veni ut honorem ab hominibus acciperem carnalem, sed honorem hominibus darem spiritualem. Non ergo ideo hoc loquor, ut gloriam meam quæram, sed condoleo vobis errantibus, & volo vos reducere ad viam veritatis: unde dicit: *Sed cognovi vos, quia dilectionem Dei non habetis in vobis*. CHRYSOSTOMUS (hom. xl.) Quasi dicat: Ideo hoc dixi, ut convincam vos quoniam propter amorem Dei me non persequimini: etenim ipse testatur mihi & per opera, & per Scripturas. Oportebat igitur ut sicut me abiiciebatis, æstimantes esse Deo contrarium, ita nunc ad me veniretis, si Deum amaretis; sed non amatis. Non autem ab his solum, sed etiam a futuris hoc ostendit, dicens: *Ego veni in nomine Patris mei, & non accepistis me. Si alius venerit in nomine suo, illum accipietis*. Ideo dicit se in nomine Patris venisse, ut omnem abscindat occasionem indevotionis. ALCUINUS. Acsi dicat: Ideo veni in mundum, ut per me glorificetur nomen Patris, quia Patri omnia attribuo. Dilectionem ergo Dei non habebant, quia nolebant eum recipere qui Patris venerat facere voluntatem. Antichristus autem veniet in nomine non Patris, sed suo, ut non gloriam Patris, sed suam quærat. Quia enim Iudæi noluerunt recipere Christum, pœna peccati huius congruet ut recipiant Antichristum, ut qui nolunt credere veritati, credant mendacio. AUGUSTINUS de Verb. Dom. (serm. xlv. a med.) Sed audiamus & Ioannem. „ Audistis quia Antichristus venit, & nunc antichristi multi facti sunt: " I. Ioan. II. Quid autem expavescis in Antichristo, nisi quia nomen suum honoraturus est, & nomen Domini contempturus? (1) Quid aliud facit qui dicit, Ego iustifico, nisi boni fuerimus, periistis? Ergo vita mea ex te pendebit, & salus mea ex te religabitur. Ita ne oblitus sim fundamentum meum? Nonne petra erat Christus? CHRYSOSTOMUS (hom. xl.) Sic igitur irrefragabilem indevotionis eorum ponit demonstrationem; quasi dicat: Si ut amantes Deum me persequeremini, multo magis in Antichristo hoc vos facere oporteret: ille enim non dicit se a Patre missum, neque secundum voluntatem illius venire; sed e contrario ea quæ sibi non congruunt rapiens, super omnia Deum se esse dicet. Manifestum est igitur quod livoris persecutio erat qua Christum persequebantur, & odii in Deum. Deinde causam eorum infidelitatis ponit dicens: *Quomodo vos potestis credere qui gloriam ab invicem accipitis, & gloriam quæ a solo Deo est non quæritis?* Hinc enim rursus ostendit quoniam non quæ Dei sunt intendebant, sed propriam volebant passionem defendere. ALCUINUS. Magnum igitur vitium est iactantia, & humanæ laudis ambitio, quæ de se vult æstimari quod de se non habet. Ideo enim non possunt credere, quia superba mens eorum laudari desiderat, & se super alios efferre. BEDA. Hoc autem vitium melius caveri non potest, quam ut ad conscientias nostras redeamus, nosque pulverem esse consideremus; & si quid nobis boni inesse deprehendimus, non nobis, sed Deo ascribamus. Instruimur etiam ut semper nos tales exhibeamus quales ab aliis videri desideramus. Denique possent ipsi respondere: Ergo accusabis nos apud Patrem? & ideo eorum quæstionem præveniens subdit: *Nolite putare quia ego accusaturus sim vos apud Patrem*. CHRYSOSTOMUS (homil. xl.) Quia scilicet non veni damnare, sed salvare. *Est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis*. Sicut enim de Scripturis supra dixit, *In quibus putatis vitam æternam habere*; ita & de Moyse ait, *In quo vos speratis*, ex propriis eos ubique capiens. Sed dicent: Qualiter nos ille accusabit? Quid tibi, & Moysi commune, qui sabbatum solvisti? & ideo subdit: *Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi: de me enim ille scripsit*. Hæc ex superioribus constitutionem habent: cum enim in confessionem deductum sit quod a Deo veni, ab operibus, a voce Ioannis, a Patris testimonio, manifestum est quod Moyses eos accusabit: etenim dixit: (2) Si quis venerit signa faciens, & ad Deum ducens,

(1) *Sic plenius Nicolai*. Quid aliud facit qui dicit, Ego iustifico? Sive illi qui dicunt: Nisi boni fuerimus, periistis. (2) *A contrario inferri potest ex Deuter. XIII. 2. ut notat Nicolai*.

cens, & futura prædicens cum veritate, oportet ei obedire. Christus autem hæc omnia fecit, nec ei crediderunt. ALCUINUS. Forsitan autem more nostro posuit, non quia dubitatio sit in Deo. Scripsit autem de Christo Moyses dicens Deut. XVIII. „ Prophetam vobis suscitabit Deus de fra-„ tribus vestris: tamquam me ipsum audie-„ tis. " AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. XVI. cap. IX.) Sed & omne quod scripsit Moyses, de Christo est; idest, ad Christum omnino pertinet, sive quod eum figuris rerum vel gestarum, vel dictarum prænuntiet, sive quod eius gratiam, gloriamque commendet.

Sequitur: *Si autem illius litteris non creditis, quomodo verbis meis credetis?* THEOPHYLACTUS. Quasi dicat: Ipse etiam scripsit, & apud vos libros reliquit, ut si forte oblivisceremini, de facili recordari possitis; & cum scriptis non credidistis, quomodo verbis meis non scriptis credetis? ALCUINUS. Ex hoc etiam colligitur, quia qui legit præcepta, quæ rapinam, & alia mala prohibent, & implere negligunt, dicta Evangelii, quæ perfectiora, & subtiliora sunt, implere non valent. CHRYSOSTOMUS (hom. xl.) Et quidem si attenderent his quæ dicebantur, oportebat quærere, & ab eo discere quæ sunt illa quæ Moyses de eo scripsit; sed silent: talis enim est nequitia, ut quicquid dicat aliquis, vel faciat, maneat proprium venenum conservans.

CAPUT VI.

(a) POst hæc abiit Iesus trans mare Galilææ, quod est Tiberiadis; & sequebatur eum multitudo magna, quia videbant signa quæ faciebat super his qui infirmabantur. Subiit ergo in montem Iesus, & ibi sedebat cum discipulis suis. Erat autem proximum pascha dies festus Iudæorum. Cum sublevasset ergo oculos Iesus, & vidisset quia multitudo maxima venit ad eum, dixit ad Philippum: Unde ememus panes ut manducent hi? Hoc autem dicebat tentans eum: ipse enim sciebat quid esset facturus. Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, ut unusquisque modicum quid accipiat. Dicit ei unus ex discipulis eius, Andreas frater Simonis Petri: Est puer unus hic qui habet quinque panes hordeaceos, & duos pisces. Sed hæc quid sunt inter tantos? Dixit ergo Iesus: Facite homines discumbere. Erat autem fenum multum in loco. Discubuerunt ergo viri numero quasi quinque millia. Accepit ergo Iesus panes, & cum gratias egisset, distribuit discumbentibus: similiter & ex piscibus quantum volebant. Ut autem impleti sunt, dixit discipulis suis: Colligite quæ superaverunt fragmenta, ne pereant. Collegerunt ergo, & impleverunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus ordeaceis, & duobus piscibus, quæ superfuerunt his qui manducaverant. Illi ergo homines cum vidissent quod Iesus fecerat signum, dicebant, quia hic est vere Propheta qui venturus est in mundum.

(b) Iesus ergo cum cognovisset quia venturi essent ut raperent eum, & facerent eum Regem, fugit iterum in montem ipse solus. Ut autem sero factum est, descenderunt discipuli eius ad mare; & cum ascendissent navim, venerunt trans mare in Capharnaum. Et tenebræ iam factæ erant, & non venerat ad eos Iesus; mare autem vento magno flante exurgebat. Cum remigassent ergo quasi stadia vigintiquinque aut triginta, vident Iesum ambulantem supra mare, & proximum navi fieri; & timuerunt. Ille autem dicit eis: Ego sum: nolite timere. Voluerunt ergo accipere eum in navim, & statim navis fuit ad terram ad quam ibant.

(c) Altera die turba, quæ stabat trans mare, vidit quia navicula alia non erat ibi nisi una; & quia non introisset cum discipulis suis Iesus in navim, sed soli discipuli eius abiissent. Aliæ vero supervenerunt naves a Tiberiade iuxta locum ubi manducaverunt panem gratias agentes Deo. Cum ergo vidisset turba quia Iesus non esset ibi, neque discipuli eius, ascenderunt in naviculas, & venerunt Capharnaum,

quæ-

quærentes Iesum. Et cum invenissent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi, quando huc venisti? Respondit eis Iesus, & dixit: Amen amen dico vobis: quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis. Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam; quem Filius hominis dabit vobis. Hunc enim Pater signavit Deus.

(d) Dixerunt ergo ad eum: Quid faciemus ut operemur opera Dei? Respondit Iesus, & dixit eis: Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille. Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum, ut videamus, & credamus tibi? Quid operaris? Patres nostri manducaverunt manna in deserto, sicut scriptum est: Panem de cælo dedit eis manducare. Dixit ergo eis Iesus: Amen amen dico vobis: non Moyses dedit vobis panem de cælo, sed Pater meus dat vobis panem de cælo verum. Panis enim verus est qui de cælo descendit, & dat vitam mundo. Dixerunt ergo ad eum: Domine, semper da nobis panem hunc.

(e) Dixit autem eis Iesus: Ego sum panis vitæ. Qui venit ad me, non esuriet; & qui credit in me, non sitiet in æternum. Sed dixi vobis, quia & vidistis me, & non credidistis. Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet, & eum qui venit ad me non eiiciam foras: quia descendi de cælo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me. Hæc est enim voluntas eius qui misit me Patris, ut omne quod dedit mihi non perdam ex eo, sed resuscitem illud in novissimo die. Hæc est autem voluntas Patris mei qui misit me, ut omnis qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam: & ego resuscitabo eum in novissimo die.

(f) Murmurabant ergo Iudæi de illo, quia dixisset: Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi: & dicebant: Nonne hic est Iesus filius Ioseph, cuius nos novimus patrem, & matrem? Quomodo ergo dicit hic, Quia de cælo descendi? Respondit ergo Iesus, & dixit eis: Nolite murmurare invicem. Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum: & ego resuscitabo in eum in novissimo die. Est scriptum in Prophetis: Erunt omnes docibiles Dei. Omnis qui audivit a Patre, & didicit, venit ad me: non quia Patrem vidit quisquam; nisi is qui est a Deo, hic vidit Patrem.

(g) Amen amen dico vobis: qui credit in me habet vitam æternam. Ego sum panis vitæ. Patres vestri manducaverunt manna in deserto, & mortui sunt. Hic est panis de cælo descendens, ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur. Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi. Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum.

(h) Et panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita.

(i) Litigabant ergo Iudæi ad invicem dicentes: Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum? Dixit ergo eis Iesus: Amen amen dico vobis: nisi manducaveritis carnem Filii hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam; & ego resuscitabo eum in novissimo die.

(k) Caro enim mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo. Sicut misit me vivens Pater, & ego vivo propter Patrem; & qui manducat me, & ipse vivet propter me. Hic est panis qui de cælo descendit. Non sicut manducaverunt patres vestri manna, & mortui sunt. Qui manducat hunc panem, vivet in æternum. Hæc dixit in synagoga, docens in Capharnaum.

(l) Multi ergo audientes ex discipulis eius dixerunt: Durus est hic sermo: & quis potest eum audire? Sciens autem Iesus apud semetipsum quia murmurarent de hoc discipuli eius, dixit eis: Hoc vos scandalizat? Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius? Spiritus est qui vivificat; caro non prodest quicquam. Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus, & vita sunt. Sed sunt quidam ex vobis

bis qui non credunt. Sciebat enim ab initio Iesus, qui essent credentes, & quis traditurus esset eum. Et dicebat: Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me nisi fuerit ei datum a Patre meo. Ex hoc multi discipulorum eius abierunt retro, & iam non cum illo ambulabant. Dixit ergo Iesus ad duodecim: Numquid & vos vultis abire? Respondit ergo ei Simon Petrus: Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes. Et nos credimus, & cognovimus quia tu es Christus Filius Dei. Respondit ei Iesus: Nonne ego vos duodecim elegi, & ex vobis unus diabolus est? Dicebat autem de Juda Simonis Scariothis: hic enim erat traditurus eum, cum esset unus ex duodecim.

(a) CHRYSOSTOMUS (hom. xli. Sicut (1) iacula cum in durum aliquid inciderint, magno impetu huc illuc disperguntur; (2) mollius vero assecuta figuntur, & desinunt: ita & si cum audacibus hominibus impetuose incesserimus, sæviunt magis; si autem cesserimus, facile mollimus eorum insaniam. Propterea Christus furorem ex præmissis sermonibus (3) natum, secedendo mitigavit, in Galilæam vadens; (4) non tamen ad eadem loca unde Hierusalem ascenderat: non enim in Chana Galilææ, sed ultra mare ivit: unde ait: *Post hac abiit trans mare Galilaa, quod est Tiberiadis*. ALCUINUS *a*. Hoc mare pro diversitate locorum diversis nominibus vocatur; sed quantum ad præsentem locum, mare Galilææ propter provinciam, Tiberiadis autem a civitate dicitur. Mare autem dicitur, non quia sit amara aqua; sed iuxta Hebraicum modum, omnium congregationes aquarum maria vocantur: quod mare Dominus etiam frequenter transit, ut populis ibi manentibus verbum prædicationis impendat. THEOPHYLACTUS. Transit enim de loco ad locum probando populi voluntatem, & avidiores homines uniuscuiusque civitatis, & solicitiores reddens: unde sequitur: *Et sequebatur eum multitudo magna: quia videbant signa qua faciebat super his qui infirmabantur*. ALCUINUS *b*. Scilicet quod cæcos illuminabat, & alia hujusmodi. Et sciendum est, quod quoscumque in corpore sanabat, eos pariter reformabat in anima. CHRYSOSTOMUS (hom. xl.) Tanta autem doctrina potientes, a signis magis movebantur, quod grossioris mentis erat. „ Signa enim (ut ait Paulus I. Corinth. „ xiv.) non sunt data fidelibus, sed infideli„ bus. “ Sapientiores autem erant illi de quibus (5) in Matthæo cap. vi. dicitur, quod stupebant in doctrina eius. Sed quare non dicit quæ signa videbant eum facientem? Quoniam hic Evangelista (6) maiorem partem libri in sermonibus Domini consumere studuit. Sequitur: *Subiit in montem Iesus, & ibi sedebat cum discipulis suis*. In montem quidem ascendit propter signum quod fieri debebat. Sed quod discipulos secum ascendere fecit, accusatio multitudinis erat non sequentis eum. Ascendit etiam in montem erudiens nos a tumultibus, & ab ea quæ in mundo est turbatione requiescere: apta enim ad philosophiam solitudo est. Sequitur: *Erat autem proximum pascha dies festus Iudaorum*. Vide qualiter in anno integro nihil plus Evangelista nos docuit de signis Christi quam quod paralyticum sanavit, & filium Reguli: non enim studuit universa annuntiare, sed ex multis magna, & pauca. Qualiter igitur non ascendit ad diem festum? Paulatim enim solvebat legem, occasione capiens a Iudaica nequitia. THEOPHYLACTUS. Quia enim Iudæi eum persequebantur, occasionem recessus accipiens legem exclusit, innuens observantibus quod, veritate adveniente, omnis cessat figura; & quod legibus non subiicitur, ut legalia festa perficeret. Et vide hoc quod non erat festum Christi, sed Iudæorum. BEDA *c*.

(1) *Quatuor sæpe citata exempla hunc in modum legunt*. Sicut iacula cum in durum aliquid inciderint, cum multo impetu iaciuntur; cum autem non habuerint aliquid obvians, dissolvitur cito immissio, & quiescit; ita & si &c. (2) *Al.* melius. (3) *Al.* tantum. (4) *Sic legunt quatuor modo citata editiones; Romana autem an. 1570. & Veneta an. 1593. habent* non tamen loca quæ ante petierat. (5) *Al.* in Luca (cap. iv.) (6) *Al.* meliorem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a AEquivalenter tantum, non expresse quo ad priorem appendicem; sed sequentia nullo modo; quorum pars implicite in Glossa indicatur, cetera non occurrunt. *b* Nihil tale iterum Alcuinus expressit; sed quod Iesum utique sequeretur maxima multitudo, *qua doctrina, sanationis, & refectionis ab eo calestis munera summa perciperet; spiritaliter instrui, sanari, & satiari desiderans*. Reliqua indicantur in Glossa. *c* In vi. Marci cap. paulo aliis quam his verbis, cum quibus prius confundebantur sequentia Theophylacti.

Si quis autem verba Evangelistarum diligenter consideraverit, facile cognoscet quia unius anni spatium fuit inter decollationem Ioannis & passionem Domini. Cum enim Matthæus dicat, quia Dominus audita nece Ioannis secessit in desertum locum, & ibi turbas pavit; & Ioannes dicit, quod proximum erat pascha Iudæorum, quando turbas pavit, aperte demonstratur quia imminente paschali festivitate decollatus est Ioannes. Evoluto autem unius anni spatio, passus est Christus in eadem festivitate. Sequitur: *Cum sublevasset ergo oculos Iesus, & vidisset quia multitudo maxima venit ad eum, dixit ad Philippum: Unde ememus panes ut manducent hi?* a Dixit, *Cum sublevasset oculos Iesus*, ut disceremus quia oculos non erigebat huc atque illuc; sed (1) pudice sedebat attentus cum discipulis suis. CHRYSOSTOMUS (homil. xlı.) Neque etiam simpliciter sedebat cum discipulis suis, sed diligenter loquens aliquid eis, & eos ad seipsum convertens. Deinde respiciens vidit turbam ad se venientem. Cuius igitur gratia Philippum interrogat? Sciebat enim quod discipulorum eius congregatio ampliori indigebat doctrina. Talis autem erat Philippus, qui postea dixit infra xıv. *Ostende nobis Patrem, & sufficit nobis*. Propterea igitur prius eum erudiebat. Nam si simpliciter factum esset, miraculum non tantum appareret; nunc autem prius cogit confiteri inopiam, ut certius discat miraculi magnitudinem: unde sequitur: *Hoc autem dicebat tentans eum*. (2) Non quidem ignorans id quod debebat ab ipso dici, (3) sed humano more hoc dictum est. Sicut enim quod dicitur, Qui scrutatur corda hominum, non ostendit ignorantiæ scrutationem, sed certissimæ cognitionis; ita cum hic dicit quod tentavit eum, nihil aliud dicit quam quoniam sciebat certissime. Sed aliud est dicere, quoniam probationem eum faciebat. per talem interrogationem inducens in certissimam signi cognitionem. Propter hoc & Evangelista, ne infirmitate locutionis, minorationem aliquam suspiceris, subiungit: *Ipse enim sciebat quid esset facturus*. ALCUINUS. Interrogat igitur, non ut ignorata discat, sed ut discipulo adhuc rudi propriam tarditatem ostendat, quam ipse in se perpendere non valebat. THEOPHYLACTUS. Vel etiam ut aliis ipsum ostenderet, non tamquam cor eius ignorans. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. xlvı.) Sed si Dominus, secundum narrationem Ioannis, prospectis turbis quæsivit a Philippo, tentans eum, unde illis escæ dari possent, potest movere quomodo sit verum, quod alii narraverunt, prius dixisse Domino discipulos, ut dimitteret turbas. Quibus ille respondit secundum Matthæum cap. xıv. „Non habent necesse ire: date eis vos manducare." Intelligitur igitur, post hæc verba Dominum inspexisse multitudinem, & dixisse Philippo quod Ioannes commemorat, alii autem prætermiserunt. CHRYSOSTOMUS (hom. xlı.) Vel aliter. Alia quidem sunt illa, alia autem sunt hæc, non eisdem facta temporibus. THEOPHYLACTUS. Philippum igitur Dominus tentans utrum fidem haberet, invenit eum adhuc humanis passionibus subiacentem: quod patet ex hoc quod sequitur: *Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, ut unusquisque modicum quid accipiat*. ALCUINUS. In quo tarditatem suam ostendit: nam si perfecte de creatore intelligeret, de eius potentiæ largitate non diffideret. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. xlvı.) Quod autem Philippus hic apud Ioannem respondet, hoc Marcus a discipulis responsum esse commemorat, volens intelligi, hoc ex ore ceterorum Philippum respondisse; quamquam & pluralem numerum pro singulari usitatissime ponere potuerit. THEOPHYLACTUS. Sed & Andream Dominus similem Philippo invenit, quamvis altius de illo contemplantem: sequitur enim: *Dicit ei unus ex discipulis eius, Andreas frater Simonis Petri: Est puer unus hic qui habet quinque panes*

(1) *Al.* publice. (2) P. *Nicolai sequentem Augustini appendicem interserit, quam se reponere dicit pro ea quam de tentatione carnis, & diaboli, ut ex Glossa desumptam (sed quæ nec in Glossa extat, neque huc pertinet) interponebat editio Parisiensis. Est autem huiusmodi.* AUGUSTINUS de Verb. Domini serm. xı. Est tentatio adducens peccatum, qua Deus neminem tentat, secundum quod Iacob. 1. dicitur esse intentator malorum: & est tentatio probans fidem, secundum illud quod habetur Deut. xııı. „Tentat vos Dominus Deus vester." *Sic* igitur intelligendum quod in Evangelio Christus interrogabat discipulum, tentans eum. *Tum prosequitur.* CHRYSOSTOMUS iterum ubi supra. Non quidem ignorans &c. *Neque eam tamen Glossa appendicem, qua ex fide Nicolai habetur in prædicta Parisiensi editione, in aliquo exemplorum quæ ad manus sunt, reperire potuimus.* (3) *Al.* sed humane hoc dictum est.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a THEOPHYLACTUS.

nes hordeaceos, & duos pisces. CHRYSOSTOMUS (hom. xli.) AEstimo quidem non sine causa id eum dicere; sed quia audiverat signum quod Eliseus de panibus hordeaceis fecerat: pavit enim de viginti panibus centum homines. Ascendit igitur mente in aliquod excelsum; sed ad summum non potuit pervenire: quod patet per hoc quod subdit: *Sed hæc quid sunt inter tantos?* AEstimabat enim quod de paucioribus pauciora, & de pluribus plura facturus esset qui miracula faciebat; sed hoc non erat verum: similiter enim ei facile erat & de pluribus, & de paucioribus pascere turbas: non enim materia subiecta indigebat; sed ne viderentur creaturæ alienæ esse ab eius sapientia, ipsis creaturis utitur ad materiam miraculorum. THEOPHYLACTUS. Confundantur Manichæi, qui dicunt, quod panes, & omnia huiusmodi creata sunt a malo Deo: quia boni Dei Filius Iesus Christus panes multiplicavit: nam si creaturæ malæ fuissent, nequaquam bonus mala multiplicasset. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. xliv.) Quod autem Andreas apud Ioannem de quinque panibus & duobus piscibus suggessit, hoc ceteri, pluralem numerum pro singulari ponentes, ex discipulorum persona retulerunt. CHRYSOSTOMUS (homil. xli.) Discamus autem hic qui voluptati attendimus quæ comedebant mirabiles viri illi, & magni, & quantitatem eorum quæ inferebantur, (1) & vilitatem mensæ eorum. Nondum autem apparentibus panibus iussit eos discumbere, ut discas quoniam non entia ut entia ei subsistunt, sicut Paulus ait Rom. xiv. „ Qui vocat ea quæ non sunt, tamquam „ ea quæ sunt. " Sequitur enim: *Dicit eis Iesus: Facite homines discumbere*. ALCUINUS a. Ad litteram homines discumbere dicimus iacendo comedere more antiquo: unde sequitur: *Erat autem fenum multum in loco*. THEOPHYLACTUS. Idest herba viridis: erat enim pascha, quod in primo mense veris perficiebatur. Sequitur: *Discubuerunt ergo viri numero quasi quinque millia*. Soli viri numerantur ab Evangelista, quia legalem consuetudinem sequebatur. Etenim Moyses a viginti annis & supra, populum connumeravit, nulla mentione de mulieribus facta; innuens quod omne quod virile est, & iuvenile, dignum, & honorabile est apud Deum. Sequitur: *Accepit ergo Iesus panem, & cum gratias egisset, distribuit discumbentibus: similiter & ex piscibus quantum volebant*. CHRYSOSTOMUS (hom. xli.) Sed quare paralyticum debens sanare non orat, neque suscitans mortuos, neque mare quietans; hic autem orat gratias agens? Ut scilicet ostendat, eos qui comestionem incipiunt, gratias agere oportere Deo. Sed & aliter in minoribus maxime orat, ut discas quod non propter indigentiam orat. Si enim indigeret orare, multo magis in maioribus hoc fecisset; quia vero illa ex auctoritate facit, manifestum est quod hic condescendendo nobis, orat: & adhuc quoniam turba multa erat præsens, oportebat eis suaderi quod secundum voluntatem Dei advenerat: & ideo cum occulte aliquod miraculum faciebat, non orabat; sed coram multis orabat, ne crederent quod esset Deo contrarius. HILARIUS III. de Trinitate. Quinque igitur panes offeruntur turbæ, & franguntur: subrepunt in frangentium manus quædam fragmentorum procreationes, non imminuitur unde præfringitur; & tamen præfringentis manum fragmenta occupant: non sensus, non visus profectum tam conspicabilis operationis assequitur: est quod non erat, videtur quod non intelligitur: solum superest ut Deus omnia posse credatur. AUGUSTINUS (tract. xxiv.) Unde enim multiplicat de paucis granis segetes, inde in manibus suis multiplicavit quinque panes: potestas enim erat in manibus Christi; panes autem illi quinque quasi semina erant, non quidem terræ mandata, sed ab eo qui terram fecit, multiplicata. CHRYSOSTOMUS (hom. xli.) Vide autem quanta est servi, & domini differentia: nam Prophetæ quasi ex mensura habentes gratiam, ita miracula faciebant; Christus autem absoluta virtute faciens, cum multa superabundantia omnia operabatur. Sequitur: *Ut autem impleti sunt, dixit discipulis suis: Colligite quæ superaverunt fragmenta, ne pereant. Collegerunt ergo & impleverunt duodecim cophinos fragmentorum*. Non quidem hæc ostentatio superflua fuit, sed ne phantasiam æstimarent quod factum est, propter quod etiam ex subiecta materia miraculum fecit. Sed quare non

(1) Al. & utilitatem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod subiungitur ex Alcuino, non occurrit.

non turbis dedit fragmenta portanda, sed discipulis? Quoniam hos maxime erudire volebat, qui orbis terrarum debebant esse magistri. Ego autem non solum admiror multitudinem panum quæ facta est, sed & certitudinem superfluorum: quia neque plus, neque minus fecit superfluum esse, sed tantum quantum volebat, scilicet duodecim cophinos, secundum numerum duodecim Apostolorum. THEOPHYLACTUS. Addiscimus autem ex miraculo perpetrato, non fieri pusillanimes in coarctationibus paupertatis. BEDA. Turbæ autem cum vidissent signum quod fecit Dominus, mirabantur, quia nondum eum Deum esse cognoverant; ideoque Evangelista subdit: *Illi ergo homines*, quia carnales erant, & carnaliter intelligebant, *cum vidissent quod fecerat signum, dicebant, quia hic est vere Propheta qui venturus est in mundum*. ALCUINUS. Nondum pleni fide Dominum vocant Prophetam, qui nondum Deum dicere noverant; sed iam multum profecerant ex virtute miraculi, qui eum secernentes ab aliis, Prophetam vocabant, sicut sciebant in populo illo Prophetas aliquando miracula fecisse: nec falluntur si dicunt eum Prophetam, cum ipse Dominus (1) vocaverit se Prophetam, dicens Lucæ XIII. „ Non „ capit Prophetam perire extra Hierusa„ lem. “ AUGUSTINUS (tract. XXIV.) Sic autem Propheta est Christus, & Dominus Prophetarum, sicut Angelus, & Dominus Angelorum: ex eo enim quod præsens annuntiavit, Angelus erat; ex eo quod futura prædixit, Propheta erat; ex eo quod Verbum caro factum est, & Angelorum,& Prophetarum Dominus erat: nullus enim Propheta sine verbo Dei. CHRYSOSTOMUS (hom. XLI.) Ex hoc autem quod dicunt, *Qui venturus est in mundum*, manifestum est quod Prophetam quemdam principalem expectabant; & ideo quod dicitur, *Hic est vere Propheta*, in Græco cum adiectione articuli ponitur, ad ostendendum scilicet, eum esse discretum ab aliis Prophetis. AUGUSTINUS (tract. XXIV.) Considerandum autem quod dicitur: quia (2) enim Deus non est talis substantia quæ oculis videri possit, & miracula eius, quibus totum mundum regit, universamque creaturam administrat, assiduitate viluerunt; servavit sibi quædam quæ faceret opportuno tempore, præter usitatum cursum, ordinemque naturæ, (3) ut, non maiora, sed insolita videndo stuperent, quibus quotidiana viluerunt. Maius enim miraculum est gubernatio totius mundi quam saturatio quinque millium hominum de quinque panibus; & tamen hoc nemo miratur; illud mirantur homines, non quia maius, sed quia rarum est. Nec tamen sufficit hoc intueri in miraculis Christi: quia enim Dominus est in monte, Verbum Dei est in alto: proinde non quasi humiliter iacet, nec transeunter prætereundum est (5). ALCUINUS. Mystice enim nomine maris turbidum sæculum designatur. Mox autem ut Christus mare mortalitatis nostræ adiit nascendo, calcavit moriendo, transiit resurgendo, secutæ sunt eum credendo, & imitando turbæ credentium ex utroque populo collectorum. BEDA. Tunc autem Dominus subiit montem quando cælum ascendit, quod designatur per montem. ALCUINUS. Quod enim turbis (5) inferius relictis, ad altiora cum discipulis ascendit, ostendit quod simplicibus minora præcepta sunt committenda, perfectioribus altiora; quod imminente pascha illos reficit, significat quia quisque pane divini verbi, & corpore, & sanguine Domini desiderat refici, debet spirituale pascha facere; idest, de vitiis ad virtutes transire. Oculi vero Domini sunt dona spiritualia, quæ cum Dominus electis suis misericorditer concedit, tunc in eos oculos suos dirigit; idest, respectum pietatis impendit. AUGUSTINUS Lib. LXXXIII. Quæst. (qu. LXI. in princip.) Quinque autem panes hordeacei significant veterem legem, sive quia nondum spiritalibus, sed adhuc carnalibus data est lex, idest quinque corporis sensibus deditis: nam & ipsæ turbæ quinque millia hominum fuerunt: sive quia per Moysen lex ipsa data est: Moyses enim quinque libros scripsit. Et quod hordeacei erant panes, bene significavit vel ipsam legem, quæ ita data erat ut in ea vitale animæ alimentum corporalibus sacramentis obtegeretur: hordei enim medulla tenacissima palea tegitur: vel ipsum populum nondum expoliatum carnali desiderio, (6) quod tamquam palea cordi eius inhærebat. BEDA. Hordeum etiam pabulum est iumentorum, & cibus servorum; & lex vetus data est servis, & iumentis, idest carnalibus. AUGUSTINUS Lib. LXXXIII. Quæst. (quæst. LXI.) Duo autem pisces, qui saporem suavem pani dabant, duas illas personas videntur significare quibus

(1) *Al.* noverit se. (2) *Al. deest* enim. (3) *Al.* non ut. (4) *Addit Nicolai* sed suspiciendum. (5) *Al.* inferioribus. (6) *Al. omittitur* quod.

bus populus ille regebatur, regiam scilicet, & sacerdotalem; quæ tamen duæ personæ Dominum nostrum præfigurabaut, ambas enim ille sustinuit. ALCUINUS. Vel duo pisces dicta, vel scripta Prophetarum, & Psalmistarum significant; & cum quinarius ad quinque sensus corporis referatur, mille ad perfectionem refertur. Qui vero quinque sensus corporis perfecte regere student, viri dicuntur a viribus; quos feminea mollities non corrumpit; sed sobrie, & caste vivunt, & cælestis sapientiæ dulcedine merentur recreari. AUGUSTINUS super Ioan. (tract. XXIV.) Puer autem qui ista habebat, forte populus Israel erat, qui sensu puerili ea portabat, nec manducabat. Illa enim quæ portabat, clausa onerabant, aperta pascebant. BEDA. Pulchre autem dicit: *Hæc quid sunt inter tantos?* quia lex vetus parum proficiebat, quousque eam suis manibus suscepit; idest, opere implevit, & eamdem spiritualiter intelligendam esse docuit: Hebr. VII. „ quia lex neminem ducebat ad perfectum. " AUGUSTINUS super Ioan. (ubi supra.) Frangendo autem panes multiplicati sunt. Quinque enim libri Moysi multos libros, cum exponuntur tamquam frangendo, idest differendo, fecerunt. AUGUSTINUS Lib. LXXXIII. Quæst. (quæst. LXI.) Dominus etiam tamquam frangendo, & aperiendo quod durum erat, & clausum in lege, per discipulos implevit, cum eis post resurrectionem aperuit Scripturas. AUGUSTINUS super Ioan. (tract. XXIV.) Quia autem ignorantia populi erat in lege, propterea tentatio Domini ignorantiam discipuli demonstrabat. Super fenum autem discumbebant, quia carnaliter sapiebant, & in carnalibus quiescebant: „ omnis enim caro fenum: " Esa. XL. Illi autem de panibus Domini implentur qui quod auribus audiunt, operibus implent. AUGUSTINUS (ut supra in Ioan.) Quæ sunt autem fragmenta, nisi quæ populus non poterat manducare? Quid ergo restat, nisi ut secretiora intelligentiæ, quæ non potest capere multitudo, illis credantur qui idonei sunt, & alios docere valent, sicut erant Apostoli? Unde & duodecim cophini impleti sunt. ALCUINUS *a*. Cophinis enim servilia implentur officia. Cophini igitur sunt Apostoli, & eorum imitatores, qui licet in præsenti sint despectibiles, spiritalium sacramentorum divitiis sunt interius (1) referti. Dicuntur autem Apostoli fuisse cophini, quia per Apostolos fides sanctæ Trinitatis erat prædicanda in quatuor partibus mundi. Quod autem novos panes noluit facere, sed allatos cumulavit, significat quia veterem Scripturam non reprobavit, sed aperiendo patefecit.

(b) BEDA *b*. Turbæ, viso tanto miraculo, intellexerunt pium, atque potentem; & idcirco voluerunt ipsum facere Regem: homines namque volunt habere Regem pium ad regendum, & potentem ad tuendum. Dominus igitur hoc cognoscens fugit in montem; idest, ascendit celeriter: unde dicitur: *Iesus ergo cum cognovisset quia venturi essent, ut raperent eum, & facerent eum Regem, fugit iterum in montem ipse solus*. Datur ergo intelligi quod Dominus cum sederet in monte cum discipulis suis, & videret turbas ad se venientes, descenderat de monte, & circa inferiora loca turbas paverat. Nam quomodo fieri potest ut rursus ille fugeret in montem, nisi ante de monte descenderet? AUGUSTINUS de Conc. Evang. (Lib. II. cap. LXXIV.) Non autem repugnat quod Matthæus cap. XIV. dixit: „ Ascendit in montem solus orare: " neque enim causæ orandi contraria est causa fugiendi: quandoquidem & hinc Dominus doceat hanc esse nobis magnam causam orandi, quando est causa fugiendi. AUGUSTINUS (tract. XXV.) Erat autem Rex qui timebat fieri Rex, nec talis Rex qui ab hominibus fieret, sed talis qui hominibus regnum daret: semper quidem ille cum Patre regnat secundum quod est Filius Dei. Prædixerunt autem Prophetæ regnum eius & secundum id quod homo factus (2) est Christus, & fecit fideles suos Christianos, qui sunt regnum eius; quod modo colligitur, modo emitur sanguine Christi. Erit autem aliquando manifestum regnum eius, quando erit aperta claritas sanctorum eius, post iudicium ab eo factum. Discipuli autem, & turbæ credentes in eum, putaverunt illum sic venisse ut iam regnaret. Hoc est

(1) *Al.* refecti. (2) *Al.* emititur est.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Et BEDA. *b* Non quo ad primam partem, quæ nullibi occurrit, sed solummodo quo ad secundam, quæ incipit ab illis verbis *Datur ergo*.

est velle rapere, & facere eum Regem. (1) CHRYSOSTOMUS (hom. xli.) Vide autem quanta est gulæ virtus. Non ultra eis sabbati transgressionis cura, non ultra zelant pro Deo; sed omnia remota sunt, ventre repleto; & Propheta iam erat apud eos, & Regem eum inthronizare volebant. Christus autem fugit, erudiens nos mundanas contemnere dignitates. Sic igitur Iesus dimittit discipulos, & ascendit in montem. (Hom. xlii.) Hi vero a Magistro relicti, ut sero factum est, descenderunt ad mare. Et hoc est quod subditur: *Ut autem sero factum est, descenderunt discipuli eius ad mare*. Et quidem usque ad vesperam expectaverunt eum, venturum esse putantes ad se; facta vero vespera non ultra sustinent eum non inquirere (tantus (2) eos detinebat amor) sed ab amore igniti ascenderunt in navem: unde sequitur: *Et cum ascendissent navim, venerunt trans mare in Capharnaum*. Veniebant quidem ad Capharnaum æstimantes se illic eum inventuros. AUGUSTINUS (tract. xxv.) Sic ergo dixit finem, & redit ut exponat quomodo venerunt: quia per stagnum navigantes transierunt, & dum navigarent recapitulando exponit quid acciderit, dicens: *Et tenebræ iam factæ erant, & non venerat ad eos Iesus*. CHRYSOSTOMUS (hom. xlii.) Non sine causa Evangelista tempus designat, sed ut per hoc validum eorum amorem ostendat. Non enim dixerunt: Vespera nunc est, & nox advenit: sed ab amore igniti ascenderunt in navim. Multa autem erant ex quibus impediebantur. A tempore, unde dicitur, *Et tenebræ iam factæ erant*; a tempestate, unde sequitur: *Mare autem, vento magno flante, exurgebat a longe*: non enim erat prope terram: unde dicitur: *Cum remigassent ergo quasi stadia vigintiquinque aut triginta*. BEDA (in v. cap. Ioan.) Eo genere locutionis, quo cum dubitando loquimur, solemus dicere, ferme vigintiquinque aut prope triginta. CHRYSOSTOMUS (hom. xlii.) Et ultimo ab inopinabili: unde sequitur: *Vident Iesum ambulantem supra mare, & proximum fieri*. Apparet quidem eis postquam illos dimiserat; (3) illic quidem docens eos quid est derelictio, & amorem excitans maiorem; hic vero suam virtutem ostendens: propter hoc igitur illi turbabantur: unde sequitur, *Et timuerunt*: quibus turbatis Dominus confortationem adhibet: unde sequitur: *Ille autem dicit eis: Ego sum: nolite timere*. BEDA. Non autem dixit, Ego sum Iesus; sed tantum, *Ego sum*: quia familiares eius erant, ideoque audita voce, facile potuerunt cognoscere magistrum; sive, quod verius est, ut ostenderet se illum esse qui Moysi dixit Exod. iii, „ Ego sum qui sum. " CHRYSOSTOMUS (hom. xlii.) Ideo autem eis apparuit, ut ostendat quoniam ipse est qui tempestatem solvet. Hoc enim ostendit Evangelista subdens: *Voluerunt ergo accipere eum in navi, & statim fuit navis ad terram, ad quam ibant*: tranquilliam enim præbuit eis navigationem. Non autem navim ascendit, volens maius miraculum operari, & deitatem eius revelare apertius. THEOPHYLACTUS. Vide namque tria miracula. Primum est quod ambulabat supra mare; secundum est quod fluctus mitigat; tertium est quod statim (4) fecit navim ad terram ire, ad quam ibant: nam multum distabant a terra, cum eis Dominus apparuit. CHRYSOSTOMUS (hom. xlii.) Turbæ autem non ostendit se Iesus supra mare ambulantem, quia hoc signum imbecillitatem eorum excedebat; sed neque discipulis diu visus est hoc faciens, sed statim disparuit ab eis. AUGUSTINUS de Conc. Evangel. (Lib. II. cap. xlvii.) Non est autem adversum quod Matthæus prius eum dixit (5) iussisse discipulos ascendere in naviculam, & præcedere eum trans fretum, donec dimitteret turbas; ac deinde dimissis turbis, ascendisse in montem solus orare: Ioannes vero prius eum fugisse commemorat solum in montem, ac deinde inquit: *Ut autem sero factum est, descenderunt discipuli eius ad mare, & cum ascendissent navim &c.* Quis enim non hoc videat recapitulando Ioannem postea dixisse factum a discipulis, quod iam Iesus iusserat antequam fugisset in montem? CHRYSOSTOMUS (homil. xlii.) Vel aliter. Mihi videtur hoc signum aliud ab eo quod apud Matthæum positum est: tunc enim non statim eum susceperunt, nunc autem persuasi sunt statim suscipere; & tunc quidem adhuc tempestas permanebat concutiens navim, nunc autem cum voce tranquillitas advenit. Multoties enim eadem facit signa, ut facile susceptibilia fiant. AUGUSTINUS (tract. xxv. & seq.) Mystice autem pavit Dominus turbas, & ascendit in montem: sic enim de illo prædictum est Psal. vii. „ Congregatio populorum circumdabit te; & propter hanc in altum regredere; " idest, ut circumdet te congregatio populorum, re-

(1) Addit Nicolai prævenire velle tempus eius quod occultabatur. (2) Al. eius. (3) Al. illo. (4) Al. facit. (5) Al. dixisse.

regredere in altum. Quare autem dictum est, *Fugit*? Neque enim si nollet teneretur. Aliquid ergo significavit fugiendo: quia scilicet non potuit intelligi altitudo eius: quicquid enim non intellexeris, Fugit me, dicis. Ergo fugit in montem ipse solus, quia ascendit super omnes cælos. Illo autem sursum posito, discipuli in navicula tempestatem patiebantur: navicula illa Ecclesiam præsignabat. Tenebræ iam factæ erant; & merito, quia lux non erat, non enim venerat ad illos Iesus. Quantum accedit finis mundi, crescunt errores, crescit iniquitas. Lux denique caritas est, secundum illud I. Ioan. II. „ Qui odit fratrem suum, in tenebris est. " Ipsi fluctus navem turbantes, & tempestates, & venti, clamores sunt (1) maledicorum: inde caritas refrigescit, inde fluctus augentur, & turbatur navis. Nec tamen venti illi, & tempestas, & fluctus, & tenebræ id agebant ut vel navis non promoveretur, vel soluta mergeretur: „ qui enim perseveraverit usque in finem, hic salvus erit: " Matth. x. Quinarius autem numerus ad legem pertinet; ipsi sunt quinque libri Moysi: ergo legem signat numerus vigesimusquintus: quoniam quinquies quini fiunt vigintiquinque. Sed huic legi, antequam Evangelium veniret, deerat perfectio, quæ in senario numero comprehenditur. Ipsa ergo quinque per sex multiplicentur, ut lex per Evangelium impleatur, ut fiant sexies quini triginta. Ad eos ergo qui legem implent, venit Iesus calcans fluctus; idest, omnes tumores mundi sub pedibus habens, omnes altitudines sæculi premens; & tamen tantæ sunt tribulationes ut etiam ipsi qui credunt in Iesum, expavescant ne deficiant. THEOPHYLACTUS. Cum autem homines, vel dæmones nos per timorem nituntur movere, audiamus Christum dicentem: *Ego sum: nolite timere*; idest, ego semper assisto, & sicut Deus permaneo, & numquam pertranseo: non perdatis in me fidem pro falsis terroribus. Vide etiam quomodo non in principio periculi Dominus astitit, sed in fine. Permittit namque nos esse in medio periculorum, ut certantes in tribulationibus probabiliores fiamus, & ut ad ipsum solum recurramus qui potens est ex insperatis nos liberare. Cum enim intellectus humanus sibi providere non poterit, tunc salus divina advenit. Si voluerimus etiam Christum in naviculam nostram suscipere, idest in cordibus nostris habitare, statim inveniemur in terra ad quam ire volumus, idest in cælum. BEDA. Quia vero hæc navicula non torpentes vehit, sed fortiter remigantes, significatur quod in Ecclesia non desidiosi, & molles, sed fortes, & in bonis operibus perseverantes perveniunt ad portum salutis æternæ.

(c) CHRYSOSTOMUS (hom. xlII.) Dominus, etsi turbis non manifeste ostenderit quomodo supra mare ambulaverit, dedit tamen eis latenter suspicari quod factum erat; & hoc Evangelista ostendit dicens: *Altera die turba quæ stabat trans mare, vidit quia navicula alia non erat ibi nisi una; & quia non introisset cum discipulis suis Iesus in navim; sed soli discipuli eius abiissent*. Quid enim hoc erat aliud quam suspicari quod mare pede transiens, recesserat? Neque enim est dicere quod in alia navicula pertransivit, quia una erat ibi tantum, in quam ascenderunt discipuli eius, cum quibus ipse non intraverat. AUGUSTINUS (tract. xxv.) Insinuatum autem est illis tam magnum miraculum. Venerunt ergo & aliæ naves iuxta locum illum ubi manducaverant panem, in quibus turbæ eum secutæ sunt; & hoc est quod subditur: *Aliæ vero naves supervenerunt quærentes eum*. CHRYSOSTOMUS (hom. xlII.) Sed tamen post miraculum tam magnum venientes, non interrogaverunt eum qualiter pertransiit, neque curaverunt tantum miraculum addiscere: sequitur enim: *Et cum invenissent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi, quando huc venisti?* Nisi quis dicat hic *quando* pro qualiter dictum esse ab eis. Dignum autem est & hinc conspicere facilem eorum mentem: qui enim dicebant, Hic est Propheta, qui studebant rapere, & facere eum Regem, invenientes eum, nihil tale consiliantur. AUGUSTINUS (tract. xxv.) Ecce enim ille qui in montem fugerat, turbatus cum ipsis turbis loquitur. Modo teneant, modo Regem faciant. Sed ille (2) post miraculi sacramentum & sermonem infert, & quorum satiavit panibus ventrem, satiat sermonibus mentem. ALCUINUS. Qui enim dedit exemplum fugiendæ laudis, & terreni imperii, dat exemplum doctoribus qualiter debeant insistere prædicationi. CHRYSOSTOMUS (hom. xlIII.) Mansuetudo autem, & lenitas non ubique est utilis: cum enim deses fuerit discipulus, & grossus, stimulo uti ad eum oportet: hoc & hic Filius Dei facit: venientibus enim turbis, & blandientibus ei dicendo: *Rabbi, quando huc venisti?*

(1) *Al.* maledictorum. (2) *Al.* qui post miraculi sacramentum,

nisti? ut ostendat quod eum qui ab hominibus est honorem non concupiscit, sed solum inspicit eorum salutem, redarguendo eis respondet, non solum corrigere volens, sed & mentem eorum revelare: unde sequitur: *Respondit eis Iesus, & dixit: Amen amen dico vobis: quaeritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis*. AUGUSTINUS (tract. xxv.) Quasi dicat: Propter carnem me quaeritis, non propter spiritum. CHRYSOSTOMUS (hom. xliii.) Post reprehensionem autem, doctrinam eis adiungit, dicens: *Operamini, non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam aeternam*; quasi dicat: Vos escam exquiritis temporalem; ego autem corpora vestra nutrivi, ut per hoc exquireretis illam escam quae non temporaneam, sed aeternam tribuit vitam. ALCUINUS. Corporeus cibus carnem tantum reficit exterioris hominis, & semel acceptus non sufficit, nisi quotidie accipiatur; spiritalis autem cibus permanet in aeternum, & satietatem perpetuam, immortalitatemque largitur. AUGUSTINUS (tract. xxv.) Seipsum autem insinuat istum cibum, ut in sequentibus illucescit; ac si dicat: Quaeritis me propter aliud: quaerite me propter me. CHRYSOSTOMUS (hom. xliii.) Sed quia quidam, eo quod volunt pigre nutriri, abutuntur hoc verbo; necessarium est inducere id quod est Pauli Ephes. iv. „ Qui furabatur, iam non furetur; magis autem „ laboret operando manibus suis, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti." Sed & ipse Corinthum veniens, morabatur apud Aquilam, & Priscillam, & operabatur. Dicendo autem, *Ne operemini cibum qui perit*, non insinuat quod oporteat pigritari, sed quod oporteat operari, & dare: hic enim est cibus qui non perit: operari autem cibum qui perit, est affici saecularibus rebus. Hoc igitur dixit: quia illi nullam fidei curam habuerunt, sed solum volebant ventrem implere, nihil laborantes: & hoc decenter cibum qui perit vocavit. AUGUSTINUS (tract. xxv.) Sicut autem Samaritanae dixerat supra iv. *Si scires qui petit a te bibere, postulasses ab eo, & daret tibi aquam vivam*: ita & hic subdit: *Quem Filius hominis vobis dabit*. ALCUINUS. Quando autem per manum sacerdotis corpus Christi accipis, non sacerdotem quem vides, sed illum quem non vides attende. Sacerdos est dispensator huius cibi, non actor. Filius hominis seipsum dat nobis, ut nos in ipso, & ipse in nobis maneat. Istum Filium hominis nolite sic accipere quasi alios filios hominum: sequestratus est enim quadam gratia, & exceptus a numero omnium: iste enim Filius hominis & Dei Filius est; & hoc est quod subdit: *Hunc enim Pater signavit Deus*. Signare est signum ponere; quasi dicat: Nolite me contemnere, quia Filius hominis sum: sic enim sum Filius hominis ut Deus Pater me signaret, idest proprium aliquid mihi daret, quo non confunderer cum genere humano, sed per me liberaretur genus humanum. HILARIUS VIII. de Trinitate. Signaculorum autem natura est ut omnem impressae in se speciei explicent formam, & nihil minus ex eo in se habeant unde signantur; & dum totum accipiunt quod imprimitur, totum ex se praeferunt quicquid impressum est. Verbum igitur hoc ad divinae nativitatis non proficit exemplum: quia in signaculis & materies sit, & diversitas, & impressio, per quam mollioribus naturis, validiorum generum species imprimuntur. Unigenitus vero Deus & per sacramentum salutis nostrae hominis Filius, volens proprietatis nobis paternae in se signare speciem, signatum se a Deo ait, ut per hoc potestas in eo dandae ad aeternitatem escae intelligi possit, quia omnem in se paternae formae plenitudinem signantis se Dei contineret. CHRYSOSTOMUS (hom. xliii.) Vel *signavit*, idest in hoc misit hanc nobis afferentem escam; vel *signavit*, idest revelavit per suum testimonium. ALCUINUS. Mystice autem altera die, idest post ascensionem Christi, turba, stans in bonis operibus, non iacens in terrenis voluptatibus, expectat ut veniat ad eos Iesus. Una autem navis est una Ecclesia; sed & aliae naves quae superveniunt, sunt conventicula haereticorum, qui „ quae sua sunt quaerunt, „ non quae Iesu Christi; " Philipp. ii. unde convenienter eis dicitur: *Quaeritis me, quia manducastis ex panibus*. AUGUSTINUS (tract. xxv.) Quam multi etiam non quaerunt Iesum, nisi ut illis benefaciat secundum tempus. Alius negotium habet, quaerit intercessionem clericorum: alius premitur a potentiore, fugit ad Ecclesiam: vix quaeritur Iesus propter Iesum. GREGORIUS XXIII. Mor. (cap. xvii. in nov. in antiq. xxvi.) Per eorum etiam personam, Dominus illos intra sanctam Ecclesiam detestatur qui per sacros ordines ad Dominum propinquantes, non in eisdem ordinibus virtutum merita, sed subsidia praesentis vitae exquirunt. Satiatos quippe de panibus Dominum sequi, est de sancta Ecclesia temporalia alimenta sumpsisse; & non pro

pro signis Dominum, sed pro panibus quærere est ad religionis officium, non pro augendis virtutibus, sed pro requirendis subsidiis inhiare. BEDA. Illi etiam qui in oratione quærunt non æterna, sed temporalia, quærunt Iesum non propter Iesum, sed propter aliquid aliud. Significatur autem mystice quoniam hæreticorum conventicula carent hospitio Christi, ac discipulorum eius; & dicuntur aliæ supervenisse naves, quia hæreses repentinæ fuerunt. Per turbam autem, quæ cognovit quod Iesus non erat ibi, neque discipuli eius, illi designatur qui cognoscentes errores hæreticorum, relinquunt eos, & ad veram fidem veniunt.

(d) ALCUINUS. Intellexerant escam istam quæ permanet in vitam æternam esse opus Dei; & ideo interrogant quid facerent, ut istum cibum, idest opus Dei, operari possint; & hoc est quod dicitur: *Dixerunt ergo ad eum: Quid faciemus ut operemur opera Dei?* BEDA. Idest, quæ præcepta servando, poterimus implere opera Dei? CHRYSOSTOMUS (hom. xliv.) Hoc autem dicebant, non ut discant, & faciant; sed ad cibi exhibitionem eum inducere volentes. THEOPHYLACTUS. Christus vero quamvis cognosceret quod eis nihil proderat, tamen propter communem utilitatem respondit, & ostendit eis, immo omnibus hominibus quod sit opus Dei: unde sequitur: *Respondit Iesus, & dixit eis: Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille.* AUGUSTINUS (tract. xxv. in Ioan.) Non autem dicit, Ut credatis ei, sed *ut credatis in eum*: non enim continuo qui credit ei, credit in eum: nam & dæmones credebant ei, & non credebant in eum; & nos credimus Paulo, sed non in Paulum. Credere ergo in eum, est credendo amare, credendo diligere, credendo in eum ire, & eius membris incorporari. Ipsa est fides quam de nobis exigit Deus, quæ per dilectionem operatur. Discernitur tamen ab operibus fides, sicut dicit Apostolus Rom. III. „ Iustificari hominem per „ fidem sine operibus legis. “ Et sunt opera quæ videntur bona (1) sine fide Christi, & non sunt bona, quia non referuntur ad eum finem ex quo sunt bona: „ finis enim „ legis Christus ad iustitiam omni creden„ ti: “ Rom. x. & ideo noluit discernere ab opere fidem; sed ipsam fidem dixit esse opus Dei: ipsa est enim fides quæ (2) per dilectionem operatur. Nec dixit, Hoc est opus vestrum; sed *hoc est opus Dei, ut credatis in eum*, ut „ qui gloriatur, in Domi„ no glorietur: “ II. Corinth. x. Credere ergo in eum, est manducare cibum qui permanet in vitam æternam. Ut quid paras dentem, & ventrem? Crede, & manducasti. Quia ergo invitabat eos ad fidem, illi adhuc quærebant signa quibus crederent: Iudæi enim signa quærunt; & hoc est quod sequitur: *Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum, ut videamus, & credamus tibi? Quid operaris?* CHRYSOSTOMUS (hom. xliv.) Nihil irrationabilius quam ut, signo præ manibus existente, quasi nullo iam signo facto, hoc dicant. Neque electionem signi fiendi Domino permittunt; sed in necessitatem eum æstimant ducere, ut nullum aliud faciat signum quam tale quale factum est in eorum parentibus: unde (3) subditur: *Patres nostri manducaverunt manna in deserto.* ALCUINUS. Et ne videatur manna aliquo modo contemnendum, auctoritate Psalmi illud extollunt, dicentes: *Sicut scriptum est: Panem de cælo dedit eis manducare.* CHRYSOSTOMUS (hom. xliv.) Multis quidem factis signis & in AEgypto, & in mari rubro, & in deserto, huius maxime meminerunt, quod valde concupiscebant propter ventris tyrannidem. Neque autem dicunt quod Deus hoc fecit, ne videantur eum exæquare Deo; neque Moysen inducunt, ut non videantur Christum deprimere; sed medium ponunt dicentes: *Patres nostri manducaverunt manna.* Vel aliter. AUGUSTINUS (tract. xxv.) Dominus Iesus talem se dicebat ut se Moysi præponeret: non enim est ausus Moyses de se dicere, quod daret cibum qui non perit. Attendebant itaque quanta fecisset Moyses; adhuc aliqua maiora volebant fieri; quasi dicant: Tu promittis cibum qui non perit, & non talia operaris qualia Moyses. Panes hordeaceos ille non dedit, sed manna de cælo. CHRYSOSTOMUS (hom. xliv.) Licebat autem Domino dicere, quoniam Moyse maiora miracula feci; sed non erat tempus horum verborum nunc; sed unum erat ad quod studebat, scilicet ducere eos ad escam spiritalem: unde sequitur: *Dicit ergo eis Iesus: Amen amen dico vobis: non Moyses dedit vobis panem de cælo, sed Pater meus dat vobis panem de cælo verum.* An non ex cælo erat manna? Qualiter igitur ex cælo dicitur? Sicut & volucres cæli dicuntur, & sicut dicitur Psal. XVII. „ Intonuit de cælo Do„ mi-

(1) *Al.* omittitur sine. (2) *Al.* per delectationem. (3) *Al.* subdunt.

„ minus." Panem autem non verum (1) vocavit illum, non quia falsum erat miraculum de manna; sed quia figura erat, non veritas. Non dixit, Non Moyses dedit, sed ego; sed pro Moyse quidem Deum, pro manna vero seipsum posuit. AUGUSTINUS (tract. xxv.) Quasi diceret: Illud manna hoc significabat, scilicet cibum de quo paulo ante locutus sum, & omnia signa mea erant. Signa mea dilexistis; quod significatur, contemnitis. Deus enim dat panem quem significavit manna ipsum, scilicet Dominum Iesum Christum: unde sequitur: *Panis enim verus est qui de cælo descendit, & dat vitam mundo*. BEDA. Non quidem elementis, sed hominibus habitatoribus mundi. THEOPHYLACTUS. Seipsum dicit panem verum, quia principale significatum per manna est unigenitus Dei Filius, homo factus. Manna namque interpretatur Quid est hoc: nam Iudæi videntes, stupefacti, unus ad alium dicebant, Quid est hoc? Filius autem Dei factus homo ipse est potissimum admiratiuum manna, ita ut cuilibet contigat quærere, Quid est hoc? Quomodo Filius Dei, filius hominis est? Quomodo ex duabus naturis una fit persona? ALCUINUS. Qui per assumptam humanitatem descendit de cælo, & per assumentem divinitatem dat vitam mundo. THEOPHYLACTUS. Hic autem panis vita secundum naturam existens, tamquam vivi Patris Filius proprium opus facit, quia vivificat cuncta. Sicut enim panis ex terra infirmam naturam carnis conservat, sic & Christus per spiritus operationes vivificat animam, & etiam corpus incorruptibile facit, nam per eius resurrectionem corporalis confertur incorruptio; & ideo dicit, quod *dat vitam mundo*. CHRYSOSTOMUS (hom. xliv.) Non Iudæis solum, sed orbi terrarum. Illi vero inferius adhuc inspiciebant: unde sequitur: *Dixerunt ergo ad eum: Domine, semper da nobis hunc panem*. Dicente autem eo, quoniam Pater meus dat vobis panem, non dixerunt, Roga ut det, sed *da nobis*. AUGUSTINUS (tract. xxv.) Sicut enim Samaritana, cui dictum est supra iv. *Qui biberit de hac aqua, non sitiet umquam*, secundum corpus accipiens, & carere indigentia volens, *Da mihi*, inquit, *Domine, de hac aqua*; sic & isti dicunt: Da nobis panem, qui reficiat, & non deficiat.

(e) CHRYSOSTOMUS (hom. xliv.) De reliquo Dominus in mysteriorum traditionem eos inducturus est; & primo de deitate sua loquitur: unde dicitur: *Dixit autem eis Iesus: Ego sum panis vitæ*. Non enim hoc de corpore eius dictum est, de illo enim in fine dicit: *Panis quem ego dabo, caro mea est*. Sed interim de divinitate loquitur: etenim caro propter Domini Verbum panis est, quod spiritum ipsum suscipienti panis cælestis fit. THEOPHYLACTUS. Non autem dixit, *Ego sum panis* nutrimenti, sed *vitæ*: quia enim cuncta mortifera erant, vivificavit nos Christus per seipsum. Est autem panis non consuetæ vitæ, sed illius quæ morte non resecatur: unde subditur: *Qui venit ad me, non esuriet; & qui credit in me, non sitiet in æternum*. AUGUSTINUS (tract. xxv.) *Qui venit ad me*, hoc est qui credit in me; & quod dixit, *Non esuriet*, hoc intelligendum est, *Et non sitiet umquam*: utroque enim significatur æterna illa satietas, ubi nulla est egestas. THEOPHYLACTUS. Vel *non sitiet, neque esuriet*; idest, ad verbum Dei audiendum neque tædiosus efficietur, neque sitiet siti intellectuali; quasi non habeat aquam baptismi, & sanctificationem per Spiritum sanctam. AUGUSTINUS (ubi supra.) Panem igitur de cælo desideratis: ante vos habetis, sed non manducatis: unde sequitur: *Sed dixi vobis, quia & vidistis me, & non credidistis*. ALCUINUS. Quasi dicat: Non ideo hoc dixi quod vos sciam hoc pane satiandos; sed potius ad improperium vestræ incredulitatis dico, quia videtis, & non creditis. CHRYSOSTOMUS (hom. xliv.) Vel per hoc quod dicit, *Dixi vobis*, insinuat testimonium Scripturarum, de quo supra v. dixerat: *Illæ sunt quæ testimonium perhibent de me*. Et iterum dixerat ibid. *Quoniam veni in nomine Patris mei, & non suscepistis me*. Hoc autem quod dicit, *Quia vidistis me*, signa occulte insinuat. AUGUSTINUS (tract. xxv.) Sed non ideo ego populum Dei perdidi, (2) quia vos vidistis, & non credidistis: unde sequitur: *Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet, & eum qui venit ad me, non eiiciam foras*. BEDA. Absolute dicit *omne*, ut ostenderet plenitudinem fidelium. Hi autem sunt quos Pater dat Filio, quando per occultam inspirationem facit eos credere in Filium. ALCUINUS. Quemcumque ergo Pater traxerit, ad hoc ut credat in me, veniet per fidem ad me, ut mihi iungatur; *& eum qui* passibus fidei, & bonæ operationis *veniet ad me, non eiiciam foras*; idest, in

(1) Al. vocat. (2) Al. sed quia vos.

in secreto puræ conscientiæ mecum morabitur, & tandem recipiam eum in æterna beatitudine. AUGUSTINUS (tract. xxv.) Illud enim intus, unde non exitur foras, est magnum penetrale, & dulce secretum, sine tædio, sine amaritudine malarum cogitationum, (1) sine interpellatione tentationum, & dolorum, de quo dicitur Matth. xxv. „ Intra in gaudium domi- „ ni tui. " CHRYSOSTOMUS (homil. xlIv.) Per hoc autem quod dicit, *Quod dat mihi Pater*, ostendit quoniam non contingens res est credere in Christum, neque cogitationibus humanis perficitur; sed ea quæ desuper revelatione indiget, & anima devota suscipiente revelationem: unde non sunt ab accusatione eruti quibus non dat Pater: indigemus enim & ea quæ ex nobis est voluntate ad credendum. Per hoc autem tangit incredulitatem eorum, ostendens quoniam qui non credit ei, voluntatem transgreditur Patris. Paulus autem I. Corinth. xv. ait, quod ipse eos tradiderit Patri: „ Cum tradiderit (inquit) regnum Deo, „ & Patri. " Sicut igitur Pater dans non privat seipsum, sic nec Filius tradens. Dicitur autem Filius tradere, quoniam per eum ad Patrem adducimur. Et de Patre dictum est I. Corinth. 1. „ Per quem vocati „ estis in societatem Filii eius. " Sic igitur qui venit ad me salvabitur: quia pro bis veni, & carnem assumpsi: unde sequitur: *Quia descendi de cælo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me*. Quid dicis? Alia sunt tua, & quæ illius? Ne igitur hoc aliquis suspicetur, subiunxit: *Hæc est autem voluntas eius qui misit me, ut omnis qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam*. Per hoc autem & Filius vult, quia *Filius quos vult, vivificat*: supra v. Quid est igitur quod dicit? Non aliud acturus veni quam quod Pater vult, quasi non habens (2) divinam voluntatem a Patre: omnia enim quæ Patris sunt, mea sunt. Sed hoc non dixit, sed in fine reservat, excelsa enim interim occultat. AUGUSTINUS (tract. xxv.) Vel aliter. Quare non eiiciat foras, subiungit dicens: *Quia descendi de cælo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me*. Propterea enim anima a Deo exiit, quia superba erat. Superbia enim eiecti sumus, humilitate regredimur. Medicus enim quando ægritudinem discutit, si curet quod per aliquam causam factum est, & ipsam causam non curet, ad tempus videtur mederi; sed causa manente, morbus repetitur. Ut ergo causa omnium morborum curaretur, idest superbia, descendit, & humilis factus est Filius Dei. Quid superbis homo? Filius Dei propter te humilis factus est. Puderet te fortasse imitari humilem hominem; saltem imitare humilem Deum: hæc est enim commendatio humilitatis. *Non veni facere voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me*: superbia quippe facit voluntatem suam, humilitas voluntatem Dei. HILARIUS III. de Trin. (post princ.) Non igitur hoc dicit, quia faciat quod non velit; sed obedientiam suam (3) sub effectu paternæ voluntatis ostendit, volens ipse voluntatem Patris explere. AUGUSTINUS (tract. xxv. in Ioan.) Ideo ergo qui ad me venerit, non eiiciam eum foras, quia non veni facere voluntatem meam. Humilis veni humilitatem docere: qui ad me venit incorporatur mihi, & humilis fit, quia non faciet voluntatem suam, sed Dei; & ideo non eiicitur foras, quia cum superbus esset, proiectus est foras: ad me enim venire non potest nisi humilis: non mittitur foras nisi superbia; qui servat humilitatem, non labitur a veritate. Quare autem ideo non eiiciat foras qui venit ad illum, quia non venit facere voluntatem suam, ostendit cum subdit: *Hæc est enim voluntas eius qui misit me Patris, ut omne quod dedit mihi Pater non perdam ex eo*. Ipse illi datus est qui servat humilitatem. „ Non est „ voluntas in conspectu Patris ut pereat unus „ de pusillis: " Matth. xvIII. De tumentibus potest perire, de pusillis nihil perit: quia „ nisi fueritis sicut pusillus iste, non intra- „ bitis in regnum cælorum: " ibid. AUGUSTINUS de Correptione, & Gratia (cap. Ix.) Qui ergo in Dei providentissima dispositione præsciti, prædestinati, vocati, iustificati, glorificati sunt, etiam nondum renati, sed & nondum nati, iam filii Dei sunt, & omnino perire non possunt: hi enim vere veniunt ad Christum. Ab illo ergo datur (4) etiam perseverantia in bono usque in finem: neque enim datur nisi eis qui non peribunt: quoniam qui non perseverant peribunt. CHRYSOSTOMUS (hom. xlIv.) Per hoc autem quod dicit, *Non perdam ex eo*, non ostendit se indigere eorum cura; sed hoc dicit propter eorum salutem. Postquam autem dixerat, *Non perdam ex eo, & non eiiciam foras*, subiungit:

Rrr 2 (1) Sed

(1) *Al.* sine intellectione tentationum. (2) *Nicolai legit* divisam. (3) *Al.* sub affectu. (4) *Al.* *omittitur* etiam.

(1) *Sed resuscitem eum in novissimo die*: quia in resurrectione communi mali eiicientur, secundum illud Matth. XXII. „ Tollite eum, „ & eiicite eum in tenebras exteriores. " Ipsi etiam perdentur secundum illud Matth. X. „ Qui potest animam, & corpus perde- „ re in gehennam. " Ideo autem multoties resurrectionem inducit, ut non ex solis rebus praesentibus iudicent Dei providentiam, sed aliam expectent vitam. AUGUSTINUS (tract. XXV.) Videte autem quemadmodum & hic geminam illam resurrectionem designet. Qui venit ad me, modo resurget, humilis factus in membris meis. Sequitur autem: *Sed resuscitabo illum in novissimo die*. Ad exponendum autem quod dixerat, *Omne quod dedit mihi Pater*; & iterum quod dixerat, *Non perdam ex eo*, subiungit: *Haec est enim voluntas Patris mei qui misit me, ut omnis qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam aeternam*. Superius cap. V. dixit: *Qui audit verbum meum, & credit ei qui misit me*; modo autem: *Qui videt Filium, & credit in eum*. Non dixit, Et credit in Patrem: hoc est enim credere in Filium, quod & in Patrem: quia *sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & Filio vitam habere in semetipso*: supra ibid. *ut sic omnis qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam aeternam*, credendo, & transeundo ad vitam, tamquam prima illa resurrectione: & quia ipsa non est sola, subiungit de secunda: *Et ego resuscitabo eum in novissimo die*.

(f) CHRYSOSTOMUS (hom. XLV.) Iudaei existimantes se comestione carnali potiri, non turbabantur, usquequo postea diffisi sunt: unde dicitur: *Murmurabant ergo Iudaei de illo, quia dixisset: Ego sum panis vivus, qui de caelo descendi*. Videbantur quidem turbari in hoc quod dixerat eum de caelo descendisse; sed non hoc erat quod turbationem faciebat, sed hoc quod non expectabant potiri mensa corporali. Adhuc tamen eum venerabantur, quia recens erat signum; & propterea non manifeste ei contradicebant, sed murmurando suam turbationem ostendebant. Quid autem murmurando dixerint subditur: *Et dicebant: Nonne hic est Iesus filius Ioseph, cuius novimus patrem, & matrem? Quomodo ergo dicit hic, Quia descendi de caelo?* AUGUSTINUS (tract. XXVI.) Longe autem isti erant a pane de caelo, nec eum esurire noverant: panis enim iste interioris hominis quaerit esuriem. CHRYSOSTOMUS (hom. XLV.) Manifestum est enim quoniam mirabilem eius nondum sciverant generationem; propterea eum adhuc filium Ioseph dicunt. Sed non increpantur: non enim respondit eis, Non sum filius Ioseph, quia non poterant illum mirabilem partum audire. Si vero eum qui secundum carnem, non poterant manifeste audire, multo magis nec superiorem inesfabilem. AUGUSTINUS (tract. XXVI.) Ab hominibus enim carnem assumpsit, sed non more hominum: nam Patrem habens in caelo, matrem elegit in terra, & illic natus sine matre, & hic sine patre. Quid ergo talibus murmurantibus respondit subditur: *Respondit ergo Iesus, & dixit eis: Nolite murmurare invicem*; quasi dicat: Scio quare non esuritis sic, ut istum panem non intelligatis, neque quaeratis. *Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me traxerit illum*. Magna gratiae commendatio: nemo venit nisi tractus. Quem trahat, & quem non trahat; quare illum trahat, & illum non trahat, noli velle iudicare, si non vis errare. Semel accipe, & intellige: si non traheris, ora ut traharis. CHRYSOSTOMUS (hom. XLV.) Hic autem insiliunt Manichaei dicentes, quoniam nihil in nobis est positum. Sed hoc non quod in nobis est destruit, sed ostendit nos divino auxilio indigentes: (2) ostendit enim hic non eum qui invitus venit, sed eum qui multam patitur oppugnationem. AUGUSTINUS (tract. XXVI.) Sed (3) si inviti trahimur ad Christum, inviti credimus: ergo violentia adhibetur, non voluntas excitatur. Sed intrare quisquam Ecclesiam potest nolens, credere non potest nisi volens: „ corde enim creditur ad iustitiam: " Si ergo invitus venit qui trahitur, non credit; si non credit, non venit: non enim ad Christum ambulando currimus, sed credendo, nec motu corporis, sed voluntate cordis accedimus: ergo voluntate traheris. Quid est autem trahi voluntate? „ Delectare in Do- „ mino, & dabit tibi petitiones cordis „ tui: " Psal. XXXVI. Est quaedam voluptas cordis, cui dulcis est panis ille caelestis. Porro si Poetae dicere licuit: „ Trahit sua quem- „ que voluptas: " quanto fortius nos dicere debemus trahi hominem ad Christum, qui delectatur veritate, beatitudine, iustitia, sempiterna vita, quod totum Christus est? (4) An vero habent corporis sensus vo-

(1) Al. *Suscitabo*; & sic infra. (2) Al. ostendit enim hoc non eum qui invitus venit &c.
(3) Al. Si enim inviti trahimur ad Christum, ergo inviti credimus. (4) Al. An non habent.

voluptates suas, & animus deseritur a voluptatibus suis? Da amantem, desiderantem, ferventem, fonti æternæ patriæ suspirantem; & scit quid dicam. Sed quare voluit dicere, *Quem traxerit Pater?* Si trahendi sumus, ab illo trahamur cui dicit quædam quæ diligit, Cant. I. „ Trahe me post te.“ Sed quid intelligi voluit advertamus. Trahit Pater ad Filium eos qui propterea credunt in Filium, quia eum cogitant Patrem habere Deum. Deus enim Pater æqualem sibi genuit Filium, & qui cogitat, atque in fide sua sentit, ac ruminat æqualem esse Patri eum in quem credit, ipsum trahit Pater ad Filium. Arrius credidit creaturam: non eum traxit Pater. Photinus dicit, Homo solum est Christus: qui sic credit non eum Pater trahit. Traxit Petrum qui dixit Matth. XVI. „ Tu es Christus Filius Dei vi„ vi: “ unde ei dictum est ibid. „ Non ti„ bi revelavit caro & sanguis, sed Pater „ meus qui in cælis est. “ Ista revelatio ipsa attractio est. Si enim qui inter delicias terrenas revelantur amantibus, trahunt; non trahet revelatus Christus a Patre? Quid enim fortius desiderat anima quam veritatem? Sed hic homines esuriunt, ibi saturabuntur; ideo subiecit: *Et ego resuscitabo eum in novissimo die*; quasi dicat: Saturabitur eo quod & hic sitit, in resurrectione mortuorum, quoniam ego resuscitabo eum. AUGUSTINUS de quæst. nov.& vet. test. (qu. lxxix.) Vel attrahit Pater ad Filium per opera quæ faciebat per illum. CHRYSOSTOMUS (hom. xlv.) Non parva dignitas Filii, si Pater adducit; & ipse suscitat, (1) non dividens ad Patrem opera, sed ostendens parilitatem virtutis. Deinde ostendit modum secundum quem Pater trahit, dicens: *Scriptum est in Prophetis*: *Et erunt omnes docibiles Dei*. Vides fidei dignitatem: quoniam non ab hominibus, (2) neque per homines, sed ab ipso Deo eam debeant addiscere. Magister enim præsidet omnibus paratus existens sua tribuere, ad omnes suam doctrinam effundens. Si autem erunt omnes docibiles Dei, qualiter quidam non credunt? Quia hoc de pluribus dictum est; sive quoniam omnes qui volunt. AUGUSTINUS de Prædest. Sanctorum (cap. VIII.) Vel aliter. Sicut integre loquimur cum de aliquo litterarum magistro qui in civitate solus est, dicimus, Omnes iste hic litteras docet: non quia omnes discunt, sed quia nemo nisi ab illo dicit quicumque ibi litteras discit, ita recte dicimus, Omnes Deus docet venire ad Christum: non quia omnes veniunt, sed quia nemo aliter venit. AUGUSTINUS super Ioan. (tract. xxv.) Vel aliter. Omnes regni illius homines docibiles erunt Dei, non ab hominibus audient; & si hic ab hominibus audiunt, tamen quod intelligunt, (3) intus datur. Strepitum verborum ingero auribus vestris; nisi revelet ille qui intus est, quomodo ergo, o Iudæi, me potestis agnoscere, quos Pater non docuit? BEDA. Dicit autem pluraliter, *In Prophetis*: quia omnes Prophetæ uno eodemque spiritu repleti, licet diversa prophetarent, tamen ad idem tendebant: quapropter cum quovis eorum omnes alii concordabant; sicut cum Ioele Propheta, qui dicit: *Erunt omnes docibiles Dei*. GLOSSA. Hoc in Ioele non invenitur, sed aliquid simile: dicitur enim ibi cap. II. „ Filii Sion exultate, & lætamini „ in Domino Deo nostro: quia dedit nobis „ doctorem. “ Expressius tamen est in Esaia, ubi dicitur cap. LIV. „ Ponam univer„ sos filios tuos doctos a Domino. CHRYSOSTOMUS (homil. xlv.) Quod quidem præcipuum est: quia ante per homines discebant quæ Dei sunt, nunc autem per unicum Filium Dei, & Spiritum sanctum. AUGUSTINUS de Prædestinatione Sanctorum (cap. VIII. & seqq.) Omnes autem docibiles Dei veniunt ad Filium, quoniam audierunt, & didicerunt a Patre per Filium: unde subditur: *Omnis qui audivit a Patre, & didicit, venit ad me*. Si autem omnis qui audivit a Patre, & didicit, venit, profecto omnis qui non venit, non audit a Patre, nec didicit. Valde remota est a sensibus carnis hæc schola; in qua Pater auditur, & docet, ut veniatur ad Filium; nec agit hoc cum carnis aure, sed cordis, ubi est & ipse Filius; quia ipse est Verbum eius per quod Pater sic docet; simul est & Spiritus sanctus: inseparabilia enim (4) dicimus esse opera Trinitatis. Sed Patri hoc potissimum est attributum, quia de ipso procedit & Filius, & Spiritus sanctus. Itaque gratia quæ occulte, & humanis cordibus divina largitate tribuitur, a nullo corde duro respuitur: ideo quippe tribuitur, ut cordis duritia primitus auferatur. Cur ergo non omnes docet, ut veniant ad Christum, nisi quia eos quos docet, misericordia

(1) *Legit Nicolai* non dividens ab operibus Patris opera sua, sed ostendens &c. (2) *Al.* neque homines. (3) *Plenius idem Nicolai* intus datur, intus coruscat, intus revelatur. Strepitum verborum ingero auribus vestris: nisi revelet ille qui intus est, quid dico, quid loquor? Dicit ergo: *Et erunt omnes docibiles Dei*; quasi dicat: Quomodo Iudæi me potestis agnoscere, quos Pater non docuit? (4) *Al.* dicimus.

dia docet, quos autem non docet, iudicio non docet? Si autem dixerimus, quod volunt discere, quos non docet, respondebitur nobis: Et ubi est quod ei dicitur Psal. lxxxiv. „ Deus tu convertens vivificabis nos? " Aut si non faciat volentes ex nolentibus Deus, ut quid orat Ecclesia secundum praeceptum Domini pro persecutoribus suis? Non enim quisquam dicere potest, Credidi, ut sic vocaret: praevenit quippe eum misericordia Dei, quia sic est vocatus ut crederet. AUGUSTINUS super Ioan. (tract. xxvi.) Ecce ergo quomodo trahit Pater docendo de veritate, non necessitatem imponendo: trahere enim Dei est. *Omnis qui audivit a Patre, & didicit, venit ad me*. Quid igitur? Christus nihil docuit? Quid quod Patrem magistrum homines non viderunt, Filium viderunt. Filius ergo dicebat, sed Pater docebat. Si (1) enim ego homo cum sim, illum doceo qui audivit verbum meum, illum docet & Pater qui audivit Verbum eius. Exponit autem hoc ipse, & ostendit nobis quid dixerat, continuo subiungens: *Non quia Patrem vidit quisquam; nisi qui a Deo est, hic vidit Patrem*; quasi dicat: Ne forte cum dico vobis, *Omnis qui audivit a Patre, & didicit*, dicatis apud vos: Numquam vidimus Patrem, quomodo ab eo discere poterimus? a meipso audite. Ego novi Patrem, ab illo sum, quomodo verbum est ab illo cuius est verbum: non quod sonat, & transit, sed quod manet cum dicente, & trahit audientem. CHRYSOSTOMUS (hom. xlv.) Omnes quidem a Deo sumus. Id vero quod est praecipuum Filii, & proprium, hic non posuit propter auditorum imbecillitatem.

(g) AUGUSTINUS (tract. xxvi.) Revelare voluit se Dominus quid esset: unde dicit: *Amen amen dico vobis: qui credit in me, habet vitam aeternam*; quasi dicat: Qui credit in me, habet me. Quid est autem habere me? Habere vitam aeternam: vita enim aeterna est Verbum, quod in principio erat apud Deum, & vita erat lux hominum. Assumpsit vita mortem, ut vita occideret mortem. a CHRYSOSTOMUS (hom. xlv.) Quia vero turbae instabant, cibum corporalem petentes, & eius cibi qui patribus eorum datus erat reminiscentes, ut ostendat quod omnia illa figura erant huius veritatis praesentis, mentionem de cibo spirituali facit, dicens: *Ego sum panis vitae*. b Panem quidem vitae se ipsum vocat, quoniam vitam nostram continet, & hanc, & futuram. AUGUSTINUS (tract. xxvi.) Sed quia illi de manna superbiebant, subiungit: *Patres vestri manducaverunt manna in deserto, & mortui sunt*. Ideo patres vestri, quia similes estis illorum: murmuratores patres murmuratorum filiorum: nam de nulla re magis Deum offendisse ille populus dictus est, quam contra Deum murmurando. Ideo autem mortui sunt, quia quod videbant credebant, quod non videbant non credebant, neque intelligebant. CHRYSOSTOMUS (hom. xlv.) Non autem sine causa addit, *In deserto*, sed occulte insinuans quoniam non longum tempus fuit, quo scilicet manna datum est, neque simul (2) cum eis venit in terram promissionis. Sed quia videbant panem datum a Christo (3) minus quid esse illo quod patribus datum erat, in eo quod illud desuper descendebat, miraculum vero panum inferius gerebatur: propterea subiungitur: *Hic est panis de caelo descendens*. AUGUSTINUS (tract. xxvi.) Hunc panem significavit manna, hunc panem significabat altare Dei. Sacramenta haec sunt, & illa fuerunt: in signis diversa sunt, in re quae significatur, paria sunt. Apostolum audi I. Corinth. x. „ Omnes eamdem escam spiritalem manducaverunt." CHRYSOSTOMUS (homil. xlv.) Deinde ostendit quod maxime eos poterat persuadere, quoniam ipsi patribus suis multo digniores effecti sunt, qui manna manducantes sunt mortui; & ideo subdit: *Ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur*. A fine utriusque cibi ostendit differentiam. Panem autem hic dogmata salutaria dicit, & fidem quae in ipsum est, aut corpus suum: haec enim conservant animam. AUGUSTINUS (tract. xxvi.) Sed numquid nos non morimur, qui manducamus panem descendentem de caelo? Sic illi sunt mortui quemadmodum & nos sumus moriturі, quantum attinet ad mortem huius corporis visibilem, atque carnalem; quantum autem pertinet ad mortem spiritalem, qua patres istorum mortui sunt, manducavit manna Moyses, & multi qui Domino placuerunt, & mortui non sunt: quia visibilem cibum spiritualiter intellexerunt,

(1) Al. deest enim. (2) Al. cum venit. (3) Al. minus esse illo.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a THEOPHYLACTUS. b CHRYSOSTOMUS ut supra.

runt, spiritualiter gustaverunt, ut spiritualiter satiarentur. Nam & nos hodie accipimus visibilem cibum ; sed aliud est sacramentum, aliud virtus sacramenti: quoniam multi de altari accipiunt, & accipiendo moriuntur : unde Apostolus I. Corinth. XI. „ Iudicium sibi manducat, & bibit." Panem ergo cælestem spiritualiter manducare, est innocentiam ad altare apportare: peccata, etsi sint quotidiana, non sint mortifera: antequam ad altare accedatis, attendite quid dicatis : „ Dimitte nobis debita nostra, „ sicut & nos dimittimus debitoribus no- „ stris: " Matth. VI. Si dimittis, dimittentur tibi: securus accede; panis est, non venenum. Si quis ergo ex hoc pane manducaverit, non morietur ; sed quod pertinet ad virtutem sacramenti, non quod pertinet ad visibile sacramentum ; qui manducat scilicet intus, non foris. ALCUINUS. Ideo, (1) inquam, non moritur qui comedit hunc panem : quia *ego sum panis vivus, qui de cælo descendi.* THEOPHYLACTUS. Per hoc scilicet quod incarnatus est. Non ergo prius solum fuit homo, & postmodum assumpsit divinitatem, ut Nestorius fabulatur. AUGUSTINUS (tract. XXVI.) De cælo descendit & manna ; sed manna umbra erat, iste veritas est. ALCUINUS. Est autem mea vita vivificans: unde sequitur : *Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet*, non tantum in præsenti per fidem, & iustitiam, sed *in æternum.*

(h) *AUGUSTINUS. Determinat consequenter Dominus quomodo se panem dicat, non tantum secundum divinitatem quæ pascit omnia, sed etiam secundum humanam naturam quæ est assumpta a Verbo Dei, cum subdit : *Et panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita.* BEDA. Hunc panem tunc Dominus dedit, quando mysterium corporis, & sanguinis sui discipulis tradidit, & quando semetipsum Deo Patri obtulit in ara crucis. Quod vero dicit, *Pro mundi vita*, non debemus intelligere pro elementis, sed pro hominibus, qui mundi nomine designantur. THEOPHYLACTUS. In hoc quod dicit, *Quem ego dabo*, potestatem suam demonstrat, quod non sicut servus minor Patre crucifixus est, sed voluntarie: nam etsi a Patre dari dicatur, tamen seipsum tradidit ipse. Attende autem, quod panis qui in mysteriis a nobis assumitur, non solum figuram gerit carnis Christi, sed ipse est vera caro Christi: non enim dixit: *Panis quem ego dabo*, figuram carnis meæ gerit, sed *caro mea est*. Transmutatur inenarrabilibus verbis iste panis per mysticam benedictionem, & habitationem Spiritus sancti, in carnem Christi. Sed quare non videmus carnem? Quia si caro videretur, horror nos in eius assumptione invaderet: unde ut nostræ infirmitati condescendatur, talis nobis videtur mysticus cibus secundum quod nostræ consuetudini competebat. Pro mundi autem vita carnem suam tradidit, quia moriendo, mortem solvit. Ego etiam intelligo pro mundi vita resurrectionem : nam Domini mors universalem resurrectionem toti generi humano ministravit. Forte autem & vitam quæ in sanctificatione, & beatificatione consistit, & spiritu, mundi vitam dixit : quamvis enim non omnes susceperint vitam quæ est in sanctificatione, & spiritu; tamen Dominus seipsum pro mundo tradidit, & quantum in eo est, totus mundus sanctificatur. AUGUSTINUS (tract. XXVI.) Quando autem caperet caro quod dixit panem carnem? Norunt autem fideles corpus Christi, si corpus Christi esse non negligant : fiant corpus Christi, si volunt vivere de spiritu Christi: de spiritu enim Christi non vivit nisi corpus Christi : numquid enim corpus meum vivit de spiritu tuo? Hunc panem exponit Apostolus dicens I. Corinth. XI. „ Unum corpus multi „ sumus. " O sacramentum pietatis, o signum unitatis, o vinculum caritatis ! Qui vult vivere, accedat, credat, incorporetur, ut vivificetur.

(i) AUGUSTINUS (tract. XXVI.) Quia Iudæi panem concordiæ non intelligebant, ad invicem litigabant: unde dicitur: *Litigabant ergo Iudæi ad invicem, dicentes : Quomodo potest hic nobis dare carnem suam ad manducandum?* Qui autem manducant talem panem, non litigant ad invicem, quoniam per hunc Deus habitare facit unanimes in domo. BEDA. Putabant ergo Iudæi quod Dominus particulatim carnem suam divideret, & eis ad manducandum daret ; & ideo litigabant, quia non intelligebant. CHRYSOSTOMUS (hom. XLVI.) Quia igitur dicebant hoc esse impossi-

(1) *Nicolai habet* Ideo namque non moritur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

*GLOSSA.

possibile, ut scilicet carnem suam ad manducandum daret, ostendit quoniam non solum non est impossibile, sed valde necessarium: unde sequitur: *Dicit ergo eis Iesus: Amen amen dico vobis: nisi manducaveritis carnem Filii hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.* (1) AUGUSTINUS (tract. XXVI.) Quasi dicat: Quomodo quidem (2) edatur, & quisnam sit modus manducandi illum panem ignoratis; verumtamen *nisi manducaveritis carnem Filii hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.* BEDA. Et ne crederetur illis solis hæc dixisse, mox generalem sententiam intulit, (3) dicens: *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem.* (4) AUGUSTINUS (tract. XXVI.) Et ne istam vitam intelligentes, de hac re litigarent, secutus adiunxit: *Habet vitam æternam.* Hanc ergo non habet qui istam carnem non manducat, nec istum sanguinem bibit. Nam temporalem vitam sine illo habere homines possunt, æternam vero omnino non possunt. Non ita est hæc esca, quam sustentandæ huius temporalis vitæ causa sumimus: nam qui eam non sumpserit, non vivet; nec tamen qui eam sumpserit, vivet. Fieri enim potest ut morbo, vel senio, vel aliquo casu plurimi qui eam sumpserint, moriantur. In hoc vero cibo, & potu, idest corporis, & sanguinis Domini, non ita est: nam & qui eum non sumit, non habet vitam, & qui eum sumit, habet vitam, & hanc utique æternam. THEOPHYLACTUS. Non enim puri hominis caro est, sed Dei, & hominem divinum facere valens, tamquam divinitate inebrians. AUGUSTINUS XXII. De Civit. Dei (cap. XIX.) Sunt autem quidam liberationem ab æterno supplicio hominibus promittentes Christi baptismate ablutis, qui participes sunt corporis eius, quomodolibet vixerint, propter illud quod dicitur hic. (Eodem Lib. cap. XXV.) Sed contradicit eis Apostolus dicens Galat. V. „ Manifesta sunt opera carnis, „ quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum servitus, „ veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, invidiæ, homicidia, ebrietates, comessationes, & his similia: quæ prædico, sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt. " Quamobrem quomodo sit accipiendum quod hic dicitur, merito quæritur. Qui enim in eius est corporis unitate, idest in Christianorum compage membrorum, cuius corporis sacramentum fideles communicantes de altari sumere consueverunt, ipse vere dicendus est manducare corpus, & bibere sanguinem Christi; ac per hoc hæretici, & schismatici ab unitate corporis separati, possunt idem percipere sacramentum, sed non sibi utile, immo vero etiam noxium, quo iudicentur gravius quam vel tardius liberentur. Nec illi etiam in perditis, & damnabilibus moribus debent esse securi, qui per vitæ iniquitatem, ipsam vitæ iustitiam, quæ est Christus, deserunt, sive fornicando, sive aliquid huiusmodi faciendo: non enim isti dicendi sunt manducare corpus Christi, quoniam nec in membris computandi sunt Christi. Ut enim alia taceam, non possunt simul esse membra Christi, & membra meretricis. AUGUSTINUS super Ioannem (cap. XXVI.) Hunc itaque cibum, & potum societatem vult intelligi corporis, & membrorum suorum, quod est Ecclesia in prædestinatis, & vocatis, & iustificatis, & glorificatis sanctis, & fidelibus eius. (5) Huius rei sacramentum, idest unitas corporis, & sanguinis Christi, alicubi quotidie, alicubi certis intervallis dierum in dominica mensa præparatur, & de dominica mensa sumitur quibusdam ad vitam, quibusdam ad exitium. Res vero ipsa, cuius sacramentum est, omni homini est ad vitam, nulli ad exitium, quicumque eius particeps fuerit. Ne autem putarent sic in isto cibo, & potu promitti vitam æternam, ut qui eum sumerent, iam nec corpore morerentur; huic cogitationi occurrens subiungit dicens: *Et ego resuscitabo eum in novissimo die*: ut scilicet habeant interim vitam æternam (6) secundum spiritum in requie, quæ sanctorum spiritus suscipit; quod autem ad corpus attinet, nec corpus etiam vita æterna fraudetur, sed in resurrectione mortuorum in novissimo die eam habeat.

(k) BEDA. Dixerat superius: *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam*: & ut ostenderet quanta distantia sit inter corporalem cibum & potum, & spiritualem mysterium corporis & sanguinis sui, adiecit: *Caro enim mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus.* CHRYSOSTOMUS (hom. XLVI.) Hoc autem dicit, aut ut credant his quæ dicta sunt, ut non æstiment ænigma & parabolam

(1) *Al. Omittit idem Nicolaius indicem Augustini.* (2) *Al.* detur. (3) *Al. omittitur* dicens. (4) *Et hic iterum deest in editione P. Nicolai index Augustini.* (5) *Al.* eius rei Sacramentum. (6) *Al.* secundum spem.

lam esse, sed sciant quoniam omnino oportet manducare corpus Christi; aut vult dicere, quod verus cibus est hic qui animam salvat. AUGUSTINUS (tract. XXVI.) Vel aliter. Cum cibo, & potu id appetant homines ut non esuriant, neque sitiant: hoc veraciter non præstat nisi iste cibus, & potus, qui eos a quibus sumitur immortales, & incorruptibiles facit; idest societas ipsa sanctorum, ubi pax erit, & unitas plena, atque perfecta. Propterea Dominus noster corpus, & sanguinem suum in eis rebus commendavit quæ ad unum aliquid rediguntur ex multis: namque aliud, scilicet panis, ex multis granis in unum constat; aliud, scilicet vinum, ex multis acinis confluit. Deinde iam exponit quid sit manducare corpus eius, & sanguinem bibere, dicens: *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo*. Hoc est ergo manducare illam escam & illum bibere potum, in Christo manere, & Christum in se habere. At per hoc qui non manet in Christo, & in quo non manet Christus, proculdubio nec manducat eius carnem, nec bibit eius sanguinem; sed magis tantæ rei sacramentum ad iudicium sibi manducat, & bibit. CHRYSOSTOMUS (hom. XLVI.) Vel aliter continuatur. Quia promiserat se manducantibus vitam æternam, ut hoc confirmet, induxit: *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo*. AUGUSTINUS de Verb. Domini (serm. XI.) Multi quidem, qui vel corde ficto carnem illam manducant, & sanguinem bibunt, vel cum manducaverint, apostatæ fiunt, numquid manent in Christo, & Christus in eis? Sed est profecto quidam modus manducandi illam carnem, & bibendi illum sanguinem, quo modo qui manducaverit, & biberit, in Christo manet, & Christus in eo. AUGUSTINUS XXI. de Civ. Dei (cap. XXVII.) Hoc est, illi qui non sacramento tenus tantum, sed revera corpus Christi manducant, & sanguinem bibunt. CHRYSOSTOMUS (homil. XLVI.) Et quia ego vivo, manifestum est quod ipse vivet; & ad hoc ostendendum subiungit: *Sicut misit me vivens Pater, & ego vivo propter Patrem, & qui manducat me, & ipse vivet propter me*; a ac si dicat: Vivo ego sicut Pater; & ne ingenitum æstimes, adiecit, *Propter Patrem*, Patrem sibi esse principium occulte insinuans. Quod autem dicit, *Qui manducat me, & ipse vivet propter me*, non de vita simpliciter hoc dicit, sed de approbata: etenim etiam infideles vivunt non manducantes de carne illa. Sed neque de resurrectione communi hoc dicit (etenim omnes suscitabuntur) sed de gloriosa, & mercedem habente. AUGUSTINUS (tract. XXVI.) Non autem ait: Sicut manduco Patrem, & ego vivo propter Patrem, & qui manducat me, & ipse vivet propter me: non enim Filius participatione Patris fit melior, sicut participatione Filii per unitatem corporis eius, & sanguinis, quod illa manducatio, & potatio significat, nos efficimur meliores. Si ergo ita dictum est, *Vivo propter Patrem*, quia ipse de illo est, sine detrimento æqualitatis dictum est. Nec tamen eamdem nostram & suam æqualitatem significavit, sed gratiam mediatoris ostendit. Si autem secundum id accipimus, *Vivo propter Patrem*, quod alibi ait infra XIV. *Pater maior me est*, hæc verba ita dixit, *Sicut misit me Pater*, ac si diceret: Ut ego vivam propter Patrem, idest ad illum tamquam ad maiorem referam vitam meam, exinanitio mea fecit, in qua me misit; ut autem quisque vivat propter me, participatio facit qua manducat me. HILARIUS VIII. de Trin. (post princ.) De veritate igitur carnis, & sanguinis Christi non relictus est ambigendi locus: nunc enim ex ipsius Domini professione, & fide nostra, vere caro est, & vere sanguis est. Hoc ergo vitæ nostræ causa est, quod in nobis carnalibus manentem per carnem Christum habemus, victuris nobis per eum ea conditione qua vivit ille per Patrem. Si ergo nos naturaliter secundum carnem per eum vivimus, idest naturam carnis suæ adepti; quomodo non naturaliter secundum spiritum in se Patrem habeat, cum vivat ipse per Patrem? Per Patrem autem vivit, dum nativitas non alienam ei intulit, diversamque naturam. AUGUSTINUS (tract. XXVI.) Ut autem illum panem manducando (1) vivamus, qui æternam vitam

(1) *Al.* videmus.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a AUGUSTINUS de Verb. Domini Serm. XI.

tam ex nobis habere non possumus, de cælo descendit: unde sequitur: *Hic est panis qui de cælo descendit*. HILARIUS X. de Trin. (post princ.) Se panem hic dicit, (1) ipse enim origo sui corporis est. Ac ne Verbi virtus, atque natura (2) defecisse a se existimaretur in carne, panem carnem suam esse dixit, ut per hoc quod descendens de cælis panis est, non ex humana conceptione origo esse corporis eius existimaretur, dum cæleste esse corpus ostenditur. At vero (3) cum panis est, assumpti per Verbum corporis est professio. THEOPHYLACTUS. Non enim purum Deum comedimus, nam & impalpabilis, & incorporeus est; neque (4) etiam hominis puri carnem comedimus, quæ nil (5) posset proficere. Sed quia Deus carnem sibi univit, caro eius vivificativa existit; non quod in Dei naturam transierit; sed secundum quamdam igniti ferri consuetudinem, quod & ferrum manet, & ignis actum ostendit: sic & caro Domini vivificativa est tamquam caro Verbi Dei. BEDA. Et ut ostenderet distantiam umbræ & lucis, typi & veritatis, subiunxit: *Non sicut manducaverunt patres vestri manna, & mortui sunt. Qui manducat hunc panem, vivet in æternum*. AUGUSTINUS (tract. XXVI.) Quod autem illi mortui sunt, ita vult intelligi, ut non vivant in æternum. Nam temporaliter & hi profecto morientur qui Christum manducant; sed vivunt in æternum, quia Christus est vita æterna. CHRYSOSTOMUS (hom. XLVI.) Si enim possibile fuit sine messe, & frumento, & aliis huiusmodi, quadraginta annis illorum vitam conservare; multo magis nunc cibo spirituali hoc facere poterit, cuius illa erant figuræ. Frequenter autem vitam repromittit, quia nihil est ita delectabile hominibus: unde & in veteri testamento longitudo vitæ promittebatur; hic autem vita finem non habens. Simul etiam per hoc ostendere vult quoniam sententiam morti tradentem pro peccato, nunc solvit, vitam æternam e contrario promittens. Sequitur: *Hæc dixit in synagoga, docens in Capharnaum*: ubi scilicet primæ virtutes eius sunt factæ. Docebat autem in synagoga, & in templo, multitudinem attrahere volens, & ostendens quoniam non est contrarius Patri. BEDA. Mystice autem Capharnaum, quæ interpretatur villa pulcherrima significat mundum; synagoga vero Iudaicum populum. Per hoc ergo ostenditur quod Dominus per mysterium incarnationis mundo apparens, Iudaicum populum multa docuit, quæ ipse intellexit.

(I) AUGUSTINUS (tract. XXVII.) Talia loquente Iesu non crediderunt aliquid magnum dicentem, & verbis illis aliquam gratiam (6) cooperientem; sed prout voluerunt intellexerunt, & more hominum, quia poterat, aut disponebat Iesus carnem, qua indutum erat Verbum, veluti conscissam distribuere credentibus in se: unde dicitur: *Multi ergo audientes*, non ex inimicis, sed *ex discipulis eius dixerunt: Durus est hic sermo*. CHRYSOSTOMUS (hom. XLVI.) Id est, difficile susceptibilis, superexcedens eorum imbecillitatem: putabant enim eum supra seipsum loqui maiora propria dignitate, & dixerunt: *Quis potest eum audire?* quasi pro seipsis respondentes, quia non debebant. AUGUSTINUS (tract. XXVII.) Si autem discipuli durum habuerunt istum sermonem, quid inimici? Et tamen sic oportebat ut diceretur quod non ab hominibus intelligeretur; secretum Dei intentos debet facere, non adversos. THEOPHYLACTUS. Cum autem audis quod discipuli eius murmurabant, non intelligas hos qui actu sunt discipuli, sed hos qui in habitu, & figura videbantur ab eo instrui. Nam inter discipulos erant quidam ex plebe, qui dicebantur eius discipuli, quia multo cum discipulis manebant tempore. AUGUSTINUS (tract. XXVII.) Sic autem apud se ista dixerunt ut ab illo non audirentur; sed ille, qui noverat in seipsis, apud seipsum audiebat: unde sequitur: *Sciens autem Iesus apud seipsum, quia murmurarent de hoc discipuli eius, dixit eis: Hoc vos scandalizat?* ALCUINUS. Quod scilicet dixi vobis, manducare carnem meam, & bibere sanguinem meum. CHRYSOSTOMUS (hom. XLVI.) Erat autem hoc suæ deitatis signum, occulta in medium ferre: unde sequitur: *Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius*: supple, quid dicetis? Hoc & in Nathanaele fecit dicens: *Quoniam dixi tibi, Vidi te sub ficu, credis: maiora his videbis*. Non igitur quæstiones quæstionibus copulat; sed magnitudine dogmatum, & multitudine eos inducere vult. Non igitur discipulos in scandalum mittere volens hoc dicit, sed eorum scandalum solvere volens:

nam

(1) *Quatuor editiones sæpe citatæ omittunt hæc verba* ipse enim origo sui corporis est. (2) *Al.* defecisse existimaretur in carnem. (3) *Legit Nicolai* cum suus panis est. (4) *Al.* enim. (5) *Al.* possit. (6) *Al.* cooperantem.

nam dum estimant eum de Ioseph natum, non suscipiunt ea quæ dicebantur. Qui vero credituri erant quoniam de cælo descendit, & illuc ascendit, facilius attendunt his quæ dicebantur. AUGUSTINUS (tract. XXVII.) Vel aliter. Hinc solvit quod illos commoverat: illum enim putabant erogaturum corpus suum; ille autem dixit se ascensurum in cælum, utique integrum. *Cum videritis*, inquiens, *Filium hominis ascendentem ubi erat prius*. Certe vel tunc videbitis quia non eo modo quo putatis erogat corpus suum, & quia gratia eius non consumitur morsibus. Filius autem hominis Christus ex Virgine Maria hic esse cœpit in terra, ubi carnem assumpsit ex terra: quid ergo vult quod ait, *Cum videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius*, nisi ut intelligamus unam personam esse Christum Deum, & hominem, non duas? ne fides nostra sit quaternitas, sed Trinitas. Sic ergo erat Filius hominis in cælo, quemadmodum Filius Dei erat in terra: Filius Dei in terra in suscepta carne, Filius hominis in cælo in unitate personæ. THEOPHYLACTUS. Non ergo propter hoc putes quod de cælo corpus Christi descenderit: hoc enim (1) Marciani hæretici, & Apollinaris est dictum; sed quia unus & idem erat Filius Dei & hominis. CHRYSOSTOMUS (hom. XLVI.) Propter hoc autem & aliam solutionem inducit, dicens: *Spiritus est qui vivificat; caro non prodest quicquam*. Quod autem dicit, tale est. Spiritualiter oportet ea quæ de me sunt audire; qui autem carnaliter audit, nihil proficit. Est autem carnaliter intelligere, simpliciter ea quæ proposita sunt videre, & nihil plus imaginari. Oportet autem non ita iudicare, sed omnia mysteria interioribus oculis inspicere, quod semper est spiritualiter audire. Carnale vero erat dubitare qualiter potest nobis carnem dare manducare. Quid igitur? Non est vera caro? Immo utique: quod igitur ait, *Caro non prodest quidquam*, non de sua carne dicit, sed de eius carne qui carnaliter accipiebat quæ dicebantur. AUGUSTINUS (tract. XXVII.) Vel aliter. *Caro non prodest quidquam*. Sed quomodo illi intellexerunt? Carnem quippe sic intellexerunt quomodo in cadavere dilaniatur, aut in macello venditur, non quomodo spiritu vegetatur. Accedat spiritus ad carnem, & prodest plurimum: nam si caro nihil prodesset, Verbum caro non fieret, ut habitaret in nobis; sed spiritus per carnem aliquid operatus est in nobis pro salute nostra. AUGUSTINUS de Civ. Dei (cap. XXIV.) Non enim caro per seipsam mundat, sed per Verbum a quo suscepta est; quod cum sit principium omnium, suscepta anima, & carne, & animam credentium mundat, & carnem. *Spiritus ergo est qui vivificat; caro non prodest quidquam*: sicut illi intellexerunt carnem. Non sic ego do ad manducandum carnem meam. (2) Nec carnem debemus sapere secundum carnem: proinde dicit: *Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus, & vita sunt*. CHRYSOSTOMUS (hom. XLVI.) Idest, spiritualia sunt, nihil habentia carnale, neque consequentiam naturalem; sed eruta sunt ab omni tali necessitate quæ in terra, & a legibus quæ hic positæ sunt. AUGUSTINUS (tract. XXVII.) Si ergo intellexisti spiritualiter, spiritus, & vita tibi sunt; si intellexisti carnaliter, etiam sic spiritus, & vita sunt, sed tibi non sunt. Diximus enim hic Dominum commendasse in manducatione carnis suæ, & potatione sanguinis sui ut in illo maneamus, & ipse in nobis. Hoc autem quid facit nisi caritas? „ Caritas autem Dei diffusa est in cordibus nostris per „ Spiritum sanctum qui datus est nobis: " Rom. V. ergo spiritus est qui vivificat. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Et quia de carnali audientia supra locutus est, subiungit: *Sed sunt quidam ex vobis qui non credunt*. Dicens, *Quidam*, discipulos excepit; suam autem dignitatem ostendit, occulta revelans. AUGUSTINUS (tract. XXVII.) Non dixit, Sunt quidam in vobis qui non intelligunt; sed causam dicit quare non intelligant. Propheta enim dixit: „ Nisi crediderítis, non intelligetis: " Esa. VII. nam qui resistit, quomodo vivificatur? Adversarius enim radio lucis quo penetrandus est, non avertit faciem, sed claudit mentem. Credant, & aperiant, & illuminabuntur. CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) Et ut discas, quoniam ante hæc verba, & non postquam murmuraverunt, & scandalizati sunt, hæc Christus cognoverat, subiungit Evangelista dicens: *Sciebat enim ab initio Iesus qui essent credituri, & qui traditurus eum esset*. THEOPHYLACTUS. Volens per hoc nobis Evangelista ostendere quod ante constitutionem mundi omnia cognoscebat; quod divinitatis erat indicium. AUGUSTINUS (tr. XXVII.) Sed postquam distinxit credentes Dominus a non credentibus, expressit causam quare non credunt: unde sequitur:

(1) *Nicolai reponit* Marcionis. (2) *Al.* quia nec carnem.

Et dicebat: Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum a Patre meo. CHRYSOSTOMUS (homil. xlvi.) Quasi dicat: Non turbant me, neque stuporem inferunt qui non credunt. Novi quibus dedit Pater. Dixit autem hoc, ut ostendat quoniam non illorum gloriam concupiscens hoc dicebar, & ut suadeat eis quod Patrem eius existiment Deum, & non Ioseph. AUGUSTINUS (tract. xxvii.) Ergo & credere datur nobis, non enim nihil est credere. Si autem magnum quid est, gaude, quia credidisti; sed noli extolli: „ quid enim habes, quod non accepisti? " I. Corinth. iv. Hoc autem donum quibusdam dari, & quibusdam non dari, omnino non dubitat qui non vult manifestissimis sacris litteris repugnare. Cur autem non omnibus detur, fidelem movere non debet, qui credit ex uno omnes esse in condemnationem iustissimam; ita ut nulla Dei esset iusta reprehensio, etsi nullus inde liberaretur, unde constat magnam esse gratiam quod plurimi liberantur. Cur autem istum potius quam illum liberet, inscrutabilia sunt iudicia eius, & investigabiles viæ eius.

Sequitur: *Ex hoc multi discipuli eius abierunt retro, & iam cum illo non ambulabant.* CHRYSOSTOMUS (homil. xlvi.) Non dixit, Recesserunt, sed *abierunt retro*, ab ea quæ secundum virtutem est auditione, & quam habebant olim fidem, perdiderunt. AUGUSTINUS (tract. xxvii.) Ecce (1) præcisi a corpore vitam perdiderunt: quia in corpore nec fuerunt: inter non credentes & ipsi reputati sunt. Abierunt retro non pauci, sed multi post satanam, non post Christum, quomodo de quibusdam feminis dicit Apostolus I. ad Timoth. v. „ Quædam conversæ sunt retro post satanam. " Petrum autem non repulit Dominus retro ire post satanam, sed fecit post se ire. CHRYSOSTOMUS a. Quæret autem aliquis: (2) Quod tempus erat verba dispensandi his quæ constructa erant (3) nocentia? Multa quidem utilitas, & necessitas. Quia enim instabant cibum corporalem petentes, & eius qui sub patribus datus est reminiscentes, ostendens quoniam omnia illa typus erant, meminit cibi spiritalis. Non igitur scandalizari oportebat, sed interrogare congruum erat: quare illorum amentiæ scandalum fuit, non indissolubilitatis eorum quæ dicebantur. AUGUSTINUS (tract. xxvii.) Et hoc etiam forte factum est ad consolationem nostram: quoniam aliquando contingit ut homo dicat verum, & quod dicit non capiatur, atque illi qui audiunt scandalizentur, & discedant. Pœnitet autem hominem dixisse quod verum est: dicit enim apud se homo, Non debui sic dicere: & sic Domino contigit. Dixit, & perdidit multos; sed non turbatur ipse, quia ab initio noverat qui non essent credentes. Nos, si nobis contingat, conturbamur: solatium in Domino inveniamus, & tamen caute verba dicamus. BEDA. Sciebat autem Dominus de aliis discipulis qui remanserunt an vellent abire; sed tamen eos interrogavit, ut fides eorum monstraretur, & aliis imitanda proponeretur: unde sequitur: *Dixit ergo Iesus ad duodecim: Numquid & vos vultis abire?* CHRYSOSTOMUS (homil. xlvi.) Per hunc autem modum oportebat eos trahi: nam si eos laudasset, passi essent aliquid humanum, existimantes se gratiam Christo facere, eum non relinquendo: ostendens vero se non indigere eorum sequela, magis eos detinuit. Non autem eis dixit, Abite, hoc enim esset eos expellere; sed interrogavit eos an vellent abire, auferens eis vim, & necessitatem, & nolens eos verecundia coarctari: ex necessitate enim detineri par esset ac si abirent. Petrus autem fratrum amator, amicitiæ conservator, pro toto respondet collegio: unde sequitur: *Respondit ergo ei Simon Petrus: Domine, ad quem ibimus?* AUGUSTINUS (tract. xxvii.) Quasi dicat: Repellis nos a te: da nobis alterum, ad quem ibimus, si te relinquimus. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Hoc autem verbum multæ est amicitiæ ostensivum: quia scilicet Christus eis honorabilior erat quam patres, & matres. Deinde ut non videatur hoc propterea dicere, quia non essent qui eos reciperent, subiungit: *Verba vitæ æternæ habes.* Audiens enim magi-

(1) *Al.* Et præcisi. (2) *Clariori longe sensu ponit Nicolai hanc sententiam: sic enim habet:* Quod tempus erat verba dispensandi quæ non ædificarent, sed potius ædificatis essent nocumento? *Notat in margine & aliam lectionem qua sic premittur:* Quod tempus erat verba dispensandi his quæ constructa erant innocentia? (3) *Al.* nocentium.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Hom. xlv. in Ioan. super illud nimirum, *Panis quem ego dabo &c.*

gistrum dicentem, quoniam resuscitabo eum, & habebit vitam æternam, ostendit se recordari eorum quæ dicta sunt verborum. Et Iudæi quidem dicebant, *Hic est filius Ioseph*; hic vero dicit: *Et nos credimus, & cognovimus, quia tu es Christus Filius Dei.* AUGUSTINUS (tract. XXVII.) Credidimus enim, ut cognosceremus: nam si prius cognoscere, deinde credere vellemus, nec cognosceremus, nec credere valeremus. Hoc credimus, & cognovimus, *quia tu es Christus Filius Dei*; idest, quia ipsa vita æterna tu es, & non das in carne, & sanguine tuo nisi quod es. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Quia vero Petrus dixerat, *Et nos credimus*, Dominus de collegio credentium excipit Iudam: unde sequitur: *Respondit eis Iesus: Nonne ego vos duodecim elegi, & unus ex vobis diabolus est?* Quod autem dicit, tale est. Ne æstimetis quod (1) quia secuti estis me, non redarguam malos. Dignum autem est hic quærere, quare nunc nihil dicunt discipuli; sed postea (infra XIII.) formidantes dicunt, *Numquid ego sum, Domine?* Sed nondum Petrus audierat, „ Vade retro me satana, " Matth. XVI. & propter hoc timorem non habuit. Nunc etiam non dicit: *Unus ex vobis* me tradet; sed *diabolus est*: ideo nesciebant quod dicebatur; sed malitiam æstimabant vituperari solum. Accusant autem hic Christum Gentiles insipienter: non enim electio eius vim infert his quæ futura sunt; sed in voluntate situm est salvari, & perire. BEDA. Vel dicendum, quod ad aliud elegit undecim, & ad aliud unum: undecim elegit, ut in apostolica dignitate perseverarent; unum elegit, ut per proditionis eius officium salutem operaretur humani generis. AUGUSTINUS (tr. XXVII.) Electus enim est iste, de quo nolente, & nesciente magnum aliquid boni fieret. Sicut enim iniqui male utuntur bonis operibus Dei, sic e contra Deus bene utitur malis operibus hominum. Quid Iuda peius? Sed malo eius bene usus est Dominus: tradi se pertulit, ut nos redimeret. Potest etiam sic intelligi quod ait, *Duodecim elegi*: quia consecratus est duodenarius numerus eorum, qui per quatuor cardines mundi Trinitatem fuerant denuntiaturi. Non autem quia periit inde unus, ideo illius numeri honor ademptus est: nam in locum pereuntis alius subrogatus est. GREGORIUS XIII. Moral. (cap. XVII. vel in nov. exempl. XII.) Capitis autem nomine censetur corpus, cum de perverso homine dicitur: *Unus ex vobis diabolus est*: unde Evangelista exponens subdit: *Dicebat autem de Iuda Simonis Scariotis: hic enim erat traditurus eum, cum esset unus de duodecim.* CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Considera Christi sapientiam: neque enim Christus eum manifestum fecit, ne inverecundum faciat, & sic litigiosior fiat; neque eum latere permisit, ne æstimans se latere, sine timore operaretur.

CAPUT VII.

(a) Post hæc autem ambulabat Iesus in Galilæam: non enim volebat in Iudæam ambulare, quia quærebant eum Iudæi interficere. Erat autem in proximo dies festus Iudæorum, scenopegia. Dixerunt autem ad eum fratres eius: Transi hinc, & vade in Iudæam, ut & discipuli tui videant opera tua quæ facis. Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipse in palam esse. Si hæc facis, manifesta teipsum mundo. Neque enim fratres eius credebant in eum. Dicit ergo eis Iesus: Tempus meum nondum advenit; tempus autem vestrum semper est paratum. Non potest mundus odisse vos; me autem odit, quia ego testimonium perhibeo de illo, quia opera eius mala sunt. Vos ascendite ad diem festum hunc; ego autem non ascendam ad diem festum istum, quia meum tempus nondum impletum est.

(b) Hæc cum dixisset, ipse mansit in Galilæa. Ut autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascendit ad diem festum, non manifeste, sed quasi in occulto.

Iu-

(1) *Al. omittitur* quia.

Iudæi ergo quærebant eum in die festo, & dicebant, Ubi est ille? Et murmur multus erat in turba de eo: quidam enim dicebant, quia bonus est; alii autem dicebant, Non, sed seducit turbas. Nemo tamen palam loquebatur de illo propter metum Iudæorum.

(c) Iam autem die festo mediante ascendit Iesus in templum, & docebat. Et mirabantur Iudæi dicentes: Quomodo hic litteras scit, cum non didicerit? Respondit eis Iesus, & dixit: Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me. Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoscet de doctrina utrum ex Deo sit, an ego a meipso loquar. Qui a semetipso loquitur, gloriam propriam quærit; qui autem quærit gloriam eius qui misit eum, hic verax est, & iniustitia in illo non est.

(d) Nonne Moyses dedit vobis legem, & nemo ex vobis facit legem? Quid me quæritis interficere? Respondit turba, & dixit: Dæmonium habes: quis te quærit interficere? Respondit Iesus, & dixit eis: Unum opus feci, & omnes miramini. Propterea Moyses dedit vobis circumcisionem, non quia ex Moyse est, sed ex patribus; & in sabbato circumciditis hominem. Si circumcisionem accipit homo in sabbato, ut non solvatur lex Moysi, mihi indignamini, quia totum hominem sanum feci in sabbato? Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate.

(e) Dicebant ergo quidam ex Hierosolymis: Nonne hic est quem quærunt Iudæi interficere? Ecce palam loquitur, & nihil ei dicunt. Numquid vere cognoverunt principes quia hic est Christus? Sed hunc scimus unde sit; Christus autem cum venerit, nemo scit unde sit. Clamabat ergo Iesus in templo docens, & dicens: Et me scitis, & unde sim scitis; & a meipso non veni; sed est verus, qui misit me, quem vos nescitis. Ego scio eum. * Et si dixero quia nescio eum, ero similis vobis mendax. Sed scio eum, quia ab ipso sum, & ipse me misit. Quærebant ergo eum apprehendere; & nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora eius.

(f) De turba autem multi crediderunt in eum; & dicebant: Christus cum venerit, numquid plura signa faciet quam quæ hic facit? Audierunt pharisæi turbam murmurantem de illo hæc; & miserunt principes, & pharisæi ministros, ut apprehenderent Iesum. Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicum tempus vobiscum sum, & vado ad eum qui me misit. Quæretis me, & non invenietis; & ubi ego sum, vos non potestis venire. Dixerunt ergo Iudæi ad semetipsos: Quo hic iturus est, quia non inveniemus eum? Numquid in dispersionem Gentium iturus est, & docturus Gentes? Quis est hic sermo, quem dixit: Quæretis me, & non invenietis, & ubi sum ego, vos non potestis venire?

(g) In novissimo autem die magno festivitatis stabat Iesus, & clamabat dicens: Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ vivæ. Hoc autem dixit de Spiritu quem accepturi erant credentes in eum. Nondum enim erat Spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus.

(h) Ex illa ergo turba, cum audissent hos sermones eius, dicebant: Hic est vere Propheta. Alii dicebant: Hic est Christus. Quidam autem: Numquid a Galilæa venit Christus? Nonne Scriptura dicit, quia ex semine David, & de Bethlehem castello ubi erat David, venit Christus? Dissensio itaque facta est in turba propter eum. Quidam autem ex ipsis volebant apprehendere eum; sed nemo misit super eum manus. Venerunt ergo ministri ad pontifices, & pharisæos; & dixerunt eis.

* *Hæc verba*, Et si dixero quia nescio eum, ero similis vobis mendax; sed scio eum, *desumuntur ex cap. VIII. vers. 55. iuxta Vulgatam ut nunc extat, ubi tantum habentur, & non hoc loco. Tenenda sunt tamen propter Augustini appendicem illis respondentem quam S. Thomas hic ponit.*

eis illi: Quare non adduxistis illum? Responderunt ministri: Numquam sic locutus est homo, sicut hic homo loquitur. Responderunt ergo eis pharisæi: Numquid & vos seducti estis? Numquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex pharisæis? Sed turba hæc, quæ non novit legem, maledicti sunt. Dixit Nicodemus ad eos (ille qui venit ad Iesum nocte, qui unus erat ex ipsis:) Numquid lex nostra iudicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, & cognoverit quid faciat? Responderunt, & dixerunt ei: Numquid & tu Galilæus es? Scrutare Scripturas, & vide quia a Galilæa Propheta non surgit. Et reversi sunt unusquisque in domum suam.

(a) AUGUSTINUS (tract. XXVIII.) Futurum erat ut aliquis fidelis Christi absconderet se, ne a persecutoribus inveniretur; & ne illi pro crimine obiiceretur latibulum, præcessit in capite quod in membro confirmaretur: unde dicitur: *Post hæc autem ambulabat Iesus in Galilæam: non enim volebat in Iudæam ambulare, quia quærebant eum Iudæi interficere*. BEDA. Hæc verborum connexio talis est, ut intelligamus quoniam in medio multa geri & fieri potuerunt. Iudæa autem, & Galilæa regiones sunt Palæstinæ provinciæ; sed Iudæa dicta est a tribu Iuda: non tamen solum illa regio, quam tribus Iuda, sed & illa quam tribus Beniamin possidebat, Iudæa dicta est, quia ex tribu Iuda Reges oriebantur. Galilæa vero dicitur, eo quod lacteum populum, idest candidum, gignat: Galilæa enim Græce, Latine lac dicitur. AUGUSTINUS (tract. XXVIII.) Sic autem hoc Dominus dixit, quasi non posset ambulare inter Iudæos, & non occidi a Iudæis: hanc enim potentiam quando voluit demonstravit; sed infirmitati nostræ præbebat exemplum: non ipse perdiderat potestatem, sed nostram consolabatur fragilitatem. CHRYSOSTOMUS (homil. XLVII.) Sed & illud est dicere, quoniam quæ deitatis (1) erant ostendebat, & quæ humanitatis: etenim fugiebat persecutores ut homo, & apparebat eis ut Deus, utrumque vere existens. THEOPHYLACTUS. Secessit etiam nunc in Galilæam, quia nondum passionis aderat tempus: unde vanum reputabat in medio inimicorum manere, & magis ipsos ad odium incitare: unde & consequenter tempus describitur cum subditur: *Erat autem in proximo dies festus Iudæorum scenopegia*. AUGUSTINUS (tract. XXVIII.) Quid sit scenopegia, qui Scripturas legerunt noverunt. Faciebant tabernacula in die festo ad similitudinem tabernaculorum, in quibus habitaverunt, cum ex AEgypto educti peregrinarentur in eremo. Celebrabant ex hoc diem festum, reminiscentes beneficiorum Domini, qui tamen occisuri erant Dominum. Appellabatur autem apud Iudæos dies festus, cum tamen non esset unus, sed plures. CHRYSOSTOMUS (homil. eodem.) Ostendit igitur per hoc Evangelista, quoniam multum tempus prætermisit. Cum enim Dominus sedit in monte, erat prope dies festus paschæ. Hic autem scenopegiæ meminit, & in quinque intermediis mensibus nihil aliud nobis enarravit, nisi miraculum panum, & allocutionem factam ad eos qui comederunt. Quia enim indeficienter signa faciebat, & disputabat, non poterant Evangelistæ omnia enumerare; sed ista præcipue studuerunt dicere pro quibus aut querela, aut contradictio quædam a Iudæis subsequebatur: quod & hic apparet. THEOPHYLACTUS. Quia enim fratres eius viderant ipsum non esse paratum ad descendendum, subditur: *Dixerunt autem fratres eius ad eum: Transi hinc, & vade in Iudæam*. BEDA. Ac si dicant: Tu signa facis, & pauci ea vident: transi ergo ad regiam urbem, ubi sunt principes, ut visis signis, laudem consequaris ab eis. Sed quia non omnes discipuli semper Dominum sequebantur, sed eorum multi in Iudæa erant, ideo subdunt: *Ut & discipuli tui videant opera tua quæ facis*. THEOPHYLACTUS. Idest, turbæ quæ sequuntur te: non enim de duodecim dicunt discipulis, sed de aliis qui conversabantur cum illo. (2) AUGUSTINUS (tract. XXVIII.) Cum autem auditis fratres Domini, Mariæ cogitate consanguinitatem, non iterum parientis ullam propaginem. Sicut enim in sepulcro, ubi positum est corpus Domini, nec ante, nec postea mortuus iacuit; sic uterus Mariæ nec ante, nec postea quidquam mortale concepit. Opera quidem Domini discipulos non latebant; sed istos latebant, & ideo dicebant: *Ut discipuli tui videant opera tua quæ facis*. Loquebantur autem prudentiam carnis, Verbo quod caro factum est: unde & subdunt: *Nemo quippe in occulto aliquid facit, & quærit ipse in palam esse. Si hæc facis, manifesta teipsum mundo*;

(1) *Al. desideratur* erant. (2) *Al.* CHRYSOSTOMUS.

do; quasi dicant: (1) Facis miracula: appare hominibus, ut laudari possis ab hominibus: nam qui eum videntur monere, gloriæ ipsius consulunt: & quia humanam gloriam requirebant, in eum non credebant: unde sequitur: *Neque enim fratres eius credebant in eum*. Christum enim consanguineum potuerunt habere; credere autem in eum ipsa propinquitate fastidierunt. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Dignum est autem mirari Evangelistarum morem veritatis amicum, qualiter non verecundantur dicere ea quæ Magistro videntur inferre iniuriam, sed hoc maxime studuerunt enuntiare. Non enim parvam habet detractionem quod fratres eius discredebant. Et videtur initium verborum quasi amicorum esse; multæ autem amaritudinis erant quæ dicebantur: quia de formidine, & de amore gloriæ eum notant: (2) nam dicunt: *Nemo in occulto aliquid facit*: (3) quod erat formidinem incusantium, & simul suspicantium quæ fiebant non vere facta esse. Per hoc autem quod dicunt, *Et quærit ipse in palam esse*, amorem gloriæ (4) in eo notant. Christus autem mansuete eis respondit, docens nos non indigne ferre, si aliqui etiam viles nobis consilientur: sequitur enim: *Dicit eis Iesus: Tempus meum nondum advenit; tempus autem vestrum semper est paratum*. BEDA. Ne autem videatur hoc contrarium ei quod Apostolus dicit Galat. IV. „ At ubi venit „ plenitudo temporis, misit Deus Filium „ suum: " referendum est quod hic dicitur, non ad tempus nativitatis, sed ad tempus glorificationis. AUGUSTINUS (tract. XXVIII.) Dabant enim illi consilium consequendæ gloriæ, veluti sæculariter, & terreno affectu monentes, ne esset ignobilis, & latitaret. Sed Dominus (5) voluit ad ipsam celsitudinem per humilitatem viam sternere: dicit ergo: *Tempus meum*, idest gloriæ meæ, qua veniam in altitudine iudicaturus, *nondum venit*; *tempus autem vestrum*, idest mundi gloria, *semper est paratum*. Et quoniam nos Domini corpus sumus, quando nobis insultant amatores huius sæculi, dicamus eis: Tempus vestrum adest paratum, tempus nostrum nondum advenit: excelsa enim patria, humilis via. Qui recusat viam, quid quærit patriam? CHRYSOSTOMUS (hom. XLVII.) Vel aliter. Videtur mihi aliud occulte insinuare: fortassis enim eum prodere volebant, & tradere Iudæis; ideo dicit: *Tempus meum nondum advenit*, hoc est tempus crucis, & mortis; *tempus autem vestrum semper est paratum*: quia etsi vos semper sitis cum Iudæis, non interficient vos, eadem cum illis zelantes: unde sequitur: *Non potest vos odisse mundus; me autem odit, quia ego testimonium perhibeo de illo, quia opera eius mala sunt*; quasi dicat: Qualiter mundus eos odit qui eadem cum ipso volunt, & pro eisdem student? Me autem odit, quoniam redarguo eum. Intantum ergo gloriam hominum non quæro quod non prætermitto eos redarguere; licet sciam ex hoc odium nasci, & mortem intentari. Per hoc etiam ostendit quod odium Iudæorum contra eum concitabat publica redargutio, non autem sabbati solutio. THEOPHYLACTUS. Vel Dominus contra duo de quibus illi eum arguebant, alia duo inducit. Contra formidinem quidem dicit, quod opera mundi redarguit, idest opera eorum qui mundana sapiunt; quod non faceret, si formidolosus esset: sed contra inanem gloriam misit illos ad festum: unde sequitur: *Vos ascendite ad diem festum hunc*: nam si vanæ gloriæ passione detineretur, retinuisset eos secum: nam gloriæ cupidi consueverunt multos habere qui sequantur eos. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Hoc etiam dicit ostendens quod eis blandiri non vult, sed concedit eis Iudaica facere. AUGUSTINUS (tract. XXVIII.) Vel aliter. *Vos ascendite ad diem festum hunc*, ubi gloriam humanam quæritis, ubi extendere vultis carnalia gaudia, (6) non cogitare cælestia.

Sequitur: *Ego autem non ascendam ad diem festum istum*. CHRYSOSTOMUS (homil. eadem.) Scilicet modo vobiscum: *quia meum tempus nondum impletum est*: in futuro enim pascha crucifigendus erat. AUGUSTINUS (tract. XXVIII.) Vel *meum tempus*, idest gloriæ meæ, *nondum advenit*: ipse erit dies festus meus, non diebus istis percurrens, & transiens, sed permanens in æternum. Ipsa erit festivitas, & gaudium sine fine, æternitas sine labore, serenitas sine nube.

(b) THEOPHYLACTUS. Quia dixerat Dominus, *Non ascendam vobiscum*, in principio denegavit ascensum, vitans iram frementium Iudæorum: unde dicitur: *Hæc cum dixisset, ipse mansit in Galilæa*. Postea vero

(1) *Al.* Facis miracula apparere hominibus. (2) *Al. deest* nam. (3) *Al.* quod erat dicere: Formidinem &c. (4) *Al. omittitur* in eo. (5) *Al.* voluit ipsam celsitudinem per humilitatis viam sternere. (6) *Al.* non æterna cogitare.

vero ascendit: unde sequitur: *Ut autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascendit*. AUGUSTINUS (tract. XXVIII. in Ioan.) Ascendit autem non gloriari temporaliter, sed aliquid docere salubriter, & de festo aeterno admonere. CHRYSOSTOMUS (hom. XLVII.) Vel ascendit, non ut patiatur, sed ut alios erudiat. Latenter autem ascendit: poterat enim manifeste ascendere, & detinere eorum inordinatum impetum, quod multoties fecit; at nolebat hoc continuo facere, ne magis suam divinitatem denudaret, (1) & ut incarnatio eius certior esset, & ut nos erudiret ad virtutem. Ut igitur disceremus quid nos oporteat facere, qui non possumus persecutores detinere, voluit latenter ascendere. Non autem dixit, In occulto, (2) ut ostendat dispensative hoc esse factum. Si enim omnia ut Deus ageret, quomodo possemus nos scire, incidentes humanis periculis, quid oporteat facere. ALCUINUS. Vel occulte ascendit, quia favorem hominum non quaerit, non pompis stipantium (3) se turbarum delectatur. BEDA. Mystice autem designatur quia singulis quibusque carnalibus humanam gloriam quaerentibus Dominus manet in Galilaea, quae interpretatur transmigratio (4) sancta, idest in membris suis, qui transmigrant de vitiis ad virtutes, & in eis proficiunt. Postmodum vero Dominus ascendit, quia membra Christi non huius vitae, sed aeternae gloriam quaerunt. Occulte autem Dominus ascendit, quia omnis gloria eius est ab intus, idest „ de corde puro, & con„ scientia bona, & fide non ficta: " I. ad Timoth. 1. AUGUSTINUS (ut supra.) Vel quod quasi latenter ascendit, aliquid significare voluit: omnia enim quae dicta sunt antiquo populo Israel, umbrae fuerunt futurorum, & scenopegia umbra erat futurorum. Omnia ergo quae fiebant in figura, manifestantur in nobis. Ascendit ergo in occulto, figura enim erat ipsum esse in occulto. In ipso die festo Christus latebat, quia ipse dies festus Christi membra peregrinatura significabat. Ille enim est in tabernaculis qui se in mundo esse intelligit peregrinum: scenopegia autem erat celebratio tabernaculorum.

Sequitur: *Iudaei autem quaerebant eum in die festo, & dicebant, Ubi est ille*. CHRYSOSTOMUS (hom. XLVIII.) Ex multo odio, & inimicitia: neque enim eum nominatim vocare volebant. Non autem multa erat eis in festivitate reverentia, nec multa religio: quia a festivitate credebant Christum fraudulenter detinere.

Sequitur: *Et murmur multus erat de eo in turba*. AUGUSTINUS (tract. XXVIII.) Murmur erat de contentione, quam convenienter exponit dicens: *Quidam enim dicebant, quia bonus est; alii autem dicebant, Non, sed seducit turbas*. Quicumque emicuerit in aliqua gratia, alii dicunt, *Bonus est*; alii, *Non, sed seducit turbas*. Quod autem dictum est (5) de eo, valet ad consolationem de quocumque hoc dictum fuerit Christiano. Et quidem si seducere decipere est, nec Christus seductor, nec quisquam debet seductor esse Christianus. Si autem seducere, aliunde aliquem ad aliud persuadendo ducere est, quaerendum est unde, & quo. Si a bono ad malum, malus seductor est; si a malo ad bonum, bonus est: & utinam sic omnes seductores vocemur, & simus. CHRYSOSTOMUS (hom. XLVIII.) Igitur illam quidem aestimo opinionem multitudinis esse, qua scilicet dicebatur bonus esse; hanc vero principum, & sacerdotum: quod ostenditur per hoc quod dicunt, *Seducit turbas*: non dicunt, Seducit nos.

Sequitur: *Nemo tamen palam loquebatur de illo, propter metum Iudaeorum*. AUGUSTINUS (tract. XXVIII.) Eorum scilicet qui dicebant, *Bonus est*, non qui dicebant, *Seducit turbas*: haec enim clarius sonabant, sed *Bonus est* pressius susurrabant. CHRYSOSTOMUS (hom. XLVIII.) Vide autem eorum qui principantur corruptionem; hi autem qui principatibus subiiciuntur, sani quidem erant iudicio, sed non habebant libertatem dicendi; quod maxime multitudinis est.

(c) CHRYSOSTOMUS (hom. XLVIII.) Dominus tardatione sua auditores attentiores facere volens, non in primis diebus ascendit, sed circa solemnitatis medium: unde dicitur: *Iam autem die festo mediante ascendit Iesus in templum, & docebat*. Qui enim primis diebus eum quaesierunt, repente eum praesentem videntes, magis intendebant docenti, & qui bonum eum dicebant, & qui malum: illi quidem, ut aliquid lucrarentur, & admirarentur; hi vero ut comprehenderent. THEOPHYLACTUS. Nam in principio festi his quae festi erant magis attendebant: unde postea Christum attentius audierunt. AUGUSTINUS (tract. XXVIII.) Quantum enim da-

(1) *Al.* sed ut. (2) *Optime addit Nicolai* sed *quasi* in occulto; *quae forte verba oscitantia typographorum omissa fuerant*. (3) *Al.* se turbarum, *item* sed turbatum. (4) *Nicolai* facta. (5) *Al.* de Deo.

tur intelligi, ipsam festivitatem diebus pluribus celebrabant; & ideo dicit, *Iam die festo mediante*; idest, cum illius diei festi tot dies remansissent quot præterissent; ut etiam hoc impleretur quod ait, *Non ascendam ad diem festum hunc*, idest ad quem vos vultis, primum, vel secundum diem; ascendit autem postea die festo mediante. AUGUSTINUS de Quæst. nov. & vet. test. (quæst. lxxviii.) Tunc etiam ascendit, non quasi ad diem festum, sed quasi ad lucem. Illi vero ascenderunt quasi ad perfruendum deliciis diei festi. Christo vero ille fuit dies festus, quo passione sua redemit mundum. AUGUSTINUS super Ioan. (tract. xxix.) Ille autem (1) qui prius latebat, docebat, & palam loquebatur, & non tenebatur. Illud enim quod latebat, erat causa exempli, hoc potestatis. CHRYSOSTOMUS (hom. xlviii.) Quid autem docebat, non dixit Evangelista; sed quod mirabiliter docebat, hoc solum ostendit: tanta enim erat virtus docentis ut qui dixerant, *Seducit turbas*, transmutati mirarentur: unde sequitur: *Et mirabantur Iudæi, dicentes: Quomodo hic litteras scit, cum non didicerit?* Vide admirationem nequitia plenam: non enim dicit, quod in doctrina admirarentur; sed in aliam admirationem inciderunt. AUGUSTINUS (tract. xxix.) Omnes quidem, quantum arbitror, admirabantur, sed non omnes convertebantur. Et unde admiratio? Quia multi noverant ubi natus, quemadmodum fuerat educatus: numquam eum viderant litteras discentem; audiebant tamen de lege disputantem, legis testimonia proferentem; quæ nemo posset proferre, nisi legisset; nemo legeret, nisi litteras didicisset; & ideo mirabantur. CHRYSOSTOMUS (hom. xlviii.) Ab hac autem (2) admiratione cognoscere debebant quoniam hæc scientia humanitus non erat in eo, sed divinitus; sed quia hoc ipsi nolebant (3) confiteri, sed in sola admiratione stabant, Dominus hæc revelavit: sequitur enim: *Respondit eis Iesus, & dixit: Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me.* AUGUSTINUS (tract. xxix.) Videtur autem hoc esse contrarium quod dicit, *Mea, & non est mea*: nam si dixisset, Ista doctrina non est mea, nulla esset quæstio. Quæ est ergo doctrina Patris, nisi Verbum Patris? Ipse ergo Christus est doctrina Patris, si Verbum Patris est. Sed quia verbum non potest esse nullius, sed est alicuius, & suam doctrinam dixit seipsum, & non suam: quia Patris est Verbum. Quid est tam tuum quam tu, & quid tam non tuum quam tu, si alicuius es quod es? Breviter ergo hoc mihi dixisse videtur: *Mea doctrina non est mea*; ac si diceret: Ego non sum a meipso. Sabellianam hæresim sententia ista dissoluit, qui dicere ausi sunt, ipsum esse Filium qui est & Pater: duo esse nomina, sed unam rem. CHRYSOSTOMUS (homil. xlviii.) Vel suam dicit, quoniam eam docuerat, non suam autem, quoniam Patris erat doctrina. Sed si omnia quæ sunt Patris, eius sunt, ex hoc ipso quod Patris est, deberet esse & sua. Sed hoc quod dicit, *Non est mea*, vehementer ostendit & sui, & Patris unam esse doctrinam; ac si diceret: Nihil habeo permutatum, aut diversum; sed ita ago, ut non æstimetur aliud quid præter Patrem dicere, vel agere. AUGUSTINUS I. de Trin. (cap. xi.) Vel aliter. Secundum aliud suam dixit, secundum aliud non suam; secundum formam Dei suam, secundum formam servi, non suam. AUGUSTINUS (tract. xxix.) Si quis autem hoc parum intellexerit, audiat consilium quod Dominus consequenter dat dicens: *Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoscet de doctrina utrum ex Deo sit, an ego ex meipso loquar.* Quid est *Si quis voluerit voluntatem eius facere*? Hoc est credere in eum: ipse enim supra vi. dixit: *Hoc est opus Dei ut credatis in eum quem ipse misit.* Quis autem hoc nesciat, hoc esse facere voluntatem Dei, operari opus eius? Cognoscere autem, hoc est intelligere. Ergo noli quærere intelligere, ut credas, sed crede ut intelligas: quia „ nisi credideritis, „ non intelligetis: “ Esai. vii. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Vel hoc ita dicit, ac si dicat: Auferte iram, & invidiam, & odium, quod sine causa in me habetis; & nihil erit quod prohibeat vos cognoscere quoniam Dei verba sunt quæ loquor. Deinde aliud inducit argumentum insolubile, ab his quæ sunt in consuetudine hominum, nos erudiens: unde sequitur: *Qui a semetipso loquitur, gloriam propriam quærit*; quasi dicat: Qui aliquam propriam vult instituere doctrinam, propter nihil aliud hoc vult quam ut gloriam acquirat. Si vero ego gloriam eius qui misit me quæro, cuius gratia aliena vellem vos docere? Et hoc est quod subdit: *Qui autem quærit gloriam eius qui misit illum, hic verax est, & iniustitia in illo non est.* THEOPHYLACTUS. Quasi dicat: Verax sum, quia doctrina

(1) *Al. omittitur* qui. (2) *Al.* quæstione. *P. Nicolai habet* perplexitate. (3) *Al.* revelare.

ctrina mea continet veritatem: iniustitia in me non est, quia alterius gloriam non usurpo. AUGUSTINUS (tract. eodem.) Qui quærit gloriam propriam Antichristus est. Dominus autem noster magnum nobis exemplum præbuit humilitatis, dum habitu inventus ut homo, quærit gloriam Patris, non suam. Sed tu quando aliquid boni facis, gloriam tuam quæris; quando aliquid mali facis, Deo calumniam meditaris. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Vide ergo quoniam causa quædam propter quam humilia de se dicit, hæc est, ut credant quoniam non desiderat gloriam, neque principatum, & etiam propter imbecillitatem audientium, & ut doceat homines moderata sapere, & nihil de se dicere magnum, sed semper humile.

(d) CHRYSOSTOMUS (hom. xlviii.) in Ioan.) Duas criminationes Iudæi contra Christum inducebant: unam quod sabbatum solveret, aliam quod Patrem suum dicebat Deum, æqualem seipsum faciens Deo. Hoc igitur prius confirmavit dum ostendit quod non est Deo contrarius, sed eadem ille docet. De reliquo ad sabbati solutionem instat, dicens: *Nonne Moyses dedit vobis legem, & nemo ex vobis facit legem?* ac si diceret: Lex dicit, Non occides; vos autem occiditis; & hoc est quod subditur: *Quid me quæritis interficere?* ac si diceret: Et si ego dissolvi legem hominem sanans, transgressio fuit, sed in salutem; vos autem transgredimini in malum: unde non debeo a vobis de solutione legis diiudicari. In duobus ergo eos corripuit, & dicendo, *Quid me quæritis interficere?* & ostendendo quoniam occisionem meditantes, non sunt digni alium diiudicare. AUGUSTINUS (tract. xxx.) Vel hoc dicit quia si legem facerent, in ipsis litteris Christum agnoscerent, & præsentem non occiderent. Respondit autem ei turba, non pertinentia ad ordinem, sed ad perturbationem: sequitur enim: *Respondit turba, & dixit: Dæmonium habes: quis te quærit interficere?* Ei dictum est, quod dæmonium haberet, qui dæmones expellebat. Dominus autem non turbatus, sed in sua veritate tranquillus, non reddidit maledictum pro maledicto, sed respondit tranquille. BEDA. In quo nobis patientiæ reliquit exemplum, ut quoties nobis ab aliquibus falsa obiiciuntur convicia, patienter toleremus, & vera quæ possumus non obiiciamus, sed salutaria monita prædicemus: sequitur enim: *Respondit Iesus, & dixit eis: Unum opus feci, & omnes miramini.* AUGUSTINUS (tract. xxx.) Ac si diceret: Quid si (1) omnia opera mea videretis? Ipsius enim opera erant quæ in mundo videbant, & ipsum qui fecit omnia non videbant. Fecit unam rem, & turbati sunt, quia salvum fecit hominem in sabbato; (2) quasi si quisquam eorum ægrotus sabbato sanceraret, alius illum sanum fecisset quam iste qui eos scandalizavit, quia unum hominem sabbato salvum fecit. CHRYSOSTOMUS (hom. xlviii.) Hoc enim quod dicit, *Miramini*, hoc est turbamini, & tumultuatis. Vide autem quomodo prudenter a lege eos syllogizat. Vult enim ostendere quod facere hoc opus non erat legem solvere: sunt enim multa principaliora quam lex de observatione sabbati, per quorum observationem lex non solvitur, sed impletur; & ideo subdit: *Propterea Moyses dedit vobis circumcisionem, non quia ex Moyse est, sed ex patribus; & in sabbato circumciditis hominem.* AUGUSTINUS (tract. xxx.) Quasi dicat: Bene factum est ut acciperetis circumcisionem a Moyse, *non quia ex Moyse est, sed ex patribus*: Abraham enim primus accepit circumcisionem a Domino. *Et in sabbato circumciditis.* Convicit vos Moyses: accepistis in lege ut circumcidatis octavo die; accepistis in lege ut vacetis septimo die. Si octavus dies illius qui natus est, occurrit ad diem septimum sabbati, circumciditis hominem; quæ circumcisio pertinet ad aliquod signaculum salutis, & non debent homines sabbato vacare a salute. ALCUINUS. Propter tres enim causas data fuit circumcisio: primo ut signum esset magnæ fidei Abrahæ; secundo ut per eam a ceteris nationibus discernerentur; tertio ut illam in virili membro suscipientes, castitatem mentis, & corporis observare deberent. Et tantum conterebat tunc circumcisio quantum nunc baptisma, nisi quia ianua nondum aperta erat. Concludit ergo ex præmissis: *Si circumcisionem accipit homo in sabbato, ut non solvatur lex Moysi, indignamini mihi, quia totum hominem sanum feci in sabbato?* CHRYSOSTOMUS (hom. xlviii.) Quasi dicat: Sabbati solutio in circumcisione, legis est observatio; sic & ego hominem curans sabbato, legem servavi. Vos, qui non estis legislatores, ultra modum legem defenditis; sed Moyses iubet legem solvi propter mandatum quod non erat ex lege, sed ex patri-

(1) *Al. omittitur* omnia. (2) *Legit P. Nicolai* quasi si quisquam ægrotus sabbato sanaretur, alius illum &c.

tribus. Per hoc autem quod dicit, *Totum hominem sanum feci in sabbato, ostendit circumcisionem esse particularem sanitatem*. AUGUSTINUS (tract. xxx.) Forte autem illa circumcisio ipsum Dominum significabat. Quid enim est circumcisio, nisi carnis expoliatio? Significavit ergo expoliationem a corde cupiditatum carnalium. Non ergo sine causa data est in eo membro per quod procreatur creatura mortalium: quia „ per „ unum hominem peccatum intravit in „ mundum: " Rom.v. Ideo autem quisquis cum præputio nascitur, quia omnis cum vitio propaginis nascitur; & non mundat Deus sive a vitio cum quo nascimur, sive a vitiis quæ male vivendo addimus, nisi per Christum: cultellis enim petrinis circumcidebant, & petræ nomine Christum figurabant. Ideo autem octavo die, quia post septimum sabbati Dominus die dominico resurrexit. Ipsa autem resurrectio nos circumcidit; idest, abstulit desideria carnalia. Intelligite hoc significari opus bonum quo ego feci totum hominem salvum in sabbato: quia & curatus est ut sanus esset in corpore, & credidit ut sanus esset in anima. Estis autem prohibiti servilia opera facere sabbato: numquid servile opus est hominem sanare in sabbato? Manducatis siquidem, & bibitis sabbato, quia pertinet ad salutem; per quod ostenditis opera salutis nullo modo esse die sabbati omittenda. CHRYSOSTOMUS (hom. xlviii.) Non autem dixit, Ego maius circumcisione operatus sum; sed solum factum narrans, iudicium eis concessit: unde subditur: *Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate*; quasi dicat: Non quia Moyses apud vos habet maiorem gloriam quam ego, ex personarum dignitate feratis sententiam, sed a rerum natura: hoc enim est iuste iudicare. Nullus autem incusavit Moysen de hoc quod iussit sabatum solvi propter mandatum circumcisionis, quod erat aliunde quam ex lege inductum. Ergo fide dignior vobis est Moyses, qui iubet solvi legem a mandato non legali. AUGUSTINUS (tract. xxx.) Hoc autem quod Dominus notavit hoc loco, evadere in hoc sæculo, magni laboris est, non personaliter iudicare. Admonuit quidem Dominus Iudæos, admonuit & nos: quod enim pretiosum sonabat de ore Domini, & popter nos scriptum est, & nobis servatum, & propter nos recitatum. Sursum est Dominus, sed etiam hic est veritas Dominus. Corpus enim Domini, in quo surrexit, uno loco esse potest; veritas eius ubique diffusa est. Quis ergo est qui non iudicat personaliter? Qui æqualiter diligit. Non enim cum homines diverso modo pro suis gradibus honoramus, timendum est ne personas accipiamus: nonnumquam enim est iudicium inter patrem & filium: non æquamus filium patri in honore; sed præponimus, si bonam causam habet, filium patri in veritate; & sic tribuimus honorem debitum, ut non perdat æquitas meritum.

(e) AUGUSTINUS (tract. xxxi.) Supra dictum est, quod Dominus ideo velut occulte ascendit ad diem festum, non quia timebat ne teneretur, cui potestas erat ut non teneretur; sed ut significaret etiam in ipso die festo, qui celebrabatur a Iudæis, se occultari, & suum esse mysterium: nunc autem apparet potestas quæ putabatur timiditas: loquebatur enim palam in die festo, ita ut mirarentur turbæ: unde dicitur: *Dicebant ergo quidam ex Hierosolymis: Nonne hic est quem Iudæi quærebant interficere? Ecce palam loquitur, & nihil ei dicunt*. Noverant enim qua sævitia quærebatur; mirabantur qua potentia non tenebatur. CHRYSOSTOMUS (homil. xlix.) Addit autem Evangelista, *Ex Hierosolymis*: quoniam qui magis potiti erant signis, (1) hi omnibus erant miserabiliores; qui deitatis eius signum videntes maximum, omnia iudicio corruptorum principum permittebant. An non magnum, insanientes, & quærentes interficere habere eum in manibus, & repente quiescere? AUGUSTINUS (tract. xxxi.) Igitur non plene intelligentes Christi potentiam, putaverunt esse principum scientiam, quod ei pepercerunt: (2) unde subdunt: *Numquid vere cognoverunt principes quia hic est Christus?* CHRYSOSTOMUS (hom. eadem) Sed ipsi neque principum sequuntur sententiam; sed aliam proferunt corruptam, & propria amentia dignam: unde subditur: *Sed hunc scimus unde sit; Christus autem cum venerit, nemo scit unde sit*. AUGUSTINUS (tract. xxxi.) Hæc opinio apud Iudæos non inaniter nata est. Invenimus tamen quod Scripturæ dixerunt de Christo, quoniam „ Nazaræus vocabi„ tur: " Matth. ii. ergo prædixerunt unde sit. Iudæi etiam dixerunt Herodi quærenti, quod Christus in Bethlehem Iudæ nasceretur, & testimonium etiam propheticum attulerunt. Unde ergo nata est hæc opinio apud Iudæos, quod Christus cum vene-

(1) *Al.* hi omnes. (2) *Addit Nicolai* quia eumdem esse Christum cognoverunt.

nerit, nemo sciat unde sit, nisi quia utrumque pronuntiaverunt Scripturæ? Secundum hominem prædixerunt unde esset, secundum Deum latebat impios, & quærebat pios. Hanc igitur opinionem in eis generaverat quod per Esaiam dictum est cap. LIII. „ Generationem eius quis enarrabit?" Denique Dominus ad utrumque respondit, & quia noverant eum unde esset, & quia non noverant: unde sequitur: *Clamabat ergo Iesus docens in templo, & dicens: Et me scitis, & unde sim scitis*; hoc est dicere: Et unde sim scitis, & unde sim nescitis: unde sim sciris, Iesus a Nazareth, cuius etiam parentes nostis. Solus enim in hac causa latebat Virginis partus, quo excepto, totum noverunt in Iesu quod ad hominem pertinet. Recte ergo dixit: *Et me nostis, & unde sim scitis*, secundum carnem, & effigiem hominis quam gerebat; secundum divinitatem autem *a meipso non veni*; *sed est verus qui misit me*. CHRYSOSTOMUS (homil. ead.) Per quod ea quæ in mente habebant revelat; ac si diceret: Non sum de numero eorum qui sine causa venerunt; sed est verax qui misit me; & si verax est, in veritate misit; & qui missus est, congruum est veracem esse. Rursus autem ex propriis sermonibus eos capit: quia enim dicebant: *Cum venerit Christus, nullus cognoscet unde sit*: ostendit etiam inde se Christum esse, quoniam a Patre venit, quem ipsi nesciebant; & ideo subdit, *Quem vos nescitis*. HILARIUS VI. de Trin. (ultra med.) Numquid autem non omnis homo, (1) licet in carne ex Deo natus, secundum sensum communis opinionis ex Deo est? Et quomodo negat ab his vel seipsum, vel unde ipse sit sciri, nisi id unde est ad naturæ suæ referret auctorem? Nam id quod unde sit ignoratur, naturam ex qua est, dum unde sit nescirur, ostendit. Ignorari enim unde sit non potest quidquid subsistit ex nihilo: quia hoc ipsum quod non ignoratur ex nihilo, ignorationem eius unde sit, non habet. Ob hoc autem quid sit ipse, nescitur, dum ignoratur a quo sit: non enim confitetur Filium qui negat natum, nec natum intelligit, qui (2) putat eum esse ex nihilo. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Vel ignorantiam hic dicit quæ est per opera, sicut Paulus ait ad Tit. 1. „ Confitentur se nosse Deum, factis autem negant. " Dupliciter autem eos redarguit. Et primum quidem quæ occulte loquebantur, hæc in medium inducit, clamans, ut eos verecundari faciat. AUGUSTINUS (tract. XXXI.) Denique ut ostenderet eis unde possent scire, subiecit, *Ego scio eum*. Ergo a me quærite, ut sciatis eum. Patrem enim non cognoscit nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare. *Et si dixero quia nescio eum, ero similis vobis mendax*. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Quod est impossibile: quia enim verax est qui misit, congruum est & eum qui missus est, veracem esse. Ubique autem cognitionem Patris soli sibi attribuit, quia a Patre est: unde sequitur: *Et ego scio eum, quia ab ipso sum*. HILARIUS VI. de Trin. (ultra med.) Quæro autem utrum id (3) quod ab eo est, opus in eo creationis, aut naturam generationis ostendat. Si opus in eo creationis est, universa quoque quæ creantur a Deo sunt. Et quomodo Patrem non universa noverunt, cum Filius eum, idcirco quia ab eo est, non nesciat? Si vero idcirco ei, quia ab eo sit, eum nosse sit proprium; quomodo non hoc ei qui ab eo est, erit proprium, scilicet ut verus Filius ex natura Dei sit? Habes igitur proprietatem cognitionis de proprietate generationis. Tamen, ne forte id quod ab eo est, (4) ad adventus sui tempus hæresis invaderet, continuo subiecit, *Et ipse me misit*. Tenuit ordinem evangelici sacramenti, natum se professus, & missum. AUGUSTINUS (tract. XXXI.) *Ab ipso*, inquit, *sum*, quia Filius de Patre: quod autem videtis me in carne, ipse me misit. Ubi noli intelligere naturæ dissimilitudinem, sed generantis auctoritatem. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Irritaverunt autem Iudæos ea quæ dicebantur, propter hoc quod dixerat, *Quem vos nescitis*, quia (5) profitebantur se scire: unde sequitur: *Quærebant ergo eum apprehendere, & nemo misit in eum manus*. Vide furorem eorum invisibiliter refrenatum. Evangelista vero humanius, & humilius loqui volens, ut ex hoc Christus homo putaretur, non dixit quod eos invisibiliter detinuit; sed subiecit: *Quia nondum venerat hora eius*. AUGUSTINUS (tract. XXXI.) Hoc est, quia nolebat: non enim Dominus sub fato natus est. Hoc nec de te credendum est, quanto (6) minus de illo per quem factus es? Si tua hora voluntas est illius, illius hora quæ est nisi voluntas sua? Non ergo horam dixit qua cogeretur mori, sed qua dignaretur occidi.

(f) AU-

(1) *Al.* licet in carne ex Deo natus est: & quomodo negat &c. (2) *Al.* putabit. (3) *Al.* quod ab eo opus est, in eo &c. (4) *Al. particula* ad *omittebatur*. (5) *Al.* simulabant. (6) *Al.* magis.

(f) AUGUSTINUS (tract. XXXI.) Humiles, & pauperes salvos faciebat Dominus: unde dicitur: *De turba autem multi crediderunt in eum*. Turba enim, quæ suam ægritudinem cito vidit, etiam illius medicinam sine dilatione cognovit. CHRYSOSTOMUS (hom. XLIX. in Ioan.) Verumtamen neque in his erat sana fides; sed more multitudinis vulgaria loquebantur: sequitur enim: *Et dicebant: Christus cum venerit, numquid signa plura faciet quam quæ hic facit*? Dicere enim, *Christus cum venerit*, erat non firmiter credentium hunc esse Christum. Vel etiam hoc dicere, est ostendere eum non esse Christum; ac si dicant: Nonne ille cum venerit melior erit, & plura signa faciet? Grossiores enim non a doctrina, sed a signis inducuntur. AUGUSTINUS (tract. XXXI.) Vel intelligunt: Si duo non erunt, hic est Christus. Principes autem insaniebant; & ideo medicum non solum non agnoscebant, sed etiam occidere cupiebant: unde sequitur: *Audierunt pharisæi turbam murmurantem de illo hæc, & miserunt principes, & pharisæi ministros ut apprehenderent eum*. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Multa quidem locutus est supra, sed nihil tale fecerunt: quod maxime enim eos mordebat, hoc erat, quod turbæ scilicet Christum glorificabant. Sabbati autem solutio, apparens causa erat, quam scilicet prætendebant. Et ipsi quidem non audebant Christum capere, periculum timentes; ministros autem mittunt tamquam periculis expositos. AUGUSTINUS (tract. XXXI.) Quia ergo non poterant apprehendere nolentem, missi sunt ut audirent docentem: sequitur enim: *Dixit ergo Iesus: Adhuc modicum tempus vobiscum sum*. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Verba loquitur humilitatis plena; ac si diceret: Quid festinatis me interficere? Parvum expectate tempus. AUGUSTINUS (tract. XXXI.) Quod modo ergo vultis facere, facturi estis; sed non modo, quia nolo: implere enim debeo dispensationem meam, & sic pervenire ad passionem. CHRYSOSTOMUS (homil. ut supra.) Per hoc igitur audaciorem turbam terruit, studiosiorem vero magis avidam faciebat ad audiendum, quasi parvo tempore derelicto, in quo possent hac doctrina potiri. Non autem dixit simpliciter, Hic sum, sed *vobiscum sum*, quasi dicat: Et si persequamini me, non tamen cessabo, quæ sunt pro vobis dispensans, & ea quæ sunt ad salutem docens, & monens vos. Quod autem subdit, *Et vado ad eum qui me misit*, sufficiens erat eos terrere. THEOPHYLACTUS. Tamquam Patri sit de ipsis conquesturus: quia si missum opprobriis affecerunt, non est dubium quod & mittenti fecerunt iniuriam. BEDA. Dicit autem, *Vado ad eum qui misit me*; ac si diceret: Reverrens ascendo ad Patrem, qui me incarnari præcepit. Illuc se dixit ire a quo numquam recessit. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Quod vero eo indigebant, manifestat per hoc quod dicit: *Quæretis me, & non invenietis*. Sed ubi quæsierunt eum Iudæi? Dicit Lucas quoniam plangebant mulieres super eum. Probabile autem est & multos alios hoc passos esse, & præcipue dum civitas caperetus, eos meminisse Christi, & miraculorum eius, & præsentiam eius (1) quæsisse. AUGUSTINUS (tract. XXXI.) Vel hic iam resurrectionem suam prædixit: quia quæsituri illum erant post resurrectionem compuncti. Noluerunt enim eum agnoscere præsentem, & postea quæsierunt cum viderent in eum multitudinem credentem: unde multi compuncti dixerunt, Quid faciemus? Viderunt enim Christum suo scelere morientem, & crediderunt in Christum suis sceleribus ignoscentem, & quousque biberent sanguinem, quem fuderunt, de sua salute desperaverunt. CHRYSOSTOMUS (hom. XLIX.) Deinde ne quis eum per mortem communi modo abire æstimet, subiungit: *Et ubi ego sum, vos non potestis venire*. Si vero in morte maneret, possent ad eum ire: illuc enim omnes abimus. AUGUSTINUS (tract. eodem.) Non autem dixit, Ubi ero, sed *Ubi sum*: semper enim ibi erat Christus, quo fuerat rediturus; sic redit, ut nos non derelinqueret. Erat enim Christus secundum visibilem carnem in terra, secundum invisibilem maiestatem in cælo, & in terra. Non autem dixit, Non poteritis, sed *non potestis venire*: tales enim tunc erant qui non possent. Nam ut sciatis, non hoc ad desperationem dictum, & discipulis suis dixit tale aliquid: *Quo ego vado, vos non potestis venire*. Denique hoc Petro exposuit dicens infra XIII. *Quo ego vado, non potes me sequi modo, sequeris autem postea*. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Hæc autem omnia induxit volens eos attrahere: etenim modicum tempus quod relinquebatur, & post recessum ipsum desiderabilem esse, & eum non posse de cetero inveniri, sufficientia erant ad suadendum ut ad eum accederent. Per hoc autem

(1) *Al.* quærere, *item* desiderare, debuerunt.

tem quod dicit, *Vado ad eum qui misit me*, ostendit nullam sibi fieri læsionem ab insidiis eorum, & passionem suam voluntariam sibi esse. Passi sunt autem aliquid ipsi Iudæi ad ea quæ dicta sunt, & quærunt ad seipsos quo debeat ire; quod non erat eorum qui desiderarent ab eo liberari. Sequitur enim: *Dixerunt ergo Iudæi ad semetipsos: Quo hic iturus est, quia non inveniemus eum? Numquid in dispersionem Gentium iturus est, docturus Gentes?* Sic enim Gentes vocabant quasi exprobrantes, & magna in semetipsis gloriantes: quia Gentes ubique disseminatæ erant, & imperfecte ad invicem permixtæ. Sed hoc opprobrium postea ipsi sustinuerunt, quia ubique dispersi sunt. Antiquitus autem tota Gens in unum collecta erat; sed cum Iudæi ubique terrarum iam Gentibus permixti essent, non diceret: *Quo ego vado, vos non potestis venire*: si per hoc Gentes intellexisset. AUGUSTINUS (tract. XXXI.) Dixerat autem Dominus, *Quo ego vado*, de sinu Patris. Hoc ergo illi nullo modo intellexerunt, & tamen ex hac occasione salutem nostram prædixerunt, quod Dominus iturus esset ad Gentes, non præsentia corporis, sed tamen pedibus suis: misit enim ad nos membra sua, & fecit nos membra sua. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Non autem dixerunt, quod iturus esset ad Gentes lædere eas, sed docere. Iam enim iram submiserant, & his quæ dicta erant, crediderant. Nequaquam autem nisi credidissent, quæsiissent ad seipsos: *Quis est hic sermo quem dixit: Quæretis me, & non invenietis, & ubi ego sum, vos non potestis venire?*

(g) CHRYSOSTOMUS (hom. L.) Cum recessuri essent domum, celebrata festivitate, Dominus dat eis viatica ad salutem: unde dicitur: *In novissimo autem die magno festivitatis stabat Iesus, & clamabat dicens: Si quis sitit, veniat ad me, & bibat*. AUGUSTINUS (tract. XXXII.) Tunc enim agebatur festivitas, quæ appellatur scenopegia, idest tabernaculorum constructio. CHRYSOSTOMUS (hom. L.) Quæ per septem dies agebatur: prima autem dies, & ultima erat celeberrima secundum legem; & hoc significavit Evangelista, cum dixit, *In novissimo die magno festivitatis*. Medios autem dies magis ad voluptatem consumebant. Ideo ergo prima die hoc eis non dixit, sed neque secunda, aut tertia, ne ea quæ dicebantur deperirent, (1) eis voluptati vacantibus. Clamabat autem propter turbæ multitudinem. THEOPHYLACTUS. Simul quidem, ut audibilis fieret, atque ut confidentiam largiretur; & quia neminem formidabat. CHRYSOSTOMUS (hom. L.) Dicit autem, *Si quis sitit*; ac si diceret: Neminem necessitate, & violentia attraho; sed si quis habet desiderium multum, hunc ego voco. AUGUSTINUS (tract. XXXII.) Est enim sitis interior, quia est homo interior. Constat autem plus amare hominem interiorem, quam exteriorem. Si ergo sitimus, veniamus non pedibus, sed affectibus, nec migrando, sed amando. CHRYSOSTOMUS (hom. L.) Quia enim de intellectuali loquitur potu, ostendit per hoc quod post inducit: *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aqua viva*. Sed ubi hoc dicit Scriptura? Nusquam. Quid igitur? *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura*: hic subdistinguere oportet, ut postea subsequatur, *Flumina de ventre eius fluent aqua viva*: ostendens quoniam rectam oportet habere cognitionem, & non ita a signis sicut a Scripturis credere in ipsum: etenim superius cap. V. dixit: *Scrutamini Scripturas*. HIERONYMUS in Prologo Genes. Vel hoc testimonium de Proverbiis sumptum est, ubi scilicet dicitur: „ Deriventur fontes tui foris, & in plateis aquas tuas divide: " Prov. III. AUGUSTINUS (tract. XXXII.) Venter autem interioris hominis est conscientia cordis eius. Bibito autem isto liquore, vivescit purgata conscientia, & hauriens fontem habebit, & ipsa fons erit. Quis est fons, vel quis est fluvius, qui manat de ventre interioris hominis? Benevolentia, qua vult consulere proximo. Bibunt ergo qui credunt in Domino. (2) Si autem putat qui bibit, quod soli ipsi debet sufficere, non fluit aqua viva de ventre eius; si autem proximo festinat consulere, ideo non siccatur, quia manat. GREGORIUS super Ezechielem (hom. X.) Cum enim a mente fidelium sanctæ prædicationis verba defluunt, quasi de mente credentium aquæ vivæ flumina decurrunt. Ventris autem viscera quid sunt aliud nisi mentis interna, idest recta intentio, sanctum desiderium, humilis ad Deum, pia ad proximum voluntas? CHRYSOSTOMUS (hom. L.) Dicit autem *flumina*, & non flumen, copiositatem, & ubertatem gratiæ occulte insinuans. Viventem aquam dicit, agentem semper.

(1) *Al.* eius. (2) *Al.* Si autem putat quis quod bibit soli ipsi debet sufficere: *item* si autem putat qui bibit soli ipsi debet (*forte* debere) sufficere.

per Spiritus enim gratia cum in mentem introtraverit, & firmata fuerit, omni fonte magis manat, & neque deficit, neque evacuatur, neque stat: videbit quis utique hoc ad sapientiam Stephani, ad Petri linguam, ad Pauli fluxum inspiciens. Nihil enim eos detinebat, sed sicut flumina multo impetu delati, omnia secum trahentes abibant. AUGUSTINUS (tract. xxxii.) Ad qualem autem potum Dominus invitasset, exposuit Evangelista, & dixit: *Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum*. Quem dicit Spiritum, nisi Spiritum sanctum? Nam unusquisque homo habet in se proprium spiritum. ALCUINUS. Spiritum autem sanctum ante ascensionem Apostolis promisit; post ascensionem linguis (1) igneis dedit: inde dicit: *Quem accepturi erant credentes in eum*. AUGUSTINUS (tract. xxxii.) Erat ergo Spiritus Dei; sed nondum in eis erat qui crediderant in Iesum. Ita enim disposuit non eis dare Spiritum istum, nisi post resurrectionem suam: unde sequitur: *Nondum enim erat Spiritus datus, quia nondum Iesus erat glorificatus*. CHRYSOSTOMUS (homil. l.) Apostoli quidem prius spiritu eiiciebant dæmonia, sed ea quæ a Christo est potestate: quando enim mittebat eos, non dicitur, Dedit eis Spiritum sanctum, sed Dedit eis potestatem. De Prophetis autem ab omnibus confessum est, quod Spiritus sanctus eis dabatur; sed hæc gratia a terra defecerat. AUGUSTINUS IV. de Trin. (cap. xx.) Sed quomodo & de Ioanne Baptista dictum est Luc. 1. „ Spiritu sancto replebitur ab utero matris suæ: “ & Spiritu sancto repletus Zacharias invenitur, ut de illo talia diceret; & Spiritu sancto Maria, ut talia de Domino prædicaret; Spiritu sancto Simeon, & Anna, ut magnitudinem Christi parvuli agnoscerent? Quomodo ergo intelligitur, nisi quia certa illa Spiritus sancti datio post clarificationem Christi futura erat, qualis numquam antea fuerat? Habitura (2) enim erat quamdam proprietatem in ipso adventu, qualis antea numquam fuit. Nusquam enim legimus, linguis, quas non noverant, homines locutos veniente in se Spiritu sancto, sicut tunc factum est], cum oporteret eius adventum signis sensibilibus demonstrari. AUGUSTINUS super Ioannem (tract. xxxii.) Cum ergo & modo accipiatur Spiritus sanctus, quare nemo loquitur linguis omnium gentium? Quia iam ipsa Ecclesia linguis gentium loquitur: in hac qui non est, nec modo accipit Spiritum sanctum. Si amas unitatem, etiam tibi habet quisquis in illa aliquid habet. Tolle invidiam, & tuum est quod habeo. Livor separat, caritas iungit: ipsam habeto, & cuncta habebis: quia sine ipsa nihil proderit quidquid habere potueris. „ Caritas autem Dei diffusa est in „ cordibus nostris per Spiritum sanctum, „ qui datus est nobis: “ Rom. v. Quare ergo Dominus post resurrectionem suam Spiritum sanctum dare voluit? Ut scilicet in resurrectionem nostram caritas flagraret, ab amore sæculi separaretur, & tota curreret in Deum. Qui enim dixit: *Qui credit in me, veniat, & bibat, & flumina de ventre eius fluent aquæ vivæ*, vitam æternam promisit, ubi nihil timeamus, ubi non moriamur. Quia ergo tale est quod promisit Spiritus sancti caritate ferventibus, ideo ipsum Spiritum noluit dare, nisi cum esset glorificatus, ut in suo corpore ostenderet vitam, quam modo non habemus, sed in resurrectione speramus. AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. XXXII. cap. xvii.) Si itaque hæc causa erat ut nondum daretur Spiritus sanctus, quia nondum erat Iesus glorificatus, proculdubio clarificato Iesu iam causa erat ut statim daretur. Cataphryges autem se promissum Paraclitum suscepisse dixerunt, & hinc a fide catholica deviarunt. Manichæi etiam quæ de promissione Spiritus sancti dicuntur, de Manichæo asserunt esse prædicta, tamquam scilicet antea non fuerit Spiritus datus. CHRYSOSTOMUS (hom. l.) Vel aliter. Gloriam Christi crucem vocat: quia enim inimici eramus, donum autem non inimicis, sed amicis datur, oportebat prius offerri hostiam, & inimicitiam in carne dissolvi; & tunc factos Dei amicos suscipere donum.

(h) (3) AUGUSTINUS (tr. xxxiii.) Cum Dominus invitasset credentes in se ad potandum Spiritum sanctum, nata est de illo in turba dissensio: unde dicitur: *Ex illa ergo turba, cum audissent hos sermones eius, dicebant: Hic est vere Propheta*. THEOPHYLACTUS. Qui scilicet expectabatur. *Alii*, scilicet populus, *dicebant, Hic est Christus*. ALCUINUS a. Iam isti (4) sitim illam spiritualiter haurire cœperant, iam sitim infide-

(1) *Al. omittitur* igneis. (2) *Al. deest* enim. (3) *Al.* BEDA. (4) *Nicolai corrigit* aquam.

Ex editione P. Nicolai.

a Nihil tale in Alcuino nunc occurrit; sed nec in Augustino, ex quo sua omnia solet mutuari, ut nec in Beda, vel in Glossa.

fidelitatis deposuerant: alii in suæ infidelitatis ariditate permanebant, de quibus subditur: *Quidam autem dicebant: Numquid a Galilæa venit Christus? Nonne Scriptura dicit, quia ex semine David, & de Bethlehem castello, ubi erat David, venit Christus?* Noverant enim quid de Christo prædixissent Prophetæ, sed ignorabant omnia in ipso impleta fuisse; & qui noverant in Nazareth nutritum, nativitatis locum non attendebant, nec prophetiam, quam legerant, in eo completam credebant. CHRYSOSTOMUS (hom. lı.) Sed esto, locum nativitatis ignorabant: num etiam genus ignorabant? Quoniam ex domo, & familia David natus erat. Quare igitur dicebant: *Nonne ex semine David venit Christus?* Sed & hoc obumbrare volebant per educationem in Nazareth, omnia malitiose loquentes: unde non accedunt ad Christum quærentes, quomodo Scripturæ dicant, quod a Bethlehem oportet venire Christum; tu autem ex Galilæa venisti: sed omnia malitiose loquuntur. Et quia non diligenter attendebant his quæ dicebantur, neque discendi gratia, propter hoc nihil eis Christus respondit. Nathanaelem autem dicentem supra 1. *A Nazareth potest aliquid boni esse?* laudavit ut vere Israelitam, quia veritatis erat inquisitor, & omnia vetera diligenter edoctus.

Sequitur: *Dissensio itaque facta est propter eum in turba.* THEOPHYLACTUS. Non in principibus: nam principes unius voluntatis erant, ut videlicet non eum reciperent sicut Christum. Qui ergo magis moderati erant in malitia verbis tantum gloriæ Christi adversabantur; qui vero peiores erant, manus etiam appetebant imponere; de quibus subditur: *Quidam autem ex eis volebant apprehendere eum.* CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Hoc autem induxit Evangelista, ostendens quoniam loquebantur neque quærentes veritatem, neque discere volentes.

Sequitur: *Sed nemo misit super illum manus.* ALCUINUS. Quia scilicet ipse non permisit, qui conatus illorum in sua potestate habebat. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Hoc autem sufficiens erat eos in compunctionem deducere; sed non sunt compuncti: talis enim nequitia nulli vult credere; ad unum aspicit solum, ut eum cui insidiatur interficiat. AUGUSTINUS (ut supra.) Qui vero missi fuerant, ut eum tenerent, redierunt immunes a crimine, & pleni admiratione; de quibus subditur: *Venerunt ergo ministri ad pontifices, & pharisæos; & dixerunt eis illi: Quare non adduxistis eum?* ALCUINUS. Qui eum lapidare volentes, tenere non potuerunt, arguunt ministros, quia eum non adduxerant. CHRYSOSTOMUS (hom. lı.) Ecce pharisæi, & scribæ miracula videntes, & Scripturas legentes, nihil profecerunt; ministri autem nihil horum habentes, ab una sola allocutione sunt capti, & abeuntes, ut eum ligarent, redierunt ligati miraculo. Et non dixerunt, Non potuimus propter turbam; sed præcones efficiuntur Christi sapientiæ: nam sequitur: *Responderunt ministri: Numquam sic locutus est homo, sicut hic homo loquitur.* AUGUSTINUS (tract. eodem.) Ille autem sic locutus est, quia Deus erat, & homo. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Non est autem solum eorum prudentia admiranda, quia signis non eguerunt, sed a sola doctrina sunt capti: non enim dixerunt: Numquam talia miracula fecit homo; sed *numquam sic locutus est homo*: sed etiam admiranda est eorum securitas: quoniam ad pharisæos, qui contra Christum adversabantur, venerunt, & eis talia locuti sunt. Nec tamen longum sermonem audierant, sed brevem: cum enim mens fuerit incorrupta, non longis sermonibus opus est. AUGUSTINUS (ubi supra.) Pharisæi tamen eorum testimonium repulerunt: nam sequitur: *Responderunt ergo eis pharisæi: Numquid & vos seducti estis?* quasi dicant: Videmus vos delectatos esse in sermonibus suis. ALCUINUS. Et revera laudabiliter seducti erant, quia dimisso malo infidelitatis, transierunt ad fidem. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Ab argumento autem insipienti contra eos syllogizant: nam sequitur: *Numquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex pharisæis? Sed turba hæc quæ non novit legem, maledicti sunt.* Hæc autem est ipsorum accusatio, quoniam turba quidem credidit, ipsi autem non crediderunt. AUGUSTINUS (tr. eod.) Qui enim non noverant legem, ipsi credebant in eum qui miserat legem, & eum qui miserat legem, condemnabant illi qui docebant legem; ut impleretur quod Dominus dixerat infra 1x. *Ego veni, ut non videntes videant, & videntes cæci fiant.* CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Qualiter igitur maledicti sunt illi, qui a lege suadentur? Vos potius maledicti estis, qui non observastis legem. THEOPHYLACTUS. Ideo autem suaviter, & blande pharisæi ministris respondent, quia dubitaverunt ne forte ab eis prorsus segregentur, & Christo adiiciantur. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Quia vero dixerant, quod nullus principium credidit in eum, ad hoc excludendum subiungitur: *Dicit Nicodemus ad eos (ille qui venit ad Ie-*

sum nocte) qui unus erat ex illis: AUGUSTINUS (ut supra.) Ipse non quidem incredulus, sed timidus: nam ideo nocte venerat ad lucem, quia illuminari volebat, & sciri timebat. Hic ergo respondit Iudaeis: *Numquid lex nostra iudicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, & cognoverit quid faciat?* Credebat enim quia si eum tantummodo patienter vellent audire, forte similes fierent illis qui missi sunt tenere, & maluerunt credere. Volebant autem illi perversi ante esse damnatores quam cognitores. AUGUSTINUS XXII. de Civ. Dei (cap. 1. in fin.) Dicit autem, *Lex nostra*, de lege quae Dei est, eo quod est ab illo data hominibus. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Ostendit autem Nicodemus eos neque cognoscentes legem, neque facientes quae sunt legis. Cum autem congruum esset ostendere, quod non indiscrete miserunt vocaturi eum, rudius, & iracundius utuntur contradictione: nam sequitur: *Responderunt, & dixerunt ei: Numquid & tu Galilaeus es?* AUGUSTINUS (tract. eodem.) Idest, quasi a Galilaeo seductus. Dominus enim Galilaeus dicebatur, quoniam de Nazareth civitate erant parentes eius: secundum Mariam dixi parentes, non secundum virile semen. CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) Deinde iniuriose, quasi eo nesciente, Scripturas induxerunt: *Scrutare Scripturas, & vide quia Propheta a Galilaea non surgit*; ac si dicerent: Vade, & disce. ALCUINUS. Non enim locum ubi natus est, sed ubi conversabatur attendebant; & ideo non solum Messiam, sed nec Prophetam eum credebant. AUGUSTINUS (tract. eodem.) Propheta quidem a Galilaea non surgit, sed Dominus Prophetarum inde surrexit.

Sequitur: *Et reversi sunt unusquisque in domum suam.* ALCUINUS. Nullo perfecto negotio, vacui fide, & ideo fraudati utilitate, sunt reversi in domum infidelitatis, & impietatis suae.

CAPUT VIII.

(a) IEsus autem perrexit in montem Oliveti, & diluculo iterum venit in templum; & omnis populus venit ad eum: & sedens docebat eos. Adducunt autem scribae, & pharisaei mulierem in adulterio deprehensam; & statuerunt eam in medio, & dixerunt ei: Magister, haec mulier modo deprehensa est in adulterio. In lege autem Moyses mandavit nobis huiusmodi lapidare. Tu ergo quid dicis? Hoc autem dicebant tentantes eum, ut possent accusare eum. Iesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra. Cum ergo perseverarent interrogantes eum, erexit se, & dixit eis: Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat. Et iterum se inclinans scribebat in terra. Audientes autem haec, unus post unum exibant; incipientes a senioribus; & remansit solus Iesus, & mulier in medio stans. Erigens autem se Iesus dixit ei: Mulier, ubi sunt qui te accusabant? Nemo te condemnavit? Quae dixit: Nemo, Domine. Dixit ei Iesus: Nec ego te condemno. Vade, & iam amplius noli peccare.

(b) Iterum ergo locutus est eis Iesus dicens: Ego sum lux mundi. Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitae.

(c) Dixerunt ergo ei pharisaei: Tu de teipso testimonium perhibes: testimonium tuum non est verum. Respondit Iesus, & dixit eis: Et si ego testimonium perhibeo de me ipso, verum est testimonium meum: quia scio unde veni, & quo vado. Vos autem nescitis unde venio, aut quo vado. Vos secundum carnem iudicatis, ego non iudico quemquam. Et si iudico ego, iudicium meum verum est: quia solus non sum, sed ego, & qui misit me Pater. Et in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est. Ego sum qui testimonium perhibeo de me ipso, & testimonium perhibet de me qui misit me Pater.

(d) Dicebant ergo ei: Ubi est pater tuus? Respondit Iesus: Neque me scitis, neque Patrem meum. Si me sciretis, forsitan & Patrem meum sciretis. Haec verba locutus est Iesus in gazophylacio docens in templo: & nemo apprehendit eum,

quia

quia nondum venerat hora eius.

(e) Dixit ergo iterum eis Iesus: Ego vado, & quæretis me, & in peccato vestro moriemini. Quo ego vado, vos non potestis venire. Dicebant ergo Iudæi: Numquid interficiet semetipsum, quia dicit: Quo ego vado, vos non potestis venire? Et dicebat eis: Vos de deorsum estis, ego de supernis sum: vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo. Dixi ergo vobis, quia moriemini in peccatis vestris. Si enim non credideritis quia ego sum, moriemini in peccato vestro.

(f) Dicebant ergo ei, Tu quis es? Dixit eis Iesus: Principium, qui & loquor vobis. Multa habeo de vobis loqui, & iudicare; sed qui me misit, verax est, & ego quæ audivi ab eo, hæc loquor in mundo. Et non cognoverunt quia Patrem eius dicebat Deum.

(g) Dixit ergo eis Iesus: Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum, & a meipso facio nihil; sed sicut docuit me Pater, hæc loquor. Et qui me misit, mecum est, & non reliquit me solum, quia quæ placita sunt ei facio semper. Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum.

(h) Dicebat ergo Iesus ad eos qui crediderunt ei, Iudæos: Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis, & cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos. Responderunt ei Iudæi: Semen Abrahæ sumus, & nemini servivimus umquam, Quomodo tu dicis, Liberi eritis? Respondit eis Iesus: Amen amen dico vobis, quia omnis qui facit peccatum, servus est peccati. Servus autem non manet in domo in æternum; Filius autem manet in æternum. Si ergo vos Filius liberaverit, vere liberi eritis.

(i) Scio quia filii Abrahæ estis; sed quæritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis. Ego quod vidi apud Patrem meum, loquor, & vos quæ vidistis apud patrem vestrum, facitis. Responderunt, & dixerunt ei: Pater noster Abraham est. Dicit eis Iesus: Si filii Abrahæ estis, opera Abrahæ facite. Nunc autem quæritis me interficere, hominem, qui veritatem vobis locutus sum, quam audivi a Deo. Hoc Abraham non fecit. Vos facitis opera patris vestri.

(k) Dixerunt itaque ei: Nos ex fornicatione non sumus nati: unum patrem habemus Deum. Dixit ergo eis Iesus: Si Deus pater vester esset, diligeretis utique me: ego enim ex Deo processi, & veni: neque enim a meipso veni, sed ille me misit. Quare loquelam meam non cognoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum.

(l) Vos ex patre diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit, quia non est veritas in eo. Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est, & pater eius. Ego autem si veritatem dico, non creditis mihi. Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem dico, quare non creditis mihi? Qui ex Deo est, verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.

(m) Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Nonne bene dicimus nos quia Samaritanus es tu, & dæmonium habes? Respondit Iesus, & dixit: Ego dæmonium non habeo, sed honorifico Patrem meum; & vos inhonorastis me. Ego autem non quæro gloriam meam: est qui quærat, & iudicet. Amen amen dico vobis: si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum.

(n) Dixerunt ergo Iudæi: Nunc cognovimus quia dæmonium habes. Abraham mortuus est, & Prophetæ; & tu dicis: Si quis sermonem meum servaverit, non gustabit mortem in æternum. Numquid tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est? Et Prophetæ mortui sunt. Quem teipsum facis? Respondit Iesus: Si ego glorifico me ipsum, gloria mea nihil est. Est Pater meus qui glorificat me, quem vos dicitis quia Deus vester est, & non cognovistis eum. Ego autem novi eum; & si dixero quia non scio eum, ero similis vobis mendax. Sed scio eum,

& sermonem eius servo. Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum: vidit, & gavisus est.

(o) Dixerunt ergo Iudæi ad eum: Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti? Dixit ergo eis Iesus: Amen amen dico vobis: antequam Abraham fieret, ego sum. Tulerunt ergo lapides, ut iacerent in eum. Iesus autem abscondit se, & exivit de templo.

(a) ALCUINUS a. Dominus maxime circa suam passionem, hanc sibi effecerat consuetudinem, ut in die quidem in templo, quod erat Hierosolymis, verbum Dei prædicaret, signa, & miracula ostenderet; sero autem revertebatur in Bethaniam, ubi apud sorores Lazari hospitabatur; & mane iterum ad simile opus revertebatur. Igitur secundum hunc morem, cum in ultimo die scenopegiæ tota die in templo prædicasset, vespere perrexit in montem Oliveti; & hoc est quod dicitur: *Iesus autem perrexit in montem Oliveti*. AUGUSTINUS (tract. xxxiii.) Ubi enim decebat docere Christum nisi in monte Oliveti, in monte unguenti, in monte chrismatis? Christi enim nomen a chrismate dictum est. Chrisma autem Græce, Latine unctio nominatur. Ideo autem nos unxit, quia luctatores contra diabolum fecit. ALCUINUS. Unctio enim olei fessis, & dolentibus membris solet afferre levamen. Mons etiam olivarum sublimitatem dominicæ pietatis designat: (1) quia oleos Græce, Latine misericordia. Natura quoque olei mysterio aptissime congruit: superfertur enim omnibus liquoribus; &, sicut ait Psalmista Psal. cxlv. „ miserationes eius super omnia opera eius. " Sequitur: *Et diluculo iterum venit in templum*, ut scilicet misericordiam cum incipiente novi testamenti lumine fidelibus, in templo videlicet suo, pandendam, præbendamque signaret. Quod enim diluculo redibat, exortum novæ gratiæ designat. BEDA. Significatur autem quod postquam per gratiam cœpit inhabitare in templo suo, idest in Ecclesia, ex omnibus Gentibus crediderunt in eum: unde sequitur: *Et omnis populus venit ad eum: & sedens docebat eos*. ALCUINUS. Sessio humilitatem incarnationis insinuat. Sedente ergo Domino, ad eum venit populus: quia postquam per susceptam humanitatem visibilis apparuit, cœperunt eum multi audire, & in eum credere, quem per humanitatem sibi proximum meminerant. Mansuetis autem, & simplicibus sermonem Domini admirantibus, scribæ, & pharisæi interrogant, non ut discant, sed ut veritati laqueos nectant: unde sequitur: *Adducunt autem scribæ, & pharisæi mulierem in adulterio deprehensam; & statuerunt eam in medio, & dixerunt ei: Magister, hæc mulier deprehensa est modo in adulterio*. AUGUSTINUS (tract. xxxiii.) Animadverterant enim eum nimium esse mitem: de illo quippe fuerat ante prædictum Psal. xliv. „ Procede, & regna, propter veritatem, „ & mansuetudinem, & iustitiam. " Ergo attulit veritatem ut doctor, mansuetudinem ut liberator, iustitiam ut cognitor. Cum loqueretur, veritas agnoscebatur; cum adversus inimicos non moveretur, mansuetudo laudabatur: in tertio ergo, iustitia scilicet, scandalum posuerunt: dixerunt enim apud seipsos: Si eam dimitti censuerit, iustitiam non tenebit: lex enim quod iniustum erat, iubere non poterat; & ideo legem inducunt, dicentes: *In lege autem Moyses mandavit nobis huiusmodi lapidare*. Ut autem mansuetudinem non perdat, in qua iam populis amabilis factus est, eam dimitti debere dicturus est. Unde eius sententiam requirunt dicentes: *Tu ergo quid dicis?* Hinc nos inveniemus ad accusandum occasionem, & reum faciemus tamquam legis prævaricatorem: unde Evangelista subdit: *Hæc autem dicebant tentantes eum, ut possent accusare*. Sed Dominus in respondendo & iustitiam servaturus est, & a mansuetudine non recessurus: sequitur enim: *Iesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra*. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. IV. cap. x.) Tamquam illos tales in terra scribendos significaret, non in cælo, ubi monuit

(1) *Al. omittitur* quia. *Nicolai legit* ἔλεος.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil tale in Alcuino nunc occurrit, ut nec in Augustino, vel in Beda; sed sic in Glossa tantum. *Iesus perrexit in montem Oliveti, quia mos erat ei die docere in templo, & vespere reverti in Bethaniam, quæ est in monte Oliveti*.

auit discipulos ut se scriptos esse gauderent; aut quod se humiliando, quod capitis inclinatione monstrabat, signa in terra faceret; aut quod iam tempus esset ut in terra quæ fructum daret, non in lapide sterili, sicut antea, lex eius conscriberetur. ALCUINUS. Per terram enim cor humanum ostenditur, quod bonarum, vel malarum actionum solet reddere fructus; per digitum autem, qui articulorum compositione flexibilis est, sublimitas discretionis exprimitur. Nos ergo instruit, ut cum quælibet mala proximorum conspicimus, non statim ea temere damnemus; sed prius ad conscientiam cordis humiliter reversi, digito discretionis ea solicite disquiramus. BEDA. Quantum etiam ad historiam pertinet, per hoc quod digito scripsit in terra, illum se fore monstravit qui quondam legem in lapide scripsit.

Sequitur: *Cum autem perseverarent interrogantes eum, erexit se*. AUGUSTINUS (tract. XXXIII.) Non dixit, Non lapidetur, ne contra legem dicere videretur. Absit autem ut diceret, Lapidetur: venit enim non perdere quod invenerat, sed quærere quod perierat. Quid ergo respondit? *Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat*. Hæc vox iustitiæ est. Puniatur peccatrix, sed non a peccatoribus; impleatur lex, sed non a prævaricatoribus legis. GREGORIUS XIV. Moral. (cap. xv. in nov. exemp. XIII.) Qui enim prius semetipsum non iudicat, quid in alio rectum iudicet ignorat. Et si novit etiam per auditum, recte tamen aliena merita iudicare non valet cui conscientia innocentiæ propriæ nullam iudicii regulam præbet. AUGUSTINUS (tract. XXXIII.) Cum ergo eos telo institiæ percussisset, nec (1) dignatus est cadentes attendere; sed avertit ab eis obtutum: unde sequitur: *Et iterum se inclinans scribebat in terra*. ALCUINUS. Potest etiam intelligi fecisse hoc Dominus iuxta consuetudinem, ut quasi aliquid agens, (2) vultu intendens in aliud, liberam eis exeundi facultatem daret. In hoc etiam figurate admonet, ut & priusquam peccantem fratrem corripiamus, & post adhibitam correctionem diligenter perpendamus utrum ipsis peccatis, de quibus alium castigamus, aut (3) aliis obnoxii simus. AUGUSTINUS (tract. XXXIII.) Sic igitur illi voce iustitiæ tamquam telo percussi sese inspicientes, & reos invenientes, unus post unum omnes recesserunt; & hoc est quod subditur: *Audientes autem hæc, unus post alium exibant, incipientes a senioribus*. GLOSSA *a*. Qui forte magis rei erant, vel magis culpas suas cognoscebant. AUGUSTINUS (ut supra.) Relicti sunt autem duo: miseria, & misericordia: nam sequitur: *Et remansit solus Iesus, & mulier in medio stans*. Credo, territa illa mulier, ab illo se puniendam sperabat in quo peccatum inveniri non poterat. Ille autem, qui adversarios eius repulerat lingua iustitiæ, levans in illam oculos mansuetudinis, interrogavit eam: unde sequitur: *Erigens se autem Iesus, dixit ei: Mulier, ubi sunt qui te accusabant? Nemo te condemnavit? Quæ dixit: Nemo, Domine*. Audivimus supra vocem iustitiæ; audiamus nunc mansuetudinis: nam sequitur: *Dixit ei Iesus: Nec ego te condemno*, a quo te forte condemnari timuisti, quia in me peccatum non invenisti. Quid est Domine? Faves ergo peccatis? Non plane: attende quod sequitur: *Vade, & amplius noli peccare*. Ergo & Dominus damnavit, sed peccatum, non hominem: nam si peccatorum auctor esset, diceret: Vade, & vive ut vis; de mea liberatione esto secura: ego te quantumcumque peccaveris, etiam a gehenna, & inferni tortoribus liberabo. Non hoc dixit. Intendant ergo qui amant in Domino mansuetudinem, & timeant veritatem: etenim „ dulcis, & rectus Dominus:" Psal. XXVI.

(b) ALCUINUS. Quia mulierem absolvit a crimine, ne aliqui dubitarent an ille quem videbant verum hominem, posset peccata dimittere, dignatur ipse apertius suæ divinitatis potentiam demonstrare: unde dicitur: *Iterum ergo locutus est eis dicens: Ego sum lux mundi*. BEDA. Ubi advertendum est, quia non ait, *Ego sum* lux Angelorum, vel cæli; sed *lux mundi*, idest hominum in tenebris commorantium, secundum illud Luc. I. „ Illuminare his qui in tenebris, & in „ in umbra mortis sedent. " CHRYSOSTOMUS (hom. LI.) Vel aliter. Quia superius Galilæam ei afferebant, & quasi de

(1) *Al.* dedignatus est. (2) *Legit P. Nicolai* ac vultum intendens. (3) *Al.* in aliis. *P. Nicolaius habet* quibuslibet aliis.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod ex Glossa subiungitur, non est in illa quæ nunc extat.

de quodam Prophetarum, de eo dubitabant, voluit ostendere quoniam non unus Prophetarum est, sed dominator orbis terrarum: unde dicitur: *Iterum locutus est eis Iesus, dicens: Ego sum lux mundi*, non Galilææ, neque Palæstinæ, neque Iudææ. AUGUSTINUS (tract. XXXIV.) Manichæi solem istum oculis carnis visibilem Christum Dominum esse putaverunt; sed Ecclesia catholica improbat tale commentum: non est enim Dominus Christus sol factus, sed per quem sol factus est: *omnia* enim *per ipsum facta sunt*: supra 1. & propter nos sub sole factum est lumen quod fecit solem: carnis nube tegitur, non ut obscuretur, sed ut temperetur. Loquens ergo per nubem carnis lumen indeficiens, lumen sapientiæ ait hominibus: *Ego sum lux mundi*. THEOPHYLACTUS. Uteris autem adversus Nestorium hoc præsenti sermone: non enim ait, quoniam in me est lux mundi, sed *ego sum lux mundi*: ipse namque qui homo videbatur, idem & Filius Dei, & lux mundi erat; non, sicut nugabatur Nestorius, in simplici homine Dei Filius habitabat. AUGUSTINUS (tract. XXXIV.) Abstulit autem te ab oculis carnis, & revocavit ad oculos cordis in hoc quod subdit: *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ*. Non enim sufficit dicere, *Habebit lumen*, sed addidit *Vitæ*. Hæc verba Domini cum verbis Psalmi XXXV. concordant: „In lumine tuo videbimus lumen, quo„niam apud te est fons vitæ.“ In istis usibus corporalibus aliud est lumen, & aliud fons: fontem fauces quærunt, lumen oculi. Apud Deum quod lumen est hoc est fons. Qui tibi lucet ut videas, ipse tibi manat ut bibas. Quod promisit, futuri temporis verbo posuit; in eo quod facere debemus, præsens tempus posuit. *Qui sequitur*, inquit, *habebit* modo per fidem, post habebit per speciem. Sequere istum solem visibilem, si ipse tendis ad occidentem, quo & ille tendit; (1) & si nolueris tu illum deserere, ipse te deseret in occasu. Deus tuus ubique est totus: si non ab illo facies casum, numquam a te ille faciet occasum. Tenebræ satis metuendæ sunt morum, non oculorum; & si oculorum, non exteriorum, sed interiorum, unde discernitur non album, & nigrum, sed iustum, & iniustum. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Intellectualiter enim dixit: *Non ambulat in tenebris*; idest, non manet in errore. Hinc & Nicodemum laudat, & ministros; & ipsos occulte insinuat dolos complicantes, qui in tenebris, & errore sunt, sed lucem non (2) superabunt.

(c) CHRYSOSTOMUS (homil. li.) Quia Dominus dixerat, *Ego sum lux mundi, & Qui sequitur me, non ambulat in tenebris*, Iudæi hoc evertere voluerunt: unde dicitur: *Dixerunt ergo ei pharisæi: Tu de teipso testimonium perhibes, & testimonium tuum non est verum*. ALCUINUS. Sic responderunt tamquam ipse Dominus solus sibi testimonium perhiberet, cum constet quod antequam in carne appareret, multos testes præmisit, qui eius sacramenta prædixerunt. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Dominus autem evertit quod dixerant: unde sequitur: *Respondit Iesus, & dixit eis: Et si ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum*. Hoc iuxta eorum suspicionem locutus est, hominem eum nudum æstimantium; & causam subiungit: *Quia scio unde venio, & quo vado*; idest, ex Deo sum, & Deus, & Dei Filius. Non autem hoc dicit manifeste, quia semper humilia miscet altis. Deus autem ipse sibi fide dignus testis est. AUGUSTINUS (tr. XXXV.) Verum est enim testimonium luminis, sive se ostendat, sive alia. Locutus est Propheta verum; sed unde haberet, nisi de fonte veritatis hauriret? Ergo idoneus est Iesus qui sibi testimonium perhibeat. Dicens autem, *Quia scio unde venio, & quo vado*, Patrem volebat intelligi: Patri enim gloriam dabat Filius, a quo est missus. Quantum ergo debet homo glorificare eum a quo est creatus? Non autem veniendo inde discessit, aut redeundo nos dereliquit. Non potest hoc fieri ab isto sole, qui quando pergit ad occidentem, deserit orientem. Sicut autem sol iste & videntis faciem illustrat, & cæci; sed videt ille, ille non videt: sic & Sapientia Dei, Verbum Dei, ubique præsens est etiam infidelibus; sed quibus eam videant oculos non habent cordis. Ut ergo Dominus inter fideles suos, & inimicos suos Iudæos, tamquam inter tenebras, & lucem distingueret, subiungit: *Vos autem nescitis unde venio, aut quo vado*. Isti ergo Iudæi videbant hominem, nec credebant Deum; & ideo Dominus subdit: *Vos secundum carnem iudicatis*, dum scilicet dicitis: *Tu de teipso testimonium perhibes, & testimonium tuum non est verum*. THEOPHYLACTUS. Ac si dicat: Vos, quoniam in carne sum, carnem me solam esse putantes, non autem Deum, secundum carnem fallibiliter iudicatis.

AU-

(1) *Al.* & si volueris. (2) *Al.* sperabunt.

AUGUSTINUS (tract. xxxvi. in Ioan.) Quia enim Deum non intelligitis; & hominem videtis; ideo vobis arrogans videor, quia ego de me testimonium perhibeo. Omnis enim homo quando de se perhibere vult laudabile testimonium, superbus, & arrogans videtur: homines enim infirmi sumus, verum dicere, & mentiri possumus; lux mentiri non potest. CHRYSOSTOMUS (homil. ead.) Vel aliter. Sicut secundum carnem vivere, male vivere est; ita secundum carnem iudicare, iudicare iniustum est. Et quia poslent dicere: Si iniuste iudicamus, propter quid non convincis, propter quid non condemnas? subiungit: *Ego non iudico quemquam*. AUGUSTINUS (tract. xxxvi.) Quod duobus modis intelligi potest: ut aut hoc intelligamus, *Non iudico quemquam*, idest modo, sicut dicit alio loco (supra iii.) *Ego non veni ut iudicem mundum, sed ut salvum faciam mundum*, non iudicium suum negando, sed differendo: aut certe quia dixerat, *Vos secundum carnem iudicatis*, ita coniunxit, *Ego non iudico quemquam*, ut subaudias, secundum carnem Christum non iudicare, sicut ab hominibus iudicatus est: nam ut agnoscas iam iudicem Christum, subditur: *Et si iudico ego, iudicium meum verum est*. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Quasi dicat: Propter hoc dixi, *Non iudico*, quasi non præsumens iudicare: quia si iudicarem iuste, vos condemnarem: sed nunc tempus iudicii non est; sed de futuro iudicio insinuat cum subdit: *Quia solus non sum, sed ego, & qui misit me Pater*: ostendens quia non ipse solus eos condemnabit, sed & Pater. Hoc autem ad suspicionem illorum loquitur: non enim æstimabant dignum fide esse Filium, nisi Patris testimonium assumpsisset. AUGUSTINUS (tract. eod.) Si autem tecum est Pater, quomodo te misit? Ergo, Domine, missio tua, incarnatio tua est. Hic ergo Christus erat secundum carnem, & a Patre non recesserat: quia Pater, & Filius ubique erant. Erubesce Sabelliane: non enim dixit: Ego sum Pater, & ego ipse sum Filius; sed, *Solus non sum*, inquit, *quia mecum est Pater*. Distingue ergo personas, distingue intelligentiam; agnosce quia Pater, Pater est, & Filius, Filius est; sed noli dicere, Pater maior est, Filius minor. Una substantia est, una coæternitas, perfecta æqualitas. Ergo verum est, inquit, iudicium meum, quia Filius Dei sum. Ut tamen intelligas quia mecum est Pater, non sic sum Filius ut ipsum deseruerim: formam servi accepi, sed formam Dei non amisi. De iudicio dixerat; de testimonio vult dicere: nam sequitur: *Et in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est*. AUGUSTINUS contra Faustum (Lib. XVI. cap. xiii.) An forte Manichæi calumniantur, quia non ait, In lege Dei, sed *in lege vestra scriptum est*? Ubi usitatam locutionem Scripturarum quis non cognoscat? *Lege enim vestra* dixit vobis data, sicut Apostolus dicit Evangelium suum, quod se tamen accepisse testatur, non ab homine, sed per revelationem Iesu Christi. AUGUSTINUS super Ioan. (tract. xxxvi.) Magnam autem habet quæstionem, & valde videtur in mysterio res esse constituta, ubi Deus dixit Deut. x. „ In ore duorum, vel trium „ testium stat omne verbum: " fieri enim potest (1) ut duo mentiantur. Susanna casta duobus falsis testibus urgebatur; universus populus mentitus est contra Christum: quomodo ergo accipiendum est, „ In ore „ duorum, vel trium stabit omne verbum, " nisi quia hoc modo (2) per mysterium Trinitas commendata est, in qua est perpetua stabilitas veritatis? Accipite ergo nostrum testimonium, ne sentiatis iudicium: differo iudicium, non differo testimonium: unde sequitur: *Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso, & testimonium perhibet de me qui misit me Pater*. BEDA. In multis enim locis Pater Filio suo perhibet testimonium, ut est illud Psal. ii. „ Ego hodie genui te: " item Matth. iii. „ Hic est Filius meus di„ lectus. " CHRYSOSTOMUS (hom. ii.) Vel aliter. Si quod dictum est, simpliciter accipiatur, quæstionem habet: nam in hominibus quidem propter hoc determinatum est, quod in ore duorum, vel trium testium stat omne verbum, quia unus solus non est fide dignus; in Deo autem qualiter utique hoc habebit rationem? Sed & aliter non staret quod dictum est: nam in hominibus cum duo de aliena re testantur, tunc testimonium est verum: hoc enim est duos testari: si vero unus eorum sibiipsi testetur, non adhuc sunt duo testes. Ad nihil ergo aliud hoc dixit quam ut ostendat se nihil minus Patre habentem: alioquin non dixisset: *Ego, & qui misit me Pater*. Considera etiam potestatem nihil habentem diminutum a Patre: homo enim cum a seipso dignus fuerit fide, testimonio non indiget; sed hoc in aliena re; in propria vero cum testimonio alieno indigeat, non adhuc dignus

(1) *Al.* ut mentiantur. (2) *Al.* per mysterium Trinitatis.

gnus est fide. Hic vero totum contrarium: etenim in propria re testans, & ab alio testimonium habens, dixit se fide dignum esse. Alcuinus a. Vel potest sic intelligi quod dicitur, quasi dicat: Si vestra lex approbat testimonium duorum hominum qui possent decipi, (1) & plura testari; qua ratione meum, & Patris mei testimonium, quod summa stabilitate firmum est, verum esse non dicitis?

(d) Augustinus (tract. xxxvii.) Illi qui audierant a Domino, *Vos secundum carnem iudicatis*, manifestaverunt quod audierunt: patrem enim Christi carnaliter acceperunt: unde dicitur: *Dicebant ergo ei: Ubi est pater tuus?* quasi dicant: Audivimus te dicere: *Solus non sum; sed ego, & qui misit me Pater*: nos solum te videmus: ostende ergo nobis tecum esse Patrem tuum. Theophylactus. Quidam vero notant hoc prolatum esse a Iudæis, quasi ad contumeliam, & contemptum. (2) Improperabant enim ei tamquam ex fornicatione genito, & proprium genitorem ignoranti, (3) vel tamquam vili existente eo qui pater eius putabatur, scilicet Ioseph; quasi dicant: Ignotus, & ignobilis est pater tuus: quid frequenter patrem nobis inducis? Quia ergo non ut scire volentes, sed ut tentantes quærebant, ad præmissam quæstionem non respondet: unde sequitur: *Respondit Iesus: Neque me scitis, neque Patrem meum.* Augustinus (tract. xxxvii.) Quasi dicat: Quæritis, *Ubi est pater tuus?* quasi me iam sciatis, quasi totum hoc sit quod videtis: ergo quia me non nostis, ideo Patrem meum vobis non ostendo. Me quippe hominem putatis; ideo patrem meum hominem quæritis. Quia vero secundum quod videtis, aliud sum, & aliud secundum quod non videtis; Patrem autem meum loquor occultus occultum: prius est ut me noveritis, & tunc Patrem scietis; & hoc est quod subdit: *Si me sciretis, forsitan & Patrem meum sciretis.* Chrysostomus (hom. li.) Dicit autem hoc, ut ostendat quod nihil eis prodest dicere, quod sciant Patrem, Filium nescientes. Origenes (tom. xviii. in Ioan.) Contrariari autem videtur ad invicem quod hic dicitur, *Neque me scitis, neque Patrem meum*, & quod supra dictum est, *Et me scitis, & unde sim scitis*; sed tamen quod dicitur, *Et me scitis*, ad quosdam dicit Hierosolymitarum dicentium, *Numquid vere intellexerunt principes quia hic est Christus?* hoc vero quod dicit, *Neque me scitis*, ad pharisæos dicitur. Hierosolymitis tamen in prioribus ait: *Verax est qui me misit, quem vos nescitis.* Quæret itaque aliquis: Quomodo verum est quod dicitur, *Si me sciretis, & Patrem meum sciretis*; cum Hierosolymitæ, quibus dicitur, *Et me scitis*, Patrem nescierunt? Dicendum autem est ad hoc, quod Salvator quandoque quidem de seipso ut de homine loquitur, quandoque autem secundum divinam naturam: hoc ergo quod dicit, *Et me scitis*, de ipso homine dicit; hoc vero, *Neque me scitis*, de divinitate. Augustinus (tract. xxxvii.) Quid est enim, *Si me sciretis, & Patrem meum sciretis*, nisi *Ego, & Pater unum sumus?* intra x. Quando vides aliquem alicui similem, quotidiana locutio est, Si hunc vidisti, illum vidisti. Propter similitudinem tale dedisti responsum. Hinc & Dominus, *Si me*, inquit, *sciretis, & Patrem meum sciretis*: non quia Pater est Filius, sed quia Patri similis est Filius. Theophylactus. Erubescat Arrianus: nam si iuxta eum creatura Filius sit, qualiter qui novit creaturam, & Deum novit? Neque (4) enim qui substantiam novit Angeli, novit & divinam. Cum itaque qui Filium novit, & Patrem novit; igitur consubstantialis Patri est Filius. Augustinus (tract. xxxvii.) Hoc autem verbum *forsitan* increpative dicitur, quod videtur esse verbum dubitationis: homines enim de rebus quas certas habent, aliquando verbum dubitationis ponunt; velut si indignaris servo tuo, & dicas: Contemnis me? Considera, forsan dominus tuus sum: sic & Dominus dubitando increpat infideles, cum dicit: *Et Patrem meum forsitan sciretis.* Origenes (tom. xviii. in Ioan.) Oportet autem videre quoniam qui alterius sectæ sunt, opinantur ex hoc probari manifeste, Deum quem Iudæi colebant, Patrem non esse Christi. Si enim, inquiunt, hoc pharisæis Deum provisorem mundi colen-

(1) *Legit Nicolai* & mentiri, vel plura falsa, & incerta testari. (2) *Al.* improperant, *item* improbant, *item* imposuerant. (3) *Al.* vel tamquam vili existenti, eo quod pater eius &c. (3) *Al.* deest enim.

Ex editione P. Nicolai.

a Nihil tale in Alcuino, sed eadem dumtaxat quæ iam supra ex Augustino relata sunt. Id potius indicat Hugo Cardinalis in eum locum, sed minus plane quam hic.

lentibus dicebat Salvator, manifestum est quod Patrem Iesu, alterum a conditore mundi existentem, nequaquam pharisæi noverunt. Hoc vero dicunt, non observantes consuetudinem locutionis in Scripturis. Si enim aliquis vellet inducere ea quæ de Deo sunt, a parentibus eruditus, non autem bene vivat; hunc dicimus de Deo notitiam non habere: unde & filii Heli propter eorum malitiam Deum ignorasse dicuntur. Sic igitur & pharisæi Patrem ignoraverunt: non enim vivebant (1) secundum conditoris edictum. Est autem & aliud significatum cognoscendi Deum, (2) altero existente cognoscere Dominum quam simpliciter credere. Dicitur enim in Psalmo xlv. „Stu„ dete, & videte, quoniam ego sum Deus." Quis non confitetur hoc scribi populo in conditorem credenti? Multum enim differt credendo cognoscere, & credere tantum. Sed pharisæis, quibus ait, *Neque me scitis, neque Patrem meum*, rationabiliter diceret, Neque creditis Patri meo: qui enim negat Filium, minime Patrem habet, scilicet neque secundum fidem, neque secundum cognitionem. Sed & aliter dicit Scriptura, illos qui adiuncti sunt alicui, cognoscere illud. Tunc enim Adam cognovit uxorem suam cum ei coniunctus est. Si ergo qui adhæret mulieri, mulierem cognoscit; & qui adhæret Domino, unus spiritus est, & Deum cognoscit. Si vero sic se habet, pharisæi nec Patrem noverunt, nec Filium. Post hoc est quidem aliquem cognoscere Deum, non autem cognoscere Patrem. Infinitis ergo orationibus editis in lege non invenimus aliquem orando dicentem Deum Patrem, tamen orant eum tamquam Deum, & Dominum: ne prævenirent gratiam per Iesum toti mundo effusam, vocantem cunctos ad filiationem, iuxta illud Psal. xxi. „ Narrabo nomen tuum fratribus meis."

Sequitur: *Hæc verba locutus est Iesus in gazophylacio, docens in templum*. ALCUINUS. Gaza Persica lingua divitiæ, (3) philatin (φυλάττειν) servare. Erat autem locus in templo ubi servabantur divitiæ. CHRYSOSTOMUS. In templo (4) loquebatur more magistri; & hic loquebatur super quibus mordebant, & accusabant, quoniam seipsum facit parem Patri. AUGUSTINUS (tract. eodem.) Magna igitur fiducia sine timore: non enim pateretur quod nollet: unde sequitur: *Et nemo apprehendit eum, quia nondum venerat hora eius*. Nonnulli cum hoc audiunt, sub fato fuisse Christum credunt; sed si fatum, sicut nonnulli intellexerunt, a fando dictum est, idest a loquendo, Verbum Dei quomodo habet fatum? Ubi sunt fata? In cælo, inquis, in ordine, & conversionibus siderum. Quomodo ergo fatum habet per quem factum est cælum, & sidera; cum tua voluntas, si recte sapias, transcendat & sidera? An quia nosti Christi carnem fuisse sub cælo, ideo putas & potestatem Christi subditam cælo? Igitur *nondum venerat hora eius*, non qua cogeretur mori, sed qua dignaretur occidi. ORIGENES (tom. xviii. in Ioan.) Ubicumque autem additur, Hæc verba locutus est Iesus in tali loco, si bene attendas, invenies additionis opportunitatem. Est autem gazophylacium locus numismatum in honorem Dei, & dispensationem pauperum oblatorum. Numismata autem sunt divina verba, imaginem Regis magni impressam habentia. Unusquisque autem conferat in ædificationem Ecclesiæ, portans ad intellectuale gazophylacium quidquid potest ad honorem Dei, & utilitatem communem. Omnibus autem offerentibus in gazophylacio templi, magis oportebat Iesum munera portare, quæ erant verba vitæ æternæ. Loquente ergo Iesu in gazophilacio, a nemine detentus est: quia sermones eius fortiores erant his qui eum capere volebant, cum non sit infirmitas in quibus Verbum Dei loquitur. BEDA. Vel aliter. In gazophylacio Christus loquitur, quoniam in parabolis ad Iudæos sermones proferebat; tunc autem quasi gazophylacium aperiri cœpit, quando discipulis suis cælestia reseravit: unde etiam gazophylacium templo inhærebat: quia quæ lex, & Prophetæ figuraliter prædixerant, ad Dominum pertinebant.

(e) AUGUSTINUS (tract. xxxviii.) Quia supra dictum est, quod *nemo apprehendit eum, quia nondum venerat hora eius*, modo de ipsa sua passione, quæ posita erat non in eius necessitate, sed potestate, locutus est Iudæis: unde dicitur: *Dixit ergo iterum eis Iesus, Ego vado*. Christo enim Domino mors profectio fuit illuc unde venerat, & unde discesserat. BEDA. Hæc autem verborum connexio talis esse videtur, ut hæc uno tempore, uno quoque in loco, vel certe alio tempore, alioque in loco ge-

(1) *Al.* secundum edictum. (2) *Legit Nicolai* cum sit aliud cognoscere &c. (3) *Item legit* φυλάξαι reservare: *in aliis autem exemplis habetur* phila reservare. (4) *Al.* loquebatur (*Nicolai* loquebantur) in ordine magistri, & hic loquebatur: super quibus mordebant &c.

ri potuissent: quoniam nihil interponi, & quædam, vel multa potuerunt. ORIGENES (tom. XIX. in Ioan.) Sed obiiciet aliquis sic. Si his qui manebant in incredulitate, ista dicebat; quomodo eis dicit, *Et quæretis me*? Quærere enim Iesum, est quærere veritatem, & sapientiam. Sed dices, quia & de persequentibus aliquando dicitur, quod quærebant eum capere. Differentiæ enim sunt eorum qui quærunt Iesum: non omnes enim pro eorum salute, & utilitate quærunt eum. Propter hoc solum hi qui recte quærunt eum, inveniunt pacem. Recte autem quærere dicuntur qui Verbum quod est in principio apud Deum quærunt, ut illos Patri adducat. AUGUSTINUS (tract. eod.) *Quæretis* ergo, inquit, *me*, non pio desiderio, sed odio: nam illum, postea quam abscessit ab oculis hominum, inquisierunt & qui oderunt, & qui amabant: illi persequendo, isti habere cupiendo. Et ne putetis quia me bene quæretis, *in peccato vestro moriemini*. Hoc est Christum male quærere, in peccato suo mori; hoc est illum odisse, per quem solum posset salus esse. Dixit sententiam præscius quod in peccatis suis morientur. BEDA. Sed nota, quod *peccato* in singulari numero utitur, sed *vestro* in plurali, ut idem omnium scelus ostenderet. ORIGENES (tom. XIX. in Ioan.) Quæro autem (1) propter hoc quod infra dicitur, quod hoc ipso loquente multi crediderunt in eum; numquid ad omnes præsentes dicit; *In peccato vestro moriemini*? Sed ad illos dicebat quos sciebat non esse credituros, & propter hoc in eorum peccatis esse morituros, & non valentes post ipsum sequi: nam sequitur: *Quo ego vado, vos non potestis venire*; ubi scilicet veritas, & sapientia est: hoc est enim ubi est Iesus. Non possunt, ait, quia non volunt: si enim voluissent, & non potuissent, non rationabiliter eis diceretur: *In peccato vestro moriemini*. AUGUSTINUS (tract. XXXVIII.) Hoc autem & discipulis alio loco dicit; nec tamen dixit eis, *In peccato vestro moriemini*; sed *Quo ego vado, vos non potestis venire modo*. Non abstulit spem, sed prædixit dilationem. ORIGENES (tom. XVIII. in Ioan.) Præsens autem verbum minatur Christi recessum; sed quamdiu salvamus ea quæ animæ nostræ sunt insita veritatis semina, nequaquam recedit a nobis Verbum Dei; si vero a lapsu in malitiam corrumpamur, tunc dicitur nobis, *Ego vado*: & cum quæremus eum, nequaquam invenie-mus, sed in peccatis nostris moriemur, ab ipsa morte occupati. Non oportet autem pertransire inexquisite quod dicitur, *In peccatis vestris moriemini*. Si enim communiter accipiatur, manifestum est quod peccatores in peccatis eorum moriuntur, iusti vero in iustitia, si vero dicitur, *Moriemini*, sicut qui ad mortem peccat moritur, manifestum est quod hi quibus talia dicebantur, nequaquam mortui erant, sed vivebant in infirmitate animæ; sed infirmitas illa ad mortem erat: propter hoc medicus videns eos graviter infirmantes, dicebat: *Et in peccatis vestris moriemini*: & sic manifestum erat illud, *Quo ego vado, vos non potestis venire*. Cum enim aliquis in suo peccato moritur, quo vadit Iesus, non potest ire: nullus enim mortuus potest sequi Iesum: „ non enim mortui laudabunt te, Domine: " Psal. CXIII. AUGUSTINUS (tract. XXXVIII.) His autem verbis auditis, quomodo solent, carnalia cogitantes interrogaverunt: nam sequitur: *Dicebant ergo Iudæi: Numquid interficiet semetipsum, quia dicit: Quo ego vado, vos non potestis venire*? Stulta verba. Quid enim? Non poterant illi venire quo ille perrexisset, si interficeret semetipsum? Numquid ipsi non erant morituri? Ergo, *Quo ego vado*, dixit: non quo itur ad mortem, sed quo ipse ibat post mortem. THEOPHYLACTUS. Per hoc enim manifestavit quod resurget in gloria, & sedebit ad dexteram Dei. ORIGENES (tom. XVIII. in Ioan.) Quæramus tamen si hoc ab eis de Salvatore dicitur altius aliquid cernentibus. Multa enim aut ex traditione, aut ex apocryphis ipsos contingebat videre præ multis. Forte igitur in his quæ tradita sunt de Christo, erat iuxta sanas traditiones propheticorum sermonum, sicut generari eum in Bethlehem, sic & de morte eius, ut hoc modo transire deberet ab hac vita quomodo ipse dicit infra X. *Nemo tollit animam meam a me; sed ego pono eam*. Quare quod hic dicitur, *Numquid interficiet se*? non secundum simplicem sensum dicitur, sed secundum aliquam Iudæorum de Christo traditionem. Multum enim ex hoc quod dixerat, *Ego vado*, apparet potestas voluntarie morientis, corpore derelicto. Æstimo autem quod ignominiose proferentes hoc, quod secundum traditiones suas de morte Christi ad ipsos devenerat, & non gloriam dantes, dixerunt: *Numquid interficiet semetipsum*? Oportebat enim eos cum demonstratione gloriæ sic dicere: Numquid anima eius, cum ipsi placuerit,

(1) *Al.* propter quid infra dicitur &c. *cum puncto interrogationis post* eum.

rit, egredietur relicto corpore? Dominus autem ad eos qui terrena sapiebant, tamquam ad terrenos loquitur: unde subditur: *Et dicebat eis: Vos de deorsum estis*; idest, terram sapitis, sursum cor non habetis. CHRYSOSTOMUS (hom. LII.) Quasi dicat: Non est mirum vos talia cogitare homines carnales, & nihil intelligentes spirituale. *Ego de supernis sum.* AUGUSTINUS (tract. XXXVIII.) De quibus supernis? Ab ipso Patre, quo nihil superius. *Vos de hoc mundo estis, ego non sum de hoc mundo*: quomodo enim erat de mundo, per quem factus est mundus? BEDA. Et qui ante mundum fuit; illi autem de mundo erant, quia postquam mundus esse cœpit, fuerant creati. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Vel propter mundanas, & vanas cogitationes hoc dicit: *Ego non sum de hoc mundo*. THEOPHYLACTUS. Nihil mundanum, sive terrenum affectans: unde nullatenus ad tantam insaniam devenirem ut meipsum occiderem. Sed Apollinarius male suscipiens hunc sermonem ait, quod corpus Domini non fuit de hoc mundo, sed de sursum cælitus descendit. Numquid igitur & Apostoli, quibus a Domino dictum est infra XV. *Vos non estis de hoc mundo*, (1) omnia corpora sunt cælitus obtinentes? Sic igitur intelligendum est cum dicitur, *Ego non sum de hoc mundo*; hoc est, non sum de numero vestrum, qui mundana curatis. ORIGENES (tom. XVIII. in Joan.) Alius autem sensus est eorum qui sunt de sursum, & eorum qui sunt de hoc mundo. Deorsum enim sicut de loco aliquo intelligitur; sed mundus materialis locis quidem diversis continetur, quæ omnia quantum ad immaterialia, & invisibilia deorsum sunt; quo ad mundum vero (2) comparando mundi loca, erunt utique quædam deorsum, & quædam sursum. Ubi autem est thesaurus uniuscuiusque, ibi est & cor eius. Si itaque aliquis thesaurizet in terra, deorsum efficitur; si vero aliquis thesaurizet in cælis, fit desuper; sed & transcendens omnes cælos, in fine beatissimo invenietur. Et iterum qui circa hunc mundum est amor, facit eum qui de hoc mundo est; qui autem non diligit mundum, nec ea quæ sunt in hoc mundo, non est de mundo hoc. Tamen est & aliquis alius mundus præter hunc sensibilem mundum, in quo sunt invisibilia, cuius visum, & decorem videbunt hi qui mundo sunt corde. Sed & ipse primogenitus omnis creaturæ potest dici mundus, prout est summa sapientia: omnia enim in sapientia sunt facta. In ipso itaque erat totus mundus, intantum differens a mundo materiali, inquantum differt ratio totius mundi ab omni materia denudata a materiali mundo. Anima ergo Christi dicit: *Ego non sum de hoc mundo*: quia non conversatur in isto mundo. AUGUSTINUS (tract. eod.) Exposuit autem Dominus quid intelligi voluerit, cum dixit, *Vos de hoc mundo estis*; quia scilicet peccatores erant. Omnes autem cum peccato nati sumus, omnes vivendo ad id quod nati eramus addidimus. Tota ergo (3) infelicitas Iudæorum ipsa erat, non peccatum habere, sed in peccatis mori: unde subdit: *Dixi ergo vobis, quia moriemini in peccatis vestris*. Credo autem in illa multitudine quæ Dominum audiebat, & eos fuisse qui crediturі erant; quasi in omnes autem processerat illa severissima sententia, *In peccato vestro moriemini*; ac per hoc & illis qui credituri erant, spes erat ablata. Revocavit ergo eos ad spem, adiungens: *Si enim non credideritis quia ego sum, moriemini in peccato vestro*. Ergo si credideritis quia ego sum, non moriemini in peccato vestro. CHRYSOSTOMUS (hom. LII.) Si enim propter hoc venit, ut peccatum tollat, & aliter non contingit illud exuere, nisi per lavacrum; (4) nec contingет eum qui non credit, baptizari; necesse est eum qui non credit, ex hac vita abire, veterem hominem, idest peccatum, habentem: non solum quia non credit, sed etiam quia priora peccata habens, hinc recedit. AUGUSTINUS (tract. eodem.) Cum autem dixit, *Si non credideritis quia ego sum*, quia nihil addidit, multum est quod commendavit: quia sic etiam & Deus Moysi dixerat Exod. III. „ Ego „ sum qui sum. “ Sed quomodo audio, „ Ego sum qui sum, “ & *Nisi credideritis quia ego sum*, quasi alia non sint? Sed prorsus qualiscumque excellentia, si mutabilis est, vere non est: non enim est ibi verum esse ubi est & non esse. Discute rerum mutationem, invenies fuit, & erit: cogita Deum, invenies est, ubi tempus præteritum esse non possit. Ut ergo tu sis, transcende tempus. Hæc itaque promittens, ne moriamur in peccatis nostris, nihil aliud mihi videtur his verbis dixisse, *Nisi credideritis*

Xxx 2

(1) *Forte* omnes. *Legit Nicolai* ideo corpus sunt &c. (2) *Al.* comparandum. (3) *Al.* infidelitas. (4) *Quatuor quæ ad manus habemus, & alias citavimus exempla legunt* nec continget eum qui non credit, ex hac vita abire, veterem hominem, idest peccatum, habentem; *intermediis omissis.*

ritis quia ego sum, quam nisi credideritis quia Deus sum. Deo gratias, quia dicit, *Nisi credideritis*; non dixit, Nisi ceperitis: quis enim hoc capiat? ORIGENES (tom. XVIII. in Ioan.) Manifestum est autem quod qui moritur in peccatis suis, quamvis dicat se Christo credere, tamen in veritate non credit: qui enim credit iustitiæ, non iniustitiam facit, & credens in sapientiam, nil stultum dicit, aut facit: & sic si scrutatus fueris ceteros intellectus Christi, invenies quomodo qui non credit Christo, moritur in peccatis suis. Accedens autem ad contraria eorum quæ considerantur in Christo, in peccatis suis moritur.

(f) AUGUSTINUS (tract. XXXIX.) Quia dixerat supra Dominus: *Nisi credideritis quia ego sum, moriemini in peccatis vestris*: interrogant illi velut quærentes nosse in quem deberent credere, ne in suo peccato morerentur: unde dicitur: *Dicebant ergo ei, Tu quis es?* a Non enim cum dixisti, *Nisi credideritis quia ego sum*, addidisti quis esses. Sciebat autem ibi quosdam esse credituros; & ideo cum dixissent, *Tu quis es?* ut scirent quid illum credere deberent, dixit eis Iesus: *Principium, qui & loquor vobis*; non tamquam diceret, Principium sum, sed tamquam diceret, Principium me credite: quod in sermone Græco evidenter apparet, ubi principium feminini generis est. Principium ergo me credite, ne moriamini in peccatis vestris: principium enim mutari non potest, in se manet, & innovat omnia. b Absurdum est autem ut Filium dicamus principium, & Patrem principium non dicamus; non tamen duo principia, sicut nec duos Deos: Spiritus autem sanctus Patris, & Filii est spiritus, nec Pater est, nec Filius. Pater tamen, & Filius, & Spiritus sanctus sunt unus Deus, unum lumen, unum principium. Addidit autem, *Qui & loquor vobis*: quia humilis propter vos factus ad ista verba descendi. Ergo credite me esse principium: quia ut hoc credatis non solum sum principium, sed & loquor vobis. Nam si principium sicuti est, ita maneret apud Patrem, ut non acciperet formam servi, quomodo ei crederent, cum infirma corda intelligibile verbum sine voce sensibili audire non possent? BEDA. Sane in quibusdam exemplaribus invenitur, *Qui & loquor vobis*; sed congruentius esse (1) probatur, si *quia* legatur; ut iste sit sensus: Principium me esse credite, quia propter vos ad hæc verba descendi. CHRYSOSTOMUS (homil. LII.) Vel aliter. Consideranda est amentia Iudæorum, qui post tempus tantum, & signa, & doctrinam interrogant, *Tu quis es?* Quid igitur Christus? A principio loquor vobis; quasi dicat: Sermones meos indigni estis audire, non solum ut dicam vobis, quis ego sum: vos enim omnia tentantes loquimini; & hæc omnia possem arguere, & vos punire: unde sequitur: *Multa habeo de vobis loqui, & iudicare*. AUGUSTINUS (tract. XXXIX.) Supra dixit, *Ego non iudico quemquam*; sed aliud est *Non iudico*, & aliud *Habeo iudicare*. *Non iudico*, dixit, ad præsens. Quod autem dicit, *Multa habeo de vobis loqui, & iudicare*, iudicium futurum dicit. Ideo autem verus in iudicio ero, quia Filius veracis veritas sum: unde sequitur: *Sed qui misit me, verax est*. Verax est Pater, non participando, sed generando veritatem. Numquid enim dicturi sumus, Plus veritas quam verax? Si hoc dixerimus, Filium incipiemus dicere Patre maiorem. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Dicit autem hoc, ut non æstiment quoniam tot audiens ex imbecillitate non punit; aut quia eorum cogitationes, & contumelias non novit. THEOPHYLACTUS. Vel quia dixerat, *Multa habeo de vobis loqui, & iudicare*, iudicium futuro sæculo reservans, subiungit: *Sed qui me misit, verax est*; quasi dicat: Etsi vos infideles estis, Pater meus verax est, qui diem stabilivit in quo vobis retributio fiet. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Vel aliter. Si in hoc me misit Pater, non ut iudicem mundum, sed ut salvem mundum, (2) verax autem est Pater; convenienter nullum ego nunc iudico; sed hæc loquor quæ sunt ad salutem, non quæ ad iudicium: unde sequitur: *Et ego quæ audivi ab eo, hæc loquor in mundo*. ALCUINUS. Audisse autem a Patre idem est & esse a Patre: quia ab illo habet audientiam a quo habet essentiam. AUGUSTINUS (tract. XXXIX.) Dat gloriam Patri æqualis Filius; tamquam dicat: Do gloriam ei cuius sum Filius: quomodo tu superbus es adversus eum cuius es servus? ALCUINUS

(1) *Al.* probatur quod legatur. (2) *Al.* verax est Pater. Convenienter &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Tract. XXXVIII. b Et iterum tract. XXXIX.

NUS. Cum autem audissent, *Verax est qui misit me*, non intellexerunt de quo diceret: unde subditur: *Et non cognoverunt quia Patrem eius dicebat Deum*. Nondum enim oculos cordis apertos habebant, quibus Patris, & Filii æqualitatem (1) intelligerent.

(g) AUGUSTINUS (tract. xl.) Cum dixisset Dominus, *Verax est qui misit me*, non intellexerunt Iudæi quod de Patre illis diceret. Videbat autem ibi aliquos quos ipse noverat post passionem suam esse credituros; & ideo sequitur: *Dixit ergo eis Iesus: Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum*. Recolite illud Exod. III. „ Ego sum qui sum; “ & cognoscetis quid sit dictum, *Ego sum*. Differo cognitionem vestram, ut impleam passionem meam. Ordine vestro cognoscetis qui sum, cum scilicet exaltaveritis Filium hominis. Exaltationem autem crucis dicit, quia & ibi exaltatus est quando pependit in ligno. Hoc oportebat impleri per manus eorum qui postea fuerant credituri, quibus dicit hoc. Quare, nisi ut nemo in quocumque scelere, & male sibi conscius desperaret, quando videat eis donari homicidium qui occiderant Christum? CHRYSOSTOMUS (hom. LII.) Vel aliter continua. Quia multa signa faciens, & docens eos non converterat, de cruce de reliquo loquitur, dicens: *Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum*; quasi dicat: Vos æstimatis quod tunc maxime a me separati eritis quando me occideritis; ego autem dico quoniam tunc maxime scietis & gratia signorum, & resurrectionis, & captivitatis vestræ, quoniam ego sum Christus Filius Dei, & quod non contrarior illi: propter quod subdit: *Et a meipso nihil facio; sed sicut docuit me Pater, sic loquor*: per hoc enim indifferentiam substantiæ manifestat, & quod nihil extra paternales intelligentias loquitur: si enim Deo contrarius essem, non tantam iram movissem contra eos qui me non audierunt. AUGUSTINUS (tract. xl.) Vel aliter. Quia dixerat, *Tunc cognoscetis quia ego sum*, & ad ipsum esse pertinet tota Trinitas; ne forte subintraret error Sabellianorum, continuo subiunxit: *Et a meipso facio nihil*; quasi dicat: A meipso non sum: Filius enim de Patre est Deus. Quod ergo addidit, *Sicut docuit me Pater, hæc loquor*, nemini vestrum obrepat cogitatio carnalis. Nolite vobis quasi duos homines ante oculos ponere, & loquentem patrem ad filium; sicut facis tu quando aliqua verba dicis filio tuo. Quæ enim verba fierent unico Verbo? Si autem loquitur in cordibus vestris sine sono, quomodo loquitur Filio suo? Incorporaliter Pater locutus est Filio, quia incorporaliter Pater genuit Filium; nec eum sic docuit, quasi indoctum genuerit; sed hoc est eum docuisse, quod est scientem genuisse. Si enim simplex est natura veritatis, hoc est (2) Filio esse quod nosse. Quemadmodum ergo Pater illi gignendo dedit ut esset, sic gignendo dedit ut nosset. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Rursus ad humilius sermonem reduxit. Sequitur, *Et qui me misit*. Ne autem æstiment hoc quod dicit, *Misit me*, minorationis esse, dicit, *Mecum est*: nam hoc quidem dispensationis, hoc autem deitatis est. AUGUSTINUS (tract. eodem.) Et cum ambo simul sint, unus tamen est missus, alter misit: quoniam missio incarnatio est, & ipsa incarnatio Filii tantum est, non & Patris. Ergo inquit, *Qui me misit*; idest, cuius auctoritate tamquam paterna incarnatus sum. Misit itaque Pater Filium, sed non recessit a Filio: unde sequitur: *Et non reliquit me solum*: non enim quo misit Filium, non ibi erat Pater, qui dixit Hier. XXIII: „ Cælum & terram ego impleo. “ Sed quare eum non dereliquit subdit: *Quia quæ placita sunt ei facio semper*: non ex quodam initio, sed sine initio, sine fine: Dei enim generatio non habet initium temporis. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Vel aliter. Quia continuo dicebant, quoniam non ex Deo est, & quia sabbatum non custodit; contra (3) est quod ait: *Quoniam quæ placita sunt ei facio semper*: ostendens quoniam & solvere sabbatum, placitum est ei. Multipliciter enim studet ut ostendat quod nihil facit Patri contrarium. Et quia hoc humanius locutus est, subditur: *Hæc illo loquente multi crediderunt in eum*; ac si diceret Evangelista: Ne turberis si quid humile a Christo audieris: qui enim post tantam doctrinam nondum suasi erant, humiliora audiunt, & suadentur. Igitur crediderunt quidem, sed non ut oportebat; sed simpliciter quasi lætantes, & requiescentes in verborum humilitate: & hoc ostendit Evangelista in subsequentibus sermonibus, in quibus narratur quod rursus ei iniuriabantur.

(h) AU-

(1) *Al.* intellexerant. *Nicolai ponit* intelligere possent. (2) *Al.* Filium. (3) *Al. omittitur* est.

(h) a AUGUSTINUS (tract. eodem.) Voluit Dominus in profundum fundare fidem eorum qui crediderant, ut non superficie tenus crederent; & ideo dicitur: *Dicebat ergo Iesus ad eos qui crediderunt ei Iudaeos: Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis*. Per hoc quod dicit, *Si manseritis*, ostendit ea quae in eorum corde erant: sciebat enim quoniam crediderunt quidam, sed non manserunt: & magnum quid eis promittit, scilicet vere discipulos eius fieri: in quo occulte tangit quosdam qui prius ab ipso recesserant: & illi eum audierunt, & crediderunt, & recesserunt, quia non permanserunt. AUGUSTINUS de Verb. Dom. (serm. XLVIII.) Omnes autem nos unum magistrum habemus, & sub illo condiscipuli sumus. Nec ideo magistri sumus, quia de loco superiore loquimur; sed magister est omnium qui habitat (1) in omnibus nobis. Ad discipulum autem parum est accedere, (2) sed oportet manere nos in illo; & si in illo non manserimus, cademus. Breve opus, (3) breve verbo, magnum opere, si manseritis. Quid enim est in verbis Dei manere, nisi nullis tentationibus cedere? Si labor non est, gratis accipis praemium; si labor est, attende magnum praemium.

Et cognoscetis veritatem. AUGUSTINUS (tract. XL.) Quasi dicat: Quia nunc credentes estis, manendo, videntes eritis. Non enim quia cognoverunt crediderunt; sed ut cognoscerent crediderunt. Quid enim est fides, nisi credere quod non vides; veritas quod credidisti, videre? Si ergo permaneatur in eo quod creditur, pervenitur ad id quod videtur, ut scilicet contemplemur ipsam veritatem sicuti est, non per verba sonantia, sed per lucem splendentem. Veritas incommutabilis est, panis est mentis; reficit, nec deficit; mutat vescentem, non ipsa in vescentem mutatur. Ipsa autem veritas Verbum Dei est: haec veritas carne induta est propter nos: latebat in carne, non ut negaretur, sed ut differretur, ut in carne pateretur, ut caro peccati redimeretur. CHRYSOSTOMUS (hom. LIII.) *Vel cognoscetis veritatem*, hoc est me: ego enim sum veritas. Iudaica quidam omnia typus erant, veritatem autem a me scietis. AUGUSTINUS de Verb. Dom. (serm. XLVIII.) Forte aliquis dicet: Et quid mihi prodest cognoscere veritatem? Et ideo subiungit: *Et veritas liberabit vos*; quasi dicat: Si non delectat veritas, delectet libertas. Liberari enim proprie dicitur liberum fieri, quomodo sanari sanum fieri. Hoc in verbo Graeco planius est: nam in consuetudine Latina maxime in eo consuevimus audire hoc verbum, ut quicumque liberatur intelligatur pericula evadere, molestiis carere. THEOPHYLACTUS. Sicut autem supra infidelibus ait, *In peccatis vestris moriemini*; sic manentibus in fide, absolutionem annuntiat peccatorum. AUGUSTINUS IV. de Trin. (cap. XVIII.) Unde etiam veritas liberabit, nisi a morte, a corruptione, a mutabilitate? Veritas quippe immortalis, incorrupta, incommutabilis permanet. Vera autem incommutabilitas est ipsa aeternitas. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Eorum autem qui crediderant, erat etiam increpationes sufferre; sed hi statim saeviunt. Si autem oportebat eos turbari in priori, convenientius erat ut turbarentur in hoc, scilicet quod dixit, *Cognoscetis veritatem*, ut dicerent: Nunc ergo veritatem nescimus: lex igitur mendacium est, & cognitio nostra? Sed nullius horum eis cura erat; sed de mundanis rebus dolent: non enim aliam servitutem noverant nisi mundanam: unde sequitur: *Responderunt ei Iudaei: Semen Abrahae sumus, & nemini servivimus umquam: quomodo tu dicis, Liberi eritis?* quasi dicant: Eos qui de genere sunt Abrahae, qui sunt ingenui, non oportebat servos vocare, numquam enim servivimus. AUGUSTINUS (tract. XLI.) Vel hoc responderunt, non illi qui iam crediderant, sed qui in turba erant nondum credentes. Hoc autem ipsum, *Nemini servivimus umquam*, secundum huius temporis libertatem, quomodo verum dixistis? Ioseph non est venumdatus? Prophetae sancti in captivitatem non sunt ducti? O ingrati, quid est quod vobis assidue imputat Deus, quod vos de domo servitutis liberavit, si nemini servistis? Vos autem qui loquimini, quomodo solvebatis tri-

(1) Al. in nobis. (2) Al. sed oportet manere nos: si in illo non manserimus &c. (3) Al. breve verbum.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a CHRYSOSTOMUS hom. LIII. in Ioan.

tributa Romanis, si nemini umquam servivistis? CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Quia vero non ad vanam gloriam erant quæ dicebantur a Christo, sed ad salutem; non voluit ostendere eos servos esse hominum, sed peccati: quæ difficillima servitus est, a qua solus Deus eripere potest: unde sequitur: *Respondit eis Iesus: Amen amen dico vobis, quia omnis qui facit peccatum, servus est peccati*. AUGUSTINUS (tract. eod.) Multum commendat quod sic pronuntiat: quodammodo, si dici fas est, iuratio eius est: *amen* quippe interpretatur verum: & tamen non est interpretatum, nec Græcus hoc Interpres ausus est facere, vel Latinus. Nam hoc verbum *amen* Hebræum est: non est autem interpretatum, ut honorem haberet velamento secreti; non ut esset ligatum, sed ne vilesceret nudatum. Iam quantum hoc commendatum sit, ex ipsa geminatione cognoscite. Verum dico vobis, Veritas dicit; quæ utique etsi non diceret, Verum dico, mentiri omnino non posset; tamen inculcat, dormientes quodammodo excitat; contemni non vult quod dicit. *Omnis*, inquit, Iudæus, Græcus, dives, pauper, Imperator, & mendicus, *si facit peccatum, servus est peccati*. GREGORIUS IV. Mor. (cap. xlii. vel in nov. exemp. xxi.) Quia quisquis se pravo desiderio subiicit, iniquitatis domino dudum libera mentis colla supponit. Sed huic domino contradicimus, cum iniquitati, quæ nos ceperat, reluctamus, cum consuetudini violenter resistimus, cum culpam pœnitendo percutimus, & maculas sordium lacrymis lavamus. GREGORIUS XXV. Mor. (cap. xx. vel in nov. exemp. xiv.) Quanto autem aliqui liberius peragunt perversa quæ volunt, tanto eius servitio obnoxius obligantur. AUGUSTINUS (tract. eodem.) O miserabilis servitus! Servus hominis aliquando sui domini duris imperiis fatigatus, fugiendo requiescit; servus peccati quo fugit? Secum trahit quocumque fugerit: peccatum enim quod facit intus est: voluptas transit, peccatum non transit: præteriit quod delectabat, remansit quod pungat. Solus de peccato liberare potest qui venit sine peccato, & factus est sacrificium pro peccato: nam sequitur: *Servus autem non manet in domo in æternum*. Ecclesia est domus, servus peccator est: multi intrant in Ecclesiam peccatores. Non ergo dixit, *Servus* non est in domo, sed *non manet in domo in æternum*. Si ergo nullus ibi servus erit, quis ibi erit? Quis gloriabitur mundum se esse a peccato? Multumnos terruit; sed adiungit: *Filius autem manet in æternum*. Ergo solus in domo sua erit Christus. An forte in hoc quod dicit, *Filius*, caput, & corpus est? Non enim sine causa terruit, & spem dedit: terruit, ne peccatum amaremus; spem dedit, ne de peccati absolutione diffideremus. Hæc est ergo spes nostra, ut a libero liberemur: ipse enim pretium dedit, non argentum, sed sanguinem suum; & propter hoc subditur: *Si ergo Filius vos liberaverit, vere liberi eritis*. AUGUSTINUS de Verb. Dom. (ser. xlviii.) Non a barbaris, sed a diabolo; non a corporis captivitate, sed ab animæ iniquitate. AUGUSTINUS super Ioan. (tract. xli.) Prima libertas est carere criminibus; sed ista inchoata est, non perfecta libertas: quia caro concupiscit adversus spiritum, ut non ea quæ vultis faciatis. Libertas autem plena atque perfecta est quando nullæ erunt inimicitiæ, quando novissima inimica mors destruetur. CHRYSOSTOMUS (hom. xliii.) Vel aliter. Quia dixerat: *Qui facit peccatum, servus est peccati*: ne præcurrant, & dicant: Immolationes habemus, illæ nos eripere possunt: propterea induxit: *Servus non manet in domo in æternum. Filius manet in æternum*. Domus mentionem facit, Patris principatum domum nominans, ostendens ex translatione humanorum, quoniam sicut dominus in domo, ita ipse omnium potestatem habet: hoc enim quod dicit, *Non manet*, significat, non habet potestatem donandi; sed Filius, qui est dominus domus, habet. Et ideo sacerdotes veteris legis non habebant potestatem per sacramenta legalia peccata dimittere: omnes enim peccaverunt, etiam sacerdotes, qui pro seipsis, ut dicit Apostolus, necesse habebant sacrificia offerre; sed Filius hanc habet potestatem: unde concludit: *Si ergo Filius vos liberaverit, vere liberi eritis*: ostendens quod mundana libertas, de qua gloriabantur, non est vera libertas. AUGUSTINUS (tract. xli.) Noli ergo libertate abuti ad libere peccandum; sed utere ad non peccandum: erit enim voluntas tua libera, si fuerit pia; eris liber, si fueris servus iustitiæ.

(i) AUGUSTINUS (tract. xlii.) Iudæi se liberos dixerant, quia semen erant Abrahæ. Quid ergo Dominus ad hoc responderit subditur: *Scio quia filii Abrahæ estis*; quasi dicat: Agnosco vos quia filii estis Abrahæ carnis origine, non cordis fide: & ideo subdit: *Sed quæritis me interficere*. CHRYSOSTOMUS (homil. liii.) Hoc enim addidit ut non dicant, Peccatum non ha-

habemus. Dimittens enim omnem eorum vitam redarguere, hoc quod præ manibus erat, quod adhuc agere volebant, ducit in medium. Paulatim enim eos a cognatione illa removit, erudiens in hoc non magna sapere. Sicut enim libertas, & servitus est ab operibus, ita & cognatio. Sed ne dicerent, Hoc iuste agimus, subiungit causam, dicens: *Quia sermo meus non capit in vobis*. AUGUSTINUS (tract. xlii.) Idest, non capit cor vestrum, quia non recipitur a corde vestro. Sic est enim sermo Dei fidelibus tamquam pisci hamus: tunc capit quando capitur; nec fit iniuriam illis qui capiuntur: ad salutem quippe, non ad perniciem capiuntur. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Et non dixit, Non capitis meum sermonem, sed *non capit meus sermo in vobis*, altitudinem suorum dogmatum ostendens. Sed possent dicere: Quid si a teipso loqueris? Propter hoc inducit subdens: *Ego quod vidi apud Patrem meum, loquor*: non enim solum eamdem substantiam, sed eamdem veritatem habeo Patris. AUGUSTINUS (tract. xlii.) Dominus autem Patrem suum Deum vult intelligi; quasi dicat: Veritatem vidi, veritatem loquor, quia veritas sum. Si ergo Dominus veritatem loquitur quam vidit apud Patrem, se vidit, se loquitur, quia ipse est veritas Patris. ORIGENES (tom. xx. in Ioan.) Manifestat autem hæc auctoritas Salvatorem fuisse visorem eorum quæ sunt apud Patrem; cum tamen homines, quibus revelatio fit; visores non sint. THEOPHYLACTUS. Cum vero audis, *Quod vidi loquor*, nequaquam corporalem visionem intelligas, sed naturalem notitiam veram, & approbatam. Sicut enim oculi videntes, integre aliquid, & vere prospiciunt, nec falluntur; sic ego veraciter ea loquor quæ cognovi a Patre meo.

Sequitur: *Et vos quod vidistis apud patrem vestrum, facitis*. ORIGENES (tom. xx.) Adhuc non nominat patrem ipsorum. Paulo superius Abraham commemoravit; sed dicturus est alterum patrem eorum, scilicet diabolum, cuius filii erant, inquantum mali erant, non inquantum homines erant. Malum ergo quod faciunt, Dominus eis obiurgat, & corripit. CHRYSOSTOMUS (homil. ead.) Alia littera habet: *Et vos quæ vidistis apud patrem vestrum, facite*; quasi dicat: Sicut ego verbis, & veritate ostendo Patrem, ita & vos a rebus ostendite Abraham. ORIGENES (ut supra.) Item alia littera habet: *Et vos quæ audistis a Patre, facite*. Audierant enim a Patre ea quæ in lege, & Prophetis scripta sunt. Qui autem hoc verbo contra eos qui alterius opinionis sunt, fuerit usus, ostendit quod non alius Deus est qui legem dedit, & Prophetas, & Christi Pater. Quæramus etiam ab inferentibus duas naturas, dicentes: A Patre quidem audivisse alienos, (1) inconveniens est. Si autem proprii Salvatoris erant, & beatæ naturæ, qualiter quærebant illum occidere, & Salvatoris sermonem non (2) capiebant? Illi autem longe molestius acceperunt quam protulerit Dominus; quis eorum esset pater: nam eum qui multarum gentium pater est, fatentur sui fore patrem: unde sequitur: *Responderunt, & dixerunt: Pater noster Abraham est*. AUGUSTINUS (tract. xlii.) Quasi dicant: Quid tu dicturus es contra Abraham? Videbantur enim eum provocare ut aliquid mali diceret de Abraham, & esset eis occasio faciendi quod cogitabant. ORIGENES (tom. xx.) Sed & hoc ipsum Salvator interimit tamquam falso dictum: unde subditur: *Dicit eis Iesus: Si filii Abrahæ estis, opera Abrahæ facite*. AUGUSTINUS (tract. xlii.) Et tamen superius ait: *Scio quia filii Abrahæ estis*: unde non negavit eorum originem, sed facta condemnat. Caro eorum ex illo erat, sed vita non erat. ORIGENES (ubi supra.) Vel dicendum, quod supra in Græco habetur: *Scio quod semen Abrahæ estis*. Ut ergo hæc pateant, videamus primo corporalis seminis, & filii differentiam. Manifestum enim est quod semen in seipso habet rationes eius cuius est semen, adhuc manentes, & pausantes; filius vero, transmutato semine, & agente in appositam sibi materiam a muliere, per superinducta nutrimenta similitudinem accipit generantis: & quantum ad corporalia si aliquis est filius alicuius, subsistit ex semine; si vero aliquod est semen, non omnino filius efficitur. Quoniam autem ex operibus iudicantur aliqui semen Abrahæ, videndum est ne forte ex aliquibus seminalibus rationibus, infusis quibusdam animabus, oporteat imaginari eos qui semen sunt Abrahæ. Non omnes igitur homines semen sunt Abrahæ: neque enim omnes habent huiusmodi rationes consitas in eorum animabus. Oportet igitur eum qui Abrahæ semen est, eius fieri per similitudinem & filium. Possibile vero est ex negligentia, & otio destruere hoc quod erit eius semen. Hi autem ad quos sermo erat, adhuc in spe erant,

(1) *Nicolai legit* quod inconveniens est. (2) *Al.* cupiebant.

erant: unde sciebat Iesus quod adhuc semen erant Abrahæ, & nondum peremerant possibilitatem fiendi filii Abrahæ: propter quod eis dicit: *Si filii Abrahæ estis, opera Abrahæ facite*. Si autem super hoc quod erant semen Abrahæ, ad augmentum magnitudinis adolevissent, verbum Iesu caperent. Sed quia non accesserant ad hoc quod essent filii, verbum non capiunt, sed interficere volunt verbum, & quasi confringere, non capientes magnitudinem eius. Si igitur aliquis vestrum semen est Abrahæ, & adhuc verbum Dei non capit, non quærat interficere verbum; sed transmutet se ad hoc quod sit filius Abrahæ, & tunc poterit capere Filium Dei. Quidam autem unum ex operibus eligunt Abrahæ, illud scilicet Gen. xv., " Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam. " Ut autem concedatur eis quod fides sit opus, cur non dictum est singulariter, *Opus Abrahæ facite*, sed pluraliter? Puto enim quod hoc dictum æquipollet ei quod est, Cuncta opera Abrahæ facite; ut tamen ex historia Abrahæ allegorice sumpta opera eius spiritualiter prosequamur. Neque enim oportet eum qui vult esse filius Abrahæ, adire ancillarum coniugia, nec post obitum coniugis in senectute aliam ducere coniugem.

Sequitur: *Nunc autem quæritis me interficere, hominem qui veritatem locutus sum vobis*. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Hanc scilicet veritatem, quod est Patri æqualis: propter hoc enim Iudæi quærebant eum interficere. Et ut ostendat quod hoc non est contrarium Patri, subdit, *Quam audivi a Deo*. ALCUINUS a. Quia ipse qui est veritas, a Deo Patre genitus erat: audire enim nihil aliud est quam esse a Patre. ORIGENES (ut supra.) *Occidere me*, inquit, *hominem*. Interim non dico Filium Dei, non dico Verbum, quia non moritur Verbum: hoc dico, quod videtis: quia quod videtis potestis occidere, & quem non videtis, offendere.

Sequitur: *Hoc Abraham non fecit*. ALCUINUS. Quasi dicat: In hoc probatis vos non esse filios Abrahæ, quia facitis opera contraria operibus Abrahæ. ORIGENES (tom. eod.) Sed diceret ad hoc quidam, quoniam superflue dictum est hoc, quod non fecerit Abraham, quod suis temporibus non contingebat fieri: non enim in suis diebus natus erat Christus. Sed dicendum, quod in temporibus Abrahæ natus fuerat homo, qui quam audierat a Domino veritatem, dicebat; non tamen quæsitus est ab Abraham, ut eum occideret. Et scias quod spiritualis adventus Iesu nullo tempore defuit sanctis. Ex hoc igitur comprehendo, omnem hominem, qui post regenerationem, & ceteras apud se factas divinitus gratias, peccat, denuo (1) crucifigere Dei Filium propriis reatibus, in quos rediit; sed hoc Abraham non fecit.

Sequitur: *Vos facitis opera patris vestri*. AUGUSTINUS (ut supra.) Adhuc non dicit quis est iste pater eorum. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Dicit autem hoc Dominus, volens eis auferre superfluam gloriam de cognatione, & suadere eis ut non ultra spem salutis habeant in cognatione naturali, sed in ea quæ est secundum adoptionem: hoc enim eos prohibebat venire ad Christum, quia æstimabant cognationem Abrahæ sibi sufficere ad salutem.

(k) AUGUSTINUS (tract. xlii.) Cœperant Iudæi utrumque cognoscere: quia non de carnis generatione loqueretur Dominus, sed de vitæ institutione. Consuetudo autem Scripturarum est fornicationem spiritualiter appellare, cum diis multis, & falsis anima tamquam prostituta subiicitur: unde dicitur: *Dixerunt itaque ei: Nos ex fornicatione non sumus nati: unum patrem habemus Deum*. THEOPHYLACTUS. Quasi responderent, quod Dei quærerent ultionem; & ideo adversus eum consiliarentur. ORIGENES (tract. xxii.) Vel aliter. Quia redarguti sunt non esse filii Abrahæ, atrocius respondent, latenter designantes, ex adulterio productum fore Salvatorem. Sed magis mihi videtur quod conrixando responderunt. Cum enim prius dixissent, *Pater noster Abraham est*, & audissent, *Si filii Abrahæ estis, opera Abrahæ facite*, fatentur se habere maiorem patrem quam Abraham, scilicet Deum, & non ex fornicatione sumpsisse exordium. Non enim ex sponsa, sed ex meretrice, seu materia, dæmon, qui nihil facit ex se, producit eos, qui carnalibus (2) usi inhærent materiæ. CHRYSOSTOMUS (hom. liii.) Sed quid dicitis vos? Patrem habetis Deum, & Christum

(1) *Al.* crucifigit. (2) *Legit P. Nicolaius* innixi.

Ex editione P. Nicolai.

a Nihil tale in Alcuino, vel alibi occurrit; sed nec illud quod subiungitur Alcuini est.

stum incusatis hæc dicentem? Et nimirum ex fornicatione multi eorum nati erant, etenim illicitas commixtiones faciebant; non tamen hoc redarguit; sed instat, ut ostendat quod non sunt ex Deo: unde sequitur: *Dixit ergo eis Iesus: Si Deus pater vester esset, diligeretis utique me: ego enim ex Deo processi, & veni*. HILARIUS VI. de Trin. (a medio illius.) Religiosi nominis assumptionem Dei Filius in his qui se Dei filios confitentes, patrem sibi Deum dicerent, non improbavit; sed temerariam Iudæorum usurpationem patrem sibi Deum præsumentium, per id quod se non diligerent, obiurgat. Non utique dici potest idipsum esse ex Deo exire, quod venisse. Sed cum ab his qui sibi Deum patrem dicerent, idcirco se diligendum ait, quia ex Deo exiisset, causam dilectionis ex causa docuit esse nascendi. Exisse enim ad incorporalis nativitatis retulit nomen: quia religio profitendi sibi patrem Deum, (1) ex dilectione Christi, qui ex eo genitus est, merenda sit. Nec enim in Deum Patrem sit religiosus qui non diligit Filium, cum diligendi Filii non alia causa sit quam quod ex Deo sit. Ex Deo igitur Filius est, non adventu, sed nativitate. Dilectio autem in Patrem hinc erit omnis, si Filius ex eo esse credatur. AUGUSTINUS (tr. ct. xlii.) Sic ergo, quod de Deo processit Verbum, æterna processio est: ab illo enim processit ut Verbum Patris, & venit ad nos, quia *Verbum caro factum est*: supra I. Adventus eius, humanitas eius; mansio ejus, divinitas eius. Dicitis Deum patrem, cognoscite me vel fratrem. HILARIUS (Lib. VI. ibidem.) Non esse autem a se sibi originem docuit cum subdit: *Neque enim a meipso veni, sed ille me misit*. ORIGENES (tom. xxii.) Hæc arbitror dici propter quosdam per se venientes, & non missos a Patre, de quibus in Hieremia cap. xxiii. dicitur: „ Non mittebam eos, & ipsi currebant. " Quoniam autem qui duas naturas ingerunt, utuntur hoc verbo, obiiciendum est contra illos. Paulus enim odiebat Iesum cum persequeretur Ecclesiam Dei: unde Dominus ad eum Act. ix. „ Quare me persequeris? " Si ergo verum est quod hic dicitur, *Si Deus pater vester esset, diligeretis me*, palam est quoniam & recte convertitur: Si non diligeretis, nequaquam Deus pater vester esset. Paulus autem aliquo tempore non diligebat Iesum: fuit ergo tempus quo Deus pater Pauli non extitit. Non igitur natura Paulus Dei filius fuit, sed postmodum Dei filius factus est. Quando vero Deus alicuius fit pater, nisi quando mandata eius custodit? CHRYSOSTOMUS (homil. liii.) Quia vero semper quærebant dicentes: *Quid est hoc quod dicit, Quo ego vado, vos non potestis venire?* propterea subdit: *Quare loquelam meam non cognoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum*. AUGUSTINUS (tract. xlii.) Ideo autem audire non poterant, quia corrigi credendo nolebant. *a*, CHRYSOSTOMUS. Primo igitur captanda est virtus, quæ verbum divinum exaudiat, ut deinceps validi sistamus ad percipiendam totam locutionem Iesu: quoniam quamdiu quis curatus non est in auditu proprio, a verbo quod dicit surdo, (2) Aperiaris, auditu percipere nequit.

(I) CHRYSOSTOMUS (hom. liii.) Exclusit Judæos Dominus a cognatione Abraham: & quia maiora ausi sunt, ut scilicet patrem suum Deum dicerent, de reliquo percutit eos, dicens: *Vos ex patre diabolo estis*. AUGUSTINUS (ut supra.) Hic iam cavenda est hæresis Manichæorum, quæ dicit esse quamdam naturam mali, & gentem quamdam tenebrarum cum principibus suis, unde diabolus originem ducit; & hinc dicunt ducere originem carnem nostram; & secundum hoc putant dictum a Domino: *Vos ex patre diabolo estis*: quod essent illi velut natura mali, ducentes originem de gente contraria tenebrarum. ORIGENES (tom. xxiii. in Ioan.) In hoc autem simile videntur incurrisse ei qui diceret alteram esse oculi videntis substantiam, & alteram caligantis, vel se avertentis: quemadmodum enim in his non differt substantia, sed quædam contingit causa quæ facit caligare; sic substantia eadem est, sive recipiat rationem, sive non. AUGUSTINUS (tract. eodem.) Iudæi ergo filii erant diaboli imitando, non nascendo: unde sequitur: *Et desideria patris vestri vultis facere*. Ecce unde filii estis, quia talia desideratis, non quia de illo nati estis:

qua-

(1) *Al.* & ex dilectione. (2) *Apud Nicolaium est* Adaperire, Marci vii. is auditu &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a ORIGENES tract. sive tom. xxiii. in Ioannem.

quaritis enim me occidere, hominem qui veritatem vobis dico: & ille invidit homini, & occidit: unde sequitur: *Ille homicida erat ab initio*: utique in primo homine, in quo potuit fieri homicidium: non enim posset occidi homo, nisi prius fieret homo. Non ferro accinctus diabolus ad hominem venit: verbum malum seminavit, & occidit. Noli ergo putare non esse homicidium quando fratri tuo mala persuades. Vos autem ideo sevitis in carnem, quia non potestis in mentem. ORIGENES (tract. xxiv. in Ioan.) Perpende autem, quod non propter aliquem singulariter tantum, sed pro toto genere quod peremit, inquantum in Adam cuncti moriuntur, & vere, dictus est ab initio homicida. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Et non dixit, Opera, sed *desideria eius* facitis, ostendens quoniam vehementer & ille, & ipsi (1) ab occisionibus possidentur: & quia continue eum accusabant quod non est a Deo, insinuat occulte quod hoc etiam eis ex diabolo est: unde sequitur: *Et in veritate non stetit*. AUGUSTINUS XI. de Civit. Dei (cap. xiii.) Forte autem aliquis dicet, quod ab initio suae conditionis in veritate non steterit; & ideo numquam beatus cum sanctis Angelis fuerit, suo recusans esse subditus creatori, ac per hoc falsus, & fallax, quia pia subiectione noluit tenere (2) quod natura est, affectans per superbam elationem simulare quod non est. Huic sententiae quisquis acquiescit, non cum Manichaeis sapit, ut suam quamdam propriam, tamquam ex adverso quodam principio, diabolus habeat naturam mali; qui tanta vanitate (3) desipiunt, ut non attendant non dixisse Dominum, A veritate alienus fuit; sed *in veritate non stetit*; ubi a veritate lapsum intelligi voluit. (Cap. xv.) Illud etiam quod ait Ioannes Epist. I. cap. iii. „ Ab initio diabolus peccat, " hoc intelligunt, si naturale est, nullo modo esse peccatum. Sed quid respondetur propheticis testimoniis? sive quod ait Esaias cap. xiv. sub figurata persona principis Babyloniae diabolum notans: „ Quomodo cecidit Lucifer, „ qui mane oriebatur? " sive quod Ezechiel cap. xxviii. „ In deliciis paradisi Dei fuisti: " quae si aliter convenientius intelligi nequeunt, oportet ut quod dictum est, *In veritate non stetit*, sic accipiamus, quod in veritate fuerit, sed non permanserit; & illud quod ab initio diabolus peccat, non ab initio ex quo creatus est, peccare putandus est, sed ab initio peccati: coepit enim in ipso peccatum, & ipse initium peccati fuit. ORIGENES (ubi supra.) Est autem uniforme quidem (4) in veritate morari, varium autem, ac multiforme, non morari in ea: quibusdam, ut ita dicam, trementibus gressibus, & nitentibus sistere in ea, non tamen obtinere valentibus; quibusdam vero non passis illud, sed in periculo consistentibus, secundum illud Psal. lxxi. „ Mihi autem „ paulisper commoti sunt pedes, " & ceteris ab ea cadentibus. Causa igitur cur diabolus veritatem non colat, subditur: *Quia veritas non est in eo*: scilicet quod vana suspicatur, & seductus est ipse a seipso: in hoc deterior, quod illi quidem ab eo falluntur, is autem sibi ipsi deceptionis auctor existit. Sed oportet investigare quomodo dicitur, quod *veritas in ipso non est*: utrum quia nullam umquam veram habet doctrinam, sed cuncta quae opinatur, falsa sunt; vel quia Christi particeps non est, qui dixit infra xiv. *Ego sum veritas*. Impossibile autem est aliquam rationalem substantiam de cunctis opinari falso, & de nullo vel exiliter rectitudinem conspicere. Diabolus igitur saltem id vere capit dogma, considerando de se quod rationalis est. Non igitur eius natura consistit ex contrario veritatis, idest ex errore, & ignavia: numquam enim veritatem cognoscere posset. AUGUSTINUS XI. de Civ. Dei (cap. xiv.) Vel cum dicit, *Quia veritas in eo non est*, subiecit indicium, quasi quaesissemus unde ostendatur quod in veritate non steterit, aitque: *Quia veritas non est in eo*. Esset autem in eo, si in ipsa stetisset.

Sequitur: *Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est, & pater eius.* AUGUSTINUS (tract. xlii.) In his verbis quidam diabolum putaverunt patrem habere, & quaesierunt quis esset diaboli pater. Hic est error Manichaeorum. Diabolum autem Dominus dixit patrem mendacii: non (5) enim omnis qui mentitur, pater mendacii sui est: si enim ab alio mendacium accepisti, & dixisti, tu quidem mentitus es, sed pater mendacii non es. Ille vero, quia non aliunde accepit mendacium, quo mendacio tamquam veneno serpens hominem occideret, pater est mendacii, sicut Deus pater est veritatis. THEOPHYLACTUS. Is enim & Deum apud homines criminatus est, ad Evam dicens: Quoniam invidens vobis, lignum inhibuit: & apud

(1) *Al.* ab occasionibus. (2) *Idem legit* quod vere est. (3) *Al.* decipiunt. (4) *Al.* in unitate. (5) *Al. deest* enim.

Deum quondam criminatus est homines, ut cum dixit. Iob cap. 1. „ An gratis colit Iob „ Dominum? " ORIGENES (ubi supra.) Attende tamen, quod hoc nomen mendax dicitur tam de diabolo, qui mendacium genuit, sicut hic dicitur, *Quia mendax est*, quam de homine, secundum illud Psalmi CXI. „ Omnis homo mendax. " Nam si quis mendax non est, huiusmodi non est homo tantum; ita quod ei, & similibus dici potest: „ Ego dixi, Dii estis: " Psal. LXXXI. Unde cum aliquis loquitur mendacium, de propriis loquitur. Spiritus autem sanctus loquitur a Verbo veritatis, & sapientiæ, secundum illud infra XVI. *De meo accipiet, & annuntiabit vobis*. AUGUSTINUS de Quæst. nov. & vet. test. (quæst. XC.) Vel aliter. Diabolus non speciale nomen est, sed commune. In quocumque enim opera diaboli fuerint inventa, diabolus est appellandus: operis enim nomen est, non naturæ. Itaque hoc in loco patrem Iudæorum Cain significat, cuius imitatores volentes esse Iudæi, Salvatorem peremerunt: ab ipso enim forma data est fratricidii: quem dixit mendacium de propriis loqui, ut ostenderet, unumquemque non nisi propria voluntate peccare. Sed quia Cain imitator diaboli est, patrem eius diabolum dixit, cuius opera secutus est. ALCUINUS. Sed quia Dominus veritas est, & Filius veracis Dei, veritatem dicit; sed Iudæi, qui filii erant diaboli, aversi erant a veritate: & hoc est quod sequitur: *Ego autem quia veritatem dico vobis, non creditis mihi*. ORIGENES (tom. XXV.) Sed quomodo hoc dicitur Iudæis, qui in eum crediderant? Sed considera, quod potest aliquis secundum aliquam intentionem credere, secundum aliam vero non credere: sicut qui credunt in eum qui sub Pontio Pilato crucifixus est, non autem credunt in natum de Maria Virgine, in eumdem credunt, & non credunt. Sic igitur hi ad quos loquebatur credebant in eum, secundum quod videbatur signorum factor, non credebant autem his quæ profunde ab eo dicebantur. CHRYSOSTOMUS (hom. LIII.) Quia igitur inimici estis veritatis, in nullo me incusantes vultis me interficere; & ideo subditur: *Quis ex vobis arguet me de peccato?* THEOPHYLACTUS. Quasi dicat: Si Dei filii estis, utique peccantes debetis habere odio. Si ergo me quoque, quem exosum habetis, non potestis arguere de peccato; manifestum est quod propter veritatem me odio habetis: quoniam scilicet dicebat se Filium Dei. ORIGENES (tom. XXXV. in Ioan.) Habeti autem hoc verbum Christi magnam fiduciam; cum nullus hominum fiducialiter hoc dicere potuerit nisi solus Dominus noster, qui peccatum non fecit. GREGORIUS in homil. (XVIII. in Evang.) Pensate autem mansuetudinem Dei. Non dedignatur ex ratione ostendere se peccatorem non esse, qui ex virtute divinitatis poterat peccatores iustificare: unde subdit: *Qui est ex Deo, verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis*. AUGUSTINUS (tract. XLIII.) Noli atttendere naturam, sed vitium. Sunt isti ex Deo, & non sunt ex Deo: natura ex Deo, vitium non ex Deo. Eis autem hoc dictum est qui non solum peccato vitiosi erant, nam hoc commune erat omnibus, sed etiam præcogniti quod non erant credituri ea fide qua possent a peccatorum obligatione liberari. GREGORIUS in hom. (ut supra.) Interroget se ergo unusquisque, si verba Dei aure cordis percipit; & intelliget unde sit. Nam sunt nonnulli qui præcepta Dei nec aure corporis percipere dignantur; & sunt nonnulli qui hæc quidem corporis aure percipiunt, sed nullo ea mentis desiderio complectuntur; & sunt nonnulli qui libenter verba Dei suscipiunt, ita ut etiam in fletibus compungantur; sed post lacrymarum tempus ad iniquitatem redeunt; hi profecto verba Dei non audiunt, quia hæc exercere in opere contemnunt.

(m) CHRYSOSTOMUS (hom. LIV.) Cum aliquid altum Dominus diceret, hoc apud Iudæos, qui valde insensibiles erant, insania videbatur, ut ex eorum responsione colligitur: dicitur enim: *Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & dæmonium habes?* ORIGENES (tom. XXVI.) Sed dignum est quærere quomodo, cum Samaritani sæcula futura denegent, nec animæ durabilitatem (1) acceptent, ausi sunt Samaritanum diceret Salvatorem, qui de resurrectione, & iudicio tot & tanta edocuit. Sed forsan velut improperantes illi hoc dicunt, dum quæ sentiunt ipsi, non docet. ALCUINUS. Samaritani enim gens odiosa Israelitico populo, decem tribubus in captivitatem ductis, terram eorum possidebant. ORIGENES (tom. eod.) Convenit quoque quod aliqui de eo arbitrentur quod secundum Samaritanos sentiret, ut nihil post obitum reservetur hominibus, sed ficte

ad

(1) *Al.* acciperent.

ad placendum Iudæis, de resurrectione, & æterna vita tractaret. Dæmonium vero illum habere dicebant propter eius sermones transcendentes capacitatem humanam, quibus Deum Patrem suum asserebat, & se de cælo descendisse, & cetera huiusmodi; vel propter suspicionem eorum, quia plures in Beelzebub principe dæmoniorum opinabantur ipsum eiicere dæmones. THEOPHYLACTUS. Vel Samaritanum illum dicebant, tamquam ritus Hebraicos dissolventem, utpote sabbati: Samaritani enim non perfecte iudaizabant. Ex hoc vero quod eorum cogitationes revelabat, dæmonium ipsum habere suspicabantur. Quando vero eum Samaritanum dixerunt, nusquam Evangelista dicit: ex quo palam est quod multa prætermiserunt Evangelistæ. GREGORIUS in homil. (XVIII. in Evang.) Ecce iniuriam suscipiens Deus, non contumeliosa verba respondet: sequitur enim: *Respondit Iesus, & dixit: Ego dæmonium non habeo.* (1) Ex qua re quid nobis innuitur nisi ut eo tempore cum a proximis ex falsitate contumelias accipimus, eorum etiam vera taceamus mala, ne ministerium iustæ correptionis in arma vertatur furoris? CHRYSOSTOMUS (hom. LIV.) Et attendendum, quod ubi eos docere oportebat, & eorum superbiam subtrahere, asperat; ubi vero exprobratum eum oportebat sufferre, multa mansuetudine utebatur; erudiens nos quæ quidem ad Deum vindicare, quæ vero ad nos despicere. AUGUSTINUS (tract. XLIII.) Et ut homo prius eius imitetur patientiam, ut perveniat ad potentiam. Sed quamvis maledictus maledicta non redderet, pertinuit tamen ad eum negare. Duo autem sibi fuerant obiecta: *Samaritanus es, & dæmonium habes.* Non dixit, Non sum Samaritanus: Samaritanus enim interpretatur custos: noverat autem ille se nostrum esse custodem: (2) non enim pertinuit ad eum ut redimeremur, & non pertinet ut servemur. Denique ipse est Samaritanus, qui accessit ad saucium, & misericordiam impendit. ORIGENES (tom. XXVI. in Ioan.) Aliter (3) quoque Dominus magis quam Paulus omnibus omnia fieri voluit, ut omnes nancisceretur; & ideo se non negavit esse Samaritanum. Æstimo autem solius Iesu fore vocem, *Ego dæmonium non habeo* (4) *&c.* sicut & illud infra XIV. *Venit princeps mundi huius, & in me non habet quidquam*: quia etiam quæ delictorum reputata sunt minima, dæmonibus adaptantur. AUGUSTINUS (tract. eod.) Deinde post tale convicium hoc solum dixit de gloria sua: *Sed honorifico Patrem meum*; quasi dicat: Ne vobis arrogans videar, habeo quem honorificem. THEOPHYLACTUS. Honorificavit autem Patrem, ulciscens eum, & non tolerans homicidas, & mendaces se Dei veraces filios appellare. ORIGENES (ubi supra.) Solus autem Christus verissime veneratus est Patrem: nullus enim honorans quidquam ex his quæ non honorantur a Deo, honorat Deum. GREGORIUS in hom. (XVIII. in Evang.) Sed quia quisquis Dei zelo utitur, a pravis hominibus dehonestatur, in semetipso nobis Dominus patientiæ præbuit exemplum, qui ait: *Et vos inhonorastis me.* AUGUSTINUS (tract. XLIII.) Quasi dicat: Ego facio quod debeo, vos non facitis quod debetis. ORIGENES (ut supra.) Non autem illis solum hoc dictum est, sed & omnibus iniuste agentibus qui iniuriam inferunt Christo, qui est iustitia; & inferentibus contumeliam sapientiæ, eo quod Christus est sapientia; & similiter de aliis huiusmodi. GREGORIUS (hom. ead.) Sed quid nobis contra iniurias faciendum sit, suo exemplo nos admonet, cum subiungit: *Ego autem gloriam meam non quæro: est qui quærat, & iudicet.* CHRYSOSTOMUS (hom. LIV.) Quasi dicat: Ex honore quem ad Patrem habeo, hæc locutus sum vobis, & propter hoc dehonoratis me; sed nulla est mihi cura huius contumeliæ: illi enim noxas debetis propter quem hæc audio. ORIGENES (tom. XXVI. in Ioan.) Quærit autem Deus gloriam Christi in quolibet suscipientium illum; quam quidem reperiret in operantibus secundum insitas virtutis causas. Cum autem non repererit, punit illos in quibus non reperit gloriam Filii sui: unde dicit: *Est qui quærat, & iudicet.* AUGUSTINUS (tract. XLIII.) Quem autem vult intelligi nisi Patrem? Quomodo ergo alio loco dicit, supra V. *Pater non iudicat quemquam; sed omne iudicium dedit Filio?* Sed videte, quod iudicium quandoque pro damnatione accipitur; hic autem secundum discretionem positum est; quasi dicat: Est Pater qui gloriam meam a vestra discernat: vos enim secundum hoc sæculum gloriamini, ego non secundum hoc sæculum. Discernit etiam gloriam Filii sui a gloria omnium hominum: non enim quia homo factus est, iam comparandus est nobis. Nos homines cum peccato, ille sine

(1) *Regii Nicolai* Ea re quid nobis innuitur. (2) *Al.* pertinuit enim ad eum ut redimeremur, & non pertinet ut servemur? *Nicolai autem* Si enim pertinuit ad eum ut redimeremur, non pertinet ut servemur? (3) *Al.* Aliter autem quoque. (4) *Ita omnes vetustæ quas vidimus editiones, Romana tamen Antonini addunt* sed nec habui, *loco* &c.

ne peccato, & hoc secundum ipsam formam servi: nam illud quis digne loquatur, *In principio erat Verbum*? A AUGUSTINUS (ubi supra.) Vel aliter. Si vere dictum est a Salvatore, infra XVII. *Omnia mea, tua sunt*, palam est quoniam & ipsum iudicium Filii, Patris est. GREGORIUS (hom. XVIII. in Evang.) Cum vero malorum perversitas crescit, non solum frangi prædicatio non debet, sed etiam augeri: unde Dominus postquam dæmonium habere dictus est, prędicationis suæ beneficia largius impendit, dicens: *Amen amen dico vobis: si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in aeternum*. A AUGUSTINUS (tract. XLIII.) *Videbit* dictum est pro eo quod est experietur. Cum ergo morituris moriturus loqueretur, quid sibi vult quod ait, *Qui sermonem meum servaverit, mortem non videbit in aeternum*? Nisi quia videbat aliam mortem, de qua nos liberare venerat, mortem æternam, mortem damnationis cum diabolo, & angelis eius: ipsa est vera mors, nam ista migratio est. ORIGENES (tom. XXVI.) Sic igitur intelligendum est: *Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in aeternum*: ac si diceret: Si quis lucem meam custodierit, tenebras non videbit. Quod autem dicit, *In aeternum*, communiter est sumendum, ut sit talis intellectus. *Si quis sermonem meum servaverit* in æternum, *mortem non videbit in aeternum*: quia eousque non videt aliquis mortem, quousque Iesu verbum custodit. Cum vero quis torpens in observantia sermonis, & circa sui custodiam negligens factus, eum cessat custodire, subinde mortem videt, non apud alium quam apud seipsum. Sic igitur a Salvatore instructi, Prophetæ quærenti, Psal. LXXXVIII. „ Quis est homo „ qui vivet, & non videbit mortem? " respondere possumus: Qui custodit verbum Christi. CHRYSOSTOMUS (hom. LIV.) *Servaverit* autem dicit non solum fide, sed etiam per vitam puram. Simul autem & occulte insinuat quoniam nihil possunt ei facere. Si enim qui sermonem eius servabit, non morietur in æternum, multo magis & ipse potest non mori.

(n) GREGORIUS in hom. (eadem.) Sicut bonis necesse est ut meliores etiam per contumelias existant, ita semper reprobi de beneficio peiores fiunt: nam accepta prædicatione, iterum Iudæi blasphemant: dicitur enim: *Dixerunt ergo Iudaei: Nunc cognovimus quia daemonium habes*. ORIGENES (tom. XXVI.) Hi qui sacris Scripturis credunt, comprehendunt quod quæ præter rectam rationem ab hominibus exercentur, non præter dæmones fiunt. Sic igitur Iudæi virtute dæmonis putabant Iesum dixisse: *Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in aeternum*. Hoc autem passi sunt, quia Dei virtutem non perspexerunt: nam hic de morte quadam inimica rationi, qua pereunt delinquentes, hoc fassus est; hi vero de communi morte coniectantes esse quod dicitur, increpant dicentem, quasi defuncto Abraham, & Prophetis: unde subditur: *Abraham mortuus est, & Prophetae, & tu dicis: Si quis sermonem meum servaverit, mortem non gustabit in aeternum*. Cum aliqua differentia sit inter mortem gustare & videre, pro eo quod *Mortem non videbit*, *Mortem non gustabit* protulerunt, velut incauti auditores, confundentes dominicum sermonem. Sicut enim Dominus inquantum panis vivus est, gustabilis est; in eo vero quod est sapientia, est visibilis pulchritudinis: sic etiam adversaria eius mors & gustabilis est, & visibilis. Cum ergo quis steterit per Iesum in intellectuali loco, mortem non gustabit, si statum servat, secundum illud Matth. XVI. „ Sunt de hic „ stantibus qui non gustabunt mortem. " Cum autem aliquis sermonem Christi acceperit, & custodierit, mortem non videbit. CHRYSOSTOMUS (homil. ead.) Rursus autem ex inani gloria (1) ad cognationem confugiunt: unde sequitur: *Numquid tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est?* Poterant etiam dicere: Numquid tu maior es Deo, cuius sermonem qui audierunt mortui sunt? Sed non dicunt hoc, quia etiam quam Abraham minorem eum æstimabant. ORIGENES (tom. XXVI.) Non enim discernunt, quia non solum Abraham, sed etiam quolibet nato ex muliere, qui natus est ex Virgine maior est. Nec verum dicebant Iudæi: *Abraham mortuus est*: audivit enim verbum Christi, atque servavit. Et huiusmodi simile dices de Prophetis, de quibus subdunt: *Et Prophetae mortui sunt*: nam & verbum Filii Dei custodierunt, cum ver-

(1) *Al.* ad cognitionem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

4 ORIGENES ut supra.

verbum Domini factum fuerit ad Osee, vel Esaiam, vel Hieremiam; quod si quis alius custodivit, ipsi Prophetę custodierunt. Mendacium ergo dicunt & in hoc, *Scimus quia dæmonium habes*, & in hoc, *Abraham mortuus est, & Propheta*. GREGORIUS in hom. (ut supra.) Quia enim æternæ morti inhæserant, & eamdem mortem, cui inhæserant, non videbant, cum solam mortem carnis aspicerent, in veritatis sermone caligabant. Subdunt autem: *Quem teipsum facis?* THEOPHYLACTUS. Quasi dicant: Tu, qui nulla cura dignus es, carpentarii filius de Galilæa, tibi subripis gloriam. BEDA. *Quem teipsum facis?* hoc est, cuius meriti, cuiusve dignitatis vis credi? Abraham tamen mortuus erat corpore, anima autem vivebat. Maior autem est mors animæ in æternum victuræ, quam corporis quandoque morituri. ORIGENES (ubi supra.) Cæcutientium autem fuit hæc prolatio: quoniam non se fecit Iesus id quod est, sed ex Patre recepit: unde sequitur: *Respondit Iesus: Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est.* CHRYSOSTOMUS (hom. lxv.) Hoc quantum ad eorum suspicionem dixit, sicut & supra v. *Testimonium meum non est verum, si testimonium perhibeo de meipso.* BEDA. His autem verbis nihil esse ostendit gloriam vitæ præsentis. AUGUSTINUS (tract. xliii. in Ioan.) Dixit autem hoc propter illud quod dixerant, *Quem teipsum facis?* Refert enim gloriam suam ad Patrem, de quo est: unde subdit: *Est Pater meus qui glorificat me*. De isto verbo calumniantur Arriani fidei nostræ, & dicunt: Ecce maior est Pater, quia glorificat Filium. Hæretici, non legistis & ipsum Filium dicentem, quod glorificet Patrem suum? ALCUINUS. Glorificavit autem Pater Filium, cum tempore baptismi, & in monte, & tempore passionis coram turbis vox facta est ad eum, & post passionem eum resuscitavit, & collocavit eum ad dexteram suæ maiestatis. (1) CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Addidit autem: *Quem vos dicitis quia Deus vester est*: volebat enim ostendere quoniam non solum Patrem eum nesciebant, sed neque Deum. THEOPHYLACTUS. Nam si vere Patrem cognoscerent, Filium eius venerarentur. Deum etiam contemnunt, qui homicidium in lege prohibuit, adversus Christum clamantes: unde subdit: *Et non cognovistis eum*. ALCUINUS. Quasi dicat: Vos carnaliter illum Deum vestrum vocatis; pro temporalibus ei servitis; & non cognovistis eum, sicut intelligendus est; spiritualiter ei servire nescitis. AUGUSTINUS (tract. xliii.) Quidam hęretici dicunt Deum annuntiatum in veteri testamento non esse Patrem Christi, sed nescio quem principem malorum angelorum. Contra ipsos ergo dicit Patrem suum quem illi dicebant Deum suum, & non cognoverunt. Si enim ipsum cognovissent, eius Filium recepissent. De se autem subdit: *Ego autem novi eum*. Secundum carnem iudicantibus potuit & hic arrogans videri; sed arrogantia non ita caveatur ut veritas relinquatur: propter quod subdit: *Et si dixero quia non scio eum, ero similis vobis mendax*. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Quasi dicat: Sicut vos dicentes scire eum, mentimini; ita ego si dixero me nescire. Sed maxima demonstratio est, quod ab illo sit missus, hoc quod sequitur, *Sed scio eum*. THEOPHYLACTUS. (2) Naturaliter ipsius cognitionem obtinens: qualis enim ego sum, talis & Pater, quoniam ego meipsum cognosco, & illum cognosco. Præbet autem indicium quod ipsum cognoscat cum subdit: *Et sermonem eius servo*; sermonem mandata nuncupans. Quidam autem sic intelligunt hoc quod dicitur, *Sermonem eius servo*, idest rationem substantiæ eius: eadem enim est ratio substantiæ Patris, & Filii: ideoque Patrem cognosco: nam & pro *quoniam* sumitur, ut sit sensus, Quoniam eius sermonem (3) servo. AUGUSTINUS (tract. xliii.) Sermonem etiam Patris tamquam Filius loquebatur; & ipse erat Verbum Patris, quod hominibus loquebatur. CHRYSOSTOMUS (homil. ead.) Et quia dixerant: *Numquid tu maior es patre nostro Abraham?* nihil de morte exponens, se maiorem quam Abraham esse ostendit consequenter cum subdit: *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum: vidit, & gavisus est*, scilicet propter beneficium quod a me habet, ut a maiore. THEOPHYLACTUS. Quasi dicat: Diem meum desiderabilem habuit, & lætitiæ plenum, non quasi alicuius minimi, aut fortuiti. AUGUSTINUS (tract. xliii.) Non timuit, sed *exultavit ut videret*: credens utique exultavit sperando, ut videret intelligendo diem meum. Incertum autem potest esse utrum dixerit temporalem diem Domini, quo erat venturus in carne, an diem Domini qui nescit ortum, nescit occa-

(1) *Nicolaius ponit indicem Chrysostomi ad illa tantum verba*, Volebat enim ostendere. (2) *Nicolai legit*: Naturaliter omnimodam ipsius cognitionem &c. (3) *Idem superaddit* vel rationem.

casum. Sed ego non dubito patrem Abraham totum scisse: ait enim servo suo quem mittebat: „ Pone manum sub femore meo, „ & iura mihi per Deum cæli: " Gen. xxiv. Ergo quæ fuit illa iuratio, nisi quia significabatur de genere Abrahæ venturum in carne Deum cæli? GREGORIUS (hom. xv. in Evang.) Tunc etiam diem Domini Abraham vidit, cum in figura (1) summæ Trinitatis tres Angelos hospitio suscepit. CHRYSOSTOMUS (homil. liv.) Vel diem suum dicit diem crucis, quem Abraham in oblatione arietis, & Isaac præfiguravit; per hoc ostendens quod non invitus ad passionem venit, & ostendens eos esse alienos ab Abraham, si in quibus ille exultavit, hi dolent. AUGUSTINUS (tract. xliii.) Quale autem gaudium fuit cordis videntis Verbum manens, splendorem piis mentibus refulgentem, apud Patrem manentem Deum, & aliquando in carne venturum non de Patris gremio recessurum!

(o) GREGORIUS (homil. xviii. in Evang.) Carnales mentes Iudæorum audientium verba Christi, oculos a carne non sublevant, dum in eo solam carnis ætatem pensant: unde dicitur: *Dixerunt ergo Iudai ad eum: Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti?* quasi dicerent: Multa sunt annorum curricula, ex quo Abraham mortuus est, & quomodo vidit diem tuum? Carnaliter enim hoc intellexerunt. THEOPHYLACTUS. Tunc autem triginta trium annorum Christus erat: quare ergo non dixerunt, Quadraginta annos nondum habes, sed *quinquaginta*? Supervacua est huiusmodi quæstio: simpliciter enim prout eis occurrit dixerunt. Respondent tamen quidam quod per quinquagesimum annum ex reverentia iubilæum nominant, in quo & captivos manumittebant, & emptitiis possessionibus cedebant. GREGORIUS (hom. eadem.) Quos benigne Redemptor noster a carnis suæ intuitu submovet, & ad divinitatis contemplationem trahit: unde sequitur: *Dixit ergo eis Iesus: Amen amen dico vobis: antequam Abraham fieret, ego sum. Ante* enim præteriti temporis est, *sum* vero præsentis; & quia præteritum, & futurum tempus divinitas non habet, sed semper esse habet, non ait, Ante Abraham ego fui, sed *ante Abraham ego sum*: secundum illud Exod. iii. „ Ego sum qui „ sum. " Ante ergo, vel post Abraham habuit esse, qui & accedere potuit per exhibitionem præsentiæ, & recedere per cursum vitæ. AUGUSTINUS (tract. xliii.) Quia vero creatura est Abraham, non dixit, Antequam Abraham esset, sed *antequam fieret*; neque dixit, Ego factus sum: nam *in principio erat Verbum*. GREGORIUS (hom. eadem.) Sed sustinere ista æternitatis verba mentes infidelium non valentes, quem intelligere non poterant, obruere quærebant: unde sequitur: *Tulerunt ergo lapides Iudai, ut iacerent in eum*. AUGUSTINUS (tract. xliii.) Tanta duritia quo curreret, nisi ad similes, scilicet lapides? *a* Quia vero postquam cuncta quæ ad eum spectabant, docendo perfecerat, hi lapides iniiciunt, deferit eos quasi correctionem non suscipientes: unde subditur: *Iesus autem abscondit se, & exivit de templo*. Non autem abscondit se in angulo templi, quasi timens, aut in domumculam fugiens, vel post murum, aut columnam divertens; sed cælica potestate invisibilem insidiantibus se constituens, per medium illorum exivit. *Iesus autem abscondit se, & exivit de templo*. GREGORIUS (hom. xviii. ut supra.) Qui si divinitatis suæ potentiam exercere voluisset, tacito nutu mentis in suis eos (2) actibus ligaret, aut in pœnas subitæ mortis obrueret. Sed qui pati venerat, exercere iudicium nolebat. AUGUSTINUS (ut supra.) Magis enim erat commendanda (3) sapientia, quam exercenda potentia. ALCUINUS. Ideo etiam fugit, quia nondum venerat hora passionis, & quia ipse non elegerat hoc genus mortis. AUGUSTINUS (tract. xliii.) Ergo (4) tamquam homo a lapidibus fugit; sed væ illis a quorum lapideis cordibus fugit Deus. BEDA *b*. Mystice autem quot malas cogitationes quis assumit, quasi tot lapides in Iesum mittit; ac deinde quantum ad se pertinet, si ad deliberationem transit, Iesum extinguit. GREGORIUS (hom. eadem.) Quid

(1) *Al. omittitur* summæ. (2) *Nicolai ex Gregorio reponit* ictibus. (3) *Idem ex Augustino corrigit legendo* patientia. (4) *Al.* tamquam homo lapidibus fuit.

Ex EDITIONE P. NICOLAI.

a THEOPHYLACTUS. Eius nomine prætermisso, editiones præcedentes ex Augustino hæc notabant uno tenore cum prædictis. *b* Quod ex Beda subiungitur, nec apud illum, nec alibi occurrit; sed aliquid analogice huc pertinens ex Origene super Librum Iudicum hom. 2. peti potest.

Quid autem abscondendo se Dominus significat, nisi quod eis ipsa veritas absconditur qui eius verba sequi contemnunt? Eam quippe quam non invenit humilem, veritas fugit mentem. Quid autem nobis hoc exemplo loquitur, nisi ut etiam cum resistere possumus, iram superbientium humiliter declinemus?

CAPUT IX.

(a) ET præteriens Iesus, vidit hominem cæcum a nativitate: & interrogaverunt eum discipuli eius: Rabbi, quis peccavit, hic, aut parentes eius, ut cæcus nasceretur? Respondit Iesus: Neque hic peccavit, neque parentes eius; sed ut manifestentur opera Dei in illo. Me oportet operari opera eius qui misit me, donec dies est. Venit nox, quando nemo potest operari. Quamdiu sum in mundo, lux sum mundi. Hæc cum dixisset, expuit in terram, & fecit lutum ex sputo, & linivit lutum super oculos eius, & dixit ei: Vade, lava in natatoria Siloe, quod interpretatur missus. Abiit ergo, & lavit, & venit videns.

(b) Itaque vicini, & qui viderant eum prius, quia mendicus erat, dicebant: Nonne hic est qui sedebat, & mendicabat? Alii dicebant, Quia hic est; alii autem, Nequaquam, sed similis est eius. Ille vero dicebat, Quia ego sum. Dicebant ergo ei: Quomodo aperti sunt tibi oculi? Respondit: Ille homo qui dicitur Iesus, lutum fecit, & unxit oculos meos, & dixit mihi: Vade ad natatoria Siloe, & lava. Et abii, & lavi, & video. Et dixerunt ei, Ubi est ille? Ait, Nescio. Adducunt eum ad pharisæos qui cæcus fuerat. Erat autem sabbatum quando lutum fecit Iesus, & aperuit oculos eius. Iterum ergo interrogabant eum pharisæi quomodo vidisset. Ille autem dixit eis: Lutum mihi posuit super oculos, & lavi, & video. Dicebant ergo ex pharisæis quidam: Non est hic homo a Deo, qui sabbatum non custodit. Alii autem dicebant: Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? Et schisma erat inter eos. Dicunt ergo cæco iterum: Tu quid dicis de illo qui aperuit oculos tuos? Ille autem dixit, quia Propheta est.

(c) Non crediderunt ergo Iudæi de illo quia cæcus fuisset, & vidisset, donec vocaverunt parentes eius qui viderat, & interrogaverunt eos, dicentes: Hic est filius vester, quem vos dicitis quia cæcus natus est? Quomodo ergo nunc videt? Responderunt eis parentes eius, & dixerunt: Scimus quia hic est filius noster, & quia cæcus natus est. Quomodo autem nunc videat, nescimus; aut quis eius aperuit oculos, nos nescimus: ipsum interrogate: ætatem habet, ipse de se loquatur. Hæc dixerunt parentes eius, quoniam timebant Iudæos. Iam enim conspiraverant Iudæi, ut si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret. Propterea parentes eius dixerunt: Quia ætatem habet, ipsum interrogate.

(d) Vocaverunt ergo rursum hominem qui fuerat cæcus, & dixerunt ei: Da gloriam Deo. Nos scimus quia hic homo peccator est. Dixit ergo eis ille: Si peccator est, nescio: unum scio, quia cæcus cum essem, modo video. Dixerunt ergo illi: Quid fecit tibi? Quomodo aperuit tibi oculos? Respondit eis: Dixi vobis iam, & audistis. Quid iterum vultis audire? Numquid & vos vultis discipuli eius fieri? Maledixerunt ergo ei, & dixerunt: Tu discipulus illius sis; nos autem Moysi discipuli sumus. Nos scimus quia Moysi locutus est Deus; hunc autem nescimus unde sit. Respondit ille homo, & dixit eis: In hoc enim mirabile est quia vos nescitis unde sit, & aperuit meos oculos. Scimus autem quia peccatores Deus non audit; sed si quis Dei cultor est, & voluntatem eius facit, hunc exaudit. A sæculo non est auditum quia quis aperuit oculos cæci nati. Nisi esset hic a Deo, non posset facere quidquam. Responderunt, & dixerunt ei: In peccatis natus es totus, & tu doces nos? Et eiecerunt eum foras.

(c) Audivit Iesus quia eiecerunt eum foras, & cum invenisset eum, dixit ei: Tu credis in Filium Dei? Respondit ille, & dixit: Quis est, Domine, ut credam in eum? Et dixit ei Iesus: Et vidisti eum, & qui loquitur tecum, ipse est. At ille ait, Credo, Domine; & procidens adoravit eum. Et dixit eis Iesus: In iudicium ego in hunc mundum veni, ut qui non vident videant, & qui vident cæci fiant. Et audierunt quidam ex pharisæis qui cum ipso erant, & dixerunt ei: Numquid & nos cæci sumus? Dixit eis Iesus: Si cæci essetis, non haberetis peccatum. Nunc vero dicitis, Quia videmus. Peccatum vestrum manet.

(a) CHRYSOSTOMUS (hom. lv.) Quia Iudæi sermonum Christi altitudinem non susceperant, exiens de templo curavit cæcum, sui absentia eorum furorem mitigans, & per operationem signi, eorum duritiam molliens, & de his quæ dicta sunt a se, faciens fidem: unde dicitur: *Et præteriens Iesus, vidit hominem cæcum a nativitate.* Ubi considerandum, quod egrediens de templo, studiose venit ad opus sui manifestativum: ipse enim vidit cæcum, non cæcus ad eum accessit; & ita studiose respexit ut discipuli eius videntes eum studiose aspicientem interrogarent: sequitur enim: *Et interrogaverunt eum discipuli eius: Rabbi, quis peccavit, hic, an parentes eius, ut cæcus nasceretur?* AUGUSTINUS (tract. xliv.) Rabbi magister est. Magistrum appellant, quia discere cupiebant: quæstionem quippe proposuerant Domino tamquam magistro. THEOPHYLACTUS. Videtur tamen hæc quæstio peccare: neque enim susceperant Apostoli nugas Gentilium, quoniam anima in alio sæculo vivens peccavit: sed diligenter intuenti non apparet simplex hæc quæstio. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Venerunt enim ad hanc interrogationem, quia prius supra v. paralyticum curans dixit: *Ecce sanus factus es: non ultra pecces.* Illi igitur cogitantes, quia propter peccata fuerat ille paralysi resolutus, quærunt de isto, *Si hic peccavit*; quod non est dicere, a nativitate enim cæcus est: *aut parentes eius*; sed neque hoc, filius enim pro patre non sustinet pœnam.

Sequitur: *Respondit Iesus: Neque hic peccavit, neque parentes eius.* AUGUSTINUS (tract. eodem.) Numquid vel ipse sine originali peccato natus erat, vel vivendo nihil addiderat? Habebant ergo peccatum & ipse, & parentes eius, sed non ipso peccato factum est ut cæcus nasceretur. Ipse autem causam dicit quare cæcus sit natus, cum subdit: *Sed ut manifestentur opera Dei in illo.* CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Non autem ex hoc ostendit quod alii cæci facti sunt propter peccata parentum: neque enim contingit uno peccante alium puniri. Quod autem dicit, *Ut manifestetur gloria Dei*, de seipso dicit, non de Patre: illius enim gloria iam manifesta erat. Sed numquid iste iniuste passus est? Sed ego eum beneficium accepisse dico per cæcitatem: per hanc enim interioribus respexit oculis. Qui vero ex non ente ad esse eum deduxit, potestatem habebat absque iniuria & ita eum dimittere. Dicunt autem quidam, quoniam *ut* hic non est causativum, sed significat eventum, sicut & illud Rom. v. „ Lex subintravit, ut abundaret delictum: “ sic & hoc consecutum est, ut Dominus oculos clausos aperiens, & alia naturalis infirmitatis nocumenta corrigens, suam demonstrarit virtutem. GREGORIUS in Præf. Moral. (cap. v.) Alia itaque est percussio qua peccator percutitur, ut sine retractatione puniatur; alia qua peccator percutitur, ut corrigatur; alia qua quisque percutitur, non ut præterita corrigat, sed ne ventura committat; alia per quam nec præterita culpa corrigitur, nec futura prohibetur. Sed dum inopinata salus percussionem sequitur, salvantis virtus cognita ardentius amatur. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Et quia de seipso dixit, *Ut manifestetur gloria Dei*, subiungit: *Me oportet operari opera eius qui misit me*; idest, me oportet manifestare meipsum, & facere ea quæ manifestent me Patri eadem facientem. BEDA. Cum enim Filius se operari opera Patris asseruit, sua, & Patris opera eadem esse monstravit; quæ sunt infirma salvare, debilia roborare, homines illuminare. AUGUSTINUS (tract. eodem.) Per hoc autem quod dicit, *Qui misit me*, universam gloriam dat illi de quo est, quia ille habet Filium qui de illo sit; ipse non habet de quo sit. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Addidit autem, *Donec dies est*; idest, donec licet credere hominibus in me, donec vita hæc consistit, oportet me operari: & hoc ostendit subdens: *Venit nox, quando nemo potest operari.* Nox dicta est, secundum illud Matth. xxii. „ Proiicite eum in tenebras „ exteriores: “ Ibi ergo erit nox, ubi nemo potest operari, sed recipere quod operatus

ratus

ratus est. Cum vivis, fac si quid facturus es: ultra enim neque fides est, neque labores, neque pœnitentia. AUGUSTINUS (tract. eodem.) Si autem modo operamur, hic est dies, hic est Christus: unde subdit: *Quamdiu sum in mundo, lux sum mundi*. Ecce ipse est dies. Dies iste qui circuitu solis impletur, paucas horas habet; dies præsentiæ Christi usque in consummationem sæculi extendetur: ipse enim dixit Matth. XXVIII. „ Ecce ego vobiscum sum „ usque in consummationem sæculi. " CHRYSOSTOMUS (hom. lv. & lvi.) Quia vero sermonem quem dixerat, per opera credi fecit, subiungit Evangelista: *Hæc cum dixisset, expuit in terram, & fecit lutum ex sputo, & linivit lutum super oculos caeci*. Qui autem maiores substantias de nihilo ad esse perduxit, multo magis oculos sine materia fecisset; sed voluit docere, seipsum esse creatorem, qui in principio usus est luto ad hominis formationem. Ideo autem non aqua utitur ad lutum faciendum, sed sputo, ut nihil ascribatur fonti; sed discas quoniam virtus oris oculos aperuit, & plasmavit: & deinde ut non videatur eis ex virtute terræ esse curatio, iussit lavari: unde sequitur: *Et dixit ei: Vade, & lava ad natatoriam Siloe, quod interpretatur missus*: ut discas quoniam non indigeo luto ad faciendos oculos. Et quia in Siloe erat virtus Christi, quæ omnia operabatur, propter hoc & interpretationem nobis Evangelista adiecit, dicens: *Quod interpretatur missus*: ut discas quoniam & illic Christus eum curavit. Sicut enim Apostolus dicit II. Corinth. X. quod „ petra „ erat Christus, " ita & Siloe spiritualis erat, cuius repentinus aquæ defluxus occulte insinuat nobis Christi manifestationem præter omnem spem. Sed quare non statim eum fecit lavari, sed ad Siloe misit? Ut destruatur Iudæorum indevotio: conveniens enim erat omnes eum videre euntem, & lutum super oculos habentem. Et etiam volens ostendere, quoniam non alienus est a lege, & veteri testamento, mittit eum ad Siloe. Non autem erat timendum ne Siloe sumeret hanc gloriam: multi enim lavantes ibi oculos, nullo tali beneficio sunt potiti. Et iterum ut discas cæci fidem, qui non contradixit, neque cogitavit apud seipsum: Lutum solet magis excæcare: multoties lavi in Siloe; & in nullo sum adiutus: siquam virtutem haberet, præsens utique curasset. Sed simpliciter obedivit: unde sequitur: *Abiit ergo, & lavit, & venit videns*. Sic igitur manifestavit suam gloriam: non enim parva gloria est ut æstimetur auctor creationis: ea enim quæ de maiori est fides, quod minus est certificat. In universa autem creatione honorabilior est homo; eorum autem quæ in nobis sunt membrorum honorabilior est oculus: hic enim corpus gubernat, hic ornat visum; & quod sol est in orbe terrarum, hoc est oculus in corpore: unde superiorem locum sortitur, sicut in quodam regali loco collocatus. THEOPHYLACTUS. Quidam tamen dicunt, quod lutum non fuit depositum, sed in oculos est conversum. BEDA. Mystice autem postquam expulsus est de cordibus Iudæorum, mox transivit ad Gentilium populum. Præterire autem eius, vel iter facere, est de cælis in terram descendere. Itaque videt cæcum, cum misericorditer respexit genus humanum. AUGUSTINUS (ut supra.) Genus enim humanum est iste cæcus: hæc enim cæcitas contigit in primo homine per peccatum, de quo omnes originem duximus: cæcus est ergo a nativitate. Spuit Dominus in terram, de saliva sua lutum fecit, quia Verbum caro factum est, & inunxit oculos cæci. Inunctus erat, & nondum videbat: quando enim inunxit, forte eum catechumenum fecit. Mittit illum ad piscinam, quæ vocatur Siloe, quia baptizatus est in Christo, & tunc eum illuminavit. Pertinuit autem ad Evangelistam ut commendaret nobis nomen huius piscinæ; & ait: *Quod interpretatur missus*: nisi enim ille fuisset missus, nemo nostrum esset ab iniquitate dimissus. GREGORIUS VIII. Mor. (cap. XXI. in nov. codd. XII.) Vel aliter. Per salivam sapor intimæ contemplationis accipitur, quæ ad os a capite defluit, quia de claritate conditoris adhuc in hac vita nos positos gustu revelationis tangit: unde Dominus salivam luto miscuit, & cæci nati oculos reparavit, quia superna gratia carnalem cognitionem nostram per admixtionem suæ contemplationis irradiat, & ab origi nali cæcitate hominem ad intellectum reformat.

(b) CHRYSOSTOMUS (hom. lvi.) Inopinabilitas facti miraculi incredulitatem inducebat; & ideo dicitur: *Itaque vicini, & qui viderant eum prius quia mendicus erat, dicebant: Nonne hic est qui sedebat, & mendicabat?* Mirabilis Dei clementia quo descendebat? Eos qui mendicabant, cum multa devotione curabat, & hinc Iudæorum os obstruens, quoniam non præclaros, non insignes, neque principes, sed ignobiles sua dignos ducebat providentia: etenim in salutem omnium venerat. Sequitur: *Alii di-*

cebant, quia hic est. Cæco enim per longam viam eunte diligentes inspectores facti ex inopinabilitate eius quod viderant, non ultra poterant dicere, Non est hic.

Sequitur: *Alii autem, Nequaquam, sed similis eius est*. AUGUSTINUS (tract. xliv.) Aperti enim oculi vultum mutaverunt. Sequitur: *Ille autem dicebat, Quia ego sum*. Vox grata, ne damnetur ingrata. CHRYSOSTOMUS (hom. lvi.) Non enim verecundatus est de priori cæcitate, neque formidavit furorem plebis, neque renuit ostendere seipsum, ut prædicet benefactorem. Sequitur: *Dicebant ergo ei: Quomodo aperti sunt oculi tui?* Hunc modum neque nos scimus, neque ipse qui curatus est novit; sed quod quidem factum est, noverat, modum autem comprehendere non poterat: unde sequitur: *Respondit: Ille homo qui dicitur Iesus, lutum fecit, & linivit oculos meos*. Vide quomodo verax est. Non dixit unde fecit: quod enim non noverat, non dicit: neque enim scivit quoniam in terra expuit. Quoniam autem superunxit, per sensum tactus didicit. Sequitur *Et dixit: Vade ad natatoria Siloe, & lava*. Et hoc etiam ex auditu testatus est: recognovit enim eius vocem ex disputatione cum discipulis. Et quia ad unum se præparaverat, scilicet omnia sibi suaderi a iubente, subiungit: *Et abii, & lavi, & vidi*. AUGUSTINUS (tract. xliv.) Ecce annuntiator factus est gratiæ, ecce evangelizat, & confitetur Iudæis. Cæcus ille confitebatur, & cor impiorum stringebatur, quia non habebant in corde quod iam ille habebat in facie: unde sequitur: *Et dixerunt, Ubi est ille?* CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Dicebant autem hoc, occisionem meditantes, iam enim adversus ipsum conspiraverant. Christus autem non aderat his qui curabantur, non enim quærebat gloriam, neque se ostentare. Recedebat etiam semper curans Iesus, ut omnis suspicio toleretur signorum. Qui enim non cognoscebant eum, qualiter ob gratiam eius se curatos confiterentur? unde sequitur: *Ait, Nescio*. AUGUSTINUS (tract. xliv.) In his verbis inuncto similis erat, nondum videnti: prædicat, & nescit quid prædicat. BEDA. Unde figuram tenet catechumenorum, qui etsi credunt in Iesum, adhuc tamen eum quasi nesciunt, quia nondum loti existunt. Pharisæorum autem erat approbare opus, vel improbare. CHRYSOSTOMUS (hom. lvi.) Iudæi igitur quærentes, *Ubi est ille?* volebant eum invenire, ut eum ducerent ad eos; quia vero non habuerunt eum, ducunt cæcum: unde sequitur: *Adducunt eum ad pharisæos qui cæcus fuerat*, ut scilicet vehementius eum interrogarent. Propterea autem & Evangelista subdit: *Erat autem sabbatum quando lutum fecit Iesus, & aperuit oculos eius*: ut scilicet eorum malam mentem demonstraret, & causam propter quam eum quærebant, ut scilicet occasionem contra eum invenirent, & ut detraherent miraculo per æstimatam legis prævaricationem: quod etiam manifestum est ex his quæ sequuntur: sequitur enim: *Iterum ergo interrogabant eum pharisæi quomodo vidisset*. Vide autem qualiter non turbatur cæcus: nam quandoquidem turbis dicebat sine periculo interrogatus, non ita magnum erat veritatem dicere; mirabile autem est nunc, quod in ampliori periculo constitutus neque negat, neque contraria dicit prioribus: sequitur enim: *Ille autem dixit eis: Lutum posuit mihi super oculos meos, & lavi, & video*. Hoc autem ad eos qui iam audierant succinctius loquitur: non (1) enim dixit nomen dicentis, neque quoniam dixit mihi, *Vade, & lava*; sed confestim: *Lutum mihi posuit super oculos, & lavi, & video*: & sic contrarium passi sunt eius quod volebant: duxerunt enim eum ut negaturum, sed ab eo certius didicerunt.

Sequitur: *Dicebant ergo ex pharisæis*. AUGUSTINUS (tract. xliv.) Non omnes, sed quidam: iam enim inungebantur quidam. Dicebant ergo nec videntes, nec inuncti: *Non est hic homo a Deo, qui sabbatum non custodit*. Ipse potius custodiebat qui sine peccato erat: sabbatum enim observare spiritualiter, est non habere peccatum; & hoc admonet Deus quando commendat sabbatum Exod. xx. „ Omne opus servile non „ facietis. " Quid sit opus servile, a Domino audite, supra VIII. *Omnis qui facit peccatum, servus est peccati*. Sed isti sabbatum carnaliter observabant, spiritualiter violabant. CHRYSOSTOMUS (hom. lvi.) Malitiose autem quod factum est silentes, æstimatam prævaricationem in medium ferebant: non enim dicebant quoniam sabbato curat, sed quoniam sabbatum non servat. Sequitur: *Alii dicebant: Quomodo potest homo peccator hæc signa facere?* A signis enim inducebantur: sed imbecilliter erant dispositi: congruum enim erat ostendere qualiter sabbatum non solvitur; sed nondum hanc habebant mentem quod Deus esset, ut possent respondere quoniam Dominus sabbati hæc

ec it.

(1) Al. deest enim.

fecit. Nullus denique eorum audebat ea quæ volebat, manifeste dicere, sed in ambiguitate: hi quidem propter improbabilitatem, alii vero propter amorem principatus. Sequitur: *Et schisma erat inter eos*. AUGUSTINUS (ut supra.) Dies enim erat Christus qui inter lucem & tenebras dividit. CHRYSOSTOMUS (homil. lvii.) Volentes autem qui dixerant, *Homo peccator non potest talia signa facere*, os aliorum obstruere, eum qui suscepit virtutis experientiam, in medium ducunt, ut non videantur ipsi (1) advocatione uti: unde sequitur: *Dicunt ergo cæco iterum: Tu quid dicis de illo qui aperuit tibi oculos?* THEOPHYLACTUS. Vide quomodo benevole quærunt: non enim dixerunt: Tu quid dicis de illo qui sabbatum non observat? sed miraculum commemorant: *Quomodo aperuit tibi oculos?* pene ipsum sanatum concitantes; quasi dicerent: Benefecit tibi, unde debes eum prædicare. AUGUSTINUS (tract. xliv.) Vel quærebant quemadmodum hominem calumniarentur, ut eum ex synagoga eiicerent. Sed ille constanter quod sentiebat expressit: unde sequitur: *Ille autem dixit, quia Propheta est*. Adhuc quidem inunctus in corde, nondum Dei Filium confitebatur; non mentitur tamen: ipse enim Dominus de seipso ait Luc. iv. „ Non est Propheta sine honore „ nisi in patria sua. "

(c) CHRYSOSTOMUS (hom. lvii.) Quia pharisæi cæcum attonitum facere non valuerunt, sed videbant eum cum omni propalatione benefactorem suum prædicantem, per parentes putabant Christi miraculum annihilare: unde dicitur: *Non crediderunt ergo Iudæi de illo quia cæcus fuisset, & vidisset, donec vocaverunt parentes eius qui viderat*. AUGUSTINUS (tract. xliv.) Idest, cæcus (2) fuerat, & viderat. CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) Sed hæc est veritatis natura: per quæ putatur insidias pati, per hæc fortior fit mendacium enim sibi ipsi quidem obviat, & per ea per quæ lædere veritatem videtur, per ea clariorem eam ostendit; quod & nunc factum est. Ne enim aliquis diceret quod vicini nihil certum dixerunt, sed per quamdam assimilationem locuti sunt, parentes in medium ducuntur, qui maxime suum filium cognoscebant. Statuentes autem eos in medium, cum multo furore interrogant: unde sequitur: *Et interrogaverunt eos, dicentes: Hic est filius vester?* & non dicunt, Qui quandoque fuit cæcus, sed *quem dicitis quia natus est cæcus*. (3) O iniqui! Quis pater eligeret talia mentiri de filio? Solum non dicunt, Quem vos fecistis cæcum. Duobus autem his ad negationem eos inducere conantur, & in hoc quod dicunt, *Quem dicitis quia natus est cæcus*, & in hoc quod subdunt, *Quomodo ergo nunc videt?* THEOPHYLACTUS. Quasi dicant: Aut hoc falsum est quod nunc videat, aut primum quod cæcus fuerit; sed constat hoc esse verum quod videt: falsum ergo fuit quod cæcum eum dicebatis. CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) Tribus ergo interrogationibus factis: si filius eorum est, si cæcus fuit, & qualiter vidit, duas confitentur: unde sequitur: *Responderunt ergo eis parentes eius, & dixerunt: Scimus quia hic est filius noster, & quia cæcus natus est*. Tertiam autem abiiciunt: unde subdunt: *Quomodo autem nunc videat nescimus, aut quis eius aperuit oculos nos nescimus*. Et hoc etiam pro veritate factum est, ut nullus alius, sed is qui curatus est, & qui dignus fide erat, hoc confiteretur: unde sequitur: *Ipsum interrogate: ætatem habet, ipse de se loquatur*. AUGUSTINUS (tract. xliv.) Quasi dicant: Iuste cogeremur loqui pro infante, quia ipse pro se loqui non posset. Cæcum a nativitate novimus, sed loquentem. CHRYSOSTOMUS (hom. lvii.) Qualiter ergo grati fuerint parentes, qui eorum quæ sciebant quædam tacuerunt propter timorem Iudæorum? Sequitur enim. *Hæc dicebant parentes eius, quia timebant Iudæos*. Rursus & hic opinionem Iudæorum, & mentem Evangelista inducit: unde sequitur: *Iam enim conspiraverant Iudæi ut si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret*. AUGUSTINUS (tract. xliv.) Iam non erat malum fieri extra synagogam: illi expellebant, Christus suscipiebat.

Sequitur: *Propterea parentes eius dixerunt: Quia ætatem habet, ipsum interrogate*. ALCUINUS. In quo ostendit Evangelista, illos non per ignorantiam, sed propter metum talia respondisse. THEOPHYLACTUS. Imbecilliores enim filio erant, qui testis aderat intrepidus veritatis, illuminatos habens oculos intellectus a Deo.

(d) CHRYSOSTOMUS (hom. lvii.) Quia parentes miserunt pharisæos ad illum qui curatus est, rursus vocaverunt eum secundo: unde dicitur: *Vocaverunt ergo rursus hominem qui cæcus fuerat*. Non autem manifeste dicunt, Nega quoniam Christus te curavit; sed sub prætextu religionis ad hoc eum

(1) *Al. Legit Nicolai* adulatione. (2) *Al.* erat. (3) *Al.* O inquinati.

eum inducere volunt: unde sequitur: *Da gloriam Deo*; quasi dicant: Confitere quia hic nihil est operatus. AUGUSTINUS (tract. xliv.) Nega quod accepisti. Hoc plane non est Deo gloriam dare, sed Deum potius blasphemare. ALCUINUS. Sic autem volebant illum dare gloriam Deo, ut, sicut & ipsi, Christum diceret peccatorem: unde sequitur: *Nos scimus quia hic homo peccator est*. CHRYSOSTOMUS (hom. lviii.) Qualiter ergo non arguistis eum dicentem supra viii. *Quis ex vobis arguet me de peccato*? ALCUINUS. Sed ille ut neque pateret calumniæ, neque veritatem celaret, non dixit, Scio eum iustum: nam sequitur: *Dicit ergo ille: Si peccator est, nescio*. CHRYSOSTOMUS (homil. lvii.) Qualiter qui dixit, *Quoniam Propheta est*, nunc dicit: *Si peccator est nescio*? Numquid modo timuit cæcus? Absit; sed voluit Christum a rei testimonio, & non a sua voce ab incusatione eripere, & suam responsionem facere fide dignam ab accepto beneficio: unde subdit: *Unum scio, quia cæcus cum essem, modo video*; quasi dicat: Nihil modo de hoc dico, utrum sit peccator, sed iterum dico quod manifeste novi. Quia igitur nequiverunt evertere quod factum est, ad priores redeunt sermones, rursus modum curationis inquirentes; sicut canes quidem venationem nunc huc, nunc illuc investigantes: unde sequitur: *Dixerunt ergo illi: Quid fecit tibi? Quomodo aperuit tibi oculos*? hoc est, numquid præstigio aliquo? Non enim dixerunt, Qualiter vidisti? sed Qualiter aperuit oculos tibi? dantes occasionem detrahendi contra eius operationem. Donec igitur res inquisitione indigebat, cæcus remisse loquebatur; quia vero iam vicerat, audacter de reliquo eis loquitur: unde sequitur: *Respondit eis: Dixi vobis iam, & audistis; quid iterum vultis audire*? quasi dicat: Non attenditis ad ea quæ dicuntur: unde ultra non respondebo vobis inaniter interrogantibus, & non volentibus addiscere, sed cavillari quæ dicuntur: unde sequitur: *Numquid & vos vultis discipuli eius fieri*? AUGUSTINUS (tract. xliv.) Quid est, *Numquid & vos*, nisi quia iam ego sum, numquid & vos vultis? Iam video, sed non invideo. Hæc loquebatur iam stomachans adversus duritiam Iudæorum, & ex cæco videns, non ferens cæcos. CHRYSOSTOMUS (hom. lvii.) Itaque (1) forte quid est veritas, ita imbecille mendacium: nam veritas quidem & si despectos assumpserit, claros eos facit, vel ostendit; mendacium autem & si cum fortibus fuerit, imbecilles eos monstrat.

Sequitur: *Maledixerunt ergo ei, & dixerunt: Tu discipulus eius sis*. AUGUSTINUS (tract. xliv.) Maledictum est, si cor discutias, non si verba perpendas. Tale maledictum super nos, & super filios nostros.

Sequitur: *Nos autem Moysi discipuli sumus; nos scimus quia Moysi locutus est Deus*. (2) Sed tunc sciretis, quia per Moysen prædictus est Deus: habetis enim Dominum dicentem supra v. *Si crederetis Moysi, crederetis & mihi: de me enim ille scripsit*, (3) Itane sequimini servum, & dorsum ponitis contra Dominum? nam subditis: *Hunc autem nescimus unde sit*. CHRYSOSTOMUS (hom. lvii.) Ea quæ per visum cognoscitis, auditu minora æstimatis: illa enim quæ nosse vos dicitis, a progenitoribus audistis. Sed nonne fide dignior est qui certificavit quod a Deo venit per miracula, quæ non solum audistis, sed vidistis? Unde sequitur: *Respondit ille homo, & dixit eis: In hoc enim mirabile est, quia vos nescitis unde sit, & aperuit oculos meos*. Ubique signum inducit, quia hoc depravare non poterant, sed ab eo convincebantur: & quia dixerant, quod homo peccator non potest talia signa facere, de cetero illorum assumit iudicium, propria verba eis in memoriam reducens: unde subdit: *Scimus autem quia peccatores Deus non audit*; quasi dicat: Opinio hæc mea & vestra communis est. AUGUSTINUS (tract. xliv.) Adhuc tamen unctus loquitur: nam & peccatores exaudit Deus. Si enim non (4) exaudiret, frustra publicanus diceret Luc. xviii. „ Deus propitius esto „ mihi peccatori: " ex illa confessione meruit iustificationem, quomodo ipse cæcus illuminationem. THEOPHYLACTUS. Vel dicendum est, quoniam quod dictum est, Deum non exaudire peccatores, hoc significat quod facere miracula Deus peccatoribus non concedit. Cum vero veniam implorant de commissis, translati sunt de gradu peccantium ad statum pœnitentium. CHRYSOSTOMUS (hom. lvii.) Et vide quod cum supra dixit, *Si peccator est nescio*, non dubitans dixit: hic enim non solum a peccatis eum excusat, sed valde Deo placentem ostendit: nam subdit: *Si quis Dei cultor est, & voluntatem eius facit, hunc exaudit*. Non enim sufficit Deum cognoscere, sed voluntatem eius facere. Deinde extollit quod fa-

(1) *Nicolai dilucidius* Ita forte quid &c. (2) *P. Nicolai habet*: Utinam sciretis quia Moysi locutus est Deus! Tunc sciretis &c. (3) *Al.* Itane segnem servum &c. (4) *A. deest* exaudiret.

factum est, dicens: *A saeculo non est auditum, quia quis aperuit oculos caeci nati*; quasi dicat: Si confitemini quoniam Deus peccatores non audit, hic autem miraculum fecit, & tale quale nullus hominum fecit; manifestum est virtutem qua hoc fecit, maiorem esse quam quae est secundum hominem virtus: unde subdit: *Nisi esset hic a Deo, non posset facere quidquam*. AUGUSTINUS (tract. xliv.) Libere, constanter, veraciter. Haec enim quae facta sunt a Domino, a quo fierent nisi a Deo? Aut quando a discipulis talia fierent, nisi in eis Dominus habitaret? CHRYSOSTOMUS (hom. lvii.) Quia ergo veritatem (1) locutus, in nullo confusus est; quando maxime admirari eum oportebat, tunc eum condemnant: sequitur enim: *Responderunt, & dixerunt ei: In peccatis natus es totus; & tu doces nos?* AUGUSTINUS (tract. xliv.) Quid est *totus*? Cum oculis clausis. Sed qui aperuit oculos, salvat & totum. CHRYSOSTOMUS (hom. lvii.) Vel dicunt, *Totus*; ac si dicant: A prima aetate in peccatis es. Hic igitur eius caecitatem exprobrant, ostendentes quod propter peccata factus est caecus; quod rationem non habebat. Donec ergo expectabant eum negaturum esse, fide dignum esse putabant; sed nunc eum eiiciunt: unde sequitur: *Et eiecerunt eum foras*. AUGUSTINUS (ut supra.) Ipsi illum magistrum fecerant, ipsi ut discerent toties interrogaverunt, & ingrati docentem proiecerunt. BEDA. Solet enim maiorum consuetudo a minoribus aliquid discere dedignari.

¶(e) CHRYSOSTOMUS (hom. lviii.) Qui propter veritatem, & Christi confessionem (2) iniuria opprimuntur, hi maxime honorantur; quod in caeco factum est: eiecerunt enim eum ex templo Iudaei, & invenit eum Dominus templi, & eum suscepit sicut agonotheta athletam multum laborantem, (3) & coronavit: unde dicitur: *Audivit Iesus quia eiecerunt eum foras, & cum invenisset eum, dixit ei: Tu credis in Filium Dei?* Ostendit autem Evangelista quoniam propter hoc venit Iesus ut ei loqueretur. Interrogat autem non ignorans, sed volens seipsum notum facere, & ostendens quoniam multum appretiatur eius fidem; quasi dicat: Plebs conviciata est mihi, sed nulla mihi est cura illorum: unius cura est ut tu credas. Melior est faciens voluntatem Dei, quam decies mille iniqui. HILARIUS VI. de Trin. (circa finem.) Si autem sola Christi qualiscumque confessio fidei esset consummatio, dictum fuisset, Tu credis in Christum? Sed quia haereticis pene omnibus hoc nomen in ore esset futurum ut Christum confiterentur, & Filium tamen negarent, id quod proprium Christo est, ad fidem poscitur, id est ut credatur in Dei Filium. Credidisse autem in Dei Filium quid proficit, si credatur in creaturam, cum a nobis fides in Christo non creaturae Dei, sed Filii Dei postuletur? CHRYSOSTOMUS (homil. lviii.) Nondum autem caecus Christum noverat, caecus enim erat antequam veniret ad Christum, & post curationem a Iudaeis circum trahebatur: unde sequitur: *Respondit ille, & dixit: Quis est, Domine, ut credam in eum?* Desiderantis, & valde inquirentis animae verbum est. Pro quo tot disputavit, hunc ignorat, ut discas in eo veritatis amorem. (4) Non autem dixit ei Dominus, Ego sum qui curavi te; sed medie adhuc loquitur: unde sequitur: *Et vidisti eum*. THEOPHYLACTUS. Hoc autem dicit, ut reducat ei in memoriam sanitatem, & quia ab ipso virtutem videndi acceperat. Attende autem, (5) quoniam qui loquebatur, ex Maria natus est, & ipse idem est Dei Filius, non alius, & alius secundum errorem Nestorii: unde sequitur: *Et qui loquitur tecum, ipse est*. AUGUSTINUS (tract. xliv.) Modo lavat faciem cordis eius. Denique iam facie lota cordis, & mundata conscientia, agnoscit illum non Filium hominis tantum, quod ante crediderat, sed iam Filium Dei, qui carnem susceperat: unde sequitur. *At ille ait: Credo, Domine*. Parum est credere; vis videre qualem credat? *Et procidens adoravit eum*. BEDA a. In quo possunt sumere exemplum, ut non erecta cervice quis Dominum roget; sed supplex in terram prostratus eius misericordiam imploret. CHRYSOSTOMUS (hom. lviii.) Per (6) hoc igitur eius divinam virtutem ostendit, verbo opus adiungens. Dominus autem illum ferventiorem circa

(1) *Al.* locutus est, in nullo confessus est &c. (2) *Al.* iniuriam opprimunt. (3) *Legit Nicolai* & coronatum. (4) *Al.* nondum dixit. (5) *Al. emittitur* quoniam. (6) *Al.* Per hoc igitur eius divinam virtutem ostendens, & verbo opus adiungens.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ut in Glossa refertur, sed in Bedae Commentario non occurrit.

erca fidem fecit, & eos qui eum sequebantur, erexit: unde sequitur: *Et dixit eis Iesus: In iudicium ego in hunc mundum veni*. AUGUSTINUS (ubi supra.) Dies enim erat inter lucem & tenebras discurrens. Recte autem subditur: *Ut qui non vident, videant*: quia de tenebris liberat. Sed quid est quod sequitur, *Et qui vident, caeci fiant*? Audi quod sequitur: commoti sunt enim pharisaei quidam ex verbis istis: unde sequitur: *Et audierunt quidam ex pharisaeis qui cum ipso erant, & dixerunt ei: Numquid & nos caeci sumus*? Hoc enim eos movebat, *Et qui vident, caeci fiant*. Sequitur: *Dixit ergo eis Iesus: Si caeci essetis, non haberetis peccatum*; id est, si vos caecos diceretis, & ad medicum recurreretis. *Nunc vero quia dicitis, Videmus, peccatum vestrum manet*: quia enim dicendo, *Videmus*, medicum non quaeritis, in caecitate vestra manebitis. Hoc ergo quod paulo ante dixit: *Ego veni, ut qui non vident videant*; id est, qui se non videre confitentur, & medicum quaerunt, ut videant: *& qui vident caeci fiant*; id est, qui se putant videre, & medicum non quaerunt, in sua caecitate permaneant. Ergo istam discretionem vocavit iudicium, cum ait: *In iudicium veni in hunc mundum*. Non illud iudicium iam intulit mundo quo de vivis, & mortuis in fine saeculi iudicabit. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Vel aliter. *In iudicium* dixit, id est in maius supplicium, ostendens quoniam qui condemnaverunt eum, ipsi sunt qui condemnati sunt. Quod autem dicit, *Ut qui non vident videant, & qui vident caeci fiant*, idem est quod Paulus dicit Rom. IX. quod „ Gentes quae non quaerebant iustitiam, invenerunt iustitiam, quae „ est ex fide Christi; Israel autem persequens legem iustitiae, in legem iustitiae „ non pervenit. " THEOPHYLACTUS. Quasi dicat: Ecce qui a nativitate non viderat, iam videt (1) anima, & corpore; qui vero videre videntur, excaecati sunt intellectu. CHRYSOSTOMUS (hom. LVIII.) Sunt enim duae visiones, & duae caecitates, scilicet sensibilis, & intellectualis. Illi autem ad sensibilia (2) inhiabant solum, & de sensibili solum verecundabantur caecitate: unde ostendit eis quod melius esset eos esse caecos quam sic videntes; propter quod dicit: *Si caeci essetis, non haberetis peccatum*, quia tolerabilius fieret vobis supplicium. *Sed nunc dicitis, quia videtis*. THEOPHYLACTUS. Non considerantes factum in caeco miraculum, non estis digni venia, quasi ex visis miraculis ad fidem non attracti. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Hoc igitur quod aestimabant esse magnam laudem, ostendit quod eis fert supplicium; & simul consolatus est eum qui a nativitate fuerat caecus de corporali caecitate. Non autem sine causa Evangelista dicit, quod *audierunt hoc quidam ex pharisaeis qui cum ipso erant*; sed ut rememoretur quoniam isti illi erant qui prius restiterant Christo, deinde eum lapidare voluerunt. Erant enim quidam superficie tenus sequentes, & facile in contrarium transmutabantur. THEOPHYLACTUS. Vel aliter. *Si caeci essetis*, id est inscii Scripturarum, nequaquam tam grande vobis peccatum incumberet, tamquam ignorantia peccantibus: nunc vero quia prudentes vos, atque legisperitos asseritis, per vos ipsos condemnabiles estis.

CAPUT X.

(a) AMen amen dico vobis: qui non intrat per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde, ille fur est, & latro; qui autem intrat per ostium, pastor est ovium. Huic ostiarius aperit, & oves vocem eius audiunt. Et proprias oves vocat nominatim, & educit eas. Et cum proprias oves emiserit, ante eas vadit; & oves illum sequuntur, quia sciunt vocem eius. Alienum autem non sequuntur, sed effugiunt ab eo, quia non noverunt vocem alienorum. Hoc proverbium dixit eis Iesus; illi autem non cognoverunt quid loqueretur eis.

(b) Dixit ergo eis iterum Iesus: Amen amen dico vobis, quia ego sum ostium ovium. Omnes autem quotquot venerunt, fures sunt, & latrones; sed non audierunt eos oves. Ego sum ostium. Per me si quis introierit, salvabitur, & ingredie-

(1) *Al.* anima in corpore. *Nicolai* in anima, & in corpore. (2) *Al.* inhiant.

dietur, & egredietur, & pascua inveniet. Fur non venit, nisi ut furetur, & mactet, & perdat. Ego veni ut vitam habeant, & abundantius habeant.

(c) Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis. Mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius non sunt oves propriæ, videt lupum venientem, & dimittit oves, & fugit: & lupus rapit, & dispergit oves. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non pertinet ad eum de ovibus.

(d) Ego sum pastor bonus, & cognosco oves meas, & cognoscunt me meæ. Sicut novit me Pater, & ego agnosco Patrem, & animam meam pono pro ovibus meis. Et alias oves habeo quæ non sunt ex hoc ovili, & illas oportet me adducere; & vocem meam audient, & fiet unum ovile, & unus pastor. Propterea me Pater diligit, quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam. Nemo tollit eam a me; sed ego pono eam a meipso. Potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam. Hoc mandatum accepi a Patre meo. Dissensio iterum facta est inter Iudæos propter sermones hos. Dicebant autem multi ex ipsis: Dæmonium habet, & insanit. Quid eum auditis? Alii dicebant: Hæc verba non sunt dæmonium habentis. Numquid dæmonium potest cæcorum oculos aperire?

(e) Facta sunt autem encænia in Hierosolymis, & hiems erat; & ambulabat Iesus in templo in porticu Salomonis. Circumdederunt ergo eum Iudæi, & dicebant ei: Quousque animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palam. Respondit eis Iesus: Loquor vobis, & non creditis. Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testimonium perhibent de me. Sed vos non creditis, quia non estis ex ovibus meis. Oves meæ vocem meam audiunt, & ego cognosco eas, & sequuntur me: & ego vitam æternam do eis, & non peribunt in æternum, & non rapiet eas quisquam de manu mea. Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus est; & nemo potest rapere de manu Patris mei. Ego, & Pater unum sumus.

(f) Sustulerunt ergo lapides Iudæi, ut lapidarent eum. Respondit eis Iesus: Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo. Propter quod eorum opus me lapidatis? Responderunt ergo Iudæi: De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, & quia tu, homo cum sis, facis teipsum Deum. Respondit eis Iesus: Nonne scriptum est in lege vestra: Quia ego dixi, Dii estis? Si illos dixit Deos ad quos sermo Dei factus est, & non potest solvi Scriptura; quem Pater sanctificavit, & misit in mundum, vos dicitis, Quia blasphemas, quia dixi, Filius Dei sum? Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi; si autem facio, etsi mihi non vultis credere, operibus credite; ut cognoscatis, & credatis, quia Pater in me est, & ego in Patre.

(g) Quærebant ergo eum apprehendere, & exivit de manibus eorum. Et abiit iterum trans Iordanem in eum locum ubi erat Ioannes baptizans primum, & mansit illic. Et multi venerunt ad eum, & dicebant, quia Ioannes quidem signum fecit nullum. Omnia autem quæcumque dixit Ioannes de hoc, vera erant; & multi crediderunt in eum.

(a) CHRYSOSTOMUS (homil. lviii.) Quia Dominus de cæcitate Iudæorum disputaverat, ne dicant: Non est ex nostra cæcitate quod ad te non accedimus, sed a te avertimur, ut erroneum fugientes: vult ostendere quod non est erroneus, sed pastor, ponens signa latronis, & pastoris. Et primo ostendit quis est erroneus, & fur, dicens: *Amen amen dico vobis; qui non intrat per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde, ille fur est, & latro*. Hic autem & eos qui ante eum fuerunt, occulte insinuat, & eos qui post eum futuri sunt, Antichristum, & pseudochristos. Ostium autem Scripturas vocavit: hæ enim Dei cognitionem aperiunt, hæ oves custodiunt, & lupos supervenire non permittunt, hæreticis introitum præcludentes. Qui ergo non Scri-

ptoris utitur, sed aliunde ascendit, hoc est, aliam sibi, & non legitimam viam facit, hic fur est. Dicit autem, *Ascendit*, & non intrat, ad similitudinem furis macceriam transcendere volentis, & periculose omnia agentis. Dicens autem, *Aliunde*, etiam scribas occulte insinuavit, qui docebant mandata, & doctrinas hominum, & legem prævaricabantur. Si autem infra seipsum ostium dicit, non oportet turbari: etenim pastorem seipsum, & ovem differenter prædicat: quia enim adducit nos Patri, ostium se dicit; quia vero procurat, pastorem. AUGUSTINUS (tract. xlv.) Vel aliter. Multi sunt, qui secundum quamdam vitæ huius consuetudinem dicuntur boni homines, qui ea quæ in lege mandata sunt quasi observant, & Christiani non sunt, & plerumque se iactant sicut pharisæi: *Numquid & nos cæci sumus*? Quia vero omnia ista quæ faciunt, & nesciunt ad quem finem referant, inaniter faciunt, Dominus de grege suo, & ostio quo intratur ad ovile, similitudinem posuit, dicens: *Amen amen dico vobis: qui non intrat per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde, ille fur est, & latro*. Dicant ergo Pagani, vel Iudæi, vel Hæretici, Bene vivimus: si per ostium non intrant, quid eis prodest? Ad hoc enim debet unicuique prodesse bene vivere, ut detur illi semper vivere: quia nec bene vivere dicendi sunt qui finem bene vivendi vel cæcitate nesciunt, vel inflatione contemnunt. Non est autem cuiquam spes vera semper vivendi, nisi cognoscat vitam, quod est Christus, & per hanc ianuam intret in ovile. Quicumque ergo vult intrare ad ovile, per ostium intret: non solum Christum prædicet, sed Christi gloriam quærat, non suam. Humilis autem ianua est Christus: qui intrat per hanc ianuam, oportet humilem esse, ut sano capite possit intrare. Qui autem se non humiliat, sed extollit, per maceriam vult ascendere; ideo exaltatur, ut cadat. Quærunt ergo plerumque tales homines etiam persuadere hominibus ut bene vivant, & Christiani non sint: per aliam partem volunt ascendere, & rapere, & occidere. Tales ergo fures sunt, quia quod alienum est, suum dicunt; latrones, (1) quia quod furantur occidunt. CHRYSOSTOMUS (homil. lviii.) Vidisti qualiter descripsit latronem: intuere & pastoris diffinitionem: sequitur enim: *Qui autem intrat per ostium, pastor est ovium*. AUGUSTINUS de Verb. Dom. (serm. xlix.) Intrat per ostium qui intrat per Christum, qui imitatur passionem Christi, qui cognoscit humilitatem Christi; ut cum Deus factus sit homo pro nobis, cognoscat se homo non esse Deum, sed hominem. Qui enim vult Deus videri, cum sit homo, non imitatur illum qui cum Deus esset, homo factus est. Tibi autem non dicitur, Esto aliquid minus quam es; sed, Agnosce quid es.

Sequitur: *Huic ostiarius aperit*. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Nihil prohibet ostiarium vocare Moysen: ille enim est cui eloquia Dei credita sunt. THEOPHYLACTUS. Vel Spiritus sanctus est ostiarius, per quem Scripturæ referatæ nobis indicant Christum. AUGUSTINUS (tract. xlvi.) Vel aliter. Ostiarium ipsum Dominum debemus accipere: multo sunt enim magis inter se diversa in rebus humanis pastor, & ostium, quam ostiarius, & ostium; & tamen Dominus & pastorem se dixit, & ostium. Cur ergo non intelligamus ipsum & ostiarium? Ipse enim se aperit, qui seipsum exponit. Si aliam personam quæris ostiarii, vide ostiarium forte Spiritum sanctum, de quo Dominus dicit infra xvi. *Ipse vos docebit omnem veritatem*. Ostium est Christus, qui est veritas. Quis aperit ostium nisi qui docet veritatem? Cavendum tamen est ne maior æstimetur ostiarius esse quam ostium, quia in domibus hominum ostiarius ostio, non ostium præponitur ostiario. CHRYSOSTOMUS (hom. lviii.) Quia vero dicebant eum esse deceptorem, & hoc ex infidelitate sui ipsorum (2) certificabant dicentes supra vii. *Quis principum credit in eum*? ostendit nunc quod ex hoc quod non attendunt ei, ex ordine ovium excluduntur: unde sequitur: *Oves vocem eius audiunt*. Si enim pastoris est per legitimum intrare ostium, per quod ipse intravit; ab ovium congregatione se abstrahunt qui ipsum non audiunt.

Sequitur: *Et proprias oves vocat nominatim*. AUGUSTINUS (tract. xlv.) Novit enim nomina prædestinatorum: unde discipulis ait Luc. xix. „ Gaudete quoniam nomina „ vestra scripta sunt in cælo. "

Sequitur, *Et educit eas*. CHRYSOSTOMUS (hom. lviii.) Oves educebat quando eas mittebat, non extra lupos, sed in medio luporum. Videtur autem & de cæco occulte insinuare: etenim illum eduxit vocans ex medio Iudæorum; (3) & vocem eius au-

(1) *Al.* quia non furantur. (2) *Al.* certificant. (3) *Al.* *Quod sequitur*, & vocem eius audivit, *non habetur in quatuor exemplis supra iam relatis, præter Venetum ann. 1521. in quo tamen aliter velut verba Textus leguntur parenthesi inclusa hoc modo* (Et vocem eius audiunt.)

audivit. AUGUSTINUS (ubi supra.) Sed & quis alius oves emittit, nisi qui earum peccata dimittit, ut eum sequi duris liberatæ vinculis possint? Sequitur enim: *Et cum proprias oves emiserit, ante eas vadit.* GLOSSA a. Emittit siquidem eas de tenebris ignorantiæ ad lucem, dum ante eas vadit, quasi in columna nubis, & ignis. CHRYSOSTOMUS (hom. LVIII.) Nimirum pastores contrarium faciunt oves sequentes; (1) sed ipse ostendit se contrarium facere, quoniam oves deducit ad veritatem. AUGUSTINUS (tract. xlv.) Et quis est qui oves præcessit nisi qui „surgens „ a mortuis iam non moritur, " Rom. VI. & Patri dixit infra XVII. *Quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum & ipsi sint mecum?*

Sequitur: *Et oves illum sequuntur, quia sciunt vocem eius; alienum autem non sequuntur, sed fugiunt ab eo, quia non noverunt vocem alienorum.* CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) Alienos dicit eos qui circa Theodam, & Iudam, aut eos qui post hæc alios debent decipere, pseudoapostolos: ut enim non dicatur unus illorum esse, per multa se ab eis separat. Primo quidem per doctrinam Scripturarum, per quas Christus ad se homines adducebat; illi vero ab eis homines abstrahebant. Secundo per ovium obedientiam: nam in eum quidem non solum viventem, sed etiam mortuum homines crediderunt; illos autem confestim reliquerunt. THEOPHYLACTUS. Significat etiam Antichristum, qui paululum decipiens, non obtinebit sequaces post eius mortem. AUGUSTINUS (tract. xlv.) Sed quomodo solvetur ista quæstio? Audiunt vocem Christi quandoque non oves, audivit enim Iudas, sed lupus erat; & non audiunt oves, aliqui enim eorum qui Christum crucifixerunt, non audierunt, sed oves erant. Sed dicet aliquis: Quando non audiebant, oves non erant: vox audita eos mutavit, & ex lupis oves fecit. Me autem adhuc movet quod per Ezechielem obiurgat Dominus pastores, & dicit inter cetera de ovibus cap. XXXIV. „ Errantem non „ revocastis: " & errantem dicit, & ovem appellat. Non erraret, si vocem pastoris audiret; sed ideo erravit, quia vocem alieni audivit. Dico ergo: „ Novit Dominus „ qui sunt eius:" II. Tim. II. (2) novit præscitos, novit prædestinatos. Ipsi sunt oves, aliquando se ipsi nesciunt; sed pastor novit eas: multæ enim oves foris sunt, & multi lupi intus. De prædestinatis ergo loquitur. Est autem aliqua vox pastoris in qua oves non audiunt alienos, in qua non oves non audiunt Christum. Quæ est ista vox? „ Qui perseveraverit usque in finem, „ hic salvus erit: " Matth. x. Hanc vocem non negligit proprius, non audit alienus. Sequitur: *Hoc proverbium dixit eis Iesus; illi autem non cognoverunt quid loqueretur eis.* Pascit enim Dominus manifestis, exercet obscuris. Cum autem duo audiunt verba Evangelii, unus impius, alter pius, & talia forte sunt ut ambo non intelligant: unus dicit: Verum est quod dixit, & bonum est quod dixit; sed nos non intelligimus: iste, quia credit, iam pulsat; dignus est cui aperiatur, si pulsare persistat: alius dicit, Nihil dixit; qui adhuc audiet Esai. VII. „ Nisi credideritis, non in„ telligetis. "

(b) CHRYSOSTOMUS (hom. LVIII.) Dominus attentiores volens Iudæos facere, manifestat quod supra dixerat: unde dicitur: *Dixit ergo iterum eis Iesus: Amen amen dico vobis: ego sum ostium ovium.* AUGUSTINUS (tract. xlv.) Ecce (3) quod clausum posuerat, aperuit: ipse est ostium: intremus, & nos intrasse gaudeamus.

Sequitur: *Omnes quotquot venerunt, fures sunt, & latrones.* CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Non de Prophetis hoc dicit, sicut hæretici dicunt, sed de seditiosis: unde & laudans oves subiungit: *Sed non audierunt eos oves.* Nusquam autem videtur laudare eos qui non obedierunt Prophetis; sed eis detrahit vehementer. AUGUSTINUS (tract. xlv.) Intellige ergo. Quotquot venerunt præter me; non autem præter illum Prophetæ venerunt, quia cum illo venerunt qui cum verbo Dei venerunt, qui veraces fuerunt: quia ipse Verbum, & Veritas venturus præcones mittebat; sed eorum corda quos miserat possidebat: carnem quippe ipse accepit ex tempore qui est semper: *In principio* enim *erat Verbum*: supra I. Ante adventum autem eius, quo humilis venit in carne, præcesserunt iusti, sic eum credentes venturum, quomodo nos credimus in eum qui venit: tempora varia.

Aaaa 2

(1) *Al. omittitur* sed. (2) *Al. omittitur* novit præscitos. (3) *Al.* Ecce ostium quod clausum posuerat.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Interlinealis.

riata sunt, non fides: eadem enim fides utrosque coniungit, & eos qui venturum esse, & eos qui venisse crediderunt. Quotquot ergo praeter illum venerunt, fures fuerunt, & latrones; idest, ad furandum, & occidendum venerunt. *Sed non audierunt eos oves*, illi scilicet de quibus dictum est II. Tim. II. „ Novit Dominus qui sunt eius. " Eos ergo non audierunt oves in quibus non erat vox Christi, errantes, vana fingentes, miseros seducentes. Quare autem se ostium dixerit, aperit subdens: *Ego sum ostium: per me si quis introierit salvabitur*. ALCUINUS. Quasi dicat: Illos non audiunt oves, sed me audiunt: quia ego sum ostium, & qui per me non fictus, sed verus introierit, perseverando salvabitur. THEOPHYLACTUS. Educit autem ad pascua Dominus oves per ostium: unde sequitur: *Et ingredietur, & egredietur, & pascua inveniet*. Quae sunt autem haec pascua nisi delectatio futura, & requies in quam nos Dominus introducit? AUGUSTINUS (tract. xlv.) Sed quid est quod dicit, *Ingredietur, & egredietur*? Ingredi quippe in Ecclesiam (1) per ostium Christum, valde bonum est; exire autem de Ecclesia non est bonum. Potest ergo dici ingredi nos, quando interius aliquid cogitamus; egredi autem, quando exterius aliquid operamur, secundum illud Psal. CIII. „ Exibit homo „ ad opus suum. " THEOPHYLACTUS. Vel ingredi dicitur cui est curae homo interior; egredi vero qui hominem exteriorem, id est membra quae sunt supra terram, in Christo mortificat: hic enim pascua in futuro reperiet saeculo. CHRYSOSTOMUS (homil. lviii.) Vel hoc dicitur propter Apostolos, qui (2) cum audacia introierunt, & exierunt, ut totius orbis terrarum facti domini; & nullus eos eiicere valuit: & nutrimentum habuerunt. AUGUSTINUS (ut supra.) Sed plus me delectat quod ipse quodammodo nos admonuit, cum secutus adiungit: *Fur non venit nisi ut furetur*. ALCUINUS. Quasi dicat: Merito oves non audiunt vocem furis, quia non venit fur nisi ut furetur, alienam rem sibi usurpando, non de praeceptis Christi suos sectatores instruens, sed suis exemplis eos vivere suadens: unde subditur: *Et mactet*, mala doctrina retrahendo a fide, *& perdat*, in aeterna damnatione. Illi ergo furantur, & occidunt.

Ego veni, ut vitam habeant, & abundantius habeant. AUGUSTINUS (tract. xlv.) Videtur mihi dixisse, *Ut vitam habeant* ingredientes, hoc est per fidem, quae per dilectionem operatur, per quam fidem in ovile ingrediuntur, ut vivant quia „ iustus ex „ fide vivit: " Rom. I. *Et abundantius habeant*, scilicet egredientes, scilicet quando veri fideles moriuntur, & abundantius habent vitam, ubi numquam deinde moriuntur. Quamvis ergo & hic in ipso ovili non desint pascua, invenient tamen pascua ubi saturentur, qualia invenit cui dictum est Luc. XXIII. „ Hodie mecum eris in para- „ diso. " GREGORIUS super Ezech. in hom. XIII. *Ingredietur* ergo ad fidem, *egredietur* (3) ad speciem; *pascua* vero *inveniet* in aeterna satietate. CHRYSOSTOMUS (hom. lviii.) Quod autem dicit, *Fur non venit nisi ut furetur, & mactet, & perdat*, de seditiosis dicit: quod ad litteram est factum, omnibus occisis, & perditis qui eos sequebantur; & sic etiam praesenti vita eos privaverunt. Ego autem veni pro salute ovium, *ut vitam habeant, & abundantius habeant* in regno caelorum: & haec est tertia differentia, qua se discernit a pseudoprophetis. THEOPHYLACTUS. Mystice autem fur diabolus est, qui venit tentando ut furetur per cogitationes illicitas, & mactet per consensum, & deinde per opera destruat.

(c) AUGUSTINUS (tract. xlvi.) Aperuit Dominus duas res quas quodammodo clausas proposuerat. Primo quidem scimus quia ostium ipse est; nunc autem ostendit quia pastor est, dicens: *Ego sum pastor bonus*. (Tract. xlvii.) Supra autem dixerat pastorem intrare per ostium. Si ergo ipse est ostium, quomodo per seipsum intrat? Sicut ergo ipse per seipsum novit Patrem, nos autem per illum; sic intrat in ovile per seipsum, nos autem per ipsum: nos, quia Christum praedicamus, per ostium intramus; Christus autem seipsum praedicat: lumen enim & alia demonstrat, & seipsum. (Tract. xlvi.) Si autem praepositi Ecclesiae, qui filii sunt, pastores sunt; quomodo unus pastor est, nisi quia sunt illi omnes unius membra pastoris? (Tract. xlvii.) Et quidem (4) quod pastor est, dedit & membris suis: nam & Petrus pastor, & ceteri Apostoli pastores, & omnes boni Episcopi: ostium vero nemo nostrum se dicit: hoc sibi ipse proprie tenuit. Non autem adderet, *Bonus*, nisi essent & pastores mali:

(1) *Al.* per ostium ipsum, valde &c. (2) *Al.* cum otio. (3) *Al.* ad spem. (4) *Al.* qui pastor est, dedit membris suis.

li: ipsi sunt fures, & latrones, aut certe ut multum mercenarii. GREGORIUS in homil. (XIV. in Evang.). Atque eius bonitatis formam, quam nos imitemur, adiungit dicens: *Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus suis*. Fecit quod monuit, ostendit quod iussit, pro ovibus suis animam suam posuit, ut in sacramento nostro corpus suum, & sanguinem verteret, & oves quas redemerat carnis suæ alimento satiaret. Ostensa est nobis de contemptu mortis via quam sequamur, apposita forma cui imprimamur. Primum nobis est exteriora nostra misericorditer ovibus eius impendere; postremum vero, si necesse sit, etiam in mortem animam nostram pro eisdem ovibus ministrare. Qui autem non dat pro ovibus substantiam suam, quando pro his daturus est animam suam? AUGUSTINUS (tract. XLVII.) Non autem solus Christus hoc fecit; & tamen si illi qui fecerunt, membra eius sunt, idem ipse unus hoc fecit: ipse enim potuit facere sine illis, illi sine illo non poterant. AUGUSTINUS (de Verb. Dom. serm. L.) Omnes tamen pastores boni fuerunt, non solum quia sanguinem fuderunt, sed quia pro ovibus fuderunt: non enim fuderunt elatione, sed caritate: nam & apud hæreticos, qui propter iniquitates, & errores suos aliquid molestiarum perpessi fuerunt, nomine martyrii se iactant, ut hoc pallio dealbati facilius furentur, quia lupi sunt. Non autem omnes qui corpora sua in passione etiam ignibus tradunt, æstimandi sunt sanguinem fudisse pro ovibus, sed potius contra oves: dicit enim Apostolus I. Corinth. XIV. „ Si tradidero corpus meum ita „ ut ardeam, caritatem autem non ha„ beam, nihil mihi prodest. " Quomodo autem habet vel exiguam caritatem, qui etiam (1) convictus non amat unitatem? quam Dominus commendans, noluit multos appellare pastores, sed pastorem unum, dicens: *Ego sum pastor bonus*. CHRYSOSTOMUS (hom. LIX.) Sic igitur de cetero Dominus de passione sua disputabat, ostendens quoniam pro salute fieret mundi, & non invitus in hanc venit. Deinde rursus ostendit signa pastoris, & mercenarii, cum dicit: *Mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius non sunt oves propria, videt lupum venientem, & dimittit oves, & fugit*. GREGORIUS (ut supra.) Sunt enim nonnulli qui dum plus terrenam substantiam quam oves diligunt, merito nomen pastoris perdunt: non enim pastor, sed mercenarius vocatur qui non pro amore intimo oves dominicas, sed ad temporales mercedes pascit. Mercenarius quippe est qui pastoris locum tenet, sed lucrum animarum non quærit, terrenis commodis inhiat, honore prælationis gaudet. AUGUSTINUS de Verb. Dom. (serm. XLIX.) Aliud ergo quærit in Ecclesia, non Deum quærit: si Deum quæreret, castus esset, quia legitimum maritum anima Deum habet: quisquis a Deo præter Deum aliquid quærit, non caste Deum quærit. GREGORIUS in hom. (ut supra.) Utrum vero pastor sit, vel mercenarius, cognosci veraciter non potest, si occasio necessitatis deest: tranquillitatis enim tempore plerumque ad gregis custodiam sicut verus pastor, sic etiam mercenarius stat; sed lupus veniens indicat quo quisque animo super gregis custodiam stabat. AUGUSTINUS de Verb. Dom. (serm. XLIX.) Lupus autem diabolus est, & qui illum sequuntur: nam dictum est Matth. VII. quod induti quidam pellibus ovium, intus sunt lupi rapaces. AUGUSTINUS super Ioan. (tract. XLVI.) Ecce lupus ovis guttur apprehendit, diabolus fideli adulterium persuasit, excommunicandus est; sed excommunicatus inimicus erit, insidiabitur, nocebit cum potuerit: unde taces, non increpas: lupum venientem vidisti, & fugisti, corpore stetisti, animo fugisti: affectiones enim nostræ motus animorum sunt: lætitia animi diffusio est, tristitia autem contractio, cupiditas animi progressio, timor animi fuga est. GREGORIUS in homil. (XIV. in Evang.) Lupus etiam super oves venit cum quilibet iniustus, & raptor fideles quosque, atque humiles opprimit. Sed is qui pastor esse videbatur, & non erat, reliquit oves, & fugit: quia dum sibi ab eo periculum metuit, resistere eius iniustitiæ non præsumit. Fugit autem non mutando locum, sed subtrahendo solatium. Sed contra hæc mercenarius nullo zelo accenditur: quia dum solum exteriora commoda requirit, interiora gregis damna negligenter patitur: unde subditur: *Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non pertinet ad eum de ovibus*. Sola ergo causa est ut mercenarius fugiat, *quia mercenarius est*: ac si dicat: Stare in periculo ovium non potest qui in eo quod ovibus præest, non oves diligit, sed lucrum terrenum quærit; & ideo opponere se contra periculum trepidat, ne hoc quod diligit amittat. AUGUSTINUS (tract. XLVI.) Si.

(1) *Al.* coniunctus.

Si autem Apostoli pastores fuerunt, non mercenarii, quare fugiebant quando persecutionem patiebantur? Et hoc Domino dicente Matth. x. „Si vos persecuti fuerint, „ fugite.“ Pulsemus; aderit qui aperiet. AUGUSTINUS ad Honoratum (epist. clxxx.) Fugiant ergo omnino de civitate in civitatem servi Christi, ministri verbi, & sacramenti eius, quando eorum quisquam (1) specialiter a persecutoribus quaeritur, ut ab aliis qui non ita requiruntur non deseratur Ecclesia. Cum autem omnium, idest Episcoporum, & clericorum, & laicorum est commune periculum, hi qui aliis indigent, (2) non deserantur ab his quibus indigent. Aut igitur ad loca munita omnes transeant, aut qui habent remanendi necessitatem, non relinquantur ab eis per quos eorum ecclesiastica est implenda necessitas. Tunc ergo de locis in quibus sumus, premente persecutione, fugiendum est Christi ministris, quando ibi aut plebs Christi non fuerit cui ministretur, aut potest impleri per alios necessarium ministerium, quibus eadem non est causa fugiendi. Cum autem plebs manet, & ministri fugiunt, ministeriumque subtrahitur; quid erit nisi mercenariorum illa fuga damnabilis, quibus non est cura de ovibus? AUGUSTINUS super Ioan. (tract. xlvi.) In bonis ergo nominantur ostium, ostiarius, pastor, & oves; in malis fures, & latrones, mercenarii, lupus. AUGUSTINUS de Verb. Dom. (serm. xlix.) Diligendus est pastor, cavendus latro, tolerandus mercenarius. Tamdiu enim est utilis mercenarius, quamdiu non videt lupum, furem, vel latronem; cum autem viderit, fugit. AUGUSTINUS super Ioan. (tract. xlvi.) Nec enim mercenarius diceretur, nisi acciperet a conducente mercedem. (3) Filii aeternam hereditatem patris patienter expectant, mercenarius temporalem mercedem conducentis festinanter exoptat; & tamen per linguas utrorumque divina Christi gloria diffamatur. Inde ergo laedit unde mala facit, non unde bona dicit: botrum carpe, spinam cave: quia botrus aliquando de radice vitis exortus, pendet in spinis: multi quippe in Ecclesia commoda terrena sectantes, Christum praedicant, & per eos vox Christi auditur; & sequuntur oves, non mercenarium, sed vocem pastoris per mercenarium.

(d) CHRYSOSTOMUS (homil. lix.) Duos superius malos praemisit Dominus: unum qui furatur, & mactat, & rapit; alterum qui non prohibet: per illum seditiosos insinuans, per hunc Iudaeorum magistros confundens, & non procurantes creditas oves. Sed ab utrisque seipsum Christus distinxit: ab illis quidem qui ad laedendum venerunt in hoc quod dixit, *Veni ut vitam habeant*; ab his qui contemnunt luporum rapinas, ex eo quod pro ovibus animam ponit; & ideo quasi concludens subdit: *Ego sum pastor bonus*. Sed quia superius dixerat, quod oves pastoris vocem audiunt, & sequuntur eum; ne quis dicat, Quid ergo dicis de his qui tibi non credunt? consequenter subdit: *Et cognosco oves meas, & cognoscunt me meae*: quod & Paulus ostendit dicens Rom. xi. „Non repellit Dominus ple„bem suam, quam praescivit.“ GREGORIUS in hom. (xiv. in Evang.) Ac si aperte dicat: Diligo oves meas, & ipsae me diligentes obsequuntur: qui enim veritatem non diligit, adhuc minime cognovit. THEOPHYLACTUS. Hinc autem differentiam mercenarii, & pastoris (4) elicias: nam mercenarius ignorat oves, quia raro visitat eas; pastor vero cognoscit oves proprias, tamquam erga eas solicitus. CHRYSOSTOMUS (homil. lix.) Deinde ut non aestimes parem mensuram cognitionis Christi, & ovium, consequenter subdit: *Sicut novit me Pater, & ego cognosco Patrem*; quasi dicat: Ita certissime ipsum scio, sicut ipse me. Hic ergo est par cognitio, ibi non: nam sequitur: *Et animam meam pono pro ovibus meis*. GREGORIUS in hom. (ut supra.) Ac si aperte dicat: In hoc constat quia cognosco Patrem, & cognoscor a Patre, quia *animam meam pono pro ovibus meis*; idest, ea caritate qua pro ovibus meis morior, quantum Patrem diligam ostendo. CHRYSOSTOMUS (hom. lix.) Hoc etiam dicit, ostendens quod non est erroneus: quia & Apostolus quando seipsum voluit ostendere verum esse magistrum, contra pseudoapostolos induxit rationem a periculis, & mortibus. THEOPHYLACTUS. Seductores enim non exposuerunt animam suam pro ovibus, sed sicut mercenarii deseruerunt illos qui eos sequebantur; Dominus autem ut non caperentur, dixit infra xviii. *Sinite hos abire*. GREGORIUS (hom. xiv. ut supra.) Quia vero non solum Iudaeam, sed etiam Gentilitatem redimere venerat, adiungit: *Et alias oves habeo quae non sunt ex hoc ovili*. AUGUSTINUS de Verb. Dom.

(1) *Al.* spiritualiter. (2) *Al.* non desiderantur. (3) *Al.* Filii etenim hereditatem &c. (4) *Al.* eliciens. *Nicolai* elicere, vel dignoscere possis.

Dom. (fet. l.) Loquebatur enim primo de ovili de genere carnis Israel; erant autem alii de genere fidei ipsius Israel: extra erant, adhuc in Gentibus erant, prædestinati, nondum congregati. Non ergo sunt de hoc ovili, quia non sunt de genere carnis Israel; sed erunt de hoc ovili: nam sequitur: *Et illas oportet me adducere*. CHRYSOSTOMUS (hom. lix.) Ostendit utrosque dispersos, & pastores non habentes. Sequitur: *Et vocem meam audient*; ac si dicat: Quid miramini si hi me sunt secuturi, & vocem meam audituri, quando alios videbitis me sequentes, & vocem meam audientes? Deinde & futuram eorum prænuntiat unionem: unde subdit: *Et fiet unum ovile, & unus pastor*. GREGORIUS in hom. (ubi supra.) Quasi ex duobus gregibus unum ovile (1) efficit, quia Iudaicum, & Gentilem populum in sua fide coniungit. THEOPHYLACTUS. Idem namque omnibus est baptismi signaculum, unus pastor Verbum Dei. Attendant ergo Manichæi, quoniam unum ovile, & unus pastor est novi, & veteris testamenti. AUGUSTINUS (tract. xlvii.) Quid ergo est, „ Non sum „ missus nisi ad oves quæ perierunt domus „ Israel: " Matth. xv. nisi quia præsentiam suam corporalem non exhibuit nisi populo Israel; ad Gentes autem non perrexit ipse, sed misit? CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) Hoc autem verbum *oportet*, quod hic positum est, non necessitatis est demonstrativum, sed eius quod omnino fiet. Quia autem alienum dicebant eum a Patre, subiungit: *Propterea me Pater diligit, quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam*. AUGUSTINUS (tract. xlvii.) Idest, quia morior, ut resurgam: cum magno enim pondere dictum est, *Ego pono*. Non glorientur Iudæi: (2) sævire poterunt: si ego noluero ponere animam meam, quid sæviendo facturi sunt? THEOPHYLACTUS. Dilexit autem Pater Filium, non tamquam stipendia mortis pro nobis sustinendæ, dilectionem suam ei tribuens, sed quasi suæ quidditatis proprietatem in genito intuens, dum ex eadem caritate pro nobis voluit mortem subire. CHRYSOSTOMUS (hom. lix.) Vel utitur hic condescensione; quasi dicat: Etsi nihil aliud esset, hoc suasit mihi amare vos, quod vos ita amamini a Patre ut ego etiam propter hoc diligar ab eo, quia pro vobis morior. Non autem a Patre antea non amabatur, & nos sumus facti amoris eius causa. Similiter autem & hoc ostendere vult, quoniam non invitus ad passionem venit: unde sequitur: *Nemo tollit eam a me; sed ego pono eam a meipso*. AUGUSTINUS III. de Trin. *a*. (cap. xxxviii.) In quo demonstravit quod nulla causa peccati usque ad mortem carnis accesserit; sed quia voluit, quando voluit, & quomodo voluit: unde sequitur: *Potestatem habeo ponendi animam meam*. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Quia enim multoties consiliabantur eum interficere, dicit, quoniam nolente eo inutilis erat hic labor. Ita enim habeo potestatem animam meam ponere ut nullus possit me inuito facere: quod in hominibus non est: nos enim non habemus potestatem aliter ponere, nisi interficiendo nosmetipsos; ipse autem solus Dominus est ponendi eam. Hoc autem existente vero, & illud constat, quod quandocumque voluerit, eam suscipere possit: unde sequitur: *Et potestatem habeo iterum sumendi eam*: in quo & resurrectionem demonstravit indubitabilem. Ut autem non æstiment, cum eum interfecerint, derelictum a Patre, subiungit: *Hoc mandatum accepi a Patre meo*, scilicet ponendi animam, & sumendi. Ex quo non est intelligendum, quod prius expectaverit audire, & opus ei fuerit discere: sed voluntarium monstravit processum, & contrarietatis ad Patrem suspicionem destruxit. THEOPHYLACTUS. Nihil enim aliud mandatum hic dicitur quam ea quæ ad Patrem concordia. ALCUINUS. Verbum enim non verbo accepit mandatum, sed in Verbo unigenito Patris est omne mandatum. Cum autem dicitur Filius accipere quod substantialiter habet, non potestas minuitur, sed generatio eius ostenditur: Pater enim Filio, quem perfectum genuit, omnia gignendo dedit. THEOPHYLACTUS. Postquam autem de se sublimia ostenderat, mortis, & vitæ se principem exprimens, rursum inducit humilia, sic mira dispositione utraque connectens ut nec minor, aut subditus Patri reputetur, nec Dei adversarius, (3) sed eius potestatis, & con-

(1) *Al.* effecit. (2) *Al.* sævire poterunt (*item* potuerunt) si ego voluero ponere animam meam: quid sæviendo facturi sunt? (3) *Pro* sed eiusdem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a IV. de Trinit. cap. xiii.

& consilii. AUGUSTINUS (tract. xlvii.) Per hoc autem quod dixit de anima sua, instruimur contra Apollinaristas, qui dicunt Christum non habuisse animam humanam, idest rationalem. Quæramus autem quomodo Dominus animam suam ponit. Christus enim est Verbum, & homo, idest Verbum, & anima, & caro. Christus ergo ex eo quod Verbum est, ponit animam, & iterum sumit eam; an ex eo quod anima humana est, ipsa se ponit, & iterum ipsa se sumit; an iterum ex eo quod caro est, caro animam ponit, & iterum sumit? Si autem dixerimus, quia Verbum Dei posuit animam suam, & iterum sumpsit eam: ergo aliquando anima illa separata est a Dei Verbo. Mors enim corpus ab anima separavit, a Verbo autem animam separatam non dico. Si autem dixerimus, quia ipsa se anima posuit, absurdissimus sensus est: si enim a Verbo separata non erat, a seipsa poterat separari? Caro ergo ponit animam suam, & iterum sumit eam, non tamen potestate sua, sed potestate inhabitantis carnem, scilicet Verbi. ALCUINUS. Et quia lux in tenebris lucebat, & tenebræ eam non comprehenderunt, subiungitur: *Dissensio itaque facta est inter Iudaes propter sermones hos. Dicebant autem multi ex ipsis: Dæmonium habet, & insanit*. CHRYSOSTOMUS (hom. lix.) Quia enim maiora erant quam secundum hominem ea quæ dicebantur, dæmonium eum habere dicebant. Sed quod dæmonium non habebat ostendunt alii ab his quæ fecit: unde sequitur: *Alii autem dicebant: Hæc verba non sunt dæmonium habentis. Numquid dæmonium potest cæcorum oculos aperire?* quasi dicant: Nec ipsa verba dæmonium habentis videntur. Si vero non suademini a verbis, ab operibus moveamini. Quia ergo Dominus eam quæ per res est (1) tribuerat demonstrationem, silebat de reliquo: neque enim responsione erant digni. Sed & nos erudivit mansuetudinem, & longanimitatem omnem. Ipsi etiam seipsos compescebant, quando ab invicem divisi altercabantur.

(e) ALCUINUS. Audivimus patientiam Dei, & inter opprobria prædicationem salutis; sed ipsi obdurati magis eum tentare quam ipsi obedire volebant: unde dicitur: *Facta sunt autem encænia in Hierosolymis*. AUGUSTINUS (tract. xlviii.) Encænia festivitas erat dedicationis templi: Græce enim Kenon (Καινόν) dicitur novum; quandocumque novum quid fuerit dedicatum, encænia vocantur. CHRYSOSTOMUS (hom. lx.) Dicit enim diem secundum quam templum dedicatum est, redeuntibus eis a captivitate Babylonis. THEOPHYLACTUS. Splendide ergo prosequebantur solemnitatem, veluti proprium decorem recuperante civitate post tam longam captivitatem. ALCUINUS. Vel hæc dedicatio in memoriam illius erat dedicationis quam Iudas Machabæus fecit. Prima enim dedicatio a Salomone facta est tempore autumni; secunda a Zorobabel, & Iesu sacerdote, tempore veris; hæc autem tempore hiemali: unde sequitur, *Et hiems erat*. BEDA. Sub Iuda enim Machabæo statutum legitur ut eadem dedicatio per omnes annos in memoriam solemnibus renovaretur officiis. THEOPHYLACTUS. Tempus autem hiemis Evangelista exprimit, ad ostendendum quod proximum esset tempus passionis: nam in vere sequenti passus est Dominus; & ideo Hierosolymis conversabatur. GREGORIUS I. Moral. (cap. ii.) Vel idcirco hiemis curavit tempus exprimere, ut inesse Iudæorum cordibus malitiæ frigus indicaret. CHRYSOSTOMUS (hom. lx.) In hac autem solemnitate Christus cum multo studio aderat: de reliquo enim Iudæam frequentabat, quia passio erat in ianuis: unde sequitur: *Et ambulabat Iesus in templo in porticu Salomonis*. ALCUINUS. Porticus Salomonis dicitur ubi Rex ille ad orandum stare consueverat; & ideo ex eius nomine cognominabatur. Solent autem porticus quibus templum cingebatur, ex nomine templi vocari. Si autem Filius Dei in templo in quo caro brutorum animalium offerebatur, ambulare voluit, quanto magis nostram orationis domum, in qua caro, & sanguis eius consecratur, visitare gaudebit? THEOPHYLACTUS. Satagas tu quoque, dum hiems imminet, idest vita præsens turbinibus iniquitatis concussa, spirituales encænias tui templi celebrare, semper renovando teipsum, & ascensiones in corde tuo disponens: tunc Iesus erit præsto tibi in porticu Salomonis, pacificum statum tibi tribuens sub tegmine proprio. In sæculo autem futuro nemo renovationis solemnia perficere poterit. AUGUSTINUS (tract. xlviii.) Quia ergo Iudæi frigueranta diligendi caritate, & ardebant nocendi cupiditate, non accedebant prosequendo, sed premebant persequendo: unde sequitur: *Circumdederunt ergo eum Iudæi, & dixerunt ei: Quousque animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palam*.

Non

(1) *Al.* retribuerat.

Non veritatem desiderabant, sed calumniam præparabant. CHRYSOSTOMUS (homil. lx.) Opera enim eius in nullo incusare valentes, captionem quamdam ex verbis cupiebant invenire. Et intuere perversitatem illorum: nam cum per sermonem erudit, dicunt ei, *Quod signum ostendis*? cum autem per opera demonstrat, dicunt ei: *Si tu es Christus, dic nobis palam*: quasi semper ad contrarium stantes. Sed & plenum odio erat quod dicunt, *Dic nobis palam*. Et nimirum ipse palam omnia dicebat, in festivitatibus semper assistens, & nihil occulte loquebatur. Sed & adulationis verba præmittunt, dicentes: *Quousque animam nostram tollis*? ut scilicet eum provocantes, aliquam captionem inveniant. ALCUINUS. Causantur enim quod animos eorum incertos, & suspensos dimittendo tolleret, qui venerat ut animas salvaret. AUGUSTINUS (tract. xlviii.) Quærebant autem audire a Domino, Ego sum Christus: & fortasse de Christo secundum hominem sapiebant, sed divinitatem Christi in Prophetis non intelligebant; & sic si diceret, Ego sum Christus, secundum quod illi sapiebant, de semine David, calumniarentur quod sibi arrogaret regiam potestatem. ALCUINUS. Et sic cogitabant eum tradere potestati præsidis ad puniendum, quasi contra Augustum imperium usurparet: quare Dominus ita temperavit responsionem ut etiam calumniatorum ora concluderet, & quia Christus est, fidelibus panderet: & de homine quærentibus, divinitatis mysteria narrat: unde sequitur: *Respondit eis Iesus: Loquor vobis, & non creditis. Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testimonium perhibent de me*. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Quia enim simulabant a solo verbo se suaderi, qui a tot operibus non sunt suasi, arguit malitiam eorum, quasi dicat: Si operibus non creditis, qualiter verbis credetis? Et quare non credant, ostendit subdens: *Sed vos non creditis, quia non estis ex ovibus meis*. AUGUSTINUS (tract. eod.) Hoc autem dixit, quia videbat eos ad sempiternum interitum prædestinatos, non ad vitam æternam sui sanguinis pretio comparatos: oves enim sunt credendo, pastorem sequendo. THEOPHYLACTUS. Postquam vero dixerat, *Non estis ex ovibus meis*, consequenter induxit eos ut oves eius efficiantur, dicens: *Oves meæ vocem meam audiunt*. ALCUINUS. Idest, præceptis meis ex animo obediunt. *Et ego cognosco eas*, idest eligo; *& sequuntur me*, hic mansuetudinis, & innocentiæ viam incedendo, & post ad gaudia æternæ vitæ intrando: unde sequitur: *Ego vitam æternam do eis*. AUGUSTINUS (ubi supra.) Ista sunt pascua de quibus supra dixerat, *Et pascua inveniet*. Bona pascua vita æterna dicitur, ubi nulla herba arescit, totum viret. Vos autem calumniam propterea quæritis, quia de vita præsenti cogitatis. Sequitur: *Et non peribunt in æternum*: subaudi tamquam eis dixerit: Vos peribitis in æternum, *quia non estis ex ovibus meis*. THEOPHYLACTUS. Sed quomodo videmus Iudam periisse? Quia non permansit usque ad finem.. Christus autem de perseverantibus hoc dixit: nam si quis separatur ab ovium grege, desinens sequi pastorem, confestim incurrit periculum. AUGUSTINUS (tract. xlviii.) Quare autem non pereant subdit: *Et non rapiet eas quisquam de manu mea*: de illis enim ovibus de quibus dicitur II. Tim. ii. „ Novit Dominus qui sunt eius, " nec lupus rapit, nec fur tollit, nec latro interficit. Securus est de numero illorum qui pro eis novit quid dedit. HILARIUS VII. de Trin. (circa med.) Consciæ potestatis hæc vox est; at vero ut in natura licet Dei, tamen ex Deo intelligenda sit eius nativitas, subiecit: *Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus est*. Non occultat ex Patre esse se natum: quod enim a Patre accepit, accepit nascendo, non postea; (1) tamen ex alio est dum accepit. AUGUSTINUS (tract. xlviii.) Non enim crescendo, sed nascendo æqualis est, qui semper natus est de Patre Filius, de Deo Deus. Hoc est ergo quod dedit mihi Pater, quod maius omnibus est, ut scilicet sim Verbum eius, ut sim unigenitus Filius eius, ut sim splendor lucis eius. Ideo ergo nemo rapit oves meas de manu mea, quia nec de manu Patris mei: unde sequitur: *Et nemo potest rapere de manu Patris mei*. Si manum intelligamus potestatem, una est Patris, & Filii potestas, quia una divinitas; si autem manum intelligamus Filium, manus Patris est ipse Filius: quod non ita dictum est, tamquam Deus Pater habeat corporis membra, sed quod per ipsum facta sunt omnia. Nam solent & homines dicere manus suas esse alios homines per quos faciunt quod volunt. Aliquando & ipsum opus hominis manus hominis dicitur, quod fit per manum; sicut dicitur quisque agnoscere manum suam, cum id quod scriptum sit, agnoscit. Hoc autem loco manum Patris, & Filii intelligimus

(1) *Quod sequitur usque ad indicem Augustini non reperitur in quatuor sæpe citatis exemplis.*

gimus potestatem, ne forte cum hic manum Patris ipsum Filium dictum acceperimus, incipiat carnalis cogitatio etiam Filii quærere filium. HILARIUS VII. de Trin. (ubi supra.) Ut enim per corporalem significationem, virtutem possis eiusdem nosse naturæ, commemorata est Filii manus, manus Patris, quia natura (1) & virtus Patris est etiam in Filio. CHRYSOSTOMUS (hom. lx.) Deinde ut non æstimes, quia ipse quidem imbecillis est, propter Patris autem virtutem in tuto sunt oves; subdit: *Ego, & Pater unum sumus*. AUGUSTINUS [a]. Utrumque audi, & *unum*, & *sumus*, & a Charybdi, & a Scilla liberaberis. Quod dixit *unum*, liberat te a Sabellio. Si *unum*, non ergo diversum; si *sumus*, ergo Pater, & Filius. AUGUSTINUS [b] VI. de Trinitate (cap. 11. in fin.) *Unum* enim *sumus*, dictum est: quod ille, hoc & ego secundum essentiam, non secundum relativum. HILARIUS VIII. de Trin. Hæc igitur quia hæretici negare non possunt, impietatis suæ mendacio (2) neganda corrumpunt: tentant enim id ad unanimitatis referre consensum, ut voluntatis in his unitas sit, non naturæ; idest, ut non per id quod sunt idem, sed per id quod idem volunt, unum sint. Sed per naturæ nativitatem, dum nihil Deus in eo ex se gignendo eum denegerat, unum sunt. Dumque de manu eius non rapiuntur, non rapiuntur de manu Patris: dum in operante se operatur Pater, dum ipse in Patre, & in eo Pater est. Hoc non præstat creatura, sed nativitas: non efficit voluntas, sed potestas; non loquitur unanimitas, sed natura. Non negamus igitur unanimitatem inter Patrem & Filium: nam hoc solent hæretici mentiri, ut cum solam concordiam ad unitatem non recipimus, discordes eos a nobis affirmari loquantur. Sed audiant quam a nobis unanimitas non negetur. Unum sunt Pater, & Filius natura, honore, & virtute; nec natura eadem potest velle diversa.

(f) AUGUSTINUS (tract. xlviii.) Audierunt Iudæi, *Ego, & Pater unum sumus*, & non pertulerunt, & more suo duri ad lapides cucurrerunt: unde dicitur: *Sustulerunt lapides Iudæi, ut lapidarent eum*. HILARIUS VII. de Trin. (ubi supra.) Nunc (3) hæreticorum furor iam Domino in cælis sedente pari infidelitate dictis non obedientes, odium impietatis exercent, verborum lapides iniiciunt, &, si possent, de throno eum suo (4) in crucem retraherent. THEOPHYLACTUS. Dominus autem ostendens quod nullam iustam habebant occasionem furendi adversus eum, commemorat signa quæ fecerat: nam sequitur: *Respondit eis Iesus: Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo*. ALCUINUS. Scilicet in sanitatibus infirmorum, in exhibitione doctrinæ, & miraculorum: quæ ex Patre ostendi, quia eius gloriam per omnia quæsivi. *Propter quod eorum opus me lapidatis?* Quamvis inviti confitentur multa beneficia sibi impensa a Christo; sed quod de sua, Patrisque æqualitate dixerat, pro blasphemia deputabant: unde sequitur: *Responderunt ei Iudæi: De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, & quia homo cum sis, facis teipsum Deum*. AUGUSTINUS (ut supra.) Ad hoc responderunt quod dixerat: *Ego, & Pater unum sumus*. Ecce Iudæi intellexerunt quod Arriani non intelligunt: ideo enim irati sunt, quoniam senserunt non posse dici, *Ego, & Pater unum sumus*, nisi ubi æqualitas est Patris, & Filii. HILARIUS VII. de Trin. (ubi supra.) Iudæus dicit, *Cum sis homo*; Arrianus, Cum sis creatura: utrique autem dicunt, *Facis te Deum*. Subiicit enim Arrianus substantiæ novæ, & alienæ Deum, ut aut alterius generis Deus sit, aut omnino nec Deus: dicit enim: Non est Filius ex nativitate, non est Deus ex veritate; creatura est præstantior cunctis. CHRYSOSTOMUS (hom. lx.) Dominus autem non destruxit opinionem Iudæorum æstimantium quod se Deo parem diceret, sed magis contrarium facit: nam sequitur: *Respondit eis Iesus: Nonne scriptum est in lege vestra?* AUGUSTINUS (tract. xlviii.) Idest, vobis data: *Quia ego dixi, Dii estis*. (5) Deus hoc dicit per Prophetam in Psalmo, hominibus. Et legem appellavit Dominus

(1) *Al.* & virtus Patris esset in Filio. (2) *In Parisina editione Monachorum S. Mauri* neganda legitur. *Ibidem consule notam. Nicolaius autem legit* Stultissimo tamen impietatis suæ mendacio negando corrumpunt. (3) *Pleniori sensu sic habere Hilarium notat Nicolai*. Hæreticorum furor iam Dominum in cælis sedentem, quia exemplo Iudæorum in crucem agere non possunt, pari tamen infidelitate hoc eum quod est denegant; & cum non possint negare quæ dicta sunt, tamen dictis non obedientes odium &c. (4) *Al.* in cruce detraherent. (5) *Al.* De hoc dicit.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

[a] Tract. xxxvi. in Ioannem. [b] VII. de Trinit. cap. vi.

aus generaliter omnes illas Scripturas, quamvis alicubi specialiter dicat legem, a Prophetis eam distinguens, sicuti est Matth. xxii. „ In his duobus præceptis tota lex „ pendet, & Prophetæ. " Aliquando autem in tria distribuit easdem Scripturas, ubi ait Luc. xxiv. „ Oportebat impleri o- „ mnia quæ scripta sunt in Lege, & Pro- „ phetis, & Psalmis de me. " Nunc vero etiam Psalmos legis nomine nuncupavit: ex quibus sic argumentatur. *Si illos dixit Deos ad quos sermo Dei factus est, & non potest solvi Scriptura; quem Pater sanctificavit, & misit in mundum, vos dicitis, Quia blasphemas, quia dixi, Filius Dei sum?* HILARIUS VII. de Trin. (ubi supra.) Demonstraturus (1) quidem quod ipse, & Pater unum essent, in eo primo ineptia ridiculi opprobrii consutatur, cur in reatum vocaretur, quod se, cum homo esset, Deum faceret. Cum enim lex huius nominis appellationem sanctis hominibus decerneret, & sermo Dei indissolubilis confirmaret hanc impartiti nominis professionem; iam ergo non est criminis, quod se Deum, cum homo sit, faciat, cum eos qui homines sunt, Deos lex dixerit. Et si a ceteris hominibus non irreligiosa huius nominis usurpatio est, ab eo homine quem sanctificavit Pater, non impudenter usurpari videtur, quia Dei Filium se dixerit, cum præcellat ceteros per id quod sanctificatus in Filium est, Beato Paulo dicente Rom. 1. quod „ prædestinatus est „ Filius Dei in virtute secundum spiritum „ sanctificationis:" omnis enim hæc de homine responsio est, quod Dei Filius etiam hominis Filius est. AUGUSTINUS (loc. cit.) Vel aliter. *Sanctificavit*; idest, ut sanctus esset, gignendo ei dedit, quia sanctum eum genuit. Si autem sermo Dei factus est ad homines, ut dicerentur dii, ipsum Verbum Dei quomodo non est Deus? Si per sermonem Dei homines participando fiunt dii, Verbum unde participatur non est Deus? THEOPHYLACTUS. Vel *sanctificavit eum*, hoc est sanxit sacrificari pro mundo. In quo ostendit se non esse Deum sicut ceteri: nam salvum facere mundum, divinum opus est, non autem hominis deificati per gratiam. CHRYSOSTOMUS (hom. lx.) Vel, interim quidem, ut susciperetur sermo, humilius locutus est, postea autem ad maius eos reduxit, dicens: *Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi*: per hoc ostendens quod in nullo minor est Patre: quia enim substantiam eius impossibile erat eis videre, ab operum parilitate, & identitate demonstrationem eius quæ secundum virtutem indissimilitudinis est, tribuit. HILARIUS VII. de Trin. (ubi supra.) Quid hic adoptio, quid indulgentia nominis loci invenit, ne ex natura Dei Filius sit, cum Dei Filius ex naturæ paternæ operibus credendus sit? Non exæquatur, ac similis est Deo creatura, (2) neque ei naturæ alienæ potestas comparatur. Gerere autem se, non sua, sed quæ Patris sunt, testatur, ne per magnificentiam gestorum naturæ nativitas auferatur. Et quia sub sacramento assumpti corporis nati ex Maria hominis, Dei Filius non intelligebatur, fides nobis intimatur ex gestis, cum ait: *Si autem facio, etsi mihi non vultis credere, operibus credite*. Cur enim sacramentum nati hominis intelligentiam divinæ nativitatis impediat, cum divina nativitas omne opus suum sub mysterio assumpti hominis exequatur? Faciens igitur opera Patris, demonstrare debuit quid esset operibus credendum: nam sequitur: *Ut cognoscatis, & credatis quia Pater in me est, & ego in Patre*. Hoc est illud, *Dei Filius sum*; hoc est illud, *Ego, & Pater unum sumus*. AUGUSTINUS (tract. xlviii.) Non enim Filius sic dicit, *In me est Pater, & ego in illo*, quomodo possunt dicere homines: si enim bene cogitemus, & bene vivamus, in Deo sumus, & Deus in nobis est, quasi participantes eius gratiam, & illuminari ab ipso; unigenitus autem Dei Filius in Patre est, & Pater in illo tamquam æqualis.

(g) BEDA. Adhuc Iudæos in cepta dementia persistere Evangelista ostendit, dicens: *Quærebant ergo eum apprehendere*. AUGUSTINUS (tract. xlviii.) Non credendo, & intelligendo, sed sæviendo, & occidendo. Tu apprehendas, ut habeas; illi apprehendere volebant, ut non haberent: unde sequitur: *Et exivit de manibus eorum*. Non eum apprehenderunt, quia manus fidei non habuerunt. Sed non erat magnum Verbo eiicere carnem suam de manibus carnis. CHRYSOSTOMUS (hom. lx.) Cum autem Christus aliquid magnum locutus fuerit, recedit velociter, ut sedetur eorum furor per absentiam eius; quod utique & nunc fecit: unde sequitur: *Et abiit iterum trans Iordanem in eum locum ubi erat Ioannes baptizans primum, & mansit illic*. Ideo hunc locum Evangelista commemorat, ut discas quoniam proprie abiit, ut recordetur eo-

Bbbb 2

(1) *Sic legit idem Nicolai*. Demonstraturus quidem quod ipse & Pater unum natura essent, in eo primum ineptiam ridiculi opprobrii confutat &c. (2) *Al.* neque enim naturæ &c.

eorum quæ illic facta sunt, & dicta a Ioanne, & testimonii illius. BEDA. Dicit autem, *Ubi erat primum*, idest a primæva ætate. Demorante autem eo ibi, narrat quia multi venerunt ad eum: unde sequitur: *Et multi venerunt ad eum, & dicebant, quia Ioannes quidem fecit signum nullum*. AUGUSTINUS (tract. XLVIII.) Idest, nullum miraculum ostendit: non dæmonia fugavit, non cæcos illuminavit, non mortuos suscitavit. CHRYSOSTOMUS (homil. lx.) Vide autem qualiter syllogismos componunt indubitabiles. *Ioannes quidem*, dicunt, *nullum signum fecit*; hic autem facit: quare huius præeminentia ostenditur. Deinde ne putetur Ioannes, quia nullum signum fecit, indignus testimonio, subdunt: *Omnia autem quæcumque dixit Ioannes de hoc, vera erant*; quasi dicant: Etsi nullum signum fecerit, tamen de hoc omnia veraciter dixit. Ergo, dicunt, si Ioanni credere oportebat, multo magis huic, cum illius testimonio etiam demonstrationem signorum habenti: unde sequitur: *Et multi crediderunt in eum*. AUGUSTINUS (ut supra.) Ecce qui apprehenderunt permanentem, non quomodo Iudæi volebant apprehendere discedentem. Et nos ergo per lucernam veniamus ad diem, quia Ioannes lucerna erat, & diei testimonium perhibebat. THEOPHYLACTUS. Notandum autem, quod crebro Dominus educit populos ad solitaria loca, de perfidorum societate eripiens, ut magis fructificent; sicut legem veterem daturus, eduxit populum in desertum. Mystice autem recedens a Hierosolymis Dominus, hoc est a plebe Iudaica, ad loca fontes habentia se transfert, idest ad Ecclesiam ex Gentibus, quæ habet fontem baptismi, per quem multi ad Christum accedunt, quasi transeuntes Iordanem.

CAPUT XI.

(a) ERat autem quidam languens Lazarus a Bethania, de castello Mariæ, & Marthæ sororum eius. Maria autem erat quæ unxit Dominum unguento, & extersit pedes eius capillis suis, cuius frater Lazarus infirmabatur. Miserunt ergo sorores eius ad eum, dicentes: Domine, ecce quem amas infirmatur. Audiens autem Iesus dixit eis: Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei per eam. Diligebat autem Iesus Martham, & sororem eius Mariam, & Lazarum.

(b) Ut ergo audivit quia infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco duobus diebus. Deinde post hæc dicit discipulis suis: Eamus in Iudæam iterum. Dicunt ei discipuli: Rabbi, nunc quærebant te Iudæi lapidare, & iterum vadis illuc? Respondit Iesus: Nonne duodecim horæ sunt diei? Si quis ambulaverit in die, non offendit, quia lucem huius mundi videt; si autem ambulaverit in nocte, offendit, quia lux non est in eo.

(c) Hæc ait, & post hæc dicit eis: Lazarus amicus noster dormit; sed vado, ut a somno excitem eum. Dixerunt ergo discipuli eius: Domine, si dormit, salvus erit. Dixerat autem Iesus de morte eius; illi autem putaverunt quia de dormitione somni diceret. Tunc ergo Iesus dixit eis manifeste: Lazarus mortuus est; & gaudeo propter vos, ut credatis, quoniam non eram ibi. Sed eamus ad eum. Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, ad condiscipulos: Eamus & nos, & moriamur cum eo.

(d) Venit itaque Iesus, & invenit eum quatuor dies iam in monumento habentem. Erat autem Bethania iuxta Hierosolymam quasi stadiis quindecim. Multi autem ex Iudæis venerant ad Martham, & Mariam, ut consolarentur eas de fratre suo. Martha ergo ut audivit quia Iesus venit, occurrit; Maria autem domi sedebat. Dixit ergo Martha ad Iesum: Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus. Sed & nunc scio quia quæcumque popósceris a Deo, dabit tibi Deus. Dicit illi Iesus: Resurget frater tuus. Dicit ei Martha: Scio quia resurget in resur-

ſurrectione in noviſſimo die. Dicit ei Ieſus: Ego ſum reſurrectio, & vita. Qui credit in me, etiam ſi mortuus fuerit, vivet; & omnis qui vivit, & credit in me, non morietur in æternum. Credis hoc? Ait illi: Utique, Domine, ego credidi quia tu es Chriſtus Filius Dei vivi, qui in hunc mundum veniſti.

(e) Et cum hæc dixiſſet, abiit, & vocavit Mariam ſororem ſuam ſilentio, dicens: Magiſter adeſt, & vocat te. Illa ut audivit, ſurrexit cito, & venit ad eum: nondum enim venerat Ieſus in caſtellum; ſed erat adhuc in illo loco ubi occurrerat ei Martha. Iudæi ergo qui erant cum ea in domo, & conſolabantur eam, cum vidiſſent Mariam quia cito ſurrexit, & exiit, ſecuti ſunt eam, dicentes, quia vadit ad monumentum ut ploret ibi. Maria ergo cum veniſſet ubi erat Ieſus, videns eum, cecidit ad pedes eius, & dixit ei: Domine, ſi fuiſſes hic, non eſſet mortuus frater meus.

(f) Ieſus ergo ut vidit eam plorantem, & Iudæos qui venerant cum ea plorantes, infremuit ſpiritu, & turbavit ſeipſum, & dixit: Ubi poſuiſtis eum? Dicunt ei: Domine, veni, & vide. Et lacrymatus eſt Ieſus. Dixerunt ergo Iudæi: Ecce quomodo amabat eum. Quidam autem ex ipſis dixerunt: Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci nati, facere ut hic non moreretur? Ieſus ergo rurſum fremens in ſemetipſo, venit ad monumentum. Erat autem ſpelunca, & lapis ſuperpoſitus erat ei. Ait Ieſus, Tollite lapidem. Dicit ei Martha ſoror eius qui mortuus fuerat: Domine, iam fœtet, quatriduanus eſt enim. Dicit ei Ieſus: Nonne dixi tibi, quoniam ſi credideris, videbis gloriam Dei? Tulerunt ergo lapidem.

(g) Ieſus autem elevatis ſurſum oculis, dixit: Pater, gratias ago tibi, quoniam audiſti me. Ego autem ſciebam quia ſemper me audis; ſed propter populum qui circumſtat dixi, ut credant quia tu me miſiſti. Hæc cum dixiſſet, voce magna clamavit: Lazare, veni foras. Et ſtatim prodiit qui fuerat mortuus, ligatus manus, & pedes inſtitis, & facies illius ſudario erat ligata. Dixit eis Ieſus: Solvite eum, & ſinite abire. Multi ergo ex Iudæis qui venerant ad Mariam, & Martham, & viderant quæ fecit Ieſus, crediderunt in eum. Quidam autem ex ipſis abierunt ad phariſæos, & dixerunt eis quæ fecit Ieſus.

(h) Collegerunt ergo pontifices, & phariſæi concilium, & dicebant: Quid facimus? Quia hic homo multa ſigna facit. Si dimittimus eum ſic, omnes credent in eum. Et venient Romani, & tollent noſtrum locum, & gentem. Unus autem ex ipſis Caiphas nomine, cum eſſet pontifex anni illius, dixit eis: Vos neſcitis quidquam, nec cogitatis quia expedit vobis ut unus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat. Hoc autem a ſemetipſo non dixit; ſed, cum eſſet pontifex anni illius, prophetavit, quia Ieſus moriturus erat pro gente, & non tantum pro gente, ſed ut filios Dei qui erant diſperſi, congregaret in unum. Ab illo ergo die cogitaverunt ut interficerent eum.

(i) Ieſus ergo iam non in palam ambulabat apud Iudæos; ſed abiit in regionem iuxta deſertum in civitatem quæ dicitur Ephrem, & ibi morabatur cum diſcipulis ſuis. Proximum autem erat paſcha Iudæorum; & aſcenderunt multi Hieroſolymam de regione ante paſcha, ut ſanctificarent ſeipſos. Quærebant ergo Ieſum, & colloquebantur ad invicem in templo ſtantes: Quid putatis, quia non venit ad diem feſtum iſtum? Dederant autem pontifices, & phariſæi mandatum, ut ſi quis cognoverit ubi ſit, indicet, ut apprehendant eum.

(a) BEDA. Dixerat Evangeliſta, Dominum trans Iordanem abiiſſe, tuncque Lazarum contigit infirmari: unde dicitur: *Erat quidam languens Lazarus a Bethania*. Hinc eſt quod in quibuſdam exemplaribus copulativa coniunctio & poſita invenitur, ut ſequentia verba ſuperioribus connexa videantur. Interpretatur autem Lazarus adiutus. Inter omnes enim mortuos quos Dominus ſuſcitavit, hic magis ab eo adiuvatur, quem non ſolum mortuum, ſed quatriduanum ſuſcitavit. AUGUSTINUS (tract. xlix.) Inter omnia enim miracula quæ fecit Dominus, Lazari reſurrectio-

ctio præcipue prædicatur. Sed si attendamus quis fecerit, delectari debemus potiusquam mirari. Ille suscitavit hominem qui fecit hominem: plus enim est hominem creare quam resuscitare. Infirmabatur autem in Bethania Lazarus: unde dicitur: *A Bethania de castello Mariæ, & Marthæ sororum eius*: quod castellum erat proximum Hierosolymis. ALCUINUS. Et quia plures feminæ huius nominis erant, ne erraremus in nomine, ostenditur ex notissima actione: nam sequitur: *Maria autem erat quæ unxit Dominum unguento, & extersit pedes eius capillis suis, cuius frater Lazarus infirmabatur*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxi.) Igitur primum quidem illud necessarium discere, quoniam hæc non fuit illa meretrix quæ in Luca legitur: hæc enim honesta fuit, & studiosa circa Christi susceptionem. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II, cap. lxxix.) Vel aliter. Hoc dicens Ioannes attestatur Lucæ, qui hoc in domo pharisæi cuiusdam Simonis factum esse narravit: iam itaque hoc Maria fecerat. Quod autem in Bethania rursus fecit, aliud est, quod ad Lucæ narrationem non pertinet, sed pariter narratur a tribus. AUGUSTINUS de Verb. Domini (serm. lii.) Invaserat igitur Lazarum pernicies inimica languoris; miserandi hominis corpus quotidie edax febris incendium consumebat. Aderant autem duæ sorores languenti, & casum dolentes, iuvenis ægrotantis lectulo iugiter inhærebant: unde de eis mox subditur: *Miserunt ergo sorores eius ad eum, dicentes: Domine, ecce quem amas infirmatur*. AUGUSTINUS super Ioannem (tract. xlix.) Non dixerunt, Veni, & sana; non ausæ sunt dicere, Ibi iube, (1) & hic fiet; sed tantummodo, *Ecce quem amas infirmatur*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxi.) Per hoc enim ad miserendum volunt attrahere Christum: adhuc enim ei quasi homini intendebant. Ideo autem non iverunt ad Christum, sicut centurio, & regulus, sed mittunt; quia vehementer confidebant de Christo, propter multam familiaritatem quam habebant ad eum, & quia a luctu detinebantur. THEOPHYLACTUS. Et quia mulieres erant, quas non decet de facili domo exire. Multam autem devotionem, & fidei magnitudinem exprimunt, dicentes: *Ecce quem amas infirmatur*: tantam enim potentiam in Domino esse credebant, quod mirum videretur qualiter virum sibi dilectum infirmitas potuerit occupare. Sequitur: *Audiens autem Iesus dixit eis: Infirmitas hæc non est ad mortem*: ᵃ quia ipsa mors non erat ad mortem, sed potius ad miraculum; quo facto crederent homines in Christum, & vitarent veram mortem: unde sequitur: *Sed pro gloria Dei*. Ubi ex obliquo Dominus Deum se dixit, contra hæreticos qui dicunt, quod Filius Dei non sit Deus. Pro gloria ergo cuius Dei? Audi quod sequitur: *Ut glorificetur Filius Dei per eam*, scilicet infirmitatem. CHRYSOSTOMUS. Hoc autem *ut* non est causale, sed eventus: nam evenit quidem aliunde infirmitas, usus est autem ea in gloriam Dei.

Sequitur: *Diligebat autem Iesus Martham, & sororem eius Mariam, & Lazarum*. AUGUSTINUS (tract. xlix.) Ille languens, illæ tristes, omnes dilecti. Habebant ergo spem, quoniam diligebantur ab eo qui est dolentium consolator, languentiumque sanator. CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) Per hoc etiam erudit nos Evangelista non tristari, si qua infirmitas facta fuerit circa bonos viros, & Dei amicos.

(b) ALCUINUS. Dominus, nuntiata infirmitate Lazari, quousque quatriduum compleretur, sanare distulit, ut mirabilius suscitaret: unde dicitur: *Ut autem audivit quia infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco duobus diebus*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxi.) Ut scilicet expiraret, & sepeliretur, (2) & dicerent, quoniam fœtet, ut nullus posset dicere, quoniam nondum defunctum eum suscitavit, sed stupor fuit, & non mors.

Sequitur: *Deinde post hæc dicit discipulis suis: Eamus in Iudæam iterum*. AUGUSTINUS (tract. xlix.) Ubi pene fuerat lapidatus, quia propterea inde discessisse videbatur ne lapidaretur. Discessit enim ut homo; sed in redeundo, quasi oblitus infirmitatem, ostendit potestatem. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Nusquam autem alibi Dominus prædixit discipulis quo iturus esset; sed hic prædicit, quia formidabant vehementer, ut non repente eos conturbet: nam sequitur: *Dicunt ei discipuli: Rabbi, nunc quærebant te Iudæi lapidare, & tu iterum*.

(1) *Al.* & sic. (2) *Al.* & dicatur.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

ᵃ AUGUSTINUS tract. xlix. In Ioan. Eius nomine prætermisso, editiones præcedentes ut ex Theophylacto dabant, & cum verbis illius confundebant hanc appendicem.

rum vadis illuc? (1) Formidabant enim & pro eo, & pro seipsis: nondum enim erant in fide firmati. AUGUSTINUS (tract. xlix.) Cum autem vellent dare consilium homines Deo, discipuli magistro, corripuit eos: unde sequitur: *Respondit Iesus: Nonne duodecim horæ sunt diei?* Ut enim diem se ostenderet, duodecim discipulos elegit. In hoc autem verbo non ipsum Iudam, sed successorem eius prævidebat. Iuda enim cadente successit Mathias, & duodenarius numerus mansit. Horæ ergo illustrantur a die, (2) ut per horarum prædicationem credat mundus in diem. Me ergo sequimini, si non vultis offendere: unde subdit: *Si quis ambulaverit in die, non offendit, quia lucem huius mundi videt; si autem ambulaverit in nocte, offendit, quia lux non est in eo.* CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Quasi dicat: Qui sibi nihil conscius est nequitiæ, nihil patietur versutiæ; qui vero mala agit, patietur. Itaque non oportet formidare: nihil enim dignum morte gessimus. Vel aliter. Si quis lucem huius mundi videt, securus est; multo magis qui mecum est, nisi amoverit se a me. THEOPHYLACTUS. Quidam vero hunc diem intelligunt tempus præcedens passionem, noctem vero ipsam passionem. Dicit ergo eis: Dum dies est, idest dum nondum imminet tempus passionis, non offendetis: non enim vos persequentur Iudæi: cum autem nox venerit, passionem propriam dico, ex tunc noctem possidebitis angustiarum.

(c) CHRYSOSTOMUS (hom. lxi.) Posita una confortatione discipulorum, hic alio modo eos confortat, ostendens quoniam non Hierosolymam debent ire, sed in Bethaniam: unde dicitur: *Hæc ait, & post hæc dicit illis: Lazarus amicus noster dormit; sed vado ut a somno excitem eum:* quasi dicat: Non eo rursus disputaturus contra Iudæos, sed amicum nostrum excitaturus: propter hoc ergo dicit, *Amicus noster*, ut ostendat necessarium suum adventum. AUGUSTINUS (tract. xlix.) Quod autem dixit, *Dormit*, verum dixit. Domino dormiebat, hominibus mortuus erat, qui eum suscitare non poterant: nam Dominus tanta facilitate excitabat de sepulcro, quanta tu excitas dormientem de lecto. Ergo secundum potentiam suam dixit dormientem, sicut & Apostolus dicit I. Thess. v. „ De dormientibus autem nolo vos ignorare. " Dormientes appellavit, quia resurrecturos prænuntiavit. Sed quomodo interest in ipsis qui quotidie dormiunt, & exurgunt, quid quisque videat in somnis; alii sentiunt læta somnia, alii torquentia: sic unusquisque cum causa sua dormit, cum causa sua surgit. CHRYSOSTOMUS (hom. lxi.) Discipuli autem impedire voluerunt eius adventum in Iudæam: unde sequitur: *Dixerunt ergo discipuli eius: Domine, si dormit, salvus erit:* solet enim esse somnus ægrotantium salutis indicium; quasi dicant: Si dormit, non igitur utile est quod tu vadas ad excitandum eum. AUGUSTINUS (ubi supra.) Quomodo ergo intellexerunt discipuli, sic responderunt: unde sequitur: *Dixerat autem Iesus de morte eius; illi vere putaverunt quod de dormitione somni diceret.* CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Si vero quis dicat: Quomodo non cognoverunt discipuli mortuum esse, ab eo quod dixit, *Vado ut excitem illum*? stultum enim erat eum ire per tot stadia, ut Lazarum a somno excitaret. Istud dicemus, quoniam æstimabant hoc ænigma esse, qualia multa loquebatur. AUGUSTINUS (tract. xlix.) Quia ergo obscure dixerat, *Dormit*, manifestat quod dixerat: unde sequitur: *Tunc ergo dixit eis Iesus manifeste: Lazarus mortuus est.* CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Non autem hic adiecit, Vado ut resuscitem eum: non enim volebat verbis prædicere quod per opera debebat certificare, vanam gloriam ubique nos fugere docens; & quod non oportet simpliciter promittere.

Sequitur: *Et gaudeo propter vos, ut credatis, quoniam non eram ibi.* AUGUSTINUS (tract. xlix.) AEger enim, non mortuus fuerat nuntiatus; sed quomodo lateret eum qui creaverat, ad cuius manus anima morientis exierat? Ait ergo: *Gaudeo propter vos, ut credatis, quoniam non eram ibi*: ut iam inciperent admirari, quia Dominus poterat dicere mortuum; quod nec viderat, nec audiverat. Ubi meminisse debemus quod adhuc etiam ipsorum discipulorum miraculis ædificabatur fides, non ut esse inciperet, sed ut quæ cœperat cresceret. Quod ergo dicit, *Ut credatis*, intelligendum est ut amplius, robustiusque credatis. THEOPHYLACTUS. Intellexerunt autem quidam hoc sic. *Gaudeo*, inquit, *pro vobis*: nam cum illic non extiterim, confert ad maioritatem fidei vestræ, quoniam si astitissem, ægrotantem curassem, quod esset modicum signum ad meæ virtutis indicium. Quia vero me absente supervenit mors, potius in fide mea corroboramini, cum videbitis me posse etiam

(1) *Al.* Formidabant enim pro seipsis. (2) *Al.* & per.

iam defunctum putrescentem resuscitare. CHRYSOSTOMUS (homil. lxi.) Igitur omnes discipuli quidem timebant Iudæos, super alios vero Thomas: unde sequitur: *Dicit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, ad condiscipulos: Eamus & nos, & moriamur cum eo*: infirmior enim erat aliis, & infidelior, postea omnibus fortior factus est, & irreprehensibilis, qui solus orbem terrarum percurrit, & in mediis plebibus volvebatur volentibus eum interficere. BEDA. Vel castigati discipuli superioribus Domini verbis non ausi sunt ultra contradicere; sed Thomas præ omnibus socios hortatur, ut irent, & morerentur cum eo: in quo magna eius videtur esse constantia: sic enim loquebatur, quasi facere posset quæ alios hortabatur, immemor suæ fragilitatis, sicut & Petrus.

(d) ALCUINUS. Dominus ad hoc venire distulerat, ut quatriduum impleretur, ut Lazarus gloriosius resuscitaretur: unde dicitur: *Venit itaque Iesus, & invenit eum quatuor dies iam in monumento habentem*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxi.) Manserat enim Dominus duobus diebus, & ante duos dies venerat nuntius, in qua die Lazarus est defunctus; ipse autem quarta die accessit. AUGUSTINUS (tract. xlix.) De quatuor autem diebus multa dici possunt. Diversis enim modis una res significari potest. Est enim unus dies mortis quem homo trahit de mortis propagine. Sed & legem naturalem transgrediuntur homines: ecce alter dies mortis. Lex etiam Scripturæ data est divinitus per Moysen, & ipsa contemnitur: adde tertium diem mortis. Venit Evangelium, & ipsum transgrediuntur homines: ecce quartus dies mortis. Et ad tales excitandos Dominus non dedignatur accedere. ALCUINUS. Aliter. Primum peccatum extitit elatio in corde, secundum consensus, tertium factum, quartum consuetudo.

Sequitur: *Erat autem Bethania iuxta Hierosolymam quasi stadiis quindecim*. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Quod erat milliaria duo. Hoc autem inducitur ad ostendendum quod congruum fuit multos Iudæorum a Hierosolymis adesse: unde subditur: *Multi autem ex Iudæis venerant ad Martham, & Mariam, ut consolarentur eas de fratre suo*. Sed quomodo Iudæi consolabantur dilectas a Christo, cum iam statuissent quod si quis Christum confiteretur, extra synagogam fieret? Sed propter calamitatis necessitatem, aut quasi nobiles has mulieres reverentes, eas consolabantur; aut quia hi aderant qui non mali erant: multi enim ex ipsis credebant. Hoc autem dicebat Evangelista ad ostendendum quod Lazarus vere mortuus erat. BEDA. Nondum autem Dominus castellum introierat: unde adhuc extra castellum posito occurrit Martha: unde sequitur: *Martha ergo ut audivit quia Iesus veniret, occurrit illi; Maria autem domi sedebat*. CHRYSOSTOMUS. Non autem assumit sororem obviam Christo vadens: vult enim singulariter Christo loqui, & quod factum est ei annuntiare: cum vero eam in bonam spem duxit, *tunc abiit & vocavit Mariam*. THEOPHYLACTUS. Primo itaque non pandit sorori, volens astantes hoc latere: quoniam si percepisset Maria Christum accedere, obviam iret, & comitarentur eam præsentes Iudæi, quibus notum fore adventum Iesu Martha nolebat.

Sequitur: *Dixit autem Martha ad Iesum: Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxi.) Credebat enim in Christum, sed non ut oportebat: nondum enim cognoscebat quoniam Deus erat; & ideo dicebat: *Si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus*. THEOPHYLACTUS. Quasi diffidens quoniam etiam absens, si vellet, posset prohibere mortem fratris sui. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Nondum etiam cognoscebat quod propria virtute hoc faceret; quod apparet ex hoc quod subditur: *Sed nunc scio quia quæcumque poposceris a Deo, dabit tibi Deus*: ut de virtuoso quodam, & approbato viro loquens. AUGUSTINUS (tract. xlix.) Non autem dicit ei, Rogo te ut resuscites fratrem meum: unde enim sciebat, si fratri eius resurgere utile fuerat? Hoc tamen dixit: Scio quia potes, si vis, facere: utrum facias, iudicii tui est, non præsumptionis meæ. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Dominus autem vera quæ non cognoscebat, eam docuit: unde sequitur: *Dixit ei Iesus: Resurget frater tuus*. Non dixit, Petam ut resurgat. Sed si diceret, Non indigeo adiutorio, a me ipso omnia facio, valde fuisset grave mulieri; sed hoc dicere, *Resurget*, medium erat. AUGUSTINUS (tract. xlix.) Ambiguum autem fuit quod dixit, *Resurget*: non enim ait, Modo; & ideo sequitur: *Dicit ei Martha: Scio quia resurget in resurrectione in novissimo die*. De illa resurrectione secura sum, de hac incerta sum. CHRYSOSTOMUS (hom. lxi.) Audierat autem mulier multa a Christo de resurrectione loquente; Dominus autem manifestius suam ostendit auctoritatem: nam subditur: *Dicit ei Iesus: Ego sum resurrectio, & vita*: ostendens quo-

quoniam non indiget alio adiutorio: si enim alio adiutorio indigeret, qualiter erit resurrectio? Si vero ipse est vita, non loco circumcluditur, sed ubique existens potest sanare. ALCUINUS. Ideo ego sum resurrectio, quia vita: per quem tunc cum aliis resurget, per eumdem potest & modo resurgere. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Illa ergo dicente, *Quaecumque petieris*, ipse dicit: *Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet*: ostendens quoniam ipse est tributor bonorum, & ab ipso oportet petere. Per hoc autem eius intellectum elevat: non enim hoc erat solum quod quaerebatur, ut solum Lazarum suscitaret; sed etiam oportebat eam, & qui praesentes erant discere resurrectionem. AUGUSTINUS (tra. xlix.) Dicit ergo: *Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit* in carne, *vivet* in anima, donec resurget caro, numquam postea moritura: nam vita animae fides est.

Sequitur: *Et omnis qui vivit* in carne, *& credit in me*, etiam si moriatur ad tempus propter mortem carnis, *non morietur in aeternum*. ALCUINUS. Propter vitam spiritus, & immortalitatem resurrectionis. Sciebat autem Dominus, quem nihil latet, quod hoc credebat; sed confessionem qua salvaretur quaerit: unde sequitur: *Credis hoc? Ait illi: Utique, Domine, ego credidi quia tu es Christus Filius Dei vivi, qui in hunc mundum venisti*. CHRYSOSTOMUS (homil. lxi.) Videtur mihi non intellexisse mulier quod dictum est; sed quoniam magnum quid erat intellexit, non tamen cognovit quid est: propterea aliud (1) interrogata, aliud respondit. AUGUSTINUS (tract. xlix.) Vel aliter. ( ) Quando hoc credidi quod Filius es Dei, credidi quia tu es vita: quia & qui credit in te, etiam si moriatur, vivet.

(e) CHRYSOSTOMUS (hom. lxi.) Ex virtute sermonum Christi interim Martha lucrata est luctus dissolutionem: ea enim quae ad magistrum erat devotio non permittebat eam sentire praesentia, quae luctum inducere poterant: unde dicitur: *Et cum haec dixisset, abiit, & vocavit Mariam sororem suam silentio*. AUGUSTINUS (tract. xlix.) Advertendum, quod suppressam vocem silentium nuncupavit: nam quomodo siluit, cum subdatur: *Dicens: Magister adest, & vocat te*? CHRYSOSTOMUS (homil. lxii.) Ideo autem occulte sororem vocat: si enim scivissent Iudaei Christum advenire, recessissent, & non fuissent testes miraculi. AUGUSTINUS (tract. eod.) Advertendum etiam, quemadmodum Evangelista non dixerit ubi, vel quando, vel quomodo Mariam Dominus vocaverit, ut hoc in verbis Marthae potius intelligeretur, narrationis brevitate servata. THEOPHYLACTUS. Sive etiam ipsam Christi praesentiam vocationem reputavit; quasi dicat: Inexcusabile est ut eo praesente tu non exeas obviam ipsi. CHRYSOSTOMUS (hom. lxii.) Omnibus autem assidentibus, illa lugens, & plangens non expectavit ad se venire magistrum, neque dignitatem servavit, neque a luctu detenta est; sed surgens confestim obviavit: unde sequitur: *Illa ut audivit, surrexit cito, & venit ad eum*. AUGUSTINUS (tract. xlix.) Ex quo patet quod non illam praevenisset Martha, si ei notus fuisset adventus Iesu.

Sequitur: *Nondum enim venerat Iesus in castellum; sed erat adhuc in illo loco ubi occurrerat ei Martha*. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Vacantius enim ibat, ut non videatur iniicere seipsum miraculo, sed rogari ab aliis. Hoc igitur vult occulte Evangelista insinuare: aut quia cito currebat, ut anticiparet eum venientem. Venit autem non sola, sed omnes trahens Iudaeos: unde sequitur: *Iudaei igitur qui erant in domo cum ea, & consolabantur eam, cum vidissent Mariam quia cito surrexit, & exiit, secuti sunt eam, dicentes, quia vadit ad monumentum, ut ploret ibi*. AUGUSTINUS (tract. xlix.) Hoc pertinuit ad Evangelistam narrare, ut videamus quae occasio fuerit quod plures ibi essent quando Lazarus resuscitatus est, ut tam grande miraculum quatriduani mortui resurgentis testes plures inveniret.

Sequitur: *Maria ergo cum venisset ubi erat Iesus, videns eum cecidit ad pedes eius*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxii.) Ferventior haec sorore erat: non enim turbam verecundata est, nec suspicionem timuit, quam de Christo Iudaei habebant, cum aliqui inimicorum Christi interessent; sed omnia contempsit humana praesente magistro, & soli se dabat ei qui ad magistrum honori. THEOPHYLACTUS. Quamvis etiam se diminute videbatur habere, dicens: *Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus*. ALCUINUS. Quasi dicat: Dum nobiscum praesens fuisti, non morbus, non infirmitas aliqua apparere ausa est, apud quas vita noverat habitare, sive hospitari.

(1) Al. interrogat. (2) Al. Quoniam.

AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ferm. lII.) O infidelis (1) conventio! Te adhuc posito in sæculo Lazarus amicus moritur. Si amicus moritur, inimicus quid patietur? Parum est si non tibi soli superi serviunt; ecce tuum dilectum inferi rapuerunt. BEDA. Non autem omnia dixit Maria quæ Mattha protulerat: quia (2) consueto hominum more lacrymis non omnia quæ voluit, & in animo habuit, proferre potuit.

(f) CHRYSOSTOMUS (hom. lxII.) Mariæ loquenti nihil Christus loquitur, neque ea dicit quæ sorori dixerat: turba enim aderat multa, & non erat tempus illorum verborum. Sed condescendit, & humiliatur, humanam naturam denudans: quia enim miraculum magnum erat futurum, & multos per id lucraturus, sua condescensione attrahit testes, & humanam monstrat naturam: unde dicitur: *Iesus ergo ut vidit eam plorantem, & Iudæos qui venerant cum ea plorantes, infremuit spiritu, & turbavit semetipsum*. AUGUSTINUS (tract. xlix.) Quis enim eum posset nisi ipse turbare? Turbatus est Christus, quia voluit; esurivit, quia voluit: in illius potestate erat sic vel sic affici, vel non affici. Verbum enim animam suscepit, & carnem, totius hominis sibi coaptans in personæ unitate naturam; ac per hoc ubi summa potestas est, secundum voluntatis nutum turbatur infirmitas. THEOPHYLACTUS. Ad approbandam enim conditionem humanam iubet ei quod suum est prosequi, nec non (3) iniungit ei virtute Spiritus sancti, illamque compescit. Hæc autem cuncta naturam pati Dominus connivet, cum approbando quod homo verus, & non apparens fuerat, tum etiam nos monendo, ac metam mæstitiæ, & iucunditati imponendo. Nam ex toto nec compati, nec mærere ferinum; ac horum exuberantia muliebre.

Sequitur: *Et dixit: Ubi posuistis eum?* AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ferm. lII.) Non locum sepulti ignorare credi debuerat; sed fidem populi approbare volebat. CHRYSOSTOMUS (hom. lxII.) Non enim vult ipse se iniicere, sed omnia ab aliis discere, & rogatus facere, ut ab omni suspicione eripiat signum. AUGUSTINUS Lib. lxxxIII. Quæst. (quæst. lxv.) Quod & interrogat, vocationem nostram, quæ fit in occulto, arbitror significare. Prædestinatio enim nostræ vocationis occulta est, cuius secreti signum est interrogatio Domini quasi nescientis, cum ipsi nesciamus: vel quod ignorare se peccatores alio loco Dominus ostendit, dicens Matth. vII. „Non novi „vos:" quia in disciplina, & præceptis eius non sunt peccata.

Sequitur: *Dicunt ei: Domine veni, & vide.* CHRYSOSTOMUS (hom. lxII.) Nondum enim aliquod signum resurrectionis monstraverat: unde ita videbatur iturus ut lacrymaturus, non ut resuscitaturus: propter hoc ei dicunt: *Veni, & vide*. AUGUSTINUS (tract. xlix.) Videt autem Dominus quando miseretur: unde (3) illi dicit Psal. xxIv. „Vide humilitatem meam, & laborem „meum, & dimitte omnia peccata mea."

Sequitur: *Et lacrymatus est Iesus*. ALCUINUS. Quia fons pietatis erat, flebat pro parte humanitatis quem resuscitare poterat per potentiam divinitatis. AUGUSTINUS (ubi supra.) Quare autem flevit Christus, nisi quia homines flere docuit? BEDA. Est autem hominum consuetudo caros suos mortuos lugere: secundum hanc consuetudinem Iudæi Dominum flere putabant: unde subditur: *Dixerunt ergo Iudæi: Ecce quomodo amabat eum*. AUGUSTINUS (tract. eod.) Quid est *Amabat eum*? „Non „veni vocare iustos, sed peccatores ad pœ„nitentiam." Sequitur: *Quidam autem ex ipsis dixerunt: Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci nati, facere ut hic non moreretur?* Plus est quod facturus est, ut mortuus suscitetur. CHRYSOSTOMUS (hom. lxII.) Erant autem ex inimicis eius qui hoc dixerunt. Ex quibus igitur oportebat eius admirari virtutem, ex his ei detrahunt, scilicet ex illuminatione cæci nati, quasi nec illo miraculo facto. In hoc etiam se ostendunt esse corruptos, quia nondum Christo adveniente ad monumentum, præassumunt accusationes, non expectantes rei finem. Sequitur: *Iesus ergo rursum fremens in semetipso venit ad monumentum*. Studiose Evangelista frequenter dicit quod lacrymatus est, & quod fremuit, ut discas quod vere nostram naturam induit. Quia enim hic magis aliis Evangelistis magna de eo loquitur, etiam in rebus corporalibus humiliora dicit. AUGUSTINUS (tract. xlix.) Fremas autem & in te, si disponis reviviscere: omni homini dicitur qui premitur pessima consuetudine. Sequitur: *Erat autem spelunca, & lapis superpositus ei*. Mortuus sub

(1) *Al.* O infidelis, convenio te adhuc positum in sæculo &c. (2) *Al.* consuetudo. (3) *Al.* iungit. (3) *Al.* emittitur illi.

ſub lapide, reus ſub lege: lex enim quæ data eſt Iudæis, in lapide ſcripta eſt. Omnes autem rei ſub lege ſunt, iuſto autem non eſt lex poſita. BEDA. Eſt autem ſpelunca rupes cavata. Porro monumentum dicitur, eo quod mentem moneat; (1) hoc eſt, mortuos ad memoriam revocat.

Sequitur: *Ait Ieſus, Tollite lapidem.* CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Sed quare non lapide iacente fecit reſuſcitari? Nonne poterat qui corpus movit mortuum voce, etiam multo magis lapidem movere? Non autem hoc fecit, ut eos teſtes faciat miraculi, ut non dicant quod in cæco dixerant, Non eſt hic. Manus enim, & acceſſus ad monumentum teſtabantur quod ipſe eſt. AUGUSTINUS (tract. xlix.) Myſtice autem dicit: *Removete lapidem*; removete legis pondus, gratiam prædicate. AUGUSTINUS Lib. lxxxiii. Quæſt. (qu. lxi.) In quo puto illos ſignificari qui venientibus ad Eccleſiam ex Gentibus, opus circumciſionis imponere volebant; vel eos qui in Eccleſia corrupte vivunt, & offenſioni ſunt credere volentibus. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (ſerm. lii.) Iam autem Maria, & Martha ſorores Lazari, quæ Chriſtum frequenter mortuos reſuſcitaſſe viderant, fratrem ſuum poſſe reſuſcitare penitus non credebant: nam ſequitur: *Dicit ei Martha ſoror eius qui mortuus fuerat: Domine iam fœtet, quatriduanus enim eſt.* THEOPHYLACTUS. Hoc autem Martha tamquam diffidens dicit, veluti impoſſibile credens poſſe fratrem ſuſcitari, ob dierum diuturnitatem. BEDA *a*. Vel hæc verba non ſunt deſperationis, ſed potius admirationis. CHRYSOSTOMUS (homil. lxii.) Sed hoc etiam quod dicit, valet ad obſtruendum indevotos, ut & miraculum teſtentur manus tollentes lapidem, & auditus vocem audiens Chriſti, & viſus videntium Lazarum exire, & odoratus fœtorem recipiens. THEOPHYLACTUS. Chriſtus autem rememorat mulieri ea de quibus ſecum contulerat, & pene ut obliviſcenti loquitur: unde ſequitur: *Dicit ei Ieſus: Nonne dixi tibi, quoniam ſi credideris, videbis gloriam Dei?* CHRYSOSTOMUS (hom. lxii.) Non enim memor erat mulier eius quod Chriſtus dixerat ſupra: *Qui credit in me, etiam ſi mortuus fuerit, vivet.* Et diſcipulis quidem dixit: *Ut glorificetur Filius Dei in ea*: hic autem gloriam Dei de Patre dicit. Infirmitates enim eorum qui audiebant, cauſa erant differentiæ eorum quæ dicebantur. Nolebat Dominus interim turbare aſtantes; & ideo dicit: *Videbis gloriam Dei*. AUGUSTINUS (tract. xlix.) In hoc autem eſt gloria Dei, quia & fœtentem, & quatriduanum reſuſcitat.

Sequitur: *Tulerunt ergo lapidem*. ORIGENES (tom. xxviii. in Ioan.) Mora tollendi lapidem adiacentem ex ſotore defuncti cauſata eſt: niſi enim dixiſſet, *Iam fœtet, eſt enim quatriduanus*, non diceretur: *Dixit Ieſus, Tollite lapidem. Suſtulerunt ergo lapidem*: nunc ergo longe tardius ablatus eſt. Commodum eſt igitur nihil interponere inter iuſſa Ieſu & ipſorum executionem.

(g) ALCUINUS. Quia Chriſtus ſecundum hominem minor erat Patre, ab illo petit ſuſcitationem Lazari; atque ideo ſe exauditum eſſe dicitur: *Ieſus autem elevatis ſurſum oculis dixit: Pater, gratias ago tibi, quoniam audiſti me.* ORIGENES (tom. xxviii.) Elevavit quidem ſurſum oculos, quoniam intelligentiam humanam erexit, adducens illam per orationem ad excelſum Patrem. Sed & neceſſe eſt volentem ad exemplar orationis Chriſti orare, elevare oculos cordis ſurſum, ac erigere illos a præſentibus rebus memoria, cogitationibus, atque intentionibus. Si autem digne orantibus huiuſmodi quædam exprimitur a Deo de propria oratione promiſſio (Eſa. lviii.) „Adhuc loquente dicam, Ecce adſum: “ quid expedit arbitrari de Domino & Salvatore? Erat enim oraturus pro reſurrectione Lazari. Sed præveniens illius orationem qui ſolus bonus Pater eſt, exaudivit dicenda. Pro impletione igitur orationis ſubdit gratiarum actiones, dicens: *Pater, gratias ago tibi, quoniam audiſti me.* CHRYSOSTOMUS (hom. lxiii.) Hoc eſt, nihil eſt contrarium mei ad te. Non autem oſtendit quod ipſe non potuit, vel quod minor ſit Patre, quia hoc & amicis dicitur, & honore æqualibus. Ut autem oſtendat quoniam non indiget oratione, ſubiungit: *Ego autem ſciebam quoniam ſemper me audis*; quaſi dicat: Ad hoc quod fiat voluntas mea, non indigeo oratione (2) ut tibi ſuadeam: una enim eſt noſtra voluntas. Hoc autem ob-

(1) *Al.* hoc eſt, ut mortuos. (2) *Al.* ut ad hoc tibi ſuadeam: *item* ad hoc quod tibi ſuadeam.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil tale in Beda, vel alibi occurrit.

obumbrate dicit, propter auditorum imbecillitatem. Deus enim non ita dignitatem suam respicit, ut ad salutem nostram: propterea excelsa quidem & magna, pauca, & ipsa occultata, humilia vero multa circumfluunt eius sermonibus. HILARIUS de Trin. (Lib. X. cir. finem.) Non (1) igitur prece eguit: nobis oravit, ne Filius ignoraretur: unde subditur: *Sed propter populum qui circumstat dixi, ut credant quia tu me misisti*. Cum enim sibi non proficeret deprecationis sermo, ad profectum tamen nostræ fidei loquebatur. Non inops ergo auxilii est, sed nos sumus inopes doctrinæ. CHRYSOSTOMUS (hom. lxiii.) Non autem dixit, *Ut credant* quoniam minor sum, quoniam sine oratione non possum facere; sed *quoniam tu me misisti*. Non dixit, Misisti me imbecillem, servitutem recognoscentem, a meipso nihil facientem; sed *me misisti*, ut non Deo contrarium æstiment, nec dicant, Non est ex Deo: & ut ostendam, secundum tuam voluntatem opus hoc fieri. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. lii.) Venit autem Christus ad monumentum in quo Lazarus dormiebat, & non tamquam mortuum, sed tamquam sanum, tamquam audire paratum, de sepulcro protinus vocavit: unde sequitur: *Hæc cum dixisset, voce magna clamavit: Lazare, veni foras*. Ideo dicit nomen, ne omnes mortui cogerentur exire: CHRYSOSTOMUS (hom. lxiii.) Non autem dixit, Surge tu; sed *veni foras*, ut viventi loquens ei qui mortuus fuerat: propter quod non dixit, In nomine Patris mei veni foras, aut, Resuscita eum Pater; sed hæc omnia dimittens, postquam orantis formam acceperat, per res auctoritatem ostendit: quoniam & hoc sapientiæ suæ est, per verba quidem condescensionem, per res vero ostendere potestatem. THEOPHYLACTUS. Alta vero Salvatoris vox, quæ Lazarum suscitavit, indicium est tubæ magnæ sonaturæ in communi resurrectione. Altius etiam clamavit, ut Gentilium ora refrenet fabulantium, in tumulis esse animas defunctorum: nam quasi foras manentem eam advocat per clamorem. Sicut autem universalis resurrectio in ictu oculorum proveniet, sic & hæc resurrectio singularis; & ideo sequitur: *Et statim prodiit qui mortuus fuerat, ligatus manus, & pedes institis, & facies eius sudario erat ligata*. Iam mancipatur effectui quod dicitur supra v. *Venit hora cum audient defuncti vocem Filii Dei, & qui audierint vivent*. ORIGENES (tom. xxviii.) Nam vox elata, & clamor non inconvenienter dicitur excitasse illum; & sic adimpletum est quod dixerat, *Vado, ut excitem eum*. Sed & Pater, qui Filium orantem exaudivit, suscitavit Lazarum, ut sic resurrectio Lazari commune opus sit Filii orantis, & Patris exaudientis. *Sicut enim Pater suscitat mortuos, & vivificat, sic & Filius quos vult vivificat*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxiii.) Exiit autem ligatus, ut non putaretur esse phantasma. Sed & hoc quod exibat ligatus, non minus videbatur esse quam resuscitare. Sequitur: *Dicit eis Iesus: Solvite eum*: ut videlicet tangentes, & ei appropinquantes videant quia vere est ille. Sequitur: *Et sinite abire*; & hoc propter humilitatem: non enim ducit eum, neque iubet secum ambulare ad sui demonstrationem. ORIGENES (tom. xxviii.) Dixerat autem supra Dominus: *Propter populum qui circumstat dixi, ut credant quia tu me misisti*: nullo autem eorum (2) credente hoc dixisset, velut aliquis hominum inscius futurorum: unde ad hoc removendum subditur: *Multi ergo ex Iudæis qui venerant ad Mariam, & Martham, & viderant quæ fecit Iesus, crediderunt in eum. Quidam autem ex ipsis abierunt ad pharisæos, & dixerunt eis quæ fecit Iesus*. Continet quid ambiguum sermo præsens: verum qui iverunt ad pharisæos, fuerint ex illis multis qui crediderant, proponentes conciliare Christo hostiliter se habentes ad eum: vel alii a credentibus, irritare volentes invidum pharisæorum zelum in ipsum. Et videtur mihi hoc magis Evangelistam exprimere velle: multos enim dixit qui per hoc quod viderunt, crediderunt, veluti paucis existentibus aliis, de quibus subdit: *Quidam autem ex ipsis abierunt ad pharisæos, & dixerunt eis quæ fecit Iesus*. AUGUSTINUS Lib. lxxxiii. Quæst. (quæst. lxv.) Quamquam autem secundum Evangelistæ historiam resuscitatum Lazarum plena fide teneamus, tamen in allegoria aliquid significare non dubito; neque cum res factæ allegorizantur, gestæ rei fidem amittunt. AUGUSTINUS super Ioan. (tract. xlix.) Omnis quidem qui peccat moritur; sed Deus magna misericordia animas suscitat, ne moriantur in æternum. Intelligimus ergo tres mortuos, quos in corporibus suscitavit, aliquid significare de resurrectionibus animarum. GREGORIUS IV. Moral. (cap. xxix.) Puel-

(1) *Nicolaius habet*: Non igitur prece pro seipso eguit: sed pro nobis oravit &c. (2) *Al.* credentium.

Puellam enim in domo, (1) adolescentem extra portam, in sepulcro autem Lazarum suscitat. Adhuc quippe in domo mortuus iacet qui iacet in peccato: iam quasi extra portam ducitur cuius iniquitas usque ad inverecundiam publicæ perpetrationis operatur. AUGUSTINUS (tract. xlix.) Vel intus est mors, quia cogitatum malum nondum processit in factum. Si autem ipsum malum fecisti, quasi mortuum extra portam extulisti. GREGORIUS IV. Moral. (cap. xxix.) Sepulturæ vero aggere premitur qui in perpetratione nequitiæ etiam usu consuetudinis pressus gravatur; sed hos plerumque divina gratia respectus sui lumine illustrat. AUGUSTINUS Lib. lxxxiii. Quæst. (quæst. lxv.) Vel accipiamus Lazarum in monumento animam terrenis peccatis obrutam. AUGUSTINUS super Ioan. (tract. xlix.) Et tamen Lazarum Dominus amabat: si enim peccatores non amaret, de cælo ad terras non descenderet. Bene autem de illo qui peccare consueverat dicitur, *Fœtet*: incipit enim habere pessimam famam tamquam odorem teterrimum. AUGUSTINUS Lib. lxxxiii. Quæst. (quæst. lxv.) Recte etiam dicit, *Quatriduanus est*: ultimum enim elementorum terra est: significat enim puteum terrenorum peccatorum, idest cupiditatum carnalium. AUGUSTINUS super Ioan. (tract. xlix.) Fremuit autem Dominus, lacrymavit, voce magna clamavit: quia difficile surgit quem moles consuetudinis premit. Turbat semetipsum Christus, ut tibi significet quomodo tu turbari debeas, cum tanta mole peccati gravaris, & premeris. Fides (2) enim hominis sibi displicentis fremere debet in accusatione malorum operum, ut violentiæ pœnitentis cedat consuetudo peccandi. Quando dicis: Illud feci, & pepercit mihi Deus: Evangelium audivi, & contempsi: quid facio? iam fremit Christus, quia fides fremit; in voce frementis apparet spes resurgentis. GREGORIUS XXII. Moral. (cap. xiii. vel in nov. codd. cap. ix.) Dicitur autem Lazaro, *Veni foras*, ut ab excusatione, & occultatione peccati ad accusationem suam ore proprio exire provocetur, ut qui intra conscientiam suam absconsus iacet per nequitiam, a semetipso foras exeat per confessionem. AUGUSTINUS Lib. lxxxiii. Quæst. (quæst. lxv.) Quod autem Lazarus exiit de monumento, animam significat recedentem a carnalibus vitiis; quod vero institis obvolutus, hoc est quod etiam a carnalibus recedentes, & mente servientes legi Dei, adhuc tamen in corpore constituti, alieni a molestiis carnis esse non possumus; quod autem facies eius sudario tecta erat, hoc est quod in hac vita plenam cognitionem habere non possumus; quod autem dicit, *Solvite eum, & finite abire*, hoc est quod post hanc vitam auferuntur omnia velamina, ut facie ad faciem videamus. AUGUSTINUS super Ioan. (tract. xlix.) Vel aliter. Quando contemnis, mortuus iaces; quando confiteris, procedis. Quid est enim procedere nisi ab occultis velut exeundo manifestari? Sed ut confitearis Deus facit, magna voce clamando, idest magna gratia vocando. Mortuus autem procedens adhuc ligatus est, confitens adhuc reus; ut autem solverentur peccata eius, ministris hoc dixit: *Solvite eum, & finite abire*; quod est „ Quæ solveritis „ super terram, erunt soluta & in cælis:" Matth. xviii. ALCUINUS. Christus ergo suscitat, quia interius per seipsum vivificat: solvunt discipuli, quia per ministerium sacerdotum absolvuntur vivificati. BEDA. Per eos autem qui pharisæis annuntiaverunt, significantur nonnulli, qui videntes bona servorum Dei opera, odiis insequuntur, & infamare conantur.

(h) THEOPHYLACTUS. Decebat admirari, ac extollere eum qui talia peragebat miracula; ipsi vero potius consiliantur illum occidere; unde dicitur: *Collegerunt ergo pontifices, & pharisæi consilium adversus Iesum, & dicebant, Quid facimus?* AUGUSTINUS (tract. xlix.) Nec tamen dicebant, Credemus: plus enim perditi homines cogitabant quomodo nocerent, & perderent, quam quomodo sibi consulerent, ne perirent; & tamen timebant, & quasi consulebant: dicebant enim: *Quid facimus, quia hic homo multa signa facit?* CHRYSOSTOMUS (hom. lxiv.) Hominem eum adhuc vocant qui tantam susceperunt eius deitatis demonstrationem. ORIGENES (tom. xxviii.) Est autem per ea quæ dicuntur ab ipsis, considerare eorum insipientiam, & cæcitatem: insipientiam quippe, quia testificabantur illum & multa peregisse miracula, & tamen æstimabant se posse adversus eum æmulari, velut non posset pro se adversus eorum æmulationes. Cæcitatis autem hoc ipsum erat: ad facientem enim tot miracula pertinebat ut se ab eorum insidiis eximeret: nisi forte crederent quod signa fecit, & putabant ea non fieri divina vir-

(1) *Al.* mulierem. (2) *Al. deest* enim.

virtute. Hi quidem igitur deliberabant non dimittere ipsum, opinantes se per hoc esse impedimento volentibus credere in eum, & Romanis, ne eis auferrent terram, & gentem: unde sequitur: *Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum, & venient Romani, & tollent locum nostrum, & gentem.* CHRYSOSTOMUS (hom. lxiv.) Hoc dicentes, populum volunt concutere, ut periclitandum ex suspicione tyrannidis; quasi dicant: Si Romani viderint eum turbas ducentem, suspicabuntur nos in tyrannidem velle consurgere, & destruent nostram civitatem. Sed fictio erat quæ dicebantur: quid enim demonstrabat tale? Armigeros circumferebat, & equitaturas trahebat? Nonne deserta persequebatur? Sed ut non putentur ob passionem suam hoc dicere, totam civitatem periclitari dicunt. AUGUSTINUS (tract. xlix.) Vel timuerunt ne si omnes in Christum crederent, nemo remaneret qui adversus Romanos civitatem Dei, templumque defenderent: quoniam contra ipsum templum, & contra suas paternas leges doctrinam Christi esse sentiebant. Temporalia ergo perdere timuerunt, & vitam æternam non cogitaverunt: nam & Romani post Domini passionem, & glorificationem tulerunt eis & locum, & gentem, expugnando, & transferendo. ORIGENES (tom. xxviii.) Sed & secundum anagogem, locum eorum qui ex circumcisione sunt, Gentes occupaverunt, quia per eorum casum salus Gentibus evenit: loco enim Gentium Romani ponuntur, ex regnantibus qui regno suberant nuncupati. Gens etiam ab eis sublata est: quia qui fuit populus Dei, factus est non populus. CHRYSOSTOMUS (hom. lxiv.) Cum autem illi hæsitabant, & in ordine consilii proponebant, dicentes, *Quid facimus?* unus inverecunde, & cum crudelitate clamavit: unde sequitur: *Unus autem ex ipsis Caiphas nomine, cum esset pontifex anni illius.* AUGUSTINUS (tract. xlix.) Movere potest quomodo dicatur pontifex anni illius, cum Dominus constituerit unum summum sacerdotem cui mortuo unus succederet. Sed intelligendum est, per ambitiones, & contentiones inter Iudæos postea constitutum esse plures fore pontifices, qui per annos singulos vicibus ministrarent: & forte etiam in unum annum plures administrabant, quibus alio anno alii succedebant. ALCUINUS. Nam de hoc Caipha Iosephus refert, quod pretio sibi sacerdotium unius anni redemerit. ORIGENES (tom. xxx.) Increpatur autem Caiphæ pravitas in hoc quod dicitur *Pontifex anni illius*, quo scilicet noster Salvator exercuit ministerium passionis; & tamen cum esset pontifex anni illius, dixit eis: *Vos nescitis quidquam, neque cogitatis quia expedit vobis ut unus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat*; *a* quasi dicat: Vos sedetis, & adhuc segnius rem attenditis; sed attendatis, unius hominis salutem pro communi republica oportere contemnere. THEOPHYLACTUS. Hoc autem ipse quidem prava dixit intentione, tamen Spiritus sancti gratia ore eius usa est ad futuri præsagium: unde subditur: *Hoc autem a semetipso non dixit; sed cum esset pontifex anni illius, prophetavit quia Iesus moriturus erat pro gente.* ORIGENES (ubi supra.) Non quicumque prophetizat, Propheta est; sicut non quicumque ius prosequitur, iustus est, sicut qui facit aliquod opus propter (1) humanam gloriam. Caiphas ergo prophetavit quidem, nec tamen erat Propheta, sicut & Balaam. Audebit autem quis dicere quod non per Spiritum sanctum Caiphas prophetaverit, quia etiam spiritus maligni est attestari Iesu, & prophetare pro eo, iuxta illud quod dicitur Luc. iv. „ Novimus te quod sis Sanctus Dei: “ nam eius intentionis est non fideles auditores efficere, sed incitare in prætorio confidentes adversus Iesum, ut eum perimerent. Deinde quod dicit, *Expedit vobis*, quod pars eius prophetiæ fuit, dicit verum, vel mentitur? Nam si verum dicit, salvantur hi qui in prætorio adversus Iesum nituntur, mortuo Iesu pro populo, & pertingunt ad id quod expedit. Quod si inconveniens est, manifestum est quod non fuit Spiritus sanctus qui dedit hæc proferri, quia Spiritus sanctus non mentitur. Si autem quis velit veridicum & in hoc esse Caipham, (2) concederetur illi quod gratia Dei pro omnibus gustet mortem, & quod est salvator omnium hominum, maxime fidelium. Fatebitur etiam cuncta quæ sunt in hoc loco prophetiam esse veridicam, incipiendo ab illo, *Vos nihil scitis.*

(1) *Al.* deest humanam. (2) *Al.* converteretur. *Nicolai legit* compertum erit illi.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a CHRYSOSTOMUS hom. lxv. in Ioannem.

scitis: nihil enim noverant qui Iesum ignorabant esse veritatem, sapientiam, iustitiam, & pacem, & quod ipsis quoque erat expediens ut hic unus inquantum est homo moriatur pro populo: non enim inquantum est imago invisibilis Dei, est susceptibilis mortis. Pro populo autem obiit, vel ut potens totius orbis culpam, in seipsum retorquens, dissipare, ac delere. Ex hoc vero quod dicitur, *Hoc autem a semetipso non dixit*, docemur quod aliqua nos homines per nos dicimus, nulla inducente virtute ad proferendum; quædam vero suadente nobis quadam virtute, etsi non integre exprimamus, (1) & sic inconsequenter disponamur ad ea, insectantes ea quæ (2) dicimus, sed non intentionem dictorum; velut Caiphas ex se nihil protulit, nec dixit intentionem, quia prophetiam dicti non accipiebat. Sed etiam apud Paulum quidam legisperiti sunt non intelligentes nec ea quæ proferunt. AUGUSTINUS (tract. xlix.) Hic docemur, etiam homines malos prophetiæ spiritu futura prædicere; quod tamen Evangelista divino attribuit sacramento, quia pontifex fuit, idest summus sacerdos. CHRYSOSTOMUS (hom. lxiv.) Vide autem quanta Spiritus sancti virtus est: a mente enim mala valuit verba proferre prophetiæ. Vide etiam quanta est pontificalis virtus potestatis: pontifex enim effectus, etsi indignus existens, tamen prophetavit nesciens quid diceret: ore enim solum usa est gratia, contaminatum autem cor non tetigit. AUGUSTINUS (tract. eod.) Caiphas igitur de sola gente Iudæorum prophetavit, in qua erant oves, de quibus ait ipse Dominus Matth. xv. „Non „ sum missus nisi ad oves quæ perierunt do„ mus Israel." Sed noverat Evangelista alias esse oves, quæ non erant de hoc ovili, quas oportebat adduci; & ideo addidit: *Et non tantum pro gente, sed ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum*. Hæc autem secundum prædestinationem dicta sunt: nam neque oves eius, neque filii Dei adhuc erant. GREGORIUS VI. Moral. (cap. xiii.) Persecutores igitur peregerunt hoc quod perniciose moliti sunt; intulerunt mortem, ut ab eo abscinderent fidelium devotionem; sed fides inde crevit unde se hanc extinguere infidelium crudelitas credidit. (3) Ille enim ad pietatis suæ obsequium redegit quod contra illum humana crudelitas extorsit. ORIGENES a. Concitati autem ad iram ex verbis Caiphæ, taxaverunt ut occiderent Dominum: unde sequitur: *Ab illo ergo die cogitaverunt ut interficerent eum*. Et quidem si non Spiritu sancto Caiphas prophetaverat, alius spiritus fuit qui valuit & per impium loqui, & sibi compares adversum Christum incitare. Qui autem vult respondere pro Spiritu sancto, dicet, quod sicut sacrarum intentionem Scripturarum ad utilitatem prolatam aliqui prave suscipiunt ad constituendam enormem disciplinam; sic editam pro Salvatore prophetiam veridicam non debito modo percipientes consiliati sunt ut interficerent Christum. CHRYSOSTOMUS (hom. lxiv.) Quærebant quidem & prius eum interficere, nunc & sententiam firmaverunt.

(i) ORIGENES (tom. xxviii.) Cum concilium congregaverunt pontifices, & pharisæi, ut occiderent Iesum, ipse cautius se observans non ultra cum fiducia conversabatur cum Iudæis; sed neque ad aliam civitatem abiit populatam, sed ad quamdam remotam: unde dicitur: *Iesus ergo iam non in palam ambulabat apud Iudæos; sed abiit in regionem iuxta desertum, in civitatem quæ dicitur Ephrem*. AUGUSTINUS (tract. xlix) Non quia potentia eius defecerat, in qua, si vellet, palam cum Iudæis conversaretur, & nihil ei facerent; sed exemplum discipulis demonstravit, quo appareret non esse peccatum, si fideles eius oculis persequentium se subtraherent, & furorem sceleratorum latendo potius evitarent, quam se ostendendo magis accenderent. ORIGENES (tom. xxviii.) Honestum namque est imminente agone confitenti Iesum non evitare confessionem, nec recusare subire mortem gratia veritatis; nec minus honestum est non (4) tradere occasionem tantæ tentationi, non solum propter incertitudinem eventus proprii, sed ne nos occasionem præstemus ut alii magis impii, ac noxii fiant: nam si quis fictus erga quemquam materia criminis fuet pœnas, (5) quo modo persecutorem non declinans, non etiam

(1)

(1) *Nicolai legit* & sic consequenter. (2) *Al.* discimus. (3) *In editis vitiose* Non enim. (4) *Al.* credere. (5) *Al.* quid.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Tract. sive tom. xxxi. in Ioannem; *&* *sic infra*.

(1) & persequentis delicto dabit responsum? Non solus autem Dominus illuc ivit, immo, ut nullam daret causam perquirentibus eum, discipulos etiam secum duxit: unde sequitur: *Et ibi morabatur cum discipulis suis*. CHRYSOSTOMUS (homil. lxiv.) Qualiter putas turbatos discipulos humane videntes eum salvatum? Ipsi autem, quando omnes lætabantur, & festa celebrabant, tunc occultantur, & in periculis sunt; sed tamen permanebant cum eo, secundum illud Luc. xxii. „ Vos estis qui „ permansistis mecum in tentationibus meis." ORIGENES (tom. xxviii.) (2) Quo ad anagogiam vero dicatur, quod Iesus dudum cum fiducia ambulabat inter Iudæos, cum verbum divinum per Prophetas in ipsis conversabatur; sed abiit (3) illinc, nec est verbum Dei inter Iudæos. Accessit autem ad villam quæ est prope desertum, de qua dicitur Esai. liv. „ Multi filii desertæ ma-„ gis quam coniugatæ. " Villa autem dicitur Ephrem, quæ interpretatur fertilitas. Fuit autem Ephraim frater Manasse senioris populi oblivioni traditi: post populum enim oblivioni datum, & prætermissum prodiit ex Gentibus abundantia. Discedens ergo a Iudæis Dominus, venit in terram totius orbis prope desertam Ecclesiam, quæ dicitur civitas secunda; & ibi moratur cum discipulis usque nunc. AUGUSTINUS (tract. l.) Ille autem qui de cælo venerat pati, propinquare voluit loco passionis, quia imminebat hora passionis: unde sequitur: *Proximum autem erat pascha Iudæorum*. Habebant Iudæi pascha in umbra, nos in luce: sanguine occisi pecoris Iudæorum postes signati sunt, sanguine Christi frontes nostræ signantur. Illum diem festum Iudæi cruentum habere Domini sanguine voluerunt, illo die festo occisus est agnus, qui eumdem diem festum suo sanguine consecravit. Mandatum autem erat in lege Iudæis ut die festo, quo pascha erat, omnes undique convenirent, & illius diei celebratione sanctificarentur: unde sequitur: *Et ascenderunt multi Hierosolymam de regione ante pascha ut sanctificarent seipsos*. THEOPHYLACTUS. Ascenderunt autem ante pascha ut purgarentur: quoniam quicumque peccaverant inviti, vel spontanei, pascha non celebrabant, nisi prius expiarentur, ut moris erat, balneationibus, & ieiuniis, ac rasura, quin etiam quasdam deputatas oblationes offerendo. Hi ergo expiationem celebrantes, insidiantur Domino: unde sequitur: *Quærebant ergo Iesum, & colloquebantur ad invicem in templo stantes: Quid putatis quia non venit ad diem festum?* CHRYSOSTOMUS (homil. lxiv.) Insidiabantur ei, & tempus festi tempus faciebant occisionis. ORIGENES (ut supra.) Et propter hoc non dixit, *Pascha* Domini, sed *Iudæorum*: nam Salvator in illo patiebatur insidias. ALCUINUS. Illi ergo quærebant Iesum non bene; nos autem quærimus eum stantes in templo Dei, mutuo nos consolando, & exorando ut veniat ad diem festum nostrum, & sua præsentia nos sanctificet. THEOPHYLACTUS. Sed si talia solum vulgus perageret, videretur utique passio ex imperitia progredi; sed etiam pharisæi præcipiunt ut capiatur: unde sequitur: *Dederant autem pontifices, & pharisæi mandatum ut si quis cognoverit ubi sit, indicet ut apprehendant eum*. ORIGENES (ubi supra.) Et attende, quod ignorabant ubi est: ostensum est enim eum discessisse. Dices etiam quoniam insidiantes Iesu ignorabant ubi sit: propter quod dederunt alia quam divina mandata, docente disciplinas, & mandata hominum. AUGUSTINUS (tract. eod.) Nos autem indicemus modo Iudæis ubi sit. Utinam velint audire, & apprehendere.

CAPUT XII.

(a) IEsus ergo ante sex dies paschæ venit Bethaniam, ubi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitavit Iesus. Fecerunt autem ei cœnam ibi, & Martha ministrabat, Lazarus vero unus erat ex discumbentibus cum eo. Maria ergo accepit libram unguenti nardi pistici pretiosi, & unxit pedes Iesu, & extersit pedes eius capillis suis, & domus impleta est ex odore unguenti. Dixit ergo unus ex discipulis

(1) *Al.* & persequentibus. (2) *Al.* Quo modo ad anagogiam. (3) *Al.* illuc.

pulis eius Iudas Scariotes, qui erat eum traditurus: Quare hoc unguentum non venit trecentis denariis, & datum est egenis? Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum; sed quia fur erat, & loculos habens, ea quæ mittebantur portabat. Dixit ergo Iesus: Sinite illam, ut in diem sepulturæ meæ servet illud. Pauperes enim semper habebitis vobiscum, me autem non semper habebitis. Cognovit ergo turba multa ex Iudæis quia illic est, & venerunt non propter Iesum tantum, sed ut Lazarum viderent, quem suscitavit a mortuis. Cogitaverunt autem principes sacerdotum ut & Lazarum interficerent; quia multi propter illum abibant ex Iudæis, & credebant in Iesum.

(b) In crastinum autem turba multa, quæ convenerat ad diem festum, cum audissent quia venit Iesus Hierosolymam, acceperunt ramos palmarum, & processerunt obviam ei, & clamabant: Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israel. Et invenit Iesus asellum, & sedit super eum, sicut scriptum est: Noli timere filia Sion: ecce Rex tuus venit tibi, sedens super pullum asinæ. Hæc non cognoverunt discipuli eius primum; sed quando glorificatus est Iesus, tunc recordati sunt quia hæc erant scripta de eo, & hæc fecerunt ei. Testimonium ergo perhibebat turba quæ erat cum eo, quando Lazarum vocavit de monumento, & suscitavit eum a mortuis: propterea & obviam venit ei turba, quia audierunt eum fecisse hoc signum. Pharisæi ergo dixerunt ad semetipsos: Videtis quia nihil proficimus: ecce mundus totus post eum abiit.

(c) Erant autem quidam Gentiles ex his qui ascenderant ut adorarent in die festo. Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat a Bethsaida Galilææ, & rogaverunt eum, dicentes: Domine, volumus Iesum videre. Venit Philippus, & dicit Andreæ; Andreas rursum, & Philippus dixerunt Iesu; Iesus autem respondit dicens: Venit hora ut clarificetur Filius hominis. Amen amen dico vobis: nisi granum frumenti cadens in terram, mortuum fuerit, ipsum solum manet; si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Qui amat animam suam, perdet eam; & qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. Si quis mihi ministrat, me sequatur, & ubi ego sum, illic & minister meus erit. Si quis mihi ministraverit, honorificabit eum Pater meus.

(d) Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam? Pater salvifica me ex hac hora. Sed propterea veni in horam hanc. Pater clarifica nomen tuum. Venit ergo vox de cælo dicens: Et clarificavi, & iterum clarificabo. Turba ergo quæ stabat, & audierat, dicebat tonitruum esse factum, Alii autem dicebant: Angelus ei locutus est. Respondit Iesus, & dixit; Non propter me hæc vox venit, sed propter vos. Nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius mundi eiicietur foras. Et ego, si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum. Hoc autem dicebat significans qua morte esset moriturus.

(e) Respondit ei turba: Nos audivimus ex lege quia Christus manet in æternum: & quomodo tu dicis: Oportet exaltari Filium hominis? Et quis est iste Filius hominis? Dicit ergo eis Iesus: Adhuc modicum lumen in vobis est. Ambulate dum lucem habetis, ut non vos tenebræ comprehendant: & qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat. Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis. Hæc locutus est Iesus, & abiit, & abscondit se ab eis.

(f) Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum, ut sermo Esaiæ impleretur, quem dixit: Domine, quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui revelatum est? Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Esaias: Excæcavit oculos eorum, & induravit cor eorum, ut non videant oculis, & non intelligant corde, & convertantur, & sanem eos. Hæc dixit Esaias quando vidit gloriam eius, & locutus est de eo. Verumtamen & ex principibus multi crediderunt in eum; sed propter pharisæos non confitebantur, ut de synagoga non eiicerentur. Dilexerunt enim gloriam hominum magis quam gloriam Dei.

(g) Iesus autem clamavit, & dixit: Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me. Et qui videt me, videt eum qui misit me. Ego lux in mundum veni, ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat. Et si quis audierit verba mea, & non custodierit, ego non iudico eum. Non enim veni ut iudicem mundum, sed ut salvificem mundum. Qui spernit me, & non accipit verba mea, habet qui iudicet eum. Sermo quem locutus sum, ille iudicabit eum in novissimo die: quia ego ex meipso non sum locutus, sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam, & quid loquar. Et scio quia mandatum eius vita æterna est. Quæ ergo ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor.

(a) ALCUINUS. Appropinquante tempore in quo Dominus pati disposuit, appropinquavit ipse loco in quo eiusdem passionis dispensationem perficere voluit: unde dicitur: *Iesus ergo ante sex dies pascha venit in Bethaniam*. Primo venit in Bethaniam, deinde Hierosolymam. In Hierosolymam quidem ut ibi pateretur, in Bethaniam vero ut resuscitatio Lazari memoriæ omnium (1) arctius imprimeretur: unde subditur: *Ubi fuerat Lazarus mortuus, quem suscitavit Iesus*. THEOPHYLACTUS. Decima autem die mensis agnum Iudæi capiunt immolandum in festo paschæ, ex tunc enim festivitatis prælibant solemnia: quapropter in die quæ est nona mensis, & præcedit sextum diem ante pascha, epulantur splendide, & exordium festi hanc diem constituunt: quo fit ut Iesus quoque pergens Bethaniam convivaretur: unde sequitur: *Fecerunt autem ei cœnam ibi, & Martha ministrabat*. Per hoc autem quod dixit, quod Martha ministrabat, insinuat quod in illius domo erat convivium. Sed attende mulieris fidelitatem: non enim famulabus imponit ministerium, sed ipsamet suscepit. Innuere autem volens Evangelista veræ resurrectionis Lazari signum, subdit: *Lazarus vero unus erat ex discumbentibus cum eo*. AUGUSTINUS (tract. L.) Vivebat, loquebatur, epulabatur, veritas ostendebatur, infidelitas Iudæorum confundebatur. CHRYSOSTOMUS (homil. lxiv.) Maria autem non faciebat communem famulatum, sed ad solum Dominum constituit honorem, & non ut ad hominem accedit, sed ut ad Deum: unde sequitur: *Maria ergo accepit libram unguenti nardi pistici pretiosi, & unxit pedes Iesu, & extersit capillis suis pedes eius*. AUGUSTINUS (tract. lxxx.) Quod ait, *Pistici*, locum aliquem credere debemus, unde erat hoc unguentum pretiosum. ALCUINUS. Vel *pistici*, idest fidelis, nec extraneis speciebus adulterati. Hæc est illa mulier quæ quondam peccatrix in domo Simonis venit ad Dominum cum alabastro unguenti. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. lxxxix.) Quod autem hoc in Bethania rursus fecit, aliud est, quod ad Lucæ narrationem non pertinet, sed pariter narratur a tribus, Ioanne scilicet, Matthæo, & Marco. Quod ergo Matthæus, & Marcus caput Domini unguento illo perfusum dicunt, Ioannes autem pedes; non solum caput, sed & pedes Domini accipiamus perfudisse mulierem. Matthæus, & Marcus recapitulando ad illum diem redeunt in Bethaniam qui erat ante sex dies paschæ, & narrant quod Ioannes de cœna, & unguento.

Sequitur: *Et domus impleta est ex odore unguenti*. AUGUSTINUS super Ioannem (tract. l.) Ad Apostolum revoca intentionem, qui dicit II. Corinth. 11. „Aliis sumus odor vitæ ad vitam, aliis sumus odor „mortis ad mortem:“ denique audies hinc ex unguento isto, quomodo erat aliis odor bonus in vitam, aliis odor (2) malus in mortem: unde sequitur: *Dixit ergo unus ex discipulis suis Iudas Scariotes, qui erat eum traditurus*. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. lxxix.) Quod alii dicunt discipulos murmurasse de ungnenti pretiosi effusione, Ioannes autem Iudam commemorat; puto discipulorum nomine Iudam significatum, plurali numero pro singulari usurpato. Potest etiam intelligi quod alii discipuli aut senserint hoc, aut dixerint, aut eis Iuda dicente persuasum sit; atque omnium voluntatem Matthæus, & Marcus verbis etiam expresserint; sed Iudas propterea dixerit, quia fur erat, ceteri propter pauperum curam: Ioannem vero de solo illo id commemorare voluisse, cuius ex hac occasione furandi consuetudinem credidit intimandam: nam sequitur: *Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum; sed quia fur erat, & loculos habens, ea quæ mittebantur portabat*. ALCUINUS. Portabat ministerio, exportabat furto. AUGUSTINUS (tract. l. in Ioan.) Non tunc periit Iudas quando accepit a Iudæis pecuniam,

(1) *Al.* artius, *forte* altius. (2) *Al.* bonus.

niam, ut Dominum traderet: iam fur erat, Dominum perditus sequebatur non corde, sed corpore. Voluit autem per hoc Dominus nos admonere ut malos toleremus, ne corpus Christi dividamus. Qui aliquid de Ecclesia furatur, (1) Iudæ perdito comparatur. Tolera malum bonus, ut venias ad præmium bonorum, ne immittaris in pœnam malorum. Exemplum Domini accipite conversantis in terra. Quare habuit loculos cui Angeli ministrabant, nisi quia Ecclesia ipsius loculos habitura erat? Quare fures admisit, nisi ut eius Ecclesia fures dum patitur (2) toleraret? Sed ille, qui consueverat de loculis pecuniam tollere, non dubitavit accepta pecunia ipsum Dominum vendere. CHRYSOSTOMUS (hom. lxiv. in Ioan.) Ideo etiam ei furi existenti loculos commisit pauperum, ut omnem abscinderet occasionem: non enim habuit dicere, quoniam propter pecuniarum desiderium hoc fecit, etenim sufficientem habebat ex loculo concupiscentiæ mitigationem. THEOPHYLACTUS. Quidam vero administrationem pecuniæ suscepisse Iudam fatentur, tamquam minimum omnium. Nam pecuniæ administratio, doctrinæ administratione inferior est, secundum quod dicunt Apostoli in Actibus cap. vi. „ Non est æquum nos derelinquere verbum Dei, & ministrare mensis. “ CHRYSOSTOMUS (hom. lxiv.) Christus autem multa condescensione ad Iudam utens, non increpavit eum furripientem, sed communem intulit excusationem: nam sequitur: *Dixit ergo Iesus: Sinite illam, ut in diem sepulturæ meæ servet illud*. ALCUINUS. Significat se moriturum, & ad sepeliendum aromatibus esse ungendum; ideo Mariæ, cui ad unctionem (3) mortui corporis multum desideranti pervenire non liceret, donatum sit viventi adhuc impendere obsequium, quod post mortem celeri resurrectione præventa nequiret. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Rursus etiam propter proditorem rememoratus est sepulturæ; ac si dicat: Gravis sum tibi, & onerosus; sed expecta parum, & abibo: & hoc ostendit, cum subdit: *Pauperes enim semper habebitis vobiscum, me autem non semper habebitis*. AUGUSTINUS (tract. l.) Loquebatur de præsentia corporis sui: nam secundum maiestatem suam, secundum providentiam, secundum ineffabilem, & invisibilem gratiam, impletur quod ab eo dictum est Matth. ult. „ Ecce ego vobiscum sum usque „ ad consummationem sæculi. “ Vel aliter. In Iudæ persona significati sunt in Ecclesia mali: si enim bonus (4) homo es, habes Christum & in præsenti per fidem, & sacramentum, & habebis semper: quia cum hinc exieris, ad illum venies, qui dixit latroni, Luc. xxiii. „ Hodie mecum eris „ in paradiso. “ Si autem male versaris, videris habere in præsenti Christum, quia baptizaris baptismo Christi, accedis ad altare Christi; sed male vivendo non semper habebis. Non autem dixit, Habes, sed *habebit*, quia unus malus corpus malorum significat. Sequitur: *Cognovit ergo turba multa ex Iudæis quia illic esset, & venerunt, non propter Iesum tantum, sed ut Lazarum viderent, quem suscitavit a mortuis*. Curiositas eos adduxit, non caritas. THEOPHYLACTUS. Visores enim suscitati fieri cupiebant, expectantes etiam de inferis aliquid Lazaro referente perpendere. AUGUSTINUS (tract. eod.) Quia vero tantum miraculum Domini tanta erat evidentia diffamatum, ut non possent vel occultare quod factum est, vel negare, cogitaverunt ut Lazarum interficerent: unde sequitur: *Cogitaverunt autem principes sacerdotum ut & Lazarum interficerent*. O cæca sævitia, quasi Dominus suscitare potuerit mortuum, & non possit occisum. Ecce utrumque Dominus fecit, & Lazarum mortuum, & seipsum suscitavit occisum. CHRYSOSTOMUS (hom. lxv.) Nullum autem miraculum Christi eos ita furere fecit: hoc enim mirabilius erat, & coram multis factum est; & erat inopinabile, mortuum quatriduanum videre ambulantem, & loquentem. Aliter etiam isti in aliis putabant criminari sabbati solutionem, & hac via abducere turbas; hic autem (5) quia nullo habebant conqueri contra Iesum, adversum Lazarum faciunt conatum: itaque & in cæco hoc fecissent, nisi haberent accusationem de sabbato. Aliter autem. Ille quidem ignobilis erat, & eiecerunt eum de templo, hic vero clarus. Hoc etiam eos mordebat quod festivitatem instantem omnes dimittentes, Bethaniam veniebant. ALCUINUS. Mystice autem quod ante sex dies venerat Bethaniam, significat quod ille qui sex diebus omnia fecerat, & sexto die hominem creaverat, ipsa sexta mundi ætate, sexta feria, sexta hora redimere mundum venerat. Cœna autem dominica, fides est Ecclesiæ, quæ per dilectionem operatur. Martha (6) ministrat, cum fidelis anima opera suæ devotionis Domino impendit. Lazarus unus erat ex discumbentibus, cum ii qui post peccatorum mortem resuscitati sunt, ad iustitiam una cum eis qui in sua per-

Dddd 2 man-

(1) *Al.* iure perdito. (2) *Al.* tolerat. (3) *Al.* morituri. (4) *Al. deest* homo. (5) *Nicolaius habet* quia de nullo (6) *Al.* ministrabat.

manserunt iustitia, de præsentia veritatis exultant, & cælestis gratiæ muneribus aluntur. Et bene in Bethania celebratur, quæ interpretatur domus obedientiæ: nam Ecclesia est obedientiæ domus. AUGUSTINUS (tr. l.) Unguentum autem quo Maria unxit pedes Iesu, iustitia fuit, ideo libra fuit. Erat autem unguentum nardi pistici pretiosi. Pistis Græce, Latine fides dicitur. Quærebas operari iustitiam?" Iustus ex fide „ vivit: " Rom. II. Unge pedes Iesu bene vivendo, dominica sectare vestigia, capillis terge; si habes superflua, da pauperibus, & Domini pedes tersisti: capilli enim superflua (1) corporis videntur. ALCUINUS. Et notandum, quod primo tantum pedes unxerat, hic autem pedes, & caput unxit; ibi rudimenta pœnitentium, hic iustitia perfectarum designatur animarum. Per caput enim Domini sublimitas divinitatis, per pedes humilitas incarnationis exprimitur: vel per caput ipse Christus, per pedes pauperes, qui sunt membra eius. AUGUSTINUS (ut supra.) Domus autem repleta est odore, mundus impletus est bona fama.

(b) CHRYSOSTOMUS (hom. lxiv.) * Præceptum legis erat ut decima luna primi mensis agnus, sive hædus in domo recluderetur usque ad quartam decimam lunam eiusdem mensis, quando ad vesperam immolabatur: unde & verus agnus ex omni grege sine macula electus, pro populi sanctificatione immolandus, ante quinque dies, idest decima luna, Hierosolymam ascendit. AUGUSTINUS (tract. li. in Ioan.) Quantus autem fructus apparuerit prædicationis eius, & quantus grex ovium ex his quæ perierant domus Israel, vocem pastoris audierit, intendendum est ex eo quod dicitur: *In crastinum autem turba multa, qua convenerat ad diem festum, cum audissent quia venit Iesus Hierosolymam, acceperunt ramos palmarum &c.* Rami palmarum laudes sunt, significantes victoriam qua erat Dominus mortem moriendo superaturus, & trophæo crucis de diabolo mortis principe triumphaturus. CHRYSOSTOMUS (homil. lxv.) Ostendebant autem quoniam de reliquo maiorem quam de Propheta opinionem habebant de eo: unde sequitur: *Et processerunt obviam ei, & clamabant: Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israel.* AUGUSTINUS (tract. li.) Hosanna vox est obsecrantis, magis affectum indicans, quam rem aliquam significans, sicut sunt in lingua Latina quas interiectiones vocant. BEDA. Est autem compositum ex corrupto, & integro: *Hosi* enim, salva, *Anna* obsecrantis est interiectio. *Hosi* ergo corruptum, *Anna* est integrum. *Benedictus* autem *qui venit in nomine Domini*, sic potius accipiendum est ut in nomine Domini, in nomine Dei Patris (2) intelligatur; quamvis possit intelligi etiam in nomine suo, quia & ipse Dominus est; sed verba eius melius nostrum dirigunt intellectum, qui ait supra v. *Ego veni in nomine Patris mei.* Non utique amittit divinitatem, quando nos docet humilitatem. CHRYSOSTOMUS (hom. lxv.) Hoc est etiam quod maxime coegit credere in Christum omnes, quoniam non est Deo contrarius; & hoc maxime cogebat plebem quod ipse dicebat se a Patre venisse. Ex his ergo verbis colligimus quod Deus est: nam *Hosanna* salvos fac interpretatur; salutem autem soli Deo Scriptura attribuit. Deinde quia vere est Deus, *Qui venit*, inquiunt, non Qui ducitur: hoc enim servile est quodammodo, illud vero dominicum. Quod etiam dicunt, *In nomine Domini*, illud idem erga ipsum protendit: non enim in nomine servi, sed Domini dicunt illum venire. AUGUSTINUS (tract. li.) Quid autem magnum fuit Regi sæculorum Regem fieri hominum? Non enim Rex Israel Christus ad exigendum tributum, vel ferro exercitum armandum; sed Rex Israel, quod mentes regat, quod in regnum cælorum perducat. Quod ergo Rex esse voluit Israel, dignatio est, non promotio; miserationis indicium, non potestatis (3) augmentum: qui enim appellatus est in terra Rex Iudæorum, in cælis est Dominus Angelorum. THEOPHYLACTUS. Iudæi autem Regem Israel ipsum nuncupabant, quasi sensibilem Regem somniantes: expectabant namque exurgere quemdam in Regem maiorem quam secundum humanam naturam, salvaturum eos a Romanorum iurisdictione. Quomodo autem Dominus venerit, ostendit Evangelista subdens: *Et invenit Iesus asellum, & sedit super eum.* AUGUSTINUS (tract. eod.) Hoc breviter dictum est: nam quemadmodum sit fa-

(1) *Al.* corpore. (2) *Al.* intelligant. (3) *Al.* argumentum.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

* Nihil tale in Chrysostomo occurrit, sed ex Cyrillo in Ioan. & ex Theophylacto colligitur.

factum, apud alios Evangelistas plenissime legitur. Pullum autem asinæ in quo nemo sederat (hoc enim apud alios Evangelistas invenitur) intelligimus populum Gentium, qui legem Domini non acceperat; asinam vero (quia utrumque Domino adductum est) plebem eius quæ veniebat ex populo Israel. CHRYSOSTOMUS (hom. lxv.) Fecit ergo hoc, prophetice aliquid figurans, quoniam videlicet immundum Gentium populum debebat subiectum habere; & prophetiam quamdam implens. AUGUSTINUS (tract. li.) Adhibetur autem huic facto propheticum testimonium, ut appareat quoniam maligni principes Iudæorum eum non intelligebant in quo implebantur quæ legebant: unde sequitur: *Sicut scriptum est: Noli timere filia Sion: ecce Rex tuus venit tibi sedens super pullum asinæ*. In illo populo erat filia Sion: ipsa est Hierusalem, quæ est Sion, cui dicitur: Noli timere illum, agnosce qui a te laudatur; & noli trepidare cum patitur: quia ille sanguis funditur per quem tuum delictum deleatur, & vita redimatur. CHRYSOSTOMUS (hom. lxv.) Vel aliter. Quia Reges eorum iniusti fuerant, & eos obnoxios bellis faciebant, Confide, ait, hic non talis, sed mitis, & mansuetus; quod (1) ostendit ab asino: non enim exercitum habens intrabat, sed asinum habens solum. Vide autem Evangelistæ sapientiam: non verecundatur priorem ignorantiam divulgare: nam sequitur: *Hæc non cognoverunt discipuli eius primum, sed quando glorificatus est Iesus*. AUGUSTINUS (ut supra.) Idest, quando virtutem suæ resurrectionis ostendit, tunc recordati sunt quod hæc erant (2) scripta de eo, & hæc fecerunt ei, idest non alia quam quæ scripta erant de eo. CHRYSOSTOMUS (hom. cit.) Hoc autem ignorabant, quoniam ipse non revelavit eis: scandalizassent enim eos, si Rex existens talia passurus erat; & etiam non suscepissent statim cognitionem regni, de quo hic dicebatur: de regno enim temporali hoc dici putassent. THEOPHYLACTUS. Aspice autem consequentiam passionis. Suscitavit Lazarum, hoc omnium novissime reservans miraculum, & ob hoc plurimi concurrebant, & credebant: unde sequitur: *Testimonium ergo perhibebat turba, quæ cum eo erat quando vocavit Lazarum de monumento, & suscitavit eum a mortuis: propterea & obviam venit ei turba, quia audierunt eum fecisse hoc signum*. Exinde livor, & insidiæ: unde sequitur: *Pharisæi autem dicebant ad semetipsos: Videtis quia nihil proficimus: ecce mundus totus post eum abiit*. AUGUSTINUS (tract. li.) Turba turbavit turbam. Quid autem invidet cæca turba, quia post eum abiit mundus per quem factus est mundus? CHRYSOSTOMUS (homil. lxv.) Mundum enim hic turbam dicunt. Videtur autem mihi hoc dictum esse eorum qui sani quidem erant, non audebant autem propalari: demum ab eventu deterrebant alios, quasi inconsummabilia tentantes. THEOPHYLACTUS. Ac si dicerent: Quantumcumque insidiemini, tanto hic augetur, & gloria eius intenditur: quis ergo profectus de tantis insidiis?

(c) BEDA. Templum Domini Hierosolymis situm adeo erat famosum ut diebus festis non solum vicini, sed etiam multæ ex longinquis regionibus gentes illuc advenirent, sicut de Eunucho Candacis Reginæ AEthiopum Actus Apostolorum declarant. Hac ergo consuetudine hi Gentiles venerant adorare, de quibus dicitur: *Erant autem quidam Gentiles ex his qui ascenderant ut adorarent in die festo*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxv. in Ioan.) Prope existentes (3) ut de cetero proselyti fierent. Fama itaque audita de Christo, volunt eum videre: unde sequitur: *Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat a Bethsaida Galilææ, & rogaverunt eum, dicentes: Domine, volumus Iesum videre*. AUGUSTINUS (tract. li.) Ecce volunt eum Iudæi occidere, Gentiles videre: sed etiam illi ex Iudæis erant qui clamabant, *Benedictus qui venit in nomine Domini*. Ecce illi ex circumcisione, illi ex præputio, velut duo parietes de diverso venientes, & in unam fidem Christi pacis osculo concurrentes.

Sequitur: *Venit Philippus, & dicit Andreæ*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxv. in Ioan. cir. med.) Quasi priori existenti: audiverat enim Matth. x. „ In viam Gentium ne abieritis: " propterea cum condiscipulo communicans magistro refert: unde sequitur: *Andreas rursum, & Philippus dicunt Iesu*. AUGUSTINUS (tract. lii. in Ioan. cir. med.) Audiamus ergo vocem lapidis angularis: unde sequitur: *Iesus autem respondit eis, dicens: Venit hora ut clarificetur Filius hominis*. Forsitan aliquis putat ideo se dixisse glorificatum, quia Gentiles volebant eum videre. Non ita est: sed videbat Gentiles post passionem, & resurrectionem suam in omnibus gentibus credituros. Ex occasione igitur istorum Gentilium qui eum videre

(1) Al. ostenditur. (2) Al. omittitur scripta. (3) Al. deest ut.

dere cupiebant, annuntiat futuram plenitudinem Gentium, & promittit iam adesse horam glorificationis suæ, qua facta in cælis, Gentes fuerant crediturae, secundum illud Psal. lvi. & cvii. „ Exaltare super „ cælos Deus, & super omnem terram glo„ ria tua. " Sed altitudinem glorificationis oportuit ut præcederet humilitas passionis: unde adiunxit: *Amen amen dico vobis: nisi granum frumenti cadens in terra, mortuum fuerit, ipsum solum manet; si autem mortuum fuerit, multum fructum affert*. Se autem dicebat granum mortificandum in infidelitate Iudæorum, multiplicandum in fide populorum. BEDA. Ipse enim ex semine Patriarcharum in agro huius mundi seminatus est, ut moriendo cum multiplicatione resurgeret: solus mortuus est, cum multis surrexit. CHRYSOSTOMUS (homil. lxv. in Ioan.) Et quia per sermones non ita suadebat, utitur experimento: quia frumentum magis facit fructum cum mortuum fuerit. Si autem (1) in seminibus hoc accidit, multo magis in me. Quia igitur de reliquo debebat (2) mittere discipulos ad Gentes, videt autem Gentiles prosilientes ad fidem, ostendit quod tempus erat ut ad crucem veniret. Non enim prius eos ad Gentes misit, donec Iudæi offenderunt, donec crucifixerunt. Et quia de morte sua prævidit discipulos contristandos, superabundantiam facit sermonis, dicens: Non solum si non mortem meam patienter sustinueritis, sed etiam si vos ipsi (3) non moriamini, nullum vobis erit lucrum: & hoc est quod subdit: *Qui amat animam suam, perdet eam*. AUGUSTINUS (ut sup.) Hoc duobus modis intelligi potest. *Qui amat, perdet*; id est, si amas, perdes: si cupis vitam tenere in Christo, noli mortem timere pro Christo. Item alio modo. *Qui amat animam suam, perdet eam*. Noli amare in hac vita, ne perdas in æterna vita. Hoc autem quod posterius dixi, magis habere videtur evangelicum sensum: sequitur enim: *Et qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam*. Ergo quod supra dictum est, *Qui amat*, subintelligitur in hoc mundo. CHRYSOSTOMUS (hom. lxvi.) Amat autem animam suam in hoc mundo qui desideria eius inconvenientia facit; odit autem eam qui non cedit ei noxia concupiscenti. Et non dixit, Qui non cedit ei, sed *qui odit eam*: quemadmodum enim eorum qui odio habentur, nec vocem audire sustinemus, nec (4) visum videre (5) delectamur; ita & animam cum contraria iniungit, quæ Deo non placent, cum vehementia avertere oportet. THEOPHYLACTUS. Quia enim valde onerosum erat audire, quod (6) oportet odire animam, consolatur per hoc quod addit, *In hoc mundo*, temporis indicans particularitatem: non enim in perpetuum iubet animam odio haberi: & emolumentum ponit cum dicit: *In vitam æternam custodit eam*. AUGUSTINUS (tract. li.) Sed vide ne tibi subrepat, ut teipsum interimere velis, sic intelligendo quod debes in hoc mundo odisse animam tuam: hinc enim quidam maligni, atque perversi homicidæ flammis se donant, aquis præfocant, præcipitatione collidunt, & pereunt. Hoc Christus non docuit, immo & diabolo præcipitium suggerenti respondit Matth. iv. „ Vade satana. " Cum ergo causæ articulus venerit, ut hæc conditio proponatur aut faciendum esse contra Dei præceptum, aut ab hac vita migrandum, comminante mortem persecutore, ibi oderis in hoc mundo animam tuam, ut in vitam æternam custodias eam. CHRYSOSTOMUS (hom. cit.) Dulcis quidem est præsens vita his qui affixi sunt ei: si vero quis ad cælum respexerit, videns quæ ibi sunt bona, cito contemnet vitam præsentem. Cum enim apparuerit melior, contemnitur peior. In hoc ergo (7) nos inducens Christus, subdit: *Qui mihi ministrat, me sequatur*; idest, me imitetur. De morte hoc dicit, & de ea quæ per opera (8) assecutione: oportet enim eum qui ministrat, eum cui ministrat sequi. AUGUSTINUS (tract. li.) Quid ergo sit ministrare Christo, in ipsis verbis agnoscimus, cum dicit: *Si quis mihi ministrat*. Ministrant ergo Iesu qui non quæ sua sunt quærunt, sed quæ Iesu Christi: hoc est enim, *Me sequatur*, vias ambulet meas, non suas, non ea tantum quæ ad misericordiam pertinent corporalem, sed omnia opera bona propter Christum faciens, usque ad illud opus magnæ caritatis, quod est animam pro fratribus ponere. Sed quo fructu, qua mercede? Sequitur: *Et ubi ego sum, illic & minister meus erit*. (9) Gratis ametur, & operis quo ministratur illi, pretium sit esse cum illo. CHRYSOSTOMUS (hom. lxvi.) Ostendit autem per hoc quod resurrectio morti succedet. *Ubi* autem *sum*, ait, quia in cælis ante resurrectionem Christus (10) erat. Igitur illuc transmigremus animo, & mente.

Sequi-

(1) *Al.* ex feminibus. (2) *Al.* dimittere. (3) *Al. omittimur* non. (4) *Forte* vultum. (5) *Al.* delectabit, *item* delectabitur. (6) *Al.* oporteret. (7) *Al. deest* nos. (8) *Al.* assequitur. *Nicolai autem addit verbum* est. (9) *Melius forte Nicolai*. Gratis ametur, ut operi &c. (10) *Al.* fuerat.

Sequitur: *Si quis mihi ministraverit, honorificabit eum Pater meus*. AUGUSTINUS (tract. eod.) Per hoc intelligitur exposuisse (1) quod supra dixerat, *Illic & minister meus erit*: nam quem maiorem honorem accipere poterit adoptatus quam ut sit ubi est unicus? CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Non autem dixit, Ego honorificabo cum, sed *Pater meus*: nondum enim de eo decentem opinionem babebaut, sed maiorem de Patre.

(d) CHRYSOSTOMUS (hom. lxvi.) Quia Dominus ad passionem discipulos exhortatus fuerat, ne dicant, quod ipse extra dolores existens humanos, facile de morte philosophatur, & uos admonet, propter hoc quod ipse est sine periculo, ostendit quod & ipse in agonia sit, & tamen propter utilitatem mortem non renuit: unde dicit: *Nunc anima mea turbata est*. AUGUSTINUS (tract. lii.) Audio, *Qui in hoc mundo odit animam suam, in vitam aeternam custodit eam*, & mundum contemnere accendor; (a) & in conspectu meo nihil est vitæ huius totus, quantumlibet fuerit prolixus, vapor: pro amore æternorum temporalia mihi cuncta vilescuut: & rursum Dominum audio dicentem: *Nunc anima mea turbata est*. Sequi iubes animam meam; sed turbari video animam tuam: quale fundamentum quæram, si petra succumbit? Agnosco, Domine, misericordiam tuam: nam qui caritatis voluntate turbaris, multos in corpore tuo, qui suæ infirmitatis necessitate turbantur, ne desperando pereant, consolaris. In se ergo caput nostrum suscepit membrorum suorum affectum; & ideo non est ab aliquo turbatus; sed, sicut de illo supra xi. dictum est, *turbavit semetipsum*. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Appropinquans enim de reliquo cruci, quod humanum est ostendit, & naturam non volentem mori, sed præsenti adhærentem vitæ, ostendens quoniam non extra humanas passiones erat: sicut enim esurire non crimen est, ita neque præsentem vitam appetere. Christus autem corpus a peccato mundum habebat, non a naturalibus necessitatibus erutum. Hoc igitur dispensationis est, non deitatis. AUGUSTINUS (ubi supra.) Denique homo qui sequi vult, audiat qua hora sequatur. Accessit forte hora terribilis: proponitur optio, aut faciendæ iniquitatis, aut subeundæ passionis; turbatur anima infirma: audi ergo quid subiungit, *Et quid dicam?* BEDA. Hoc est, quid aliud nisi ut membra mea instruantur? *Pater, salvifica me ex hac hora*. AUGUSTINUS (tract. lii.) Docuit te quem invoces, cuius voluntatem tuæ voluntati præponas. (3) Non ideo tibi videatur ex alto diffidere, quia te vult ab initio proficere. Hominis suscepit infirmitatem, ut doceat contristatum dicere: Non quod ego volo, sed quod tu vis; unde subditur: *Sed propterea veni in horam hanc. Pater, glorifica nomen tuum*, in sua scilicet passione, & resurrectione. CHRYSOSTOMUS (hom. cit.) Quasi dicat: Non babeo quid dicam, ereptionem quærens: *propterea enim veni in horam hanc*; ac si dicat: Etsi turbemur, & tumultum patiamur, non fugiamus mortem: quia ego nunc turbatus, non dico ut effugiam, oportet enim ferre quod supervenit; non dico, Eripe me ex hac hora; sed contrarium dico, scilicet *clarifica nomen tuum*. Ostendit enim quoniam pro veritate moritur, gloriam Dei hoc vocans: & hoc eveniet: futurum enim erat ut post crucem converteretur orbis terrarum, & cognosceret nomen Dei, & coleret, non solum Patris, sed etiam Filii. Sed tamen hoc silet.

Sequitur: *Venit ergo vox de cælo dicens: Et clarificavi, & iterum clarificabo*. GREGORIUS XXVIII. Mor. (cap. ii.) Huiusmodi verbis per Angelum loquitur Deus, (4) cum nil in imagine ostenditur, sed supernæ vocis verba audiuntur: & nimirum de cælestibus loquens, verba sua quæ audiri ab hominibus voluit, rationali creatura administrante formavit. AUGUSTINUS (tract. lii.) *Clarificavi* autem dicit, antequam facerem mundum; *& iterum clarificabo*, cum resurget a mortuis. Vel aliter. *Clarificavi*, cum de Virgine natus est, cum miracula multa fecit, cum descendente Spiritu sancto in specie columbæ monstratus est; *& iterum clarificabo*, cum resurget a mortuis, cum exaltabitur super cælos Deus, & super omnem terram gloria eius.

Sequitur: *Turba ergo quæ stabat, & audierat, dicebat tonitruum factum esse*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxvi.) Aperta quidem, & bene significativa erat vox; sed cito ab eis evolavit quasi a grossioribus, & carnalibus, & desidiosis. Et hi quidem sonitum tantum retinuerunt; alii vero quoniam articulata erat vox noverant, quid autem significavit non adhuc; de quibus subditur: *Alii dicebant: Angelus ei locutus est*.

Sequitur: *Respondit Iesus, & dixit: Non pro-*

(1) *Al.* ut. (2) *Al.* & in contrario modo. (3) *Corrigit P. Nicolai sic.* Non ideo tibi videatur ex alto deficere, quia te vult ab imo proficere. (4) *Al.* Et cum nil &c.

propter me hæc vox venit, sed propter vos. AUGUSTINUS (tract. eod.) Hic ostendit, illa voce non sibi indicatum quod iam sciebat, sed eis quibus indicari oportebat. Sicut autem vox illa non propter eum facta est, sed propter eos; sic anima eius, non propter ipsum, sed propter eos turbata est. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Ad illud enim instat vox Patris quod semper dicebant, quoniam non est ex Deo: qui enim a Deo glorificatur, qualiter non est ex Deo? Ubi vide quod humilia propter eos facta sunt, non quasi Filio auxilio indigente. Quia ergo dixit, *Clarificabo*, ostendit consequenter & modum gloriæ: nam sequitur: *Nunc iudicium est mundi*. AUGUSTINUS (tract. lii.) Iudicium enim quod in fine expectatur, erit præmiorum, pœnarumque æternarum. Dicitur etiam iudicium, non damnationis, sed discretionis: hoc vocabat hic iudicium, discretionem scilicet, & a suis redemptis diaboli expulsionem: unde sequitur: *Nunc princeps mundi huius eiicietur foras.* Absit ut diabolum principem mundi ita dictum existimemus ut eum cæli, & terræ dominari posse credamus; sed mundus appellatur in malis hominibus, qui toto orbe terrarum diffusi sunt. Sic ergo dictum est, *Princeps huius mundi*, idest princeps malorum hominum, qui habitant in mundo. Appellatur etiam mundus in bonis, qui similiter per totum orbem terrarum diffusi sunt; ideo dicit Apostolus II. Corinth. vii. „ Deus erat in Christo, mun„ dum reconcilians sibi. " Hi sunt ex quorum cordibus princeps mundi eiicietur foras. Prævidebat enim Dominus, post passionem, & glorificationem suam, per universum mundum multos populos credituros, in quorum cordibus diabolus intus erat, cui quando ex fide renuntiatur, eiicitur foras. Sed numquid de cordibus veterum iustorum non est eiectus foras? Quomodo ergo dictum est. *Nunc eiicietur foras*, nisi quia tunc quod in hominibus paucissimis factum est, nunc in multis magnisque populis iam mox futurum esse prædictum est? Quid ergo ait quispiam: Quia diabolus eiicitur foras, iam fidelium neminem tentat? Immo tentare non cessat; sed aliud est interinsecus regnare, aliud forinsecus oppugnare. CHRYSOSTOMUS (hom. lxvi.) Sed quale est istud iudicium quo diabolus foras eiicitur, exemplo id faciam manifestum. Sit aliquis debitores expetens, & feriat, & in vincula mittat: deinde ex eadem dementia & eum qui nihil debet sub eumdem carcerem ducat: hic & eorum quæ in alios fecit, dabit vindictam. Ita & in Christo factum est: eorum enim quæ diabolus in nos fecit, per ea quæ in Christum ausus est, sustinebit vindictam. Et ne quis dicat, Qualiter mittetur foras, si te superabit? subiungit: *Et ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum.* Qualiter enim superatur qui & alios trahit? Hoc autem plus fuit dicere, quam Resurgam. Si enim hoc dixisset, nondum manifestum esset quod traheret; dicendo vero, *Traham*, utrumque demonstrat. AUGUSTINUS (tract. lii.) Sed quæ omnia trahit, nisi ex quibus diabolus eiicitur foras? Non autem dixit, Omnes, sed *omnia*: non enim omnium est fides. Non itaque hoc ad universitatem hominum retulit, sed ad creaturæ integritatem, idest spiritum, & animam, & corpus, ad illud scilicet quod intelligimus, quod vivimus, quod visibiles sumus: aut si omnia ipsi homines intelligendi sunt, omnia prædestinata ad salutem possumus dicere: aut certe omnia hominum genera secundum innumerabiles differentias, quibus inter se præter sola peccata homines distant. CHRYSOSTOMUS (homil. lxvi.) Qualiter igitur supra dixit, quoniam Pater trahit? Quia scilicet Filio trahente, Pater trahit. Dicit autem, *Traham*, quasi a tyranno detentos, & per seipsos nequeuntes accedere, & illius manus effugere. AUGUSTINUS (tract. eod.) Sed *si exaltatus*, inquit, *fuero a terra*; hoc est, cum exaltatus fuero: non enim dubitat futurum esse quod venit implere: nam exaltationem suam dixit in cruce passionem: unde Evangelista subdit: *Hoc autem dicit significans qua morte esset moriturus.*

(e) AUGUSTINUS (tract. lii.) Cum intellexissent Iudæi quod Dominus de sua morte dixisset, proponunt ei quæstionem, quomodo se diceret moriturum: unde dicitur: *Respondit ei turba: Nos audivimus ex lege quia Christus manet in æternum: quomodo tu dicis, Oportet exaltari Filium hominis?* Memoriter tenuerunt quod Dominus assidue dicebat se esse Filium hominis: nam hoc loco non dixit, Si exaltatus fuerit Filius hominis; sed superius dixerat: *Venit hora ut clarificetur Filius hominis.* Hoc ergo in animo retinentes, inquiunt: Si Christus manet in æternum, quomodo exaltabitur a terra; idest, quomodo crucis passione morietur? CHRYSOSTOMUS (hom. lxvii.) Hinc est videre quoniam multa eorum quæ parabolice dicebantur, intelligebant: quia enim prævenit de morte disputans, audientes hic exaltationem, suspicati sunt hoc. AUGUSTINUS (tract. eod.) Vel hoc eum di-

dixisse intelligebant quod facere cogitabant. Non ergo eis verborum istorum obscuritatem aperuit infusa sapientia, sed stimulata conscientia. CHRYSOSTOMUS (homil. ead.) Et vide qualiter malitiose interrogant: non enim dixerunt: *Nos audivimus ex lege quia Christus* nihil patitur: in multis enim Scripturarum locis & passio, & resurrectio simul ponitur; sed quoniam *manet in aeternum*: & nimirum hoc non erat contrarium, immortalitati enim per passionem non est factum impedimentum. Sed aestimaverunt per hoc ostendere eum non esse Christum, quoniam Christus manet in aeternum. Deinde subdunt: *Quis est iste Filius hominis*? Et hoc malitiose; quasi dicant: Non dicas quod propter odium tuum hoc dicamus: ecce enim non novimus de quo dicis. Sed Christus respondit, ostendens quoniam passio non prohibet manere eum in aeternum: unde subditur: *Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicum lumen in vobis est*; quasi dicat: Adhuc parvo tempore ego lux vobiscum sum, per hoc ostendens quod mors eius transmigratio est: etenim lux solaris non interimitur, sed parum recedens rursus apparet. AUGUSTINUS (tract. ut supra.) Vel aliter. *Modicum lumen in vobis est*, per hoc quod intelligitis quia Christus manet in aeternum: ergo *ambulate*, accedite, totum intelligite, & moriturum Christum, & victurum in aeternum, *dum lucem habetis*. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Hic dicit tempus totum praesentis vitae, & ante crucem, & post crucem: multi enim post crucem crediderunt in eum.

Ut non tenebrae vos comprehendant. AUGUSTINUS (tract. eod.) Si scilicet eo modo credideritis Christi aeternitatem ut negetis in eo mortis humilitatem.

Sequitur: *Et qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat*. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Quanta denique Iudaei nunc agunt, & nesciunt quid agunt; sed ut in tenebris ambulantes, putant rectam quidem incedere viam, contrariam autem vadunt: propterea subdit: *Dum lucem habetis, credite in lucem*. AUGUSTINUS (tract. cit.) Idest, dum aliquid veri habetis, credite in veritatem, ut renascamini veritati: unde sequitur: *Ut filii lucis sitis*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxvii.) Quod est filii mei. In principio autem Evangelista dicit, quod *ex Deo nati sunt*, hoc est ex Patre; hic autem ipse dicitur hos generare, ut discas quoniam una est actio Patris, & Filii.

Sequitur: *Haec locutus est Iesus, & abiit, & abscondit se ab eis*. AUGUSTINUS (tract. eod.) Non ab eis qui credere, & diligere coeperunt, sed ab eis qui videbant, & invidebant. Cum autem se abscondit, nostrae infirmitati consuluit, non suae potestati derogavit. CHRYSOSTOMUS (homil. ead.) Sed cum nec lapides levarent, nec blasphemarent, cuius gratia occultatus est? Corda enim rimatus noverat furorem in eis saevientem; & non expectavit ut in opus exirent, sed occultatur, mitigans eorum invidiam.

(f) CHRYSOSTOMUS (hom. lxvii.) Noverat Dominus ferventem animum Iudaeorum, & occisionem meditantem; & ideo occultatus est: & hoc occulte insinuavit Evangelista subdens: *Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non crediderunt in eum*. THEOPHYLACTUS. Non autem modicae iniquitatis fuit tantis signis non credere: ea vero signa commemorat quae supra sunt posita. CHRYSOSTOMUS (homil. cit.) Ne quis autem dicat: Cuius gratia venit Christus, non noverant, quod non ei intenderent: ideo ad hoc excludendum inducit etiam Prophetas hoc scientes: propter quod sequitur: *Ut sermo Esaiae impleretur, quem dixit: Domine, quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui revelatum est*? ALCUINUS. *Quis* pro raritate posuit: quia quod sancti Prophetae a Deo audierunt, & populo praedicaverunt, paucissimi crediderunt. AUGUSTINUS (tract. liii.) Satis autem ostendit brachium Domini ipsum Dei Filium nuncupatum: non quod Deus Pater figura detinetur carnis humanae; sed quia omnia per ipsum facta sunt, ideo brachium Domini dictum est. Si enim aliquis homo tanta potestate praevaleret ut sine ullo motu corporis sui quod diceret fieret, verbum eius, brachium eius esset. Non autem patet occasio erroris his qui dicunt, quia solus Pater est, si brachium eius est Filius (non enim duae, sed una persona est homo, & brachium eius) non intelligentes quomodo verba de rebus aliis ad res alias propter aliquam similitudinem transferantur. Quidam autem inter se musitant: Quae culpa fuit Iudaeorum, si necesse erat ut sermo Esaiae impleretur? Quibus respondemus, Deum praescium futurorum per Prophetam praedixisse infidelitatem Iudaeorum, non fecisse: non enim propterea quemquam Deus ad peccandum cogit, quia futura hominum peccata iam novit: ipsorum enim praescivit peccata, non sua. Fecerunt ergo peccatum Iudaei quod facturos esse praedixit quem nihil latet. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Quod ergo dixit, *Ut sermo Esaiae Prophetae* im-

impleretur, ly *ut* non causale est, sed eventus: non enim quia dixit Esaias, non crediderunt; sed quia non erant credituri, propterea Esaias dixit. AUGUSTINUS (tract. LIII.) Sed ea quæ sequuntur, profundiorem faciunt quæstionem: adiungit enim, & dicit: *Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Esaias: Excæcavit oculos eorum, & induravit cor eorum, ut non videant oculis, & non intelligant corde, & convertantur, & sanem eos*. Si enim credere non poterant, quod peccatum est hominis non facientis quod non potest facere? Et, quod est gravius, ad Deum causa refertur; quandoquidem ipse excæcavit oculos eorum, & induravit eorum cor: non enim hoc saltem de diabolo dicitur, sed de Deo. Sed quare non poterant credere? Respondeo, Quia nolebant. Sicut enim quod Dominus negare seipsum non potest, laus est voluntatis divinæ; ita quod illi non poterant credere, culpa est voluntatis humanæ. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Hoc autem & in communi consuetudine custoditur, ut cum quis dicit, Non possum amare illum: vehementiam voluntatis impotentiam dicit. Sed Evangelista dicit, *Non poterant*, ut ostendat quoniam impossibile est mentiri Prophetam: non tamen propterea impossibile erat eos credere: non enim hæc prædixisset, si credituri essent. AUGUSTINUS (tract. LIII.) Sed aliam causam, inquis, dicit Propheta, non voluntates eorum: quia scilicet *excæcavit oculos eorum, & induravit cor eorum*. (1) Sed hoc etiam eorum voluntatem meruisse respondeo. Sic enim excæcat, & obdurat Deus deserendo, & non adiuvando; quod occulto iudicio facere potest, iniquo non potest. CHRYSOSTOMUS (homil. ead.) Neque enim derelinquit nos, nisi voluerimus nos, secundum illud Oseæ IV. „ Oblitus es legis Dei tui; obliviscar & „ ego tui. “ Hæc dicit ostendens nos incipere derelictionem, & causam fieri perditionis. Sicut enim sol infirmum offendit visum, non ex propria natura; ita fit in his qui non attendunt Dei sermones. Terrens autem auditores Scriptura dicit, *Excæcavit*, & *induravit*. AUGUSTINUS (tract. LIII.) Quod autem addidit, *Et convertantur, & sanem eos*, utrum subaudiendum sit non, idest non convertantur, etenim conversio de illius gratia est; an forte & hoc de supernæ medicinæ misericordia factum intelligendum, ut quoniam superbe suam iustitiam constituere volebant, adhuc deserentur, & excæcarentur, ut offenderent in lapidem offensionis, & impleretur facies eorum ignominia, atque humiliati quærerent non suam, qua inflatur superbus, sed iustitiam Dei, qua iustificatur impius? Hoc enim multis eorum profecit in bonum, qui de suo scelere compuncti, in Christum postea crediderunt. Sequitur: *Hæc dixit Esaias quando vidit gloriam eius, & locutus est de eo*. Vidit autem non sicuti est, sed modo quodam significativo, sicut Prophetæ visio fuerat informanda. Nemo ergo vos fallat eorum qui dicunt, invisibilem Patrem, & visibilem Filium, qui putant eum esse creaturam: in forma enim Dei, in qua æqualis est Patri, etiam Filius invisibilis est; ut autem ab hominibus videretur, formam servi accepit. Ostendit etiam se, antequam susciperet carnem, oculis hominum, sicut voluit in subiecta creatura, non sicuti est. CHRYSOSTOMUS (hom. LXVII.) Gloriam autem hic dicit visionem sedentis in throno excelso, & alia quæ ibi dicuntur: unde sequitur: *Et locutus est de eo*, hoc scilicet, „ Vidi Deum sedentem, “ Esai. VI. & quod audivit vocem dicentem ibid. „ Quem „ mittam, & quis ibit nobis? “ Sequitur: *Verumtamen ex principibus multi crediderunt in eum; sed propter pharisæos non confitebantur, ut de synagoga non eiicerentur. Dilexerunt enim magis gloriam hominum quam gloriam Dei*. ALCUINUS. Gloria Dei est publice confiteri Christum; gloria hominum est in mundanis gloriari. AUGUSTINUS (ut supra.) Hos ergo improbavit Evangelista qui in hoc gressu fidei si proficerent per amorem, quæ humanæ gloriæ sunt proficiendo superarent.

(g) CHRYSOSTOMUS (hom. LXVIII.) Quia amor humanæ gloriæ principes credentes confiteri prohibebat, Dominus contra hoc eis loquitur: unde dicitur: *Iesus autem clamavit, & dixit: Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui me misit*; quasi dicat: Quid formidatis credere in me? In Deum fides pervenit per me. AUGUSTINUS (tract. LIV.) Quia enim homo apparebat hominibus, cum lateret Deus, ne putarent eum hoc esse tantum quod videbant, talem ac tantum se volens credi, qualis & quantus est Pater, *Qui credit in me*, inquit, *non credit in me*, idest in hoc quod videt, *sed in eum qui me misit*, idest in Patrem. Nam si putaverit eum habere filios secundum gratiam, non autem habere Fi-

(1) *Al.* Sed hoc est etiam &c. *item* Sed hoc est etiam eorum voluntatem meminisse respondendo.

Filium æqualem sibi, atque coæternum, nec credit in Patrem, qui eum misit, quia non est hoc Pater qui eum misit. Ne autem putarent sic voluisse intelligi Patrem tamquam multorum filiorum per gratiam generatorem, non unici Verbi æqualis sibi, continuo subiecit: *Qui videt me, videt eum qui misit me*; quasi dicat: Usque adeo nihil distat inter eum & me ut qui me videt, videat eum qui misit me. Apostolos suos certe ipse Dominus misit; numquam tamen aliquis eorum dicere auderet, Qui credit in me. Credimus enim Apostolo, sed non credimus in Apostolum. Filius autem recte unigenitus dicit: *Qui credit in me, non credit in me, sed credit in eum qui me misit*: ubi non a se abstulit credentis fidem, sed (1) noluit in forma servi remanere credentem. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Vel dicit: *Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me*; quasi dicat: Qui fluminis accipit aquam, non eam quæ est fluminis accipit, sed eam quæ est fontis. Volens autem ostendere quoniam non est credere in Patrem, non credentem in eum, subiungit: *Qui videt me, videt eum qui me misit*. Quid igitur? Corpus est Deus? Nequaquam; sed consideratio veri, quæ est per intellectum, hic visio dicitur. Deinde ostendit eam quæ est ad Patrem cognitionem in hoc quod subdit: *Ego lux in mundum veni*: quia enim Pater lux vocatur, ubique eo hic utitur nomine. Lucem autem se hic vocavit, eo quod ab errore eripit, & intellectuales tenebras solvit: unde subdit: *Ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat*. AUGUSTINUS (tract. eod.) In quo satis manifestat, omnes se in tenebris invenisse. Sed ne in eis tenebris maneant in quibus inventi sunt, debent credere in lucem, quæ venit in mundum. Dixit quodam loco discipulis suis (Matth. v.) „ Vos estis lux mundi; " non tamen eis dixit: Vos lux venistis in mundum, ut omnis qui credit in vos, in tenebris non maneat. Lumina ergo sunt omnes sancti; sed credendo illuminantur ab eo a quo si quis recesserit, tenebratur. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Ut autem non existiment quod propter imbecillitatem eos qui ipsum contemnunt illæsos dimittat, subiungit: *Et si quis audierit verba mea, & non custodierit, ego non iudico eum*. AUGUSTINUS (tract. liv.) Intelligendum est, Modo non iudico eum; cum alio loco (supra v.) dicat: *Pater omne iudicium dedit Filio*. Quare autem modo non iudicat, ostendit subdens: *Non enim veni ut iudicem mundum, sed ut salvificem mundum*; idest, ut salvum faciam mundum. Nunc ergo est tempus misericordiæ, post erit iudicii. CHRYSOSTOMUS (homil. ead.) Deinde ut non pigriores ex hoc fiant, terribile subdit iudicium: *Qui spernit me, & non accipit verba mea, habet qui iudicet eum*. AUGUSTINUS (tract. liv.) Non dixit, Ego non iudico eum in novissimo die: hoc enim esset contrarium illi sententiæ, *Omne iudicium dedit Filio*. Expectantibus autem quisnam esset ille, secutus adiungit: *Sermo quem locutus sum, ille iudicabit eum in novissimo die*. Satis manifestavit seipsum in novissimo die iudicaturum: seipsum quippe locutus est, seipsum annuntiavit. Aliter itaque iudicabuntur qui non audierunt, aliter qui audierunt, & contempserunt. AUGUSTINUS I. de Trin. (cap. XII.) Ideo autem iudicat verbum quod locutus est Filius, quia non ex se locutus est Filius: unde sequitur: *Quia ego ex meipso non sum locutus*: per quod intelligi voluit, Ego non ex me natus sum. Quæro itaque quomodo intelligamus, Ego non iudicabo, sed verbum quod locutus sum iudicabit; cum ipse sit Verbum Patris quod loquitur. Vel ita. Ego non iudicabo ex potestate humana, quia Filius hominis sum, sed ego iudicabo ex potestate Verbi Dei, quia Filius Dei sum. CHRYSOSTOMUS (hom. LXVIII.) Vel aliter. *Ego non iudico eum*; idest, non sum causa perditionis eius; sed ipse qui verba mea spernit. Verba enim quæ modo locutus sum, in ordine stabunt accusatoris omnem tollentia excusationem; & hoc est quod subdit: *Sermo quem locutus sum, ille iudicabit eum*. Et quis sermo? *Quia ego ex meipso non sum locutus; sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam, & quid loquar*. Omnia igitur hæc propter eos dicebantur, ut nullam habeant excusationem. AUGUSTINUS (tract. liv.) Mandatum autem, non quod Filius non habeat, Pater dedit; sed in sapientia Patris, quod est Verbum Patris, omnia mandata sunt Patris. Dicitur autem mandatum datum, quia non est a seipso, cui dicitur datum; & hoc est dare Filio id sine quo numquam Filius fuit, quod est gignere Filium qui numquam non fuit. THEOPHYLACTUS. Cum enim Verbum Patris existat Filius, & quæ sunt in mente Patris revelet in integrum, mandatum accepisse dicit quid sit dicturus, & quid loquatur. Sicut etiam no-

(1) Al. voluit.

ſtrum verbum, ſi verum fateri volumus, ea profert quæ ſuggerit mens.

Sequitur: *Et ſcio quia mandatum eius vita æterna eſt*. AUGUSTINUS (tract. liv.) Si ergo vita æterna eſt ipſe Filius, & vita æterna eſt mandatum Patris, quid aliud dictum eſt niſi quia Ego ſum mandatum Patris? Proinde & id quod adiungit, *Quæ ergo ego loquor, ſicut dixit mihi Pater, ſic loquor*, non accipiamus *dixit mihi*, quaſi per verba locutus ſit unico Verbo. Dixit ergo Pater Filio id ſine quo numquam Filius fuit, ſicut dedit vitam Filio: non quod neſciebat, vel non habebat, ſed quod ipſe Filius erat. Quid eſt autem, *Sicut dixit mihi, ſic loquor*, niſi Verbum loquor? Ita ille dixit ut verax, ita iſte loquitur ut veritas: verax autem genuit veritatem: quid ergo iam diceret veritati? Non enim imperfecta erat veritas, cui verum aliquod adderetur.

CAPUT XIII.

(a) ANte diem feſtum paſchæ, ſciens Ieſus quia venit hora eius ut tranſeat ex hoc mundo ad Patrem, cum dilexiſſet ſuos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos. Et cœna facta, cum diabolus iam miſiſſet in cor ut traderet eum Iudas Simonis Scariotis, ſciens quia omnia dedit ei Pater in manus, & quia a Deo exivit, & ad Deum vadit, ſurgit a cœna, & ponit veſtimenta ſua, & cum accepiſſet linteum, præcinxit ſe. Deinde miſit aquam in pelvim, & cœpit lavare pedes diſcipulorum, & extergere linteo, quo erat præcinctus.

(b) Venit ergo ad Simonem Petrum: & dicit ei Petrus: Domine, tu mihi lavas pedes? Reſpondit Ieſus, & dixit ei: Quod ego facio, tu neſcis modo, ſcies autem poſtea. Dicit ei Petrus: Non lavabis mihi pedes in æternum. Reſpondit ei Ieſus: Si non lavero te, non habebis partem mecum. Dicit ei Simon Petrus: Domine, non tantum pedes, ſed & manus, & caput. Dicit ei Ieſus: Qui lotus eſt, non indiget niſi ut pedes lavet, ſed eſt mundus totus. Et vos mundi eſtis, ſed non omnes. Sciebat enim quiſnam eſſet qui traderet eum: propterea dixit: Non eſtis mundi omnes.

(c) Poſtquam ergo lavit pedes eorum, accepit veſtimenta ſua, & cum recubuiſſet iterum, dixit eis: Scitis quid fecerim vobis? Vos vocatis me, Magiſter, & Domine; & bene dicitis, ſum etenim. Si ergo ego lavi pedes veſtros, Dominus, & Magiſter, & vos debetis alter alterius lavare pedes: exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis. Amen amen dico vobis: non eſt ſervus maior domino ſuo, neque apoſtolus maior eſt eo qui miſit illum. Si hæc ſcitis, beati eritis ſi feceritis ea. Non de omnibus vobis dico: ego ſcio quos elegerim: ſed ut adimpleatur Scriptura: Qui manducat mecum panem, levabit contra me calcaneum ſuum. Amodo dico vobis priuſquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis quia ego ſum. Amen amen dico vobis: qui accipit, ſi quem miſero, me accipit; qui autem me accipit, accipit eum qui me miſit.

(d) Cum hæc dixiſſet Ieſus, turbatus eſt ſpiritu, & proteſtatus eſt, & dixit: Amen amen dico vobis, quia unus ex vobis tradet me. Aſpiciebant ergo ad invicem diſcipuli hæſitantes de quo diceret. Erat ergo recumbens unus ex diſcipulis eius in ſinu Ieſu, quem diligebat Ieſus. Innuit ergo huic Simon Petrus, & dixit ei: Quis eſt de quo dicit? Itaque cum recubuiſſet ille ſupra pectus Ieſu, dicit ei: Domine, quis eſt? Reſpondit Ieſus: Ille eſt cui ego intinctum panem porrexero: & cum intinxiſſet panem, dedit Iudæ Simonis Scariotis. Et poſt bucellam introivit in eum ſatanas: & dixit ei Ieſus: Quod facis, fac citius. Hoc autem nemo ſcivit diſcumbentium ad quid dixerit ei. Quidam enim putabant, quia loculos habebat Iudas, quod dixiſſet ei Ieſus: Eme ea quæ opus ſunt nobis ad diem feſtum: aut ut egenis aliquid daret. Cum ergo accepiſſet ille bucellam, exivit continuo. Erat autem nox.

(e) Cum

(e) Cum ergo exisset, dixit Iesus: Nunc clarificatus est Filius hominis, & Deus clarificatus est in eo. Si Deus clarificatus est in eo, & Deus clarificabit eum in semetipso, & continuo clarificabit eum.

(f) Filioli, adhuc modicum vobiscum sum. Quæretis me; & sicut dixi Iudæis, Quo ego vado, vos non potestis venire, & vobis dico modo. Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos, ut & vos diligatis invicem. In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem.

(g) Dicit ei Simon Petrus: Domine, quo vadis? Respondit ei Iesus: Quo ego vado, non potes me modo sequi; sequeris autem postea. Dicit ei Petrus: Quare non possum te modo sequi? Animam meam pro te ponam. Respondit Iesus: Animam tuam pro me pones? Amen amen dico tibi: non cantabit gallus, donec ter me neges.

(a) THEOPHYLACTUS. Quia Dominus transmigraturus erat de præsenti sæculo, explicat qualem erga suos amicitiam gereret: unde dicitur: *Ante diem festum pascha, sciens Iesus quia venit hora eius ut transeat ex hoc mundo ad Patrem, cum dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos*. BEDA. Plurimas siquidem festivitates Iudæi habebant; sed apud eos insignior, atque celebrior erat paschæ festivitas: propter quod signanter dicit: *Ante diem festum pascha*. AUGUSTINUS (tract. lv.) Pascha, non sicut quidam existimant, Græcum nomen est, sed Hebræum; opportunissime tamen occurrit in hoc nomine quædam congruentia utrarumque linguarum: quia enim pati Græce paschin dicitur, ideo pascha passio putata est, (1) ut hoc nomen a passione sit appellatum: in sua vero lingua, hoc est in Hebræa, pascha transitus dicitur, propterea quia tunc primum pascha celebravit populus Dei quando ex AEgypto fugientes, rubrum mare transierunt. Nunc ergo figura illa prophetica in veritate completa est, cum sicut ovis ad immolandum ducitur Christus, cuius sanguine illinitis postibus nostris, idest cuius signo crucis signatis frontibus nostris, a perditione huius sæculi, tamquam a captivitate AEgyptiaca liberamur, & agimus saluberrimum transitum, cum de diabolo transimus ad Christum, & ab isto instabili sæculo ad eius fundatissimum regnum. Hoc itaque nomen, idest pascha, velut interpretans nobis Evangelista dicit: *Sciens quia venit hora eius ut transeat ex hoc mundo ad Patrem*. Ecce pascha, ecce transitus. CHRYSOSTOMUS (hom. lxix.) Non solum autem tunc sciens, sed olim. Transitum (2) autem eius mortem vocat. Relicturus autem discipulos maiorem eis demonstravit amorem, & hoc est quod dicit: *Cum dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos*; hoc est, nihil dereliquit eorum quæ eum qui valde amat, decens est facere. Non autem a principio hoc fecit, sed maiora postea adiecit, ut eorum augeat familiaritatem, & multam eis præparet consolationem ad ea quæ superventura erant; suos autem eos vocat secundum familiaritatis rationem, quia & alios suos dicit secundum conditionis rationem, ut cum dicitur supra 1. *Sui eum non receperunt*. Addit autem, *Qui erant in mundo*: quia sui erant etiam defuncti, ut Abraham, Isaac, & Iacob; sed in mundo non erant. Hos ergo suos, qui erant in mundo, mansit amans continue, & tandem perfectam amicitiam circa eos ostendit; & hoc est *In finem dilexit eos*. AUGUSTINUS (tract. lv.) Vel aliter. *In finem dilexit eos*, ut & ipsi de hoc mundo ad suum caput dilectione transirent. Quid est enim, *In finem*, nisi in Christum? „ Finis enim legis Christus ad „ iustitiam omni credenti: " Rom. x. finis perficiens, non interficiens. Video autem posse ista verba quodam humano modo etiam sic accipi tamquam usque ad mortem Christus dilexerit suos. Sed absit ut dilectionem morte finierit qui non est morte finitus; nisi forte sit ita intelligendum: Usque ad mortem dilexit eos; idest, usque ad mortem illum dilectio ipsa perduxit. Sequitur, *Et cœna facta*, idest iam peracta, & ad convivantium mensam, usumque perducta. Non enim ita debemus intelligere cœnam factam, veluti iam consumptam, atque transactam: adhuc enim cœnabatur cum surrexit, & pedes lavit discipulis: nam postea recubuit, & buccellam traditori dedit. Quod autem ait, *Cum iam diabolus misisset in cor, ut traderet eum Iudas* Si-

(1) *Al.* vel hoc. (2) *Al. deest* autem.

Simonis Scariotis, missio ista spiritualis suggestio est, & non fit per aurem, sed per cogitationem: diabolicæ enim suggestiones immittuntur, & humanis cogitationibus immiscentur. Factum ergo iam fuerat in corde Iudæ per immissionem diabolicam ut traderet discipulus magistrum. CHRYSOSTOMUS (homil. lxix.) Hoc autem quasi stupens interseruit Evangelista, quoniam eum qui iam prodere statuerat, Dominus lavit: ostendit etiam proditoris multam nequitiam, quoniam (1) neque talis eum communicatio detinuit, quod maxime consuevit nequitiam detinere. AUGUSTINUS (tract. eod.) Locuturus autem Evangelista de tanta Domini humilitate, prius eius celsitudinem voluit commendare: ad quod pertinet quod dicit: *Sciens quia omnia dedit ei Pater in manus*: ergo & ipsum traditorem. GREGORIUS III. Moral. (cap. XII.) Sciebat enim quod in manu sua ipsos etiam persecutores acceperat, ut ipse in se ad usum pietatis intorqueret quidquid eorum contra se malitia permissa sæviret. ORIGENES (tomo XXXII. in Ioan.) *Omnia* enim *tradidit ei Pater in manus*, hoc est in opere eius, & potestate. *Pater* enim *meus usque huc*, inquit supra v. *operatur*, *& ego operor*. Vel *omnia tradidit ei Pater in manus* cuncta capientes, ut quælibet ei famulentur. CHRYSOSTOMUS (homil. lxix.) Traditionem enim hic salutem fidelium vocat. Cum autem audieris traditionem, nihil humanum suspiceris: eum enim qui ad Patrem est ostendit honorem, & concordiam. Sicut enim Pater ei tradidit, ita ipse Patri: unde Paulus I. Corinth. xv. „ Cum tradiderit, " inquit, „ regnum Deo & Patri." AUGUSTINUS (tract. eod.) Sciens etiam *quia a Deo exivit*, *& ad Deum vadit*, nec Deum cum inde exiret, nec nos deserens cum rediret. THEOPHYLACTUS. Quia ergo Pater omnia ei commisit in manus; idest, salutem ei commisit fidelium; decens reputabat quæcumque spectant ad salutem, illis ostendere. Sciens etiam *quod a Deo exivit*, *& ad Deum vadit*, nullatenus eius gloria minui poterat dum pedes discipulorum ablueret: neque enim gloriam usurpavit: qui enim dignitatem usurpant, minime condescendunt, ne dissipent quod incongrue sibi diripuerunt. AUGUSTINUS (ut supra.) Cum ergo illi Pater omnia dedisset in manus, ille discipulorum non manus, sed pedes lavit; & cum se sciret a Deo exisse, & pergere ad Deum, non Dei Domini, sed hominis servi implevit officium. CHRYSOSTOMUS (homil. lxix.) Hoc autem dignum erat, eo quod a Deo exivit, & ad Deum vadit, ut universum conculcaret tumorem: unde sequitur: *Surgit a cœna, & ponit vestimenta sua, & cum accepisset linteum, præcinxit se. Deinde misit aquam in pelvim, & cœpit lavare pedes discipulorum, & extergere linteo, quo erat præcinctus*. Vide qualiter humilitatem ostendit non solum in lavando pedes, sed etiam aliter. Non enim antequam recumberet, sed postquam resederunt omnes, tunc surrexit; deinde non solum lavit, sed vestimenta deposuit, linteum præcinxit, & pelvim implevit, & non alii impleri iussit, sed omnia operatur, ostendens quod cum omni studio oportet talia facere. ORIGENES (tomo XXXII.) Mystice autem prandium (2) primus cibus esse dignoscitur; & ante terminum diei spiritualis, qui in vita præsenti consideratur, & his qui introducuntur, conveniens existit: cœna vero finalis; & his qui iam ultra progressi sunt apponitur. Aliter quoque poterit quis asserere prandium fore intellectionem Scripturarum antiquarum, cœnam vero recondita in novo testamento mysteria. Puto autem quod qui una cum Iesu cœnant, & in finali vitæ præsentis die secum convivantur, egent lavacro quodam, (3) non utique erga quod primorum, ut ita loquar, corporis, & animæ, sed quo ad ultima & postrema, quæ terræ necessario hærent. Dicit autem, quod *cœpit lavare pedes*: nam postmodum lavit, & finivit loturam: quia pedes Apostolorum fuerunt contaminati, iuxta illud Matth. xxvi. „ Omnes vos scandalizabimini in ista nocte in me. " Postea autem perfecit eos lavare, purgans eos, ut ultra non fœdentur. AUGUSTINUS (tract. lv.) Posuit autem vestimenta sua, qui cum in forma Dei esset semetipsum exinanivit; præcinxit se linteo, qui formam servi accepit; misit aquam in pelvim unde lavaret pedes discipulorum, qui in terram sanguinem fudit, quo immunditiam dilueret peccatorum; linteo autem, quo erat præcinctus, pedes quos laverat tersit, qui carne qua erat indutus, Evangelistarum vestigia confortavit; & linteo quidem ut se præcingeret, posuit vestimenta, quæ habebat; ut autem formam servi acciperet, quando semetipsum exinanivit, non quod habebat depo-

(1) *Al.* neque salutis. *Nicolai legit* salis. (2) *Al. deest* primus. (3) *Legit Nicolai* non utique quo ad prima.

posuit, sed quod non habebat accepit: crucifigendus sane, suis expoliatus est vestimentis, & mortuus involutus est linteis, & tota eius passio nostra purgatio est.

(b) ORIGENES (tomo XXXII.) Sicut medicus plurium ægrotorum intentus curæ, ab his qui magis indigent, propriam curam incipit; sic & Christus, qui fœdos abluit pedes discipulorum, exorditur ab his qui magis erant fœdi; & sic ultimo venit ad Petrum, quasi minus aliis indigentem lotura pedum: unde dicitur: *Venit ergo ad Simonem Petrum*: cui quodammodo ad resistendum pene munda pedum conscientia persuadebat: unde sequitur: *Et dixit ei Petrus: Domine, tu mihi lavas pedes*? AUGUSTINUS (tract. LVI.) Quid est *tu*, quid est *mihi*? Cogitanda sunt potius quam dicenda; ne forte quod ex his verbis aliquatenus quidem digne concepit anima, non explicet lingua. CHRYSOSTOMUS (homil. LXIX.) Vel Petrus primus erat, sed credibile est proditorem stultum existentem ante eum recubuisse; quod Evangelista significavit cum dixit, *Cœpit lavare*; deinde, *Venit ad Petrum*. THEOPHYLACTUS. Ex quo patet quod non primitus lavit Petrum; ex ceteris vero discipulis nullus tentavisset ante Petrum lavari. CHRYSOSTOMUS (hom. LXIX.) Quæreret autem utique quis quare nullus eum aliorum prohibuit, sed solus Petrus; quod non parvi amoris, & verecundiæ erat. Ex hoc igitur mihi videtur prius solum proditorem lavisse; deinde ad Petrum venisse, & alios discipulos per eum de reliquo castigatos. Si enim quemquam ex ceteris lavare cœpisset, prohibuisset Dominum, & dixisset quæ Petrus dixit. ORIGENES (tomo XXXII.) Vel aliter. Omnes porrigebant pedes, (1) decernentes quod tantus non irrationabiliter eorum lavaret pedes: solus autem Petrus nullam aliam considerationem conferens, tamquam reverens Iesum, non præbebat pedes suos ad lavandum: sæpe enim Scriptura designavit Petrum fervidum ad insinuandum quæ sibi visa sunt utiliora, & meliora. AUGUSTINUS (tract. LVI.) Vel aliter. Non debemus putare hoc Petrum inter ceteros formidasse, atque recusasse, cum & id alii ante ipsum libenter, vel æquanimiter fieri permisissent: non enim ita intelligendum est quasi aliquibus iam lavisset, & post eos venisset ad primum: quis enim nesciat primum Apostolorum esse beatissimum Petrum? Sed quod ab illo cœperit. Quando ergo pedes discipulorum lavare cœpit, venit ad eum a quo cœpit, idest ad Petrum: & tunc Petrus expavit; quod etiam quilibet eorum expavesceret.

Sequitur: *Respondit Iesus, & dixit ei: Quod ego facio, tu nescis modo, scies autem postea*. CHRYSOSTOMUS (hom. LXIX.) Idest (2) humilitatem huius doctrinæ, & quomodo humilitas sufficit in Deum perducere. ORIGENES. (ut supra.) Vel insinuat Dominus quod hoc erat mysterium. Lavando enim, & exsiccando pedes eorum, faciebat eos decoros, debentes evangelizare honesta, ut ostendere valeant iter (3) sanctum, ac pergere per eum qui dixit infra XIV. *Ego sum via*. Oportebat autem lavari pedes discipulorum a Iesu deponente vestimenta, ut mundos pedes mundiores efficiat, vel ut immunditiam pedum discipulorum suscipiat in proprium corpus per linteum, quo solo præcinctus manebat: ipse namque languores nostros portavit. Attende etiam, quod cum debeat pedes discipulorum abluere, non aliud tempus elegit quam cum diabolus iam intraverat in cor Iudæ, ut eum proderet, & futura pro hominibus dispensatio imminebat: nam ante hoc non erat opportunum pedes discipulorum lavari a Iesu. Quis enim pedum eorum sordiciem intermedii temporis usque ad passionem lavasset? Sed neque tempore passionis, alter enim Iesus non aderat, qui pedes eorum lavaret; sed neque post dispensationem, illo namque tempore Spiritu sancto superveniente, eorum loti sunt pedes. Huius ergo mysterii, dicit Dominus Petro, tu non es capax; sed post hæc nosces, cum illud perceperis illustratus. AUGUSTINUS (tract. eod.) Nec tamen ille dominici facti altitudine exterritus permittit fieri, quod cur fieret ignorabat; sed usque ad suos pedes humilem Christum videre non potest sustinere; nam sequitur: *Dicit ei Petrus: Non lavabis mihi pedes in æternum*; hoc est, numquam hoc patiar. Hoc quippe in æternum non fit quod numquam fit. ORIGENES (tomo XXXII.) Ex hoc autem accipimus exemplum, quoniam possibile est quemquam secundum purum propositum dicere propter ignorantiam quod sibi non prodest. Petrus enim ignorans hoc esse conveniens, primo quidem quasi dubitans suaviter dixit: *Domine, tu mihi lavas pedes*? secundo: *Non lavabis mihi pedes in æternum*: quod erat prohibitivum operis perducentis eum ad habendum partem cum Iesu: in quo etiam non tantum Iesum arguit inconvenien-

(1) *Nicolaius habet* considerantes. (2) *Idem corrigit* utilitatem. (3) *Al.* factum.

nienter lavantem pedes discipulorum, sed etiam condiscipulos indecenter suos pedes porrigentes. Cum ergo non esset expediens Petro proprium responsum, non permisit illud Dominus verificari: nam subditur: *Respondit ei Iesus: Si non lavero te, non habebis partem mecum*. AUGUSTINUS (ut supra.) Ita dictum est, *Si non lavero te*, cum de solis pedibus ageretur; quomodo dici solet, Calcas me, quando sola planta calcatur. ORIGENES (tomo XXXII. in Ioan.) Qui autem recusant hæc, & similia tropologizare, dicant quomodo probabile est eum qui ob reverentiam Iesu dixit, *Non lavabis mihi pedes in æternum*, non habiturum partem cum Dei Filio, propter non lavari pedes ab eo, sicut propter immane scelus: & ideo præstandi sunt pedes, idest mentis affectus, lavandi a Iesu, ut sint pedes nostri decori, & præsertim cum æmulantes potiora dona, volumus annumerari eis qui evangelizant bona. CHRYSOSTOMUS (homil. ead.) Ideo autem non dixit cuius gratia hoc faciebat, sed minas imposuit, quia ille nequaquam persuasus esset: audiens enim, *Scies autem postea*, non dixit, Doce igitur me ut permittam; sed quando comminatus est id quod maxime timebat, scilicet separari ab eo, tunc permisit. ORIGENES (ubi supra.) Hoc dicto utemur contra eos qui indiscretius se facere statuerunt quod eis non prodest: nam ostendendo illis quod non sunt habituri partem cum Iesu, dum præsumptuosum decretum observant, admonebimus illos ne immorentur male decretis, etiam si iureiurando ex multo impetu illud firmaverunt. AUGUSTINUS (tract. eod.) At ille amore, & timore perturbatus plus expavit Christum sibi (1) negari quam usque ad suos pedes humiliari: unde sequitur: *Dicit ei Simon Petrus: Domine, non tantum pedes, sed & manus, & caput*. ORIGENES (tomo XXXII. ibid.) Manus autem lavare nolebat Iesus, contemnens quæ dicebantur Matth. XV. quoniam „ discipuli tui non „ lavant manus, cum panem manducant;" caput autem submergi nolebat, in quo imago, & gloria Patris extiterat: satis est autem ei ut pedes lavandos porrigeret: unde sequitur: *Dicit ei Iesus: Qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lavet, sed est mundus totus*. AUGUSTINUS (tract. eod.) Totus utique præter pedes, vel nisi pedes, quos habet opus lavare: homo enim in baptismo totus abluitur, non præter pedes, sed totus omnino; verumtamen cum in rebus humanis postea vivitur, utique terra calcatur. Ipsi igitur humani affectus, sine quibus in hac mortalitate non vivitur, quasi pedes sunt, (2) ubi ex humanis rebus afficimur, ut si dixerimus, „ quia peccatum non habemus, „ nosipsos decipiamus: " I. Ioan. I. Si autem confitemur peccata nostra, qui pedes discipulorum lavit, nobis peccata dimittit usque ad pedes, quibus conversamur in terra. ORIGENES (ubi supra.) Impossibile autem puto non contaminari extrema animæ, & infima eius, quamquam quo ad homines perfectus quis esse putetur: plurimi autem & post baptismum implentur pulvere scelerum usque ad verticem; qui vero legitime discipuli Christi sunt, erga solos pedes indigent lavatione. AUGUSTINUS (3) ad Seleucianum (epist. CVIII.) Ex hoc autem quod hic dicitur, intelligitur quod iam Petrus baptizatus fuerat: intelligimus enim eius discipulos, per quos baptizabat, iam fuisse baptizatos, sive baptismo Ioannis, sicut nonnulli arbitrantur, sive, quod magis credibile est, baptismo Christi. Neque enim renuit ministerium baptizandi, ut haberet baptizatos servos, per quos ceteros baptizaret, qui non defuit humilitatis ministerio, quando eis pedes lavit: unde sequitur: *Et vos mundi estis, sed non omnes*. AUGUSTINUS (tract. XXXVIII.) Hoc quid sit ne quæramus, ipse Evangelista patefecit adiungens: *Sciebat enim quisnam esset qui traderet eum: propterea dixit: Non estis mundi omnes*. ORIGENES (ut supra.) Quod ergo dicit, *Vos mundi estis*, refertur ad undecim; quod vero subditur, *Sed non omnes*, dicitur propter Iudam existentem immundum: primo quidem quia pauperes non erant sibi curæ, sed fur erat; demum diabolo ingresso in cor eius, ut proderet Christum. Lavat autem pedes postquam mundi erant: quoniam gratia transcendit necessitatem, &, sicut dicit Ioannes Apoc. XXII. „ mundus mundificetur adhuc. AUGUSTINUS (tract. LVIII.) Vel quia ipsi discipuli, cum loti essent, non opus habebant nisi pedes lavare: quia dum in isto sæculo vivit homo, humanis affectibus terram velut pedibus calcans contrahit. CHRYSOSTOMUS (hom. LXIX.) Vel aliter. Non dicit eos mundos, ut a peccatis erutos æstimes, victima nondum oblata; sed eam quæ cognitionis est mundationem dicit: iam enim ab errore Iudaico eruti erant.

(c) AU-

(1) *Al.* negare. (2) *P. Nicolai legit* ubi ex humanis rebus afficimur, & sic afficimur ut si dixerimus &c. (3) *Idem corrigit* ad Seleuciam.

(c) AUGUSTINUS (tract. LVIII.) Memor Dominus se promisisse scientiam facti sui Petro, dicens, *Scies autem postea*, quid sit quod fecit, docere nunc incipit: unde dicitur: *Postquam ergo lavit pedes eorum, accepit vestimenta sua, & cum recubuisset iterum, dixit eis: Scitis quid fecerim vobis?* ORIGENES (tomo XXXII.) *Quid* vel interrogative proferatur, ut ostendat facti magnitudinem, vel imperative, ut eorum erigat intellectum. ALCUINUS. Mystice autem impleta redemptionis nostræ purgatione per sanguinis sui effusionem, accepit vestimenta sua, tertia die de sepulcro resurgens, & eodem corpore iam immortali vestitus; & cum recubuisset ascendens in cælum in dextera paterna divinitatis recumbens, inde venturus est ad iudicandum. CHRYSOSTOMUS (hom. LXX.) Non autem adhuc ad solum Petrum, sed ad omnes loquitur dicens: *Vos vocatis me, Magister, & Domine*: in quo eorum iudicium assumit: deinde ut non illorum gratiæ esse putentur hæc verba, subiungit: *Et bene dicitis, sum etenim*. AUGUSTINUS (tract. eod.) Homini præceptum est Prov. XXVII. „ Non te laudet os tuum, sed laudet te os „ proximi tui: " periculosum est enim sibi placere, cui cavendum est superbire. Ille autem qui super omnia est, quantumcumque se laudet, non se extollit excelsius. Nec potest recte dici arrogans Deus: nobis namque expedit Deum nosse, non illi; nec cum quisque cognoscit, si non se indicet ipse qui novit. Si ergo non se laudando quasi arrogantiam vitare voluerit, nobis sapientiam denegabit. Quomodo autem arrogantiam veritas timet? Et quidem quod magistrum se dicit, nemo reprehenderet, etiam qui eum nihil aliud quam hominem crederet, quoniam id profitetur quod & ipsi homines in quibuslibet artibus usque adeo sine arrogantia profitentur, ut professores vocentur; quod vero Dominum discipulorum se dicit, cum sint secundum sæculum ingenui, quis ferat in homine? Sed cum Deus loquitur, nulla est elatio tantæ celsitudinis, nullum mendacium veritatis: nobis subiacere utile est illi celsitudini, servire veritati. Ideo *bene* ergo *dicitis*, vocando me Magistrum, & Dominum, quia sum: nam si non essem quod dicitis, male diceretis. ORIGENES (tomo XXXII.) Et illi quidem non bene dicunt, *Domine*, quibus dicetur Matth. VII. „ Discedite a me qui operamini iniquitatem: " sed Apostoli bene dicunt, *Magister*, & *Domine*: non enim eis nequitia (1) dominabatur, sed Verbum Dei.

Sequitur: *Si ergo ego lavi pedes vestros Dominus, & Magister, & vos debetis alter alterius lavare pedes*. CHRYSOSTOMUS (hom. LXX.) A maioribus rebus accipit exemplum, ut quod minus est operemur: nam ipse quidem Dominus est; nos autem ad conservos facimus, si fecerimus: & ideo subdit: *Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis*. BEDA. Primum Dominus egit factis quod postmodum docuit verbis, secundum illud Act. I. „ Cœpit Iesus facere, & docere. " AUGUSTINUS (tr. LVIII.) Hoc est, beate Petre, quod nesciebas; hoc tibi postea sciendum promisit. ORIGENES (tom. XXXII.) Considerandum vero est si necessarium est quemlibet volentem disciplinam Iesu perficere, velut debitum opus prosequi lavacrum sensibilium pedum: propter hoc (2) quod dicit: *Debetis ad invicem lavare pedes*. Sed hic mos vel non fit, vel admodum raro. AUGUSTINUS (tract. eod.) Est enim apud plerosque consuetudo huius humilitatis, cum se invicem hospitio suscipiunt, & faciunt hoc sibi invicem fratres, etiam opere ipso visibili. Multo enim melius est, & sine controversia verius, ut etiam manibus fiat, ne dedignetur quod fecit Christus, facere Christianus. Cum enim ad pedes fratrum inclinatur corpus, etiam in corde ipso excitatur, vel, si iam inerat, confirmatur humilitatis affectus. Sed excepto hoc morali intellectu, numquid etiam frater fratrem a delicti poterit contagione mundare? Sed confiteamur invicem delicta nostra, invicem nos delicta donemus, & pro nostris delictis invicem oremus; atque ita quodammodo invicem pedes nostros lavemus. ORIGENES (tom. XXXII.) Vel aliter. Hoc lavacrum spirituale pedum, de quo dictum est, principaliter quidem a nullo nisi a solo Iesu potest effici, secundario vero a discipulis eius, quibus dixit: *Vos debetis ad invicem lavare pedes*: Iesus enim lavit pedes discipulorum inquantum Magister, & servorum in eo quod Dominus. Hic autem est finis magistri, ut discipulum faciat sicut se; quod de Salvatore apparet, qui præ ceteris magistris, & dominis, vult ut fiant eius discipuli quasi magister, & dominus, non habentes spiritum servitutis, sed spiritum filiationis, in quo clamant, „ Abba Pater: " Rom. VIII. Prius ergo quam fiant & magister, & dominus, egent lavacro pedum, velut insufficien-

(1) *Al.* dominabitur. (2) *Al.* omittitur quod.

ficientes discipuli, & adhuc sapientes spiritum servitutis; cum autem aliquis eorum statum magistri attingit, & domini, tunc imitari poterit eum qui lavit discipulorum pedes, ac lavare pedes per doctrinam quasi magister. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Adhuc autem provocans eos ad lavandum pedes, subiungit: *Amen amen dico vobis: non est servus maior domino suo, neque apostolus maior eo qui misit illum*; quasi dicat: Si ergo hæc a me facta sunt, multo magis a vobis oportet hæc fieri. THEOPHYLACTUS. Necessario etiam hic Apostolos admonet: quia enim ad dignitates habebant attingere, & hic quidem maiores, hic minores, ne insurgant ad invicem, serenat conscientiam omnium. BEDA. Quia vero scire bonum, & non facere, non pertinet ad beatitudinem, sed ad condemnationem, secundum illud Iacob. IV. „ Scienti bonum, & non fa- „ cienti, peccatum est illi: " subiungit: *Si hæc scitis, beati eritis, si feceritis ea*. CHRYSOSTOMUS (hom. cit.) Nam scire quidem omnium est, facere vero non omnium. Deinde proditorem non manifeste redarguit, sed obumbrate, cum subditur: *Non de omnibus vobis dico*. AUGUSTINUS (tract. LIX.) Quasi dicat: Est inter vos qui non erit beatus, neque facit ea. *Ego scio quos elegerim*. Quos, nisi eos qui beati erunt, faciendo quæ præcepit? Non est igitur Iudas electus. Quid est ergo quod alio loco (supra VI.) dicit, *Nonne ego vos duodecim elegi*? An ipse ad aliquid est electus, ad quod erat utique necessarius, non autem ad beatitudinem, de qua dicit: *Beati eritis, si feceritis ea*. ORIGENES (tract. XXXII.) Vel aliter. Non recte existimo posse referri quod dicitur, *Non de omnibus vobis dico*, (1) ad hoc quod dictum est, *Beati eritis, si feceritis ea*: totum enim hoc & de Iuda, & de quolibet alio verum est dicere, Beatus talis, si fecerit hoc. Reducemus autem hæc ad illud dictum: *Non est servus maior domino suo, nec apostolus maior eo qui misit illum*. Iudas enim, cum esset servus peccati, non erat servus divini Verbi, nec Apostolus, diabolo ingresso in cor eius. Cum ergo Dominus novisset qui sunt sui, alienos a se non novit: propter quod non ait, Ego scio cunctos præsentes; sed *ego scio quos elegerim*; quasi dicat: Electos meos novi. CHRYSOSTOMUS (hom. LXX.) Deinde ut non multos contristet suo sermone, subiungit: *Sed ut impleatur Scriptura: Qui manducat mecum panem, levabit calcaneum suum contra me*: ostendens quod non ignorans traditur; quod maxime sufficiens erat Iudam retinere. Et non dixit, Tradet me; sed *levabit contra se calcaneum suum*, dolum, & occultationem insidiarum repræsentare volens. AUGUSTINUS (tract. LIX.) Quid est enim, *Levabit calcaneum suum super me*, nisi conculcabit me? in quo Iudas traditor eius attingitur. CHRYSOSTOMUS (homil. ead.) Dicit autem, *Qui manducat mecum panem*; idest, qui a me nutritus est, qui mea mensa communicavit: ut si quando a famulis, aut aliquibus vilioribus patiamur aliquid malum, non scandalizemur, respicientes Iudæ exemplum, qui infinitis potitus bonis, in contrarium remuneravit benefactorem. AUGUSTINUS (tract. eod.) Illi ergo qui electi erant, manducabant Dominum; ille manducabat panem Domini contra Dominum: illi vitam, ille pœnam. „ Qui enim „ manducat indigne (ait Apostolus I. Co- „ rinth. XI.) iudicium sibi manducat. "

Sequitur: *Amodo dico vobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit credatis quia ego sum*, de quo scilicet illa Scriptura præcessit. ORIGENES (tract. XXXII. in Ioan.) Non autem dictum est Apostolis, *Ut credatis*, quasi non credentibus; sed dictum est tamquam æquipolleat ei quod est, ut credentes operemini, perseverantes in credulitate, nec aliquam occasionem ad repulsam captantes: super ea enim quæ obtinebant discipuli ad fidem facientia, hoc etiam adepti sunt, videre perfici Scripturam prædictam. CHRYSOSTOMUS (hom. LXXI.) Quia ergo discipuli exituri erant ad prædicandum, & multa passuri, duobus modis eos consolatur: uno modo a seipso, cum dicit, *Beati eritis, si feceritis ea*; alio vero modo consolatus est eos ab aliis; eo scilicet quod ab hominibus multa potientur procuratione: unde subdit: *Amen amen dico vobis: qui accipit, si quem misero, me accipit: qui autem me accipit, accipit eum qui me misit*. ORIGENES (ubi supra.) Qui enim recipit quem mittit Iesus, Iesum, qui in misso consistit, recipit; qui autem Iesum recipit, Patrem recipit. Igitur qui recipit quem mittit Iesus, mittentem recipit Patrem. Potest etiam & hic sermo fore: Qui recipit quem ego misero, usque ad mei receptionem attingit; qui vero non per aliquem Apostolorum meorum me recipit, sed recipit me venientem ad animas, Patrem recipit, ut non tantum ego in eo maneam, sed & Pater. AUGUSTINUS (tract. eod.) Arriani autem cum hoc au-

(1) Al. ad quod.

audiunt, statim ad gradus sui dogmatis currunt, dicentes: Quantum Apostolus distat a Domino, tantum Filius a Patre. Sed ubi Dominus dixit supra x. *Ego, & Pater unum sumus*, nullam distantiæ suspicionem reliquit. Quoniam ergo nos accepturi sumus hæc verba dominica, *Qui me accipit, accipit eum qui me misit*, quod unius naturæ sunt Pater, & Filius, consequens videbitur, quia dixit, *Qui accipit, si quem misero, me accipit*, (1) ut unius naturæ sint Filius, & Apostolus. Ita dixisse possit videri: *Qui accipit, si quem misero, me* secundum hominem *accipit*; *qui autem me* secundum Deum *accipit, accipit eum qui me misit*. Sed cum ista dicebat, non ab illo naturæ unitas, sed in eo qui mittitur, mittentis commendabatur auctoritas. Si ergo attendas Christum in Petro, discipuli præceptorem; si autem Patrem in Filio, invenies Unigeniti genitorem.

(d) CHRYSOSTOMUS (hom. lxxi.) Quia Dominus Apostolis debentibus orbem terrarum universum percurrere, exhibuerat duplicem consolationem prædictam, cogitans quod utraque proditor privatus est, turbatur; & hoc significat Evangelista dicens: *Cum hæc dixisset Iesus, turbatus est spiritu, & protestatus est, & dixit: Amen amen dico vobis, quia unus ex vobis me tradet*. AUGUSTINUS (tract. lx.) Non illi hoc tunc primum venit in mentem; sed quia proditorem iam fuerat expressurus, ut non lateret in ceteris, ideo turbatus est spiritu; & quia ipse traditor iam fuerat exiturus, ut Iudæos, quibus Dominus ab eo traderetur, adduceret. Turbavit eum imminens passio, & periculum proximorum, & traditoris impendentes manus, cuius fuerat præcognitus animus, *a* Hoc etiam Dominus significare sua turbatione dignatus est, quod quando ex falsis fratribus aliquos separari, etiam ante messem, urgens causa compellit, fieri sine Ecclesiæ turbatione non possit. Turbatus est autem non carne, sed spiritu: spiritus enim in huiusmodi scandalis non perversitate, sed caritate turbatur, ne forte in separatione aliquorum zizaniorum, simul aliquod eradicetur & triticum. *b* Sive ergo ipsum Iudam pereuntem miserando, sive sua morte appropinquante turbatus est, non animi infirmitate, sed potestate turbatur: non enim aliquo cogente turbatur, sed turbavit semetipsum, ut supra dictum est. Quod autem turbatur, infirmos in suo corpore, hoc est in sua Ecclesia, consolatur, ut si qui suorum morte imminente turbantur, non se reprobos putent. ORIGENES (tomo xxxii.) In eo enim quod dicit, *Turbatus est spiritu*, quod humanum est, scilicet passio, proveniebat ab exuberantia spiritus: si enim sanctus quilibet in spiritu vivit, & agit, & patitur, quanto magis hæc dicenda sunt de Iesu sanctorum (2) præmiatore? AUGUSTINUS (tract. lx.) Pereant igitur argumenta Stoicorum, qui negant in sapientem cadere perturbationem animorum; qui profecto, sicut vanitatem æstimant veritatem, sic stuporem deputant sanitatem. Turbetur plane animus Christiani, non miseria, sed misericordia. *c* Dicit autem, *Unus ex vobis*, numero, non merito; specie, non virtute. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxi.) Quia vero non nominatim dixit, rursum in omnes inducit timorem: unde sequitur: *Aspiciebant ergo discipuli ad invicem, hæsitantes de quo diceret*. Et nimirum nullius sibi ipsis conscii mali, tamen (3) enuntiationem Christi propriis cogitationibus credibiliorem putabant. AUGUSTINUS (tract. lxi.) Sic etiam in eis erat erga magistrum suum pia caritas, ut tamen eos humana, alterum de altero, stimularet infirmitas. ORIGENES (tomo xxxii.) Reminiscebantur etiam, ut homines existentes, quoniam alterabilis est affectus adhuc provectorum, ac susceptibilis appetitus contrariorum his quæ prius vo-

(1) *Al.* & unius naturæ sunt Filius, & Apostolus, ita dixisse &c. *Sic legunt totam hanc appendicem omnia quæ vidimus vetera exempla; aliter autem, & clariori sensu habet Nicolai in hunc modum*. Arriani autem cum hoc audiunt, statim ad illos gradus sui dogmatis currunt quibus non ascendunt in vitam, sed præcipitantur in mortem, dicentes: Quantum Apostolus distat a Domino, tantum Filius a Patre. Sed ubi Dominus dixit, *Ego & Pater unum sumus*, nullam distantiæ suspicionem reliquit. Quoniam ergo nos modo accepturi sumus hæc verba dominica, *Qui me accipit, accipit eum qui me misit*? Si enim voluerimus intelligere quod unius naturæ sunt Pater, & Filius, consequens videbitur, quia dixit, *Qui accipit, si quem misero, me accipit*, ut unius naturæ sit Filius, & Apostolus. Proinde ita dixisse possit videri. *Qui accipit, si quem misero, me secundum hominem accipit; qui autem me secundum Deum accipit, accipit eum qui me misit*, Sed cum ista dicebat, non ab illo naturæ unitas, sed in eo qui mittitur, mittentis commendabatur auctoritas. Si ergo attendas Christum in Petro, invenies discipuli præceptorem; si autem Patrem in Filio, invenies Unigeniti genitorem. (2) *Nicolai* primicerio. (3) *Al.* æmulationem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Tract. lxi. in Ioannem. *b* Et iterum tract. lx. *c* Tract. lxi.

voluerat. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Omnibus autem trementibus, & ipso vertice, scilicet Petro, formidante, Ioannes velut dilectus recubuit in sinu Iesu: unde sequitur: *Erat ergo recumbens unus ex discipulis eius in sinu Iesu, quem diligebat Iesus*. AUGUSTINUS (tract. eod.) Ipse est Ioannes, cuius est hoc Evangelium, sicut postea manifestat. Erat enim hæc eorum consuetudo qui sacras nobis litteras ministrarunt, ut quando ab aliquo eorum divina narrabatur historia, cum ad seipsum veniret, tamquam de alio loqueretur. Quid enim deperit veritati, quando & res ipsa dicitur, & quodammodo dicentis iactantia devitatur? CHRYSOSTOMUS (hom. cit.) Si autem huiusmodi familiaritatis causam quæris discere, amoris res erat: propterea dicit, *Quem diligebat Iesus*: quamvis enim & alii amarentur, tamen iste plus aliis. ORIGENES (ut supra.) AEstimo autem quod etiam hoc protendit, quod Ioannes (1) recumbens Verbo, ac in secretioribus pausans incumbebat gremiis Verbi. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Volebat etiam ostendere seipsum esse alienum a crimine; & hoc etiam dicit, ne æstimes quod Petrus ei ut maiori existenti innueret: nam sequitur: *Innuit ergo huic Simon Petrus, & dicit ei: Quis est de quo dicit?* Ubique enim invenitur Petrus ab amore impetum faciens; & quia primo increpatus est, non locutus est, sed mediante Ioanne vult discere. Ubique enim Scriptura ostendit Petrum fervidum, & familiaritatem habentem ad Ioannem. AUGUSTINUS (tract. eod.) Notanda autem locutio est, dicere aliquid non sonando, sed tantummodo innuendo. *Innuit*, inquit, *& dicit*; idest, innuendo dicit. Si enim cogitando aliquid dicitur, sicut illud, „ Dixerunt apud semetipsos; “ quanto magis innuendo, ubi iam foris qualibuscumque signis promitur quod fuerit corde conceptum? ORIGENES (tract. XXXII.) Vel primo innuit, & deinde non contentus nutu, dixit illi: *Dic quis sit de quo dicit*.

Sequitur: *Itaque cum recubuisset ille super pectus Iesu, dicit ei: Domine, quis est?* AUGUSTINUS (tract. LXI.) Quod autem nunc *supra pectus* dicit, paulo supra dixerat *in sinu*. Vel aliter. Primo quidem iacens in sinu Iesu superascendit, & incubuit supra pectus; quasi si non incubuisset in pectore, sed remansisset iacens in sinu, nequaquam Dominus ei tradidisset verbum quod Petrus scire cupierat. Per hoc ergo quod ultimo supra pectus incubuit, exprimitur tamquam per maiorem, & abundantiorem gratiam, specialis Iesu discipulus esse. BEDA. Quod autem in sinu, & supra pectus recubuit, non solum fuit præsentis amoris indicium, sed etiam futuræ rei signum, quod scilicet inde vocem sumeret, quam postmodum cunctis sæculis inauditam emitteret. AUGUSTINUS (ut supra.) Per sinum enim quid aliud significatur quam secretum? Hic est utique pectoris sinus, sapientiæ secretum. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Neque autem tunc nominatim proditorem Dominus manifestavit: nam sequitur: *Respondit Iesus: Ille est cui intinctum panem porrexero*. Et modus ipse manifestationis (2) conversurus erat: quia enim (3) ob mensationem verecundatus non est, eodem pane communicans, verecundari debuit. Sequitur: *Et cum intinxisset panem, dedit Iudæ Simonis Scariotis*. *a* Non, ut putant quidam negligenter legentes, tunc Iudas solus Christi corpus accepit: intelligendum est enim quod iam eis omnibus distribuerat Dominus sacramenta corporis, & sanguinis sui, ubi & ipse Iudas erat, sicut Lucas narrat; at demum ad hoc ventum est, ubi secundum narrationem Ioannis Dominus per buccellam tinctam, atque porrectam suum exprimit traditorem; fortassis per panis tinctionem illius significans fictionem: non enim omnia quæ tinguntur abluuntur, sed ut inficiantur, nonnulla tinguntur. Si autem bonum aliquid hæc significat tinctio, eidem bono ingratum merito est secuta damnatio: sequitur enim: *Et post buccellam, tunc introivit in eum satanas*. ORIGENES (tract. XXXII.) Attende, quod primo quidem non introivit satanas in Iudam, sed immisit in cor eius solum ut proderet præceptorem; post panem autem in eum ingressus est. Quamobrem nobis cavendum est ne diabolus intrudat in cor nostrum aliquid ignitorum telorum suorum: nam si intruserit, insidiatur deinde ut & ipse introeat. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Donec enim fuit in collegio, non audebat insilire, sed extrorsum immittebat; quando vero eum manifestum fecit, & expulit, libere in eum de

(1) *Al.* incumbens. (2) *P. Nicolai legit* conversivus. (3) *Idem habet* commensationem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a AUGUSTINUS tract. LXII.

de cetero exilivit. AUGUSTINUS (tract. lxii.) Vel intravit in eum, ut sibi iam traditum plenius possideret: neque enim non in illo erat, quando ad Iudæos de pretio tradendi Dominum pactus est, cum Lucas dicat cap. xxii. „ Intravit autem satanas „ in Iudam; & abiit, & locutus est cum „ principibus sacerdotum. " Talis iam venerat ad cœnandum; sed post panem introivit in eum, non ut adhuc alienum tentaret, sed ut proprium possideret. ORIGENES (ut supra.) Decebat enim, ut æstimo, propter panis exhibitionem auferri ab indigno bonum quod se habere credebat; quo privatus factus est capax ingressus satanæ in ipsum. AUGUSTINUS (tract. lxii.) Dicunt autem aliqui: Ita ne hoc meruit panis porrectus de mensa Christi, ut post illum intraret in discipulum satanas? Quibus respondemus, hinc potius nos doceri quam sit cavendum male accipere bonum: si enim corripitur qui non diiudicat, hoc est non (1) discernit a ceteris cibis Domini corpus; quomodo damnatur qui ad eius mensam fingens se amicum, accedit inimicus?

Sequitur: *Et dicit ei Iesus: Quod facis, fac citius*. ORIGENES (tract. xxxii.) Cui autem id ambiguum est, (2) quoniam potuit vel Iudæ, vel satanæ Dominus dixisse, *Quod facis, fac citius*, provocans adversarium ad pugnam, vel proditorem ad subministrandum dispensationi, quæ erat futura salubris sæculo? quam non amplius tardari, nec protrahi, sed pro posse maturari volebat. AUGUSTINUS (tract. xlii.) Non tamen præcepit facinus, sed prædixit: non tam in perniciem perfidi sæviendo, quam ad salutem fidelium festinando. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Hoc enim quod dicit, *Quod facis, fac citius*, non præcipientis est, neque consiliantis, sed exprobrantis, & ostendentis quoniam ipse nolebat suam proditionem impedire. Sequitur: *Hoc autem nemo scivit discumbentium ad quid dixerit ei*. Multam utique quis hic dubitationem inveniet, si interrogantibus discipulis, *Quis est?* dixit, *Cui ego intingens panem dabo*, & tamen non intellexerunt: nisi dicatur, quod latenter dixit, ut nullus audiret; & propterea supra pectus Ioannes residens interrogat, quasi ad aurem, ut non fieret proditor manifestus. Fortasse enim si Christus cum manifestum fecisset, Petrus utique eum interfecisset. Propterea dicit, quod nullus cognovit recumbentium, sed neque Ioannes: nequaquam enim putavit quod discipulus in tantum iniquitatis prodiret: quia enim procul a tali iniquitate erat, non de aliis h o suspicabatur. Veram igitur causam eorum quæ a Christo dicta sunt ignoraverunt. Quid autem æstimarent, ostendit Evangelista, cum subdit: *Quidam putabant, quia loculos habebat Iudas, quod dixisset ei Iesus: Eme ea quæ opus sunt nobis ad diem festum; aut ut egenis aliquid daret*. AUGUSTINUS (tract. lxii.) Habebat ergo Dominus loculos, & a fidelibus oblata conservans, & suorum necessitatibus, & aliis indigentibus tribuebat. Tunc primum ecclesiasticæ pecuniæ forma est instituta, (3) ut intelligeremus, quod præcepit, non cogitandum esse de crastino, non ad hoc esse præceptum ut nihil pecuniæ servetur a sanctis; sed ne Deo propter ista serviatur, & propter inopiæ timorem iustitia deseratur. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxi.) Et nimirum nullus discipulorum pecunias afferebat; sed per hoc quod dicit hic, occulte insinuat quod quædam mulieres eum de suis facultatibus nutriebant. Qui autem non peram, non virgam, non æs iubet deferre, loculos ferebat ad inopum ministerium; ut discas quoniam valde pauperem, & mundo crucifixum, huius oportet partis multam facere procurationem: multa enim ad nostram dispensans doctrinam agebat. ORIGENES (tract. xxxii.) Sic igitur Iudæ Salvator dicebat, *Quod facis, fac citius*; ac proditor in hoc tantum ad præsens obedivit magistro: accepto namque pane nullam traxit moram: unde sequitur: *Cum ergo accepisset ille buccellam, exivit continuo*. Et revera exiit, non solum recedendo de domo in qua tenebatur; sed omnino egressus est a Iesu. Ego autem opinor, quod post panem ingressus satanas in Iudam, non tolerabat in eodem loco cum Iesu esse: nulla namque conformitas est Iesu ad satanam. Non frustra autem requiram, quare super hoc quod est, *Et accipiens panem*, non adiicitur, Et manducans. Numquid igitur accepto pane non manducavit Iudas? Post panem enim forsan acceptum a Iuda, non esum, qui semel in cor eius immiserat, ut magistrum prodat, timore ductus ne quod immissum fuerat evanesceret usu panis, quam cito panem Iudas recepit, introivit in eum, & statim domum excessit. Aliter quoque non inepte dicetur, quod sicut qui indigne manducat panem Domini, aut bibit eius calicem, in præiudicium sibi comedit, atque bibit; sic panis (4) Iesu datus aliis fuit ad salutem, Iudæ in

(1) *Al.* decernit. (2) *Al.* quod. (3) *Al.* nisi, *Nicolai autem* ubi. (4) *Al.* a Iesu.

in damnum, ut post panem intraret in eum satanas. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Subdit autem, *Erat autem nox*, ut discas Iudæ temeritatem, quoniam neque tempus eum tenuit ab impetu. ORIGENES (tract. XXXII.) Nox etiam sensibilis instar extitit obductæ noctis in anima Iudæ. GREGORIUS II. Moral. (cap. 11.) A qualitate enim temporis, finis exprimitur actionis, dum non rediturus ad veniam, ad traditionis perfidiam nocte Iudas exisse perhibetur.

(e) ORIGENES (tomo XXXII.) Post evenientia ex prodigiis, nec non ex transfiguratione præconia, initium glorificandi Filii hominis fuit exitus Iudæ a loco ubi morabatur Iesus, cum satana, qui eum ingressus est: unde dicitur: *Cum ergo exisset, dixit Iesus: Nunc clarificatus est Filius hominis*. Non enim immortalis unigeniti Verbi, sed hominis qui factus est ex semine David, gloria hic narratur. Si enim in morte Christi glorificantis Deum illud ad Coloss. II. verum est, „ Exuens principatus, & potestates, traduxit confidenter triumphans (1) in ligno: " & illud ibid. I. „ Concilians per sanguinem crucis suæ sive quæ in terris, sive quæ in cælis sunt: " in his omnibus glorificatus est Filius hominis, Deo etiam glorificato in eo: unde sequitur: *Et Deus clarificatus est in eo*: quia non est Christum glorificari, nisi cum eo quoque glorificetur & Pater. At quoniam quicumque glorificatur, ab aliquo glorificatur; si quæras de eo quod clarificatus est Filius hominis, a quo, respondens subdit: *Si Deus clarificatus est in eo, & Deus clarificabit eum in semetipso*. CHRYSOSTOMUS (homil. LXXI.) Hoc est per seipsum, non per alium. Sequitur: *Et continuo clarificabit eum*; quasi dicat: Non post longum tempus, sed confestim in ipsa cruce ea quæ clara sunt apparebunt. Sol namque aversus est, petræ scissæ sunt, multa corpora eorum qui dormierant surrexerunt. Hac autem via eas quæ ceciderant, cogitationes discipulorum restituit, & suadet non solum (2) non tristari, sed etiam lætari. AUGUSTINUS (tract. LXIII.) Vel aliter. Exeunte immundo, omnes mundi cum suo mundatore manserunt. Tale aliquid erit cum zizaniis a tritico separatis, „ iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris sui: " Matth. XIII. Hoc futurum prævidens Dominus discedente Iuda, tamquam zizaniis separatis, remanentibus tamquam tritico Apostolis sanctis, dixit: *Nunc clarificatus est Filius hominis*; tamquam diceret: Ecce in illa mea clarificatione quid erit, ubi malorum nullus erit, ubi bonorum nullus perit. Sic autem non est dictum, Nunc significata est clarificatio Filii hominis; sed *nunc clarificatus est Filius hominis*: sicut non est dictum I. Corinth. X. Petra significabat Christum; sed „ petra erat Christus. " Solet enim loqui Scriptura, res significantes, tamquam illa quæ significantur appellans. Est autem clarificatio Filii hominis, ut Deus clarificetur in eo: unde adiungit: *Et Deus clarificatus est in eo*. Denique tamquam ista exponens adiungit, & dicit: *Si Filius clarificatus est in eo*, quia non venit facere voluntatem suam, sed voluntatem eius qui eum misit; *& Deus clarificabit eum in semetipso*, ut natura humana, quæ ab æterno Verbo suscepta est, etiam immortali æternitati donetur. Sequitur: *Et continuo clarificabit eum*, resurrectionem scilicet suam, non sicut nostram in fine sæculi, sed continuo futuram, hac attestatione prædicens. Potest & de ista clarificatione dictum videri: *Nunc clarificatus est Filius hominis*; ut quod ait *nunc*, non ad imminentem passionem, sed ad vicinam resurrectionem pertinere credatur; tamquam fuerit factum quod erat tam proxime iam futurum. HILARIUS XI. de Trin. (circa finem.) Quod autem Deus in eo glorificatus est, ad corporis gloriam spectat, per quam Dei intellecta est gloria, quasi corpus ex naturæ divinæ (3) consociatione gloriam mutuaret. (4) Quod vero, quia glorificatus in eo Deus est, ideo glorificavit eum in se, ut qui regnat in gloria quæ ex Dei gloria est, ipse exinde in Dei gloriam transeat, toto iam in Deo ex ea qua homo est dispensatione mansuro. Nec sane de tempore tacuit dicens: *Et continuo clarificabit eum*: ut quia prodeunte ad proditionem Iuda, gloriam quæ sibi post passionem, consecuta resurrectione, futura esset, significasset in præsens, eam qua in se Deus eum clarificaturus esset, in posterum reservaret, Dei in eo gloria per virtutem resurrectionis ostensa; ipso vero in Dei gloria ex subiectionis dispensatione mansuro. HILARIUS IX. de Trin. (circa med.) Primam autem significationem huius dicti non ambiguam existimo, cum ait. *Nunc*

(1) *Legit Nicolaius* in ligno crucis suæ. (2) *Al. deest* non (3) *Al.* consolatione. (4) *Optime implet sensum P. Nicolai sic legendo*. Quod vero quia glorificatus in eo Deus est, ideo glorificavit eum in se, per incrementum glorificati in eo Dei glorificavit eum in se Deus, ut qui regnat in gloria quæ Dei gloria est, ipse exinde &c.

Nunc clarificatus est Filius hominis : gloria enim non Verbo, sed carni acquirebatur. Hoc vero quod sequitur, *Et Deus clarificatus est in eo*, quid significet interrogo : & cum non alius sit Filius hominis, neque alius Filius Dei : *Verbum* enim *caro factum est*, supra 1. requiro quis in hoc Filio hominis, qui & Filius Dei est, glorificatus sit Deus. Et videamus quid sit hoc quod tertio dicitur : *Si Deus clarificatus est in eo, & Deus clarificabit eum in semetipso*. Homo utique non per se glorificatur, neque rursum qui in homine glorificatur Deus, licet gloriam accipiat, non tamen aliud ipse quam Deus est. Utique aut Christum necesse est esse qui glorificatur in carne, aut Patrem qui glorificatur in Christo. Si Christus est Deus, certe Christus est qui glorificatur in carne; si Pater, sacramentum est unitatis, cum Pater glorificatur in Filio. De eo vero quod glorificatum in Filio hominis Deum Deus glorificat in seipso, in quo relicta facultas exerendæ impietatis existimatur, ne secundum naturæ veritatem verus Deus Christus sit: numquid enim extra se est quod glorificat in seipso? Quem enim in seipso Pater glorificat, in eius gloria confitendus est; & qui in Patris gloria glorificandus est, in his intelligendus est esse in quibus est Pater. ORIGENES (tomo XXXII.) Vel aliter. Nomen gloriæ non hic accipitur iuxta quosdam Paganorum, qui diffiniunt gloriam esse a pluribus collata præconia. Palam est enim quod hoc aliud est ab eo quod in Exodo cap. xl. dicitur, quod gloria Dei repletum est tabernaculum, & quod aspectus Moysi glorificatus erat: quantum enim ad corporalia divinior quædam apparitio contigit in tabernaculo, necnon in facie Moysi cum Deo locuti; quantum ad anagogiam vero gloria Dei dicitur esse quæ apparuit : quoniam deificatus, ac transcendens cuncta materialia intellectus, ut scrutetur divinam visionem in his quæ cernit, deificatur: ut hoc sit tropice quod glorificata est facies Moysi, eo facto divino secundum intellectum. Nulla autem comparatio fuit excellentiæ Christi ad cognitionem Moysi glorificantem faciem animæ eius : totius enim divinæ gloriæ fulgorem esse Filium æstimo, dicente Paulo Hebr. 1. „ Qui cum sit splendor glo„ riæ, & figura substantiæ eius: " quinimmo proveniunt ab hac totius gloriæ luce singulares splendores ad totam rationalem creaturam : non enim arbitror quempiam totum posse capere totius divinæ gloriæ fulgorem, nisi Filium eius. Inquantum igitur non erat notus Filius mundo, nondum in mundo glorificatus erat; cum autem Pater aliquibus de mundo existentibus tradidit Iesu notitiam, tunc glorificatus est Filius hominis in his qui cognoverunt eum; & hoc dedit gloriam cognoscentibus : nam qui libera facie divinam gloriam intuentur, secundum eamdem transfigurantur imaginem a gloria glorificati in glorificantium gloriam. Cum igitur appropinquavit ad eam dispensationem, qua mundo notus debebat gloriam promereri in gloria glorificantium ipsum, ait: *Nunc clarificatus est Filius hominis*. Et quia „ nullus novit Patrem „ nisi Filius, & cui revelaverit Filius: " Matth. XI. debebat autem ex dispensatione depromere Patrem Filius; ob hoc etiam Deus glorificatus in illo dignoscitur. Vel hoc quod est, *Et Deus clarificatus est in eo*, cum illo perscrutaberis infra XIV. *Qui me videt, & Patrem meum videt*: nam videbitur in Verbo, cum Deus existat, & imago invisibilis Dei, qui genuit eum Pater. Amplius autem sic quoque clarius quæ sunt in hoc loco capientur. Velut enim per quosdam nomen Dei blasphematur in Gentibus, sic per sanctos, quorum bona gesta coram hominibus (1) plenissime discernuntur, celsi Patris nomen extollitur. In quo vero (2) adeo glorificatus est, ut in Iesu, dum peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore eius? Cum ergo talis est Filius, glorificatus est, & Deus glorificatus est in eo. At si Deus in eo glorificatus est, recompensat ei Pater maius illo quod Filius hominis exercuit. Longe enim superstans est gloria in Filio hominis cum glorificat eum Pater, quam in Patre cum in illo glorificatus est: & decebat præpotentem maiorem rependere gloriam. Deinceps quoniam statim hæc erant futura (dico autem Filium hominis in Deo glorificari) ob hoc subiecit: *Et continuo glorificabit eum*.

(f) AUGUSTINUS (tract. lxiv.) Cum dixisset superius, *Et continuo clarificabit eum*, ne putarent quod sic eum clarificaturus esset Deus ut non eis coniungeretur ulterius ea conversatione quæ in terra est, adiecit, atque ait : *Filioli, adhuc modicum vobiscum sum*; tamquam diceret : Continuo quidem resurrectione clarificabor, non tamen continuo ascensurus in cælum. Sicut enim scriptum est in Actibus Apostolorum, fuit cum eis

(1) *Al.* politissima. (2) *Al.* a Deo, *ut habet etiam Nicolai*.

eis post resurrectionem quadraginta dies. Hos igitur quadraginta dies significavit dicendo: *Adhuc modicum vobiscum sum*. ORIGENES (tomo XXXII.) * Per hoc autem quod dicit, *Filioli*, ostendit adhuc imminentem animabus eorum parvitatem. Hi autem quibus nunc dicit, *Filioli*, post resurrectionem fiunt fratres; sicut & antequam essent filioli, fuerunt servi. AUGUSTINUS (tract. LXIV.) Potest etiam & sic intelligi. Adhuc sicut vos in hac infirmitate carnis etiam ipse sum, donec scilicet moreretur, atque resurgeret. Cum illis quidem fuit postquam resurrexit, exhibitione praesentiae corporalis, sed non cum illis fuit consortio infirmitatis humanae. Apud alium enim Evangelistam (Luc. XXIV.) post resurrectionem ait: „ Haec locutus sum vobis, dum „ adhuc essem vobiscum: " idest, in carne mortali cum essem sicut & vos. Tunc enim in eadem quidem carne erat, sed cum illis in eadem mortalitate iam non erat. Est & alia divina praesentia sensibus ignota mortalibus, de qua idem dicit Matth. ult. „ Ecce ego vobiscum sum usque ad con„ summationem saeculi. " Hoc non est *Adhuc modicum sum vobiscum*: non enim modicum est usque ad consummationem saeculi: aut si & hoc modicum est, quia in oculis Dei mille anni sunt dies unus, non tamen hoc significare voluisse credendus est nunc, quando secutus adiunxit: *Quo ego vado, vos non potestis venire*. Numquid enim post consummationem saeculi, quo ipse vadit, venire non poterant? de quibus postea dicturus est infra XVII. *Pater, volo ut ubi ego sum, & ipsi sint mecum*. ORIGENES (tomo XXXII. in Ioan.) Intrinsecus (1) autem sciscitaberis, an post multum non fuit cum eis: non ideo quod non aderat illis secundum carnem; sed eo modico consummato „ vos scandalizabimini in me in ista nocte: " Marc. XIV. & sic non erit cum eis qui cum dignis tantummodo conversatur. Sed si cum eis non erat, nihilominus ipsi quaesituri erant Iesum; velut Petrus post negationem graviter plorabat, quaerens puto Iesum: & ideo sequitur: *Quaeretis me, & sicut dixi Iudaeis, quo ego vado, vos non potestis venire*. Quaerere Iesum, est Verbum quaerere, sapientiam, iustitiam, veritatem, divinam virtutem, quae omnia Christus est. Volentibus ergo discipulis sequi Iesum: non quippe velut rudiores arbitrantur corporaliter; (2) sed ut significat illud Luc. XIV. „ Qui non tol„ lit crucem suam, & sequitur me, non „ potest meus esse discipulus: " ait nunc Dominus: *Quo ego vado, vos non potestis venire*: nam etsi vellent sequi Verbum, & illud confiteri, tamen nondum erant validi circa hoc: cum *nondum esset Spiritus datus, eo quod Iesus non erat glorificatus*: supra VII. AUGUSTINUS (tract. LXIV.) Vel hoc dicit, quia adhuc minus idonei erant sequi moriturum Dominum pro iustitia: quomodo enim iam fuerant secuturi martyrio non maturi? Aut iturum Dominum ad immortalitatem carnis, quomodo iam fuerant secuturi, (3) non quandolibet morituri, sed in fine saeculi resurrecturi? Aut iturum Dominum ad sinum Patris quomodo iam erant secuturi, cum esse nemo possit in illa felicitate nisi perfectus in caritate? Iudaeis autem cum hoc diceret, non addidit *modo*. Ipsi autem non poterant venire tunc quo ille ibat, sed poterant postea; & ideo subdit: *Et vobis dico, Modo*. ORIGENES (ut supra.) Quasi dicat: *Et vobis dico* non absque additione huius adverbii *modo*. Iudaei namque, quos praevidebat in suis facinoribus morituros, in brevi tempore non valebant pergere quo Iesus ibat; sed discipuli post breve tempus poterant sequi Verbum. CHRYSOSTOMUS (homil. LXXI.) Ne autem audientes discipuli, *Sicut dixi Iudaeis*, aestiment similiter & in eos dictum esse, adiecit, *Filioli*. (4) ORIGENES (tom. XXXII.) Quod est exprimentis imminentem adhuc animae discipulorum modicitatem. Fiunt autem post resurrectionem hi quibus dixit, *Filioli*, fratres; sicut & prius servi fuerant antequam essent filioli. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Hoc autem dicit eum, qui in seipsum est, erigens discipulorum amorem. Cum enim viderimus aliquos dilectissimorum discedentes, exardescimus, & maxime cum viderimus eos in locum abeuntes in quem non est possibile nobis abire. Simul etiam ostendit quoniam mors eius quaedam translatio est, & transpositio melior ad loca mortalia corpora non suscipientia. AUGUSTINUS (tract. LXIV.

&

(1) *Initio huius appendicis idem Nicolai addit sequentia, & paulo aliter quaedam legit*. Iuxta simpliciorem quidem sensum hoc aperte intelligitur, quia cum discipulis iam futurus non erat: iuxta profundiorem vero intelligentiam (vel intimam significationem) sciscitaberis an non post multum non fuit cum eis: non ideo quod non aderat illis secundum carnem &c. (2) *Legit idem Nicolai* sed ut significet illud quod etiam alibi dixit eis, Luc. XIV. &c. (3) *Omittit negantem particulam Nicolaius, notatque sic haberi in Augustini exemplaribus, &* quandolibet *idem esse ac* qualicumque tempore. (4) *Hanc Origenis appendicem Nicolaius omittit; similis enim est illi quam superius asterisco notavimus*.

& lxv.) Docens autem quomodo idonei esse possint pergere quo ille antecedebat, subiungit: *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem*. Nonne iam hoc erat mandatum in antiqua lege Dei, ubi scriptum est: „ Diliges (1) proximum tuum tamquam teipsum? " Levit. xix. Cur ergo novum mandatum appellatur a Domino? An quia exuto vetere induit nos hominem novum? Innovat quippe audientem, vel potius obedientem, non omnis, sed ista dilectio, quam Dominus, ut a carnali dilectione distingueret, addidit: *Sicut dilexi vos, ut & vos diligatis invicem*: non sicut se diligunt qui corrumpunt, nec sicut se diligunt homines, quia homines sunt; sed sicut se diligunt qui Dei sunt, & filii Altissimi omnes, ut sint Filio eius unico fratres, ea dilectione invicem diligentes qua ipse dilexit eos, perducturus eos ad illum finem ubi satiabitur in bonis desiderium eorum. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Vel dicit, *Sicut dilexi vos*: non enim praeexistentibus vestris iustitiis debitum vobis reddidi, sed ipse incepi; ita & vos benefacere oportet, etiam nihil debentes. AUGUSTINUS (tract. eod.) Noli autem putare illud maius praetermissum esse mandatum, quo praecipitur ut diligamus Dominum Deum nostrum; sed bene intelligentibus utrumque iuvenitur in singulis: nam & qui diligit Deum, non eum potest contemnere praecipientem ut diligat proximum; & qui superne, ac spiritualiter diligit proximum, quid in eo diligit nisi Deum? Ipsa est dilectio, quam ab omni mundana dilectione distinguendo addidit Dominus, *Sicut dilexi vos*. Quid enim nisi Deum dilexit in nobis, non quem habebamus, sed ut haberemus? Sic ergo & nos invicem diligamus, ut quantum possumus, invicem ad habendum in nobis Deum cura dilectionis attrahamus. CHRYSOSTOMUS (hom. cit.) Praetermittens autem miracula, quae erant facturi, ab amore eos designat, subdens: *In hoc cognoscent omnes quia mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad invicem*: hoc enim est quod maxime homines sanctos ostendit: hos enim dicit esse discipulos. AUGUSTINUS (tract. eod.) Tamquam diceret: Alia munera mea habent vobiscum etiam non mei, non solum naturam, vitam, sensum, rationem, & eam salutem quae hominibus, pecoribusque communis est; verum etiam linguam, sacramenta, prophetiam, scientiam, fidem, distributionem rerum suarum pauperibus, & traditionem corporis sui, ut ardeant; sed quoniam caritatem non habent, ut cymbala concrepant, nihil sunt, nihil eis prodest.

(g) CHRYSOSTOMUS (hom. lxxii.) Magnus amor, & ipso igne vehementior, & nulla est prohibitio, quae eius promptum impetum detinere possit. Ardentissimus itaque Petrus audiens, *Quo ego vado, vos non potestis venire*, eum interrogavit: unde sequitur: *Dicit ei Simon Petrus: Domine, quo vadis?* AUGUSTINUS (tract. lxvi.) Sic utique hoc dixit magistro discipulus tamquam sequi paratus: propterea Dominus, qui eius animum vidit, sic ei respondit, nam sequitur: *Respondit ei Iesus: Quo ego vado, non potes me modo sequi*. Dilationem intulit, non spem abstulit; sed eam sequenti voce firmavit, dicens: *Sequeris autem postea*. Quid festinas Petre? Nondum te suo spiritu solidaverat Petra: noli extolli praesumendo, non potes modo: noli deiici desperando: *sequeris* enim *postea*. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Audiens autem hoc Petrus, neque ita desiderium detinuit, sed benignam spem accipiens properat: & quia timorem excussit proditionis, cum securitate per seipsum de reliquo interrogat aliis silentibus: unde sequitur: *Dicit ei Petrus: Quare non possum te modo sequi? Animam meam pro te ponam*. Quid dicis Petre? Dixi quoniam non potes, & tu dicis quoniam possum: quocirca scies per experientiam quoniam nihil est tuus amor, nisi praesente superna liberatione: unde sequitur: *Respondit Iesus: Animam tuam pro me pones?* BEDA. Quae sententia duobus modis potest pronuntiari: uno modo affirmando, ac si dicat: *Animam tuam pro me pones*; sed nunc timendo mortem carnis, animae mortem incurres: alio modo insultando, quasi diceret: AUGUSTINUS (tract. eod.) Ita ne facies pro me, quod nondum ego pro te? Praeire potes, qui sequi non potes? Quid tantum praesumis? Audi quis sis. *Amen amen dico tibi: non cantabit gallus, donec ter me neges*. Qui mihi promittis mortem tuam, ter negabis vitam tuam. Quid in animo eius esset cupiditatis videbat, quid virium non videbat: voluntatem suam iactabat infirmus; sed inspiciebat valetudinem medicus. An Apostolus Petrus, sicuti cum favore perverso excusare quidam nituntur, Christum non negavit, quia interrogatus ab ancilla hominem se nescire respondit, sicut alii Evangelistae testantur expressius? Quasi qui

1) *Ibi tamen in Vulgata legitur non* proximum, *sed* amicum.

qui hominem Christum negat, non Christum neget; & hoc in eo neget quod factus est propter nos, ne periret quod fecerat nos. Per quid autem caput est Ecclesiæ, nisi per hominem? Quomodo est igitur in corpore Christi qui negat hominem Christum? Sed quid multis immorer? Non enim Dominus ait: *Non cantabit gallus*, donec hominem, aut Filium hominis neges; sed *donec me neges*. Quid est *me*, nisi quod erat? Quicquid eius negavit, Christum negavit. Siquidem dubitare nefas est. Christus hoc dixit, verumque prædixit: proculdubio Petrus Christum negavit. Non accusemus Christum, cum defendimus Petrum. Agnovit plane peccatum suum infirmitas Petri. Et quantum mali Christum negando commiserit, plorando monstravit. Neque nos cum ita dicimus, primum Apostolorum accusare delectat; sed hunc intuendo admoneri nos oportet, ne homo quisquam de humanis viribus fidat. BEDA. Resipiscendi nihilominus unusquisque, si in lapsum corruerit, exemplum capiat, ne desperet, sed incunctanter veniam se posse promereri credat. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxii.) Unde manifestum est quoniam & casum Petri Dominus concessit: nam poterat quidem & a principio revocare; sed quia permanebat in vehementia, ipse quidem non impulit ad negationem, sed dimisit desertum, ut discat propriam imbecillitatem, & ut post hæc talia non patiatur, cum orbis terrarum dispensationem susceperit; sed reminiscens eorum quæ passus est, cognoscat seipsum. AUGUSTINUS (tract. eod.) In anima itaque contigit Petri quod offerebat in corpore; sed aliter quam putabat: nam ante mortem, & resurrectionem Domini, & mortuus est negando, & revixit plorando. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. III. cap. 11.) Hoc autem de prædicta negatione sua Petro non solum Ioannes, sed & ceteri tres commemorant; non sane omnes ex una eademque occasione sermonis ad eam commemorandam veniunt: nam Matthæus, & Marcus eam subnectunt postquam Dominus egressus est ex illa domo ubi manducaverat pascha; Lucas vero, & Ioannes antequam inde esset egressus. Sed facile possumus intelligere, aut illos duos eam recapitulando posuisse, aut istos præoccupando; nisi magis moveret quod tam diversa non tantum verba, sed etiam sententias Domini præmittunt, quibus permotus Petrus illam præsumptionem proferret pro Domino, vel cum Domino moriendi, ut magis cogant intelligi ter eum expressisse præsumptionem suam diversis locis sermonis Christi, & ter illi a Domino responsum, quod eum esset ante galli cantum ter negaturus.

CAPUT XIV.

(a) ET ait discipulis suis: Non turbetur cor vestrum. Creditis in Deum, & in me credite. In domo Patris mei mansiones multæ sunt. Si quo minus, dixissem vobis quia vado parare vobis locum. Et si abiero, & præparavero vobis locum, iterum venio, & accipio vos ad me ipsum, ut ubi sum ego, & vos sitis. Et quo ego vado scitis, & viam scitis.

(b) Dicit ei Thomas: Domine, nescimus quo vadis; & quomodo possumus viam scire? Dicit ei Iesus: Ego sum via, & veritas, & vita. Nemo venit ad Patrem nisi per me. Si cognovissetis me, & Patrem meum utique cognovissetis; & amodo cognoscetis eum, & vidistis eum.

(c) Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis. Dicit ei Iesus: Tanto tempore vobiscum sum, & non cognovistis me? Philippe, qui videt me, videt & Patrem meum. Quomodo tu dicis: Ostende nobis Patrem? Non credis quia ego in Patre, & Pater in me est? Verba quæ ego loquor vobis, a me ipso non loquor. Pater autem in me manens, ipse facit opera. Non creditis quia ego in Patre, & Pater in me est? Alioquin propter opera ipsa credite.

(d) Amen amen dico vobis: qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora horum faciet: quia ego ad Patrem vado, & quodcumque petieritis

tis Patrem in nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur Pater in Filio. Si quid petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam.

(e) Si diligitis me, mandata mea servate: & ego rogabo Patrem, & alium paraclitum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum, Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum. Vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit, & in vobis erit.

(f) Non relinquam vos orphanos, veniam ad vos. Adhuc modicum & mundus iam me non videt. Vos autem videtis me, quia ego vivo, & vos vivetis. In illo die vos cognoscetis quia ego sum in Patre meo, & vos in me, & ego in vobis. Qui habet mandata mea, & servat ea, ille est qui diligit me. Qui autem diligit me, diligetur a Patre meo; & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum.

(g) Dicit ei Iudas, non ille Scariotis: Domine, quid factum est, quia manifestaturus es nobis teipsum, & non mundo? Respondit Iesus, & dixit ei: Si quis diligit me, sermonem meum servabit; & Pater meus diliget eum; & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Qui non diligit me, sermones meos non servat. Et sermonem quem audistis, non est meus, sed eius qui misit me Patris. Hæc locutus sum vobis, apud vos manens. Paraclitus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quæcumque dixero vobis. Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis. Non quomodo mundus dat, ego do vobis.

(h) Non turbetur cor vestrum, neque formidet. Audistis quia ego dixi vobis: Vado, & venio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis utique, quia vado ad Patrem, quia Pater maior me est. Et nunc dixi vobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis. Iam non multa loquar vobiscum. Venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quidquam. Sed ut cognoscat mundus quia diligo Patrem, & sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio. Surgite, eamus hinc.

(a) AUGUSTINUS (tract. lxvii.) Ne discipuli mortem Christi tamquam homines timerent, & ideo turbarentur, consolatur eos, etiam Deum se esse contestans: unde dicitur: *Et ait discipulis suis: Non turbetur cor vestrum. Creditis in Deum, & in me credite*; quasi dicat: Consequens est, si in Deum creditis, ut in me credere debeatis: quod non esset consequens, si Christus non esset Deus. Mortem metuitis huic formæ servi: non turbetur cor vestrum, suscitabit illam forma Dei. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxii.) Ea etiam quæ in me est fides, & in Patrem qui genuit, potentior est his quæ supervenient, & nihil contra eam potest prævalere difficilium. Hoc etiam modo divinitatis virtutem ostendit, quia ea quæ in mente habebant ducit in medium dicens: *Non turbetur cor vestrum*. AUGUSTINUS (tract. lxvii.) Quia igitur etiam sibi metuebant discipuli, cum Petro dictum esset fidentiori, atque promptiori, *Non cantabit gallus, donec ter me neges*, subiunxit: *In domo Patris mei mansiones multa sunt*: per quod a turbatione (1) recreantur, certi ac fidentes etiam post pericula tentationum, se apud Deum cum Christo esse mansuros: quia etsi alius est alio fortior, sapientior, iustior, sanctior, nullus alienabitur ab illa domo ubi mansionem pro suo quisque accepturus est merito. Denarius quidem ille æqualis est omnibus quem paterfamilias eis qui operati sunt in vinea, iubet dari: quo utique denario vita significatur æterna, ubi amplius alio nemo vivit, quoniam vivendi non est diversitas in æternitate mansura; sed multæ mansiones diversas meritorum in una vita æterna significant dignitates. GREGORIUS super Ezechielem (hom. xvi.) Vel hac ratione conveniunt mansiones multæ cum uno denario (2) quia etsi alter minus, atque alius amplius exultat, omnes tamen unum gaudium conditoris sui visione lætificat. AUGUSTINUS (tract. lxvii.) Atque ita Deus erit omnia in omnibus, ut quoniam Deus caritas est, per caritatem fiat ut quod habent singuli, commune sit omnibus. Sic e-

(1) *Al.* recreantur ceteri, ac fidentes. *Forte etiam* recreantur ceteri, fidentes &c. (2) *Al. deest* quia.

nim quisque etiam ipse habet, cum amat in altero quod ipse non habet: non enim erit ita aliqua invidia imparis claritatis, quoniam regnabit in omnibus unitas caritatis. GREGORIUS ult. Moral. (cap. XXIV.) Eiusdem etiam disparilitatis damna non sentiunt: quia tantum sibi unusquisque percipit quantum sufficit. AUGUSTINUS (tract. lxvii.) Respuendi autem sunt a corde christiano qui putant ideo dictum multas esse mansiones, quia extra regnum caelorum erit aliquid ubi maneant beati innocentes, cum sine baptismo ex hac vita emigraverint, sine quo in regnum caelorum intrare non possunt. Absit autem ut cum omnis domus regnantium filiorum non sit alibi nisi in regno, ipsius regiae domus pars aliqua non sit in regno: non enim ait Dominus, In beatitudine sempiterna *mansiones multa sunt*, sed *in domo Patris mei*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxii.) Vel aliter continua. Quia Dominus supra dixerat Petro: *Quo ego vado, non potes me sequi modo, sequeris autem postea*: ne aestiment soli Petro hanc promissionem esse datam, dixit: *In domo Patris mei mansiones multa sunt*; hoc est, & vos regio illa suscipiet quae & Petrum: copia enim est ibi multa mansionum, & non est dicere quoniam praeparatione indigent: & propter hoc subdit: *Si quo minus, dixissem vobis quia vado parare vobis locum*. AUGUSTINUS (tract. lxviii.) Ubi satis ostendit, ideo se hoc illis dixisse, quia iam ibi mansiones multae sunt, & non est opus illi aliquam praeparare. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Quia vero dixerat, *Non potes me modo sequi*, ut non aestiment se ab eo finaliter abscissos esse, subiungit: *Et si abiero, & praeparavero vobis locum, iterum veniam, & accipiam vos ad meipsum, ut ubi ego sum, & vos sitis*: ex quo ostendit quod oportet eos vehementer confidere. THEOPHYLACTUS. Ac si dicat utrumque. Vos turbari non oportet, sive paratae sint, sive non. Nam etsi paratae non sint, ego cum omni solertia praeparabo vobis illas. AUGUSTINUS (tract. lxviii.) Sed quomodo vadit, & parat locum, si iam mansiones multae sunt? Sed nondum sunt, sicut parandae sunt: easdem enim mansiones, quas praedestinando praeparavit, praeparat operando. Iam ergo sunt in praedestinatione: si quo minus, dixisset, Ibo, & praeparabo, hoc est praedestinabo; sed quia nondum sunt in operatione, dicit: *Et si abiero, & praeparavero vobis locum*. Parat autem modo mansiones, mansionibus praeparando mansores. Quippe cum dixit, *In domo Patris mei mansiones multa sunt*; quid putamus esse domum Dei, nisi templum Dei, de quo Apostolus dicit I. Corinth. III. „ Templum Dei sanctum est, quod estis vos. “ Haec ergo domus Dei adhuc aedificatur, adhuc praeparatur. Sed quid est quod ut praeparet abiit, cum nosipsos praeparet; quod non faciet, si reliquerit? Sed illud significat, quia ut parentur istae mansiones, vivere debet iustus ex fide: si autem vides, non est fides. Eat ergo ne videatur, lateat ut credatur. Tunc enim locus paratur, si ex fide vivatur: creditus desideretur, ut desideratus habeatur. (1) Si bene intelligis, nec unde vadit, nec unde venit recedit. Vadit ergo latente eo, venit apparendo. Sed nisi maneat regendo, ut proficiamus bene vivendo, non parabitur locus ubi possimus manere perfruendo. ALCUINUS. Dicit ergo: *Si abiero*, per carnis absentiam, *iterum veniam*, per divinitatis praesentiam: vel iterum veniam iudicare vivos, & mortuos. Et quia sciebat eos interrogaturos, quo iret, vel per quam viam iret, subiungit: *Et quo ego vado scitis*, scilicet ad Patrem, *& viam scitis*, scilicet per meipsum. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Hoc autem dicens, desiderium quod in eorum mente erat, ostendit, & dat eis desiderium interrogandi.

(b) CHRYSOSTOMUS (hom. lxxii.) Si Iudaei volentes a Christo separari, quaerebant quo iturus esset, multo magis discipuli numquam ab eo separari volentes, hoc discere cupiebant, & interrogant eum ex multa dilectione, & timore; & ideo dicitur: *Dicit ei Thomas: Domine, nescimus quo vadis; & quomodo possumus viam scire?* AUGUSTINUS (tract. lxix.) Utrumque illos Dominus dixerat scire, utrumque dicit iste nescire; sed nescit ille mentiri: ergo isti sciebant, & se scire nesciebant. Convincit ergo eos hoc scire: unde subditur: *Dicit ei Iesus: Ego sum via, veritas, & vita*. AUGUSTINUS de Verb. Dom. (ser. liv.) Quasi dicat: Qua vis ire, ego sum via; quo vis ire, ego sum veritas; ubi vis permanere, ego sum vita. Veritatem, & vitam omnis homo capit; sed viam non omnis invenit. Deum esse quamdam vitam aeternam, veritatem scibilem, etiam huius saeculi Philosophi viderunt. Verbum ergo Dei, quod apud Patrem est veritas, & vita, assumendo hominem, factum est via. Am-

(1) Al. si bene intelligendo nec unde vadis, nec unde venis, recedis.

Ambula per hominem, & pervenies ad Deum. Melius enim est in via claudicare, quam præter viam fortiter ambulare. HILARIUS VII. de Trin. (ante fin.) Non enim nos in erratica, atque in invia deducit ille qui via est; neque illudit per falsa qui veritas est; neque in mortis relinquit errore qui vita est. THEOPHYLACTUS. Cum itaque activam exerces, fit tibi Christus via; cum autem in contemplativa perseveras, efficitur tibi veritas. Adiecta autem vita est activo, & contemplativo: decet enim ire, & prædicare pro futuro sæculo. AUGUSTINUS (tract. lxix.) Sciebant ergo viam, quia sciebant ipsum qui est via. (1) Quid autem opus erat ut adderet, *Veritas, & vita*, cum restaret nosse quo iret? Quia ad veritatem ibat, & ad vitam. Ibat ergo ad seipsum per seipsum. Sed numquid, o Domine, ut venires ad nos, reliqueras te? Scio quidem quod formam servi accepisti, & in carne venisti, manens ubi eras, & per hanc rediisti, non relinquens quo veneras. Si ergo per hanc & venisti, & rediisti; per hanc nobis non solum qua veniremus ad te, verum etiam tibi qua venires, & redires via fuisti. Cum vero ad vitam, quod es ipse, ivisti, eamdem carnem tuam de morte ad vitam duxisti. Itaque dum caro de morte venit ad vitam, Christus venit ad vitam. Et quia Verbum est vita, Christus venit ad seipsum: quoniam utrumque est Christus, una persona, scilicet Verbum caro. Venerat etiam per carnem Deus ad homines, veritas ad mendaces: est enim Deus verax, omnis autem homo mendax. Cum itaque se ab hominibus abstulit, atque illuc ubi nemo mentitur, carnem suam levavit, idem ipse, qua Verbum caro factum est, per seipsum, idest per carnem suam, ad veritatem, quod est ipse, remeavit: quam quidem veritatem, quamvis inter mendaces etiam in morte servavit. Ecce ego ipse, si loquor vobis quod intelligatis, quodammodo ad vos procedo, nec me relinquo. Cum autem taceo, quodammodo ad me redeo, & vobiscum maneo, si tenueritis quod audistis. Si hoc potest imago quam fecit Deus, quid potest ex Deo nata imago? Ac per hoc & ipse per seipsum & ad seipsum, & ad Patrem, & nos per ipsum & ad ipsum, & ad Patrem imus. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxii.) Si enim (dicit) ego sum dominus ducendi ad Patrem, omnino venietis illuc: neque enim est possibile alia venire via. Cum autem supra vi. dixerit, *Nemo potest venire ad me, nisi Pater traxerit illum*, nunc dicens, quoniam *nullus potest venire ad Patrem nisi per me*, exæquat seipsum ei qui genuit. Qualiter autem dixerit, *Quo vado scitis, & viam scitis*, ostendit subdens: *Si cognovissetis me, & Patrem meum utique cognovissetis*; quasi dicat: Si sciretis meam substantiam, & dignitatem, & eam quæ Patris est sciretis. Noverant quidem eum, sed non ita ut oportebat: postea autem Spiritus veniens perfectam in eis construxit cognitionem: & propter hoc subditur: *Amodo cognoscetis eum*: dicit autem eam quæ secundum mentem cognitionem. *Et vidistis eum*, scilicet per me, ostendens quoniam qui videt eum, & Patrem videt. Viderunt autem eum, non in nuda substantia, sed carne indutum. BEDA. Sed quærendum est quomodo nunc dicat Dominus: *Si cognovissetis me, & Patrem meum utique cognovissetis*: cum præmiserit supra: *Quo ego vado scitis, & viam scitis*. Datur ergo intelligi quia quidam eorum sciebant, quidam vero nesciebant, quorum unus erat Thomas. HILARIUS VII. de Trin. (ubi supra.) Vel aliter continua. Cum iter ad Patrem per Filium sit, quærendum est utrum hoc per doctrinæ admonitionem, an per naturæ fidem fit. Intelligentiæ igitur sensum in consequentibus requiramus: nam sequitur: *Si cognovissetis me, & Patrem meum utique cognovissetis*. In sacramento enim assumpti corporis divinitatis paternæ naturam confirmans, hunc ordinem tenuit; tempus autem visionis separavit a tempore cognitionis: nam quem cognoscendum ait, eumdem iam dixit & visum, ut naturæ iam pridem in se conspectæ scientiam ex tempore nunc huius revelationis acciperent.

(c) HILARIUS VII. de Trin. (ante fin.) Commovit Apostolum Philippum novitas dictorum. Homo cernitur, Dei se Filium confitetur, cognito se cognoscendum Patrem fatetur, Patrem visum esse dicit. Prorupit igitur apostolica familiaritas Dominum interrogans: unde dicitur: *Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis*. Non visum negavit, sed ostendi sibi rogavit; neque ostensionem veluti corporalis contemplationis intuitum desideravit, sed demonstrationem intelligendi eius qui

(1) *Legit clariori sensu P. Nicolai:* Quid autem opus erat ut adderet, *Veritas, & vita*, cum iam via cognita per quam iret, restaret nosse quo iret; nisi quia ad veritatem ibat, & ad vitam? Ibat ergo &c.

qui visus est postulavit. Filium enim in habitu hominis viderat, sed quomodo per id Patrem viderit, nescit: nam ut ostensio illa intelligendi potius esset demonstratio, quam videndi, subiecit, *Et sufficit nobis*. AUGUSTINUS I. de Trin. (cap. VIII.) Illa enim lætitia qua nos adimplebit cum vultu suo, nihil amplius requiretur: quod bene intellexerat Philippus, ut diceret: *Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis*. Sed nondum intellexerat eo quoque modo ad ipsum se potuisse dicere: Domine, ostende nobis te, & sufficit nobis. Ut enim hoc intelligeret, responsum est ei a Domino: unde sequitur: *Dixit ei Iesus: Tanto tempore vobiscum sum, & non cognovistis me?* AUGUSTINUS super Ioannem (tract. lxx.) Sed quomodo hoc dicit, cum & quo iret scirent (1) & viam scirent, non ob aliud nisi quod ipsum scirent? Sed facile ista quæstio solvitur, si dicamus, quod eum aliqui eorum sciebant, aliqui nesciebant, de quibus erat Philippus. HILARIUS VII. de Trin. (ut supra.) Arguit ergo Apostolum in cognoscendo se ignorantem: cum enim ea quæ gereret, propria Deo essent, calcare undas, iubere ventis, peccata dimittere, mortuis vitam reddere; hinc querelæ omnis orta conquæstio est, quod in homine assumpto Dei non intellecta natura est. Et ideo postulanti ut sibi Patrem ostenderet, ait: *Philippe, qui videt me, videt & Patrem*. AUGUSTINUS (tract. lxx.) Solemus enim de simillimis duobus ita loqui: Vidistis illum? (2) Vidistis istum. Sic ergo dictum est: *Qui videt me, videt & Patrem*: non quod ipse sit Pater, & Filius; sed quod a Patris similitudine in nullo prorsus discrepet Filius. HILARIUS VII. de Trin. (ubi supra.) Non autem ille hic visum oculorum carnalium significat: non enim hoc quod ex partu Virginis carnale est, ad contemplandam in eo Dei formam, & imaginem proficit; sed intellectus Dei Filius id præstat ut intellectus & Pater sit, dum ita imago est ut non differat genere, sed significet auctorem: non enim solitarium sermo significat, & indifferentem; tamen naturam professio docet: cum enim dicitur, *Et Patrem*, exclusa est singularis, atque unici intelligentia: & quid reliquum est, nisi ut per naturæ unicam similitudinem Pater per Filium visus sit? AUGUSTINUS (tract. eodem.) Sed numquid obiurgandus est qui cum similem viderat, etiam illum cui est similis, vult videre? Sed ideo discipulum Dominus arguebat, quoniam cor postulantis videbat. Tamquam enim melior esset Pater quam Filius, ita Philippus Patrem nosse cupiebat; & ideo nec Filium sciebat, quo alium meliorem esse credebat. Ad hunc ergo sensum (3) corrigendum dictum est: *Non credis quia ego in Patre, & Pater in me est?* quasi dicat: Si ad te multum est hoc videre, saltem quod non vides crede. HILARIUS (ubi supra.) Quæ enim ignorandi Patrem, aut ostendendi ignorantibus necessitas relinquebatur, cum Pater in Filio visus esset ex proprietate naturæ, dum ex indifferentia unitatis unum sint natus, & generans; ut hic sermo Domini sequeretur: *Non credis quia ego in Patre, & Pater in me est?* AUGUSTINUS a VII. de Trin. (cap. VIII.) Volebat enim eum ex fide (4) vivere, antequam illud posset videre; & ideo dicit, *Non credis?* Contemplatio quippe merces est fidei; cui mercedi per fidem corda mundantur. HILARIUS VII. de Trin. (circa fin.) Pater autem in Filio est, & Filius in Patre, non per duplicem convenientium generum coniunctionem, neque per insitam capacioris substantiæ naturam, quia per corporalem necessitatem exteriora fieri his quibus continentur interiora non possunt; sed per nativitatem viventis naturæ ex vivente, dum non aliud ex Deo quam Deus nascitur. HILARIUS V. de Trin. Naturam enim suam, ut ita dicam, sequitur indemutabilis Deus, indemutabilem gignens Deum. Nec naturam suam deserit ex indemutabili Deo indemutabilis Dei perfecta nativitas. Subsistentem igitur in eo Dei naturam intelligimus, cum in Deo Deus sit, nec præter eum qui est Deus, quisquam alius Deus sit. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxiii.) Vel aliter totum. Philippus hic corporeis oculis Patrem volebat videre, quia & ipsum Filium ita se existimabat vidisse, fortassis a Prophetis audiens, quoniam ,, vidi Dominum: " Esai. vi. & ideo dixit, *Ostende*

(1) *Editiones Romana & Veneta Nicolini omittunt* & viam scirent. (2) *Al. omittitur* Vidistis istum. (3) *Al.* contingendum. (4) *Al.* videre.

Ex editione P. Nicolai.

a Lib. I. de Trinitate cap. II.

de nobis Patrem. Etenim Iudaei interrogaverunt, Quis est pater tuus? & Petrus, & Thomas, quo iret; & nullus didicit manifeste. Ut ergo non videatur onerosus esse Philippus, & ipse interrogans, *Ostende nobis Patrem*, adiungit, *& sufficit nobis*; ideft, nihil plus quærimus. Dominus autem non dixit ei, Impossibile petis; sed ostendit quoniam neque ipsum Filium vidit: nam si hunc potuisset videre, & illum vidisset: & ideo dicit: *Tanto tempore vobiscum sum, & non cognovistis me?* Non dixit, Non vidistis me, sed *non cognovistis me*, quantum ad hoc scilicet quod Filius hoc manens quod Pater, decenter in seipso ostendit eum qui genuit. Deinde dividens hypostases, ait: *Qui videt me, videt & Patrem*: ne quis dicat, quod ipse est Pater, ipse Filius. Ostendit autem per hoc quoniam neque Filium visu corporeo vidit. Si autem aliquis hic visum cognitionem dicere velit, non contradico; quasi dicat: Qui cognovit me, cognovit & Patrem. Sed non dixit hoc, sed consubstantialitatem repræsentare volens dixit: Qui meam substantiam vidit, vidit & eam quæ Patris. Unde patet quod non est creatura: creaturam enim videntes, Deum nesciunt omnes: Philippus etiam substantiam Patris videre quærebat. Si ergo alterius substantiæ esset, non diceret: *Qui videt me, videt & Patrem*. Sed nec aliquis in argento auri substantiam videre potest: non enim alia per aliam apparet naturam. AUGUSTINUS (ut supra.) Deinde non ad solum Philippum, sed ad omnes pluraliter loquitur, dicens: *Verba quæ ego loquor vobis, a meipso non loquor*. Quid est *A meipso non loquor*, nisi a meipso non sum, qui loquor? Ei quippe tribuit quod facit de quo est ipse qui facit. HILARIUS VII. de Trin. (circa fin.) Unde neque se Filium negavit, nec naturam in se paternæ virtutis abscondit: nam dum loquitur, ipse in substantia manens loquitur; dum autem non a se loquitur, nativitatem in se Dei a Deo testatur. CHRYSOSTOMUS (hom. cit.) Vide autem (1) abundantem super unius substantiæ demonstrationem: nam subditur: *Pater autem in me manens, ipse facit opera*; quasi dicat: Nequaquam aliter facit Pater, & aliter ego; sicut & alibi (supra x.) ait: *Si non facio opera Patris mei, non credatis mihi*. Sed quomodo a verbis incipiens, ad opera venit? Conveniens enim erat dicere, Ipse loquitur verba; sed duo ponit de doctrina, & signis; aut quia & verba opera erant. AUGUSTINUS (tract. lxxii.) Nam qui proximum loquendo ædificat, bonum opus operatur. In his duabus sententiis diversi nobis adversantur hæretici. Arriani dicunt: Ecce inæqualis est Patri Filius; non a se ipso loquitur. Dicunt Sabelliani: Ecce qui Pater est, ipse est Filius. Quid est *Pater in me manens ipse facit*, nisi in me maneo ego qui facio? HILARIUS VII. de Trin. (ubi supra.) Sed manere in Filio Patrem, non est singularis, atque unici; operari vero per Filium Patrem, non est differentis, aut exteri; sicut non unius est, non a se loqui qui loquitur, neque rursus alieni, ac separabilis loqui per loquentem. Et quia in se Patrem loqui, & operari docuerat, perfecte huius unitatis fidem statuit, dicens: *Credite mihi quia ego in Patre, & Pater in me est*: ne scilicet per virtutis efficientiam, & non per naturæ, quæ secundum nativitatem est, proprietatem, Pater in Filio & operari crederetur, & loqui: sic enim habetur in Græco. Nostra littera habet: *Non creditis quia ego in Patre, & Pater in me est?* AUGUSTINUS (tract. lxx.) Antea solus Philippus arguebatur (2). CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Si vero non sufficit hoc ad ostendendum consubstantialitatem, saltem ab operibus discite: unde subditur: *Alioquin propter opera ipsa credite*. Vidistis enim signa cum auctoritate, & omnia quæ deitatis erant propria, & quæ solus Pater operatur, peccata soluta, mortem recedentem, & huiusmodi. AUGUSTINUS (tract. lxx.) Hoc ergo propter opera credite, *quia ego in Patre, & Pater in me est*: neque enim, si separati essemus, inseparabiliter operari ulla ratione possemus.

(d) CHRYSOSTOMUS (homil. lxxiii.) Quia Dominus dixerat, *Propter opera credite*, ostendens quoniam non hoc solum potest, sed multo maiora, &, quod est mirabilius, aliis potest dare, adiunxit: *Amen amen dico vobis: qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora horum faciet*. AUGUSTINUS (tract. lxxxi.) Sed quæ sunt ista maiora? An forte quod ægros ipsis transeuntibus etiam eorum umbra sanabat? Maius est enim quod sanet umbra quam fimbria. Verumtamen quando ista dicebat, ver-

(1) *Forte* superabundantem unius substantiæ &c. *Legit Nicolai* abundantiam super unius substantiæ demonstrationem. (2) *Supplet idem Nicolaius ut sequitur*. Nunc autem non eum solum ibi fuisse qui arguendus esset ostenditur. *Propter opera ipsa credite* (inquit) *quia ego sum*.

verborum suorum facta, & opera commendabat. Cum enim dixit, *Pater in me manens, ipse facit opera*, quæ opera tunc dicebat nisi verba quæ loquebatur? Et eorum verborum fructus erat fides illorum. Verumtamen evangelizantibus discipulis non tam pauci quam illi erant, sed Gentes etiam crediderunt. (Tract. lxxii.) Nonne ab ore ipsius dives ille tristis abscessit? Et tamen postea quod ab illo auditum non fecit unus, fecerunt multi, cum per discipulos loqueretur. Ecce maiora fecit prædicatus a credentibus, quam locutus audientibus. Verum hoc adhuc movet quod hic maiora per Apostolos fecit. Non autem ipsos tantum significans ait, *Qui credit in me*. Numquid inter credentes in Christum non est computandus qui non fecerit opera maiora quam Christus? Durum est nisi intelligatur. Apostolus dicit Rom. iv. „ Credenti in eum „ qui iustificat impium, reputatur fides ad „ iustitiam. " In hoc opere faciemus opera Christi, quia & ipsum credere in Christum, opus est Christi: hoc operatur in nobis, non utique sine nobis. Audi ergo: *Qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet*. Prius ego facio, deinde & ipse faciet: quia facio ut faciat. Quæ opera, nisi ut ex impio iustus fiat? Quod utique in illo, sed non sine illo Christus operatur. Prorsus hoc maius esse dixerim quam creare cælum, & terram: cælum enim, & terra transibunt; prædestinatorum autem salus, & iustificatio permanebit. Sed in cælis Angeli opera sunt Christi, numquid etiam his operibus maiora facit qui cooperatur Christo ad suam iustificationem? Iudicet qui potest utrum maius sit iustos creare quam impios iustificare. Certe si æqualis sit utrumque potentiæ, hoc maioris est misericordiæ. Sed omnia opera intelligere Christi, ubi ait, *Maiora horum faciet*, nulla necessitas cogit: *horum* enim forsitan dixit quæ illa hora faciebat: tunc autem verba fidei faciebat; & utique minus est verba iustitiæ prædicare, quod fecit præter nos, quam impios iustificare, quod ita facit in nobis ut faciamus & nos. Magnam autem spem Dominus suis promisit orantibus, dicens: *Quia ego ad Patrem vado*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxiii.) Hoc est, non pereo, sed in propria manebo dignitate, & in cælis ero. Vel hoc dicit, ac si diceret: Vestrum est de cetero miracula facere, ego enim vado. AUGUSTINUS (tract. lxxii.) Et ne quisquam hoc sibi tribueret, ut etiam illa opera maiora seipsum facere ostenderet, adiecit: *Et quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam*. Qui dixerat, *Faciet*, post ait *faciam*; tamquam diceret: Non vobis hoc impossibile videatur: non enim poterit esse maior me qui credit in me; sed ego sum facturus & tunc maiora quam nunc; maiora per eum qui credit in me, quam nunc per me; quod non est defectio, sed dignatio. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxiii.) Dicit autem, *In nomine meo*, quia & Apostoli dicebant Act. iii. „ In nomine Chri„ sti Iesu surge, & ambula. " Omnia enim signa quæ fecerunt, ipse faciebat, & manus Domini erat cum illis. THEOPHYLACTUS. Exponit autem nobis per hoc miraculorum doctrinam: nam per orationem, ac invocationem sui nominis potest quis exercere prodigia. AUGUSTINUS (tract. lxxiii.) Sed quid est, *Quodcumque petieritis*; cum videamus plerumque fideles eius petere, & non accipere? An forte propterea quia male petunt? Male enim usurus eo quod vult accipere, Deo potius miserante non accipit. Quomodo ergo intelligendum est, *Quodcumque petieritis, hoc faciam*, si Deus aliqua petentibus fidelibus etiam consulendo non facit? An forte solis Apostolis hoc dictum debemus accipere? Absit: superius enim dixerat: *Qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet*. Ipsos quoque si cogitemus Apostolos, inveniemus eum qui plus omnibus laboravit, rogasse ut ab eo discederet angelus satanæ, nec tamen quod rogaverat accepisse. Sed audi quod illic positum est, *In nomine meo*, quod est Christus Iesus. Christus Regem, Iesus Salvatorem significat: ac per hoc quodcumque petimus adversus utilitatem salutis, non petimus in nomine Salvatoris; & tamen ipse Salvator est, non solum quando facit quod petimus, verum etiam quando non facit: quoniam quod videt peti contra salutem, non faciendo se exhibet Salvatorem. Novit enim medicus quid pro sua, quid contra suam salutem poscat ægrotus; & ideo contraria poscentis non facit voluntatem, ut faciat sanitatem. Sane quædam quamvis in nomine eius petamus, non tunc quando petimus facit, sed tamen facit: differtur enim quod petimus, non negatur. Continuo autem subiecit: *Ut glorificetur Pater in Filio, si quid petieritis in nomine meo, hoc faciam*. Nullo modo igitur sine Patre Filius facit, quandoquidem, ut in illo Pater glorificetur, propterea facit. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxiii.) Cum enim Filius ostendatur magna potens, glorificabitur ille qui genuit. Ideo autem secundo id ponit, ut certificet sui ipsius sermo-

monem. THEOPHYLACTUS. Attende etiam seriem paternæ glorificationis. In nomine Iesu facta sunt signa per quæ credebant Apostolorum sermonibus; & sic dum ad notitiam Patris pervenirent, glorificabatur Pater in Filio.

(e) CHRYSOSTOMUS (hom. lxxiv.) Quia Dominus dixerat, *Quodcumque petieritis, hoc faciam*, ut non æstiment omnem simpliciter petitionem valere, induxit: *Si diligitis me, mandata mea servate*; quasi dicat: Tunc faciam quod petitis. Vel quia audientes, quoniam *ad Patrem vado*, consequens erat eos turbari, dicit: Non est hoc me amare, ut turbemini, sed ut faciatis mandata mea: hoc est enim amor, obedire, & credere ei qui diligitur. Quia vero consequens erat eos vehementer inquirere carnis præsentiam, & illam habere consolationem quam prius habuerunt, subiungit: *Et ego rogabo Patrem, & alium paraclitum dabit vobis*. AUGUSTINUS (tract. lxxiv.) In quo ostendit & seipsum esse paraclitum. Paraclitus autem Latine dicitur advocatus; & dictum est de Christo I. Ioan. 2. „ Advocatum habemus apud „ Patrem Iesum Christum iustum. “ ALCUINUS. Vel *paraclitum*, idest consolatorem: habebant enim & tunc unum consolatorem, qui miraculorum dulcedine, & prædicatione eos erigere, & confortare solebat. DIDYMUS de Spiritu sancto. Sed Spiritum sanctum alium paraclitum nominavit, non iuxta naturæ differentiam, sed iuxta operationis diversitatem. Cum enim Salvator mediatoris, & legati personam habebat, ex qua pontifex deprecaretur pro peccatis nostris, Spiritus sanctus secundum aliam significationem paraclitus, ab eo quod consolatur in tristitia positos, nuncupatus est. Verum noli ex Filii, & Spiritus sancti operatione diversa varias æstimare naturas: siquidem in alio loco reperitur paraclitus Spiritus legati apud Patrem persona fungi, ut ibi (Rom. VIII.) „ Ipse „ Spiritus interpellat pro nobis. “ Salvator quoque consolationem operatur in cordibus eorum qui indigent: scriptum est enim I. Mach. XIV. „ Et humiles populi „ sui consolatus est. “ CHRYSOSTOMUS (hom. lxxiv.) Ait autem, *Rogabo Patrem*, ut fide dignum faciat eis sermonem: quoniam si dixisset, Ego mittam, non simpliciter credidissent. AUGUSTINUS *a* contra Arrianos (cap. XIX.) Qui tamen ut inseparabilia sua, & Patris opera demonstraret, alibi ait (infra XVI.) *Cum abiero, mittam eum ad vos*. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Quid autem Apostolis plus haberet, si Patrem solum rogaret, ut Spiritum aliis daret? quoniam illi multoties & sine oratione ostenduntur hoc facientes. ALCUINUS. *Rogabo* igitur dicit, ut inferior secundum humanitatem, *Patrem* meum, cui sum æqualis, & consubstantialis secundum divinam naturam. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Dicit autem, *Ut maneat vobiscum in æternum*, quoniam neque post mortem recedit. Per hoc etiam occulte insinuat, quod Spiritus sanctus non patietur mortem ut ipse, neque abibit. Ne autem paraclitum audientes, rursus incarnationem aliam suspicentur, & oculis putent eum videre, subiungit: *Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum*. AUGUSTINUS (tract. lxxiv.) Hic est utique in Trinitate Spiritus sanctus, quem Patri, & Filio consubstantialem, & coæternum fides catholica profitetur. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxiv.) Spiritum autem veritatis eum vocat per hoc quod figuras veteris testamenti manifestat. Mundum autem hic malos dicit; visionem autem certissimam cognitionem dicit, quia visus est apertior sensus. BEDA. Nota etiam, quod cum Spiritum sanctum, Spiritum veritatis dicit, Spiritum sanctum esse Spiritum suum ostendit: deinde cum a Patre eum dari narrat, Patris etiam eum Spiritum esse declarat; ac per hoc Spiritus sanctus a Patre procedit, & Filio. GREGORIUS V. Moral. (cap. XX. in nov. autem exemp. XIX.) Spiritus autem sanctus omnem quem repleverit, ad desideranda invisibilia accendit; & quoniam mundana corda solum visibilia diligunt, hunc mundus non accipit, quia ad diligenda invisibilia non assurgit. Sæculares etenim mentes quanto se foras per desideria dilatant, tanto ad receptionem illius, sinum cordis angustant. AUGUSTINUS (tract. lxxiv.) Sic autem mundum, idest mundi dilectores, dicit non posse accipere Spiritum sanctum, velut si dicamus: Iniustitia iusta esse non potest. Mundus ergo, idest mundi dilectores, non potest eum accipere, quia non videt eum. Non enim habet invisibiles oculos mundana dilectio, per quos videri Spiritus sanctus nisi invisibiliter non potest. Sequitur: *Vos autem*

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Contra sermones Arrianorum.

tem cognoscetis eum, quia apud vos manebit. Sed ne putarent quod dictum est, *Apud vos manebit*, ita dictum quemadmodum apud homines hospes visibiliter manere consuevit: adiecit, *In vobis erit*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxiv.) Quasi dicat: Non ita apud vos manebit sicut ego, sed in vestris habitabit animabus. AUGUSTINUS (tract. lxxiv.) Prius autem est esse (1) alicubi, post manere. Sed exposuit quod dixerat, *Apud vos*, cum adiunxit, *In vobis*. Si enim non sit in vobis, non potest esse in vobis eius scientia: sic enim a vobis videtur in vobis & vestra conscientia. GREGORIUS II. Moral. (cap. xli. in nov. exemp. xxviii.) Si autem Spiritus sanctus in discipulis manet, quomodo iam singulare signum erit quod in mediatore permanet? secundum illud supra I. *Supra quem videris Spiritum descendentem, & manentem, hic est qui baptizat.* Quod tamen citius cognoscimus, si dona eiusdem Spiritus discernamus: in his enim donis sine quibus ad vitam perveniri non potest, Spiritus sanctus in electis omnibus semper manet; in illis autem quibus non nostra vita servatur, sed aliorum quaeritur, nequaquam semper manet: aliquando enim se a signorum ostensionibus subtrahit, ut eo humilius virtutes eius habeantur. Christus autem in cunctis eum, & semper habet praesentem. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxiv.) Hic autem sermo oppositas haereses velut uno ictu sustulit: nam dicere *alium* ostendit eius, idest Spiritus, hypostaseos differentiam; dicere vero *Paraclytum*, substantiae cognitionem. AUGUSTINUS a contra Arrianos (cap. xix.) Consolatorem enim (quod officium tamquam personae infimae in Trinitate Spiritui sancto deputant) Deum dicit Apostolus, secundum illud II. Corinth. viii. „ Is qui consolatur humiles, consolatus est „ nos Deus. " Deus est itaque Spiritus sanctus, qui consolatur humiles. Aut si hoc de Patre, vel Filio dictum ab Apostolo volunt accipi, desinant consolationis tamquam munere proprio separare a Patre, & Filio Spiritum sanctum. AUGUSTINUS super Ioannem (tract. lxxiv. & seqq.) Sed (2) cum „ caritas Dei diffusa sit in cordibus no„ stris per Spiritum sanctum qui datus est „ nobis: " Rom. v. quomodo diligemus, & mandata Christi servabimus, ut eum accipiamus quem nisi habuerimus, diligere, & mandata servare non possumus? An forte praecedit in nobis caritas, qua diligamus Christum, ut diligendo Christum, eiusque faciendo mandata, mereamur accipere Spiritum sanctum, ut caritas Dei Patris diffundatur in cordibus nostris? Perversa est ista sententia. Qui enim se Filium Dei diligere credit, & Patrem non diligit, profecto nec Filium diligit, sed quod sibi ipsi (3) videtur confinxit. Restat ergo ut intelligamus, Spiritum sanctum habere qui diligit, & habendo mereri ut plus habeat, & plus habendo plus diligat. Iam itaque habebant Spiritum discipuli, quem Dominus promittebat; sed dandus eis erat amplius: habebant occulte, accepturi erant manifeste. Proinde non solum non habenti, verum etiam habenti non incassum promittitur: non habenti quidem, ut habeatur; habenti autem, ut amplius habeatur. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxiv.) Quando igitur discipulos purgaverat per sacrificium passionis, & peccatum solutum erat, & ipsi ad pericula, & agones mittebantur, oportebat Spiritum sanctum venire abundanter. Non autem statim post resurrectionem, ut in multo eius constituti desiderio, cum multa eum suscipiant gratia.

(f) AUGUSTINUS (tract. lxxv.) Ne quisquam putaret, quod ita Spiritum sanctum Dominus daturus fuerat, velut per seipsum non & ipse esset futurus cum eis, adiecit, & ait: *Non relinquam vos orphanos*. Orphani pupilli sunt: illud enim est Graecum, hoc Latinum. Quamvis ergo nos Filius Dei suo Patri adoptavit filios, tamen in hoc etiam ipse erga nos paternum ostendit affectum. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxiv.) Et quidem a principio dixerat, Venietis quo ego vado; sed quia hoc longum tempus erat, promisit Spiritum. Et quia nesciebant quid est hoc, promittit eis suam praesentiam, quam maxime quaerebant, cum dicit, *Veniam ad vos*. Ne tamen rursus eamdem quaerant praesentiam, qualem & prius habuerunt, occulte hoc excludit, cum subdit: *Adhuc modicum & mundus me iam non*

(1) *Al.* alicui. (2) *Al.* Si cum. (3) *P. Nicolai omittit videtur.*

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Contra Sermones Arrianorum: non contra sectam Arrianorum, sicut prius, vel contra Arrianos, ut iam antea notabatur indice nimis generali.

non videt; *vos autem videtis me*: ac si diceret: Veniam quidem ad vos, non tamen ut prius vobiscum per unamquamque diem conſiſtens. Et ne dicant: Qualiter igitur Iudæis dixiſti: Amodo non videbitis me? ſolvit opinionem dicens: *Ad vos* ſolos *veniam*. AUGUSTINUS (tract. lxxv.) Videbat enim tunc eum mundus carneis oculis in carne conſpicuum; non autem videbat quod, in carne Verbum latebat. Sed quoniam poſt reſurrectionem etiam carnem ſuam, quam non ſolum videndam, verumetiam contrectandam demonſtravit ſuis, noluit demonſtrare non ſuis, hinc dictum eſt: *Adhuc modicum & mundus iam me non videt*; *vos autem videbitis me*. Sed quoniam in iudicio eum mundus videbit, quo nomine ſignificati ſunt a regno eius alieni; melius intelligitur illud etiam tempus ſignificare voluiſſe quando in fine ſæculi auferetur ab oculis damnatorum, ut eum de cetero videant diligentes. *Modicum* autem dixit, quia id quod prolixum videtur hominibus, breviſſimum eſt ante oculos Dei.

Sequitur: *Quia ego vivo, & vos vivetis*. THEOPHYLACTUS. Quaſi dicat: Et ſi mortem ſubiero, tamen reſurgo. Vos quoque vivetis; hoc eſt, cum videritis me, lætabimini, & tamquam mortui reviviſcetis in apparitione mea. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxiv.) Mihi autem videtur vitam non præſentem dicere, ſed futuram; ac ſi dicat: Mors crucis non diſtare faciet vos a me in finem; ſed momento parvo occultabit me a vobis. AUGUSTINUS (tract. lxxv.) Cur autem de præſenti ſe dixerit vivere, illos autem de futuro eſſe victuros, niſi quia & vitam carnis (1) reſurgentis qualis in ipſo præcedebat, & illis eſt pollicitus ſecuturam? Et quia ipſius mox futura erat reſurrectio, præſentis temporis ponit verbum, propter ſignificandam celeritatem; illorum autem, quoniam ſæculi differtur in finem, non ait, Vivitis, ſed *vivetis*. Quia vero vivit ille, ideo & nos vivemus: „per „hominem quippe mors, & per hominem „reſurrectio mortuorum:“ I. Corinth. xv. Sequitur, *In illo die*, de quo ſcilicet ait, *Et vos vivetis*, *vos cognoſcetis*, contemplando, quamvis & nunc credendo noverimus, *quia ego ſum in Patre*, *& vos in me*, *& ego in vobis*: quia quando vivemus ea vita qua mors abſorbetur, tunc perficietur hoc ipſum quod nunc inchoatum eſt iam per ipſum, ut ſit in nobis, & nos in ipſo. CHRYSOSTOMUS (homil. lxxiv.) Vel *in illo die* cum reſurgam, *cognoſcetis*: quia cum viderunt eum reſurrexiſſe, & eſſe cum eis, tunc certiſſimam fidem didicerunt. Magna enim erat virtus Spiritus ſancti, quæ omnia eos docebat. Quod autem dictum eſt[a], *Ego ſum in Patre*, humilitatis eſt; quod autem dicit, *Et vos in me*, *& ego in vobis*, humanitatis eſt, & auxilii quod eſt a Deo. Conſuevit enim Scriptura multoties eiſdem verbis in Deo, & hominibus poſitis non ſimiliter uti. HILARIUS VIII. de Trin. (ante med.) Vel hoc dicit, ut cum ille in Patre per naturam divinitatis eſſet, nos autem in eo per corporalem eius nativitatem; & ille rurſus in nobis per ſacramenti myſterium ineſſe crederetur: ipſe enim teſtatus eſt ſupra vi. *Qui edit carnem meam, & bibit ſanguinem meum, in me manet, & ego in eo*. ALCUINUS. Per dilectionem autem, & obſervantiam mandatorum eius, tunc perficietur hoc ipſum quod nunc inchoatum eſt per ipſum, ut ſit in nobis, & nos in ipſo. Et ut omnibus, non tantum Apoſtolis, hanc beatitudinem promiſiſſe videatur, adiungit: *Qui habet mandata mea, & ſervat ea, ille eſt qui diligit me*. AUGUSTINUS (tract. lxxv.) Qui habet in memoria, & ſervat in vita; qui habet in ſermonibus, & ſervat in operibus; qui habet audiendo, & ſervat faciendo; qui habet faciendo, & ſervat perſeverando; ipſe eſt qui diligit me. Opere eſt demonſtranda dilectio, ne ſit infructuoſa nominis appellatio. THEOPHYLACTUS. Ac ſi dicat: Vos putatis quod ex affectione quadam triſtamini de morte mea; ſed ego ſignum dilectionis reputo mandata mea ſervari. Qualem autem prærogativam obtineat qui diligit, (2) oſtendit ſubdens: *Qui autem diligit me*, *diligetur a Patre meo*, *& ego diligam eum*. AUGUSTINUS (tract. lxxv.) Sed quid eſt *diligam*, tamquam nunc non diligat? Exponit per id quod ſequitur: *Et manifeſtabo ei meipſum*; ideſt, ad hoc diligam ut manifeſtem; & ipſam viſionem mercedem fidei capiamus. Nunc enim ad hoc nos dilexit ut credamus, tunc ad hoc ut videamus: quia & nos nunc diligimus credendo quod videbimus; tunc autem diligemus videndo quod credidimus. AUGUSTINUS ad Paulinam de videndo Deo (cap. 1. in fin.) Sic autem promiſit oſtenſurum ſeipſum di-

(1) Al. reſurgentibus. (2) Al. oſtendens.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

[a] Epiſt. cxii. cap. x.

lectoribus suis cum Patre Deum unum, non quomodo in hoc sæculo visus est in corpore & a malis. THEOPHYLACTUS. Vel quia post resurrectionem apparitururs illis erat in corpore magis repræsentante divinitatem, ne credant ipsum spiritum fore, seu phantasma, ob hoc prædixit illis, ut tunc videntes illum non diffidant, sed reminiscantur quia propter mandatorum suorum custodiam apparet eis; atque ideo tenentur semper custodire illa, ut perpetuo eis appareat.

(g) AUGUSTINUS (tract. lxxvi.) Quia Dominus dixerat: *Adhuc modicum & mundus me iam non videt; vos autem videbitis me*: interrogavit eum de hoc ipse Iudas, non ille traditor eius, qui Scariotis cognominatus est, sed cuius Epistola inter Scripturas canonicas legitur: unde dicitur: *Dicit ei Iudas, non ille Scariotis: Domine, quid factum est, quia nobis manifestaturus es teipsum, & non mundo?* Causam quæsivit quare non se mundo, sed suis manifestaturus esset. Dominus autem exponit quare suis se manifestaturus est, non alienis: quia scilicet hi diligunt, illi vero non diligunt: unde sequitur: *Respondit Iesus, & dixit ei: Si quis diligit me, sermonem meum servabit.* GREGORIUS in hom. (xxx. in Evang.) Probatio enim dilectionis exhibitio est operis: numquam amor Dei est otiosus: operatur enim magna, si est; si vero operari renuerit, amor non est. AUGUSTINUS (tr. lxxvi.) Dilectio autem sanctos discernit a mundo, quæ facit unanimes habitare in domo, in qua facit Pater, & Filius mansionem; qui donant & ipsam dilectionem, quibus in fine donabunt suam manifestationem. Est enim quædam Dei manifestatio interior, quam prorsus impii non noverunt: quibus Dei Patris, & Spiritus sancti manifestatio nulla est; Filii vero esse potuit, sed in carne, quæ nec talis est qualis illa, nec semper illis adesse potest, sed ad modicum tempus; & hoc ad iudicium, non gaudium; ad supplicium, non ad præmium: unde sequitur: *Et ad eum veniemus.* Veniunt quidem ad nos dum venimus ad eos: veniunt subveniendo, venimus obediendo; veniunt illuminando, venimus intuendo; veniunt implendo, venimus capiendo: ut sit nobis eorum non extranea visio, sed interna, & in nobis eorum non transitoria mansio, sed æterna: unde sequitur: *Et mansionem apud eum faciemus.* GREGORIUS in homil. (xxx. ut supra.) In quorumdam etenim corda venit, & mansionem non facit: quia per compunctionem quidem respectum Dei percipiunt, sed tentationis tempore hoc ipsum quod compuncti fuerant obliviscuntur, sicque ad perpetranda peccata redeunt ac si hæc minime planxissent. Qui ergo Deum vere diligit, in eius corde Dominus & venit, & mansionem facit: quia sic eum divinitatis amor penetrat ut ab hoc amore, tentationis tempore non recedat: ille enim vere amat cuius mentem delectatio prava ex consensu non superat. AUGUSTINUS (tract. lxxvi.) An forte putabitur, mansionem in dilectore suo facientibus Patre, & Filio, exclusus esse ab hac mansione Spiritus sanctus? Quid est ergo quod superius ait de Spiritu sancto: *Apud vos manebit, & in vobis erit?* Nisi forte quisquam sic absurdus est ut arbitretur, cum Pater, & Filius venerint, discessurum inde Spiritum sanctum, tamquam locum daturum maioribus. Sed & huic carnali cogitationi occurrit Scriptura, cum dicit: *Ut maneat vobiscum in æternum.* In eadem ergo mansione cum ipsis erit in æternum: quia nec ille sine ipsis venit, ne illi sine eo; sed propter insinuationem Trinitatis, personis singulis nominatis dicuntur quædam, non tamen aliis separatis intelliguntur, propter eiusdem Trinitatis substantiam. GREGORIUS in hom. (eadem.) Tanto autem quisque a superno amore disiungitur, quanto inferius delectatur: unde subditur: *Qui non diligit me, sermones meos non servat.* De dilectione ergo conditoris, lingua, mens, & vita requiratur. CHRYSOSTOMUS (homil. lxxiv.) Vel aliter totum. Æstimavit Iudas, sicut mortuos videmus in somno, ita & se eum esse visuros: unde quærit: *Quid est quod debes te manifestare nobis, & non mundo?* quasi dicat: Væ nobis, quoniam morieris, & ut mortuus debes nobis assistere. Ne igitur hoc suspicentur, dicit: *Ego, & Pater ad eum veniemus*; quasi dicat: Sicut Pater manifestat seipsum, ita & ego: *& mansionem apud eum faciemus*; quod somniorum non est. Sequitur: *Et sermo quem audistis non est meus, sed eius qui misit me Patris*; quasi dicat: Non me solum, sed neque Patrem amat qui hunc non audit sermonem. Dicit autem hoc, quoniam nihil extra Patrem loquitur, neque præter id quod illi videtur. AUGUSTINUS (tract. eod.) Et fortasse propter aliquam distinctionem, ubi suos dixit, pluraliter sermones dixit, dicens: *Qui non diligit me, sermones meos non servat.* Ubi autem sermonem, hoc est verbum, non suum esse dixit, sed Patris, se ipsum intelligi voluit: non enim suum, sed Patris est Verbum; quomodo hoc sua imago,

go, sed Patris; nec suus Filius, sed Patris. Recte igitur auctori tribuit quod facit æqualis, a quo habet hoc ipsum quod illi est (1) indifferens, & æqualis. CHRYSOSTOMUS (hom. cit.) Quia vero eorum quæ dixerat, quædam manifesta erant, & quædam non intellexerunt, ut non turbarentur, subiungit: *Hæc locutus sum vobis apud vos manens*. AUGUSTINUS (tract. lxxvii.) Alia est illa mansio, quam promisit futuram, alia vero hæc quam præsentem esse testatur: illa spiritualis est, atque intrinsecus mentibus redditur; hæc corporalis forinsecus oculis, atque auribus adhibetur. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxiv.) Ut autem eius corporalem recessum facilius sustinerent, præparat eos, promittens quod eius recessus magnorum eis esset futura causa bonorum: quia donec ipse apud eos corporaliter manebat, & Spiritus non venerat, nihil magnum poterant scire: unde sequitur: *Paraclitus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quæcumque dixero vobis*. GREGORIUS (hom. xxx. in Evang.) Græca locutione paraclitus, Latina advocatus dicitur, vel consolator. Qui idcirco advocatus dicitur, quia pro errore delinquentium apud iustitiam Patris intervenit, dum eos quos repleverit, exorantes facit. Consolator autem idem Spiritus vocatur, quia de peccati perpetratione mærentibus, dum spem veniæ præparat, ab afflictione tristitiæ mentem levat. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxiv.) Continue autem eum paraclitum vocat propter continentes eos tribulationes. DIDYMUS de Spiritu sancto a. Spiritum autem sanctum a Patre in suo mitti nomine Salvator affirmat, cum proprie nomen Salvatoris sit Filius: siquidem naturæ consortium, &, ut ita dicam, proprietas personarum ex ista voce significatur. Filii quippe tantummodo est in nomine Patris venire, salva proprietate Filii ad Patrem, (2) & Patris ad Filium. Nullus autem alius venit in nomine Patris; sed verbi gratia, in nomine Domini, Dei, & Omnipotentis. Quomodo igitur servi, qui in nomine Domini veniunt, per hoc ipsum quod subiecti sunt, & serviunt, indicant Dominum, servi quippe sunt Domini; sic & Filius, qui venit in nomine Patris, portat eius nomen per hoc quod unigenitus Dei Filius approbatur. Quia ergo Spiritus sanctus in nomine Filii a Patre mittitur, ostendit quia unitate sit iunctus ad Filium: unde & Filii dictus est Spiritus, per adoptionem suam filios faciens eos qui se recipere voluissent. Iste autem Spiritus sanctus, qui venit in nomine Filii missus a Patre, docebit omnia eos qui in fide Christi perfecti sunt: omnia autem illa quæ spiritualia sunt, & intellectualia veritatis, & sapientiæ sacramenta. Docebit vero, non sicut qui artes aliquas, & sapientiam studio, industriaque didicere; sed quasi ipsa ars, atque doctrina, & sapientia, veritatis Spiritus invisibiliter menti insinuat scientiam divinorum. GREGORIUS (hom. xxx. in Evang.) Nisi autem idem Spiritus cordi adsit audientis, otiosus est sermo doctoris. Nemo ergo docenti homini tribuat quod ex ore docentis intelligitur: quia nisi intus sit qui doceat, doctoris lingua exterius in vacuum laborat. Sed & ipse conditor non ad eruditionem hominis loquitur, si eidem homini per unctionem Spiritus non loquatur. AUGUSTINUS (tract. lxxvii.) Numquid autem dicit Filius, & docet Spiritus sanctus, ut dicente Filio verba capiamus, docente autem Spiritu sancto, eadem verba intelligamus? Omnis igitur & dicit, & docet Trinitas; sed nisi etiam sigillatim commendaretur, eam nullo modo humana capere utcumque posset infirmitas. GREGORIUS (hom. ead.) Requirendum vero nobis est cur de eodem Spiritu dicatur, *Suggeret vobis omnia*, cum suggerere soleat esse minoris. Sed quia suggerere aliquando dicimus subministrare, invisibilis Spiritus suggerere dicitur, non quod nobis scientiam ab imo inferat, sed ab occulto. AUGUSTINUS (ut supra.) Vel quod addit, *Suggeret*, idest commemorabit vos, intelligere debemus etiam quod iubemur non oblivisci, saluberrima monita ad gratiam pertinere, (3) quæ nos commemorat Christus. THEOPHYLACTUS. Spiritus (4) itaque sanctus & docuit, & commemoravit: docuit quidem quæcumque non dixerat eis Christus, tamquam non valentibus portare; commemoravit vero quæcumque Dominus dixerat;

(1) *Nicolai* indifferenter. (2) *Quatuor sæpe citata exempla omittunt* & Patris ad Filium. (3) *Al.* quam nobis commemorat. (4) *Al. deest* itaque.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Lib. II. inter Opera Hieronymi.

xerat; sed obscuritatis causa, vel intellectus tarditate, commendare memoriæ nequiverunt. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxiv.) Quia vero & hæc audientes turbantur, excogitantes odia, & prælia sibi imminere post eius recessum, rursus eos consolatur, dicens: *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis*. AUGUSTINUS (tract. eod.) Pacem nobis reliquit in hoc sæculo, in qua manentes hostem vincimus, & ut etiam hic invicem diligamus; pacem suam nobis dabit in futuro sæculo, quando sine hoste regnabimus, ubi numquam dissentire possimus. Pax autem nobis ipse est, & cum credimus quia est, & cum videbimus eum sicuti est. Sed quid est quod ubi dicit, *Pacem relinquo vobis*, non addit *meam*; ubi vero ait, *Do vobis*, ibi dixit *meam*? Utrum subaudiendum est *meam* & ubi dictum non est; an forte & hic aliquid latet? Pacem enim suam eam voluit intelligi qualem habet ipse; pax vero ista quam nobis reliquit in hoc sæculo, nostra potius dicenda est, quam ipsius. Illi quippe nihil repugnat in seipso, quia nullum habet omnino peccatum; nos autem talem pacem nunc habemus in qua adhuc dicamus: „ Dimitte nobis debita nostra: “ Matth. vi. Itemque inter nos ipsos est nobis pax, quia invicem nobis credimus quod invicem diligamus. Sed nec ipsa plena est, quia cogitationes cordis nostri invicem non videmus. Nec ignoro ista Domini verba etiam sic accipi posse ut eiusdem sententiæ repetitio videatur. Quod vero Dominus adiunxit, *Non quomodo mundus dat, ego do vobis*, quid est aliud, nisi non quomodo homines dant, qui diligunt mundum? qui propterea sibi dant pacem, ut sine molestia mundo perfruantur: & quando iustis dant pacem, ut non eos persequantur, pax esse non potest vera, ubi non est vera concordia, quia disiuncta sunt corda. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Pax etiam exterior ad malum fit multoties, & eis qui habent eam nihil prodest. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. lix.) Est autem pax serenitas mentis, tranquillitas animi, simplicitas cordis, amoris vinculum, consortium caritatis. Nec poterit ad hereditatem Domini pervenire qui testamentum pacis noluerit observare, nec potest concordiam habere cum Christo qui discors voluerit esse cum Christiano.

(h) CHRYSOSTOMUS (hom. lxxiv.) Quia dixerat, *Pacem relinquo vobis*, quod erat recedentis, hoc poterat eos conturbare: ideo dicit: *Non turbetur cor vestrum, neque formidet*: quoniam hæc quidem ex dilectione, illa vero ex formidine patiebantur. AUGUSTINUS (tract. lxxviii.) Hinc autem turbari, & formidare poterat cor illorum, quod ibat ab eis, quamvis venturus ad eos, ne forsitan gregem lupus hoc intervallo invaderet pastoris absentia: unde sequitur: *Audistis quia ego dixi vobis: Vado, & venio ad vos*. Ibat autem per id quod homo erat, & manebat per id quod Deus erat. Cur itaque turbaretur, & formidaret cor, quando sic deserebat oculos ut non desereret cor? Ut autem intelligerent secundum id quod homo erat, eum dixisse, *Vado, & venio ad vos*, subiecit, atque ait: *Si diligeretis me, gauderetis utique, quia vado ad Patrem, quia Pater maior est*. (1) Per quod ergo Filius non est æqualis Patri, per hoc erat iturus ad Patrem, a quo & venturus est, iudicaturus vivos, & mortuos; per illud (2) autem in quo est æqualis gignenti, numquam recedit a Patre, sed cum illo est ubique totus pari divinitate, quam nullus continet locus. Ipse ergo Filius Dei æqualis Patri in forma Dei, quia semetipsum exinanivit, non formam Dei amittens, sed formam servi accipiens, maior est etiam seipso: quia maior est forma Dei, quæ amissa non est, quam forma servi, quæ accepta est. Hæc igitur est forma servi, in qua Dei Filius minor est non Patre solo, sed etiam Spiritu sancto: secundum hanc formam servi puer Christus etiam parentibus minor erat, quando parvus maioribus, sicut scriptum est, subditus erat. Agnoscamus igitur geminam substantiam Christi, divinam scilicet, qua æqualis est Patri, & humanam, qua maior est Pater. Utrumque autem simul, non duo, sed unus est Christus, ne sit quaternitas, sed Trinitas Deus. Ideo ergo dixit: *Si diligeretis me, gauderetis utique, quia vado ad Patrem*: quia naturæ humanæ gratulandum est, eo quod sic assumpta est a Verbo unigenito ut immortalis constitueretur in cælo, atque ita fieret (3) terra sublimis, ut incorruptibilis pulvis sederet ad dexteram Patris. Quis non hinc gaudeat, qui sic diligit Christum; ut suam naturam iam immortalem gratuletur in Christo, (4) atque ipsum speret futurum esse per Christum? HILARIUS IX. de Trin. (ultr. med.) Vel aliter. Si donantis auctoritate Pater maior est, numquid per doni confessionem minor Filius est? Maior itaque donans est, sed minor iam non

(1) *Al.* Per hoc. (2) *Al.* deest autem. (4) *Al.* in terra. (4) *Legit Nicolai* atque idipsum se speret.

non est cui unum esse donatur. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Vel aliter. Nondum noverant Apostoli quid sit resurrectio, quam prędixerat dicens: *Vado, & venio ad vos*: neque qualem oportebat de eo opinionem habebant; Patrem vero magnum esse æstimabant. Dicit igitur eis: (1) Etsi de me formidatis quod me defendere nequeam, nec confiditis quod post crucem rursus vos videam; tamen audientes quoniam ad Patrem vado, lætandum vobis est, quoniam ad maiorem vado, & potentem omnia versuta dissolvere. Hæc autem omnia ad imbecillitatem discipulorum dicebantur; & ideo subdidit: *Et nunc dixi vobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis*. AUGUSTINUS (tract. lxxix.) Quid est hoc, cum magis credere homo debeat antequam fiat id quod credendum est? Hæc est enim laus fidei, si quod creditur non videtur: nam & ille cui dictum est infra xx. *Quia vidisti, credidisti*, aliud vidit, aliud credidit: vidit hominem, credidit Deum. Sed si dicuntur credi quæ videntur, sicut dicit unusquisque oculis suis se credidisse; non tamen ipsa est quæ in nobis ædificatur fides; sed ex rebus quæ videntur, acquiritur in nobis, ut ea credantur quæ non videntur. Illud itaque dicit, *Cum factum fuerit*, quod eum post mortem visuri erant viventem, & ad Patrem ascendentem; quo viso, fuerant credituri quod ipse esset Christus Filius Dei, qui hoc potuit facere, & prædicere antequam faceret: credituri autem hoc, non fide nova, sed aucta; aut certe cum mortuus esset, defecta, cum resurrexisset, refecta. HILARIUS IX. de Trin. (ubi supra.) Gloriæ autem resumendæ meritum continuo subiecit dicens: *Iam non multa loquam vobiscum*. BEDA. Ideo hoc dicebat, quoniam iam instabat tempus ut comprehenderetur, & ad mortem traderetur.

Venit enim princeps mundi huius. AUGUSTINUS (tract. eodem.) Quis nisi diabolus? Non autem creaturarum, sed peccatorum princeps est diabolus. Unde Apostolus cum dixisset Ephes. vi. „ Adversus „ rectores mundi, " sequenti verbo exposuit quid dixisset mundi, cum subiungit, „ Tenebrarum harum, " idest hominum impiorum. *Et in me non habet quidquam*. Quia neque cum peccato Deus venerat. nec eius carnem de peccati propagine Virgo pepererat. Et tamquam ei diceretur: Cur ergo morieris, si non habes peccatum, cui debetur mortis supplicium? continuo subiungit: *Sed ut cognoscat mundus quia diligo Patrem, & sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio; surgite, eamus hinc*. Discumbens enim discumbentibus loquebatur. *Eamus* autem dixit ad illum locum unde fuerat tradendus ad mortem qui nullum habebat meritum mortis, sed habebat, ut moreretur, mandatum Patris. AUGUSTINUS contra Arrianos a (cap. xi.) Quod autem voluntati, & præcepto Patris obediens est Filius, nec in hominibus demonstrat diversam imparemque naturam patris præcipientis, & filii obedientis. Huc accedit quod Christus non tantum Deus est, qua natura æqualis est Patri, sed etiam homo, qua natura minor est Patre. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxv.) Vel hoc quod dicit, *Surgite, eamus hinc*, principium est alterius sententiæ: consequens enim erat eos formidare & a tempore, & a loco, in villa manifeste existentes: etenim nox profunda erat; & erat consequens eos non attendere his quæ dicebantur; sed semper circumvolvere oculos, & imaginari eos qui aggressuri eos erant, & maxime audientes: *Adhuc modicum vobiscum sum*; &, *Venit princeps mundi huius*. Quia igitur hæc, & huiusmodi audientes, turbabantur, ut mox capiendi, ducit eos in locum alium, ut æstimantes se in cautela esse, cum otio de reliquo audiant: magna enim dogmata erant audituri.

(1) *Quatuor alibi citata exempla sic legunt*. Et si de me formidatis ut non sufficiente mihi ipsi assistere, neque confiditis quod post crucem iterum vos videbo; tamen audientes quoniam ad Patrem vado, oportebat lætari de reliquo, quoniam ad maiorem vado, & potentem omnia molesta dissolvere.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Contra serm. Arrianorum cap. xi. non simpliciter contra Arrianos, ut prius.

CAPUT XV.

(a) EGo ſum vitis vera, & Pater meus agricola eſt. Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum, & omnem qui fert fructum, purgabit eum, ut fructum plus afferat. Iam vos mundi eſtis propter ſermonem quem locutus ſum vobis.

(b) Manete in me, & ego in vobis. Sicut palmes non poteſt ferre fructum a ſemetipſo, niſi manſerit in vite; ſic nec vos, niſi in me manſeritis. Ego ſum vitis, & vos palmites. Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum: quia ſine me nihil poteſtis facere. Si quis in me non manſerit, mittetur foras ſicut palmes, & areſcet; & colligent eum, & in ignem mittent, & ardet. Si manſeritis in me, & verba mea in vobis manſerint, quodcumque volueritis petetis, & fiet vobis.

(c) In hoc clarificatus eſt Pater meus, ut fructum plurimum afferatis, & efficiamini mei diſcipuli. Sicut dilexit me Pater, & ego dilexi vos. Mane te in dilectione mea. Si præcepta mea ſervaveritis, manebitis in dilectione mea; ſicut & ego Patris mei præcepta ſervavi, & maneo in eius dilectione. Hæc locutus ſum vobis, ut gaudium meum in vobis ſit, & gaudium veſtrum impleatur.

(d) Hoc eſt præceptum meum, ut diligatis invicem ſicut dilexi vos. Maiorem hac dilectionem nemo habet, quam ut animam ſuam quis ponat pro amicis ſuis. Vos amici mei eſtis, ſi feceritis quæ ego præcipio vobis. Iam non dicam vos ſervos, quia ſervus neſcit quid faciat dominus eius. Vos autem dixi amicos, quia omnia quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis. Non vos me elegiſtis, ſed ego elegi vos, & poſui vos ut eatis, & fructum afferatis, & fructus veſter maneat, ut quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, det vobis.

(e) Hæc mando vobis, ut diligatis invicem. Si mundus vos odit, ſcitote quia me priorem vobis odio habuit. Si de mundo fuiſſetis, mundus quod ſuum erat diligeret. Quia vero de mundo non eſtis, ſed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus. Mementote ſermonis mei quem ego dixi vobis. Non eſt ſervus maior domino ſuo, Si me perſecuti ſunt, & vos perſequentur; ſi ſermonem meum ſervaverunt, & veſtrum ſervabunt. Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia neſciunt eum qui miſit me.

(f) Si non veniſſem, & locutus eis non fuiſſem, peccatum non haberent. Nunc autem excuſationem non habent de peccato ſuo. Qui me odit, & Patrem meum odit. Si opera non feciſſem in eis quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent. Nunc autem & viderunt, & oderunt & me, & Patrem meum. Sed ut adimpleatur ſermo qui in lege eorum ſcriptus eſt: Quia odio habuerunt me gratis.

(g) Cum autem venerit paraclitus quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis qui a Patre procedit, ille teſtimonium perhibebit de me. Et vos teſtimonium perhibebitis, quia ab initio mecum eſtis.

(a) HILARIUS IX. de Trin. (ubi ſupr.) Ad conſummandæ corporeæ paſſionis ſacramentum per dilectionem efficiendi mandati paterni feſtinat exurgens; corporeæ tamen aſſumptionis ſtatim myſterium pandens, per quam ei tamquam in vite modo palmitis ineſſemus, adiecit: *Ego ſum vitis vera*. AUGUSTINUS (tract. lxxx.) Quod ſecundum hoc dicit quod eſt caput Eccleſiæ, noſque membra eius, homo Chriſtus Ieſus. Unius quippe naturæ ſunt vitis, & palmites. Sed cum dicit, *Ego ſum vitis vera*, numquid ut adderet *vera*, ad eam vitem retulit, unde iſta ſimilitudo tranſlata eſt? Sic autem dicitur vitis per ſimilitudinem, non per proprietatem; ſicut agnus, ovis, & cetera huiuſmodi: ut magis ipſa ſint vera, ex quibus ducuntur iſtæ ſimili-

militudines. Sed dicendo, *Ego sum vitis vera*, ab illa se discernit cui dicitur Hier. 11. „ Quomodo conversa es in amaritudinem vi„ tis aliena ? " Nam quo pacto est vitis vera quæ expectata est ut faceret uvam, fecit autem spinas ? HILARIUS IX. de Trin. (ubi supra .) Sed a corporeæ huius humilitatis assumptione formam paternæ maiestatis alienans, agricolam Patrem curiosum huius vitis ostendit, dicens: *Et Pater meus agricola est* . AUGUSTINUS de Verb. Dom. (serm. LIX.) Colimus nos Deum, & colit nos Deus: sed sic Deum colimus, ut non meliorem eum faciamus, colimus enim eum adorando, non arando; quod autem ille nos colit, meliores nos reddit . Cultura ipsius est in nos, quod non cessat verbo suo extirpare mala semina de cordibus nostris, aperire cor nostrum tamquam aratro sermonis, plantare semina præceptorum, expectare fructum pietatis. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxv.) Et quia Christus sibi sufficit, discipuli vero multo indigent agricolæ auxilio; propterea de vite nihil dicit, sed de palmitibus, cum subdit: *Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum*. Fructum autem hic vitam occulte insinuat, ostendens quod sine operibus non potest aliquis esse in eo. HILARIUS IX. de Trin. (ubi supra .) Inutiles autem, & inveraces palmites desecans, deputabit arsuros. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxv.) Et quia etiam qui valde virtuosi sunt, indigent agricolæ opere, adiungit: *Et omnem qui fert fructum, purgabit eum, ut fructum plus afferat* . Hoc dixit propter tribulationes eorum quæ tunc inducebantur, ostendens quod tentationes fortiores eos faciebant; sicut & purgare, hoc est circumcidere palmitem, eum magis germinare facit. AUGUSTINUS (tract. lxxx.) Quis autem est in hac vita sic mundus ut non sit magis magisque mundandus? Ubi „ si dixe„ rimus quia peccatum non habemus, nos„ metipsos seducimus : " I. Ioan. 1. Mundat itaque mundos, idest fructuosos, ut tanto sint fructuosiores quanto sunt mundiores. Secundum hoc ergo vitis est Christus quod ait, *Pater maior me est*; secundum illud antem quod ait supra X. *Ego, & Pater unum sumus*, & ipse agricola est: nec talis quales sunt qui extrinsecus operando exhibent ministerium, sed talis ut det etiam intrinsecus incrementum : unde continuo etiam seipsum mundatorem palmitum ostendit, dicens : *Iam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis*. Ecce ipse mundator est palmitum; quod est agricolæ, non vitis officium. Sed quare non ait, Mundi estis propter baptismum, quo abluti estis, nisi quia & in aqua verbum mundat ? Detrahe verbum, & quid est aqua nisi aqua? Accedit verbum ad elementum, & fit sacramentum. Unde ista tanta virtus aquæ, ut corpus tangat, & cor abluatur, nisi faciente verbo, non quia dicitur, sed quia creditur? Nam in ipso verbo aliud est sonus transiens, aliud virtus immanens . Hoc verbum fidei tantum valet in Ecclesia Dei ut per ipsum credentem, offerentem, benedicentem, tingentem mundet infantem, quamvis credere non valentem. CHRYSOSTOMUS . Vel dicit: *Mundi estis, propter sermonem quem locutus sum vobis*; idest, interim lumen doctrinæ iam suscepistis, & a Iudaico errore eruti estis.

(b) CHRYSOSTOMUS (hom. lxxv.) Quia iam mundos eos dixerat propter sermonem quem locutus fuerat eis, docet quod oportet de reliquo incipere ea quæ ab eis sunt; & ideo dicit: *Manete in me, & ego in vobis*. AUGUSTINUS (tract. lxxxi.) Non eo modo illi in ipso, sicut ipse in illis: utrumque enim prodest, non ipsi, sed illis: ita sunt quippe in vite palmites ut viti non conferant, sed inde accipiant unde vivant; ita vero vitis est in palmitibus ut vitale alimentum subministret eis, non sumat ab eis; ac per hoc, ut manentem in se haberent Christum, & manerent in Christo, discipulis prodest utrumque, non Christo: unde subdit: *Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite, sic nec vos nisi in me manseritis*. Magna gratiæ commendatio! Corda instruit humilium, ora obstruit superborum. Nonne huic resistunt veritati, ad bona opera facienda Deum sibi necessarium non putantes, non assertores, sed præcipitatores liberi arbitrii? Qui enim a semetipso se fructum æstimat ferre, in vite non est; qui in vite non est, in Christo non est ; qui in Christo non est, Christianus non est. ALCUINUS. Omnis enim fructus boni operis ab illa radice procedit, qui nos sua gratia liberavit, & suo auxilio provehit, ut fructum plus afferre valeamus: unde cum repetitione, & superiorum explanatione subdit : *Ego sum vitis, & vos palmites. Qui manet in me*, credendo, obediendo, perseverando, *& ego in eo*, illuminando, subveniendo, perseverantiam donando; *hic*, & non alius, *fert fructum multum*. AUGUSTINUS (tract. eodem.) Sed ne quisquam putaret saltem parvum aliquem fructum posse a semetipso palmitem ferre, subdit: *Quia sine me nihil potestis facere*.

rere. Non ait, Parum potestis facere: quia nisi palmes in vite manserit, & vixerit de radice, quantumlibet fructum a semetipso non potest ferre. Quamvis autem Christus vitis non esset, nisi homo esset; tamen istam gratiam palmitibus non praeberet, nisi etiam Deus esset. CHRYSOSTOMUS (homil. cit.) Vide ergo Filium non minus Patre conferentem ad discipulorum procurationem: nam Pater quidem purgat, ipse vero in se tenet, quod facit palmites fructificare. Sed tamen & purgare Filii monstratum est esse, & manere in radice est Patris, qui radicem genuit. Igitur magnum quidem damnum est nihil posse facere; verum non usque ad hoc sistit, sed ulterius producit sermonem, dicens: *Si quis in me non manserit*, *mittetur foras sicut palmes*, id est agricolae non potietur manus, *& arescet*, hoc est, si quid habebat a radice, amittet, denudatus eius auxilio, & vita: *& colligent eum*: ALCUINUS: Messores Angeli, *& in ignem*, aeternum scilicet, *mittent*, *& ardet*. AUGUSTINUS (tract. eodem.) Ligna enim vitis tanto sunt contemptibiliora, si in vite non manserint, quanto gloriosiora, si manserint. Unum ex duobus palmiti congruit, aut vitis, aut ignis: si in vite non est, in igne erit. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Deinde ostendens quid est manere in eo, subdit: *Si manseritis in me*, *& verba mea in vobis manserint*, *quodcumque volueritis*, *petetis*, *& fiet vobis*. Eam enim quae per opera ostensionem quaerit. AUGUSTINUS (tract. eod.) Tunc enim sunt dicenda verba eius in nobis manere, quando facimus quae praecepit, & diligimus quae promisit. Quando autem verba eius manent in memoria, nec inveniuntur in vita; non computatur palmes in vite, quia vitam non attrahit ex radice. Quid autem velle possunt manendo in Salvatore nisi quod non alienum est a salute? Aliud quippe volumus, quia sumus in Christo, & aliud volumus, quia sumus adhuc in hoc saeculo. De mansione autem huius saeculi nobis aliquando subrepit ut hoc petamus quod nobis non expedire nescimus. Sed absit ut faciat nobis, si maneamus in Christo, qui non facit quando petimus, nisi quod expedit nobis. Ad verba autem eius pertinet oratio *Pater noster*: ab huius orationis verbis, & sensibus non recedamus in petitionibus nostris, & quidquid petimus, fiet nobis.

(c) CHRYSOSTOMUS (hom. lxxv.) Ostendit supra Dominus quoniam qui eis insidiabantur, ardebunt, non manentes in Christo; deinde ostendens quoniam ipsi inexpugnabiles erunt, ita scilicet ut multum fructificent, ait: *In hoc clarificatus est Pater meus ut plurimum fructum afferatis*; quasi dicat: Si ad gloriam Patris pertinet quod vos fructificetis, non contemnet gloriam suam. Qui autem fructum facit, ille est discipulus Christi: unde subdit: *Et efficiamini mei discipuli*. THEOPHYLACTUS. Fructus autem Apostolorum sunt Gentes, quae per eorum doctrinam astrictae sunt fidei, nec non ad Dei redactae sunt gloriam. AUGUSTINUS (tract. lxxxii.) Sive enim clarificatus, sive glorificatus dicatur, ex uno verbo Graeco utrumque translatum est. Doxa enim Graece dicitur, Latine gloria est. Quod ideo commemorandum putavi, ne hoc nostrae gloriae tribuamus, tamquam ex nobis ipsis habeamus: eius est enim haec gratia; & ideo in hoc non nostra, sed eius est gloria. A quo enim faciemus fructum nisi ab illo cuius misericordia praevenit nos? Unde subditur: *Sicut dilexit me Pater*, *& ego dilexi vos*. Ecce unde sunt nobis opera bona: nam unde nobis essent, nisi quia fides per dilectionem operatur? Unde autem diligeremus, nisi prius diligeremur? Quod autem ait, *Sicut dilexit me Pater*, *& ego dilexi vos*, non aequalitatem naturae ostendit nostrae, & suae, sicut est Patris, & ipsius; sed gratiam, qua mediator est Dei & hominum, homo Christus Iesus. Mediator quippe monstratur, cum dicit: *Pater dilexit me*, *& ego dilexi vos*: nam Pater utique diligit & nos, sed in ipso. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Si igitur Pater amat nos, confidite: si Patris est gloria, fructificate. Deinde ut non pigros eos faciat, subdit: *Manete in dilectione mea*. Qualiter autem hoc erit, ostendit subdens: *Si praecepta mea servaveritis*, *manebitis in dilectione mea*. AUGUSTINUS (tract. eod.) Quis ambigat quod dilectio praecedat observantiam praeceptorum? Unde enim praecepta servet non habet qui non diligit. Quod ergo hic ait, ostendit non unde dilectio generetur, sed unde monstretur; ut nemo se fallat dicendo, quod eum diligat, si eius praecepta non servat. Quamvis quod dicit, *Manete in dilectione mea*, non apparet quam dixerit dilectionem, utrum qua eum diligimus, an qua ipse nos diligit; sed ex verbo superiori dignoscitur: dixerat quippe, *Ego dilexi vos*, & continuo subiecit, *Manete in dilectione mea*, (1) illa utique qua dilexit eos.

Quid

(1) *Al.* illa ergo.

Quid est ergo, *Manete in dilectione mea*, nisi manete in gratia mea? Et quid est, *Si præcepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea*, nisi ex hoc scietis quod in dilectione mea, qua vos diligo, manetis, si mea præcepta servatis. Non ergo ut nos diligat, prius præcepta eius servamus; sed nisi nos diligat, præcepta eius servare non possumus. Hæc est gratia quæ humilibus patet, superbos latet. Sed quid illud est quod adiungit: *Sicut & ego præcepta Patris mei servavi, & maneo in eius dilectione*? Utique eam hic dilectionem Patris intelligi voluit, qua eum diligit Pater. Sed numquid & hæc gratia intelligenda est, qua, Pater diligit Filium, sicut gratia est qua nos diligit Filius; cum simus nos filii gratia, non natura, Unigenitus autem natura, non gratia? An hoc etiam in ipso Filio ad hominem referendum est? Ita sane: nam dicendo, *Sicut dilexit me Pater, & ego dilexi vos*, gratiam mediatoris ostendit: mediator autem Dei & hominum, non inquantum Deus, sed inquantum homo, est Christus. Igitur hoc recte possumus dicere, quod cum ad naturam Dei non pertineat humana natura, ad personam tamen Filii Dei per gratiam pertinet, qua nulla est maior, nulla prorsus æqualis. Neque enim illam susceptionem ulla hominis merita præcesserunt, sed ab illa susceptione merita eius cuncta cœperunt. ALCUINUS. Quæ autem præcepta dixerit, exponit Apostolus dicens Philipp. II. „ Christus factus est obediens Patri usque ad mortem, mortem autem crucis. “ CHRYSOSTOMUS (hom. lxxvi.) Deinde quia futura passio, & tristia verba interruptura erant eorum lætitiam, subiungit: *Hæc locutus sum vobis, ut gaudium meum in vobis sit, & gaudium vestrum impleatur*; quasi dicat: Et si incidat tristitia, hanc auferam, ut ad finem veniat gaudium. AUGUSTINUS (tract. lxxxiii.) Quod est autem gaudium Christi in nobis, nisi quod dignatur gaudere de nobis? Et quod est gaudium nostrum, quod dicit implendum, nisi eius habere consortium? Gaudium autem iam ipse perfectum de nobis habebat, quando nos præsciendo, & prædestinando gaudebat; sed illud gaudium in nobis non erat, quia nec nos, in quibus esse posset, eramus; cœpit autem esse in nobis quando vocavit nos. Et hoc gaudium nostrum merito dicimus, quo nos beati futuri sumus; quod inchoatur in fide renascentium, implebitur in præmio resurgentium.

(d) THEOPHYLACTUS. Quia prædixerat, quod si mandata mea custodieritis, tunc in me permanebitis, hic ostendit quæ mandata observare oporteat, dicens: *Hoc est præceptum meum, ut diligatis invicem*. GREGORIUS in hom. (XXVII. in Evang.) Cum autem cuncta sacra eloquia dominicis sint plena præceptis, quid est quod de dilectione quasi de speciali mandato hic dicit, nisi quia omne mandatum de sola dilectione est, & omnia præcepta unum sunt? Quia quidquid præcipitur, in sola caritate solidatur: ut enim multi arboris rami ex una radice prodeunt, sic multæ virtutes ex una caritate generantur; nec habet aliquid viriditatis ramus boni operis, si non manet in radice caritatis. AUGUSTINUS (tract. lxxxiii.) Ubi ergo caritas est, quid est quod possit deesse? Ubi autem non est, quid est quod possit prodesse? Discernitur autem ista dilectio ab ea qua se invicem diligunt homines, sicut homines: unde adiunctum est, *Sicut dilexi vos*. Ut quid enim nos dilexit Christus, nisi ut possimus regnare cum Christo? Ad hoc ergo & nos invicem diligamus, ut dilectionem nostram discernamus a ceteris, qui non ad hoc se invicem diligunt, ut Deus diligatur, quia nec vere diligunt. Qui autem se propter habendum Deum diligunt, ipsi se diligunt. GREGORIUS (hom. eadem.) Una autem, & summa est probatio caritatis, si & ipse diligatur qui adversatur: nam & ipsa veritas & crucis patibulum sustinet, & tamen ipsis suis persecutoribus affectum dilectionis impendit dicens, Luc. XXIII. „ Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt: “ cuius dilectionis summam exprimit cum subiungit: *Maiorem hac dilectionem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis*. Mori pro inimicis Dominus venerat, & tamen positurum se animam pro amicis dicebat, ut nobis ostenderet quia, cum diligendo lucrum facere de inimicis possumus, etiam ipsi amici sunt qui persequuntur. AUGUSTINUS (tract. lxxxiv.) Quia ergo superius dixerat: *Hoc est præceptum meum, ut diligatis invicem sicut dilexi vos*: fit ex hoc consequens quod idem Ioannes in Epistola sua I. cap III. dicit, ut „ quemadmodum Christus pro nobis animam suam posuit, sic & nos debemus animas pro fratribus ponere. “ Hoc martyres ardenti dilectione fecerunt: ideo ad mensam Christi non sic eos commemoramus quemadmodum alios, ut etiam pro eis oremus, sed magis ut eorum vestigiis hæreamus. Talia enim suis fratribus exhibuerunt qualia de Domini mensa pariter acceperunt.

Gregorius (ut supra.) Qui vero tranquillitatis tempore non dat pro Deo tunicam suam, qualiter in persecutione daturus est animam suam? Virtus ergo caritatis, ut invicta sit in perturbatione, nutriatur per misericordiam in tranquillitate. Augustinus VIII. de Trin. (cap viii. in fin.) Ex una autem eademque caritate Deum, proximumque diligimus; sed Deum propter Deum, nos autem, & proximum propter Deum. Cum ergo duo sint præcepta caritatis, in quibus tota lex pendet, & Prophetæ, dilectio Dei, & proximi; non immerito plerumque Scriptura pro utroque unum ponit: quia qui diligit Deum consequens est ut faciat quæ præcepit Deus: consequens ergo est ut proximum diligat, quia & hoc præcepit Deus: unde & hic sequitur: *Vos amici mei estis, si feceritis quæ præcipio vobis*. Gregorius XXVII. Mor. (cap. xii. vel in nov. codd. viii.) Amicus quippe quasi animæ custos dicitur: unde non immerito qui voluntatem Dei custodire in præceptis illius dicitur, eius amicus vocatur. Augustinus (tract. lxxx.) Magna dignatio! Cum servus bonus esse non possit, si præcepta domini sui non fecerit, hinc amicos suos voluit intelligi, unde boni servi possunt probari. Potest igitur esse & servus, & amicus qui servus est bonus. Quomodo autem intellecturi sumus & servum, & amicum esse servum bonum, declarat cum subdit: *Iam non dicam vos servos, quia servus nescit quid faciat dominus eius*. Itaque tunc servi non erimus quando boni servi fuerimus. Numquid servo bono, & probato dominus eius non etiam sua secreta committit? Sed sicut sunt duo timores, sic sunt duæ servitutes. Est timor quem perfecta caritas mittit foras, in quo etiam est servitus simul foras cum ipso timore mittenda; & est alius timor castus, permanens in sæculum sæculi. Ad primam ergo servitutem servos pertinentes intuebatur Dominus dicens: *Iam non dicam vos servos, quia servus nescit quid faciat dominus eius*: non ille utique servus ad timorem pertinens castum, cui dicitur Matth. xxv. „ Euge serve bone .... intra in gaudium domini tui; " sed ille servus pertinens ad timorem foras a caritate mittendum, de quo alibi dicitur supra viii. *Servus non manet in domo in æternum; filius autem manet in æternum*. (1) Quoniam itaque dedit nobis potestatem filios Dei fieri, ut miro modo servi, non servi esse possimus, hoc Dominum facere scimus. Hoc servus ille nescit qui nescit quid faciat dominus eius, & cum aliquid boni facit, sic extollitur quasi hoc ipse faciat, & non dominus eius, & in se, & non in domino gloriatur.

Sequitur: *Vos autem dixi amicos, quia omnia quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis*. Theophylactus. Quasi dicat: Servus non novit consilia sui domini; vos autem cum amicos reputem, secreta mea vobis communicavi. Augustinus (tr. lxxxv.) Quo autem pacto intellecturi sumus, omnia eum nota fecisse discipulis quæcumque audivit a Patre, cum propterea multa non dicat eis, quia scit eos modo portare non posse? Sed omnia se nota fecisse discipulis dicit, quæ se novit nota esse facturum in illa plenitudine (2) de qua dicit Apostolus I. Corinth. xiii. „ Tunc „ cognoscam sicut & cognitus sum. " Sicut enim mortalitatem carnis, & salutem animarum futuram expectamus; ita omnium notitiam quæcumque Unigenitus audivit a Patre, futuram expectare debemus. Gregorius (hom. xxvii. in Evang.) Vel omnia quæ audivit a Patre, quæ (3) nota fieri voluit servis suis, sunt gaudia internæ caritatis, & festa supernæ patriæ, quæ nostris quotidie mentibus per aspirationem sui amoris imprimit: dum enim audita superna cælestia amamus, amata iam novimus, quia amor (4) ipse notitia est. Omnia ergo nota eis fecerat, quia a terrenis desideriis immutati, amoris summi facibus ardebant. Chrysostomus (hom. lxxvi.) Vel omnia dicit quæcumque eos audire oportebat. Per hoc autem quod dicit se audisse, ostendit quod nihil alienum loquitur, sed quæ Patris. Gregorius (ut supra.) Sed quisque ad hanc pervenit dignitatem, ut amicus Dei vocetur, dona quæ percipit super se, non suis meritis tribuat: unde subditur: *Non vos me elegistis; sed ego elegi vos*. Augustinus (tract. lxxxvi.) Hæc est ineffabilis gratia: quid enim eramus quando (5) Christum nondum elegeramus, nisi iniqui, & perditi? Neque enim credideramus in eum, ut eligeret nos: (6) nam si credentes elegit, eligentes elegit. Hic certe (7) vacat vana illorum (8) ratio qui ideo nos dicunt electos ante mundi

(1) *Nicolai legit sic*. Quoniam itaque dedit nobis potestatem filios Dei fieri, non servi, sed filii simus, ut miro modo servi non servi esse possimus. Ut autem tales simus, hoc Dominum facere scimus &c.
(2) *Nicolai addit* scientiæ. (3) *Al.* non fieri. (4) *Al.* ipsa. (5) *Al.* Christo. (6) *Al.* nam & credentes. (7) *Al.* locum non habet, *item Al. utrumque omittitur*. (8) *Nicolaius habet* ratiocinatio.

di constitutionem, quia præscivit nos Deus futuros bonos, non seipsum nos facturum bonos: quoniam si propterea nos elegisset, quia bonos futuros esse præscierat, simul etiam præscisset quod eum nos fuissemus prius electuri: non enim aliter possumus esse boni; nisi forte dicendus est bonus qui non elegit bonum. Quid ergo elegit in non bonis? Non est ut dicas: Ideo electus sum, quia iam credebam: si enim credebas in eum, iam elegeras eum. Nec est ut dicas: Antequam crederem (1) iam bona operabar, ideo electus sum. Quid enim est boni operis ante fidem? Quid ergo dicturi sumus, nisi quia mali eramus, & electi sumus, ut boni per gratiam nos eligentis essemus? AUGUSTINUS de Prædestinatione Sanctorum (cap. XVII.) Electi sunt itaque ante mundi constitutionem ea prædestinatione in qua Deus sua futura facta præscivit; electi autem de mundo ea vocatione qua Deus id quod prædestinavit implevit: „ quos enim prædestinavit, hos & vocavit: " Rom. VIII. AUGUSTINUS super Ioannem (tract. lxxxiii.) Et videte quemadmodum non eligat bonos, sed quos elegit, faciat bonos: nam sequitur: *Et posui vos, ut eatis, & fructum afferatis*. Iste est fructus de quo iam dixerat hoc cap. *Sine me nihil potestis facere*. Ipse est via, in qua nos posuit, ut eamus. GREGORIUS in hom. (ut supra.) *Posui* ergo *vos*, scilicet ad gratiam plantavi, *ut eatis volendo*, quia velle iam mente ire est; *& fructum afferatis* operando. Qualem vero fructum afferre debeant, (2) significat cum addit: *Et fructus vester maneat*: omne enim quod secundum præsens sæculum laboramus, vix usque ad mortem sufficit: mors namque interveniens fructum nostri laboris abscindit. Quod vero pro æterna vita agitur, etiam post mortem servatur; & tunc apparere incipit, cum laborum carnalium fructus cœperit non videri. Tales ergo fructus operemur qui maneant, qui, cum mors cuncta interimat, ipsi exordium a morte sumant. AUGUSTINUS (tract. eod.) Dilectio ergo est fructus noster; quæ nunc est in desiderio, nondum in saturitate. Et ipso desiderio quodcumque petierimus in nomine unigeniti Filii, dat nobis Pater: unde sequitur: *Ut quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, det vobis*. Hoc petimus in nomine Salvatoris quod pertinet ad rationem salutis.

(e) AUGUSTINUS (tract. lxxxvi.) Dixerat Dominus: *Posui vos, ut eatis, & fructum afferatis*: caritas autem fructus noster est: de hoc itaque fructu mandans nobis, dicit: *Hæc mando vobis ut diligatis invicem*. Unde & Apostolus „ Fructus, " inquit Galat. V. „ spiritus, caritas; " ac deinde cetera tamquam ex isto capite exorta, & religata contexuit. Merito itaque sic dilectionem sæpe commendat tamquam sola præcipienda sit, sine qua non possunt prodesse cetera bona, & quæ non potest haberi sine ceteris bonis, quibus homo efficitur bonus. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxvi.) Vel aliter continua. Dixi quoniam animam meam pro vobis pono, & quia primum vos elegi. Hæc autem omnia non exprobrans dixi, sed ad dilectionem vos inducens, *ut diligatis invicem*. Deinde quia persecutionem pati, & a multis exprobrari difficile erat, ostendit consequenter quod non dolere, sed lætari oportet: unde sequitur: *Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit*; quasi dicat: Scio hoc esse durum; sed propter me patiemini. AUGUSTINUS (tract. lxxxvii.) Cur enim se membra supra verticem extollunt? Recusas esse in corpore, si non vis mundi odium sustinere cum capite. Pro dilectione autem patienter debemus etiam mundi odium sustinere: necesse est enim ut nos oderit, quos cernit nolle quod diligit: unde sequitur: *Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligeret*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxvi.) Quia enim propter Christum pati nondum erat eis sufficiens mitigationis causa, illa causa dimissa, hanc adiecit, ostendens quod hoc est virtutis argumentum, a mundo odio haberi: unde dolere oporteret, si a mundo diligeremini: hoc enim esset malitiæ vestræ ostensivum. AUGUSTINUS (tra. eod.) Universæ autem hoc dicit Ecclesiæ, quam plurimum mundi nomine appellat; sicut est illud II. Corinth. V. „ Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi. " Totus ergo mundus Ecclesia est, & totus mundus odit Ecclesiam. Mundus igitur odit mundum, inimicus reconciliatum, inquinatus mundatum. (Tract. lxxxviii.) Quæri ergo potest: Si etiam mali faciunt persecutionem malis; sicut impii Reges, & iudices, cum essent persecutores piorum, utique & homicidas, & adulteros puniebant; quomodo intelligendum est quod Dominus ait: *Si de mundo essetis, mundus quod suum erat diligeret*? nisi quia mundus est

(1) *Al.* iam operabar. (2) *Verba* significat cum addit *supplentur a Nicolai, quia in vetustis exemplis quæ consuluimus non extant. An legendum cum puncto interrogationis post verbum* debeant?

est in eis a quibus talia scelera puniuntur, & mundus est in eis a quibus diliguntur. Mundus ergo odit quod suum est ex ea parte hominum qua sceleratis nocet, & diligit quod suum est ex ea parte qua ipsis favet. a Si etiam quæratur, quomodo se diligat mundus, qui odit modum redemptionis; diligit utique falsa dilectione, non vera: quoniam quod ei nocet hoc diligit: odit naturam, diligit vitium: unde & nos prohibemur diligere in illo quod ipse diligit, & iubemur diligere quod ipse odit in seipso. Vitium quippe in illo diligere prohibemur, iubemurque naturam. Ut autem de hoc mundo damnato non essent, electi sunt inde, non meritis suis, quorum nulla bona præcesserant opera, non natura, quæ tota fuerat in ipsa radice vitiata; sed gratia: unde sequitur: *Quia vero de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus*. GREGORIUS super Ezechielem in homil. IX. Nam perversorum derogatio vitæ nostræ approbatio est: quia iam ostenditur nos aliquid iustitiæ habere, si illis displicere incipimus qui non placent Deo: nemo enim potest in una eademque re omnipotenti Domino, atque eius hostibus gratus existere: nam se Deo amicum denegat qui eius placet inimico; & inimicis veritatis adversabitur qui eidem veritati in mente subiugabitur. AUGUSTINUS (tr. LXXXVIII.) Exhortans autem Dominus suos servos ad mundi odia perferenda patienter, nullum eis maius & melius quam de seipso proponit exemplum: unde sequitur: *Mementote sermonis mei quem ego dixi vobis. Non est servus maior domino suo. Si me persecuti sunt, & vos persequentur; si sermonem meum servaverunt, & vestrum servabunt*. GLOSSA. Idem observaverunt, ut calumniarentur, iuxta illud Psalm. XXXVI. „ Observa„ bit peccator iustum. " THEOPHYLACTUS. Vel aliter. Si dominum, inquit, persecuti sunt, vos etiam servos multo magis; si non persecuti fuissent, sed sermonem custodivissent, vestrum etiam custodirent. CHRYSOSTOMUS (hom. LXXVI.) Quasi dicat: Non vos turbari oportet, si communicabitis meis passionibus: quia vos non estis me potiores. AUGUSTINUS (tract. eod.) Hic autem ubi dicitur, *Non est servus maior domino*, illum significat servum pertinentem ad timorem castum, qui permanet in sæculum sæculi. CHRYSOSTOMUS (hom. cit.) Deinde & aliam mitigationem ponit, quoniam & Pater cum eis contumeliam patitur, cui iniuriantur: unde sequitur: *Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum*. AUGUSTINUS (tract. eodem.) Quæ *omnia*, nisi quæ dixit, (1) quod odio habebunt, & persequentur, sermonemque contemnent? Quid est autem aliud dicere, *Propter nomen meum*, quam me in vobis odio habebunt, me in vobis persequentur, & sermonem vestrum, quia meus est, ideo non servabunt? Tanto igitur miseriores qui propter hoc nomen ista faciunt, quanto beatiores qui propter hoc nomen ista patiuntur. Faciunt autem & ista mali malis; sed utrique miseri, & qui faciunt, & qui patiuntur. Quomodo autem hoc erit verum, *Hæc omnia facient vobis propter nomen meum*; cum illi non propter nomen Christi faciant, hoc est propter iustitiam, sed propter iniquitatem suam? Hæc quæstio ita solvitur, si totum referatur ad iustos, tamquam dictum sit: Hæc omnia patiemini ab eis propter nomen meum. Si autem *Propter nomen meum* sic accipitur, idest quod in vobis oderunt, & propter iustitiam quam in vobis oderunt; similiter recte dici possunt & boni, cum persecutionem faciunt malis, & propter iustitiam facere, quam diligendo persequuntur malos, & propter iniquitatem, quam oderunt in ipsis malis. Quod autem addidit, *Quia nesciunt eum qui misit me*, secundum eam scientiam dictum est qua dicitur Sap. XV. „ Scire te, sensus est consumma„ tus. "

(f) CHRYSOSTOMUS (hom. LXXVI.) Ponit iterum Dominus aliam discipulorum mitigationem, ostendens quoniam iniuste & in ipsum, & in discipulos talia operabuntur: unde dicitur: *Si non venissem, & locutus eis non fuissem, peccatum non haberent*. AUGUSTINUS (tract. LXXXIX. in Ioan.) Iudæis locutus est Christus, non aliis gentibus. In eis ergo voluit intelligi mundum, qui odit Christum, & discipulos eius; immo vero non eos solos, sed nos quoque ad eumdem mundum pertinere monstravit.

Num-

(1) *Al.* quæ, *item alias omittitur utrumque. Nicolai autem legit* nisi quæ dixit, scilicet odio habebunt &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Et iterum tract. LXXXVII.

Numquid ergo sine peccato erant Iudæi, quibus Christus locutus est, antequam Christus in carne venisset? Sed magnum quoddam peccatum, non omne peccatum sub generali nomine vult intelligi: hoc est enim peccatum, quo tenentur cuncta peccata, quod unusquisque si non habeat, dimittuntur ei cuncta peccata: hoc autem est, quia non crediderunt in Christum, qui propterea venit ut credatur in eum. Hoc ergo peccatum, si non venisset, non utique haberent: adventus enim eius quantum credentibus salutaris, tantum non credentibus exitialis factus est. Sequitur: *Nunc autem excusationem non habent de peccato suo*. Si autem hi ad quos non venit Christus, nec locutus est eis, excusationem non habent de peccato suo, cur hic dictum est, propterea istos non habere, quia venit, & locutus est eis? Si autem habent, utrum ad hoc habent ut a pœnis alienentur, aut ut mitius puniantur? Ad hæc inquisita respondeo, eos habere excusationem, non de omni peccato suo, sed de hoc peccato suo, quo in Christum non crediderunt. Sed non in eo sunt numero illi ad quos per discipulos venit: non sunt enim in pœna leviori ponendi qui omnino legem Christi accipere noluerunt, & eam, quantum ad ipsos attinet, omnino nullam esse voluerunt. Hanc etiam excusationem possunt habere qui priusquam Evangelium Christi audirent, vitæ huius fine præventi sunt; sed non ideo possunt effugere damnationem. Quicumque enim homines nisi in eo Salvatore salventur, qui venit quærere quod perierat, ad perditionem sine dubio pertinebunt. Quamvis dici possit, alios leviores, alios graviores pœnas passuros. Ille enim perire Deo dicitur, qui ab illa beatitudine quam dat sanctis suis, per supplicium separatur. Tanta est autem diversitas suppliciorum, quanta est diversitas peccatorum, quæ quomodo se habeat, altius (1) iudicat sapientia divina, quam coniectura scrutatur, aut effatur humana. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxvi.) Quia vero hinc inde causabantur, quoniam propter Patrem eum persequebantur, destruens eorum excusationem, dicit: *Qui me odit, & Patrem meum odit*. ALCUINUS. Sicut enim qui diligit Filium, diligit & Patrem, quia una est dilectio Patris, & Filii, sicut una natura; ita & qui odit Filium, odit Patrem. AUGUSTINUS (tr. xc.) Sed cum superius dixerit, *Nesciunt eum qui me misit*, quomodo possunt odisse quem nesciunt? Si enim Deum, non quod est ipse, sed nescio quid aliud eum suspicantur, aut credunt, non utique ipsum oderunt. Et de hominibus quidem fieri potest ut eos sæpe quos numquam vidimus oderimus, vel diligamus, fama de aliquo sermocinante vel bene, vel male. Sed quomodo de quo( ) natura nobis intimatur, dicendus est ignotus? Non enim eius facie corporali nobis intimatur; sed tunc nobis ad cognitionem patet quando eius mores, & vita non latent: alioquin nec seipsum nosse quisquam potest, qui videre faciem suam non potest. Sed plerumque in eis nostra credulitas fallitur: quia nonnumquam & historia, & multo magis fama mentitur. Pertinet autem ad nos ut, quia non possumus hominum indagare conscientiam, de ipsis rebus habeamus veram, certamque sententiam. Quando ergo non erratur in rebus, ut recta sit improbatio vitiorum, virtutumque approbatio, si erratur in hominibus, venialis est humana tentatio. Proinde sicut fieri potest ut homo bonus hominem bonum oderit, nesciens, non ipsum, sed quod putat esse ipsum; vel potius diligat nesciens, cum bonum diligit, quod est ille; ita fieri potest ut homo iniustus hominem oderit iustum; & tamen dum eum credit iniustum, diligat non ipsum, sed quod putat esse ipsum: quemadmodum autem homines, sic & Deum. Deinde si interrogarentur Iudæi utrum diligerent Deum, se diligere responderent, non ex animo mentientes, sed errando potius opinantes: quomodo enim diligerent Patrem veritatis qui habent odio veritatem? Nolunt enim sua facta damnari; & hoc habet veritas. Tantum igitur oderunt veritatem quantum oderunt suas pœnas, quas talibus irrogat. Nesciunt autem illam esse veritatem, quæ tales quales ipsi sunt damnat; ac per hoc quia veritatem, qua iudicante damnantur, de Patre Deo natam nesciunt, etiam ipsum & nesciunt, & oderunt. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxvi.) Sic igitur *non habent*, inquit, *excusationem*, per hoc quod eam quæ a sermonibus doctrinam tribuebam, sed & eam quæ ab operibus adieci, secundum Moysi legem, (3) qui ab eo qui hoc facit, persuaderi universos iussit, cum ad pietatem ducat, & miracula tribuat. Unde subdit: *Si opera non fecissem in eis quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent*. AUGUSTINUS (tract. xci.) Hoc scili-

(1) *Al.* indicat. (2) *Nicolaius habet* notitia. (3) *Idem* qui talia & facienti, & dicenti obtemperare iussit omnes, cum & ad pietatem ducat, & miracula exhibeat maxima.

licet peccatum quo in eum loquerentur, & operantem non crediderunt. Sed quid est quod addidit, *Quæ nemo alius fecit?* Nulla quippe in operibus Christi videntur esse maiora quam suscitatio mortuorum, (1) quod scimus etiam antiquos fecisse Prophetas. Fecit tamen aliqua Christus quæ nemo alios fecit. Sed respondetur nobis, & alios fecisse quæ (2) nec ipse, nec alius fecit. Sed quod tam multa vitia, & malas valetudines, vexationesque mortalium tanta potestate sanaret, nullus omnino legitur antiquorum. Ut enim taceatur quod iubendo, sicut occurrebant, salvos singulos fecit; Marcus dicit cap. VI. quod „ quocomque introibat in vicos, vel in villas, „ aut in civitates, in plateis ponebant infirmos, & deprecabantur ut vel fimbriam vestimenti eius tangerent; & quotquot tangebant eum, salvi fiebant." Hæc nemo alius fecit in eis. Sic enim intelligendum est quod ait, *In eis*, non inter eos, vel coram eis; sed prorsus *in eis*: quia sanavit eos. Nemo tamen alius fecit quicumque talia opera in eis fecit: quoniam quisquis alius homo aliquid eorum fecit, ipso faciente fecit; hæc autem ipse non illis facientibus fecit. Sed hæc etsi Pater, aut Spiritus sanctus fecit, nemo alius fecit, quia totius Trinitatis una substantia est. His ergo beneficiis amorem, non odium retribuere debuerunt; & hoc eis exprobrans adiungit dicens: *Nunc autem viderunt, & oderunt me, & Patrem meum*. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem) Hoc autem dicit, ne discipuli dicant: Cur igitur intra tot nos induxisti mala? Non enim prælia, & odium prævidisti? Sed & prophetiam inducit cum subdit: *Sed ut adimpleatur sermo qui in lege eorum scriptus est: Quia odio habuerunt me gratis*. AUGUSTINUS XV. de Trin. (cap. XVII.) Legis nomine aliquando simul omnia veteris testamenti sanctarum Scripturarum significantur eloquia: & ita Dominus hic dicit, *In lege eorum scriptus est*, cum legatur in Psalmis. AUGUSTINUS super Ioan. (tract. eodem.) Eorum autem legem dicit, non ab ipsis inventam, sed ipsis datam. Gratis autem odit qui nullum ex odio commodum quærit, vel incommodum fugit: sic oderunt Deum impii, sic diligunt iusti, ut alia præter illum bona non expectent: quoniam ipse erit in omnibus omnia. GREGORIUS XXV. Moral. (cap. XVI. in novis codd. cap. XI.) Aliud est autem bona non facere, aliud bonorum odisse doctorem; sicut aliud est ex præcipitatione, aliud ex deliberatione peccare. Ex infirmitate enim plerumque solet (3) accidere amare bonum, sed implere non posse. Ex studio autem peccare, est bonum nec facere, nec amare. Sicut ergo nonnumquam gravius est peccatum diligere quam perpetrare, ita nequius est odisse iustitiam quam non fecisse. Sunt ergo nonnulli in Ecclesia, qui non solum bona non faciunt, sed etiam persequuntur, & quæ ipsi facere negligunt, etiam in aliis detestantur. Horum peccatum non ex infirmitate, aut ignorantia, sed ex solo studio perpetratur.

(g) CHRYSOSTOMUS (homil. LXXVI.) Possent discipuli Domino dicere: Si verba a te audierunt quæ nullus dixit; si opera viderunt quæ nullus alius fecit, & tamen non profuerunt; si oderunt & Patrem tuum, & te cum eo: cuius gratia nos mittis; qualiter digni fide erimus? Ne igitur hæc cogitantes turbentur, consolationem inducit, dicens: *Cum autem venerit paraclitus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me*. AUGUSTINUS (tract. XCII.) Tamquam diceret: Odio me habuerunt, & occiderunt videntes; sed tale de me testimonium paraclitus perhibebit, ut eos faciat in me credere non videntes: *a* & quia ille perhibebit, & vos perhibebitis: unde sequitur: *Et vos testimonium perhibebitis*. Ille cordibus vestris inspirando, vos vocibus vestris sonando: *b* unde poteritis prædicare quod nostis: *quia ab initio mecum estis*; quod modo non facitis, quia illius Spiritus plenitudo nondum adest vobis. Dabit enim vobis fiducia testimonium perhibendi caritas Dei diffusa in cordibus vestris per Spiritum sanctum qui dabitur vobis. Ille quippe testimonium perhibens, & testes fortissimos faciens abstulit amicis Christi timorem, & inimicorum odium convertit in amorem. DIDYMUS de Spiritu sancto *c*. Spiritum autem sanctum venientem consolatorem dicit, ab operatione ei nomen imponens: quia non solum (4) eos quos

(1) *Al.* quorum. (2) *Al. omittitur* nec ipse. (3) *Al. deest* accidere. (4) *Al.* eos consolatur quos &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Et tract. XCIII. *b* Et iterum tract. XCIV. *c* Lib. II.

quos se dignos esse reperit, ab omni perturbatione reddit alienos, verum incredibile quoddam gaudium eis tribuit: sempiterna quippe lætitia in eorum corde versatur quorum Spiritus sanctus habitator est. Ille Spiritus consolator a Filio mittitur, non secundum Angelorum, aut Prophetarum, aut Apostolorum ministerium; sed ut mitti decet a Sapientia & Virtute Spiritum Dei indivisam habentem cum eadem Sapientia & Virtute naturam. Etenim Filius missus a Patre non separatur, atque disiungitur ab eo, manens in illo, & habens illum in semetipso. Qui Spiritus sanctus supradicto modo missus a Filio, de Patre egreditur, non aliunde ad alia transmigrans. Quomodo enim Pater non consistit in loco, cum ultra omnem corporum sit naturam; ita & Spiritus veritatis nequaquam locorum fine clauditur, cum sit incorporalis, & excedens universam creaturarum essentiam. CHRYSOSTOMUS (homil. lxxvi.) Propterea vero non Spiritum sanctum, sed Spiritum veritatis eum vocavit, ut ostendat quod erit fide dignus. Dicit autem quod *a Patre procedit*, quia omnia certissime novit, quemadmodum ipse ait de seipso supra VIII. *Quoniam novi unde venio, & quo vado*. DIDYMUS (ut supra.) Sed cum posset dicere, A Deo, sive Omnipotente, nihil horum tetigit; sed ait, *A Patre*, non quod Pater a Deo omnipotente sit alius; sed secundum proprietatem Patris intellectum parientis, egredi ab eo dicitur Spiritus veritatis. Mittente autem Filio Spiritum veritatis, simul mittit & Pater, cum eadem voluntate Patris & Filii, Spiritus veniat. THEOPHYLACTUS. Et alias quidem Patrem dicit mittere Spiritum; nunc autem cum se missurum dixit, æquipollentiam denotat. Ne autem censeretur reniti contra Patrem, velut ab alia potestate transmittens Spiritum, addidit, *A Patre*, quasi acceptante Patre, & pariter destinante. Cum autem audis quod procedit, ne intelligas processum missionem esse illatam extrinsecus, qua mittuntur administratorii spiritus; (1) sed quoddam differens, & exceptæ actionis proprium processum appellat uni principali Spiritui attributum: originalis enim consistentia Spiritus est processus. Non ergo procedere pro mittere sumendum est, sed ex Patre naturalem essentiam obtinere. AUGUSTINUS (tract. xcIII.) Hic aliquis forsitan quærit utrum & a Filio procedat Spiritus sanctus: Filius enim solius Patris est Filius, & Pater solius Filii est Pater: Spiritus autem sanctus non est unius eorum Spiritus, sed amborum, quandoquidem dicit ipse Christus Matth. x. „ Spiritus Patris vestri qui loquitur „ in vobis: " & dicit Apostolus Galat. IV. „ Misit Deus Spiritum Filii sui in corda „ vestra. " Nec ob aliud æstimo ipsum proprie vocari Spiritum, cum etiam si de singulis interrogemur, non possimus nisi & Patrem, & Filium spiritum dicere. Quod ergo communiter vocantur & singuli, hoc proprie vocari oportuit eum qui non est unus eorum, sed in quo communitas apparet eorum amborum. Cur ergo non credamus quod etiam de Filio procedat Spiritus sanctus, cum Filii quoque ipse sit Spiritus? Si enim ab eo non procederet, non post resurrectionem discipulis suis insufflasset, dicens infra XX. *Accipite Spiritum sanctum*. De hac quoque virtute credendus est dicere Evangelista (Luc. VI.) „ Virtus de illo exibat, „ & sanabat omnes. " Si ergo & de Patre, & de Filio procedat Spiritus sanctus, cur Filius dixit, *De Patre procedit*, nisi quemadmodum solet ad eum referre & quod ipsius est de quo ipse est? unde illud est quod ait supra VII. *Mea doctrina non est mea, sed eius qui me misit*. Si igitur hæc intelligatur eius doctrina, quam tamen dixit non suam, sed Patris; quanto magis intelligendus est & de ipso procedere Spiritus sanctus, ubi sic ait, *De Patre procedit*, ut non diceret, De me non procedit. A quo autem habet Filius ut sit Deus, ab illo habet utique ut procedat ab eo Spiritus sanctus. Hinc utcumque & illud intelligitur, cur non dicatur natus esse, sed potius procedere Spiritus sanctus: quoniam si & ipse Filius diceretur, amborum utique Filius diceretur, quod absurdissimum est: filius quippe nullus est duorum, nisi patris, & matris. Absit autem ut inter Deum Patrem & Deum Filium tale aliquid suspicemur: quia nec filius hominum simul ex patre, & ex matre procedit; sed cum in matrem procedit ex patre, non tunc procedit & ex matre. Spiritus autem sanctus non de Patre procedit in Filium, & de Filio procedit ad sanctificandam creaturam; sed simul de utroque procedit. Neque enim possumus dicere, quod non sit vita Spiritus sanctus, cum vita Pater, vita sit Filius; ac per hoc sicut Pater, cum habeat vitam in semetipso, dedit & Filio vitam habere in semetipso; sic ei dedit vitam procedere de illo, sicut procedit & de seipso.

(1) *Legit Nicolai*: sed quamdam differentem, & excellentem, ac separatam proprietatem processum appellat &c,

CAPUT XVI.

(a) HAEc locutus sum vobis, ut non scandalizemini. Absque synagogis facient vos. Sed venit hora ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo. Et hæc facient vobis, quia non noverunt Patrem, neque me. Sed hæc locutus sum vobis, ut cum venerit hora eorum, reminiscamini quia ego dixi vobis. Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram.

(b) Et nunc vado ad eum qui misit me; & nemo ex vobis interrogat me, Quo vadis? Sed quia hæc locutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum. Sed ego veritatem dico vobis: expedit vobis ut ego vadam: si enim non abiero, paraclitus non veniet ad vos; si autem abiero, mittam eum ad vos. Et cum venerit ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio: de peccato quidem, quia non crediderunt in me; de iustitia vero, quia ad Patrem vado, & iam non videbitis me; de iudicio autem, quia princeps huius mundi iam iudicatus est.

(c) Adhuc multa habeo vobis dicere; sed non potestis portare modo. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. Non enim loquetur a semetipso; sed quæcumque audiet loquetur, & quæ futura sunt annuntiabit vobis. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis. Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt: propterea dixi, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.

(d) Modicum & iam non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me, quia vado ad Patrem. Dixerunt ergo ex discipulis eius ad invicem: Quid est hoc quod dicit nobis: Modicum & non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me; & quia vado ad Patrem? Dicebant ergo: Quid est hoc quod dicit nobis, Modicum? Nescimus quid loquitur. Cognovit autem Iesus quia volebant eum interrogare, & dixit eis: De hoc quæritis inter vos, quia dixi: Modicum & non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me. Amen amen dico vobis, quia plorabitis, & flebitis vos; mundus autem gaudebit, vos autem contristabimini; sed tristitia vestra vertetur in gaudium. Mulier cum parit, tristitiam habet, quia venit hora eius. Cum autem pepererit puerum, iam non meminit pressuræ propter gaudium, quia natus est homo in mundum. Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis. Iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet a vobis.

(e) Et in illo die me non interrogabitis quidquam. Amen amen dico vobis: si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Usque modo non petistis quidquam in nomine meo: petite, & accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum. Hæc in proverbiis locutus sum vobis. Venit hora cum iam non in proverbiis loquar vobis; sed palam de Patre meo annuntiabo vobis. In illo die in nomine meo petetis. Et non dico vobis quia ego rogabo Patrem de vobis: ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, & credidistis quia a Deo exivi. Exivi a Patre, & veni in mundum; iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem.

(f) Dicunt ei discipuli eius: Ecce nunc palam loqueris, & proverbium nullum dicis. Nunc scimus quia scis omnia, & non opus est tibi ut quis te interroget. In hoc credimus quia a Deo existi. Respondit eis Iesus: Modo creditis? Ecce venit hora, & iam venit, ut dispergamini unusquisque in propria, & me solum relinquatis; & non sum solus, quia Pater mecum est. Hæc locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis. In mundo pressuram habebitis; sed confidite; ego vici mundum.

(a) Au-

(a) AUGUSTINUS (tract. xciii.) Merito promisso Spiritu sancto, quo in eis operante fierent testes eius, subiunxit: *Hac locutus sum vobis, ut non scandalizemini*. Cum enim ,, caritas Dei, diffunditur in cordibus nostris per Spiritum ,, sanctum qui datus est nobis, " Rom. v. ,, fit pax multa diligentibus legem Dei ut ,, non sit illis scandalum: " Psal. cxviii. Deinde quæ passuri essent exprimens ait: *Absque synagogis facient vos*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxvi.) Iam enim composuerant, ut si quis confessus fuerit Christum, extra synagogam fieret. AUGUSTINUS (tract. xciii.) Quid autem mali erat Apostolis expelli de Iudaicis synagogis, quasi non fuerint inde exituri, etiam si eos nullus expelleret? (1) Sed voluit denuntiare, quia Iudæi Christum non fuerant recepturi, a quo isti non fuerant recessuri. Nam quia non erat ullus alius (2) populus Dei quam illud semen Abrahæ; si cognoscerent Christum, non aliæ fierent Ecclesiæ Christi, aliæ synagogæ Iudæorum. Quod quia noluerunt, quid restabat nisi ut remanentes extra Christum, extra synagogam facerent eos qui non reliquerunt Christum? Deinde cum hoc eis dixisset, adiecit: *Sed venit hora ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo*. Quæ verba ita subiecit tamquam ex hoc consolaretur eos qui de synagogis Iudaicis pellerentur. An forte de synagogis illa separatio sic eos fuerat turbatura ut mori vellent potius (3) quam in hac vita sine Iudæorum congregationibus morari? Absit ut sic turbarentur qui Dei, non hominum gloriam requirebant. Iste itaque sensus est in his verbis. Extra synagogam facient vos; sed nolite solitudinem formidare. (4) Separati quippe a congregationibus eorum, tam multos in nomine meo congregabitis ut illi metuentes ne templum quod erat apud eos, & omnia legis veteris sacramenta (5) deserantur, sic interficient vos ut Deo arbitrentur se præstare obsequium, zelum Dei habentes, sed non secundum scientiam. Hoc enim de Iudæis dictum debemus accipere, de quibus dixerat: *Extra synagogam facient vos*. Nam testes, idest martyres Christi, etiam si occisi sunt a Gentilibus, non tamen illi arbitrati sunt Deo, sed diis suis falsis obsequium se præstare; Iudæorum autem omnis qui occidit prædicatores Christi, Deo se putavit præstare obsequium, credens quod desererent Deum Israel quicumque converterentur ad Christum. Hinc ergo accensi, & zelum Dei habentes, sed non secundum scientiam, obsequium se Deo præstare credentes occidebant eos. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxvi.) Deinde consolationem inducit dicens: *Et hac omnia facient vobis, quia non noverunt Patrem, neque me*; quasi dicat: Sufficit vobis in consolationem, propter me, & Patrem hæc pati. AUGUSTINUS (tract. xciii.) Ne autem ignaros atque (6) imparatos animos mala improvisa, quamvis cito transitura, turbarent; hanc fuisse causam ut hæc eis prænuntiaret, ostendit subdens: *Hac locutus sum vobis, ut cum venerit hora eorum, reminiscamini quia dixi vobis*. *Hora eorum*, hora tenebrosa, hora nocturna; sed nox Iudæorum separatum a se diem Christianorum nulla confusione (7) fulcavit. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxvii.) Sed & propter aliam causam hoc prædixit, ut non dicerent, quoniam non prævidit futura; & hoc significat cum dicit: *Reminiscamini quia ego dixi vobis*. Et ut non possent dicere, quoniam blandiens nobis, ea quæ ad gratiam (8) dicebat solum. Cuius autem gratia hoc a principio non dixit, ostendit dicens: *Hac autem ab initio vobis non dixi, quia vobiscum eram*: quia scilicet in custodia mea eratis, & licitum erat interrogare, quando volebatis, & super me totum prælium vertebatur: unde superfluum erat hoc a principio vobis dicere; non quia hæc tunc non noveram, propterea non dixi. AUGUSTINUS (tract. xciv.) Sed alii tres Evangelistæ eum prædixisse ista demonstrant, antequam ventum esset ad cœnam, qua peracta, secundum Ioannem, ista locutus est. An forte hinc ista solvitur quæstio, quia & illi eum narrant proximum fuisse passioni cum hoc diceret? Non ergo ab initio quando cum illis erat. Sed Matthæus non solum imminente passione, verum etiam ab initio hæc denuntiata esse commemorat. Quid sibi ergo vult quod (9) hic dicit, *Hac autem ab initio non dixi*, nisi quia ea quæ hic dicit de Spiritu sancto, quod sit venturus ad eos, & testimonium perhibiturus quando mala passuri sunt, hæc eis ab initio non dixit, quoniam cum ipsis erat, (10) & eius præsen-

(1) *Al.* Sed hoc. (2) *Al.* Apostolus. (3) *Al.* quam in hac vita sine Iudæorum congregationibus morari: ut sic turbarentur qui Dei, non hominum gloriam requirebant? (4) *Al.* Separatim. (5) *Al.* deserant. (6) *Al.* imperitos. (7) *Al.* suscitavit. (8) *Nicolai addit* sunt. (9) *Al. omittitur* hic. (10) *Videlicet* & eius præsentia illos consolabatur, *ut notat idem Nicolai*.

sentia consolabantur? Abscessurus autem, oportebat ut diceret illum esse venturum per quem caritate diffusa in cordibus suis verbum Dei cum fiducia prædicarent. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxvii.) Vel prædixit quidem, quoniam flagella patientur; non autem quod mors eorum reputaretur ut Dei cultura: quod maxime poterat eos attonitos facere. Vel quia illic ea quæ a Gentibus debebant pati dixit; hic autem (1) & quæ a Iudæis dicit.

(b) CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Quia discipulos nondum perfectos tristitia impugnabat, eos Dominus increpando dirigit, dicens: *Et nunc vado ad eum qui me misit, & nemo ex vobis interrogat me, Quo vadis?* Audientes enim, quoniam (2) qui interficiet vos, opinabitur se obsequium præstare Deo, ita ceciderunt ut nihil ei loquerentur: & ideo subditur: *Sed quia hæc locutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum.* Non parva autem (3) est hæc mitigatio, scire eos quoniam sciverat Dominus tristitiæ eorum superabundantiam & propter desertionem eius, & propter mala quæ didicerant se passuros, & nesciebant si possent viriliter ferre. AUGUSTINUS (tract. xciv.) Vel quia superius interrogaverant eum quo esset iturus; & responderat se iturum quo ipsi tunc venire non possent: nunc ita se promittit iturum ut nullus eorum quo vadat interroget: & hoc est quod dicit: *Et nemo ex vobis interrogat me, Quo vadis?* Euntem enim in cælum non verbis quæsierunt, sed oculis deduxerunt. Videbat autem Dominus quid sua verba in eorum cordibus agerent: spiritualem quippe nondum interius habentes consolationem, quam per Spiritum sanctum fuerant habituri, id quod exterius in Christo videbant, amittere metuebant; & quia se amissuros esse, illo vera denuntiante, dubitare non poterant, contristabatur (4) humanus affectus, quia carnalis desolabatur aspectus: unde sequitur: *Sed quia hæc locutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum.* Noverat autem ille quid eis potius expediret: quia visus interior ipse est melior, quo eos consolaturus erat Spiritus sanctus: unde subdit: *Sed ego veritatem dico vobis: expedit vobis ut ego vadam.* CHRYSOSTOMUS (hom. lxxvii.) Quasi dicat: Et si millies contristemini, oportet vos audire, quia me recedere vobis confert. Quid autem conferat ostendit subdens: *Si enim non abiero, paraclitus non veniet ad vos.* AUGUSTINUS I. de Trin. (cap. ix.) Hæc autem dixit non propter inæqualitatem Verbi Dei & Spiritus sancti; sed tamquam impedimento esset præsentia Filii hominis apud eos quo minus veniret ille qui minor non esset: quia non semetipsum exinanivit sicut Filius formam servi accipiens. Oportebat ergo ut auferretur ab eorum oculis forma servi, quam intuentes, hoc solum Christum esse putabant quod videbant: unde sequitur: *Si autem abiero, mittam eum ad vos.* AUGUSTINUS (tract. xciv.) Numquid autem hic positus, eum non poterat mittere quem scimus super eum baptizatum venisse, atque mansisse; immo vero a quo scimus eum numquam separabilem fuisse? Quid est ergo, *Si non abiero, paraclitus non veniet ad vos*, nisi non potestis capere spiritum quamdiu secundum carnem nosse persistitis Christum? Christo autem discedente corporaliter, non solum Spiritus sanctus, sed & Pater, & Filius illis affuit spiritualiter. GREGORIUS VIII. Moral. (cap. xvii. in nov. codd. cap. xiii.) Ac si aperte diceret: Si ab intentionis vestræ oculis corpus non subtraho, ad intellectum vos invisibilem per consolatorium Spiritum non perduco. AUGUSTINUS de Ver. Dom. (serm. lx.) Hanc autem habitudinem Spiritus sanctus paraclitus attulit, ut, ab oculis carnis forma servi remota, quam de Virginis utero accepit, in ipsa Dei forma, in qua Patri æqualis, etiam cum in carne dignatus est apparere, permansit, purgata mentis acie ostenderetur. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxvii.) Quid autem hic dicunt qui non convenientem de Spiritu sancto habent opinionem? Numquid expedit dominatorem abire, & servum accedere? Quæ autem sit utilitas advenientis Spiritus, ostendit cum subditur: *Et cum venerit ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio.* AUGUSTINUS (tract. xcv.) Numquid autem Christus non arguit mundum? An forte quia Christus in Iudæorum tantum gente locutus est, mundum non videtur arguisse? Spiritus autem sanctus in discipulis eius toto orbe diffusis, non unam gentem intelligitur arguisse, sed mundum. Sed quis audeat dicere quod per discipulos Christi arguat mundum Spiritus sanctus, & non arguat Christus, cum clamet Apostolus II. Corinth. xiii. „ An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christus? "

Quos

(1) *Al.* & Iudaica adiecit. (2) *Al. deest* qui. (3) *Al.* & hæc mitigatio. (4) *Al. deest* humanus.

Quos itaque arguit Spiritus sanctus, utique & Christus. Sed dixit, *Ille arguet mundum*, quasi dicat: Ille diffundet in cordibus vestris caritatem: sic enim timore depulso, arguendi habebitis libertatem. Exponit deinde quid dixerit, dicens: *De peccato quidem, quia non crediderunt in me*: hoc enim peccatum (1) solum prae ceteris posuit, quia hoc manente, cetera detinentur, & hoc discedente, cetera dimittuntur. AUGUSTINUS de Verbis Dom. (ser. lxi.) Sed multum interest utrum quisque credat ipsum esse Christum, & utrum credat in Christum: nam ipsum esse Christum & daemones crediderunt: ille vero credit in Christum qui & sperat in Christum, & diligit Christum. AUGUSTINUS super Ioannem (tract. xcv.) Arguitur ergo mundus de peccato, quia in Christum non credit, & arguitur de iustitia eorum qui credunt. Ipsa quippe fidelium comparatio, infidelium est vituperatio. *De iustitia vero, quia ad Patrem vado*. Et quoniam ista vox infidelium esse consuevit, Quomodo credimus quod non videmus? ideo credentium iustitiam sic oportuit diffiniri: *Quia ad Patrem vado, & iam non videbitis me*. Beati enim qui non vident, & credunt. Nam & qui viderunt Christum, non in eo laudata est fides eorum, quia credebant quod videbant, idest Filium hominis, sed quia credebant quod non videbant, idest Filium Dei. Cum vero & ipsa forma servi subtracta eorum esset aspectibus, tunc ex omni parte impletum est, „ Iustus ex fide vivit: “ Rom. iv. Erit itaque (2) vestra iustitia, de qua mundus (3) arguetur, quoniam in me, quem non videbitis, credetis; (4) & quandoque me videbitis: quoniam tunc sicut ero videbitis me, non quod sum vobiscum modo; idest, non videbitis mortalem, sed sempiternum: dicendo enim, *Iam non videbitis me*, velut numquam eos de cetero visuros Christum praenuntiavit. AUGUSTINUS de Verb. Dom. (serm. lxi.) Vel aliter. Illi non crediderunt: ipse ad Patrem vadit. Illorum ergo peccatum, ipsius autem iustitia. Quod enim (5) a Patre ad nos venit, misericordia est, iustitia vero quod ad Patrem vadit, secundum illud Apostoli Philip. ii. „ Propter quod & Deus exaltavit illum. “ Sed si solus vadit ad Patrem, quid nobis prodest? An ideo solus; quia Christus unus est cum omnibus membris suis, tamquam caput cum corpore suo? Arguitur ergo mundus de peccato in eis qui non credunt in Christum, & de iustitia in eis (6) qui resurgunt in membris Christi. Sequitur: *De iudicio autem, quia princeps mundi huius iam iudicatus est*, idest diabolus princeps iniquorum, qui corde non habitant nisi in hoc mundo, quem diligunt. (Serm. lx.) Hoc autem ipso quo foris missus est, iudicatus est; & de hoc iudicio mundus arguitur: quia frustra de diabolo queritur qui non vult credere in Christum, quem iudicatum, idest foras missum, & propter nostram exercitationem forinsecus expugnare permissum, non solum viri, sed etiam mulieres, & pueri, & puellae martyres vicerunt. AUGUSTINUS super Ioannem (tract. xcv.) Vel *iudicatus est*, quoniam iudicio ignis aeterni irrevocabiliter destinatus est: & de hoc iudicio mundus arguitur, quoniam cum suo principe iudicatur, quem superbum, atque impium imitatur. Credant itaque homines in Christum, ne arguantur de peccato infidelitatis suae, quo peccata omnia detinentur; transeant in numerum fidelium, ne arguantur de iustitia eorum quos iustificatos non imitantur; caveant futurum iudicium, ne cum mundi principe iudicentur, quem iudicatum imitantur. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxvii.) Vel aliter. *Arguet mundum de peccato*; idest, omnem eorum excusationem abscindet, & ostendet eos (7) sine venia peccasse, non credentes in me, dum videbunt Spiritus sancti donationem ineffabilem invocato me fieri. AUGUSTINUS de Quaest. nov. & vet. testam. (quaest. lxxxix.) Hoc etiam modo Spiritus sanctus de peccato arguit mundum, quia in nomine Salvatoris, qui reprobatus est a mundo, virtutes operatus est. Salvator autem, (8) servata iustitia, non trepidavit reverti ad eum qui se miserat, & per id quod regressus est probavit se inde venisse: unde sequitur: *Et de iustitia, quia ad Patrem vado*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxvii.) Idest, ire ad Patrem erit argumentum quod irreprehensibilem agebam vitam, ut non possint adhuc dicere, quoniam *hic homo peccator est, & non est ex Deo*: supra ix. Rursus quoniam expugnavi adversarium (nequaquam autem peccator existens expugnasset) non possunt dicere quod daemonium ha-

(1) *Al.* quasi solum. (2) *Al.* nostra. (3) *Al.* arguitur. (4) *Legit Nicolai*: & quando me videbitis quod nunc (*tunc*) ero, non videbitis me quod sum vobiscum modo &c. (5) *Al. omittitur* a Patre. (6) *Al.* non resurgunt. (7) *Quatuor iam supra citata exempla omittunt illa verba* sine venia. (8) *Al.* reservata.

habeo, & quod seductor sum. Quoniam autem condemnatus est propter me, scient quod conculcabunt eum postea; & resurrectionem meam manifeste scient: non enim me valuit detinere. AUGUSTINUS de Quæst. vet. & nov. testam. (quæst. lxxxix.) Videntes (1) dæmones animas de inferis ire ad cælos, cognoverunt (2) iudicatum esse principem huius mundi, ut reus factus in causa Salvatoris, (3) quæ tenebat, iure amitteret. Hæc quidem ascendente Salvatore visa sunt; sed superveniente in discipulis Spiritu sancto, palam aperteque manifestata sunt.

(c) THEOPHYLACTUS. Quia supra dixerat Dominus, *Expedit vobis ut ego vadam*, iam hoc amplificat dicens: *Adhuc multa habeo vobis dicere; sed non potestis portare modo*. AUGUSTINUS (tract. xcvii.) Omnes hæretici audacias figmentorum suorum, quas maxime exhorret sensus humanus, hac occasione evangelicæ sententiæ colorare conantur; quasi hæc ipsa sint quæ tunc discipuli portare non poterant, & ea docuerit Spiritus sanctus, quæ palam docere, atque prædicare spiritus erubescit immundus. *a* Sed alia sunt mala quæ portare non potest qualiscumque pudor humanus, & alia sunt bona quæ portare non potest parvus sensus humanus. Ista sunt in corporibus impudicis, illa remota sunt a corporibus universis. *b* (Tract. xcv.) Quis autem nostrum audeat eorum se dicere iam capacem quæ illi capere non valebant? Ac per hoc nec a me expetenda sunt ut dicantur. Sed dicet aliquis: Sic multi possunt quod tunc non poterat Petrus; sicut multi possunt martyrio coronari, quod tunc non poterat Petrus, præsertim iam misso Spiritu sancto, qui tunc nondum erat missus. *c* Sed numquid ideo scimus quæ sunt quæ dicere voluit? Absurdissime enim mihi videtur dici, tunc non potuisse portare discipulos quæ de altissimis rebus invenimus in apostolicis litteris, quæ postmodum scriptæ sunt, nec ea Dominum dixisse narratur. Perversarum quidem sectarum homines ferre non possunt quod in Scripturis sanctis de fide catholica reperitur, sicut nos ferre non possumus sacrilegas eorum vanitates: quid enim est ferre non posse, nisi æquo animo non habere? Quis autem fidelis, vel etiam catechumenus, antequam Spiritum sanctum baptizatus accipiat, non æquo animo legit, atque audit, etiam si non intelligit ea quæ post ascensionem Domini scripta sunt? *d* (Tract. xcviii.) Dicet autem aliquis: Nihil ne spirituales viri habent in doctrina quod carnalibus taceant, & spiritualibus eloquantur? Nulla quidem necessitas est ut aliqua secreta doctrinæ taceantur fidelibus parvulis, seorsum dicenda maioribus; sed spirituales spiritualia carnalibus non omnino taceant propter catholicam fidem, quæ omnibus prædicanda est; nec tamen sic edisserant ut volentes ea (4) perducere ad intelligentiam non capacium, facilius fastidire faciant in veritate sermonem, quam in sermone percipi veritatem. *e* Non ergo in his Domini verbis nescio quæ secreta (5) suscipimus quæ cum dici a docente possint, portari a discente non possint. Sed ea ipsa quæ in doctrina religionis in quorumlibet hominum notitia dicimus, si vellet nobis Christus dicere, sicut ea dicit Angelis suis, quinam homines portare possent, etiam si essent spiritales, quales adhuc Apostoli non erant? Nam utique quidquid de creatura sciri potest, minus est ipso creatore: & quis cum tacet? (6) *f* Quis autem vivens in hoc corpore posset omnem cognoscere veritatem, cum dicat Apostolus I. Corinth. xiii. „Ex parte scimus?“ Sed quia per Spiritum sanctum fit ut ad ipsam quoque plenitudinem veniamus, de qua idem dicit Apostolus ibid. „Tunc autem facie „ad faciem; “ (7) non quod est in hac tantum vita Dominus nobis promisit dicens: *Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem*; vel *deducet vos in omnem veritatem*: quo verbo intelligimus eius nobis plenitudinem in vita alia reservari. Ipse autem Spiritus sanctus & nunc docet fideles, quanta quisque potest capere spiritalia, & in eorum cordibus desiderium maius accendit. DIDYMUS de Spiritu sancto

(1) *Al.* Videntes etiam dæmones. (2) *Al.* adiudicatum. (3) *Al.* quæ tenebat amitteret. (4) *Ali* percipere ad intelligentiam non capacibus. (5) *Al.* Suscepimus. *Nicolai* suspicemur. (6) *Addit Nicolai quæ sequuntur*. Ubi non ab omnibus nominatur? Et cum eum nemo taceat, quis est qui eum sicut intelligendus est capiat? (7) *Idem sic legit*: non &c. quod est in hac vita tantum, sed quod usque ad illam perfectionem futurum est, Dominus &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Tract. xcvi. versus finem. *b* Et eodem tract. paulo post initium. *c* Et inferius. *d* Tract. xcvii versus finem. *e* Eodem tract. paulo post princip. *f* Tract. xcvi. versus finem.

cto (Lib. II. ult. med. inter opera Hieron.) Vel hoc dicit, quod auditores verborum eius nondum fuerant omnia consecuti quæ postea pro nomine eius sufferre poterant; sed aliqua tradens eis, illa quæ maiora erant, in posterum distulit; quæ tunc non poterant, nisi primitus in capite nostro magisterium, & forma crucis præiret. Adhuc etiam typo legis, & umbræ, & imaginibus servientes non poterant veritatem, cuius umbram lex portabat, inspicere. Cum autem venerit Spiritus veritatis, diriget vos in omnem veritatem sua doctrina, & institutione, vos transferens a morte litteræ ad spiritum vivificantem, in quo solo omnis Scripturæ veritas posita est. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxvii.) Quia ergo dixerat, *Nunc non potestis portare*, tunc autem poteritis; & quoniam *Spiritus sanctus ducet vos in omnem veritatem*: ne hoc audientes, maiorem Spiritum sanctum existiment, subiungit: *Non enim loquetur a semetipso, sed quæcumque audiet loquetur*. AUGUSTINUS (tract. xcix.) Simile est hoc ei quod (1) de seipso dixit supra v. *Non possum a me ipso facere quidquam, sed sicut audio iudico*: sed illud secundum hominem posse accipi dicimus. Cum igitur Spiritus sanctus nulla susceptione cuiusquam creaturæ creatura sit factus, quomodo de illo hoc intelligendum est? Sic itaque debemus accipere, ut intelligamus non eum (2) esse a se ipso; nam Filius de Patre natus est, & Spiritus sanctus de Patre procedit. Quid autem illic intersit inter procedere & nasci, & longum est disserere, & temerarium diffinire. Audire autem illi scire est, scire vero esse. Quia ergo non est a semetipso, sed ab illo a quo procedit; a quo illi est essentia, ab illo scientia: ab illo igitur audientia. Semper itaque audit Spiritus sanctus, quia semper scit: ab illo ergo audivit, audit, & audiet a quo est. DIDYMUS (ut supra.) Ait ergo: *Non loquetur a semetipso*; hoc est, non sine me, & sine meo, & Patris arbitrio: quia non ex se est, sed ex Patre, & me est. Hoc enim ipsum quod subsistit, & loquitur, a Patre, & a me illi est. Ego veritatem loquor; idest, inspiro quæ loquor, siquidem spiritus veritatis est. Dicere autem, & loqui in Trinitate, non secundum consuetudinem nostram accipiendum est, sed iuxta formam incorporalium naturarum, & maxime Trinitatis, quæ voluntatem suam inserit cordibus credentium, & eorum qui audire eum sunt digni. Loqui ergo Patrem, & audire Filium, eiusdem naturæ in Patre, & Filio, consensusque significatio est. Spiritus vero sanctus, qui est spiritus veritatis, spiritusque sapientiæ, non potest Filio loquente audire quæ nescit, cum hoc ipsum sit quod profertur a Filio, idest procedens veritas a veritate, consolator manans a consolatore, Deus de Deo Spiritus veritatis procedens. Denique ne quis illum a Patris, & Filii voluntate, & societate discerneret, scriptum est: *Sed quæ audiet loquetur*. AUGUSTINUS II. de Trinit. (cap. xiii.) Non autem hinc efficitur ut minor sit Spiritus sanctus: secundum hoc enim dictum est quod de Patre procedit. AUGUSTINUS super Ioan. (tract. xcix.) Nec moveat quod verbum futuri temporis positum est: illa quippe audientia sempiterna est, quia est sempiterna scientia. In eo autem quod sempiternum est, sine initio, & sine fine, cuiuslibet temporis verbum ponatur: quamvis enim natura illa immutabilis non recipiat fuit, & erit, sed tantum est; non tamen mendaciter dicimus, Fuit, & est, & erit: fuit, quia numquam defuit; erit, quia numquam deerit; est, quia semper est. DIDYMUS (ubi supra.) Per Spiritum etiam veritatis futurorum sanctis viris scientia certa conceditur: unde & Prophetæ hoc eodem repleti Spiritu prænuntiabant, & quasi præsentia intuebantur quæ erant deinceps secutura: unde sequitur: *Et quæ ventura sunt annuntiabit vobis*. BEDA. Constat quia multi Spiritus sancti gratia repleti, quæ ventura erant agnoverunt. Sed (3) quia multi variis coruscant virtutibus, nec tamen quæ ventura sunt agnoscunt, potest hic sermo sic accipi. *Quæ ventura sunt, vobis annuntiabit*; idest, gaudia vobis cælestis patriæ ad memoriam reducet. Ventura vero Apostolis nuntiavit, mala scilicet quæ pro confessione Christi erant passuri, & bona quæ pro eisdem malis erant percepturi. CHRYSOSTOMUS (homil. lxxvii.) Elevavit igitur per hoc eorum mentem, cum ad nihil ita avidum sit humanum genus ut ad sciendum futura. Ab hac igitur eos eruit solicitudine, ostendens, quoniam futura eis pericula prædicat, ut non incidant non observantes. Deinde ostendens quoniam dixerit omnem veritatem, in quam Spiritus sanctus adducet, subiungit: *Ille me clarificabit*. AUGUSTINUS (tract. c.) Quia scilicet diffundendo in credentium cordibus caritatem, spiritua-les-

(1) *Al.* de ipso. (2) *Al. omittitur* esse. (3) *Al.* Sed quidem.

lesque faciendo, declaravit eis qualiter Patri Filius esset æqualis, quem secundum carnem prius tantummodo noverant, & hominem sicut homines cogitabant. Vel certe quia per ipsam (1) caritatem fiducia repleti, & timore depulso, annuntiaverunt hominibus Christum; ac sic fama eius diffusa est toto orbe terrarum. Quod enim facturi erant in Spiritu sancto, hoc eumdem Spiritum dixit esse facturum. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Et quia Dominus dixerat Matth. XXIII. „ Magister vester unus est Christus; " ut & Spiritus sanctus susciplatur ab eis, subiunxit: *Quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis*. DIDYMUS (de Spiritu sancto,ut supra.) Accipere hic ut divinæ naturæ conveniat, intelligendum est: quomodo enim Filius dans non privatur his quæ tribuit, neque cum damno suo impartitur aliis; sic & Spiritus sanctus non accipit quod ante non habuit: si enim prius quod non habebat accepit, translato in alium munere vacuus largitor effectus est. Sic igitur Spiritum sanctum a Filio accipere id quod suæ naturæ fuerat, cognoscendum est; & non aliam dantem, & accipientem, sed unam significare substantiam. Siquidem & Filius eadem a Patre suscipere dicitur in quibus ipse subsistit: neque enim quid aliud est Filius, exceptis his quæ ei dantur a Patre, neque alia est Spiritus sancti substantia præter id quod datur a Filio. AUGUSTINUS (tr. eodem.) Non autem propterea, sicut quidam hæretici putaverunt, minor est Filio Spiritus sanctus, quia Filius accipiat a Patre, Spiritus sanctus a Filio, quasi quibusdam gradibus naturam. Unde ipse quæstionem solvens, cur hoc dixerit explanat dicens: *Omnia quæ habet* Pater, *mea sunt*: *propterea dixi vobis, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis*. DIDYMUS (ut supra.) Quasi dicat: Licet a Patre procedat Spiritus veritatis, tamen quia omnia quæ habet Pater, mea sunt, & ipse Patris Spiritus meus est, & de meo accipiet. Cave autem ne cum ista dicuntur, putes rem esse aliquam, & possessionem quæ a Patre habeatur, ac a Filio; verum quæ habet Pater iuxta substantiam, idest æternitatem, immutabilitatem, bonitatem, hæc eadem habet & Filius. Procul hinc absint Dialecticorum tendiculæ: dicunt enim: Ergo & Pater est Filius. Si autem dixisset, Omnia quæcumque habet Deus, mea sunt, haberet occasionem (2) impietas consurgendi; cum vero dixerit, *Omnia quæ habet Pater, mea sunt*, Patris nomine se Filium declaravit, paternitatem qui Filius erat non usurpavit; quamvis & ipse per adoptionis gratiam multorum sanctorum sit pater. HILARIUS VIII. de Trin. (ante med.) Non ergo in incerto Dominus reliquit, utrum ex Patre an ex Filio Spiritus paraclitus esse putetur: a Filio enim accepit quod ab illo mittitur, & a Patre procedit. Et interrogo utrum idipsum sit a Filio accipere quod a Patre procedere. Certe idipsum atque unum esse existimabitur a Filio accipere quod si acciperet a Patre: cum enim ait, omnia quæcumque habet Pater, sua esse, & idcirco dixisse, de suo accipiendum esse, docet etiam a Patre accipienda, a se tamen accipi, quia omnia quæ Patris sunt, sua sunt. Non habet hæc unitas diversitatem, nec differt a quo acceptum sit, quod datum a Patre, datum referatur a Filio.

(d) CHRYSOSTOMUS (hom. LXXVIII.) Postquam Dominus discipulos (3) relevavit per ea quæ de Spiritu sancto promisit, rursus eorum oppressit sensum, dicens: *Modicum & iam non videbitis me*. Hoc autem facit, ut assuefaciat eos per tristitium auditionem, bene ferre suam separationem: eam enim quæ dolet animam, & a tristitia multa detinetur, nihil ita consuevit quietare, ut (4) quæ tristitiam pariunt verba revoluta continue. BEDA *a*. Dicit enim: *Modicum & iam non videbitis me*: quia tentus est nocte illa a Iudæis, & in mane crucifixus, & vespere sepultus ab humanis est seclusus obtutibus. CHRYSOSTOMUS (homil. eadem.) Si vero quis diligenter scrutabitur, hoc consolationis est dicere, *Quoniam ad Patrem vado*: hoc enim est ostendere quod non perierit, sed mors eius translatio sit: & aliam consolationem eis imposuit cum adiecit: *Et iterum modicum & videbitis me*: ostendens quoniam & redibit, & in pauco erit & separatio, & continua quæ cum eis coexistentia. AUGUSTINUS tract.

(1) *Al.* claritatem. (2) *Al.* impietatis consurgendi: *legit Nicolai* confingendi. (3) *Al.* revelavit, (4) *Al. deest* quæ.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Hom. 1. dominicæ secundæ post octavam paschæ.

(tract. ei.) Hæc autem verba Domini obscura erant discipulis, antequam id quod dicit esset impletum: unde sequitur: *Dixerunt ergo ex discipulis eius ad invicem: Quid est hoc quod dicit nobis: Modicum & non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me, quia vado ad Patrem*? CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Hoc autem non intelligebant, aut propter tristitiam, quæ amovebat a mente eorum ea quæ dicebantur, aut propter immanifestationem eorum quæ dicebantur: idcirco videbatur eis duo contraria ponere, non existentia contraria. Si enim videbimus te, aiunt, quomodo vadis? Si vero vadis, qualiter te videbimus? Propterea dicunt: *Quid est hoc quod dicit nobis, Modicum? Nescimus quid loquitur*. AUGUSTINUS (tract. eod.) Nam in præcedentibus, quia non dixerat, *Modicum*, sed dixerat, *Ad Patrem vado*, aperte illis visus est loqui. Nunc ergo quod illis tunc obscurum fuit, & mox manifestatum est, iam nobis utique manifestum est. Post paululum enim passus est, & non viderunt eum, rursus post paululum resurrexit, & viderunt eum. Dicit autem: *Et iam non videbitis me*: quia scilicet mortalem Christum ulterius non viderunt. ALCUINUS. Vel aliter. Modicum tempus est futurum quo non videbitis me, idest illud triduum quo in sepulcro quievit; & iterum est modicum futurum tempus quo videbitis me, idest illi quadraginta dies, in quibus eis sepius post passionem suam usque ad tempus ascensionis suæ apparuit; & ideo illo modico tempore videbitis me, *quia vado ad Patrem*: quia non semper in terra corporaliter sum mansurus, sed per humanitatem quam assumpsi, ascensurus in cælum. Sequitur: *Cognovit autem Iesus quia volebant eum interrogare, & dixit eis: De hoc quaritis inter vos, quia dixi vobis, Modicum & non videbitis me. Amen amen dico vobis, quia plorabitis, & flebitis vos*. Ignorantiam ipsorum pius magister intelligens, secundum illorum dubitationem respondit, quasi expositurus quid esset quod dixit. AUGUSTINUS (tract. eod.) Quod sic accipi potest, quia contristati sunt discipuli de morte Domini, & confestim de resurrectione lætati. Mundus autem (quo nomine significati sunt inimici, a quibus Christus occisus est) (1) tunc utique lætatus est occiso Christo quando sunt discipuli contristati: unde sequitur: *Mundus autem gaudebit, vos autem contristabimini; sed tristitia vestra vertetur in gaudium*. ALCUINUS. Sed & eunctis fidelibus convenit hic sermo Domini, qui per lacrymas pressurasque præsentes ad gaudia æterna contendunt. Flentibus autem iustis, mundus gaudet, quia in præsenti delectantur, alterius vitæ nulla gaudia sperantes. CHRYSOSTOMUS (hom. eit.) Deinde ostendens quoniam tristitia parit gaudium, & quoniam tristitia brevis, lætitia vero infinita est, ad exemplum venit mundanum, dicens: *Mulier cum parit, tristitiam habet, quia venit hora eius; cum autem pepererit puerum, iam non meminit pressura propter gaudium, quia natus est homo in mundum*. AUGUSTINUS (tract. eod.) Ista similitudo ad intelligendum non videtur esse difficilis: quoniam comparatio eius in promptu est, eodem ipso exponente eur dicta sit: nam sequitur: *Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis. Iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum*. Parturitio quippe tristitiæ, partus autem gaudio comparatur; quod tunc magis esse consuevit quando non puella, sed puer nascitur. Quod vero subdit, *Et gaudium vestrum nemo tollet a vobis*, quia gaudium ipsorum ipse Iesus est, significat quod ait Apostolus Rom. VI. „ Christus resurgens ex mortuis iam non moritur. " CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Significat etiam prædicto exemplo quoniam solvit ipse mortis pressuras, & novum hominem regenerans esse fecit. Et non dixit quoniam non erit ei tribulatio, sed neque meminit eius: tantum est quod succedit gaudium: ita erit & sanctis. Et non dixit, Quoniam natus est puer, sed quoniam homo, occulte suam resurrectionem insinuans. AUGUSTINUS (tract. eod.) Vel de futuris visione, & gaudio, quæ superius dicta sunt, melius existimo intelligi, *Modicum & iam non videbitis me*: modicum enim est hoc totum spatium quo præsens pervolat sæculum; ideo namque addidit, *Quia vado ad Patem*; quod ad superiorem sententiam referendum est, ubi ait, *Modicum & iam non videbitis me*; non ad posteriorem, ubi ait, *Modicum & videbitis me*. Eundo quippe ad Patrem, facturus erat ut eum non viderent. Illis ergo ait, *Modicum & iam non videbitis me*, qui cum tunc corporaliter videbant: quia iturus erat ad Patrem, & eum deinceps mortales visuri non erant qualem cum ista loquebatur videbant. Quod vero addidit, *Et iterum modicum & videbitis me*, universæ promisit Ecclesiæ. Hoc autem modicum longum nobis vi-

(1) *Al.* tunc itaque læti sunt occiso Christo &c.

videtur, quoniam adhuc agitur; cum finitum fuerit, tunc sentiemus quam modicum fuerit. ALCUINUS. Mulier autem sancta Ecclesia est, propter fecunditatem bonorum operum, & quia spiritales Deo filios generat. Hæc mulier dum parit, idest dum in mundo virtutum profectibus insistit, dum undique tentatur, & affligitur, tristitiam habet de hoc, quia venit hora eius ut patiatur: quia nemo carnem suam odio habuit. AUGUSTINUS (tract. CI.) Nec tamen in huius gaudii parturitione sine gaudio tristes sumus; sed, sicut Apostolus ait Roman. XII. „ spe gaudentes: " quia & ipsa mulier parturiens, cui comparati sumus, plus gaudet de mox futura prole quam tristis est de præsenti dolore. ALCUINUS. *Sed cum pepererit*, idest cum devicto laborum certamine ad palmam pervenerit, *iam non meminit pressura* præcedentis, *propter gaudium* perceptæ retributionis, *quia natus est homo in mundum*. Sicut enim mulier nato in hoc mundo homine lætatur, ita Ecclesia, nato in vitam æternam fidelium populo, exultatione repletur. BEDA a. Nec novum debet videri si natus dicatur qui ex hac vita migraverit: sicut enim consuete nasci dicitur cum quis de utero matris procedens in hanc lucem ingreditur, ita potest natus appellari qui solutus a vinculis carnis, ad lucem æternam sublimatur: unde sanctorum solennia, non funebria, sed natalitia vocantur. ALCUINUS. Quod autem dicit, *Iterum videbo vos*, idest assumam vos ad meipsum. Vel *iterum videbo vos*; idest, iterum videndus apparebo; *& gaudebit cor vestrum*. AUGUSTINUS (tract. eod.) Hunc enim totius laboris sui fructum Ecclesia nunc parturit desiderando, tunc est paritura cernendo. Et ideo masculum, quoniam ad istum fructum contemplationis, cuncta officia referuntur actionis: solus enim liber est qui propter se appetitur, & non refertur ad aliud: huic servit actio. Ad hoc enim refertur quidquid bene agitur: ibi est finis qui sufficit nobis: æternus igitur erit. Neque enim finis nobis sufficit nisi cuius nullus est finis. De hoc igitur quod sufficit nobis rectissime audivimus: *Gaudium vestrum nemo tollet a vobis*.

(e) CHRYSOSTOMUS (hom. LXXVIII.) Rursus ostendit Dominus quod expedit eum abire, cum dicit: *Et in ille die me non rogabitis quidquam*. AUGUSTINUS (tract. CI.) Hoc verbum quod est *rogare*, non solum petere, verum & interrogare significat, & Græcum Evangelium, unde hoc translatum est, tale habet verbum quod utrumque possit intelligi. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Dicit ergo, *Et in illo die*, scilicet cum resurrexero, *me non rogabitis quidquam*, idest non dicetis: *Ostende nobis Patrem*, & *Quo vadis?* quoniam scietis per Spiritum sanctum. Vel *non rogabitis me*; idest, non indigebitis mediatore ad impetrandum; sed sufficiet nomen meum, quod invocantes, omnia accipietis: unde sequitur: *Amen amen dico vobis: si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis*. Ostendit autem nominis virtutem, si non visus, neque rogatus, sed nominatus solum apud Patrem facit mirabilia. Non ergo, ait, existimetis, quia de reliquo non ero vobiscum, vos derelictos esse: nomen enim meum maiorem dabit vobis securitatem: unde sequitur: *Usque modo non petistis quidquam in nomine meo. Petite, & accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum*. THEOPHYLACTUS. Alacritas enim vestra tunc erit integerrima, cum ad vota vobis petita succedent. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Quia (1) obumbrata erant quæ dicta sunt, subiunxit: *Hæc in proverbiis locutus sum vobis. Venit hora cum iam non in proverbiis loquar vobis*; idest, erit tempus quando scietis omnia manifeste: dicit autem resurrectionis tempus: *sed palam de Patre meo annuntiabo vobis*: etenim quadraginta diebus disputavit cum eis congregatis, loquens de regno Dei. Et nunc, inquit, in timore existentes non attenditis his quæ dicuntur; tunc autem resuscitatum videntes, poteritis palam omnia dicere. THEOPHYLACTUS. Adhuc præbet illis fiduciam, quoniam recipient in tentationibus auxilium desuper, cum subdit: *In illo die in nomine meo petetis*: adeo assero vobis Patrem favere quod neque interventu meo ulterius indigebitis: unde subdit: *Et non dico vobis, quia ego rogabo Patrem pro vobis*: *ipse enim Pater amat vos*. Porro ne resiliant a Domino, velut eo ulterius non egentes, subiungit: *Quia vos me amastis*; quasi dicat: Ob hoc diligit vos Pa-

(1) *Al.* Quia igitur obumbrata.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a In hom. dominicæ secundæ post octavam paschæ.

Pater, quia vos me dilexistis. Cum itaque excideritis ab amore meo, confestim & a paterno decidetis. AUGUSTINUS (tract. CII.) Sed numquid ideo amat ille, quia nos amamus; an potius quia ille amat, ideo nos amamus? Hoc ipse Evangelista in Epistola sua I. cap. IV. dicit: „ Nos diligamus, quia „ ipse prior dilexit nos. " Amat ergo nos Pater, quia nos amamus Filium, cum a Patre, & Filio accepimus, ut Patrem amemus, & Filium. Amavit ipse quod fecit; sed non in nobis faceret quod amaret, nisi antequam id faceret nos amaret. HILARIUS VI. de Trin. (circa med.) Caret etiam apud Patrem intercessionis necessitate perfecta de Filio fides, quæ quod a Deo exierit, credit, atque amat, & per seipsam iam & audiri meretur, & amari, natum ex Deo Filium, missumque confessa: unde sequitur: *Et credidistis quia a Deo exivi*. Nativitas itaque eius, & adventus ostenditur cum subdit: *Exivi a Patre, & veni in mundum*. Alterum in dispensatione, alterum in natura est. A Patre enim venisse, & a Deo exisse, non est significationis eiusdem, cum aliud sit a Deo in substantiam nativitatis exisse, aliud a Patre in hunc mundum ad consummanda salutis nostræ sacramenta venisse. Cum autem exire a Deo sit ex nativitate subsistere, quid aliud quam Deus esse posset? CHRYSOSTOMUS (homil. LXXVIII.) Quia vero resurrectionis sermo non modicum eos mitigabat, & cum hoc audire quod a Deo exivit, & illuc vadit, continue ea circumvolvit: unde sequitur: *Iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem*. Nam hoc quidem certificabat quoniam recte in ipsum credebant; hoc vero quoniam sub munitione eius futuri erant. AUGUSTINUS (tract. CII.) Exiit enim a Patre, quia de Patre est; in mundum venit, quia mundo suum corpus ostendit. Mundum reliquit corporali discessione, perrexit ad Patrem hominis ascensione; nec mundum deseruit præsentiæ gubernatione: quia sic in mundum venit exiens a Patre ut non desereret Patrem. Sed Dominum Iesum Christum posteaquam resurrexit, & interrogatum legimus, & rogatum: nam interrogatus est a discipulis ascensurus in cælum, quando regnum restitueret Israel; rogatus est a Stephano cum esset in cælo, ut spiritum eius susciperet. Et quis audeat dicere rogandum non esse immortalem, rogari debuisse mortalem? Puto ergo, quod dicit, *In illa die me non rogabitis quidquam*, non ad illud tempus referendum esse quo resurrexit, sed ad illud quando videbimus eum sicuti est; quæ visio non temporalis vitæ est, sed æternæ, ubi iam (1) nihil rogemus, nihil interrogemus, quia nihil desiderandum remanebit, nihil quærendum latebit. ALCUINUS. Sic ergo dicit: In futuro *me non rogabitis quidquam*: sed interim, dum in peregrinatione huius miseriæ conversamini, si petieritis Patrem, dabit vobis: unde subdit: *Amen amen dico vobis: si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis*. AUGUSTINUS (tract. CII.) Hoc quod ait, *Si quid*, non quodlibet intelligitur, sed aliquid quod non in beatæ vitæ comparatione sit nihil. Non autem petitur in nomine Salvatoris quidquid petitur contra rationem salutis: non enim sonum litterarum, aut syllabarum, sed quod sono recte, ac veraciter intelligitur, hic accipiendum est, cum dicit, *In nomine meo*. Unde qui hoc sentit de Christo quod non est de unico Filio Dei sentiendum, non petit in eius nomine. Qui vero quod est de illo sentiendum sentit, ipse in eius nomine petit, & accipit quod petit, si non contra suam salutem sempiternam petit; accipit autem quando debet accipere: quædam enim non negantur, sed ut congruo dentur tempore differuntur. Ita sane intelligendum est quod ait, *Dabit vobis*, ut ea beneficia significata sciantur his verbis quæ ad eos qui petunt proprie pertinent. Exaudiuntur quippe omnes sancti pro seipsis, non autem pro omnibus: quia non (2) utcumque dictum est, *Dabit*; sed, *Dabit vobis*. (3) Quod autem sequitur, *Usque modo non petistis quidquam in nomine meo*, duobus modis intelligi potest: vel quia in nomine meo non petistis, quod nomen non sicut cognoscendum est cognovistis; vel *non petistis quidquam*, quoniam in comparatione rei quam petere debuistis, pro nihilo habendum est quod petistis. Ut igitur in nomine eius non nihil, sed gaudium plenum petant, subdit: *Petite, & accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum*. Hoc quod dicit, *Gaudium plenum*, non carnale, sed spirituale gaudium est; & quando tantum erit ut aliquid ei iam non sit addendum, tunc erit plenum. AUGUSTINUS I. de Trin. (cap. II.) Hoc est autem plenum gaudium vestrum quo amplius non est, frui Deo, (4) Trinitate, ad cuius imaginem facti sumus. AUGUSTINUS super

(1) *Al.* nihil rogamus, nihil interrogamus. (2) *Al.* unicuique. (3) *Al.* Quia. (4) *Nicolai commentate omisso legit* in Trinitate.

Ioan. (tract. CII.) Quidquid ergo petitur quod pertinet ad hoc gaudium consequendum, hoc est in nomine Christi petendum. Isto enim bono in petendo perseverantes (1) sanctos suos nequaquam misericordia divina fraudabit. Quidquid autem aliud petitur, nihil petitur: non quia nulla res est, sed quia in tantæ rei comparatione quidquid aliud concupiscitur, nihil est. Sequitur: *Hæc in proverbiis locutus sum vobis: venit hora cum iam non in proverbiis loquar vobis, sed palam de Patre meo annuntiabo vobis*. Possem dicere hanc de qua loquitur horam futurum sæculum intelligi, ubi videbimus palam quod Apostolus dicit I. Corinth. XIII. „Facie ad faciem:" ut quod ait, *Hæc in proverbiis locutus sum vobis*, hoc sit quod ab Apostolo dictum est ibid. „Videmus nunc per speculum in ænigmate." Annuntiabo autem vobis, quia per Filium Pater videbitur: neque enim „Patrem quis cognoscit nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare:" Matth. XI. GREGORIUS XXX. Mor. (cap. VIII. in nov. codd. cap. V.) Palam quippe de Patre annuntiare se asserit: quia per patefactam tunc maiestatis suæ speciem, & quomodo ipse gignenti non impar oriatur, & quomodo utrorumque Spiritus utrique coæternus procedat ostendet. AUGUSTINUS (tract. CII.) Sed istum sensum videtur impedire quod sequitur: *In illo die in nomine meo petetis*: in futuro enim sæculo quid petituri sumus, quando satiabitur in bonis desiderium nostrum? Petitio namque alicuius est indigentiæ. Relinquitur itaque ut intelligatur Iesus discipulos suos de carnalibus, vel animalibus spirituales esse facturus. Homo autem animalis sic audit quæcumque audit de Dei natura ut aliud quam corpus cogitare non possit. Ideo proverbia illi sunt quæcumque dicta sapientiæ de incorporea, immutabilique substantia; non quod tamquam proverbia deputet, sed quia sic cogitat quomodo qui proverbia solent audire, neque intelligere. Cum vero spiritalis cœperit omnia diiudicare, etiam si in hac vita velut per speculum, & ex parte perspicit, tamen nullo corporis sensu, nulla imaginaria cogitatione, sed mentis certissima intelligentia capit Deum non corpus esse, sed spiritum. Ita palam de Patre annuntiante Filio ut eiusdem substantiæ conspiciatur & ipse qui annuntiat, (2) nunc in eius nomine petunt qui petunt: quia in sono eius nominis non aliud quam res ipsa est quæ hoc nomine vocatur, intelligunt. Hi possunt cogitare Dominum nostrum Iesum Christum, inquantum homo est, pro nobis interpellare Patrem; inquantum Deus est, nos exaudire cum Patre: quod eum significasse arbitror, ubi ait: *Et non dico vobis, quia ego rogabo Patrem pro vobis*. Ad hoc quippe intuendum, quomodo non roget Patrem Filius, sed simul exaudiant rogantes Pater, & Filius, non nisi spiritualis oculus mentis ascendit.

(f) CHRYSOSTOMUS (hom.LXXVIII.) Quia discipulos hoc maxime respirare fecit quod erant Patris amici, propterea dicunt se cognoscere quod omnia nosset: unde sequitur: *Dicunt ei discipuli eius: Ecce nunc palam loqueris, & proverbium nullum dicis*. AUGUSTINUS (tract. CIII.) Cum autem adhuc promittatur futura illa hora in qua sine proverbiis locuturus est; cur isti hoc dicunt, nisi quia illa quæ scit ipsis non intelligentibus esse proverbia, usque adeo non intelligunt ut nec saltem non se intelligere intelligant? CHRYSOSTOMUS (hom.LXXVIII.) Quoniam autem ad id quod in eorum mente erat respondit, subdunt: *Nunc scimus quoniam scis omnia*. Vides qualiter imperfecte se habebant, qui post tot & tanta demonstrata dicunt, *Nunc scimus*; & hoc dicunt tamquam ei quamdam gratiam tribuentes. *Et non est opus tibi ut quis te interroget*; hoc est, antequam audias, nosti ea quæ scandalizant nos, & quiescere nos fecisti dicens: *Quoniam Pater vos amat*. AUGUSTINUS (tract.CIII.) Quid ergo vult sibi quod ei quem sciebant nosse omnia, cum dicere debuisse videantur: Non est opus tibi ut quidquam interroges: dicendum potius putaverunt: *Non est opus tibi ut quis te interroget*? Quod utrumque legimus factum, & interrogasse scilicet Dominum, & interrogatum fuisse. Sed hoc cito solvitur: quia hoc non ei, sed illis potius opus erat quos (3) interrogabat, vel a quibus interrogabatur. Neque enim aliquos ille interrogabat, ut ab eis aliquid disceret, sed eos potius ut doceret; & qui interrogabant eum, volentes ab eo aliquid discere, illis profecto id opus erat ut scirent ab eo aliqua qui noverat omnia. Ille autem non opus habebat ut quod ab eo scire quisque vellet, per ipsius cognosceret interrogationem: quia priusquam interrogaretur, interrogatorum noverat voluntatem. Prævidere autem cogitationes hominum, magnum Domino non erat, sed magnum par-

(1) *Al. omittitur* sanctos. (2) *Al.* tunc. (3) *Al.* interrogat.

parvulis erat, qui subdunt: *In hoc credimus quia a Deo existi*. HILARIUS VI. de Trin. (post med.) Per id enim credunt quod a Deo exiit, quia ea quæ Dei sunt agit. Nam cum Dominus utrumque dixisset, *A Deo exivi*, & *A Patre veni in hunc mundum*; nihil admirationis in eo habuerunt quod frequenter audierunt: unde non addunt: A Patre venisti in hunc mundum: sciebant enim a Deo missum, exisse tamen a Deo nesciebant. Inenarrabilem vero illam Filii nativitatem per virtutem dicti istius intelligentes, tunc primum cœperunt advertere, cum illum sine proverbiis profiterentur esse locutum. Non enim per consuetudinem humani partus Deus ex Deo nascitur, cuius a Deo exitio potius quam partus est. Est enim unus ex uno: non est portio, (1) non est defectio, non est diminutio, non derivatio; non est protensio, non passio, sed viventis maturæ ex vivente nativitas est. Deus ex Deo exiens est, non creatura in Dei nomine electa, non ut esset cœpit ex nihilo; sed exiit a manente, & exisse significationem habet nativitatis, non inchoationis. AUGUSTINUS (tract. CIII.) Denique de ipsa eorum ætate adhuc secundum interiorem hominem parva, & infirma eos admonet: unde subditur: *Respondit eis Iesus*, *Modo creditis*. BEDA. Quod duobus modis pronuntiari potest, affirmando scilicet, & insultando. Si insultando, hic est sensus: Tardius ad credendum evigilastis: *ecce enim venit hora ut dispergamini unusquisque in propria &c.* Si affirmando, sensus est: Verum est quod creditis; *sed ecce venit hora ut dispergamini unusquisque in propria*, *& me solum relinquatis*. AUGUSTINUS (tract. CIII.) Non enim quando comprehensus est, tantummodo carne sua eius carnem, verum etiam mente reliquerunt fidem. CHRYSOSTOMUS (hom. LXXVIII.) Dicit autem, *Dispergamini*, scilicet quando tradar: tantum enim vobis dominabitur timor ut neque simul possitis recedere. Sed ego ex hoc nullum patiar malum: unde subdit: *Et non sum solus*, *quia Pater mecum est*. AUGUSTINUS (tract. eod.) Ad hoc intelligendum eos volebat extendi, & crescere, ne sic a Patre Filium cogitarent exisse ut putarent etiam recessisse. Deinde sermonem concludit dicens: *Hæc locutus sum vobis*, *ut in me pacem habeatis*. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Idest, ut non abiiciatis me a mente vestra. Non enim nunc solum quando comprehendar, fient vobis adversa, sed donec eritis in mundo, pressuram habebitis, idest tribulationem; & hoc est quod subdit: *In mundo pressuram habebitis*. GREGORIUS XXVI. Mor. (cap. XI. vel in nov. exemp. cap. XII.) Quasi dicat: Sit vobis de me interius quod consolando reficiat, quia erit de mundo exterius quod sæviendo graviter premat. AUGUSTINUS (tract. CIII.) Illud initium habitura fuerat ista pressura de quo dicit: *Venit hora ut dispergamini unusquisque in propria*; sed non eo modo erat perseveratura: quod enim adiunxit, *Et me solum relinquatis*, non vult eos tales esse in consequenti pressura, quam post eius ascensionem fuerant in mundo habituri, ut relinquant eum, sed ut in illo pacem habeant permanentes in eo: unde sequitur: *Sed confidite*. CHRYSOSTOMUS (hom. LXXVIII.) Idest, resurgite mente: magistro enim superante inimicos, non oportet discipulos (2) anxiari: unde subdit: *Quia ego vici mundum*. AUGUSTINUS (tract. CIII.) Dato autem Spiritu sancto confiderunt, & vicerunt, non nisi in illo: non enim vicisset ille mundum, si membra eius vinceret mundus. (Tract. CIII.) Cum autem dicitur, *Hæc locutus sum vobis*, *ut in me pacem habeatis*, non recentiora paulo ante ab eo dicta, sed omnia debemus accipere, sive quæcumque illis locutus est ex quo eos cœpit habere discipulos, sive ex quo post cœnam exorsus est hunc mirabilem, prolixumque sermonem. Hanc enim causam commendavit sermonis sui, ut in illo pacem haberent. Hæc pax finem temporis non habebit; sed omnis piæ nostræ intentionis, actionisque finis ipsa erit.

(1) *Al. omittitur* non est defectio. (2) *Al.* auxiliari.

C A-

CAPUT XVII.

(a) HAEc locutus est Iesus; & sublevatis oculis in cælum dixit: Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te: sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, ut omne quod dedisti ei, det eis vitam æternam. Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti Iesum Christum. Ego te clarificavi super terram, opus consummavi quod dedisti mihi ut facerem. Et nunc clarifica me tu Pater apud temetipsum claritate quam habui, priusquam mundus fieret, apud te.

(b) Manifestavi nomen tuum hominibus quos dedisti mihi de mundo. Tui erant, & mihi eos dedisti, & sermonem tuum servaverunt. Nunc cognoverunt quia omnia quæ dedisti mihi, abs te sunt: quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis, & ipsi acceperunt, & cognoverunt vere quia a te exivi, & crediderunt quia tu me misisti.

(c) Ego pro eis rogo, non pro mundo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt. Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt, & clarificatus sum in eis. Et iam non sum in mundo, & hi in mundo sunt, & ego ad te venio. Pater sancte, serva eos in nomine tuo quos dedisti mihi, ut sint unum, sicut & nos. Cum essem cum eis ego servabam eos in nomine tuo: quos dedisti mihi ego custodivi, & nemo ex eis periit, nisi filius perditionis, ut Scriptura impleatur. Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo, ut habeant gaudium meum impletum in semetipsis.

(d) Ego dedi eis sermonem tuum, & mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut & ego non sum de mundo. Non rogo ut tollas eos de mundo, sed ut serves eos a malo. De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo. Sanctifica eos in veritate. Sermo tuus veritas est. Sicut tu me misisti in mundum, ita & ego misi eos in mundum: & pro eis ego sanctifico me ipsum, ut sint & ipsi sanctificati in veritate.

(e) Non pro eis autem rogo tantum, sed & pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me, ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te, ut & ipsi in nobis unum sint, ut credat mundus quia tu me misisti. Ego claritatem quam tu dedisti mihi, dedi eis, ut sint unum, sicut & nos unum sumus. Ego in eis, & tu in me, ut sint consummati in unum, & cognoscat mundus quia tu me misisti, & dilexisti eos, sicut & me dilexisti.

(f) Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi sum ego, & illi sint mecum, ut videant claritatem meam quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante constitutionem mundi. Pater iuste, mundus te non cognovit; ego autem te cognovi, & hi cognoverunt quia tu me misisti. Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam, ut dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis.

(a) CHRYSOSTOMUS (hom. lxxix.) Quia dixerat Dominus, *In mundo pressuram habebitis*, post admonitionem in orationem convertitur, erudiens nos in tribulationibus, omnia dimittentes, ad Deum refugere: unde dicitur: *Hæc locutus est Iesus*. BEDA. Illa intelligi debent quæ in cœna locutus est, quædam quidem sedendo usque ibi, *Surgite, eamus hinc*; deinde stando usque ad hymni finem, cuius hoc est initium: *Et sublevatis oculis in cælum dixit: Pater, venit hora: clarifica Filium tuum*. CHRYSOSTOMUS (Ibidem.) Propter hoc in cælum oculos elevavit, ut nos doceret (1) extensionem quæ est in orationibus, ut stantes sursum aspiciamus, non oculis carnis solum, sed & mentis. AUGUSTINUS (tract. civ.) Poterat autem Do-

(1) Attentionem *reddit Anianus ex Græco* τό ἐκτενὸς.

Dominus in forma servi, si hoc opus esset, orare silentio; sed ita se Patri exhiberi voluit precatorem ut meminisset nostrum se esse doctorem. Proinde non solum ad ipsos sermocinatio, sed etiam pro ipsis ad Patrem oratio, discipulorum est ædificatio: profecto & nostrum, qui fueramus conscripta lecturi. Hoc autem quod ait, *Pater, venit hora*, ostendit omne tempus, & quid quando faceret, vel fieri fineret, ab illo dispositum qui tempori subditus non est. Non autem credatur hæc hora fato urgente venisse, sed Deo potius ordinante: absit enim ut sidera mori cogerent siderum conditorem. HILARIUS III. de Trin. (post princ.) Non diem autem, non tempus, sed horam venisse dicit. In hora diei portio est: & quæ erat hæc hora? Iam nunc conspuendus, flagellandus, crucifigendus erat; sed clarificat Pater Filium. Sol de cursu operis defecit, & interitum suum cum eo reliqua mundi elementa senserunt; ad onus Domini in cruce pendentis terra tremuit, (1) & eum qui moriturus erat se contestata est non capere. Proclamat Centurio, Matth. XXVII. „ Vere Filius „ Dei erat iste: " prædictioni consentit effectus. Dominus dixerat, *Clarifica Filium tuum*. Non solum nomine contestatus est esse se Filium, sed & proprietate qua dicitur, *Tuum*: multi enim nos filii Dei, sed non talis hic Filius: hic enim proprius & verus est Filius origine, non adoptione; veritate, non nuncupatione; nativitate, non creatione. Ergo post clarificationem eius, veritatem confessio secuta est: nam verum Dei Filium Centurio confitetur, ne quis credentium ambigeret quod aliquis persequentium non negasset. AUGUSTINUS (tr. CIV.) Sed si passione clarificatus dicitur, quanto magis resurrectione? Nam in passione (2) magis eius humilitas quam claritas commendatur. Quod ergo ait, *Pater, venit hora, clarifica Filium tuum*, sic intelligendum est tamquam dixerit: Venit hora seminandæ humilitatis: fructum non differas claritatis. HILARIUS III. de Trin. (ante med.) Sed forte infirmus reperietur Filius dum clarificationem potioris expectat. Et quis non Patrem potiorem confitebitur, cum ipse dicat supra XIV. *Pater maior me est*? Sed cavendum est ne apud imperitos gloriam Filii honor Patris infirmet: nam sequitur: *Ut Filius tuus clarificet te*. Non ergo infirmus est Filius, vicem clarificationis ipse, cum clarificandus sit, redditurus. Ergo expostulatio clarificationis dandæ, vicissimque reddendæ eamdem in utroque ostendit divinitatis virtutem. AUGUSTINUS (tract. CV.) Merito autem quæritur quomodo Patrem clarificaverit Filius, cum sempiterna claritas Patris nec diminuta fuerit in forma humana, nec augeri potuerit in sua perfectione divina. Sed apud homines (3) minor erat, quando in Iudæa tantummodo Deus notus erat; quia vero per Evangelium Christi factum est ut Pater innotesceret Gentibus, Patrem clarificavit & Filius. Dicit ergo: *Clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te*; ac si dicat: Resuscita me, ut innotescas toti orbi per me. Deinde magis pandens quomodo clarificet Patrem Filius, subiungit: *Sicut dedisti eis potestatem omnis carnis, ut omne quod dedisti ei, det eis vitam æternam*. Omnem carnem dixit omnem hominem, a parte totum significans. Hoc autem quod potestas Christo a Patre data est omnis carnis, secundum hominem intelligendum est. HILARIUS III. de Trin. (ubi supra.) Caro enim factus ipse vitæ æternitatem erat caducis, & corporeis, & mortalibus redditurus. HILARIUS IX. de Trin. (ante med.) Vel acceptio potestatis sola est significatio nativitatis, in qua accepit id quod est. Non est infirmitati datio deputanda, cum in eo significetur Pater esse quod dederit, & in eo Filius Deus maneat quod vitæ æternæ dandæ sumpserit potestatem. CHRYSOSTOMUS (hom. LXXIX.) Dicit autem: *Dedisti ei potestatem omnis carnis*: ut ostendat quod non ad Iudæos solos sua prædicatio, sed ad totum orbem terrarum extenditur. Sed quid est quod dicit, *Omnis carnis*? Non enim utique omnes crediderunt. Et quidem quantum ex eo est, omnes crediderunt; si vero non attendebant his quæ dicebantur, non eius qui dicebat, est criminatio, sed eorum qui non susceperunt. AUGUSTINUS (tract. CV.) Dicit ergo: *Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis*, ita *te glorificet Filius*; idest notum te faciat omni carni quam dedisti ei: sic enim dedisti, *ut omne quod dedisti ei, det eis vitam æternam*. HILARIUS III. de Trin. (circ. med.) Sed in quo tandem æternitatis vita est, ostendit cum subdit: *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum*. Vita est verum Deum nosse; sed solum hoc non facit vitam: quid ergo connectitur? *Et quem misi-*

(1) *Al.* & in eum qui mortuus erat &c. (2) *Al.* magis esse humilitas. (3) *Al.* maior.

misisti Iesum Christum. HILARIUS IV. de Trin. (post princ.) Dum autem Arriani intelligunt solum Patrem verum Deum, solum iustum, solum sapientem, a communione horum, secundum hos, Filius separatur. Soli enim, ut aiunt, propria non participantur ab altero; quæ si in Patre solo, & non in Filio existimabuntur, necesse est ut Filius Deus falsus, & insipiens esse credatur. HILARIUS V. de Trin. (post princ.) Nulli autem dubium est veritatem ex natura, & ex virtute (1) naturæ esse: (2) verum enim triticum est quod spica structum, & aristis vallatum, & folliculis excussum, & in far comminutum, & in panem coctum, & in cibum sumptum reddit ex se & naturam panis, & munus. Quæro ergo in quo Filio veritas (3) Dei desit, cui non desit Dei nec natura, nec virtus. Naturæ enim suæ virtute usus est, ut essent quæ non erant, & fierent quæ placerent. HILARIUS IX. de Trin. (ante med.) An forte quod ait, *Te solum*, communionem atque unitatem suam a Deo separat? Separat sane, si non ad id quod ait, *Te solum verum Deum*, continue subiecit, *Et quem misisti Iesum Christum*. Per id enim Ecclesiæ fides Christum verum Deum confessa est, quod solum verum Deum confessa Patrem sit: non enim unigenito Deo naturæ demutationem naturalis nativitas intulit. AUGUSTINUS VI. de Trin. (cap. IX.) Videndum est ergo an intelligere cogamur, cum dictum est Patri, *Ut cognoscant te solum verum Deum*, tamquam hoc insinuare voluerit, quia & solus Pater Deus verus est, (4) ne non nisi ipsa tria simul, Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum, intelligeremus esse Deum. Nunc ergo ex Domini testimonio & Patrem solum verum Deum dicimus, & Filium solum Deum verum, & Spiritum sanctum solum verum Deum; & simul Patrem, & Filium, & Spiritum, idest simul ipsam Trinitatem, non tres veros Deos, sed unum verum Deum. AUGUSTINUS super Ioan. (tract. cv.) Vel ordo verborum est: *Ut te, & quem misisti Iesum Christum cognoscant solum verum Deum*: consequenter enim & Spiritus sanctus intelligitur, quia Spiritus est Patris, & Filii tamquam caritas consubstantialis amborum. Sic igitur Filius glorificat te, ut omnibus quos dedisti ei, te cognitum faciat. Porro si cognitio Dei est vita æterna, tanto magis in vita æterna, quanto magis in hac cognitione proficimus. Non autem moriemur in vita æterna. Tunc ergo Dei cognitio perfecta erit quando nulla mors erit: summa tunc Dei clarificatio, quia summa gloria. A veteribus autem gloria diffinita est frequens de aliquo fama cum laude. At si homo laudatur cum famæ creditur; quomodo Deus laudabitur (5) quando ipse videbitur? Propter quod scriptum est Psalm. LXXXIII. „ Beati qui habitant in domo tua, „ in sæcula sæculorum laudabunt te." Ibi erit Dei sine fine laudatio ubi erit Dei plena cognitio, & ideo clarificatio. AUGUSTINUS I. de Trin. (cap. VIII.) Quod dixerit famulo suo Moysi Exod. III. „ Ego „ sum qui sum," hoc contemplabimur cum vivemus in æternum. AUGUSTINUS III. de Trin. (cap. XVIII.) Cum enim fides nostra videndo fiat veritas, tunc mortalitatem nostram commutatam tenebit æternitas. AUGUSTINUS super Ioan. (ubi supra.) Sed prius hic clarificatur Deus, cum annuntiatus hominibus innotescit, & per fidem credentibus prædicatur: propter quod dicit: *Ego te clarificavi super terram*. HILARIUS III. de Trin. (circa med.) Hæc quidem clarificationis vicissitudo non pertinet ad divinitatis profectum, sed ad honorem qui ex cognitione ignorantium suscipiebatur. CHRYSOSTOMUS (homil. LXXIX) Unde bene dixit, *Super terram*: in cælo enim glorificatus fuerat, & in natura gloriam habens, & ab Angelis adoratus. Non igitur de illa gloria ait quæ substantiæ eius est, sed de ea quæ ad culturam hominum pertinet: unde subdit: *Opus consummavi quod dedisti mihi ut facerem*. AUGUSTINUS (tract. cv.) Non ait, Iussisti, sed *dedisti*: ubi commendatur evidens gratia: quid enim habet quod non accepit, etiam in Unigenito, humana natura? Sed quomodo consummavit opus quod accepit ut faciat, cum restet adhuc passionis experimentum, nisi consummasse se dicat quod se consummaturum certissime novit? CHRYSOSTOMUS (homil. LXXIX.) Vel dicit, *Consummavi*; quasi, ea quæ ex parte mea sunt omnia feci; aut quia cum id quod maximum est factum est, dici potest totum iam factum esse. Radix enim bonorum submissa erat, quam omnino debebat sequi fructus; & quia his quæ futura erant, ipse iam aderat, & copulabatur. HILARIUS IX. de

(1) *Al. deest* naturæ. (2) *Quatuor sæpe citatæ editiones legunt* verum enim triticum est quod in far comminutum &c. *intermediis omissis*. (3) *Al. omittitur* Dei. *Nicolai autem legit*. Quæro ergo quomodo Filio veritas desit. (4) *Al.* ne non ipsi ipsa tria. (5) *Al.* quoniam,

IX. de Trin. (ante med.) Post quæ, ut meritum obedientiæ, & sacramentum totius dispensationis intelligeremus, adiecit: *Et nunc clarifica me tu Pater apud temetipsum*. AUGUSTINUS (tract. cv.) Supra dixerat: *Pater venit hora, clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te*: in quo verborum ordine ostenderat, prius a Patre clarificandum Filium, ut Patrem clarificaret Filius: modo autem dixit: *Ego te clarificavi, & nunc clarifica me*; tamquam prior ipse Patrem clarificaverit, a quo deinde ut clarificetur exposcit. Ergo intelligendum est utroque verbo superius usum eo ordine quo futurum erat; modo vero usum fuisse verbo præteriti temporis de re futura, velut si dixisset: Ego te clarificabo super terram, opus consummando quod dedisti mihi ut faciam; & nunc clarifica me tu Pater; quę est omnino eadem sententia, nisi quod hic additur clarificationis modus, cum subdit: *Claritate quam habui, priusquam mundus fieret, apud te*. Ordo verborum est: *Quam habui apud te, priusquam mundus esset*. Hoc quidam sic intelligendum putaverunt tamquam natura humana quæ suscepta est a Verbo, converteretur in Verbum, & homo mutaretur in Deum; immo, si diligentius cogitemus, homo periret in Deo. Non enim quisquam ex ista mutatione hominis, vel duplicari Dei Verbum dicturus est, vel augeri; sed quisquis Dei Filium prædestinatum negat, hunc eumdem Filium hominis negat. Cum ergo videret illius prædestinatæ suæ glorificationis venisse tempus, ut & nunc fieret in redditione quod fuerat in prædestinatione iam factum, oravit dicens: *Et nunc clarifica me tu Pater &c.* idest, illam claritatem quam habui apud te prædestinatione tua, tempus est ut apud te habeam etiam vivens in dextera tua. HILARIUS III. de Trin. (circ. med.) Vel orabat ut id quod ex tempore erat, gloriam eius quæ sine tempore est claritatis acciperet, ut in Dei virtutem, & spiritus incorruptionem transformata carnis corruptio absorberetur.

(b) CHRYSOSTOMUS (homil. lxxx.) Quia dixerat, *Opus consummavi*, manifestat quale opus, ut scilicet nomen Dei manifestaret: unde dicitur: *Manifestavi nomen tuum hominibus quos dedisti mihi de mundo*. AUGUSTINUS (tract. cvi.) Quod si de his tantum dicit discipulis cum quibus cœnavit, non pertinet hoc ad illam clarificationem de qua superius loquebatur, qua Filius clarificat Patrem: quanta est enim gloria duodecim, vel undecim innotescere potuisse mortalibus? Si autem quod ait, *Manifestavi nomen tuum hominibus quos dedisti mihi de mundo*, omnes intelligi voluit qui in eum fuerant credituri, est plane ista clarificatio qua Filius clarificat Patrem; & tale est quod ait, *Manifestavi nomen tuum*, quale illud quod supra dixerat, *Ego te clarificavi*, pro tempore futuro & illic, & hic præteritum ponens. Sed de his qui iam erant discipuli, non de omnibus qui in illum fuerant credituri, eum hoc dixisse, ea quæ sequuntur credibilius demonstrant. Ab ipso ergo orationis suæ exordio omnes suos Dominus volebat intelligi, quibus notum faciendo Patrem, clarificat eum. Cum enim dixisset, *Filius tuus clarificet te*, mox quemadmodum id fieret demonstravit dicens: *Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis*. Iam nunc quid de illis a quibus tunc audiebatur discipulis suis dicat (1) audiamus: *Manifestavi nomen tuum hominibus quos dedisti mihi de mundo*. Non ergo Dei nomen noverant, cum essent Iudæi; & ubi est quod legitur Psalm. lxxv. „ Notus in Iudæa Deus, „ & in Israel magnum nomen eius?" Ergo intelligendum est: *Manifestavi nomen tuum hominibus* istis, *quos dedisti mihi de mundo*, qui me audiunt hæc dicentem, non illud nomen tuum quod vocaris Deus, sed illud quod vocaris Pater meus: quod nomen manifestari sine ipsius Filii manifestatione non possit: nam quod Deus dicitur universæ creaturæ, etiam omnibus gentibus antequam in Christum crederent non omnimode esse potuit hoc nomen incognitum. In hoc ergo quod fecit hunc mundum, & antequam imbuerentur in fide Christi, notus in omnibus (2) gentibus Deus; in hoc autem quod non est cum diis falsis colendus, notus in Iudæa Deus; in hoc vero quod Pater est huius Christi, per quem tollit (3) peccatum mundi, hoc nomen eius prius occultum, nunc manifestavit eis quos dedit ei Pater ipse de mundo. Sed quomodo manifestavit, si nondum venit hora de qua superius dixerat, quod *veniet hora cum iam non in proverbiis loquar vobis*? Proinde intelligendum est pro tempore futuro præteritum positum. CHRYSOSTOMUS (homil. lxxx.) Vel quod ipsum Christum Filium habeat, manifestaverat eis iam & verbis, & rebus. AUGUSTINUS (tract. cvi.) Per hoc autem quod dicit, *Dedisti mihi de mundo*, dictum est de illis quod non essent de mundo; sed

(1) *Al. omittitur* audiamus. (2) *Al. desideratur* gentibus. (3) *Al.* peccata.

hoc eis regeneratio præstitit, non generatio. Quid est autem quod sequitur: *Tui erant, & mihi eos dedisti*? An aliquando habuit Pater aliquid sine Filio? Absit. Verumtamen habuit (1) aliquid aliquando Dei Filius quod nondum habuit idem ipse hominis Filius, qui nondum erat homo factus ex matre: quapropter quod dixit, *Tui erant*, non inde se separavit Dei Filius; sed solet ei tribuere omne quod potest a quo est ipse qui potest. Quod itaque ait, *Et mihi eos dedisti*, secundum hominem se accepisse hanc potestatem ut eos haberet ostendit; & etiam ipse sibi eos dedit, hoc est cum Patre Deus Christus homini Christo; quod cum Patre non est. Hoc autem dixit, ut ostendat eam quam ad Patrem unanimitatem, & quoniam placet Patri ut Filio credant: unde sequitur: *Et sermonem tuum servaverunt*. BEDA. Sermonem Patris semetipsum appellat, quia per ipsum Pater omnia condidit, & in se continet omnes sermones; ac si diceret: Memoriæ me commendaverunt, ut numquam obliviscantur. Vel dicit: *Et sermonem tuum servaverunt*, in eo scilicet quod mihi crediderunt: unde sequitur: *Et nunc cognoverunt quia omnia quæ dedisti mihi, abs te sunt*. Quidam autem dicunt hanc esse litteram: *Nunc cognovi quia omnia quæ dedisti mihi, abs te sunt*; sed hi non habent rationem. Quomodo enim poterat ignorare Filius quæ sunt Patris? Sed de discipulis dictum est; quasi dicat: Didicerunt quod nihil est in me alienum extra te, & quod quæcumque doceo, tua sunt. AUGUSTINUS (tract. cvi.) Simul autem Pater dedit ei omnia cum genuit qui habet omnia. CHRYSOSTOMUS (homil. lxxx.) Et unde didicerunt? Ex verbis meis, quibus docebam eos quoniam a te exivi: hoc enim per totum studebat ostendere Evangelium: unde sequitur: *Quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis; & ipsi acceperunt*. AUGUSTINUS (ut supra.) Idest, intellexerunt, atque tenuerunt. Tunc enim verbum accipitur quando mente percipitur: unde sequitur: *Et cognoverunt vere quia a te exivi*. Et ne quisquam putaret istam cognitionem iam per speciem factam, non per fidem, exponendo addidit, *Et crediderunt*, ut subaudiamus vere, *quia tu me misisti*. Hoc itaque crediderunt vere, quod cognoverunt vere. Idem enim est, *A te exivi*, quod est, *Tu me misisti*. (2) Quod autem dicit *Crediderunt*, vere intelligendum est: non eo quo supra dixit modo crediderunt, sed vere, idest quomodo credendum est, inconcusse, firme, stabiliter; non iam ad propria redituri, & Christum relicturi. Adhuc ergo discipuli non erant tales quales eos dicit verbis præteriti temporis, quasi iam esset prænuntians quales futuri essent accepto Spiritu sancto. Quomodo autem Pater ea verba Filio dederit, facilior quæstio videtur, si secundum quod est Filius hominis accepisse a Patre credatur; si vero secundum id quod est a Patre genitus, accepisse a Patre ista verba cogitatur, nihil ibi temporis cogitetur, quasi prius fuerit, & ea non habuerit: quoniam quidquid Deus Pater Deo Filio dedit, gignendo dedit.

(c) CHRYSOSTOMUS (homil lxxx.) Quia multas (3) a Domino consolationes discipuli audientes nondum persuasi erant, de reliquo Patri loquitur, dilectionem quam ad eos habebat ostendens: unde sequitur: *Ego pro eis rogo*; quasi dicat: Non solum quæ a me sunt tribuo eis, sed & alium pro hoc rogo; ut ampliorem ostendat amorem. AUGUSTINUS (tract. cvi.) Cum ergo addit, *Non pro mundo*, mundum vult intelligi eos qui vivunt secundum concupiscentiam mundi, & non sunt in ea sorte gratiæ ut ab illo eligantur ex mundo; quam sortem significat cum subdit: *Sed pro his quos dedisti mihi*. Per hoc enim quod eos illi Pater iam dedit, factum est ut non pertineant (4) ad mundum pro quo non rogat. Neque autem quia Pater eos Filio dedit, amisit ipse quos dedit: unde subdit: *Quia tui sunt*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxx.) Frequenter autem hoc ponit, *Dedisti mihi*, ut discant quoniam Patri hoc placet, & quoniam non ut alienus veniens eos seduxit, sed ut proprios accepit. Deinde ne quis æstimet novum esse eius principatum, & nuper eos suscepisse a Patre, subiungit: *Et omnia mea tua sunt, & tua mea sunt*; ac si dicat: Neque audiens aliquis quoniam mihi eos dedisti, æstimet eos alienos esse a Patre, mea enim eius sunt; nec audiens quoniam tui erant, æstimet alienos eos fuisse a me: quæ enim sunt eius, mea sunt. AUGUSTINUS (ut supra.) Satis autem hic apparet, quoniam unigeniti

Filii

(1) *Al. deest* aliquid. (2) *Nicolai hoc modo implet sensum ex Augustino.* Quod autem dicit, *Crediderunt vere*, intelligamus dictum esse non eo modo quo supra dixit: *Modo creditis: venit hora ut unusquisque in propria dispergamini:* Sed *vere*, idest quomodo credendum est, inconcusse, firme, stabiliter, fortiter; non iam ad propria redituri &c. (3) *Al.* a Deo. (4) *Al.* ad eum mundum.

Filii sunt omnia quæ sunt Patris; per hoc utique quod etiam ipse Deus est, & de Patre natus, Patri æqualis: non quomodo dictum est maiori ex duobus Filiis Luc. xv. „ Omnia mea tua sunt: “ illud enim de omnibus dictum est creaturis quæ infra creaturam sanctam rationalem sunt; hoc autem ita dictum est, ut sit hæc etiam ipsa creatura rationalis quæ non nisi Deo subditur. Hoc ergo cum sit Dei Patris, non simul esset & Filii, nisi Patri esset æqualis. Nefas est enim ut sancti de quibus hæc locutus est, cuiusquam sint nisi eius a quo creati, & sanctificati sunt. Hoc autem quod ait, cum de Spiritu sancto loqueretur, supra xvi. *Omnia quæ habet Pater, mea sunt*, de his dicit quæ ad ipsam Patris pertinent divinitatem: neque enim Spiritus sanctus de creatura quæ Patri est subdita, & Filio, fuerat accepturus, cum dicat: *De meo accipiet*. CHRYSOSTOMUS (homil ead.) Deinde demonstrationem prædictorum ponit dicens: *Et clarificatus sum in eis*. Ex quo patet quoniam potestatem super eos habeo, quoniam glorificant me, tibi credentes, & mihi: nullus enim in quibus non habet potestatem glorificatus est. AUGUSTINUS (tract. cvi.) Dicendo autem iam esse factum, ostendit iam fuisse prædestinatum, & certum haberi voluit quod esset futurum. Sed utrum ipsa sit clarificatio de qua dixerat, *Et nunc clarifica me tu Pater apud temetipsum*: (1) si enim apud te, quomodo in eis? an cum hoc ipsum innotescit eis, & per eos omnibus qui credunt eis, quasi testibus suis: unde subdit: *Et iam non sum in mundo, & hi in mundo sunt*. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Hoc est, & si non appaream secundum carnem, per hos glorificor qui pro me moriuntur sicut & pro Patre, & prædicant me sicut & Patrem. AUGUSTINUS (tract. cvi.) Sed si horam illam qua loquebatur attendas, utrique in mundo adhuc erant. Non enim secundum profectum cordis, & vitæ, id accipere possumus, cum dicat: *Iam non sum in mundo*. Numquid ergo fas est ut eum credamus aliquando mundana sapuisse? Restat igitur ut secundum illud quod etiam ipse in mundo prius erat, in mundo se dixit iam non esse præsentia corporali. An non quotidie dicimus, Iam non est hic, de aliquo quantocyus abituro, & maxime morituro? Unde exponens cur hoc dixerit, adiecit: *Et ego ad te venio*. Commendat igitur Patri eos quos corporali absentia relicturus est, dicens: *Pater sancte, serva eos in nomine tuo quos dedisti mihi*. (2) Sicut homo Deum rogat pro discipulis suis, quos (3) accepit a Deo. Sed attende quod sequitur: *Ut sint unum sicut & nos*. (4) Non ait: Ut simus unum ipsi & nos, sicut & nos unum sumus: ipsi utique in natura sua unum sint, sicut nos in nostra unum sumus: quia enim una eademque persona est Deus & homo, intelligimus hominem in eo quod rogat, & Deum in eo quod unum sunt & ille, & ipse quem rogat. ª Poterat quidem dicere per id quod Ecclesiæ caput est, & corpus eius Ecclesia: Ego & ipsi, non unum, sed unus sumus, quia caput & corpus unus est Christus; sed divinitatem suam consubstantialem Patri ostendens, vult esse suos unum, sed in Christo, non tantum per eamdem naturam qua omnes ex hominibus mortalibus æquales Angelis fiunt, sed etiam per eamdem in eamdem (5) habitudinem conspirantem concordissimam voluntatem, in unum spiritum quodammodo caritatis igne conflati. Ad hoc enim valet quod ait: *Ut sint unum, sicut & nos unum sumus*: ut quemadmodum Pater, & Filius non tantum æqualitate substantiæ, sed etiam voluntate unum sunt; ita & hi inter quos & Deum mediator est Filius, non tantum per hoc quod eiusdem naturæ sunt, sed etiam per eamdem dilectionis societatem unum sint. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxx.) Rursus ut homo loquitur subdens: *Cum essem cum eis, ego servabam eos in nomine tuo*, hoc est per tuum adiutorium: humane enim loquitur, & ad eorum mentem æstimantium quod maiorem quamdam haberent utilitatem ab eius præsentia. AUGUSTINUS (tr. cvii.) In nomine enim Patris servabat discipulos suos Filius homo, cum eis humana præsentia constitutus; sed & Pater in nomine Filii servabat quos in nomine Filii petentes exaudiebat. Neque hoc tam carnaliter debemus accipere velut vicissim nos servent Pater, & Filius: simul enim nos cu-

(1) *Supple cum Nicolaio* requirendum est. (2) *Idem legit* Nempe sicut. (3) *Al.* accipit. (4) *Consule textum Augustini tract. cx. non cvi. ut hic.* (5) *Nicolai* beatitudinem.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

ª AUGUSTINUS Lib. IV. de Trinitate cap. VIII.

ftodiunt & Pater, & Filius, & Spiritus ſanctus: ſed Scriptura nos non levat niſi deſcendat ad nos. Intelligamus ergo cum ita Dominus loquitur, perſonas eum diſtinguere, non ſeparare naturam. Quando ergo ſervabat diſcipulos ſuos Filius præſentia corporali, non expectabat Pater ad cuſtodiendum ſuccedere Filio diſcedenti; ſed eos ambo ſervabant potentia ſpiritali, & quando ab eis abſtulit Filius præſentiam corporalem, tenuit cum Patre cuſtodiam ſpiritalem: quia & cuſtodiendos quando Filius homo accepit, cuſtodiæ paternæ non abſtulit, & cum Pater Filio cuſtodiendos dedit, non dedit ſine ipſo cui dedit; ſed dedit homini Filio, non ſine Deo eodem ipſo Filio: ſequitur enim: *Quos dediſti mihi, ego cuſtodivi; & nemo ex ipſis periit, niſi filius perditionis*, ideſt traditor Chriſti, perditioni prædeſtinatus, *ut Scriptura impleatur*, qua ſcilicet de illo maxime in Pſal. CVIII. prophetatur. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxx.) Et nimirum ſolus ille tunc periit, ſed multi poſtea. Dicit autem: *Nemo ex eis periit*; ideſt, quantum ex mea parte non perdam: quod manifeſtius alibi (ſupra VI.) dicit: *Non eiiciam foras*. Si vero per ſeipſos (1) exilient, non ex neceſſitate ad me traho. Sequitur: *Nunc autem ad te venio*. Sed quia poſſet aliquis quærere: Numquid non potes eos conſervare recedens? Poteſt quidem, ſed cuius gratia hoc dicat, oſtendit ſubdens: *Et hæc loquor in mundo, ut habeant gaudium meum impletum in ſemetipſis*; ideſt, ut non tumultuentur imperfectiores exiſtentes per id quod indicavit quod propter eorum gaudium, & requiem omnia hæc infirma loquebatur. AUGUSTINUS (tract. CVII.) Vel aliter. Quod ſit hoc gaudium, iam ſuperius expreſſum eſt ubi ait: *Ut ſint unum, ſicut & nos unum ſumus*. Hoc gaudium ſuum, ideſt a ſe in eos collatum, in eis dicit implendum: propter quod ſe locutum dixit in mundo. Hæc eſt pax, & beatitudo futuri ſæculi. In mundo autem loqui ſe dicit, qui paulo ante dixerat: *Iam non ſum in mundo*: quia enim nondum abierat, hic adhuc erat; & quia mox fuerat abiturus, hic quodammodo iam non erat.

(d) CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxi.) Rurſus Dominus aſſignat cauſam propter quam digni ſunt diſcipuli multa diligentia potiri a Patre, dicens: *Ego dedi eis ſermonem tuum, & mundus eos odio habuit*; quaſi dicat: Propter te odio habiti ſunt, & propter ſermonem tuum. AUGUSTINUS (tract. CVIII.) Nondum autem id experti fuerant paſſionibus ſuis, quæ illos poſtea ſunt ſecutæ; ſed more ſuo dicit iſta, verbis præteriti temporis futura prænuntians. Deinde cauſam ſubiicit cur eos oderit mundus, dicens: *Quia non ſunt de mundo*. Hoc eis regeneratione collatum eſt: nam generatione de mundo erant. Donatum eſt ergo eis ut ſicut nec ipſe, ita nec ipſi de mundo eſſent: unde ſequitur: *Sicut & ego non ſum de mundo*. Ipſe de mundo numquam fuit: quia etiam ſecundum formam ſervi de Spiritu ſancto natus eſt, de quo illi renati. Quamvis autem iam non eſſent de mundo, adhuc tamen neceſſarium erat eos eſſe in mundo: unde ſubdit: *Non rogo ut tollas eos de mundo*. BEDA. Quaſi dicat: Iam imminet tempus ut tollar ego de mundo, ideoque neceſſe eſt ut illi nunc non tollantur de mundo, ut me, & te primum annuntient mundo. Quod vero ſubdit, *Sed ut ſerves eos a malo*, licet omne malum intelligi poſſit, maxime vult intelligi malum ſeceſſionis. AUGUSTINUS (tract. CVIII.) Repetit autem eamdem ſententiam, dicens: *De mundo non ſunt, ſicut & ego non ſum de mundo*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxi.) Supra autem dixit: *Quos dediſti mihi de mundo*: illic naturam dicens, hic autem de actibus malis. Dicit autem: *Non ſunt de mundo*: quia nihil commune cum terra eſt eis, ſed cæleſtium facti ſunt cives: in quo amorem ſuum eis oſtendit, dum Patri eos laudat. Hoc autem quod dicit, *Sicut*, cum in ipſo, & Patre ponitur, parilitas oſtenditur propter naturæ unitatem; ſed cum de nobis, & Chriſto dicitur, multa diſtantia intermedia inter utrumque exiſtit. Cum autem prius dixit, *Serva eos a malo*, non de periculorum ereptione ait ſolum, ſed de permanentia in fide: unde ſubdit: *Sanctifica eos in veritate*. AUGUSTINUS (tract. CVIII.) Sic enim ſervantur a malo; quod ſuperius oravit ut fieret. Quæri autem poteſt quomodo de mundo iam non erant, ſi ſanctificati in veritate nondum erant. An quia & ſanctificati in eadem proficiunt ſanctitate, neque hoc ſine adiutorio gratiæ Dei? Sanctificantur autem in veritate heredes teſtamenti novi, cuius veritatis umbræ fuerunt ſanctificationes veteris teſtamenti; & cum ſanctificantur (2) in veritate, ſanctificantur in Chriſto, qui dixit ſupra XIV. *Ego ſum via, veritas, & vita*: unde ſequitur: *Sermo tuus veritas eſt*. Græcum Evangelium *logos* habet, ideſt verbum, Sanctificavit ergo Pater

(1) *Al.* exirent. (2) *Al.* in virtute.

ter in veritate, ideſt in Verbo ſuo unigenito, ſuos heredes, eiuſque coheredes. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxi.) Vel aliter. *Sanctifica eos in veritate*: ideſt, ſanctos fac per ſancti Spiritus donationem, & recta dogmata: recta enim dogmata de Deo docent, & ſanctificant animam: & quia hic de dogmatibus ait, ſubiunxit: *Sermo tuus veritas eſt*: hoc eſt, nullum mendacium eſt in eo, & nihil typicum oſtendit, neque corporeum. Videtur autem mihi & aliud oſtendere hoc quod dicit, *Sanctifica eos in veritate*: ideſt, ſegrega eos ſermoni, & prædicationi: unde ſubdit: *Sicut tu me miſiſti in mundum*. GLOSSA. Pro quo enim Chriſtus miſſus eſt, pro hoc & hi: unde Paulus II. Corinth. v. „ Deus erat in Chriſto, „ mundum reconcilians ſibi, & poſuit in „ nobis verbum reconciliationis. " Hoc autem quod dicit, *Sicut*, non ſimiliter de eo, & de Apoſtolis ponitur, ſed ut erat poſſibile hominibus. Dicit autem ſe eos miſiſſe in mundum, ſecundum quod erat ei conſuetudo, futurum ut factum dicere. AUGUSTINUS (tract. cviii.) Manifeſtum eſt autem per hoc quod nunc adhuc de Apoſtolis loquitur: nam ipſum nomen Apoſtolorum quoniam Græcum eſt, miſſos ſignificat in Latino; ſed quoniam per hoc quod Chriſtus factus eſt caput Eccleſiæ, illi membra ſunt eius, ideo ait: *Et pro eis ego ſanctifico meipſum*; ideſt, eos in meipſo ſanctifico, cum & ipſi ſint ego. Et ut intelligeremus, cum dixit, *Pro eis ſanctifico meipſum*, hoc eum dixiſſe quod eos ipſe ſanctificaret, mox addidit: *Ut ſint & ipſi ſanctificati in veritate*, ideſt in me, ſecundum quod Verbum veritas eſt, in quo & ipſe Filius hominis ſanctificatus eſt ab initio, quando *Verbum caro factum eſt*: ſupra 1. Tunc enim ſanctificavit ſe in ſe, ideſt hominem ſe in Verbo ſe: quia unus Chriſtus Verbum, & homo: propter ſua vero membra dicit: *Et pro eis ego ſanctifico meipſum*; hoc eſt, ipſos in me, quoniam in me etiam ipſi ſunt, & ego. *Ut ſint & ipſi ſanctificati in veritate*. Quid eſt, *Et ipſi*, niſi quemadmodum ego, & *in veritate*, quod ſum ego? CHRYSOSTOMUS (ut ſupra.) Vel aliter. *Pro eis ſanctifico meipſum*; ideſt, meipſum offero tibi hoſtiam: hoſtiæ enim omnes ſanctæ dicuntur, & quæcumque Deo dicantur. Quia vero antiquitus in figura ſanctificatio erat, utpote in ove, nunc autem, eſt in ipſa veritate, ideo ſubdit: *Ut ſint & ipſi ſanctificati in veritate*: quia & eos tibi facio oblationem: quod propterea dicit, quia ipſe qui offertur eſt caput eorum, aut quia & ipſi immolantur. „ Exhibete enim (ait Apoſtolus Rom. xi.) membra veſtra hoſtiam „ viventem ſanctam. "

(e) AUGUSTINUS (tract. cix.) Cum oraſſet Dominus pro diſcipulis ſuis, quos & Apoſtolos nominavit, adiunxit & ceteros qui in eum fuerant credituri, dicens: *Non pro eis autem rogo tantum, ſed & pro eis qui credituri ſunt per verbum eorum in me*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxi.) Hinc rurſus conſolatur eos, oſtendens aliorum ſalutis cauſam futuros, cum dicit: *Qui credituri ſunt per verbum eorum in me*. AUGUSTINUS (tract. cix.) Ubi omnes ſuos intelligi voluit, non ſolum qui tunc erant in carne, ſed etiam qui futuri erant; neque hi tantum qui ipſos, cum in carne viverent, Apoſtolos audierunt; ſed & poſt obitum eorum, (1) & nos longe poſt nati, per verbum eorum credidimus in Chriſtum: quoniam ipſi qui cum illo tunc fuerunt, quod ab illo audierunt, ceteris prædicaverunt, atque ita verbum eorum ad nos uſque pervenit, & perventurum eſt ad poſteros, quicumque credituri ſunt. Poteſt autem videri in hac oratione non oraſſe pro quibuſdam ſuis, pro illis ſcilicet qui neque tunc erant cum illo, neque per verbum eorum poſtea, ſed in eum ante crediderunt. Numquid etiam cum illo erat tunc Nathanael, Ioſeph ab Arimathæa, & multi alii, de quibus Ioannes dicit quod crediderunt in eum? Omitto dicere de Simeone ſene, de Anna Propheteſſa, Zacharia, Eliſabeth, Ioanne præcurſore: quoniam reſponderi poteſt, orandum pro talibus mortuis non fuiſſe, qui cum magnis ſuis meritis hinc abierant: hoc enim & de antiquis iuſtis ſimiliter reſpondetur. Intelligendum eſt igitur quod nondum ei ſic crediderant quomodo ipſe in ſe credi volebat; ſed poſt eius reſurrectionem Spiritu ſancto impartito edoctis, & confirmatis Apoſtolis, ſic alios crediſſe quemadmodum Chriſto credi oportebat. (2) Sed reſtat ad quæſtionem Paulus Apoſtolus „ non ab hominibus, neque per „ hominem, " Galat. i. & latro qui tunc credidit quando in ipſis doctoribus fides quæ fuerat qualiſcumque defecit. Proinde relinquitur ut ſic intelligamus quod dictum eſt,

(1) *Al.* & non longe poſt nati. (2) *Implet ſenſum Nicolaius ex Auguſtini textu*. Sed reſtat nobis ad quæſtionem adhuc ſolvendam Paulus Apoſtolus, qui non ab hominibus, neque per hominem ſe Apoſtolum factum dicit, & latro &c.

est, *Per verbum eorum*, ut ipsum verbum fidei quod prædicaverunt in mundo, sic significatum esse credamus. Dictum autem est verbum eorum, quoniam ab ipsis est primitus, ac præcipue prædicatum: nam quidem ab ipsis prædicabatur in terra, quando per revelationem Iesu Christi ipsum verbum eorum Paulus accepit; ac per hoc & ille latro in fide sua verbum eorum habebat. Ergo illa oratione pro omnibus quos redemit, sive tunc in carne viventes, sive postea futuros, Redemptor noster oravit. Quid autem, vel quare pro eis rogaret, continuo subiunxit dicens: *Ut omnes unum sint*. Hic (1) pro omnibus rogavit quod (2) & supra pro illis, ut omnes, hoc est ut nos, & illi, unum simus. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxi.) Et sic in unanimitate sermonem concludit, unde incepit ibi finiens: nam incipiens dixit: *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem*. HILARIUS VII. de Trinit. (post princ.) Tum demum unitatis profectus exemplo unitatis ostenditur cum ait: *Sicut tu Pater in me, & ego in te, ut & ipsi in nobis unum sint*: ut scilicet sicut Pater in Filio, & Filius in Patre est, ita per huius unitatis formam in Patre, & Filio unum omnes essent. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Rursus autem & hoc quod dicit, *Sicut*, non certissimæ parilitatis in eis est, sed ut hominibus possibile est; sicut cum dicit Luc. vi. „ Estote misericors, sicut & Pater vester cælestis perfectus est. " AUGUSTINUS (tract. cx.) Est autem hic diligenter advertendum, non dixisse Dominum, Ut omnes unum simus; sed *ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te*; subintelligitur, Unum sumus. Ita est enim Pater in Filio ut unum sint, quia unius substantiæ sunt; nos vero esse quidem possumus in eis unum, unum tamen cum eis esse non possumus, quia unius substantiæ nos, & ipsi non sumus. Sic autem sunt in nobis, vel nos in illis, ut illi unum sint in natura sua, nos unum in nostra. Sunt quippe & ipsi in nobis, sicut Deus in templo; sumus autem nos in illis, sicut creatura in creatore suo. Ideo ergo addidit, *In nobis*, ut quod unum efficimur fidelissima caritate, gratiæ Dei tribuendum esset, non nobis. AUGUSTINUS III. de Trinit. (cap. ix.) Vel quia in seipsis unum esse non possunt, dissociati ab invicem per diversas voluptates, & cupiditates, & immunditiam peccatorum: unde mundentur per mediatorem, ut sint in illo unum. HILARIUS VIII. de Trin. (ante med. & passim.) Laborantes autem hæretici fallere, ne per id quod dictum est, *Ego, & Pater unum sumus*, naturæ in his unitas, & indifferens divinitatis subsistentia crederetur; sed ex dilectione mutua, & voluntatum concordia unum essent: exemplum unitatis istius ex his dictis dominicis protulerunt: *Ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te*. Sed licet ipsum intelligentiæ tuæ sensum impietas demutet, non tamen potest intelligentia non extare dictorum: si enim regenerati in unius vitæ, atque æternitatis natura sunt, cessat in his solius unitatis assensus qui unum sunt in eiusdem regeneratione naturæ; soli autem Patri, & Filio ex natura proprium est ut unum sint, quia Deus ex Deo unigenitus, non potest nisi in originis suæ esse natura. AUGUSTINUS (tract. cx.) Quid est autem hoc quod subdit, *Ut mundus credat quia tu me misisti*? Numquid tunc crediturus est mundus, (3) quando in Patre, & Filio omnes unum erimus? Nonne ista est pax illa perpetua, potius fidei merces quam fides? Sed etsi in hac vita propter ipsam communem fidem omnes qui unum credimus, unum sumus: etiam sic, non ut credamus, sed quia credimus, unum sumus. Quid est ergo, *Omnes unum sint, ut mundus credat*? Ipsi quippe omnis mundus est credens, cum de his dicat de quibus dixerat: *Non pro his rogo tantum, sed pro his qui credituri sunt per verba eorum in me*. (4) Quomodo ergo intellecturi sumus? nisi quia non in eo causam posuit ut credat mundus, quia illi unum sunt; sed orando dixit, *Ut mundus credat*, sicut orando dixerat, *Ut unum sint*. Denique si verbum quod ait, *Rogo*, ubique ponamus, erit huius expositio sententiæ manifestior. Rogo ut omnes unum sint; rogo ut & ipsi in nobis unum sint; rogo ut mundus credat quia tu me misisti. HILARIUS VIII. de Trinit. (ante med.) Vel per id mundus crediturus est, Filium a Patre missum esse, quod omnes qui credituri in illum sunt, unum in Patre, & Filio erunt. CHRYSOSTOMUS (homil. lxxxi.) Nihil enim ita scandalizat omnes ut ab invicem dividi; sed quod credentes fiant unum, hoc ædificat ad fidem, & hoc etiam a principio dixit: *In hoc cognoscent omnes quia mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad invicem*. Si enim altercantur, non dicentur pacifici magistri esse discipuli. Me vero, inquit,

(1) Al. pro nobis. (2) Al. ut supra. (3) Al. quoniam. (4) Al. Quomodo rogo intellecturi sumus.

quit, non existente pacifico, non confitebuntur a te missum. AUGUSTINUS (tract. cx.) Deinde Salvator noster, qui rogando Patrem se hominem demonstrabat, nunc demonstrat, seipsum, quoniam cum Patre Deus est, facere quod rogat: unde subdit: *Et ego claritatem quam dedisti mihi, dedi illis*. Quam claritatem, nisi immortalitatem, quam natura humana in illo fuerat acceptura? Propter immutabilitatem enim prædestinationis præteriti temporis (1) verbis futura significat. Immortalitatis autem claritatem, quam sibi a Patre datam dicit, etiam se sibi dedisse intelligendum est. Cum enim tacet Filius in opere Patris operationem suam, humilitatem commendat; cum vero in opere suo tacet operationem Patris, parilitatem commendat. Isto igitur modo, & hoc loco nec se facit alienum a Patris opere, quamvis dixerat: *Claritatem quam dedisti mihi*: nec Patrem fecit alienum ab opere suo, quamvis dixerat, *Dedi eis*. Sicut autem ex eo quod Patrem pro suis omnibus rogavit, hoc fieri voluit ut omnes unum sint; ita etiam suo beneficio id fieri voluit: unde adiunxit: *Ut unum sint in nobis, sicut & nos unum sumus*. CHRYSOSTOMUS (homil. lxxxi.) Vel claritatem dicit gloriam quæ est per signa, & dogmata, & ut unanimes sint: unde subdit: *Ut unum sint in nobis, sicut & nos unum sumus*. Hæc enim gloria, *ut sint unum*, etiam signis maior est. Universi enim qui per Apostolos crediderunt, unum sunt; & si quidam ex ipsis divisi sunt; hoc eorum desidiæ fuit; quod tamen eum non latuit. HILARIUS (VIII. de Trinit. ante med.) Per acceptum igitur & datum honorem omnes unum sunt. Sed nondum apprehendo ratione, quoniam datus honor unum omnes esse perficiat. Sed Dominus gradum quemdam, atque ordinem consummandæ unitatis exposuit cum subdit: *Ut unum sint in nobis*: ut cum ille in Patre per naturam divinitatis esset, nos contra in eo per corporalem eius nativitatem, & ille iterum in nobis per sacramenti esse mysterium crederetur, perfecta per mediatorem unitas doceretur. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Alibi vero (supra xiv.) ait de se, & Patre: *Veniemus, & mansionem apud eum faciemus*: illic quidem Sabellianorum obstruens ora, dum scilicet ponit duas personas; hic vero Arrii suspicionem destruens, cum Patrem per se dicit discipulis advenire. AUGUSTINUS (tract. cx.) Neque tamen hoc ita dictum est, tamquam Pater non in nobis, aut nos in Patre non simus; sed per mediatorem inter Deum & hominem se breviter intimavit. Quod vero addidit, *Ut sint consummati in unum*, ostendit eo perduci reconciliationem quæ fit per mediatorem ut perfecta beatitudine perfruamur. Unde id quod sequitur, *Ut cognoscat mundus quia tu me misisti*, non sic accipiendum puto tamquam iterum dixerit, *Ut credat mundus*. Quamdiu enim credimus quod non videmus, nondum sumus consummati, sicut erimus cum meruerimus videre quod credimus. Quando ergo de consummatione loquitur, talis est intelligenda cognitio qualis erit per speciem, non qualis nunc est per fidem. Ipsi quippe credentes sunt mundus, non permanens inimicus, sed ex inimico amicus effectus: propterea sequitur: *Et dilexisti eos sicut me dilexisti*. In Filio quippe nos Pater diligit, quia in eo nos elegit: nec ideo pares sumus unigenito Filio: neque enim semper æqualitatem significat quod dicitur, Sicut illud, ita & istud; sed aliquando tantum, Quod illud est, est & illud. Ita in hoc loco nihil est aliud, *Dilexisti eos sicut me dilexisti*, quam dilexisti eos, quoniam & me dilexisti: non enim alia causa est diligendi membra eius, nisi quia diligit eum. Cum igitur eorum quæ fecerit, nihil oderit, quis digne possit eloqui quantum diligat membra unigeniti Filii sui, & quanto amplius ipsum Unigenitum?

(f) CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxi.) Postquam dixerat, quia multi credent per eos, & multa gloria potientur, loquitur de reliquo de coronis eis repositis, dicens: *Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum, & illi sint mecum*. AUGUSTINUS (tract. cx. & cxi.) Ipsi sunt quos a Patre accepit, quos & ipse de mundo elegit: sicut enim ait in huius orationis exordio: *Dedit ei potestatem omnis carnis*, idest omnis hominis, *ut det eis vitam æternam*: ubi ostendit potestatem se omnis hominis accepisse, ut liberaret quos voluerit, & damnaret quos voluerit. Quapropter omnibus membris suis promisit hoc præmium, ut ubi est ipse, & nos cum illo simus; nec poterat non fieri quod omnipotenti Patri se velle dixerit omnipotens Filius: una vero est Patris, & Filii voluntas; & si intelligere nondum permittit infirmitas, credat pietas. Quantum ergo attinet ad creaturam, in qua factus est ex femine David secundum carnem, eo modo dicere potuit, *Ubi ego sum*, ut iam ibi se esse diceret ubi fuerat mox futurus. In cælo ergo nos

(1) al. verba,

nos futuros eſſe promiſit : illo enim forma ſervi levata eſt, quam ſumpſit ex Virgine, & ad dexteram Patris collocata. GREGORIUS XXVII. Moralium (cap. I.) Ubi eſt ergo quod rurſus veritas dicit ſupra III. *Nemo aſcendit in cælum niſi qui de cælo deſcendit*? Quæ ſibi in verbis ſuis non diſcrepat: quia enim membrorum ſuorum caput Dominus factus eſt, repulſa reproborum multitudine, ſolus etiam eſt nobiſcum ; & ſic dum nos cum illo unum iam facti ſumus, unde ſolus venit in ſe, illuc etiam ſolus redit in nobis. AUGUSTINUS (tract. CXI.) Quod vero attinet ad formam Dei, in qua æqualis eſt Patri, ſi ſecundum eam velimus intelligere quod dictum eſt, *Ubi ego ſum, & illi ſint mecum*, abſcedat ab animo omnis imaginum corporalium cogitatio, & non inquiratur æqualis Patri Filius ubi ſit : quoniam nemo invenit ubi non ſit : propterea non ei ſatis fuit (1) dicere: *Volo ut ubi ego ſum, & ipſi ſint*, ſed addidit *mecum*. Eſſe enim cum illo magnum bonum eſt: nam & miſeri poſſunt eſſe ubi eſt ille, ſed beati ſoli ſunt cum illo. Et ut de viſibili, quamvis longe diſſimili, qualecumque ſumamus exemplum ; ſicut cæcus etiam ſi ibi ſit ubi lux eſt, non eſt tamen ipſe cum luce, ſed abſens eſt a præſente ; ita non ſolum infidelis, ſed etiam fidelis, etſi eſſe numquam poſſit ubi non ſit Chriſtus, non eſt tamen ipſe cum Chriſto per ſpeciem: nam fidelem non eſt dubitandum eſſe cum Chriſto per fidem. Sed hic de ſpecie illa dicebat in qua videbimus eum ſicuti eſt : unde adiunxit: *Ut videant claritatem meam quam dediſti mihi*. *Ut videant* dixit, non Ut credant : fidei merces eſt iſta, non fides. CHRYSOSTOMUS (homil. lxxxi.) Non autem dixit, Ut participent gloriam meam, ſed *ut videant*, hoc occulte inſinuans quoniam omnis requies ibi eſt Filium Dei videre. Dedit autem ei Pater claritatem quando eum genuit. AUGUSTINUS (tract. CXI.) Cum ergo viderimus claritatem quam dedit Pater Filio; etiam ſi eam dici hoc loco intelligamus, non quam Pater æquali Filio, gignens eum, dedit, ſed quam facto homini Filio dedit poſt mortem crucis : tunc fiet iudicium, tunc tolletur impius ne videat claritatem Domini: quam, niſi illam qua Deus eſt ? Si ergo ſecundum id quod Filius Deus eſt, accipiamus hoc dictum, *Volo ut ubi ego ſum, & ipſi ſint mecum*, in Patre cum Chriſto erimus; qui cum dixiſſet, *Ut videant claritatem quam dediſti mihi*, continuo ſubiunxit: *Quia dilexiſti me ante conſtitutionem mundi*. In illo enim dilexit & nos ante conſtitutionem mundi, & tunc prædeſtinavit quod in fine facturus eſt mundi. BEDA. Claritatem igitur vocat dilectionem qua ipſe dilectus eſt a Patre ante mundi conſtitutionem: in illa claritate & nos dilexit ante conſtitutionem mundi. THEOPHYLACIUS. Poſtquam ergo pro fidelibus oravit, & tot illis proſpera promiſit, ponit quoddam pium, & propria manſuetudine dignum, dicens: *Pater iuſte, mundus te non cognovit*: quaſi dicat: Ego cuperem cunctos homines conſequi dicta bona, quæ quidem pro fidelibus imploravi; ſed quia ignoraverunt te, ideo non contingent gloriam, & coronas. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxi.) Videtur autem mihi hoc & anxius dicere, quoniam eum qui ita bonus, & iuſtus eſt cognoſcere noluerunt. Non igitur hoc eſt quod Iudæi dicunt, quoniam ipſi quidem te cognoſcunt, ego vero ignoro ; ſed e contrario eſt : unde ſubdit: *Ego autem cognovi te, & hi cognoverunt quia tu me miſiſti: & notum feci eis nomen tuum, & notum faciam*, per Spiritum ſanctum eis perfectam cognitionem dando. Si autem didicerint quis es tu, ſcient quia ego non ſum ſeparatus a te, ſed valde amatus, & proprius Filius, & coniunctus. Hoc vero ſuaſi eis, ut ego maneam in eis; & ſic fidem quæ eſt in me, (2) & amorem ſervabunt certiſſime; & hoc eſt quod ſubditur: *Ut dilectio qua dilexiſti me, in ipſis ſit, & ego in ipſis*; quaſi dicat : Ipſis me amantibus, ego manebo in eis. AUGUSTINUS (tract. CXI.) Vel aliter. Quid eſt eum cognoſcere, niſi vita æterna, quam mundo damnato non dedit, reconciliato dedit? Propterea itaque mundus non cognovit quia iuſtus es. Hoc meritis eius, ut non cognoſceret, retribuiſti: & propterea mundus reconciliatus cognovit quia miſericors es; & ut cognoſceret, non ei merito, ſed gratia ſubveniſti. Denique ſequitur: *Ego autem cognovi te*. Ipſe fons gratiæ eſt Deus natura, homo autem de Spiritu ſancto, & Virgine ineffabili gratia. Denique quia gratia Dei per Ieſum Chriſtum eſt, dicitur : *Et hi cognoverunt*: ipſe eſt mundus reconciliatus : ſed ideo *quia tu me miſiſti* : ergo gratia cognoverunt. *Et notum feci eis nomen tuum* per fidem, *& notum faciam* per (3) ſpeciem; *ut dilectio qua dilexiſti me, in ipſis ſit*. Qualis eſt iſta locutio, tali & Apoſtolus uſus eſt I. Tim. IV. „ Bonum certamen certavi : " non ait, Bono certamine,

(1) *Al.* dicens. (2) *Al.* & amatorem. (3) *Al.* ſpem.

mine, quod usitatius diceretur. Quomodo autem dilectio qua Pater dilexit Filium, esset in nobis, nisi quia membra eius sumus, (1) & in illo diligimur, cum ipse diligitur totus, idest caput, & corpus? Et ideo subiunxit, *Et ego in ipsis*: est enim in nobis tamquam in templo suo, nos autem in illo secundum quod caput nostrum est.

CAPUT XVIII.

(a) HAEc cum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, ubi erat hortus, in quem introivit ipse, & discipuli eius. Sciebat autem & Iudas, qui tradebat eum, locum: quia frequenter Iesus convenerat illuc cum discipulis suis.

(b) Iudas ergo cum accepisset cohortem, & a pontificibus, & pharisæis ministros, venit illuc cum laternis, & facibus, & armis. Iesus itaque sciens omnia quæ ventura erant super eum, processit, & dixit ad eos, Quem quæritis? Responderunt ei, Iesum Nazarenum. Dicit eis Iesus, Ego sum. Stabat autem & Iudas, qui tradebat eum, cum ipsis. Ut ergo dixit eis, Ego sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram. Iterum ergo interrogavit eos, Quem quæritis? Illi autem dixerunt, Iesum Nazarenum. Respondit Iesus: Dixi vobis, quia ego sum. Si ergo me quæritis, sinite hos abire. Ut impleretur sermo quem dixit: Quia quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quemquam.

(c) Simon ergo Petrus habens gladium eduxit eum, & percussit pontificis servum, & abscidit auriculam eius dexteram. Erat autem nomen servo Malchus. Dicit ergo Iesus Petro: Mitte gladium tuum in vaginam. Calicem quem dedit mihi Pater, non vis ut bibam illum?

(d) Cohors autem, & tribunus, & ministri Iudæorum comprehenderunt Iesum, & ligaverunt eum, & adduxerunt eum ad Annam primum; erat enim socer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius. Erat autem Caiphas qui consilium dederat Iudæis, quia expedit unum hominem mori pro populo.

(e) Sequebatur autem Iesum Simon Petrus, & alius discipulus. Discipulus autem ille erat notus pontifici, & introivit cum Iesu in atrium pontificis; Petrus autem stabat ad ostium foris. Exivit ergo discipulus alius qui erat notus pontifici, & dixit ostiariæ, & introduxit Petrum. Dixit ergo Petro ancilla ostiaria: Numquid & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille, Non sum. Stabant autem servi, & ministri ad prunas, quia frigus erat, & calefaciebant se. Erat autem cum eis & Petrus stans, & calefaciens se.

(f) Pontifex ergo interrogavit Iesum de discipulis suis, & de doctrina eius. Respondit ei Iesus: Ego palam locutus sum mundo. Ego semper docui in synagoga, & in templo, quo omnes Iudæi conveniunt, & in occulto locutus sum nihil. Quid me interrogas? Interroga eos qui audierunt quid locutus sim ipsis: ecce hi sciunt quæ dixerim ego.

(g) Hæc autem cum dixisset, unus assistens ministrorum dedit alapam Iesu, dicens: Sic respondes pontifici? Respondit ei Iesus: Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo; si autem bene, quid me cædis? Et misit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem.

(h) Erat autem Simon Petrus stans, & calefaciens se. Dixerunt ergo ei: Numquid & tu ex discipulis eius es? Negavit ille, & dixit, Non sum. Dicit ei unus ex servis pontificis cognatus eius cuius abscidit Petrus auriculam: Nonne ego te vidi in horto cum illo? Iterum ergo negavit Petrus, & statim gallus cantavit.

1) *Al.* & in illo diligimus eum? Ipse diligitur totus &c.

(i) Adducunt ergo Iesum ad Caipham in prætorium. Erat autem mane: & ipsi non introierunt in prætorium, ut non contaminarentur, sed ut manducarent pascha. Exivit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit: Quam accusationem affertis adversus hominem hunc? Responderunt, & dixerunt ei: Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum. Dicit ergo eis Pilatus: Accipite eum vos, & secundum legem vestram iudicate eum. Dixerunt ergo ei Iudæi: Nobis non licet interficere quemquam. Ut sermo Iesu impleretur quem dixit, significans qua morte esset moriturus.

(k) Introivit ergo iterum in prætorium Pilatus, & vocavit Iesum, & dixit ei: Tu es Rex Iudæorum? Respondit Iesus: A temetipso hoc dicis, an alii dixerunt tibi de me? Respondit Pilatus: Numquid ego Iudæus sum? Gens tua, & pontifices tui tradiderunt te mihi: quid fecisti? Respondit Iesus: Regnum meum non est de hoc mundo. Si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent ut non traderer Iudæis. Nunc autem regnum meum non est hinc. Dixit itaque ei Pilatus: Ergo Rex es tu? Respondit Iesus: Tu dicis, quia Rex sum ego. Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati. Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam. Dicit ei Pilatus: Quid est veritas?

(l) Et cum hoc dixisset, iterum exivit ad Iudæos, & dixit eis: Ego nullam invenio in eo causam. Est autem consuetudo vobis ut unum dimittam vobis in pascha. Vultis ergo dimittam vobis Regem Iudæorum? Clamaverunt rursum omnes dicentes: Non hunc, sed Barabbam. Erat autem Barabbas latro.

(a) AUGUSTINUS (tract. cxii.) Terminato sermone quem post cœnam Dominus ad discipulos habuit, adiuncta oratione quam dixerat ad Patrem, eius passionem Ioannes Evangelista sic exorsus est: *Hæc cum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, ubi erat hortus, in quem introivit ipse, & discipuli eius.* Non autem continuo hoc factum est cum eius illa finita esset oratio; sed alia quædam sunt interposita, quæ ab isto prætermissa, apud alios Evangelistas leguntur. AUGUSTINUS de Concor. Evang. (Lib. III. cap. III.) Facta est enim contentio inter eos, quis eorum videretur esse maior, sicut Lucas commemorat cap. XXII. Dixit etiam ipse Petro, sicut ipse Lucas subiungit ibid. „ Ecce satanas expe- „ tivit vos, ut cribraret sicut triticum, " & cetera quæ ibi sequuntur. Et „ hymno „ dicto (sicut Matthæus cap. XXVI. & Mar- „ cus cap. XIV. commemorant) exierunt in „ montem Oliveti. " Contexit ergo narrationem Matthæus, & dixit: „ Tunc ve- „ nit Iesus cum illis in villam quæ dici- „ tur Gethsemani. " Iste locus est quem commemorat hic Ioannes: *ubi erat hortus, in quem introivit ipse, & discipuli eius.* AUGUSTINUS super Ioannem (tract. cxii.) Ad hoc ergo valet quod dictum est, *Hæc cum dixisset*, ut non eum ante opinemur ingressum quam illa verba finiret. CHRYSOSTOMUS (homil. lxxxii.) Sed propter quid non dixit? Cessans ab oratione venit illuc? Quoniam oratio illa fuit loquela propter discipulos facta. De nocte autem vadit, & flumen pertransit, & properat ad locum proditori cognitum, auferens his qui (1) insidiabantur, laborem, & ostendens discipulis quoniam volens ad mortem venit. ALCUINUS. Dicit autem, *Trans torrentem Cedron*, idest cedrorum: genitivus enim est Græcus. Transit torrentem, quia de torrente passionis bibit, *Ubi erat hortus*, ut peccatum quod in horto commissum fuerat, in horto deleret: paradisus enim hortus deliciarum interpretatur. CHRYSOSTOMUS (homil. lxxxii.) Ne autem audiens hortum, eum occultari æstimes, subiungit: *Sciebat autem & Iudas, qui tradebat eum, locum: quia frequenter Iesus convenerat illuc cum discipulis suis.* AUGUSTINUS (tract. cxii.) Ibi ergo lupus ovina pelle contectus, & inter oves alto patrisfamilias consilio toleratus didicit, ubi ad tempus exiguum dispergeret gregem, insidiis appetendo pastorem. CHRYSOSTOMUS (homil. cit.) Multoties autem ibi cum discipulis Iesus singulariter convenerat, de necessariis loquens, & quæ non erat fas alios

(1) *Al.* insidiantur.

alios audire. Facit autem hoc in montibus, & in hortis, maxime purum a tumultibus inquirens semper locum, ne mens impediatur ab auditione. Ideo autem Iudas illuc venit, quoniam multoties Christus extra pernoctabat. Ivisset autem ad domum, si putasset eum ibi invenire dormientem. THEOPHYLACTUS. Noverat etiam Iudas Dominum festo tempore consuevisse semper docere discipulos aliquod sublime: erat autem solitus docere huiusmodi mystica in talibus locis: ac quoniam tunc dies erat solemnis, arbitratus est illum esse illic, & discipulos docere quæ ad celebritatem spectabant.

(b) GLOSSA [a]. Ostenderat Evangelista quomodo Iudas ad locum ubi Christus erat, pervenire potuerit; nunc ostendit quomodo illuc pervenit, dicens: *Iudas ergo cum accepisset cohortem, & a pontificibus, & pharisæis ministros, venit illuc cum laternis, & facibus, & armis*. AUGUSTINUS (tract. CXII.) Cohors non Iudæorum, sed militum fuit. A præside itaque intelligatur accepta, tamquam ad tenendum reum servato ordine legitimæ potestatis, ut nullus tenentibus auderet obsistere; quamquam & manus tanta fuerat congregata, & sic armata veniebat, ut vel terreret, vel etiam repugnaret, si quisquam Christum defendere auderet. CHRYSOSTOMUS (homil. lxxxII.) Sed qualiter cohorti suaserunt? Quia milites erant, pecuniarum gratia omnia facere meditantes. THEOPHYLACTUS. Faces autem afferunt, & laternas, ne Christus latens in tenebris fugeret. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Multoties autem alias miserunt comprehendere eum, sed non valuerunt: unde manifestum est quod tunc sponte seipsum dedit: propter quod subditur: *Iesus autem sciens omnia quæ ventura erant super eum, processit, & dixit ad eos, Quem quæritis?* THEOPHYLACTUS. Quærit autem non ut volens scire: nam utique noverat omnia quæ ventura erant super eum: sed ostendere volens quoniam cum præsens esset, ab eis videri non poterat, vel discerni: nam sequitur: *Dicit ei Iesus, Ego sum*. CHRYSOSTOMUS (homil. lxxxII.) In medio enim eorum existens, excæcavit eorum oculos: quoniam enim non tenebræ causa erant, indicavit Evangelista dicens, quoniam habuerunt lampades. Si vero lampades non essent, a voce saltem debebant eum agnoscere. Si vero & illi ignorabant, qualiter Iudas ignoravit, qui cum eo fuerat continue? Et ideo subdit: *Stabat autem & Iudas, qui tradebat eum, cum ipsis*. Fecit autem hoc Iesus, ostendens quoniam non solum comprehendere eum non possent, sed nec videre in medio existentem, nisi ipse concederet: unde subditur: *Ut ergo dixit eis, Ego sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram*. AUGUSTINUS (tract. CXII.) Ubi nunc militum cohors; ubi terror, & munimen armorum? Una vox turbam odiis ferocem, armisque terribilem sine telo ullo percussit, repulit, stravit. Deus enim latebat in carne, & sempiternus dies ita membris occultabatur humanis ut cum laternis, & facibus quæreretur occidendus a tenebris. Quid iudicaturus faciet qui iudicandus hoc fecit? Et nunc utique per Evangelium, *Ego sum*, dicit Christus; & a Iudæis expectatur Antichristus, ut retro redeant, & in terram cadant: quoniam deserentes cælestia, terrena desiderant. GREGORIUS super Ezech. (homil. IX.) Quid autem hoc est quod electi in faciem, & reprobi retrorsum cadunt, nisi quod omnis qui post se cadit, ibi cadit ubi non videt; qui vero ante se ceciderit, ibi cadit ubi videt? Iniqui ergo quia in invisibilibus cadunt, post se cadere dicuntur, quia ibi corruunt ubi quod tunc eos sequitur, modo videre non possunt; iusti vero, quia in istis visibilibus semetipsos sponte deiiciunt, ut in invisibilibus erigantur, quasi in faciem cadunt, quia timore compuncti videntes humiliantur. CHRYSOSTOMUS (homil. lxxxII.) Demum ne quis dicat, quoniam ipse Iudæos ad hoc induxit, ut eum occiderent, seipsum in manibus eorum tradens, manifeste ostendit eis omnia quæ sufficiebant eos revocare. Sed quia permanebant in malitia, & nullam habebant excusationem, tunc seipsum in manibus eorum tradidit: unde sequitur: *Iterum ergo interrogavit eos, Quem quæritis? Illi ergo dixerunt, Iesum Nazarenum. Respondit Iesus: Dixi vobis quia ego sum*. AUGUSTINUS (tract. CXII.) Audierant primo, *Ego sum*; sed non comprehenderant: quia hoc noluit qui potuit quidquid voluit. Verum si numquam se ab eis permitteret apprehendi, non quidem illi facerent propter quod venerant, sed nec ipse faceret propter

EX EDITIONE P. NICOLAI.

[a] Nihil tale in Glossa quæ nunc extat.

pter quod venerat: proinde quia tenere volentibus, & non valentibus ostendit potestatem suam, iam tenebunt eum, ut faciat de nescientibus voluntatem suam: unde subditur: *Si ergo me quaeritis, sinite hos abire*. CHRYSOSTOMUS (homil. cit.) Quasi dicat: Si me quaeritis, nihil vobis ad hos commune est: ecce meipsum trado: usque ad ultimam horam ad suos dilectionis conservantiam demonstrans. AUGUSTINUS (ut supra.) Inimicos iubet, & hoc faciunt quod iubet: sinunt scilicet nunc eos abire quos non vult perire. CHRYSOSTOMUS (homil. ead.) Unde Evangelista ostendens quod hoc non fuit eorum propositi, sed virtus eius qui comprehensus fuerat, subiungit: *Ut impleretur sermo quem dixit: Quia quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quemquam*. Perditionem autem non hanc dixerat quae est mortis, sed illam aeternam; Evangelista vero & de praesenti morte id accepit. AUGUSTINUS (tract. CXII.) Numquid autem non erant postea morituri? Cur ergo si tunc morerentur, perderet eos, nisi quia nondum in eum sic credebant quomodo credunt quicumque non pereunt?

(c) CHRYSOSTOMUS (homil. LXXXII.) Petrus confidens in praedicta voce Domini, & in his quae iam facta erant, armatur adversus eos qui supervenerant: unde dicitur: *Simon ergo Petrus habens gladium, eduxit eum, & percussit pontificis servum*. Sed qualiter iussus non peram habere, neque duo vestimenta, gladium habet? Mihi videtur hunc formidans praeparasse dudum. THEOPHYLACTUS. Vel ad opus agni illo indigens ferebat hunc etiam post coenam. CHRYSOSTOMUS (homil. ead.) Sed qualiter qui iussus erat non alapam dare, homicida fit? Quia maxime non se ulcisci iussus est; hic autem non se ulciscebatur, sed magistrum. Demum nondum perfecti adhuc erant; sed videbis postea Petrum verberatum, & humiliter ferentem. Non sine causa autem subdit: *Et abscidit eius auriculam dexteram*. Videtur mihi enim impetum Apostoli significare, quoniam ad ipsum caput impetum fecit. AUGUSTINUS (tract. CXII.) Solus autem hic Evangelista etiam nomen servi huius expressit, cum dixit: *Erat autem nomen servo Malchus*: sicut Lucas solus quod eius auriculam Dominus tetigerit, & sanaverit eum. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Tunc enim miraculum fecit, & erudiens nos, quoniam eis qui male faciunt benefacere oportet, & virtutem revelans suam. Nomen autem propterea posuit Evangelista, ut his qui tunc legerent, liceret quaerere si vere factum sit. Servum autem eum summi pontificis dicit: quia magnum est quod factum est, non solum quia curavit, sed quia curavit eum qui super eum venerat, & paulo post alapam daturus erat. AUGUSTINUS (tract. eodem.) Malchus autem interpretatur regnaturus. Quid ergo auris pro Domino amputata, & a Domino sanata significat, nisi auditum amputata vetustate renovatum, ut sit in novitate spiritus, & non in vetustate litterae: quod cui praestitum fuerit a Christo, quis dubitet regnaturum esse cum Christo? Quod autem servus inventus est, & hoc ad illam pertinet vetustatem, quae in servitutem generat; sed cum accessit sanitas, figurata est & libertas. THEOPHYLACTUS. Vel caesio auris dexterae servi principis sacerdotum signum erat surditatis eorum, quae praecipue in principibus sacerdotum inoleverat; quod autem denuo restituta sit auris, significat ultimam reparationem intellectus in Israeliticis veniente Elia. AUGUSTINUS (ubi supra.) Factum autem Petri Dominus improbavit, & progredi ultra prohibuit: unde sequitur: *Dixit ergo Iesus Petro: Mitte gladium tuum in vaginam*. Etenim ille ad patientiam commonendus fuit, & hoc ad intelligentiam conscribendum. CHRYSOSTOMUS (homil. LXXXII.) Non solum autem minis eum cohibuit, ut Matthaeus refert; sed & aliter consolatur eum, dicens: *Calicem quem dedit mihi Pater, non vis ut bibam illum?* ostendens quoniam non illorum virtutis quae fiebant erant, sed suae concessionis; & quod non est Deo contrarius, sed obediens usque ad mortem. THEOPHYLACTUS. In eo autem quod ipsam calicem dicit, quam sibi grata, & acceptabilis pro salute mortalium mors videatur, edisserit. AUGUSTINUS (tract. CXII.) Quod autem a Patre traditum sibi dicit calicem passionis, illud est quod ait Apostolus Rom. VIII. „Filio proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum.“ Verum auctor calicis huius est etiam ipse qui bibit: unde idem Apostolus dicit Ephes. V. „Christus dilexit nos, & tradidit seipsum pro nobis.“

(d) THEOPHYLACTUS. Peractis cunctis quae sufficienter se habebant ad prohibendum Iudaeos, cum illi hoc nequaquam discernerent, tunc duci se permisit: unde dicitur: *Cohors ergo, & tribunus, & ministri Iudaeorum comprehenderunt Iesum*. AU-

GU-

GUSTINUS (tract. CXII.) Comprehenderunt ad quem non accesserunt: nec audierunt illud, „ Accedite ad eum, & illuminamini: “ Psal. XXXIII. Si enim sic accederent, non eum manibus occidendum, sed recipiendum corde comprehenderent. Nunc autem quando eum illo modo comprehenderunt, ab eo longius recesserunt. Sequitur: *Et ligaverunt eum*; a quo solvi potius velle debuerunt: & erant forte in eis qui postea liberati ab eo, dixerunt: „ Dirupisti vincula mea: “ Psalm. CXV. Postea vero quam persecutores tradente Iuda Dominum ligaverunt, ut intelligatur Iudas non laudabilis utilitate traditionis huius, sed sceleris voluntate damnabilis, subditur: *Et adduxerunt eum ad Annam primum*. CHRYSOSTOMUS (homil. LXXXII.) Præ delectatione enim gloriabantur in his quæ fiebant, quasi trophæum statuentes. AUGUSTINUS (tract. CXIII.) Nec tacet causam cur ita factum sit, subdens: *Erat enim socer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius*. Merito & Matthæus, cum id brevius narrare voluisset, eum ad Caipham ductum fuisse commemorat: quia & ad Annam prius ideo ductus est, quod socer eius fuerit; ut intelligendum sit hoc eumdem Caipham fieri voluisse. BEDA. Quatenus dum a consimili pontifice damnaretur, ipse quoque minoris criminis reus haberetur. Vel fortassis sic domus eius sita erat ut præterire eam non possent. Sive divinitus actum est, ut qui erant affines sanguine, sociarentur in scelere. Sed quod dicitur, quod esset pontifex anni illius, sonat contrarium legi, in qua præceptum erat ut unus esset pontifex summus, quo mortuo succederet ei filius suus; sed iam pontificatus ambitione erat infectus. ALCUINUS. Refert enim Iosephus, istum Caipham, unius anni sacerdotium redemisse. Non ergo mirum si iniquus pontifex inique iudicaverit: sæpe qui per avaritiam ad sacerdotium accedit, per iniustitiam in eo servatur. CHRYSOSTOMUS (hom. LXXXII.) Ne autem audiens vincula auditor tumultuetur, recoluit prophetiæ, quoniam mors eius salus fuit orbis terrarum: unde sequitur: *Erat autem Caiphas qui consilium dederat Iudæis, quia expedit unum hominem mori pro populo*: tanta enim est veritatis superabundantia ut & inimici eam personent.

(e) AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. II. cap. VI.) De Petri tentatione, quæ inter Domini contumelias facta est, non eodem ordine omnes narrant: nam ipsas primo commemorant Matthæus, & Marcus, deinde Petri tentationem; Lucas vero explicat prius tentationes Petri, demum Domini contumelias. Ioannes autem incipit Petri tentationem dicere, cum dicit: *Sequebatur autem Iesum Simon Petrus, & alius discipulus*. ALCUINUS. Ex devotione sequebatur magistrum, quamvis a longe propter timorem. AUGUSTINUS (tract. CXIII.) Quis sit autem ille alius discipulus, non temere affirmandum est, quia tacetur. Solet autem se idem Ioannes ita significare, & addere, *Quem (1) diligebat Iesus*: fortassis ergo & hic ipse est. CHRYSOSTOMUS (homil. XXXII.) Se autem occultat humilitatis gratia: etenim hic magnam rectitudinem enarrat, quomodo omnibus fugientibus ipse sequitur. Sed præponit sibi Petrum, & sui ipsius coactus est meminisse, ut discas quoniam certius aliis enarrat ea quæ facta sunt in atrio, quasi intus existens. Succidit autem propriam laudem, subdens: *Discipulus autem ille erat notus pontifici, & introivit cum Iesu in atrium pontificis*: non enim hoc ut magnum quid de seipso ponit; sed quia dixit quod intravit cum Iesu solus, ut non æstimes hoc excelsæ mentis esse, addit causam. Igitur Petrum venisse illuc, amoris fuit; non intrasse autem intro, timoris: unde sequitur: *Petrus autem stabat ad ostium foris*. ALCUINUS. Foris stabat qui negaturus erat Dominum, nec erat in Christo qui Christum confiteri non erat ausus. CHRYSOSTOMUS (homil. ead.) Sed quoniam & Petrus intrasset utique domum, si ei concessum esset, indicavit subdens: *Exivit ergo discipulus alius, qui erat notus pontifici, & dixit ostiariæ, & introduxit Petrum*. Ideo autem ipse eum non introduxit, quia Christo adhærebat, & sequebatur eum. Sequitur: *Dixit ergo ancilla ostiaria: Numquid & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille, Non sum*. Quid dicis o Petre? Nonne prius dixisti, Matth. XXVI. „ Et si oportuerit, animam meam pro te „ ponam? “ Quid ergo factum est, quoniam nec ostiariæ fers interrogationem? Non erat miles qui interrogabat, sed ostiaria vilis; neque dixit, Seductoris discipulus es, sed *hominis illius*; quod miserentis erat. Dicit autem, *Numquid & tu*? quia Ioannes intus erat. AUGUSTINUS (tract. CXIII.) Sed quid mirum si Deus vera prædixit

(1) Al. *diligit*.

dixit, homo autem falsa præsumpsit? Sane in ista quæ iam cœpta est negatione Petri debemus advertere, non solum ab eo negari Christum qui dicit eum non esse Christum, sed ab illo etiam qui negat se esse Christianum. Dominus enim non ait Petro, Discipulum meum te negabis; sed „ me negabis: " Luc. XXII. Negavit ergo ipsum cum se negavit esse discipulum. Quid autem aliud isto modo quam se negavit esse Christianum? Quam multi postea, etiam pueri, & puellæ, potuerunt mortem pro Christi confessione contemnere, & regnum cælorum fortiter introire, quod tunc iste non potuit, qui claves regni eius accepit! Ecce unde dictum est: *Sinite hos abire: quia quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quemquam*. Utique enim Petrus, si negato Christo hinc iret, quid aliud quam periret? CHRYSOSTOMUS in sermone de Petro, & Elia. Idcirco autem divinæ providentiæ secretum permisit ut primus ipse laberetur Petrus, quo erga peccantes duriorem sententiam proprii casus intuitu temperaret. Petrus enim orbis terrarum doctor & magister peccavit, & veniam impetravit, ut hæc indulgentiæ norma & regula iudicantibus præberetur. Idcirco enim non Angelis arbitror commissam sacerdotii potestatem, ne cum ipsi minime peccarent, in peccatoribus (1) sine misericordia vindicarent. Homo passibilis supra homines ordinatur, ut dum ipse in aliis suas recolit passiones, mitem apud eos se præbeat & benignum. THEOPHYLACTUS. Quidam tamen inanem quamdam gratiam appropriantes Petro, dicunt, quod ideo negavit Petrus, quoniam volebat semper esse cum Christo, & sequi continue. Novit enim quod si fateretur se esse de Christi discipulis, divideretur ab eo, & non haberet ultra spatium sequendi, videndique dilectum: unde simulabat se officium gerere ministrorum, ne vultus mæstitia cognitus excluderetur: unde sequitur: *Stabant autem servi, & ministri ad prunas, quia frigus erat, & calefaciebant se. Erat autem & Petrus stans cum eis, & calefaciens se*. AUGUSTINUS (tract. CXIII.) Non hiems erat, & tamen frigus erat, quale solet etiam æquinoctio verno accidere. GREGORIUS II. Moral. (cap. II.) Iam autem intus a caritatis calore Petrus torpuerat, & ad amorem præsentis vitæ, quasi ad persecutorum prunas, infirmitate æstuante recalebat.

(f) CHRYSOSTOMUS (hom. LXXXII.) Quia Christo nullum crimen inferre poterant, de discipulis interrogabant: unde dicitur: *Pontifex ergo interrogavit Iesum de discipulis suis*: fortassis ubi erant, vel cuius gratia eos collegit. Hoc autem dicebat quasi seditiosum, & novarum rerum factorem eum redarguere volens, quasi nullo alio attendente ei quam eius discipulis. THEOPHYLACTUS. Explorat insuper de doctrina: unde sequitur: *Et de doctrina eius*, cuiusmodi scilicet foret, utrum a lege discrepans, & adversa Moysi, ut exinde occasione concepta (2) ut Dei æmulum perdat. ALCUINUS. Non enim cognoscendæ veritatis amore interrogat, sed ut causam inveniret qua eum accusare potuisset, & tradere Romano præsidi ad damnandum. Sed Dominus ita temperavit responsionem ut nec veritatem taceret, nec se defendere videretur: sequitur enim: *Respondit ei Iesus: Ego palam locutus sum mundo; ego semper docui in synagoga, & in templo, quo omnes Iudæi conveniunt, & in occulto locutus sum nihil*. AUGUSTINUS (tract. CXIII.) Non prætereunda nascitur hic quæstio: si enim ipsis discipulis non loquebatur palam; sed horam promittebat quando palam fuerat locuturus, quomodo palam locutus est mundo? Deinde ipsis discipulis suis multo manifestius loquebatur quando cum eis erat remotus a turbis: tunc enim & parabolas aperiebat, quas clausas proferebat ad alios. Sed intelligendum est ita eum dixisse, *Palam locutus sum mundo*, ac si dixisset, Multi me audierunt. Et rursus non erat palam, quia non intelligebant; & quod seorsum discipulis loquebatur, non in occulto utique loquebatur: quis namque in occulto loquitur qui coram tot hominibus loquitur? præsertim si hoc loquitur paucis, quod per eos velit innotescere multis. THEOPHYLACTUS. Reminiscitur autem hic prophetiæ quæ dicit Esai. XLV. „ Non in occulto locutus sum, nec (3) „ in loco terræ tenebroso. " CHRYSOSTOMUS (homil. LXXXII.) Vel locutus est quidem in occulto, sed non, ut hi æstimabant, trepidans, & seditionem faciens; sed ubi multorum auditione superiora erant quæ dicebantur. Volens autem ex superabundantia fide dignum constituere suum testimonium, subdit: *Quid me interrogas? Interroga eos qui audierunt quid locutus sim ipsis: ecce hi sciunt quæ dixerim ego*; quasi dicat: Tu me de meis interrogas: interroga

(1) P. Nicolai addit peccatum. (2) Al. deest ut. (3) Al. in occulto.

oga inimicos meos, qui insidiantur mihi. Sunt autem hæc verba confidentis in eorum quæ dicta erant veritate: hæc est enim veritatis inaltercabilis demonstratio, cum inimicos quis invocat testes. AUGUSTINUS (tract. CXIII.) Ipsa enim quæ audierant, & non intellexerant, talia erant ut non possent iuste, ac veraciter criminari: & quotiescumque interrogando tentarunt, ut invenirent unde accusarent eum, sic eis respondit ut omnes eorum retunderentur doli, & calumniæ eorum frustrarentur.

(g) THEOPHYLACTUS. Cum Iesus astantium interpellasset testimonium, volens se minister excusare quod non esset de his qui admirabantur Iesum, percussit eum: unde dicitur: *Hæc autem cum dixisset, unus assistens ministrorum dedit alapam Iesu, dicens: Sic respondes pontifici?* AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. III. cap. VI.) Hic sane ostenditur quod Annas pontifex erat, nondum enim erat missus ad Caipham cum hoc diceretur: & hos duos Annam, & Caipham pontifices commemorat etiam Lucas in initio Evangelii sui. ALCUINUS. Hic impletur prophetia Thren. III. „ Dedi maxillam meam percutientibus. “ Sed Iesus iniuste percussus mansuete respondit: unde sequitur: *Respondit ei Iesus: Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo; si autem bene, quid me cadis?* THEOPHYLACTUS. Quasi dicat: Si habes ex his quæ nunc a me prolata sunt reprehendere, ostende quod male dixerim; quod si nequis, quid furis? Vel etiam sic. Si perperam docui cum in synagogis docebam, certifica principem sacerdotum; quod si recte docui, ita ut etiam vos ministri miraremini, quid me nunc cædis quem prius admirabaris? AUGUSTINUS (tract. CXIII.) Quid ista responsione verius, mansuetius, iustius? (1) Qui enim accepit alapam, numquid vellet eum qui percussit aut cælesti igne consumi, aut terra dehiscente sorberi, aut correptum dæmonio volutari, aut etiam alia huiusmodi qualibet pœna, vel etiam graviori puniri? Quid horum per potentiam iubere non potuisset per quem factus est mundus, nisi patientiam nos docere maluisset, qua vincitur mundus? Hic dicet aliquis: Cur non fecit quod ipse præcepit? Percutienti scilicet non sic respondere, sed maxillam debuit alteram præbere. Quid quod & mansuete respondit, & non solum maxillam alteram iterum percussuro, sed totum corpus figendum præparavit in ligno? Et hinc potius demonstravit sua illa præcepta patientiæ non ostentatione corporis, sed cordis præparatione fienda: fieri enim potest ut alteram maxillam visibiliter homo præbeat iratus. Quanto ergo melius & respondet vera placatus, & ad perferenda graviora tranquillo animo fit paratus? CHRYSOSTOMUS (hom. LXXXII.) Quid igitur consequens erat, nisi aut redarguere, aut acceptare quod dictum est? Sed hoc non fit: ea enim quæ fiebant, non erant iudicium, sed seditio, & tyrannis. Non invenientes autem quid plus facerent, mittunt eum ligatum ad Caipham: unde sequitur: *Et misit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem*. THEOPHYLACTUS. Suspicantes hunc, cum astutior esset, excogitare aliquid posse adversum Iesum dignum morte. AUGUSTINUS (tract. XIII.) Ad illum autem, sicut Matthæus dicit, ab initio ducebatur, quoniam ipse erat illius anni princeps sacerdotum. Alternis quippe intelligendi sunt solere annis agere pontificatum, & credendum est secundum voluntatem Caiphæ id esse factum ut Iesum primo ad Annam ducerent: vel etiam domos eorum ita fuisse positas ut non deberet Annas a' transeuntibus præteriri. BEDA. Quod autem dicit, *Ligatum*, non sic intelligendum quod tunc tantum fuerit ligatus; sed tunc ligatus est cum est captus: itaque ligatum ad Caipham misit sicut sibi fuerat præsentatus. Sive fieri potuit ut ad horam solveretur, quatenus discuteretur, post hoc discussus iterum ligaretur, & sic ad Caipham mitteretur.

(h) AUGUSTINUS (tract. CXIII.) Cum dixisset Evangelista, quod Iesum ligatum miserat Annas ad Caipham, reversus est ad locum narrationis, ubi reliquerat Petrum, ut explicaret quod in domo Annæ de trina eius negatione contigerat; unde dicitur: *Erat autem Simon Petrus stans, & calefaciens se*. Hic recapitulat quod ante iam dixerat. CHRYSOSTOMUS (hom. LXXXII.) Vel multo stupore detinebatur qui fervidus erat, ut deducto Iesu de cetero non (2) moveretur. Sed hoc fit, ut discas quanta naturæ sit imbecillitas, cum Deus hominem dereliquerit. Et interrogatus rursus etiam negat: unde sequitur: *Dixerunt ergo ei: Numquid & tu ex discipulis eius es? Negavit ille, & dixit, Non sum*. AU-

GU-

(1) *Aliter P. Nicolai*. Si cogitemus quis accepit alapam, nonne vellemus eum qui percussit &c.
(2) *Al.* moveretur.

GUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. VI.) Hoc loco invenimus non ante ianuam, sed ad focum stantem, secundo negasse Petrum: quod fieri non posset nisi iam rediisset postea quam foras exierat, ut Matthæus dicit, Neque enim iam exierat, & foris vidit eum altera ancilla; sed (1) cum exiret, eum vidit; idest, cum surgeret, & exiret, animadvertit eum, & dixit his qui erant ibi, idest qui simul erant ad ignem intus in atrio: *Et hic cum Iesu Nazareno erat*. Ille autem qui foras exierat, hoc audito rediens, iuravit illis contra nitentibus: „ Quia non novi hominem: " Matth. XXVI. Deinde in eo quod Ioannes hic ait: *Dixerunt: Numquid & tu ex discipulis eius es*? quod redeunti, & stanti dictum intelligimus, hoc quoque confirmatur, non illam tantum alteram ancillam, quam commemorant in hac secunda negatione Matthæus, & Marcus, sed alium quemdam, quem commemorat Lucas, cum Petro illud egisse: unde Ioannes dicit: *Dixerunt ergo ei*. Ioannes autem secutus de tertia Petri negatione, ita explicat: *Dicit ei unus ex servis pontificis, cognatus eius cuius abscidit Petrus auriculam: Nonne ego vidi te in horto cum illo*? Quod Matthæus, & Marcus non singulari, sed plurali numero enuntiant eos qui cum Petro agebant, cum Lucas unum dicat; Ioannes quoque unum eumdemque cognatum eius cuius abscidit Petrus auriculam: facile est intelligere aut pluralem numerum pro singulari usitata locutione usurpasse Matthæum, & Marcum; aut quod unus maxime tamquam sciens, & qui eum viderat affirmabat, ceteri autem secuti eius fidem Petrum simul urgebant. CHRYSOSTOMUS (homil. eadem.) Sed neque hortus in memoriam eius reduxit (2) ea quæ ibi dicta sunt, neque multa dilectio quam illic per verba multa ostendit: unde sequitur: *Iterum ergo negavit Petrus, & statim gallus cantavit*. AUGUSTINUS (tract. eod.) Ecce medici completa est (3) prædictio, ægroti convicta præsumptio: non enim factum est quod ille dixerat supra XIII. *Animam meam pro te ponam*; sed factum est quod ille prædixerat, Luc. XXII. „ Ter me negabis. " CHRYSOSTOMUS (homil. cit.) Evangelistæ vero concorditer negationem Petri scripserunt, non discipulum accusantes, sed nos erudire volentes quantum malum sit non Deo totum concedere, sed in semetipso confidere. BEDA. Mystice autem per primam Petri negationem illi designantur qui ante passionem ipsius negaverunt eum esse Deum; per secundam vero illi qui post resurrectionem eius in divinitate pariter, & humanitate offenderunt. Item per primum gallicantum ipsius designatur capitis resurrectio; per secundum illa quæ in fine celebrabitur totius corporis. Per primam autem ancillam, quæ Petrum negare coegit, designatur cupiditas; per secundam carnalis delectatio: per unum seu plures servos, dæmones, qui suadent Christum negare.

(i) AUGUSTINUS (tract. CXIV.) Redit Evangelista ad locum narrationis suæ, ubi eam reliquerat, ut explicaret Petri negationem: unde dicitur: *Adducunt ergo Iesum (4) ad Caipham in prætorium*: ad Caipham quippe ab Anna collega, & socero eius dixerat missum. Sed si ad Caipham, cur ad prætorium, quod nihil aliud vult intelligi quam ubi præses Pilatus habitavit? BEDA. Prætorium enim dicitur sedes prætoris; prætores vero dicuntur præfecti, sive præceptores, eo quod civibus præcepta donent. AUGUSTINUS (ubi supra.) Aut igitur aliqua urgente causa de domo Annæ, quo ad audiendum ambo convenerant, Caiphas perrexerat ad prætorium Præsidis, & socero suo Iesum reliquerat audiendum; aut in domo Caiphæ prætorium Pilatus acceperat, & tanta domus erat ut seorsum habitantem dominum suum, seorsum iudicem ferret. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. VII.) Tamen ad ipsum Caipham ab initio ducebatur, ad quem in extremo perductus est; sed quia iam tamquam convictum reum adducebant, Caiphæ (5) autem antea visum fuerat ut Iesus moreretur, nulla mora interposita est quin occidendus Pilato traderetur.

Sequitur: *Erat autem mane*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxii.) Antequam gallus cantaret, ad Caipham ducitur; mane vero ad Pilatum: per quæ demonstrat Evangelista quoniam per totum intermedium noctis a Caipha interrogatus in nullo redarguitur; & idcirco misit eum Pilato. Sed illa aliis dimittens enarranda, ipse quæsivit quod deinceps est: sequitur enim: *Et ipsi non introierunt in prætorium*. AUGUSTINUS (tract. CXIV.) Hoc est in eam partem

(1) *Al.* cum exire eum vidit. (2) *Al.* eorum. (3) *Al.* prædicatio. (4) *In Vulgata modo legitur* a Caipha in prætorium; *& sic legit hic Nicolai; sed Augustini Commentario congruens* ad Caipham *legit editio Romana cum aliis*. (5) *Al.* iam.

tem domns quam Pilatus tenebat, si ipsa erat domus Caiphæ. Cur autem non introierunt, exponit subdens: *Ut non contaminarentur, sed manducarent pascha*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxii.) Quoniam tunc Iudæi faciebant pascha; ipse vero ante unam diem tradidit pascha, reservans suam occisionem sextæ feriæ quando vetus pascha fiebat: vel pascha dicit totum festum. AUGUSTINUS (tract. cxiv.) Dies enim agere cœperant azymorum, quibus diebus contaminatio illis erat in alienigenæ habitaculum intrare. ALCUINUS. Pascha enim proprie dicebatur dies illa qua agnus ad vesperam quartadecima luna occidebatur; septem vero dies sequentes dies azymorum dicebantur, in quibus nihil fermentatum in domibus eorum debuit inveniri. Sed tamen dies paschalis invenitur inter dies azymorum, ut apud Matthæum cap. xxvi. „Prima autem die azymorum accesse„runt discipuli ad Iesum, dicentes: Ubi vis „paremus tibi comedere pascha?" Pascha etiam dies azymorum inveniuntur nominati, sicut hic: *Ut manducarent pascha*: pascha enim non immolationem agni hic notat, quæ fiebat quartadecima luna ad vesperam, sed magnam solemnitatem, quæ quintadecima luna celebrabatur post agni immolationem: quartadecima enim luna Dominus, sicut & alii Iudæi, pascha celebravit; quintadecima luna, quando magna solemnitas (1) celebrabatur, est crucifixus; quartadecima vero luna cœpit esse immolatio ex quo captus est in horto. AUGUSTINUS (tract. cxiv.) O impia cæcitas! Alienigenæ iudicis prætorio contaminari timebant, & fratris innocentis sanguinem (2) fundere non timebant. Nam quod etiam Dominus erat, & vitæ dator qui occidebatur, non eorum conscientiæ, sed nescientiæ deputetur. THEOPHYLACTUS. Sed Pilatus utcumque procedens mitius, (3) ipse idem egreditur: unde sequitur. *Exivit ergo Pilatus ad eos foras*. BEDA. Hæc autem erat consuetudo Iudæorum, ut quem mortis reum iudicarent, vinctum præsidi traderent, ut dum præses vinctum cerneret, intelligeret morti addictum. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxii.) Sed videns eum ligatum, & a tot ductum, non æstimavit hoc argumentum esse inaltercabile accusationis, sed interrogat: unde sequitur: *Et dixit eis: Quam accusationem affertis adversus hominem hunc?* Inconveniens enim dicit esse, iudicium eos rapuisse, supplicium autem illi concedere. Sed illi renuentes ex directo accusationem, coniecturis quibusdam utuntur: unde sequitur: *Responderunt, & dixerunt: Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum*. AUGUSTINUS (ut supra.) Interrogentur, atque respondeant ab immundis spiritibus liberati, cæci videntes, mortui resurgentes, &c, quod omnia superat, stulti sapientes, utrum sit malefactor Iesus. Sed ista dicebant, de quibus per Prophetam iam ipse prædixerat Psalm. xxxix. „Retribuebant mihi mala „pro bonis." AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. viii.) Sed videndum est ne contra sit quod Lucas dicit, certa in eum dicta esse crimina. „Cœperunt au„tem illum (inquit cap. xxii.) accusa„re, dicentes: Hunc invenimus subver„tentem gentem nostram, & prohibentem „tributa dari Cæsari, & dicentem se Chri„stum Regem esse." Sed secundum Ioannem videntur Iudæi noluisse dicere crimina, ut eorum auctoritatem secutus Pilatus, quid ei obiicerent desinerent quærere; (4) sed ob hoc tantum nocentem crederet, quod sibi ab eis tradi meruisset. Ergo intelligere debemus & hoc dictum esse, & illud quod Lucas commemoravit: multa enim dicta, & multa responsa sunt. Unde in narratione sua quisque posuit quod satis esse iudicavit: nam & ipse Ioannes dicit quædam quæ obiecta sunt, quæ suis locis videbimus. Itaque sequitur: *Dicit ergo eis Pilatus: Accipite eum vos, & secundum legem vestram iudicate eum*. THEOPHYLACTUS. Quasi dicat: Quoniam ad votum iudicium poscitis, & superbitis, ac si nihil umquam profanum egeritis, accipite vos, & damnate; ego nequaquam talis iudex efficiar. ALCUINUS. Vel hoc dicit, quasi dicat: Vos qui legem habetis, scitis quid lex de talibus iudicet; secundum quod iustum esse scitis, ita facite.

Sequitur: *Dixerunt ergo Iudæi: Nobis non licet interficere quemquam*. AUGUSTINUS (tract. cxiv.) Sed nonne lex præcepit, ne malefactoribus, præsertim seductoribus adeo qualem istum putabant, parcant? Sed intelligendum est eos dixisse non sibi licere interficere quemquam propter festi diei sanctitatem, quam celebrare iam cœperant. Ita ne omnem sensum nimia malitia perdidistis, ut ideo vos a sanguine innocentis impollutos esse credatis, quia eum fundendum al-

(1) *Al.* celebratur. (2) *Al. omittitur* fundere. (3) *Al.* ipse inde egreditur. *Legit Nicolai* ipse deinde idem egreditur. (4) *Al. omittitur* sed.

alteri traditis? CHRYSOSTOMUS (hom. LXXXII.) Vel ideo ipsi eum non interfecerunt, quia multum de potestate eorum abscissum erat eis (1) Romanis Regibus subiacentibus. Vel aliter. Quia dixerat eis, *Secundum legem vestram interficite eum*, volentes ostendere quod peccatum eius non est Iudaicum, dicunt, *Non licet nobis*: non enim secundum legem nostram peccavit; sed crimen eius est publicum, quia se Regem dixit. Vel quia eum crucifigi cupiebant, ut etiam modo mortis eum diffament. Non autem licebat eis crucifigere. Sed quod alio modo interficiebant, monstrat Stephanus ab eis lapidatus: & ideo subditur: *Ut sermo Iesu impleretur quem dixit significans qua morte esset moriturus*: quoniam scilicet Iudæis crucifigere non licebat. Aut dicit hoc Evangelista, quoniam non ab eis solum, sed & a Gentibus debebat interfici. AUGUSTINUS (tract. CXIV.) Sic enim legimus apud Marcum cap. X. ubi ait: „Ecce ascendimus Hierosolymam, & Filius hominis tradetur principibus sacerdotum, & scribis, & tradent eum Gentibus.“ Pilatus autem Romanus erat, eumque in Iudæam Romani præsidem miserant. Ut ergo iste sermo Iesu impleretur, idest ut eum sibi traditum Gentes interficerent, noluerunt eum accipere, dicentes: *Nobis non licet interficere quemquam*.

(k) CHRYSOSTOMUS (hom. LXXXII.) Pilatus ab odio Iudæorum eripi volens, iudicium (2) non protraxit in longum, unde dicitur: *Introivit ergo iterum in prætorium Pilatus, & vocavit Iesum*. (3) THEOPHYLACTUS. Seorsum, eo quod magnam habebat de eo suspicionem. Proponebat autem omnia exquisite rimari amoto strepitu Iudæorum: unde sequitur: *Et dixit ei: Tu es Rex Iudæorum*? ALCUINUS. His verbis ostendit Pilatus Iudæos obiecisse hoc criminis, ut diceret se esse Regem Iudæorum. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Vel hoc Pilatus a multis audierat. Quia vero nihil illi habebat dicere, ut non multa fieret investigatio, quod communiter dicebatur, hoc in medium ducere vult.

Sequitur: *Et respondit Iesus: A temetipso hoc dicis, an alii tibi dixerunt de me*? THEOPHYLACTUS. Innuit ex hoc, Pilatum esse vecordem, ac indiscrete iudicantem; ac si diceret: Si hoc ex te ipso loqueris, pande signa meæ rebellionis; at si ab aliis percepisti, inquisitionem fac ordinariam. AUGUSTINUS (tract. CXV.) Sciebat utique Dominus & quod ipse interrogavit, & quod ille responsurus fuit; sed tamen dici voluit, non ut ipse sciret, sed ut conscriberetur quod voluit ut sciretur. CHRYSOSTOMUS (hom. cit.) Non ergo ignorans interrogat, sed ab ipso accusari Iudæos volens: unde sequitur: *Respondit Pilatus: Numquid ego Iudæus sum*? AUGUSTINUS (tract. eod.) Abstulit a se suspicionem, qua posset putari a semetipso dixisse, id se a Iudæis audisse demonstrans: unde subdit: *Gens tua, & pontifices tui tradiderunt te mihi*. Deinde dicendo, *Quid fecisti*? satis ostendit illud ei pro crimine obiectum; tamquam diceret: Si te Regem negas, quid fecisti, ut untradereris mihi? quasi mirum non esset, si puniendus iudici traderetur qui se diceret Regem. CHRYSOSTOMUS (ho. LXXXII.) Reducit autem Pilatum non valde malum existentem, & vult ostendere quod non est homo nudus, sed Deus, & Dei Filius; & quod formidaverat Pilatus, dissolvit tyrannidis suspicionem: unde sequitur: *Respondit Iesus: Regnum meum non est de hoc mundo*. AUGUSTINUS (tract. CXV.) Hoc est quod bonus magister scire nos voluit. Sed prius nobis demonstranda fuerat vana hominum de regno eius opinio, sive Gentium, sive Iudæorum, a quibus id Pilatus audierat, quasi propterea fuisset morte plectendus, quod illicitum affectaverit regnum: (4) vel quoniam solent regnaturi invidere regnanti: & videlicet cavendum erat ne huius regnum sive Romanis, sive Iudæis esset adversum. Quod si interrogante Pilato continue respondisset, non etiam Iudæis, sed solis Gentibus hoc de se opinantibus respondisse videretur. Sed post responsionem Pilati, iam Iudæis, & Gentibus opportunius, aptiusque respondit; quasi dicat: Audite Iudæi, & Gentes, non impedio dominationem vestram in hoc mundo. Quid vultis amplius? Venite credendo ad regnum quod non est de hoc mundo. Quid est enim eius regnum, nisi credentes in eum? quibus dicit: *De hoc mundo non estis*: quamvis eos esse vellet in mundo. Unde & hic non ait: *Regnum meum non est* in hoc mundo; sed *non est de hoc mundo*. De mundo enim est quidquid hominum a Deo quidem creatum, sed ex Adam vitiata stirpe generatum est; factum est autem regnum non iam de mundo quidquid inde (5) in Christo regeneratum est. Sic enim nos Deus eruit de pot-

(1) *Nicolaius habet* qui Romanis legibus subiacebant. (2) *Al. deest* non. (3) *Hic index Theophylacti omittitur in edit. Herbipolensi P. Nicolai*. (4) *Corrigit Nicolai* vel quoniam regnaturis solent invidere regnantes. (5) *Al.* in Christum generatum est.

potestate tenebrarum, & transtulit in regnum Filii caritatis suæ. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxii.) Vel hoc dicit, quoniam non tenet regnum, ut hic Reges terreni tenent; sed quoniam desuper habet principatum, qui non est humanus, sed multo maior, & clarior: unde subdit: *Si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent ut non traderer Iudæis*. Ostendit hic regni eius quod apud nos est imbecillitatem, quoniam a ministris habet fortitudinem; superius vero regnum sufficiens est sibi ipsi, nullo indigens. Si igitur maius est illud regnum, volens captus est, seipsum tradens. AUGUSTINUS (tract. cxv.) Cum autem probasset regnum suum non esse de hoc mundo, subdit: *Nunc autem regnum meum non est hinc*. Non dixit, Non est hic: hic enim est regnum eius usque ad finem sæculi, habens intra se commixta zizania usque ad messem; sed tamen non est hinc, quia peregrinatur in mundo. THEOPHYLACTUS. Vel ideo non dicit, Non est hic, sed *non est hinc*: nam regnat in mundo, & utitur eius provisione, & iuxta votum euncta disponit; non est autem ab infimis constitutum regnum eius, sed cælitus, & ante sæcula. CHRYSOSTOMUS (hom. cit.) Hinc autem hæretici accipientes occasionem, alienum eum esse a mundi conditione dicunt. Sed cum dicit, *Regnum meum non est hinc*, non privat mundum a sua providentia, & prælatione; sed ostendit regnum suum non esse humanum, neque corruptibile.

Sequitur: *Dicit itaque ei Pilatus: Ergo Rex es tu? Respondit Iesus: Tu dicis, quia Rex sum ego*. AUGUSTINUS (ut supra.) Non quia Regem se timuit confiteri; sed ita dictum est, ut neque Regem se neget, neque Regem se talem esse fateatur cuius regnum putetur esse de hoc mundo. Dictum est enim, *Tu dicis*, ac si diceretur: Carnalis carnaliter dicis. Deinde subiungit: *Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati*. Non est producenda huius pronominis syllaba quod ait, *In hoc natus sum*, tamquam dixerit, (1) In hac renatus sum; sed corripienda, tamquam dixerit, Ad hoc natus sum; sicut & ait: *Ad hoc veni in mundum*. Unde manifestum est eum temporalem nativitatem suam hic commemorasse, qua incarnatus venit in mundum, non illam sine initio qua Deus erat. THEOPHYLACTUS. Vel aliter quæsito per Pilatum si Dominus esset Rex, *Ego* inquit, *in hoc natus sum*, idest ad hoc quia Rex sum: hoc enim ipso quod a Rege productus sum, me quoque testor fore Regem. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxiii.) Si igitur Rex natus est, nihil nisi accipiens habet. *Ad hoc*, inquit, *veni, ut testimonium perhibeam veritati*; hoc est, ut hoc ipsum suadeam omnibus. Et notandum est, quod suam humilitatem ostendit dum dicentibus quoniam malefactor est, ferebat silens; quando vero interrogatus est de regno, tunc locutus est ad Pilatum, erudiens eum, & reducens ad altiora: & ostendit se nihil versutum operatum esse per hoc quod dicit: *Ut testimonium perhibeam veritati*. AUGUSTINUS (ut supra.) Cum autem Christus testimonium perhibeat veritati, testimonium perhibet sibi: eius quippe est vox supra xiv. *Ego sum veritas*. Sed quia non omnium est fides, adiungit, atque ait: *Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam*. Audit utique interioribus auribus; idest, obedit meæ voci; ac si diceret, Credit mihi. Quod vero ait, *Omnis qui est ex veritate*, gratiam commendavit, qua secundum propositum vocat. Nam si naturam cogitemus, in qua creati sumus, cum omnes veritas creaverit, quis non est ex veritate? Sed non omnes sunt, quibus ut obediant veritati, ex ipsa veritate præstatur. Si enim dixisset, Omnis qui audit vocem meam, ex veritate est, ideo dictus ex veritate putaretur, quia obtemperat veritati. Non autem hoc dicit, sed ait: *Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam*. Audit utique, ac per hoc non ideo est ex veritate, quia eius audit vocem; sed ideo audit, quia ex veritate est: quia hoc illi donum ex veritate collatum est. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxiii.) Hæc autem dicens, attrahit, & suadet fieri eorum, quæ dicuntur, auditorem: (2) ita denique & eum cepit his brevibus verbis, ut quæreret, quid est veritas: sequitur enim: *Dixit ei Pilatus, Quid est veritas?* THEOPHYLACTUS. Nam fere ab hominibus evanuerat, & cunctis erat incognita, dum essent increduli.

(I) AUGUSTINUS (tract. cxv.) Cum dixisset Pilatus, *Quid est veritas?* credo in mentem illi venisse continuo consuetudinem Iudæorum, qua solet eis dimitti unus in pascha; & ideo non expectavit ut responderet ei Iesus, ne mora fieret, eum recoluisset morem quo posset eis in pascha dimitti; quod eum valde voluisse mani-

Oooo 2 fe-

(1) *Al.* In hoc renatus sum. (2) *Al.* itaque denique & eum cœpit his brevibus verbis &c.

festum est: unde dicit: *Et cum hoc dixisset, iterum exivit ad Iudaeos*. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Sciebat enim quidem quoniam hæc indigebat tempore interrogatio: oportebat autem eum eripere ab impetu Iudæorum, idcirco & exivit. ALCUINUS. Vel non expectabat audire responsum, quia forte indignus fuit audire.

Sequitur: *Et dixit eis: Ego nullam in eo invenio causam*. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Non dixit: Quia peccavit, & dignus est morte, donate eum festo: sed primum eum excusans tum rogat ex abundanti, ut si nollent eum ut innocentem dimittere, saltem obnoxium donarent tempori; ideoque induxit: *Est autem consuetudo vobis ut unum dimittam vobis in pascha*. BEDA. Hæc consuetudo non erat legis præceptum, sed ex antiqua Patrum traditione descendit, ut ob recordationem liberationis ex AEgypto unum etiam in die paschæ dimitterent vinctum. Deinde exhortative dicit: *Vultis ergo dimittam vobis Regem Iudaeorum?* AUGUSTINUS (tract. eodem.) Avelli enim ex eius corde non potuit Iesum Regem Iudæorum esse; tamquam hoc ibi fixerit ut in titulo ipsa veritas (1) fixerit, de qua quid esset interrogavit. THEOPHYLACTUS. Pulchre autem Pilatus respondet per hoc quod in nullo Iesus erraverit; sed frustra inquietetur ab eis velut regnum desiderans. Non enim eum, qui se Regem assereret, ac æmulum Romanæ potestatis, Romanorum vicarius absolvisset. Quamobrem in hoc quod dixit, *Regem Iudaeorum absolvam*, prorsus innoxium Iesum prodit, illuditque Iudæos; quasi dicat: Quem vos criminamini ut Regem se putantem, hunc ego absolvi iubeo quasi talem non existentem. AUGUSTINUS (tract. eod.) Sed hoc audito clamaverunt: unde sequitur: *Clamaverunt omnes rursum dicentes: Non hunc, sed Barabbam. Erat autem Barabbas latro.* Non reprehendimus, o Iudęi, quod per pascha liberastis nocentem, sed quod occidistis innocentem; quod tamen nisi fieret, verum pascha non fieret. BEDA. Quia ergo reliquerunt Salvatorem, & petiverunt latronem, usque hodie diabolus sua latrocinia exercet in ipsos. ALCUINUS. Barabbas autem interpretatur Iste filius magistri (2) eorum, idest diaboli, qui huic latroni in suo scelere, Iudæis in sua perfidia magister fuit.

CAPUT XIX.

(a) TUnc ergo apprehendit Pilatus Iesum, & flagellavit: Et milites plectentes coronam de spinis imposuerunt capiti eius, & veste purpurea circumdederunt eum: & veniebant ad eum, & dicebant, Ave Rex Iudæorum; & dabant ei alapas. Exivit iterum Pilatus foras, & dixit eis: Ecce adduco vobis eum foras, ut cognoscatis quia nullam invenio in eo causam. Exivit ergo Iesus portans spineam coronam, & purpureum vestimentum. Et dicit eis, Ecce homo.

(b) Cum ergo vidissent eum pontifices, & ministri, clamabant dicentes: Crucifige, crucifige eum. Dicit eis Pilatus: Accipite eum vos, & crucifigite: ego enim non invenio in eo causam. Responderunt ei Iudæi: Nos legem habemus, & secundum legem debet mori, quia Filium Dei se fecit. Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit.

(c) Et ingressus est prætorium iterum, & dicit ad Iesum, Unde es tu? Iesus autem responsum non dedit ei. Dicit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? Nescis quia potestatem habeo crucifigere te, & potestatem habeo dimittere te? Respondit Iesus: Non haberes potestatem adversum me ullam, nisi tibi datum esset desuper. Propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet. Et exinde quærebat Pilatus dimittere eum.

(d) Iudæi autem clamabant dicentes: Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris. Omnis enim qui se Regem facit, contradicit Cæsari. Pilatus autem, cum audisset hos sermones, adduxit foras Iesum, & sedit pro tribunali in loco qui dicitur Li-

(1) Al. fixit. (2) Al. deest eorum.

Lithoſtratos, Hebraice autem Gabatha: erat autem paraſceve paſchæ, hora quaſi ſexta: & dicit Iudæis, Ecce Rex veſter. Illi autem clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus: Regem veſtrum crucifigam? Reſponderunt pontifices: Non habemus Regem niſi Cæſarem. Tunc ergo tradidit eis illum, ut crucifigeretur.

(e) Suſceperunt autem Ieſum, & eduxerunt. Et baiulans ſibi crucem exivit in eum qui dicitur Calvariæ locum, Hebraice autem Golgotha: ubi crucifixerunt eum, & cum eo alios duos hinc & inde, medium autem Ieſum.

(f) Scripſit autem & titulum Pilatus, & poſuit ſuper crucem. Erat autem ſcriptum: Ieſus Nazarenus Rex Iudæorum. Hunc ergo titulum multi legerunt Iudæorum, quia prope civitatem erat locus ubi crucifixus eſt Ieſus. Et erat ſcriptum Hebraice, Græce, & Latine. Dicebant ergo Pilato pontifices Iudæorum: Noli ſcribere, Rex Iudæorum; ſed Quia ipſe dixit, Rex ſum Iudæorum. Reſpondit Pilatus: Quod ſcripſi ſcripſi.

(g) Milites ergo cum crucifixiſſent eum, acceperunt veſtimenta eius, & fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem, & tunicam. Erat autem tunica inconſutilis, deſuper contexta per totum. Dixerunt ergo ad invicem: Non ſcindamus eam, ſed ſortiamur de illa cuius ſit. Ut Scriptura impleretur dicens: Partiti ſunt veſtimenta mea ſibi, & in veſtem meam miſerunt ſortem.

(h) Et milites quidem hæc fecerunt. Stabant autem iuxta crucem Ieſu mater eius, & ſoror matris eius Maria Cleophæ, & Maria Magdalene. Cum vidiſſet ergo Ieſus matrem, & diſcipulum ſtantem quem diligebat, dicit matri ſuæ: Mulier, ecce filius tuus. Deinde dicit diſcipulo: Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam diſcipulus in ſuam.

(i) Poſtea ſciens Ieſus quia omnia conſummata ſunt, ut conſummaretur Scriptura, dixit, Sitio. Vas autem erat poſitum aceto plenum. Illi ergo ſpongiam plenam aceto, hyſſopo circumponentes, obtulerunt ori eius. Cum ergo accepiſſet Ieſus acetum, dixit, Conſummatum eſt; & inclinato capite tradidit ſpiritum.

(k) Iudæi ergo, quoniam paraſceve erat, ut non remanerent in cruce corpora ſabbato (erat enim magnus dies ille ſabbati) rogaverunt Pilatum ut frangerentur eorum crura, & tollerentur. Venerunt ergo milites, & primi quidem fregerunt crura, & alterius qui crucifixus eſt cum eo; ad Ieſum autem cum veniſſent, ut viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura; ſed unus militum lancea latus eius aperuit, & continuo exivit ſanguis, & aqua. Et qui vidit teſtimonium perhibuit, & verum eſt teſtimonium eius; & ille ſcit quia vera dicit, ut & vos credatis. Facta ſunt enim hæc ut Scriptura impleretur: Os non comminuetis ex eo: & iterum alia Scriptura dicit: Videbunt in quem transfixerunt.

(l) Poſt hæc autem rogavit Pilatum Ioſeph ab Arimathæa, eo quod eſſet diſcipulus Ieſu, occultus autem propter metum Iudæorum, ut tolleret corpus Ieſu. Et permiſit Pilatus. Venit ergo, & tulit corpus Ieſu. Venit autem & Nicodemus, qui venerat ad Ieſum nocte primum, ferens mixturam myrrhæ, & aloes quaſi libras centum. Acceperunt ergo corpus Ieſu, & ligaverunt eum linteis cum aromatibus, ſicut mos eſt Iudæis ſepelire. Erat autem in loco ubi crucifixus eſt, hortus, & in horto monumentum novum, in quo nondum quiſquam poſitus fuerat. Ibi ergo propter paraſceven Iudæorum, quia iuxta erat monumentum, poſuerunt Ieſum.

(a) AUGUSTINUS (tract. cxvi.) Cum Iudæi clamaſſent, non Ieſum ſibi dimitti a Pilato velle propter paſcha, ſed Barabbam latronem, ſubditur: *Tunc ergo apprehendit Pilatus Ieſum, & flagellavit.* Hoc Pilatus, non ob aliud feciſſe credendus eſt niſi ut eius iniuriis Iudæi ſatiati, ſufficere ſibi æſtimarent, & uſque

ad

ad eius mortem sævire desisterent. Ad hoc pertinet quod idem præses etiam cohortem suam permisit facere quæ sequuntur; aut fortassis & iussit: dixit enim quid deinde fecerint milites, Pilatum tamen id iussisse non dixit: sequitur enim: *Et milites plectentes coronam de spinis imposuerunt capiti eius, & veste purpurea circumdederunt eum; & veniebant ad eum, & dicebant, Ave Rex Iudæorum, & dabant ei alapas*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxiii.) Quia enim Pilatus dixit eum Regem Iudæorum, schemma ei contumeliæ de reliquo apponunt. BEDA *a*. Nam pro diademate spineam illi imposuerunt coronam, & pro purpureo vestimento, quo Reges veteres utebantur, vestem purpuream ei circumdant: ubi non debet videri contrarium quod Matthæus dicit circumdedisse chlamidem coccineam, quia, ut Origenes refert, unius sunt materiæ coccus, & purpura: cocculæ enim inciduntur, & ex his guttæ sanguinis fluunt, ex quibus utriusque generis tingitur vestimentum. Et quamvis hoc milites illudendo facerent, nobis tamen operabantur mysteria. Nam per spineam coronam nostrorum designatur peccatorum susceptio, quæ sicut spinas terra nostri corporis germinat. In vestimento purpureo caro passionibus subiecta significatur. Purpura etiam vestitur, cum de triumphis sanctorum Martyrum gloriatur. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Non autem iniunctio principis erat quod faciebant, sed ad gratiam Iudaicam hoc faciebant: quia neque circa initiom ad illo iussi iverunt nocte; sed Iudæis pecuniarum gratia gratificantes omnia audebant: tot autem & talibus factis ipse stabat silens. Tu vero audiens hæc, in mente habe continue; & Regem orbis terrarum, & Angelorum Dominum videns contumeliam patientem, & omnia ferentem silentio imitare. AUGUSTINUS (tract. cxvi.) Sic enim implebantur quæ de se dixerat Christus; sic Martyres informabantur ad omnia quæ persecutores libuit facere, perferenda; sic regnum quod de hoc mundo non erat, superbum mundum non atrocitate pugnandi, sed patiendi humilitate vincebat. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxiii.) Ut autem convicium quod a militibus factum erat in eum, videntes respirent a passione, coronatum Iesum adduxit ad eos: unde sequitur: *Exivit iterum Pilatus foras, & dixit eis: Ecce adduco vobis eum foras, ut cognoscatis quia nullam in eo causam invenio*. AUGUSTINUS (ubi supra.) Hinc apparet non ignorante Pilato hæc a militibus facta, sive iusserit ea, sive permiserit illa, scilicet causa quam supra diximus, ut hæc eius ludibria inimici libentissime viderent, & ulterius sanguinem non sitirent: unde sequitur: *Exivit ergo Iesus portans spineam coronam, & purpureum vestimentum*; non clarus imperio, sed plenus opprobrio. Sequitur: *Et dicit eis, Ecce homo*; quasi dicat: Si Regi invidetis, iam parcite, quia abiectum videtis: fervet ignominia, frigescat invidia.

(b) AUGUSTINUS (tract. cxvi.) Iudæorum invidia pro Christi ignominia non frigescit: inardescit potius, & increscit: unde dicitur: *Cum ergo vidissent eum pontifices, & ministri, clamabant dicentes: Crucifige, crucifige eum*. CHRYSOSTOMUS (homil. lxxxiii.) Vidit ergo Pilatus omnia inaniter fieri: unde sequitur: *Dicit eis Pilatus: Accipite eum vos, & crucifigite*. Excerantis est hoc verbum, & ad rem non concessam eos impellentis: ipsi enim ducebant eum, ut cum præsidis iudicio hoc fieret. Contigit autem contrarium, iudicio præsidis eum magis absolvi: unde sequitur: *Ego enim non invenio in eo causam*: continue enim eum ab accusationibus eruit: unde manifestum est quoniam & priora propter illorum concessit insaniam. Sed Iudæus canes nil horum in verecundiam convertit: nam sequitur: *Responderunt Iudæi: Nos legem habemus, & secundum legem debet mori: quia Filium Dei se fecit*. AUGUSTINUS (ut supra.) Ecce alia maior invidia: parva quidem illa videbatur velut affectatæ illicito ausu regiæ potestatis: & tamen neutrum sibi Iesus mendaciter usurpavit; sed utrumque verum est, & unigenitus est Dei Filius, & Rex a Deo constitutus super Sion montem sanctum eius: & utrumque nunc demonstraret, nisi quanto erat potentior, tanto mallet esse patientior. CHRYSOSTO-

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod ex Beda sequitur, apud illum his verbis non occurrit; sed aliquid simile sparsim tum ex Commentariis in quatuor Evangelia, tum etiam ex hom. de feria III. post dominicam palmarum colligi potest, ubi tamen Origenis mentio non habetur, ut nec occurrit apud eum quod hic interseritur ut ex illo.

STOMUS (hom. cit.) Ad invicem enim ipsis disputantibus silebat, implens propheticum illud (Esai. LIII.) quod „ non aperuit os suum; (1) in humilitate sua iudicium ei sublatum est. " AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. VIII.) Hoc autem potest congruere ei quod Lucas commemorat cap. XXII. in accusatione Iudæorum dictum: „ Hunc invenimus subvertentem gentem nostram:" ut adiungatur: *Quia Filium Dei se fecit*. CHRYSOSTOMUS (hom. LXXXIII.) Deinde Pilatus quidem timet ab ipsis auditis, & formidavit ne forte verum esset quod dicebatur, & videretur inique agere: unde sequitur: *Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit*. BEDA. Non timuit, quia legem audivit, quia alienigena erat, sed magis timuit, ne Filium Dei occideret. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Illi vero hoc dicentes non horruerunt; sed interficiunt eum pro quibus oportuerat adorare.

(c) CHRYSOSTOMUS (hom. LXXXIII.) Pilatus timore concussus, rursus inquisitionem facit: unde dicitur: *Et ingressus est prætorium iterum, & dicit ad Iesum: Unde es tu?* Non autem ultra interrogat, *Quid fecisti?* Sequitur: *Iesus autem responsum non dedit ei*. Qui enim audivit, quoniam *in hoc natus sum, & ad hoc veni*, & quoniam *regnum meum non est hinc*, cum debuisset resistere, & eripere eum, hoc quidem non fecit, sed secutus est Iudaicum impetum. Propterea ergo nihil ei respondit, quoniam inaniter omnia interrogabat. Sed & aliter operibus testantibus ei, nolebat per sermones vincere, & excusationes componere, ostendens quoniam (2) ad hoc venit. AUGUSTINUS (tract. CXVI.) Hoc autem silentium Domini nostri Iesu Christi non semel factum, collatis omnium Evangelistarum narrationibus, reperitur, & apud principem Sacerdotum, & apud Herodem, & apud ipsum Pilatum, ut non frustra de illo prophetia (Esai. LIII.) præcesserit: „ Sicut agnus coram tondente fuit sine voce, sic „ non aperuit os suum: " tunc utique quando interrogantibus non respondit: quamvis enim quibusdam interrogantibus sæpe responderit, tamen propter illa in quibus noluit respondere, ad hoc data est de agno similitudo, ut in suo silentio non reus, sed innocens haberetur; idest, non sicut male sibi conscius, qui de peccatis convincebatur suis, sed sicut mansuetus qui pro peccatis immolabatur alienis. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Quia igitur siluit, sequitur: *Dicit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? Nescis quia potestatem habeo crucifigere te, & potestatem habeo dimittere te?* Vide qualiter seipsum condemnavit. Si enim in te totum positum est, cuius gratia nullam causam inveniens, non absolvis? Quia igitur adversus seipsum protulit, *respondit Iesus: Non haberes potestatem adversum me ullam, nisi datum esset tibi desuper*: ostendens quoniam non simpliciter, & secundum aliorum consequentiam hoc fit, sed mystice consummatur. Ne igitur hoc audiens æstimes eum ab omni erutum crimine, subdit: *Propterea qui tradidit me tibi, peccatum maius habet*. Et nimirum si datum erat, neque hic, neque illi obnoxii sunt criminibus: inaniter dicis. Hoc enim datum est, idest concessum; ac si diceret, Permisit hoc fieri; neque tamen propterea extra nequitiam sunt. AUGUSTINUS (tract. CXVI.) Ecce respondit. Proinde ubi non respondebat, non sicut reus, sive dolosus, sed sicut ovis silebat; ubi respondebat, sicut pastor docebat. Discamus ergo quod dixit, quod & per Apostolum docuit Rom. XIII. quia „ non est „ potestas nisi a Deo: " & quia plus peccat qui potestati innocentem occidendum livore tradit, quam potestas ipsa si eum timore alicuius maioris potestatis occidit. Talem quippe Deus dederat illi potestatem ut esset etiam sub Cæsaris potestate: quapropter, inquit: *Non haberes adversum me potestatem ullam*, idest quantulamcumque habes, *nisi* hoc ipsum, quidquid est, *tibi esset datum desuper*. Sed quia scio quantum sit, non enim tantum est ut tibi omni modo liberum sit, *propterea qui tradidit me tibi, maius peccatum habet*. Ille quippe me tuæ potestati tradidit invidendo, tu vero eamdem potestatem in me exerciturus es metuendo. Nec timendo quidem, præsertim innocentem hominem, homo debet occidere; sed id zelando facere multo maius malum est, quam timendo: & ideo non ait: *Qui me tibi tradidit*, ipse habet peccatum, tamquam ille non haberet; sed ait, *Maius peccatum habet*, ut etiam se habere intelligeret. THEOPHYLACTUS. Dicit autem, *Qui tradidit me tibi*, idest Iudas, vel etiam turba. Cum ergo patens responsum Iesus ediderit, quod nisi ego memetipsum præberem, & Pater concederet, non haberes potestatem in me; ex hoc potius ipsum absol-

(1) *Nicolaius habet* & in humilitate iudicium eius sublatum est; *Vulgata autem ibi legit:* „ De angustia, „ & de iudicio sublatus est. " (2) *Nicolai interponit* sponte.

ſolvere Pilatus ſatagebat: unde ſequitur: *Et exinde quærebat Pilatus dimittere eum*. AUGUSTINUS (ut ſupra.) Lege ſuperiora, & invenies iam dudum eum quærere dimittere Ieſum. *Exinde* itaque intelligendum eſt, propter hoc, ideſt ex hac cauſa, ne haberet peccatum occidendo innocentem ſibi traditum.

(d) AUGUSTINUS (tract.cxvi.) Maiorem timorem ſe ingerere putaverunt Iudæi Pilato terrendo de Cæſare, ut occideret Chriſtum, quam ſuperius ubi dixerunt: *Nos legem habemus, & ſecundum legem debet mori, quia Filium Dei ſe fecit*: unde dicitur: *Iudæi autem clamabant dicentes: Si hunc dimittis, non es amicus Cæſaris: omnis enim qui ſe Regem facit, contradicit Cæſari*. CHRYSOSTOMUS (hom.lxxxiii.) Sed unde habetis hoc demonſtrare? A purpura, a diademate, a curru, a militibus? Nonne ſolus ſemper cum duodecim diſcipulis incedebat, per omnia vilia tranſiens, & cibum, & ſtolam, & habitationem? AUGUSTINUS (tract. cxvi.) Pilatus autem eorum legem non timuit, ut occideret; ſed magis Filium Dei timuit, ne occideret. Nunc vero non ſic potuit contemnere Cæſarem auctorem poteſtatis ſuæ, quemadmodum legem gentis alienæ: unde ſubditur: *Pilatus autem cum audiſset hos ſermones, adduxit foras Ieſum, & ſedit pro tribunali in loco qui dicitur Lithoſtratos, Hebraice autem Gabatha*. CHRYSOSTOMUS (hom.lxxxiii.) Exiit quidem, ut ſcrutaturus rem: ſedere enim pro tribunali, hoc oſtendebat. GLOSSA a. Sicut enim tribunal eſt iudicum, ſic thronus, vel ſolium Regum, & cathedra doctorum. BEDA. Lithoſtratos autem dicitur pavimentum quaſi lapide ſtratum; & erat locus ſublimis.

Sequitur: *Erat autem paraſceve paſcha, hora quaſi ſexta*. ALCUINUS. Paraſceve, ideſt præparatio: hoc nomine dicebatur ſexta ſabbati, in qua præparabant neceſſaria ſabbato, ut de manna dictum eſt Exod. xvi. „ Sexta die colligetis duplum. “ Quia enim ſexta die homo eſt factus, & in ſeptima requievit Deus; ideo ſexta die pro homine patitur, ſabbato quieſcit in ſepulcro.

Hora autem erat quaſi ſexta. AUGUSTINUS (tract. cxvii.) Quid eſt ergo quod Marcus dicit cap. xv. „ Erat hora tertia „ quando crucifixerunt eum, “ niſi quia hora tertia crucifixus eſt Dominus linguis Iudæorum, hora ſexta manibus militum? ut intelligamus horam quintam iam fuiſſe tranſactam, & aliquid de ſexta cœptum, quando ſedit pro tribunali Pilatus, quæ dicta eſt a Ioanne *hora quaſi ſexta*; & cum duceretur, & crucifigeretur, & iuxta eius crucem gererentur quæ geſta narrantur, hora ſexta integra compleretur: ex qua hora uſque ad nonam ſole obſcurato, tenebras factas, trium Evangeliſtarum, Matthæi, Marci, & Lucæ conteſtatur (1) auctoritas. Sed quoniam Iudæi facinus interfecti Chriſti a ſe in Romanos, ideſt Pilatum, & eius milites, transferre conati ſunt; propterea Marcus ea hora qua Chriſtus a militibus crucifixus eſt prætermiſſa, tertiam potius horam recordatus expreſſit: ut non tantum milites reperiantur crucifixiſſe Ieſum, verum etiam Iudæi, qui ut crucifigeretur, hora tertia clamaverunt. Eſt & alia huius ſolutio quæſtionis, ut non hic accipiatur hora ſexta diei, quia neque Ioannes ait: Erat hora diei quaſi ſexta; ſed ait: *Erat paraſceve hora quaſi ſexta*. Paraſceve autem Latine præparatio eſt: „ paſcha enim noſtrum (ut dicit Apoſtolus I. Co„ rinth. v.) immolatus eſt Chriſtus: “ cuius paſchæ præparationem ſi ab hora noctis nona computemus, quando videntur principes ſacerdotum pronuntiaſſe Domini immolationem, dicentes, Reus eſt mortis, uſque ad horam diei tertiam, qua crucifixum eſſe Chriſtum Marcus Evangeliſta teſtatur, ſex horæ ſunt, tres nocturnæ, & tres diurnæ. THEOPHYLACTUS. (2) Solvunt autem quidam, quod ex peccato ſcriptoris contigerit apud Græcos: nam quædam littera Græca nomine gamma, cuius talis eſt figura γ, tertiam horam importat; quædam autem figura, quæ ab eis vocatur epiſemon, quæ talis eſt ϛ, ſextam horam importat. Ex negligentia ergo ſcriptorum, præcedens figura cedere potuit in ſequentem. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxiii.) Pila-

(1) *Al.* anctoritate. (2) *Paulo aliter legit Nicolai*. Solvunt autem quidam quod ex peccato ſcriptoris contigerit apud Græcos, apud quos litteræ alphabeti accipiuntur ut ἐπίσημα, ſive indices numerorum nam littera Græca nomine γάμμα, cuius talis eſt figura γ, tertiam horam importat; quædam autem alia, cuius figura talis eſt ϛ, ſextam horam importat.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Quod ſubiungitur ex Gloſſa, non eſt in illa quæ nunc extat.

Pilatus ergo, ut scrutaturus exieos, nullam tamen scrutationem faciens, tradit eum, æstimans movendos esset eos: unde sequitur: *Et dixit Iudæis: Ecce Rex vester*. THEOPHYLACTUS. Quasi dicat: Ecce qualem hominem fatemini quod imperium vestrum capesseret, humilis, ut nihil (1) tale possit tentare. CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Et nimirum quæ dicta sunt erant sufficientia ut facereot eos de cetero ab ira cessare; sed trepidabant, ne dimissus, rursus turbam ducat. Amor etenim principatus versutum quid est, & animum sufficiens perdere: propterea magis insistunt: unde sequitur: *Illi autem clamabant, Tolle, tolle*. Interficere enim eum conantur exprobratissima morte: unde subdunt, *Crucifige eum*, formidantes, ne aliqua eius post ipsum fiat memoria. AUGUSTINUS (tract. cxvi.) Adhuc autem Pilatus terrorem, quem de Cæsare ingesserant, superare conatur: unde subditur: *Dixit eis Pilatus, Regem vestrum crucifigam*? de ignominia eorum volens eos frangere, quos de ignominia Christi mitigare oon potuit.

Sequitur: *Responderunt pontifices: Non habemus Regem, nisi Cæsarem*. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Volentes seipsos submiserunt supplicio, propterea & Deus tradidit eos: quia enim concorditer negaverunt regnum Dei, dimisit eos io suum iudicium incidere: regnum enim Christi refutantes, id quod Cæsaris est super seipsos vocabant. AUGUSTINUS (tract. cxvi.) Sed Pilatus timore mox vincitur: unde sequitur: *Tunc ergo tradidit eis illum, ut crucifigeretur*. Apertissime enim contra Cæsarem venire videretur, si Regem se non habere nisi Cæsarem profitentibus, alium Regem vellet ingerere, dimittendo impunitum quem propter hos ausus ei tradiderunt occideodum. Non autem dictum est: *Tradidit eis illum*, ut crucifigerent illum, sed *ut crucifigeretur*, scilicet iudicio, ac potestate præsidis. Sed ideo illi traditum dixit Evangelista, ut eos crimine implicatos, a quo alieni esse conabantur, ostenderet: non enim faceret hoc Pilatus, nisi ut id quod eos cupere cernebat, impleret.

(e) GLOSSA a. Ad mandatum præsidis, milites Christum susceperunt crucifigendum: unde dicitur: *Susceperunt autem Iesum, & eduxerunt*. AUGUSTINUS (tract. cxvi.) Potest enim hoc iam referri ad milites apparitores præsidis: nam postea evidentius dicitur: *Milites ergo cum crucifixissent eum*: quamvis Evangelista, etiam si totum Iudæis tribuit, merito facit: ipsi enim fecerunt quidquid ut fieret extorserunt. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxiv.) Sed quia lignum ut profanum putabant, & vitabant, & neque tangere ipsum sustinebant; crucem Iesu ut condemnato imponunt: unde sequitur: *Et baiulans sibi crucem, exivit in eum qui dicitur Calvariæ locum, Hebraice autem Golgotha: ubi eum crucifixerunt*. Ita & in typo factum est, Isaac etenim ligna portavit; sed tunc quidem usque ad patris beneplacitum res processit, nunc autem in rebus effectum obtinuit, veritas enim erat. THEOPHYLACTUS. Sed (2) quodammodo, ut illic Isaac dimissus est, & mactatus est aries, sic & hic divina natura manet impassibilis, sed humanitas, secundum quam aries dicitur, tamquam errantis arietis Adæ filius, hic mactata est. Sed qualiter alius Evangelista dicit, quod angariaverunt Simonem, ut crucem portaret? AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. x.) Utrumque factum invenimus: primo id quod Ioannes dicit, deinde quod ceteri tres: unde intelligitur quod ipse sibi portabat crucem, cum exiret io locum memoratum. AUGUSTINUS super Ioan. (tract. cxvii.) Grande spectaculum; sed si spectet impietas, grande ludibrium; si pietas, grande mysterium! Videt impietas Regem pro virga regni lignum sui portare supplicii: videt pietas Regem baiulantem lignum ad seipsum figeodum, quod fixurus fuerat etiam in frontibus Regum: spernendum oculis impiorum, in quo erant (3) gloriatura corda sanctorum: ipsam crucem suam gestans humero commendabat, & lucernæ arsuræ, quæ sub modio ponenda non erat, caodelabrum ferebat. CHRYSOSTOMUS (homil. lxxxiv.) Et sicut victores, ita & ipse in humeris portabat victoriæ signum. Quidam autem dicunt, quod in illo loco qui Calvariæ dicebatur, Adam mortuus est, & se-

(1) Al. talis. (2) Al. quemadmodum. (3) Al. glorificatura. Legit autem Nicolai: in eo spernendus oculis impiorum, in quo gloriatura &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Nihil tale in Glossa quæ nunc extat, sed interlinealis tantum habet, quod *susceperunt Iesum facti Iudæorum voto, qui totum fecerunt quod fieri extorserunt*; ut mox ex Augustino indicatur.

sepultus; ut in loco ubi mors regnavit, illic & Iesus trophæum statuerit. HIERONYMUS super Matth. (cap. XXVII.) Favorabilis interpretatio, & mulcens aurem populi, nec tamen vera. Extra urbem enim, & foris portam loca sunt in quibus truncantur capita damnatorum, & Calvariæ, quasi decollatorum, sumpsere nomen. Adam vero sepultum iuxta Ebron, & Arbee in Iesu filii Nave volumine legimus. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Crucifigebant autem eum cum latronibus: unde sequitur: *Et cum eo alios duos hinc & inde; medium autem Iesum*: in hoc prophetiam implentes, quoniam „ cum iniquis reputatus est: “ Esai. LIII. Quæ enim convicиantes faciebant, hæc veritati conferebant: volebat enim dæmon quod fiebat obumbrare, sed non valuit: tribus enim in cruce affixis, miracula quæ fiebant, nulli ascripsit, nisi soli Iesu. Ita inanes diaboli artes factæ sunt. Nec solum non obfuit gloriæ eius, sed contulit non parum: nam latronem in cruce convertere, & in paradisum inducere, non minus fuit quam concutere petras. (1) AUGUSTINUS *a*. Tamen & ipsa crux, si attendas, tribunal fuit: in medio enim iudice constituto, unus latro, qui credidit, liberatus; alter, qui insultavit, damnatus est: iam significabat quod facturus est de vivis, & mortuis, alios positurus ad dexteram, alios vero ad sinistram.

(f) CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxiv.) Sicut in tropæo litteræ ponuntur victoriam ostendentes, ita Pilatus titulum cruci Christi inscripsit: unde dicitur: *Scripsit autem & titulum Pilatus, & posuit super crucem*: simul quidem pro Christo respondens, ut eum a communione latronum discerneret, simul autem & de Iudæis ulciscens, ostendens scilicet ipsorum malitiam, dum in suum Regem insurrexerunt: unde sequitur: *Erat autem scriptum: Iesus Nazarenus Rex Iudæorum*. BEDA. In quo monstrabatur iam tum regnum ipsius, non, ut ipsi putabant, destructum, sed potius augmentatum. AUGUSTINUS (tract. CXVIII.) Sed Iudæorum tantum Rex Christus est, an etiam Gentium? Immo & Gentium: cum enim dixisset Psal. II. „ Ego autem sum constitutus Rex ab eo super Sion montem sanctum eius: “ subiecit: „ Postula a me, „ & dabo tibi Gentes hereditatem tuam. “ Magnum ergo volumus intelligi in hoc titulo sacramentum, quia scilicet oleaster factus est particeps pinguedinis oleæ, non olea particeps facta est amaritudinis oleastri. Rex ergo Iudæorum Christus, secundum Iudæorum circumcisionem, non carnis, sed cordis; non littera, sed spiritu.

Sequitur: *Hunc ergo titulum multi legebant Iudæorum: quia prope civitatem erat locus ubi crucifixus est Iesus*. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Credibile autem est multos Gentiles simul cum Iudæis propter festum convenisse; & ideo ut nullus ignoraret, non in una lingua, sed in tribus scripsit: unde subditur: *Et erat scriptum Hebraice, Græce, & Latine*. AUGUSTINUS (tract. ut supra.) Hæ quippe tres linguæ ibi præ ceteris eminebant. Hebræa propter Iudæos in lege Dei gloriantes, Græca propter Gentium sapientes, Latina propter Romanos multis & pene omnibus tunc gentibus imperantes. THEOPHYLACTUS. Significat autem superscriptio triplici sermone figurata, Dominum esse Regem practicæ, physicæ, (2) nec non theologiæ. Nam per Latinas litteras figuratur practica, eo quod Romanorum imperium potentissimum, satisque officiosum in expeditionibus fuerit. Per Græcas vero litteras physica figuratur: Græci namque erga naturalium speculationem insudaverunt. Demum per Hebraicas theologia prætenditur, dum Iudæis est credita rerum divinarum agnitio. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Iudæi autem crucifixo invidebant: unde sequitur: *Dicebant ergo Pilato pontifices Iudæorum: Noli scribere, Rex Iudæorum; sed Quia ipse dixit, Rex sum Iudæorum*. Nam hæc quidem enuntiatio est, & communis sententia. Si vero adiiciatur, *Quoniam ipse dixit*, ipsius petulantiæ, & extollentiæ ostenderetur crimen esse. Sed Pilatus in priori stetit mente: unde sequitur: *Respondit Pilatus: Quod scripsi scripsi*. *b* O ineffabilem vim divinæ operationis etiam in cordibus ignorantium! Nonne occulta vox quædam Pilato intus quadam, si dici potest, clamoso silentio personabat quod tanto ante

(1) *Al.* ALCUINUS. (2) *Al.* nec non theologicæ. *Nicolai autem legit* Regem practicæ physicæ, nec non theologicæ.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Tract. XXXI in Ioan. sub finem. *b* AUGUSTINUS.

ante in Psalmorum litteris prophetatum est: (1) „ Ne corrumpas tituli inscriptionem." Sed quid loquimini insani pontifices? Numquid enim propterea non erit verum, quia Iesus ait, Rex sum Iudæorum? Si corrumpi non potest quod Pilatus scripsit, corrumpi potest quod veritas dixit? Ideo enim Pilatus quod scripsit scripsit, quia Dominus quod dixit dixit.

(g) AUGUSTINUS (tract. CXVIII.) Iudicante Pilato, milites qui ei parebant crucifixerunt Iesum: unde dicitur: *Milites ergo, cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta eius*: & tamen si voluntates, si clamores eorum cogitemus, Iudæi magis crucifixerunt. Sed de partitione, sortitioneque vestimentorum eius, ceteri Evangelistæ brevius, & clause; iste vero apertissime locutus est: nam sequitur: *Et fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem*: unde apparet quatuor fuisse milites qui in eo crucifigendo præsidi paruerunt. Sequitur, *Et tunicam*: subaudiendum est, acceperunt, ut iste sit sensus: Acceperunt autem & tunicam: & sic locutus est, ut de ceteris vestimentis nullam sortem missam esse videamus; sed de tunica, quam simul cum ceteris acceperunt, sed non similiter diviserunt: de hac enim sequitur exponens: *Erat autem tunica inconsutilis desuper contexta per totum*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxiv.) Ipsam speciem tunicæ Evangelista historice designat: quia enim in Palestina duos pannos connectentes subtexunt indumenta, ostendit Ioannes quod talis erat tunica Iesu, occulte vilitatem vestimentorum insinuans. THEOPHYLACTUS. Alii vero dicunt, quod apud Palæstinam telas contexunt, non velut apud nos texuntur, (2) existente superius stamine, inferius vero texentibus; ut sic non versus partem supremam textura protendat, sed e contra. AUGUSTINUS (tract. CXVIII.) Cur autem de illa sortem miserint narrat, dicens: *Dixerunt ergo ad invicem: Non scindamus eam, sed sortiamur de illa, cuius sit*. Apparet itaque in aliis vestimentis æquales se habuisse partes, ut sortiri necesse non fuerit; in illa vero una non eos habere potuisse singulas partes, nisi scinderetur, ut pannos eius inutiliter tollerent: quod ne facerent, ad unum eam pervenire sortitione maluerunt. Huius Evangelistæ narrationi consonat & propheticum testimonium: unde subiungit: *Ut Scriptura impleretur dicens: Partiti sunt vestimenta mea sibi, & in vestem meam miserunt sortem*. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxiv.) Intuere prophetiæ certitudinem: (3) non enim quæ partiti sunt solum, sed & quæ non partiti sunt, dixit Propheta: nam vestimenta quidem diviserunt, sed vestem sorti concesserunt. AUGUSTINUS (tract. CXVIII.) Matthæus dicendo cap. XXVII. „ Diviserunt vestimenta eius, sortem mittentes, " totam divisionem vestimentorum voluit intelligi & ad illam tunicam pertinere, de qua sortem miserunt. Tale est quod etiam ait Lucas cap. XXIII. „ Dividentes vestimenta eius, „ miserunt sortes. " Dividentes enim venerunt ad tunicam, de qua est sortitio. Dicendo autem sortes, pluralem numerum pro singulari posuit. Marcus autem solus videtur intulisse aliquam quæstionem: dicendo enim cap. XV. „ Mittentes sortem super „ eis, quis quid tolleret, " tamquam super omnibus vestimentis, non super sola tunica sors missa sit, locutus videatur. Sed hæc brevitas obscuritatem facit. Sic enim dictum est, „ Mittentes sortem super eis, " ac si diceretur, Mittentes sortem cum dividerentur. Cum autem dicit, „ Quis quid tolle„ ret, " idest quis tunicam tolleret, tamquam si totum ita diceretur: Mittentes sortem super eis, quis tunicam, quæ partibus æqualibus superfuerat, tolleret. Quadripartita autem vestis Domini nostri Iesu Christi, quadripartitam figuravit eius Ecclesiam, quatuor scilicet partibus in orbe diffusam, & in eisdem æqualiter, idest concorditer, distributam. Tunica vero illa sortita, omnium partium significat unitatem, quæ caritatis vinculo continetur. Si autem caritas & supereminentiorem habet viam, & supereminet scientiæ, & super omnia præcepta est, secundum illud Coloss. III. „ Super omnia autem hæc caritatem habe„ te: " merito vestis, qua significatur, desuper contexta perhibetur. Et addidit, *Per totum*: quia nemo eius est expers qui pertinere (4) invenitur ad totum, a quo toto catholica vocatur Ecclesia. Inconsutilis autem, ne aliquando dissuatur: & ad unum

 pro-

(1) *Græce, ut Nicolaius notat, in* Psal. LVI. LVII. LVIII. *talis est titulus:* Ne corrumpas Davidi in tituli inscriptionem. *In Vulgata autem in prædictis Psalmis paulo aliter & Græce, & Latine legitur:* Ne disperdas, David in tituli inscriptionem; *in Psalmo autem* LXXIV. *tantum habetur:* Ne corrumpas. (2) *Legit clarius Nicolai* existente superius stamine, inferius vero textura panni, ut sic versus partem supremam textura procedat, sed contrario modo. (3) *Al.* non enim quæ partiti sunt solum, sed & quæ partiti non sunt. Dixit igitur Propheta: Vestimenta quidem diviserunt, sed non vestem sorti concesserunt: *item* sed vestem sortiti concesserunt. (4) *Al.* videtur.

provenit, quia in unum omnes colligit. In sorte autem, Dei gratia commendata est: cum enim sors mittitur, non personæ cuiusque, vel meritis, sed occulto iudicio Dei ceditur. CHRYSOSTOMUS (homil. lxxxiv.) Vel, sicut quidam dicunt, tunica inconsutilis desuper contexta per totum, secundum allegoriam ostendit quoniam non simpliciter homo erat qui crucifixus est, sed & desuper deitatem habebat. THEOPHYLACTUS. Vel aliter. Vestis inconsutilis denotat corpus Christi, quod a superiori parte contextum est: Spiritus enim sanctus supervenit, & virtus Altissimi Virgini obumbravit. Hoc ergo sacrosanctum Christi corpus indivisibile constat: nam & si dividatur per singulos, sanctificans uniuscuiusque animam simul & corpus, integre tamen & indivisibiliter consistit in omnibus. At quoniam ex quatuor elementis mundus consistit, intelligenda est per Christi vestimenta visibilis creatura, quam inter se dividunt dæmones, quoties morti tradunt verbum Dei quod habitat in nobis, ac satagunt nos suæ partis efficere per mundanas illecebras. AUGUSTINUS (tract. cxviii.) Nec ideo ista non aliquid boni significasse quis dixerit, quia per malos facta sunt: quid enim de ipsa cruce dicturi sumus, quæ similiter ab impiis facta est? Et tamen ea significari recte intelligitur quod ait Apostolus Ephes. iv. „ Quæ sit latitudo, longitudo, altitudo, „ & profundum. " Lata est quippe in transverso ligno, quo extenduntur pendentes manus, & significat opera bona in latitudine caritatis: longa est a transverso ligno usque ad terram, & significat perseverantiam in longitudine temporis: alta est in cacumine, quo transversum lignum sursum versus excedit, & significat supernum finem, quo cuncta opera referuntur: profunda est in ea parte quæ in terra figitur; ibi quippe occulta est, sed cuncta eius apparentia inde consurgunt, sicut bona nostra de profunditate gratiæ Dei, quæ comprehendi non potest, universa procedunt. Sed etsi crux Christi hoc solum significet quod ait Apostolus Galat. v. „ Qui Christi sunt, carnem suam „ crucifixerunt cum passionibus, & concu„ piscentiis: " quam magnum bonum est! Postremo quid est signum Christi nisi crux Christi? Quod signum nisi adhibeatur sive frontibus credentium, sive ipsi aquæ, ex qua regenerantur, sive oleo, quo chrismate unguntur, sive sacrificio, quo aluntur; nihil eorum vitæ proficitur.

(h) THEOPHYLACTUS. Cum milites quæ ad propriam spectabant socordiam prosequebantur, ipse de genitricis cura sollicitus est: unde dicitur: *Et milites quidem hæc fecerunt. Stabant autem iuxta crucem Iesu mater eius, & soror matris eius, Maria Cleophæ, & Maria Magdalene.* AMBROSIUS in epistolis *a*. Maria mater Domini ante crucem stabat filii. Nullus me hoc docuit nisi sanctus Ioannes Evangelista. Mundum alii concussum in passione Domini conscripserunt, cælum tenebris obductum, refugisse solem, in paradisum latronem, sed post piam confessionem, receptum. Ioannes docuit quod alii non docuerunt, quemadmodum in cruce positus matrem appellaverit. Pluris putavit quod victor suppliciorum, pietatis officia matri exhibebat, (1) quam quod regnum cæleste donabatur vitæ æternæ. Nam si religiosum est quod latroni donatur (2) vita, multo uberioris pietatis est quod a filio mater tanto affectu honoratur. *Ecce*, inquit, *filius tuus*: *ecce mater tua*. Testabatur de cruce Christus, & inter matrem atque discipulum dividebat pietatis officia. Condebat Dominus non solum publicum, sed etiam domesticum testamentum. Et hoc eius testamentum (3) signabat Ioannes, dignus tanto testatore testis. Bonum testamentum non pecuniæ, sed vitæ æternæ, quod non atramento scriptum est, sed spiritu Dei vivi. „ Lingua mea calamus „ scribæ velociter scribentis: " Psal. xliv. Sed nec Maria minor quam matrem Christi decebat, fugientibus Apostolis, ante crucem stabat, & piis spectabat oculis filii vulnera: quia (4) spectabat non in pignoris mortem, sed in mundi salutem; aut fortasse quia cognoverat per filii mortem mundi redemptionem, aula regalis etiam sua morte putabat se aliquid publico (5) adituram muneri; sed Iesus non egebat adiutore ad redemptionem omnium, qui omnes (6) sine adiutore servavit: unde & dicit Psal.

(1) *Legit Nicolai*: quam quod cæleste regnum donabat. (2) *Idem reponit* venia. (3) *Al.* significabat. (4) *Al.* expectabat. (5) *Al.* adiuturam. (6) *Al.* sine adiutorio.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Scilicet ea quam inscribit ad Vercellensem Ecclesiam solatio pastoris destitutam, ut & ad eos qui invocant nomen Domini nostri Iesu Christi. Habentur autem versus finem quæ hic notantur.

Psal. lxxxvii. „Factus sum (1) homo sine adiu-„ torio inter mortuos liber. " Suscepit quidem affectum parentis, sed non quæsivit alterius auxilium. Hanc imitamini matres sanctæ, quæ in unico filio dilectissimo tantum maternæ virtutis exemplum dedit: neque enim vos dulciores liberos habetis, neque illud Virgo quærebat solatium, ut alium posset generare filium. HIERONYMUS contra Helvidium (post medium.) Maria ista, quæ in Marco, & Matthæo, Iacobi, & Ioseph mater dicitur, fuit uxor Alphæi, & soror Mariæ matris Domini, quam Mariam Cleophæ nunc Ioannes cognominat, a patre, sive a gentilitate familiæ, aut quacumque alia causa ei nomen imponens. Si autem inde tibi alia atque alia videtur, quod alibi dicatur Maria Iacobi minoris mater, & hic Maria Cleophæ; disce Scripturæ consuetudinem, eumdem hominem diversis nominibus appellari. CHRYSOSTOMUS (homil. lxxxiv.) Et considera, quod imbecillius genus, scilicet mulierum, virilius apparuit iuxta crucem stando, fugientibus discipulis. AUGUSTINUS de Con. Evan. (Lib. III. cap. xxi.) Nisi autem Matthæus, & Lucas Mariam Magdalenam nominassent, potuissemus dicere alias a longe, alias iuxta crucem fuisse: nullus enim eorum præter Ioannem matrem Domini commemoravit. Nunc ergo quomodo intelligitur eadem Maria Magdalene & a longe stetisse cum aliis mulieribus, sicut Matthæus, & Lucas dicunt, & iuxta crucem fuisse, sicut Ioannes dicit; nisi quia in tanto intervallo erant ut iuxta dici possent, quia in conspectu eius præsto aderant, & a longe in conspectu turbæ propinquius circumstantis cum Centurione, & militibus? Possumus etiam intelligere quod illæ quæ simul aderant cum matre Domini, postquam eam discipulo commendavit, abire iam cœperant, ut a densitate turbæ se eruerent, & cetera quæ facta sunt, longius intuerentur; ut ceteri Evangelistæ, qui post mortem Domini eas commemoraverunt, iam longe stantes commemorarent. Quid autem interest ad veritatem quod quasdam mulieres pariter (2) omnes, quasdam singuli nominaverunt? CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Et cum aliæ mulieres astarent, nullius alterius meminit nisi matris, docens nos plus aliquid matribus præbere. Sicut enim parentes circa spiritualia adversantes neque nosse oportet; ita quando nihil impediunt, omnia decet eis præbere, (3) & aliis præferre: unde subditur: *Cum vidisset ergo Iesus matrem, & discipulum stantem quem diligebat, dicit matri suæ: Mulier, ecce filius tuus.* BEDA. Dilectionis inditio Evangelista suam demonstrat personam: non quod exceptis ceteris solus, sed præ ceteris familiarius propter privilegium castitatis a Domino amabatur, quoniam virgo ab eo vocatus, virgo permansit in ævum. CHRYSOSTOMUS (homil. eadem). Papæ! quanto discipulum honoravit honore! Sed ipse seipsum occultat, moderate sapiens: si enim vellet gloriari, & causam utique adiecisset propter quam amabatur: etenim conveniens est magnam quamdam, & mirabilem esse causam. Ideo autem nihil aliud Ioanni loquitur, neque consolatur tristantem, quoniam tempus non erat (4) verborum consolatione. Sed neque parum erat honorari eum tali honore. Quia vero conveniens erat matrem existentem dolore oppressam procurationem quærere, quia ipse aberat; discipulo qui diligebatur tradidit diligentiam habituro: unde sequitur: *Deinde dicit discipulo: Ecce mater tua.* AUGUSTINUS (tract. cxix.) Hæc nimirum est illa hora de qua Iesus aquam conversurus in vinum dixerat matri supra II. *Quid mihi, & tibi est, mulier? Nondum venit hora mea.* Tunc enim divina facturus, non divinitatis, sed humanitatis, vel infirmitatis matrem velut incognitam repellebat; nunc autem humana iam patiens, ex qua factus fuerat homo, affectu commendabat humano. Moralis igitur insinuatur locus, & exemplo suo instruit præceptor bonus, ut a filiis piis impendatur cura parentibus; tamquam lignum illud ubi erant fixa membra morientis, etiam cathedra fuerit magistri docentis. CHRYSOSTOMUS (homil. lxxxiv.) Itaque etiam Marcionis obstruit inverecundiam: si enim non genitus est secundum carnem, neque matrem habuit, cuius gratia tantam circa eam solam facit providentiam? Intuere autem qualiter cum crucifigeretur, universa imperturbate agebat, discipulo loquens de matre, prophetias implens, latroni bonam spem tribuens; antequam autem crucifigeretur, trepidans videtur: nam illic quidem naturæ imbecillitas demonstrata est, hic autem virtutis superabundantia ostendebatur. Sed & nos per hoc erudit, si ante adversa conturbamur

(1) *Ibi* sicut homo. (2) *Al. deest* omnes. (3) *Al.* & de aliis præferre; *item* & alii præferre. 4) *Corrigit Nicolai* verborum consolationi opportunum.

mur, non propterea desistere; (1) cum vero agonem ingressi fuerimus omnia sustinere ut facilia, & levia. AUGUSTINUS (tract. cxix.) Quia ergo matri, quam relinquebat, alterum pro se filium quodammodo providebat, cur hoc fecerit ostendit in hoc quod subditur: *Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua*. Sed in quæ sua Ioannes matrem Domini accepit? Neque enim non ex eis erat qui dixerant ei Matth. xix. „ Ecce nos dimisimus omnia, & se„ cuti sumus te. " Suscepit ergo eam in sua, non prædia, quæ nulla propria possidebat, sed officia, quæ propria dispensatione exequenda curabat. BEDA. Alia littera habet: *Accepit eam discipulus in suam*: quidam volunt in suam matrem; sed congruentius subauditur in suam curam.

(i) AUGUSTINUS (tract. cxix.) Patiebatur hæc omnia qui apparebat homo, & ipse idem disponebat hæc omnia qui latebat Deus: unde dicitur: *Postea sciens quoniam omnia consummata sunt, ut consummaretur Scriptura*, idest quod Scriptura prædixerat Psal. lxviii. „ Et in siti mea pota„ verunt me aceto: " *dixit*, *Sitio*; tamquam diceret: Hoc minus fecistis: date quod estis. Iudæi quippe ipsi erant acetum, degenerantes a vino Patriarcharum, & Prophetarum. *Vas ergo positum erat aceto plenum*: tamquam enim de pleno vase, de iniquitate mundi huius impletum cor habentes, velut spongia, cavernosis quodammodo, atque tortuosis latibulis fraudulentum: unde sequitur: *Illi autem spongiam plenam aceto, hyssopo circumponentes, obtulerunt ori eius*. CHRYSOSTOMUS (homil. lxxxiv.) Neque enim ex his quæ videbant facti sunt mansueti, sed sæviebant magis, & eum potabant, (2) condemnatorum pocula offerentes: propterea enim hyssopus appositus erat. AUGUSTINUS (ut supra.) Hyssopum autem, cui circumposuerunt spongiam aceto plenam, quoniam herba est humilis, & pectus purgat, Christi humilitatem congruenter accipimus; quam circumdederunt, & se circumvenisse putaverunt: Christi namque humilitate mundamur. Nec moveat quomodo spongiam ori eius potuerunt admovere qui in cruce fuerat exaltatus a terra: sicut enim apud alios Evangelistas legitur, quod hic prætermisit, in arundine factum est, ut in spongia talis potus ad crucis sublimia levaretur. THEOPHYLACTUS. Quidam vero hyssopum dicunt vocari arundinem: nam frondes habet arundini consimiles.

Sequitur: *Cum ergo accepisset Iesus acetum, dixit: Consummatum est*. AUGUSTINUS (tract. eod.) Quid nisi quod prophetia tanto ante prædixerat? BEDA. Hic quæri potest quomodo hic dicitur, *Cum accepisset acetum*, cum alius Evangelista dicat (Matth. xxvii.) „ Noluit bibere. " Sed hoc facile solvitur: quoniam non accepit ut biberet, sed ut quod scriptum erat impleret. AUGUSTINUS (ubi supra.) Deinde quia nihil remanserat quod antequam moreretur fieri adhuc oporteret, sequitur: *Et inclinato capite tradidit spiritum*, peractis omnibus quæ ut peragerentur expectabat, tamquam ille qui potestatem habebat ponendi animam suam, & iterum sumendi eam. GREGORIUS XI. Moral. (cap. iii.) Spiritus autem hic pro anima ponitur: si enim aliud spiritum quam animam Evangelista diceret, exeunte spiritu anima remansisset. CHRYSOSTOMUS (homil. lxxxiv.) Non autem quoniam expiravit, inclinavit caput, sed quia inclinavit caput, tunc expiravit: per quæ omnia indicavit Evangelista quoniam omnium Dominus ipse erat. AUGUSTINUS (tract. cxix.) Quis enim ita dormit quando voluerit, sicut Iesus mortuus est quando voluit? Quanta speranda, vel timenda potestas est iudicantis, si apparuit tanta morientis? THEOPHYLACTUS. Tradidit autem Dominus spiritum Deo Patri, ostendens quod nequaquam sanctorum animæ conversantur in tumulis; immo deveniunt ad manus Patris omnium, peccatoribus ad locum pœnarum delatis, videlicet ad infernum.

(k) CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxiv.) Iudæi qui camelum transglutiebant, culicem autem (3) collabant, cum tantam fuissent operati audaciam, de die diligenter ratiocinantur: unde dicitur: *Iudæi ergo, quoniam parasceve erat, ut non remanerent in cruce corpora sabbato*. BEDA. Parasceve, idest præparatio, dicta (4) est sexta feria, quia eo die duplices sibi cibos filii Israel præparabant. *Erat enim magnus dies ille sabbati*, scilicet propter solemnitatem paschalem.

Rogaverunt Pilatum, ut frangerentur crura eorum. AUGUSTINUS (tract. cxx.) Non crura tollerentur, sed hi quibus ideo frangebantur ut morerentur, auferentur ex ligno, ne pendentes in crucibus magnum diem festum sui diurni cruciatus horrore fœdarent. THEOPHYLACTUS. Sic enim iubebatur in lege, non occidere solem in hominis supplicio: vel quia noluerunt in die festo tortores, aut homicidæ censeri.

CHRY-

(1) Al. cum in agonem. (2) Al. condemnationem. (3) Al. colliquabant. (4) Al. ex.

CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Vide autem qualiter valida est veritas: per eorum enim studia prophetia completur: unde subditur: *Venerunt ergo milites, & primi quidem fregerunt crura, & alterius qui crucifixus est cum eo; ad Iesum autem cum venissent, ut viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura; sed unus militum lancea latus eius aperuit.* THEOPHYLACTUS. Ut Iudæis complaceant, lanceant Christum, circa corpus exanime contumelias inferentes; sed contumelia in signum prodiit: sanguinem enim de corpore extincto manare miraculosum est. AUGUSTINUS (tract. cxx.) Vigilanti verbo Evangelista usus est, ut non diceret, *Latus eius* percussit, aut vulneravit, sed *aperuit*, ut illic quodammodo vitæ ostium panderetur, unde sacramenta Ecclesiæ manaverunt, sine quibus ad vitam quæ vere vita est, non Intratur: unde sequitur: *Et continuo exivit sanguis, & aqua.* Ille sanguis in remissionem fusus est peccatorum, aqua illa salutare temperat poculum; hoc & lavacrum præstat, & potum. Hoc prænuntiabat quod Noe in latere arcæ ostium facere iussus est, quo intrarent animalia quæ non erant diluvio peritura, quibus præfigurabatur Ecclesia. Propter hoc prima mulier facta est de viri latere dormientis; & hic secundus Adam inclinato capite in cruce dormivit, ut inde formaretur ei coniux per id quod de latere dormientis effluxit. O mors, unde mortui reviviscunt! Quid isto sanguine mundius, quid isto vulnere salubrius? CHRYSOSTOMUS (homil. lxxxiv.) Et quia hinc suscipiunt principium sacra mysteria, cum accesseris ad tremendum calicem, ut ab ipsa bibiturus Christi costa, ita accedas. THEOPHYLACTUS. Erubescant igitur qui vinum in sacris non limphant mysteriis; videntur enim non credere quod aqua de latere fluxerit. Potest tamen quis calumniose dicere, quod aliqua virtus vitalis erat in corpore, & ideo sanguis effluxit; aqua vero manans inexpugnabile signum fuit; & ideo Evangelista subiungit: *Et qui vidit, testimonium perhibuit.* CHRYSOSTOMUS (ibid.) Quasi dicat: Non ab aliis audivit, sed ipse præsens vidit. *Et verum est testimonium eius:* quod convenienter subiungit, convicium Christi enarrans, non magnum aliquod, & admirabile signum, ut sic suspectus sermo redderetur; sed ipse hoc dixit, hæreticorum ora præcludens, & futura personans mysteria, & eum qui latebat in eis inspiciens thesaurum.

Sequitur: *Et ille scit quia vera dicit, ut & vos credatis.* AUGUSTINUS (tract. cxx.) Scit enim qui vidit; cuius credat testimonio qui non vidit. Duo autem testimonia de Scripturis reddidit singulis rebus quas factas fuisse narravit. Nam quia dixerat: *Non fregerunt crura Iesu:* subdidit: *Facta sunt enim hæc, ut Scriptura impleretur: Os non comminuetis ex eo:* quod præceptum est eis qui celebrare pascha iussi sunt ovis immolatione in veteri lege, quæ dominicæ passionis umbra præcesserat. Item quia subiunxerat: *Unus militum lancea latus eius aperuit:* ad hoc pertinet alterum testimonium quod subdit dicens: *Et iterum alia Scriptura dicit: Videbunt in quem transfixerunt:* ubi promissus est Christus in ea qua crucifixus est carne futurus. HIERONYMUS a. Hoc autem testimonium sumptum est de Zacharia.

(I) CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxiv.) AEstimans Ioseph extinctum esse Iudæorum furorem Christo crucifixo, cum fiducia accessit, ut deponendum funus procuraret: unde dicitur: *Post hæc autem rogavit Pilatum Ioseph ab Arimathæa.* BEDA. Arimathæa, ipsa est Ramatha civitas Helcanæ, & Samuelis. Cælitus autem provisum est ut esset dives, (1) ut ad præsidem posset accedere; & ut esset iustus, ut corpus Domini accipere mereretur: unde sequitur: *Ut tolleret corpus Iesu, eo quod esset discipulus Iesu.* CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Non ex duodecim, sed ex septuaginta: (2) quoniam nullus ex duodecim accesserit. Et si timorem Iudæorum quis pro causa assumpserit, hic eodem detinebatur timore: unde dicitur: *Occultus autem propter metum Iudæorum.* Sed valde insignis erat, & Pilato notus: unde & gratiam accepit; & hoc est quod subditur: *Et permisit Pilatus.* Et sepelit de reliquo, non ut condemnatum, sed ut magnum quemdam, & mirabilem: unde subditur: *Venit ergo, & tulit corpus Iesu.* AUGUSTINUS de Con.

(1) *Al.* &c. (2) *Legit P. Nicolai.* Sed quomodo nullus ex duodecim accessit?

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Præfatione in Pentateucum.

Con. Evang. a. In extremo enim illo officio funeri exhibendo, minus curavit (1) de Iudæis, quamvis soleret in Domino audiendo eorum inimicitias devitare. BEDA. Sedata enim utcumque eorum sævitia, eo quod se adversus Christum prævaluisse gaudebant, corpus Christi petiit: quoniam non videbatur causa discipulatus, sed pietatis venisse, ut funeri officium impenderet; quod homines non solum bonis, sed etiam malis solent impendere. Adiungitur autem ei & Nicodemus: unde sequitur: *Venit autem & Nicodemus, qui venerat ad Iesum nocte primum, ferens mixturam myrrhæ & aloes quasi libras centum.* AUGUSTINUS (tr. cxx.) Non ita distinguendum est, ut dicamus, *Primum ferens mixturam myrrhæ*, sed ut quod dictum est *primum*, ad superiorem sensum pertineat. Venerat enim ad Iesum Nicodemus nocte primum, quod idem Ioannes narravit in prioribus Evangelii sui partibus. Hic ergo intelligendum est, ad Iesum non tunc solum, sed tunc primum venisse Nicodemum, venisse autem postea, ut fieret audiendo discipulus (2) Christi. b Ferunt autem pigmenta, quæ maxime corpus apta sunt quamplurimum conservare, & non permittere cito subiici corruptioni: adhuc enim ut de nudo homine disponebant, sed tamen multam dilectionem demonstrabant. BEDA. Notandum est autem, quod simplex unguentum fuerit: quia ex diversis aromatibus licentiam conficiendi non habebant.

Sequitur: *Acceperunt ergo corpus Iesu, & ligaverunt eum linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire.* AUGUSTINUS (tract. cxx.) In quo Evangelista admonuit in huiusmodi officiis quæ mortuis exhibentur, morem cuiusque gentis esse servandum. Erat autem illius gentis consuetudo ut mortuorum corpora variis aromatibus condirentur, ut diutius servarentur illæsa. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. xxiii.) Neque autem hic Ioannes aliis repugnat: neque enim illi qui Nicodemum tacuerunt, affirmaverunt a solo Ioseph Dominum sepultum, quamvis solius commemorationem fecerint: aut quia illi una sindone a Ioseph involutum dixerunt, propterea prohibuerunt intelligi, & alia lintea potuisse afferri a Nicodemo, & superaddi; ut verum narret Ioannes, quod non uno linteo, sed linteis involutus sit: quamvis & propter sudarium quod capiti adhibebatur, & institas quibus corpus totum alligatum est, quia omnia de lino erant, etiam si una sindon ibi fuit, veracissime dici potuit: *Ligaverunt eum linteis*: lintea quippe generaliter dicuntur quæ lino texuntur. BEDA. Hinc Ecclesiæ consuetudo descendit, ut corpus Domini non in sericis, & auro textis consecretur, sed in sindone munda. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxiv.) Quia vero brevitate temporis urgebantur: nona enim hora mortuo Christo, deinde accedentibus ad Pilatum, & deponentibus Christi corpus, vespera imminebat: ideo ponunt eum in proximo monumento: unde subditur: *Erat autem in loco ubi crucifixus est, hortus, & in horto monumentum novum, in quo nondum quisquam positus fuerat*: quod dispensatione factum est, ne alterius alicuius, qui eum eo iaceret, æstimaretur resurrectio facta esse. AUGUSTINUS (tract. cxx.) Sicut etiam in Mariæ Virginis utero nemo ante illum, nemo post illum conceptus est: ita in hoc monumento nemo ante illum, nemo post illum sepultus est. THEOPHYLACTUS. Per hoc etiam quod novum fuit sepulcrum, mystice datur intelligi quod per Christi sepulturam omnes innovamur, morte, & corruptione destructa. Attende etiam abundantiam pro nobis susceptæ paupertatis: nam qui domum in vita non habuit, post mortem quoque in alieno sepulcro reconditur, & nudus existens, a Ioseph operitur.

Sequitur: *Ibi ergo propter parasceven Iudæorum, quia iuxta erat monumentum, posuerunt Iesum.* AUGUSTINUS (ut supra.) Acceleratam vult intelligi sepulturam, ne advesperasceret, quando iam propter parasceven, quam cœnam puram Iudæi Latine usitatius apud nos vocant, facere tale aliquid non licebat. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxiv.) Propinquum autem fuit sepulcrum, ut discipuli possent cum facilitate accedere, & consideratores fieri eorum quæ eveniebant, prope existente loco, & ut sepulturæ testes essent etiam inimici custodientes sepulcrum, & ut falsus ostenderetur

(1) *Al.* a Iudæis. (2) *Al. deest* Christi.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Lib. III. cap. xxii. b CHRYSOSTOMUS ut supra.

tur is qui de furto sermo. BEDA. Mystice autem Ioseph interpretatur aptus (1) pro acceptione boni operis; ad quod monemur ut corpus Domini digne percipere mereamur. THEOPHYLACTUS. Nunc etiam quodammodo Christus apud avaros mortificatur in paupere famem patiente. Esto ergo Ioseph, & tege Christi nuditatem non semel, sed (2) iugiter in tuo tumulo spirituali considerando reconde, cooperi, & misce myrrham, & aloem amaricantia, considerando vocem illam Matth. xxv. „Ite „ maledicti in ignem æternum,“ qua nihil amarius æstimo.

CAPUT XX.

(a) UNa autem sabbati Maria Magdalene venit mane, cum adhuc tenebræ essent, ad monumentum, & vidit lapidem revolutum a monumento. Cucurrit ergo, & venit ad Simonem Petrum, & ad alium discipulum quem amabat Iesus, & dixit illis: Tulerunt Dominum de monumento, & nescimus ubi posuerunt eum. Exiit ergo Petrus, & ille alius discipulus, & venerunt ad monumentum. Currebant autem duo simul: & ille alius discipulus præcucurrit citius Petro, & venit primus ad monumentum; & cum se inclinasset, vidit posita linteamina, non tamen introivit. Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & introivit in monumentum; & vidit linteamina posita, & sudarium quod fuerat super caput eius, non cum linteaminibus positum, sed separatim involutum in unum locum. Tunc ergo introivit & ille discipulus qui venerat primus ad monumentum, & vidit, & credidit. Nondum enim sciebant Scripturam, quia oportuit eum a mortuis resurgere.

(b) Abierunt ergo iterum discipuli ad semetipsos. Maria autem stabat ad monumentum foris plorans. Dum ergo fleret, inclinavit se, & prospexit in monumentum; & vidit duos Angelos in albis sedentes, unum ad caput, & unum ad pedes, ubi positum erat corpus Iesu. Dicunt ei illi: Mulier, quid ploras? Dicit eis: Quia tulerunt Dominum meum, & nescio ubi posuerunt eum. Hæc cum dixisset, conversa est retrorsum, & vidit Iesum stantem, & non sciebat quia Iesus est. Dicit ei Iesus: Mulier, quid ploras? Quem quæris? Illa existimans quia hortulanus esset, dicit ei: Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi ubi posuisti eum; & ego eum tollam. Dicit ei Iesus, Maria. Conversa illa dicit ei, Rabboni, quod dicitur Magister. Dicit ei Iesus: Noli me tangere: nondum enim ascendi ad Patrem meum. Vade autem ad fratres meos, & dic eis: Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum. Venit Maria Magdalene, annuntians discipulis: Quia vidi Dominum, & hæc dixit mihi.

(c) Cum ergo sero esset die illo una sabbatorum, & fores essent clausæ ubi erant discipuli congregati propter metum Iudæorum, venit Iesus, & stetit in medio, & dixit eis, Pax vobis; & cum hoc dixisset, ostendit eis manus, & latus. Gavisi sunt ergo discipuli viso Domino. Dixit ergo eis iterum: Pax vobis. Sicut misit me Pater, & ego mitto vos. Hæc cum dixisset, insufflavit, & dixit eis: Accipite Spiritum sanctum. Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; & quorum retinueritis, retenta sunt. Thomas autem, unus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venit Iesus. Dixerunt ergo ei alii discipuli, Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis: Nisi videro in manibus eius fixuram clavorum, & mittam digitum meum in locum clavorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam.

(d) Et post dies octo iterum erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis. Venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio, & dixit eis, Pax vobis; deinde di-

(1) *Al.* per acceptionem boni operis. *Legit autem Nicolai* interpretatur auctus per augmentum boni operis. (2) *Al. deest* iugiter.

cit Thomæ: Infer digitum tuum huc, & vide manus meas; & affer manum tuam, & mitte in latus meum; & noli esse incredulus, sed fidelis. Respondit Thomas, & dixit ei: Dominus meus, & Deus meus. Dicit ei Iesus: Quia vidisti me, Thoma, credidisti: beati qui non viderunt, & crediderunt. Multa quidem & alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc. Hæc autem scripta sunt, ut credatis quia Iesus est Christus Filius Dei, & ut credentes vitam habeatis in nomine eius.

(1) CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxiv.) Quia iam transierat sabbatum, in quo impediebatur a lege, non potuit Maria Magdalene quiescere, sed venit profundo diluculo, consolationem quamdam a loco sepulturæ invenire volens: unde dicitur: *Una autem sabbati Maria Magdalene venit mane, cum adhuc tenebræ essent, ad monumentum*. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. xxiv.) Venit quidem Maria Magdalene, sine dubio ceteris mulieribus quæ Domino ministraverant plurimum dilectione ferventior, ut non immerito Ioannes solam commemoraret, tacitis eis qui cum illa fuerant, sicut alii testantur. AUGUSTINUS super Ioannem (tract. cxx.) Una autem sabbati est quem iam diem dominicum propter Domini resurrectionem mos christianus appellat, quem Matthæus primam sabbati nominavit. BEDA. Dicitur ergo *una sabbati*, hoc est altera, sive prima die post sabbatum. THEOPHYLACTUS. Vel aliter. Hebdomadæ dies Iudæi sabbatum nominabant, unam autem ex sabbati diebus primam. Futuri autem sæculi exemplar est hæc dies, quoniam futuri sæculi una dies est nequaquam nocte interpollata: Deus enim ibi sol est, qui numquam occidit. In hac igitur die Dominus resurrexit incorruptibilitatem corporis assumens, sicut nos in futuro sæculo incorruptione induemur. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. xxiv.) Quod autem Marcus dicit cap. xvi. „Valde mane oriente iam sole," non repugnat ei quod hic dicitur; *Cum adhuc tenebræ essent*: die quippe surgente aliquæ reliquæ tenebrarum tanto magis extenuantur, quanto magis oritur lux. Nec sic accipiendum est quod ait Marcus, „Valde mane orto iam sole," tamquam sol ipse iam videretur super terram; sed potius, sicut dicere solemus eis quibus volumus significare temporius aliquid faciendum, Orto iam sole, dicitur, idest de proximo adveniente in has partes. GREGORIUS in homil. (xxii. in Evang.) Congrue autem dicitur: *Cum adhuc tenebræ essent*: Maria enim auctorem omnium quem carne viderat, mortuum quærebat in monumento; & quia hunc minime invenit, furatum credidit. Adhuc ergo erant tenebræ cum venit ad monumentum.

Sequitur: *Et vidit lapidem revolutum a monumento*. AUGUSTINUS de Con. Evang. (lib. III. cap. xxiv.) Iam ergo factum erat quod solus Matthæus commemorat de terræmotu, & lapide revoluto, conterritisque custodibus. CHRYSOSTOMUS (homil. lxxxiv.) Surrexit quidem Dominus, lapide, & signaculis (1) sepulcro iniacentibus. Quia vero oportebat & alios certificari, aperitur monumentum post resurrectionem, & ita creditur quod factum est. Hoc denique & Mariam movit: videns enim lapidem sublatum non intravit, neque prospexit, sed ad discipulos ex multo amore cum velocitate cucurrit. Nondum autem de resurrectione noverat aliquid manifestum, sed putabat translationem corporis esse factam. GLOSSA. Et ideo cucurrit nuntiare discipulis, ut aut secum quærerent, aut secum dolerent; & hoc est quod sequitur: *Cucurrit ergo, & venit ad Simonem Petrum, & ad alium discipulum quem diligebat Iesus*. AUGUSTINUS (tract. cxx.) Ita se commemorare solet, quod eum diligebat Iesus, qui utique omnes, sed ipsum præ ceteris, & familiarius diligebat.

Sequitur: *Et dixit eis: Tulerunt Dominum de monumento, & nescimus ubi posuerunt eum*. GREGORIUS III. Moral. (cap. ix.) Hoc autem dicens totum pro parte insinuat: solum quippe corpus Domini quæsitura venerat: & quasi totum Dominum sublatum deplorat. AUGUSTINUS (tract. cxx.) Nonnulli autem codices (2) Græci habent, *Tulerunt Dominum meum*: quod videri dictum potest propensiore caritatis, vel famulatus affectu. Sed hoc in pluribus codicibus

(1) *Al.* de sepulcro. (2) *Al.* Græci etiam habent; *& sic legit P. Nicolai.*

cibus quos in promptu habemus, non invenimus (1). CHRYSOSTOMUS (homil. lxxxiv.) Evangelista vero non privavit mulierem hac laude, nec verecundum existimavit quod ab ea prius addiscerent. Audientes ergo illi, cum multo studio monumento insistunt. GREGORIUS (homil. xxii. in Evang.) Illi autem præ ceteris cucurrerunt qui præ ceteris amaverunt, videlicet Petrus, & Ioannes: unde sequitur: *Exiit ergo Petrus, & ille alius discipulus, & venerunt ad monumentum*. THEOPHYLACTUS. Sed si quæras quomodo astantibus custodibus venerunt ad monumentum, rudis quæstio: quoniam postquam Dominus resurrexit, & una cum terræmotu affuit Angelus in sepulcro, recesserunt custodes, annuntiantes pharisæis. AUGUSTINUS (tract. cxx.) Cum autem iam dixisset, *Venerunt ad monumentum*, regressus est, ut narraret quomodo venerunt, atque ait: *Currebant autem duo simul, & ille alius discipulus præcucurrit citius Petro, & venit prior ad monumentum*: ubi ostendit quod ipse prior venerit, sed tamquam de alio cuncta narrat. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxiv.) Veniens autem considerat linteamina posita: unde sequitur: *Et cum se inclinasset, vidit posita linteamina*. Nihil tamen ipse plus perscrutatur, sed desistit; & hoc est quod subditur: *Non tamen introivit*. Petrus vero ut fervidus introiens universa inspexit diligenter, & amplius vidit: unde sequitur: *Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & introivit in monumentum, & vidit linteamina posita, & sudarium quod fuerat super caput eius, non cum linteaminibus positum, sed separatim involutum in unum locum*: quod erat resurrectionis signum. Neque enim, si quidem eum transtulissent, corpus eius denudassent; neque si furati essent, huius rei fuissent soliciti, ut levarent sudarium, & involverent, & ponerent in unum locum seorsum a linteaminibus; sed simpliciter ut se habebat suscepissent corpus. Ideo enim Ioannes præmiserat quoniam sepultus est cum myrrha, quæ conglutinat corpori linteamina, ut non decipiaris ab his qui dicunt eum furto sublatum esse. Non enim ita insensatus esset qui furaretur, ut circa rem superfluam tantum studium consumeret. Post Petrum autem & Ioannes introivit: unde sequitur: *Tunc ergo introivit & ille discipulus qui venerat primus ad monumentum, & vidit, & credidit*. AUGUSTINUS (tr. cxxii.) Nonnulli putant hoc Ioannem credidisse quod Iesus resurrexerit; sed quod sequitur, hoc non indicat. Vidit ergo inane monumentum, & credidit quod dixerat mulier: nam sequitur: *Nondum enim sciebant Scripturam quia oportebat eum a mortuis resurgere*. Non ergo eum credidit resurrexisse, quem nesciebat oportere resurgere. Quando autem ab ipso Domino audiebant, quamvis apertissime diceretur, consuetudine tamen audiendi ab illo parabolas, non intelligebant, & aliquid aliud eum significare credebant. GREGORIUS (in hom. xxii. in Evang.) Hæc autem tam subtilis Evangelistæ descriptio a mysteriis vacare credenda non est. Per Ioannem iuniorem synagoga, per seniorem vero Petrum Ecclesia Gentium designatur: quia etsi ad Dei cultum est prior synagoga quam Ecclesia Gentium, ad usum tamen sæculi prior est multitudo Gentium quam synagoga. Cucurrerunt autem simul, quia ab ortus sui tempore usque ad occasum pari & communi via, etsi non pari, & communi sensu, gentilitas cum synagoga decucurrit. Venit synagoga prior ad monumentum, sed minime intravit: quia legis quidem mandata percepit, prophetias de incarnatione, ac passione dominica audivit; sed credere in mortuum noluit. *Venit autem Simon Petrus, & introivit in monumentum*: quia secuta posterior Ecclesia Gentium, Christum Iesum & cognovit carne mortuum, & viventem credidit Deum. Sudarium autem capitis Domini cum linteaminibus non invenitur: quia caput Christi Deus, & divinitatis incomprehensibilia sacramenta ab infirmitatis nostræ cognitione (2) disiuncta sunt, eiusque potentia creaturæ transcendit naturam. Non solum autem separatim, sed involutum inveniri dicitur: quia lintei quo involvitur, nec initium, nec finis aspicitur. Celsitudo autem divinitatis (3) nec cœpit esse, nec definit. Bene (4) autem additur, *In unum locum*: quia in scissura mentium Deus non est, & illi eius gratiam habere merentur qui se ab invicem per sectarum scandala non dividunt. Sed quia solet per sudarium laborantium sudor detergi, potest & sudarii no-

(1) *In editis, præter ea quæ Nicolai curavit, hic superflue repetitur Augustini sententia de Ioanne superius expressa, sub his verbis.* Discipulum autem quem diligebat Iesus, seipsum dicit: nam quippe ita commemorare solet quod eum diligebat Iesus, qui utique omnes, sed ipsum præ ceteris, & familiarius diligebat. (2) *Al.* divinæ disiuncta sunt. (3) *Al.* nec recipit esse. (4) *Al. omittitur* autem.

mine intelligi labor Dei (1). Sudarium ergo quod super caput eius fuerat, seorsum invenitur, quia ipsa Redemptoris nostri passio longe a nostra passione disiuncta est: quoniam ipse sine culpa pertulit quod nos cum culpa toleramus; ipse sponte morti succumbere voluit, ad quam nos venimus inviti. Postquam autem intravit Petrus, ingressus est & Ioannes: quia in fine mundi ad Redemptoris fidem etiam Iudæa colligetur. THEOPHYLACTUS. Vel aliter. Intellige Petrum activum, & promptum; Ioannem vero contemplativum, & docilem (2) rerum divinarum habuisse peritiam. Plerumque autem prævenit contemplativus notitia, & docilitate; sed activus instantia fervoris, & sedulitate præcedit illius acumen, & prius inspicit divinum mysterium.

(b) GREGORIUS in hom. (xxv. in Evang.) Maria autem Magdalene, quæ fuerat in civitate peccatrix, amando veritatem laverat lacrymis maculas criminis, cuius mentem magna vis amoris accenderat; quæ a monumento Domini, etiam discipulis recedentibus, non recedebat: dicitur enim: *Abierunt ergo iterum discipuli ad semetipsos*. AUGUSTINUS (tract. cxxi.) Idest, ubi habitabant, & unde ad monumentum cucurrerant. Viris autem redeuntibus infirmiorem sexum in eodem loco fortior figebat affectus: unde sequitur: *Maria autem stabat ad monumentum foris plorans*. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. xxiv.) Idest, ante illum saxei sepulcri locum; sed tamen intra illud spatium quo iam ingressæ fuerant: hortus quippe illic erat. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxv.) Ne mireris antem quod Maria amare flebat ad sepulcrum, Petrus vero nihil tale passus est: compassibile enim est muliebre genus, & natura flebile. AUGUSTINUS (tract. cxxi.) Oculi igitur qui Dominum quæsierant, & non invenerant, lacrymis vacabant, amplius dolentes, quod fuerat ablatus de monumento quam quod fuerat occisus in ligno: quoniam magistri tanti, cuius vita subtracta fuerat, nec memoria remanebat. AUGUSTINUS de Con. Ev. (Lib. III. cap. xxiv.) Viderat antem cum aliis mulieribus Angelum sedentem a dextris super lapidem revolutum a monumento, ad cuius verba cum fleret, prospexit in monumentum. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxv.) Magnum enim ad mitigationem est monumentum apparens. Vide denique eam, ut plus requiesceret, & inclinantem se, & volentem locum videre ubi iacuit corpus: unde sequitur: *Dum ergo fleret inclinavit se, & prospexit in monumentum*. GREGORIUS (hom. xxv. ut supra.) Amanti enim semel aspexisse non sufficit, quia vis amoris (3) intentionem multiplicat inquisitionis. AUGUSTINUS (tract. cxxi.) Nimium enim dolebat, nec suis, nec discipulorum oculis facile putabat esse credendum: an potius divino instinctu in animo eius effectum est ut prospiceret? GREGORIUS (hom. xxv. ubi supra.) Quæsivit enim corpus, & minime invenit; perseveravit ut quæreret: unde & contigit ut inveniret, actumque est ut desideria (4) dilata crescerent, & crescentia (5) caperent quod invenissent. Sancta enim desideria dilatione crescunt; si autem dilatione deficiunt, desideria non fuerunt. Ista itaque, quæ sic amat, quæ se ad monumentum quod prospexerat, iterum inclinat: videamus quo fructu vis amoris in ea ingeminat opus inquisitionis: sequitur enim: *Et vidit duos Angelos in albis sedentes, unum ad caput, & unum ad pedes, ubi positum fuerat corpus Iesu*. CHRYSOSTOMUS (homil. lxxxv.) Quia enim non erat excelsa mulieris mens, ut ex sudariis perciperet resurrectionem, Angelos videt in læto habitu, ut & ipsa a passione mitigetur. AUGUSTINUS (tract. cxxi.) Quid est autem quod unus ad caput, & alter ad pedes sedebat? An, quoniam qui Græce Angeli dicuntur, Latine sunt nuntii, isto modo Christi Evangelium, velut a capite usque ad pedes, ab initio usque in finem signabant esse nuntiandum? GREGORIUS (hom. xxv. in Evang.) Vel ad caput sedet Angelus cum per Apostolos prædicatur, quia *in principio erat Verbum*; & quasi ad pedes sedet, cum dicitur: *Verbum caro factum est*: supra 1. Possumus etiam per duos Angelos duo testamenta agnoscere, quæ dum pari sensu incarnatum, & mortuum, ac resurrexisse Dominum nuntiant, quasi testamentum prius ad caput, & testamentum posterius ad pedes sedet. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Angeli autem apparentes nihil de resurrectione dicunt; sed paulatim in eum qui de resurrectione est intrant sermonem. Quia enim

(1) *Addit Nicolaius ex Gregorio:* qui etsi semper quietus in se, atque immutabilis permanet, laborare se tamen denuntiat cum duras hominum pravitates portat. (2) *Al.* erga rerum divinarum peritiam: *sic que habet Nicolai*. (3) *P. Nicolai legit* intentionem. (4) *Al.* dilatata. (5) *Al.* causarent.

enim mulier ultra consuetudinem præclarum habitum viderat, ne turbetur, audivit compassionis vocem: unde sequitur: *Dicunt ei illi: Mulier, quid ploras?* Angeli lacrymas prohibebant, & futurum quodammodo gaudium nuntiabant: ita enim dixerunt, *Quid ploras?* ac si dicerent, Plorare noli. GREGORIUS (hom. eadem.) Ipsa enim sacra eloquia, quæ nos in lacrymas amoris excitant, easdem lacrymas consolantur, dum nobis Redemptoris nostri speciem repromittunt. AUGUSTINUS (tract. cxxi.) At illa eos putans interrogasse nescientes, causas prodit lacrymarum: unde sequitur: *Dicit eis: Quia tulerunt Dominum meum.* Dominum suum vocat Domini sui corpus exanime, a toto partem significans; sicut omnes confitemur Iesum Christum Filium Dei sepultum, cum sola eius sepulta sit caro. Sequitur: *Et nescio ubi posuerunt.* Hæc erat causa maioris doloris, quia nesciebat quo iret ad consolandum dolorem. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxv.) Nondum autem de resurrectione aliquid noverat, sed adhuc translationem imaginabatur. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib III. cap. xxiv.) Hic intelligendi sunt surrexisse Angeli, ut etiam stantes viderentur, sicut Lucas eos visos esse commemorat. AUGUSTINUS super Ioan. (tract. cxxi.) Sed hora iam venerat qua id quod nuntiatum quodammodo fuerat ab Angelis flere prohibentibus, gaudium succederet flentibus: unde sequitur: *Hæc cum dixisset, conversa est retrorsum.* CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxv.) Sed quare ad Angelos loquens, & nondum ab eis aliquid audiens convertitur retrorsum? Mihi videtur quod hæc ea dicente, Christus post eam apparuit, & Angeli considerantes Dominatorem, & figura, & inspectione, & motu confestim ostenderunt quoniam Dominum viderunt; & hoc est quod mulierem converti rerrorsum fecit. GREGORIUS (hom. xxv. ut supra.) Notandum etiam, quod Maria, quæ adhuc de Domini resurrectione dubitabat, conversa retrorsum est, ut videret Iesum: quia videlicet per eamdem dubitationem suam quasi tergum in Domini faciem miserat, quem resurrexisse minime credebat. Sed quia amabat, & dubitabat; videbat, & non agnoscebat eum: unde sequitur: *Et vidit Iesum stantem, & non sciebat quia Iesus esset.* CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxv.) Angelis enim ut dominator apparuit, mulieri vero non ita, ne eam ex prima visione stupefaceret: non enim oportebat eam repente ad excelsa reducere, sed paulatim.

Sequitur: *Dicit ei Iesus: Mulier quid ploras? Quem quæris?* GREGORIUS (ut supra.) Interrogatur doloris causa, ut augeatur desiderium, quatenus cum nominaret quem quæreret, in amorem eius ardentius æstuaret. CHRYSOSTOMUS (hom. cit.) Et quia in communi figura apparuit, æstimavit eum hortulanum esse: unde sequitur: *Illa æstimans quia hortulanus esset, dicit ei: Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi ubi posuisti eum, ut ego eum tollam;* hoc est, si propter timorem Iudæorum levasti eum, dicito mihi, & ego eum accipiam. THEOPHYLACTUS. Timebat enim ne Iudæi etiam in corpus sævirent exanime, & ideo volebat in alio loco incognito illud transponere. GREGORIUS (loc. cit.) Forsitan autem nec errando hæc mulier erravit, quæ Iesum hortulanum credidit. An non ei spiritualiter hortulanus erat, qui in eius pectore per amoris sui vim semina virtutum virentia plantabat? Sed quid est quod viso eo quem hortulanum credidit, cui necdum dixerat quem quærebat, ait: *Domine, si tu sustulisti eum?* Sed vis amoris hoc agere solet in animo, ut quem ipse semper cogitat, nullum alium credat ignorare. Postquam autem eam Dominus communi vocabulo appellavit ex sexu, & agnitus non est, vocat ex nomine: unde sequitur: *Dicit ei Iesus, Maria;* ac si dicat: Recognosce eum a quo recognosceris. Maria ergo, quia vocatur ex nomine, recognoscit auctorem: quia & ipse erat qui quærebatur exterius, & ipse qui eam interius, ut quæreret, docebat: unde sequitur: *Conversa illa dicit ei, Rabboni, quod dicitur magister.* CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxv.) Sicut enim Iudæis quandoque immanifestus erat, & præsens; ita & loquens cum volebat seipsum notum faciebat. Qualiter autem conversam dicit, cum Christus ad eam loqueretur? Mihi videtur quod dicente ea, *Ubi posuisti eum*, conversa est ad Angelos, ut interrogaret cur stupefacti essent. Deinde Christus vocans eam, convertit eam ad seipsum, & per vocem manifestum seipsum fecit. AUGUSTINUS (tract. cxxi.) Vel quia prius conversa corpore, quod non erat putavit, nunc (1) corde conversa quod erat agnovit. Nemo autem calumnietur mulierem, quod hortulanum dixerit Dominum, & Iesum Magistrum: ibi enim honorabat hominem a quo beneficium postulabat, hic recolebat doctorem, a quo discernere humana, & divina disce-bat

(1) *Al. omittitur corde.*

bat. Aliter ergo (1) Dominum dixit, *Sustulerunt Dominum meum*; aliter autem, *Domine, si tu sustulisti eum*. GREGORIUS (ut supra.) Iam vero ab Evangelista non subditur quid mulier fecit, sed ex eo (2) innuitur quod audivit: sequitur (3) enim: *Dicit ei Iesus, Noli me tangere*: in his namque verbis ostenditur, quod Maria amplecti voluit eius vestigia quem recognovit. Sed cur tangi non debeat, ratio quoque additur cum subiungitur: *Nondum enim ascendi ad Patrem meum*. AUGUSTINUS (tract. cxxi.) Sed si stans in terra non tangitur, sedens in cælo quomodo ab homine tangetur? Qui certe antequam ascenderet discipulis suis se obtulit tangendum dicens: „ Palpate, & videte, quia spiritus carnem, „ & ossa non habet; " ut Lucas cap. xxiv. testatur. Quis autem tam sit absurdus ut dicat, eum a discipulis quidem, antequam ascendisset ad Patrem, se voluisse tangi, a mulieribus autem noluisse, nisi cum ascendisset ad Patrem? Sed leguntur etiam feminæ post resurrectionem, antequam ad Patrem ascenderet, tetigisse Iesum, in quibus erat etiam ipsa Maria Magdalena, narrante Matthæo. Aut ergo hoc sic dictum est ut in illa femina figuraretur Ecclesia de Gentibus, quæ in Christum non credidit, nisi cum ascendisset ad Patrem; aut sic in se credi voluit Iesus, hoc est sic se spiritualiter tangi, quod ipse, & Pater unum sunt. Eius quippe intimis sensibus quodammodo ascendit ad Patrem qui sic in eo profecerit ut Patri agnoscat æqualem. Quomodo autem hæc non carnaliter adhuc in eum credebat quem sicut hominem flebat? AUGUSTINUS I. de Trin. (cap. ix.) Tactus autem tamquam finem facit notionis; ideoque nolebat in eo esse finem intenti cordis in se, ut hoc quod videbatur tantummodo putaretur. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxv.) Vel aliter. Volebat hæc mulier adhuc cum Christo esse, sicut & ante passionem, & præ gaudio nihil magnum excogitabat; quamvis caro Christi multo melior facta fuerit resurgendo. Ab hac ergo intelligentia eam abducens dixit, *Noli me tangere*, ut cum multa reverentia ei loquatur: unde nec discipulis apparet de reliquo cum eis conversans, ut reverentius ei attendant. Dicens (4) autem, *Nondum enim ascendi*, ostendit quoniam illuc properat, & festinat. Eum autem qui illuc debet abire, & non ultra cum hominibus conversari, non oportebat cum eadem videre mente qua & ante: & hoc manifestat consequenter dicens: *Vade autem ad fratres meos, & dic eis: Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum; Deum meum, & Deum vestrum*. HILARIUS XI. de Trin. (ant. med.) Inter ceteras impietates suas etiam hoc dicto Domini uti solent hæretici, ut per id quod Pater eius Pater eorum est, & Deus eius, Deus eorum est, in natura Dei non sit. Sed in forma Dei manens, formam servi assumpsit: & cum hoc ad homines in servi forma Christus Iesus loquatur, non ambigitur quin Pater sibi ut ceteris sit ex ea parte qua homo est, & Deus sibi ut cunctis sit ex ea natura qua servus est. Denique hunc eumdem sermonem cœpit dicens: *Vade ad fratres meos*. Fratres autem ex carne sunt Deo; ceterum unigenitus Deus (5) in unigeniti exceptione sine fratribus est. AUGUSTINUS (tr. cxxi.) Vel aliter. Non ait, Patrem nostrum, sed *Patrem meum, & Patrem vestrum*. Aliter ergo meum, aliter vestrum: natura meum, gratia vestrum. Neque dixit Deum nostrum, sed *Deum meum*, sub quo ego homo, *& Deum vestrum*, inter quos & ipsum mediator sum. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. xxiv.) Tunc ergo egressa est a monumento, hoc est ab illo loco ubi erat horti spatium ante lapidem effossum, & cum illa aliæ quas secundum Marcum invaserat tremor, & pavor, & nemini, scilicet aliorum, quidquam dicebant: unde & hic dicitur: *Venit Maria Magdalene annuntians discipulis: Quia vidi Dominum, & hæc dixit mihi*. GREGORIUS (ubi supra.) Ecce humani generis culpa ibi absconditur unde processit: quia enim in paradiso mulier viro propinavit mortem, a sepulcro mulier viris annuntiavit vitam, & dicta sui vivificatoris narrat quæ mortiferi serpentis verba narraverat. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. xxiv.) Dum autem cum aliis veniret, tunc secundum Matthæum occurrit illis Iesus dicens, „ Ave„ te. " Sic ergo colligamus Angelorum collocutionem bis numero eas habuisse venientes ad monumentum, & etiam ipsius Domini: semel scilicet quando Maria hortulanum putavit, & iterum cum eis occurrit in via, ut eas repetitione firmaret: & sic venit Maria Magdalene annuntians discipulis, non solum ipsa, sed & aliæ quas Lucas

(1) *Al.* dum dixit. (2) *Al.* invenitur. (3) *Al. deest* enim. (4) *Al. omittitur* autem. (5) *Quatuor aliae citatae editiones omittunt* in unigeniti exceptione.

cas commemorat. (1) BEDA. Mystice autem Maria, quæ interpretatur domina, illuminata, illuminatrix, seu stella maris, significat Ecclesiam, quæ Magdalena, idest turrensis dicitur: nam Magdalon Græce Latine turris dicitur, propter illud quod dicitur in Psalm. lx. „ Factus est mihi tur„ ris fortitudinis. " In eo autem quod hæc mulier discipulis Christum resurrexisse nuntiavit, omnes monentur, maxime quibus est commissum prædicandi officium, ut si quid ei cælitus revelatum fuit, studiose proximis propinent.

(c) CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxv.) Audientes discipuli quod Maria annuntiavit, consequens erat ut aut (2) discrederent, aut credentes dolerent, quoniam eos non reputavit dignos sua visione. Hæc igitur recogitantes neque per unam diem dimisit pertransire; sed ex eo quod sciebant iam suscitatum esse, videre sitientibus, & timidis existentibus, cum sero factum esset, ipsis astitit: unde dicitur: *Cum ergo sero esset die illo, una sabbatorum, & fores essent clausæ ubi erant discipuli congregati propter metum Iudæorum*: BEDA: in hoc infirmitas Apostolorum monstratur, qui foribus clausis intus congregati resident propter timorem Iudæorum, quorum metu fuerant prius dispersi: *Venit Iesus, & stetit in medio*. Ideo autem sero apparuit, quia consequens erat tunc maxime eos timidos esse. THEOPHYLACTUS. Vel quia præstolabatur ut omnes convenirent. Ostiis vero clausis, ut ostendat quia eodem modo resurrexit adiacente lapide super monumentum. AUGUSTINUS in serm. pasch. *a* Nonnulli autem de hac re ita moventur, ut pene periclitentur, afferentes contra miracula divina, præiudicia ratiocinationum suarum: sic enim disputant: Si corpus erat, si hoc surrexit de sepulcro quod pependit in ligno, quomodo per ostia clausa intrare potuit? Si comprehendis modum, non est miraculum: ubi deficit ratio, ibi est fidei ædificatio. AUGUSTINUS super Ioan. (tract. cxxi.) Moli quidem corporis, ubi divinitas erat, ostia clausa non obstiterunt: ille quippe non eis apertis intrare potuit quo nascente virginitas matris inviolata permansit. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Sed mirabile est qualiter phantasma eum non æstimarunt. Sed hoc fuit quia mulier præveniens, in eis multam fidem operata est. Sed & ipse per visum manifestum se eis ostendit, & voce eorum fluctuantem mentem firmavit: unde sequitur: *Et dixit eis, Pax vobis*; idest, ne tumultuemini: in quo etiam commemorat verbum quod ante crucem dixerat, supra XIV: *Pacem meam do vobis*; & rursus, *In me pacem habebitis*. GREGORIUS *b*. Et quia ad illud corpus quod videri poterat, fides intuentium dubitabat, ostendit eis protinus manus, & latus: unde sequitur: *Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus, & latus*. *c* Clavi enim manus fixerant, lancea latus aperuerat: ibi ad dubitantium corda sananda, vulnerum sunt servata vestigia. CHRYSOSTOMUS (homil. lxxxv.) Et quia ante crucem eis dixerat supra XVI. *Iterum videbo vos, & gaudebit cor vestrum*: hoc opere impletur: unde sequitur: *Gavisi sunt discipuli*

(1) *Sic habent omnes a nobis collata Editiones: alia tamen omnino sub nomine Bedæ exhibet P. Nicolai; hæc autem, aliis non paucis præmissis, nomine Glossæ notat, & paulo aliter enuntiat quod de nomine* Magdalon *dicitur, quod etiam a Beda (apud quem tamen nihil tale occurrit) inter nomina Hebraica poni observat. Post verba itaque Augustini, sequentia subnectit.* BEDA (scil. super Matth. XXVII.) Mystice autem, seu moraliter, occurrit Iesus cum salutatione omnibus virtutum iter inchoantibus, præbendo auxilium ut ad salutem perpetuam pervenire queant. Duæ porro unius nominis, eiusdemque devotionis & amoris feminæ (nempe Maria Magdalene, & altera Maria) quæ dominicum venerunt invisere sepulcrum, duas fidelium plebes (Iudaicam scilicet, & Gentilium) designant, quæ uno ac simili studio passionem, & resurrectionem sui Redemptoris celebrare desiderant. Et super Marcum. Recte mulier, quæ viris lugentibus lætitiam dominicæ resurrectionis prima nuntiavit, a septem dæmonibus curata esse memoratur (idest ab universis vitiis liberata) ne quis digne pœnitens de admissorum venia desperaret, videns eam subito in tantum culmen merito fidei ac dilectionis esse promotam ut Apostolis ipsis miraculum resurrectionis evangelizet. GLOSSA super Ioan. Per istam quæ præ omnibus fuit solicita videre Christi sepulcrum, significatur qualibet persona de cognitione veritatis divinæ valde solicita, quæ per hoc talem assequi cognitionem promeretur. Et talis debet veritatem agnitam aliis nuntiare, sicut Maria discipulis nuntiavit, ne de abscondito talento debeat merito reprehendi. Et iam antea super Matth. Concessum vobis non est, hoc gaudium in occulto cordis tenere, sed similiter amantibus pandere. Item alibi. Mystice quoque Maria (quæ interpretatur domina, illuminata illuminatrix, stella maris) designat Ecclesiam, quæ Magdalena quoque, idest turrensis, dici potest: Magdal enim idem est Hebraice, quod Latine turris dicitur. Hoc autem nomen derivatum a turri, non immerito Ecclesiæ convenit, propter illud quod dicitur Psal. lx. „ Factus est mihi tur„ ris fortitudinis. " In eo autem &c. (2) *Al.* discederent.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Non occurrit expresse, sed aliquid simile serm. cx & cl. de tempore. *b* Hom. XXVI. in Evang. *c* AUGUSTINUS ut supra.

li viso Domino. AUGUSTINUS XXII. de Civit. Dei (cap. XIX.) Claritas, qua iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris sui, in Christi corpore, cum resurrexit, ab oculis discipulorum potius abscondita fuisse quam defuisse credenda est (non enim eam ferret humanus atque infirmus aspectus) quando ille a suis ita deberet attendi ut posset agnosci. CHRYSOSTOMUS (homil. eadem.) Universa autem hæc eos ad fidem certissimam inducebant. Quia vero prælium inexpugnabile habebant ad Iudæos, rursus eis pacem annuntiat: unde sequitur: *Dixit eis ergo iterum, Pax vobis*. BEDA. Iteratio confirmatio est; sive ideo repetit, quia gemina est virtus caritatis; vel quia ipse est qui fecit utraque unum. CHRYSOSTOMUS (ut supra.) Simul quoque demonstrat crucis efficaciam, per quam solvit omnia tristia, & contulit omnia bona; & hoc est pax. Mulieribus autem supra annuntiatum est gaudium, quia in tristitiis illud genus erat, & hanc suscepit maledictionem, dicente Domino Gen. IV. „ In dolore paries." Quia ergo universa prohibentia sunt destructa, & directa sunt omnia, de reliquo subdit: *Sicut misit me Pater, & ego mitto vos*. GREGORIUS a. Pater quidem Filium misit, qui hunc pro redemptione generis humani incarnari constituit. Itaque dicitur: *Sicut misit me Pater, & ego mitto vos*; idest, ea caritate vos diligo, cum inter scandalum persecutorum mitto, qua me caritate Pater diligit, quem venire ad tolerandas passiones fecit. AUGUSTINUS (tract. CXXI.) Æqualem autem Patri Filium novimus; sed hic verba mediatoris agnoscimus. Medium quippe se ostendit dicendo: *Ille me, & ego vos*. CHRYSOSTOMUS (homil. cit.) Sic igitur elevavit eorum animum & ab his quæ facta sunt, & a dignitate mittentis; & non adhuc deprecatio ad Patrem fit, sed sua auctoritate dat eis virtutem: unde sequitur: *Hæc cum dixisset, insufflavit, & dixit eis: Accipite Spiritum sanctum*. AUGUSTINUS IV. de Trinit. (cap. XX.) Flatus ergo ille corporeus substantia Spiritus sancti non fuit, sed demonstratio per congruam significationem non tantum a Patre, sed etiam a Filio procedere Spiritum sanctum. Quis enim dementissimus diceret alium fuisse Spiritum, quem sufflans dedit, & alium quem post ascensionem suam misit? GREGORIUS (hom. XXVI. in Evang.) Cur autem prius in terra discipulis datur, postmodum de cælo mittitur? nisi quod duo sunt præcepta caritatis, dilectio videlicet Dei, & dilectio proximi. In terra datur Spiritus, ut diligatur proximus; ex cælo datur Spiritus, ut diligatur Deus. Sicut ergo una est caritas, & duo præcepta; ita unus est Spiritus, & duo data: prius a consistente Domino in terra, postmodum datur ex cælo, quia proximi amore discitur qualiter perveniri debeat ad amorem Dei. CHRYSOSTOMUS (ubi supra.) Quidam autem dicunt quoniam non Spiritum dedit, sed aptos eos ad susceptionem Spiritus per insufflationem construxit. Si enim Angelum videns Daniel excessum mentis passus est, quid ineffabilem illam gratiam suscipientes passi essent, nisi discipulos suos primitus instruxisset? Nequaquam autem quis peccabit, dicens, tunc suscepisse eos quamdam potestatem spiritualis gratiæ, non ut mortuos suscitent, & miracula faciant, sed ut dimittant peccata: unde sequitur: *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta sunt eis*. AUGUSTINUS (tract. CXXI.) Ecclesiæ caritas, quæ per Spiritum sanctum diffunditur in cordibus nostris, participum suorum peccata dimittit; eorum autem qui non sunt eius participes, tenet: ideo postquam dixit, *Accipite Spiritum sanctum*, continuo de peccatorum remissione, & retentione subiecit. GREGORIUS (hom. XXVI. ut supra.) Sciendum vero est, quod hi qui prius Spiritum sanctum habuerunt, ut & ipsi innocenter viverent, & in prædicatione quibusdam prodessent, idcirco hunc post resurrectionem Domini patenter acceperunt, ut prodesse non paucis, sed pluribus possent. Libet ergo intueri, illi discipuli ad tanta onera humilitatis vocati, ad quantum culmen gloriæ sint perducti. Ecce non solum de seipsis securi fiunt, sed etiam principatum superni iudicii sortiuntur, ut vice Dei quibusdam peccata retineant, quibusdam vero relaxent. Horum nunc in Ecclesia Episcopi locum tenent, & solvendi, ac ligandi auctoritatem suscipiunt qui gradum regiminis sortiuntur. Grandis honor, sed grave pondus istius est honoris. Durum quippe est ut qui nescit tenere moderamina vitæ suæ, iudex fiat vitæ alienæ. CHRYSOSTOMUS (hom. LXXXV.) Sacerdos enim etsi propriam bene dispensaverit vitam, aliorum vero

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Item ut supra.

vero non cum diligentia curam habuerit, cum pernicinsis in gehennam vadit. Scientes igitur periculi magnitudinem, multam tribuite eis devotionem, etiam si non valde nobiles fuerint. Non autem iustum est ab his qui in principatu subiiciuntur iudicari. Et si vita eorum fuerit valde detractabilis, in nullo læderis in his quæ sunt eis commissa a Deo: non enim sacerdos, sed neque Angelus, aut Archangelus operari aliquid potest in his quæ sunt data a Deo; sed Pater, & Filius, & Spiritus sanctus omnia dispensant; sacerdos autem suam linguam, & manum tribuit: non enim iustum esset, propter alterius malitiam circa symbola nostræ salutis lædi eos qui ad fidem veniunt. Omnibus autem discipulis congregatis, solus Thomas deficiebat a dispersione quæ iam facta erat: unde dicitur: *Thomas autem unus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis, quando venit Iesus*. ALCUINUS. Didymus Græce, Latine geminus, (1) vel dubius, propter dubium cor in credendo; Thomas abyssus, quia altitudinem divinitatis certa fide penetravit. GREGORIUS (ut supra.) Non autem casu gestum est ut electus ille discipulus tunc deesset: egit namque miro modo superna clementia ut discipulus dubitans, dum in magistro suo vulnera palparet carnis, in nobis vulnera sanaret infidelitatis. Plus enim nobis infidelitas Thomæ ad fidem quam fides credentium discipulorum profuit: quia dum ille ad fidem palpando reducitur, nostra mens omni dubitatione postposita in fide solidatur. BEDA. Quæri autem potest quare hic Evangelista tunc Thomam defuisse dicat, cum Lucas scribat quod duo discipuli euntes in Emaus, reversi in Hierusalem invenerunt undecim congregatos. Sed datur intelligi quoddam fuisse intervallum, quo ad horam Thomas egressus sit, & Iesus veniens in medio eorum stetit. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxvi.) Sicut autem simpliciter, & qualitercumque credere, facilitatis est; ita multum investigare est (2) crassissimæ mentis; & propter hoc Thomas accusatur: Apostolis enim dicentibus, quoniam *vidimus Dominum*, non credidit, non tantum illis discredens, quantum rem putans impossibilem esse: unde sequitur: *Dixerunt ergo ei alii discipuli, Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis: Nisi videro in manibus eius fixuram clavorum, & mittam digitum meum in locum clavorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam.* Aliis enim (3) crassior existens eam quæ est per sensum crassissimum, scilicet tactum, quærebat fidem, & neque oculis credebat: unde non suffecit ei dicere, *Nisi videro*, sed addidit: *Et mittam digitum meum in locum clavorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam*.

(d) CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxvi.) Considera dominatoris clementiam, qualiter & pro una anima ostendit seipsum vulnera habentem, & accedit, ut salvet unum. Et nimirum discipuli annuntiantes, digni erant fide, & ipse promittens; sed tamen (4) quia solus Thomas quæsivit, neque hoc eum privavit Christus. Non autem statim ei apparet, sed post dies octo, ut in medio a discipulis admonitus accendatur in maius desiderium, & fidelior fieret in futurum: unde dicitur: *Et post dies octo iterum erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis. Venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio, & dixit, Pax vobis*. AUGUSTINUS in serm. paschali. a. Quæris a me, & dicis: Si per ostia clausa intravit, ubi est corporis modus? Et ego respondeo: Si super mare ambulavit, ubi est corporis pondus? Sed fecit illud Dominus tamquam Dominus: numquid igitur, quia resurrexit, destitit esse Dominus? CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxvi.) Stat itaque Iesus, & non expectat a Thoma interrogari; sed ut ostendat quoniam cum loquebatur ad condiscipulos, aderat, eisdem verbis usus est. Et primo quidem increpat, vel improperat: unde sequitur: *Deinde dicit Thomæ: Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & affer manum tuam, & mitte in latus meum*. Secundo autem erudit dicens: *Et noli esse incredulus, sed fidelis*. Vide quoniam infidelitatis erat ambiguitas, antequam Spiritum sanctum acciperent; postea autem non, sed firmi erant de reliquo. Dignum autem est quærere qualiter corpus incorruptibile typos habebat clavorum. Sed ne tumultueris: condescensionis enim erat ut discerent quoniam ipse erat qui crucifixus fuerat. AUGUSTINUS

(1) *In quatuor iam citatis exemplis omittitur* vel dubius. (2) *Al.* grossissimæ. (3) *Al.* grossior, *item infra* grossissimum. (4) *Nicolai legit* quia plus Thomas quæsivit.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Seu serm. III. in octava paschæ, qui est CLIX. de tempore.

nus de Symbolo *a*. Posset autem, si vellet, de corpore suscitato, & clarificato omnem maculam cuiuslibet cicatricis abstergere; sed sciebat quare cicatrices in suo corpore reservaret. Sicut enim demonstravit Thomæ non credenti, nisi tangeret, & videret; ita etiam inimicis suis vulnera demonstraturus est sua: non quod eis dicat sicut Thomæ, *Quia vidisti, credidisti*; sed ut convincens eos veritas dicat: Ecce hominem quem crucifixistis; videtis vulnera, quæ infixistis, agnoscitis latus quod pupugistis, quoniam per vos, & propter vos apertum est, nec tamen intrare voluistis. AUGUSTINUS XXII. de Civ. Dei (cap. xx.) Nescio autem quomodo etiam sic afficimur amore martyrum beatorum, ut velimus in illo regno in eorum corporibus videre vulnerum cicatrices, quæ pro Christi nomine pertulerunt; & fortasse videbimus: non enim deformitas in eis, sed dignitas erit, & quædam, quamvis in corpore, non corporis, sed virtutis pulchritudo fulgebit. Nec ideo tamen si aliqua martyribus amputata, & ablata sunt membra; sine ipsis membris in resurrectione erunt mortuorum, quibus dictum est Luc. xxi. „ Capillus capitis vestri non peribit." Sed si hoc decebit in illo novo sæculo, ut indicia gloriosorum vulnerum in illa immortali carne cernantur; ubi membra, ut præciderentur, percussa, vel secta sunt, ibi cicatrices, sed tamen eisdem membris redditis, non perditis, apparebunt. Quamvis igitur omnia quæ acciderant corpori vitia tunc non erunt, non sunt tamen appellanda vitia, sed virtutis indicia. GREGORIUS in hom. (xxvi. ut supra.) Palpandam autem carnem Dominus præbuit, quam clausis ianuis introduxit: qua in re duo mira, & iuxta humanam rationem valde sibi contraria ostendit, dum post resurrectionem corpus suum incorruptibile, & tamen palpabile demonstravit. Nam & corrumpi necesse est quod palpatur; & palpari non potest quod non corrumpitur. Et incorruptibilem se ergo, & palpabilem demonstravit, ut profecto post resurrectionem esse ostenderetur corpus suum & eiusdem naturæ, & alterius gloriæ. GREGORIUS XIV. Moral. (cap. xxxi. vel in nov. codd. xxxix.) Corpus etiam nostrum in illa resurrectionis gloria erit quidem subtile per effectum spiritualis potentiæ, sed palpabile per veritatem naturæ: non autem, sicut Eutichius scripsit, impalpabile, & ventis, aereque subtilius. AUGUSTINUS (tract. cxxi.) Videbat autem Thomas, tangebatque hominem, & confitebatur Deum, quem non videbat, neque tangebat; sed per hoc quod videbat, atque tangebat, illud iam remota dubitatione credebat: unde sequitur: *Respondit Thomas, & dixit ei: Dominus meus, & Deus meus*. THEOPHYLACTUS. Qui prius infidelis fuerat, post lateris tactum, optimum se Theologum ostendit: nam duplicem naturam unicamque hypostasim Christi edisseruit: dicendo enim, *Dominus meus*, humanam naturam; dicendo vero, *Deus meus*, divinam confessus est, & unum & eumdem Deum & Dominum.

Sequitur: *Dicit ei Iesus: Quia vidisti me, credidisti*. AUGUSTINUS (tract. eod.) Non ait, Tetigisti me, sed *vidisti me*: quoniam generalis quodammodo est sensus visus: nam & per quatuor alios sensus nominari solet, velut cum dicimus: Audi, & vide quam bene sonet; olfac, & vide quam bene oleat; gusta, & vide quam bene sapiat; tange, & vide quam bene caleat. Unde & hic Dominus dicit: *Infer digitum tuum huc, & vide manus meas*, Quid aliud ait quam tange, & vide? Nec tamen ille oculos habebat in digito. Ergo sive intuendo, sive etiam tangendo, hoc ait: *Quia vidisti me, credidisti*. Quamvis dici possit non ausum fuisse discipulum tangere, cum se offerret ille tangendum. GREGORIUS (hom. xxvi. in Evang.) Sed cum Apostolus dicat Hebr. xi. „ Fides est substantia „ sperandarum rerum, argumentum non ap„ parentium; " profecto liquet quia quæ apparent, iam fidem non habent, sed agnitionem. Dum ergo vidit Thomas, dum palpavit, cur ei dicitur: *Quia vidisti me, credidisti?* Sed aliud vidit, aliud credidit: hominem vidit, & Deum confessus est. Letificat autem valde quod sequitur: *Beati qui non viderunt, & crediderunt*: in qua sententia nos specialiter significati sumus, qui eum quem carne non vidimus, mente retinemus; si tamen fidem nostram operibus sequimur: ille enim vere credit qui exercet operando quod credit. AUGUSTINUS (tract. cxxi.) Præteriti autem temporis usus est verbis, tamquam ille qui id quod erat futurum, in sua noverat prædestinatione iam factum. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxvi.) Cum ergo aliquis nunc dixerit: Utinam in temporibus illis fuissem, & vidissem Christum miracula facientem: exco-

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Ad Catechumenos Lib. II. cap. viii.

excogitet: *Beati qui non viderunt, & crediderunt*. THEOPHYLACTUS. Exprimit autem & hic discipulos qui nec plagas elavorum, nec latus palpantes crediderunt. CHRYSOSTOMUS (hom. cit.) Quia vero Ioannes pauciora aliis Evangelistis dixerat, subiungit: *Multa quidem & alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc*. Sed nec alii omnia dixerunt, sed quæ erant sufficientia attrahere ad fidem audientes. Mihi autem videtur hic dicere ea quæ post resurrectionem sunt signa; & ideo dicit, *In conspectu discipulorum suorum*, cum quibus solis post resurrectionem conversatus est. Deinde ut ut discas quoniam non solum discipulorum gratia signa fiebant, induxit: *Hæc autem scripta sunt, ut credatis quia Iesus est Christus Filius Dei*: communiter ad humanam naturam loquens: & ut ostendat quoniam non illi cui creditur, sed nobisipsis utile est credere, subdit: *Et ut credentes vitam habeatis in nomine eius*, idest per Iesum; Ipse autem est vita.

CAPUT XXI.

(a) POstea manifestavit se iterum Iesus ad mare Tiberiadis. Manifestavit autem sic. Erant simul Simon Petrus, & Thomas, qui dicitur Didymus, & Nathanael, qui erat a Chana Galilææ, & filii Zebedæi, & alii ex discipulis eius duo. Dicit eis Simon Petrus, Vado piscari. Dicunt ei, Venimus & nos tecum. Et exierunt, & ascenderunt in navim, & illa nocte nihil prendiderunt. Mane autem facto stetit Iesus in littore; non tamen cognoverunt discipuli quia Iesus est. Dicit ergo eis Iesus: Pueri, numquid pulmentarium habetis? Responderunt ei, Non. Dicit eis: Mittite in dexteram navigii rete, & invenietis. Miserunt ergo, & iam non valebant illud trahere præ multitudine piscium. Dicit ergo discipulus ille quem diligebat Iesus, Petro, Dominus est. Simon Petrus, cum audisset quia Dominus est, tunica succinxit se, erat enim nudus, & misit se in mare. Alii autem discipuli navigio venerunt. Non enim longe erant a terra, sed quasi cubitis ducentis, trahentes rete piscium. Ut ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas, & piscem superpositum, & panem. Dicit eis Iesus: Afferte de piscibus quos prendidistis nunc. Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terram plenum magnis piscibus centum quinquaginta tribus: & cum tanti essent, non est scissum rete.

(b) Dicit eis Iesus: Venite, prandete. Et nemo audebat discumbentium interrogare eum, Tu quis es? scientes quia Dominus est. Et venit Iesus, & accepit panem, & dabat eis, & piscem similiter. Hoc iam tertio manifestatus est Iesus discipulis suis cum resurrexisset a mortuis.

(c) Cum ergo prandissent, dixit Simoni Petro Iesus: Simon Ioannis, diligis me plus his? Dicit ei: Etiam Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos. Dicit ei iterum: Simon Ioannis, diligis me? Ait illi: Etiam Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei iterum: Pasce agnos meos. Dicit ei tertio: Simon Ioannis, amas me? Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertio, Amas me? & dixit ei: Domine, tu omnia nosti, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce oves meas.

(d) Amen amen dico tibi: cum esses iunior, cingebas te, & ambulabas ubi volebas. Cum autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quo tu non vis. Hoc autem dixit significans qua morte clarificaturus esset Deum.

(e) Et cum hoc dixisset, dicit ei, Sequere me. Conversus Petrus, vidit illum discipulum quem diligebat Iesus sequentem, qui & recubuit in cœna super pectus eius, & dixit: Domine, quis est qui tradet te? Hunc ergo cum vidisset Petrus, dixit Iesu: Domine, hic autem quid? Dicit ei Iesus: Sic eum volo manere donec veniam: quid ad te? Tu me sequere. Exiit ergo sermo iste inter fratres, quia discipulus ille non moritur. Et non dixit ei Iesus, Non moritur; sed Sic eum volo manere donec veniam: quid ad te?

(f) Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc. Et scimus quia verum est testimonium eius. Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros.

(a) AUGUSTINUS (trac.cxxii.) Quod immediate Evangelista præmiserat, veluti huius libri indicat finem; sed narratur hic deinde quemadmodum se manifestaverit Dominus ad mare Tiberiadis: unde dicitur: *Postea manifestavit se Iesus iterum ad mare Tiberiadis.* CHRYSOSTOMUS (hom.lxxxvi.) Dicit autem, *Postea*, quia non continue cum eis ambulabat, ut antea. Dicit etiam, *Manifestavit se*, quia non videretur nisi condescenderet: quia incorruptibile erat corpus. Loci autem meminit, ostendens quoniam plurimum timoris eis Dominus abstulerat, (1) ut de reliquo ipsi longe a domo procedant, non ultra in domo conclusi; sed in Galilæam ierant, periculum declinantes Iudaicum. BEDA. More autem solito Evangelista prius retulit causam, deinde quemadmodum res gesta sit enarrat: unde sequitur: *Manifestavit autem sic.* CHRYSOSTOMUS [hom. ead.] Quia vero neque Dominus cum eis continue erat, neque Spiritus datus erat, neque aliquid tunc erat eis commissum, neque aliquid habebant agere, artem piscatoriam tractabant: unde sequitur: *Manifestavit autem sic. Erant simul Simon Petrus, & Thomas, qui dicitur Didymus, & Nathanael, qui erat a Chana Galilææ*, qui scilicet vocatus est a Philippo, *& filii Zebedæi*, scilicet Iacobus, & Ioannes, *& alii ex discipulis eius duo. Dicit eis Simon Petrus, Vado piscari.* GREGORIUS in hom. [in Evang. xxiv.] Quæri potest cur Petrus, qui piscator ante conversionem fuit, post conversionem ad piscationem rediit; cum veritas dicat Luc. ix. „ Nemo mittens „ manum ad aratrum, & respiciens retro, „ aptus est regno Dei". AUGUSTINUS (tract. cxxii.) Quod si fecissent discipuli, defuncto Iesu, priusquam resurrexisset a mortuis, putaremus eos illa quæ animos eorum occupaverat desperatione fecisse. Nunc vero post eum sibi de sepulcro redditum vivum, post inspecta vulnerum loca, post acceptum eius insufflatione Spiritum sanctum, subito fiunt sicut fuerant, non hominum, sed piscium piscatores. Respondendum est ergo, non eos fuisse prohibitos ex arte sua licita victum necessarium quærere, sui Apostolatus integritate servata, si quando unde viverent aliud non haberent. Si enim beatus Paulus ea potestate, quam profecto cum ceteris Evangelii prædicatoribus habebat, non cum ceteris uteretur, sed stipendio suo militaret, ne Gentes a nomine Christi penitus alienas, doctrina eius quasi venalis offenderet, aliter educatus, artem quam non noverat didicit, ut dum suis manibus transigitur doctor, nullus gravaretur auditor; quanto magis beatus Petrus, qui iam piscator fuerat, quod noverat fecit, si ad presens illud tempus, aliud unde viveret non invenit. Sed respondebit quispiam: Et cur non invenit, cum Dominus promiserit dicens Matth. vi. „ Quærite „ primum regnum Dei, & iustitiam eius, & „ hæc omnia apponentur vobis?" Prorsus etiam Dominus quod promisit implevit: nam quis alius pisces qui caperentur apposuit, qui non ob aliud credendus est eis ingessisse penuriam, qua cogerentur ire piscatum, nisi dispositum volens exhibere miraculum? GREGORIUS in hom. (lxxxiv. ut supra.) Negotium ergo quod ante conversionem sine peccato extitit, hoc etiam post conversionem repetere culpa non fuit: unde post conversionem suam ad piscationem Petrus rediit; Matthæus vero ad telonii negotium non resedit. Sunt enim pleraque negotia quæ sine peccatis exhiberi aut vix, aut nullatenus possunt. Quæ ergo ad peccatum implicant, ad hæc necesse est ut post conversionem animus non recurrat. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxvi.) Alii autem discipuli sequebantur Petrum: unde dicitur: *Dicunt ei: Venimus & nos tecum:* colligati enim de reliquo sibi invicem erant. Simul volebant piscationem videre. Sequitur: *Et exierunt, & ascenderunt in navim.* In nocte autem piscabantur, quia adhuc formidolosi erant. GREGORIUS (ubi supra.) Facta est autem discipulis piscationis magna difficultas, ut veniente magistro fieret admirationis magna sublimitas: unde sequitur: *Et illa nocte nihil prendiderunt.* CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxvi.) Laborantibus autem, & afflictis discipulis assistit Iesus: unde sequitur: *Mane facto stetit Iesus in littore; non*

tamen

(1) *Reponit Nicolaius ex Græco textu:* ut de reliquo ipsi longe a domo procedant: non enim ultra in domo conclusi erant, sed in Galilæam ierant &c.

amen cognoverunt discipuli quia Iesus est. Non enim seipsum mox eis ostendit, sed voluit & allocutionem cum eis inire: & primo loquitur eis humanius: nam sequitur: *Dicit eis Iesus: Pueri, numquid pulmentarium habetis?* Hoc autem dicit, quasi ab eis aliquid emere vellet. Ut autem timuerunt, eis signum ostendit, per quod cognoscerent: sequitur enim: *Dixit eis: Mittite in dexteram navigii rete, & invenietis*. Multa autem consequenter facta sunt: quorum primum est, multos pisces esse comprehensos: unde sequitur: *Miserunt ergo, & iam non valebant illud trahere præ multitudine piscium*. Sed in Christi cognitione Petrus, & Ioannes suos proprios modos ostenderunt. Ioannes enim perspicacior erat, & ideo primo cognovit Christum: unde sequitur: *Dicit ergo discipulus ille quem diligebat Iesus, Petro, Dominus est*. BEDA. Hoc indicio sicut sæpe, ita & hic suam demonstrat personam. Cognovit autem primus Dominum sive miraculo istius piscationis, sive sono præcognitæ vocis, sive primæ reminiscens piscationis. CHRYSOSTOMUS (hom. cit.) Petrus autem ferventior erat, & ideo promptius venit ad Christum: sequitur enim: *Simon Petrus cum audisset quia Dominus est, tunica succinxit se, erat enim nudus*. BEDA. Dicitur autem Petrus nudus fuisse ad comparationem ceterorum vestimentorum quibus uti solebat; sicut solemus dicere cum aliquem simplici vestimento videmus indutum: Quare nudus incedis? Sive potest intelligi quod more piscatorum studio piscandi nudus incesserit. THEOPHYLACTUS. Quod vero se præcinxit Petrus, pudoris est signum; præcinxit autem se lineo amictu, quem Fænices, & Tyrii piscatores circumvolvunt sibi, cum nudi sunt, (1) sive etiam ceteris indumentis apponunt. BEDA. Eodem autem ardore quo & multa alia fecerat, venit ad Iesum: unde sequitur: *Et misit se in mare; alii autem discipuli navigio venerunt*. Non tamen intelligendum est Petrum super fluctus venisse, sed aut natando, aut pedibus propriis, quia erant prope terram: sequitur enim: *Non longe enim erant a terra, sed quasi cubitis ducentis*. GLOSSA. Interpositio est: sequitur enim: *Trahentes rete piscium*: ut sit ordo litteræ: *Alii discipuli navigio venerunt trahentes rete piscium: non longe enim &c.* CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxvi.) Deinde aliud signum ponitur cum subditur: *Ut ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas, & piscem superpositum, & panem*. Non enim adhuc ex materia superposita operatur, sed ad id quod est mirabilius ducit signa, ostendens quoniam & ex subiecta materia ante crucem miracula faciebat propter quamdam dispensationem. AUGUSTINUS (tract. cxxii.) Non autem hic est intelligendum, & panem fuisse prunis superpositum; sed quasi diceret: Viderunt prunas positas, & piscem superpositum prunis, & viderunt panem. a CHRYSOSTOMUS (hom. ead.) Ut autem ostenderet non esse phantasma quod factum est, iubet ex piscibus ab eis captis afferri: sequitur enim: *Dicit ei Iesus: Afferte ex piscibus, quos prendidistis nunc*. Deinde & aliud signum fuit quod ex multitudine piscium rete non est scissum: unde sequitur: *Ascendit Simon Petrus, & traxit rete ad terram plenum magnis piscibus centum quinquaginta tribus: & cum tanti essent, non est scissum rete*. AUGUSTINUS (tract. cxxii.) Mystice autem in captura piscium commendavit Ecclesiæ sacramentum, qualis futura est in ultima resurrectione mortuorum. Et ad hoc commendandum valet quod tamquam finis est interpositus libri, quod esset etiam secuturæ narrationis quasi proœmium. Quod autem septem discipuli fuerunt in illa piscatione, suo septenario numero finem significat temporis: universum quippe septem diebus volvitur tempus. THEOPHYLACTUS. Cum autem nox erat, ante solis Christi præsentiam Prophetæ nihil ceperunt: quia etsi unam nationem Israel corrigere conarentur, illa tamen frequenter in idolatriam labebatur. GREGORIUS in hom. (xxiv. in Evang.) Quæri autem potest cur discipulis in mare laborantibus, post resurrectionem suam in littore stetit qui ante resurrectionem suam coram discipulis in fluctibus maris ambulavit. Sed mare præsens sæculum significat, quod se causarum tumultibus, & undis vitæ corruptibilis illidit; per soliditatem autem littoris perpetuitas quietis æternæ figuratur. Quia igitur discipuli adhuc fluctibus mortalis vitæ inerant, in mari laborabant; quia autem Redemptor noster iam corruptio-

(1) *Al.* emittitur Sive. *Nicolai legit* sive vestiti, etiam &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a THEOPHYLACTUS.

ptionem carnis excesserat, post resurrectionem suam in littore stabat. AUGUSTINUS (tract. cxxii.) Littus etiam finis est maris, & ideo finem significat sæculi. Sicut enim in hoc loco qualiter in fine sæculi futura sit, ita Dominus alia piscatione significavit Ecclesiam qualiter nunc sit: unde ibi Iesus non stabat in littore, sed ascendens in unam navim, quæ erat Simonis, rogavit eum a terra reducere pusillum. In alia piscatione non mittuntur retia in dexteram, ne solos significent bonos, nec in sinistram, ne solos malos; sed indifferenter, „ Laxate, " inquit Luc. v. „ retia vestra in capturam ", ut permixtos intelligamus bonos, & malos; hic autem, *Mittite*, inquit, *in dexteram navigi rete*, ut significaret eos qui stabant ad dexteram solos bonos. Illud fecit initio prædicationis suæ, hoc post resurrectionem suam: hinc ostendens illam capturam piscium bonos, & malos significare, quos nunc habet Ecclesia; istam vero tantummodo bonos, quos habebit in æternum, completa in fine huius sæculi resurrectione mortuorum. Illi autem qui pertinent ad resurrectionem vitæ, idest ad dexteram, & inter christiani nominis retia desiguntur, non nisi in littore, idest in fine sæculi, cum resurrexerint apparebunt; ideo non valuerunt sic trahere retia ut in navem refunderent quos ceperant pisces, sicut de aliis (1) factum est. Habet autem istos dexteros Ecclesia post finem vitæ huius in somno pacis, velut in profundo latentes, donec ad littus rete perveniat. Quod (2) autem in prima piscatione duabus naviculis, hoc isto loco ducentis cubitis, (3) tamquam centum & centum, existimo figuratum, propter utriusque generis electos, & circumcisionis, & præputii. BEDA. Vel per ducentos cubitos gemina caritatis virtus exprimitur: per dilectionem enim Dei, & proximi Christo appropinquamus. Piscis autem assus, est Christus passus: ipse latere dignatus est in aquis generis humani, capi voluit laqueo nostræ noctis; & qui nobis factus est piscis humanitate, extitit nobis panis, nos reficiens sua divinitate. GREGORIUS (hom. xxiv. ut supra.) Petro autem sancta Ecclesia est commissa; ipsi specialiter dicitur: *Pasce oves meas*. Quod ergo postmodum aperitur in voce, nunc significatur in opere. Ipse enim pisces ad soliditatem littoris pertrahit, quia stabilitatem æternæ patriæ fidelibus ostendit. Hoc egit verbis, hoc epistolis, hoc agit quotidie miraculorum signis. Sed cum rete magnis piscibus plenum dicitur, additur & quantis; & hoc est quod subditur: *Plenum magnis piscibus centum quinquaginta tribus*. AUGUSTINUS (tract. cxxii.) In alia piscatione numerus piscium non exprimitur, tamquam illud ibi fiat quod prædictum est per Prophetam. Psal. 39. „ Annuntiavi, & „ locutus sum; multiplicari sunt super nume- „ rum: " hic vero certus est numerus: cuius reddenda est ratio. Numerus enim qui legem significat decem est propter decalogum. Cum autem accedit ad legem gratiæ, idest ad litteram spiritus, quodammodo denario numero additur septenarius: septenario quippe numero significatur Spiritus sanctus, ad quem sanctificatio proprie pertinet. Primum enim in lege sonuit sanctificatio in die septima. Esaias etiam Propheta eum commendat opere, vel munere septenario. Cum itaque legis denario Spiritus sanctus per septenarium numerum accedit, fiunt decem & septem, qui numerus ab uno usque ad ipsum computatis omnibus crescens ad centum quinquaginta tres pervenit. GREGORIUS (homil. xxiv. in Evang.) Ducamus etiam per trigonum decem & septem, veniunt quinquaginta unum. In quinquagesimo autem anno cunctus populus ab omni operatione quiescebat. Sed vera requies in unitate est: ubi enim scissura divisionis est, vera requies non est. AUGUSTINUS (ut supra.) Non ergo tantummodo centum quinquaginta tres sancti ad vitam resurrecturi significantur æternam, sed omnes ad gratiam Spiritus pertinentes hoc numero figurantur: qui etiam numerus ter habet quinquagenarium numerum, & insuper ipsa tria propter mysterium Trinitatis. Quinquagenarius autem multiplicatis septem per septem, & unius adiectione complerur. Unus autem additur, ut eos significet esse unum. Non autem frustra dictum est quod erant magni. Cum enim dixisset Dominus Matth. 5 „ Non veni solvere legem, sed „ implere, " daturus Spiritum, utique per quem lex posset impleri, paucis verbis interpositis ait ibidem: „ Qui fecerit, & do- „ cuerit, magnus vocabitur in regno cælo- „ rum. " In prima autem piscatione rete propter significanda schismata rumpebatur; (4) hic vero, quoniam in illa summa pace sanctorum nulla erunt schismata, pertinuit ad Evangelistam consequenter dicere: *Et cum tanti essent*, idest tam magni, *non*

est

(1) *Al.* dictum est. (2) *Al.* hic autem (3) *Al.* tantum. (4) *Al.* hæc vero.

est scissum rete, tamquam illud respiceret, ubi scissum est, & in illius mali comparatione commendaret hoc bonum.

(b) AUGUSTINUS (tract. cxxiii.) Peracta piscatione Dominus eos ad prandium vocat: unde dicitur: *Dicit eis Iesus: Venite, prandete*. CHRYSOSTOMUS [hom. lxxxvi.] Hic quidem non dicit quod comedit cum eis; sed Lucas hoc dicit. Hoc autem fiebat, non ut natura indigente cibis de reliquo, sed condescensione ad demonstrationem resurrectionis facta. AUGUSTINUS XIII. de Civit. Dei [cap. xxii.] Corpora autem iustorum quæ in resurrectione futura sunt, neque ligno vitæ indigebunt, quo fiat ut nullo morbo, vel senectute inveterata moriantur, neque ullis aliis corporalibus nutrimentis, quibus esuriendi, atque sitiendi qualiscumque molestia devitetur: quoniam certo, & inviolabili munere immortalitatis induentur, ut non nisi velint, possibilitate, non necessitate vescantur: non enim potestas, sed egestas edendi, & bibendi talibus corporibus auferetur; sicut & Salvator noster post resurrectionem iam quidem in spirituali carne, sed tamen vera, cibum, ac potum cum discipulis sumpsit, non alimentorum indigentia, sed ea qua & hoc poterat potestate.

Sequitur: *Et nemo audebat discumbentium interrogare eum, Tu quis es? scientes quia Dominus est*; ac si diceretur: AUGUSTINUS super Ioan. (tract. eodem) Nemo audebat dubitare quod ipse esset: tanta enim erat evidentia veritatis ut eorum non solum negare, sed nec dubitare quidem ullus auderet: quoniam si quisquam dubitaret, utique interrogaret. CHRYSOSTOMUS (homil. cit.) Vel hoc dicit, quia de reliquo non similiter confidebant ei loqui ut prius; sed cum silentio, & reverentia multa sedebant attendentes in eum; & formam quidem alteratam videntes, & multa admiratione plenam, valde stupefacti nolebant interrogare. Sed formido in hoc quod sciebant quod Dominus est, detinebat interrogationem, & solum comedebant quæ eis dabat [1] cum priori potestate. Hic autem non respicit in cælum, neque humana illa facit, ostendens quoniam condescensionis gratia fiebant: unde subditur: *Et venit Iesus, & accepit panem, & dabat eis, & pisces similiter*. AUGUSTINUS [tract. cxxiii.] Mystice autem piscis assus, Christus est passus: ipse est & panis qui de celo descendit; [2] huic incorporatur Ecclesia ad participandum beatitudinem sempiternam: propter hoc dictum est: *Afferte de piscibus quos prendidistis nunc*: ut omnes qui hanc spem gerimus, per illum septenarium numerum discipulorum, per quem potest in hoc loco nostra universitas intelligi figurata, tanto sacramento nos communicare noscemus, & eidem beatitudini sociari. GREGORIUS [hom. xxiv. in Evang.] Per hoc etiam quod (3) cum septem discipulis ultimum convivium celebrat, eos tantummodo qui septiformi gratia sancti Spiritus pleni sunt, futuros secum in æterna refectione denuntiat: septem quoque diebus omne hoc tempus evolvitur, & sæpe septenario numero perfectio designatur. Illi ergo ultimo convivio de præsentia veritatis epulantur qui nunc perfectionis studio terrena transcendunt. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxvi.) Quia vero non continuo cum eis conversabatur, neque similiter ut prius, subdit Evangelista dicens: *Hoc iam tertio manifestatus est Iesus discipulis suis cum resurrexisset a mortuis*. AUGUSTINUS [ut supra.] Quod non ad ipsas demonstrationes, sed ad dies referre debemus; idest, primo die cum resurrexisset, & post octo, quando Thomas vidit, & credidit, & hoc die quando hoc de piscibus fecit, & deinde quoties voluit, usque ad diem quadragesimum quo ascendit in cælum. AUGUSTINUS de Con. Evang. (Lib. III. cap. xxvi.) Invenimus autem apud quatuor Evangelistas decies commemoratum Dominum visum esse post resurrectionem. Semel ad monumentum a mulieribus; iterum eisdem regredientibus a monumento in itinere; tertio Petro; quarto duobus euntibus in castellum; quinto pluribus in Hierusalem, ubi non erat Thomas; sexto ubi vidit eum Thomas; septimo ad mare Tiberiadis; octavo omnibus undecim in monte Galilææ secundum Matthæum; nono, ut dicit Marcus, novissime recumbentibus, quia iam non erant in terra cum illo convivaturi; decimo ipso die ascensionis, non iam in terra, sed elevatum in nube.

(c) THEOPHYLACTUS. Finito prandio, commissionem ovium mundi Petro commendat, [4] non aliis: unde dicitur: *Cum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus: Simon Ioannis, diligis me plus his?* AUGUSTINUS [tract. cxxiii.] Sciens Dominus interro-

(1) *Corrigit P. Nicolai* cum pleniori potestate. (2) *Al.* hic (3) *Al. emittitur* cum. (4) *Al.* non

rogat: ſciebat enim Dominus quod non ſolum eum diligeret, verum etiam quod plus omnibus eum diligeret Petrus. ALCUINUS. Dicitur autem Simon Ioannis, ideſt filius Ioannis carnalis patris. Myſtice autem Simon obediens, (1) Ioannes gratia; & merito hoc nomine vocatur, ideſt obediens gratiæ Dei, ut oſtendatur, quod ardentiori eum caritate amplectitur, non meriti humani, ſed divini eſſe muneris. AUGUSTINUS in ſerm. paſ. *a* [ſerm. cxlix. de temp.] Dum autem Dominus moreretur, timuit, & negavit; reſurgens autem Dominus amorem inſeruit, timorem fugavit: nam quando negavit, mori timuit; reſurgente Domino quid timeret, in quo mortem mortuam reperiret? unde ſequitur: *Ait illi: Etiam Domine, tu ſcis quia amo te*. Confitenti autem amorem ſuum, oves ſuas commendavit: unde ſequitur: *Dicit ei: Paſce agnos meos*; tamquam non eſſet ubi oſtenderet Petrus amorem ſuum in Chriſtum niſi eſſet paſtor fidelis ſub principe omnium paſtorum. CHRYSOSTOMUS [hom. lxxxvii.] Quod enim maxime omnium tribuit nobis eam quæ deſuper eſt benevolentiam, eſt proximorum procuratio. Præteriens autem Dominus alios, Petro de talibus loquitur: eximius enim Apoſtolorum erat Petrus, & os diſcipulorum, & vertex collegii: unde & negatione deleta, committit ei prælationem fratrum. Et negationem quidem ei non exprobrat, ſed dicit: Si diligis me, [2] præſide fratribus, & ferventem amorem quem per omnia demonſtraſti, nunc oſtende; & animam quam dixiſti te eſſe poſiturum pro me, hanc da pro ovibus meis.

Sequitur: *Dicit ei iterum: Simon Ioannis, diligis me? Ait illi: Etiam Domine, tu ſcis quia amo te*. AUGUSTINUS (tr. cxxiii.) Merito dicitur Petro, *Diligis me*, & reſpondet, *Amo te*, eique dicitur: *Paſce agnos meos*: ubi etiam demonſtratur unum atque idem eſſe amorem & dilectionem: nam etiam Dominus noviſſime non ait, Diligis me, ſed *amas me*. Sequitur: *Dicit ei tertio: Simon Ioannis, amas me?* Tertio, utrum Petrus eum diligat, Dominus interrogat. Redditur enim negationi trinæ trina confeſſio, ne minus amori lingua ſerviat quam timori, & plus vocis elicuiſſe videatur mors imminens quam vita præſens. CHRYSOSTOMUS [hom. lxxxvii.] Tertio etiam interrogat & tertio iniungit eadem, oſtendens quantum appretiat prælationem propriarum ovium, & quoniam hoc eſt maxime eius amoris ſignum. THEOPHYLACTUS (ut ſupra.) Ex tunc etiam inolevit conſuetudo, ut ter confiteantur qui veniunt ad baptiſmum. CHRYSOSTOMUS [ut ſupra.] Deinde tertio interrogatus conturbatus eſt: unde ſequitur: *Contriſtatus eſt Petrus, quia dixit ei tertio, Amas me?* Rurſus formidans priora; ne forte æſtimans ſe diligere, ſi non diligat, corripiatur, ſicut & prius correptus eſt, multum ſe æſtimans fortem: unde ad ipſum Chriſtum refugit, unde ſequitur: *Et dicit ei: Domine, tu omnia ſcis*, ideſt ineffabilia cordis, præſentia, & futura. AUGUSTINUS de Verb. Dom. *b* Inde ergo contriſtatus eſt quod ſæpe interrogatus eſſet ab eo qui ſciverat quod interrogabat, & donaverat quod audiebat. Veraciter ergo reſpondit, & de intimo cordis protulit amantis vocem, dicens: *Tu ſcis quia amo te*. AUGUSTINUS ſuper Ioan. [tract. cxxiv.] Non autem addit, plus his: hoc enim reſpondit quod de ſeipſo ſciebat: non enim quantum ab alio quolibet diligeretur ſcire poterat qui cor alterius videre non poterat. Sequitur: *Dicit ei: Paſce oves meas*; quaſi dicat: Sit amoris officium paſcere dominicum gregem, ſicut fuit timoris indicium negare paſtorem. THEOPHYLACTUS. Poteſt autem quis aſſignare differentiam inter agnos & oves. Agni ſunt qui introducuntur, oves vero perfecti. ALCUINUS. Paſcere autem oves eſt credentes in Chriſto, ne a fide deficiant, confortare, terrena ſubſidia, ſi neceſſe eſt, ſubditis providere, & exempla virtutum cum verbo prædicationis impendere, adverſariis obſiſtere, errantes ſubditos corrigere. AUGUSTINUS. *c* Qui hoc autem animo paſcunt oves Chriſti ut ſuas velint eſſe, non Chriſti, ſe convincuntur amare, non Chriſtum, vel gloriandi, vel dominandi, vel acquirendi cupiditate, non obediendi, & ſubveniendi, & Deo placendi caritate. Non ergo nos, ſed ipſum amemus, & in paſcendis ovibus eius ea quæ ſunt eius, non quæ no-

(1) *Al.* Ioannes gratię merito hoc nomine vocatur &c. (2) *Al.* præſiſte. *Nicolai autem* perſiſte. & fratribus ferventem amorem &c.

EX EDITIONE P. NICOLAI.

a Tale aliquid in ſerm. de paſſ. fer. 4. poſt dominicam palmarum, ſive ſerm. 224. de tempore, ſed non expreſſe ſub his verbis, ut & ſerm. 50. de Verbis Domini. *b* Serm. 50. *c* Tract. 123. in Ioan.

nostra sunt quæramus: quisquis enim seipsum, non Deum amat, non amat se: qui enim non potest vivere de se, moritur utique amando se: non ergo se amat qui ne vivat se amat. Cum vero ille diligitur de quo vivitur, non se diligendo magis se diligit qui propterea non se diligit ut eum diligat de quo vivit. AUGUSTINUS in ser. pass. Extiterunt autem quidam servi infideles, qui diviserunt gregem Christi, & furtis suis peculia sibi fecerunt: & audis eos dicere: Oves meæ sunt illæ: quid quæris ad oves meas? non te inveniam ad oves meas. (1) Si sic & nos dicamus meas, & illi dicant suas; perdidit Christus oves suas.

[d] CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxvii.) Cum dixisset Petro Dominus de amore quem habebat ad ipsum, prænuntiat ei martyrium quod pro ipso debebat sustinere, erudire nos volens quomodo eum amare oportet: unde dicit: *Amen amen dico tibi: cum esses iunior, cingebas te, & ambulabas ubi volebas*. Meminit prioris vitæ, quia in sæcularibus iuvenis quidem utilis est, qui vero senuerit, inutilis. In divinis autem non ita est; sed cum supervenerit senectus, tunc virtus clarior, tunc virilitas industrior, in nullo ab ætate prohibita. Quia ergo Petrus semper volebat in periculis esse cum Christo, dicit ei: Confide, ita implebo tuum desiderium, ut quæ passus non es iuvenis existens, oporteat te pati senem: unde sequitur: *Cum autem senueris*: per quod ostenditur quod neque tunc iuvenis erat, neque senex, sed vir perfectus. ORIGENES super Matth. Et attende quod non facile invenitur quis ex eis qui apti fuerint ad hoc opus, ut cito transeat de hac vita: unde nunc Petro dicitur: *Cum senueris, extendes manus tuas*. AUGUSTINUS [tract. cxxiii.]. Hoc est, crucifigeris. Ad hoc autem ut venias, *alius te cinget, & ducet quo non vis*. Prius dixit quod fieret, & deinde quomodo fieret: non enim crucifixus, sed crucifigendus quo nollet est ductus. Solutus quippe a corpore esse volebat cum Christo; sed si fieri posset, præter mortis molestiam vitam concupiscebat æternam: ad quam molestiam nolens venit; sed volens eam vicit, & reliquit hunc infirmitatis affectum, quo nemo vult mori, usque adeo naturalem ut eum beato Petro nec senectus auferre potuerit. Sed molestia quantacumque sit mortis, debet eam vincere vis amoris quo amatur ille qui, cum sit vita nostra, etiam mortem voluit ferre pro nobis. Nam si nulla esset mortis, vel parva molestia, non esset tam magna martyrii gloria. CHRYSOSTOMUS [homil. lxxxvii.] Dicit ergo, *Quo non vis*, propter naturalem compassionem animæ, quæ invita separatur a corpore, Deo hoc utiliter dispensante, ut non multi sibi mortem inferant violentam. Deinde erigens auditorem Evangelista induxit: *Hoc autem dixit significans qua morte clarificaturus esset Deum*. Non dixit, Moriturus esset, ut discas quoniam pati pro Christo, gloria est patientis & honor. Nisi autem certificaretur animus quia verus Deus est, minime eius intuitu mortem toleraret: quo fit ut sanctorum mors divinæ sit gloriæ certitudo. AUGUSTINUS [tract. cxxiii.] Hunc invenit exitum ille negator, & amator, ut pro eius nomine perfecta dilectione moreretur cum quo se moriturum perversa festinatione promiserat. Hoc enim oportebat, ut prius Christus pro Petri salute, deinde Petrus pro Christi prædicatione moreretur.

[e] AUGUSTINUS [tract. cxxiv.] Cum prænuntiasset Dominus Petro qua morte clarificaturus esset Deum, invitat eum ad sui sequelam: unde dicitur: *Et cum hoc dixisset, dicit ei, Sequere me*. Cur dicitur Petro, *Sequere me*, nec dicitur ceteris qui simul aderant, qui eum sicut magistrum discipuli sequebantur? Sed si ad passionem intelligendum est, numquid solus pro christiana veritate passus est Petrus? Nonne ibi erat Iacobus, qui ab Herode manifestatur occisus? Verum aliquis dixerit, quoniam non est Iacobus crucifixus, merito dictum esse Petro, *Sequere me*, qui non solum mortem, sed & mortem crucis sicut Christus expertus est. THEOPHYLACTUS. Audiens autem Petrus quia mortem pro Christo passurus est, quærit de Ioanne an moriatur: unde sequitur: *Conversus Petrus, vidit illum discipulum quem diligebat Iesus sequentem, qui & recubuit in cœna super pectus eius, & dixit: Domine, quis est qui tradet te?* AUGUSTINUS [ubi supra.] Seipsum dicit *discipulum quem diligebat Iesus*, quia ipsum præ ceteris, & familiarius diligebat, ita ut in convivio super pectus suum discumbere faceret. Credo ut istius Evangelii quod per eum fuerat prædicaturus, divinam excellentiam hoc modo altius commendaret. Sunt qui senserint, & hi non contemptibiles sacri eloquii tractatores, a Christo Ioannem propterea plus amatum, quia ab ineunte pueritia castissimus vixerit.

Se-

(1) *Al. mittitur. Si*

Sequitur: *Hunc ergo cum vidisset Petrus, dixit Iesu: Domine, hic autem quid?* THEOPHYLACTUS. Idest, numquid non morietur & ipse? ut quidam exponunt.

Sequitur: *Dicit ei Iesus: Sic eum volo manere donec veniam: quid ad te?* AUGUSTINUS (tract. eod.) Et repetitum est, *Tu me sequere*, tamquam ille ideo non sequeretur, quoniam eum manere voluit donec veniat. Quis facile aliud esse credat quam quod fratres crediderunt qui tunc erant? Sequitur enim: *Exiit ergo sermo iste inter fratres, quia discipulus ille non moritur*. Sed hanc opinionem Ioannes ipse abstulit subdens: *Et non dixit Iesus, Non moritur; sed Sic eum volo manere donec veniam: quid ad te?* Sed cui placet adhuc resistat, & dicat, verum esse quod ait Ioannes, non dixisse Dominum quod discipulus ille non moritur, sed hoc tamen significatum esse talibus verbis qualia eum dixisse narravit. THEOPHYLACTUS. Vel dicat: Christus non negavit Ioannem moriturum, nam quidquid oritur moritur; sed dixit, *Volo eum manere*, idest vivere usque ad mundi finem, & tunc pro me patietur martyrium: & ideo fatentur adhuc illum vivere, ab Antichristo vero debere occidi, [1] & una cum Elia prædicaturum nomen Christi. Sed & si assignetur (2) eius sepulcrum, vivens quidem illud intravit, postea discessit. AUGUSTINUS (tract. cxxiv.) Vel forte aliquis in illo sepulcro eius, quod est apud Ephesum, dormire potius eum quam mortuum iacere contendet: assumens argumentum, quod illic terra sensim scaturire, & quasi ebulire perhibetur; atque hoc eius anhelitu fieri pertinaciter [3] asseverans. Sed cur eius discipulo quem præ ceteris diligebat, pro magno munere longum in corpore donaverit somnum, cum beatum Petrum per ingentem martyrii gloriam ab onere corporis absolverit, eique concesserit quod Paulus se concupiscere dixit Philip. 1. „ Cupio dissolvi, & esse cum Christo? " Si autem vere ibi [4] fit quod semper spar fit fama, aut ideo fit ut eo modo commendetur pretiosa eius mors, quoniam non eam commendat martyrium, aut propter aliquid aliud quod nos latet. Manet tamen quæstio cur dixerit Dominus de homine morituro: *Sic eum volo manere donec veniam*. Illud etiam movet ad quærendum, cur Ioannem plus dilexerit Dominus, cum ipsum Dominum plus dilexerit Petrus. Quantum ipse sapio, [5] meliorem qui plus diligit Christum, feliciorem vero quem plus diligit Christus, facile responderem, si iustitiam liberatoris nostri, quemadmodum defenderem providerem. Aggrediar igitur de solvenda quæstione tam ingenti. Duas vitas sibi divinitus prædicatas novit Ecclesia; quarum una est in fide, altera (6) in specie. Ista significata est per Apostolum Petrum propter Apostolatus sui primatum, illa per Ioannem; ideo huic dicitur, *Sequere me*, per imitationem scilicet perferendi temporalia mala; de illo vero dicitur: *Sic eum volo manere donec veniam*; quasi dicat: Tu me sequere per imitationem perferendi temporalia mala, ille maneat donec sempiterna venio redditurus bona: quod apertius dici potest: Perfecta me sequatur actio informata meæ passionis exemplo; inchoata vero contemplatio maneat [7] donec venio, perficienda cum venero: quod non sic intelligendum est, quasi dixerit remanere, vel permanere, sed expectare: quoniam quod per eum significatur, cum venerit Christus implebitur. In hac autem activa vita quanto magis Christum diligimus, tanto facilius liberamur a malo; at ipse nos minus diligit quales nos sumus, & hinc ideo liberat, ne semper tales simus; ibi vero amplius nos diligit, quoniam quod ei displiceat, & quod a nobis auferat non habebimus. Amet ergo eum Petrus, ut ab ista mortalitate liberemur; ametur ab eo Ioannes, ut in illa immortalitate servemur. Cur ergo Ioannes minus eum diligebat quam Petrus, si eam vitam significabat in qua est multo amplius diligendus, nisi quia propter ea dictum est: *Volo eum manere*, idest expectare, *donec veniam*; quando & ipsum amorem qui tunc multo amplior erit, nondum habemus, sed expectamus futurum, ut dum ipse venerit, habeamus. Hoc ergo per Petrum significatum est plus amantem, sed minus amatum, quia minus nos amat Christus miseros quam beatos: veritatis autem contemplationem qualis tunc futura est, minus amamus, quia nunc nondum novimus, nec habemus. Nemo tamen istos insignes Apostolos separet: (8) & in eo quod significabat Petrus ambo erant, & in eo quod significabat Ioannes ambo futuri erant. GLOSSA. Vel aliter. *Sic eum volo manere*; idest, nolo eum per martyrium consummare, sed expectare eum in placidam absolutionem carnis suæ, quando ego veniens recipiam eum in æterna beatitudine. THEOPHYLACTUS. Vel aliter totum (9) hoc.

Quan-

(1) *Legit Nicolai* & una cum Elia, & Enoch prædicaturum &c. (2) *Al.* ei. (3) *Al.* asseverant. (4) *Al.* *emittitur* fit. (5) *Al.* melior est qui plus diligit Christum, felicior est vero quem plus diligit Christus facile responderim, si iustitia &c. (6) *Al.* in spe. (7) *Al.* donec venero, *intermediis omissis*. (8) *Al.* & ideo eo quod &c. (9) *Al.* in hoc.

Quando dicit Dominus Petro, *Sequere me*, cunctorum fidelium prælaturam ei instituit. Simul autem & *sequi* intelligas hic imitationem in cunctis & verbis, & operibus. Ostendit etiam affectionem ad ipsum: quia qui nobis astrictiores sunt, hos sequi nos volumus. CHRYSOSTOMUS (hom. lxxxvii.) Si vero dixerit quis: Qualiter igitur Iacobus thronum assumpsit Hierosolymorum? illud [1] utique dicam, quoniam Petrus orbis terrarum inthronizavit magistrum. Sequitur: *Conversus Petrus vidit illum discipulum quem diligebat Iesus, sequentem, qui & recubuit in cœna super pectus eius*. Non sine causa recolit illam accubationem, sed ut ostendat quantam Petrus habebat fiduciam post negationem. Qui enim in cœna non audebat interrogare, sed Ioanni interrogationem commisit, huic & præpositura fratrum credita est, & non solum non committit alteri interrogare quæ ad ipsum pertinent, sed de reliquo ipse pro aliis magistrum interrogat. Quia igitur magna ei prædixerat Dominus, & orbem terrarum commiserat, & martyrium prænuntiaverat, & amorem protestatus est ampliorem; volens & Ioannem communicatorem accipere, dixit: *Hic autem quid?* quasi diceret: Nonne eadem nobiscum (2) veniet via? Valde enim Ioannem amabat Petrus; & per Evangelium ostenditur eorum colligatio, & in Actibus Apostolorum. Sic igitur nunc vicem reddit Petrus Ioanni. Æstimans autem eum velle interrogare de seipso, nec audere, ipse pro eo suscipit interrogationem. Quia vero debebant orbis terrarum procurationem accipere, nec oportebat eos de reliquo sibi invicem esse coniunctos, quod esset damnum orbi terrarum, propterea Dominus dicit secundum litteram Græcam: *Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? Tu me sequere*; quasi dicat: Opus tibi commissum attende, & perfice; hunc vero si voluero manere hic, quid ad te? THEOPHYLACTUS. Quod vero dicitur[3] *Dum venero*, quidam sic intellexerunt ac si diceret: Quousque contra Iudæos, qui me crucifixerunt, veniam, percutiens illos baculo Romanorum. Aiunt enim, hunc Apostolum usque ad Vespasiani tempus, cum Hierusalem capienda erat, in locis illis conversatum. Vel dicit, *Dum venero*; idest, dum hunc volens dirigam ad prædicandum: te namque nunc dirigo ad orbis pontificatum: & in hoc sequere me; ipse vero maneat hic donec & eum educam sicut te. CHRYSOSTOMUS (hom. cit.) Deinde Evangelista discipulorum opinionem ponit, & corrigit, ut supra dictum est.

(f) CHRYSOSTOMUS [hom. lxxxvii.] Quia ex multa certitudine scripsit Ioannes, non refutat sui ipsius testimonium in medium ferre: unde dicit: *Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his*. Consuetudo enim est, cum valde vera dicamus, nostrum testimonium non denegare; & multo magis ille qui Spiritu sancto scribebat: unde & alii Apostoli dicebant Act. 11. „ Nos sumus testes horum. " Sequitur, *Et scripsit hæc*; quod ipse solus dicit, quia posterior ad scribendum venit Christo monente: unde & frequenter ostendit Christi ad se amorem, occulte insinuans causam ex qua ad scribendum processit, & fide dignum faciens hunc sermonem ex sua dignitate. Sequitur: *Et scimus quia verum est testimonium eius*. Omnibus enim aderat, & neque cum crucifigeretur defuit, & mater ei commissa est; quæ sunt signa amoris, & quod cum certitudine sciat omnia. Et si aliqui non credant, inducantur ad credendum ex hoc quod subditur: *Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus*. Unde manifestum est quod nequaquam scripsi ut Christo gratiam præstarem, cum tot existentibus non tot scripserim quot ceteri; sed horum plura reliqui, contumelias, & convicia in medium proponens. Eum autem qui ad gloriam alterius scribit, oportet e contrario, ea quæ sunt exprobrabiliora, tacere; quæ vero sunt clara, proponere. AUGUSTINUS (tract. cxxiv.) Quod autem subdit: *Quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros*: non spatio locorum credendum est mundum capere non posse, sed capacitate legentium comprehendi non posse; quamvis salva rerum fide plerumque verba excedere videantur fidem: quod non fit quando aliquid quod erat obscurum, vel dubium, exponitur; sed quando id quod apertum est vel augetur, vel extenuatur; nec tamen a tramite significandæ veritatis erratur: quoniam sic verba rem quæ indicatur excedunt, ut voluntas loquentis, nec fallentis appareat. Hunc loquendi modum Græco nomine hyperbolem vocant, qui modus sicut in hoc loco, ita in nonnullis aliis divinis litteris invenitur. CHRYSOSTOMUS (hom. eadem.) Vel hoc referendum est ad eius potentiam qui faciebat virtutem: sicut enim nobis facile est loqui, ita & illi, & multo facilius, facere quæ volebat: quia ipse est super omnia Deus benedictus in sæcula sæculorum. Amen.

(1) *Al.* itaque (2) *P. Nicolai habet* venit. (3) Idem *Donec veniam*.

FINIS.

Pag.	col.	lin.	*Errores*	*Corrige sic.*
111	1	25	*Oserbvabant*	*Obſervabant*
359	1	8	*omnes*	*omnis*
456	2	16	nam qui præmiſerit	nam qui non præmiſerit
460	1	1	*adorante*	*aderent*
		2		*dele* figu-
488	in textu	22	dſxiſset	dixiſset
		23	diſcebant	dicebant
		26	reſuſcitabo in eum	*dele* in
649	2	1	corpus;	corpus?

Pagina autem 65. col. 1. lin. 7. poſt illa verba, ſimplicitatem enim lavacri requirit gratia, *ſic continuandum ex Ambroſii textu advertit Nicolai*: ut ſimus ſimplices ſicut columbæ: pacem lavacri requirit gratia, quam in typo olivæ columba quondam ad illam arcam quæ ſola fuit diluvii immunis, advexit. *Quod in notis omiſſum eſt.*

